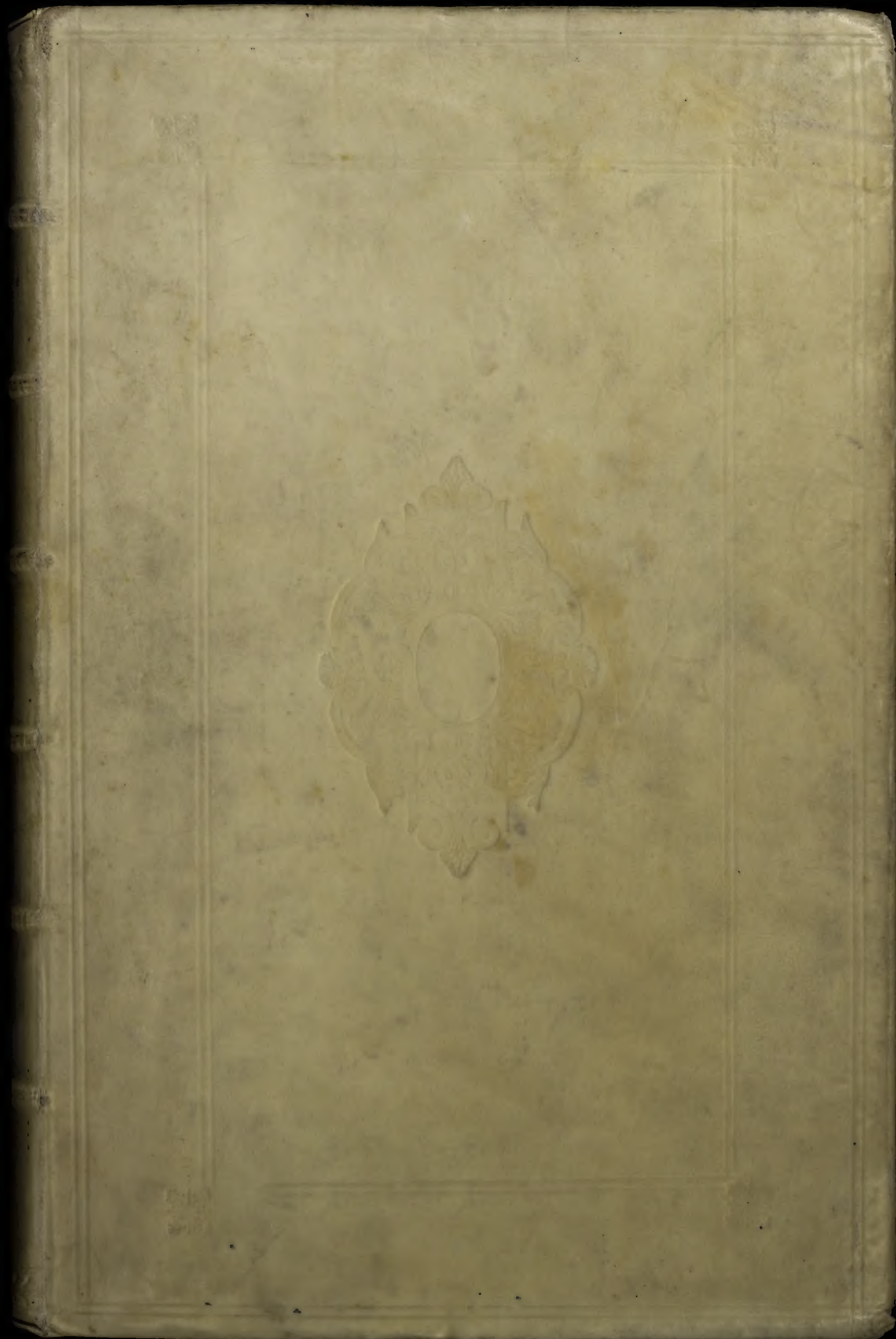

vol 3

VERVOLGH

OP

J. L. GOTTFRIEDS HISTORISCHE KRONYK.

TWEEDE DEEL.

Van 't Jaar [illegible] tot [illegible].

VERVOLGH
OP
J. L. GOTTFRIEDS
HISTORISCHE
KRONYK.

TWEEDE DEEL.

Van 't Jaer 1637. tot 1698.

OMSTANDIGH VERVOLGH
OP
JOH. LODEW. GOTTFRIEDS
HISTORISCHE KRONYCK:
OF
ALGEMEENE HISTORISCHE
GEDENK-BOEKEN
DER
VOORNAEMSTE, UYTGELEESENSTE
WEERELDLYCKE en KERCKLYCKE
GESCHIEDENISSEN
des geheelen Aerdbodems, insonderheyd van Europa, *tsederd den aenvangh der Regeeringh van Keyser* RUDOLPH *de II. in 't jaer* 1576. *tot op den Uytgangh der Seventhiende Eeuw, of 't Sluyten der Algemeene Europische Vreede te* Ryswijck *Anno* 1697.

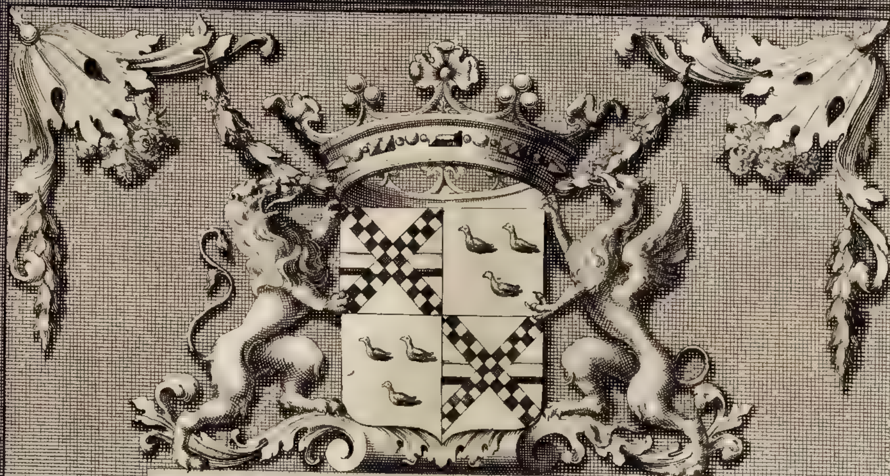
Voorgesteld in een geregelde ordre der Saecken, voorgevallen onder de Regeeringh van yeder Keyser, Koningh, Vorst, Republicq, &c.

DOOR
S. DE VRIES.

TWEEDE DEEL.
Van 't jaer MDCXXXVII. tot aen 't jaer MDCXCVIII.
Vercierd met een groot getal Konst-Figueren.

Te LEYDEN
By PIETER vander Aa, Boeckverkoper. ANNO M. DCC.

DEN

HOOGH EDELEN WELGEBOOREN HEER

D' HEER EN MR.

CORNELIS VAN AERSSEN

HEER VAN HOGERHEYDE

OSSENDRECHT METEREN

TRIANGEL

ONTFANGER GENERAEL VAN HOLLAND EN WEST-VRIESLAND

WORD DESE

NAAUKEURIGE EN WAARACHTIGE BESCHRYVING DER ALDERGEDENKWAERDIGSTE GESCHIEDENISSEN DES GEHEELEN AARDBODEMS

ZEER EERBIEDIGLYK OPGEDRAGEN EN TOEGEWYD

VAN SYN HOOGH EDELHEIDS

Onderdanigen en Verplichten Dienaar

PIETER VANDER AA.

H. v. Aa sculp

AEN DE LEESERS.

Aerom wy dit tegenwoordigh Werck hebben toegevoeghd den Naem van **ALGEMEENE HISTORISCHE GEDENCK-BOECKEN**: hoedanigh een *Schickingh* daer ontrent (tot 't meeste gemack der *Leesers*, en een gereede aghtervolgingh van den draed der *Historie*, sonder verwarringh der Saecken) van ons gemaeckt; wat voor een *ordre* in onse *verhaelen* gehouden, en welcke *Schrijf-wijs* van ons gebruyckt is, nevens 't geen wy noch voorts oordeelden, den *Leeser* dienstigh te konnen sijn, voor af te weeten, hebben wy alreeds den selven voorgedragen in ons *Voorberight* voor 't *Eerste deel* deeses Wercks; derhalven tegenwoordigh niets verder daer van te seggen staet; vermits wy in dit *Tweede deel* hebben gevolghd even dien selven Regel, welcken wy ons in 't *Eerste* hadden voorgesteld.

't Gedaghte *Eerste deel* neemd sijn begin met den aenvangh der Regeeringh des Keysers *Rudolphi* de II., of 't jaer *Christi* MDLXXVI., en gaet voort tot op 't eynd der Heerschappy van Keyser *Ferdinand* de II., of 't jaer MDCXXXVII. Dit *tweede* vervolgd 't *eerste*, beginnende met 't eerste jaer des Keyserdoms van *Ferdinand* de III., of 't alreeds gemelde jaer *Christi* MDCXXXVII., en eyndighd met den Algemeenen Vreede, gesllooten te Rijswijck *Anno* MDCXCVII.; sijnde dit jaer 't *negen-en-dertighste* der Sceptervoeringh deeses tegenwoordigh noch levenden Keysers *Leopoldi*, en 't *seven-en-vijftighste* sijns levens: het *twee-en-dertighste* des Koningrijcks van *Carel* de II. van *Spaenje*, en 't *ses-en-dertighste* sijns Ouderdoms: het *negen-en-twintighste* van den aenvangh des Bewinds, als Prince *Regent*, van *Don Pedro* van *Portugal*, of als Koningh, het *veerthiende*; nae sijn geboorte het *negen-en-veertighste*: het *vier-en-vijftighste* der Heerschappy van *Louis* de XIV., Koningh van *Franckrijck*, en het *negen-en-vijftighste* nae sijne koomst in de Weereld: het *agtste* der Throonbeklimmingh van *William* de III., Koningh van *Engelland*, en het *seven-en-veertighste* sijner jarentellingh: het *seven-en-twintighste* nae de Krooningh van *Christiaen* de V., Koningh van *Deenemarcken*, en 't *een-en-vijftighste* sijns levenstijds: (terwijl wy dit schrijven overleeden): het *vijf-en-twintighste* der Kroondragingh van *Carel* d'XI., Koningh van *Sweeden*, en 't *twee-en-veertighste* nae sijnen ingangh in-, maer te gelijck sijn doodsjaer en uyt-gangh uyt de sterflijckheyd: het *eerste* nae 't overlijden van *Johannes de III. Sobiesky*, Koningh van *Polen*, en 't *eerste* der Verkiesingh van *Frederick Augustus*. In welcke Tijdloop sijn voorgevallen een groot getal aenmercklijcke *veranderingen*, seldsaeme *beweegingen*, ongemeene *omwentelingen*, in en buyten de *Christenheyd*; welcker eenige de geene die 't beleefd hebben, en daer aen gedencken, een *verbaesende verwonderingh* hebben veroorsaeckt, of noch veroorsaecken: en onse naekoomelingen sullen 't nauwlijcks konnen gelooven.

AEN DE LEESERS.

Hoe de *Leeser*, de Geschiedenissen van dit of dat Land in 't eene *Boeck* deeser *Gedenckboecken* doorleesen hebbende, 't vervolgh der selve seer gereed kan vinden in de volgende *Boecken;* desgelijcks, waer toe de *Bladwijser*, (wat wijdloopigh van ons voorgesteld) hem kan dienen, is oock aengeweesen in 't gemelde *Voorberight* voor 't *eerste deel.* Dit alleen hier noch. Wanneer men de *Bladwijser* deeses *tweeden deels* oversiet, 't sy om yets uyt te kippen 't geen men leesen wil; of weer op te soecken 't geen men eens geleesen heeft; of nae te sien, of 'er in is 't geen men begeerd te weeten, soo diend men by 't selve, 't sy om te vinden 't geen men soeckt; of om een reghte bevattingh en t'samenhangh der geheele saeck te hebben, open te leggen 't *Regijster* des *eersten deels;* en daer in na te sien 't selve woord, 't welk op dit *Regijster* staet; soo sal men alles by een hebben. By voorbeeld, ten opsight van Persoonen: Als men in dit *tweede deels Regijster* siet op *Carel* d'I., Koningh van *Engelland; Louis* de XIII., Koningh van *Franckrijck; Johan Willem,* Hertogh van *Nieuwburgh* (daer nae Keurvorst van *Heydelbergh*), &c.: of van Landen, als *Franckrijck, Vereenighde Nederlanden, Schotland,* &c.: of van *Natien*, als, *Schotten, Muscoviten, &c.:* of van *Religien*, als *Presbyterianen, Roomsch-Catholijcke, Gereformeerde, &c.:* of van eenige bysondere Saecken, als, *Vervolgingh, Oproer, Academien, &c.*, en daer by leght dat des *eersten deels*, soo sal men 't gantsche vervolgh aghter malkander konnen sien.

Evenwel moeten wy van deese *Bladwijser* seggen 't geen wy alreeds van die op 't *eerste deel* hebben geseght; te weeten, dat wy, wegens de meenighvuldigheyd der Stoffen, niet alles op deselve hebben konnen brengen, om niet al te wijd uyt te loopen; soo dat men in 't werck veel meer sal vinden, als in de *Regijsters* aengeweesen staet.

Wederom moeten wy gedienstlijck den *Leeser* versoecken, dat hy doch gelieve gunstlijck te verschoonen en bescheydentlijck te verbeeteren de *Druck-feylen*, welcke in dit *deel* ingesloopen sijn. Onder 't vervaerdigen des *Bladwijsers* sijn ons deese voorgekoomen, als: fol. 637. regel 21. *Esseck, voor Etschet.* Fol. 725. regel 9. en 11. *Marfario*, voor *Marforio.* Fol. 849. regel 6. van onder, *Eyder-Schans*, voor *Dyler-Schans.* fol. 1598. regel 6. van onder, 70000. *Missen*, voor 50000. Fol. 889. regel 17. 16. van onder, staet, *desgelijcks in de Vergaderingh der Gecommitteerde Raden;* moest sijn, *volgens voorheenen genoomene Resolutie in de Vergaderingh der Generaele Staten.* Fol. 879. regel 11. vind men: *ter Vergaderingh der Staten Generael was voorgeslagen;* voor: *in de Vergaderingh der Staten van Holland (om dan de Resolutie te brengen in de Vergaderingh der Staten Generael) was voorgeslagen.* Fol. 890. regel 12. van onder: *in Brevoort*, voor: *in 't Gewest ontrent Brevoort.* Al d'overige beveelen wy aen de bescheydenheyd onser Leesers. En hier meede, nae bedanckingh voor haere gunst, soo dickmael, en nu al weer, aen onsen arbeyd beweesen, haer beveelende in de genaedige hoede des Almaghtigen, tot alle voorspoed nae Ziel en Ligchaem, sullen wy blijven den geenen die wy altijd sijn geweest,

Haeren

gantsch dienstbereyden

SIMON DE VRIES.

AFBEELDINGEN,

EN KORTE

VERKLARINGEN

EENIGER

KEYSEREN, KONINGEN, VORSTEN, VELD-HEEREN, EN ANDERER VERMAERDE MANNEN,

VAN WELCKE IN DEESE

ALGEMEENE HISTORISCHE GEDENCK-BOECKEN

WERD GEHANDELD.

Verklaringh der I. TAFEL.

1. GRegorius de XIII., Paus, een *Bononiër:* insteller van de Nieuwe-Stijl, nae hem genoemd de *Gregoriaensche:* om welcker wil d'*Euangelische*, in *Duytschland*, wijlse deselve weygerden aen te neemen, soo veel hebben moeten lijden. Is gestorven *Anno* 1585.

2. *Sixtus* de V., van *Ancona*, Paus; de Soon van een slecht, arm Man. Verkoght alle Kercklijcke Ampten; en trock daer van binnen twee jaren tijds meer dan 28. Tonnen Gouds. Bevoorderde de vermoordingh van Koningh *Henrick* de III. door de Monick *Jaques Clement*. Regeerde ongemeen strengh. Stierf *Anno* 1590., naelatende een seer grooten Schat.

3. *Urbanus* de VII, van *Genua*, Paus. Sat niet langer dan 13. dagen. Maeckte 30000. Kroonen tot uythouwlijckingh van arme Dochteren, en opvoedingh van arme Menschen. Wierd aen kant geholpen door Vergif.

4. *Gregorius* de XIV., van *Milaen*, Paus. Sond de *Liga* in *Franckrijck* hulp toe tegens Koningh *Henrick* de IV.; doch maeckte 't oock niet langh. Stierf, volgens sommiger beright, aen de Steen; maer andere stellen waerschijnlijcker aen vergif, *Anno* 1591.

5. *Innocentius* de IX. van *Bononien*, Paus. Besat de *Roomsche* Stoel niet langer dan 2. Maenden. Wierd al mee door vergif weghgeruymd.

6. *Clemens* d'VIII., van *Florencen*, Paus. Ontsloegh Koningh *Henrick* de IV. van *Franckrijck* van den Ban. Hield het twaelfde *Jubeljaer;* doch niet 't twaelfde, yeder van 100. jaren: want men heeft dit *Jubileum* gehouden somtijds op 't vijftighste, vijf-en-twintighste, jae wel op 't thiende jaer. Stierf *Anno* 1609.

7. *Leo* d'XI., van *Florencen*, Paus; was een goedaerdigh, verstandigh Man; doch moest op den 26. dagh nae sijne verkiesingh van de Pauslijcke Stoel in de Doodkist.

8. *Paulus* de V., een *Romeyn*, Paus. Deed de *Venetianen* in den Ban, om datse eenige Geestlijcke, welcke afgrijslijcke grouwelen hadden gepleegd, wilden straffen. Doch haest trad hy van den aengevangenen Oorlogh tegens haer tot Vreede; weynigh t'sijner eere. Had een bysonder-groote genegenheyd tot sijne Neven; aen welcke hy gaf alles wat open viel. Stierf *Anno* 1621., oud 68. Jaren.

9. *Gregorius* de XV., van *Bononien*, Paus. Verkreegh van Hertogh *Maximiliaen* van *Bayeren* d'uytsteeckend-voortreflijcke *Paltzische Bibliotheeck*, nae de verdrijvingh van Keurvorst-Paltzgraef *Frederick*, geweesene Koningh van *Boheemen*. Overleed *Anno* 1623.

10. *Urbanus* d'VIII. van *Florencen*, Paus. Gaf aen de Kardinalen, op der selver begeerte, de Titel van *Eminentie*. Was geleerd in veelerley Wetenschappen; en seer genegen tot de *Poëzy*. Deed de *Jesuiterssen*, of *Kloppen*, in den Ban. Sat seer langh. Is gestorven *Anno* 1644.

11. *Innocentius* de X., een *Romeyn;* Paus. Stelde sigh seer hevigh tegens 't *Westphaelsche* Vreede-besluyt, wijl by 't selve soo veel' Aertsbisdommen, Bisdommen; &c. tot Weereldlijcke Vorstendommen gemaeckt, en deselve aen *Onroomsche* overgegeven waren. Gaf oock een *Bul* daer tegens uyt; doch kon de Voortgangh niet verhinderen. Veroordeelde de *Jansenisten*. Overleed in *Januarius Anno* 1655., en liet een maghtige Schat aghter.

12. *Alexander* de VII., van *Siena*, Paus. Was, als *Apostolische Nuncius*, geweest op den *Westphaelschen* Vreedehandel. Wierd van *Franckrijck* met Oorlogh aengevallen. Maeckte sijn Maeghschap onmatigh rijck. Stierf *Anno* 1667.

13. *Clemens* de IX., van *Pistoya*, Paus. Bemoeyde sigh, om tusschen *Franckrijck* en *Spaenje* Vreede te maecken. Deed de *Venetianen* groote geld-hulp tegens de *Turcken*. Stierf aen de Watersught en Steen, in 't laetste van 't jaer 1669.

14. *Clemens* de X., Paus; te vooren genoemd *Emilio Altieri;* ontrent 80. jaren oud, doe hy verkooren wierd. Voor sijne verheffingh had hy sigh altijd onpaslijck getoond; maer soo haest hy 't *Pausdom* had verkregen, was hy geswind en wacker, tot verwonderingh toe. Sat tot in 't jaer 1676.; wanneer hy overleed aen de roode Loop en Koorts.

15. *Innocentius* d'XI., Paus, te vooren genoemd *Benedictus Odescalchi;* tot Paus verkooren den 21. *September* 1676. Heeft geregeerd met seer grooten lof, en 't schaedlijcke Neefschap vernietigd; doch 't wierd van sijnen Naesaet weer ingevoerd. Met *Franckrijck* heeft hy veel werck gehad over de Vryheyd der *Quartieren*, en andere dingen: oock veel hoon van deese Kroon moeten lijden. Sijne vroomheyd, eenvoudigheyd, vergeselschapt van voorsightigheyd, en volstandigheyd in een goede saeck, konden de *Romeynen* niet hoogh genoegh roemen. Selfs hield men hem nae sijne dood voor een *Sanct;* en men schreef hem Mirakelen toe. Een boven maeten sobere Tafel hield hy, om te milder te konnen sijn aen d'arme; aen onderstands-gelden tegens den *Turck*, *&c.* Overleed den 12. *Augustus* 1689.

16. *Innocentius* de XII. tegenwoordigh regeerende Paus. Toond sigh een goed vriend van *Franckrijck* te sijn. Is geboren den 13. *Martius* 1615.; eerst genoemd *Antonius Pignatelli.*

17. *Robertus Bellarminus*, Kardinael der *Roomsche* Kerck, vermaerd door sijne Schriften. Geboren *Anno* 1542. Overleeden den 17. *September* 1621., oud ontrent 79. jaren.

18. *Antonius Perenot*, Kardinael van *Granvella;* die de *Nederlanden* veel onheyl heeft toegevoeghd, door sijnen raed en bedrijf. Gebooren den 1. *September* 1517. Gestorven den 21. *September* 1586. Andere stellen 1590. Was seer doortrapt; en de Soons-Soon eens Smits.

19. *Carel*, Kardinael van *Lotharingen;* een bloedige vyand der *Hugenooten* in *Franckrijck*. Rampsaligh gestorven onder een vreeslijck en gantsch seldsaem Onweer, ontstaen onder 't geven van sijnen Geest, *Anno* 1574. Was gebooren den 24. *Februarius* 1525.

20. *Carel* van *Bourbon*, Kardinael. Wierd van de *Roomsch-Catholijcke Liga* in *Franckrijck* ten Koningh opgeworpen tegens *Henrick* de IV., schoon hy gevangen sat. De voornaemste Besteller hier van was de Hertogh van *Mayenne;* die dit dus aendreef, om selfs Koningh te werden.

TA-

I. TAFEL.

1
2
3
4
Gregorius de XIII.
Sixtus de V.
Urbanus de VII.
Gregorius de XIV.

5
6
7
8
Innocentius de IX.
Clemens de VIII.
Leo de XI.
Paulus de V.

9
10
11
12
Gregorius de XV.
Urbanus de VIII.
Innocentius de X.
Alexander de VII.

13
14
15
16
Clemens de IX.
Clemens de X.
Innocentius de XI.
Innocentius de XII.

17
18
19
20
Rob. Bellarminus Kard.
Antonius Perenot Kar.
Carel Kard. van Loth.
Carel de Bourbon Kard.

Verklaringh der II. TAFEL.

1. MArgaretha, Hertogin van *Parma*, natuerlijcke Suster van *Philips* de II., Koningh van *Spaenje*, van hem gesteld ten *Gouvernante* over de *Nederlanden*, doe hy nae *Spaenje* vertrock. Was Weduw van *Octavius Farnesius*, Hertogh van *Parma*, &c. Nae de koomst van *Duc d'Alba* vertrockse uyt de *Nederlanden.*

2. *Ferdinand Alvarez de Toledo*, Hertogh van *Alba*, *Gouverneur Generael* der *Nederlanden*, van wegen *Philips* de II. Koningh van *Spaenje*; genoegh bekend, als de vervaerlijcke Geessel deeser *Provintien*; gebooren den 25. *April* 1505. Gestorven den 12. *December* 1582. te *Lisbona.*

3. *Don Louis de Requesenes*, Groot-*Commandeur* van *Castilien*, *Gouverneur Generael* over de *Nederlanden*, van wegen *Philips* de II. Koningh van *Spaenje.* Gestorven te *Brussel*, den 5. *Martius* 1575.

4. *Don Jan* van *Oostenrijck*, Natuerlijcke Soon van Keyser *Carel* de V., en onechte Broeder van *Philips* de II., *Gouverneur* der *Nederlanden* van wegen den selven; gebooren den 24. *Februarius* 1545. Gestorven den 1. *October* 1578.

5. *Alexander Farnesius*, Prins van *Parma*, *Gouverneur* der *Nederlanden*, van wegen Koningh *Philips* de II. van *Spaenje.* Gestorven den 3. (by andere qualijck den 2.) *December* 1592.

6. *Ernestus*, Aertshertogh van *Oostenrijck*, *Gouverneur* der *Nederlanden* van wegen de Koningh van *Spaenje*; gebooren den 15. *Junius* 1553. Gestorven den 20. *Februarius* 1595.

7. *Albertus*, Aertshertogh van *Oostenrijck*, eerst *Gouverneur* der *Nederlanden* van wegen *Spaenje*; daer nae Heer der selve, door Houwlijck met de *Spaensche Infante Isabella Clara Eugenia*, Dochter van *Philips* de II. Gebooren den 13. *November* 1559.; overleeden den 13. *Julius* 1621.

8. *François*, Hertogh van *Alençon*, Broeder des Koninghs van *Franckrijck*; van de *Vereenighde Nederlanden* aengenomen ten Heer over de selve, nae d'afsweeringh des Koninghs van *Spaenje.* Meende door een snooden Ae- slagh, sigh *Souverain* te maecken. De selve misluckt sijnde, gingh met schande weer nae *Franckrijck*; daer hy korts daer nae ellendigh stierf. Was gebooren den 18. *Martius* 1554. Overleed den 10. *Junius* 1584.

9. *Robert Dudley*, Graef van *Leicester*, door Koningin *Elisabeth* van *Engelland* gesonden ten *Gouverneur* over de *Vereenighde Nederlanden*: daer hy 't vry qualijck maeckte. Overleed den 14. *September* 1588.; van *Elisabeth* weer nae huys geroepen sijnde.

10. *Johannes Dominicus de Zunega*, Graef van *Monterey*, *Gouverneur* der *Spaensche Nederlanden*; die den Koningh van *Spaenje* in de selve seer groote dienften gedaen; oock in den *Franschen* Oorlogh des jaers 1672. sigh dapper, voorsightigh, en met groote liefde des Volcks, gequeeten heeft.

11. *Maximiliaen Emanuel*, Keurvorst van *Bayeren*; *Gouverneur* der *Spaensche Nederlanden*; die in deesen laetsten Oorlogh met *Franckrijck*, t'samen met de *Hollandsche Militie*, sigh nae vermogen heeft gequeeten. Is voor altijd *Gouverneur* der gedaghte *Spaensche Nederlandsche Provintien* gemaeckt *Anno* 1692. Gebooren den 11. *Julius* 1662.

12. *Frederick de Toledo*, Soon van *Ferdinand Alvarez de Toledo*, Hertogh van *Alba*; niet min wreed als sijnen Vader; en die te *Naerden* soo grouwlijck te werck gingh.

13. *Franciscus de Mendoza*, *Admirant* van *Arragon*, *Marquis de Guadalesco*, *Commandeur* van *Calatrava*, *Generael*-Krijghs-Overste van Aertshertogh *Albertus Anno* 1598.; en *Anno* 1600. in den Slagh van *Vlaenderen Generael* van de *Cavallery*: in deselve gevangen bekomen; voor wien al de Gevangene van den *Vereenighden Staet*, door de *Spaensche* oyt bekoomen, los gelaten wierden.

14. *Thomas*, of *Mas Aniello*, een sleghte Visscher, die *Anno* 1647. te *Napels* dien vermaerden oproer verweckte, bysonder wonderlijck.

15. *Carel Leopold*, door *Franckrijck* onterfde Hertogh van *Lotharingen*, Soon van *Nicolaus François*, by *Claudia*, Dochter van Hertogh *Henrick* van *Lotharingen*, gebooren den 3. *April* 1643., gestorven den 18. *April* 1690. Was Keyserlijcken *Generael-Lieutenant.* Had ten Gemalin *Eleonora Maria*, Suster van Keyser *Leopold*, Weduw van *Michael Wiesnowiczy*, Koningh van *Polen.*

16. *Leopold Joseph Carel*, Soon van *Carel Leopold*, onterfde Hertogh van *Lotharingen*, gebooren den 11. *September* 1679.; geweest Keyserlijcken *Lieutenant*-Veld-Maerschalck aen den *Rhijn.* *Commandeerde Anno* 1697. in *September* d'*Attaque* voor *Eberenburgh* met goed *succes.* Is by de *Rijswijcksche* Vreede in 't Hertoghdom *Lotharingen* hersteld; en heeft nu getrouwd een Dochter des Hertoghs van *Orleans.*

17. *Stencko Rasin*, eenen der *Donische Cosacken*, den *Muscovischen Czaar* onderworpen; die *Anno* 1667. begon, en vervolgens met groote woede voortsettede dien vervaerlijcken Oproer tegens de *Czaarsche* Majesteyt. Doch haest had hy sijne Rol uytgespeeld, en kreegh een vreeslijck eynd.

18. *Emericus* Graef *Tekely*, geweest 't Hoofd der *Malcontenten* in *Hongaryen.* Doch die, als hy 't eyndlijck te quaed kreegh, sigh nae den *Turck* begaf. D'eerste oorsaeck sijns opstands nam hy uyt de verbreeckingh van de *Privilegien* der *Hongariërs*, en de wreede vervolgingh der *Euangelische* in *Hongaryen.*

19. *Georgh Monck*, *Admirael* der *Republicq* van *Engelland*: geweest de voornaemste oorsaeck van de herstellingh van *Carel* de II. op den *Engelschen* Throon; gebooren den 16. *December* 1608. gestorven den 13. *Januarius* 1669.

20. *Sabbatai Sevi*, die sigh uyt gaf voor den *Messias*; en sulck een groote beweegingh onder de *Joden* veroorsaeckte: eyndlijck een *Turck* wierd.

TA-

II. TAFEL.

Margareta de Parma.
Ferdinand de Toledo.
Louis de Requesens.
Don Iohan.
1
2
3
4
Alexander Farnesius.
Ernestus van Oostenryk.
Albertus. Aerts Hertog
Francois Hertog van Alencon.
5
6
7
8
Robert Dudley.
I.D. de Zuniga.
Maximilian Emanuel Keur vorst van Bayeren.
Frederik de Toledo.
9
10
11
12
Franc. de Mendoza.
Mas Aniello.
Carel Leopold.
Leopold Ioseph Carel.
13
14
15
16
Stemko Rasin.
Emer. Gr. van Tekely.
Georg Monck.
Sabbatai Sevi.
17
18
19
20

Verklaringh der III. TAFEL.

1. SOlyman de III., *Turckſch* Keyſer; nae de verſtootingh van ſijnen Broeder *Sultan Mahometh* de IV. uyt de Gevancknis gehaeld, en op den Throon geſet *Anno* 1687. Geſtorven *Anno* 1691.

2. *Achmet* de II., Broeder van *Solyman* de III.; en nae des ſelven dood Keyſer over *Turckyen* geworden. Stierf *Anno* 1695.

3. *Muſtapha* de II., Soon van *Mahometh* de IV., gebooren ontrent 't jaer 1662. Quam nae ſijns Ooms dood *Anno* 1695. op den *Ottomanniſchen* Throon. Regeert noch.

4. *Michael Coribut Wiſniowiczy*; Koningh van *Polen* verkooren *Anno* 1670.; waer tegens de *Franſche* hem ſogten t'onttroonen. Was de Soon van *Michael Jeremia*, Hertogh van *Wieſniowicz*, gebooren den 19. *Junius* 1640. Heeft een korte, en ſeer onruſtige Regeeringh gehad; anders een treflijck Vorſt. Overleed den 10. *November Anno* 1673.; ſoo veele geloofden aen vergif.

5. *Georgius Ragotzy*, Vorſt van *Sevenbergen*; die de Keyſeren *Ferdinand* de II. en III. genoegh te doen heeft gegeven. Ontrent 't jaer 1630. quam hy aen 't Vorſtendom, in plaets van *Bethlen Gabor*. Heeft veele vyanden gehad; en dapper moeten worſtelen; ſelfs oock tegens de *Turcken*: van welcke hy in den Slagh *Anno* 1660. een wonde bequam, waer aen hy overleed.

6. *Michael Apafi*, Vorſt van *Sevenbergen*, nae *Georgius Ragotzy Anno* 1661.; een ſeer voortreflijck Heer, van groot verſtand; een treflijck *Gereformeerd* Godsgeleerde; die met eygener hand uyt 't *Latijn* in 't *Hongariſch* heeft vertaeld *Wendelini Syſtema Chriſtianæ Theologiæ*; en te *Clauſenburgh* doen drucken *Anno* 1674. in 4. Overleed den 4. 14. *April* 1690.

7. *Joſeph*, *Roomſch* en *Hongariſch* Koningh; Soon van den nu regeerenden Keyſer *Leopoldus*: in ſijnen Doop genoemd *Joſephus Jacobus Ignatius Johannes Antonius Euſtachius*; gebooren den 16. *Julius* 1678. Koningh van *Hongaryen* geworden den 9. *December* 1687. *Roomſch* Koningh den 14. *Januarius* 1690.

8. *Alexander* d'VIII.; eerſt uyt ſpijt Geeſtlijck geworden; vervolgens door ſijne liſtigheyd allenxen hooger opgereeſen. Kardinael gemaeckt *Anno* 1652. en den 6. *October Anno* 1689. Paus verkooren. Heeft 't Neefſchap, door *Innocentius* d'XI. afgedaen, argerlijck weer ingevoerd. Maeckte ſigh by 't *Roomſche* Volck ſoo haetlijck, als *Innocentius* bemind was. Stierf met den aenvangh van *Februarius Anno* 1691.

9. *Maximiliaen Henrick*, Aertsbiſchop-Keurvorſt van *Keulen*, Hertogh in *Bayeren*, Prins en Biſchop van *Luyck*: Keurvorſt geworden *Anno* 1650. Met *Franckrijck* en *Munſter* viel hy op de *Vereenighde Nederlanden* aen. Stierf in *Junius* 1688.

10. *Joſeph Clemens*, Prins van *Bayeren*, *Anno* 1688. in ſcheuringh des *Capittels* ten Keurvorſt-Aertsbiſchop verkooren: van de Paus, als wettigh beveſtighd: gebooren den 5. *December* 1671.

11. *Chriſtoph Bernhard* van *Galen*, Biſchop van *Munſter*, die ſoo veel Oorlogen onder ſijne regeeringh heeft gevoerd; ſoo veel verwoeſtingen aengereght. Was van ſijnen Vader, wegens een Doodſlagh in gevancknis ſittende, gewonnen by ſijne hem beſoeckende Moeder. Stierf den 19. *September* 1678., oud over de 70. jaren.

12. *Chriſtiaen Albert*, Hertogh van *Holſtein*, Vader van de tegenwoordigh-regeerende Hertogh *Frederick*. Gebooren den 3. *Februarius* 1641. Overleeden den 27. *December* 1694. Heeft ſwaere ongelegenheden van de *Deenſche* Kroon moeten uytſtaen.

13. *Johan Georgh* de II., Keurvorſt van *Saxen*, Soon van Keurvorſt *Johan Georgh* d'I.; gebooren den 13. *May* 1613. Sijns Vaders Naeſaet geworden *Anno* 1656. Overleeden *Anno* 1680.

14. *Johan Georgh* de III. Keurvorſt van *Saxen*, Soon van *Johan Georgh* de II., gebooren den 20. *Junius* 1647. Overleeden den 12. *September* 1691. Sijnen Naeſaet was ſijnen oudſten Soon *Johan Georgh* de IV.; doch overleed den 27. *April* 1694.: 't Keurvorſtendom naelatende aen ſijnen Broeder *Frederick Auguſtus*, nu Koningh van *Polen*.

15. *Carel*, Paltzgraef-Keurvorſt van *Heydelbergh*, Soon van Keurvorſt *Carel Lodewijck*, gebooren *Anno* 1651., in de Regeeringh getreeden *Anno* 1680. Overleeden *Anno* 1685.: met wien de Manlijcke *Linie* deeſer Stam eyndighde; onaengeſien ſijnen Grootvader *Frederick* de V., geweeſene Koningh van *Boheemen*, ſoo veele Soonen had gewonnen.

16. *Philips Willem*, Hertogh van *Nieuwburgh*, door 't overlijden van den hier boven gemelden Keurvorſt *Carel* gekoomen aen den Keurvorſtlijcken *Paltz* te *Heydelbergh*. Gebooren den 5. *November* 1615. Overleeden den 2. *September* N.S. 1690. Soon van Paltzgraef *Wolfgangh Willem* tot *Nieuwburgh*.

17. *Robert*, Soon van Keurvorſt *Frederick* de V., verdrevene Koningh van *Boheemen*, Broeder van den herſtelden Paltzgraef-*Keurvorſt Carel Lodewijck*; opgevoed in *Holland*; daer nae, als Koningh *Carel* de II. in *Engelland* herſteld was, derwaerts getrocken.

18. *Frederick* de III., nu regeerende Keurvorſt van *Brandenburgh*, Soon van Keurvorſt *Frederick Willem*, gebooren den 1. *Julius* 1657. te *Koninghsbergh*. In ſijns Vaders plaets Keurvorſt geworden. *Anno* 1688.

19. *Raimund*, Graef van *Montecuculi*, geweeſt Veld-Maerſchalck van ſijne Keyſerlijcke Majeſteyt in *Duytſchland*, in den naeſt-laetſten *Franſchen* Oorlogh; die, door een verraderlijcke Ordre op den naem van de Keyſer, Keur-*Brandenburgh* verhinderde, de *Franſche* onder *Mareſchal de Turenne* t'eenemael te verwoeſten.

20. Prins *Louis Willem*, Marckgraef van *Baden*, *Generael* des Keyſers geweeſt in *Hongaryen*; oock in *Duytſchland*, die ſigh in den laetſten Oorlogh tegens de *Turcken*, en de *Franſche*, beroemd heeft gemaeckt, gebooren te *Parijs* den 8. *April Anno* 1655., Soon van *Ferdinand Maximiliaen*, Marckgraef van *Baden-Baden*, by *Louiſa Chriſtina*, Dochter van Prins *Thomas* van *Carignan* uyt *Savoyen*.

TA-

III. TAFEL.

Verkla-

Verklaringh der IV. TAFEL.

1. *Johan Baptista Gaston*, Hertogh van *Orleans*, Broeder van *Louis* de XIII., Koningh van *Franckrijck*: tusschen welcke beyde Broederen soo seer groote onrusten sijn ontstaen (tot geen kleyn gevaer, en groote schaede van dit Rijck) insonderheyd wegens den Kardinael *de Richellieu*. Was gebooren *Anno* 1608. Overleed *Anno* 1660.

2. *Philips*, Hertogh van *Orleans*, Broeder van *Louis* de XIV.; gebooren den 22. *September Anno* 1640. Is noch in 't leven. Sijn eerste Gemalin was *Henrietta Anna*, Dochter van *Carel* d'I., Koningh van *Engelland*. Sijne tweede *Elisabeth Charlotta*, Dochter van Keurvorst *Carel-Lodewijck*, Paltzgraef te *Heydelbergh*. Welck ongeluckigh Houwlijck den *Paltz* sulck een afgrijslijcke verwoestingh door de Koningh van *Franckrijck* heeft veroorsaeckt.

3. *Armandus Johannes de Plessis*, Kardinael, Hertogh van *Richellieu*, Opper-Staetsdienaer van Koningh *Louis* de XIII.: om wiens wil *Franckrijck* soo veel bloedige onrusten heeft moeten gevoelen. Was d'eerste grondlegger der onbepaelde Heerschappy, die de tegenwoordige Koningh van *Franckrijck* oeffend. Overleed den 4. *December* 1642. in 't 58. jaer sijns ouderdoms.

4. *Julius Mazarin*, Kardinael, Opper-Staets-*Minister* en Albestierder in *Franckrijck*: die, Naesaet van *Richellieu* geworden, 't werck der *absolute* Heerschappy des Koninghs van *Franckrijck* volbouwde, en alle tegenstand te boven quam. Overleed den 9. *Martius Anno* 1661. Van veele hoogh geroemd; van andere niet weynigh gescholden.

5. *Henriek de la Tour d'Auvergne*, *Vice-Comte de Turenne*, *Mareschal de France*: die Koningh *Louis* de XIV. in sijne gevoerde Oorlogen seer groote diensten heeft gedaen. Is gesneuveld in een Geveght by *Straetsburgh* tegens de Keyserische, *Anno* 1675.

6. *François de Montmorency*, Hertogh van *Luxemburgh*; geweesene *Fransche Gouverneur* over de *Provintie* van *Utrecht*; daer sijne gedaghtenis noyt in Zeegeningh sal sijn; veel min noch in *Holland*, wegens de gepleeghde grouwelen te *Swammerdam*, *Bodegraven*, en anderwegen.

7. *Nicolaus de Catinat*, *Fransche Generael* in *Savoyen*; die daer den Oorlogh voor sijnen Meester Koningh *Louis* de XIV. heeft gevoerd tegens den *Savoyschen* Hertogh, met wisselvalligh geluck, tot dat eyndlijck den Vreede wierd gesllooten; waer by de Hertogh sijne *Geallieerde* verliet.

8. *Henrick Carel*, Heer van *Beaumanoir*, *Marquis de Lavardin*; die sigh tegens Paus *Innocentius* XI. te *Romen* (daer hy quam als *Ambassadeur* van Koningh *Louis* de XIV.) soo gantsch trots en wreveligh droegh, wegens de Vryheyd der *Quartieren* van d'*Ambassadeurs*; daer over oock in den Ban wierd gedaen; doch waer op hy niets met allen pastte.

9. *Paulus Wurtz*, een *Holsteiner*; *Anno* 1668. van deesen Staet aengesteld tot Veld-Maerschalck, en om 't Leger te *Commandeeren* als *Chef*, onder de *directie* van haere *Hooghmoogende* Gevolmaghtighde te Veld; niet tot genoegen van veele.

10. *Charles de Gontault*, Hertogh van *Biron*, een groot Krijghsman; die *Henrick* de IV., Koningh van *Franckrijck*, uytsteeckende Oorloghs-diensten had gedaen, tot behoudingh sijner Kroon: maer eyndlijck tot een verraed trad met *Spaenje* en *Savoyen*; waer over hy onthoofd wierd den 12. 22. *Julius Anno* 1602.

11. *Conchini Concini*, *Marquis d'Ancre*; arm en behoeftigh uyt *Italien* nae *Franckrijck* gekoomen: door de Koninginne Moeder *Maria de Medices* tot de grootste Staten bevoorderd; waer in hy onuytspreecklijcke rijckdommen by een braght, sigh boven den Koningh verhief; door des selven bevel in 't Pallays doorschooten wierd den 24. *April Anno* 1617.

12. *Maria de Medices*, Gemalin van *Henrick* de IV., Koningh van *Franckrijck*, Moeder van *Louis* de XIII.: wegens groote onlusten met den Kardinael *de Richellieu* en haeren Soon de Koningh, dien se uyt den Throon soght te stooten, 't Hof ontseght; uyt 't Rijck ontvloden; eyndlijck te *Keulen* in groote Armoede gestorven, den 3. *Julius* 1642., oud 68. jaren.

13. *Ferdinand de Medices* d'I. Groot-Hertogh van *Toscanen*, of *Florensen*, overleeden *Anno* 1608. Soon van *Cosmus* d'I.; die van Paus *Pius* de V. ten eersten Groot-Hertogh wierd gemaeckt, *Anno* 1569.

14. *Ferdinand de Medices* de II., Groot-Hertogh van *Toscanen*, Soon van *Cosmus* de II., die de Soon was van *Ferdinand* d'I.; overleden *Anno* 1621. *Ferdinand* de II. was gebooren *Anno* 1610. Verliet deese weereld den 24. *Martius* 1670.

15. *Cosmus de Medices* de III., Groot-Hertogh van *Toscanen*, Soon van *Ferdinand* de II., gebooren den 4. 14. *Augustus* 1642., nu regeerende. Sijne Gemalin is *Louisa Margaretha*, Dochter van *Jean Baptist Gaston*, Hertogh van *Orleans*, getrouwd den 19. *April Anno* 1661.

16. *Odoardus Farnesius*, Hertogh van *Parma* en *Placenza*, die, wegens 't Hertoghdom *Castro*, van de Paus soo veel beswaernissen en gewelddaedigheden moest uytstaen: waer over het oock tusschen deese beyde tot een Oorlogh quam. Was gebooren *Anno* 1612. Overleed *Anno* 1646.

17. *Thomas Fairfax*, die van wegen 't *Parlament* in *Engelland*, den Oorlogh tegens Koningh *Carel* d'I. voerde, als *Generalissimus*; doch als *Cromwel* sigh te veel meester maeckte, en hem heymlijck ondermijnde, om in sijn Ampt te geraecken, leydde hy 't Generaelschap neer.

18. *Carel Emanuel*, de II., Hertogh van *Savoyen*, Soon van *Victor Amadeus* d'I., gebooren *Anno* 1634., gestorven den 12. *Junius* 1675.

19. *Victor Amadeus* de II., Hertogh van *Savoyen*, nu regeerende, gebooren den 4. 14. *May Anno* 1666. Heeft ten Gemalin *Anna Maria*, Dochter van Hertogh *Philips* van *Orleans*, Broeder van Koningh *Louis* de XIV. Sijnen Oorlogh met *Franckrijck*, en 't eynd desselven, is genoegh bekend.

20. *Maria Adelheid*, Dochter van *Victor Amadeus* de II., gebooren den 6. *December Anno* 1685.: getrouwd aen den Hertogh van *Burgundien*, Soon des *Dauphins* van *Franckrijck* *Anno* 1698.

TA-

VI. T A F E L.

** Verkla-

Verklaringh der V. TAFEL.

1. *Carel de Longueval*, Graef van *Bucquoy*, Keyſerlijcken Overſten en *Generael* in den *Duytſchen* Oorlogh tegens *Boheemen*; geſneuveld in *Hongaryen* den 10. *Julius Anno* 1621.

2. *Albertus Wenceſlaus Euſebius*, Graef van *Wallenſtein*, Hertogh van *Friedland*, *&c.* Keyſerlijcken *Generael* in den *Duytſchen* Oorlogh tegens de *Proteſteerende* en de *Sweeden*; eerſt van Keyſer *Ferdinand* de II. op 't hooghſte begunſtighd en verheven; daer nae op ſijn bevel onverwaght om 't leven gebraght den 15. *Februarius Anno* 1634. Was een ſeer woeſt Menſch.

3. *Jan de Weerd*, geweeſt een Keyſerlijcken Overſten, en *Generael* in den *Duytſchen* Oorlogh. Heeft van de *Sweeden* dickmael ſwaere neerlaegen geleden.

4. *Gotfried Henrick*, Graef van *Pappenheim*, Keyſerlijcken *Generael* in den *Duytſchen* Oorlogh, een dapper Soldaet, doch niet altijd voorſpoedigh. Quam oock met een groot deel *Keyſerſche* aen, om *Maeſtricht*, door Prins *Frederick Henrick* van *Oranje* belegerd, t'ontſetten; maer wierd ſwaerlijk geſlagen. Noch in 't ſelve Jaer ſneuvelde hy in den Slag by *Lutzen Anno* 1632.; waer in oock Koningh *Guſtaef Adolph* om 't leven quam.

5. *Willem*, Graef van *Lamboy*, Keyſerlijcken Overſten in den *Duytſchen* Oorlogh tegens de *Sweedſche*, en *Generael* van de ſelve Majeſteyt. Wierd *Anno* 1642. ellendigh geſlagen, en ſelfs gevangen.

6. *Ambroſius Spinola*, Veld-Overſte des Koninghs van *Spaenje* in de *Nederlanden*; een ſeer ervaeren Krijghsman. Heeft de *Spaenſche* Majeſteyt groote dienſten gedaen. Vertrock eyndlijck uyt *Bruſſel* nae *Spaenje Anno* 1627. Wierd *Generael* over 't *Spaenſche* Leger in *Italien*, en ſtierf *Anno* 1630.

7. *Johan Tſerclaes*, Graef van *Tilly*, *Generael* der *Roomſch-Catholijcke Liga* in den Oorlogh van Keyſer *Ferdinand* de II. in *Duytſchland*. Gingh onuytſpreecklijck *Barbaerſch* te werck in ſijn' Oorloghs-verrightingen tegens levende en doode; inſonderheyd te *Maeghdenburg*. Had tſederd dien tijd geen geluck meer. Leed door Koningh *Guſtaef Adolph* ſwaere neerlaegen. Wierd in een Schermutſel gewond, en ſtierf boven maten ellendigh *Anno* 1632.

8. *Maximiliaen*, Hertogh van *Bayeren*, een voornaem Hoofd van de *Catholijcke Liga* in *Duytſchland*; die oock Keyſer *Ferdinand* de II. ſeer heeft geholpen tegens Koningh *Frederick* van *Boheemen* en de *Proteſtantſche* Vorſten; waer over hy met 't Keurvorſtendom van den *Paltz* wierd begiftighd, nae dat de Keyſer de gedaghte *Frederick* van ſijn Vaderlijck Erf had beroofd. Was geboren *Anno* 1573. Overleed den 27. *September* 1651.

9. *Leopold Willem*, Aertshertog van *Ooſtenrijk*. Wierd *Gouverneur* der *Spaenſche Nederlanden Anno* 1647; Soon van Keyſer *Ferdinand* de II. Biſchop van *Straetsburg*, *Paſſauw*, en *Olmutz*; geboren *Anno* 1614. geſtorven te *Weenen Anno* 1662.

10. *Ferdinand*, Kardinael *Infant*, *Gouverneur* der *Spaenſche Nederlanden*. Kon niet veel verrighten, behalven d'inneemingh van *Schenckeſchans* door verraſſingh (welke *Fortres* hy haeſt weer verloor); en dan noch eenige geringe veroveringen. Kreegh in 't eynd van *Auguſtus* 1641. de Kinder-pockjens. Beterde ſoo verr', datmen hem buyten alle gevaer oordeelde; doch begaf ſigh t'ontijdigh uyt *Kortrijck* nae *Bruſſel*; waer op hy weer inſtortte, en den 19. *November* des ſelven Jaers overleed.

11. *Franciſco di Melo*, nae de dood van de *Kardinael Infant* geweeſt *Gouverneur* der *Spaenſche Nederlanden*. Won wel *Baſſée* van de *Franſche*; maer wierd by *Rocroy* ellendigh geſlaegen. Regeerde anders tot goed genoegen van de *Staten* der Koninghlijcke *Nederlandſche Provintien*; doch vertrock haeſt nae *Spaenje*.

12. *Henrick*, Graef van den *Berg*; *Generael* in de *Spaenſche Nederlanden*. Quam tweemael over den *Yſſel* op de *Veluw*. Viel, om gewightige by hem uytgegevene redenen, van de *Spaenſche* af, op de *Staetſche* ſijde. Wierd in den Ban gedaen. Verantwoordde ſigh. Braght in den *Haeg* ſoo veel te weege by den Raed van *Braband*, dat 't *Marquiſaet* van *Bergen* op den *Zoom* hem toegeweeſen wierd *Anno* 1632. Stierf den 22. *May Anno* 1638.

13. *Johan Georg* d'I, Hertog-Keurvorſt van *Saxen*. Quam aen de Regeeringh *Anno* 1611. Was in den *Duytſchen* Oorlogh ſeer onſtandvaſtig. Trad, door de Keyſer geparſt, en tot 't uyterſte gebragt, in een ſterck verbond met *Sweeden*. Viel weer, door groote beloften, van de *Sweedſche* af, en hielp de Keyſer met de *Roomſch-Catholijcke Liga*; tot groot naedeel der *Euangeliſche Religie*; en verderf van ſijne Landen door de *Sweeden*; oock door de *Keyſerſche* ſelfs. Overleed *Anno* 1656.

14. *Carel Lodewijck*, Soon van *Frederick* de V., Paltzgraef-Keurvorſt, en geweeſene Koningh van *Boheemen*: Om ſijns Vaders wil oock Ballingh, en beroofd van ſijn Vaderlijck Erf: by de *Munſterſche* Vreede weer herſteld, doch maer als aghtſte Keurvorſt. Geboren den 11. *Januarius Anno* 1618. overleeden den 8. *September Anno* 1680. Wierd gehouden voor de wijsſte Vorſt ſijns tijds.

15. *Frederick Wilhelm*, Keurvorſt van *Brandenburg*, in de Regeeringh getreeden *Anno* 1640. Heeft ſijne Landen in een goede ſtaet gebraght. Om de *Weſtphaelſche* Vreede te bevoorderen, ſtond hy wel af van *Voor-Pomeren* en *Rugen*; doch daer voor bequam hy de Vorſtendommen *Halberſtad*, *Minden*, en *Maegdenburg*. Was geboren *Anno* 1620. Sijn' eerſte Gemaelin was *Louiſa*, Dochter van *Frederick Henrick*, Prins van *Oranje*. Overleed in *May Anno* 1688.

16. *Wolffgang Wilhelm*, Hertogh van *Nieuwburg*. Trad met *Johan Sigiſmund*, Keurvorſt van *Brandenburg*, in de *Succeſſie* der *Gulckiſche*, *Cleefſche* en *Berghſche* Landen. Geraeckte over de Regeeringh der ſelve, en andere dingen, in verſchil en Oorlogh met Keur-*Brandenburg*. Nam *Anno* 1614. de *Roomſche Religie* aen, om door de byſtand der *Roomſch-Catholijcke* Vorſten alles voor hem alleen te bekomen: waer tegens de *Staten Generael Brandenburg* byſtonden. Was geboren *Anno* 1578. Stierf *Anno* 1653.

17. *Mauritz*, Landgraef van *Heſſen*, een ſeer wijs, geleerd, godvrughtigh Heer. Doe hem by Erfnis 't Vorſtendom *Marpurg* was toegevallen, voerde hy de *Gereformeerde Religie* daer in. Heeft ter dier oorſaeck ſeer veel moeten lijden onder Keyſer *Ferdinand* de II. Overleed *Anno* 1632.

18. *Willem*, Landgraef van *Heſſen*, de V. diens Naems, Soon van *Mauritz*. Is desgelijcks genoegh geplaeghd geweeſt van de *Keyſerſche*, en wierd uyt ſijn Land verdreven. Voerde echter noch dapper den Oorlogh in *Weſtphalen*, en had hier goede voorſpoed: doch dit kon ſijn verlies niet evenaeren. Overleed *Anno* 1637.

19. *Bogiſlaus Chimielincki*, Overſte der *Coſacken*; doch gehoond van een *Poolſch* Edelman op een onverdraeglijke wijs, en geen regt konnende bekomen van de Koning, wierd hy met ſijne *Coſacken* oproerig, en heeft *Polen* een ſeer groot verderf veroorſaeckt.

20. *Carel*, Hertog van *Lotharingen*, geboren *Anno* 1600. Haelde ſig de gramſchap van Koning *Louis* van *Frankrijk* op den hals: van wien hy, na een gemaekt en gebrooken accoord, gantſch verdreven wierd. Begaf ſig in *Spaenſchen* dienſt. Hield veelerwegen leelijck Huys. Was wiſpeltuerigh. Wierd van *Spaenje* gevangen genomen; en eerſt *Anno* 1660. ontſlagen Stierf in *September Anno* 1675.

TA-

V. TAFEL.

Carel Lonquevallus.
Alb. Wallenstein.
Ian de Weerd.
Goltfr. Henrick.
Willem Graaf v. Lamboy
Ambrosius Spinola.
Iohan. Tserclaes
Maximilian H. van B.
Leopold Willem.
Ferdinand Kard. Infant
Francisco di Melo.
Hendrik Gr. vanden Berg.
Iohan. Georgh.
Carel Lodewyck.
Frederick Willem.
Wolfgang Willem.
Mauriti. Landgraaf.
Willem Landgraaf.
Bogisl. Chmielincky.
Carel Hert. van Lotha.

Verklaringh der VI. TAFEL.

1. GEorg de Villers, Hertogh van *Buckingham*, 't Schootkind van *Jacob* d'I. en *Carel* de II., Koningen van *Engelland*: van kleyn tot seer groot; maer daer by oock hoogmoedigh en trots geworden. Wierd eyndlijck om 't leven gebraght door een *Schotsch* Edelman, genoemd *Felton*, den 2. *September Anno* 1628. Was met *Carel* de II. (noch Prins van *Wallis* sijnde) in *Spaenje* geweest, om de *Spaensche Infante* voor den gemelden Prins ten houwlijk te bekomen.

2. *William*, Aertsbisschop van *Cantelbergh*.
3. *Thomas*, Bisschop van *Bath* en *Wels*.
4. *François*, Bisschop van *Eli*.
5. *William*, Bisschop van *Asaph*.
6. *John*, Bisschop van *Chicester*.
7. *Jonathan*, Bisschop van *Bristol*.
8. *Thomas*, Bisschop van *Peterbourgh*.

Deese seven Bisschoppen van *Engelland*, vermitsse swaerigheyd maeckten, d'*ordonnantie* van Koningh *Jacob* de II. tot Vryheyd van *Conscientie*, enckelijck aengesien om de *Roomsch-Catholijcke Religie* hier d'overhand te doen hebben, in al haere Kercken te laeten afkondigen, deed sijne Majesteyt in den *Towr* gevangen setten; onaengesien sy *Pairs* van 't Rijck waren, en tot 't uyterste misnoegen des Volcks, in *Junius Anno* 1688.; juyst tegens den tijd, dat de Koningin sijne Gemaelin een jonge Prins aen 't Koninghrijck *Engelland* sou geven. Korts daer nae, en als nu een gantsche verdelgingh der *Protestantsche Religie*, een *absolute* eygenwillige heerschappy-voeringh wierd te gemoet gesien, viel in *Groot-Britannien* voor de soo seer wonderlijcke veranderingh; de vlught van Koningh *Jacob*; en de gantsch onverwagte verheffingh van Prins *William* op den Throon.

9. *Jacob*, Hertogh van *Monmouth*, onechte Soon van *Carel* de II., gelijck deese Majesteyt getuygde; alhoewel andere seyden, dat hy sulcks deed ter liefde van sijnen Broeder den Hertogh van *Jorck*; maer heymlijck getrouwd was geweest met *Monmouths* Moeder. Quam, nae sijns Vaders dood, in *Engelland* tegens *Jacob* de II. Verloor door verraed de Slag, wierd gevangen, en door bevel des gemelden *Jacobs* onthoofd den 18. *Junius* 1685.

10. *Jacob François Edward*, *gepratendeerde* Soon van *Jacob* de II., en Prins van *Wallis*; doch van veele gehouden voor een ondergeltoocken kind, op dat de *Roomsche Religie*, als Koningh *Jacob* quam te sterven, evenwel in *Groot-Britannien* mogt voortgeset werden. Sou van de Koningin ter wereld sijn gebragt den 10. *Junius* 1688.

11. *Jacob* van *Wassenaer*, Heer van *Obdam*, *Lieutenant-Admirael-Generael* van *Holland*; in de Zeeslagh tusschen d'*Engelsche* en *Vereenigde Nederlanders* eerst dood-geschooten; daer nae met sijn Schip d'*Eendragt* voorts opgesprongen door sijn eygen kruyd, den 13. *Junius Anno* 1665. Was gekomen in plaets van den *Lieutenant-Admirael-Generael Marten Harpertsz. Tromp*.

12. *Michiel de Ruyter*, *Lieutenant-Admirael-Generael* van *Holland*, een seer vermaerd Zeeheld, die veele dappere daden heeft verright; gebooren den 24. *Martius Anno* 1617. Overleeden aen een wonde, bekomen in een Zeeslagh tegens de *Fransche* voor *Augusta* in *Sicilien*, den 19. *April Anno* 1676., in 't 70. jaer sijns ouderdoms. Was door de Koning van *Franckrijck* beschoncken met de Ridder-orden van *S. Michaël*.

13. *Cornelis Tromp*, dappere Soon van dien dapperen Zeeheld en *Lieutenant-Admirael-Generael Marten Harpertsz. Tromp*. Heeft in verscheydene Zee-*Batalien* sigh seer beroemd gemaeckt.

14. *Johan* van *Galen*, geboortigh van *Essen*, uyt 't Graefschap *Marck*. Begaf sigh in Zee-dienst onder de *Staten Generael*. Droegh sigh soo wel, dat hy van slegt Bootsgesel *Capitain*, en door veel dappere verrightingen tegens de *Barbaersche Rovers*, *Spaensche Duynkerkers*, &c. vermaerd wierd. Stierf, 't been hem afgeschooten sijnde, als *Commandeur*, en helddadigh Overwinner, in een Slagh tegens d'*Engelsche* by *Livorne*, *Anno* 1653.

15. *Georg Frederick*, Graef van *Waldeck*, *Pyrmont*, en *Culemburg*; *Generael* Veld-Maerschalck in dienst van de *Staten Generael* der *Vereenigde Nederlanden*; een Oorloghs-man van grooten raed en goed beleyd; die, nae den hevigen Slagh tegens de *Fransche* by *Fleury*, 't verstroyde Leger des Staets in weynigh tijds seer voorsightigh weer by een braght, *Anno* 1690. Is overleeden den 19. *November Anno* 1692.

16. *Witte* Wittesz, *Vice-Admirael* van *Zeeland*, die sigh in verscheydene Zee-geveghten roemwaerdigh heeft gequeeten. Was echter van sijn onder sigh hebbende Volck niet seer bemind.

17. *Carel Rabenhaupt*, *Baron de Sucha*, *Lieutenant-Generael* der *Provintie*, en *Gouverneur* der Stad *Groeningen* geworden *Anno* 1672. Droegh sigh treflijck in de belegeringh der Stad *Groeningen* door *Christoph Bernhard*, Bisschop van *Munster*. Overleed den 12. *Augustus Anno* 1675.

18. *Kenauw Hasselaer*, een seer zeedige Vrouw, echter dappermoedige Heldin, van een treflijck Geslaght in de Stad *Haerlem*; welcke in 't belegh der selve met Musquet, Spies en Degen drie honderd Vrouws-persoonen tegens de *Spaensche* aenvoerde.

19. *Johan de Wit*, Raed-*Pensionaris* van *Holland*; gebooren den 24. *September Anno* 1625.; een Man van groote gaven in 't *Politicq*; doch te seer geset tegens 't Huys *Oranje*. Wierd seer jammerlijck met sijnen Broeder *Cornelis de Wit* (dien hy, nae uytgesproockene *Sententie* van *Bannissement*, uyt de Gevanckenis in 's *Gravenhaegh* wou komen afhaelen) van de seer verbitterde, en nu hollende Gemeente om 't leven gebragt den 20. *Augustus Anno* 1672. oud ontrent 47. Jaeren.

20. *Cornelis de Wit*, Broeder van den stracks-gemelden *Johan de Wit*, Oud-Burgermeester van *Dordrecht*, *Ruard* van *Putten*: gebooren den 19. *Junius Anno* 1623. Om de boven gedaghte Reden in den haet des Volcks gekomen; dan noch beschuldighd van een swaere misdaed. Nae sijne *Sententie* (welck d'ontroerde Gemeente al te sagt oordeelde) met den gedaghten sijnen by hem gekomenen Broeder de *Pensionaris Johan de Wit* op 't ellendigste om 't leven gebraght; en daer nae oock beyder doode Ligchamen seer jammerlijck mishandeld, den 20. *Augustus Anno* 1672., oud ruym 49. Jaeren.

T A-

VI. TAFEL.

Duc de Buckingham.
Aerds bisschop van Cantelbergh.
Bisschop van Bath en Wels.
Bisschop van Eli.
1
2
3
4
Bisschop van Asaph.
Bisschop van Chicester.
Bisschop van Bristol.
Bisschop van Peterbourg.
5
6
7
8
Duc de Monmouth.
Prins van Wallis.
Iacob van Wassenaer Heer van Obdam.
Michael de Ruyter.
9
10
11
12
Cornelis Tromp.
Ian van Galen.
Comte de Waldeck.
Witte Wittese.
13
14
15
16
Carel Rabenhaupt.
Kenauw Hasselaer.
Iohan de Wit.
Cornelis de Wit.
17
18
19
20

Verklaringh der VII. TAFEL.

1. ALexius Michalowitz, Czaar van Muscovien, geboren Anno 1630.: in de regeeringh getreeden Anno 1645; gestorven Anno 1676. Was de Soon van Czaar Michael Ferdorowitz. Heeft Oorlogen gevoerd met Sweeden en Polen. Oock gedempt den gevaerlijcken oproer van den Hoofd-Rebel Stenko Razin.

2. Iwan Alexeowitz, oudste Soon van Alexius Michalowitz: doch wegens gebreck aen sijn gesight, en swackheyd van verstand, van de Kroon uytgesloten: in een Tumult aengesteld, om met sijnen halven Broeder Peter te regeeren. Doch als sigh een nieuwe Conspiratie opdeed, stond hy vrywilligh af; begaf ter rust; en liet sijnen Broeder de Regeeringh alleen voeren. Overleed Anno 1696.

3. Peter Alexeowitz, halve Broeder van Iwan; gebooren den 1. 11. Junius Anno 1672., tegenwoordigh-regeerende Czaar. Vergund de Gereformeerde en Luthersche openbaere Religions-vryheyd; jae gaet selfs dickmael in haere Predicatien; 't welk noyt van eenigen Muscovischen Czaar is gedaen. Sijne reysen sijn bekend. Heeft sonderlinge voorneemens, om Rusland tot een beter welstand; sijn' Onderdaenen tot een beschaefder levens-wijs te brengen. Een voorspoedigen Oorlogh heeft hy tegens de Tattaren gevoerd.

4. Carel de II., tegenwoordigh-regeerende Koningh van Spaenje, geboren den 6. November N. S. Anno 1661.: tot de Kroon gekoomen den 19. November 1665.: Soon van Philips de IV. Is van een seer swacke natuer, en veeltijds swaere kranckheden onderworpen. Dikmael heeft Franckrijck hem met Oorlogh aengevallen. Leeft tot noch toe kinderloos.

5. Alphonsus de VI., Koningh van Portugal, (Soon van Johan de IV., Hertogh van Braganza, doch van de Portugeezen, 't Spaensche Jock afwerpende, ten Koning gesteld), geboren Anno 1643.; getrouwd met Maria Francisca Isabella, gemeenlijck geseght Madama d'Aumale, Anno 1666.; uyt sijnen Throon gestooten Anno 1668., en in Gevancknis gehouden op 't Eyland Tercera; beroofd van Kroon en Gemaelin. Gestorven Anno 1683.

6. Petrus, nu regeerende Koningh van Portugal, Broeder van den boven-gemelden Alphonsus, in wiens Throon hy sit, en desselven Gemaelin Madame d'Aumale, Dochter des Hertogs van Nemours en Aumale, met Pauslijcke dispensatie ten Vrouw heeft genomen. Is geboren Anno 1648.; in de Regeeringh getreeden Anno 1668.

7. Louis, Dauphin van Frankrijk, Soon van Koningh Louis de XIV., geboren den 1. November Anno 1661.; getrouwd Anno 1680. met Maria Anna Victoria, Dochter van Keurvorst Ferdinand Maria van Bayeren; doch overleeden in April Anno 1690.

8. Louis, Hertogh van Burgundien, Soon van de gemelde Dauphin Louis, geboren den 6. Augustus Anno 1682., getrouwd met Maria Adelheid, Dochter van Victor Amadeus de II., Hertogh van Savoyen.

9. Jacob de II., Koningh van Engelland, te vooren Hertogh van Jorck, en Ballingh: nae de dood van sijnen Broeder Carel de II. geraeckt tot de Kroon. Is geboren in October Anno 1633. Koningh gekroond in April Anno 1685. Regeerde soodanig, dat d'Engelsche oordeelden genoodsaekt te sijn, wildense Religie, Voorregten, en eygendommen behouden, Prins Willem van Oranje ten bystand te roepen. Vlood nae Frankrijk in December Anno 1688; daer hy sig noch onthoud.

10. Maria Beatrix Eleonora, geweesene Koningin van Engelland; tweede Gemaelin van Jacob de II., Dochter van Alphonsus de IV., Hertogh van Modena; nu by haeren Man in Franckrijck.

11. Georgh, Prins van Deenemarcken, Hertogh van Cumberland, Soon van Frederick de III., Koningh van Deenemarken, Broeder van den nu regeerenden Koning Christiaen de V., geboren den 21. April 1653.: getrouwd met Princes Anna Stuart, Dochter van Koning Jacob de II, doe hy noch Hertogh van Jorck was.

12. Anna, de hier boven gemelde Princes, Gemaelin van Prins Georg van Deenemarcken, en met hem getrouwd Anno 1683.: gebooren den 16. Februarius Anno 1664.

13. Willem de III., Prins van Oranje, Capitain-Generael, Erf-Stadhouder, &c. in de Vereenighde Nederlanden: geroepen tot hulp des seer verdruckten Engelschen Volcks. Nae de vlught en Throon-verlatingh van Jacob de II. verklaerd tot Koning van Engelland den 13. 23. Februarius; gekroond den 11. 21. April Anno 1689.: nu regeerende.

14. Maria Stuart, oudste Dochter van Jacob de II., geweesene Koning van Engelland; Gemaelin van Prins Willem de III. van Oranje, nu Koningh van Groot-Britannien; getrouwd Anno 1677.: gekroond met haeren Echtgenoot Anno 1689. Geboren den 20. April 1662. Overleeden aen de kinderpockjens den 7. Januarius N. S. Anno 1695., sonder kinderen. Was een weergadeloose Vorstin in alle Vorstlijcke en Christlijcke deughden; sonderlingh verstandig, en van allerley uytsteekende hoedaenigheden.

15. Carel d'XI., Koning van Sweeden, gebooren den 24. November Anno 1655: Soon van Koningh Carel Gustaef, die den wegh alles vleeschs ging den 13. 23. Februarius Anno 1660. Wegens sijne minderjaerigheyd voerde sijne Moeder Ulrick Eleonora, Dochter van Frederick de III., Koningh van Deenemarcken, de Regeering tot op 't Jaer 1672., wanneer hy deselve selfs aentrad. Wierd Souverain Koningh Anno 1680. Overleed Anno 1697.

16. Carel de XII., Koningh van Sweeden, Soon van Carel d'XI.; geboren den 24. Junius Anno 1682. Nae sijns Vaders dood gekroond den 14. December Anno 1697. Regeerd tegenwoordigh geluckigh.

17. Christiaen de V., Koningh van Deenemarcken, Soon van Frederick de III., gebooren den 15. April Anno 1646. Koningh geworden Anno 1670. Regeerd noch. Heeft ten Gemaelin Charlotta Amalia, Dochter van Willem de VI., Landgraef van Hessen-Cassel.

18. Johannes de III. Sobiezky, Koning van Polen, geboren Anno 1624., Koningh geworden Anno 1674. Overleeden Anno 1696.

19. Frederick Augustus, Hertog-Keurvorst van Saxen, gebooren Anno 1670. In May Anno 1697. verkooren (nae dat hy de Roomsch-Catholijcke Religie had aengenomen) in scheuringh tot Koningh van Polen, wijl een andere Parthy de Prins van Conti ten Koningh uytriep. Dit heeft groote verwarringen in 't Poolsche Rijck veroorsaeckt: echter is Frederick in 't besit gebleven; doch heeft een wijl tijds een vry gevaerlijcke en onrustige regeeringh gehad.

20. Louis, Prins van Conti, tegens den hier boven gemelden Frederick ten Koning van Polen verkooren: derwaerts hy sig oock begaf; doch geen kans siende, weer nae Franckrijck moest keeren.

T A-

VII. TAFEL.

Verkla-

Verklaringh der VIII. TAFEL.

1. PHilips *Marnix*, Heer van *S. Aldegonde*; seer geleerd; en genoeg bekend door sijn' uytgekomene Schriften: onder welcke seer dickmael herdruckt is sijnen *Bykorf der H. Roomsche Kerck*. Onder sijnen arbeyd van de vertaeling des *Bybels* uyt de *Hebreeuwsche* Tael, is hy overleeden den 15. *December Anno* 1598. Was gebooren *Anno* 1538., en heeft om der *Religie* wil veele gevaeren uytgestaen.

2. *Martinus Bucerus*, een voornaem *Theologant* onder de *Gereformeerde*; die met *Wolfgangus Capito* en andere beroemde Leerraeren de *Reformatie* te *Straetsburgh* in vollen gangh braght. Is in *Engelland* gestorven; doch onder de vervolgingh van Koningin *Maria* weer opgegraven, en verbrand, twee jaeren nae sijne dood. Was gebooren *Anno* 1491., overleeden den 27.(28.) *Februarius Anno* 1551. Desgelijks wierden opgegraven en verbrand de *Theologiæ Professor Paulus Fagius*, en de Huysvrouw van den Godsaligen, geleerden *Theologant Petrus Martyr*.

3. *Paulus Eberus*, een voornaem *Theologant*, gebooren den 8. *November Anno* 1511.: overleeden den 10. *December Anno* 1569. Is te *Wittenbergh* 38 jaeren langh *Philosophiæ Professor*, oock Predikant geweest.

4. *Georgius Abbotus*, een geleerd, godsalig *Theologant*, Bisschop in *Engelland*; die 't ongeluk had, dat hy, op de Jaght sijnde, ongevalligh een Man, soo als hy nae een Wild schoot, doodlijck trof: welcke saeck hem altijd seer diep bekommerde.

5. *Franciscus Junius*; voornaem *Theologant* onder de *Gereformeerde*, en *Professor* in de Godsgeleerdheyd te *Leyden*: nae wiens dood *D. Jacobus Arminius* daer *Professor Theologiæ* wierd. Hy overleed den 23. *October Anno* 1602., oud 57. jaeren en ruym vijf Maenden.

6. *Franciscus Gomarus*, een voornaem *Theologant* onder de *Gereformeerde*; geweest *Theologiæ Professor* te *Leyden*: van daer vertrocken nae *Groeningen*. Heeft sigh gesteld tegens sijnen *Collega D. Arminius*, doe desen sijne gevoelens omtrent de *Prædestinatie* en d'aenhangende dingen begon t'ontdecken. Overleed den 21. *Januarius* N.S. *Anno* 1641., oud 78. jaeren, min 2. dagen.

7. *Johannes Bogermannus*, Predikant te *Leeuwaerden* in *Friesland*; geweest *Præses* in 't *Synodus* van *Dordrecht*: gebooren *Anno* 1576. Overleed in *September Anno* 1637.

8. *Daniel Heinsius*, een seer geleerd Man in de *Theologie*, *Poëzy*, *Historien*, *&c.*, gelijck blijkt in sijn' uytgegevene Schriften. Is geweest *Professor* tot *Leyden*, en *Secretarius Politicq* in 't *Synodus* van *Dordrecht*. Was geboren *Anno* 1581. Overleed den 25. *Februarius Anno* 1655.

9. *Clement Marot*, een goed Poët; die een gedeelte der *Psalmen Davids* in *Fransche* Rijm-maet heeft overgebraght; van *Beza* voorts volmaekt. Wierd seer gehaet en vervolghd van de *Roomsche* Geestlijckheyd, onaengesien sy sijne *Psalmen* eerst voor goed hadden gekeurd.

10. *Paulus Melissus*, een voornaem *Poët* in *Duytschland*. Had in sijnen ouderdom een wonderlijcken droom, hem een *Latijnsch Vers* voorstellende; waer uyt een ander *Poët* door Letterkeer een ander *Vers* maekte, hem voorleggende sijn houwlijck met eene *Rosina*; 't welck buyten alle verwaghtingh vervuld wierd. Is overleeden *Anno* 1601.

11. *Thomas Morus*, *Cancellier* van *Engelland*; seer geleerd, maer een hevig vervolger der *Onroomsche*. Vermits hy d' Echtscheyding van Koning *Henrick* d'VIII. van *Engelland* weer sprak, wierd hy onthoofd den 6. *Julius Anno* 1535.

12. *Marcus Antonius de Dominis*, Bisschop van *Spalato*. Van 't *Pausdom* afgegaen: in *Holland* gekomen: nae *Engelland* getrocken. Heeft een Boeck in *Folio* (seer geroemd) tegens 't *Pausdom* geschreeven: doch wijl men hem in *Engelland* geen Bisschop maekte; ook op groote beloften des *Spaenschen Ambassadeurs* te *Londen*, weer tot de *Roomsche* Kerck gekeerd: echter van d'*Inquisitie* te *Romen* gevangen geset. In Gevanknis gestorven. Van de Paus doen opgraven, en verbranden. Was geboren *Anno* 1560. Stierf op de gehoorde wijs in *September Anno* 1624.

13. *Georgius Buchananus*, een goed *Poët*, en treflijck *Historie-schrijver* der *Schotsche* Geschiedenissen; gebooren den 1. *Februarius Anno* 1506; overleeden den 28. *September Anno* 1582.

14. *Jacobus Augustus Thuanus*, een geleerd Man, en vermaerd *History-schrijver* in *Franckrijck*. Gebooren den 9. *October Anno* 1553; overleeden den 8. *May Anno* 1617.

15. *Justus Lipsius*, een geleerd Man in de *Historien* en andere Wetenschappen; geweest *Professor* te *Leyden* in *Holland*: doch verliet de *Gereformeerde Religie*, en begaf sigh nae *Leuven*, daer hy 't *Pausdom* opentlijck aennam; op hoop (soo men voorgaf) van een Kardinaels-hoed te sullen bekoomen; 't welck hem echter gemist is. Heeft veel geschreeven: Was gebooren *Anno* 1547. den 18. *October*. Is gestorven den 23. *Martius* 1606.

16. *Josephus Scaliger*, in sijnen tijd een uytsteekend Man in allerley geleerdheyd. Kon soo wel by duystere Naght alles sien, als in d'avond-schemeringh, tot op 't 23. jaer sijns ouderdoms. Overleeden te *Leyden Anno* 1609. Was uyt een voornaem Geslaght in *Italien*.

17. *Johan Arents*, een Godsaligh en seer voornaem *Theologant* onder d'*Euangelische*. Heeft, onder meer andere Boecken, oock geschreeven het wel bekende Gebeede-boeckje, genoemd 't *Paradijs-Hofje*: 't welck van een *Roomsch-Catholijck Officier* in den *Duytschen* Oorlogh, uyt bitterheyd tegens d'*Onroomsche Religie*, in een gloeyenden Oven geworpen sijnde, naederhand gantsch ongeschend weer daer uytgehaeld wierd. Was gebooren den 27. *December Anno* 1555. Overleeden den 11. *May* O.S. *Anno* 1621.

18. *Johannes Marbachius*, een *Theologant* onder d'*Euangelische*: heeft seer hevigh geschreeven tegens de *Gereformeerde*: Is niet onbeantwoord gebleven van *D. Daniel Tossanus*. Overleed *Anno* 1581.

19. *Jacobus Andreæ*, voornaem *Theologant* onder de *Luthersche*; *Discipul* van *Johannes Brentius*. Heeft seer hard verdeedighd *Brentii* Leere van d'Al-om-tegenwoordigheyd des Lighchaems *Christi*. Overleed te *Tubingen*, den 7. *Januarius Anno* 1590., in 't 62. jaer sijns ouderdoms.

20. *Matthias Hoë*, voornaem *Theologant* onder de *Luthersch-Euangelische*, Hof-prediker en Raed des Keurvorsts van *Saxen*; een grooten yveraer tegens de *Roomsch-Catholijcke* en *Gereformeerde*, insonderheyd tegens de laetstgenoemde.

T A-

VIII. T A F E L.

*** Verkla-

Verklaringh der IX. TAFEL.

1. Lælius Socinus, Soon van den vermaerden Regtsgeleerden *Marianus Socinus*, *Italiaen* van *Sena*. Heeft geleght de Gronden, waer op sijnen Neef en Erfgenaem *Faustus Socinus* heeft gebouwd de Leeringen, genoemd de *Sociniaensche*. Was gebooren *Anno* 1525. Stierf *Anno* 1562.

2. *Faustus Socinus*, Neef van *Lælius*; Erfgenaem van des selven Schriften en Dwalingen. Heeft op sijns Ooms *Fundament* gebouwd de Leere, die men noemd de *Sociniaensche*, gelijck hier boven geseght is. Was geboren *Anno* 1539. den 5. *December*. Is gestorven *Anno* 1604. den 3. *Martius*.

3. *Conradus Vorstius*, eerst *Professor Theologiæ* in d'*Illustre* School te *Steinfurt*. Van daer (onaengesien seer berught van *Sociniaensche* Dwalingen) beroepen tot *Theologiæ Professor* te *Leyden*, in plaets van *D. Jacobus Arminius*; doch, alhoewel alreeds overgekomen, niet in 't bewint geraeckt, hoe seer van de *Remonstrantsche* sijde daer toe gearbeyd wierd. Moest, met de Veranderingh *Anno* 1619., 't Land verlaten. Was geboren den 19. *Julius Anno* 1569. Is gestorven den 9. *October Anno* 1622. N.S., oud, 53. Jaeren 2. Maenden 10. daegen.

4. *Dirck Volckertsz. Coornhert*; een *Hollander*, beschimper van alle *Religien*, doch alleen een bittere vyand der *Gereformeerde*. Heeft veel geschreeven; en *D. Arminius* is door 't leesen sijner Schriften eerst gebragt tot sijne Leere van de *Prædestinatie*. Wou van alle *Religien* een Mengelmoes maeken. Was geboren *Anno* 1522. Overleed den 29. *October Anno* 1590.

5. *Jacobus Arminius*; eerst Predikant t'*Amsterdam*; bragt eenige gevoelens op, strijdig met de gemeene Leere der *Gereformeerde* Kerck. Wierd beroepen tot *Professor Theologiæ* te *Leyden Anno* 1603. Wegens sijne Leere sijn groote beroerten in de Kercken der *Vereenigde Nederlandsche Provintien* ontstaen. Was geboren t'*Oudewater Anno* 1560. Overleed den 19. *October Anno* 1609. Doch met hem sijn d'onrusten niet begraven; in tegendeel hoe langer hoe hooger gereesen.

6. *Johannes Uyttenbogaerd*; eerst Predikant van d'oude *Gereformeerde Religie*; daer nae tot de gevoelens van *D. Arminius* overgegaen; een hevigh verdeediger der selve; en, terwijl hy in den *Haeg Remonstrants* Predikant was, een groote bevoorderaer hunner saek, door de Heer *Johan* van *Oldenbarneveld*. Heeft verscheydene *Tractaten* uytgegeven, insonderheyd sijne *Kercklijcke Historien*; eerst sonder sijnen Naem. Vlood *Anno* 1619. uyt 't Land. Quam naederhand weer daer in; eerst heymelijck; daer nae openbaer. Geboren den 11. *Februarius* 1557. t'*Utrecht* Gestorven den 4. *September* 1644.

7. *Simon Episcopius*, na de dood van D. *Arminius*, en 't weeren van *D. Vorstius* van de *Professie*, door de *Curateurs* van *Leyden* beroepen tot *Professor Theologiæ*. Ging in eenige Leerstucken noch verder af van de *Gereformeerde* Kerck, als *D. Arminius* had gedaen. Is geweest onder de *Geciteerde Remonstranten* op 't *Synodus* van *Dordrecht*; en ook uyt 't Land geweesen. Was geboren *Anno* 1583. den 28. *October*. Overleed den 4 *April Anno* 1643.

8. *Petrus Bertius*, Rector van 't *Staten Collegie* te *Leyden*; een dapper meede- en voorstander *D. Arminii*: die ook over hem de Lijk-*Oratie* heeft gedaen. Begaf sigh naederhand nae *Franckrijck*; daer hy tot 't *Pausdom* viel, en in die *Religie* gestorven is den 3. *October Anno* 1629.

9. *Johan* van *Oldenbarneveld*, *Advocaet* 's Lands van *Holland*, &c.; een Man van groot bewind in desen Staet; die ook denselven groote diensten had gedaen: naederhand een groot Voorstander der *Remonstranten*; van grove feylen begaen te hebben beschuldigd; in gevanknis geset, en ter onthoofdigh veroordeeld wierd. Was geboren den 14. *September Anno* 1547.: is op de gemelde wijs gestorven den 13. *May Anno* 1619.

10. *Ægidius* van *Ledenberg*, *Secretarius* der *Staten* 's Lands van *Utrecht*. Was met *Oldenbarneveld* aengespannen. Wierd desgelijcks gevangen geset; doch bragt in de Gevanknis sig selven om 't leven den 28. *September Anno* 1618. Sie van hem en sijne dood *Joh. Uyttenbogaerds Kerkl. Hist. fol.* 1006. *Trigland Kerkl. Hist.*; *Baudartii Memorien*, &c.

11. *Rombout Hogerbeets*, *Pensionaris* der Stad *Leyden*; ook gewickeld in de saek der *Remonstranten*, en met *Oldenbarneveld*: dienshalven desgelijcks gevangen genomen, den 29. *Augustus Anno* 1618. Veroordeeld ter eeuwiger Gevancknis, en op *Louvestein* gebragt den 6. *Junius Anno* 1619.: doch bequam verlof, om sig van daer op 't Huys *Ter Weer* te mogen begeven. Was geboren den 24. *Junius* 1561. Is gestorven den 7. *September* 1625. in 't 65. jaer sijns ouderdoms.

12. *Hugo de Groot*, *Pensionaris* der Stad *Rotterdam*, een geleerd Man in de Regten, *Historien*, *Poezy*, en *Theologie*; doch in de *Religie* vry verdraeglijck: en ingewickeld met de bovengedagte voornaemste *Politique* Voorstanders der *Remonstranten*; derhalven ook in Gevanknis geset den 29. *Augustus Anno* 1618. Ter eeuwiger Gevanknis nae *Louvestein* gebragt den 5. *Junius Anno* 1619. Ontquam deselve in een kist, onder schijn dat'er Boeken in waeren, den 22. *Martius Anno* 1621. Begaf sigh nae *Franckrijck*; daer nae in *Sweeden*. Wierd van Koningin *Christina* gesonden voor *Ambassadeur* aen 't *Fransche* Hof. Overleed den 18. *Augustus Anno* 1645. O.S. te *Rostock*.

13. *Thomas Hobbes*, een *Engelsman*, bekend door sijne Schriften, insonderheyd sijn Boeck *Leviathan*; in deese Landen verbooden, als bevattende seer schaedlijcke Leeringen, &c., *Anno* 1674, en wederom *Anno* 1678., op hooge Boete voor de Boeckverkoopers.

14. *Petrus Gassendus*, een geleerd Man in **Frankrijk**, **Roomsch-Catholijck Theologant** en voornaem *Philosooph*; die dapper tegens *Cartesius* heeft geschreven. Geboren den 24. *Januarius Anno* 1592. Gestorven den 24. *October Anno* 1655.

15. *Renatus Cartesius*, een geleerd *Mathematicus*, en groot *Philosooph*; doch door wiens nieuwe *Philosophie* groote oneenigheden in *Academien* en Kercken sijn ontstaen. Was van de *Roomsche Religie*; en *Discipul* der *Jesuiten*, geboren den 31. *Martius Anno* 1596. Is overleeden den 1. *Februarius Anno* 1650.

16. *Petrus Ramus*, een *Philosooph* in *Franckrijck*, en Koninglijcken *Professor* in de Wiskonst. Was gebooren *Anno* 1515. Onder de *Parijsche* Moord-bruyloft den 24. *Augustus* 1572. hield hy sig besloten binnen sijne deuren: doch twee dagen daer nae wierden deselve opgebrooken, en hy met veele wonden doorstooken; sijn lighaem vreeslijk mishandeld.

17. *Christophorus Clavius*; van d'Orden der *Jesuiten*, en vermaerd *Astronomus*; geboortigh van *Bamberg*. Al sijne *Mathematische* Werken sijn gedruckt in 5. *Tom.* 3. *Vol. Mogunt.* 1612. Overleed den 6. *Februarius* 1612.

18. *Sethus Calvisius*, een voornaem *Historicus*, *Chronologist*, *Astronomus*, *Musicus*, en *Poeet*, gestorven te *Leipzigh*, *Anno* 1617. soo eenige stellen; maer andere 1615. Was geboren *Anno* 1555. Sijn *Opus Chronologicum* is tot verscheydene maelen herdruckt.

19. *Guillelmus Cambdenus*, *Engelsch Historicus*, beroemd door sijn Werck, *Annales rerum Anglicarum & Hibernicarum regnante Elisabetha*. Oock sijn *Britannia*, te *Leyden* en t'*Amsterdam* herdruckt.

20. *Thomas Campanella*, een scharpsinnigh *Monick*, doch wegens sijne Boeken van de *Pauslijke* en *Spaensche Monarchie* te *Napels* 25. Jaren lang van d'*Inquisitie* gevangen gehouden. Geraekte eyndlijk los, en quam te *Parijs*; daer hy den Koning en 't Hof seer welkoom was. Overleed *Anno* 1639., oud 71. Jaeren. Sou in een rasende *Melancholy* gevallen, en door hem *Antimonie* in te geven uyt de Weereld geholpen sijn.

IX. T A-

IX. TAFEL.

Lœlius Socinus.
Faustus Socinus.
Conradus Vorstius.
D. Volck. Coornhert.
Iacobus Arminius.
Iohannes Vyttenbogaard
Simon Episcopius.
Petrus Bertius.
I. van Oldenbarneveld.
Ægid. van Ledenberg.
Rombout Hogerbeets.
Hugo Grotius.
Thomas Hobbes.
Petrus Gassendus.
Renatus Cartesius.
Petrus Ramus.
Christoph. Clavius.
Selhus Calvisius.
Guill. Cambdenus.
Thom. Campanella.

ALGEMEENE HISTORISCHE
GEDENCK-BOECKEN
DER VOORNAEMSTE, UYTGELEESENSTE
WEERELDLYCKE en KERCKLYCKE
GESCHIEDENISSEN

Des geheelen Aerdbodems, insonderheyd van EUROPA; tsederd den aenvangh der Regeeringh des Keysers FERDINANDI III. tot op des selven overlijden, en den Aenvangh des Heerschappy van Keyser LEOPOLDUS, Anno 1657.

VIERDE BOECK.

DUYTSLAND.

Ferdinand de III. Keyser.

Als Keyser FERDINAND de II. den 15. Februarius Anno 1637. de Sterflijckheyd had afgeleght/ trad in sijne plaets tot de Keyserlijcke Hoogheyd sijnen Soon FERDINAND de III.

Vader, Moeder, en Geboorte-jaer.

Was geboren Anno 1608. uyt Maria Anna, Dochter des Hertoghs van Bayeren; eerste Gemalin van Ferdinand de II.; welcke was overleeden Anno 1616. In 't jaer 1625. was hy gekroond tot Hongarisch; en 1627. tot Boheemsch; oock weynige Maenden voor de dood sijns Vaders tot Roomsch Koningh.

Wanneer Hongarisch, Boheemsch, en Roomsch Koningh geworden.

Over sijne verkiesing tot Keyser wierd groote blijdschap getoond; niet alleen veelerweegen in Duytschland, insonderheyd te Keulen, en Luyck; maer oock te Brussel en t' Antwerpen; selfs te Romen, met aensteeckingh van Vreughde-vyeren. Paus Urbanus beval de Kardinalen/ hier van gewagh te maecken by de verrightingh des Mis; en hield deese Keur voor seer goed; doch sonder daer by 't Keurvorstlijke Collegie te gedencken. Maer de Paltzische Prins Carel Lodewijck, oudste Soon van Paltzgraef-Keurvorst Frederick, gewesene Koningh van Boheemen, en Ballingh uyt sijn Keurvorstendom/ liet een openbaer Schrift uytgaen; sigh selven en sijne Broederen voorbehoudende 't Reght tot de Keur en Paltzische Landen; met Protest tegens 't nietigh Praeghsch Vreede-besluyt, en de Koninghlijcke Verkiesingh te Regensburgh: nevens byvoegingh/ dat hy voorneemens was/ voortaen sijn Reght te soecken door reghtmatigh tegens onbillijck geweld. Doch op 't een en 't ander wierd seer weynigh gepast.

Paltzgraef Carel Lodewijck protesteert tegens sijne Verkiesingh tot Roomsch-Koningh.

De Keur op/ en de Krooningh van Ferdinand nae de dood sijns Vaders/ had/ volgens gewoonte/ moeten geschieden te Franckfurt aen den Mayn. Doch vermits de Sweeden doemaels Hanauw in besit hadden/ soo wierd beyde dat en dit te Regensburgh verright. Van sijnen Aert en bysondere Gevallen sullen wy spreecken by sijn overlijden: hier nu voortgaen in 't vervolgh der Duytsche Oorloghs en andere in dit Rijck ontstane Onrusten: Onder welcke laetstgedaghte die te Luyck den aenvangh sijner Regeeringh bloedigh heeft gemaeckt. En wijl oock sijne Majesteyt (of, volgens andere/ sijnen Vader en hy) daer in betrocken wierd; soo sullen wy deese saeck laten voor-af-gaen; te meer/ wijl d'ordre des tijds sulcks vereyscht.

Werd niet, nae gewoonte, te Franckfurt, maer te Regensburgh verkooren, en gekroond, met d'oorsaeck waerom.

DUYTSLAND.

Vanden Oproer in de genoemde Stad Anno 1626., wegens de moorddadige Aenslagh eeniger Keyserlijcke Oversten tegens den Burgermeester Pleneaux, om dat de Luycksche Regeeringh aen haer soo veel gelds niet wou geven alsse buyten reden begeerden/ is in 't voorgaende III. Boeck gehandeld. In 't jaer 1637. gold het den Burgermeester Sebastiaen de la Ruelle. Eenige Maenden te vooren was onlust ontstaen tusschen Ferdinand, Aertsbisschop van Keulen, Prins van Luyck, aen d'eene/ de Burgery aen d'andere sijde; wijl hy sigh al te veel meester wou maecken; ten naedeel harer Privilegien. Men deed/ door den Keyserlijcken Oversten Jan de Weerd, de Stad belegeren. Weersijdsche Gevolmaghtighde quamen wel by een/ om van een Verdragh te handelen; doch die van de Keyser [welcke Ferdinand (doe noch de II.) het met Ferdinand hield]/ stelden te swaere Conditien voor; waer van de voornaemste waeren: De Verkiesingh der Magistraets-persoonen sou voortaen geschieden van des Princen daer toe verordonneerde/ t'samen met de Scheepenen; soo dat de Gilden/ of Broederschappen/ daer ontrent niets meer souden hebben te seggen. De Luyckenaers souden een Kasteel op Stads kosten bouwen. 't Guarnisoen daer in sou van de Bisschop gesteld/ van de Steedelingen onderhouden werden. Moesten sigh begeven in de Catholijcke Liga; en haer aendeel in de Subsidien tot deselve/ van den tijd der opreghtingh af/ nu ten vollen opbrengen. Dit bedroegh/ volgens de gemaeckte Reeckeningh/ over de 90. Tonnen Gouds. De veroorsaeckers der Onrusten ('t welck hier mee meendemen Burgermeester de la Ruelle, en andere voorname persoonen/ welke de Vryheden der Stad niet wilden overgeven/ maer beschermen) sou men Prins Ferdinand in handen leveren/ om gestraft te werden als Rebellen, die Lijf en Goed hadden verbeurd/ &c.

Luyck in onrust, wegens haren Bisschop.

Door den Keyserlijken Oversten Jan de Weerd belegerd.

Onbillijcken eysch, aen de Luyckenaers gedaen, door de Gevolmaghtighde des Keysers: 't welck haer deed besluyten.

Deese

DUYTSLAND.

Liever 't uyterste te wagen, als daer in te bewilligen.

Deese harde Artijckelen van eysch mishaegden soo wel de Geestlycke als Weereldlijcke. Verbonden derhalven sigh met malkander/ liever 't uyterste te willen waegen/ als sigh onder sulck een Jock te begeven. Al wat in de Stad Geweer kon voeren/ wierd gemonsterd: op alles goede ordre tot verdeediging gesteld. Lieten ook een Schrift uytgaen/ waer in sy verhandelden d'onverantwoordlijcke bedryven van Jan de Weerd, &c.: en droegen sigh soo dapper/ dat hy moest opbreecken.

Jan de Weerd moet opbreecken.

Voorgenomen verraed vreeslijck gestraft.

Stracks daer na wierd te Luyck een verraed ontdeckt/ aengeleght/ om Burgermeester de la Ruelle te vermoorden. De Schelm/ die 't werck sou verrighten/ heeft men op de Marckt by de voeten opgehangen; den rugg' opgesneeden; voorts met ysere Hamers hem dood geslagen.

Seer verschricklijke moord, begaen aen den persoon van de Burgermeester *Sebastiaen de la Ruelle*; 1637.

Dickmael waeren den gemelden Ruelle (een seer getrouw Voorstander van des Volcks Voorreghten) verraderlycke Lagen tegens sijn leven geleght; doch syne voorsightigheyd had belet/ hem aen 't lijf te koomen. Eyndlijck echter is de Booswighten haren moorddadigen aenslagh geluckt/ den 16. May 1637. Te Luyck bevond sigh eenen Graef van Warfuse: wiens Logis was op een beslootene Plaets te S. Jean in 't Huys eens Domheers, waer aen een Aghterdeur was/ uytgaende aen de syde van Bega. Hier wierd de Burgermeester/ nevens d'Abt van Mousson, Resident des Koninghs van Frankrijck te Luyck, en noch eenige andere/ van de Graef tegens den middagh te gast genodigd. Deese alle/ niet quaeds vermoedende/ verscheenen ter bestemder tijd.

door bedriegeryes Graets van *Warfuse*.

Doese ontrent een uyr langh aen Tafel hadden geseeten/ begon Warfuse te drincken op de Gesondheyd van Koningh Louis de XIII. Nae 't omgaen deeser Sante trad in de Kamer een langh sterck Man/ sijnde de Graef van Miles, een Burgundier van Landaert. In d'eene hand had hy een blooten Deegen; in d'andere een Pistool. Hem volghden een deel uytgeleesene Spaensche Soldaten; welckemen heymlijck had doen komen uyt de Vestingh Argenteau, &c.

met een deel *Spaensche* Soldaten.

Als hy rondom de Tafel was gegaen/ en elck der Gasten genoeg had besteecken (welke sigh hier over niet ontroerden/ wijlse meenden/ dit van Warfuse aengesteld te sijn/ om haer een kortswijl te veroorsaken)/ quamen noch eenige andere met blootе Swaerden daer binnen; waer door de Genoodighde begonden op te rijsen: Doch Warfuse seyde tot haer: Sijt niet verbaesd, gy Heeren, want 't is op u niet gemunt.

Hoedanig dit grouwel-stuck toegingh;

Stracks gaf hy aen eenige der Uytvoerders deeser Tragedie een Teecken/ datse den Dienaer des Burgermeesters (alleen deesen eenen had hy met sigh genoomen) souden aentasten; en seyde tot de la Ruelle selfs: Gy sijt de Man, waerom 't te doen is. Die hem hier op liet horen: Hoe mijn Heer, hebt gy my hier genoodighd, om my dus te handelen?

en dierge-lijcke moord voorgenomen

D'antwoord van Warfuse was: Gy moet terstond sterven. 't Is vastlijck besllooten; en voor u geen middel van ontkomingh. Denck maer op uw Gewisse. Flucks deed hy hem in een andere Kamer voeren; daer hy te vooren twee Geestlijcke had doen koomen: die/ de Burgermeester in dien staet siende/ gantsch verbaesd waeren; en te kennen gaven/ datse hem ter Biecht niet wilden aenneemen/ wegens sulk een boos opset. Doch Ruelle bad haer seer ernstigh om d'eere Gods wil/ wijl hy daedlyck moest sterven/ datse hem deesen dienst wilden betoonen: welcke begeerte hem ten laetsten wierd bewilligd. Nae gedaene Biecht heeftmen hem met elf steecken/ soo van Deegens als Dolcken/ jammerlijk vermoord. Terwijl men noch met dit grouwel-

tegens d'*Abt* van *Mousson*, en *Monf. de Saisan*.

stuck

DUYTSLAND.

stuck beesigh was / en Warfuse voorgenoomen had / d'Abt van Mousson en Mons. de Saisan desgelijcks te doen aen kant helpen; ten welcken eynde sy alreeds gebonden waeren / en nu Biechten souden / is onvoorsiens de Dienaer ('t sy van eenen deeser / of van den alreeds vermoorden Ruelle), door ooghluyckingh eens Soldaets / die goede kennis met hem had gehouden / door een Venster ontkomen. Stracks riep hy door de gantsche Stad / dat Burgermeester Ruelle, door bestel des Graefs van Warfuse, op 't ellendighste was vermoord; en datmen 't selve noch andere Heeren wou doen. Terstond was de Burgery op de been. Eenige duysenden begaven sigh als verwoed nae 't gedaghte Huys; seer sterck gebouwd van gehouwene Steenen; en vielen'er gewapenderhand op aen. Warfuse soght sigh te verontschuldigen; voorgevende / dat Ruelle sijnen verdienden loon had bekomen / wijl hy de Stad Luyck aen de Françoisen had verkoght / en willen overleveren; doch 't mogt hem niet helpen. De Gemoederen wierden over deese verbloeckte Moord hoe langer hoe meerder verbitterd / wijlse den Burgermeester op 't hooghste hadden bemind. Warfuse, en de by hem sijnde Spaensche Soldaten (ontrent 70. in getal / wel gewapend) / deeden groote tegenweer / in hoop / dat d'Aenvallers souden bedaren: doch de Burgers lieten niet af / voor datse 't Huys hadden overweldighd / en meester van de Vloeckverwanten waren.

Een ontkomene Dienaer maeckt dit terstond door de Stad rughtbaer.

De Burgery, hier over in oproer, koomd gewapend voor 't Huys van Warfuse, 't welckse aenvallen,

en eyndlijck overweldigen.

Eenige derselve wierden terstond neergehouwen: d'andere daer door in seer grooten aughst geset. De verordonneerde / om de gebondene Abt van Mousson en Mons. de Saisan te hoeden / bemerckende wat de klock geslaegen had / verlieten deese Heeren / en weecken in een verseeckerder Kamer: waer door dan de gemelde ter dood geschickte / en noch eenen Dienaer / 't leven behielden. 't Gevecht tusschen die van binnen en buyten had langer dan een uyr geduerd / eer de laetstgenoemde d'overhand konden bekoomen. Doe begaven die van binnen sigh gesamentlijck in een sterck Vertreck; doch alreeds haddense de meeste en beste der haere verlooren. Wijlse nu geen middel tot langer tegenweer saegen / begondense om Quartier te bidden; doch vrughtloos. Met geweld wierden de Steedelingen meester van de Kamer. Warfuse namense uyt den hoop wegh / en trocken hem op de Straet. Erbarmlijck bad hy om genade; doch te vergeefs. Soo trots hy geweest was in sijn leven / soo versaeghd toonde hy sigh in 't doods-gebaer. Van de vergrimde Burgers wierd hy jammerlijck in stucken gehouwen. D'armen kaptense van 't lighaem af / en men nagelde deselve aen twee der Stads-poorten. De Romp sleeptemen nae de Marckt; en wierd daer met de voeten aen de Galgh gehangen. Voorts haelde men een grooten hoop Stroo / en verbrandde 't Lijck deeses rampsaligen Moordenaers tot asch. De noch overige Soldaten hieuwmen als rasend ter neer. Die sigh verborgen hadden / weervoer noch arger; wijl de hollende Gemeente 't vyer in 't Huys stack; soo datse allenxen seer smertlijck moesten verbranden. Stracks sullen wy yet aenmercklijcks van deesen Warfuse verhalen.

De moorddadige Graef van Warfuse

seer grouwlijck gehandeld;

gelijck oock al sijne Helpers.

DUYTSLAND.

Nae deese vreeslijcke wraeck-oeffeningh wierd 't Lijck des vermoorden Burgermeesters / door ordre der Magistraet, gebraght in S. Lambrechts Kerck, onder de groote Kroon / om van elck gesien te werden. Daer op volghde de Begraefnis met een Princelijcke praght / en boven maten groote Begeleydingh van den gantschen Raed / de Geestlyckheyd / en Burgery. Tot erkentnis der Diensten deses hoogh-geaghten Mans / heeft de Stad sijne Weduw toegeleght een jaerlijckse Inkoomst van 25000. Brabandsche guldens. Hem ter eeren wierd op een Steen uytgehouwen een Fransch Graf-dight / van deesen Inhoud.

Praghtige begraefnis des Burgermeesters; en groote erkentnis der Stad aen sijne Weduw.

Dat ick mijn Vaderland met een opreght gemoed
Getrouw was, kostte my verraderlijck mijn bloed.

Grafschrift.

Onder deese Onrust heeft 't Grauw verscheydene Huysen geplonderd / en veele moedwilligheden gepleeght. Derhalven alle Winckelen / en de Stads-poorten / drie dagen langh gesloten bleven. Doch als de Magistraet had doen afkondigen / dat elck sigh weer tot rust begeven; of anders / datmen de geene / die verder geweld quamen te bedrijven / sonder eenige Reghtsplegingh terstond ophangen sou / soo geraeckte alles in stilte / tot op Sondagh den 23. derselve Maend; wanneer een nieuwen Oproer ontstond / by de volgende gelegenheyd.

Plonderingen en moedwilligheden van 't Grauw;

Hoe gestuyt.

Mons. Barthel Roland, Swager van de la Ruelle, toonde een Handschrift van Theodorus de Fleron, Scheepen en Raed der Stad Luyck; waer uyt men een arghwaen opvatte / dat hy deel aen / immers kennis van de voorgenomene / en nu uytgevoerde Moord had. 't Luydde in onse Tael aldus: Ick beloof Sr. Marcantio ('t was een Advocaet) by mijne Trouw en deel des Hemelrijcks, dat ick niets sal openbaren van 't geen hy met my wil overleggen ten gemeenen beste, belangende Musson, Burgermeester de la Ruelle, en Complicen: maer in overval voort te helpen, nae den inhoud sijns Conceps. Terstond wierd hy aengetast / en op 't Stadhuys gebraght. Oock 't gedaghte Schrift (gedaghteeckend den 6. April 1637.) de Magistraet voorgehouden; die terstond sagh / dat het Flerons hand was. 't Gereght wierd vergaderd. De Gemeente versoght / dat hy stracks moght gestraft werden. De Scheepenen namen uytstel / om de saeck naerder t'ondersoecken. 't Volck wou niet waghten: haelde Fleron de volgende dagh uyt de Gevanckenis / en voerde hem nae de Marckt; daer hy doorschooten / en aen de Galgh gehangen wierd. 's Anderen daeghs hieuwmen hem armen en beenen af; welckemen aen de Poorten nagelde.

Nieuwen oproer te Luyck, met vreeslijke om 't leven brengingh van de Scheepen Fleron,

als deelgenoot, of kennis hebbende, van de moord aen de la Ruelle.

Een sterck vermoeden was'er / dat de Kar-

Vermoe-

dinael

dat de Prins Kardinael *Infant* van *Spaenje* kennis van de moord had.

dinael Infant van Spaenje, Gouverneur der Spaensche Nederlanden, deel had aen den Moord-aenslag tegens de la Ruelle; te meer/ wijl sijne Soldaten hier toe gebruyckt waeren. De Magistraet van Luyck schreef hier over aen hem: doch hy wou'er niets van weeten. Betuyghde/ met den Burgermeester groot meedelijden te hebben. Deed oock den Spaenschen Lieutenant, aenvoerer der gedaghte Besoldelingen/ doch ontkomen/ de Luyckenaers overleveren: die echter hier door haren arghwaen niet lieten vallen. Men kreegh bericht/ dat de Paters Carmeliten deeser Stad goede voorkennis hadden gehad van de beslootene Moord: waerom oock die van Luyck deese Broederschap voor eeuwig uyt bandden. Korts daer nae wierd ontdeckt/ dat d'andere Burgermeester/ Amptgenoot van de la Ruelle, met Warfuse had t'saemgespannen/ en den Verrader geopenbaerd alles wat in den Raed wierd beslooten. 't Sou met hem niet beeter dan met d'andere hebben afgeloopen/ indien hy sigh niet by tijds had wegh-gemaeckt.

De *Paters Carmeliten* hier over voor eeuwigh uyt *Luyck* gebannen. D'andere Burgermeester packt sigh wegh.

Verder beright van *Warfuse*; die te *Brussel* de *Finantien* des Konings van *Spaenje* qualijck behandeld hebbende, sigh nae *Holland* had begeven. 1632.

De gemelde Graef van Warfuse was de Schoonsoon van Graef Henrick van den Bergh, uyt 't Geslaght Renesse. Had te Brussel in Spaensche Bedieningh geweest: daer hy niet alleen sijn' eygene Goederen had doorgebraght/ maer oock seer benadeeld de Finantien des Koninghs van Spaenje. Begaf sigh Anno 1632. heymlijck nae Holland; meenende hier by de Staten Generael sijne rekening beeter te sullen vinden/ als by Spaenje te Brussel. Doch wijl hy hier alleenlijck een last was/ en niet vond/ 't geen hy soght/ nam hy voor/ sigh weer tot Spaenje te voegen. Kon echter lightlijck gissen/ dat hy niet aengenaem sou sijn/ sonder eerst den Koningh een sonderlingen dienst gedaen te hebben/ om daer door uyt te wisschen de gepleeghde ondiensten. Besloot derhalven de Stad Luyck (welcke/ seer geplaeghd geweest van de Keyserlsche en Keulsche, sigh/ t'harer verdeedigingh/ met Franckrijck had ingelaten) Spaensch te maecken; immers/ in handen des Aertsbisschops Ferdinandi van Keulen te stellen. Om dit uyt te wercken/ moest de Burgermeester de la Ruelle (seer yverende/ om sijn Vaderland niet te sien onder 't Spaensche jock gebraght/ en van de Gemeente bemind als een Vader) eerst uyt den wegh sijn geruymd. Daer nae sou 't oock d'andere/ die geen Spaensche Heerschappy konden dulden/ hebben gegolden.

Door de vermoordingh van *de la Ruelle*, en *Luyk Spaensch* te maken,

meende hy weer in de gunst van *Spaenje*, en in sijnen vorigen dienst, of noch hoger, te geraecken.

Doe de Burgermeester sou aengevallen werden/ seyde Warfuse tot hem/ sommige pappieren uyt sijne Ogiesak halende: „Sie „daer de last van sijne Keyserl. Maj.; van „de Prins Kardinael Infant, en van sijne „Hooghèyd de Prins van Luyck. Bid God „om vergifnis: gy moet sterven. Desgelijks seyde hy tot de Burgers/ doese/ nae de verrigtte moord/ op hem aenvielen: „'k Heb „last van de Keyser/ en mijnen Prins Aertsbisschop Ferdinand van Keulen, of de Prins Kardinael Infant), den Burgermeester Ru„elle te doen sterven; en oock is hy al dood. Of hy nu sulck een schriftlijcke last waerlijck had/ dan of hy dit versierde/ konnen wy niet seggen: Maer dit wel/ dat soodanige Brieven nae sijne dood niet by hem gevonden wierden: en/ noch levende/ daer na gebraeghd sijnde/ seyde: Hy hadse den anderen Burgermeester toegesonden. Doe de Moord aen de la Ruelle verright was/ riep hy de sijne toe: Dit is de dagh, die my verlost van alle lasteringen; en door deese nu van my gedane slagh ben ick hersteld in mijnen Staet. Ondertusschen is my niet onbewust, dat ick mijnen eenigen Soon (doemaels in Franckrijck) opoffer aen de raserny der Françoisen: doch weynigh treck ick my dit aen, nu ick aen den Keyser en Koningh van Spaenje sulck een uytsteeckenden dienst heb verright.

Sijne sonderlingh hedenckelijcke redenen, na de volbraghte moord.

Vervolgh der Oorlogen in *Duytschland*.

Wijl wy voortaen een groot deel gewightige dingen te verhandelen hebben/ soo konnen wy in 't vervolgh des Duytschen Oorloghs niet anders als overlopender wijs gaen; behalven dan/ wanneer ons in deselve yet sonderlinghs sal voorkomen/ 't welck breeder voorstellingh verdiend.

De Zeege der *Sweeden* by *Witstock* hersteld hare vervallene saeck, en verbrod die der *Keyserlsche*. 1636.

D'aenmercklijcke Zeege der Sweeden, bevoghten in den geweldigen Veldslagh by Witstock tegens 't Keyserlijck en Keur-Saxisch Heyr/ den 24. September Anno 1636./ herstelde vry veel de seer vervallene saeck der Sweedsche door 't verlies des Slaghs by Nordlingen den 6. September 1634. Hier tegens was deese Neerlaegh de Keyserlsche en Keur-Saxische hooghschaedlijck. Daerse door de Nordlingen Victorie alles meenden gewonnen te hebben/ moestense nu gewaer werden/ dat 't Oorloghs geluck seer veranderlijck is.

De Keur-*Saxische Lieutenant-Generael Arnhem* onverwaght van de *Sweedsche* gevangen bekomen, om nae *Sweeden* gevoerd te werden, en waerom. 1637.

De Keur-Saxische Generael-Lieutenant Arnhem had sigh niet getrouw tegens de Sweedsche Kroon gedraegen/ ter tijd Keurvorst Johan-Georgh met deselve noch in Verbond stond; maer met de Keyserlsche heymlijck t'samen-verstand gehouden: daer nae oock sijnen Heer aengepord/ met den Keyser tot Vreede te treeden; ten grooten naedeel der Sweeden, en van de gemeene Saeck der Protesteerende Euangelische; oock met verbreeckingh des Verbonds/ gelijck in 't vorige Boeck gehoord is. Terwijl nu de Sweedsche Gesant/ Heer Steno Bielke, op reys was van Gartz nae Stettin; wierd hem verkondschapt/ dat Arnhem sigh bevond te Beitzenburg in Marck op sijne Landgoederen. Fluks sond hy een deel Soldaten derwaerts; welcke hem onverwaght gevangen namen/ en in Martius binnen Stettin braghten. Als hy vernam/ datmen hem na Sweeden wou voeren/ wierd hy kleynmoedigh. Seyde: Hy wist niet/ hoe hy dus ongeluckigh by de Sweedsche Kroon in arghwaen was geraeckt. God was bekend/ en hy kon genoegh bewijsen/ hoe reedlijck hy 't altijd met d'Euangelische had gemeend. Sijn ooghmerck was geduerigh geweest/ een algemeene Vreede uyt te wercken. Hier toe had hy sijn uyterste vlijt aengewend; insonderheyd wijl hy sagh/ dat het d'Euangelische Keurvorsten ontbrack aen persoonen/ bequaem om aen

Hoe hy sigh poogde te verontschuldigen: doch 't wierd niet aengenomen: maer hy

dit

DUYTSLAND.

na Sweeden gesonden.

dit swaere werck te tillen. Hier tegens deeden de Generael Wrangel en andere Sweedsche Officieren hem een scharp verwijt; sigh ten hooghsten over sijne bedrijven beklagende. Al de meegenomene Kisten / waer in sijne geheyme Schriften waren / doorsagense seer nauw / en lieten hem sterck bewaren. Men vermoedde ook / dat hy Deenemarcken tegens de Kroon Sweeden ophitste.

Werd te *Stockholm* nauw bewaerd.

In April wierd deesen Keur-Saxischen Generael-Lieutenant Hans Georgh van Arnhem (Arnheim) uyt Stettin nae Sweeden gevoerd. Seer sleght behaeghde hem dit. Stockholm was de Stad sijner Gevanckenis. Dagh en naght daght hy op middelen / om te mogen ontkomen. Heymlijck deed hy veel Bindgaern / een Vijl / en een Deegen in de Kamer sijner Hegtenis brengen. Soo wel wist hy alles verborgen te houden / dat'er niemand yets van gewaer wierd. Van 't Touw bereydde hy een Koorde-ladder. Door vijling maeckte hy de Deegen tot een Zaegh. Doe hy vernam / dat de Cancellier met de jonge Koningin Christina buyten Stockholm was vertrocken; de

Ontkoomd echter sijne Heghtenis

Rijcks-Raden sig ook van daer souden begeven / deed hy van deselve versoecken een Pas voor twee sijner Dienaren / om haer nae Duytschland te senden / ter besightigingh sijner Landgoederen. 't Wierd hem niet geweygerd. Ondertusschen hield hy sigh siecklijck / en versoght een Doctor; die hem daeglijcks quam besoecken / en eenige Geneesmiddelen bestelde: doch soo haest hy wegh was / goot hy de Medicamenten ter venster uyt. Doe hy nu alles klaer sagh / deed hy eenen sijner Dienaren twee Paerden kopen / nevens een roode Mantel; waer van de gedaghte Kneght een a la mode Reysrock en Caputzi (Karpoes) deed maecken. Hier mee verwagtte hy Arnhem onder een Venster; die sigh / door behulp der Strick-ladder / nae beneden af-liet; terstond dit nieuw Gewaed aentrock / en met sijnen Dienaer onbekend door geraeckte; wijl hy by alle Wagten de verkreegene Pas voor twee Dienstelingen van Arnhem toonde. Dus reed hy dagh en naght voort / tot dat hy in December binnen Hamburgh quam; en dus in seeckerheyd.

door een sonderlinge van hem in 't werck gestelde list. 1638.

Volgens 't Praegsche Vreede-Besluyt tusschen Keyser Ferdinand en Keur-Saxen moest de Paltz weer in handen der Spaensche werden gesteld; in sulck een staet / als se Anno 1630. was geweest. T'Altzey en Oppenheim was alreeds den aenvangh gemaeckt. Officieren en Onderdanen wierden van haeren Plight aen Keyser Ferdinand ontslagen / om Spaenje te gehoorsamen. De Spaensche Commissaris Boccabel hield de Soldaten in taemlijcke ordre. Bewillighde d'Inwooners den vryen Koophandel. Riep de gevloodene weer tot haere verbeurd-verklaerde Goederen. Beloofde aen al de Steedelingen en Boeren beschermingh; en braght dus te weegh / dat een groot getal uytgeweeckene sigh weer nae haere Huysen en Landeryen begaven. Hoese daer nae gehandeld wierden / sullen wy t'sijner plaets hooren.

De *Paltz* weer gesteld in handen der *Spaensche*;

d'Onderdanen ontslagen van haere Pligt aen den Keyser. 1637.

De Sweedsche Generael Bannier, met de Stad Erffurt in Accoord gekomen / verovert de Naumburgh. Wendde sigh nae Torgauw. Sloegh onderweegen 6. Regimenten Keur-Saxische. Besettede de Vlughtelingen / nevens noch 2. andere Regimenten, in de genoemde Plaets; welcke hy veroverde / en dus de geheele 8. Regimenten verwoestte. Dit alles geschiedde sonder eenigh mercklijck verlies aen de Sweedsche syde; die hier 52. soo Vaendelen als Standaerden in handen kreegen. 't Wou dus den Sax, na sijnen af-val van Sweeden, gantsch niet meer gelucken. Van Torgauw gingh Bannier na Leipzigh. Den 13. Januarius quamen de Sweedsche

Bannier verovert *Naumburgh*, *Torgauw*; en verwoest 8. Keur-*Saxische Regimenten*; dien 't, na sijnen afval van *Sweeden*, niet meer wou gelucken.

Belegerd *Leipzich.*

sche voor deese Stad. Begonden den 14. daer op te Canonneeren; Vyerballen en Steenen van 80. tot 100. ponden; desgelijcks Granaden en gloeyende Kogelen / daer binnen te werpen / tot vernielingh veeler Huysen. Den 22. wierd de Leipzichers den algemeenen Storm aengekondighd; met bedreygingh / indiense sigh op goede Conditien niet wilden overgeven / dat noch oude noch jonge souden verschoond blijven. Doch de Commandant Drandorf antwoordde: Men sou 't afwaghten. Den 23. lieten de Sweedsche een Mijn springen / doch deed de gehoopte werckingh niet; derhalven de bestormingh moest aghter blijven. Den 6. Februarius schooten de Sweedsche seer afgrijslijck op de Wal; en maeckten by de Grimmische Poort een Bres van meer dan 20. ellen. Nae de middagh sprack Bannier sijne Soldaten dus aen: Lustigh Broeders, lustigh; de Stad sal voor u sijn. Sond daer op een Tromslager na de Poort / om den Commandant te vragen / of hy sigh noch niet wou overgeven? D'antwoord was / Neen. Doe stelde Bannier al sijn Volck in Slagh-ordre / 50. in elck Gelid; de Finnen met afgehouwene korte Piecken voor aen; daer nae de Schotten met Hand-Granaden, &c. Maer even op 't oogenblick dat d'Aenval sou aengaen / quamen twee Ruyters in vollen ren aensnellen / en leverden Bannier een Brief; dien hy terstond opbrack; in 't leesen seer ongeduldigh wierd: al d'Officieren tot hem riep; en ordre gaf tot d'afvoeringh des Geschuts: oock sonder uytstel de Belegeringh verliet; tot groote blijdschap der Lipzichers. Weynige dagen daer nae overleed Keyser Ferdinand de II., gelijck in 't vorige III. Boeck verhaeld is.

Doch als hy nu gereed was, om de Stad te bestormen, heeft hy, op een bekomene Brief, de Belegeringh plotslijck opgebroken.

Sweedschen handel in *Over-Saxen, Meissen, Silesien.*

In Over-Saxen en Meissen (derwaerts Bannier, nae 't verlaten van Leipzigh, sigh had begeven) begonden nu de Sweeden nae haer welgevallen te handelen. Sloegen dickmael de Keyserische; doch kreegen oock somtijds selfs wel een stoot. In Silesien deeden de Sweesch-Wrangelsche door stercke Invallen groote schade / en stroopten tot aen Groot-Glogauw. 't Steedje Schlawa wierd geheel afgebrand. Grossen haddense ingenoomen: van daer tot by Frankfurt toe Waghten gesteld. Even ter dier tijd wouwen in de Vorstendommen Schweinitz en Jauwer de Pauslijke Reformatie invoeren: doch de Steeden wilden 'er geensins toe verstaen: beriepen sigh op 't Praegisch Vreede-Besluyt: en gaven de Keyserlijcke Commissarissen tot bescheyd / dat ie der Menschen herten niet vangen; de Conscientien niet dwingen konden.

Pauslijcke Reformatie in *Schweinitz* geweygerd.

Hard *Mandaet* des Keyserste *Praegh.*

Te Praegh wierd al weer een Keyserlijck Maendaet aengeslagen; stellende de weghgeweeckene en alle Onroomsche op nieuws in den Ban; met verbod / van yemand derselve te herbergen; op verbeurte van 1000. Rijcksd. / indien 't een Burger / 2000. indien 't een Edelman; 3000. soo 't eenen uyt den Heeren-stand was. De nieuwe Keyser Ferdinand begaf sigh in May nae Praegh; doch geraeckte / bvna ten eynde sijner reys / in 't uyterste levens-gevaer. Seecker Italiaensch Bandit, een booswight / die in sijn Vaderland twee Moorden had bedreven / sigh nu geneerende met Oranje-appelen te verkoopen / was tsederd eenige tyd de Keyserlijcke Hofstoet gevolghd. Hy / sigh voorsien hebbende van een Dolck en kleyne Pistolen / reed voor uyt nae 't Slot Coulin (by andere Chasla), niet verr' van Praegh; daer de Keyser sou vernaghten: en verstack sigh in een Oven der Kamer / daer sijne Maj. sou slapen; in voorneemen van hem te vermoorden. T'allen geluck nam Ferdinand eenen anderen wegh; soo dat de Moordenaer hem hier te vergeefs verwaghtte: die / in den Oven betrapt / sijn opset beleed. Wierd na Weenen gebraght / en vier uyren langh gepijnigd. Echter wou hy noyt belijden / wie hem tot dit Schelmstuck had bewoogen. Dit alleen ontdeckte hy / dat hy van noch drie andere wist / welcke desgelycks nae 's Keysers leven stonden. Meer konnen uyt hem niet parssen.

Sijne Maj., op sijne reys derwaerts, in 't uyterste gevaer van vermoord te werden.

Door wien; hoe: en welker wijs gelucķigh deese laeg ontkomen.

Ehrenbreitstein, anders *Hermanstein.*

Langh hadden de Keyserische de Vestingh Ehrenbreitstein (andere Hermanstein) belegerd gehouden. In Junius moest deese Plaets sig overgeven. Het daer inleggende Fransch Guarnisoen had sigh boven maten wel gequeeten. Enckelijck de Honger dwongh haer tot d'overgaef. Trocken uyt met 160. Mannen / van welcke noch 5. verhongerde onder d'Uyt-toght stierven. Allerley onnatuerlijcke Spijsen haddense genuttighd; ontrent 100. Paerden / 60. Eselen / 80. Honden; voorts Katten / Ratten / &c. waren in Honger-maeltijden verteerd geworden. Selfs de Mareschal de Bussy had 80. Ratten gegeeten. Eens hadden ses Soldaten een Mud Koorn gekoght voor meer dan 1500. Hollandsche guldens.

aen de *Keyserische* overgegeven, nae swaere Honger-lijdingh van 't *Fransche Guarnisoen.*

Hessenland in een seer ellendigen staet door de *Keyserische.*

Hessenland was in een ellendige staet. Al 't Vee wierd van daer weg gevoerd; 't Veldgewas verdorven; 't Volck verjaeghd. Een groot deel der noch daer geblevene stierf door de Pest: niet weynige sneuvelden door 't Swaerd: seer veele gaven den Geest door Honger en Hertenleed. 't Geheele Land / behalven Cassel, Ziegenhain, en Hirschfeld, was door de Keyserische uytgeplonderd / en verbrand. De meeste schoone Steeden / Vlecken / Dorpen / Kasteelen en Adelijcke Huysen lagen tot Puynhoopen. Landgraef Willem van Hessen, sijne Gemalin en Kinderen / bevonden sigh buyten haer Vorstendom; alles verlaeten hebbende. Hy had met sijn Volck in Westphalen wel goede voorspoed en voortgangh: maer dit geluck kon niet evenaren 't ongeluck in sijn eygen Gebied. Nevens meer andere Plaetsen veroverde hy Vecht, Byleveld, en Lemgouw; welcke Stad 6000. Rijcksdalers tot Brandschattingh moest opbrengen.

De verdrevene Landgraef *Willem* had anders in *Westphalen* goede voorspoed.

Kort-ingedrongen

In 't I. Boeck deeses Wercks / fol. 71. en de volgende, hebben wy 't Geslaght-Register der Landgraven van Hessen gebraght tot op deese Willem de V., Soon van den door Keyser Ferdinand de II. wel-geplaeghden Landgraef Mauritz; en die oock selfs geen

minder

DUYTSLAND.

minder ellende moest uytstaen. 't Sal hier tijd sijn / de Genealogie te vervolgen tot op deese dagen / om naderhand ons niet belemmerd te vinden met t'elckens deselve te moeten ophaelen tot onderright der Leesers.

verder vervolgh van 't Geslaght-Register der doorlughtige Landgraeflijcke Hessen-Casselsche

Landgraef Willem de V. overleed Anno 1637., waer van hier nae breeder. Sijnen Soon Landgraef Willem de VI. nam Anno 1649. ten Houwlijck Hedwig-Sophia, Dochter van Georgh-Willem, Keurvorst van Brandenburg: by welcke hy heeft gewonnen / nevens meer andere Vorstlijcke Kinderen. (I.) Carel, Landgraef van Hessen; Vorst tot Hirschfeld; Graef tot Catzenellebogen, Dietz, Siegenhain, Nidda, en Schauwenburgh; geboren den 1. Augustus Anno 1654. Bequam ten Gemalin Maria Amalia (verloofd geweest aen sijnen Broeder Landgraef Willem; doch die / voor de volvoeringh des Houwlijcks / te Parijs was overleeden aen de Kinder-pockjens / Anno 1670.); Dochter van Jacob, Hertogh van Churland: by welke hy heeft gewonnen Prins Frederick, geboren den 28. April Anno 1676. Prins Sophia Charlotta, ter weereld gekomen den 16. Julius 1678. Prins Carel, den 12. Junius 1680. Prins Willem, den 10. Martius, 1682.; en noch een Prins. Deese alle waeren Anno 1688. noch in 't leben. (II.) Prins Philips, geboren den 14. December Anno 1655., getrouwd Anno 1680. aen Amalia Catharina, geboorne Gravin van Solms-Laubach. (III.) Princes Charlotta Amalia, gebaerd den 27. April Anno 1650., geworden Anno 1668. Gemalin van Koningh Christiaen de V. van Deenemarcken.

en Hessen-Darmstadsche Linien: waer onder oock eenige aenmerckelijcke saecken ons voorkomen.

D'aghtste Soon van Landgraef Mauritz, Vorst Ernst, Landgraef tot Hessen, was geboren den 8. December Anno 1623. Had tot sijn Besit 't Onder-Graefschap Catzenelleboge, en sijne Hofhoudingh gewoonlijck te Reinfels (Rheinfels). By sijne Gemalin Maria Eleonora, geboorne Gravin van Solms, won hy Prins Willem, en Carel. De Bouwer der Hessen-Darmstadsche Hoofdlinie is geweest de voorheenen gemelde Landgraef Georgh, vierde Soon van Landgraef Philips. Onder veel meer andere Vorstlijcke Kinderen liet hy aghter den voor deesen (in 't I. Boeck) gedagten Landgraef Lodewijk de V. tot Hessen, geboren den 24. September Anno 1577. Heeft in sijn Huys 't Eerstgeboorte-reght ingevoerd. Overleed Anno 1626. Sijne Soonen / onder meer andere Kinderen / waeren Landgraef Georgh de II., regeerende Vorst / Voortplanter der Stam; en Landgraef Frederick, die Anno 1636., in 't 20. jaer sijns ouderdoms sigh in Italien begaf tot de Roomsch-Catholijcke Religie: Anno 1651. den Kardinaels-hoed bequam: naderhand is geworden Grootmeester der Johanniter-orden in Duytschland, Bisschop van Breslauw, Keyserlijcken Opperhoofdman in Over en Neder-Silesien. Is gestorven Anno 1682. De genoemde Landgraef Georgh de II., geboren den 17. Martius 1605., won by sijne Gemalin Sophia Eleonora, Dochter van Johan-Georgh d'I., Keurvorst van Saxen, derthien Princessen en twee Princen: onder welcke laetstgenoemde d'oudste was Landgraef Lodewijck de VI., geboren den 15. Januarius Anno 1630.; sijnen Vader in de Regeeringh gevolghd Anno 1661. Nam (Anno 1650.) ten Echtgenoot Maria Elisabeth, Dochter van Frederick, Hertogh van Holstein. Daer nae / Anno 1666., Elisabeth Dorothea, geboorne Hertogin van Saxen-Gotha. By d'eerste heeft hy drie Princessen; by d'andere negen / soo Soonen als Dochteren / bekomen. Onder welcke sijnen Nasaet is Ernst-Lodewijck, geboren in November Anno 1667. Elisabet Amalia, derde Princes van Landgraef Georgh de II. van Hessen-Darmstad, door Houwlijck Paltz-gravin aen den Rhijn, heeft beleefd / dat haere Dochter is geworden de Gemalin van de nu regeerende Keyser Leopoldus, en hem twee Princen heeft gebaerd. Van d'afgedeelde Vorstlijcke Homburghsche Linie, welcker Stighter is Landgraef Frederick, vierde Soon van Landgraef Georgh de Vroome, geboren den 5. Martius Anno 1585. / overleeden den 9. May Anno 1638., spreecken wy hier niet / wijl van deselve in ons werck weynigh gewagh werd gemaeckt.

Des tegenwoordigen Keyser Leopoldi Gemalin uyt de Hessen-Darmstadsche Linie, van Moeders sijde.

Bannier verovert door een sonderlinge Krijgslist de Stad Meissen: welcke geplondert; hier en gintsch in brand gestoken wierd.

Door een sonderlinge Krijgslist verovert de Bannier de Stad Meissen. Terwijl Erffurt van de Keyserfche omslooten was; Bannier in en rondom Torgauw lagh / kreegh hy kondschap / dat veele Wagenen uyt Meissen waren gereeden / met een sterck Convoy, om Voederingh in te halen. Sond daer op een deel Volck tegens haer uyt; 't welck soo de Keyserlijcke Soldaten als de Voerlieden dood sloegh. Daer op trocken de Banniersche der selver Kleederen aen; en een gedeelte hield sigh onder 't Hoy verborgen. Dus gingense nae Meissen. Die van binnen naemen haer voor haer eygen Volck; en lieten de Wagens ongemoeyd door de Poort rijden. Stracks quamen de Sweedsche van onder 't Hoy te voorschijn; overweldigden de Wagt: wierden terstond van haere Mackers gevolghd; en dus meester van de Stad. Doch wijlse 't Kasteel niet in haere maght sagen te krijgen / soo plonderdense deselve; staecken den brand in verscheydene plaetsen / en begaven sigh met een goeden Buyt weer nae Torgauw.

Erffurt onverwaght van de Keyserfche verlaten.

Eyndlijck moest Bannier, wegens de verminderingh sijns Heyrs / Torgauw verlaeten / om by den Generael Wrangel te komen. Onderwegen leed hy merckelijcke schaede; doch voeghde oock de Keyserfche vry veel verlies toe; welcke echter Landskroon veroverden. Waer tegens Erffurt, tot noch toe in groot gevaer geweest / onverwaght van 't Keyserlijck Heyr wierd verlaten. Ondertusschen was Pomeren in een ellendige staet. Wierd / beyde van de Sweedsche en Keyserfche, verdorven. Edele en Onedele vonden sigh verdreven. Sommige begaven haer nae Polen: andere nae Pruyssen, Deenemarken, de Zee-Steeden / &c. Alles had hier een rampsalige aenschouwingh. 't Koorn op 't Veld stond wel schoon; maer de Boeren / die

Ellendigen staet van Pomeren, door vrienden en vyanden verwoest.

die

DUYTSLAND.

die 't mooghsten souden / waren verjaeghd / of vermoord. Daer-en-boven / waer de Soldaten quamen / wierd het afgesneeden / en de Paerden voorgeworpen. Hier op volghde een vreeslijcken Honger / de gemeene plaegh van veele Gewesten in Duytschland, gelijck wy hier nae sullen hooren: soo dat d'ellende deeses Vorstendoms met geene woorden kon uytgedrukt werden.

De Hessen na de dood van Landgraef Willem niet meer geluckigh.

Tusschen Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar en de Keyserlijcke Generael Jan de Weerd vielen verscheydene bloedige Schermutselen voor / meest ten nadeel der Keyserische. De Weinmarsche veroverden eenige Plaetsen in Neder-Elsas. Nae de dood van Landgraef Willem waeren de Hessische niet meer geluckigh. De Sweedsche bevonden sigh te swack tegens de Keyserische: welcke een geweldigen Aenslagh hadden gemaeckt op de Stad Stargard in Pomeren; doch met groot verlies moesten afwijcken. Echter veroverde de Keyserlijcke Generael-Lieutenant Gallas door een andere Aenslag 't Steedje Tribsees (Tribbeses), oock in Pomeren.

Sweedsch verlies in Pomeren.

Daer-en-boven wierden de Sweedsche hier geslagen; waer op sy verscheydene voornaeme Passen in dit Gewest moesten verlaten.

Sweedsche Commandant in Mauritzburgh verweerd sig tegens 't Saxisch Heyr, alleen met 19. gesonde Soldaten.

Langh hadden de Keur-Saxische de Vestingh Mauritzburgh te Hal belegerd gehouden / en groote schaede daer voor geleeden. De Commandant had niet meer dan noch 19. gesonde Soldaten in 't Kasteel. Was echter voorneemens / 't selve in te houden tot op den laetsten Man. Sou 't oock noch een tijd langh uytgehard hebben / indien hy niet bedrogen waere geworden. Thomas Willem Fahrensbach uyt Lijfland, een Keur-Saxisch Officier, bootste nae 't Zegel van de Sweedsche Generael Bannier, en des selven hand / soo gantsch eygentlijck / dat van duysend niet eenen 't Schelmstuck sou konnen bemerckt hebben.

Werd door een valschen Brief bedrogen.

Hy begaf sigh / onder de naem van een Sweedsch Officier, in 't Kasteel by den Commandant: sprack hem op 't Finnisch aen; en beval hem / uyt naem van Bannier, sonder uytstel sijn Accoord met de Saxische te maecken. Leverde hem oock een Brief over / als van Bannier geschreven en gezeegeld; waer in deese Last stond uytgedruckt; en dat hy den Brenger volkomen geloof sou geven. Deeser wijs wierd dien dapperen Held arghlistigh misleyd.

Jan de Weerd verovert de Rhijn-Schans sonder moeyte.

Geheel anders maeckte 't een Fransch Commandant. In 't affsijn van Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar, die sijne Rhijn-Schanssen, insonderheyd de Hoofd-Schans, met Françoisen wel beset gelaeten / en haer seer ernstigh bevoolen had / deselve wel te beschermen / heeft Generael Jan de Weerd die al t'samen met kleyne moeyte verovert.

Belagchlijke Tranen des Franschen Commandants in de Hoofd-Schans nae d'overgaef.

In de Hoofd-Schans lagen 600. Fransche, welke sig terstond overgaven / en lieten onderstecken. De Fransche Commandant begon / nae d'overgevingh, bitterlijck te weenen / seggende: Hy wist niet / hoe hy 't by sijnen Koningh sou verantwoorden; wijl hy korts te vooren sijne Maj. had laten weeten: hoe wel voorsien / en hoe sterck de hem toevertrouwde Hoofd-Schans was: hoe dapper hy deselve sou verdeedigen: en nu had hy die soo geswind overgelevert.

De Sweedsche Overste Henrick van Stammeren onthoofd, wegens d'al te ligte overgevingh van Lunenburg aen de Keyserische.

In November veroverden de Keyserische Stormderhand de Stad en 't Kasteel Wolgast in Pomeren. Kreegen hier in haer geweld verscheydene Sweedsche hooge en andere Officieren, nevens by de 500. gemeene Soldaten. Henrick van Stammeren had de Stad Lunenburgh en de Vestingh Kalckbergh aen de Keyserische overgegeven. Quam met sijne Soldaten te Stettin. Wierd hier van de Sweedsche Gunstelingen leelijck aengesien; wijl aen de behoudenis deser Plaets de Kroon Sweeden seer veel gelegen was: daer op gevangen genoomen; en / vermits hy tot Accoord was getreeden sonder 't minste geweld te verwaghten / ter onthoofdingh veroordeeld. Doe 't Vonnis hem wierd aengeseyt / leydde hy sigh dien geheelen naght op sijne Knyen; bad God yverigh; boogh sigh gewilligh onder 't Reght / en seyde: Hy kon niet saliger sterven als dus. In 't laetste Oordeel sou openbaer werden, dat hy veel liever duysendmael de dood had willen lijden, als soo veel onschuldigh bloed binnen de Stad Lunenburgh te laten vergieten. Nae de voltrockene Justitie wierd 't Lijck gebalssemd; doe nae Wismar aen sijne Vrouw en Kinderen gesonden.

Graef van Hanauw, met den Keyser versoend, valt in ongelegenheyd door de Sweeden.

Graef Philips Mauritz van Hanauw had sigh met Keyser Ferdinand weer versoend; en quam tegens 't eynd deeses jaers (1637.) / na een drie-jarige Ballinghschap / weer in de genoemde Stad. Van sijn' Onderdanen wierd hy wel blijdelijck ontfangen: doch de daer in leggende Sweedsche Generael-Major Ramsey was met sijne koomst qualijck te vreeden; wijl hy / sigh den Keyser onderwerpende / was afgetreden van 't Sweedsch-Euangelisch Verbond; waerom hy hem oock genoeghsaem als in Arrest hield. 't Vervolgh hier na.

Euangelische Kerck-bouw te Presburgh in Hongaryen van Keyser Ferdinand verboden.

Op 't geduerig aenhouden soo veeler Ballingen uyt Boheemen en andere Oorden / wierd te Presburgh in Hongaryen met seer swaere kosten aengevangen den Bouw eener Euangelische Kerck. Maer haest quam een Keyserlijck Mandaet, seer ernstigh verbiedende den voortgangh deeses Wercks. Te Presburgh wierd een Landdagh aengesteld.

Die op den Landdagh aldaer van de Standen begeerd, datie al d'Onroomsche Ballingen uyt geheel Hongaryen souden jagen.

Na gedaane Voordragh begeerde Keyser Ferdinand, dat de Hongarische Standen alle Luthersche en andere Onroomsche Ballingen uyt 't gantsche Koninghrijck Hongaryen souden wegh doen. Een goed deel der Standen stelden sigh hier tegen / en sloegen dien eysch rondlijck af. Hier over wierden d'Euangelische en Roomschgesinde al terstond op d'eerste by-een-koomst seer hevigh tegens malkander verbitterd. Deese twist / ja haet / rees soo hoogh / dat d'een d'ander met Eerrobige woorden aentastte. 't Sou noch arger hebben afgeloopen / indien Ferdinand sigh niet tusschen beyden gesteld / en vreede gemaeckt had: welcke echter niet langer duerde / dan als sijne Maj. sigh tegenwoordigh bevond. Doe gingh d'oneenigheyd weer

DUYTSLAND

weer aen; jae soo hevigh/dat/ als Forgatsch (Roomsch-Catholijck) en Esterhasi (Euangelisch) eens in de Keyserlijcke Ridder-Kamer by een waren/en Forgatsch den gemelden Esterhasi voor een Rebel schold; deesen daer tegens hem een noch grover Titel gaf/ hy (Forgatsch) sijnen Sabel uyt-trock; Esterhasi desgelijcks. 't Sou hier een quaed spel hebben gegeven/ indien niet de Keyser haer had van malkander doen scheyden/ en op 't Slot in Arrest brengen. Evenwel wierd hier door de verbitteringh/ nieuwlijcks onder de Standen ontstaen/ wegens de gedaghte Keyserlijcke Propositie en eysch/ gantschlijck niet wegh-genoomen.

Gevaerlijke verbitteringh hier over tusschen de Roomsche en Onroomsche Standen.

De dood van Landgraef Willem van Hessen den 21. September in sijn Hoofd-quartier te Lier, twee mijlen van Embden in Oost-Friesland, daer hy den Stoel des Oorloghs had geplant/ met een goeden voortgangh in dit Gewest/ maeckte Landgraef Georgh van Hessen-Darmstad wacker/ om sigh aen te matigen 't bestier deeses Vorstendoms/ geduerende de minderjarigheyd van de jonge Landgraef Willem; onaengesien d'overleedene Vader tot Vooghden over deesen sijnen Soon had gesteld de Koningen Carel van Engelland en Louis van Franckrijck, nevens de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden; onder Conditie, dat de nagelatene Weduw de Regeeringh sou voeren tot op des jongen Landgraefs mundigheyd. Groote verschillen ontstonden hier over tusschen de beyde Vorstlijcke Huysen Hessen-Cassel en Hessen-Darmstad. Landgraef Georgh wende voor 't Reght van Bloedverwantschap en de Keyserlijke ordre: de Weduw 't Vorstlijck Testament. Uyt deese twist scheenen groote onheylen te sullen rijsen; tot verderf/ niet alleen van geheel Hessen, maer oock der Nabueren. Eyndlijck echter wierd tusschen beydersijds Raden en Standen een Vergelijckingh getroffen/ welcke sou dueren tot op Keyserlijcke bevestigingh. De voornaemste Artijckelen waren: De jonge Landgraef Willem, Moeder/ Raden/ Standen/ en al d'Onderdanen des Vorstendoms Neder-Hessen souden aenneemen 't Praegsch Vreede-besluyt; afstaen van alle Verbonden daer tegens; den Keyser gehoorsamen. D'Erf-vereenigingh tusschen de Vorstlijcke Huysen Saxen, Brandenburgh en Hessen sou ten vollen stand grijpen; met uytsluytingh van andere Verbonden. Al d'Ampten/ Steeden/ Landen/ na d'aenkoomst des Koninghs Gustavi Adolphi ingenoomen door Landgraef Willem, souden terstond aen d'Eygenaers werden ingeruymd; insonderheyd Oost-Friesland. Al 't Landgraeflijck Krijghsvolck soumen binnen een maend afdancken/ behalven de noodige Guarnisoenen. Alle Gevangene los laten/ &c. Aen de sijde des Keysers sou 't selve geschieden. Al de Hessische Onderdanen wierden in den Vreede opgenoomen. De Religie sou blijven/ gelijck die in Hessen was geweest; niemand op eenigerley wijs daer over beswaerd werden. 't Stight Hirschfeld sou de Keyser aen den jongen Landgraef Willem laten. Al de Keyserlijcke Mandaten tegens den overleedenen Landgraef souden vernietighd sijn. Vermits Landgraef Georg van Hessen-Darmstad, door sijne Keyserl. Maj. gesteld ten Administrator over 't Neder-Vorstendom Hessen, vrywillige afstand had gedaen/ tot bevoorderingh deeser Vreede/ soo sou de Regeeringh blyven aen de Vorstlijcke Weduw/ geduerende de minderjarigheyd haers Soons: welcke tot haer sou neemen vijf uyt d'oude Raed/ als Meede-Regenten, en sesthien uyt de Standen/ als Land-Raden. Echter sou geen saeck van gewight ter hand genoomen mogen werden/ sonder voorkennis van Landgraef Georgh van Hessen-Darmstad.

Onrusten na de dood van Landgraef Willem van Hessen, wegens d'Administratie over 't Vorstendom, geduerende de minderjarigheyd sijns Soons. 1638.

Noch bygeleght.

Voornaemste Artijckelen des Voorslaghs; waer op 't Vorstendom Neder-Hessen met Keyser Ferdinand versoend, en in 't Praeghsch Vreede-besluyt aengenoomen wierd, kortlijck hier voorgesteld.

DUYTSLAND.

't Lijck van Landgraef Willem d'oude wierd gebalssemd/ en begraven in de Hoofdkerck te Groeningen (Gruningen). Maer alleen eenige weynige dagen had hy sieck gelegen; doch veele jaren gesuckeld in groote onpasslijckheyd en lighaems-swackheyd; evenwel sigh altijd boven vermogen sterck gelaten. Al d'inwendige deelen waren byna verteerd/ en de natuerlijcke kraghten vergaen.

Dood van Landgraef Willem d'oude; en hoe inwendigh gesteld.

In 't voorleedene jaer (1637.) had Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar de Rhijn-Schanssen verlooren/ door de schendlijcke vertsaeghdheyd der daer in leggende Françoisen. Wyl oock de Fransche Benden geslagen waren/ meende elck/ dat hy geen lust meer sou hebben/ om over deese Rivier te koomen; maer liever sijne kraghten in Burgundien willen te werck stellen/ gelijck voor-heenen. Evenwel wist hy sijn voordeel waer te neemen. Quam in Januarius by naght ontrent Basel. Setteden 't te Stein over den Rhijn. Veroverde terstond Seckingen; 't Klooster Pick; en 's anderen daeghs Lauffenburgh. Dus won hy weer een treflijcke Brugg' over deese Vloed. Belegerde daer op de stercke Pas Benfelden. De Keyserische quamen ten ontset; en beyde de Parthyen geraeckten in een hevigh Gevecht; 't welck d'eerste dagh eyndighde met byna gelijck voordeel; alhoewel de Keyserische 't meeste volck hadden verlooren. De Saxen-Weinmarsche stonden nu in de Keyserische; de Keyserische in de Saxen-Weinmarsche Post. Hertogh Bernhard, veel swacker in Soldaten/ maeckte schijn van af te trecken. De Keyserische, meenende dat hy t'eenemael te rugg' was geweecken/ beelden sigh de volle Victorie in. Selfs Duca di Savello (Savelli) schreef/ soo aen Keyser Ferdinand, als door 't geheele Rijck aen de Roomsch-Catholijcke Vorsten en Standen/ datse de Zeege volmaecktlijck bevoghten/ de Weinmarsche t'eenemael op de vlught gedreven hadden. Maeckte sigh oock gereed/ om Lauffenburgh weer te vermeesteren. Maer als Savelli nu hoorde/ dat Hertogh Bernhard weer aenquam/ stelde hy sijn Heyr in Slagh-ordre; leydde een Aghterlaegh/ en nam alle voordeel in aght. 't Moght hem echter niet helpen. De dagh des tweeden

Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar begeeft sigh weer over den Rhijn.

Veroveringen.

Gevecht met de Keyserische, weersijds scharp.

Hy schijnd te wijken: dies schrijft Duca di Savelli aen den Keyser en Roomsch-Catholijke Vorsten, dat hy een volmaekte Victorie bevoghten had; doch terstond sloegh 't blad om.

DUYTS-LAND.

Gebeghts (sijnde den derden na 't eerste) was een geluckige dagh voor de Sweedsch-Weinmarsche; wijlse niet alleen de volle Victorie behielden / maer oock selfs byna geen verlies hadden geleeden.

Ellendige verandering voor de *Keyserſche.*

D'eerste Slagh was geschied op Sondagh den 18. Februarius; welcke de Weinmarsche byna dier had gestaen / wegens 't verlies van verscheydene hooge Oversten; 100. gemeene Officieren, Ruyters / en Voetknegthen; de gewondde daer onder gereeckend. De doode aen des Keysers sijde / soo Officieren als gemeene / waren geweest over de 200., behalven de Gevangene. 't Gebolghde tweede Gebeght viel voor op Woensdagh den 21.; waer in aen de Weinmarsche sijde alleenlijck sneuvelden d'Overste Bedensdorf; de Ritmeesters Dieppach, Klepper, en ten hooghsten 20. soo gemeene Ruyters als Voetknegthen. Hier tegens vondmen aen de Keyserſche en Bayerſche sijde dood / d'Overste Valois: Overste Lieutenants Stubenvol, Erger, Garthausen: 3. Overste Wagtmeesters: 7. Ritmeesters: 6. Capitainen: 12. Lieutenants: 9. Vaendragers: 600. Ruyters en gemeene Soldaten. De Gevangene waren / de voorgedaghte Veld-Artillerymeester Duca di Savelli: Generael-Veldmaerschalck Jan de Weerd: Generael-Waghtmeesters Enckefort en Sparruyter: Oversten

In de stracks daer op gevolghde tweede Slagh verliesen de *Weinmarſche* geen 25. Mannen;

Nieuwmarck, Gold, Hinderson; de jonge Graef Vratislaus van Furstenbergh: Overste Lieutenants Baron de Zelle, Scharpenzeel, Rouger: Overste Waghtmeesters Vivans, Anthoni de Weerd (Broeder van de Generael Jan de Weerd), en noch 2. andere: 17. Ritmeesters; 14. Capitainen; 22. Lieutenants; 32. Cornetten; 4. Vaendrighs; 2. Adjutanten; 7. Waghtmeesters; 39. Corporaels; 1800. Voetknegthen (welcke alle goedwilligh onder de Sweedsche dienst namen) / en 1200. Ruyters / die sigh oock meest lieten onderstreecken. Hier staet te weeten / dat deese Lijst alleen bevat de geene / welcke / stracks na den Slagh / van de Regimenten by de Generaliteit wierden aengebraght. Verscheydene Officieren waren'er noch gebangen / welcke van de Regimenten niet wierden aengegeven. Buyten twijffel sijn'er oock veele onbekend begraven geworden. Niet eenen Generael onder de Keyserſche en Bayerſche was 't ontkomen. Daer op gaf Benfelden sigh aen Hertogh Bernhard over; die oock Freiburgh in Brisgauw vermeesterde; Brisak blocqueerde; en de gevangene Generael Jan de Weerd na Parijs sond / op begeerte des Koninghs van Frankrijck.

DUYTS-LAND.

de *Keyserſche* en *Bayerſche* daer tegens eenige duysenden, en veel hooge *Officieren.*

Hertogh *Bernhard* veroverd *Benfelden* en *Freiburgh.*

Met den aenvangh van Junius overquam de beslootene Stad Brisack een ellendigh on-

Houd *Brisack* ge-

blocqueert.

geluck. Eenige Soldaten des Guarnisoens, door honger geparst / braecken in 't Magazijn; tasteden in 't duyster over al om; en quamen by eenige Tonnen Buskruyd; waer inse Meel meenden te sijn. Eenen der hare opende een Vat; doch 't was Buspoeder. Aen een brandend Lont wildense een Swavel-kaersje ontsteecken. Juyst viel een vonck in 't Kruyd; waer door deese Ton opvloog; en te gelijck 80. andere. Vele Granen wierden verdorven; 40. Huysen verwoest; ontrent 400. Menschen ellendigh verseerd; een goed deel dood geslagen. Twaelf der ingebroockene Besoldelingen verlooren 't leven. De twee overgeblevene deed de Commandant Rhynacker ophangen.

Jammerlijck verderf daer binnen, door opspringingh van 't *Magazijn*; en d'oorsaek.

Ondertusschen quamen de Keyserſche ten Ontset deeser Stad aen: waer op een bloedigh Gebeght voorviel. Hertogh Bernhard behield de Zeege: want / I. hy veroverde al 't Geschut der Keyserſche. II. Al de Proviande, welcke men in Brisack meende te bren-

Sware Neerlaegh der *Keyserſche*, ten Ontset aenkoomende.

DUYTS-LAND.

brengen/ geladen op meer dan 1000. Wagenen. III. Al de Bagagie-Wagenen en Karren/ meer dan 2000. in getal/ behalven de Caroſſen. IV. Over de 80. Cornetten en Vaendelen. V. Van de Keyſerſche en Bayerſche waren niet alleen over de 1500. op de Vechtplaets geſneuveld/ maer oock een groot deel andere in den Rhijn verdroncken; veele gevangen bekoomen/ en ondergeſtoken. Van de 12000., welckeſe ten minſten ſterck geweeſt waren/ konden/ na 't Gevecht/ geen 2500. by een gebraght werden. Hier tegens had Hertogh Bernhard nauwlijcks 500. verlooren. 't Woord der Weinmarſche was/ EMANUEL; dat der Keyſerſche, FERDINAND. Andermael quam de Hertogh van Lotharingen ten Ontſet der Briſackers; doch wierd al mee t'eenemael geſlagen. Dus won deeſe Hertogh Bernhard op de geluckighſte wijs drie Veldſlagen binnen een jaer tyds.

waer tegens Hertogh Bernhard geringe ſchade leed.

Andermael 't Ontſet t'eenemael geſlagen.

Vervolgh van de vermaerde Belegeringh der Stad Briſack.

Noch al foghten de Keyſerſche op allerley wijs deeſe Stad t'ontſetten. Tot viermalen toe beſtormdenſe een Sweedſch-Weinmarſche Schans te vergeefs. Met den vijfden aenloop kreegenſe deſelbe in. Vielen voorts op de middenſte Schipbrugg' / en hadden'er alreeds 400. Mannen opgebragt; ſoo dat het nu met de Belegeraers qualijck ſtond. Maer doe keerde 't geluck ſigh om. Hertogh Bernhard ſond terſtond een deel Françoiſen derwaerts; die/ van andere onderſteund/ ſulcker wijs op de Keyſerſche ſloegen/ dat al d'op de Brugg' gekoomene of neergehouwen/ of in 't Water gedreven wierden. Oock wierd de Schans herwonnen. Soo in deſelve/ als op de Brugg'/ teldemen over de 1000. dooden der Keyſerſche; welcke geſamentlijck de Rhijn tot haer Graf kreegen. Hertogh Bernhard deed de Stad op nieuws door een Trompetter opeyſſchen/ en den Commandant een billijck Accoord aenbieden; met bedreygingh/ indien hy tegens Reden en Conſcientie noch langer hardneckigh bleef/ ſoo moeſt hy niet qualijck neemen/ dat hy t'ſijner tijd wierd gehandeld/ niet als een Cavallier, maer na verdienſte ſijner vermeetenheyd; doch kreegh geen ander antwoord/ als dat hy de hem toevertrouwde Plaets wou verdeedigen tot op 't uyterſte; wat hem daer uyt oock ſou mogen ontſtaen.

Nieuwe onderneeminngh der Keyſerſche ten Ontſet, t'harer groote ſchade.

Hardneckigheyd des Commandants.

Spijsgebreck binnen Briſack.

Ontrent 't begin van October wierd in Briſack geen ander Brood gegeeten/ als 't geen gebacken was van Duyſt en Baſten van Eycken-boomen. De hooge Officieren hadden noch brood van Haver. Half November was'er noch Brood/ noch Paerdevleeſch/ noch yet anders meer/ als een weynigh Wijn. Nu begonnen de Huyden der geſlagtte Beeſten aen te taſten. Straks breeder hier van.

Accoord tot overgaef.

Als eyndlijck de Commandant, Generael Rhynacker (Rheineck) tegens 't eynd des jaers ſagh/ dat van de Keyſerſche geen ontſet te verwaghten/ de honger niet langer te lijden ſtond/ begon hy een billijck Verdragh te ſoecken. Hertogh Bernhard, doemaels te Rheinfelden, de weet hier van krijgende/ begaf ſigh terſtond na 't Leger voor Briſack. Beval/ datmen hem/ ſonder uytſtel/ een Schip met 20000. Brooden ſou naſenden/ om 't uytgehongerd Guarniſoen, na 't Accoord, daer mee te ſpijſigen. Den 7. 17. December wierden de Verdraghs-Artijkelen geſlooten. Na d'onderteeckeningh vernam Hertogh Bernhard, dat 30. ſijner gevangene Soldaten binnen Briſack waren geſtorven/ en 8. der ſelve van hare noch levende Mackers door onlijdlijcken honger gegeeten. Dit verbitterde hem ſoodanigh/ dat hy voornam/ 't Accoord te breecken. Deed oock Reineck aenſeggen: Hy wou hem wel terſtond laten uyttrecken/ door ſijn Leger heenen: maer dan oock/ wegens ſijn onchriſtlijck barbaerſch bedrijf/ hem met al de ſijne doen neerhouwen. 't Sou buyten twijffel geſchied ſijn/ indien niet de voornaemſte Sweedſche Officieren hem ter neer geſet/ en voor d'andere gebeeden hadden.

Geſtorvene gevangene Weinmarſche in Briſack van de noch leevende gegeeten; 't welck Hertogh Bernhard ſoo verbitterde, dat hy 't Accoord wou vernietigen.

Waer door noch verhinderd.

Op Sondagh den 9. 19. geſchiedde d'Uyttoght. 't Guarniſoen beſtond noch in 400. geſonde en 50. ſiecke gemeene Soldaten. Soo haeſt 't Accoord geteeckend was/ liet Hertogh Bernhard een groot getal Brooden voor de verhongerde Beſoldelingen in de Stad brengen. Sy toonden hem gantſche ſtucken Menſchen-vleeſch/ waer vanſe noch aten. Hare begeerte na Brood was ſoo hebigh/ dat in de twee dagen/ waer in de Hertogh haer 't ſelve liet toekoomen/ over de 30. perſoonen ſchielijck dood ter neer vielen/ ſigh overladen hebbende. In 't uyttrecken moeſt de Commandant onder de Poort een ſcharp verwijt hooren van Hertogh Bernhard; die hem voorhield 't bovengemelde van de gevangene Weinmarſche Soldaten. T'ſijner verantwoordingh wendde hy voor: Hy had haer niet konnen los laten/ wijlſe onder 't inbrengen hadden geſien/ hoe ſleght ſijne Waghten beſteld waren. 't Gebreck was ſoo groot geweeſt/ dat hy haer niet beeter had konnen tracteeren. Hadden ſoo langh Paerden-vleeſch genooten/ als ſijn eygen volck. Doe hy niets meer had/ kon hy haer oock niet meer geven/ &c.

Ellendigh Schouwſpel aen de verhongerde.

Scharp verwijt van Hertogh Bernhard aen den Commandant; en ſijne verontſchuldigingh.

Grouwlijck was de hongersnood/ welcke de Briſackers hadden uytgeſtaen in hare viermaendige Belegeringh; inſonderheyd tſederd de laetſte 8. weecken. Eer hier noch alles t'eenemael verteerd was/ hadmen gegeven voor een Seſter Koorn (van ontrent 25. ponden gewight) 60. gl. Voor een Seſter Haver 12. Rijckſd. Daer na voor een Malder, of ſes Seſters, Semelen (by ſommige Meel) 300. gl. Voor een Brood van 3. ponden en een Maet Wijn gegeven een goudene Ringh met een ſeer koſtlijcke Diamant. Voor een Seſter Koorn bood ſeeckere Vrouw 200. Rijckſd. Voor een Brood/ ſoo groot als men onder de Soldaten uytdeeld/ 4. Rijckſd. Voor een Ey 30. oock 45. ſt. Voor twee Aghterbouten van een Hond 11. gl. Voor een pond Boter 6. gl. Voor een Hoen 3. Rijckſd. Voor een Rat

Grouwlijcke hongersnood in deeſe Stad geleeden.

Aenteeckeningh van de geweldighe hooge prijs.

DUYTSLAND

30. st. Wijl wy hier Hoogduytsche Schrijvers volgen/ soo sullen buyten twijffel Duytsche gl. werden gemeend/ yeder van ruym een Daelder Hollandsch. Al de Honden en Katten in de Stad waren opgegeeten. Eenige duysenden Beesten-huyden hadmen ter spijs gebruyckt. Een stuckje van een gekoockte Paerds-huyd/ niet grooter als de breedte eener hand/ gold van 4. tot 7. stuyv. Twee doode uyt 't Graf gehaelde Menschen sneedmen op; haelde 't Ingewand daer uyt/ en verslond het. De Kinderen van voorname Burgers wierden gestoolen/ en in de Maegh deeser verhongerde verteerd. De gestorvene wierden met de tanden verscheurd en ingeslockt.

gegeven voor eenige Eetwaren, soo langh'er noch yets te bekoomen was;

Uyt de daeghlijcksche Aenteeckeningen eens Ritmeesters heb ick 't volgende afgeschreven. Veerthien dagen voor S. Marten (waer na de Belegeringh noch ontrent vijf weecken duerde) sagh hy een Sester Hennipzaed verkoopen voor 26. Rijcksd. Ter selver tijd een Kalf voor een evengelijcke prijs. Een pond Paerde-mist 14. stuyv. Hier na wierd de dierte en honger van dagh tot dagh grooter. Meest verwonderlijck quam hem voor/ dat sommige sigh drie/ vier weecken/ ja tot in de vijfde/ onderhielden enckelijck met warm Water en Sout. Doch eyndlijck vielense onvoorsiens dood ter neer; na datse eerst een Geswel aen 't Hoofd en aen de Beenen hadden gekreegen.

nevens sommige soo vreeslijcke als seldsame uytwerckingen deses hongers.

Wegens deese Veroveringh wierd te Parijs het Te Deum Laudamus gesongen/ met aensteeckingh van Vreughdevyeren. Hertogh Bernhard vond in deese Vestingh een ongelooflijck-groote Schat van Goud en Silver: maer daer tegens had deese Belegeringh gekost over d'1100000. Rijcksd. Dus was hy ter deeser tijd seer voorspoedigh: maer anderweegen wou 't met de Sweedsche soo wel niet gelucken.

Blijdschap te *Parijs* over de veroveringh van *Brisack*.

In Pomeren en Mekelenburg saten de Saxische en Brandenburgsche aen d'eene/ de Sweedsche aen d'andere syde/ malkander dapper in 't hayr. Generael Bannier geliet sigh/ 't Slot te Wolgast te willen aenvallen: doch sijn voorneemen was/ op 't Eyland Rugen over te setten; en dan/ met 't Wrangelsch Overblijffel t'saemgevoegd/ door Warmond en Wismar t'scheep op den vyand aen te dringen: maer wierd in sijn voorneemen verhinderd. Daer tegens nam de Brandenburgsche Generael Klitzingh de voorname Pas Gartz in/ met ter neer houwingh van 200. Sweedsche. Hier door bequam Brandenburg (die door Keur-Saxen sigh had laten aensetten/ om Sweeden af te vallen/ en de Praegsche Vreede aen te neemen) een verseeckerde Brugg' over d'Elve. De Sweedsche Gesant Steno Bielke, doemaels te Stettin, 't verlies van Gartz in Uker-mark hoorende/ verschrickte daer over soodanigh/ dat hy in een doodlijcke Sieckte viel/ en korts daer na stierf. Evenwel hadden de Brandenburgsche sigh over deese winst niet langh te verheugen. Uyt Sweeden quam een bystand van 14000. Mannen in Pomeren: waer op Bannier stormenderhand Gartz weer veroverde; en de Keysersche uyt verscheydene andere Plaetsen dreef. Hier en gintsch sloegh hy haer oock; somtijds al wy swaer. Desgelijcks quam Wolgast weer in Sweedsche handen.

Oorloghshandel in *Pomeren*.

De *Brandenburghsche* veroveren *Gartz*; 't welck de *Sweedsche* Gesant *Steno Bielke* van schrick doet sterven.

Bannier herwind *Gartz* haest weer; ook *Wolgast*.

In 't Stigt Munster hielden de Sweedsch-Paltzische seer quaed Huys. Wendden sigh na 't Graeffschap Lip, en belegerden de Hoofd-stad Lemgouw. Doch de Keysersche Generael Hatzveld trock ten Ontset aen. Hier over quam 't tot een Slagh/ waer in de Keysersche een groote Victorie, maghtige Buyt/ en verscheydene hooge Officieren gevangen bequamen; nevens twee Engelsche Graven; van welcke d'eene de rijckste in gantsch Engelland wierd geaght; en op eygene beurs twee Regimenten voor den Paltzgraef had geworven. Met d'alderuyterste moeyte reddede sigh noch d'oudste Paltzgraef/ Prins Carel-Lodewijk. 't Getal der doode en gewondde/ t'samen met de gevangene/ beliep aen de Sweedsch-Paltzische syde 2586. De Keysersche roemden van weynigh verlies. Onder de gevangene was oock Prins Robert, Broeder van Carel-Lodewijk.

De *Sweedsch-Paltzische* houden in *Munsterland* quaed Huys.

Van de *Keysersche* hard geslagen.

Prins *Robert* gevangen.

De Banniersche overvielen een goed deel Keysersche by Malchin: welckese al t'samen of dood smeeten/ of gevangen bequamen. Daer op wierd Malchin van haer veroverd en geplonderd. Desgelijcks overrompelden de Sweedsche Bernauw in Mark-Brandenburg: welcke Plaets sy niet alleen plonderden/ maer oock de Menschen ellendigh mishandelden; niet weynige dood sloegen/ of ophingen. Hier tegens overvielen de Brandenburgers de Sweedsche in Newenwerb, en roofden alles wat'er in was. Maer haest namen'er de Sweeden wraeck van/ door de plotslijcke veroveringh van Brentzlauw en Lentzen.

Sweedsche veroveren *Malchin*, *Bernauw*, &c.

Geven, en krijgen stooten.

D'Aerts-bisschop van Breemen (Soon des Koninghs van Deenemarken) had in deese Stad ingevoerd d'openbare oeffening der Luthersche Religie, en een Evangelisch Prediker in den Dom gesteld. Op Donderdag en Vrydag den 25. en 26. October deed de Raed van alle Predickstoelen een Bevel afkondigen; met aenwijsingh der reedenen/ waerom sy bevoeghd waren/ sigh te stellen tegens 't ingevoerde Lutherdom, tot handhavingh der Gereformeerde Religie: vermanende de Gemeente/ sigh t'onthouden van in den Dom te gaen/ op seeckere daer toe gestelde Boete. Evenwel begaven sigh veele op Saterdag den 27. ter Biecht/ om de volgende Sondag 't Sacrament des H. Avondmaels na de wijs der Luthersch-Evangelische t'ontfangen. Wijl dit is geworden een saeck van seer wijd uytsien/ soo diend deselve wat breeder/ en van 't begin af/ voorgesteld.

Onrust te *Breemen*, wegens de *Luthersche*, welcke hier met geweld den Dom innamen.

Den 16. der Maend September quam Frederik, verkoorne Aerts-bisschop der Stighten Breemen en Verden, Coadjutor tot Halberstad, Erve tot Noorweegen, Hertogh in Sleeswijk, Holstein, Stormar, en Dithmarssen, Graef tot Oldenburg en Delmenhorst,

Naerder berigt van de daedlijke indringingh des *Lutherdoms* in de

DUYTS-LAND.

Domkerck te Breemen,

horst, Soon des Koninghs van Deenemarken, naderhand selfs Koningh / met sijn Gevolgh in de Stad Breemen; wegens eenige Verschillen / welcke hy met deselve had. By deese gelegenheyd nam hy de kans waer/ of veel meer was hy daer toe hier verschenen/ om 't Lutherdom opentlijck in te voeren; onaengesien de Magistraet sigh gantschlijck daer tegens settede; sommige uyt 't midden der hare tot hem sond / en hem bad / van sijn voorneemen af te laten: oock eenige Soldaten op de straten en aen de Kerckdeuren stelde /, om d'Evangelische den toetred te verhinderen. Niet-te min begaf Frederick, nevens Johan-Christiaen en Ernst Gunther, beyde Hertogen tot Sleeswijck en Holstein, te gelijck met haer groot Gevolgh / sigh den 23. September in den Dom, doende daer in voor en na de middagh prediken / met een goeden toeloop van Luthersch-Evangelische; en na d'eerste Predicatie het Te Deum Laudamus singen. Alsse nu naderhand / tegens alle verbod / geweldadigh hier in voortgingen / heeft de gemelde Magistraet den 28. October van alle Predickstoelen een Mandaet doen afkondigen / kortlijck van deesen inhoud.

door Aertsbischop *Frederik*, Soon des Koninghs van *Deenemarken*; naderhand selfs Koningh.

Korten inhoud des *Mandaets*

By de nieuwlijcks-voorgenoomene en daedlijcke Insettingh des Predikers in de Domkerck van Breemen, soo hoogh-nadeeligh voor de Stad / was de Raed genoodsaeckt geworden / volgens Eed en Plight / waer mee sy aen deselve (haer Vaderland) was verbonden / ter hand te neemen allerley toelaetlijcke en in 't Rijck geoorlofde middelen / tot behoudingh harer Possessio vel quasi, van ondencklijcke jaren hergebraght; de haer alleen behoorende Juris exercitii, en oeffeningh der ware Gereformeerde Religie in deese Stad: en onder anderen hare Burgers ernstigh te laten gebieden / dat yeder / nevens Vrouw / Kinderen / en Huysgesin / sou blijven by de Kerck / onder welcker Parochie hy van ouds behoorde; en ten nadeel der Stad niet besoecken de Predicatien en andere Sacra in den Dom. Had verwaght / dat elck sigh hier ontrent sou gedragen hebben in behoorlijcke gehoorsaemheyd; maer met droefheyd vernoomen de weerspannigheyd van eenige; welcke / Burger-plight en Eed ter sijden settende / sigh in de gemelde Predicatien hadden laten vinden. 't Welck de Magistraet niet gesind was dus aen te sien; en deese goede Stad sulck een verr'-uytsiende / by de Nakoomelingen onverantwoordlijck Præjudicium en Consequentie te laten opbeuren; in rijpe overweegingh / dat nu veel meer dan honderd jaren de Ceremonien in den gemelden Dom sijn afgeschaft geweest; en door seeckere Accoorden met den voormaligen Bisschop en 't Dom-Capittel in de jaren 1533. en 1534. de saeck sulcker wijs was vergeleecken / dat d'eenmael afgeschafte Ceremonien en Sacra in den Dom afgedaen souden blijven tot op een Algemeen Concilium; en niet weer werden ingevoerd. Dat oock het daer na met D. Alberti Hardenbergers persoon voorgenoomene (die maer alleen predickte / de Sacramenten noyt in den Dom bediende) nu langer dan 90. jaren geleeden / was geschied met seeckere bewilligingh des Raeds; en na desselven Hardenbergers ontslagingh / voor nu ontrent 80. jaren / de Predicatien in den Dom hadden opgehouden; en de saeck gesteld was op d'ouwde voet der Accoorden. Dat daer benevens deese goede Stad / door kraghtige bystand Gods / sonder eenigh toedoen van den voormaligen Bisschop en 't Dom-Capittel, welcke veel meer sigh daer tegens stelden / by 't aenbreeckend Light des H. Evangelii, de Religie, hier ingevoerd / yverigh had aengenoomen: d'eerste Religions-Vreede te Neurenbergh Anno 1532. selfs mee helpen bevoorderen / besluyten en onderteeckenen; naderhand deselve met lijf / goed en bloed verdedigd; daer over beswaerlijke Belegeringen uytgestaen had: en wijlse diensthalven by Keyser Carel in ongenade was geraeckt / by hare versoeningh / en op datse by d'eenmael beleedene Godsdienst gerustlijck moght blijven / twee aensienlijcke Heerlijckheden had moeten afstaen; dan noch een groote som gelds opbrengen. Dat oock de volgende Keyseren / en de tegenwoordige / de Stads Privilegien, Accoorden, Vryheden / en de gantsche Staet in Geestlijcke en Weereldlijcke saecken hadden bevestighd: gelijck oock de Koningh van Deenemarken voor eenige jaren / onder sijn Koninghlijcke hand en zeegel / de Stad had verseeckerd / datse ongemoeyd gelaten sou werden by al hare Privilegien, Vry- en Gereghtigheden / Hoogheden en Regalien in 't Weereldlijck en Geestlijck Regiment, in Kercken en Schoolen. 't Welck dan de Heer Aerts-bisschop Frederick mondlijck en schriftlijck had beloofd / allessins te sullen onderhouden / en Soonlijck te respecteeren. Dat wederom in 't Praeghsche Vreede-besluyt met klare / duydlijcke woorden was gesteld / dat 't opsight over de Religie in 't Aerts-Stight Breemen sou gelaten werden in den Stand / als deselve wierd gevonden in November Anno 1627. &c. Maer reghtdraeds tegens dit alles streed de nieuwlijcks ter hand genoomene insettingh des Predikers in den Dom: behalven noch / dat deese saeck allerley gevaerlijcke Gevolgen na sigh kon sleepen: de tot noch toe onderhoudene eendraght onder de Burgery uytslaen tot een hoogh-schaedlijcke Scheuringh: waer door de goede Stad / de Geestlijcke en Weereldlijcke Regeeringh / selfs de Huysstand / in d'uyterste ongelegenheyd kon werden gebraght.

van de *Magistraet* te *Breemen* opentlijck doen afkondigen van alle Predickstoelen: waer in sy aenwijsen de redenen,

DUYTS-LAND.

om welcker wil sy verplight waren alleenlijck d'openbare oeffeningh der *Gereformeerde Religie* in hare Stad te gedogen en te handhaven; met uytsluytingh der andere openbare *Religions-exercitien*: en oock die der *Lutherische*; welcke echter buyten de Stad volle *Religions*-oeffeningh genooten;

Daer op volghde voorts / dat de Raed / uyt deese en andere Bedenckingen / 't gedaghte Verbod / en bygevoeghde Straf / weer vernieuwde; yeder beveelende / sigh niet te laten vinden by de nieuw-ingevoerde Predicatien en andere Diensten in den Dom. Waer by echter de Magistraet betuyghde / datse niemands Conscientie wou dwingen; wijl elck / die swarigheyd maeckte / by de Gereformeerde ter Kerck of ten Avondmael

en oock noch, onder de bescherming der *Magistraet*

DUYTSLAND.

haer daer toegelaten wierd.

te gaen / ſulcks onverhinderd moght doen buyten de Stad / gelijck van ouds. Oock niet / om de Lutherſche Religie hier door te deſpecteeren, of voor abominabel te houden; maer om de Stad te bewaren by hare Gereghtigheyd; by d'alleen-openbare oeffeningh der Gereformeerde Religie; by de ruſt der Inwooners / en te voorkoomen alle gevreeſde ſwarigheden. Was geteeckend den 24. October Anno 1638.

DUYTSLAND.

Sy echter gehoorſamen niet; maer houden den Dom in.

't Hielp echter niet. De Lutherſch-Euangeliſche, nu gaende geworden / wilden / tegens 't Raeds-verbod / den Dom inhouden. Drongen door de geſtelde Waghten heenen: van welcke oock ſommige ſelfs hare Muſquetten neerleyden / en in de Kerck liepen / om de Lutherſche Predikant te hooren prediken. De Magiſtraet ontbood een deel der overtreeders op 't Raedhuys / en ſtelde een Boete van 25. Rijcksd. op yeder ongehooſame; doch al mee vergeefs. Derhalven tradmen eyndlijck tot d'Executie; en ſommige wierden gepand / d'eene voor 3., andere voor 5. en 6. Goudgl.: echter met weynigh vrught. Dus liep dit jaer hier ten eynde.

Werden beboet.

Verdragh tuſſchen Deenemarken en Breemen, over deeſe ſaeck; doch de Lutherſche behielden den Dom.

't Scheen tuſſchen Deenemarken en Breemen tot een gevaerlijcke verwijderingh te ſullen uytbarſten. Echter wierd in 't volgende jaer / door meedewerckingh van de Heer Willem Boreel, wegens de Staten van Holland: Benedictus Winckeler, Herman van Dorn, Henrick Luntzeman en Henning Matthias, wegens de Steeden Lubeck en Hamburgh hier toe gedeputeert, alles bygeleght; oock andere verſchillen tuſſchen Deenemarken en Breemen afgedaen. Doch de Breemers moeſten de Lutheranen den Dom laten behouden; echter onder eenige Conditien.

Keurvorſt Johan-Georgh van Saxen treckt na den Keyſer; die hy weer in de Sadel had geholpen.

Keurvorſt Johan-Georgh van Saxen, die door 't aengaen der Praegſche Vreede, buyten eenige nood / Keyſer Ferdinand en de Roomſch-Catholijke Liga ſoo grooten voordeel; Sweeden, d'Euangeliſche Religie, oock hem ſelfs / ſoo veel nadeel had veroorſaeckt / begaf ſigh na Leutmeritz in Boheemen, om met ſijne Maj. te ſpreecken. In September quam hy hier aen. Wierd door Ferdinand ſeer ſtaetlijck ingehaeld en ontfangen. In eygener perſoon reed hy hem ontrent een Boogh-ſchoot weghs buyten de Stad te gemoet. Bejegende hem vriendlijck. Hield / onder 't Geſpreck / ſijnen Hoed geduerigh in de hand. Deed hem voorts in ſijne Lijf-Caros nevens hem ſitten. Gingh de volgende dagh hem in ſijn Quartier beſoecken; en bleef / meer dan twee uyren langh / gantſch alleen by hem. Vereerde hem oock een heerlijcke Fluweele Caros, beſlagen met vergulde ſilvere Nagelen; getrocken van ſes ſchoone Paerden. Beyde ſijn' oudſte Soonen Johan-Georgh en Auguſtus, ſchonck hy yeder een uytſteeckend en treflijck-toegeruſt Paerd: De twee jonghſte Princen / Chriſtiaen en Mauritz, eenige koſtlijcke Kleynodien.

Werd ſonderlingh heerlijck van hem ontfangen; en nevens ſijne Soonen treflijck begiftigd.

Marien-beeld, verpand voor 24000. Rijcksd., weer geloſt, en in Proceſſie na Brandeiſz gebraght.

Voor eenige jaren had den Oberſten Hofkirch uyt Brandeiſz (een Steedje in Boheemen, niet verr' van Praegh) wegh gevoerd het daer ſoo hoogh-geagtte Lieve-Vrouwenbeeld, en 't ſelve verpand voor 24000. Rijckd. De Vrouw van Lobkowitz heeft het / door onderhandelingh van Hertogh Albrecht van Saxen-Lauwenburgh, weer geloſt; na Praeg doen brengen / en daer ſtellen in de Capel der L. Vrouw van Loretto. Op Sondagh den 2, 12. September wierd dit Marien-beeld van hier na Brandeiſz in d'oude plaets gebraght / met een ſtaetlijcke Proceſſie; waer by ſigh oock bevond Keyſer Ferdinand ſelfs; al de Praegſche Geeſtlijckheyd / Adel / &c.

Duytſch-

DUYTS-LAND.

Inleyding tot 't jaer 1639.

Duytschland, voortijds een heerlijck / nu noch meer ellendigh Land / hebben wy tseverd een goed deel jaren met Puynhoopen bedeckt; van der Ingeseetenen bloed geverwd; in veele Gewesten van Inwooners beroofd gesien. Wy treeden nu tot 't jaer 1639. Maer de Leeser maecke geen reeckeningh / dat het hier beeter sal gaen / als tot noch. De jammeren sullen vermeenighvuldigen; doch wy konnen deselve niet alle; veel min met de breede omstandigheden / voorstellen.

Seer groote Veroveringen der Sweedsche en Weinmarsche op den Keyser, Brandenburgh, en Saxen.

De Sweedsche, een groot Heyr by een gebraght hebbende / quamen in 't begin van Januarius Anno 1639. in Marck-Brandenburg; en spreydden sigh daer seer wijd uyt. In 't Oude en Middel-Marck handeldense na haer welgevallen. Dit / boven de vorige Landverwoestingen / veroorsaeckte sulck een geweldige hongersnood in Uker en Middel-Marck, dat de Lieden de Honden doorschooten / en op-aten: selfs de gestorvene Paerden / ja Menschen / niet verschoonden. De Brandenburgsche deeden uyt Pruyssen door Churland een Inval in Lijfland: doch de daer in leggende Sweedsche stelden sulck een goede ordre / dat haren aenslagh verydelde; en sy met verlies weer te rugg' moesten trecken. Landsbergh wierd van de Sweedsche; Plauwen van de Weinmarsche verroberd. Binnen drie dagen tyds wierden door de Sweeden in Brandenburghs Middel-Marck vermeesterd de drie Steeden Havelberg, Ratenauw, en Brandenburgh. Franckfurt aen den Oder volghde: oock Berlin, en de Vestingh Driesen, een Pas van seer groot gewight: waer door de Sweedsche meester van drie Rivieren wierden: die daer-en-boven Nieuw-Rappin innamen: de Brandenburghsche tot tweemalen toe sloegen: Demmin veroberden / en daer door sigh van Pomeren verseeckerden.

De Neder-Saxische Kreytz weygerd Keyser Ferdinand de Contributien; en wil Neutrael sijn; 't welck haer Bannier vergund.

Bannier trock op uyt Mekelenburgh. De Keyserlijcke Generael Gallas weeck voor hem na Lausznitz, Silesien en Boheemen. Bannier quam in Lunenburgerland. Keyser Ferdinand eyschte van den Neder-Saxischen Kreytz / waer onder oock Lunenburgh behoord / d'opbrengingh der Contributien; doch de Standen weygerden rond uyt; seggende: 't Sou maer alleen dienen tot voortsettingh des Oorloghs / en verhinderingh der Vreede. Wilden Neutrael sijn: noch de Sweeden noch den Keyser helpen. Deese Neutraliteit wierd haer van Generael Bannier vergund; die sigh uyt Lunenburgerland begaf na 't Gebied van Maegdenburgh, Brunswijck, Halberstad, en Quedlinburgh.

Desselven verwijt aen Keur-Saxen.

Hertogh Augustus van Saxen, Aerts-bisschop van Maegdenburgh, versoght schriftlijck aen Bannier, dat hy sijn' Ondersaten wou verschoonen. 't Geschiedde soo veel mogelijck was: maer te gelijck deed Bannier hem weeten / dat hy sijnen Vader (Keurvorst Johan-Georgh van Saxen) sijns plights sou vermanen / om voortaen op wat beeters bedaght te sijn / als op de gemaeckte Praeghsche Vreede; en de t'samenspanningh met de Roomsch-gesinde tegens d'Euangelische.

Grouwlijken honger in Maeghdenburgerland.

Ondertusschen was in Maegdenburgerland de honger soo geweldigh / dat de Menschen 't stinckend Aes van doode Paerden en Honden; ja selfs malkander aten.

Vervolgh der Sweedsche Veroveringen.

De Sweedsche Generael-Major King overviel te Steinheim in Brunswijkerland den Keyserlijcken Oversten Oor, en sloegh hem 1000. Mannen af. Doe gold het 't Stight Mersburgh, en de meeste Plaetsen in Meissen. Quam na Westphalen en Paderborn. Haelde een grooten Buyt van hier wegh.

Geweldige schrick in Boheemen en Saxen voor de Sweedsche.

Onuytspreecklijck was de schrick in Boheemen en Saxen voor de Sweedsche. Seven Regimenten Keyserische onder d'Overste Salis wierden tusschen Elsterburgh en Reichenbach door de Bannierische Generael-Major Pful t'eenemael verwoest. Bannier selfs belegerde Freibergh in Meissen. Ferdinand sond Marazini, nu Keur-Saxischen Generael, een groote Volckhulp toe; die met sijne geheele Maght op de Sweedsche aentrock. Bannier bestormde Freibergh; doch met schade. Verliet daer op de Belegeringh. De Keur-Saxische braghten alles by een / om met hem tot een Geveght te koomen.

Bloedige Slagh by Kemnitz, tusschen de Keyserische en Saxische aen d'eene, Bannier aen d'andere sijde; met de totale Neerlaegh der eerstgenoemde.

Daer op viel tusschen beyde de Parthyen een bloedige Slagh voor. Bannier was vry verswackt / wijl hy voor Freiberg ontrent 2000. Mannen had verlooren. Echter bevoght hy hier een treflijcke Victorie. 't Keyserisch en Keur-Saxisch Voetvolck wierd (volgens den Brief van Bannier selfs) totaliter (t'eenemael) geslagen; soo dat alles / wat Salis by hem had / vernietighd was. Weynige der Ruyters ontquamen 't. Dus gingh 't gantsche Keyserisch en Keur-Saxisch Heyr te grond. Deese Slagh geschiedde by Kemnitz (Chemnitz), in April. Te Dresden wierden d'ontbloodene weer by een vergaderd / gemonsterd / en maer 400. in getal bevonden. Tot vergrootingh van 't ongeluck der Saxen was de diertte daer soo groot / dat een Schepel Koorn gold 8. Rijcksdalers.

Keur-Saxen gehekeld.

Echter wou Keurvorst Johan-Georg van de Praegsche Vreede en Keyser Ferdinand niet afwijcken / maer liever alles te grond laten gaen. Derhalven veele lieten hooren: Indien hy sijn woord soo wel aen Sweeden en d'Euangelische, als aen den Keyser en de Roomsch-Catholijke had gehouden / soo sou Duytschland al over langh Vreede / de Protesteerende rust gehad hebben.

Groote winst der Sweeden op Keur-Saxen en anderweegen.

Terwijl nu Bannier na Boheemen was gegaen / vermanden de Saxische sigh soo veel / datse Kemnitz, Weissenfels, en eenige andere Plaetsen herwonnen. Hier tegens veroverden de Sweedsche Bisschofswerder in Over-Lausznitz; daerse Barbaersch genoegh te werck gingen. Stolpe leyddense in d'asch. Hohenstein namense in besit. Keur-Saxen wou 't herwinnen / wijl'er hem seer veel aen gelegen was; doch kreegh al weer slagen. Van veel' andere Plaetsen wierden de Sweedsche meester. In 't Halberstadsche en Westphaelsche leedense wel eenige schade / doch haelden wel haest dit verlies met woecker weer in.

't Voor-

DUYTSLAND.

Bannier verplaetst den Oorlogh in *Boheemen.*

't Voorneemen van Bannier was / den Oorlogh in Boheemen te verplaetsen; gelijk oock geschiedde. Eer hy noch in dit Land trock / deed hy Placcaten aenslaen / waer in hy d'Euangelische Boheemers verseeckerde / dat hy alleenlijck quam t'haerer hulp; om haer te verlossen van der Roomsch-gesinden dwangh in Religie en Conscientie. Sijn Krijghsheyr sou haer niet de minste overlast doen / &c. Als nu Bannier, door aenwijsingh eens Boers / sijne Ruyterij by Brandeisz had beginnen door d'Elve te laten overgaen / wierden 8. Regimenten Keyserische uyt Praegh onder Gallas derwaerts gesonden / om deese Pas na alle vermoogen te bewaren. De Sweedsche waren voor haer' aenkoomst alreeds overgeraeckt / en trocken de Keyserische te gemoet. Daer op verhief sigh een hevige Strijd / waer in al deese Regimenten meerendeel verwoest wierden. Generael Hofkirchen, d'eene arm afgeschooten / viel in der Sweeden handen; desgelijcks de Graef van Monte Cuculi, en veel andere hooge Officieren. Van de geheele 8. Regimenten ontquamen nauwlijcks 300. Flucks ruckte Bannier voor Praegh. Doch vermits Generael Hatzveld ten Ontset aenquam / soo brack hy weer op / en gingh na Brandeisz; daer hy een wijl tijds bleef stil leggen. Desgelijcks wierden 3. Regimenten Keyserische door eenige uytgesondene Sweedsche in Silesien geslagen. Dan noch der Croaten Quartier in Boheemen van de Bannierische overvallen / en sy dapper afgerost.

Verwoest hier 8. *Keyserische Regimenten* byna t'eenemael.

Noch 3. andere in *Silesien.*

Klopt 't *Quartier* der *Croaten.*

Sulck een voortgangh deed Bannier in Boheemen, dat allerweegen in de nabuerige Gewesten een hevige schrick onder de Keyserische outstond. Selfs te Weenen vreesde men voor een blocqueeringh. Nieuw Volck quam uyt Sweeden in Pomeren aen. Keur-Bayeren en de Roomsch-Catholijke Liga daer tegens maeckten groote Krijghs-toerustingen / wijlse in 't voorleedene jaer sulck een groote schade voor Brisack hadden geleeden. De Keyserische, daerse eenighsins konden / gingen seer grouwlijck met de Sweedsche en Euangelische te werck. De Sweeden hier door verbitterd / hielden hier en gintsch al mee geen goed Huys. Te Grimme lagh 't Regiment van d'Overste Lesle. Op Paeschdagh den 24. April trock 't selve uyt. Wijl Lesle afweesigh / en alleen sijnen Oversten-Lieutenant Gustavus Horn tegenwoordigh was / soo gingen de Sweedsche hier te werck na haer welgevallen. Niet alleen wierden de Contributien geweldadigh uytgeparst / maer oock de meeste Huysen geplonderd; d'arme Lieden jammerlijck geslagen. Te Wurtzen gingh 't niet beeter. Torgauw moest 8000. Rijcksd. opbrengen. In Junius quamen eenige Regimenten Bannierische in Lauszniтz, en eyschten groote sommen gelds van al de Steeden. In de Gallassische Heerlijckheyd Friedland roofdense na eygen behagen. In Boheemen lagen de Keyserische en Sweedsche noch tegens malkander; echter wierd in dit jaer niet hoofdsaeckelijcks ter hand genoomen.

Schrick, selfs te *Weenen.*

Keyserische, daerse konden, handelen seer grouwlijk met de *Sweedsche* en *Euangelische.*

De *Sweedsche*, hier door verbitterd, handelen oock niet ten besten.

Beyde de Keyserlijcke Generaels Gallas en Hatzveld maeckten een Aenslagh / om Bannier van vooren en aghteren aen te tasten: doch deesen grooten ophef liep af met weynigh schade der Sweedsche. In tegendeel sloegen de Bannierische een deel eerst aengekoomene Hongariërs een en andermael. In de Keur-Saxische Landen / insonderheyd in Meissen, en rondom Dresden, stond het seer ellendigh. Groot was de hongersnood. De Soldaten eyschten twee maenden Besoldingh; maer 't geld was'er niet. Keurvorst Johan-Georg kon van sijn eygen volck geen 4000.; met de Keyserische onder Hatzveld t'samen geen 9000. Mannen in 't veld brengen; waer mee niets van gewight aen te vangen was. Bannier daer tegens lagh by Pirna hem onder d'oogen met 12000.: soo dat deese ongenoeghsame Keyserlijcke hulp de Keur-Saxische Landen geen reddingh / maer dies te meer uytmargelingh toebraght. Eyndlijck echter trock Bannier uyt Meissen, als Hatzveld alreeds daer was uytgeweecken: doch deed door d'Overste Slangh noch eenige in Boheemen leggende Saxische Regimenten verwoesten.

Aenslagh der *Keyserische* tegens *Bannier* te vergeefs: waer tegens sy schade lijden.

In de Keur-*Saxische* Landen is 't bovenmaten ellendigh gesteld, en de Keurvorst sonder Maght en sonder geld.

Men had tsederd eenige tijd veel gesprooken van Vreede tusschen Keyser Ferdinand en de Kroon Sweeden; waer toe de Koningh van Deenemarcken seer had gearbeyd. Ontrent 't eynd van October deed Bannier drie Artijckelen voorstellen: met toeseggingh / indien deselve wierden aengenoomen / soo sou hy verschaffen / dat hem van de Sweedsche Kroon twee Rijcks-Raden souden werden toegevoeghd / om de Vreedehandel te sluyten. I. Een algemeene Amnestie van al 't voorleedene / soo in d'Erflanden als 't Duytsche Rijck: en alles te herstellen gelijck 't was geweest Anno 1617. II. Hier tegens sou de Kroon Sweeden 't Krijgsvolck uyt Duytschland afvoeren / en betalen. Doch tot vergoedingh en verseeckeringh souden aen de genoemde Kroon werden gelaten eenige Zee-plaetsen in Pomeren. III. Al de Bondgenooten der Sweedsche Kroon souden in deesen Vreede sijn begreepen / en haer nooyt eenigh leed werden toegevoeghd ter oorsaeck van deesen Oorlogh. Gelijck in Duytschland, soo soumen oock een Vergelijkingh soecken uyt te vinden in de Nederlanden tusschen Spaenje en de Staten Generael. Men gaf wel voor / dat Keyser Ferdinand den Generael Gallas en Graef Schlick had gevolmaghtighd / om hier over met Bannier in onderhandelingh te treeden; doch nooyt heeftmen van eenige Overeenkoomst gehoord. Naderhand moest sijne Maj. vry wat meer afstaen.

Generael Bannier steld drie *Artijckelen* voor, op welcke, deselve aengenoomen werdende, de Vreede soute sluyten sijn tusschen Keyser *Ferdinand*, en de Kroon *Sweeden.*

't Behaegde doe sijne Maj. niet. Naderhand moest hy vry wat meer afstaen.

Den 20. November begaf Generael Gallas sigh na Weenen, en leydde sijn hoogh Officie daer af. Wierd daer tegens Keyserlijcken geheymen Raed / en Præsident van den Krijghsraed. D'Italianen waren hier over droevigh; en kreegen in sijne plaets den Generael Piccolhomini.

Gallas legt sijn *Generaelschap* af.

Als Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar

Verrigh-

DUYTSLAND.

mar in 't laetſte des voorleedenen jaers op alles goede orde had geſteld / begaf hy ſigh in Januarius (Anno 1639.) met ſijn Heyr na Burgundien: veroverde de voorname Pas by Mortauw: vervolgens Pontarlun (Pontarlier): ſloegh d'opgeſtane Burgundiſche Boeren / en deed een goeden voortgangh in dit Geweſt; waer in hy d'Overſte Oom liet met een gedeelte des Heyrs. Met 't overige quam hy in April te Pfeffingen, een uyr van Baſel: 's anderen daeghs te Reinfelden. Deed door d'Overſte Roſa Than blocqueeren. Beſightighde Lauffenburgh. Gingh voorby Baſel na de Hunninger Schans, en quam den 17. N. S. te Briſack aen. Ondertuſſchen had Roſa, na Than afgevaerdighd / 't Lotharinghſch Voetvolck by S. Didie (Dittel) t'eenemael verwoeſt / de Ruytery gantſch ter neer gehouwen / behalven twee gevangene Officieren, d'Overſte la Porta, en een Ritmeeſter; ſoo dat daer ontrent geen Lotharinghſche meer overigh waren / als alleen binnen Than: welcke Stad ſigh den 3. 13. May overgaf. D'Overſte Oom, in Burgundien gelaten / vermeeſterde S. Hyppolite, Franchimont, Franquemont, Villani en Montageon, niet verr' van Salins, ſonder een eenigh Man der ſijne te verlieſen. S. Claude nam hy ſtormenderhand in. Hier over wierden de 2000. in 't Edgenootſchap leggende Spaenſche ſoo verbaeſd / datſe in aller haeſt Switſerland verlieten.

(margin:) tingen van Hertogh *Bernhard* van *Saxen Weinmar* in *Burgundien.*

(margin:) De *Lotharinghſche* t'eenemael geſlagen en verſlagen.

(margin:) Sijne groote veroveringen in *Burgundien.*

Plotſlijck begaf Hertogh Bernhard ſigh weer uyt Burgundien, en quam onverwaght in Duytſchland. Daer op leydden de Françoiſen, buyten ſijn bevel / S. Claude en Pontarlun t'eenemael in d'aſch. In de voorgaende Maend May hadmen te Freyburgh in Briſgauw een Booſwight in Heghtenis genomen. Op de Pijnbanck beleed hy / dat 'er noch 13. andere waren / welcke ſigh t'ſamen verbonden hadden / om eerſt Hertogh Bernhard, daer na d'andere hooge Officieren om 't leven te brengen. Lightlijck ſtond te vermoeden / van wie deeſe Moordenaers waren opgemaeckt.

(margin:) Moordenaers, opgemaeckt, om Hertogh *Bernhard* en al de Hooge *Officieren* om 't leven te brengen.

Op Woenſdagh den 3. 13. Julius voer Hertogh Bernhard met den Reſident Morckel van Hunningen (Huningen) na Nieuwburgh. Schielijck begon hy ſigh onpaſlijck te gevoelen; derhalven hy / in ſijne Herbergh gekoomen / ſigh terſtond na bed begaf. Op Donderdagh den 4. 14. verargerde ſijne quael. De ſmerten trocken hoe langer hoe meerder na 't Hert toe. Tot op Maendagh den 8. 18. bleef 't byna in eene ſtaet. 's Morgens ten 4. uyren deed hy ſijnen Hof-prediker koomen / en bereydde ſigh tot d'aenſtaende reys. Beleed God ſijne ſonden met een demoedigen ernſt. Deed een Chriſtlijke Belijdenis. Ontfingh 't H. Avondmael met groote teeckenen van boetvaerdigheyd. Liet door een Notarius ſijn Teſtament op pappier brengen. Droegh 't Generaelſchap aen vier Heeren geſamentlijck op; als / Generael-Major Erlach; de Graef van Naſſauw; Overſten Roſa, en Overſten Oom, om 't Heyr / nu in een goede ſtand / by een te houden; te beſtieren; te vermeerderen. Inſonderheyd beval hy haer / ſigh te waghten voor Gierigheyd en Tweedraght. Op even dien dag gaf hy onder 't Gebed ſijnen Geeſt. Aen den Graef van Naſſauw had hy gemaeckt 10000.; aen Roſa 10000.; aen Oom 10000.; aen d'andere Overſten yeder 600.; aen ſijnen Hof-prediker 4000.; aen beyde de Doctoren elck 1000.; aen ſijnen Secretarius eenige 100. Rijcksdalers. 't Geen noch overſchoot ſou uytgedeeld werden aen ſijne Hof-Jonckeren / Pagen, Lacquayen, &c.

(margin:) Plotſlijck werd hy ſieck.

(margin:) Omſtandigheden van ſijne dood.

(margin:) Sijn *Teſtament*, en groote Maeckingen aen d'Overſten, *Doctoren*, Hof-prediker, &c.

Dus overleed dien voortreflijcken Held / die dickmael met een kleyne Maght ſeer groote dingen had verright: in dapperheyd / voorſightigheyd en beleyd geenen Veldheer ſijns tijds behoefde te wijcken / in 't 35. jaer ſijns ouderdoms. By d'openingh des Lijks vondmen Longh en Lever beſmet van een Peſtilentiael vergif. Niet weynige arghwaenden / dat ſijne vyanden hem yet doodlijks hadden doen inſwelgen. Inſonderheyd was Koningh Louis van Frankrijk over ſijne dood ſeer treurigh. Sond oock een Geſant na Briſack, om te beloven / dat hy 't Weinmarſche Heyr met Volck en Geld mercklijck de hand ſou bieden. Deed te gelijck d'Officieren en Soldaten vermanen / ſtandvaſtigh te blijven by 't opgerightte Verdragh.

(margin:) Argwaen, en oock blijck van vergiftingh.

(margin:) Droefheyd des Koninghs van *Frankrijck* over ſijne dood.

Na d'openingh van Hertogh Bernhards Teſtament wierd Generael-Major Erlach ten Opperhoofd van 't Weinmarſch Heyr verkooren. Ondertuſſchen handelde de Koningh van Frankrijk door drie Franſche Heeren (de Graef van Guebrian, de Heer de Choiſy, en Baron d'Oyſonville) met de vier van Hertogh Bernhard geſtelde Hoofden / om deeſe Krijghsmaght t'ſijnen dienſt te behouden. Eenige der voornaemſte Artijkelen waren: Deeſe Troupen ſouden tot een Ligchaem blijven / onder de beſtieringh der geene / welcke Hertogh Bernhard had verordonneerd. Indien dit Heyr geſlagen wierd / ſoo ſou Frankrijk 't ſelve weer in ſtand brengen: groote geldſommen verſchaffen; nevens al d'Oorloghs-behoeften / Brood voor 't Leger / &c. Hier tegens ſouden Officieren en Soldaten ſijne Majeſteyt getrouw blijven: dienen tegens yeder: trecken na alle Plaetſen daer 't hem ſou behagen; 't ſy in Frankrijk, Duytſchland, Burgundien, Lotharingen, of Nederland. Maer of wel dit Verdragh dus geſlooten was (met uytdrucklijck bedingh / dat Koningh Louis in de veroverde Steeden d'Euangeliſche Religie ten vollen vry ſou laten) / ſoo ontſtond echter geen kleyn verſchil / wijlmen de ſnaer aen de Franſche ſijde te hoogh ſpande / en de Veſtingh Briſack hals over hoofd begeerde ingeruymd te hebben; waer toe de Weinmarſche ſoo light niet verſtaen konden: derhalven ſigh in aller haeſt van Colmar derwaerts begaven / om deeſe Stad (de Sleutel van Duytſchland na de Franſche kant) in hare Maght te houden. Doch vermits 'er groote Sommen gelds uyt Frankrijk quamen / ſoo wierd door dit middel alles geeffend / en Duc de Longueville voor ha-

(margin:) Verdragh tuſſchen hem en 't *Weinmarſch* Heyr; om, onder ſeeckere voorwaerden, voortaen tot ſijnen dienſt te ſtaen.

(margin:) Verſchil, door geld afgedaen, en *Briſack*, de Sleutel van *Duytſchland* aen de *Franſche* ſijde, nu aen *Frankrijk*.

DUYTSLAND.

ren Generael aengenoomen.

Verrightingen van 't nu Weinmarsch-Fransch Heyr onder Duc de Longueville in Duytschland. 1640.

Na de dood van Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar had het nu Weinmarsch-Fransch Heyr onder deesen Longueville van dit jaer weynigh geluck. In de Paltz wierd meer verlooren als gewonnen. Eerst haddense sigh in drie hoopen; daer na gintsch en herwaerts in de Paltzische Landen verdeeld: hare Winter-Quartieren uytgestreckt tot in Ringauw, Wetterauw, en Over-Hessen: waer ontrent sy sigh vergeleecken hadden met Landgraef Georgh van Hessen-Darmstad. In December des voorleedenen jaers besatense aen den Rhijn en in Keur-Paltz noch deese Plaetsen: Over-Wesel, Creutzenach, Poppart (Boppart, Bopart), Bingen, Bacherach, en Altzey. Rondom Cobelentz bevond sigh oock Hessisch-Melanders en Nassauwsch Volck.

Hielden geen goed huys.

In Januarius Anno 1640. lagh een gedeelte der Weinmarsch-Fransche te Limburgh, Hademar, en wijder aen de Loon. Hielden hier sleght huys; maer handelden insonderheyd de Lunenburgers seer hard; wijl 't deese voor heenen met de Françoisen niet beeter hadden gemaeckt.

Winst en verlies

In Wetterauw veroverdense Friedbergh; maer verlooren daer tegens Altzey. Terwijl Generael-Major Erlach de Suer-bron te Sultzbach gebruyckte, wierd Baron d'Oysonville Koninghlijcken Franschen Lieutenant in d'Over-Rhijnsche Landen gesteld. Hy droeg sigh seer wel / en versorghde Brisack treflijck.

der Weinmarsch-Fransche:

In Julius vermeesterde Generael Erlach en Overste Hatzstein 't Steedje en Kasteel Engen by Hohentwiel. Deeden d'Over-Oostenrijksche Volckeren na Tubingen aersselen. Hier tegens namen de Keyserische onder Geleen op genade en ongenade in de Stad en 't Slot Bingen. Blocqueerden Hohentwiel; doch wierden door Erlach geslagen.

aen welke de Keyserische sigh soecken te wreecken.

In May hadden de Weinmarsche hare Quartieren in Over-Hessen gantsch verlaten; en trocken na Thuringen, om sigh te voegen by den Sweedschen Generael Bannier. In Wetterauw, t'Over-Ursel, en Friedbergh haddense noch eenigh volck gelaten onder d'Overste Wolmar van Rosen (Rosa), bygenoemd de Dolle; doch deese leeden van de Keyserische schade. Namen'er echter haest wraeck van. D'Overste Reynold van Rosen (Neef van Wolmar de Dolle) quam ook in Wetterauw.

Schermutsel tusschen den Keyserschen Generael-Lieutenant Baron de Bredau en den Weinmarschen Oversten van Rosen.

De Keyserlijcke Generael-Lieutenant-Veldmaerschalck Baron de Breda (Bredau), en Generael-Waghtmeester Gillis de Haes, sterck over de 3000. uytgeleesene Ruyters / behalven 't Voetvolck / trocken op d'andere aen. D'Overste Van Rosen verwaghtte haer by Ziegenhain. 't Quam tot een Schermutsel. 't Veldwoord van Bredau was: De Duyvel met de Rosen. 't Nadeel viel op de sijde der Keyserische. Gillis de Haes wierd door 't been geschooten. Bredau trock ontrent 2. mijlen aghterwaerts. Ontbood noch 2000. Soldaten en 1000. Ruyters. Oock was de Generael-Waghtmeester Mercy met 3000. te paerd en te voet onderwegen. Doe wierd onder haer besslooten / Rosa aen beyde de sijden der Swalme op 't lijf te vallen. Deesen kreegh oock d'Overste Muller met 750. Paerden by hem: was echter noch op verre na soo sterck niet als de Keyserische.

Seldsaem Veldwoord der Keyserische.

Dit onaengesien wou hy op Bredau los gaen / sonder hem te verwaghten. De Veld-Leus der Keyserische was: Santa Maria; en: De Duyvel met de Rosen. Geen Quartier. (Andere stellen: Santa Maria. Duyvel: geen Quartier). Dat der andere: Louis; en: God met ons.

Daerop gevolghd hevigh Gevecht;

Eyndlijck behield Rosa de Zeege met groote voorspoed / wijl hy maer 50. doode en gequetste bequam. Hier tegens waren aen de Keyserische sijde gesneuveld de Generael-Lieutenant Bredau selfs; 2. Overste Lieutenants, en / soomen seeckerlijck wist / 600. andere soo hooge als lage Officieren en gemeene Soldaten.

swaere Neerlaegh der Keyserische; en Bredau selfs gesneuveld.

't Getal der gevangene was ruym soo veel; en daer onder veele voorname Bevelhebbers. Evenwel veroverden de Keyserische noch Friedbergh: doch Van Rosen vergaldde haer deese winst; wijl hy Generael Gallas met 1000. Curassiers t'eenemael sloegh: hem selfs / gewond sijnde / gebangen bequam / nevens een grooten Buyt.

Sweedsche en Brandenburghsche verrightingen tegens malkander.

De Brandenburghsche bestormden tot tweemalen toe Ruppin; doch wierden met groot verlies afgeslagen. De Sweeden daer tegens veroverden Havelbergh; daer na Franckfurt aen den Oder; in 't voorleedene jaer van haer ingenoomen / doch weer verlaten. De Brandenburgers belegerden deese Plaets weer; doch de Sweedsche dreven haer met groot verlies wegh. In Witstock lagen 7. Compagnien Sweeden; waer by noch 4. Fransche te Paerd quamen. Deese wierden door den Brandenburghschen Oversten Goldacker gantschlijck geslagen. Dit maeckte de Brandenburgers soo hooghmoedigh / datse dorfden wagen / tot voor Stettin, oock van uyt Pruyssen tot in Aghter-Pomeren te koomen stroopen.

Dood van Keurvorst Georgh-Willem van Brandenburgh veroorsaeckt groote veranderingh: en beschuldigingen tegens hem.

Doch haest viel een groote veranderingh voor. Want op den 1. December overleed Keurvorst Georgh-Willem van Brandenburgh te Koningsbergh in Pruyssen; waer door in sijne Landen eenige onrust / en noch grooter vrees ontstond. Graef Adam van Schwartzenburgh, Stadhouder in Marck-Brandenburgh, wierd over dit afsterven soo verbaesd / dat hy sigh van uyt Spandauw wegh maeckte. De geene / welcke van wegen Keyser Ferdinand in 't Land lagen / begaven sigh na Hamburgh. Veele staecken d'ooren nu op; en leydden den overleedenen te last / dat hy was geweest een Stighter en Voorstander van Nieuwigheden; seer begeerigh na veranderingen.

Van sijnen Soon Frederick-Willem een beeter hoop opgevat voor de goede saeck.

Waer tegens de jonge Prins / nu Keurvorst / Frederick-Willem sigh de bloedige Raedslagen nooyt had laten welgevallen; en van een vry beeter aert was. Hier uyt scheptemen hoop / dat voor Brandenburgh en Pomeren een gewenschter We'er stond te volgen.

Silesien in quaden staet: niet alleen door

Silesien, nabuerigh aen Brandenburgh, had oock deel aen d'onrusten in dit Gewest. In 't voorige jaer hadden de Silesiërs sigh niet al-

DUYTSLAND.

alleen goed Keyserisch getoond / maer oock veel toegebraght tot de nieuwe Werbingen. Evenwel moestense / behalven van de Sweedsche, seer veel van de Keyserische lijden; insonderheyd in 't Glogauwsch, Brigisch, Lignitzsch en Schweinitzsche Gebied. De Sweedsche Generael Major Stalhans nam hier eenige Plaetsen in. Stroopte gintsch en herwaerts. Brandschattede en plonderde de kleyne Steedjens; oock Newen-marck in Striga. Gingh doe weer in sijn Nest Groot-Glogauw. Korts daer na vermeesterde hy Walauw in 't Brigische. Jaur en Striga wierden van de Keyserische herwonnen en geplonderd. Echter behield Stalhans noch op de Lignitzsche sijde de Steeden Hirschbergh, Goldbergh, Lembergh, Buntzel, Laken, en 't vaste Kasteel Parchwitz (Barchwitz): boven Breslauw, en aen den Oder, Wolauw en Gura.

de Sweedsche, als vyanden, maer oock door de Keyserische als Vrienden.

Ondertusschen voerde Mansveld 't meeste Keyserlijck Volck na 't Keyserisch Heyr in Boheemen; waer door d'aghtergelatene sigh tegens Stalhans te swack bevonden. Doch Keur-Saxen en Keurvorst Georgh-Willem van Brandenburgh sonden haer in May 3000. te paerd toe / om sigh by haer te voegen: die nu in aentoght waren / om Hirschbergh te belegeren. Maer Stalhans sloegh tusschen Hirschberg en Goldberg 3. harer Regimenten: d'overige vier dreef hy na Smitberg (Suntberg) en Striga. De Saxische en Brandenburgsche dit verneemende / snelden weer te rugg' na Dresden en Marck. Tot verscheydene malen toe klopte Stalhans een goed deel Keyserische. Eyndlijck verliet en plonderde hy Hirschberg: stroopte tot by Dresden en Berlin.

De Sweedsche Generael-Major Stalhans seer geluckigh tegens de Keyserische in Silesien.

Tusschen Keur-Keulen en de Hertogh van Lunenburg rees verschil / wegens 't Ampt Hildesheim. De Keyser had Hertogh Georg bevoolen / 't selve aen den Aerts-bisschop af te staen. Dit quam hem ongelegen. Daer-en-boven sond Ferdinand aen hem Hertogh Julius-Ernst van Saxen-Lauwenburg; willende / dat hy sijn krijghsvolck in Keyserlyken dienst sou doen overgaen. Hier tegens had Hertogh Georg meer gedaghten / om sigh sterck te maecken / als te verswacken: derhalven hy nieuwe Werbingen aenstelde: maer die van Brunswijk verbooden deselve. Te Zel quamen de Hertogen van Brunswijk en Lunenburg by een. Bannier scheypte hier uyt eenige arghwaen. Sond een Overste aen Hertogh Georg, om te vragen / of hy vriend of vyand wou sijn? Hier op volghde een goede antwoord, en de Neutraliteit wierd ter sijden geset. De Vorstlijcke Weduw van Hessen-Cassel had sigh tegens de Sweedsche en Fransche Ambassadeurs alreeds soodanigh verklaerd / dat noodwendigh d'Oorlogh tegens den Keyser daer op moest volgen.

Verschil tusschen Keur-Keulen en Hertogh Georg van Lunenburgh, wegens Hildesheim; waer in de Keyser den Lunenburger tegens valt: die daer op een andere cours neemd.

De Keyserische Generael Wael trock in Junius sijn volck by een in Westphalen; 't welk sigh rondom Olphen en in Sawrland versamelde. Lunenburg kon niet anders vermoeden / als dat de Toght na de Weser sou gaen. Liet derhalven de Stad Hoxter in 't Stight Corvey besetten met Lunenburgsche Soldaten onder den Generael-Major Pithan; oock 4000. Mannen aen de Weser leggen / van Hamelen af tot by Corvey, op de Brunswijksche sijde. Te Hildesheim wierden geen Wolffenbuttelsche (wijl in deese Stad Keyserlijck Guarnisoen lagh) meer ingelaten. De Steeden Brunswijk en Goszlar echter wilden by de Praegsche Vreede blijven. Ja / Brunswijk wou noch Vorsten-volck / noch de Vorsten selfs inneemen. Ontrent half Junius waren de Keyserische alreeds aen de Weser gekoomen / om daer over te gaen; doch vonden de Pas geslooten. Aght Compagnien, by Rintelen overgeraeckt / wierden t'eenemael verwoest.

Handeld met de Sweeden, en steld sigh in defensions-postuer. De Keyserische krijgen slagen.

Ondertusschen hadden de Bannierische, Weinmarsche, Lunenburgsche en Hessische sigh by een gevoeghd; leggende te Vach, Hirschfeld, Eysenach, eyndlijck oock t'Erffurt. Doch onder haer ontstond gebreck van Proviande. Selfs d'Officiers konden in eenige dagen niet een beet brood bekoomen. Hier uyt rees een gerught / dat 't Weinmarsch (of Longuevillisch) Heyr weer te rugg' na Over-Hessen; 't Bannierische na Hartz, Halberstad en Mulhuysen; 't Hessische en Lunenburgsche elck weer na huys sou gaen. Doch den 20. Junius vequamense Voorraed. Ondertusschen voer Hertogh Georg in sijne nieuwe Werbingen voort. Eenen der Hertogen van Saxen-Lauwenburg quam by Hertogh Augustus van Lunenburg, om hem van deese Verbindnis af te manen. Onder sijne redenen vermenghde hy veele Spotwoorden; en oock deese: Wou hy van dien handel sigh niet ontslaen, soo mogt hy sien, hoe hy de Conjunctie, op 't Latijnsch begonnen, op 't Grieckisch sou mogen verdeedigen.

De Bannierische, Weinmarsche, Lunenburghsche en Hessische voegen sigh by een. Spotreden van eenen der Hertogen van Saxen-Lauwenburgh.

De Weduw van Hessen-Cassel had sigh / door beleyd des Franschen Ambassadeurs, nu met Sweeden ingelaten. Hare Krijghsmaght was al vry aenmercklijck; werdende in den aenvangh begroot op 14420. te voet en 3750. te paerd; behalven noch 870. Dragonders. Lennep veroverdense door beklimmingh / sonder een eenigh Man te verliesen. De Sweedsche Overste Koninghsmarck was ter dier tyd seer swack van volck. Echter sloegh hy 't Keur-Saxisch oud Regiment van Toul. Vier Regimenten (dat van Thuro Bielke te paerd; van Torstensohn, Carel Ruht, en Strica te voet) kreegh hy by hem. Veroverde Querfurt, en gingh na Boheemen. Ondertusschen quamen de Bayersche in Francken. Namen Hilpertshuysen in. Maeckten sigh na 't Henneberghsche. Overvielen 400. Sweedsche Musquettiers in Heiligenstad, en sloegense dood / of namense gevangen. In Martius quam Koningsmarck weer uyt Boheemen met 6. Regimenten te paerd / over Stolberg, Wolkenburgh, en Gerauw, by Zeitz aen / brandschattende eenige Steeden. By Leipzigh ontmoette hy de Keur-Saxische, en deed haer wijcken. Dreef de Bayersche van 't Kasteel

Hessen-Cassel laet sigh met Sweeden in; en heeft een goed Heyr. Verrightingen van den Sweedschen Oversten Koninghsmarck; der Keyserische en Bayersche.

DUYTS-LAND.

Mansveld. Voor sijn' aenkoomst had de Graef van Nassauw de Keyserlijcke Generael Gillis de Haes alreeds uyt 't Henneberghsche gedreven. Dit veroorsaeckte / dat al de Keyserſche uyt Swaben na Franken wierden gevoerd. De Sweedsche plonderden Fulda. Kemnitz wierd van de Keyserſche door Keur-Saxen weer verovert: Zwickauw te vergeefs van haer en de Bayersche belegerd.

Geboorte van Leopoldus Ignatius.

Den 9. Junius baerde de Gemalin van Keyser Ferdinand den vierden Prins / in sijnen Doop genoemd Leopoldus-Ignatius-Joseph-Balthasar-Franciscus-Felicianus, nu regeerende Keyser.

Rijksdagh te Regensburgh.

Te Neurenbergh was een Collegial-dagh aengesteld / welcke veranderde in een Rijksdagh; die te Regensburgh sou gehouden werden. In deese Vergaderingh stelde men drie dingen voor / om daer over te beraedslaen.

Voordrag.

I. Hoe de Vreede in 't Roomsche Rijck te herstellen stond. II. Hoe 't Keyserlijck Heyr best te versterken. III. Hoe 't Rijcks-Kamergerigh weer in voorigen staet te brengen / tot handhavingh der Justitie, &c.

Hoe 't op de Duytsche Rijksdagen toegaet.

Doch 't gingh hier na de gewoonte der Duytsche Rijcksdagen: Groote Voorbereydingen: lange Beraedslagingen: veele Twisten; en geen Besluyt ontrent de voornaemste saken. Ondertusschen wierd geseght / dat in deese Byeenkoomst was goed gevonden / de Sweeden, tot vergeldingh harer beweesene diensten aen de Protesteerende, aen te bieden 25. Tonnen Gouds; welcke van d'Euangelische Standen binnen ses jaren souden werden opgebraght.

Piccolhomini uyt de Spaensche Nederlanden na Boheemen geroepen, tegens Bannier.

Wegens de bedrijven van Bannier in Boheemen hadmen de Generael Piccolhomini in 't voorledene jaer uyt de Spaensche Nederlanden derwaerts geroepen. Met den aenvangh van December was hy over Neurenberg daer heenen getrocken; en Hatzveld bevoolen / uyt Franken voor-uyt na Pilsen te gaen. Dus quamense beyde in Boheemen; daer 't bedrijf van Bannier ter dier tijd gantsch onbestandigh was. Nu begaf hy sigh hier / dan gintsch. Eenige honderd Dorpen deed hy in d'asch leggen; oock Steeden en Vlecken; waer van 't getal werd gesteld op meer dan 400. Anders verrightte hy weynigh. Koningsmarck maeckte sigh oock na Boheemen.

Hoe sterck de Keyserſche en Sweedsche Heyren hier waren.

Behalven 't volck van deesen was Bannier sterck ontrent 24000. in 't veld. De Keyserſche onder Piccolhomini en Hatzveld (welcke ontrent 't eynd van Januarius van Thabor na d'Elve trocken / verwaghtende d'Aerts-hertogh met 8. Regimenten) reeckende men / deese daer by geteld / stercker als de Sweedsche; behalven noch de Ruyterye en 't Voetvolck / 't welck binnen de Stad Praegh lagh.

Bannier moet uyt Boheemen wijcken.

In Februarius trocken de Keyserſche al haer volck by een: derhalven Bannier uyt Boheemen moest aerselen / na seer vreeslijck geplonderd en gebrand te hebben. Daer op veroverden de Keyserſche hier eenige Plaetsen. De Sweedsche waren nu niet meer soo voorspoedigh als voor heenen. By Plauwen in Voigtland wierden de Bannierſche door de Keyserſche geslagen. Een stercke bystand kreegh Bannier van Lunenburghsche, Weinmarische en Hessische: de Keyserſche daer tegens van Keur-Bayerſche; doch in haer Leger was groote hongersnood; de Sweedsche in tegendeel hadden vol-op.

Goede raed van de Hessische Generael Melander, om de Keyserſche gantsch te verwoesten, van Bannier tegengestaen.

De Hessische Generael Melander, dien al de Passen des Lands bekend waren / wees Bannier aen / hoemen de Keyserſche tot d'uyterste hongersnood brengen; in 't opene veld te koomen dwingen; haer dan slaen / en dus van 't werck een eynd maecken kon. Duc de Longueville en Klitzingh lieten sigh deesen Voorslagh welgevallen; doch Bannier stelde sigh hevigh daer tegens; waer door dit bysonder groot voordeel op de Keyserſche verlooren wierd. Voorts verrightte men gantsch weynigh; en beyde de Parthyen gingen in Winter-Quartieren.

Vervolgingh in Hongaryen.

In Hongaryen begonnen al weer d'Onroomsche op verscheydene wijsen te beleedigen; hier en gintsch haer hare Kercken / Schoolen / en Geestlijcke Goederen af te neemen.

In Pruyssen willen de Luthersche de Gereformeerde door de Roomschgesinde uytdrijven.

In Pruyssen geschiedde d'Euangelische veelerweegen desgelijcks. Dan noch deeden de Luthersche Standen haer uyterste best / om de Gereformeerde door de Roomsch-Catholijke gantschlijck uyt 't Land te doen drijven: onaengesien geoordeeld wierd / datse hier door haer selven met de linckerhand de reghter afsneeden. Anderweegen was de verdruckingh der Protestanten niet minder.

Groote verwarringen in Brandenburgh, na de dood van Keurvorst Georgh Willem.

De dood van Keurvorst Georgh Willem van Brandenburgh veroorsaeckte geen kleyne verwarringh in sijne Landen; insonderheyd onder de Ridderschap. Veel' ongeregeldheden droegen sigh hier toe. De groote soghten de mindere t'onderdrucken; de stercke de swacker in den Sack te moffelen. Niet weynige wierden uyt haer' Ampten verdreven. Die de Keurvorst / buyten weten der Standen / had aengesteld / voeghden sigh t'samen / en weecken wegh. Andere / welcke hy had afgeset / stelden sigh gewapend weer in haer' Officien. Dus stond het hier seer seldsaem.

Duytschland door 't Swaerd van Inwooners; d'overgeblevene van Goederen door Inquartieringen beroofd.

't Had nu Duytschland tsederd veele jaren / insonderheyd na Anno 1621., niet alleen 't bloed van ontelbare Menschen / maer oock d'Inwooners 't goed gegolden. 't Swaerd had dit Gewest van Ingeseetene ontbloot; d'overgeblevene waren uytgemargeld door sware Schattingen en Inleegeringen. Wat voor een sware last d'Inquartjeringen hier geweest sijn / kan blijcken uyt dit eene Staeltje.

Staeltje van d'onlijdlijckheyd der

In Worms lagen twee Keyserſche Regimenten, 't Florentijnsche, en dat van Wevel; 't eerste van den 25. November Anno 1635. tot den laetsten May Anno 1636.; 't ander van den 25. November tot den 18. Junius: en dus 't Florentijnsche ruym ses; 't Wevelsche noch geen seven maenden. Dit heeft in sulck een korte tijd de Stad Worms gekost aen gereed geld / spijs / dranck / glad en rauw Voeder / Servis, Light / Hout tot Brand / Laecken / Hoosen / &c. 865601. Duytsche Floreenen, of in Hollandsche gl.

byna

DUYTS-LAND.

Inleegeringh in de Stad Worms.

byna 14. Tonnen Gouds; doch daer onder gereeckend eenigh Geschut / uyt haer Magazijn genoomen; gestoolene Huysraed / en 't verderf van den Ooghst. Indien nu deese niet maghtige (de Hollanders souden seggen sleghte) Stad soo veel heeft moeten geven en schade lijden / alleen aen en door twee Regimenten, voor soo weynige maenden / hoe geweldigh sijn dan niet andere Steeden (niet rijcker dan Worms) gedruckt geweest / die 4. en meer Regimenten 10. 15. 20. maenden hebben moeten onderhouden.

De saeck van Keur-Paltz is de grootste hinderpael der Duytsche Vreede; wijl Bayeren geen afstand wou doen.

De grootste hinderpael / om tot Vreede in Duytschland te koomen / was de saeck van Keur-Paltz. Keyser Ferdinand de III. 't Rijck en sijn' Erflanden nu soo gantsch verwoest siende / en wel bemerckende / dat 't verderf hoe langer hoe swaerder sou werden / wenschte na 't eynd des Oorlogs; doch sagh'er geen kans toe / wijl / nevens meer andere Vorsten / Engelland, Sweeden, en Deenemarken seer sterck op de herstellingh der Paltzgraven aendrongen. Voor hem selven sou hy'er veellight toe verstaen hebben / of / volgens andere / hy arbeydde daer toe; doch Keur-Bayeren wou'er niet van hooren spreecken. Hy verklaerde wel / d'Onder-Paltz in sijne Majesteyts handen te willen stellen: maer wijl hy d'Over-Paltz door 't Swaerd had gewonnen / soo kon noch wou hy daer van niet afstaen.

Keyserlsche en Sweedsche schaedelijcke verrightingen in Duytschland. 1641.

Ondertusschen gingh selfs in de Winter de Krijghshandel voort. De Françoisen veroverden t Marckgraefschap Baden. Hier tegens dreef de Keyserlsche Generael Gillis de Haes de Fransche uyt Wildstad. Vermeesterde oock Creutzenach. Aen den Onder-Rhijn en in Westphalen was men niet minder beesigh. Dorsten gaf sigh over aen de Keyserlsche. De Hessische stroopten tot in 't Keulsche Gebied. De Weinmarsche quamen in 't Osnabrugsche en Munstersche. In Silesien en Lausznitz wierd alles verdorven door de Keyserlsche en Sweedsche; welcke laetstgenoemde door plonderingen en allerley moedwillen oock geen goed huys hielden. Veele Steeden gingen in een jaer tyds meermael over en weer / nu aen d'eene dan aen d'andere Parthy.

De geweesene Keur-Saxische Generael Arnheim heeft groote aenslagen, om de Sweeden uyt Duytschland te krijgen.

De Keur-Saxische geweesene Generael Arnheim (die te Stokholm gevangen geseeten / doch door list sigh los gemaeckt had) gingh swanger van groote Aenslagen / om de Sweeden gantsch uyt Duytschland te drijven. Trock na Pruyssen (misschien oock na Polen), Brunswijk, Deenemarken, en Breemen; om daer uyt te wercken een nieuwe stercke Werbingh; waer toe hy oock Hertogh Frantz Albrecht van Saxen-Lauwenburgh aenbood de Werfgelden tot 16000. Mannen; onder voorwaerde / datmen hem eenige Landen ten onderpand in handen sou stellen. Dit alles wierd in 't geheym gehandeld; doch met voorweeten van Keyser Ferdinand; die sulck een groot behagen in dit werck vond / en de vonden van Arnheim soo hoogh aghtte / dat hy in sijnen geheymen Raed seyde: niemand bequamer te sijn / om de Sweeden een swaeren stoot te geven / als hy; waerom hem dan 't Generaelschap te gunnen was boven een Roomsch-Catholijck Overste. 't Wierd hem oock opgedragen. Doe nu alles met alle menschlijcke voorsightigheyd was aengeleght / en d'uytvoeringh des aenslaghs haest stond te geschieden / quam de Dood. Schielijck wierd Arnheim sieck / en overleed den 18. 28. April. Derhalven stelde Keur-Saxen Hertogh Frantz Albrecht van Saxen-Lauwenburgh, om 't voorgenoomene tot de daed te brengen: waer in Keyser Ferdinand naderhand bewilligde.

De Keyser maeckt hem Generael, en aght sijnen aenslagh seer hoogh; maer onverwaght ruckte de dood hem wegh.

DUYTS-LAND.

Graef van Schwartzenburgh, Stadhouder over Marck-Brandenburgh, sterft, en gejuygh des volcks over sijne dood.

Na de dood van Georg Willem, Keurvorst van Brandenburg, heeft Graef Henrik van Schwartzenburg, in naem van de jonge Keurvorst Frederick Willem, in Januarius al de Krijghs-Officieren d'Eed van getrouwheyd aen hem laten doen. Korts daer na geschiedde de volle Huldigingh. Ondertusschen duerde 't bewind deeses Stadhouders niet langer als tot den 4. Martius; wanneer hy schielijck overleed aen de Popelsy. Yeder in 't gantsche Land juyghte over sijne dood. By sijn leven had hy 't daer toe gebraght / dat beyde Bevelhebbers en Guarnisoenen, met bewilligingh des ouden Keurvorsts / oock Keyser Ferdinand gehuldighd hadden. Dit behaeghde de jonge Keurvorst niet. Derhalven liet hy de Besettingen in Custrin, Spandauw, en Peitz aen hem alleen sweeren; waer toe deese drie Guarnisoenen, nevens Conrad van Burgsdorf, Commandant in Custrin, sigh wel schickten; maer de Baron van Rochauw in Spandauw, en Goldacker, wilden'er niet toe verstaen / voor datse van haren Plight aen den Keyser ontslagen souden sijn. Goldacker maeckte sigh wegh / sonder sijn afdanckingh te verwaghten. Rochauw wierd in Arrest genoomen; doch ontquam heymlijck uyt Berlin, met de jonge Graef van Schwartzenburg. 't Commando over sijn Regiment wierd gegeven aen Hans Georg van Ribbek: In plaets van Schwartzenburg ten Gouverneur over Marck-Brandenburg gesteld Marckgraef Ernst van Jagerendorf; een seer verstandigh / breedsaem Heer. Keurvorst Frederick Willem was / soo haest hy de regeeringh had aengevangen / geneegen / om met de Kroon Sweeden aen te gaen een Wapenschorssingh / of Vreede / of Neutraliteit. Sond derhalven Gesanten na Stockholm; daer de Stilstand wierd getroffen.

Had de Guarnisoenen ook den Keyser doen sweeren.

De jonge Keurvorst Frederick Willem maeckt groote veranderingh; en treed met Sweeden in Wapenschorssingh.

Wolffenbuttel, waer in Keyserlsch Guarnisoen lagh, door Hertogh Georg van Lunenburg belegerd.

Hertogh Georg van Lunenburg had in December des voorigen jaers de Stad Wolffenbuttel, waer in Keyserlijck Guarnisoen lagh / beginnen te belegeren. Vermits saghte middelen niet helpen konden / quam hy tot meerder geweld. Met den aenvangh van Februarius begonden de Lunenburgsche op de Stad te donderen. In 't begin van Martius wierd Hertogh Georg te Hildesheim doodlijck sieck; en overleed den 2. 12. April. De Raden echter gingen in de Belegeringh voort / in naem van de jonge Hertogh Christiaen-Lodewijck; doemaels met sijnen

Hy ſterft echter werd de belegeringh voortgeſet.

Broeder in Nederland. Ter dier tijd was noch geen Weinmarſch Volck by de Lunenburgſche: maer wel een goed deel Keyſerſche waren in aentoght na dit Gewest/ volgende Bannier; die oock al wijckende derwaerts gingh. Hy ſond den Overſten Mortagu tot Hertogh Auguſtus van Brunſwijck; verſoeckende hulp/ en een nieuwe t'ſamenvoegingh: doch deeſen verontſchuldighde ſigh op d'onmooghlijckheyd; en verſoght hem/ met ſijn Heyr niet naerder te komen; 't welk ſigh alreeds in 't Halberſtadſche bevond; neemende den wegh over de Kiwitzer-Dam na Schoningh. Ondertuſſchen wierd Bannier gantſch ſieck. Hertogh Auguſtus ſagh/ dat de Sweedſche en Weinmarſche als vlughtigh aerſelden. Sond derhalven een Trompetter tot den Keyſerlijcken Generael Piccolhomini; hem aenbiedende een mondlijck Geſpreck; waer uyt naderhand de Goſzlarſche onderhandelingh ontſtond. De Lunenburgſche voor Wolffenbuttel hadden een Dam gemaeckt: waer door 't Water in deeſe Stad ſoo hoogh opſwol/ dat die van binnen hare Molens niet meer gebruycken/ geen Beeſten ter weyde drijven konden.

Bannier koomd al wijckende voor de *Keyſerſche* na *Brunſwijckerland*, maer kon hier geen hulp bekomen.

Weinmarſche komen by de *Lunenburghſche.*

Terwijl de Keyſerſche de Sweedſche na Oſchersleben en Schoningh vervolghden/ kreegen de Weinmarſche hier door gelegenheyd/ om by de Lunenburgers te koomen; en legerden ſigh te Detleben, een mijl van Schoning, niet verr' van de Kiwitzer-Dam; en alſoo dight by den Generael Klitzing; die aen Heſſumer-Dam een deel volck had geleght/ om de Sweedſche en Keyſerſche te beletten de naerderingh ſijns Legers voor Wolffenbuttel. Dus lagen de Weinmarſche by Detleben en aen de Kiwitzer-Dam: de Lunenburgſche aen de Heſſumer-Dam. De Graef van Eberſtein was met de Heſſiſche in aentoght. De Keyſerſche bevonden ſigh meerendeel t'Egelen en Germersleben; doch waren ten deelen alreeds te Hammersleben (Hadmersleben) gekoomen/ anderhalf uyr van Oſchersleben. Den 14. 24. Junius was d'Aerts-hertogh met 3000. Mannen te Germersleben by Piccolhomini genaerderd. 't Voorneemen/ om de Sweedſche te ſlaen/ en Wolffenbuttel t'ontſetten/ wou men nu uytvoeren. Den 18. 28. quamen de Keyſerſche by Schleppenſtad, 2. mylen van Wolffenbuttel: waer op 's anderen daeghs de Slagh volghde/ bloedigh genoegh aen beyde de ſyden. Van d'een' en d'andere Parthy bleef veel volck dood, doch vry minder aen de Sweedſche kant, derhalven oock de Keyſerſche in onorde moeſten wijcken.

De *Keyſerſche* naerderen, om de *Sweedſche* te ſlaen; ook om *Wolfſenbuttel* t'ontſetten.

Bloedigh Gevegt van weer ſijden:

Hier ſtaet te weeten/ dat de Belegeringh van Wolffenbuttel beeter een Blocquade moght genoemd werden/ wijl de Lunenburgſche alleen van verre lagen/ en de beſlootene meeſt door 't oploopen des Waters meenden te bedwingen. Waer door dan de Keyſerſche Wolffenbuttel naerderden, van daer af op de Lunenburgers en Sweeden, inſonderheyd op de Sweedſche (nu oock aengekoomen/ om de Blocquade te beſchermen) aenvielen/ wijl de Weinmarſche en Lunenburgſche, ſtaende aen de lincker Vleugel/ niet eens aen den Stryd geraeckten; uytgeſonderd Tupadel, die met 2. Regimenten de Sweedſche reghter vleugel dapperlijck byſprongh. 't Ontbrack d'andere noch aen moed noch aen wil. Maer alsſe nu oock in aentoght waren/ wilden de Keyſerſche haer niet verwaghten; gingen door/ en weken tot onder Wolffenbuttel; van waerſe by naght heymlijck opbraecken/ en aghterwaerts na Schoningh deynſden. Aen de Sweedſche ſyde waren alleen 239. gemeene Soldaten geſneuveld; doch ontrent 4000. gequetſt; behalven de hooge en lage Officieren. 't Getal der geblevene Keyſerſche was over de 2000. gemeene Ruyters en Soldaten; der gevangene verr' over de 500.; der gewondde meer als 2000.; van welcke de meeſte rampſaligh ſtierven. Veel meer hooge en lage Officieren haddenſe verlooren als de Sweedſche.

waer in eyndelijck de Sweedſche 't veld behielden,

en de *Keyſerſche* een ſwaer verlies leeden.

Onderwijl rees 't Water allenxen hooger binnen Wolffenbuttel; en 't quam op den 14. Julius daer toe/ dat 't Volck ſigh na om hoogh; de Soldaten haer op de Wallen moeſten begeven; van welcke een goed ſtuck ter neer ſtortte/ wijlſe gantſch doorweyckt waren. De groote hitte veroorſaeckte een ſware ſtanck. Slangen en meer andere Ongedierten vertoonden ſigh in meenighten. Echter wou de Commandant der Keyſerſche ſigh niet overgeven. Vermits oock 't Keyſerlijck Heyr den wegh open had/ om in 't Hildesheimſche te konnen vallen/ ſoo wierd deeſe geweldige Blocquade den 1. September verlaten. De Beleggers trocken na Gifhorn, na Zel, na Hanover: de Heſſiſche en Lunenburgſche hielden ſigh by Zel: de Weinmarſche te Winhuyſen, een myl van daer: de Sweedſche te Berchdorf. De Lunenburgſche Generael Klitzing ſoght gelegenheyd/ om ſijn Volck van de Heſſiſche, Weinmarſche en Sweedſche af te ſonderen/ en in Brunſwijk te brengen. De Sweeden dit bemerckende/ namen hem en d'Overſte Meyer in heghtenis. De Standaerden en Vaendelen hieldenſe in bewaringh. Marcheerden oock ſoodanigh/ dat elck Lunenburgſch Regiment altijd een Sweedſch Regiment voor en aghter ſigh had. Ondertuſſchen had 't Water de Stad Wolffenbuttel niet weynig doorweyckt. De Wal was niet alleen voor een goed gedeelte om verr' gevallen/ maer begon geduerigh noch al meer te ſincken. De Huyſen kraeckten/ en veele ſtortteden gantſch ter neer. Had de Beſluytingh noch maer een korte tyd geduerd/ de Wolffenbuttelaers hadden ſigh moeten overgeven.

Wolffenbuttel in nood, door d'opſtopping van 't Water.

Stanck.

Slangen.

Muerval.

Evenwel moeten de Beleggers aftrecken.

Oneenigheyd tuſſchen de *Lunenburghſche* en *Sweedſche.*

Staet van *Wolffenbuttel*, na de *Blocquade*.

Onder deeſe Blocquade was Bannier geſtorven. Tſederd een wijl tyds waren tuſſchen hem en de Keyſerſche meer Omſwervingen als Geveghten voorgevallen; waer van hy den aenvangh maeckte. Uyt 't Lunenburgſche en van de Weſer had hy ſigh begeven na Thuringen en Erffurt; van daer na d'Over-Paltz. Men hield het daer voor/ doe hy eerſt aen den Donauw quam/ dat hy in Neder-Saxen eenige honderd-duyſend Floreenen

Kort bericht van 't voorgevallene in 't voorleedene en dit jaer.

DUYTSLAND.

tusschen de *Keyserſche* en *Bayerſche* aen d'eene, de *Sweedſche Generael Bannier* aen d'andere ſijde:

recnen had outfangen / om in de Keyſerlijke Erflanden te vallen. Doch de genoemde Kreytz was doemaels in ſoodanigh een ſtaet/ dat geenen verſtandigen ſulck een mildheyd kon vermoeden. 't Geen hem derwaerts dreef/ was/ om daer meer Levens-middelen te vinden. Met ſijn gedeelte Sweedſch Volck uyt Erffurt en Thuringen ruckte hy door 't Voigtlandſche en Culmbachſche. De Keur-Bayerſche Overſten Truckmuller en Kolb (leggende d'eene in Nieuw-Marck, d'andere in 't Paltz-Nieuwburgſche) dit bemerckende / vervoeghden ſigh / nevens Mercy, na Ambergh, en trocken noch meer volck tot haer. Door Voigtland quam Bannier in den Over-Paltz. Koningsmarck, die de Sweedſche Natoght voerde / overviel de Bayerſche te Hambach, en ſloegh haer. Van Villeck en Hambach gingh 't Bannierſche Heyr na Amberg. Voorts na Regensburg. Eerſt gold het Schwandorf; 't voor deeſen afgebrandde Lengenfeld, Regenſtaub, &c. De daer rondom woonende Lieden hadden ſigh weer beginnen te herſtellen van de ſchade des voorleedenen jaers. Nu wierdenſe op nieuws van alles beroofd. Wat de Plonderaers niet mee dragen konden/ vernieldenſe. Over de Donauw (met Ys bevrught) deed Bannier 600. Ruyters in Bayeren vallen; die een grooten Roof wegh-haelden. Voorts veroverde hy Chamb en meer andere Veſtingen.

die na den *Donauw* optreckt. De *Bayerſche* ſlaet; in *Bayeren* valt, &c.

De *Keyſerſche* trecken tegens hem op; dies hy voorſightig wijckt.

De Keyſerſche, om hem te ſtuyten / trocken tegens hem op met een aenſienlijcke Maght / t'ſamen met de Bayerſche over de 20000.; en naerderden den Donauw. In grooten haeſt nam Bannier voorſightigh de wijck/ en voorquam dus 't verderf ſijns geheelen Heyrs. Den 23. Martius had hy ſijn Hoofd-Quartier in 't Steedje Smollen, twee mijlen van Altenburg. Hier wierd hy aengevallen van een daeghlijckſche Koorts; welcke met den aenvangh van April veranderde in een derdendaeghſche. Echter ging de Toght geduerigh voort in Meiſſen; aen de Saal, na Naumburg, Weiſſenſels, Mersburgh, Hal; desgelijcks na Elſtad, Gera, Zeitz, Pegauw, Lutzen, &c.

DUYTSLAND.

Werd t'*Altenburg* ſieck.

Echter gaet de *Marck* voort.

't Was den 7, 17. April, dat Bannier te Weiſſenſels lagh. Wou den 8, 18. ſijne Legeringh te Mersburg neemen; doch kon/ door ſwackheyd / dien dagh deeſe Plaets niet bereycken. Soodanigh was ſijn aengeſight nu vervallen / datmen hem nauwlijcks meer kennen kon. Sijn Volck troch voor uyt. De Weinmarſche volghden / als een Aghterhoede. Den 19. ſettedenſe 't by Naumburg over de Saal. De ſtercke aennaerderingh der Keyſerſche liet Bannier niet toe / langer te Mersburg te blijven. D'opene lught en beweegingh was hem ſeer ſchaedlijck. Te Mersburg wat ſtil leggende/ bevond hy ſigh beeter / en begon ſomtijds weer door de Kamer te gaen. Echter maekte hy den 6, 16. May ſigh weer voort; en quam in een Rosbaer t'Eyſleben. Den 7, 17. wierd hy na Quedlinburg; voorts na Halberſtad gevoerd; daer hy den 10, 20. in de morgenſtond ſaghtlijck den Geeſt gaf. De Sieckte / welcke hem nu aght weecken langh had geplaeghd / was eerſt een daeghlijckſche / daer na een derdedaeghſche Koorts geweeſt; die ſijne kraghten gantſchlijck had afgemat. Eyndlijck begon hy Etter en Bloed te braken; waer toe de ſwarte Geelſught ſloegh; een gewis voorteecken van de naeckende dood. Men geloofde / dat hy in November des voorleedenen jaers op een Gaſtmael te Hildesheim een booſe dronck had bekoomen. Nevens hem bevonden ſigh op deeſe Gaſtery Hertogh Georg van Lunenburg, de Graef van Schaumburg, en Landgraef Willem van

Werd hoe langer hoe ſwacker. D'opene lught en beweging was hem ſchaedlijk.

Eyndlijck ſterft hy te *Halberſtad*; vermoedlijck, nevens Landgraef *Willem*, Hertogh *Georg*, &c.; die oock alle ſtierven, op een Gaſtery vergiftigd ſijnde.

DUYTSLAND.

van Hessen; die oock alle gestorven waren. Eer noch Generael Bannier overleed / noemde hy de Heer Leonhard Torstensohn, als seer bequaem / om Generael over 't Sweedsche Heyr te zijn. Tot op desselven aenkomst souden de drie Generael-Majors, Adam Pful, Carel-Gustaef Wrangel, en Arsnith Witteberger 't Bestier hebben. 't Overige deeses jaers verliep met wisselvalligh geluck der Keyserische en Sweedsche.

Sijn' ordre stellingh voor sijne dood.

Onderwijl begonden sigh Voorbereydselen tot een algemeenen Vreede op te doen; gelijck dan oock de Stad Munster tot de Handelplaets wierd genoemd. Keyser Ferdinand en Koningh Philips van Spaenje souden Paspoorten senden voor de Plenipotentiarissen (Gevolmaghtighde) der Koningen van Frankrijk en Sweeden; des Hertogs van Savoyen; der Staten Generael van de Vereenigde Nederlanden; des Keurvorsts van Trier: voor die van Paltzgraef Carel-Lodewijk en sijne Broederen; voor de Hertogen van Brunswijk en Lunenburg; Landgravin van Hessen-Cassel; en al de Standen des Duytschen Rijcks / met Frankrijk verbonden. Aen d'andere sijde sou de Fransche Koningh Paspoorten geven tot deese Munstersche Vergaderingh voor d'Ambassadeurs des Keysers / des Koninghs van Spaenje; harer beyder Bondgenooten in 't gemeen / en des Keurvorsts van Bayeren. Evenwel had dit werck een seer tragen voortgangh.

Voorbereydingh tot den algemeenen Vreede.

De Stad Munster genoemd tot de Handelplaets.

Tot noch toe had de Keyserlijcke Generael Jan de Weerd in Frankrijk gevangen geseeten. In 't eynd van Januarius deeses jaers 1641. wierd hy uytgewisseld tegens den Sweedschen Generael Gustavus Horn, in Bayeren gevangen gehouden. Jan de Weerd wierd na Brisak gevoerd; Horn na Lindauw. Hier soudense tegens malkander los gaen. Maer als de Bayersche de dood van Bannier vernamen / voerdense Gustaef weer na Bayeren; waer door d'uytwisselingh in dit jaer noch niet geschiedde.

Uytwisselingh van Jan de Weerd tegens Gustavus Horn.

D'Evangelisch-Luthersche Land-Standen in Pruyssen toonden een grooten yver tegens d'Evangelisch-Gereformeerde. Oensfins wildense gedogen / dat een Gereformeerde Predicatie sou geschieden; selfs niet in 't bysijn van haren nieuwen Heer Keurvorst Frederick-Willem van Brandenburgh. Op haren Land-dagh te Koningsbergh begeerdense op 't hevighste / dat al de Calvinisten uyt 't Land souden wegh-gejaeghd werden. Doch sijne Keurvorstlijcke Doorlughtigheyd bestierde 't stuck soodanigh / dat de gedaghte Gereformeerde noch bleven woonen.

Yver der Luthersche tegens de Gereformeerde in Pruyssen; welckese uyt 't Land gejaeghd wilden hebben.

In 't jaer 1642. gingh d'Oorlogh in Duytschland tusschen Sweeden en de Keyser al voort. De nieuwe Sweedsche Veldmaerschalck Torstensohn, na Bannier gekomen / queet sigh soo dapper / dat de Keyserische sijn Beleyd en Moed al te veel voor haer gewaer wierden. Veele Steeden nam hy hier en gintsch in. Dickmael sloegh hy sijne vyanden swaerlijck. Dus gingh 't in dit jaer met de Sweedsche saecken vry seer voor de

Verrightingen van de nieuwe Sweedsche Generael Torstensohn. 1642.

wind. Wy konnen ons niet inlaten / om van d'Oorloghs-verrightingen der beyde deelen in 't bysonder te handelen. Moeten ons te vreeden houden / met alleen eenige voorname Voorvallen aen te teeckenen.

DUYTSLAND.

Doe Torstensohn in Duytschland aenquam / vond hy 't Sweedsch Heyr in een slegte Staet; Stalhans in Silesien soodanigh verswackt / dat hy niets kon verrighten. De meeste veroverde Plaetsen in Neder-Lausnitz moest hy verlaten / wijl hy niet boven de 4000. Mannen sterck was; Torstensohn selfs niet boven de 9000. te paerd / en 12000. te voet. Boven dit was 't voor de Keyserische een groot voordeel / dat de Sweedsche uyt geheel Meissen, Over-Saxen, en 't Halberstadsche waren gedreven; waer door Torstensohn na 't verdorvene Marck-Brandenburg, Saltzwebel, Garleben, &c. moest trecken / om 't overblijfsel des Stalhansischen Volcks; oock Landsberg en Beuthen, dies te naerder te sijn; en dit alles te decken. Generael Major Wittenberg had door een val van sijn Paerd 't eene Been gebroocken. D'andere Sweedsche hooge Officieren bevonden sigh in Pomeren en Mekelenburg by hare Gouvernementen. Dus had Torstensohn (die oock selfs aen 't Podagra lagh) sigh op niemand te verlaten / als op Koningsmarck; die sigh by Wolfsberg bevond tegens d'oproerige Trommelinger-Boeren.

Slegthe staet van 't Sweedsche Heyr, doe hy in Duytschland aenquam;

en seer groot voordeel der Keyserische.

Dit deed de Keyserische een Besluyt neemen / de Sweedsche tot een Hoofdslagh te dwingen; ten welcken eynde sy hare Volckeren by een trocken. Onderwijl veroverde Torstensohn (van sijne quael geneesen) Sagan, Sprottauw, &c. De Keyserische hielden een algemeene Versamelplaets by Frankenstein. Haren Generael Hertogh Frantz Albrecht van Saxen-Lauwenburg begaf sigh in eygener persoon met ontrent 7000. te paerd na Schweidnitz, om'er een deel volck in te werpen; wijl Torstensohn deese Stad had belegerd. Hy bejegende Koningsmark, die de reghter Vleugel der Sweedsche Ruyterye commandeerde. 't Quam tot een Gevecht; waer in Hertogh Frantz Albrecht gevangen wierd / en aen sijne bekomene Wonden stierf. Twee schooten had hy ontfangen; d'eene in de reghter Oogie by 't Gesight / met twee Kogelen; deese opwaerts / die neerwaerts gegaen; d'ander in de reghterhand. Seer smertlijck gevoelde hy sijne quetsueren. Wierd in sijn' eygene Caros geleght / en dus na 't Sweedsch Hoofd-Quartier gevoerd. Onder 't rijden hoordemen van hem niet anders als deese woorden: Ach God! ach God! D'onderste Kogel wierd uytgesneeden; de bovenste bleef ongemerckt steecken; veroorsaeckte een verbuylingh / en daer op sijne doodt te Sweidnitz. Dit was dien Hertogh Frantz Albrecht van Saxen-Lauwenburg, eerst by de Sweedsche en Protesteerende geweest; daer na tot de Keyserische overgegaen; op wien men sterk vermoedde / dat hy Koningh Gustaef Adolph verraderlijck had doorschooten. Behalven 8. sijner Oversten bleven 2000. Ruyters en der

Torstensohn echter veroverd verscheydene Steeden: belegerd Schweidnitz.

De Keyserische Generael Hertog Frantz Albert van Saxen-Lauwenburgh koomd ten Ontset.

Werd gantschlijk geslagen; selfs gevangen; en sterft seer ellendigh aen sijne ontfangene wonden.

Aenmerckingh.

DUYTSLAND.

der selver Officieren hier gevangen. 't Getal der doode te paerd wierd geteld 1800., behalven de gesneuvelde op de vlught; t'samen ruym 3000., alle de kerne van 't Lauwenburghsch-Keysersch Heyr. De Buyt der Sweedsche was seer groot: daer onder oock 2. Muyl-Eselen/ geladen met geld.

Keyser *Ferdinand* doet werven; maer moet boven maten veel op hand geven.

Hier op gaf Schweinitz (Schweidnitz) sigh aen Torstensohn over; die noch een goed deel andere Steeden vermeesterde/ selfs in Moravien. In plaets van Hertogh Frantz Albrecht wierd Piccolhomini Generael over 't Keyserlijck Heyr in Silesien. Keyser Ferdinand stelde in Oostenrijck nieuwe Werbingen aen/ doch met soo sleghten toeloop/ datmen een Voetknegt/ boven een nieuw kleed/ van 10. tot 20.; een Ruyter 100. Rijcksdalers op de hand gaf. Ja/ soo hoogh liepen de Werbings-gelden/ dat een Soldaet te voet over de 100. gl./ een Ruyter 100. Ducaten wierden aengebooden.

Aertshertogh *Leopold Willem* treckt op tegens de *Sweeden*, om *Leipzigh*, door *Torstensohn* belegerd, t'ontsetten.

Torstensohn veroverde Neysz, Grotha, &c.: desgelijcks de Stad Olmutz, tot een sware slagh voor de Keyser. In Julius quam Aerts-hertogh Leopold Willem met 24000. te paerd en te voet (behalven 't Volck onder de Graef de Brouay, de Hongariërs, en de Polacken) tegens de Sweedsche aen/ om Brieg, van haer belegerd/ t'ontsetten. De gedaghte Manschap by hem gekoomen/ vond hy sigh sterck 33000.; en belegerde daer op Groot-Glogauw; doch moest/ na eenige Bestormingen/ met groot verlies aftrecken. Soo oock voor Olmutz. Onverwaght quam Torstensohn den 17. 27. October voor Leipzich. Spoedigh snelden de Keysersche ten ontset. Torstensohn trock haer in Slagh-ordre te gemoet. Die van Leipzich, door d'aentoght der Keysersche soo geswind van hare vyanden ontslagen/ deeden in beyde de Hoofd-kercken het Te Deum Laudamus singen. Doch in 't midden harer vrolijcke aendaght kreegense een tijdingh/ welcke hare blijdschap in treuren veranderde.

Te vroege blijdschap der *Leipzichers*.

Hevige Slagh tusschen beyde de *parthyen*.

't Quam tot een hevigh Gevecht van drie uyren tusschen beyde de parthyen. Op d'omstandigheden konnen wy niet blijven staen. Aen de Sweedsche sijde sneuvelden de Generael der Artillery, Johan Lelienhoeck: de Generael-Commissarius en Overste Gruwe (Grubbe): Generael-Major Slangh: Overste Sliechen: 2. Overste Lieutenants: 7. Capitainen: 18. Lieutenants en Vaendragers. 't Verlies der gemeene werd by de meeste Schrijvers seer weynigh gesteld. Eenige echter komen tot by de 2000. Van de Neerlaegh der Keysersche quam de volgende Lijst uyt: DOODE: Generael, Baron de Scye. Oversten/ Nicolai, Winter, Munster, Bechauw, jonge Hauster (Heusler); en de Commandant des Regiments van Don Luygi Gonzaga. Voorts/ al d'Overste Lieutenants der Regimenten van Bruay (Brouay), d'oude Piccolhomini, Buchheim, Bornival, Vernemont, en 't Aerts-hertoghlijcke te voet. Noch 3. Waghtmeesters. Gemeene Ruyters en Soldaten 4483. GEVANGENE: Generael-Artillery-meesters/ Suyl en Vernemont. Oversten/ Ranst, Wachenheim, Krafft, Don Felix. Overste Lieutenants, van Sparruyters, van Don Hannibals Gonzagæ, van 't Moncadisch, en van noch 5. andere Regimenten, meest doodlijck gewond. Gemeene verr' over de 5000. Al de Capitainen en Waghtmeesters van 't Voetvolck waren of dood/ of gevangen/ of gewond. Boven de nu genoemde mistte men noch 7. Ritmeesters/ 24. Capitainen, 3. Capitain-Lieutenants, 63. Lieutenants, 11. Cornets, 31. Vaendragers/ 112. Onder-Officieren, en 5. Trompetters. Al 't Geschut/ bestaende in 46. stucken Canon; 69. Cornetten, 121. Vaendelen/ vielen in handen der Sweedsche. Dan noch de geheyme Krijgs-Cancellery, waer over de Keysersche meest gevoellijck waren; al de Bagagie, al 't Silverwerck tot des Aerts-hertoghs Tafel/ &c.

Light verlies der *Sweedsche*.

Seer sware Neerlaegh der *Keysersche* in dit Gevecht.

Met de nette Lijst harer Doode en Gevangene.

Strengh Krijghsreght der *Keysersche* over 't geheele *Madleische Regiment*, wijl 't aldereerst de vlught had genomen.

Vermits 't Madleische Regiment in den Slagh aldereerst had beginnen te vlieden/ soo wierd over 't selve een strengh Krijghs-Reght geoeffend. Men verklaerde haer gesamentlijck voor openbare Veldvlughtige; meyneedige Schelmen/ noyt weer toe te laten tot 't geselschap der andere Keyserlijcke Regimenten. Hare Standaerden wierden voor harer aller oogen verscheurd/ en de Naem van dit Regiment verdelghd: de Ritmeesters en Lieutenants veroordeeld tot Hoofd-verlies: de Cornets en andere Onder-bevelhebbers tot de Strop. Al de gemeene Ruyters moesten t Lot werpen/ en de thiende Man gehangen werden. 't Wierd oock dus uytgevoerd: behalven dat twee Ritmeesters/ om door geen Beuls handen te sterven/ geharquebuseert, d'andere Ritmeesters noch gepardonneert wierden.

'tGeslagene, verstroyde Heyr weer by een vergaderd, soo veel mogelijck was.

De Veldmaerschalk Piccolhomini wendde alle vlijt aen/ om de verstroyde Ruytery weer by een te vergaderen; want al 't Voetvolck was t'eenemael verwoest. Na gedane Monsteringh bevond men noch te hebben ontrent 8000. Paerden. By de 2000. gewondde lagen in verscheydene Steeden. Eenige Voetkneghten/ de Sweedsche ontlopen/ of die sigh hier en gintsch verborgen hadden/ quamen oock weer t'samen: soo dat 't geheele getal met den ingangh des jaers 1643. weer ontrent 20000. was. Voorts lightedemen uyt de Guarnisoenen een deel Volck; en dus kreeghmen weer een taemlijck Heyr by een. Deese de Keysersche soo schaedlijcke Slagh geschiedde den 23. October Anno 1642.

Dresden door de *Sweeden* in d'uyterste benauwdheyd gesteld; door affnijding der levensmiddelen.

Na deese Zeege van sulck een groot gewight hervatteden de Sweeden de belegering van Leipzigh; en veroverden deese Stad den 28. November: 't welck de Keurvorst van Saxen niet weynigh bekommerde. Oppelen wierd van de Keysersche te vergeefs aengetast. De Sweedsche Generael-Major Koninghsmarck quam in April voor Oud-Dresden, en plonderde de naestgeleegene Dorpen/ met weghvoeringh der Beesten. Hier door wierd de Keurvorstlijcke Residentie-

DUYTSLAND.

De Keurvorst moet sijn Hofgesin verminderen. 1643.

Stad Dresden byna alle levens-middelen ontrocken. In aght weecken konnen niet een eenigh pond vleesch in de Hal bekoomen. Dit veroorsaeckte / dat de Keurvorst sijn Hofgesin verminderde / en veele de Tafel ontseyde. Had niet uyt Boheemen eenige toevoer gekoomen / men sou in Dresden noch Vleesch / noch Kaes / noch Brood hebben gevonden. Dus is de Sax sijnen afval van Sweeden en toeval tot de Roomsch-Catholijke Liga, suer opgebrooken.

De *Fransch-Weinmarsche* veroveren *Uberlingen*.

De Fransch-Weinmarsche Troupen veroverden de stercke Stad Uberlingen, en kregen dus de Sleutel tot de Bodensee in handen. De Weinmarsche en Hessische aerselden na Brisack, vermits 't Keur-Bayersch Rijcks-heyr op haer afquam; plonderende onderweegen Steedjens en Vlecken uyt. Te Pfortzheim, en in 't Marckgraefschap Durlach, gingh ondertwijl de Pausslijke Reformatie al voort. D'Euangelische wierd alle Religions-oeffeningh op hooge Straffen verbooden.

Verdruckingh der *Euangelische*.

De *Fransch-Weinmarsche* in dit jaer ongeluckigh:

Dit jaer verliep met verscheydene Schermutselen tusschen de Keyserse en Sweedsche; in welcke deese meest altijd d'overhand behielden; daer-en-boven eenige Steeden veroverden. Doch soo voorspoedigh waren de Fransch-Weinmarsche niet onder haren Generael Guebrian. Hy nam wel Rothweil in; doch hier door versmolt sijn Heyr van 15000. tot op 10000. Hy selfs stierf van een ontfangene wonde. 't Overblyffsel wierd van de Bayersche overvallen; ten grooten deele neergehouwen of gevangen bekoomen. D'ontvloodene liepen na Lauffenburgh; voorts na Suntgauw en Over-Elsas. Om haer weer te versterken / quam Turenne met een groot deel gelds uyt Frankrijck derwaerts. Deese Weinmarsche Neerlaegh was de Sweeden seer nadeeligh; wijl de Keyserse daer door ruymte kreegen / om hare gantsche Maght tegens deselve te wenden. Aen d'andere syde quam haer ten voordeel / dat Vorst Ragotzy van Sevenbergen de Wapenen tegens den Keyser aennam: 't welck de Keyserse seer verhinderde in d'uytvoeringh harer voorneemens. Gallas bequam 't Commando over 't Keyserlijck Heyr / tot goed genoegen der Sweeden, wyl sijn beleyd seer bequaem was / om sijn' eygene Armeen te verwoesten.

't welck de *Sweedsche* nadeeligh is; doch krijgen daer tegens weer een voordeel.

Gallas krijghd *'t Commando* over 't Keyserlijk Heyr: en sijn beleyd.

De Koningh van *Deenemarken* maeckt veel Aenslagen, ten nadeel der *Sweeden*:

Torstensohn, door verscheydene Toghten en Tegentoghten den vyand in Alarm gehouden hebbende / viel ontrent den uytgangh deeses jaers in Holstein, tegens Deenemarcken. Yeder oordeelde dit een groote onvoorsightigheyd / wijl de Sweeden in Duytschland vyanden genoegh hadden; soo dat hy sig geen nieuwen Oorlogh op den hals behoefde te halen. Doch de nood dwongh hem tot sulck een stout besluyt. De Koningh van Deenemarcken had tsederd eenige jaren gevaerlijcke aenslagen tegens Sweeden voorgenoomen / om haer te berooven van 't voordeel / 't welckse in 't Duytsche Rijck hadden bekoomen; en allessins getraght / ten goede van Keyser Ferdinand, de Sweedsche uyt Duytschland te krijgen. Daer-en-boven de Koninginne Moeder Maria Eleonora heymlijck uyt Sweeden doen ontvoeren / ten hoon deeser Natie. Oock deselve een nieuwen Tol by Ruden opgeleght; en soght dus den Sweedschen Koophandel den bodem in te slaen. De Winter-vorst quam Torstensohn seer te vaet / wijl hy over 't Ys in Deenemarken viel / en daer groote veroveringen deed. Doch hier van sullen wy handelen onder de Geschiedenissen der Deensche Kroon.

derhalven vilt *Torstensohn* plotslijck uyt *Duytschland* in

DUYTSLAND.

Deenemarken.

Groote Schat gevonden onder 't Knookenhuys der *Domkerck* t'*Olmutz*.

Terwijl Torstensohn noch in Duytschland was / hadden de Keyserse Olmuts beleegerd. Hy begaf sigh derwaerts / en ontsettede deese Stad. Onder de plaets / daer de Doods-beenderen lagen / geseght 't Knoocken-huys van de Domkerck, vonden men een groote Schat van allerley Kerckcieraden / Silvere Beelden / en andere Kostlijckheden; welcke men op eenige Wagenen na Pomeren deed voeren.

Keyser *Ferdinand* wil de *Hongariërs* tegens de *Sweeden* doen optrecken;

Keyser Ferdinand begaf sigh van Weenen na Nicolaus-burgh, om de Hongariërs te beweegen tot d'optoght t'sijner hulp tegens de Sweeden. Doch al sijne moeyte was vrughtloos. De Hongarische Palatijn echter deed d'opbod verkondigen / en maeckte bekend / dat hy in Junius wou optrecken. Doch de Standen verklaerden / hier in niet te konnen noch te willen gehoorsamen. Dat dit voorneemen reghtdraeds tegens hare Privilegien liep: welcke de Palatijn haer noch gegeven had / noch beneemen kon. Sy hadden deselve nu 400. jaren langh met de Sabel verdeedighd / en wilden 't noch doen tot de laetste bloed-druppel toe. Begeerden haer geen nieuwe vyanden te verwecken / wijl Vorst Ragotzy haer had verseeckerd / dat Sweeden niet de minste vyandlijckheden tegens Hongaryen sou toonen: waer tegens hy oock van haer verwaghtte / datse sigh in geenen vreemden handel souden mengen. Anders moest hy / uyt kraght van sijn Verbond met de Sweedsche Kroon / sulcks wreecken.

doch sy begeeren niet; en hare fiere antwoord aen den *Palatijn*.

De Bischop van *Raab* stijfd haer door een cierlijck Gespreck.

Hier by quam noch / dat de Bisschop van Raab, gehouden voor een hoogh-verstandig Heer / in een cierlijck Gespreck de Hongarische Standen vermaende: Sy souden de welvaerd der Kroon niet in gevaer stellen; noch sigh / tegens hare Privilegien, uyt 't Land laten voeren. In diergelijcke Gevallen had de Keyser de Standen niet te gebieden. Oock had Hongaryen geen vyanden / die dit Rijck soghten te beleedigen / &c. Met sulck een Sermoon behaelde de Bisschop weynigh danck by Keyser Ferdinand: die hem oock onttrock al sijn' Inkoomsten uyt de Keyserlijcke Erflanden en anderweegen. Echter heeft hy daerom niet geswight; maer seyde tegens deese Maj.: dat niet hy / maer de Paus sijnen Overheer was. Dus kon Ferdinand de Hongariers niet buyten hare Grensen krijgen.

Keyser *Ferdinand* nam dit euvel, en ontreckt hem sijn Inkoomsten; doch hy past'er niet op.

Eenige *Hongarische* Graven echter trecken

Evenwel quamen drie Hongarische Graven / Budiani, Erdendi, en Serini, met haer wel-toegerust volck by den Keyser. Of nu wel de meeste Hongarische Standen sijne

Maj.

Maj. tegens de Sweeden niet wilden byspringen/ soo brack echter de Hongarische Palatijn in Augustus op/ begeleyd van sijne twee Lijf-Vanen/ d'eene te voet/ half Hongariers, half Duytschers; d'andere te Paerd/ alle Hongariërs, met vergulde Lancen. Vermits nu de Turcken tot op ses mijlen na by Edinburgh quamen strooyen/ soo moest Budiani met sijn den Keyser toegevoeghd volck weer te rugg' wijcken. Oock had Ragotzy in Sevenbergen 20000. Mannen by een getrocken/ om/ in geval van nood/ de Sweedsche by te staen. Ondertusschen wierd korts daer na de Vreede tusschen den Turckschen en Duytschen Keyser weer vernieuwd; waer door Hongaryen sigh buyten gevaer vond gesteld/ soo veel de Turcken belanghd; maer niet ten opsight van Ragotzy (Ragocy, Ragotzi, Ragotzki), indien de Hongariërs sigh tegens de Sweeden lieten gebruycken.

met haer volck ten bystand des Keysers.

Ragotzy rust sigh toe ter hulp van de Sweeden, indien de Hongariërs sig tegens haer lieten gebruycken.

't Gebeurde/ dat deese Vorst eenige Wagenen met Tockayer Wijn had gekoght/ en deselve den Turckschen Sultan tot een Vereeringh toesond. Deese moesten passeeren door 't Gebied van de Hongarische Graef Humanay; die/ meenende dat dit een Geschenck aen de Sweeden was/ door sijne Heyducken al de Vaten den bodem deed inslaen. Soo haest Ragotzy dit had vernoomen/ viel hy terstond met eenige duysend Mannen in 't Land des Graefs; en deed in desselven gesight al de Wijnstocken afplucken/ en de Druyven wegh-voeren.

Valt in 't Land des Hongarischen Graefs Humanay; en waerom.

Men had in Hongaryen en d'aengrensende Landen gehoopt/ datmen/ in opsight van de gevaerlijcke loop des tijds/ boven d'alreeds geslootene Euangelische Kercken/ met diergelijcke en andere Pauslijcke Reformatien niet verder sou voortgegaen hebben. Echter wou men hier in niet stil staen. Noch verscheydene andere Onroomsche Kercken wierden of geslooten/ of Roomsch-Catholijcke Priesteren daer in gesteld. Dit verdroot de Hongarische Euangelische Standen niet weynigh: en veele meenden/ datse sigh wel moghten voegen by den jongen Vorst Ragotzy (die nu bijp sterck begon te werden) tot een nieuwen Oproer in dit Land. De Wallachiërs begonden oock te neygen tot afval van Keyser Ferdinand, om de gemeene Vryheyd met de Wapenen voor te staen.

D'Euangelische Hongariërs werden onwilligh, wegens d'ontneemingh harer Kercken.

Wy koomen nu tot 't jaer 1644. D'Inval van Torstensohn met sijne Sweeden in Deenemarcken scheen de Keyser een gewonnen spel tegens deese Natie in Duytschland te sullen geven. Oock veroverden de Keysersche eenige Plaetsen; doch van geen groot gewight; soo langh de Sweedsche de voornaemste noch behielden. Schoon Torstensohn sijne meeste Maght in Holstein en Jutland gebruyckte/ echter had hy de Duytsche saecken niet in 't vergeetboeck gesteld. Duglas sond hy na Pomeren, Gustaef-Otto Steenbock na Westphalen, om aght op deese Provintien te geven. Insonderheyd beval hy Koninghsmarck, te waecken over Neder en Over-Saxen: die/ soo haest d'Aerts-bisschop van Breemen sigh menghde in den Oorlogh sijns Vaders/ des Koninghs van Deenemarcken, hem terstond aenviel/ en Verden ontnam. Doch vermits de Keysersche in Meissen begonden te rumoeren/ soo begaf hy sigh op 't spoedighste derwaerts/ om Leipzigh te verseeckeren.

Verrightingen der Keysersche en Sweedsche in Duytschland, terwijl Torstensohn in Deenemarcken was. 1644.

Ondertusschen begonnen hoop te krijgen/ datmen eens sou koomen tot een Algemeenen Vreede; wijl de Handelplaets te Munster was aengesteld; en de Gesanten der hooge Vorsten sigh derwaerts begonden te begeven. Den 9. November des voorigen jaers 1643. quamen de Fransche, Portugeezsche en Catalonische Plenipotentiarissen in 9. Scheepen met witte Wimpelen te Maestricht aen. Over Dordrecht en Rotterdam gingense na den Haegh. De jonge Prins Willem van Oranje (nevens veele groote Heeren en Vrywillige te Paerd/ oock een sterck getal Carossen) begaf sigh na de Hoornbrugh, om haer t'ontfangen/ en na 's Gravenhaegh te geleyden. Seer praghtigh vertoonden haer de twee Fransche Ambassadeurs, Graef d'Avaux, ordinair, en Mons. Servient, extraordinair Gevolmaghtighde en Afgesondene tot de Munstersche Byeenkoomst. Geweldigh-groot was haer Gevolgh/ bestaende/ soo Heeren als Dienaren/ in meer dan 200. persoonen. De Stoet van de Portugeezsche Ambassadeur was maer van 19.; van de Catalonische alleen van 13.

Fransche, Portugeezsche en Catalonische Plenipotentiarissen tot den Vreedehandel te Munster koomen in den Haegh aen.

Groot gevolgh van de Fransche.

In Martius Anno 1644. quam de Graef d'Avaux met een goede meenighte Hollandsche Wagenen te Munster aen. De Keyserlijcke en Spaensche Ambassadeurs tot dit Vreedewerck/ als Hans Lodewijck, Graef van Nassauw, Don Diego de Saavedra, en Conte Zapata; desgelijcks de Venetiaensche, trocken hem/ nevens eenige Compagnien Burgers en Soldaten/ een halve mijl weghs buyten de Stad te gemoet/ en haelden hem heerlijck in. De voorige dagh was daer aengekoomen de Bagagie des Bisschops van Osnabrugh en des Graefs van Koninghseck. Den 27. quam de Koninghlijcke Sweedsche Ambassadeur Heer Oxenstiern met een groote praght binnen Osnabrugh.

Koomen te Munster.

Oock de Sweedsche Ambassadeur.

Onderwijl gingh den Oorlogh tusschen de Keysersche en Sweedsche: Fransche en Keysersche in Duytschland: tusschen de Fransche en Spaensche in Italien en de Spaensche Nederlanden: tusschen Spaenje en de Vereenighde Nederlanden in de Verheerde Provintien: tusschen Portugal en Spaenje: tusschen de Sweeden en Deenen: de Paus en Hertogh van Parma, al voort. 't Verbond tusschen Franckrijck, Sweeden en Holland wierd weer voor drie jaren vernieuwd; onder voorwaerde/ dat Franckrijck, ten dienst der Kroon Sweeden, jaerlijcks 30000. Mannen sou onderhouden.

Ondertusschen gaen d'Oorlogen al voort.

Vermits de Sweedsche tegens Deenemarcken werck vonden/ en hare Maght in Duytschland daer door verdeeld was/ soo kondense hier tegens de Keysersche, Bayersche, en Keysersch-Lotharinghsche niet aengaen met sulck een nadruck/ als anders wel sou geschied sijn. Dit veroorsaeckte/ dat

Keysersche neemen eenige Plaetsen van de Sweeden in Duytschland.

de Bayerſche Uberlingen weer veroverden: de Keyſerſche oock eenige Plaetſen vermeeſterden. Evenwel was haren voortgangh ſoo groot niet / alsſe wel gewenſcht / en ſigh voorgeſteld hadden.

Banquet te Keulen, aen de Generaels, en andere hooge Officieren.

Van de Keur-Keulſche Kreytz waren Werbingen aengeſteld tot een Defenſions-werck. De Graef van Geleen wierd over dit Volck Generael gemaeckt. Doe hy te Keulen quam / deed hy een ſtaetlijck Banquet aenrighten: waer toe hy / onder meer andere daer ſijnde Generaels en hooge Officieren, oock genoodighd had Generael Jan de Weerd, de Graef van Merode, en Overſten Philips. Doemen nu een tijd langh luſtigh was geweeſt / en de harſſenen / door de dickmael herhaelde Santeën, verward wierden / quam men / na gehoudene Mael-tijd / tot verſcheydene Redenvoeringen.

Verſchil onder eenige.

D'Overſte Graef van Merode geraeckte in verſchil met d'Overſte Philips, die de Hatzveldſche Troupen commandeerde. Van woorden quam 't tot ſlagen. De Degens geraeckten uyt de Scheede. Philips wierd

in den hals / Merode in de hand gewond: die door d'andere Heeren wegh-geruckt / en buyten de deur gebraght wierd. Hier bleef hy met 't bloote Geweer ſtaen. Onderwijl nam Jan de Weerd ſijn affcheyd / en wou ſigh na ſijn Logis begeven. Nauwlijcks was hy op de ſtraet gekoomen / als Merode hem te gemoet ſtapte; ſeggende: D'eene was ſoo goed als d'andere.

D'Overſte Merode door Generael Jan de Weerd dood-geſtoocken.

Daer op geraeckten oock deeſe beyde in een Gevecht; en de Weerd gaf Merode een ſteeck / waer van hy dood ter neer viel. De Generael wierd wel te Keulen in Heghtenis gehouden; doch / wijl veele Getuygen t'ſijnen voordeel waren / weer ontſlagen.

Keur-Bayerſche veroveren Freiburgh in Briſgauw.

De Keur-Bayerſche, ſterck 16000., belegerden met den aenvangh van Julius de Stad Freiburgh in Briſgauw, tot noch toe in 't geweld der Françoiſen geweeſt; en veroverden deſelve in 't geſight van 't Franſch-Weinmarſch Heyr onder Viconte du Turaine. Met den aenvangh van Auguſtus quam Duc d'Anguien met 10000. Mannen by Briſack. Hier vernam hy de veroveringh van Freiburgh.

De Franſche en Weinmarſche koomen op haer aen, terwijlſe noch by Freiburgh lagen.

Snelde na Turaine (Turenne), Broeder des Hertogs van Bouillon; en dus trocken deeſe beyde Heyren / ſterck 22000., reght aen op 't wel-beſchanſt Bayerſch Leger voor Freiburgh. Dien ſelven avond vielenſe met 14. Brigaden te voet op d'eerſte Bayerſche Schans aen 't Leger / ſeer ſterck met Palliſſaden bewaerd; doch wierden ſulcker wijs ontfangen / dat 700. op de plaets dood bleven / en daer onder eenige voorname Overſten. Evenwel deeden Turenne en d'Anguien dien gantſchen naght over d'aenval voortſetten / ſonder Volck-verlies t'ontſien. Waer op eyndlijck de Bayerſche de twee ſoo hevigh beſtormde Schanſſen aen beyde de Bergen by Offenhuyſen verlieten / en ſigh begaven na 't ligchaem des Legers.

Beſtormen haer Leger met een woedende grimmigheyd; en ſneeden, alsſe door den Plasregen haer Geweer niet gebruycken konden, de Bayerſche, welckeſe magtigh konden werden, met Broodmeſſen de Gorgel af.

Doe vielen de Françoiſen aen op den Burchalder-bergh, daer 't Bayerſch Canon ſtond / en die ſeer wel beveſtighd was. Meenighten der hare wierden hier door 't Geſchut ter neer geleght / ſoo datſe als Sneeuw-klompen weer na beneeden rolden. Echter gingenſe al voort. Ja / hare woede was ſoo grimmigh / datſe / doeſe 's namiddaghs ten 4. uyren / wegens een ſeer ſtercke Plasregen / haer Geweer niet meer gebruycken konden / al de Bayerſche, welckeſe maghtigh konden werden / met Brood-meſſen de Gorgel affneeden. Doch dit alles kon haer niet helpen. Ten laetſten moeſtenſe afwijken; ſigh begevende na Langen-Dentzlingen en Waldkirchen. 't Gevecht was ſoo hevigh geweeſt / dat ſelfs Jan de Weerd en andere voorname Generaels-perſoonen verklaerden / noyt een diergelijck-grimmigen Aenval geſien te hebben. Duc d'Anguien was ſijne Françoiſen dappermoedigh voorgegaen /

DUYTS-LAND.

gaen / en hadt twee Kogelen op sijn Harnasch bekoomen; doch sonder schade sijns lighchaems. Na d'aftoght bevond hy sijn Volck / bestaende uyt Fransche en Weinmarsche, noch sterck 9000. te paerd en 8000. te voet. Over de 5000. had hy verlooren; en daer onder de Veld-Maerschalck Graef van Roussillon, Marquis de Morquelier, en meer andere. De doode aen de Bayersche sijde (behalven een groot getal seer swaerlijck gewondde) waren over de 1400. Andere stellen meer; en daer onder de Generael-Wagtmeester Caspar de Mercy, en d'Overste Mirre (Miroe); welcker verlies seer beklaegd wierd. De Fransche soghten andermael tot een Slagh te koomen; doch de Bayersche wilden'er niet aen / maer aerselden na Villingen en Schonbergh.

Moeten eyndlijck met groot verlies afwijcken.

Weersijdsche Dooden.

Keur-Saxen verroverde Chemnitz, Grimme, Rochlitz, en Leisnick. Daer tegens Koninghsmarck in't Stight Breemen 't Kasteel Langhwedel; 't welck hy deed verbranden. Vervolgens Egelen; en ontsettede Lucka in Lausznitz, van de Keur-Saxische belegerd. Torgauw viel oock in sijne handen; welcke Stad hy versterckte.

Saxische, en Sweedsche Veroveringen.

Keyser Ferdinand had onder Generael Gallas den Koningh van Deenemarken hulp toegesonden tegens de Sweeden in Holstein; doch hy wierd hier van Torstensohn qualijck ontfangen; derhalven hy weer na Oostenrijck keerde. Doe de Bayersche met haer Heyr van Freiburgh waren afgeweecken / belegerden de Fransch-Weinmarsche deese Stad weer: doch vermits de Proviande van seer verr' gehaeld moest werden; dat oock op 't veld een grouwlijcke stanck was / voortkoomende van de meenighte der daer verslagen leggende Lijcken en doode Paerden / soo braeckense op / om haer geluck voor Philipsburgh te versoecken. Onderwegen namense Stolhoven stormenderhand in / en hingen den Commandant onder de Poort op. Bretten, Baden, Pfortzheim, &c. wierd van Krijghsvolck overstroomd. De Fransch-Weinmarsche uyt Brisack volghden haer. De toght gingh op Philipsburgh aen. D'Overste Bamberger was'er Commandant in. Had te vooren deese Vestingh de Françoisen ontweldighd / door d'onvoorsightigheyd des voormaels daer binnen leggenden Arnolds: die nu gesteld was / om de Bestormingh aen te voeren / en wraeck van 't voorleedene te neemen. Bamberger dit hoorende / wierd soodanigh verschrickt / dat hy die stercke Plaets overgaf / sonder eenigh geweld af te waghten / op den 15. dagh na der Franschen aenkoomst.

Gallas, van de Keyser den Deenemarcker te hulp gesonden tegens de Sweeden, werd qualijck ontfangen.

Veroveringen der Fransch-Weinmarsche;

en onder deselve van Philipsburgh, vry aenmercklijck.

D'aen den Rhijn leggende Françoisen tasteden oock dapper van haer. Maeckten met kleyne moeyte sigh meester van Germersheim, Spier, Worms. De Generael-Major van Rosen setteden 't over de genoemde Rivier / gevolghd van Turenne. Deed Mentz door een Trompetter opeyschen. Soo groot was de schrick daer binnen / datse sigh den 16. September aen Duc d'Anguien overgaven. Drie dagen daer na viel oock Landauw in handen der Fransche.

Spier, Worms, Mentz, Landauw, &c. van de Fransche vermeesterd.

DUYTS-LAND.

Generael Gallas was / gelijck gehoord is / met sijne Keyserfsche uyt Holstein weer te rugg' geweecken. Torstensohn volghde hem / en was hem niet weynigh hinderlijck. Koninghsmarck leydde sigh met eenigh volk ter sijden 't Keyserlijck Leger / reght op den wegh na Maeghdenburgh. Den 27. October liet Torstensohn sijne meeste Ruytery over de Saal gaen / om Koninghsmarck te decken: die onderwijl 150. Wagenen wegh nam / geladen met Proviande voor de Keysersche. De honger speelde in beyde de Heyren niet weynigh de meester. Eyndlijck braeck Generael Gallas op / en quam ongeklopt tot by Maeghdenburgh. Torstensohn gingh oock derwaerts / en hield Gallas daer als geblocqueerd: wiens Leger geweldigh versmackte / en geheel verwoest stond te worden / indien hy niet spoedigh ontset wierd. Doe nu de Keysersche Ruytery den 21. November van Maeghdenburgh over d'Elve na Wittenbergh trock / en Torstensohn al weer volghde / quam 't tusschen beydersijds Paerdevolck tot een Gevegt; waer in de Keysersche de Neerlaegh leeden. Eerst wierden geslagen 2. Keur-Saxische Regimenten, nevens 't Tapgische en 't Tabackische; daer na 't geheele Ligchaem / en t'eenemael in de vlught gebraght. Gallas was met 't Voetvolck te Maeghdenburgh gebleven. In dit Geveght by Juterbock (Guterbock) wierden door de Sweedsche van de Keyserfsche gevangen bekoomen Generael-Major Enkefort; Oversten Schleunitz, en Oversten Taback, nevens een groot deel Overste Lieutenants, Capitainen van de Dragonders / Lieutenants, Cornets, &c., en 1500. gemeene Ruyters / behalven de Dienaren der Officieren, en Jongens. 't Getal der doode konmen niet weeten / wegens de wijdte des Velds: maer lightlijck was af te neemen / dat het vry groot moest geweest sijn. Dus was de Gallische Armee al weer byna geheel geruineert.

Bedrijf der Keyserfsche Gallassische en Sweedsche Torstensohnsche.

Gevecht tusschen beyde deese Parthyen by Juterbock.

Sware Neerlaegh der Keyserfsche, en 't Gallassische Heyr al weer byna verwoest.

't Ontbrack wel Torstensohn aen geen goede gelegenheyd / om de Deenen, na dat Gallas van haer gescheyden was / op den hals te koomen; doch liever wou hy deesen volgen / om hem afbreuck te doen / eer hy sigh had mogen versterken. Oock om de Fransche in Duytschland hier door te breeden te stellen; welcke seer misnoeghd waren / wijl hy / na Deenemarcken gegaen sijnde / de last des Duytschen Oorloghs haer op den hals liet. Gallas lagh / met de rest des Keyserlijcken Voetvolcks / te Maeghdenburgh. Torstensohn liet Koninghsmarck daer ontrent / om hem te besetten. Maer als de Schipbrugh over d'Elve door Yssgangh gebroocken was / ontsnapte Gallas met sijne weynige Infantery uyt Maeghdenburgh, vermits nu de Sweeden niet over d'Elve konden geraecken. Echter betraptense onderweegen noch 1000. der geene / die wat aghter aen quamen: soo dat Gallas van sijn groot Heyr niet meer dan ontrent 1000. Voetknegten weer te rugg' in Boheemen braght.

Waerom Torstensohn uyt Deenemarcken trock, en Gallas volghde:

die van sijne groote Armee niet meer dan 1000. Voetknegten weer in Boheemen bragt.

DUYTS-LAND.

Torstensohn veroverd Zeitz.

In dit jaer veroverde Torstensohn noch Zeitz. Quam voor Pegauw. Vermaende de daer in leggende Commandant Harldorf door een Brief tot overgevingh/ wijl hem niet mogelijck was/ de Stad tegens sulck een groote Maght te beschermen; doch bequam tot antwoord: Hy had van Keur-Saxen bevel/ sigh tot de laetste bloeddruppel te verweeren. Daer op deed Torstensohn Pegauw hevigh beschieten. Door 't inwerpen van gloeyende Kogelen geraeckte deese Plaets in vlam/ waer door over de 300. Menschen verbrandden/ en geheel Pegauw tot Asch verviel/ behalven alleen 20. Huysen. De Sweedsche namen hare Winter-Quartieren in de Keur-Saxische Vorstendommen Eysenach, Gotha, &c. De Bisschoppen van Bambergh en Wurtzburgh beloofden haer maendlijcke Contributien. 't Keur-Bayersch Heyr (waer by de Generael Gillis de Haes was gekoomen met 1500. Mannen uyt Italien) gingh na Wirtenbergh in Swaben, om daer hare Winter-Quartieren te soecken.

Belegerd Pegauw: welcke Stad door gloeyende Kogelen gantsch afbrand, behalven 20. Huysen.

Neemd Winter-Quartier in Saxen.

Terwijl Torstensohn met sijne Sweeden in Deenemarken beesigh was/ hadden de Keyserische binnen dit jaer in Silesien weer ingenoomen Draeckenburgh, Schweidnitz, Oppelen en Wolauw. Groot-Glogauw en Olmutz te vergeefs belegerd. Franckfurt aen den Oder en Crossen gaven de Sweeden goedwilligh aen Brandenburgh, om volck te sparen. Hier tegens maeckte Ragotzy den Keyser in Hongaryen groot spel. De Fransch-Weinmarsche hadden de Bayersche dapper geklopt: Philipsburgh, Manheim, Spier, Worms, Mentz veroverd: Torstensohn oock eenige Plaetsen vermeesterd/ en d'Armee van Generael Gallas t'eenemael verwoest. Soo dat de Keyser in dit jaer veel meer schade leed/ als voordeel had gedaen by d'afweesenheyd van 't Sweedsche Heyr onder Torstensohn. Behalven noch/ dat Keur-Saxen groote Neerlagen waren overkoomen; swaere verwoestingen sijner Landen moest gedoogen.

Keyserische Veroveringen in dit jaer;

doch de geleedene schade noch veel grooter.

Hongaryen was ter deeser tijd in groote schrick; wijlmen nu wist/ dat de Sevenbergsche Vorst Ragotzy over de 40000. Mannen by een had; en met dit Heyr wou opbreecken na Presburgh tegens Keyser Ferdinand. Ter dier oorsaeck wierd hy in de Keyserlijcke Steeden deeses Koninghrijcks voor openbaren vyand uytgeroepen. Korts hier na quam Ragotzy met'er daed op Hongaryen aen; sterck/ gelijck den roep gingh/ meer dan 60000. Mannen. Met 32000. quam hy voor Caschauw: welcke Stad Bakos Gabor, Commandant over 't Ragotzysche Leger/ hevigh benauwde. Desgelijcks wierd Eperies belegerd. Eenige 1000. gingen na Newheusel stroopen. Men kreegh oock bericht/ dat de Vrye Heyducken en 7. Gespanschappen tot de Ragotzysche waren gevallen; die nu alreeds in de Heerlijckheden des Palatijns en des Graven Humanai door plonderen en branden geen kleyne schade hadden gedaen.

Nieuwen opstand des Sevenberghschen Vorsts Ragotzy tegens den Keyser.

Sijnen Toght in Hongaryen.

Ondertusschen liet Ragotzy een beweeghlijck Vermaninghs-schrift aen de Hongarische Standen uytgaen: te gelijck vertoonende d'oorsaecken/ welcke hem bewoogen/ deese Veldtoght ter hand te neemen; te weeten: I. Van Anno 1619. af tot nu toe hadmen getraght/ 't Koninghrijck Hongaryen 't Huys Oostenrijck erflijck in te lijven. II. De Geestlijcke besaten oock Weereldlijke Ampten. III. D'Erfgoederen wierden de reghte Erfgenamen ontrocken/ en de Geestlijckheyd ingeruymd. IV. Geen' Euangelische nam men tot eenige Ampten; of indien 't noch somtijds geschiedde/ soo bondmen haer de handen. V. Hare veelvoudige Brieven woumen niet afdoen/ hoe dickmael men daerom had aengehouden. VI. De Jesuiten wierden tegens wil der Onroomsche in 't Koninghrijck genoomen. Hier nevens bood hy aen/ de Standen by hare Privilegien te willen beschermen/ &c. Keyser Ferdinand gaf oock aen sijne syde een Manifest uyt aen de Hongarische Standen; voordragende d'onchristlijkheyd en onbillijckheyd van 't bedrijf des Sevenbergers; te gelijck haer vermanende tot volstandige gehoorsaemheyd.

DUYTS-LAND.

Sijn Vermaninghs-schrift aen de Hongarische Standen.

Oorsaken, waerom hy den Oorlogh tegens Ferdinand aennam.

Keyserlijk Manifest.

Wegens de meenighte der gevallene Sneeuw/ en gebreck van Vouragie, kon 't Keyserlijck na Hongaryen afgevaerdighd Heyr niet soo spoedigh voorthoomen/ als men wel gewild had. Ondertusschen veroverde Ragotzy eenige Provintien in Over-Hongaryen; oock de Steeden Eperies, Leitschau, en Caschauw. De Commandant in de laetstgenoemde Stad/ Graef Forgatsch, berighte den Keyser/ doe hy by hem quam/ dat 't Heyr van Ragotzy bestond uyt 30000. uytgeleesene Mannen; waer onder sigh bevonden tusschen de 12. en 15000. Hongariërs. Datse wel voorsien waren van Sweedsche en Fransche Officieren. Dat de naest-aengrensende Turcksche Bassen van de Sultan bevel hadden/ Ragotzy met 10. of 20000. Turken by te springen; doch dat hy tot noch toe deese hulp niet had willen gebruycken. Ondertusschen quam de Keyserlijcke Generael-Lieutenant Buchheim met 15. Regimenten te paerd en 5. te voet na Presburgh. Meer andere souden volgen onder Generael Gallas. De Hongarische Palatijn gingh over den Donauw, om te sien/ waer heenen hy sigh met sijn volck dienstighst sou begeven. Wyl nu de Ragotzysche meest uyt Landvolck bestonden; ter dier tijd geen Geschut hadden/ en in vier Hoopen verdeeld waren/ soo meende men/ dat de Keyserische haer wel haest den wegh na huys souden wijsen.

Ragotzy veroverd Provintien en Steeden in Over-Hongaryen.

Keyserlijk Krijghsvolck koomd in Hongaryen.

In Martius begaf Ragotzy sigh met 't eene deel sijns Heyrs na Silesien; 't andere gingh na Moravien. Generael-Lieutenant Buchheim, met 2000 Paerden op kondschap uytgereeden/ wierd bejegend van 6000. Ragotzysche en 2000. Turken; welcke hem deerlijck sloegen. Vermits de Keyserische sterck aenquamen/ was Ragotzy na Over-Hongaryen geweecken. De Keyserlijcke Overste Stael met een goed deel Duytsche en Hongarische Troupen

Keyserische van de Ragotzysche geslagen.

DUYTSLAND.

pen ſloegh ſijnen Voortraf van 3000. Ruyters onder den voornaemſten Overſten Andreas Fargo. Onder de doode was oock Caproni, Generael van Ragotzy; hem ſoo lief/ dat hy hem met veele tranen beklaeghde.

De *Ragotzyſche* daer tegens van de *Keyſerſche.*

In May ſloegen de Keyſerſche op nieuws een Ragotzyſchen hoop van 5. of 6000. Mannen op de vlught. Dit geſchiedde by een voorname Pas tuſſchen Villeck en Agran. Eenige 100. Turcken, als Vrywillige mee-gereden/ om Roof te bekoomen/ wilden deeſe Pas verdeedigen. Waer op de Keyſerſche 80. der ſelve neerhieuwen; den Aga haren Aenvoerer/ gevangen bequamen.

De *Turken,* en een deel *Hongariërs* verlaten *Ragotzy*; die derhalven Vrede ſoeckt.

Wegens dit verlies waren de Turcken (gantſch miſnoeghd) van Ragotzy weghgetrocken; ſeggende/ hy had haer bedroogen/ in't vergrooten van ſijne/ in't verkleynen van de Keyſerſche maght. 't Meeſte deel der afgevallene Hongariërs ſcheydde ſigh oock van hem/ op aenbiedingh van Keyſerlijck Pardon. Dus verloor Ragotzy ſijne voornaemſte kraght. Soght derhalven nu Vreede. De Palatijn berigtede Keyſer Ferdinand hier van: die daer op hem (de Palatijn), Generael Gotz, en de Graef van Buchheim volmaghtighde/ om met Ragotzy te handelen, die onderwijl tot dight by Sevenbergen was geweecken.

't Keyſerlijck Heyr oock geweldigh verſwackt.

't Keyſerlijk Heyr was oock niet weynigh verſwackt; 't Voetvolck door ſterfte/ de Ruytery door gedurigen arbeyd en op Parthy-lopingen; oock door eenige Neerlagen. Veele Regimenten, 800. ſterck geweeſt/ konden nu geen 400. uytmaecken. De Hongariërs waren meerendeel doorgegaen/ gevangen/ of dood geſlagen/ wijl weerſijds weynigh Quartier wierd gegeven.

De *Keyſerſche* onder den Vreedehandel van de *Ragotzyſche* geſlagen.

In Junius hielden de Keyſerſche Caſchauw belegerd; doch moeſten opbreecken door gebreck van Proviande en Canon. Trocken na Taaros; daer eenige dagen langh met de Ragotzyſche Geſanten/ Heer Sigiſmund Leoniay en Heer Stephanus Schowody, wierd gehandeld. Maer als onderwijl Backos Gabor nieuwe hulp bequam onder Kemen Janutz en Bornemiſſa Pane, wierd dien handel gantſch den bodem ingeſlagen. Want op den 26. ſijn de Ragotzyſche van Eperies met een groote furie tuſſchen Soccos en Sibia op de Keyſerſche gevallen/ en voeghden haer groote ſchade toe.

Lijden gebrek: konnen de *Hongariſche* Lught niet verdragen.

Daer-en-boven moeſten deeſe groot gebreck lijden. Voorraed genoegh was'er in 't Land; maer d'Inwooners hielden alles by haer/ en wilden niets afſtaen/ als voor een ſeer hooge prijs in gereed geld. De hier heenen gevoerde Keyſerſche konden de Hongariſche Lught/ inſonderheyd de ſtercke Wijn/ niet verdragen; waer door veele aen de Peſt/ en hittige Hongariſche kranckheden ſtierven.

Voortſettingh des Vreedehandels te *Thirna*; en eyſch van *Ragotzy.*

In October leeden de Ragotzyſche weer een Neerlaegh door de Keyſerſche onder Buchheim, met verlies van over de 3000. Ondertuſſchen handelde men te Thirna noch ſterck van Vreede. De Ragotzyſche bleven hard ſtaen op deeſe drie Artijckelen: I. Herſtellingh der Euangeliſche Kercken. II. Straf over de geene/ welcke aen de tegenwoordige onheylen ſchuldigh ſtonden. III. De Jeſuiten uyt 't Koninghrijck wegh te doen. Hier mee liep dit jaer ten eynde.

Keyſer *Ferdinand* begeeft ſigh na *Praegh*, en wil ſelfs te veld tegens de *Sweeden.* 1645.

Met den aenvangh van 't jaer 1645. waren de Sweedſche onder Helm Wrangel noch dapper in Holſtein en Jutland doende. Benauwden oock den Koningh van Deenemarken ſoodanigh/ dat hy in Februarius, door bemiddelingh van Franckrijck en Holland, t'ſijner groote ſchade tot Vreede moeſt treeden. Nu begonden de Sweeden met meer nadruck in Duytſchland te rumoeren. Den 5. 15. Januarius begaf Keyſer Ferdinand ſigh van Lintz na Praegh; om/ nevens Aerts-Hertogh Leopold Willem, in eygener perſoon te veld te gaen; ten welcken eynde in Onder en Over-Ooſtenrijck alles tot den optoght wierd vervaerdighd.

Staet der *Keyſerſche* en *Sweedſche* in *Duytſchland.*

Men vreeſde/ dat Torſtenſohn in Boheemen moght vallen; derhalven wierd alle mogelijck beſtel tot tegenweer gedaen. Generael Jan de Weerd voeghde ſigh by de Hatzveldſche en andere Volckeren. Dus wierd een Heyr van 16000. t'ſaemgebraghte. De Sweedſche hieldmen niet boven de 12000. ſterck. Koninghsmarck ſtond in voorigh poſtuer. Torſtenſohn had ſijn Hoofd-Quartier te Grimm, ſijnde den wegh na Torgauw.

Inval der *Sweedſche* in *Boheemen.*

Ontrent deeſe tijd gingen 4000. over de Prauſznitzer Pas in Boheemen; doch verrighteden niet anders/ als datſe eenige Dorpen in brand ſtaken. Keerden doe weer na Annebergh. Den 13. was Generael Jan de Weerd t'Ambergh gekoomen. De Veld-Maerſchalck Gotz ſtond aen de Boheemſche Grenſen; ſoo datmen binnen weynigh tijds yet hoofdſaecklijcks tegens de Sweeden verwaghtte.

Wreed *Mandaet* des Keyſers tegens alle *Onroomſche* in geheel *Ooſtenrijk.*

Den 14. Januarius deed Ferdinand op nieuws te Weenen een Mandaet verkondigen tegens d'Euangeliſche. Alle Onroomſche in Ooſtenrijck, niemand uytgeſonderd/ moeſten ſigh onthouden van te gaen in eenige Oncatholijcke Religions-oeffeningh binnens of buytens Lands; van 't ſingen harer Liederen; 't leeſen van Onroomſche Poſtillen, Predicatien/ en alle andere van de Catholijcke Kerck verworpene gedruckte of geſchrevene Boecken; van vleeſch t'eeten op verboodene dagen; van werck te doen op H. dagen: van Ketterſche Ballingen in hare Huyſen t'ontfangen/ &c. Indien Man of Vrouw yets hier tegens deed/ die ſou ſonder ooghluyckingh aen Lijf en Goederen werden geſtraft. D'Aenbrengers ſouden 't derde deel der Goederen genieten.

Saxen noch al verder door *Torſtenſohn* ellendigh verwoeſt.

Onderwijl ſtond Praegh in groote vrees voor de Sweedſche. Koninghsmarck veroverde Hornburgh, en gingh na Breemen, om 't Huys Pinnenbergh t'ontſetten. Vermits Torſtenſohn in Saxen en Meiſſen, boven alle voorgaende verwoeſtingen/ verſcheydene Steeden en Kaſteelen ten deelen verbrand/ ten deelen geſleght had/ ſoo begon de Keurvorſt te ſien/ waer 't eyndlijck met hem heenen wou.

De Keurvorſt vind ſigh gedwongen,

Tot Torſtenſohn quamen Brandenburghſche, Brunſwijckſche en Maeghdenburghſche Geſanten; verſoeckende/

kende/ dat hy wou afstaen van sulcke wreede verderbingen der onschuldige Lieden. Doch al hare redenen souden weynigh verright hebben by deesen Generael, indien niet Keur-Saxen met de Sweeden had aengegaen een Stilstand van Wapenen en Neutraliteit voor seeckere tyd. Keyser Ferdinand soght deese handelingh wel te verhinderen: sond ten dien eynde de Graef van Meggauw na Dresden, om den Keurvorst hier van af te houden; doch te vergeefs. Deese Neutraliteit wierd gesloten voor ses maenden. Keur-Saxen moght den Keyser 3. sijner Regimenten, gantsch niet meer/ overlaten. By nood souden de Sweedsche door de Saxische Landen mogen trecken, doch moesten goede ordre houden. De Keurvorst wierd weer ingeruymd 't Bewind over sijne Landen en Inkoomsten. Doch moest tot onderhoud van 't Sweedsch Guarnisoen binnen Leipzigh ter maend betalen 11000. Rycksd. en eens voor al leveren 3000. Mudden Koorn. Voorts Paerdevoeder/ &c. De Blocquade van Maeghdenburgh sou blijven in den staet waer in die nu was. Tusschen de Brandenburghsche en Hessische wierd oock een Vergelijckingh getroffen/ wegens 't Hertoghdom Cleef, dat het Neutrael sou sijn. Tusschen Hessen en Keulen wierd al mee van een Neutraliteit gehandeld.

een Neutraliteit aen te gaen voor ses maenden, tegens wil des Keysers: en wat Sweeden daer by bedongh.

Andere Neutraliteiten.

Vermits de Sevenberghsche en Sweedsche saecken nu onder een gemenghd sijn/ soo komen wy deselve niet scheyden. Ragotzy begon sigh in Over-Hongaryen weer te bewegen/ vermits de begonnene Vreedehandel te rugg' liep. Hy eyschte nu geheel Over-Hongaryen, en eenige Heerlyckheden in Neder-Hongaryen. 't Vorstendom Sevenbergen had sijnen oudsten Soon tot sijnen Nasaet verkooren: en om deesen band vaster te maecken/ had hy hem doen trouwen de Dochter van Bathori. Hier door had hy de voornaemste Standen aen sijn Huys verbonden. Franckrijck en Sweeden porden hem aen tot voortsettingh des Oorloghs tegens Ferdinand. In Februarius gingh hy over de Theissa, om na Moravien te trecken/ ten ontset der geblocqueerde Stad Olmutz. De Turksche Sultan had Ragotzy beloofd/ in't bysijn des Franschen Ambassadeurs, dat hy hem sou beschermen by de Seven Gespanschappen, welcke Bethlen Gabor voor deesen had beseeten; tegens d'opbrengingh van seeckere Tribuit.

Ragotzy beweeghd sigh weer in Over-Hongaryen.

Frankrijk en Sweeden porren hem aen.

Belofte des Sultans aen hem.

Ondertusschen trocken de Sweedsche onder Torstensohn uyt Meissen na Boheemen. Gingen na 't Lande over den Ens. Koningsmarck veroverde Buxtehoede, Breemerveurde, Rotenburgh, en braght 't gantsche Stight Breemen onder sijn geweld. Van Caden in Boheemen begaf Torstensohn sigh na Glattauw; soo voorts na Orascherbitz regt op de Keysersche aen; die sigh derwaerts gewend hadden/ en al verder na Budweisz gingen. Torstensohn volghde haer/ en quam by haer den 23. Februarius. Den 24. ontstond tusschen beyde de Parthyen een grimmiger Gevecht/ als in eenige jaren was voorgevallen. De Keysersche en Sweedsche waren malkander aen Voetvolck gelyck; maer d'eerstgenoemde hadden 3000. Ruyters meer dan d'andere. Echter behielden de Sweedsche de Zeege/ en de Keysersche leeden een ongeluckige Neerlaegh. 't Getal der Doode konnen niet eygentlijck weeten/ wijl deselve gintsch en herwaerts verstroyd lagen in Geberghten en Bosschen/ meer als 2. Duytsche mylen weghs/ in groote meenighten. 't Meeste Voetvolck was gesneuveld. Al 't Geschut viel in der Sweeden handen. 't Woord der Keysersche was: Sancta Maria! der Sweedsche: Help, Heere Jesu Christe!

Torstensohn gaet op de Keysersche by Budweisz los.

Bloedigh Gevecht.

Bekoomd een seer treflijcke Zeege.

Veldwoord van beyde de Parthyen.

Volgens de Lijst van Torstensohn sijn van de Keysersche in sijne handen gevallen: Generael-Veldmaerschalck Graef van Hatzveld: Generael-Lieutenant Veldmaerschalck Mercy: Generael-Lieutenant Veldmaerschalck Graef Bruay: de Generael-Waghtmeesters Zaradetzky, Don Felix, en Trauditzky. D'Oversten Schiffer, Tapper, Meuther, Binauw, Lanauw, Koninghseck en Mersi; d'Overste Lieutenants Frittra, Graef Warfuse, Buckerme, Revenhuller, Smit, Cassionatti, en noch drie andere. Voorts/ 6. Overste Waghtmeesters/ 20. Ritmeesters/ 23. Capitainen, 10. Capitain-Lieutenants, 58. Lieutenants, 1. Regiments Quartiermeester, 24. Cornets, 27. Vaendragers/ 20. Waghtmeesters/ 36. Corporaels, 41. Onder-Officieren, 21. Trompetters en Heirpauckers/ 4000. gemeene Soldaten/ 45. Standaerden/ 32. Vaendelen/ 26. Stucken Canon; al d'Ammunitie-Wagenen. De doode wierden begroot op ruym 4000.; waer onder stracks gebonden wierden: Generael-Veldmaerschalck Graef Johan Gotz: Overste Graef van Waldeck: Overste-Lieutenants de Graef, Map, Stimbel, Lintheim, en veel andere soo hooge als lage Officieren. Hier tegens hadden de Sweedsche by de 2000. dooden bekoomen. Na deese heerlijcke Zeege veroverdense stormenderhand de Steeden Stein, Corneuwburgh, Crembs, &c.

Lijst der Keysersche Hooge en gemeene Gevangene; en doode in deesen Slagh.

Doode aen de Sweedsche syde: en veroveringen.

Op den Feestdagh van S. Matthæus (even deselve dagh/ op welcken deese Slagh was geschied, gingh Keyser Ferdinand binnen Praegh met een sonderlinge devotie van d'eene Kerck tot d'andere/ in seer groote verwaghtingh/ dat de Victorie hem sou toevallen. Maer als hy nu een geheel andere tijdingh kreegh/ vlood hy 's anderen daeghs na 't Gevegt/ 's namiddaghs ten twee uyren/ met d'uyterste verbaesdheyd in aller haest uyt Praegh; met aghterlatingh van al sijne kostlijckheden/ behalven de Kroon/ en 10000. Ducaten. Trock dien gantschen naght over/ na Pilsen, 10. mijlen van Praegh; daer hy 's morgens ten 9. uyren aenquam. Snelde na Wittauw. Nam daer sijne nagtrust; en geraeckte eyndlijck te Regensburg. Begeerde van de Burgery niet ingehaeld te werden. Voer/ stracks na de middagh/ te Water na Weenen, op dat Torstensohn (dien men seyde in aentoght na Oostenrijck

Groote devotie op den dagh des Slaghs: terstond daer op gevolghde seer verbaesde en snelle vlught van Keyser Ferdinand uyt Boheemen na Weenen.

DUYTSLAND.

te sijn) / hem niet moght voorkoomen. Aerts-hertogh Leopold-Willem was eenige dagen te vooren vertrocken / om den vijfden Man in d'Erflanden by een te brengen.

D'ontkoomene Keyserſche plonderen ſelts d'Erflanden.

Uyt Moravien en Ooſtenrijck aen geene sijde des Donauws ontstond uyt alle Plaetsen een geweldigh vlughten na Weenen; insonderheyd uyt Prin en Niclaesburgh. Ja oock d'Inwooners aen deese sijde des Donauws vlooden derwaerts; te meer / wijl de Keyserſche uyt den Slagh ontkoomene daer heenen quamen; en alreeds aen geene sijde des Donauws verscheydene Steedjens en Dorpen hadden uytgeplonderd; hier en gintsch vyer ingeleght; arger te werck gingen als de vyanden; en sigh van niemand wilden laten commandeeren. De Graef van Wallenstein, verwittighd van deesen voor den Keyser rampsaligen Strijd / verliet terstond de Blocquade van Olmutz, en snelde na Prin.

D'Oorloghs-laſt koomd op *Moravien.*

In 't begin van October kreegh Moravien d'Oorlogs-last op den hals. Torstensohn had alreeds Iglauw veroverd; Teutschbrod en andere Plaetsen beset. Onderwijl wierd op den Witten-bergh by Praeg de Keyserlijcke Ruytery weer by een versameld.

Keyſerſche verſtroyde Ruytery weer by een verſameld.

Men bevond noch 53. Standaerden; sommige taemlijck sterck; andere konden geen 15., geen 10. Mannen uytmaecken. Souden Winter-Quartieren in d'Over-Paltz neemen; doch de daer onder sijnde Keur-Saxiſche in Silesien. 't Voetvolck / ontrent 1500. in getal / bleef onder Gallas te Praegh.

By *Ferdinands* ongeluck noch een geluck.

In dit groot ongeluck was 't noch een sonderlingh geluck voor Ferdinand, dat de Turcken en Sevenbergers sigh tot Vreede schickten. Oock gaf hy Ragotzy vry veel toe / door de nood geparst sijnde. Anders sou 't gevaerlijck in Ooſtenrijck hebben gestaen: niet minder in Boheemen en Moravien.

Torſtenſohn verſlaet weer 4. *Keyſerſche Regimenten*; en maeckt Veroveringen,

Torstensohn dwongh de Stad Iglauw, van hem veroverd / 6000. Rijcksd. af. De 4. Keyserſche Regimenten, welcke voor Olmutz hadden gelegen / wierden / 4. mijlen van Weenen, gantschlijck geslagen. Daer op vermeesterde Torstensohn de Stad Znaimb stormenderhand; desgelijcks Cornewburgh, maer 2. mijlen van Weenen. Aen geene sijde des Donauws, in de twee Onder-Ooſtenrijckſche Quartieren Over en Onder-Mamertsbergh, speelden de Sweedſche meester na haer gelieven.

tot digt by *Weenen.*

In Moravien namense d'eene Stad voor / d'andere na / in. Door bevel van Ferdinand wierd in Ooſtenrijck, Moravien, Silesien en Boheemen den twintighsten Man op-ontbooden. Yeder sou 20. 30. 40. 50. Rijcksdalers op de hand ontfangen.

Geweldige ſchrick in deeſe Stad.

Geweldigh was de schrick te Weenen, wijl de Sweedſche, na de bekoomene Zeege / sulck een grooten voortgangh deeden. Veel wierd d'ontsteltenis noch vermeerderd / als Torstensohn innam de Schans aen de Wolfsbrugg', niet verder dan een halve mijl van deese Stad. Ondertusschen kreegh Ferdinand beright / dat de Vreede in Hongaryen was gesloten; de Ragotzyſche sigh alreeds na Sevenbergen hadden begeven.

DUYTSLAND.

De Vreede met *Ragotzy* quam *Ferdinand* noch wel te pas in ſijnen verbotſten ſtand;

Wonderlijck wel quam hem dit te pas / wijl hy nu sijn Krijghsvolck uyt Hongaryen, d'Erflanden / Boheemen en Silesien kon t'samen trecken; dus weer een goede Maght by een brengen. Doch hier tegens had hy Ragotzy moeten toestaen de begeerde Seven Gespanschappen voor al sijn leven. Daer-en-boven / dat geene Jesuiten meer in Hongaryen souden mogen koomen / boven die 'er alreeds waren. Dat 't gantsche Land Vryheyd van Religie sou genieten / &c.

ſchoon hy den ſelven ſeer veel moeſt toegeven.

De Vreedehandel tusschen Deenemarcken en Sweeden soght Ferdinand wel te verhinderen; beloofde oock aen den Deenſchen Koningh twee Millioenen Gouds / tot voortsettingh des Oorloghs; doch kon sijn ooghmerck niet bereycken.

Franſch-Weinmarſche toeruſtingen.

De Fransch-Weinmarſche maeckten groote toerustingen tot d'aenstaende Veldtoght onder Generael Turenne, die sijn Hoofd-Quartier te Pfortzheim nam. De Keur-Bayerſche stonden aen geene sijde des Neckers, van Constans tot aen Heylbron. 't Geheele Schwartz-wald, tot op 2. uyren na by Tubingen, was nu onder 't Fransch geweld.

Keur-*Saxen* breeckt al weer met *Sweeden.*

Keyser Ferdinand trock van alle kanten sijn volck by een. Keur-Saxen, al weer 't Verdragh met Sweeden breeckende / en d'opgereghtte Neutraliteit schendende / sond hem 2000. Mannen te hulp. 't Rantsoen voor de gevangene Generael Hatzveld, en Zaradetzky, bestelde men na Iglauw aen de Sweden. Aerts-hertogh Leopold-Willem wierd Generalissimus over 't Keyserlijck Heyr verklaerd.

Vier *Keyſerſche Regimenten* op nieuws geſlagen.

Eenige weer by een versamelde Keyserſche Troupen (waer by oock Graef Kurtz was) wierden by Achstein boven Crembs van de Torstensohnſche overvallen; veele ter neer gehouwen; d'overige gevangen genoomen. Dus stond nu 't Land meerendeel voor de Sweeden open. De Generael Graef van Buchheim quam met 4000. Mannen uyt Hongaryen te Weenen. Uyt Silesien trocken 5. Regimenten na de Keyserlijcke Hoofd-Armee; die dus vry seer versterckt wierd.

Ragotzy aerſeld weer van de Vreede; 't welck *'t Compas* der *Keyſerſche* ſeer verruckt.

Ondertusschen was Ragotzy, by gelegenheyd der Keyserlijcke Neerlaegh / en de geweldige voortgangh der Sweeden, weer geaerseld van de getroffene Vreede. Dit verruckte niet weynigh 't Compas der Keyserſche; wijl Aerts-hertogh Leopold nu niet alleen tegens Torstensohn, maer oock tegens Ragotzy had aen te gaen. Welcke Torstensohn 't vaste Kasteel Stutz in Moravien, de Stad Laa, de Heerlijckheyd Ravenspurgh veroverde. Had hy genoegh van Canon voorsien geweest / men sou hem niet lighte hebben konnen verdrijven. Na soo veel voorspoed beleegerde hy de Moraviſche Hoofd-Plaets Prin, anders geseght Brinn; by de Boheemers Brno.

Veroveringen der

't Geluckte de Fransch-Weinmarſche onder Generael Turenne soo wel niet. Gingen

DUYTSLAND.

Fransch-Weinmarsche onder *Turenne.*

na 't Marckgraefschap Baden. Legerden sigh te Pfortzheim en Durlach. De Bayersche stonden niet verr' van haer. Turenne veroverde Swabisch-Hal, Kretzheim, Rotenburgh aen den Tauber, Margentheim, &c. Hier door onttrock hy de Bayersche haer onderhoud. Derhalven haren Veld-Maerschalck François, Baron van Mercy, al sijne Maght by een trock; in alle stilheyd sigh begaf na 't Hoofd-Quartier van Turenne; en den 15. May by 't selve quam. Daer geschiedde een hevige Slagh; waer in de Bayersche een groote Zeege bevoghten. 't Voetvolck van Turenne wierd gantschlijck / sijne Ruytery meerendeel verwoest. 't Veghtveld by Herbsthuysen lagh vol Fransche en Weinmarsche dooden. Hoe veel 't getal was / heeftmen niet konnen verneemen. Dat van de Bayersche was maer ruym 300. Onder de van haer bekoomene Gevangene waren: Veld-Maerschalck Schmidberger: de Generael-Majors Rosa, Visconte de la Met, en Passage: 3. Overste Lieutenants: 6. Overste Waghtmeesters: 32. Ritmeesters en Capitains: 38. Lieutenants en Cornets: 104. gemeene Officieren; 2500. Ruyters en Voetknegthen; welcke sigh meerendeel onder de Bayersche lieten steecken.

Werden onverwaght van de *Bayersche* ellendigh geslagen.

Ontsteltenis hier over te *Parijs.*

Dit verweckte in Overland een mercklijke veranderingh / en gaf de Keyserische groote moed: waer tegens deese Neerlaegh der Fransche aen 't Hof te Parijs een groote verslagenheyd veroorsaeckte. Duc d'Anguien kreegh bevel / sijnen optoght na den Rhijn met 10000. Mannen te verhaesten; en de Belegeringh van la Motte in Lotharingen wierd verlaten / om met deese Troupen hem te versterckcn. De Fransch-Weinmarsche, met haer Overblijffel tot in Onder-Hessen geweecken / herstelden sigh weer na vermogen. Duc d'Anguien quam met 12000. by Turenne: de Generael Geleen daer tegens by de Bayersche. Echter begonden deese te wijken. Wierden van de Fransche gevolghd. Na langh omswerven quam 't weer tot een felle Slagh; weersyds bloedigh genoegh. Langh stond de Zeege in twijffel. Eyndlijck vielse de Françoisen toe; en de Bayersche moesten de vlught neemen / met verlies van by de 4000. dooden; waer onder oock de dappere Helden Generael Mercy, Overste Pulcher, en veel andere soo hooge als lage Officieren. 't Getal der Gevangene was weynigh min als 2000. Haer Heyr had bestaen uyt 1600. 't Geschut en d'Ammunitie viel de Françoisen ten deel: die oock over de 3000. hadden verlooren. Dit Gevaght geschiedde den 3. Augustus by 't Dorp Allerheim, tusschen Nordlingen en Wenckdingen. De Bayersche weecken na Donauwaerd. De Fransche veroverden hier op Dunckelspuhl. Korts daer na herwonnen de Bayersche deese Plaets.

Turenne weer versterckt.

Andere bloedige Slagh tusschen hem en de *Bayersche:* welcke nu een swaere Neerlaegh lijden.

Werden van de *Keyserische* weer versterckt: waer op de

Heylbron wierd van de Fransch-Weinmarsche te vergeefs belegerd. Boven dien quamen de Keur-Bayersche, versterckt met de Keyserische Regimenten van Montecuculi, Pompejo, Trauditz, Hatzveld, Bocarme, Palavicino, Lanauw, Awersbergh, Stael, Oud-Nassauw, Wernier, &c., op haer aen. Derhalven weeckense wegh; waer op de Bayersche sommige Plaetsen veroverden / en voorts in Winter-Quartieren trocken. Dus liep dit jaer tusschen haer en de Fransch-Weinmarsche ten eynde.

DUYTSLAND.

Fransche wijcken.

Ragotzy had de Vreede met Keyser Ferdinand weer gebroocken. Ontrent 4000. der sijne quamen ten bystand van Torstensohn. Den 7. Junius trock hy van Caschauw op / sterck 30000. Veroverde Thirna. Sloegh eenige honderden Buchheimsche, en bequam meer andere Voordelen. Ferdinand kreegh in Hongaryen een nieuwe Weerspanneling / Jahn Gabrici, een Lands-heer uyt de Bergh-Steeden; die met 15000. Mannen in aentoght was / om sigh by Backos Gabor te voegen. Onaengesien Ragotzy alreeds verscheydene Plaetsen had ingenoomen; de Keyserische mercklijcke schade veroorsaeckt; vry sterck van volck was / soo trad hy echter in Augustus met den Keyser weer tot een volle Vreede; en riep daer op sijn volck van Torstensohn te rugg'; die ter dier oorsaeck de Belegeringh van Prin verliet / na verlies van veel Manschap. Of nu den Inval in Sevenbergen door Buchheim, of eenigh bevel des Turckschen Sultans (die Vreede met Duytschland soght) / of yet anders / dit Verdragh tusschen Ragotzy en Ferdinand te wegh braght / kannen met geen gewisheyd seggen. Immers / hy won'er veel by. Want / I. hy bequam / of behield / de Vorstendommen Oppelen en Ratibor in Silesien, op deselve wijs als sijnen Voorsaet Bethlen Gabor die had beseeten. II. Op gelijcke voet sou hy genieten de Seven Gespanschappen in Hongaryen. III. Alle Euangelische Kercken souden hersteld werden in dien staet / alsse geweest waren voor 't jaer 1618. IV. Sou werden verklaerd voor een Vorst des Rijcks. V. Syn overige eysschen souden afgedaen werden op den naestkoomenden Landdagh. Hier by quam / VI, dat hy in Hongaryen sou werden gehouden als Vice-Roy. VII. Dat de Jesuiten aen geene syde des Donauws (uytgesonderd Presburgh) gantsch uyt Hongaryen souden moeten wijcken. VIII. Dat Tockay eeuwigh aen hem sou blijven.

Ragotzy begind den Oorlogh tegens den Keyser weer op nieuws.

Schielijcke Vreede, tusschen deese beyde; en onseeckerheyd van d'oorsaecken aen de sijde van *Ragotzy:*

die seer groote Voordelen by deselve bedinghd.

De Pest te Weenen en in d'omgeleegene Oorden nam een groot deel Menschen weg; derhalven Ferdinand sigh na Lintz begaf. Torstensohn deed rondom S. Niclaesburgh alles wegh roven / en over de 20. Marcktvlecken afbranden. De Pest was oock in sijn Heyr gebroocken; nevens de Roodeloop. Proviande was swaerlijck te bekoomen. Dit veroorsaeckte sijn vertreck. Doch om Oostenrijck niet geheel vry te laten / voorsagh hy Crembs en Cornewburgh met stercke Guarnisoenen; oock eenige andere Plaetsen / om de Correspondentie met Olmutz en Oglauw te behouden. Doe ging hy na Boheemen; derwaerts de Keyserische hem volghden. De beste Winter-Quartieren nam hy in. Syn Hoofd-Quartier was te

Pest te *Weenen;* oock in 't Leger van *Torstensohn:*

die na *Boheemen* gaet, doch *Oostenrijck* een Toom in den mond laet.

DUYTS-LAND.

te Jaromir; 't Koninghsmarckſche te Drautman. 't Sweedſche Voetvolck des reghter Vleugels wierd Boheemen, Moravien, en Ooſtenrijck tot aen den Donauw aengeweeſen. Koninghsmarck herberghde in Sileſien, tot aen Neuſz. Generael Wrangel, met ſijn Heyr uyt Deenemarcken koomende (na de getroffene Vreede) nam voor ſigh Neder-Sileſien, en de gantſche Poolſche ſijde over den Oder. Met de lincker Vleugel begaf Generael-Major Duglas ſigh in 't Graefſchap Glatz, Franckenſtein, Strehlen, Meimbiſch, Jawer, Stringouw, Kunſtbergh, Schweidnitz, Olauw, Grotkauw, Putzkauw, en de Dorpen onder 't Gebied van Breſlauw. 't Gantſche Land op geene ſijde d'Elve ſtelden de Sweedſche onder Contributie. Die weygerden / wierden met Vyer en Swaerd beſoght. Alleen van 't Graefſchap Glats eyſchte Duglas 70000. Rijcksd.

Neemd de beſte Winter-Quartieren in.

Verdere verrightingen der Sweeden.

Korts daer na brack Torſtenſohn van Jaromir op / en ruckte na Sileſien, om ſigh te verſtercken met de Koninghsmarckſche en Wrangelſche Troupen. Koninghsmarck vermeeſterde in Over-Sileſien Teſchen, Weiskirchen, Jablunca, Freudenthal, Jagerendorf, &c. Torſtenſohn gingh na Boheemen: ſtroopte; en haelde van alle kanten Contributien in. Veroverde Friedland en Leutmeritz. Dus was dit jaer al weer geluckigh voor de Sweedſche: en Torſtenſohn had ſeer groote eer ingeleght / met der ſelver vervallene ſaeck weer in een goede ſtand; de Keyſer in de grootſte verlegenheyd te ſtellen. Doch vermits ſijne beſwaerlijcke quael 't Podagra hem ſeer plaeghde / geduerigh toenam / en dickmael veroorſaeckte / dat hy een goede gelegenheyd tot nadeel der vyanden moeſt laten voorby gaen / ſoo verliet hy d'Armee, en begaf ſigh na Leipzigh, om te ſien / of hy daer beeterſchap ſou mogen bekoomen. In ſijne plaets wierd Carel Guſtaef Wrangel geſteld.

Torſtenſohn, groote eer behaeld hebbende, verlaet d'Armee, wegens 't Podagra.

Carel Guſtaef Wrangel in ſijne plaets.

Om niet te langh in de Duytſche ſaecken beeſigh te ſijn / ſullen wy de Voorvallen des jaers 1646. alleen ten kortſten overloopen. Praegh ſtond in grooten anghſt wegens de Sweedſche. De gedaghte Wrangel quam met ſijne Troupen by 't Torſtenſohnſche Hoofd-heyr. De Sweedſche Overſte Reichauw ſloegh 't Regiment Croaten van Graef Palfi, en kreegh hem ſelfs gevangen. Generael Wrangel veroverde 't vaſte Slot Brixen. Een geweldige Vlught ontſtond van uyt Boheemen en d'Over-Paltz, door ſchrick voor 't Sweedſche Heyr. 't Welck wel Boheemen weer verliet / doch daer wierden nieuwe Legers geworven onder Koninghsmarck en Axel Lelie. Elſas wierd tot de grond toe verdorven. De Sweeden begaven ſigh na de Saal; de Keyſerſche na Eger: 't Sweedſch Hoofd-heyr ruckte in Saxen. Waer op de Stilſtand en Neutraliteit, door den Sax verbrooken / weer vernieuwd wierd. De Keyſerſche belegerden Brixen te vergeefs. Veroverden 't Kaſteel Skal; de Steeden Crembs, en Cornewburgh. Tuſſchen de Landgravin Weduw van Heſſen-Caſſel en Landgraef Georgh van Heſſen-Darmſtad was ſulck een verſchil ontſtaen / dat beyderſijds de Wapenen wierden gebruyckt. Heſſen-Caſſel riep de Sweeden; Heſſen-Darmſtad de Keyſerſche te hulp. 't Sweedſch Hoofd-heyr gingh na Neder-Heſſen: vermeeſterde Hoxter en Paderborn. Beyde de Hoofd-Armeën, 't Keyſerſche en Sweedſche, quamen in der Wetterauw dight by een; doch ſonder Slagh te wagen. De Turenniſche voeghden ſigh by de Sweedſche, en maeckten ſigh meeſter van Windeck; vervolgens van Steinheim, Aſchaffenburgh, en Selingenſtad. Trocken de Main op / en veroorſaeckten een hevige ſchrick / ſoo in Francken als aen den Donauw. Begaven ſigh over de Lech na Bayeren. Veroverden Landsbergh. Staeckten over de 100. Bayerſche Dorpen in brand. Donauwaerd namenſe weer in: desgelijcks 't onwinbaer gehoudene Kaſteel te Bregentz. Openden ſigh hier door den Pas na Italien, Tyrol, en Switſerland.

Kort overloopend berigt, van de verrightingen der Keyſerſche en Sweedſche, in 't jaer 1646.

DUYTS-LAND.

Wonderlijck en gedenckwaerdigh is de Toght / welcke de Generael Carel Guſtaef Wrangel in dit jaer 1646. heeft verright / tot geweldige afmattingh der Keyſerſche en Bayerſche. Sie hier 't kort begrijp daer van. Den 1. Februarius trock hy uyt Caden in Boheemen na Preiſnitz, Annebergh, Zwaint, Schleda, Glaucha, Grimmitſchau, Ronneburgh, Gera, Roda, Lobeda, Jena, Blanckenhain, Tanroda, Kranichfeld, Ilm. In April na Arenſtad, over de Gera na Wandersleben, Gotha, Langen-Saltza, Mulhuyſen, Dingelſtad, op 't Aichsfeld, Heiligenſtad, Friedland, Gottingen, Islar door de Sollingh, Hunear aen de Weſer, Braeckel, Dringenbergh. In May na Paderborn, Stadbergen, Corbach, Franckenburgh, Wetter, Marburgh, Gieſſen, Wetzlar, Kirchhain. In Auguſtus na Butzbach, Friedbergh, Bonamoes over de Nidda, Steinheim, Hanauw, Seligenſtad, Aſchaffenburgh over de Main, Klingenbergh, Miltenburgh, Amerſpach, Buchheim, Odenheim, Ehingen, Newenſtein, Swabiſch-hal, Elwangen, Nordlingen, Haarburgh; loopende voorts na Donauwaert en Aughsburgh. Gelijck hy nu in Junius en Julius de tijd had toegebraght met de verrightingen in Heſſen en Wetterauw, ſoo vond hy in September werk in Bayeren, en aen de Lechſtroom. In October gingh de Toght voort op Lauwingen, Landsbergh, Weilheim. In November na Schongauw, Ledra, Kaufoewren, Ginsburgh, Kloſterburgh, Babenhuyſen. In December na Leutkirch, Wangen, en Bregantz (Bregentz) aen de Bodenſee. Waer door dan deeſe Generael 't meeſte deel der hem aenſtootende Veſtingen / Steeden / Paſſen en enge Doortoghten tot in Switſerland en Tyrol opende. Hannibal heeft eens / volgens 't verhael van T. Livius, door Edick de Rotſen voor hem begaenbaer gemaeckt; maer Wrangel met ſijne doordringende Sweedſche Soldaten Forten, Clauſen, Paſſen en Rotſen ſigh onderworpen. De Geſchied-

Kort begrijp, van de wonderlijcke gedenckwaerdige Toght, in dit jaer gedaen van de Sweedſche Generael Wrangel, door ſeer veele Geweſten van Duytſchland tot groote afmatting en ſchade der Keyſerſche en Bayerſche.

DUYTS LAND

schiedschrijvers konnen sigh over deese snelle, geluckige Toghten niet genoegh verwonderen: de Keyserische en Bayersche gevoelden 'er de schade van.

Andere Sweeden sijn meester in Thuringen en Silesien.

Boven dien speelden noch eenige afsonderlijcke Swedich Troupen onder Generael Wittenbergh en Generael Major Leeuwenhoofd genoeghsaem de meester in Thuringen en Silesien; met veroveringh van verscheydene Plaetsen, soo dat het haer na wensch gingh; den Keyser meest alles tegens liep.

Verrigtingen der *Fransch-Weinmarsche* onder *Turenne:* die sigh tot 't *Sweedsche* Hoofdheyr voegen;

Belangende de Fransch-Weinmarsche onder Generael Turenne, deese hooge Bevelhebber had groote toerustingen gemaeckt. De Schipbrugg' by Philipsburgh was gereed. Syne Ruytery wierd begroot op 5000. 't Voetvolck op 7000. Hier by souden noch koomen eenige Deensche afgedanckte en in Franschen dienst aengenoomene Troupen. In May belegerde Turenne Franckenthal, Andernach en Zons te vergeefs. Voegde sigh (gelijck geseght is) by 't Sweedsche Hoofd-heyr. Echter deeden de Fransche 't selve weynigh voordeel. Wrangel wou dieper in Bayeren gaen, en by Freisingen d'Iser passeeren; op dat dit Land tusschen de Lech en Inn door vrienden en vyanden wierd opgegeeten. Maer de François en begeerden niet te volgen; noyt wildense aenbijten; wijlse met den Bayer heymlijck t'samenverstand hielden; en de Sweeden in Duytschland niet al te groot wilden laten werden: die derhalven 't verdorvene Bayerland weer verlieten.

doen 't selve alleen schaedlijck waren, wijlse met *Bayeren* heymlijck t'samenverstand hielden.

Volgens de Vreede tusschen *Ragotzy* en de Keyser moesten de *Jesuiten* geheel *Over-Hongaryen* ruymen.

Door de Vreede tusschen Ragotzy en Keyser Ferdinand hadden d'Euangelische in Hongaryen weer vryheyd van Religie bekoomen. Stracks versoghten d'Onroomsche Hongarische Standen aen die van Straetsburgh en uyt 't Hertoghdom Wurtenbergh 60. Euangelische Predikanten, om met de selve te besetten de Kercken, welcke haer souden ingeruymd werden. De Vreedens-Artijckelen wierden van Keyser Ferdinand bevestighd. De Jesuiten moesten uyt Hongaryen wijken. De Roomsch-Catholijcke Standen, door die van deese Societeit aengeset, beswaerden sigh ten hooghsten hier over; maer de Protestantsche wilden blijven by 't Accoord en de Keyserlijcke bewilligingh. Weersijds vielen hier over harde woorden in de Vergaderingh: ja de Sabels geraeckten uyt de Schede. Weynigh feylden 't, of een voornaem Prælaet (veelight d'Aerts-bisschop van Gran) sou uyt de vensteren sijn geworpen. Doch vermits de Keyser en Rijcks-raed vrede soghten, soo moesten de Heeren Jesuiten Over-Hongaryen t'eenemael verlaten.

De *Roomsch-gesinde* willen, selfs op 't gebod des Keysers, de Kercken aen d'*Euangelische* niet inruymen.

Echter wou 't sigh noch niet tot rust schicken. De Roomsch-Catholijcke wilden van haer' ingenoomene Kerken en Inkoomsten niet afstaen. Derhalven moest Keyser Ferdinand Commissarissen senden, welcke te Tharka eenige der selve aen de Protestantsche weer inruymden. Soo eubel namen dit de Roomsche ('t was nu op 't punt, dat sijne Majesteyts Soon Ferdinand tot Koningh van Hongaryen sou gekroond werden), datse heymlijck aen den Paus souden, en bystand van hem begeerden; insonderheyd ook om de Jesuiten in 't Land te houden. Vermitse nu de Kercken, tsederd 't jaer 1609. aen haer getrocken, niet wilden overleveren, de Keyser hier in gehoorsaemheyd weygerden, soo wierd oock van d'Onroomsche de Krooningh uytgesteld. Sijne Majesteyt siende, dat alles op deesen Landdagh soo verward toegingh; en dat door de weygeringh der Roomsch-Catholijcke de saecken op de lange banck wierden geschoven, waer door weer nieuwe onrusten hadden konnen ontstaen, deed met den aenvangh des volgenden jaers de Standen sijn Besluyt voordragen. I. Volgens den Vreede souden aen de Protestanten noch onder deesen Hongarischen Landdagh hersteld werden 21. Kercken, gelegen over den Donauw. II. 't Sou d'Euangelische geoorloft sijn, ter plaetsen daerse geen Kercken hadden, onverhinderd Kercken te mogen bouwen, doch op hare Gronden. III. Alle Inwooners van Hongaryen sou ernstigh werden gebooden, de Keyserlijcke en Koninghlijcke Bevelbrieven stiptlijck t'onderhouden, op hooge straf. Indien yemand d'een of d'andere Kerck geweldadigh besat, die sou voor d'eerstemael verbeuren 1000. Floreenen, en de Kerck inruymen. Een tweedenmael verlooren hebben de Heerlijckheyd, in welcke die Kerck stond. Een Geestlijck persoon voor d'eerste mael 1000.; voor de tweede mael 2000. Floreenen tot boete geven, boven de herstellingh der Kerck, &c.

DUYTS-LAND.

De Krooningh van des Keysers Soon hier door vertraegd.

Ferdinand doet de *Hongarische* Standen den sijn Besluyt voordragen.

Waer in 't selve bestond; niet tot vol genoegen der *Euangelische.*

Ondertusschen gaven de Protestantsche Standen Keyser Ferdinand een Schrift over, behelsende, datse met d'21. jonghst-bewilighde Kercken niet te vreeden konden sijn; maer al de Kercken begeerden, tsederd Anno 1609 haer ontnoomen; in getal ontrent 180. 't Vervolgh hier na.

Geweldige Buyt, van de *Sweeden* bekoomen in 't Kasteel *Bregentz.*

Door de veroveringh van 't onwinbaer gehoudene Kasteel Bregentz, op 't eynd des jaers 1646. had Generael Wrangel hier een grooten Buyt bekoomen aen gereed geld, Kleynodien, kostlijcken Huysraed, &c.; wyl hier een groote meenighte Goederen ingevlagt waren, als in een verseker de Plaetsgh. Insonderheyd verlooren de drie Graven van Hohen-Embs, Zeib en Koninghseck hier een seer groote Schat. De Roof wierd op 500. (by andere 1500.) Wagenen over den Donauw gevoerd. Wrangel (de Stad Lindauw te vergeefs belegerd hebbende) deed Bregentz springen, en voorts verbranden.

Stilstand tusschen *Franckrijk* en *Sweeden* aen d'eene, *Bayeren* en *Keulen* aen d'andere sijde; tot groot misnoegen

In Boheemen soghten de Keyserische en Sweedsche malkander een voordeel af te sien; doch d'eerstgenoemde leeden schade. Na veelerley onderhandelingen wierd eyndlijck een stilstand van Wapenen gesloten tusschen de Kroonen Franckrijck en Sweeden aen d'eene; de Keurvorsten van Bayeren en Keulen aen d'andere sijde, Anno 1647.; onder voorwaerde, dat insonderheyd Keur-Bayeren terstond sijne Wapenen van de Keyserische afscheyden, en den Keyser voortaen noch opentlijck noch heymlijck bystaen sou.

Aen

DUYTS-LAND.

Aen Sweeden moest hy overleveren de Vestingen Memmingen en Uberlingen: hier tegens Sweeden aen Bayeren inruymen Rhain, Donauwaert, Wermbdingen en Mindelheim. De Stad Aughsburgh sou Neutrael blyven; bevrijd van alle vreemde Guarnisoenen. Uberlingen sou behouden de vrye oeffeningh der Roomsch-Catholijcke Religie. De Hertogin van Hessen-Cassel was in deese Stilstand geslooten. Wrangel sou hier toe niet getreden sijn/ wijl hy de kans te schoon had; doch de Françoisen wilden 't soo; en 't was doe geen tijd/ om haer voor 't hoofd te stooten. Keyser Ferdinand nam dit seer eubel; doch de Bayervorst verontschuldighde sigh daer mee/ dat hy op geen andere wijs de Sweedsche Armee uyt sijn' alreeds te veel verdorvene Landen had konnen krijgen.

van Keyser Ferdinand; oock niet met genoegen van Generael Wrangel.

1647.

't Gantsche Sweedsche Hoofd-heyr onder Generael Wrangel begaf sigh na Francken-land. Eenige Fransche Regimenten quamen hier by 't selve. Den 7. April belegerde Wrangel Schweinfurt; en veroverde deese Plaets den 13. Doe gold het Eger. Ferdinand soght deese Stad t'ontsetten. Sond een Heyr van 26000. Mannen derwaerts. De befaemde Jan de Weerd was'er by/ als van de Keyser/ na de Keur-Bayersche Stilstand met Franckrijck en Sweeden, gesteld ten Generael over sijne Ruyterij. Na den optoght vernammen/ dat Eger sigh alreeds had overgegeven. Dit veroorsaeckte groote verbaesdheyd/ wijl 't een voorname Pas was na Boheemen en d' Over-Paltz. Vermits nu 't Ontset was versuymd/ soght men door een ander middel weer meester van Eger te werden.

Wrangel verovert Schweinfurt. Oock Eger, een voorname Pas na Boheemen, en d'Over-Paltz.

Beyde de Heyren quamen in Julius t'Eger by malkander. Beyde moestense opbreecken/ door schaersheyd van Proviande. De Sweedsche namen 't Hoofd-Quartier by Plan, 5. mijlen van Eger. De Keyserische (by welcke Ferdinand selfs was/ doch die te Pilsen bleef) vielen onvoorsiens op haer aen; en verwoesteden eenige Benden. Wrangel braght na vermoogen alles weer in ordre/ en hield de Keyserische op/ tot dat de Ruyterij te paerd was geraeckt. Doe quam 't tot een hevigh Gevecht. Beydersyds droegense sigh dapper genoegh; en moesten ten laetsten van malkander scheyden. De Keyserische roemden/ datse veele Sweeden verslagen / selfs weynigh verlies geleeden hadden. De Sweedsche in tegendeel seyden/ datse geerne (behalven de geblevene Officieren) noch eens sulck een verlies wilden lijden/ als de Keyserische oock sulck een Victorie behielden. Onder de Sweedsche dooden waren Generael-Major Helm (Willem) Wrangel, 's naghts na den Strijd gestorven, een persoon / die sigh by de Kroon Sweeden treflijck verdiend had gemaeckt: Oberste Lieutenant Knut: noch 34. lager Officieren en Corporaels; 117. gemeene Ruyters. De gewondde waren ruym 200. 't Verlies der Keyserische konnen niet seecker weeten; doch 't was grooter als dat van de Sweedsche.

Onvoorsienen aenval der Keyserische op de Sweedsche.

Hevigh Gevecht; waer in geen van beyde de Partyen op Victorie had te roemen.

DUYTS-LAND.

Hier na swerfden de Keyserische en Sweedsche een tijd langh gintsch en herwaerts. By Tepel quamense weer t'samen. Wrangel verwoestte t'eenemael drie Regimenten Keyserische Dragonders/ 't Pachenhaische, Sommedaische en Lacronische. Ondertusschen brack Keur-Bayeren de Stilstand met Sweeden, en voeghde sigh weer tot Keyser Ferdinand. Doe begaven de Keyserische met de Bayersche sigh na Thuringen en Neder-Hessen. Eyndlijck verdeeldense hare Regimenten in de Winter-Quartieren. Ten eynde des jaers belegerdense onder den Generael Artillery-meester Vernemont de Stad Marburgh; plonderden deselve/ doch konden 't Kasteel niet veroveren.

Wrangel verwoest drie Keyserische Regimenten Dragonders.

Bayeren breeckt de Stilstand met Sweeden.

Eenige Keyserische Regimenten in Boheemen hadden Iglauw in Moravien; de Sweedsche daer tegens Schweinfurt in Francken, en Eger in Boheemen ingenoomen. Wrangel had yet groots sigh voorgesteld; doch de Bayersche Neutraliteit-breeckingh deed hem sijn besluyt veranderen. Soo langh had Ferdinand by den Bayer aengehouden / dat hy de Stilstand/ met Sweeden opgereght/ en met handteeckeningh bevestighd / onder de voet trad. Ock school hier yet bedrieghlijcks onder. De Keur-Bayersche Generael Geleen had sijn Ampt neergeleght; dies de Heer van Rauschenbergh in sijne plaets Generael Artillery-meester; en Jan de Weerd Generael der Ruyterij wierd: die sigh plotslijck verklaerde Keyserisch te sijn; oock sigh onderstond 10. Regimenten te paerd en te voet met geweld tot sigh te trecken. Plonderde verscheydene Plaetsen/ selfs oock de Vrouwhuysen des Keurvorsts van Bayeren: die in een Brief aen den Commandant binnen Aughsburgh sigh beklaeghde over de meyneedigheyd van Jan de Weerd. Ondertusschen trad hy selfs stracks daer na met den Keyser in een nauw Verbond / om met t'saemgevoeghde Maght op de Sweedsche los te gaen. Keur-Keulen volghde 't Voorbeeld van Bayeren; en kondighde de Sweedsche de Neutraliteit op.

Verder bericht van Keur-Bayerens Neutraliteit en Woord-breuck tegens Sweeden.

Wat sigh hier ontrent toegedroegh met Generael Jan de Weerd.

Keur-Keulen volghde Keur-Bayeren.

Bayeren had / volgens 't Accoord, alreeds Memmingen aen de Sweeden overgegeven. Nu belegerde hy deese Plaets weer; welcke hy / na een dappere tegenweer / door gebreck van Buskruyd inkreegh. Onder deese Belegeringh droegen sigh eenige sonderlinge seldsaemheden toe. Den 5. 15. October vloogh een Kogel van uyt 't Bayersch Leger door 't Huys eens Backers tot in de Keuken / daer eenige Persoonen en Kinderen waren. Evenwel wierd niemand beschadighd; schoon deese ysere Kloot midden door haer heenen gingh. Een Granaet viel in 't Huys eens Metselaers/ juyst in een kleyne Keucken/ waer in sigh bevonden hy/ sijn Wijf (een Kraemvrouw) / de Baecker/ Dienstmaeghd / en ses kleyne Kinderen. Door een sonderlinge bestieringh Gods deedse gantsch geen Werckingh/ maer bleef leggen daerse lagh. Een andere Granaet viel desgelijcks in de Keucken van een Huys; waer in de Vrouw met hare Kinderen was.

Bayeren verovert Memmingen.

Seer seldsame Gevallen van Kogelen en Granaten.

DUYTS-LAND.

De gantſche Wooningh wierd wegh-geſlagen / ſonder yemand eenigh leed te doen; behalven dat de Moeder een geringe Wonde ontfingh. Weer een andere Granaet viel den 28. O. S. in een kleyn Straetje / niet verr' van de Marien-kerck. In 't ſpringen namſe wegh de Muer van een kleyn Kamertje / waer in ſigh bevonden de Vrouw / en haer in de Wiegh leggend Kind / nevens oud Houtwerck / Raderen / en andere dingen. Een ſtuck deeſer Granaet ſloegh de Wiegh aen Spaenderen; ſoo dat 't Kind ter aerden / eene der Raderen op 't ſelve viel. Alles wat in de Kamer was wierd vernietighd. De Steenen vloogen in groote meenighte gintſch en herwaerts; echter leed noch Moeder noch Kind de minſte verſeeringh. Den 1. 11. November quam een Carthouw-kogel van 28. ponden aenſnorren door de Keucken van eens Cinnegieters Huys / daer een jongh Kindje in de Wiegh lagh: welcke 't onderſte boven wierd geſlagen. De Kogel wond ſigh in de Doecken / en bleef 'er in ſmooren. 't Kind lagh onder d'omgeſtelpte Wiegh / en op d'yſere Kloot / ſonder eenige ſchade geleeden te hebben; gelijck oock niet een Dochtertje / 't welck nevens de Wiegh ſat. Meer andere ſeldſaemheden van diergelijck ſlagh gaen wy kortheyds halven voorby.

door de Belegeraers in de Stad geſchooten; en wonderbare bewaringen Gods daer ontrent.

De Sweedſche in Uberlingen, geholpen van de Hohentwielers, ſtrooptten ſeer diep in 't Land; en ſpeelden meeſter aen de Bodenſee; daerſe in der Meinauw een Schat van over de 5. Millioenen vonden. Dunckelſpuhl wierd van haer geplonderd. De Bayerſche belegerden Nordlingen; en ſchooten de Stad / ſonder voorgaende op-eyſſchingh / in brand. Evenwel moeſtenſe de belegeringh verlaten. Byna 200. Huyſen waren door de vlammen en Granaten verwoeſt.

Bayeren ſchiet Nordlingen in brand: kan echter de Stad niet veroveren.

Koninghsmarck in Weſtphalen veroverde Weidenbruck; en dreef Generael Lamboy geheel uyt Ooſt-Frieſland. Elf Weinmarſche Regimenten wilden niet langer onder Turenne en de Franſche ſijn. Begeerden een Duytſchen Generael. Maeckten ſigh van Turenne wegh. Gingen te Neckers-Ulm over de Necker. Handelden met Koninghsmarck, en voeghden ſigh by hem / na datſe verſcheydene Steeden hadden uytgeplonderd; daer onder oock Pfortzheim, Durlach, Ottlingen, Liechtenauw, Canſtad, &c. Ruym 2000. warenſe ſterck.

Weinmarſche Regimenten verlaten Turenne; en ſlaen ſigh tot Koninghsmarck.

De Keyſerſche hadden een aenſlagh op Mentz; ook op Worms. Beyde miſluckten 't. Turenne, door d'afval der Weinmarſche ſeer verſwackt / was na Luxenburgerland getrocken; doch quam / ſonder verrightingh / weer aen den Rhijn. Veroverde 't vaſte Slot Valckenſtein, en deed het vernietigen: oock Keur-Bayeren de Stilſtand opſeggen: derhalven de Keurvorſt in aller haeſt nieuwe Wervingen aenſtelde. Groote ſchade deeden de Turenniſche gintſch en herwaerts. Landauw en Spier verdiervenſe tot in de grond. Opwaerts / tot in Elſas toe / wierd alles met Françoiſen beleght. De Dorp-plonderingen waren vreeſlyck.

Turenne kondighd Bayeren den Stilſtand op; Franſche verwoeſtingen,

In Sileſien, Moravien, en d'aengrenſende Landen waren de Sweedſche en Keyſerſche oock tegens malkander doende. De laetſtgenoemde leeden dickmael groote ſchade. Sware Stroperyen deeden de Sweeden in Boheemen, en bequamen goede buyt; de Keyſerſche meeſt ſlagen.

Handel in Sileſien en Moravien.

Na de verlatingh en verwoeſtingh van Marpurgh in Over-Heſſen maeckten de Keyſerſche en Bayerſche Rijcks-heyren ſigh na den Over-Paltz. De Keyſerſche begaven ſigh na Beretzhuyſen, Laber, Kalmutz aen de Vils en de Naab: de Bayerſche na 't Biſ-

Toghten der Keyſerſche en Bayerſche Rijcks-heyren, 1648.

dom

DUYTS-LAND.

vom Aichstad, tot by Ingolstad; daerse over den Donauw op Aughsburgh aenruckten: derhalven bynaalles uyt Swaben en andere Oorden de vlught nam. Selfs in Bayeren deedmen niet minder. Korts hier na gingense te rugg'/ om t'ontmoeten de Hulptroupen onder den Generael Buchheim, koomende uyt Boheemen; en ontrent 6000. te paerd en te voet sterck. Na de t'samenvoegingh begaf deese gantsche Maght sigh beneeden Regensburgh weer over den Donauw. Een gedeelte quam by Ambergh, Nieuwmarck, en in den Over-Paltz. Den 25. April was 't Hoofd-Quartier der beyde Armeën te Sultzbach: daer na te Wertingen, te Burgauw, te Suszmarshuysen. Beyde/ de Keyserſche en Bayerſche, trocken te Donauwaert weer over. Begaven sigh na Aughsburgh Plonderden/ van Donauwaert af tot aen 't Geberght/ Dorpen en Vlecken schoon uyt; oock Burgauw. Sommige Plaetsen/ welcke sigh maer in 't minste te weer stelden/ branddense gantsch af. In en om Guntzbergh vattedense Post, en begonden sigh te beschansſen. Tusschen haer en de Sweedsche vielen veele Schermutselen voor. Den 7. 17. May kreegen beyde de Bayerſche en Keyserſche een gevaerlyke klop van de Sweeden: welcker Toghten wy nu oock moeten aenwysen/ eer wy tot 't verhael van deese Stryd koomen.

1648. verſterckt met de *Troupen uyt Boheemen.*

Houden ſeer quaed huys; en vatten *Post* te *Guntzbergh.*

't Sweedſch Hoofd-heyr was by Hoxter over de Weser getrocken. Nam 't Hoofd-Quartier tusschen 't Klooster Corvey en Haltzmunden. De Regimenten wierden verdeeld door de Stighten Hildesheim en Minden; de Hertoghdommen Brunſwijck en Lunenburgh. Daer na wierd 't Hoofd-Quartier genoomen t'Oldendorp. Hier quam Koningsmarck met sijn volck by haer. De Hessische uyt Oost-Friesland begaven sigh doemaels oock na de Weser, om sigh by de Sweeden te voegen/ indien men haer van noden moght hebben. Soo haest deese over de Weser begonden te trecken/ braecken de Keyserſche Regimenten in Hessen, Waldeck, &c. op/ om geen slagen te krijgen. Dit alles was voorgevallen Anno 1647.

Verrightingen van 't *Sweedſch* Hoofd-heyr; 't welck de *Keyserſche* uyt hare Winter-*Quartieren* drijft.

Landgraef Frederick van Hessen gingh den 3. 13. Januarius 1648. met 10. Regimenten, sterck 3000., behalven de Tros/ in 't Over-Gerigt Minden; voorts door Cassel na Warburgh, verwaghtende de Generael-Veldmaerschalck Wrangel, die nu met 't geheele Heyr in optoght was; sterck/ behalven de Hessische, 10000. te paerd/ en 8000. te voet. Trock voorby Fritzlar na Wetterauw. Ondertweegen nam Generael-Major Rabenhaupt met d'overige Hessische Regimenten 't Huys Homburgh in Hessen door belegeringh; 't Kasteel Friedwal door list; 't Slot Gleichenstein op Eichsfeld door Accoord in. Daer op geschiedde de t'samenvoegingh der Hessische en Turennische met 't Sweedſche Hoofd-heyr.

Toghten des *Sweedſchen* Hoofd-heyrs.

Hoe ſterck het was.

Den 10. Martius N. S. wierd Windsheim belegerd; en 't Bayerſch Guarnisoen binnen drie dagen tijds tot d'overgaef gedwongen. Den 16. 26. was 't Sweedſch Hoofd-Quartier te Funffkirchen, een mijl van Nordlingen. De Kasteelen Harburgh, Pappenheim, en Katzenstein wierden ingenoomen; 't eerste geplonderd; 't tweede beset/ 't derde verbrand. Den 20. 30. begaf Wrangel sigh na Weissenburgh; de Fransche Maght voorby Nordlingen na Dunckelspuhl. De Sweedſche maeckten sigh na den Over-Paltz; trocken nu gintsch/ dan herwaerts/ soo dat niemand haer voorneemen kon bemercken. Onder de Toght van Turenne met sijne Françoisen van Elwangen na Oetingen verbranddense 't Steedje Marckdorf met Kerck en Raedhuys: 't Kasteel Kresbergh, waer in sigh ontrent 100. Boeren met Vrouwen/ Kinderen en Beesten hadden begeven/ welcke meerendeel ellendigh om 't leven quamen: 't Klooster Fultenbach; 't Kasteel Wallerode, onder 't Gebied van Bambergh, nevens veele Dorpen. Met de Menschen handeldense arger/ als oyt Barbaren souden konnen doen.

Verovertingen der

DUYTS-LAND.

Sweedſche.

Der *Franſche* onder *Turenne*; welcke arger handelen, als oyt de ſnoodſte *Barbaren.*

Wrangel begaf sigh na Wurtenbergerland. Nam sijn Hoofd-Quartier (sijnde in sulck een korte tyd het 257.) te Goppingen: Turenne te Reutlingen. Hielden geen goed huys. De Fransche hebben Heydenheim en meer andere Plaetsen in 't Wurtenberghſche; de Sweeden Swabisch-Gemund, Minderkingen, en Ehingen (wijlse geen Guarnisoenen wilden inneemen) gantsch uytgeplonderd; Stad en Kasteel Wiesensteegh in d'asch geleght.

Vervolgh van *Wrangels* Toght met de *Franſche*; en quade huyshoudingh.

Terwijl 't Hoofd-Quartier van Wrangel te Goppingen was/ bevonden de Keyserſche en Keur-Bayerſche sigh om Guntzburgh en Burgauw. Met den aenvangh van May trocken de Sweedſche en Turennische uyt Wurtenbergerland na Ulm: voorts aen geene sijde des Donauws na Langenauw, een mijl van Guntzburgh, daer de Keyserſche haer Hoofd-Quartier hadden: die terstond met de Bayerſche na Lech snelden/ en voortruckten tot by Suszmarshuysen, 2. mijlen van Lauwingen, en 3. van Aughsburgh.

Naerderen 't *Keyserſch* en *Bayerſch* Hoofd-heyr.

In dit Gewest viel een bloedigh Gevecht voor tusschen beyde deese Heyren; waer in de Keyserſche en Bayerſche de Neerlaegh leeden; de vlught moesten neemen tot onder 't Geschut van Aughsburgh; stracks daer na noch verder. Deese Slagh geschiedde den 7. 17. May. 't Getal der doode/ behalven seer veel gewondde/ wierd begroot op de Keyserſche sijde tot 1500.; op de Sweedſche 600. D'Overste Boccamaggiore; veel andere hooge en lage Officieren der Keyserſche, en 280. gemeene bleven gevangen. Meest al de Bagagie en 't Canon viel in de handen der Sweedſche. Onder de gesneuvelde wierd insonderheyd beklaeghd de Generael Holtzappel.

Hevigh Gevecht tusſchen beyde de *Partbyen*; en Neerlaegh der *Keyserſche* en *Bayerſche.*

Na deese Slagh sond Generael-Veldmaerschalck Wrangel den Generael Koninghsmarck met 4. Regimenten te Paerd/ en een Dragonders/ na den Over-Paltz. Uyt Leipzich, Erffurt en Halberstad ontbood

Wrangel ſend *Koninghsmarck* uyt;

DUYTSLAND

bood hy noch 1200. Mannen tot sigh. Veroverde Taus, 't Kasteel Potschauw, Valckenauw, en Waldeck. Yeder meende / hy sou nu na Ellebogen gaen. Doch hy keerde weer na den Paltz. Begaf sigh met de Ruyterey na Pilsen: in Julius op 't alderstilste na Rakonitz (Rakonick). Besettede al de Passen, soo dat niemand na Praegh kon koomen. Quam heymlijck aen in 't Bosch deeser Stad; stelde sijn volck in ordre / en veroverde door een sonderlinge Krijghs-list op S. Annen-dagh de kleyne Sijde van Praegh. Hier kreegh hy gevangen de Vice-Cancelliers; een goed deel Abten, Prioren, Prioressen: Graef Floriaen Joirstin; Graef van Trautmansdorf, van Martenitz; Max, en Bernhard van Martenitz; Furstenbergh; Gemma van Martenitz; Victorijn van Wallenstein; Bercka; Sigismund van Wallenstein; Wentzel van Weitzhoven, nevens meer andere Graven met hare Gemalinnen en Kinderen: voorts noch een groot getal voorname Heeren: Overste Jagermeester / Lands-Hofmeester / Burghgraven / Proosten: al de Jesuiten en andere Geestlijcke. De hier bekoomene Buyt bedroegh over de 70. Tonnen Gouds. Een gemeen Musquettier had hier een Ringh gevonden met een Edel Gesteent. Hy / de waerde niet kennende / verkoghtse aen een Ruyter voor 5. Rijcksd.: de Ruyter aen sijnen Oversten voor 20.: deesen Oversten aen Generael Koninghsmarck voor 400. Rijcksd. en een schoon Paerd. Dit Kleynood wierd gewaerdeerd op 6000. Rijcksdalers.

die, door een sonderlinge aenslagh de kleyne Sijde der Stad Praeg veroverd.

Meenighte van hooge Gevangene, en een Buyt van meer als 70. Tonnen Gouds.

Seldsaemheyd met een Ringh.

De genoemde Generael sond dien geweldigen Buyt op 60. geladene Wagenen na Leipzich: 5. andere / vol Goud en Silver / na de Weser. De Graef van Coloredo, Commandant der drie Prager-Steeden, verloor hier de waerde van 12. Tonnen Gouds. De Graeflijcke Weduw van Zeitz 200000. gulden Hollandsch. De Postmeester 18000. Ducaten. De Graef van Tschernauw een Kistje vol Roosenobels. Andere Heeren hadden verlooren yeder 40000. 16000. 12000. 6000. &c. Rycksdalers in gereed geld. In 't Klooster Stahof vonden de Sweedsche de Schlickische Schat / bedragende in geld en aen Juweelen over de 100000. Rijcksd.

Groot verlies veeler Heeren, in gereed geld.

De kleyne Sijde der Stad Praegh dus ingenoomen / wierd d'oude Stad van de Sweedsche belegerd. Carel Gustaef, door Koningin Christina van Sweeden verklaerd voor Generalissimus der Sweedsche Krijghsmaght in Duytschland, quam met 8000. Mannen uyt Sweeden oock voor deese Stad, waer op tegens deselve een grooten ernst wierd gebruyckt. De Belegerde deeden dappere weerstand. Wonderlijck wierdense hier toe door de Jesuiten aengemoedighd. Burgers en Studenten waren nu alle Soldaten; van welcke laetste de Jesuit P. Plackius hem ten Hoofd stelde / en sigh droegh als een manhaftigh Krijghs-overste. Ondertusschen was de Vreede t'Osnabrugh gesllooten; waer van de Generalissimus terstond de tijdingh wierd toegesonden; derhalven hy de Belegeringh verliet; en te gelijck hielden alle vyandschappen in Boheemen op. Andere verhalen / dat Carel-Gustaef, geen kans tot de Veroveringh siende / al vertrocken was / eer hy kennis had bekoomen van d'Osnabrughsche Vreede.

Sweedsche belegeren d'oude Stad Praegh.

Carel Gustaef Generalissimus.

De geslootene Vreede doet hem aftrecken.

DUYTSLAND.

Met weynige woorden sullen wy nu oock voorstellen / wat sigh in dit jaer heeft toegedragen tusschen de Keyserlich-Lamboysche en Hessen-Casselische Krijghsvolckeren in 't Aerts-bisdom Keulen en d'aengrensende Landen.

Handel tusschen de Lamboysche en Hessische.

Als Lamboy sigh een tijd langh te Keulen had opgehouden / vertrock hy in Januarius van daer na Westphalen, om te letten op de Sweedsche en Hessische Voorneemens. Van hier begaf hy sigh met 3000. te paerd en te voet over 't Wester-Wald. 't Hessisch Heyr gingh desgelijcks na Westphalen, niet sterker als 2500., sonder Buskruyd en ammunitie-Wagenen / welcke d'Onder-Officieren der Artillery hadden vergeeten van Lipstad mee te neemen. In Geseke wierdense van de wel-voorsiene Lamboysche aengetast / en hevigh beschooten. Groot was haer gebaer / wegens 't gedaghte gebreck. Sloegen echter een felle Bestormingh af; waer in over de 400. Lamboysche 't leven verlooren; welcke daer op / niet weynigh verswackt / 't Belegh verlieten; soo door de tegenweer der Hessen, als door 't ongemack van Koude / Regen en Sneeuw.

Hessen van de Lamboysche in Geseke belegerd.

Verweeren haer, schoonse geen Kruyd hadden, dapper, en doen Lamboy opbreken.

Den 1. May N. S. belegerde Lamboy 't vaste Huys Breedebend, in 't Vorstendom Gulick; en wierd'er meester van den 1. Junius. Trock doe op de Hessische aen / by Wevelinckhoven. Den 4. quam 't tot een hevigh Gevecht. De Keyserche waren (volgens haer' eygene reeckeningh) 3500. te paerd en 3000. te voet sterck. De Hessische maer 2000. te paerd / en 2500. te voet. Echter behieldense een treflijcke Zeege onder haren Generael-Lieutenant Geisso. 't Getal harer doode was 175.; der gequetste 300.; der gevangene 250. Aen de Lamboysche sijde waren gesneuveld 830., en lieten 1500. gevangene aghter.

Slagh tusschen beyde Partyen.

Zeege der Hessische, schoon veel swacker.

De Keysersche en Keur-Bayersche Rijcks-heyren bevonden sigh / na de verloorne Slagh tegens de Sweeden aen de Lech, in een seer sleghte staet. Verlieten deese Rivier / en gingen over d'Iser. Dersden sigh oock hier niet vertrouwen / wegens d'aenmaerderingh der Sweedsche. Legerden sigh tusschen d'Iser en d'Inn. Door gebreck van Proviande moestense gantsch over d'Inn gaen. Versterckten sigh weer na vermoogen. Kreegen oock onder Jan de Weerd 6000. Mannen uyt Boheemen en Oostenrijck te hulp; soo datse nu weer uytmaeckten 14000. Keysersche en 10000 Bayersche.

Sleghten staet van 't Keyserch en Bayersch Heyr na de Neerlaegh

Versterken sigh weer.

In Julius stonden de Keysersche en Sweedsche Heyren maer een mijl weghs van malkander; 't eene by Auspach, 't ander by Pfarkirchen en Baumgarten. Alleen een Rivier scheydde haer van een. 't Quam echter tot geen Hoofd-slagh: maer daeghlijcks lie-

Lijden al weer schade.

pen

DUYTSLAND.

pen Parthyen op malkander uyt; en eens geluckten 't de Sweedsche soo wel / datse 1500. Keyserlijcke Ruyters verwoesteden: selfs Hertogh Ulrick van Wurtenbergh gevangen bequamen.

Sweedsche gaen in Bayeren seer groof te werck.

Ondertusschen gingen de Sweedsche in Bayeren (wegens des Keurvorsten woordbreuck) seer groof te werck. Verscheydene Vlecken en Dorpen wierden in d'asch geleght; oock twee heerlijcke Keurvorstlijcke Kasteelen / Isereck en Leonsbergh. Behalven de Schermutselen viel tusschen beyde de Heyren weynigh aenmercklijcks voor.

Krijgen tijdingh van de geslootene Vreede.

Doese nu tijdingh kreegen / dat de Vreede t'Osnabrugh was gesloten / sijn beyde de Deelen van malkander gescheyden / sonder verdere vyandlijckheden. De Sweedsche begaven sigh na Neurenbergh. Korts daer na wierdense een tijd langh in Francken geleght.

Bedrijven der Lamboysche en Hessische.

Generael Lamboy na de geleedene Neerlaegh sigh weer versterckt hebbende / liet te Keulen in al de Kercken Gebeeden doen / dat God hem doch geluck tegens de vyanden wou verleenen. Begaf sigh daer op andermael na de Hessen, om te sien / of de kans hem beeter sou willen dienen. Generael Lieutenant Geisso, eenige Benden uyt Neder-Hessen, Wetterauw, Oost-Friesland, &c. tot sigh geroepen hebbende / toonde genoeghsaem / dat hy Lamboy niet ontsagh:

Lamboy derf de Hessen niet verwaghten, noch aendoen, onaengesien sy hem by Keulen braveeren.

die / hoorende dat de Hessen op hem aenkomen wilden / haer niet dorfde verwaghten; in aller haest sijn Leger in brand stack; eerst na Zons, vervolgens na Weringen, 3. mijlen van Keulen, weeck. De Hessische volgden hem op de hielen. Quamen in 't Stight Keulen, maer een half mijl van 't Lamboysche Leger; en nodighden hem tot een Geveght; doch hy had'er geen lust toe. Trocken derhalven ter sijden Keulen na Bruel. Plonderden eenige Dorpen schoon uyt / wijl de Boeren sigh vyandlijck hadden gedragen. Legerden sigh tusschen Bruel en Bon. Haelden de Brandschattingen op / en kregen dus een goed deel geld. Onderwijl bleef Lamboy by Weringen stil leggen.

De vyandlijckheden houden op.

Andermael marcheerden de Hessen voorby Keulen, sonder dat hy 't sigh aentrock; en veroverden onverwaght de Stad Duren. Ruckten voor Paderborn; doch moesten met schade afwijken / wijl Lamboy ten Ontset quam. Doe nu beyde de Parthyen tijdingh van de Duytsche Vreede kreegen / wierden alle verdere vyandlijckheden gestaeckt.

Algemeene Duytsche Vreede.

Soo is dan eyndlijck / na onderhandeling van eenige jaren / met groote moeyte de Vreede in Duytschland gesloten / na een dertighjarigen daer gevoerden Oorlogh; in welcke een ongelooflijcke veelheyd van Menschen door 't Swaerd sijn gesneuveld. Wy willen ons niet inlaten / om te verhalen wat hier over te Munster en Osnabrugh al te doen is geweest / als te wijdlopigh voor onse kortheyd. Alleenlijck sullen wy dit hier noch seggen.

Keyser Ferdinand

Vermits Keyser Ferdinand de III. sagh / dat het hem in deesen Oorlogh verr' buyten gissingh gingh: dat de Sweeden, na 't verlies van de Nordlinger Slagh / sigh niet alleen weer hersteld / maer noch grooter voortgangh gedaen / en byna geheel Duytschland tot verderf gebraght hadden / soo begonnen van sijne sijde den Vreede te soecken; doch men poogde met de Sweeden affonderlijck te handelen / en haer eenige genoegdoeningh aen te bieden: onder voordragh / datse sigh niet souden bemoeyen met d'aengelegenheyd der Duytsche Euangelische Standen.

foght met Sweeden affonderlijck Vreede te maken, buyten d'Euangelische Standen: doch sy wilden geensins daer van hooren: derhalven moest hy tot d'algemeene Vreede treeden.

Ernstlijck drongen op sulck een geheym afgescheyden Tractaet de Keyserlijke Ambassadeurs Graef Kurtz, Graef van Awerspergh, en Conrad van Lutzen; nevens Hertogh Henrick-Julius van Saxen-Lauwenburgh. Doch vermits de Sweeden hier van niet wilden hooren / moest eyndlijck de Keyser (wijl 't voortgaen in den Oorlogh hem te swaer en gevaerlijck viel) sigh inlaten tot d'algemeene Vreedehandel: waer by den Koningh van Deenemarken sig ten Mediateur aengaf / ja indrongh: maer soo veel partijdigheyd tegens de Sweedsche Kroon liet blijcken / datse eyndlijck met geweld hem hier van moesten afdrijven.

Deed daer in noyt een stap voorwaerts, dan als sijn Heyr geslagen, of 't gevaer groot was.

Geduerende de Vreedehandel wierden t'elckens nieuwe swarigheden ingeworpen. Soo haest de Keyser en de sijne eenigh voordeel hadden bekoomen / tradense weer aghterwaerts. Noyt deedense een stap voorwaerts / dan wanneer haer Heyr van de Sweeden een mercklijcke afbreuck had geleden / en verder gevaer haer dreyghde. Seven jaren langh wierden met de Præliminarien doorgebraght: eyndlijck 't Tractaet te Munster en Osnabrugh aengevangen. Deese twee Steeden waren genoemd / om te vermijden de twist / welcke tusschen Sweeden en Franckrijck had mogen ontstaen over de prætensie des Ranghs: oock / om dat de Sweeden met den Pauslijcken Nuncius; de Nuncius met de Sweeden niet te doen wilden hebben.

Waerom twee Steeden, Munster en Osnabrugh, tot de Vreedehandel waren genoemd.

Dus dan bevonden de Sweedsche, eenige Keyserse, en der meeste Euangelische Standen Gesanten sigh t'Osnabrugh; de Fransche, eenige Keyserse, Spaensche, Hollandsche, nevens die der meeste Roomschgesinde, en de Nuncius, te Munster. Ondertusschen was besprooken / dat 't Tractaet der beyde Plaetsen sou voor een gehouden werden: oock 't eene Deel voor en sonder 't andere niets sou besluyten. De Vreede echter wierd van al de Gevolmaghtighde te Munster geteeckend.

Vreedens-Artijckelen.

De voornaemste Artijckelen deeses Duytschen Vreede-besluyts sullen wy met weynige woorden na den korten inhoud aenteeckenen.

Eeuwige Vreede.

I. Daer sou sijn een Christlijcke, Universeele, eeuwige Vreede tusschen den Roomschen Keyser / 't Huys Oostenrijck, Koning van Spaenje, en al de Standen des Roomschen Rijcks aen d'eene; de Kroon Sweeden, en desselfs Geconfedereerde aen d'andere sijde.

Amnestia.

II. Weersijds een Amnestia; een eeuwige Vergeetenheyd van al 't gepasseerde.

 III. Ve-

Herstellingh van elck.

III. Yeder Stand des Roomschen Rijks; alle Inwooners / Geestlijck en Weereldlijck / souden ten vollen hersteld werden in Eere en Goederen.

Bayeren behoud de Keur.

IV. Aen Bayeren sou blijven de Keurvorstlijcke digniteit, d'Over-Paltz, en't Graefschap Cham, soo langh'er een Manlijcken Erfgenaem sou voorhanden sijn. Hier tegens staet dien Keurvorst af van de 13. Millioenen Gouds / welcke de Keyser hem schuldigh was / en van sijn' Aenspraeck op Over-Oostenrijck.

Carel-Lodewijck, oudste Soon van Keurvorst-Paltzgraef Frederick

Wat 't Paltzisch Huys betrof / Prins Carel-Lodewijck (Soon van Paltzgraef Frederick, geweesene Keurvorst en Koningh van Boheemen) sou / nevens de Keurvorstlijcke Digniteit, doch sonder Investituer, voor hem en sijn' Erven / Verwanten / en de gantsche Rudolphische Linie, weer bekoomen d'Onder-Paltz, met al de Gereghtigheden / gelijck de Paltzgraven deselve hadden beseeten voor de Boheemsche onrusten. Indien de Bayersche Wilhelmische Linie sonder Lyfs-erven te niet gingh / soo sou de Keur met d'Investituer, en alle Privilegien, nevens d'Over-Paltz, weer aen de Paltzgraven vallen.

tot hoe verr' toe hersteld.

D'Erf-verbroederingh tusschen de Huysen Heydelbergh en Nieuwburgh bleef in kraght. De Keyser sou verschaffen / dat des Paltzischen Keur-Princen Broederen binnen vier jaren souden aengeteld werden 400000. Rijckd. Alle Paltzische Bedienden (nu Ballingen) waren in deese Amnestia begreepen / en souden gelijck Reght als d'andere genieten.

Oock sijne Broederen,

Hier tegens souden Carel-Lodewijck en sijne Broederen afstaen van d'Over-Paltz, soo langh de Wilhelmische Linie duerde. De Keyser sou de noch levende Paltzische Weduw doen tellen 20000. Rijcksd.; en aen yeder van Prins Carel-Lodewijcks Susteren 10000., wanneerse souden trouwen.

Moeder, Susteren, en andere Verwanten.

Paltzgraef Lodewijck-Philips herstellen in al sijne Landen / gelijck hy die voor den Oorlogh had beseeten. Paltzgraef Frederick sou hebben Hornbach; de halve Tol te Witsbach, en weer bekoomen al de Gereghtigheden sijns Vaders. Paltzgraef Leopold-Lodewijck gerestitueert werden 't Graefschap Veldentz. Voorts / d'Euangelische Religie hersteld.

Herstellingh van

De twist tusschen de Bisschoppen van Bambergh en Wurtzburgh ter eener / de Marckgraven van Culmbach en Onoltzbach ter anderer syde sou in goedheyd bygeleght / of door een ordentlijck Proces binnen twee jaren uytgeweesen werden.

't Huys Wurtenbergh.

't Huys Wurtenbergh behouden de Heerlijckheden Winsbergh, Newstad en Meckmuhle; hersteld sijn in al de Kercklijcke Goederen / welcke 't selve had genooten.

Mompelgardsche Linie.

Oock de Mompelgardsche Linie weer krijgen alles watse in Elsas had gehad; te gelijck Clerval en Passant.

Baden-Durlach, Hertogh van Croy, Graven van Nas-

Marckgraef Frederick van Baden-Durlach werd hersteld in 't Baden-Durlachsche, gelijck Georgh Frederick 't selve had beseeten voor den Boheemschen Oorlogh: de Hertogh van Croy in de Goederen sijner Voorvaderen: de Graven van Nassauw-Saarbruck in hare Graefschappen en Heerlijckheden: 't Huys Hanauw in Bobenhuysen, Bisschofsheim, en Wilstad. Graef Johan Albrecht van Solms in 't vierde deel van Butzbach en vier Dorpen. 't Huys Hohen-Solms in al sijne Goederen.

sauw, Hanauw, Solms.

Diergelijcke Restitutien bequamen de Graven van Isenburgh, Waldeck, Falckenstein, Ottingen: 't Huys Hohenloh: de Graven van Leeuwenstein en Wertheim; 't Huys Erbach, Baron van Kevenhuller, en veel' andere.

Noch veel andere.

De Vergelijckingen / Handschriften en Instrumenten, de Steeden Spier, Weissenburgh, Landauw, Reutlingen, Heylbron, &c., met geweld afgedwongen / souden vernietighd sijn.

Alle Amptenaren, Geestlijck en Weereldlijck; Officieren, Soldaten, hersteld.

Kortlijck / alle Heeren / Amptenaren / Geestlijck en Weereldlijck; alle Officieren en Soldaten / d'een' of d'andere parthy gediend hebbende / van den laeghsten tot den hooghsten (geen Onderdanen of Vasallen des Keysers of van 't Huys Oostenrijck sijnde) werden ten vollen hersteld in alles / gelijckse 't voor den Oorlogh hadden beseeten. D'Erf-Onderderdanen en Vasallen souden wel genieten d'Amnestia voor hare Persoonen / Levens en Eere; soo datse in haer Vaderland verseeckerd moghten woonen; doch alleen souden gerestitueert werden de Goederen der geene / welcke waren ingetogen / na datse sigh tot de Kroon Franckrijck of Sweeden hadden gevoeghd; niet die te vooren waren geconfisqueerd.

Boheemen.

In Boheemen en de Keyserlijke Erflanden sou d'Augsburghsche Confessions-verwanten een evengelijck Reght als de Roomsch-Catholijcke weervaren.

Uytbedingh.

Van d'universeele restitutie bleven uytgeslooten sulcke Goederen / welke niet gerestitueert konden werden; als: Mobilien; 't geen door den Oorlogh verwoest was; 't geen was aengewend tot Kercken en andere Gebouwen.

Veelerley seer groote voordelen,

V. 't Passauwsch Verdragh / en de daer op gevolghde Religions-Vreede Anno 1555., bevestighd t'Aughsburgh Anno 1566., en daer na meermael / bleef onverbreeckelijck in sijne kraght en waerde. De Termijn, van waer af de restitutie sou gereeckend werden / sou sijn van den 1. Januarius Anno 1624. De Steeden Aughsburgh, Dunckelspuhl, Biberach, Ravensburgh, souden behouden hare Gereghtigheden en Religions-oeffeningh, gelijck die doemaels geweest waren.

welcke die van d'Euangelische Religie

In Raeds-plaetsen en alle Ampten souden even-tallige persoonen van beyde de Religien werden gesteld. Elck sou sijne Kercken en Schoolen voorstaen / sonder 't andere deel t'onderdrucken. In saecken / de Religie betreffende / souden de meeste Stemmen niet gelden; maer gevolghd werden 't Verdragh van Anno 1589. en 1591. Alle Geestlijcke Goederen souden hersteld werden aen de geene / welckese Anno 1624. besaten.

by dit Munstersch Vreede-besluyt

Doch soo een Roomsch-Catholijck Bisschop of Prælaet; oock eenen soodanigen van d'Aughsburghsche Confessie, sijne Religie moght veranderen / soo sou hy daer door verliesen sijn reght tot 't Bisdom / of de Prælatuer, en moeten wijcken den geenen / die de Capitularen souden verkiesen. Aen den Keyser bleef

DUYTSLAND.

bleef 't Reght/ daer hy 't had/ van de Bisschoppen te præsenteeren. Doch als een Bisschop van d'Euangelische overleed / sou eenen van deselve Religie gepræsenteert en gesurrogeert werden. De Pauslijcke Confirmatie, en wat daer aen vast is/ sou de Bisschoppen der Aughsburghsche Confessie niet aengaen. Alle Bisdommen/ Stighten/ Collegien, Commandeuryen, Kercken/ Schoolen/ Godshuysen/ of andere Geestlijcke Goederen/ souden de Vorsten en Standen des Rijcks / 't sy Catholisch of Euangelisch, weer ingeruymd werden aen diese den 1. Januarius 1624. hadden beseeten; en 't eene deel 't andere daer in niet mogen turbeeren. De Vrye Adel moght de Religions-Vreede vrylijck gebruycken/ soo verr' haer Gebied sigh uytstreckt. Alle vrye Rijcks-steeden werden hersteld in Politie en Religie in den staet van Anno 1624. D'Augsburghsche Confessions-verwanten en Onderdanen/ de Catholische onmiddelbare Standen onderworpen/ souden in alles vrye Religions-oeffeningh genieten/ gelijck 't Anno 1624. was geweest; onaengesien alle Accoorden. Die Anno 1624. de vrye Religions-exercitie niet hadden / en onder Roomsch-Catholijcke Overheden woonen / souden haren Godsdienst onverhinderd mogen oeffenen in hare Huysen: oock anderweegen opentlijck ter Kerck gaen. 't Selve voordeel souden genieten de Roomsch-Catholijcke Onderdanen onder Euangelische Overheden. Die van d'eene Religie tot d'andere trad / sou deselve Vryheden hebben. De Silesische Vorsten van d'Aughsburghsche Confessie, namentlijck/ de Hertogen van Brieg, Lignitz, Munsterbergh en Oels, oock de Stad Breslauw, blijven by haer' oude Privilegien en vrye Religions-oeffeningh, gelijckse die voor den Oorlogh hadden. Doch de Graven/ Vryheeren/ Edele en Onderdanen in 't overige van Silesien en Neder-Oostenrijck, d'Aughsburghsche Confessie toegedaen/ vergunde de Keyser / hare Godsdienstige oeffeningen in de Nabuerschap te mogen plegen met alle seeckerheyd. Oock wou sijne Majesteyt d'Euangelische in Silesien vergunnen/ drie Kercken te mogen bouwen; te Schweidnitz, te Jaur, en te Glogauw; doch buyten de Stads-mueren. Veel' andere groote Voordelen bequamen d'Onroomsche by deesen Vreede / voor hare Persoonen/ Ampten/ Religie, besittingh van Geestlijcke Goederen/ &c. / welcke wy/ kortheyds halven / niet konnen aenteeckenen.

hebben bekoomen: soo ten opsight van hare persoonen en Privilegien, als Religions-oeffeningh; besittingh van, en herstellingh in de Geestlijke Goederen, &c.

Switserland.

VI. De Stad Basel en Switserland souden hare vryheyd genieten / en op geenerley wijs de Rijcks-Gerighten onderworpen sijn.

Gereformeerde souden deselve Voorreghten genieten als de Luthersche.

VII. Alle Gereghtigheden / welcke d'Aughsburghsche Confessions-verwanten besaten / uyt kraght der Rijcks-Capitulatien, de Religions-Vreede, en door Accoorden, souden die van de Gereformeerde Religie desgelijcks genieten. Vermits nu de Protesteerende (Luthersche en Gereformeerde) in 't stuck harer Religie noch niet vergeleecken waren/ soo wierd deese bepalingh gemaeckt. Wanneer sig een Vorst/ Heer/ of Patroon, na deesen van sijne Religie tot d'andere begaf; of door Erf-reght of onderhandelingh andere Landen bequam / welcker Onderdanen niet van sijne Religie waren/ soo sou hy wel Hof-predikers van sijne nieuwe / of oude/ Religie in sijne Residentie hebben; doch sonder præjuditie of beswaernis sijner Onderdanen; hem niet toegelaten sijn/ d'openbare oeffeningh van Godsdienst te veranderen / of te reformeeren. Maer soo eenige Gemeente hares Heeren Religie aennam / en op hare kosten de Religions-oeffeningh wou onderhouden/ soo sou sulcks haer niet werden geweygerd. Echter de Consistorien, Visitatien, Academien en Schoolen / souden met geen andere persoonen mogen voorsien werden / als die d'openbare Religie des Lands waren toegedaen. Boven deese drie Godsdiensten souden geen andere in 't Rijck geduld mogen sijn.

Weersijdsche Inbindingh, in geval van Religions-veranderingh des Vorsts, of soo hem Landen van een andere Religie ten Erf toevielen.

Privilegien.

VIII. Alle Keurvorsten / Vorsten en Standen blijven by haer' oude Regalien, Privilegien, Vryheden/ &c.

Tollen.

IX. Alle nieuwe Tollen / geduerende den Oorlogh aengesteld / souden werden afgeschaft.

Wat voor Landen, Aerts-bisdommen, Bisdommen, Heerlijckheden, Steeden, &c. De Kroon Sweeden van de Keyser en 't Rijck in Duytschland.

X. De Keyserlijcke Majesteyt geeft/ met bewilligingh der Keurvorsten / Vorsten en Standen des Rijcks / insonderheyd der geïnteresseerde, aen de Kroon Sweeden tot Satisfactie voor de veroverde Plaetsen / de volgende Landen en Heerlijckheden / in een eeuwigh/ onmiddelbaer Erf-leen des Roomschen Rijcks: gantsch Voor-Pomeren met 't Eyland Rugen. In Aghter-Pomeren Stettin, Gartz, Dam, Golnauw, en 't Eyland Wollin: te gelijck d'Oder-stroom, met 't Frisch Haf, en de Havenen / Pein, Schwinne, en Divenauw, tot aen d'Oost-Zee; met al de Vryheden / Reghten / Gereghtigheden in 't Geestlijck en Weereldlijck / ten eeuwigen dagen. De Collatien der Prælatueren en Præbenden, welcke de Hertogen in Voor-Pomeren aen 't Caminsche Capittel gehad hadden / koomen aen de Kroon Sweeden: die de Præbenden, na de dood der tegenwoordige Capitulairen, moght intrecken. Maer de Gereghtigheden / welcke de Hertogen hadden in Aghter-Pomeren, nevens 't gantsche Bisdom Camin, blijven den Keurvorst van Brandenburgh. Soo wel 't Koninghlijck Sweedsch, als 't Brandenburghsch Huys souden sonder onderscheyd gebruycken de Titel van Hertogh van Pomeren; doch de Brandenburger sonder 't Vorstendom Rugen. Indien Brandenburgh sonder Manlijke Erfgenamen overleed / soo sou oock Aghter-Pomeren met al de Gereghtigheden aen de Kroon Sweeden t'huys vallen. Die oock in eeuwigh Erf-leen wierd overgegeven de Stad en Haven Wismar, met d'Ampten Pol en Newen-Kloster, nevens al de Gereghtigheden / gelijck de Hertogh van Mekelenburgh deselve had gehad; doch sonder nadeel van de Privilegien der Stad Wismar. Voorts gaf de Keys. Maj. aen de Kroon Sweeden

DUYTSLAND.

over 't Aerts-bisdom Breemen, en 't Bisdom Verden, nevens Stad en Ampt Wilszhusen, met al de Gereghtigheden/ welcke de voorige Bisschoppen hadden beseeten/ in een eeuwigh Erf-leen/ onder de Titel eens Hertoghdoms; waer aen de Capitulairen en andere Geestlijcke geen aenspraeck meer hadden; doch sonder nadeel van de Privilegien der Stad Breemen. Wegens deese Landen en Leenen nam de Keyser de Kon. Maj. van Sweeden en hare Successeurs aen tot een onmiddelbare Stand des Rijcks/ met Stem en Sittingh op alle Kreytz en Rijcksdagen/ onder de Titel van Hertogh van Breemen, Verden, Pomeren, Vorst in Rugen, Heer tot Wismar. De Sittingh sou sijn de vijfde Plaets/ op de Banck der Weereldlijcke Vorsten: oock bekleeden de plaets/ welcke de Hertogen van Pomeren en Bisschoppen van Breemen hadden beslagen. Sijne Keys. Maj. gaf de Kon. Maj. van Sweeden in al deese Leenen 't Privilegium de non Appellando (waer door geenen Onderdaen der Kroon Sweeden aen den Keyser sou mogen appelleeren). Boven dien moght Sweeden een Universiteit aenstellen waer 't en wanneer 't deese Maj. behaeghde: Collen en Licenten aen de Pomersche en Meckelenburghsche Zeehavenen invoeren. De Keyser sou de Kroon Sweeden by 't gerust besit deeser Landen beschermen. Welcke Kroon d'Onderdanen hare Privilegien op nieuws sou confirmeeren. De vrye Religions-oeffeningh volgens d'Aughsburghsche Confessie sou haer vergund sijn. Hier tegens souden de Koningen van Sweeden deese Landen erkennen voor Keyserlijcke en Rijcks-Leenen/ den Leen-Eed doen/ &c.

in eeuwig Erf-leen wierden overgegeven tot Satisfactie.

Waer by 't Aerts-bisdom Breemen en 't Bisdom Verden tot Weereldlijcke Hertoghdommen wierden gemaeckt; en Sweeden ingeruymd.

XI. Wijl Keurvorst Frederick-Willem van Brandenburgh, om 't Vreedewerck te bevoorderen/ had afstand gedaen van Voor-Pomeren en Rugen, soo sou hy daer voor tot een Æquivalent voor hem/ syne Manlijcke Erfgenamen en Verwanten/ van de Keyser/ met consent der Standen/ ontfangen/ en ten eeuwigen dagen in Erf-leen behouden 't Bisdom Halberstad, met al de Gereghtigheden in 't Geestlijck en Weereldlijck. Hem sou werden ingeruymd 't geen Aerts-hertog Leopold-Willem in 't Graefschap Hohenstein had beseeten. Hebben en behouden 't Bisdom Minden, met al de Gereghtigheden/ gelijck 't Halberstadsche. Desgelijcks 't Bisdom Camin; d'Espectans aen 't Aerts-Stight Maeghdenburgh, wanneer 't selve door versterf of anderssins sou open vallen: doch d'Ampten Querfurt, Juterbock, Dam en Bock, aen Keur-Saxen blijven: waer tegens Keur-Brandenburgh 't Ampt Egelen sou hebben. De gedaghte Bisdommen werden veranderd in Hertoghdommen: soo dat Keur-Brandenburgh, en sijne Nakoomelingen/ souden voeren de Titel: Hertogh van Maeghdenburgh, Vorst van Halberstad en Minden. De Kroon Sweeden sou deesen Keurvorst restitueeren Aghter-Pomeren met de daer toe behoorende Gereghtigheden: Colbergh met 't Bisdom Camin. Alle Commandeuryen, behoorende d'Orden der Johanniten, geleegen buyten 't Pomersche Deel/ werden aen Sweeden afgestaen.

Wat Keur-Brandenburgh bequam.

't Aerts-bisdom Maeghdenburgh; de Bisdommen Halberstad en Minden, tot Weereldlijcke Hertoghdommen en Vorstendommen gemaeckt; en hem gegeven.

XII. Wyl Hertogh Adolph-Frederick van Meeckelenburgh-Schwerin aen de Kroon Sweeden afstond de Stad Wismar, soo bequam hy daer voor in eeuwigh Erf-leen de Bisdommen Schwerin en Ratzeburgh, met al de Gereghtigheden/ en d'Inkoomsten der Canonicken, na der selver dood. Hertogh Gustaef Adolph van Mekelenburgh-Gustrouw kreegh oock vergoedingh voor 't afstaen van sijn' aenspraeck op Ratzeburgh. De Johanniter Orden sou aen deese beyde cedeeren de Commandeuryen Mirouw en Nemerouw: de Keyser haer confirmeeren den Col op d'Elve.

Wat de Hertogen van Mekelenburgh-Schwerin en Mekelenburgh-Gustrouw bequamen.

XIII. Wijl 't Huys Brunswijck en Lunenburgh, tot bevoorderingh der gemeene Vrede/ de Prætensien op de Stighten Maeghdenburgh, Breemen, Halberstad en Ratzeburgh had laten vallen/ soo was sijne Keys. Maj. te vreeden/ dat dit Huys/ en de Roomsch-Catholijcke 't Bisdom Osnabrugh beurt om beurt souden besitten en bestieren; deeser wys: Wyl Gustaef Gustaefsz., Graef van Waseburgh, afstond van 't Bisdom Osnabrugh, soo sou Bisschop Frantz-Willem binnen vier jaren te Hamburgh hem doen betalen 80000. Rijcksd. 't Stight Osnabrugh sou aen Bisschop Frantz Willem ten vollen werden gerestitueert. De Religions-stand/ soo in de Stad als op 't Land/ sou blijven in den staet/ soo als die geweest was Anno 1624. Na 't afsterven van Frantz Willem sou in 't Osnabrughsche Bisdom succedeeren Hertogh Ernst-Augustus van Brunswijck en Lunenburgh; of/ indien hy dan niet in 't leven moght sijn/ eenen anderen uyt de Nakoomelingen van Hertogh Georgh van Brunswijck. Na deesens dood sou 't Bisdom weer aen een Roomsch-Catholijck koomen; en soo voortaen/ beurt om beurt. Indien de Stam van Hertogh Georgh verdorde/ soo sou 't Reght aen dit Bisdom vallen op de Nakoomelingen van Hertogh Augustus. Wanneer de regeeringh des Bisdoms quam aen een Euangelisch Vorst/ soo sou echter d'Aerts-bisschop van Keulen de Censure over de Roomsch-Catholijcke hebben; niet over die van d'Aughsburghsche Confessie. Boven dit sou 't Huys Brunswijck en Lunenburgh als Leen besitten 't Klooster Walckenried en Schawen: aen 't selve gerestitueerd werden 't Klooster Groningen. Des Hertoghs Augusti twee Soonen/ Antonius Ulrick, en Ferdinand Albert, souden bekoomen twee Prælatueren in 't Bisdom Straetsburgh. Eenige harer Schulden/ al vry veel/ wierden te niet gedaen. Hier tegens stondense af van haer aenspraeck op Maeghdenburgh, Breemen, Halberstad en Ratzeburgh.

Wat 't Huys Brunswijck en Lunenburgh kreegh.

't Bisdom Osnabrugh sal komen, beurt om beurt, aen een Roomsch-Catholijck Bisschop, en aen een Euangelisch Vorst uyt 't Huys Brunswijk-Lunenburgh.

Andere voordelen voor dit Huys.

XIV. Kaeckt Marckgraef Christiaen Willem; dien/ voor de 12000. Rijcksd./ welcke hy jaerlijcks uyt 't Stight Maegdenburgh trock/ 't Klooster en Ampt Zin en Loburgh voor sijn gantsche leven bequam.

Wat Markgraef Christiaen-Willem.

DUYTS-LAND.

quam. Dan noch 30000. Ryckxdalers eens.

Wat Hessen-Cassel: welcke Vorstlijke Weduw voor haer Huys groote voordelen bekoomd.

XV. 't Huys Hessen-Cassel, desselven Vorsten / de Weduw / haren Soon Willem, haer' Erfgenamen / Beampte / Onderdanen / Soldaten / &c. / souden ten vollen genieten d'algemeene Amnestia, nevens al de Beneficien deeser Religions-Vreede. 't Huys Hessen-Cassel hebben en behouden d'Abdy Hirschfeld, en de Prooftdy Gellingen, met al de Gereghtigheden: d'Ampten Schaumburgh, Buckenburgh, Saxenhagen, en Stadhagen. Boven dien / voor d'inruymingh eeniger Plaetsen / onder den Oorlogh veroverd in 't Mentzische, Keulsche, Paderbornsche en Fuldische, betaeld werden binnen 9. maenden 600000. Rijcksd. Tot de betaling toe sou de Vorstlijcke Weduw in handen houden Neus, Coesveld, en Nieuwenhuysen. 't Verdragh / korts te vooren opgereght tusschen de Hessische Huysen Cassel en Darmstad, wierd geratificeerd, en dit Vreede-besluyt ingelijfd.

Vastheyd deeser eeuwige Vreede, en gesteld tot een eeuwige Wet des Rijcks.

Dit alles / en noch veel meer / 't welck wy / kortheyds halven / hebben moeten voorby gaen / wierd verklaerd voor een eeuwige Wet des Rijcks; welcke sou ingelijfd werden de Rijcks-Afscheyden en Keyserlijcke Capitulatien: oock onverbreeklijck werden onderhouden / gelijck de Fundamenteele Rijcks-Constitutien; soo wel van Geestlijcke als Weereldlijcke. Waer tegens geene Reghten / Geestlijcke of Weereldlijcke Privilegien, veel min 't Edict van Anno 1629. of de Prager-Vreede, yets souden moogen gelden / voortgebraght / of gehoord werden.

By deese Vreede wierden de Roomsch-Catholijke Geestlijke dapper de Veederen uytge-pluckt.

Waerlijck / de Roomsch-Catholijcke wierden by dit Vreede-besluyt dapper de Veederen uytgepluckt. Soo veel Aerts-en andere Bisdommen veranderd in Hertoghdommen en Vorstendommen / ten eeuwigen eygendom der Onroomsche: soo veele Geestlijcke Goederen haer ontrocken / &c. / kon niet anders / als haer een Doorn in d'oogen sijn. Doch de nood dwongh haer / dus veel af te staen / om niet noch meer te verliesen. Seecker voornaem Roomsch-gesind Heer liet hooren: Wy hebben nu driemael met de Ketters de Geestlijcke Goederen gedeeld. Moeten wy 't noch eenmael doen, soo sal'er voor ons weynigh overblijven.

Frankrijk krijghd al mee een goede Koeck uyt de Pan; en een vaste voet in 't Duytsche Rijck.

Franckrijck kreegh al mee een goede koeck uyt de pan. Op dat de Vreede en Vriendschap tusschen sijne Keys. Maj. en den Alderchristlijckste Koningh / ten besten van 't Gemeen / dies te vaster ware / soo wierd / met gesamentlijcke toestemmingh der Keurvorsten / Vorsten en Standen des H. Roomschen Rijcks / vergeleecken: I. Dat de drie Bisdommen en Steeden Metz, Tul, en Verdun van doe af 't Roomsche Rijck afgaen / en 't Fransche eeuwigh ingelijfd sijn souden. Hier tegens sou Vorst François van Lotharingen weer ingeset werden in 't Bisdom Verdun. II. Werd afgestaen alle Aenspraek / welcke 't Roomsche Rijck prætendeerde op Pinarolo, of Pignerol. III. De Keyser en 't Huys Oostenrijck geeft Franckrijck over de Vestingh Brisack; Over en Onder-Elsas, Suntgauw; de Landvooghdy over de thien Steeden in Elsas, met al de Reghten en Gereghtigheden; onder bedingh / dat de Roomsch-Catholijcke Religie in 't gemelde Land sal in aght werden genoomen. IV. Over de Vestingh Philipsburgh wierd de Fransche Koningh en sijn Erfgenamen alleen ten Beschermheer aengenoomen. V. Van Basel tot Philipsburgh souden geene Vestingen aen den Rhijn werden gedooghd.

Wat hem wierd overgegeven, en ingeruymd.

Hier tegens sou Franckrijck 't Huys Oostenrijck weer inruymen; en met name aen Aerts-Hertogh Leopold, de vier Waldsteeden; 't Graefschap Hawenstein, 't Schwarts-wald; Over en Neder-Brisgauw; geheel Orthnauw, met d'ingeleegene Rijcks-Steeden. Oock sou Franckrijck, in plaets van Satisfactie voor d'overgegevene Landschappen / den gedagten Aerts-Hertogh opbrengen 3. Millioenen Tournoysen.

Savoyen en Mantua, wegens Montferrat.

Op dat tusschen de Hertogen van Savoyen en Mantua alle twist / wegens Montferrat, wierd wegh-genoomen / soo sou 't Accoord van Anno 1631. stand grijpen; en de Koningh van Franckrijck, in naem des Hertoghs van Savoyen, den Hertogh van Mantua geven 494000. goudene Floreenen.

Geld aen Sweeden.

Tot d'afdanckingh der Sweedsche Militie souden de seven Kreytsen (de Keur-Rhijnsche, Over-Saxische, Franckische, Swabische, Over-Rhijnsche, Westphaelsche, en Neder-Saxische) aen de Kroon Sweeden betalen 5. Millioenen Ryckxd. in drie Termijnen. De Keysersche Soldaten souden uyt den Oostenrijckschen, de Bayersche uyt den Bayerschen Kreytz werden betaeld.

't Aghtste Keurvorstendom opgereght.

Hier staet te weeten / dat de Kroon Sweeden geensins tot Vreede wou treeden / voor dat Paltzgraef Carel-Lodewijck (oudste Soon van Keurvorst Frederick, geweesene Koningh van Boheemen) ten minsten ten deelen sou hersteld sijn in sijne Vaderlijcke Landen; oock in de Keurvorstlijcke Waerdigheyd. Waer door de Keyser wierd genoodsaeckt / 't Aghtste Keurvorstendom op te reghten. Doch hoe veel Paltzgraef Carel hier by noch verloor / hebben wy aengeweesen in 't voorige III. Boeck onder de Boheemsche Geschiedenissen.

Had Sweeden noch een korte tijd d'Oorlog voortgeset, deese Kroon had veellight noch grooter voordelen bekomen.

Of schoon Sweeden seer groote voordelen by deesen Vreede voor sigh verkreegh / soo meenden echter veele / dat Koningin Christina hier in te voorbarigh had gegaen: datse noch al vry meer by een korte voortsettingh des Oorloghs had konnen bekoomen. Veelligt kon 't waer geweest sijn; wijl de Sweedsche alreeds over de 100. Steeden soo in d'Erflanden als d'andere Deelen des Duytschen Rijcks besaten: van de Balthische Zee af tot aen de Boodensee toe Contributien konden inhalen. Boven dien was 't Sweedsche Heyr sterck meer als 60000. oude / wel-geoeffende / uytgeleesene Soldaten / onder de dapperste Generaels en Officieren. Binnen een jaer tijds haddense den Oorlogh aen geene syde des Donauws, en alsoo den Keyser reght in 't Hert konnen plaetsen. Doch

DUYTSLAND.

Wat Koninginn *Christina* tot den Vreede bewoogh.

Christina had oock redenen / om met dit veele sigh te laten vergenoegen; in aenmercking / dat 't Krijghs-geluck veranderlyck; Holland met Spaenje tot Vreede getreeden; Franckrijck vol inwendige onrusten was; waer door de gantsche Oorloghs-last op Sweeden alleen sou gevallen hebben. Een' ongeluckige Neerlaegh had alles konnen verderven / &c. Dan noch was'er yet anders; waer van hier na breeder.

Onaengesien de beslootene Vreede blijft *Duytschland* noch al met de Krijghsvolckeren belast.

De Vreede was dan nu geslooten / onderteeckend / geratificeerd: evenwel Duytschland hier door van 't schaedlijck Krijgsvolck noch niet verlost. De Sweedsche Generalissimus Carel Gustaef arghwaende / en veellight met reden / dat / indien 't Sweedsche Heyr wierd afgedanckt / of uyt 't Land gevoerd / de voldoeningh der meeste bedongene Artijckelen, ten goede der Euangelische, wel moght aghterblijven. Wou derhalven tot geen afdanckingh koomen / voor dat de voornaemste Vreedens-Condition souden uytgevoerd sijn. Dit veroorsaeckte / dat de Krijghsvolckeren in seeckere Quartieren wierden verdeeld. De Keyserische wierd aengeweesen Boheemen, Moravien, Silesien, Stiermarck, Karndten, Over- en Neder-Oostenrijck. De Keur-Bayersche d'Over-Paltz. De Sweedsche de Seven Rijcks-Kreytzen / hier boven genoemd. De Fransche onder Turenne hadden haer Hoofd-Quartier te Tubingen. D'andere Regimenten te paerd bevonden sigh in 't Wurtenberghsche, in 't Graefschap Zolleren; aen de Necker, 't Swartwoud, Over-Donauw-stroom, &c. 't Voetvolck in Reutlingen, Pfortzheim, Wimpffen, 't Bisdom Mentz, 't Graefschap Hanauw, &c. Dus hadden de Duytschers noch al veel te lijden. Onder 't Vereenighde Fransche Heyr ontstond een schandlijke en schaedlijcke Tweedraght; doch wy konnen van alles niet handelen.

VVat de reden hier van was; en waer de Soldaten *geinquartiert* lagen.

Spaensjaerden willen *Franckenthal* niet verlaten.

Wegens dit blijven der Sweeden in 't Duytsche Rijck moest te Neurenbergh een bysondere Onderhandelingh werden aengesteld. Jaer en dagh liep het noch aen / eermen met d'Executie des Tractaets kon klaer werden. Insonderheyd was'er groot spel / wegens de Vestingh Franckenthal, wijl de Spaensche deselve aen Keur-Paltz niet wilden inruymen.

De herstellingh der *Onroomsche* in de haer afgenoomene Kerken en Geestlijke Goederen gaet oock niet gemacklijck toe.

Met d'inruymingh der Kercken en Geestlijcke Goederen / d'Onroomsche tsederd Anno 1624. afgenoomen / gingh 't oock soo gemacklijck niet toe. De Roomsch-Geestlijke wilden'er veelerweegen niet uyt. De Raed te Spier deed de Prioren en Conventualen in 't Prediker en Augustijner-Klooster aenseggen / datse moesten oppacken. Sy wilden niet; maer slooten de Kercken en Kloosteren: derhalven Raed en Burgery sigh gewapenderhand meester daer van moesten maecken. Te Keyserslauteren deeden de Monicken eens Kloosters sulck een tegenstand / dat tusschen haer en de Burgers een groote stryd ontstond; eenen der Kloosterlieden dood bleef. Paltzgraef Philips-Lodewijck droegh den Raed der Stad Franckfurt op de herstellingh der Kerck te Croonenburgh. Deese sond eenige voorname persoonen derwaerts; welcke op Maendagh den 26. Januarius Anno 1649. (1650.) de Paters voor haer deeden roepen; doch sy verscheenen niet. Eyndlijck quam eenen uyt de haere / seggende: Datse bevel hadden, niet te wijcken, maer de Kerck en 't Predikants-huys in te houden. Tegens alle vermaningen blevense hardneckigh. Wierden gestijfd door sommige Geestlijcke te Mentz. Ten laetsten echter / siende dat de saeck hooger wou loopen / hietense de Sleutelen in de Kerk aen de Muer hangen; seggende: Wilden de Heeren die gaen halen, sy moesten 't laten geschieden. Doe de Capucijnen, nevens andere Roomsch-Geestlijcke / te Hildesheim wierden wegh gesonden / riepen de Roomsch-Catholijcke Burgers oproerighlijck: 't Sou noch een wonderlijcken handel, een seldsaem eeten geven. Die haer nu dus uytvoerden, souden haer weer moeten inleyden, &c. Anderweegen gingh 't noch grover; selfs met eenige Euangelische om 't leven te brengen. In de Kerck t'Eger maeckten 't de Jesuiten en Roomsch-gesinde soodanigh met d'Onroomsche, dat de Sweedsche (welcke doe noch meer dan 50. Plaetsen in 't Rijck besaten) sulcks seer hoogh opnamen; en niet weynige in vrees stonden / dat d'Oorlogh op nieuws / en feller als te vooren / weer in Duytschland ontsteecken moght.

DUYTSLAND.

Voorbeelden te *Spier, Keyserslauteren*, en *Croonenburgh*. 1649. 1650.

Te *Hildesheim*.

T'*Eger*, waer door den Oorlogh wel weer op nieuws kon aengegaen hebben.

Landdagh in *Hongaryen*. 1649.

Ondertusschen wierd in Hongaryen een Land-dagh gehouden; op welcken d'Aerts-bisschop en Geestlijcke veele dingen voortbraghten / om d'Euangelische en Gereformeerde hinderlijck te sijn. Doch Keyser Ferdinand verklaerde sigh / geene harer inbrengingen te willen aenneemen; maer begeerde / dat in 't Koninghrijck Eendraght en de Religions-Vreede sou gehouden werden. Beval oock den Palatijn, Graef Palti, de Vergaderingh dit voor te dragen. Getrouwlijck deed hy 't. Ontrouwlijck handelde d'Aerts-bisschop. Hy / wat later in de Byeenkoomst verschijnende / en gehoord hebbende des Palatijns voordragh / seyde: Hy quam soo terstond van sijne Maj., die een reght contrarie Bevel had gegeven; protesteerde derhalven tegens 't voorige. Palti wierd hier over verbaesd; en verwonderde sigh / dat de Keyser sijn Besluyt soo haest sou veranderd hebben. Wist niet / wat hy doen / of met de Standen beraedslaen sou. Vaerdighde drie Heeren af / een van de Roomsch-Catholijcke, een van de Gereformeerde, een van de Luthersche Religie, na den Graef van Trautmansdorf, om sijne Maj. hier over te vragen. Die tot antwoord gaf: D'Aerts-bisschop had hem niet een eenigh woord van deese saeck gesproocken; hy tegens den selven niet. Bleef by sijn besluyt. Wou vreede in 't Koninghrijck Hongaryen hebben. Dit bescheyd wierd in de Vergaderingh gebraght. Doe stond d'Aerts-bisschop stom. Doch de Palatijn wierd soo toornigh / dat hy tot hem seyde: Wie maeckt u soo stout, om soo wreveligh-lightvaerdigh onsen

Keyserlijk Besluyt tot Eendraght en *Religions-Vreede* in 't Koninghrijck.

Schendlijcke ontrouw en leugen des Aerts-bischops, seggende aen de Standen, een Keyserlijck tegenbevel te hebben.

Sijne valschheyd ontdeckt, en hy dapper geheekeld.

DUYTS-LAND.

onsen Koningh te beliegen; de gesamentlijke Standen, en in haer 't gantsche Land, sulcke openbare selfs-verdightte leugenen wijs te maken; vreede en eenigheyd te verstooren? Indien gy een Weereldlijck persoon waert, 'k sou u wat anders leeren, &c.

Keyser *Ferdinand* moet de *Jesuiten*, in hare lasteringen tegens den *Duytsche* Vreede, intoomen. *1650.*

Soo groof maeckten 't de Geestlijcke/ insonderheyd de Jesuiten, met geduerigh seer lasterlijck tegens 't Duytsche Vreedens-besluyt uyt te varen; door ontwettigh uyt te roepen/ dat Keyser Ferdinand in Junius Anno 1650. een bevel moest laten uytgaen aen alle Keurvorsten/ Vorsten/ Geestlijcke en Weereldlijcke Prælaten, Graven/ Vryheeren/ Heeren/ &c./ datse geenssins in haer Gebied souden gedogen 't uytgeven van Schriften/ 't doen van Predicatien/ spreken en disputeeren tegens 't Besluyt der Duytsche Vreede/ op seeckere hooge Straffen.

Spaenje wil *Franckenthal* noch niet inruymen.

Onaengesien de geslootene Vreede / en schoon de Voorwaerden alreeds meerendeel voldaen waren/ soo kon echter Duytschland noch niet tot rust koomen. De volle uytvoeringh der Conditien bleef noch aghter/ door de vertragingh van de herstellingh der Stad Franckenthal in handen van Keur-Paltz, en andere daer aen klevende dingen. Daer-en-boven soghten de Lotharinghsche en Turennische Krijghsvolckeren hare Winter-Quartieren op den Ryckshodem te neemen; gelijckse dan oock al ten deelen in den Over-Rhijnschen Kreytzen nabuerige Landen waren ingebroocken. Dit veroorsaeckte in Elsas; hier en gintsch aen den Rhijn en Moesel, groote breeg/ veel ongelegenheyd; ja 't quam daer toe/ dat Franckfurt een Defensions-werck aenstelde; insonderheyd/ wijl de Spaensche en Lotharinghsche Guarnisoenen in Franckenthal, Landstoel en Valckenstein, door gedurige Strooperyen seer veel schade deeden; 't Land daer rondom seer wijd onder Contributie setteden/ en onlijdlijcke moedwillen pleeghden.

Lotharingsche houden quaed huys op den Rijksbodem; en dus *Duytschland* noch niet in rust.

Paltz-Nieuwburgh had in 't Land van Gulick den Hertogh van Lotharingen 't Winter-Quartier afgeslagen. Maer in 't Stight Luyck namen de Lotharinghsche met geweld Herbergh/ sonder voorweeten des Bisschops; sigh leggende tusschen Namen en Huy. Onuytspreecklijcke wreedheden pleeghdense tegens d'arme Boeren. Eenige hingense by de Beenen in de Schoorsteenen op/ en lietense dus door den roock versticken. Andere bondense handen en voeten t'samen: lieten haer dan van de hooghste Bergen afrollen. Wederom andere hieuwense de handen af. De Fransche uyt Diedenhoven stroopten desgelijcks in 't Keulsche met vreeslijcke baldadigheden. Ondertusschen kreegen beyde de Fransche en Lotharinghsche somtijds van de geterghde Boeren slagen: welcke laetste over den Rhijn gingen; voorts over de Moesel, verlangende na Elsas. Tegens haer aenkoomst begaf 't gantsche Land sigh in de Wapenen; selfs oock d'Eed-genooten.

Neemen met geweld Herbergh in 't Land van *Luyck*.

Grouwelbedrijven aen de Boeren.

Gaen over den *Rhijn* en *Moesel*.

Harde vervolgingh der *Onroomsche* door *Paltz-Nieuwburg* in *Gulick* en *Bergh*, tegens 't *Accoorden* met *Brandenburgh*.

Ædert een wijl tijds had Paltz-Nieuwburgh in de Landen Gulick en Bergh een sware vervolgingh tegens d'Onroomsche aengesteld; niet alleen/ op sware Straffen/ d'openbare / maer oock de heymlijcke oeffeningh der Euangelische Religie verbooden. De Predikanten wierden verjaegd / de Predick-plaetsen geslooten; groote geldboeten geset op 't Kinderdopen/ Trouwen/ Predicatien hooren van Onroomsche Predikanten; ja op 't leesen der H. Schrift. Leeraers en Toehoorers wierden in vuyle Gevanckenissen geworpen; waer in alreeds eenige Predikers waren overleeden. Kortlijck/ men handelde seer wreed tegens d'Euange-

angelische en Gereformeerde. De Voorbeelden daer van kannen vinden in 't kort Bericht des Keurvorsts van Brandenburgh, uytgegeven in plaets van een Manifest, en geteeckend te Cleef den 13. Junius Anno 1651.

Om welcker en meer anderer oorsaecken wil dien Keurvorst hem den Oorlogh aenkondighd.

Deese en meer andere handelingen des Nieuwburgers waren den gedaghten Keurvorst soodanigh tegens de borst / als regelreght loopende tegens d'opgereghtte Accoorden, dat hy volck deed werven / en Guarnisoenen na Marck-Brandenburgh sond / sonder dat yemand wist / waer 't op aengesien was. Doch stracks daer na gaf hy 't gemelde Kort Bericht uyt; en had even te vooren Paltz-Nieuwburgh den Oorlogh doen aenkondigen.

Eersten aenslagh op *Angermont* misluckt.

Den 6. Junius trocken 4300. Keur-Brandenburghsche onder Generael Sparr onvoorsiens aen op Angermont, een Ampt en sterck Kasteel in 't Vorstendom Bergh; meenende deese Plaets t'overrompelen; doch 't misluckte. Tegens 't Bericht van Keur-Brandenburgh gaf Paltz-Nieuwburgh een Tegenbericht uyt. Soght van Keulen bystand; doch kon hier niets verwerven.

Brandenburghs Bericht: *Nieuwburghs* Tegenberigt.

Deesen onvoorsienen Krygh veroorsaeckte groote schrick aen 't Nieuwburghsch Hof / en door 't geheele Land. Ondertusschen begonden de Brandenburghsche en Nieuwburghsche Troupen in 't Land van Gulick sterck op malkander te stroopen. Nieuwburgh deed veel Volck werven / en nam ten Generael de Baron van Rauschenbergh. Keur-Saxen bemoeyde sigh / om deesen wyd-uytsienden Oorlogh by te leggen.

Brandenburghsche verovering*en*.

Schreef aen Keur-Brandenburgh, dat hy de Wapenen tegens Paltz-Nieuwburgh sou afschaffen / in ernstige termen. Echter namen de vyandlijckheden noch meer toe. Brandenburgh veroverde in Gulickerland de vaste Huysen Voorst en Horst; oock Hattingen: en quamen onder 't Geschut van Dusseldorp. Paltz-Nieuwburgh, met een deel Lotharingers versterckt / herwon 't Huys Horst.

Gesanten der *Staten Generael* te *Dusseldorp*, om Vreede te bewerken.

Om deese Onrust te stillen / quamen te Dusseldorp eenige Gesanten der Staten Generael; tegens welcke Nieuwburgh rond-uyt seyde: Hy wou tot geen onderhandelingh verstaen / ten ware Keur-Brandenburgh eerst verklaerde / de Wapenen te sullen neerleggen: oock hem te vergoeden al de veroorsaeckte onkosten en schade. Onderwijl quamen Keyserlijcke Mandaten aen beyde de Vorsten / datse weersijds van alle vyandlijkheden souden afstaen; d'eene uyt Gulick en Bergh; d'ander uyt Marck wijcken; en 't verschil in goedheyd laten afdoen.

Keyserlijk *Mandaet* aen beyde de Vorsten.

Als nu oock Keur Brandenburgh aen Paltz-Nieuwburgh een Brief had gesonden / hem nodigende / onaengesien sijne bekoomene voordelen / tot een vriendlyck Gesprek / om een proef te neemen, of deeser wys den Vreede beeter te treffen moght sijn / als tusschen beyder Ministers had konnen geschieden / soo sijn deese twee Vorstlycke persoonen / yeder met weynigh Gevolgh / in 't opene Veld verscheenen tusschen Keyserswaerd en Angermont; daerse in 't geheym met malkander sigh besprzaecken. In 't begin vielen harde woorden voor: doch door bemiddelingh der Staetsche Ambassadeurs en des Graefs van Waldeck wierd het daer toe gebraght / dat het in 't Kercklijck sou blijven by 't Accoord van Anno 1609. Voorts sou elck in de Landen Gulick, Cleef en Bergh behouden 't geen hy tot noch toe had beseeten / tot dat 't Rijcks-Vonnis sou uytgesprooken sijn.

Die in 't opene veld by een komen.

Verdragh, door bemiddeling van d'*Ambassadeurs* der *Staten Generael*.

Nieuwe swarigheden.

Maer vermits de Keur-Brandenburgsche en Paltz-Nieuwburghsche Standen niet verstaen wilden tot de begeerde betalingh der Soldaten: dat daer-en-boven in Religions-saecken sigh nieuwe swarigheden opdeeden / soo stelden beyde de Vorsten t'Essen een Byeenkoomst aen / om dit werck tot een eyndlijck besluyt te brengen.

Paltz-Nieuwburghsche houden seer lelijck huys.

Ondertusschen trocken de Keur-Brandenburghsche, welcke t'Angermont hadden geleegen / na Duysburgh: daer tegens de Nieuwburghsche en de by haer sijnde Lotharinghsche uyt eenige Plaetsen in Marcks-Land; daerse seer leelijck huys gehouden hadden; gelijckse daer oock by haren aftoght 't Steedje Berckheim en 't Vleck Kleyn-Dortmund uytplonderden en afbrandden.

Vreede ten vollen geslooten.

Eyndlyck wierd den 12. October de Vreede ten vollen geslooten. D'Artijckelen liepen daer op uyt: De Religions-saecken souden binnen een maend tijds by Compromis werden afgedaen. Hier toe souden gebruyckt werden / van wegen de Keyser de Hertogh van Brunswijck en Bisschop van Munster; van wegen Keur-Brandenburgh de Graef van Nassauw-Dillenburgh en Vorst van Anhalt; van wegen Paltz-Nieuwburgh de Bisschoppen van Osnabrugh en Paderborn. In 't Politicq sou alles blijven als voor deesen.

Vervolgingh in *Oostenrijk*; en veel *Euangelische* verdreven.

Anderweegen moesten d'Euangelische oock swaere verdruckingen uytstaen. In de Paeschdagen waren verscheydene persoonen van Weenen na Hongaryen getrocken / om daer haren Godsdienst te plegen. Op hare te rugg'-koomst wierdense van eenige Croatische Boeren / door aenhitsingh der Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd / t'eenemael geplonderd. By Neurenbergh, Regensburgh, en daer ontrent quamen seer veel Euangelische met Vrouwen en Kinderen aen; om der Religie wil uyt 't hare verdreven: want de Vervolgingh tegens d'Onroomsche wierd al weer hervat.

Strengh *Mandaet* van Keyser *Ferdinand* tegens deselve.

Den 3. April Anno 1651. gaf Keyser Ferdinand een Mandaet uyt, 't welck den 9. te Weenen van al der Roomschgesinden Predickstoelen wierd afgekondighd / voor alle Kerckdeuren aengeslagen: Dat voortaen yeder in Oostenrijck onder en over den Ens (uytgesonderd persoonen van den Heeren en Ridderstand / in den Munsterschen Vreede begreepen) / op onvermijdlijcke straf sigh souden onthouden / van op verboodene dagen vleesch t'eeten; Onroomsche Boecken te leesen; Oncatholische Predicatien te hooren; of na buyten tot deselve te gaen.

Harde handelingh tegens d'*Euangelische*.

Als nu de Pest te Weenen begon door te breecken / deedmen al d'arme Lieden voor de Stad by een koomen. De Roomsch-gesinde

DUYTS-LAND.

finde gasmen een rood Teecken; en men weeg haer plaetsen tot Aelmoes-ontfangingh aen.

angelische Armen te Weenen in de Pestrijd.

D'Onroomsche geboodmen met harde woorden/ uyt de Stad te vertrecken. Indiense daer gevonden wierden/ soo soudense d'eerste mael met Dieflepders uytgevoerd; de tweede mael tot den arbeyd aen de Stadsgraghten in ysere Boeyen verordeeld; de derde mael uytgegeesseld werden.

Vervolgingh in Moravien en Silesien.

In December wierd te Prin in Moravien, oock in Silesien, een Landdagh gehouden. In de Propositie was 't eerste en voornaemste Artijckel, de H. alleen saligh-maeckende Roomsch-Catholijcke Religie vastlijck te handhaven: alle daer tegens strijdende Ketteryen; alle Oncatholijcke van d'Augsburgsche Confessie, van den hooghsten tot den laeghsten/ sonder eenige ooghluyckingh/ binnen 3. maenden tot de Catholijcke Religie te bewegen/ of anders van hare Diensten af te doen/ te vervolgen/ en niet langer in 't Land te gedogen. 't Verder versoeck des Keysers was geld; en 't Krijghsvolck noch in 't Land te houden.

In Boheemen.

In Boheemen wierd desgelijcks in den Voordragh voorgesteld/ datmen de Pauslijcke Reformatie op 't yverighste sou voortsetten.

De Sweeden willen de Gereformeerde te Breemen al de Kercklijcke Goederen ontneemen.

Dus konden veelerweegen d'Onroomsche van de Roomsche; op andere Plaetsen de Gereformeerde van de Lutersch-Euangelische geen rust hebben. By de Munstersche en Osnabrughsche Vreede was oock aen de Kroon Sweeden afgestaen 't Bisdom (nu Hertoghdom) Breemen; doch sonder nadeel van de Vryheden en Privilegien der Stad. Ter deeser tijd wierden eenige Sweedsche Commissarissen derwaerts gesonden; welcke de Ridderschap en Standen beschreven. Den 18. April deedense aen deselve een scharpe Voordragh. Wilden al de Geestlijcke Goederen/ nu soo langh van de Gereformeerde genooten/ aen haer trecken. Begeerden oock/ datmen Koningin Christina sou huldigen.

Haren verderen seer onredelijcken eysch aen 't Land en de Ridderschap.

De Magistraet van Breemen sloegh alles rondlijck af; bood echter aen alle vriendschap en goede Nabuerschap. Wijl nu de Commissarissen datmael niet verder konden koomen/ deedense desgelijcks. Drongen echter by de Ridderschap sterck aen op de huldigingh. Stelden op den Landdagh te Baesdal onder meer andere dingen voor: I. Dat van d'Inwooners en Boeren des Lands by yeder opbod den derden Man gewapend sou moeten geleverd werden. Soo dickmael yemand by sijne Vrouw drie Soonen teelde, sou den oudsten aen de Kroon Sweeden behooren, om den selven na gelieven te gebruycken. Maer noch 't Land noch de Ridderschap wilden hier in toestemmen/ sigh beroepende op haer' oude Duytsche Vryheyd.

De Breemensche Ridderschap huldighd de Kroon Sweeden. De Stad

Als nu eyndlijck de Commissarissen aen de Ridderschap 't een en 't ander hadden bewilllighd/ onder belofte/ van de Bevestigingh der Kroon Sweeden haer te sullen leveren/ soo wierd van haer de Huldigingh verright. De Magistraet en Gemeente der Stad Breemen protesteerden kraghtigh daer tegen/ en wilden de Huldigingh in hare Stad niet laten geschieden; derhalven wierd deselve te Staden gedaen/ soo van de Ridderschap/ als van de Boeren in 't Land Kedingen (Kaidingen) en Wurden.

Breemen protesteert daer tegens.

Niemand uyt de Stad liet sigh hier by bevinden. Beriepen sigh op hare Privilegien; hielden stercke Waght/ en lieten 's naghts de Keetenen voor de Straten spannen.

De verbitteringh tusschen de Sweedsche en die van Breemen vermeerderd. 1652.

Vermits nu de Sweedsche Commissarissen de Domheeren van 't hooge Stight al haer' Inkoomsten en Bewind haer ontrocken/ soo klaeghdense hier over aen den Keyser; en verwierven een Beschermings-Mandaet; datse souden blijven by hare digniteiten, Stand/ en Inkoomsten. Yeder/ die sigh daer tegens stelde/ sou verbeuren 30. Marck Gouds. Deese Schutsbrief vertoondense de Commissarissen: deedense oock aen de Kercken aenslaen; doch d'andere rucktense weer af; en lieten daer tegens een Bevel uytgaen/ dat niemand aen de Domheeren yets/ buyten hare bewilliging/ sou betalen/ op hooge geldstraf.

Geweld der Sweedsche tegens de Domheeren.

Hier uyt ontstond weersijds groote verbitteringh: oock tot soo verr'/ dat de Sweedsche der Domheeren Gestoelten in de Domkerck deeden toespijckeren.

Onverwaghtte Slagh voor de Stad Breemen; welcke van Keyser Ferdinand, op een onordentlijcke wijs, om des Graefs van Oldenburgs wil, in den Rijcksban wierd verklaerd.

Onlanghs daer na gebeurde de Stad Breemen yets/ 't welckse noyt verwaght hadden. Tusschen haer en den Graef van Oldenburg was een wijl tyds verschil geweest wegens de Tol op de Weser. In November Anno 1650. had Keyser Ferdinand den Raed en Gemeente doen gebieden/ den Graef van Oldenburgh in den gedaghten Tol niet hinderlijck te sijn; en datse hare op de Weser leggende Oorloghs-scheepen souden wegh neemen. De Breemers gaven hare redenen aen den Keyser over/ verwaghtende een Vonnis t'haren voordeel. Doch verneemende/ dat hy/ onaengesien dit alles/ den Rijcksban tegens haer wou uytschieten/ schoonse betuyghden/ in hare Gewissen verseeckerd te sijn/ in deese saeck niets te hebben gedaen/ waer over men haer van ongehoorsaemheyd of quaed opset sou mogen beschuldigen; gelijck dan oock niemand van haer beleedighd was; ja sy oock selfs haer Overhoofd om Reght hadden aengesoght/ soo hebbense/ om de Keyserlijcke ongenade te voorkoomen/ hare Scheepen wegh-genoomen. Dit deedense den Oldenburger weeten: doch kreegen geen antwoord. Soghten tot een Verdragh te koomen; doch hy stelde haer onaenneemlijcke dingen voor. Echter boodense aen/ de Verklaringh sijner Maj. daer over te willen verwaghten; doch hy gaf haer' Afgesondene geen gehoor; ja deed haer door Soldaten wegh voeren. Boven dien naerderde een Keyserlijcken Herauld, ongewaerschouwd/ onverwaght/ de Stad; en heeft op een ongehoord-onordentlijcke wijs de Rycksban buyten deselve afgeleesen; aen de Bomen aengeplackt; en dus hier in gehandeld tegens alle oude Gewoonten.

Eendraght

Dit werck stelde Raed en Burgery in geen

kleyne verbaesdheyd / wegens de dreygende groote gevaren; te meer / wyl hare reysende Ingeseetene alreeds van de Nabueren wierden geplonderd / onder voorwendingh / datse Breemers, en in den Rijcksban waren. Echter hielden sigh Magistraet en Burgers seer eendraghtigh. Hadden hoop / dat verder onheyl sou afgewend werden. 't Quam'er oock toe / datse / de Straf haer van de Keyser opgeleght / voldaen hebbende / weer van den Ban ontslagen; in de Keyserlijcke en Rijcks-beschermingh opgenoomen wierden.

tusschen de Magistraet en Burgery.

Werden van den Rijcksban ontslagen.

Maer nu moest Breemen een andere stoot uytstaen. De Sweeden begonden een nieuwe Strijd tegens deese Stad. De Magistraet had eenige persoonen in haer Vleck Leyhe gelaten / om 't selve in besit te houden. De Sweeden schaften haer af / en wilden / dat d'Inwooners den Eed aen de Sweedsche Kroon souden doen: anders soudense met Krijghs-geweld haer daer toe dwingen. By Garstendorf deedense daeghlijcks aen de Schans arbeyden. Begonden de Scheepen aen te houden / en Tol t'eysschen. Besetteden de Schans met veel Geschut en Volck; onaengesien 't Protest der Magistraet; ernstigh versoeckende / dat deesen Bouw / op haren Grond en binnen haer Gebied / moght aghterblijven. Veel' andere dingen deeden de Sweeden, tot nadeel der Stad. Stelden seer sware Schattingen op de Stads Ampten en Onderdanen. Quamen de Breemers hoe langer hoe naerder. Oock begon Koninghsmarck by de Haven een Schans op te werpen.

Maer hier tegens vanghd Sweeden een nieuwen Strijd aen tegens Breemen.

Benauwd haer swaerlijck. 1653.

Hy had 't oogh / sigh meester te maecken van de haer toebehoorende Pas de Burgh. De Breemers, om dit te voorkoomen / sonden 400. Mannen derwaerts. Soo seer speet Koninghsmarck 't misluckten sijns aenslags / dat hy geweldadigh deese Plaets veroverde. Op 't aen hem gesondene bevel des Keysers / dat hy de Breemensche saeck door gevoeghlijcke middelen / niet door Wapenen / sou laten afdoen / pastte hy niet; maer nam noch daer-en-boven 't Huys Broxelen en 't Ampt Bederkesz. wegh. De Breemers, meer volck aengenoomen hebbende / herwonnen de Burgh stormenderhand. Stracks daer na de Schans Veegesack: desgelijcks 't vaste Slot Fedinghshuysen. De Stad Verden dwongense belofte van Contributie af; en vergoedingh van d'onkosten / tot deesen Toght gedaen. Doch dit bequam d'Inwooners seer qualijck. Want vermitsse / sonder vyer op de Breemers te geven / met haer in Accoord waren getreeden / wierdense van de Sweeden soodanigh gehandeld / dat geene vyanden het arger hadden konnen maecken. Ter dier tijd quam van de Sweedsche sijde een Pasquil uyt tegens de Breemers, waer in oock deese woorden stonden / met een heylloos misbruyck van de woorden der H. Schrift in den II. Psalm: Waerom woeden de Breemers, en bedencken de volckeren aldaer ydelheyd, spreeckende soo vergeefs tegens de Kroon Sweeden, en haren Gesalfden Hans Christoffel Koninghsmarck, &c.

Koninghsmarck neemd haren Pas de Burgh geweldadig in.

De Breemers veroveren deselve Stormenderhand weer. 1654.

Haer' andere verrightingen.

Sweedsch Pasquil tegens de Breemers, met grouwlijk misbruyck der H. Schrift.

Deese Generael een groot deel Volck uyt Sweeden ten bystand bekoomen hebbende / veroverde de Burgh weer op genade of ongenade. Ondertusschen was een Vreedehandel aengesteld / waer ontrent oock d'Ambassadeurs der Staten Generael seer ernstigh arbeydden. Eyndlijck wierd 't Accoord tusschen de Stad Breemen en de Kroon Sweeden geslooten. De voornaemste Artijckelen waren: Breemen sou de Huldigingh doen aen de Sweedsche Kroon / volgens d'oude Reghten / Privilegien, en 't Formulier van Anno 1637. Sigh in geen Verbond tegens Sweeden inlaten. De geweeckene Capitularen, Vicarissen, &c. niet meer beschermen. Aen de Luthersche Gemeente een plaets geven tot den bouw eener Kerck. Luthersche Burgers tot den Raed toelaten. De Stighten S. Anscharii en S. Stephani souden gedeeld werden half en half tusschen Breemen en Sweeden. De Breemers behouden 't Reghtsgebied over de vier Gohen; doch de helft der Contributie sou koomen tot de Koninghlijke Kas. De Breemers souden 12000. Rijcksd. geven tot afvoeringh des Krijghsvolcks. Daer op geschiedde de Huldigingh den 6. 16. December.

Koninghsmarck bekoomd bystand uyt Sweeden.

Verdragh tusschen beyde de Parthyen, door bemiddeling der Staten Generael; en d'Artijkelen.

Franckenthal had noch tot op 't jaer 1652. niet konnen bekoomen de vryheyd / welcke haer voor meer dan drie jaren by de Munstersche Vreede was beloofd. Ongeerne wilden de Spaensche dit voor haer warme Nest ruymen: waerom oock de nieuwe Keurvorst van Heydelbergh de Stad Heylbron inhield. Dit dralen scheen nieuwe onheylen in Duytschland te sullen veroorsaecken. Echter wierd / op Keyserlijcke ordre / deesen Steen des aenstoots wegh genoomen; en / na veelvoudige onderhandelingen / vastgesteld / dat de verlatingh deeser beyde Plaetsen / Franckenthal en Heylbron, sonder langer uytstel sou geschieden den 16. 26. April Anno 1652. Evenwel wouden de Spaenjaerden noch al niet gereed sijn; eerst voorwendende / dat sommige Standen de Romermaenden noch niet betaeld hadden: daer na / dat de groote veelheyd der Bagagie 't Guarnisoen verhinderde / in soo een korte tijd vaerdigh te konnen sijn.

Noch al willen de Spaensche Franckenthal niet inruymen. 1652.

Wendden geduerigh 't een of 't ander voor.

Doch Keur-Paltz begaf sigh met sijn nieuw-geworven Volck / sterck 1800., na deese Vestingh. Vertoonde sigh by de groote Pilaer / genoemd de Hazen-Zuyl, en deed den Commandeur vragen / of hy / volgens Keyserlijcke ordre / Franckenthal in sijne handen wou stellen / of niet. Hy wendde voor / d'onmogelijckheyd des uyttoghts / wyl 't hem soo aen Scheepen als Wagenen ontbrack tot de Bagagie. Versoght noch eenige dagen uytstel. Om hem deese uytvlugt te beneemen / voeghdemen hem noch 16. Scheepen en 180. Wagenen toe; op dat d'ellendige Burgers dies t'eerder van deese uytsuygers verlost moghten sijn. Noch al volghden'er niet op. Eyndlijck echter liet de Spaensche Gouverneur Julius Antonius, Baron de Frangipani, den Keurvorst aenseggen/

Eyndlijck echter wierd den 1. May tot den uyttoght vastgesteld.

Al weer nieuwe uytstellingh.

DUYTSLAND.

gen / dat hy den volgenden dagh (den 1. May) onfeylbaer sou upttrecken. Daer op begaf Carel-Lodewijck sigh met sijn Hofgesin en 2000. Soldaten 's namiddaghs uyt Weenen na Franckenthal. Maer terwijl hy seeckerlijck d'upttoght verwaghtte / quamen tot hem Pater Sarria, met d'Overste Lucas van Spicken; hem aenseggende: Wijl de Spaensche eben dien dagh een Maend Besoldingh hadden ontfangen / haddense sigh oock vol gesoopen; soo dat alreeds alles in onordre was / en onheyl te verwagten stond / indien men nu d'inruymingh wou ter hand vatten. Versoghten derhalven geduld tot den volgenden morgen ten 3. uyren. Te gelijck boodense hem de Stads-Sleutelen aen / nevens d'overgevingh eener Post, om deselve met sijn Volck te besetten. Doch wijl de Keurvorst voor ongelegenheyd bedugt was / soo bleef hy met de sijne staen.

op voorwendingh dat de Soldaten sigh vol gesoopen hadden.

Ten laetsten koomd het tot d'uyttogt.

Geweldi- Eyndlijck dan ten 9. uyren trocken door de Lansheimer-poort 400. Keurvorstlijcke Soldaten binnen / en Besetteden de Posten. De volgende dagh (den 3. May) wierd van d'upttogt den aenvangh gemaeckt. 't Krijgsvolck bestond in 800. te voet en 200. te paerd. De Tros was soo groot / 't getal der Vrouwen en Kinderen soo veel / datmen by een Heyr van 6000. Mannen noyt soo veel van dit Gespuys had gesien: waer uyt men ligtlijck reeckeningh kan maecken / hoe d'arme Franckenthalers van dit snoode ruyght sijn geplaeghd geweest.

gen Tros des Spaenschen Guarnisoens.

Al d'Upttreckende toonden een treurigh gelaet. De Commandant selfs / voor de Poort gekoomen / trad van sijn Paerd af: wierp sijnen Hoed tegens d'aerde: knielde op deselve neer; kuste de grond / soo dat stof en sand hem aen den mond bleef hangen; en seyde: God zeegene deese Aerde, en der selver Bewooners. Eerst noch had hy de Stads-Sleutelen in een Schotel geleght;

Wonderlijcke gebeerden en seldsame bedrijven des Spaenschen Commandants by 't uyttrecken.

een half glas Wijn daer over gegooten; d'andere helft op 's Keysers gesondheyd uytgedroncken / en doe de Schootel aen den nieuwen Keurvorstlijcken Gouverneur overgeleverd. Dit gedaen sijnde / deed hy de Burgery t'samen roepen; nam affscheyd van haer / en seyde: Wijl hy nu moeft vertrecken, soo bad hy haer, den haer toegevoegden overlast hem te willen vergeven. Sy waren alle Christenen, en geloofden aen eenen God, schoon ontrent andere stucken verschil was. Vermits sy (de Burgers) geen Vagevyer erkendden, soo was hy haer een Vagevyer geweest. God had haer door hem, als een Roede, gestraft. Doch hy had dit niet uyt hem selven, maer op bevel sijns Koninghs gedaen.

Sijn gebeugenis-waerdigh Gesprek tot de Burgery.

Eenen uyt de Burgery gaf hem hier op tot antwoord: Waerlijck erkenddense, dat God haer om harer sonden wil reghtvaerdigh had gestraft: doch hoopten, dat deselve God oock deese Roede eens in 't Vyer sou werpen, soo dat harer in eeuwigheyd niet meer, als ten smaed, gedaght sou werden. Hier op maeckte Frangipanni sigh van haer af / sonder een eenigh woord meer te spreecken. Dus hebbehhebben de Spaensche, voor 32. jaren in den Onder-Paltz gekoomen / deselve nu moeten verlaten / schoon gantsch ongewilligh. De volgende dagh trocken oock de Keur-Paltzische in goede ordre uyt Heylbron.

Antwoord van eenen der Burgeren.

De Spaensche voor 32. jaren in den Onder-Paltz gekoomen.

Wy hebben gehoord / hoe Anno 1651. de Lotharingers haren wegh na Elsas namen / en hoe byna 't gantsche Land sigh in de Wapenen stelde / om deese Roof-vogelen af te weeren. De Fransche Lieutenant Rosa leyde sigh oock aen de Pas, daerse door moesten: echter sijnse den 16. 26. Januarius Anno 1652. in 't Geberght doorgesloopen / en te Rapoltzweiler gekoomen. Turckheim, Amersweiler, en Keysersbergh plonderdense mee-

De Lotharinghsche, in alles 3500. sterck, koomen in Elsas.

meerendeel uyt. Door Barckheim stietense 't hoofd. Waren sterck 2344. te paerd en 1163. te voet.

Kort bericht van eenige harer verduyvelde bedrijven door byna geheel Over-Elsas;

Alsse nu ontrent Colmar al de Steedjens en Vlecken hadden uytgeplonderd/ begondense d'Inwooners/ van den grootsten tot den kleynsten/ op Rantsoen te stellen. Van een Burgermeester eyschtense 100., van een Raedsverwant 40. (oock 80.); van een gemeen Burger 10. 12. en 20. Dubbloenen. Noch Papen, noch Monicken, noch Kloosteren bleven verschoond. De Stad Munster in S. Joris Dal plonderdense uyt. Begeerden echter noch een groot deel gelds van d'Ingeseetene; en wijl haer ondoenlijck viel/ 't selve op te brengen/ leyddense vijf Regimenten in deese Plaets. Lieten de Burgers gevanckelyck wegh voeren/ en byna van honger vergaen/ om d'overige tot geld-opbrenging te parssen. Noch Roomsch-Catholijcke noch Euangelische Kercken wierden aengesien/ maer tot Paerdestallen gemaeckt: de Predick en andere Gestoelten afgebroocken/ verbrand. De Stads-schriften/ Boecken/ Protocollen, Privilegien in 't vyer geworpen of verscheurd: de Huysen verwoest: Vrouwen en Dochteren/ soo veels''er bekoomen konden/ openbaerlijck verkraght: veele Lieden neus en ooren afgesneeden; de voetsoolen gevild; om haer te doen seggen/ waerse yets moghten verborgen hebben. Een groot getal Vrouwen en Kinderen verbrooren door de koude des tijds: andere quamen ellendigh door honger om 't leven in de Bosschen/ derwaerts sy gevlooden waren. Soo verduyveld waren deese Lotharinghsche, datse sigh niet ontsagen d'alderwreedste grouwelen te bedrijven. 't Ophangen aen de voeten/ aen 't Hoofdhayr/ aen de Manlyckheyd/ was onbeschrijflijck. De Bibliotheeck des Predikants te Munster in S. Joris Dal verbranddense tot asch/ na datse eerst den H. Bybel met Koeden hadden gegeesseld. Deeser wijs gingense te werk door byna geheel Opper-Elsas.

insonderheyd te Munster in S. Joris Dal;

getrocken uyt 't Memoriael,

daer van overgelevered aen de Stad Straetsburgh.

Ontrent Aken handeldense niet min Barbarisch.

Niet min Barbarisch handelden de Lotharinghsche Regimenten, welcke by Aken lagen. Haren Generael-Lieutenant Baron de Fauge deed veele Dorpen niet alleen uytplonderen/ maer oock afbranden; selfs tot ontrent Basel toe. Een tijd langh haddense sigh uytgegeven voor Koninghsch-Fransche: maer verklaerden sigh nu voor vyanden deeser Kroon. Sijn oock/ na dat in Opper-Elsas alles verteerd was/ weer na Onder-Elsas te rugg' gegaen, waer door hier op nieuws een groote schrick en vlught ontstond. Rondom Gebweiler, Sultz, Rufach, &c., rooftense alles wat haer voorquam. Doe nu alles in geheel Elsas was vernield/ braeckense eyndlijck op. Quamen te Leigaan, digt by Luders, over de Brugg'/ en begaven sigh voorts na Franckrijck. Tusschen Barleduc en Vitry geraecktense by 't Heyr des Hertoghs van Lotharingen, doemaels ontrent 10000. sterck. Anno 1653. in Augustus hield Keyser Ferdinand raed/ wegens de voldoeningh aen Lotharingen. Met Mons. Fournier, Hertoghlijcken Gesant/ wierd 't Verdragh gesloten/ datmen aen den Lotharinger sou betalen 300000. Rijcksd.

Vergelijckingh des Keysers met den Lotharinger.

Lotharingsche grouwelen in 't Land van Luyck. 1654.

In 't volgende jaer vielen de Lotharinghsche, onder haren Hertogh selfs/ in 't Land van Luyck; daerse desgelycks onuytspreecklijck wreed te werck gingen. Als de geplonderde deerlyck klaegden over haer' armoede in 't midden der koude Winter/ seydense: Wy sullen'er u uyt verlossen; en schooten haer ter neer. Men twijffelde/ of d'onmenschlijcke bedrijven der Spaenjaerden in West-Indien, en in de Nederlanden, wel grouwlijcker konden geweest sijn/ als die deeser Lotharinghsche, die 't nu met Spaenje hielden; de Spaensche hielpen/ en de Spaensche weer haer. Doch haest wierd Hertogh Carel van Lotharingen te Brussel onverwaght aengetast/ en in Gevanckenis gehouden; gelyck wy hier na onder de Nederlandsche Geschiedenissen sullen hooren.

Helpen de Spaensche, de Spaensche haer.

Scharp Reformations-Placcaet van Keyser Ferdinand te Weenen; en bevel, aengaende d'ontmoetingh van 't Sacrament. 1652.

Ondertusschen gingh de Vervolgingh tegens d'Onroomsche door Keyser Ferdinand al voort/ soo in Oostenrijck als anderweegen. Op nieuws deed hy door de gantsche Stad Weenen een scharp Reformations-Placcaet aenslaen/ gebiedende al d'Oostenrijcksche Onderdanen/ binnen ses weecken tijds de Roomsch-Catholijcke Religie aen te neemen/ of 't Land te ruymen op seer hooge straffen. Daer-en-boven deed hy in Martius dit Bevel uytgaen: Dat yeder in Neder-Oostenrijck, van hooge of lage stand/ niemand uytgesonderd/ op straf van Lijf en Goed/ wierd gebooden/ alsmen 't H. Sacrament binnen of buyten de Stad omdroegh/ dat alle varende/ rydende/ gaende persoonen terstond souden stil houden/ en/ nevens ontblootingh des hoofds/ op de knyen eerbiedigheyd aen 't selve bewijsen. Binnen seer weynigh tijds quamen alleen te Regensburg over de 500. dus verdreevene Euangelische Huysgesinnen uyt Neder-Oostenrijck aen. Meenighten van andere begaven sigh na Wurtenbergh, Baden, Silesien, Hongaryen, Sevenbergen, &c.

Meenighte van verjaeghde Euangelische Huysgesinnen.

Noch wreeder handel tegens d'Onroomsche.

Noch al harder gingh 't met de Pauslijcke Reformatie in d'Erflanden. D'arme hoogbenauwde Onroomsche, gedwongen tot versaeckingh haers Godsdiensts/ wilden sigh bedienen van 't Reght der vertreckingh na andere Landen; doch 't wierd haer niet toegestaen. Die de Roomsch-Catholijcke Religie weygerden aen te neemen/ wierpmen in Gevanckenissen; en daer in hieldmense gesloten/ tot datse/ met overweldigingh harer Gewissen/ 't Pausdom aenvaerdden. Onaengesien de langhduerige seer wreede vervolgingen bevonden sigh doemaels noch in d'Erflanden 55600. Zielen/ welcke volstandigh waren gebleven by d'Euangelische Leere.

Hoe veel noch in d'Erflanden bestendigh gebleven.

Verschillen tusschen Sweeden en Keur-Brandenburgh. dreygen

Tusschen de Kroon Sweeden en Keur-Brandenburgh waren sware verschillen gereesen wegens Pruyssen, &c. Men verwaghte een minlijck Verdragh; doch beswaerlyck kon men'er toe geraecken. Op seeckere aenbiedingen konden de Sweedsche Com-

missa-

DUYTSLAND.

groot gevaer. 1653.

miſſariſſen te Stettin geen Beſluyt neemen / maer verſoghten ſes weecken uytſtel / om 't goedvinden van 't Sweedſche Hof hier over in te halen. Onderwijl geraeckten de Keur-Brandenburgſche en Sweedſche Ambaſſadeurs met malkander in een hevige Schriftwiſſelingh / waer door de verbitteringh in de Gemoederen ſeer vermeerderde / en groot gevaer dreyghde.

Eyndlijck evenwel koomd het tuſſchen beyde de *Parthyen* tot een Verdragh. 1656.

Evenwel quam 't in Martius Anno 1656. tot een Vergelijckingh. Sie hier 't kort begrijp van d'Artijckelen des Accoords; welcke oock te kennen geven de grond des twiſts. I. Keur-Brandenburgh ontſeght voor hem en ſijne Nakoomelingen de Kroon Polen 't Leen-reght / waer door hy aen deſelve was verbonden. II. Sijn deel aen 't Hertoghdom Pruyſſen erkend hy van de Kroon Sweeden te Leen te houden. III. Welck Leen hy over jaer en dagh van Sweeden ſal ontfangen met deſelve Ceremonien, als in Polen was geſchied; doch ſulcks mogen doen door Gecommitteerde, ſonder in perſoon te moeten verſchijnen / gelijck voor deeſen gebruycklijck was. IV. Jaerlijcks 't Leen te halen / ten ware Sweeden de tyd verlenghde. V. Tot een ſonderlinge erkentnis t'elckens 1000. Ducaten geven. VI. De Kroon Sweeden, als deſelve vyandlijck moght werden aengegreepen / 1000. Mannen te voet en 500. te paerd toeſenden; oock op eygene koſten onderhouden. VII. Doortogten gedoogen; doch ſonder beleedigingh der Onderdanen. VIII. Sweeden ſou de Zeehavenen mogen gebruycken; doch ſonder nadeel van 't Reght der Pruyſſiſche Hertogen. IX. Alle Werbingen en Aenlandingen in Pruyſſen ſouden de vyanden der Kroon Sweeden verbooden ſijn. X. Keur-Brandenburgh ſal niets t'eyſſchen hebben op 't Koninghlijck Deel van Pruyſſen, nu Sweeden gantſch onderworpen. XI. In beyde de Pruyſſiſche Zeehavenen moghten Tollen werden opgeſet; doch d'opperſte Maght ſal by de Kroon Sweeden blyven. Beyde ſullenſe daer van gelijck deelen; beyde Tollenaers ſtellen. XII. De Krijghsvolckeren magh Keur-Brandenburgh afvoeren; doch niet gedogen / dat deſelve ſigh ſouden laten gebruycken ten nadeel der Sweedſche Maj. XIII. Alle Verplightingen / Briefwiſſelingen / &c. aen en met Koningh Caſimir van Polen, of andere vyanden der Sweedſche Kroon / ſullen kraghtloos ſijn: oock / wegens Pruyſſen, met niemand eenigh Verbond werden gemaeckt / ſonder bewilliging des Koninghs van Sweeden. XIV. De Keurvorſt ſou de Quercianers een ſtuck gelds geven / om dan uyt de Keurvorſtl. Beſettingen te werden afgevoerd. XV. Niets beginnen / 't welck de Kroon Sweeden tot nadeel moght ſtrecken. XVI. Yeders Reght / belangende de Leenen / ſou blyven in den ſtaet / waer in 't ſelve was ten tijde der laetſte Poolſche Beleeningh aen Keur-Brandenburgh. XVII. Hier tegens beloofde Sweden, alle vyandſchap tegens Keur-Brandenburgh niet alleen af te ſullen leggen; maer oock desſelven wettige Manlijcke Erfgenamen te beſchermen by 't volle altijd-duerend beſit des Hertoghdoms Pruyſſen, met al de Reghten en Gereghtigheden / welcke ſijne Keurv. Doorl. nu had. XVIII. De Koningh ontbind hem en ſijne Naſaten ten eeuwigen tijden van de 10000. Rijcksd. / welcke hy jaerlijcks den Koningh van Polen had moeten opbrengen. XIX. En gedoogd / dat de Keurvorſt een Over-Gerigt / of Appellations-Inſtantie, magh aenſtellen / ſonder verder Appel. XX. Indien de Keurvorſt wierd aengevoghten van de Kroon Polen, ſoo ſal de Koningh van Sweeden hem na vermogen byſtaen en beſchermen. Volgens deeſe Vreedehandel moeſt 't Hertoghdom Pruyſſen en 't Biſdom Wermeland terſtond van de Sweedſche Volckeren werden geruymd, 't Verbolgh behoord tot de Poolſche of Sweedſche Geſchiedeniſſen: daer wy ſullen ſien / dat dit Verdragh haeſt weer ontdaen wierd.

Artijckelen der Vergelijckingh, tuſſchen de Kroon *Sweeden* en Keur-*Brandenburgh* opgereght; waer van den Inhoud hier op 't kortſte werd aengeweeſen.

Dus moeſt *Brandenburgh* de Kroon *Polen* afvallen, en *Sweeden*, wegens 't Hertoghdom *Pruyſſen*, voor ſijnen Leenheer erkennen,

DUYTSLAND.

Onruſten in *Switſerland*, door welcke deſe overoude *Republicq* wel te grond had konnen gaen. 1655.

In Switſerland begonden weer nieuwe onruſten te rijſen. Wyl nu deſelve van ſulck een verr' uytſien waren / dat daer door deeſe oude Republicq lightlijck geheel te grond had konnen gaen / ſoo ſullen wy op 't kortſte d'oorſprongh en voortgangh voordragen. De XIII. Eed-genootſche Cantons (of Oorden, Provintien) hadden een Vergaderingh tegens S. Jan in Junius beſtemd. Zurich en Bern, als d'eerſte Oorden, hielden ernſtigh aen op de vernieuwingh van 't over-oud beſwoorne Verbond / ten eynde 't ſelve oock op hare Nakoomelingen moght werden voortgeſet. 't Wierd goed gevonden / en tegens S. Marten een andere Byeenkoomſt aengeſteld; wanneer te gelijck eenige Inlandſche misverſtanden ſouden werden afgedaen. Doch eer dien tijd verſcheen / hebben de Roomſch-Catholijcke Cantons niet alleen geen Verklaringh willen doen over de ſaecken van 't gemeene Eed-genoodſchap; maer righteden daer-en-boven een afgeſonderd Verbond op tegens d'Onroomſche. Dit wierd gehouden voor een inbreuck aen 't eeuwigh onweerroeplijck Verbond. Hier by quam een andere ſwarigheyd. In een gevrijd Vleck van 't Canton Schweitz bevonden ſigh heymlijck ſommige Ingeſeetene van d'Euangeliſch-Gereformeerde Religie. Eenige der ſelve begaven ſigh onverwaght na Zurich. De Magiſtraet van Schweitz (een Catholijck Oord) ſulcks verneemende / deed d'overige Onroomſche gevangen ſetten; ſwaerlijck pijnigen; ellendigh martelen.

De *Roomſch-Catholijke Cantons* maecken met malkander een Verbond tegens d'*Euangeliſche*.

Die van *Schweitz* handelen ſeer *Barbariſch* met d'*Onroomſche* in haer Gebied.

Dit veroorſaeckte / dat d'Euangeliſche Oorden (Zurich, Bern, Glaris, Baſel, Schafhuyſen, en Appenzel) een aenſienlijck Geſantſchap na Schweitz afvaerdighden / om aen te houden / dat de Schweitzers d'uytgeweeckene hare Goederen ſouden laten volgen; gelijck dan ſulcks niet alleen by de Gereformeerde, maer oock onder de Roomſch-Catholijcke Cantons, ſelfs by die van Schweitz, geoeffend was geweeſt. Datſe oock d'andere uyt hare Gevanckenis ontſlaen / en hare Goederen haer laten mee-

De *Gereformeerde Oorden* ſenden Geſanten aen haer; doch haer

neemen

DUYTS-LAND.

neemen souden. Dit versoeck / op 't vriendlijckste gedaen / wierd op 't onvriendlijckste verworpen. De Gesanten booden aen / de saeck Reghterlijck van d'andere Oorden te willen laten Vonnissen; doch datmen ondertusschen van verdere Verbolgingh sou afstaen: maer Schweitz wou nergens na hooren. Hier staet aen te mercken / dat in al de Verbonden der XIII. Cantons een Artijckel is van deesen Inhoud: Datmen in alle voorvallende Strydigheden deselve door 't Reght sou laten uytwysen / sonder tot de Wapenen te koomen. Anders sou de Parthy, die sigh 't Reghts-vonnis niet wou onderwerpen / van d'overige Oorden na alle vermoogen gedwongen werden tot nakoomingh der Reghterlijcke Uytspraeck.

vriendlijck aenbieden onvriendlijck verworpen; tegens 't voornaemste Artijkel des Switserschen Verbonds.

Monf. de la Barde, Baron de Marolles, Ambassadeur des Koninghs van Franckrijck in Switserland, niet sonder reden vreesende / dat door deese verbreeckingh van 't gewightighste Artijckel des Verbonds een Oorlogh sou mogen ontstaen / hield by Zurich aen tot een Generale Byeenkoomst te Baden. De Zurichers bewillighden terstond; en deeden d'uytschrijvingh tegens den 11.21. November. Waerschouwden te gelijck die van Schweitz, gelijck oock deed de Fransche Ambassadeur, nevens andere Oorden, datse ondertusschen sigh souden onthouden van alle vyandlijckheden tegens de gevangene Onroomsche.

Vreedelievenheyd der Zurichers.

Ter bestemder tijd begaven de Gedeputeerde aller Oorden sigh na Baden. 't Canton Schweitz sond oock de hare derwaerts; doch eenige dagen te vooren haddense een deel der Gereformeerde Gevangene door de Beul doen om 't leven brengen; al de Goederen / soo van deese als der Geweeckene / verbeurd gemaeckt. Door sulck een onverantwoordlijcke daed was de saeck / waerom men de Byeenkoomst had aengeset / buyten staet van Regts-uytspraeck of Verdragh gesteld. By die van Schweitz voegden sigh de Roomsch-Catholijcke Cantons Lucern, Unterwalden, en Zug. Een groote verbitteringh ontstond tusschen beyde de Parthyen. De Gereformeerde klaeghden / datmen tsederd veele jaren haer allerweegen had verongelijckt; door geweld haer soght uyt te royen / tegens alle beswoorne Vereenigingen. Insonderheyd / dat door dit nieuwopgereghtte Verbond der Roomsch-Catholijcke onder malkander tegens d'Euangelische; boven al door d'onmenschlijcke daed der Schweitzers, 't oude Verbond was verbroocken. Met ernstige begeerte / wijl nu geen vriendlijcke Vergelijckingh plaets kon vinden / datmen haer sou toestaen 't Reght / in de Verbonden uytdrucklijck begreepen.

Die van Schweitz doen een deel der Gereformeerde door de Beul om 't leven brengen.

Welcke snoode daed alles buyten staet van Verdragh steld.

Vermits nu de Vijf Roomsch-gesinde Cantons 't billijck versoeck der Onroomsche in eenige dingen afsloegen; in andere met soodanige Exceptien en Conditien voor den dagh quamen / dat d'Euangelische Oorden die geensins konden aenneemen: datse noch verder sigh begonden meester te maecken van de beste gemeene Plaetsen en Passen; als / Bremgarten, Mellingen en Baden (waer toe sy op geenerley wijs bevoeghd waren) / om de Cantons Zurich en Bern de Communicatie met malkander af te snyden: datse oock Rapperswell en meer andere Vestingen versterkten; by Uytlandsche Vorsten om hulp aenhielden; de Roomsch-Catholijcke Duytsche en Italiaensche Onderdanen aen sigh trocken / &c. / soo hebben de Zurichers hare Grensen oock verseeckerd; tot datmen eyndlijck met den aenvangh van December veele duysend Mannen in 't veld braght; de Zurichers sigh meester maeckten van de voorname Rhijn-passen en Bruggen te Rheinauw en Kaiserstuhl; dight by Bremgarten post vatteden; Rappersweil belegerden / en Thirgauw beroverden.

De Roomsch-Catholijke Oorden vermeesteren eenige Passen.

De Zurichers desgelijcks; en 't koomd tot vyandlijckheden.

Sommige dagen daer na trocken de Berners met eenige 1000. Mannen in 't gemeene Landschap der Vrye Ampten. In Januarius quam 't tusschen haer en de Lucerners met de Vrye Amptsche tot een onvoorsien Gevegt. Weersijds bleven eenige honderden dood. De naght scheydde den Stryd. Beyde de Parthyen waren soodanigh afgemat / datse geen lust hadden / d'een d'ander weer aen te vallen. De Berners trocken na Lensburgh, sonder van de Lucerners en Vrye Amptsche verbolghd te werden. Oock kreegen die van Bern haest rust / wijl een ander Heyr in 't Lucernich Gebied viel. 't Canton Schafhuysen quam de Zurichers te hulp met 1200.; Geneve met 300. Mannen. Hier tegens bequamen de Roomsch-Catholijcke Oorden van d'Italiaensche Volckeren over 't Geberght / waer onder oock waren de Spaensche uyt Milaen, een bystand van 3000. Koppen.

Geveght tusschen de Berners en Lucerners.

De Roomsch-gesinde Oorden werden hygestaen van de Venetiaenen en Spaenjaerden.

Verscheydene Schermutselen vielen voor / in welcke nu d'eene dan d'andere Parthy voordeel had. Eens overvielen de Lucerners met andere Roomsch-Catholijcke Cantonsche twee Bernsche Regimenten, en sloegen 'er 300. van dood. Hier over ontstaecken de Roomsch-gesinden in seeckere Plaets veele Vreughdevyeren; doch deselve veranderden haest in een Treur-vyer; wijl daer door onverwaght over de 70. Huysen tot de grond toe afbrandden. Oock namen de Berners korts daer na ryckelijck wraeck van haer verlies; ruym soo veel Lucerners ter neer houwende. Met diergelijcke vyandlijckheden wierd de geheele Maend Januarius doorgebraght; tot dat eyndlijck Basel, Freibergh, Solothurn, Appenzel en Schafhuysen sigh tusschen beyden stelden / en een Stilstand te weegh braghten. Maer de Lucerners verbraecken deselve trouwloosslijck; en vielen onverwaght in 't Gebied der Berners, welcke sigh op de Wapenschorssingh verlieten. Euvel wierd dit opgenoomen van de Fransche Ambassadeur de la Barde. Evenwel quam 't noch tot een Verdragh / en Vreede.

Schermutselen met wisselvallig voordeel.

Stilstand van Wapenen. 1656.

Trouwloosheyd der Lucerners.

Vreede.

Anno 1653. begaf Keyser Ferdinand de III. sigh met de Keurvorsten na de Stad Aughsburgh, tot de verkiesingh eens Room-

Ferdinand de IV., Soon van Keyser

DUYTSLAND.

Ferdinand de III., alreeds Koningh van *Hongaryen* en *Boheemen*, tot *Roomsch* Koningh verkooren en gekroond. 1653.

Roomschen Koninghs. Den 21. 31. May verboeghden de gedaghte Keurvorsten en de Gesanten der afweesende sigh na 't Raedhuys; daerse de gewoone Keurvorstlijcke Kleederen aentrocken / en soo na S. Ulricks-Kerk reeden. Na gedanen Dienst hield Keur-Mentz d'andere Keurvorsten den gewoonen Eed voor; welcke hy eerst deed op 't Euangelie-boeck; gevolghd in ordre van Keur-Trier, Keur-Keulen, Keur-Boheemen, Keur-Bayeren, Keur-Saxen, Keur-Brandenburgh, en Keur-Paltz. Dit verright sijnde / wierd met eenparige Stemmen tot Roomsch Koningh verkooren Ferdinand de IV., alreeds Koningh van Hongaryen en Boheemen; Soon van Keyser Ferdinand de III.

Request der *Euangelische* Keur- en Vorsten aen den Keyser voor de Vervolghde; te vergeefs.

Op deese Rijcksdagh leverden de Protestantsche Keurvorsten en Vorsten / nevens de Standen / een nieuw Versoeck-schrift aen den Keyser en Roomsch Koningh over / voor de soo hard vervolghde Euangelische in de Keyserlijcke Erflanden; doch al mee sonder vrught. 't Beste antwoord / 't welckse kregen / was: Sijne Maj. kon in deese hooghwightige saeck niets doen / voor dat hy daer over had gehoord 't goedduncken sijner Standen in Boheemen en Oostenrijck.

Ferdinand de IV., nieuwlijks verkoorne *Roomsch* Koningh, ter Jaght sijnde,

Keyser Ferdinand de III. en yeder meende nu / dat Ferdinand de IV., Hongarisch, Boheemsch en Roomsch Koningh / na sijns Vaders overlijden Roomsch Keyser sou sijn. Doch haest wierd haer deese hoop benomen. Den 22. Junius O. / of 2. Julius N. S. begaf hy sigh na Nordlingen ter Jaght. Door 't sterck rijden wierd hy seer verhit. Gevoelde dien naght eenige ontsteltnis; doch gaf 'er niets van te kennen. Den 3. quam hy van de Jaght weer te Weenen; en bevond sigh doe taemlijck wel. Den 4., 's voormiddaghs ontrent ten 9. uyren / tastte hem / twee uyren langh / een hevige koude aen; waer op een geweldige hitte volghde; dershalven de Doctoren oordeelden / dat'er een Koorts sou koomen. Om deselve af te wenden / gavense hem den 5. een saghte Purgatie in; doch de hitte wou niet aflaten. 's Namiddaghs begonden sigh de Kinderpockjens te vertoonen; waer op Keyser Ferdinand, de Keyserin / en de jonge Prins Leopoldus Ignatius, sigh na Ebersdorf begaven / uyt vrees van Besmettingh.

begind sigh niet wel te gevoelen.

Krijghd de Kinderpockjens: 1654.

Tusschen den 6. en 7. bevond sigh de Koningh soo wel / datmen geen gevaer meer vreesde / en de Geneesmeesters sigh alleen bemoeyden / de Pockjens uyt te drijven; ten welcken eynde de Kamer geduerigh warm wierd gehouden door yverstoockingh / en toestoppingh aller openingen. Den 8., 's namiddaghs ten 3. uyren / begonden hem echter alle kraghten t'ontgaen / en de bladeren der Pocken swart te werden. Wijl hem een stercke tzidderingh overviel / oock de voeten koud waren / nam hy een weynigh spijs / en begeerde te biechten; 't welck geschiedde. Ten 4. uyren verhief sigh een seer sware Wind / en te gelijck een Aerdbevingh; die sijne Maj. gewaer wierd / en daer op uytborst: Jesu Christe, Soone Gods, sijt my ellendigh Mensch, en mijn' arme Ziel genadigh! Na deese Aerdbevingh wierd hy gantsch swack. Klaeghde seer over de keel; en seyde / dat hy nauwlijcks meer adem kon halen. Dit duerde tot den volgenden morgen den 9., wanneer hy / met 't aenbreecken des daghs / den Geest gaf. Ontrent een half uyr te vooren had hy geseght: Op, ick moet tot onsen Heere en L. Vrouw met de Catholijcke Kerck reysen. Dien selven nagt was van d'Eere-poort / by sijn' Inkoomst te Weenen opgereght / sijn Wapen afgevallen: oock weynige dagen te vooren een Arend / 16. jaren langh aen 't Hof geweest / wegh gevlogen. By d'openingh des ligchaems vond men de Longh gantsch blauw; 't bovendeel der Lever swart en hard: in 't aghterdeel der Harssenen een weynigh sout water: 't welck van de Doctoren wierd gehouden voor d'oorsaeck / dat sijne Maj. soo seer tot slapen was geneegen geweest; soo schielijck in kraghten had afgenoomen; en insonderheyd sijne handen soo geweldigh hadden gebeefd. Hy gingh in 't 21. jaer sijns ouderdoms.

met de bysonderheden, welcke sigh daer ontrent toedroegen; en sijne redenen.

Aerdbevingh en Wind, by sijn overlijden.

Gesteltenis der inwendige ligchaemsdeelen.

Des Keysers *Ferdinandi* andere Soon *Leopoldus Ignatius* gehuldigd tot Aertshertogh van *Oostenrijck*. 1655.

Na de dood van deesen Keyserlijcken oudsten Prins Ferdinand, Roomsch, Boheemsch, Hongarisch Koningh / wierden in Januarius Anno 1655. de Neder-Oostenrijcksche Land-Standen byeen vergaderd; van welcke de Keyser begeerde / datse souden huldigen sijnen anderen Soon Leopoldus Ignatius. Dit geschiedde met de gewoone Ceremonien. Op de Munt / welcke onder 't Volck wierd geworpen / stond op d'eene sijde een Oogh, omringhd van Wolcken en Sonnestralen. Onder 't Oogh vertoonden sigh twee uyt de Wolcken koomende handen, houdende d'eene een Swaerd, d'andere een Scepter; en rondom de rand des nieuwen Aerts-hertogs Sinspreuck: CONSILIO ET INDUSTRIA. Op d'andere sijde las men: LEOPOLDO IGNATIO, ARCHIDUCI AUSTRIÆ, HOMAGIUM PRÆSTANTUR XXVII. JAN. MDCLV.

Keyser *Ferdinand* gaet na *Presburgh* in *Hongaryen* op den Landdagh.

Na de volbraghte Huldigingh nam Keyser Ferdinand voor / eer noch Martius aenquam / na den Hongarischen Landdagh te reysen / aengesteld te Presburgh; niet alleen om te bevorderen de verkiesingh eens nieuwen Palatijns, waer ontrent sigh verscheydene Factien opdeeden; maer insonderheyd om sijnen Soon Leopoldus Ignatius de Hongarische Kroon te doen opsetten / in plaets van d'overleedene Ferdinand. Echter vertrock hy eerst den 2. Martius. Sijnen Intoght te Presburgh geschiedde met groote heerlijckheyd. Den 10. deedmen des Landdaghs Propositie in de Ridder-Stoof na gewoonte. Den 15. wierd ten Hongarischen Palatijn aengesteld Graef Frans Wesselinius.

Aerdigh Gevecht by een *Processie* op *Witten-Donderdagh* met Waschkaerssen.

Als nu op Witten-donderdagh de Capucijnen 't H. Sacrament na 't soo genoemde H. Graf droegen / ontstond / wegens de Rangh / verschil tusschen de Resident van Mantua en dien van Genua. 't Quam daer toe / datse

met

DUYTSLAND.

met de brandende Waſch-kaerſſen / welkeſe in de hand hadden / malkander ruyterlijck om d'ooren ſloegen: waer door niet alleen hare Kleederen rijcklijck bewaſchdruppeld; maer oock Hayr en Baerd niet weynigh verſenghd / by ongelijck afgebrand wierden.

Artijkelen, van d'Euangeliſche Standen op deeſen Landdagh, begeerd aen Keyſer *Ferdinand*, voor de Krooning ſijns Soons *Leopoldi Ignatii.*

Op deeſen Landdagh verſoghten een goed deel Hongariſche Standen / I. d'afſchaffingh der Jeſuiten uyt 't Koninghrijck Hongaryen. II. Toeſtaningh van 400. Kercken tot den Euangeliſchen Godsdienſt. III. Vryen uytvoer harer Wijnen na Ooſtenrijck en andere Landen. IV. Uytbreydingh harer Grenſen na Ooſtenrijck, gelijck 't voor deeſen was geweeſt. V. Inruymingh der Veſtingh Raab. VI. Beſchermingh tegens de Turcken. VII. Wildenſe oock weeten / waerom de Keyſer d'Euangeliſche Verdrebene wou beletten / ſigh in haer Land ter neer te mogen ſtellen. Wijl nu over deeſe Artijckelen vry veel te beraedſlaen ſou vallen / ſoo vermoedde men / dat de Krooningh van Leopoldus Ignatius langhſaem ſou voortgaen ; gelijck oock gebeurde.

Liſten des *Palatijns* en Aertsbiſchops tegens d'*Euangeliſche*, den Keyſer ontdeckt.

De Verſchillen waren vry veel; inſonderheyd wegens Religions-ſaecken ; derhalven ſleghte hoop tot een goed eynd voorhanden ſcheen. De verbitteringh onder de Roomſch-Catholijcke en Euangeliſche Standen reeg ſoo hoogh / dat d'eene d'andere Parthy niet meer wou vertrouwen. De Proteſtantſche bemerckten / dat de nieuwe Palatijn Weſſelinius en d'Aerts-biſchop door allerley valſche berighten de Keyſer tegens haer ophitſten: datſe oock de naem en d'authoriteit ſijner Maj. in veele gevallen misbruyckten Lieten derhalven niet af / voordatſe Ferdinand perſoonlijck haer' aengelegenheden hadden voorgedragen: die nu vernam / hoedanige konſtjens en heymlijcke Liſten de Heeren Commiſſariſſen hadden in 't werck geſteld. Waer op hy dan mondlijk en ſchriftlijk d'Euangeliſche Verſeeckeringh deed / datmen ſou blijven by 't Accoord van Anno 1647.

De *Proteſtantſche* krijgen

DUYTSLAND.

Verſeeckeringh van hem.

Leopoldus Ignatius, Koningh van *Hongaryen.*

Als nu de Grieven over 't ſtuck der Religie waren afgedaen / tradmen tot de verkieſingh eens nieuwen Hongariſchen Konings: en op den 11. May wierd daer voor uytgeroepen Aerts-hertogh Leopoldus Ignatius. De Krooningh geſchiedde den 6. Junius. Korts daer na wierd hy oock Koningh van Boheemen.

Verſoeck des *Poolſchen* Koninghs aen Keyſer *Ferdinand.* 1657.

Met den aenvangh des jaers 1657. bevonden ſigh te Weenen verſcheydene Ambaſſadeurs; oock onder deſelve de Poolſche en Sevenberghſche. De Poolſche droegen Keyſer Ferdinand voor / of 't hem geliefde / beyde de Sileſiſche Vorſtendommen Oppelen en Ratibor, voor deeſen aen de Kroon Polen verpand / weer te loſſen ; in plaets van geld Krijghsvolck te geven. Doch men wees haer aen de tegenwoordige onmogelijckheyd / om ſulcks te doen. Dus wierdenſe weer afgevaerdighd. Door noch andere Ambaſſadeurs deed de Poolſche Koningh van Keyſer Ferdinand hulp verſoecken tegens Sweeden en Sevenbergen. Waer op dan tuſſchen 't Huys Ooſtenrijck en de Kroon Polen een Verbond wierd opgereght; beſtaende in VII. Artijckelen. I. Een eeuwige Vriendſchap tuſſchen Polen en Ooſtenrijck. II. Sijne Keyſ. Maj. / als Koningh van Boheemen, bewillighde den Poolſchen Koningh een byſtand van 10000. te voet en 6000. te paerd. Voor de betalingh der ſelve ſou de Poolſche aen de Boheemſche Kroon afſtaen de Soutbergen. III. By dit Heyr ſou een Poolſch Generael-Commiſſarius ſijn. IV. De t'ſamenvoegingh met 't Poolſche Heyr

Verbond deeſer beyde, tegens de Kroon *Sweeden* ter hulp van *Polen*; en korten inhoud der *Artijkelen.*

ſou

DUYTS-LAND.

sou geschieden op goedvinden des Koninghs van Polen. V. De Plaetsen / door de Koninghlijcke Boheemsche Wapenen in te neemen / souden van deselve Beset blijven tot op 't eynd des Oorloghs; doch 't Heyr te veld compleet gehouden werden. VI. Geen Deel sou sonder 't ander' Oorlogh of Vreede mogen aengaen. VII. Tot dit Verbond wierd toegelaten 't gantsche Huys Oostenrijck, Deenemarcken, Holland, Muscovien, Tattaryen, eenige Keurvorsten des Roomschen Rijcks / indiense daer toe wilden verstaen; insonderheyd Keur-Brandenburgh, hy soo verr' hy aen Polen weer gaf 't geen hy deese Kroon had onttrocken; sigh van Sweeden af-deed; en / als een Leenman des Koninghrijcks Polen, de Polacken bystond.

Welcke in dit Verbond toegelaten wierden.

De Keyser send *Spaenje* hulp in *Italien* toe.

Op 't geduerigh aenhouden des Spaenschen Ambassadeurs wierd een groot getal Keyfersch Krijghsvolck opwaerts na 't Saltzburghsche door 't Tyrolsche gevoerd. Deese gantsche Maght sou bestaen uyt 10000. Koppen; en in 't Milaensch Gebied gemonsterd werden.

Keyser *Ferdinand* de III. werd siek, en sterft. 1657.

Ondertusschen begon sijne Majesteyt ontrent half Martius sigh seer qualijck te gevoelen / wegens een oud gebreck; soo dat hy sigh te bed moest houden. 't Wierd met hem wel tot soo verr' toe beeter / dat hy in de Goede Weeck de Godsdienst in de Hof-Capel weer bywoonde; doch 't duerde niet lang. Plotslijck nam sijne kranckheyd soodanigh d'overhand / dat hy weer moest gaen leggen / en vier dagen daer na (den 2. April N.S.) den Geest gaf.

Sijne Gemalinnen. Eerste, en Kinderen. Tweede. Derde; en Kinderen.

Sijn' eerste Gemalin was geweest Maria Anna, Dochter van Philips de III., Koning van Spaenje: by welcke hy had gewonnen (1) Ferdinandus Franciscus, Hongarisch, Boheemsch, Roomsch Koningh; doch gestorven Anno 1654. (2) Maria Anna, geworden Gemalin van Philips de IV., Spaensch Koningh. (3) Philippus Augustinus. (4) Maximiliaen Thomas; beyde overleeden. (5) Leopoldus-Ignatius-Balthasar-Joseph-Felicianus; na sijne dood regeerend Keyser. Sijne tweede Echtgenoot was Maria, Dochter van Leopold, Aerts-hertogh van Inspruck: die Anno 1649. ter weereld braght Aerts-hertogh Ferdinand-Carel-Joseph. Sijne derde Eleonora, Dochter van Carel, Hertogh van Mantua: by welcke hy had gewonnen twee Princessen / en een jongen Prins / Ferdinandus-Aloisius-Joseph; haest gestorven.

Eenige dingen, voorgevallen ontrent *Ferdinandi* dood; en brand in de Burght, terwijl hy met deselve worstelde.

Terwijl sijne Maj. met de dood worstelde / ontstond 's naghts tusschen 11. en 12. uyren onverwaght een Vyer in de Keyserlijcke Keucken. Elck in de Burght soght sigh selven en 't sijne te redden / wijlmen meende / dat alles sou verbrand hebben; vermits de Put in de gedaghte Burght niet meer dan tweemael water wou geven. Doemen met de jonghste Prins van 8. weecken (de genoemde Ferdinand-Aloisius-Joseph) in sijne Wiegh wegh-liep / en door de Kamer moest / waer in sijne Maj. in d'uyterste nood lagh / viel / even tegens over sijn Bed / 't Vorstlijck Kind uyt de Wiegh ter aerden neer. Twee Arenden wierden dood gevonden. De derde had dien selven naght een Ey geleght / en stierf oock.

DUYTS-LAND.

Ferdinand reght een nieuw *Vicariat* des *Roomschen* Rijcks in *Italien* op.

Wanneer 't Roomsche Rijck Hoofdloos was / pleegh 't selve / tot op de verkiesingh eens nieuwen Keysers bestierd te werden door twee Vicarissen (behalven eenen in Italien), Keur-Saxen en Keur-Paltz. Nu waren'er vier; tegens alle oude gewoonte. Want Ferdinand had / korts voor sijne dood / Carel Gonzaga, Hertogh van Mantua (wijl hy de Fransche sijde had verlaten / en sigh begeven tot de Spaensche) gemaeckt ten altijd-duerenden Vicarius des Roomschen Rijks in Italien; tegens Duc de Modena, die 't met de François en hield: waer over Franckrijck sigh naderhand op den Keurdagh door sijnen Ambassadeur hooghlijck by de Keurvorsten beswaerde.

Tot 't aengaen der *Munstersche* Vreede, met soo veel toegeving, dwongh hem de nood, en 't groot voordeel der *Sweeden*.

Veele Schrijvers der Duytsche Natie roemen Ferdinand seer hoogh van sijne genegenheyd tot Vreede in Duytschland; en dat hy seer veel toegaf / om deselve te doen sluyten. Maer andere mercken aen / datmen de volvoeringh van 't Vreedewerck insonderheyd heeft te dancken de nood / in welcke hy sigh bevond. Hoe sleght het met sijnen; hoe wel met der Sweeden Oorloghs-staet stond / is hier boven aengeweesen. Noch arger had hy te verwaghten. De veroveringh der Kleyne Sijde van Praegh door Koningsmarck; de geweldige Rijckdom / &c. / door de Sweeden daer bekoomen; de vrees voor verdere voortgangh / verschrickte hem en sijn' Erflanden ten hooghsten. Dit deed hem snelle Passen doen; en noch in 't selve jaer den 24. October tot 't Besluyt treeden. Waer van d'uytgangh hem soo verblydde / dat hy den Oversten Ranst, d'eerste die hem d'ondertekende Vreede braght / beschonck met een heerlijcke Ringh / getrocken van sijnen vinger; waerdigh geaght 6000. Rijcksd. / neffens een goudene Keeten / en daer aenhangende Penningh / geschat op 2000. Ducaten. Deed oock in al d'Erflanden een algemeen Danck- en Vreughde-Feest aenstellen.

Groote vergeldingh, aen die hem d'eerste tijdingh braght van d'ondertekeningh.

Yver tot de *Roomsch-Catholijke Religie* hem van sijnen Vader seer ingestampt.

Sijnen Vader Ferdinand de II. had hem een grooten yver voor de Roomsch-Catholijke Religie ingestampt. Deselve wierd noch geduerigh door de Jesuiten en andere Roomsch-Geestlijke aengewackerd. 't Was dan niet vreemd / dat d'Euangelische onder sijne Regeeringh soo veel harde Vervolgingen moesten uytstaen in de Landen / waer over hy 't volle Gebied had. In Hongaryen moest hy saghter gaen / wijl de Hongarische Standen oock wat te seggen hadden; en indien hy / door opstand der Hongariërs, bygestaen van de Sevenbergers, niet in gevaer had willen geraecken van dit Koninghrijck te verliesen; 't welck eenige malen na genoegh stond. In de Musijck was hy treflijck ervaren. Heeft selfs gecomponeert sommige Sanghstucken van der Weereld Ydelheyd; waer in een sonderlinge konst sou steecken.

Was treflijck ervaren in de *Musijck*.

Korts na sijne verheffingh tot de Keyser-

Geraeckt

DUYTSLAND.

op de Jagt in 't uyterste levensgevaer door een ontstane Stormwind.

lijcke Kroon bevond hy sigh in 't uyterste levens-gevaer / behalven dat van de voorgenoomene Moord tegens hem op sijne Reys na Praegh. In November Anno 1638. verlustigde hy sigh dickmael met de wilde Swijnen-Jaght. Somtyds velde hy 'er op eenmael 100.; niet verr' van Klooster-Newburg 137. Eenige der selve woegen 600. ponden. Terwijl hy eens 't Wild seer strengh vervolghde / verhief sigh onvoorsiens een geweldige Stormwind; die een boven maten dicken Boom met de Wortel uyt d'aerde rukte; met een groot gerught vlack aen de sijde des Keysers neer-wierp. Indien deese swaere Stam hem had getroffen / hy was'er onder verplettert geworden.

Ferdinandi Sinspreuk.

Syne Sinspreuck was: Pietate & Industria; waer mee hy te kennen gaf / dat door Godvrughtigheyd en Gerechtigheyd sijn Rijk sou bestaen / of aenwassen. Hoe Paus Innocentius de X. door sijne Nuncien tegens den Westphaelschen Vreede deed Protesteeren; oock selfs een Bul daer tegens uytgaf; doch Ferdinand hem echter in dit stuck niet gehoorsaemde / sal onder de Lyst der Pausen werden aengeteeckend.

Turcksche Keyseren.

Anno 1640. was kinderloos gestorven Sultan AMURAT de IV. Hoedanigh een afkeer hy van al sijne Bloedverwanten had / hebben wy in 't voorgaende III. Boeck gehoord. Even hierom had hy sijnen Broeder Ibrahim (d'eenige noch overige Vorst uyt 't Bloed der Ottomannen) onterft; en by Testament de Tatter-Cham tot sijnen Passact verordonneerd; oock de Bassen d'uytvoeringh van deesen sijnen laetsten wil doen besweeren. Evenwel wist de Sultane sijne Moeder 't stuck daer toe te bestieren / dat na de dood van Sultan Amurath deesen

Sultan Ibrahim, 1640.

I B R A H I M

wierd uytgeroepen voor Keyser van Turckyen. Vier jaren langh had hy geleegen in een seer duystere plaets / daer noch lught noch light in-quam / anders als door een kleyn Venstertje boven in sijne Kamer. Doe hy hoorde 't geruysch der geene / welcke aenquamen om hem sijne verheffingh ten Sultan bekend te maecken / meende hy / dat het uytgesondene waren / om hem te dooden.

Uyt een ellendige Gevanknis tot den Throon gehaeld.

Syne van hem bevolwerckte Kamer-deur wou hy niet openen; en nam voor / sijn leven (hoe rampsaligh 't oock was) te beschermen soo langh hy sou konnen. De Vizier en Bassen betuyghden wel / dat hy Keyser was geworden: doch hy hield dit voor een list / om hem te doen uytkoomen; en gaf tot antwoord: Noyt had hy gewenscht / noyt wou hy wenschen / op den Ottomannischen Throon te klimmen. Hy was de Slaef / niet de Broeder / van Sultan Amurat (want desselven dood was hem noch onbewust); en bad God om sijn langh leven. Wijl hy nu geensins de Deur wou openen / begon men geweld daer op te doen; echter met groot respect; terwijl Ibrahim alles aenwendde t'sijner verseeckeringh. De Sultane sijne Moeder quam op 't gerught aen; en betuyghde / dat Amurat dood was; wiens

Sonderlinge aenmerckelijckheden daer ontrent;

wijl hy meendde, dat het hem ter dood geschiedde.

Lijck sy voor sijne Deur liet neerleggen. Doe stelde hy sigh gerust; en ontfingh de Complimenten der Geluckwenschers. Als hy nu / na gewoonte / door de Stad reed / om sigh na 't Groot Sarrail te begeven / sat hy soo gantsch seldsaem en onbeschoft te paerd / dat van 't volck meer een schaterend gelagch als vrolijck gejuygch gehoord wierd.

TURCKYEN.

Was een slegt Ruyter te Paerd.

Deese groote veranderingh wist hy niet ten goeden te gebruycken. Liet sigh voorstaen / Sultan te sijn geworden / enckelijck om sigh aen de wellusten over te geven. Schoof al de Staets-saecken op den hals sijner Moeder; en wou sigh daer mee gantschlijck niet bemoeyen. Moest hy yets daer ontrent doen / 't was soo plomp / dat yeder lightlijck kon oordeelen / den Keyserlijcken Throon hem niet te voegen. Soo gantsch hitsigh was hy in 't gebruyck sijner Vrouwen / dat hy al haest (Anno 1641.) een overval van Popelsy kreegh / die in een Beroerdheyd veranderde. Dit stelde de Divan en geheel Turckyen in groote verbaesdheyd; wijl hy noch geen kinderen had / en elck vreesde / na sijne dood onder 't Jock des Tattarschen Chams te sullen komen. Echter bequam hy weer; doch 't Turcksche Rijck bejegenden seer veel onheylen. Constantinopol wierd ellendigh verdorven door een seer vreeslijcken brand: Tauris ('t oude Ecbatana) door een swaere Aerdbevingh t'eenemael verwoest. Azack, van de Turcken belegerd / moestense verlaten met seer groot verlies; insonderheyd van Spahis, Janitzaren, Moldaviërs, Wallachiërs, Tattaren, &c. D'Ottomannen meenden Raab (anders Gewer, en Jauarien geseght) door verrassingh in te neemen; doch 't misluckte. Ondertwijl evenwel wierd de Vreede tusschen de Turcken en Persianen vernieuwd; oock maeckte men groote toerustingen tot 't Belegh van Candia, en den Oorlogh tegens de Venetianen. Van eenige deeser dingen / en van sommige andere / moeten wy wat breeder handelen.

Geeft sigh t'eenemael over aen de Wellusten.

Plompheyd in Staets-saecken.

Sijn onmatigh Vrouwen-gebruyck veroorsaeckt hem al stracks een Beroerdheyd, doch gaet weer over. 1641.

Onheylen in 't Turcksche Rijck.

Doe Ibrahim met den Persiaen Vreede had gemaeckt / wou hy sijn Krijghsvolck anderweegen werck geven; waerom hy den Koningh van Polen liet weeten; dat hy / indien hy den Muscoviter eenighsins bystond / den Oorlogh in sijn eygen Land te verwaghten had. Voor deesen hadden de Muscoviters de Turcken ontnoomen de Vesting Azack (anders Asoph, Asof, Assow; voortyds Tanais), een Stad op de Landscheydingh van Europa en Asia, op een Eylandje der Rivier Tanais, welcke korts daer na in de Muscovische Zee loopt. Om deese Plaets weer te veroveren / liet Sultan Ibrahim alleen van Constantinopol over de 50. Galeyen af-varen / behalven de Krijghsmaght te Land. De Muscoviten, de Dunskar en Saparowskar Cosacken waren by d'inneemingh van Azack eenigh geweest. Noch ter deeser tijd lagh dit Geselschap daer binnen. De Turcken quamen'er voor / doch t'harer schade / gelijck alreeds geseght is. Op nieuws maeckte de Primo Vizier groote toebereydselen tot

Oorlogh van de Turcken tegens de Muscoviters en Cosacken. 1641.

Azack, of Asoph van de Turcken t'harer schade belegerd.

een

TURCKYEN.

een nieuwen Aenval op Azack. De Muscoviters en Cosacken siende/ dat de Stad tegens sulck een groote Maght niet te houden sou sijn/ plonderden deselve; staeckense in brand; verwoesttense tot de grond/ en verlietense. Onderwijl geschiedde tusschen de Turcken en Muscoviter-Cosacken een hevigh Gevecht op de Swarte Zee (Pontus Euxinus); waer in de laetstgenoemde te kort quamen: oock namen de Turcken 't verwoestte Azack in/ en sloegen sigh/ 30000. sterck/ daer neer. Korts hier na wierdense van de Muscoviters geslagen; meerendeel neergehouwen/ en eenige Galeyen op de Swarte Zee haer ontweldighd.

Daer na van de Muscoviter Cosacken selfs verwoest.

De Turken weer swaerlijck geslagen. 1641.

Met den ingangh deeses jaers 1641. strooyten de Turcken in Stiermarck en Hongaryen. Eerst deedense een Inval by Newhausz in Stiermarck, en sleepten een deel volk in dienstbaerheyd wegh. In Februarius roofdense in 't Hongarisch Rijck op Raab, Presburgh, en Oedenburgh. Ontrent Raab voerdense veele Christenen wegh; oock eenige Sacken/ gevuld met afgehouwene Christen-Hoofden. In Junius quam een Chiaus van Ofen na Weenen, om deese Stroopery te verontschuldigen. Ebenwel vielense al weer in Hongaryen. In 't begin des jaers 1643. maecktense te vergeefs een Aenslagh op Raab: waer na den Vreede tusschen den Turckschen en Roomschen Keyser weer vernieuwd en verlanghd wierd voor 8. jaren. In October sond Ibrahim van Constantinopol na Mecha 't gewoone jaerlijcks Geschenck aen 't Graf van der Turken Propheet Mahometh, met seer groote praght/ op een Kameel en twaelf Muyl-Eselen. De Kameel droegh een Kas; waer in lagh een boven maten kostlijck Tapijt, tot vercieringh des gemelden Grafs. Yeder Muyl-Esel was beladen met 40000. Ducaten aen geld; welcke/ ter eeren van Mahometh, wierden uytgedeeld aen Weduwen/ Weesen/ Gasthuysen/ Kercken en Schoolen.

Vallen in Hongaryen, en vullen eenige Sacken met afgehouwene Christen-Hoofden.

Vreede met den Roomschen Keyser.

Jaerlijcks Geschenck des Sultans aen Mahomeths Graf.

Sultan Ibrahim voerde een Tyrannische Regeeringh. Den 31. Januarius Anno 1644. deed hy den Primo Vizier onschuldigh in stucken houwen/ alleenlijck om dat hy/ onder sijnen Rock gewapend/ en met een Sabel op de sijde/ voor hem was verscheenen. Wijl de Sultane sijne Moeder hem berispte/ wegens voorgenoomene Bloedschande/ en verkraghtingh der Weduw sijns Broeders Amuraths, deed hy haer in 't Sarrail opsluy-

Ibrahims regeering seer Tyrannisch.

ten. Den Usur Piale, Generael ter Zee/ liet hy in 't Pallays voeren/ en terstond verworgen. In sijne plaets stelde hy Becher Bassa van Rhodus. De Turcksche Admirael Capitain Bassa geschiedde desgelijcks/ om een nietwaerdige oorsaeck. Doe hy de Strop om den hals kreegh/ trock hy een groot deel sijns Baerds uyt/ en seyde: Wijl 't Ottomannisch Rijck nu van een Nar wierd beheerscht/ soo begeerde hy niet langer daer in te blijven. Als de Viziers en Bassen raed hielden/ stond hy in een Venster/ en wierp sijnen Ponjaerd op den geenen/ die yets voortbraght 't welck hem niet behaegde.

Doet veele groote Turcksche Heeren sonder schuld om 't leven brengen: en aenmercklijckheyd van eenen der selve

Twee Oorlogen heeft hy by der hand genoomen; d'eene tegens de Muscoviter-Cosacken, welcke hem quamen trotsen op den Bosphorus tot by Constantinopol: d'andere tegens de Venetianen. In d'eerste behaelde hy niet als schande en schade. De tweede wierd van hem begonnen; doch heeft op verr' na 't eynd niet beleefd. Was voorgenoomen tegens de Malthesers; doch stortte sigh op de Venetianen uyt. De Ridders van Maltha waren d'oorsaeck sijner Kryghs-toerustingen; welcke anders wel aghter-gebleven hadden. In September Anno 1644. namen de Malthesers een groot Galioen van de Sultane, gaende van Constantinopol na Egypten. Ontrent 1200. Turcken waren 'er

Ibrahims Oorlogh tegens de Cosacken; tot sijne schade en schande.

Tegens de Venetianen; eerst op Maltha aengelegt; met de Reden sijner gramschap.

TURCKYEN.

tegens de Malthesers;

op; en daer onder eene der Concubynen des Grooten Heers, met haer kleyn Soontje; treckende in Beedevaert na Mecha. Boven maten seer was Ibrahim hier over vertoornd. Wierd noch meer opgehitst door de Vrouwen des Serrails, en aengeset door syne Priesters; welcke seyden / dat dit ongelijck / de Pelgrims na Mecha aengedaen / Mahometh selfs was geschied.

aengewackerd door de Vrouwen des Serrails, en de Mahometaensche Priesters.

De Sultan dan swoer / hier over wraeck te sullen neemen / met verwoestingh van geheel Maltha. Deed een groot getal Scheepen toerusten / en stelde sigh in een verbaerlijck Oorloghs-postuer. Dit braght veel' Europæische Vorsten in grooten angst. Koningh Philips van Spaenje was bevreesd (immers 't scheen soo) voor Calabrien en Sicilien. Bereydde sigh derhalven tot tegenweer / onaengesien hy meer dan genoegh te doen vond tegens Franckrijck en de Vereenigde Nederlanden. De Ridders van Maltha waren meest bekommerd; wylse wisten / hoe grooten oorsaeck tot wraecksoeckingh sy Ibrahim hadden gegeven. Alleen Venetien geloofde gerust te mogen syn op den Vreede met de Turcken: en echter viel al 't Onweer haer op den hals; wyl de Sultan door een Aga (te Maltha gevangen geweest / doch los geraeckt / en weer te Constantinopol gekoomen) was bericht geworden / dat d'overwinningh deeses Eylands hem te swaer sou vallen. Hy veranderde dan syn besluyt; en wou nu syne Maght tegens de Venetianen wenden: hier toe oorsaeck neemende / wylse / tegens de Vreedens-Artijckelen, de Malthesers Scheepen hare Havenen hadden vergund; gelijck dan oock 15. der schoonste Turcksche Paerden / in 't gedaghte Galioen geweest / werden gevonden in de Stal van de Venetiaensche Generael Cornaro, Vice-Roy in Candia.

Waerom hy sijn Besluyt veranderde, en nu sijnen toorn op de Venetianen wou uytgieten.

Andere geven ons 't volgende / en veelligt nauwer bericht. 't Was den Turckschen Sultan Ibrahim waerlijck ernst geweest / Maltha met alle geweld aen te vallen; doch dat hy syn voorneemen veranderde / om de Venetianen aen te tasten in 't Koninghrijck Candia, geschiedde / om dat hy van de voornaemste Geslaghten der Candianen versoght wierd in dit Rijck te koomen, met belofte / van hem in alles voorderlijck te sullen syn. D'oorsaeck was deese: De gemelde Vice-Roy in Candia, Andreas Cornaro, voerde een al te harde regeeringh / met veel' ongereghtigheden. Vermits hy te groote Magt / te veel Aenhangh in Venetien had / konden de Candianen geen Reght tegens hem en de syne van den Raed bekoomen. Dit verdroot de voornaemste Geslaghten in Candia soodanigh / datse Sultan Ibrahim te hulp riepen. Hem oock den wegh weesen / hoe hy dit Eyland lightlijck sou konnen vermeesteren. Dus heeft de misslagh der Signorie van Venetien, geen aght neemende op der Candianen veelvoudige Klagten en Grieven / de Turcken gelegenheyd gegeven / om haer sulck een schoone Veder uyt de Vleugel te plucken. Genoegh wistense de misdaden van Cornaro: dat oock synen Soon eene der voornaemste Vrouwen van Candia gewelddadigh had verkraght. Evenwel wierd tegens de Vice-Roy en synen snooden Soon geen straf geoeffend; 't welck dan deese Republicq soo schaedlijck is geweest; sulck een meenighte duysenden Menschen 't leven heeft gekost. Deese en de boven-verhaelde redenen konnen wel t'samen syn gegaen.

Andere Reden, waerom Ibrahim op de Venetianen los gingh.

De voornaemste Geslaghten in Candia roepen den Sultan selfs in,

wegens de snoode bedrijven van haren Vice-Roy Andreas Cornaro, door de Signorie van Venetien niet gestraft.

Sultan Ibrahims Kryghsmaght gingh dan op Candia los. 't Is een langh en smal Eyland / gelegen in de Middellandsche Zee; ten Zuyden d'Archipel, of d'Egeische Zee, en de Griecksche Eylanden; ten Zuyd-Oosten de Kust van Morea, en 't Eyland Cerago. Dit Candia droegh voortyds de Naem van Creta. Na een belegeringh van 45. dagen / en met verlies van 40000. Mannen / veroverden de Turcken den 12. 22. September Anno 1645. de Vestingh Canea; in 't volgende jaer Retino; en wierden dus meester van 't geheele Eyland. Echter liep het noch 23. jaren aen / eer synen Soon Mahometh de IV. d'eenige noch overige Stad Candia kon vermeesteren; wyl d'overgaef eerst geschiedde den 27. September Anno 1669.

Ibrahims Kryghsmaght veroverd Canea, Retino, en 't geheele Eyland.

Alleen de Stad Candia weerstaet hem 23. jaren.

Terwyl de Turcken dus tegens de Venetianen om Candia Oorloghden / toonden de Spaensche in Sicilien, Calabrien en Napels niet de minste vrees voor haer; schoon haren Koningh Philips schyn van bekommeringh had laten mercken. Gedueright sondense Volck en Geld / sonder schroom van genoomen te sullen werden / van daer na Milaen en Spaenje. Dit braght in de Venetianen en andere een arghwaen / dat Franckrijck en de Spaensche Koningh deesen Turckschen Oorlogh wel verweckt moghten hebben / en heymlijck t'samenverstand met de Turcken hielden.

Argwaen, dat Frankryck en Spaenje de Turck tegens Venetien hadden opgehitst.

Anno 1646. wou Sultan Ibrahim voor syn Krijghsvolck tegens de Venetianen een Pas in Friaul met geweld openen. Ontrent Canischa quam een groot Heyr by een. Oock hadden de Turcken alreeds een goed deel Christenen wegh-gevoerd; noch meer ter neer gehouwen. Vermitsse nu tot by Gratz begonden te stroopen / soo wierd de Keyserlijcke Prins van daer na Weenen gehaeld. Ontrent deesen Inval der Turcksche in Karndten en Crain droegh sigh yet gedenckwaerdighs toe. Seecker Vleeschhouwer verweerde sigh in syn Huys gantsch Heldaddigh tegens deese Barbaren. Twee Vyerroers had hy by hem. Terwijl hy 't een' afschoot / wierd 't ander van syne Huysvrouw geladen. Maer als hy nu alreeds 40. Turken had neergeveld / ontbrack 't hem aen Buskruyd. Doe staecken de Mahometanen 't Huys in brand; waer doorse eyndlijck beyde in hare handen vielen; in kleyne stucken gehouwen / en hare Hoofden op Lancien gestoocken wierden.

Turcken vallen in Karndten en Crain. 1646.

Wonderbare dapperheyd eens Vleeschhouwers en sijns Wijfs.

Onder den aenvangh der Regeeringh van Sultan Ibrahim ontstond tusschen de Waywoden van Wallachien en Moldavien een sware onrust; waer onder oock de Turcken sigh menghden. De Moldavische Vorst Lupulo

Waywode van Moldavien, met toedoen van den Cas-

(by

TURCKYEN.

(by andere Crepulo) had een groote Schat van wel 10. Millioenen by een versameld. Hier mee meende hy maghtigh genoegh te sijn / om den Wallachischen Vorst Matthias sijn Land t'ontweldigen. Hy beloofde den Camaican-Bassa, een seer geldgierigh Mensch / 100000. Ducaten / indien hy hem hier toe wou behulplijck sijn. Daer-en-boven / dat hy / na de veroveringh van Wallachien, 500000. Ducaten sou leveren in de Schatkist des Turckschen Sultans. Hier door braght hy 't soo verr' / dat de Camaican-Bassa hem des Grooten Heers Krijghs-Vaen toesond: waer door hy te gelijck maght kreegh / om Matthias in sijn Land aen te grypen / en Wallachien in te neemen. 't Quam tot een Slagh; waer in 't geluck op de syde van Matthias viel; soo dat hy den Moldaviër (die alreeds Wallachien aen sijnen Soon had gegeven) t'eenemael sloegh; by de 15000. der sijne doodde; al sijn Geschut en Bagagie, selfs de gedaghte Turcksche Vaen / in handen bequam: welcke hy terstond na Constantinopol sond. Hier door wierd openbaer de schelmery / beyde van de Moldaviër, en van de Camaican-Bassa. D'eerstgenoemde / die nauwlijcks met 15. Paerden uyt den Slagh na den Donauw was gevlooden / wierd na Constantinopol gedaghvaerd; soo dat hy in gevaer van leven en Land-verlies stond. De Caimacan-Bassa verloor naderhand 't Hoofd; en al sijn by een geschraept goed / belopende meer als een Millioen, maeckte men verbeurd.

[Ca]mican-Bassa valt in Wallachien, om dit Land in te neemen. 1640.

Hoe 't haer beyde gingh, na de geweldige Neerlaegh des Moldaviërs.

Anno 1647. verliefde Sultan Ibrahim op de Dochter des Mufti (soo veel als der Mahometanen Paus); schond haer oock met een boos geweld / en sond haer met veragtingh haren Vader weer t'huys. Maer oock dit was d'oorsaeck sijns verderfs. De Mufti maeckte met eenige groote Heeren een Verbindnis tegens hem. Onder de t'saemgeswoorne was oock Mahometh-Bassa, eenen der meest-geaghtte in den Raed. Den 7. Augustus Anno 1648. was bestemd / om de Janitzaren in oproer te doen uytbarsten. Dese begeerden van Sultan Ibrahim d'afsettingh des Primo Viziers. 't Geschiedde / na eenige weygeringh. Stracks wierd hy geworght / en Mahometh Bassa in sijne plaets gesteld. De volgende dagh liepen de Janitzaren na den Mufti; vragende / of de Mahometaensche Wet niet toeliet / datmen een Sultan, die sijn verstand had verlooren / onbequaem tot de regeeringh / en een Tyran over sijn' Onderdanen was / moght afsetten. De Mufti versuymde niet ja t'antwoorden / als'er sulcke blijcken waren. Deed daer op Ibrahim tegens den volgenden dagh in den Divan, of Raed / verdaghvaerdden / om te hooren de klaghten sijns Volcks. Hy dreef de spot met deese Citatie: waer op een Fetsa, of Uytspraeck des Mufti, volghde / van deesen Inhoud: Yeder Grooten Heer is verplight voor 't Reght te verschijnen, en daer reeckenschap van sijn bedrijf te geven, wanneer d'Onderdanen sulcks begeeren. Soo haest Ibrahim deese Fetsa in handen kreegh /

Sultan Ibrahim verkraght de Dochter des Mufti; en send haer veragtlijck haren Vader weer t'huys. 1648.

Maer oock dit was d'oorsaeck eener Verbindnis tegens hem; van sijn' afsettingh,

scheurde hy deselve in stucken / en dreyghde den Mufti met Hoofd-verlies: die / genoeg verseeckerd van d'ondersteuningh der oproerige / op nieuws verklaerde: Die de Wet Gods niet gehoorsaemde, kon geen waeraghtigh Musulman sijn. De Sultan selfs was verbonden, sigh daer aen t'onderwerpen; of verviel terstond van sijn Reght, en kon niet meer regeeren. Wederom verscheurde Ibrahim deese Fetsa, en gaf den Primo Vizier bevel / den Mufti om 't leven te brengen: doch sijn Gesagh was ten eynde.

TURCKYEN.

en daer op gevolghde dood:

Tegens den avond begaven de Janitzaren sigh na de Poort van 't Serrail, met sulck een onstuymigheyd als te vooren. Doe verloor Ibrahim al de moed. Wierp sigh in d'armen sijner Moeder de Sultane, en bad haer / sijn leven te willen behouden. Al hare welspreekenheyd stelde se in 't werck / om hem de woede des Krijghsvolcks t'ontrecken; onder belofte / dat hy 't Keyserdom afleggen / en sigh in sijn' oude Gevanckenis begeven sou. Hy gingh'er oock in; wel vergenoegd / dat hy'er 't leven doorhaelde / ten koste sijner Vryheyd. Doch haest kreegh hy andere gedaghten / en wierd soo wanhopigh over sijn verlies / dat hy tot verscheydene malen toe pooghde / sijn Hoofd tegens de Muer in stucken te stooten. Doch een andere dood was hem beschooren. Den 17. der genoemde Maend Augusti wierd hy verworghd van vier Stomme / welcke dit werck was aenbevoolen.

met de gedenkwaerdige omstandigheden, welcke sigh daer ontrent hebben toegedragen.

Hy was de vijfde Soon van Sultan Achmet, Broeder van Sultan Amurat uyt deselve Moeder; opgebraght na de gewoonte omtrent de jonger Soonen uyt 't Ottomannisch Huys / wanneer d'oudste aen de Regeeringh koomd; te weeten (indiense niet geheel om 't leven werden gebraght) / in een geduerige Gevanckenis en doods-vrees. Hier door werdense meest melancholicq, dof / plomp van vernuf. Koomd dan d'oudste kinderloos te sterven / en sulck eenen uyt de Gevanckenis op den Throon / soo is hy gantsch onbedreven in de Rijcks-saecken. Laet 't bewind aen sijne Moeder / of den Primo Vizier, Bassen, &c.; en wenteld sigh / sijn' ongewoone vryheyd misbruyckende / in de snoodste wellusten. Werd oock in 't gemeen seer Tyrannisch. Niet vreemd dan / dat Ibrahim, soo langh opgesloten geweest / in geduerige anghst van verworgingh / oock van sulck een gemoeds-gestalte was.

Ibrahims afkoomst.

Aenmerckingh op d'opvoedingh der jonger Soonen uyt 't Ottomannisch Huys.

Uyt de teeckenen sijns aengesights bemerckte men / dat hy / indien hy een vrye opvoedingh had genooten / sou geweest sijn van een sagtmoedigen aert. Had een hoogh Voorhoofd; levendigh / glinsterend Gesight; wel-geevenmatighde Ligchaemsdeelen: doch in sijn' opsluytingh had hy veel verlooren van sijn goed oordeel / wackerheyd / en gesondheyd: daer tegens aengenoomen een swaermoedige / droomagtige gesteltnis; waer door hy altijd d'oogen neergeslagen / 't hoofd hangende hield. De laetste doods-vrees / doemen hem op den Throon quam haelen / had hem 't bloed soo ver-

Ligchaems-gestalte:

en seer veranderde Gemoeds-aert.

ver-

verkoud / dat hy moeyte genoegh had / om sigh onder de Vrouwen van 't Serrail te verwarmen. Meer dan een jaer tijds verliep / eer hy bequaem was / om eene der selve te bekennen: waerom men hem magtloos tot Kinder-teelingh oordeelde. In 't eerst regeerde hy saghtmoedigh genoegh. Beval den Primo Vizier, niemand te doen sterven / als klaerlijck overtuyghd van sulcke schelmstucken / welcke niet ongestraft moghten blijven. Maer doe hy weer tot kraghten quam / veranderde hy / met Nero, deese goedertierenheyd in woedende wreedheyd; sijne kuysheyd in d'ongeregeldste ontught; sijne spaersaemheyd in d'onlijdlijckste verquistingen van veele Millioenen Gouds. Hier door wierd hy haetlijck aen de Groote; onaengenaem aen de Kryghslieden; veragtlijck aen 't Volck.

Sijne regeeringh; als die van Nero; eerst goedertieren; daer na wreed, ontugtigh, quistigh.

Ibrahims eerstgeboorne Soon was Mahometh. Seeckere Slavin had een Soon bekoomen / ontrent deselve tyd dat Mahometh ter weereld quam. Wierd derhalven in 't Serrail gehaeld / om sijne Voedster te sijn. Sultan Ibrahim nam seer groot vermaeck / in met dit Slavinnen-kind te speelen; en toonde meer blijck van genegenheyd tot 't selve / als tot sijn eygene Soon. Seer euvel nam dit de Sultane, Mahomeths Moeder: en als Ibrahim eens in den Hof des Serrails met sijne Wijven en Kinderen speelde; sigh verlustigende / met deselve d'een op d'ander in 't Water te werpen / konse sigh niet onthouden / van in verwijtingen tegens hem uyt te barsten; wijl hy de Soon eener rampsalige Slavin meer gunst toedroegh / als sijnen eygenen en eerstgeboornen. Soo geweldig vergrimde dit de Keyser / dat hy de jonge Sultan haer uyt den arm ruckte; en vloeckende hem in een groot Becken wierp; waer in hy gewisslijck sou verdroncken hebben / indien niet elck t'sijner hulp ware toegeschooten. Door deese neerwerpingh kreegh de jonge Prins van 't Becken een wonde in 't Voorhoofd / waer van 't Lidteecken hem al sijn leven bybleef. Dus verhaeld het de Heer Ricaut, in sijne Historie der Turcksche Keyseren. Maer de Heer Thevenot, die sigh Anno 1655. (ontrent 7. jaren na Ibrahims dood / en 14. na Mahomeths geboorte) te Constantinopol bevond / geeft van d'oorsack der wonde ons dit berigt. Aen de lincker wangh (seght hy) heeft Mahometh een Lidteecken / hem veroorsaeckt van sijnen Vader. Want als hy (Ibrahim) op seeckere dagh / half droncken / in 't Serrail begon te danssen / en sijn Soontje Mahometh beval by hem te koomen / om desgelijcks te doen / liet dit Kind hooren: 'k Ben soo sot niet, dat ick danssen sou. Waer op Ibrahim in gramschap uytvoer: Soo ben ick dan een Sot. Te gelijck trock hy sijnen Kangiar, of Ponjaerd, uyt / en quetste hem daer mee in de Wangh. Sou hem oock gantschlijck om 't leven hebben gebraght / indien sijne Vrouwen hem niet hadden weerhouden. Andere seggen (vervolghd hy) / dat Mahometh dit Lidteecken bequam door een Fles / waer mee sijnen Vader hem na 't Hoofd wierp.

Grimmig-onbesuysd bedrijf van Sultan Ibrahim tegens sijnen eerst-geboornen Soon Mahometh, noch een Kind: waer van hy voor altijd een Lidteecken in 't aengesight hield: met d'oorsaeck waerom.

Ander berigt des Heeren Thevenots van d'oorsaeck deeser daed, en des Lidteeckens.

Sultan Ibrahim op de gehoorde wijs uyt den Throon geschupt sijnde / den 7. Augustus Anno 1648., soo wierd de volgende dagh de gemelde sijnen Soon

MAHOMETH de IV.

door Turcksch Keyser uytgeroepen.

Mahometh de IV. 1648.

Was gebooren den 2. Januarius Anno 1642. De Sultane sijne Moeder (gestorven Anno 1683.) sou by hare dood hebben geseght / dat hy niet was de Soon van Sultan Ibrahim; maer datse / doese van een Dochter was verlost / deselve had verwisseld tegens een juyst doe geboorne Soon eener andere Vrouw / om dus Sultane te werden.

Sou niet de Soon van Ibrahim, maer een verwisselde sijn geweest.

Mahometh was maer ontrent / of noch geen 7. jaren oud / doe hy Sultan wierd verklaerd. Noch 10. jaren moest sijne minderjarigheyd dueren. Derhalven bleef 't Staets-bestier in handen sijner Moeder; welcke tot haren Raed waren toegevoeghd 12. der voornaemste Bassen. Tusschen de Spahis (Ruytery) en Janitzaren (Voetvolck) was een geduerige twist. De dood van Ibrahim namen de Spahis tot een Deckmantel / om in oproer uyt te barsten. Seyden / verplight te sijn / de geweldadige ombrenging des Sultans te wreecken. Eyschten 't Hoofd des Primo Viziers (nu Mahometh-Bassa), als geweest d'aensetter des opstands tegens den Sultan. De Janitzaren verklaerden / dat alles was gedaen op haer versoeck en bevel. Datse den Primo Vizier wilden beschermen / &c. Dit verbitterde de Spahis noch meer. Beyde de Parthyen waren ontrent even maghtigh / even trots. Kipriuli-Bassa echter bond haer noch eyndlijk in / soo door voorsightigheyd als wreedheyd; anders sou 't Ottomannisch Rijck door de meenighvuldige Factien geheel verscheurd sijn geworden.

Mahometh maer 7. jaren oud, als hy Sultan wierd.

Gevaerlijcken twist tusschen de Spahis en Janitzaren.

Ondertusschen vielen de Bassen te Damasco, in Syrien, in Natolien, en in andere Provintien af; en weygerden den Tribuit te betalen. Graef Forgatsch sloegh de Turcken by Ofen. Door Clissa verlooren se 5000. Mannen. De Cosacken quamen op den Bosphorus, en stelden geheel Constantinopol in schrick. Tusschen de twee Sultaninnen (Grootmoeder en Moeder van Mahometh) ontstond een hevigh verschil over 't Opper-vooghdyschap. Twee Factien reghtense op te Constantinopol; van welcke echter d'eene gedempt wierd. De Bassa van Aleppo viel af. Evenwel wierd hy / wegens sijne bequaemheden (buyten sijn' Eersught) Anno 1655. Primo Vizier gemaeckt. Doch noch in 't selve jaer moest hy / door d'oproerige te Constantinopol, 't leven verliesen. De nieuwe Bassa van Aleppo, Soon des omgebraghten Viziers, deed een Jongeling van 20. jaren / die by hem was / voor Keyser uytroepen Anno 1657., hem uytgevende voor een Soon van Sultan Amurath, dien hy in bescherming had genoomen; een gedeelte van Asia om sijnent wil had veroverd; en nu na Constantinopol trock / om d'onwettigen Sultan af / deesen onbetwistlijcken Erfgenaem

Groote verwarringen, Factien en Oproeren in 't Turcksche Rijck.

De Bassa van Aleppo werpt een Jongelingh ten Sultan op tegens Mahometh; hem uytgevende voor de Soon van Sultan Amurat.

naem op den Throon te setten. Een Heyr van 70000. Rebellen volghde hem. De Turcksche Staets-dienaers vergaderden in Asia tegens hem veel volck: doch 't viel van haer tot den vyand. De Primo Vizier trock met een treflijcke krijghsmaght tegens hem op; doch wierd geslagen. Eyndlijck gingh Sultan Mahometh selfs derwaerts. Door bedrogh kreeg hy den Bassa in syn geweld/ en deed hem verworgen Anno 1659. Dit alles/ behalven 't laetste/ droegh sigh toe onder Mahomeths onmundigheyd/ en de Regeeringh van Keyser Ferdinand de III.: met wien Anno 1650. de Vreede tusschen 't Turksche en Roomsche Rijck voor 20. jaren langh vernieuwd/ doch niet beeter als te vooren onderhouden wierd.

Eyndlijck door bedrogh omgebraght.

Sultan Ibrahim had den Oorlogh tegens de Venetianen in Candia begonnen/ ontrent 3. jaren voor sijne dood. Onder Mahometh is deselve noch 22. jaren voortgeset/ eer hy meester van de Stad Candia kon werden. 't Verhael deeser saeck sou te grooten plaets in dit werck moeten beslaen. In alle Talen kannen 'er affonderlycke Beschrijvingen van vinden. Sullen derhalven alleen hier en gintsch/ daer 't te pas koomd/ yet aenmercklijcks invoegen.

Oorlogh tegens de Venetianen, om Candia.

De Turcksche Regeeringh te Constantinopol kennis gekreegen hebbende/ dat de Venetiaensche Generael Bernardo met 't grootste deel harer Scheepsmagt (welcke een geruyme tijd voor de Dardanellen gelegen/ en de Turcksche 't uytlopen belet had) nu van daer was geweecken/ en de Barbaersche Galeyen, na Constantinopol gevaren/ om/ nevens de Turcksche Vloot/ de Venetiaensche in 't midden te neemen/ te gemoet was geseyld; alleen 19. Galioenen en sommige gewapende Fusten (dit syn geringe Scheepjens) onder 't bevel van Racob de Riva aghter gelaten hebbende; soo wierd terstond order gegeven/ dat de Turcksche Zee-Armade, sterck 90. Galeyen, 18. ronde Scheepen en Zaicken (dit syn Ammunitie en Proviand-Kielen) op den 7. May Anno 1649. tegens den avond met een goede Wind van de Dardanellen sou lopen; gelijck oock geschiedde. By naght slopense aghter de Venetiaensche Galioenen soo heymlijck na Smirna heenen/ datmen 't eerst te laet gewaer wierd/ en niet voor den volgenden dagh haer kon najagen.

Turcksche Vloot ontslipt de Venetiaensche by de Dardanellen. 1649.

Schoon men nu de voorgegane Turcksche Vloot eerst in 't Eyland Scio, vervolgens ontrent Negropont opsoght/ soo was echter alles te vergeefs/ tot datmen in 't te rugg seylen een Turcksch Jaght/ gaende na Constantinopol, onderschepte/ en van 't selve kondschap bequam/ dat d'Ottomannische Zee-Armade, waer by sigh noch hadden gevoeghd eenige Rhodiser Galeyen en 7. Scheepen uyt Barbaryen, was gekoomen in de Haven van Foggie (eygentlijck Fogie, anders Fochia en Foia), 25. mijlen van de Dardanella, en 2. van Smyrna; om daer meer Volck en Voorraed in te neemen. De Venetiaensche Generael Giacomo (Jacob) de Riva nam voor/ de Turcken in de gedaghte Haven te besluyten/ en maeckte den 12. May den aenvangh. Den 14. hebben de Venetiaensche van de 5. Barbaersche Scheepen/ welcke de Haven souden bewaren/ 4. in de grond; den 15. noch een/ vol Vyerwercken/ in brand geschooten.

Werd van haer weer gevonden, in de Haven van Foggie (anders Fogie, en Foia).

Vermits nu dit Schip vast op sijn Ancker lagh/ seyde Generael de Riva, dat hier een heerlijcke saeck te verrighten/ een onsterflijcke naem te behalen was voor den geenen/ die sijn leven sou willen wagen voor Religie en Vaderland; beproevende/ of hy 't Anckertouw van 't brandend Schip in stucken sou konnen kappen. Vrywilligh booden sigh hier toe aen Capitain Jacob Santorini van Venetien, en sijnen Schipper. Geswind swommense derwaerts/ en hackten de Touwen met Bijlen af. Flucks liep deese blaeckende Kiel/ gedreven van een stercke Wind/ midden onder de Turcksche Vloot/ en braght deselve oock in brand. Tegelyck schooten de Venetianen veele Granaden en andere Vyerwercken onder deselve: waer op in weynigh tijds 72. Turcksche Galeyen, 18. Oorloghs/ en 60 Proviand-Scheepen wierden vernield. De schade der Ottomannische wierd begroot op meer dan 2. Millioenen Ducaten; de Buyt der Venetianen op ruym 1. Millioen. Over de 6000. Turcken, waer onder de Generael Bassa, bleven dood. Ruym soo veel was 't getal der gevangene; daer onder ontrent 2000. Christen Slaven. Niet een eenigh Schip hadden de Venetiaensche, en maer ontrent 100. Menschen verlooren. Van deese soo magtige Turcksche Vloot bleven niet meer dan 8. Galeyen overigh. Wegens deese heerlijke Zeege deedmen te Venetien in de Hoofdkerck S. Marcus het Te Deum Laudamus singen/ en 6000. Ducaten soo aen Brood als Wijn onder d'Arme uytdeelen. Generael Jacob de Riva wierd in de Ridder-orde opgenomen; en vereerd met een Keeten van 3000. Ducaten. Jacob Santorini gemaeckt tot Venetiaensch Edelman; en hem geschoncken een Keeten van 500. Ducaten.

Seer dappere gewaeghde daed van de Venetiaensche Capitain Jacob Santorini; waer door de seer geweldige Turcksche Vloot als in een oogenblick wierd verbrand; en hoe dit toegingh. Groote blijdschap te Venetien hier over.

Hier tegens gevoelde de Turcksche Regeeringh dit verlies soo smertlijck/ dat de jonge Sultan Mahometh met de geheele Divan in S. Sophiæ Tempel, onder een geweldigh gehuyl/ in Sacken en Asch deese Neerlaegh beweenden: te gelijck haren Propheet Mahometh om sijne Voorbeede by God aenriepen/ ter hulp tegens de Christenen. 't Grauw was soo rasend/ dat het toeliep/ om 't Steedje Galata, tegens over Constantinopol, daer de Christenen woonen/ te plonderen/ en in brand te steecken. 't Sou oock geschied sijn/ indien 't door de Janitzaren niet verhoed ware geworden.

Sultan Mahometh en de geheele Divan daer tegens gaen in Sacken en Asch in S. Sophia Tempel te Constantinopol.

Eenige tijd hier na braghten de Turcken weer een Vloot by een/ sterck met die van Barbaryen, 38. Galeyen, en 33. Scheepen: welcke sigh te Scio versamelden/ om Canea, van de Venetianen weer belegerd/ t'ontsetten; 't welck haer oock geluckte. Generael de Riva had wel geerne deese Armade aengegree-

Nieuwe Turcksche Vloot, ten bystand der hare in Canea.

TURC-KYEN.

greepen; doch de Venetiaensche Generael Bernardo wou 't niet toelaten: waerom hy dan oock te Venetien af/ en Morosini in sijne plaets gesteld wierd.

Andere Zeeslagh

Twee jaren hier na bequam de Venetiaensche Vloot weer een treflijcke Victorie op de Turckſche. Ter dier tijd bestond de Zee-Armade der Signorie in Candia in 24. Galeyen, 6. Galeazzen, en 34. groote Scheepen. De Turckſche in 70. Galeyen, 40. groote Scheepen/ en 8. Maonen, behalven 't kleyn Vaertuygh. Tot deese souden sigh noch voegen 22. Galeyen der Beyen; welcke binnen weynige dagen wierden verwaght. De Venetiaensche Admirael Aloysio Mocenigo dit in Cerigo verneemende/ riep tot sigh de voornaemste onder hem staende Hoofden/ als Franciscus Morosini, Capitain der Galeazzen: Leonardo Mocenigo, Proveditor der Vloot; Lucas Francesco Barbaro, Generael der Slaven: Francesco Morosini, Capitain der Golfo, &c.: met welcke hy/ na lange beraedslagingh/ besloot/ de vyanden onder d'oogen te varen/ eer d'andere Scheepen uyt Barbaryen, welcke 't swaerste gewight toebraghten/ by haer quamen.

tusschen de Venetiaensche en Turckſche Vloot.

TURC-KYEN.

Dit voorneemen maeckte Generael Mocenigo door Brieven van den 21. Julius de Signorie bekend. Generael Leonardo Foscolo hier van bericht/ begaf sigh terstond met eenige Scheepen van Venetien, om Mocenigo te versterken/ en dan met hem op de Turcken by Scio los te gaen. Ondertusschen was 't Gevegt alreeds aengevangen/ door de volgende gelegenheyd. De Turckſche Zee-Armade liep uyt de Haven van Scio, en fetteden 't met een goede Wind na Candia. Quam by de Venetiaensche, by minder in getal. Als nu beyde de Parthyen in goede ordre malkander naerderden/ begon de Son onder te gaen. Weecken derhalven weer af; en de Turcken na 't Eyland Scio, om

Waer in de Turcken, schoon seer veel stercker,

Water en Hout in te laden; meenende/ dat de Venetianen sigh verr' van daer hadden begeven; wijlse niet wisten/ der selver voorneemen te sijn/ een Slagh te wagen.

al weer een swäre Neerlaegh lijden;

De volgende morgen begon de Strijd; soo geluckigh voor de Christenen, dat de Turcken de vlught moesten neemen. De Venetianen leeden weynigh schade/ buyten 't verlies van 3. Galeazzen. Hier tegens verloverdense van de Turcken 16. Oorloghsscheepen/ en een groote Maone. Andere 5. wierden verbrand: waer in een ongelooflijkgroote meenighte geld was. Meer dan 3500. Mahometanen bleven gevangen; en wierden terstond tot Slaven gemaeckt. De veelheyd der Dooden konnen niet eygentlijck weeten; maer uyt alle omstandigheden wierd vermoed/ datse niet minder als 't getal der gevangene waren. Alderswaerst gevoelden de Turcken 't verlies van 4. harer verbrandde groote Scheepen; de Capitain, en d'Admirael van Constantinopol; de Sultane, en d'Admirael van Barbaryen. Yeder van deese had gevoerd over de 400. Janitzaren, en 7. of 800. Scheeps-lieden; behalven de Kooplieden en andere reysende persoonen/ welcke na Candia wilden. Meer andere Zee-gevegten sijn tusschen deese Parthyen voorgevallen.

met byna geen verlies

aen de Venetiaensche sijde. 1651.

Anno 1657. stelde de Sultan Vorst Ragotzy van Sevenbergen af/ om dat hy de Sweeden was te hulp getrocken tegens de Polacken; en Achatius Bartſchay in sijne plaets. Ragotzy wierd Anno 1660. geslagen; en stierf den 27. May: waer op desselven Veldheer Kemini Janos sigh ten Vorst opwierp/ en Bartſchay Anno 1661. deed onthoofden. Tegens hem bevestighde Mahometh ten Sevenberghſchen Vorst Michael Apafi (lasterlijck van sommige geseght te sijn uyt een veraghtlijck Geslaght/ wijl hy was uyt een seer oude Stam des Sevenberghſch-Hongariſchen Adels);

Mahometh set de Sevenberghſche Vorst Ragotzy af: eerst Bartſchkay;

dels); die Kemini ondervraght. Waerlijck had hy hoedanigheden / welcke hem een groot Vorstendom waerdigh maeckten. Was doe in den Bloey sijner jaren; van een dappere moed / en voorsightigh beleyd. Had sigh korts te vooren uyt Slaverny los gekoght. Heeft onder de Turcksche bescherming langh geregeerd; geluck en ongeluck uytgestaen. In 't vervolgh sullen wy meermael van hem moeten spreecken; oock van d'andere stracks-gemelde.

daer na *Mickael Apasi* aen; en desselven goede hoedanigheden.

Anno 1660. veroverde Mahometh door Ali Bassa de Hongarische Grens-vestingh Groot-Wardein; terwijl te Constantinopol twee derde deelen der Stad / en eenige duysenden Menschen / door 't vyer verdierven. Anno 1663. vermeesterde hy Newheusel; vervolgens Levenz, Neutra, Novigrad: doch leed oock twee sware Neerlagen / d'eene by Levenz, d'andere by S. Gothard. Sloot hier op Vreede met den Roomschen Keyser / Anno 1665. In 't volgende jaer wierd hy van de Persianen, niet verr' van Bagdad, of Babylon, seer vreesijck geslagen; waer van t'sijner plaets breeder. Anno 1672. was hy voorspoedigh in d'Ukraine; en veroverde / nevens meer andere Plaetsen / de seer gewightige Vestingh Caminiec in Podolien: doch in 't volgende jaer kreegh hy een seer sware stoot van de Poolsche Veldheer Sobiesky.

Verrigtingen van *Sultan Mahometh* in *Hongaryen*; en grouwlijcke Brand te *Constantinopol*.

Veroverd *Caminiec* in *Podolien*.

Sulck een onmatigh-groote lust had hy in 't Jagen / dat hy deese oeffeningh een lange tijd sijn' eenige verrightingh liet sijn. Ter dier oorsaeck verliet hy Constantinopol, en nam sijne Residentie t'Adrianopol, als bequamer tot de Jaght. Soo dickmael de naght hem na Huys dreef / saghmen hem bedroefd sijnen Intoght doen; enckelijck / om dat hy sijn soo hoogh geliefd vermaeck moest uytstellen tot den volgenden morgen. Dan settede hy sigh neer op een Turcksch of Persiaensch Tapijt, met kruys-wijs over malkander geslagene Beenen / na de gewoonte deeser Natie. Leunde met sijnen rugg' tegens een Kussen: deed sigh dus eeten brengen: begaf sigh dan / sonder op te staen / tot slapen; en ontwaeckte gemeenlijck een weynigh na middernaght. Riep een Page, en vraeghde / of 't tijd was om op te rijsen. Als hem geantwoord wierd: 't sal noch in drie of vier uyren geen dagh sijn / sughtte hy seer diep / en beklaeghde sigh over de langheyd der naght. Soo haest de dagh aenbrack / maeckte hy sigh flucks op / en soo ter Jaght.

Seer ongeregelde Jaghtlust van *Mahometh*;

en sonderlingheden daer ontrent.

Sou veroorsaeckt sijn

't Volck te Constantinopol seyde / dat Mahometh's ongeregelde Jaght-begeerte was ontstaen uyt den vloeck van sijnen Vader Sultan Ibrahim: die / als hy uyt den Throon gestooten; ter verworgingh geschickt; sijnen Soon Mahometh op den Rijcks-stoel geset wierd; oock sijn dood-vonnis had onderteeckend / hem vervloeckte / en toewenschte / dat hy noyt in sijn Huys sou mogen blijven / maer in wilde Bosschen swerven. Dit verhaeld J. Spon, in sijne Reysen door Grieckenland, &c.: doch alleen op 't voorgeven des Volcks / 't welck Mahometh gantsch niet gunstigh was.

door de vloeck van sijnen Vader *Sultan Ibrahim* over hem.

Immers / noyt heeft de Weereld grooter Jager gesien dan hem. Meer als 30. of 40000. Mannen wierden gecommandeert, om de Bosschen te doorlopen / en 't Wild / meer dan een dagh-reys in den omtreck / te besetten. Selfs in 't hardste van de Winter braght hy gantsche dagen met de Jaght door; tot seer groote schade der Onderdanen / welcke met soo veele duysenden hem hier toe moesten dienen; en 't veroorsaeckte de dood van veele sijner Lijf-eygene / door soo veel ongemack. D'Opper-Jager-meester droegh hem eens voor: Indien hy dus sijne Slaven / oock Onderdanen / door Sneeuw en Ys wou uytdrijven / soo soudense eyndlijck alle om hals koomen: gelijck dan dien naght 30. dus ellendigh 't leven hadden verlooren. Doch Mahometh liet sigh hier door niet beweegen. Seyde alleen: Wanneer 't soo koud was / soumen sijne Honden van dubbel Decksel versorgen; en wel toesien / dat'er niet eenen stierf; sonder van de Menschen gewagh te maecken.

TURCKYEN.

Sware ongelegenheyd der Onderdanen hier door: ook doodlijck.

Hy sorgd, in de koude, voor sijne Honden; niet voor de Menschen.

Deese altijd-duerende onrust verweckte een groot gemor onder 't Volck. Een Gesneedene / by den Sultan in groote gunst / droegh hem eens voor / wat verderf sijn Onderdanen hier door leeden; hoe veel'er alreeds om hals waren gekoomen: doch sijnen loon was / eerst Gevanckenis / daer na Ballinghschap. De Bassen versoghten den Mufti, den Sultan van dese ongeregelde Jagtlust te willen afmanen. Eerst weygerde / eyndlijck moest hy. Ernstigh studeerde hy / hoe hy dit glimplijckst sou mogen doen. In een Hof-predicatie braght hy te pas / dat de voorige Sultans de tijd / welcke haer van hare Staets-geschaften overschoot / hadden aengeleght tot de verrightingh van eenigen aerdigen arbeyd; soo tot eygen vermaeck / als om d'Onderdanen een Voorbeeld tot vlytigheyd te geven. Sultan Amurath, Grootvader van Mahometh, had Ringen gemaeckt tot de Boogen. Ibrahim, sijnen Vader / Tandstoockertjens van Schildpadden-schalen. Deese hare Wercken sondense dan aen eenige Bassen; die voor sulcke Geschencken groote Vereeringen deeden; en van deese Giften hadden de Sultans hare Tafel onderhouden / sonder d'Onderdanen met Schattingen daer toe t'overlasten / &c.

De *Mufti*, of *Turcksche* Opper-Leerraer, tragt hem glimplijck hier van af te manen.

Hoe dit in een Predicatie geschiedde.

Sultan Mahometh hoorde seer aendagtigh na dit Sermoon. Toonde geen misnoegen. Hield sigh eenige dagen in sijn Palays / tegens gewoonte. Gingh doe weer tot sijn voorigh bedrijf. Schoot met een Vyerroer (d'eerste mael van sijn leven met dit Geweer) een Haes dood. Deed dit Beest den Mufti brengen / en hem aenseggen: Hy sagh nu / hoe hy sijnen raed had gevolghd / en 't Schiet-Ambaght op de Jaght geleerd. Sijn eerste proefstuck sond hy hem ten Geschenck toe; en met de Vereeringh / welcke hy daer voor verwaghtte / wou hy sijne Tafel versorgen. Den Brenger sou hy 20. Beursen (elcke Beurs is 500. Rijcksd.) ten

Hoe oock *Sultan Mahometh* aerdigh sijnen raed volghde;

't welck hem 40000. Rijcksd. koste.

TURCKYEN.

Booden-loon gelieven te geven. Belangende de Gift aen hem (den Sultan) selfs; hy sou wel weeten / wat hem hier ontrent betaemde. Dit was als een Donderslagh in d'ooren des Mutti. Echter dorfde hy geen ongenoegen laten blijcken. Nam den Haes aen met groote blijdschaps-betuyging / even als of hem geen grooter eer had konnen weervaren. Gaf den Brenger de 20.; den Sultan 60. andere Beursen / alhoewel met d'uyterste inwendige droefheyd. Ondertusschen ontfingh hy de vergeldingh syner onreghtvaerdige schraperyen; en deese 40000. Rijckß. waren maer een gedeelte van 't geen hy onwettigh na sigh had getrocken.

Beurs, hoe veel.

Hy was echter niet te beklagen; en waerom.

Noch yets moeten wy hier aenteeckenen / waer uyt men sien kan / hoe onreghtvaerdig sigh de Groote aen 't Turcksche Hof weeten te verrijcken; maer oock / hoe haren hals dickmael daer voor moet betalen. Mahometh had een Page van geringe afkoomst. Wierd echter sijnen Favorit, en van hem gemaeckt tot Bassa. Soo diep geraeckte hy in des Sultans gunst / dat hy hem sijne Dochter ten Vrouw gaf. De Bruyloft wierd gehouden met uytneemende praght. D'onkosten moesten uyt 't Volck geparst werden; en d'Officieren bleven niet uytgesloten. De Tefterdar, of Schatmeester / dien bevoolen was 't geld in te samelen / deed den Capitain-Bassa aenseggen: Hy moest 400. wel-toegeruste Jongelingen aen 't Ottomannisch Hof senden / om te dienen ten Gevolgh der nieuw-getrouwde. Hy deed het. De Tefterdar sondse weerom / en liet hem weeten / sy moesten in Goud en Silver-laecken gekleed syn. De Capitain-Bassa bemerckte / waer om 't den Tefterdar te doen was. Liet hem tot antwoord toekoomen: Geerne wou hy syn bevel voldoen; doch vreesde / dat de Gewaden der Jongelingen / indien hy deselve liet verveerdigen / hem niet na den sin mogten syn. Sond hem derhalven 100000. Rijcksd. / om haer na syn behagen te doen toerusten. Doe was de Schatmeester te vreeden.

Mahometh geeft sijne Dochter een *Favorit* van geringe afkoomst ten Houwlijck.

Praghtige Bruyloft; waer toe 't volck 't geld moest geven.

Sonderlinge greepen van des *Sultans Tefterdar*, of Schatmeester,

Van der Janitzaren Aga begeerde hy / dat hy op elck pond vleesch / 't welck binnen Constantinopol wierd verkoght / noch een Asper sou setten. D'Aga, die wel wist / dat hier over Oproer ontstaen / en deese Schattingh hem 't Hoofd kosten sou / wou den Tefterdar liever 20000. Rijcksd. toesenden van sijn eygen goed. Eenige dagen daer na eyschte de Sultan reeckeningh van den ontfangh. Op de Post van d'Aga had hy maer 10000. Rijcksd. geset; d'andere 10000. voor hem selven gehouden. Korts daer na quam de Gever voor Mahometh, die hem toornig verweet de geringheyd van sijn Præsent; vragende / of 10000. Rijcksd. een Gift was aen een Vorst als hy? D'Aga wierd verbaesd; en antwoordde: Hy bekendde / dat sijn vermoogen sigh soo wijd niet uytstreckte als sijnen wil; derhalven hy maer 20000. Rijcksd. had konnen geven. Hoe / 20000., Vorst Mahometh los? men heeft my maer van 10000. geseght. Flucks deed hy den Tefterdar roepen: die d'ontfanghst van 20000. niet dorfde ontkennen; maer voorwendde / dat het een missieningh in de Reeckeningh was. Hier op wierden meer andere sijner onreghtvaerdige Handelingen ontdeckt. De Groote Heer, om hem te straffen / seyde / dat hy 100000. Rijcksd. van nooden had / welcke hy terstond moest opbrengen. Hy deed het: maer daer-en-boven moest hy naderhand sijne misbedrijven met den hals boeten.

om hy dese gelegenheyd sigh selven te verrijcken.

Hoe sijne dieftallen ontdeckt wierden; en hy daer over gestraft.

PERSIEN.

Sultan Mahometh was van een middelmatige lenghte; niet seer vet of lijvigh; oock niet seer gesond van ligchaems-gesteltnis; 't welck hy sijne groote Jaght-lust had te dancken. Want als hy eens in 't Jagen te paerd over een breede Graght spronghe / bequam hy daer door een sware Breuck / die noyt geneesen kon werden / wijl hy de Jagt niet wou laten; onaengesien men hem dickmael / in een ellendige staet sijnde / van sijn Paerd moest afbeuren.

Mahomeths gestalte, en sware Breuck, door 't Jagen bekomen.

Na de dood van Schach SEFI, Persiaensch Keyser / Anno 1642., is sijnen Nasaet geworden sijnen Soon

Persiaensche Keyseren, of Groot-Koningen.

SCHACH ABAS de II.,

gebooren Anno 1630. Was een dapper Vorst / en Edelmoedigh genoegh. Beminde de Vreemdelingen. Had eenige kennis van de Teeckenkonst: schiep groot vermaeck in deselve / en aghtte seer hoogh de Stucken / welcke uyt Europa hem wierden toegesonden. Noch meer was hy geneegen tot den Wijn. Alle Mahometanen is 't Wijn-drincken strengh verbooden door de Wet van haren Propheet Mahometh: echter latense 't daerom niet; ten ware de Sultan of Schach een verbod deed. Dan derf niemand deese Dranck nuttigen. In dronckenschap heeft Schach Abas verscheydene dingen begaen / welcke seer Tyrannisch sijn; echter van de Persianen werden gehouden voor een billijcke straf der ongehoorsaemheyd. Wy sullen alleen een voorbeeld of twee van deese stof bybrengen.

Schach Abas de II., en sijnen aert.

Seer tot Wijn geneegen; waer door hy somtijds *Tyrannische* daden begingh.

Op seeckere dagh had hy ongemeen-sterck in sijn Vrouwentimmer gesoopen; en beval aen drie Damen, datse oock Wijn souden drincken. Sy verontschuldighden sigh / wijlse nu haest na Mecha in Pelgrimmagie souden gaen / datse geenen Wijn dorfden proeven. Andermael en ten derden mael gebood Schach Abas haer / sijnen wil te volbrengen: maer alsse noch niet gehoorsaemden / gaf hy last / datmen haer alle drie sou binden / en in een groot vyer smijten: 't welck terstond geschiedde. Op een andere tijd deed hy een diergelijck bevel aen een andere Juffer. Sy weygerde. In hittige gramschap stond hy op / en gebood den Oversten der Gesneedene / haer te verbranden. Hy maeckte sigh hier toe gereed: doch hare gebeeden en tranen hadden soo veel vermoogen op sijn gemoed / dat hy uyt meedogen haer los liet; gelovende / dat syne Maj. / als de dampen der Wijn verblogen waren / haer sou begenadigen. Schach Abas, uyt sijnen slaep wacker geworden / vraeghde den Gelubden / of hy sijn Gebod had volbraght. D'antwoord

Doet drie *Damen* in 't vyer werpen, om datse met hem geen Wijn wilden drincken.

Ander diergelijck Geval met een Juffer, en den Oversten der Gesneedene.

PERSIEN

woord was: Hy had geraedsaem geoordeeld/ d'Executie uyt te stellen. Soo toornigh wierd Abas hier over/ dat hy dien Oversten der Gesneedene terstond deed verbranden; doch de Juffer pardonneerde.

Wreedheydt tegens de nieuw-geboorne Kinderen van twee sijner Susteren.

Twee Susters had hy/ getrouwd aen de twee rijckste Heeren des Koninghrijcks/ doch van geringe afkoomst. Doe hy verstond/ datse swanger waren/ beval hy (onaengesien hy haer selfs ten Houwlijck had uytgegeven)/ datmen haer Dranken sou doen inneemen/ om de Vrught af te drijven. 't Geschiedde. Na ruym een jaer bevondense haer weer bevrught. Hy liet haer voldragen; en yeder der twee Susters braght een jonge Soon ter weereld. Doe verbood Schach Abas, d'ongeluckige Kinderen eenig voedsel te geven/ en dus moestense ellendig sterven.

Laet sijnen Pijpstopper de Tongh uytsnijden, om een onbedaght woord.

Eens eyschte hy Taback. Eenen sijner Pagen liep geswind toe/ en seyde tot den geenen/ wiens Officie het was/ de Pijp te stoppen: hy sou sigh haesten. Onbedaghtlijck borst hy los: Ter Hellen; waght wat. Juyst hoorde Schach Abas dit; en beval/ dat men hem terstond de Tongh sou uytsnijden. De dus veroordeelde bad den geenen/ dien 't werck opgeleght was/ dat hy hem de Tongh sou wegh neemen soo diep als hy eenighsins kon. Dit verkreegh hy; en dus kon hy/ al stamelende/ noch eenige woorden spreecken.

Slaet de Turcken by Bagdat, of Nieuw-Babylon, boven maten swaer. 1666.

Anno 1664. kondighde hy den Grooten Heer Sultan Mahometh den Oorlogh aen in een trotsen Ontsegh-brief/ vol sware dreygementen. Dit dwongh den Turckschen Keyser/ met den Roomschen Vreede te maken. Daer op geschiedde den 31. May Anno 1666. de geweldige Slagh tusschen de Persianen en Turcken by Bagdad, of Nieuw-Babylon (anders gespeld Bagadat, Bagedet, Baghded), welcke drie dagen langh duerde. Doe 't Gevveght eyndighde/ sat Schach Abas op sijn sevende Paerd/ en had drie wonden bekoomen. Aen de Persische sijde waren 7500.; aen de Turcksche over d'28000. dood gebleven; daer onder 5. Veziers, 12. Bassen; de Groote Soudaen van Babylonien, desselven Soon/ &c.

Seldsamen gehoornden Esel.

Schach Abas wierd eens vereerd een wilden Esel met rood Hayr/ van een Scharlakenverwe. In 't midden des Voorhoofds stond een Hoorn van ontrent een voet lenghte. 't Was een Geschenck des Chans van Schiras aen hem.

Dood van Schach Abas, waer door veroorsaeckt.

Ontrent 24. jaren langh heeft dese Schach Abas geregeerd. Sierf in seeckere Plaets/ genoemd Tehzon, aen een Geswel in de keel/ hem veroorsaeckt door te veel suppen van de stercke Schierassche Wijn. 't Lijck wierd na Com gevoerd/ daer hy sijn Graf had doen maecken. Hem volghde op den Persischen Throon Schach Sefi de II.

Muscovische Czaaren.

In Julius Anno 1645. was gestorven de Muscovische Czaar MICHAEL FEDEROWITZ. In sijne plaets volghde op den Russischen Throon sijnen Soon

Alexius

ALEXIUS MICHALOWITZ, gebooren den 17. Martius Anno 1630. Heeft geregeerd tot by 't jaer 1676.

MUSCOVIEN.

Michalowitz.

Send Ambassadeurs na Polen: en haer groot Gevolgh. 1650.

Anno 1650. sond hy een Ambassade na Polen, met een Gevolgh van meer dan 600. persoonen. D'Ambassadeurs selfs waren vier in getal. Droegen sigh boven maten hooghmoedigh. Wilden/ als Keyserlijcke Gesanten/ met de Koninghlijcke Caros na 't Slot werden begeleyd: doch de Poolsche Maj. wou 't niet gedoogen; dies moestense sigh met de gemeene Caros te vreeden houden. Wegens de voorsittingh in deselve toondense sigh seer trots: eyschten den Voorrangh/ en disputeerden daer over 3. uyren langh met de Polacken; tot dat eyndlijck de Koningh bevel gaf/ men sou haer/ als Gasten/ d'opperplaets vergunnen. Haren Voordragh bestond in drie stucken. I. De rouwbeklagingh over de dood van Uladislaus de IV. II. Geluckwenschingh aen den tegenwoordigen Koningh Johan-Casimir. III. Nieuwe bevestigingh van 't Vreede-verbond. By d'Audientie maecktense swarigheyd/ haer Hoofd t'ontdecken; oock/ om haren Voordragh staende te doen. Doch vermaend sijnde/ den Koninghlijcken Throon en Persoon te respecteeren, soo moestense gantsch onwilligh sigh hier toe schicken.

Haer gantsch onbescheydene hooghmoed, hier getoond.

Seer stoute manieren van doen.

Met seer stoute gebeerden eyschtense de weergevingh des Vorstendoms Severien, Czernicko, en Smolensko, nevens alles wat 'er toe behoorde. Oock vergoedingh van d'Inkoomsten/ welcke de Czaar tsederd den tyd der afneemingh had moeten missen. Dat deese Heerschappyen uyt den Koninghlijcken Poolschen Titel souden blijven. Datmen aen 't leven sou straffen de Poolsche Heeren/ welcke hadden geschreven (niet Czaar, maer) Grootvorst van Muscovien; oock/ sonder hem den behoorlijcken Titel te geven/ voorgesleghts haren Vriend noemden; daer doch de Polacken Onderdanen haers Czaars waren. Eyndlijck/ dat de Poolsche Natie sigh niet meer sou beroemen/ eenige Victorien op de Muscoviters te hebben bevoghten.

Wrevelige eysch, gantsch vermeeten voorgedragen.

Deese onbeleefdheyd wierd soo eubel opgevat/ datmen d'Ambassadeurs met al haer Gevolg in Arrest nam: waer op sy wel haest beeter hoop gaven; te meer/ wijl een Besendingh na Muscouw wierd gedaen/ om van den Czaar te verneemen/ of d'Ambassadeurs last was gegeven/ op sulck een wijs te spreecken. Men voerde haer oock te gemoet/ dat door des Poolschen Koninghs Stephani Kroon/ Sigismundi des III. Scepter/ en Uladislai des IV. Swaerd de Muscoviters soodanigh waren verootmoedighd geworden/ datse/ op hare knien leggende/ om Pardon hadden moeten bidden. Die Kroon stond noch op 't Hoofd deeses Koninghs Johannis Casimiri; deselve Scepter was in syne Koninghlijcke hand; en 't Swaerd aen de Koninghlijcke sijde/ even soo scharp als te vooren/ om den Muscovischen hooghmoed/ wanneer hy begon t'yveren/ te dempen. Als men nu sulck een Tael had gevoerd/ baden de Russische Ambassadeurs om vergifnis; seggende voorts: Sy hadden alleen een eysch gedaen,

Werden soodanigh beantwoord, datse wel haest om vergifnis baden.

MUSCOVIEN.

gedaen, om te hooren, watmen daer op sou antwoorden. 't Stond aen de Poolsche Maj., om de helft, noch minder, ja gantsch niet te bieden.

Echter in Arrest gehouden.

Men handelde noch wel eenige tijd met deese Muscovische Gesanten; echter wou men haer van haer Arrest niet ontslaen; noch aen hare Kooplieden / welckese in haer Gevolgh hadden, toelaten, hare Sobelen en andere Waren te verkoopen / voor datmen sou hooren, wat antwoord d'afgesondene na Muscouw souden brengen. Den 25. Junius quamense weer te Warschouw, met een Brief / groot 7. bladeren pappier; van inhoud: Dat de Czaar geneegen was de Vreede met Polen onverbreeckelijck / als tot noch toe / t'onderhouden. Hier van had hy bewijs gegeben ter tijd de Poolsche Kroon leedigh stond: ooch in den opstand der Cosacken; doe hem een goede gelegenheyd voorquam / om de Vreede t'sijnen voordeel te verbreecken. Vertrouwde derhalben / dat de Kroon Polen eben alsoo gesind sou sijn; de gepleeghde overtreedingen na behooren straffen; en alsoo de Muscoviters voldoeningh geven. D'Ambassadeurs wierden bevestighd in haren last tot d'onderhandelingh: maer offe vebel hadden gehad / sulcke onbetaemlijcke woorden uyt te werpen / soo een wrebelingen eysch te doen / daer van wierd niet een woord gerept: ebenwel op nieuws de Vreede tusschen Polen en Muscovien voor eeuwigh gesloten. De Boecken / in Polen uytgegeben tot schimp des Czaars, wierden den 24. Julius opentlijk verbrand. Die hem sijnen behoorlijcken Titel niet hadden toegevoeghd / souden op den aenstaenden Ryckxdagh verdaghvaerd / en indiense strafbaer gevonden wierden / gestraft werden.

Gesanten na Muscouw gesonden, om den Czaar te vragen, of hy haer sulcks in last had gegeven.

Sijnen antwoord-brief.

Eeuwige Vreede tusschen Polen en Muscovien. 1650.

Eer noch vier jaren verliepen,

Echter duerde dit Verdragh niet langh. Polen stond Anno 1654. in seer groot gevaer. Koningh Johan-Casimir had / genoeghsaem gedwongen / met de Cosacken en Tattaren eenen Vreede moeten aengaen / waer van onder de Poolsche Geschiedenissen breeder. Vermits nu de Land-boden niet 't minste van 't beloofde geld aen de Tattaren wilden opbrengen / soo hieldense hare Horden gedeurigh by een. Czaar Alexius Michalowitz nam deese gelegenheyd waer / om Polen den Oorlogh aen te doen. Liet ooch door geheel Rusland verkondigen / dat hy met drie Heyren de Polacken wou koomen besoecken. I. Souden 40000. Muscoviters sigh tot de Cosacken slaen / om in Polen te trecken. II. Andere 40000. na Plezkow (Pskouwa) gaen / om deese Grens-Stad in te neemen / en daer de Stoel des Oorloghs te planten. III. In eygener persoon sou de Czaar met 170000. der best-geoeffende Soldaten de Toght na Smolensko aenneemen; en dus aen drie sijden in Polen vallen.

wil de Czaar de Kroon Polen weer op 't lijf,

en met drie Heyren in dit Rijck vallen.

D'oproerigen Bogdan Chmielnitzky (Chmielinsky, Chmielincky, Chmielnicky) huldighde met sijne Cosacken den Muscovischen Czaar, om tegens Polen t'Oorlogen; en d'Ukraine wierd aen hem overgegeben. Ondertusschen geraeckte 't Magazijn des Czaars in de Grens-Vestingh Wiasma t'eenemael in brand / tot groote blijdschap der Polacken. Ooch wierd de Kroon Polen van de Turcken, Tattaren, Sevenbergers, Moldaviërs en Wallachiërs hulp beloofd tegens den Rus.

D'Ukraine werd hem van de Cosacken overgegeven.

MUSCOVIEN.

De bestemde dag van de Muscovische Optoght gekoomen sijnde / geschiedde deselve met groote praght. Voor uyt trock Prins Alexy Trubecky (Trabecky), de derde na den Czaar, met eenige Regimenten te voet en te paerd / t'samen 10000. De Muscovische Patriarch had een Toneel doen oprechten / waer over hy met de Czaar gingh wandelen / en 't voorby-treckend Krijghsvolck aenschouwde. De Czaar vermaende al de groote Heeren en Officieren tot getrouwheyd en dapperheyd. De Patriarch zeegende haer met gewijd Water. Voor Prins Trabecky wierd gedragen de kostlijcke Vaen des Heyls, op 't Muscovisch gesegt Spassema, sijnde voor 't Voetvolck. Op d'eene sijde stond Christus, op d'andere Maria afgebeeld / met een geharnasten Engel; 't Poolsch Heyr met twee vingeren drey gende. Na Trabecky volghde Prins Adolfsky, ooch met 10000. Op hem Prins Jakof met 16000. Doe quam de Czaar selfs. Voor hem gingh Jean de Coroan (Corran) met 1000.; na hem Franciscus Claudius de Spembe met 1500. Dragonders. De Czaar was omringd van 24. gevleugelde Hussaren; onder welcke de twee voorste bloote Swaerden droegen. Sijn Kleed (Rock) was gestickt met Paerlen; op de borst eenighsins open; soo dat men 't Harnasch daer door sien kon. Op 't Hoofd had hy een spitse Stormhoed / na d'oude mode; in de hand een Kruys / en gouden Appel / met Paerlen beset. De geheele Maght wierd begroot op 300000. Mannen. Doe hy 3. uyren van de Stad Muscouw was gekoomen / stond 't Volck rondom een Bergh stil; de Czaar op den selben / om sijn geweldigh Heyr t'oversien. Hier kreegh hy een Brief van Chmielnitzky, die den Oorlogh tegens Polen afried; en geld versoght / wijl de Cosacken, een bry Volck / niet wilden dienen sonder Besoldingh. Dit ontroerde Czaar Michalowitz niet weynigh: maer noch veel meer wierd hy ontsteld / als eben hier na een Toveres voor hem verscheen / tot hem seggende: Dat hy, van den Krijgh weer na Huys keerende, de Stad sijner Residentie (Muscouw) in asch veranderd sou vinden.

Pragtigen optogt des Czaars

met sijn Heyr van 300000. Mannen; 1654.

en eenige sonderlingheden daer omtrent.

Hoe de Czaar toegerust was.

Voorseggingh eener Toveres aen hem, ontroerd hem seer.

Echter trock hy na Litthauwen voort. Smolensko wierd van de Russen bestormd; doch met groot verlies. Vorst Radzivil geslagen. Litthauwen ellendigh verwoest. Ondertusschen viel Chmielnitzky van de Czaar af. Die ooch tijdingh kreegh / dat 50000. Tattaren gereed stonden / om in Muscovien te vallen. 't Poolsche Heyr quam nu allenxen in staet. Een grouwlijcke Pest woedde in Rusland; insonderheyd binnen Muscouw. 't Russisch Heyr wierd tegens haer' Officieren oproerigh; wylse niet langer Ledere geld begeerden t'ontfangen. Met den

Verwoest Litthauwen.

Onverwaghte teegenspoeden.

MUSCOVIEN.

den Patriarch geraeckte de Czaar in twiſt; die hem verweet / dat hy hem tot deeſen Oorlog had opgehitſt. Echter deed hy groote toebereydſelen maecken / om de Polacken in 't Voorjaer weer aen te grijpen. Begeerde de Brief des Koninghs van Sweeden niet aen te neemen / om dat in den ſelven hem niet wierd gegeven de Titel van Heer over gantſch Noorden, Ooſten, en Weſten; over Groot en Kleyn-Rusland, Kiof, en andere Poolſche Vorſtendommen. Dit braght de Kroon Sweeden in geen geringe bekommeringh / datſe op nieuws met den Muſcoviter in Oorlogh moght geraecken.

Hooghmoedige uytdruckingh in ſijnen Titel.

Ook quam 't'er toe Anno 1656. Want of wel Czaar Alexy Michalowitz (of Alexander Michael) 't opgereght Vreede-verdragh tuſſchen Muſcovien en Koningh Guſtaef Adolph van Sweeden, naderhand vernieuwd met Koningin Chriſtina, een tyd langh had onderhouden / ſoo deed hy nu echter / ſonder wettige oorſaeck / tegens aller Volckeren Reght / d'Ambaſſadeurs, van de Sweedſche Maj. na Muſcouw geſonden / om alle misverſtanden in vriendſchap af te doen / in Heghtenis ſtellen. Viel ook / ſonder voorgaende Oorloghs-aenkondigingh / geweldadigh in eenige Lijflandſche, Ingermanlandſche en Finlandſche Oorden. Quam in Julius perſoonlijck in 't veld / en ruckte met ſijne grootſte Maght voor Dunaburgh, ontrent 30. mijlen van Riga: welcke Plaets hy ſtormenderhand veroverde / met om 't leven-brengingh van al wat'er in was. Kockenhuyſen gingh dien ſelven wegh. De Kirchholner-Schans bequam hy ook; en belegerde Riga. Doch voor deeſe Stad verloor hy ſoo veel volck / dat hy berouw had van ſijn' onderneemingh. Leydde de ſchuld op ſijnen Schoonvader (nu binnen Riga gevangen) en de Bojaren. Greep ſomtijds eenige van deeſe by den Baerd (een gewoonte der Muſcoviters, alsſe ſchielijck toornigh werden); ruckte haer met kraght by den ſelven / en ſchold haer voor Verraders; wijlſe hem geraden hadden / hier heenen te koomen.

Breeckt, ſonder oorſaeck, de Vreede met *Sweeden*, en valt in *Lijfland*, &c. 1656.

Veroverd *Dunaburg*, *Kockenhuyſen*, &c.

Belegerd *Riga*, doch lijd hier groot verlies.

De Burgers binnen Riga hielden haer niet min dapper als de Soldaten; en deeden / door geduerige Uytvallen / de vyanden groote ſchade. In eene der ſelve (den 2. October) hieuwenſe 800. Muſcoviters ter neer / en braghten 17. ſoo Standaerden als Vaendelen binnen. Onder deeſe waren'er 9., verciert met goudene Beelden en Spreuken. I. Een rood Vaendel / met een Silvere Arm daer in / en deeſe woorden: Is God voor ons, wie tegens ons. II. III IV. waren groene Vaendelen / yeder met deeſe Spreuk: Vreeſd God. V. Wederom rood; waer in een Zee-wijf, met dit Byſchrift: Koom, hael Buyt. VI. Een witte Lijf-vaen; daer in een vergulde Arend, met ſwarte Streepen. D'Overlopers berighteden / dat dit was de Lijf-vaen des Czaars. De Dienaer eens Koopmans / genoemd Caſpar Ooſthof, hadſe veroverd. Men las'er in: Vreeſd God, eerd den Keyſer. VII. Was rood. Voerde een Kroon, Scepter, en Swaerd; daer by deeſe Letteren: Gekroond met eeren. VIII. Desgelijcks rood; en daer in een Hart; met de woorden: In den brand ben ick grimmigh. IX. Al weer rood; en had deeſe Waerſchouwinghs-ſpreuck: Hoed u wel. D'overige aght hadden noch Beelden noch Sinſpreucken.

Standaerden en Vaendelen, in een Uytval de *Muſcoviters* ontnoomen.

Wat voor Afbeeldingen en Spreucken in deſelve ſtonden.

MUSCOVIEN.

De vyanden waren door deeſen Uytval ſodanigh verſchrickt geworden / datſe gereed ſtonden / om al t'ſamen de vlught te neemen. Selfs Czaar Alexy was'er ſoodanigh over verbaeſd / dat hy van miſmoedigheyd weende; ſigh ſelfs 't Hayr uyt-trock / en geweldigh dreyghde de geene / welcke hem tot deeſen Oorlogh hadden geraden. Drie dagen daer na verliet hy ſchichtigh deeſe Belegeringh; in welcke hy had verlooren over d'8000. Mannen / door de Rigers dood geſlagen. Naderhand braghten'er de Lijflandſche Boeren noch veel' om 't leven; ſoo dat de Czaar, met de geſtorvene en verloopene / op deeſe Toght was quijt geraeckt ontrent 14000. der ſijne. Met 1400. Struſen, of Ruſſiſche Scheepen / was hy de Duna-vloed afgekoomen; nauwlijcks 600. waren'er hem overgebleven. Dus heeft hy met ſijne geweldige Maght / uytmaeckende 152000., behalven noch veel ander volck / niet anders verright / als dat hy Dunaburgh en Kockenhuyſen door geweld; 't ſleghte Slot Newhauſz door liſt had ingenoomen. Derpt, alleen met eene Muer / en weynigh geringe Wercken bewaerd; met niet meer dan 200. Burgers en 400. Soldaten beſet / veroverde hy wel / doch na een Belegh van 10. weecken / en met groot Volck-verlies. In Ingermanland verrightte hy niets / als dat hy eenige Plaetsjens in brand ſtack. 't Belegh van Noteburgh, en Kexholm, moeſt hy met groote ſchade weer verlaten.

Miſmoedigheyd van *Czaar Alexy*:

die de Belegeringh ſchielijck verlaet.

Met ſijn ſeer geweldigh Heyr weynigh verright.

Geduerende 't Belegh van Riga ſijn / behalven de Granaten, welcke in de Stads-Graghten / in de Duina (Dwina, Dzwina) op de Wallen / en de Straten neerploften / t'ſamen 600. in getal / noch ruym 520. in de Huyſen gevallen; weegende meerendeel van 160. tot 200. ponden; gevuld met 15., 18., 20. ponden Buskruyd. Eenige ſonderlinge ſeldſaemheden van d'uytwerckingh deeſer Moordtuygen / en wonder-bewaringen Gods tegens deſelve / konnen wy hier niet voorby gaen.

Meenighte van *Granaten* in de Stad *Riga* gevallen.

By Pieter Weichmar viel een Granaet door 't Dack in de Kamer / daer d'Echtgenoot van d'Overſte Lieutenant Ungar in 't Kraembed lagh / en negen Kinderen by haer waren. Door de ſwaerte brack een Balck in ſtucken; en daer door wierd eenen harer Soonen / die met ſijnen Præceptor aen een Tafel ſat / leeſende in een Boeck / dood geſlagen. Straks daer op geſchiedde de barſtingh. Al de Glaſen / Kiſten / Kaſſen / Tafelen en Bancken wierden vernield; maer noch d'andere Kinderen noch de Kraemvrouw weervoer 't minſte leed; onaengeſien verſcheydene ſtucken der Granaet in haer Bed wierden gevonden. In de kleyne Wooningh van Rutger

Met voordragingh eeniger Voorbeelden

van

MUSCOVIEN.

van Dieppenbroeck viel een Granaet in de Kamer / waer in hy en sijnen Soon sigh bevonden. Los gaende / namse al 't Dack weg / en wierp de Gevel ter neer / sonder dat yemand deeser beyde eenigh onheyl bejegende. By Henrick Meiners borst een Granaet in sijn Huys. De stucken vielen in de Bedden der Vrouw / der Dienstmaeghd / der Voedster / en des Kinds / sonder yemand te beleedigen. By Gerard Winckelman sloegh een Granaet door al de Vertrecken van 't Huys / alles verwoestende. Doemaels bevonden sigh elf persoonen in deese Wooningh; doch geen van allen wierd getroffen. By Christoffel Capaun, Constapels Prevoost, viel een Granaet in sijne Kamer tusschen sijne beenen neer. Sloegh in stucken alles wat'er was; oock selfs 't geheele Vertreck. Hy wierd na om hoogh geworpen / doch met seer geringe beschadigingh. Maer een Schoenmaker / even doe in deese Kamer / verloor sijn gehoor. By Thomas Kruger viel een Granaet door de Solderingh in de Kamer / waer in een Sweedsch Predikant sliep / nevens noch twee andere persoonen. 't Geheele Vertreck wierd tot de grond toe verwoest / doch niemand van de Menschen geraeckt. By Heer David van Wiecken viel een Granaet door al de Solderingen in sijne Slaepkamer. Sijne Huysvrouw wierd uyt haer Bed; de Solder op de Voedster en 't by haer sijnde kleyne Kind geworpen / sonder dat

van sonderlinge seldsaemheden der uytwerckselen

yemand eenige ongelegenheyd gevoelde. By Pieter Blancken heeft een Granaet t'eenemael wegh-genoomen de Stal / waer in 2. Paerden en 2. Koeyen stonden. Alles wat 'er in was wierd verwoest; doch noch de Beesten / noch drie Menschen / welcke boven op de Stal sliepen; noch de Soldaten / die dight by deselve stonden / waren beschadighd. Alleen was eene der Koeyen den eenen Hoorn afgeslagen.

deeser geweldige Moordtuygen; gevallen in de Huysen veeler Burgeren in deese Stad,

By Henrick Burens is een Granaet door 't Venster geblogen over twee Dochteren / welcke aen Tafel saten; viel neer nevens de Moeder / en een Kind / by de Kagchel staende. Liep een tijd langh rondom. Voer weer boven de Hoofden der gedagte Dochteren uyt 't Venster na den Hof / daer twee kleyne Meysjens in 't Hembd met malkander speelden; sprongh dight by deselve in stucken: wierp een daer by staende Hout-Mijt om verr' / en op deese Kinderen neer. Evenwel sijnse noch van 't Hout / noch van de Granaet, onaengesien verscheydene stucken nevens haer neervielen / beschadighd geworden. Men haelde haer frisch en gesond van onder den Houthoop uyt. Sommige der Houten / swart verbrand / waren over vijf Huysen heenen gevloogen. By de Huysvrouw van Pieter Dolman heeft een Granaet vijf Kisten met Kleederen en andere dingen t'eenemael in stucken geslagen; doch de Dienstmaeghd en andere / welcke op deese Kisten lagen / niet aengeroerd. By de Heer Simson viel een Granaet door de Schoorsteen in den Haerd / by welcke een oude Vrouw sat. Dight by deselve sprongh se / en wierp de Schoorsteen op haer / van welkese gantsch bedeckt was. Echter wierdse ongequetst van onder dien Puynhoop uytgetrocken. In een Stal / staende in de S. Jans-straet, wierd een Paerd van een Granaet dood geslagen / sonder de vlack daer by sijnde Menschen yet quaeds toe te voegen. Een andere Granaet trof hier een grooten Os / en verdeelde hem in twee stucken. 't Eene wierd geworpen over een hooge Muer op 't Dack des Nabuers; 't ander' op dat des Predikants Hartmans: 't Ingewand in desselven Hof. Nevens deesen Os lagen 10. persoonen / welcke geen leed bejegende.

en hier met namen genoemd.

Verwonderlijcke wonderbewaringen

MUSCOVIEN.

gende. By Joachim Donder sloegh een Granaet door de Kamer / waer in twee Kuyters waren. Onbeschadighd blevense; behalven dat des eenen Mantel aen sijn ligchaem gantsch vernield wierd. In 't Huys van Thomas Albrecht viel een Granaet. Eenen sijner Jongens liep toe / om deese doodlijke Kloot wegh te dragen; doch konse / wegens de hitte / niet aenvatten. Nauwlijcks was hy'er een paer schreeden weghs afgeweecken / alsse in stucken sprongh / sonder hem aen te roeren. Even deese Granaet heeft de Dienstmaeghd van uyt 't Voorhuys na de Keucken / en daer in 't Bed geworpen / buyten alle leed. By Hans Bodeker vernielde een Granaet al de Kisten / Kassen / Vensteren en Deuren. De Knecht / in een Beneeden-vertreck / wierd de Rock aen sijn ligchaem in kleyne stuckjens; de Tabackspijp hem uyt den mond; een Kist met Buskruyd aen spaenderen geslagen; sonder de persoon te beleedigen / of 't Buskruyd aen te steecken. In 't Soutdragers-Huys wierd een kleyn Kind / door de slagh eens Granaets, van de hooghste verdiepingh beneeden in 't Huys geworpen / sonder letsel: een Wiegh / waer in een vijf-maendigh Kind lagh / 't onderste boven gekeerd / en in brand gestoocken; soo dat alles boven deese Suygelingh in lighte vlam stond / sonder hem te verseeren. Veel andere diergelijcke Wonder-gevallen moeten wy / kortheyds-halven / voorby gaen. Door al de meenighte der in Riga geborstene Granaten sijn noch geen 100. Menschen om 't leven gekoomen.

des almagtigen Gods — van een groot deel persoonen. — in 't barsten der selve.

Alderafgrijslijckste wreedheden

De wreedheden / van de Russen op deesen Toght gintsch en herwaerts gepleeghd / waren boven maten grouwlijck. Op alle Weegen vondmen Vrouwen en Kinderen vermoord leggen; sommige half verbrand; andere op andere wijsen verschricklijck gemarteld. De Vrouwspersoonen wierden de Borsten afgesneeden: aen Spiessen gebraden: 't verbrandde vleesch daer af-gegeesseld; dan 't ligchaem op nieuws aen 't vyer geplaeghd. Kleyne Kinderen scheurdense levendigh in stucken / of spitsten haer aen Thuyn-staecken. Sneeden de Menschen riemen vleesch uyt hare ligchamen; doorboorden de tongh met gloeyend Yser: sloegen spitse Houten 't een' oor in / 't ander weer uyt / en heghteden haer dus in d'aerde vast. Brieden andere allenxen tegens 't vyer / tot datmen de Darmen kon sien: welcke deese grouwlijke Onmenschen uyt den buyck rukten; gloeyende koolen in der selver plaets leyden. De Wilde Tattaren, genoemd Menschen-eeters, welcke sigh in een groote meenighte by de Muscoviters bevonden / boorden de Lieden gaten in 't ligchaem; soogen door pijpjens 't bloed daer uyt; en aten daer na 't vleesch. Vergiftighden oock de Wateren / waer door een groot deel Menschen plotslijck stierven. Dit veroorsaeckte Alexy Michalowitz in dit Gewest een sleghte reputatie, en de naem / dat de Russische Nero Ivan Wasilowitz noyt arger had te werck gegaen.

der Muscoviten in Lijfland, aen Mannen, Vrouwen en Kinderen.

SPAENJE

Gemalinnen van Czaar Alexy.

Deese Czaar nam Anno 1647. ten Gemalin d'oudste Dochter van eenen sijner Hof-Jonckeren Ilia Danilowitz Miloslousky. Hier door wierden hare Vrienden seer magtigh; bequamen de hooghste Staten; maer verdruckten / ja vilden 't gemeene volck; waer uyt dan een gevaerlijcken oproer ontstond; die niet kon gestild werden / voor dat Alexy in den staet der Regeeringh veranderingh had gemaeckt. Deese sijne Gemalin overleed Anno 1669. Doe hertrouwde hy aen Zariza Natalia Korilofna, in Februarius Anno 1671.

Afbreeckingh van Muscovien.

Dus hebben wy de Muscovische saecken gebraght tot op de dood van Keyser Ferdinand de III. 't Geen vervolgens noch aenmercklijcks is voorgevallen / sal hier na werden aengeteeckend.

Koningen van Spanje. — Philips de IV. regeerd noch.

In Spaenje regeerde noch PHILIPS de IV. tot in 't jaer 1665. De Spaensche Geschiedenissen onder sijne Regeeringh tot op de dood van Keyser Ferdinand de II. sijn voorgesteld in 't voorgaende III. Boeck, onder de Spaensche, Fransche, Nederlandsche, ten deelen oock onder de Duytsche saecken. Wy koomen nu tot de verhandelingh der dingen / welcke deese Kroon raecken / en voorgevallen sijn onder Keyser Ferdinand de III.

Oproer in Sicilien, tegens den Vice-Roy, wegens de swaere Schattingen, &c. 1640.

Terwijl Koningh Philips de handen vol werck had tegens Vranckrijck en de Vereenighde Nederlanden, overquam hem een ander onheyl / door den Oproer in Sicilien en Catalonien, tot sijn hoogh-schaedlijck nadeel. Al te swaere lasten op 't Volck gelegt / en datmen ondertusschen een deel Amptenaren sig laet verrijken uyt d'armoede der Gemeente / heeft dickmael gevaerlijcke Opschuddingen veroorsaeckt. In May Anno 1640. ontstond in Sicilien een opstand tegens den Vice-Roy, wegens de harde Schattingen / welcke hy dit Koninghrijck tsederd een geruyme tijd had afgeparst: oock ter oorsaeck van de quade bedieningh der Justitie. 't Geheele Land oordeelde / dat dit Jock niet langer te torssen was. 't Quam derhalven soo verr' / dat geenen geboornen Spaenjaerd sigh meer dervde laten sien op de Straten der Stad Palermo, indien hy niet wou staen in gevaer van dood geslagen te werden. Maer noch veel schaedlijcker was voor Koningh Philips 't volgende.

Naems-oorsprong van Catalonien.

De Vice-Roy van Catalonien, anders Catalaunien (veellight beeter Gothalania; wijl dit Gewest dien naem sou bekoomen hebben van de Gotthen en Alanen), was d'oorsaeck van d'uytbarstingh deeser gevaerlijcke beroerte / welcke tsederd eenige jaren had gesmeuld. De Françoisen beoorloghden de Spaensche in Roussillon, een Graeflijck Landschap / doemaels behoorende aen Spaenje; sijnde 't Noord-Oosterdeel der Provintie Catalonien; maer Anno 1659. by de Pyrenæische Vreede geworden 't Zuyderdeel van Vranckrijck, gelegen tusschen Languedocq, de Middellandsche Zee, Catalonien en Cerdanna. Wegens de gedaghte Oorlogh in dit Gewest / en de daer door veroorsaeckte Doortoghten / ongewoone Inquartieringen, aller-

Gelegentheyd van Roussillon. — Oorsprongh der Catalonische Beroerten.

SPAENJE

allerley gewelddadige overlasten / en andere ongeregeldheden / wierden de Cataloniërs gantsch onwilligh: en hadden alreeds soo veel geleeden / datse meenden onmogelijck te zijn / deese quellingen langer te konnen dragen. Hier by quam noch wat anders / 't welck 't misnoegen ten vollen deed uytbreecken.

Oproer te *Barcellona*, Hoofd-stad van *Catalonien*;

De gedaghte Vice-Roy van Catalonien had een be-eedighd Amptelingh der Stad Barcellona, Hoofd-stad deeses Gewests / doen in Gevanckenis werpen / om dat hy niet begeerde te stemmen tot de swaere Contributie, die d'Onder-Koningh wou doen aenstellen; maer sigh beriep op de Vry-en Gereghtigheden des Volcks. Hier over quam 't Grauw op de been; en liep met Vyer na 't Pallays toe / om 't selve in brand te steecken.

verweckt door de *Vice-Roy*, die de vlught neemd.

Alsse nu den Gevangenen daer niet vonden; maer vernamen / dat hy met den Vice-Roy in 't Franciscaner-Klooster was / snelden se derwaerts / en verlosten den Amptelingh. Deeden te gelijck d'Onder-Koningh de vlught kiesen. De Spaensche Maj. hier van kennis krijgende / en den Vice-Roy sigh aenneemende / wou in eygener persoon na Barcellona gaen / om d'oproerige te straffen.

Deese voncken stellen geheel *Catalonien* in vlam.

By deesen Opstands-brand in Barcellona is 't niet gebleven. Wegens veele gegevene oorsaecken zijn de Voncken door geheel Catalonien geblogen; en hebben alles in blam geset. Men had een deel Walen, Italianen, Yren, en Spaensch-Nederlanders derwaerts gesonden; welcke / na hare gewoonte / begonden te roven en te steelen. D'Inwooners / dien handel niet gewend / smeeten 'er soo gevoelijck op / dat de Soldaten / t'harer verseeckerdheyd / een Plaets moesten vermeesteren / en sigh daer in onthouden.

't Krijghsvolck, derwaerts gesonden; en te veel rovende, van 't Landvolck geklopt.

Hier over geraeckten Steeden en Dorpen in 't Harnasch. Terstond vermoedden de Spaensche, dat Franckrijck in dit troubel water sou soecken te visschen. Om de Cataloniërs te stillen / sondmen dit Krijghsvolck wel na Perpignan (Perpinnan, by de Spaenjaerden Perpinya), een Stad in 't Graeffschap Roussillon, aen de Rivier la Tet, die korts daer na in de Middellandsche Zee loopt; doch onderweegen wierden'er meer dan 200. van dood geslagen. D'andere / sigh ter weer settende / doodden oock over de 40. harer Aenvallers: verbrandden noch daer-en-boven tusschen Reanes en Perpignan eenige Dorpen.

Slaen de *Vice-Roy* en sijne Lijfwaght dood.

't Landvolck wierd hier over soo rasend verbitterd / datse in Barcellona vielen (veelligt met ooghluyckingh en behagen der Steedelingen); den Vice-Roy, dien se de schuld haers quaden staets gaven; vier Raedsheeren / en de Lijf waght dood sloegen. Te gelijck roofden se al 't gereed geld / 't welck onder den Onder-Koningh berust had / om na Genua te werden gesonden;

Plonderen 400000 Ducaten van 's Koninghs geld.

bestaende in 100000. Pistoletten, en een groot getal Realen van Aghten; t'samen 400000. Ducaten. Al de Fransche Slaven maeckten se van de Galeyen los. Dit geschiedde met den uytgangh van Julius. Koningh Philips deed haer een Generael-Pardon aenbieden; doch sy wilden 't niet aenneemen / wijl s'er sigh niet op vertrouwden. Haer voorbeeld meenden die van Perpignan te volgen;

De verbittering werd noch al grooter.

doch 't Guarnisoen voorquam haer / en sloeg by de 300. der Ingeseetene dood. Hier over wierden de Catalanen noch meer vergrimd: begaven sigh opentlijck te veld; en sonden al de Castilianen, diese bekoomen konden / na d'andere Weereld.

Duc di Cardona nieuwe *Vice-Roy*.

Stracks daer na kreegense ten nieuwen Vice-Roy Duc de Cardona. Strengh ondersoeck deed hy na de veroorsaeckers des Oproers. Liet oock een Kryghs-Overste met al sijn' Officieren, wegens begane ongeregeldheden, ter dood veroordeelen. Hier door wierd d'onrust eenighsins gestild. Doch binnen een maend hier na stierf hy te Barcellona.

Sterft haest.

Doe wou de Burgery t We'er niet vertrouwen; en begonden verscheydene plaetsen te versterckken na de syde des Kasteels.

Spaenje moet de Krijghs-maght, tegens *Frankrijk* by een gebraght, nu tegens sijn' eygene Onderdanen gebruycken.

Door deesen opstand vielen al de groote voorneemens des Spaenschen Koninghs tegens Franckrijck en de Vereenighde Nederlanden in d'asch. De Krijghsmaght / tegens Koningh Louis by een gebraght / moest Philips nu tegens sijn' eygen' Onderdanen gebruycken. Flucks riep hy 40. sijner Galeyen, leggende op de Middellandsche Zee onder Duca de Ferrandina, Borgia, en Doria, na Perpignan. Liet oock al 't Volck / uyt de Belegeringh van Salces (Salses) in Roussillon gekoomen / t'samen trecken / en kreegh dus 30000. Mannen by een: welcke hy sond na de Cataloniſche Grensen / om d'Oproer te dempen.

Cataloniërs stellen sigh in *postuer* van tegenweer.

Hier tegens hadden de Cataloniërs een Directeurschap van 100. Adelijcke persoonen opgereght. Sonden na Holland, om bequame Krijghs-Officieren; en braghten 40000. Koppen Landvolck op de been. Sommige stellen 60000. te voet / en 20000. te paerd: oock hooptense op bystand uyt Franckrijck.

De Koninghrijcken *Arragon* en *Valence* werden oock onwilligh, wegens de Doortoghten en Inleegeringen.

Wijl nu d'oproer hoe langer hoe grooter wierd / en Koningh Philips deselve met alle maght soght te bedwingen / soo kon 't niet anders zijn / of de Nabueren der Cataloniërs, als die van Arragon en Valence, moesten met Doortoghten en Inquartieringen seer beswaerd werden. Beyde deese Koninghrijcken waren dien last soo ongewoon als de Catalanen; en wildense derhalven van haer schuyven. Quamen in September met drie bysondere Requesten voor Koningh Philips, steunende op deselve gronden / als te vooren de Cataloniſche; doch wat bescheydener ingesteld. Maer de nood / en Reden van Oorlogh / lieten sijne Majesteyt niet toe / haer versoeck plaets te geven. Met d'uytgangh van October quam 't Spaensch Heyr / om de Cataloniſche Stad Tortosa aen te tasten; waer door de nabuerige Arragoniërs niet verschoond konden blijven. In November geschiedden voor Tortosa eenige Gevegten; waer in de Castilianen t'elckens te kort quamen.

Frankrijk

Franckrijck had oorsaeck / om nauw aght op

SPAENJE

houd 't oogh op *Catalonien.*

op deesen handel te geven; wijl hem 't Spaensch voorneemen / van in sijn Land te vallen / soo haest Philips de handen ruym had / niet onbewust was. Had even hierom sijn meeste volck / geschickt tot 't ontset van Salces, en dat na Piemont sou gesonden werden / in 't Rijck gehouden / om te sien / hoe 't met Catalonien sou aflopen. Aen d'andere sijde hadden de Cataloniers reden / om op een Beschermheer te dencken. Begonden derhalven in 't geheym na Franckrijck om te sien.

De *Cataloniërs* soecken hulp by *Frankrijk*; dien terstond gereed is.

In 't eynd van September sond Koningh Louis Monf. de Plessis Besançon derwaerts / om onder den duym met haer te handelen; haer Geld en Volck aen te bieden. 't Verdragh wierd geslooten. De Cataloniërs gaven Gyselaers aen de Franschen. Geld begeerdense niet / wijlse wisten / dat te Barcellona ruym 2. Millioenen in des Koninghs Philippi Schatkist voor handen waren; welckese sigh toe-eygenden: maer versoghten een spoedige Volckhulp; die haer oock wierd toegesonden.

Bloedige Tweedraght te *Tortosa.*

Die van Tortosa moesten d'eerste aen den dans; waer door in November groote Tweedraght onder haer ontstond. Sommige hielden 't met Koningh Philips; andere met de Cataloniërs. Hier over geraecktense hevigh aen malkander; sulcker wijs / dat ontrent 800. persoonen in de Stad dood bleven. Eyndlijck eventwel hield de Catalonische Parthy d'overhand.

Fransche drijven de *Spaensche* van *Hilles* wegh; maer oock de Burgers deeser Stad desgelijks.

Eer de Spaensche yet voornaems in Catalonien begonden / belegerdense in October eenige Steedjens; en daer onder de Stad Hilles. Doch Monf. d'Espinan, nu alreeds in Catalonien, dreef met 5000. Man te paerd en te voet de Castilianen tot tweemalen toe daer van daen. Maer wijl de Françoisen en Burgeren van Hilles niet wel over een konnen konden / hebben d'eerstgenoemde d'andere wegh-gejaeghd. Behielden echter de Vrouwen in de Stad; op dat de Mannen moghten leeren / sigh beeter na haren wil te schicken.

Spaensche by *Perpignan* geslagen.

Koningh Louis van Franckrijck sond noch al meer Fransch volck na Catalonien; en niets beeter kon hy t'sijnen voordeel doen; als d'Oorlogh tegens Koningh Philips op desselven eygenen Bodem voeren. By Perpignan quam 't tot een Gevecht; waer in de Castilianen wierden geslagen / met verlies van 2000. Soldaten en veel' Officieren.

Catalanen bedencken sigh; en bieden *Philips* gehoorsaemheyd aen;

Echter begonden de Catalanen te dencken / dat onder haer / insonderheyd te Tortosa, geen kleyne oneenigheyd was: datmen sigh van den uytgangh des Oorloghs geen seeckerheyd kon beloven: dat de maght van Koning Philips sigh bijy groot vertoonde. Versoghten derhalven den Hertogh van Cardona (wiens Vorstendom in Catalonien lagh) en den Bisschop van Tortosa, by welckese noch voeghden haren Bisschop van Barcellona, Middelaers tot Vreede te willen sijn.

onder seekere *Conditien.*

Sonden haer na Spaenje af; met aenbiedingh / datse sigh onderdanig wilden onderwerpen; doch met voorbehoudingh harer oude Privilegien; afschaffingh der extraordinaire lasten / en een generael Pardon voor de Catalanen.

SPAENJE

Die hier in behagen schijnd te neemen; doch een *Conditie* steld, die de *Catalanen* al te bedencklijck voorquam.

Philips scheen hier in behagen te neemen; en wou alles toestaen; doch onder Conditie, dat hy twee Vestingen in 't Land sou doen bouwen. Dit quam de Cataloniërs seer bedencklijck voor; en oordeelden / dat hier aen haer verderf hingh. Echter hadmen hoop tot Vreede; wijl Philips sigh gerecklijck aenstelde; en de Cataloniërs alreeds den Oorlog moede waren. Doch eyndlijck bevondmen / dat de Spaenjaerd maer uytstel tot op 't verloop der Winter had gesoght. Dat hy de misdaed te swaer woegh / om niet gestraft te werden. 't Grauw was in de Hoofdstad Barcellona t'saem-gelopen; had de Vice-Roy wegh-gejaeghd; daer na dood gesmeeten; de Wapenen tegens sijne Maj. aengenoomen / &c. Hier over moest Justitie geschieden.

Welcke een *Apologie* uytgeven; sijnde een geheel Boek.

Daer tegens hebben Burgermeesteren en Raed van honderd te Barcellona een Apologie aen sijne Majesteyt overgegeven; behattende 36. Capittelen; en daer in de Voordragh harer uytgestane Verdruckingen; verbreeckingen harer Privilegien; tyrannyen der Vice-Roys en anderer Spaensche Officieren; klaghten; verdeedigingh harer handelingen / smeeckingen / &c. 't Is een geheel Boeck; in de Fransche Tael t'Amsterdam gedruckt. D'Inhoud daer van voor te stellen / sou ons hier veel te langh vallen.

Brief der *Cataloniërs* aen Koningh *Philips*; hem vertoonende d'uytsteeckende moedwilligheden sijns Krijghsvolcks te *Perpignan.*

Noch schrevense een Brief aen den Koningh; klagende / dat d'aenkoomende Soldaten rond uyt seyden: Sy waren gesonden om dood te slaen, te roven, te verwoesten; d'Inwooners Eere, Goederen, en Leven te beneemen: 't welck dan soodanigh een onrust had verweckt / dat elck na de Wapenen was gelopen. Sy hadden gebeeden / dat sijne Maj. eenige Officieren uyt Barcellona sou neemen / welcke 't Land ten hooghsten hadden beleedighd; doch 't was niet geschied. Seyden / dat de Natuer haer leerde / sigh te verweeren tegens onbillijck geweld. Vertoonden / hoe sijne Majesteyts Soldaten alreeds in Perpignan te werck gingen; daerse de getrouwe Burgers arger als Slaven handelden: insonderheyd 't H. Gezeegende Sacrament hadden verbrand; om hier door d'Inwooners / welcke sigh gerust hielden / tegens haer te doen aengaen door d'yver voor d'eere Gods / en dan oorsaeck te neemen tot der selver verderf. Versoghten sijne Maj. met weenende oogen / 't Kryghsvolck te rugg' te houden / &c. Ondertusschen reptense niets van d'ombrengingh des Vice-Roys.

Catalanen reghten een nieuwe *Republicq* op.

Vermits dan d'Oorlogh moest voortgaen / hebben de Cataloniërs een nieuwe Republicq opgerighte; en bequamen van de Fransche Koningh / boven de voorige hulp / noch belofte van 9000. te voet en 3000. te paerd: doch eerst tegens de Lente des volgenden jaers te leveren.

Daerenboven valt *Portugal*

Een ongeluck quam by Koningh Philips van Spaenje niet alleen. Portugal viel oock van hem af; en de Portugeezen verkooren tot ha-

SPAENJE

van Koningh *Philips* af; en verkiest sigh een nieuwe Koningh.

haren Koningh den Hertogh van Breganza: wiens Broeder / die in Duytschland Keyser Ferdinand diende / ter dier oorsaeck t'Augsburgh in Heghtenis wierd genoomen. Gevaerlijck was de Kroon Spaenje den Catalonischen Oproer. Gevaerlijcker deesen Portugeezschen Afval. 't Een en 't ander was haer berockend door de Kroon Franckrijck; die oock / beyde de Portugeezen en Catalanen, ondersteunde. Vermits nu Portugal weer een afsonderlijck Koninghrijck onder een nieuwen Koningh wierd / soo sullen wy oock afsonderlijck van dit werck handelen onder de Portugalsche Geschiedenissen.

Spaensche hoogh-moed doet sigh selven schade.

Wy hebben geseght / dat de Cataloniërs sigh Koningh Philips hadden willen onderwerpen; doch dat hy twee Vestingen in haer Land wou bouwen; 't welckse voor haer te gevaerlijck hielden. Hier op quam noch / dat eben onder deese handelingh / en als de saeck sou bygeleght werden / sy en hare Medegenooten in Roussillon, selfs in de Winter / wierden aengegreepen: waer door men haer de verdere verdeedigingh afdwongh. Deese hooghmoed van Spaenje, om door de Wapenen te willen overwinnen / en door geweld Catalonien te dwingen / was de Portugeezen niet weynigh voordeelijck / om sigh te stellen in sulck een staet / datse Koningh Philips weynigh meer ontsagen; haer selven konden staende houden.

Vervolgh des *Catalonischen* Oorloghs. 1641.

In November des voorigen jaers had Spaenje d'aenvangh des Kryghs gemaeckt met Saragozza in Arragon; een Grens-stad aen Navarre; en met Tortosa in Catalonien, een Grens aen Valence. In deese Plaets was groote oneenigheyd; doch de Spaensche onthielden sigh doemaels by Saragozza. De Marquis de Terracuia had de Stad Tarazone (die / soo wel als geheel Arragon, lust had om af te vallen) weer onder de Spaensche gehoorsaemheyd gebraght. De Fransche Generael Mons. d'Espinan leyde sig voor Tortosa: welcke Stad van hem en de Cataloniërs wierd ingenoomen / na dat hy een grooten hoop Spaensche had geslagen. Die van Barcellona plonderden de Huysen eeniger Eedele / welcke sigh op der Spaenjaerden sijde hadden begeven: verklaerden de Goederen van de Marquis de los Velez, een gebooren Cataloniër, verbeurd / wijl hy tegens haer den Koningh diende; en braecken sijn Pallays in Barcellona af. Hier tegens hadden de Castilianen d'Eedele in Perpignan gantschlijck om t leven gebraght: der selver Vrouwen en Kinderen uyt de Stad gedreven. Tusschen Tortosa en Terragona viel een hevigh Gevecht voor tusschen de François en Spaenjaerden; waer in by de 2000. Fransche en Catalonische sneuvelden; Mons. d'Espinan selfs gevangen wierd / met noch 80. Fransche Officieren. De Cataloniërs, welcke in Spaensche handen waren gevallen / wierden op een Hooghte onthoofd / in 't gesight der Geslagene. Na deese Strijd wierd Marquis de los Velez (wiens Goederen de Barcelloners geplonderd / sijn Pallays afgebroocken hadden) ten Vice-Roy van Catalonien gesteld. Wederom leeden de Catalonische een andere Neerlaegh (echter met groot verlies der Spaensche); derhalven sy na Barcellona aenselden. Daer op namen de Spaensche de Stad Lerida in / gelegen op de Grensen van Arragon.

Plonderingen in *Barcellona.*

Catalo-niërs en *François* geklopt: de gevangene *Catalanen* al t'samen 't hoofd afgeslagen.

Andere Neerlaegh der *Cataloniërs.*

Dit veroorsaeckte in Barcellona een groote ontsteltenis; te meer / wijl d'aenkoomende Fransche hulp noch verr' daer van daen was. Op nieuws sondense den Bisschop van Girona na den Koningh van Spaenje; met aenbiedingh van onderwerpingh; en datse Marquis de los Velez ten Vice-Roy wilden aenneemen. Dit geschiedde in weerwil der Françoisen; en braght soo veel te weegh / dat Philips beval / Barcellona noch niet aen te tasten. Ondertusschen hieldmen 't Spel voor Catalonien al geheel verlooren; en men maeckte gissingh / datmen Portugal oock wel haest sou bedwongen hebben.

Verslagenheyd te *Barcellona*; die den Koningh op nieuws onderworpenheyd aenbieden.

Mons. de Plessis Besançon was in Barcellona, en schreef in deese ongelegenheyd na Franckrijck om spoedige hulp. Dapper haestede men hier toe: en Mons. de la Motte Haudencourt quam in Februarius met den Voortogt van 500. te paerd en 2000. te voet vast in Barcellona aen. Met groote blydschap wierd hy ontfangen. Binnen weynigh tyds sonden noch 2000. Ruyters en 6000. Soldaten volgen. Marquis de los Velez had sigh na Barcellona begeven; en bemoeyde sigh / om de daer by gelegene Hooghte in te neemen. Maer Mons. de Plessis sagh hem 't voordeel af; en sloegh soodanig op de Spaensche, dat'er meer dan 2500. van dood bleven op de Veghtplaets; veele gewond / veele gevangen wierden. In 't vlieden wierpense meer dan 4000. Musquetten van haer wegh. Meenighten van Spaensche Dons waren gesneuveld; daer onder oock Marquis de S. Giorgio, Generael der Cavallery; en Broeder van Marquis de los Velez: die met sijn overgebleven Volck voor Tarragona bleef stil leggen; wijl sijn Heyr alreeds wel 10000. was versswackt. Doch in Martius quam by hem d'Admirant van Castilien met 5000. te paerd en te voet. Daer op ruckte hy andermael voor Barcellona, en deed die van binnen groote aenbiedingen / indiense sigh overgaven; met belofte / dat de Koningh haer meerder en grooter Privilegien sou geven alsse oyt gehad hadden. Doch sy gaven geen gehoor. Derhalven de los Velez sigh tegens haer begon te beschanssen / om door geweld meester te werden; maer wierd van de Françoisen en Cataloniërs opgeslagen; met verlies van over de 2000. doode / behalven de gewondde en gevangene.

Fransche hulp koomd te *Barcellona* aen.

De *Spaensche* onder *Marquis de los Velez* hard geslagen voor *Barcellona.*

Velez, weer versterckt, koomd andermael voor *Barcellona.*

Al weer opgeslagen.

Dus hadden de Spaensche in Januarius tweemael de Catalonische geslagen. Tweemael was haer dit nu selfs te beurt gevallen; derhalven moestense uyt Catalonien wijcken. De Prins van Conde wierd Generael gemaeckt over 't Volck / 't welck tegens Spaenje trock; en sou een bysonder Heyr in Roussillon hebben. Ontrent deese tijd quam de rest der Fransche Hulp-troupen aen: oock een goed deel gelds; 't welck de Catalanen wel

Moet uyt *Catalonien* wijcken.

Frankrijk steld ten *Vice-Roy* over *Catalonien* den *Marschal de Brezze.*

SPAENJE

wel van noden hadden. Vermits nu dit Land ſigh aen Franckrijck had overgegeven/ ſoo wou oock Louis haer / als ſijn' Onderdanen/ beſchermen : en ſtelde over haer ten Vice-Roy d'oude Marquis en Mareſchal de Brezze.

Dien van Bourdeaux veroverd veele Spaenſche Scheepen, en bekoomd een grooten Buyt.

Dien van Bourdeaux was korts te vooren met 26. ſoo Galeyen als Scheepen uyt Franckrijck by Barcellona gekoomen. Monſ. Haudencourt ſiende / dat hy tegens de Spaenſche op moght / gingh in April te Land na Tarragona: doch Bourdeaux hield ſigh met ſijne Vloot noch wat op in Porte Roſes. Veroverde 5. Spaenſche Scheepen / yeder met 30. Stucken Geſchut ; en 2. Galeyen, koomende van Cadix ; inhebbende / behalven eenigh Krijghsvolck / 30000. Mudden Koorn; veel gemunt Silver en Goud; en alleen aen Goud over de 30000. Dubbloenen; om Porto Colibre, en de noodlijdende Stad Perpignan daer mee te voorſien. By Tortoſa nam hy noch 4. andere groote Spaenſche Scheepen/ 3. Tartanen, en eenige Chaloupen; bevraght met Ammunitie en Proviande, desgelijcks derwaerts geſonden. Dit geluck quam dien van Bourdeaux wel te pas/ om ſyne in Italien verloorne Reputatie weer te bekoomen.

De Franſche belegeren Tarragona te vergeefs: dien van Bourdeaux door de Spaenſche geſlagen.

Haudencourt ſloegh de Caſtilianen in Foſſano; oock in Valz, en by de Poſt Caprez. Saragozza ſoght met Barcellona in Verbond te treeden. De Cataloniſche beleegerden Tarragona. De Prins van Conde vermeeſterde de Zee-plaets Canero by Perpignan : en Argelliers in 't Graeffchap Roſello. Hier tegens wierd Tarragona van de Spaenſche geproviandeert ; en dien van Bourdeaux geſlagen; waer door Monſ. de Haudencourt 't Belegh van Tarragona moeſt verlaten.

Veelerley ſware ongelucken, de Kroon Spaenje overkoomen Anno 1642.

Anno 1642. troffen Koningh Philips veelerley ongelucken. 't Galioen des Spaenſchen Admiraels leed in Januarius by Sardinien Schipbreuck ; en 19. andere Scheepen/ welcke Volck na Spaenje ſouden voeren/ wierden by Monaco verſtroyd. Drie der ſelve moeſten Stranden. Een viel in handen van die van Monaco, inhebbende 20. Kiſten met Realen, tot betalingh van 't Kryghsvolck. D'andere liepen gantſch beſchadigd in te Genua, Nizza, &c. Ontrent deſelve

Tot driemalen toe verlieſt Philips een groot deel Scheepen met volck en geld;

tijd voeren 20. Galeyen af van Roſes, om 't geworvene Volck van Spaenje af te halen. Een geweldigh Onweer overviel haer ſoodanigh/ dat'er veele op de ſijde van Artois en Provencen Stranden moeſten; 3. andere gingen t'eenemael te grond. Van de geſtrandde wierden 9 0. ſoo Officieren als Soldaten gevangen. Tot vergrootingh der ongelucken diende / dat Prins Giannettino (Jannetin)- Doria , Spaenſch Generael ter Zee / als hy in Februarius met 5. Galeyen en veel gereed geld uyt Spaenje na Italien

bedragende eenige Millioenen.

was afgevaren / met ſijne Galey, waer in ontrent 1. Millioen aen gemunt Goud en Silver was / te Marſilien gevanckelijck wierd opgebraght. Twee der andere Galeyen, waer in een groot deel Kiſten met Realen waren/ wierden in de grond geſchooten.

SPAENJE

Verraed der Sicilianen met de Turcken ontdeckt.

In Martius des voorigen jaers hadmen in Sicilien een bloedige Veſper gemaeckt/ door d'om 't leven brengingh der Spaenjaerden. Voorts begonnen te ſpreecken van een t'ſamenſweeringh met den Turck: waer over in Januarius deeſes jaers eenige voorname perſoonen/ op vermoeden/ in Hechtenis wierden genoomen: twee Siciliaenſche Heeren aen 't leven geſtraft: twee andere / welcke 't Accoord met den Primo Vizier geſlooten ſouden hebben/ aengevat. In May ſagh men ontrent dit Eyland 14. Turckſche Galeyen en andere Scheepen. Dit ſcheen 't ge-

Arragon, Valencen, Andaluſien ſtaen om af te vallen.

daghte Verraed te bekraghtigen ; derhalven men de Zeehavenen ſterck beſetten moeſt. In Februarius wou oock Arragon afvallen; daer na Valence. Desgelijcks neyghde Andaluſia daer toe. Men beſchuldighde hier mee Duc de Medina Sidonia, Duc de Fernandina, Gouverneur van Cadix, en de Marquis d'Ayamonte. Naderhand wierd de Hertogh

Groote Heeren by 't hoofd gevat.

van Medina Sidonia voor onſchuldigh; d'Ayamonte voor ſchuldigh gehouden. Uyt Spaenje kreeghmen tydingh / dat Duc de Ferrandina ontvlooden / d'Ayamonte op de Pijnbanck geſtorven was ; dien van Medina Sidona wierd gehouden in een harde Gevanckenis.

Meer andere groote onheylen voor Spaenje.

Tot dit alles quam noch/ dat Spaenje in dit jaer verloor de Veſtingh S. Philippe in 't Eyland Tercera ; en te gelijck 't geheele Eyland. De Silvervloot uyt Nova Spagna leed door Storm by S. Domingo geweldige ſchade. D'afval van Mexico in Weſt-Indien was een ſware ſlagh voor de Spaenſche Kroon. Hoe 't in de Spaenſche Nederlanden gingh/ ſullen wy hier na hooren. Op 't kortſte ſullen wy nu voorts aenwijſen / wat ſigh tuſſchen de François en Spaenjaerden heeft toegedragen in Rouſſillon, Catalonien , Arragon en Valence.

Perpignan van de Franſche belegerd; en Koning Louis ſelfs daer voor.

Perpignan was van de Franſche belegerd. De Spaenſche kreegen'er eenigh Ontſet binnen. Koningh Louis van Franckrijck quam in eygener perſoon voor deeſe Plaets / terwijl Monſ. Hoquincourt in Arragon en Valence ſtroopte ; een grooten Buyt van daer wegh haelde / en de Landbrughten verdierf; ſoo dat geen Spaenſch Leger ſigh daer kon onthouden. Onderwyl was met den aenvangh van Junius de hongersnood in Perpignan ſeer groot. De Soldaten ontſtoolen

Grouwlijken honger, van 't Spaenſch Guarniſoen geleeden; en meer dan 300. Menſchen gegeeten.

de Burgers hare Kinderen/ en atenſe. Daer wierd een Magazijn opgereght van geſoodene Beeſtenhuyden ; waer van men daeghlijcks yeder Beſoldelingh ſes oncen gaf / nevens een half once Oly / tot haer onderhoud. Als nu dit oock verteerd was / ſlaghte men om den anderen dag vijf Paerden. 't Vleeſch was voor de Spaenſche Officieren ; de Huyden voor de Soldaten. Eyndlijck quam 't ſoo verr' / datſe / volgens haer' eygene bekentnis by d Uyttoght / meer dan 300.

Al voor 1000. jaren hadden de Franſche Koningen altijd 't hoofd hier voor

Menſchen hadden verſlonden. Op belofte van ontſet haddenſe dus hardneckigh tegens gehouden; doch de François verhinderden 't. Perpignan is de Hoofd-ſtad van 't Graefſchap Rouſſillon ; en ſulck een Hoofd-Ve-

ſtingh/

stingh / dat de Fransche Maght hier te vergeefs haer geweld sou gebruyckt hebben, gelijck andere Koningen van Franckrijck hadden gedaen / selfs al voor 1000. jaren; indien de honger de Spaensche niet had gedwongen sigh te moeten overgeven den 9. September Anno 1642.

gestooten. Nu wierd Louis meester door hongersnood.

Verlies en winst der Françoisen.

Onderwijl hadden de Spaensche Argilliers, ruym 3. Spaensche mylen van Perpignan, verovered. Eerstond wierd deese Plaets door de Fransche weer belegerd; doch kondense niet soo haest herwinnen / alsse die verlooren hadden. De Marquis de Leganes had sigh gelegt voor 't Steedje Constantin, niet verr' van Terragona: doch Monsr. de la Motte Haudencourt sloegh hem op. Echter wierd ondertusschen eenige Spaensche Ruyterey in Terragona gebraght. Lerida (by de Spaenjaerden Lleyda) op de Grensen van Arragon, was in 't geweld der Françoisen; doch als'er de Spaensche op afquamen / wierdense van de Burgers uytgejaeghd. Desgelijcks verloorense rondom Tarragona de Steedjens la Selva, Reus, la Plana, &c. De Cataloniërs in 't Landschap Urgel waren de Françoisen (dus maeckense 't gemeenlijck over al) haest moede / wegens hare snoode overlasten. Sloegen derhalven op haer; en een goed deel van hare orie Regimenten dood. D'overige drevense wegh na Barcellona: daer nu de Fransche nauwlijcks 5500. te paerd en te voet konden uytmaecken.

Die van Lerida, en Urgel, de Fransche, wegens hare snoode moedwilligheden, haest moede sijnde, jagen haer uyt.

Cataloniërs soecken weer Verdragh met Spaenje.

Deese hare swackheyd stond de Cataloniërs niet wel aen. Begonden derhalven op nieuws om te sien na een Accoord met Koningh Philips, waer toe de Hertogh van Cardona sigh seer bemoeyde; wijl hy in sulck een geval Vice-Roy sou sijn / in plaets van Marquis de Leganes. De Barcelloners sonden hare twee Bisschoppen / dien van Barcellona en Girona, weer na 't Spaensche Hof: maer te gelijck twee Gedeputeerde den Koningh van Franckrijck te gemoet; diense in 't begin van Martius te Lions vonden; en van hem groote beloften ontfingen / dat hy wel haest met 40000. Mannen te Barcellona sou sijn. Ook verscheen in der daed te Narbona een Fransch Heyr van 36000. te paerd en te voet. In 't begin van Martius waren alreeds de Castilianen, over de 15000. sterck / in Catalonien gekoomen / vermits de Françoisen gantschlijck uyt 't Tarragonsche waren geweecken. De Marquis de Terracusa was met 12000. in Roussillon besteld / om d'aenkoomende Fransche Maght 't hoofd te bieden.

Frankrijk send haer een sterke Maght van volck toe.

Spaensche weer in Catalonien.

De nieuwe Fransche Maght treckt derwaerts.

Als nu de Françoisen Colibre (Coliure, Collioure) in Roussillon hadden belegerd / trocken de Spaensche aen / om deese Plaets t'ontsetten; doch wierden swaerlijck geslagen. Don Pedro d'Arragon, Marquis de Povar, Generael van dit Volck; Don Francisco de Toraldo, Generael-Lieutenant, Don Francisco Pardo, Maestre del Campo; Francisco de Taillefort, Generael-Lieutenant der Artillery; Don Vicenzo de la Marra, Generael der Cavallery; Baron de la Dose, Generael Pagadoor, met 60000. Dubbloenen, meenighte van andere hooge en lage Officieren, en ontrent 1600. Soldaten te voet / bleven gevangen. 't Getal der doode wierd begroot op 2000. Daer op viel Coliure in Fransche handen.

Slaet de Spaensche swaerlijck.

Vermits nu de Fransche Maght sulcke groote voordelen had bekoomen / wou Koningh Philips door geheel Spaenje den aghtsten Man op-ontbieden. Dit verweckte sulck een groote beroerte / dat een algemeenen Opstand te verwaghten was. Echter wierd 't Volck noch daer toe gebraght / dat yeder in sijne Palen blyven; alleen de Grensen helpen bewaren / en tot nieuwe Wervingen een Contributie voor vier maenden opbrengen sou.

Geheel Spaenje helt toe Oproer.

Monsr. Haudencourt wierd Franschen Vice-Roy over Catalonien; en sloegh al weer de Spaensche: welcke Lerida belegerden: doch door deselve Haudencourt geklopt wierden. Don Diego de Saus, een voornaem Spaensch Heer / in Martius van hem gevangen geworden / bedroefde sigh soodanigh over 't verlies van Perpignan, de Slagh voor Lerida, en andere sijnen Koningh bejegende onheylen / dat hy van hertenleed stierf in sijne Heghtenis te Pont S. Esprit in Franckrijck. En seeckerlijck / 't stond seer sleght met Spaenje, wegens 't geluck der Françoisen in deese Landen; de hoogh-schaedlijcke Invallen der Portugeezen in Oud-Castilien, &c. Daer-en-boven / Goa in Oost-Indien wierd Portugeezsch, en Malacca Hollandsch. De Spaensche Silvervloot uyt Nova Spagna, in Augustus van S. Domingo afgevaren / leed sware schade door Storm. D'Admirael, die alleen voor sijn deel 4. Millioenen in had / ging te grond / met noch twee andere Scheepen: d'overige moesten seer beschadighd weer te rugg' keeren; doch haer trof 't selve Lot. Alleen de Vice-Admirael bleef behouden / met ontrent 4. Millioenen. De schade der andere wierd begroot op 30. Millioenen. Philips stelde de kopere Munt (om aen geld te koomen) soo laegh af / dat de Gemeente 't sesde deel moest verliesen. De Koninghlijcke Kamer wisselde deese Munt tegens Silver-geld; omse daer na weer te verhoogen / en dus 't sesde deel te winnen. Sulcke middelen moestmen nu soecken. Maer hier door quam 't ook daer toe / datmen bedught was voor een algemeenen opstand in Spaenje.

Sleghten staet van Koningh Philips.

Verliest in Oost-Indien Goa en Malacca.

Sijne geheele Silvervloot gaet te grond.

Seldsaem middel, om geld te bekomen.

Anno 1643. leeden de Spaensche in Catalonien al weer een sware Neerlaegh by Miravet door de Françoisen en Cataloniërs; welcke in dit Gevegt maer 40. doode en 20. gewondde bequamen. Van de Spaensche waren 400. gesneuveld; 1000 te voet / en 2. Benden te paerd gevangen gebleven; daer onder de Generael-Lieutenant over d'Artillery Don Johan de Bienne: de Generael Veld-Artillerymeester Don Alonzo de Villa Major; voorts seer veel Barons, Officieren, Edele / &c. Al deese wierden met groote Triumph na Barcellona gevoerd.

Spaensche in Catalonien al weer geslagen. 1643.

De Geestlijckheyd in Catalonien en Arragon maeckten verscheydene t'samensweeringen tegens de Fransche. Hitsteden ook

Geestlijkheyd in Catalonien maeckt

t'samensweeringen tegens de Françoisen.

't volck geduerigh tegens deselve op; en verweckten daer door in Junius een Oproer binnen Barcellona. Don Joseffo di Soriba, een geboorne Cataloniër, voor deesen een Krijgs-Overste in Nederland geweest / had tegens den Franschen Vice-Roy, Mons. de la Motte Haudencourt, een Verraed voorgenoomen / om hem te vermoorden; doch 't wierd ontdeckt / en hy daer over op de Galey gebannen. De Fransche strooptten tot in Arragon. Hare Vloot onder Marquis de Brezze sloegh de Spaensche swaerlijck by Cartagena. Hier tegens veroverden de Spaensche Monson in Arragon. Doch deese winst was niet te vergelijcken by hare verliesen.

Spaensche Vloot van de Fransche geslagen.

Verraderyen tegens de Fransche in Catalonien ontdeckt. 1644.

Ontrent April Anno 1644. wierden in Catalonien ontdeckt verscheydene heymlijcke Aenslagen met Spaenje tegens de Françoisen. Twee-honderd vermomde persoonen waren alreeds in Lerida gekoomen; doch wierden weer uytgedreven. Veele der t'saemgeswoorne / om deese Stad aen den Koningh van Spaenje over te geven / moesten door Beuls handen sterven. Wegens een ander misbedrijf wierden twee Fransche Capitainen in Barcellona opgehangen. Aen de Spaensche in Roses en Tarragona haddense Proviande verkoght. Koningh Philips quam na Catalonien, en belegerde Lerida. De Fransche trocken aen / om deese Plaets t'ontsetten; doch wierden geslagen. Volgens haer voorgeven haddense 2000., de Spaensche oock soo veel verlooren. De Spaensche schreven / dat sy maer 2000., de Fransche 6000. hadden laten sitten. Immers / in Julius moest Lerida sigh aen Spaenje overgeven / tot seer groote blijdschap der Castilianen.

Spaensche belegeren Lerida, slaen de Fransche; veroveren deese Stad.

Fransche belegeren Tarragona; doch werden met groot verlies van de Spaensche opgeslagen.

De Fransche Vice-Roy Mons. Haudencourt, tastte op nieuws Tarragona aen. De Parijsche Couranten schreven doemaels / dat deese Plaets tot op 't uyterste was gebragt; dat de Belegerde alreeds Capituleerden, &c. Dat / door deese Veroveringh / Spaenje geen voordeel met Lerida kon doen. Maer eyndlijck quam een geheel andere tijdingh; te weten / dat de Castilianen deese Stad hadden ontset; de Françoisen met groote schade opgeslagen. In Franckrijck verkleynde men haer verlies. Maer uyt Narbona wierd gemeld / dat de Spaensche voor Tarragona ruym 4000. Fransche hadden neergehouwen / of gevangen bekoomen. Andere Brieven uyt Spaenje vergrootten der Françoisen verlies op 8000. Boven dit gaf Balaguer sigh aen de Castilianen over. In November quam van Parijs een Courier aen Mons. de la Motte Haudencourt, dat hy terstond sijn Vice-Royschap sou afleggen / en aen 't Hof koomen. In sijne plaets wierd de Graef van Harcourt ten Vice-Roy gesteld; doch hy wou dit Ampt niet aenneemen / voor dat hem eerst 50000. Kroonen souden aengeteld sijn. De Cataloniërs verneemende / dat Harcourt haren Onder-Koningh sou werden / waren op 't hooghste verheughd / en beschoncken den Courier met een heerlijcke goudene Keeten en Gunst-penningh. De gedaghte Haudencourt was in Catalonien seer gehaet; en de

Mons. de la Motte Haudencourt van sijn Vice-Royschap afgeset, en na Parijs geroepen.

Was seer gehaet van de Cataloniërs.

Standen lieten een Manifest tegens hem uytgaen.

In Franckrijck gevangen genomen.

Na veroveringh van Balaguer belegerden de Spaensche Roussillon. Ondertusschen vertrock de la Motte Haudencourt uyt Catalonien na Parijs; doch wierd op Koninghlijck bevel te Lions gevangen genoomen. 't Selve gebeurde sijnen Secretarius Barri, en geheymen Raed la Vallee. Dus was Koningh Philips van Spaenje in dit jaer vry geluckigh in Catalonien, doch tegens Portugal en in de Nederlanden rampspoedigh / gelijck wy t'sijner plaets sullen hooren.

Roses van de Fransche belegerd; 1645.

Anno 1645. gingh den Oorlogh in Catalonien al voort. Roses wierd van de Fransche belegerd. Koningh Philips quam met 14000. te paerd en te voet by Lerida aen. De nieuwe Vice-Roy Comte de Harcourt trock hem met 12000. te gemoet na Balaguer. 't Quam tot een hevigh Gevecht / waer in weersijds veel Volck sneuvelde. Eyndlijck behielden de Françoisen 't veld; en Roses gaf in Junius sigh over. 't Was een groot verlies voor Spaenje; en hier uyt bleeck / dat Koningh Philips niet maghtigh was / de daer voor leggende 27. Fransche Oorloghs-Scheepen en Galeyen wegh te slaen. Had nu oock gantsch geen hoop meer tot de behoudingh van Roussillon; van welck Graefschap Perpignan de Hoofd-stad is.

en veroverd: een groot verlies voor Spaenje.

Oproer te Corduba en Chere in Andalusia, waer over.

Tot drie malen toe wierden de Spaensche te Land van de Fransche geslagen; met verwoestingh van byna haer gantsche Heyr. Hier by quam voor Philips noch een ander onheyl. In Corduba en Chere, Steeden in Andalusien, ontstond een gevaerlijcken oproer / wijl de Koningh den thienden Man der hare ten Oorlogh wou gebruycken. Te Saragozza, Hoofd-stad in Arragon, stond het noch veel gevaerlijcker. Sijne Maj. had hier de Magistraet doen by een koomen / en persoonlijck begeerd / dat deese Provintie een groot deel geld sou opbrengen. Als nu eenen der voornaemste des Raeds hem voordroegh d'onmaght des Lands in dien tijd / deed Philips, soo haest de Heeren gescheyden waren / hem ophangen. 't Grauw / de reden sijner smaedlijcke dood verneemende / brack uyt tot sulck een Oproer / dat Philips sigh / t sijner verseeckeringh / in haest na Castilien moest begeven. Men stond in vrees / dat geheel Arragon sigh in deesen Oproer sou mengen. Oock wierd de Spaensche Neerlaegh by Balaguer veel swaerder bevonden / als men in 't eerst had gemeend: welcke Plaets van de Fransche wierd verroverd. Die op nieuws de Spaensche voor de Vestingh Flix (Fex) sloegen / met verlies van 2000. soo doode als gevangene Castilianen. Dus was dit een ongeluckigh jaer voor Koningh Philips in Catalonien.

Noch gevaerlijcker tegens den Persoon van Koningh Philips te Saragozza, wegens seecker bedrijf van hem.

Fransche veroveren Balaguer, en slaen de Spaensche.

Anno 1646. wierd hier ontdeckt een geweldige t'samensweeringh tegens den Vice-Roy Harcourt, bestaende in 500. der voornaemste Heeren des Lands; welcke hadden besloten / hem / als hy met sijn Hofgesin in de Kerck sou sijn / te vermoorden. Vertigh van deese wierden door Beuls handen om 't

Geweldige t'samensweeringh tegens Harcourt, de nieuwe Fransche Vice-Roy. 1646.

SPAENJE

leven gebraght. Te Barcellona deed Harcourt ophangen eenen in den Oorlogh gevangenen Ridder van S. Jacob; wijl de Spaensche Gouverneur in Tarragona een gevangene Fransche Capitain even alſoo had doen ſterven.

De Fransche belegeren Lerida. De Spaensche ſoecken eenmael, andermael, ten derdenmael deeſe Stad t'ontſetten; doch te vergeefs.

De Spaenſche veroverden Termes, een Schans by Balaguer. De Vice-Roy Harcourt belegerde Lerida. De Caſtilianen ſnelden ten ontſet; doch wierden geſlagen. Harcourt beſtormde deeſe Plaets hevigh; doch te vergeefs. Andermael ſoghten de Spaenſche Lerida t'ontſetten; doch vrughtloos. Quamen ten derden mael / om / op bevel van Koningh Philips, 't koſtte wat het wou / de Françoiſen op te ſlaen; doch ſagen geen kans. Derhalven ſoght Marquis de Leganes haer van voor Lerida af te trecken door de Belegeringh van Agramonte (welcke Plaets hy veroverde); en door veele Dorpen in Catalonien te verbranden; doch de Franſche bleven leggen.

Vallen eyndlijck by naght in 't Fransche Leger, en ſlaen 't op, met ſwaer verlies aen beyde de ſijden.

Welcker Leger Leganes eyndlijck den 20. November (by andere December) 's naghts ten 11. uyren aengreep. Met geringe tegenſtand quamen'er de Spaenſche in / wyl de Waght ſleght beſteld was. Echter wierdenſe tot drie malen toe weer uytgeſlagen. Maer als Duc de Cardagna aen een andere ſyde 't Fort van Rebe aentaſtte / en overweldighde / konden de Franſche de Spaenſche niet meer uytdryven. 't Regiment van Champagne, van Rebe en van de Switſers leeden ſeer groote ſchade. De Regimenten Ruytery van Baron d'Allas en Overſten Balthaſar wierden t'eenemael verwoeſt. Harcourt, ſiende dat 't ongeluck hem trof / vlood met ſyn overblyfſel na Valaquez; aghter latende al 't Geſchut en Bagagie. Onder de doode waren Monſ. de la Beaume; Overſte Rebe (Reby), en meer andere voorname Officieren. Onder de gevangene noch meer. 't Getal der gemeene Franſche doode beliep 4000. Dus was Lerida nu ontſet: doch de Spaenſche hadden ruym ſoo veel volck verlooren als de Françoiſen; derhalven niet in ſtaet om yet verders t'ondernemen.

Stilſtand tuſſchen de Franſche en Spaenſche.

Wyl nu de Winter aenquam, en beyde de Parthyen afgemat waren / ſoo wierd tuſſchen de Spaenſche en Franſche een Wapenſchorſſingh voor ſes maenden geſlooten.

Spijt aen 't Franſche Hof over dit ontſet.

't Ontſet van Lerida door de Spaenſche, en 't opſlaen des Franſchen Legers veroorſaeckte aen 't Hof te Parijs een ſeer groote ſpyt: te meer / wylmen de Veroveringh deſer Stad daer ſoo ſeecker had gehouden / als 't gewis is / dat 2. en 3. vyf maecken.

Conde derwaerts geſonden: en ſijnen Titel.

De Prins van Conde wierd na Catalonien geſonden / met 2. Millioenen en 500000. Francken uyt 's Koninghs Schatkiſt; nevens beloofte / dat hy daer ſou vinden een groot deel volck; ſoo alreeds voor uytgeſchickt / als 't geen ſou volgen. Hy voerde de naem van Generaliſſimus over de Koninglijcke Heyren in Italien, Catalonien, en de Nederlanden, ſoo te Water als te Land: waer over Duc d'Orleans, 's Koninghs Broeder / ſigh vry ſeer gebelghd toonde.

Hy vind in Catalonien alles ſleght geſteld, doch werd verſterckt. 1647.

Doe Conde in Catalonien aenquam (Comte de Harcourt was na Franckrijck getrocken / om ſigh te verantwoorden; en ontrent Mompelher had hy een uyr laugh met Conde geſprooken; hem verſeeckerende / dat 't Franſch-Cataloniſch Heyr noch ſterck was 1600. te paerd en 7000. te voet) / vond hy nauwlyckx de helſt van 't hem beloofde Volck. Sond in aller haeſt een Poſt na Parijs, met berigt van alles: waer op hem 10000. te voet / en 2000. te paerd wierden toegeſonden. Kreegh oock noch meer Manſchap.

Belegerd Lerida; maer moet met verlies opbreecken.

't Spaenſch Heyr beſtond uyt 8000. te voet en 5000. te paerd. Conde nu 16000. ſterck / belegerde Lerida op nieuws; maer moeſt / met groot verlies / aftrecken. Hevigh beklaegde hy ſigh over den Kardinael Mazarin; die hem veel Volck en Geld had beloofd / doch weynigh toeſond. De hoon / voor Lerida geleeden; de ſwackheyd ſyns Heyrs, en dat de Spaenſche nu de meeſter ſouden konnen ſpeelen / deed / dat hy den Marquis de Moſſay na Parijs ſond / om ontſlagingh van ſyn Ampt in Catalonien te verſoecken.

Maeckt ſigh uyt Catalonien wegh na Parijs.

Hier op kreegh hy nieuwe beloften van alle mogelyke byſtand. Braght in Auguſtus weer een Heyr by een van 10000. koppen. Veroverde Alget (by andere Faliet), een voorname Pas na Arragon, 2. mylen van Balaguer; en ſond den Koningh door een Expreſſen hier van de tydingh toe; maer te gelyck / dat hy binnen 4. weecken te Parijs ſou ſyn; gelyck oock geſchiedde. De Mareſchal de Grammont beval hy 't Commando over 't Heyr / tot op naerder ordre des Koninghs.

Mareſchal de Schombergh Vice-Roy en Generael in Catalonien.

Na ſyn vertreck wierd van 't Hof te Parijs Mareſchal de Schombergh daer geſteld ten Vice-Roy en Generael; wyl de Cataloniërs dit ernſtigh hadden verſoght. In May vertrock hy uyt Parijs na Barcellona; daer hy heerlyck wierd ontfangen. In Junius namen de Françoiſen de Belegeringh van Tortoſa in ernſt voor; en overweldighden deeſe Plaets ſtormenderhand; doch met vry veel Volckverlies.

Tortoſa ſtormenderhand van de Franſche veroverd.

Onder de doode wierd gevonden Marquis de la Troiſe, Veld-Mareſchal, en Gouverneur van Roſes. Naderhand vielenſe in 't Koninghrijck Valence; en braghten daer door te weegh / dat dit Land Contributien beloofde. In Tortoſa haddenſe ſoo veel Buyt gevonden / dat d'Officieren 20. met Roof beladene Wagenen na Barcellona ſonden: doch onderweegen wierden 9. der ſelve door de Spaenſche wegh genoomen: die oock Caſtillon veroverden.

Onruſt onder de Catalanen te Barcellona, waer over.

Doe Conde ſyn Ampt in Catalonien wou afleggen / en eer noch Schombergh ten Vice-Roy derwaerts wierd geſonden / kreegh de Kardinael-Aertsbiſſchop van Aix bevel van 't Parijsſche Hof / in aller ſpoed daer heenen te gaen / om de plaets van Conde waer te neemen. Te Barcellona hadden eenige Cataloniërs den Balif vermoord / en na deeſe daed ſigh in een Kerck begeven; doch de Kardinael deed'er haer met geweld uythalen. Euvel namen dit de Barcelloneſers op; ſeggende / noyt had ſelfs de Koningh van Spaenje ſigh yet diergelyckx onderſtaen. Ja / eenige begonden te roepen: Viva la Spagna. De

Kar-

SPAENJE

Haest gestild, en hoe.

Kardinael echter swightte niet; maer deed terstond de Moordenaers in de Gevanckenis verworgen; daer na opentlijck ophangen. Dit veroorsaeckte sulck een schrick in de morrende Catalanen, datse voortaen de mond toe / en haer selven stil hielden.

Aenslagh, om al de Fransche in Catalonien op eenen dagh te vermoorden, ontdeckt. 1649.

Wederom wierd Anno 1649. ontdeckt een gevaerlijck Verraed tegens de Fransche. D'aenslagh was / om op S. Jacobs-dagh den 25. Julius al die in Catalonien van deese Natie waren / desgelijcks de Switsers, ter neer te houwen. Den 21. September vielen de Spaenjaerden, onder Don Jan de Gorray, Veld-Mareschal over 't geheele Spaensche Heyr / met over d'8000. Mannen in Catalonien. Veroverden Montblan, Constantina, Selo, &c.; en quamen tot op 7. mijlen na by Barcellona; in voorneemen / dese Stad aen te grijpen: doch wijl de Barcelloners sigh goed Fransch verklaerden / soo derf dense niet voortgaen; te meer / wijl 't gemelde Verraed ontdeckt was; maer keerden weer na Tarragona. Verder is in dit jaer niet sonderlinghs voorgevallen / als dat de Spaensche Generael, Hertogh van Albuquerque, tusschen Lerida en Montblan beyde de Fransche Generaels, de Marcin, en de Crequi, die hem met 1000. Paerden volghden / sloegh; 200. ter neer hieuw / en 400. gevangen bequam.

Spaensche naerderen Barcellona; doch moeten weer wijken.

Overwinningen der Spaensche in Catalonien, 1650.

Anno 1650. vaerdighden de Cataloniërs Gesanten af na 't Hof te Parijs; aenhoudende om een nieuwe Vice-Roy, en geld; tot onderhoudingh van een Heyr / om 't Stroopen der Spaensche uyt Lerida en Tarragona te verhinderen. Daer op wierd de Hertogh van Mercœur hier Vice-Roy. De Françoisen belegerden de stercke Plaets Castelleon; doch de Spaensche quamen ten ontset; sloegen haer swaerlijck: veroverden Flix, Miravet, de Pas Colalbo, &c. Vervolgens ruckten se voor Tortosa; een Stad van seer groot gewight; de Sleutel tot beyde de Koninghrijcken Arragon en Valencia. Al wat mogelijck was deeden de Fransche ten ontset; doch 't wou haer nergens gelucken: derhalven moesten de Belegerde sigh overgeven. Dus stond het ter deeser tijd met de Françoisen in Catalonien seer slegh: waerom oock de Vice-Roy Duc de Mercœur tegens de Winter van Barcellona na Parijs gingh / om den Koningh hier van berigt te doen. D'oorsaeck / dat geen meer volck en geld na Catalonien kon gesonden werden / was d'inwendige onrust in Franckrijck; waer van wy onder de Fransche Geschiedenissen sullen handelen.

en Neerlagen der Françoisen;

met welke het nu in dit Gewest seer slegt staet.

Oorsaeck daer van.

Frankrijk heeft alreeds meer dan 60. Millioenen aen Catalonien te kost geleght.

Na sijn vertreck stonden de Fransche saecken hier seer bouwvalligh: en wijlse selfs alles voor verlooren hielden / soo bemerckte men te Parijs geen kleyne ontsteltenis; te meer / wijlmen / geduerende den Catalonischen Oorlogh / alreeds meer dan 60. Millioenen uyt Franckrijck derwaerts had gesonden. Na d'overgaef van Tortosa veroverden de Spaensche oock 't Kasteel Aza. Desgelijcks eenige Scheepen / geladen met Proviande, om na Barcellona te gaen: uyt welcke Stad / wegens dierte en Pest / sigh over de 4000. persoonen anderweegen heenen begaven. De Fransche Gouverneur te Roses deed een uytval op een deel Spaensche, welcke dight by deese Stad quamen stroopen; doch wierd met eenigh verlies te rugg' gedreven. Doe hy / nagejaeghd werdende / weer voor de Poort quam / slooten de Burgers deselve hem voor den neus toe. Wijl hy sijne vyanden op de hielen had / was hy gedwongen / in aller haest de vlught na Perpignan te neemen.

Aerdigen treck, de Fransche Gouverneur te Roses van de Burgers gespeeld.

Spaensche belegeren Barcellona te Water en te Land. 1651.

Ondertusschen waren van Napels een goed deel Scheepen met 3500. Soldaten na Sicilien afgevaren. Te Final namense noch 4000. andere in / en seylden doe na Catalonien. Don Jan d'Austria had van Koningh Philips bevel bekoomen / 't Koninghlijck Heyr als Generalissimus te commandeeren. Sond daer op 11000. Ruyters en Voetknegten te Land voor uyt. Volghde met d'Oorloghs-Scheepen en Galeyen. Den 1. Augustus begon hy de Belegeringh van Barcellona te Land en te Water. De daer binnen sijnde Fransche Gouverneur Don Joseph de Marguerit, stelde op alles goede ordre tot tegenweer; oock toonden de Burgers haer moedigh / wijlse nu overvloed van levens-middelen hadden bekoomen. In de Belegeringh had Don Jan van Oostenrijck 't Opper-Commando te Water; de Marquis de Montara te Land. Al de Molen-vlieten groevense af; waer door binnen de Stad groot gebreck van Meel ontstond; wijl de Molens niet konden malen. Onderwijl namen de Miquellets, versterckt met eenige Spaensche Troupen uyt Lerida, een vaste Plaets in tusschen Lerida en Tarragona. Korts daer na volghde Prades. Hier tegens ontsetteden de Françoisen 't Kasteel Sourana; en braghten weer tot hare devotie de haer ongetrouwe Stad Matara, geleegen 2. mijlen van Barcellona, aen de Zee.

Neemen eenige andere Plaetsen in.

De Fransche desgelijcke.

In September hadden de Spaensche alreeds Barcellona met vier maghtige Schanssen omslooten; soo dat 'er beswaerlijck eenigh Ontset sou hebben konnen binnen koomen. De Generael Mercin, om de Proviande te sparen / sond de Ruyters uyt de Stad na Balaguer. De Spaensche quamen hoe langer hoe naerder met hare Wercken. Sloegen oock de Convoyen: en kreegen een Courier gevangen / koomende van Parijs na Barcellona, om den Franschen Gouverneur bekend te maken / dat hy / wegens den verwarden staet in Franckrijck, geen ontset had te verwaghten; waer na hy sigh reguleeren, en op sijn beste dencken kon. Dit gaf de Spaensche hoop van een spoedige overwinningh: echter liep 't noch al vry wat langh aen.

't Fransche Hof laet den Belegerden Gouverneur weeten, dat hy geen ontset te verwaghten heeft: en waerom niet.

In 't volgende jaer gingh 't aenvallen en verweeren dapper voort / tot dight aen de Winter toe. Doch wijl'er niets binnen de Stad kon koomen / soo waren de Fransche en d'Inwooners eyndlijck gedwongen den 12. October sigh over te geven; na een geweldigh Belegh van 15. maenden; 't welck de Spaensche had gekost over de 20000. Soldaten /

Na een 15. maendige Belegering moet Barcellona sigh overgeven.

SPAENJE daten / en meer als 10. Millioenen aen geld. Dus heeft Franckrijck, door inwendige Tweedraght in een jaer tijds verlooren drie voorname Plaetsen; Barcellona in Catalonien; Duynkercken in Vlaenderen, en Casal in Italien. Soo groot was de blijdschap in Spaenje over deese winst / dat de Koningh een meer als gewoon Danck-Feest aenstelde; 20000. Ducaten onder d'Arme; 50000. onder de verminckte Soldaten deed uytdeelen. De Gedeputeerde van Barcellona deeden te Madrit voor sijne Maj. een beweeghlijck Gesprek; waer doorse / na beloofte van volkoomene getrouwheyd in 't toekoomende / niet alleen Pardon, maer oock toeseggingh van groote voordeelen voor hare Stad bequamen. Te Leucata in Roussillon had de Gouverneur deser Plaets deselve aen de Spaensche verkoght voor 150000. ponden. Daer-en-boven veroverden de Castilianen uyt Lerida de Stad Balaguer.

Hoe veel dit Belegh Spaenje gekost heeft aen Volck en Geld.

Barcellona'ers gepardonneert.

Andere Spaensche veroveringen.

In 't volgende jaer belegerden de Fransche Girona; doch deese Stad wierd door de Spaensche ontset. Chatillon daer tegens gaf sigh aen de Fransche over. Echter stond het met haer seer slegt in Catalonien; en 't grootste deel van haer swakke Heyr verliep: 't Spaensche daer tegens wierd daeghlijcks stercker: 't welck Anno 1654. belegerde en veroverde Ponto de Melun, een Plaets van groote aengelegenheyd; leggende op deese sijde van Col de Pertys in Roussillon. De Fransche daer tegens bemeesterden Villa Franca. Koningh Philips had Don Jan van Oostenrijck, Koningh Louis de Prins van Conti ten Vice-Roy in Catalonien gesteld. Te Barcellona wierd een Verraed ontdeckt / gesmeed door een Cataloniër. Op S. Bartholomæi-avond souden de Burgers 't Spaensch Guarnisoen den hals breecken / en de Poort openen voor Conti; die met 12000. Mannen te paerd digt daer ontrent lagh. Hier over wierden meer dan 60. voorname persoonen ter dood gedoemd. Eenen anderen Aenslagh wierd te Perpignan openbaer; welcke Plaets aen Don Jan d'Austria sou overgelevend werden. Hier over wierden veele gevanckelijck na Mompellier gevoerd. Taemlijck voorspoedigh waren de François in dit jaer. Veroverden Puycerda, Hoofd-stad van 't Graefschap Cerdanna in Catalonien; Urgel, &c. Sloegen Anno 1655. de Spaensche Vloot by Barcellona. Hier tegens wierd Conti van de Spaensche geslagen / met een groote verwoestingh van drie sijner beste Regimenten. In 't volgende jaer trof de François een dieregelijck onheyl. Wederom Anno 1658. bevogten de Spaensche een aensienlijcke Zeege op de Fransche in Catalonien; en veroverden de Stad Campredon in Roussillon; waer over te Madrit treflijck gevyerd wierd. Dus ging 't met de Spaensche en Fransche in dit Gewest al voort / nu met voordeel van d'eene / dan van d'andere Parthy, tot Anno 1660., wanneer de Vreede tusschen Franckrijck en Spaenje wierd geslooten; by welcke Roussillon aen de Fransche Kroon wierd gelaten.

Sleghten staet der Fransche. 1653.

Weersijdsche veroveringen. 1654.

Verraed te Barcellona met Conti aengesteld.

Te Perpignan met Don Jan d'Austria.

Fransche slaen de Spaensche, en krijgen van haer slagen. 1655. 1656.

Eyndlijcke Vreede. 1660.

Terwijl Spaenje en Franckrijck malkander in Catalonien dus in 't hayr saten / gingh den Oorlogh tusschen deese twee Kroonen niet minder hevigh in de Nederlanden voort; daer 't Oorloghs-geluck oock seer wisselvalligh was. Wy hebben in 't voorgaende III. Boeck hare Verrightingen gebraght tot op 't jaer 1638. Sullen nu deselve kortlijck vervolgen.

Fransche SPAENJE *en Spaensche Oorlogh in Nederland.*

In May des genoemden jaers belegerden de François S. Omer in Artois; na datse in dit Graeffschap door verschrickelijck branden en plonderen seer quaed Huys hadden gehouden. Deese Besluytingh geschiedde door de Mareschal de Chatillon met 25000. Mannen. De Prins Kardinael Infant nam voor / hem wegh te drijven. Oock braght 'er Prins Thomaso Proviande en Volck binnen. Sloegh 3. Regimenten Franschen; soo dat hy / behalven de doode / 1220. gevangene bequam. Eyndlijck moest Chatillon, onaengesien alle gepleeghd geweld / deese Plaets verlaten / wegens d'aenkoomst der Spaensche en Keyserische. Schielijck brack hy op: doch de Spaensche Ruytery uyt S. Omer volghde hem op de hielen; en sloegh soo hevigh op den Aghtertoght / dat hy de 4000. François op de Veghtplaets sneuvelden. Evenwel veroverdense noch in 't selve jaer de Vestingh Renty. De sterckte deeser Plaets blijckt daer uyt / dat Koningh Henrick de II. van Franckrijck deselve belegerd hebbende / moest aftrecken; onaengesien hy de Troupen van Keyser Carel alreeds geslagen had.

Fransche belegeren S. Omer in Artois.

Werden van de Spaensche deerlijck geslagen. 1638.

Veroveren echter Renty.

In Burgundien waren de Fransche voorspoediger. Veroverden stormenderhand de Stad Poligny, en meer andere. Maer insonderheyd moest Spaenje in 't begin van Julius een harde stoot uytstaen. Echter was de schrick grooter als de schade. Door bevel van Koningh Louis trock de Prins van Conde met een Heyr van 24000. te paerd en te voet op; en viel in 't genoemde Koninghrijck. Met d'eene helft sijns Volcks overweldighde hy d'eerste Stad aen de Grensen van Navarre. Besettede seer sterck de Brugg' na Fontarabia; en trock met de gantsche overige Maght na de treflijcke Zeehaven Passage. Doch wyl hem onnodigh daght / sijne geheele Armee voor eene Plaets te stellen / soo sond hy de Mareschal Monsr. d'Espernon met een goed deel volck uyt / om de genoemde Haven te veroveren; en de Graef de Grammont met eenige Troupen na 't Kasteel Figuet: 't welck Commandeerd over de mond der Haven van Fontarabia. Haest wierd'er Grammont meester van. D'Espernon, de geheele naght gemarcheert hebbende / quam 's morgens voor de Haven van Passage; en liet / om dies te grooter schrick te maecken / twee Galeyen in brand steecken. Righte doe sijn Geschut na de Haven / om de daer in leggende Scheepen onder sijn geweld te krijgen / gelijck oock geschiedde. 't Waren t'samen 6. nieuwe Galioenen; 2. oude / 6. nieuwe groote Oorloghs-Kielen: sommige bevraght met kostlijcke Waren; andere met Oorloghs-Ammuni-

Sijn in Burgundien voorspoediger.

Vallen, onder de Prins van Conde, in 't Koningrijck Spaenje.

Bekomen in de Haven van Passage een goeden Buyt.

SPAENJE munitie, om na Indien te gaen.

Gelegenheyd der Haven Passage.

Deese Haven Passage is een Magazijn des Koninghs van Spaenje; boven maten bequaem / om daer een Oorloghs-vloot toe te rusten: waerom dan d'Indische Scheepen sigh hier gereed maecken; oock die uyt Indien daer aenlanden. Ontrent 900. konnen 'er inleggen: en in 100. mylen weghs is'er geen bequamer tot verseeckeringh der Kusten van Biscayen en Gallicien.

Conde belegerd Fontarabia.

Voorts trock Conde na Fontarabia, om deese Vestingh / te gelijck met S. Sebastiaen, t'overweldigen. Fontarabia tastte hy met sulck een geweld aen / dat de Fransche alreeds meester deeser Plaets meenden te sijn. Maer de Spaensche, weetende hoe veel haer aen deselve gelegen was / waren / tegens hare gewoonte / geswind vaerdigh ten ontset. Den 7. 17. September quamense / ontrent 18000. sterck / ongemeen-kloeckmoedigh op de Françoisen aen / in voorneemen / van te sterven / of t'overwinnen. Hadden sigh verdeeld in drie Hoopen. D'eerste viel op 't Quartier van Marquis de la Force. De tweede op dat van Grammont. De derde volghde / onder 't Commando des Admiraels van Castilien, en des Marquis de los Velez. Haren aenval was soo furieus, dat onder de Fransche een algemeene schrick ontstond. 't Moght niet helpen / dat Conde met sijne Lijf-Guarde heldhaftigh stand hield. Een sware Neerlaegh leed hy. Verloor al sijn Geschut en Bagagie; selfs sijne Kleederen en Schatkistje. Te paerd moest hy door de Rivier van Iran swemmen / om t'ontkoomen. D'Aerts-bisschop van Bourdeaux, de Bisschoppen van Nantes en Arles moesten te voet tot den buyck toe door 't Moeras baden. Groot was de blijdschap in de Spaensche Koninghrijcken. Welcke / om verder Inval der Françoisen te verhinderen / den Koningh aenbooden / 12000. Mannen ses maenden langh op eygene kosten te willen onderhouden. Van noch op te brengen 24. Millioenen Gouds / tot voortsettingh des Oorloghs tegens de Fransche. Ondertusschen hoorde Philips, dat de Koningin van Franckrijck (sijne Suster) na een lange onvrughtbaerheyd een jonge Prins had ter weereld gebraght. Tot bewijs sijner vreugde hier over stelde hy / sonder los-geld / op vrye voeten al de Françoisen, voor Fontarabia gevangen bekoomen / waer onder 300. Edele waren. Doch deese edelmoedigheyd wierd weynigh erkend van sijnen Swager Louis de XIII.

Werd van de Spaensche ellendigh geslagen.

Hy selfs ontkoomt het ter nauwer nood.

Groote blijdschap hier over in Spaenje.

Fransche belegeren S. Omer; veroveren Hesdin. 1639.

Anno 1639. maeckte men in Spaenje en Franckrijck weer groote Krijghstoerustingen. In April waeghden de Fransche andermael / S. Omer te belegeren; en te gelijck de Vestingh Hesdin. De Prins Kardinael Infant quam wel ten ontset; desgelijcks Piccolhomini, na dat hy Theonville, of Diedenhoven, van de Belegeringh had verlost; doch te vergeefs; wijl Hesdin sigh overgaf. Oock wierd Marquis de Fuentes voor S. Omer geslagen. Ondertusschen waren d'Ingeseetene der Spaensche Nederlanden vry onwilligh; en klaeghden allerweegen / dat soo haest in deese Provintien eenige Officien open vielen / deselve niet met Inboorlingen / maer Spaenjaerden wierden beset / tegens de Privilegien der Landen.

Onwil der Spaensche Nederlanders, waer over.

SPAENJE

Spaensche meenden uyt Catalonien in Franckrijk te vallen; doch de Fransche vallen in Roussillon.

Piccolhomini soght geduerigh gelegenheyd om in Franckrijck te vallen. De Spaensche pooghden 't selve van uyt Catalonien te doen; doch wierden van de Fransche in haer eygen Nest besoght. Conde ruckte na Roussillon, en veroverde daer Alta Riva. Mareschal de Schombergh, die sigh by Conde bevond / Palme, &c. De Spaenjaerden trocken by een / om de Fransche te verdrijven; doch deese (verwittighd van de groote schade / welcke de hare in Piemont hadden geleeden) verwaghtten haer niet. Oock kreegh Conde bevel / derwaerts te gaen. Doe meenden de Spaensche Salses in Roussillon weer te veroveren; de Fransche deese Plaets t'ontsetten; doch t'harer schade. De Regimenten uyt Normandyen, de Gasconjers van 't Geberght / en ander Fransch volck wierd derwaerts gesonden / en tegens de Spaensche aengevoerd; doch soodanigh van der selver Geschut begroet / dat'er meenighte ter neer vielen. Derhalven de Gasconsche Hugenooten met de Deegen in de vuyst op haer aenliepen / om haer geswind op den hals te sijn: maer binnen een uyr tijds bleven 1000. der hare dood; ruym soo veel gewond. Wijlse oock niet wierden bygestaen / moestense afwijcken. Vermits nu de doode byna al t'samen Gereformeerde waren / soo maeckten d'andere Roomsch-gesinde Françoisen van haer soo weynigh werck / als de Spaenjaerden. Naderhand wierd oock Conde met groot verlies te rugg' gedreven. Ondertusschen ontbrak 't de Spaensche al mee aen geen ongeluck. Marquis Spinola wierd de hiel van de voet afgeschooten. Over d'8000. der hare quamen in deese Belegeringh om 't leven. Haer Convoy van 4000. wierd door Conde geslagen: en na veel uytgestane ellenden moestense 't Belegh verlaten. In 't volgende jaer echter wierdense meester van deese Vestingh.

Waer op de Spaensche Salses belegeren.

De Fransche, ten ontset koomende, lijden groot verlies; doch maecken geen werk van de gesneuvelde Hugenooten.

Fransche Veroveringen in Artois.

In Artois veroverden de Fransche eenige Plaetsen / na d'inneemingh van Hesdin. Hadden 't oogh geslagen op de Hoofd-stad Arras. Trocken na d'Abdy au Mont de S. Eloy, anderhalve Fransche mijl van daer; en vermeesterden deselve den 20. September. Vervolgens Lens. La Bassee lietense voor dit jaer rusten / wijlse genoegh te doen hadden om Lens te beschermen.

Groote toerustingen der Fransche tegens de Spaensche Nederlanden. 1640.

Al vroegh in 't jaer 1640. maeckte men in Franckrijck groote toerustingh tegens de Spaensche Nederlanden. Drie Hoofd-legers wou Louis te veld brengen / behalven dat in Piemont. 't Een' onder Chastillon; 't ander onder Milleraye; 't derde onder Villeroy. Met 't begin van April begaf Milleraye hem ten optoght; doch hield sigh by Guise wat op. De Spaensche wisten niet / waer 't op aengesien was; maer vreesden voor S. Omer, Aire (Arien) en Thuin; welcke Steeden sy derhalven op 't beste voorsagen. Doch Milleraye

SPAENJE

De Mareschal de Milleraye belegerd Charlemont.

leraye trock na Charlemont in de Provintie Namen; en belegerde deese Plaets in May; doch te vergeefs; en moest/ wegens de sware Regenen/ opbreecken. Oock was 't vyer in sijn Buskruyd gekoomen: om welke daed te verrighten de Gouverneur van Charlemont drie Fransche Constapels had omgekoght. By de 300. Tonnen Bus-poeder vlogen in de lught: waer door al 't Geschut/ nevens 't Regiment van d'Overste de la Ruelle te voet/ t'eenemael verwoest wierd.

Al sijn Buskruyd in de lught gevlogen, door verraed.

Milleraye begaf sigh na Amiens, daer de Koningh en Kardinael Richellieu sigh bevonden. De Spaensche hielden hare Rendevous te Valencijn; en Generael Don Philippo de Selve (Sylva) gingh leggen tusschen deese Stad en Douay, om aght te slaen op d'onderneemingen der Franschen.

Onverwaght komen de Fransche voor de sterke Stad Arras, of Atrecht, in Artois.

Onverwaght quamen de Generaels de la Milleraye en Chastillon den 26. Junius voor Arras, of Atrecht, de voornaemste Stad in Artois; sterck 38000. Deese seer vaste Plaets was wel voorsien van allerley Ammunitie, en een Guarnisoen van 4000. Soldaten/ behalven 16000. weerbare Burgers. De Spaensche onder den Kardinael Infant bereydden sigh/ om deselve t'ontsetten; als voor haer van een bysonder-groote Aengelegenheyd. D'eerste Raedslagh was/ de Fransche alle Toevoer af te snyden. Door een Kryghs-list wist Lamboy een deel Fransche Ruytery uyt te locken. Op haer' aenkoomst scheen hy te vlieden. Kreegh haer dus in de val; en sloegh haer sulcker wijs/ dat 't grootste deel dood bleef; daer onder veel' hooge Officieren; als: Marquis de Breante, Generael-Veld-Waghtmeester: Monf. de Vadimont; Baron de Neufvilles; Monf. de Miremont; du Val; de Cominges; Baron de Chaumont, &c. Echter wierd de Belegeringh voortgeset.

Lijden schade van de Spaensche.

SPAENJE

De Prins Kardinael Infant koomd om Arras t'ontsetten.

De Spaensche trocken aen/ om Arras t'ontsetten. Meenden eens een Fransch Convoy te slaen; doch wierden soodanigh bejegend/ dat 400. harer Ruyters dood bleven; en daer onder Comte de Bossu. Selfs Bucquoy was gewond; Prins de Ligne gevangen/ nevens veel andere Officieren. Den 3. Augustus deed de Prins Kardinael Infant tot tweemalen toe een aenval op 't Fransche Leger; doch wierd soo scharp afgeweesen/ dat 6. sijner Regimenten t'eenemael verwoest waren. Alleen binnen Rijssel wierden 500. gewondde gebraght. Comte de Villervan bleef dood. Welemale was doodlijck gequetst. Bucquoy door 't been geschooten. Met deese schade moesten de Spaensche weer na Douay wijcken. De Fransche waren oock niet vry gegaen. De jonge Marquis de la Force was gesneuveld: Duc de Mercœur, Soon van Duc de Vendosme, door een Canon-kogel de knie wegh-genoomen. De Maschal Ramsey; Marquis d'Andelot, Soon van Chastillon, &c., waren doodlijck gewond; veele Soldaten gebleven.

Door de Fransche geklopt; doch die oock hayr gelaten hadden.

Ondertusschen begon 't met Arras ten eynde te lopen. Den 3. Augustus hadden de Fransche een Bres van 5. vademen geschooten: waren oock alreeds in de Graght gekoomen. Hare Mijnen sprongen den 8., en maeckten een wijde openingh. De Prins Kardinael Infant wou 't uyterste bysetten/ en noch een Aenval wagen. Deed een goed deel Volck uyt de Guarnisoenen lighten; doch te laet. De Gouverneur trad tot Accoord; 't welck den 9. wierd geslooten. Dus geraeckte 't sterck Arras, of Atrecht, in Fransche handen. Verscheydene Fransche Koningen hadden voortijds deese Plaets belegerd/ doch noyt konnen verovereu. Nu geluckten 't Louis de XIII.; en wierd leugenaghtigh gemaeckt 't Vers/ 't welck

Eyndlijck moet Arras sigh aen de Franschen overgeven:

en dus wierd leugenaghtigh gemaeckt 't Vers, staende boven eene harer Poorten.

boven

SPAENJE

boven eene der Stads-poorten stond:

Si les François prendront Arras,
Les Chats seront mangez des Rats.

Soo veel als:

De Katten salmen eer van Ratten sien verslonden,
Als Atrecht immermeer in Fransch geweld bevonden.

Aen de sijde van Franckrijck wierd in dit jaer niets meer verrigt.

In *Burgundien* sitten de *Fransche* en *Spaensche* malkander dapper in 't hayr. 1641.

Anno 1641. saten de Fransche en Spaensche in Burgundien malkander dapper in 't hayr. Hertogh Carel van Lotharingen, by de Spaensche geweest / was weer aen de Fransche sijde getreeden: doch viel op nieuws van deese Kroon af. De Burgundiërs versoghten aen Franckrijck de Neutraliteit voor hare Landen; doch konden niet anders verwerven / dan een Stilstand voor ses maenden. D'oorsaeck des Burgundischen Oorloghs / en wat daer in voorgevallen is / te willen beschrijven / sou ons te langh vallen.

De *Fransche* belegeren en veroveren *Arien*, of *Aire*.

Ontrent May trocken de Françoisen haer volck by een. Vormden tusschen Arras en Hesdin een vliegend Leger. Echter quam de gantsche Maght den 18. by Terouan t'samen. Vermeesterden 't Fort Reckingen, niet verr' van S. Omer; en gingen den 19. op Arien; welcke Stad onder den Gouverneur Bernoute beset was met ontrent 2000. Spaenjaerden, Italianen en Walen. Onverwaght namen de Fransche deese Belegeringh ter hand; en veroverden onderwijl (den 26.) Lilliers.

De *Spaensche*, ten ontset aengevoerd, willen niet veghten.

Den 19. Junius lieten de Spaensche sigh ontrent een half uyr weghs van 't Fransche Leger sien. Trocken den 20. na S. Omer; den 21. na Terouan. Den 22. quam de Prins Kardinael Infant met sijn Heyr ontrent 't Fransche; doch sijn Volck wou niet veghten; maer riep om geld. Den 24. Julius was alles tot de Bestormingh gereed; derhalven traden de Belegerde tot accoord.

Onvoorsightigheyd der *Fransche* na de veroveringh, doet haer terstond *Arien* weer verliesen.

Dus viel deese stercke Stad en Vestingh Arien (Air, Aire) voorspoedigh in Fransche handen. Doch sy wisten hier beeter te winnen als te bewaren. De Mareschal de Milleraye versorghde deese Plaets van allerley behoeften voor 4. maenden; maer de Circumvallatien en stercke Fortificatien des Legers wierden niet geslegt; door wiens versuym of schuld / is onbekend. Deese gelegenheyd nam de Keyserlijcke Generael-Major Beck waer; gingh'er in leggen / en kreegh / sonder Swaerd-slagh / 't verloorne Arien weer; alleen door 't waghten van vier maenden; ter welcker tijd der Françoisen Proviande verteerd was: waer opse sigh den 5. December overgaven. Dus gemacklijck kregen de Spaensche weer / 't geen de Françoisen soo veel gekost had.

Oock *Lilliers* en *l'Ecluse*.

Hadden oock al te voren (den 2. Augustus) Lilliers herwonnen. Desgelijcks de stercke Pas en Plaets l'Ecluse, nauwlijcks derde halve mijl van Douay, Valencijn, Cambray (Camerick) en Bapames (Bapaume) gelegen: in Junius door de Gouverneur van Arras, nu weer door de Spaensche ingenoomen.

Geldgebreck in *Spaenje* en de *Spaensche Nederlanden.*

In de Spaensche Nederlanden was men seer verleegen om geld: niet weynigh bekommerd over den afval van Catalonien en Portugal. Men had nu ontrent 30. jaren langh beraedslaeghd / hoemen 't Kryghsvolck sou doen betalen uyt de gemeene middelen der Spaensch-Nederlandsche Provintien. Nu hadmen sigh eenighsins daer over vergeleecken; en d'Inwooners op nieuws geschat. Antwerpen sou besoldigen 3000., Brussel 3600. Mannen; andere Steeden na gelijckmatigheyd. Uyt Spaenje quam wel een extraordinarius te Brussel, doch bragt niet meer dan 20000. Kroonen aen Wisselbrieven mee; daermen anders geheele Millioenen pleegh over te senden.

Groot *Banquerot t'Antwerpen*, ter oorsaeck van *Spaenje*.

Ontrent 't eynd van April quamen 3. Spaensche Scheepen in Vlaenderen aen; doch hadden voor den Prins Kardinael Infant niet meer in als 250000. Rijcksd. De voornaemste Spaensche Handelaer Piquenotti moest t'Antwerpen een Banquerot maecken van 40. Tonnen Gouds: want vermits Spaenje hem niet betaelde / soo kon hy oock sijne Crediteuren niet voldoen.

Spaenje moet Volk uyt sijne *Nederlanden* ontbieden, in plaets dat hy volck derwaerts pleegh te senden. 1642.

In plaets dat Koningh Philips Volck uyt sijne Rijcken na de Nederlanden pleegh te senden / moest hy nu van daer selfs Volck op-ontbieden. Vijf Scheepen / geladen met Walen, souden van Oostende na Spaenje afvaren. Sy wilden niet derwaerts. De Spaensch-Nederlandsche Staten sagen haer oock niet geerne uyt 't Land trecken. Echter kreeghmen haer t'Scheep; onder schijn / dat Don Andreas de Cantelmo een Aenslagh op Zeeland voor had. Dus wierdense bedroogen. Ondertusschen stierf de Prins Kardinael Infant te Brussel; waer van hier na breeder.

Don Francisco di Melo verovert *Lens*, *la Bassee*, &c.

Wegens sijn overlijden voerde Don Francisco di Melo 't Bestier over de Spaensche Nederlanden: die in 't volgende jaer optrock / en den 17. April voor Lens quam / een Steedje / korts te vooren van de Fransche gefortificeerd; 't welck hy veroverde. Stracks daer na oock la Bassee. Sloegh daer-en-boven de Françoisen onder den Mareschal de Guiche; soo datse al haer' Artillery, Ammunitie en Bagagie verlooren. De Veld-Mareschal Rantzouw bleef gevangen.

Spaensche belegeren *Rocroy*. 1643.

In 't volgende jaer 1643. had Don di Melo een taemlijcke Maght by een getrocken. 't Eene deel / onder den Generael Graef van Isenburgh, belegerde Rocroy (Roucroix), een sterck Steedje in Franckrijck, in 't Noorderdeel der Provintie Champagne, by de Frontieren van Picardyen, Heenegouw, en Lutzenburgh (Luxemburgh): 't andere Deel trock seer sterck langhs de Grensen van Franckrijck; waer door in dit Gewest groote vrees en verwarringh ontstond.

De *Fransche* onder *Duc d'Anguien* trecken ten Ontset.

Vermits nu de Fransche Kroon seer veel aen Rocroy gelegen was / soo beslooten de Françoisen onder haren Generael Duc d'Enguien (Anguien), deese Plaets t'ontsetten, en trocken ten dien eynde derwaerts. De Spaensche stelden sigh in goede Slagh-ordre; op welcke de Fransche los gingen / maer ongenadigh door der selver Canon wierden verwelkoomd. Echter vielense met een groote

te

SPAENJE

te furie aen; doch d'inbreeckende naght verhinderde de voortsettingh des Gevechts.

De naght breeckt 't eerste Gevecht.

Beyde de Legers bleven maer een Musquetschoot weghs van malkander staen / om daer na de Stryd te hervatten. Ondertusschen liep een Ruyter van de Spaensche tot de Fransche over; berightende Duc d'Anguien, dat Generael Beck 's anderen daeghs met 4000. te paerd en te voet in 't Spaensch Leger wierd verwaght.

's Anderen daeghs vroegh-morgens

Hy / dit in aght neemende / braght sijn alreeds vastgesteld besluyt tot de daed / soo haest de dag aenbrak. Monf. Gass commandeerde de regter Vleugel: de la FerteSeneterre de linker: d'Espernan (Espenau) 't Voetvolck. 't Opsight over de reghter Vleugel behield Duc d'Anguien voor sigh. Dat over de linker beval hy den Marquis de l'Hospital. De geheele Fransche reghter Vleugel had een Bosch / de lincker een Moeras aen de syde; soo dat een halve myl ruymte tusschen beyde was. Dus begon de Slagh tusschen 't Bosch en 't Moeras; ontrent 't vierde deel eener myl van Rocroy. Maer na dat de Fransche waren geweecken voor de Voor-Troupen der Spaensche, geschiedde 't Gevecht op een breed Veld / in 't gesight der Rocroyers.

Vaet de Slagh weer aen, in 't gesight der *Rocroyers.*

Hoe sterck 't *Spaensch*

't Spaensch Heyr bestond in 22. Regimenten te voet / sterck 17000., onder 't Commando des Graefs van Isenburgh; en 150. Cornetten Paerden van 9000., onder 't Bevel van Duc d'Albuquerque. Over al deese Troupen waren gesteld Conte de Fontaine, Veld-Mareschal, en Don Francisco di Melo, Generael in de Spaensche Nederlanden. In de Fransche Maght waren 14000. te voet en 6000. te paerd. Eer noch de Slagh aengingh / reed Duc d'Anguien door al de Regimenten, met een cierlyck Gesprek beyde d'Officieren en Soldaten tot dapperheyd aenmoedigende.

en 't *Fransch* Heyr was.

De *Fransche* hebben 't in 't eerste te quaed.

's Morgens ten 3. uyren nam de Stryd sijn begin. D'eerste aenval geschiedde van de Franç oisen. Hevigh was 't Gevecht aen beyde de syden. De lincker Vleugel der Franschen wierd tot twee malen toe in verwarringh gebraght / en 't Geschut verovert. Ongelooflyck wel queet sigh 't Spaensch Voetvolck. Eyndlyck evenwel trof haer 't ongeluck / datse een swaere Neerlaegh leden. Veele harer Groote waren gesneuveld; en onder deselve de Veld-Mareschal Conte de Fontaine; Don Antonio de Velandia, Baron d'Anbise, &c. De Graef van Isenburgh was doodlyck gewond. Alleen op de Veghtplaets bleven 6000. Spaensche; behalven de geene / welcke / na 't Bosch vliedende / daer in verslagen wierden. 't Getal der Gevangene was oock meer dan 6000. Onder deese waren Don Diego Strada, Generael-Lieutenant over d'Artillery: Don Balthasar Marcadel: de Graef van Rietbergh; van Beaumont, van de la Tour! kortlyck / meer dan 200. soo hooge als lage Officieren. Selfs Don Francisco di Melo was alreeds gevangen; doch wierd voor 't eynd des Slags noch geredder: echter bleef sijnen Generaels-

Daer na lijden de *Spaensche* een seer ellendige Neerlaeg.

Groot getal harer doode en gevangene

Staf in handen van Duc d'Anguien. Deese Spaensche Generael vlood na Marienburgh, 4. mylen van Rocroy; daer hy 't overblyffsel sijns Heyrs monsterde / en niet meer dan 2000. Mannen vond. Al sijn' Artillery, Ammunitie en Bagagie had hy verlooren: 170. Vaendelen / en 16. Cornetten waren in der Franschen handen gevallen. Duc d'Anguien sondse door de Heer de Chevres (Gevres) na Parijs.

SPAENJE

Verliesen hare geheele *Artillery, Ammunitie, Bagagie, &c.*

Maer dit was oock voor de François en een bloedige Zeege. Onder de hooge Bevelhebbers waren gesneuveld door Canon en Musquet-kogelen Mons. d'Avise; de Longchamp, de la Bire, de Lasac, de Monteise, de Choisi, de la Nove, de Lechelle, de Monys, Froyel, Villers, en veel andere.

Deese Zeege van de *Fransche* dier gekoght.

Na deese Victorie by Rocroy begonden de Fransche wyd en breed te stroopen; met Rooven / Moorden / en Branden / na hare gewoonte / barbaersch te werck te gaen tot aen Bergen in Heenegouw toe. Doch Don Francisco di Melo (sigh weer versterckt hebbende) sond eenige ligte Ruyters en Dragonders haer aghter na; welcke met sulck een geswindheyd op den Franschen Aghtertoght vielen / dat s'er een goed deel van dood sloegen / en 16. Vaendelen verovderden.

Fransche, Rovende, Moorden-de en Brandende, geklopt van de *Spaensche.*

Korts hier na belegerde Duc d'Anguien onverwaght Thionville, of Diedenhoven; een kleyne / doch stercke Plaets in 't Hertoghdom Luxemburgh, niet meer dan 4. uyren van Metz; en derhalven altyd de Fransche een doorn in 't oogh geweest. Anno 1639. haddense die belegerd; doch wierden opgeslagen / met verlies van 6000. doode / en 3000. gevangene. Nu wierdense meester daer van; wyl de Prins van Oranje met der Staten Volck / op 't versoeck van Koningh Louis, sigh met sijn Heyr soodanigh bewoogh / dat de Spaensche hare Maght moesten verdeelen; en derhalven Diedenhoven niet konden ontsetten. Den 6. 16. Junius begon de Belegeringh. Den 10. Augustus volghde d'overgaef.

Thionville, of *Diedenhoven*, door de *Fransche* veroverd, door toedoen van 't Heyr der *Staten Generael.*

Anno 1644. is 't Fransche Heyr (na veel omswervens / om haer eygentlyck voornemen te verbergen) voor Grevelingen gekoomen. De Spaensche maeckten groote Toerustingen / om 't Ontset te wagen: waer toe de Staten van Vlaenderen veel geld en den derden Man aenbooden: hadden oock alreeds 500000. gl. geteld / om dit werck tot de daed te brengen; maer te vergeefs. De Belegerde moesten sigh den 29. Julius overgeven / wyl se den Storm niet dorsden afwaghten. Duc d'Orleans deed sijnen Intogt met groote Triumph.

Grevelingen van de *Fransche* belegerd, en haest veroverd.

Wyl nu de Spaensche in deese Somer soo weynigh hadden verright / soo veel door de François en en Hollanders hadden verlooren in de Spaensche Nederlanden, vond men hier veele misnoeghde: insonderheyd begon 't Grauw seer te morren: en de hooge Generaels-persoonen / meest Don Francisco di Melo, smaedlyck te lasteren; als of hy de bewaringh der Provintien verwaerloosde. 't Ging soo hoogh / dat de Magistraet van Gent op

Gemor in *Braband* en *Vlaenderen* tegens de hooge Krijghs-hoofden.

seer

feer ſware ſtraf diergelijcke hoon-redenen moeſt verbieden. De Spaenſche Regeering ſtelde een Vergaderingh in Braband aen: waer in Melo ſijn Gouvernement afleydde; 't welck de Marquis de Caſtel-Rodrigo aennam. Ter oorſaeck van de Franſche Stroperyen ſtond Vlaenderen in groote ſchrick.

Don Franciſco di Melo leyd ſijn *Gouvernement* neer.

Anno 1645. maeckten de Spaenſche al weer groote Voorbereydſelen / om met een aenſienlijcke Maght in t Veld te koomen. De Hertogh van Lotharingen (nu by de Spaenſche) en Baron de Lamboy ſouden yeder 8000. Mannen te paerd en te voet werven. Hier mee hoopte men 40000. by een te ſullen brengen / om te verhinderen de voorneemens der Françoiſen en Hollanders. Vlaenderen beloofde d'uytruſtingh tot 5000. onbereedene Ruyters; en noch 100000. Brabandſche gl. ter Maend / tot Contributie. De Standen van Braband ſouden / boven 't ordinair, 600000. gl. / de Geeſtlijckheyd oock ſoo veel opbrengen / tot nieuwe Volck-werbingh. Franckrijck ſat oock niet ſtil. In Junius belegerden de Françoiſen 't ſtercke Fort Mardyck; en wierden'er meeſter van den 13. Julius. Ses dagen daer na oock van 't Fort Lincken. Doe taſtte Duc d'Orleans de Stad Bourburgh aen / en veroverdeſe: deſgelijcks Bethune, Lilliers, S. Venant, Merville, en Armentiers. Met alle maght drongh hy dieper in Vlaenderen, en kreegh oock Caſſel (Mont-Caſſel, Bergh-Caſſel) in ſijn geweld. Ter dier tijd waren Spaenſche Generaels Don Caſtel-Rodrigo, de Hertogh van Lotharingen, Marquis de Caraçena, Don de Lede, Graef van Iſenburgh; Saint-Amour, Don Carlo Quaſco (Caſco), Becq, &c.

Françoiſen ontweldigen de *Spaenſche* 't *Fort Mardyck.* 1645.

Lincken, Beurburg, Bethune, S. Venant, Armentiers, &c.

Spaenſche Generaels.

Seer ellendigh was 't in Vlaenderen geſteld. Tuſſchen Wynoxbergen, Yperen, en Armentiers ſtonden over de 200. Dorpen t'eenemael leedigh; meerendeel wegens de verbaerlijcke Franſche Stroperyen en Barbaerſche wreedheden. Piccolhomini derfde ſijn Volck van Duynkercken; de Lotharinger en Generael Becq 't hare van Brugge en Gent niet wegh-neemen. Piccolhomini had uytdrucklijck bevel uyt Spaenje gekreegen / niet van Duynkercken te wijcken: en men meende voor ditmael genoegh gedaen te hebben / alsmen maer deeſe Plaets kon bewaren. De Franſche herwonnen Lens. Sloegen de Spaenſche by Yperen 800. Mannen af / en kreegen'er 1200. gevangen. Echter heeft de Graef van Fuenſaldaigne 't Fort Mardyck door een heymlijcken Aenſlagh weer in gekreegen.

Ellendigen ſtaet van *Vlaenderen.*

De *Franſche* herwinnen *Lens*; de *Spaenſche* 't *Fort Mardyck.*

In 't volgende jaer ſoghten de Françoiſen in de Nederlanden nieuwe Veroveringen te maecken; doch konden niets verrighten / voor dat 't Heyr der Staten Generael een diverſie ſou ter hand vatten: 't welck echter hier outrent weynigh deed; wijl met Spaenje van Vreede wierd gehandeld. Eenige verre ſiende oordeelden / datmen Spaenje niet kleyner / Franckrijck niet grooter moeſt maken / indien wy ons ſelven niet in gevaer wilden ſtellen. Deeſe Kroon was hier over misnoegd; doch maekte ſig noch meeſter van Cortrijck en Wynoxbergen. De Spaenſche daer tegens van Comene en Menene. 't Fort Mardyck wierd van de Franſche hernoomen; doch met groot Volck-verlies.

Frankrijk kan weynigh verrighten, nu 't *Staten* volck geen *diverſie* meer maeckt. 1646.

Na de veroveringh van Mardyck wierd Duynkercken van de Françoiſen aengetaſt onder Duc d'Anguien, Generael van Koning Louis de XIV., Prins des Koninghlijcken Bloeds / Pair van Franckrijck, Gouverneur der Provintie Champagne en Berry. Den 19. September quam hy'er voor. Den 10. October gaf deeſe Stad ſigh over. Duynkercken leght maer 6. mijlen van Calais; 5. van Nieuwpoort; 3. van Grevelingen: waer uyt men lightlijck kan afneemen / hoe ſeer wel deeſe Plaets den Franſchen Koningh te pas quam. Ontrent 't jaer 1000. wierdſe gebouwd door Graef Boudewijn van Vlaenderen. Anno 1388. van d'Engelſche verbrand. De Franſche kreegenſe in hare Maght / en herbouwdenſe Anno 1588. Naderhand geraecktεſe in handen der Spaenſche: nu weer in die der Françoiſen. Hoe aen Spaenje, aen d'Engelſche, en weer aen Franckrijck, ſullen wy hier na hooren.

Duynkercken van de *Franſche* veroverd.

Van wien gebouwd; en verder berigt.

Met d'aenvangh van May des volgenden jaers quamen de Spaenſche weer te veld. Hielden ſigh nu verſeeckerd / dat de Hollanders haer niet verhinderlyck ſouden ſijn / wijl de Vreede met haer op een goede voet ſtond. Wilden derhalven nu wat groots tegens Franckrijck uytvoeren. Veroverden oock voor eerſt Armentiers; in 't voorige jaer van de Françoiſen vermeeſterd. Vervolgens Comene, Landrecy, en Dixmuyden. Landrecy is een voorname Grens-ſtad in Heenegouw, alhoewel niet groot / aen de Rivier de Sambre. Tſederd Junius 1637. tot Junius 1647. hadden de Franſche uyt deeſe Plaets van Heenegouw aen Contributien getrocken 5475000. gl.

Spaenſche, nu buyten vree voor de *Hollanders*, veroveren *Armentiers*, *Comene*, *Landrecy*, *Dixmuyden.* 1647.

De Franſche hadden Armentiers niet konnen ontſetten. Haren Aenſlagh op S. Omer was ongeluckigh uytgevallen. Om de Spaenſche voor Landrecy (Landreſy, Landreſi) op te ſlaen / ſagenſe geen kans. Belegerden derhalven la Baſſee, van geen minder gewight als Landrecy, en wierden'er meeſter van. Oock van Lens, doch met veel Volck-verlies. Inſonderheyd wierd beklaeghd de dappere Held en Veld-Mareſchal Gaſſion, met een Muſquet-kogel door 't hoofd geſchooten.

De *Franſche* daer tegens *la Baſſee*, en *Lens.*

Anno 1648. miſluckte de Spaenſche haren Aenſlagh op Cortrijck. De Franſche Krijgsmaght in Vlaenderen, onder haren Generaliſſimus de Prins van Conde, beſtaende uyt Françoiſen, Switſers, Hollanders, Polacken, Schotten, Yren, wierd nu begroot te paerd en te voet op 41200. De Spaenſche (byna al de Guarniſoenen uyt de Steeden geligt hebbende) / op 18000., behalven 9000. Lotharinghſche. De Marquis de Fuenſaldaigne was Generael-Lieutenant onder Aerts-hertogh Leopold Willem.

Hoe ſterck nu de *Franſche* en de *Spaenſche* Krijghsmagt was. 1648.

Tegens aller Menſchen vermoeden belegerde Conde de ſtercke Stad Yperen (Iperen). De Spaenſche hielden 't voor een enc-

Franſche eroveren *Iperen.*

SPAENJE

kele vermeetenheyd; te meer / wijl hy dit sigh onderwond als onder d'oogen der gantsche Spaensche Maght. Echter / 't geluck hielp hier de stoute. Sulck een geweld gebruyckte Conde, dat deese Stad sigh den 28. May moest overgeven. Ondertusschen hadden oock de Spaensche stormenderhand Cortrijck veroverd. Doch deese winst kon haer verlies niet evenaren.

de Spaensche Cortrijck.

Franschen Aenslagh op Oostende seer leelijck misluckt.

In Junius meende de Fransche Veld-Mareschal Rantzouw, Commandant in Duynkercken, de Stad Oostende door verrassingh in te neemen; doch 't misluckte hem leelijck: wijl de Spaensche soodanigh op hem sloegen / doe hy by naght aenquam, en alreeds S. Alberti Fort had vermeesterd / dat hy 500. doode / en 700. gevangene aghter-liet. Twee der Schippers hadden sijnen aenslagh aen de Spaensche ontdeckt: welcke hier na een Inval in Picardyen deeden: ontrent Chastelet en S. Quintijn een seer grooten Roof bequamen: by Laon verscheydene Dorpen verbrandden. Dit veroorsaeckte / dat 't Fransche Heyr Vlaenderen moest verlaten / en sigh na Arras begaf. Onverwaght quamen de Spaensche voor Veurne; welcke Plaets sy veroverden. Begaven sigh daer op na 't Fransch Leger by Merville (oock Mergem geheeten) / aen de Rivier Lise, of Leye. Tusschen Arras en la Bassee quam 't tot een hevig Gevecht; waer in de Fransche eerst de Neerlaegh leeden. Maer wijl de Spaensche te vroegh aen 't Plonderen vielen / kreegen de Fransche tijd / om weer te vergaderen; en sloegen daer op de Spaensche uyt 't Veld. Groot was der selver verlies. Onder de Gevangene aen hare sijde waren veele voorname Heeren; selfs de Veld-Maerschalck Baron de Becq; met twee Kogelen ter dood gewond: sijnen Soon / de Graef van Bucquoy: Prins de Ligne, Generael der Ruyterye: de Graef van S. Amour, Generael-Artillery-meester: de Veld-Maerschalck Baron de Berlo (Berlou): Don de Mondragon: Don de Momorancy; en seer veel andere Groote. Onder de doode vondmen de Generael der Bataille Hericourt: de Veld-Maerschalck Don Gioseffo Guajaco; Don de Gislin, Oberste te Paerd / en veel andere. Dan noch de Graef van Isenburgh: Don Antonio Hustado, Capitain der Lyf-Guarde des Hertoghs van Lotharingen; en meest al de Lotharinghsche Officieren te voet. Op de Veghtplaets wierden geteld by de 3000. Spaensche gesneuvelde. De Françoisen hadden de geboorne Spaenjaerden en Lotharingers geen Quartier willen geven. Wat 't verlies der Fransche belanghd / de Brieven uyt Parijs bekendden / datse deese Zeege vry dier hadden moeten koopen / wylse oock 2000. Koppen / veel Officieren, en 16. Standaerden hadden verlooren. 't Getal der Spaensche Gevangene was ruym 4000. Voor 't Gevecht warense sterck geweest 14000.; de Fransche 18000.: alhoewel de Fransche uytgaven / dat de Spaensche stercker geweest waren als sy.

Spaensche roven en branden in Frankrijk.

Veroveren Veurne.

Slaen de Fransche tusschen Arras en la Bassee: doch wijl se te vroeg aen 't Plonderen vielen, wierdense weer ellendigh geslagen.

Haer seer groot verlies.

Deese Zeege quam de Fransche oock dier te staen.

Spaensche

In 't volgende jaer belegerden de Spaensche Iperen; doch vonden meer werck / alsse gedaght hadden. Ondertusschen veroverde Fuensaldaigne S. Venant; een kleyne / doch seer stercke Plaets aen de Leye. Desgelijcks 't vaste Fort de Knocke. De Fransche soghten Iperen t'ontsetten; doch te vergeefs. Derhalven viel deese stercke Stad weer in Spaensche handen. 't Fransch Heyr belegerde Camerick; en meenden 'er al meester van te sijn: doch de Spaenjaerden deeden haer opkramen.

SPAENJE

herwinnen Iperen, S. Venant, &c.

Slaen de Fransche voor Camerick op. 1649.

In Henegouw gingen de Françoisen seer barbaersch te werck / met roven / branden en blaecken. Vielen onvoorsiens in Braband, daerse geen beeter huys hielden. Doch op d'aenkoomst van Aerts-hertogh Leopold Willem maecktense sigh wegh. Weynige dagen voor haren aftoght begaven sigh drie Fransche Regimenten (dat van Grand-Pree, Bambach, en Fabri) na 't Land van Luyck. Alsse 's naghts voorby Valencijn trocken / wierdense van de Spaensche agterhaeld / en t'eenemael verwoest. De meeste wierden gevangen genoomen / oock Fabri selfs. In October vermeesterden de Spaensche 't vaste Slot la Motte au Bois, tusschen Arien en Iperen; waer door d'omgelegene Steeden in Vlaenderen, insonderheyd Iperen, Arien, S. Venant, Armentiers, Ryssel, &c. voor de Fransche Stroperyen gedeckt waren. De Spaensch-Duytsche vielen in Champagne, aen de sijde van Guise, alles verwoestende; tot wraeck van de gepleegh gruwelen. De Fransch-Duytsche daer tegens deeden 't selve in Luxemburgerland.

Barbaersch Huyshouden der Fransche in Heenegouw, &c.

Drie harer Regimenten verwoest.

Spaensche Veroveringen.

Weersijdsche verwoestingen.

Anno 1650. hielden de Spaensche (een goed deel Lotharinghsche uyt Duytschland tot haer getrocken hebbende) hare Versamelplaets tusschen Doornick en Valencijn. Maeckten een Aenslagh op la Bassee; doch te vergeefs. Den 18. May trock de Graef van Fuensaldaigne uyt Brussel na Bergen in Heenegouw en Valencijn: de Spaensche Generael Don Stephano di Gamara na Luxemburgh: de Marquis Sfrondato, Generael des Geschuts / na Vlaenderen. Den 21. volghde Aerts-hertogh Leopold Willem; na dat hy te Brussel in S. Goedelen-Kerck den Zeegen en 't H. Sacrament had ontfangen. Vermits nu de Spaensche drie Legers wilden vormen / soo dreyghden de Fransche oock met drie Heyren in 't Veld te sullen koomen; een by Amiens, een by Perone, en 't derde ontrent Duynkerken: doch 't waren meer Woorden als Daden.

Spaensche koomen te veld met 3. Legers.

Noch in deselve May-maend veroverden de Spaensche 't stercke Kasteel Herson, na Franckrijck toe; en noch een ander; waer door Artois en Namen tot noch toe onder Contributie waren gehouden. Als nu in Junius 7000. Turennische (Turenne was doe op de Spaensche sijde getreeden) sigh by d'Aerts-hertoghsche hadden gevoeghd / drongense in 't voorste deel van Franckrijck. Sloegen by Marle een sterck Fransch Convoy. Hadden 't oogh op Guise; doch weecken weer af. Veroverden Chastelet, een voordeelige en stercke

Spaensche veroveringen op de Fransche.

Vallen in Frankrijk.

ke Plaets; doch konden / door honger gedrongen / 't Kasteel niet bedwingen. Staken de Stad in brand / en vertrocken; doch 't vyer wierd door de Burgers weer gebluscht. Over de 1000. haddense / door hongersnood / verlooren: noch 2000. waren of gesneuveld / of verloopen. Een brood van anderhalf pond gold onder haer over de vijf gl. Quamen dus weer by Landrecy. Verwoestten de Fransche Grens-Vestingh la Chapelle en Tirasche. Vielen met een deel volck in Champagne. Namen Rhetel in / en 't voorname Kasteel Percin, een Pas over d'Aisne.

Hongersnood doet haer vertrecken, na eenige veroveringen.

Turenne, van de Fransche tot de Spaensche gegaen, valt in Frankrijk: verwoest 6. Fransche Regimenten, &c.

De Mareschal de Turenne, uyt sijn Vaderland Franckrijck gegaen / wegens misnoegen over de handelingen des Hofs / en de Gevanckenis der Princen des Bloeds / was van Aerts-hertogh Leopold-Willem gesonden / om een Togyt in Franckrijck te doen; en sloegh onderweegen ses Fransche Regimenten, welcke nu geen Leger meer in 't Veld hadden: derhalven was de vrees niet geringh onder haer. In October belegerden de Spaensche Mauson aen de Maes; en wierden'er meester van; onaengesien de Soldaten / door de geduerige Regenen / dickmael tot de borst toe door 't water moesten gaen / of daer in staen. Oock van Donchery, maer eene mijl weghs van Sedan; drie van Mauson. Wegens al d'overwinningen deeses jaers / soo in Catalonien en de Nederlanden, als in Italien en Franckrijck, tegens de Françoisen, wierd t'Antwerpen een Danckfeest aengesteld / het Te Deum Laudamus gesongen / en heerlijck gevyerd.

De Fransche, door dit geheele jaer ongeluckigh geweest, werden in de laetste Maend geluckigh.

Evenwel was 't eynd deeses jaers voor de Spaensche ongeluckigh. De Fransche, nu weer 18000. koppen by een gebraght hebbende / herwonnen in December Rethel. Turenne, met de Lotharinghsche en Spaensche Troupen sterck 11000. te voet en te paerd / ten ontset aenkoomende / wierd by S. Estienne van de Fransche swaerlijck geslagen / wegens de vlughtneemingh der Lotharinghsche. 't Turennisch verlies wierd begroot op 4000.; half gesneuveld / half gevangen; onder welcke laetste oock was Don Estevan di Gamara, Generael-Lieutenant; Mons. de Fouge, en veel andere hooge Officieren. Onder de doode was de Veld-Maerschalk Mons. de Bourdel (Bourdet); de jonge Paltzgraef Philips, Broeder van Keur-Paltz, die 't Commando had over een Regiment Lotharinghsche te paerd. Aen de Fransche sijde was oock gebleven Generael-Major Rosa; Overste du Plessis, Soon des Mareschals du Plessis-Preslin, Vicomte de l'Hospital; du Courval, du Val, en meer andere hooge Bevelhebbers. 't Getal harer dooden heeft men niet konnen weeten. Na deese Zeege herwonnense Bar. 't Geheele jaer door warense ongeluckigh geweest; maer in de laetste Maend geluckigh.

Slaen de Lotharingsche en Spaensche onder Turenne swaerlijck.

Fransche konnen niets verrighten. 1651.

Wegens de meergemelde Onrusten in Franckrijck (waer van breeder onder de Fransche Geschiedenissen) / konden de Françoisen Anno 1651. weynigh in de Nederlanden verrighten. 't Voorleedene jaer haddense besslooten met de veroveringh van Rethel, en de voorname Zeege tegens de Turennische. In dit jaer trocken eenige Spaensche Troupen, leggende in Heenegouw, sigh t'samen / om weer een Inval in Franckrijck te doen; doch wierden geslagen. Noch arger was voor de Spaensche, 't geen sigh met den uytgangh van April toedroegh in 't Turennisch Heyr. Ontrent 6000. Ruyters en 7. Regimenten Voetkneghten scheydden by Malmodier sigh van de Spaensche af / en gingen beneeden Trier over de Moesel. Quamen den 1. May N. S. by Zirick; den 2. digt by Metz, en sloegen haer ontrent Bertrangh neer / om hier van 't Fransche Hof ordre t'ontfangen. De Spaensche en Lotharinghsche volghden haer wel; schermutseerden oock met haer; doch konden haer geen verlies toevoegen / meer als van 6. Mannen. Den 6. May brack de Ruytery van by Metz op / en begaf sigh na S. Michiel. 't Voetvolck was te vooren na Stenay gegaen. Dus wierden hier door de Spaensche seer verswackt; de Fransche daer tegens versterckt. Deese deeden een Stropery in Vlaenderen, en sloegen een Spaensche Parthy. Hier tegens wierden 3. Regimenten Françoisen door de Spaensche gantsch geruineert. Welcke Veurne veroverden; Duynkercken belegerden; Wynoxbergen en 't Fort Lincken vermeesterden; een grooten Buyt bequamen / en met veel Gevangene weer te rugg' keerden.

Onverwaghtte slagh voor de Spaensche, wijl Turenne met sijn volck sigh van haer affonderd, en weer tot Frankrijck valt.

Spaensche veroveren Veurne, Wynoxbergen; en belegeren Duynkercken.

Wijcken weer af. 1652.

Wegens 't rauwe Winter-weer moesten de Spaensche Scheepen / welcke Duynkercken besslooten hielden / afwijcken; soo dat deese Stad de Pas te Water en te Land weer open had. In Martius belegerden de Spaensche onverwaght Grevelingen. De Fransche verlieten 't stercke Fort Mardijck, en begaven sigh binnen Duynkercken. Hadden 't gemelde Fort ondermijnd / en meenden / dat het gantschlijck sou opspringen; doch d'ondergravingh werckte alleen aen d'eene sijde. Terstond wierd deese Plaets van de Spaensche beset. Den 7. 17. May moest Grevelingen sigh oock aen haer overgeven. Wegens deese Victorien deed Aerts-hertogh Leopold-Willem op Pinxter-dagh binnen Grevelingen het Te Deum singen.

Werden meester van Mardijck en Grevelingen.

De Fransche Vloot, ten ontset van Duynkercken, geslagen; en Duynkercken van de Spaensche veroverd.

Hier op gold het Duynkercken; welcke Stad seer sterck besslooten wierd gehouden. De Fransche Vloot quam wel ten Ontset / onder 't Commando van Duc de Vendosme; doch wierd van de Spaensche, met bystand der Engelsche, onder Admirael Blaeck, soodanigh ontfangen / dat de minste Scheepen konden ontkoomen. Vier vielen'er in handen der Spaensche, thien in die der Engelsche. Vermits nu de Fransche Gouverneur binnen Duynkercken sagh / dat hem geen hulp te verwaghten stond / soo gaf hy de Stad over. Niets verder is in dit jaer tusschen de Fransche en Spaensche in de Nederlanden voorgevallen; als alleen / dat de laetstgenoemde in Franckrijck trocken / ter hulp des Princen van Conde; waer van breeder onder de

Fran-

SPAENJE

Franſche ſaecken ſal werden gehandeld.

Spaenſche veroveren Rocroy. 1653.

Anno 1653. viel in de Nederlanden tuſſchen de Franſche en Spaenſche weynigh voor; wijl 't Koninghlijck Franſche Hof te veel in ſijn eygen Neſt te doen vond tegens de miſnoeg-de Prinçen / geholpen van de Spaenſche: welcke d'inwendige twiſt in Franckrijck t'ha-ren voordeel gebruyckende / de Stad Rocroy belegerden / en den 1. October veroverden. Men meende / dat Spaenje by deeſe gelegen-heyd wat meer verright ſou hebben / doch 't bleef'er by.

Belegeren Arras, of Atrecht. 1654.

't Jaer 1654. was weer ongeluckigh voor de Spaenſche. Met een ongelooflijcke ge-ſwindheyd belegerdenſe Arras. Weynigh Guarniſoen lagh'er binnen: echter verweer-de 't ſelve ſigh boven maten wel. 't Franſch Heyr nam voor / de Spaenſche in haer Voor-deel aen te taſten; van Koningh Louis ordre bekoomen hebbende / of door te breecken / of noyt weer te rugg' te keeren. D'aenval geſchiedde den 15. 25. Auguſtus. Soo fu-rieus voghtenſe / datſe de Spaenſche opſloe-gen; welcke hier verlooren al haer Geſchut; 6000. Tenten / 9000. Paerden; meenighte van Wagenen / Caroſſen, Bagagie; 't Ta-fel-Silverwerck van Aerts-hertogh Leo-pold-Willem, Prins van Conde (doemaels Generael by de Spaenſche); Conte de Fuen-ſaldaigne, Prins François van Lotharingen, Prins de Ligne, &c. Deeſe Zeege had de Françoiſen ruym 2000. Koppen gekoſt / be-halven de gewondde; en daer onder veele hooge Hoofden.

Werden van de Franſche ſeer furieus opgeſlagen.

Conde, gequetſt ſijnde / blood na Camerick. Had ſigh ongemeen helddadigh gequeeten: de Mareſchal de Tu-renne tegens hem gehad: tot 12. malen toe op hem geloſt / en verſcheydene reyſen hem te rugg' gedreven; doch 't moght niet hel-pen. Hem was 't te dancken / dat 't Spaenſch Leger niet gantſch geruineert wierd; maer noch / gelijck de Franſche Schrijvers ſelfs bekennen / een glorieuſe aftoght nam.

Dapperheyd van Conde bewaerd de Spaenſche voor hare gantſche ruine.

Hier op veroverden de Françoiſen Queſnoy, en Maubeuge. Stelden in Braband en Vlaen-deren veele Plaetſen onder Contributie. Echter quam 't Spaenſch Heyr weer op de been; en dreef de Franſche aghterwaerts. Koningh Philips van Spaenje vereerde aen Conde 100000. Kroonen / tot vergoedingh van ſijn verlies voor Arras, en erkentnis ſij-ner daer betoonde dapperheyd. Even voor 't Ontſet van Arras hadden de Franſche Ste-nay ingenoomen.

Franſche veroveren Stenay, Queſnoy, en Maubeuge.

Anno 1655. wierd Queſnoy en Cambreſis van de Françoiſen ſeer verſterckt. Comte de Broglio, Gouverneur in la Baſſee, maeckte met 1600. Franſche een Aenſlagh op Lens; doch wierd door de Spaenſche ſoodanigh aen-getaſt / dat 500. der ſijne op de Veghtplaets dood / eenige honderden gevangen bleven, hy ſelfs doodlijck gewond was. Oock wierd Marquis de Caſtelnau, die een groot Convoy in Queſnoy meende te brengen / dapper van de Spaenſche geklopt. Marville in Luxem-burgerland wierd van de Franſche verraſt. Mareſchal de Turenne omringde met de Fran-ſche Maght (wijl hy nu weer Franſch was) Landrecy. De Spaenſche trocken ten Ont-ſet / en belegerden 't Franſche Leger; 't ſel-ve alle toevoer affnijdende. Echter wier-den de Franſche ('t Guarniſoen door gedueri-ge Beſtormingen afgemat hebbende) mee-ſter van deeſe Plaets; desgelijcks van 't Ka-ſteel Emery. Ondertuſſchen hadden de Spaenſche 't geluk / van 2. Franſche Regimen-ten te paerd en 1. te voet in de Voorſtad van Thuin t'eenemael te verwoeſten. Hier te-gens plonderden de Françoiſen Beaumont; veroverden Conde, en S. Ghiſlain (Gillain, Gulain). De Spaenſche hadden wel yets meer tegens de Franſche verright / indien Prins François van Lotharingen (dien / na d'in Arreſt neemingh van ſijnen Broeder Hertogh Carel van Lotharingen, op ordre des Koninghs van Spaenje, 't Commando over de Lotharinghſche Troupen was gege-ven) ſigh niet gantſch onverwaght en be-drieghlijck met ſijn volck van 't Spaenſch Heyr had afgeſonderd / en tot de Franſche was overgegaen. Deeſe ſaeck droegh ſigh dus toe.

Van de Spaenſche geklopt, een en andermael. 1655.

Turenne (nu weer Franſch) veroverd Landrecy, en 't Kaſteel Emery.

Drie Franſche Regimenten t'eenemael verwoeſt.

Veroveren S. Ghiſlain, of Gillain.

Eenige der Lotharinghſche Benden had-den ſigh van de Spaenſche tot de Françoiſen begeven. François toonde ſigh hier over ſeer moeylijck tegens Aerts-hertogh Leopold-Willem; ſeggende / dat d'oorſaeck niet an-ders ſijn kon / als datmen tot noch toe geen Belegeringh had ter hand genoomen. Leo-pold antwoordde: 't Was noch niet te laet / om ſulcks te doen; ja / de Prins van Ligne had alreeds ordre / om Conde aen te taſten; derhalven ſou hy ſigh met ſijne Troupen tot hem voegen. François beloofde dit. Deed een Toght van 24. uyren / tot dat hy tuſ-ſchen Mons (Bergen) en Namen quam / daer ſijn Heyr lagh / noch ſterck 4500. te paerd en te voet. Met deeſen hoop ſnelde hy na Landrecy; ſcheydde ſigh gantſchlijck van de Spaenſche af; by ſigh hebbende al de Kley-nodien van ſijnen Broeder Hertogh Carel, door Leopold hem behandighd. In Novem-ber quam hy by Guiſe aen. Dit veroorſaeck-te een geweldige ontſteltenis aen 't Spaenſche Hof te Bruſſel; als hier door veel verſwakt; de vyanden ſeer verſterckt. Eenige meen-den / dat hy hier toe quam / wegens de ſmaed / ſijnen Broeder Carel aengedaen / door hem gevangen te neemen / om ſigh dus te wreecken; andere / om dat Conte de Fuen-ſaldaigne hem Winter-Quartier na ſijn wel-gevallen had geweygerd.

Hertogh François van Lotharingen valt met ſijne Lotharingers van de Spaenſche tot de Franſche.

tot groote ontſteltnis van 't Spaenſche Hof te Bruſſel.

Anno 1656. maeckten men in Franckrijck groote toebereydſelen tot den aenſtaenden Veldtoght in de Nederlanden. In May trock Turenne ſijn Volck by een / om Doornick aen te vallen: doch veranderde ſijn beſluyt / en quam in Julius met de geheele Franſche Maght voor Valencijn (Valenchiene, Va-lenciennes) in Heenegouw. Don Jan van Ooſtenrijck, verwittighd / dat het met de Belegerde op 't laetſte begon te koomen / wou 't Ontſet wagen / 't moght koſten wat 't wou. 't Franſche Leger lagh ſeer ſterck beſchanſt; echter liet hy ſigh hier door niet affſchricken. Tuſſchen den 15. en 16. Julius

De Franſche belegeren Valencijn. 1656.

Werden door de Spaenſche,

kreegh

SPAENJE

kreegh hy berigt / dat Turenne 8000. te paerd na Landrecy had gesonden / om 't groot Fransch Convoy waer te neemen. Daer op deed hy de Spaensche 's naghts ten 2. uyren den aenval doen; welcke geschiedde met een groote furie. Tweemael wierdense te rugg' geslagen. Maer ten derden mael overweldighdense 't Fransche Leger aen drie verscheydene plaetsen. Marquis de Caracena, nevens Prins de Ligne, drongh op 't Quartier des Mareschals de la Ferte Seneterre; Don Jan op dat van Grand-Pree; en dreven alles op de vlught. 't Meeste Voetvolck wierd dood geslagen / of gevangen genoomen / of verdronck / wyl na de syde van Conde 't Land onder water was geset. Ondertusschen was oock de Prins van Conde met de Ruytery doorgebroocken / en deed de Françoisen vlieden. D'uytgevallene Belegerde vermeesterden 't Fransche Geschut / en vielen van aghter in de François. Weynige van 't Voetvolck ontquamen 't. Mareschal de la Ferte Seneterre bleef selfs gevangen. Al 't Geschut / Bagagie, 7000. Bagagie en Ammunitie-Paerden / al 't Tafel-Silverwerck der hooge Officieren en seer veel gereed geld / wierd den Buyt der Spaensche. Alleen Seneterre was 40000. Kroonen in Specie quyt. 't Getal der Fransche doode en gevangene wierd gesteld ten minsten op 16000., behalven de 4000., in de belegeringh gesneuveld. Insonderheyd had de Prins van Conde sigh op de Spaensche syde seer treflijck gequeeten; geen gevaer syns persoons ontsien.

onder Don Jan d'Austria en de Prins van Condé,

seer ellendigh opgeslagen; met verlies van over de 16000.,

en seer grooten Buyt.

Hier op volghde de veroveringh van 't vaste Steedje Conde door Spaenje, sonder verlies van een eenigh Man; onaengesien 't fortificeeren van deese Plaets tsederd d'inneemingh den 19. Augustus Anno 1655. en nu 't verlies den 18. Julius Anno 1656. den Koningh van Franckrijck had gekost over de 150000. Goudene Louisen. Turenne meende S. Venant t'overrompelen; doch wierd afgeweesen / met verlies van meer dan 800. Koppen. Na de veroveringh van Conde volghden de Spaensche de François op de hielen; doch konden haer tot geen Hoofdtreffen brengen. Echter veroverdeuse noch la Chapelle; waer door de Prins van Conde een maendlijcke Inkoomst van 3000. Ducaten verloor.

Spaensche veroveren Condé.

De Fransche la Chapelle.

Anno 1657. wierd Turenne met nieuwe Hulp-Troupen uyt Franckrijck versterckt 't Spaensch Heyr daer tegens was seer verlopen / door geldgebreck. Veele stierven oock door Sieckten. Men deed ondersoeck na d'oorsaeck. Eenige Capitainen toonden Don Jan en Conde 't Ammunitie-brood / 't welck onder de Soldaten wierd uytgedeeld. Opgebroocken / vondmen 't seer quaed / en oneetbaer. Men riep de Commissarissen der Vivres ter verantwoordingh; doch deese / haren handel ontdeckt siende / hadden sigh wegh-gemaeckt. Ondertusschen speelden de Spaensche Besoldelingen / wijlse onbetaeld bleven / over al in de Winter-Quartieren meester; voornamentlijck in Vlaenderen; daer de Burgers byna daeghlijcks met haer moesten veghten / om sigh tegens haren overlast te verweeren. Te Wynoxbergen geraecktense soo fel aen malkander / dat weynige der Soldaten 't leven souden behouden hebben / indien de Geestlijckheyd sigh niet tusschen beyden had gesteld. De Condeische Volckeren in Luxemburger en Limburgerland plaeghden desgelijcks de Boeren soo ellendigh / dat veele Huys en alles verlieten. Geheele Dorpen stonden leedigh. In Braband, tusschen Thienen en Namen, teldemen 45. der selve / van 't Krijghsvolck tot de grond toe verdorven.

Sleghten staet van 't Spaensch Heyr, door verloop, wegens wanbetalingh, en sieckte; waer uyt ontstaen. 1657.

Boven maten groote moedwil en roovery der Soldaten in Vlaenderen, Braband, Luxemburgh, &c.; waer door meenighten van Dorpen gantsch woest stonden.

Evenwel belegerden en veroverden de Spaensche noch S. Guilain (Ghislain) in Heenegouw, eer de Fransche ten ontset konden naerderen; welcke sigh voor Camerick leydden; doch Conde quam op haer aen / en sloegh haer gantsche Leger onder Mareschal de Turenne geluckigh op; die hier veele dooden / en 800. gevangene aghter liet. Over deese Zeege wierd het Te Deum Laudamus gesongen; en 6000. Penningen gemunt; hebbende op d'eene syde een Marien-beeld, met 't Kindeken Jesus op den arm; op d'andere dit Schrift: Camerick, door sijn Hoogheyd de Prins van Conde ontset den 30. May. Hier na belegerden de François de vermaerde Vestingh Monmedy (Montmedy, by verkortingh Momedy), welckese / na een dappere tegenweer / veroverden: oock S. Venant. Ardres, door de Spaensche belegerd / ontsettedense. Wylse met Engelsche Hulp-Troupen versterckt waren / soo vermeesterdense oock noch Bourborgh, tusschen Grevelingen en Duynkercken: doch deese Plaets gaf Franckrijck aen d'Engelsche over in eygendom / volgens 't heymlijck Verbond met Protector Cromwel. Onder deese Engelsche gingh doemaels in swangh een nieuwe Munt; voerende op d'eene syde Cromwels Beeldnis; op d'andere sijn Wapen / met een geslootene Kroon. Op de Goudene Penningen stond rondom den rand: 'k Soeck Vreede in den Oorlogh. Op de Silvere: 'k Verderf dien, die my aentast. De Spaensche Aenslagh op Mardijck viel ongeluckigh uyt; en kostte haer wel 1000. dooden / behalven de gevangene.

Veroveren echter S. Ghislain of Guilain; en slaen de Fransche voor Camerick op.

Die evenwel Monmedy veroveren: oock, met hulp der Engelsche Bourborg: welcke Plaets Frankrijk aen Engeland in eygendom geeft.

De Fransche, dus geholpen van d'Engelsche, waren in dit jaer taemlijck voorspoedigh geweest in Veroveringen. In 't volgende steldense sigh in postuer, om noch meer Conquesten te maecken. Dit braght de Spaensche Nederlanden in groote verlegenheyd. Ondertusschen quam haer een gunstige Wind in 't Zeyl waeyen. De Fransche Mareschal Marquis de Hoquincourt, die sigh door list in Hesdin had gedrongen, kreeg lust / de Mantel om te keeren. Leverde oock deese Vestingh in handen der Spaensche. Dus verlooren de François haer sterck Bolwerck tegens de Spaensche in Artois; en dit veroorsaeckte aen 't Fransche Hof een groote ontsteltnis: doch men nam voor / deese schaerde uyt te wetten / door de veroveringh eener andere Plaets.

De Fransche Mareschal de Hoquincourt valt tot de Spaensche, en leverd haer Hesdin; tot groote ontsteltnis van het Fransche Hof. 1658.

Eermen noch tot den Veldtoght quam / *De Spaen-*

wou

SPAENJE

De Spaensche Overste Spintelet, by 't Hof in ongenade gemaeckt,

wou men uytvoeren een Aenslagh / die 't gantsche werck op een vaster voet sou setten. De Spaensche Overste Spintelet (een Vlamingh van geboorte) was gevallen in d'ongenade deeser Kroon; en had noyt weer in gunst konnen geraecken. Dit was elck bekend. Vervoeghde sigh derhalven by den Kardinael Mazarin, en bood hem / onder seeckere voorwaerden / aen / Oostende in handen der Fransche te willen leveren / sonder een eenigh Man te verliesen. Ontdeckte hem oock de manier / hoe 't sou toegaen.

blaesd de *Fransche* een Aenslagh op *Oostende* in;

Mazarin vond deese Kryghslist goed. Men stelde ordre tot d'uytvoeringh. Maer Spintelet deed de Comedie wel haest in een Tragedie veranderen. Had enckel bedrogh voor; en meende / door de Françoisen een merckly ke Neerlaegh toe te voegen / sigh weer in de Spaensche gunst te sullen dringen. Berighte Barnabe van Bergas, Gouverneur in Oostende, van den gantschen handel; en hoe hy sigh hier ontrent had te dragen. Deesen braght de saeck aen Don Jan d'Austria en den Prins van Conde; versoeckende consent, om te wagen / de Fransche en Engelsche te bedriegen: 't wierd hem toegestaen. Den 3. 13. May in de voornagt gingh 't Spel aen.

doch bedrieghd haer door een sonderlinge list,

Spintelet wist sijne rol soo wel te speelen / dat de Fransche deese Stad alreeds onfeylbaer in haer geweld meenden te hebben. De Spaensche lieten haer eenige Posten inneemen. Oock quamen sommige uyt Oostende, als deelgenooten des Aenslaghs / haer te gemoet; seggende / dat Spintelet met eenige Fransche alreeds de Poort en 't Waghthuys had vermeesterd; de Gouverneur Bergas gevangen genoomen; den Raed getrouwheyd aen Franckrijck doen sweeren. 't Was oock waer.

om daer door weer in gunst by *Spaenje* te komen.

Spintelet had een deel Françoisen binnen Oostende gebraght / en dit alles uytgevoerd met kennis des Gouverneurs. Men had oock 't Guarnisoen de voorige dagh doen uyttrecken / om de Fransche dies te lighter te bedriegen.

Hoe aerdigh dit in 't werck wierd gesteld.

Eenige in de Stad geweest sijnde Fransche braghten den Mareschal d'Aumont de tydingh / dat Oostende in 't geweld des Koninghs van Franckrijck was. Hy sou der-

halven sijn Volck uyt de Scheepen aen Land doen treeden / om 't Besit te neemen. 't Geschiedde. Maer doe trock men 't Momaengesight af. De Fransche binnen Oostende wierden gevangen genoomen door de verborgen leggende Spaensche; en d'aenkoomende soodanigh onthaeld / datse wel haest sagen / hoese bedrogen waren.

Swaer verlies der *Françoisen* in d'onderneemingh deeses Aenslaghs.

Ondertusschen was d'Eb-tyd gekoomen / waer door de Fransche Scheepen op 't drooge saten. Veele der geene / die'er na toe wilden vlieden / verdroncken. Kortlyck / behalven de Mareschal d'Aumont, met veele Fransche en Engelsche hooge Officieren, bleven hier gevangen by de 900. Soldaten. Twee Oorlogs / en 7. andere Scheepen / vielen in handen der Spaensche. Ontrent 200. Menschen waren in 't water versmoord. Hier over wierd in Braband en Vlaenderen eenige dagen langh groote vreughd bedreven: doch deselve veranderde haest in droefheyd.

De Fransche komen met drie Legers te veld.

Want soo haest de bequame tijd aenquam / trocken de Fransche met een groote Maght te veld; en verdeelden sigh in drie Heyren. 't Een' / onder den Mareschal du Plessis, wierd na Hesdin gesonden. Mareschal de la Ferte Seneterre sou Luxemburgerland onder Contributie houden. De grootste Hoop bleef by Mareschal de Turenne; die den 6. 16. May door de Rivier Authy (Authie) gingh.

Turenne verovert *Mont-Cassel.*

Hier quam by hem Koningh Louis; desselven Broeder Duc d'Anjou; Kardinael Mazarin; Mareschal de Villeroy, en andere Grooten. Sijne Maj. 't Leger besightighd hebbende / begaf

begaf sigh na Calais: Turenne na Mont-Cassel; welcke Plaets hy innam.

Belegerd, met hulp der *Engelsche*, *Duynkercken*.

Den 12. 22., tegens den avond / quam hy voor Wynoxbergen. De volgende dagh stieten tot hem 6000. Engelsche, varsch uyt Engelland gekoomen onder Sir Lockart. Met deese Troupen versterckt / maeckte hy sigh spoedigh na Duynkercken. T'onverhinderder deed hy dit / wijl de Soldaten / onlanghs in Oostende geweest / om de Spinteletsche Comedie te helpen speelen / nevens d'andere Spaensche, op d'aennaerderingh van Turenne de Vaert tusschen Wynoxbergen en Duynkercken schandlijck hadden verlaten: soo dat Turenne alreeds den 19. 29. de Schans tusschen beyde de genoemde Plaetsen begon te beschieten / en dus een aenvang der Belegeringh te maecken. De Spaensche quamen op den 2. 12. Junius met 17000. Mannen / ten ontset / op 't Fransche Leger aen; doch leeden een swaere Neerlaegh: over de 4000. der hare bleven dood; meer dan 3000. gevangen: van welcke d'Engelsche de hare meerendeel na Engelland sonden / om te verwisselen tegens de gevangene Engelsche in den aenslagh op Oostende. De Spaensche Generalissimus Don Jan d'Austria en de Hertogh van Jorck waren 't ter nauwer nood ontkoomen. 't Paerd des Princen van Conde was onder sijn lijf ter neer geschooten. Mareschal de Turenne deed dit Beest (met 2. Kogelen gewond) geneesen / en sond het den Prins weer toe met Hoflijcke Complimenten.

De *Spaensche*, ten ontset komende, swaerlijck geslagen.

Duynkerken geeft sigh aen *Frankrijk* over; welke Kroon deese Stad aen d'*Engelsche* inruymd.

Onder dit Gevecht vielen de Duynkerckers uyt met 4. Esquadrons, meenende de Bagagie der Fransche te plonderen: doch deese sneeden haer de te rugg'-wegh af / soo dat 'er weynige weer binnen de Stad quamen. De Gouverneur, Marquis de Lede, was gestorven aen een ontfangene wonde. 't Ontbrack aen Buskruyd. De hoop van ontset was te niet. Dit alles dwongh 't Guarnisoen, sigh aen Franckrijck te moeten overgeven. Welcke Kroon deese Plaets aen d'Engelsche inruymde; onder schriftlijcke verseeckeringh / dat de Roomsch-Catholijcke Religie en Geestlijckheyd sou blijven in den staet / daerse nu in was. Daer op veroverden de François en voorts Wynoxbergen; 't Fort Lincken; Uverne (gemeenlijck gesegt Veurne, en Vyerne); oock Dixmuyden.

Andere *Fransche* en *Engelsche* Veroveringen.

Schielijcke en gevaerlijcke Sieckte van Koning *Louis*, in 't Leger voor *Wynoxbergen*: doch beeterd weer.

Maer terwijl Koningh Louis in 't Leger voor Wynoxbergen was / wierd hy schielijk aengetast van een hevige daeghlijcksche Koorts; derhalven hy sigh na Calais moest laten voeren; daer de sieckte noch meer toenam / tot groote ontsteltnis van geheel Franckrijck. De Doctoren, hem ses mael gelaten hebbende / begonden aen sijn leven te wanhoopen. Dit veroorsaeckte / dat 't Fransche Leger hier en gintsch in 't Land wierd geleght. Echter deeden de stroopende Parthyen de Spaensche Onderdanen noch groote schade; ja quamen tot voor Brugge; rovende alles watse konden.

Fransche Verove-

Doe nu sijne Maj. begon te beteren / setteden de Françoisen op nieuws den Oorlogh voort. Turenne veroverde Grevelingen, Castel le Guise aen de Schelde, Oudenaerden, Menene, en Yperen.

ringen.

Tusschen de Spaensche Generalissimus Don Jan d'Austria aen d'eene / de Staten van Braband en Vlaenderen aen d'andere sijde was een groot verschil ontstaen / wegens d'opbrengingh van Geld / en onderhoudingh van 't Kryghsvolck. Ondertusschen quamen Brieven van Madrit, by welcke Don Jan weer na Spaenje wierd geroepen: en de Prins van Conde in sijne plaets ten Generalissimns gesteld. Yeder was hier over verblijd; meenende / dat de Kryghssaecken nu beeter souden gaen.

Don Jan d'Austria na *Spaenje* geroepen, en *Conde* ten *Generalissimus* gesteld.

Van de Deelingh des Buyts tusschen Frankrijck en Engelland; 't misnoegen der Fransche Geestlijckheyd / datmen d'Engelsche Ketters soo veel inruymde: hare scharpe / onstuymige / furieuse Remonstrantie hier over aen Koningh Louis, &c. sullen wy spreken onder de Fransche Geschiedenissen.

Deelingh des Buyts tusschen *Frankrijk* en *Engelland*.

Wapenschorsing tusschen *Spaenje* en *Frankrijk*. 1659.

Onder deese swaere Oorloghs-wolcken saghmen Anno 1659. eenige doorbreeckende stralen / als Voorbooden / dat de Vreede-Son haest sou schijnen. Terwijlmen in dit jaer / soo aen de Spaensche als Fransche sijde / beesigh was / om alles te bereyden tot den aenstaenden Veldtoght / quam in April de tijdingh / dat onder de beyde groote Koninglijcke Ministers (Staets-dienaren) / Don Antonio Piementelli en Mons. de Lyonne, tot bevoorderingh des Vreedehandels een Wapen-Stilstand tusschen de Kroonen Spaenje en Franckrijck was uytgewerckt. Dit veroorsaeckte te Parijs, en niet min in de Spaensche Nederlanden, groote blijdschap.

De twee voornaemste Staets-*Ministers* der beyde Kroonen, *Mazarin* en *Don Louis de Haro*, als Onderhandelaers tot Vreede,

Om over een bestandige Vreede te handelen / wierden genoemd de twee groote Staets-mannen / Kardinael Mazarin aen de Fransche; en Don Louis de Haro aen de Spaensche sijde. Den 5. 15. Junius vertrock Don de Haro van Madrit; ter selver tijd Mazarin van Parijs; beyde na S. Jan de Luz en Fontarabie. Mons. de Lyonne gingh Don Louis te gemoet / met een Diamant-Snoer / waerdigh 50000. Kroonen / ten Præsent, van wegen Franckrijck; doch hy weygerde d'aenneemingh / voor dat de Vreede sou geslooten sijn. Den 3. 13. Augustus quamen beyde de gedaghte hooge Ministers by een op een kleyn Eylandje / genoemd 't Fazanen-Eyland, gelegen in de Rivier Bidassoa, anders Vidasso, in 't Noord-Oosterdeel des Koninghrijcks Spaenje, en 't Noorder van Navarre: welcke Vloed oock Franckrijck van Spaenje affscheyd. Ten elf uyren (na dat het de gantsche voorige dagh en deese voormiddagh seer sterck had geregend / doch nu schoon We'er was geworden) begaf sigh Conte Duc (of Don Louis de Haro) uyt de Stad Fontarabia in een Kosbaer na deese bestemde Plaets der Vergaderingh. Aghter hem volghde sijne Caros; waer in sigh bevonden Duc de Naxaro, Conte de la Ravilla, Marquis de Mondaja, Conte de Linares, Don Manuel Enriquez, en Baron de Batavillc. Doe noch veel andere Carossen, met wel-toegeruste Eedele. Aen de Pas d'Iron wierd hy

koomen op 't *Fasanen-Eyland* by een.

Hoe *Don Louis de Haro* sigh derwierts vervoeghde.

van

van een Bende Voetknegten met een Salvo begroet. Tegens 12. uyren quam hy aen 't uyterste der Brugg' / daer sijne Lijf-wagt / onder 't Commando van Don Antonio de Velasco, sigh in twee hoopen deelde. Aen 't ander eynd der Brugg' trad hy uyt; en ging met sijn gantsche Gevolgh op 't Eyland in sijn Quartier, of Tent; waer in was een Sael / een Voorkamer / en een Hoofd-kamer. In yeder Vertreck stonden twee Tafelen / bedeckt met Scharlaken Damast. De Wanden waren behangen met kostlijcke Tapyten; waer in vertoond wierden de voortreflijck-oude Geslaghten der Haroos, Guzmannen en Zunigaas. Van hier gingh men over een Gangh in de Conferentie-kamer.

Gestalte van sijn Quartier, of Tent.

Hoe de Kardinael Mazarin sijnen intogt deed.

Van d'andere sijde quam de Kardinael Mazarin aen. In sijne Caros saten de Mareschallen de Villeroy, de Grammont, de Clerenbeau, en Comte de Duraz. Voor heenen gingen 250. (150.) Musquettiers; welke / dight by de Brugg' koomende / sigh in ordre rangeerden. 't Selve deeden sijne 14. Pagen, nevens de Laquayen, en 30. hem volgende Carossen, beset met voorname Edellieden; onder welcke oock waren d'Aerts-bisschoppen van Tholose en Lions, de Bisschoppen van Poictiers, Bayonne, en Freiuls. Aen 't uyterste der Brugg' trad hy uyt / en gingh in sijn Quartier, of Tent; waer in de Sael en Voorkamer was behangen met Sijdene; de Hoofd-kamer met Goudene en Sijdene Tapitzeryen.

Gestalte van sijn Quartier, of Tent.

T'samenkoomst deeser Hooge Ministers in de Gespreck-Sael.

Toe Mazarin in sijne Kamer was gekoomen / gingh Don Louis de Haro ontrent een quartier uyrs daer na oock in de sijne. Stracks daer op quamen deese beyde groote Staets-persoonen midden in de Conferentie of Gesprek-Sael by de Linie t' samen / met een bysonder-groote Aghtbaerheyd; en omhelsden malkander tot tweemalen toe; met sulck een Graviteit, en te gelijck Courtoisy, datmen by sulck een hooge handelingh geen andere Ceremonien had konnen begeeren. Pedro d'Asseno stelde de Stoel voor Don Louis de Haro, en Commandeur de Goth dien voor Mazarin. Toe gingen al de Groote Heeren uyt / en deese twee bleven ontrent vijf uyren langh alleen by malkander. Hier na wierden de Deuren weer geopend; en vermits Mazarin eerst in de Conferentie-Sael was gekoomen / soo trad hy oock eerst weer uyt / en vervoeghde sigh na S. Jan de Luz. Daer na de Conte Duc, of Don Louis de Haro, na Fontarabie.

Voortgang der Conferentie.

De saeck des Princen van Conde maeckt veel Spel.

D'eerste / tweede en derde Conferentie liep seer wel af; maer in de vierde vielen de woorden wat hard; soo dat al 't gebouwde weer om verr' scheen geworpen te sullen werden. 't Voornaemste / 't welck in deselve wierd verhandeld / was de saeck des Princen van Conde. De Spaensche lieten in 't eerst haren yver tot sijne herstellingh geweldigh blijcken; en wilden niet 't minste daer ontrent laten vallen. Doch de Fransche quamen met Portugal voor den dagh. Soo dickmael de Spaensche van Conde begonden te reppen / begonden de Fransche van de Portugeesche saeck te spreecken: 't welck te wegh braght / dat de Spaenjaerden eyndlijck wat toegaven.

De Vreede, en 't Houwlijck tusschen Frankrijk en Spaenje geslooten.

In de XIII. Speenkoomst wierd besloten 't Houwlijck tusschen sijne Majesteyt van Franckrijck en d'Infante van Spaenje, Maria Teresia; te gelijck oock de Vreede / op goedvinden en Ratificatie der beyde Kroonen. Soo haest dien van Franckrijck hier van verwittighd was / sond hy terstond de Mareschal Duc de Grammont met een aensienlijck Gevolgh en een geslootene Brief na 't Spaensche Hof af: die den 6. 16. October aenquam te Maudetz, een kleyn Dorp / ontrent 't vierde deel eener mijl van Madrit: binnen welcke Stad hy seer praghtigh in trock. Sijne Maj. van Spaenje had / tot d'Audientie, een groote Sael op 't heerlijckste doen toerusten. Hier verwaghtte hy Duc de Grammont; sittende in een Leunstoel / onder een uytgespannene Hemel. Ter sijner reghterhand stonden al de groote Heeren sijns Hofs; rondom hem een groote meenighte persoonen van aensienlijcken Stand. Soo haest Koningh Philips Grammont gewaer wierd / stond hy op uyt sijnen Stoel. Nam / ontrent 20. schreeden voortgegaen sijnde / sijnen Hoed af / en groette hem. Grammont trad alleen voor uyt na sijne Majesteyt; opende sijnen last; en spraeck langh met hem. Na bekoomene antwoord gingh hy wat ter sijden af; en gaf al sijne Fransche Edellieden 't Teecken / datse naerderen / en den Koningh groeten souden; na dat hy van den selven had versoght / haer deese Eere te willen vergunnen. Dit deedense d'eene voor / d'andere na; en Duc de Grammont maeckte Koningh Philips yeders Naem en Stand bekend.

Daer op send Koning Louis Duc de Grammont na 't Spaensche Hof.

Ceremonien by sijn' Audientie.

Besoeckt de Koningin en d'Infante.

Toe vervoeghde hy sigh in de Kamer der Koningin / welcke sat onder een kostlijck over haer uytgespannen Gehemelt; en t'harer linckerhand d'Infante. Korthejdshalven gaen wy voorby de hier gepleeghde Ceremonien. Na deese verrightingh begaf Grammont sigh weer na sijn Quartier. Den 10. quam tot hem Don Fernando Ruys de Contera, als Staets-Secretarius, met den Koninghlijcken geslootenen Brief; doch hem verseeckerende / dat sijne Maj. met vreughde had bewilligd in 't Houwlijck der Infante; dat hy / ten overvloed / sulcks selfs hem wou aenseggen; gelijck oock 's anderendaeghs geschiedde. Als nu Grammont sijn afscheyd wou neemen / wou Philips, dat hy noch eerst sou bywoonen een Comedie, welcke in sijn Palays sou gespeeld werden. Dit deed hy / op dat de Duc hier beeter gelegenheyd moght hebben / om d'Infante, als toekoomende Koningin van Franckrijck, nauwer te besightigen; te gelijck met 't Koninglijck Spaensch Vrouwentimmer. By de gedaghte Comedie wierden de Fransche Cavaliers de hooghste en beste plaetsen ingeruymd. Aen Grammont vereerde sijne Majesteyt een Hoedband van boven maten groote waerde. Door deese Vreede bequam Hertogh Carel van Lotharingen (t'sedert eenige

De Koningh bewijsd de Françoisen sonderlinge eere.

Hertogh Carel van Lotharingen ontslagen.

nige

nige jaren in Spaenje gevanckelijck gehouden) ſyne Vryheyd weer.

De Vreede geteeckend.

Den 28. October O./of na de N. S. den 7. November, wierd de geſlootene Vreede en 't Houwlijck onderteeckend van beyde de hooge Staets-Miniſters Don Louis de Haro en Kardinael Mazarin: waer na de Haro weer na Madrit, Mazarin na Tholoſe keerde; daer Koningh Louis van Franckrijck ſigh doemaels bevond.

Vreedens-Artijkelen

Wat voor Vorſtendommen, Landſchappen, Steeden, &c.

De Vreedens-Artijkelen waren CXXIV. in getal; te veel/ om den korten Inhoud hier voor te ſtellen. Alleen yet weynighs ſullen wy daer uyt aenwijſen. By 't XXIV. was bedongen: Indien deeſe eeuwige Vreede oyt moght gebroocken werden/ ſoo ſou men beyderſyds Onderdanen tijd vergunnen/ om 't hare in ſeeckerheyd te konnen brengen. XXVIII. Geeſtlijcke en Weereldlijcke ſouden herſteld werden in 't geenſe voor den Oorlogh hadden beſeeten. Van XXXV. tot XLIV. behelſd/ wat Franckrijck by deeſe Vreede van Spaenje ſou behouden; als: in Artois, Arras met de Dependentien; Heſdin; Bapaume; Bethune; Lilliers; Lens; 't Graefſchap S. Pol, Terouan, Pas, en voorts alles in Artois, behalven Arien, S. Omer, en Renti. In Vlaenderen: Grevelingen; 't Fort Philippus, l'Ecluſe, Hennin (Hennuin), S. Venant, Bourborgh, met alles wat'er onder behoord. In Heenegouw: Landrecy en Queſnoy, met al de daer toe behoorende Ampten. In 't Hertoghdom Luxemburgh: Theonville (Diedenhoven) Montmedy, Damvilliers: de Vooghdyſchap Ivoy, Chavancy; de Poſt Marville. Aen Spaenje ſouden blijven la Baſſee en Wynoxbergen, tegens afſtand van Philippeville en Marienburgh. Aen de Kroon Franckrijck blijft Stad en Veſtingh Avennes.

de Kroon Spaenje by deeſe Vreede

In Catalonien ſou deſelve Kroon gelaten werden 't geheele Graefſchap Rouſſillon, Conflent, met de Steeden/ Dorpen/ Vlecken/ en Kaſteelen; doch Spaenje behouden Cerdanna, en 't gantſche Vorſtendom Catalonien: oock alles in de Pyrenæiſche Gebergten na de ſyde van Spaenje: maer 't geen legt na de ſijde van Franckrijck, aen Franckrijck behooren. Spaenje behoud 't Graefſchap Charollois, onder Franckrijcks ſouverainiteit.

aen de Kroon Frankrijk afſtaet,

Van XLV. tot L. Franckrijck ſal in de Nederlanden aen den Koningh van Spaenje herſtellen Yperen, Oudenaerde, Dixmuyden, Veurne; de gefortificeerde Poſten de la Finelle, en de la Quenoque (Quenoche) of de Knocke; Merville aen de Leyn; Menene en Comene. In Italien inruymen Valenza aen de Po, en Mortare. In Burgundien S. Amour, Bleterans, en Joux, nevens alle andere Poſten, door Franckrijck in 't Vrye Graefſchap (Franche Comte) verovered.

Frankrijk daer tegens

Aen de Grenſen van Spaenje, de Stad en Zeehaven Roſes; 't Fort Trinidad: Caep de Quers, la Seau d'Urgel, Toxen; 't Kaſteel de la Baſtide; Stad en Gebied Baga, Ripol; 't Graefſchap Cerdanna; waer in leggen Belver, Puicerda, Carol, en 't Kaſteel Cerdanna. Hier tegens ſal Spaenje aen Franckrijck inruymen Rocroy, le Chaſtelet, en Linchamp. LXI. Spaenje ſtaet af van alle Prætenſie op de Plaetſen/ die de Munſterſche Vreede aen de Kroon Franckrijck heeft gegeven; als: Over en Neder-Elſas, Suntgauw, 't Graefſchap Ferrette (Pfirdt), Briſack; waer voor Frankrijk aen den Aerts-hertogh van Inſpruck tot voldoeningh ſal betalen 3. Millioenen Franſche gl.

aen Spaenje inruymd, of laet behouden.

Voorts noch: LX. Franckrijck ſou ſigh Portugal niet moogen aenneemen. LXII Hertogh Carel van Lotharingen ſou/ onder ſeeckere Conditien, werden herſteld/ tot LXXVIII toe. Van LXXIX. tot LXXXIX. Franckrijck wil ſyne Prætenſien ſigh voorbehouden hebben; doch ſal deſelve in goedheyd uytvoeren/ door den wegh des Reghts. XC. Spaenje desgelijcks/ &c.

Beſweeringh der Artijkelen.

Al deeſe Artijckelen ſijn van beyde de Koningen/ in de tegenwoordigheyd veeler Heeren/ pleghtlijck/ ſoo te Madrit als te Tholoſe, perſoonlijck beſwooren op 't H. Kruys; op 't H. Euangelie; op de Canons der Mis; op hun Eere en Trouw. Maer hoe gehouden/ ſal na weynige jaren blijcken.

Houwlijcks-beveſtigingh in de Kerk van Fontarabia. 1660.

Koningh Louis van Franckrijck trock na S. Jan de Luz, om daer d'Infante ſyne Bruyd te trouwen. Koningh Philips van Spaenje was alreeds te vooren met ſyne Dochter te S. Sebaſtiaen gekoomen; en daer op in de Kerck te Fontarabia de Houwlijcks-beveſtigingh geſchied door de Biſchop van Pamplone. De Bruydegom was noch niet aengekoomen; maer eenen ſijner Gemaghtighde bekleedde ſyne plaets. De Vader der Bruyd was tegenwoordigh; aen wien d'Infante, in 't byſijn aller Grandes, vrywilligh en met handgevingh afſtand had gedaen van al haer Reght en Prætenſie op de Kroon Spaenje: naderhand van de Bruydegom oock beſwooren.

Eenige Ceremonien, hier omtrent: en afſtand der Infante van al haer aenſpraeck op haers Vaders Landen, met Eedſweering.

Doe nu de Mis gedaen; de Diſpenſatie des Paus overgeleverd/ en van d'Infante den Eed afgeleght was/ datſe afſtand deed van haers Vaders Koninghrijcken en Landen, vraeghde de Biſchop haer tot driemalen toe: Offe den Koningh van Franckrijck begeerde tot haren Man. T'elckens ſaghſe op haren Vader/ als verſoeckende ſijne bewilligingh; en alsſe die had bekoomen/ antwoordde ſe oock tot driemalen toe ja. De Koningh ſtack haer ſelfs de Ringh aen de vinger. Sy knielde voor hem neer; doch hy beurde haer terſtond op/ en omhelſde haer. Hier kon hy/ onaengeſien ſijne Spaenſche graviteit, ſigh niet van weenen onthouden. D'Infante (nu Koningin) beet op hare Lippen/ om hare tranen te bedwingen/ op dat haren Vader niet weemoediger moght werden. Alles verrigt ſijnde/ gingh Koningh Philips eerſt uyt de Kerck/ gevende d'Infante Maria Thereſia, als Koningin van Franckrijck, de hooge hand: doch ſy begeerde deeſe Eer niet aen te neemen; maer gingh een weynigh aghter hem, en dus na de Caros.

Geſchencken aen de Bruyd.

De volgende dagh braght Monſ. de Crequi aen de nieuwe Franſche Koningin 't Bruydsgeſchenck/ beſtaende in koſtlijcke Juweelen,

SPAENJE

Koningh Louis besightighd haer, sonder bekend te sijn.

ter waerde van 300000. Rijcksd / behalven noch d'Oor-vercierssels van Diamanten; welcke Louis haer in persoon wou vereeren. Geerne had hy sijne Bruyd eens gesien. Reed derhalven met de Prins van Conti, de Graven van Soissons en Armignac, nevens meer andere groote Heeren / rondom 't Eyland; of hy misschien gelegenheyd moght vinden / om sigh te vergenoegen. Doch die niet voorkoomende / bestelde hy 't met Mazarin soodanigh / dat hy haer onbekend besightighde.

Beyde de Koningen koomen in eygener persoon by een.

Den 6. Junius quamen de Koningen Louis en Philips in eygener persoon seer praghtigh in 't Fazanen (nu genoemd Vreedens-) Eyland. Traden na malkander toe tot aen de Linie, welcke Franckrijck van Spaenje afscheyd. Hier settede elck van haer sigh met d'eene knie op d'aerde / en omhelsden d'een d'ander vriendlijck. Daer na groette dien van Franckrijck sijne Bruyd / en kuste haer. Vervolgens wierd een Tafel aengebraght / waer op beyde de Koningen neerknielden. Mazarin reyckte den Koningh sijnen Meester 't Euangelie-boeck en een Crucifix toe. De Patriarch van Indien deed desgelijcks aen den Koningh van Spaenje. Doe verrighteten beyde deese Vorsten te gelijck / yeder in sijne Tael / den Eed / datse de geslootene Vreede eeuwigh en onverbreecklijck souden onderhouden. De Koningh van Franckrijck voeghden'er noch by: Ick sweer oock sijne Catholijcke Maj. een getrouwe eeuwige vriendschap. Waer op dien van Spaenje hem noch meer omhelsde / en naerder aen sigh druckte.

Besweeren pleghtelijck den eeuwigen Vreede.

Scheyding van malkander; en Ceremonien daer ontrent.

Eyndlijck scheydden Philips en Louis weer van een. Yeder van haer gingh geduerigh aghterwaerts / op dat d'eene d'andere den rugg' niet moght toekeeren. Sy volharden in hun eerbewijsingh / tot aen de deur van yeders Voorkamer; daerse binnen traden: want aen weersyden der Grens-Linie waren Vertrecken gebouwd / elck op sijn eygene (Spaensche en Fransche) grond. De volgende dagh besoghten beyde deese Potentaten malkander op nieuws / om afscheyd te neemen; en de nieuwe Koningin Maria aen haren Man over te geven. Philips begaf sigh weer na Madrit.

D'eygentlijcke Trouw geschiedt te S. Jean de Luz.

Den 9. Junius wierden binnen S. Jean de Luz de laetste en eygentlijcke Houwlijcks-Ceremonien volbraght tusschen Koningh Louis van Franckrijck in eygener persoon / en d'Infante Maria Theresia van Spaenje. 's Avonds ten 6. uyren nam d'oude Koningin van Franckrijck de jonge / en bragt haer tot den Koningh. Sy aten met malkander / in 't bysijn van Duc d'Anjou. Vervolgens voerde d'oude Koningin de jonge te bed; en doe begaf yeder sigh na sijne bestemde plaets. Koningh Louis lagh by sijne Bruyd van 's naghts ten 11. tot de volgende voormiddagh ten 11. uyren. Deese Infante was kleyn van persoon; doch schoon / aengenaem en levendigh van aengesight / met seer lieflijcke helder-blauwe oogen.

Byslaep.

Gestalte der Infante.

Koningh

Den 16. Junius brack Koningh Louis met sijne gantsche Hofstoet op van S. Jean de Luz, en begaf sigh na Parijs; daer hy boven maten praghtigh ingehaeld; het Te Deum Laudamus gesongen wierd. Maer 't was een gantsch onaengename klanck in d'ooren der Fransche Geestlijckheyd / dat de Koning terstond een vrywillige Gift van haer begeerde / wijl de Schatkamer gantsch uytgeput was. Sy vertoonden wel de Koninglijcke belofte / haer gedaen / doese Anno 1655. twee Millioenen en 700000. ponden hadden opgebraght / datmen geenen nieuwen eysch meer aen haer sou doen: doch woorden vulden hier de Sack niet. Geld moest 'er sijn. 't Vervolgh onder de Fransche Geschiedenissen. Wy keeren weer na Spaenje.

SPAENJE

Louis gaet na Parijs.

Eyscht veel geld van de Geestlijckheyd; tegens voorige belofte.

Koningh van Spaenje maeckt Maria ten nieuwe Patrones over al sijne Landen, met groote Pleghtlijckheyd: doch 't gaet hem daerom niet beeter. 1644.

Vermits Koningh Philips soo gantsch ongeluckigh was in sijn' Oorlogen tegens Franckrijck in Catalonien, Portugal, Italien, de Nederlanden, soo heeft hy in April Anno 1644. al sijne Koninghrijcken en Landen onderworpen de Protectie der H. Moeder-Maeghd Maria; verkiesende deselve tot een nieuwe Patrones. Liet oock allerweegen bevelen uytgaen / datmen / haer ter eeren / negen dagen na malkander sou Vyerdagen houden met de grootste Pleghtlijckheyd. Sijne Maj. selfs maeckte persoonlijck den aenvangh hier van binnen Madrit. Evenwel is 't hem niet beeter / maer geduerigh arger gegaen. Sijnen onechten Soon Don Jan d'Austria begaf sigh na de Nederlanden.

Aenmercklijck verhael van den Napelschen Oproer.

Anno 1647. ontstond in sijn Koninghrijck Napels een geweldigen Oproer; waer van wy / wegens d'aenmercklijckheyd / wat omstandiger als na gewoonte / echter de kortheyd beoogende / sullen handelen / uyt d'aenteeckeningen van Oogh-getuygen.

Hoofd-oorsaken van den selven, kort, doch nauwkeurigh opgehaeld.

De Stad Napels was de Koningen van Arragon (van welckese door Erf-volgingh is gekoomen aen 't Huys Oostenrijck) over de 200. jaren langh met alle trouw onderdanigh geweest. Aen Alphonsus d'I. hadse vrywilligh voor eeuwigh beloofd 10. Carolyners voor yeder Haerdsteede in 't geheele Koninghrijck. Een Carolyner bedraeghd ontrent een Reael, of vierdehalve st. Hollandsch. Onder Koningh Ferdinand quamen'er noch 5. Carolyners by. Naderhand is deese Schattingh allenxen gesteygerd / tot datse quam op 66. Carolyners; 't welck jaerlijcks in dit Koninghrijck opbraght over de 3. Millioenen Gouds. Tegens 't Huys Oostenrijck waren d'Inwooners noch wilvaerdiger; vermitsse Keyser Carel de V. in thien Donativen, of Giften / met 5. Millioenen: Philips de II. van Spaenje in 33. Donativen met 30. Millioenen bygesprongen. Philips de III. en IV. hadden tsederd 't jaer 1628. (in 17. jaren) over de 100. Millioenen van haer bekoomen. Sulcke Donativen veroorsaeckten / datmen groote Tollen moest leggen op alle Eetwaren. Anno 1646. wierd beslooten (om te toonen / datse in genegenheyd tot haren Koningh niet verslauwden) hem een nieuw Donatif te bewilligen / onaengesien sy alreeds uytgeput waren. Doch wijl'er geen ander middel was / om dit geld

Spaenje had nu langen jaren seer groote Donativen uyt dit Koninghrijck genooten; met voorstellingh der Sommen; tot groote beswaernis der Gemeente.

uyt

SPAENJE

Nieuwe Tol op alle Ooft, druckt haer, tot verdervens toe. 1646.

uyt de Gemeente te parssen/ steldemen een Impost op allerley Ooft en Vrughten des Lands/ soo gedrooghde als varssche; selfs de Paerdsboonen en Moerbesien niet uytgeslooten. Als dit nu 7. maenden langh had geduerd/ begon Napels als in onmaght te sincken/ en eerst reght te kennen d'ellendige staet des Koninghrijcks. Men nam derhalven voor/ sigh niet alleen van deese/ maer oock van alle andere ondraeghlijcke Beswaernissen t'ontslaen.

Klaghten der Gemeente, van de Vice-Roy niet geaght.

Als de Vice-Roy Duc d'Arcos na de Kerck della Santissima Madre del Carmine gingh/ gebeurden 't dickmael/ dat Mannen/ Vrouwen en Kinderen met een groot gehuyl en geween op d'openbare straet haer' uyterste nood hem te kennen gaven. Daer-en-boven versoght/ onder veel meer andere voorname Heeren/ de Kardinael Philomarini, Aerts-bisschop van Napels, hem seer ernstigh/ deese Tol te willen afschaffen; doch te vergeefs.

Beginsselen van 't volgende onheyl: en sijnen anghst.

Doe hy korts daer na op een Saturdagh sigh weer na de genoemde Kerck verfoeghde/ hoorde hy onder 't volck een groot gemurmel/ nevens sommige dreyghwoorden; voorbooden van 't volgende onheyl. Beloofde/ deese beswaernis te sullen afdoen; en begaf sigh/ vol vrees/ na sijn Pallays. Soo groot was sijnen angst/ dat hy niet weer ter Kerck dersde gaen. Ja selfs/ hy verbood de vieringh van 't Feest S. Johannis Baptist; op dat 't volck/ dan in meenighte t'samen koomende/ tot geenen Tumult moght uytbreecken.

Eerste uytbarstingh des Oproers. 1647.

't Grauw dit/ en noch geen afdoeningh der Tollen verneemende/ wierd door ongeduld gaende. By naght staeckense de Tol-hut op de Marckt in brand. Men rightedese weer op. Andermael/ en ten derdenmael wierdse tot asch gemaeckt.

Pasquillen: waer toe die dienen.

Ondertusschen vondmen daeglycks Pasquillen aengeslagen; reghte Blaesbalgen/ om 't smoorckend vyer van Oproer in volle vlammen te doen uytbarsten. Even doe quam'er tijdingh van d'opstand te Palermo, en in andere Siciliaensche Steeden: te gelijck/ hoe 't d'Onderdanen soo wel was geluckt/ datse door de Wapenen haren Vice-Roy hadden gedwongen/ alle Imposten af te schaffen; met openbare bezeegelde afkondigingh/ dat in eeuwigheyd niets van 't gepleeghde in desen Oproer sou gedaght werden/ ten nadeel der Sicilianen.

't Voorbeeld der Oproerige te *Palermo* en in andere *Siciliaensche* Steeden moedigde de *Neapolitanen* aen.

Dit Voorbeeld moedighde de Neapolitanen aen/ om oock haren Vice-Roy Duc d'Arcos hier toe te parssen; die/ hier van gewaerschouwd/ de ses Geselschappen (welcker vijf uyt den Adel bestaen/ een uyt de Gemeente) dickmael deed by een komen; om te beraedslaen/ hoe d'Ooft-Tol bequaemlijck moght werden afgedaen.

De *Vice-Roy* soeckt een middel, om deese Tol af te doen; doch een andere op te stellen.

Wijl nu veele onder deese groote schade daer door te verwaghten hadden/ soo kondense sigh met malkander niet vergelijcken. Sommige oock maeckten den Vice-Roy wijs/ dat deese Tumult alleen wierd aengevangen door eenigh Volckje van deux-aes; derhalven hy daer over sigh niet behoefde te bekommeren. Enckelijck deedense dit om haer eygen' aengelegenheyd. Braghten oock den Vice-Roy hier door soo verr'/ dat hy de Tol-hut weer deed opreghten.

SPAENJE

Eenige Eedele en Kooplieden, welke groote winst van d'Ooft-tol trocken, ontraden 't hem.

Had echter beslooten/ eenigh middel uyt te vinden/ om beyde 't onrustigh Grauw/ en de gierige Adel/ nevens eenige Kooplieden/ welcke deese Tol hadden gekoght voor 600000. Kroonen; en jaerlijcks daer van genooten ten minsten 85000. Kroonen (een Interes van ruym 14. ten honderd) te vreeden te stellen. Dit middel sou geweest sijn een nieuwe verhogingh des Imposts op Meel en Wijn: welke Waren men alreeds ondraeglijk beswaerd had. Op nieuws maeckte dit de Gemeente onwilligh; en d'onwil brack uyt tot een rasende Oproer/ door de volgende gelegenheyd.

Beschrijvingh des Persoons van *Thomas Aniello*, by verkortingh *Mas Aniello*, een arme Visscher.

Op de Marckt te Napels woonde seecker persoon van 24. jaren; getrouwd; doortrapt/ boertigh; niet seer groot van lighchaem; swart van oogen/ met langh gekruysd Hayr/ en een volle Baerd. Gingh bloots voets/ in een wit Wollen Hembd; aen 't beneden-lijf een Broeck/ met een Schippers Muts op 't hoofd. Was schoon van aengesight; kloeckmoedigh; van een stercke gesonde gesteltnis; een Visscher van bedrijf/ en genoemd Thomaso Aniello van Amalphi. In 't gemeen wierd hy/ by verkortingh/ geheeten Mas Aniello. Aen sijn Huys stond 't Wapen en de Naem van Keyser Carel de V.; doch seer verouderd.

Eenige bysonderheden, gehouden voor goede Voorteeckenen van een geluckigen uytganph sijns aenslaghs.

Dit hieldmen (doe hy 't werck begon) voor een goed teecken/ dat hy de Privilegien, van dien Keyser aen Napels gegeven/ weer sou herstellen/ gelijck hy dickmael boertender wijs onder 't volck had laten verluyden. Noch yet anders quam'er by. Juyst voor 100. jaren (Anno 1547.), onder Vice-Roy Don Pedro di Toledo, was te Napels, wegens de Spaensche Inquisitie, die Philips de II. in deese Stad wou invoeren/ oock een Oproer ontstaen; waer van d'Aenvoerer was geweest eenen gelijcknamigen Mas Aniello, van Costa.

Sijn besluyt, van yet groots aen te vangen tegens de *Spaensche* Regeeringh; en waerom.

't Gebeurde nu/ dat onsen Mas Aniello eens treurigh na huys ging; en in een Kerck koomende/ waer in de berughtte Bandit Perona (Pererone) met eenen sijner Medgesellen sigh gereddet had voor de handen der Justitie, van deese wierd gevraeghd/ waerom hy soo swaermoedigh was. In moeylijckheyd gaf hy tot antwoord: 't Is seecker, dat ick deese Stad weer in welstand, of my selven aen de Galgh sal brengen. Beyde de Banditen begonden te lagchen/ en seyden: Ja doch; gy sijt een suyver Gesel/ om Napels weer te reght te helpen. Waer op Mas Aniello weer: Had ick noch twee of drie persoonen, met my eensgesind, 'k sweer by den levenden God, dat ick sou toonen wie ick ben, en wat ick vermagh. Na eenige andere redenen verbonden deese drie sigh met malkander: en daer

Begind d'Ooft-verkopers op te rockenen; om te seggen, datse

op gingh Mas Aniello gantsch toornigh van haer; vermits eenige van de Dienaers der Paghters hem sijne Visch hadden ontnomen/ om dat hy de Tol niet had betaeld. Hy maeckte sigh na de Kramen/ daer men

Ooft

geen Ooft met den Tol wilden kopen.

Ooft en andere Vrughten verkoght: wandelde voorby al deselve / en vermaende de Verkopers, datse sigh de volgende morgen gesamentlijck souden begeven na de plaets / daer men de Tol moest betalen; en als uyt eene mond seggen / datse geen Ooft met den Tol meer wilden koopen. 't Geschiedde. Vermits nu de Marckt-meester Andreas Anaclerius bemerckte / dat dit een voorbedaghtlijck-aengesteld Werck was / soo seyde hy: Voor ditmael wou hy den Tol selfs betalen. Hoopte oock datse haest afgedaen sou werden. Hier by bleef 't voor dien tyd.

Werd een avontuerlijcken Schoolmeester.

Mas Aniello siende / dat 't Spel begon aen te gaen / wandelde geduerigh by de Kramen / altyd seggende: Sonder Tol; sonder Tol. Eenige loegen'er om: andere namen 't ter herten. Even op dien dagh vond hy veele Kinderen by malkander op de Marckt. Hy beval haer / hem na te seggen: Een Maet Oly voor een Baiocco. Een Brood moet wegen 36. oncen. 't Pond Kaes voor 12. Gran. 't Pond Rundvleesch voor ses Gran. 't Pond Kalfs-vleesch voor 9. Gran. De Maet Grieck-sche Wijn voor 4. Gran; de gemeene voor 2. Gran. Dit seyde hy haer soo langh voor / datse eyndlijck alles van buyten konden. Daer na liepense door de gantsche Stad / en riepen 't geen Mas Aniello haer geleerd had; selfs niet swijgende in de tegenwoordigheyd des Vice-Roys. Dit was d'eerste Les van dien avontuerlijcken Schoolmeester.

Sijn' eerste Les aen de Kinderen.

In de tweede leerde hy haer verbolgens seggen: Eere sy God in de Hooghste, en de H. Maegd Maria del Carmine! Geluck onsen H. Vader den Paus; den Koningh van Spaenje, en de Heeren, welcke ons een wel-veyle tijd brengen: maer de boose Regeeringh hael de Duyvel. Deese en diergelijcke Lessen van Mas Aniello veroorsaeckten in veele een groot gelagch; doch hielden den Schoolmeester voor onsinnigh. Maer onbeschroomd seyde hy tot haer: Nu drijft gy de spot met my; doch de tijd sal koomen, dat gy sien sult, wat voor een Man Mas Aniello is. Dit vergrootte 't gelagch; doch hy stiet'er sigh niet aen; maer gingh in sijn voorneemen voort.

Tweede Les.

Werd belagcht; doch hy stoot'er sigh niet aen.

Brenghd een groote meenighte Jongens by een, gewapend met Stokjens; en onder wat schijn.

Eerst braght hy ontrent 500. Jongens by een; onder welcke al veele waren van 17. en 18. jaren. Haest was 't getal aengewassen tot over de 2000., waer uyt hy (gelijck hy eerst voorgaf) wou opreghten een sterck Regiment, ter eeren van de H. Maria del Carmine, wiens Feestdagh nu naeckte. Vermits hy dien hoop selfs geworven had / soo stelde hy sigh oock haer ten Oversten; en wapende haer met Stockjens. Doe nu de Sondagh (den 7. Julius) was gekoomen / wanneer op de Marckt in een Capel, genoemd Santa Maria della gracia, een Feest, of Kermis / pleegh gehouden te werden (echter alleen bygewoond van Kinderen en 't sleghte volck) / daermen dan een houte Kasteel opreghtte / en 't selve bestormde met houte Degens / Appelen / en andere Vrughten / wou Mas Aniello deese gelegenheyd waerneemen. In voorige jaren had hier altyd veel beschadighd en wegh-geworpen Ooft gelegen; waer mee de Kinderen hare Bestormingh begonden. Nu was'er niets; wijl d'Inkoopers met malkander hadden opgesteld / geene Fruyten met den Tol te koopen. Alleenlijck was'er noch een weynigh Ooft van den voorigen dagh overgebleven.

Neemd de gelegenheyd van seeckere Kermis op de Marckt waer.

Twist aldaer, tusschen de Verkopers en d'Inkopers van 't Ooft.

De gestelde Heeren over d'Eetwaren sonden de gedaghte Marckt-meester Anaclerio derwaerts / om alles in stilte te brengen. Hy vond de Verkopers en Inkopers tegens malkander in een hevige twist. Die de Vrughten van 't Land in de Stad braghten / wildense verkopen gelijck voor heenen. D'Inkoopers begeerden / datse den Tol selfs souden betalen. 't Quam van woor-

den

SPAENJE

den tot slagen. Anaclerio, om 't gantsche Grauw niet noch rasender te maecken / velde 't Vonnis tegens de Verkoopers / welcke gemeenlijck van Puzzuola quamen; derhalven Vreemdelingen. Sprack haer hard toe; ja dreyghde / haer op de Galey te willen doen werpen. Onder deese Puzzuolaners was een Swager van Mas Aniello, al voor deesen van hem opgerockend; die seer klaeghde / dat hy voor syne Waren soo veel niet kon krijgen / als Vraght en Tol bedroegen. Wierp daer op twee groote Manden met Ooft ter aerden / en seyde: God geeft ons overvloed genoegh; maer de quade Regeeringh veroorsaeckt dierte. Wijl ick, als ick den Tol moet betalen, niets van mijn goed kan overhouden, soo smijt ick 't dan te grabbel. Stracks liepen Kinderen en andere toe / rapende soo veelse konden. Ondertusschen sprongh Mas Aniello van uyt syn Regiment te voorschijn; roepende: Sonder Tol; sonder Tol. Anaclerio hield met dreygen aen; maer terstond begondense gesamentlijk op hem te stormen met Appelen / Peeren / Vygen / &c.; soo dat hy de vlught na een Kerck moest neemen.

Oproer, daer over onstaen

Mas Aniello blaesd dit vyer dapper op.

Als deese slagh Mas Aniello soo wel gelukt was / begon 't Grauw in meenigyten t'samen te rotten; roepende sonder eenige schroom: Leve de Koningh van Spaenje, maer de Duyvel hael de boose Regeeringh. 't Regiment van Mas Aniello vergrootte dit geschreeuw. Deese Jongens waren nu niet meer met Stockjens / maer met goede Knuppels / Griepen / Schuppen / &c. gewapend; oock met Piecken / gehaeld uyt den Choorn del Carmine. Aniello sprongh op eene der hooghste Tafelen van d' Ooftverkopers / en riep met een luyde stem: „Wel aen / geliefde Broeders en Medgesellen / danckt gesamentlijck God en de „glorieuse Maeghd Maria del Carmine; want „uwe verlossingh is naby. Een arme bar„voets-man / een nieuwe Moses, sal u vry „maecken van de dienstbaerheyd en onsterf„lijcke Tollen; gelijck d'oude Moses 't volk „Israels verloste uyt 't geweld van Pharao. „Een Visscher / de H. Apostel Petrus, heeft „door sijne Stem de Stad Romen verlost „uyt de Slaverny des Satans, en gebraght „tot de Christlijcke Vryheyd; oock met Ro„men de gantsche Weereld. Een andere „Visscher / Mas Aniello, sal de Stad Na„pels, en met deselve een geheel Koningh„rijck / verlossen van de veelvoudige La„sten; alles weer stellende in welstand / en „tot een wel-veyle tijd. Heden sult gy van „uwe halsen werpen 't ondraeghlijck Jock; „'t welck u tot noch toe heeft neergedruckt. „'k Agt voor my selven myn leven weynigh. „Men magh my in stucken scheuren; door „de Stad Napels sleepen. Ofschoon 't bloed „met hoopen uyt mijn ligchaem moest vlie„ten / alles aght ick niet. Men hange my; „men onthoofde my; men steecke deese my„ne kop op een hooge Pael: men Radbraeck „of Vierendeel my als een Oproermaecker; „alles sal ick geerne uytstaen / wijl ick vus

De t'samenrotting werd hoe langer hoe grooter en sijn *Regiment* Jongens gewapend met Knuppels, Griepen, Spaden, &c.

Sijn aenmoedigend en veel-belovend Gespreck tot de meenighte.

Ongemeene Redenen eens armen Barvoetsmans en slechten Visschers, als hy was.

„met eere sal sterven; en sulcke wonden ene„kele Zeegeteeckenen sijn. Een Mensch „kan sijn bloed / sijn leven / al wat hem in „de Weereld lief is / niet roemlijcker op„offeren / als voor de welvaert sijns Vader„lands. Door deese en andere redenen wierden de Gemoederen / alreeds genoegh verhit / noch hebiger bewoogen; en aengepord tot voortsettingh des begonnenen Wercks.

SPAENJE

Dus verr' hebben wy wat wijdlopigh beschreven d'oorsprongh en eersten aenvangh des geweldigen Napelschen Oproers. Voortaen moeten wy wat korter gaen / en alleen 't voornaemste aenroeren. 't Begin der geweldadigheyd wierd gemaeckt met de Tolhutten / en al de daer in sijnde Goederen / Boecken / Reeckeningen / &c. te verbranden; niet alleen op d'Ooft-marckt / maer oock d'andere van de Vleesch / Koorn / Oly / en Wyn-Impost door de geheele Stad. Geld / en alles wat'er in was / wierd tot asch gemaeckt / of vernietigd: niemand eygende sigh yets daer van toe. 't Was / seydense / de Quint-essentie van haer eygen bloed; derhalven moest'er niets van overblyven. Wyl nu 't Grauw / aengegroeyd tot eenige duysenden / nergens tegenstand vond / soo quamense / meer als 10000. sterck / voor 't Pallays / roepende als voorheenen: God geef onsen Koningh een langh leven, en bescheere ons een wel-veyle tijd; maer de Duyvel hael de qualijck-bestelde Regeeringh. De Jongens van Mas Aniello wisten oock hare Rol seer wel te speelen. Hare Knuppelen / Griepen / &c. hieldense om hoogh; hadden boven aen deselve een swart laeckense Lomp gebonden; en riepen met een treurige / gelijck als weenende stem: Erbarm u over deese arme Zielen in 't Vagevyer; welcke de groote nood niet langer konnen verdragen: derhalven haer Vaderland verlaten, en een andere Herbergh soecken moeten. Lieve Broeders en Susters, sla oock handen aen. Elck sie op sijn eygen voordeel, en help de gemeene Saeck; soo sal oock elck in 't bysonder geholpen sijn. Flucks braeckense de Gevanckenis van San Giacomo op; verlosten de Gevangene / en namense in haer Geselschap. Voor 't Pallays des Vice Roys gekoomen / schreeuwdense eendraghtigh / datse niet alleen d'Ooft-Tol / maer oock alle andere / insonderheyd die op 't Koorn / wilden afgeschaft hebben. Duc d'Arcos (d'Onder-Koningh) 't gevaer bemerckende / begaf sigh in een Venster; beloofde d'Ooft-Schattingh te sullen afdoen; die van 't Koorn te verlighten. 't Grauw was hier mee niet te vreeden. Wilden alles of niet hebben; en herhaelden geduerigh 't oude Lied: Leve de Koningh van Spaenje; maer de Duyvel hael de boose Regeeringh.

De Tol-hutten, met al de daer in sijnde Goederen en 't Geld,

door de geheele Stad verbrand.

Geroep van 't Grauw.

Bedrijf van 't *Regiment* Jongens van *Mas Aniello*.

't Grauw koomd voor 't Pallays des *Vice-Roys*, *Duc d'Arcos*.

Eenige wilden in 't Pallays dringen / om den Vice-Roy hare meeningh naerder te kennen te geven: die de Duytsche en Spaensche Waght beval / sigh stil te houden / en elck te laten gaen daer hy wou; doch deese sijne last wierd door 't groot gerught niet gehoord.

Daer d'oproerige indringen.

SPAENJE

hoord. Sy wilden d'andere den Ingangh beletten; doch haest moestense de vlught neemen. Dus hadden d'Oproerige een vrye Pas in 't Pallays. Alles wierd geplondert / terwyl de Vice-Roy sigh in een verborgene plaets had begeven. Stoelen / Bancken / Huysraed / alles moest ter Vensteren uyt. Echter verschoondense 't Quartier des Kardinaels Trivultii, die oock in 't Pallays woonde.

en 't selve plonderen.

Ondertusschen had de Vice-Roy sigh na beneeden begeven: gingh in sijne Caros sitten / en meende / sigh in eenige Kerck / als een Vryplaets / te sullen redden; doch wierd aengehouden. Twee uyt den hoop plantsten sigh nevens hem met bloote Deegens; en groote dreygementen / indien hy niet alle Tollen afschafte. 't Gevaer deed hem alles beloven / indiense sigh maer tot rust begaven. Flucks dwongen andere hem / uyt de Caros te treeden; en hy wierd van de meenighte omringhd: welcke haren eysch; hy sijne belofte vernieuwde. Soght echter hare handen t'ontkoomen. Wierp ten dien eynde eenige honderden van hem mee-genomene Ducaten onder haer. Gedeurende 't grabbelen ontliep hy met eenige Spaensche Cavaliers en Soldaten in een Kerck / en deed de Deuren sluyten. Maer 't vergrimde Graauw brack wel haest de groote Poort op; en riep om afdoeningh der Tollen; waer van sy Brief en Zegel begeerden; welcke hy haer beloofde. De Kardinael en Aerts-bisschop Philomarini hield deesen rasenden Hoop af van verder geweld aen de Kerck te doen; en braght haer de schriftlijcke Verseeckeringh des Vice-Roys. Maer alsse hoorden / dat alleen d'Ooft-Tol / en de helft der Meel-tol was afgeset / wierd de saeck arger als te vooren. Men begon op de Kerck aen te vallen: derhalven Duc d'Arcos sigh in 't Klooster begaf; en liet hem door sijne Spaenjaerden op een oude Stoel in 't Kasteel S. Elmo dragen.

De Vice-Roy meende in sijne Caros in een Kerck t'ontkoomen, doch valt in hare handen.

Ontsnapt echter door list: koomd in een Kerk: werd daer in aengevallen.

Ontvlied na 't Kasteel S. Elmo.

Onderwijl waren d'oproerige over de 50000. sterk geworden. Verbrandden voorts al de noch overige Tol-hutten / de Meelwaegh / &c. Vorst Caraffa, Hertogh van Besignano (Bassignana), Veld-Marefchal over de Neapolitaensche Volckeren / versoghtense / dat hy sigh harer aenneemen / en den Vice-Roy beweegen sou / om haer eens te verlossen van d'ondraeghlijcke lasten / tegens 't Privilegie van Keyser Carel de V. haer opgetorst. Hy / de gelegenheyd der saeck insiende / begaf sigh te paerd; reed onder haer; sprack haer vriendlijck toe / en seyde / om haer te bevredigen: Koom, lieve Landslieden; volgh my: de Tollen moeten afgeschaft sijn. Eyndlijck echter / gantsch vermoeyd / begaf hy sigh oock na 't Kasteel.

D'oproerige over de 50000. sterck.

Vorst Caraffa praet haer na den mond, om haer te stillen.

't Volck sigh dus van hem verlaten / en haer sonder Hoofd siende / wierpen Mas Aniello tot haren Oversten op. Gewilligh nam hy deese Waerdigheyd aen; en deed / door Trompetten-geschal / yder in de gantsche Stad tot de Wapenen roepen. De Vice-Roy d'Arcos stond in geen kleyne vrees / dat deesen Hoop sigh meester sou maecken van 't Canon, Kruyd en Lood in S. Laurentii Thoorn. Sond derhalven eenige Compagnien Soldaten derwaerts. Begaf sigh oock met een sterck Convoy uyt 't Kasteel S. Elmo na Castel Nuovo, 't welck aen 't Koninghlijck Pallays hanghd. Dit is 't voornaemste van 't geen sigh op den eersten dagh toedroegh.

Werpen Mas Aniello op tot haer Hoofd.

SPAENJE

De Vice-Roy begeeft sigh in Castel Nuovo.

Dien gantschen naght waren d'oproerige beesigh / om ordentlijck ordre te stellen. 's Maendaghs vroeghmorgens hoordemen door de gantsche Stad niet anders dan 't geraes van Trommelen en Trompetten. In alle Straten vlogen de Vaendelen. Meenighten van Boeren trocken hier binnen; hebbende / in plaets van Geweer / een halve Ploegh / een Ploegh-schaer / Vorck / &c. / om de Steedelingen te helpen. De Wyven quamen te voorschijn met Braedspeeten / Gaffels / Schoeffels / en watse maer vinden konden. Selfs de kleyne Kinderen met Tangen / Roosters / &c. Die sigh noch in dit bedrijf niet vermenghd hadden / kreegen de weet / datse sigh gewapend by d'andere moesten voegen / of men sou hare Huysen in brand steecken: en 't geschiedde oock aen d'onwillige.

Bedrijf op den tweeden dagh.

Boeren, Vrouwen, Kinderen, met seldsame Wapenen.

De Vice-Roy had by sigh 400. Soldaten. In 't Kasteel waren noch 1000. Duytsche Besoldelingen: aen de Poorten 800. Spaenjaerden, en over de 1000. Italianen. Van Pozzuolo quamen hem noch 500. Duytschen toe: doch d'oproerige trocken haer te gemoet / en sloegen dood al wat sigh ter weer stelde. Door bevel van d'Onder-Koningh woegh een Brood van 22. nu 33. oncen. Dit verweckte blydschap. Hy sond een Brief aen Mas Aniello, als Generalissimus des Volckes; waer in hy bewillighde in de gantsche afschaffingh der Tollen. Doch 't Graauw ontbood hem: 't Was nu niet alleen om de Schattingen, maer oock om de herstellingh van al hare Privilegien te doen. Eyschten soo veel Stemmen uyt de hare als den Adel had: en dat d'opsighters over d'Eetwaren uyt de Gemeente souden verkooren werden. Dit alles wierd haer toegestaen. 't Haperde alleen aen dit Voorreght / haer van Koningh Ferdinand vergund / door Keyser Carel de V. bevestighd / en met pleghtlycken Eed beswooren / doe hy van Paus Clemens de VII. met dit Koninghrijck wierd beleend: Dat noch hy noch sijne Nasaten in de Stad en 't Koninghrijck Napels sou mogen aenstellen eenigen Tol, sonder bewilligingh des Roomschen Stoels. Anders had de Stad Reght en Maght, gewapenderhand dit Privilegium te verdeedigen, sonder dienshalven van Rebelly te mogen beschuldighd werden. Al de Tollen / met bewilligingh des Roomschen Stoels haer opgeleght (deese waren van geen gewight) wildense dragen; maer d'overige haer opgedwongene moesten afgeschaft sijn / en noyt andere in de plaets koomen. Daer-en-boven wildense 't Origineel van dit Privilegium haer overgelevert hebben.

Bestel des Vice-Roys.

Soeckt met Mas Aniello te handelen, en wil de Tollen afdoen.

Maer 't Volck begeerd nu oock de herstelling van al hare Privilegien.

Eene der selve van een sonderlingh gewight.

Wijl nu de Vice-Roy sigh wat langh hier over

In plaets

SPAENJE

over bedaght / wierden d'oproerige gantsch verbitterd. Eyndlijck quam de Prins van Rocella uyt 't Kasteel na de Marckt / haer overleverende 't gemelde Privilegie. Sy vraeghden / of 't oock 't Origineel was? Hy dorfde voor haer niet liegen; vreesende voor gevaer; en bekende / 't was een Copy; doch een oude Copy van 't Origineel, van woord tot woord nageschreven; wijl men 't oorspronckelijcke niet soo haest had konnen vinden. Na ondersoeck vondmen op verscheydene plaetsen gebreckelijckheyd. Doe wierd 't Graauw byna onsinnigh; siende dat men alles sins op bedrogh uyt was; en wierp een onversoenlijcken haet op den Adel. Nevens haren Generalissimus Mas Aniello hadsense noch eenen anderen ten Oversten opgeworpen / Giulio Genevino, een Paep, oud / en in de Stads-saecken wel-ervaren. De voorgedaghte Bandit Perrone (Peronne) wierd hem ten Raed toegevoeghd. Deese met Mas Aniello sigh besprocken hebbende / gaven de hare een Lijst over van meer dan 60. Pallaysen en Huysen / behoorende Spaensche Ministers en andere / welcke deel aen de Collen hadden; en door uytsuygingh der Gemeente rijck waren geworden. Al deese wierden tot de grond toe afgebrand / sonder dat yemand sigh yet 't minste van de daer in sijnde Goederen dorfde toe-eygenen. Eenen / die een Tafel-laecken had genoomen / wierd terstond doorstoocken. 't Pallays van Gieronimo Fetitia, die deel aen de Meel-tol had / wierd / met al wat'er in was / in d'asch geleght. Daer na 't heerlijck Huys van Felix Dasile, eerst geweest een veraghten Backer / die 't Brood op sijnen rugg' door de Stad pleegh te dragen; naderhand / door kennis met de Koninghlijcke Beampte over de Schattingen / boven maten rijck geworden. Onder meer andere kostlijckheden vondmen by hem 23. Kisten met veel dierbare dingen; nevens een Sackje met Paerlen; doch alles wierd 't vyer opgeofferd. Doe moest'er 't Huys van de Spaensche Raedsheer Antonius d'Angelis aen; een geleerd Man. Beklaeghlijck was 't / dat sijne voortreflijcke Bibliotheeck, die hem veele duysend Kroonen had gekost / soo wel moest verbranden / als al sijn' andere dingen. Selfs de Paerden en Muylen ruckten se 't Ingewand uyt 't lijf / en wierpen 't in 't vyer. Vervolgens trof dit onheyl de Pallaysen en heerlijcke Huysen van den Neapolitaenschen Ridder Antonio Mirabello, van de gedaghte Andreas Anaclerius, &c. Dus eyndighde de tweede dagh des Oproers.

van 't Origineel werd haer een gebreckelijke Copy gegeven; 't welck hare woede vernieuwd.

Een groot deel Pallaysen en heerlijcke Huysen, met al de daer in sijnde kostlijckheden tot asch verbrand, en aenmercklijckheden daer ontrent.

De groote Rijckdommen der Uytsuygers in een ogenblick vernietighd.

De derde gingh 't niet beeter. Al de Huysen der geene / die deel aen de Collen hadden / moesten tot asch. In dat van Valenzano (voortijds een geringh Mensch; nu door de Meel-tol maghtigh rijck) vondmen twee Vaetjens met Hongarische Ducaten. Deese wierden in de Koninghlijcke Banck gebraght / maer al sijn' andere kostlijckheden moesten den Roof des vyers sijn. De voornaemste Pallaysen / op deesen dagh tot asch geworden / waren die van Bartholomæus d'Aquino: de jonge Hertogh van Caivano; Johannes Baptista Bozzacarino; Johannes Andreas Bonavoglio: van de Præsidenten Germanio en Hieronymo Cacciottolo; van Johannes Zavaglios (uyt een arme Schrijver tot sulck een rijckdom geraeckt / dat hy was geworden Hertogh van Ostuni, een Stad in Apulien, hebbende een jaerlijcksche Inkoomst van 60000. Kroonen. Syn Pallays was 't voornaemste in geheel Napels; en hy selfs had het van de grond af doen opbouwen): van Franciscus Pallavicino; Hieronymo Nacatella: van Andreas Capano; Augustinus de Juliis; Jacobus Frezza; Petullus de Floriis; Bartholomeo Balzamo; Donatus de Bellis, en veel meer andere. By Bartholomæo d'Aquino vondmen soo veel kostlijckheden / datse genoegh souden geweest sijn voor een Koningh; en sijns gelijck niet betaemde. Mas Aniello vernam / dat sommige hare Schatten in Kloosters hadden geborghd: doch op sijne gedane dreygementen moesten de Monicken alles uytdragen ter verbrandingh.

Namen van sommige, welker seer heerlijcke Pallaysen en groote Schatten gantsch tot asch gemaeckt wierden: met eenige sonderlingheden daer ontrent; en geweldige Rijkdommen der Uytsuygers.

SPAENJE

Ondertusschen maeckten d'oproerige sig meester van al 't Geschut en 't Geweer in S. Laurentii Thoorn. Niets wierd verschoond van 't geen de gedaghte persoonen behoorde / behalven des Koninghs Beeld; 't welckse met een groote eerbiedigheyd uyt een Venster hingen; roepende als te vooren: God geef onsen Koningh een langh leven; maer de Duyvel hael de boose Regeeringh. Op deesen dagh wierden verscheydene Compagnien van Vrouwen opgereght; dragende / gelijck de Mannen / Pyerroers / en ander Geweer. Oock waren'er Benden van jonge Maeghdekens / met witte Stockjens in de hand.

Compagnien van Vrouwen in de Wapenen.

De Vice-Roy begon nu in 't Kasteel gebreck van Proviande te krijgen. Sond de Kardinael-Aertsbisschop Philomarini (by de Gemeente in groote aghtingh) met 't Origineel van 't gedaghte Privilegie tot haer; nevens een Schrift van eygen hand tot afschaffingh der Collen. Dit vergenoeghde de meenighte. Maer alsse op 't eynd sagen staen de woorden: Hy (de Vice-Roy) sou by den Koningh van Spaenje te weegh brengen een volkomen Pardon van alles, wat sigh by deese Rebelly had toegedragen; was alles weer verbrod. Eenparigh riepense: Wy sijn geen Rebellen; maer altijd geweest sijne Maj. getrouwe Onderdanen. God geef onsen Koningh een langh leven. Wy begeeren niet anders, als de nakomingh onser Privilegien, &c.

Groote hoop tot rust schielijck weer afgebroocken; wegens eenige woorden in 't Schrift des *Vice-roys*.

Mas Aniello kreegh / wegens sijne dapperheyd / vernuf en goed beleyd / van dagh tot dagh meerder Aensien by 't Volck; soo dat yeder hem eerde en gehoorsaemde. Selfs de Kardinael Philomarino, die van wegen de Vice-Roy met hem handelde / verwonderde sigh ten hooghsten over sijn verstand en bequaemheyd. Daeghlijcks gingh hy / met sijne geheyme Raden / op de Marckt / gekleed in sijn wit Lynen Visschers Gewaed. Hoorde en las yeders Requesten. Sprack 't Reght uyt in Burgerlijcke en Hals-saecken /

Dapperheyd en sonderling vernuf van *Mas Aniello*; ontsag des gantschen volcks voor hem, en sijn hoogh bewind over de Stad.

SPAENJE

ken/&c.; sigh dus aenmatigende een volle Heerschappy over de gantsche Stad. Wonderlyck was 't/ dat over de 150000. daer in sijnde weerbare Mannen in alles tot sijn gebod stonden. Dit was 't geen sigh toedroeg op Dinghsdagh de derde dagh.

Bedrijf op den vierden dagh.

's Woensdaghs gingh 't al weer aen 't verbranden eeniger Pallaysen. De Vrouwen droegen 't Hout aen; of liepen met Stroobosschen door de Stad/ roepende: In onse Huysen is niets meer overgebleven als deese hand vol Stroo. Dit geven wy ter eeren van de Bloedhonden, die d'onsterflijcke Tollen bedaght, en ons daer door 't Margh uyt de Beenderen gesogen hebben. Andere droegen hare kleynste Kindertjens op den arm: gaven haer een bosje Swavelstok in de hand/ en deeden 't haer in 't Hout werpen; seggende: Deese onnosele Wormpjens, welcke door de Bloed-Egelen 't Brood uyt de mond is gestoolen, moeten d'eerste sijn, die wraeck aen haer oeffenen.

Hevige woede en seldsame daden van Vrouwen en Kinderen.

Ondertusschen gaf de Vice-Roy aen Philomarino de volgende Brief/ om 't Volck voor te leesen; waer in 't woord Rebellie was veranderd in Revolutie, en haer den naem van Getrouw gegeven: „Philips, van Gods „genade/&c. Don Rodrigo Praze de Leon, „Duca d'Arcos, &c. Wy beloven 't getrouwe Volck deeser getrouwe Stad Napels, „uyt kraght deeses altijd-duerenden Privile-„gii, dat alle Tollen en Schattingen in de „Stad Napels en 't gantsche Koninghrijck/ „na de tijd van Keyser Carel de V., hoogh-„geluckiger gedaghtnis/ tot op deese uyr „toe opgekoomen/ gantschlijck afgeschaft „en te niet gedaen sullen sijn. Boven dien „sal alles/ wat by deese tegenwoordige Re-„volutie, of hoe 't genoemd moght werden/ „van d'eerste aenvangh tot op dit laetste „oogenblick is gepleeghd/ t'eenemael ver-„geeten/ vergeven/ dood en te niet sijn. „Gegeven in Castel Nuovo, den 10. Julius „1647. Dit was van hem en de Koninghlijke Secretarius Donato Coppola onderteeckend.

Vrydomsbrief van alle Tollen, na Keyser Carel de V. opgesteld, van de Vice-Roy aen 't volk gegeven.

Alles sou nu wel geweest sijn; maer sie hier een nieuwen Alarm. Door de Poort del Carmine quamen 500. gewapende Banditen te Paerd in de Stad; voorwendende/ datse 't volck wilden bystaen; en ten dien eynde van de Bandit Perrone ontbooden waren: die dit oock voor Mas Aniello getuyghde. Een Schelm is niet te vertrouwen. Hy had sigh verbonden met den Hertogh van Matalone, en desselven Broeder Don Gioseppo Caraffa, om 't Volck te verwoesten; Mas Aniello om 't leven te brengen. Te gelijck soudense de gantsche Groote Marckt met d'aengrensende Quartieren in de lught hebben doen vliegen: waer door de gewapende Gemeente ten grooten deele sou om hals geraeckt sijn. Dan sounen d'overige lightlyck hebben konnen dempen. Mas Aniello ontdeckte dit Verraed door sijn sonderlingh vernuf: derhalven gaven 7. deeser Banditen te gelijck vyer op hem. Echter wierd hy niet beschadighd. Eenige Kogelen raeckten hem op 't Hembd voor de borst; doch vielen/ sonder door te dringen/ voor sijne voeten neer. Dit wierd geaght voor een groot Mirakel van S. Maria del Carmine; wiens Beeldje hy op de gedaghte sijne borst droegh. Stracks wierd 't Volck als rasend. De gantsche meenighte viel op de Banditen aen/ en een deel der selve wierden dood geschooten: diese levendigh bequamen 't hoofd afgehouwen; en de Hoofden op hooge Stangen gestoocken. Perrone weervoer 't selve. Mas Aniello ontdeckte noch een ander Verraed/ 't welck men door verscheydene Mijnen sou in 't werck gesteld hebben. En noch een derde; dat de Hertogh van Matalone en desselven Broeder Caraffa de Waterlopen onder d'aerde hadden doen vergiftigen. 't Grauw/ hier van verwittighd/ en de verschricklijckheyd der gemelde Ondermijningen sigh voor oogen stellende (want soo deselve hadden gesprongen/ souden ten minsten 150000. Zielen om 't leven sijn geraeckt)/ soghten over al de Matalonen. De Hertogh ontquam 't in de Kleederen eens Capucijns: doch sijne Pagen, Lacquayen, jonge Musicanten en andere Dienaers mosten erbarmlijck 't Gelagch betalen. Sijnen Broeder Caraffa viel in hare handen; en wierd ellendigh door de Straten gesleept. Eyndlijck liep eens Vleeschhouwers Jongen toe/ die hem met een groot Slaght-mes 't hoofd afhieuw; 't welck op een lange Stock wierd gestoocken; 't eene hem afgesneedene Been daer onder gehangen/ en dit Schrift met groote Letteren daer by gevoeghd. Dit is D. PEPPO (Gioseppo) CARAFFA, sijns Vaderlands Rebel; des getrouwen volcks Verrader. Voor deesen Mensch had/ eer den Oproer aengingh/ niet alleen de Stad Napels, maer oock 't geheele Koninghryck gezidderd. Dus liep den vierden dagh ten eynde. Onse bepalingh laet niet toe/ dat wy alle voorvallen souden uytdrucken. Dit alleen noch.

Sonderlinge seldsaemheyd aen hem.

Ander, en derde ontdeckt Verraed, waer door meer als 150000. Zielen souden om 't leven ge raeckt sijn.

Straf over eenen der Aenstellers, Don Gioseppo Caraffa, Broeder des Hertoghs van Matalone.

Ongelooflijck schijnd het/ dat deesen Mas Aniello, een sleghte Visscher/ jongh van jaren/ sulck een groot werck kon uytvoeren. D'eerste dagh deed hy 't gantsche Grauw hem aenhangen: de tweede/ 't geheele Volck van Napels; waer onder soo veel voorname Lieden waren. Den derden onderwierpen deese alle sigh aen hem/ en namen hem aen voor haren Generalissimus. De vierde en vijfde toonde hy sulck een Kryghs-beleyd/ Staets-kennis/ en Regterlyck vernuf/ dat de geoeffendste daer over verbaesd stonden. Sulck een ontsagh droegh yeder hem toe/ dat hy nauwlijcks yets beval/ dat niet terstond verright was. Gebood hy in 't aldergrootste rumoer stil te sijn; niemand bewoogh Tongh of Lighaem. Met een dappere Heldenmoed reed hy op een trotsen Hengst/ en met een schrickbarend gelaet rondom. Een gantsch Koningrijck/ en de Koningin van soo veele Steden/ pasten op sijnen wenck; gehoorsaemden hem in alles. Over de 150000. gewapende Mannen hield hy in een noyt meer

De verrightingen van deesen sleghten Visscher Mas Aniello sijn boven maten wonderlijck geweest.

Sijne wackerheyd, dapperheyd, en vernuf

gesiene

SPAENJE

in ſaecken der *Militie*, *Politie*, en *Juſtitie*, ongemeen groot.

geſiene goede ordre: beſtelde de Waghten: beſchanſte de Straten: deed uytvallen op de vyanden: ſtelde daeghlijcks ſijne Troupen in Slagh-ordre: ſprack de kleynmoedige een hert in 't lijf: vertoonde haer d'ellende des Vaderlands; 't geluck der nu aenſtaende vryheyd met klemmende redenen; welcke de gauwſte verſtanden nauwlijcks ſouden weeten voort te brengen.

Verwonderlijcke gehoorſaemheyd aen ſijne Bevelen,

Hy vernam / dat eenige heymlijck Geweer in de Stad braghten / om de Banditen daer mee te Wapenen. Stracks verbood hy alle Manſperſoonen Mantels / Rocken / of lange Kleederen te dragen. Terſtond wierd hy gehoorſaemd; niet alleen van 't Volck / maer oock van den Adel en de Geeſtlijckheyd. Belagchlijck was 't te ſien / dat Dominicanen, Carmeliten, Jeſuiten, Canonicken, Mis-papen, ſelfs de Kardinael en Aerts-biſchop Philomarino, in Broeck en Wambais daer heenen gingen: meer onderwerpingh aen Mas Aniello toonende / als oyt Koningh van ſijn' Onderdanen had genooten.

ſoo van Geeſtlijke als Weereldlijcke.

Desgelijcks verbood hy de Vrouwen hare wijde Rocken (te Napels genoemd Guardanfanti) af te leggen; en niet een eenige toonde ſigh weygerigh.

Vreedens-*Artijckelen* van hem opgeſteld; van de *Vice-Roy* onderteeckend.

Eyndlijck ſtelde hy Vreedens-Artijckelen op 't Pappier / en de Vice-Roy onderteeckende deſelve. In de Kerck del Carmine wierdenſe opentlijck afgeleeſen; en 't Volck was'er uytneemend over verblijd. Doemaels was Mas Aniello geheel in Silver-laken gekleed / door uytdrucklijck bevel des Aerts-biſchops / uyt ſijne Geeſtlijcke Maght over hem. Verklaerde daer benevens / dat hy / buyten dit Bevel / ſijn Viſſchers-gewaed niet afgeleght ſou hebben.

Sijn ſeer aenmercklijck Geſpreck tot 't gantſche volck, na de getroffene Vreede,

In dit Habijt quam hy oock / na de geſlootene Vreede / voor den Vice-Roy: doch eer hy noch derwaerts gingh / deed hy met een luyde ſtem een aenmercklijcke Oratie tot al 't Volck; waerdigh hier voorgeſteld te werden; doch de langheyd verbied het ons. Hy betuyghde / niet anders geſoght te hebben als de welſtand des Vaderlands. Dat hem was aengebooden van d'Aerts-biſchop 200. Kroonen ter maend voor ſijn gantſche leven / te betalen uyt ſijn' eygene Buydel; doch dat hy 't had geweygerd. Indien ſijne Eminentie hem niet had gedrongen / op ſtraf van Excommunicatie, dit Kleed aen te doen / dat hy noyt ſijn Viſſchers-gewaed ſou afgeleght hebben; waer in hy was gebooren / had geleefd / en meende te ſterven.

als hy na den *Vice Roy* ſou gaen.

Dat hy voor al 't gedane niet de Stift van een Peſtel begeerde / maer weer aen ſijne Viſch-vanghſt wou gaen. Alleenlijck verſoght hy aen haer alle / datſe / na ſijn affcheyd / een Ave Maria voor hem wilden bidden. Vermaende haer / de Wapenen niet af te leggen / voor dat ſijne Maj. beveſtigingh van alles ſou gekoomen ſijn.

Wil niet d'alderminſte penningh tot vergeldingh.

In eeuwigheyd noch den Adel noch de Ridderſchap te vertrouwen / wijlſe alle Verraders / en haer' arghſte vyanden waren. Eyndlijck beſloot hy: Ick ga nu, om met den Vice-Roy te ſpreecken. Over een uyr, of ten langhſten morgen, ſult gy my weer ſien. Doch ſoo ick dan niet weer by u ben, ſoo ſteeck de gantſche Stad in brand. Beloofd gy-lieden my dit; Stracks riep de gantſche meenighte ja. Doe vervolghde hy: Schoon de Tollen werden afgeſchaft; de Koningh heeft'er geen nadeel van te verwaghten. D'Eedele, onſe dood-vyanden, verlieſen'er aldermeeſt aen. Deeſe ſullen nu weer tot haer voorige Bedel-ſtand geraecken: en de vratige Wolven, de Tol-paghters, mogen met de Beeren de klauwen nu ſuygen, gelijck voor heenen, &c.

SPAENJE

Hevige uytvaring tegens den Adel.

Proeven van een verwonderlijck ontſagh en gehoorſaemheyd des volcks aen *Mas Aniello*.

By den Vice-Roy, die hem met groote eer ontfingh / gekoomen ſijnde / ſeyde hy tot den ſelven / om ſijn authoriteit te toonen: Tegenwoordigh wil ick uw Excellentie doen ſien / hoe gehoorſaem 't Napelſch Volck is. Dit geſeght hebbende / riep hy van uyt een Venſter met een luyde ſtem: Geluck den Koningh van Spaenje, den Heer Kardinael Philomarino, en ſijn' Excellentie den Heere Vice-Roy Duc d'Arcos. Terſtond galmde al 't volck deſelve woorden uyt. Daer na leydde hy de vinger op ſijnen mond / en riep: Stil. In een oogenblick hoordemen onder de gantſche Gemeente niet 't minſte woord meer. Eyndlijck beval hy haer op Lijfſtraf / dat elck ſigh van daer wegh ſou begeven; en ſtracks was de Plaets leedigh; tot ſeer groote verwonderingh des Vice-Roys.

Koomd by den *Vice-Roy*; die hem groote eer bewijſd.

't Verhael van 't geen op deeſe Byeenkoomſt wierd verhandeld: hoe de Vice-Roy deeſen armen Viſſcher Mas Aniello de Titel van ſijne Doorlughtigheyd gaf: hem heerlijcke Geſchencken toeſond; gelijck oock ſijne Gemalin deed aen de Huysvrouw van Aniello: de Bevelen van deeſen nieuwen Generael des Volcks; ſtrenge uytvoeringen / &c. / moeten wy voorby gaen.

Veranderd ſchielijck van Zeeden:

Kortlijck ſtaet te weeten / dat onſen Thomas Aniello op den aghtſten dagh / in plaets van demoedigh / verſtandigh / en voorſightigh / gelijck hy tot noch toe was geweeſt / plotſlijck wierd een hooghmoedige Nar en bloeddorſtige Tyran. Sijne Bevelen en Daden waren als van een perſoon die ſijne Sinnen heeft verlooren; nu belagchlijck / dan wreed.

werd een geheelen Nar, en *Tyran*;

Had hy / doe 't Accoord geſlooten / en met Eede verzeegeld was / van ſijn Gebied afgeſtaen / en 't ſelve overgegeven in handen des Vice-Roys, gelijck hy had betuyghd te willen doen / ſoo ſou hy een eeuwigh-roemlijcke geheugenis by 't volck gehad hebben; en veelligt hadmen hem een goudene Zuyl opgereght.

vermoedlijck door een dronk, hem van de *Vice-Roy* doen inſchencken.

Doch hy gingh voort in ſijn beſtier; 't ſy verblind door hoogmoed / of buyten ſinnen geraeckt door een ingegevene dronck; en bedreef grouwlijcker Tyrannyen, als oyt van eenige Menſchen gehoord ſijn. Men meend / dat de Vice-Roy hem yets had doen inſchencken / om hem woedend te maecken; en dus in den haet des volcks te doen vallen. Immers / hy maeckte 't ſoo groof / door nu dwaſe / dan bloedige Bevelen te geven / dat veele der Gemeente een Beſluyt namen / indien hy ſoo voortgingh / hem aen kant te helpen.

SPAENJE

Werd dood geschooten, en leelijck mishandeld.

Vier Edellieden / veynsende datse hem ergens van te spreecken hadden / schooten hem dood. Korts daer na quam een Vleeschhouwer / die hem 't hoofd af hieuw / en 't selve op een Staeck stack. Hier mee liepense door de Kerck del Carmine, waer in doemaels meer als 8000. Menschen by een waren / wijl 't de Feestdagh van Maria del Carmine was; en soo voorts na de Marckt / roepende geduerigh: God geef den Koningh van Spaenje een langh leven. Niemand noem meer de Naem van Mas Aniello, op verlies van Lijf en Goed. Mas Aniello is dood. Mas Aniello is dood.

't Grauw, nu sonder Hoofd, derft tegens de Moordenaers niet kicken.

't Grauw / 't welck hem noch aenhingh / wierd ten hooghsten verbaesd / sigh nu sonder Hoofd siende. Yeder liep sijns weghs / sonder een woord te derven kicken tegens de Moordenaers van Aniello; welcke sijn Hoofd / buyten alle gevaer / door de gantsche Stad omdroegen. 't Ligchaem wierd van sommige door de Straten gesleept; daer na in een onreyne plaets neergesmeeten. Op den derden dagh des Oproers had hy sigh selven deese doods-wijs geprophetеerd.

Mas Aniello had voor al 't volck de tijd en wijs sijns doods *geprophetеerd.*

Want op den 9. Julius seyde hy op de Groote Marckt voor al 't volck: Alles wat ick doe, geschied ten besten van mijn Vaderland, en deese Stad Napels. 'k Weet wel, als ick alles sal te reght gebraght hebben, datmen my binnen drie dagen daer na sal vermoorden, en door de Stad sleepen, &c. Even soodanigh is 't geschied. Want als hy op Saturdagh van de Vice-Roy had verkreegen alles wat 't volck had mogen wenschen / is hy op Dinghsdagh morgen / en alsoo eer den dagh ten eynde was / op de verhaelde wijs omgebraght en mishandeld geworden. Korts hier na quam de bekraghtigingh des Koninghs van Spaenje over 't verhandelde tusschen 't Volck en de Vice-Roy; soo dat dit Koninghrijck van alle buyten-gewoone Tollen bevrijd sou sijn.

Koningh *Philips* bevestighd 't verhandelde met *Aniello* en 't volck.

SPAENJE

Spaensche houden 't beswoorne en van den Koningh bevestigde Verdragh niet.

Alsmen nu meende / dat alles in rust was / quamen de Spaensche treecken voor den dagh. Eenige Spaenjaerden bewoogen den Vice-Roy soodanigh / dat hy liet verluyden: Alles wat tot noch toe was gehandeld / liep tegens Reght en Billijckheyd. Sommige uyt de Burgery wilden sigh tot hem vervoegen / om hem haere Beswaernissen hier over voor te dragen; doch wierden soodanigh met Musquetten begroet / datse weer te rugg' moesten keeren. Dit veroorsaeckte / dat 't Volck den 21. Augustus de Wapenen weer aennam. Door toedoen des Kardinaels en Aerts-bisschops Philomarini wierd deese saeck bygeleght in S. Barbaræ Kerck, en op nieuws den Eed gedaen. Ondertusschen quam Don Jan d'Austria met een stercke Scheepsvloot na Napels. 't Volck was verheughd / en begeerigh / om eens yemand van 't Bloed haers Koninghs te sien: doch haer wierd aengeseght: Hy was niet gesind aen Land te treeden / voor datse de Wapenen hadden neergeleyd. Sy deeden 't / alhoewel / volgens hare Privilegien, daer toe niet verplight. Behielden echter hare Geweeren in hare Huysen. Maer onvoorsiens op seeckere middagh wierd de Stad op veele Plaetsen te gelijck van de Spaenjaerden aengevallen: welcke in Kloosteren en Huysen liepen / schendende Vrouwen en Nonnen sonder onderscheyd. Verschrickelijcke daden begingense. Hevigh wierd Napels beschooten; niet alleen van uyt drie Kasteelen / maer oock van 40 Oorloghs-scheepen en Galeyen / met Don Jan derwaerts gekoomen. 't Volck moest dan de Wapenen weer aenneemen. Van d'andere Steeden wierden haer 14000. Mannen ter hulp toegesonden. De Spaensche braghten

Don Jan d'Austria koomd voor *Napels*; en doet de Stad bedrieglijck aenvallen.

Schendlijke daden der *Spaenjaerden.*

SPAENJE

Wraeck-gierigheyd der *Napelsche* Wijven.

't Volck van *Napels* neemd *Frankrijk* ten *Protector*; die *Guise*, haer ten *Generael*, derwaerts sond.

ten veele Kinderen der Burgeren jammerlijck om 't leven: meenende hier door schrick onder de Gemeente te verwecken: doch deselve wierd dies te meer verbitterd: soo dat de Wyven in 't Gasthuys liepen: de siecke Spaenjaerden den hals afsneeden; brood in 't bloed dopten / en 't selve uyt wraeckgierigheyd aten. Daeghlijcks vielen Schermutselen voor; in welcke veele weersijds dood bleven. 't Volck / de Spaensche trouwloosheyd niet langer verdragen willende / nam de Koningh van Franckrijck ten Beschermheer aen: die de Hertogh van Guise derwaerts sond / om haren Generael te sijn. Met groote blijdschap wierd hy van de Neapolitanen ontfangen.

De *Spaensche* hebben 't derdedeel der Stad noch in.

Don Jan d'Austria siende / dat dit een werk van grooten Nasleep kon werden / bood de Gemeente billijcke voorwaerden aen: doch deese / soo trouwloos bedroogen / wou 'er niet na hooren. Ter dier oorsaeck wierd de Stad (welcker derde deel / van de Groote Jesuiten-kerck af tot aen 't Koorn-huys toe de Spaensche noch in hadden) van uyt de Kasteelen en Toegangen hevigh aengetast.

Guise veroverd *Aversa*, *Tripalda*, &c., en maeckt goeden Buyt. 1648.

Duc de Guise nu aengekoomen / als Generael der Neapolitaensche Republicq, had den 7. Januarius Anno 1648. de Stad Aversa veroverd; meest uytgeplonderd; seer veel Koorn na Napels doen voeren; gelijck oock uyt Tripalda. De Prins van Maccia (Macchia) wierd gevangen / onthoofd / en 't Hoofd na Napels gesonden: derhalven de Hertogh van Matrice (Martano), en byna de gantsche Provintie di Lavoro, behalven Capua en Ariano, sigh tot de sijde des Volks sloegh.

Groote Heeren hem gevangen geleverd.

Weynige dagen te vooren had de Commandant der Neapolitanen op de Post Vomero den Hertogh van Tursi, Prins Avello, Don Prospero Suardo, en twee andere hooge Officieren, aen Guise gevangen geleverd / wijlse hadden gepooghd / hem ten Verrader te maecken; en voor de gedagte Post hem gebooden 15000. Ducaten gereed geld.

Graef van *Ognate* koomd te *Napels*, als *Vice-Roy*.

Ontrent deese tijd is Duc d'Arcos, Vice-Roy van Napels, van Cajetta afgevaren / om na Weenen te gaen / en van daer de Keyserlijcke Princes na Spaenje te voeren / ten Gemalin van Koningh Philips. In sijne plaets quam den 3. Martius de Graef van Ognate te Napels aen.

D'Adel handeld 't Volck qualijck:

desgelijcks 't Volck den Adel seer erbarmlijck.

't Volck te Napels veroverde eenige Posten buyten de Stad. De Steeden Potenza en Bari voeghden sigh by haer. Puzzuola, Castel à Mare, en Capua hieldense belegerd. De nieuwe Spaensche Vice-Roy ruckte met 1500. Mannen van Cajetta voor Fondi. D'Adel van Taranto en in 't Landschap di Lavoro, oock te S. Germano, en in 't Eyland Sira, namen de Wapenen tegens 't Volck aen. Kreegen haren Commandant Marc-Antonio Gentille gevangen. Hingen eenen anderen harer Voorstanders by de voeten op. Derhalven 't Grauw de Steeden Ariano, Basigliano, en S. Demetrio overweldigden; de Prins van Troia, Hertogh van Salsa, van Boniti, Marquis de Bon-Albergo, en eenige voorname Eedele dood sloegen; 30. der selve na Napels gevangen braghten: daer Antonio Mazello (400000. Kroonen rijck geschat) onthoofd en over de Straten gesleept wierd; om dat hy by naght de Spaensche eenigh Koorn uyt 's Volcks Proviand-huys had geleverd.

SPAENJE

Sleghte staet, waer in de *Spaensche* sigh bevonden.

De nieuwe Vice-Roy, Graef van Ognate, berigt geworden / dat de Fransche Vloot alle vlijt aenwendde / om de Neapolitanen de hand te bieden: dat de Spaensche noch niet gereed waren / om haer te konnen voorkoomen: dat de Werbingen te Romen langhsaem voortgingen: dat de Volckeren / welke men te Milaen verwaghtte / te rugg' bleven: dat de Françoisen ondertusschen verscheydene Plaetsen in de Provintie Abruzzo vermeesterden; soo smertte dit alles hem ten hooghsten; en 't scheen / dat hy de Kroon Spaenje weynigh dienst sou konnen doen.

Dappermoedige, seer gewaeghde daed des nieuwen *Vice-Roys*, om de *Neapolitanen* tot gehoorsaemheyd te dwingen.

Besloot derhalven / 't uyterste te wagen; en een dappere daed sigh t'onderwinden. D'Adel en eenigh ander Volck kreegh hy op sijne sijde. Deed doe een schielijcke en geweldige aenval op Port Alba. De Gemeente verweerdde sigh genoegh: echter bleven de Spaensche eyndlijck meester. Haest volgden noch twee andere Poorten / sonder veel tegenstand. Wijl men nu hoorde / dat van binnen wierd geroepen / Viva Spagna, soo schroomde Ognate niet / met sijn by hem hebbende volck de voet in de Stad te setten. Don Jan d'Austria bleef voor de Poort / met de meeste Adel.

't Geluck is hem hier in boven maten gunstigh; selfs meer als hy verwagt had;

By de tegenwoordigheyd des Vice-Roys wierd 't geroep hoe langer hoe grooter. Een aensienlijcke meenighte van de voornaemste des volcks sloegh sig tot hem; en begeleydde hem / met de bloote Deegens in de hand / onder 't eenstemmigh gegalm: Viva il Re, nostro Signore! Leve de Koningh onsen Heer. Korts daer na liet sigh voor hem vinden des Volcks verkoorne Voorstander; die / van 't Paerd aftreedende / voor den Vice-Roy neerknielde; seggende: Hy beloofde uyt den naem des volcks aen sijn' Excellentie, als Stadhouder des Koninghs / alle gehoorsaemheyd. Ognate, verneemende wien hy was / deed hem van d'aerde opbeuren / en sigh te paerd setten.

soo dat hy, byna sonder bloedstortingh, meester van *Napels* wierd; en 't volck tot rust bragt.

Doe hy op de Marckt quam / vond hy sigh omringhd van sulck een meenighte volck / dat hy beswaerlijck kon voortgeraken: en 't scheen een groote vermeetenheyd / sigh te begeven op sulck een gevaerlijcken wegh. Doch hy liet sigh t'elckens plaets ruymen; en onderwijl riep 't Volck / met groote hoopen toeschietende / geduerigh: Viva il Re, e'l Signor Conte. By de Vestingh del Carmine wou des Volcks Voorstander Gennaro Anneso eenige swarigheyd maecken / om deese Post af te staen: doch als Ognate selfs met hem had gesproocken / wierden de Sleutelen in sijne handen geleverd.

Blijdschaps-betuyging van't selve.

Eyndlijck begaf hy sigh na 't Palays / onder betuygingh van een algemeene vreughde; en 't onophoudlijck geroep / 't welck eenige dagen duerde: Viva il Re di Spagna, e'l Signor Conte d'Ognate; che ci

hà

hà portata la pace. Leve de Koningh van Spaenje, en de Heer Graef van Ognate, die ons den Vreede heeft gebraght. Eer de nieuwe Vice-Roy aen 't Quartier des Hertoghs van Guise quam / was 't selve alreeds van 't Volck uytgeplonderd; doch sonder beleediging van eenigh Mensch.

Duc de Guise, met veel voorname *Fransche* Heeren, onder hare vlught gevangen bekomen.

Soo haest deese tydingh te Capua quam / viel Dou Luigy Roderico, Commandeur deeser Plaets / met 1500. Voetknegten uyt / en veroverde de Post Santa Maria di Capua. Doe hy nu hoorde / dat Duc de Guise de vlught had genoomen / beval hy Don Prospero Tuttavilla, hem terstond met eenige Ruytery na te snellen: die hem oock aghterhaelde / en met 25. voorname Fransche Heeren gevanckelijck binnen Capua braght. Don Jan d'Austria en de Vice-Roy verkondighden in openbaren druck / niet alleen Pardon voor 't Napelsch volck / en al d'aenvoerers des Oproers / welcke nu 9. maenden had geduerd; maer stelden oock af al de Tollen op d'Eetwaren; en bewillighden de Burgery soo veel Stemmen in de Rycks-vergaderingh / als d'Adel op deselve had. Vermits nu 't Pardon Generael was over 't gantsche Koninghrijck / soo sijn terstond Aversa, Salerno, Cava, Avellino, &c. goed Spaensch geworden. De Steeden / welcke de Françoisen hadden ingenoomen / sijn haer door de Spaensche weer ontweldighd; alhoewel niet sonder groote moeyte en lange tijdspillingh. Had Koningh Louis de Neapolitanen met meer nadruck konnen bystaen / dit geheele Koninghrijck had voor Spaenje verlooren gebleven.

Generael Pardon, en afschaffingh der Tollen op d'Eetwaren.

De *Fransche* gedreven uyt de van haer ingenomene Steden.

Onaengesien 't *Generael Pardon* wierden veele aen 't leven gestraft, onder andere schijn.

Maer onaengesien 't gedaghte Generael Pardon wierden veele aen 't leven gestraft: echter onder voorwendingh / datse nieuwe Onrusten soghten aen te reghten. Andere hielden dit alleen voor een deckmantel / om daer onder hare wraeck-lust te verbergen. Ondertusschen gingen de Spaensche Soldaten seer onreedlijck met de Burgers te werk. Namen de Waren uyt hare Winckelen / sonder die te willen betalen. Dit veroorsaeckte een nieuwe Tumult onder de Neapolitanen, soo datse weer na de Wapenen greepen; en opentlijck seyden: Sy wilden liever haest sterven, als langh onder sulck een Tyranny sugten. Dit braght de Spaenjaerden in sulck een angst voor een nieuwen generalen Oproer / datse in alle voorname Straten verscheydene Waghthuysen stelden; en d'oude met meerder volck voorsagen. Daer-en-boven deedense / om schrick te verwecken / gintsch en herwaerts in de Stad 100. Galgen opreghten: aen welcke ten eersten drie nieuwe voorname Voorstanders des Volcks wierden gehangen; onder schijn / datse 't volck tot een nieuwen opstand aenpordden. Deese wreede handelingh deed / dat veele groote Neapolitaensche Heeren niet in de Stad wilden koomen / schoon Don Jan d'Austria haer groote beloften deed / datse wel onthaeld souden werden. Insonderheyd lieten de Graven van Conversano en Saporana (doemaels met hare Troupen in de Provintie Puglia) Don Jan aenseggen: Datse voortaen geen Reden hadden / om sigh te verlaten op 't woord van hem / of eenige andere Spaensche Ministers, wijlmen soo trouwloos handelde tegens sulcke openbare beloften. Desgelijcks weygerden de Hertogen van Caivano en Marianella binnen Napels te verschijnen; hoe hard oock daer toe aengesoght.

Geweldenaryen der *Spaensche* Soldaten.

Honderd Galgen, tot schrik, in de Stad opgereght.

Verwijt der Graven van *Conversano* en *Saporana* aen *Don Jan* van sijne trouwloosheyd.

Die van Lavoro, Salerne, en Cava namen de Wapenen in de hand tegens de moedwillige Spaensche Soldaten. Weersijds bleven'er veele dood. Den 20. Julius verhief sigh binnen Napels een grooten alarm. Geen kleynen hoop volck vondmen in 't Geweer / om sigh te wreecken over de moedwilligheden der Spaenjaerden; die d'Abt Pepo van Benevent, Commissarius de la Nunciatura, hadden verworghd / en andere Geweldenaryen bedreven. Evenwel brack 't tot geen verdere daedlijckheden uyt. Eenige dagen te vooren / als de Vice-Roy na Santa Maria di Rialte in de Kerck was gegaen / rees een Gevecht tusschen de Spaensche en Neapolitaensche Soldaten; waer in beydersijds veele 't leven verlooren. 't Geen 't Volck te Napels nu soo moedigh maeckte / was / dat de voornaemste Heeren des Rycks in een goed verstand met haer stonden. Want dese / bemerckende d'aenslagen der Spaensche Ministers (te weeten / als se de Gemeente te Napels onder 't Jock hadden gebraght / datse dan oock d'Adel en Ridderschap by 't hoofd souden vatten) maeckten met de Neapolitanen een heymlijck Verbond / om t'samen op middelen te dencken / tot tegenstand van geweld.

Tumult te *Lavoro*, *Salerno*, en *Cava* tegens de *Spaensche* Soldaten.

Te *Napels*, een en andermael.

Waer op de *Neapolitanen* noch soo moedigh waren.

In September trock Don Jan met ontrent 3000. Mannen weer na Spaenje. Terwyl dit Volck in de Haven had gelegen / waren die van Napels seer bevreesd geweest / datmen haer door 't selve sou willen ontwapend / daer na de Stad geplonderd hebben. Hielden sigh derhalven geduerigh in 't Geweer; deeden by naght stercke Ronden / en stonden dus op hare hoede. Deese hare Waghtsaemheyd bewoogh de Spaenjaerden, in de Kasteelen te wycken / om niet overvallen te werden / gelijck nu en dan al geschiedde / t'harer seer groote schade. Of wel Don Jan d'Austria hier over seer gevoellijck was / echter verfoegde hy voor sijn vertreck sigh met de Princen van Stigliano en Ascoli (welcken laetsten 't Volck tot haer Hoofd had verkooren) / nevens meer andere Heeren / in de Groote Kerck; daer hy / na gedane Mis, haer overleverde de Koninghlijcke Ratificatie van alles wat de Neapolitanen was vergund: sweerende voor een openbaer Notarius, dat hy voor sijn deel al deese Privilegien en Begenadigingen onverbreecklijck sou onderhouden.

Houden sigh in 't Geweer; en brengen de *Spaensche* in grooten anghst: welckese somtijds dapper kloppen.

Don Jan d'Austria leverd de Koninghlijcke *Ratificatie* over.

In 't volgende jaer was 't hier noch al niet gerust. Daeghlijcks deed de Vice-Roy eenige voorname personen gevangen neemen / onder prætext, datse 't Volck oproerigh wilden maecken. Ter dier oorsaeck begaven veele groote Heeren sigh uyt 't stof wegh / en sloegen sigh tot de Banditen; allerweegen rovende

Veele voorname Heeren slaen sigh tot de *Banditen*, en doen groote schade.

SPAENJE

Waerom.

vende en plonderende. In Abruzzo namense wegh eenige Muyl-Esels/ geladen met de beste kostlyckheden des Hertogs van Matalone. In 't Gebied van Napels betraptense de Heer Paulus Spinola; die sigh voor 20000. Kroonen moest los kopen. In 't Kasteel te Napels wierd den daer gevangen sittende Prins de Montesarchio door vergif aen kant geholpen. De voorgedagte Graef van Conversano wierd van Koningh Philips 't Goudene Vlies/ nevens de Goudene Kamer-sleutel/ aengebooden/ indien hy sigh tot rust wou begeven; doch hy vertrouwde geen Spaensche beloften. Boven maten hard handelde de Vice-Roy tegens den Adel. Don Hector Caraffa en Don Giosеppo di Sangro, Broeder des Hertoghs van Adria, deed hy gevangen setten; doch moest haer weer los laten/ uyt vrees voor een nieuwe opstand des volcks: 't welck om deser Heeren wil met haer Geweer door de Stad liep/ roepende: Vivat Nobilitas Populusque Neapolitanus; dat is: Leve den Adel, en 't Volck van Napels.

Harde handel des Vice-Roys tegens den Adel verweckt al weer onrust. 1649.

De gedaghte Graef van Conversano had/ door bemiddelingh des Groot-Hertoghs van Florencen, sigh eyndlyck te Napels ingesteld. De Vice-Roy gaf hem sijn Huys tot een Gevanckenis. De Hertogh van Nanzy en desselven Broeder Don Diego d'Aquaviva, deed hy in hare Pallaysen nauw bewaren. Die sigh van veele gevreesd maeckt/ moet oock veele vreesen. Dus gingh 't deesen Vice-Roy. Eenige groote Standspersoonen traden in een t'samensweeringh/ om hem op den dagh van S. Johan de Doper, als hy na de Kerck sou rijden/ te vermoorden. Doch dien aenslagh wierd ontdeckt; veele voorname Heeren daer over gevangen genomen; onder deselve oock Pepo Palombo, en Don Hannibal Brancaccio. In Augustus wierd te Napels onthoofd de Heer Franciscus Batti, die in den voorgaenden Oproer Duc de Guise na Napels had gehaeld: Genaro Bozzo, die de Carmeliter-Thoorn in handen der Françoisen had willen leveren/ gehangen. De Carmeliten van S. Martin en Lucia; de Franciscanen ter H. Drievuldigheyd, deed de Vice-Roy uyt hare Kloosteren setten/ om deselve tot Kasteelen te maecken; wijlmen van daer af 't Pallays kon beschieten. Heer Fabricius San-Felice wierd gevancklijck in Castel Nuovo gebraght. Eenige Kooplieden liet hy by 't hoofd vatten/ en hare Goederen/ tot 150000. Kroonen/ intrecken; om datmen Schiet-geweer (Geschut) in hare Huysen vond; en sy de neerwerpingh des Carmeliter Kloosters seer hadden tegengestaen. De gevangene Duc de Guise wierd op een Galey na Spaenje gesonden: de Kardinael en Aerts-bischop Philomarini beboolen/ binnen drie dagen met sijn gantsche Maeghschap 't Koninghrijck Napels te ruymen. Naderhand wierd hy aen 't hem opgeleydde t'eenemael onschuldigh bevonden. Echter bleef hy in des Vice-Roys ongenade/ om dat hy de geene/ die de Bischop van Castro om 't leven braghten/ had geëxcommuniceert. Terwijlmen/ wegens de geluckige aenkoomst der Koninglijcke Spaensche Bruyd te Napels, hier groote vreughde bedreef/ wierd een Musquet op den Vice-Roy los geschooten. De Kogel was op de borst aengeleght/ doch trof alleen sijnen arm; waer in hy vry swaer wierd gewond.

Maeckt hem seer gehaet.

T'samensweeringh tegens sijn leven ontdeckt.

Wreede bedrijven tegens veele voorname persoonen.

Send de gevangene Duc de Guise na Spaenje.

SPAENJE

Koomd in 't uyterste levensgevaer.

Anno 1650. gingh hy al voort in sijne bloedige bedrijven. Deed op Castel dell' Ovo in Gevanckenis werpen Don Carlo d'Aquino en Bernardini delli Monti; als die ten tijde des Oproers van Duc de Guise Patenten souden ontfangen hebben/ om volck te werven. Voorts deed hy een Generael Pardon verkondigen voor al de geene/ die in den voorigen opstand sigh tegens den Koningh hadden vergreepen; dies datse drie jaren langh voor Soldaten souden moeten dienen. Verscheydene groote Heeren echter bleven uyt dit Pardon geslooten. De Baron van Tusco di San Severino deed hy te Napels onthoofden/ op beschuldigingh/ dat hy met de Fransche heymlijck verstand had gehouden. Anno 1651. moesten andere groote Personagien dien selven wegh gaen: daer onder Don Ferrante delli Monti, een Neapolitaensch Heer van groot aensien. Doe hy onthoofd sou werden/ droegh hy 't volck voor de groote ondanckbaerheyd der Spaenjaerden tegens hem. Ontblootte sijne borst. Toonde een goed deel Lidteeckenen van wonden/ ten dienst des Koninghs van Spaenje ontfangen; en betuyghde/ aen den selven noyt ongetrouw te sijn geweest. Doe d'Executie geschied was/ deedmen 't Lijck/ om 't volck te stillen/ met groote praght na S. Severini-Kerck dragen/ en in de Capel sijner Voorouderen setten.

Gaet al voort in sijne bloedige handelingen, 1650.

van 't eene jaer tot 't ander. 1651.

Anno 1653. riep de Koningh van Spaenje, op aenhouden van de Paus/ deese Graef van Ognate na Spaenje; en sond in desselven plaets ten Vice-Roy de Graef van Castiglio. Deese nieuwe Onder-Koningh had voorgenoomen/ een nieuwe Tol aen te stellen. Thien voorname Heeren wilden'er geensins in bewilligen: derhalven deed hy deselve gevangen setten. Maer d'Adel/ dit verneemende/ voeghden sigh/ meer dan 300. in getal/ by een/ en verlostte haer door geweld. Duc de Guise quam wel in 't volgende jaer met de Fransche Vloot van Toulon in Zee/ om Napels aen te tasten; in hoop van veel toeval te sullen vinden: doch 2. maenden langh hielden geduerige tegenwinden hem op. Eyndlijck geraeckte hy in 't Napelsche Gewest; en veroverde tusschen den 14 en 15. November Castel à Mare, 5. uyren van Napels. Hier tegens misluckte sijnen aenslagh op Nunciata hem seer leelijck. Daer-en-boven wierd hy in Castel à Mare belegerd: moest deese Plaets weer overgeven/ en sijn voorneemen op 't Koninghrijck Napels verlaten. Een goed getal Scheepen en Volck verloor hy door Stormwinden/ en quam rampspoedigh weer te Toulon. Dit werck vergingh veele Napelsche Heeren/ die met de Fransche hadden aengespannen tegens de Spaensche, seer qualijck. Voor-

Nieuwe Vice-Roy wil een nieuwe Tol aenstellen; en beroerte daer over. 1653.

De Fransche Vloot onder Duc de Guise koomd by Napels.

Verovert Castel à Mare; doch moet met groote schade weer wijcken. 1654.

(O) dit-

PORTUGAL.

ditmael ſcheyden wy van Napels af.

Portugalſche Koningen en Geſchiedeniſſen.

In 't voorgaende III. Boeck hebben wy beginnen gewagh te maecken / hoe Anno 1636, eenige Steeden in Portugal, te ſeer van de Spaenſche Koningh gedruckt / en ſiende desſelven ſleghten ſtaet in ſijnen Oorlogh tegens Franckrijck en de Vereenighde Nederlanden, tot Oproer waren uytgeborſten: doch wijlſe van d'andere Steeden niet gevolghd wierden / haeſt gedempt waren. Hoe oock Koningh Philips, als nu Catalonien van hem af-viel / door een gantſch onvoorſightige Staetkunde de Portugaliſche Adel in den Oorlogh tegens de Cataloniërs wou gebruycken. Hoe hy meende / Portugal hier door 't quaed bloed af te tappen: maer in tegendeel d'ongewapende Adel dus gewapend maeckte / en haer gelegenheyd gaf / om 't Spaenſche Jock van haer af te ſchudden. Hier is 't nu de plaets / om deeſe ſaeck te vervolgen; doch ſoo kort als ons doenlijck ſal ſijn.

Misſlagh van Koningh *Philips* van *Spaenje* in ſijne Staetkunde.

Vollen afval der *Portugeezen* van hem. 1640.

Anno 1640., even ter dier tijd als Catalonien in vollen Oproer was uytgebroocken; Philips tegens Franckrijck en Holland ſigh afgemat bevond / namen de Portugeezen, geboorne en geſwoorne vyanden der Spaenjaerden, en ſughtende onder der ſelver Jock / deeſe gelegenheyd waer / en vielen plotſlijck van haren Koningh PHILIPS af. Een algemeene genegenheyd was'er door geheel Portugal tot Hertogh Johan van Braganza (by andere Breganza; eygentlijck Bragança): derhalven ſpraecken de Portugeezen malkander moed in / en verkooren hem ten Koningh. Hier by moet men aenmercken een tweede misgreep in Philippi Staetkunde. Altijd ſijn de Spaenſche Koningen jalours genoegh geweeſt ontrent de geene / welckeſe meenden haer nadeeligh te konnen ſijn; en ſeer gereed / om deſelve uyt den wegh te ruymen. 't Was derhalven / volgens de Spaenſche Maximen, een groote politique feyl in Philips, dat hy ſigh niet by tijds had verſeeckerd van den perſoon des Hertoghs van Bragança; wijl hy wel wiſt / I. dat dien Vorſt een t'eenemael ſchijnbaer Reght tot de Kroon had: II. ſoo maghtigh was / dat hy ruym 't vierde-deel van Portugal in eygendom beſat: III. van de geheele Portugeezſche Natie ſeer bemind wierd / en in aghtingh ſtond: IV. waer tegens de Portugeezen de Spaenjaerden op 't hooghſte haeteden; niet anders als door dwangh haer onderworpen waren; en derhalven geene gelegenheden ſouden verſuymen / om haer van 't Spaenſche Jock t'ontlaſten: V. te meer / wijl de Spaenſche Regeeringh in Portugal haer ſeer hard had getyranniſeert; hare Privilegien vernietighd; 't grootſte deel haers Koophandels haer afgeſneeden: VI. waer by dan noch quam de voorgedaghte onvoorſightigheyd van Philips, dat hy / by ſoo geſtelde ſaken / den Portugeezſchen Adel had bevoolen / ſigh te wapenen. Dus wierd van

Tweede misſlagh in de Staetkunde van Koningh *Philips* ontrent *Portugal*, tegens alle *Spaenſche Maximen*.

Johannes de IV., Hertogh van *Bragança*, Koningh.

JOHANNES de IV., Hertogh van Bragança, Koningh van Portugal. Doe de Standen hem de Kroon aenbooden / en hy ſigh met ſijne Gemalin beraedſlaeghde / of hy deſelve ſou aennemen / of liever ſigh na 't Spaenſche Hof begeven / ſeydeſe niet min verſtandigh als aerdigh tot hem: Treckt gy na Caſtilien, ſoo loopt; neemd gy de Kroon aen, ſoo wandeld gy na de dood. Indien gy immers moet ſterven, roemlijcker is 't, dat ſulcks kloeckmoedigh, en t'huys; als vertſaeghd en ſchandlijck daer buyten geſchied. In Spaenje ſou hy gewiſlijck een dood Man ſijn geweeſt. In Portugal kon 't noch geheel anders afloopen.

Aenmerklijcke woorden ſijner Gemalin, op ſijne bedenkingh, of hy de Kroon wou aennemen.

Sijnen Titel was nu: *Don Giouanni, por la Gracia di Dio Re di Portugallo, è Algarve, di quâ è di la del Mar d'Affrica; Signor della Guinea, è della Conqueſta Navigatione è Commercio d'Ethiopia, Arabia, Perſia & India.* Dat is: Don Johan, door de genade Gods Koningh van Portugal en Algarve, aen deeſe en geene ſijde der Zee; en in Africa; Heer van Guinea; oock der veroverde Landſchappen, Navigatien en Commercien in Æthiopien, Arabien, Perſien en Indien.

Sijnen *Titel.*

Hy had bereyckt d'ouderdom van 38. jaren. Sijne Gemalin / doemaels ſwanger / was de Suſter des Hertoghs van Medina Sidonia. Had alreeds een Soon van 9. jaren / en twee Dochteren. Sijnen Broeder Don Eduard was doemaels in Duytſchland, volgende den Oorlogh in Keyſerlijcken dienſt. Op de tijdingh van Johannis verheffingh verſoght hy ſijn Affſcheyd / om na Huys te keeren: doch op 't verſoeck des Spaenſchen Ambaſſadeurs aen 't Keyſerlijck Hof wierd hy vaſt gehouden; na Milaen gevoerd; en daer op 't Slot gebangen geſet. De Krooningh van Johannes geſchiedde den 15. December, met de gewoonlijcke Ceremonien.

Onderdom. Gemalin. Kinderen. Broeder. Krooning.

Terſtond gaf hy een Manifeſt uyt tegens Spaenje, voorſtellende de Redenen / welcke hem hadden bewoogen / de Kroon aen te nemen. I. De Standen des Koninghrijcks Portugal waren genoodſaeckt geweeſt / wegens de Tyrannyen der Caſtiliaenſche Regeeringh / inſonderheyd van die der beyde Staets-Secretariſſen (Didacus Soarez, en Michael de Vaſconcellos, Schoonvader en Schoonſoon) / tot beſchermingh harer Vryheden / en reddingh harer onder de voet getreedene Privilegien, van de Caſtilianen af te treeden / en een Prins van 't Koninghlijck Portugeezſch bloed tot den Throon te verheffen: gelijck dan oock om deſelve redenen de Cataloniërs tegens Spaenje de Wapenen hadden aengenoomen. II. Hy / Hertogh van Bragança, was / wegens ſijne Grootmoeder Catharina, Dochter van Don Eduard, Infant van Portugal, die in de voorgaende Eeuw d'Erf-volgingh in 't Koninghrijck reghtmatigh had behoord / de reghte Kroons-Erfgenaem. Want gelijck Prins Eduard, ſoo hy by openſtand der Kroon had geleefd / onbetwiſtlijck ſijne Suſter Iſabella ſou voorgegaen hebben; ſoo was Philips dies te min een wettigh Koningh geweeſt / wijl hy ſigh door geweld had ingedrongen; en de Grond-wetten niet toelieten / dat een

Manifeſt van Koningh *Johannes* tegens *Spaenje*; vertoonende de Hoofdredenen, welcke hem hadden bewogen, de Kroon van *Portugal* aen te neemen. waer toe *Philips* van *Spaenje* niet gereghtighd was.

Vreem-

PORTUGAL.

Vreemdelingh tot de Kroon geraeckte/ schoon hy een Infante van Portugal ten Moeder mogt gehad hebben. Want Philippi Vader/ Keyser Carel, was niet capabel geweest/ sulck een Reght van syne Gemalin te bekoomen. Soo kon oock de Præscriptie tegens een reghtmatigh Erfgenaem des Rijcks niet gelden; insonderheyd niet by sulck een violente Invasie.

Korte aenmerckingh op de gemelde redenen.

Schoon men nu in verschil moght stellen/ of Christen Onderdanen geoorloft is/ om voorgewende redenen van hare hooghste Overigheyd af te vallen; schoon men mogt seggen/ dat Bewijsredenen/ genomen van Voorbeelden/ niet gelden; en/ dat twee wel 't selve doen/ maer dat het niet 't selve is. Schoon men moght inbrengen/ niet genoegh te syn/ een Koningh te verkiesen; maer datmen moest sien/ met wat reght sulcks geschiedde; soo moet men echter bekennen/ dat 't geen in 't II. gesteld is/ syn gewight heeft. Want soo Castilien gewelddadigh/ door onbehoorlijcke middelen tot de Kroon is gekoomen/ soo vertoond sigh 't Reght van Braganza opentlijck. 't Geen men tegen-werpt/ dat syne Linie afkoomd uyt een onechte geboorte/ kan tegens hem van geen gewight syn; wijl de Portugeezen daer op niet plegen te sien; en verscheydene Buyten-echtsche Soonen over haer hebben geregeerd als wettige Koningen. Johannes d'I. was de Bastaerd-Soon van Petrus. Na Johannes regeerde desselven echte Soon

Of er yets tegens kon doen, dat *Johannes* was afkoomstigh uyt een onechte Geboorte.

Eduard. Doe Eduards Soon Alphonsus de V. Vervolgens Johannes de II., Soon van Alphonsus. Emanuel, Broeder van Johannes. Johannes de III. Don Sebastiaen. Henrick. D'onechtlijckheyd kon 't Koninghlijck bloed der Bragançen geen nadeel toebrengen; als verdweenen door de volgende Echte Koningen. Dus oordeelden doemaels d'onsijdige Politique.

Meer onechte Koningen hebben in *Portugal* geregeert.

Noch wierd tegengeworpen/ dat syn Successions-Reght afquam van syne Grootmoeder; derhalven alleen van een Wyf. Waer op te weeten staet/ dat by de Portugeezen, even soo wel als in Spaenje, Sicilien, Napels, Navarre, Engelland, Schotland, Sweeden, gebruyckelijck is/ dat/ by gebreck van Manlijcke Erfgenamen/ de Vrouwlijcke tot de Regeeringh werden toegelaten. Gelijck oock Koningh Philips van Castilien, ten tijde der openstaende Portugeezsche Kroon/ met d'andere syne Meedestrevers/ de Hertogen van Savoyen en Parma, geen beeter grond tot haer' aenspraek op 't Koninghrijck hadden/ als de Vrouwlijcke Linie. Onder deese drie braght Philips in/ dat syne Moeder d'oudste Dochter uyt 't Huys Portugal; oock syne Gemalin de Broeders Dochter van Johannes de III. was.

Of hem nadeeligh kon syn, dat syn Reght tot de Kroon quam van Vrouwlijcke *Linie*.

Ten dienst der nauwkeurige Leesers, en naerder openingh der saecken/ stellen wy hier voor een nette Geslaght-Tafel van Koningh Emanuel van Portugal tot op deesen Hertogh Johannes van Braganza.

Geslaght-Tafel.

EMANUEL, die *Anno Christi* 1495. begon te regeeren. Heeft by syne Gemalin *Maria*, Dochter van *Ferdinandus Catholicus*, Koning van *Spaenje*, gewonnen agt Kinderen, van welcke sommige weer Kinderen wonnen; als:

1. *Isabella*, Gemalin van Keyser *Carel* de V.: uyt welcke syn voortgekoomen
   - *Philips* de II., Koningh van *Spaenje*.
     - *Philips* de III., Koningh van *Spaenje*.
       - *Philips* de IV., K. van *Spaenje*; tegenstrever van *Johan* de IV.
2. *Beatrix*, Gemalin van *Carel* de III., Hertogh van *Savoyen*: uyt welcke is gebooren
   - *Philips-Emanuel*, Hertogh van *Savoyen*; die de *Portugeezsche* Kroon begeerde, en Kardinael *Henrick* overleefde.
3. *Johannes* de III., Koningh van *Portugal*; uyt wien gesprooten syn
   - *Johannes*, die voor synen Vader overleed; doch na-liet ——
   - *Maria*, Gemalin van Koningh *Philips* de II. van *Spaenje*.
     - *Sebastiaen*, Koningh van *Portugal*, van *Abdalmelech* in den *Africaenschen* Slagh *Anno* 1578. gesneuveld; immers soo men 't daer voor hield.
4. *Ludovicus*, geworden *Prior* t'*Ocrato*. Syn onechte Soon was
   - *Don Antonio* van *Portugal*, oock *Prior*, *Pratendent* der *Portugeezsche* Kroon.
     - *Emanuel*, die naderhand in *Holland* quam, en d'eenige Suster van Prins *Mauritz* trouwde.
     - *Christophorus*, ongetrouwd in *Franckrijck* gestorven.
5. *Ferdinand*, voor Koningh *Don Sebastiaen* Erfgenaemloos overleeden.
6. *Alphonsus*, Kardinael van *S. Blasio*; oock sonder Erfgenamen voor Koningh *Don Sebastiaen* gestorven.
7. *Henrick*, Kardinael des *Titels S. quatuor Coronatorum*: die *Anno* 1578. Koningh wierd; doch in *Januarius Anno* 1580. overleed, sonder Kinderen aghter te laten.
8. *Eduard*, gestorven voor Kardinael en Koningh *Henrick*: doch liet na twee Dochteren:
   - *Maria*, Gem. des Hert. *Alexandri* van *Parma*; welcke overleed 2. jaren voor Koningh *Henrick*; doch na-liet ——
     - *Rainuccius Farnesius*; die oock de *Portugalsche* Kroon *pratendeerde*.
   - *Catharina*; welcke Kon. *Henrick* overleefde; Gem. des Hert. *Johannis* van *Bragança*; welcke nalieten
     - *Theodosius*, Hert. van *Bragança*.
       - *Johannes*, Hertogh van *Bragança*; den nu verkoornen Koningh van *Portugal*, diens Naems de IV.

PORTUGAL.

Oordeel, op wien 't Successions-Regt behoorlijk moest vallen.

Hier uyt nu blijckt / indien men na billijkheyd wil oordeelen / en 't gemeene Regt plaets geven / dat Bragança de voortoght boven d'andere Prætendenten behoorde. Vermits Kardinael en Koningh Henrick de langhst-levende was in de neerdalende Linie van al sijne Susteren en Broederen; waer door dan oock 't Successions-Regt sigh eerst na sijne dood opende (want daer is geen Erfnis voor na de dood des Besitters: en geenen dooden kan den anderen / maer de levende moet de gestorvene succedeeren), soo kon 't gedaghte Regt van Successie noch op Isabella noch op Beatrix vallen; noch op Ludovicus de Prior, noch op Maria, en alsoo aghterwaerts overgebraght werden. Derhalven had noch Philips de II. van Spaenje, noch Philibert Emanuel van Savoyen, noch Don Antonius van Portugal (al had hy geenen Onechtelingh gewerst) noch Rainutius Farnesius van Parma eenigh Regt voor te wenden; want Niet heeft geen Qualiteiten. Maer de Successie viel enckelijck op Catharina van Bragança, als die de dood van Henrick, en de tyd om t'erven beleefde. Welck Reght vervolgens is gekoomen op haren Soon Theodosius, Hertogh van Bragança, en desselven Soon Johannes de IV., nu nieuwe Koningh van Portugal. Dit was 't Advis van treflycke Reghtsgeleerde.

Niet op Spaenje, noch Savoyen, noch Parma, noch op Don Antonio; maer enckelijck op 't Huys Bragança.

Spaenje had Portugal onwettigh veroverd, doch 't onreghtvaerdigh Goed quam niet op den derden Erfgenaem.

Don Antonio van Portugal, Prior van Ocrato, onechtelingh van Ludovicus van Portugal, oock Prior ter selver plaets / begeerigh na de Heerschappy / quam na Henrick dood te Lisbona. Wierd van de Burgery heerlijck ontfangen; doch door Koning Philips van Spaenje verdreven / gelijck wy in 't V. Deel onser Kronijck der Kronijken wijdlopigh: in 't I. Deel deeses Wercks kortlijck hebben verhaeld. Philips de II. nam Portugal geweldadigh in. Philips de III. besat het na hem. Onder Philips de IV. is 't van Spaenje afgescheurt / en op den wettigen Erfgenaem gevallen. Hier op pasten eenige 't oude Spreeckwoord: dat onregtvaerdigh Goed niet op den derden Erfgenaem koomd. 't Verdween hier in den tweeden.

Oorsaecken van den afval des Koningrijcks Portugal van den Spaenschen Koningh;

Laet ons nu oock kortlijck aenmercken de voornaemste oorsaecken deeses Afvals. Behalven den ingeboornen haet der Portugeezen tegens de Spaenjaerden, waer van in 't I. Boeck is gesproocken; behalven dat Philips de II. dit Rijck door geweld had vermeesterd / 't welck die van Portugal seer verdroot / quamen'er noch andere Redenen by. Dien men vreesen moet, liefd men niet. Lang hadden de Portugeezen den Spaenjaerd moeten vreesen: lief de haddense noyt voor hem; noch ten aensien van haren eygenen aert / noch ten opsight van de Spaensche Regeeringh / welcke trots / hard en wreed was. Niet wonder dan / datse lightlijck tot afval wierden bewoogen: te meer / wijl men in Portugal en Catalonien nu al langh had geklaeghd / dat Spaenje veel' onnodige Oorlogen voerde; waer door Landen en Lieden / selfs de Geestlijcke / met ondraeghlijcke Schattingen wierden beswaerd; de Koophandel verwoest: daer doch Philips met al sijn woelen niets won: maer van jaer tot jaer meer verloor. Catalonien had dit eerst opentlijck uytgeroepen; en was daer over oproerigh geworden. Portugal volghde dit Voorbeeld; en braght nu tot de daed 't geen al voor langh heymlijck was voorgenomen. Die van Arragon en Valence stonden om deselve beswaernissen deselve sprongh te doen. Veelligt hadden de Portugeezen 't oogh hier op: echter wierd dit noch verhinderd.

waer in Catalonien haer was voorgegaen.

PORTUGAL.

Andere redenen, welcke den Afval seer bevoorderden.

Boven deese Grieven waren'er meer andere. De Castilianen vertrouwden de Portugeezen, insonderheyd den Adel / niet. Reken haer nauw in de kaert / en hielden haer in een sterck bedwangh. Hier door verargerden 't quaed. Ontrent deese tyd was in Portugal Gouvernante Madonna Margarita di Savoya. Een Secretarius was haer gegeven Miguel de Valconcellos, een Castiliaen; te gelijck oock Secretarius des Staets / en des Raeds van Lisbona. Deese Mensch heerschte over alle Reghterstoelen en Officien in geheel Portugal. Alles wat hy wou deed hy. Settede Marquisen, Graven en Bisschoppen af. Liet den Spaenschen hoogmoed soo hoogh rysen / dat niets / hoe geringh het oock was / van de Gouvernante mogt onderteeckend werden / voor dat het eerst door sijne handen was gegaen. Dit hielden de Portugeezen voor een gantsch beswaerlijck misbruyck sijns Ampts; wijl hy derwaerts was gesonden alleen om de hooge Staets-saecken in ordre te houden; niet om een Tyrannische Heerschappy aen sigh te trecken. Syn' onlijdlycke ongereghtigheden; onverdraeghlijcken trots tegens de grootste in Portugal; welcke hy / selfs sonder eenige oorsaeck / op de Galeyen deed werpen / verwackerden in de Standen de gedaghten / hoese sigh de Castiliaensche Slaverny souden mogen onttrecken. Sy sagen op 't voordeel / 't welck de Catalonische Oproer haer kon toebrengen. Hoopten / dat Arragon en Valencia oock souden afvallen. Wisten / wat sware Oorlogen Philips had te voeren tegens Holland en Franckrijck; ook in Savoyen en Duytschland. Stelden sigh voor oogen / hoe d'Eed-genooten, Bundners, Vereenighde Nederlanders, en een gedeelte der Duytschers 't Spaensch en Oostenrijcksch Jock waren ontworsteld. 't Ontbrack haer niet aen een Koninghlijck dapper Hoofd / die goed reght tot de Portugalsche Kroon had; en sigh harer sou aenneemen / alsse hem aennamen.

Onverdraeghlijcken hoogmoed en tyranny van den Castiliaenschen Staets-Secretarius in Portugal Miguel de Vasconcellos.

Wat de Portugeezsche Standen moed gaf, om haer van de Castiliaensche Slaverny t'ontslaen.

Ontrent deese tijd bevond Hertogh Johannes van Bragança sigh aen 't Spaensche Hof te Madrit. Maer als hy gewaerschouwd wierd van 't voorgenoomene werck / maeckte hy sigh in aller haest van daer wegh / en hield syn Hof t'Ebora, ontrent 18. Spaensche mijlen van Lisbona. Hier wierd 't eyndlijck besluyt gemaeckt / van de Castiliaensche dienstbaerheyd af te werpen; op de volgende wijs. Op Saturdagh den 1. December (by andere November), 's morgens ten 9. uyren / quam d'Adel der Stad Lisbona met de hare welgewa-

Hertogh Johannes di Bragança, aen 't Spaensch Hof te Madrit, maeckt sigh van daer wegh na Ebora.

PORTUGAL.

gewapend opentlijck by een / en begaven ſigh na 't Hof van den Præſident des Koningrijcks Miguel de Vaſconcellos. Aldereerſt greepenſe hem aen / en ſloegen hem dood; gelijck de Cataloniërs haren Vice-Roy hadden gedaen. Stracks daer na maecktenſe ſigh meeſter van de Spaenſche en Duytſche Lyfwaght; te gelijck van de Gouvernante Princes Margarita di Savoya en haer' Eedele. Voorts van de hooge en lage Raed; Gerigts-kamer; Hof-en Finantie-Raed. Twee Gedeputeerde namen twee Stads-Standaerden; ſchickten haer Volck onder deſelve / en verdeelden 't door de Straten van Lisbona. Na 't overweldigen der Spaenſche en Duytſche Maght wierd terſtond Johannes di Bragança, niet alleen van den gewapenden Adel / maer oock van de Burgery / eenparigh voor Koningh van Portugal uytgeroepen. In dit gantſche werck wierd niemand aen 't leven beſchadighd / als alleen de Vaſconcellos; een Conſiliarius van d'Albergaria, en eenen der Duytſche Guarde: nevens noch een Corregidor of Raedsheer van d'Albergaria, ſijnde by geval in de Kamer van Vaſconcellos; en een Hooghduytſcher.

Hoedanig d'Oproer en Afval ſigh plotslijck toedroegh.

Miguel de Vaſconcellos dood geſlagen; en Hertog *Johannes* ten Koningh uytgeroepen.

D'Adel had te vooren alles ſoo wel overleght / dat noch op dien eygen dagh de Biſchoppen van Lisbona en Braga tot Gouverneurs wierden aengeſteld: die oock dien laſt tot op naerder ordre aennamen; en vijf dagen langh ſeer wel regeerden. De ſeer groote / plotſlijck-ontſtane beweeginghwierd door haer' aghtbaerheyd binnen drie uyren tijds ſoodanigh geſtild / dat elck ſigh weer tot ſijn bedrijf begaf. Al de gevangene wierden / uyt naem des nieuwen Koninghs / los-gelaten. 's Anderen daeghs gaven 't Kaſteel te Lisbona, de twee Veſtingen Bethlehem en Taleſon ſigh over. Men ſond Poſten na de Stad Villa-Villoza (Villa-Vicoſa) om Koningh Johannes van alles te berigten: oock Geſanten (onder welcke de voornaemſte was de Marquis de Ferraira), om hem den Koninghlijcken Eed af t'eyſſchen.

Goede ordre, door den Adel geſteld.

Bragança werd ſijne Verkieſingh aengekondighd.

Den 6. quam hy onvoorſiens te Lisbona aen. Met groot gejuyghch wierd hy ontfangen. Terſtond nammen allerley Beraedſlagingen ter hand. Beyde de Thoornen S. Jean en Caſcais deeden wel tegenweer / doch waren haeſt bedwongen. D'overige Veſtingen des Rijcks / als Algerbe, Sentubal, Port à Port, &c., gaven ſigh goedwilligh in de maght des nieuwen Koninghs. Marquis de Ferraira en Conte de Virnioza wierden gecommitteert tot Volck-werbingh; de Grenſen na Spaenje wel beſet. Op 't ſpoedighſte deed ſigh de nieuwe Koningh kroonen door de Biſchop van Lisbona. Groot waren de vreughde-blijcken der Gemeente. Donna Louyſſa (Louiſa), Gemalin van Koningh Johannes, en Suſter des nu regeerenden Hertoghs van Medina Sidonia, bevond ſigh doemaels met de jonge Prins Don Theodoſio, en d'Infante Johanna, te Villa-Vicoza; van waer ſy te Lisbona wierd verwaght.

Hy koomd te *Lisbona* aen.

Werd gekroond; tot groote blijdſchap des volcks.

Stracks wierden Ambaſſadeurs na Uytlandſche Vorſten geſonden / om deſelve 't Reght van Bragança tot de Kroon Portugal te vertoonen; en byſtand tegens Spaenje te verſoecken. Don Andreas d'Almaida gingh na Engelland; d'Overſte Mondovi na Frankrijck: Don Triſtan di Mendoza na Holland: de Biſchop van Lamego, met eenige Jeſuiten, na Romen: andere na Sweeden, Deenemarken, Polen, Venetien, Æthiopien, Africa, &c. Geenen Spaenjaerd wierd in deeſe omwendingh aen 't leven beſchadighd; alleen de voornaemſte hieldmen in bewaringh; d'andere lietmen lopen. Oock wierd aght genoomen op de Vice-Reyne, of Gouvernante Madonna di Savoya (Princes van Mantua)

Send *Ambaſſadeurs na Engelland, Frankrijk, Polen, Sweeden, Deenemarken, Venetien, Holland, &c.*

PORTUGAL.

tua) en Marquis de la Publa. In 't Pallays Enxobregas wierdense wel met 2. Compagnien Soldaten in verseeckeringh gehouden; doch tot haer onderhoud haer bestemd 14000. Dubbloenen jaerlycks. Franckrijck, en de Staten Generael der Vereenighde Provintien deeden stracks den nieuwen Koningh Johannes door Ambassadeurs geluck wenschen; en waren d'eerste in hem t'erkennen. In Zeeland wierden 7. Scheepen met Oorloghs-Ammunitie na Portugal gesonden; doch tegens behoorlijcke betalingh.

Frankrijk en Holland sijn d'eerste, die hem door Ambassadeurs begroeten.

Maer eer Julius Anno 1641. noch ten eynde was gelopen, moest Koningh Johannes alreeds de Spaensche practijcken gewaer werden. Daer was een Aenslagh gemaeckt, om Portugal weer aen Castilien te brengen; 't geheele Huys van Bragança met Wortel en Tack uyt te royen. Ten dien eynde had Spaenje meest al de Portugeezsche hooge Krijghs-Officieren, leggende aen de Grensen, tot bescherminghe des Rijcks tegens Castilien, nevens de Maistres del Campo, door geld en groote beloften omgekoght, om de Spaensche Militie in Portugal te laten breecken, en doorbreecken tot aen Lisbona. Dan soumen in verscheydene Kloosteren vyer geleght; al de Joden, en andere Gevangene los-gelaten hebben, om op de Lisboners aen te vallen; en d'indringende Spaenjaerden dus behulplijck te sijn. Dit Verraed wierd sijne Maj. in 't geheym ontdeckt; en derhalven werckte hy voorsightigh daer tegens aen.

Verraed, van Spaenje aengesteld, om den nieuwen Koningh Johannes en 't Huys Bragança met wortel en tack uyt te royen.

Werd sijne Maj. ontdeckt:

Eerst deed hy den 28. Julius den hoogen Raed en andere groote Heeren na 't Hof roepen, om met haer van Staets-saecken te spreecken. Daer na wierd den kleynen Adel by een ontbooden: onder schijn, dat sijne Maj. wou uytrijden, en deese op hem souden passen. Doese nu in groote meenighte by een waren vergaderd, deed hy haer alle in bewaringh neemen, en een deel der selve in Gevanckenis leggen. Den 29. liet de Magistraet van Lisbona de Burgery (doemaels haren Koningh getrouw) in de Wapenen koomen, om Oproer te verhoeden: en men leverde sijne Maj. over de Lijst der reghtschuldige, bevattende de volgende persoonen.

die voorsightigh handeld, om de schuldige in Hechtenis te krijgen.

D'Aerts-bisschop van Braga, die sigh ten tyde des Afvals voor Meede-Gouverneur had laten gebruycken. De Bisschop Generael Inquisiteur. De Bisschop van Conimbria; van Algarve; van Mesiagien; van Davila: Antonio di Mendoza, Commissarius der Bulla da Gruzada: de Bisschop van Malaca. De Hertogh van Caminha, Overste (Schout) der Inquisitie. Marquis de Villa Real, sijnen Vader. Graef van Castanheira, en Castro Dairo. Graef van Val des Reys: van Almana, Bloedverwant des Aerts-bisschops van Braga. Gonzalo Perez de Carvalho, Provisor der Koninghlijcke Saecken. Paulo de Carvalho, Segelbewaerder der Kamer te Lisbona. Sijnen Broeder Sebastiaen de Carvalho. Don Augustino Manuel de Vasconcellos, een Edelman. Antonio Correa, gewesene Officier van Miguel de Vasconcellos. Paulo Rabolo. Louysy da Breu, en Caspar da Breu, Broeders, en Edellieden. Christouan Corrominha, Secretarius des Aertsbisschops van Braga. Melchior Correa da Fonseca, Veld-overste van Luas. Diego Rodrigues, een Koopman van Lisbona. Giorgio Gomez d'Almo, sijnen Soon. Pedro di Bayessa, Thesaurier by d'Alfandega. Giorgio Fernandez di Luas. Simeon de Sousa, Muntmeester. Pedro di Britto nato, Swager van Pedro de Bayessa. Louysy de Breno. Giacomo Roix, een geboorne Lisboner, met sijnen Soon, en twee Soons-Soonen. Dan noch een jonge Prins uyt Moorenland, Soon des Koninghs van Argolano. Al deese wierden gehouden voor reght-schuldige: derhalven de Raed van Lisbona bad, datmense haer sou overleveren, om Justitie te doen. 't Vermoeden viel op noch meer andere; waer onder oock eenige Bedienaers sijner Maj. waren. Tot alle geluck quam de Fransche Hulp-vloot den 8. Augustus te Lisbona aen. De Hollandsche sou oock haest verschijnen. Hier door wierd d'uytvoering van diergelijcke verraderyen gedempt. Anders had het gewisselijck met Koningh Johannes qualijck gestaen.

Lijst van de Namen der voornaemste Deelgenooten

PORTUGAL.

en Belhamels deeses verraderlijcken aenslaghs.

Fransche en Hollandsche hulp koomd in Portugal.

Koningh Philips van Spaenje, niet weynigh over deesen Afval ontsteld, wou met ernst Portugal aenvallen. Maeckte drie Generaels, om Koningh Johannes met drie Heyren te beoorlogen. Conte di Monterey sou een Leger te Land in Gallicien commanderen. Conte di Valparadiso een ander in de Corunna te Water. [Corunna is een Stad des Koninghrijcks Spaenje, in 't Noorderdeel ten Westen van Gallicien, met een vermaerde Haven aen de West of Spaensche Zee]. Duca di Medina Sidonia 't derde, in Andalusien. Deese was de Swager van Koningh Johannes. De derde Man wierd in Spaenje op-ontbooden. Geen grooter vyanden hadden de Portugeezen als d'Andalusiers. Doch alsse de redenen haers Afvals hadden vernoomen, lietense niet alleen hare bitterheyd vallen; maer 't stond daer op, datse dien selven wegh souden ingeslagen hebben. Ondertusschen wierd van deese drie Heyren weynigh in dit jaer verright; wyl men 't volck meer als nodigh had in Catalonien en Roussillon. Maer die van Portugal saten niet stil. Vielen in Martius over de Guadiana (Guidaiana), een groote Rivier in Spaenje, in Andalusia, en de daer aen palende Provintie Estramadura; veroorsaeckende groote schade door plonderingen. Behalven 't Landvolck (op Geweer gesteld, om by alle noodgeval gereed te sijn) warense alreeds in Junius ruym 20000. sterck; soo datse de Spaenjaerden weynigh vreesden. Hadden by haer gekreegen 200. Fransche Eedele, om den Uytschot, 30000. sterck, in den Wapenhandel t'oeffenen.

Spaenje wil Portugal weer veroveren: en right drie Heyren op;

doch vond in Catalonien en Roussillon meer als genoegh te doen.

Maght der Portugeezen tegens Spaenje: en haren Inval in Andalusien.

Eerst waeckte Portugal voor sijns selfs behoudenis. Daer na liet Koningh Johannes sigh gelegen sijn, om de Vaerdten na Indien en Africa aen sijn Rijck te brengen, als van

Koningh Johannes send Gesanten na Oost-Indien

PORTUGAL.

dien en Africa.

van ouds daer aen behoord hebbende. Want Johannes d'I. had ontrent Anno 1400. de Stad Ceuta, of Septa, in Africa; sijnen Soon Eduard Tanger en Arzila in Barbaryen ingenoomen: wiens Broeder Prins Henrick, door sijn' ervarenheyd in de Mathematische Konsten/ veel' onbekende Eylanden had ontdeckt; daer onder oock Madera, seer Suycker-rijck. Koningh Emanuel had d'Oost-Indische Schipvaert ontrent Anno 1500. tot een reghte gangh gebraght; oock beyde de Steeden Saffina (Asaphi, Azaffi, Zafin, Zafi) en Azamoth (Azamor) in Africa bedwongen; nevens meer andere Provintien.

Bekoomd daer oock een grooten toeval.

Sond derhalven in Martius thien voorname Edele na Goa in Oost-Indien; na de Vlaemsche Eylanden; na Rio della Plata, en de voorgenoemde Plaetsen/ om den Afval bekend te maecken, 't Volck in den Eed te neemen; op alles ordre te stellen/ &c.

In West-Indien desgelijcks.

Desgelijcks geschiedde in de Braziliaensche Bahia de Todos los Santos; welcker Gouverneur, een Bloedvriend van Koningh Johannes, alreeds den Hollandschen Generael Graef Mauritz van Nassauw had doen weeten/ dat hy met hem vreedsame naburschap wou houden. Beyde d'Africaensche Steeden Tanger en Ceuta, of Septa, verklaerden sigh voor de Portugeezen: andere deeden 't selve.

Handeling des Portugalschen Ambassadeurs met de Staten Generael.

In April en May begon de Portugeezsche Gesant Don Tristan de Mendoza, met de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden te handelen; en de Schipvaert op Portugal wierd uytgeroepen. Voorts beraedslaeghdemen over de Werbingen van Volck/ en toevoer van Ammunitie; over 10. Scheepen/ welcke d'Ambassadeur wou kopen; en 20. andere/ diemen hem sou leenen. De vrye oeffeningh der Gereformeerde Religie wierd door de Hollanders bedongen: met d'Oost en West-Indische Bewindhebbers t'Amsterdam in 't bysonder gehandeld.

Religions-vryheyd de Hollanders in Portugal vergund.

Belangende 't stuck van de vrye Religions-oeffeningh voor de Hollanders in Portugal, hier beloofd; men twijffelde/ of dit Koninghrijck/ buyten bewilligingh van de Paus (welcke niet te verwaghten was)/ wel woord sou houden. Vermoedlijck souden de Portugeezen geen minder yver voor de Roomsche Religie betoonen/ als de Cataloniërs;

Bedenckingh daer op; met een Geval in Catalonien.

by welcke/ onder de Fransche Hulp-Troupen, een Gereformeerd Ritmeester was/ die/ als een wel-geoeffend persoon in de H. Schrift/ andere tot de kennis sijns Geloofs soght te brengen. Dickmael sprack hy van Religions-poincten met de Cataloniërs; welke/ hem niet beantwoorden konnende/ in een grooten anghst geraeckten; en Koningh Louis van Franckrijck baden/ deesen Ritmeester te willen op-ontbieden.

Twee Spaensche Silver-scheepen vallen in handen der Portugeezen.

D'Afval van Portugal was Koningh Philips van Spaenje oock selfs in sijne Nederlanden schaedlijck. Want soo haest dit werck daer rughtbaer was geworden/ liepen over de 600. Portugeezen uyt 't Spaensche Heyr wegh. In Augustus quam een Caravella uyt Indien te Lisbona aen/ waerdigh geschat over de 2. Millioenen. Twee Spaensche Scheepen/ geladen met Silvere Platen/ door Onweer van de Vloot versmeeten/ wierden den Buyt der Portugeezen; 't welck haer niet weynigh aenmoedighde.

PORTUGAL.

Al de voorgemelde Verraders gestraft.

Ruym 1200. Castilianen, in Portugal gevallen/ om de gedaghte Verraders by te springen/ wierden t'eenemael geslagen: noch andere Deelgenooten des Aenslaghs ontdeckt: welcke gesamentlijck met d'andere/ sonder aensien van Bisschoplijcke of Hertoghlijcke Staet/ hare verdiende straf ontfingen. Van de voornaemste wierden'er 4. onthoofd; 33. andere geworghd; ten deelen oock by d'eene voet opgehangen.

Spaensche vallen in Portugal; de Portugeezen in Castilien, Gallicien, &c.

Ontrent 't eynd deeses jaers quamen de Castilianen stroopen tot aen de Stad Braganza; met verbrandingh van 3. Dorpen. Hier tegens vielen de Portugeezen in Castilien, na de Steeden Ferraira, en Geronda toe; wederom in Gallicien, na Monterey en Lobeos. Plonderden en verbrandden 12. Dorpen; sloegen 400. Spaenjaerden dood. Met de Hollanders maecktense sigh oock aen de Spaensche ter Zee. Verlooren 2. harer Scheepen; maer deeden daer tegens 8. Castiliaensche te grond gaen.

Slaen de Spaensche te Zee en te Land. 1642.

In Martius Anno 1642. geraeckten de Portugeezen en Spaenjaerden by Faro, op d'Andalusische Grensen/ aen malkander. Yeder Parthy was ontrent 6000. sterck. 't Geluck diende de Portugeezen soo wel/ datse 2000. der Castiliaensche versloegen/ veele gevangen bequamen. Anderweegen leeden de Spaensche oock schade.

Duca di Medina Sidonia, Swager van Koningh Johannes, in Spaenje gevangen genomen; en aenmercklijkheyd van sijne trouw aen Philips tegens sijnen gemelden Swager.

Duca di Medina Sidonia, Swager van Koningh Johannes van Portugal, wierd met een Heyr tegens de Portugeezen gesonden. Nam sijn Quartier in en om Badaios, een Grens-stad van Castilien en Estramadura. Doch sijnen Secretarius beschuldighde hem aen 't Spaensche Hof/ dat hy boose aenslagen in den sin had. Wierd daer over in Hegtenis genoomen. In 't voorige jaer had hy in geen geringh verschil gestaen met den gemelden sijnen Swager; dien hy beschuldighde van Verradery tegens Koningh Philips, en hem opentlijck tot een Duel uytdaeghde. Of hy nu ten onreght van sijnen Geheymschrijver was aengeklaeghd; dan of de billijckheyd der Portugeezsche saeck hem tot andere gedaghten had gebraght/ was een Raedsel. Immers/ ontrent deese tijd eyschte een Prins di Medina Celi met een groote trots van Koningh Philips verscheydene Landen weer/ welcke men sijn Voorouders had ontnoomen. Misschien heeft dit 't vermoeden tegens Medina Sidonia versterckt.

't Is in Spaenje niet ongewoon, op enckel vermoeden yemand gevangen te nemen, te doen sterven, &c.

In sijne plaets wierd ten Generael tegens de Portugeezen gesteld Don Jan d'Austria, natuerlijcke Soon des Spaenschen Koninghs/ nu 13. jaren oud. Hem wierd toegevoeghd de Marquis de Castanhede (Castenade), om op alles te letten. Duca di Ferrandina, geweesene Generael over de Spaensche Scheepsvloot/ die sigh soo dapper had gequeeten in 't ontset van Tarragona, wierd in May oock gevanckelijck na Madrit gesonden/ op enckele arghwaen van gene-

gene-

PORTUGAL.

genegenheyd tot Portugal. Want in Spaenje is men gewoon/ alleen op bloot vermoeden yemand by 't hoofd te vatten; oock wel/ sonder andere seeckerheyd/ te doen sterven/ of in eeuwige gevanckenis te houden: gelyck in deese tijd/ onder veel andere/ oock gebleken is aen Duca di Rossara, in de Vestingh Pinto; en aen Don Edoardo di Braga..ça, des Koninghs van Portugals Broeder/ van wien hier boven gesprooken is.

Inval der *Portugeezen* in *Oud-Castilien* gelukt haer wel.

Ontrent 't eynd van Julius deeden de Portugeezen een stercken Inval in Oud-Castilien en Estramadura; plonderden en verbrandden de Stad en 't Slot Elges, S. Martin, &c. De Steeden Aroches, Villar de Rey, Codicore, Ancinerola, &c., namense in. Verwoesteden t'eenemael 2500. Castilianen, en maeckten veel Buyt. De Spaensche vielen in Augustus oock uyt Cheles by Badaios in Portugal; doch wierden geslagen/ en Cheles van de Portugeezen geplonderd. De Spaensche, om wraeck hier over te neemen, storteden sigh uyt in 't Vleck Campo Major by Elvas; doch vonden niet meer dan 30. Maeyers; welckese op 't barbaerste dood sloegen. Dit verbitterde de Portugeezen geweldigh. Haren Generael Don Francesco di Melo, die tot noch toe de Castiliaensche Boeren had verschoond/ sond nu een deel Ruyters in 't naeste Dorp by Badaios; welcke daer 50 Spaensche Voeder-halers dood schooten. By Villa di Figuiera geschiedde 70. Castilianen desgelijcks. In veele Schermutselen wierden de Spaensche swaerlijck geklopt. In September deeden de Portugeezen een nieuwen Inval in Gallicien; staeckten 25. Dorpen en 2. Steedjens in brand. 't Selve gebeurde in October aen 150. Dorpen/ en 48. soo Steedjens als Heeren Huysen deeses Gewests. Alleen deese schade wierd begroot op meer dan 2. Millioenen. In deselve Maend veroverden de Portugeezen veele Scheepen met Ammunitie; te Hamburgh ingekoght/ en na Spaenje gaende.

Der *Castilianen* in *Portugal* bekoomd haer qualijck.

Door schuld der *Spaensche* moeten de *Castiliaensche* Boeren aenhouden met brand, &c.

Winst der *Portugeezen* ter Zee.

Veroveren in weynig tijds drie Grens-steeden van *Castilianen.*

Don Fernando Telles de Meneses sond Don Sancho Manuel met 6. Portugeezsche Benden te voet en 200. Paerden voor de Stad Frixeneda (Frixenal), welcke hy/ alleen met verlies van 3. Mannen/ in-kreegh. Doch de Castilianen quamen van alle Plaetsen soo sterck aentrecken/ dat Don Emanuel Ontset van nooden had. Don Alonzo Hurtado di Mendoza, Gouverneur van Kouilhan, snelde sigh in aller yl hem te hulp/ met niet meer als 21. Ruyters. Sloegh daer mee een Castiliaensche Troup Voetknegthen; en maeckte Don Emanuel dus lught. Daer-en-boven vermeesterden de Portugeezen de voorname Stad Rodrigo in Oud-Castilien: soo dat de Kroon Spaenje drie Grens-steeden van Castilien verloor; welcke de Portugeezen versterckten.

Dappere daed.

Oneenigheyd tusschen de *Portugeezen* en *Hollanders*; waer uyt ontstaen; en handel der *West-Indische Hollandsche Compagnie* tegens de *Portugeezen*, niet opreght genoegh.

In hoedanigh een vriendschap de Portugeezen met de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden stonden/ is hier boven gehoord. Doch vermits die van de Hollandsche West-Indische Compagnie haer afnamen 't Eyland S. Thome, Loando de S. Paulo, Rio de Janero (Genero), onder voorwendingh/ datse deese Oorden beeter dan de Portugeezen souden konnen bewaren tegens Spaenje, soo ontstond tusschen deese beyde geen kleyne oneenigheyd. De Portugeezen klaeghden hier over aen de Staten Generael: en 't oordeel van der selver Gecommitteerde over deese saeck kannen vinden by Aitzema, 2. Deel, fol. 835. Ondertusschen had de West-Indische Compagnie, met welcke de Portugeezsche Ambassadeur afsonderlijck had gehandeld/ gelijck hier boven gehoord is/ tot een Verbond van Vreede en Vriendschap/ hare Ratificatie van 't Tractaet opsetlijck een lange tijd ingehouden/ of uytgesteld/ om onderwijl de hare in Farnambucq (Pharanambuco) te verwittigen/ datse deese Veroveringen souden ter hand neemen. Doch dit Werck heeft geen voorspoed toegebraght. Daer-en-boven weygerden de Hollanders verdere hulp aen Portugal, voor dat de Scheepen/ de Portugeezen toegesonden/ souden betaeld sijn. Dit was haer onmogelijck; wijl 't geldgebreck onder haer soo groot was/ dat veele van haer Volck tot de Castilianen overliepen.

Geldgebreck in *Portugal*; en al de *Hollandsche* Scheepen daer gearresteert.

Goa in *Oost-Indien* werd *Portugeezsch*; *Malacca Hollandsch.*

Goa in Oost-Indien was noch in Spaensche handen. Beyde/ de Portugeezen en de Hollanders, hadden'er 't oogh op. Ter Zee viel een Gevecht voor/ waer in de laetstgenoemde d'overhand behielden. Korts daer na wierd Johannes de IV in 't Aerts-bisdom Goa ten Koningh uytgeroepen. Waer op de Hollandsche met de Portugeezen in Oost-Indien tot een Verdragh traden: en ontrent deselve tijd de Moluckische Eylanden, nevens de Stad Malacca, innamen. Dit had sigh toegedragen Anno 1641. In October deeses jaers (1642.) quamen te Lisbona aen twee Scheepen van Genero Cape Verde, en 2. Petaches van Goa, met seer rijcke Ladingh. Hier tegens was Spaenje soo ongeluckigh/ dat sijne geheele Silvervloot te grond gingh; behalven noch andere rampen/ hier boven onder de Spaensche Geschiedenissen aengeweesen.

Portugal voorspoedigh: *Spaenje* ongeluckigh.

Invallen der *Portugeezen* in *Castilien*; en voordelen op de *Spaensche.*

In 't eynd van October deeden de Portugeezen al weer een Inval in Castilien, na Salamanca toe. Dit veroorsaeckte/ dat Spaenje een goed deel sijns Volcks van Lerida moest ontbieden na Madrit; en gaf Mons. de Haudercourt in Catalonien gelegenheyd/ om met sijne Françoisen in Catalonien noch grooter Veroveringen te doen; sigh meester te maecken van de voornaemste Passen rondom la Torre de Segre. Desgelijcks vielen de Portugeezen uyt Guardia in 't Gewest Fra los Montes: wierpen in Val de la Mula een Fort op/ voor d'oogen der Castilianen: stroopten van hier onder haren Generael Fernando Tellez de Meneses tot tusschen Coria en Placentia: sloegen 't Spaensch Voetvolck seer hard; en verlooren daer over maer een eenigh Man.

Hoe veel Millioenen *Spaenje* uyt *Portugal* had getrocken.

Te Water ontbrack de Portugeezen oock geen geluck. In 't begin deeses jaers was 't geldgebreck in Portugal seer groot geweest. Maer allenxen quamen hier Scheepen uyt d'Indiens aen/ bevraght met seer groote

Rijck-

PORTUGAL.

Rijckdommen. Geweldigh wierd de Spaensche Geldkas van Inkoomsten ontbloot; door 't verlies van Portugal. In 't nareeckenen bevondmen / dat Castilien in 60. jaren tijds uyt dit Koninghrijck had getrocken meer dan 400. Millioenen aen geld; behalven de groote meenighte van Scheepen / en 5000. Stucken Canon.

in 60. jaren tijds.

T'samensweeringh tegens Koningh Johannes ontdeckt. 1643.

In Martius des volgenden jaers wierd in Portugal ontdeckt een gevaerlijcke t'samensweeringh tegens Koningh Johannes. Vele voorname persoonen waren'er schuldigh aen: selfs sijne Maj. geheymste Secretarius Don Francesco de Lucena; een Man van 70. jaren. Te Lisbona ontfingense hare behoorlijcke straf. De Koningh had nu te Water 32. Oorloghs-scheepen; te Land 24000. Soldaten by een. Sijn Inkoomsten (die uyt Indien daer onder begreepen) bedroegen nu jaerlijcks by d'8. Millioenen Gouds. Een seer Volck-rycke Stad in China gaf sigh aen hem over. Die van Tanger in Africa hadden de Spaensche Gouverneur gevangen genoomen / en sigh Portugeezsch verklaerd. Ondertusschen hadden de Castilianen de Stad Badaios ontset; de Portugeezen van daer wegh gedreven; al der selver Bagagie verovert; waer over Koningh Johannes sijnen Generael Graef van Obedas, en Generael-Waghtmeester Don Juan di Vasconcellos deed gevangen setten. Evenwel wierd noch Valverda, een Stad / 5. mijlen van Badaios, door de Portugeezen ingenoomen.

Sijne Krijghsmaght, en Inkoomsten.

Castilianen ontsetten Badaios; verliesen Valverda.

't Wil haer nergens wel gelucken.

De Kardinael Spinola voerde in Gallicien 't bevel over 9000. te paerd en te voet / nevens Don Frederico, Marquis de Toloza, en Viconte Juan di Lima. Sy tasteden wel eenige Steeden aen; doch te vergeefs; wegens de dappere tegenweer der Portugeezen: die / onlanghs geleeden / Salvaterre hadden verovert. Al Spinolas bemoeyingen / om Portugal afbreuck te doen / waren te vergeefs; en tot schade der Spaensche. De Portugeezen in Estramadura bemeesterden eenige voorname Plaetsen / en quamen tot op 18. mijlen na by Sevilla. Voorts warense aen de sijde van Alcantara, 32. mijlen van Madrit, ingetrocken; na datse in de Provintie Estramadura aen gereed geld en Silverwerck hadden geplonderd de waerde van 700000. Kroonen; in Gallicien beroofd en verbrand ontrent 200. Dorpen en Vlecken. Bemeesterden hier oock 't Steedje Xeres; voorts Anchencel, Chelles, Villa nova di Fresno, &c. Van Badaios (voor welcke Plaets sy wel 4000. Mannen hadden laten sitten) begavense sigh na de Winter-Quartieren.

Nieuwen Inval der Portugeezen in Spaenje; geweldigen Buyt: verbrandingh van 200. Dorpen.

Beschrijvingh van de gelegenheyd der Stad Tanger, of Tanjar, oud-tijds Thurgi, of Tinga, in Africa.

Wy hebben hier boven geseght / dat Tanger sigh van Spaenje af / en onder Portugal had begeven. Dit is een voorname Stad / van de Portugeezen genoemd Tanjar; van de Barbaryers Tinga; gelegen aen 't hangen eens Berghs in Africa, in 't Noorderdeel ten Westen van 't Koninghrijck Fez. Heeft een groote Haven aen 't Westerdeel der Straet Gibraltar, niet verr' van d'Atlantische of Spaensche Zee. De Lught is'er seer gematighd en gesond. Tegens 't Noorden leght op een Hooghte een Kasteel met vier Bolwercken. De Mueren sijn ongemeen dick en hoogh. 't Kan niet anders als door honger bedwongen werden. Oud-tijds wierd dit Tanger genoemd Thurgi, of Tinga; van 't Arabisch woord Tingim; soo veel als Astrologie, of Voorseggingh uyt 't Gesternt; wegens de groote lust / welcke d'Inwooners tot deese Waen-konst hadden. Van dit Tinga werd 't eene Deel van Africa genoemd Africa Tingitana. Doe Keyser Claudius 't Geweest Africa onder sijn geweld had gebraght / bleef Tingi (nu Tanger) een lange tijd de Romeynen onderworpen. Naderhand wierd deese Stad van de Mooren weer verovert / en gesteld in handen des Califs van Babylonien.

PORTUGAL.

Oorsprong en beteeckenis des Naems.

Africa Tingitana.

Te vergeefs van Don Henrico en Fernando, Infanten van Portugal, belegerd geweest.

Don Henrico, en Don Fernando, Infanten van Portugal, hadden eens met 14000. Koppen deese Plaets belegerd: doch de Mooren quamen met meenighten ten Ontset aen: welcke de Belegeraers niet alleen afdreven / maer oock Don Fernando gevangen bequamen. Voor geen Rantsoen-geld wildense hem los laten; maer alleen tegens de Stad Ceuta, of Septa, door sijnen Vader Don Johan d'I., Koningh van Portugal, Anno 1415. ingenoomen. Maer Don Eduard, doemaels in den Throon sittende / aghtte / alhoewel met groote droefheyd / 't welvaren der Christenheyd en 't behouden van Ceuta, hooger als 't leven sijns Broeders Fernandi: die eyndlijck onder deese Barbaren stierf / na duysenderley uytgestane Martelingen. Deese sijne dood gingh de Portugeezen soodanigh ter herten / dat Don Alfonso, Koningh van Portugal, (Soon van Eduard), bygenoemd d'Africaner, Anno 1471. met 300. Scheepen en 30000. gewapende Mannen in Barbaryen viel: de Steeden Arzila (Argille), Alcasar (Alcacer), en meer andere; selfs oock Tanger, veroverde. Doe nu Koningh Philips van Spaenje 't Koninghrijck Portugal aen sigh trock / quam oock deese Stad / de voornaemste Vestingh des gantschen Lands / onder sijn geweld. Maer d'Inwooners ontrent 't jaer 1642. 't Castiliaensche Jock niet langer dragen willende / gaven Johan de IV., nu Koningh van Portugal, te kennen / datse sigh onder sijne Regeeringh wilden begeven. Hadden oock ten dien eynde alreeds een groot deel geld / nevens eenige duysend Sacken Koorn by een gebraght / om 't nodigh Guarnisoen daer mee t'onderhouden. Hier op sond Johannes in aller haest 5. Scheepen met Soldaten / Proviande, en Ammunitie uyt Lisbona na Tanger; en wierd dus meester van deese gewightige Fortres; tot groot nadeel van Spaenje. Anno 1662. gaf de Koningh van Portugal deselve over aen Koning Carel de II. van Engelland, ten Bruydschat met sijne Dochter d'Infante. Hoe hy Tanger verliet / sullen wy hier na hooren.

Eyndlijck van Don Alfonso d'Africaner, Koningh van Portugal, veroverd.

Hoe aen Spaenje; weer aen Portugal; en aen Engelland gekomen.

Door de tegenwoelingh van Spaenje had de Paus Hertogh Johannes van Bragança tot noch toe niet erkend voor Koningh van Portugal.

Koningh Johannes van de Paus 't ver-

geven der Bisdommen en Beneficien toegestaen. 1644.

tugal. Evenwel heeft hy met al de Kardinalen in een Vergaderingh Anno 1644. goed gebonden / dat hy van doe af al de Geestlyke Beneficien en Bisdommen in Portugal en Algarven (welcke tsederd de Krooningh van Johannes hadden opgestaen) sou mogen vergeven. Spaenje deed de twee Marquisen, Carlo en Francesco Pallavicini van Cremona, aentasten; beschuldighd / datse sigh door eenige duysend Dubbloenen hadden laten omkoopen / om Don Eduard di Bragança, Broeder van Koningh Johannes, te Milaen gevangen gehouden / uyt te helpen.

Spaenje doet eenige voorname Heeren gevangen neemen.

Marquis de Leganes; geweesene Gouverneur van Milaen, veroordeelde hy ter eeuwiger Gevanckenis. De Goederen des Hertoghs van Medina Sidonia, Johannis Swager / wierden verbeurd verklaerd.

Portugeezen van de Spaensche by Albuquerque geslagen.

In May waren de Portugeezen in de Provintie Estramadura gevallen. Hadden alreeds de Stad Montejo veroverd; en dapper geplonderd. Doch de Spaensche Generael Marquis de Terracuza en Baron de Molingen overvielen haer onverwaght. Sloegen 200. der hare te voet en 800. te paerd dood. Kreegen'er 700. gevangen: maer oock haddense selfs ruym 500. Koppen verlooren.

Maer terwijl de Spaensche te vroegh aen den Buyt vielen, wierdense van de Portugeezen t'eenemael verwoest.

Vermits nu de Spaensche al te vroegh aen 't plonderen vielen / hersamelden de Portugeezen weer / en storteden sigh onvoorsiens op haer: herwonnen al haer Geschut; deeden 'er Hagel op; en schooten soodanigh onder de Castilianen, dat over de 2000. der selve sneuvelden; meer als 1000. swaerlijck gewond waren: 344. te voet en 314. te paerd gevangen bleven; behalven de Generael de Fiaaque, d'Overste Fick; Don Francisco di Perrera; Don Diego de Menefez, en veel andere soo hooge als lager Officieren. Al d'overige moesten in de Rivier Guadiana. In dit Gevecht waren maer 700. Portugeezen om 't leven geraeckt; doch wel 2000. gewond geworden. Beica in Gallicien wierd van haer ingenoomen en geplonderd.

Verraed tegens Koningh Johannes ontdeckt, en gestraft.

Ter deeser tijd moesten door Beuls handen sterven eenige t'saemgeswoorne, ter vermoordingh van Koningh Johannes. Onder deselve was oock de Marquis de Montalvan, een sonderlingh begunstighde van syne Majesteyt.

Portugeezen veroveren Brazil, van de Hollanders. 1645.

Anno 1645. begon de Revolte der Portugeezen tegens de Hollanders in Brazil. Hier over wierd Mauritz-Stad verbrand: 't Recif belegerd: 't Pontal op de Caep S. Augustin veroverd: Capo S. Antonio verlaten / &c. In 't volgende jaer quamen 2. Portugalsche Ambassadeurs na 's Gravenhaegh, om haer bedrijf in Brazil te reghtvaerdigen: doch alsse vernamen / datse noch verwelkoomd noch gehoord souden werden / hieldense by Frankrijck om Tusschenspraeck aen.

Schaedlijcken Inval der Spaenjaerden in Portugal. 1646.

Anno 1646., in 't begin des jaers / deeden de Spaensche een gevaerlijcken Inval in Portugal. Veroverden de Kasteelen en Steden Serpa, Mora, Tapeza, Bragança, en Villa Vicosa; deselve meest uytplonderende.

Gevaerlijcken Oproer te Lisbona en Evora.

Hier op begon 't Volck te Lisbona en t'Ebura (Ebora, Evora) te roepen: Vryheyd! Vryheyd! leve Koningh Philips van Spaenje. Te gelijck braghtense om 't leven de Regent over d'Impositen, en desselven Dienaren. Dit dwongh Koningh Johannes, sigh te begeven op 't Kasteel Belin, een mijl van Lisbona; wijl hy sigh niet langer in deese Stad vertrouwde.

Moord-aenslagh tegens Johannes, en om Portugal weer aen Spaenje te brengen.

Oock wierd een Verraed tegens hem ontdeckt. Seventhien voorname Edele en ses Raedsheeren hadden sigh met Eede t'samen verbonden / den Koningh te vermoorden / en syn gantsche Geslaght uyt te royen. Op de volgende wijs wierd dit schelmstuck openbaer. Twee persoonen droegen Brieven uyt Castilien na Lisbona. D'eene ontnam den anderen / terwijl hy sliep / syn Packet: sneide sigh daer mee na Koningh Johannes: vaó / neerknielende / om genade / en leverde de gedaghte Brieven over. Soo hier uyt / als uyt syn breed verhael / vernam syne Maj. / dat in Lisbona 800. Bloeckverwanten sigh bevonden; behalven de geene / welcke noch anderweegen waren; en voorgenoomen hadden / ten dienst van Spaenje sigh meester van Lisbona te maken; van syn persoon / en van al de syne. Hier onder waren veele voorname Heeren; selfs oock eenige van syne Maj. Raden.

Verraderlijcken Moord-aenslagh eeniger Spaensche Grooten tegens 't leven van Koningh Philips. 1643.

Maer oock wierd onlanghs hier na een hooghwightigh Verraed ontdeckt in Spaenje; waer aen verscheydene Groote schuldigh stonden. 't Voorneemen was / Koningh Philips, als hy ter Jaght gingh / te vermoorden; d'eenige Spaensche Princes (aen den Keyserlijcken Prins ten Houwlijck beloofd) na den Koningh van Portugal te voeren / en door dit middel de Koninghrijcken Spaenje en Portugal weer onder een Hoofd te brengen. Catalonien en Napels sou men Franckrijck overlaten. Verscheydene andere Landschappen souden de Bloeckverwanten onder malkander deelen.

om dan Spaenje en Portugal onder een Hoofd te brengen: Catalonien en Napels aen de Fransche te geven, &c., ontdeckt.

Immers / dit was de beschuldigingh; en dus wierd Philips dien Aenslagh door een Spaensch Ritmeester ontdeckt. De voornaemste Aenleggers wierden genoemd Don Carlo de Padiglia, geweesene Lieutenant-Generael over de Cavallery in Catalonien; die de Moord met eygener hand sou verrighte hebben: Don Diego, Hertogh van Ixar: Don Pedro de Sylva, Soon des Graefs van Olivarez: Don Carlo de Noragna, Soon des Graefs van Linnares, nevens veel meer andere Spaensche en Portugeezsche Heeren. Op Saturdagh den 5. December N. S. wierden Don Carlo di Padiglia, en Don Pedro de Sylva te Madrit op 't Schavot gebraght / na datmen de Ridder-ordre haer had afgenoomen: daer haer de Gorgels met Messen wierden afgesneeden; stracks daer op de Hoofden aghter door de neck afgehouwen; sittende op Stoelen.

Hoedanigh gestraft, door een seldsame Onthoofdinghswijs.

De Lijcken bleven tot aen den avond op 't Straf-tooneel leggen; met de hoofden tusschen de voeten geset. 's Naghts wierdens' er afgehaeld / en met sleghte Ceremonien begraven op 't Kerckhof van S. Gines; daermen gewoon is de Misdadige onder te dompelen. Twee andere voorname persoonen vondmen in de Gevancknis dood. D'overige / schoon tot

ses

PORTUGAL.

ſes malen toe gepijnighd / ſonder yets te willen belijden / wierden ter eeuwiger Gevancknis gedoemd. Onder deeſe was oock Don Diego, Hertogh van Ixar: die noch daer-en-boven wierd veroordeeld tot de betalingh van eenige duyſend Ducaten. Na deeſe Executie vondmen op veelerley plaetſen des Koninghlijcken Pallays Paſquillen aengeſlagen; van deeſen Inhoud: Indien de Koningh geruſt wou leven en regeeren, ſoo moeſt hy noch meer andere Spaenſche Grooten 't leven doen verlieſen. Der ſelver Namen stonden opentlijck uytgedruckt.

Paſquillen op andere groote Heeren.

In de jaren 1647. 1648. 1649. 1650. ging d'Oorlogh tuſſchen Portugal en Spaenje al voort. Nu had d'een / dan d'andere Parthy voordeel; meeſt echter de Portugeezen op de Spaenjaerden. Onſe bepaeldheyd laet niet toe / alles te verhalen. Anno 1651. had Koningh Johannes van Portugal genoeghſame Maght / om dien van Spaenje te weerſtaen. Don Juan d'Acoſta, Koninghlijcken Portugeezſchen Generael, was met het hem toevertrouwde Heyr te veld gegaen. Al ſtracks dreven ſijne Troupen de hier en gintſch leggende Spaenſche wegh. Daer na namenſe Solano in / alles wat'er in was dood ſlaende; en de Stad door vyer verwoeſtende. Veel andere vernielingen wierden door de Portugeezen in Spaenje aengereght. Doch vermits Koningh Johannes vreeſde voor een Oorlogh met Engelland en Holland, ſoo liet hy door ſijnen Ambaſſadeur ſterck aenhouden by 't Franſche Hof / dat doch Frankrijck ſigh tot geenen Vreede met Spaenje ſou inlaten / als met inſluytingh van Portugal. Indien hy (Johannes) hier van verſeeckerd wierd / ſoo wou hy aen de Kroon Franckrijck, tot voortſettingh des Oorlogs / jaerlijcks een Millioen opbrengen / ſonder eenige tegenvergeldingh. Wat voor een eygentlijcke antwoord hy ontfingh / wierd niet openbaer; als alleen / datmen d'Ambaſſadeur deeſe vertrooſtingh gaf: Men ſou, by voorkomende gelegenheden, 't Interes ſijns Koninghs in aght neemen.

Portugal is nu Spaenje maghtigh genoegh. 1651.

Portugeezſche verwoeſtingen in Spaenje.

Koningh Johannes vreeſd voor Oorlogh met Engelland en Holland: en ſijn verſoeck aen 't Franſche Hof.

PORTUGAL.

Onderwijl hebben de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden aen de Hollandſche Ooſt-en Weſt-Indiſche Compagnie toegeſtaen / datſe de Portugeezen, over al waerſe konden / vyandlijck mogten aentaſten: welcke / onder aenleydingh des Portugeezſchen Gouverneurs in Ooſt-Indien, met 70. Schepen d'Arabiërs ontweldighden de ſeer rijcke Stad Maſcate; alles daer in ter neer hieuwen / en een ongelooflijck-grooten Buyt bequamen. (Maſcate is een Koopſtad in Aſia, in 't Ooſterdeel van Arabia Felix, of 't Geluckigh Arabien, met een goede Haven aen de Straet Baſora). Hadden oock Anno 1648. ingenoomen 't geheele Eyland Angola in Africa, met de Stad S. Thome. Dit was een ſware ſlagh voor de Hollandſche Weſt-Indiſche Compagnie; wijl hier veel Goud / Silver / Koper / en andere Berghſtoffen werden gevonden. Oock koomen van daer een groote meenighte Elephants-tanden. Te ſwaerder viel dit de gemelde Compagnie, wijl'er geen hoop van herwinningh was: de Stad Amſterdam, tegens alle vermoeden / weygerde / haer eenige byſtand te doen: ja oock den Oorlogh tegens Portugal niet begeerde te verkondigen; onaengeſien alle andere Hollandſche Steeden daer toe gewilligh waren.

Veroveren en plonderen de ſeer rijcke Stad Maſcate in Aſia, en Arabia Felix.

Oock geheel Angola en S. Thome in Africa: 't welck een ſware ſlagh was voor de Hollandſche Weſt-Indiſche Compagnie.

Amſterdam tegens alde Hollandſche Steeden.

't Jaer 1652. was voor de Spaenſche geluckiger tegens Portugal, als eenige der voorige. In Spaenje ſloegh de Generael Don Franceſco di Tuttavilla in Martius by Alcantara een ſtercke Portugeezſche Parthy; van welcke 150. dood; 364. gevangen bleven. Onder deeſe was een Bloedverwant des Koninghs

De Caſtilianen Anno 1652. tegens de Portugeezen geluckiger als in voorige jaren.

PORTUGAL.

ninghs van Marocco in Barbaryen. Op de sijde van Estramadura viel oock een harde Schermutsel voor tusschen de Castiliaensche en Portugeezsche; waer in deese verlooren ruym 550. Mannen. Op de Spaensche sijde was alleen gewond geworden Don Escobar. Oock leeden de Portugeezen een geweldige schade op d'Arabische Kust; wijl d'Arabiërs aght harer Scheepen / na de veroveringh van Mascate, verwoesteden. De gedaghte Spaensche Generael Tuttavilla voeghde haer noch meer andere verliesen toe. Buyten deese Schermutselen viel in dit jaer niet anders van gewight voor / als dat Duca di Medina Sidonia te Valladolid uyt sijne Gevanckenis los-brack; en in Portugal by sijnen Swager Koningh Johannes quam; voorneemens hem by te staen op de Grenßen van Gallicien.

De Portugeezen ongeluckigh.

Duca di Medina Sidonia ontkoomd sijne Gevanckenis.

Paus Innocentius de X. was genoegh geneegen geweest / om de Portugalsche Gesant te Romen als Ambassadeur t'ontfangen; doch de Spaensche Kardinalen vielen hem seer moeylijck / om hem hier van af te houden. Als oock eenige Portugeezen te Romen 't Wapen haers Koninghs boven hare Deuren wilden ophangen / deed Innocentius haer sulcks verbieden door de Kardinael d'Este, om de hevigheyd der Spaensche wat te gemoet te koomen. Welcke onder Innocentii Nasaet Paus Alexander de VII. niet minder woelden ten selven eynde. Ondertusschen deed Don Francesco de Sosa (Portugeezschen Ambassadeur te Romen) sijn best / om gunst te winnen / en toonde sigh seer mild tegens verscheydene Kardinalen; om daer door hare genegenheyd te trecken tot voordeel van sijnen Heer; en uytwerckingh eens Accoords met Spaenje. Vereerde oock / met sulck een insight / aen sommige Fransche Ministers, insonderheyd aen den Franschen Ambassadeur Monf. de Lyonne, eenige Doosjens vol Diamanten / een groote Schat waerdigh. Tusschen den Paus en hem wierden eenige Artijckelen afgehandeld; en deselve door een Pauslijcke Courier na Spaenje gesonden / om te sien / offe dien Koningh sou willen aenneemen. Deese waren: De Koningh van Portugal sou aen Spaenje jaerlijcks opbrengen 500000. Kroonen. Na 't afsterven van Bragança en desselven Manlijcke Linie, sou Portugal de Kroon Spaenje weer t'huys vallen. Doch deese voorslagh behaeghde de Spaensche Majesteyt niet.

Spaensche beletten, dat de Paus de Portugeezsche Gesant te Romen voor Ambassadeur erkend. 1654.

Mildheyd deeses Gesants aen de Roomsche Kardinalen. 1656.

Voorslagh van Accoord tusschen Portugal en Spaenje van de Spaensche Koningh verworpen.

Omtrent Anno 1655. wierd tusschen Frankrijck en Portugal een Verbond geslooten; waer by Koningh Johannes sigh verplightte / binnen twee jaren tijds aen Koningh Louis op te brengen 5. Millioenen, tot voortsettingh des Oorloghs tegens Spaenje in Catalonien: doch niet langh daer na moest hy deese Weereld verlaten. Eer wy voortgaen / moeten wy een wijde stap te rugg' doen / om te verhalen een aenmercklijcke saeck / te Romen voorgevallen Anno 1642.

Verbond tusschen Frankrijk en Portugal.

Hier was aengekoomen de Bisschop van Lamego, als Ambassadeur van Portugal. Stracks begaven sigh de Spaensche na Paus Urbanus; versoeckende / dat hy doch niet als Ambassadeur moght ontfangen of gehoord werden: maer verworpen als een Verrader van sijnen wettigen Koningh. De Fransche in tegendeel hielden sterck aen / dat men hem sou houden voor een Koninghlijcken Gesant. Dus wist Urbanus niet / wat hy doen sou. De Koningh van Spaenje liet hem weeten / indien hy de Bisschop van Lamego voor Ambassadeur erkende / soo wou hy terstond sijnen Gesant van Romen te rugg' roepen. Koningh Louis van Franckrijck dreyghde 't selve / soo hy de Portugalsche Bisschop niet voor Ambassadeur aennam. Eyndelijck seyde Urbanus tot den Spaenschen Legaet: Hy kon geenen anderen voor Koningh van Portugal houden / als die in 't besit was. Daer op wierd dien van Lamego voor Ambassadeur des Portugalschen Koninghs uytgeroepen: echter sonder nadeel van de Spaensche Prætensie tot deese Kroon.

Groote twist te Romen, veroorsaeckt door Spaenje, wegens de Gesant des Koninghs van Portugal aen den Paus: 1642.

echter van Urbanus d'VIII. voor Ambassadeur erkend.

Evenwel vond de Bisschop hier soo veel tegenstand en swarigheden / dat hy sijns levens niet verseeckerd was. Prins Galliacano meende hem met 200. Banditen uyt sijn Logis te lighten / en na Spaenje te doen voeren. Doch door de meenighte van Paerden / op sommige plaetsen te Romen besteld / ontstond een arghwaen; daer op naspooringh; en vervolgens ontdeckingh van deesen Aenslagh. Doe hy nu by Paus Urbanus, als Ambassadeur, Audientie had verkreegen / wierd de verbitteringh tegens hem noch grooter: derhalven dien van Lamego bevoolen wierd / om alle onheyl te voorkoomen / sigh / tot op sijn vertreck / binnens huys te houden: desgelijcks den Spaenschen Ambassadeur, dat hy van Lamego sou af-blijven. Verscheydene lagen leydden de Spaensche, om hem te vermoorden. Oock ontstonden geheele Factien te Romen; aen d'eene sijde van Castilianen; aen d'andere van Portugeezen en Cataloniërs; sulcker wijs / dat de Spaensche d'andere opentlijck op de Straten aenvielen.

Lagen, den Portugeezschen Gesant gelegt, om hem te vermoorden.

Factien te Romen, van Spaensche, Portugeezsche en Catalanische.

't Gebeurde den 20. Augustus, dat de Spaensche Ambassadeur Marquis de los Velez, en de Fransche nevens de Portugeezsche, malkander in hare Carossen te gemoet quamen. De Spaensche begeerden / dat d'andere voor hem souden wijcken: en van de sijne geschiedden d'eerste twee schooten op deselve. Deese bleven geen antwoord schuldigh. Seker François settede den Spaenschen Ambassadeur 't Pistool op de borst; doch 't weygerde los te gaen; en daer over verloor hy selfs 't leven. Ondertusschen sprongh de los Velez gantsch verschrickt uyt de Caros, met aghterlatingh van Mantel en Hoed: doch hy viel in de handen der Oppassers / die hem gevangen hielden / tot dat hy sigh bekend maeckte. Hier na gaven de Dienaers Vyer op malkander. Aen de Spaensche sijde bleven 6. voorname persoonen dood; onder welke oock was de Neef des Kardinaels Albernozzi. Aen de Fransche en Portugalsche kant waren'er maer drie gesneuveld; doch van beyde de Parthyen over de 30. doodlijck gewond.

Spaensche, Fransche, en Portugalsche Gesanten bejegenen malkander in hare Carossen.

Bloedigh Gevecht, van de Spaensche begonnen: waer in echter de selve te kort komen.

PORTUGAL.

wond. De Spaenſche hadden dit werck tegens de Portugeezſche opſetlijck voorgenomen; echter quamenſe te kort. Hoe de Vice-Roy van Napels ter deeſer oorſaeck een deel Volck na Capua ſond/ om op de Grenſen al de Paſſen na Romen waer te neemen:

Verſoeck des Portugalſchen Ambaſſadeurs aen den Paus, aengaende d'Inquiſitie.

Hoe hy allenxen een meerder Maght derwaerts afvaerdighde: Hoe Lamego met den Franſchen Ambaſſadeur uyt Romen vertrock / na dat de Spaenſche, als hem gehoond aghtende / ſigh alreeds van daer had wegh gemaeckt / &c. / ſou ons te langh vallen te verhalen. Lamego had met Paus Urbanus geſprooken van d'Inquiſitie in Portugal; verſoeckende uyt naem des Koninghs en der Portugeezen, dat men ontrent deſelve matigheyd ſou gebruycken / gelyck te Romen geſchiedde; ſonder de Joden en andere door levendige Verbrandingh aen kant te helpen.

Dood des Koninghs Johannis de IV. van Portugal; en ſijnen nagelatenen Schat. 1656.

Den 27. October O. S. (by andere den 8. November N. S.) Anno 1656. overleed Don Johan di Bragança, Koningh van Portugal, te Lisbona; oud ontrent 54. jaren. Onaengeſien ſijnen ſwaren tegens Spaenje gevoerden Oorlogh / &c. / was hy ſoo een goede Huyshouder geweeſt / dat hy noch wat had konnen overleggen. Want by ſijne dood liet hy aghter aen gereed geld 50., of met de Juweelen 80. Millioenen. 't Lijck wierd geſet in de Kerck van S. Vincent de Foro; naderhand vervoerd na Conimbria, en daer begraven. Op ſijn doodbed betuyghde hy ſijne vergenoegingh daer over / dat Paus Alexander de VII. hem had aengenoomen voor wettigh Koningh van Portugal.

Sijne Gemalin,

Sijne Gemalin was / gelijck wy alreeds geſeght hebben / Louyſa Guzman, Dochter van Johan Emanuel Perez, Hertogh van Medina Sidonia, en Suſter van dien Duca di Medina Sidonia, van wien wy dickmael gewagh hebben gemaeckt.

PORTUGAL.

en Kinderen by de ſelve.

By deeſe had hy gewonnen Theodoſius de III., gebooren Anno 1634., geſtorven Anno 1653. Johanna, ter weereld gekoomen Anno 1636. Catharina, Anno 1638.; daer na geworden Echtgenoot van Carel de II., Koningh van Engelland. Alphonſus Henricus, Anno 1643. Petrus, Anno 1648.

Geeſtige reden des jonger Soons Alphonſi tot den oudſten Theodoſius.

De gedaghte Alphonſus, noch een Kind ſijnde / ſprack eens ſijnen oudſten Broeder Theodoſius dus aen: Indien onſen Vader quam t'overlijden, 'k wil niet dencken, dat gy my in den wegh ſoud willen ſijn, om de Kroon van Portugal op 't hoofd te krijgen; vermits gy niet kond ontkennen, alleenlijck te ſijn de Soon des Hertoghs van Bragança; maer ick ben de Soon van een gekroond Portugalſch Koningh. Doch de dood van Theodoſius voor die van ſijnen Vader Johannes doodde oock dit diſput.

Alphonſus by ſijns Vaders dood noch minderjarigh.

Vermits Alphonſus noch maer 15. jaren oud was / had Koningh Johannes in ſijn Teſtament ſijne Gemalin Louiſa verklaerd tot Regente; doch haer toegevoeghd den Biſchop van Olivenca, de Prins Advero, en noch twee andere / om 't Koninghrijck / geduerende Alphonſi minderjarigheyd / te helpen beſtieren.

Franſche Koningen, en Geſchiedeniſſen.

Louis de XIII. regeerd noch.

In Franckrijck regeerde noch Koningh LOUIS de XIII., tot in 't jaer 1643. De Geſchiedeniſſen en Oorlogen deeſes Koninghrijcks hebben wy in 't voorgaende III. Boeck gebraght tot op 't jaer 1638. Sullen nu in deſelve voortgaen tot op de dood van Keyſer Ferdinand de III., of tot 't jaer 1657. Belangende de Franſche Oorlogen tegens Spaenje onder deeſen Louis de XIII. en Louis de XIV. tot op de genoemde tijd in Catalonien en de Spaenſche Nederlanden, wy hebben deſelve hier boven onder de Spaenſche Geſchiedeniſſen gebraght. Die in Italien ſullen volgen onder d'Italiaenſche Gevallen.

FRANKRYCK.

Ons staet derhalven nu te handelen van de dingen / welcke sigh in Franckrijck selfs hebben toegedragen / of dit Koninghrijck afsonderlijck aengaen.

Frankrijk geraeckt met Paus *Urbanus* in groote twist: en waer over.

Te Romen hadmen / wegens misbedrijf / de Stalmeester des Franschen Ambassadeurs doen hangen. Soo euvel nam Koningh Louis dit op / dat hy daer over met Paus Urbanus d'VIII. in groote twist geraeckte: ja soo verbitterd wierd / dat hy synen Gesant van Romen te rugg' ontbood; de Pauslijcke Nuncius uyt Parijs deed vertrecken: de Geestlijckheyd syns Rijcks beval / voortaen geen Beneficien meer van de Paus / maer van hem (Louis) te versoecken. Oock wierd den gedaghten Nuncius schriftlijck bekend gemaeckt / I. dat hy sigh geene Geestlijcke of Kercklijcke saecken in dit Rijck meer sou aennemen. II. Geen Geestlijck persoon / wien 't oock sijn moght / sou den Paus meer mogen erkennen / of hem eenige Pensioenen geven. III. Men sou in Franckrijck een Nationael Concilium, of Synodus, aenstellen / en een Patriarch insetten; die de Geestlijcke voortaen regeeren / en over de Kercklijcke Strijdigheden oordelen sou. De Nuncius wou dit Schrift niet aenvaerden; derhalven wierp men 't in sijne Caros. Wijl nu deese saeck een seldsaem aensien kreegh / soo wierd / tot voorkoomingh van onheylen / Signor Mazarini, den Franschen Koningh seer aengenaem / van Romen na Parijs gesonden / om 't beste te doen / tot byleggingh deeses verschils.

Wil de Paus verwerpen, en een eygene *Patriarch* aenstellen. 1639.

Mazarin van de Paus in *Frankrijk* gesonden, om 't verschil by te leggen.

In 't selve jaer ontstond in Franckrijck een gevaerlijck spel; 't welck echter haest uytgespeeld was. Soo veele Legers t'onderhouden / had de Kroon Franckrijck niet weynigh gekost; dies de Gemeente swaerlijck wierd geschat. Maer oock hier over borst byna geheel Normandyen in Oproer uyt; soo datmen geweld moest gebruycken / om alles weer tot stilte te brengen. Eenen Noupieu had sigh in deese Provintie voortgedaen / en / onder den naem van Capitain, veele duysend Normandyers aen sigh getrocken / om te veghten voor de vryheyd des Vaderlands / en d'afschaffingh der Imposten. Oock hadden die te Lions de handen geslagen aen d'Insamelaers der nieuwe Accijnsen. Wijl nu 't Parlament van Rouan niet maghtigh genoegh was / om deesen oproer te dempen / soo sond Louis Monf. Gassion derwaerts met 8000. Soldaten. Doch de Normandyers, waer onder sigh veel' Edele bevonden / quamen hem soo sterck te gemoet / dat hy moest aerselen. Echter geraeckte dit Volck noch in Rouan; waer op eenige der Belhamels by 't hoofd wierden gevat. Dus quam deesen Tumult tot stilte.

Geweldigen Oproer in *Normandyen*, wegens de swaere Schattingen.

Moet door Wapengeweld gestild werden.

Kuym een jaer hier na gold het de Geestlijckheyd. De Koningh eyschte van haer 't negende deel harer Inkoomsten. Ongeerne quamense hier aen. Meest stack haer tegens de borst / dat dit sou gaen onder den naem van Contributie. Niet minder / dat hier door sou ontdeckt werden de geweldige veelheyd harer Inkoomsten. Wilden derhalven / wijl 't niet anders sijn kon / lieber voor dit jaer een Don Gratuit, of Vrywillige Gift opbrengen / van 6. Millioenen.

Contributie, van Koningh *Louis* geleght op de Geestlijckheyd 1641.

't Geen een voornaem Heer in Franckrijck ter deeser tijd na Holland overschreef / sullen wy hier invoegen / doch maer alleen met weynigh regelen / 't geen hy in eenige Bladeren voorsteld. In dit Koninghrijck bevonden sigh over de 60. Geestlijcke / insonderheyd Jesuiten; welcke allerweegen opentlijck Predickten tegens 't Vagevyer; de vereeringh der Beelden; aenroepingh der Heyligen; ongehouwden staet der Priesteren, en 't bidden voor de Doode. Den 12. Junius Anno 1641. deed de Jesuit Pater Guapharel (Gaffarel) een Predicatie in de Stad Grenoble; en weerleydde met veele redenen de Leere des Pausdoms in deese vijf Artijkelen. De Roomschgesinde meenden / dat hy een opgemaeckte Hugenot was; immers / een Afvallige van 't Roomsch-Catholijck Geloof. Wierd hier over voor den Bisschop der Stad geroepen; en hy sou in groot gevaer gestaen hebben / indien hy sijn' authentique Maghtbrieven niet had konnen vertoonen. Want dit geschiedde onder d'authoriteit van Kardinael de Richellieu; en de gedaghte 60. waren hier toe uytgesonden. Echter wierd Gaffarel 't Prediken binnen Grenoble en 't gantsche Bisdom verbooden. Wat 't insight van Richellieu geweest moght sijn / sullen wy by een andere gelegenheyd ondersoecken.

Geestlijke en *Jesuiten* gesonden door *Frankrijk*, onder d'*authoriteit* van *Richellieu*,

welcke opentlijck predickten tegens vijf *Artijkelen* der Leere van de *Roomsche* Kerck. 1641.

Tusschen Koningh Louis en veele groote Heeren in Franckrijck ontstond een gevaerlijcke verwarringh. Drie Heremiten seyden / datse van Duc de Vendosme waren omgekoght / om Kardinael de Richellieu aen kant te helpen. Hier over vlood Vendosme met de Præsident van Bourdeaux in Februarius na Engelland. Op Comte de Soissons wierd desgelijcks een arghwaen geworpen / of hy oock wel met de Heremiten moght ingewickeld / of op een andere wijs tegens den Koningh sijn. Duc de Bouillon vertrouwde men al mee niet veel: derhalven wierd die van Sedan den handel op Franckrijck verbooden. Soissons begaf sigh derwaerts. Bouillon nam hem in protectie. In Februarius begon Louis de Stad Sedan te Blocqueeren. De Hertogh van Guise voeghde sigh by de Misnoeghde, en quam oock te Sedan. De redenen deeser misnoeghdheyd braghtmen niet opentlijck aen den dagh: echter was 't te doen om d'afschaffingh des Kardinaels de Richellieu; die / gelijck men mompelde / met Tovery omgingh; en door sijne raedslagen de Kroon Franckrijck deed beswijcken onder d'Oorloghs-lasten: den Vreede verhinderde / &c. In April wierd openbaer / dat Duc de Bouillon te Luyck Volck deed werven. De Spaensche hadden hem al voor lang geerne op hare sijde gesien; nu begon hy sigh t'haerwaerts te neygen. Even hierom was Generael-Major Becq met 2600. Mannen in aentoght uyt Luxemburgerland, om binnen Sedan te koomen. Koningh Louis stelde dien van Chastillon, om met 12000. te voet en eenige

Groote verwarringh, misnoegen, wantrouwen tusschen Koningh *Louis*, en veele voorname Heeren in *Frankrijk*;

ter oorsaek van de Kardinael *Richellieu*.

Eenige *Misnoegde* spannen met *Spanje* aen.

FRANKRYCK.

eenige Paerden tegens de Malcontenten, Bouillon, Guiſe, en Soiſſons, te trecken. Milleraye en Comte de Guiche ſouden yeder een ander Heyr voeren. Syne Maj. was voorneemens / in eygener perſoon een vierde te commandeeren.

Eerſte Slagh tuſſchen beyde de Partyen.

De Mareſchal de Chaſtillon lagh met ſijn volck om Sedan. Doch verneemende / dat de Miſnoeghde een ſtercke Bystand toequam onder Generael-Major Becq, en Lamboy; en hy ſigh te ſwack bevond / ſoo verwoeſtte hy rondom Sedan de Landen. Legerde ſigh tuſſchen de Maes en de Cher; daer hy ſigh beſchanſte. Den 6. Julius wierd hy onverwaght van Lamboy en 't Volck der Miſnoegde aengegreepen; oock ſoodanigh geſlagen / dat hy alles moeſt verlaten; ter nauwer nood ſigh ſelven door de vlught kon redden. 't Verlies aen de ſyde der Malcontenten was ſeer geringh / behalven dat Comte de Soiſſons ſneuvelde. Maer 't Heyr van Chaſtillon was t'eenemael verwoeſt. Onder de voorname Hoofden waren dood gebleven Marquis de Praſlin, Veld-Mareſchal en Generael der Ruytery. De Veld-Mareſchal Comte de Salance; Marquis de Genſe; de Tintiville: Baron de Lina; de Courſelles, Generael-Lieutenant van d'Artillery, en veel meer andere voorname Heeren. 't Getal der Gevangene was ontrent 4000.; daer onder Marquis de Roquelaune; de Perſan; d'Uxelles; de Feuillade, &c. Al 't Voetvolck was op de Veghtplaets dood gebleven.

Geheele Neerlaegh der Koninghſche: groote Zeege der Malcontenten, met geringh verlies, behalven van Comte de Soiſſons;

ſeer ſchaedlijck voor haer.

De Malcontenten gaven nu opentlijk voor / datſe de Wapenen hadden aengenoomen eenkelijck voor den Koningh / en de Vaderlandſche Vryheyd. Doch ſyne Maj. had ſulck een Voorſtand liever willen miſſen. Liet t'Orleans, Blois, Parijs, &c. ſterck werven. De Miſnoeghde hadden niet weynigh aen Comte de Soiſſons verlooren. Duc de Bouillon en Guiſe hadden noch Credit noch Aghtbaerheyd genoegh / om dien begonnenen handel te volvoeren. Of ſchoon de Koninghſche Geſchut / Bagagie en 't Voetvolck hadden verlooren / ſoo was echter de Ruytery meeſt behouden; quam weer by een / en wierd tot 't Koninghlyck Heyr gevoeghd. Verder voortgangh te doen / wierd de Miſnoeghde afgeſneeden. Oock beval Koningh Louis, datmen tegens Duc de Guiſe, de Bouillon, en d'andere / Gerightlijck ſou procedeeren, als tegens perſoonen / ſchuldigh aen Crimen Læſæ Majeſtatis. Dit deed haer de moed ſincken. Bouillon leydde 't hoofd terſtond in den ſchoot; en daer op wierd een Verdragh getroffen. De Vorſtlijcke Souverainiteit over ſijne Landen / met al d'Inkoomſten / ſou hy behouden / tegens een nieuwen Eed van gehoorſaemheyd, doch de Guarniſoenen ſouden in des Konings Eed ſijn. Guiſe verdemoedighde ſigh desgelijcks; maer ſijn' Ampten wierden aen andere gegeven; ſijn perſoon gepardonneert; gelijck oock al d'andere / die ſigh in deeſe ſaeck hadden vergreepen.

De Koning werd weer maghtigh; derhalven de Miſnoeghde tot een Verdragh met hem treeden, t'harer ſchade.

Verbindnis van 's Konings Broeder Duc d'Orleans, de Bouillon, Cincq-Mars, &c. met den Spaenſchen tegens den Franſchen Koningh. 1642.

Maer in 't volgende jaer alweer een nieuwe en noch gevaerlijcker beroerte. Duc d'Orleans, 's Koninghs Broeder / Duc de Bouillon, de Heer van Cincq-Mars, of le Grand, Groot-Stalmeeſter des Koninghs / en de Heer de Fontrailles lieten ſigh alle ſeer mishagen d'Oorlogh tuſſchen Franckrijck en Spaenje. Traden derhalven met de Spaenſche Koningh in een Verbindnis / om Franckrijck in 't Hert te taſten; met Spaenſche Volck en Geld-hulp alles in te neemen. 't Was ſoo verr' gekoomen / dat alreeds 4. Lotharinghſche Regimenten voor handen waren / om / in naem van Duc de Bouillon, binnen Sedan te trecken; doch wierden door Harcourt en Guiche verhinderd. Don Franciſco di Melo was nu oock al in aentoght. Doch deeſen handel wierd ontdeckt; Duc de Bouillon, in Piemont ſijnde / by 't hoofd gevat; Henrick Desfiat de Cincq-Mars, of Monſ. le Grand; dien van Chavignac, &c., desgelijcks. Duc d'Orleans was de voornaemſte in deeſe Verbindnis; en dit nu de vijfde mael / dat hy ſigh tegens ſijnen Broeder Koningh Louis had vergreepen: derhalven wierd hy na Venetien verbannen: doch quam niet verder als te Nice, by de Grenſen van Provence; derwaerts Marquis de Villeroy hem convoyeerde, met 200. te paerd. Hy wou niet ontdecken / hoedanigh de T'ſamenſweeringh was aengeleght: derhalven men hem weer na Parijs wou voeren. Doch bad nu om Pardon. Schreef van uyt Nice aen ſijne Dochter Madamoiſelle de Bourbon, datſe van ſijnent wegen voor den Koningh een Voetval ſou doen; en gebruyckte / onder meer andere / oock deeſe (vertaelde) woorden: Neem aght op betaemlijcke Gebeerden; en voegh deſelve na den erbarmlijcken ſtaet, in welcken ick geraeckt ben. Ick hoop, dat uwe jongheyd, en uwe Vrouwlijke Sexe, 's Koninghs Gemoed ſal verweecken. Eyndlijck ontdeckte hy alles aen ſijne Maj.; en op deeſe bekentnis wierd 't Proces tegens d'andere begonnen. Orleans leverde over de Namen der Deelgenooten. Behalven de Hoofd-verbondene waren'er 300. Edele / welcke hare hulp hadden beloofd. Hy kreegh eenigh Pardon, en begaf ſigh na Blois: doch wierd onbequaem verklaerd / om eenigh Gouvernement, Bevel of Titel in 't Koninghrijck Franckrijck te beſitten / of ſijne Kinderen te regeeren; waer over de Voogdyſchap hem wierd onttrocken. Men benam hem 't Hertoghdom Orleans, 't Stadhouderſchap in Auvergne, en men liet hem niet meer dan 100000. Kroonen Inkoomſten. Hier op reed hy in groote ontroeringh te poſt uyt Blois wegh; ſonder te laten weeten waer heenen.

Deeſe t'ſamenſweeringh even ter reghter tijd ontdeckt; en de voornaemſte Deelgenooten by 't hoofd gevat.

Vonnis tegens Duc d'Orleans: hem alleen 't leven geſchoncken, maer berooft van ſijn Hertoghdom Orleans, &c.

Onder de Gevangene hebben wy hier boven oock Chavignac geteld; nevens d'andere / op vermoeden / aengevat. Hy was van de Gereformeerde Religie; en alleen hy wierd onſchuldigh bevonden: derhalven ook gantſch glimplijck weer los gelaten. De Heer Desfiat de Cincq-Mars, en Franciſcus Auguſtus du Thou (Soon van dien vermaerden Franſchen Geſchiedſchryver Jacobus Auguſtus Thuanus, Præſident in 't Parlament

Desfiat; of Cincq-Mars, en Franciſcus Auguſtus Thuanus onthoofd.

FRANKRYCK.

ment van Parijs) wierden den 12. September onthoofd. Du Thou stierf met een verwonderlijcke dappermoedigheyd. Toonde veel meer blijdschap als bekommeringh over 't verlaten deeses tijdlijcken levens. Syne redenen waren soo deftigh/ soo Christlijck, soo juyghend/ datse sonder d'uyterste Gemoeds-beweegingh doe niet aengehoort/ nu niet geleesen konnen werden. In een ander Werck hebben wy deselve voorgedragen. Noyt had hy eenigh deel in 't Verraed gehad. Geheel laet had Cincq-Mars de Conspiratie hem in 't vertrouwen ontdeckt/ na te vooren afgenoomene belofte van Geheymhoudingh. Hevigh had hy hem bestraft; ernstigh hier van afgemaend: doch begeerde sijnen grooten Vriend niet in nood te brengen/ door openbaringh van 't werck. Vertrouwde/ dat d'aenslagh sou smooren/ wijl sigh alreeds hinderpalen begonden te vertoonen. Want de t'saemgespannene hadden voor t'eenemael gewis gehouden/ dat Guebrian met de Weinmarsche sou geslagen sijn geworden/ gelijck Comte de Guiche was geschied. Dan woudense Sedan in Spaensche Maght overgegeven hebben: doch reght het tegendeel gebeurde. Dus moest du Thou sterven om 't swijgen. 't Sou niet beeter hebben gegaen met Duc de Bouillon als met Cincq-Mars; indien Frederick-Henrick, Prins van Oranje, de Landgravin van Hessen-Cassel, een Heer van Bollein, en andere Groote/ niet ernstigh voor hem hadden gebeeden. Om deeser wil wierd hy begenadighd; onder voorwaerde/ dat hy Sedan aen den Koningh sou overleveren: die echter hem voor 't daer in sijnde Magazijn betaelde 800000. Kroonen.

Thuanus had gantsch geen deel in 't Verraed; maer was alleen een al te trouwe Verswijger.

Duc de Bouillon noch verbeeden door Prins *Frederick Henrik* van *Oranje*, &c.

maer moest *Sedan* overleveren.

Eer noch 't Pardon aen Duc de Bouillon wierd gegeven/ sond Koningh Louis de Kardinael Mazarin binnen Sedan, om t'ondersoecken/ hoedanigh de Gemoederen der Hertogin/ der Officieren, Magistraet en Burgery geneegen waren: hoe d'overgevingh deeser Stad haer sou behagen. Mazarin vond haer alle soo getrouw aen den Koning/ soo gewilligh tot sijnen dienst (alleen met voorbehoudingh harer Religions-vryheyd, en vast-gestelde Politie-ordeningh)/ dat hy haer/ schoon Hugenooten, niet genoegh by sijne Maj. kon prijsen. Die oock gantsch nadrucklijck tot den gemelden Kardinael seyde: *Ils sont Plus fideles qui les Catholiques*; Dat is: Sy sijn veel getrouwer als de Catholijcke. Alleen de Hertogin was dit werck niet behaeghlijck.

Getrouwheyd der *Hugenooten* tegens den Koningh; van *Mazarin*, en van sijne Maj. selfs, seer hoogh geroemd.

Dus van leyde Koningh Louis in de beroemde Vestingh Sedan een Guarnisoen van 2000. Koppen/ soo Switsers en Hooghduytschers, als Françoisen. Dit alles geschiedde seer gerustlijck: en de Sedaneneis hadden liever Koningh Louis tot haren Heer/ als Madame de la Duchesse tot hare Vrouw. Hier op quam veranderingh in sommige Officien. De Mareschal de Schombergh wierd Groot-Stalmeester van Franckrijck, in plaets van Cincq-Mars. Visconte de Turenne, Broeder van Duc de Bouillon, Mareschal de France; en Monf. de Pont-Chasterau Colonel-Generael over de Switsers. Den Kardinael Mazarin (nu Hoofd van den Koninghlijcken geheymen Raed) wierd gegeven d'Abdy Corbie in Picardyen, jaerlijcks opbrengende 60000. Kroonen. Den Prins van Conde 't Gouvernement in Languedocq; en den Mareschal de la Milleraye dat van Bretaigne. Desgelijcks wierd korts daer na de Mareschal de Brezze Groot-Admirael van Franckrijck; Gouverneur van Brouage in Xaintonge; de jonge Marquis du Pont-Courlay van Havre de Grace, en Generael over de Galeyen.

Hy leght Guarnisoen in Sedan.

Maeckt veranderingh van persoonen in veel hooge *Officien*.

Onlanghs hier na/ den 14. May Anno 1643., 's namiddaghs ten 2. uyren (even deselve Maend/ dagh en uyr/ waer in sijnen Vader Koningh Henrick de IV., nu 33. jaren geleeden/ in sijne Caros door François Ravaillac wierd vermoord)/ overleed deese Louis de XIII. By sijne Lijckstaetsie wierden 4000. Menschen aen 30. Tafelen gespijsighd/ en 400. arme Lieden in 't swart gekleed. Van sijn leven en dood/ nevens eenige aenmercklijcke dingen daer ontrent/ hebben wy alreeds gehandeld in 't II. Boeck, onder de Geschiedenissen van Frankrijk. Sijnen Soon

Dood van *Louis* de XIII.; en aenmercklijckheyd ontrent deselve. 1643.

LOUIS de XIV., doemaels gaende in 't vijfde jaer sijns ouderdoms/ wierd stracks daer na gehuldighd en gekroond. De Koninginne Moeder Anna Maria Mauritia, tot Regente verklaerd/ geduerende haers Soons minderjarigheyd/ nam terstond de Regeeringh aen/ met den Raed/ haer van Louis de XIII., korts voor sijn overlijden/ toegevoeghd; als/ de Prins van Conde, Kardinael Mazarin, &c. D'Edicten, belangende de Religions-vryheyd der soo genoemde Hugenooten, heeftse bevestighd. Ongeerne quam men daer aen; doch men moest/ om gevaer te vermijden: te meer/ wijl Comte de Guebrian aen 't Hof liet weeten/ dat hy/ indien men de Gereformeerde niet onaengeboghten liet/ niet een eenigh Duytsch Soldaet in sijn Heyr sou konnen houden.

Louis de XIV., noch geen vijf jaren oud.

Sijne Moeder *Regente*.

Bevestigd de Vryheden der *Hugenooten*, schoon ongeerne.

Hoe deese Koningin Anna Maria Mauritia, oudste Dochter van Philips de III., Koningh van Spaenje, deesen haren Soon Louis ter weereld braght na een drie-en-twintigh-jarige onvrughtbaerheyd/ tot seldsame verwonderingh van veele/ is in 't gedaghte II. Boeck aengeweesen. Al terstond wierd Franckrijck gedreyghd van een groote verwarringh. De Gemalin van Charigni had op den 2. September deeses jaers een Banquet aengesteld ter eeren van de Koningin Regente; waer by oock de Kardinael Mazarin sou sijn. Ondertusschen was 't werck soodanigh besteld/ dat de gemelde Mazarin geduerende deese Collatie sou vermoord werden. Eenen sijner getrouwe Vrienden verwittighde hem van dien Aenslagh; derhalven hy t'huys bleef. Doe dit nu rughtbaer wierd/ deed Koningin Anna Duc de Beaufort in de Louvre gevangen neemen/ en na Bois de S. Vincent (Vincennes) voeren. Sijn Proces wierd 't Parlament aenbevoolen. Monf.

Hare 23. jarige onvrughtbaerheyd, eer deesen *Louis* quam.

Moordadigen Aenslagh tegens *Mazarin* ontdeckt.

Die hoe langer hoe grooter werd; en

FRANK-RYCK.

Monf. de Beauvais; de Hertogin de Chevreuse, Monf. Lezieux, Monf. Limoges, Madame de Senecey, en Duc d'Elbœuf, kreegen bevel / sigh wegh te maecken. Hier na wierd Mazarin hoe langer hoe grooter; en van de Koningin gemaeckt eerste Staets-Minister. Gingh noyt uyt als met een sterck Gevolgh. By veele was hy soo weynigh aengenaem / als te vooren Richellieu.

veele soo weynigh aengenaem is, als te vooren Richellieu.

Wijven-oproer te Parijs, over 't insetten eens Pastoors in S. Eustachii Kerck.

Aenmercklijck was den Wijben-oproer te Parijs, den 29. Junius, Anno 1645. De Koninghlijcke Cancellier wou in de Parochie-Kerck van S. Eustachius een nieuwe Pastoor stellen. De Gemeente begeerde hem niet / wijl hy een Bloedverwant des Cancelliers was; maer liever de Neef haers overleedenen Pastoors. Tusschen de 3. en 4000. Wijven quamen by een. Liepen met een groote onstuymigheyd na des Cancelliers Huys. Wierpen hier de Glasen uyt; en bedreven meer andere moedwilligheden. Van daer begavense sigh na de Kerck; waer in eenige onder deesen Tumult om 't leven geraeckten; onaengesien soo hier als voor 't Huys des Cancelliers sommige Compagnien Soldaten waren gesteld. Uyt de Kerck liepense na 't Pallays der Koningin; en bewoogen hare Maj. / om verder onheyl te verhoeden / sigh uyt een Venster te laten sien; en haer te beloven / datmen haer voldoeningh sou verschaffen. Daer op wierd de Neef des overleedenen Pastoors door de Koninglijcke Raed ingesteld / tegens wil des Cancelliers; maer met groote blijdschap des Volcks.

De Koningin moet hare begeerte haer toestaen. 1645.

Fransche Geestlijcheyd helpt de Roomsch-Catholijcke Engelsche en Yren met geld.

De Fransche Geestlijckheyd / al weer om geld aengesproocken / en te Parijs by een vergaderd / bood den Koningh 12. Millioenen aen. Beraedslaeghden oock / hoese de Roomsch-Catholijcke in Engelland en Yrland met een groote Som souden mogen ondersteunen / om de Protestanten t'onder te brengen / Koningh Carel d'I. te helpen. Te Rheims in Champagne en anderweegen trocken veele Burgers wegh / ter oorsaeck van d'ondraeghlijcke Schattingen.

Der Sorbonnisten Boeck tegens 's Paus Opperhoofdigheyd 1646.

De Sorbonnisten te Parijs lieten een Boeck uytgaen / waer in sy beweerden: 't Streed niet tegens de Roomsch-Catholijcke Religie, datmen in de Kerck meer dan een Hoofd had; gelijck voortijds onder d'Apostelen S. Petrus en S. Paulus waren geweest. Eenige Kardinalen te Romen wierden van Paus Innocentius de X. geordonneerd / dit Boeck t'ondersoecken en te weerleggen.

Duc de Bouillon weer versoend, en hoe.

Duc de Bouillon wierd versoend met den Koningh. Voor 't Hertoghdom Sedan sou hem te Leen werden gegeven 't Hertogdom Albret, en de Heerlijckheyd Chasteau Thierry in Champagne. Vermits tusschen de Vereenighde Nederlanden en de Kroon Spaenje sterck van Vreede wierd gehandeld / soo was Franckrijck in groote bekommeringh. Bood oock de Staten Generael deeser Provintien aen / indiense noch vier jaren in den Oorlog tegens Spaenje wilden voortvaren / datmen haer niet alleen een mercklijcke Som gelds tot de Veldtoghten / maer oock Duynkercken en d'andere Zee-Posten haer inruymen wou. Holland echter gingh in den Vreedehandel voort. In dit jaer trocken de François en met drie Legers te veld / onder Duc d'Orleans en Duc d'Anguien. Koningh Louis, Koningin Anna Maria, Hertogh van Orleans, Kardinael Mazarin, en andere hoge Hoofden / begaven sigh na Chantilly; voorts na Vlaenderen; op Perone en Amiens. Door de Stad settede sigh de Koningh te Paerd. 't Was in Franckrijck wat nieuws / en in de Historien onbekend / dat een Koningh van 8. jaren 't Harnasch had aengegespt / en te veld was gegaen. Van de Fransche verrightingen in deesen Toght is hier boven onder de Spaensche Geschiedenissen gesprooken.

Aenbiedingh van Frankrijk aen de Staten Generael, indiense noch 4. jaren tegens Spaenje wilden Oorlogen.

Koningh Louis, noch maer 8. jaren oud, treckt in 't Harnasch te veld.

Oproer te Parijs, wegens de sware Schattingen. 1648.

Met d'ingangh des jaers 1648. ontstond te Parijs, wegens nieuwe Schattingen / een geen geringe Oproer onder 't gemeene Volck; 't welck tot drie malen toe gantsch onstuymigh t'samen liep; sigh na 't Pallays van de Staets-Raed begaf / en furieuslijck begeerde / datmen de Financiers en Partisans by de kop sou vatten; wijl deese de geene waren / welcke de Koningh de meeste Inkoomsten onttrocken. Syne Maj. verscheen in 't Parlament, om tegens d'oproerige harde Edicten te laten uytgaen / en nieuwe Impositien aen te stellen. Doch als Monf. Talon hem voordroegh de nood en verdruckingh der Gemeente; desgelijcks hoe de Financiers en Partisans sigh verrijckten met 't sweet en bloed sijner arme Onderdanen; ten dien eynde verhalende / dat eenen der Partisans binnen een jaer tijds sijne Hoer 100000. Kroonen aen Juweelen om 't lijf had gehangen: eenen anderen / korts overleeden / sijnen Erfgenaem van de 't volck dus afgebilde Goederen had nagelaten meer dan 400000. Kroonen; soo sou dien jongen Vorst sigh daer over soodanigh hebben ontroerd / dat hy begon te weenen / en geen nieuwe lasten wou aenstellen. Hier door wierd 't Grauw / 't welck sigh alreeds had laten verluyden / indien men de Schattingen niet verlighte / datse doen wilden als die van Napels hadden gedaen / weer gestild. Anderweegen in Franckrijck ontstonden om deselve oorsaeck diergelijcke Tumulten onder Steedelingen en Boeren.

Grouwlijke uytsuygingen der Financiers en Partisans: met aenmercklijke staeltjens daer van.

Gevaerlijke twist tusschen de Gouverneur van Languedoc, Duc d'Espernon, &c., 't Parlament en Burgery te Bourdeaux.

In November verhief sigh te Bourdeaux in Guienne een gevaerlijcke twist tusschen den Koninghlijcken Gouverneur Monf. d'Espernon en 't Parlament, wijl de gemelde Stadhouder van Languedocq yets bevał / 't welck reghtdraeds liep tegens des Konings laetste Verklaringh. Ter dier oorsaeck vielen de Burgers op sijne Lijfwaght aen; waer door weersijds sommige gewond wierden / en de Gouverneur uyt 't Slot moest vlieden. Door allerley middelen wierd de saeck soo verr' gebraght / datmen alles buyten gevaer hield. Maer eyndlijck quam 't / buyten yeders verwaghtingh / tot slagen. Want als de Burgers (6000. gewapende sterck uyt de Stad getrocken onder haren Commandant Marquis de Chambrot) 't Kasteel Libourne, 7. mijlen van daer / te Wa-

FRANKRYCK.

De Bourdeauxsche Burgers voor 't Slot Libourne opgeslagen.

ter en te Land hadden belegerd/ en nu gantsch sorghloos lagen / op geen ontset denckende / sond Duc d'Espernon den 26. May ontrent 1000. Koninghsche derwaerts / alleenlijck om een voordeelige Post te vermeesteren/ en dan te waghten/ tot dat den overigen Hoop by haer sou gekoomen sijn. Maer deese / seer geringe tegenstand vindende / wijl 't meeste deel Burgers kinderen / ongeoeffende Soldaten waren / drongen wat voort; waer op dien geheelen Hoop de vlugt nam. Marquis de Chambrot had alreeds 't leven door een Pistool-kogel verlooren.

Koninghlijke ordre aen 't Parlament, van hare Vergaderingh niet meer in Bourdeaux te houden. 1649.

Echter quam 't / door onderhandelingh des Aerts-bisschops / weer tot een stilstand. Korts daer na kreegh 't Parlament van Bourdeaux Koninghlijck bevel / hare Sittingh van daer na een andere Plaets te verleggen / sonder oyt weer binnen Bourdeaux te vergaderen. Te gelijck kreegh Duc d'Espernon ordre / als Gouverneur in Languedocq, dit bevel uyt te voeren. Ten dien eynde quam hy met eenige 100. Eedele binnen deese Stad; en wierd van de Gesworne staetlijk ontfangen.

Nieuwen Oproer te Bourdeaux tusschen 't Parlament, de Burgers, en Duc d'Espernon.

Terwijl nu 't Parlament in de Groote kamer was versameld / vervoeghde d'Espernon hem derwaerts / en stelde sigh in sijnen Stoel. Dit verdroot 't Parlament hevigh. Doe hy begon te spreecken / viel een oud Parlaments-Heer hem in; seggende: Hy was een vyand van 't Parlament. Na eenige woorden-wisselingh greep d'Espernon na sijnen Deegen. Om gevreesd onheyl te voorkoomen / vraghtmen dien ouden Heer uyt de Kamer; die daer op 't Volck toeriep: Duc d'Espernon wil 't Parlament uyt Bourdeaux verplaetsen / en al d'Inwooners verdrucken.

't Kost hier 't bloed der sijne.

Terstond greep 't Grauw na de Wapenen. De Hertogh deesen Alarm vernemende / begaf sigh met sijn' Eedele op 't Kasteel la Trompette, na dat alreeds 50. derselve waren dood geslagen. Naderhand ontstond een andere Tumult, vermits d'Espernon had voorgenoomen / eenige Parlaments-Heeren, wijlse hem niet wilden toestaen 't geen hy t'haren nadeel begeerde / in Gevanckenis te doen werpen.

Hy begeeft sigh in 't Kasteel la Trompette, 't welck de Bourdeloisen veroveren, en sijnen geweldigen Schat vinden, daer begraven.

Doch de Burgers rotteden t'samen: hieuwen een deel Soldaten ter neer / en joegen d'andere / nevens den Hertogh / op de vlught. Voorts plonderdense 't Pallays. In verscheydene Schermutselen sloegen de Bourdeloisen Duc d'Espernon over de 2000. Mannen af. Veroverden sijne Scheepen op de Garonne, met hulp van 6. Engelsche Kielen; daer gekoomen / onder schijn van Wijn te willen laden. Den 8. October vermeesterdense 't Kasteel la Trompette; en vonden daer in onder d'aerde de Schat van Espernon, bedragende meer dan 800000. Francken aen gereed geld.

Koningh Louis, haer vry veel te gemoet komende, soo werd het Vrede.

Belegerden 't Espernonsche Slot Cadollac, een seer schoon Gebouw. Wierpen binnen Bourdeaux ses Huysen sijner Aenhangers ter neer / en vonden daer in / boven de heerlijke Tapyten, 30000. Kroonen aen geld. Monf. de Plessis Prassin kreegh van de Fransche Maj. bevel / om beyde de Parthyen, ten besten dat hy kon / te bevredigen. Ondertusschen vermeesterden die van Bourdeaux Bergerac, Bodsac, Langer, &c. Hier op deed Louis haer den Oorlogh aenkondigen; doch uyt vrees voor swaerder onheyl quam hy de Bourdeloisen vry veel te gemoet; en daer op wierd de Vreede geslooten.

Nieuwe twist tusschen Duc d'Espernon en Bourdeaux. 1650.

In 't volgende jaer ontstonden nieuwe Verschillen tusschen Duc d'Espernon en de Stad Bourdeaux. Hy had / onaengesien de verkondighde Vreede / drie dagen daer na de Lusthuysen der Parlaments-Heeren doen afbranden. 't Volck wierd hier over soo verbitterd / dat het de Wapenen weer aengreep; en sigh sterck verbond / deselve niet te sullen afleggen / voor dat deese schade / gewaerdeerd op 1200000. ponden / sou vergoed sijn. De Bourdeauxsche Gesanten wierd oock van 't Parlament te Parijs bevoolen / hier over ernstigh by den Koningh aen te houden.

Waer uyt ontstaen: en Bevel van Koning Louis aen d'Espernon.

Louis verklaerde / sulcks te sullen verschaffen: waer tegens sy sijne Maj. alle gehoorsaemheyd beloofden. Andermael sond deese Stad Gedeputeerde aen den Koningh / om te klagen over Duc d'Espernon; die / in plaets van de bedongene neerwerpingh der Vestingh Libourne, deselve noch meer versterckte. Sy verkreegen van sijne Maj. / dat hy aen d'Espernon een strengh bevel liet afgaen / tot sleghtingh van 't genoemde Kasteel.

Duel binnen Bourdeaux.

In Februarius deeses jaers droegh sigh binnen Bourdeaux een Duel toe tusschen de Graef van Rabot, Bloedverwant van d'Espernon, Uytdager / en de Marquis de Thrabon, Uytgedaeghde. Rabot bleef terstond dood. De Marquis kreeg een schoot / maer niet gevaerlijck.

Inwendige Onrust; welcke Frankrijk den ondergangh dreyghde.

Maer een andere binnenlandsche Onrust heeft de Grondvesten van Franckrijck doen daveren; soo dat dit Koninghrijck een gantschen ondergangh wierd gedreyghd. Wy sullen deese saeck met alle mogelijcke kortheyd afhandelen: echter 't voornaemste wat eygentlijck moeten voorstellen / om den Leeser een reght beseffen van alles te doen hebben.

Oneenigheyd tusschen 't Parlament te Parijs, en 't Koninghlijck Hof. 1648. 1649.

Alreeds was'er groote twist gereesen tusschen den Koningh / Koningin / en Mazarin met sijnen Aenhangh aen d'eene / 't Parlament van Parijs aen d'andere sijde; vermits deese Heeren weygerden te bekraghtigen eenige Edicten. 't Sou te langh vallen / hier van een genoeghsaem verhael te willen doen. Wijl oock d'Onrusten insonderheyd om Mazarins wil sijn ontstaen (die dickmael 't Parlament met groote scharpheyd en kleynaghtingh bejegende); immers Mazarin de voorwendingh daer van was / soo sullen wy ons voornamentlijck hier ontrent beesigh houden.

wegens den Kardinael Mazarin.

Wegens den Marquis d'Ancre was Anno 1617. een Edict gemaeckt / dat geenen Vreemdelingh in Franckrijck tot Staetsregeeringh sou mogen koomen. Dit wou 't Parlament onderhouden hebben; waer tegens Duc d'Orleans haer aenseyde: Sy (de Princen des Bloeds) wilden d'authoriteit des Koninghs handhaven, al sou gantsch Parijs

te

FRANKRYCK.

te grond gaen. De ſaecken, welcke de Staet des Koninghrijcks betroffen, behoorden tot haer; maer de byſondere aen 't Parlament. Hier over wierden deeſe Heeren niet weynig ontroerd; te meer / wijl Koningh Louis, de Koningin / Duc d'Anjou, en Kardinael Mazarin onverwaght Parijs verlieten / en na Ruel trocken; terwijl de Prins van Conde en Generael Erlach met 't Krijghsvolck alreeds by Rouan in Normandyen waren aengekoomen.

De Koningh, Koningin, Mazarin, &c., verlaten Parijs.

Echter hield 't Parlament hare Vergaderingen / en beraedſlaeghden over de ſtrijdige ſaecken van Staet en Finantie. Sonden oock den eerſten Præſident en een goed getal Raedsheeren na Ruel, om aen de Koningin te verſoecken / datſe den Koningh weer te Parijs ſou brengen: desgelijcks de Princen des Bloeds / datſe weer in 't Parlament ſouden verſchijnen. Doch de Koningin gaf tot antwoord: Sy was niet verplight, de meeningh van 't Parlament te volgen in dingen die 's Koninghs perſoon betroffen. Als 't haer behaegde, ſouſe hem te Parijs doen koomen. D'antwoord der Princen beſtond hier in: Sy wiſten wel, datſe hare Plaetſen in 't Parlament hadden. Wilden deſelve koomen beſlaen, wanneer 't haer ſou goed duncken, niet als 't Parlament ſulcks begeerde; 't welck in deeſe ſaeck buyten 't ſpoor trad. Haer' authoriteit ſtreckte ſigh ſoo verr' niet uyt, datſe ſigh mogten mengen in ſaecken van Staet. Eyndlijck echter wierden door Gecommitteerde de verſchillen bygeleght / en Koningh Louis begaf ſigh weer na Parijs; daer hy in October Anno 1648. met een geweldigh gejuygch des Volcks wierd ontfangen.

Harde antwoord der Koningin, en der Princen des Bloeds aen de Gedeputeerde des Parlaments.

De Koning koomd weer te Parijs. 1648.

Yeder meende / dat nu alles weer te reght was; maer wel haeſt openbaerde ſigh 't tegendeel. De tweedraght wierd daeghlijcks grooter: derhalven de Koningh / Koningin / Mazarin, Duc d'Orleans, Prins van Conde, en meer andere Groote op Drie-Koningen avond den 5. Januarius ſigh by nagt in alle ſtilheyd andermael uyt Parijs na S. Germain en Laye begaven. Toe dit de volgende morgen rughtbaer wierd / gingh 't binnen Parijs ſeldſaem toe. Alle Caroſſen, Paerden / en Menſchen / welcke maer yets in hadden / of droegen / wierden van 't Grauw geplonderd. 't Selve gebeurde een Wagen / met 300000. gl. aen geld. In deeſe verwarringh greepen de Burgers de Wapenen aen; beſetteden de Poorten en voornaemſte Plaetſen der Stad. D'ondraeghlijcke Schattingen hadden 't volck byna wanhopigh gemaeckt. Mazarin, een Vreemdelingh / wierd'er inſonderheyd de ſchuld van gegeven: daer-en-boven hem te laſt geleght / dat hy de Koningh heymlijck uyt Parijs had gevoerd: dat hy 't Parlament de voet op den neck ſoght te ſetten; al de Franſche Onderdanen tot Slaven te maecken / &c. Dit vond by veele geloof; waerom oock / als 't Parlament Werbingen begon aen te ſtellen / tot hare en Stads verſeeckerheyd / de toeloop ſoo groot was / datſe op eenen dagh 20000. Mannen bequamen: te meer / wijlſe verklaerden alles te geſchieden ten dienſt des Koninghs tegens de Lagen des Kardinaels Mazarini. Yeder Burger betaelde een Soldaet. Yeder Caros-Poort een Ruyter. Deeſe laſt was niet overmatigh. Niemand wierd uyt Parijs gelaten. Seecker aenſienlijck perſoon gaf de Portier ſes Piſtoletten / en geraeckte dus buyten: doch d'ontfanger van deeſe Gift moeſt 's anderen daegs hangen. De drie Staten van 't Gouvernement des Eylands van Franckrijck gaven een Propoſitie over aen 't Parlament van Parijs, waer van wy den korten Inhoud ſullen voordragen / op datmen ſie wat de Stof deſes Vyers is geweeſt.

Andermael wijcken de Koning, Koningin, Mazarin, &c. heymlijck uyt Parijs. 1649.

Waer op 't Grauw groote plonderingen in de Stad aenvanghd.

Mazarin beſchuldighd.

't Parlament werft volck, en heeft grooten toeloop.

Niemand uyt Parijs gelaten.

Onaengeſien na de dood van Koningh Louis de XIII. de Princen / Heeren en Beampte / in aenmerckingh der ongereghtigheden en onbillijckheden / haer en 't gantſche Koninghrijck bejegend door eenen / die ſigh een onbepaelde Maght by den Koningh aennam / onder de nieuwe Naem van Opperſte Staets-bewindhebber, opentlijck ſulcks hadden weerſprooken / en vaſt-geſteld / niet meer te ſullen lijden / dat een particulier perſoon den Koningh dus op de ſchouder ſou klimmen / om elck t'onderdrucken: ſoo was 't echter door te grooten toegevingh geſchied / dat een Vreemdelingh / genoemd Julius Mazarin, ſigh had geſet in 't alderhooghſte Beſtier: waer toe hy niet was geraeckt door Afkoomſt / of eenige den Staet betoonde dienſten / of door deughden / nadien hy was een gebooren Sicilaen, en alſoo een Onderdaen des Koninghs van Spanje; van een veraghtlijcke geboorte en aert; die veelerweegen voor Knegt had gediend. Van Romen, na dat hy ſigh daer had berught gemaeckt door d'afſchouwlijckſte dertelheden deeſes Gewests / en ſigh geweldig voortgedaen door ſijne greepen / &c. / was hy in Franckrijck gekoomen; en had door even ſulcke middelen ſigh ingedrongen in de Gemoederen der geene / welcke de Regeeringh voerden: die hem oock allenxen hadden verheven; om hem te gebruycken ten Spion, en tot dienſt harer eygene verwarde bedrijven. Met'er tyd kreegh hy een groote maght op 't gemoed der Koningin en haren Raed. Hield ſigh ſeer trots tegens al de Heeren des Koninghrijcks. Men kendde geen ander Geſagh / dan 't ſijne / tot groote hoon van 't geheele Koninghlijck Huys en gantſch Franckrijck. In ſes jaren tijds had hy meer quaed gedaen met verderven en roven / als de wreedſte vyanden hadden konnen doen / indienſe geweldadigh waren ingebroocken. De Vorſtlijcke Beampte der Kroon en des Parlaments, de beſte Dienaren der Koningin en Princen / had hy in ongenade gebraght / verbannen / vergiſtighd / ſonder oorſaeck. De Præſident Barillon door fenijn aen kant geholpen; dien hy ten miſdaed had toegereeckend / dat hy t'yverigh was in den dienſt des Koninghs en des Staets. Geen andere als booſe Lieden had hy ontrent ſigh / ſonder Eer en Geloof; Verraders / Geweldenaers / ſonder God. 't Ampt /

Propoſitie van de drie Staten des Gouvernements, genoemd l'Iſle de France, of 't Eyland van Frankrijk; met inſluyting der Burgeren van Parijs, aen 't Parlament overgelevered:

waer in de Kardinael Julius Mazarin

FRANKRYCK.

't Ampt / om den Koningh te regeeren / had hy sigh selven gegeven; om hem na sijnen wil op te voeden; van alles / wat tot een goed Bestier behoord / af te houden; altijd sijnen Tughtmeester te blyven. Blies sijne Maj. een onwil in tegens eerlijcke Lieden en de Parlamenten; oock tegens de getrouwe Steeden; op datse niet / met'er tijd toegangh krijgende / sijne Maj. moghten ontdecken d'ongeluckige staet / waer in hy 't Koninghrijck stelde. Al d'Opreghtigheyd / Trouw / en goede Zeeden / voor deesen aen 't Hof geweest / had hy in konstjens / rancken / en meyneedigheyd verdorven. Door sijn Voorbeeld had hy weer in swangh gebraght de Speelen met Dobbelsteenen / &c.; waer door de groote Huysen te grond gingen: door sijn' authoriteit bevestighd d'Ontught en gewelddadige Ontschaeckingen; waer van in sijnen tijd meer Exempelen waren gesien / als in honderd jaren aghterwaerts. Wel-verdiende had hy uyt haer' Ampten geschuypt / sonder reden daer van te geven; en deselve aen andere geschoncken / om haer van Niet tot Yet voor hem selven te maecken. Had de Justitie overweldighd / omgekeerd; verhinderd over de grouwlijckste Misdaden: d'Arresten der hooghste Gerights-hoven spotlijck vernietighd: al de Rent-kamers des Koninghs geplonderd: sijne Maj. tot gebreck; d'Onderdanen tot een ellendiger staet als de dood gebraght. Niet alleen had hy uytgeput de gereede Inkoomsten / belopende jaerlijcks tusschen de 50. en 60. Millioenen; maer daer-en-boven noch gelight die van drie jaren / welcke noch eerst verschijnen souden. Wonderlijcker wijs vermeerderde hy 't verbloeckte Geslaght der Partisans, meerendeel af koomende van Lacquayen en Stalknegten. Bedaght daeghlijcks nieuwe Schattingen; waer door d'arme François en 't Marg uyt 't Gebeent wierd gesoogen. Onaengesien hy yeder jaer veel meer dan 100. Millioenen had verquist / soo waren echter noch Soldaten noch Jaergelden betaeld: sulcker wijs / dat de Krijghsheyren des Koninghs in vijf jaren tijds maer 10 maenden Besoldingh hadden ontfangen. Dus hadmen door ellende / gebreck en armoede meer dan 18000. Mannen verlooren. Al 't gereede geld had hy of selfs ingeslockt / of gegeven aen sulcke / welcke hy groot wou maecken; onder voorwendingh / van deese Penningen uyt te schieten tot den Oorlogh in Italien: daer doch bekend was / datmen de Guarnisoenen van honger liet sterven; en 5. Millioenen Soudy deselve noch te betalen stonden. Om sijne listen en roveryen voort te setten / had hy belet de Vreede met Spaenje, doe Franckrijck deselve met groot voordeel kon bekoomen / &c.

boven maten leelijck afgeschilderd,

seer swaerlijck van een groote meenighte

seer snoode misdaden beschuldigd,

met allerley schelmstucken, roveryen, uytmargelingen, &c. belast wierd.

Hier na gingense voort / versoeckende aen de Parlaments-Raden / datse een Vreemdelingh / gebooren Onderdaen van Spaenje; dickmael van d'Italianen gebannen / niet langer souden gedoogen / volgens 't Besluyt van Anno 1618. Datse de Koningin souden vermanen d'onheylen / door Mazarin veroorsaeckt; desgelijcks den Koningh en de Princen; op dat hy gevangen gesteld / en wegens sijne misdaden / ten voorbeeld van andere / gestraft wierd. Indien sulcks niet spoedigh geschiedde / soo betuyghden de Standen / en andere getrouwe François en, welke sigh in goeden getale t'samen hielden / datse goed en bloed wilden opsetten / om dit quaed wegh te neemen; en sigh dienen van al de middelen / welcke Natuer en Plight haer leerden / en aen de hand gaven; tot verdeedigingh van haren Koningh / Vaderland / Vryheyd en Leven.

Versoeck der Standen aen 't *Parlament* tegens *Mazarin.*

FRANKRYCK.

Ondertusschen gingen de Werbingen van 't Parlament sterck voort. Duc d Elbœuf wierd gesteld ten Generael over haer Krijgsheyr; Duc de Bouillon ten Generael-Artillery-meester. Duc de Beaufort quam met ontrent 800. Eedele in de Stad. Op Maendagh den 1. 11. Januarius was 't Parlament weer vergaderd; en wijl de Prins van Conti, Broeder van Conde, sigh gantsch genegen toonde tot 't Parlament en de Burgery / soo wierd hy gesteld ten Generalissimus, soo over 't volck des Parlaments, als over de Burgerschap; onder voorwaerde / dat hy niet buyten de Stad moght gaen; maer de Beraedslagingen des Parlaments moest bywoonen. D'Elbœuf en Bouillon souden d'eene dagh om d'andere 't Commando voeren over de Soldaten voor de Stad. Hier tegens wierden over 't Koninghlijck Heyr tot Generaels gesteld de Prins van Conde, Comte de Harcourt, en beyde de Mareschals, de la Milleraye en de Grammont.

Generaels over 't Krijghsvolck des *Parlaments:*

en over 't Heyr des Koninghs.

Op de genoemde dagh belegerden de Burgers van Parijs 't Slot de Bastille; en kreegen 't den 3. 13. door Accoord in haer geweld. Den 8. 18. verklaerde 't Parlament Duc de Beaufort (door Mazarin verdreven) voor onschuldigh. Namen te gelijck hem aen voor Duc en Pair de France. Den 10. 20. wierden van 't Parijsche Parlament aen alle Parlamenten, Overheden en Steeden in geheel Franckrijck Brieven afgesonden / vertoonende d'oorsaecken / waerom sy / tot behouding der gemeene Vryheyd / de Wapenen in handen hadden genoomen: te gelyck van haer versoeckende hulp van Volck en Voorraed. In hare Vaendelen stonden deese woorden: REGEM NOSTRUM QUÆRIMUS. Wy soecken onsen Koningh. Ondertusschen had Duc de Longueville 't Parlament sijne betuyghingh van genegenheyd / en aenbiedingh van dienst niet minder gedaen als Conti en Duc d'Elbœuf. Eenige meenden / dat Koningin Anna Maria door een Staets-greep deese Princen aen 't Parlament had gesonden / om 't selve hare protectie aen te bieden / op dat andere Vorsten niet moghten koomen / om hare Troupen aen d'opgestane t'offereeren.

Duc de Beaufort door 't *Parlament* onschuldig verklaerd.

Spreuck in hare Vaendelen.

Vermoeden van een Staetsgreep der Koningin.

Den 6. 16. veroverden de Koninghsche stormenderhand Charenton; twee mijlen van Parijs; naderhand alles af brandende tot aen de Kerck der Roomsch-Catholijcke, en der Gereformeerde. Den 21. 31. gaf 't Parlament een Remonstrantie over aen den Koningh;

Koningsche veroveren en verbranden *Charenton.*

FRANKRYCK.

Remonstrantie des Parlaments aen den Koningh:

ningh; wijdlopigh vertoonende / hoe veel 'er gelegen was aen d'afschaffingh des Bewinds van Mazarin: te gelijck veele swaere Beschuldigingen tegens hem inbrengende; en sijne Maj. biddende / sigh te willen wagten voor sijne listige practijcken: betuygende voorts hare gewilligheyd tot gehoorsaemheyd / &c. Den 1.11. Februarius sond Louis een Herauld binnen Parijs. Door den selven deed hy 't Parlament, de Stad / en de haer aenhangende Princen opentlijck vermanen tot onderwerpingh / en een Voetval; soo sou haer pardon weervaren. Indien niet / soo sou haer d'ongenade aengekondighd / en sy gesamentlijck voor Rebellen verklaerd werden.

die een Herauld binnen Parijs send; met een harde aenkondigingh.

Onderhandelingh tusschen den Koningh en 't Parlament.

't Parlament sond tot verscheydene malen tot Gecommitteerde na S. Germain en Laye; doch vermits de voorgestelde Conditien niet aenneemlijck waren / soo keerdense t'elckens vrughtloos weer te rugg'. Eyndlijck evenwel wierd 't Vreede-Besluyt gemaeckt; en deese gevaerlijcke onrust gestild. Al wat geduerende de misverstanden was gepleegd / sou vergeven en vergeeten sijn; niemand daer over mogen gemoeyd werden. Alle Placcaten, Ordonnantien en Declaratien tegens 't Parlament of d'Onderdanen uytgegaen / waren vernietighd; de gedaghtnis daer van verdelghd. 't Krijghsvolck onder Conti soumen afdancken. Beydersijds gevangene los laten. Voor de jaren 1649. en 1650. sou Koningh Louis op sijn' Inkoomsten alleen mogen leenen 12. Millioenen ponden yeder jaer / wijl hy tegenwoordigh geld van doen had. Welcke Leeningh vrywillig sou moeten geschieden: niet aengewend werden tot betalingh der oude Schulden; maer tot onderhoud des Staets. De Stad Parijs sou na vermogen van de Beswaernissen werden verlight. Wegens dit Verdragh wierd hier het Te Deum Laudamus gesongen; 't Geschut los gebrand / en allerley vreughd-betooningh aengesteld.

Vreede-besluyt, en korten Inhoud van d'Artijkelen des Accoords.

Onrusten in Normandyen.

Ondertusschen was in Normandyen 't vyer desgelijcks opgegaen. Na dat Generael Harcourt een deel Ruyters had by een gebraght / trock hy van Pont de l'Arche na Ponteau de Mer; een Post voor uyt sendende aen de Magistraet, datse hem de Sleutelen souden komen brengen. Deese Post quam weer te rugg' / met vier Gedeputeerde; doch sonder de Sleutelen. Konden ook Harcourt niet verseeckeren / dat hy sou binnen gelaten werden. Die daer op deese Gecommitteerde by hem hield; dien geheelen naght voort-trock: 's morgens voor dagh in 't voorby marcheeren Quelleboeuf stormenderhand innam; alles uytplonderde; daer na in brand stack; en sigh voorts na Ponteau de Mer begaf. Eenen der gemelde Gedeputeerde sond hy voor uyt / om sijne Meedeburgers bekend te maecken / hoe hy te Quelleboeuf had gehandeld met de Rebellen tegens sijne Maj. Stracks quam d'Afgesondene met de Sleutelen weer te rugg': bad om genade; en versoght / Mareschal de Foleville ten Commandant te mogen hebben:

De Koninghscke verbranden Quellebœuf; bedwingen Ponteau de Mer.

Duc de Longueville treckt al de Koninglijcke Inkoomsten na sigh en belegerd Pont de l'Arche.

't welck Harcourt bewillighde; en dus door deese Stad weer na Pont de l'Arche gingh. Hier tegens heeft Duc de Longueville, na dat hy in Normandyen 6000. Mannen en een deel der Ridderschap aen sigh had gebraght / al de Koninghlijcke Inkoomsten aen sigh getrocken: te Rouan een groot deel Sout voor halve waerde verkoght / en sigh voor Pont de l'Arche geleght: welcke Plaets hy begon te beschieten. Derwaerts wierden 2000. Koninghsche te Paerd gesonden / ten Ontset.

Dreyging der Switsers, wegens wanbetalingh.

Wegens de Switsers stond 't Fransche Hof in geen geringe vrees; wijlse een Declaratie aen 't selve sonden / onderteeckend van al d'Oversten en Capitainen; waer by sy begeerden volle betalingh harer aghterstallen / of Paspoort; met dien aenhangh: Datse, by weygeringh, selfs haer afscheyd neemen, en sigh gesamentlijck buyten 't Koninghrijck in anderen dienst begeven souden. Ten hooghsten bemoeyden sigh de Koninghlijcke Ministers, de Switsers te bevreedigen / door d'aentellingh van eenigh geld. In Augustus quam Koningh Louis met sijn gantsche Hof-stoet weer te Parijs. Doemaels had hy / op weynige dagen na / d'ouderdom van 12. jaren bereyckt. Maer wel haest ontstonden nieuwe beroerten.

Louis koomd weer te Parijs.

Nieuwe beroerten in Franckrijck.

Den 14. Januarius Anno 1650. liet Duc d'Orleans door sijnen Secretarius den Opper-Præsident in 't Parlament van Parijs aenseggen / dat hy 't selve voor dat mael niet kon bywoonen / wegens onpasselijckheyd. De Prins van Conde, hier van bericht / reed terstond tot hem; biddende / hy wou doch voor deese reys noch in 't Parlament verschijnen; doch kreegh tot antwoord: Hy (Duc d'Orleans) had daer niets te doen; want de dingen / welcke men daer verhandelde / raeckten noch den Koningh / noch de Staet. 't Was maer een saeck / die hy (Conde) tot noch toe alleen had gekoesterd; derhalven moght hy die selfs uytvoeren. Dus wierd in 't Parlament niets verhandeld; maer de Versamelingh uytgesteld tot den volgenden dagh. Haest sullen wy wat anders hooren. 1650.

Seldsame, schielijcke veranderingh aen 't Hof te Parijs.

Den 18. wierd in 't Cabinet van de Koningin Raed gehouden onder de Koningh / de gedaghte Koningin; Princen van Conde en Conti; Duc de Longueville, en Kardinael Mazarin. Stracks beval de Koningin / de Poorten van 't Pallays te sluyten / en op Lijf-straf niemand binnen te laten. Waer op dan eenige van 't Volck des Princen van Conde geweldadigh wierden te rugg' gedreven. Doe de beraedslagingh ge-eyndighd was / trad eerst de Koningh; daer na de Koningin en Mazarin uyt. Conde, Conti en Longueville meenden desgelijcks te doen; maer wierden door eenige van 's Koninghs Guarde verhinderd: en Mons. Guitaut, Capitain van de Lijf-waght der Koningin / seyde tot Conde: Hy had Koninghlijck Bevel / hem gevangen te neemen. Seldsaem klonck dit den Prins in d'ooren. Vraeghde derhalven Guitaut, of hy hem bespottede; dan of hy hem niet kendde? Waer op deesen ant-

De Prins van Conde, Conti, en Duc de Longueville onverwaght gevangen genomen.

woordde: Hy wist seer wel / dat hy Monf. le Prince was; doch moest d'ordre des Koninghs gehoorsamen. Conde begeerde / met sijne Maj. te mogen spreecken; doch Guitaut seyde / hier toe geenen last te hebben. Stracks wierdense alle drie (Conde, Conti en Longueville) door den Hof van 't Pallays gevoerd; in 's Koninghs Caros geset; en door de Poort van Richelieu gebraght in 't Kasteel le Blois Vincennes.

Desgelijks de Heer *Perraut*, *Præsident* in de Rekenkamer, en *Intendant* van *Conde*.

Na deese verrightingh deed de Koningin Duc de Beaufort en Mareschal de l'Hospital, Gouverneur van Parijs, berigt hier van geven; met bevel / van door de Stad en al de Voorsteeden te rijden / om gevreesde opstand onder 't Volck te verhoeden. 't Geschiedde sonder eenige wanordre. Chevallier du Guet sond eenen sijner Lieutenants na den Heer Perraut, Præsident in de Reecken-kamer / en Intendant des Princen van Conde, om hem te seggen / dat de gemelde Prins hem begeerde te spreecken. Flucks gingh hy in sijne Caros sitten: doch op de Pont-neuf gekoomen / wierd hy door Guet gearresteert, en na sijn Huys gevoerd; daer hy moest blijven als in een Gevanckenis.

Veele voorname Heeren maecken sigh uyt *Parijs* wegh.

Soo haest dien handel door de gantsche Stad rughtbaer wierd / maeckten verscheydene voorname Heeren sigh in aller yl uyt Parijs wegh; als / Duc de Bouillon, Mareschal de Turenne, Marquis de la Moussaye, Marquis de Duras, de Princen van Marsillac, Rohan, Chabot, en meer andere harer parthy. In de Huysen der gemelde Vorsten wierden wegh gehaeld al der selver Schriften / Kleynodien / Silverwerck / gereed geld / &c.

Beschuldigingh des Koninghs en der Koningin tegens de gevangene Princen *Conde*, *Conti* en *Longueville*.

Koningh Louis en sijne Moeder lieten een Deductie uytgaen / vervattende de redenen / waerom Conde, Conti, en Longueville in Heghtenis waren genoomen. Eerst wierden verhaeld de weldaden / aen deese Princen / insonderheyd aen Conde, betoond. Daer na wierd hy beschuldighd / dat hy de Koninghlycke authoriteit had soecken te verminderen; sigh selven in de souverainiteit te dringen: al de hooge Rycks-ampten voor sijn persoon had begeerd: verscheydene vooneemens tegens Spaenje verhinderd: voorname Deelen der Kroon aen sigh gebraght: Inlandsche beroerten soght te verwecken / &c. Dat sijnen Broeder Conti en Duc de Longueville deel aen sijne bedrijven hadden. Dit alles geschiedde door bestel van Mazarin.

Koningh *Louis* met de Koningin, *Orleans* en *Mazarin* trecken uyt *Parijs* na *Normandyen*; daer de Koningh alles onder sijne gehoorsaemheyd brenght.

Met d'ingangh van Februarius vertrock de Koningh / Koningin / Duc d'Orleans, en de Kardinael Mazarin uyt Parijs; sigh met een deel Volck begevende na de Provintie Normandyen, om sigh hier meester te maecken van alle vaste Plaetsen. Koningh Louis braght door sijne persoonlijcke tegenwoordigheyd in aght dagen tijds hier meer te weegh / als of hy een groot Heyr derwaerts had gesonden. Als hy nu alle Vestingen deeses Landschaps tot gehoorsaemheyd had bedwongen; in plaets van de gevangene Duc de Longueville 't Gouvernement over Normandyen Comte de Harcourt aenbevoolen / begaf hy sigh weer na Parijs; daer hy den 22. Februarius aenquam; vooneemens / spoedigh na Champagne en Burgundien te gaen / om deese Provintien desgelijcks een toom in den mond te leggen.

Conde bekommerd voor vergif.

In 't Kasteel le Bois Vincennes wierden de drie gevangene Princen van malkander afgesonderd / yeder in een bysonder Vertreck. Conde, bekommerd voor vergiftigingh / deed sijne Spijsen in sijn eygene Kamer toerighten: en Monf. de la Baar, sijnen Bewaerder / moest al sijn eeten en drincken eerst proeven: anders wou hy niets daer van nuttigen.

Koningh *Louis* trekt na *Burgundien*.

Na dat Louis de hooge Officieren, welcke hem Damviliers, Jametz en Clermont in Auvergne hadden ingeruymd / met hooge Ampten en goudene Keetenen had begiftighd / nam hy den 5. Martius de Reys na Burgundien aen. 's Daeghs na sijn vertreck settede hy af de Rijcks-Cancellier Seguier; en in sijne plaets de Heer van Chasteauneuf; die nu tot in 't thiende jaer t'Amboise had gevangen geseeten. Den 16. quam hy te Dijon; en wierd hier met groote eer ontfangen. Door een Edelman liet hy die van Bellegarde aenseggen / datse sigh aen sijne Maj. souden overgeven. Haer antwoord was: Sy wilden niet, voor dat de Koningh selfs sou regeeren; en de gevangene Princen op vrye voeten waren gesteld. Daer op deed hy deese Plaets (oock Seure genoemd / in 't Oosterdeel des Hertoghdoms Burgundien, aen de Saone) belegeren met een Heyr van ontrent 14000. Koppen. Grooten ernst gebruyckte Mazarin, om dit Steedje te veroveren: stelde op alles ordre; vertrock doe na Dijon, en liet in 't Leger Duc de Vendosme, als Generael; Comte de Navailles, als Veld-Mareschal. De Belegerde / sterck 1600., droegen sigh dapper. Verwoesteden in een Uytval t'eenemael 't Picardisch Regiment Françoisen; waer door Comte de Paluau gedwongen wierd / met sijn Quartier over de Saone te wycken. Staecken over de Stads-muer een Witte (by andere Swarte) Vaen uyt / waer in drie Doodshoofden stonden / met dit omschrift: Tot verlossingh der gevangene Princen: Tot straf van Mazarin: Winnen of Sterven. Eyndlijck evenwel / siende datse des Koninghs groote Magt niet langh souden konnen weerstaen / wildense d'aengeboodene genade niet langer versmaden / maer gaven sigh den 21. Martius over. Indien d'Officiers, wegens 't Commando, onder malkander; de Soldaten met d'Officiers niet twistigh waren geweest / sy hadden 't noch over de 3. maenden konnen houden.

Set de Rijcks-*Cancellier* af.

Die van *Bellegarde* weygeren hem gehoorsaemheyd.

Werden belegerd; en dragen sigh dapper.

Steecken een feldtaers Vaendel over de Stadsmuer uyt.

Geven sig eyndlijck over; en waerom.

't Koninghsch Heyr gaet na *Champagne*.

Na de veroveringh van Bellegarde trock een deel van 't Koninghlijck Heyr na Champagne, om 't oogh te houden op de handelingen van Mareschal de Turenne: wiens Troupen de Stad Rheims 1800c. ponden hadden afgedwongen. 't Persanisch Regiment, in plaets van haer den Pas te verhinderen / had sigh tot haer gevoeghd. De

Prins

FRANKRYCK.

Prins van Marsillac, nevens d'Adel in Poictou en Xaintonge, verklaerden sigh voor de gevangene Princen. Hier tegens gaf de Stad Bourges in Barry sigh over aen de Koninghsche; welcke in de Provintie Limosin ontrent 800. Boeren dood sloegen / wegens weygeringh van Contributien: doch daer tegens oock over de 100. der hare verlooren. De Fransche Guarnisoenen in Duytschland, als in Creutzenach, Altzey, Bingen, en Bacherach, traden oock aen de Turennische zijde. Alsse den Eed hadden gedaen / datse den Koningh van Franckrijck en de gevangene Princen getrouw souden blijven tegens Mazarin, wierd yeder Soldaet een Dubbloen vereerd.

Mareschal de Turenne voor de gevangene Princen: heeft grooten toeval.

Belangende 't Accoord tusschen Mareschal de Turenne en d'Aerts-hertogh van Oostenrijck, waer van gewagh is gemaeckt onder de Spaensche Geschiedenissen / wy vinden hier van dit berigt / dat 't selve was onderteeckend van de gemelde Turenne, Duc de Bouillon, de Tremouille, S. Simon, &c.: waer by sy sigh verbonden / met Spaenje den Oorlogh tegens Franckrijck te sullen voeren / tot dat de gevangene Princen weer ontslagen souden zijn. De Koningh van Spaenje sou aen Turenne tot nieuwe Werbingen daedlyk doen aentellen 400000. Kroonen. Noch 100000., om den Adel / die sigh tot hem had geslagen / te vergenoegen. Voorts ter Maend 18000. Francken, tot betalingh des Guarnisoens in Stenay; en 400. Karren met Krijghs-behoeften. Eyndlijck / geenen Vreede aengaen / voor dat de Hertogh van Lotharingen hersteld; Sedan aen Duc de Bouillon gerestitueert; de gevangene Princen Conde, Conti, en Longueville op vrye voeten gesteld souden zijn; en de Stad Stenay verseeckeringh wierd gedaen / datse sou blijven in de staet / in welckese sigh nu bevond. Stenay, anders Altenay, is een sterck Steedje met een vast Kasteel / in 't Noord-Westerdeel des Hertoghdoms Lotharingen, aen de Maes, by de Grensen van Luxemburgh en Champaigne; waer onder het tsederd Anno 1633. had behoord.

Turenne en andere *Fransche* Heeren treeden tot de *Spaensche* in de *Nederlanden*.

Artijkelen des *Accoords* met *Spaenje*;

en hoe langh dit Verbond sou dueren.

Wegens dit Verdragh met Spaenje sond Mareschal de Turenne een Brief aen de Koningin; aenwijsende d'oorsaecken / welcke hem hadden bewoogen / by Uytlandsche hulp te soecken. Hoogh nam hy der Princen gevanckenis op. Stelde voor / dat 't alreeds ontstane / en noch verder te verwaghten quaed niemand / als Mazarin, kon toegeschreven werden. Bad om verbeeteringh. Voeghde daer by: dat uyt de Heghtenis des Princen van Conde de Kroon Franckrijck een onvergoedlijke schade sou ontstaen. Dat dien Vorst voor Franckrijcks welstand dickmael zijn leven had gewaeghd; zijn bloed vergooten. Dat dien Prins vry stond / de Koningin den Vreede aen te beveelen; haer af te manen van sulcke Raedgevers / welcke d'Oorlogh niet alleen in Franckrijck, maer oock in geheel Europa soghten te koesteren. Maer hier uyt moest men geen gevolgh trecken / dat hy in heymlijck verstand met de vyanden stond. Bad derhalven hare Maj. / de Princen los te laten / en 't Vonnis aen 't Parlament te stellen. Hy (Turenne) was geen vyand van Franckrijck; noch van hare Majesteyten; maer alleen van de geene / welcke 's Koninghs minderjarigheyd t'haren voordeel misbruyckten. Tegens deese / niet tegens Franckrijck, had hy toevlught tot de Wapenen moeten neemen / en huip by vreemde soecken.

Brief des *Mareschals de Turenne* aen de Koningin; aenwijsende de redenen, waerom hy by *Spaenje* hulp had moeten soecken.

Van de bloedige verschillen tusschen Duc d'Espernon en de Stad Bourdeaux; en hoe de Koningh sigh tusschen beyden stelde / tot bylegging des twists / hebben wy hier voven berigt gegeven. Naderhand geraeckte deese Stad in een seer gevaerlijcke staet. Want vermitsse sigh verklaerde voor de gevangene Princen / wierdse van Koningh Louis met een Belegeringh gedreyghd. Die van Bourdeaux sonden Gedeputeerde aen zijne Maj.; met aenbiedingh van onderdanige gehoorsaemheyd / indien hy de Kardinael Mazarin uyt 't Land deed vertrecken; Duc d'Espernon uyt de Provintie Guienne riep / en haer eenen anderen ten Gouverneur gaf. Dit alles wierd haer afgeslagen. Ter dier oorsaeck beslootense / sigh tot den laetsten Man te willen verdeedigen. Maeckten oock alles tot tegenweer gereed. T'haren besten quam Marquis de Sauveboeuf met 10. Spaensche Schepen / bevraght met Geld en Ammunitie, in de Bourdeauxsche Rivier aen; met verseeckeringh / dat wel haest noch meer sou volgen. Hier op deed Louis zijn Leger by Getillac over de Garonne trecken / om deese Plaets aen te tasten. Mareschal de Milleraye en Kardinael Mazarin (die in persoon de Voorstad la Bastide besightighden) siende / dat hier niets te verrighten sou zijn / soo sloegh de gemelde Mareschal sigh neer voor de Voorstad S. Severin; wierp twee Bataryen op / en begon de Stad te beschieten / ter plaets daerse 't swackste was / na zijn oordeel. Doch Duc de Bouillon deed een uytval met een groote furie; waer in hy niet alleen 500. Koninghsche, nevens 3. voorname Officieren neer hieuw / maer oock Mareschal de Milleraye dwongh / in groote onordre te moeten afwijcken. Te gelijck vernagelde hy 14. Stucken Canon.

De Stad *Bourdeaux*, om datse sigh voor gevangene Princen tegens *Mazarin*, en haren *Gouverneur Duc d'Espernon* verklaerde, van 's Konings Heyr belegerd.

't Welck in een uytval groote schade lijd.

Ondertusschen begaf 't Hof sigh na Bourg, om te beraedslaen / op wat wijs men de Bourdeloisen (welcke yeder uyt de Spaensche Scheepen van S. Sebastiaen verwaghteden) best tot gehoorsaemheyd sou mogen dwingen; waer toe noch sleghte hoop was; wijlse / sonder de vryatingh der gevangene Princen / van geen Accoord wilden hooren spreecken; en beslooten hadden / alles daer by op te setten. Geduerigh voerense voort met de versterckingh harer Stad; uytvallen te doen; werbingen aen te stellen. Hare Maght bestond alreeds in 4000. te voet en 2000. te paerd; nevens 16. soo groote als kleyne Scheepen. Soo yverigh warense in 't maecken van Schansen / dat selfs Madame la Princesse de Conde, welcke sigh binnen deese Stad had gereddet / de hand

Dappermoedigheyd der *Bourdeloyers*.

Selfs Princessen en groote *Madamen* slaen de handen aen 't werck.

aen

aen 't werck ſloegh; en veel andere groote Mevrouwen haer Voorbeeld volghden.

Koningſche lijden al weer ſchade.

Den 12. September deed Comte de Palueau by naght vijf Beſtormingen aenvoeren op een halve Maen / maer wierd t elckens met groot verlies afgeſlagen. Vermits nu 't Hof bemerckte / dat die van Bourdeaux ſwaerlijck te bedwingen ſouden ſijn / ſoo beſloot de Koningin / haer Vreede te geven / onder wat voor Conditien 't oock ſijn moght. Dit werck had ſoo goeden voortgangh / dat 't Verdragh wierd geſlooten op deeſe Artijckelen: De Stad wierd een Generale Amneſtie beloofd. Duc d'Eſpernon ſou van ſijn Gouvernement afgeſet; niemand van ſijn Geſlaght weer daer in geſteld werden. De Princes van Conde moght ſigh met haren Zoon Duc d'Anguien na Nerac; Duc de Bouillon (wiens Gemalin en Dochter men te Parijs uyt hare Gevanckniſ ſou ontſlaen) in alle ſeeckerheyd na Touraine begeven. Aen Duc de Boüillon ſou men voor ſijn Regt aen Sedan betalen 1200000. ponden; en voorts voldoen al d'Artijckelen, hem van de voorige Koningh bewilligd. De Bourdeloiſen ſouden niet verplight ſijn / weer op te bouwen het van haer ter neer geworpene Koninghlijcke Kaſteel la Trompette. De gantſche Provintie Guienne ſou voor de tijd van ſes jaren vry ſijn van alle Koninghlijcke Laſten. Geduerende dien tijd ſou de Stad Bourdeaux genieten al de Gelden / welckeſe anders aen ſijne Maj. moeſt betalen; tot inhalingh harer geleedene ſchade. Van de gevangene Princen wierd voor ditmael niets beſlooten.

Derhalven wierd de Bourdeloiſen de Vrede aengebooden; welcke geſlooten wierd, op ſeer voordeelige Conditien voor haer.

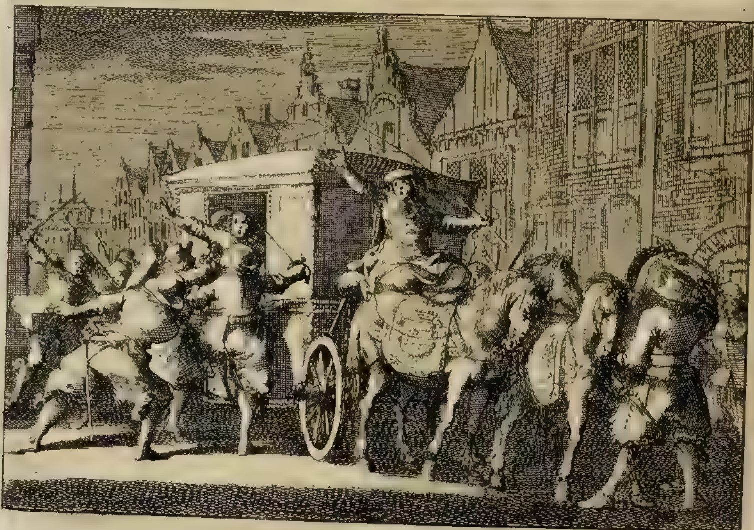
Hier op trock Koningh Louis binnen deeſe Stad; en wierd heerlijck ontfangen. Den 15. October begaf hy ſigh van Bourdeaux na Blois; en voorts na Fontainebleau; daer hy den 7. November aenquam: derwaerts Duc d'Orleans en andere Groote ſigh van uyt Parijs hadden begeven / om te beraedſlaen / wat te doen ſtond; wijl de Hertogin van Savoyen had laten weeten / dat een Spaenſch Heyr van 14000. Mannen in Piemont was gevallen; en derhalven een ſpoedige hulp verſoght; nevens d'inruyminghe van 't Kaſteel te Turin: anders ſouſe met Spaenje tot accoord moeten treeden. Op Dinghſdagh den 15. begaf Louis, met de Koninginne Moeder / Duc d'Orleans, Mazarin, &c., ſigh weer na Parijs. Even dien ſelven dagh wierden de drie gevangene Princen (Conde, Conti, en Duc de Longueville), op Koninghlijck bevel gevoerd na Havre de Grace in Normandyen. Sy ſchreven wel aen 't Parlament van Parijs, biddende om byſtand: doch de Koningin Regente verhinderde / dat de Raedsheeren hier over in onderhandelingh konden treeden: die oock in den hoogen Raed voorſloegh / datmen Marquis de Bouteville, en andere voorname perſoonen / korts gevangen bekoomen in 't Gevecht tegens den Mareſchal de Turenne, ſou doen ſtraffen als Rebellen. Doch Duc d'Orleans ſettede ſigh hier tegens; en wou / datmen haer ſou handelen als Krijghs-gevangene: anders ſouden die van d'andere Parthy even 't ſelve aen de by haer gevangene François en doen.

Koningh Louis koomd weer te Parijs: en doet de gevangene Princen, Conde, Conti, en Longueville, na Havre de Grace voeren.

Hardheyd der Koningin tegens eenige in een Gevegt gevangene Heeren.

In 't laetſte van December beſloot 't Parlament te Parijs, datmen de Koningin onderdanigh ſou vertoonen / hoe hooghnodigh de Vereenigingh van 't Koninghlijck Huys / en de verloſſingh der gevangene Princen was: oock door Gedeputeerde by Duc d'Orleans doen aenhouden / dat hy ſijne hooge authoriteit hier ontrent wou gebruycken. Doch gaf tot antwoord: Hy kon in dit verſoeck des Parlaments niet bewilligen / wijl de ſtaet des Koninghs ſulcks niet toeliet. Vermits

Verſoeck des Parlaments voor de gevangene Princen te vergeet: en antwoord van Duc d'Orleans.

FRANK-RYCK.

Mareſchal de Turenne en de Spaenſche vyanden de Wapenen in de hand hadden / ſoo moeſt men voor al 't Rijck in een geruſte ſtand ſoecken te brengen. Anders gunde hy de Princen hare vryheyd wel.

Grouwelmoord te Parijs, voorgenomen tegens Duc de Beaufort: doch aen hem gemiſt; maer ſijnen Stalmeeſter, in ſijne Caros ſittende, getroffen.

Ondertuſſchen had ſigh den 29. October te Parijs een grouwlijcke daed toegedragen. De Caros van Duc de Beaufort wierd 's naghts in de Straet S. Honoire aengevallen van 20. gewapende perſoonen. Sy meenden / dat'er de Hertogh in ſat; doch 't was ſijnen Stalmeeſter Monſ. de Monteſigliano; dienſe met een Dolck doorſtaecken / en terſtond ſigh wegh maeckten. Duc de Beaufort was doemaels by de Hertogin van Montbazon; van waer hy ſigh na middernaght met een ſterck Convoy en veele Toortſen na ſijn Pallays begaf. Na vlijtigh onderſoeck kreegh men twee der Daders gevangen. D'eene / ſcharp ondervraeghd / beleed / dat hy met eygener hand Monſ. de Monteſigliano, meenende / dat hy Duc de Beaufort was / in de Caros had om 't leven gebraght. Hy en ſijne Medgeſellen waren op d'opene ſtraet hier toe gehuerd van twee haer onbekende Cavalliers; en hadden yeder daer voor 500. ponden ontfangen. Den 14. November wierd hy / nevens twee ſijner Hulpgenooten / geradbraeckt / ter plaets daer de Moord geſchied was. Naderhand gold het meer andere harer Mackers.

Requeſt van Clara Clementia de Maillé Brezé aen 't Parlament te Parijs voor haren Man Conde:

In 't begin van December deed Clara Clementia de Maillé Brezé, Gemalin van Conde, een Requeſt inleveren aen 't Parlament van Parijs; waer in ſy voordroegh / dat haren Echtgenoot noyt yets miſdaen had / en echter gevangen gehouden wierd. Dat hare vyanden haer deſgelyckx in haer geweld ſogten te krygen: derhalven ſy hare verſeeckerdheyd binnen Bourdeaux had moeten ſoecken. Maer oock daer hadmen haer ten uyterſten vervolghd / tot dat hier d'onruſt geſtild was / en de Koningin haer had vergund / een voetval voor den Koningh te mogen doen / tot vryſtellingh haers Mans. Waer op ſy wel trooſtlijcke Beloften had ontfangen: doch vlack daer tegens aen moeſtſe nu vernemen / datmen hem (Conde), nevens ſijnen Broeder de Prins van Conti, en Duc de Longueville, had gevoerd na Havre de Grace, aen 't eynd des Koninghrijckx; een ſeer ongeſonde Plaets. Was derhalven gedwongen / aen de Wet des Koninghrijckx om hulp te roepen / en beſchermingh te ſoeken by de Juſtitie, &c.

van Maria d'Orleans voor haren Vader Duc de Longueville.

Een ander Requeſt wierd aen 't Parlament overgegeven door Maria d'Orleans, Dochter van Henry d'Orleans, Hertogh van Longueville, klagende over d'onreghtvaerdigheyd en wreedheyd / gepleeghd aen haren Vader.

Van Conde ſelfs.

Daer-en-boven ſchreef Conde aen 't ſelve Parlament, ſoo uyt ſijnen Naem / als uyt dien van Conti en Longueville, met beklagh over 't geweld / 't welckſe leeden / ſonder dat'er yemand was / die haer beſchuldighde.

Beſluyt des Parlaments, daer over genomen.

't Parlament, deeſe Requeſten geleeſen hebbende / beſloot met meerderheyd van Stemmen / datmen aen den Koningh en de Koningin ſou verſoecken de los-latingh der Princen; of immers / dat men haer ſou plaetſen in de Louvre, als een Vorſtlijcke Gevanckenis / en gereghtlijck tegens haer procedeeren.

FRANK-RYCK.

Harde beſchuldigingen tegens den Kardinael Mazarin.

Hier by wierd niet vergeten aen te wijſen / dat de Kardinael Mazarin, door ſijne booſe regeeringh / d'oorſaeck aller onheylen was. 't Had in de 4. laetſte jaren genoegh gebleecken. Hy ſtelde geduerigh nieuwe Schattingen aen: ſond d'inkomende gelden buyten 't Koninghrijck / en gaf de Soldaten niets; waer doorſe genoodſaeckt wierden te roven en te plonderen. In de Koninghlijcke Brieven wierd de gevangene Princen alleen te laſt geleght / datſe door onmatige eergierigheyd alle Gouvernementen aen ſigh en haren aenhangh ſoghten te trecken. Veel meer deed dit Mazarin. Hy viſchte al 't geld uyt Franckrijck. Had de voornaemſte Veſtingen in ſijn geweld. 't Rijck behoorde door een geboorne François beſtierd te werden. Want of ſulck eenen 't geld verquiſtte / ſoo bleef 't echter in 't Land: maer deeſen Vreemdelingh ſond alles na Italien, &c.

Mareſchal de Turenne geſlagen.

Ondertuſſchen wierd den Mareſchal de Turenne door Mareſchal de Pleſſis Praſlin geſlagen; waer over Koningh Louis het Te Deum Laudamus te Parijs deed ſingen.

Noch andere beſchuldigingen tegens Mazarin. 1651.

Wederom vielen de meeſte Stemmen in 't Parlament ſeer hard tegens Mazarin. Men ſtelde voor / dat Marquis d'Ancre, oock een Vreemdelingh / d'overleedene Princen des Bloeds deſgelijckx had doen gevangen ſetten. Dat de geheymſte Raden des Konings haer' Eer' hier in ſtelden; gelijck de Kardinael Richellieu, voorſaet van Mazarin, onlanghs geleeden had getoond aen Præſidenten en Aſſeſſoren; aen de Heeren de l'Hoſpital, Vitry, Barillon, Duc de Beaufort, en Mareſchal de la Motte.

Reght des Parlaments, om de feylen der Regeeringh den Koningh voor te dragen.

't Parlament moeſt de ſaeck in ernſt aengrijpen / en de Koninglijcke Hooghheyd in aght neemen; gelijck Henrick de IV. eens tot den Hertogh van Savoyen ſeyde: Hy had de vierhoeckige Kappen voor de Kroon te dancken. Van voor meer dan 200. jaren vondmen Voorbeelden / dat 't Parlament den Koningh had voorgedragen de feylen der Regeeringh; 't welck geen rebelly, maer getrouwheyd was. Men liet Catalonien moedwillens verlooren gaen; en de vyanden in Franckrijck breecken. Mazarin hield koſtlijcker Tafel / als Koningh Louis ſelfs. Veel wou hy van de Princen ſeggen / als offe d'eene Veſtingh voor / d'andere na koghten; en ondertuſſchen ruckte hy alles na ſigh / ſonder yets daer voor te geven. Havre de Grace behoorde de Vrouw van Eguillon, een geſwoorne vyandin der Princen: derhalven was 't ongehoord / deſelve te ſtellen in ſulck een vyandlijcke bewaringh / &c.

Deſſelfs verſoeck voor de Princen, ydel.

Sy lieten door eenige Gedeputeerde d'ontſlagingh der Gevangene aen den Koningh en Koningin verſoecken; doch kregen van de laetſtgenoemde een ſcharp verwijt: echter oock belofte / dat 't begeerde haeſt ſou volgen: doch 't wierd op de lange vanck geſchoven. Ondertuſſchen ontſtond verbitteringh tuſſchen Duc d'Orleans en Mazarin,

FRANKRYCK.

Verbitteringh tusschen Duc d'Orleans en Mazarin; waer uyt ontstaen.

wegens eenige smaedwoorden / door de Kardinael uytgeworpen. Ter dier oorsaeck sond d'Orleans den 2. Februarius bevel aen Mareschal de Villeroy, Zeegelbewaerder / en Du Tellier, Secretarius, om in sijnen naem de Koningin aen te seggen: Hy wou geenen voet meer setten in 't Pallays, noch verschijnen in den Raed, soo langh daer sijn sou de Kardinael Mazarin; een boosaerdigh Mensch; Opsnijder, Bedrieger, en Lasteraer, oock selfs van hem (sijne Kon. Hoogheyd): die niet anders deed, als by alle gelegenheden hem te bedriegen; voornamentlijck in den handel van de loslatingh der Princen.

Hevige Lasterwoorden van Mazarin tegens 't Parlament, en de Burgers van Parijs, voor den Koningh uytgeworpen.

Voor heenen had Duc d'Orleans in de Gevanckenis der Princen selfs bewilligt. Naderhand / insonderheyd doe hy met Mazarin in twist was geraeckt / kreegh hy andere gedaghten. Oock liet hy 's anderen daegs door den Coadjutor in 't Parlament voordragen: Dat Mazarin, voor drie dagen geleden / tot den Koningh had derven seggen: 't Parlament en de Burgers van Parijs waren enckele Cromwels en Fairfaxen, welcke sigh opmaeckten tegens den Koningh; en op sijn Engelsch van Franckrijck een Republicq soghten te maecken. Dat sijne Kon. Hoogheyd / wijl hy sulcke lasteringen niet kon noch wou verdragen / tot den Koningh had geseght: 't Was valsch. In 't Parlament van Parijs saten d'aldergetrouwste Dienaren sijner Maj. Hy wou voor yeder der Parlaments-Heeren instaen; gelijck oock voor de Burgers.

Harde antwoord van Duc d'Orleans: die dit 't Parlament doet weeten.

Dat hy daer-en-boven den Kardinael had doen hooren: Hy selfs was een boos Mensch, wijl hy den Koningh sulcke gedaghten en Vooroordeelen tegens sijn volck inboesemde. Elck liefde sijne Maj.; en haetede niemand anders, dan dien boosen geheymen Raed, die de geheele Staet verdierf.

't Welck, gelijck oock de Gemeente hier over seer grimmig werd.

't Parlament wierd hier over soo verbitterd / dat eenige meenden / men behoorde een Manifest van haer' onschuld te laten uytgaen. Andere / datmen Mazarin aengrijpen / en Gereghtlijck tegens hem procedeeren moest / om hem te doen verantwoorden / soo deese Laster-redenen / als sijne Regeeringhs-bedrijven. Noch andere / datmen de Koningh sou versoecken / hem af te schaffen. Doe nu deese saeck door de Stad rughtbaer wierd / hield yeder sigh van de Kardinael gehoond; en wenschte met hem afreeckeningh te mogen maecken / wegens sijne veelvoudige roveryen.

Bevel van Duc d'Orleans aen de Mareschallen der Kroon.

Ondertusschen deed Duc d'Orleans de Mareschallen der Kroon aenseggen / datse van niemand eenige bevelen / als van hem (Generael-Lieutenant der Kroon Franckrijck, en van sijne Maj. Heyren) / souden respecteeren. Desgelijcks d'Overste over de Koopluyden / datse de Hoofdlieden souden vermanen / buyten sijn' ordre geen Geweer aen te vatten. Soo haest men over al wist / dat Mazarin was geraeckt in den haet van Duc d'Orleans, verhoeghde sigh den gantschen Adel (behalven die aen den Kardinael afsonderlijck verpligt waren) na sijn Pallays / en bood hem haren dienst aen. Mazarin liet sigh twee of drie mael in 's Konings Kamer vinden.

FRANKRYCK.

Klagt van Mazarin over 't Parlament.

Klaeghde niet over Duc d'Orleans, maer over de Parlaments-Heeren; en seyde: Wat begeerense van my? Wat sal ick haer doen? Willense reeckeningh? 'k Ben gereed, om oock selfs mijn gantsche bestier te verantwoorden; wijl ick in gewightige saecken niets heb gedaen, als na ordre van 't Parlament. Ick heb de Princen niet gevangen doen neemen, maer de Koningh en Duc d'Orleans.

Bevel des Koninghs aen 't Parlament, niet gehoorsaemd.

De volgende dagh verscheen de Hertogh in 't Parlament. Korts daer na maeckte de Ceremonie-meester bekend / dat hy een bezeegelde Brief van de Koningh had. Men hield dit voor een treck van Mazarin, om de Vergaderingh te scheuren: derhalven hadmen bedencken den Brief aen te neemen; te meer / wijl Duc d'Orleans, als Generael-Lieutenant van de Kroon / niets daer van wist. Hier op begeerde Koningh Louis, datse souden scheyden / en door Gedeputeerden in grooten getale voor hem verschijnen / om sijne meeningh te hooren. Echter bleevense sitten; doch sonden 2. Præsidenten en 20. Raden aen sijne Majesteyt. D'Orleans liet sigh eenige Spijsen aendragen; wijl hy niet uyt de Vergaderingh wou gaen.

Gedeputeerde des Parlaments komen voor sijne Majesteyt.

De Koningh sat op de Galery. Nevens hem de Koningin. By hem stonden de Zeegelbewaerder Villeroy, Plessis, Guinegaut, &c. De Zeegelbewaerder verhaelde / waerom sijne Maj. haer had ontbooden; doch met sulck een saghte stem / datmen hem niet kon verstaen. Voorts gaf hy de meeningh der Koningin schriftlijck over. Guinegaut, Staets-Secretarius, las dit Memoriael soo qualijck en gehackeld / dat de Koningin hem dickmael moest voorthelpen; tot welcke d'Opper-Præsident seyde: 't Parlament verwonderde sigh ten hooghsten / dat d'ontslagingh der Princen / tegens hare belofte / soo langh wierd uytgesteld.

Gesprek der Koningin aen deselve.

D'antwoord was: Men had Mareschal de Grammont tot haer gesonden / om met haer te handelen / en verseeckeringh van haer te neemen. Voorts: Men had in 't Parlament enckele valschheyd door des Coadjutors boosheyd / voorgedragen. Hy had geloogen. Was boosaerdigh: een Muytmaecker. Blies Duc d'Orleans schaedlijcke dingen in / &c.

Soeckt Mazarin in 't gelijck: Duc d'Orleans in 't ongelijck te stellen.

Verhaelde de twist tusschen d'Orleans en de Kardinael. Gaf Mazarin na vermogen gelijck / en klaeghde over den Hertogh. Betuyghde / hare meeningh niet te sijn / de Koningh uyt Parijs te voeren: en swoer / indiense verr' van deese Stad was / datse / in deese staet van saecken / derwaerts sou snelleu / al souse daer over eenige Paerden den heck afrijden. Men moest in deesen handel saghtjens gaen; de Vergaderingen aghter laten. Grammont was op een goeden wegh: de Koningh nu tot sulcke jaren gekoomen / dat hy onderscheyd kon maecken / wie alles in verwarringh stelden: wie niet. Sou oock t'sijner tijd weeten te vergelden de geene / welcke hem toegeneegen waren.

Besluyt des Parlaments.

Met dit bescheyd quamen de Gedeputeerde weer in 't Parlament: 't welck een Besluyt nam/

FRANKRYCK.

nam/ de Koningin noch mael te doen aenspreken om de verlossingh der Princen / en d'afschaffingh van Mazarin: te meer/ wijl Duc d'Orleans seer hoogh had betuyghd / niet eer in den Raed te willen koomen. Vermits nu een van beyden moest wijcken/ soo was 't billijcker dat 's Koninghs Bloedverwant / en Generael-Lieutenant der Kroon Franckrijck, den Vreemdelingh uytstiet/ als dat Mazarin, die geen reght tot sijne Staten had/ den Hertogh sou buyten houden.

Duc d'Orleans wil niet meer aen 't Hof, of in den Raed verschijnen.

In de volgende Vergaderingh liet sigh vinden Comte de Brionne; versoeckende aen Duc d'Orleans, de Koningin niet te willen weygeren/ in den Raed te verschijnen. Hy gaf tot antwoord: In deese plaets kon hy geen bescheyd daer op geven. Doch in sijn Pallays gekoomen sijnde/ seyde hy: Hy gingh niet in den Raed aen 't Hof, wijl sijn persoon voor Mazarin niet verseeckerd was.

Haet des Volcks tegens Mazarin.

Onderwijl riep 't Volck allerweegen met meenighten: Geluck Koningh Louis: wegh met Mazarin.

Den gantschen Adel gaende.

De geheele Adel hield/ met toestemmingh van Duc d'Orleans, een Byeenkoomst; en begeerde/ dat Mazarin sou herroepen d'uytgegootene Laster-woorden van Cromwels en Fairfaxen, &c.

De Koningin versterckt de Wagt, om Mazarins wil.

De Koningin versterckte de Waght met 6. Compagnien, wijl Mazarin vreesde/ dat men hem gevangen moght neemen. Den 6. Februarius vond Duc d'Orleans sigh weer in 't Parlament, met veele Hertogen/ Pairs, Kroons-Mareschallen; oock de Coadjutor. D'Advocaet-Generael Talon verhaelde/ dat hy/ volgens last des Opper-Præsidents, de Koningin onderdanigh had gebeeden om de verlossingh der Princen/ en afschaffingh van Mazarin.

Haer' antwoord aen d'Advocaet-Generael des Parlaments.

Op 't eerste hadse geantwoord/ niet minder daer na te verlangen/ als 't Parlament, doch men moest sien op de Kroons-verseeckerdheyd. Op 't tweede: Sy wou Mazarin by haer houden/ soo langh sy bevond/ dat sijne Diensten den Koningh en de Kroon nut waren. 't Parlament had sigh niet te bemoeyen/ wat voor Dienaren en Raden sy wou gebruycken; wijl 't aen haer stond/ deselve te verkiesen na haer welgevallen.

Nieuw besluyt des Parlaments.

Onder de Vergaderingh rees een groot gemompel/ waerom d'Opper-Præsident niet selfs was gegaen; maer de hem opgeleydde last had laten verrighten door d'Advocaet-Generael. Hem wierd bevoolen/ selfs de Koningin aen te spreecken/ en aen te dringen/ insonderheyd I. op de verlossingh der Princen; II. afschaffingh van Mazarin; III., en de smaedwoorden van Cromwels en Fairfaxen.

Klaght van Duc d'Orleans.

Vermits oock Duc d'Orleans klaeghde/ dat hy alleen de bloote naem van Lieutenant-Generael der Kroon en Heyren droegh/ wijl eenige Mareschals sijn' ordres niet respecteerden; soo wierd een ernstigh bevel gegeven/ hem voor soodanigh t'erkennen/ en sonder sijn goedvinden in Krijghs-saecken niets voor te neemen.

Mazarin wil sigh aen kant maecken;

's Avonds liet Mazarin sijne grootste Vrienden weeten/ dat hy sigh van daer wou wegh-maken. Derhalven soudense 's nagts ten elf uyren sigh voor de Poort Richellieu laten vinden.

FRANKRYCK.

en neemd affscheyd van de Koningin.

Ter selver uyr nam hy affscheyd van de Koningin met weynige woorden; hier in bestaende: Yeder verbond sigh tegens hem tot sijn verderf; oock selfs Duc d'Orleans. Derhalven bad hy hare Maj. onderdanigh, hem verlof te geven, om sigh aen kant te mogen maecken: haer verseeckerende, dat hy, waer hy oock sijn moght, noyt sou vergeeten de weldaden, welcke hy in Franckrijck had genooten. De Koningin antwoordde noch korter: Sy wou altijd erkennen de Diensten, welke hy haer had beweesen.

Wijckt by nacht uyt Parijs na Normandyen.

Hier op trad hy uyt 't Pallays door de deur des Hofs/ in een grauw Kleed / met een grauwe Hoed/ en een Pluym daer op. Hem volghden niet meer dan drie persoonen tot aen de Poort Richellieu; daer de Paerden gereed stonden/ met welcke hy na S. Germain en Laye reed; van daer na Normandyen.

Verscheydene gedaghten, over sijne vlught.

Mazarins vertreck veroorsaeckte veelerley gedaghten. Men wist niet/ of deese vlught uyt vrees/ of uyt list was geschied: of hy waerlijck was geweecken/ dan of men wat anders hier mee voor had. Derhalven was de blijdschap niet sonder bekommeringh. 't Parlament deed de Koningin bedancken/ wegens d'affschaffingh des Kardinaels; en met eenen aenhouden om de los-latingh der Princen. Oock een Declaratie vervaerdigen/ dat geenen Vreemdelingh/ al ware hy schoon een Ingeschrevene/ of yemand/ in plight van een andere Vorst/ oyt in den Koninghlijcken Raed sou toegelaten werden.

Voordrag der Koningin

Ernstigh deed de Koningin Duc d'Orleans versoecken/ aen 't Hof en in den Raed te willen verschijnen: doch hy weygerde/ soo langh de Princen niet los-gelaten souden sijn; daer byvoegende: Hy sagh noch geen seeckerheyd voor sijn persoon, soo langh Mazarin soo na by Parijs was.

aen de Gedeputeerde des Parlaments.

Korts daer na seydese tot de Gedeputeerde des Parlaments: Sy wou bestel doen tot der Princen verlossingh; doch moest eerst spreecken met Duc d'Orleans van saecken/ welck men elck niet vertrouwen moght. Sy had hem doen ontbieden/ datse selfs in 't Pallays van Orleans, of in de Kamer der Koningin van Engelland wou koomen; indien hy daer met haer wou spreken. Had niet gedaght/ dat hy verder sou weygeren in den Raed te verschijnen/ nu Mazarin wegh was.

Soeckt op allerley wijs Duc d'Orleans aen 't Hof te krijgen.

Indien hy voortvoer/ in 't versuym van haer met goeden raed by te springen/ soo souse gedwongen sijn/ de voornaemste Hoofden der Kroon by een te roepen/ om sigh met haer te beraden/ wat in deese saeck te doen stond. Ter konse geen antwoord geven.

Antwoord van Orleans op hare Voordragh.

Als dit de volgende dagh in 't Parlament wierd gebraght/ liet Duc d'Orleans sigh aldus hooren: 't Was niet noodigh/ sijne meeningh in 't Koninghlijck Pallays t'openen/ wijl hy deselve dickmael genoegh had ontdeckt; namentlijck/ de Princes los te laten; de Kardinael buyten 't Koninghrijck te stooten. De Koningin spottede alleen met sijn' affschaffingh; wijl Mazarin sleghts uyt 't eene Huys in 't ander

was

FRANKRYCK.

was getreeden; en wel haeſt weer door een andere Poort in ſyn Pallays te Parijs ſou koomen. Hy ſpeelde noch geduerigh den Geheymen Raed: ſchreef Brieven; gaf aenſlagen aen de hand; en deelde/ na ſyn vertreck/ noch Officien uyt. Doemen de Princen gevangen nam/ wierden al hare Kinderen/ Gemalinnen/ Bloedverwanten/ Vrienden/ Huysgenooten/ &c./ wegh geweeſen. Indien Mazarin verſtooten was/ om noyt weer te koomen/ waerom dan hieldmen ſynen Neef Mazarin, nevens ſyne Nighten/ in 't Koninghlijck Pallays; welke men liet uyt en ingaen/ roepen en huylen voor des Koninghs ooren/ over de verdryvingh haers Ooms? Lightlijck konnen bemercken/ dat de Koningin hem maer had bevoolen/ wat uyt d'oogen te gaen; op dat hy dies t'eerder en gevaerlycker weer quam. Oock wasſe niet geſind de Princen los te laten/ &c.

Oordeeld, datſe maer ſpottede met de weghſendingh van *Mazarin*: dat hy wel haeſt weer te *Parijs* ſou ſijn, &c.

'tParlament besloot/ de Koningin Regente te doen vragen/ of de Kardinael voor altyd was afgeſchaft. Men gaf voor: Wijl Mazarin in Eed en Plight van de Paus was/ ſoo kon hy des Koninghs Geheyme Raed niet ſyn/ ſonder tegens den eenen of den anderen valſchheyd te plegen. De Koningin deed de hooge Hoofden haers Aenhanghs voor haer koomen; en ſond Duc d'Elbœuf aen Duc d'Orleans, dat hy ſyne plaets in den Raed ſou koomen beſlaen. D'Elbœuf betuyghde ſeer hoogh/ dat de Hertogh nergens voor te vreeſen had; en bood aen/ in 't Pallays Orleans ten Gijſelaer te willen blijven. Hier op brack Duc d'Orleans los: 't Betaemde hem niet te ſpreecken/ maer te ſwijgen. Hy ſou een ſchoone Borge ſyn/ nadien hy/ doe hy (Orleans) op de ſyde des Kardinaels ſtond/ de Parthy des Parlaments had gehouden: nu ſyne Kon. Hoogheyd ſigh tot 't Parlament had gevoeghd; hem goed Mazariniſch verklaerde; ſchoon daer by niet veel geld te verdienen ſou ſtaen. Uyt alles bleeck/ dat ſyn opſet was/ hem (Orleans) in alles tegens te gaen/ ſchoon hy hem een anderen danck was verſchuldighd. Vervolgens wendde hy ſigh na Duc de Vendoſme en Duc d'Eſpernon, ſeggende: Hy kon niet in 't Koninghlijck Pallays koomen/ ten ware hy de gevangene Princen mee braght. 's Avonds deed de Koningin hem antwoorden: Sy was gantſch geneegen tot de los-lating; doch eerſt moeſten eenige Artijkelen tuſſchen haer en hem (d'Orleans) werden afgedaen. Moeſt derhalven met hem ſpreecken. Mistrouwde hy haer ſonder reden/ ſoo wouſe de Zeegelbewaerder aen hem ſenden. Mazarin was vertrocken/ ſonder hoop van oyt weer te koomen. Sy kon niet eygentlijck weeten/ waer heenen hy ſigh ſou begeven; oock wiſt hy 't ſelfs noch niet; vermits hy niet na Romen kon trecken/ voor dat hy ſigh eerſt met den Paus had verſoend. Want om 't voordeel der Kroon Franckrijck was hy in desſelven vyandſchap gevallen/ &c. Even in deeſe naght begaven de Nighten van Mazarin ſigh na Peronne. De Neef had weynige dagen te vooren ſigh wegh gemaeckt.

Koningin ſend *Duc d'Elbœuf* aen *Duc d'Orleans*, om hem in 't Pallays te krijgen.

Steeckelige redenen van *d'Orleans* aen *d'Elbœuf*: als deeſen ſigh aenbood voor Borge.

Nieuwe aenhoudingh der Koningin *Regente*.

Haer voorgeven van *Mazarin*.

De volgende dagh (den 9. Auguſtus) verklaerde ſigh Duc d'Orleans in 't Parlament, dat hy noch dien ſelven namiddagh met den Zeegelbewaerder wou ſpreecken/ aengaende de verloſſingh der Princen. Te Parijs ontſtond een Oproer/ wegens de mompelingh/ dat de Koningin Regente den Koning heymlyck uyt de Stad wou voeren. Doch wijl 'er niets op volghde/ veellight om dat de ſaeck rughtbaer was geworden/ ſoo was oock dien Tumult haeſt geſtild: echter de vrees ſoo groot/ dat ſyne Maj. ſigh aen 't Volck moeſt vertoonen; 't welck geduerigh riep: Leve Koningh Louis; wegh met Mazarin.

Oproer te *Parijs*, wylmen meende, dat de Koningin den Koningh van daer wou voeren.

Eyndlijck maeckte d'Opper-Præſident aen 't Parlament bekend/ dat wegens de gevangene Princen alles vergeleecken was. De Koningin Regente en Duc d'Orleans ſouden beſlootene Brieven t'harer vryſtellingh affenden. Valliere en ſommige andere vertrocken na Havre de Grace, om deſelve over te leveren. Dit baerdde door geheel Parijs een ongelooflijck-groote blydſchap. Veele waren echter niet ſonder vrees/ dat Mazarin noch een haeck in de Muer ſou ſlaen; wijl hy niet verder als na Normandyen was geweecken. Die/ als hy onderweegen tydingh kreegh (lightlyck kanmen giſſen van wie) dat Valliere tot verloſſingh der Gebangene op reys was/ ſigh in aller haeſt na Havre de Grace ſnelde: 's morgens ten 9. uyren in 't Kaſteel by de Princen trad; de knie voor haer tot dight aen d'aerde boogh; en ſeyde: Hy quam, om haer de vryheyd te geven; nadien 't aen hem ſtond, haer op vrye voeten te ſtellen, of noch verder in Heghtenis te houden. Al de welſpreeckenheyd ſyner Tongh gebruyckte hy/ om de Princen wys te maken/ dat hy aen hare gevanckniſ geen ſchuld/ maer alleen daer in toegeſtemd had; hier toe gedrongen door Duc de Beaufort en de Coadjutor. Geen ander' antwoord gaf Conde, als: Hy wou 't voorleedene vergeeten. Indien hy vryheyd had, om uyt te gaen, ſoo ſoumen de Caros inſpannen.

De vergelijckingh tot verloſſingh der Princen getroffen; en eenige Heeren ten dien eynde na haer geſonden.

Mazarin voorkoomd haer; ſteld haer ſelfs in vryheyd; en ſijne woorden tot haer.

Den 15. Februarius quam met verſcheydene Poſten de Tydingh te Parijs, dat de Princen den 13. waren ontſlagen geworden. Even dien morgen bevond Duc d'Orleans ſigh voor d'eerſte mael/ na dat hy met Mazarin in twiſt was geraeckt/ weer in 't Pallays. Den 16. quamen Conde, Conti en Longueville binnen Parijs, onder een ſeer groot gejuygch des volcks. Duc d'Orleans reed haer tot buyten de Stad te gemoet/ en ontfingh haer met ſonderlingh-groote beleefdheyd. De Caroſſen, om haer in te halen/ waren ſoo veel in getal/ dat de wegh van de Voorſtad af tot aen S. Denys daer van vervuld was. Geen andere galm des volcks hoordemen/ als die van Geluck den Koningh Louis, wegh met Mazarin. De Prins van Conde gaf de Burger-waght aen de Poort van S. Denys 50. Piſtoletten, om op de geſondheyd des Koninghs te drincken; en reed reght toe na 't Pallays/ om hare Majeſteyten te begroeten/ en voor ſyne verloſſingh

De gevangene Princen komen te *Parijs*; en wat ſig daer ontrent toedroegh.

FRANKRYCK.

singh te dancken. Dit alles geschiedde in min dan 't vierde deel eener uyr.

Verschijnen in 't *Parlament.*

Den 27. verscheenen de Princen in 't Parlament (te vooren noch eens daer in geweest sijnde); en de Procureur Generael braght een Declaratie van de Koningh; waer van de korte Inhoud was: Wijl sijne Maj. was verpligt/ aght te neemen op de Hoogheyd/ hem van God toevertrouwd/ soo had hy sigh laten raden/ de Princen Conde, Conti en Duc de Longueville in Heghtenis te doen setten/ om boose voorneemens tegens de Kroon af te wenden. Ongeerne was hy tot dit besluyt gekoomen. Had derhalven/ nevens de sorge voor 't Koninghrijck/ oock meedogend tegens haer willen sijn: vlijtigh ondersoeck gedaen op d'eerste Smeeders van deesen raed; en bevonden/ dat sijne vrees ongegrond; van hare vyanden veroorsaeckt was/ om haer in quaed vermoeden te brengen. Alles overwoogen hebbende/ bleeck hem/ dat hare Heghtenis ten onreght was ter hand genoomen; dat hy sigh daer door had onttrocken de diensten deeser Princen; insonderheyd die van Conde, een dapper Held/ en goed Raedsman. Ter dier oorsaeck had hy/ gehoord hebbende de meeningh der Koningin Regente, van Duc d'Orleans, &c., voor eenige dagen beslooten/ de Princen weer op vrye voeten te stellen. Hier by verklarende/ dat de gedaghte sijne Neven niet alleen onschuldigh waren aen den argwaen/ met welcke men haer' eere had willen verduysteren; maer oock/ dat al haer doen en laten enckelijck had gedoeld op de bevestigingh der Koninghlijcke Hooghoyd/ en 't beste der Kroon. Vernietighde alles wat sigh had toegedragen van 't begin harer gevancknis af tot nu toe. Herstelde haer in Goederen/ Eere/ Ampten/ &c.

Declaratie des Koninghs, aengaende hare Gevancknis; en onschuldighverklaringh aen den tegens haer opgevatteden arghwaen; herstellingh, &c.

Steeckredenen in 't *Parlament* tegens *Mazarin.*

Ondertusschen vielen in 't Parlament verscheydene Redenen voor van de Kardinael Mazarin, weynigh t'sijnen voordeel. Barin, Heer van Galiossonniere, liet hooren: De Kardinael was wel geweecken; en den Afgod lagh ter neer; doch geensins was dit genoegh, indien oock d'Afgodendienst niet t'eenemael wierd afgeschaft, op dat'er in de Fransche Gemoederen niets van overbleef; en die hem te vooren hadden aengebeeden, hare dwalingh vergaten. De Præsident Charton seyde: Onder Mazarin haddense geleefd in d'ysere Eeuw. Hy wenschte, dat God doch niet wat argers over haer wou laten koomen, indien men de geheyme Raeds-plaetsen weer aen Kardinalen inruymde. Waer by Barin (by andere Baron) noch voeghde: Sy hebben een wijde keel, en verslinden alles. Veel diergelijcke Spreuckjens quamen hier op de baen. Korts daer na wierd Mazarin van 't Parlament gebannen uyt 't gantsche Koninghrijck. Indien hy sigh ergens in 't Gebied des Konings liet vinden/ soo soumen hem aengrijpen. Alle Gouverneurs, Officieren en Onderdanen wierd bevoolen/ haer best te doen/ tot uytvoeringh van dit Arrest. Al sijne Goederen/ en d'Inkoomsten sijner Prabenden wierden aengeslagen. D'Officiael van 't Aerts-Stight Parijs liet den 10. Martius een gelijckvormige Vermaningh en Waerschouwingh uytgaen; dreygende met Kercklijcke Straf/ oock selfs met den Ban/ de geene/ die 't Gemeene-best hier in wilden verhinderlijck sijn.

'*t Parlament* band hem uyt 't Koninghrijck.

D'*Officiael* van 't Aertsbisdom *Parijs* oock tegens hem.

D'onrusten noch niet gestild.

Al d'onrust was echter noch niet wegh genoomen. Verscheydene swarigheden ontstonden op nieuws tusschen 't Parlament, d'Adel/ en Geestlijckheyd. Duc d'Orleans droegh in 't Parlament voor/ dat dit spel wierd verweckt door Mazarin; om alles in verwarringh te werpen. Men moest derhalven geen Arrest tegens den Adel maecken/ wijl Mazarins Vrienden niet anders sogten dan dit. Dat Servient, Tellier, Lyonne, en Madame de Nouaille by de Koningin bleven; welcke/ als Creatueren des Kardinaels/ de Koningh en Koningin Regente in haer voorigh voorneemen stijfden. Dat aen 't Hof de vergevingh der Officien door Mazarin geschiedde; gelijck dan voor weynige dagen drie openstaende aensienlijcke Abdyen door hem vergeven waren. Soo datmen moght seggen: 't Ligchaem des Kardinaels was wel afweesigh, maer sijnen Geest tegenwoordigh, en regeerde alles.

Mazarin was wel met 't ligchaem afweesend; maer met sijnen Geest tegenwoordigh, en regeerde noch alles.

'*t* Parlament maeckte een Wet/ dat alle Kardinalen (als verbonden aen den Roomschen Stoel/ ten nadeel der Weereldlijcke Vorsten) van den Koninghlijcken Raed souden uytgeslooten sijn. Deese Wet wierd/ na veel tegenstand/ van Koningh Louis bevestighd. Duc d'Orleans wou al weer/ schoon van de Regente versoght/ in den Raed niet verschijnen/ wijlse Chavigny weer aen 't Hof had laten koomen/ sonder hem yets daer van te verwittigen. Oock ontnamse Valliere (Veilliere) 't Zeegel; en gaf 't den Opper-Præsident; onder voorwaerde/ dat hy sijne plaets in 't Parlament sou behouden. Dit sagh vry verr'; en verdroot Duc d'Orleans soodanigh/ dat hy noch dien eygenen naght raed hield met de Princen en den Coadjutor. Te Romen beraedslaeghde de Paus/ of 't Parlament te Parijs niet te veel had gedaen ontrent d'uytbanningh van Mazarin, sonder sijne bewilligingh. De Theologanten oordeelden neen; wyl hy niet als een Geestlijck/ maer Weereldlijck Regent was verstooten. Vermits nu Kardinael Mazarin niet langer in Franckrijck dorfde blijven/ soo begaf hy sigh na Keulen; daer hy/ op 't versoeck der Koningin/ van d'Aerts-bisschop in beschermingh wierd genoomen. Ondertusschen wierden Duc de Longueville en Mareschal de Turenne ten vollen met Koningh Louis versoend. De Prins van Conde bequam 't Gouvernement van Guienne; derhalven wierd hy binnen Bourdeaux verwaght; daer de Burgery groote toebereydselen maeckte/ om hem op 't heerlijckste t'ontfangen: doch hy quam eerder als men gedaght had. Want tot tweemalen toe was hy gewaerschouwd/ dat 600. Ruyters/ en 5. Compagnien der Guarde waren besteld/ om hem in sijn Quartier t'overvallen. Ter dier oorsaeck maeckte hy sigh den

Wet des *Parlaments* tegens alle Kardinalen.

Nieuwen onwil tusschen de *Regente* en *Duc d'Orleans*; waer over.

Beraedslagingh des *Paus*, of 't *Parlament* van *Parijs* niet te verr' had gegaen in 't uytbannen van *Mazarin.*

Conde werden lagen geleght;

derhalven hy uyt Parijs ontweeck na Bourdeaux.

5. Julius, 's morgens voor dagh uyt Parijs wegh. Conti volghde hem: doch keerde den 7. weer na Parijs; met een Brief aen 't Parlament; waer in Conde sigh beklaeghde/ dat hy/ wegens sijne vyanden/ binnen de genoemde Stad niet seecker kon sijn: derhalven hy hare heymlijcke lagen had moeten ontwijcken.

Houwlijk tusschen de Soon van Conde en de Dochter van Duc d'Orleans, tot groot misnoegen der Mazarinische.

Tusschen Duc d'Anguien, Soon van Conde, en Madame Louisa Margaretha de Valois, Dochter van Duc d'Orleans, wierd een Houwlijck geslooten/ tot groot misnoegen der Mazarinische Aenhangers. De Koningin liet d'Orleans versoecken/ den Kardinael Mazarin een verseeckerde Plaets in Franckrijck te willen vergunnen; doch bequam geen antwoord. Deed uytgaen een Weerleggingh des Briefs van Conde aen 't Parlament; voorwendende/ noyt gedaght te hebben/ de Prince weer gevangen te nemen/ of de Kardinael te doen weerkoomen. Maer Conde toonde wel anders; en beweeg dat Duc de Mercœur (wiens Houwlijck met de Nicht van Mazarin nu eerst openbaer wierd)/ tot geen ander eynd heymlyck van Parijs na Mazarin was getrocken/ als om hem van sijne weerkoomst in Franckrijck te verseeckeren. Dit klonck de Gemeente gantsch niet wel in d'ooren. Echter wierd oock de handel van Conde niet van elck gebillyckt/ wijl yeder sijn krijghssughtigh gemoed bekend was; en derhalven eenigen arghwaen baerde.

Brief van Conde aen 't Parlament.

De Koningin beschuldighd Conde voor 't Parlament.

Op 't versoeck des Parlaments gaf de Koningin Regente haer woord/ tot verseeckeringh van Conde; en deed/ alhoewel ongeerne/ van haer Hof vertrecken Comte de Servient, Tellier, en Lyonne, als Favoriten van Mazarin: waer op Conde, met Duc de Rochefaucaut en Mareschal de la Motte, weer binnen Parijs, en in 't Parlament verscheen. Voor 't welck de Koningin Conde beschuldighde/ dat hy/ onaengesien al de weldaden/ welcke sijnen Vader en hy van de Kroon hadden genooten/ echter niet naliet/ sigh tegens haer op te stellen. Dat hy een Heyr van 6000. Mannen by een hield/ 't welck alleen sijn Commando gehoorsaemde; onder deckmantel van de weerkoomst des Kardinaels Mazarini; daerse doch noyt had gedaght/ hem te herroepen/ of de Prins gevangen te neemen. Versoght derhalven/ wijlse op begeerte des Parlaments hem had los-gelaten/ dat 't Parlament oock ordre sou stellen/ dat door hem geenen Oproer onder 't volck wierd verweckt. Niet alleen Conde verantwoordde sigh hier op; maer oock Duc d'Orleans (die sigh onpaslijck bevond) leverde een Schrift aen 't Parlament in/ waer in hy Conde verdeedighde tegens d'aenklagten der Regente.

Hy, weer te Parijs gekomen, verdeedigd sigh; en oock Duc d'Orleans doet 't selve:

die met grooten onwil uyt Parijs vertreckt.

Den 17. Augustus begaf d'Orleans sigh met grooten onwil uyt Parijs op sijn Kasteel Lymours, wijl de Koningin Marquis de Chasteauneuf had gemaeckt Staets-Minister en geheymen Raed/ in plaets van Mazarin, sonder eenige sijne kennis. Sy sond aen hem Duc d'Anville, om hem weer in den Hoogen Raed te doen koomen: 't welck d'Orleans eyndlijck toestond/ onder conditie datse Chasteauneuf weer sou afschaffen van de geheyme Regeeringhs-saecken: laten verkondigen de Koninghlijcke Declaratie, op sulck een wijs/ dat Mazarin alle hoop van weerkoomst voor altijd wierd afgesneeden: de Prins van Conde onschuldigh verklaren/ en de Generale Staten des Rijcks te Parijs by een doen koomen. Wou nu de Regente niet alles over hoop werpen/ soo moestse Duc d'Orleans, die 't Parlament op sijne sijde had/ te gemoet gaen/ en de Staten te Parijs beroepen: van welcke Koningh Louis sigh mundigh deed verklaren; en dus selfs in de Regeeringh trad; doch in alles den raed sijner Moeder noch volghde.

Werd van de Regente weer ontbooden: die hem vry veel moet bewilligen.

Koningh Louis van de Generale Staten mundigh verklaerd, en treed nu selfs in de Regeeringh: doch volghd noch de raed sijner Moeder.

Tot bewijs/ dat hy nu sonder Vooghden wou heerschen/ verklaerde hy Conde voor onschuldigh. Liet een generale Amnestie van al 't gepasseerde verkondigen/ en vergaf eenige Officien. D'Opper-Præsident, Aerts-bisschop van Tholoso, maeckte hy Zeegelbewaerder. Marquis de Chasteauneuf gaf hy d'opperste Raedsplaets. De Mareschallen de Schomberg, en de l'Hospital plaets in den geheymen Raed. Tegens Mazarin gingh een Declaratie uyt/ dat hy noyt weer in Franckrijck sou mogen koomen. Vermits Conde by de Koningin in ongenade stond/ soo kon/ of wou/ hy deese Plechtlijckheyd niet bywoonen. 's Daeghs te vooren begaf hy sigh na Bourges (by andere Bourg), daer hy treflijck wierd ontfangen. Schreef aen den Koningh/ waerom hy sigh te Parijs niet dorfde vertrouwen. Maer schoon hy nu om sijner vyanden wil moest wijcken/ soo wou hy echter in sijne Maj. dienst sijn bloed opofferen. Als hy sigh nu na Guienne in sijn Gouvernement had begeven/ deed d'Opper-Præsident een scharpe aenklaght tegens hem; wijl hy/ sonder Koninghlijck verlof/ uyt Parijs was vertrocken. Doch hy wierd door Duc d'Orleans verantwoord en verdeedighd.

Conde wijckt al weer uyt Parijs na sijn Gouvernement in Guienne.

Hier over ontstond mistrouwen aen 't Hof. Comte de S. Augnan wierd na de Provintie Berry gesonden/ om op Conde een waeckend oogh te houden: Comte de Harcourt met eenige Troupen na Xaintonge. Aen 't Hof soghtmen de Vrienden van Conde door Geschencken van hem af te trecken. Ten dien eynde gaf Koningh Louis aen Duc de Longueville een Verseeckeringhs-Brief/ dat sijnen Soon Comte de Dunois na sijn overlijden 't Gouvernement van Normandyen sou behouden. Comte d'Augnan, Gouverneur van Rochel, bequam de Mareschals-Staf. Generael Marcin, een groot Gunstelingh des Princen/ wierd Vice-Roy van Catalonien, op dat hy sijn Heyr niet ten dienst van Conde moght gebruycken. Duc d'Orleans sou in 't midden treeden/ en d'opgaende brand stuyten (vermits de Prins van Conti, Duc de Nemours, de Rochefaucaut, Præsident Viole, Vicomte Arpajou, Monf. Ambyon, nevens meer andere groote Heeren/ en een goed deel des Adels op de sijde van

Nieuw en groot mistrouwen des Hofs op Conde.

Men soekt, door aenbiedingh van groote voordelen, sijne Gunstelingen van hem af te trecken.

FRANKRYCK.

Conde waren); voor te beproeven/ of een Vergelijckingh moght te treffen ſijn. S. Augnon en d'Harcourt verrighten weynigh tegens Conde; en ſagen / dat ſijne Parthy hoe langer hoe ſtercker wierd. Te Bourges wouwen de Koninghſche niet meer inlaten. Louis begaf ſigh plotſlijck uyt Parijs na de Provintie Berry, daer 12000. Mannen in de Wapenen ſtonden. Conde wierd gewaer/ dat de Goudene Stroom uyt Spaenje verdrooghde; dat oock ſijn gereed geld voort was. Verkoght derhalven de Heerlijckheyd Fronſac aen Comte d'Augnon voor 1200000. ponden/ en liet veelerweegen werven.

Laet ſigh ...en ſien ...t een Oorlogh ...uſſchen Koningh Louis en Conde.

In September ſloot Conde de Vereenighings-handel met Duc de Richellieu, Comte d'Augnon, en Mareſchal de la Ferte. Daeghlijcks quamen veel' Eedele hem haren dienſt aenbieden. Hy ſloot al de Koninghlijcke Tollen en Inkoomſten. De Steeden ſonden hare Gedeputeerde aen hem / behalven Montauban; wijl S. Luc daer binnen was; met Koninghlijck bevel / datmen Conde niet ſou binnen laten. Generael Mercin quam uyt Catalonien over 't Geberght met 1200. Paerden/ ten dienſt van Conde. Behalven deeſe waren'er andere gevaerlijcke Twiſten in 't Rijck. 't Landſchap Provence wou met haren Gouverneur, geweeſene Graef van Alaix, nu Hertogh van Angouleſme, niet te vreeden ſijn/ maer hem affetten/ gelijck de Gaſconjers (Guienners) Duc d'Eſpernon hadden gedaen. D'oneenigheyd in de Provintie Beauſſe, inſonderheyd te Chartres, tuſſchen d'Adel en d'Inwooners/ wie van beyde Gedeputeerde ſou ſenden tot de Generale Verſamelingh der Staten, gaf een groote verbitteringh. Eenige Eedele waren alreeds dood geſchooten; andere gevangen genoomen. Dit ſoght den Adel te wreecken.

Conde krijghd en grooten aenhangh.

Noch andere twiſten in 't Rijck;

...ry gevaerlijck in Provence.

In de Provintie Beauſſe.

Onder deeſe verwarringh liet de Koningin Duc d'Orleans verſoecken / de Middelaer tuſſchen haer en Conde te willen ſijn. Hy nam 't aen / ſoomen hem genoeghſame Volle-maght gaf: doch hier toe konſe niet koomen. D'onruſt wierd geduerigh grooter. D'Orleans wou geen moeyte voor 't Gemeene-beſt doen/ ten ware Koningh Louis perſoonlijck binnen Parijs bleef; de Schatmeeſter en Zeegelbewaerder caſſeerde. De drie Princen verneemende / met welcke practijcken men hare parthy verſwackte / d'andere ſterckte; oock tot ſoo verr' toe / datmen voor den Coadjutor te Parijs den Kardinaelshoed wou verſoecken / ſoghten ſulcks te verhinderen; en Conde eyſchte dien Hoed voor ſijnen Broeder Conti; enckelijck om de Mazariniſche te rugg' te ſtellen. Ondertuſſchen kreegh Duc d'Orleans Volle-maght van 't Hof / om / nevens eenige Heeren uyt 't Parlament te Parijs, met Conde te handelen; onder verſeeckeringh / dat de Koningh haer Beſluyt van waerde ſou houden. Maer vermits 't Koninghlijck Hof te Bourges 't Kaſteel deed ſleghten; oock Louis niet weer na Parijs keerde / maer verder na Poictou trock/ ſoo begonnen aen 't Verdragh te twijffelen.

De verwarringh werd geduerigh grooter.

Duc d'Orleans krijghd van 't Hof volle maght, om met Conde te handelen tot Vrede.

Engelland ſoeckt, nevens Spaenje,

Ontrent deeſe tijd ſeylden 6000. Spaenjaerden van S. Sebaſtiaen af na de Provintie Guienne. 't Schijnd/ dat d'Engelſche oock de hand in 't ſpel ſoghten te krijgen; wijlmen niet kon bedencken / waeromſe anders ſoo ſterck by een quamen in 't Eyland Garnzey, of Garneſey, niet verr' van de Franſche Kuſt.

de hand in 't ſpel te krijgen.

Duc d'Orleans had Comte de la Serre na Conde afgevaerdighd / om ſijne meeningh te verneemen / aengaende de perſoonlijcke t'ſamenkoomſt tot een Vreedehandel. Deeſen braght tot antwoord te rugg': Hy wou ſigh op dien voorſlagh bedencken / en binnen weynige dagen beſcheyd ſenden; 't welck oock geſchiedde; maer op een andere wijs alsmen gedaght had; namentlijck: Hy wou met 10000. te voet en 5000. te paerd de Koninghſche in 't veld onder d'oogen koomen. Dus moedigh was hy / om dat de Spaenſche Generael Gamara, gevoeghd tot Conte de Tavanes, ſigh had gelegerd tuſſchen de Sambre en Maes; oock Stenay van hem beſet was. De Koningh van Spaenje ſond na Bourdeaux hem Scheepen toe met eenige 1000. Mannen. Generael Mercin veroverde Moiſſac, 4. mijlen van Montauban. Hier op begaf Koningh Louis ſigh met ſijne Troupen na Poictiers, en ontbood Prins Thomaſo uyt Savoyen by hem/ om 't Commando te voeren/ als ſijne Majeſteyts Generael-Lieutenant. Maer wijl deeſe nieuwe vreemde Veldheer de François'en niet behaeghde / ſoo ſtelde hy Comte de Harcourt tegens Conde; tot wien de Prins van Tarante ſigh ſloegh / wijl men ſijne getrouwe dienſten in den voorigen Oproer te Bourdeaux te weynigh had geaght / noch min vergolden.

Hitſige antwoord van Conde, op d'aenſoeckingh van Vrede-handel.

Hy bekoomd Spaenſche byſtand.

De vyandlijckheden gaen aen.

Prins van Tarante gaet aen de ſijde van Conde.

De Stad Saintes (Xaintes) verklaerde ſigh voor den Prins; Montauban voor den Koningh. Soo wonderlijck gingh 't hier toe / dat Koningh Louis nu de hulp der ſoo verdruckte Hugenooten wenſchte; en datſe ſigh voor hem moghten verklaren / gelijck die van Montauban; of alleen ſigh ſtil houden / gelijck die van Rockel. Duc d'Orleans wou niet in den Hoogen Raed verſchijnen. 't Mishaeghde hem / dat de Koningh (of veel meer de Koningin door ſijne Majeſteyt / en Mazarin door de Koningin) de hooghſte Rijcks-ampten ſoo onbeſonnen vergaf: gelijck dan beyde de Graven van Paluau en Navailles, nevens Marquis de S. Maigrim, nu korts waren gemaeckt tot Ducs en Pairs van Franckrijck.

Onwil van Duc d'Orleans; en waer over.

Ondertuſſchen was Conde meeſter geworden van Xaintes en Libourne. De Stad S. Jean d'Angely verwierf de Neutraliteit. Koningh Louis deed de gantſche Adel in Poictou op-ontbieden; doch deeſe braghten hare Brieven te voorſchijn / en ſoghten hare haer ontnoomene oude Privilegien in troubel water weer te viſſchen. Comte d'Augnon en de Stad Rochel wilden ſigh niet Koninghſch verklaren / hoe ſeer oock Comte de Harcourt ſigh daer ontrent bemoeyde. Echter kreegh hy eyndlijck 400. Mannen daer binnen. Duc de Longueville hield ſigh ſtil in ſijn Gouvernement

Veroveringen van Conde.

D'Adel ſoeckt hare Privilegien in troubel water weer te viſſchen.

nement van Normandyen; voorwendende / dat hy moest vreesen voor een overval der Engelsche. Men kreegh tijdingh ('t Hof echter wou 'er niets van weeten) dat Mazarin sterck handelde met den Hertogh van Lotharingen; aen wien oock alreeds d'inruymingh van Nancy was beloofd / indien hy wou verklaren / bestendighlijck Koninghich of Mazarinisch te sullen zijn. Dit verweckte in vele quaed vermoeden. 't Was een ongehoorde saeck / dat Conde in de Stad Bourdeaux t'eener tijd 12. Hertogen en Pairs de France op sijne sijde had; en dat d'Edele hier in sulck een meenighte over de straten gingen / als gewoonlijck te Parijs.

Handel van Mazarin met den Hertogh van Lotharingen.

Stercken aenhangh van Conde.

Men begon weer van een accoord te handelen; doch de Wapenen drongen door. Wijl nu een algemeene verwoestingh des Koningrijcks te verwaghten stond / indien dit quaed niet spoedigh wierd gestuyt / soo deed sigh allenxen een derde parthy op van eenige der voornaemste Princen; tot welcke sigh souden voegen al de Parlamenten van Franckrijk; en een afsonderlijck Heyr op de been brengen / om te gebruycken tegens de geene / die al te swaere Verdraghs-Artijckelen sou begeeren / en daer door de rust des Rijcks verhinderen. Louis leverde aen 't Parlament van Parijs een Declaratie in / willende / dat Conde sou verklaerd werden schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis, indien hy binnen 3. of 4. weecken sigh niet gehoorsaem stelde. Doch Duc d'Orleans braght te weegh / dat hier op geen Besluyt wierd genoomen. Terwijlmen nu besigh was / om Conde te weerstaen / hadden de Spaensche gelegenheyd / om in Catalonien en de Nederlanden haer voordeel waer te neemen. Velen oock selfs in Champaigne, met swaere Plonderingen.

Derde Parthy in Frankrijk opgestaen.

De Koning wil, dat 't Parlament van Parijs de Prins van Conde sou verklaren schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis.

Conde had Coignac belegerd. Comte de Harcourt snelde ten ontset; 't welck hem soodanigh geluckte / dat Conde, na een tweeuyrigh Geveght / de wijck na Xaintes moest neemen. Stercke geruchten liepen'er / dat men Mazarin wou doen weerkeeren; 't welck groot misnoegen onder de Gemeente verweckte / wijlmen hem hield voor d'oorsaeck aller onheylen. Selfs 't Parlament kon niet gedoogen / dat de Declaratie sijner uytbanningh / met soo veel moeyte bekomen / dus lightlijck sou vernietighd werden / tot veraghtingh sijner Kon. Hoogheyd Duc d'Orleans: die hier over 8. naghten na malkander in sijn Pallays raed hield met Duc de Beaufort, den Coadjutor, en Comte de Chavigny. Deese geruchten kreegen gewisheyd / door de tijdingh / dat de Gouverneur van la Fere in Picardyen eenen sijner vertrouwdste vrienden had ontdeckt / Koninghlijcke ordre te hebben / om Mazarin na Perone te convoyeeren; waer by oock een Koninghlijcke Pas gingh.

Conde krijghd slagen voor Coignac.

De Koningh wil Mazarin doen weer keeren.

Eyndlijck maeckte 't Parlament op de gedaghte Declaratie des Koninghs een Besluyt tegens Conde, dat hy sou schuldigh werden verklaerd aen Crimen Læsæ Majestatis, indien hy niet binnen een maend tijds sigh onderwierp. 't Heyr van Conde was niet soo sterck als men gemeend had. 't Kasteel te Dijon verweerde sigh dapper tegens de Koninghsche: derwaerts Don Stephanus de Gamara en Conte de Tavanes sigh met 5000. Mannen ten ontset begaven. Onderwijl vermeesterde Conde 't Kasteel Tonna Charante, en leydde daer een Schipbrugg'. Den 28. November wierd hy met sijnen Aenhang schuldigh verklaerd aen Misdaed van gequetste Majesteyt. 't Parlament deed deese Declaratie met Trompetten-geschal in alle straten van Parijs uytblasen: waer over 't Grauw soo onwilligh wierd / datse den Præsident wilden dood slaen. 't Scheen tot een swaren Oproer te sullen uytbarsten. Derhalven wierd de Prins noch een maend tijds gegeven / om sigh te mogen versoenen.

't Parlament verklaerd Conde schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis.

tot grooten onwil des volcks.

Ondertusschen was Mazarin te Dinant, onder bescherminngh van Keur-Keulen. De Koningin had hem al voor langh geerne by haer gehad; doch hy dorfde sigh noch in Franckrijck niet wagen. Servient, Tellier, en Lyonne (Favoriten van Mazarin) onlangs voor 't Onweer geweecken / hadse weer tot den geheymen Raed geroepen; een gewis teecken / dat haren Afgod / de Kardinael / haest weer by haer sou sijn. Al de Vestingen op de Grensen na de Nederlanden, daer 't Huys Oostenrijck of Spaenje de Kroon Franckrijck sou mogen genaecken / had Mazarin vertrouwd aen de geene / welcke sijnen Voorsaet van Niet tot Veel had gemaeckt. Al deese had hy tot sijnen wil. De gedaghte Creatueren van Richellieu bemerckten / datse geen Steunsel als aen den Kardinael hadden: derhalven moestense hem oock helpen: anders soudense hem / soo wel als de meenighte / den swarten Bulleback hebben toegewenscht. Hy had / noch in Franckrijck sijnde / sigh rijcklijck versorghd van gereed geld. Wist oock / waer hy meer kon vinden. Begon derhalven Krijghsvolck te werven / om sigh met geweld weer in sijn' oude plaets te setten. Was oock alreeds te Sedan gekoomen. 't Parlament te Parijs dit verneemende / verklaerde hem en al sijnen Aenhangh schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis. Gaf bevel / datmen op hem sou aenvallen / als een verwoester der gemeene rust. Men besloot / sijne heerlijcke Bibliotheeck en Mobilien te verkoopen. Van 't daer af koomende geld soumen 150000. ponden geven de geene / die hem levendigh of dood in handen des Parlaments souden leveren.

Groote begeerte der Koningin na Mazarin.

Sijne voorsightigheyd voor sijne vlught.

Had seer veel gereed geld mee genomen.

Werft volck, om daer mee in Franckrijck te koomen.

Van 't Parlament verklaerd schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis.

Onderwijl quam bericht / dat tusschen Conde en d'Harcourt een scharp Gevecht was voorgevallen / waer in Conde de Zeege behouden / de Guarde der Koningin gantsch ter neer gehouwen had. D'onderhandelingh tusschen Spaenje en Conde gingh op nieuws aen. De Prins sou gereed ontfangen 500000., voorts ter Maend 100000. ponden: met uytdrucklijcke Conditie, dat 't eene Deel sonder 't ander geen Vreede met Franckrijck sou mogen maken. Oock kreegh Aerts-hertogh Leopold Willem van Spaenje bevel / in 't Fransche Rijck te breecken / hoe 't oock gaen moght. Wat hier op volghde is onder de Spaen-

Conde slaet Comte de Harcourt.

Treed in Verdragh met Spaenje.

sche

FRANKRYCK.

ſche Geſchiedeniſſen verhaeld.

'tWerd in *Frankrijk* daeghlijcks arger. 1652.

Anno 1652. wierd de ſaeck tuſſchen de Koningh en miſnoeghde Pꝛincen hoe langer hoe arger/ wijl ſijne Maj. dooꝛ ſijnen Raed deed vernietigen de Declaratien en Sententien des Parlaments te Parijs tegens den Kardinael Julius Mazarin: op Lijf-ſtraf verbood/ yet daedlijcks tegens ſijn perſoon ter hand te nemen; ſelfs oock/ yets quaeds van hem te ſpꝛeecken. Conde daer tegens hadmen den 8. December des vooꝛleedenen jaers dooꝛ al de Straten van Parijs doen uytroepen/ vervallen te ſijn in Miſdaed van gequetſte Majeſteyt; tot groot miſnoegen des volcks. Duc d'Orleans nam de ſaeck van Conde ſigh getrouwlijck aen.

Verklaringh van *Conde* aen 't *Parlament* te *Parijs*, wegens d'aenneemingh der Wapenen.

In ſijn byſijn wierd aen 't Parlament ingelevert een Requeſt van Conde; waer in hy vertoonde/ dat de weerkoomſt van Mazarin ſijn' aenneemingh der Wapenen reghtvaerdighde; welcke hy alleen tegens den Kardinael/ geenſſins tegens den dienſt des Koninghs voerde: met beede/ dat d'uytgegane Declaratie tegens hem niet moght vooꝛtgeſet werden. Dit verkreegh hy. Daer-en-boven bood hy aen/ ſigh te willen onderwerpen d'oꝛdꝛe van Duc d'Orleans en 't Parlament. By deeſe Verſamelingh wierd beſlooten/ dat d'Orleans ſou geooꝛloft ſijn/ de Koninghlijcke Inkoomſten te gebꝛuycken tot onderhoud des Krijghsvolcks/ en nieuwe Werbingen tegens Mazarin;

'tHeyr van *Mazarin* treckt in *Frankrijk*.

die ondertuſſchen met 6000. te paerd en te voet in vollen aentoght na Franckrijck was. De Vooꝛtoght voerde Monſ. de Manichamp; d'Agtertoght Monſ. de Hoquincourt; de Bataille Monſ. de Navailles. By Nogent trockenſe over de Seyne; onaengeſien Duc d'Orleans en 't Parlament te Parijs ſigh yverigh bemoeyden/ ſulcks te verhinderen.

Hy vind meer bevoorde-ringh als hy verwagt had.

Den 8. Martius gingh Mazarin met ſijn volck by Gien over de Loire. De Troupen van d'Orleans meenden in Gien te koomen/ om de Mazariniſche te verhinderen; doch d'Inwooners wilden haer niet binnen laten. Tegens vermoeden wierd de Kardinael over al meer bevooꝛderingh als tegenſtand gewaer; tot groot nadeel van der Pꝛincen ſaeck.

Louis neemd *Mazarin* in ſijne ſonderlinge *protectie*: die te *Poictiers* hy hem koomd.

Koningh Louis deed Duc d'Orleans weeten d'ooꝛſaeck van de herroepingh des Kardinaels; met begeerte/ dat hy aen 't Hof verſchijnen/ en ſijne behooꝛlijcke plaets beſlaen ſou. D'Orleans deed antwooꝛden/ dat hy deeſe oꝛdꝛe niet kon voldoen; maer ſigh van 't Hof moeſt onthouden/ ſoo langh 'er de Kardinael ſou ſijn. Dat hy/ nevens de Pꝛins van Conde en Hertogh van Lotharingen, goed en bloed wou opſetten/ tot afhoudingh van Mazarin. Hier tegens vernietighde Louis de Declaratie des Parlaments van den 29. December des voorigen jaers. Verbood op Lijf-ſtraf/ yets tegens den Kardinael ter hand te vatten/ wijl hy hem in ſijne byſondere beſchermingh had genoomen. Weynige dagen daer na quam Mazarin te Poictiers; wierd met de Koninghlijcke Caros heerlijck ingehaeld; en van de Koningin/ oock 't gantſche Hof/ met groote blijdſchap ontfangen.

Conde lijd ſchade.

Conde leed ſchade dooꝛ de Koninghſche onder d'Harcourt. Verlooꝛ in twee bejegeningen ruym 4000. Mannen. Duc d'Orleans had binnen Parijs een ſtercke Verbindnis opgereght met den Hertogh van Lotharingen, onderteeckend van meer dan twintigh Franſche Pꝛincen.

Duc d'Orleans verbind ſigh met den *Lotharinger*, en taſt 's Konings Inkoomſten aen.

Eene der Artijckelen hield in: Men ſou tot geenen Vꝛeede treeden/ vooꝛ dat de Lotharinger ten vollen in ſijne Landen herſteld ſou ſijn. Ter dier tijd had d'Orleans in Languedocq 200000. ponden tot 't werven van 5000. Mannen laten opneemen: dan noch 120000. ponden uyt d'Inkoomſten des Koninghs te Parijs geligt. Duc

FRANKRYCK.

de Rohan ſloegh / op ordre van Duc d'Orleans, aen al d'Inkoomſten t'Angers; Pont de Ce, la Fleſche, &c. Oock beyraette hy Comte de Rieux, tweede Soon van Duc d'Elbœuf, met een groot getal Edele in Bretaigne, datſe ſigh voor Conde verklaerden.

Hoquincourt koomd met 's Koninghs *Troupen* voor *Angers.*

In Februarius quam de Veld-Mareſchal de Hoquincourt met ſijne Troupen voor Angers; welcke Stad hy door Comte de Quincey voor den Koningh deed opeyſſchen. Duc de Rohan ſond Marquis de la Barre en Chevallier de Gercey tot hem; met aenſeggingh / indien ſijne Maj. in de Stad gelief de te koomen / hy ſou aengenaem ſijn; en yeder ſou de Wapenen neerleggen / als maer Mazarin niet by hem was. Op dit beſcheyd deed Hoquincourt eenigh volck na de Voorſtad S. Sebaſtiaen trecken. Sijn eygene Soon en Mareſchal de Grancey ſond hy voor aen / om deeſe Troupen te beſtieren. Alsſe in een enge ſtraet der genoemde Voorſtad waren gekoomen / deed Duc de Rohan 10. Stucken Canon los-branden / waer door 300. Koninghſche dood ter neer vielen; oock ſelfs Hoquincourts Soon. Grancey was doodlijck gewond. Rohan ſond een Edelman na Hoquincourt; hem ontbiedende / dat de dood ſijns Soons hem ſeer leed was. Bood oock aen / hem heerlijck na ſijnen Staet te willen laten begraven. Doch de Vader bedanckte hem; en deed hem ſelfs in de Capel van S. Sebaſtiaen ter aerden beſtellen; trock voorts van Angers af.

Duc de Rohan ſchiet onverwagt 300. der ſijne neer; daer onder ook ſijnen Soon.

Onderhandeling met *Duc de Rohan, Gouverneur* van *Angers,* wegens d'overgaef,

Naderhand wierd Comte de Navailles na Duc de Rohan geſonden / om in den naem des Koninghs een Accoord met hem te treffen. D'Artijckelen wierden opgeſteld. Doe vraeghde Rohan: Wat verſeeckerdheyd hy van d'onderhoudingh der ſelve ſou hebben? waer op Navailles ſeyde: 't Koninghlijck woord. Maer Rohan weer: 't Koninghlijck Woord is tſederd eenige jaren ſeer wanckelbaer geweeſt in veelerley gelegenheden. Begeerde derhalven, tot gewisheyd, d'uytſettingh van Mazarin uyt Franckrijck. Dus moeſt Comte de Navailles vrughtloos vertrecken. Doch doe wierd de Belegeringh met ernſt ter hand genoomen. Duc de Rohan ſiende / dat hy niet langh ſou konnen tegenſtaen / gaf ſigh / om niet in d'uyterſte ongenade des Koninghs te vallen / den 26. Februarius over; onaengeſien hy de Stad noch een tijd langh had konnen verdeedigen. Eenige meenden / dat hy ſijn eygen Interes hier in beooghde. Doch 't gerught gingh dat hy (ſijnde Gouverneur van Angers) liſtigh was bedroogen door Marquis de la Barre, oock binnen deeſe Stad leggende; die voor eenige dagen ſigh heymlijck met 't Hof had vergeleecken; onder voorwaerde / dat men hem ſou maecken Veld-Mareſchal, en aentellen 50000. ponden. Hier door was Duc de Rohan ten uyttoght gedrongen geworden. Den 10. Martius quam hy te Parijs: daer hy van Duc d'Orleans wel ontfangen wierd; met belofte / datmen hem in ſijn Gouvernement ſou herſtellen. Onder meer

die des Koninghs woord voor geen verſeeckerdheyd genoegh houd.

Eyndlijck geeft *Angers* ſigh over; en waerom.

Bedingh der Burgers, tegens *Mazarin.*

andere dingen hadden de Burgers uytdrucklijck bevoorwaerd / dat Mazarin noyt binnen Angers ſou mogen koomen: die nu wel by 't Hof in een groot aenſien / maer meeſt allerweegen ſeer gehaet was. Alleen een Staeltje of twee ſullen wy hier van voorſtellen.

Van Saumur gingh 't Hof na Tours; van daer op Blois; derwaerts d'Orleanneis hare Gedeputeerde ſonden / om ſijne Maj. te verſeeckeren / dat hy in hare Stad ſeer welkoom ſou ſijn, als hy ſleghts Mazarin niet mee bragt. Doch als de Gedeputeerde van den Kardinael begonden gewagh te maecken / viel d'Opper-Præſident in hare woorden; ſoo datſe haren laſt niet ten vollen konden afleggen. Andermael ſond de Magiſtraet van Orleans Gecommittteerde, welcke den Koning voordroegen / hoe ſeer 't gemeene Volk tegens Mazarin was verbitterd; derhalven ſy / indien hy binnen hare Stad quam, hem voor ſijn leven niet ſouden konnen vergewiſſen. Louis gaf haer tot antwoord: Sy hadden hem, haren Koningh, geen Wetten voor te ſchrijven, maer moeſten Wetten van hem ontfangen. Als Duc d'Orleans hier van bericht had bekoomen / ſond hy Comte de Siſqui voor Commandant daer binnen. Hier tegens begaf Marquis de Surdis ſigh daer uyt / en nam de ſijde des Hofs aen.

Mazarin nu in groot Aenſien by 't Hof; anders meeſt van alle ſeer gehaet.

Staeltjens daer van.

In de gedaghte Stad Tours was korts te vooren den Kardinael Mazarin een leelijcke ſchimp bejegend. Eenige duyſend perſoonen borſten uyt in Oproer. Maeckten een Beeld na de gedaente van Mazarin; ſetteden een roode Kardinaels-hoed daer op; en verbranden 't op d'openbare plaets / in 't aenſien der Raedsheeren van Staet. Op ſijne reys na Poictiers trock Koningh Louis hem twee mijlen weghs te gemoet / en trad uyt de Caros, om hem t'ontfangen. Echter ontſagh Mareſchal de Villeroy (hier by ſijnde) ſigh niet / Mazarin in 't aengeſight te ſeggen: Ick koom hier niet, om my te verontſchuldigen over 't geen ick tot de Koningin heb geſproocken; namentlijck, dat uw weerkoomſt Franckrijcks verwoeſtingh ſal ſijn; maer 't geen ick geſeght heb, ſegg' ick noch heden. Ondertuſſchen was hy des Koninghs / inſonderheyd der Koningin / groote Minjon. Als Duc d'Orleans eens vraeghde: Ofmen liever den Kardinael beſchermen, of om ſijnent wil vier Princen des Bloeds verlieſen wou? wierd daer op ſoo weynigh agt geſlagen / dat 't Hof den 7. 17. Februarius hem verklaerde Generaliſſimus over al de Koninghlijcke Heyren.

Onlijdlijcken hoon hem te *Tours* weervaren.

Onbeſchroomde Reden van *Mareſchal de Villeroy* tot *Mazarin,* in 't by ſijn des Koninghs.

Een en andermael leeden de Koninghſche en Mazariniſche Troupen door de Condeiſche mercklijcke ſchade. Inſonderheyd wierd de Marquis de S. Luc door Conde en Conti ſwaerlijck geſlagen / ſoo dat hy de 4000. der ſijne dood of gevangen bleven. Hier tegens veroverde Mareſchal de Pleſſis Praſlin de Stad Xaintes; en Comte de Harcourt ſloegh Conde in een Schermutſel / van wiens volck hy 500. gevangen bequam. Dit viel voor in Guienne. Haeſt nam 'er Conde wraeck van /

Koninghſche en *Mazariniſche* tot verſcheydene malen van de *Condeiſche* geſlagen.

en

FRANKRYCK.

en klopte de Koninghsche onder Mareschal de Hoquincourt seer gevoelijck; die hier verloor al sijne Bagagie, Silver Service; 100. kostlijcke Paerden / en 2500. goudene Louisen in Specie, nevens 10000. Kroonen aen Silver geld. 't Getal sijner doode en gevangene was 2400.

Mareschal de Hoquincourt dapper geklopt.

Door uytdeelingh van Staten en Ampten maeckte Mazarin sigh Vrienden. Van Sully quam 't Hof te Gien, te Melun, te Corbeil, ontrent 8. uyren van Parijs. Onderwijl was 't Koninghlijck Heyr te Chartres, maer 7. Fransche mijlen van de genoemde Stad; dat van Conde t'Estampes, 5. uyren van 't andere / gekoomen; soo datmen een Slagh te gemoet sagh. Korts voor den aenvangh van April voerde Carel de II., verdreven Koningh van Schotland, te Corbeil Koningh Louis seer beweeghlijck te gemoet 't meedelijden / 't welck hy had met deese Inlandsche Onrusten. Stelde te gelijck voor / datmen aen sijn persoon een erbarmlijck voorbeeld had van de schaedlijckheyd der selve. Bad sijne Maj. / tot Vreede te willen verstaen / &c. Daer op deed Louis sijnen Raed vergaderen; in welcken goed gevonden wierd / Koningh Carel te versoecken / de Princen te willen beweegen / tot 't senden van Gedeputeerde aen 't Hof.

't Hof koomt na Parijs.

Beweeghlijck Gespreck van Carel de II. van Engelland, aen Koningh Louis; en van hem tot Middelaer der Vreede gesteld.

Stracks (den 7. 17. April) wierden derwaerts afgevaerdighd Duc de Rohan, Comte de Chavigny, Monf. de Goulas, en Mylord Germain. De Koningh bevond sigh nu te S. Germain. 's Anderen daeghs wierden se alleen voor den Koningh en de Koningin gebraght. Eerse noch haren last konden afleggen / seyde sijne Maj.: Hy wist alreeds wel, watse voort te brengen hadden. 't Was onnodigh, datse spraecken van d'affschaffingh des Kardinaels Mazarini, wijl hy daer toe noyt sou koomen. 't Selve seyde de Koningin. Dus liep alles vrughtloos af. Dit veroorsaeckte een groote beroerte onder 't Volck te Parijs; 't welck met meenighten liep na 't Pallays van Duc d'Orleans en Duc de Beaufort; haren dienst aenbiedende tot verjagingh van Mazarin. 't Koninghlijck Heyr naerderde Parijs meer en meer.

Aengestelde Vredehandel te vergeefs, wijl de Koning, door bestel der Koningin, niet wou hooren van Mazarins afschaffingh.

Ondertusschen quam de Hertogh van Lotharingen met 6000. Mannen by Rosnay aen. Sijnen Generael-Lieutenant Baron de Fauge stond met sijne Troupen ontrent Barleduc en Vitry, om tot hem te stooten; die hier door 100 0. sterck wierd. 't Voorneemen was / over de Brugg' van Charenton na Parijs te gaen. Doch in deesen Toght wierd hy verhinderd door een valschen Brief / onder de naem van Duc d'Orleans aen hem gesonden; van inhoud: Hy (d'Orleans) had sijn accoord met den Koningh gemaeckt; derhalven sou hy (de Hertogh) met sijn Heyr afwijcken / &c. Deese Brief geloofde de Lotharinger, en aerselde gantsch toornigh. Korts daer na quam den reghten Brief van Duc d'Orleans, waer door 't bedrogh ontdeckt / en de Hertogh versoght wierd / sigh te spoedigen. Echter bleef hy te Chaalons staen / wijl Conde swarigheyd maeckte / hem / volgens 't Accord, Clermont en Stenay in te ruymen. Door dit uytstel vattede hy een arghwaen op / dat de Prins sigh met 't Hof soght te vergelijcken.

Aenkoomst van 't Lotharingsch Heyr in Frankrijk.

Verhinderd na Parijs te gaen, door een valschen Brief op naem van Duc d'Orleans.

Mistrouwen op Conde.

In een Gevecht by Estampes leeden de Condeische een schaedlijcke Neerlaegh van de Koninghsche. Meer als 6000. bleven er dood; over de 2000. gevangen; onder de doode en gevangene aen de sijde van Conde waren de voornaemste Generael-Major Brouk, die 't Commando over de Spaensche Ruytery had. Overste Gie, Kinsky: Graef van Furstenbergh, Overste-Lieutenant van 't Wurtenburghsche Regiment: Overste-Lieutenant de Vangues: Overste Pleurs, Berlock, Monf. de Renauville; de Briole, Mareschal de Camp, &c. Deese Zeege bevoghten de Koninghsche onder Turenne; welcke Mareschal van de Koningin wierd begiftighd met 2. Diamanten / waerdigh geschat 200000. ponden. Mazarin had 6. Spaensche Capitainen binnen Estampes omgekogt voor 50000. ponden / om deese Stad aen hem over te leveren. Doch een Burger / die hare heymlijcke redenen had gehoord / ontdeckte 't Verraed: waer op de Verraders aengetast / verworghd / gevierendeeld: de stucken over de Muer geworpen wierden.

Schaedlijcke Neerlaegh der Condeische door Turenne; en groote gift der Koningin aen hem.

Mazarin koopt ses Spaensche Capitainen t'Estampes om; doch 't Verraad ontdeckt.

Turenne quam dight by Parijs. Conde veroverde S. Denis; doch stracks herwon Turenne deese Plaets. 't Accoord tusschen de Lotharinger en Conde wierd bekragtighd; waer op dien Hertogh den 2. Junius persoonlijck binnen Parijs quam. Voor de Stad wierd hy heerlijck ontfangen van Duc d'Orleans, Prins van Conde, en Duc de Beaufort. De Koningh en Mazarin belegerden Estampes; maer moesten met groot verlies aftrecken. De Koninghsche onder Mareschal d'Este quamen voor Coussy: doch deese Plaets wierd door de Lotharinghsche geluckigh ontset. Korts daer na speelde de Hertogh van Lotharingen een onverwaghtte masquerade. De Mareschal de Turenne deed den 15. Junius sijn Heyr by Corbeil over de Seine trecken / en stelde sigh in Slagh-ordre tegens de Lotharinghsche, welcke dight by Ville neufve S. George in haer voordeel lagen. De Hertogh van Lotharingen dit verneemende / versoght hulp van de Princen. Noch dien nagt trock Duc de Beaufort na hem toe / met eenige 100. te paerd. Ondertusschen werckten Carel de II. van Engelland, Milord Germain, en Milord Montagu soo veel uyt / dat de Lotharinger (op toeseggingh dat Koningh Louis hem 2. Millioenen sou geven) sijn volck afvoerde na de Grensen van Champagne. Duc de Beaufort (alreeds met eenige Troupen tegens Turenne in aentoght) hier van verwittighd / aerselde weer na Parijs. Deese trouwloosheyd was de Parisianen seer schaedlijck. Had de Lotharinger noch maer vier dagen langer aen de sijde der Princen gebleven / die van Parijs, welcke Gedeputeerde na 't Hof hadden gesonden / souden een beeter bescheyd tot Vreede bekoomen hebben; daer haer nu in tegendeel een harde brock om te verdouwen wierd voorgeleght.

Verbond tusschen de Hertog van Lotharingen en Conde bekragtighd; en de Lotharinger te Parijs.

Onvoorsiene Masquerade van deeses Hertoghs; die trouwloosslijck van de Princen tot den Koningh valt; tot groot nadeel der Parisianen.

Mare-

FRANKRYCK.

Bloedigh Gevecht tusschen Turenne en Conde by Parijs;

Mareschal de Turenne, versterckt met de la Fertische tot op 16000. Koppen / gingh by S. Denis over de Seine, om de Condeische aen te grypen. Deese sigh te swack bevindende / weecken na de Parijsche Voorstad S. Antonio. De Turennische trocken te gelyck ter linckerhand / en veroverde de Hooghte Montoison, tegens over de gemelde Voorstad. Den 2. Augustus quam 't tot een Slagh. Turenne verloor by de 1200. der syne / waer onder 60. geen geringe Officieren waren gesneuveld. Echter was de schade aen de Parijsche kant veel grooter. Byna al de voornaemste waren dood / gewond / of gevangen. Onder de verslagene aen der Princen syde waren Marquis de Roche-Gifort; Comte de Carce; de Bossu; Kinsky, als Oversten / met hare Regimenten uyt Vlaenderen gekoomen: Overste Zee-Stad, &c. Aen de Koninghsche syde wierden beklaeghd de Marquisen van S. Maigrin en Nantoviliet. De Prins van Conde had twee Paerden onder sijn lijf verlooren. Duc de Beaufort oock 't sijne.

waer in weerzijds veel volck sneuveld.

Wonderlijck bedrijf te Parijs en anderwegen, in 't Stroo dragen, ten teecken van Anti-Mazarinisch te sijn.

De Turennische hadden ten Kenteken Pappier / de Condeische Stroo op hare Hoeden gestoocken. Hier van daen quam 't / dat yeder binnen Parijs, selfs de Geestlycke en Vrouwspersoonen / opentlyck Stroo droegen / toegerigt als Plumagien, als Hoedbanden, als Kranssen; ten teeken / datmen 't met de Tegenparthy van Mazarin hield. Die sulck een bewys niet vertoonden / wierden van 't Graauw aengevallen als Mazarinisten, en stonden in levensgevaer. Dit Stroo-dragen liep voort door geheel Normandyen, in Rouan, Orleans, &c. De Spaensche Hulp-Troupen voor Conde, onder Comte de Fuensaldaigne, quamen wel uyt Nederland in Franckrijck, sterck 8000.; doch wierden weer te rugg' na Vlaenderen gevoerd / om Duynkercken te helpen veroveren.

Vyandschap tusschen Duc de Nemours en Duc de Beaufort; waer uyt ontstaen.

Duc de Nemours en Duc de Beaufort hadden nu al langh malkander haet gedragen / wegens 't hooghste Gesagh. Deese vyandschap vermeerderde by seeckere Raeds-vergaderingh in 't Pallays Orleans, om de Voorrangh. Soo hoogh reesen de woorden / dat Duc de Nemours dien van Beaufort uytdaeghde tot een Duel. De tyd wierd gesteld op Dinghsdagh den 20. 30. Junius. Sy verscheenen / yeder met 3. Seconden. Duc de Beaufort liet dien van Nemours eerst schieten / en beyde sijne Pistolen lossen; doch t'elckens feylde hy / alleen een weynigh van sijns vyands hayr versengende: die / de sijne noch geladen hebbende / en nu meester van Nemours sijnde / den selven aenbood / van 't Duel te willen afstaen / indien hy 't leven van hem wou versoecken. Deesen / meenende hier door gehoond te sullen sijn / antwoordde / dat eenen harer beyde aen kant moest. Doe trof Beaufort hem met drie Kogelen in de borst / en korts daer na gaf hy den Geest. De ses Seconden wierden alle gewond; doch niet doodlijck. Conde was over dit ongeluckigh Geval seer droevigh. Beaufort weeck / met groot berouw / in 't Hof van Vendosme, om daer te blijven / tot dat de gevoeglyckheyd der beyde Huysen wat vergaen sou sijn. De Gemalin van Nemours begaf sigh / door hertenleed / 's anderendaeghs in 't Klooster S. Marie.

Aenmerklijck Duel tusschen deese beyde:

waer in Nemours, door eygen schuld, sneuveld.

FRANKRYCK.

Koningh Louis verdeeld 't Parlament van Parijs, en treckt een deel na Pontoise; 't welck door dat van Parijs voor nietigh wierd verklaerd.

Met den aenvangh van Augustus gebood Koningh Louis, dat 't Parlament van Parijs sigh na Pontoise sou begeven. In tegendeel verbood 't Parlament, dat sigh yemand derwaerts sou vervoegen / op Ampt-verlies. Echter deeden 't sommige / op 't tweede Koninghlijck bevel; waer op den 7. der genoemde Maend te Pontoise d'eerste Sessie wierd gehouden. Hier tegens verklaerde 't Parlament te Parijs, dat alles / wat van dit nieuwe Parlament wierd besloote / kraghtloos sou sijn. Dus begon 't in Franckrijck te gaen / als voor eenige jaren in Engelland. Evenwel versoght oock 't Parlament van Pontoise seer ernstigh aen den Koningh d'afschaffingh van Mazarin. Die eyndlijck hier toe een Besluyt nam / en sulcks met eygener hand aen Duc d'Orleans deed weeten. Den 9. 19. nam de Kardinael sijn afscheyd van 't Hof / en begaf sigh na Bouillon. Voor sijn vertreck seyde hy tot de voornaemste Heeren: Hy kon sigh beroemen, dat hy tsederd sijne weerkoomst in Franckrijck den Koningh groote diensten had gedaen; insonderheyd daer in, dat hy de Hertogh van Lotharingen van der Princen Parthy had afgetrocken; de Spaensche voorneemens verydeld; de gedaghte Princen soo afgemat, datse niet meer vermoghten, yets tegens sijne Maj. ter hand te vatten. Den 12. 22. quam Duc d'Orleans, oock Conde, in 't Parlament; daer eenparigh wierd besloten / den Koningh door Gedeputeerde te bedancken / voor de bewilligingh in Mazarini aftoght.

Neemd een besluyt, tot afschaffingh van Mazarin.

Roem deses Kardinaels voor sijn vertreck.

Frankrijk kan noch niet in rust koomen.

Echter kon Franckrijck noch niet in rust koomen. De Heyren des Koninghs en der Princen deeden d'een d'ander al d'afbreuck diese konden. 't Volck te Parijs kreegh gantsch andere sinnen. Diese te vooren hadden willen beschermen / wierdense nu vyandigh. De Stroo-teeckenen / ter eeren van de Princen op de Hoeden gedragen / wierpense af / en staecken'er een Pappier op. Plackten verscheydene Smaedschriften aen / &c. Koningh Louis schreef een harden Brief aen Duc d'Orleans, waer in hy / onder meer andere bittere redenen / hem voorwierp: God had hem, wegens sijne Rebelly, alreeds beginnen te straffen, door de dood sijns eenigen Soons (overleeden den 10. der Ooghst-maend). Indien hy binnen aght dagen tijds sigh niet afdeed van de parthy der Princen, soo soumen hem schuldigh verklaren aen Crimen Læsæ Majestatis. Doch d'Orleans paste weynigh hier op. Den 11. 21. October quam Louis binnen Parijs, en wierd / met groot gejuygch des volcks ontfangen. Duc d'Orleans begaf sigh na Limoux. Stracks liet de Koningh een Declaratie uytgaen; verseeckerende een Generael Pardon en Amnestie aen al sijne weerspannigh-geweest sijnde Onderdanen. Herstelde Duc d'Orleans, Conde, &c., in hare voorige

Wispeltuerigheyd der Parisianen, seldsaem.

Harden Brief des Koninghs aen Duc d'Orleans.

Louis koomd in Parijs.

Verkondighd een Generael Pardon.

Sta-

Staten en Waerdigheden; dies datſe binnen drie dagen de Wapenen ſouden neerleggen; en te niet doen alle Verbonden met andere.

Duc d'Orleans neemd het aen; *Conde* weygerd, ſonder inſluytingh van Vreede met *Spaenje*.

Duc d'Orleans nam/ ſelfs op goedvinden van Conde, dit Pardon aen/ en vereenighde ſigh met 't Hof. Doch Conde verklaerde/ tot geen Accoord te konnen treeden/ als met inſluytingh der Vreede met Spaenje en Lotharingen. De Koningh dit ſijn Beſluyt hoorende/ wierd daer over ſeer ontroerd. Deed een Declaratie uytgaen/ door welcke de gemelde Prins van Conde, ſijnen Broeder Conti, de Prins van Tarante, Duc de Rochefocaut (Rochefoucault), en alle andere/ welcke het met haer hielden/ wierden verklaerd ſchuldigh aen Crimen Læſæ Majeſtatis, vervallen te ſijn van al haer' Ampten/ Staten/ en Waerdigheden. Hare Goederen ſouden werden verkoght/ om met het daer van koomende geld den Oorlogh tegens haer te voeren. Echter deedmen noch groote moeyte aen 't Hof/ om Conde te bevreedigen/ en tot des Koninghs gehoorſaemheyd te brengen. Inſonderheyd wierd hier toe gebruyckt de Præſident de Viole. Men bood aen/ hem in al ſijne begeerten te ſullen vergenoegen/ indien hy maer wou openbaren 't geen men langh van hem had geſoght te weeten; namentlijck/ of hy ſigh ſoo verr' met de Kroon Spaenje had ingelaten/ dat hy geen gehoor kon geven tot een byſonder Verdragh/ buyten Vreede met deſelve? Want hy had laten verluyden: De Koningh betoonde hem meer eer als hy verdiende: doch tot verſeeckeringh ſijns levens was hy gedwongen geworden/ de Wapenen met Spaenje te voeren. Wou ſigh echter ſijne Maj. weer gehoorſaemlijck onderwerpen/ indien hem Volle-maght tot een Generale Vreede wierd gegeven. Buyten dit kon hy ſelfs de grootſte aenbiedingen niet aenvaerden. D'uytkoomſt heeft oock genoegh doen ſien/ hoe ſterck Conde ſigh aen Spaenje had verknoopt/ wijl hy wierd geſteld tot Generaliſſimus over 't Koninghlijck Spaenſch Heyr.

Werd verklaerd ſchuldigh aen Crimen Læſæ Majeſtatis. Echter doetmen hem noch groote aenbiedingen, om hem te bevreedigen; doch te vergeefs.

Hy werd Generaliſſimus over 't Spaenſch Heyr.

Mazarin van de Koningh en Koningin weer aen 't Hof geroepen.

Op nieuws hadmen aen 't Hof ſeer groote begeerte na den Kardinael Mazarin. Derhalven wierd den Mareſchal de Turenne bevoolen/ met ſijn Heyr na S. Dizier te gaen/ om hem den Pas t'openen. Den 15. 25. November was hy alreeds te Chaalons in Champagne gekoomen; daer hy van eenige Koninghlijcke Gedeputeerde wierd ontfangen/ en tot in 't Turenniſch Heyr begeleyd. Conde, nu Generaliſſimus over de Spaenſche Krijghsmaght/ moeſt (na de veroveringh van Rhetel, S. Menehould, Barleduc, Verdun en Toul) aghterwaerts wijcken: waer op de Koninghſche, onder Mareſchal de la Ferte Seneterre in December ſtormenderhand Ligny vermeeſterden: onder Turenne Barleduc herwonnen. Voorts gingen beyde de Legers in Winter-Quartieren: 't Koninghlijcke Franſche in Picardyen, Burgundien en Berry; latende aen de Condeiſche geheel Champagne: welcke/ wijlſe Rhetel (Rethel) en S. Manehould noch in haer geweld hadden/ deeſe gantſche Provintie, tot Rheims toe/ onder Contributie konden ſetten. Eerſt noch had Conde, tegens 't vermoeden der Koninghſche, Vervins veroverd: doch in Januarius des volgende jaers verloor hy deeſe Plaets weer.

Veroveringen van de Condeiſche en Koninghſche.

Conde neemd ſijn Winter-Quartier in Champagne.

Mazarin koomd weer te Parijs, en werd ſeer heerlijck ontfangen. 1653.

Vermits nu/ wegens de Winter/ niets meer te verrighten ſtond/ ſoo begaf Mazarin ſigh na Parijs; daer hy den 3. Februarius aenquam/ geconvoyeerd van Mareſchal de Turenne. Koningh Louis ſelfs reed hem een half uyr buyten de Stad te gemoet. Dien naght wierden eenige Vyerwercken/ hem ter eeren/ aengeſtoocken. Doemaels ſond Conde ordre aen Comte de Perſan, Gouverneur in Rhetel, dat hy al d'omleggende Dorpen ſou in brand ſteecken/ op dat de Koninghſche, indienſe deeſe Plaets wilden belegeren/ nergens onderhoud moghten vinden. Wegens quade betalingh/ wilden de Switſers niet langer in dienſt des Franſchen Koninghs ſijn. Kreegen oock Ordre van hare Heeren d'Eed-genooten, datſe/ op vermijdingh der hooghſte ongenade/ den 30. Martius ſouden na huys keeren. Vermits dit de Kroon Franckrijck ſeer nadeligh ſou geweeſt ſijn/ ſoo wierd op Sondagh den 13. 23. Februarius een groot deel gelds door Geneve na Solothurn geſonden aen den Franſchen Ambaſſadeur by de Cantons, om de Switſers daer mee te bevreedigen.

Switſers willen, wegens wanbetalingh, den Franſchen dienſt verlaten.

Turenne ten Prins gemaeckt.

Mareſchal de Turenne en Duc de Guiſe waren ter dier tijd by 't Hof in groot aenſien. Turenne wierd gemaeckt ten Prins: Guiſe vereerd een Plaets in de Voorſtad S. Germain, daer de Vleeſchhouwers haer Vee plegen te ſtellen: welcke hem daer voor aenbooden 100000. Kroonen. Korts na d'aenkoomſt van Mazarin te Parijs wierden/ op bevel van 't Hof/ verſcheydene hooge Standsperſoonen gevangen genoomen; beſchuldighd/ datſe de parthy des Princen van Conde waren toegedaen. Onder deſelve was Monſ. de Croſſy Fouguet, een groot Gunſtelingh van Conde, en Raed in 't Parlament; op 's Koninghs weerkoomſt binnen Parijs uyt de Stad gebannen; doch daer na heymlijck weer ingeſloopen. Eer hy noch aengevallen wierd/ verbrandde hy al ſijne Schriften van belangh. Men klaeghde hem aen/ dat hy eerſt op de baen had gebragt 't Vonnis des Parlaments; waer by op 't hoofd van Mazarin 50000. Kroonen was geſteld.

Hooge Standsperſoonen te Parijs gevangen genomen.

Kardinael Mazarin weet ſigh nu aen ſijne vyanden te wreecken.

Even deeſe Kardinael Mazarin liet nu niet na/ ſigh aen ſijne Vyanden te wreecken; en al de geene/ welcke hy bekoomen kon/ na de Baſtille en Bois de Vincennes te ſenden. Selfs de geringhſte Huysgenooten des Princen van Conde moeſten de Gevanckniſſen helpen vervullen. Door Koninghlijck bevel moeſt Duc d'Anville (onaengeſien voortijds gehouden voor een Favorit ſijner Majeſteyt)/ met ſijnen Broeder d'Abt van Monac, en ſijne Moeder Madame de Ventadour, ſigh uyt Parijs begeven. Comte d'Oignon, Gouverneur der Provintie Brouagie, viel van Conde weer af; maeckte ſijn Ac-

Comte d'Oignan valt van Conde tot den Koningh; en ſijne vergeldingh.

coord met 't Hof, en leverde deese Plaets aen Monf. de l'Eltrade. Bequam daer tegens tot vergeldingh 't Gouvernement over 't Slot te Saumur, en 400000. ponden. Behalven dat hy wierd gemaeckt Mareschal, Duc en Pair van Franckrijck.

Conde neemd sig den gevangenen Croffy aen.

Conde schreef aen den Staets-Secretarius Monf. de Tellier, oock aen de Commissarissen, gesteld over de saeck van de gedaghte Parlaments-Raed Monf. de Croffy Fouguet, dat hy den selven in sijne protectie nam. Indiense sijn Proces maeckten, soo wou hy sulcks aen haer en al hare Nakoomelingen wreecken; aengesien 't oordeel over Croffy alleen aen 't Parlament stond.

Sijne dreygementen aen de Reghters sijn niet vrugtloos.

In geval sy hem ter dood veroordeelden, soo sou hy even soodanigh handelen met de geene, welcke hy in sijn geweld had; of krijgen moght. Dit veroorsaeckte, dat Koningh Louis de Commissie tot 't volmaecken van 't Proces weerriep, en toeliet, dat de Gevangene van 't Parlament, volgens de Privilegien, sou gevonnisd werden.

Twee tegens een strijdende partyen te Bourdeaux.

In Bourdeaux waren twee tegens een strijdende Parthyen. D'eene was geneegen tot Vreede, en aenneemingh van 't Koninghlijck Pardon. D'andere, genoemd Ormisten, wilden d'Oorlogh voortsetten. Conti vermaende haer in een Generale Vergaderingh tot volstandigheyd; met belofte, dat van d' Engelsche en Spaensche wel haest hulp sou koomen. Oock betuyghde hy, met haer te willen leven en sterven.

Conti met d'Ormisten de sterckste.

Indien nochtans, tegens hoop, 't gedaghte Secours niet quam, soo wou hy selfs sigh bemoeyen, om een verdraeghlijcke Vreede uyt te wercken. De grootste hoop viel hem toe; soo dat over d'8000. Ormisten een nieuwe Unions-Eed aen Conti deeden. Waer op 't Volck uytriep: Vive le Roy! les Princes! & l'Union.

T'samensweeringh ontdeckt.

Ondertusschen wierd een t'samensweeringh tegens d' Ormisten ontdeckt. 't Voorneemen was, op een bestemde tijd Duc de Candale met sijn Heyr eene der Poorten t'openen. Conti quam dit te weeten door een Brief, gevonden by de Soon eens Parlament-Raeds; dien hy den volgenden dagh deed ophangen.

Rocroy, door de Spaensche veerthien malen te vergeefs belegerd geweest, nu door Conde verøverd.

Ter deeser tijd waren de Koninghsche onder Mareschal de Turenne 18000.; onder Mareschal de la Ferte Seneterre 8000., t'samen 26000. sterck. De Condeische wierden begroot op 22000.; doch 't getal was op verre na soo veel niet. Dickmael vielen bloedige Schermutselen tusschen weersydsche Parthyen voor; waer in de Koninghsche somtijds een groot verlies leeden. 't Condeisch-Spaensch Heyr plonderde geduerigh in Picardyen. Belegerde en veroverde Rocroy. Dit was de veerthiende mael, dat de Spaensche deese Stad hadden belegerd, sonder oyt meester daer van te konnen werden, als nu onder Conde.

Straf over misdadige tegens Mazarin.

De Fransche daer tegens wonnen Mouson en S. Menehould. Den 1. 11. October wierden te Parijs geradbraeckt eenen B. rthault en Rignoux, wijlse in den laetsten Parijsschen Oproer 't Beeld van Mazarin met een strop om den hals opentlijck op de Straet ten Schouwspel hadden opgehangen. Oock nu een toelegh op Mazarins leven souden voorgehad hebben.

Bourdeaux weer geplaegd door inwendige onrusten.

Te Bourdeaux was de Burgery den Oorlogh moede. Soghten derhalven rust, alsse maer alleen hare Privilegien moghten behouden, en van geen vreemde beheerscht werden. 't Condeisch Heyr had in dit Gewest tot noch toe de meester gespeeld, terwijl de Koninghsche na Catalonien waren gegaen.

Ormisten, waerom soo genoemd.

Eenige Pasquillen wierden binnen Bourdeaux aengeplackt tegens Conti en Madame de Longueville. 't Parlament deedse opentlijck door de Beul verbranden. Al de geene, daer men eenigen arghwaen op had, wierden uyt de Stad gedreven. Veele gingen van selfs door. Niet boven aght of thien Parlaments-Heeren hielden stand. 't Rot der Ormisten (of van den Olmboom, om datse haer' eerste Byeenkoomst onder een Olmboom hadden gehouden) was nu seer maghtigh en hardneckigh; soodanigh, dat in hare Versaemelingh wierd voorgesteld, sigh tot een vrye Republicq te maecken; en 't Parlament van Engelland (nu oock een Republicq) tot een Verbond te versoecken.

Willen sig tot een vrye Republicq maken.

't Voorstel wierd van niemand weersprooken; doch de volvoeringh wat uytgesteld.

De Gemeente begeerigh na Vreede.

't Gemeene Volk was begeerigh na 't Koninghlijck Pardon. Conti, siende d'oneenigheyd der Bourdeauxsche; dat oock de versoghte hulp uyt Engelland, en d'aenkoomst der Spaensche Vloot van S. Sebastiaen vertraeghde, was nu geneegen tot een Verdragh met den Koningh.

Hoop van Verdragh tusschen Conti en den Koningh, waer door verydeld.

Oock had de Bisschop van Xaintes alreeds ordre van 't Fransche Hof bekoomen, om hem in alles te gemoet te gaen. Doch de verschijningh van Comte de Lusignan binnen Bourdeaux verydelde alles: wijl hy Conti verseeckerde, dat de Spaensche Vloot in weynige dagen daer sou sijn. Oock had Cromwel te Londen bewilligd, dat de Bourdeloisen Scheepen en Ammunitie in Engelland moghten koopen.

't Volck fend Gedeputeerde aen den Koningh: doch sijne voorgestelde Conditien behagen haer niet.

Eyndlijck quam de Spaensche Vloot van S. Sebastiaen in de Garonne aen; 't welck die van Bourdeaux weer moed gaf. Echter drong de Gemeente seer sterck op Vreede, en de beloofde Amnestia; om welcke te krijgen, sy eenige Gedeputeerde na 't Hof hadden gesonden. Louis wou, dat deese Stad sigh op discretie aen haer sou overgeven; en twintigh persoonen uyt bedingen, om deselve, ten afschrick van andere, te straffen. Dat Conti met sijnen aenhangh sigh sou begeven na een bestemde Plaets. Datse 't Kasteel du Ha weer souden opbouwen, &c. Dit behaeghde de Burgers niet; en nu wierdense weer eendraghtigh.

't Verdrag tusschen Bourdeaux en Koningh Louis getroffen.

Ten laetsten echter wierd 't Verdragh getroffen, en daer over binnen Bourdeaux het Te Deum gesongen. De Vreedens-Artijckelen quamen in openbaren druck uyt. Maer wijl men vernam, dat 't Hof, onaengesien de beloofde Amnestia, niet sou nalaten, sigh over de gepleeghde ongehoorsaemheyd te wreecken aen een deel der voornaemste: dat oock Duc de Vendosme, Commandant der Fransche Vloot, op nieuws eenige Parlaments-

ments-Heeren uyt de Stad bandde / soo hebben de Burgers / wijl dit aenliep tegens 't gegevene Pardon en d'Amnestie, de Wapenen weer opgevat. Vermits oock dien Hertogh haer had voorgehouden de Koninglijcke ordre / tot neerwerpingh van de Fortificatien der Stad / en daer tegens d'opbouwingh van 't Kasteel / soo wierd hy in Arrest gehouden; met bedreygingh / datmen hem niet sou los laten / voor dat al d'Artijckelen, met de Stad Bourdeaux gesloten / voldaen souden sijn. De Spaensche Vloot lagh niet verr' van Blaye; en wierd van d'Engelsche versterckt. Doch verstaende / dat de Bourdeloyers sigh met den Koningh hadden vergeleecken / soo begondense deese Stad alle toevoer te Water af te snijden.

't Bedrijf des Koninghs tegens belofte, baerd nieuwe onrust.

De Prins van Conti trof desgelijcks sijn accoord met de Hertogen van Vendosme en Candale. De meeste Artijckelen stonden aen de goedkeuringh des Koninghs. Daer op sijn beyde deese Hertogen (d'eene Generael ter Zee / d'andere te Land) den 3. Augustus in Bourdeaux, 't Guarnisoen der Princen daer uyt getrocken. Conti sou sigh begeven na Cadillac; Madame de Longueville na Blazac; de Princes van Conde en haren Soon Duc d'Anguien na Stenay: Mercin na sijn Land Litthauwen. De Koninghlijcke ordre aen Duc de Vendosme hield in / dat hy de Mueren van Bourdeaux sou ter neer werpen; daer tegens twee Forten doen bouwen. Dat oock alle Ormistische Burgers sigh binnen 24. uyren uyt Bourdeaux souden wegh maecken / op seer hooge Straf. De Bourdeloyers stelden sigh hier wel tegen; en baden insonderheyd om verschooningh van d'opbouwingh der Forten; echter wierd een voornaem Ingenieur derwaerts gesonden / die 't Besteck maeckte.

Conti treed desgelijcks tot accoord.

Koningsche koomen binnen Bourdeaux: en harde ordre des Koninghs tegens de Bourdeloyers.

De Spaensche Vloot swerfde noch geduerigh om Bourdeaux. D'Admirael Marquis de Santa Croix kreegh van sijnen Koningh bevel / geduerende de Winter daer te blijven. Ondertusschen wierd hy noch versterckt met 6. Engelsche Scheepen; derhalven hy voorneemens was / een Slagh met Duc de Vendosme te wagen: doch deesen wou'er niet aen. Hier door kreegen de Spaensche gelegenheyd / om Bourdeaux soodanigh te besluyten / dat'er niets uyt noch in kon koomen. Liepen oock met stercke Parthyen geduerigh in de Provintie Xaintonge, en bequamen hier grooten Buyt. Om dit onheyl wegh te neemen / kreegh Vendosme ordre / de Spaensche Vloot aen te vallen; ten welken eynde hy Scheepen uyt Xaintonge by hem bequam. Den laetsten October voer hy op de Spaensche aen: doch deese gingen nu door; met verlies van twee harer beste Kielen in deese Vlught.

De Spaensche Vloot houd Bourdeaux soodanigh besloten, dat'er niets in noch uyt kon; doch neemd de vlught, op d'aenkoomst der Fransche Vloot,

In Franckrijck waren nu d'Inlandsche beroerten wel meerendeel gedempt / maer noch niet t'eenemael uytgebluscht. Den 9. 19. Januarius quam Koningh Louis selfs in 't Parlament van Parijs; en drongh aen / dat Conde (die sigh nu dapper ten voordeel van Spaenje in de Nederlanden gebruyckte) tegens drie bestemde tijden sou verdaghvaerd werden; en indien hy niet verscheen / datmen hem en sijnen Aenhangh sou verklaren voor Rebellen, schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis, &c. Noch dien selven dagh wierden twee Hussiers van 't Parlament na Perone afgevaerdighd / om Conde dit besluyt over te senden. Hy quam niet. Derhalven 't Parlament weer versamelde den 16. 26. De Koningh liet'er sigh vinden; en de Procureur Generael deed d'uytspraeck / van deesen inhoud: Conde, als in alle Hoofdstucken overtuyghd / sou / tot wel-verdiende Straf / werden onthoofd: dit Vonnis aen sijn Beeld uytgevoerd op de Plaets à la Greve, daermen gewoon is de misdadige om 't leven te brengen / door den daer toe gestelden Beul; met verbeurdmakingh van al sijne Goederen; van de Titel en 't Wapen Bourbon; van d'Eernaem Prins des Bloeds / &c.

Handel in't Parlament te Parijs door de Koningh, tegens Conde.

Veroordeeld, onthoofd te werden, en nu 't Vonnis aen sijn Beeld uyt te voeren, met verbeurdmakingh aller sijner Goederen, Titelen, &c., 1654.

Alsmen nu dit Vonnis las / en op 't Artijkel des doods quam / stonden de Geestlijcke Heeren op / en gingen wegh. De Hertogen van Guise, Joyeuse, Espernon, en Candale wilden desgelijcks doen; voorwendende / datse Bloedvrienden van Conde waren: doch de Koningh beval haer te blijven sitten. D'afweesende Hertogen lieten weeten / datse sigh niet wel te pas bevonden. Ter selver tijd wierd oock 't Bloed-vonnis uytgesproocken tegens den Præsident de Viole, Marquis Persan, Monsr. l'Esne, en Marcin.

tot misnoegen veeler Leeden des Parlaments.

Andere Bloedvonnissen.

Terwijl Conde op de verhaelde wijs in 't Parlament wierd veroordeeld / sond Koningh Louis sijnen Mareschal de Loys na Rheims, om d'Inwooners bekend te maecken / dat hy op den 6. May sigh daer wou laten Kroonen. Na deese verrightingh sou de Prins van Conti voor Vice-Roy na Catalonien gaen; en by de Krooningh ontfangen de Ridder-ordre van S. Esprit, gelijck sijnen Vader met deselve was begiftighd by de Krooningh van Louis de XIII. Doch vermits de Krooninghs-tijd noch wat uytgesteld wierd / en Conti, tegens alle vermoeden / den 27. May uyt Parijs na Catalonien moest vertrecken / soo kon hy deese Ceremonie niet bywoonen.

Prins van Conti voor Vice Roy na Catalonien gesonden.

Krooning van Louis bestemd.

Den 1. Junius brack sijne Maj. met sijne gantsche Hof-houdingh van Parijs op / en quam den 3. te Rheims. Den 7. geschiedde de Krooningh met groote heerlijckheyd; by welcke sigh bevonden Duc d'Anjou; de Bourgoigne; de Vendosme; de Normandie; d'Elbœuf; d'Aquitania; de Candale; de Rohan; de Champagne; de Bourneville; Comte de Tolosa; de Graef van Vlaenderen, &c. Duc d'Orleans verontschuldighde sigh op onpaslijckheyd en 't Podagra. De Prins van Conde bevond sigh by de Spaensche. Dien van Conti was na Catalonien; soo dat niet een eenige Prins des Bloeds sigh by deese Krooningh liet vinden. Prins Thomaso van Savoyen droegh de sleep des Koninghlijcken Mantels: Mareschal de l'Hospital de Kroon: Mareschal de Plessis Praslin de Scepter: Mareschal d'Aumont de Rijcks-Appel. Den 8. leydde de Koningh in een ruyme Plaets der

Sijn vertreck uyt Parijs na Rheims.

Praghtige Krooningh, waer by echter niet een eenige Prins des Bloeds was.

Abdy

Aerts-bisschoppen en Bisschoppen vermanen hem.

Abdy S. Remi de hand op ontrent 3000. kranke. Den 10. wierd hy begroet van 24. Aerts-bisschoppen en Bisschoppen uyt naem van al de Rycks-Prælaten, met veele Geluckwenschingen. Waer na sy hem vermaenden, de Roomsch-Catholijcke Religie te beschermen, volgens sijnen Eed, by de Salvingh gedaen; en de Hugenooten geen verdere Vryheden in te ruymen, als se alreeds genooten: 't welck hy haer beloofde. Den 13. booden de Jesuiten hem een Comedie aen, genoemd: De gezalfde Lelie, Koningh der Bloemen; of de Salvingh van Louis de XIV.

Eenige Graven in Afbeeldingh opgehangen.

Den 10. September wierden op de Plaets de Greve te Parijs in Afbeeldingh opgehangen Comte de la Suse, Comte de Merle; de Montail, en noch 7. andere; om datse tot noch toe den Prins van Conde hadden gevolghd. Den 27. overleed hier aen sijne voor Arras ontfangene wonden Duc de Joyeuse en Engoulesme, Comte d'Eu en Ponthieu, Prins van Joinville, Groot-Kamerlingh, en Colonel-Generael der Fransche lighte Ruytery, noch geen 33. jaren oud. Wierd seer betreurd, en selfs de Koningh quam hem voor sijne dood met groote droefheyd besoecken.

Dood van Duc de Joyeuse.

Konstigh Ballet van de Tijd in de Louvre.

Den 3. December danstemen in de Louvre 't onvergelijckelijck Balet van de Tijd; waer in vertoond wierden d'oogenblicken, minuten, uyren, dagh en naght, weecken, maenden, jaren, en d'eeuwigheyd.

Laquayen verbooden Geweer te dragen; en waerom.

In Januarius des volgenden jaers wierd de jonge Marquis de Tilladet, wiens Vader Gouverneur in Brisack was geweest, doodgestoocken van eenen der Laquayen van Duc d'Espernon; ter oorsaeck, dat de Carossen deeser beyde Heeren, malkander ontmoetende, die van den Marquis voor die des Hertoghs niet wou wijcken. Soo euvel wierd dit genoomen, dat door een Edict alle Laquayen scharp wierd verbooden, eenigh Geweer te dragen. Maer daer op vondmen in de Louvre veele Briefjens gestroyd, van inhoud: Indien sijne Maj. de Laquayen den Degen niet wou veroorloven, soo waren'er over de 30000., die sigh hier over wreecken, en by den Prins van Conde Dienst neemen souden.

Hare dreygementen hier over.

Meedelijden der Gereformeerde te Parijs met hare Geloofs-genooten in Piemont.

De Gereformeerde te Parijs versamelden van hare Religions-verwanten door een Collecte 20000. ponden, om daer mee te hulp te koomen hare Geloofs-genooten in 't Losanner-Dal, van de Savoyers byna gantsch uytgeroyd, gelijck wy hier na sullen hooren. Over deese Moord was Olivier Cromwel, Protector van Engelland, soodanigh ontroerd, dat hy besloot, 't onschuldigh-vergooten bloed niet ongewroocken te laten. Ook geenen Vreede met Franckrijck aen te gaen, voor dat hem, wegens deese Savoysche Moordery, genoeghdoeningh sou sijn geschied; wijl ook eenige Fransche Troupen hier toe geholpen hadden.

Duc de Modena te Parijs in groot Aensien.

Duc de Modena was aen 't Fransche Hof gekoomen. Men hield hem in groot aensien, en men onthaelde hem Vorstlijck. Yeder abond wierden Balletten en Comedien aengesteld t'sijner eer. De Ducs en Pairs van Franckrijck gaven hem de Visite niet, wegens een misverstand tusschen hem en Duc de Guise; die sigh beklaeghde, dat hy, te Modena sijnde, de behoorlijcke Eerbewijsingh niet had ontfangen. Den 14. 24. Januarius nam hy sijn afscheyd; en vereerde aen de Koninghlijcke Officieren des Hofs de waerde van ruym 100000. Kroonen. Hier tegens wierd hy van hare Majesteyten treflijck begiftighd. De Koningh beschonck hem met 2. Tapyten, 't eene van 6. stucken, begrijpende al de Geschiedenissen des Apostels Pauli, waerdigh 20000. Kroonen: 't andere van 12. stucken, vertoonende de 12. maenden des jaers, van een ongelooflijck-hooge prijs. Boven dien ontfingh hy 1. Millioen en 800000. ponden aen gereed geld, tot voortsettingh des Oorloghs in Italien. De Gift der Koningin bestond in Eedele Gesteenten, tot 55000. ponden, voor hem en sijne Gemalin. Kardinael Mazarin vereerde hem vier Turcksche Tapyten, elck geschat op 14000. ponden: aght stucken Sammet, met welrieckende Speceryen en Goud geborduerd: een seer raer Bed uyt China, met ontelbare Paerlen beset, onwaerdeerbaer wegens de raerheyd. En op dat immers de Hertogh niet onvergenoeghd mogt sijn over sijn geleeden verlies met Speelen, gaf hy hem noch op sijn vertreck drie Buydels, yeder gevuld met 600. goudene Louisen, of Fransche Pistoletten.

1656.

Ontfangd op sijn vertreck na Italien

seer groote Geschencken van de Koningh, Koningin, en Mazarin.

Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd brengen te weegh de neerweepingh veeler Gereformeerde Kercken, onaengesien de Declaratie des Koninghs van Anno 1652.

Die van de Gereformeerde Religie hadden Anno 1652. bekoomen een Koninghlijcke Declaratie, by welcke haer was veroorloft, verscheydene Kercken in Franckrijck te mogen bouwen. Hevigh woelde de Geestlijckheyd hier tegen: deeden groote klaghten hier over aen den Koningh; en verschoven de geld-opbrengingh aen sijne Maj. van d'eene tijd tot d'andere; begeerende, dat eerst de gedaghte Declaratie sou herroepen werden. Braghten ook soo veel te weegh, dat Louis een gantsch andere Declaratie tegens de voorige gaf. 't Parlament van Tholosa keurde deese laetste voor goed, en gaf last, dat allerweegen in de Provintie Languedocq eenige Commissarissen souden uytgesonden werden, om ter neer te werpen al de Hugenotsche Kercken, tsederd den eersten Parijsschen Oorlogh gebouwd. Dit was de Roomsch-Catholijcke Geestlijcke noch niet genoegh. Maeckten onder haer een Besluyt, geen geld aen den Koningh te sullen geven, voor dat de gemelde Declaratie in 't Parlament sou bekraghtighd sijn. Daer-en-boven begeerdense van sijne Maj., dat hy opentlijck door Beuls handen sou doen verbranden seecker Boeck van de Heer Carolus Drelincourt, geleerd Predikant onder de Fransche Gereformeerde, gesteld tot weerlegging van 't Gesprek des Aerts-bisschops van Sens, gedaen voor den Koningh tegens de Hugenooten. Maer wijl dit een saeck van groot gevolgh was, soo wou Louis dit werck naerder in bedenckingh neemen.

Gaen noch al voort in hare versoecken tegens d'Onroomsche by den Koningh. 1657.

Janseni-

Tot noch toe hadden de Roomsch-Catho-

lijcke

ENGELLAND.

[Janseni]sten en Molinisten in Franckrijck.

lijcke Jansenisten en Molinisten over eenige Religions-Artijckelen seer hevigh tegens malkander geschreven: doch de Koningh beval haer nu gesamentlijck een stilswijgen. Begeerde oock van de Geestlijckheyd een Don Gratuit van 8. Millioenen, tot onderhoud van 't Koninghlijck Huys. Hoe wijd nu deese Heeren haren Buydel wilden openen / sullen wy hier na hooren. Voor ditmael scheyden wy van Franckrijck af.

Engelsche, Schotsche en Yrsche saecken.

In Engelland regeerde noch als Koningh CAREL d'I. D'oorsprongh en voortgangh der Schotsche en Engelsche onrusten hebben wy in 't voorgaende III. Boeck gebraght tot op den uytgangh des jaers 1640. Sullen nu deselve vervolgen / met soo veel ingedrongenheyd / als ons / behoudens den draed der Historie, en 't reghte begryp der saecken / mogelijck sal sijn.

Vervolgh van den handel met den gevangenen Thomas Wentworth, Graef van Staffort, Vice-Roy van Yrland. 1641.

Wy hebben gehoord / hoe Thomas Wentwort, Graef van Staffort, Vice-Roy van Yrland, door last van 't Parlament, te Londen in den Towr was gesteld. Insonderheyd wierd hy beschuldighd / dat hy had getraght de Roomsche Religie in Yrland in te voeren / met een gantsche verdelgingh van de Protestantsche; seggende: Daer moest maer eenen Harder en eene Schaeps-stal sijn. Dat hy ten dien eynde had willen verwecken een algemeenen Oproer / &c. Grootlijcks diende tot sijne beswaringh / dat de Roomsch-Catholijcke Yren, geduerende sijne Gevanckenis / tot de daed quamen; in Februarius sigh meester maeckten van de voornaemste Kercken / en opentlijck in deselve Mis deeden. Wierd derhalven in April Anno 1641. van 't Lager-huys des Parlaments ter dood veroordeeld / als een Verrader.

Van 't Lager-huys des Parlaments ter dood veroordeeld.

De Gedeputeerde der Stad Londen gaven hier op een Request aen 't Hooger-huys in / eyschende / dat de Justitie haren loop moght hebben. Soo yverigh drongense hier op aen / dat niemand yets wou geven tot d'onderstands-gelden / aen Koningh Carel bewilligd / voor dat dit Vonnis sou ten eynde gebragt sijn. De Soldaten / welcke met deese penningen souden betaeld / en dan verder voortgevoerd werden / begonden in Oproer uyt te barsten; soo dat d'Engelsche Generael Graef van Holland (een kleyne Provintie in Engelland, by de Grensen van Norfolck, en Cambridgeshire) genoegh te doen vond / om haer te stillen.

Yver der Londenaers tegens hem.

Koningh Carel had hem geerne by 't leven behouden.

Geerne had Koningh Carel hem by 't leven behouden; en wou derhalven de Sententie niet onderteeckenen. De Koningin bemoeyde sigh ten uytersten / om hem te redden. Sijne Maj. sprack seer hard tegens 't Parlament, wegens 't gevelde Oordeel. Maer de volgende dagh quamen eenige duysenden des gemeenen Volcks voor de Vergader-plaets van 't gedaghte Parlament, roepende om d'uytvoeringh der Justitie: anders soudense 't werck selfs moeten verrighten. Eyndlijck vond de Koningh sigh genoodsaeckt / sijne hand onder de Sententie te stellen; schoon hy den Vice-Roy had beloofd / dat hy 't leven niet sou verliesen.

Moet echter 't Vonnis onderteeckenen.

Den 7. May was op Towrhil 't Schavot vervaerdigd. Den 8. wierd hy met de Byl onthoofd.

ENGELLAND.

De Vice-Roy onthoofd.

Korts voor d'Executie wierd rughtbaer / dat een Schip op de Theems lagh / om den Vice-Roy wegh te helpen: ter welcker oorsaeck de Waghten wierden verdubbeld. In d'aenvangh van Junius quam noch wat anders te voorschijn; te weeten / dat de Bisschoppen en groote Heeren d'Onder-Gouverneur van den Towr 40000. ponden Sterlinghs hadden aengebooden; alreeds 400. Mannen heymlijck in dienst aengenoomen / en een Jaght doen gereed houden / om Wentworth wegh te voeren. Die van de Roomsche Religie souden haer gevoeghd hebben by de gedaghte 400.: oock verlietense sigh op d'Yrsche Volckeren / die niet wijd van daer lagen. Dan soumen 't Parlament gedissolveert, indien niet geheel gemassacreert, hebben. Geen geringen Arghwaen wierpmen op 't Koninghlijck Hof / als of de voornaemste van 't selve goede kennis van deesen Aenslag hadden. Immers / eenen onder den hoop / van sijn Gewisse gedruckt / heeft dien gantschen handel aen 't Parlament ontdeckt.

Gevaerlijcke aenslag door de Bisschoppen, &c. om hem met geweld los te maecken; 't Parlament uyt te royen: hoe ontdeckt.

Henrick Piercy, Broeder des Graefs van Nortumberland, beschuldighd van te sijn Deelgenoot deeser t'samenspanningh / vlood na Calais. Van hier ontdeckte hy aen 't Parlament noch drie andere / als / Commissarius Wilmot, Overste Asburne, en Capitain Polland, Leeden van 't Lager-huys; welcke in Gevanckenis wierden geset.

Schuldige aen deese t'samenspanningh.

Drie geheyme beswoorne Artijckelen der Verbondene.

Den 2. Julius verscheen Koningh Carel in 't Parlament; seggende / dat hy geen deel had aen deese Verradery. Ontkende echter niet / dat hem yets daer van was bekend gemaeckt; doch verklaerde / dat hy 't niet geaght had. Riep God tot Getuyge / &c. Veel' andere Lagen tegens 't Parlament wierden openbaer; welcke wy / kortheyds halven / voorby gaen. Alleen staet dit noch te seggen / dat de gemelde Piercy aen sijnen Broeder de Graef van Northumberland overschreef / dat de Verbondene hadden moeten sweeren / deese drie Artijckelen te sullen geheym houden: I. Datse haer' uyterste Maght souden aenwenden / om de Bisschoppen en Bisdommen te beschermen. II. 't Yrsche Heyr (bestaende byna geheel uyt Roomsch-gesinde) op de been te houden. III. De Koningh t'onderstennen by sijn' Authoriteit en Inkoomsten / indien sigh 't Parlament niet na sijnen wil wou voegen. De meeste Bisschoppen wierden geseght de hand in 't spel te hebben; insonderheyd dien van Chicester, Præceptor des Princen van Wallis: oock de Graef van Nieuw-Kasteel, desselven Hofmeester.

Bisschoppen hebben de hand in dit spel.

Vreede tusschen de Schotten en Koning Carel.

Ontrent den ingangh deeses jaers was d'Oorlogh tusschen de Koningh en de Schotten gestild. Sy begeerden niet anders / als te blijven by d'oude Reformatie in Religions-saecken (haer van de voorige Koningen / oock van deesen / met Eede bevestighd / maer niet gehouden); sonder met nieuwe geheele of halve Roomsche Ceremonien beswaerd te werden. Hier op wierd 't Schot-

ENGELLAND.

sche Heyr na Engelland geboerd/ daer 't betalingh sou ontfangen. De Schotsche Standen souden/ tot vergoedingh harer geleedene schade/ genieten 800000. ponden Sterlinghs. 't Parlament van Engelland bewilligde hier toe 300000. ponden op twee Termijnen. D'overige 500000. ponden weesense aen op de Koninghlijcke Inkoomsten in Schotland, om uyt deselve voldoeningh te soecken.

Tot vergoedingh harer schade, sou haer betaeld werden 800000. ponden Sterlinghs.

't Parlament te Londen won de drie Heyren/ 't Schotsche, Engelsche en Yrsche afdancken; derhalven moest'er geld tot d'afbetalingh sijn. Sagen de Koninghlijcke Colreeckeningen na; en bevonden/ dat d'ontfangers binnen 13. jaren den Koningh hadden verkort 716000. ponden Sterlinghs. Tot straf wierd haer opgeleght de betalingh van 150000. ponden. Van d'andere Som moestense in aller haest opbrengen 400000. ponden. Voorts wierd een Schattingh aengesteld op yeder persoon.

Onreghtvaerdige Ontfangers doet 't Parlament weer overgeven 't geense ingestockt hadden.

De Bisschoppen hadden met d'onthoofde Vice Roy van Yrland eenerley vooorneemen; echter met eenigh verschil. Staffort had gedoeld op eene Harder en eene Schaeps-stal, met verdelgingh der Onroomsche. De Bisschoppen ooghden op d'invoeringh der Roomsche Kerck-Ceremonien, d'Oorbiecht/ &c.; meenende dat hier door d'eenigheyd tusschen de Religien lighter te bevoorderen sou sijn. 't Koninghrijck Gods begondense te stellen in uyterlijck gebaer. Op de suyverheyd der Leere wierd niet meer aengedrongen; maer byna alleen op de gehoorsaemheyd aen haer. Hier ontrent wasmen boven al beesigh; en dit wou men met geweld doorsetten. De Gemeente in Engelland begon derhalven te sien/ dat de Schotten, welcke by d'oude eenvoudigheyd en suyverheyd wilden blijven/ geen ongelijck was te geven.

Voorneemen der Bisschoppen in Engelland tot invoeringh van de Roomsche Kerck-Ceremonien, Oorbiecht, &c.

Geduerende 't ondersoeck tegens den Vice-Roy van Yrland had 't Parlament ontdeckt soodanige dingen/ welcke haer William Laud, Aerts-bisschop van Cantelbergh, Primaet van geheel Engelland, in den Towr deden setten. Niet weynigh viel 't hem en d'andere Bisschoppen tegen/ dat de geleerde Usherus, selfs Aerts-bisschop in Yrland, opentlijck begon te spreecken tegens d'onbetaemlycke en On-Apostolische Hooghheyd/ Magt en Heerschappy der Bisschoppen: van welcke hy seyde/ datse afgeschaft/ en d'oude eenvoudigheyd weer ingevoerd moest werden. In dit jaer wierd tegens William Laud niet veel ter hand genoomen/ als dat 't Parlament in October hem van al sijne Waerdigheyd beroofde. Aldermeest yverden die van 't Lager-huys tegens de Bisschoppen. Wilden haer aengeklaeghd hebben van Hoogh-verraed: doch 't Hooger-huys weygerde noch de toestemmingh. Eenen alleen was 't Lager-huys aengenaem; dien van Lincoln; in 't voorige jaer van haer uyt sijne Gevanckenis geligt/ en sijne plaets in 't Hooger-huys hem weer gegeven. Oock wierd de haet der Gemeente tegens deese Prælaten soo groot/ datse met eenige honderden voor 't Parlaments-huys quamen/ roepende: Wegh, wegh met de Bisschoppen. Als de Heeren des Parlaments uyt de Vergaderingh gingen/ riepen duysenden: Geen Bisschoppen, geen Paepsche Heeren meer. In 't Lager-huys wierd gestemd/ dat in de Kercken van Engelland niet meer geduld souden werden Deeckens, Commissarissen der Bisschoppen/ Archi-diaconen, Præbendarissen, Canonicken, Semi-Canonicken, &c. Voorts was dit Huys voorneemens/ al de Bisschoppen af te setten; der selver geweldigh-groote Inkoomsten aen te wenden tot nut des Koninghrijcks. Ondertusschen wierden verbooden de door haer ingevoerde Roomsche Ceremonien; als de Choor-rock, of 't Priesterlijck Gewaed; de teeckeningh der Doopelingen met een Kruys (waer onder d'Exorcismus, of Duyvel-uytbanningh/ verborgen lagh); de knie-buygingh op 't hooren des Naems Jesu; 't over-eynd staen onder 't leesen des Euangelii; 't Gloria Patris; de Beelden van Maria in de Kercken/ Capellen, &c. Oock allerley Speelen en Kortswijlen op Sondagen. De Jesuiten en Papen wierden uyt 't Koninghrijck gebannen. De bedrevene grouwlijcke wreedheden der Roomsch-Catholijcke in Yrland aen de Gereformeerde verargerden de saeck der Roomschgesinde in Engelland niet weynigh: oock 't Verraed der Paus-gesinde in Schotland, om daer een deel Leeden des Parlaments door Buskruyd in de lught te doen vliegen. De voornaemste Vloeckverwanten waren hier de Graef van Crafford, Lord Edmond Dosset, Lord Carre, Sergeant-Major Stuart, Lord Herrey, Lord Humes, &c.; welcke twee laetstgenoemde/ of door drift van haer Gewisse/ of uyt vrees voor gevaer/ 't schelmstuck ontdeckten. Echter wilden de Verbondene noch op een andere wijs daer mee door/ blijckende uyt een opgevangene Brief: en te gelijck/ dat een groot deel Roomsch-gesinde daer van kennis hadden: in welck Schrift de Deelgenooten wierden aengemoedighd met deese woorden: Sterven wy, soo sterven wy Martelaren. Val aen, val aen. Nu moet het sijn, of nimmermeer. Voor 't tijdlijck leven bekoomd gy 't eeuwige. Geen kleyn deel des Koninghrijcks is met ons, &c.

William Laud, Aerts-bisschop van Cantelbergh, Primaet van Engelland, in den Towr geset.

De geleerde Usherus, selfs Aerts-bisschop, verwerpt echter de Bisschoplijke staet, als On-Apostolisch.

Haet der Gemeente tegens de Bisschoppen.

Afschaffingh der Roomsche Kerck-Ceremonien, door de Bisschoppen in d'Engelsche Kerck ingevoerd.

Jesuiten en Priesters gebannen.

Catholijck Buskruyd-verraed in Schotland.

Aenmoedigenden Catholijken Brief.

In Yrland hadden de Roomsch-Catholijke sigh by een gevoeghd/ tot over d'18000. in getal/ om al de Protestantsche te verdelgen. In 't Noorder-quartier overweldighdense twee Kasteelen en twee Steeden. Sloegen een groot deel Onroomsche met Vrouwen en Kinderen dood. 't Schotsch Verraed en d'Yrsche Oproer hadden 't oogh op malkander. Beyde geluckt sijnde/ soumen 't selve spel in Engelland hebben gespeeld. De Weerspannelingen in Yrland meenden heymlijck Dublin te vermeesteren: de Raden en alle Protestanten te vermoorden: daer na sou dit Vyer door 't gantsche Land tegens d'Onroomsche hebben voortgelopen. Doch ses uyren voor dat den Aenslagh sou aengaen wierd deselve ontdeckt door een geringh persoon/

Roomsch-Catholijke in Yrland staen op, om al de Protestantsche te verdelgen.

Haer misluckt Verraed op de Hoofdstad Dublin.

soon/

ENGEL-LAND.

soon/ Hugo Occomello (Occonello), Dienaer van de Ridder Clatworthy. Veertigh Mannen waren alreeds in de Stad gekoomen/ om een Poort te vermeesteren; doch wierden gegreepen. Op deese ontdeckingh wierden gevangen genoomen de Graef van Maquerre en andere Heeren; by welcke men veele Keetenen/ Hamers en Bylen vond.

Gaen seer grouwlijk te werck tegens d'Onroomsche.

De Rebellen op 't Land wisten van deese ontdeckingh noch niets met allen. Bereyden sigh derhalven/ om ter bestemder tijd na Dublin te gaen. Maer bemerckende dat 't Verraed openbaer was/ namense eenige andere Plaetsen in; deselve plonderende/ met ter neer-houwingh veeler Schotten en Engelsche. Boven maten woedende wreedheden pleeghdense aen de Protestantsche. Wierpen hare Huysen en Kasteelen ter neer. Sloegen de Menschen 't hoofd af; hingense by de voeten op/ &c.

Schotten bieden hulp aen.

De Schotten booden tijdlijck aen/ Volck te werven/ om 't selve te senden in 't Noorder-Quartier van Yrland, daer de meeste Schotten woonden. In Engelland was men beesigh/ om Soldaten en Geld by een te krijgen/ op dat de Graef van Leicester (in plaets van Stafford Vice-Roy geworden) daer mee na Yrland moght gaen. Hier tegens pogchten de Roomsch-Catholijke Yren seer hoogh/ datse bystand souden bekoomen uyt Engelland, Franckrijck en Spaenje.

Pogchingh der Roomsch-Catholijke Yren, van groote bystand.

Seyden/ datse de Wapenen aennamen tot beschermingh harer Privilegien, d'authoriteit des Koninghs/ en de vryheyd harer Religie. Aen de Noord-sijde/ tegens Schotland, sloegh Sir William Steward den voornaemsten Rebel Oneale. Onderwijl wierd in Engelland aen 't Parlament ontdeckt een nieuw Verraed/ aengeleght tegens Hul en Nieuw-Kasteel.

Noemen sigh de Koninghlijke Armee.

De Rebellen in Yrland gingen geduerigh voort. Gantsche Provintien voeghden sigh by een. Swoeren/ datse de Wapenen niet souden afleggen/ voor datse de Standaerd harer Religie in 't Koninghrijck hadden vast geset. Lieten sigh noemen de Koninghlijke Armee; en betuyghden/ datse alles deeden onder Koninghlijcke authoriteit. Onmenschlijck gingense te werck met d'Onroomsche.

Gaen tegens de Gereformeerde

Vijf-honderd der selve overvielense in een Kerck: trocken haer daer uyt; voerddense na een Brugg'/ en wierpen haer d'eene voor d'andere na in 't Water/ soo datse gesamentlijck verdroncken. Een Predikant sneedense al sijne Leedematen af. Openden den buyck sijner swangere Vrouw. Sloegen 't hoofd der Vrught tegens dat des Vaders/ soo dat'er de Harssenen aen bleven hangen.

noyt meer gehoord Barbarisch te werck.

Elck van haer streed als om prijs/ wie op d'alderbarbaerste wijs d'arme Protestantsche kon mishandelen. Kapten haer af al de heymlijcke Leeden/ Ooren/ Neusen/ Handen/ Vingeren. Staecken haer d'oogen uyt. Sooden de hoofden der kleyne Kinderen voor d'oogen harer Moeders. Sneeden de buycken der swangere op/ en haelden'er de Vrught uyt.

Eenige weynige staeltjens

Dochters/ Vrouwen en Kinderen drevense by meenighten in 't water. Andere sloegense met Stocken de harssenen in. De Wyven verkraghtense voor d'oogen harer Mannen/ de Dochteren in 't gesight harer Vaderen. Dwongen haer dan/ hare Religie te moeten afsweeren. Deedense 't/ soo gavense haer ten Houwlijck aen de veraghtste onder haer.

der onmensch-lijck-woedende wreedheden

Mons. German, Predikant te Brides, sneedense van sijn lighaem lid voor lid af. Mons. Blandry, oock Leerraer/ hingense op/ en scheurden 't vleesch van sijne Beenderen af/ in de tegenwoordigheyd sijner Huysvrouw; hieuwen hem doe in stucken/ en een deel deeser stucken bondense aen de plaets daerse haer gevangen setteden. Een

Vrouw/

ENGELLAND.

Vrouw / in arbeyd sittende / en drie of vier Nabueren by haer hebbende / wierd overvallen van een groot deel deeser grouwlijcke Onmenschen. Terwyl 't Kind haer afgingh ruckten se haer van 't bed; bonden haer als in een klomp; voerden haer op een Karr na een vuyle Modder-hoop; wierpen soo de Moeder als 't Kind daer in; en dus maeckten se hier ellendigh sterven. Veele Suygelingen sneedense de borst op; haelden'er 't Hert uyt / en douwden 't de Vaders in den mond. Een groot deel persoonen vildense de Huyd van 't ligchaem; of kapten haer tot Hutspot; of bonden haer met touwen op een Planck / soo grouwlijck stijf / dat d'oogen haer uyt 't hoofd borsten. De Vaders bondense een Kind op den rugg' / een ander op de borst: doorschooten dan deese drie te gelijck van vooren en aghteren. De Predikanten sneedense de Manlijckheyd af; staken haer deselve in den mond / en hieuwen haer dan in stucken. Sommige briedense langhsaem op gloeyende Roosters; andere aen Spiessen. Dit was seer gemeen by haer. Ondertusschen boesemden hare Priesters en Geestlycke haer in: Dit was God een welbehaeghlijcke Offerhande. 't Verhackelde, gekapte Ketter-vleesch was hem aengenamer als 't vette der Rammen. Hier door kondense al hare Sonden uytdelgen, en onfeylbaer den Hemel verdienen. Over sulck een Ketter-uytroyingh juygchten d'Engelen in den Hemel, en verheughden sigh de Heylige op Aerden. Hoe men haer grouwlijcker handelde, hoe men by God meer verdiensten had, &c. Wy moesten een geheel Boeck schrijven / indien wy wilden aenteeckenen al de van haer gepleeghde grouwelen / uyt de Brieven van Godsalige Oogh-getuygen / aen hare Vrienden in Engelland.

van de Roomsch-Catholijcke tegens d'Onroomsche Mannan, Vrouwen, Kinderen.

Hier toe aengeset van hare Geestlijke, met verschriklijke woorden.

'tGetal der omgebraghte Gereformeerde, door de devote Roomsch-Catholijke Yren, is niet eygentlijck uyt te drucken: dit weet men echter voor gewis / dat in d'eerste vier maenden deeses verraderschen Oproers ten minsten 154000. Protestanten wierden vernield. Hoe veel noch naderhand niet? Eenige reeckenen 300000., buyten de gesneuvelde in daedlijckheden des Oorloghs.

Meer dan 300000. Protestanten vermoord.

Ondertusschen begon onder Koningh Carel en 't Lager-huys des Parlaments onwil t'ontstaen. De voncken openbaerden sigh met den uytgangh van dit / en den aenvangh van 't volgende jaer. Den 3. 13. Januarius Anno 1642. deed sijne Maj. van Hoogh-verraed aenklagen Viconte Mandeville, Mr. Pym, Sir Hollis, Sir Artur Haselrigge, Lord Straude en Lord Hambden; alle ses de verstandigste Leeden des Parlaments in 't Lager-huys. Deese wou Carel terstond in sijne handen hebben gelevert. D'andere wilden haer niet laten volgen / maer gesamentlijck voor haer verantwoorden. Den 4. 14. verscheen de Koningh in dit Huys der Gemeente. Sette de sigh met een toornigh gelaet in de Stoel des Spreeckers; en vraeghde na de genoemde ses / welcke hy de naem van Verraders gaf. De Spreecker viel / na gewoonte / op sijne knyen / seggende / dat hy niets kon doen noch antwoorden / dan 't geen hem van 't Parlament wierd bevoolen. Flucks gingh Carel met een vergrimd gemoed wegh. Sond Officieren na de Herbergen der gedagte Heeren / en liet al hare Schriften verzeegelen. 't Lager-huys deed door andere deese Zeegelen afneemen / en de Schriften in 't Parlaments-huys brengen. Dit veroorsaeckte in Londen geen kleyne beroerte.

De Koning laet ses voorname Heeren in 't Lager-huys van Hoogh-verraed aenklagen. 1642.

Onwil, hier over ontstaen tusschen hem en 't Parlament; met aenmercklijckheden.

ENGELLAND.

Den 5. 15. quam de Koningh / nevens de Hertogh van Lenox, Marquis Hamilton, Graef van Essex, van Linsey, en van Holland, op 't Raedhuys der Stad Londen; begeerende / datmen de gemelde ses Parlaments-Leeden hem sou overleveren / indien men niet wou vallen in sijne hooghste ongenade. Hier toe kon de Raed niet verstaen: dies sijne Maj. / verbuld met spijt / weer na sijn Hof reed. Den 6. 16. sond Carel ses Heraulden, en deed de meergedaghte Heeren van de Stad eysschen: doch men wou haer niet laten volgen / voor dat sijne Maj. haer' Aenklagers sou genoemd hebben. 't Parlament stelde dien namiddagh Commissarissen, om te sitten in den Naem van 't Hoger en Lager-huys: oock door openbare Proclamatie op levens-straf te laten verbieden / dat sigh niemand sou vergrijpen aen de ses bewuste Parlaments-heeren. In even deese naght ontstond binnen Londen een algemeenen Oproer / die nauwlycks kon gestild werden.

De Koning eyscht deese ses Heeren van den Raed te Londen; oock van de Stad: doch ontfangt weygeringh,

Verbod des Parlaments, deesen aengaende.

Hoe vyandigh eenige den gedaghten Mr. Pym waren / kan oock hier uyt blijcken. In October wierd hem van de Portier een Brief behandighd / soo als hy in 't Parlament sat. 't Opschrift hield aen hem. Geopend werdende / vondmen in een Doeckje een Plaester vol vuylen Etter (veellight van een Pest-sweer / of yet argers genoomen): en in den Brief selfs wierd hy seer gesmadighd; met bedreygingh: indien hy niet afstond van sijne hardneckigheyd tegens de Catholijken; en deese Plaester hem de dood niet veroorsaeckte / soo sou 't een Pistool verrighten. Men vraeghde de Portier: Hoe en van wien hy dien Brief had bekoomen? Hy antwoordde / van een Edelman (immers soo 't scheen) te paerd / aengedaen met een grauwe Rijdrock / op d'opene straet. Te gelijck had hy hem 12. ponden Sterlinghs gegeven; met bevel / van dit Schrift aen Mr. Pym selfs te behandigen: doch de persoon kende hy niet.

Seldsaem-schelmaghtigen Brief, van de Roomschgesinde gesonden aen Mr. Pym, in 't Lager-huys des Parlaments.

't Was niet sonder Reden / dat 't Parlament en de Raed der Stad Londen weygerde / deese ses Parlaments-Leeden den Koning over te leveren: want 't geen nu deese sou bejegend sijn / kon (als men dit dus liet passeeren) morgen weer andere / en al de geene / welcke sigh niet wilden schicken na 's Koninghs begeerte / sijn weervaren. Dit was 't middel / om 't Parlament een Toom in den mond te leggen; en een sware inbreuk in de Voorreghten van 't selve. Echter wou de Koningh doordringen; en meende de hulp der Wapenen van de Lord Major tegens de

't Parlament had reden, om d'overleveringh der ses Heeren te weygeren.

ses

ENGELLAND.

fes Leeden te gebruycken. Niet arger had men hem konnen raden. Want de Burgery en Handwerckers dit verneemende / quamen / meer dan 10000. sterck in 't Geweer / om den Load Major te verhinderen. 't Parlament, om hare Privilegien te beschermen / sond Gedeputeerde aen sijne Maj. / versoeckende een ronde antwoord / of hy Vriend of Vyand van 't Parlament sijn wou? Gaven oock een Declaratie over; toonende / hoe seer deese handelingen des Koninghs liepen tegens hare Reghten en Vryheden. Verkondighden / dat al de geene / welcke deese Heeren / sonder bewilligingh des Parlaments, souden willen maer alleen in Arrest neemen / gehouden souden werden voor Schenders van de Privilegien des Parlaments, en vyanden van 't Gemeene-best.

Carel echter wil on bedaghtsaem met sijn Hoofd door.

D'oneenigheyd tusschen hem en 't Parlament rijst seer hoogh.

Evenwel deed Carel, aengedreven door sijne Raden / tegens Mr. Hollis, Sir Arthur Haselrigge, Mr. Pym, Mr. Hambden, en Viscomte Mandeville den 15.25. Januarius seven Artijckelen instellen / en door sijnen Advocaet-Generael in 't Hoger-huys des Parlaments overgegeven. Dien daer op wierd gevraeghd: I. Of hy deese Artijckelen had ingesteld / of wist / van wien sulcks geschied was? II. Of hy die voor waeraghtigh hield? III. Of hy deselve sou konnen bewijsen? IV. Van wien hy die ontfangen / of wie hem geraden had / d'inleveringh te doen? V. Waer sijne Getuygen waren? Sijn antwoord was: Op 't I., neen. Op 't II.; niet anders te weeten / als 't geen de Koning daer van had geseght. Op 't III., dat hy niets daer van sou konnen bewijsen / als soo veel sijne Maj. hem daer van te kennen sou geven. Op 't IV., dat hy d'Artijckelen van de Koningh had ontfangen; en te gelijck 't bevel / van deselve in te leveren. Op 't V., dat hy van geene Getuygen yets wist / als die sijne Maj. noch eerst sou noemen. 't Parlament liet hier op den Koningh weeten / dat sonder hare goedkeuringh soodanigh een Proces niet moght gevoerd werden. Versoghten / dat hy de Misdaden der Aengeklaeghde sou vertoonen / op datse gestraft wierden / of vry gesproocken. Carel, siende / dat hy niet sou konnen doordringen / deed haer aenseggen / dat hy / wegens naderhand ingevallene redenen / d'aengeklaeghde niet alleen van alle Aenklaght ontsloegh / maer oock gewilligh was / een Generael Pardon t'onderteeckenen voor al de geene / welcke weetens of onweetens sigh geduerende de Sittingh des Parlaments hadden vergrepen. Dit voldeed niet; wijl hier door niet alleen de gemelde ses Leeden / maer oock de gantsche Vergaderingh bedecktlijck van misdaed wierden beschuldighd.

Carel doet door sijnen Advocaet-Generael seven Artijckelen tegens de ses Heeren in 't Hoger-huys overleveren.

Welcke daer verworpen werden.

De Koning geeft wel toe; maer met woorden, die een angel in de Staert hadden.

Seer qualijck bequam 't d'Advocaet-Generael, dat hy Beschuldigingen had ingelevert tegens de Leeden des Parlaments. 't Vonnis wierd uytgesproocken / dat hy in geene Versamelingh der beyde Huysen meer sou mogen sitten: gevangen blijven / soo langh als 't Parlament sou goeddunckten: ter straf opbrengen 3000. ponden Sterlinghs: onbequaem sijn om eenigh Ampt meer te bedienen / behalven sijn Advocaetschap. Een Maend hier na wierd hy ontslagen; onder conditie, dat hy sigh een dagh-reys buyten Londen sou moeten onthouden. Te gelijck wierden de beklaeghde voor onschuldigh / de beschuldigingen des Koninghs voor Pasquilleus verklaerd.

D'inleveringh van des Koninghs beschuldigingen bekoomd den Advocaet-Generael seer qualijck.

De Leesers sullen misschien verwonderd sijn / dat de Koningh 't Parlament geenen Scheydbrief gaf / gelijck gemeenlijck geschied / als hare handelingen d'Engelsche Maj. niet behagen. Doch sy moeten weeten / dat hy / by de Vergaderingh van 't selve / had beloofd / haer te sullen laten sitten / tot dat alles weer in rust was gebragt. Hier door was hy 't Reght uyt de hand quijt geraeckt. Ontrent deese tijd wierd Capitain Thomas in gevanckenis geworpen / om dat hy sou geseght hebben: Geerne wou hy 20. mijlen bloots voets gaen, om Mr. Pym te sien hangen; een stuck vleesch uyt sijn ligchaem te snijden, en 't selve, ter gedaghtnis, om sijnen hals te dragen.

Waerom de Koning 't Parlament geen Scheydbrief gaf.

Ondertusschen begonnen Wervingen voor Koningh Carel aen te stellen / buyten kennis des Parlaments. Dit geschiedde van eenen Lundsforth, en de Graef van Bristow (Bristol). Beyde de Huysen dit verneemende / deeden d'opbod van 't Landvolck in de naeste Provintien, om deese nieuw-geworvene / alreeds versamelde / te verstropen. Heymlijck wierd oock volck aengenoomen van d'overige Roomsch-Catholijcke, ter hulp van d'oproerige Roomsch-gesinde Yren. In 't eynd van Februarius wierd van 't Parlament een Wet gemaeckt / en van Koningh Carel bevestighd / dat geene Bisschoppen of Kerckelijcke Persoonen sigh souden mogen mengen in Parlaments of Politique saecken.

Wervingen voor den Koningh en d'oproerige Roomsch-Catholijcke Yren.

De Roomsch-gesinde hadden 't in 't voorleedene jaer / door heymlijcke aenslagen / vermeetene Redenen / stoute dreygementen / soodanigh verkerfd / dat sommige haer in t'eenemael uyt 't Koninghrijck; andere de Catholijcke Heeren / soo wel als de Bisschoppen / uyt 't Parlament wilden geset hebben. De verbitteringh wierd soo groot / datmen in Januarius dagh en naght op de straten hoorde roepen: Wegh met de Bisschoppen, wegh met de Paepsche Heeren. Een Brief / geschreven van een voornaem persoon in Yrland aen een Roomsch-Catholijck te Londen, wierd ontdeckt; en daer in gevonden: „Hy (d'Yrlander) vermaende hem „(de Londenaer), dat hy sigh terstond uyt „deese Stad sou wegh-maecken / sonder yemand Adieu te seggen; vermits plotslijck „yet groots tegens Engelland, insonderheyd tegens Londen, sou in 't werck gesteld werden. Even ter selver tijd ontfing Mr. Brigdman een Brief / sonder onderteeckeningh; hem waerschouwende / „dat hy „sigh uyt 't Parlament sou houden / tot dat „den aenstaenden Tumult sou voorby sijn. „Dat hy oock de Heeren / geweest goede „Vrienden des Vice-Roys van Yrland, dit „heymlijck sou bekend maecken / op dat het „voor

Roomsch-gesinde in Engelland halen een grooten Arghwaen van een snood Verraed op haren hals.

Verscheydene gewaerlijcke Brieven,

ENGELLAND.

„voor de deur staende jammer haer oock niet „moght overvallen. Meer diergelijcke Brieven wierden onderschept: en dit veroorsaeckte / dat alle Roomsch-Catholijcke te Londen wierden ontwapend. Oock sondmen bevel na Yrland, om alle Paepsche Officieren, insonderheyd Mr. Georgh Hamilton, en Sir John Petersfield af te schaffen.

en daer in boose aenslagen, ontdeckt.

Roomsch Mis-priester soeckt een Catholijck Burger tot Verraed te verleyden.

De Roomsche in de Provintie Stafford waren soo vergald tegens de Protestanten, dat deese in Martius aen 't Parlament klaeghden: sy dersden niet meer ter predicatie gaen/ sonder gewapend te sijn. In 't Graeffschap Hertfort was een Roomsch-Catholijck Vyerwercker. Tot hem quam een Mis-priester. Nam hem een swaren Eed af by Maria en al de Sancten; deed vervolgens hem beloven/ dat hy met sijne konst de Catholijcke Religie sou dienst doen. Doe seyde hy: Hy moest na Yrland gaen / om / voor een goede beloningh/ Granaten, Vyerballen/ &c. te bereyden. Alsmen in Yrland met de Ketters gedaen werck sou hebben / soumen met 't Yrsch Heyr in Engelland koomen / om de Roomsch-Catholijcke Godsdienst daer oock op den Throon te stellen. Deese Burger / in sijn Gewisse daer over ontroerd / openbaerde dit aen de Reghters deeser Plaets, die hem hier van afmaenden / en 't Parlament van alles verighteden. Deese dingen verargerden der Roomsch-gesinden saeck seer; soo dat in 't eynd van Februarius door een openbaer Mandaet alle Paepsche Priesters wierd gebooden / sigh na 20. dagen niet meer in 't Koninghrijck te laten vinden/ op levensstraf. Met byvoegingh: Sijne Maj. had beloofd by Koninghlijcke woorden / niemand/ buyten bewilligingh des Parlaments, Pardon te sullen geven.

Dit verargerd der Roomsch-Catholijke saeck in Engelland: en alle Priesters werden gebannen.

De Koning wil sijnen Soon de Prins van Wallis uyt Hamptoncourt doen vervoeren.

Ten eynde van Februarius riep Koningh Carel sijnen Soon de Prins van Wallis van Hamptoncourt tot sigh na Greenwich. Dit baerde arghwaen in 't Parlament; derhalven Gedeputeerde tot den Koningh wierden gesonden/ om de Reden te verneemen. Onderwijl wierd de Marquis van Hardfort bevoolen/ de Prins niet van Hamptoncourt te laten gaen. Als hy nu evenwel na Greenwich trock / sond 't Parlament eenige Leeden uyt 't Hooger en Lager-huys hem aghter na / om Hardfort aen te seggen / dat hy de Prins terstond weer na Withal, of S. James in West-munster sou brengen. Dus veel lietense sigh hier aen gelegen sijn. In Martius settede de Koningh van haer' Ampten af de Graef van Essex, sijnen Bed-Kamerlingh / en de Graef van Holland, sijnen Kamerlingh. Maer terstond gaf 't Parlament een Bevel uyt / dat niemand hare plaets sou aenneemen / op straf/ van sijnen Adel verlooren te hebben. Dus nauw. wierden al de bedrijven van Koningh Carel in aght genoomen.

't Parlament verhinderd het.

Carel set sijne Kamerlingen af.

't Parlament verbied elck, haer Ampt aen te neemen.

De verwijdering hoe langer hoe grooter.

De Koninghlijcke onwil tegens 't Parlament; d'arghwaen des Parlaments op den Koningh / dat hy tegens haer den Oorlogh wou aenvangen / wierd hoe langer hoe grooter. De Schotsche Afgesondene versoghten/ in den naem der Kroon Schotland, dat sijne Maj. in 't Parlament (waer van hy sigh had afgesonderd) wou koomen / om eenige gewightige saecken ten eynde te brengen: anders soudense genoodsaeckt sijn / sigh te voegen by 't Engelsch Parlament, om 't stuck met ernst ter hand te vatten. Hier op sond 't Parlament eenige Gedeputeerde aen sijne Maj. / om hem te beweegen / in 't selve te verschijnen. Als deese niets konden verwerven / wierden op nieuws andere Gecommitteerde uyt 't Hoger en Lager-huys tot hem afgevaerdighd; met aenseggingh / sy souden de laetste Gedeputeerde sijn. Indien sijne Maj. niet wou koomen / soo sou 't Parlament voortgaen tot 't opmaecken der noodige Besluyten. Ondertusschen hield de Londensche Burgery stercke Waght voor de Huysen des Parlaments.

ENGELLAND.

De Koning wil niet meer in 't Parlament verschijnen: en wat 't selve hem deed aenseggen.

Carel soght sigh meester van Hul te maecken; derwaerts hy de Graef van Nieuw-Kasteel met een deel Volck sond; doch d'Aenslagh misluckte. 't Parlament stelde hem drie dingen voor. I. Dat de Towr te Londen sou vertrouwd werden aen een persoon/ van 't Parlament sijne Maj. voor te stellen. II. Dat de Vestingen en Zeehavenen souden werden versorghd met sulcke als 't Parlament sou goed-keuren. III. Datmen 't Rijck sou stellen in staet van Tegenweer. De Koningh gaf tot antwoord: Deese dingen benadeelden sijn' authoriteit en Prærogativen. Doemaels was hy te Windsor. Op al de versoecken des Parlaments wou hy niet in 't selve verschijnen. 't Welck hem derhalven liet weeten / datse genoodsaeckt souden sijn andere middelen by der hand te neemen. De Hertogh van Lenox stelde in 't Hooger-huys voor: 't Sou dienstigh sijn / 't Parlament ses weecken op te schorten / om ondertusschen een Verdragh uyt te vinden. Maer soo euvel wierd dit genoomen / dat hy de vlught na Holland verkoos. Eenige Provintien versoghten d'aenstellingh van een Defensions-werck. Andere / d'afschaffingh van des Konings quaden Raed; de Bisschoppen en Papisten geen Stemmingh te vergunnen; de Zee-havenen met vertrouwde Guarnisoenen te Besetten. Dit geschiedde van de Provintien Herfort-shire, Devon-shire, Middelsex, en Sommerset. Suffolck en Nortfolck hadden 't al te vooren gedaen. Die van Essex quamen/ over de 10000. sterk / te Londen, en booden sigh aen ten dienst van 't Parlament. Surrey volghde d'Essexsche. Over de 1000. Jongelingen te Londen verklaerden desgelijcks hare gewilligheyd.

Carels Aenslagh op Hul misluckt.

't Parlament steld hem drie dingen voor; en sijn' antwoord.

Hertogh van Lenox doet een voorslagh aen 't Parlament, soo euvel genomen, dat hy de vlught na Holland verkiesd.

Veele Provintien in Engelland bieden 't Parlament hare hulp aen.

Dickmael versoghten de Huysen, dat de Koningh tot haer sou koomen / om eenige Besluyten te bekraghtigen: doch hy (met de Prins van Wallis na Newmarcker getrocken) liet haer weeten: dat hy sigh beeter hier, als dight by 't Parlament bevond. Wou de Prins niet van hem laten: 't Defensions-werck niet bevestigen; de nieuwe Lieutenants over de Provintien niet erkennen; niet afschaffen de geene / welcke men sijne boose Raedgevers noemde; als Mr. William Murray;

Carel laet 't Parlament weeten, dat hy sigh beter bevond verr' af, als naby 't selve.

ENGELLAND.

ray; Mr. Sudeman; Mr. William Croft (Croft), en S. John Winter. Met den aenvangh van April liet 't Parlament hem weeten/ dat niet alleen een Fransche, maer oock een Deensche groote Zeevloot Zeylvaerdigh lagh; dervalven sijne koomst te Londen hooghnodigh was: echter liet hy sigh niet beweegen. 't Was gewis/ dat Franckrijck 7000. Mannen had ingescheept: men vermoedde/ om in Engelland te koomen; van daer na Yrland over te varen. Hier tegens sond 't Parlament de Graef van Warwick met 40. Scheepen in Zee; doch liet Carel weeten/ waerom 't gedaen wierd. Begonden 't Defensions-werck aen te stellen. 't Hooger-huys keurde hier in 't Besluyt van 't Lager-huys voor goed; met verklaringh/ dat 't Rijck moest staen in staet van Defensie; 't sy de Koningh bewillighde of niet. Dat hier in niets wierd gedaen tegens den Eed/ of de Grond-wetten.

Vloot, van 't Parlament in Zee gesonden; waerom.

Defensions-werck aengesteld.

Hier tegens deed sijne Maj. 't Parlament verbieden/ yets/ sonder sijne bewilligingh/ hier in ter hand te vatten. Trock na Jorck. Beval d'Officiers in al de Provintien, daer hy quam/ d'ordres van 't Parlament niet te respecteeren. Deed de Koninghlijcke Standaerd na Jorck brengen; en d'Onderdanen gebieden/ den selven te beschermen: den Gouverneur van Hul aenseggen/ dat hy sigh tot hem sou voegen; of by d'eerste gelegenheyd sou hem wat anders weervaren. Voorts eyschte hy 't Groot Zeegel: doch 't Parlament weygerde/ en nam 't na sigh. Tot hare Gedeputeerde seyde hy/ aengaende d'Yrlandsche handel: dat deselve niet door 400. Hoofden ('t Parlament) maer door een Hoofd (hy meende sigh selven) te reght was te brengen. Al was hy een armen Bedelaer, soo wist hy echter noch wel geld en middel hier toe te vinden. Sijn' eyndlijcke Verklaringh was deese: 't Parlament moght doen wat het kon; en hy wou 't sijne doen. Sond haer oock een Schrift toe; met een scharp verwijt: Datse, onder schijn van Versoecken, met groote ongehoorsaemheyd eyschten alles wat haer goed daght. Datse hem benamen sijne Prærogativen, en vrye stem. Dat hy van 't Parlament niet geweecken, maer daer uyt gedreven was. Dat hy niet weygerde aen te neemen eerlijcke middelen tot een Verdragh; maer dat oock geenen nood hem oyt sou dwingen yets te doen 't welck tegens Reden, Eer, en sijn Interes moght lopen. Hier over was 't Parlament niet weynig ontroerd; en soo 't Hooger als Lager-huys besloot/ yeder afsonderlijck/ een verdere Declaratie aen Koningh Carel in te stellen.

Koningh Carel doet de Koninglijcke Standaert na Jorck brengen; en daer opregten.

Scharpe antwoord, 't Parlament toegesonden, en beschuldigingen tegens 't selve.

Die van Jorck, Somerset, en Wilis, welcke 't onlanghs geleeden met 't Parlament hadden gehouden/ begonden sigh nu om te wenden. De hooge Sherif in 't Graefschap Southampton weygerde alreeds/ de Bevelen des Parlaments te gehoorsamen; voorgevende/ men moest den Koningh meer als haer respecteeren. Doctor Howel te Londen liet hooren: Men sou nu haest sien, of de Koningh een Koningh of geen Koningh was. 't Koninghrijck wou niet geregeerd sijn van een Compagnie hovaerdige Swarmgeesten. Doctor Shaubridge betitelde Mons. Pym met de naem van Koningh Pym; nevens bedreygingh hem den hals te willen afsnijden. Desgelijcks deed Sir Ralph Hapton. Deese wierden van 't Parlament wel gestraft; doch hier uyt konnen sien de genegenheyd van veele.

Jorck, Sommerset en Wilis vallen Koningh Carel toe.

Smaedredenen tegens 't Parlament, en Mons. Pym.

Van Carels misluckten aenslagh op Hul is hier boven gesprooken. Nu wou hy van 't Parlament, datse dien Gouverneur souden straffen; doch kreegh tot antwoord: Hy had haer bevel gevolghd. Carel trock met een deel volck derwaerts; maer de Gouverneur Sir John Hotham liet de Bruggen optrecken/ en den Koningh aenseggen: Hy had last van 't Parlament, niemand/ die geweldadigh quam/ binnen te laten. Doch soo sijne Maj. met weynigh Gevolgh daer wou koomen/ de Poort sou voor hem open staen. Stracks begaf Carel sigh weer na Jorck, en deed den Gouverneur opentlijck voor een Verrader uytroepen. 't Parlament verdeedighde hem; en wijl hy een Lid des Parlaments was/ soo verklaerdense/ dat dese Proclamatie een hoon was tegens hare Privilegien; geschied buyten vorm van Proces; tegens de Wetten des Lands/ en vryheyd der Onderdanen. De Koningh deed Volck werven/ onder voorwendingh van een Lijf-Guarde; maer men geloofde/ dat het was/ om Hul te belegeren. 't Parlament was tijdigh in de weer/ om aen de Lieutenants en Sherifs in Jorck en Lincoln te schrijven/ tot verhinderingh deeser wervingh. Carel eyschte gehoorsaemheyd van de Stad Hul. 't Parlament gaf daer tegens een Declaratie uyt. Andermael begeerde hy aen 't Hoger-huys Regt over den Gouverneur Sir Hotham, doch 't beweerde/ dat hy wel gedaen had. Vertoonde in een wijd-loopige Verklaringh, hoe meenighvuldige misslagen de Koningh door quaden Raed had begaen. Deeden oock door twee Parlaments-Heeren sijne Maj. een scharp verwijt toevoegen: doch hy liet haer gevangen setten. 't Parlament sond in aller haest een Post aen hem/ met aenkondiging: Hy sou haer ontslaen/ of sy souden haer met geweld doen afhalen.

Carel wil met geweld in Hul koomen: doch de Gouverneur houd hem buyten:

dien hy derhalven voor een Verrader verklaerd; 't welck 't Parlament seer euvel neemd; en hem verdeedighd.

Vergrootingh der verbitterdheyd tusschen den Koningh en 't Parlament.

Ontrent deese tijd wierden te Londen gemonsterd 40. Compagnien Burgers/ sterck 20000. Koppen. Deese meenighte behaegde 't Parlament seer wel. Uyt deselve souden 8000. in Soldaten-dienst sijn: waer toe de Burgery terstond 50000. ponden Sterlinghs bewillighde; en noch meer wilden doen. Baron Brokes sond een gantsche kist met geld. Een Adelijcke Weduw 2000. ponden Sterlinghs, om daer voor Ruyters te werven. Yeder Lid van 't Hooger-huys deed oock rijcklijck 't sijne. De Koningh liet deese Contributie verbieden; maer dies te meer geld quam te voorschijn. Dus gewilligh was elck ter hulp van 't Parlament, en om de Parthy des Koninghs te dempen. Noyt had het hier toe gekoomen/ indien men niet in vreeg had gestaen/ datmen de Roomsch-gesinde de hand boven 't hoofd wou houden: waer toe der

Der Londenaren mildheyd, om aen 't Parlament geld te geven.

Carel verbied het; sy doen 't te rijcklijcker.

der selver stoutheyd / en 's Koninghs begunstigingh ontrent haer / groote oorsaeck had gegeven.

Versoeck der Schotsche Commissarissen en Gedeputeerde des Parlaments, dat sijne Maj. doch in 't Parlament wou koomen, hem verseeckerende, &c. doch hy bereyd sigh ten Oorlogh. 't Parlament oock.

De Schotsche Cancellier, nevens eenige Heeren des Parlaments, trocken na sijne Maj. / hem verseeckerende / dat hy in volle veyligheyd te Londen moght sijn / om sijn Parlament by te woonen. Baden hem hier om. Beloofden / dat door een vriendlijcke onderhandelingh alle misverstanden souden wegh genoomen werden. Doch als dit oock te vergeefs was / gaven de Schotsche Commissarissen in een Schrift te kennen / datse / uyt kraght der oude Verbonden / schuldigh waren / d' Engelsche Standen by te staen. Baden nochmaels / sijne Maj. sou doch sijn Parlament gehoor geven / als 't eenige middel / om sijne Koninghrijcken in rust te stellen; sijn persoon en Hoogheyd te verseeckeren / &c. Carel in tegendeel bereydde sigh gantschlijck ten Oorlogh; nam meest Roomsch-Catholijcke tot sijne Lijf-Guarde. 't Parlament wierf derhalven oock volck; en bequam geld genoegh: waer tegens het de Koningh hier aen ontbrack.

Carels Gemalin verpand t' Amsterdam de Kroons-Kleynodien.

Sijne Gemalin Henrietta Maria had op de voornaemste Rijcks-kleynodien t' Amsterdam geld geleend / en in drie Wissels overgemaeckt 200000. ponden Sterlinghs: doch 't Parlament verbood alle Kooplieden op levensstraf / deselve aen te neemen / of te voldoen. Stelde oock de Graef van Essex ten Generael over haer Krijghsvolck.

Wonderlijken staet in Engelland, seer verward.

Wonderlijck stond het nu in Engelland. Al wat 't Parlament besloot / verwierp Carel. Al wat Carel beval / wierd van 't Parlament tegengestaen. Die 't met 't Parlament hielden wierden van de Koningh voor vyanden verklaerd. Die hy gestraft wou hebben / roemde 't Parlament voor getrouwe.

Antwoord des Jorckschen Adels aen den Koningh op sijne vragen; niet tot sijn genoegen.

Sijne Maj. ontbood den Jorckschen Adel voor hem; en vraeghde / offe hem tegens sijne vyanden wilden bystaen? Hy meende insonderheyd de Gouverneur van Hul. Een gedeelte antwoordde ja / alsse wettigh daer toe geroepen wierden. Andere / datse met goed en bloed hem wilden bystaen; doch sigh niet vyandlijck tegens 't Parlament konden setten. Daer op reed sijne Maj. gantsch ontroerd van haer wegh. D' Edele der andere Provintien antwoordden meerendeel / datse geen scheydingh konden maecken tusschen den Koningh en sijn Parlament.

Synodus, van 't Parlament aengesteld.

't Welck onderwijl besigh was / om aen te stellen een Synodus van voortreflijcke Godsgeleerde / op dat alle door de Bisschoppen ingevoerde Superstitien en Menschen-vonden moghten afgeschaft werden.

Carel belegerd Hul, en begind dus den Oorlogh: maer most met verlies afrecken.

Carel kon den hoon / voor Hul ontfangen / niet vergeeten. Oock hingh hem bysonder veel aen deese Plaets / als waer in 't Magazijn des Koninghrijcks was. Maeckte derhalven verscheydene Aenslagen tegens deese Stad. Gebruyckte insonderheyd hier toe eenen Beckwith, bitter Roomsch-Catholijk. Dit wrocht in 't Volck noch al meer misnoegen en nadencken. Doe list niet gelucken wou / quam 't tot geweld. In Julius belegerde de Koningh deese Plaets. Dus begon hy den Oorlogh: en 't Parlament wierd daer door aengeset / om oock de Wapenen te gebruycken. Boven maten groot was haren toeloop. Carel moest eyndlijck Hul weer verlaten met groot verlies.

Eerste daed van Olivier Cromwel, in 't behouden deeser Stad.

De Behoudenis deeser Stad was Olivier Cromwe die tot noch toe sigh treflijck in de Theologische Studien had geoeffend / en even nu eerst den Degen aennam / toe te schrijven.

Predikanten seer in 't nauw.

Daeglijcks wierden allerweegen de Predikanten Declaratien, Interdicten, &c. toegesonden / om van de Predickstoelen af te leesen. Die 't voor den Koningh deeden / wierden voor 't Parlament; die 't voor 't Parlament deeden / voor den Koningh verdaghvaerd; in geldboeten geslagen; afgeset; gevangen genoomen.

Afval van eenige, doch sonder voordeel voor des Koning.

D' Overste Goringh, Gouverneur in Porsmouth, viel van 't Parlament af. Eenen sijner Capitainen sond hy door 't Land om / en beypraette door den selven veele / 't Parlament te dienen. Als hy haer in de Stad had gekreegen / dwongh hy haer / den Koning te sweeren. Doch de Graef van Essex had Portsmouth haest belegerd en verobered. De Graef van Northampton viel desgelijcks tot den Koningh / en nam Warwick in. Maer Visconte Broock joegh de Koningsche stracks van hier wegh.

Professoren en Studenten t' Oxford tegens malkander.

De Professoren der Academie t' Oxford waren op Carels sijde / en hadden al 't Silverwerck / van tsederd veele jaren door de Koningen en groote Heeren aen dit Collegie vereerd / gewaerdeerd op meer dan 20000. ponden Sterlinghs, hem overgeleverd / om 'er geld van te doen munten. De Studenten klaeghden hier over aen 't Parlament; en 't bequam de Professoren seer qualijck.

Carel tot Vreede genegen. Aengestelde Vreede-handel.

Na de misluckte Belegeringh van Hul was de Koningh genegen tot Vreede; waer toe oock 't Parlament Gedeputeerde had aengesteld; doch alles liep sonder vrught af. Aen d'eene sijde gafmen de schuld aen 't Parlament, als te veel eysschende: aen d'andere / den Koninghlijcken Raed.

Vergeefs, door des Koninghs quaden Raed.

Dat oock deselve veel hier aen had / bleeck uyt onderscheyde Brieven. Thomas Eliot, een Koninghlijck Bediende / schreef na Holland, aen een Edelman der Koningin Henrietta Maria: „Alles stond te Jorck (daer de Koningh sigh bevond) noch wel: alleen vreesde men / dat sijne Maj. sigh sou schicken „na 't Parlament. Doch men hoopte / dat „de Koningin hem daer van sou afhouden. Op deselve wijs schreef Baron Digby aen de gedaghte Koningin.

Carel doet de Koninglijcke Standaert opsteken. Wat dit is.

Carel deed den Koninghlijcken Standaerd opsteecken / na de gewoonte in Engelland, ten tijde van nood. Dan is elck / die jaerlijcks 100. ponden Sterlinghs aen Inkoomsten of Renten heeft / verplight / daer onder te dienen. Doch die Wet wierd nu niet veel geaght. Deese Standaert was van Carmosijn-Damast, met d'afbeeldingh der Koninghlijcke Wapenen / Kroonen / en daer door gaende Swaerden / nevens deese woorden uyt Psalm cv. Tastet mijnen Gesalfden

Spreuck in deselve uyt Ps. cv.

den

ENGELLAND.

den niet aen. Sijne Maj. nam wel groote dingen voor/ doch geene wilden hem gelucken: derhalven veele van hem afweecken; selfs oock Marquis Hamilton, met al sijn Volck. In Julius bood 't Parlament hem weer de Vreede aen. Wou de Guarnisoenen uyt alle Plaetsen afvoeren: hare Guarde in Londen afschaffen: de Stad Hul herstellen in voorigen staet: wegens 't Krijghsvolck hem voldoeningh geven/ &c. Hier tegens sou sijne Maj. alle Oorloghs-toerustingen nalaten; een Algemeen Pardon verkondigen/ en sigh tot sijn Parlament voegen. Men verwaghtte een goede antwoord; doch deselve bestond in een eysch van vier dingen/ soodanigh gesteld/ dat 't Parlament daer op alleen dit bescheyd gaf: Sijne Maj. wou doch in aght neemen de welvaert des gantschen Koninghrijcks, van sijn eygen persoon, en van sijne Kinderen, sonder te blijven staen op sulke prætensien.

Aenbiedingh des Parlaments tot Vreede, al weer vrughteloos.

DitOnweer moest oock vallen op 't hoofd der Roomsch-Catholijcke Geestlyckheyd; Papen, Monicken en Jesuiten. Deese wierden uyt Engelland gebannen. De Huysen der andere Roomsch-gesinde doorsoght; sommige geplonderd: sy alle ontwapend. Korts te vooren haddense een dispensatie van den Roomschen Stoel bekoomen/ om Koningh Carel t'erkennen/ en te sweeren/ als Hoofd der Kerck van Engelland. De Bisschoppen wierden uyt beyde de Huysen des Parlaments geworpen. Vermits oock/ na de derde uytbanningh der Jesuiten, eenen deeser Societeit sigh in Engelland liet betrappen/ soo wierd hy/ om een Exempel te stellen/ in September gehangen/ en gevierendeeld.

Onweer over de Roomsch-Catholijcke in Engelland.

Een Jesuit gehangen.

Wy moeten voortaen veele dingen voorbygaen; van andere (behalven van de voorname) maer overlopender wijs spreecken. Carel was nauwlijcks 7000. Mannen sterck. Maer Essex, Generael van 't Parlament, 20000. Voor den Koningh quam een Schip uyt Holland te Nieuw-Kasteel aen/ met Musquetten/ Ammunitie, &c. Korts daer na een ander/ met 150. Officieren, Soldaten/ 10. Stucken Canon, 400. Tonnen Buskruyd/ &c. Noch 4. andere lagen in Holland gereed; doch wierden van de Staten aengehouden/ op versoeck van Monf. Strickland, Ambassadeur des Parlaments. 't Welck nu de Bisschoppen gantsch afschafte: onverwaght den Bisschop Wien, grootste vriend van William Laud, Aerts-bisschop van Cantelbergh, gevangen deed neemen; by wien men in een Koffer vond een Mis-boeck, Crucifix, Hostien, Wieroock-vat/ &c. Groot was de blydschap te Londen, over d'affettingh der Bisschoppen. De Klocken wierden geluyd; Vreughde-vyeren aengestoocken/ &c.

Koningh Carel seer swack van Volck.

Krijghd eenige hulp uyt Holland.

Bisschoppen afgeschaft; en Papistery, by dien van Wren gevonden.

Koningh Carel, nu 12000. sterck/ trock op tegens Generael Essex. 't Quam tot een Slagh. In 't eerst stond het met de Parlamentsche seer qualijck/ wijlse doemaels swack waren: oock/ even doe 't Geveght aengingh/ 2000. der hare de vlught hadden genoomen/ sonder eens den Deegen uyt te trecken. Eyndlijck evenwel behield Essex noch 't Veld; en bequam de Koninghlijcke Standaerd; doch behieldse niet langh; wijl den geenen/ die hy deselve in bewaringh had gegeven/ daer mee na den Koningh liep. Andere schrijven/ dat een Roomsch-Catholijck Yrlander deese Standaerd met 't uyterste levens-gevaer hernam. Van d'Essexsche waren 300.; van de Koninghsche 4000. gesneuveld. Andere stellen minder. De Roomsch-gesinde hadden heymlijck te Londen een Thesaurier, aen wiense geld behandighden/ ten dienst des Koninghs. In November wierd sijn Huys doorsoght/ en men vond 3000. ponden Sterlinghs, nevens Pistolen en andere Krijghs-behoeften.

Slagh tusschen de Koningsche en Essexsche.

Neerlaegh der Koninghsche.

Thesaurier der Roomsch-gesinde te Londen, voor den Koningh.

Op 't versoeck des Parlaments tot Vreede/ en vermijdingh van verder bloedstortingh/ antwoordde sijne Maj. soodanigh/ dat het scheen/ men sou tot de saeck koomen: maer terwijl 't Parlament beesigh was met de Conditien op te stellen/ trock 's Koninghs Heyr op Londen aen; en was alreeds op 7. Engelsche mijlen na by deese Stad gekomen: derhalven 't Parlament nu op wat anders te denken had. De Roomsch-Catholijcke binnen Londen begonden nu aen hare Hoedbanden een Teecken te dragen/ om malkander te konnen kennen. 't Canon speelde nu al op en uyt de gemelde Stad. Noch sond 't Parlament Sir Killegreuw aen den Koningh/ hem biddende/ in 't Parlament te willen verschijnen; doch kreegh een harde antwoord. Eenige Brieven uyt Holland aen den Koninghlijken Secretarius Nicola hadmen onderschept; in welcke wierd verhaeld/ dat de Koningin van Prins Frederick-Henrick had bekoomen 60000. ponden Sterlinghs. Datse sigh bemoeyde/ om van de Koningh in Deenemarcken een diergelijcke Som te krijgen. Geenen Vreede soumen aengaen/ als met Conditien tot 's Koninghs eer/ en 't voorgestelde ooghmerck. De Koninghsche verover den wel eenige Plaetsen; doch de Parlamentsche andere van meer gewight: die oock in Devon-shire een staetlijcke Zeege bevoghten; soo dat Carels Heyr geen 12000. meer sterck wierd gehouden. Echter wierd Sir Killegreuw al weer van 't Parlament aen den Koningh gesonden/ vernieuwende 't voorigh versoeck; met verseeckeringh/ dat sijne Maj. alle ontsagh en eer sou weervaren: doch kreegh bittere scheldwoorden tot antwoord.

Vreede-handel voorgenomen: doch ondertusschen quam 's Konings Heyr onvoorsiens voor Londen.

Brieven uyt Holland onderschept; en geld-schietingh van Prins Frederick-Henrick.

't Parlament bevoght een aensienlijke Zeege in Devonshire Doet Carel nieuwe aenbiedingh, &c.

Van d'Yrsche saecken sullen wy alleen met een woord seggen/ dat de Schotten en Engelsche de noch overgeblevene Protestanten te hulp quamen; welcke de moorddadige Roomsch-Catholijcke Yren swaerlijck sloegen/ eenmael en andermael; waer doorse in een sleghte staet geraeckten; insonderheyd/ na dat der selver Hoofd-heyr van alleen 3200. Protestantsche byna gantsch was verwoest. Haest soudense gedempt sijn geweest/ indien Koningh Carel (eer noch de verwijderingh tusschen hem en 't Parlament was uytgeborsten) 't senden van Volck derwaerts niet had verhinderd: waer door hy

Saecken van Yrland; daer de moorddadige Roomsche Yren seer swaer geslagen werden.

ENGELLAND.

Koningh Carel baeld sigh een swaere agterdogt op den hals, voor de verwijderingh tusschen hem en 't Parlament door haer te seer te begunstigen.

geen kleyne opspraeck over sigh haelde; gelijck oock korts te vooren hier door. De Roomsch Catholijcke Yren (na de gehoorde afgrijslijcke vermoordingen) deeden in Februarius sijne Maj. voordragen / datse hem en sijne souverainiteit ten uytersten wilden handhaven / indien hy haer / nevens andere Artijckelen, bewilligde volkoomene Religions-vryheyd: alleen door Catholijke geregeerd te werden: tot Gouverneurs aller Forten Roomsch-gesinde te stellen: herstellingh van al de Goederen der Catholijke, tsedert de tijd van Koningin Elisabeth verbeurd gemaeckt: bevestigingh deeser Artijckelen alleen door de Koningh en 't Yrsch Parlament. 't Parlament van Engelland gaf hier op een Declaratie uyt: doch niet verder gaende / als dat d'Yrlanders, indiense sigh tot gehoorsaemheyd stelden / gepardonneerd souden werden. Carél toonde vry veel misnoegen hier over; seggende: Dit sou d'Yren te meer verbitteren. Men moest haer verder te gemoet treeden.

Wanhopige daed der Yren.

In een vast Kasteel / 5. mijlen van Dublin, hadden d'Yren haer Magazijn. 't Wierd van d'aengekoomene Engelsche verobverd: maer eenige in 't Kasteel overgeblevene Yren staecken de brand in 't Buskruyd; en dus deedense haer selven met d'Engelsche in de lught vliegen.

Paus helpt d'Yren met Aflaets-Bullen.

De Paus sond een Nuncius na Spaenje en Franckrijck, deese Vorsten aenmanende / d'Yrlanders te helpen. Verkondighde oock een Aflaet in de kraghtighste Termen, voor al de geene / die den Oorlog ten dienst der Roomsch-Catholijcke in Yrland souden aenneemen.

Carel wou na Yrland; doch 't Parlament verhinderd het; en sijn verder bedrijf, ten goede der Yren;

Koningh Carel, doe noch by 't Parlament, wou met een deel volk derwaerts trecken; doch deese Vergadering / vermoedende dat 'er wat anders onder school / kon dese reys niet goed vinden. Daer op deed Carel alle Werbingen door 't gantsche Land verbieden. Dit verhinderde de te hulp komingh der Protestantsche in Yrland, en deed de Roomsch-gesinde Yren in hare woede voortgaen. De Scheepen / welcke van 't Parlament derwaerts wierden afgevaerdighd / vielen 's Koninghs Gunstelingen aen / en plonderdense. Philemon Oneale, voornaemsten Oversten der Roomsch-Catholijcke Rebellen in Yrland, toonde opentlijck een Commissie-brief van Koningh Carel, onder 't groote Zeegel; waer by hem belast was / d'Engelsche en Schotten uyt Yrland te drijven.

al te seer uytsteeckende,

By den Koningh bevonden sigh de drie groote Rebellen Sir Dungham, D. Mera, en Monf. Plunket. Wierden oock in groote aghtingh gehouden. D'Ammunitie en Kleederen voor d'Engelsche Soldaten in Yrland, van 't Parlament besteld / en te West-Chester leggende / om overgevoerd te werden / deed sijne Maj. gesamentlijck wegh neemen.

om een quaed vermoeden van hem te veroorsaecken.

Aen een deel yverige Roomsch-gesinde Engelsche gaf hy Pas-brieven na Yrland; als / aen d'Overste Butler, Visconte Delvin, Georgh Hamilton, Capitain Stutton, &c. Oock aen een goed deel Mis-priesters, Jesuiten, en diergelijcke. Mr. Pym deed hier over een Gesprek in 't Lager-huys; 't welck de Koningh seer verbitterde. Wy keeren weer na Engelland.

Eysch des Koninghs van 't Parlament, om tot Vreede te treeden: 1643.

Wederom soumen sien / of een Accoord moght te treffen sijn. Eenige Leeden des Parlaments, als / de Graef van Northumberland uyt 't Hooger, Sir John Holland, Sir William Ermyne, Mr. Perpoint, en Mr. Whietlock uyt 't Lager-huys, waren na Oxford getrocken / om een Stilstand met den Koningh uyt te wercken. Doch sijne Maj. begeerde I. Al de Scheepen / Forten en Magazijnen in sijne handen gesteld. II. 't Parlament sou opbreecken / en 20. mijlen van Londen af gaen sitten. III. Weerroepen alle Ordonnantien en Declaratien, tsederd Anno 1641. sonder sijne bewilligingh uytgegeven. IV. Alle uytgeworpene Leeden der beyde Huysen herstellen. V. 't Parlament sou haer Heyr afdancken. Daer na sou sijne Maj. desgelijcks doen; en sigh weer in 't Parlament vervoegen / om alle verschillen op een Parlamentarische wijs te laten afdoen.

seer onbillijck van 't selve geoordeeld.

Deese eysschen vond 't Parlament soo onbillijck / datse terstond hare Gedeputeerde van Oxford na Londen riepen.

Veelerley dingen alleenlijck met een woord aengeroerd.

De Graef van Essex had Readingh belegerd. De Koninghsche uyt Oxford soghten 'er Voorraed in te brengen; doch wierden geslagen; en Readingh gaf sigh aen Essex over. Sir William Waller vermeesterde Hereford. Een moorddadigen Aenslagh tegens Essex wierd ontdeckt: een algemeene Vereenigingh en Verbond opgereght tusschen Engelland, Schotland en Yrland, tot handhavingh der Religie. Uyt kraght deeses Verbonds stonden de Schotten gereed / om met een goed Kryghsheyr in Engelland te dringen. Door bevel des Parlaments wierden de Kruycen en andere Marckteeckenen des Pausdoms in Chiapside, in Londen, en daer rondom / insonderheyd in en om d'Abdy van West-munster, wegh genoomen. De Burgery van Londen regtede een bysonder Heyr op / met bewilligingh des Parlaments, tot defensie harer Stad; en stelde daer over ten Generael Sir William Waller.

De saken des Parlaments beginnen seer sleght te staen in dit jaer.

In Augustus begon 't met de saecken des Parlaments vry sleght te staen. De hulp uyt Schotland was noch ongewis / wijl in dit Rijck oneenigheyd was gereesen; en de Koningh daer had gepardonneert de geene / welke hy te vooren had doen verklaren voor de snoodste Rebellen en grootste Verraders. Generael Fairfax was van 't Roomsch-Catholijck Heyr onder den Graef van Nieuw-Kasteel, in dienst des Koninghs / vry swaer geslagen geworden. De Koninghsche Parthy wierd daeghlijcks stercker. Prins Robert had door heymlijck verstand Bristol (een Plaets en Haven van groot gewight) verobverd.

die van de Koningh daer tegens seer wel.

D'Admirael, Graef van Warwik dorfde met sijn volck niet aen Land komen; uyt vrees / dat sijn' Officieren doorgaen / en 't Koninghlijck Pardon aenneemen mogten. Veele Groote te Londen hadden sigh alreeds onderworpen: andere / als Northumberland, Holland, Bedfort, Rochefort, Lovelace, &c., arbeydden / om Carels Pardon te ver-

ENGELLAND.

verkrijgen; en de Koningin nam ſigh harer aen. In 't Noorden hadden de Provintien Cumberland, Weſtmorland, en 't Biſdom Durham 12000. Mannen tegens de Schotten by een gebraght. Aghter haer ſtond de Graef van Nieuw-Kaſteel met de Koninghlijcke Maght. Milfort-Haven, de beſte in Engelland, begaf ſigh onder 's Koninghs gehoorſaemheyd; ſoo dat 't Parlament ſeer in de klem geraeckte.

Geſanten en Geld des *Parlaments* na *Schotland.*

Sonden derhalven hare Gedeputeerde na Schòtland, om den aentoght der Schotten te bevorderen: ten welcken eynde uyt Londen 100000. ponden Sterlinghs derwaerts wierden overgemaeckt / om hier door den yver te verwackeren. Binnen Londen was een Heyr van 10000. Mannen opgereght; en daer over / gelijck alreeds geſeght is / Sir William Waller ten Generael geſteld; een ſeer bemind perſoon.

Raed van Vrouwen te *Londen* aengeſteld.

Sijne Gemalin liet ſigh ſoodanigh aen 't Gemeen gelegen ſijn / datſe een byſondere Raed van Vrouwen aenſtelde; welcke daeghlijcks by een quamen / om geldmiddelen uyt te vinden.

Wijven te *Gloceſter* trecken op als Soldaten.

Te Gloceſter trocken 100. gewapende Wijven met 't Guarniſoen op / tot bewaringh der Stad. De beſte troost voor 't Parlament was de nabyheyd der Winter; welcke den Koningh ſou verhinderen / eenige belegeringh voor te nemen. Echter maeckten ſommige Leeden van 't Lager-huys ſigh uyt 't Stof wegh: als: Conſtantin, Syndicus van Boile; Ridder Anderſon; de rijcke Harriſon, &c. 't Parlament ſtelde ſigh terſtond ten Erfgenaem van hare Goederen. De Stad Lin (Lyn, Kingslynn) in Norfolck, rebelleerde tegens haer.

Byna 't geheele *Weſt* werd *Koninghſch.*

De rijcke Stad Exeter wierd van de Koningh ingenoomen. Daer op volghden de Steeden Bidefort, Applefort, Brandſtaple, en byna 't geheele Weſt. In 't Noorden had de Graef van Nieuw-Kaſteel Hul belegerd; en de Provintien geſteld in een goed poſtuer tegens de Schotten.

Gevaerlijcke ſprongh der Gravin van *Aubigny*, geluckigh afgelopen.

De Gravin van Aubigny was / door order van 't Parlament, een lange tijd gevangen gehouden geweeſt / wegens een overgebraghte Koninghlijcke Commiſſie, om in Londen voor ſijne Maj. volck te werven.

Sy / verdrietigh over ſulck een lange Heghtenis / nam een gevaerlijck beſluyt / om haer in vryheyd te herſtellen. Uyt een hoogh Venſter harer Bewaerplaets ſprongh ſe na beneden: en wierd geluckigh ontfangen in d'armen van ſeecker Heer / doe 't nu naght was geworden; en ontvlood dus na Oxford.

Accoord tuſſchen de Koning en de moorddadige *Roomſch-Catholijcke Yren*: welke hem ter hulp quamen.

Koningh Carel maeckte een Accoord met de Roomſch-Catholijcke in Yrland, die honderd-duyſenden Proteſtantſche hadden vermoord / beſtaende in X. Artijckelen; waer mee 't Parlament ſeer qualijck te vreden was: doch een groote blijdſchap verweckte dit onder de Roomſch-geſinde; die aen ſijne Maj. een goed deel gelds leverden. De Paus ſond een Bul in Engelland, verſeeckerende de ſalighheyd aen alle Catholijcke, welcke in deeſen Oorlogh voor Koningh Carel 't leven ſouden verlieſen. Dit braght al weer een nieuwen Arghwaen op ſijne Maj.: te meer / als 't Yrſche Heyr onder den Marquis van Ormond, hem ter hulp / tegens de Schotten aentrock.

Neerlaeg der *Koninghſche* onder de Graef van *Nieuw-Kaſteel.*

In de Provintie Lincoln quam 't tuſſchen den Graef van Mancheſter, Fairfax en Cromwel aen d'eene / de Koninghſche onder den Graef van Nieuw-Kaſteel aen d'andere ſijde tot een Veldſlagh; waer in Nieuw-Kaſteel een ſware Neerlaegh leed.

't *Schotſch* Heyr trekt na *Engelland*, en aenſpraeck van Generael ...

In November ſtond 't Schotſche Heyr gereed tot den optoght na Engelland; en de Generael Leſle ſprack ſijn volck aen met deeſe woorden: „Edele Soldaten / wy ſijn hier vereenighd in een Heyr / om onſe Broederen „in Engelland by te ſtaen tegens Papiſten en

ENGEL LAND.

...rael Lesle tot sijn volck.

„Prælaten, welcke ons verderf soecken. Gedenckt / dat wy begyten voor de Kerck Jesu Christi, voor de Religie, voor de Vryheyd / voor ons leven. Wy hebben bevel / na Engelland te gaen. Laet ons God bidden / dat wy d'Engelsche een goed Nieuw-jaer mogen brengen; en / na d uytvoeringh van 't geen / waer toe wy geroepen sijn / met blydschap weer na ons Land mogen keeren.

Ambassadeurs der Staten Generael gaen na Engelland. 1644.

In Januarius Anno 1644. vertrocken de Heeren Boreel, Rheede en Joachimi, als Ambassadeurs van de Staten der Vereenighde Nederlanden, na Engelland; om te sien / offe den Oorlogh tusschen den Koningh en 't Parlament souden konnen neerleggen. Ontrent deselve tijd veroverden de Koninghsche de gewightige Plaets Arundel; waer door de verbaesdheyd te Londen vry groot wierd; want hier door was als een Bril geset op den Neus harer naestgelegene Provintien, Kent en Sussex.

Winst, en verlies des Koninghs;

Hier tegens begonden de Roomsch-Catholijcke 't hoofd dapper op te steecken / en uyt'er hooghte te spreecken. De Schotten trocken op Engelland aen / onaengesien de meenighte der gevallene Sneeuw / en belegerden Nieuw-Kasteel. 't Koninghlijck Heyr onder Hopton, sterck 10000., wierd den 8. Januarius door Sir William Waller geslagen / en gantsch uyt 't Veld gejaeghd: waer op hy Winchester veroverde.

en des Parlaments.

Hier tegens sloegh Prins Robert de Parlamentsche by Newmarket 1000. Mannen af. Daer-en-boven wierden de Schotten voor Nieuw-Kasteel (New-castle) swaerlijck geklopt / met verlies van eenige 1000. Koppen.

De Koningh beroept een Anti-Parlament t'Oxford:

Koningh Carel beriep een Parlament t'Oxford. Veele meenden / dat door dit Oxfordsche Anti-Parlament 't Parlament te Londen den Bodem ingeslagen sou werden: te meer / als 'er een Generael Pardon en Amnestia by quam. Andere daer tegens / dat hier uyt dies te meer verbitteringh en verwarringh stond te rijsen: wijl dit nieuwe Parlament 't oude voor nietigh; 't oude dit voor onwettigh sou verklaren. 't Londensche verbood op hooge straf / dat sigh niemand by 't Oxfordsche sou verfoegen:

doch trekt 'er weynig nut van.

't welck den Koning weynigh nut verschafte; d'arghwaen der Onderdanen te meer verswaerde. Tusschen Carel en de Roomsch-Catholijcke Yren was wel een Accoord geslooten; doch 't selve verbond 't Parlament niet: 't welck op nieuws een deel volck en geld na Yrland sond tegens de Roomsch-gesinde.

't Begind met Koning Carel qualijck te staen.

Korts hier na begon 't met sijne Maj. niet ten besten te staen. In verscheydene Schermutselen had hy veel Volck verlooren. Eenige Groote verlieten hem. Hy bemerckte / dat 't mistrouwen sijner Onderdanen ten voornaemsten grond had d'Arghwaen / dat hy de Roomsche Religie begunstighde / en in Engelland, Schotland, Yrland soght in te voeren.

Sijne Declaratie, belangende sijne Religie, niet geloofd.

Gaf derhalven den 14. May t'Oxford een Declaratie uyt / betuygende / noyt gedaght te hebben / eene vinger breed af te wijcken van de Religie, welcke hy bekende / verplight te syn te beschermen / volgens sijnen Eed / by d'aenneemingh der Kroon. Doch men riep dit uyt voor een Roomsch-Catholijcke Æquivocatie, of een protestatie tegens de daed.

ENGELLAND.

Verscheydene voorvallen tusschen de Koningsche en Parlamentsche.

In deese Maend quamen beyde de Partheyen met een groote Maght te veld. In Wallis (Walles, Wales) wierden voor den Koningh noch 10000. Yren verwaght. De Scheepen waren alreeds van Bristol afgevaren / om haer over te halen. De Marquis van Nieuw-Kasteel bevond sigh in Jorck beslooten van de Schotten; en van d'Engelsche onder Fairfax. Noch al bleef Nieuw-Kasteel geblocqueerd. De Vloot van 't Parlament had 8. Koninghsche Scheepen met Ammunitie en Proviande veroverd. Daer-en-boven drie met Koolen geladene Kielen aengehaeld.

Van deese een grooten Buyt bekomen.

Onder de Koolen vondmen veele Kisten met Geld / Silverwerck / en andere kostlijckheden / welcke men had gemeend na Franckrijk over te voeren; doch nu voor goeden Buyt wierden gehouden. De Graef van Manchester had Lincoln stormenderhand voor 't Parlament veroverd.

Slagh by Jorck, tusschen beyde de partyen.

Insonderheyd was d'aenvangh van Julius ongeluckigh voor de Koning. 't Schotsch en t Parlamentsch Heyr had Jorck belegerd. Aen de behoudingh deeser Plaets was de Koninghsche seer veel gelegen. Pooghden derhalven deselve t'ontsetten. De Parlamentsche, kondschap krijgende / dat Prins Robert naerderde met 30000. te paerd en te voet / om haer op te slaen / trocken hem te gemoet. Den 2., 's avonds ten 7. uyren / quam 't tot een Gevecht; soo rampsaligh voor den Prins / dat hy uyt 't Veld wierd geslagen.

Verderflijke Neerlaegh der Koningsche.

De Ruytery reddede sigh door de vlught; maer 't Voetvolck was of dood of gevangen; al de Bagagie en 't Geschut verlooren. Dit was een verderflijck onheyl voor de Koningh; waer op Jorck in handen van 't Parlament viel; desgelijcks Excester en Nieuw-Kasteel. Sijne Maj. / nu van geen genoeghsaem Volck voorsien / om sijne vyanden 't Hoofd te bieden / moest sigh nu hier / dan gintsch heenen begeven / om niet in der selver handen te geraecken / wijl de Parlamentsche 't oogh op hem hadden.

Verschil tusschen de Schotten en 't Engelsch Parlament. 1645.

Tusschen de Schotten en 't Engelsch Parlament ontstond verschil; 't welck tot een groote oneenigheyd scheen te sullen uytbarsten. De Schotten eyschten 50000. ponden Sterlinghs voor gedane onkosten. 't Parlament antwoordde: wijlse noyt boven de 6000. waren sterck geweest / soo kon de Som niet boven de 30000. ponden belopen. Hier op gebruyckte de Schotsche Cancellier tegens 't Parlament deese harde reden: De Schotsche Wapenen hadden Nieuw-Kasteel, &c. gewonnen. Die 't veroverde weer wou hebben, moest eerst daer voor wel thienmael d'ysere Handschoenen af en aendoen.

William Laud, Aerts-bischop van Cantelberg, Pri...

In 't begin deeses jaers (1645.) wierd William Laud, Aerts-bischop van Cantelbergh, Primaet van gantsch Engelland, Groot-Metropolitaen en Cancellier der Universiteit t'Oxford, Koninghlijcken Raeds-

Præ-

ENGEL-LAND.

maet van geheel Engelland, &c.

van 't Parlament ter dood veroordeeld,

en onthoofd.

Præsident, na een lange gevanckenis van drie jaren / ter dood veroordeeld. De Sententie wierd uytgesprooken den 4. 14. Januarius. Was van een gantsch geringe Afkoomst: maer door gunst van Koningh Carel tot sulcke hooge Waerdigheden opgeklommen; onaengesien men wel wist / eer hy noch gemeen Bisschop wierd / dat hy selfs van Koningh Jacob, Vader van Carel, was genoemd een Huygchelaer, en Papist in sijn Hert. De voornaemste stucken sijner beschuldigingh waren: Hy had getraght de Grondwetten en Regeeringh van 't Koningrijck Engelland om verr' te werpen: daer tegens een Tyrannige Heerschappy in te voeren; 't Pausdom in Engelland weer op te regten / &c. Op 't Schavot deed hy een seer beweeghlijck Gesprek / als een Lijck-Predicatie over hem selven / uyt Heb. XII. 1. 2. 3. Soght daer in sigh onschuldigh te stellen / &c.

Was de grootste en vertrouwdste Raedgever des Koninghs.

Heeft sijne Maj. gevoerd op deesen wegh des ongeluks,

door allenxen 't Pausdom in Engelland, Schotland en Yrland op den Throon te willen setten.

Men reeckende deesen William Laud onder de voornaemste der quade Raedgevers des Koninghs. Werd genoemd een Man van een seer hitsige kop; bloedige vyand der Non-Conformisten, of Presbyterianen, welcke sigh niet konden confirmeeren met de Bisschoplijcke Kerck-regeeringh: een groot begunstiger / soo der Remonstranten als der Paus-gesinde: die oock Carel daer toe had gebraght / dat hy sigh op 't ernstighste bemoeyde / om deese Presbyterianen (veel suyverder Protestanten als de Bisschopsche) uyt te roopen; daer tegens de Roomsch-Catholijcke alle faveur beweeg. Men hield het daer voor / dat Laud door Koningh Carel allenxen 't Pausdom in Engelland, Schotland en Yrland pooghde in te voeren. Tot blijcklijcke beswaernis van hem diende / dat hy in sijn' Oratie, gedaen in de Starre-kamer, opentlijck de Reformatie, door D. M. Lutherus aengevangen / noemde een beklaeghlijke Scheuringh: sijnen Capellaen deed prediken / dat de verschillen tusschen de Protestanten en Roomsch-gesinde 't gewight niet hadden / om die van d' een of d' ander Religie de saligheyd te verhinderen. Om dit nu te beweeren / leerde hy / dat de Controversien niet fundamenteel waren / &c. Dit deed Laud niet alleen prediken / maer oock schrijven. Desgelijcks: Datmen een Papist ten onregt van Afgodery en Kettery beschuldighde. Met alle maght verhinderde hy d' aenneemingh der Canones des Synodi van Dordrecht in Engelland.

Blijck, van de voornaemste Leerstucken der Roomsche Kerck, door Aerts-bisschop William Laud gedreven;

De Bisschoppen (daer hy 't Hoofd van was / als Primaet van Engelland) spraecken seer roemlijck van de Beelden; en noemden de geene / welckese wegh deeden / rasende Beeldstormers. Seyden / dat de smaed / de Beelden aengedaen / werd gepleeghd tegens de geene / welcke de Beelden representeeren. Richard Montague, Bisschop van Norwich, wenschte / datse moghten gestraft werden. Gaf voor / dat 't Beelden-verschil tusschen de Roomsch-Catholijke en Protestanten maer een enckele woorden-strijd en Spiegel-gevegt was. Calvinus, en de Calvinisten (dus noemdemen smaedlijck de Nederlandsche Gereformeerde) wierden vinnigh gescholden. Ja / onder des Aerts-bisschops Lauds oogen (men seght oock door sijn bestel) wierd te Londen dickmael gespeeld een Comedie, genoemd The Puritain of Amsterdam: waer in de Geneefsche en Hollandsche Gereformeerden seer spotlijck / smaedlijck / belaghlijck wierden vertoond. De Religieuse Beedevaerden der Roomsch-gesinde waren niet quaed. De Processien moghten wel geschieden. D' aenroepingh der Heyligen stondense toe / als onse Middelaers der voorbiddingh en versoeningh by God. Men leerde / dat Maria vry van alle sonden; Koningin der Koninginnen; Gods Dochter / Moeder en Bruyd was. Datse / ten bewijs harer verdiensten / ten Hemel was opgenoomen. De gedaghte Montague derfde wel seggen: datse op een andere wijs als andere Vrouwen ter weereld was gekoomen: de Medvrouw aller Schepselen was / en een oneyndige Waerdigheyd had. Hielden de Traditien nevens de H. Schrift. Stelden / dat 't Monicken-leven sijnen oorsprongh had van Elias, Elisæus en Johannes Baptista. Dat de Vaderen des O. Testaments door Christi neerdalingh ter Hellen waren verlost uyt 't Voorgeburght der Hel. Schoon / seyde Bisschop Montague, de Schrift maer alleen van twee plaetsen na dit leven spreeckt / Hel en Hemel / soo volgd echter daer uyt niet / dat 'er geen derde sou sijn. Men prees d' Oorbiecht: oock d' Offerhanden en Gebeeden voor de doode. Kort: de Bisschoppen / en William Laud voor haer / arbeydden / om allenxen 't volle Pausdom in te voeren. Had oock Koningh Carel tot dit voorneemen gebraght; onder voorwendingh / dat deese dingen de devotie opweckten; de Godsaligheyd bevoorderden. Even hierom was hy in 't Roomsche Hof soo aengenaem / dat de Paus hem een Kardinaels-hoed aenbood; daer hy oock niet afkeerigh van was. Doch als hy over deese saeck sigh met sijne Maj. beraedslaeghde / wierd voor dien tijd niet goed gevonden / sigh soo verr' bloot te geven.

ENGEL-LAND.

door sijnen Capellaen, en door d'andere Bisschoppen;

daer hy 't Hoofd van was, doen leeren.

Laud van de Paus een Kardinaels-hoed aengebooden: waerom niet aengenoomen.

Remonstrantery en Socinistery, in Engelland ingekropen, door hem magtig voortgeset.

Noch by 't leven van Koningh Jacob (Vader van Carel) waren verscheydene Bisschoppen in Engelland ingenoomen geworden met de Remonstrantery, uyt de Vereenighde Nederlanden in dit Rijck overgewaeyd. Onder de Gemeente haddense veel' onvaste Geesten tot haer afgetrocken. Dies te gemacklijcker viel 't / in sommige stucken allenxen tot 't Pausdom te hellen. Hierom was 't / dat William Laud, Aerts-bisschop geworden sijnde / in de leedigh staende Plaetsen / soo in d' Academien als Kercken / Mannen plantte / met Remonstrantsche Gevoelens aengedaen; ja oock met Vorstiaensche en Sociniaensche; gelijck T. Fuller in sijne Kercklijcke Historie uyt goede kennis van hem verhaeld. Selfs voeghde hy Koningh Carel twee sulcke Capellanen toe / Hammond en Creigton.

In Schot-

Doe hy in Engelland dus verr' klaer was / wou

Laud meende hy 't oock soo te maken;

wou hy 't in Schotland, door de met geweld daer ingedrongene Bisschoppen / oock hier toe brengen. Hy daght niet / dat een deel arme / veraghtte Schotsche Kerckendienaren (dus wierdense van de Heeren Bisschoppen genoemd) sigh tegens hem / soo grooten Baes / die de Koningh op sijne hand had / souden derven verroeren; doch ondervond / een valssche reeckeningh te hebben gemaeckt. Soo veel suyverder / en van 't Pausdom verder vervreemd / de Schotten in hare Religie sijn / soo veel bestendiger sijnse oock / om aen 't geense de waerheyd aghten vast te houden.

doch hier misluckt het;

Over de weygeringh van d' aenneemingh der Bisschoplijcke Ceremonien en Leerstucken wierdense wel seer verdruckt / doch niet geheel onderdruckt. Na verscheydene vergeefsche ootmoedige Supplicatien steldense sigh te weer tegens sulck een dwangh over Ligchamen en Conscientien.

oock hier na in *Engelland*, door 't *Parlament*.

't Welck haer soo verr' geluckte / datse met Koningh Carel tot Vreede geraeckten / door tusschenspraeck van 't Engelsch Parlament. Als oock sijne Maj. / om d' in Engelland ontstane onrusten te stillen / sijn Volck had bewilligd een aghter-een-volgende Sittingh des Parlaments, soo wierd 't verder opset van William Laud en sijnen Aenhangh door 't selve verydeld.

Aenmerckingh op de Bisschoppen, en *Reformatie*, in *Engelland*.

Dus was 't in Engelland veranderd. Veele der voorige Engelsche Bisschoppen hadden tegens 't Pausdom ten bloede toe gestreeden. Maer wylmen uyt Politique insighten noch veele Roomsche Ceremonien nevens de Bisschoplijcke Staet had behouden / soo vielen hare Nasaten allenxen / sommige onvoorsightighlijck / andere voorbedaghtlijck / of om 't Hof te behagen / verder tot 't Pausdom. Hadmen (volgens veeler oordeel) met den aenvangh der Reformatie te gelijck de Bisschoppen / en al d' uyterlijcke na 't Pausdom sweemende Ceremonien afgeschaft / Engelland sou soo veel ellenden niet uytgestaen / noch sigh schuldigh gemaeckt hebben aen 't bloed van soo veele duysenden Godsalige Non-Conformisten, of Presbyterianen. Nu hadmen gedaen / ontrent de Reformatie, als een Dienstmaeghd / die 't Huys vaeghd / en de dreck aen de Dorpel laet leggen.

Hoe 't onder *William Laud* hier gesteld was met de *Religie* in de Kerken, de Koninglijcke *Capel*, &c.

't Was de list van William Laud (volgens 't berigt veeler treflijcke Engelsche Autheuren), om te beeter tot d' uytvoeringh sijns voorneemens te geraecken / en sigh niet ontijdigh bloot te stellen / dat hy somtijds yets tegens 't Pausdom predickte. Beval oock wel de Predikanten / op de Papisten aght te geven / om haer ter Kerck te doen koomen: maer als deese Leerraers dit deeden / braght hy haer / alhoewel door omweegen / in d' uyterste swarigheyd. Naderhand gingh hy opentlijcker; schoon hy 't Roomsch, 't welck hy invoerde / niet Paepsch geheeten wou hebben. Wy sullen hier invoegen de woorden van een Godsaligh Schrijver / doch wat verkort:
„De Kercken wierden gemaeckt tot
„een Kraem van de Lompen des Antichrists.
„De Bisschoppen deeden 'er in setten Schil-
„deryen / Beelden / Altaren, Crucifixen,
„Wasch-kaerssen by dagh / &c. Men songh
„'er Vesperen en Matutinen met Kraeltjens.
„In 's Koninghs Capel deedense een groot
„Crucifix stellen. Een Papist in deselve / en
„in de Parochie-Kercken koomende / sou ge-
„meend hebben / in een Paepsche Kerck te
„sijn. Godsalige / getrouwe Predikanten
„wierden afgeset / gevangen / gebannen /
„noch arger gehandeld. Onvaste in de Re-
„ligie, losse / onheylige in hare plaetsen
„gesteld. De Bisschoppen waren te gelijck
„Politique Heeren / Raedsheeren in den se-
„creeten Raed / Thesauriers, Groot-Zegel-
„bewaerders / en de voornaemste Lords in
„'t Hooger-huys des Parlaments. Sonder
„haer kon byna niemand een politicq Ampt
„bekoomen. Op dat haer boose handelin-
„gen niet ondersoght / weerstaen en ge-
„straft moghten werden / verhinderdense
„de Vergaderingen des Parlaments; of als
„'er een sat / braghtense te weegh / dat Ko-
„ningh Carel 't selve een Scheydbrief gaf /
„soo haest yets voorquam / 't welck haer
„niet behaeghde.

Andere quade bedrijven der Bisschoppen.

Acte van Koningh *Carel* aen 't *Parlament*, geeft 't selve de Plack in de hand, ter kastijding.

Eyndlijck had Carel geld gebreck tegens de Schotten. Doe beriep hy een Parlament, en eyschte Subsidien. De Leeden wisten wel / dat hy / soo haest hem deselve souden toegestaen sijn / haer sou wegh senden. Wilden derhalven daer toe niet treeden / voor dat hy een Acte onderteeckende / dat hy 't Parlament niet sou prorogeeren, als met bewilligingh der beyde Huysen. Dit deed hy / schoon ongeerne / om aen geld te geraecken. Maer doe begon oock 't Parlament, sonder vrees voor de Swarte Roede, ordre te stellen op veele misbruycken. William Laud, die 'er niet weynige had veroorsaeckt / geraeckte in den Towr; voorts op 't Schavot.

Groote misslagen, van Koning *Carel* begaen in *Schotland*: beyde de Gemeente en den Adel, t' sijner schade, seer verbitterende:

In Schotland begingh Carel een groote misslagh t' sijner schade; niet alleen daer in / dat hy in dit Koninghrijck / even als in Engelland, door de Bisschoppen en sijne Commissarissen de Non-Conformisten seer fel liet verdrucken; daer doch deese Natie altijd Presbyteriaensch was geweest; de Bisschoppen haer eerst onder Jacob, daer na onder Carel, waren opgedwongen: maer oock / dat hy den Adel terghde. Henrick d' VIII., doe hy sigh tegens den Paus had opgesteld / deelde de Geestlijcke Beneficien, de Geestlijckheyd ontrocken / uyt onder de Cadets, of jonger Soonen der Edele. Dit was een sonderlinge politique streeck / om den gantschen Adel te verbinden / sijne sijde te moeten houden. Want indien de Roomschgesinde hem hadden overmoght / soo soudense deese vette Brocken weer hebben moeten overgeven. Carel ontnamse haer nu. Dit verbitterde d' Adel / als die 't nu aen de Beurs trof / sulcker wijs / datse sigh voeghden by de Non-Conformisten. Alhoewel nu de Tractamenten der Schotsche Predikanten door de Beneficien, den Adel ontrocken / wierden vermeerderd / soo lietense echter door 't geld haer den mond niet toebinden; maer stelden sigh even soo hard als te vooren tegens de Bisschoplijcke regeeringh; en

soo dat d'Adel sigh voeghde by de *Non-Conformisten*.

Weerkeeringh tot 't vervolg der *Engelsche* saecken.

waeck-

ENGELLAND.

waeckten getrouwlijck tegens d'indringingen des Pausdoms. Wy treeden nu weer tot 't vervolgh der saecken in Engelland.

Gedeputeerde tot een Vreedehandel tusschen Koningh Carel en 't Parlament te Londen aengestelt.

Men wou op nieuws tot een Vreedehandel koomen, dies wierden weersijds Gedeputeerde genoemd / doch met een bepaelde Commissie. Van de zijde des Parlaments verscheenen uyt 't Hooger-huys Pembrok, Nort-humberland, Salisbury, en Denbigh. Uyt 't Lager-huys, Wymouth, Vane de jonge / Hellis, Perpoint (Perpeint), Creco, Prideaux, Whilox (Wiethlock), en de Fiscael. Die van de Koningh waren / de Hertogh van Richemont; de Graven van Hereford, Southampton, Kinghton; de Ridders Culpeper, Hatton, Gardiner, Hide, Ashturnam, Lane, Brigdman, Nicolas, Palmer; de Lords Capel, Seymour; de Doctores Theologiæ Stuart, Shelden (Selden), en Maney.

Artijkelen, van de Koningh geëyscht; van veele te hoogh en al te scharp geoordeeld.

In Februarius wierd den aenvangh der onderhandelingh gemaeckt. De Koningh eyschte I. herstellingh van alle Steeden / Magazijnen en Forten in sijne handen. II. Herroepingh van alles wat 't Parlament tegens sijne Maj. had doen verkondigen; en dat in 't toekoomende niet meer diergelijcks sou geschieden. III. Te-niet-doeningh van d'onreghtmatige Maght / tot noch toe van 't Parlament sigh aengematighd: datse oock niemand ter dood veroordelen / gevangen houden / of hare Goederen aenslaen souden mogen. IV. Een Acte in te stellen / tot bescherminge der Protestantsche Religie, onderhoudingh van 't Gemeene Gebeedeboeck, en verlightingh der Conscientien. V. Een spoedighsten een wettigh Nationael Synodus beroepen. VI. Alle persoonen / weersijds uyt 't Pardon geslooten / souden gehoord werden na de Reghten. VII. Een Stilstand van Wapenen ten alderëersten. VIII. Vryen handel en wandel verkondigen. Veele meenden / dat eenige deeser Artijckelen te hoogh gingen; te grooten nasleep hadden; en derhalven twijffelde men aen een goede uytkoomst. Echter liet het sigh in 't eerst soo wel aensien / dat weersijds een Vast en Beedendagh wierd uytgeschreven: om God te dancken voor 't goed beginssel / en verder sijnen Zeegen af te bidden. Ondertusschen gingen de krijghs-toerustingen sterk voort; 't welck veele deed seggen: datmen Vreede inden mond, maer Oorlogh in 't Hert had. Korts daer na wierd oock den gantschen handel vrughtloos afgebroocken. Koningh Carel en 't Parlament t' Oxford beschuldighden 't Parlament te Londen, dat het geen billijcke Conditien wou aenneemen. 't Londensche Parlament daer tegens den Koningh en sijnen Raed / dat haer de Vreede noyt ernst was geweest; alleen tijd hadden gesoght te winnen; oneenigheden te verwecken / &c. Dus gingh 't bloed-vergieten op nieuws aen.

Echter liet het sigh in 't eerst wel aensien.

Korts daer na den gantschen handel den bodem ingeslagen.

Generaels van 't Parlament.

Fairfax was Generael; Olivier Cromwel Generael-Lieutenant van de krijghs-maght des Parlaments; doch meest voerdense den Oorlogh affsonderlijck; waer in Cromwel, door sonderlinge dapperheyd / list / geswindheyd en beleyd verwonderlijcke daden verrightte. Hier tegens vergeselschapte 't ongeluck Koningh Carel. Den 24. Junius leed hy al weer een swaere Neerlaegh. Ontrent 1000. der sijne wierden dood geslagen / 4000. gevangen bekoomen / 2000. Wagenen / met al 't geld / soo van sijne Maj. als van Prins Robert, verovert. Korts daer na sloegen de Parlamentsche des Koninghs Generael Goringh t'eenemael. Hier tegens bevoghten de Roomsch-gesinde Yren in Schotland een aensienlijcke Zeege. De Parlamentsche onderschepten eenige Brieven / uyt welcke bleeck / dat de Koninghsche, onaengesien haren sleghten staet / geen lust tot Vreede hadden. In Schotland had Montrosse de Wapenen voor den Koningh aengenoomen; en 't Schotsch Heyr in dit Rijck geslagen. Carel selfs quam in persoon weer te veld / en stond niet verr' van Londen. Montrosse had Edinburgh en 't Land daer rondom tot sijnen wil. Doch dit was sleghts een korte Sonneblick in een geduerigh Regenweer. De gedaghte Generael Montrosse wierd in Schotland t'eenemael geslagen door de Schotsche Generael Lesle (Lesley), uyt Engelland weer te rugg' gekoomen. Paus Innocentius sond door een soo genoemde Apostolische Nuncius de Roomsch-Catholijcke Yren veel Geld / Volck / en Ammunitie toe; doch dit alles viel in handen der Parlamentsche Scheepen; en wierd na Bristol gebragt; welke Stad nu oock van haer was verovert. Voor Chester sloegense de Koninghsche al weer seer hard. In d'Yrsche Provintie Connaughty (in Ulster) wierden d'Yren desgelijcks van de Protestantsche hard geklopt. Onder de seer veele dooden was oock een Aerts-bisschop. By wien wierd gevonden 't Accoord, opgereght tusschen Koning Carel en de Roomsch-gesinde. 't Welck in 't Parlament sulck een verbitteringh veroorsaeckte / dat eenige in 't Lager-huys begonden te spreecken / van Koningh Carel te verwerpen. Dit was een groote hinderpael / ten nadeel der Vreede.

Cromwel ongemeen geluckigh.

Swaere Neerlaegh des Koninghs.

Krijghd weer wat voordeel; maer 't duerd niet langh.

Allerwegen 't geluck hem tegen.

't Accoord van de Koningh met de Roomsch-gesinde gevonden, veroorsaeckt noch meer verbitteringh.

Nu sond sijne Maj. Brief op Brief aen 't Parlament, om verseeckerdheyd / dat hy in persoon te Londen moght koomen / om met haer te handelen. Dit stondmen toe / onder conditie, dat hy sigh deese VII. Artijckelen sou laten behagen. I. De Religie vast stellen / na goedvinden des Parlaments. II. 't Yrlandsche ontwerp en te reght brengen. III. De Militie laten in handen van 't Parlament. IV. De schulden / van 't selve in deesen Oorlogh gemaeckt / betalen. V. De gemaeckte Ordonnantien des Parlaments bevestigen. VI. De misdadige straffen. VII. De nieuwgemaeckte Graven en Lords, buyten toestemmingh des Parlaments, afschaffen. Juyst ter dier tijd wierd een Brief der Koningin Henriette Marie, uyt Franckrijck koomende / onderschept; waer in sy den Koningh vermaende: Hy sou niet nalaten / van 't Parlament verlof te krijgen / om binnen Londen te mogen koomen; op dat 't bewuste desseyn in deese Stad voortgangh nam. Hier was nu alles weer verbrod. Ondertusschen wier-

De Koning versoeckt van 't Parlament, verseeckerd te Londen te mogen koomen.

Een onderschepte Brief van de Koningin uyt Frankrijk aen hem verbrod alles weer.

ENGEL-LAND.

wierden de Koninghsche nogh tweemael van Generael Fairfax geslagen.

Carel in d'uyterste ongelegenheyd.

Waerlijck bevond sijne Majesteyt sigh ter deeser tijd in swaere ongelegenheyd. Syne Krijghsheyren gingen d'eene voor/ d'andere na verlooren. Evenwel ontstond te Londen een stercke hoop tot Vreede. Men verwaghtte daeghlijcks sijne Maj. aldaer. De Burgery was al bevoolen/ sigh gereed te houden/ tot voorkoomingh van alle onorder. 't Palays van S. James wierd voorsien van Tapitzeryen, en allerley Inboedel.

Genegenheyd des Parlaments tot Vreede; en waerom.

't Parlament had genegenheyd/ om met den Koningh t'accordeeren; vermits Cromwel, die 't gantsche Leger aen hem verknoopt had/ haer te groot en gevaerlijck wierd.

Schielijck verydeld.

Maer wel haest quam een swarte Wolck deesen opgeklaerden Hemel weer te bedecken.

De Koning vertrouwd sigh op de Schotten. 1646.

't Koninghlijck voorneemen/ om sigh na Londen te begeven/ veranderde in een Reys na 't Noorden. Gingh na Oxford: doch was haest gedwongen/ van hier te vlieden; en/ nergens meer een open weetende/ sigh aen de Schotten te vertrouwen; in welcker Leger hy eerbiedigh wierd ontfangen.

Roomsch-Catholijcke Yren meester van byna geheel Yrland; waer door.

Oxford wierd van de Parlamentsche verobert. Daer tegens sloegen d'Yren in Yrland d'Engelsche. De Roomsch-Catholijke wierden meester van byna 't geheele Koninghrijck/ wijl tusschen de Koninghsche Protestanten en haer de Vreede geslooten was. Geerne had 't Parlament de Schotten weer uyt Engelland gehad. Booden aen/ binnen weynige dagen haer te sullen betalen 120000. ponden Sterlinghs, en tegens den uytgangh des jaers noch 60000.; dies souden se aen 't Parlament inruymen de van haer beseeten werdende Plaetsen Nieuw-Kasteel, Barwick, Carlile, &c. Wildense hier mee niet te vreeden sijn/ soo moestmen hare reekeningh voor de hand neemen/ en een andere opstellen; wijlse meer eyschten als haer toequam/ &c. Eyndlijck wierd 't Accoord getroffen.

De Schotten, bevreesd voor d'Engelsche, leveren aen 't Leger des Parlaments den Koningh over; 't welck nu weynigh op 't Parlament meer paste.

De Schotten, aen wien Koningh Carel sigh vertrouwd had/ bevreesd voor de Maght van Engelland, en 't verwonderlijck geluck van Cromwel, die haer wou koomen besoecken/ bood 't Parlament te Londen alle vriendschap aen; met verseeckeringh/ datse Koningh Carel soodanigh souden bewaren/ dat hy niet sou konnen ontvlieden. Ja oock korts daer na gavense Nieuw-Kasteel, en te gelijck sijne Maj. over in handen van 't Leger des Parlaments; 't welck sigh soo onsaglijck had gemaeckt/ dat het voortaen op 't Parlament niet meer paste/ dan soo veel 't haer behaeghde. De Schotten, een goed deel gelds van d'Engelsche ontfangen hebbende/ trocken uyt Engelland na Schotland. 't Parlament wou de Koningh te Londen hebben/ om daer met hem te konnen handelen. Doch 't Leger/ bestierd door Cromwel, haer voordeel meer siende in Oorlogh als Vreede/ die seeckerlijck te verwaghten stond/ indien se Carel na Londen sonden/ wou hier toe niet verstaen. Ondertusschen toonde sijne Maj. sigh vriendlijck tegens de Gesanten des Parlaments. Liet oock in seeckere Redenvoeringh hooren: Hy wou 't liever houden met de geene die hem gekoght, als verkoght hadden. Van de Schotten was wel bedongen/ datmen sijne Maj. eerlijck en Koninghlijck sou houden: doch Cromwel en 't Leger namen 'er weynigh aght op.

Aenmerklijke reden sijner Majesteyt.

Geweldige Geldschattingh in Engelland.

De Stad Londen begon hoe langer hoe onwilliger te werden/ insonderheyd over de groote Geldschattingen; sonder datmen wist/ waer al 't geld bleef. Daer quam een Boeckje uyt/ onder de Titel van Londens Reeckeningh; waer in d'Autheur aenwees/ dat binnen 4. jaren tijds waren ingekoomen 17512400. ponden Sterlinghs, of by de 2000. Tonnen Gouds/ noch 50. andere Tonnen Gouds ongereeckend blijvende. Evenwel waren d'onbetaelde schulden noch seer groot.

De Koning na 't Kasteel Holmsby gevoerd.

De Koningh wierd van 't Leger gevoerd na 't Kasteel Holmsby. Eenige duysend Menschen vervoeghden sigh derwaerts/ om hem te sien. Sommige onderlaten onder deselve vorsten in wrevelige smaedwoorden tegens hem uyt; 't welck sijne Maj. niet weynigh ontroerde. 't Parlament oordonneerde 50. ponden Sterlinghs daghlijcks tot sijn onderhoud; en nam in beraedslagingh/ ofmen 't Leger nu niet sou afdancken. Hier over reesen de woorden seer hoogh.

Cromwel had sigh een grooten Aenhangh in 't Parlament gemaeckt; en 't gantsche Leger op sijne hand;

Want Cromwel had een goed deel Independenten en Volck van sijnen aenhangh in deese Vergaderingh weeten te dringen; of een merckelijck getal der Leeden op sijne sijde te brengen. Echter waren de best-meenende noch verr' de meeste. Evenwel konmen tot geen besluyt koomen. 't Heyr wou sigh d'ordre van 't Parlament niet meer onderwerpen; sigh niet laten afschaffen.

't welck hem Generalissimus maeckt.

't Was nu/ dat Olivier Cromwel sigh meester van 't geheele Heyr had gemaeckt; gelijck hy dan oock haest daer na van d'Officieren ten Generalissimus wierd verklaerd. 't Parlament was genoodsaeckt hem te bevestigen. Hield ondertusschen sterck aen/ datmen den Koningh na Londen sou brengen. Wijl nu deese Stad sigh gantsch yverigh toonde/ om d'authoriteit des Parlaments te verdedigen/ vond Cromwel goed/ wat toe te geven/ tot dat hy sijnen slagh beeter sou konnen waerneemen.

De Koning na Hamptoncourt by Londen gevoerd.

Dus wierd Carel na Hamptoncourt gevoerd (een Koninghlijck Palays op de Teems, maer 5. Engelsche mijlen van Londen); doch 't Leger lagh niet verr' van daer. De Londenaers hadden noch 't volle bewind over hare Militie; 't welck Cromwel wat intoomde. Alle Independenten schaftense af uyt haren Raed/ en gedooghden alleen Presbyterianen in den selven. De Schotsche en Engelsche Commissarissen soghten sijne Maj.

Bemoeyingh tot Verdragh.

tot een Verdragh te beweegen; doch hy drongh sterck aen op de Bisschoplijcke Regeeringh. Disputeerde oock tegens 't afschaffen der Feestdagen; en wou de nieuwe Reformatie niet voor goed keuren. De Bisschoplijcke Goederen wierden noch al verkoght; met 't daer van koomende geld 't Krijghsbolck betaeld: doch oock een gedeelte/ nevens Volck en Proviande, na Yrland

gesou-

ENGELLAND.

gesonden/ter hulp van de Protestanten: daer de Graef van Ormond sigh weer tot 't Parlament gevoeghd/ en Dublin in hare handen hersteld had. Een grouwlijck Verraed wierd hier ontdeckt/ aengesteld van de Roomsch-Catholijcke, om al d' Engelsche en Yrsche Protestanten gelijcklijck te vermoorden.

Grouwlijk Yrsch Moord-verraed ontdeckt.

Sijne Maj. had op d' Artijckelen, hem van 't Parlament voorgedragen/ alreeds soo veel bewilligd/ dat de hoop tot een accoord seer groot was. Doch onverwaght ontvlood de Koningh van Hamptoncourt na Wight; een Eyland/ in 't Noorderdeel des Canaels, of der Britannische Zee. Eenige willen/ dat Cromwel hem hier toe gelegenheyd gaf/ om den voortgangh der Vreede te beletten. Carel schreef met eygener hand aen 't Parlament, dat hy hier sijne Hof-houdingh wou aenstellen: waer op hem Huysraed en Proviande wierd toegesonden.

Onder de hoop van Vreede ontvlied de Koning na Wight; soo eenige willen, door beleyd van Cromwel.

Ondertusschen had Cromwel een groot deel Independenten in 't Parlament gekregen. Schotland verkondighde aen Engelland den Oorlogh/ I. om de Religie in dit Rijck te redden uyt de verdruckingen der Ketters. II. Om dat de persoon des Koninghs gevangen wierd gehouden. III. Om 't Engelsch Parlament te verlossen van d' overweldiging des Independentschen Krijghsheyrs: want 't meeste deel des Legers/ insonderheyd d' Officieren, waren van deese Secte. In Augustus Anno 1648. quamense met 13000. uytgeleesene Mannen in de Provintie Lancaster; daerse sigh noch meer versterckten. Maer Cromwel gingh met 8600. koppen op haer los: sloegh 2500. der Schotten dood; en kreegh'er over de 9000. gevangen; daer onder oock haren Generael, de Hertogh van Hamilton. Dus was haer gantsche Heyr verwoest.

Schotland voorkondighd Engelland den Oorlogh; en waerom.

't Schotsche Heyr door Cromwel t'eenemael verwoest. 1648.

In September wierd een persooneele Vreedehandel voorgenoomen tusschen Koningh Carel en de Gedeputeerde des Parlaments. Sijne Maj. sat aen d'eene/ de Gecommitteerden aen d'andere syde. Beyder Secretarissen hielden sigh aghter een Tapyt. Soo verr' quam 't tot een Accoord, dat de Koningh/ met den aenvangh van October, bewillighde in deese Artijckelen. D'uytgegevene Declaratien tegens 't Parlament te vernietigen. D'ordre/ voor drie jaren van de Theologanten te West-munster beraemd/en van 't Parlament ingevoerd/ sou in Engelland, Yrland en Wallis stand houden; doch sijne Majesteyt/ en andere/ welcke met hem gevoelden/ souden daer aen niet verbonden sijn/ noch in hare Conscientien gedwongen werden. De verkoghte Bisschoppelijcke Goederen souden blijven aen de Koopers; doch niet langer als voor 99. jaren; of sijne Maj. sou eenigh middel uytvinden/om de gedaghte Kopers op een andere wijs te vergenoegen. D'eygendom deeser Geestlijcke Goederen moest aen de Kerck blijven. Door Kon. authoriteit sou ordre werden gesteld tot beter onderhoudingh van den Rustdagh, en ernstiger predikingh van des Heeren Woord door 't geheele Koninghrijck. Op 't doen van Missen sou een hooge Geldboete werden gesteld. Belangende 't Eedverbond, sijne Maj. kon 't selve voor als noch niet onderteeckenen; oock niet toelaten/ dat andere 't selve tegens haer Gewisse sou opgedrongen werden. 't Parlament sou 20. jaren langh mogen Volck werven en onderhouden in alle Plaetsen/ als 't sulcks sou nodigh aghten; sonder dat de Koningh en sijn' Erfgenamen yets daer tegens souden mogen doen. Geduerende dien tijd oock de Noemingh hebben van al de persoonen tot de hooge Ampten des Rijcks. De saecken van Yrland souden blijven in handen des Parlaments. Een Generale Amnestia sou werden verkondighd.

Persooneele Vreede-handel tusschen sijne Maj. en de Gedeputeerde des Parlaments.

Artijkelen, alreeds van de Koning toegestaen; soo dat de Vreede genoeghsaem geslooten scheen.

Dit alles wierd van 't Parlament geratificeert. Men verwaghtte nu niet anders als een gewenschte Vreede. Maer sie hier een nieuw Onweer/ 't welck alles om verr' stormde. De Generaliteit van 't Leger des Parlaments, aengeset door Cromwel, begeerde in een Remonstrantie aen den Parlaments-Raed, datse Koningh Carel, als onbequaem tot de Regeeringh/ voor 't Reght souden stellen: en indien hy sigh niet kon suyveren van de hem opgeleyde Artijckelen der beschuldigingh/ van hem souden eysschen al 't vergootene bloed: daer-en-boven verdaghvaerden de Prins van Wallis, en Hertogh van Jorck (welcke sigh in Holland onthielden): en soose niet verscheenen/ haer verklaren voor Verraders/ en des doods waerdigh/ &c.

Doch een nieuw Onweer stormd alles om verr'.

Eysch des Legers aen 't Parlament.

't Parlament verwierp deese Remonstrantie met een groote versmadingh; en beval/ dat mense in 't vyer sou smijten. Flucks trock Cromwel met 't Leger op. Ruckte niet alleen in West-munster en Withal, maer selfs tot in 't Hert van Londen; echter sonder Oproer. Een Regiment te Paerd wierd in de Hoofd-kerck S. Pauli geleght. Te gelijck maeckte hy sigh meester van 't geld/ gekomen uyt d' Imposten. Nam/ tot groote schrick van al de Leeden/ over de 40. Parlaments-Heeren van 't Lager-huys gevangen. Noch 40. andere wierd verbooden/ oyt weer in den Parlaments-Raed te koomen; wijl hy haer soo een gewightige saeck/ als de veroordelingh des Koninghs/ niet vertrouwde; weetende/ datse daer toe niet souden willen verstaen. Hare plaetsen vuldemen met Officieren uyt 't Leger; Creaturen van Cromwel. Den 11. der gedaghte Maend wierd Koningh Carel uyt 't Kasteel Carisbroock in 't Eyland Wight gehaeld/ en geset in 't Slot Hurst, sonder eenige ordre van 't Parlament.

Cromwel ruckt onverwaght met 't Krijghsvolck binnen Londen.

Neemd een groot deel Parlaments-Heeren gevangen; en vuld hare plaetsen met sijne Creaturen.

De gevangene Leeden van 't Lager-huys lieten uytgaen een schriftlijck Protest; waer van den Inhoud was: Dat dit openbaer geweld/ begaen aen hare persoonen/ en te gelijck tegens 't gantsche Huys der Gemeente, was een onverantwoordlijcke verbreeckingh harer Privilegien, en der Vryheden van de Kroon Engelland. Betuyghden/ dat alle Acten, Ordonnantien, Resolutien en Procedue-

Protest der gevangene Parlaments-Leeden.

ENGELLAND.

cedueren, aengesteld tsederd den 6. 16. December, of noch aen te stellen / soo langh dit geweld sou dueren / gantsch nietigh en onverbindlijck waren / en syn souden / &c.

't Parlament, bestaen hebbende uyt 630. persoonen, versmolten tot op 154.

Doch 't wierd door Cromwel en de sijne veraght en belacht. Veele der andere Parlaments-Heeren maeckten sigh wegh: soo dat 't getal / 't welck had bestaen uyt 630. persoonen / nu was versmolten tot op 154.; en 't meeste deel van deese souden oock wegh gegaen hebben / indien Cromwel (die noch een schijn van Parlament tot sijn voorneemen van doen had) haer niet door geweld had verhinderd. Een goed deel sijner Gunstelingen wierden deese toegevoeghd.

Koningh Carel door 't Leger na Londen gevoerd 1649.

Koningh Carel wierd door 12. Compagnien Soldaten van 't Kasteel Hurst afgehaeld na Londen; en op Nieuw-jaers-dagh te Windsor gebraght. Alterstond (den 20. 30. Januarius) gingen de gestelde Reghters (waer onder oock Cromwel; en John Bradshouw ten Præsident gemaeckt was) ten Gerighte sitten in West-munsterhal. Alles wat hier voorviel / wat d'eene seyde / d'andere antwoordde / te willen verhalen / sou voor onse kort-ingedrongenheyd van een te langen adem sijn. Alleen yet weynighs sullen wy seggen.

Voor 't nieuwlijcks aengesteld Gerigt gebraght;

De Præsident beschuldighde sijne Maj. / dat hy was d'oorsaeck van al d'onrusten in 't Koninghrijck; dienvolgens van al 't vergootene bloed. De Heer Coock, Solliciteur Generael, klaeghde hem aen / in den naem van 't Huys der Gemeente, en des Algemeenen Volcks in 't Koninghrijck / van Hoogh Verraed, en andere sware Misdaden. Hier na wierd 't Beschuldiginghschrift opgeleesen; daer in bestaende / dat hy was d'oorsaeck van al de Krijghs-beroerten, Oproeren, en 't onschuldigh-vergooten bloed in sooveele Geveghten. Heymlijck verstand had gehouden met de Paepsche Yren. Was een Tyran, Verrader, Moordenaer, en openbare vyand van 't Gemeene-Best.

en swaerlijck beschuldigd.

Genoemd *Tyran*, Verrader, Moordenaer, &c.

Doe sijne Maj. de woorden Tyran, Verrader, &c. hoorde / begon hy te lagchen: en als hy daer op meende t'antwoorden / viel de Præsident hem in; en beval hem / bescheyd te geven op de Beschuldigingen.

Sijne Maj. wil weeten, door wat voor een *Authoriteit* hy derwaerts was gebraght.

De Koningh wou weeten / door welcke Authoriteit hy hier gevoerd was; want (seyde hy) daer waren veel' onreghtvaerdige Authoriteiten in de Weereld; oock selfs van Dieven en Straetschenders. De Præsident liet hier op hooren: 't Was geschied door deselve Authoriteit, die hem ten Koningh had verkooren; en nu hem beval / op de gedane aenklaght t'antwoorden. Sijne Maj. voer hem in: Een Præsident behoorde te weeten, dat een Koningh door Erf-reght geen verkoorne Koningh kon genoemd werden. Wou deese Authoriteit niet erkennen; derhalven niet antwoorden / voor datse deselve hadden doen blijcken. Hier op wierd hem een andere Gerights-dagh gesteld / tegens de volgende Maendagh.

Aenmerklijck voorval.

Terwijl de Koningh sijne Beschuldigingh hoorde leesen viel 't Hoofd / of de Knoop / van sijn in de hand hebbende Wandelstockje af; waer over hy sigh verwonderde. En siende / dat niemand de beleefdheyd had / van 't gevallene op te beuren / soo buckte hy selfs neer.

Eenige woorden des Koninghs van de Reghters seer euvel genoomen.

Veellight sou (soo eenige meenen) 't gevolghde Vonnis des doods niet doorgegaen hebben / indien de Koningh de Reghters niet had vergeleecken (immers soose 't opnamen) by Dieven en Straetschenders: 't welck selfs de moderaetste soodanigh verbitterde / datse als d'eerste waren in hem te veroordelen.

Hy werd de tweede mael voor 't Gerights-Hof gesteld.

Op de tweede Gerights-dagh wierd sijne Maj. andermael bevoolen / op d'Aenklagt t'antwoorden: doch hy weygerde als vooren; erkende de Reghters niet voor wettigh: oock tot dit werck tegens haren Koningh niet bevoeghd. Na eenige Redenvoeringen over dit stuck las de Secretarius dit Besluyt: Carel Stuart, gy sijt door de Gemeente van Engelland aengeklaeghd wegens Verraed, en andere sware Misdaden: derhalven werd u van 't Gerights-Hof bevoolen, na behooren daer op t'antwoorden. Hier op seyde hy: Soo haest my sal sijn beweesen, door wat Authoriteit my dit werd bevoolen, sal ick oock gereed sijn t'antwoorden. Andermael vielen hier over eenige woorden voor; en de Koningh wierd weer wegh gevoerd.

Derde en leste Gerights-dagh.

De volgende Dinghsdagh (den 30. Januarius O. S.) stelde men sijne Maj. voor de derde en laetste mael voor 't Gerigt. De Præsident Bradshauw seyde: Al de daer tegenwoordige was genoeghsaem bekend / waer mee men den Gevangenen had beschuldighd. Datmen hem oock had bevoolen / daer op t'antwoorden; doch dat hy daer tegens d'Authoriteit van 't Hof had willen in twijffel trecken.

Voordragh des *Præsidents*.

Ten opsight van deese sijne hardneckigheyd was beslooten / 't Vonnis te vellen op genoeghsame Informatien en Bewijsen. Doch soo hy noch yets had te seggen / men sou hem hooren: echter geensins / soo hy noch verder wou disputeeren tegens d'Authoriteit en Jurisdictie des Hofs.

Antwoord des Koninghs.

Hier op borst sijne Maj. uyt: „Wijl gy „dan niet wilt gedogen / dat uwe u selven „aengematighde Authoriteit sou in twijffel „werden getrocken / soo wil ick swijgen / „en niet voorstellen 't geen ick meen dienstig „te konnen sijn tot den Vreede des Rijcks / „en de Vryheyd der gantsche Gemeente. „Evenwel moet ick dit seggen / dat gy my „voor eenige dagen wel hebt beroofd van „al mijne Voorreghten en Hoogheden / „maer niet van mijne Conscientie en Eere / „welcke ick hooger aght als mijn leven.

Sijne betuygingen, dat hy den Vreede des Koninghrijcks en de Vryheyd des Volcks

„Had ick mijn leven meer dan den Vrede des „Koninghrijcks en de Vryheyd der Gemeen„te gewaerdeerd / 'k sou my gewislijck an„ders t'mijner verdedigingh hebben ver„sterckt; en daer door ten minsten afgeweerd „'t schandlijck Vonnis / 't welck / gelijck „ick meene / onreghtvaerdigh tegens my „sal werden uytgesprooken. Weet der„halven / mijn Heeren / indien gy voor ver„standige Lieden wilt gehouden sijn / dat „ick / indien mijne genegenheyd tot 't lieve „Vaderland niet grooter ware geweest / als „de

ENGELLAND.

„de ſorge om mijn eygen leven te præſerveeren, dat ick ſou ingegaen ſijn den ſelven wegh / dien ick had aengevangen. Nu / mijn Heeren / ick betraghte by mijn ſelven / dat een verhaeſtede Sententie veel eer berouw kan baren / als herdaen werden. Mijne toegeneegene wil / welcke ſigh veel meer uytſtreckt tot behoudingh van den Vreede des Rijcks en de Vryheyd des Volcks / als tot mijn eygen nut / dwinghd my / om ten minſten dat geene voort te brengen / 't welck / na mijn oordeel / noodwendigh is ; en begeere derhalven / eer 't oordeel werd geveld / voor de Heeren en Gemeente in de Geſchilderde Kamer gebraght en gehoord te ſijn. Dit kort uytſtel kan u in 't minſte tot geen hinder ſtrecken. 't Sy wat ik ook mogt voorſtellen / de daer tegenwoordige Toehoorders ſullen oordelen / of mijn verſoeck onreedlyck is. Voor my / ick kan waerlijck niet anders gevoelen / of 't koomd met de billijckheyd over een. 't Geen ick daer ſal ſeggen tot de welvaerd des Rijcks / en de vryheyd der Gemeente / is ſeeckerlijck 't gehoor wel waerdigh. 'k Vermaen u derhalven / ſoo lief en waerd u is 't geen gy voorwend (en ick hoop / dat uwe voorwendingen reghtvaerdigh ſijn) namentlijck / de Vryheyd des Volcks / en den Vreede des Rijcks / dat u geliebe my te hooren / eer 't eyndlijck Vonnis werd uytgeſprooken. Kan ick dit niet verkrijgen / ſoo betuyg' ick opentlijck / dat al uw voorgeven van Vryheyd en Vreede niet anders is als een ydele ſchijn ; en dat gy uwen wettigen Koningh geenſſins begeerd te hooren.

had geſteld boven ſijn eygen leven.

Sijn verſoeck, om voor de Heeren en Gemeente ('t Parlament) in de Geſchilderde Kamer gehoord te werden ;

daer hy yets wou voortbrengen tot welſtand der Natie.

De Reghters / veellight (ſoo veele meenen) bekommerd / dat door ſijne Redenen een deel Leeden des Parlaments moghten bewoogen ſijn geworden tot andere gedaghten / immers tot meedelijden / oordeelden / dat ſijne Maj. ſleghts uytſtel ſoght ; en derhalven ſijn verſoeck hem niet kon toegeſtaen werden. Onder meer andere dingen poogde de Raed d'authoriteit des Parlaments in Reghtswijſingh over hare Koningen hier door te betoonen / dat de beyde Parlamenten van Engelland en Schotland deſelve dickmael hadden geſtraft door Affettingh / Banningh / eeuwige Gevancknis / oock ſelfs met de dood ; blijckende / om veel' andere Exempelen voorby te gaen / in Schotland aen ſijne (Carels) Grootmoeder ; in Engelland aen Eduard de II. Richard de II., &c. : daer nochtans (voeghde de Præſident daer by) de miſdaden / haer opgeleght / niet te vergelijcken waren met de geene / waer mee hy (Carel) wierd beſchuldighd. Hier op nu wierd van de Secretarius d'Aenklaght noch eens voorgeleeſen ; en Carel Stuart voor 't laetſte bevoolen / daer op t' antwoorden. Doch als hy op nieuws weygerde / wierd dit eyndlijck Vonnis uytgeſprooken : Dat de daer tegenwoordigh ſtaende Carel Stuart, als een Tyran, Verrader, Moordenaer, en openbare vyand, door afſlaningh ſijns Hoofds van 't leven ter dood gebraght ſou werden.

Werd het afgeſlagen.

ENGELLAND.

Bygebragte Exempelen, van de maght des Parlaments over hare Koningen.

't Vonnis des doods tegens ſijne Maj. uytgeſprooken.

William Juxton, Biſchop van Londen, wierd vergund / ſijne Maj. in ſijn uyterſte te mogen byſtaen. Quam oock met hem op 't Schavot ; daer de Koningh een Geſpreck tot 't Volck deed ; vol betuygingen van ſijn onſchuld / en dat hy ſtierf als een Proteſtant. Vervolgens ſeyde hy : 'k Heb een goede ſaeck, en een genadige God. Doe tot den Beul : 'k Sal mijn Gebed kort maecken. Als ick de hand uytſteeck, ſoo volvoer uw werck. Als hy nu ſtaende eenige woorden by ſigh ſelven met opgehevene handen en oogen had uytgeſprooken / buckte hy neer / en leydde de hals op 't Block. Korts daer na gaf hy 't Teecken ; waer op de Scharpregter 't Koninglijck hoofd van 't ligchaem affcheydde.

Koningh Carel op 't Schavot,

en met de Bijl onthoofd.

Vergeefsche Voorspraeck der Heeren Staten Generael.

De Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlandsche Provintien deeden wel, door haren ordinairen en extraordinairen Ambassadeur, de Heeren Joachimi en Heemsteede, alle vlijt aenwenden / om de Sententie, daer na d' Executie, te doen opschorten; doch te vergeefs. 't Sou niet de veroordelingh van Koningh Carel soo verr' niet gekoomen sijn/ indien 't wettigh Parlament door 't Krijghsheyr onder 't Generaelschap van Cromwel niet was uytgestooten geworden.

Vrugtloos Smeeckschrift der Predikanten in en om Londen, aen de Hoofden des Legers, en 't nieuwe Parlament.

De Predikanten in en om Londen, &c. / leverden aen Fairfax, Cromwel, en d' andere Hoofden des Legers / oock aen 't nieuwe Parlament, Smeeckschriften over: waer in sy wel niet ontkenden de misslagen des Koninghs / welcke Engelland, Schotland en Yrland soo dier hadden gestaen; doch beweerden / dat het niet betaemde / een Koningh met de dood te straffen. Dat de Protestantsche Religie tot dien tyd toe met niet de minste druppel Koninghlyck bloed was besoedeld geweest. Baden derhalven Fairfax, Cromwel, &c., van dit boose voorneemen te willen afstaen / indiense Gods Oordelen niet wilden gevoelen: maer vrugtloos.

Verdeedighings-Schrift harer onschuld.

Gaven derhalven uyt een Verdeedigingh harer onschuld in deesen. Ondertusschen moet men sigh niet weynigh verwonderen / dat onder d' uytvoeringh van dit ongemeen Vonnis by 't Volck te Londen soo weynigh meedelijden met haren Koningh wierd bespeurd. Alle Winckels stonden open. De Bier / Wijn / en Tabacks-huysen saten vol volck. Op de Straten saghmen gantsch geen droefheyd in d' aengesighten.

Weynigh meedelijden te Londen over sijne Maj. dood.

't Koninghlijck Lijck wierd in sijne Maj. gewoone Slaepkamer te Withal geset; en een Waght daer by geordonneert: welcke / eenige dagen langh / yeder voor een vereering de besightigingh vergundde. Daer na heeft men 't gebalsseemd / en na Windsor in S. Georgii Capel doen brengen / tot op naerder ordre.

J. Milton verdeedighd de Proceduеren tegens Carel Stuart.

Veele Smaedschriften quamen uyt tegens 't Leger / Fairfax, Cromwel, 't Parlament, en 't Volck van Engelland, wegens deese onthoofdingh van Koningh Carel. Maer 't ontbrak haer oock aen geen Beschermers. Johannes Milton, in sijne Defensio Populi Anglicani, verdeedighde de Procedueren tegens Koningh Carel Stuart seer scharplijck.

Van Cl. Salmasius vreerlegt; doch niet seer geluckigh.

De vermaerde Claudius Salmasius heeft wel tegens hem geschreven tot verdeedigingh van Koning Carel; doch / volgens veeler oordeel / niet seer geluckig. Deselve J. Milton heeft laten uytgaen: Defensio pro Populo Anglicano contra Alexandrum Morum; gevolghd van sijne Defensio Secunda.

Roomsch-gesinde in de Vereenigde Nederlanden hadden Carel veel geld toegesonden in sijnen Oorlogh.

Niet alleen de Roomsch-Catholijcke in Engelland, Schotland en Yrland, hebben Koningh Carel onder sijnen Oorlogh tegens 't Parlament veele gereede penningen verschaft: maer oock die in de Spaensche en Vereenighde Nederlanden hem groote geldsommen toegesonden; wijlse al t' samen een stercke hoop hadden / dat hy / meester geworden sijnde / tot een danckbare vergeldingh 't Pausdom in Groot-Britannien of geheel tot de heerschende Religie maecken / of immers de Roomsch-gesinde volle vryheyd geven sou: waer op dan 't ander haest stond te volgen.

Kort-overloopende herhalingh van 't geen sigh heeft toegedragen tsederd den aenvangh der ontstane onrusten in Engelland, Schotland, en Yrland, tot op den dagh sijner onthoofdingh.

Sijne Maj. was gebooren den 19. November Anno 1600. te Dunferlingh in Schotland, uyt Anna van Deenemarcken, Gemalin van Jacob de VI., Koningh der Schotten; naderhand oock der Engelsche, en by deese d' I. diens Naems. Wierd ten Koningh van Engelland gekroond Anno 1625. D' Oorlogh met de Schotten begon Anno 1639.; doch wierd noch sonder bloedstortingh / ten genoegen des Koninghs / bygeleght. Anno 1640. den 3. April wierd 't Parlament te Londen t' saemgeroepen; doch haest van sijne Maj. den Scheydbrief gegeven; wijl hy oordeelde / datmen te diep in sijne Prærogativen wou grypen. Echter wierd het tegens den 3. November weer uytgeschreven. Waer in dan terstond de Vice-Roy van Yrland, en d' Aerts-bisschop van Cantelbergh, nevens andere voorname persoonen / wierden beschuldighd van swaere misdaden / en te Londen in den Towr gevangen geset. Den 22. May Anno 1641. wierd de gedaghte Vice-Roy te Londen onthoofd. In October borst uyt de Rebelly in Yrland. Ontrent Februarius Anno 1642. begaf Koningh Carel sigh / wegens oneenigheyd met syn Parlament, na Worchester; van daer na Jorck. Meende Hul, waer in 't Magazijn des Koninghrijcks was / te vermeesteren; doch wierd afgewesen door de Gouverneur Sir Hotham. Wijl nu sijne Maj. den Koninghlijcken Standaerd had opgestoocken / soo nam 't Parlament desgelijcks volck aen; en dus wierd d' aenvang gemaeckt van dien rampsaligen Oorlogh. Den 10. Februarius Anno 1644. moest William Laud, Aerts-bisschop van Cantelbergh, 't hoofd door de Bijl verliesen. Anno 1645. wierd Thomas Fairfax van 't Parlament Generael, en Olivier Cromwel Lieutenant-Generael gemaeckt. Anno 1646. begaf sijne Maj. sigh na Nieuw-Kasteel in Schotland: doch wierd van de Schotten Anno 1647. gelevert in handen van des Parlaments Heyr; onder belofte / dat hy sou werden bejegend met alle behoorlijck respect. Doe wierd hy op 't Kasteel Holmsby: van daer / op ernstige begeerte des Parlaments, na Hamptoncourt gebraght: van waer hy (soo men segt) door listige gelegenheyd-gevingh van Cromwel, ontvlood na Wight. De Vreede was genoeghsaem gesloten tusschen 't Parlament en de Koningh. Doch 't Leger / 't welck daer in geen behagen vond / leverde / oproeriger wijs / een Remonstrantie over aen 't Parlament. Wou 't bynа voltrockene Verdragh vernietighd / en den Koningh voor 't Gerigt gesteld hebben. 't Parlament weygerde; en wou Vreede. Waer op Cromwel met een gedeelte des Heyrs binnen Londen trock: ontrent 300. welmeenende Parlaments-Leeden of gevangen deed setten / of verdreef: een deel Krijghs-Officieren in der selver plaets stelde: sijne Maj. van Hurst

(Horst)

ENGELLAND.

(Horst) na Windsor voerde: eyndlijck hem binnen Londen deed veroordeelen/en 't hooft afslaen; onaengesien meer dan 150. Predikanten in en om Londen, veele Reghtsgeleerde / en de voornaemste des Parlaments hevige betuygingen tegens deesen handel deeden.

Caroli Gemalin *Henrietta Maria*; welke hy teederlijck beminde; en te veel, om harent wil, ontrent de *Religie* deed.

Sijne Gemalin was de meergedaghte Henrietta Maria, Dochter van Henrick de IV., Suster van Louis de XIII., Koningen van Franckrijck. Met een teedere liefde beminde hy haer. Liet oock door haer/ met Salomon, sijn Hert sigh neygen tot wanckelingh in de Religie; waer toe de Bisschoppen al mee 't beste deeden. Om haer te behagen/ gaf hy niet alleen groote Vryheden aen de Roomsch-gesinde; maer pooghde oock (immers dit was 't algemeen gevoelen) de Gereformeerde Religie allenxen te veranderen in de Roomsche. Met de Ceremonien was 't 'er alreeds toe gekoomen. Ontsagh sigh oock niet/ heymlijck in de Mis te gaen: waer ontrent sigh eens yet aenmercklijcks toedroeg.

Aenmerklijcke boertreden des Graefs van *Dorset* aen Koningh *Carel*,

Een voornaem Engelsch Schrijver verhaeld in sijnen Carolus non Carolus, gedruckt te Londen Anno 1651., dat Koningh Carel sigh op seeckere tijd by de Roomsch-Catholijcke in de Mis liet vinden; 't welck d' Onderdanen was verbooden op de boete van 15. Engelsche Schellingen. De Graef van Dorset dit verneemende / seyde als boertende (veellight school 'er ernst onder): Uwe Majesteyt heeft DRIE KROONEN verbeurd. Waer mee / vraeghde de Koningh? Vijfthien Schellingen, antwoordde de Graef / maecken drie Kroonen, en deese hebt gy verbeurd, door in de Mis te gaen. Deese scherts heeft een al te waeraghtige vervullingh gehad. Engelland, Schotland en Yrland sijn de drie Kroonen, welcke hy / t' samen met sijn leven / is quijt geraeckt: en d' ongeluckige wegh daer toe was sijne te groote gunst-bewijsing aen de Roomsch-Catholijcke; nevens 't vermoeden / dat hy sigh tot 't Pausdom had laten verleyden; de Mis weer wou inboeren / &c.

doe hy in de Mis der Roomsch-Catholijcke was geweest.

Kinderen, by deese sijne Gemalin gewonnen,

By deese Henrietta Maria heeft Carel gewonnen/ Carel-Jacob, Anno 1629. stracks na de geboorte gestorven. Carel, ter weereld gekoomen den 29. May Anno 1630.: na sijns Vaders dood een tijd langh Ballingh geweest; eyndlijck Koningh geworden/ met de Naem van Carel de II. Jacob, Hertogh van Jorck, gebooren den 24. October Anno 1633.; na 't overlijden sijns Broeders Caroli op den Engelschen en Schotschen Throon getreeden; doch nu Ballingh. Henrick, Hertogh van Glocester, den 8. Julius Anno 1634. Deesen wierd van sijne Moeder Anno 1654. in 't Convent der Jesuiten besteld/ om in de Roomsch-Catholijcke Religie op 't driftighste te werden onderweesen. Dan noch deese Princessen: Maria, geebooren den 4. November Anno 1631.; ten Houwlijck gegeven aen Prins Willem de II. van Oranje Anno 1641. Elisabeth, den 28. Januarius Anno 1635.; korts na de dood haers Vaders / dieuse ongemeen seer beminde / van herten leed gestorven. Anna, den 17. Martius Anno 1637.: voor haren Vader overleeden. Catharina, uyt de weereld gegaen soo haestse daer in gekoomen was. Henrietta, den 16. Junius Anno 1644. Wierd / doe 't met de Koninghlijcke saeck in Engelland qualijck begon te staen / na Franckrijck gevoerd / by hare Moeder / die sigh derwaerts had begeven.

sijn Soonen,

als Dochteren,

ENGELLAND

't Hooger-huys afgeschaft.

't Hooger-huys des Parlaments wierd door Cromwel en sijnen Aenhangh afgeschaft. 't Lager bestond nu uyt sulcke als wy gehoord hebben. Men verbrack 't Koninghlijck Zegel. Na weghdoeningh aller Commissarissen noemdemen 40. persoonen / die / als een nieuwen Staets-Raed / voortaen aen 't Roer souden sitten. Cromwel was 'er Præsident in. In Martius wierden te Londen onthoofd drie voornaeme Heeren; de Hertogh van Hamilton, de Graef van Holland, en Milord Capel; wegens hare vasthoudenheyd aen 't Koninglijck Huys. Men nam een Besluyt/ 't Leger te versterken tot op 60000. Koppen. In en om Londen souden blijven 12000. In Yrland 12000. In West-Engelland 12000. In Walsch-Engelland 12000. In 't Noorder-quartier 12000.

Nieuwe Staets-Raed; waer in Cromwel Præsident was.

't Leger versterckt.

Nieuwe Munt.

De Munt wierd veranderd / en een nieuwe geslagen; hebbende op d' eene sijde een Kruys / met deese woorden: LA REPUBLIQUE D' ANGLETERRE; de Republicq van Engelland. Op d' andere 't Wapen van Engelland en Yrland; met dit Omschrift: DIEU AVEC NOUS; God met ons.

Driederley Factien in Schotland.

De Schotten hadden een bysonder-groot misnoegen in deese ombrengingh van Carel. Een blijck / datse dien handel geensins goed keurden / riepense op den 5. Februarius desselven jaers Carel, Prins van Wallis, ten Koningh van Schotland uyt. Dit wierd hem den 2. Martius door een Schotsch Gedeputeerde in 's Gravenhaegh bekend gemaeckt. Echter was geheel Schotland hier ontrent niet eens-gesind. Driederley Factien waren 'er. D' eerste / welcke men Malignanten noemde / hielden 't ten vollen met den Koningh; doch waren de swackste. D' andere / Presbyterianen, wilden wel de persoon des Koninghs / maer sijne Maght wat bepaeld hebben / om niet in verdruckingen en buytenspoorigheden te komen uytbreecken / gelijck tot noch toe geschied was. De derde hielden 't meest met Engelland. Waren oock de sterckste / wijlse de krijghsmaght en Regeeringh in handen hadden. Echter wisselden de Schotten en Engelsche dickmael seer vinnige Brieven tegens malkander. De Schotlanders wilden Engelland voor geen Republicq erkennen; voorgevende / dat deese nieuwe Titel streed tegens d' opgereghtte Verbonden der beyde Koninghrijcken. Begeerden Carel de II. op den Engelschen Throon; 't Opper-huys des Parlaments in voorigen staet hersteld te sien. Dus verre dan wierd 't Schotsch Parlament meerendeel eenstemmigh / datse beslooten / haer Rijck door een Koning te laten regeeren; 't Krijgs-

De Schotten willen Engelland voor geen Republicq erkennen, maer van een Koningh geregeerd sijn; te weeten van Carel de II., Soon van Carel d'I.; en senden een Gesant na den Haegh.

volck

ENGELLAND.

volck te monsteren; Steeden en Kasteelen te versterken.

Carel desgelijcks in Yrland ten Koningh uytgeroepen.

Eer wy voortgaen / moeten wy kortlijck yets van Yrland melden. D' Yren, hoorende dat de Schotten Prins Carel ten Koningh hadden uytgeroepen, deden desgelijks. Doch vermitsse niets konden verrighten / voor datse Dublin uyt handen des Parlaments hadden geruckt / soo heeft de Koninghlijcke Generael, Marquis van Ormond, met Milord Inchequin (die voor deesen de syde des Parlaments gehouden / doch nu sigh omgewend had) / nevens meer andere / in de Stad Corck een Besluyt gemaeckt / een Heyr van eenige duysend Roomsch-Catholijcke by een te brengen / en Dublin te belegeren. Sy quamen 'er voor met 19000. Mannen / en deeden de Stad door een Trompetter opeysschen. D' Overste Jonas, een dapper Held / ontbood haer: Hy wou by de Protestanten en hare Confessie blyven soo langh God hem 't leven sou laten: derhalven Dublin beschermen tot den laetsten bloeddruppel. Hier op wierd 't Belegh begonnen: en Ormond hield de veroveringh soo gewis / dat hy aen Carel de II. schreef: Hy wou doch niet in Yrland koomen, voor dat hy hem Dublin in handen leverde. Maer hy vond sigh bedrogen. Commandant Jonas deed den 2. 12. Augustus een Uytval met 5000. Koppen: maeckte 't meeste deel van Ormonds Voetvolck te niet / en sloegh de Beleggers op. Ruym 4000. Yren bleven dood; over de 2400. gevangen; en onder deese de Broeder van Ormond selfs.

Ormond met de Roomsch-gesinde Yren belegerd de Hoofdstad Dublin.

Werd ellendigh geslagen door de daer binnen sijnde Commandant Jonas.

Cromwel koomd in Yrland.

Kortsvoor deese Neerlaegh der Ormondsche had Lord Inchequin, tot groot voordeel der Yren, de Plaetsen Drogeda en Dundalke veroverd. Generael Ormond stond nu met syn overblijffsel tusschen beyde deese Steeden / en sou noch veel quaeds gedaen hebben / als juyst Cromwel uyt Engelland met 3000. Mannen binnen Dublin quam; gevolghd van Generael Major Ireton. Den 8. September trock hy met 16000. uyt / om Drogeda te belegeren; waer binnen 4000. Yren lagen / byna alle Roomsch-gesind, onder 't Commando van een Schot, Arthur Asdon. Ormond en Inchequin deeden haer best / om haer weer te versterken / en Cromwel onder d' oogen te gaen; maer sagen hier toe geen kans; vermits veele der by haer sijnde Schotten tot de Cromwellsche Parthy niet ongeneegen waren: doch hier ontrent sigh voorsightigh droegen / en een bequame gelegenheyd verwaghtten. Ondertusschen veroverde Cromwel Drogeda op den vyfden dagh der belegeringh stormenderhand. In deesen furieusen aenval wierden 3552. Yrsche dood geslagen: waer tegens maer 64. Cromwellsche sneuvelden. Op deselve wijs vermeesterde hy Stad en Kasteel Waxford in 't Westen van Yrland, waer by oock tusschen de 2. en 3000. Yren 't leven verlooren. Meer andere Plaetsen nam hy in.

Veroverd Drogeda stormenderhand; en slaet daer in 3552. Yren dood; alleen met verlies van 64. der sijne; oock Waxford, &c.

Carel de II. koomd in 't Eyland Iarsey, of Jarnsey.

In Schotland gingen de Kryghs-toerustingen dapper voort; en Koningh Carel de II. quam met sijnen Broeder Jacob, Hertogh van Jorck, in 't Eyland Jarnsey (Jarsey, Jarzee, Iarsey, Ierzey), gelegen in de Britannische Zee, of 't Canael, niet verr' van de Kust der Provintie Normandyen, doch behoorende aen Engelland, geluckigh aen. Hier gaf hy een scharpe Declaratie uyt tegens d' Engelsche Regeeringh; met sware dreygementen van wraeck tegens de bloedige Verraders en Moordenaers sijns Vaders: te gelijck sijne bescherming beloovende aen al d' Ingeseetene van Engelland en Wallis (uytgesondert de schuldige aen 's Koninghs dood) / welcke sigh hem onderwierpen. De Graef van Montrosse (eygentlijck Monterosarum) vergaderde in Deenemarcken veel volck / en quam 'er mee na Schotland, ten dienst des nieuwen Koninghs. Deed oock maecken een groote Lijf-vaen van swarte Syde; en daer in afbeelden 't Hoofd van Koningh Carel d' I. Boven 't selve stond een Kroon. Onder uyt 't hoofd liepen veele bloed-druppelen. Beneeden sagh men ses paer handen in een geslooten / met dit Schrift: HOS PIETAS, VIRTUS, HONOS FACIT AMICOS. Godvrughtigheyd, Deughd en Eere maecken deese tot Vrienden. Dit was een beweeghlijck Schouwspel.

Jarnsey.

Sijne scharpe Declaratie tegens d' Engelsche Regeeringh.

Montrosse vergaderd volck voor hem.

Sijne seer seldsame Lijf-vaen.

Cromwel had in Yrland een geluckigen voortgangh / en dempte d' Yren seer voorspoedigh. Maer onaengesien al deese voordelen was 't Parlament, of / gelijck men 't nu noemde, de Staets-regeeringh in Engelland niet weynigh bekommerd / als haer berigt toequam / dat de Schotten met Prins Carel te Breda op 't sluyten sijner aenneeming stonden / om hem van na Edenburgh te voeren; en d' Oorlogh tegens Engelland voort te setten. Ter dier oorsaeck wierden veele Regimenten na Noord-Engelland en de Schotsche Grensen gesonden. Vermits nu in Yrland de meeste Zeehavenen in handen van den Generael-Lieutenant Cromwel waren / en te Land niet veel meer verright kon werden / soo wierd besloten / hem van daer te roepen / om tegens de Schotten te gaen: gelijck oock geschiedde. 't Opsight in Yrland liet hy aen sijnen Schoonsoon Ireton, en quam den 1. 11. Junius weer te Londen; daer hy als in Triumph wierd ontfangen. Generael Fairfax, siende dat Cromwel sigh van alles meester maeckte; 't geheele Heyr op syn hand had gekreegen / leydde sijn Generaelschap af; waer mee Cromwel wierd begiftighd.

Cromwel in Yrland boven maten voorspoedigh.

Werd na Londen geroepen, om tegens de Schotten te gaen. 1650.

Fairfax, siende dat Cromwel sigh meester van alles maeckte, leght sijn Generaelschap neer, waer mee Cromwel werd begiftigd.

Ondertusschen wierden al de Koninghlijcke Wapenen in Kercken / Capellen, Huysen / en op alle openbare Plaetsen door geheel Engelland verbrooken. T' Edenburgh maeckte men groote toebereydselen tot d' inhalingh van Koningh Carel: die den 8. Julius in den Ham (een Schotsche Haven) aenquam / en met veel vreughdbetooningh van d' Inwooners wierd ontfangen. Van hier begaf hy sigh na Aberdeen (by andere Aberdour) Faulckland-Kasteel, en Edenburgh. Doe weer na Faulckland-Kasteel. Yverigh was men besigh / om alles tot d' aenstaende

Des Konings Wapen door gantsch Engelland afgebroocken.

de

ENGELLAND.

de Oorlogh by een te krijgen; en een nieuwe Generael tegens Cromwel te verkiesen. Eer wy voortgaen / staet te verhalen / hoe 't met den gedaghten Marquis van Montrosse is afgelopen / geduerende d' onderhandelingh der Schotsche Gedeputeerde met Prins Carel te Breda.

Koningh *Carel* de II. koomd in *Schotland*.

Na dat 1400. Montrossische onder Commando van Generael-Major Hurrey waren gekoomen in de Provintie Cathnes (Caithnes, Cattenes), 't Noord-Oostlijckste Landschap van geheel Schotland, en de sterke Pas Heard hadden veroberd / trock de Schotsche Generael-Lieutenant David Lesley op haer toe. De Marquis van Montrosse dit vernemende / quam met 't Groos des Leegers by d' andere. Den 7. May gingh 't Gevecht aen; soo ongeluckigh voor de Montrossische, dat 400. der hare gevangen bleben. Meest al d' andere hadden 't leven verlooren of door 't Swaerd / of door Vyer / of door Water. D' Overwinnaers bequamen de voben-gedaghte Lijf-vaen; of / volgens andere / de Koninghlijcke Standaert / waer in afgebeeld stond 't hoofd van Carel d' I., bloedigh by 't ligchaem leggende: oock 't Lijf-paerd / de Ridder-ordre / Deegen / &c. van Montrosse; doch sijn persoon selfs was noch onder de doode / noch onder de gevangene levende te vinden; maer wel onder deese laetste Generael-Major Horrey, Milord Napair, en meer andere Officieren. Aen de sijde van Generael Lesley waren seer weynige gesneuveld. Montrosse hield sigh drie of vier dagen in een diep Moeras verborgen. Soo geweldigh parste hem de honger / dat hy syne Handschoenen / ja stucken van sijn eygen vleesch at. Eyndlijck wierd hy door een Boer verraden / en gevangen binnen Edenburgh gebraght. Twee dagen daer na aen een Galgh van 50. voeten hooghte gehangen; weer afgenoomen: 't hoofd hem afgeslagen / en op een hooge Pael gestoocken / boven de Poort / door welcke de Koningh sijnen Intoght binnen Edenburgh sou doen; of / volgens andere / boven 't Koninghlijck Palays selfs. Voorts haelde men 't Hert uyt sijn ligchaem: 't welck in vieren wierd verdeeld / en de stucken gehangen voor eenige Steeden / voortijds door hem verbrand geworden. Sware misdaden wierden hem te last geleght / bedreven onder de regeeringh van Koningh Carel d' I. Was in den Kercklijcken Ban / &c. Sijn' Afkoomst had hy uyt 't doorlughtigh Geslaght van Fergusius, tweede Koningh van Schotland, ontrent Anno 400. Sijnen Grootvader was van Koningh Jacob d' I. van Engelland (in Schotland de VI.) gesteld geweest ten Stadhouder Generael over 't gantsche Schotsche Rijck. Sijnen Vader bequam d' opperste Raeds-plaets in 't Parlament. Deese tegenwoordige Jacob Grami (Gramm), Marquis van Montrosse, Graef van Kinckardin, geweesene Generael-Lieutenant van Koningh Carel d' I. te Water en te Land / desgelijcks van desselven Soon Carel de II. had ten tijde van Carel d' I. door

Marquis de Montrosse door *Generael-Lieutenant Lesley* t' eenemael geslagen.

Onthoud sigh eenige dagen in een Moeras; en eet, door honger, eenige stucken van sijn eygen vleesch.

Werd ontdeckt; gevangen;

onthoofd, gevierendeeld, &c.

Had sijn afkoomst uyt *Fergusius*, tweede Koningh van *Schotland*, ontrent *Anno* 400.

veele dappere daden sigh een grooten Naem gemaeckt; tot dat eyndlijck sijne Maj. hem beval / de Wapenen neer te leggen. Naderhand keerde 't geluck hem gantschlijck den rugg'. Driemael heeft hy geseeten in harde Gevanckenis. Driemael wierd hy uyt sijn Vaderland in Ballinghschap verjaeghd. Voor sijnen grootsten roem hield hy / alles voor den Koningh op te setten. Eyndlijck scheen 't geluck hem weer te willen toelagchen / wijl hy op nieuws ten Generael wierd gesteld over 't Heyr van Koning Carel de II. Als nu dit volck een wijl tijds in 't Eyland Jarsey by een had gelegen / nam hy sijnen Toght na Schotland: legerde sigh aldaer; droegh sigh onmatigh vyandlijck: geraeckte als een Muys in de Val; en kreeg als een Rijcks en Kerck-gebannene / de gehoorde loon. Men wil / dat hy op aenschrijvingh van Cromwel aen 't Parlament in Schotland, sulck een harde Sententie bequam. Terwijl de Schotten met Carel de II. in onderhandelingh stonden / om hem ten Koningh aen te neemen / had hy seer snoode geweld daden met sijn volck tegens haer gepleeghd.

ENGELLAND.

Had voor *Carel* d' I. veel dappere daden uytgevoerd.

Verder bericht van hem.

Was gebannen van 't Rijk en de Kerck.

In Engelland wierd den Oorlogh tegens de Schotten, wegens haer' onderhandelingh met Carel de II., op 't ernstighste voorgenoomen. Cromwel, nu Generael, trock in alder haest met 't Leger na de Grensen van Schotland. Wy konnen ons niet inlaten / om de bysonderheden deeses Oorloghs / en de voorgevallene Gevechten / te beschrijven; waer in nu de Schotten, dan d' Engelsche 't voordeel hadden. Stappen derhalven ten eersten over tot Koningh Carel de II., en d' ongeluckige Neerlaegh des Schotschen Heyrs.

Oorlogh van d' *Engelsche* tegens de *Schotten*.

Op den 1. 11. Januarius Anno 1651., en dus op de Oude-stijlsche Nieuw-jaers-dagh, wierd Carel de II. te Scone in Schotland ten Koningh gekroond / op de volgende wijs. Scone is een oude Abdy, en kleyn Steedje / in de Provintie Argus, niet verr' van Pert, aen de Rivier Tay; de plaets / daer de Schotsche Koningen de Kroon plegen t' ontfangen. Hier sat sijne Maj. in den Koninghlijcken Stoel. Marquis d' Argile deed 't Gesprek / van deesen inhoud. 't Parlament van Schotland was t' saemgekoomen / om sijne Maj. Kroon / Scepter en Swaerd aen te bieden: doch dat hy voor d' aenneemingh den Eed moest afleggen / volgens de Wetten / en Voorbeelden sijner Voorvaderen. Dit geschiedde aldus: Ick beloof en beëedigh in de tegenwoordigheyd des almaghtigen Gods, dat ick wil verdeedigen de ware Kerck Gods, de Religie, en 't reghte Predikampt, nevens de bedieningh der Sacramenten, gelijck deselve nu in 't Koninghrijck gehouden en geleerd werden: hier tegens weerstaen alle valsche Religien en Zeeden, welcke daer tegens strijden. Wil 't my toevertrouwde volck regeeren na den wille Gods, en de loflijcke Wetten deeses Rijcks, in Reght en Gereghtigheyd. Hier na hielden Marquis d' Argile, eenen uyt de Barons, en eenen uyt de

Carel de II. gekroond ten Koningh van *Schotland*. 1651.

Eed; van hem gedaen, voor de Krooningh.

Kort bericht van

ENGEL-LAND.

de Burgerlijcke stand (vertoonende de drie Staten van Schotland) de Kroon: stelden sigh voor den Koningh / en gavense over aen drie Leerraers der Schotsche Kerck-vergaderingh. Eenen deeser Predikanten deed een korte Vermaningh aen sijne Maj.; die daer op antwoordde: 'k Wil, met Gods hulp, mijn lijf en leven voor uwe beschermingh opsetten, op dat ick dit Koninghrijck weer in den bloey sijns gelucks magh sien. De Heer Robert Douglas deed een korte Predicatie over Prov. XXI. 1. Des Koninghs Hert is in de hand des Heeren als Waterbeecken; hy neyghd het tot al dat hy wil. Hier na begaf Carel sigh op een verhevene Plaets / latende / met vriendlijcke gebeerden / sigh sien van al 't volck. Ondertusschen wierd de Kroon van eene der Predikanten hem opgeset / met deese woorden: Ick biede u, Carel de II., als reghte Erfgenaem, de Kroon en Waerdigheyd deeses Koninghrijcks aen. Doe riep de meenigte met een luyde Stem: God beware Koning Carel de II.

de verdere Ceremonien ontrent de gedaghte Krooning.

De saken des nieuwen Koninghs laten sigh in 't begin vry wel aensien;

Ondertusschen wierden by de Schotten en Engelsche groote toebereydselen ten Oorlogh gemaeckt. 't Liet sigh aenvanckelijck vry wel met de saeck des nieuwen Koninghs aensien. Alreeds waren meer dan 1500. Soldaten van Cromwel tot Carel overgeloopen. In May stond 't Schotsche Heyr / sterck 30000. te paerd en te voet / wel-voorsien van alles / onder twee Generaels aen deese sijde Sterlingh, gereed ten optoght. Generael Olivier Cromwel stelde d'Admirael Deane ten Generael-Major over 't Voetvolck; Colonel Monck tot Generael-Lieutenant over d'Artillery. Sijn geheele Heyr was in alles geen 22000. sterck; leggende noch stil in de Quartieren, niet verr' van Edenburgh. Carel monsterde de Ruytery in 't Graefschap Fife (Fyfe, Fifa), tusschen de Zeeboesemen Tay, Forth, en de Noord-Zee. Quam weer te Sterlingh; en daer op begon 't Leger den 6. Julius sigh te beweegen. Cromwel maeckte sigh gereed / 't selve te volgen: en gaf Generael-Major Harrison bevel / om met sijne 5000. te paerd en te voet / leggende niet verr' van Carisle, op alle Passen na Engelland goede aghtingh te geven. Derhalven de Schotsche Voortoght / alreeds ontrent Carisle gekoomen / weer na Sterlingh moest wijcken.

en met Cromwel stond het niet ten besten.

't Schotsch Heyr treckt op tegens 't Engelsch.

Eerste Slag tusschen beyde dese Partyen.

Harrison trock met sijn Volck na West Schotland, om de Schotten een afwendingh te maecken. Den 20. Julius quamen eenige Schotsche Troupen, tusschen de 6. en 7000. sterck / gevoerd van Generael Brown, op de Parlamentsche aen / welcke / buyten weeten der Schotten, noch eenigh volck by haer hadden gekreegen. 't Quam tot een Gevecht; waer in de Schotten de Neerlaegh leden. Haer verlies bestond in 2000. doode / en 900. gevangene. Terstond gaven eenige Zeeplaetsen sigh aen d' Engelsch-Parlamentsche over; en daer onder een Haven / waer in 400. Scheepen lagen van allerley Natien, met Proviande voor 't Schotsch Heyr. De Parlamentsche hadden in dit Gevecht maer 27. Mannen verlooren. Den 2. 12. Augustus gaf S. Johnstown sigh aen Cromwel over.

Swaer verlies der Schotten: seer weynigh der Engelsche.

ENGEL-LAND.

Koningh Carel breeckt op met sijn Leger;

Ondertwijl had 't Koninghlijck Schotsch Heyr Sterlingh verlaten / en trock met alle maght op Engelland aen. Derhalven sond Cromwel de Generael-Lieutenant Monk met 6000. Koppen na Sterlingh, om deese Stad in te neemen. Hy selfs gingh met 't Hoofd-Leger uyt 't Graefschap Fife na Barwick en Nieuw-Kasteel. Generael-Major Harrison was twee dagen te vooren voor uyt getrocken. Den 10. Augustus was Carel met 't Schotsch Heyr van Sterlingh opgebroocken. Den 15. gingh de March voorby Carisle na Engelland. Den 20. was 't Hoofd-quartier te Lancaster; daer sigh by sijne Maj. bevonden veele soo Engelsche als Schotsche hooge Standspersoonen en Generaels; waer onder oock waren Generael Lesley, de Hertogen van Buckingham en Hamilton; de Graven van Lauderdale, Midleton, Montgommery, &c. Boven maten groot was de schrick te Londen. Men vreesde / dat meenighten van Engelschen den nieuwen Koningh souden toevallen. Ondertwijl veroverde Monck de Stad en 't Kasteel Sterlingh; oock Dundee; en sloegh een deel Schotten: kreegh Generael Lesley selfs gevangen / nevens veele groote Heeren; welcke sigh in Schotland hadden opgemaeckt / om Moncks Heyr te verwoesten.

en treckt reght op Engelland aen.

Groote schrick te Londen; wijl men meende, dat hy na deese Stad sou koomen.

Doch sijnen Toght gingh na Wallis; daer hy een grooten Toeval kreegh.

'T Verbaesde Londen meende / dat Koningh Carel reght op deese Stad sou aengegaen hebben: doch de Toght was aengesien op Walles, een Prinsdom in 't Westerdeel van Engelland, tusschen d' Yrsche Zee, de Provintien Lancaster, Chester, Shrop-shire, Hereford-shire, 't Hertoghdom Glocester, en 't Canael van Bristol: in welk Landschap hem alles toeviel / op belofte van Pardon aen al de geene / welke sigh hem / als haren Natuerlijken Koningh / souden onderwerpen. In sijne Lijf-vaen stond: OF DE KROON, OF DE BYL. Doemaels bestond sijne Schotsche Maght in 28. Regimenten te paerd / en 33. te voet. Hy begaf sigh met sijn Heyr na Worchester, een Graefschap binnen in 't Koninghrijck Engelland, tusschen de Provintien Stafford-shire, Warwick-shire, 't Hertoghdom Glocester, en Hereford-shire. Ondertwijl trock Cromwel al sijn Volck by een / en volghde de Schotten op de hielen; sterck ontrent 30000.

Spreuck in sijne Lijf-vaen.

Slagh tusschen sijne Majesteyts en Cromwels Leger.

Den 15. September quam 't tot een bloedigh Gevecht; waer in Cromwel de Schotten erbarmlijck uyt 't Veld sloegh. Eenige stellen de Lijst der doode aen de sijde des Koninghs op 4000., der gevangene op 10000. Andere / 5000. gesneuvelde / en over de 7000. gevangene; onder welcke d' aensienlijckste waren de jonge Hertogh van Hamilton (gewond / en na d' afsettingh sijns beens gestorven) / de Graven van Kelly, Corenworth, Raches, Lauderdale, Cleveland, Schrewsbury, Derby (in den mond geschooten) / Lord Wentwort, en voorts meenigten van hooge en lage Officieren. D' Engelsche bequamen hier / boven de gedaghte Koningh-

Sware Neerlaegh der Schotten.

ENGELLAND.

Koninghlijcke Standaerd/ 158. Vaendelen en Vanen. Van de Cromwelſche bleven maer ontrent 200. dood. 't Getal der gewondde was niet boven 300.

Carel, de Slagh verlooren ſiende, ontkoomt de handen ſijner victorieuſe vyanden

Koningh Carel de Slagh verlooren ſiende/ weeck met ontrent 100. Paerden/ onder welcke oock de Hertogh van Buckingham was/ in een dight daer ontrent geleegen Boſch. Doch vermits de Parlamentſche deſen Hoop hevigh najoegen/ ſoo ſonderde ſijne Maj. ſigh van al d'andere af/ alleen Milord Wilmer by ſigh houdende. Hy verſchool ſigh in een dicken hollen Boom: Wilmer, dien de gelegenheyd deeſes Geweſts wel bewuſt was/ verberghde ſigh anderwegen. Soght daer na den Koningh/ byna drie dagen langh/ en braght hem levensmiddelen toe. Ondertuſſchen was ſijne Maj. noyt uyt dien Boom geweeſt. Eyndlijck begaven deeſe beyde/ in vermomde Kleederen/ ſigh in 't Cromwelſch Heyr/ en bleven vijf dagen langh in 't ſelve. By deeſe occaſie quamenſe binnen Londen, in 't Huys eens armen Mans/ aen wien Milord Wilmer kennis had. Drie weecken blevenſe hier/ en wierden beſoght van ſeeckere Juffer/ Bloedverwant van de Milord; welcke ſoo veel te weegh braght/ datſe beyde met haer uyt Londen aen de Rivier de Teems, en voorts aen de Zee geraeckten; onder ſchijn/ dat ſijne Maj. een Kamer-dienaer; Wilmer een Lacquay was. Hier deedenſe Schippers Kleederen aen/ en voeren na Dieppe. Gingen van daer te voet na Rouan, en quamen eyndlijck te Parijs. Andere verhalen dit Geval aldus.

op een ſeldſame wijs; en begeeft ſigh na Frankrijk.

Ander verhael van de vlught des Koninghs Caroli; verſchillende van 't voorige in eenige omſtandigheden.

Na 't verlies der gedaghte Slagh tegens d'Engelſche verkleedde Koningh Carel ſigh in aller haeſt/ en verberghde hem twee dagen en twee naghten in een holle Boom. Hier na quam hy in ſeer groote vrees in Lancaſter-shire, en herberghde in 't Huys van ſeeckere Juffer; die hem terſtond een ander Gewaed deed aentrecken; ſijn Hayr kort affneed/ en hem een roode Parruyck opſettede/ waer door ſyne gedaente ſeer veranderde. Te Briſtol gekoomen/ om op 't ſpoedighſte uyt Engelland te geraecken/ bevond hy ſigh hier in groot gevaer/ wijl op alle daer reyſende perſoonen ſeer nauw aght wierd geſlagen. Vermomde ſigh derhalven in Vrouwen-kleederen/ en trock met een ſtout beſluyt na Londen; daer ſtracks een gerught liep/ dat hy in de Stad was. Echter bleef hy hier drie weecken; beſoght verſcheydene Geſelſchappen. Ja/ eens ging hy wandelen in de Sael van Weſt-munſter, daer de vergaderingh des Parlaments wierd gehouden; beſigtigende d'Engelſche en Schotſche Vanen/ in Triumph opgehangen. Ten laetſten begaf hy ſigh/ in ſchijn van een Page, in een kleyn Scheepje/ om na Havre de Grace te varen. Daer in getreeden/ wierd hy van de Schipper gekend; die derhalven weygerde af te ſteecken; ſeggende/ dat hy/ indien hy hem overvoerde/ noyt weer in Engelland ſou derven koomen. Doch met geld en groote beloften gepaeyd/ gingh hy noch t'seyl/ en braght Koningh Carel ter genoemder Plaets; die van daer na Parijs trock.

Wederom een ander uyt Georgius Leti

Maer noch een ander Berigt geeft ons G. Leti in ſijn Leven van Cromwel. Koning Carel, ſyn Heyr overwonnen ſiende/ vlood na Worcheſter; en reed in aller haeſt door deeſe Stad. Weynigh feylden 'er aen/ of hy was gevangen geweeſt; wijl de Parlamentſche alreeds d'eene ſijde inreeden als hy d'andere uytſnelde. Twee-honderd ſoo Officieren als Edellieden volghden hem. In een Pleyn gekoomen/ hield hy ſtil; vermomde ſigh; ſcheydde ſigh af van al d'andere/ behalven van Gifford, Walker, en Mackdonald. Hy had 't Gewaed van een Lacquay aengedaen/ als eenen van Mackdonalds Dienaers. Dien gantſchen naght trockenſe voort. Quamen 's morgens voor de Poort van 't Kaſteel Boſcabel, behoorende Graef Darby. Nam hier (wijl hy hoorde/ dat Cromwel 20000. Guinees op ſijn lijf had geſet; en veele Parlaments-Troupen op wegh waren/ om hem te ſoecken)/ affcheyd van Walker en Mackdonald. Volghde alleen Gifford; die hem braght by eenen ſijner Pagters/ Pendalle. Hier deed hy eens Houthackers Kleed aen/ en arbeydde dus drie dagen in 't Boſch. Van de geene/ die hem ſoghten/ wierd hem tot eenige malen gevraeghd/ of hy Carel niet vernoomen had? Pendalle ſiende/ dat ſijne Maj. niet langer by hem veyligh kon ſijn/ wijl de Parlamentſche 't geheele Land doorliepen/ bragt hem in een kleyn Huysje/ daer Hodelſton, een Pater Benedictyn, in woonde; de vervolgingh tegens de Rooмſch-geſinde hier ontweecken ſijnde/ met afleggingh van ſijn Geeſtlijck Habyt. Hy verberghde Carel, nu in een holle Boom; dan in een heymlijke plaets ſijner Wooningh/ liſtigh gepractiſeert in een dubbele Muer. Hodelſton was een Vriend van de Ridder Lane; wiens Landhuys maer 2. mijlen van ſijn Huysje lagh. Carel, die in ſulck een droeve eenſaemheyd niet kon leven/ en wiſt/ dat Lane hem toegeneegen was/ deed hem door de Pater van alles berighten. Haeſt quam de Ridder by den Koningh/ en ſwoer/ dat hy hem in een veylige plaets ſou brengen. Syne Dochter koockte Baſten van Nooten met Tarpentijn-oly. Wreef hem 't aengeſight hier mee/ ſulcker wys/ dat hy tſederd altijd behield de bruyne olyaghtige verwe/ welcke men aen hem gewaer wierd. Dus verſteld/ braghtmen hem na Portsmouth; daer hy in een Schip gingh/ 't welck na Dieppe voer; van waer hy te Poſt na Parijs reed.

hoedanigh Koningh Carel de handen ſijner vyanden noch ontgingh; en in Frankrijk quam.

In Yrland gaet het met de Parlamentſche tegens de Roomſch-Catholijcke na wenſch.

De gevangene Schotſche Generaels, en andere hooge Standsperſoonen/ wierden hier en gintſch in Gevanckniſſen geleght. D'eerſte onder haer/ die 't leven moeſt laten/ was de Graef van Darby. Stracks na deeſe Slagh veroverden de Parlamentſche d'Eylanden Jarſey en Man. In Yrland gingh 't na wenſch. In 't Voorjaer waren de Roomſch-Catholijcke hier meeſter in 't veld geweeſt; maer voor den uytgangh van 't

ſelve

ENGELLAND.

selve verkeerde de kans. Verscheydene malen wierdense geslagen. Lymerick mosten-se overgeven. Kortlijck / in deese Somer veroverden d' Engelsche in Yrland 35. Plaetsen.

Veroveren Barbados in America, 1652.

Vervolgens vermeesterdense 't vaste Kasteel Elisabeth op 't Eyland Garnsey (Garnesey), gelegen in 't Canael, of de Britannische Zee, ten Westen der Kust Normandyen; nevens 't Kasteel Cornet: oock Dumberton, behoorende den Hertogh van Lenox; van waer uyt de Parlamentsche een wijl tijds groote schade was geschied. Hare Vloot / onder Vice-Admirael Georg Ayscue (Ascue) landde in 't Americaensch Eyland Barbados. 't Fort alhier wierd in 's Koninghs naem ingehouden van Milord Willougby. Verscheydene Engelsche en Hollandsche Scheepen lagen 'er / om haren Koophandel te drijven ten nadeel der Parlamentsche. Deese alle nam de gemelde Vice-Admirael wegh; en oock 't Fort selfs in.

en neemen daer veele soo Engelsche als Hollandsche Scheepen wegh.

't Parlament regeerd nu t'eenemael over Schotland.

In Schotland waren d' Engelsche ten vollen meester. Lieten selfs een Declaratie uytgaen / dat daer geen andere Maght sou erkend werden / als alleen des Parlaments en der Republicq van Engelland; welcker gevolmaghtighde alles bestieren / de Reghtsvonnissen uytwijsen souden. Dus verr' staptense. In Yrland waren alle Plaetsen van gewight in haer geweld. Evenwel / ontrent 8000. t'saemgevorghde Roomsch-Catholijcke maeckten 't Parlament weer een nieuw spel. Riepen in haer Manifest den Paus en alle Roomsch-gesinde Vorsten te hulp. Grouwlijck gingense te werck met d' Engelsche, welcke in hare handen vielen. Martelden deselve door Spitsen / Braden / en andere afgrijslijcke wijsen. Behalven haren bloedigen Religions-haet warense noch te meer verbitterd; om dat d' Engelsche 60. Yrsche Heeren / schuldigh aen de voorgaende onmenschlijcke Moordery; of oock / vermitsse de syde van Koningh Carel hielden / hadden ter dood veroordeeld. Echter duerde 't met hare woede niet langh; wijl de Parlamentsche scharp handelden tegens de Hoofden / welckese bekoomen konden: derhalven Colonel Donog, Baron Ivag, Colonel Magnire, Lieutenant-Colonel Brady, en Major Magens, met al 't onder haer staende volck tot een Accoord traden met des Parlaments Generael-Commissarius; onder conditie, datse sigh in Spaenschen dienst souden mogen begeven.

Nieuwen opstand der Roomsch-Catholijke Yren, met grouwlijke Moorderyen tegens d'Engelsche. 1653.

doch werden haest gedempt.

Onrusten in Schotland.

In Schotland wilden veele Predikanten; oock Graven en Heeren sigh 't Parlament van Engelland niet onderwerpen. Hielden 't met den Koningh; en sloegen somtijds d' Engelsche. Terwijl dit sigh toedroegh was Generael O. Cromwel onder Trompetten-geschal uytgeblasen voor Protector van Engelland, Schotland, en Yrland. Tsederd dien tijd wierd hem den naem van sijn Hoogheyd gegeven. Onder de Titel van Protector regeerde hy volmaghtiger als oyt een Engelsch Koningh. De Kroon was hem wel aengebooden; doch hy hadse geweygerd / met een byscharp verwijt aen 't Parlament, datse de dwaesheyd hadden / van weer een Monarchale Regeeringh te willen aenstellen / welke soo geluckigh was verdelghd. Van sijnen Oorlogh tegens Holland sullen wy spreeken onder de Geschiedenissen der Vereenighde Nederlanden.

Generael Cromwel werd Protector van Engelland, Schotland, en Yrland: maer weygerd de Kroon.

Schendlijke moedwil en Moordery.

Den 21. November, tegens den avond / ter welcker tijd 't meeste deel des Adels ende voornaemste Kooplieden te Londen sigh laten vinden op de Plaets van de Nieuwe Beurs, gebeurden 't / dat de Broeder van Marquis de la Fontaine, Portugeezschen Agent (Ambassadeur) in Engelland, nevens een Ridder van Maltha, en een Portugeezsch E-

del-

ENGELLAND.

delman/ desgelijcks daer quamen. Onder 't wandelen hieldense met malkander Gesprecck over de tegenwoordige staet des Engelschen Rijcks. Seecker Engelsch Officier, in de Portugalsche Spraecke ervaren/ genoemd Gerard, hoorde hare Redenvoeringen/ en seyde/ datse van de saecken/ over welcke sy discoureerden, niet wel bericht waren. Soo euvel namen dit de Gespreckhouders/ datse op den Colonel aenvielen/ en hem seer qualijck handelden. Met groote hoopen schoot 't Volck toe/ en scholden de Portugeezen hevigh/ wijlse met haer drieen op eenen los gingen. Daer op maecktense sigh wegh. Maer binnen twee uyren tijds quamense weer met noch 9. andere van haer Gevolgh. Doese nu niet vonden den geenen diense soghten/ vertrockense. De volgende dagh lietense sigh/ over de 50. sterck/ ter selver plaets sien/ wel-gewapend/ by haer hebbende een Caros, geladen met Buskruyd/ Granaten, &c.; even als warense uytgegaen/ om een stercke Plaets te bestormen. Stracks besettedense de Poorten der Beurs, en vielen met bloote Degens op al de geene/ welcke haer bejegenden. Grenway, een jongh Engelsch Edelman/ met sijne Suster/ en toekoomende Bruyd/ hier gaende wandelen/ schootense verraderlijck door 't hoofd. Colonel May wierd met 7. doodlijcke wonden verseerd door 12. deeser Portugeezen. Verscheydene andere Edele en Kooplieden wierden swaerlijck gequetst. Eyndlijck weecken deese woedende Menschen van daer wegh. Maer doese quamen ter plaets daer de Ruyterwaght stond/ wierdense ten deelen gevangen genoomen. D'andere vlooden na 't Huys des Portugeezschen Ambassadeurs, of Agents: 't welck van d'Engelsche terstond omringhd/ en de la Fontaine gedwongen wierd/ sijnen Broeder over te leveren. Hy begaf sigh na Protector Cromwel, en bad seer ernstigh voor des Gevangenen loslatingh; doch hy wou deese saeck sigh niet aentrecken/ maer wees hem na 't Parlament, en de Staets-Raed: die de Misdadige de stucken harer Beschuldigingh voorlas/ beyde in d'Engelsche en de Portugeezsche Tael. Don Pantaleon de Sa, des Ambassadeurs Broeder/ wou niet antwoorden/ maer beriep sigh op sijne Qualiteit en Privilegien, als sijnde een Broeder des Gesants: doch men bewees hem/ dat in Engelland geene Privilegien de Moordenaers konden beschermen. Was derhalven verplight/ sigh t'onderwerpen d'Engelsche Wet tegens de hardneckige (welcke is/ haer tusschen twee groote Steenen te leggen/ en dus ter dood toe te verpletteren): doch indien hy sigh na 't Reght des Lands wou voegen/ soo sou hy 't Privilegie der Uytlanderen genieten/ en gevonnisd werden van Reghteren Mi-partie. Eyndlijck nam hy dit aen. Waer op 6. Engelsche en 6. Uytlandsche wierden verkooren; welcker Vonnis was: Dat de gevangene/ als schuldigh aen Moord/ sou gehangen werden. Dus wierd

gepleeghd op de Plaets der Nieuwe Beurs te Londen

door de Broeder van Marquis de la Fontaine, Portugeezsch Agent (Ambassadeur) te Londen,

genoemd Don Pantaleon de Sa, met een groot deel van sijn Portugeezsch Gevolgh.

Werd gevangen genoomen in 't Huys des Ambassadeurs.

Aenmerklijckheyd ontrent sijn Proces.

en daer op gevolghde Sententie.

ENGELLAND.

Don Pantaleon de Sa den 20. Julius (na dat op veele Voorbeeden de Straf der Strop in die van de Bijl was versaght) op Towrhil onthoofd: sijnen Dienaer/ een Yr, gehangen. Veele Portugeezen in Carossen begeleydden hem tot aen de Plaets des Gerigts. Hoe Georgh Leti dit Geval verhaeld/ uyt beeter of sleghter bericht/ kanmen sien in sijn Leven van Cromwel, 2. Deel, 6. Boeck, pag. 411.

oock Executie.

Cromwel had nu in Engelland 't hooghste Gebied. Was in een groot ontsagh/ echter oock van veele gehaet. Sommige Koninghs-gesinde maeckten een Aenslagh tegens sijn leven. Wegens de lustige Jaergtijd reed hy schier daeghlijcks na Hampton-court; een Koninghlijck Lusthuys niet verr' van Londen. Om derwaerts te koomen/ waren'er twee wegen; de Landwegh/ en een bysondere/ welcke de Koningen plegen te gebruycken. De t'saemgeswoorne begaven sigh op de bysondere en enge wegh/ om hem hier van kant te helpen; doch hy reed doe de Landwegh. De volgende dagh meendense hem hier aen te treffen; doch hy quam te water. Derhalven beslootense/ op de derde dagh hem en de gantsche Staets-Raed in de Slots-Capel waer te neemen. Tegens gewoonte verscheen hy dien dagh in den Godsdienst niet; maer had een geheyme Beraedslagingh aengesteld. Dit veroorsaeckte onder de Laeghleggers een groote schrick; sigh inbeeldende/ dat haer voorneemen ontdeckt was. Korts daer na wierd oock 't Verraed openbaer; door wien/ weet men niet. Veele der Vloeckverwanten geraeckten in Gevanckenis. Onder deselve waren/ Ridder Richard Williams: Ridder Gilbert Girard, met sijne twee Broederen John en Charles. Overste John Asburnham; William Asburnham; John Wiseman; Thomas Sanders, Fotherby, Michael Mason, en veel andere. Desgelijcks de Fransche Medicus D. Theodorus Naudin; John Jonas, Theodorus en Jaques Brouwn, &c., alle Roomsch-Catholijcke. Haer opset/ gelijck nu uytbrack/ was geweest/ hem/ nevens sijnen Raed en Hulpgenooten/ om 't leven te brengen; daer na Carel Stuart ten Koningh van Engelland uyt te roepen.

T'samen-sweeringh tegens Protector Cromwel, en sijnen Staets-Raed.

Wonderlijck ontgaet hy hare lagen, tot driemalen toe.

Veele, en daer onder een goed deel voorname persoonen, gevangen genomen, na d'ontdeckingh. 1654

Boven d'alreeds-genoemde wierden noch in Heghtenis genoomen de Graef van Oxford; de Gemalin van de Ridder William Vevasor; Henry Seymour, Wentworth, Sommerset, Fox, Philips Porter, Alexander Blaire, &c. D'aenvangh der Doods-straf wierd gemaeckt met Mr. Johan Gerard, Mr. Seafar, en Mr. Vewel. Verscheydene andere sijn haer gevolghd. Oock wierd een Jesuit onthoofd; 't Hert uyt sijn ligchaem geruckt/ en in 't vyer geworpen; om dat hy boven Bannissement weer in 't Land was gekoomen. Door deesen eenen wou men al d'andere affschricken.

Doods-straf over sommige; oock over een Jesuit.

Cromwel had een Parlament beschreven. 't Vergaderde den 4. 14. September; sterck over de 300. Hy verscheen 'er in/ met meer prael als in lange jaren was gesien. Voor hem

Cromwel schrijft een Parlament uyt.

ENGELLAND.

hem heenen gingen eenige honderd Edele bloots hoofds. Nevens hem de Lijf-Guarde. Derwaerts rydende / sat hy in een kostlijcke Caros; by sigh hebbende Generael-Major Lambert, en Præsident Laurence, beyde met ontdeckten hoofde. Nevens de Caros gingen Mr. Howaerd, en Mr. Strickland, Capitainen der Guarde. Aghter deselve Caros reed de Heer Claypole, des Protectors Swager / en Groot-Stalmeester. In een andere Caros saten de Heeren / welcke 't bloote Swaerd en 't Groot-Zeegel der Republicq van Engelland droegen. In de Capel gekoomen / deed Mr. Goodwin de Predicatie. Doe gingh de Protector met de Heeren des Parlaments te voet na de Geschilderde Kamer. Voor hem 4. Sergeanten d'Armes, yeder met een Goudene Scepter in de hand: oock d'Officieren met de Beurs en 't Zeegel. Generael-Major Lambert droegh 't bloote Swaerd. De Protector gingh sitten in een vergulde Stoel / gemaeckt na de gestalte eens Koninghlijcken Throons. Deed een Gesprek / 't welck anderhalf uyr langh duerde. Onder meer andere dingen droegh hy haer voor / datse by een waren geroepen / om t' overweegen de groote last der drie Natien, welke op hare ('t Parlaments) Schouderen lag. Hier op berustte 't geheele Wesen en Welwesen der Protestanten in Europa: derhalven men God in dit hooghwightigh werck om bystand moest aenroepen; op dat het moght uytvallen ter eeren sijns H. Naems / en Vryheyd der reght-gelovige Kerck. Eenige waren 'er / welcke de Geestlijcke en Wereldlijcke Ampten wilden om verr' smijten. Deese moest men tegens gaen. Hy had Vreede gemaeckt met Sweeden, Deenemarcken, Portugal, en de Vereenighde Nederlanden; oock met de Protestantiche Switsersche Cantons. Met Franckrijck stond hy in Onderhandelingh. Nu warense by een; en moesten hare Raedslagen daer heenen rigten / dat al de Geloofs-genooten moghten geholpen / de ware Religie voortgeplant / 't Euangelium in de Wereld uytgebreyd werden.

Verschijnd in 't selve met een uytsteeckende praght en heerlijckheyd.

Heeft hier een vergulde Stoel, als een Koninglijken Throon.

Sijnen Voordrag aen 't *Parlament* in een *Oratie* van anderhalf uyr.

In deese Vergaderingh wierd beraedslaeghd over 't stuck der souveraine Maght van Engelland. Hevige verschillen reesen hier over; en tweederley Factien ontstonden 'er. D'eene hielden 't met een Protector en Parlament: d'andere met een Parlament sonder Protector. De verwarringh wierd soo groot / dat Cromwel goed vond / deese onorde door syne tegenwoordigheyd wegh te neemen. Verscheen in 't Parlament. Seyde / dat deese twist hem niet behaeghde. Had niet gedaght / datse twijffelaghtigh souden willen maecken d'alreeds vastgestelde Saeck / belangende de Regeeringh. Hier uyt sou light onheyl konnen ontstaen. Even hierom had 't voorige Parlament sigh in Factien verdeeld / en was daer door versmolten. Had sigh derhalven moeten schicken / om sulck een sware last ('t Protectorschap) te dragen / op dat de Republicq ondersteund wierd.

Twee *Factien* in dit *Parlament*; welke *Cromwel* wil wegh neemen door sijn' *authoriteit*.

D'Orateur, of Spreecker, Lenthel (Lenthal) liet hier op hooren: Sy waren een Vry Parlament; derhalven oock hare Beraedslagingen Vry; en moesten geen Keurmeesterschap onderworpen sijn. Protector Cromwel hernam: Hy was soo wettigh / en bequaem / als 't Parlament; wyl even de geene / die haer tot Parlaments-Leeden hadden gemaeckt / hem oock hadden gesteld ten Protector. Sy moghten beraedslagingen en Besluyten neemen na haer goeddunckten; oock Veranderingen maecken / onder sijn' Approbatie; doch niets verhandelen of besluyten over deese vier stucken / om yets daer in te herdoen. I. Dat de Regeeringh bestaet in een persoon / en 't Parlament. II. Dat 't Parlament niet eeuwighduerend is / of altijd moet sitten; wijl daer door de Gemeente haer Regt sou benoomen sijn / om een nieuw Parlament te verkiesen. III. Dat de Militie moest afhangen / niet van eene hand / maer beyde van 't Parlament en de Protector, op dat de Protector 't Parlament; 't Parlament den Protector by alle voorvallen in de palen van schuldige plight moght houden. Anders / indien 't Parlament alleen 't Gebied over de Wapenen had / soo soudense een eeuwige Sittingh mogen invoeren. Indien de Protector alleen / soo sou hy sigh eyndlijck ten Monarch mogen maecken. IV. Raeckte de Conscientie; waer ontrent 't Parlament niet vry stond / de Menschen tot deese of die Religie te dwingen.

ENGELLAND.

Scharpe Tael van de *Spreker* des *Parlaments* aen den *Protector*.

Tegenspraeck des *Protectors*; en vier dingen, waer in 't *Parlament* geen veranderingh moght maecken.

Om nu diergelijcke Twisten in 't toekoomende te verhinderen / stelde hy een Verbindnis-schrift in; 't welck al de Leeden des Parlaments souden moeten onderteeckenen. Veele weygerden: wierden derhalven uyt 't Parlament gestooten. Doch sy bedaghten sigh; en wierden doe weer aengenoomen.

Doet al de Leeden een Verbindnis-schrift onderteeckenen.

Onder d'Artijckelen, van de Protector beswooren (hy heeft oock hier in synen Eed betraght; willende noyt / selfs niet op sijn dood-bed / hoe seer van syne Gemalin en andere aengedrongen / eenen sijner Soonen stellen / selfs niet recommandeeren, tot 't Protectorschap), was 't XVIII. van deesen Inhoud: Dat 't Protectorschap over de drie Natien niet erflijck, maer verkieslijck sou sijn. Dat na 't afsterven van deesen Protector (Cromwel) terstond eenen anderen tot sijnen Nasaet sou verkooren werden. Onderwijl sou de Staets-Raed soo langh de Regeeringh voeren, met deselve authoriteit, als de Protector met desselven geheymen Raed had gehad. Hier over viel veel te doen. De meeste Leeden wilden / datmen 't Protectorschap over Engelland, Schotland en Yrland erflijck sou maken op de Nakoomelingen van Cromwel; selfs / by gebreck van Manlijcke / op de Vrouwlijcke. D'andere stelden sigh daer tegens / bybrengende 't Artijckel der voorwaerde. Eyndlijck was 't Besluyt: De Naem en 't Ampt van Protector sou eeuwig; maer de persoon niet erflijck sijn: de verkiesingh blyvende aen 't Parlament. De geene / die op 't erflijck Protectorschap drongen / wierden hier mee gepayd / dat men / schoon

Eed van *Cromwel*, vast gehouden.

Verschil onder 't *Parlament*, of men 't *Protectorschap* erflijck sou maken aen 't Huys *Cromwel*, of niet.

deese

ENGELLAND.

Hoedanigheden, in een *Protector* vereyscht.

deese Hoogheyd verkieslijck bleef / echter by een Huys kon blijven / wanneer 't sulcks verdiende. Te gelijck wierd besloten / wat voor een Protector in 't toekoomende sou te verkiesen sijn. Bysonderlijck wierden in hem vereyscht deese hoedanigheden: Dat hy moest sijn van Geslaght en Leven onbestraflijck. Beroemd in Oorlogh en Vreede. Een persoon / die de Koninghlijcke parthy noyt had aengehangen.

Voorvallen tusschen d'*Engelsche* en *Schotten* in *Schotland*.

Wy moeten voortaen noch korter gaen. D'aenvangh des jaers 1654. liet sigh taemlijck wel aensien voor de Koninghs-gesinde in Schotland; en in 't begin quam 't qualijk te staen met de saken des Parlaments De Graef van Glencarne had van Sterlingh af sigh meester gemaeckt van 't geheele Noorder-Quartier. Niets scheen 'er t'ontbreecken als des Koninghs tegenwoordigheyd. Anderweegen evenwel hieldmen 't met 't Parlament. Henrick Cromwel, Soon des Protectors, wierd derwaerts gesonden / om daer de Regeeringh op een vaste voet te stellen / met hulp van eenige hooge Officieren. D'Engelsche Overste Morgan sloegh met 1200. Mannen 2000. Koninghsch-Schotten.

De *Schotten* van des Koninghs *Partly*

Deese trocken al haer volck by een; al d'Eedele in de Graefschappen Cathnes, Suderland, Roscia, &c., onder Generael Midleton: die d'Amptenaren een Bevel toesond / datse geen' Engelsche Regeeringh souden erkennen. Glencarne dreyghde al de geene / welke hem niet bysprongen met Volck en Geld / ten dienst van Koningh Carel, met Vyer en Swaerd. Met een wel-geformeert Heyr trockense na Aberdeen op d'Engelsche aen.

bevoghten een groote Zeege op d'*Engelsche*, door een *desperate* dapperheyd.

't Quam tot een Slagh / waer in de Koningsche Schotten en Hooghlanders een groote Zeege op de Parlamentsche bevoghten. Volgens berighten uyt Schotland en Engelland, hadden deese Koninghsche Schotten in een gehoudene Krijghsraed sigh met Eede verbonden / niet een voet te sullen wijcken; soo d'Engelsche haer te swaer vielen / geen Quartier te sullen begeeren / maer Ridderlijck met malkander te sterven.

Werden weer geslagen; en doe ontsonck haer de moed.

Maer hier tegens wierd den Koninghsch-Schotschen Generael Midleton door d'Engelsche Oversten Morgan hard geklopt. Noch al meer verliesen leedense; derhalven ontviel haer de moed / en de voornaemste Hoofden maeckten haer Verdragh met d'Engelsche Generael Monck.

Cromwel werd meester van *Canada*.

Cromwels Vice-Admirael vermeesterde Canada, of Nieuw-Franckrijck. Wat hy ter hand nam / geluckte hem verwonderlijck.

Verbied Kaerten, Dobbelsteenen, *Santeën*, Volsuypen.

Op 't strenghste deed hy verbieden allerley Speelen met Kaerten en Dobbelsteenen; als ongeoorloft / onbehoorlijck / schandlijck. Desgelijcks 't volsuypen / en 't drinken van Santeën.

1655.

Een nieuwen Aenslagh tegens hem en de Regeeringh wierd ontdeckt.

Geeft 't *Parlament* een Scheydbrief en scharp verwijt, datse 't *Protectorschap* aen sijn Huys erflijck hadden willen maecken, in een seer aenmerckelijck Gespreck.

't Parlament gaf hy den Scheydbrief; met vry scharpe verwijtingh aen 't selve over veelerley saecken / in een Gesprek van ontrent twee uyren; waer onder hy oock liet hooren: „Doe gy / of een gedeelte van u / de voorslagh deed / van 't Protectorschap erflijck te willen stellen / was dat niet een dingh / om de Natie tegens malkander; en 't Heyr / 't welck voor de Vryheyd bloed heeft gesweet / tegens my op te hitsen; even als waer' ick d'uytvinder hier van; en als of ick deese Hoogheyd aen mijn Huys sogt te vereeuwigen. Waerlijck / had ick geweten / dat gy u besigh hield met sulck een propositie te smeeden / 'k sou terstond tot u sijn gekoomen / en gedaen hebben 't geen ick nu doe. Ick betuyge / schoon eenige het tegendeel moghten vermoeden / dat ick mijn Huys niet begeer te maecken ten Stoel van altijd-duerende Heerschappy. 'k Weet / dat dit noch my noch u dienstigh is. Ick ken my selven wel; en voel een last op mijne schouderen / welcke ick niet kon dragen / sonder bystand des geenen / die my hier toe heeft geroepen. Van andere / of van mijne Kinderen / weet ick niet te seggen. Een wijse / voorsightige Vader kan wel een onaerdige Soon hebben.

Wil geensins daer toe verstaen.

Derhalven wil ick 't laten by 't XXXII. Artijckel van 't Hoofd-Instrument; en protesteer nochmaels / dat 't Protectorschap verkieslijck / en geensins erflijck moet zijn.

De veele *Secten* in *Engelland* maecken hem groote moeyte.

Veelerley Secten, en ter dier oorsaeck niet weynigh Scheuringen / waren in Engelland. Deese verweckten Cromwel groote moeyte. Selfs de voornaemste in sijn Leger waren 'er niet vry van. Generael Harrison, Colonel Rijck, en andere / voor hem geroepen sijnde / dorfden wel opentlijck tot hem seggen: Dat hy Christus de Kroon ontnam, en die op sijn eygen Hoofd settede.

Aenmerklijcke woorden van hem.

Waer op hy haer antwoordde: Gy meend, hoop ick, de Doorne Kroon; wijl ick tot noch toe geen andere gevoeld heb, en in 't toekoomende geen andere sal soecken. Voeghde daer by: 't Was niet geraedsaem / datse te Londen bleven. Wildense vreedsaem op haer' Erf-goederen gaen woonen / 't sou haer vergund sijn. Vermitsse nu voorwendden / datse Christi saeck en aengelegenheyd niet konden verlaten; sijne begeerte in dit geval niet konden voldoen / soo liet hy haer in verseeckeringh neemen.

Buyt der *Hollandsche* Matroosen in *Persien* op d' *Engelsche* geweldigh groot.

Onder sijnen Oorlogh tegens Holland (waer van hier na breeder) leed hy somtijds schade. 't Quam tot Vrede; maer eer deselve in Indien noch bekend was / leeden d'Engelsche Kooplieden een groot verlies. De Hollandsche ontweldighden haer in Persien een seer rijck bevraght Schip. Soo groot was de Buyt / dat de Matroosen 't Silver malkander met Hoeden / de Paerlen met hand-vollen toedeelden. Præsident Blakman, alleen voor sijn hoofd / verloor hier over de 4. Tonnen Gouds in waerde.

Cromwel regeerd nu ten vollen.

Na de scheydingh des Parlaments regeerde Cromwel met sijnen geheymen Raed volkomentlijck. Alle Patenten, Commissien, Brieven / Proclamatien, &c. gaf hy onder sijnen Naem uyt. Strafte / of gaf Pardon na sijn gelieven.

Carel heymlijck in *Engel*-

Carel de II. was uyt Holland heymlijck in Engelland gekomen. Hield sigh hier verborgen in 't Huys van Sir William

ENGELLAND.

land, te *Londen*: doch maeckt sigh wegh, soo haest 't Verraed tegens *Cromwel* ontdeckt was.

liam Ingram; en deed hem noemen Mr. Aumurer. Doch soo haest den aenslagh van 't voorgenoomene Verraed tegens Cromwel ontdeckt was / begaf hy sigh in een kleyn Schipje / en maeckte sigh wegh / na Keulen, alleen van 3. of 4. persoonen vergeselschapt. Niet weynige der t' saemgesworene wierden onthoofd / gehangen / gevierendeeld. Evenwel heeft men daeghlijcks nieuwe aenslagen tegens Cromwels leven gesmeed; doch al t' samen wierdense openbaer.

Die seer hoogh gevoeld de Moord der *Waldensen* in *Piemont*.

Seer hoogh nam hy op de Moord / bedreven door de Hertogh van Savoyen in Piemont, met hulp der Fransche Troupen (van welcke wy t' sijner plaets sullen spreecken): en was diensshalven sodanig verontrust, dat hy voornam / wraeck daer over t' oeffenen. Schreef aen alle Protestantsche Potentaten en Standen / datse sigh in dit stuck met hem souden vereenigen. Liet oock Koningh Louis de XIV. van Franckrijck en den Hertogh van Savoyen weeten / indien hier over geen genoeghdoeningh wierd gegeven / dat hy niet van meeningh was / de Vreede met de Fransche Kroon te sluyten. Louis (doe meer voor Cromwel bevreesd / als naderhand voor alle andere Maghten) / verontschuldighde sigh by den Protector; seggende / de Hertog had sijne Benden gebruyckt tot een ander eynd / als hem deselve waren toegesonden. Maer d' Ambassadeur der Staten Generael kreegh / wegens deese Moord / van de Kardinael Mazarin een trotser bescheyd; en hy wou verdeedigen / dat de Koningh van Franckrijck niet had te verantwoorden 't geen de Hertogh van Savoyen moght gedaen hebben; onder wiens Commando 't Fransche Krijghsvolck stond; en derhalven hem in alles had moeten gehoorsamen. Wijl nu d' overgeblevene Waldensen sigh in groote nood bevonden / liet Cromwel voor haer een Collecte in Engelland doen; welcke alleen binnen Londen, en drie uyren rondom deese Stad / opbraght 9900. ponden Sterlinghs. Soo veel werckte hy uyt / dat 't ellendigh overschot deeser Gereformeerde, 't welck doe t' eenemael sou uytgeroyd sijn geworden / door de schrick sijns Naems behouden bleef / en haer van den Hertogh Vreede wierd vergund / by een Tractaet van XXV. Artijckelen.

Dreyghd *Savoyen* en *Frankrijk* hier over.

Frankrijks verontschuldigingh.

Laet voor de *Waldensen* een groote Collecte doen, en verschaft het ellendigh overblijfsel Vreede.

Sijne voorbarige aenstellingh van een Danck en Vyerdagh over d'inneemingh van *S. Domingo* door de sijne, daer 't reght anders was, veroorsaeckt hem veel schimp.

Eens veroorsaeckte des Grooten Cromwels te groote voorbarigheyd / dat hy stof gaf / om hem te belagchen. D' Admirael Pen en Generael Venable had hy met een goede Vloot na West-Indien gesonden / om daer Veroveringen op de Kroon Spaenje te doen. Een Schip / van daer te Londen komende / braght omstandige tijdingh / dat d' Engelsche sigh meester hadden gemaeckt van de Stad S. Domingo in Hispaniola; en dus van al de Peruaensche Schatten. Terstond ontfingh Cromwel de Geluckwenschingen van al d' Ambassadeurs der vreemde Vorsten te Londen, behalven van den Spaenschen. Allerwegen wierden Vreugdevyeren aengestoken. De Protector deed een Danck- en Vyer-dagh houden. Korts daer na quam een ander berigt / met de volle sekerheyd / dat d' Engelsche op S Domingo wel aengevallen / doch met groot verlies afgeslagen waren. Dit veroorsaeckte in hem een groote spyt / en gaf aen sijne vyanden stof / om hem door Pasquillen te beschimpen. Echter maekten de sijne naderhand sigh besitters van 't Eyland Jamaica; doch niet ten vollen; wijl de Spaensche noch niet gantsch daer uytgedreven waren. Daer-en-boven stierven de hier gekoomene Engelsche daeghlijcks in meenighten / wijlse de Lught niet konden verdragen. Met er tijd begondense wel die gewoon te werden: maer wierden haest van de Spaenjaerden weer uytgejaeghd.

Jamaica van d'*Engelsche* veroverd; doch konden de lught niet verdragen, &c.

D'Engelsche meenen hier door d'eeuwige Vreede niet gebroocken te hebben; doch de *Spaensche* verstaen 't anders.

Spaenje dit opvattende voor een Vreedebreuck / deed arresteeren al d' Engelsche Scheepen en Goederen in sijne Havenen. Dit baerde in Engelland een groote ontsteltenis. D' Engelsche meenden / datse door haren aenslagh op S. Domingo d' eeuwige Vreede / onder Koningh Jacob d' I. opgeregt tusschen Groot-Britannien en Spaenje, niet hadden verbroocken / wijlse niet sien konden / dat in de Vreedens-Artijckelen begreepen stond de Goud en Silver leverende Americaensche Weereld. Doch Spaenje verstond het anders. Derhalven de nieuwe Republicq tot nieuwe Raedslagen en Besluyten quam. D' yver / van tegens Spaenje met alle maght t' Oorlogen / was seer groot. Men wou geen Spaensche Vrughten of Waren in Engelland meer gedoogen / behalven die uyt Indien quamen. Ja / den haet tusschen deese beyde Natien wierd byna onversoenlijck: waer tegens de Vreede met Franckrijck tot een Besluyt wierd gebraght; oock te Londen afgekondighd den 28. November N. S. deeses jaers 1655.

Groote Oorloghs-toebereydselen.

Vreede tusschen *Frankrijk* en *Engelland*.

Blaeck na de *Middellandsche Zee* gesonden.

Cromwel had oock een Vloot onder Admirael Blaeck na de Middellandsche Zee gesonden. De Kercklijcke Staet in Italien stond hier over in d' uyterste verbaesdheyd. Te Romen was 't Volck soo verschrickt / dat een groot getal Burgers alreeds na de naeste Geberghten waren gevlooden. Seer vreesdemen voor den Rijckdom der L. Vrouw van Loretto. Echter leeden deese Landen geen quaed: maer den Groot-hertog van Toscanen dwongh Blaeck 35000. Spaensche en 35000. Italiaensche Pistoletten af. Die van Tunis, Algiers en Tripoli moesten sijnen wil doen. Maer vermits nu den Oorlogh tegens Spaenje sou beginnen / soo wierd hy na Engelland ontbooden: daer hy met sijne Schepen aenquam / seer qualijck toegesteld door een geweldige Storm; en de daer op sijnde Soldaten byna alle dood of sieck.

Geweldige schrick in *Italien*; en vlught uyt *Romen*.

Toscanen moet hem den Buydel dapper vullen.

Eenige *Engelsche Fregatz* tasten dies by *Cadix* de *Spaensche* Silvervloot aen; waer van maer een Schip ontkoomd.

In Martius des volgenden jaers liep d' Engelsche Vloot uyt / om Spaenje afbreuck te doen: welck Rijck een ellendigh onheyl overquam. De Spaensche Silvervloot van 7. Scheepen en een veroverde Portugeezsche Prijs wierd van eenige Engelsche Fregats ontrent 9. mijlen van Cadix aengegrepen. Eene der selve vloogh in de lught op; een ander wierd in de grond geschooten: noch 2.

aen

ENGELLAND.

1656.

aen Strand gejaeghd: een/ met de gedaghte Prijs/ ontvlood uyt 't Gevegt/ en quam ter nauwer nood in de Haven van Cadix: d' overige twee vielen d' Engelſche ten Buyt/ met 2. Millioenen Stucken van Aghten/ 12000. Huyden/ en een groote meenighte Suycker. 't Gallioen des Admiraels, Don Marco del Porto met 600000. Stucken van Aghten ſtrandde in de Bay van Cadix. Dat des Vice-Admiraels, Don Franceſco d' Eſquevel, wierd wel van d' Engelſche verroverd/ doch van de Spaenſche ſelfs in brand geſtoocken/ ſoo dat het/ desgelijcks met 600000. Stucken van Aghten/ te grond gingh; behalven de Paerlen en andere Juweelen/ byna even ſoo veel waerdigh. Noch een Schip/ geladen met Silver/ Suyker en Tabak, ook gewaerdeerd op 600000. der ſelve Stucken/ geraeckte in de maght der Engelſche; maer stracks daer na in brand. De Buyt/ welcke Blaeck te Londen binnen braght/ beliep ten minſten 25. Tonnen Gouds. Andere 25. had d' Admirael by ſigh behouden/ tot verbeeteringh der Scheepen/ en betalingh der Soldaten. Uyt 't een' ontkoomene/ en de twee gebrandde Kielen kreegh Spaenje noch ontrent 40. Tonnen Gouds.

Maghtige Schatten vergaen:

echter bequamen d' *Engelſche* noch een Buyt van 50. Tonnen Gouds.

Engelland. Schotland en Yrland, nu eene *Republicq.*

Engelland, Schotland en Yrland wierden nu vereenighd tot eene Republicq onder 't Protectorſchap van Cromwel; die een nieuwe Munt liet ſlaen/ met ſijnen Naem en Wapen. Tusſchen Engelland, Portugal en Franckrijck wierd een Offenſif en Defenſif Verbond opgereght. In alle drie de geweſene Koninghrijcken vertoonden ſigh daeghlijcks nieuwe/ verſchricklijcke/ dwaſe Secten. Inſonderheyd quam in Yrland aen den dagh de Secte, welcke men Quaeckers; oock Tremulanten, de Bevers, of Tziddcrende noemde/ vermitsſe onder hare Gebeeden ſchuddende en bevende daer neer ſaten/ even als die een felle Koorts-koude op 't lijf hebben: maer ſoo haeſt 't Gebed verright was/ hield de Bevingh op. Eenen uyt deeſen te Londen gekoomen/ verviel tot de Godlooſe uytſinnigheyd/ dat hy ſigh Chriſtus deed noemen. Braght oock een groot deel Menſchen/ inſonderheyd Vrouwspersoonen/ tot de raſerny/ datſe hem aenhingen; in groote aendaght hem tot Briſtol toe begeleyden/ ſoo als hy op een Eſel ſat; luydkeels roepende: Hoſanna; oock hare Kleederen op den wegh ſtroyden/ op dat den Eſel daer over gingh. Hy wierd/ door laſt der Overheyd/ aengetaſt; na Londen gevoerd/ en van 't Parlament onderſogt. Men ſettede hem in een Gevanckniſ; echter bleef hy by ſijn voorgeven. Weynigh ſprack hy/ en alleenlijck ſijne Moeder-ſpraeck/ de Walſch-Engelſche.

De *Quakers*, *Tremulanten*, of *Bevers* komen aen den dagh.

Eenen der ſelve geeft ſigh uyt voor *Chriſtus*, en bekoomd aenhangh.

Aerdige antwoord van de *Protector* aen twee *verligtte Quakers*,

Twee deeſer Verlightte Quakers (dus noemdenſe ſigh) quamen by den Protector; voorwendende: Sy waren van God geſonden, om te verneemen, waer heenen gevaren waren de Zielen der geene, welcke onlanghs op 't Eyland Hiſpaniola voor S. Domingo verſlagen wierden, door de Spaenſche? D' antwoord van Cromwel was: Haren God was de regte God niet; want dien waren alle dingen bekend. Doch om op hare Vraegh beſcheyd te mogen krijgen, ſoudenſe een Pelgrimagie na Jamaica gaen doen op de Scheepen, welcke Zeylvaerdigh lagen; om voorts derwaerts te gaen, en onderſoeck te doen op de heenenvaert der gedaghte Zielen. Terſtond beval hy/ datmen deeſe twee Gaſten aenvatten/ en na de Vloot voeren ſou.

ENGELLAND.

op een ſtekelige vraegh; en hoe geloond.

In November ſprack 't Parlament 't Vonnis uyt tegens den gedaghten heyllooſen Quaecker James Naylor, datmen hem eerſt ſou ſetten in de Pillory, aen een Pael/ voor 't Pallays te Weſt-munſter. Daer na ſou de Beul hem aen een Kar binden/ en dus door de Stad geeſſelen/ van Weſt-munſter af tot d' Oude Beurs toe. Weer aen de Pael gebraght ſijnde/ ſoumen met een gloeyend Yſer de Godslaſterlijcke Tongh doorbooren; en hem op 't Voorhoofd Brandmarcken met de Letter B; beteekenende Blaſphemateur: vervolgens ſetten op een Paerd ſonder Sadel/ met 't aengeſight na de Staert toe gewend/ en dus na Briſtol voeren/ daer hy deſelve ſtraf ſou moeten uytſtaen: weer na Londen gebragt/ en daer in 't Tughthuys geherberghd werden/ van yeder afgeſonderd/ om voor ſigh ſelven de koſt te winnen. Dit wierd dus uytgevoerd.

Vonnis des *Parlaments*, over den gedaghten Godlooſen *Quaker James Naylor.*

Een nieuw Verraed/ voorgenoomen van eenen Sindercomb (geweeſene Quartiermeeſter onder Generael Monck in Schotland, doch afgeſet) en ſijne Meedeſtanders/ tegens den Protector, wierd ontdeckt 's avonds ten 9. uyren/ ſoo als 's naghts den aenſlagh ſou hebben aengegaen. Withal ſoudenſe door Vyerwercken (alreeds in de Capel gebraght) in brand hebben geſtoocken/ en dan haer opſet in deeſe Tumult volvoerd. Sindercomb wierd ter dood veroordeeld op ſulck een vreeſlijcke wijs/ als men in Engelland gewoon is te handelen tegens ſulcke Verraders. Om deeſe openbare ſchande niet uyt te ſtaen/ braght hy ſigh ſelven in de Gevanckniſ door vergif om 't leven. Echter wierd 't doode lighaem na de Galgh gevoerd; in ſtucken gehouwen/ en met Palen in een diepe Groef vaſt gemaeckt.

Nieuw Verraed tegens 't leven van *Cromwel*, weynige uyren voor dat het ſou aengegaen hebben, ontdeckt; hoe aengeleght; en Vonniſ.

1657.

In Engelland waren de Gemoederen wyd verdeeld. Om deſelve tot ruſt te brengen/ ſcheen geen middel bequamer/ als de weerinvoeringh der Koninghlijcke Hoogheyd; en deſelve op te dragen aen Protector Cromwel. De Stad Londen ſond een Gedeputeerde in 't Parlament, om dit voor te ſtellen/ en aen te dringen. Dit veroorſaeckte in 't begin wel eenige opſchuddingh; echter beſlooten eyndlijck de meeſte Stemmen/ dat de Koninghlijcke Regeeringh by deeſe Natie noodwendigh was. Men ſou de Remonſtrantie der Stad Londen van ſtuck tot ſtuck onderſoecken; dan aenneemen of verwerpen 't geen men goed of quaed ſou oordelen.

Londen wil de Koninglijcke Hoogheyd aen *Protector Cromwel* opdragen.

't Parlament in deeſe Beraedſlaging voortgaende/ vond oock goed/ dat weer ſou opgereght werden een Hooger-huys, of 't Huys der Lords; 't welck ſou beſtaen ten minſten

Beraedſlagingen des *Parlaments*,

uyt

ENGELLAND.

uyt 40. persoonen; voor ditmael by den Protector te verkiesen; van 't Parlament te bevestigen. Oock hieldmen sigh eenige dagen besigh over sommige Religions-Artijckelen, om alles op een rightige voet te brengen; en / met inbindingh van andere Secten, eene Hoofd-Religie vast te stellen. Tot onderhoudingh des Koninghlijken Staets / en betalingh des Heyrs / wierden jaerlijcks bewilligd 1300000. ponden Sterlinghs.

't Welck Protector Cromwel de Kroon en Koninklijcke Titel aenbied; en hem bid, om d'aenneemingh.

Eyndlijck nam 't Parlament ter hand de saeck van de Koninghlijcke Titel; om deselve den Heer Protector op te dragen. Ernstigh wierd hier over gedelibereerd in de Sessien van den 23. 24. 25. Martius O. S. De Gedeputeerde Fleedwood, Lambert, Desboroug, en al d' Opper-bevelhebbers des Heyrs stelden sigh hier tegen. Doe nu de Stemmen vergaderd wierden / waren 'er 126. welcke de Koninghlijke Titel aen Cromwel wilden gebraght hebben / als Koningh over Engelland, Schotland, en Yrland. Die sigh hier tegens stelden / waren maer 60. Nu wasmen besigh / met dit Besluyt op 't pappier te brengen; en Cromwels bewilligingh te verwaghten. Met ernstige Beeden hield 't Parlament by hem aen / dat hy (die de Koninghlijcke Hooghheyd had afgeslagen / met een scharp verwyt / datse in Engelland de Monarchie, welcke de Natie soo veel onheylen had veroorsaeckt / weer wilden invoeren) dogh eenmael sijn Hert wou laten verweecken / en 't Volck van Engelland laten sien de langh-gewenschte Kroonings-dagh: maer hy weygerde als voorheenen: weerleydde al hare Vertooningen met den gedanen Eed / dat in der eeuwigheyd geen Monarchale Heerschappy sou mogen aengesteld werden. Daer-en-boven kendde hy sijn' onmaght / tot 't dragen van sulck een swaere last.

Hy weygerd, met een taemlijck scharp verwyt aen 't Parlament.

't Selve gaet dies te drifriger voort, in hem te bidden.

Deese weygeringh maeckte 't Parlament nogh driftiger / om onophoudlijck in haer versoeck voort te gaen. Te meer / wyl de Parlaments-Leeden / welcke sigh daer tegens gesteld hadden / na rijpe overweegingh van de verwonderlijcke nederigheyd des Protectors, afslaende d'aenbiedingh van sulck een Hooghheyd / hare voorige Stemmingh weerriepen / en sigh welgevallen lieten / dat Cromwel Koningh wierd. Men vond goed / 't voorigh versoeck naerder aen te dringen: hem nogh meer als te vooren aen te bieden. Wegens een hoogh-gebaerlijcken aenslagh tegens sijn persoon / en sijne ligchaems-swackheyd / bleef sijn antwoord op de laetste aenbiedingh des Parlaments eenige dagen aghter. Den 27. quamen al weer eenige Gecommitteerde by hem. Hy seyde / 't was onmogelijck / met 1300000. ponden Sterlings in 't jaer de lasten der Regeeringh t' onderstеunen; insonderheyd gedueerende den Oorlogh met Spaenje. Daer-benevens / de saeck der Religie was nogh niet duydlijck genoegh afgehandeld.

Hy echter blijft by sijne weygeringh.

Eyndlijck evenwel neemd hy aen de Titel van Koninklijken Protector over Engelland, Schotland en Yrland.

Om nu den Heer Olivier dies t' eerder te beweegen / bood 't Parlament, in plaets van 1300000. hem 1900000. ponden Sterlinghs aen. Evenwel liet hy haer den 8. 18. May hooren / als sijne volkoomene en eyndlijcke meeningh: Dat hy de Regeeringh onder den Koninghlijcken Titel niet kon aenneemen. Echter / op onophoudlijcke aendringingen / aenvaerdde hy dien van Koninghlijcken Protector. Daer op geschiedde den 25. Junius de pleghtlijcke Actie der Installeeringh van Lord Protector Olivier tot Koninghlijken Protector en Hooghste Opperhoofd der drie Rijcken Engelland, Schotland en Yrland, in de Geschilderde Kamer te Withal, met Koninglijcke Ceremonien. Hy sat op een verhevene kostlijcke Stoel / onder een blauw Gehemelt; aengedaen met een Rock van witte en swarte Harmelynen; hebbende een seer lange Sleep. Ter reghter en linckerhand saten verscheydene Uytlandsche Ministers. Voor hem stonden de Heeren des Parlaments, en de Lord Major der Stad Londen. De Spreker des Parlaments las hem den Eed voor; welcke hy deed. Daer op ontfingh hy een Bybel, een Swaerd, en een Staf, gemaeckt na de gestalte eens Scepters. Dit verright sijnde / soo riep de Herauld: Vivat Lord Protector Souverain; dat is: Leve de souveraine Heer Protector.

Werd daer op met Koninghlijcke Ceremonien geinstalleert.

Wat Voordeelen Cromwel by dit Koninglijck Protectorschap bequam.

Maer nu moet de Leeser oock weeten / waer in dit Koninghlijck Protectorschap bestond. Drie uytsteeckende Voorreghten bequam Cromwel hier door. I. 't Parlament sou hem beschermen by deese Hooghheyd / en daer toe behoorlijcke Inkoomsten verschaffen. II. Altijd sou hy 't hooghste woord / en de Besluytende Stem in 't Parlament hebben. III. Volstrecktlijck en alleen sou hy voeren 't hooghste Bevel te Water en te Land: oock soodanige Generaels stellen als 't hem geliefde. Dogh na sijne dood sou de Keur weer aen 't Parlament staen. Hier op wierd dit Royal Protectorschap te Londen seer heerlijck verkondighd; en men hoorde onder 't Volck 't vrolijck geroep: Vivat Protector.

D' Engelsche Vloot onder d' Admirael Blaeck koomd by S. Crux.

Ondertusschen had 't Geluck Cromwel oock anderweegen een Zeegeprael opgeregt. D' Engelsche Vloot / onder Admirael Blaeck kruyste op de Spaensche Zee; houdende 't oogh op d' Oorloghs-vloot / de voorleedene Winter te Cadix toegerust voor de West-Indische Silver-vloot. Maer bemerckende / dat de Spaensche nogh soo haest niet in Zee souden konnen geraecken / liep hy den 13. 23. April na S. Crux in 't Eyland Teneriffa. Den 20. 30. quam hy daer ontrent; en vernam van eene sijner uytgesondene Fregats, dat de Spaensche West-Indische Vloot sigh in de Bay van S. Crux bevond. Onaengesien deselve langhs den Oever lagh / in de vorm van een halve Maen / en beschermd kon werden door 't Geschut / soo van 't Kasteel / als van ses of seven Bolwercken / soo viel hy evenwel aen / met sulck een hittigheyd / dat hy in vier uyren tijds de Spaensche in onordre braght / te rugg' dreef / en al hare Kielen in de grond schoot / behalven die van d' Admirael en Vice-Admirael; welcke sigh beter verweerden als d' andere. Echter

Vernield daer in de Haven de gantsche Spaensche West-Indische Vloot; met byna geen verlies van sijn volck.

ter

ENGELLAND.

ter geraecktenſe eyndlijck in brand / en vlogen met een groote meenighte volck in de lught op. Hoe geweldigh van uyt 't Kaſteel en de Bolwercken op d' Engelſche wierd geſchooten / ſoo haddenſe echter in dit gantſche Gevegt niet meer dan 50. doode en 120. gequetſte bekoomen. Hier tegens waren aen de Spaenſche ſijde door Vyer / Water en Swaerd geſneuveld ontrent 4000. 't Beſte / te weeten 't Silver / beſtaende in 3. Millioenen voor den Koningh / en 8. voor particuliere, hadden de Spaenjaerden by tijds aen Land gebraght. In Auguſtus quam d' Engelſche Vloot weer t' huys. In 't inloopen te Pleymouth overleed d' Admirael Blaeck op ſijn Schip; en wierd te Londen heerlijck begraven.

Elf Millioenen aen Silver hadden de Spaenſche noch by tijds aen Land gebraght.

Dood van Blaeck.

De veelerley Secten, ſelfs oock byna Sinlooſe / verminderden in Engelland niet. De geweeſene Generael-Major Harriſon; ſijne Huysvrouw; Jaques Carey, en Major Cournay, alle voor deeſen in groot aenſien geweeſt / vielen opentlijck tot de Jordaniſten; en liepen / midden in Januarius, en 't hardſte van de Vorſt / 't Ys op-bijten / en ſigh alle vier te gelijck / door onderdompelingh herdoopen. Cromwel, ſigh op Fairfax niet meer vertrouwende / deed hem gevangen neemen. Tuſſchen hem (Protector) en 't Parlament ontſtond een grooten onwil. Hy quam den 5. 15. Januarius (by andere Februarius) in 't ſelve. Stelde haer voor oogen 't gevaer des Staets. Dat Carel van Schotland voorneemens was in Engelland te koomen. Dat de Parlaments-Leeden op ſijne woorden niet veel agt namen: haer weynigh lieten gelegen ſijn aen den ondergangh van hem en de ſijne. Vermitsſe dan hem in ſijne Opper-regeeringh niet handhaefden / ſoo hield hy ſigh oock ontſlagen van den Eed aen haer gedaen. Daer op nam hy de ſwarte Roede, en brackſe in ſtuckten; ten teecken datſe ſouden ſcheyden. Veele verſtandige oordeelden dit een onvoorſightige daed van Cromwel; wijl 't Lager-huys des Parlaments in ſulck een aghtingh by de Gemeente was / dat de Leeden van 't ſelve byna voor Goden wierden gehouden. Dit was nu 't vierde Parlament, 't welck hy binnen vijf jaren den Scheydbrief had gegeven. Sijnen Staet ſou doemaels los geſtaen hebben / had hy niet 't Krijghsvolck aen ſijne hand / en Londen daer mee verbuld gehad. Veel' oproerige Schriften quamen heymlijck tegens hem in druck uyt. Sijnen oudſten Soon Richard Cromwel, eens voor een Regiment heenen treckende / wierd met twee Piſtool-kogelen door 't lijf geſchooten; echter niet doodlijck.

Jordaniſten in Engelland; en ſeldſame Herdoop.

Cromwel doet Fairfax gevangen neemen.

Onwil tuſſchen hem en 't Parlament; 't welck hy den Scheydbrief gaf. 1658.

Oordeel hier over.

Sijnen oudſten Soon Richard Cromwel met twee Piſtool-kogelen geſchooten; doch niet ter dood.

Verſcheydene t' ſamenſweeringen wierden tegens Protector Cromwel geſmeed; doch hy was ſoo geluckigh / dat t' elckens d' ontdeckingh daer op volghde. Koningh Carel had ſigh alreeds een grooten aenhangh binnen Londen gemaeckt: doch haren Aenſlag wierd openbaer. De voornaemſte Hoofden geraeckten in Heghtenis; als Mr. Mordant, Broeder des Graefs van Petersbourgh; Mr. Ruſſel, Broeder des Graefs van Bedfort; Sir William Compton, voor deeſen Gouverneur van Lambury, Broeder des Graefs van Northampton; Sir Robert Willis, geweeſene Gouverneur van Newarck; Henry Slingsby; D. Howetz; Overſte Ahſton (Ashton): Capitain Henry Mallery; Woodkock; John Boltley; John Summer; Olivier Allen, &c. 't Meeſte deel van deeſe moeſten door Strop of Bijl 't leven verlieſen.

Groote t'samenſweeringh tegens Protector Olivier ontdeckt.

Den 9. 19. Auguſtus ſtierf te Londen Lady Eliſabeth, des Protectors Dochter / en Gemalin van Lord Claypole, aen een ongewoone Sieckte. Hare dood gingh de Vader ſeer diep ter herten. Ja / ſoodanigh nam ſijne droefheyd d' overhand / dat hy daer over viel in een hevige derdedaeghſche koorts; de Voorboode ſijns eygenen doods: gelijck hy dan oock overleed den 3. 13. der volgende Maend September; even dien dag / op welcken hy tegens Koningh Carel had gewonnen de twee groote Veldſlagen te Dumbarton en Worcheſter. Eenige verhalen / dat hy een aen hem vereerd Uytlandſch Paerd / ſeer hitſigh / ſelfs voor d' eerſte mael willende verijden / ongenadigh van 't ſelve wierd afgeworpen. Schoon hy niet gequetſt was / ſoo wierden echter van dien tijd af aen ſijne gewoone ſmerten des Graveels veel heviger als te vooren; en namen ſoodanigh toe / datſe hem eyndlijck den weg alles vleeſchs deeden gaen.

Overlijden van des Protectors Dochter Lady Eliſabeth; en ſijne droefheyd.

Waer op korts daer na ſijne dood volgde.

Veele Vrienden / noch meer vyanden heeft hy gehad. Gelijck wy d' eene niet in alles geloven 't geenſe ten ſijnen voordeel ſpreecken / ſoo neemen wy oock niet al aen 't geen d' andere tot ſijnen laſter hebben uytgeworpen. Sommiger Schriften ſijn niet als een opbortelingh van Gal tegens hem. Niet anders leeſt men 'er in / als Tyran, Monſter; alderdoorſleepenſte en Staetſughtighſte Schijnheyligen Atheiſt, omhangen met den Mantel van Religie; volſlagene Libertijn, &c. Ondertuſſchen moeten ſijne hevighſte Beſchuldigers bekennen / datſe in hem geen vleck van Ontught (behalven dat yemand hem te laſt leght een Minne-handel in ſijne jeughd in Franckrijck; en een Overſpel in Engellend om eygen Interes; van andere gehouden voor een enckel verdightſel); dronckenſchap / vloecken / of eenigh ander Gebreck / 't welck eenigh perſoon tot ſchande ſou mogen ſtrecken / konnen aenwijſen: in tegendeel toeſtaen / dat hy in al ſijn' Actien een ſonderlinge Godvrughtigheyd deed blijken. Of dit Schijnheylighheyd was / moet God / die de Herten kend / oordelen. Sijnen opſtand tegens den Koningh / en 't daer op gevolghde / van meenighten verfoeyd / van andere verdeedighd / laten wy aen d' overweegingh der Leeſers.

Van ſijne vyanden hevigh geſcholden.

Was uyterlijck onberiſplijck van leven, ſelfs na de bekentnis ſijner bitterſte vyanden.

Op ſijn dood-bed ſeer aengeſoght ſijnde / niet alleen van ſijne Gemalin / maer oock van den Raed / om een Succeſſeur te ſtellen / wou hy niemand uyt ſijne Kinderen of Schoonſoonen noemen; maer recommandeerde den gemelden Staets-Raed op 't hooghſte / ſelfs na een perſoon om te ſien / waer-

Wil niemand van de ſijne, hoe ſeer aengeſogt, ten Succeſſeur ſtellen.

ENGEL-LAND.

waerlijck bequaem / om soo swaren last te dragen / sonder eenigh aensien op de sijne. In sijne seer sware Sieckte droegh hy sigh ongemeen-kloeckmoedigh tot op de laetste uyr; geduldigh / met een ongemeene vertooningh van ware Christlijcke Godvrughtigheyd / en yver voor de Religie. Sijne Gebeeden voor hem selven / voor de Natie, voor de Kerck / waren beweeghlijck / kragtigh / aendaghtigh / vol yver van yver. Sijnen Geest gaf hy op onder deese woorden: Mijn God! mijn God! ontfangh uwen Dienst-knecht.

Toond een uytsteeckende Christlijckheyd in sijne sieckte en dood.

Hy had sijn' Afkoomst uyt 't oud-Adelijck Geslaght der Williamsons; 't welck ten tyde van Koningh Henrick d' VIII. den Bynaem van Cromwel wierd gegeven. Van Thomas Cromwel, onder den genoemden Koningh in groot aensien; van sijne Maj. seer verheven / selfs tot Graef van Essex, en hooge Rijcks-Ampten; die Henricks vervolgingh tegens d' Onroomsche saghtlijck stuytte / en veel gedaen heeft tot de Reformatie; doch om eens woords wil / valschlijck aengedragen / 't Hoofd moest verliesen / volgens deeses Konings Henricks gewoonte ontrent sijne Begunstighde / kannen nasien J. L. Gottfried in syne Historische Kronijck; oock 't vijfde Deel onser Kronijck der Kronijken. Uyt deesens Geslaght was Olivier Cromwel; doch van Moeders syde. Sijne Geboorte-plaets was Huntigton, in 't Graefschap Glamorgan, geleegen in Zuyd-Walles. De tijd sijner ter weereld-koomingh werd gesteld even deselve dagh en uyr / in welcke de voortreflijckste Koningin Elisabeth de weereld verliet. In sijne jeughd Studeerde hy op d' Academie te Cambridge, of Cambritz. In de Taelen / Vrye Konsten en Reghtsgeleerdheyd was hy wel-geoeffend; insonderheyd in de Theologie. D' Astronomie was hem niet onbekend. Echter scharpte hy sijn verstand veel meer door Ervarenheyd als Boecken. Syn voorneemen was Predikant (veellight oock Bisschop) te werden: doch 't selve naderhand veranderende / begaf hy sigh in Krijghsdienst.

Kort bericht der Afkoomst van Olivier Cromwel.

Geboorte-plaets en tijd.

Studien; waer na hy een Krijgsman wierd.

Na een dappere verrightingh van groot gewight / ten dienst des Parlaments, alleen door hem / met aght of thien tot hem genomene / uytgewerckt / wierd hy Hoofdman over een Bende Ruyters / op sijn' eygene kosten geworven. Soo uytsteeckend droeg hy sigh / beyde in dapperheyd en beleyd / gevolghd van een geduerigh geluck / dat hy van Trap tot Trap hooger opklom: selfs van 't Parlament wierd gesteld ten Generael over al 't Krijghsvolck. Sijne verdere verhogingen hebben wy gehoord. Onder sijn Oorloghs-bewind heeft hy somtijds treflijcke Predicatien gedaen. T' eenemael bequaem was hy / om te sijn een deftigh Predikant op den Predickstoel; een welspreeckend Orateur voor 't Volck: een onvergelijcklijck Generael over 't Krijghsheyr; een uytmuntend Raedsheer in den Raed; een groot Koningh op den Throon: geaght / wegens sijn uyterlijcke Godvrughtigheyd (van 't inwendige laten wy 't oordeel aen God); doortrapt in Staetkunde; aenlocklijck en ontsaghlijck (na dat de saeck of sijn ooghmerck vereyschte); onvertsaeghd van Gemoed; onbeteuterd in d' uyterste gevaren; altijd van 't Geluck vergeselschapt; soo ontsien / dat alleen een dreygement van hem al de Koningen en Vorsten der Christenheyd kon inbinden. Sijn' eygen-aert was saghtmoedigh en goedertieren: derhalven al sijne bloedige bedrijven werden toegeschreven / van d' eene d' uyterste noodwendigheyd / van d' andere sijne Staetsught / of insight t' sijner verseeckeringh. D' Onroomsche buytens Lands heeft hy veel goeds gedaen / en veeler verderf / soo langh hy leefde / verhoed / door de schrick sijns Naems. Sommige / die hem bry haetlijck voorstellen / noemen hem een Tyran sonder ondeughden, en een Prins sonder deughden. Dit was wat sonderlinghs ontrent hem / dat hy / soo een groot werck uytgevoerd / sigh tot sulck een hooghte verheven hebbende / geluckigh een meenighte van t' samensweeringen is ontkoomen; met authoriteit heeft geheerscht; alle Vorsten vrees ingedruckt / en glorieus op sijn bed is gestorven. Sijne verrightingen moetmen met een bysondere verwonderingh aenmercken: maer of alles met goed Reght is geschied / sal niet lightlijck yemand sigh onderwinden te verdeedigen.

Was een treflijck Predikant op de Stoel; een welspreeckend Orateur tot 't Volck; een onvergelijklijke Generael over 't Heyr; een uytmuntend Raedsheer in den Raed; een groot Vorst in 't Regeeren; geduerigh vergeselschapt van 't geluck.

ENGEL-LAND.

Sijn' eygen-aert.

Hoe van sommige genoemd.

Sijn geweldigh ontsagh by alle uytlandsche Vorsten.

Langh en schoon van persoon was hy; wacker van Leedematen; ernstigh / wagtsaem / voorsightigh; die in al sijne bedrijven niemands raed behoefde: milddadigh tegens alle arme / noodlijdende persoonen / en verminckte Soldaten. Jaerlijcks wendde hy hier toe aen uyt sijn' eygene Beurs 40000. ponden Sterlinghs. Was gebooren den 22. (24.) Martius Anno 1603. Wierd Protector over Engelland, Schotland en Yrland den 16. 26. December Anno 1653. Leydde de Sterflijckheyd af den 3. 13. September Anno 1658., in 't 56. jaer sijns levens. Soo langh de weereld staet / sal hy in geduerige gedachtenis sijn / by deese ter eere; by die ter schande; by noch andere met roem en laster te gelijck; by alle in verwonderingh. Doe sijn ligchaem wierd geopend / vondmen 't Ingewand taemlijck-wel gesteld; doch de Lever ontsteecken; en 't Hoofd soo vol Harssenen / datse woegen ses ponden en 7. lood. Met hoedanigh een Praght hy begraven is / konnen wy / kortheydshalven / niet verhalen. Moeten oock veel andere dingen van hem voorby gaen.

Lighchaems-gestalte.

Ouderdom.

Van d'eene gepresen; van d'andere gelasterd, by alle in verwonderingh.

Sijne Harssenen woegen 6 ponden en 7. lood.

Onder sijn bestier heeft hy d' Engelsche Natie, by Caroli regeeringh seer uytgespat in veelerley Godloosheden / ingetoomd tot een geregelder leven. Gingh selfs haer voor in alle matigheyd en daden van Godvrughtigheyd. Noyt heeftmen hem beschonken / veel min dronken; noyt in Comedien, by Dobbelsteenen en Kaerten / of ontrent Vrouwen gesien: noyt hooren vloecken / of onbetaemlijcke redenen uytwerpen; noyt yets sien plegen / strydigh met de Burgerlijcke Eerbaerheyd; selfs na 't getuygenis sijner wan-

Gingh d' Engelsche, in alle Godloosheyd uytgespat sijnde, in alle deughden voor.

ENGEL-LAND.

wangunstige. Niets konnen hem te last leggen / als sijn bedrijf tegens Carel d'I., en de gevolgen van dien. Onder sijne gemeene Spreeckwoorden waren oock deese: 't Is beeter, van daegh 't Ey te hebben, als morgen 't Kuycken. Al te veel spreken is schaedlijck; te veel krabben smertlijck. De Weereld is voor Wijsen en Gecken gemaeckt; maer alleen de Wijse bedienen 'er sigh reght van. Die Moed heeft, ontbreeckt noyt Geluck; maer alle geluckige hebben juyst geen moed, &c. Al sijne redenen waren gemeenlijck beglanscht met cierlijcke Spreucken; waer van hy overbloeyde / door veel geleesen / en 't geleesene wel onthouden te hebben. Op 't aenkoomen der Posten las hy een deel der Brieven selfs; een ander deel deed hy ter selver tijd leesen door sijne twee Secretarissen; en maeckte op alle te gelijck sijn' aenmerckingen.

Eenige fijner gemeene Spreeckwoorden.

Seldsiemheyd aen hem.

Hy had ten Houwlijck genoomen een Dochter uyt 't Oud-adelijck Geslaght der Bourchers, voortijds Graven van Essex. G. Leti noemd haer Juffr. Brenton, Dochter van een Ridder Baronnet: meer voorsien van schoonheyd des ligchaems en gaven des gemoeds / als van Goederen. Ondertusschen werdse beschreven te sijn geweest Eergierig en Staetsughtigh. Ongemeen-seer bemin de hy haer; en sy baerde hem twee Soonen; Lord Richard, geworden Protector over Engelland, Schotland, en Yrland; doch maer voor een korte tijd; en Lord Henry, Gouverneur van Yrland geweest. Daer-en-boven vier Dochteren; Lady Brigitta; eerst getrouwd aen Lord Ireton; na desselven dood aen Lord Charles Fleetwood. Lady Elisabeth, gehouwlijckt aen Lord Claypole. Lady Maria, Echtgenoot van Viconte de Faucenbridge: en Lady Francisca, Gemalin van Sir Robert Rich, Graef van Warwick.

Sijne Gemalin, en Kinderen by deselve.

ENGEL-LAND.

soo Soonen,

als Dochteren, en aen welcke ten Houwlijk gegeven.

Eer wy voor ditmael van Engelland afscheyden / staet ons noch te verhalen 't beklaeghlijck ongeluck binnen de Stad Londen, Anno 1650., in den aenvangh des jaers / voorgevallen. In de Kelder van de Herbergh de Roos, staende in de Towrstraet, waren een deel Tonnen Buskruyd gebragt; waer in / door verwaerloosingh / vyer quam. In deese Herbergh saten doemaels 17. Geselschappen van Vreemdelingen: welcke gesamentlijck met dit en eenige naest-staende Huysen in de lught opvloogen. De Towr dreunde door de geweldige slagh. Seeckere Dochter / te bed leggende / wierd / alleen in haer Hembd / opgenoomen / en in de straet ter neer geworpen. Niet weynigh wasse verseerd; echter bleeffe in 't leven. Sir Haraman weervoer eeven 't selve / maer met meer onheyl. Hy verloor beyde sijn' oogen; brack sijnen arm op tweederley plaetsen / en stierf korts daer na. Drie sijner Dochteren en eene Dienstmaeghd geraeckten desgelijcks om hals. De brand / door dit ongeval veroorsaeckt / duerde eenige dagen; en wijlmen vreesde / dat 'er noch meer Buskruyd mogt sijn / noch niet gesprongen / soo dorf de niemand sigh wagen / om d' ellendige Menschen / welcke men onder de Puynhoopen hoorde karmen / te redden.

Beklaeghlijck ongeluck binnen Londen,

door 't opspringen van een deel Buskruyd in een Herbergh;

tot veeler verderf. 1650.

In Deenemarcken overleed Anno 1648., na een regeeringh van 60. jaren / Koningh CHRISTIAEN de IV. Van hem hebben wy voor deesen meermael gesprooken: oock gehoord / hoe hy de Sweeden, beesigh met den Oorlogh in Duytschland tegens den Keyser en de Roomsch Catholijcke Liga, gelijck als noodsaeckte / door sijn' onvriendlijcke handelingen tegens haer / in sijn Land te vallen. De voornaemste reden was / dat Christiaen tsederd eenige jaren verscheydene gevaerlijcke aenslagen had gemaeckt / om de Sweeden te stooten uyt hare bekoomene voordelen; en haer den Duytschen Bodem te doen ruymen: daer-en-boven den toeneemenden Koophandel in Sweeden te verwoesten.

Koningen van Deenemarcken.

Noch al Christiaen de IV.

Onaengesien de Sweeden in Duytsch.

land werks genoegh vonden,

sten. Om hem tot andere sinnen te brengen / immers de maght tot verdere beleedigingh te beneemen / besloot Torstensohn, onaengesien hy in Duytschland vyanden genoegh had / Deenemarcken te gaen besoecken.

soo vallende echter met een hoop volck onverwagt in Deenemarcken; met d'oorsaeck. 1644.

Sijne Maj. had niet gedaght / datmen soo een voor de Sweedsche Kroon gevaerlijck werck sou terhand vatten; sigh oock niet in postuer van tegenweer gesteld. Onverwagt vielen de Sweedsche tegens den Winter Anno 1644. in Holsteyn; Maeckten terstond sigh meester van Rendsburgh, Itzehoe, Pinnebergh, en Christiaenprijs. In Jutland wierden by Coldingen 1500. Deensche Ruyters verwoest / van welcke nauwlijcks 100. ontquamen; en 4500. Voetknegten moesten sigh overgeven. Van deselve stack Torstensohn 1000. Duytsche onder de syne. 't Vriesen gaf hem gelegenheyd / om in de Marschlanden te breecken; oock in Wentzussel. Binnen 2. maenden was voor Deenemarcken aen deese syde niets meer overgebleven / als Gluckstad en Krempen. Met 14000. Koppen uyt Sweeden viel Gustavus Horn aen d' andere kant in Schoonen. In een Zee-gevegt trof Koningh Christiaen 't ongeluck / dat hem 't een oogh door een Splinter wierd uytgeslagen. Daer-en-boven klopte Wrangel met de Sweedsche Vloot de Deensche, niet verr' van Femeren, op de soo genoemde Colberger-heyde, sulcker wijs / dat van de 16. Deensche Scheepen 10. in Sweedsche handen vielen; een verbrand wierd / en drie aen Strand gejaeghd: waer tegens de Sweden maer een eenige Kiel verlooren. Echter kon in dit jaer met hare Vloot niets verder verright werden.

Hare seer groote veroveringen in Holstein, &c.

Koningh Christiaen koomd om sijn een' oogh: en sijne Vloot ellendigh geslagen.

De hulp, hem van de Keyser toegesonden, doet hem schade, geen voordeel.

D' Aerts-bisschop van Breemen, Soon van Christiaen, wou sigh in deesen Oorlogh mengen / ten bystand syns Vaders: doch terstond waren de Sweeden hem op den hals / en ontruckten hem Verden. De Keyser sond Gallas weer na Deenemarcken, ter hulp deeses Koninghs; doch niets verrighte hy / als dat hy Holstein voorts op-at; en door Torstensohn gedwongen wierd / met groot verlies op te kramen: waer na syn gantsche Heyr voorts geruineert wierd.

Deenemarken moet tot Vreede treeden, door bemiddeling van Frankrijck en Holland;

In 't volgende jaer (Anno 1645.) rumoerde de Sweedsche Helm Wrangel in Jutland en Schoonen niet weynigh. Nam byna al de Marschlanden in. Bornholm volghde. Malmoe stond van Gustavus Horn aengegreepen te werden. Kortlijck / Deenemarcken was in een gevaerlijcke staet: en seer sleght sou 't met Koningh Christiaen hebben afgelopen / indien niet / door bemiddelingh van Franckrijck en Holland, te Bromsebroo een Vreede ware gesloten geworden; by welke de Deensche Kroon aen de Sweedsche voor eeuwigh overgaf Jempterland en Herndalen; Gothland, Oesal; en ten onderpand Halland voor 26. jaren. Deeser wijs wierden Deenemarcken de Slagh-vederen vry seer uytgeplukt. Buyten twyffel souden de Sweden noch veel meer by deese Vreede bedongen en bekomen hebben / indien de Hollanders niet met

en veele Landen aen Sweeden voor eeuwigh afstaen.

een Vloot van 48. Scheepen sigh in de Sond hadden vertoond; 't welck haer deed vreesen / dat deese Maght wel tegens haer mogt aengaen / indiense sigh niet met billijcke conditien lieten vergenoegen.

Sijne dood. 1648.

Drie jaren hier na overleed Koningh CHRISTIAEN de IV., den 28. Februarius Anno 1648. Even 14. dagen te vooren was de S. Catharinen Kerck te Hamburg door een Stormwind om verr' geworpen; welcke in 't jaer 1603., juyst 14. dagen voor dat syne Maj. daer gehuldighd wierd / volbouwd / en met een goudene Kroon verciert was geworden. Op deselve dagh van des Koninghs dood heeft d' Afbeeldingh syns Vaders / hangende in deselve Kamer nevens die van Christiaen, uyt oogen / neus en ooren bloed gedruppeld. Hoe meer men 't soght af te wisschen / hoe stercker het uytdrongh.

Eenige dingen, gehouden voor Voorteeckenen der selve.

Bloedwonder.

Frederick de III. 1648.

Hem volghde op den Deenschen en Noorweeghschen Throon synen Soon FREDERICK de III., geweest Bisschop van Verden: vervolgens Aerts-bisschop van Breemen; doch Anno 1644. door de Sweeden uytgejaeghd. Korts na den aenvangh syner regeeringh verbood hy al de Joden syn Rijck. Die sonder Pas-Cedel sigh daer in liet vinden / sou 1000. Rijcksd. tot straf moeten geven. D'oorsaeck seydemen te syn / om datse tegens de Rijcks-wetten met allerley Goud en Kleynodien handelden. Ondertusschen wierd een gevaerlycken Aenslagh tegens syn persoon ontdeckt.

Verbied de Joden sijn Rijck. 1650.

Gevaerlijcken aenslagh tegens den persoon des Koninghs;

In 't begin van April Anno 1651. gaf seecker Vrouwspersoon / genoemd Dina, den Koningh aen / datse eenige dingen had bekend te maecken / welcke betroffen den welstand syns persoons en Rijcks. Als haer vergund was te mogen spreecken in de tegenwoordigheyd van de Hof-Cancellier Thomasson, de Rijcks-Stadhouder Gersdorf, en Kamer-Secretarius Leuth, seydese: Datse door de Huysvrouw des Duytschen Predikers N. S. was gekoppeld geworden aen den R.H.C.U. Alsse sigh eens met den selven in syne Slaepkamer bevond / bemerckte men vroegh-morgens / dat de Kamer-deur wierd ontsloten: derhalven sy / wijl de R.H.C.U. vermoedde / dat het syne Gemalin was / sigh onder de Deeckens moest verbergen. In syne meeningh was hy niet bedrogen. Sy gingh sitten op de Bedstonde / en begon te seggen: Sy had niet konnen slapen / wegens de saeck / waer van met Sperlingh was gesproken. Vraegde voorts: Of de Koningh terstond sou barsten? Hy antwoordde: De qualen souden aght dagen duren. Vervolgens hervraeghde se: Of men 't oock in 't Glas sou konnen sien? en wie 't hem sou geven? Waer op hy tot bescheyd gaf: 't Was geheel Wijn, en dat eenen / die by hem oppaste / 't werck sou verrighten.

door een Vrouwspersoon ontdeckt; en hoedanigh deselve

sou in 't werck gesteld

Vermits nu Koningh Frederick van deese saeck geen andere gewisheyd had / als d' aenbrengingh van dit Hoeraghtigh Wijf / soo liet hy haer verder daer over aenspreecken:

en

DEENE-MARCK.

en sy nam op haer / wijlse in dit Huys seer gemeensaem verkeerde / en daer een verborgene hoeck wist / te willen sien / offe Sperlinghs Recept ('t Vergif) sou konnen magtigh werden. Hier mee wierdse afgevaerdighd van sijne Maj. en de Rijcks-Raden: oock alles gantsch stil gehouden; op hoop / dat God en de tijd 't Schelmstuck (indien'er een was) naerder sou ontdecken.

sijn geworden. 1651.

Weynige dagen te vooren had de R. H. C U. (laet ons opentlijck spreecken. Deese Letteren beteeckenen de Rijcks-Hofmeester Corfitz Ulefeld) sijn bijsterck Huysgesin sigh doen wapenen / even als of hy yeder uyr in sijn Huys stond bestormd te werden. Oock hieldense geheele naghten langh de Waght / sonder yets hier van aen den Koningh bekend te maecken / tot op den 13. April: wanneer hy twee Rijcks-Raden aen sijne Maj: afvaerdighde / om hem voor oogen te stellen sijn uyterste gevaer / wijl men hem met Vrouw en Kinderen wou vermoorden. Op de vraegh / wie dit sou derven onderstaen? was d' antwoord / dat d' Overste Walther hier goede kennis van had. In een ten deesen eynde overgelevert Schrift doelde hy op de naeste by den Koningh; en alsoo heymlijck op sijne Maj. selfs; wijl niet gelooflijck was / dat de naeste Koninghlijcke Bediende sigh sulck een saeck souden derven onderneemen / sonder 's Koninghs bevel of toelatingh: die hem een Guarde van Ruyters en Soldaten aenbood; ja selfs hem in sijn Pallays wou neemen; doch hy weygerde alles. Men stond derhalven in geen kleyne Bedenckingh en Verwarringh.

De beschuldigde persoon was de Rijcks-Hofmeester *Corfitz van Ulefeld*, die op een ongewoone wijs sijn gantsche Huysgesin in de wapenen braght.

Op even dien selven dagh wierd de gemelde Vrouwspersoon / nevens hare Moeder / op 't Slot gehaeld / en in bewaringh gehouden. Eenige Heeren noemde men / om haer scharp t' ondervragen. Ter selver tijd saghmen aen Dina teeckenen / welcke een snelle dood voorkondighden. Drie Geneesmeesters / D. Faber, D. Junius, en D. Bulichius, wierden by haer geroepen; welcke eenparigh oordeelden / datse vergif in 't lighaem had: braghten haer oock door Tegengiften weer te reght. In 't ondersoeck beleedse / datse / nu een maend geleeden / was verlost van een Kind / by Ulefeld bekomen. Op sijn bevel had M. S. het heymlijck gedoopt: waer na de nieuw-geboorne Vrugt gestorven / en by naght begraven was. Te vooren had de Rijcks-Hofmeester haer verbonden tot stilswijgenheyd door seer grouwlijcke Eeden / en ontfangingh van 't H. Avondmael. Had haer oock by een Handschrift beloofd / datse noyt yets gebreck sou hebben. Deese schriftlijcke Verseeckeringh hadse / in haer Kinderbed seer swack sijnde / den Prediker M. S. in bewaringh gegeven.

De gedagte Vrouwspersoon naerder ondersogt; en hare bekentnis tegens *Ulefeld*.

Den 14. wierd d' Overste Walther voor de Rijcks-Raden ontbooden / over 't geen Ulefeld had geseght / dat hy goede kennis had van den moorddadigen Aenslagh tegens hem. Hy antwoordde: dat deese Beschuldigingh geen Geloof verdiende / wegens sijnen tot noch toe gevoerden eerlijcken Wandel: te meer / wijl hy noyt eenigh verschil met Ulefeld had opgevat. 't Was een Schelm en Moordenaer / die hem betighte van een voorgenoomene Moord: waer voor hy den Rijcks-Hofmeester hield / tot dat hy 't geseydde sou beweesen hebben / &c. Ulefelds twee Broederen / hier tegenwoordigh / versoghten terstond / datmen Walther in gevanckenis sou werpen. Doch hy seyde: Dat de handvesten hem / als een genaturaliseert Deensch Edelman / hier voor verseeckerden. Dus lietmen hem gaen; onder belofte / dat hy niet uyt Coppenhagen sou wijcken / voor dat dit werck gereghtlijck sou afgedaen sijn.

Die den Oversten *Walther* beschuldighd, van een voorgenomene Moord tegens hem. Desselven verantwoording.

DEENE-MARCK.

Vermits nu Dina volstandigh bleef by 't geense eenmael had geseght; evenwel haer seggen niet genoegh was / om den Rijcks-Hofmeester voor schuldigh te houden / soo stondmen in groote verlegenheyd. Ter dier oorsaeck wierd door 't geheele Koningrijck / na gedane Predicatie / dit Schrift afgeleesen: „Op 't Christlijck bevel onses genadig„sten Koninghs werden alle Toehoorders „hertlijck vermaend / den alderhooghsten „God uyt den grond harer Zielen aen te roe„pen / dat hy / om sijne grondloose goeder„tierenheyd en Vaderlijcke barmhertig„heyds wil / in een seer duystere en wonder„lijcke saeck (welcker gelijcke in Deenemar„ken noyt gehoord / oock noyt gedaght is / „dat een soodanige sigh sou toedragen) de „waerheyd / als sijnde de waeragtige God / „wil stercken / en openbaer maecken: op „dat d' onschuldige mogen gereddet / de „schuldige ontdeckt en gestraft werden: de „Weereld dan hier door bekenne / dat God / „die de waerheyd liefd / een wegh weet uyt „te vinden tot den reghten uytslagh der din„gen; op dat het strecke ter eeren sijns „grooten Naems / en vreughde aller In„wooners.

Door geheel *Deenemarcken* werden van alle Predikstoelen de Toehoorers vermaend tot vyerige Gebeeden, dat God de *waerheyd* aen den dagh wou doen koomen.

Ondertusschen betuyghden de Rijcks-Hofmeester en desselven Gemalin met een hoogen Eed / datse in deese saeck t' eenemael onschuldigh waren. Dat hy (Ulefeld) dit Wijf Dina, sijns weetens / van sijn gantsche leven niet gesien had. Te meer geloof vond dit / wijl Dina, die tot noch toe vast by haer woord was gebleven / na scharpe ondervragingh / gantsch daer van af-week: voor sijne Maj. en sommige Raden den Rijcks-Hofmeester onschuldigh verklaerde; en sigh beklaeghde / datse door d' Overste Walther sigh hier toe had laten verleyden: die oock de Vader van haer overleeden Kind was. Dit seydde se den gedaghten Walther (die 't ontkendde) voor de gantsche Vergaderingh in 't aengesight; met omstandigheden / niet geraedsaem op 't papier te brengen. Hier op wierd Walther verdaghvaerd op den Heerendagh / om sigh te suyveren van deese Aenklaght / of sijn Vonnis te verwaghten. Op aenwijsingh van Dina deedmen ondersoeck in haers Moeders Huys: en men vond daer een Sleutel / waer mee al de Kameren des Rijcks-Hof-

De beschuldigde *Dina* verontschuldighd *Ulefeld* weer, en beschuldighd daer tegens den Oversten *Walther*.

DEENE-MARCK.

Hofmeesters konden geopend werden.

Werd onthoofd: en beschuldighd by hare dood den Rijks-Hofmeester op nieuws, en verdaghvaerd hem voor 't Gerigt Gods.

Eyndlijck wierd over Dina 't Vonnis des doods uytgesprooken. D' uytvoeringh geschiedde den 11. 21. Julius. 's Morgens tusschen 3. en 4. uyren wierdse op de Slots-Plaets onthoofd; en 't hoofd voor de Wester-poort op een Pael gestoocken. Christlijck hadse sigh ter dood bereyd; en stierf nu daer op / dat de Rijcks-Hofmeester / Doctor Sperlingh, en de Prediker M. Simon, d' oorsaecken van dit haer onheyl waren. Doese neerknielde / en by geval eenen van Ulefelds Dienaren sagh / riepse hem toe: Hy sou den Rijcks-Hofmeester seggen / datse nu stierf als een Misdadige / doch hem (Ulefeld) en M. Simon verdaghvaerdde voor 't Gerigt Gods.

Hy neemd schielijck de vlught uyt *Deene-marcken*, en koomd in *Holland*.

Dit verright synde / heeft d' Overste Walther den Rijcks-Hofmeester doen dagen; en hem eenige Artijckelen overleveren / om daer op Verklaringh te doen. Doch in plaets van voor 't Gerigt te verschijnen / settede hy sigh op Maendagh den 18. 28. Julius met Vrouw en Kinderen op een Wagen: quam 's avonds onbekend te Helsingor (Elseneur); gingh in een gereed-leggend Schip / en voer na Holland. Dit veroorsaeckte aen 't Hof groot nadencken / en quam Walther seer wel te pas / t' sijner beter verantwoordingh. Echter kreegh hy eyndlijck 't Vonnis / dat hy binnen drie weecken tyds 't Ryck moest ruymen; sonder oyt weer daer in te komen.

Geraeckt in handen van Koningh *Frederick*.

Graef Ulefeld geraeckte in handen van Koningh Frederick, en wierd in Schoonen gevancklijck gehouden. Hy ontquam sijne Heghtenis; en verscheen vrywilligh te Coppenhagen: doch sijne Maj / sonder hem te willen hooren / deed hem terstond weer aentasten / en met sijne Gemalin na Bornholm voeren. Hier sat hy in 't Kasteel opgeslooten; doch al sijne gedaghten waren / hoe hy sigh weer in vryheyd sou mogen stellen.

Ontkoomd, door middel van Sterck-water, sijne Gevancknis:

Door Sterck-water vermorwde hy 't Yserwerck sijner Kamer sulcker wys / dat hy 't lightlijck kon verbreecken. Door middel van aen een gehegtte en toegedraeyde Slaeplaeckens liet hy sigh door de Vensteren neer. 't Selve deed sijne Gemalin en Dienaer. Dus geluckte hem de vlught; doch niet verder als tot 't Water / daer hy over moest. Veel gelds bood hy den Schipper / om hem in aller haest over te setten.

doch werd ontdeckt; hoe; en nu nauwer opgeslooten.

Deese mildheyd van persoonen in gantsch slegt Gewaed (want dus haddense sigh vermomd) veroorsaeckte arghwaen in den Overvoerer; die tot dit Geselschap seyde: Sy moesten een weynigh waghten / tot dat hy Hulpgenooten had gehaeld. Doch hy gingh na den Generael-Major Vosch, Commandant op dit Eyland; en ontdeckte hem syn vermoeden: die terstond eenigh Volck derwaerts sond / en de vlughtige te rugg' deed halen: welcke hy nauwer deed opsluyten als te vooren.

Van andere wat anders verhaeld;

Andere stellen / dat Ulefeld aen Generael-Major Vosch had beloofd 50000. Rijcks. / die hy sou vinden by sulck een Burger te Coppenhagen, indien hy hem wou laten ontkoomen. Dat Vosch by dien Burger ondersoeck had gedaen; en tot antwoord gekreegen: Soo veel / en nogh meer geld / behalven een goed deel Juweelen / had hy by sigh; 't welck hy alles / op order van Ulefeld, aen hem wou overleveren. Dit maeckte Vosch Koningh Frederick bekend.

DEENE-MARCK.

en listigh bedrogh van den *Commandant Generael-Major Vosch*, ontrent *Ulefeld*. 1660.

Begaf sigh weer na den Rijcks-Hofmeester. Seyde / dat alles klaer was / en aen 't Strand een Schip voor hem gereed lagh. Waer op Ulefeld sigh met sijne Gemalin uyt 't Slot begaf; mee-neemende haer geheym gehouden Geld en Juweelen. Maer alsse ontrent een mijl weghs van 't Kasteel waren gekoomen / wierdense van eenigh Volck (door Vosch besteld) aengevat; al haer geld haer afgenoomen (ontrent 30000. gulden) / 't welck de Commandant voor sigh behield / met kennis des Koninghs; en sy weer in haer' oude plaets opgesloten. Ondertusschen eygende sijne Maj. sigh toe alles wat by den Burger te Coppenhagen was wegh gelegt. Indien 't soo is / soo heeft Vosch sigh hier gedragen als een Vosch: doch had sigh niet langh te verheugen over dien Buyt; wijl hy in 't volgende jaer te Brugge in Vlaenderen, wegens Ulefelds Gevancknis / syn leven verloor.

Hy werd van de Koningh begenadigd: onder welcke *Condition*.

Uyt syne Heghtenis schreef de Rijcks-Hofmeester een openhertige Schuldbekentenis aen den Koningh; en bad ootmoedigh om vergifnis. Dit braght te weegh / dat sijne Maj. hem veroorlofde / op sijne Landgoederen in Fühnen te mogen woonen / na voorgaende schriftlijcke versekering / dat hy den Koningh voortaen getrouw sou blijven; noyt yets voorneemen tot des Rijcks schade; noyt uyt 't Rijck trecken / &c. Ook moest hy beloven / noyt tegens Generael-Major Vosch, of yemand anders / wraeck te sullen soecken.

Revers, van hem gegeven; en Eed daer by gedaen. 1661.

't Besluyt was: „Tot dies te vaster bekraghtigingh van al 't boven-geschreebene / hebben ick en mijne Dame, voor ons en onse Erven / dit Revers „met eygener handen onderteeckend; en sal „'t selve van ons in alles en alle onderdanigheyd onverbreecklijck werden agtervolgd. „Soo waerlijck moet ons God en sijn H. „Woord helpen. Actum Coppenhagen, den „23. December Anno 1661. Ter regterhand stond: Corfitz, Graef van Ulefeld; ter linker: Eleonora Christina.

Op nieuws beschuldighd van *Crimen Læsæ Majestatis*.

In Junius Anno 1663. wierd te Coppenhagen een Heeren-dagh aengesteld / en op den selven yets voortgebraght / 't welck 't Koninghlijck Hof en de gantsche Vergadering in bekommeringh en verwonderingh stelde. Want Brieven van hooger-hand beschuldigden den geweesenen Rijcks-Hofmeester Ulefeld (hy was buytens Lands) begaen te hebben Crimen Læsæ Majestatis. 't Vonnis seght: Hy had tegens den persoon des Koninghs en desselven Rijck een heymlijcke gevaerlijcke Verradery voorgehad; soeckende de Kroon in vreemde handen te brengen.

Seer strenge *Sententie*, tegens hem uytgesprooken,

Hier over wierd een hoogh Hof van Justitie aengesteld: Ulefeld schuldigh verklaerd; en de Sententie uytgesprooken / dat hy sou werden ontset van alle Staten en Waerdigheden;

DEENEMARCK.

heden; sijn Wapen/ voor hem/ sijne Kinderen en Nakomelingen/ door de Beul verbroocken; doch buyten nadeel van alle andere sijns Geslaghts. Indien men hem in handen kreegh/ soo sou men hem eerst de reghterhand/ als meyneedigh/ af-kappen; daer na 't Hoofd afslaen; 't selve op een Pin steecken; 't ligchaem vierendeelen/ en elck Quartier op een Bolwerck van sijne Maj. Residentie ophangen. Al sijne en sijner Kinderen Goederen wierden verbeurd verklaerd. Geene sijner Kinderen moghten/ op levens-straf/ in 't Koninghrijck blijven/ of daer in koomen. Sijne Huysen soumen tot de grond toe af-breecken: een Zuyl in der selver plaets opreghten; met ingraveeringh van d' oorsaeck. Kon men Corfitz niet in persoon maghtigh werden/ soo sou men deese Sententie aen sijn Beeld uytvoeren. Aen de geene/ die hem levendigh in de handen sijner Maj. souden leveren/ wierd beloofd 20000., of dood 10000. Rijcksd./ &c. Maer onaengesien dus streng tegens hem wierd geprocedeerd, soo wisten echter weynige de reghte gelegenheyd deeses Verraeds/ wijl noch in 't Vonnis/ noch in sijne Maj. Brieven yets daer van geparticulariseert wierd; alleen in 't generael gesegt/ dat hy voor had/ sijne Maj. om Scepter en Kroon te brengen; yemand anders daer toe te bevoorderen.

gelijck oock tegens sijne Kinderen en Nakoomelingen;

sonder de misdaden te particulariseeren.

1663.

Terwijl deese Sententie tegens Ulefeld wierd geveld/ was hy uyt Fuhnen (doch met Koninghlijck verlof) na de Suerbronnen en warme Baden/ om gesondheyds wil/ gegaen; en alsoo niet in 't Land. 't Vermoeden sijner misdaed liep by de meest-verstandige hier op uyt/ dat hy boven maten onwilligh was over de besnoeyingh der Privilegien des Deenschen Adels (waer van in 't volgende V. Boeck breeder); sijnde de Vleugelen/ op welcke hy sigh niet alleen boven den Boeren/ maer oock byna over den Burgerlijcken Stand had verheven. Oordeelde derhalven/ datmen 't uyterste moest wagen; al sou men des Koninghs gunst daer over verliesen; liever als sijne souveraine Regeeringh gedogen. Dat hy ten dien eynde een voornaem en maghtigh Keurvorst des Roomschen Rijcks (men vermoedde/ dien van Brandenburgh) schriftlijck had gedaen den voorslagh; dat hy 't Koninghrijck Deenemarcken geweldadigh sou innemen; waer toe den Adel en veele der Geestlijckheyd hem bevoorderlijck souden sijn. Doch dat Keur-Brandenburgh deese aenbiedingh der Kroon grootmoedigh had afgeslagen: den Koningh van Deenemarcken dien gantschen handel in vertrouwen ontdeckt: die tot nu toe alles verborgen had gehouden; om/ als Ulefeld weer in 't Land quam/ hem dan by 't hoofd te vatten. Doch hy/ hier van de lught bekoomende/ waghtte sigh wel/ van in Deenemarcken te verschijnen. Veele echter waren 'er/ die niets hier van wilden geloven; maer meenden/ dat de Reghters hem ongehoord/ en veellight op enckel vermoeden/ hadden veroordeeld: oock wel uyt een Inbeeldingh/ dat hy sigh altijd sou soecken te wreecken; en datmen derhalven altijd voor hem in bekommeringh sou moeten staen. Men oordeelde niet waerschijnlijck/ dat hy sulck een aenslagh sou hebben voorgenoomen/ wijl hy daer toe vry veel Helpers moest gehad hebben; en nochtans wierd van niet eenen der selve in geheel Deenemarcken gehoord. Hy was te verstandigh/ om sigh in sulck een gevaer te wagen. Hy moght wel hier en gintsch hebben geklaeghd over de verdruckingh des Deenschen Adels door de souveraine Heerschappy/ nu eerst opgereght; maer deese misdaed was soo hoogh niet te weegen: te meer/ om dat hy 't Vaderland een onwaerdeerlijcken dienst had gedaen/ doe 't selve tusschen Sweeden en Holland (staende in vriendschap tegens Deenemarcken) sigh in de klem bevond. 't Was geloofl̄ijck/ dat Koningh Frederick van een kleyne Feyl een groot Crimen had gemaeckt/ om den Deenschen Adel (welcke haren vernederden Stand/ door de berovingh der oude Privilegien, daeghlijcks met verdriet aenschouwde) hier door een schrick aen te jagen/ &c. 't Sy soo 't wil/ al sijne Goederen wierden ingetrocken: en wijlmen hem in persoon niet kon bekoomen/ heeftmen 't gedagte Vonnis aen sijn Beeld uytgevoerd.

Weynige wisten de reghte gelegenheyd des hem toegemeetenen verraeds.

't Gemeenste vermoeden van Ulefelds begane misdaed; en d'oorsack, die'er hem toe braght.

Veele echter meenden, dat hy niet soo schuldigh was:

maer dat de Koning van een geringe feyl een groote misdaed maeckte,

om den Deenschen Adel een schrick aen te jagen, door sulck een harde handel tegens hem.

Graef Ulefeld, eens de verhevenste/ naest de Koningh/ in 't Deensche Rijck/ moest nu in Ballinghschap verborgen omswerven/ tot in Martius Anno 1664.; wanneer de dood een eynd van sijne tijdlijcke ellende maeckte. Als hy sigh/ nu na hier/ dan na gintsch had begeven; nergens sigh dervde vertrouwen/ stelde hy sigh eyndlijck met sijne vier Soonen te Basel neer/ nevens sijne Dochter Eleonora. Hier liet hy sigh/ met de gedaghte sijne Manlijcke kinderen/ inschrijven als Studenten der Academie. Had aengenoomen de Naem van Johannes Anglois. Woonde nu in de Stad/ dan in een Dorp by Basel. Wijl hy veele Juweelen by sigh had/ soo hield men hem voor een Engelsch of Hollandsch Juwelier. Seecker Nederlander, die de Soonen te Romen had gekend/ ontdeckte dit aen een Postillion. 't Wierd door de Stad rughtbaer: derhalven Ulefeld, alhoewel doodlijck sieck aen een Pleuris, terstond t' Scheep gingh. Te Newenburgh op den Rhijn gekoomen/ gaf hy sigh uyt voor Roomsch-Catholijck; en versoght/ op sulck een wijs/ als by deselve gebruyckelijck is/ begraven te werden; 't welck geschiede in 't Convent der Religieusen aldaer. Behalven de Juweelen werden noch by hem gevonden 1600. Rijcksd. aen geld.

Ellendigh omswerven van Ulefeld.

Set sigh met sijne Soonen onbekend te Basel neer.

Moet weer van daer vlieden;

en sterft op deese reys. 1664.

Doe hy begon te voorsien de gevaren/ welcke hem naderhand in een opgehoopte maet overquamen/ liet hy in den arm sijner Gemalin een stuckje van sijn; sy in sijnen arm een stuckje van haer vleesch in-enten/ en vervolgens toeheelen; om/ indiense van een gescheyden moghten werden/ malkander haren toestand/ door nyprickelingh in dit Inge-entede vleesch/ te konnen laten wee-

Vreemdigheyd, aen Corfits Ulefeld, en sijne Gemalin,

om malkander altijd haren toestand

SWEEDEN.

te konnen bekend maecken, sonder Brief of Boode.

weeten. Deese hoogh-opgeklommene/doch laegh gedaelde Vrouw / in Gevanckenis sittende / terwijl haren Echtgenoot vlughtigh was / wierd haer / doch valschlijck / de tijdingh sijns doods gebraght. Men moest haer, antwoorddese / sulcke leugenen niet traghten wijs te maecken; want sy wist beeter hoe 't met hem stond, als yemand aen 't Koninghlijck Hof. Als hem sieckte, of selfs de dood aenviel, souse sulcks tijds genoegh weeten, sonder dat yemand het haer behoefde te seggen.

Afbreeckingh van Deenemarcken.

Van den Oorlogh tusschen Deenemarcken en Sweeden sal hier aghter onder de Sweedsche Geschiedenissen werden gehandeld. En vermits de verheffingh van Koningh Frederick tot 't Erf-reght en de volstreckte Souverainiteit sigh heeft toegedragen onder Keyser Leopold, soo sullen wy hier van eerst beright geven in 't volgende Boeck.

Koningen van Sweeden.

De Sweedsche Historien, soo veel den Oorlogh deeser Natie in Duytschland betreft / hebben wy hier boven onder de Duytsche Geschiedenissen gebraght / als tot deselve behoorende; en ge-eyndighd met den getroffenen Vreede; by welcke de Kroon Sweden soo veele voordelen bequam.

Christina, set den Oorlogh in Duytschland voort, en treed tot Vreede.

Na de dood des Zeeghrijcken Koninghs GUSTAVI ADOLPHI wierd sijne Dochter

C H R I S T I N A

ten Koningin van Sweeden uytgeroepen. Doch vermitsse doemaels noch maer 6. jaren oud was / quamse eerst tot de volle regeeringh Anno 1644. Ondertusschen voerden de Hoofden der Vijf Collegien, als Vooghden / 't Rijcks-bestier / gelijck in 't voorgaende Boeck is gehoord. 't Beleyd der Hoofd-saeck des Oorloghs in Duytschland ruste op de kloeckmoedigheyd en voorsightigheyd van de Cancellier Oxenstiern. Eyndlijck quam 't tot Vreede.

Maeckt haren Neef Paltzgraef Carel Gustaef

Koningin Christina in 't Bewind getreeden / maeckte haren Neef Paltzgraef Carel Gustaef tot Opper-bevelhebber over de Troupen in Duytschland, onder de Titel van Generalissimus. Seer had hy getraght na een Houwlijck met haer / om door dit middel Koningh te werden. Echter kon hy van haer niet anders bekoomen / als de Belofte: Indiense oyt gedaghten kreegh van te willen trouwen, soo soulse niemand dan hem neemen. Ondertusschen, dit gingh soo 't mogt, wouse haer best doen, om hem aen de Kroon te helpen.

Generalissimus, Erf-vorst des Rijks, &c.

Ten dien eynde maecktese hem oock Generalissimus, op dat hy Proeven sijner bequaemheyd moght geven: waer toe hy echter geen gelegenheyd vond / wijl korts daer na den Vreede met Keyser Ferdinand wierd geslooten. Evenwel deedse hem van de Sweedsche Standen voor Erf-vorst des Rijcks verklaren / en gaf hem den Titel van Koninghlijcke Hoogheyd. Anno 1654. leydese oock selfs de Kroon neer; deselve opdragende aen deesen Carel Gustaef.

Wil de Regeeringh afleggen.

In Februarius waren de Sweedsche Standen t' Upsal by een vergaderd. Aen deselve gaf Koningin Christina te kennen / hoese t'sederd een wijl tijds was voorneemens geweest / van de Regeeringh af te staen; maer nu ten vollen had beslooten / tot de daed te komen / sonder sigh daer in te laten verhinderen. Derhalven was 'er niet anders te doen / als dat de Raden vedaght waren / hoe dit ten eersten te voltrecken stond. Tegens den 2. der aenstaende May beschreef men ten dien eynde een Rijcksdagh t' Upsal.

Begiftighd noch eerst eenige persoonen. 1654.

Onderwijl wouse noch eerst eenige persoonen begiftigen. Den Veld-maerschalck Lars Kagge, onlanghs van haer ten Graef gemaeckt / vereerdese Marienstad in West-Gothland, nevens eenige daer toe behoorende Eygendommen / ten Graefschap. Gustaef en Johan Rosenhan, Broeders van d' Opper-Stadhouder Scheringh Rosenhan, steldese tot Ryghheeren van Ikalaburgh. Veel andere verhiefse tot den Adel-stand. Den Spaenschen Gesant deedse kostlijcke Geschencken; waer onder was een Kleynood van 8000. Rijcksd.

Rijcksdag t'Upsal; op welcke Christina Kroonen en Scepter overgaf

Aen de Standen op den gemelden Rijcksdagh deed hare Maj. den Voordragh persoonlijck en mondlyck; van deesen Inhoud: Sy wou van de regeeringh der Kroon Sweeden aftreeden / en deselve overgeven aen haren Neef / sijne Kon. Hoogheyd Carel Gustaef; begeerende / dat dit haer Besluyt van de Standen sou werden bevestighd. D' oorsaeck haers voorneemens seydese te sijn / om dat de last des Rijcks haer / als een Vrouws-persoon / voortaen te swaer sou vallen. Waer op dan de vier Rijks-Standen / Ridderschap / Geestlyckheyd / Burgeren en Boeren / welstaens-halven door hare Spreeckers deeden antwoorden:

aen haren Neef Paltzgraef Carel Gustaef.

Sy baden hare Maj. onderdanigh / hare wel-begonnene Regeeringh te willen vervolgen. Doch indien dit Besluyt by hare Maj. vast stond / soo warense gewilligh / haren Nasaet soo getrouw als haer te beminnen. Wy souden hier nu byvoegen / met hoedanige Ceremonien Christina Kroon en Scepter aen den gemelden haren Neef overgaf; doch 't sou ons te langh vallen. Kortlijck staet te weeten / dat de nieuwe Koningh wierd gekroond den 16. 26. Junius Anno 1654.

Uytgeworpene Munt.

De Rentmeester wierp een deel penningen uyt / voerende aen d' eene sijde des Koninghs Beeld / met de Letteren CAROLUS GUSTAVUS: op d' andere een Kroon / met 't Jaer-tal MDCLIV.; en daer by: A DEO ET CHRISTINA. Van God en Christina.

Vertreck van Christina uyt Sweeden.

Na de Krooningh vertrock Christina uyt Upsal na Stockholm: van daer na Neucoping, Oeland, Hamburgh, Minden, Osnabruck, Munster; vervolgens na Antwerpen en Brussel. Sy had voor sigh bedongen een jaerlijcksche Inkoomst van 200000. (andere stellen 100000.) Rijcksdalers.

Verschillende gevoelens van de reg te oorsaek harer neerlegingh der Kroon.

Wat d' eygentlijcke oorsaeck van deese afstand der Kroon was / daer van werd seer verschillend geoordeeld. Eenige Roomsch-gesinde, en daer onder Thuldenus, stellense in haren yverigen drift tot de Roomsch-Catholijcke Religie; welckese oock aennam; 't sy om datse waerlijck tot 't Pausdom geneegen

SWEEDEN.

genwas; 't sy om een schijn aen haren afstand te geven; 't sy om by 't Roomsche Hof in gunst en respect te geraecken. Andere meenen / dat Kleynmoedigheyd d' eygentlijcke Reden was; wijlse niet weynige / en vry grove politique misslagen had begaen: derhalven vreesde / dat deselve haer eens opentlijck verweeten / en sy daer over verstooten moght werden. Ja / men hield het daer voor / datse gewislijck / indiense haer selven niet had afgeset / door neerleggingh des Scepters / van de Sweedsche Standen sou wegh-gejaeghd sijn geworden; wijl haer Bestier de Kroon een groote smaedheyd aenwreef. D' aldergeringhste verhiesse tot de hooghste Staten en Ampten. Een sleghte Snijder maecktese Edel / en voeghde hem een treflijcke Bynaem toe. De kostlijcke Koninghlijcke Bibliotheeck deedse waernee-men door onaghtsame persoonen; soo dat de beste Boecken daer uyt gestoolen of verwaerloosd waren. Aen nietwaerdige Lieden verschonckse de Kroons-goederen; soo dat / hadse langer geregeerd / de Kroon niets behouden sou hebben. Van d' oorsaeck / waerom dit geschiedde / werd by vele niet ten besten gesprooken. Wederom andere stellen de Reden harer aftreedingh / om datmen haer wou dwingen te trouwen; en dat noch / niet met eenen / diense selfs sou mogen verkiesen; maer van haer' Onderdanen was verkooren. Sy was niet genegen / sigh een Koningh t' onderwerpen / daerse in vryheyd / als Koningin / 't Gebied gevoerd / en na haren wil geleefd had. Liever wouse de Heerschappy neerleggen / als onder eens anders Heerschappy staen; want dan souse den Toom niet soo los gehad hebben als nu.

Veellight souse, hadse haer selven niet afgeset, van de Standen afgeset sijn geworden: en waerom?

Daer in wasse geluckigh / datse / door d' afstand des Rijcks / de Sweedsche Kroon Vreede had verschaft met de magtighste Potentaten; als / de Roomsche Keyser; de Koningen van Deenemarcken en Polen: oock daer in / datse heeft bekoomen den roem van te sijn een seer geleerde Vorstin in allerley Weetenschappen. Was ervaren in thienderley Talen: maer daer in ongeluckigh / datse haren Naem met niet weynige onbetaemlijcke dingen heeft besoedeld; en occasie gegeven / om niet seer wel van haer te spreecken. Niet langer dan 9. jaren na hare Mundigh-verklaringh / of 4. na hare praghtige Krooning Anno 1650., hadse den Scepter gevoerd / doese die overgaf aen Carel Gustaef, haers Vaders Susters Soon. Korts voor deese afleggingh / Anno 1653., wierdse niet alleen onpaslijck / maer oock in de Sinnen gekrenckt; doch 't verging weer. Men hield het daer voor / datse sonder Religie was / of immers / alle Religien even hoogh aghtte. Selfs doese sigh te Keulen bevond / en de Jesuiten haer vleydden / datse / Roomsch-Catholijck sijnde / sou gesteld werden by S. Brigide, lietse hooren: J'ayme plutest qu'on me mette entre les Sages; willende stilswijgens seggen / datse voor Sottinnen hield al de geene / welcke haer tot de Roomsche Devotie begaven.

Was een geleerde Vorstin in allerley Weetenschappen; ervaren in thienderley Talen: doch van geen goede Naem.

Men hield haer sonder Religie te sijn.

Bespot stilswijgens de Roomsche.

Van een taemlijcke Ligchaems-lenghte wasse; wacker van gesight; de schouderen wat opgetrocken: de neus in 't midden wat geboogen: hare Stem Manlijck; en byna niet Jufferlijcks vondmen aen haer. Te Paerd wasse soo geswind als eenigh Ruyter sijn moght / alhoewel zijdelinghs rijdende. Had geen genegenheyd om sigh te koesteren. Arbeyd / Dorst / en alle ongemack / konse ongemeen-wel uytstaen. De sleghtste en hardste Spijsen waren haer soo aengenaem als de delicaetste. Niet langer als 5. uyren duerde hare naght-rust. Was daer na altijd beesigh. Las en schreef seer veel. Alle aenkoomende Brieven van uytlandsche Staten opendese / en doorsaghse eerst: dicteerde dan selfs 't antwoord daer op. Hare Raedslagen waren vernuftigh. Kortlijck / sy had veel uytsteeckende Gaven.

Beschrijving haers persoons, en aerts.

Had veel uytsteeckende Gaven.

Tot diep in 't jaer 1655. hieldse sigh op aen 't Spaensche Hof te Brussel; niet sonder verwonderingh van veele / en twijffel wat hier aghter moght schuylen: te meer / wijlse den Koningh van Spaenje hier soo veel kostte / als de Besoldingh van al sijne Soldaten in Nederland bedroegh. Eyndlijck namse afscheyd van Aerts-hertogh Leopold Willem, en al de Groote. Quam den 18. 28. September te Keulen, in Begeleydingh van Piementelli, de Queva, en een staetlijck Gevolgh; waer onder / nevens andere Geestlijcke / oock een Jesuit was. Sonder tijd-versuym trockse door deese Stad: gingh over den Rhijn: hield haer Middaghmael in Duytsch: vervolghde hare Reys / en quam den 7. October door Franckfurt te Steinheim: den 11. 21. t' Aughsburgh; en soo voorts t' Inspruck; daerse nu opentlijck verklaerde / datse de Roomsch-Catholijcke Religie wou aenneemen.

Reys van Christina, uyt Brussel na Inspruck: daerse opentlijck in de Kerk 1655.

Den 3. October, tusschen 9. en 10. uyren voormiddaghs / wierdse hier met groote praght van 't Hof na de Franciscaner Kerck begeleyd / hebbende ter eener sijde Aerts-hertogh Ferdinand; ter anderer Aerts-hertogh Sigismund. Soo haestse de Kerck naerderde / quamen haer te gemoet twee Abten in haer Geestlijck Gewaed; oock de Pauslijcke Gesant in manier van Processie. Eerse noch in de Kerck trad / besprenghdese sigh voor de deur met Wywater. Kustte oock met gebogene knyen 't Crucifix van Krystal / 't welck eenen der Abten haer voorhield. By 't intreeden in de Kerck wierd gesongen en gespeeld de Lof-sangh Veni Creator Spiritus. Voor den Altaer knieldese neer; waer op de Pauslijcke Legaet een korte Voordragh deed / met 't aengesight na de Koningin gewend; van deesen Inhoud: „Nadien onse „Alderheylighste Vader Alexander de VII., „Roomsch Paus / Opperste Harder der Algemeene Catholijcke Kerck / wegens d' openbare Belijdenis / welcke de doorlughtighste Koningin van Sweeden Christina „voorneemens is te doen / my herwaerts „heeft gesonden / op dat alsoo de hoogh-gedaghte Koningin tot de Moederlijcke

't Lutherdom afsweerd, en de Roomsche Religie aenneemd.

Ceremonien daer ontrent.

Kort Gespreck des Pauslijken Legaets, en sijne Volle Maght.

„Schoot

SWEEDEN.

„Schoot der Kerck / volgens haer yverigh „verlangen / moght geraecken / soo sal / „op dat alles in goede ordre moght toegaen / „eerst geleesen werden d' Apostolische Brief / „dien gy hier siet ; in welcke sijne Pausl. „Heyl. my / tot voltreckingh deses wercks / „volkoomene Maght geeft ; gelijck nu van „de Notarius geleesen / en naderhand d' A- „cten ingelijfd sal werden.

Wat sigh noch verder hier ontrent heeft toegedragen.

Dit gedaen sijnde / trad Christina tot den Legaet (Lucas Holstein), sittende aen d'andere sijde / onder de Trappen des Altaers; knielde voor hem / en kusste hem de hand. Doe wierd haer een grooten Brief gegeven / waer op de Belijdenis der Roomsch-Catholijcke Religie stond / welckese overluyd las voor al de Vorsten en Toehoorers; en hier uyt bemerckte men genoeghsaem haer' ervarenheyd in de Latijnsche Tael. Na de leesingh heeft de Legaet, uyt Pauslijcke Volle Maght / haer geabsolveert, en ontslagen van alle Excommunicatien. Daer op kusteſe hem andermael de hand / en gingh weer sitten op hare plaets. Doe deed de Hof-prediker een Predicatie uyt Psalm XLV. Hoor Dochter, en sie, en neygh uw oor, en vergeet uw Volck, en uws Vaders Huys; soo sal de Koningh lust hebben aen uwe Schoonheyd: dewijl hy uwen Heer is, soo buygh u voor hem needer. Na de predikingh deed de Legaet de Mis. Doch Christina ontfingh 't Sacrament niet / wijlse 't selve te Romen wou neemen uyt de handen des Paus. De gedaghte Geloofs-belijdenis hier in te voegen / sou ons te langh vallen.

Haer vertreck na *Romen.*

Van Inspruck begaf Christina sigh na Romen. Den 21. November quamse aen de Grensen des Kercklijcken Staets; daerse in den naem des Paus wierd ontfangen van vier daer toe verkoore Nuncien, Bentivoglio, Caraccioli, Torregiani, en Cosarini. Straks daer na ook van D. Innocentio Conti, Generael-Lieutenant der Kerck / met vele Benden te paerd en te voet de Nuncien volgende. Sy vernaghtte in een Ferrarisch Marckt-vleck / en wierd Koninghlijck getracteert. Van hier trockse na Ferrara, Bologna, en Loretto: daerse aen 't Marienbeeld vereerde een Kroon en Scepter / beset met 368. groote Diamanten / en 160. Robynen. Eyndlijck quamse te Romen; en deed een seer praghtigen Intoght. Op Saturdagh den 25. December, sijnde Kersdagh, haelden de Kardinalen Johan Carlo de Medices en Sforza haer uyt hare Kamer: voerden haer na den Vaticaenschen Tempel, en voorts tot de voor haer verordonneerde plaets / om de Pauslijcke Mis te hooren. Voor haer was bereyd een Koninghlijcke Sitsteede / byna als een Tent toegerust; uytwendigh van Carmosijn-Sammet; inwendigh met Goudlaecken / en goudene Franjen. Hier wierdse ingelaten; en sy settede sigh in de Stoel van Goud-gebeeld Sattyn. Wierd opgepast van Madame della Queva, Madame de Bentivoglio, Don Carlo Conti, en des Paus Ceremonie-meester, Hertogh van Guadagnolo. Onderwijl quam de Paus met 't Collegie der Kardinalen in de Kerck / en begaf sigh na den Hoogen Altaer, om Mis te doen. De gemelde Hertogh en Kardinalen braghten de Koningin voor den Paus; die haer 't Vormsel gaf met de gewoone Ceremonien, en de Naem van Christina Maria Alexandra. Vervolgens wierd de Mis van de Paus verright; en sy ontfingh knielend 't Sacrament uyt sijne handen. Monſ. Colonna, Aertsbisschop van Amasia, berookte haer met Wieroock. Monſ. Farnese, Aerts-bisschop van Patrasso, gaf haer 't Pacem te kussen: en Paus Alexander ten laetsten haer de Benedictie.

Vereering aen 't *Marienbeeld te Loretto.*

Koomd te *Romen*; en hoe ter *Mis* van de Paus gehaeld:

die haer 't Vormsel, en de Naem van *Christina Maria Alexandra* gaf.

Wat

SWEEDEN.

De Luthersche gunden de Roomsche Kerck sulck een Christin wel.

Wat de Luthersche in Sweeden belanghd / veele ontsagen sigh niet te seggen / datse de Roomsche Kerck sulck een Christin en Juweel, t'haerer cieraed / wel gunden. Selfs de Roomsch-Catholijcke Romeynen spotteden met deese bekeeringh. Eenige jaren na haer' aenkoomst te Romen, als d' Italianen meenden / datse haer beeter hadden leeren kennen / wierden openbare Pasquillen tegens haer aengeslagen / en gestroyd; onder welcke oock dit was:

Selfs de Roomsch-Catholijcke Romeynen Pasquilleerden haer dapper.

Regina senza Regno;
Puella senza vergogna;
Christina senza Fede.

Soo veel als:

Koningin sonder Rijck;
Jonckvrouw sonder Schaemt;
Christin sonder Geloof.

Christina vertreckt, wegens de Pest, uyt Romen na Frankrijk. 1656.

Vermits nu in 't volgende jaer de Pest te Romen ontstack (Anno 1656.), soo trock Koningin Christina van daer na Franckrijck; en wierd allerweegen / door bevel van Louis, heerlijck ontfangen. Korts daer na begaf se sigh weer na Italien, en Romen; daerse den 4. 14. May Anno 1658. aenquam. Een groote Hofstoet van Fransche en Napelsche Edellieden braghtse met haer. 't Voorige respect des Paus t' haerwaerts was al vry verminderd; derhalven oock 't hare tot de Roomsche Heylighejd niet meer soo groot. Onlanghs na haer aenkoomst deedse door haren Hof-Joncker Audientie by den Paus versoecken; en te gelijck de besightigingh van S. Angeli, of Engelenburgh, voor de Fransche Cavalliers. Men gaf haer tot antwoord: Datse met deese hare begeerte op een al t' ongelegene tijd quam. Weynige dagen daer na herhaldedese haer versoeck. 't Bescheyd was: Sijne Pausl. Heyligheyd vond sigh met gewightige Geschaften beesigh. Ten derden en vierden mael hieldse al weer aen. Eyndlijck wierd haer aengeseght: Sy mogt wel in 't Pauslijck Pallays koomen, doch niet boven 6. of 7. persoonen meê brengen. Engelenburgh hadse al voor deesen besightighd. Wegens de Fransche Cavalliers droegh men bedencken. Hier over wierp hare Maj. 't hoofd in den neck / en borst los: Sy was doch evenwel de Dochter van Koningh Gustaef Adolph de Groote; nevens meer andere steeckelige redenen. Noch een andere onwil rees tusschen Christina en Paus Alexander, ter oorsaeck van haren Hofmeester Santinelli; die te Fontainebleau den Marquis de Montallesque had omgebraght; en nu te Romen met de Hertogin van Ceri wou trouwen. Vermits de Paus Santinelli by 't hoofd wou doen vatten / soo brackse tegens hem in vry harde woorden uyt. 't Sou te veel plaets wegh neemen / dit alles omstandigh te willen verhalen.

Koomd weer te Romen.

Paus Alexander heeft nu soo veel respect niet meer voor haer, als te vooren: sy oock voor hem niet. 1658.

Twee Voorbeelden hier van.

Christina koomd in Sweeden na de dood van Carel Gustaef. 1660.

Anno 1660. maeckte Christina sigh uyt Romen en Italien na Sweeden; daer Koningh Carel Gustaef een Rijcksdagh te Gotthenburgh had uytgeschreven; doch geduerende deselve overleed. Te Stockholm quamse aen; en leverde aen de Heeren Rijcks-Reden een Memoriael over; waer in sy twee dingen begeerde. I. Dat 't Reces en Besluyt / Anno 1654. aen de Standen t' Upsal overgeleverd / aengenoomen / en onderteeckend / haer by de tegenwoordige Regeerings-veranderingh moght bevestighd werden. II. Haer te geven een bysondere Verseeckering / dat haren overgangh van de Luthersche tot de Roomsch-Catholijcke Religie haer niet hinderlijck sou sijn aen de volle genietingh harer Inkoomsten: niemand daer van onglimplijck sou mogen oordelen / of haer ter dier oorsaeck lasteren. Dit Memoriael wierd terstond van de Lands-Maerschalck voor billijck gehouden. De Steeden stemden even soo. De Boeren-Stand seyde / datse de saeck niet verstonden. De Geestlijcke was 'er seer hard tegen; bybrengende / dat in 't Testament van Koningh Gustaef d' I., en 't Neucopinghs Reces van Anno 1654., desgelijcks in 't Orebroïsche Reght van Anno 1617. uytdrucklijck staet: Wie van onse Religie afvalt, en tot de Papisten overgaet, sal terstond hebben verlooren alle Erfreght, en Vreedens-genot, door de geheele Kroon Sweeden. Sy wilden wel toestaen / dat hare Maj. sou trecken d' Inkoomsten / besteld tot haer onderhoud; doch niet uyt kraght van 't Reces; maer om de heerlijcke verdiensten harer Voorouderen. Hadden oock hare bedenckingh daer op / dat de Koningin niet meer schreef Christina Gustava, na haren Vader; maer Christina Alexandra, na haren nieuwen Vader de Paus / gesworne vyand en vervolger harer Religie.

SWEEDEN.

Begeerd twee dingen van de Rijcks-Standen: welcke van deselve wierden toegestaen, behalven van den Geestlijcken Stand; en desselven Redenen.

De Rijcks-Raden / hare Redenen overwoogen hebbende / vielen de Geestlijcke toe; en bedanckten haer voor de Waerschouwingh. Versoghten haer oock / in persoon by de Koningin te willen gaen; en haer voor te dragen 't gevaer / waer in sy haer Vaderland wierp / door de Roomsche Godsdienst in haer Slot te doen oeffenen. Sy deden 't. Soo verbitterd wierd Christina hier over / datse tot drie malen toe uyt booshejd begon te weenen. Als oock geseght wierd: De Paus traghtte encklelijck / hare Zielen en Ligchamen te gelijck te verderven; gafse tot antwoord: Sy kendde den Paus beeter; en wist, dat hy voor harer aller Zielen geen vier Rijck-dalers sou willen geven.

Aenmerklijcke dingen, welcke sigh hier omtrent toedroegen.

Naderhand vielen noch andere redenen tusschen haer en de Geestlijcke voor: welcke haer d' Inkoomsten / schoonse daer van verballen was / wel wilden laten behouden; maer geensins toestaen d' indringingh van 't Pausdom: waeromse dan oock hare Capel deed afbreecken; en / tegens haren wil / de Priesters / nevens eenige Italiaensche Mans en Vrouwspersoonen / uyt 't Rijck wegh sond. Hare meeningh was geweest / in de Heerlijckheden des Rijcks / by d' aflegging der Kroon haer voorbehouden / de Roomsche Religie in te voeren: doch moest dit laten / wouse haer' Inkoomsten behouden. 't Gedaghte Reces dan wierd bevestighd; doch onder d' uytdrucklijcke bepalingh: dat de Reghts-maght in hare Maj. Goederen gantschlijck bleef aen de Kroon. Sy souver-

Sy meende de Roomsche Religie in Sweeden in te voeren, in de Landen, by d'afstand der Kroon haer voorbehouden: doch 't mist haer seer verr'.

verplight sijn / yemand uyt de Rijcks-Raden ten Stadhouder te stellen ; die d'Officien sou geven aen persoonen van d'Evangelische Religie.

Had geerne de Kroon weer op 't Hoofd gehad.

Sy had nu wel geerne de Kroon weer op 't hoofd gehad. Leverde oock een Memoriael aen de Rijcks-Standen over / waer in sy betuyghde / datse haer Reght tot 't Koninghrijck haer wou voorbehouden hebben / indien de jonge Koningh moght koomen te sterven ; of anders veranderingh in de Regeeringh voorviel : doch dit Memoriael wierd haer weer t' huys gesonden ; en sy voor altijd van de Kroon uytgeslooten. Hier op vertrockse met den uytgangh deeses jaers van Stockholm na Nordkoppingh.

De Sweedsche Oorlogh in Duytschland heeft de Koper-Mijnen van Sweeden Goud-Mijnen toegebraght.

Als eens / terwijlse noch regeerde / wierd gesprooken van den gevoerden Duytschen Oorlogh / seydese : Sweeden had sigh daer over niet te beklagen, wijl dien Krijgh de Sweedsche Koper-Mijnen Goud-Mijnen had toegebraght. En waerlijck / dien Oorlogh heeft in dit Rijck / daer men niet anders dan Koper-geld gewoon was / 't Silver en Goud doen bloeyen. Want schoon dit Koninghrijck in de lenghte over de 300., in de breedte over de 120. mijlen begrijpt / soo is 't echter van sigh selven arm ; niet anders hebbende / dan Huyden van Dieren / Yser / Koper / Wasch / Smeer / Boter / en diergelijcke dingen. Evenwel schrijven sommige / dat alleen de Koper-Mijnen over de 150. Tonnen Gouds konnen opbrengen. Naderhand sullen wy meer van Christina moeten spreecken.

Armoede van Sweeden.

Carel Gustaef Koningh van Sweeden, 1654.

By haer' afleggingh der Kroon wierd op de voorverhaelde wys

CAREL GUSTAEF

Koningh van Sweeden. Hy was van een Oorloghs-sughtigen aert ; en vond / of nam / alterstond gelegenheyd / om sijnen drift hier in te voldoen. Als op den Rijcksdagh t'Upsal van d'afstand der Koningin Christina wierd gehandeld / heeft d'Ambassadeur van Polen, uyt naem van sijnen Meester Johan-Casimir, pleghtlijck geprotesteert tegens sijn' aenneemingh : oock onder 't volck eenige gevaerlijcke woorden uytgesprooken / streckende tot Oproer.

vat terstond gelegenheyd op,

om sijnen Oorloghs-sughtigen aert te voldoen.

Dit diende Carel, om hem in 't Harnasch te jagen. Echter wierd den aenvangh der daedlijckheden (niet de Kryghs-toerustingen) noch wat uytgesteld / wegens sijn Houwlijck met Hedwigh Eleonora, Dochter des Hertoghs van Holstein-Gottdorf: waer na hy de Reys door d'Ericks-straet aennam ; gaende door Stockholm na Telge en Neucopingh ; om van daer den wegh te neemen na Sudermanland, Oost-Gothland, en Smaland tot op Helmstad ; voorts na Gottenburgh door Halland ; dan door West-Gothland, Nerike, en West-Mannie weer te Stockholm te koomen ; om dus te voldoen d'oude Wet der Sweeden, volgens welcke een nieuwe Koningh na sijne Krooningh de S. Ericks-straet moet door-reysen ; dat is / de voornaemste Deelen der Provintien des Rijcks besoecken. Deese Toght volvoerdde hy binnen de tijd van een Maend / om tegenwoordigh te sijn op den aengestelden Rijcksdagh.

Sijn Houwlijck : en Reys door de S. Ericks-straet.

Wat dit betekend.

Niemand wist, waer op Carels toerusting aengesien was.

Niemand wist / waer op sijne groote Kryghs-toerustingen aengesien waren. Maer wel haest quam dit Onweer Polen op den hals. Welcke Kroon wel eenige bekommeringh had opgevat / echter sigh verliet op de gemaeckte Stilstand ; welcke eerst Anno 1661. sou eyndigen. Carel had in Lijfland een deel Volck doen by een koomen ; 't welck sigh voor Duneburgh legerde / en de Polacken dwongh / daer uyt te trecken. Even doe liet hy een Schrift uytgaen / waer in hy voorstelde d'oorsaecken / welcke hem dwongen / 't Koninghrijck Polen aen te tasten. Onder deese waren / d'invallen van de Poolsche Generael Boot in eenige Landen des Sweedschen Rijcks ; en van Cracovitz in 't Hert van Pomeren : welck Onweer de Polen hadden konnen voorkoomen / indien 't haren wil was geweest. Men had de Sweedsche Onderdanen in Lijfland tot afval soecken te beweegen. Dit was geschied onder de Regeeringh van Uladislaus de IV. Naderhand had de nu regeerende Koningh Johan-Casimir de Sweedsche Kroon dikmael 't Mes op de keel soecken te setten / &c.

Plotslijck valt hy Polen aen.

Sijne gegevene Redenen, waerom.

Snellen en voorspoedigen Toght der Sweeden na Polen.

De Sweedsche Veld-Maerschalck Wittenbergh gingh den 3. Julius met 't Koninghlijck Sweedsch Heyr te Stettin over den Dam. Den 5. na de Hintzische Brugg' over d' Inn. Den 7. quam 't Leger te Freywald. Den 10. te Falckenburgh, over de Trage. Den 11. verscheenen de Voor-Troupen op den Poolschen Bodem. Den 14. ontstond een Schermutsel tusschen 't Poolsch en Sweedsch Heyr. 't Eerstgenoemde moest na 't Hoofd-Leger wijcken. Siende hare swackheyd / sondense noch dien eygenen naght een Trompetter aen Generael Wittenbergh, versoeckende een Accoord. Den 15. quamen 10. persoonen van elcke Parthy by een. De geweesene Poolsche Onder-Cancellier vertoonde de Polacken, hoe d' Edele door de Koningh van Polen verdruckt en beschimpt wierden. Eyndlijck quam 't daer toe / dat de Poolsche Adel sigh begaf onder de bescherming des Koninghs van Sweeden. D'Artijckelen waren : I. Van dien dagh af souden de Waywoodschappen Posen en Calisch blijven in de beschuttingh der Sweedsche Maj. ; en deselve soo getrouw sijn / alsse tot noch toe den Koningh van Polen waren geweest. II. De Sweedsche Koningh sou hier hebben alle hooge Koninghlijcke Geregtigheden : 't vrye bewind over de Geestlijcke Goederen / Tollen / en Inkoomsten. III. Hem souden ten dienst staen de Steeden Posen, Calisch, Mezeritz, en alle Passen in de Koninghlijke Goederen. IV. Sijne Maj. wierd overgegeven 't Poolsch Voetvolck der gedagte Waywoodschappen, om 't selve te gebruycken na sijn gelieven. Hier tegens beloofde Wittenbergh haer in den naem sijns Koninghs : I. Dat yeder in deese Waywoodschappen van Groot-Polen sou onaengevoghten blijven in sijne Religie ; welckese opentlijck moghten oeffe-

Verscheydene Waywoodschappen in Groot-Polen, misnoeghd tegens Koningh Johan Casimir,

begeven sigh terstond onder de bescherming des Sweedschen Koninghs. 1655.

Artijkelen des Accoords.

SWEEDEN.

oeffenen in hare Kercken. II. Dat elck ſou genieten d'oude Privilegien. III. Dat d'Adelijcke Land-goederen met geene Winter-Quartieren betrocken; geene Stroperyen of Plonderingen daer gedooghd ſouden werden. IV. Yeder ſou blijven in 't ſijne. Voorts / alle Ampten ſouden alleen aen Inboorlingen werden vergeven. Indien yemand in deeſe Waywoodſchappen yets tegens dit Verdragh handelde / of de Poolſche ſijde aenhingh / diens Goederen ſouden vervallen ſijn aen ſijne Maj. van Sweeden. Deſer wijs was de Sweedſche den wegh tot in Polen gebaend: en dus kreegenſe / bijna ſonder ſlagh of ſtoot / 't beſte deel van Groot-Polen; en een Landſtreeck van 30. of 40. mijlen weghs in haer geweld. Stracks daer na begaf den gantſchen Adel in Groot-Polen ſigh onder Protectie van Sweeden; verlatende haren Koningh Johan-Caſimir. Ook brack 't Poolſch Leger op / en elck keerde na huys. Carel Guſtaef ſpoedde ſigh / om met noch 12000. Mannen by Generael Wittenbergh te koomen.

Den gantſchen Adel in Groot-Polen begeeft ſigh onder de Sweedſche Protectie.

De Koningh van Polen hield ſigh te Lowitz op. Sloegh hier een Leger neer / en verſterckte ſigh / om de Sweeden 't Hoofd te bieden. Ondertuſſchen viel de Muſcovitiſche Czaar met 100000. Mannen in Litthauwen. Vond nergens tegenſtand. Veroverde Boriſlou: deſgelijcks de Hoofd-ſtad Vilna, of Wilda. Grouwlijcke wreedheden pleegde hy allerweegen: derhalven 't Volck des Lands / wijlſe van Koningh Caſimir niet beſchermd konden werden / na d'aenkoomſt van Carel Guſtaef verlanghden / om ſigh onder ſijne beſchuttingh te begeven: die / by Veld-Maerſchalck Wittenbergh gekomen / met ſijn gantſche Leger op dat des Konings van Polen aentrock. Doch hy nam de vlugt tot by Warſchauw: en hier een treurigh afſcheyd van ſijne Gemalin. Beklaeghde in de Sael / voor eenige honderden voorname Eedele / ſijnen ongeluckigen ſtaet: en daer op viel de Koningin in onmaght ter aerden neer: 't welck d'aenſchouwers tot meedelijden bewoogh. Wat bekoomen ſijnde / badſe al den Adel om Gods wil / haren Koningh getrouw te willen blijven; 't welckſe beloofden met opgeſtoockene vingeren. Doe ſettede de Koningin ſigh in een ſwarte Caros, en begaf ſigh na Cracouw. De Koningh volghde haer / na gehoudene Rijcksdagh; met een beſluyt / van ſijne Kroon te willen verdeedigen / of daer over te ſterven.

Carel trekt op Caſimirs Leger aen: die de vlugt neemd.

De Muſcoviter valt in Litthauwen.

Droevigh Schouwſpel aen de Koningin; die ſigh met den Koningh uyt Warſchauw wegh maeckt.

Na de veroveringh van Wilda verdeelden de Muſcoviters ſigh in twee Hopen / en doorſtroopten geheel Litthauwen. Vorſt Radzivil, en die uyt Wilda ſigh tot hem hadden gevoeghd / geen tegenſtand konnende bieden / begaven ſigh tot de Sweeden; en te gelijck al de Litthauwſche Standen onder Sweedſche protectie; met ontſeggingh van alle plight aen de Kroon Polen. Hier op ſond Graef Magnus de la Gardie (van Carel hier ten Gouverneur geſteld) Heer Paulus Helm aen den Czaar; met verwittigingh / wijl nu gantſch Litthauwen onder Sweedſche beſchermingh ſtond / dat hy voortaen alle vyandſchap tegens dit Land had na te laten. Wijl nu de Czaar de Sweedſche Wapenen ſeer ontſagh / ſoo beloofde hy dit. Nu kon 't geheele Sweedſch-Lijflandſch Heyr uyt Litthauwen en Lijfland ſigh na Pruyſſen begeven. Boven dien verklaerde de Coſackiſche Generael Chmielinsky ſigh goed Sweedſch; terwijl Carel Guſtaef met Wittenbergh door Groot-Polen na Cracouw gingh.

Geheel Litthauwen begeeft ſigh onder Sweedſche Protectie:

waer op de Czaar dit Geweſt moeſt verlaten.

Den 6. September viel tuſſchen de Poolſche en Sweedſche by Czarnouw een hevigh Gevecht voor; waer in 't Heyr der Polacken uyt 't veld wierd geſlagen. Warſchauw gaf ſigh gewilligh aen de Sweeden over. Den 15. quamen de Sweedſche voor Cracauw; by welcke Stad Koningh Johan Caſimir ſtond / met ſijn by hem hebbend Volck: doch op deeſe naerderingh vlood hy in groote onorder door Cracouw over de Weixel, met in brand ſteeckingh van de heerlijcke Voorſtad Clebard. Den 17. gaf 't ſtercke Slot Landskroon, 5. mijlen van Cracouw, ſigh aen de Sweeden over: maer Cracouw ſelfs wierd dapperlijck gedefendeerd van de daer binnen leggende Commandant over 't Voetvolck Heer Czarneſzky, en Overſte Wolf. Koningh Carel, aengeſeght / dat de Poolſche Koningh met ſijne meeſte Maght by de Rivier Doniecz ſtond / 8. mijlen van Cracouw, trock in eygener perſoon met eenige Regimenten derwaerts / gevolghd van 't Leger voor de meergenoemde Stad. Sloegh en verſtroyde 't gantſche Poolſche Heyr / ſterck 8000.; uytgeleeſen Volck: veroverde Caſimirs Lijf-Standaerd / en al de Bagagie: die / na deeſe rampſpoed / ſigh uyt Polen begaf na de Hongariſche Grenſen; voorts na Sileſien. Waer op de Poolſche Kroons-Vaendrigh Koniecpolſzky, de Generael-Commiſſarius, Saphia, en de Quartianers ſigh onder Protectie van Sweeden begaven. Cracouw deſgelijcks.

Carel Guſtaef verovert Warſchauw: en 't ſtercke Bergh-ſlot: Landskroon. 5. mijlen van Cracouw.

't Poolſch Heyr geſlagen, en verſtroyd.

Koningh Johan Caſimir vlied uyt Polen.

Terwijl de Sweeden dus de Meeſter ſpeelden / quam 't Heyr der Muſcoviters en Coſacken voor de vermaerde Stad Lublin in Kleyn-Polen. D'Inwooners gaven ſigh over. Wierden ellendigh gehandeld / en van al 't hare beroofd. In Pruyſſen en Pomerellen had een ander Sweedſch Heyr geen minder voorſpoed als haren Koningh in Polen. Vermeeſterden 't Slot Schwetz: vervolgens Conitz, Tauchel, Neuburg: ja ook Straſburg (anders Brodnitz) en Thoorn. Voorts Dirſchauw, Welauw, en Elbingh in Pruyſſen. De Dantzickers wilden Polen getrouw blijven; en ſtaecken hare Voorſteeden ſelfs in brand. In geheel Pruyſſen behield Koningh Caſimir niets / als Dantziek, Marienburgh, Pautzge en Schlochauw; welcke laetſte Plaets ſigh in Januarius Anno 1656. al mee aen de Sweedſche overgaf: waer op Marienburgh volghde.

Muſcoviters en Coſacken veroveren Lublin in Kleyn-Polen.

Sweedſche voorſpoed in Pruyſſen. 1656.

Vermits eenige Poolſche Waywoodſchappen de Sweedſche Parthy begonden te verlaten / ſoo begaf haren gevloodenen Koningh ſigh uyt Sileſien weer na ſijn Rijck / om een Heyr by een te brengen; waer over Czer-

Deſelve begind te verminderen, door den afval eeniger

Waywoodschappen.

netzky, voor deesen Gouverneur in Cracouw, 't Bevel voerde. Flucks liet Carel Gustaef Pruyssen rusten; trock tegens Czernetzky op/ en gaf hem goede stooten. Doe brandschattede hy Lublin: gingh van daer na Russisch-Lemburgh; voorts na Jaroslauw in Rood-Russien. Doch vermits de Polacken daeghlijcks stercker wierden/ echter tot geen Hoofd-gevaght te brengen waren: dat oock veele der geene/ die Koningh Carel gesworen hadden/ van hem afvielen/ en de Pas tot den te rugg'-toght hem soghten af te snijden; dat noch daer-en-boven veele met Sweedsche Volckeren besettede Plaetsen in Groot-Polen, Masuren, en 't Sandomirisch Waywoodschap, door heymlijck verstand met d' Inwooners/ aen de Poolsche wierden overgegeven/ soo trock hy agterwaerts/ om sigh neer te slaen aen een Oord/ daer hy beeter aght sou konnen geven op de voornemens der Polacken, welcke hem d' overtogt over de Weixel en San soghten te verhinderen.

Waer op de gevloodene Koningh Casimir weer in 't Rijck koomd.

Veroverde oock de Stad Sandomirz. Wat niet op 't Kasteel was gevlooden/ wierd ter neer gehouwen. Eenige tegens over 't Kasteel staende Huysen staecken de Poolsche in brand: maer hier door geraeckte de geheele Stad tot asch. De Commandant in 't Slot verliet 't selve/ en begaf sigh na 't Sweedsch Heyr. Eerst echter had hy een brandende Lont by 't Buskruyd geleght ('t welck na een half uyr moest aengaen)/ en de Kelder-deur wel vast toegesloten. Met een groot gejuygch vielen de Polacken in 't Kasteel; en lieten de Trommelen dapper geschal maecken/ ten spijt der Sweedsche. Maer in 't midden deeser vreughd geraeckte 't Vyer in 't Kruyd. Soo geweldigh was de Slagh/ dat dit gantsche Gebouw/ met over de 1200. daer in zijnde Polacken, in de lught opvloogh. De Sweeden in haer Leger/ van dit bedrogh onbewust/ meenden/ dat de jonghste dagh was gekoomen.

Polacken veroveren de Stad Sandomirz; welke ellendigh atbrandde.

't Kasteel met over de 1200. Poolsche vlieghd, door Sweedsche list, in de lught op.

Eenige Troupen Poolsche Ruyters en Voetknegten vermeesterden de Stad Wielun. T' samen met de Roomsch-gesinde Burgers gingense seer grouwlijck te werck tegens de Duytsche; alles niet alleen dood slaende/ maer oock (dit was insonderheyd 't werck der Roomsch-Catholijcke Ingeseetene) de doode Lijcken soo morwe met Stocken voockende/ dat de Varckens met hoopen toeliepen/ en deese ellendigh-toegestelde Ligchamen op-aten. Niet min afgrijslijck handelden de Poolsche Eedele met de Vrouwen der Duytschen. Veele sneedense de Borsten af/ en hieuwen haer voorts in stucken/ gelijck 't vleesch/ 't welck men in den roock wil hangen. De Kinderen deeldense in vier deelen/ gelijck men de Lammeren doet/ en wierpense voor de Swijnen. Een Euangelisch Predikant hieuwense handen en voeten; vervolgens 't hoofd af; daer na 't lijf in vier stucken. Al de hier gepleegde onmenschlijckheden zijn met geen woorden uyt te drucken. Selfs al de doortreckende Duytsche Reysigers en Kooplieden wierden van de Catholijcke Burgers met Knuppelen dood geslagen. Echter kondense geen meester van 't Slot werden. Soo haest de Starosta Babymeszky d' aenkoomst der Sweeden vernam/ begaf hy sigh met sijnen moorddadigen Hoop weer na Silesien.

Polacken veroveren de Stad Wielun by naght.

Onmenschlijke grouwelen, van de Poolsche Eedele, en de Roomsch-gesinde Burgers hier bedreven tegens d' Euangelische Duytschen, Mannen, Vrouwen, Kinderen, &c.

Generael-Major Graef Wresowitz was over deese grouweldaed soodanigh verbitterd/ dat hy swoer/ deese meyneedige/ alder-tyrannighste Poolsche Eedele in Silesien te willen gaen besoecken/ en niemand quartier te geven. De Voorstad van Wielun stack hy in brand; desgelijcks de beste Dorpen tot aen Krieppitz toe. Quam met een stercke Troup t' Oschitz in Silesien. Viel de volgende dagh in de Voorstad van Pietschen; dood-slaende en wegh-voerende al de Polacken, welcke hy daer vond. Veele is haren barbaerschen handel tegens d' Euangelische Duytsche in Wielun qualijck bekoomen.

Wraeck, daer over genomen.

Onderwijl braght Koningh Johan Casimir een groote Maght by een van Quartianers, Tattaren, Cosacken, Edellieden en Boeren. Veele Waywoodschappen, Quartianers en Eedele begonden/ d' eene voor/ d' andere na/ van de Sweeden af te vallen tot de Poolsche Maj. Tusschen de Poolsche Generael Czernetzky (tot wien een goed deel Compagnien van de Sweeden waren overgelopen) en de Sweedsche Ruytery quam 't den 18. Februarius tot een scharp Gevaght: waer na Koningh Casimir geraedsaem vond/ de Stad Zamoscie (van de Sweeden belegerd) te gaen ontsetten. Verscheydene Schermutselen vielen voor; waer in de Sweedsche dickmael groot verlies leeden. Insonderheyd wierden op den 28. by 't Dorp Padua over de 5000. der hare verwoest; echter niet sonder schade der Poolsche. Carel Gustaef selfs stond in groot gevaer/ en moest door de Rivier San ontvlieden. Niet alleen waren over d' 8000. Quartianers op eenmael van de Sweeden tot de Polacken gevallen; maer oock ontrent 15000. Polen voeghden sigh t' samen/ en hieuwen aen de Weixel 2000. Sweedsche Soldaten ter neer. De Boeren rondom Cracouw sloegen oock een goed deel der Sweden dood; die dus in een sleghte staet geraeckten.

't Begind de Sweeden in Polen gantsch tegen te lopen.

Dickmael krijgense sware slagen.

Haer Heyr in een sleghte staet.

In April veroverden de Polacken Lowitz, en sloegen hier al weer een Sweedsch Regiment te paerd. Brombergh namense in met groote onstuymigheyd/ door hulp der Poolsche Burgers; en sabelden erbarmlijck neer al wat Duytsch of Sweedsch was. Hoese te Plesko (Ploczko), Dobrizin, en Leszla met de Joden te werck gingen/ konden de weynige overgeblevene best getuygen. Over al/ daerse meester konden werden/ hieldense seer verbaerlijck huys. Costen belegerdense; maer wierden hier door de Sweeden dapper afgerost. Koningh Carel gaf Placcaten uyt tegens d' afgevallene Eedele; met groote beloften aen de Boeren/ welcke eenige derselve levendigh of dood in sijne handen souden leveren. Die 't Hoofd van sulck eenen braght/ of hem gevangen in handen stelde/ sou ten eeuwigen dagen vry hebben

Barbaerschen handel der Polacken daerse meester wierden.

Groote beloften van Koningh Carel aen de Boeren, die een afvalligh Edelman dood sloegen.

't Land

SWEEDEN.

't Land 't welck hy bebouwde; en ses jaren langh genieten d'Inkoomsten der Veldgoederen des gevangenen of gedoodden / &c.

Koningh *Casimir* veroverd *Warschouw* met *Accoord.*

Koningh Johan-Casimir belegerde Warschauw. Leed hier groot verlies. Veroverde de Stad echter door Accoord; na dat de Commandant Veld-Maerschalck Wittenbergh sigh dapper gedefendeert had. Den 2. Julius trock hy uyt met ontrent 900. soo Sweedsche als Fransche Besoldelingen. Tegens Trouw en Verdragh wierden de Sweedsche hooge Officieren aengehouden / als / Generael Graef van Wittenbergh; Heer Bengt Oxenstiern, Gouverneur over geheel Masovien; Heer Alexander Ernskein, Krijghs-Præsident; Generael-Major Wrangel; Generael-Commissarius Bucher, &c.; en gevancklijck na Zamoscie gevoerd. Deese trouwloosheyd veroorsaeckte de Polacken en Koningh Casimir een leelijcke naklanck.

Schendlijke trouwloosheyd tegens 't *Guarnisoen.*

Bloedige Slagh tusschen de *Sweeden* en *Polacken* by *Warschauw.*

Tusschen Sweeden en Keur-Brandenburgh wierd een nauwer Verbindnis opgereght: en de Brandenburghsche Krijghsvolckeren voeghden sigh by de Sweedsche. Warschauw t'ontsetten / was nu te laet; als alreeds aen de Polacken overgegeven. Derhalven tragtte Koningh Carel 't Poolsch Heyr / leggende noch by en om Warschauw over de Weixel, een gevoeglijke slagh toe te brengen. Trock derwaerts; en den 19. 29. Julius quam 't tot een bloedige Strijd. De Polacken bevonden sigh in haer voordeel. Waren ruym vijf mael stercker als de Sweeden; derhalven stond het een lange tijd met deselve gevaerlijck. Eyndlijck behieldense op den tweeden dagh een heerlijcke Zeege. Koningh Casimir de Slag verlooren siende / vlood met de Koningin in aller haest uyt Warschauw; latende deese Stad / korts te vooren met soo veel Volckverlies veroverd / gantsch onveset. Hy had voor 't Gevecht sigh veroemd sterck te sijn 200000. 't Is aenmercklijck / dat de Sweeden niet 't vijfde deel soo veel Manschap hadden als de Polacken; en dat echter de Polacken aght mael meer volck hadden verlooren als de Sweeden; die dus weer meester van Warschauw wierden.

De *Poolsche*, schoon vijf mael stercker, verliesen aght mael meer volk als de *Sweeden.*

De Czaar van *Muscovien* begind den Oorlogh tegens *Sweeden* in *Lijfland.*

Maer nu quam wat anders; 't welck de voortgangh der Sweedsche saeck in Polen gantsch scheen te sullen verderven. Sonder wettige Reden begon de Muscovische Czaar den Oorlogh tegens Sweeden in Lijfland. Veroverde stormenderhand Dunaburgh en Kockenhuysen, &c. Onder de Muscovische Geschiedenissen is hier van gehandeld. Veerthien Regimenten Sweedsche en Brandenburghsche wierden van de Poolsche verwoest; doch korts daer na namense taemlijck wraeck hier van. Koningh Johan-Casimir braght weer een goede Maght by een; voornemens / na Pruyssen te gaen / om 't hem seer getrouwe / maer van de Sweeden hoogh-benauwde Dantzick t'ontsetten. Veroverde oock eenige Plaetsen; waer op de Sweeden Warschauw verlieten; en sleghteden. Onderwijl wierd tusschen den Muscovischen Czaar en Koningh Carel Gustaef den Vreede gesloten. Ragotzy, Vorst van Sevenbergen, verscheen met een sterck Heyr in Polen, en voeghde sigh by de Sweeden. D'oorsaeck was / om dat hy meende / sigh meester van dit Koninghrijck te sullen maecken; gelijck dan oock sommige Poolsche Standen al te vooren de Poolsche Kroon onder seeckere Conditien hem hadden opgedragen. Beyde deese Heyren gingen na Groot-Polen. Konden de Polacken tot geen standhouding brengen. Veroverden Brzescie, een stercke Stad in Litthauwen. Maer even doe kreegh Koningh Carel tijdingh / dat dien van Deenemarcken hem opentlijck den Oorlogh had doen aenkondigen. Scheydde derhalven sijn Heyr van 't Ragotzische, om na de Pruyssische Gewesten te trecken. De Tattar-Cham verseeckerde Koningh Johan Casimir van sijnen bystand tegens Sweeden; en dat hy met 180000. Tattaren t'sijnen dienst gereed stond. Daer-en-boven was de Hongarische en Oostenrijcksche hulp t'synen voordeel in aentoght. Ragotzy, van de Sweeden verlaten / moest weer na sijn Land keeren: wierd van de Polacken nagejaeghd / en soodanigh beset / dat hy een schandlijcke Vreede moest aengaen. Dan noch quam de Tattar-Cham hem op den hals / die syn gantsche Heyr verwoestte.

't Koomd tot Vrede.

Ragotzy koomd met een sterk Heyr in *Polen.* Voeghd sigh by de *Sweeden.* Sijn ooghmerck.

Koningh *Carel* scheyd sijn Heyr weer van hem; en sijne Maght verwoest door de *Tattaren:* die de *Polacken* hare hulp aenbieden tegens *Sweeden.*

1657.

Poolsche veroveringen.

De Poolsche Koningh veroverde Cracouw, Posen, Costen; en wierd weer meester van geheel Groot en Kleyn-Polen. Wijl nu de Poolsche en Oostenrijcksche Krijghsmaght na Pruyssen afquam / verlieten de Sweeden in Pomerellen alle kleyne Plaetsen / om de gewightighste dies te beter te konnen besetten. De Litthauwsche Veldheer viel in Keur-Brandenburghsch Pruyssen: dwongh hier door dien Keurvorst tot een Verdragh met Polen, en verlatingh van de Sweedsche syde. In 't voorgaende jaer had Carel Gustaef den Brandenburger gedwongen / 't Leen over Pruyssen van de Kroon Sweeden t'ontfangen / met affeggingh van Polen. D'Artijckelen hebben wy gesteld onder de Duytsche Geschiedenissen. Nu moest dien Vorst Sweeden weer afgaen / om Polen t'erkennen. Sie hier den korten inhoud van d'Artijckelen deeses nieuwen Accoords, waer toe de Keurvorst geparst wierd door d'erbarmlijcke klaghten sijner Pruyssische Onderdanen / wijl de Poolsche daer seer vervaerlijck te werck gingen / met afbrandingh van Steeden en Dorpen; neerzabelingh van oude en jonge; verkraghtingh van Vrouwen en Dochteren / &c. Syne Keurvorstl. Doorl. sou Souverain blijven / en soo langh desselven Linie duerde / van de Kroon Polen 't Over-leen des Vorstendoms Pruyssen niet begeerd werden. Bevrijd syn van de Tribuit, tot noch toe / als Leen-plight / aen de Koningen van Polen betaeld. Hem souden werden ingeruymd de twee Staroffteryen Lauwenburgh en Butouw, ten Leen / gelijck de Hertogen van Pomeren deselve voortyds van de Poolsche Koningen hadden beseten; doch met behoudingh van de Roomsche Religie en 's Lands Voorreghten. Sou de Kroon Polen 6000. Mannen toevoegen /

Komen in *Pruyssen*; daerle seer vervaerlijk te werck gaen; en de Keurvorst van *Brandenburgh* noodsaecken,

Sweeden weer te verlaten, en *Polen* voor Leenheer wegens *Pruyssen* t'erkennen.

Voornaemste *Artijkelen* deses Verdraghs.

en

en tot op 't eynd deeſes Oorloghs onderhouden: waer tegens hem de Stad Elbingh in onderpand ſou werden gegeven: welcke de Kroon Polen weer ſou mogen loſſen met 400000. Rijcksd. Sou verbonden ſijn/ de Wapenen te voeren tegens des Kroons en der ſelver Bondgenooten vyanden/ ſoo wel Offenſif als Defenſif. Hier op ſchreef Keur-Brandenburgh aen Koningh Carel; ſigh verontſchuldigende met de nood en 't gevaer: doch deeſe Maj. (doemaels te Wiſmar) ſond de Brief onopgebroocken hem weer toe.

Miſnoegdheyd van Sweeden hier over.

Poolſche grouwlijke verwoeſtingen in Sweedſch-Pomeren.

Onderwijl gingen de Polacken in 't Sweedſch-Pomeren ſeer afgrijſlijck te werck met Moorden/ Branden/ en allerley Schenddaden. Alles wat aen deeſe ſijde de Peine lagh wierd door vyer verdelghd; ſoo dat in ſes en meer mijlen weghs niet een eenigh Dorp kon geſien werden/ behalven eenige weynige aen den Oder. Vermits nu oock Deenemarcken den Oorlogh tegens Sweeden begon/ ſoo was Carel gedwongen/ Polen te verlaten/ om ſigh aen de Deenen te maecken. Echter liet hy volck in Pruyſſen, tot verdeedigingh deeſes Lands: 't welck in Brandenburghſch-Pruyſſen viel/ en verſcheydene Plaetſen veroverde. De Brandenburgſche deeden even 't ſelve in 't Elbinghſch Gebied. Wy konnen ons niet langer met deeſen Poolſchen, Pruyſſiſehen en Lijflandſchen handel beeſigh houden; welcke ſoo veele verwoeſtingen veroorſaeckt/ en geduerd heeft ſoo langh Carel leefde: die ſijnen naem niet weynigh heeft beſwalckt door de plotſlijcke overvallingh des vreedelievenden Hertoghs van Churland (Courland); waer in een ſnoode liſt wierd gebruyckt.

Koningh Carel van Sweeden moet Polen gantſch verlaten.

Neemd, op een onverantwoordlijke wijs, door een verraderlijcke liſt, plotſlijck geheel Churland in;

Op Koninghlijck bevel ſond de Veld-Maerſchalck Duglas 24. Schuyten met Krijghsvolck na de Vorſtlijcke Hoofd-ſtad Mittauw: welcke den 30. September 1658. 's morgens ten 6. uyren by de Burght quamen. Stracks trad een Ritmeeſter/ in de Litthauwſche Tael ervaren/ aen Land/ en riep d' uyterſte Schildwaght toe: Hy ſou geen gerught maecken/ want ſy waren Sweden, en vrienden/ welcke met eenige Boots vol ſiecke Soldaten na Riga wilden. De Beſoldelingh geloofde hem/ en ſweegh; doch terſtond kreegh hy een Degen in 't Hert. De tweede Schildwaght wierp ſijn Geweer wegh/ en vlood. De derde riep wel: Wie daer? doch kreegh geen antwoord; en maeckte derhalven alarm. Waer op die van 't Slot ſigh in ſtaet van tegenweer ſtelden; doch te laet. Want de Sweeden wierpen in aller haeſt Storm-ladders aen; en liepen op/ als haddenſe gevlogen. Droegen ſigh oock ſoo dapper/ dat geen tegenſtand haer kon afweeren. Dus wierdenſe meeſter. Duglas, die met ſijn volck dight daer ontrent ſtond/ viel van d' andere ſijde op de Stad aen/ en namſe in; te gelijck oock gevangen de goede Hertogh/ ſijne Gemalin (Suſter van Keur-Brandenburgh, eerſt voor drie dagen van een jonge Prins bevallen)/ en de gantſche Vorſtlijcke Familie. Hy toonde den Hertogh desſelven Brieven; d' eene aen den Muſcoviter, d' andere aen den Koningh van Deenemarcken, waer over hy (volgens 't voorgeven der Sweeden) ſeer beſchaemd ſou ſijn geworden. 's Avonds ten 9. uyren deed Duglas hem aenſeggen: Indien hy voor den volgenden middagh ſigh niet goed Sweedſch verklaerde, ſoo ſou hy met ſijne gantſche Familie als vyand werden wegh gevoerd. Doch kreeg tot antwoord: Hy ſou doen 't geen hy niet wou laten. Daer op wierd hy met de Hertogin/ de Vorſtlijcke Kinderen/ en eenige van 't Vrouwentimmer in twee Galiots na Riga gebraght: alles wat in Mittauw was uytgeplonderd.

de Hertog, de Hertogin (maer drie dagen in 't Kraembed oud), nevens 't geheele Vorſtlijck Huys, gevangen;

en doet haer na Riga voeren. 1658.

Voorgewende oorſaken deeſes vyandlijcken overvals aen de Sweedſche ſijde,

D' oorſaeck deeſes vyandlijcken aenvals ſeyden de Sweeden te ſijn/ om dat hy op verſcheydene wijſen de Neutraliteit tuſſchen hem en de Sweedſche Kroon had verbroken: waer van een breed Vertoogh in druck uytquam. Maer oock daer tegens een Weerleggingh der van de Sweediche ſijde uytgeſtroyde oorſaecken, waer door de Kon. Maj. van Sweeden ſou bewogen ſijn geworden, om den Hertogh van Churland uyt ſijn Vorſtendom wegh te voeren in bewaringh. Met tegenſettingh der reghte en waeraghtige oorſaken, door welcke de Koningh van Sweeden ſigh heeft laten verleyden tot dit onverantwoordlijck voorneemen tegens den onſchuldigen, Vreedelievenden Hertogh van Churland. Na Mittauw veroverde Duglas noch Culdinga (of Goldingen), Libauw, en Windauw (welcke twee laetſtgenoemde Plaetſen goede Zeehavenen hebben); en braght dus in een korte tijd geheel Churland in Sweedſch geweld; doch met weynigh eer voor Koning Carel.

van d'andere ſijde weerleght.

Misverſtanden tuſſchen de Kroonen Deenemarken en Sweeden.

Wat nu den Oorlogh tuſſchen de twee Noorder-Kroonen belanghd/ Deenemarcken klaeghde/ dat de Sweeden dit Rijck/ tegens de Verbonden/ indrangh deeden in de Tollen. De Sweeden ontkendden 't; en ſchuddeden oock van haer af eenige andere beſchuldigingen/ aengaende twee Plaetſen in Noorwegen; d' inneemingh van Bremerveurde; de benauwingh des Dantzickſchen Koophandels/ &c. Seyden/ dat de Deenen dickmael tegens 't Verbond hadden gehandeld/ door hare Schippers aen te houden/ ſchoonſe goede Certificatien hadden; door verbeurdmaeckingh harer Goederen; afneemingh van onbehoorlijcke Tollen/ &c. Veele Schriften wierden weerſijds hier over gewiſſeld. Elck wou reght/ niemand ongelijck hebben.

Plotſlijcke Oorloghsaenkondigingh van Deenemarken aen Sweeden;

en gegevene redenen daer van. 1657.

Vermits de Kroon Sweeden noyt wou verſtaen tot eenige ge-eyſchte vergoedingh/ ſoo wierd in Deenemarcken den Oorlogh beſlooten/ terwijl Carel tegens Polen de handen vol werck had. Een Krijghsmaght wierd op de been gebraght. Men wiſt echter niet/ op wien 't aengeſien was. Eyndlijck quam 't duyſtere aen 't light. Koningh Frederick deed Koningh Carel Guſtaef den Oorlogh aenkondigen/ I. wegens der Sweeden inval in de Stighten Breemen en Verden Anno 1643.: II. de beſchermingh van Corfitz Ulefeld in Sweeden: III. de niet weer overleveringh

SWEEDEN.

ringh der Kerspelen Irne en Zerne in Noorweegen: IV. gepleeghde Bedriegeryen ontrent de Tollen in de Sond: V. benauwingh der Stad Dantzick, en verhinderingh des Koophandels in d'Oost-Zee, &c.

Schielijcken Inval der *Deenen* in *Breemen*.

Nauwlijcks konde Deensche Herauld met sijn' Oorloghs-Declaratie half wegen Sweeden sijn gekoomen / als 't Deensche Heyr in Holstein sigh alreeds begon te beweegen; sterck / behalven de Guarnisoenen, 10000. te paerd / en 11800. te voet. Een gedeelte deeser Maght trock schielijck in 't Hertoghdom Breemen, en veroverde in Hoymaend Breemerveurde: Blocqueerde Staden. Soo haest de Rijcks-Raden te Stockholm vernamen / dat Deenemarcken den Vreede had opgekondighd / deedense de Grensen besetten.

De Rijcks Raden te *Stockholm* senden terstond een deel volck in *Noorwegen*.

De nieuwlijcks uyt Pruyssen weergekoomene Officieren begaven sigh na de Deensche Frontieren, om 't daer staende Volck te commandeeren. Duglas trock na 't vaste Slot Bahusz in Noorweegen, niet verr' van Gottenburgh. Gustavus Oxenstiern maeckte sigh na Oxlo, oock in Noorwegen. De Gouverneur over de Koperbergen met eenige duysend Wester-Dalers, gingh over 't Geberght Fial; andere anderwegen. Duglas had 't geluck / dat hy twee Schanssen op den Tiurholm de Deenen ontweldighde.

Koningh *Carel* moet *Polen* verlaten.

Door deese vyandlijcke onderneeming des Koninghs van Deenemarcken wierd Koning Carel van Sweeden gedwongen / Polen te verlaten. Trock door Pruyssen na Stettin. Quam te Greipswald; voorts te Straelsund. Te Demmin was d' algemeene Versamelplaets. 't Gantsche Heyr / sterck 9000. te paerd en 4000. te voet / trock in Julius door Sprens en Schwan, 2. mijlen van Rostock. Dus gingh de Marsch al voort.

Treckt op na *Holstein*.

Als nu Koningh Frederik, leggende met sijne Scheepsvloot op de Dantzicker-Reede, vernam / dat de Sweedsche schielijck over Pomeren na Holstein waren getrocken / lightte hy terstond 't Ancker; liep na de Sond: trad oock met Polen in een Verbond tegens Sweeden. Ondertusschen voorderde Carel sijnen wegh; soo dat op den 17. 27. Julius de Sweedsche Parthyen sigh alreeds lieten sien te Ratzeburgh en Mollen, 4. mijlen van Lubeck, 7. van Hamburgh.

Sijnen seer spoedigen Toght.

Hier op verlieten de Deenen 't Hertoghdom Breemen weer (doch binnen Breemerveurde een deel volck latende) / om sigh te voegen by de hare in Holstein. Den 21. O. S. braeckten de Sweeden weer op / en quamen te Neudorf. Den 22. te Trittauw daer de Deenen gestaen hadden; doch nu geweecken waren. Den 23. was 't Hoofd-Quartier een mijl van Hamburgh. Gedurigh weecken de Deensche voor de Sweedsche.

De *Deenen* wijcken gedurigh voor de *Sweedsche*.

Koningh Carel sond den 27. eenigh Volck onder Generael Wrangel na 't Hertogdom Breemen: die de Butsflether-Schans stormenderhand veroverde; oock de Schwinger-Schans. Hier door wierd Staden van de Blocquade bevrijd; de Deenen den Pas over d' Elve gesloten: welcke sigh met de gantsche Ruyterey / noch ontrent 2000. sterck / dagh en naght voort-snelden na de Lether-Schans aen de Weser. Een gedeelte des Voetvolcks quam binnen Breemerveurde, maer de meeste hadden 't Geweer neergeworpen / en liepen wegh. Desgelijcks nam de Deensche Ruytery seer schandlijck de vlught uyt dit Gewest.

Loopen schandlijk uyt *Breemen* wegh; en geven de *Sweedsche* 't spel gewonnen.

SWEEDEN.

De *Sweeden* dringen dieper in *Holstein*.

Wy sullen deesen Oorlogh op 't kortste afhandelen. De Sweeden wierden weer meester van geheel Bremerland; behalven van Bremerveurde. Haer Heyr drongh dieper in Holstein. Quam voor Itzehoe: welcke Stad door vyer-inwerpingh soodanigh in brand geraeckte / dat 'er niet meer dan 10. of 12. Huysen bleven staen. Van hier gingh Carel na Kiel, Gottorf, en Flensburgh. Ruckte in Jutland; en nergens vernam hy eenige Deenen: wijl de meeste Deensche Maght alreeds uyt Jutland na Fuhnen was gegaen; gevolghd van een groote meenighte Inwooners / edel en onedel; wijl door 't geheele Land een gerught liep / dat de Sweedsche Koningh weynigh Sweeden of Duytsche, maer meest Turcken, Tattaren, Cosacken en allerley Barbaren by sigh had / welcke sonder eenige barmhertigheyd Itzehoe hadden afgebrand; alles dood sloegen / &c. Doch als de Boeren de Sweedsche Soldaten hoorden Duytsch spreecken / namense weer moed; en 't grootste getal begaf sigh weer in hare Wooningen.

Rucken in *Jutland*.

Geweldige schrick en vlught der Ingeseetene, op een valsch gerught.

Den 25. Augustus belegerde de Sweedsche Maj. de nieuw-gebouwde Stad en Vestingh Fredericks-oede. In Jutland wierd alles onder Contributie gesteld. Carel vertrock na Wismar, om op sijne Landen na Polen toe een waeckend oogh te houden. Aen Wrangel gaf hy 't Commando over 't gantsche Heyr in Jutland en Holstein. Den 6. 16. September quam hy weer te Flensburgh. Den 7. 17. gingh hy over Gottorf na Kiel, &c. Ondertusschen geraeckten de Deensche en Sweedsche Vloot by 't Deensch Eyland Mone (Moun) aen malkander. Geene der Parthyen had sigh van de Zeege te beroemen: echter behielden de Sweeden de Zee. In Schoonen en Noorwegen hadden de Deenen wat beeter voorspoed. De Sweedsche Generael-Major Becker drongh tot in Wensussel, d' uyterste hoeck van Noorder-Jutland; en d' eenige Provintie, welcke tot noch toe van de Sweeden niet betreeden was. Nu bleef 'er alleen Fredericks-oede overigh, welke Vestingh sigh dapper verweerde; eyndlijck stormenderhand wierd veroverd; schoon 'er 5000. Deenen binnen lagen. In eene der Vaendelen las men deese woorden:

Jutland geheel onder *Contributie*.

Gevecht ter Zee.

Sweeden dringhd tot in *Wensussel*: verovert *Frederiks-oede* stormenderhand.

För wäris Konug och wår Land
Sa ha wy hierta / modh och hand.

Soo veel als:

Voor onsen Koningh en ons Land
Hebben wy hert, en moed, en hand.

Spreuck in een *Deensch* Vaendel.

In andere: Medh frymodichet daran / medh löcka dar fan; dat is: Met vrymoedigheyd daer aen: met geluck daer van. Terwijl Koningh Carel te Wismar was / had hy by sigh een Gesant van Protector Cromwel, en verscheydene sijner hooge Officieren. Ernstigh bemoeyde Cromwel sigh / om de Vreede te bemid-

Noch andere.

Cromwel bemoeyd sigh, om Vreede te maecken.

SWEEDEN.

bemiddelen; doch de tijd was noch niet verscheenen.

Carel treckt over 't Ys na Fuhnen. 1658.

Terstond na den aenvang des jaers 1658. nam Carel een gewigtigen Aenslagh voor. Vervoeghde sigh in eygener persoon na Hadersleben. Deed de Regimenten t'samen trecken/ en gingh dus over 't Ys na Fuhnen; daer hy geluckigh aenquam; en syn volck/ ontrent 11000. sterck/ in Slagh-ordre stelde. Soo voorspoedigh was hy/ dat hy de daer leggende Deensche Maght t'eenemael sloegh/ en dus schielijck meester van dit Eyland wierd.

Welck Eyland hy gantsch veroverd.

Fuhnen (Funen, Fainen) leght tusschen 't Zuyderdeel van Jutland, de Mittelfahrt-Sund, de Belt, 't Eyland Zeeland (Seeland), en eenige kleyner Eylanden van Deenemarcken. Vermits in dit Gewest tsederd 130. jaren geenen Oorlog was geweest/ soo vonden de Sweedsche hier een grooten Buyt; te meer/ wijl veele uyt Holstein en Jutland derwaerts waren gevlooden.

Verdere Toghten over 't Ys der Zee, met een swaer Heyr; tot voor Coppenhagen.

By toeneemende felle koude gingh Carel met syn gantsche Heyr over 't Ys na Tassing (Taassing), een Deensch Eyland in d' Oost-Zee, by d' Oost-kust ten Zuyden van 't Eyland Fuhnen; vervolgens na Langeland en Laland. Den 7. 17. Februarius gaf sigh/ ter eerster opeyssching/ aen hem over de stercke en wel met Guarnisoen voorsiene Plaets Nascouw (Naxkouw). Den 8. 18. trock hy by Nycopingh na 't Eyland Falster. Van daer tot aen d' overvaert der Sond tusschen Falster en Seeland, reght over Warburgh. Wonderlijck was 't/ dat sulck een swaer Heyr/ met Geschut en Bagagie, 12. groote mylen weghs over de Zee heenen marcheerde.

Verbaesdheyd, gebreck, en murmureeringh der Gemeente in deese Stad.

Voorts gingh de Toght na Coppenhagen; welcke Stad in groote verbaesdheyd en verwarringh stond. De Gemeente wierd seer onrustigh en ongeduldigh. Alles was na deese Stad gevlooden. De meenighte der Menschen en Beesten veroorsaeckte stracks gebreck. De Vorst benam haer 't Water; soo dat niet meer dan een eenige Bron liep. Alle Molens stonden stil. Men begon te mompelen/ datmen al d' aenstoockers deeses Oorloghs behoorde dood te slaen. Selfs de Groote riepen om Vreede.

Koningh Carel koomd voor deese Stad.

Deese swaere verwarringh gaf de Sweedsche dies te grooter voordeel; welcke in volle Slagh-ordre de Stad naerderden; de Deensche daer buyten leggende Volckeren binnen joegen. Dit vermeerderde de schrick: die noch geweldigh versvaerde/ als Carel, noch maer 2. kleyne mylen van Coppenhagen staende/ en aengesoght om een driedagige Stilstand/ haer geen drie uyren wou vergunnen.

Wil geen drie uyren stilstand vergunnen.

D' Engelsche Ambassadeur had onderwijl wel hevigh tot Vreede gearbeyd; doch de Sweedsche voorgeslagene Conditien vielen de Deensche Maj. te swaer. Echter/ in deese klem geraeckt/ toonde hy sigh geneegen/ den Vreede aen te gaen: die oock den 18. 28. Februarius wierd geslooten.

De Koningh van Deenemarken, sigh gevaerlijk in de klem bevindende, treed tot accoord, niet weynigh tot nadeel der Kroon Deenemarken.

D' Artijckelen waren 20. in getal: en daer onder de voornaemste: Een ware bestendige Vreede. Beyde de Deelen souden afstaen van alle Verbonden/ van d' eene gemaeckt ten nadeel des anderen. Geene Parthy sou een Verbond ingaen tegens d' andere. Geene vyandlijcke Vloot door d' Oresund of de Belt laten doorgaen na d' Oost-Zee. De Bromsebroische Tractaten souden in stand blijven/ voor soo veel deselve door deese Vreedehandel niet waren veranderd. Alle Sweedsche Scheepen souden Tolvry/ en sonder besigtigingh/ door d' Oresund en de Belt varen/ alsse hare Zee-Pas konden toonen van de Plaetsen/ daer Deenemarcken den Tol had. Voor gedane kosten/ en d' inruymingh der gewonnene Landen/ sou Deenemarcken aen Sweeden overgeven Halland, Bleckingen, Schoonen, Bornholm, met al de daer toe behoorende Eylanden; oock 't Kasteel Bahusz in Noorwegen; en 't daer by gelegene Gebied; met al de Regalien, Reghten en Gereghtigheden. Daer-en-boven sou de Kroon Sweeden werden overgeleverd 't Nidrosisch Ampt/ gemeenlijck genoemd 't Ampt Truntheim (Druntheim, Drunthen): hier tegens sou Koningh Carel van Sweeden de Kroon Deenemarcken herstellen in alles/ wat de gemelde Maj. geduerende deesen Oorlogh in Deenemarcken, Noorwegen, Sleeswijck, Holstein, Pinnebergh, &c. had veroverd:

Korten inhoud van de voornaemste Artijkelen des Verdraghs:

afstaen van alle Reght en Aenspraeck op de Graefschappen Delmenhorst en Dithmarsen; dies sou Deenemarcken Sweeden herstellen in alle afgenoomene Plaetsen/ waerse oock moghten leggen; nevens de drie Sweedsche Scheepen/ by den aenvangh deeses Krijghs in den Oresund aengehouden; met vergoedingh van de daer in geweest sijnde Waren.

en wat voor Landen Deenemarken aen Sweeden moest afstaen.

Alle Geestlijcke en Weereldlijcke Jurisdictie, welcke de Koningh van Deenemarcken had over of aen eenige Goederen in Rugen, sou hy aen de Kroon Sweeden overgeven: den Hertogh van Holstein billijcke vergenoegingh verschaffen: 't uytgegevene Deensch Manifest intrecken; en 't sou niet meer mogen verkoght werden. Hier op begaf Koningh Carel, d' inruymingh alreeds geschied synde/ sigh weer na Sweeden.

Doch dese Vreede duerde niet langh.

Maer deese Vreede duerde niet langh. De Sweedsche Maj. wierd te Wismar ingeblasen/ dat de Koningh van Deenemarcken, door beleyd des Heeren van Beuningen, Ambassadeur van de Heeren Staten Generael der Geunieerde Nederlandsche Provintien, niet voorneemens was/ 't gemaeckte Accoord t' onderhouden. Veele verresiende hielden dit voor een opgeraept verdightsel: wijl niet geloofslijck scheen/ dat de Koningh van Deenemarcken den Vreede sou willen breecken/ nu hy alreeds 10. voorname Hoofd-Vestingen in handen der Sweeden had overgeleverd; nu hy noch gantsch maghtloos was; nu hy noch Sweedsche Soldaten in 't Land had; nu de Sweedsche Ambassadeurs noch in Coppenhagen waren/ en op 't doen der Deenen aght konden neemen/ &c.

Sweeden werd een arghwaen ingeblasen, en de Staten Generael hier in betrocken; dat Deenemarken den Vreede wou breken.

Evenwel gaven de Sweeden voor/ dat de Deenen verscheydene Artijckelen des Accoords noch niet vervuld hadden; tegens 't selve onlanghs eenige Sweedsche Scheepen hadden gevisiteert; Tol genoomen van de daer in synde vreemde

Wa-

SWEEDEN.

Waren; 't Eyland Wena (Ween, Huen), bysna midden in de Sond gelegen/ en/ volgens Sweedsche voorwendingh/ tot Schoonen behoorende/ voor haer wilden behouden; ja aen de Hollanders overgeven; de drie Sweedsche Scheepen niet willen vergoeden; geweygerd/ te herstellen de Goederen van Graef Koninghsmarck, by Rensburgh wegh genoomen/ 'aght dagen na 't sluyten der Vreede; de Hertogh van Holstein noch geen voldoeningh laten weervaren; 't Ampt Rumsdal van 't Stight Dronthem afgesondert/ &c.

Sweedsche voorwendingen.

Anderer gevoelen, van d'oorsaeck, die Carel ten nieuwen aenval op Deenemarken beweeght.

Niet weynige meenden/ dat Koningh Carel Gustaef gelegenheyd soght/ om onder eenigh prætext Deenemarcken weer op 't lijf te vallen. Want vermits hy groote Aenslagen tegens andere Landen in 't Hoofd had; en ondertusschen moest vreesen/ dat de Deensche Kroon in 't midden syner verrightingen altijd een diversie sou mogen maecken (gelijck nu in sijnen Oorlogh tegens Polen), soo besloot hy/ of Deenemarcken geheel te vermeesteren/ of soodanigh te verderven/ dat het geen kragt meer sou hebben.

Hy maeckt heymlijck bestel tot een nieuwen Oorlog tegens de Deenen.

Immers/ aen 't Koninghlijck Hof te Wismar wierden heymelijcke Raedslagen aengesteld; en de vreemde Ambassadeurs meerendeel wegh gesonden; gelijck dan oock vertrock de Fransche Ambassadeur Monf. de Lombres, en de Hollandsche, de Heer Ysbrands, na Polen, om den Vreede aldaer te bevorderen. Al de Scheepen te Stettin, Straelsont, Wismar, &c. wierden aengehouden; en kregen ordre/ na Kiel te varen. 's Avonds den 8. Augustus begaf Carel selfs in een Galiot sigh derwaerts. Te Land quamen verscheydene Regimenten aen/ welcke gelegen hadden in 't Stight Breemen; Fuhnen, Jutland, en Holstein. Al deese wierden ingescheept na Seeland. Niemand wist/ waer op dit werck was aengesien. Meest lagh 't vermoeden op Pruyssen, wijl tusschen de Sweedsche en Deensche Volckeren geen vyandschap te bemercken was. Na weynige dagen wierd 't geheym openbaer; wijl de Sweedsche, tot noch toe in de Quartieren met de Deensche vreedsaem geleefd hebbende/ haer nu op de Huyd begonden te koomen. In plaets der Wyn-glasen/ diese malkanderen hadden toegedroncken/ wierd nu Kruyd en Lood uyt de Pistolen geschoncken. De Paltsgraef van Sultzbach blocqueerde gantsch onverwaght de Stad Rendsburgh (Rensburgh); overviel in Wilstermarsch 't Eberfteinsch Regiment, en sloegh het.

Begind plotslijck in Deenemarcken de vyandschap aen te vangen.

Noch andere voorgewende oorsaken van deesen onverwaghten Oorlog tegens Deenemarken.

Wijl nu alles weer in schrick was/ namen de Sweeden deese gelegenheyd waer; overweldighden 't Huys Wansbeck, en de Schans Hornstein. Boven de voorgaende redenen/ als oorsaecken deeses nieuwen Oorloghs/ gavense noch deese: Dat de Deenen een valsch Protocol hadden gemaeckt: haer van de Hollanders laten ophitsen/ om den Vreede te breecken; aen den Nederlandschen Gesant alle geheymen openbaerden; niet wilden verstaen tot d' uytsluytingh van vreemde Oorloghs-vlooten uyt d' Oost-Zee; de Gevangene niet ter behoorlijcker tijd hadden los gelaten: verbooden/ Proviande uyt Laland te voeren: d' Adel in Schoonen van haren Eed niet hadden ontslagen: de Brieven der Sweeden opgevangen: niet afgestaen van de gemaeckte Verbonden tegens de Kroon Sweden: daer tegens heymlijck verstand hielden met den Keyser/ Polen, Brandenburgh, Staten Generael, &c.

Eenige sonderlinge dingen, waergenomen als goede voorteecken voor Koningh Carel.

Doe Koningh Carel uyt de Kieler-Haven t' Seyl gingh/ was de Wind na Deenemarcken seer goed. Maer nauwlijcks was de Vloot twee mijlen voortgekoomen/ alsse t' eenemael tegens liep. Den 6.16. Augustus 's morgens vroegh/ kreegh 't Schip/ waer in Koningh Carel sigh bevond/ sulck een voorwind/ dat het al d' andere Scheepen voorby vloogh. Een hoogh Koninghlijck Staets-dienaer merckt dit in sijn Beright aen/ als een mercklijck Voorteecken des Godlijcken Bystands; te meer/ om dat hy even dien selven dagh een heldere Starr sagh voor de Son; 't welck oock was geschied Anno 1656., doe sijne Maj. den Slag won by Warschauw tegens Koningh Johan-Casimir van Polen. Aldermeest wierd in betraghtingh genoomen/ dat/ waerwaerts de Koningh sijnen streeck nam/ de wind sigh terstond t' sijnen voordeel daer heenen wendde.

Sijn Gesprek van deesen Toght tegens eenen sijner voornaemste Staets-Ministers.

Als nu de cours reght na Seeland wierd gesteld/ vraeghde sijne Maj. den gedaghten Staets-Minister: Of hy wel kon raden, waer heenen deesen Toght gingh? Sijn' antwoord was: 't Moest door de Belt na Coppenhagen, of na Seeland gaen. Doe liet Carel hooren: De Deenen hebben voor nu twee jaren de Vrede in Polen verhinderd; voor een jaer, sonder wettige oorsaeck, my in mijn Land aengevallen. Nu, na dat ik den Koning van Deenemarcken sijnen Scepter en Kroon heb weergegeven uyt milddadigheyd; hem den Vreede geschonken, heeft men my, tot danckbaerheyd, in een groot ongeluck willen storten, en my van aghteren aengrijpen. Maer ick vertrouw op God, dat hy, die tot noch toe mijnen Leydsman is geweest, my geluck sal geven, om deesen trouwloosen Nabuer te tughtigen. Daer op keerde hy sigh na 't Oosten/ en begon te singen 't Gesang: Op mijnen lieven God, &c. Den 7.17. quam hy in Seeland aen. Korts daer na gaf de Koningh van Deenemarcken een Verantwoordingh uyt tegens de Sweedsche Beschuldigingen.

Deensch verantwoordings-schrift.

Carel belegerd Coppenhagen.

Den 11.21. Augustus naerderde Carel de Stad Coppenhagen; en wierd gewaer/ dat de Deenen besloten hadden/ sigh te defendeeren; wylse de Voorsteeden rondom in brand staecken. Den 13.23. deed hy 't Voetvolck avanceeren; waer op den ernst weersyds aengingh. De Rijcks-Admirael Wrangel wierd den 15.25. na Kroonenburgh gesonden met 3. Regimenten, om deese hooghwightige Sterckte te bemaghtigen; en kreeghse oock den 5.15. September in sijn geweld. Tot noch toe hadden de Sweeden weynigh voor Coppenhagen konnen verrighten/ wegens de verdeelingh harer Magt. Maer na

Verovert Kroonenburgh.

SWEEDEN.

De Deenen verwagten hulp uyt Holland.

na de veroveringh van Kroonenburgh gingense hebiger te werck. De Belegerde queeten haer dapper / verwaghtende hulp uyt Holland; waer mee oock gehaest wierd. Carel Gustaef dit verneemende / schreef een vriendlijcken Brief aen de Staten Generael; voorstellende de redenen / welcke hem tot deesen nieuwen Oorlogh hadden bewogen; te gelijck / 't voortyds opgerighte Verbond tusschen haer en Sweeden. Klaeghde over haren Ambassadeur de Heer van Beuningen, als die Deenemarcken tegens de Sweedsche Kroon ophitste / door beloofte van Hollandsche hulp. Versceckerde haer van sijne vorige vriendschap / nevens vrye Schipvaert en Koophandel / &c. Doch 't was Hollands Interes, de Sweeden geen meester van Deenemarcken en d'Oost-Zee te laten werden.

Carels Brief aen de Staten Generael.

Holland fend Proviande, Soldaten, en een Oorloghsvloot na Deenemarken, ten bystand van Koningh Frederick.

Noch voor den aenvangh van November hadden de Belegerde binnen Coppenhagen groot gebreck van Hout; en ondertusschen nam de koude dapper toe; derhalven veele Huysen in de Stad wierden afgebroocken / om tot brand te gebruycken. Bancken / Kisten / Kassen / &c. wierden in stucken gehouwen / om yets te hebben / waer by men sigh kon warmen / en koocken. De Staten Generael hadden nu een aensienlijcke Bystand voor de Kroon Deenemarcken by een gebraght; bestaende in een groot deel Proviande, en een hulp van 2195. Soldaten / onder den Oversten Pichler. Om deese Voorraed en Volck binnen Coppenhagen te krijgen / sonden de Staten ten Convoy een wel-toegeruste Oorloghs-vloot onder d'Admirael Obdam; wiens Vice-Admirael was Witte Cornelisz. de Wit, nevens noch twee andere Vice-Admiraels, Pieter Florisz. en Evert Antonisz. 't Gerught hier van quam ter ooren van Carel; doch hy kon niet gelooven / dat de Hollanders sigh tot vyanden der Kroon Sweeden souden willen maken; veel min / datse tegens 't naerderen der Winter sigh op Zee souden begeven. Echter stelde hy sigh in postuer van haer te konnen tegenstaen / indien 't moght geschieden. Deed sijne Vloot van alles voorsien: 't Strand by Helsingburgh op 't Eyland Ween met Geschut en Soldaten besetten / &c.

Ongelooflijck quam dit Koning Carel voor; echter steld hy sigh in goed postuer tegens de selve.

SWEEDEN.

De Hollandsche Vloot koomd by Kroonenburgh aen.

Den 5. November quam de Hollandsche Vloot / sterck 35. Oorloghs-scheepen (de Sweeden seyden 44.; de Lijst steld 40. Oorloghs / 6. Fluyt-scheepen met Vivres, Ammunitie, Soldaten / &c.; 4. Branders / 30. Galiots met Haringh / Wijn / Wortelen / Asijn / &c.) / onder Seeland aen / en setteden 't ontrent anderhalf mijl van Kroonenburgh aen de Lappen. Den 6. ginghse noch een mijl naerder leggen; houdende sigh dien en de volgende dagh stil / sonder yemand af te senden / om d'oorsaeck harer koomst bekend te maecken. Dit hielden de Sweeden voor een teecken van vyandschap. Derhalven gaf Carel sijnen Admirael Wrangel ordre / hoedanigh hy sigh had te dragen / indien de Hollanders met geweld door de Sond wilden breecken: die daer op al sijn' Officieren tot dapperheyd vermaende; te gelijck haer voorhoudende de plight / waer mee sy aen den Koningh en 't Vaderland verbonden waren; met deesen aenhangh: Die geen lust tot vegten had, kon sigh by tijds wegh packen.

Ordre van Koningh Carel aen de sijne.

De Vloot der Hollanders dringhd tusschen beyde de Kasteelen door.

Den 8., na middernaght / met een taemlijck-harde Wind / gaf Generael Obdam de Leus aen de Hollandsche Vloot; die 's morgens ten 5. uyren al Seylvaerdigh was. Vice-Admirael de Wit gingh met sijn Esquadre voor uyt; doch met kleyn Seyl / om d'andere te konnen inwaghten / en dan gesamentlijck door te dringen. Tegens den dagh gingh de Wind leggen; soo dat het 8. uyren was / eerse onder Kroonenburgh konden geraecken. De Sweedsche schooten van 't Kasteel; doch wierden van de Hollandsche niet

beant-

SWEEDEN.

beantwoord. Canonneerden derhalven met geheele en halve Carthouwen, soo van Kroonenburgh als Helsingburgh; doch weynige Kogels troffen. De Hollanders gaven oock dapper vyer.

Koomd daer over met de *Sweedsche* Vloot in een hevigh Geveght.

Terwijlse sigh dus tusschen beyde de Kasteelen door arbeydden / quam de Sweedsche Vloot / sterck / na haer eygene tellingh / 45. Oorloghs-scheepen / oock onder Seyl. Heer Henrick Gerdson voerde 't eerste; Admirael Wrangel 't tweede, Heer Bielkenstein 't derde Esquadre. Deese gingen de Hollanders kloeckmoedigh te gemoet; en dus quam 't tot een Geveght. 't Schip van Vice-Admirael de Wit wierd aengetast van Admirael Wrangel, wiens Schip Victoria was voorsien met 50. halve Carthouwen, behalven d' andere Metale Stucken. De Wit ontfingh de geheele Laegh / en wierd daer door vry beschadighd. Doch Admirael Obdam begroette Wrangel op deselve wijs; en wou hem Enteren; doch de Sweed draeyde met sijn Schip / en gingh onder Helsingör op Ancker leggen / door een Splinter in 't aengesight gewond sijnde. Vice-Admirael de Wit dus van Wrangel ontslagen / wierd terstond weer aengevallen van Bielkenstein en noch een ander Schip. Voght / tot dat hy met beyde d' andere sonck: hy doodlijck gewond sijnde door twee Musquet-kogels. Op vier Vademen na was hy met de vyandlyke Kielen aen Land gedreven. Doe 't Schip onder gingh / sat hy op sijne knyen / met de Degen noch in de vuyst / &c. Dus werd het van vele / oock van Castelein in de Haerlemsche Mercurius verhaeld. Maer andere geven ons dit bericht. Soo haest de Wit van Wrangel ontslagen was / quam Bielkenstein met noch vier andere hem aen boord; welke sijn Schip vermeesterden. Al wat in de Wapenen was / wierd dood geslagen. De Wit was met twee Musquet-kogelen getroffen / en overleed anderhalf uyr na den Slagh. Sijn Schip sonck onder de handen der Sweedsche; en hy verweerde sigh ten uytersten toe. Doe de Sweeden 't Schip hadden verobert / en hy wegens sijne wonden niet over-eynd kon staen / sat hy met de bloote Degen in de hand op sijne knyen / en riep eyndlijck; Of 'er by de Sweeden geen Quartier was? Men antwoordde: Hy sou dan sijnen Deegen overgeven. Waer op twee Musquettiers aentraden / om sijn Geweer hem af te neemen. Doch hy weygerde / en seyde: Dertigh jaren langh had hy den Degen voor 't Vaderland gevoerd; derhalven wou hy die nu niet overgeven in handen van gemeene Soldaten. Doe quamen twee Capitains, die sijn Geweer van hem ontfingen; en hem na Land voerden; doch stierf onderweegen aen sijne wonden in de Boot / immers soo de Sweedsche seyden: welcke / aengaende haren Admirael Wrangel, schreven / dat hy op den Hollandschen Admirael Obdam los gingh / en hem soo wel raeckte met de geheele Laegh / dat hy d' onderste Poorten moest laten toemaecken. Daer tegens oock de Laegh van Obdam ontfingh; echter hem aen boord leydde / en begon t' Enteren. Waer op 6. Hollandsche Scheepen tot sijn ontset quamen; en Wrangel allersijds bevoghten: die / schoon alleen / sigh noch langer als een half uyr heldadigh verweerde: doe van Bielkenstein met noch 5. andere Scheepen wierd bygestaen / &c.

Vice-Admirael Witte Cornelisz. de Wit van de *Sweedsche* veroverd: doodlijck gewond, en gestorven. Wat sigh hier ontrent toedroegh; en verschillende berighten van dit Zee-geveght.

De meeste *Hollandsche Capitainen* trouwloos.

De Hollanders hadden de handen niet ruym / wijlse moesten traghten de Koopvaerdy-scheepen en Transport Fuyten behouden door te brengen. Daer-en-boven waren een goed deel harer Capitainen nalatigh in haren plight geweest; soo dat maer ontrent 20. sigh na behooren hadden gequeeten. Na dat de Zeege langh twijffelaghtigh had gestaen / geraeckten de Hollanders eyndlijck door / en quamen aghter 't Eyland Ween. De Sweedsche begaven sigh na Kroonenburgh en Landskroon. Beyde de Deelen schreven sigh d' overwinningh toe. De Sweedsche roemden / datse de Zee behouden / en de Hollanders tot onder Ween vervolghd hadden. Seyden oock / maer drie Scheepen verlooren te hebben / de Noord-Starr, de Luypaerd, en de Pellicaen. Datse daer tegens van de Hollanders 3. hadden verbrand / 4. in de grond geschooten / 2. aen Strand gejaeghd. Deese daer tegens / gelijck oock de Deenen, maeckten hare Victorie vry groot; als die niet alleen de Zee behouden / maer oock 28. Sweedsche Oorloghs-Kielen gejaegd hadden tot in de Landskroonsche Haven; voor welcke noch een in brand geraeckte; een ander sonck. Immers / vier Sweedsche wierden te Coppenhagen opgebraght / als / de Koningh David, de Scepter van Wismar, 't Wapen van Schagen, en Oldenburgh. De Morgen (Noord-) Starr en de Pellicaen waren oock wel verobert / doch soncken: welcke ramp oock weervoer de Roos, d' Admirant, de Drievuldigheyd, en d' Engel. De verbrandde en gestrandde wierden genoemd de Carolus, de Simson, en noch 2. andere. De Sweedsche doode reeckendemen op 2200., de gevangene op 450. Van de Hollandsche syde steldemen geen Schip gemist / als Brederode, sijnde dat van Vice-Admirael de Wit. Andere echter schryven van 4. Ontrent 400. doode haddense / maer veel gewonde. Vijfthien Hollandsche Scheepen hadden niet gevoghten. Twee der trouwloose Capitainen wierden tot de Strop veroordeeld. Onder de gesneuvelde wierden meest beklaeghd de Vice-Admiraels de Wit, Pieter Florisz., en Capitain Brunsveld.

De *Sweeden* derfden aen de Zeege roemen. Hare reeckeningh van haer en der *Hollanderen* verlies. Andere reeckeningh der *Hollanders*; van welke geen 20. *Capitainen* hadden gevoghten.

Coppenhagen nu wel ontset; echter van de *Sweeden* gebloqueerd gehouden; en hoe.

Dus was nu Coppenhagen ontset / tot groote blijdschap der Belegerde; en 't Te Deum Laudamus wierd daer in alle Kercken gesongen. Want 's naghts na de gemelde Zeeslagh braecken de Sweeden van voor deese Stad op; verlieten hare Wercken / en stelden sigh in Slagh-ordre op Walybergh, een vierde-deel mijl weghs van Coppenhagen. Hier begondense haer Leger te bevestigen. De Huysen op 't Land wierden afgebroocken / en de Materialen na 't gedaghte Leger gevoerd; van welcke nieuwe Gebouwen wierden vervaerdighd voor den Koningh

ningh en de voornaemste Krijghs-Officieren; soo dat binnen weynigh tyds by de Stad een nieuwe Stad scheen te staen. Dus wierd Coppenhagen geblocqueerd gehouden.

Veele Plaetsen vallen van de Sweeden af, en 't geluck loopt hier seer tegen.

Ondertusschen viel 't Eyland Bornholm van de Sweeden af/ en nam 't Guarnisoen gevangen. Desgelijcks wierpen d'Ampten Drontheim en Jempterland 't Sweedsche Jock van haren hals. In Holstein en Jutland kregen 't de Sweeden oock te quaed. In Pruyssen liep 't Geluck haer tegen. Door een onverwaghtte verrassingh wierd Mittauw, Hoofd-stad van Churland, haer weer ontweldighd; en in dit geheele Vorstendom behieldense niet anders als de Vestingh Bauske.

Protector Richard Cromwel send een Vloot na de Sond, ter hulp van de Sweeden, tegens de Hollandsche ten bystand van Deenemarcken.

Doe nu Holland de sijde des Konings van Deenemarcken had aengenoomen / begaf Protector Richard Cromwel sigh op de Sweedsche. Sond een Vloot na de Sond, om de Hollanders verder ontset na Deenemarken te verhinderen; doch door de stercke Ysgangh en Stormwinden moestse te rugg' keeren. Andermael sond Richard een Vloot derwaerts; die seer praghtigh in de Sond verscheen; en bood dus een gewapende Mediatie tusschen de Noorder-Kroonen aen. De Hollandsche Vloot was oock na de Sond in aentoght. D'Engelsche stelden sigh tegens deselve in postuer. Maer ter dier tyd kreeg haren Admirael Montagu tijdingh van de wonderlijcke veranderingh in Engelland; 't welck hem in groote verwarringh en bekommeringh braght. Ondertusschen quamen uyt 's Gravenhaegh twee Gedeputeerde (afgevaerdighd van de Staten Generael, de Fransche en Engelsche Ambassadeurs), d'eene by Admirael Obdam binnen Coppenhagen; d'andere by Montagu in d'Engelsche Vloot: met berighte / dat tusschen Franckrijck, Engelland en Holland was ontworpen een Project tot Vreede: waer by oock bedongen was / dat van dien tyd af aen / als de Vloot onder de Ruyter in de West Zee sou sijn gekoomen / tusschen de Sweedsche, Engelsche en Hollandsche Vlooten een Stilstand van drie weecken sou gehouden werden: d'Engelsche souden niet voor de Sweeden; de Hollanders niet voor de Deenen mogen veghten.

Wat sigh hier ontrent toedroegh. 1659.

Gedeputeerde der Staten Generael krijgen Audientie by beyde de Koningen.

Wy moeten ons haesten / om ontrent deese Stof niet te langh beesigh te sijn. De Gedeputeerde der Staten Generael tot den Vredehandel kregen gehoor by beyde de Koningen. Droegen haer oock 't Haeghsche Vreedens-project voor; hier in bestaende: I. Tusschen beyde de Kroonen sou Vreede sijn / op den voet van 't Roschildsche Verdragh. II. 't Derde Artijckel (datmen geen vreemde noch vyandlijcke Oorloghs-vloot door de Sond mogt laten gaen) sou op seeckere wijs werden veranderd. III. Tusschen d'Engelsche en Hollandsche Vloot sou de gemelde Stilstand werden onderhouden. IV. Wie van deese twee Koningen tot 't Verdragh niet wou verstaen / den selven sou men gesamenderhand op 't lijf vallen. V. Na de getroffene Vreede souden Franckrijck, Engelland en Holland de Guarandeurs sijn. VI. In de Sond sou 't blijven by de voorige Tollen in opsight van Franckrijck, Engelland en Holland. VII. Franckrijck en Engelland souden d'oude vriendschap tusschen Sweeden en Holland weer herstellen; met insluytingh van Brandenburgh en Dantzick, moiense sulcks begeerden. VIII. Desgelycks souden Franckrijck, Engelland en Holland de Vreede tusschen Polen en Sweeden bevoorderen.

Stellen haer 't Haeghsche Vreede-project voor.

Deenemarcken beklaeghd sigh over de Staten Generael.

Deenemarcken beklaeghde sigh over de Staten Generael, datse een Vreedens-Project hadden opgesteld / grootlijcks tot sijn nadeel: hare Vloot / door Sweedsch beleyd / te laet te hulp had gesonden: ja deselve bevoolen / voor hem niet te staen / indien hy den Vreede niet aennam / &c. Ondertusschen leydde d'Engelsche Vloot sigh voor Coppenhagen. De Hollandsche Hulpbenden voor Deenemarcken wierden aen Land geset onder Amack, een kleyn Eylandje voor de genoemde Stad. De Mediateurs braghten een Vreedens-voorslagh op pappier / en droegen 't beyde de Koningen voor / om onderteeckend te werden. Deenemarcken nam 't aen; onder voorwaerde / van sigh daer op te sullen bedencken. Sweeden gaf sulck een bescheyd / datse niet weynigh daer over misnoegd en ontroerd waren. Wierp 't concept gantsch toornigh daer heenen / en voer hevigh uyt / soo wel tegens d'Engelsche als Hollandsche Ambassadeurs, in de tegenwoordigheyd van veele sijner Rijcks-Raden. Tot den Engelschen, de Heer Sidney (die den Voordragh deed in een cierlijck Gesprecks) seyde hy: 'k Weet alreeds wel, wat hier aghter schuyld. 'k Verwonder my, terwijl gy Engelsche mijne goede vrienden sijt, dat gy my echter Wetten wilt voorschrijven. 'k Neem u aen voor Middelaers; niet voor mijne Reghters: en dat noch in sulck een verstand, indien gy blijft binnen de palen van goede vriendschap. Daer na keerde hy sigh tot de Hollandsche Gesanten; welke hy dus aensprack: En wat u belanghd, 'k neem u niet aen voor Mediateurs, wijl gy mijne vyanden sijt. 'k Heb u willen tracteeren gelijck de Koningh van Deenemarcken mijnen Ambassadeur de Baron Bielke getracteert heeft. Voorts wendde hy sigh tot al de Gesanten; seggende: Gy maeckt de Tractaten, u verlatende op uwe Vlooten; en ick neem mijne Resolutien, my verlatende op mijnen Deegen. Hier op trad hy na een andere sijde / en begon te spreecken met eenige sijner Rijcks-Raden.

De Mediateurs stellen een concept tot Vreede beyde de Koningen voor.

Deenemarcken neemd het aen op bedenckingh,

Koningh Carel van Sweeden werpt het toornigh daer heenen: sijnen onstuymigen handel en trotse woorden tegens d'Engelsche en Hollandsche Ambassadeurs als Middelaers.

Engelsche en Hollandsche Vlooten keeren na huys.

Tusschen Holland en Deenemarcken wierd de vriendschap weer vernieuwd. Admirael Obdam kreegh last / om op de Sweeden los te gaen / tot dies te beeter voortsettingh van 't Vreedewerck; doch sonder Gevolgh voor datmael. D'Engelsche Vloot vertrock uyt de Sond na huys. Vermits de Winter naerderde / keerde Obdam weer na Holland. Sweeden sond Coyet na 's Gravenhaegh, om met de Staten Generael d'oude vriendschap te herstellen.

Bestorminghe van Coppenhagen een

Belangende Coppenhagen, in den aenvangh des jaers deed Koningh Carel over 't Ys een algemeene Storm aenvoeren; doch wierd

SWEEDEN. wierd met verlies afgedreven. Oock gingh een geheele Brigade, door Ysbreuck / te grond. De tweede algemeene Storm wierd desgelijcks afgeslagen aen alle vier de zijden; van welcke de vierde de Post der Hollanders was. Carel verloor hier over de 3000. Mannen; doch de Sweden verkleynden haer verlies tot 500. dooden / en soo veel gequetste. De Deenen misteden in alles geen 20. Koppen.

en andermael op 't Ys.

Sweedsch verlies.

Holland had Deenemarcken verlaten / en met Sweeden een Stilstand gemaeckt / om de Vrede te beeter te bevorderen. Maer als nu Koningh Carel geen lust tot rust toonde / en in Augustus de Stilstand ten eynde was geloopen / soo kreegh Vice-Admirael de Ruyter weer last / om op de Sweedsche aen te vallen.

De Ruyter krijght weer last, op de Sweden loste geen.

Alles overspringende / koomen wy nu tot een aenmercklijck Gevecht. De Deensche Veld-Maerschalck Schack wierd na Jutland gesonden / om de Troupen daer by een te brengen / en met bystand van Veld-Maerschalck Eberstein, die de Hulpbenden der Geallieerde by sigh had / een proef op 't Eyland Fuhnen te doen. Hy wierd van de Hollandsche Vloot na Jutland begeleyd. Den 18. 28. November quam binnen Coppenhagen de vrolijcke tijdingh / dat de gemelde Schack, met sijne en de by hem hebbende Hollandsche Troupen, onder faveur van de Vloot der Vereenighde Nederlanden, by Kartemunde (Kiertemund) op 't Eyland Fuhnen gelucκigh was te Land getreeden / en de Sweeden een sware slagh had toegebraght / op de volgende wijs.

Aenslagh der Deenen en Hollanders op 't Eyland Fuhnen, om 't selve de Sweeden t'ontweldigen.

In den aenval had 't Deensch Voetvolck de Voortoght. De Nederlanders de reghter Vleugel. In 't eerst hielden de Sweedsche al schietende stand; doch niet langer / als tot dat de Boots vol Volck uyt de Hollandsche Scheepen na by Land waren gekomen; wanneer een Fransch Edelman / Buat, in den bloey sijner jaren / en die de Deensche Maj. vrywilligh uyt genegenheyd diende / aldereerst met de Degen in de vuyst / tot sijn midden toe in Zee sprongh. In een ogenblick tijds wierd hy suicker wijs van d'andere gevolghd / datse / noch voor den avond / de Sweeden hol over bol in de Stad joegen.

Hoedanig den selven wierd uytgevoerd.

Weynige dagen daer na quamen de Sweeden, onder den Paltzgraef van Sultzbach, weer na Kiertemund. Den 12. 22. en 13. 23. stonden se by Nyburgh in volle Slagh-ordre. De Deensche Overste Eberstein sond haer 400. Ruyters en een deel Polacken op den hals; doch wierden haest te rugg' gedreven. Doe sloot de Deensche Maght sigh in een / en drongh aen op de Sweedsche; welcke haer in groote verwarringh deed aerselen. Generael Schack quam haer ondersteunen; echter drongen de Sweeden door / wijl de Deenen en Hooghduytschen in onordre waren geraeckt. Flucks quamen de Hollanders onder den Oversten Killegre (Killegrew), en van Meteren, met een dappere moed en wel-geslootene Slagh-ordre / ter baen / en deeden de Sweeden terstond wijcken. D'andere / hier door weer hert vattende / vielen op nieuws toe. Kortlijck / d'uytgangh van 't Gevoght was soodanigh / dat de geheele Sweedsche Maght / sterck over d' 8000., of neergehouwen of gevangen wierd. De Paltzgraef van Sultzbach, en Veld-Maerschalck Otto Steenbock ontvlooden in een Bosch; en bewoogen / door belofte van 3000. gl. / eenige Visschers / om haer by naght in een Boot over te setten. D'andere Vlughtelingen / die sigh na Nyburgh hadden gesalveert, moesten haer selven / en dese Vestingh / op genade of ongenade overgeven. Ontrent 3000. Sweedsche Ruyters wierden onder de Deenen en Duytschers gestoocken.

De Hollanders moesten hier 't beste doen.

Bekomen een uytstekende Zeege.

De Sweden t'eenemael verwoest.

Deese sware Neerlaegh verruckte 't Compas van Koningh Carel Gustaef niet weynigh. Nu toonde hy meer genegenheyd tot Vreede als te vooren. Den 1. December quam te Coppenhagen 't beright / dat deese Maj. niet alleen 't Haeghsche Project ten vollen aengenoomen / maer oock onderteekend had 't Elbinghsch Tractaet, waer over soo veele verschillen waren geweest. Weynige dagen daer na vernam men / dat Carel sigh uyt Seeland na Sweeden had begeven / bevelende 't Opper-Commando in dit Eyland den Paltzgraef van Sultzbach. Oock leefde hy niet langh hier na / gelijck wy stracks sullen hooren.

Koningh Carel verstaet nu tot Vrede, op de Conditien eerst soo smaedlijck verworpen: en noch meer. 1660.

De Vreedens-Artijckelen, haest na deese Sweedsche Neerlaegh geslooten / waren 34. in getal; en daer onder de voornaemste: Deese Vreede sou eeuwigh en onweerroeplijck sijn. Alle Verbonden van d'eene tegens d'andere vernietighd. De Sweedsche Scheepen en Goederen souden vry door de Sond en Belt varen. Aen Sweeden sou blyven 't Slot en Ampt Bahusz; de Provintien Schoonen, Bleckingen, en Halland, met de daer toe behoorende Steeden / Vestingen / Eylanden / en Klippen; nevens 't Eyland Huen (Ween), in eeuwigen eygendom. Deenemarcken staet aen Sweeden af sijn Reght op Rugen. Sal vergoeden drie Sweedsche aengehoudene Scheepen met Sout. Hier tegens sal Sweeden aen Deenemarcken inruymen al d'ingenoomene Eylanden en Vestingen op Seeland, Laland, Falster, en Moen: desgelijcks Stad en Ampt Truntheim (Drontheim). Staet af van sijn aenspraeck op Delmenhorst en Dithmarsen. Laet varen de Guineische Schuld-vorderingh van 4. Tonnen Gouds. D'afgestane Plaetsen sullen ingeruymd werden sonder Geschut / Ammunitie en Proviande. Alle Gevangene weersijds los te laten. D'oude Verbonden tusschen beyde de Kroonen blyven in waerde. Deenemarcken sal den Hertogh van Holstein vergenoegingh geven. Andere Potentaten sullen in deesen Vrede ingeslooten sijn / indiense sulcks begeeren; insonderheyd de Roomsche Keyser; Koningh van Polen; Keurvorst van Brandenburgh; Heer Antonius Gunther, Graef van Oldenburgh en Delmenhorst; Heer Johan, Vorst van Anhalt, uyt de Zerbster Linie, wegens de Heerlijckheyd Jeveren; Graef Antonius van Oldenburgh, Edelheer in

Korten inhoud van de voornaemste Artijkelen deeser Vreede tusschen Deenemarken en Sweeden.

SWEEDEN.

in Varel en Kniphuysen; ook de Hanse-Steeden.

Drie groote Oorlogen in ontrent een jaer tijds gedempt.

Hier op hebben de Sweeden Deenemarcken verlaten: en dus sijn in ontrent een jaer tijds drie groote Oorlogen gedempt / drie voorname Vreedens opgerigt; als / die tusschen Franckrijck en Spaenje, tusschen Polen en Sweeden; tusschen Sweeden en Deenemarcken. Hoe langh deselve geduerd hebben / sullen wy hier na hooren. Koningh Frederick had nu wel rust; doch deese driejarige Oorloghs-donder had uyt sijne Kroon wegh-geslagen drie Edele Gesteenten; de Provintien Schoonen, Bleckingen, en Halland: dan noch een uyt de Noorweeghsche; de Vestingh en 't Ampt Bahusz.

Aenmerckingh.

Siekte van Koningh Carel Gustaef te Gottenburgh.

Koningh Carel Gustaef heeft 't volkomene Vreede-besluyt niet beleefd; 't welck eerst in May ten eynde wierd gebraght. Even voor den uytgangh des jaers 1659. had hy een Rijcksdagh te Gottenburgh uytgeschreven. Ontrent den aenvangh van dit jaer 1660. uyt Deenemarcken vertrocken sijnde / verscheen hy persoonlijck op den selven; doch wierd van een Koorts aengetast / soo dat hy te bed moest gaen leggen. Echter wierd hy tot soo verr' hersteld / dat hy eenighsins tot nieuwe kraghten quam: ook taemlijck-goede smaeck in eeten en drincken vond: derhalven den Rijcksdagh weer bywoonde.

Ellendige toevallen by de Koorts.

Doch de Sieckte had alleen een Stilstand / geen bestandige Vreede met hem gemaeckt. 's Naghts den 7. 17. Februarius begon de Koorts hem op nieuws te doen schudden door een hevige koude. Daer op volghde een groote hitte / welcke veele sware toevallen met sigh sleepte; als / Syde-steeckte / Herts-benauwdheyd / verstoppingh der borst / soo dat hy nauwlijcks adem kon halen; veel' Onmaghten / Buyckloop / geduerige Slaeploosheyd / de Huygh / Nick / &c. Al deese qualen matteden hem soodanig af / dat hy den 13. 23. der gemelde Sprockelmaend, 's namiddaghs ontrent ten een uyr / met vollen verstande en onder geduerige Gebeeden / den Geest gaf. Syne laetste woorden waren: God, sijt my arme Sondaer genadigh!

Dood, den 13. Febr. O. S.

Ouderdom.

Deese Carel de X. was / doe hy de Weereld verliet / oud 37. jaren 3. maenden. Als 't na sijnen wil gingh / was hy vriendlijck genoegh; maer doorgaens van een groots Gemoed; Oorloghs-sughtigh; vol hooge voorneemens: snel in yets te besluyten; verwonderlijck wacker om 't beslootene uyt te voeren.

Gemoeds-aert.

De Sweedsche Neerlaegh op Fuhnen had sijnen hooghmoedigen Geest een felle neep gegeven; en tsederd dien dagh was hy noyt reght frisch geweest; maer geduerigh ontroerd / en met sluyp-koortsjens gequeld. In couragie behoefde hy geenen Vorst sijns tijds te wijcken.

Oorloghs-sughtigheyd.

Had hy langer geleefd / altijd sou hy deese of die Staet op 't lijf hebben gevallen. Dat hy van Woordbreuck / ook van andere onbetaemlijcke bedrijven / om sijn ooghmerck te bereycken; in sijne Victorien dickmael wreed; in sijn' Oorloghs-tegenspoeden al vry barbaersch was / werd hem van veele in hare Schriften verweeten.

POLEN.

Lighchaems-gestalte.

Kort en dick van persoon was hy / met swart Hayr; wat lispende van Tongh; welspreeckend; groot van geheugenis; vaerdigh van verstand.

Gewoonte over Maeltijd.

Over Maeltijd moest hy geduerigh een Boter-schotel voor hem hebben; en als hy een beet twee of drie van eenige Spijs had gegeeten / stack hy t'elckens een brock Brood met veel Boter daer op in de mond.

Eerste dronck.

Men seght / dat hy sijnen eersten dronck altijd deed op de gesondheyd aller Hoorndragers; 't welck hy noemde de Groote Santee.

Gemalin, en Soon, Carel d'XI.

't Koninghrijck liet hy aghter sijnen minderjarigen Soon en Erf-Prins Carel d'XI., noch maer 4. jaren en eenige maenden oud; derhalven stond hy onder Vooghdyschap van sijne Moeder en der vijf Rijcks Opper-Amptenaers. De Gemalin van d'overleedene Carel was Hedwigh Eleonora, Hertogin van Holstein; noch maer 24. jaren oud / doe haren Echtgenoot na 't Graf gingh.

Koninpen van Polen.

In Polen regeerde noch als Koningh / tot op 't jaer 1648.

ULADISLAUS de IV.

Uladislaus de IV.

In 't voorgaende III. Boeck hebben wy ten deelen van hem gehandeld. Noch yet aenmercklijcks onder sijn Bestier voorgevallen / sullen wy hier voordragen.

Een Euangelisch persoon te Wilda na een Vogel schietende, treft met de Pijl by geval een Michaels-Beeld. 1640.

Te Vilna, of Wilda, voornaemste Stad in Litthauwen, schoot een Euangelisch persoon na een op de Kerck sittende Vogel. Juyst trof hy 't daer op staende Michaels-Beeld. Soo euvel wierd dit van de Roomsch-Catholijcke opgevat / dat de Raed een gevaerlijk Besluyt nam / 't welk al d'Onroomsche in geen kleyne verlegenheyd stelde. Om dat een eenigh persoon / buyten opset / enckelijck by geval / een Beeld met een Pijl had geraeckt / nam men al d'Euangelische in deese Stad hare Kercken met al d'Inkoomsten af / en men verbood haer alle Godsdienstige oeffeningen ten eeuwigen dagen.

Wreed Vonnis hier over tegens al d'Onroomsche;

Prins Radzivil, Vorst van Litthauwen, was hier over seer gevoeligh; en 't quam hem niet geleegen / in sijn Gebied Kercken en Schoolen te laten afschaffen. Protesteerde hevigh hier tegen; met verklaringh: dat hy veel eer sijnen grijsen kop wagen / als de Religions-vryheyd laten verwoesten wou. Echter gingen de Roomschgesinde voort; verdrijvende d'Onroomsche Predikanten en Schoolmeesters. Evenwel heeft de gemelde Vorst Radzivil door sijne tegenwoordigheyd in Wilda noch een groot deel der Vervolgingh gestuyt.

waer uyt een groot Bloedbad scheen te sullen ontstaen.

Beyder sijds hadmen alreeds Kryghsvolck vergaderd. Men wou d'Euangelische Kercken deeser Stad tot de grond toe afbreecken; eenige Predikanten doen dooden; doch 't eene Mes hield 't ander in de scheede. De gantsche Griecksche Natie bood Radzivil haren bystand aen; soo dat hier geen kleyn Bloedbad te verwaghten stond.

Jesuiten stoocken dit vyer dapper aen; en doen door hare Stu-

Driftigh voeren de Roomsch-gesinden voort in alle Predicatien te verbieden. 't Geen te Wilda begonnen was / wildense door gantsch Litthauwen voortsetten. Dapper stoockten de Jesuiten dit Vyer aen; en deeden

door

POLEN.

door hare Studenten eenige Predikanten dood slaen. De Leerraers in Thoorn, en d'omgeleegene Steedjens, wierden gebannen, en Vogelvry verklaerd. Elck die wou moght sijne handen in haer bloed wasschen. Aen die van Dantzick wierd begeerd, datse de Catholische een Kerck, School en Gasthuys souden inruymen. Ondertusschen hielden die van Thoorn hare Predikanten in bescherming. Sommige Barvoeter Monicken namen eene der Kercken by naght in; doch wierden, door bevel der Overheyd, 's morgens, terwijlse Mis deeden, daer uyt gehaeld. De vreeslijcke Jubal der Tattaren in Polen, tot tweemalen toe, met weghvoeringh van veele duysenden Menschen ter Slaverny, kon de Roomsche tot geen vreedsamer gedaghten brengen. Maeckten oock de Saporowsker Cosacken, van de Grieckſche Religie, gaende. Op den Poolschen Rijcksdagh was deselve beloofd, dat men haer' afgenoomene Kercken haer weer sou inruymen. Selfs was'er een Rijcks-Ordonnantie van gemaeckt. Echter wilden 't de Roomsch-Catholijcke niet doen. Daer op vielen deese Cosacken toe: namen in Wit-Russen 14. Karspelen der Pauslijcke in, en sloegen de Papen dood.

denten eenige Predikanten doodslaen. 1641.

De Roomsch-gesinde maecken oock de Cosacken van de Grieckſche Religie gaende. 1642.

Ondertusschen ontstond in Polen een groote oneenigheyd onder de Roomsch-gesinde Geestlijckheyd selfs. De Jesuiten, gewoon over al de meester te speelen, schooten nu te kort. Sonder eenigh Reght haddense andere Monicken hare Kercken ontnoomen in de Stad Thoorn. Doch de Bisschop van Culm deed haer door Stads-dienaers verbod aenkondigen. Alleenlijck vergunde hy haer een kleynen Altaer aen d'eene Pilaer.

Twist tusschen de Jesuiten en andere Monicken te Thoorn. 1645.

Koningh Uladislaus aenmerckende, dat de verschillen om der Religie wil, en d'onbedagte yver ontrent deselve, soo veel ellenden in Duytschland hadden veroorsaeckt; dat ook de voncken van een diergelijcke Scheuringh in 't weereldlijck nu al langh in sijn Koningrijck hadden gesmeuld; nam voor, om den gevreesden brand te voorkoomen, een proef te willen neemen, of hy beyde de Godsdiensten in sijn Rijck sou konnen tot vergelijkingh brengen. Deed derhalven uytschrijven een Byeenkoomst van weersijdsche Theologanten, tot een seecker getal toe by elcke Parthy te verkiesen: te weeten, Roomsch-Catholijcke, Luthersche en Gereformeerde; om binnen Thoorn met malkander mondlijck of schriftlijck te handelen over de Religions-strijdigheden; en te sien, of d'een d'ander sou konnen verstaen tot eenigheyd. Vermits sijne Maj. d'onrustige Geest der Jesuiten genoegh bekend was, soo wierdense van dit Gesprek uytgesloten. Evenwel quam'er noch eenen by. Hier over waren deese Vaders seer qualijck te vreeden; en ruym soo misnoeghd, om datse van 't Hof waren afgeschaft. Al de Bedenckingen over, en de Voorbereydingen tot dit Colloquium hier te verhalen, sou ons te langh vallen. Kortlijck sullen wy maer yets seggen. In d'overgeleverde Confessie der Gereformeerde waren aen 't eynd deese woorden geboeghd: „Dit bovenstaende is onse in „Gods woord doorgaens wel-gegronde „Belijdenis. Die daer tegens leeren, en „hare Leere met Vyer en Swaerd willen „beschermen, of Conscientie-dwang plegen, „verwerpen wy, als een Leere des Anti-„christs. Stracks viel men aen op dit laetste woord. Men noemde dit Schrift een Pasquil; de Gereformeerde blaffende Honden; welcke tegens deesen hoon ernstigh protesteerden. 't Selve deeden de Luthersche, wijl men hare Confessie weygerde te leesen voor de gantsche Vergaderingh. D. Hulsemannus had aen 't eynd sijns Gesprecks deese woorden gebruyckt: *Verbum Domini manet in æternum*; dat is: 't Woord des Heeren blijft in eeuwigheyd. Stracks nam Pater Cyrus, van d'Orden der Carmeliten, deese woorden over-dwars op; voorwendende, dat ten tijde van Keyser Carel de V. de rebelleerende Duytsche Vorsten deese Spreuck in hare Vaendelen hadden gesteld. Indien 't nu weer daer heenen sou gemeend sijn, soo stond te wenschen, dat sulcke Lieden uyt 't Koninghrijck wierden gebannen.

Koningh Uladislaus steld te Thoorn een Religions-Gesprek aen, tusschen de Roomsch-gesinde, Luthersche, en Gereformeerde; om te sien, of een Religions-vereeniging mogt te vinden sijn.

POLEN.

Over-dwarssche opvattingen der Roomsch-Catholijke.

Doe nu D. Hulsemannus hier op wou antwoorden, versoghten de Roomsch-gesinde Weereldlijcke Heeren, door den Samogitischen Bisschop, dat deese wijdlopigheyd moght werden ter sijden gesteld, om tot de Hoofdsaeck te koomen. D. Hulseman seyde: 't Betaemde hem, als een Keur-Saxisch Onderdaen, niet stil te swijgen op de lasteringh van Rebellie, als betreffende sijnen genadigen Heer; desgelijcken Voorouderen, en Religions-verwanten. De Roomsch-Catholijke Colloquenten betuygden: Sy wilden niets, niets, niets, van hare Leere toegeven. Waer op D. Hulseman: Vermitsse dan niets, niets, niets van hare dwalingen, indien men haer daer van moght overtuygen, begeerden te laten vallen, soo hadmen sulcks van eersten af d'Euangelische behooren bekend te maecken: dan hadmen de groote moeyte en onkosten deeser Reys konnen sparen.

't Gesprek wierd wel aengevangen; doch men quam niet tot de Hoofdsaeck.

Ondertusschen waren oock d'afgesondene Euangelische Theologanten van Keur-Brandenburgh met die der Stad Dantzick oneenigh geworden, wegens de Voorsittingh in de Sessien. De Dantzickers wilden d'andere niet wijcken, als ten deelen ouder, en eerst op de Byeenkoomst geweest. De Brandenburghsche beriepen sigh op 't Voorregt eens Keurvorsts boven een Stad. In de volgende Sessien satense aldus: I. D. Hulsemannus, als Directeur der Onroomsche Parthy, en gedeputeerde wegens de Poolsche Luthersche Ridderschap. II. D. Eyckhorn, Superintendent des Hertoghdoms Churland. III. D. Buchenius, Keur-Brandenburghsche Gedeputeerde. IV. D. Botsaccus en D. Callovius, Gedeputeerde der Stad Dantzick. De twee Keurvorstlijcke Theologiæ Doctores wilden niet verschijnen, wijlmen haer de gedaghte Voorsittingh niet wou toestaen.

Vermits de Roomsch-gesinde Colloquenten allerley Twist-appelen in wierpen,

Noch al kon men tot de Hoofdsaeck niet koo-

om niet

POLEN.

tot 't werk te komen;

koomen. De Roomsch-gesinde begeerden / sonder eenige bepalingh / Catholijcke te sijn geheeten. D'Euangelische wilden haer niet anders als Roomsch-Catholijcke noemen. Dus verspilde men de tijd met onnoodige woordentwist; en klaer genoegh scheen 't / dat de Paus-gesinde geen lust hadden / om tot dit werck te treeden. De Luthersch-Euangelische, bemerckende dat men beesigh was / om haer 't net over 't hoofd te halen / vereenighden sigh voor soo verr' met de Gereformeerde, datse beyde voor eenen Man souden staen. Gaven oock de gedaghte Gereformeerde in verscheydene dingen wat toe. De Roomsch-Catholijcke stelden d'aenvang der eygentlijcke handelingh van d'eene dagh uyt tot d'andere. Geduerigh wierpense yets in den wegh. Als heden vast gesteld was / datmen van dit of dat stuck sou beginnen / wou men morgen weer wat anders. Dus soghtense futselwerck / tot dat de tijd / tot 't Colloquium bestemd / sou verlopen sijn.

waer door dan oock dit Colloquium vrughtloos is afgelopen.

Buyten d'openbare Sessien hadden de Gereformeerde dickmael afsonderlijck met de Roomsch-gesinde gesprooken van 't Woord Gods, en de forme des Geloofs, sonder tot een vergelijckingh te konnen komen. Eyndlijck lasen de Pauslijcke haer een Oratorisch, seer listigh ingesteld Ontwerp eeniger Geloofs-Artijckelen voor; versoeckende hare meeningh daer over / en bewilligingh daer in. Dese begeerden 't Schrift na huys te mogen nemen / om 't selve t'overwegen. Even hierom deeden de Roomsch-gesinde in 't Protocol stellen / dat de Gereformeerde dit Concept sigh hadden laten behagen. Dus is 't Colloquium te Thoorn vrughtloos afgelopen.

Gepleegde valschheyd.

Geweldige Wervingen, van Uladislaus aengesteld. 1646.

In Polen was de Koninghlijcke Bruyd / Hertogin van Nevers, Anno 1646. aengekomen; dies wierd 't Houwlijck met groote praght voltrocken. Ondertusschen stond 't Koninghrijck in geen kleyne vreeg. De Tattaren waren alreeds tegens 't selve in aentoght. 't Vermoeden was / dat de Turken souden volgen. Met Muscovien en Sweeden had Uladislaus oock verschil. Stracks na de Bruyloft wierd hy sieckelijck. Nauwlijcks was 't beeter / of 't Podagra wierd sijnen Pyniger; tot sleght vermaeck sijner nieuwe Gemalin. Echter sloot hy met den Muscoviter een Vereenigingh tegens de Tattaren, en stelde met alle maght Wervingen aen. Men gaf voor / dat de Paus en d'Italiaensche Vorsten / insonderheyd de Signorie van Venetien / hem gesteld hadden ten Generalissimus over 't Kryghsheyr der Christenen tegens den Erf-vyand. Tot dese geweldige Krijghsmaght sou Polen verschaffen 150000.; Muscovien 100000.; Waywoda Moldausky 10000.; Hospodar Wollousky 30000.; Vorst Ragotzy 15000. Mannen; alles op kosten van de Paus en Venetianen. Dus riep men; maer noyt quam 't tot de daed.

Wat daer van voorgegeven wierd.

Veel gerugt, weynigh wol.

De Poolsche Standen arghwanen.

Sweeden wierd hier over ongerust. De Poolsche Standen selfs vatteden een arghwaen op / dat hier onder yets verborgen lagh. Hielden een Vergaderingh. Rieden Uladislaus hier van af; doch hy hoorde niet. Dit vergrootte 't quaed vermoeden. Want of schoon deese Wervingh tegens den Turck moght aengesien sijn / soo geschiedde dese echter tegens de Rijcks-wet / als aengesteld buyten bewilligingh der Senatoren. Onder de Heeren en gemeenen Adel ontstond hier over een swaeren onwil. D'Aerts-bisschop van Gnesen, als Primas Regni, schreef ernstigh aen den Koningh; die een Gesant aen hem sond / om hem op sijne sijde te krijgen. D'andere Standen liet hy weeten / datse nergens voor hadden te vreesen: wijl deesen Oorlogh wierd aengeleght / niet op kosten van de Kroon / maer ten deelen uyt sijn' eygene middelen / ten deelen uyt die van sijne Gemalin / en 't geld der Venetianen. Dit voldeed de Polacken niet. Een stercke aghterdoght rees in haer / dat hy de Souverainiteit soght. Namen derhalven / tot voorstand harer vryheyd / oock volck aen. Echter voer Uladislaus, in aller weerwil / voort. De Standen protesteerden mondlijck en schriftlijck. Verbooden in Polen en Lijfland de verdere volckwervingh op lijfstraf. D'arghwaen vermeerderde / vermits Polen met den Turck in een beswoorne Vreede stond: wijl hy de Wervinghs-gelden meest uyt sijne kas haelde; Vreemdelingen / weynigh Polacken, in dienst nam. Heeren en Gemeente begonden te seggen: Men moest een andere Koning stellen. Men maeckte overlegh / hoe veel Volck men tegens Uladislaus in 't veld sou konnen brengen / indien hy yets tegens haer begon; en men reeckende / aen Hussaren 8200., Cosacken 6000.; Poolsche Ruyters 7800.; Voetkneghten 33800.; Barbaren 16000.; Françoisen 1500.; Dragonders 2200., behalven de toevoegingh.

POLEN.

dat Uladislaus sigh Souverain soght te maecken;

die, tegens al haer afmaningen, voortgaet.

't Schijnd in Polen tot een Inlandschen Oorlogh te willen uytbarsten.

Handeling tusschen den Koningh en de Poolsche Standen.

Op d'aengestelde Byeenkoomst tot de Krooningh der Koningin betuyghde de Koningh / dat hy de Poolsche Vryheyd niet soght te kreucken. Bad de Standen / te willen betraghten / hoe veel 'er gelegen was aen de waerneemingh deeser goede occasie; wijl de vyand alreeds een deel der Vreedens-artijckelen had verbroocken / &c. Doe 't aen 't stemmen quam / ontrieden de Geestlijcke den Oorlogh gantschlijck. Waer over Uladislaus sigh soodanigh vertoornde / dat hy hem deed wegh dragen / en nauwlijcks weer binnen gebraght kon werden. Onder de Wereldlijcke had sijne Maj. een goed deel op sijne sijde. Kondlijck liet hy hooren: Die sijnen vriend wou sijn, moest niet van Vreede spreecken. Op veele beeden bewilligde hy noch in d'aenstellingh van een Rijcksdagh tegens den 21. October. Eer de Vergaderingh noch scheydde / viel den ouden Aerts-bisschop van Gneesen voor Uladislaus op sijne knyen neer / en bad sijne Maj. / sigh beeter te willen bedencken; doch kreegh tot antwoord: Hy had sigh al voor langh bedaght. Daer sou geen ander Besluyt volgen.

Uladislai ontsteltenis, door gramschap.

Blijft by sijn opset;

Hy vind soo veel tegenstand,

De Turcksche Sultan bood de Kroon Polen een vriendlijck Accoord aen. Uladislaus ging echter in sijne Wervingen voort. Dit deed de

POLEN.

de Standen noch meer vreesen/ dat het niet de Turcken, maer haer selfs sou gelden. Begonden derhalven Volck aen te neemen. De Waywoodschappen quamen by een/ om te beraedslaen. 't Besluyt van sommige der selve was/ dat d'Adel Man voor Man gewapend op den Rijcksdagh sou verschijnen. Deselve by een gekoomen sijnde/ vielen meest al de Waywoden en Landbooden den Koningh soodanigh tegen/ dat hy bewilligen moest in d'afdanckingh sijns Volcks; onder conditie, dat sulcks sou geschieden sonder quetsingh van sijn' authoriteit. In deesen wrangen Appel moest hy bijten.

dat hy sijn volk moest afdancken.

In voorleedene jaren waren in Polen groote Tumulten ontstaen/ door den haet der Roomsch-Catholijcke tegens d'Euangelische in 't gemeen/ en de bittere moedwil der Jesuitsche Studenten in 't bysonder. Wy hebben 'er verscheydene Voorbeelden van gehoord. 't Jaer 1647. verschaft ons een nieuw. Op d' Octaef na Hemelvaerts-dagh begonden de Studenten der Jesuiten de Huysen der Euangelische te Cracauw te bestormen. doch de Waywode van dit Gebied verhinderde haer/ door 't senden eeniger Soldaten: waer over 3. der gedaghte Studenten, wijlse sigh tegens de Besoldelingen te weer stelden/ dood geschooten wierden. D'andere redden sigh in een Klooster; doch wierden van de Krijghsknechten verbolghd; welcke op 't gedaghte Klooster vyer gaven/ en een Monick troffen. Hier door wierd een nieuwe onrust veroorsaeckt. Korts daer na quamen eenige Koninghlijcke Commissarissen te Cracouw, om ondersoeck te doen op ver-

Grouwlijke bedrijven der Jesuitsche Studenten

POLEN. te Cracouw, tegens d'Onroomsche. 1647.

Wat de Bischop van Cracouw hier ontrent deed.

scheydene geweld en moord-daden/ van de gemelde Jesuitsche Studenten begaen aen d'Euangelische Inwooners; gelijckse dan noch onlanghs geleden de begravene Kinderen der Gereformeerde weer uytgegraven/ en soo naeckt over de Straten gesleept hadden. Ter dier oorsaeck deed de Bischop van Cracouw den Rector Magnificus aensegggen/ dat hy de Studenten in ordre sou houden: anders wou hy deselve aenklagen als openbare Vredeverstoorders.

Den 9. Augustus quam Uladislai eenige jonge Soon onverwaght t' overlijden/ tot geen geringe bekommeringh des Vaders: wiens Broeder/ Johan Casimir, Anno 1643. in der Jesuiten Orden was getreeden; te Romen in 't Professie-huys gingh; en van de Paus ten Kardinael wierd verheven. Doch als hy des jongen Princen dood had vernoomen/ snelde hy sigh in aller spoed na Warschauw. Van sijne jeughd af had hy sigh altijd gekleed of na de Duytsche, of na de Fransche mode, noyt na die der Polacken. Nu leydde hy 't Fransch Gewaed af/ en deed een Poolsch aen. Lightlijck was af te neemen/ waerom; te weeten/ om sigh by de Polen aengenaem te maecken/ en dies te beeter toegangh tot de Kroon te bekoomen. Korts te vooren had sijnen Broeder Uladislaus een Secretarius aen hem na Romen gesonden/ om hem de Kardinaels-hoed te doen afleggen. Sijne Maj. bevond sigh nu geduerigh onpasslijck; derhalven sijn eynd van veele met groote vreeß te gemoet wierd gesien; en niet sonder groote reden; wijl door sijne dood in deese tijd 't smoockend Poolsch Vyer ligtlijck tot een Oorloghs-vlam had konnen uytbarsten: waer toe niet weynigh souden geholpen hebben d'oude misverstanden tusschen de Litthauwers en Polacken; de strijdigheden des gemeenen Adels met de Grootе: de vyandlijckheden tusschen de Roomsch-Catholijke en d' Euangelische. Door deese verschillen en Factien had lightlijck een Interregnum konnen ontstaen; en daer uyt een Inlandsch Bloedbad; om nu voorby te gaen de

Onverwaghte dood van des Koninghs eenige Soon.

Johan Casimir, Broeder van Uladislaus, Jesuit, Kardinael, koomd daer op spoedigh van Romen te Warschauw; en sijn bedrijf.

Polen in groote vrees, wegens Uladislai swakheyd.

 de dreygende onheylen van buyten.

Verschillen tusschen Polen en Dantzick.

Wy konden nu hier oock spreecken van de twist tusschen de Koningh van Polen en de Stad Dantzick; al voor eenige tijd ontstaen uyt verscheydene redenen; oock wegens de weer-midringingh der Jesuiten: in dit jaer verswaerd door d'om't leven brengingh van eenen Jankauwsky; die voorgaf/ dat hy onder een oude vervallene Muer op sijnen Grond had gevonden een yfere Kist/ met allerley Privilegien en Oirkonden der Koningen van Polen en Hertogen van Pomeren, voor veele jaren gegeven: van welcke hy sijne Maj. eenige behandighde; inhoudende sijne groote aenspraeck op Pomeren. Andere Brieven verkoght hy voor seer veel geld aen andere persoonen; insonderheyd aen de Heeren Jesuiten; die door deese valsche Schriften de reghte Eygenaers uyt hare vaste Goederen stieten. Doch als nu in dit jaer (1647.) te Dantzick seecker Misdadige ter dood wierd veroordeeld/ beleed hy/ de valsche Zegelen voor Jankauwszky te hebben gestoocken; en dat hy met deselve de gemelde Bedriegeryen aenreghtte. Doch deese dingen omstandigh te willen verhalen/ sou van te grooten wijdlopigheyd voor onse kortheyd sijn.

Schendlijke Bedriegery van eenen Jankauwsky; waer meê de Jesuiten haer voordeel deeden tot anderer schade, ontdeckt.

Der Turcken en Tattaren Inval in Polen.

Anno 1648. moest Polen vry sware stooten uytstaen. De Turcken deeden een Inval/ en strooyten tot op 17. mijlen na by Cracouw. Desgelijcks vielen de Tattaren in groote meenighten over de Dnieper, en roofden seer ellendigh. Omtrent 5000. Cosacken wierden in Podolien oproerigh/ wijlse geen Besoldingh kregen. De Poolsche Veldheer Poddupsky trock wel tegens haer op/ doch wierd te rugg' gedreven. In Litthauwen was te gelijck een groote Hongersnood en sware Pest. Tusschen Polen en Muscovien ontstonden misverstanden. Koningh Uladislaus deed een reys na Litthauwen. Op sijne te rugg'-koomst na Warschauw wierd hy te Merecz, een Litthauwsch Steedje (niet te Grodno, gelijck eenige schrijven) swaerlijck gepijnighd van de Steen; soo dat hy in vier dagen gautsch geen Water kon lossen. Tot deese ellende sloegh een hittige Koorts; aen welcke hy overleed den 10. 20. May Anno 1648. Gelijck sijn' intreede tot de Kroon 't Koninghrijck Polen veel goeds toebraght/ soo is sijne dood dit Land den aenvangh alles quaeds geweest.

Andere Rampen.

Uladislai Sieckte, en dood. 1648.

De Cosacken, van welcke wy gesproocken hebben in 't voorgaende III. Boeck onder de Poolsche Geschiedenissen/ wierden in d'Ukraine van de Poolsche Heeren seer verdruckt; hare Vryheden haer benomen/ om haer eygene Voordelen dies te grooter te maecken: ja men viel op haer aen met Kryghs-geweld. Sy verweerden sigh dapper. Beloofden echter de Poolsche Kroon getrouwheyd/ indien men haer haer' oude Privilegien liet behouden. 't Wierd haer verseeckerd; maer men hield haer geen woord. In tegendeel/ men handelde haer seer qualijck: men ontnam haer hare Grieksche Kercken. Haren Oversten Chmielinsky (by andere Chmielnicky) had van Koningh Uladislaus verlof bekoomen/ tot 't bouwen van eenige Molens. Seker Edelman/ Jarinsky, brandde deselve moedwilligh af; verkraghtte noch daer-en-boven sijn' Echtgenoot/ en sloegh sijnen Soon dood. Noyt kon hy over dien hoon Reght bekoomen. Nam derhalven deese gelegenheyd van Uladislai dood waer. Hitste de Saporowsker Cosacken op. Kreegh een goed deel der selve by een. Allerley moedwillige Menschen lockte hy tot sigh. Riep oock de Tattar Cham te hulp/ en stelde sigh dus in een schroomlijck postuer. 't Poolsch Heyr trock tegens hem op; doch wierd eenmael/ andermael/ en meermael geslagen; byna de gantsche Poolsche Maght verwoest. Wy konnen ons niet inlaten/ om deesen Oorlogh/ die veele jaren geduerd/ Polen onuytspreecklijck verdorven heeft/ in een vervolgende ordre te beschrijven. Alleen sullen wy dit seggen/ dat onder de regeeringh des volgenden Koninghs/ van Uladislai dood af te reeckenen/ de Cosackische, en te gelijck de Tattarische onrusten/ en invallen/ de Kroon Polen hebben beroofd van twaelfmael honderd/ en dan noch veerthien-duysend harer Onderdanen; soo dood geslagen/ als ter Slaverny wegh gevoerd.

Chmielinsky, een dapper Cosack, swaerlijck van een Poolsch Edelman beleedigd, en geen Regt konnende bekoomen; daerenboven de Cosacken in 't gemeen van de Poolsche Heeren seer verdruckt werdende; soo maeckt de gemelde Chmielinsky haer oproerigh; 't welck de Poolsche Kroon heeft beroofd van 1214000. harer Onderdanen.

Als nu ULADISLAUS den wegh alles vleeschs was gegaen/ hield men sigh te Warschauw beesigh met de verkiesingh eens nieuwen Koninghs. Den 17. November vielen de Stemmen op den geweesenen Jesuit, en Kardinael

JOHAN CASIMIR.

Johan Casimir, te vooren Jesuit, en Kardinael, ten Koningh verkooren.

Geene Meedestrevers na de Kroon waren 'er van binnen/ als alleen sijnen Broeder Carel, Bisschop van Breslauw en Plotzko; die/ door milddadigheyd/ veele Heeren aen sijne sijde had getrocken. Men stond derhalven in geen kleyne vrees/ dat door scheuringh onder de Senatoren een groot quaed sou mogen ontstaen. Doch vermits 't vyandlijck gevaer voor handen was/ soo is de Bisschop den Kardinael Broederlijck geweecken. De veelheyd der dingen/ onder hem voorgevallen/ veroorsaeckt dat wy maer alleen kortlijck den inhoud daer van sullen voorstellen.

Sijnen Broeder Bisschop Carel stond oock na de Kroon.

Johan Casimir, nu Poolsch Koningh/ vergaderde weer een nieuw Heyr; waer over Vorst Wiezniowizki ten Generael wierd gesteld; niet op verkiesingh des nieuwen Koninghs/ die hem ongunstigh was/ wijl hy 't met sijnen Broeder Carel had gehouden; maer op begeerte des Kryghsvolcks/ en algemeen goedvinden/ soo der Senatoren als Landboden. De Poolsche Schrijvers melden/ dat deese Kroon in dapperheyd en beleyd tsederd veele jaren niet had gehad yemand/ den nu verkoornen Generael Wiezniowizky gelyck. Ondertusschen plonderden de Cosacken en Tattaren al de Steeden/ welckese konden vermeesteren. Den 7. 17. Januarius wierd Johan Casimir te Cracauw met groote praght gekroond. Korts daer na nam hy/ met Pauslijcke Dispensatie, ten Houw-

Wiezniowizki ten Generael over 't Heyr gesteld.

Koningh Johan Casimir trouwd sijns Broeders Uladislai Weduw. 1649.

POLEN.

Houwlijck de Weduw sijns overleedenen Broeders Uladislai; de voorgedaghte Hertogin van Nevers.

Polen was verlooren geweest, hadden 't d'*Onroomsche*, die-men soo seer vervolghde, niet gedaen.

Chmielinsky de Volckeren van de Tattarische Cham Islan Geiai tot sijn' oproerige Cosacken getrocken hebbende / deed 't Poolsche Heyr wijcken / en stelde geheel Polen in 't uyterste gevaer. Hadden nu d'Onroomsche, welcke men soo veel leed had toegevoeghd / soo geweldigh verdruckt / hier 't beste niet gedaen / 't Koninghrijck was verlooren geweest / wijl de Roomsch-Catholijke maer weynigh volck konden leveren. Insonderheyd droegh Vorst Radzivil sigh seer voortreflijck / en bevoght een heerlijcke Zeege tegens de Cosacken. Met een gantsch geringe Maght sloegh hy over de 30000. deeser vyanden dood.

Onverwaghtte Vreede tusschen *Polen* aen d'eene, de *Tattaren* en *Cosacken* aen d'andere sijde.

Onverwaght wierd een Vreede gesloten tusschen Johan Casimir aen d'eene / de Tattaren en Cosacken aen d'andere sijde. D'Artijkelen waren: De Poolsche Koningh sou aen den Tattarischen Cham jaerlijcks geven de gewoone Gift; welcke hy door Ambassadeurs te Caminieck in Podolien sou laten afhalen. Daer tegens sou de Cham verbonden sijn / den Koningh / op desselven begeerte / te hulp te komen tegens al sijne vyanden. Niet een eenige Tattarische Ruyter sou mogen vallen in de nabuerige Plaetsen der Kroon Polen, om roof daer uyt te halen. De Tattarische en Cosackische Volckeren souden terstond aftrecken van 't belegerde Koninglijck Leger voor Zbarasch. De Tattar Cham sou de Heerlijckheden der Kroon Polen vry en schadeloos houden voor alle Tattarische Invallen. Al 't Tattarisch Krijghsvolck / en de daer onder sijnde Uromeliensische Turken, souden terstond vertrecken van den Poolschen Bodem. Ten gevalle des Tattarischen Chams sou de Koningh van Polen weer in genade aenneemen de Zaporowsker Cosacken; indiense ootmoedigh vergifnis van hare Rebelly versoghten. Haer' oude Privilegien souden op nieuws werden bekraghtighd. 't Gewoone getal des Cosackischen Krijghsvolcks sou sigh van 6000. tot 40000. mogen uytstrecken. Chmielinsky sou 't Hoofdmanschap van Czehyrinsky besitten. Wegens de Religie en Grieksche Kercken soumen op den naesten Rijcksdagh handelen.

Korten inhoud der voornaemste *Artijkelen*.

Vreede tusschen *Muscovien* en *Polen*.

Hoe de Muscovische Czaar eenige Ambassadeurs aen 't Poolsche Hof sond; der selver wrevelige hooghmoed; onbeschaemden eysch / en wat 'er op volghde; oock hoe tusschen de Kroonen Polen en Muscovien een eeuwige Vreede wierd opgereght / is onder de Muscovische Geschiedenissen verhaeld. Chmielinsky wierd op nieuws tegens Polen verbitterd / wegens eenige woorden in een opgevangene Brief t'sijnen nadeel. Riep sijn Cosackisch Heyr weer by een: overviel den Poolschen Adel: sloegh'er veele van dood: verstropde d'overige: wierd echter weer bevredighd. Had met den Tattar Cham nieuwe aenslagen in den sin. Wijl de Hospodar, of Vorst van Moldavien, een vriend der Polen was; sijne Dochter aen Vorst Radzivil ten Vrouw had gegeven; ook eenige Brieven van Chmielinsky aen den Turckschen Sultan onderschept / en Koningh Johan Casimir toegesonden; waer door veele sijner aenslagen aen den dagh waren gekoomen / soo wierp hy een vergalde haet op hem. Viel met de Tattaren onverwaght in sijn Land: doch door middel van een deel geld quam de saeck noch tot een Verdragh. Waer op wel de Tattaren uyt Moldavien weecken; maer Chmielinsky, seer vertoornd om 't Accoord tusschen den Tattar en Moldaviër, deed weer een Inval. Een nieuw mistrouwen ontstond tusschen hem en Polen. Eyschte eenige dingen van deese Kroon / welcke hem afgeslagen wierden. Soght daer op hulp by de Turken, Tattaren en Sevenbergers; te meer / wijl op den Poolschen Rijcksdagh den Oorlogh tegens hem besloten was.

Chmielinsky op nieuws tegens *Polen* verbitterd. 1650.

Valt met de *Tattaren* in *Moldavien*; en waerom.

Soeckt hulp by de *Turcken*, *Tattaren* en *Sevenbergers*.

Radzivil verslaet een groot deel uytgeleesene *Tattaren* en *Cosacken*. 1651.

Daer op begon d'Alarm weer aen te gaen. Chmielinsky had een groote Maght t'saemgetrocken. De Polacken gingen tegens hem aen. Vorst Radzivil versloegh 8000. uytgeleesene Tattaren en Cosacken, welcke hem meenden t'overvallen. De doortreckende Poolsche hielden seer leelijck huys in Pruyssen. Veroverden eenige geringe Cosackische Steedjens; welcke Natie een bloedige wraeck hier over nam. Een grouwlijck driedagigh Gevecht viel voor tusschen de Poolsche Maght aen d'eene / de Tattarische en Cosackische aen d'andere sijde. In 't eerst stond het gevaerlijck met de Polacken: eyndlijck behieldense een heerlijcke Zeege. Men reeckende 't verlies harer vyanden op 36000. Tattaren en 15000. Cosacken, gesneuveld op de Veghtplaets; dan noch 12000. gevangene. Aen de Poolsche kant stelde men maer ontrent 8000. soo doode als gewondde. By de 50000. Cosacken, aen een voordelige plaets gelegerd / versoghten van den Koningh Pardon: 't welck haer wierd bewillighd onder seeckere Conditien: maer deselve begeerdense niet aen te neemen; doch wierden daer over meerendeel verwoest. Wijl nu oock Chmielinsky (in een Brief aen seecker Poolsch Heer Cracowitz schreef hy sigh Bogdan Chmielnitzky) genade versoght / onder bedreygingh / dat hy en de sijne anders alles desperaetlijck souden opsetten / soo wierd weer een Vreede gesloten / en Bogdan sond de Tattaren van hem wegh.

Bloedige driedaeghsche Slagh tusschen de *Tattaren* en *Cosacken* aen d'eene, de *Polacken* aen d'andere sijde.

Swaer verlies der eerstgenoemde.

Nieuwe Vreede.

Echter kon Polen noch al niet in rust blijven; en oock Chmielinsky geen rust houden. Gaf al weer nadencken van een nieuwen Oproer. De Tattaren trocken op met al hare Horden. De jonge Chmielinsky, genoemd Trinpko, voeghde sigh by haer. 't Opset was / Caminieck, Hoofd-Vesting in Podolien, te veroveren. 't Poolsche Leger trock tegens haer op / om deese Sleutel tot de geheele Poolsche Kroon te verseeckeren. De jonge Chmielinsky gingh met een groote Maght van Tattaren en Cosacken op de Polacken los. Bestormde 't Leger; veroverde en verwoestte 't selve. Al wat deese Barbaren voorquam / wierd dood geslagen. Al 't Geschut / Ammunitie, Bagagie, viel

Duerd niet langh; wijl de *Cosacken* al weer met de *Tattaren* op *Polen* vallen; en 't geheele *Poolsche* Leger verwoesten. 1652.

POLEN.

't Verdragh tusschen Sweeden en de Stad Breemen was een onaengename tijding voor de Russische Czaar. Noch meer / dat in Lijfland een goed deel Sweedsche by een getrocken wierden. Sijn voorige hooghmoed veranderde in een schendige breeg. Niet weynigh verheughde dit de Polacken; wijlse van hem ontslagen hoopten te werden. Doch in de verwagtingh van beeter kregense 't gevoel van arger.

De Czaar in anghst voor Sweeden.

Koningh Carel Gustaef van Sweeden viel plotslijck in Polen; en maeckte in weynigh tijds sigh meester van 't grootste deel deeses Rijcks; oock van geheel Litthauwen: joegh selfs Koningh Johan Casimir uyt sijn Rijck wegh. Hoe dit toegingh / is hier boven onder de Sweedsche Geschiedenissen gehoord. Buyten twijffel sou Carel geheel Polen onder sijn geweld gebraght hebben / indien Casimir van 't Huys Oostenrijck geen bystand had bekoomen; de Koningh van Deenemarcken niet plotslijck in 't Sweedsch Gebied ware gevallen; de Muscoviter hem niet in Lijfland had koomen besoecken / &c. Hier door was hy gedwongen / verder geweld tegens Polen te staecken; sijn volck van daer wegh te voeren. Dit stelde Johan Casimir in staet / om 't verloorne te herwinnen: ja ook / hy deed de Sweeden Courland (Churland) weer verlaten; welcke de Hertogh gevangen genomen / en na Riga gevoerd hadden.

De Sweedsche Koningh Carel Gustaef valt plotslijck in Polen, en drijft Koningh Johan Casimir wegh. 1656.

Veranderingh deeses Spels. 1657.

Vermits de Koninghrijcken Hongaryen en Boheemen nu aen de Keysers uyt 't Huys Oostenrijck waren gekoomen / soo hebben wy de Geschiedenissen deeser Gewesten de Duytsche saecken ingelijfd.

Hongaryen, en Boheemen.

Franciscus Erizzus (Erizo), Hertogh van Venetien, was Anno 1646. (by eenige 1645.) overleeden. Vier jaren voorwaerts hadmen hier ontdeckt / dat d'Abt Moro met de Spaensche Ambassadeur heymlijcke aenslagen broedde / tot nadeel der Republicq. Wierd derhalven gevangen genoomen / en in Februarius geworght; daer na op de Plaets van S. Marco by de voeten opgehangen. Op den gedaghten Francisco Erizo volghde in de Hertoglijke Hooghheyd Francisco Molino, oud 71. jaren. Onder hem gingh d'Oorlogh tusschen de Turcken en Venetianen in Candia en Dalmatien noch al voort. Canea wierd van 't Volck der Republicq seer nauw belegerd gehouden. Volgens onderschepte Brieven was 't met deese Vestingh op 't uyterste gekoomen: derhalven quam de Turksche Vloot aen / ter hulp der Belegerde: doch wierd by Canea geslagen. Echter liepen d'overgeblevene Scheepen / door middel eens stercken Winds / in Porto S. Theodoro, en ontsetteden dus deese Stad. Vermits de Republicq geld van noden had / soo wierden van de Signorie Johan Paulus Wiedeman, Ottoboni, Zanguri, Tochi, Gelli en Rapini tot Venetiaensche Eedele gemaeckt; welcke ses persoonen hier voor opbraghten 2. Millioenen Gouds. Dus verkooptmen te Venetien den Adel / in Franckrijck d'Ampten / wanneer men om geld verleegen is. In 't volgende jaer gaf Zanebi, een Koopman van Verona, 100000. Kroonen / om Venetiaensch Edellingh te werden. De Signorie van Genua beloofde aen die van Venetien hulp tegens den Turck, te weeten / 2. wel-toegeruste Galioenen, en 10. Galeyen, op eygene kosten t'onderhouden; behalven noch 10. andere tegens betalingh / en een Millioen Gouds op Interes tegens 5. ten 100.; dies sou haer de Titel van hare Doorlughtigheyd werden gegeven. Dit geschiedde.

Hertogen van Venetien.

D'Abt Moro geworght, by de voeten opgehangen op de Plaets S. Marco.

Francisco Molino Hertogh.

Canea van de Turcken ontset. 1646.

Ses personen geven, om Venetiaensche Eedele te werden, 2. Millioenen Gouds.

ITALIEN.

Genua koopt den Titel van Doorlughtigheyd seer diet.

Na d'ombrengingh van den Turckschen Sultan Ibrahim quam Mahometh de IV. Anno 1648. op den Throon / noch maer 9. jaren oud. Wijl nu de Turcksche Hooge Regeeringh sagh / dat d'Oorlogh in Candia niet voorspoedigh was / soo sond de Primo Vezier en Divan, uyt haren en Mahomeths naem / een Ambassadeur aen de Signorie, nevens een Edelman van den Venetiaenschen Bailo, of Agent, te Constantinopol, met een Brief van deesen inhoud: De voorige Keyser Ibrahim had wel den Oorlogh tegens de Venetianen onbillijck aengevangen / wijl hy den selven te vooren niet had doen aenkondigen. Was derhalven oock van God gestraft. Maer vermits de Turcksche Wet wil / dat / waer een Mosquee werd opgereght / oock te gelijck dit gantsche Land onder d'Ottomannische Maght moest gebraght werden / en nu in Canea een Mosque (Moschea, Turcksche Kerck) was / soo kondense van Candia niet aflaten; maer begeerden dit Koninghrijck / en een Millioen Zechinen, of Ducaten. Hier tegens soudense aen de Venetianen laten blijven de Plaetsen in Dalmatien, behalven Clissa; 't welck in Turcksche handen moest hersteld werden. Wildense deese aenbiedingh haer niet laten behagen / soo sou men den Oorlogh op 't strenghste voortsetten; met bygaende bedreygingh / datmen den Venetiaenschen Bailo, en al de Kooplieden van die Natie, te Constantinopol in Arrest neemen / en hare Goederen verbeurd verklaren wou. Doch dien trotsen / onbeschaemden eysch wierd van de Signorie smaedlijck verworpen.

Den Turkschen Ambassadeur koomd te Venetien.

Sijnen onbeschaemden eysch, aengaende Candia, van de Venetianen smaedlijck verworpen.

Na de dood des Hertoghs Francisci Molini Anno 1655. quam tot de Hertoghlijcke Waerdigheyd Carolus Contarenus; doch haest gestorven. Hem volghde Anno 1656. Franciscus Cornarus; die oock in 't selve jaer stierf. Sijnen Nasaet wierd Bertuccius Valier. Hier is verwarringh onder de Schrijvers. Eenige stellen aghter malkander gevolghd te sijn Francisco Erizo, Francisco Molino, Carolus Contarenus, Bertuccius Valier. Andere / Franciscus Erizo, Francisco Molino, Carolus Contarenus, Francisco Cornaro (deese beyde overleeden / d'eene den 20. April, d'andere den 26. May O. S. des jaers 1656.) en Bertuccius Valier: gestorven den 5. April N. S. Anno 1658.

Carolus Contarenus.

Franciscus Cornarus.

Bertuccius Valier, Hertogen van Venetien.

In Savoyen regeerde noch van tsederd 't jaer 1630. Victor Amadeus, tot in 't jaer 1637; wanneer hy overleed / in 't 51. jaer sijns ouderdoms. By d'openingh vondmen sijn' Ingewanden seer verdorven / door Poeder van Diamanten. Sijne Gemalin / Suster des Koninghs van Franckrijck, had hy

Hertogen van Savoyen.

Dood van Victor Amadeus d'I. 1637.

de

ITALIEN

de Regeeringh opgedragen/ tot dat sijnen Soon Carel Emanuel de II., nu 8. jaren oud/ sijne meerderjarighepd sou bereyckt hebben. De Kroon Franckrijck had hy gesteld tot Uytvoerder sijns Testaments; waer in hy had onterft sijnen Broeder Prins Thomaso: ooch den selven/ nevens sijnen anderen Broeder Kardinael Mauritz, uytgesloten van 't Vooghdyschap. Dit heeft naderhand een bloedigen Oorlogh verweckt; waer in / behalven eenige Italiaensche Princen/ Spaenje en Franckrijck vermenghd waren. Deese Carel Emanuel de II., die ten Gemalin nam Maria Johanna Baptista, uyt 't Hertoghlijck Huys Nemours, en by haer won de nu regeerende Hertogh Victor Amadeus de II., heeft geregeerd tot 't jaer 1675.

Carel Emanuel de II.: sijnen Soon; noch maer 8 jaren oud.

In November des volgenden jaers 1638. wierd te Turin in Piemont een gevaerlijcke t'samensweeringh ontdeckt tegens de Hertogin Weduw van Savoyen. D'aenslagh was gemaeckt/ om haer met Prins Carel Emanuel, nevens Marquis de la Valette, gevanklijck na Alexandria te voeren: of/ soo dit niet wou gelucken/ op een andere wijs de handen aen haer te slaen. Tot dit opset waren in Turin veele omgekoght; en daer onder eenige Françoisen. Wonderlijck quam 't Verraed in 't openbaer; waer op 17. der t'saemgesworne in Gevanckenis wierden geworpen. Voorts stelde de Hertogin een groote Veranderingh aen. Verscheydene Edele heeftmen in Heghtenis genoomen. Veele Commandanten, Oversten en Officieren afgeset: al de Guarnisoenen versterckt; niets nagelaten / van 't geen Kardinael Mauritz van Savoyen tot sijn voornemen nadeligh kon sijn: want hy wierd gehouden voor den aenlegger deeses verraeds; wijl hy juyst doe in 't Land was/ en met meer als 1000. te paerd sigh by Turin onthield. Meer andere wierden by 't hoofd gevat; ooch Capris, Commandant in 't Kasteel te Turin, nevens d'Onder-Commandant. In de Gevanckenis wierd Capris doodlijck sieck; niet sonder arghwaen van vergiftighd te sijn; en datmen de beschuldighde deeser wijs wou van kant helpen/ om een algemeenen opstand te verhoeden. Echter deed de Hertogin op de Marckt onthoofden de gedaghte Onder-Commandant der Citadel te Turin, en de Secretarius Valerius Rossius. Deesen Aenslagh / en dat 't Ingewand van Hertogh Victor Amadeus door Diamant-poeder verdorven was gevonden/ vaerde 't vermoeden/ datmen hem opsetlijck uyt de weereld had geruymd.

Verraderlijcken aenslagh tegens de Hertogin Weduw en haren Soon te *Turin* ontdeckt. 1638.

De Kardinael *Mauritz* van *Savoyen*, Broeder des overleedenen Hertoghs.

gehouden voor 't Hoofd der t'samensweering.

Alreeds in Februarius Anno 1639. rustte men in den Milaenschen Staet sigh sterck ten Oorlogh toe tegens Franckrijck, te Water en te Land. D'openbare oorsaeck was/ om datmen de Hertogin Weduw van Savoyen de Regeeringh en 't Vooghdyschap niet wou toestaen: waer by hare Swagers/ Kardinael Mauritz en Prins Thomaso van Savoyen, anderhalf Millioen van haer eyschten/ wegens hare tot dien tijd toe vervallene Inkoomsten; of by weygeringh wildense haer den Oorlogh aenkondigen. By Prins Thomaso verbonden sigh Marquis de Leganes, Gouverneur van Milaen; de Groot-Cancelier Don Martino d'Arragon, en Marquis Pallavicino: welcke de Hertogin 't gemaeckte Besluyt te Turin schriftlijck overleverden. De heymlycke oorsaeck bestond hier in; om dat Franckrijck alreeds had begonnen sijne prætensie aen Spaenje te soecken. 't Insight streckte daer heenen / dat Prins Thomaso met 10000. te paerd en te voet in 't Gebied van Asti sou vallen: Leganes met even soo veel volck de Fransche na Lions toe een Afwendingh sou veroorsaecken. Maer dit nam Franckrijck aen voor een reghtvaerdige reden van Oorlogh tegens Spaenje; welcke hy doch alreeds sonder dit had besloten; en ooch gevolgd is / soo in Italien als anderwegen. De Graef van Harcourt quam aen met 16. Fransche Galeyen: veroverde S. Croce en Villa Franca: maeckte met de Savoysche Gouverneur in Nizza di Provenza een accoord (doch met kennis der Hertogin en des Raeds te Turin) dat hy haer 2000. Mannen sou inlaten: doch 't wierd d'Inwoners kondigh: die terstond de Gouverneur gevangen namen / om de Stad voor Prins Thomaso te behouden; die ooch in aller haest uyt Asti haer te hulp quam.

In den *Milaenschen* Staet rust men sigh ten Oorlog toe tegens *Frankrijk*.

ITALIEN

Wat d'openbare en wat de heymlijke oorsaeck was. 1639.

De vyandschap vanghd aen.

Prins Thomaso, geholpen van de Spaensche, had een geluckigen voortgangh tegens de Hertogin. Veroverde Inurea (Ivrea) in Piemont, en liet sigh daer huldigen. Voorts/ Verna, Crescentina, Villa Nova d'Asti, Ponte Stura, in Monferrat; Monte Calvo, en meer andere: so dat de Françoisen en Hertogin hier alles tegens liep. Selfs wierd Casal belegerd: doch als Duc de Longueville den Kardinael de la Valette te hulp quam / soo begon 't met de Fransche wat beeter te staen. Verodverden Chivas, Fossano, en andere verloorne Plaetsen. Echter won Prins Thomaso de Stad Turin; doch de Fransche verweerden sigh noch dapper in 't Kasteel. 't Quam soo verr'/ dat Koningh Louis de XIII. van Franckrijck sijne Suster de Hertogin toeliet / sigh met beyde de Princen hare Swagers te mogen vergelijcken / ten besten datse kon. Doch sy (alreeds aen de Françoisen overgegeven hebbende de Citadel van Turin, Chivas, Carmagnola, Saluzze, &c.) had geen lust / de Regeeringh en 't Vooghdyschap af te staen / of de Princen Mauritz en Thomaso nevens haer te laten regeeren. Derhalven begonden beyde de Spaensche en Fransche malkander dapper in 't hayr te sitten; doch meest quamen de Fransche te kort.

Veroveringen van Prins *Thomaso*.

De Koningh van *Frankrijk* bewilligt sijne Suster de Hertogin, met de Princen te mogen accordeeren, soo goed sy kon; doch sy heeft'er geen lust toe.

De Pauslijcke Nuncien Caffarelli en Feragalli bemoeyden sigh seer / om de verschillen by te leggen. Maer ondertusschen geraeckte Paus Urbanus met Franckrijck selfs in verschil: wijl men te Romen des Franschen Ambassadeurs Stalmeester had doen ophangen. Soo eubel nam Louis dit op / dat hy dreyghde / gelijck voor deesen onder de Fransche Geschiedenissen gehoord is / met verwerpingh van de Paus / een Patriarch in Frankrijk te willen stellen. Anno 1640. wierd Ca-

Voortgangh des Oorloghs.

De Hertogin bied nu soo veel aen de *Savoysche* Princen, datse te vreeden souden ge-

weest sijn; doch de Spaenjaerden beletten 't haer. 1640.

sal (door Marquis de Leganes belegerd) van de Fransche Generael Harcourt gelucktigh ontset. Onder deese belegeringh had de Hertogin de Savoysche Princen soo veel aengebooden / datse sigh souden laten vergenoegen hebben: maer de Spaensche, met welckese aengespannen waren / lieten 't haer niet toe. Harcourt gingh dickmael seer onmenschlijck te werck. Freneo, behoorende Signor Masserati, Gouverneur in Turin, deed hy gantsch afbranden; de vliedende Inwooners in 't vyer jagen: drie der voornaemste aen de Poort der Burght vast-nagelen / en soo staen / tot datse ellendigh den Geest gaven door honger / dorst / en smerten. Wat was d'oorsaeck? Sy hadden sigh op sijn opeyssch(i)ngh niet terstond overgegeven / maer 30. Canon-schooten verwaght. Dus dier moestense hem 't Buskruyd betalen.

Onmenschlijke barbaerheyd van de Fransche Generael Harcourt.

Prins Thomaso weerhouden van 't aengaen der Vreede: 1641.

Prins Thomaso was genoegh tot Vreede met de Hertogin geneegen. Ten bewijs hier van had hy in 't geheym Harcourt ontdeckt / hoe hy in 't Kasteel Asti sou konnen komen: die oock deesen aenslagh in 't werck stelde: echter soo veel tegenstand vond / dat hy / na verlies van 400. Mannen / moest aftrecken. Andere onderneemingen van hem op Nizza della Puglia, &c. liepen oock vrughtloos af. 't Smertte Prins Thomaso seer hard / dat 't Edele Landschap Piemont dus verdorven wierd; doch de Spaensche reputatie en de Milaensche aengelegenheyd lieten hem niet toe / tot Vreede te treeden. Hy sou tot de Fransche sijn overgegaen / indien sijne Gemalin en Kinderen niet in Spaenje waren geweest. Hier by quam noch de groote Spaensche belofte / dat hy sou Generalissimus werden / ten minsten in Piemont. 't Aerts-bisdom Toledo sou voor sijnen Soon sijn / &c.

van wie, en waerom.

Fransche verooveringen.

De Fransche onder Harcourt veroverden Montcalvo. Voor Inurea stiet hy 't hoofd. In 't volgende jaer gingh den Oorlogh al voort. Men handelde wel op nieuws van Vreede; doch wijl de voorwaerden Spaenje niet behaeghden / soo was alles te vergeefs. Tsederd een wijl tyds hadden de Franschen goed geluck gehad: oock 't meeste deel des Lands ingenoomen. Nu vermeesterdense noch Roccverano, Olmo, &c. Solerio was van haer geplonderd en verbrand. Eyndlijck wierd de Vreede tusschen de Savoysche Princen en Frankrijck geslooten; doch d'Oorlogh tegens Spaenje gingh voort; en Prins Thomaso maeckte sigh meester van Asti; de Fransche van Trino, een Plaets van groot gewight; en meer andere. Anno 1644. nam Prins Thomaso, t'samen met de Françoisen, verscheydene Vestingen in Piemont in. Vielen selfs in 't Milaensch Gebied; met veroveringh van Stratio, Cojano, &c.

De Savoysche Princen treden op de Fransche sijde: en hare verrightingen.

Anno 1645. deed de jonge Hertogh van Savoyen sijnen Intoght te Turin, en bevestigde 't Verbond met Franckrijck. Hy was nu 16. jaren oud geworden. Thomaso quam dight by Milaen: doch in 't te rugg' keeren wierd hy van de Spaensche geslagen: die Vigevano, maer 4. mijlen van Milaen, door hem ingenoomen / weer herwonnen. De Fransche daer tegens S. Stephano, &c.: doch hare Scheepsvloot wierd voor Orbitello geslagen; want deesen Oorlogh had sigh uytgestreckt tot in 't Groot-hertoghdom Toscanen. Een seer groot verlies leedense hier door de Spaensche; en Thomaso moest de Belegeringh deeser Plaets verlaten. Daeren-boven vermeesterden de Spaenjaerden Acqui en Porezone. Een deel der Italiaensche Vorsten hadden sigh aen de sijde van Spaenje; een ander deel aen die van Franckrijck begeven. Dus wierd de verwarringh in Italien seer groot; doch wy konnen ons niet inlaten / om deesen gantschen Oorlogh te beschrijven. Nu wierden deese / dan die Plaetsen van de Fransche gewonnen; van de Spaensche herwonnen. Nu kreegh d'eene / dan d'andere Parthy goede stooten. Casal Maggiore wierd van de Françoisen geplonderd en verwoest; welcke oock de Spaensche in haer Leger by Cremona quamen besoecken / en haer groot verlies veroorsaeckten. Prins Thomaso daer tegens kreegh een stoot van de Spaensche: die Duc de Modena dwongen / sigh weer met Spaenje te versoenen; Franckrijck te verlaten / 't welck echter niet langh duerde. Anno 1651. waren de Spaensche voorspoedigh in Piemont; en de Fransche moesten voor haer wijcken; oock veel voorname Plaetsen verliesen. De Hertogh van Mantua ontweldighde haer Casal. Sy vielen in 't Alexandrinische en Montferratsche; de Spaensche in 't Piemontoische. 't Ontbrack / over al waer deese Volckeren quamen / aen geen verwoestingen. Anno 1655. wierd Pavia van de Fransche en Modeneesen belegerd: doch moesten met groot verlies weer opbreecken. Duc de Modena selfs was hier door een Kogel getroffen. De Keyser sond de Spaensche in Italien hulp toe. De Hertogh van Mantua, eerst tegens de Fransche, nu voor haer / viel Anno 1657. van deselve weer af tot de Keysersche; en wierd van de Keyser gesteld tot Vicarius des Rijcks in Italien. Dit gingh dus al voort / met wisselvalligh geluck / tot dat eyndlijck de Vreede Anno 1660. tusschen Spaenje en Frankrijck wierd geslooten.

Voortgangh des Oorloghs: Fransche wint, en verlies. 1645. 1646.

Veel' Italiaensche Vorsten in dit werck gewickeld. 1647.

Wisselvalligh geluck. 1648. 1649.

1651. 1652. van beyde de parthyen, met groote verwoestingen;

't welck dus duerde tot Anno 1660.

Vreede.

Behalven de gemeene Verdruckingen / welcke d'Onroomsche in deese Eeuw van de Roomsche hebben moeten uytstaen in Hongaryen, Boheemen, Moravien, Silesien, Duytschland, Frankrijk, &c., is dit Jaer-honderd ook bloedigh gemaeckt / door de barbaersche Moorderyen der Roomsch-Catholijcke aen d'Euangelische en Gereformeerde in Veltolin, in Yrland, en nu oock weer in Piemont. Van deese laetste sullen wy hier op 't kortste een eygentlijck berigt geven. De vervolgingen / welcke de Gereformeerde Christenen, genoemd Waldensen, al voor lange tijden nu en dan hadden moeten uytstaen van de Roomsche, waren seer swaer geweest. Maer deese (Anno 1655. aengevangen) drongh door Herten en Nieren / niet alleen der Lijdelingen selfs / maer oock van alle Menschen / die 't hoorden verhalen / indiense anders geen Roomsch-Catholijcke, of van

Inleyding tot de verschricklijke Moord aen de Waldensen, of Gereformeerde Christenen in Piemont. 1655.

alle

ITALEN

alle Menschlijckheyd beroofd waren; en vermaeckt vonden in diergelijcke grouweldaden.

Claudius, Aerts-bischop van Turin, heeft hier sijne Kercken al gereformeert Anno 800.; en Petrus Waldus de Reformatie voortgeset: na wien deese Dallieden werden genoemd Waldensen.

Al in 't jaer Christi 800. had de Heere in dit Gewest verweckt Claudius, Aerts-bisschop van Turin, en hem aengedaen met een Christlijcken yver; soo dat hy in de Plaetsen / sijne sorge aenbevoolen / de Religie suyverde van d'ingeslopene menschlijcke Instellingen; en in de Kerck afschafte de Bygeloven / door de Roomsche Pausen van tijd tot tijd ingevoerd / soo door list als geweld. Dit begonnene / niet gantsch volbraghte werck der Reformatie heeft d'Almaghtige naderhand voortgeset door den Godvrughtigen arbeyd van dien dapperen voorstander der waerheyd Petrus Waldus, of Valdus, en sijne Discipulen: na welcken Waldus deese Gereformeerde Christenen werden genoemd Waldensen: die / wegens de sware vervolgingh / uyt Lions moetende wijckende / sigh in de Valleyen van Piemont neersetteden / ontrent Anno 1160. Tsederd hebbense veel' ellenden moeten uytstaen: maer indien de verdruckingen sterck waren / de liefde tot de waerheyd / en de vertroostingen des Heeren Christi waren noch veel stercker in haer. Liever wildense 't leven / als de ware Godsdienst verliesen.

Hebben van de Roomsch-gesinde altijd veele verdruckingen moeten uytstaen;

Ontrent de tijd / van welcke wy nu sullen spreecken / warense in de gedaghte Valeyen / haer oude Woonplaetsen / ontrent 22000. sterck. Hadden oock meenighten van jaren geleefd onder de bescherming der Savoysche Princen. De Roomsch-gesinde Geestlijcke waren hier over altijd t'onvreeden geweest: insonderheyd begonden nu de Jesuiten weer te klagen / datmen tegens de Ketters al te barmhertigh was: datmen haer niet moest dulden in sulk een bequame gelegenheyd tusschen Italien, Spaenje, en Duytschland, &c. Door sulcke Blaesbalgen wierd 't Vervolginghs-vyer op nieuws aengeblasen / en brandde nu veel heviger als tsederd veele jaren.

maer insonderheyd nu, door ophitsingh der Roomsch-Geestlijke.

Men soght haer niet alleen te verjagen / maer gantschlijck uyt te royen: onaengesien hare vyanden selfs moesten getuygen / datse een eenvoudigh / vroom / onargerlijk leven voerden. 't Was niet genoegh / dat men deese arme Lieden tegens reght / tegens oude en nieuwe beloften / in de felle Winter uyt hare Wooningen verdreef; maer den aenslagh was van langer hand gesmeed / haer t'eenemael te verdelgen. Even hier om weygerde men hare Gedeputeerde aen 't Hof te Turin alle gehoor: in tegendeel maeckte men Troupen gereed / om haer t'overvallen.

Andreas Gastaldo koomd, van wegen Hertogh Carel Emanuel, tot haer, met bevel, datse, op levens-straf, binnen drie dagen hare

Den 25. Januarius quam gantsch onverwaght / door aendringingh der Monicken / Priesteren / &c. Heer Andreas Gastaldo (die sigh schreef: der Reghten Doctor, Conservator en ordinair Auditor in de Reeckenkamer van sijne Kon. Hoogheyd de Hertogh van Savoyen; Generael-Conservator des H. Roomschen Geloofs tegens de genoemde Gereformeerde in de Lucerner, Perusiner, en S. Martens Dalen; gelijck oock in deese saeck sijne Kon. Hoogheyds extraordinair Gesant) tot haer / overleverende een schriftlijck bevel; 't welck hy oock allerweegen liet verkondigen / sonder haer opt gehoord te hebben; van deesen inhoud: Dat al de geene / welcke in en om Lucerne, Lucernette, S. Johan, la Tour, Fenil, Campiglion (Campillon), Buliane, Bricheras, en S. Second woonden / of daer eenige Goederen besaten / indiense niet ter Mis wilden gaen / op levens-straf binnen drie dagen / hare Huysen en alles verlaten; sigh met Vrouwen en Kinderen anderweegen heenen begeven souden; te weeten / na Boby, Villar, Angrogne, Rora, &c.

ITALIEN

Huysen verlaten, en wegh trecken souden, soose niet ter Mis wilden gaen.

Onderdanigh versoeck, en Protest der Waldensen niet gehoord.

D'arme Waldensen, dit onvoorsien bevel gehoord hebbende / verscheenen voor Gastaldo, hem onderdanigh voordragende / dat haer / die hier hare Goederen en Huyshoudingen hadden / onmogelijck was / sigh op d'aengeweesene Plaetsen neer te slaen. Dat dit reghtdraeds liep tegens hare voor langh verkregene en noch besittende Gereghtigheden. Beriepen sigh op haren Vorst / en protesteerden tegens dit bevel. Doch hy wou nergens na hooren. Derhalven versoghtense alleen soo veel uytstel / datse sijne Kon. Hoogh. eens moghten gaen spreecken. Maer te vergeefs.

Moeten in 't felste van de Winter alles verlaten.

Swaerlijck benauwde haer dit; echter verlietense / om hare gehoorsaemheyd te toonen / Huysen en Goederen. Gingen met hare Vrouwen (onder welcke veele hoogh-swanger waren) en Kinderen / in 't koudste van de Winter / door Ys en Sneeuw / over de hooge Geberghten en onbeklimbare Rotsen / heenen; soeckende in der selver Kloven en Hoolen een verberghingh voor Regen en Wind / sonder eenige levens-middelen by haer te hebben.

Stracks wierden hare Huysen geplonderd, verbrand, &c.

Soo haestse hare Wooningen hadden verlaten / quam een geweldige Swarm van Roomsch-gesinde roversche Boeren in deselve vallen / alles plonderende. De Huysen wierpense ter neer / of staeckense in brand. Geene vrughtbare Bomen moghten blijven staen. Dit alles sagh Gastaldo aen / sonder een eenigh woord daer tegens te spreecken. En waerom (lieten eenige Monicken hooren) sou hy 't beletten? waerom niet voortsetten? 't Waren Kettersche Honden; en hy was Generael-Conservator der H. Roomsch-Catholijke Religie tegens deese Ketters.

Nieuwe versoecken der Waldensen aen 't Savoysche Hof.

Ondertusschen hebben soo wel de Vlugtelingen als d'andere Onroomsche in de Dalen niet nagelaten / in alle onderdanigheyd aen te houden by den Hertogh / sijne Moeder / en andere Heeren des Hofs / datmen sigh doch over haer' ellende ontfarmen; haer in haer' ongelegenheyd gehoor vergunnen / en haer aen Reght helpen wou: doch alle Catholijcke ooren bleven geslooten voor de klaghten der arme vroome Waldensen; en geen ander' antwoord kregense / als datse moesten gehoorsamen.

Werden, geweesen tot hare slimste vyanden, soo boos als de Spaensche Inquisitie.

Op verder aenhouden om Reght / heeftmen haer geweesen tot de Deputations-Raed van de Voortplantingh des Geloofs en uytroyingh der Ketters; dat is / tot hare geswoorne vyanden / soo boos als de Spaensche Inquisitie selfs: oock tot den Aerts-

Aerts-bisschop van Turin: van wien der Waldensen Advocaet (een Roomsch-Catholijck) eer hy noch een woord had gesprooc-ken/ soodanigh wierd bejegend/ dat hy/ op sijne knyen vallende/ om vergifnis moest bidden/ wijl hy sigh had onderwonden/ voor de Ketters 't woord te doen.

Ander spotlijck bescheyd aen haer.

Op de klaghten over de plonderingh en vernielingh harer Goederen wierd haer in den naem des Hertoghs/ om met haer te spotten/ geseght: Sy souden by namen noemen de geene die 't gedaen hadden. Hoe was haer dit mogelijck/ soo verr' daer van daen geweest sijnde? Ondertusschen meendense/ deese antwoord soo veel te bevatten/ datse wel na 't hare moghten uytsien. Vermits oock 't stuck noch niet Gereghtlijck uytgeweesen was/ geloofdense/ niet te sullen misdoen/ indiense sigh na hare Huysen begaven/ om 't geen'er noch sijn moght te redden uyt de noch duerende plonderingh. Een deel der hare waeghden sigh derwaerts. Dit was 't geen men gesoght had/ om haer voorts op 't lijf te komen. Flucks riep men 't uyt voor Rebelly. De Geestlijcke wisten 't Raed soodanigh te draeyen/ datmen op de been braght een Heyr van 8000. Mannen; vergaderd van allerley Deughnieten/ Banditen, Yrlanders; en versterckt met Fransche Hulpbenden.

Snoode opvattingh van een oorsaeck, om haer al t'samen aen kant te helpen.

Korte vertooningh van 't Reght, 't welck de Walden en hebben, om in deese Valeyen te woonen, en haren Godsdienst opentlijck te verrighten: blijckende uyt verscheydene

Eer wy voortgaen/ moeten wy seggen/ dat deese Waldensen toonden uyt de Gemeents-Rollen en Burger-boecken/ dat hare Vaders/ Grootvaders/ Over-grootvaders/ en alsoo opwaerts/ veele honderd jaren waren geweest Inwooners en wettige Eygenaers van de Huysen en Goederen/ haer tegens Reght afgenoomen/ geplonderd/ en vernield. Dat veele Roomsch-Catholijcke in dit Gewest bekendden/ dat van ondencklijcke tijden af in deese Plaetsen Onroomsche nevens haer hadden gewoond. Dat Hertogh Emanuel Philibert de Gereformeerde in even deese Plaetsen Anno 1561. op nieuws had bevestighd in haer Wooninghs-Reght en d'openbare Religions-oeffeningh. Dus luyd 't II. Artijckel des Verdraghs tusschen den gedaghten Hertogh en de Gereformeerde Kercken: „Die van Angrogne, Boby, Villar, Valcluson, Rora (als Inwooners des Lucerner Dals); die van Peals, Bece, Rodoret, Macelle, Maneille en Salsa „(als Ingeseetene van S. Martens-Dal) is „veroorloft en toegelaten/ hare Versamelingen/ Predicatien/ en andere hare Religie aenhangige Kercken-saecken/ aen de „gewoone Plaetsen onverhinderd te verrighten. In 't VIII. Artijckel staet uytdrucklijck: „Dat oock de Predikanten in „deese Dalen souden mogen gaen besoecken/ „en doen 't geen hare Religie vereyscht ontrent sulcke Lieden/ welcke woonen buyten de Plaetsen/ aen den Euangelischen „Godsdienst toege-eygend; sonder evenwel daer Predicatien te mogen verrighten/ „of Vergaderingen aen te stellen/ op welke „men arghwaen sou mogen werpen. Uyt 't XXIII. Artijckel blijckt/ dat by dit Verdragh sijn geweest Michael Raymondet en Johan Malanot, Euangelische Gedeputeerde van Talaire (Taillare), uyt 't Kerspel de la Tour; oock noch andere van S. Johan; even deselve Orden/ waer uyt de gemelde Gastaldo haer soo tyrannisch verdreef; en waer in sy/ tsederd dit Accoord, by de 100. jaren een vreedsame besittingh hadden genooten; alhoewel dickmael beleedighd van de Roomsch-gesinde Geestlijckheyd en andere van deese Religie, door de Geestlijcke opgemaeckt; echter van de Hertogen t'elckens weer by 't hare verdeedighd. Men doe hier by d'Acte van den 23. September Anno 1603., haer vergund van Hertogh Carel Emanuel; waer van 't I. Artijckel luyd: „Op 't onderdanigh aenhouden der Gereformeerde, &c., „heeft sijne Doorl. Hoogh. toegestaen/ dat „al die van de Religie, welcke uyt hare Huysen en Wooningen sijn geweecken (om der „ontstane onrusten wil)/ weer herwaerts „koomen/ en in alle drie de Dalen woonen „mogen. Deese Vergunningh is naderhand geworden een onherroeplijck Reght/ gekoght voor 6000. Silvere Kroonen; bevestighd van Hertogh Carel Emanuel d'I., de Kamer/ en de Raed van Turin; blijckende by d'Acten van den 20. Junius en 17. Augustus Anno 1620.; vernieuwd van de regeerende Vorstlijcke Weduw Anno 1638.; van de nu regeerende Hertogh den 30. Junius Anno 1649.; den 2. Junius, en 19. December 1653. (soo korts voor deese afgrijslijcke Moord); op welcken laetstgenoemden dagh hy de Gereformeerde, op seecker Versoeckschrift/ dit bescheyd liet hooren: „Sijne Kon. Hoogheyd verklaerd by deesen/ sijne meeningh „nooyt geweest te sijn/ dat van de Vryheden/ „door wijlen Hertogh Carel Emanuel, onsen „Grootvader/ en andere onser doorlughtige Voorsaten/ aen de gemeende Gereformeerde gegeven/ yets sou afgaen; verminderd of vermeerderd sou werden. Dit was gezeegeld met 't Hertoghlijcke Zeegel/ en onder 't selve stonden al weer deese woorden; De meeningh sijner Kon. Doorl. is niet, dat de Vry-en Gereghtigheden, aen de Supplianten vergund van sijn Doorl. Hoogh. Heer Carel Emanuel Anno 1620., vermeerderd of verminderd sullen werden; maer alles blijft hier mee in voorige kraght. Doch hoe d'arme Waldensen sigh verlaten moghten op Vorstlijcke Woorden/ Handschriften/ Zeegelen/ sijnse t'harer schade gewaer geworden.

Acten en Schriften; insonderheyd van de jaren 1561. 1603. 1620. 1638. 1649. 1653.

Was een gekoght Reght; bevestighd van den nu regeerenden Hertogh met Brief en Zeegel, maer ontrent een jaer voor deese Grouwelmoord.

Kort verhael der vervaerlijke Moord.

Men had dan ontrent 8000. der wreedste booswighten by een vergaderd/ om deese onnosele t'overvallen. Door Marquis de Pianezzo wierdense aengevoerd. In 't Lucerner-Dal plonderdense alles wat haer voorquam. Een Franciscaner Monick, een Priester, en andere Geestlijcke/ waren by deesen schoonen hoop. Staecken met eygener handen alder eerst in brand de Kerck en de treflijckste Huysen in la Tour. Doe de vlam niet genoegh opgingh/ schoot 'er de Paep met een Carabijn in/ om deselve te verwackeren/ en voorts anderweegen te verwecken.

Monicken en Priesteren bedrijf.

Marquis

De gemelde Pianezzo, als Savoysche Ge-

neraal

ITALIEN

de Pianezzo, Savoyschen Generael over deese Moordenaers-Troupen:

nerael over dit Volck / vond aen 't Geberght wat meer tegenstand als hy verwaght had; wijl elck van Natueren is ingeplant / sijn leven tegens geweld te verdeedigen; soo lang hy kan na alle vermoogen Vrouw en Kinderen te beschermen. Gaf derhalven haer goede woorden; en swoer met hooge Eeden / dat haer geen leed sou weervaren. Sy souden maer / als gehoorsame Onderdanen / de Regimenten inneemen / en deselve versorgen / wijl de Hertogh van Savoyen, haren genadigen Lands-vorst / sulcks bevoolen had. Deese goede Lieden lieten haer bedriegen door d'eeden des Marquis; en hare Moordenaers goedwilligh inkoomen. Terstond wierden alle Posten van deese Booswighten beset. 't Geheele Heyr / bestaende in 2. Regimenten Savoyaerden, 6. Regimenten Françoisen, en 1. Regiment Yren, volghde stracks; ter neer houwende alles wat haer voorquam.

ITALIEN

bedrieghd d'arme *Waldensen*, door valsche Eeden.

Onbeschrijflijck is de Vleeschhouwery / en

Pleeghd

stracks daer na een afgrijslijcke Vleeschhouwery.

't Bloedbad hier aengereght. De Moord duerde voornamentlijck dien geheelen dagh. Ondertusschen vielen Kercken en Huysen te S. Jean, Angrogne, Bricheras, en la Tour (door 't aengestoockene vyer verteerd) tot asch ter neer. In de lught hoorde men d'erbarmlijcke weergalm der ellendige Menschen / haer jammer beklagende. Nu verloor de Moeder hare teedere Suyzelingen; dan de Man sijn Wijf; de Kind en haer' Ouders / &c. Eenige / om de h[illegible]nden der Moordenaers t'ontgaen / sprongen van de Hoogten af in de diepe Sneeuw; daerse dan dood vrooren / of van honger vergingen. De volgende dagh liepen de Papen en Monicken rondom; steeckende d'overblijffelen te S. Jean en la Tour voorts ten vollen in brand; op dat doch niets van de Ketterische Kercken en Huysen moght in weesen blijven.

Barbaersche daden der *Papen* en *Monicken.*

Deese grouwlijcke Menschen liepen op de hooghste spitsen der Bergen: vonden de geene / welckese daer vonden / de hoofden tusschen de beenen / en wierpen haer dus van boven af na de laeghte. In 't Dorp Tillaret bedrevense met 150. Vrouwen en Kinderen de schendlijckste moedwil. Sloegen haer daer na de hoofden af / en speelden'er mee 't spel des Klootschietens. Veele Kinderen briedense tegens 't vyer / en aten de harssenen;

Eenige weynige staeltjens van noyt meer gehoorde *barbaerheden,*

doch hielden haest op van sulck een Maeltijd / wijl deese spijs haer niet wou smaecken; maer (seydense) buyck-pijn veroorsaeckte. Een goed deel der Waldensen nagelden se aen de Bomen vast / of hingen haer op aen de Tacken. Twee Soldaten namen een kleyn Kind / yeder by een been; en scheurden 't van malkander: sloegen doe met deese Stucken d'een d'ander om 't hoofd. Veele Vrouwen en Dochteren sneedense den buyck op: deeden Sout / Buskruyd / en Steenen in deselve: wierpen haer / dus toegesteld / in 't vyer. Veele verbranddense gantsch levendigh. Spitsten / Paelden / en plaeghden deese Menschen / op tot noch toe in deese Landen onbekende wijsen.

gepleeghd aen Mannen, Vrouwen en Kinderen,

Een Man en sijne Vrouw / die thien levendige Kinderen hadden / moesten aenschouwen / datmen haer al t'samen de hoofden affneed / en met deselve Kegelde. Seker Manspersoon van Angrogne, oud 100. jaren / verbranddense met sijn' oude Echtgenoot in hare Wooningh. Niet weynige Mannen sneedense de Schamelheyd; Vrouwen de Borsten af: staecken dan Buskruyd en Sout in de wonden. Dit alles sagen de Roomsch-Catholijcke, Papen, en Monicken, met een wonderlijck genoegen aen. Spraken oock de Soldaten een hert in 't lijf / om dus

op d'aldervreeslijkste wijsen, tot sonderlingh vermaeck der *Roomsch-Catholijke, Papen* en *Monicken.*

dus voort te gaen. Veel andere diergelijcke grouwel-bedrijven gaen wy voorby. Ontrent 5000. persoonen geraeckten dus om 't leven op 't alderellendighste; behalven noch 2000. in de diepe Sneeuw/ of door 't vyer omgekoomen.

Getal der dus omgebraghte.

Tusschen de 13. en 14000. Zielen waeren na Dephinat (Dauphine) ontvlooden; niet weetende/ hoe 't hier voorts met haer sou gaen. Wegens deese laetste schreef Koningh Louis van Franckrijck aen den Hertogh van Lesdigueres, datmen haer daer onaengevoghten sou laten/ en beschermen tegens de Savoysche: welcke haer oock selfs tot in dit Koninghrijck vervolghden. Doch deese verschooningh haddense niet de Fransche Koningh Louis, maer Lord Protector Cromwel van Engelland te dancken; wiens dreygementen doemaels Franckrijck in toom hielden. Oock verontschuldighde Louis sigh by Cromwel daer over/ dat sijne Troupen by dese altijd-verfoeylijcke moord waren geweest.

D'ontvloodene nae 't *Dauphine* daer noch behouden, door 't gesagh van *Lord Protector Cromwel.*

Om dit grouwlijck bedrijf by andere een glimp te geven/ moestmen toevlught tot leugenen neemen. Men deed in de Parijssche Courante van den 8. May deeses jaers setten/ dat de Fransche en Savoysche Regimenten d'Evangelische Inwooners in de genoemde Dalen, behoorlyck hadden gestraft; wijlse/ nae datse al de Monicken en Papen, door de Hertogh van Savoyen daer onderhouden/ ten deelen verjaeghd/ ten deelen vermoord; noch daerenboven de Wapenen aengegreepen hadden. Deese onwaerheyd was soo onbeschaemd/ datse opentlijck van valschheyd wierd overtuyghd/ sonder dat de Gereformeerde Waldensen een woord t'harer verantwoordingh behoefden te seggen. Geene Wapenen hebbense aengenoomen/ voor dat de Moordenaers haer alreeds op den hals waren/ en haer werck hadden begonnen. Terstond leyddense die neer/ soo haest Marquis de Pianezzo soo meyneedigh swoer/ dat haer geen leed sou weervaren. Stracks namense gesamentlijck de Regimenten in/ welke ter selver tyd haer' alder-afgrijslyckste Moordenaers wierden. Soo verr' was 't daer van daen/ dat de Gereformeerde Dallieden eenige Papen of Monicken souden verjaeghd of vermoord hebben/ dat in tegendeel/ doe 't Fransch en Savoysch Heyr den Inval deed/ de gedaghte Geestlijcke over al/ daerse in de Dalen hare verblijf plaetsen hadden/ als te Lucerne, La Tour, Villar, in 't Lucerner; te Pezier in S. Martens-Dal, midden onder d'Evangelische in rust en vreede wierden gevonden. Ja/ als de Gereformeerde Waldensen in 't Lucerner-Dal nu al vermoord waren/ en een gedeelte der ontvloodene in S. Martens-Dal waeren geweecken/ hebbense de Monicken van Pezier, nu in haer geweld sijnde/ om d'afschouwlijcke moord aen hare Gelooфs-genooten soo onmenschlijk door haer' aenhitsingen gepleegd/ aen haer te konnen wreecken/ niet 't alderminste leed toegevoeghd.

Leugenachtige beschuldigingh, gestelt in de *Parijssche Courant*, dat de *Waldensen* de Wapenen tegens den Hertogh hadden aengenomen: de *Papen* en *Monicken* verjaeghd, ten deelen vermoord.

De Gereformeerde Switsers, van deese grouwel-bedrijven verwittighd/ schreeven voor d'ellendige overgeblevene een seer beweeghlijcken Brief aen den Hertogh van Savoyen. Dit moest oock al een doodlijcke misdaed sijn in d'arme Waldensen; als die hulp en beschermingh hadden gesoght by vreemde Standen: onaengesien sy heylighlijck betuyghden/ datse d'Eedgenooten niet 't minste berigt hier van hadden overgesonden: welcke oock/ buyten haer/ de tijdingh deeser moord wel kon ter ooren koomen. Maer schoonse 't gedaen hadden; was 't haer (dus spreecken onsijdige) ongeoorloft/ hare Religions-verwanten haren ellendigen staet te laeten weeten/ om eenigh onderstand in haren hooghsten nood te bekoomen; ja haddense/ nu 't moordines alreeds door haer doorgegaen was/ geen hulp by andere mogen soecken/ tot behoudingh haers levens? 't Was echter niet geschied. Selfs de Switsers konden niet wyp gaen. Men verweet haer/ met groote onbeleefdheyd en onwaerheyd/ datse d'Onderdanen tegens haeren wettigen Heer soghten hardneckigh te maecken.

Nieuwe beschuldigingh tegens de *Waldensen*: gantsch valsch; en, schoon 't waer geweest waere, niet onbetaemlijck.

Noch twee andere dingen wierden opentlijck uytgestroyd/ tot der Waldensen belastingh. Eenige Jongens te la Tour rightteden een onbesonnen Kinderspel aen. Twee persoonen traden hier in d'Echte staet. Yeder oordeelde dit Houwlijck gantsch ongerijmd; soo wegens de groote ongelyckheyd van jaren/ als andere redenen. Om hier mee te schimpen/ namen de Jongens des Bruydegoms Eselin/ en voerdense door 't Dorp heenen. Stracks vatteden de Monicken deese gelegenheyd by 't hayr/ om dit uyt te leggen als een bespottingh harer Mis: daer nochtans een groot deel deeser Jongens Roomsch-gesinde waren. Selfs de bittere Vervolger en Moordenaer Andreas Gastaldo, alles vlytigh ondersoght hebbende uyt de getuygenissen der Roomsch-Catholijcke, bevond deese betightigingh soo onwaeraghtigh/ dat hy beval/ van deese saeck niet meer te spreecken. Echter maecktemen/ ter plaetsen daer dit geval niet bekend was/ een grooten Bouha daer van.

Belagchlijck Kinderspel van *Roomsche* en *Onroomsche* Jongens valschlijk van de Monicken in een verkeerden sin opgevat, tot beswaring der *Waldensen*,

Te Fenil was een Mis-Priester heymlijck vermoord. Dit moesten d'Evangelische Waldensen gedaen hebben/ onaengesien sy Hemel en Aerde tot getuygen riepen/ dat geenen druppel deeses bloeds van haere handen kon geeyscht werden. Niemand wist te seggen/ dat d'Onroomsche in 't gemeen hier aen schuldigh stonden/ of dat eenigh lid in 't bysonder dit grouwelstuck had bedreeven. De Roomsch-Catholijcke deeser Plaets verontschuldigden selfs de Gereformeerde: doch wierden terstond van de Geestlijke gedreygd met d'Excommunicatie, of Ban/ indiense getuyghnis gaven/ of yets spraecken/ ten voordeel der Ketters. A. Gastaldo, in sijne Redenen/ waerom hy de Waldensen in 't koudste der Winter uyt haere Wooningen joegh/ maeckt niet 't minste gewagh van deese Moord. Oock kon hy niet/ wijlse eerst eenige daegen daer nae wierd gepleegd. Immers konse dan d'oorsaeck der vervolgingh

Heymlijke Moord, aen een *Mis-Priester* bedreven, werd al meê met de grootste onwaerheyd op hare rekeningh gesteld.

ITALIEN. gingh niet sijn geweest / gelijckmen ter quader trouwe uytstroyde.

Eyndlijck begonden de Waldensen haer tot tegenweer te bereyden.

Eyndlijck begonden de Waldensen, om sulke grouwel-moorderyen niet meer onderworpen te sijn / haer in postuer van tegenweer te stellen. Dit deed de Savoyard eenig gebaer te gemoet sien. Hier by quam noch / dat Protector Cromwel een ernstigen Brief aen Carel Emanuel schreef; na dat hy eerst door een Ambassadeur met treflijke en nijpende redenen had doen aenhouden om der Waldensen herstellingh. En gewisslijck / 't sou deesen Cromwel, doemaels de schrick van Europa, niet swaer gevallen hebben / door sijne Vloot Villa Franca in d'asch te leggen; de Protestantsche Switsers te verplighten / om Savoyen den Oorlogh te verkondigen / en haer hulp toe te schicken. Daerenboven wierden de Koningh van Franckrijck en Kardinael Mazarin van de Protector dapper berispt / om dat oock Fransche Troupen tot deese moord waeren gebruyckt; en gedreyghd met d'afbreeckingh des Vreedehandels / soo seer van Franckrijck gesoght. Derhalven schrevense in kraghtige termen aen den Hertogh / ten goede sijner Gereformeerde Onderdaenen; aen welcker verderf sy oock selfs schuldigh stonden.

Doch de Hertogh trad met haer tot een Verdragh; wat hem hier toe bewoogh; en waer voor Cromwelte danken stond.

Eenige Artijkelen des Accoords

Dit alles veroorsaeckte / dat Carel Emanuel een Verdragh met d'arme Waldensen sloot; doch niet seer t'haren voordeel. By 't II. Artijckel moestense verlaten haere Huysen en Goederen aen d'oversijde van de Peles; als / in Bubiane, Lucerne, Fenil, Campillon, Garzillane, en d'onderhoorige Dorpen van Lucerne; doch souden deselve haere Goederen mogen verkopen aen de Roomsch-Catholijcke aldaer / voor aenstaende Allerheyligen-dagh. By 't III. wierd haer toegestaen te moogen woonen in S. Jean, maer moghten de Kerck niet hebben. By 't IV.: te la Tour te mogen woonen als voor deesen. By 't V., niet te S. Second, als op de gewoone Plaetsen van Preruftin, S. Bartholomæus, Rocheplatte; en daer genieten de vryheyd harer Religie. By 't VI. Om haere geleedene schaede wat in te haelen / soudense in de jaren 1656./ 1657./ 1658. vry sijn van alle Inleegeringen en Impoften; d'aghterstallen haer quyt gescholden. By de VII. Religions-vryheyd rondom in al de genoemde Plaetsen. By 't X.; De Roomsch-Catholijcke souden de Gereformeerde in de drie Valeyen geen overlast mogen aendoen; haer ongemoeyd laten in haere Religie en Conscientie. By 't XV., niet mogen gedwongen werden tot den Roomschen Godsdienst. By 't XVI.: Men sou haer niet mogen beschimpen of lasteren. Dit Accoord moest noch de naem van Pardon dragen. 't Wierd weersijds bekraghtighd en Bezeegeld; maer aen de sijde des Hertoghs soo getrouwlijck gehouden / als al de voorige. Want alreeds Anno 1658., stracks nae de dood van Protector Cromwel, ging 't Verbod der Gereformeerde Religions-oeffeningh / en de snoode Vervolgingh weer aen / gelijck wy hier nae sullen hooren.

nae den korten inhoud hier voorgesteld.

Van de Hertogh soo getrouwlijck onderhouden, als al de vorige.

Al stracks, Anno 1658., soo haest Cromwel dood was, de vervolgingh weer begonnen.

ITALIEN

Italiaensche Princen in bekommeringh over den Oorloghin Piemont en Burgundien. 1639.

Een onverwaghtte vyandschap ontstond tusschen Paus Urbanus d'VIII. en Edoardo Farnesio, Hertogh van Parma en Placenza. Op 't kortste sullen wy eenigh bericht hier van geven. D'Oorloghs-vlammen in Piemont tusschen de Savoysche Princen / de Hertoginne Weduw van Savoyen, en harer beyder Helperen / de Fransche en Spaensche; oock in Burgundien tusschen beyde de laetstgenoemde Parthyen, verweckte geen kleyne bekommeringh in verscheydene Italiaensche Staten; voornamentlijck in den Hertogh van Parma, de Hertogin van Mantua, de Signorie van Venetien; en selfs in den Paus. Haere sorghvuldige gedaghten liepen eyndlijck uyt op een nieuwe Liga, of Verbindnis. Parma was al in December Anno 1639. te Romen geweest / en van de Paus heerlijck onthaeld geworden. Opentlijck gaf hy voor / dat hy aenhield om een Kardinaels-hoed voor sijnen Broeder: Heymlijck was 't / om de gemelde nieuwe Liga op te reghten.

Hertogh van Parma te Romen, tot d'opreghtingh eener nieuwe Liga. 1640.

't Goed verstand tusschen de Pausen Parma verandere in hevige vyandschap. 1641.

Dit goed verstand tusschen Urbanus en Parma (beyde leeden van 't nieuw Verbond) veranderde onverwagt in een hevige vyandschap. In Augustus Anno 1641. gaf de Paus Patenten uyt / om 10000. Mannen te werven tegens Parma, wegens 't Parmesaensche Vorstendom Castro, en Ronciglione. D'oorsaeck was deese. De Hertogh van Parma was aen Farnesius, eenen sijner Bloedverwanten / van over langh schuldigh geweest / wegens de gemelde Vorstendommen / 600000. Kroonen. Deese Schuld woumen nu betaeld hebben; en Paus Urbanus toonde sigh gereed / om Farnesius te helpen; maer soght eerst sigh selfs daer in te dringen; gelijck van veele / oock van Parma vermoed wierd. Meester geworden sijnde / sou hy Farnesius 't geld hebben gegeven; de Vorstendommen voor den Roomschen Stoel behouden. Castro was een oud Farnesich Stamgoed / gelegen aen de Grensen van 't Patrimonium S. Petri (S. Pieters Erf-goed); seer bequaem / om daer aen verknogt te werden: Doch dit sou Parma tot groot nadeel hebben gestreckt. Hem wierd maer alleen eene Maend tijds vergund / tot betalingh der Schuld. Derhalven leydde hy in de gedaghte Vestingh een Guarnisoen van 700. koppen; en sond een Gesant na Romen, om een Vergelijckingh te treffen. Maer Urbanus gingh in sijn voornemen voort. Deed in September 50. Wagenen met Ammunitie nae Viterbo en Civita Vecchia gaen. Dit scheen hy echter niet voor hem selven te doen; want hy had deese saeck sijne Kamer overgegeven / genoemd d'Apostolische.

Oorsaeck deeses twists; en daer op gevolgde Oorlogh.

De Paus wil 't Vorstendom Castro Parma ontrecken en aen sigh brengen.

Parma beswaerde sigh niet weynigh / dat men om een schuld / van ten hooghsten met d'Interes 700000. Kroonen / hem sou ontrecken de waerde van meer dan 7. Millioenen der selve Kroonen. Doch de Pauslijcke Kamer wou met d'uytvoeringh voort / en 2000. Soldaten in Castro leggen. Parma klaeghde den Koningh van Franckrijck en Grootthertogh van Florencen sijnen nood; welcke sigh begonden tot Middelaers te stellen. Korts daer

Paus Urbanus slaet ten eersten toe, beyde met de Wapenen, en met dreygingh des Bans.

daer nae had de Paus al eenige duysend Mannen gereed / welcke onder haren nieuwen Generael Marquis Luygi Matthei nae Toscanella wierden gevoerd. Den 5. October had hy alreeds Caprazola, Ronciglione, Montalto, &c. ingenoomen / gelegen in de Staet van Castro. Daer-en-boven liet Urbanus den Hertogh van Parma aenseggen / dat hy de Wapenen neerleggen / en binnen 14. dagen sigh nae sijne begeerte schicken sou / of anders sou hy van al sijne Landen ontset / en in den Ban gedaen worden. Marquis Matthei verrightte sijnen Last soo wel / dat hy den 12. October al de Buytenwercken der Stad Castro al had veroverd. Want 't meeste deel der Soldaten / voor den Vaticaenschen Blixem verschrickt / wilden sigh niet ter weer stellen / maer liepen wegh. Hier door wierd de Commandant Angelieri gedwongen tot accoord te treeden / en uyt te trecken; doch met voorbehoudingh van sijns Heeren Reght. Terstond moest de Burgery aen de Pauslijcke Kamer den Eed doen; doch met deselve voorbehoudingh. Parma vond sigh niet weynigh verbaesd / wijl hem / door vrees voor den Ban / de handen gesloten waren.

Doet door sijnen *Generael* veele Plaetsen, selfs oock *Castro* inneemen, wijl de Soldaten van *Parma* niet veghten wilden, uyt vrees voor den *Vaticaenschen* Blixem.

Noch deed Urbanus al meer Volck aenneemen / en dreyghde den Hertogh / indien hy niet terstond gehoorsaemde / datmen in d'aenstaende Lente hem oock Parma en Placenza sou afneemen. Op sulck een wys konnen de Pausen lightlijck alles nae haer trecken / soo langh haren Ban in ontsagh blijft. Dit werck scheen van een groot gevolgh voor d'andere Italiaensche Vorsten: welcke arghwaenden / dat dit niet alleen op Parma was aengesien. Begonden derhalven oock Werbingen aen te stellen t'harer verseeckerdheyd; en onder malkander een defensive Liga op te reghten. Genua wou neutrael blijven. Napels wist wel / wat Romen al van ouds had gesoght. Deed ter dier oorsaeck de Grensen in Abruzzo sterck besetten. Florencen versterckte sig tot op 12000. Mannen. Parma was'er meest aengelegen; dies begon hy oock te werven. De Winter quam aen. Castro en Ronciglione waeren nu al in handen van Urbanus: derhalven wierd sijn Volck met den aenvangh van November in 't Ferrarische, Bolognesische, en in Romanyen geinquartierd. De Keyser / Franckrijck, en al d'Italiaensche Princen spraecken voor Parma by den Paus; doch hy wees haer tot de Kamer, die nergens op pastte.

Dit geeft d'andere *Italiaensche* Princen arghwaen.

Voorspraeck van de Keyser, *Frankrijk*, &c. voor *Parma* geld by Paus *Urbanus* niet.

Noch een andere verwarringh ontstond in Italien (behalven d'afval der Neapolitanen van Spaenje), van een groot uytsien. De Prins van Monaco wierp de Spaensche dienstbaerheyd af. Hy had sijn' Inkoomsten uyt 't Napelsche Gebied nu in langh niet konnen genieten / wegens d'Oorlogh in Italien en Piemont. 't Spaensche Guarnisoen in sijn Kasteel te Monaco viel hem niet weynigh beswaerlijck. Hy had 't gebied niet over haer / maer sy over hem. In plaets dat Spaenje hem / wegens sijne getrouwheyd / en daer door geledene ongelegenheyd / had behooren te begunstigen / was de Viceroy van Napels hem hinderlijck geweest in 't Houwlijck sijns Soons. Men wou hem hier in afhanghlijck maecken van Spaenje; onverdraeglijck voor een Vorst / wijl selfs gemeene lieden in Echts-saken een vrye keur hebben. Dit alles verdroot den Prins soodanigh / dat hy in 't eynd van November een deel sijner Onderdanen by een braght: 't Guarnisoen des Kasteels overviel; 't grootste deel neerhieuw / en d'overige wegh dreef. Niet weynigh hielp hier toe / dat de Napelsche Vice-roy in 't voorleedene jaer de jonge Prins van Sans had doen onthoofden; onder voorwendingh / dat hy met de Fransche had aengespannen / om de Vestingh Gajetta in hare handen te leveren. Veele geloofden 't niet; wijl deese jonge Vorst t'eenemael eenvoudigh was.

Andere verwarringh in *Italien*.

De Prins van de *Monaco* valt af van *Spaenje*.

Wat vóor redenen hem hier toe bewogen.

Stracks begaf de Prins van Monaco sigh onder de beschermingh van Franckrijck; en nam 500. Françoisen in. Al sijn' Inkoomsten gaf hy aen Koningh Louis; en ontfingh daer voor andere in Provenza tot op 25000. Kroonen; en voor sijnen Soon 7000. Soo gantsch afkeerigh wierd hy van Spaenje, dat hy 't Guldene Vlies, voortijds van Koningh Philips bekoomen / den Gouverneur van Milaen weer t'huys sond. Bleef oock geduerigh Fransch-gesind: gingh nae Provence, en liet aen Franckrijck sijn Prinsdom Monaco. Dit streckte de Princen van Savoyen, Thomaso en Kardinael Mauritz, tot mercklijck nadeel; wijl Nizza di Provenza niet verr' van Monaco leght / en beyde eene Zeehaven hebben. In tegendeel was deesen Afval de Fransche Kroon seer voorderlijck. De Gouverneur van Milaen moest nu vlijtigh toesien / en op sijne hoede sijn. Genua, als Spaenje toegeneegen / desgelijcks: Want alreeds hadden de Fransche in Monaco eene harer Galeyen betrapt / geladen met een groot deel gelds voor den Milaenschen Staet.

Geeft sijn Vorstendom aen *Frankrijck* over; en bekoomd andere Inkoomsten.

Deesen afval des Princen van *Monaco* is *Spaenje* seer schaedlijk; *Frankrijck* voorderlijck.

De Hertogh van Parma quam ontrent September Anno 1642. te veld; en trock door 't Bolognesische. Ter dier oorsaeck namen de Roomsche Burgers Volck aen; en maeckten in sommige Straten Affsnijdingen. Metselden oock eenige Poorten geheel toe. De Fransche Ambassadeur had in 't voorleedene jaer sigh te vergeefs bemoeyd / om een Verdragh te treffen. 't Stond in Januarius daer op / dat Parma sigh in Spaensche beschermingh sou begeven hebben. De Paus blixemde den hooghsten Ban tegens hem uyt. Verklaerde sijne Goederen in den Kercklijcken Staet verbeurd; desgelijcks al sijne Leenen. Niemand sou hem van deesen Ban mogen ontslaen / als alleen de Paus selfs; ten waer' in d'uyr des doods: doch weer geneesende / sou hy in den Ban sijn als te vooren. Alle gelovige Christenen wierd bevoolen / van hem te vlieden; geene gemeenschap met hem te hebben. Daer-en-boven deed Urbanis noch al meer Volck werven; in voorneemen / Parma en Placenza te belegeren. Dit veroorsaeckte onder de Kardinalen en Prælaten geen kleyne onrust / vermits dit geen Geestlijcke saeck was; en derhalven

Vervolgh des handels tusschen Paus *Urbanus* en Hertogh van *Parma*: 1642.

die van hem in den hooghsten Ban wierd gedaen, met verbeurd-verklaring van al sijne Goederen.

sulck

ITALIEN

fulck een Ban niet verdiende. Koningh Louis van Franckrijk sond in Martius Monf. de Lyonne, als Extraordinair Ambassadeur, na Florencen, om een Accoord uyt te wercken; doch de Paus wou'er niet van hooren. Begeerde 't Vorstendom Castro, &c. niet weer over te geven / maer den Kercklijcken Staet in te lijven.

Voorslagh van Paus Urbanus, onaenneemlijk voor Parma.

Eyndlijck evenwel quam hy tot deesen Voorslagh: Duc de Parma sou hem voor de gedane Krijgskosten betalen gereed 200000. Kroonen: Castro noch 3. jaeren langh in sijn geweld laeten; en onderwijl 't Guarnisoen selfs betalen. Met deese Artijckelen trock Monsr. de Leon (Lyonne) nae den Hertogh; die deselve onaenneemlijck bevond. Daer op voer Urbanus met sijn Wervingen voort. Parma niet minder. Indien de Paus Parma of Placenza belegerde / soo wou de Hertogh sijn geluck aen Bologna of Ferrara versoght hebben.

Italien geraeckt over deesen handel in roeren.

Franckrijck nam hier uyt gelegenheyd / om sijne Wapenen voor Parma te gebruycken. Veel' andere Princen vonden geen behaegen in deesen handel des Paus: wiens Volckeren sigh in 't Bolognesische eerst begonden te beweegen. Van daer gingense in 't Ferrarische en Mantuaensche: derhalven de Hertogh van Mantua uyt Vadiana weeck. Men hield het daer voor / dat deese Vorsten den Paus de Quartieren in haer Gebied aen deese sijde de Poo hadden bewilligd / als de reghte Pas na Parma toe. De naebuerige Hertogh van Modena viel dit beswaerlijck; en 't quam hem gevaerlijck voor. Begon derhalven te werven. De Venetianen hadden 't selve al in 't voorleedene jaer gedaen / om op haere hoede te sijn; wijlse 't We'er niet vertrouwden. Dien van Modena bemoeyde sigh ten uytersten tot een Verdragh/ wijl'er hem / als de naeste Nabuer / soo veel aen gelegen was; doch te vergeefs/ vermits de Paus van sijnen onreedlijcken eysch niet wou afwijcken.

Hertogh van Modena en de Signorie van Venetien werven oock.

De Paus wil de Pas door Mirandol en Modena.

Urbanus eyschte de Pas door Mirandol en Modena, om nae 't Parmesaensche te gaen. Deese Vorsten waeren te swack / om te weygeren / wijl de nieuwe Pauslijcke Generael Thaddeo Barbarini met 17000. Mannen alreeds by Castello Franco, tusschen Modena en Bologna, stond. Verscheydene Italiaensche Vorsten bemerckten / dat het de Paus om wat meer als Parma te doen was. Insonderheyd waeren Florencen en Venetien seer agterdogtigh. Franckrijk was Urbanus heymlijck tegen / en soght Parma te helpen. Deese Vorsten lieten derhalven den Paus weeten: indien hy den Toght na Parma niet wou uytstellen / en tot Verdrag treeden / soo moestense tot haers selfs verseeckeringh hem tegens vallen. In September rigtte de Signoria met d'andere Princen een Liga op. 't Besluyt was / datse / om den Vreede in Italien te behouden / souden by een brengen 10000. Mannen te Voet / en 4000. te Paerd. Tot betalingh deeser Troupen sou Venetien ter Maend opbrengen 40000.; Florencen 30000.; Modena en

Verscheydene Italiaensche Vorsten, bemerckende, dat hy wat meer als Parma soght, maecken een Liga tegens hem.

Franckrijk hem heymlijck ook tegen.

Parma 30000. Kroonen. De Viceroy van Napels begon sigh nu oock te beweegen/ weegens 't geen te Romen met den Portugalschen Ambassadeur was voorgevallen: sond oock noch meer Volck en Geschut na Capua, de Grensstad nae 't Roomsche Gebied. De Spaensche opontboodene Kardinaelen Albernon en Montalto; oock de Spaensche Auditor di Rota, waeren noch niet weer te Romen verscheenen; derhalven dorfde Urbanus sigh op Spaenje niet vertrouwen. Parma begon toe te tasten; verscheydene Plaetsen in 't Pauslijck Gebied te plonderen en te brandschatten. Dien van Florencen en Modena hielpen hem. Hy kreegh eenige Pauslijcke Steeden in sijn geweld. 't Begon de Roomsche Heyligheyd aen geld t'ontbreecken; dies hy de Schat van Paus Sixtus de V. moest aenspreecken; en daer uyt haelde eerst 200000. / daer nae noch 150000. Dubbloenen. Stelde daerenboven veel nieuwe Tollen op. Al deese swaerigheden veroorsaeckten in hem groote bekommeringh.

De Hertog van Parma begind wacker te tasten.

De Paus in groote bekommeringh, en geld gebrek, tast Sixti Schat aen.

In 't volgende jaer maeckte Parma sigh meester van Bondeno, in 't Ferrarische; ook van Stellata. De Venetiaensche Generael nam Crispina in / en Besettede de Poo 12. Mijlen weghs verr'. D'Italiaensche Princen der Liga deeden Urbanus aenseggen: indien hy Castro binnen seeckere genoemde tijd niet herstelde / soo soudense geweld van Wapenen moeten gebruycken. De Venetianen veroverden Abbate, en Volana in 't Ferrarische, onder 't gebied des Paus. De Joden te Romen moesten 30000. Kroonen opbrengen / tot versterckingh deeser Stad: al de Kardinaelen en voornaeme Roomsche Heeren haer Silverwerck in de Munt leveren / om 'er geld van te laeten slaen; waer tegens men haer eenige onroerende Goederen inruymde. De Venetiaensche verdierven de Soutpannen te Cervia, jaerlijcks den Paus opbrengende 20000. Kroonen. Heroverden Porta di Primara, &c. De Hertogh van Parma plonderde en verbrandde 't Kasteel S. Pietro; verwoeste de 10. Pauslijcke Benden Ruyters / en bequam 500. Paerden ten Buyt. Urbanus maeckte 15. nieuwe Kardinaelen; onder welke oock waeren de Nuncien aen 't Keyserlijck, Spaensch, Fransch, en Keulsch Hof. Hy trock van haer 260000. Kroonen. Voor Novantola werd sijn Heyr door Duc di Modena, met hulp der Venetiaensche Troupen, geslaegen. Noch swaerder was de Neerlaegh der Pauslijcke door de Florentijnsche; wijl niet meer dan 2. Benden der eerstgenoemde outquamen. Onder de Gevangene was de Veld-Mareschal Don Vincenzo della Marra, en Bragio Fusco, oock Veld-Mareschal: d'Oversten Don Carlo Pio, Don Carlo Antonio Saluzzo, en Don Caraffa, nevens meer andere Hooge Officieren: 't getal der gemeene Soldaten was over de 1000.; der doode / op de Veghtplaets gevonden / noch vry meer: waer tegens de Florentijnsche vyna geen verlies hadden geleeden.

Weder-sijdsche verrigtingen. 1643.

De Joden, Kardinalen, Roomsche Heeren, &c. moeten den Paus de beurs vullen.

Veroveringen van Parma, en Neerlaegh der Pauslijcke, tot verscheydene malen.

Urbanus verliest veele Plaetsen.

ITALIEN

leeden. Dit veroorsaeckte te Romen een groote ontsteltenis. Korts daer na eghter vielen de Florentijnsche in een verborgene Laegh; en verlooren wel 1100. Koppen/ soo dood als gevangen. Hier tegens verorberde de Liga een goed getal Pauslijcke Plaetsen; en sloegen de sijne swaerlijck.

Harde en selsaeme middelen, van hem ter hand genomen, om geld te krijgen.

Al deese verliesen braghten Urbanus soo verr'/ dat hy beraedslaegingen tot Vreede begon te houden. Van geld was hy ontbloot. Uyt den Schat in S. Angelo dorfde hy niet meer lighten. T'sijner spijt sagh hy/ dat sijnen Ban soo veel aghtingh niet meer had/ als hy sigh had ingebeeld. Derhalven verkoght hy aen de geene/ welcke in 't toekomende Kardinaelen souden werden gemaeckt/ de Præbenden in voorraed. Hier door trock hy van de sulke/ welcke na deese Waerdigheyd stonden/ over de 50000. Kroonen. Op 't Koorn settede hy sulck een swaeren Impost, dat een brood van een pond nu maer drievierdedeelen kon wegen. Stelde daerenboven een lastigh Hoofdgeld op al sijn' Onderdaenen/ 't welck meer dan twee Millioenen opbraght. De Koningh van Franckrijck deed hy om hulp aensoecken; immers/ dat hy Middelaer tot Vreede wou sijn.

De Vreedehandel sterck voortgeset 1644.

Uyt 't Sieckbed/ waer in hy een wijl tijds had geleegen/ weer opgestaen sijnde/ gaf hy den 5. Martius Audientie aen Duca Frederico di Savelli, nieuwen Keyserlijcken Ambassadeur; en aen den Marquis de Fontaine, Gesant van Franckrijck. Den 6. quam de Kardinael Bichi van Romen weer te Venetien; en deed de volgende dagh bericht aen de Vergaderingh der van Vreede handelende Vorsten/ aengaende de Vreedens-Conditien; te weeten: De strijdende Parthyen souden alles weer stellen in sulck een staet/ als de saecken voor den Oorlogh waren geweest. De Verschillen soumen een vriendlijcke Vergelijckingh onderwerpen. Alreeds had de Paus den Hertogh van Parma en d'andere Heeren ontslagen van den Ban. Terwijl men te Placenza met de volvoeringh des Vreede-besluyts besigh was/ en alles afgedaen scheen/ quam de Kardinael Anthonio Barbarini met 2000. Mannen aen/ om Stellata, &c. t'overrompelen. Doch wierd van de Venetiaensche Generael afgeweesen/ met groot verlies. Onder de gevangene was de Vice-Legaet van Ferrare; de Prælaet Caraffa; d'Overste Doria, &c.

De Paus ontslaet *Parma* en d'andere van den Ban.

Eyndlijcke Vreede, waer by hy niets met allen won: sijne Schatkamer en Onderdanen uytgeput, veel bloeds doen storten had: en sterft stracks daer nae.

Eyndlijck wierden de Vreedens-Artijckelen onderteeckend door de Gevolmaghtigde van Venetien, Florencen, Modena en Parma: volgens van de Paus/ den 27. Martius Anno 1644. Door deselve wierd alles hersteld gelijck 't voor den Oorlogh was geweest. Soo dat de Roomsche Heyligheyd met al sijn geld- en bloed-verlies niets had opgedaen/ als sijne Schatkamer en Onderdaenen uytgeput; groot verderf aen sijne Landen geleeden. Ook leefde hy maer vier Maenden hier na. Maer of nu wel den Oorlog tusschen Paus Urbanus en de Vorsten der Liga in Italien was ter neer gelegt/ soo wierd eghter den voor heenen gedaghten Krijgh tusschen Franckrijck, Savoyen en Spaenje noch al voortgeset.

ITALIEN

Urbani Nasaet, *Innocentius* de X. neemd plotslijck den Oorlogh weer aen 1644.

Evenwel kon de Roomsche Stoel sigh niet langh gerust houden. Vijf jaeren hier nae nam Urbani Nasaet/ Innocentius de X., 't Swaerd weer op tegens den Hertogh van Parma. De Pauslijcke Volckeren onder de twee Generaels Wiedeman en Gabrieli vielen onverwaght in 't Vorstendom di Castro; en vermeesterden/ sonder tegenstand/ verscheydene Posten; als/ Montalto, Ischia, Camino, Valentiniano, &c.: doch als se nu voorts nae Castro wilden/ wierden se geslagen. Pasquin was nu met sijne Schimperyen besigh. Op 't Kasteel S. Angelo wierd 't Beeld van S. Paulus den Degen afgenoomen; en op dat van Pasquin aengeplackt: 't Voeghde de Geestlijcke veel beter, haer Breviarium als 't Swaerd in de hand te hebben.

Pasquin met sijne Schimperyen besigh.

Paus Innocentius was hier over seer toornigh: maer noch veel meer/ om dat die van Lucca den Hertogh van Parma den Pas door haer Gebied hadden vergund tot ontset van Castro. By S. Pietro di Casale viel een hard Gevecht voor/ waer in Parma 1000.; de Paus 700. Mannen verloor: die den Hertogh in den Ban wou doen; doch wierd noch verhinderd door veeler voorbeeden. Men handelde oock wel tot een Verdragh; doch 't liep weer te niet. Innocentius gaf bevel/ datmen Castro tot de grond toe neer sou werpen: niet een eenigh Huys laeten staen. Stelde de Goederen des Hertoghs/ als Ronciglione, Campiano, Valcanovica, &c. te koop. Echter heeft hy/ op voorspraeck van Spaenje, Parma tot soo verr' begenaedighd/ dat hy binnen thien jaeren de verkoghte Goederen weer sou mogen lossen.

Innocentius verkoopt de Goederen van *Parma.*

Twist tusschen *Urbani* Nasaet *Innocentius* de X., en de Kroon *Franckrijk.*

Stracks na den aenvangh der Regeering deeses Paus ontstond een groote twist tusschen hem en de Kroon Franckrijck. Wy sullen maer alleen kortlijck den oorspronck aenwijsen/ maer konnen ons niet inlaten tot de volle verhandeling van 't vervolgh. Paus Innocentius was den Kardinael Barbarini vyandigh geworden; die sigh oock heymlijck uyt Romen na Franckrijck had begeven; welcke Kroon hem wou beschermen. In 't begin van Januarius deed de Kardinael Grimaldi aen den Paus een versoeck/ uyt naem van Koningh Louis, dat hy de gemelde Kardinael Antonius Barbarini in sijne voorige Ampten herstellen/ en van de geeyschte Reeckeningh der krijghsgelden (in den Oorlog van Urbanus tegens Duca di Parma) afstaen sou/ wijl de gedaghte Urbanus hem alreeds daer van geabsolveert had. Anders sou de Kroon Franckrijck genoodsaeckt sijn/ hem te verdeedigen met de Wapenen. Innocentius gaf tot antwoord: De Justitie moest haeren loop hebben. Indien men tegens Regt geweld wou gebruycken, soo sou hy sigh met sijne en sijner Vrienden Wapenen wel weeten te verweeren. 't Was soo seer niet den yver voor de Justitie, die hem aendrongh/ als wel den onversoenlijcken haet/ tegens de Barba-

tegens den Kardinael *Barbarini*, Neef van *Urbanus* 1646.

ITALIEN

Barbarynen opgevat/ wijlse haer best hadden gedaen/ om hem van de keur tot de Pausl jcke Hooghheyd uyt te sluyten.

De Paus steld sterke Wervingen aen.

Hier op stelde hy stercke Wervingen aen. Men twijffelde/ of 't geschiede door de Venetianen tegens de Turcken, of ten dienst der nieuwe Liga, welcke hy had opgeregt met Spaenje en Florencen tegens Franckrijck.

— Echter naemen te Romen thien Kardinalen 't Fransche Wapen aen.

De Jesuiten, met hem in verschil, willen sig onder Fransche Protectie begeven.

De Jesuiten waren oock noch met den Paus in verschil; en hadden voorgenoomen/ sigh onder Fransche Protectie te begeven; waer door voor een Scheuringh in den Kercklijcken Staet wierd gevreesd. Seer toornigh was Innocentius op den Kardinael Mazarini, wijl hy de Koningh van Franckrijck tegens den Roomschen Stoel verbitterde. De gedagte Kardinael Grimaldi en de Fransche Resident Monf. Greffier (Greffin) hielden den Paus voor/ dat Koning Louis de saeck van Barbarin door de Sorbonne had laeten ondersoecken/ en bevonden/ datmen onbillijck met hem handelde.

Franckrijks dreygementen aen den Paus;

Begeerde ter dier oorsaeck sijne herstelling; anders soumen tot de Wapenen moeten treeden. Innocentius toonde sigh hier over seer gevoellijck; en gaf tot antwoord:

en desselven antwoord.

Hy kon niet gelooven, dat dit was de meeningh sijner Majesteyt, of des Parlaments, altijd den Roomschen Stoel welgeneegen geweest; maer hield dit voor den drift des Kardinaels Mazarini. In de saeck van Barbarin moest hy de Justitie haeren loop laeten.

Innocentii bitterheyd tegens den Kardinael Grimaldi; en waerom.

Kardinael Grimaldi versoght naderhand tot tweemaelen toe Audientie by den Paus; doch te vergeefs. Hy was te seer verbitterd/ wijl Grimaldi Broeder de Kardinael Francisco, en Don Thaddeo Barbarini, met sijne drie Soonen en eene Dochter/ na Genua, en voorts na Franckrijck had begeleyd. Want de genoemde Kardinael siende/ dat de Spaensche en Florentijnsche by Innocentius haer best deeden/ om hem en andere van sijn Geslaght in Gevanckenis te werpen/ was by nagt uyt Romen gevlooden. 't Selve had oock gedaen Prins Prefetto Thaddeo Barbarini.

Gevaerlijken twist tusschen den Kardinael d'Este, en de Spaensche Ambassadeur te Romen; met d'oorsaeck.

Ondertusschen ontstond een gevaerlijcken twist te Romen onder den Kardinael d'Este, Protector van Franckrijck, en d'Admirant van Castilien, extraordinair Ambassadeur van Spaenje by Innocentius; wijl d'eerstgenoemde de sijde van Spaenje verlaten hebbende/ sigh tot Franckrijck had geslaegen: gelijck dan oock de Kardinaelen Dongbi en Venosspi de Fransche parthy hadden omhelsd. De Spaensche Gesant seyde: Wijl d'Este de Kardinaelshoed van 't Huys Spaenje had bekoomen/ soo betaemde hem niet/ de Vyanden en Rebellen van 't selve te dienen. De Kardinael wist daer tegens 't sijne in te brengen. Beyderssijds voorsaegense sigh van gewapende Soldaten. De Pauslijcke tusschenspraeck moght niet helpen: die derhalven/ om meer onheyl te voorkoomen/ 't draegen van Vyerroers verbood.

Nieuwen eysch van Franckrijk

De Barbarinen wierden veroordeeld in de betalingh van 5. Millioenen; en Innocentius ging in sijne vervolgingh tegens haer voort. Aen d'andere sijde begeerde de gedagte Kardinael d'Este van hem I. D'aenneemingh des Portugalschen Gesants/ als Koninghlijcken Ambassadeur. II. De herstellingh der Barbarinen. III. De weer-overleveringh van Comachio aen den Hertogh van Modena.

ITALIEN

aen den Paus; en d'antwoord.

Tot 't I. toonde de Paus sig gewilligh. Op 't II. gaf hy geen antwoord. Op 't III. seyde hy: Hy wou de Schriften laeten naesien/ en doen 't geen reght was.

't Schijnd, dat het sig tot een Accoord wil schicken tusschen Innocentius en de Barbarinen.

Franckrijck wierd in Italien seer sterck van Volck. De Kardinael d'Este deed aen 't Palleys der Barbarinen te Romen niet alleen 't Wapen des Koninghs van Franckrijk aenslaen/ maer oock desselven Beeld van Marmor opreghten; ten teecken/ dat dit Vorstenhof van 't geheele Barbarijnsche Huys sijne Maj. was vereerd geworden. Innocentius stelde vier Commissarissen over de Barbarinische saeck: welcke in 't nasien der reeckeningen bevonden (soo gesegt wierd) dat den Roomsche Stoel noch veel aen haer schuldigh was. Men meende/ dit soude dienen tot een te lighter uytwerckingh des Verdraghs. De Paus vraeghde sijn' Ontfanger/ hoe veel alreeds aen 't Krijghsvolck was uytgeschooten? Kreegh tot antwoord/ 165000. Kroonen. Soude daer op geseght hebben: Dit geld kon gebruyckt worden tot beeter voordeel der Kerck. Hier door verwackerde de hoop tot een Accoord:

Door Spaenje weer verhinderd.

doch door Spaensche aenstoockingh wierd hy noch meer als voor heenen tegens de Barbarinen verbitterd; daer tegens nam Franckrijck sig harer ernstigh aen.

Eyndlijck getroffen.

Door sterck aendringen van de Kardinael Spada en Donna Olimpia liet Innocentius sigh eyndlijck bewegen/ om met de Barbarinen tot een Vergelijcking te koomen. Sy souden sigh nae Avignon begeeven. Alle Schuld-reeckeningen souden vernietighd sijn: sy weer tot haere voorige Staet en Waerdigheden treeden; mits betaelende 't geen waer in sy alreeds veroordeeld waeren.

Nederlandsche Geschiedenissen.

De Geschiedenissen der Vereenigde Nederlandsche Provintien hebben wy in 't voorgaende III. Boeck gebraght tot op 't jaer 1637. Wy gaen nu voort/ doch op 't kortste/ wijl deese dingen by ons meest bekend sijn; en sullen ons oock alleen beesigh houden met 't voornaemste.

Verraed, voorgenoomen tegens de Stad Maestricht, 1638.

In Februarius Anno 1638. wierd te Maestricht een gevaerlijcken Aenslagh ontdeckt. De Toelegh was/ deese Stad aen de Spaensche over te leveren. Onlanghs te vooren was een Burgundisch Edelman en Soldaet in Spaenschen Dienst uyt Elve tot de Maestrichters overgeloopen; en had onder de Staetsche dienst genoomen; niet om haer getrouw/ maer om een Verrader te sijn/ en den langh gesmeedden aenslagh te helpen uytvoeren. Wonderlijck wierd se ontdeckt.

om deselve in handen der Spaensche te leveren.

Op seeckere dagh gingen een deel Besoldelingen uyt Maestricht op Buyt uyt. Deesen Overloper/ Claude de la Tour, was 'er onder. Doch deese Parthy wierd geslaegen door de Spaensche Besettingh in 't Fort Elve; Hy/ neevens eenige andere/ gevangen genoomen.

NEDERLANDEN

noomen. Volgens Krijgsgebruyck moest hy hangen. In tegendeel wierd hy van de Spaensche in Elve seer wel onthaeld/ sonder rantsoen los gelaten; waer tegens d'andere gevangene beyde 't los-geld en de verteerde kosten moesten betalen. Dit vaerde aghterdoght in deese; doch swegen/ tot datse weer te Maestricht waren gekomen. Doe maecktense haeren Officier alles bekend. Den 17. 27. der genoemde Maend wierd hy in Heghtenis genoomen. Op strengh ondersoeck beleed hy 't Verraed; en noemde/ onder meer andere Deelgenooten/ Johan Landsman, een Brouwer/ en Persoon van seer grooten rijckdom. Deesen wierd ook aengevat/ bekende sigh schuldig/ en noemde noch meer andere der t'saemgeswoorne/ van welcke sommige wierden gegreepen; andere alreeds ontvlooden waren. Landsman had aen sijn Huys een kleyn Huysje/ eerst onlanghs van hem gekoght; gelegen by de L. Vrouwen-poort, aen de Stads-muer/ waer in voor deesen een oude Poort had gestaen/ nu met Steenen gevuld/ niet seer dick/ sonder eenige voor-gewoorpene Wal of Graght; behalven dat een kleyn Riviertje/ de Jecker, of Jaecker, daer voorby liep. Deese Poort soudense heymelijck opgebroocken/ en de Spaensche daer door binnen gebraght hebben. Op dat alles te gewisser moght toegaen/ souden ontrent 6. of 700. derselve/ voorsien met Ladders en Stormgereedschap / aen de Brusselsche Poort een blinden Alarm hebben gemaeckt/ om de Besettingh daer heenen af te trecken: terwijl d'andere Spaensche by de L. Vrouwe-poort (aen welcke de Staetsche niet eens daghten) 't werck souden uytvoeren; waer toe bestemd was den 19. 29. Februarius. Doch twee daegen te vooren wierd de saeck op de gehoorde wijs openbaer. Daer ontstond oock een mompelingh/ dat de Geestlijkheyd binnen Maestricht deesen aenslagh had helpen beleggen; waer op dan blijtigh ondersoeck wierd gedaen. Seven Persoonen saeten nu alreeds gevangen; de gemelde de la Tour, de Brouwer Johan Landsman; twee Stads Vleeschhouwers; twee Burgers/ en de Guardiaen van 't Minderbroeders Klooster.

Wonderlijck ontdeckt; en hoe.

Welcker wijs desen Aenslagh sou in 't werck sijn gesteld geworden.

Wat voor Personen, soo Geestlijcke als Weereldlijcke,

daer over in Heghtenis geraeckten.

Daeghlijcks wierden meer deelgenooten bekend en aengetast; als / Pater Johannes Baptista Boddens, der Jesuiten Rector; de Jesuit Pater Pasman; de Pastoor van S. Niclaes, met een Capellaen; twee Leeckebroeders: Johan Hubergh, seer rijck/ en onder de Spaensche Regeeringh vier of vijfmael Burgemeester geweest; Andreas Stockheim, Raedsheer in den Luyckschen Raed deeser Stad; Graty, Waerd in de Windmoolen. Vijf Burgers/ Johan Hofman; Johan Verhagen, Advocaet; Arend Schile, voortijds eenige maelen Scheepen geweest; een Brouwer/ en een Leydecker/ hadden sig weggemaeckt. D'oorsaeck van dit nauw ondersoeck was/ wijl men al de Huysen der Roomsch-Catholijcke geteeckend vond; op dat/ wanneer de Spaensche meester waren/ en 't bloedbad aengingh/ sy verschoond bleven. Even hierom heeftmen oock dies te harder Vonnissen tegens de hooghstschuldige uytgesproocken.

Noch meer andere, soo Jesuiten en Monicken, als aensienlijcke Burgers, by 't Hoofd gevat.

De Huysen aller Roomsch-gesinden waeren geteeckend, om in 't bloedbad verschoond te blijven.

Den laetsten April en eersten May wierd de Sententie des Doods aen een gedeelte der Gebangene uytgevoerd; als/ aen Claude de la Tour, een Burgundisch Edelman; Agnes de Boury, sijne Huysvrouw; Lenard Kater, Metselaer/ die de Poort sou geopend hebben; en de Brouwer Johan Landsman. Na d'Onthoofdingh steldemen de Hoofden op Pinnen/ op 't Bolwerck aghter 't Minderbroeders Klooster; doch de la Tour wierd gevierendeeld; en yeder Stuck aen een bysondere Poort opgehangen. D'andere Rompen wierden begraven. Den 7. Junius quam de beurt aen den Pater Guardiaen, genoemd Vinck. Hy wierd Onthoofd/ en 't Hoofd op een Pin gestoocken. De Brouwer Johan Landsman had by sijn' Executie sigh seer over hem beklaeghd: leydde hem d'oorsaeck van al sijn onheyl op/ en verdaghvaerdde hem voor den Reghterstoel Christi. Den 20. Julius gold het de Jesuiten Pater Rector en Pater Pasman, beyde 't Hoofd afgeslaegen. L. v. Aitzema getuyghd selfs/ dat de Roomsch-gesinde 't Hoofd van Vink, op een Pael staende/ hebben eere aengedaen; want ten Regarde van haer (seght hy) was hy gestorven als een Martelaer. Pasman toonde groot berouw/ doch de P. Rector seer weynigh. Meende daer tegens wel gedaen te hebben/ als aengesien ten goede der Catholijcke Kerck. Wegens sijn' onpasslijckheyd wierd hy/ in een Stoel sittende/ Onthoofd. Pater Notingh had den 15. der gemelde Maend 't Hoofd verlooren; 't welck op een Staeck wierd geset.

Uytvoeringh der Sententie aen de la Tour: sijn Huysvrouw Agnes: Lenard Kater: Johan Landsman; Pater Guardiaen Vinck: de Jesuiten Pater Rector, P. Pasman: P. Notingh.

't Hoofd van Vinck, op een Pin geset, van de Roomsch-gesinde geeerd, als dat van een Martelaer.

Den 3. 13./ en 4. 14. Junius quam een gedeelte van 't Hollandsch Krijghsheyr onder den Graef Willem van Nassauw by nagt met veele Scheepen en laegh Water in Vlaenderen; breeckende insonderheyd in 't Land van Waes. Geswind ruckten se voor de Schans Callo by Antwerpen. Veroverden deselve. Wierden versterckt tot op 6000. Koppen. Trocken nae 't Fort Maria; maer wierden hier gestuyt. De Prins Kardinael Infant viel den 12. 22. weer op Callo aen/ ter middernaght; en deed d'eene Storm op d'andere aenvoeren. Eyndlijck vlooden de Staetsche daer uyt; doch eerse by de Scheepen konden geraeken/ wierdense omringd; ten deelen dood geslaegen; ten deelen tot den hals toe in 't Water gejaeghd. Sy versoghten wel Quartier; doch 't wierd haer in 't eerst geweygerd; soo dat 'er niet weynige verdroncken. 't Getal der Doode aen de Staetsche sijde was ontrent 1200. (waer onder oock d'eenige Soon van Graef Willem van Nassauw); der Gevangene 2500. ; dat van de Scheepen/ door de Spaensche genoomen/ en meest geladen met Proviande, 85. Evenwel quam deese Zeege de Spaenjaerden oock op 600. gesneuvelde/ en vry al meer gewondde/ te staen. Noch een ander geluck hadden de Spaensche tegens de Staet-

Taemlijk swaere Neerlaegh der Staetsche door de Spaensche by Callo;

die echter deese Zeege al dier quam te staen,

NEDER-LANDEN

de Staetsche by Wou; daerse van deselve 1200. Paerden veroverden. Noch al meer tegenspoed voor de Vereenigde Nederlanden.

Weierom by Wou. Prins Frederick Belegerd Gelder; maer moet met groote schade aftrecken.

Prins Frederick Henrick Beleegerde Gelder met sijn Leger (door deese twee Neerlagen seer verswackt) den 21. Augustus; doch de Spaensche quamen ten Ontset. Vielen op 't Quartier van Graef Casimir; sloegen 't op de vlught / en in 't naejaegen een goed deel dood. Door een geweldigen uytval der Belegerde moest 't Quartier des Graefs van Solms oock op breecken. Behalven de verslagene kreegen de Spaensche 400. Gevangene / daer onder de Prins van Portugal, en Graef Frederick van Nassauw. Dus was dit jaer ongeluckigh voor de Geunieerde Provintien.

De Hollandsche Admirael Tromp

In 't volgende jaer waeren de Hollanders voorspoediger ter Zee. Den 17. Februarius quamen 17. Staetsche Scheepen / onder d'Admirael Marten Harpartsz. Tromp, sigh aen haere Vyanden voor Duynkercken te vertoonen. Den 18. gingen de Duynkerckers op haer los; en weersijds wierd dapper gevoghten. Doch Tromp behield de Zeege; veroverde Capitain Antoni Meny, en Capitain Kleyntje. De Duynkerckische Vice-Admirael Matthias Rombouts gingh by Grevelingen te grond. Korts daer nae voer een Spaensche Vloot van Duynkercken na Spaenje. Nauwlijcks in Zee gekoomen / wierdense van de Staetsche soodaenigh aengetast / datse twee haerer Schepen moesten laeten in der Hollanderen geweld: drie andere Stranden: d'overige keerden weer te rugge: Tromp wierd van de Staten Generael, voor sijne betoonde dapperheyd / begiftigd met een goudene Keeten van 2000. / en een Tapijt van 1000. Gl. De Vice-Admirael en yeder Capitain kreegh oock een goede Vereeringh. De bekoomene Buyt was voor de Soldaten en Boots-gesellen.

slaet de Duynkerckers een en ander mael vry hard. 1639.

Verhael van de geweldige Zee-slagh in Duyns

Maer van grooter naedruck is geweest de volgende Zee-Slagh; soo smertlijck voor Spaenje, als geluckigh voor de Vereenigde Nederlanden. Langh had Koningh Philips van Spaenje beesigh geweest / om een maghtige Scheeps-vloot uyt te rusten / en met Soldaten op te stoppen: dan daer mee wat groots tegens Holland uyt te voeren; schoon 't eygentlijck ooghmerck onbekend bleef. Al sijne kraghten had hy hier aen te kost geleght; sijne Rijcken daer door seer uytgemargeld. De tijdingh deeser magtige toerustingh kon voor de Staten Generael niet verborgen blijven: derhalven sy noodigh oordeelden / sigh tegens 't dreygende gevaer in Postuer te stellen. De dappere Tromp liep met sijne onder sigh hebbende Vloot in Zee; en kruyste ontrent 2. Maenden langh onder Engelland, Nederland en Franckrijck, sonder yets te verneemen. Hem quam ter ooren / dat 't Silver der Spaensche Vloot met Engelsche Oorloghs-Scheepen uyt Spaenje nae Duynkercken sou overgebraght werden; en 't was niet geloogen. Met den uytgangh van Junius ontdeckte hy drie Engelsche; welcke overweldighd / en bevonden wierden bevraght te sijn met 1070. Spaensche Soldaten; van welcke Tromp 900. in Franckrijck aen Land stelde.

tusschen de maghtige Spaensche Vloot van 67. Scheepen onder den Admirael Don Antonio d'Oquendo,

Den 15. September wierd de gedaghte Spaensche Oorloghs-Vloot / bestaende in 23. groote Galioenen, en 34. treflijcke soo Duynkerckische als andere Scheepen / onder d'Admirael Don Antonio d'Oquendo, gesien op de hooghte van Bevezier. D'Admirael Tromp was doemaels maer 12. Scheepen sterck; hy selfs / en dan de Capitainen Colster, Pieter Wind, Robert Post, Claes Jansz. Ham, Lambert Halshoorn (by andere Halfhorn), Kamp van Enckhuysen, Jan Gerbrandsz., Schipper Laurens Pietersz. Backhuysen, Schipper Frederick Pietersz., 't Schip van Capitain Rengels, en dat van Potbreecker. Soo haest Tromp de vyandlijke Maght had ontdeckt / sond hy 't kleynste Fregat uyt / om al de Staetsche Scheepen / die in 't gesight kon krijgen / t'hemwaerts te trecken. Tegelijck deed hy eenige Schooten; op dat de Kielen / diemen niet kon te sien koomen / dit Zeyn moghten hooren / en hem naerderen. De Vice-Admirael Witte Cornelissen de Wit, by de Cingels leggende met de Schepen van Capitain J. Forant, Breederode, Dommers, en Sybrand Barendsz., schoot terstond toe / om sigh by den Admirael te voegen: die ondertusschen / alleen met sijne twaelf Scheepen / de Spaensche Vloot naerderde / en daer op los donderde. 's Anderendaegs 's Morgens vroeg quamen de gemelde vijf Schepen by hem. Doe was hy 17. sterck. Hier mee heeft hy de geweldige Spaensche Vloot ingewaght / tegens welcke hy alreeds werck had begonnen. Eene sijner Kielen / de Groote Christoffel, geraeckte door eygen Kruyd in brand / en vloogh op. Doe had hy noch maer 15. Bystanders. 't Gevecht was heet. De Spaensche Admirael meende Tromp al stracks aen Boord te leggen / doch wierd door 't geduerig Canonneeren der Hollandsche verhinderd. De Strijd duerde tot 's naemiddaghs ten 4. uyren / wanneer d'Oquendo met kleyn Seyl nae de Cingels weeck; en een gedeelte sijner Vloot niet weynigh beschaedighd vond door 't Geschut der Staetsche. Tromp bleef oock met kleyn Seyl niet verr' van hem leggen: riep al sijne Capitainen aen Boord / en nam een besluyt / om met den nieuwen dagh 't aengevangene Spel voort te settten. Ondertwijl quamen noch twee Scheepen by hem; so dat hy den 17. der gemelde Maend sigh 18. sterck bevond. Echter kon op d.en dagh niets verright worden / wegens de groote Kalmte / en swaere Mist.

en den Hollandschen Admirael M. H. Tromp, die, in 't eerst maer alleen 12. Scheepen sterck, op deese geweldige Vyandlijke Vloot derfde aengaen: daer nae aengroeyd tot 18 Kielen. De Spaensche al reeds vry beschaedight.

Tromp set 't geveght met een groote dapperheyd voort,

De Nevel wat vergaen sijnde / vond Tromp sijne Vyanden West-Noord-West van hem leggen / onder Engelland, ontrent Foulckston en 't Kasteel Ida; derwaerts hee-nen hy sigh begaf. Den 18. bevond hy sigh reght voor Douvres. Hier quam Commandeur Banckert met 12. Scheepen by hem. Doe had hy 'er 30. / en bleef in een geduerig hevigh Geveght; soo dat de Spaensche Admirael, moede gemaeckt / en veele sijner Kielen

NEDERLANDEN

kielen seer beschaedighd siende/ na Duyns liep; latende aen Tromp, tot vergoeding van 't verschootene kruyd en Lood/ een groot Galioen, en noch een ander Spaensch Schip; welcke beyde nae Holland wierden gesonden.

en, 30. sterck geworden, doet de Vyanden in *Duyns* wijcken,

Wijl nu de Spaensche in Duyns waeren; de Staetsche sigh by nae ten eynde van haer Buskruyd bevonden/ soo liep d'Admirael Tromp nae Calais in Franckrijck: nam in 't geen hem ontbrack/ en settede 't weer na de Spaensche Vloot. 's Nagts tusschen den 20. en 21. ontsnapten 't 13. of 14. Duynkerckers. Om diergelijcke wegh-sluypingh te voorkoomen/ ordonneerde Tromp, dat Commandeur Banckert met 13. Scheepen sou gaen leggen ten Noorden van de Vyanden. Dus bleef de Spaensche Zee-maght in Duyns als belegerd. Den 26. quaemen noch 3. Scheepen uyt Zeeland by Tromp. Van dagh tot dagh volghden 'er meer; soo dat hy den 20. October sig sterck bevond 100. Seylen. Soo haest kan Holland en Zeeland een maghtige Vloot in Zee krijgen. Hy sou soo langh niet gewaght hebben/ om de Spaensche weer aen te tasten/ doch de Staten Generael vonden swarigheyd/ om sulcks in Duyns te laten doen; wijl men opentlijck gewaer wierd/ dat Koning Carel van Engelland niet Neutrael maer Partydig; goed Spaensch, quaed Staetsch was; derhalven men lightlijck met hem in verder haperingh had konnen geraecken/ soo men de Vyanden in Duyns had besoght/ en daer aengegreepen.

daer hy haer als belegerd houd.

Groeyd aen tot 100. Kielen.

Partydigheyd des Koninghs van *Engelland* tegens de *Staetsche*.

Teekenen sijner genegenheyd tot Spaenje, en afkeer van Holland, waren/ dat hy/ op 't versoeck des Spaenschen Ambassadeurs te Londen, 15. sijner Schepen liet gaen leggen tusschen de Spaensche en Hollandsche Vloot/ op dat deese niet yet vyandlijcks tegens d'andere souden mogen onderneemen. Ontrent

ten voordeel der *Spaensche*.

NEDERLANDEN

bijstigh sijner Oorloghs kielen waeren in 't begin van October gereed; noch 40. andere wierden toegerust niet ten goede der Staetsche. Hy had de Spaensche veroorloft/ 't Silver uyt haere Scheepen aen sijn Land te moogen brengen. Deed al wat hy kon/ om haer te redden/ en sond haer 500. Tonnen Buskruyd toe. Door hulp der Engelsche waren de gedagte 13. of 14. kielen na Duynkercken ontkomen. Kortlijck/ Carel pastte seer weynigh op 't Verbond met de Staten Generael; en was een goed Vriend des geenen/ die sijnen Vader Jacob, en hem selfs/ dickmael gehoond; sijne Suster met haeren Man uyt haer Land verdreeven/ en d'Engelsche Natie soo veel leed toegevoeghd had.

sonder te passen op sijn Verbond met de *Staten Generael*,

D'oorsaeck deeser gunst aen de Spaensche, oordeelde men te sijn de hoop/ van d'oudste Engelsche Princes uyt te houwlijcken aen den Prins van Spaenje. Jae/ men sprack al van haer nae Spaenje te senden/ om daer aen 't Hof en in de Roomsche Religie opgevoed te worden. Dit sou geweest sijn sijne behertigingh van de Protestantsche Godsdienst. Men was besigh/ om een Defensif en Offensif Verbond met Spaenje te sluyten. Men braght deese groote Scheeps-maght by een/ om de Spaensche Silver-Scheepen uyt de handen der Hollanders te rucken/ en nae Duynkercken te begeleyden. Selfs d'Engelsche Admirael hield sigh midden onder de Spaensche, t'haerer beschermingh. Naderhand/ als Tromp van 't vervolgen der Spaensche weer te rugg' keerde in Duyns; den Engelschen Admirael en de Kasteelen de gewoone Eerschooten deed/ geliefden 't haer niet/ deselve/ volgens oud gebruyk/ te beantwoorden. Men vermoedde/ niet sonder reden/ dat tusschen Koningh Carel en den Spaenschen Ambassadeur te Londen noch wel wat anders wierd gesmeed/ ten

Aenmerklijcke oorsaecken van sijne vriendschap met *Spaenje*.

Daer wierd noch wat anders met den *Spaenschen Ambassadeur* te *Londen* gesmeed: doch wat de geboorte deeser

naedeel

NEDERLANDEN

naedeel van de Vereenighde Nederlanden, en van de Protestanten in Engelland: doch deese Vrugt quam niet tot de volle geboorte / wijl stracks hier nae noch heeviger ontvlamden d'onrusten tusschen hem / de Schotten, en 't Engelsch Parlament.

vrugt verhinderde.

Tromp krijghd verlof van de Staten Generael, om de Vyanden in Duyns te mogen aentasten:

Eyndlijck kreegh Tromp van de Generale Staten verlof / om de Vyanden in Duyns te mogen aengrijpen; wijlmen doch klaerlijk sagh / waer op d'Engelsche uyt waren. Dit geschiedde oock op den 21. October, onder een dicke Mist. Wy konnen ons niet lang besigh houden met de bysondere omstandigheden deeses Gevegts. De Mist opgeklaerd sijnde / sagen de Hollanders de Spaensche vast sitten; welcke / d'Anckers afkappende / het dight nae de Wal hadden geset. Dreeven haer sulck een hagel van kogelen toe / dat Matroosen en Soldaten plotslijck in de Boots vielen / doch de meeste in 't Water / om sig aen 't Strand te bergen. Groot was de verbaesdheyd der Spaenjaerden, als se de brand in 17. harer Scheepen saegen / veroorsaeckt door de Hollandsche Branders. Onder deese blaeckende Water-kasteelen was oock de Spaensche Vice-Admirael. Onderwijl had d'overige Spaensche Vloot sigh uyt Duyns begeven / om sigh nae 't Westen te redden. Tromp volghde haer / en bragt haer in onorder. Hy / en de Vice-Admirael Jan Evertsz., maeckten sig aen 't vreeslijk Monster / den grooten Goliath van Portugal ('k meen de Mater Teresa); doch was te sterck / om met kogelen doorboord; te wel-bemand / om aengeklampt te werden: derhalven sond men 'er eenige Branders op los; waer door dit maghtige houte Slot / 't welck een drijvend Eyland scheen / in vlam geraeckte. Grouwlijck was de Slagh; doe 't Ingewand van deese Moeder Teresa (de Kruyd-kamer) aenvingh. Van de 1000. in dit Schip sijnde ontquamen geen 100. Persoonen. Dus behield de Manhafte Tromp met sijne dappere helpers een ongemeene Zeege. In 't Vaderland braghtense op 12. of 13. soo Spaensche Galioenen, als andere Konings Scheepen. Noch 30. of 31. derselve waren in den Slagh te grond gegaen of verbrand. Soo dat van deese geheele Spaensche Vloot / waer aen so veel tijd en geld was verspild / niet meer dan 2. of 3. Galioenen, 22. of 23. andere Kielen / dien ongeluckigen Zee-dans ontsprongen; al t'samen noch seer beschaedigd en doorboord. Had Engelland de Spaenjaerden niet soo gunstigh geweest / niet eene had 'er afgekomen.

't welck hy doet, en een ongemeene Zeege bekoomd.

Aenmercklijckheden hier ontrent.

In alles maer 25. of 26. Spaensche Scheepen ontkoomen.

Hoe veel in Holland opgebragt, te grond gegaen, verbrand.

Wat voor een ooghmerck Koningh Philips van Spaenje met deese Vloot heeft gehad / is nogt uytgeborsten. Sommige meenden / dat het op d'Eems was gemunt / om van daer in Duytschland te vooren / en den Oosterschen handel der Hollanders te verwoesten. Andere / dat hy 't oogh op Zeeland had. Noch ander / dat deese Zee-Armade was toegerust / om Koningh Carel van Engelland tegens de Schotten te helpen: misschien oock / om hem in Engelland Souverain te maecken. In de voorige Maend April was Admirael Tromp in 't uyterste levens-gevaer geweest. In de Maes stiet sijn Schip op een Sand-plaet. Door de geweldige beweeging geraeckte hy buyten boord. Weynigh feylden 't / of hy was tusschen d'andere Scheepen dood geklemd geworden. Immers sou hy verdroncken hebben / indien sijn Volck hem niet geluckigh had gereddet.

Giffingen, wat Spaenje met dese Vloot voor had.

Tromp in 't uyterste levens-gevaer, door een Toe-val.

NEDERLANDEN

Om Franckrijck een goeden dienst te doen / hadden de Staten Generael in dit jaer 1639. / oock in 't volgende / haer eygen voordeel ter sijden geset / soo dat niets van gewigt tegens de Spaensche te Land was ter hand genomen; immers niet uytgevoerd. Prins Frederick Henrick, met een sterck Leger opgetrocken / bleef / nae eenige omswervingen / by Maldegem leggen / op dat de Spaensche haer Volk ten ontset van Arras niet na wil souden konnen gebruycken. De Spaenjaerden meenden Wesel in haere magt te krijgen door een listigen aenslagh; waer toe de Schipper van Santen haer behulplijck sou sijn; onder belofte / dat hy sou gemaeckt werden Generael-Major des Guarnisoens. De Keysersche souden met 4000. Mannen hier by 't best hebben gedaen. De Schipper maeckte dit heymlijck bekend aen De Haes te Wesel; doch desen aen d'Overigheyd: waer voor hy wierd vereerd met 4000. Ryckxd. / een Capitains-plaets / en een Huys in de Stad.

Om Frankrijk dienst te doen, stellen de Staten Generael haer eygen voordeel ter sijden.

Spaenschen Aenslagh op Wesel ontdeckt.

Prins Frederick brack van Maldegem op / en sond Graef Henrick Casimir van Nassauw na Hulst. Den 3. en 4. Junius bevond hy sigh voor S. Jans-Steen; waer by 't Fort S. Anna lagh. Twee sijner Bestormingen wierden afgeslaegen. Ondertusschen quaemen de Spaensche derwaerts / onder Conte de Fontaine. Die uyren lang wierd seer hevigh gevoghten; weersyds met veel volck-verlies; meest van de Spaensche. Aen de Staetsche sijde was Graef Henrik Casimir door een Pistool-kogel aghter in den rugg' getroffen. Echter was 'er hoop tot geneesingh geweest / indien dien dapperen Held niet een andere ramp waere bejegend. Hy lagh onder de Doode en Gewondde: wierd derhalven door de voeten der Paerden gevaerlijk gekneusd. Wegens deese verseeringh / overleed hy den 12. Julius seer Godsalig; betreurd van Prins Frederik, van sijn Maeghschap / en van 't geheele krijgsvolck / als een Vorst van seer treflijke hoedanigheden. Sijn Hoogheyd siende / dat hier niet bysonders te verrighten sou staen / weeck nae Kleyn-Braband, en Breda; voorts daer nae Bergen op deo Zoom; van daer nae den Bosch. Den 30. quam 't Heyr voor Gelder. Een goed getal Boeren moest aen de Begraving arbeyden. Doch vermids 't Spaensch Guarnisoen daer binnen 5000. sterck was; de geduerige Regen de Wercken met Water vulde / soo wierd Frederick genoodsaeckt / 't Belegh te verlaten / niet sonder schaedelijding in sijnen Aftogt. Dus deed de Staet, om Franckrijcks voordeels wil / haer selven nadeel. De Duynkerckers sloegen eenige Hollandsche Convoy-Scheepen / uytgesonden om de verwagt-wordende Oost-Indische Retour-vloot te begeleyden. De Spaensche waeren 12. tegens 5. / en pasten

Gevegt der Spaensche en Staetsche by S. Jans Steen:

waer in Graef Henrick Casimir van Nassauw ongeluckigh om 't leven koomd.

Prins Frederick belegerd Gelder te vergeefs, en met schaede.

Duynkerkers slaen eenige Hollandsche Scheepen ter

nu

NEDER-LANDEN

Zee, en werden weer geslagen, Oost-Indische Scheepen komen aen.

nu op de gemelde Vloot; doch wierden weer geslagen door Vice-Admirael de Wit, schoon maer 7. tegens 13. sterck; van welcke hy 3. in t Vaderland opbraght. Korts daer nae quamen d'Oost-Indische Scheepen/ aght in getal/ rijcklijck geladen/ in Gorree aen; gevolgd van 7. uyt Brazil, 10. Straetsvaerders, en 2. uyt Guinea. Dit braght een Rijckdom van ruym 150. Tonnen Gouds in 't Land.

Deenemarken steld een Tol op van 30. ten 100. in de Sond; en andere onbillijkheyd.

De Koningh van Deenemarcken stelde onlijdlijcke Tollen in de Sond op; te weeten/ 30. van 't 100. van alle doorvaerende Waeren. 't Scheen derhalven/ tusschen hem en de Hollanders tot een openbaeren Oorlog te sullen koomen. Engelland en Spaenje hadden met Deenemarcken de hand in 't spel. Echter braghten de Staten Generael haere Scheepen met geweld door de Sond; in 't gesigt des Koninghs; die hier over geen kleyne spijt gevoelde. Niet alleen wou hy sulck een swa-

De Staten Generael doen haere Scheepen met geweld door de Sond brengen.

re Tol/ maer oock deselve enckelijck in Rosenobels betaeld hebben. Soght te verhinderen/ Salpeter, sonder sijne bewilligingh/ over d'Oost-Zee te voeren; en Sout door de Sond, als alleen in Deensche Scheepen. De Staten Generael verbooden/ op verlies van Schepen en Goederen/ alle handel op 't Oosten en Noorweegen. Dit veroorsaeckte in

De Graenen, weegens desen twist, te Dantzick tot een geringe prijs gedaeld.

Holland een grootte diertte in Graenen en andere dingen: groot naedeel aen Dantzick, door de niet-vervoering van Koorn: 't welk daer soodanigh afsloegh/ dat in April deeses jaers 't Last geen 54 guldens moght gelden. In 't volgende jaer tradmen tot een onderhandeling. De Staten begeerden/ dat de Tol sou gesteld worden gelijkse was geweest Anno 1622.: anders wildense hare Koopvaerdy-Kielen met Oorlogs-Schepen door de Sond brengen. De Koning wou niet verstaen tot afschaffing des nieuwen Tols/ maer wel tot

Verdragh op een Interim.

wat verminderingh. Hier mee waeren de Staten niet te vreeden; en haer' Ambassadeurs wilden vertrecken. Echter lietense sig noch ophouden; en eyndlijck quam 't tot een Vergelijckingh/ dat de verminderingh sou aengenoomen werden op een Interim; of/ tot op naerder ordre.

Schaedlijckheyd van 't Spaensch Roofnest 't Huys te Gennep voor deesen Staat.

't Huys te Gennep was tsederd veele jaren die van Nieuwmegen, de Betuw, en 't Land van Kuyck seer beswaerlijck geweest/ als 't Roofnest der stroopende Spaensche Parthyen; daerenboven als een Magazijn, derwaerts men uyt de Vereenighde Provintien veelerley Proviande trock/ en dan deselve na Braband voerde. De Schipvaerden op Rhijn en Wael wierden 'er door belemmerd/ en in geduerige vrees gehouden. De gelegenheyd was

Werd belegerd en veroverd. 1641.

seer bequaem/ om van hier allerley Aenslaegen tegens de Staetsche Landen in 't werk te stellen. Derhalven wierd deese Plaets den 9. Junius van Prins Frederick Belegerd; den 7. 17. Augustus veroverd. De Hollandsche Admirael Houtebeen vermeesterde Loando de S. Paulo, in 't Africaensch Koningrijck Angola; gelegen tusschen Congo en Benguela.

Oock Loando in Angola.

Al weer Rteld Prins

't Jaer 1642. verliep al weer sonder verrightingen ten voordeel der Vereenighde Nederlanden, om Koningh Louis sijne voorneemens te doen bereycken. Want Prins Frederick verhinderde alleen/ dat de Spaensche

NEDER-LANDEN

Frederick 't eygen belangh deeses Staets ter sijden, om Frankrijks wil.

Generael Don Francisco di Melo tegens Franckrijck niets verder kon ter hand nemen/ als 't gewoonlijck Stroopen. Dat oock Generael Becq niets tegens de Hessische en Weinmarsche kon uytvoeren; daer hy doch beslooten had/ haer by Zons van boven en beneden aen te grijpen. Ter Zee ontnam

Admirael Tromp bekoomd van de Spaensche een Buyt van 4 Millioenen, 't welck in de Spaensche Nederlanden geweldigh geldgebreck veroorsaeckt.

d'Admirael Tromp de Spaensche een grooten Buyt. Van d' 11. Scheepen/ vaerende uyt Spaenje nae Duynkercken, geladen met veele Silvere Platen en kostlijcke Waeren/ veroverde hy 10./ dight by Duynkercken; en sondse in Zeeland op. Vier Koninglijcke Engelsche Scheepen dienden haer tot Convoy: dog deselve wierden weer na Huys gesonden. Deese Buyt wierd geschat op 4. Millioenen. Dit veroorsaeckte in de Spaensche Nederlanden geweldigh geld-gebreck; en de Soldaten moesten onbetaeld blijven. Men vreesde voor oproer onder haer. Ter dier oorsaek vonden die van Brussel sigh gedwongen/ niet alleen een groot deel Besoldelingen in haere Huysen te neemen/ en 't onderhouden/ maer oock haer Kleederen te verschaffen. Andere in andere Steeden leggende/ selfs gebooren Spaenjaerden, gingen in meenighten by de Boeren bedelen.

Houwlijk tusschen Prins Willem de II. van Oranje en de Princes Maria van Engelland.

In 't voorgaende jaer was een Houwlijck gesloten tusschen Prins Willem van Oranje de II., Soon van Prins Frederick Henrick, en Maria, Dochter van Carel de I., Koning van Engelland. Den 8. Martius deeses jaers quamse met haere Moeder Henrietta Maria in Holland aen; en wierd heerlijck ontfangen/ insonderheyd t'Amsterdam. Op haere

Henrietta Maria ongeluckigh op haere reys nae Holland.

reys van Engelland herwaerts ging eene harer Scheepen te grond. In 't selve was hare Maj. Altaer; een groot deel ongemeene dingen; de Bagagie haers Vrouwentimmers/ en veeler voornaeme Heeren. De kostlijkheden der Koningin Henrietta wierden geschat op 40000. ponden Sterlings.

Verraed eens Middelburghschen Brouwer met de Spaensche ontdeckt, en gestraft.

De Spaensche hadden een Aenslag op Sluys gemaeckt: doch deselve viel uyt t'haerer schade. By een Middelburghsche Bierbrouwer/ die voor deesen te Flissingen had gewoond/ vond men Brieven van Don Cantelmo. Wierd daer op gevangen genoomen; overtuyghd van verraed met de Spaensche; en veroordeeld Onthoofd; 't Hoofd op een pin gestoocken; 't ligchaem gevierendeeld/ en de Quartieren aen de Poorten opgehangen te werden.

In de swarigheden tusschen den Koningh en 't Parlament van Engelland wilden de Staten Generael Neutrael sijn.

Ontrent de swarigheden in Engelland, tusschen Koningh Carel en sijn Parlament ontstaen/ hielden de Staten Generael haer onsijdigh. Lieten oock al de Scheepen ongemoeyd vaeren/ 't sy datse Passen van de Koningh of van 't Parlament hadden. Onderwijl ontstond eenigh verschil tusschen de gemelde Staten en Prins Frederick Henrick. Eenige Engelsche Officieren in dienst des Lands had hy/ sonder voorweeten der Staten, verooorloft/ nae Engelland te trecken/ om haeren Koningh te helpen. Deed oock

sijne

NEDERLANDEN

syne Maj. op veelerley wijs bystand. Sou daerenboven 300. Ruyters derwaerts hebben gesonden; doch de Staten Generael, welke Neutrael wilden sijn/ toonden misnoegen hier over. Begeerden haer Gesagh staende te houden. Setteden de weghgetrockene Officieren van haer' Officien af/ en keurden 't afsenden der Ruyters niet voor goed. Sijn Hoogheyd/ vry t'onvreeden/ begaf sigh met sijnen Hof-stoet nae Breda: maer de Generaliteyt wou hem by haer hebben; en riepen hem derhalven weer nae 's Gravenhaegh. Doch dit mis-verstand was haest weghgenoomen.

Onwil hier over tusschen haer en Prins Frederick; haest weggenomen.

In West-Indien stond het nu met de West-Indische Compagnie noch wel. D'Admirael Lighthert had Marian (Maragnan) verobert. Verscheydene rijck-geladene Schepen quamen uyt Oost en West-Indien in Holland aen. Van d'oneenigheyd tusschen de Hollanders en Portugeezen in Farnambucq, in de Bahia, en anderweegen/ is onder de Portugalsche saecken gehandeld. De twee West-Indische Koninghrijcken/ Mexico en Peru, wierden tegens Spaenje oproerigh. Generael Ruychhaver verobberde 't Fort Apen, op de kust van Guinea, voor de West-Indische Maetschappy; en braght hier door dit gantsche Gewest onder derselver gehoorsaemheyd.

Oost en West-Indische saecken.

Guinea aen de West-Indische Compagnie gebraght.

Anno 1643. trocken de Spaensche al haere Maght by een/ om Theonville, of Diedenhoven, van de Fransche belegerd/ t'ontsetten: doch d'Optoght van Prins Frederick verhinderde haer sulcks; en di Melo moest op de Staetsche passen: die wel een versoeck deeden op de Forten van Hulst; doch te vergeefs/ wegens de wackerheyd der Spaensche. In Julius wierd een Verraed tegens des Princen Leger ontdeckt. Eenige misnoegde hielden heymlijck verstand met de Spaensche, en maeckten aen deselve al sijne Hoogheyds voorneemens bekend. 't Stond oock daer op/ dat de Spaensche 't Staetsche Leger souden aengevallen hebben; doch deese ontdeckingh verydelde haer' aenslagen.

Prins van Oranje belet de Spaensche 't Ontset van Diedenhoven, door de Fransche belegerd: 1643.

Don Andreas de Cantelmo lagh met een deel Spaensch Volck in Braband, om op Prins Frederick te passen. De jonge Prins Willem van Oranje reed met een goeden hoop Ruyterij uyt Bergen op den Zoom; nam de wegh nae Antwerpen, en leydde sijn Volck in een Agterlaeg. Ritmeester Kroock wierd met 300. Ruyters uytgesonden/ om de Spaensche Waghten aen te tasten/ en uyt te locken. 's Anderendaeghs den 4. September, 's morgens ontrent ten 5. uyren/ quamen eerst 3. Benden Ruyters tegens Krook. Daer nae volghden meer andere/ soo dat de Staetsche moesten aerselen. Ondertusschen geraeckte 't Spaensche Leger in Alarm. Don Cantelmo commandeerde Don Jan de Borges, Generael-Lieutenant over de Ruytery/ om den Vyand nae Wou te vervolgen. Met 't overige sijns Heyrs sou hy terstond hem nae-ylen. Dus joegh de Borges met ontrent 1000. Ruyters en 300. Voetknechten de Staetsche nae/ tot aen de geboghte Aghterlaegh.

De jonge Prins Willem van Oranje de II.

slaet by Burgerhout

de Spaensche, tot sijn eerste Proefstuck in de wapenen.

De Graef van Styrum vertoonde sigh doe ter lincker/ Staeckenbroeck ter reghterhand door een andere wegh. Passeerden met Prins Willem soo geswind als mogelijck was; en quamen eyndlijck by de Spaensche Ruytery; die/ hier op niet verdaght sijnde/ geen stand hield/ maer flucks de vlught nam; werdende vervolghd van de Staetsche tot aen d'Antwerpsche Poort. 't Voetvolck bleef in de Dal; en versoght terstond Quartier. Onder de gevangene was selfs de gemelde Don Jan de Borges, Generael-Lieutenant der Cavallery: Baron van Wangen, Generael-Commissarius: Louis Antonio Martini, Generael-Lieutenant van d'Artillery: de Graef van Salm: Don Jan de Rosales, en noch 8. andere Ritmeesters; 7. Lieutenants der Ruytery; &c. 't Getal der gevangene bedroegh eenige honderden; der doode 400. onder d'ontbloodene waren veele hooge Officieren swaerlijck gequetst. Aen de Hollandsche sijde/ immers soomen voorgaf/ waren geen 20. gesneuveld; doch een goed deel gewond. Dit was 't eerste Proefstuck van Prins Willem de II.

Hooge Gevangene.

Kleyn verlies aen de Staetsche sijde.

Prins Frederick nam voor/ met 't Leger op te trecken/ om noch yet aenmercklijcks te verrighten: doch op 't versoeck des Franschen Ambassadeurs hield hy sigh in 't Veld/ tot datmen sagh/ wat voor een uytgangh het te Parijs ontdeckte Verraed sou neemen. Dus hebben de Staten en de Prins al weer/ en nu eenige Somers aghter een/ haer eygen' Aengelegenheyd ter sijden geset/ om Franckrijck dienst te doen: die/ buyten dit/ in de Spaensche Nederlanden sulck een grooten voortgangh niet gehad sou hebben.

De Staten stellen al weer haer eygen Interes ter sijden, om Frankrijk vereeringen te doen maken in de Spaensche Nederlanden.

Terwijl de Spaensche Anno 1644. sigh besigh hielden/ om Grevelingen, van de Fransche belegerd/ t'ontsetten/ quam Prins Frederick voor 't Sas van Gent, en veroberde dese Plaets den 6. September. Geheel Vlaenderen was aen deese Sterckte bysonder veel gelegen: derhalven wierd tot 't Ontset groote moeyte aengewend; doch te vergeefs. Ter deeser tijd versoght de Fransche Ambassadeur aen de Staten Generael, dat de Roomsch-Catholijcke moght toegelaten sijn/ God in haere Huysen te mogen dienen (te weeten/ Mis. &c./ te laten doen): en dat d'arme/ welke geenen Priester konden houden/ vrylijck souden mogen gaen in de Huysen der rijcke/ om den Godsdienst by te woonen. Doch de Staten toonden haer misnoegen over dit versoeck; als regtdraets gekant tegens den welstand der Gereformeerde Religie, der Gronden van den Staet/ en de rust der Gemeente. In tegendeel wierd besloten/ met de meeste spoed te doen verkondigen en uytvoeren sodaenigh een Placcaet en naerder ordre/ alsmen sou bevinden te behooren/ nae de tegenwoordige buytenspoorigheden/ en voorige ongeschicktheden der Roomsch-gesinden. Door de Veroberingh van 't Sas van Gent had Prins Frederick Dalem, Hertogenrade, en Valckenburgh ingenoomen.

Prins Frederick verovert 't Sas van Gent 1644.

Versoeck des Franschen Ambassadeurs voor de Roomsch-Catholijke in deese Landen:

Werd afgeslagen, en 't tegendeel vastgesteld.

Den 26. Februarius hield Prins Willem de

Prins

de II. van Oranje in 's Gravenhagh Byleger met de Koninghlijcke Princes Maria van Engelland. Hy was noch geen 18. / sy 12. jaren oud. De Heeren Staten ſonden Boreel, Reede, en Joachimi als Ambaſſadeurs nae Engelland; om te ſien / offe de verſchillen tuſſchen den Koningh en 't Parlament ſouden konnen bylеggen.

Willem de II. houd Byleger.

In 't volgende jaer trock Prins Frederick over de Schelde in 't Land van Waes, 't hert van Vlaenderen; en ſloegh twee Bruggen over deeſe Rivier. Generael Becq, die het wou verhinderen / wierd afgeſlaegen; met mercklijck verlies. Daer op gingh ſijn Hoogheyd na Lokeren en Moerſpuy. Veroverde deeſe Forten; oock 't Fort Spinola. Dus was nu Hulſt beſlooten. Stracks volghde de Belegeringh; oock de Veroveringh / den 4. November. In eene Maend tijds was hy meeſter van deeſe ſterke Plaets. Maer daer tegens naemen de Portugeezen de Hollanders gantſch Brazil af; ſoo datſe in dit Geweſt alleen noch beſaten 't Reciffo, Olinda, en Pariba (Paraiba). Oock had de Staetſche Gouverneur Capo de S. Auguſtin aen de Portugeezen verkoght voor 40000. Ducaten.

Prins *Frederick* veroverd de ſtercke Stad *Hulſt* 1645.

De *Portugeezen* daer tegens ontnemen de *Hollanders* *Brazil.*

In 't begin des jaers 1646. viel de nieuwe Gouverneur van Hulſt met ontrent 2000. Mannen over 't Ys in Kleyn-Braband, om Contributien in te haelen van die ſe noch niet gaven. Doch wijl de Soldaten en Boeren in de Wapenen ſtonden / ſoo kreegenſe meer Slaegen als Buyt. Soo veel 't mogelijck was ſtelden de Spaenſche ordre tot de bewaering van Antwerpen; vreeſende / dat Prins Frederick voor deeſe Stad moght koomen. Ondertuſſchen handeldemen te Munſter van Vreede. Ernſtigh ſoght de Kroon Franckrijck de Staten Generael te beweegen / datſe tot de ſelve niet ſouden treeden / voor dat de Verheerde Nederlanden gantſchlijck van de Spaenſche ſouden bevrijd ſijn; te weeten / dat de gemelde Kroon 't grootſte en beſte deel daer van ſou vermeeſterd / en 't Franſche Rijck toegevoeghd hebben. Doch de Tractaten wierden evenwel voortgeſet.

Staetſche vallen over 't Ys in *Kleyn-Braband.*

Frankrijck ſoeckt de *Staten Generael* van de Vreede met *Spaenje* af te houden. 1646.

Met den uytgangh van Januarius heeft de Staetſche Beſettingh in Maeſtricht de Stad Thienen door een aerdige Aenſlag verobert. Men kreeg berigt / dat in de gedagte Plaets eenige Lamboyſche Troupen laegen. Jean Remacq, Cornet onder Conte Pompejo, en Griſon, Capitain-Lieutenant des Graefs van Solms, Commandant in Maeſtricht, bedagten t'ſaemen een liſtige vond; en ontdeckten haer voornemen aen den genoemden Graef; hem biddende / haer eenigh Volck te willen vergunnen. Haer wierden 530. Voetvolck en 200. Paerden toegevoeght. Twee Soldaten deedenſe Capucyners, en eenen anderen Jeſuitſch Gewaed aentrecken: Cornet Remacq vermomde ſigh als een Boer / en nam een Vorck op de Schouder / waer aen een Sackje met Noten hingh. 's Morgens / met 't openen der Poort gingen deeſe vier op de gehoorde wijs verſtelde voor uyt. Korts daer na quam een Trompetter / met een rood Spaenſch Veld-teecken / gevolghd van eenige Soldaten ſonder Geweer / met Oranje Linten aen den arm / even als Staetſche gevangene. Alles liep ſoo wel af / dat de Cornet en ſijne gemaeckte Geeſtlijcke terſtond van de Schildwaght door de Poort wierden binnen gebragt: die echter 't Klincket weer toe ſloot / en de Trompetter met de Schijn-gevangene buyten liet. Remacq ſigh dus beſlooten ſiende / was in 't eerſt al vry bekommerd: doch nam een kort beraed. Sloegh de Schildwaght met ſijne Vorck op 't Hoofd / ſoo dat hy ter aerden tuymelde: opende terſtond de Orgelen; en viel / met hulp der andere / in 't Waghthuys; waer in ſigh 10. Soldaten en een Sergeant bevonden; welckeſe al t'ſamen dood ſloegen. Ondertuſſchen quamen de Maeſtrichtſe Ruyters

Liſtigen aenſlagh van twee *Staetſche Officieren* binnen *Maeſtricht*, om de Stad *Thienen* in haer geweld te bekomen.

't welck ſeer geluckigh en ſeldſaem uytgevoerd wierd.

NEDERLANDEN

en Voetknegten binnen. Maeckten sigh dus geluckigh meester van de Stad Thienen, en kreegen een goed deel hooge / oock laeger Officieren gevangen; behalven den anderen seer aenstienlijcken Buyt; waer onder oock de gantsche Lamboysche Bagagie, geschat op meer als 12000. Rijcksdalers. Dit alles braghtense nae Maestricht.

Grooten Buyt, daer gemaeckt. 1646.

Prins Frederick quam voor Venlo; doch alles gingh soo koel toe / dat de Belegering hier gantsch geen ernst scheen. Ondertusschen wierd'er een goed deel Volck voor verlooren. Deese Plaets was maer half beslooten. Aen d'andere sijde konden de Spaensche uyt en in koomen nae haer gelieven: gelijck dan de Prins de Ligne, in 't gesigt der Staetsche, 't Guarnisoen versterkte met 1000. Koppen: daerenboven met 40. Cornetten Paerden sonder eenige verhinderingh weer uyttrock. Dit baerde seldsaeme gedaghten in veele; wijlse van dien grooten Held sulks niet gewoon waeren. Eenige meenden / dat tusschen de Spaensche en Hollanders alreeds een goed t'saemen-verstand was / en deese niet wilden / datmen verdere veroveringen sou maecken. Andere hielden voor waerschijnlijcker / dat sijn Hooghepd t'onvreeden was over de harde aendringing deeser Vreede door de Hollanders. Immers / 't sy insight van Vreede / of opgevat misnoegen / of wat anders / daer school / soo men meende / een geheym onder. Eyndlijck wierd de Belegeringh opgebroocken / en Venlo bleef ongewonnen. Men wendde voor / dat d'omsluyting aen de Brabandsche kant niet had konnen voltrocken worden / wegens den geduerigen Regen.

Prins Frederick belegerd Venlo, sonder ernst.
Dit veroorsaeckte in veele seldsaeme gedagten.

Onaengesien al de Tegenbetuygingen van Franckrijck, die seer hard aendrongh op 't Verbond / dat d'eene sonder d'andere tot geenen Vreede met de Kroon Spaenje sou mogen treeden / toonden echter de Hollanders sigh seer daer toe geneegen; en maeckten 't besluyt / van den selven aen te gaen; schoon eenige Provintien, insonderheyd Zeeland en Utrecht, selfs eenige Steeden van Holland, sigh hard daer tegens stelden; oock de meeste meenighte der Gemeente tot dit werck geen lust liet blijcken: gelijck dan oock in Zeeland over deese Pais met Spaenje niet gevyerd wierd. 't Geschiedde oock te Leyden niet.

Holland wil Vreede met Spaenje, onaengesien de Protestatien van Frankrijk, de tegenstand eeniger Provintien, &c.

Anno 1647. was d'onderhandelingh deeser Vreede soo verr' gebraght / dat deselve genoeghsaem voor geslooten wierd gehouden. Derhalven de Spaensche in de Verheerde Nederlanden, niet meer bedugt voor de Staetsche Wapenen / verscheydene Veroveringen op de Fransche bequamen. Ondertusschen maeckten de Staten Generael groote Toebereydselen / om de Portugeezen in Brazil te besoecken; en weer te herwinnen 't geen deselve daer hadden genoomen. De Koninghlijcke Gesant binnen 's Gravenhaeg dit verneemende / deed / van weegen sijne Maj. / groote Aenbiedingen; als die genegen was / met haere Hooghm. een reedlijcken en opregten Vreede aen te gaen; met weergevingh van alles wat de Portugeezen in Brazil hadden veroverd. Doch men vertrouwde sigh op geen schoone woorden; en genoeghsaem bemerckte men / dat deselve alleenlijck wierden gegeven / om 't uytloopen der Vloot te verhinderen: Welcke den 5. December uyt 't Vaderland vertrock. Maer sie nu voorts / wat wy hier van onder de Portugalsche Geschiedenissen hebben geseght.

Dit Vreede-werck alreeds seer verr' gebraght. 1647.
Hollandsche Vloot gaet tegens de Portugeezen nae Brazil, onaengesien de schoone aenbiedingen des Portugalschen Ambassadeurs.

NEDERLANDEN

Nae langhduerige Onderhandelingh is eyndlijck den 30. Januarius 1648., 's nagts ontrent ten elf uyren / de Vreede tusschen Spaenje en de Vereenighde Nederlanden geslooten / onaengesien de gedaghte tegenstand. Want vermits Holland enckelijck hier mee doorwou / soo hebben eyndlijck de gesaementlijcke Provintien bewilligd in d'onderteeckeningh; en d'afkondiging geschiedde op den 5. Junius; even op dien dagh / dat de Graven van Egmond en Hoorn voor eben 80. jaren te Brussel waeren Onthoofd geworden. De gedaghte bewilligingh echter was by sommige soo gewilligh niet. Die van Zeeland verklaerden / datse / tot verhoedingh van binnenlandsche swaerigheden / gemoveerd, ja genecessiteert waren geworden / de Publicatie van Vreede oock in hare Provintie te laeten geschieden: maer Protesteerden te gelijck voor God en al de wereld / datse onschuldigh wilden sijn en blijven aen al d'onheylen, die hier uyt de Landen souden mogen overkoomen, &c. Eenige hebben aengemerckt / datmen / den Oorlogh met Spaenje dus door een Vreede geeyndighd hebbende / van doe af aen schier noyt buyten gevaerlijcker en schaedlijcker Oorlogen is geweest met onse geweesene Vrienden. Als Anno 1652. tot 1654.; wederom van 1664. tot 1667. met Engelland. Anno 1672. tot 1678. met Franckrijck, Engelland, Munster, Keulen, &c. Anno 1689. tot 1698. met Franckrijck. Andere oordeelen / datmen eer met Spaenje tot Vreede had behooren te treeden / sonder deese Kroon soo maghtloos te maecken / datse buyten staet is / om sigh tegens de Fransche grootheyd en desseinen te konnen stellen.

Vreede tusschen Spaenje en deesen Staet, gesloten; geteeckend; geratificeerd, en afgekondighd. 1648.
Betuyging en Protest van Zeeland, ontrent haer toellaen.
Aenmerckingh.

't Jaer 1649. liep sonder yet aenmercklijcks af / als dat het met de Hollanders in Brazil by fleght begon te staen; die van de Portugeezen hier een swaere slagh ontfingen. Tusschen Deenemarcken en desen Staet wierd een Accoord opgereght / voor 36. jaeren langh / in welcke de Hollanders voor de Tol in de Sond aen de Deensche Majesteyt jaerlijcks souden betalen 350000. Nederlandsche Gl.: dies souden haere Scheepen / sonder gevisiteert, sonder opgehouden te werden / en t'eenemael vry door de Sond uyt en in vaeren. 't Liep echter noch al wat aen / eer de Ratificatie volghde.

Staten Generael koopen de Tol in de Sond af. 1649.

Ondertusschen droegh sigh in May deeses jaers binnen 's Gravenhaegh een erbarmlijck Treurspel toe. D. Isaac Dorislaus (Doreslaer), die de Dood des Onthoofden Koninghs Caroli had helpen bevoorderen / en

D. Isaac Dorislaus, Ambassadeur der nieuwe Engelsche

 nu/

NEDERLANDEN

nu/ als Ambassadeur van de nieuwe Engelsche Republicq aen de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden was afgevaerdighd/ vond sigh op den 15. der genoemde Maend in een drooge Gasterye/ daer de Witte Swaen uythanghd. Als hy nu sonder eenige agterdoght aen Tafel sat/ quamen 's avonds ten thien uyren sommige vermomde Persoonen aen de deur kloppen. Doemen haer open deed/ drongense met groot geweld binnen. Vielen aen op de Gasten/ welcke 12. in getal waeren/ van allerley Natien en Stand; maer insonderheyd op D. Doreslaus; diense met elf wonden jammerlijck vermoordden. Onder deese Tumult kreegh oock een voornaem Nederlandsch Heer (dien van Valckenstein,) een gevaerlijcke steeck; waer van hy/ volgens 't oordeel der Chirurgijns, beswaerlijk sou konnen geneesen worden. Drie van Doreslaus Dienaers ontfingen desgelijcks eenige wonden. D'Overigheyd deed een scharp ondersoeck aenstellen/ om deese wrevelige Moordenaers in handen te mogen bekomen (welcke ses in getal waeren geweest/ behalven noch 20./ die voor de deur oppasten); en daer wierd veel gelds op haere Lijven geset; doch te vergeefs. De Heeren Staten sonden Gesandten nae Engelland, om sigh by de nieuwe Regeering wegens deese boosdaed te verontschuldigen; en te gelijck haeren Ambassadeur te Londen voor diergelijcke Lagen te waerschouwen. Den 14.24. Junius wierd de vermoordde D. Doreslaus in de gemelde Stad (Londen) heerlijck begraven/ met een groot Gevolgh van de voornaemste Heeren des Parlaments, 't gantsche Collegie des tegenwoordigen Staets, veel Officieren van 't Heyr/ en 2. Regimenten Soldaten te voet. 't Parlament beschickte den jongen Doreslaus (of/ volgens andere/ Doreslaer) een jaerlijcksche Inkoomst van

Republicq aen de Staten Generael

werd binnen 's *Gravenhaegh*, aen Tafel sittende, van eenige vermomde invallende Persoonen wreveligh vermoord.

Te *Londen* seer heerlijck begraven.

Sijne Kinderen rijcklijck begiftigd.

2000. Gl. voor al sijn leven; en aen yeder sijner Susteren 5000. Gl. ten Bruydschat. Veele vermoedens vielen 'er ontrent d'aenleggers deeser Moord; buyten twijffel geschied/ om aen hem te wreecken de dood van Koningh Carel d'I.; doch de Moordenaers bleven onbekend.

NEDERLANDEN

Engelland was nu een Republicq geworden/ en van Holland al stracks daer voor erkend/ om met deese Naebueren in geen Oorlogh te geraecken/ tot schaede haers Koophandels. D'andere Provintien konden soo spoedigh daer toe niet besluyten. Derhalven 't Parlament de Heer Joachimi; Ambassadeur der Staten Generael in Engelland, den 26. September sijn afscheyd gaf; met bevel/ van binnen een Maend tijds te vertrecken. In tegendeel betoondense den Hollandschen Afgesondenen/ de Heer Schaep, alle vriendschap. Dit veroorsaeckte in Prins Willem de II. van Oranje als vry veel misnoegen tegens Holland.

Holland erkend *Engelland* al stracks voor een *Republicq*; d'andere *Provintien* sijn soo haest hier toe niet gereed.

De Vereenighde Nederlanden hadden nu Vreede met Spaenje, maer geraeckten daer tegens in twist onder malkander. Men won een deel volck afdancken/ om de lasten des Lands te verlighten; en hier toe waeren al de Provintien genegen; maer ontrent 't getal en de wijs konnen niet overeenkomen. Holland, als de maghtighste/ en die geerne alles na haren sin wou gedaen hebben/ wou (nae 't Oordeel van Prins Willem en andere Provintien) te grof/ en op een onbequaeme voet daer in gaen. Echter blevense by haer opset. Men leverde een Ontwerp over/ hoe d'afdanckingh sou konnen geschieden/ met veel meer volck/ als sy hebben wilden/ en met seer weynigh meerder beswaeringh van 't Land/ als of 't anders gedaen wierd/ in dienst te houden; doch te vergeefs. Ter dier oorsaeck wierd Prins Willem gemaghtighd tot een Besendingh aen die van Holland,

Verschil onder de *Vereenigde Provintien* weegens d'afdanckingh des Krijghsvolcks.

1650.

Prins *Willem*

land, om deese Provintie te brengen tot eenparigheyd met d'andere. Ondertusschen gingh / uyt naem der Generaliteit en sijn Hoogheyd / een Bevel af aen d'Officieren des Krijghsvolcks (alreeds van Holland ontslagen) / datse haere Soldaten souden by een houden / tot op naerder ordre.

gevolmaghtighd tot een Besendingh aen Holland.

Reys door de Hollandsche Steeden.

Hier op vertrock sijn Hoogheyd nae Dordrecht, by sigh hebbende de Heer van Aertsbergen, Moutenault, Renswoude, Clant, Asperen, Brasser, &c. Den 10. Junius quam hy te Gorinchem; den 11. weer in 's Gravenhaegh. Den 18. begaf hy sigh nae Alckmaer; den 20. na Enckhuysen, sijnde voorneemens na Medenblick te gaen: doch deese Stad / of die daer 't gesagh hadden / souden hem Geduputeerden te gemoet / om sigh te verontschuldigen / en sijne koomst in de Vroedschap te verhinderen. Dies vertrock hy den 21. nae Hoorn, en quam den 22. stil binnen Amsterdam; soo dat hy al op de Marckt was / eer 't yemand gewaer wierd. Oock at hy dien avond aen sijn eygene Tafel. Den 25. quam hy over Leyden in den Haegh aen.

Koomd t'Amsterdam.

Verhael der Gedeputeerde met sijn Hoogheyd aen de Staten Generael van haere bejegeningh in de Hollandsche Steeden.

Den 27. deeden de gedaghte Heeren Gedeputeerde ter Vergaderingh der Generale Staten verhael van 't geen haer bejegend was; namentlijck / dat eenige Steeden / als Haerlem, Delf, Amsterdam en Medenblick, aen sijn Hoogheyd en de Heeren Gedeputeerde gehoor hadden geweygerd in haere Vroedschap; doch andere de Voorstellingh gehoort en beantwoord; eenige sigh verklaerende / datse eeuwigh by d'Unie wilden blijven: andere hadden dit stuck niet / of immers seer mager / aengeroerd; sommige een bequaeme openingh van toestemmingh gedaen / en haer bedanckt: noch andere de saeck voor een tijd uytgesteld. Daer op heeft voorts sijn Hoogheyd den 30. sigh beklaegd over d'onbehoorlijcke bejegeningh t'Amsterdam, hem hebbende gehoor geweygerd / selfs in qualiteit als Stadhouder van Holland: versoeckende hare Hooghm., de Regeeringh der genoemde Stad daer toe te willen brengen / datse hem deeden behoorlijcke Verbeeteringh en Genoeghdoeningh. Wat sigh ontrent dit alles heeft toegedragen te willen verhaelen / sou voor ons van een te grooten uytgestrecktheyd sijn. Behalven veel andere Schrijvers / kannen insonderheyd hier van naesien de Heer Liewe van Aitzema in sijne Saecken van Staet en Oorlogh, derde Deel in Folio; daer d'Authentique Stucken sijn ingevoeghd.

Sijn Hoogheyd beklaeghd sigh over Amsterdam by de Generaliteit.

Send een deel Krijgsvolk derwaerts.

Op Donderdagh den 30. Julius 's morgens quam de Hamburger Post, nevens de Drossaerd van Muyden, de Magistraet der Stad Amsterdam bekend maecken / dat een groot getal Krijghsvolck op haer aentrock; oock alreeds t'Ouwerkerck en anderwegen was aengekoomen. Van de Heeren Regeerende Burgermeesteren was doemaels niemand binnen de Stad / als de Heer van Swieten; die terstond de Raed deed vergaderen / en op alles ordre stelde. Ten half negen uyren wierden de Bruggen opgehaeld; alle Poorten en Boomen gesloten; 't Geschut op de Wallen gebragt. Ten 10. uyren nam men Volck aen. Men gaf een Soldaet 10. stuyvers / een Matroos 23. stuyv. yeder dagh. 's Middaghs was de Burgery by de Poorten / en door de gantsche Stad verdeeld. Op de Wallen wierden Staecketsen geslagen; op de Vlot-Schuyten aen den Amstel Canon gepland. Kortlijck / alles was hier in beweegingh.

De Stad Amsterdam, hier van bericht bekomende, geraeckt in groote beweegingh.

Ondertusschen was Graef Willem, Stadhouder van Friesland, tot Abcoude gekomen; daer Schepen Huydekooper van Amsterdam hem vraeghde / ten welcken eynde hy sigh met soo veele Soldaten derwaerts had vervoeghd? Waer op sijn Excellentie aen hem en sijne Meede-Gedeputeerde overgaf een Brief van Prins Willem, deeses Inhouds: Vermits sijn Hoogheyd soo vreemd binnen Amsterdam was bejegend geworden, soo had hy, om sulcks niet meer onderworpen te sijn, Graef Willem van Nassauw in haere Stad gesonden, met sijne by hem hebbende Troupen, om daer alles in rust te brengen. Des Princen Aenslagh was geweest / met 't openen der Poort in alle stilheyd eenigh Krijghsvolck binnen Amsterdam te krijgen / en sommige Heeren uyt de Regeeringh te setten: doch door de duysterheyd der naght verdwaeldense van den wegh; en dus wierd dit voorneemen door d'uytvoeringh ontdeckt.

Graef Willem van Friesland koomd met eenige Troupen t'Abcoude.

Voorneemen van Prins Willem: sijn en Brief aen die van Amsterdam: den aenslagh ontdeckt.

Op dien selven dagh / 's morgens ten 8. uyren / deed de Prins door eenen sijner Kamerlingen de Burgermeesters de Wit van Dordrecht; Johan Duyst van Voorhout van Delf; Burgermeester de Wael, Pensionaris Ruyl, beyde van Haerlem; Pensionaris Keyser van Hoorn, en Pensionaris Stellinghwerf van Medenblick, doemaels in den Haegh, yeder in een bysondere Kamer brengen / en daer in bewaeringh houden. Ten half elf wierd dit door de Heer Jacob Cats in de Vergaderingh der Heeren Staten van Holland bekend gemaeckt; waer op deselve sigh terstond scheydde. 's Avonds wierd sijn Hoogheyd verwittigd / hoe 't met Amsterdam gelegen; en dat d'aenslagh misluckt was. Derhalven hy sigh 's anderendaegs nae 't Leger voor Amsterdam begaf. In dien naght (den 31. Augustus) wierden de gemelde ses Hollandsche Heeren in twee Carossen nae 't Huys te Louvestein gebraght / yeder in een bysondere Kamer gesteld / en wel onthaeld.

des Hollandsche Heeren door sijn Hoogheyd in hechtenis genomen, en nae 't Huys te Louvesteyn doen voeren.

De Prins koomd in 't Leger voor Amsterdam.

Als nu Prins Willem op Sondagh by 't Krijghsvolck voor Amsterdam was gekomen / wierden stracks vier Gedeputeerde uyt de Stad gesonden / om te sien / of dit werck by te leggen moght sijn. Onderwijl quamen de Guarnisoenen uyt verscheydene Steeden by 't ander Krijghsheyr aen. Gedurende deese onrusten is niemand door de Soldaten aen Leven of Goederen beschaedighd geworden. Als haer Voorraed ontbrack / koghtense deselve te Haerlem, sonder eenige onbehoorlijckheden te plegen. De Boeren quamen van over 't Y haer allerley Eet-waeren te koop brengen.

NEDERLANDEN

Accoord tusschen sijn Hoogheyd, en deese Stad.

Den 3. Augustus wierd tusschen Prins Willem en de Stad Amsterdam 't Accoord getroffen. D'Artijkelen daer van waeren: dat de Magistraet der genoemde Stad een Besluyt sou neemen / om sigh met d'andere Provintien te vereenigen / aengaende den staet des Oorloghs. Dat een Resolutie sou werden ingebraght / ten eynde de Troupen, by de Staten van Holland afgeweesen / van haer' Aghterstallen souden werden betaeld. Dat sijn Hoogheyd / in de Stad koomende / sou ontfangen werden gelijck sijne Voorvaderen / met alle Eer en ontsagh: en willende in de Vroedschap verschijnen / soumen hem gehoor vergunnen als Stadhouder.

Artijckelen van 't selve.

Alles sou in vergeetenheyd gesteld / en niet meer gedagt werden. Voorts souden de Heeren Andries en Cornelis Bicker sigh onthouden van alle verdere Regeeringh der Stad / volgens 't separaet Artijkel des Verdraghs tusschen sijn Hoogheyd en de Magistraet van Amsterdam den 3. Augustus, luydende; „Dat „sijn Hoogheyd / buyten præjudicie van „d'eer en goede naem der Heeren Andries en „Cornelis Bicker, d'eene oud / d'andere te„genwoordigh-regeerende Burgermeester „der Stad Amsterdam, en buyten beswae„ringh en krenckingh harer Persoonen en „Goederen / daer voor sijn Hoogh. haer ver„seeckerd / nae deeses tyds gelegenheyd oor„deeld dienstigh te sijn voor den dienst van 't „Land / datse haer ontrecken van alle ver„dere Regeeringh der Stad / sonder weer „daer toe beroepen te werden. Niet te min „sijn Hoogh. vereyd sijnde haer in persoon „te hooren / en gehoord hebbende / soo sijn „Hoogh. dan moght blijven by sijn voorigh „goedvinden / soo sullense haer dan vrywil„ligh ontleedigen van de voorsz. Regeering; „op den voet als vooren: mits datse van nu „af haer sullen onthouden van de voorsz. pu„blicque functie van de Stad. Ten oircon„de deesen ten wedersijden onderteeckend / „en geconfirmeert, aghtervolgende het Ver„dragh tusschen sijn Hoogheyd en de Ge„committerde van de Stad / op heden tot „Amsterveen gemaeckt / deesen 3. Augusti „1650.: en was ondertekend G. P. d'Oranje. „C. de Graef. Simon vander Does. Nicolaes „Tulp, Petrus Cloeck. Sie d'Artijkelen des „Verdraghs by Aitzema, derde Deel, fol. „447.

Onverwaghtte Sieckte en dood van sijn Hoogheyd Prins *Willem*, korts hier nae.

In de volgende Maend October trock sijn Hoogheyd nae den Landdagh in Gelderland, en quam den 29. siecklijck in 's Gravenhaegh weer aen. Den 30. wierd hem een Clysteer geset / en daer op een deel bloeds hem afgetrocken. Den 1. November openbaerden sigh onvoorsiens de Kinderpockjens: doch op sulck een wijs / en met soo een gewaende goede voortgang / dat sijn Hoogheyds Lijf-Aertz geenssins twijffelde aen een geluckige herstellingh van sijn Vorstlijck Persoon. Maer op Sondagh den 6. 's namiddaghs ten drie uyren sloegh een swaere Koorts tot deese Sieckte; waer door hy noch dien selven abond ten 9. uyren den wegh alles vleeschs gingh / in de cierlijcke Lente sijns Levens / oud 24. Jaren 6. Maenden.

NEDERLANDEN

Agt dagen nae sijn Overlijden wierd gebooren sijnen Soon *Willem Henrick.*

't Geluck / van een nieuwe Spruyt uyt sijne Doorlugtige Stam te sien / heeft hem niet mogen gebeuren: doch hy liet nae een swangere Gemalin / Dochter van Carel d'I. Koningh van Groot-Britannien: welcke agt dagen nae sijn Overlijden ter wereld bragt een jonge Prins / Willem Henrick, of Willem de III., na veel onderdruckingen hersteld in de Staten sijner Voorvaderen: en nu oock geluckigh Koningh van Engelland, Schotland, en Yrland. Van hem sullen wy in 't vervolgh veel te spreecken hebben.

Groote Vergaderingh van de *Gedeputeerde* aller *Provintien* in *'s Gravenhaegh.*

Als nu de Vereenighde Nederlanden dus beroofd waeren van haeren Stadhouder en Capitain Generael, tot droefheyd van veele / en blijdschap van sommige; wierd een Beschrijving gedaen tot een algemeene t'samenkoomst der Gedeputeerde van alle Provintien. Hier toe bereydemen in 's Gravenhaegh de Groote Sael op 't Hof / met afbreeckingh van al de daer staende Winckels; in welcker plaets ses treflijcke Bancken boven den anderen wierden gesteld. In December quamen d'Afgesondene van Zeeland aldereerst op deese Groote Vergadering, in welcke men beraedslaegingen sou neemen op den Stand en Welstand des Lands. Sy wierden / gelijck oock die van Utrecht, door de Staten van Holland vriendlijck / als oude Bondgenooten / ontfangen en ingehaeld. Ondertusschen hadden die van Dordrecht, stracks na de dood van Prins Willem, haren Burgermeester De Wit weer hersteld in al sijne vorige Staten. Die van Delf, Haerlem, Amsterdam, &c. deeden even 't selve aen de boven genoemde Heeren.

Request der Kerckenraed van *Utrecht* aen de *Staten* deeses Lands.

De Kerckenraed der Stad Utrecht, yverende voor den welstand van Gods Kerck / leverde aen de Staten 's Lands van Utrecht een Request in / dat in d'aenstaende gedaghte Groote Vergaderingh doch aldereerst moght gelet worden op 't stuck van de Vaststellingh der Religie; en ten dien eynde verklaerd / dat de Gereformeerde Leere / so als deselve Anno 1619. te Dordrecht was bevestighd; vervolgens by d'Overheden goed gekeurd / en voorgestaen / is d'eenige openbaere Religie des Lands; die / nevens den Staet, met de Maght des Lands altijd moet gehandhaeft werden; sonder dat eenige Leeden van d'Unie souden vermoogen yets daer tegens te doen.

wegens de Vaststellingh der *Gereformeerde Religie* in deese *Groote Vergaderingh*; en de middelen, daer toe aengeweesen.

De middelen / daer toe noodigh / hieldense te sijn / I. Dat voortaen in de Politique Regeeringh geen Persoonen wierden toegelaten / als bekende Leedematen der Gemeente / die sigh voorheenen hadden getoond Belijdenis te doen van de Gereformeerde Godsdienst / door 't gehoor van 't Woord Gods / en 't gebruyk des H. Avondmaels. II. D'uytsluytingh van alle Paepsche Vergaderingen / en d'Aenhanghselen van dien; nevens d'uytvoeringh der Placcaten, tegens haer uytgeven: 't welk dan oock behoorde betraght te werden ontrent de Ketteryen der Socinianen, nieuwe Arrianen, en de haer gunstige. III. Dat tot een gewenscht begin / en loflijcke Proeve van d'algemeene

Vast-

NEDERLANDEN

Vaststellingh der Religie by deese gelegenheyd moght voltrocken werden de bysondere Reformatie, soo Kercklijcke als Politique in de Meyery van 's Hertogenbosch, Barony van Breda, &c.

Verklaeringh der Heeren Staten in de Groote Vergaderingh,

Andere Provintiale Synoden deeden diergelijcke Versoecken. Waer op dan de Heeren Staten in de Groote Vergaderingh den 27. Januarius des volgenden jaers verklaerden / datse wilden handhaven de waere Christlijcke Gereformeerde Religie, gelijck deselve in d'openbare Kercken wierd geleerd / en Anno 1619. in 't Synodus van Dordrecht was bevestighd. Dat deselve Religie soo by yeder Provintie in den haeren / als van wegen de Generaliteit in de Quartieren van derselver Gebied / met de Maght van 't Land sou werden gemainteneert. Dat de Secten, welcke sijn uytgesloten van de Publique Beschermingh / in goede ordre en stilheyd souden worden gehouden / met bepalingh tegens alle uytspattingen. Dat deselve voortaen op geen andere Plaetsen / als daerse nu sijn / souden werden toegelaten. Dat de Placcaten tegens de Papisten souden blijven in kraght / en strictlijck werden uytgevoerd / &c.

op 't Versoeck der Synoden aengaende de gelagte Vastellingh.

Aenvangh deeser Groote Vergaderingh:

Den voorgaenden 18. Januarius was deese Groote Vergaderingh begonnen; bygewoond van de Gedeputeerde aller Geunieerde Provintien. In deselve wierden gedaen vier treflijcke Oratien. D'eerste van de Heer Jacob Cats, Raed-Pensionaris der Staten van Holland en West-Friesland; soo cierlijck / dat al de Toehoorders sig daer over verwonderden. D'Inhoud was: Wijl God sijn Hooghheyd Prins Willem de II. had gelieven uyt deese Sterflijckheyd te roepen in sijn Hemelsch Koningrijck / soo was nu de Staet geraeckt in een Stand / waer in se noch noyt was geweest; vermits uyt 't Huys Oranje niemand voor handen was / bequaem om den last sijner Vooroudren te dragen. Derhalven stond te beraedslaen over deese drie seer gewightige stucken / d'Unie, Religie, en Militie, &c. De tweede van de Heer Pensionaris van Zeeland; desgelijcks met groote Lof. De derde had de vorm eener Predicatie / gedaen van een Predikant / uyt Naem aller Kerckendienaren: waer in hy genoegsaem sijne welsprekenheyd en yver deed blijcken. De vierde Oratie was bovenmaten wel voorsien van al de Deelen / vereyscht tot een volmaeckt Gesprek: soo datmen als verbaesd stond over de Graviteit, Modestie, uytsteeckende Geleerdheyd / en seer net-bygebragte Redenen des Orateurs. Deesen was de Spaensche Ambassadeur de Bruyn, die de Staten verseeckerde van d'opreghte genegenheyd sijns Koninghs tot d'onderhoudingh van de gemaeckte Vreede.

en voortreflijcke Oratien

in deselve gedaen. 1651.

't Sou te langh vallen / te willen verhaelen wat op deese Groote Vergaderingh wierd verhandeld / en voorviel. Wy moeten hier den Leeser tot andere Schrijvers / insonderheyd tot Aitzema, wijsen. Op den 19. Augustus was alles alreeds afgedaen; en den 21. scheydden al de Leden met groote vriendschap van malkander. Aen d'Armen binnen 's Gravenhaegh wierd een Aelmoes gegeven van 1000. Rijcksd. Ter gedaghtnis van dit nieuwe Verbond deedmen Munten groote goudene Penningen: voerende aen d'eene sijde in 't Latijn deese Spreuck: SY STAEN VEREENIGD ALS EEN ONBEWEEGLYKE KLIP. Aen d'andere: VEYLIG ONDER GODS BESCHERMINGH.

Loopt, binnen weynigh tijds, voorspoedigh ten eynde.

NEDERLANDEN

Gedaghtnis Penningen.

In Martius quam / van wegen de nieuwe Engelsche Republicq, een staetlijck Gesantschap in 's Gravenhaegh aen; en wierd praghtigh ingehaeld. 't Selve bestond uyt twee voornaeme Heeren / Mylord Walther, en Mylord Strickland. Een groot gevolgh haddense by sigh. Haeren Voordragh gingh daer heenen: dat tusschen Engelland en de Vereenighde Nederlanden een over-oud Verbond en opregte genegenheyd was geweest. Dat deese beyde Republiquen sigh / onder Gods Zeegen / van haere Verdruckers hadden losgewerckt. Beyde eenerley Religie beleeden. Beyde in gelegenheyd / bequaemheyd te Water en te Land; manieren / Schipvaerden / &c. / malkander bynae gelijck waeren. Dat 't Parlament genegen was / deese lieflijcke overeenkomingh aen haere sijde voort te setten / en een noch nauwer Vereenigingh op te regten / indien men oock aen deese kant daer toe lust had / &c. De Staten Generael noemden eenige Heeren / welcke als Gedeputeerden met deese Engelsche Ambassadeurs souden handelen / tot vernieuwingh van d'oude Verbonden. Doch sy waeren te seer geset op haer eygen voordeel. Gaven daerenboven te kennen / dat haere Heeren Meesters haer hadden gesteld een nu haest verstreeckene tijd tot d'onderhandelingh. Deese verloopen / en geen Verbond getroffen sijnde / soo sou de Republicq van Engelland met andere Potentaten moeten sluyten / ten naedeel van deesen Staet.

Engelsche Ambassadeurs, Walther en Strickland, komen in den Haegh.

Haeren Voordragh tot vernieuwing van 't Verbond tusschen de nu beyde Republiquen.

Soecken alleen eygen voordeel.

Ondertusschen moesten deese Gesanten (welcke ontrent 250. Persoonen in haer Gevolgh hadden / en onder deselve 12. Helbardiers / gewapend / nevens 't gewoon kort Geweer / yeder met een Carabijn) veelerley hoon lijden; niet alleen van 't Grauw / maer selfs van eenige Groote. Prins Eduard Paltzgraef liet eens op klaeren dagh haere Glasen uytwerpen; waer over een Oproer ontstond. Ter dier oorsaeck gaven de Heeren Staten haer een Lijf-waght van 100. Mannen. Verboden oock op levens straf / haer / 't sy met woorden of wercken / eenig leed toe te voegen. Eyndlijck wierdense van de Staten Generael afgevaerdighd; met dit Bescheyd / datmen van wegen desen Staet een Gesantschap nae Engelland sou senden / om daer te handelen. D'oorsaeck waerom men d'Engelsche soo sleght vergenoeghd na Huys liet trecken / meendemen te sijn / om datmen in den Haegh eerst wou sien / wat voor een eynd den Schotschen Oorlogh sou neemen.

Moeten geen kleyne hoon lijden, soo van 't Grauw, als van eenige Groote.

Werden van de Staten Generael weer afgevaerdighd.

In October quam Koningh Carel de II. (nae

Koningh

NEDERLANDEN

(nae 't verlies des Slaghs tegens d'Engelſche) uyt Schotland in de Vereenighde Nederlanden aen. Trock door Waſſenaer nae Teylingen, een Luſt-huys tuſſchen Haerlem en Leyden. Doch vermits de Heeren Staten Bevelbrieven hadden doen aenſlaen/dat geen vreemde Potentaten of Stands-perſoonen/ buyten haer voorweeten en toeſtemmingh/in haere Provintien ſouden mogen komen/veel min ſigh in deſelve ophouden/ ſoo begaf ſyne Maj. ſigh van daer nae Parijs.

Carel de II. koomd in Holland.

Moet vertrecken.

Tuſſchen de Staten Generael en 't Engelſch Parlament verhief ſigh oneenigheyd/ weegens de Haringhvangſt in de Schotſche en Yrſche Zee. De Hollanders hadden tot noch toe hier onverhinderd geviſcht. D'Engelſche wilden 't niet meer gedogen. Hier over quam 't tot een Gevecht/ en de Hollandſche Convoyer ſchoot een Engelſch Fregat in de Grond: D'Engelſche deeden de Convoyer desgelijcks ſincken. Sie 't geen wy onder d'Engelſche Geſchiedeniſſen hebben verhaeld. Daerenboven was deeſe nieuwe Republicq ſoo groots/ datſe d'ouder Hollandſche wou opleggen/ de Vlagh voor haer te moeten ſtrijcken. De Staten Generael, ſoeckende Vreede met haere Naebueren/ en nu oock ſiende/ dat Koningh Carel in Schotland uyt ſijn Rijck verdreeven was/ deeden in December een Beſendingh aen d'Engelſche Republicq, welcke haer eerſt door een Geſantſchap had erkend. D'Ambaſſadeurs waren de Heeren J. Cats, Schaep, en Vander Perre, Den 29. derſelver Maend wierdenſe voor 't Parlament te Londen ter Audientie gebragt/ en de Heer Cats deed een treflijck Geſpreck van de nuttigheyd en noodſaecklijckſte eener goede Harmonie tuſſchen beyde de Republicquen.

Groote oneenigheyd tuſſchen 't Parlament van Engelland en Holland, wegens de Haringhvanghſt, en 't Strijcken van de Vlagh.

Geſantſchap der Staten Generael nae Engelland.

Korts hier nae begon 't Parlament de Hollandſche Scheepen wegh te neemen; en in deeſen handel voort te varen. Ontrent Londen laegen 25000. Mannen/ om deſelve tot een ſonderlingen aenſlagh te gebruycken. De Staten Generael bemerckten hier uyt genoeghſaem/ dat het op een Oorlogh tegens haer aengeſien was; en begonden ſigh in ſtaet te ſtellen/ om geweld door geweld te weerſtaen. Vermits 't Parlament Brieven van Repreſſalie tegens de Hollanders uytgedeeld had/ geduerende d'onderhandelingh van Vreede/ waer door meenighten van Koopvaerdy-Scheepen der Nederlanders wierden genoomen/ ſoo lieten de Staten Generael in Martius verbieden/ 't uytlopen van eenige Koopvaerders (uytgeſonderd de geene/ die om Oſſen nae Deenemarcken voeren) voor den 1. April; wanneerſe Oorlogsſcheepen tot beveylingh der Zee ſouden hebben toegeruſt. 't Parlament 't welck na haer welgevallen wou Roven/ ſonder verhinderd te worden/ was hier over ſeer toornig. Verſcheydene Vorſten ſonden Ambaſſadeurs nae Londen; erkenden deeſen Staet voor een Republicq; en ſoghten desſelven gunſt. Spaenje was onder deſe niet de minſte. Wierd gevolghd van Deenemarcken, de Hanſe-Steeden, en eenige Italiaenſche Princen. Dit blies 't Parlament noch meer op. Buyten twyffel hebben ſommige Potentaten, nijdigh op Hollands welvaerd/ de nieuwe Republicq dapper opgehitſt.

't Wil met deeſe Republicq tot een Oorlogh uytbarſten. 1652.

't Parlament wil op Holland Roven, ſonder daer in belet te werden.

Wat 't ſelve noch opgeblaſener maeckt.

In Julius quaemen de Staetſche Ambaſſadeurs uyt Engelland in den Haegh weer aen/ ſonder yets verright te hebben; en maeckten bekend/ dat niet anders als Oorlogh ſtond te verwaghten. Daer op kreegh Admirael Tromp bevel/ om d'Engelſche Oorloghs-Scheepen al den afbreuck/ die mogelijck was/ toe te voegen. Doch eerſt had ſigh dit volgende toegedragen. Tromp, door ordre haerer Hooghm. in Zee gegaen/ kruyſte voor de Maes, Wielingen, Ooſtende, en Nieuwpoort, tot op den 24. der gedaghte Maend. Den 26. ontſtond een ſwaeren Storm/ waer door veele Schepen Anckers en Kabels verlooren. Om verder ſchaede te voorkomen/ wierd beſloten/ onder den hoeck van Dovers te loopen. Ontrent ten 1. uyr quaemenſe voor Duyns. Tromp ſond twee Gecommitteerde aen den Commandeur Bourne, die daer lagh met eenige Parlaments-Scheepen; om hem te begroeten/ en kennis te geven/ wat hem dwongh/ ſig derwaerts te vervoegen; doch dat hy terſtond weer ſou vertrecken; wijl hy geen ander' ordre had/ als de Koopvaerdy-ſcheepen en Viſſchers te beſchermen. Bourne deed Tromp vriendlijk bedancken; die weer nae Calais voer/ om nae de Nederlandſche Kuſten te gaen. Onderwijl wierd hy gewaerſchouwd/ dat ſeven rijckgeladene Koopvaerders/ waerdig over de 50. Tonnen Gouds/ op wegh nae 't Vaderland waeren: welcke van d'Engelſche Fregats genoomen ſtonden te werden/ of alreeds genomen waeren. Hy begaf ſigh derwaerts/ om haer te beſchermen/ of te herneemen. Onderweegen ontmoeteden hem 15. Parlamentſche Oorloghs-Scheepen en 4. Fregats; welcker Admirael hy meende te verpreyen; ten dien eynde al ſijne Zeylen innemende/ behalven de Top-ſeylen/ die hy ter halver Stengh deed ſtrycken. Naeby gekomen/ ſchoot d'Engelſche Admirael een Canon-Kogel over ſijn Schip heenen. Tromp antwoordde niet. Stracks quam noch een Kogel/ dies Tromp haer een diergelijke toeſond. Flucks gaf d'Engelſche Zee-vooghd hem de volle laegh; en vermitsſe maer een Muſquet-ſchoot van malkander waeren ſoo kreegh Tromp veele gewondde: die den anderen desgelijks de Laeg gaf; waer op 't voorts tot een algemeen Gevecht quam. Commandeur Bourne ſneldde met noch 12. Scheepen nae d'Engelſche, en beſprongh de Staetſche Vloot van aghter. De duyſternis deed beyde deeſe Vlooten ſigh van een ſcheyden. 't Schip van d'Engelſche Admirael Blaeck moeſt met groote moeyte voortgeſleept werden/ als tot ſinckens toe doorboord. Veel Volck hadden d'Engelſche: Tromp een Schip verlooren.

Ambaſſadeurs uyt Engelland weer in den Haegh gekomen.

Eerſte vyandlijckheyd tuſſchen d'Engelſche en Hollandſche,

waer in d'Engelſche Admirael den Hollandſchen eerſt aenvalt,

die daer op ſigh verdedighd;

en dus quam 't tot een algemeen Gevecht.

Uytgangh van 't ſelve.

Wy moeten voortaen korter gaen. D'Engelſche wilden nu met alle kraght in 't Harnaſch. Leydden de ſchuld op Tromp, om een Schyn-oorſaeck te hebben; ſchoon deſelve

Tromp ſoeckt d'Engelſche Vloot om de Noord.

NEDERLANDEN

selve gantschlijck aen haer selfs was. In Augustus gaven de Staten Generael een welgegronde Declaratie uyt tegens 't Parlament van Engelland; vertoonende desselfs geweldadige en onbillijcke handelingen tegens den Staet der Vereenigde Nederlanden. 't Geliefde de Heere onse God / de Hollandsche Hoofd-vloot onder den Admirael Tromp met den aenvangh der gedaghte Oogstmaend een swaer onheyl toe te senden. Langh had hy d'Engelsche Vloot om de Noord gesaght.

koom haer, en siet goede kans, om haer t'eenemael te slaen.

Eyndlijck quam hy by haer / en sagh een goede kans om haer t'eenemael te slaen; maer even doe wierp de Heere een Storm-wind op de Zee; welcke de Scheepen soodanigh verstrooyde / dat'er weynige by een bleven. Eenige derselve wierden met sulck een geweld tegens de Klippen geworpen / datse stracks te grond gingen: andere aen 't Land / of op Sand-bancken gedreven: noch andere sloegen om / sonder dat de Menschen konden gereddet werden.

Maer even doe lijd hy een ellendigh verlies door een vreeslijcke Storm.

Nae dien ellendigh-uytgestaenen Storm quam Tromp den 6. 16. met niet meer als 46. Kielen voorby Scheveningh vaeren. D'overige had hy moeten aghterlaten; soo dat hy door dit onverwaghte ongeluck 64. Scheepen miste. Echter hadmen hoop / dat noch eenige souden te voorschijn komen; gelijck oock geschiedde; soo dat hy nae sommige dagen sigh weer 80. sterck bevond. Omtrent 30. waeren noch verlooren.

Geveght tusschen de Hollandsche Vice-Admirael de Ruyter, en d'Engelsche Vice-Admirael Ascue.

Even ter dier tijd deeden de Hollandsche Scheepen onder Vice-Admirael de Ruyter op d'Engelsche Kust groote schaede / en veroverden verscheydene Kielen; daer onder de Fregats 't Hart en de Fortuyn. Van hier liep hy nae Wight en Dartmouth. Den 6. 16. bejegende hem d'Engelsche Vice-Admirael Sir. Georgh Ascue, met over de 40. wel toegerustede Oorloghs-Scheepen. 't Quam tot een hevigh Geveght; 't welck door de naght wierd gescheyden; doch 's anderendaeghs weer vernieuwd. Geen van beyde de Deelen had van de Zeege te roemen / behalven dat d'Engelsche de Zee verlieten / en nae de Haven van Pleymuyden liepen; oock ongelijck meer Volck hadden verloren. Wy konnen hier niet voorby gaen een daed te verhaelen / welcke een eeuwige geheugenis verdiend.

Onvergelijcklijcke daed en dapperheyd van Douwe Aukes, een Friesch, Commandeur op de Vogel Struys,

Een Oost-Indisch Schip / genoemd de Vogel Struys, waer op Bevelhebber was Douwe Aukes, een Friesch, settede 't dighter onder d'Engelsche, als eenige der andere. Drie of vier der grootste Parlaments-Scheepen boven wind sijnde / quaemen af / om 't selve te veroveren. De Maets / geen andere Hollanders siende opkoomen / t'haerer hulp / wilden niet veghten / maer 't Schip overgeven. Douwe dit verneemende / en siende dat een groot Engelsch Schip op hem afquam / trad met de Sabel in de Vuyst onder sijn Volck; dreyghde / haer al t'samen in de Lught te sullen doen vliegen / indiense sigh niet nae behooren queeten; en braght hier door te weegh / dat elck sigh begaf tot sijnen plight. De moedige Commandeur liet den Engelschman naeby koomen; maer begroette hem door soodanigh / met 24. Stucken Geschuts / dat hy met al 't Volck sonck.

NEDERLANDEN

tegens drie Engelsche, van welke hy twee deed sincken.

Flucks kreegh hy 't tweede Engelsch Schip op sy / voerende 50. Stucken / 't welck hy d'andere Laegh gaf; en terstond gingh 't oock te grond. Op beyde deese Scheepen waren 900. Zielen; van welcke niet eene geberghd wierd. De derde Engelschman, oock onder schoot komende / kreeg soo veel / dat hy moest krengen / en met de wind door gingh.

Nieuw seer hevig Geveght tusschen de Hollandsche en Engelsche Vlooten.

Den 1. December gingh de welverdiende Admirael Tromp met 70. Oorloghs-Scheepen en 8. Branders uyt Goeree t'Seyl / om over de 300. Koopvaerders tot begeleyden; welcke laestgenoemde door kalmte weer te rugg' moesten keeren. Ondertusschen bleef Tromp met d'Oorloghsvloot in de Hoofden; daer hy den 10. d'Engelsche Vloot ontdeckte. Omtrent de Singels geraeckten sijne best-bezeylde Scheepen met die van de Vyanden aen 't werck. Tromp en Blaeck gaven malkander de Laegh.

Groot gevaer van Tromps Schip.

Daer op wierd Tromp aengeklampt van Battijn en Achson; welcke beyde met Blaeck hadden gesworen / datse den Hollandschen Admirael of wegh slepen / of nae de grond senden souden: die oock sijn Galioen en Boeghspriet voor de Steven verloor. Echter gaf hy de moed niet verlooren / maer sprack sijn Volck in dit grootste gevaer seer vriendlijck deeserwijs aen:

Aenspraek tot sijn Volck.

„Kinderen / nu moeten wy kiesen / of „ een schandige Neerlaeg / of een heerlijcke „ Zeege. Indien Engelland den Nederlandschen Admirael overwind / soo is Nederland genoeghsaem te Water verwonnen. „ Kan 't Hoofd niet bestaen / hoe sou 't dan „ gaen met d'andere Leeden? Wanneer hy / „ die voorgaet / beswijckt / soo werden de geene / die volgen / verbaesd. De val der „ meerdere verward de mindere in een gelijck verderf. Nae ons Voorbeeld sullen „ sigh d'andere voegen. Gy veght niet alleen voor uw eygene Eer / voor de behoudenis van 't Vaderland / en om te sijn Exempelen voor de gantsche Vloot; maer „ oock onder Tromp, die uwe dapperheyd „ best siet / en oock best kan beloonen.

Verovert sijne bespringers.

Dit moedighde sijn Volck soodaenigh aen / dat hy niet alleen sijne Vyanden ontworstelde / maer oock selfs deselve veroverde.

Stoute daed van eene sijner Matroosen.

Eenen sijner Matroosen sprong tusschen de glinsterende Swaerden en een Hagel-buy van Kogelen op 't Schip van Battijn; klauterde op Langhs de Hoofd-touwen; ruckte d'Engelsche Vlagh van de Stangh / en wierd daer voor vereerd met 500. Guld.

Zeege der Hollanders,

't Eynd deeses Strijds was soodanigh / dat Blaeck (d'Engelsche Admirael) in grooten anghst de Teems opliep. Tromp sou hem tot in de Rivier van Londen vervolgd hebben / doch kon geen bequaeme Piloots bekoomen. Moest sigh derhalven genoegen met 't geen hy alreeds had gewonnen; te weten; 't Schip de Roose-krans onder Capitain Charles Battijn: de Bonavonture onder Capitain Achson (beyde sijne Bespringers geweest): de Hercules: de Blijde Intreede: een Fregat, en noch

en veroverde Scheepen.

NEDERLANDEN

drie Prijſen. In alles 8. Scheepen / voorſien met 225. Stucken Geſchuts. Nae dit Gevecht hield Tromp de Teems een wijl tijds beſlooten: waer door te Londen groote dierte ontſtond; inſonderheyd in uytheemſche Waeren. Dit veroorſaeckte een ſeer groot miſnoegen der Engelſche tegens den Admirael Blaeck; en Aſcue leyde ſijnen dienſt neer.

Schade der Hollanders.

Doch deeſe Zeege ſtond de Hollanders ook al dier / 't Schip van d'Admirael Tromp was leelijck toegeright: dat van Capitain de Haes ſoo doorboord / datmen twijffelde / of men 't wel ſou konnen binnen brengen. Dat van Capitain Junbol was door 't vyer vergaen; doch door wat ongeluck / bleef onbekend.

Hollandſche Oorloghs en Koopvaerdy-Vlooten. 1653.

Den 9. Februarius Anno 1653. waeren de Hollandſche Oorlogs en Koopvaerdy-Vlooten van S. Marten afgeſeyld / doch wierden door Stormwinden ten deelen in de Spaenſche Zee verſtroyd. Tot op den 25. was Admirael Tromp ontrent Lezart en Heyſant beſigh / om de Vloot weer by een te vergaderen / beſtaende in 60. Oorloghs en 230. Koopvaerdy-Kielen. Seer happigh waeren d'Engelſche nae deeſen Buyt; en ſpoedighden derhalven / om haere Vloot in Zee te brengen.

Bejegenen d'Engelſche Vloot, die ſeer happigh nae deeſen Buyt was.

Blaeck, Dean en Monck, de drie Engelſche Admiraels, gingen t'Scheep / en ſeylden den 18. nae de Weſt. Onderwijl liep de Rouaenſche Vloot / ontrent 70. Scheepen ſterck / by nagt voorby d'Engelſche, en quamen alle behouden in Holland aen. Waerlijck een groot geluck. De Vloot onder Tromp bejegende den laetſten der genoemde Maend d'Engelſche by Bevezier. Daer op quam 't tot een Gevecht / 't welck drie dagen lang duerde.

Bloedigh Gevecht

Tromp was nauwlijcks 70. Scheepen van Oorlogh ſterck / en had 150. Koopvaerders te beſchermen. D'Engelſche Vloot beſtond oock in 70. Kielen / maer ſoo groot en bemand / dat de Hollandſche maer Dwargen by Reuſen waeren. D'Engelſche Admiraels hadden / om haer ongewilligh Volck gewillig te maecken / haer de Nederlandſche Koopvaerders ten Buyt beloofd. Tromp daer tegens moedighde de ſijne aen door een treflijck Geſpreck. Thien of twaelf Scheepen liet hy by de Koopvaerders. Met d'overige gingh hy op de Vyanden los; en ſelfs voor uyt nae den Admirael Blaeck: die altijd 15. of 16. der beſte Parlaments-Scheepen / t'ſijner bewaeringh / rondom hem had. Vice-Admirael Jan Evertſz. viel in 't midden der Engelſche, en ſchoot eenige haerer Kielen in de grond. De Ruyter hingh ſigh aghter aen de Vyanden / en veroverde 't Schip Packe-Perce met 54. Stucken. Noch eenige andere waeren ſoo goed als vermeeſterd; maer vermits d'Engelſche ſigh nae de Hollandſche Koopvaerders ſnelden / ſoo moeſtmen deſelve weer verlaeten. 't Hollandſch Schip de Vogel Struys, twee vyandlijcke in de grond geſchooten hebbende / was ſoo qualijck geſteld / dat men doemaels niet wiſt / of 't geſoncken / of van de Parlamentſche weghgeſleept was. D'Engelſche Vice-Admirael, een Schip met 60. Metale Stucken / waer op ſigh Generael Monck bevond / doock nae den afgrond. Van de vijf honderd daer op ſijnde Mannen wierden maer alleen ſeer weynige gebergd. Oock ſonck haeren Schout by naght nevens een Hollandſch Capitain.

tuſſchen beyde deſe Parthyen, drie dagen langh duerende.

D'Engelſche en Hollandſche Oorloghs-Vlooten waeren wel even ſterck; doch de Hollandſche Scheepen maer als Dwargen tegens Reuſen.

Onder deeſe Zee-Bataille kreegen d'Engelſche 24. Koopvaerders / behalven eenige Hamburgers, Ooſtendenaers en Embdenaers; die moedwillens nae Blaeck toeliepen / meenende by hem vry te ſullen ſijn. Voorts hebbenſe opgebraght 4. Staetſche Oorloghs-

Verlies aen de Hollandſche en aen d'Engelſche ſijde.

Schee-

NEDERLANDEN

Scheepen: 3. sonckenʼer: 1. sprongh ʼer op in de Lught. Hier tegens sijn 5. van haere Kielen gesoncken; 1. verbrand: 7. kondense nauwlijckx binnen sleepen. Geene van al deese is oyt weer in Zee gesien. D'Engelsche Admirael was niet veel beeter gesteld. Behalven veele haerer voornaemste Bevelhebbers haddense by meer als 2000. Soldaten en Bootsgesellen verlooren. De gequetste waeren ontelbaer. Een groot voordeel was 't voor haer / datse veele Kitsen by haer hadden; in welckese haer doode en gewondde aen Land; versch Volck van daer weer in de Scheepen braghten.

Voordeel van deese in 't Gevecht.

In 80. Jaeren tijds was een diergelijcke Zee-slagh niet voorgevallen onder eenige Natien. Admirael Tromp had de 66. Stucken op sijn Schip over de 70. maelen gelost. Geerne had hy den Admirael Blaeck aen boord geleght; doch altijd vond hy hem van een deel Scheepen omringhd. Indien de Hollanders niet belemmerd waeren geweest met de Koopvaerders / men hield voor gewis / datse de gantsche Engelsche Vloot souden geslaegen / en in Holland opgebraght hebben; onaengesien derselver voordeel in grootte van Schepen / veelheyd van Volck en Geschut / oock meerderheyd van Kielen / en de Wind. Nu wierd de schaede gelijck geaght. Blaeck was een weynigh boven de lincker Knie gewond. D'Engelsche Vloot quam in Pleymuyden, Portsmuyden en 't Eyland Wight aen; soo ellendigh gesteld / dat het nauwlijckx te beschrijven was. De Scheepen laegen soo vol doode en gewondde / dat het afschouwlijck was te sien; en waeren soo doorboord / datse nauwlijckx te herstellen stonden. 't Getal der gesneuvelde en gequetste wierd begroot op 5000. Aen de Staetsche sijde wierden de Hoofden en Capitainen, welcke haer in dit Gevecht dapper hadden gequeeten / met aensienlijke Giften beschoncken. In tegendeel deed Tromp twee Scheeps-Hoofdmannen / welcke sigh niet wel hadden gedragen / Hangen; vier Onthoofden / drie Wippen en Kielhalen.

Geen van beyde de Deelen hadden te roemen.

Ellendigen staet der Engelsche Vloot.

Beloningh en straf aen de Hollandsche sijde.

Ses Engelsche Hoofd-Scheepen waren over d'aght Maenden langh van de Hollanders in de Haven van Livorne beslooten gehouden geworden. Generael Bodley naederde eyndlijck de gedaghte Haven / om 't uytloopen der beslootene te bevoorderen; gelijck hy sulckx met derselver Commandant Appleton had aengesteld. De Hollandsche Commandeur van Galen dit verneemende / besettede sijne Vyanden soodanigh / dat haer onmogelijck viel / sonder Slaen door te geraeken; waer toe d'Engelsche sig met een dappere moed gereed maeckten 't Quam den 4. 14. tot een Gevecht; waer in de Hollanders een treflijcke Zeege behielden; onaengesien de gedaghte dappere Held Commandeur Jan van Galen in den aenvangh des Strijds van een Canon-Kogel soodaenigh in 't eene Been wierd getroffen / dat het aen maer een weynigh vleesch noch vast hingh. Derhalven liet hy 't affetten / en hem by de groote Mast draegen; daer hy de sijne met sonderlinge dapperheyd tot kloeckmoedigheyd aenmaende. 't Eynd deeses Gevegts was / dat d'Engelsche Bonavonture en Simson verbrandden. Vice-Admirael Appleton wierd veroverd; desgelijckx de Pelgrim, en den Rooden Haen. Alleen 't Schip Maria is 't ontkoomen; neevens d'agt onder Bodley; welcke na uyterste vermoogen doorgingen. Op de Staetsche sijde was 't getal der Doode 105.; op de Parlamentsche 500. Hier door wierden de Hollanders meester van de Middellandsche Zee; tot bysonder-groot voordeel van haeren Koophandel. De Manhafte van Galen stierf op den sevenden dagh daer nae binnen Livorne aen sijn' ontfangene wonde.

Gevecht tusschen d'Engelsche en Hollanders by Livorne.

Groote Zeege der Staetsche,

doch met verlies van den Manhaften Commandeur Jan van Galen.

NEDERLANDEN

't Parlament begind gedagten tot Vreede te neemen; en waerom.

't Parlament, verneemende de geweldige klaghten haerer Onderdaenen over d'onheylen/ spruytende uyt den Oorlogh met de Hollanders: waer by noch quam 't algemeen verwijt der gequetste (door dwangh op de Scheepen geworpen)/ der Weduwen en Weesen/ 't welck daeglijcks vermeerderde; dat oock de Gasthuysen vol gewondde laegen/ welcke niet langer konden onderhouden worden/ ten waere Collecten van Geld en Lijnwaed tot de Verbanden voor haer gedaen wierden: daerenboven/ dat de gantsche Koophandel stil stond; begon te dencken op middelen tot Vreede.

De *Staten* van *Holland* sijn'er oock toe genegen; echter moest noch meer bloedplengingh voorgaen.

De Staten van Holland waeren niet minder hier toe geneegen. Koningin Christina van Sweeden schreef ten dien eynde aen beyde de Republiquen. Maer eer dit heylsaem werck kon uytgevoerd werden/ moest noch een groote bloedstortingh voorgaen; als een reghtvaerdige straf des Heeren/ over de Sonden van beyde de Natien.

Cromwel vernietigd onverwaght *'t Parlament.*

In 't midden deeser gedaghten van Vreede/ en de Briefwisselingen daer over tusschen de Staten en 't Parlament, droegh sigh te Londen yet onverwaghts toe/ waer op noyt yemand had gedaght. Generael Olivier Cromwel quam met sijn gantsche Heyr voor Londen; vernietigde 't Parlament door geweld/ en stelde nevens hem eenige Heeren/ welcke den Hoogen Raed wierden genoemd. Onder d'Engelsche Geschiedenissen is breeder hier van gehandeld.

Sijn antwoord aen den *Hollandschen Ambassadeur.*

Onderwijl quam een Hollandschen Ambassadeur te Londen aen/ die sijne Brieven aen Cromwel overleverde. Hy keurde wel deselve voor goed; doch voeghde daer by: D'uytgesondene Vloot moest haeren last uytvoeren; dan konmen de Vreedehandel daer na bestieren.

Beyde d'*Engelsche* en de *Hollandsche* Vloot weer in Zee.

De gedaghte Vloot/ onder beyde de Generalen Dean en Monck, nevens den Vice-Admirael Pen, sterck over de 100. Scheepen/ had sigh nae Duyns begeven. Den 9. May liep Admirael Tromp met 60. Scheepen van voor de Maes Noorden aen in Zee. D'Engelsche Vloot quam drie daegen daer nae met mooy weer langhs onse Kust/ jaegende de Visschers nae 't Strand.

Hoe sterck d'*Engelsche* was.

Was sterck 105. Scheepen/ bemand met 16269. Soldaten en Bootsgesellen; voorsien met 3840. Stucken Canon. Naderhand quamen noch 20. andere Oorloghs-Scheepen daer by; nu t'saemen 125. Tromp van twee Hamburgers verneemende/ dat d'Engelsche voor Texel waeren/ en meenende datse daer noch laegen/ hield Krijghsraed/ en voedde de Capitainen moed in.

De Vloot van *S. Marten* koomd geluckigh binnen.

Ondertusschen quam de Vloot van S. Marten, sterck ontrent 300. Scheepen/ alleen voorsien van 8. Convoyers, door een sonderlinge bestieringh Gods behouden in 't Vaderland aen/ voorby d'Engelsche heenen/ die op desen grooten Buyt loerden/ om deselve op te slocken.

Tromp moet t'elkens met seer slegte Scheepen in Zee gaen.

Tromp hier van verwittighd/ stelde 't weer langhs de Kust. Beklaeghlijck was 't/ dat dien dapperen Held t'elckens moest in Zee gaen met sulcke sleghte Scheepen/ datse nauwlijcks verdienden de naem van Oorloghs-Kielen te voeren: en niet minder vreemd/ dat de Hollanders sigh in geen beeter Postuer stelden; waer toe overbloedige middelen by der hand waeren.

NEDERLANDEN

Groot Zee-geveght tusschen de *Hollandsche* en *Engelsche* Vloot.

Den 12. Junius quamen beyde deese Vlooten ontrent Nieuwpoort malkander te gemoet. D'Engelsche vielen boven wind op Tromp aen/ doch deeden weynigh quaeds. Den 13. vernieuwde sig de Strijd; en Tromp stortte met 40. Schepen regt op de Vyanden in; quijtende van vooren sigh soo kloeckmoedigh/ als hy van aghter schelmaghtigh wierd verlaten. 't Geveght was fel en bloedigh.

Schelmagtige trouwloosheyd veeler *Hollandsche* Capitainen.

Tromp klampte Pen aen Boord: was oock in een oogenblick meester van 't bovenste der Schips. Doch de geene/ welcke beneeden waeren: verweerden haer soo langh/ dat 13. Engelsche Scheepen haer quamen ontsetten: welcke op den Hollandschen Admirael aenvielen: doch de Wit en de Ruyter snelden tot sijnen bystand. 't Eynd deeses Strijds was/ dat d'Engelsche d'overhand behielden: waer toe haer seer voordeligh was geweest 't meerder getal haerer Scheepen

Engelsche Zeege, en verlies der *Hollanders.*

(gelijckse dan noch onder den Slagh/ met 13. (18.) groote Oorloghs-Kielen wierden versterckt): derselver grootte/ waer tegens de Hollandsche seer sleght waeren: de begunstigingh van de Wind; en trouwloosheyd veeler Hollandsche Capitainen, welcke den Admirael schelmaghtigh verlieten. Volgens 't roemen der Engelsche hebbense hier van de Hollanders verovert 10. Scheepen; 6. in de grond geschooten/ 2. in brand gebraght.

Der *Engelsche.*

Hier tegens haddense voor haer deel 6. Scheepen verlooren. Haren Generael Dean was in 't begin des Striys dood geschooten.

Engelsche Vloot legt voor 't *Vlie* en *Texel.*

D'Engelsche Vloot quam in goed Postuer voor Texel en 't Vlie leggen. Wierd oock daeghlijcks uyt Londen versterckt. Verscheydene rijckgeladene Hollandsche Scheepen vielen in hare handen. Admirael Tromp bevond sigh met sijne Vloot in de Wielingen. Hield Gesprek met de Gecommitteerde der Heeren Staten;

Tromp loopt tegens haer uyt.

nam sijn afscheyd van haer ('t welck oock 't laetste was); en liep den 15. Augustus N. S. in Zee; sterck 83. Oorloghs-Scheepen/ en 9. Branders: den 7. quam hy voor Ter Heyde, den 8. by d'Engelsche Vloot/ 110. Scheepen in getal. 's Avonds ten 7. uyren begon 't Geveght/ en duerde tot 10. uyren. Dus maeckte de donckerheyd scheydingh. De volgende morgen sou de Slagh weer aengegaen sijn/ indien beyde de Deelen sigh niet bemoeyd hadden/ om 't voordeel van de Wind te winnen; waer mee dien dagh voorby liep. Vice-Admirael Witte Wittesz. (dus langh door d'Engelsche ingehouden) quam nu by den Admirael Tromp met 26. Scheepen/ de beste van de gantsche Vloot/ wijl meest al d'andere meer bequaem waeren om de Seylen te vermeerderen; als om noodigen dienst te doen.

Aenmerkelijckheyd.

Sondagh morgen met 't aenbreecken des lights laegen beyde de Vlooten voor Ter Heyde; ontrent ter selver plaets/ daer Anno 1651. 't Lught-Geveght

was

NEDER-LANDEN

was geſien; waer van hier nae ſal geſprooc- werden onder de Wonderteeckenen. Ten half ſeven uyren ſeylden de Vlooten tot malkanderen in/ en ſloegen door den anderen heenen. Tromp ſigh alleen diepſt onder de Vyanden ſiende/ en van niemand gevolgd wordende/ ſeyde: Sal'er wat gedaen worden, ick moet voorgaen. Niemand koomd my 't werck afneemen. Beſtevaer moet altijd 't Spits af bijten, &c. Korts daer nae quam een kleyne Muſquet-Kogel aenvliegen; men weet niet eygentlijck van waer; en op vermoedens kanmen niet vaſt gaen; welcke dien roemwaerdigen Admirael onder de lincker Tepel trof/ en in't Hert raeckte; ſoo dat hy ſtracks daer nae ſtierf/ onder 't uytten van deeſe woorden: Ick heb gedaen. Hou goede moed. O Heere, weeſt my en dit arme Volck genaedigh. D'andere Hoofden der Vloot/ en eenige dappere Capitainen, hier door te meer geterghd/ vielen kloeckmoedigh onder de Vyanden; en ſloegen tot viermaelen toe gintſch en weer door haer heenen. Jan Evertſz. en de Ruyter gaven heerlijcke proeven van haer' onvertſaeghdheyd.

Begin des Geveghts tuſſchen beyde de Scheeps-Vlooten op den 8. Auguſtus.

Hervat, en Admirael Tromp met een Muſquet-Kogel doodgeſchooten.

Dit laetſte Treffen duerde tot elf uyren in de naght; wanneer d'Engelſche nae de volle Zee weecken/ behalven ontrent 30. der minſt-beſchaedighde: welcke/ bemerckende dat ontrent 50. gantſch qualijck geſtelde Hollandſche Kielen/ op ordre van Witte Witteſz., na 't Noord-Ooſten in Ly gingen/ deſelve vervolghden; meenende onder deeſe nae haer gelieven te werck te ſullen gaen: maer wierden van de gemelde Admirael aghterhaeld/ en ſoodaenigh begroet/ datſe 's naghts ten twee uyren oock de Zee moeſten kieſen.

Uytgangh deeſes bloedigen Zee-Strijds.

Indien niet al weer een deel Lafhertige ontrouwe Capitainen (welcke oock hier over geſtraft wierden) Eer en Eed vergeteen hadden/ ſoo ſou (volgens d'uytſpraeck der Admiraliteits-Heeren) de gantſche Engelſche Vloot verwoeſt ſijn geworden. Welcke ſigh nu de Zeege toeſchreef: roemende/ dat de Hollanders de vlught hadden moeten neemen/ met verlies van tuſſchen de 30. en 40. Scheepen/ ten deelen verovert/ ten deelen verbrand/ of in de grond geboord; waer tegens ſy maer twee Scheepen hadden verlooren. Dit was 't berigt van Admirael Monck. Doch deeſe pogchingh wierd belaght. De Hollanders ſtelden al haer verlies (behalven 't grootſte/ de Manhafte Admirael Tromp) in 9. Scheepen/ 300. Doode/ en 700. Gequetſte; waer tegens d'Engelſche 19. Kielen waren quyt geraekt/ behalven noch ſommige onbekende. Selfs eenige Londenſche Brieven getuyghden/ datſe 24. Scheepen miſtten. 't Seeckerſte is/ dat geen van beyde de Parthyen ſigh deeſen Slag hadden te bedancken; doch dat de grootſte ſchaede by d'Engelſche was; haere Victorie alleen in roem beſtond. 't Welck genoeghſaem hier uyt bleeck/ datſe de Hollandſche Kuſt gantſch open lieten: waerlijck een groote winſt voor deeſe Natie.

Lafhertige Capitainen geſtraft.

Engelſche ſchrijven haerſelven de Zeege toe, met een groot gepogch.

Echter was haer verlies grooter als dat der Hollanders.

Nae de Dood van Tromp reeſen geen kleyne verſchillen/ wie in ſijne plaets ſou koomen. Veele hadden geerne Vice-Admirael Witte Witteſz. ten Admirael verheeven geſien; doch 't haperde hier aen/ dat Jan Evertſz. en de Ruyter niet onder hem ſouden willen ſtaen. Derhalven heeft men beſlooten/ deeſe drie gelijcklijck Commiſſie te geven/ datſe by beurten 't Opperbevel ſouden voeren. Maer eyndlijck wierd op den 11. 21. September Jacob van Waſſenaer, Heer van Obdam, Gouverneur en Droſſaert van Heusden, Overſte over een Regiment te Paerd/ en Gecommitteerde van wegen de Ridderſchap in de Staten van Holland en West-

Verſchillen, wie in de plaets van Tromp Admirael ſou werden.

De Heer van Obdam. Jacob van Waſſenaer, Admirael geſteld.

NEDERLANDEN

West-Friesland, met dit hooge Ampt begiftighd: alhoewel tegens de borst van veele; welcke oordeelden/ dat hy/ schoon een Manhaftigh Kryghsman te Land/ echter in Zeesaecken sulck een grooten dienst niet sou konnen doen: behalven noch/ dat 't Scheepsvolck altijd liever van een Peckbroeck als van een Edelman wil gecommandeert sijn. Andere stelden hier tegens/ dat selfs d'Engelsche met goed geluck haere Colonellen te Land (als Blaeck, Monck, Pen, Dean, &c.) ter Zee hadden gebruyckt.

Gevoelens hier over.

Vreede tusschen Holland en Engelland. 1654.

Ondertusschen was men nu seer beesigh/ om de Vreede tusschen Engelland en Holland voort te setten: die oock eyndlijck in de Lente des jaers 1654. ten eynde wierd gebraght. 't Kort begrijp der Artijckelen was: Een vaste Vreede tusschen deese beyde Natien. De schaede/ geduerende deese misverstanden d'een d'ander aengedaen/ sou tegens malkander uytgewischt sijn. De Gevangene weersijds sonder Losgeld vry te laten. Beyde de Republiquen souden staen in een Defensif Verbond. De Rebellen soumen in geenerley wijs bystand doen; maer d'een d'andere tegens deselve helpen. De Gebannene van d'eene Republicq souden in d'andere niet mogen geherberght worden. Beydersijds Onderdaenen souden evengelijck werden gehandeld. De Hollandsche Scheepen souden in de Britannische Zee de Vlagh moeten strijcken. De Rovers sou men uyt beydersijds Havenen houden. D'eene Republicq geen Vreede of Verbond maecken met andere Potentaten, sonder kennis van d'andere Republicq.. Indien twist ontstond/ soo sou de Vreede daerom niet gebroken/ maer die 'er d'oorsaeck van waeren/ ernstigh gestraft werden. Geen Repressalien vergunnen/ ten waere men binnen 3. Maenden tijds geen Reght kon bekoomen. Met 8. Oorloghs-Scheepen (niet meer) in malkanders Havenen moogen vaeren. Tegens de noch levende/ welcke in Amboina eenige Engelsche ter dood hadden veroordeeld/ soumen gereghtlijck Procedeeren. Een Chambre mipartie opreghten; waer in de geene/ welcke in Oost-Indien, Groenland, Muscovien, Brazil, &c. schaede hadden geleeden/ en sulcks konden bewijsen/ d'uytspraek daer over souden verwaghten.

Korten inhoud van d'Artijckelen derselve.

Boven welcke Holland met Cromwel een Secreet Artijckel opreghtede, tot uytsluytingh van sijne

Maer boven dien hadden die van Holland met den Protecter Olivier Cromwel een Secreet Artijckel opgereght/ buyten kennis der andere Provintien; en een Verbindnis/ dat de jonge Prins van Oranje, noch yemand van desselfs Linie, ten eeuwigen dagen sou gesteld werden in de hooge Ampten/ by sijne Voorvaderen beseeten: maer uytgesloten sijn en blijven uyt alle Bedieningen en Waerdigheden. Doch dit geheym braek haest uyt/ en veroorsaeckte onder de Gemeente (meerendeel tot 't Huys Oranje seer geneegen/ ter oorsaeck van de genootene seer groote diensten) geen geringe opschuddingh. Veele stonden in vermoeden/ dat die van Amsterdam, ter oorsaeck van 't geen Anno 1650. door Prins Willem de II. haer was bejegend/ nevens de Heeren/ welcke op Louvestein hadden geseeten/ en haere Vrienden/ dit soo hadden besteld/ om sigh te wreecken aen den Nakomelingh van den Overleedenen Vorst. Wat onheylen hier uyt ontstaen/ en daer op gevolgd sijn/ sullen wy t'sijner tijd en plaets hooren. D'andere Provintien namen vry qualijck/ dat Holland een saeck van sulck een gewight sigh had ondernoomen sonder haer voorweeten/ veel min bewilligingh. Derhalven gaven de Hollandsche Staten een Deductie uyt/ tot verantwoordingh haers daeds ontrent deese Acte van Seclusie des Princen van Oranje. Doch 't heeft aen geen pennen ontbroocken/ die deselve dapper hebben geheeckeld. Men merckte ter dier tijd aen/ dat oock insonderheyd de Remonstranten hier mee wel te vreeden waeren/ uyt haet/ soo men meende/ tegens 't Huys Oranje, wijlse de dood van haren Barneveld Prins Mauritz toeschreven; en op hoop/ dat een nieuwen Barneveld haren Haen weer Koning sou doen werden. Dus spraeckmen doe. Immers/ eenige uyt de haere lieten dit al t'opentlijck blijcken in hare vergalde blauwe Boeckjens tegens 't Princelijk Huys en de jonge Prins/ maer vol Suycker tegens de Heeren de Witten. Onder welcke Schryvers uytmunt dien van de Krancken-troost voor Israel in Holland, aen de Staten van Holland en West-Friesland, Anno 1663. t'Amsterdam gedrukt. Wy willen hier geen staeltjens daer uyt voorstellen/ wijlse te schendigh-leelijck souden klincken.

NEDERLANDEN

Hoogheyd en sijngintsche Huys ten eeuwigen dagen uyt alle Hooge Chargen: 't welck, bekend werdende, geen kleyne opschudding veroorsaeckte.

Eeniger Remonstranten blijdschap hier over.

In dit jaer hebben de Portugeezen 't Recif by Farnambucq in Brazil veroverd; en daer door veroorsaeckt de verwoestingh der Hollandsche West-Indische Maetschappy. Dit verlies wierd ten deelen toegeschreeven aen de moedwilligheyd der Soldaten/ van welcke een gedeelte nu in 16. jaren tijds niet was afgelost geworden.

West-Indische Compagnie verliesd Brazil.

Den 29. September quam Graef Willem van Nassauw, Stadhouder van Friesland, Groeningen en Ommelanden, binnen Campen; en wierd daer heerlijck ontfangen. Op sijn' aenkoomst was de gantsche Stad vol blijdschap. Canon en Musquetten balderden geweldigh. De Magistraet deed opentlijck af-leesen/ datse den Heere Prince van Oranje Willem de III. hadden verkooren tot Stadhouder der Provintie Over-Yssel; en sijn Excell. Graef Willem aennaemen tot derselven Generael-Lieutenant, tot dat gemelden Prins sijn 19. jaer sou hebben bereyckt; om dan (of oock eerder/ in geval van bequaemheyd) 't Stadhouderschap t'aenvaerden. 's Anderendaeghs deeden die van Swol even 't selve. Hier tegens hielden die van Deventer (welcke dit werck gantsch tegens de borst was/ wijlse aen de Hollandsche sijde waeren) alle Posten met dubbele Waghten wel beset. Namen oock eenige Compagnien te Paerd en te Voet binnen. Dit stuck heeft swaere oneenigheden tusschen deese drie Steeden veroorsaeckt.

Die van Campen en Swol in Over-Yssel neemen Prins Willem de III. ten Stadhouder, Graef Willem van Friesland tot sijnen Generael-Lieutenant aen.

Die van Deventer houden de sijde van Holland.

In

NEDERLANDEN

In andere Provintien waren de verschillen met Holland over dit werck der Seclusie niet minder. Die van Middelburgh, Ter Goes en Flissingen maeckten ter Generaliteit bekend/ datse bleven by haere Resolutie van Anno 1652.; te weten/ dat de meergemelde Prins Willem sou verkooren worden tot Capitain en Admirael Generael. Doch die van Holland hadden geen ooren hier toe.

Zeeland oock voor de Prins. 1655.

Vermits in Duytschland groote Werbingen wierden aengesteld/ soo deeden de Heeren Staten haere Guarnisoenen in Maestricht, Wesel, en Rhijnberck versterckten. Tusschen de gedaghte Heeren Staten Generael en de Keurvorst van Brandenburgh wierd een Defensive Alliantie opgeregt. Verscheydene Ambassadeurs wierden afgevaerdigd aen verscheydene Vorsten: als/ aen de Koningen van Sweeden en Polen, om den Oorlogh tusschen dese beyde Potentaten by te leggen/ de Heeren Slingeland en Dorp, wegens Holland; de Heer de Hubert, wegens Zeeland; de Heer Ysbrands, wegens Gelderland. Aen den Koningh van Deenemarcken de Heer van Beuningen, wegens Holland; de Heer van Amerongen, wegens Utrecht; de Heer Viersen, wegens Friesland. Aen Keur-Brandenburgh de Heer Vogelsangh, weegens Hollaud; de Heer Ysselmuyden, wegens Over-Yssel. Den 8. 18. Julius wierd in 's Gravenhaegh gedoopt de jongst-gebooren Soon des Princen van Tarante, Monsr. le Duc de Thouars, en genoemd Carolus Belgicus Hollandinus. D'eerste naem kreegh hy nae den Koningh van Sweeden; de tweede nae de Staten Generael, de derde nae die van Holland.

Defensive Alliantie tusschen de *Staten Generael* en Keur-*Brandenburgh.*

Ambassadeurs aen verscheydene Vorsten.

De Soon des Princen van *Tarante* in den *Haegh* gedoopt.

Spaenje, gantsch uytgeput/ soght wel t'Amsterdam geld op Interes te bekoomen; doch wierd afgeweesen. De geduerige Sweedsche toerustingen te Water en te Land gaven/ nevens andere Vorsten/ oock de Staten Generael oorsaeck van argwaen. Vermaenden derhalven den Stadhouder van Friesland, een waeckend oogh op de Bourtange te houden: stelden oock selfs allerweegen goede ordre tot verseeckertheyd. Doch de Sweedsche Resident binnen 's Gravenhaegh vergewiste haere Hooghm., dat sijnen Koningh genegen was/ om d'oude vriendschap met haer t'onderhouden. Dit kon echter geen volle gerustheyd geven. Daerenboven quam haer seer vreemd voor 't Verbond/ onlanghs tusschen Sweeden en Keur-Brandenburgh opgereght. Doch sijne Keurvorstl. Doorl. deed door een Gesant in Bloeymaend haer bekend maecken d'oorsaecken/ welcke hem hadden bewoogen tot deese vergelijckingh met Sweeden: met verseeckeringh/ dat in dit Verdragh niet eenen Artijckel sou gevonden werden ten nadeel der Vereenigde Nederlanden. 't Selve had de Sweedsche Resident weynige dagen te vooren geseght. Maer ondertusschen begeerde hy de herstellingh van Nieuw-Sweeden, door de Hollanders de Sweedsche West-Indische Compagnie in America afgenoomen. De Gouverneur was met den ingangh van Martius, alleen met 27. Persoonen/ over Engelland na Hamburgh gereysd/ om verder te trecken/ en sijnen Koningh te verhaelen/ hoe de Hollanders hem hadden verdreeven uyt dit Eyland/ nu 18. jaeren beseeten; met aghterlatingh van al sijn overigh Volck/ 't welck sigh had begeven onder der Hollanderen beschermingh.

Sweedsche Wervingen geven de *Staten* arghwaen.

Verbond an Keur-*Branden-urgh* met *weeden* ock. 1656.

weeden yscht de erstelling an *Nieuw-weeden,* oor de

Hollanders genomen.

Nieuw-Sweeden in America werd beschreven te sijn een heerlijck groot Eyland; van sulck een vrugtbaere Aerde/ dat van een eenigh Koorn-graen twaelf jae vijfthien Halmen voortkoomen. Veel kostlijcke Wijnen/ Taback, en allerley Vrugten wassen'er: Overvloed van Harten/ Rheeen/ Elanden/ Visschen/ Mardars/ Sobelen/ &c. vindmen'er.

Vrughtbaerheyd van dit *Americaensch* Eyland.

De Deensche Resident drongh aen op d'agterstallige Onderstands-gelden/ welckemen sijnen Koning noch schuldig was. De Keur-Keulsche Gesanten eyschten d'afstand van Rhijnberck; waer toe de Staten niet verstaen wilden/ sonder vergoedingh der gedaene onkosten; welcke Som soo hoogh liep/ dat de Keurvorst daer geen raed toe wist. Onder den Lieutenant-Admirael-Generael Obdam wierd een Vloot van 41. Scheepen nae de Sond afgesonden. 't Versoeck aen den Koningh van Deenemarcken was/ deese Vloot onverhinderd te laten doorgaen. Anders had Obdam bevel/ met geweld door te dringen. 't Eerste wierd toegestaen. 't Oogmerck deeser Toght was/ al de Koopvaerders nae Dantzick in beschermingh te neemen; te geleyden tot in de Dantzicker Haven; en haer dus te bevrijden voor de vyandlijckheden en Tollen der Sweeden; de Pas open te houden. Doch korts hier nae wierd 't Vriendschaps-Verbond tusschen de Kroon Sweeden en deesen Staet weer vernieuwd. Van deese dingen wijdloopiger/ desgelijks van veel andere/ te spreeken/ laet de bepaeldheyd deeses Wercks niet toe.

Eysch van *Deenemarcken*; en *Keulen.*

De Vloot onder *Obdam* na *Dantzick*, en waerom.

Vriendschaps-vernieuwing tusschen *Sweeden* en deesen *Staet.*

Eer wy nu koomen tot de bysondere Gevallen/ moeten wy met weynige woorden aenroeren de geweldige veranderingh/ in 't Koninghrijck China, onder de Regeering van Keyser Ferdinand de III. voorgevallen.

De *Tattaren* (doch welcke)

De Tattaren sijn altijd Vyanden der Chineesen geweest; te weeten/ die Tattaren, welcke woonen aen de Noordsijde over de vermaerde Chineesche Muer; streckende van 't Westen nae 't Oosten drie honderd Duytsche Mijlen weghs. Van dit wonderlijck Muerwerck hebben wy een wijdloopigh en aenmercklijck Bericht gegeven in onse Curieuse Aenmerckingen der bysonderste Oost en West-Indische verwonderens-waerdige dingen, 2. Deel pag. 747. tot 752. Deese Muer verhinderde de gedagte Tattaren d'inval in China. Evenwel hebben de West-Tattaren van Oud-Tattaryen ontrent 't jaer 1278. China verobert gehad; doch wierden weer uytgedreeven/ door een veraght/ geringh mensch/ genoemd Hu, ontrent Anno 1368.: waer op hy selfs Keyser wierd/ als Verlosser van 't Vaderland. Anno 1616. begonden de Tattaren een nieuwen Oorlogh tegens

veroveren *China*: maer werden nae ontrent 90. jaeren weer uytgedreeven door een geringh mensch.

Andere haerer aenvallen op *China.* 1616. 1621.

CHINA.

gens China, met eenige Veroveringen; op welcke grooter en gewightiger volghden: doch wierden eyndlijk weer gantschlijck verjaeghd. Doe hieldense haer gerust tot op 't jaer 1625.; wanneerse weer met een groote Maght aenvielen; maer wierden geslagen. Verbolgens vernieuwdense haer' aenvallen; doch men hield haer buyten. Ondertusschen was 't Rijck vol Rovers en Verraders; welcke sommige Provintien plonderden / Steeden Belegerden / &c. D'overste der Roovers / Lycungzus, nam Anno 1642. de Titel van Koningh aen / en deed sigh noemen Xunuangh, soo veel als de Geluckige Koningh. Voerde oock een goede Regeeringh; en vermeesterde d'eene Provintie voor / d'andere nae. De wettige Keyser Zungchinius sond wel een maghtigh Heyr tegens hem uyt; doch de meeste Soldaten liepen tot de Rovers over. Door een sonderlinge list / en verraed van binnen / kreegh Lycungzus de Hoofdstad en Keyserlijcke Residentie Peking in sijn geweld. Zungchinius geen middel van ontkooming siende / schreef een Brief met sijn eygen bloed / van deesen inhoud: „ De Mandarynen sijn dood-

De Rover *Lycungzus* veroverd geheel *China.*

Keyser *Zungchinius,*

„ schuldige Verraders: d'Onderdaenen „ onschuldigh. Ick sterf / om niet levendigh in hoon te vallen. Voorts: „ wijl „ Lycungzus dit Rijck van den Hemel was „ gegeven / soo versoght hy aen den selven / „ wraeck over deese Schelmen t'oeffenen. Hy had een houwbaere Dochter. Deese doorstack hy / op dat haer geen smaed mogt wedervaeren. Gingh nae den Thuyn; en verhingh sigh daer met sijnen Kousseband aen een Pruymboom. De Keyserin deed even 't selve. Haer voorbeeld volghden seer veele in de Stad; willende liever sterven met haeren Keyser / als onder 't geweld haerer Vyanden staen.

en de Keyserin verhangen haerselven.

Lycungzus, nu op den Keyserlijcken Throon geseeten / deed de volgende dagh 't Keyserlijck Lijck afneemen / en in stucken kappen. Zungchinius liet drie Soonen nae. D'oudste wierd nergens gevonden / hoe veele moeyte den Rover daer toe aenwendde. Men vermoedde: dat hy in een Poel gesprongen / en dus om 't Leven geraeckt was. De twee andere / noch kleyne Kinderen / deed de Tyran Onthoofden. Hoe den Tattarischen Koningh versogt wierd / 't Rijck van deesen Dwinghland en de Rovers te willen verlossen: Hoe de Tattarische Natie geheel China veroverde / en Xunchi ten eersten Tattarischen Koningh over China wierd gekroond (nae de dood sijns Vaders / in deese onderneemingh gestorven) / schoon maer ses jaeren oud / &c. kanmen by andere Schrijvers naesien; insonderheyd by Martinus Martinii, in sijne Beschrijvingh des Tattarischen Oorloghs.

Tyrannisch bedrijf van *Lycungzus* tegens 't Keyserlijk Lijck.

Tattaren veroveren *China.*

Onder de Regeeringh des Keysers Ferdinandi sijn overleeden een groot getal hooge Hoofden / en voornaeme Persoonen / oock geleerde Mannen. Van een gedeelte derselve sullen wy hier eenigh bericht doen.

Overleedene onder *Ferdinandi* Regeeringh. 1638.

Anno 1638. de Sweedsche Gesant Steno Bielke, door schrick / gelijck voor deesen verhaeld is. De Hertogh van Rohan, Henrick, van wien Grammond, Præsident in 't Parlament te Tolosa, een yverig Roomschgesinde, en de Hugenoten seer ongeneegen / dit getuygenis geeft Lib. 12. Hist. Gall.: „ De Nakomelingen sullen sigh moeten „ verwonderen / dat een Man / die geen „ hulp had als sijn eygen verstand / tegens „ sulck een Koningh / onder wiens Regee„ring byna geheel Europa zidderde (Louis „ de XIII.), den swaeren Oorlogh (nae„ mentlijck / den Franschen inlandschen Re„ ligions-Krijgh van Anno 1619. tot 1629.) „ heeft konnen uytstaen. Verwonderen „ moetmen sigh / dat een Man / onder d'on„ eenigheyd en Verradery der sijne (der „ Hugenooten), sonder geld / sonder vreemd

Steno, Bielke, door schrick.

Hertogh *Henrick* van *Rohan.*

Sijnen lof, hem gegeven selfs van de *Roomschgesinde Grammond.*

„ Krijghs-

Overleedene.

,, Krijghsvolck / midden in Franckrijk, thien ,, jaeren langh sigh heeft gesteld tegens ,, een onverwinnelijcken Koningh / die sijn ,, leven niet in weilusten of overdaed door- ,, bragt / maer soo 's Winters als 's Somers ,, alles in de Legers uytstond. Wat sou dan ,, niet geschied sijn / indien hy te doen had ,, gehad met een slappen of traegen Koning / ,, Ec. Doe in 't jaer 1629. de Vreede tusschen de Fransche Maj. en sijn' Onderdanen was gemaeckt / heeft de gedaghte Koningh deesen Hertogh Henrick van Rohan selfs gebruyckt in sijn' Oorlogen / soo in Switserland, als anderwegen.

De Kardinael *Aldobrandino.*

De Kardinael Aldobrandini, te Romen, in 't 46. jaer sijns Ouderdoms. Liet voor een ander open een jaerlijckshe Inkoomst van 24000. goudene Kroonen: aen sijne Night Donna Olympia, ten Houwlijck verloofd aen den Prins van Sulmona, twee Millioenen Gouds.

De *Grieckscke Patriarch Cyrillus*, verworgd.

De Grieckshe Patriarch Cyrillus; de Leere der Gereformeerde Kerck ten vollen toegedaen; door bevel des Turckschen Sultans, op valsche beschuldigingen / met de Strop verworghd.

De jonge Erf-Prins van Sa*voyen*; en vermoeden sijns doods.

Franciscus Hyacinthus, Soon en Erfgenaem des overleedenen Hertoghs van Savoyen, een Prins van 8. jaren / te Turin in Piemont, den 4. October, nae een uytgestaene twintigh-daegige Koorts. Syn eenige Broeder Carel-Emanuel, oud 4. jaeren / en doemaels oock sieck / had nu 't Erfreght. Vermits / gelijck hier boven gehoord is / sulck een verraderlijcken Aenslagh tegens dit Huys was gemaeckt / soo rees in veele een vermoeden / datmen hem wel een ongesoudene brock mogt doen inswelgen hebben. Hertogh Johan-Ernst van Saxen t'Eysenach, in 't 73. jaer sijns levens.

1639. Dood van verscheydene

Anno 1639. Hertogh Bernhard van Saxen-Weinmar, van wien voor deesen soo veel gesproocken is. De Kardinael de la Valette te Rivola aen een heete Koorts. Liet in Franckrijck nae een Inkoomst van 80000. Kroonen jaerlijcks. Desgelijcks de Kardinalen Gimnasio, en Cesio. Signor de Columno, Pauslijcken Stalmeester / nalatende sijnen Broeder een jaerlijckshe Inkoomst aen Erf en Leengoederen van 120000. Kroonen.

Geestlijke en Weereldlijcke.

Hertogh Johan-Philips van Saxen-Altenburgh; om sijner deughden en bescheydenheyds wil van yeder betreurd. De Generael-Major Ramsey, gewesene Sweedsche Commandant in Hanauw. Men seyde / dat hy sigh selven de Dood had veroorsaeckt / wijl hy in derthien dagen tijds niet had willen eeten noch drincken. Binnen Londen de Hertogin van Lenox. Had een jaerlijckshe Inkomst van 4. Tonnen Gouds en een halve.

1640. Van noch andere.

Anno 1640. Amurath de IV., Turcksch Keyser. De Roomsche Kamer-Præsident Benetto Unez. Hy wierp sigh in een Put / en verdronck. Liet aghter een Rijckdom van 400000. Kroonen; soo dat armoede hem niet tot deese Selfsmoord heeft gebraght. Johannes Andreas Doria, Viceroy van Sardinien. In October Wolrad, Graef van Waldeck, Culemburgh en Pyrmond, Heer tot Tonna.

1641.

Anno 1641. Don Caspar, Soon des Koninghs van Fez, te Napels, aen 't Hof van den Viceroy. Al langh geleeden had hy sigh derwaerts begeven / om 't Christen Geloof aen te neemen; en nu bereyckt den Ouderdom van over de honderd jaeren.

Don Caspar, Soon des Koninghs van *Fez*, een *Christen*, te *Napels*, oud over de 100. jaeren.

De Kardinael-Infant in 't begin van November te Brussel. Hier liet hy / oock t'Antwerpen en Mechelen, alle Misdadige gevangene los / op datse God voor sijne Gesondheyd souden bidden. Waer op eenen schimpte: Deese Kardinael moest eenen anderen Bybel als de gemeene hebben; wijl hy meende, dat God deese Sondaers en Booswighten sou verhooren. Hy was Gouverneur der Spaensche Nederlanden. Alleen van sijne Kercklijcke Goederen trock hy een jaerlijckshe Inkoomst van 450000. Kroonen.

De Kardinael-*Infant*; en schimpery.

Noch vijf andere Kardinalen stierven in dit jaer te Romen. In Deenemarcken de Moeder des Keurvorsts van Saxen, Suster des Koninghs van Deenemarcken. Eerse noch overleed / scholdse al haer' Onderdaenen d'uytstaende Schulden quijt / op datse niet overlastighd moghten werden.

1642. *Johan-Ernst* Graef van *Hanauw*. Krijgd een *Luthersche Successeur*; maer onder verband.

Anno 1642., den 12. Januarius, leydde de sterflijckheyd af Graef Johan-Ernst van Hanauw, uyt de Schwartzenburghsche Linie, na een korte Regeeringh. De Successie viel nu op de Lichtenberghsche, of Ruschweilersche: waer in d'oudste Heer Frederick Casimir (nu 19. jaeren) 't besit des Graefschaps aennam; onder voorwaerde / dat de Gereformeerde Religie sou onveranderd blijven in al de Kercken der Stad. Alleen behield hy voor sigh de Slot-kerck / om daer de Luthersche Godsdienst te doen oeffenen. Graef Willem van Nassauw, Veldmaerschalck / en Gouverneur van Sluys. Onder den Optoght van Prins Frederick Henrick wierd hy t'Orsoy sieck. Lagh maer 2. daegen te bed / en overleed / den 20. Julius.

De soo seer berugtede Kardinael de *Richelieu*.

In 't eynd deeses jaers de soo seer berughtede Kardinael de Richellieu, van wien wy in 't II. Boeck des voorigen Deels deeses Wercks wijdloopig hebben gehandeld. Dit echter noch van hem. In Martius begon sijne Sieckte. Naederhand wierd het wat beeter; soo datmen hem buyten gevaer hield. Nu stortede hy weer in; dan scheen'er hoop van herstellingh. Sulcke verwisselingen gebeurden dickmael. Den 17. September liet hy de nieuwe Comedie van Europa voor hem speelen; doch nam 'er weynigh vermaeck in.

Eenige aenmercklijckheden van hem,

Den 4. December gaf hy den Geest / in sijn nieuwgebouwd Pallays te Parijs, nae dat hy ses dagen langh geweldige smerten van 't Pleuris had uytgestaen. Twintigh jaeren had hy 't Staets-bestier in Franckrijk gevoerd / en noyt had deese Kroon sulck een Raedsman gehad. Liet den Koningh een schriftlijck beright nae / hoedaenigh hy sigh had te draegen ontrent 't vervolg des Oorlogs / en 't bewind des Staets. Insonderheyd behandigde hy sijne Maj. een Kistje met Brieven / deselve hem seer hoogh roemende en aenbeveelende. Gelijck dan oock de Koningh deese Schriften in sijn Cabinet sloot; alleen deselve las / en niemand 't gesigt daer van vergunde. Den Kardinael Maza-

boven d'alreeds voor heenen verhaelde.

Overleedene.

Geweldige rijckdom.

Mazarin onderrighte de hy van den gantschen Europischen Staet. Aen syne Maj. maeckte hy 't gedaghte syn uytsteeckend nieuw gebouwd Pallays te Parijs, met al de daer in synde kostlijckheden; insonderheyd syne voortreflijcke Bibliotheeck, Silverwerck/ Juweelen/ en aen gereed geld 2600000. Francken. Onder de gedaghte Juweelen wierd gevonden een seer grooten Diamant/ geschat op 200000. Francken. Hy had voorgenoomen/ een Reformatie in de Fransche Kerck aen te stellen; en een Schrift/ aengaende de noodwendigheyd daer van/ alreeds in handen des Druckers geleverd.

Sijne voorgenoomene Reformatie der Fransche Kerck.

Korts voor syne dood seyde hy/ dat twee dingen hem bedroefden. I. Dat hy de Vreede in 't Christendom niet sou konnen helpen sluyten. II. Dat hy beyde de Religien in Franckrijck niet sou konnen vereenigen. Even voor syn laetste eynd braght Madame de Cembalet hem eenige gewijdde Medalien; doch hy aghttese niet veel/ maer beval/ datmense sou wegh doen; seggende/ dat 't Euangelium hem genoegh was. Tot de voorgenoomene Reformatie schickt sigh niet qualijck 't geen wy voor deesen hebben verhaeld/ aengaende d'uytsendingh van een deel Geestlijcke/ om te Predicken tegens sommige Leerstucken der Roomsche Kerck. Voorts noch: Maria de Medices, Koninginne Moeder van Franckrijck, te Keulen in groote armoede.

1643.

Van Landgraef Philips van Hessen: een seer geleerd, Godsaligh, ervaren Vorst.

Anno 1643. Louis de XIII., Koningh van Franckrijck, den 14. May. Landgraef Philips van Hessen; een seer ervaren/ geleerd/ Godsaligh Heer. In syne jeughd had hy gereysd door Franckrijck, Italien, Hongaryen, Oostenrijck, Boheemen; naderhand weer door Franckrijck en Italien nae Spaenje. Gantsch loflijck is syne regeeringh geweest. Onder meer andere Talen verstond hy volkomentlijck de Hebreeuwsche; soo dat hy de geheele Hebreeuwsche Bybel in 't Hooghduytsch met eygener hand heeft overgeset. Welcke vertalingh/ tot een roemlijcke geheugenis/ te sien is in de Vorstlijcke Bibliotheeck. Kercken/ Schoolen en Armen heeft hy met veel' Inkoomsten begiftighd. Had een groote kennis van de Theologie, en Mathematische Konsten; waer in hy bynae alle Professoren in deese Weetenschap overtrof. Sijne dood wierd te Butzbach veroorsaeckt door een onverwaght toeval. Hy gebruykte een Sweetbad. De hier toe beschickte Brandewijn geraeckte in brand; en verseerde hem soodaenigh/ dat'er 't eynd op volghde. De geweesene Hertogh van Modena, geworden Pater Giovanni Battista d'Este, Capucijn. De Roomsch-gesinde spreecken met grooten roem van hem.

Heeft selfs de Bybel uyt de Hebreeuwsche in de Hooghduytsche Tael overgeset.

Sijne dood door een seldsaem toeval.

1644.

Paus Urbanus d'VIII., en andere.

Anno 1644. Paus Urbanus d'VIII. Cæcilia Renata, Koningin van Polen, Suster van Keyser Ferdinand de III. Den 23. Martius braghtse een doode Vrught ter weereld; 's anderendaeghs overleedse selfs/ oud 32. jaeren. Isabella, Koningin van Spaenje, Dochter van Henrick de IV. Koningh van Franckrijck, den 6. October. Den 10. December Hertogh Albert van Saxen t'Eysenach, plotslijck aen de Popelsy. Andere stellen Anno 1645.

Overleedene.

1645.

Czaar Michael Federowitz.

Anno 1645. den 22. Julius de Muscovische Czaar Michael Federowitz. In de regeeringh volgde hem Alexi Michalowitz, synen Soon. Graef Nicolaus Esterhasi, Palatijn in Hongaryen, in 't begin van Augustus aen de roode loop. Franciscus Erizus, Hertogh van Venetien. Andere stellen 1644. Over den ontstaenen brand te Venetien in 't Wapenhuys verschrickte hy soodaenigh/ dat hy in een hevige Koorts viel/ en stracks daer nae in 't begin van Januarius, den Geest gaf/ in 't 83. jaer syns Ouderdoms. Den 2. May Keyserin Maria. Dien dagh was de Keyser sigh gaen verlustigen twee Mijlen van Lintz. 's Avonds quam hy weer/ en hield Maeltijd met syne hooghswangere Gemalin/ de gedagte Maria: welcke/ sonder eenige voorgaende teeckenen van onpaslijckheyd/ schielijck in een diepe onmaght viel; waer op een beroerte in de Tongh volgde/ soo datse niet kon spreecken in sommige uyren tijds. Eenige meenden/ dat het een slagh van Vallende Sieckte was. Door gebruyck van kostlijcke Artzenyen quamse weer tot haer selven; Biechte/ en ontfingh 't Sacrament. Deese Onmaght en Beroerte greep haer tot ses maelen toe aen: daer by noch een swaere Sinckingh op de borst; soo datse 's morgens ten ses uyren overleed. Men bemerckte/ dat de Vrught in haer ligchaem sigh noch beweeghde: waer op de buyck geopend/ de jonge noch levende Princes daer uytgehaeld; ten Doop gebraght/ en nae haere Moeder Maria genoemd wierd; doch korts daer nae oock stierf. Deese Keyserin Maria was de Suster van Philips de IV., Koningh van Spaenje. Over dit onverwaght geval was Keyser Ferdinand soo ontroerd/ dat hy sigh niet wou laeten troosten: sigh van niemand opentlijck liet sien. Begaf sigh in 't Klooster Willeringen; en verloor in weynige dagen syne voorige gestalte soodaenigh/ dat hy bynae onkenbaer was geworden. Philips de V., Prins van Spaenje, oud 16. jaeren; gebooren tot de hoop van Naesaet op den Spaenschen Throon; ten Houwlijck verloofd aen de Dochter van Keyser Ferdinand. Door de Kinderpockjens wierd hy in November weghgerukt. Soodaenigh nam Koningh Philips de IV. dit ter herten/ wijl hy geene Kinderen meer had/ als eene Princes/ dat hy in een swaere Sieckte viel. Den 26. December de Prins van Conde, nae een sieckte van 3. of 4. daegen: waer door synen Soon Duc d'Enguien toeviel een jaerlijckse Inkoomst van over d'800000. gl. Doe hy onder de regeeringh der Koninginne Moeder Maria de Medices de Wapenen tegens haeren Aenhangh voerde/ had hy 't Vleck Polegny aen brand gestoocken/ wijl d'Inwooners sigh tegens hem stelden. Aen deese Plaets maeckte hy voor syn Overlijden 30000. Kroonen/ op dat de voorgaende schade wat vergoed moght werden.

Franciscó Erizo, Hertogh van Venetien, door schrick.

Keyserin Maria plotslijck, door onverwaghte Toevallen.

De noch levende Vrught uyt haer Ligchaem gesneeden.

Sonderlinge droefheyd des Keysers Ferdinandi.

Prins van Spaenje, Philips de V.

De Prins van Conde.

1647.

Prins

Anno 1647. is uyt de Sterflijckheyd nae d'Eeuwigheyd verhuysd Prins Frederick Hen-

Overleedene.

Henrick van Oranje, Stadhouder van Holland, Zeeland, &c., den 14. Martius, in 't 64. jaer sijns Ouderdoms. Korts voor sijn afscheyd seyde hy tot sijnen Soon Prins Willem de II.: Dagelijcks bemerck ick d'aenwas der verswackingh/ die my buyten twijffel eerlangh in 't Graf sal sleepen. D'onweerstaenlijcke wil des Almaghtigen kan noch maghmen weerstreven. 'k Ben bereyd/ mijne Ziel hem over te geven; en de Goederen/ ons soo overvloedigh toegevoeghd/ aen mijne Kinderen. Ondertusschen krygh ick in deesen tegenwoordigen staet d'ervarenheyd van d'ydele nietigheyd der weereldsche dingen; als die onmaghtigh sijn tot de minste vertroostingh in d'uyr des doods; en beweegen my derhalven/ aen u waerder Panden/ heerlijcker saecken voor te dragen; de vreese des Heeren/ eerbiedigheyd aen uwe Moeder; liefde/ eendragt/ en vreede onder malkander. Christiaen de V, Prins van Deenemarcken, in een Dorp niet verr' van Dresden, genoemd Cribitz, soo als hy op reys was nae Carelsbad, in 't begin van Junius; en in 't begin van Augustus Prins Casimir, eenige Soon van Uladislaus de IV., Koningh van Polen, oud 13. jaren. Onder de Poolsche Geschiedenissen is hier van gehandeld. Als Koningh Louis van Franckrijk met sijn Hof van Amiens te Dieppe in Normandyen was aengekoomen/ wierd hy van 't Parlament te Rouan door d'Opper-Præsident met een cierlijcke Oratie gecomplimenteert; doch plotslijck bleef deese Heer dood. Brieven uyt Parijs van den 9. Augusti seggen/ dat hy ses uyren nae 't Gesprek overleed; maer andere uyt Lions van den 11./ dat hy in 't midden sijner Oratie voor sijne Maj. neerseegh/ en den Geest gaf.

Frederick Henrick van Oranje. — Aenmerklijcke woorden korts voor sijne Dood, tot sijnen Soon Prins *Willem* de II. — Een *Orateur* in 't midden sijner *Oratie* voor den *Koningh van Franckrijck.*

1648. Anno 1648. Catharina van Lotharingen, Dochter van Hertogh Carel van Lotharingen, in 't 75. jaer haers Ouderdoms/ aen de Popelsy; nae datse 33. jaeren was geweest Abdiste Remiremont, in 't Hertoghdom Lotharingen. Was Moey der Hertogin van Orleans. Uladislaus de IV., Koningh van Polen, den 10.20. May. Cæsar Argelli, Aertsbisschop van Avignon. Den 30. Julius gingh hy nae 't bovenste van sijn Pallays. Ongeluckigh quam hy by 't Gat/ waer door men 't Hoy in de Paerdestal pleegh af te werpen; en viel door 't selve nae beneeden/ soo datmen hem dood op de vloer vond leggen. Den 14. October Georgius Ragotzy d'oude/ Vorst van Sevenbergen. Sijnen oudsten Soon volghde hem in de Regeeringh. De Graef van Solms, gewesene Gouverneur van Maestricht, op sijn Huys Braunsfels, in deselve Maend. In November Hertogh Frederick van Brunswijck en Lunenburgh tot Cel.

Catharina van Lotharingen. — *Cæsar Argelli,* Aertsbisschop van *Avignon,* door een ongeluckige val.

1649. Anno 1649. Graef Matthæi, uyt Engelland nae Deenemarcken geweecken. Doe hy hier hoorde/ dat Koningh Carel d'I. 't Hoofd was afgeslaegen/ ontroerde hy sigh sodanigh/ dat hy binnen Elseneur door droefheyd en schrick den Geest gaf. Den 1.11. April Albert de IV., Bisschop van Regensburgh, Graef van Doringh. Al sijne seer swaere Tegenspoeden/ Berovingen/ Gevanckenis/ geduerende den Duytschen Oorlogh/ had hy met een uytsteeckend geduld verdragen. Liet geene Schatten/ maer wel Schulden nae. Pauwlijcks had hy sijn Hofgesin met Brood konnen onderhouden. Den 3. September Prins Eduard, Broeder van Johannes, Koningh van Portugal; die/ gelijck voor deesen gehoord is/ op 't Kasteel te Milaen eenige jaeren gevangen had geseeten/ ter oorsaeck van des gemelden sijns Broeders af-val van de Kroon Spaenje. De Heer Jaroslauw Borgitha, Graef van Martinitz, Overste Burghgraef en Stadhouder in Boheemen; die/ nevens andere/ Anno 1618. te Praegh uyt de Vensteren was geworpen. Te Venetien overleed een Koopman/ noch ongetrouwd. Was van een Hovenier uyt 't Weeshuys genoomen. Wierd Dienaer by een voornaem Handelaer in allerley Waeren. Nam/ na eenige jaeren/ de Koopmanschap selfs ter hand; en was soo voorspoedigh/ dat hy/ sterbende/ naliet over de twaelf mael hondert duysend Ducaten; welcke hy by Testament aen d'een en d'ander vermaeckte: oock een goed deel daer van aen Kloosteren en arme Lieden.

Graef *Matthæi* door schrick en droefheyd over d'Onthoofdingh des Koninghs van *Engelland.* — Overleedene. — Prins *Eduard,* Broeder des Koninghs *Johannis* van *Portugal.* — Een Koopman te *Venetien,* van een Weeskind onmatigh rijck geworden.

Anno 1650. in Februarius Vorst Lodewijck van Anhalt. Den 3.13. September Ferdinand, Keurvorst van Keulen, Hertogh in Beyeren. Den 8.18. derselver Maend Elisabeth, Dochter van Carel d'I., Koningh van Engelland. Sy had sigh in 't Ballenspel verhit. Wierd daer op van een Plasregen overvallen; van een Koorts aengetast/ die haer nae 14. dagen weghruckte. Prins Willem de II. van Oranje, Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, &c., den 6. November. By d'openingh des Lighaems vondmen de gantsche Longh ontstoocken; en in deselve veel swart/ hitsigh bloed. Lever en Nieren waeren van een diergelijcke ontsteecking aengetast.

Princes *Elisabeth,* Dochter van Carel d'I. van *Engelland:* waer door. — Prins *Willem* de II.; hoe by d'opening van binnen gesteld.

Anno 1651. Graef Herman van Tschernia (Tscherningh), tweemael geweest Keyserlijcken Ambassadeur nae Hongaryen, en nu Opper Lands-Hofmeester in Boheemen, in 't 80. jaer sijns Ouderdoms te Praegh. Aen yeder Klooster in deese Stad had hy gemaeckt 100. Rijcksd. Aen den Keyser en Koningh van Spaenje veele kleynodien. Aen sijne Neven yeder een goudene Keeten van 500. Rijcksd. t'sijner gedaghtnis. Yeder Land-Officier een goudene Keeten met een Turcksch Paerd. Elck sijner Dienaers 150. Boheemsche gl. Ondertusschen moestense hier voor wat lijden. Op den dagh sijns doods deed hy sijn gantsche Hofgesin dapper afrossen/ en yeder 50. stockslagen geven. 't Overige sijner Goederen bleef aen sijne Weduw. De Koninghlijcke jonge Princes van Polen, door de vermetenheyd eens Franschen Barbiers; die met een Scheermes 't Tandvleesch (de kibbels) onder en boven opsneed/ om de Tandjens te gemacklijcker te doen uytkoomen. Doch deese jonge Spruyt/ doe maels gesond en frisch/ was 's anderendaeghs een Lijck; tot groote droefheyd van de Koningh en

1651. Graef *Herman* van *Tscherning.* — Sijn *Testament* aen sijne Dienaren; wel geld: maer oock slaegen. — De jonge Princes van *Polen,* door de vermetenheyd eens *Franschen Barbiers.*

Overleedene.

en Koningin. Den 27. September Maximiliaen, Paltzgraef aen den Rhijn, Hertogh in Over en Neder-Bayeren, Keurvorſt/ in 't 79. jaer ſijns Ouderdoms.

Plotſlijcke dood van de Gemalin des jongen Hertoghs van Nieuwburgh.

De volgende dagh wierd de weereld voor oogen geſteld een blijckelijck voorbeeld der Menſchlijcke brooſheyd. De jonge Hertogh van Nieuwburgh quam uyt Duſſeldorp te Keulen, daer doemaels ſijne Gemalin was: die hem ontfing aen de deur van haer Hof; op de Trappen begeleydde/ en eenige malen met hem gintſch en herwaerts over de Kamer wandelde. Plotſlijck wierdſe/ 't ſy van een Sinckingh/ 't ſy van de Popelſy/ ſoodaenigh aengevallen/ datſe neer ſonck/ ſpraeckloos wierd/ en 's anderen daeghs den Geeſt gaf/ tot groote verbaeſdheyd van haeren Echtgenoot.

1652. Philippus Chriſtophorus, Aerts-biſchop-Keurvorſt van Trier.

Anno 1652. Philippus Chriſtophorus van Soteren, Aertsbiſchop Keurvorſt van Trier. Was Anno 1623. verkooren. Heeft de Stad Udenheim aen den Rhijn tot een ſtercke Veſting gemaeckt; en nae ſijnen Naem Philipsburgh genoemd. Als Anno 1631. Franckrijck met Sweeden tegens den Keyſer en Spaenje in Verbond trad/ heeft deeſe Aertsbiſchop Philips, om ſijn Land uyt 't verderf te redden/ wijl hy van Keyſer Ferdinand en 't Rijck geen byſtand te verhoopen had/ ſigh in de beſchermingh der Kroon Franckrijck begeven.

en ſijne bejegeningen.

De Spaenſche Gouverneur in Luxemburgh, de Graef van Embden, en Baron van Metternich, kreegen Trier door een Aenſlagh in haer geweld/ en de Keurvorſt gevangen. Voerden hem nae Bruſſel, nae Gent, en eyndlijck nae Weenen. Echter geraeckte hy na thien jaeren weer los.

Anna Sophia, Vorſtin van Anhalt; en haeren uytſteekenden lof.

Vrouw Anna Sophia, geboorne Vorſtin van Anhalt, Weduw des Graefs van Schwartſenburgh, op haer Slot t'Ober-Cranichfeld, in 't 68. jaer haers Ouderdoms/ hoog betreurd van haer' Onderdaenen/ wegens haer' uytſteeckende deughden/ ervarenheyd in verſcheydene Talen/ en goede regeeringh; oock mildadigheyd aen Kercken/ Schoolen/ en Armen.

Duc de Bouillon.

Den 9. Auguſtus Duc de Bouillon, te Pontoiſe in Franckrijck, nalatende ſijne Gemalin/ met 10. levendige Kinderen/ 5. Soonen en 5. Dochteren.

Jan de Weerd.

De geweeſene Keyſerlijcke Generael Jan de Weerd, op ſijne Goederen/ niet verr' van Praegh in Boheemen, aen een hittige Sieckte den 6. 16. September. Had een ſeer harde dood.

Witte Wittesz.

De Hollandſche Vice-Admirael Witte Witteſz., den 10. December, nae dat hy ſigh een tijd langh op Zee qualijck had gevoeld.

Lodewijck de Geer t'Amſterdam, en ſijnen Koninghlijcken Rijckdom.

Lodewijck de Geer binnen Amſterdam, in 't 66. jaer ſijns Ouderdoms. Boven maten rijck was hy: 't welck genoegſaem daer uyt bleeck/ dat hy in den Oorlogh der Sweeden tegens Deenemarcken ten dienſt des Sweedſchen Koninghs op ſijn eygene koſten onderhield 24. groote Scheepen/ en daer op 6000. Soldaten/ nevens 600. Bootsgeſellen. Boven dien ſchoot hy ſeer veel gelds uyt voor de Vryheyd van Duytſchland. Dit alles onaengeſien deed hy noch yeder jaer 50000. ponden onder d'arme uytdeelen. Hy overleed den 19. Junius in de genoemde Stad.

Overleedene.

1653.

Anno 1653. den 15. Julius te Parijs de Biſchop van Senlis, oud 70. jaeren/ plotſlijck aen een Popelſy; op de Brugg' van de Louvre; even op deſelve plaets/ daer de Marquis d'Ancre was omgekoomen. Georgh Rudolph, Hertog van Sileſien, Lignitz, Brieg, en Goldbergh.

Duc d'Angoulesme, met wien de Linie der Princen van Valois eyndighd.

Den 23. November de Hertogh van Angouleſme, in 't 56. jaer ſijns Ouderdoms. Hier mee was nu de Linie der Princen van Valois ten eynde/ wijl hy maer een eenige Dochter naeliet/ Franciſca Maria de Valois, ten Houwlijck genomen van Louis de Loraine, Hertogh van Yojeuſe, Groot-Kamerlingh van Franckrijck. De Manhafte Zeeheld Admirael Marten Harpertſz. Tromp in een Zeegevecht tegens d'Engelſche.

1654. Begraefnis van Hertogh Bogiſlaus de XIV. van Pomeren, al voor 17. jaeren overleden: de laetſte ſijner Stam.

Anno 1654. den 25. May wierd eyndlijck door de Heeren Sweedſche en Keur-Brandenburghſche Afgeſondene Vorſtlijck ter aerden beſteld 't Lijck van Bogiſlaus de XIV. Hertogh van Pomeren, de laetſte ſijns Stams; welcke nu meer als 700. jaren over dit Hertoghdom had geregeerd. De Regiments-ſtaf wierd by ſijne Begraefnis verbroocken/ en 't Zeegel door een Goudſmit in twee ſtucken geſneeden; waer van de Kroon Sweeden d'eene/ Keur-Brandenburgh d'andere helft nae ſigh nam. De Hertoghlijcke Muts en Treur-vaen/ in ſtucken geſcheurd ſijnde/ leyddemen nevens 't Hertoghlijck Lijck in 't Graf; doch de Helm en 't Swaerd behielden ſijne Naeſaten. Hy was al voor 17. jaren (den 10. 20. Martius Anno 1637.) overleeden:

De Lijckbegangnis dus langh uytgeſteld, wegens de twiſt tuſſchen Sweeden en Brandenburgh, over de Succeſſie.

Doch/ wegens de twiſt tuſſchen Sweeden en Brandenburgh over de Succeſſie, de Lijckbeganckenis dus langh uytgeſteld. Uyt kraght der over-oude Erf-vereenigingh had Pomeren aen Keur-Brandenburgh moeten koomen. Doch wijl doemaels Sweeden 't grooſte deel door de Wapenen had vermeeſterd/ ſoo wierd by de Generale Vreede Anno 1648. 't Verdragh gemaeckt/ dat de Sweedſche Kroon/ tot Satisfactie, onder meer andere Landen oock ſou gegeven werden geheel Voor-Pomeren, Rugen; en in Aghter-Pomeren Stettin, Gartz, Dom, Golnauw, Wollin, 't Friſch Haf, &c.

Hoe eyndlijck verdragen; en nu twee Regeeringen in Pomeren, de Sweedſche en Brandenburghſche.

Dus wierd Sweeden, gelijck weegens de Hertoghdom Breemen en Verden, alſoo oock wegens Pomeren, een onmiddelbaere Stand des Rijcks. Keur-Brandenburgh behield 't overige in Agter-Pomeren, met 't Biſdom Camin, en de Stad Colbergh. Deeſer wijs ſijn'er nu twee Regeeringen in dit Land; de Sweedſche te Stettin, en de Brandenburghſche te Colbergh. Te Londen overleed de Moeder van Protector Cromwel, in 't 80. jaer haers levens. Wierd heerlijck neergeſet in d'Abdy te Weſtmunſter, naeſt 't Graf van Koningh Henrick de V.

1655. Paus Innocentius de X.

Anno 1655. den 7. Januarius N. S. Paus Innocentius de X., van wiens dood hier nae breeder ſal geſproocken werden. Den 15. Februarius in 't Conclave te Romen aen een verſtickende Sinckingh de Kardinael Petrus Ludovicus Caraffa. Den 18. Martius Maria Eleonora, Koninginne Weduw van Sweeden.

Den

Overleedene.

Den 9. May te Warschouw in Polen Prins Carel Ferdinand, Bisschop van Neus, Broeder van de Poolsche Koningh Johan Casimir. Aen de Kroon Polen maeckte hy beyde de Vorstendommen Oppelen en Ratibor; nevens de Beelden der twaelf Apostelen van enckel Goud. Soo veel had hy vergaderd / dat hy aghterliet 7. Millioenen aen gereede Penningen; welcke Schat den Koning sijnen Broeder t'Huys viel. Den 27. Junius de Keyserinne Weduw Eleonora, te Weenen, aen de Watersught. In September de Heer van Brederode, Veldmaerschalck der Heeren Staten Generael.

Carel Ferdinand, Bisschop van Neus; naelatende 7. Millioenen aen gereed geld.

Anno 1656. den 12. 22. Februarius Prins Thomaso van Savoyen, van wien onder de Fransche en Italiaensche Geschiedenissen is gesprooken; aen een Sweeringh in 't Hoofd. Seven dagen te vooren was overleeden sijnen tweeden Soon Prins Emanuel. In April Carolus Contarenus, Hertogh van Venetien, en in May Franciscus Cornarus, sijnen Naesaet op den Hertoghlijcken Stoel. Den 8. 18. October Johan-Georgh, Hertogh-Keurvorst van Saxen, in 't 73. jaer sijns Ouderdoms. Wijdloopigh is van hem gesprooken in 't voorgaende III., oock in dit IV. Boeck. Liet vier Soonen nae. De Keur-Prins Johan-Georgh de II. bequam van de Vaderlijcke Landen geheel Saxen, Meissen, Over-Lausznitz, en de Bergwercken. Hertog Augustus een deel van Thuringen; 't Bisdom Hal, en drie Ampten. Hertogh Christiaen, Merseburgh, Onder-Lausznitz, en vijf Ampten. Hertog Mauritz, Naumburgh, 't gedeelte in Voightland, en in 't Henneberg-sche. De Saxische Standen en Steeden deeden hier op den Eed aen Keurvorst Johan-Georgh de II.; doch onder uytdrucklijke voorwaerde: Indien hy eenige veranderingh in de Religie voornam / datse van haeren Eed gantschlijck ontslagen souden sijn.

1656. Prins Thomaso van Savoyen.
Hertogh-Keurvorst Johan-Georgh van Saxen.
Deelingh der Landen onder sijne Soonen.
Aenmerkelijckheyd.

Dood van geleerde Mannen.

Onder des Keysers Ferdinandi Regeering heeft de dood weghgeruckt een groot deel geleerde Mannen. Wy sullen maer alleen eenige weynige derselve hier gedencken.

Anno 1642. stierf te Florencen Gallilæus Gallilæi, gehouden voor de grootsten Philosooph en Mathematicus sijns tijds / in 't 78. jaer sijns Ouderdoms. Door bevel des Groot-Hertoghs wierd hy seer heerlijck begraven in de Kerck der Minoriten; en op sijn Graf sijn Beeld gesteld / in Marmor uytgehouwen. Anno 1643. den 3. April Simon Episcopius, Remonstrants Predikant / en geweesene Professor te Leyden, in 't 60. jaer sijns Ouderdoms. Anno 1644. den 4. September Johannes Uytenbogaerd, in 't 88. jaer sijns Levens.

1642. Gallilæus Gallilæi.
1643. Simon Episcopius.
1644. Joh. Uytenbogaerd.

Anno 1645. Hugo de Groot, een seer geleerd Man in de Reghtsgeleerdheyd; goed Historie-schrijver, en Poët; oock een Theologant. 't Een en 't ander heeft hy doen blijcken in sijn' uytgegevene Wercken. Was geweest Pensionaris der Stad Rotterdam: met andere Remonstrantsche Heeren op Louvestein in Heghtenis gesteld. Liet sigh dickmael in een Koffer Boecken brengen; oock daer in afhalen sijn vuyl Lijnwaed / om gewasschen te werden. Door list sijner Huysvrouw wierd hy in dit Koffer gedaen; onder schijn dat'er Boecken in waeren uyt 't Kasteel in 't Schip gedraegen / gelijck meermael geschied was; en dus ontquam hy 't na Gorinchem; van daer / in Metselaers gewaed / nae Waelwijck in Braband: voorts nae Antwerpen. Begaf sigh na Franckrijck. Wederom nae Sweeden. Wierd van Koninginn Christina voor Ambassadeur na 't Fransche Hof afgevaerdigd; maer weer te rugg' ontbooden. Quam te Stockholm. Wou uyt Sweeden vertrecken. Gingh den 1. Augustus t' Scheep nae Lubeck. Geraeckte / nae een ongewone Storm uytgestaen te hebben / te Liba aen Land; den 16. te Rostock. Seer onpasslijck gingh hy te bed leggen; en overleed den 18. In de Religie was hy seer veranderlijck. Had begonnen met de Gereformeerde: gingh over tot de Remonstrantsche; welcker saeck hy met Barneveld, Hogerbeets, Leedenbergh, &c. nae alle vermoogen voortdrongh: eyndighde met de Pauslijcke; ten waere hy op sijn laetste daer van weer was afgeweecken. Scherp werd hem dit verweeten van de Luthersche Theologant D. Johannes Mullerus in Tract. de Atheism.
„ Hugo Grotius (seght hy) was een wijl
„ tijds Calvinisch. Daer nae wierd hy Armi-
„ niaensch. In sijne Commentarien over de
„ Propheeten is hy Joodsch. Eyndlijck trad
„ hy op der Papisten syde. Had hy langer ge-
„ leefd / hy waere wel geheel een Turck ge-
„ worden / &c. Ondertusschen kan men hem den roem van sonderlinge Geleerdheyd niet onttrecken.

1645. Hugo Grotius; een seer geleerd Man: Op Louvestein gevangen gesleeten: Hoe los geraeckt. Te Rostock gestorven. Was seer veranderlijck in de Religie. 't Welck hem vry scharp werd verweeten van de Luthersche Theologant Mullerus.

Anno 1647. den 21. May P. C. Hoofd, Ridder / Drost van Muyden, vermaerd door sijne Nederlandsche Historien, Brieven, Poëzyen, &c. Anno 1648. den 14. Januarius Caspar Barlæus t'Amsterdam, geweest Professor der Philosophie; een treflijck Latijnsch Poët, &c. Anno 1649. den 17. Martius Gerardus Vossius, Professor der Historien.

P. C. Hoofd, C. Barlæus Gerardus Vossius 1647. 1648. 1649.

Anno 1650. den 1. Februarius te Stockholm Renatus Cartesius; een Franschman, opgevoed in de School der Jesuiten; beschreeven te sijn weynigh Godsdienstig / doch van een seer groot verstand; een uytsteeckend Mathematicus; en vernuftigh Philosooph; maer sleght ervaren in de Theologie. Wou oock daer ontrent niet veel ondersoeck tot kennis doen. Toe een vermaerd Predikant van Deventer, doemaels sijnen Vriend (want hy was in Nederland gekoomen) / hier toe aengemaend sijnde / seyde hy scherssende: 'k Heb de Religie van mijnen Koningh, &c. Hy smeedde een nieuwe Philosophie, die terstond een groot deel Aenhangers kreegh: maer oock groote beroerten sijn'er door verweckt, oorsaeckt in Kercken en Academien. Ja veele geleerde / Godsalige Mannen voorseydden / soo haest deese Wijsgeerte op de baen quam / dat sulck een nieuwe Philosophie wel een nieuwe Theologie mogt baeren. 't Geen'er op volghde / is niemand onbekend.

Renatus Cartesius. 1650. Sijne nieuwe Philosophie heeft groote onrusten in Kercken en Academien verweckt, en een nieuwe Theologie gebaerd.

Overleedene.

1652. *Claudius Salmasius.*

Anno 1652. Pater Jacobus Sirmond, binnen Parijs, in 't 92. jaer sijns Levens; seer geleerd in allerley Wetenschappen; insonderheyd in de Geestlijcke en Weereldlijcke Historien. Claudius Salmasius, door sijne Schriften vermaerd. Hy overleed te Spa. Is begraven te Maestricht.

1655. *Daniel Heynsius.*

Anno 1655. den 15. 25. Februarius de geleerde en wijdberoemde Daniel Heynsius, Professor der Historien te Leyden: een groot Poët, treflijck Theologant; geweest in 't Synodus van Dordrecht Secretarius der Politique Heeren Gecommitteerde. T'Amsterdam David Blondel, Professor in de Kercklijcke Historien aldaer.

De grootste Orgelpijp in de *Marien-*Kerck te *Stettin* begind van selfs te brommen.

Anno 1654. den 3. 13. Augustus begon de grootste Orgelpijp in de Hoofdkerck S. Maria te Stettin op den middagh van selfs te brommen. Veele menschen dit gehoord hebbende / liepen nae den Prediker / die 't oock had vernoomen; en den Organist derwaerts sond; meenende / dat eenige Jongens sigh daer verschoolen hadden / en dit spel veroorsaeckten; doch niemand wierd'er gevonden.

Agt dagen daernae valt de voornaemste Predikant *D. Fabritius*, in 't midden sijner Predicatie op de Stoel in onmaght neer, en sterft. 1654.

Als nu de vermaerde D. Fabritius, voor deesen Veld-Prediker van Koningh Gustaef Adolph, agt dagen daer na op Stoel klom / om een Lijckpredicatie te doen / (sijnde frisch en gesond) / en in 't midden van de verhandelingh sijns Texts was gekomen / sonck hy schielijck in onmaght neer; stiet sigh swaerlijck / en quam gantsch krom in de Predickstoel te leggen. De Studenten en andere liepen terstond toe; doch wegens de veelheyd der aendringers verhinderde d'een d'ander in deese nauwe plaets by hem te koomen. Sommige snelden nae d'Apotheeck, om eenige hertsterckende Wateren te haelen: waer op noch een weynigh leven in hem bespeurd / en hy nae huys gedraegen wierd. Hy quam wel weer tot sigh selven; doch stierf op de tweede dagh hier nae. Veele wilden hier uyt besluyten / dat dit gebrom der grootste Orgelpijp had voor-beteeckend de dood deses voornaemsten Predikants van d'Euangelische Religie deeser Stad / gehouden voor de Zuyl harer Kerck / en boven maten aengenaem by haer / wegens sijne geleerdheyd en goeden wandel.

Sonderlinge Gevallen.

Wy koomen nu / volgens onse gewoonte / tot de sonderlinge Gevallen; doch uyt de groote meenighte derselve onder Ferdinandi Regeeringh / sullen wy alleen weynige der voornaemste voorstellen. In 't voorige III. Boeck hebben wy deese Stof begonnen met een Mirakel in de Geneeskonst ontrent den Pruyssischen Mes-Inslicker. Wy sullen hier den aenvangh maecken met een bynadiergelijck Wondergeval.

Wondergeval van *Jan de Dood*, een Smit t'*Amsterdam.* 1651.

Een Smit binnen de Stad Amsterdam had een lange tijd ellendige Steensmerten moeten uytstaen: welcker onlijdlijckheyd hem braght tot een gevaerlijck besluyt. Voor deesen had hy sigh tweemael van de Steen laten snijden; doch 't quaed was niet weghgenomen. Den 5. April N. S. Anno 1651., als sijne Huysvrouw nae de Vischmarckt was gegaen / greep hy een welgesleepen Brood-mes / en gaf sigh daer mee een snede op deselve plaets / daer de Snijdingh voortijds was geschied / gaende tot in de krop van de Blaes. Drongh doe voorts de Steen soodaenigh aen / dat se uyt de wonde sprong. Daer op sond hy eenen sijner Jongens / om een Chirurgijn te haelen: die by hem komende / en dit werck aenschouwende / t'eenemael verschrickte. Echter deed hy sijn best / om bequaeme middelen tot geneesingh toe te passen: en 't geluckte soo wel / dat de Lijdelingh ten vollen hersteld wierd. Niet alleen in onse Landen wierd dit geval van alle Doctoren en Wond-Artzen voor een weergadeloos wonder gehouden; maer oock geleerde Vreemdelingen hebben nae de waerheyd deeser Saeck doen verneemen. Hier van is gemaeckt een Notariale Acte den 31. May deeses jaers door Petrus de Barry, Notar. Publ. De Steen was grooter als een Hoender-ey / en woegh ruym agt lood. Van Papier heeft deese Smit de grootte des Steens juyst nagebootst; en daer op deese van hem gemaeckte versen / soo goed als hy rijmen kon / met eigener hand geschreeven.

Sonderlinge Gevallen

die, geplaegd van onlijdlijke smerten, sigh selven van de Steen sneed; grooter als een Hoender-ey, en geluckigh genees.

Anno 1651.
Door pijn en nood
Heeft jonge JAN DE DOOD
Couragie gehad,
En 't Mes gevat.
Gaf hem een Snee,
Niet sonder wee:
Heel ongemeen
Kreegh selfs de Steen
Al uyt sijn Ligchaem.
Door Godes Zeegen
Een eeuwige Naem
Daer door verkreegen.
De 4. Maend. de 5. Dagh.

Gedicht, van hem selfs hier op gemaeckt.

Wy hebben onder ons d'eygentlijcke Afbeelding van dien Steen / en van 't Mes / waer mee deese wonderbaere Steensnijding geschied is.

De tagtigjarige *Mareschal d'Estrée*, van de Steen gesneeden, en geneesen.

Laet ons hier byvoegen / dat de Fransche Mareschal, dien van Estrée, nu tagtigh jaeren oud / Anno 1654. sigh van de Steen liet snijden; welcke / hem afgenoomen sijnde / woegh 7. Lood. Hy wierd geluckigh geneesen / en leefde hier nae noch in goede gesondheyd tot aen sijne dood.

Wonderlijck wondergeval

Onder de wonderlijckste wondergevallen verdiend dit volgende billijck een plaets. Alhoewel d'uytgangh van 't selve sigh eerst heeft toegedraegen Anno 1676. soo is echter den aenvangh geweest onder de Regeeringh van Keyser Ferdinand de III.; en derhalven sullen wy 't hier inboegen.

van *Margaretha Pouget*, die, swanger geworden, de Vrught 25. jaren langh by haer droegh.

Seeckere Vrouw / genoemd Margaretha, geweest Huysvrouw van Jean Pouget, een Laeckenwercker te Toulouse, wierd Anno 1652. swanger. Ten eynde der negende Maend haerer bevrughtingh gevoelde se de smerten der barende Vrouwen / doch verloste niet; maer heeft noch 25. jaren langh haere Vrught moeten by haer houden. Geduerende dien tijd was haer ligchaem groote ongelegenheyd onderworpen; waer doorse seecker Chirurgijn dickmael bad / haere sijde te willen openen / op datse eenmael van deesen ongemacklijcken last sigh verlost moght vinden. D'Artz / voor haer leven vreesende / dorfde 't sigh niet onderwinden / maer hield haer met goede vertroostingen op. In de laetste ses jaeren gevoeldese geen sonderge beswaernissen meer. Naderhand sieck werdende / en bemerckende dat haer eynd

nu

Sonderlinge Gevallen

nu genaeckte/ versoghtse hem op nieuws/ nae haere dood d'opening) doch te willen doen/ en 't verborgene aen den dagh te brengen. Doese nu den 18. Junius Anno 1676. was overleeden/ wierd haer ligchaem geopend. Boven de Baermoeder vondmen een dood Kind/ aen verscheydene deelen des Lijfs gelijck als aengeheght/ soo datmen 't op geen andere wijs/ als met een scharp Penne-mes/ kon los krijgen. 't Had een dick Hoofd; over een geslingerde Beenen/ en d'eene hand op 't Hoofd leggen. 't Eene deel des ligchaems was rood/ 't andere wit; 't inwendige swart/ en verwelckt. Geen teecken van bloed wierd'er in gevonden; behalven dat 't Hart wat roodaghtigh was. 't Voorhoofd/ d'Ooren/ Oogen/ en Neus waeren met een dicke Materie, ter hooghte van een vingerbreed/ overtogen. De Tanden in den Mond waeren soo groot/ als die van een volwassen mensch. Dit wierd gehouden voor een noyt meer gehoord geval: en men verwonderde sigh ten hoogsten/ dat een Kind 25. jaren langh in 's Moeders ligchaem sonder verrotting is geconserveert geworden/ daer 't doch geen Communicatie met de Baermoeder had. De Moeder was 64. jaren oud/ doese stierf. Behalven een Brief uyt Toloufe van den 22 Junius, werd dit bevestighd van veel andere Schrijvers.

Hoedanig deselve na haere dood by d'opening wierd gevonden.

Vergrootingh van dit Wonder.

Een byna diergelijck Geval verhaeld D. Franciscus Bonchardus, Koninglijcken Spaenschen Professor in 't Franche Comté, van een Vrouw in 't Graefschap Burgundien, overleeden den 28. Junius Anno 1661. aen een Koorts en de Loop/ die Anno 1645. swanger geworden/ op den tijd der Baringh van een swaere swackheyd wierd aengetast/ welcke haer soodaenigh uyt-margelde/ datse een Geraemt scheen. Door allerley middelen wierdse wel weer in 't vleesch gebraght/ doch haer ligchaem swol geduerigh meer op. Sesthien jaeren langh/ tot op de gedaghte dagh haers doods/ hieldse 't kind by haer/ 't welck uytgesneeden en geopend sijnde/ wierd bevonden in gestalte en grootte als een Vrught van 9. Maenden gewoonlijck is. 't Werd te Dole in bewaeringh gehouden.

Andere diergelijke verwonderlijke seldsaemheyd aen een Vrouwspersoon in 't Franche Comte.

Onder de Duytsche Geschiedenissen is gesprooocken van de dood des Roomschen Koninghs Ferdinandi de IV, oock Koningh van Hongaryen en Boheemen, Soon van Keyser Ferdinand de III. Wy sullen nu hier aenteeckenen eenige dingen/ welcke men heeft gehouden voor Voorteeckenen sijns Heenenganghs. Op Saturdagh den 4. Julius N. S. (op welcke sijne Maj. eerst van onpaslijckheyd begon te klaegen) vloogh een Arend wegh/ die nu over de 40. jaeren in de Burgt was onderhouden geworden/ en settede sigh op de S. Michaels Kerck, daer hy wierd aengevallen van veelerley uyt 't Westen koomende Vogelen; soo dat hy buyten twijffel sou om 't leven sijn geraeckt/ indien men hem/ door 't Dack t'openen/ niet te hulp gekoomen/ en weer binnen geroepen had. 's Daeghs voor des Koninghs dood vloogh een jonge Arend geheel weg/ soo datmen noyt wist/ waer hy gebleven mogt sijn. In even deselve uyr/ dat sijne Maj. den geest gaf/ droomde de Keyser sijnen Vader (die nae Ebersdorf was geweecken; om t'ontgaen de besmettingh der Kinderpockjens/ welcke in den Koningh begonden uyt te breecken)/ dat hy sijnen Soon sagh in een wit gewaed: 't welck sijne Maj./ terstond ontwaeckende/ nam voor een Doodkleed/ en de voorbeduydingh sijns overlijdens. Onder des Koninghs sieckte liet sigh in 't midden des Heyrwagens, of Seven-Gesternts, een seer bleecke Starr' sien/ voortloopende tot dight aen 't hoofd des Beers. Gingh oock in de volgende naghten altijd met de Starren onder. Maer op Donderdagh den 9./ juyst in 't selve oogenblick dat sijne Maj. overleed/ verdween deese Starr' onverwagt/ na datse even te voren van veel' aenschouwers noch gesien was.

Eenige dingen, welcke sigh toedroegen even voor de dood van Koningh Ferdinand de IV.; van veele gehouden voor voorteeckenen derselver.

Geduerende des Keyser Ferdinandi Regeeringh sijn verscheydene wonderlijcke Heylbronnen ontdeckt. Alleen van twee derselve sullen wy een kort berigt geven.

Heylbronnen.

In 't Dorp Hornhuysen (gelegen in 't Stight Halberstad, en 't Ampt Oschersleben, 6. Mijlen van Schonbeck aen d'Elve, 2. van Halberstad, 2. van Maeghdenburgh, en anderhalve van Gruningen, ontsprong Anno 1646. een wonderlijcke Gesondbron op een seldsaeme wijs. Ontrent 't midden eener groote Plaets/ daer voortijds Schueren en Stallen hadden gestaen/ sonck d'aerde/ ontrent drie ellen in de breedte/ benedenwaerts/ soo dat'er een Kuyl wierd. Eenige uyt 't School koomende kinderen/ hier ontrent naerderende/ om'er/ nae gewoonte/ wat te speelen/ wierden onvoorsiens deese Water-kuyl gewaer; daerse/ uyt dertelheyd/ Hout/ Steen/ en andere dingen in wierpen. Eens Schaepharders Soon/ uyt dit Dorp geboortig/ wierd indagtig/ hoe sijnen Vader voortyds twee sijner Susters/ stom/ en doof/ nae een andere plaets by een Gesondbrond had gebragt/ (doch doe sonder baet)/ welkers gestalte met deese overeen quam. Deese bedencking veroorsaekte/ dat hy d'andere Jongens bestrafte over d'inwerping van soo veel vuyligheyd; seggende/ 't mogt misschien een Heylbron sijn. Seeckere Vrouw/ een koortsige Soon hebbende/ dit hoorende/ schepte van dit Water/ en gaf 't haeren Siecken te drincken: die sigh terstond geneesen bevond. Dit geschiedde den 5. Martius. Eens anderen Schaepharders Kind/ t'eenemael uytgeteerd/ wierd desgelijcks door dit Water en de genaede Gods gesond. D'eerstgedagte Schaepharder gingh met sijne twee dove en stomme Kinderen oock derwaerts/ en gaf haer/ nae een voorgaende yverigh Gebed/ uyt deese Bron te drincken; en na weynigh tyds bevondense sigh beeter. Hier door wierd deese Heylbron soodaenigh bekend/ dat arme en rijcke/ eedele en oneedele/ selfs oock Vorstlijcke persoonen/ deselve quaemen besoecken/ om deese Wonderen te sien/ en sigh daer van te dienen. Eenige duysend Menschen stonden geduerigh daer rond-

Voortreflijcke Gesondbron in 't Dorp Hornhuysen, gelegen in 't Stight Halberstad; onverwagt en wonderlijcker wijs ontdeckt. 1646.

Veele gebrecklijke personen, daer van drinckende, terstond geneesen.

Sonderlinge Gevallen

rondom; soo datse niet alle uyt deese eene Spriagh haere behoefte konden krygen. Maer de Heere deed aen deese woeste Plaets meer andere van deselve hoedaenigheyd te voorschijn koomen; waer door yeder genoeg kon scheppen. De smaeck was wel verscheyden/ doch de kraght eenerley. D'eerste, op den 5. Martius ontsprongen/ was taemlijck soet. Die sigh op den 24. Junius vertoonde/ wat souter. De derde/ van den 2. Julius, wat scherp-sout/ en Purgeerende. Noch ses andere quamen'er in deselve Hoymaend voor den dagh. Te verwonderen was 't/ dat al deese Bronnen/ behalven d'eerste/ laegen by een leelijcke/ swarte/ dreckige Sloot/ die rondom deese Plaets/ en door 't Dorp liep; soo dight daer by/ datse malkander als raeckten: Niet min seldsaem/ dat deese Bronnen noyt uytgeschept wierden/ schoon soo veele duysenden daeglycks daer van dronken/ sommige twee/ drie/ en noch meer Kannen; behalven 't geen men met Emmeren en Vaten weghvoerde. De Gebreecken/ welcke hier door geneesen wierden/ waeren Lamheyd/ Jight (die van koude/ niet van hittige Vloeden quam)/ Hoofdpijn/ Lenden-smerten/ Geswellen/ Bugchels/ verstopte Lever/ Milt/ Nieren/ Blaes/ Steen/ Hertkloppingh/ Colijck/ Winden/ Watersught/ overbloedige Maendstonden der Vrouwen/ Schurft/ &c. Maer hier tegens waerense schaedlijck voor de gene/ welcke een hitzige Lever/ Nieren/ Milt hadden; oock voor Galaghtige en Koortsige. De geleerdste Doctors in de Medecijnen deeden een nauwkeurigh ondersoeck op dit Water; en bevonden daer in d'eygenschappen van 7. Metallen; als Quicksilver, Goud, Silver, Koper, Yser, Tin, en Lood. Daerenboven alle Mineralen, als/ Salpeter, Swavel, Sout, Aluyn, Antimonie, Vitriol, Arsenicum, Paerlen, Corallen, &c. Soo groot wierd de toeloop/ dat'er eens gereeckend wierden 20000. Menschen te sijn. Deese laegen in Tenten/ Hutten/ en andere Bedecksels/ als een groote Heyrleger rondom deese Bronnen. Yeder dagh/ 's morgens ten aght en 's naemiddaghs ten drie uyren/ werden hier openbaere Gebeeden gedaen; waer by sigh gemeenlijck over de 5000. Persoonen bevonden/ leggende op haere knyen. In d'eerste weeck geschiedden danksegingen voor 218.; in de tweede voor 240. Menschen/ gesaementlijck binnen dien tijd ten vollen gesond geworden. De Predikant te Hornhuysen getuyghde/ dat van April tot Augustus, sijnde 4. Maenden/ alreeds geneesen waeren over de 1000. persoonen van allerley gebreeken; Stomme/ Dove/ Blinde/ Lamme/ Koortsige/ Beroerde/ Gebugchelde/ met de Vallende Sieckte behebte/ &c.

Dingen, over welcke men sigh te verwonderen heeft,

ontrent deese Heylbron.

Wat voor gebreecken door dit Water geneesen wierden.

Eygenschappen des Waters.

Meenighte van geneesene persoonen.

Door geweldige Invallen sijn swaere onheylen veroorsaeckt geworden. Den 27. Januarius Anno 1638. viel te Breemen, met groote verschrickingh van al 't Volck der Stad/ de kleynste Thoorn van de Domkerck ter neer; waer in thien soo groote als kleyne Klocken hingen. Twee Huysen wierden door dien val gantsch ter neer geslagen; aght menschen verpletterd; noch een ander Huys seer beschaedighd. Dit Gebouw had gestaen ontrent 800. jaeren. Daer was een oude breuck in; en alreeds voor 10. jaeren hadmen gesien/ dat deese Thoorn van onder tot boven toe gescheurd was. Ellendiger is geweest 't verderf door d'inval der Kerck S. Neri te Trapani, onder 't Gebied der Venetianen, plotslyck onder den Dienst; waer door over de 500 soo Adelijcke als gemeene persoonen jammerlijck dood bleven/ ontrent 300. sigh seer verseerd bevonden.

Inval der kleynste Thoorn van de *Domkerck* te *Breemen.* 1638.

Der Kerck *S. Neri* te *Trapani*, onder den Dienst.

Met den uytgangh des jaers 1642. stortte te Milaen een Kerck-Thoorn met de Klocken ter aerden. Eenige Huysen wierden t'eenemael vernietighd; verscheydene Menschen verpletterd; andere swaerlijck beschadighd. Ontrent 't eynd van Julius Anno 1643., by stil we'er/ is te Franckfurt aen den Oder een Kerck-Thoorn neergeploft. 't Was even doe Biddagh; en 't Volck in meenighten ter Predicatie by een gekoomen. Echter wierd niemand van allen beschaedighd. Op Dinghsdagh den 31. Julius O. S./ als de Morgenpredicatie te Staden in de Hoofd/ of S. Elisabeths-Kerck voleyndigd/ maer 't Volk noch voor een groot deel daer binnen was; een goed getal onder de Deur/ een anderen hoop even daer buyten stond/ viel van eene der Pilaeren een groot stuck af/ sonder eenigh Mensch te verseeren. Seer geweldigh was de slagh van de neergestortte Brock; en niet min de schrick der Menschen. De twee daer tegens over staende Pilaeren/ aen welcker eene de Predickstoel stond; gelijck oock 't Verwelffsel/ 't welck niet weynigh kraeckte/ meendemen door onderschooringh noch op te houden; doch te vergeefs. Want den volgenden 14. Augustus viel 't geheele Kerkdack in/ wierp 't Verwelffsel/ en beyde de gedaghte Pilaeren over hoop; soo dat meer als 't derde deel deeser Kerck verwoest wierd.

Van een Kerck-Thoorn te *Milaen.* 1642.

Een Kerck te *Franckfurt* aen den *Oder*, onder de Predikatie op een Biddagh, sonder yemand te verseeren. 1643.

Desgelijks te *Staden.*

Ontrent November Anno 1652. is te Bergamo in Italien, onder der Venetianen Gebied/ een Thoorn neergevallen/ met vernielingh eeniger Huysen; verpletteringh van 9. persoonen/ en swaere beschaediging van veel andere. Anno 1654. in Junius viel te Londen een gedeelte der S. Pauli Kerck in. Ter dier tijd speelden hier veele kinderen met malkander; echter wierden'er maer twee van beleedigd/ doch swaerlijck. Anno 1648., den 16.26. April, korts nae de middagh/ is te Regensburgh een boven maten oude Thoorn/ seer swaer/ swart/ en vierkant/ staende op S. Jacobs Hof, by een stille klaere Lught/ plotslijck neergevallen/ met een grouwlijck gekraeck. Alleenlijck eens Brouwers Huys wierd hier door verwoest; een Dienstmaegd dood geslaegen/ en een Boerin aen beyde de voeten verseerd. Was van ouds af genoemd geweest de Keysers Thoorn, Keyser Arnulph had'er Anno 888. in gewoond. De Carmeliter-Kerck in Wilda, of Vilna, voor deesen afgebrand/ en nu Anno 1648. weer opgebouwd is even nae d'Inwyinge ter neer gestort/ met verpletteringh van ver-

Thoorn-Inval te *Bergamo.* 1654.

Der *S. Pauli Kerck* te *Londen.* 1654.

D'over-oude *Keysers-Thoorn* te *Regensburgh.* 1648.

Carmeliter Kerck te *Wilda*, of *Vilna*, by d'Inwying.

scheydene

Sonderlinge Gevallen

scheydene Edele / en seer veel gemeene Lieden. Anno 1656. hebben de Jesuiten te Valencijn in Heenegouw een kostlijcke Comedie vertoond / in de tegenwoordigheyd veeler hooge Standspersoonen. Plotslijck viel de Sael in. Veele der aenschouwers bleven dood; 160. vonden sigh gevaerlijck verseerd.

Der Sael, daer de *Jesuiten* een kostlijcke *Comedie* op speelden. 1656.

Den 12. Julius Anno 1642. ontstond te Wesel een beklaeglijck ongeluck. Een Sleeper (by andere Karreman) voerde Buskruyd op een Sleede. Eene der Vaetjens was niet sorghvuldigh genoeg bewaerd. Door 't slaen van des Paerds Hoef-yser tegens een Straet-key vloogen'er voncken uyt / waer door dit Vaetje wierd aengestoocken / en oock d'andere deed opvliegen. De schaede deeses Slaghs was seer groot; niet alleen aen Huysen en Glasen / maer oock aen Menschen / van welcke over de 40. dood bleven. Tot alle geluck waeren twee andere met Buskruyd geladene Sleeden (Karren) alreeds door de Poort gekoomen; anders sou 't verderf noch swaerder sijn geweest.

Ellendigh onheyl te *Wesel*, door verwaerloosingh van Buskruyd. 1642.

Ellendiger was 't onheyl / 't welck de Stad Grevelingen door Buspoeder overquam. Als de Gouverneur den 28. May sigh in de Kerck bevond / ontstond een brand in 't Wapenhuys; door wien / of op wat wijs / wistmen niet. 't Vyer quam in 't Buskruyd: waer door niet alleen 't Magazijn deeses Kasteels / met al de daer in sijnde Voorraed / plotslijck in de Lught opvloogh; maer oock de meeste Huysen der Burgers verwoest / ten minsten seer beschaedigd wierden. Over de 400. persoonen bleven dood / of waeren doodlijck gewond.

't *Magazijn* te *Grevelingen* opgevloogen. 1654.

Aldergrouwlijckst was de verbaerlijcke Slagh / welcke de Stad Delf gevoelde den 2. 12. October in 't selve jaer 1654. / door 't opspringen des Kruyd-Thoorns met alles wat 'er in was. Wat voor persoonen met deselve verlooren gingen / konnen niet eygentlijck weeten. Een groot deel der daer rondom staende Huysen wierden over hoop geworpen; soo dat d'eene Steen niet op d'andere was gebleven. Van 't getal der doode en opgesprongene heeftmen geen nette lijst konnen maecken. Wegens d'ingevallene Gebouwen en verr'-weghgevloogene Steenen / konnen eenige Straeten der Stad niet gebruycken. Niet een eenigh Huys was 'er / 't welck door de geweldige Slagh geen schaede had geleeden. In 't Geweest / daer 't Magazijn had gestaen / sagmen veele Menschen leggen / sommige Hoofdloos; andere sonder armen; sonder beenen. Eenige was al 't Ingewand uyt 't ligchaem geslaegen. Onuytspreecklijck was d'Ellende / welcke

Verschriklijk onheyl te *Delf* in *Holland*, 1654.

door 't opspringen van den Kruydthoorn.

Ellendige selsaemheden,

men hier sagh. Doe de Steenhoopen weghgeruymd wierden / vondmen veele persoonen / sittende op haere Werckplaets / met haere Kinderen rondom haer / alle dood. Een Weber by sijn Touw wierd uyt sijn Huys over 't Water in een ander Huys geworpen / door de Slagh; verliesende onderwegen 't Hoofd / en de Darmen uyt sijnen buyck. Onder d'ingevallene Mueren was een hooghswangere Vrouw met een nevens haer sittend Kind dood gebleven. Beyde de Kercken waeren ellendigh aen Daecken en Mueren toegerigt. Een School met Kinderen vloogh in de Lught op; van welcke 220. wierden gemist.

daer ontrent voorgevallen.

Ondertusschen wierdmen hier oock gewaer eenige sonderlinge bewaeringen des Almaghtigen. Een taghtigh-jaerig Man / op sijn bed leggende / wierd levendigh getrocken uyt het over-hoop-gevallene Huys. Noch een ander Stock-oud Man; desgelijcks twee Kinderen in de Viegh / wierden van onder de Puynhoopen der Mueren onbeschaedighd uytgehaeld; maer de Moeder was

Sonderlinge bewaeringen Gods, aen sommige, soo oude alskinderen.

Sonderlinge Gevallen

was verpletterd. Een een-jaerig kind vondmen in sijn kackstoeltje / onder een neergestortede Balck / welcke d'Invallen van 't selve had afgeweerd. 't Speelde met een Appel; en loegh soetlijck toe de geene / die 't van onder de Puynhoopen weghnaemen.

Schaede, selfs in den *Haegh*, en te *Scheveningh*, daer door geleeden.

Deese Slagh was soo geweldigh / dat 's Gravenhaegh merckelijcke schade leed aen Glasen en Pannen. Selfs Scheveningh, noch een uyr weghs verder / aen de Zee / leed nadeel aen de Huysen. Indien de Wind soo wel Oost als Zuyden had gewaeyd / nauwlijcks had een eenigh Huys te Delft blijven staen. 't Getal der gantsch verwoestede Gebouwen was 500. (sommige stellen echter wat minder)/ behalven de beschaedighde; die merckelijck meer waren. Van dit gesprongene Magazijn der Staten van Holland lagh niet verr' 't Magazijn der Staten Generael. Indien dit oock waer' aengegaen / de geheele Stad sou te grond gegaen hebben.

D'oorsaeck deeses jammers niet reght bekend; en vermoeden daer van.

D'oorsaeck deeses onheyls konnen niet grondlijck uytvorsschen. Eenige berighteden / dat ontrent een uyr te vooren d'Opsighter over 't Magazijn met een Lantaern daer in was gegaen / om eenigh Buskruyd daer uyt te haelen / en te beproeven. Waer hy gebleven is / weet niemand. Buyten twijffel is hy oock opgevloogen. De plaets / daer 't Magazijn had gestaen / was nu een Poel van vuyl Water / gelijck wy oock selfs hebben gesien. Nae de korthëyd des tijds was de slagh soo geweldigh verbaerlijck / dat veele / diese hoorden / schoon anders onbeschaedighd gebleven / van anghst in onmagt vielen / en haeren geest gaven.

't Was een dubbele slagh.

't Was een dubbele Slagh / even als of 't tweemael stracks op malkander ten alderfelsten had gedonderd: waer uyt te besluyten staet / dat 't Buskruyd niet te gelijck sprongh; maer eerst 't geen op den eersten Bodem; daer nae 't overige / 't welck onder in 't Verwelffsel lagh. De Roock / even als een gantsch duystere Wolck / had de Stad soodaenigh overtoogen / dat de Menschen / wat verr' van de Slagh sijnde / niet wisten / wat sulcks moght beteeckenen.

Vreeslijckheyd van Roock, Damp, en Stof.

Damp / en Stof was soo vreeslijck / als of dit alles uyt de diepte der Hel was komen op stijgen. Men maeckte gissingh / dat ontrent 1200. Menschen waeren omgekoomen. 't Getal der verseerde was noch grooter. De daveringh en 't geluyd heeftmen te Wageningen en t'Amersfoort op de Veluw, selfs oock binnen Utrecht gevoeld en gehoord.

Vreemd geval van een Jager, met 12. Wolven; van welcke hy 11. doodde; van de twaelfde gedood wierd.

In de Somer sijn de Wolven niet gewoon uyt te loopen. Echter gebeurden 't Anno 1640. ontrent Brisack. Een Jager / uytgegaen om yets te schieten / wierd van twaelf deeser verslindende Beesten overvallen. Eene derselve doorschoot hy. Thien andere velde hy met sijn Jaght-mes. Doch vermits hy nu te seer vermoeyd was / wierd hy van de twaelfde Wolf overweldighd en verscheurd.

Andere ongewoonheden van deese verscheurende Dieren op verscheydene plaetsen.

In Januarius Anno 1652. deeden de Wolven aen de reysende persoonen in Boheemen groote schaede. In Februarius wierd de Grabin van Thurn getoond een gedoodde Wolf van gantsch ongewoone grootte / die in haere Heerschappy te Barsch aen d'Elve 21. uyt de Kerck koomende persoonen overviel / en 't meerendeel derselve seer gevaerlijck in 't aengesight beschaedigde; van welcke 10. 't leven verlooren. Eyndlijck quam soo veel volck toeloopen / dat dit woedend Dier noch met Messen wierd doodgestooken. In de Voorstad van Boheemsch-Lippa (Leippa) quam een grooten hoop Wolven soo sterck in de Huysen / dat de bewooners twee uyren langh genoegh te doen hadden / om haer af te weeren. Oock wierden t'Erffurt, buyten gewoonte / soo veele deeser Beesten gesien / datmen nauwlijcks een voet buyten de Poortdorf de setten. By klaeren dagh vielense op de Waghten aen.

Grouwlijcke Slecken en Muysen-plaegh in *Duytschland* 1638. 1640.

Boven al de Plagen / welcke Duytschland ter dier tijd moest uytstaen / quam noch deese / dat in Januarius Anno 1640. de Slecken aen de Bouwvelden in Brunswijckerland sulck een schaede toevoegden / datmend Ackers / op welcke 't Winter-koorn was gezaeyd / weer moest omploegen. Daer nae hebben de Muysen in 't Stight Minden al de Winter-granen soo t'eenemael afgebeeten / dat d'aenschouwers sigh ten hooghsten daer over verwonderden. Twee jaren te vooren lieten sigh in Hessen, Francken en Meissen een grouwlijcke meenighte van Muysen in de Hoven en Wijnbergen sien. Alles aten se op. Swommen met duysenden t'saemen over de Rivieren de Mulda en d'Elve.

Seldsaeme Muysen.

In 't gemelde jaer 1640. vernam men in Meissen, ontrent Annabergh, Scharen van Muysen / die al 't Koorn verslonden. Waeren van allerley verwen. In Marck-Brandenburgh sagh men'er veele met gesplitste ooren; andere sonder Staert.

Walvisch in *Provence* gevangen, langh 320. voeten. 1640.

Anno 1640. wierd in 't Landschap Provence, by 't klooster S. Tropes, een Walvisch gevangen / langh 320. / dick 162. voeten. De Kaecken waeren 45. voeten wijd / soo dat hy een Ruyter te paerd daer in had konnen verslinden.

Andere Walvisch in de *Swine*; en seldsaemheyd.

In 't selve jaer / met den aenvangh van November, ontstond in 't Gewest van Wollin in Pomeren een swaeren Storm: waer door in de Rivier de Schweine, of Swine (eene der drie uytgangen des Oders in de Zee) een jonge Walvisch strandde. Niet langer was hy dan 37. voeten / en dick 21. De Soldaten in de daer by geleegene Schans / neevens eenigh Scheepsvolck / liepen toe: sloegen hem met Bijlen en Knuppelen geweldigh op 't Hoofd; staecken hare Degens in 't Lijf / en hieuwen 't vleesch by stucken uyt den rugg'. Echter aghtte de Visch dit soo veel als niet. Alleen bewoogh hy sigh somtyds een weynigh; schuddende de geene die op hem stonden by sessen en aghten in 't Water. De vierde dagh quam weer een vliegende Storm / die hem wegh nam / soo datmen hem naederhand niet meer sagh.

Wederom een andere. 1646.

Anno 1646. den 18. Februarius wierd aen den Oever / 4. Mijlen van Gottenburgh in Sweeden, een Walvisch gevangen / langh 88. Maet-voeten; hoogh 14. Stockholmsche Ellen.

Te

Sonderlinge Gevallen

Gehangene Soldaet, seldsaem by 't leven behouden. 1641.

Te Soest wierd Anno 1641. seecker moedwilligh Soldaet / een Churlander van geboorte / wegens eenige misdaden ter Galgh beroordeeld. Doe hy nu alreeds hingh / quam schielijk een Post aen rijden / met bevel / datmen hem niet hangen / maer Arquebuseeren sou; 't welck hy te vooren seer ernstig had versoght. De Beul hield hem alreeds voor dood: echter moest hy hem / op begeerte der omstanders / af snijden. Met water besprenghd / quam hy weer tot sigh selven; en d'Overste Eppen schonck hem 't leven. Gevraeghd / hoe hy te moede was geweest / gaf hy tot antwoord; 't Was even / als of hy uyt een diepen slaep waer' opgeweckt geworden.

Noch wonderlijcker Geval t'Oxford in Engelland, van een gehangene Dochter, die nu Ontleed sou werden. 1651.

Noch seldsaemer is 't volgende / voorgevallen in Engelland, Anno 1651. T'Oxford had een Dochter / Anna Grene, sigh laten beswangeren; en sy wierd beschuldigd / dit in oneer gewonnene Kind vermoord te hebben. Hooglijck betuyghdese / dat het een ontijdige Vrugt was geweest / onder den swaeren arbeyd van 't Mout in haer Meesters dienst te roeren / haer op de thiende weeck haerer bevrughtheyd afgeschooten / en dus dood ter weereld gekomen. Echter wierdse / op stercke vermoedingen / veroordeeld / haer leven door een Strop te verliesen. Doese nu alreeds langer dan een half uyr gehangen; oock / tot bevoordering van haere dood / eenige slaegen met Musquetten op 't Hoofd gekreegen had / wierdse afgenomen / en in 't Huys van Doctor Petty gebraght / om daer Ontleed te werden. Sijnen Knegt bemerckende / dat noch eenige Aderen aen den Hals sigh beweegden / gaf haer eenige treeden op de borst / om 't leven voorts ten vollen uyt te drijven. Als nu de Doctor een wijl tijds hier nae d'Ontleedingh sou beginnen / bemerckte hy / door eenige teeckenen / dat de Ziel noch in 't Ligchaem was. Heeft haer derhalven bloed gelaten / en door andere middelen soodaenigh verquickt / datse / met verwonderingh van veele duysenden menschen / weer begon te spreecken / en in 't leven bleef. Van haere verworgingh en ontfangene slagen hadse gantsch geen geheugenis. Anderwegen hebben wy dit Geval breeder voorgesteld / uyt 't berigt van de genoemde Doctor Petty, die haer weer te reght braght; met aenwijsingh van de hier toe gebruyckte middelen. Waerlijck / een gedenckwaerdige Geschiedenis.

Sie onse Groote Schouwplaets der Lust en Leerrijcke Geschiedenissen 2. deel p. 561.

Oude Lieden in 't Graefschap Blanckenburgh en Rheinstein.

Anno 1653. wierden in 't Graefschap Blanckenburgh en Rheinstein veele persoonen gevonden van 80. / 90. / 100. / 110. / en noch meerder jaeren. Vry vreemder is 't volgende. De Heer Franciscus Schroderus, Predikant te Goldingen in Jutland, schreef den 18. May Anno 1655. aen eenen sijner Vrienden een Brief van deesen Inhoud: Ick kan niet naelaeten u te berighten / dat een oud Prediker by Risennohr, geleeft hebbende tot dight by de honderd jaeren / nu weer jongh werd. In een vry lange tijd heeft hy niet gepredickt; maer had sijnen Dienst overgelaten aen sijnen Schoonsoon. Nu begind hy den selven selfs weer aen te vangen / met veel heerlijcker gaven als oyt te vooren. Al sijne Tanden waeren hem uytgevallen: nu koomense op nieuws weer voort / soo scharp als naelden. Sijne grijse Hayren werden geel. Hy eet met groote smaeck / en kan alle harde Spijsen verdouwen. Sijne kraghten sijn weer soo sterck / als in sijne Jeughd. Dit alles is ten vollen waeraghtigh; en gy mooght het op mijn woord nae vertellen.

Een Predikant in Jutland, by de honderd jaren oud, weer jong geworden. 1655.

Anno 1657. is even 't selve weervaeren een oud Predikant in Engelland, gelijck wy in 't volgende Boeck t'sijner plaets breeder sullen voorstellen.

Oock in Engelland.

Veelvoudige hertrouwingen.

Anno 1653. trouwde een Voerman tot Aughsburgh sijn' aghtste Huysvrouw. De Wijn-uytroeper te Constans, een kleyn Mannetje van persoon / heeft oock in dit jaer sigh voor d'elfde mael in Houwlijck begeven met een nieuwe Echtgenoot.

Grouwlijcke Moord binnen Leyden in Holland begaen van een Man aen sijne swangere Huysvrouw en Dochtertje, 1638. d'eene met 46., andere met 10. wonden;

Uyt de meenighvuldige Moorden / onder Ferdinandi Regeering voorgevallen / sullen wy maer alleen eenige weynige aenmercklijcke voorstellen. Anno 1638. ter vervaertijd van October waeren twee Echte Lieden van Gorinchem (Gorcum) binnen Leyden ter woon gekoomen / met haer eenigh Dochtertje / oud tusschen de vier en vijf jaeren; doch de Vrouw was weer swanger. Ontrent een Maend daer na (den 22. November, 's middaghs tusschen 11. en 12. uyren) hoordemen in haer Huys een jammerlijck geschreeuw. Eenen der Gebueren trad derwaerts / om te verneemen / wat 'er te doen moght sijn. Voor de deur koomende / wierd de Man / vry ontsteld van gelaet / hem gewaer; en wierp de gedaghte deur hem met een groote onstuymigheyd voor de Neus toe; soo dat hy weer wegh gingh / sonder te weeten / wat 'er geschied was. Onlanghs daer nae quam de Booswight uyt; groette deesen sijnen Bueurman vriendlijck / en ging op de Brugg' / dight by sijne Wooningh / wandelen. Geduerigh keeck hy nae de voordeur van sijn Huys / vermoedlijck om te sien / of 'er yemand in sou gaen. Eyndlijck maeckte hy sigh heymlijck wegh. De Buerman / yet quaeds arghwanende / seyde tot sijne Huysvrouw / hy kon niet anders geloven / of sijn Buerwijf moest qualijck gehandeld sijn; wijlse sig niet vertoonde na gewoonte. Was daer over soo ongerust / dat hy dien geheelen naght niet kon slapen. 's Morgens vond hy sijns Buermans deur noch gesloten / en de Houten Blicken niet voor de Vensteren gedaen. Eens anderen Buermans Dochter keeck door de Glasen / en sagh seer veel bloed in de Keucken op de vloer. Dit macktese terstond bekend. De gemelde Buerman / vijf of ses andere tot sigh genoomen hebbende / opende de deur. Doe vondense de Vrouw nevens haer Dochtertje dood ter aerden leggen. D'eene had 46. / d'andere 10. wonden ontfangen. 't Gereght hier van verwittigd / quam aen / en sag dit verschricklijk Schouwspel; oock een Japansche Sabel / een Dolck / en een gantsch nieuw Mes / alle bloedigh. Terstond wierd 600. gl. op 't Lijf des Moordenaers

waer nae de Moordenaer sigh selven by Soetermeer aen een Heck verningh.

Sonderlinge Gevallen

denaers gesteld; doch men bevond/ dat hy by Soetermeer sigh selven aen een Heck had verhangen. Van hier wierd hy nae Leyden gevoerd; opentlijck door de Stad gesleept. Daer nae in een Korf opgehangen/ en twee knuppelen boven hem vast gemaeckt.

Hoe 't doode lijf hiem gehandeld.

Grouwlijck bedrijf van een Edelman in Churland,

Seecker Edelman in Churland had een seer schoone Dochter/ van haere Moeder opgevoed in de vreese Gods en 't gedurigh leesen der H. Schrift; soo datse om haere schoonheyd geprezen/ om haere deughden geeerd wierd. Te vroegh ontviel haer haere getrouwe Tughtmeestres. Eerse noch 't veerthiende jaer haers Ouderdoms had bereyckt ontstack haer eygene Vader tegens haer in een verfloeckte brand. In 't begin stondse hem dapper tegen. Hy maeckte haer wijs/ dat'er geen Sonde in geleegen was. Dat Loth, dien liebelingh Gods/ sijne twee Dochteren had beslapen; waer van/ door Gods Zeegen/ twee maghtige Volckeren waeren gesprooten/ &c. Eyndlijck verkraghtte hy haer/ daerse te bed lagh. In 't eerst wasse gantsch benaeuwd over deese schendlijckheyd; doch de gewoonte benam haer de schaemte. Tot in 't derde jaer pleegdense met malkander dien grouwel. Doe wierd deese rampsalige swanger. De Vader/ niet weynigh bekommerd/ gingh/ om sigh selven van schande en straf te bevrijden/ voor d'Overigheyd/ en klaeghde haer aen/ datse/ tegens sijne getrouwe waerschouwingen/ Hoererye bedreef. Bad/ datmen haer in Heghtenis neemen/ en ondersoeck doen wou/ offe swanger was/ op datse niet noch wat argers begingh. 't Wierd gedaen. Sy bekende haere swangerheyd/ maer daer by/ dat haeren Vader haer eerst verkraght; daer nae voorts haer tot dit werck bepraet had; en hoe. D'oude Boofwight wierd gevangen genomen. Hy onthende. De hooge Gaven deeses Edelmans waeren elck bewust; derhalven wou niemand sulck een schelmstuck op hem vermoeden. Men geloofde/ dat de Dochter hem beschuldighde/ om sigh aen hem te wreecken/ tegens de gedaene aenklagt. Sy wierd veroordeeld ter Onthoofdingh; en deese Sententie wierd/ nae haere verlossing, aen haer uytgevoerd. Sy stierf daer op/ dat niemand haer had bekend/ als haeren Vader. Doe 't Lijck voorby de Gevanckenis wierd gedragen/ braghtmen d'Edelman aen een Venster/ om haer te sien; en men seyde hem/ datse tot in haere dood hem had beschuldigd. Doe bekende hy de waerheyd; en bad om een genaedigh Vonnis; 't welck hem oock weervoer; wijl hy alleen Onthoofd wierd te Miltauw in Churland. Waerlijck/ een al te geringe straf voor sulck een verfloeckte misdaed. Dit is voorgevallen Anno 1641.

die sijn eygene Dochter verkragte; daer nae eenige jaeren met haer dien grouwel pleeghde:

en eyndlijck, doese sigh swanger bevond,

beschuldighd hy haer, datse met andere Hoerery bedreef.

Hoe deesen handel afliep.

Haere, en sijne dood. 1641.

Grouwlijk Geval, geschied by *Upsal* in *Sweeden*

Sonder schrick kannen niet gedencken aen 't geen sigh heeft toegedraegen Anno 1649. In Augustus gingh een Boer by de Stad Upsal in Sweeden na een Bosch. Hier wierd hy van Moordenaers aengevallen/ welcke hem om 't leven wilden brengen. Nae veel biddens bewilighdense hem los te laeten/ onder voorwaerde en Eed: dat hy sijne swangere Vrouw in haere handen sou leveren. Hier tegens soudense hem 100. Rijcksdael. op de hand geven; noch andere 100./ als hy haer sijn Wijf had gebraght. Hy/ door 't geld verblind/ wist haer nae 't Bosch te krijgen. Onderwegen quamse by 't Huys haers Broeders/ een Wildschutter; dieuse (haren Man wat voor uyt laetende gaen) de beswaerdheyd van haer hert ontdeckte; en hem bad/ wat aght op haer te willen neemen. Sy gingh weer met haren Man/ sonder yets te laeten blijcken. Hy volghde heymlijck met een welgeladen Roer. De Boer met sijn Vrouw in 't Bosch gekomen sijnde/ sprongen beyde de Moordenaers schielijck toe; gaven hem de beloofde 100. Rijcksdalers; en daer op gingh hy wegh. Sy trocken d'ellendige naeckt uyt; bonden haer met den rugg' aen een Boom/ en maeckten sigh gereed/ om haer den buyck op te snijden/ en de Vrught daer uyt te haelen. Op het jammerlijck geroep quam de Broeder aen; schoot den eenen Boofwight door 't Hoofd: sloegh den anderen met de Kolf van 't Roer soo geweldigh/ dat hy beswijmeld ter aerden tuymelde; ontbond sijne Suster van den Boom; en bond met deselve Touwen de Moordenaer vast: aghterhaelde sijnen verraderschen Swaeger/ en leverde haer beyde in handen van 't Gereght t'Upsal; waer op sy haere verdiende straf ontfingen. De Moordenaer bekende voor sijne dood/ dat hy en sijnen Medgesel alreeds twee ongeboorne Kinder herten hadden bekoomen. Haddense dus 't derde daer by gekreegen/ soo soudense (dit was haeren waen) sigh onsightbaer konnen maecken/ en nae haer gelieben gestoolen hebben. Dus bedrieghd de Satan de geene/ welcke hem geloof geven.

Sonderlinge Gevallen

daer seecker Boer sijne swangere Vrouw verkoght aen twee Moordenaers.

om haer op te snijden, en dus een ongeboorne Kinds-hert te bekomen.

Wat voor een uytgangh dit Schelmstuck had. 1649.

T'Oels wierd Anno 1653. gevangen gebraght een verfloeckte Moordenaer/ genoemd Melchior Redlof, anders Schutz Melcher, geboortigh van Kanichen in Silesien, oud 48. jaeren. Sedert de laetste 15. sijns levens had hy/ volgens sijne bekentnis/ met eygener handen omgebraght 251. persoonen; daer onder verscheydene swangere Vrouwen/ welcker Vrught hy uyt den buyck gesneeden/ 't hert daer uyt gehaeld/ en soo rauw opgegeten had/ om dies te Duyvelaghtiger te worden. Bloedschande met sijn eygene Dochteren/ en ontelbaere andere verfoeylijckheden had hy gepleeghd. Maer waeren sijne misdaden verbaerlijck/ sijne Straf was niet minder. Den 19 Januarius des volgenden jaers wierd de Sententie tegens hem geveld/ en uytgevoerd in de Vorstlijcke Residentie-Stad Oels. Nae dat de Beul hem voor 't Raedhuys op een Wagen had geset/ sijn hem de voorste Leeden van alle thien de vingeren/ d'eene voor d'andere nae/ met gloeyende Tangen afgeneepen. Hier nae heeftmen aen de vier hoecken des Ringhs viermael met gloeyende Tangen een stuck vleesch

Grouwlijcken Moordenaer van 251. persoonen, t'Oels gevangen gebraght. 1653.

Maer oock seer grouwlijcke straf.

vleesch

Sonderlinge Gevallen

vleeſch uyt ſijn ligchaem gehaeld. Doe hem op een Sleede gelegt/ bedeckt met een Oſſen-huyd; nae de Gerighsplaets geſleept; aen armen en beenen langhſaem Geradbraeckt; eyndlijck 't lijf in vier ſtucken gedeeld. Aen 't reghter Quartier wierd 't Hoofd gelaten; en al deſelve heeftmen opgehangen aen de vier Landwegen; met een daer aengeheght Tafeltje van Koper/ bevattende ſijne grouwlijcke miſdaeden.

hem daer overtoegevoegd. 1654.

Een groot Vatkoomd voor Regensburgh aendrijven. In Julius Anno 1653. quam voor Regensburgh een groot Vat van uyt den Donauw aenſwemmen. 't Was niet leedigh/ wijl 't taemlijck diep onder Water gingh; doch altijd met het Bomgat nae boven; waer by eenige Lughtgaetjens waeren. Op dit Vat ſtond met ſeer groote Letteren geſchreeven:

Laſts rinnen/ halt nicht auf diß Faß/
Dann drinn ligen zwey Raben-aas.

met een daer op geſteld Schrift. 1653. Soo veel als: Laet drijven; hou dit Vat niet op; want daer in leggen twee Raven-Aſen. Veele meenden/ men moeſt dit Vat door de Beul doen op vangen/ en openen; doch d'Overigheyd liet het voortſwemmen. Men hield het daer voor/ dat'er twee grouwlijcke Miſdaeders in moeſten ſijn; wijl ſulck een manier van ſtraf in Duytſchland niet ongewoon is.

Juſſeren Duel, uyt Minne-nijd, t'Aix in Provence. 1648. Twee jonge Damen t'Aix in Provence, Anno 1648. tegens malkander Minne-nijdigh geworden/ weegens een jongh Edelman/ die haer beyde beſogt/ daeghden d'een d'ander uyt tot een Duel. Verſcheenen oock yeder met een Rapier; en voghten Manhaftigh/ ſoo datſe beyde gewond wierden; d'eene ſulcker wijs/ datſe in gevaer haers levens geraeckte/ wegens een' in de borſt ontfangene ſteeck.

Academien te Harderwijck. Den 12. May Anno 1648. is opgereght d'Academie te Harderwijck. Al ontrent 't jaer 1350. heeft deeſe Stad een gemeene/ en by de Naebueren vermaerde School gehad. Met den aenvangh deeſer ſeventhiende Eeuw wasſe door de Ridderſchap en Steeden van 't Veluwſch Quartier in Gelderland weer vernieuwd. Daerenboven was hier een Illuſtre School, in 't genoemde jaer tot een Academie verheven: In 't welck oock *Bambergh.* is opgereght d'Academie te Bambergh, Anno *Duysburg.* 1655. die te Duysburgh, in 't Zuydooſterdeel des Hertoghdoms Cleef; aen de Rivier de Ruhr, of de Roer.

Byſondere Oudheden, Ontrent den aenvangh des jaers 1647. ſijn aen 't Strand te Domburgh in Walcheren gevonden eenige gantſch byſondere Oudheden/ beſtaende in verſcheydene groote Steenen; onder welcke was een vierkante/ hoogh drie/ breed derdehalve voet; waer op met groote Roomſche Letteren deeſe woorden ſtonden uytgehouwen:

beſtaende in Steenen,

I.
DEO. NEPTUNO.
OCTAVIUS. AMMIUS.
U. S. L. M.

gevonden aen 't Strand S. van Leeuwen in ſijn Batavia Illuſtrata ſteld DEO NEPTUNO AMMIUS OCTAVIUS JUSTUS; ſoo veel als: Ammius Octavius Juſtus, heeft aen den God Neptunus in gewilligen Dienſt ſijn Danckoffer gedaen. Want de Letteren U. S. L. M. werden uytgelegt. Votum Solvit Lubens Merito

Sonderlinge Gevallen

by Domburgh Sommige deeſer Steenen waeren in 't voorſte deel uytgehouwen; in welcke holligheyd een Godin ſat/ houdende een Korfje met Vrughten/ gelijck Appelen.

in 't Eyland Walcheren 1647. Op een andere Steen ſtond een Godin reght over eynd/ in een grooter geſtalte als d'andere. Op noch andere was Neptunus uytgehouwen/ die oock geſien wierd op de ſijde eeniger andere Steenen/ op welcke de gedaghte Godin in 't vlack ſtond. Op deeſe Steenen las men de volgende Opſchriften:

II.
DEÆ. NEHALENNIÆ.
SUMMARONIUS. PRIMANUS.
U. S. L. M.

[Van Leeuwen heeft SUMARANUS].

Welcker opſchriften Dat is: Summaronius (of Sumaranus) heeft ſijn Danckoffer ter eeren van de Godin Nehalennia in goedwillige dienſtbaerheyd gedaen.

III.
NEHALENNIÆ.
L. JUSTUS. SATTO*
ET
L. SECUNDUS. MODERATUS.
FRATRES.
U. S. L. M.

(* by andere STATTO)

hier werden ingevoeghd, Beteekenende: Lucius Juſtus Satto (of Statto) en Lucius Secundus Moderatus, Broeders, hebben Nahalennia haer Danckoffer in goedwillige dienſtbaerheyd gedaen.

IV.
DEÆ. NEHALENNIÆ.
SEXT. NERTO. MARIUS.
NERTONIUS.
U. S. L. M.

en in onſe Tael, Dat is: Sextus Nerto Nertonius heeft de Godin Nehalennia, (voorts als boven):

V.
NEHALENNIÆ.
FLETUS. GELLANONIUS.
PRO. SE. ET. SUIS.
U. S. L. M.

overgebraght. Een klaght, aen de Godin Nehalennia gedaen voor hem en de ſijne, ten gewilligen Dienſtoffer.

Nehalennia, wat voor een Afgodin: t'ſaemen met Neptunus in Zeeland geafgodeert. Men kan hier van naeſien 't Boeckje/ uytgegeven door Marcus Zuerius Boxhornius, Profeſſor te Leyden geweeſt/ beyde in de Latijnſche en Nederlandſche Tael. De Godin Nehalennia meend hy/ dat niet anders beteeckend/ als de Godin van Nehalent, dat is Zehalent, of Zeeland. Wy hebben in dit Werck de ruymte niet/ om ſijne redenen ('t ſy op waerheyd of giſſingen geveſtighd) hier voor te draegen. Immers/ dit blijckt klaerlijck hier uyt/ dat de Heydenſche Zee-God Neptunus t'ſaemen met d'Afgodin Nehalennia (laet het de Godin van Zeeland ſijn) in Zeeland ſijn geafgoddeert geworden: Oock niet duyſterlijck/ dat deeſe Beelden alleen aen Zeeplaetſen hebben geſtaen. Dat ſe van de Romeynen ſijn opgereght/ geven d'eygene Namen te kennen/ in de Latijnſche of Romeynſche Tael. D'oudheyd deeſer Steenen kan men daer uyt afneemen/ dat d'Opſchriften ſijn verbaerdighd ten tijde de Romeynen in dit Land waeren.

Oudheyd der Opſchriften in deeſe Steenen.

Seer oud geld hier oock gevonden; en 't Fun- Even op de Plaets/ daer deeſe Steenen wierden gevonden/ vond men oock eenigh ſeer oud Geld. Op d'eene ſijde ſtond d'Afbeelding der over-oude Roomſche Keyſeren

 op

Sonderlinge Gevallen

op d'andere een Burght, sijnde 't Wapen van Domburgh. Men vernam oock 't Fundament van een kleyn Huysje: en als men, eenige voeten diep, onder 't Sand groef, vondmen veele stucken en wortelen van Boomen: een genoeghsaem blijck, dat voortijds hier een Bosch, of liever een kleyn Boschje, is geweest; en dit Huysje een Afgods-Capel, rondom met Boomen beplant, volgens de gewoonte der oude, oock noch veeler hedensdaeghsche Heydenen.

dament van een Huysje: waerschijnlijck een Afgods-Capel geweest.

Seeckere Boeren-maeghd in *Deenemarken*, uyt haer Dorp *Osterby* na *Tunderen*, gaende,

Laet ons by deese ontdeckte Oudheyd noch een andere voegen. Den 20. Julius des jaers 1639. gingh seeckere Boeren-Dochter, genoemd Catharina, uyt 't Dorp Osterby in Jutland (de grootste Provintie van Deenemarcken) na Tunderen. Onderwegen stietse met de voet tegens yets, 't welckse hield te sijn de wortel eens Booms; en gingh derhalven haeren wegh voort. Agt daegen daer nae met noch twee andere Maegden 't selve Pad betreedende, stietse andermael haeren voet op de voorige wijs. Buckte doe, om te sien wat het sijn mogt, waer aense sigh nu tweemael smertlijck had gestooten. Begon met de vingeren in d'aerde te wroetelen, en sag dat het niet de wortel eens Booms, maer yet anders was. Met geweld ruckte se dit dingh uyt, en bevond het een Hoorn te sijn. Daer op riepse d'andere Maeghden, die ondertusschen voortgegaen waeren, toe, dat se te rugg' keeren souden, om te sien watse gevonden had. Deese hielden 't voor een oude Jagers-Hoorn, niet meer waerdigh, als wegh geworpen te werden. Doch de Vindster nam haeren Buyt mee nae Tunderen; en van daer weer nae huys in 't Dorp Osterby; toonende haere vindingh aen haer' Ouders; die haer beloegen. Sy echter reynighde den Hoorn; nam'er een Ringh van af, gingh weer nae Tunderen; en vertoondese een Silversmit; diese bevond louter Goud te sijn. 't Gerught van deesen gevondenen goudenen Hoorn quam niet alleen ter ooren van den Koninglycken Amptman te Tunderen; maer wierd oock den Koningh bekend; die sigh doemaels met sijnen oudsten Soon Christiaen de V. te Gluckstad onthield. Hy lietse voor hem brengen; aenschouwdese met groote verwonderingh; en wijl hy bemerckte, dat de Prins een sonderlinge begeerte daer toe had, schonck hy hem deselve. De Boeren-maeghd deed hy nae Gluckstad haelen. Vernam van haer, hoe alles toegegaen was; en liet haer met een goede Vereeringh weer gaen. Deesen Hoorn wierd van dien tijd af des Princen-Hoorn genoemd. Is van seer kostlijck Goud, selfs 't Hongarisch overtreffende; rond, en krom omgaende. In 't geheel woegdse 99. Oncen en 2. Quintjens. Wonderlijck Beeldwerck siet men'er op; soo dat dit Konststuck werd geaght een seer sonderlinge en raere Schat te sijn. Seldsaem is 't, dat deesen Hoorn, soo ondiep onder d'Aerde leggende, niet eer gevonden is.

stoot haeren voet aen yets onder d'aerde; vind een overouden Hoorn, getoetst voor 't aldertreflijckste Goud: vercierd met wonderlijck Beeldwerck.

De Koning van Deenemarken neemdse van haer, tegens een goede vereeringh,

en werd gehouden voor een uytmuntend-groote Schat.

Heerlijken Schat, gevonden in een Verwelffsel te *Groot-Wardain* in *Sevenbergen*; en waer in dit bestond. 1639.

In de Vestingh Groot-Wardein wierd in even dit jaer oock een heerlijcke Schat gevonden. De Vorst van Sevenbergen liet de Kerck, waer in Keyser Sigismundus en Koningh Ladislaus van Hongaryen begraven lagen, gantschlijck af-breecken. Onder 't graven quam men op een Verwelffsel, waer in een Koninghlijcke Kist stond. In deselve vondmen een boven maten kostlijcke en met eedele Gesteenten besettede Kroon; een Scepter, een Monstrantie, Misgewaed, en andere Kerck-cieraden; nevens een hel-lightende Diamant, soo groot als een Hoender-ey, door wiens glantsch de gantsche Kelder wierd verlight. De Keyserlijcke Kamer-Heer, sigh onthoudende te Caschauw in Hongaryen, sond wel Gesanten aen den Sevenberghschen Vorst, en liet hem aenseggen, wijl Sevenbergen van ouds tot de Kroon Hongaryen had behoord, en Wardain op de Grensen lagh, soo sou hy deesen Schat aen dit Rijck laeten volgen. Doch hy klopte voor eens doven Mans deur. Boven dit geluck wierd in de Maend December oock in Sevenbergen een seer rijcke Goud-Mijn ontdeckt.

Wonder tekenen.

Goud-Mijn aldaer ontdeckt.

In Junius Anno 1647. is de voortreflijcke Bibliotheeck, van de Sweedsche, geduerende haeren in Duytschland gevoerden Oorlogh, allerweegen in de Keyserlijcke Erf en andere Landen vergaederd, en in 105. seer groote Wijnvaten (Voederstucken) gepackt, na Stockholm gebraght. Een voornaem geleerd Man oordeelde, dat dien Boeck-Schat veel waerdiger was, als al den anderen Buyt, van de Sweeden hier oyt bekomen.

Bibliotheeck van de Sweeden in Duytschland by een gebraght, na Stockholm gevoerd.

Wy komen nu tot de Wonderteeckenen, onder des Keysers Ferdinandi Regeeringh voorgevallen; en sullen die aen den Hemel de voortoght geven.

Wonder-tekenen.

Met den aenvangh van September Anno 1639. wierd over Bayeren gesien een groote vyerige Staertstarr, of Comeet, geweldig-vyerige Straelen van sigh schietende. Op de laetste dagh van December Anno 1642. vertoonde sigh t'Ammersberg in Francken by naght een ongewoon-groote Starr, omvat van een roode Ringh. Niet verr' van deselve stond een andere kleyne hel-lightende Starr, welcke de groote uyt den Ringh verdreef. Met sonderlinge verwonderingh wierd dit van veele Burgers aenschouwd.

Comeet over Bayeren, 1639.

Wonder-tekenen over Ammersbergh. 1642.

In October Anno 1643. vertoonde sigh over Moravien een Wonder-Starr aen den Hemel; met een Staert, gevormd als een Hongarische Sabel. Sijnen glantsch was klaerder als die van de Maen; en bleef dus staen tot over middernaght. Den 20. November Anno 1647. saghmen in Groot-Polen een seldsaeme Starr'. De Stralen, van deselve afgaende, hadden de gedaente van een uytgestreckte linckerhand, nae 't Noorden gekeerd. In Hongaryen, insonderheyd over Presburgh, heeft sigh Anno 1649., een geheelen dagh langh, tot verscheydene malen aen den Hemel laten sien een halve Maen, gevormd als een Sabel; en een Starr daer nevens. Den 28 December desselven jaers, 's naghts ten 11. uyren, verscheen een Comeet-Roede over Warschauw in Polen, even ter tijd als daer de Rijcksdagh wierd gehouden.

Wonder-Starr over Moravien. 1643.

Over Groot-Polen. 1647.

Over Hongaryen. 1649.

Comeet-Roede over Polen.

Wonder tekenen.

den. Eerst begonse gelijck een witte glantsch. Tegens 12. uyren vertoondese sigh volkoomen / en stond tot 2. uyren toe. Doe verloorse sigh allenxen. Nae toogh wasse ontrent 8. ellen langh / en streckte sigh van 't Noorden nae 't Zuyden.

Seldsame Comeet over 't Poolsche Leger, en daer opgevolghde swaere Oorlogh. 1652.

In Junius Anno 1652. / 's daeghs voor de Slagh / welcke de Polacken deeden met de Cosacken en Tattaren; in welckese oock een swaere Neerlaegh leeden / vertoonde sigh vroeghmorgens een vyerige Roede; op den middagh een vyerigh Swaerd boven haer Leger aen den Hemel. Geweldigh verschrickte haer dit. Na de schaedlijck-verloorne Slagh volgde een seer swaere Plasregen. De Tattaren seyden / datse van onbedencklijcke jaren aghterwaerts hadden waergenoomen / dat altijd nae een swaere bloedstortingh een sterken Regen was gekoomen; tot een teecken / dat den Hemel daer van een afgrijsen heeft; en 't bloed als van d'Aerdboodem wil afwasschen.

Tattarische waerneemingh van Regen.

Comeet, gesien in Brazil.

Den 16. December Anno 1652. saghmen aldereerst op 't Recif in Brazil een Comeet-Starr, met een Staert van ontrent 3. ellen na uyterlijck aensien. Sijnen opgangh was met den avond uyt 't Zuyd-oosten; sijnen ondergangh Noord ten Oosten. Hingh seer laegh; soo datmen door de gedaghte Staert d'andere Starren kon sien. Nae 10. daegen vernammense in Brazil niet meer. Maer van dien tijd af is een Comeet-Starr gesien boven Hongaryen, Moravien, Oostenrijck, Polen, Muscovien en Franckrijck. Oostwaerts was hy wel vijfmael soo groot als een andere gemeene Starr; doch gantsch donckeraghtigh. In Franckrijck stond hy eenige naghten als bewolckt boven Parijs. In Nederland wierd hy eerst gesien den 27. en 28. der genoemde Maend; digt by Taurus; groot 15. of 16. Minuten eener Graed. Geduerig stond hy Nevelaghtigh. Liep seer snel nae 't Noordwesten / met een kleyn Straeltje nae 't Noord-oosten. Nae datmen hem 7. daegen langh had gesien / is hy in 't Noord-westen verdweenen. Gingh ruym 4. Graden in 24. uyren tijds voort; dat is / over de 60. Mijlen.

Hongaryen, Moravien, Oostenrijk, Polen, Muscovien, en Franckrijck.

Over Nederland; en hoe waergenomen. 1652.

Drie Sonnen over Hongaryen,

Aen de Son heeftmen wonderlijcke seldsaemheden vernoomen. Den 11. Februarius Anno 1639., 's voormiddaghs ten 8. uyren / saghmen veelerweegen in Hongaryen drie Sonnen / staende nevens een in een reghte Linie. De middenste was grooter als de twee andere; die ter reghterhand rood en bleeck-vyerigh / ongedeeld; die ter lincker sijde half rood / en half bleeck-vyerig. In de naght des selven daghs / ten 10. uyren / vertoonden sigh drie Manen; de middenste desgelijcks grooter als d'andere. Die ter reghter sijde stond nae Polen; hebbende ter reghterhand drie flickerende Vlammen / en boven sigh de gestalte eener gebondene Roede. D'andere ter lincker sijde stond nae Turckyen. Had oock drie flicker-vlammen aen de lincker hand; boven sigh een bloot Swaerd. Duysenden van menschen waeren Aenschouwers deeser vreeslijckheyd.

en drie Manen, met vreeslijcke seldsiemheden. 1639.

Wonder tekenen.

Den 2. Februarius Anno 1643. wierden boven Calmar; den 14. te Praegh, reght op den middagh drie Sonnen met een Reegenboogh gesien. Twee jaren daer nae / op even deesen dagh / vertoonden sigh te Herspruck, in 't Gebied van Neurenbergh, 's namiddaghs tusschen 2. en 3. uyren / drie Sonnen; twee geheele / en twee halve Regenbogen: Den 3. Februarius Anno 1648. reght over Franckfurt aen den Main, by een seer helderen Hemel / 2. Sonnen en 2. seer schoone Regenbogen; de Ruggen tegens malkander aen.

Verscheydene andere By-Sonnen; en tegelijck verkeerde Regenbogen, in verscheydene Gewesten.

In even dit jaer 1648. vertoonden sigh in Dithmarssen aen den Hemel drie Circkelen nevens een / en in deselve te gelijck ses Sonnen; in welcker midden (tusschen d'een' en d'andere drie Sonnen) een bloed-rood Kruys; onder die ter lincker hand een groote swarte Doodkist en Baer stond. Anno 1649. den 27. April, 's voormiddaghs ten 9. uyren / lieten sigh te Gommorny Hondeck, 5. Mijlen van Praegh, oock over en ontrent dese Stad / vijf Sonnen en twee Regenbogen sien. Op Vrydagh den 27. May Anno 1653. O. S. ontrent de middagh / vernam men te Thuringen aen een seer schoonen Hemel een bleecke meest witte Regenboogh rondom de Son. Vijf uyren langh bleefse staen. In 't voorgaende jaer (Anno 1652.) hadmen op Nieuw-jaers-dagh te Gotha gesien negen Sonnen / van een gelijke grootte en glantsch. 's Avonds ten 10. uyren 3. Regenbogen; d'eene omgekeerd / maer veel klaerder als d'andere twee.

Ses Sonnen; bloed-rood Kruys; swarte Doodkist, en Baer. 1648.

Vijf Sonnen.

Negen Sonnen over Gotha. 1652.

Aen wonderlijcke / vreeslijcke Lught-gesighten heeft het oock niet ontbroocken. Uyt een groote meenighte sullen wy maer weynige voordraegen. Anno 1640., ontrent deselve tijd / dat Bannier de vlught uyt Boheemen nam / heeftmen op den 18. 28. May, 's naghts ten 2. uyren / aen den Hemel een Teecken gesien / verbeeldende een Veldslagh. In de Maend Januarius vertoonden sigh boven Stutgard en daer ontrent aen den Hemel twee Krijghsheyren / 't eene van 't Zuyden / 't andere van 't Oosten komende. Deese streeden tegens malkander. Ondertusschen quam een derde Heyr als uyt een duyster Bosch te voorschijn / sigh leggende tusschen beyde d'eerste Legers. Naderhand verboegden 't sigh by dat van 't Zuyden: en deese beyde dreeven 't Heyr uyt 't Noorden gantsch verstroyd op de vlught. Terwijl 't Keysersch en Bayersch Heyr Anno 1642. in aentoght was tegens 't Sweedsche, liet sigh aen den Hemel een Hand met een rood Swaerd aenschouwen / hebbende 't Punt nae 't Oude Marck gewend / waer in doemaels de Sweedsche waeren. Generael Torstensohn, aen 't Podagra leggende / liet sigh op een Stoel draegen / om dit Wonder te sien; en besloot daer uyt / dat hy in dit jaer met sijne Vyanden een Slagh sou doen; 't welck oock 9. Maenden daer nae gebeurde / gelyck t'sijner plaets verhaeld is.

Vegtende Krijghsheyren in de Lught over Boheemen. 1640.

Boven Stutgard.

Ander Lught-gesight over 't Oude Marck.

In December desselven jaers hebben tusschen Gran en Ofen veele duysenden menschen vijf Vyerkogelen in de Lught gesien /

Strijdende Vyerkogelen in de Lught.

tegens

Wonder tekenen.

tegens malkander veele duysend Schooten uytwerpende/ van een stercker geluyd als dat der Carthouwen. Daer nae hoorde men

Trommelen gehoord Lood en Tin-regen.

drie uyren langh 't geschal van Trommelen en Trompetten/ even als of twee Kryghsheyren tegens malkander hadden gestreeden. De volgende dagh regende het t'Ofen soo veel Lood en Tin/ dat de Turcken 't selve in Schotelen vergaderden/ en voor haeren Bassa droegen/ om van hem gesien te worden.

Seldsaemheyd van Visschen, tusschen *Gran* en *Ofen*.

Voorts vertoonden sigh in den Donauw by Gran een groote meenighte Visschen/ houdende de Hoofden nae om hoogh. Even 't selve was geschied Anno 1605., onder de Regeeringh van Keyser Rudolph de II. doe Gran van de Christenen wierd verlooren. By Kamara (Comorra) openden sigh de Wolcken/ en gaeven een geweldigen barst van haer.

Wonderlijck Lugt gesight te *Hildritzhuysen*. 1643.

Den 5. 15. Julius, 1643. 's avonds ten 8. uyren saghmen te Hildritzhuysen onderwagt van uyt de Son een roode Wolck opstijgen/ welcke terstond veranderde in een hoop Ruytery. Ter syden deselve beneedenwaerts verscheen een groote meenighte Voetvolck. Van boven quam een andere kleyne roode Wolck/ die stracks swart wierd; en eyndlijck 3. Streepen/ in de gedaente eener Roede/ aghterwaerts van sigh gaf. Dus bleefse ontrent een quartier uyrs onveranderd staen/ en verdween doe. Tusschen Stutgard en Canstad saghmen twee strydende Kryghsheyren in de Lugt; en men hoorde 't Geschiet.

Vyerwonderen.

Vyerige Kogelen vielen nae beneeden. In de Keurvorstlijcke Kamer der Vestingh Konigstein scheen alles vyer te syn. Rondom de Hoofden der Soldaten was niet als vyer. Enckel vyer scheen al haer Geweer: echter weerwoer niemand leed.

Wonder Kogelen door de Lugt te *Heydelbergh*, en te *Dinkelsbuhl*.

Anno 1645. den 20. 30. April, 's avonds tusschen 5. en 6. uyren/ saghmen te Heydelbergh uyt/ en rondom de Son/ door de Lugt vliegen swarte groote Kogelen/ gelijck die van geheele en halve Carthouwen. Eenge deelte der selve scheen benedenwaerts op de Huysen te vallen. Een ander deel schooten in de hoogte nae 't Slot toe. Thien/ twaelf/ en meer volghden t'elckens nae malkander/ tot datse in de Lugt gelijck Roock vergingen. De volgende morgen nae Sonnen-opgangh geschiedde 't selve ten tweeden mael. Meer als 100. persoonen hebben hier van getuygenis gegeven. Eenige daegen te vooren hadmen yet diergelijcks te Dinckelsbuhl vernoomen. Den 17. 27. April, 's avonds tusschen 5. en 6. uyren/ saghmen voor de Segeringer-poort de Son gantsch bloedrood. Uyt deselve schooten een ontelbaere meenigte blauwe/ swarte/ en vyerige Kogelen/ gelijck Granaden, welcke sigh gintsch en herwaerts verdeelden; en veele over de Stad na 't Quartier van den Witten Thoorn vloogen:

Krijghsheyren in de Lught.

Met den aenvangh van November Anno 1646. verscheenen te Groot-Glogauw aen den Hemel twee tegens malkander strydende Kryghsheyren: waer op sigh een groote Roede voordeed/ gewend nae Polen.

Wonder te

In 't Westphaelisch Ampt Stoltzenauw, en de Vooghdy van Bronckhorst, tusschen Schammerlo en Warmsen, heeftmen op den helderen middagh in een lighte Wolck een gerught in de Lught gehoord/ even als of men op hondert Trommelen had geslaegen.

Wonder tekenen. *Stoltzenauw* en *Bronckhorst* in *Westphaelen*, in de Lugt gesien en gehoord.

Daer op volghden twee stercke Schooten/ als uyt Canon. Stracks daer nae saghmen twee Kryghsheyren tegens malkander vegten. Meer als een uyr langh hoordemen niet anders als 't geschiet uyt Musquetten. Voorts vertoonde sigh een Booghschutter/ die een Kogel/ als een Granaed, uyt den Hemel nae beneden wierp. Deese viel in stucken op een Steen in de Heyde/ daer een Harder de Schapen hoedde.

Vervaerlijcke Kogel uyt de Lught op d'Aerde gevallen, en seldsaemheyd. 1647.

In 't breecken gaffse sulck een barst/ datmen meende/ Hemel en Aerde sou vergaen hebben. Eenige gedeelten deeser Kogel heeft d'Amptman van Stoltzenauw nae Nyenburgh gesonden; en de Schrijver/ uyt wien wy dit verhaelen/ heeftse in eygener handen gehad; betuygende/ datse uytwendigh Koolswart/ inwendigh als Koper was/ daer eenigh goud onder vermenghd is. Dit droegh sigh toe Anno 1647.

Doodkisten in de Lugt over *Reitlingen*. 1648.

Anno 1648. vertoonden sigh te Reitlingen by naght twee Doodkisten aen een helderen Hemel; die even doemaels soo gantsch vyerigh scheen/ dat die van Tubingen een Vleeschhouwer derwaerts sonden/ om te verneemen/ of 'er brand was ontstaen.

Wonderlijck Lugt gesight, waer genoomen van Stierman *Ewoud Drouwert*, en al sijn Volck. 1651.

Wonderlijck was 't Voorspoock van den gevolghden Oorlogh tusschen Engelland en de Vereenighde Nederlanden Anno 1651. den 21. December. Stierman Ewoud Drouwert, vaerende met sijn Schip ontrent 't Witte Water, 12. Mijlen buyten de Maes, en 8. of 9. Mijlen van de Wal/ met klaer We'er en heldere Sonneschijn/ sagh/ gelijck oock al sijne Bootsgesellen: Eerstlijk/ met den opgangh der Son/ ontrent eens Mans lenghte boven den Horizont, gelijck als een vlack Land/ waer in sigh vertoonde een goed deel Voetvolck en Ruytery/ opkoomende uyt 't Noord-Oosten. Nae de verdwijningh deeses Krijgsvolcks liet sigh sien een Vloot Scheepen uyt 't Noorden;

Op 't *Witte Water*, 12. Mijlen buyten de *Maes*.

van welcke sommige de Mars-Seylen half op; andere de seylen op de Mast; noch andere deselve opgegijpt hadden. Onder deese was een groot Schip; 't welck sijne Stengh verloor/ doch korts daer nae weer gereed was. 't Scheen soo naeby/ datmen de Vlagh over 't Schip heenen sagh waeyen/ van drederley verwen/ Oranje, Wit en Blauw. Daer nae vertoonde sigh op deselve Hooghte een maghtige Scheepsvloot van allerley slagh/ koomende van 't Zuyd-oosten. Als twee Vlooten seyldense op malkander aen/ en geraeckten onder een.

Een weynigh tijds voor 't aengaen van den Oorlogh tusschen *Engelland* en de *Vereenigde Nederlanden*.

Stracks ontstond sulck een dicken Damp/ als offe op malkander hadden geschooten. Door deesen roock wierd al 't voorige Schijnwerck verduysterd. Doch de selve verdweenen sijnde/ vertoonden sigh de Kielen weer als voorheenen; soo eygentlijck/ datmen 't Touw en Blockwerck kon onderkennen. Dit duerde een geruyme tyd. Daer nae lieten al de

Schee-

Wonder tekenen.

Scheepen sigh sien als neergesoncken; doch doe weer soo duydlijck / als haddense geleegen aen 't Boord der geene die 't saegen. Voorts verscheen een geweldigh-groot Schip / 't welck voor met 't Galioen nae de grond sonck; met 't aghterdeel om hoogh stack. Een ander Schip scheen voorby 't selve te seylen. Drie uyren langh duerde dit Gevecht / tot groote verbaefdheyd deeser Aenschouwers. Eyndlijck liet sigh in 't Oost-noord-oosten een Leeuw sien / blijvende aen de Noordsijde der Scheepen. Onder hem saghmen veelerley vreemde Gedierten / welcke gesaementlijck in Scheepen veranderden: doch hoedaenigh deselve sigh wendden / de Leeuw bleef altijd in 't Noorden. Dit is dus van de genoemde Stierman en noch twee Bootsgesellen voor 't Gerecht onder Eede verklaerd waeragtigh te sijn. Naederhand is op even deese Plaets voorgevallen 't Gevecht tusschen d'Engelsche en Hollandsche Vlooten / waer van onder de Nederlandsche Geschiedenissen is gesprooken.

Op even deselve plaets naederhand vervult geworden.

Vyerige Kogelen over *Breslauw*, en in *Boheemen*. 1652.

Te Breslauw in Silesien saghmen in Julius Anno 1652. verscheydene vyerige Kogelen over de Stad vliegen. Eene derselve viel uyt de Lught nae beneden; en een stercke roock gingh'er van op. Ook vernam men twee groote Krijghsheyren aen den Hemel / in volle Slag-ordre tegens malkander vechtende. Te Duytsch-Leuppa (Leippa) in Boheemen vielen 6. vyerige Kogelen op d'aerde neer; doch verdweenen sonder schaede in damp. Korts te vooren hadmen tusschen Brieg en Breslauw over de honderd derselve gesien.

Aenmerklijck Lugt-Gevecht van Scheepen over *Fuhnen* in *Deenemarcken*: 1654.

Anno 1654. lieten sigh over 't Eyland Fuhnen in Deenemarcken een lange tijd twee vechtende Vlooten in de Lught sien. Van 't Geschiet ontstond sulck een roock / datmen eyndlijck de Scheepen niet meer gewaer kon werden. Doch na 't verdwijnen des Damps vertoondense sigh andermael / op malkander toeseylende / en 't Canon lossende. Tot driemalen toe geschiedde de verduystering en weer te voorschyn-koomingh. Men kon de Vlaggen soo eygentlijck sien / als of 't klaer dagh waere geweest. Korts daer nae hoordemen in de Lught een sterck Canonneeren: vervolgens een geschiet / als of eenige duysend Musquettiers een Salvo hadden gegeven. Wederom vernam men een seldsaem geschal / als van veele Trompetten. Op de Huysen vielen soodaenige Flickerlighten / datmen de Schoorsteenen in brand meende te staen. Beyde deese Gevechten droegen sigh toe / 't eerste 14. dagen voor Paesschen; 't andere op Donderdagh nae dit Feest. De beteeckeningh is men korts daer nae niet dan al te veel gewaer geworden.

Wonder tekenen.

1654. 't Eygentlijk Voorspoock van 't geen gevolghd is.

Lught-Gevechten aen d'*Elve*

In Augustus heeftmen niet verr' van Schnackenburgh, aen d'Elve, twee Krijghsheyren tegens malkanderen in de Lught sien vechten / en 't Canon lossen; doch sonder datmen de slagh hoorde. Dit duerde 2. uyren langh. Te Hul in Engelland wierden den 13. September (welcken dagh de Schotten nu twee jaren agter een Fatael en rampspoedigh was geweest / wijl haer Heyr eerst by Dunbar, daer nae by Worcester geslaegen wierd) / 's avonds tusschen 9. en 10. uyren / een Gevecht aen den Hemel gewaer; even als of twee Krijghsheyren / welcke rood scheenen / van 't Noorden en 't Oosten tegens malkander hadden gestreeden. Eyndlijck quam noch een derde Heyr uyt 't Noorden daer by / 't welck swart was / en beyde d'andere te rugg' sloegh.

over *Hul* in *Engelland*, en aenmercklijckheyd.

Wonderlijck Lught-gesight, gesien op

Anno 1655., den 26. Junius saghmen op de Sittersche Heyde in de Lught / boven Urmond en Stockhem aen de Maes, op de Gren-

Wonder-tekenen. sen van Gulick, een groot Kruys verschijnen/ waer by een seer lang Man stond/ gevolghd van veele Musquettiers/ in seer goede or-de Sitterfsche Heyde, dre; gelijck oock van eenige Troupen te Paerd/ koomende uyt 't Zuyden. Stracks daer nae vertoonde sigh een ander persoon in 't Noordwesten/ by sigh hebbende een goed deel volck/ gelijck den anderen; waer by sigh een Leeuw liet sien/ in plaets van een Hoogh-Officier. Wat naerder gekoomen/ boven Urmond en Stockem (Stockheim), op de Grensen van Gulick. 1655. reed den eersten / die by 't Kruys had gestaen/ voor uyt; maer wierd terstond van de geene/ welcke sigh by den Leeuw hielden/ overweldighd: waer op al 't Volck nae 't Noorden verdween. Doe verhief sigh de Leeuw reght over eynd; bleef een wijl tijds soo staen/ en verdween ten laetsten desgelijcks. Dit alles liet sig soo volkoomentlijck aenschouwen/ als of de Soldaten in haer Geweer en Kleedingh met Pistolen en Musquetten voor d'oogen der toekijckers hadden gestaen: die oock de Trompetters met de Trompetten voor de mond; d'Officiers met haere Regiment-stocken in de hand/ duydlijck konden kennen.

Schijn-gevegthen op d'aerde. Diergelijcke Schijn-gebegten van Heyrlegers heeftmen niet alleen in de Lught/ maer oock selfs op d'Aerde gesien. Wy sullen eenige Voorbeelden daer van aenteeckenen.

In Brandenburgsch-Pruyssen. 1640. In Augustus Anno 1640. hebben meenigten van menschen in 't Keur-Brandenburgsch-Pruyssen by klaeren dagh gesien ontrent 200. Swarte en Witte Monicken, welcke dapper tegens malkander Schermutseerden. De geene/ die haer aenvoerden/ waren wel twee Hoofden langer dan d'andere.

Voor Leipzigh. 1643. In Junius Anno 1643. quaemen by naght eenige Troupen Schijn-Soldaten voor de Stad Leipzigh, en begonden by de S. Pieterspoort te stormen; dreeven oock de Soldaten van de Wallen af. Anno 1647. in December, Straelsond. 1647. liet sigh by Straelsond, op 't drooge Land aen de Zee/ een groote Scheepsvloot sien: te gelijck hoordemen 't gebalder van 't grof Geschut. Ter selver tijd saghmen boven Lindauw een vyerigh Swaerd in de Lught.

Wonderbaer Schijn-Krijghsheyr in Catalonien. In Catalonien, by de Stad Urgel, heeft men met den opgangh der Son in 't Pyreneisch Geberght een Schijn-Heyr gesien van ontrent 6000. koppen/ alle geharnaschte Ruyters; rijdende op roode/ swarte en witte Paerden; verdeeld in twee Heyren. Sy trocken over de hooge Bergen nae Aragon: en veroorsaeckten in dit Gewest sulk een schrick/ dat bynae alle menschen/ daer deese Spoocken sigh vertoonden/ de vlugt naemen.

In Dithmarssen. Anno 1648. saghmen in 't Gewest Heyde, gelegen in Dithmarssen, 't geheele Veld vol Krijghslieden; welcke in een Hongarisch Gewaed/ met lange Rocken/ en Mutzen/ oock met vliegende Vaendelen/ daer heenen trocken; doch eyndlijck verdweenen. Even 't selve geschiedde voor den laetsten Sweedschen Inval in Holstein en Deenemarcken.

Allerwon- Te Turin in Piemont, en 't daer om-gelegene Gewest/ gebeurde in Februarius deeses jaers een wonderlijcke saeck; welcke wy met wat breeder omstandigheden sullen verhalen. Wonder-tekenen. — lijckst Schijn-leger by Turin in Piemont. Als de Boeren van eenige omleggende Dorpen 's morgens vroegh nae 't Veld waeren gegaen/ wierdense gewaer een geheel Leger van wel 14. of 15000. Mannen/ in volle Slaghordre stil staende. Vermits haer dit seer vreemd voorquam; en deese saeck hoe langer hoe rughtbaerder wierd/ hebbense sigh in groote meenighte by een gevoeghd/ om deese seldsaemheyd nauwer te besightigen: maer korts daer nae overviel haer soodaenigh een schrick/ datse verbaesd nae Turin liepen. gesien van een groote meenighte Boeren, 't Hof/ en selfs de Hertogh kreegh de weet hier van. Daedlijck sond de Vorst eenige Dienaeren uyt/ om de reghte waerheyd uyt te vorsschen: welcke weer te rugg' quaemen/ met verseeckeringh/ datse alles in der daed soo hadden bevonden. Hier door wierd hy/ de Hertogin/ en 't gantsche Hof begeerigh/ om in eygener persoon dit Wonder te gaen besien. Terwijlse nu alles wel in aght naemen/ en met eygener oogen van de waerheyd vergewist wierden/ hebbense oock insonderheyd bemerckt/ even als op een Heuvel/ een Caros met 8. overdeckte witte Paerden; en dat in de Caros, oock met wit Tuygh bedeckt/ een witte Kist stond. Uyt van de Hertogh van Savoyen, de Hertogin, en sijn geheele Hof: de gedaghte Caros hingh een heerlijck Vorstlijck/ of Koninghlijck/ Wapen; doch men kon 't niet bekennen/ wijlmen niet naerder dorfde treeden. Echter beval de Hertog 12. sijner dapperste Edele/ datse wat dighter aen souden rijden/ tot datse gesien souden hebben/ wiens Wapen dit was. Doch deese verlooren hier over 't leven. doch met levens verlies van 12. sijner dapperste Edele. Want alsse nu naeby dit Leger waeren gekoomen/ sijnse als in een oogenblick tijds gesaementlijck van haere Paerden dood ter aerden neergevallen. De Beesten holden als rasend wegh/ soo datse nauwlijcks weer opgevangen konden werden. Dit gesigt duerde 3. dagen en 3. naghten. De Hertogh dit met een groote schrick gesien hebbende/ begaf sigh met al sijn Volck weer nae Turin; en terstond in de Kerck/ om God te bidden/ dat hy alle onheyl van hem en al de sijne wou af wenden. Ondertusschen bleef 't gedaghte Leger noch drie volgende daegen en nagten dus in 't Veld staen; waer nae 't verdween. De Hertogh en sijne Heeren hebben dit selfs betuyghd/ volgens 't berigt van verscheydene voorname Italiaensche en Latijnsche Schrijvers: insonderheyd van Th. Galesini in Hist. d'Europ. op wiens geloof wy dit hier invoegen.

Op Donderdag den 9. 19. Februarius Anno 1654., 's morgens tusschen 7. en 8. uyren/ hebben eenige Boeren/niet verr' van 't Hoog Gerighte Northburgh aen den Donauw, na Echweil en Unterstal toe/ gesien een Troup swarte Ruyters/ nevens een Caros met ses Paerden/ en sommige Plonder-wagens; Vreeslijck Land-gesigt van Troupen witte en swarte Ruyters, gelijck oock veele Dienaers/ aengedaen met allerley Levreyen. Deese alle quaemen uyt een Bosch; en wierden gevolgd van een anderen Troup witte Ruyters. Tusschen beyde deese Parthyen ontstond een Schermutsel; tot dat eyndlijck de Witte de Swarte op de

vlught

Wonder tekenen.

vlught braghten. Doe stelde sigh een lang swart Man / eenighsins met wit omwonden / op de Weghscheydingh nae Nassenveld by de Speck-Molen, voerende met sigh een andere stercke witte Troup; die ten tweeden mael op de swarte Ruyters aenviel / en een eynd van 't Gevecht maeckte. De gedaghte groote Man wierd allenxen gantsch kleyn / en scheen ten laetsten te versincken. D'andere begaven sigh weer te rugg' na 't Woud; maeckende een grooten roock / en seer verschrickelijck geruysch; even als of men een Leger had neergeslaegen. Dit alles hebben de gedaghte Boeren verklaerd voor den Amptman van Nassenveld; die haer hier over onderbraeghde. Hier nae heeft even 't selve Gesight sigh weer by klaeren dagh tot driemaelen toe laeten sien / doch t'elckens met veranderingh. Den 17. 27. der genoemde Maend vertoonden 't sigh ten vijfden mael. Ondertusschen hoordemen ook 't geschal van Trommelen en Heyrpaucken.

Tegens malkander veghtende by klaeren dagh.

Welcke spoockery sigh tot vijfmaelen toe heeft vertoond, by Newburgh aen den Donauw. 1654.

Gevolgen.

Wat op al de verhaelde Seldsaemheden (welcker veele diergelijcke wy noch konden aenteeckenen) gevolgyd is / kanmen naesien onder de Geschiedenissen van elck Land / hier boven van ons beschreeven.

Wonderlijcke Kloof in d'aerde voor des Sultans Palays te Constantinopol, en vreeslijckheden uyt dit Gat. 1646.

Onder de Vreemdigheden op d'Aerde is oock dit te stellen. Anno 1646. deed sigh voor des Turckschen Sultans Palays te Constantinopol in d'Aerde een Gat of groote Kloof op: waer uyt sulcke grouwlijk-stercke Winden voortquaemen / datmen meende / de geheele Stad sou daer door overhoop vallen. Daer nae quam'er een Swavelagtige roock en stanck uyt; soo gantsch leelijck / datmen 's morgens de deuren en vensteren niet dorfde openen; veel min buytens huys gaen. Den 28. May sprongh'er Water uyt op / hebbende de gedaente van Bloed. Twee daegen daer nae sloegh de Donder in 't Palays van de Moeder des Sultans, doodende deese Sultanin, en verscheydene andere Persoonen. Al deese vreeslijckheden / boven d'andere / hier boven verhaeld / en ontrent deselve tyd voorgevallen / stelde 't Turcksche Hof in groote schrick.

Donder slaet de Sultanin en andere dood.

Wonderen aen Wateren.

Aen de Wateren heeftmen oock al Vreemdigheden gesien. Van sulcke / die tot Bloed sijn geworden / immers soodanigh scheenen / sullen wy hier nae onder de Bloedteeckenen spreecken. Van de wonderlijcke Heylbronnen is alreeds gehandeld. Den 7. Martius Anno 1645. stond de Kocher-Vloed in Wurtembergerland vier uyren langh gantsch stil. In 't begin bleef 't Water / bynae een el hooghte / gelijck als behoorden staen. Maer aen andere Plaetsen drooghde de Rivier gantsch uyt / soo datmen'er drooghs voets door gingh. Hier nae drongh deselve uyt d'aerdbodem weer op / en wierd vol / gelijck voorheenen.

Aen de Kocher-Vloed. 1645.

Seldsaeme springingh van meenighte Visschen op 't Land. 1648.

Anno 1648. sprongh uyt de Malchinische Poel, in 't Hertoghdom Meeckelenburgh, soo veel levendige Visch op 't Land / datmense / om stanck te vermyden / met Wagenen vol moest weghvoeren. Met den aenvang deeses jaers heeft de Rivier Strogge in Sweeden (anders van een seer snellen loop / vlietende voorby Nikopingh, daerse sigh in de Zee ontlast) eenige dagen langh stil gestaen.

Onweeren.

Stilstaen der Rivier Strogge in Sweeden.

Even 't selve was geschied ontrent de tijd / dat de dappere Held Koning Gustaef Adolph wierd doorschooten / weynige uyren voor 't aengaen van de bloedige Slagh by Lutzen. Anno 1654. wierd door een stercke Westen-Wind de Rivier de Theems by Londen in Engelland soo waterloos / datmen byna droogs voets van d'eene syde na d'andere kon gaen; 't welck by menschen geheugenis niet geschied was. Anno 1656. den 13. November heeft deselve Rivier binnen drie uyren tijds ge-ebt en gevloeyd. Dit was / volgens 't bericht der Engelsche, noyt meer gesien / sedert de dood van Koningh Eduard de VI.

Uytdrooghingh der Theems; en andere seldsaemheyd.

Vreeslijke Onweeren hebben verbaerlijck gewoed onder deeses Keysers heerschappy; van welcke wy alleen eenige der voornaemste sullen aenteeckenen. In Augustus Anno 1643. sloegh te Hanover de Blixem in de Kamer van Hertogh Christiaen-Lodewijck; trof daer een Standaert / en maeckte een groot gat in deselve: sonder andere schaede te veroorsaecken. Anno 1644. ontstond te Romen een vreeslijcke Donder en Blixem. Sloegh in 't Lusthuys des Kardinaels de Medices in de Kamer / waer in hy lagh; en trof sijnen Secretarius, dien hy eenige Brieven deed verbaerdigen. Een daer staende Marmorsteene Beeld wierd tot stucken vermorseld. Dit gebeurde in October.

Blixems uytweickingh te Hanover. 1643.

Te Romen in 't Lusthuys des Kardinaels de Medices. 1644.

Den 20. November Anno 1644. wierd te Minden begraeven een Sweedsch Proviandmeester, genoemd Laurens Pregeler, 's namiddaghs ten een uyr / in de S. Marie Kerck. Veel Volck volgde de Baer en 't Lijck: daer onder oock de drie Soonen van de Sweedsche Generael Koninghsmarck, nevens een Page, en Adelijcke Kamenier. Als nu 't gedaghte Lijck in de Kerck was gekoomen / viel'er een geweldige Blixem in; vergeselschapt van een Donderslagh: waer door Koningsmarks oudste Soon aen 't hoofd / den hals / en 't hayr / eenigsins gebrand; de middenste aen de reghtersyde en arm getroffen; de jongste desgelijcks aen de regter arm geraekt wierd. De middenste viel van de Slagh ter aerden. en moest een wyl tijds te bed blyven leggen. Den derden was 't Hembd ter getroffener plaets tot op de huyd toe weghgebrand / sonder dat de kleederen beschaedighd waeren. De Page en Kamenier bleven plotslijk dood. Een kleyn Dochtertje en oude Maeghd / by den Volgh-Dienaer staende / gevoelden niet 't minste leed. De volgende dagh deed sigh den Hemel kruyswijs open / soo dat als een Vyer boven de Stad Minden stond; de Schildwaghten voor 't Hof van Generael Koninghsmarck met een seer heldere glantsch omstraelende.

Aen de drie Soonen des Sweedschen Generaels Koninghsmarck by een Lijck-beganckenis in de Maria Kerck te Minden. 1644.

Ter selver tijd een Page en Adelijcke Kamenier dood geblixemt te Minden.

In 't volgende jaer 1645. / den 7. Martius, viel in Pomeren sulck een geweldigen Donder en Blixem / dat yeder den ondergangh van Hemel en Aerde verwaghtte. Den 17. Junius ontstond in Sweeden een diergelijck Donder-onweer / van wiens weergaede

Vervaerlijck Donder-weer in Pomeren. In Sweeden. 1645.

Onweeren.

geene menſchen geheugenis hadden. Veele Huyſen wierden door den Blixem verbrand/ of door de kraght des Donders over hoop geworpen. Den 5. 15. Auguſtus Anno 1647., 's namiddags ten 4. uyren/ ſloegh de Blixem in den Kruyd-Thoorn te Breemen, gebouwd aen 't Tughthuys/ ſtaende dight by de Wal aen de Weſer. 't Gantſche Gebouw vloogh op in de Lught. Over de 600. Huyſen wierden door de Slagh jammerlijck verwoeſt. Ontrent 40. menſchen bleven dood; over de 200. ſeer verſeerd. Ter ſelver tijd was te Weenen oock een ſwaer Onweer geweeſt. De Donder ſloegh eenigerweegen in; oock in S. Stephani Thoorn. Een ſelve ongeluck als Breemen trof de Kruyd-Thoorn te Waſſerburgh in Bayeren, met vernielingh van eenige daer ontrent ſtaende Huyſen. Den 10. 20. der gedaghte Maend ſloegh de Blixem in den Thoorn der S. Mariæ Kerck te Straelſond in Pomeren; waer door dit heerlijck Gebouw, diens gelijck in 40. Mijlen daer rondom niet te vinden was/ t'eenemael te niet gingh. Desgelijcks viel de Blixem op Zee in een Hollandſch Schip/ met Vlas geladen: 't welck daer door in brand geraeckte/ en gantſch verteerd wierd.

Opſpringingh des Kruyd-Thoorns te Breemen, door Blixem; met ellendige verwoeſting. 1647.

Te Waſſerburgh.

Afbrandingh der S. Mariæ Kerck te Straelſond; een heerlijck Gebouw.

Den 2. Januarius Anno 1650. donderde het/ tegens de gewoonte in deeſe tijd des jaers/ ſeer grouwlijck. Te gelijck Sneeuwden 't ſeer geweldigh. Den 19. 29. Auguſtus, 's avonds ten 10. uyren/ ſloegh de Blixem t'Avignon in de Veſtingh S. Martin, en ſtack de Kruyd-Thoorn aen/ waer in 400. Vaten Buskruyd lagen. 't Geheele Fort, de daer by ſtaende Kerck/ en alle vier de Thoornen gingen ſoodanigh te niet/ datmen nauwlijks eenigh teecken kon ſien/ waerſe geſtaen hadden. De Steenen vloogen als een dighten Regen door de Lught; welcke in 't neervallen de Daecken der Gebouwen geweldig beſchaedighden; jae tot op de tweede verdiepingh deeden invallen. Meer dan duyſend Huyſen waeren ellendig verwoeſt. 't Grootſte deel van 't Biſchoplyck Pallays was ter neer geworpen.

Grouwlijcken Donder in Januarius.

Opſpringingh van 't Fort S. Martin, t'Avignon, met ellendige verwoeſting. 1650.

Anno 1651. ſloegh de Blixem te Turin in Piemont in 't Kaſteel Rivol. De Kleederen aen 't ligchaem der Hertogin Ludovica Maria, en des Princen Eugenii, wierden byna verſeerd. Prins Thomaſo bevond ſigh in 't aengeſight gebrand/ doch ſonder groote ſchaede. In 't eynd van Julius Anno 1652. viel de Blixem te Munſter in de Kruyd-Thoorn. Eenige perſoonen wierden doodgeſlaegen; veele ſwaerlijck gewond. Huyſen en Daecken waeren ſeer beſchaedighd. Te Zurich weervoer de Kruyd-Thoorn een diergelijck onheyl/ met ſeer groot verderf aen Gebouwen en Goederen. Op Sondagh den 7. Auguſtus N. S. ontſtond te Langhthon (volgens Brieven uyt Cheſter in Engelland) onder de Predicatie/ welcke gedaen wierd van Mr. Scillit, een boven maeten ſwaer Onweer van Donder en Blixem; door welcke elf perſoonen wierden getroffen. Eenige derſelve bleeven terſtond dood. Sommige wierden nae huys gedraegen/ maer gaven ſtracks daer nae den Geeſt. Eenen wierd dood gevonden/ ſtaende tegens de Muer; andere ſittende; noch andere op haere knyen leggende. Een Kind op ſyns Moeders ſchoot was dood geſlaegen/ ſonder beſchaedigingh der Moeder.

Seldſaeme Blixems-uyt vreckingen in 't Pallays te Turin. 1651.

Te Langhthon in Engelland, onder de Predicatie, doodlijck voor elf perſonen, en ſeldſaemheyd. 1652.

Anno 1653. den 20. Februarius, ſijnde Sondagh, ontſtond ſchielijck een ſeer onſtuymige Wind/ met Donder/ Blixem/ Sneeuw en Hagel/ over de Stad Straelſond in Pomeren, aen d'Ooſt-Zee, even onder de Predicatie/ welcke daer in de S. Jacobs Kerck, van 12. tot 1. uyr 's middaghs gedaen wierd. De Text was uyt IV. Capittel des eerſten Sendbriefs Petri, en gepaſt op 't Godloos Heydenſch Vaſtenavonds bedrijf. Als nu de Predicant haeſt ſou eyndigen/ quam aen de Noord-Ooſt-zijde des Choors te gelijk met een heldere Blixem een verſchricklijke Vyerfackel door 't Venſter ſchieten; en vloogh met een vreeſlijcke barſt/ even als of een Stuck Canon geloſt waere/ door 't gedaghte Choor tot op den Altaer, ſtaende voor 't Choor, daer men 't H. Avondmael pleegh t'ontfangen. De middenſte Kandelaer wierd'er van geraeckt/ ſoo dat'er een weynigh van verſmolt. Een kleyn gat brandde in den witten Lijnwaed-doeck/ over den Altaer uytgebreyd. Aen d'Uyrwijſer boven den Altaer wierd 't getal VI. uytgeſlagen. Een ſwangere Vrouw/ by den Altaer ſittende/ wierd haere Schorteldoeck getroffen. Sy vermoedde niet anders/ als dat haer Been in ſtucken was. Echter leedſe geen ander leed/ als dat de Huyd met een kleyn pleckje was geteekend. Eer noch dit Vyer door 't Venſter quam/ was 't Mos/ 't welck aen de Muer onder 't Dack ſat/ aen verſcheydene plaetſen in brand geraeckt/ doch wierd terſtond gebluſcht. Stracks daer op hoordemen noch twee felle ſeer verbaerlijcke Donderſlagen/ doch ſonder ſchaede te veroorſaecken.

Wonderlijcken Donder en Blixem Straelſond, onder ſde Predicatie, en gantſch ſeldſaeme uytwerckſelen in de Kerck. 1653.

In Martius wierd de Stad Golauw, 5. Mijlen van Stettin, door den Blixem t'eenemael afgebrand/ behalven eenige weynige Huyſen en de Kerck. Op Paeſchmaendag den 11. 21. trock ſigh over de Stad Dantzick in Pruyſen plotſlijk een grouwlijck Onweer t'ſaemen. Sonder eenige voorgaende Donder of Blixem ſloegh het/ met een harde hooghluydende barſt/ in de Marie-Kerck; doch de brand wierd noch gebluſcht door de toeloopende meenighte. Even dit Onweer was oock geſlaegen in de S. Jans Kerck. Had daer een gedeelte des Orgels verſmolten; eenige Geſtoelten gantſch verbroocken; en de Deur/ met Yſere Banden en Grendelen wel bewaerd/ uyt de Muer genoomen/ en aen Spaenderen geſlaegen.

De Stad Golauw gantſch door Blixem afgebrand.

Seldſaemheyd des Blixems in de Maria en Jans Kerck te Dantzick.

Korts nae den aenvangh van April Anno 1655. ontſtond in Boheemen ontrent Commothau, Caaden, Auſzigh, en anderwegen/ drie daegen nae malkander een verſchricklijck Onweer van Donder en Blixem. Onder 't ſelve vielen Hagelſteenen/ grooter als Duyven-Eyeren. Niet veer' van Dube ſloeg de Blixem door den rand des Hoeds van een Boeren-jongen in 't Veld. Verteerde de

Seldſaemheyd des Blixems aen een Boerenjongen in Boheemen.

Schoo-

Onweeren.

Schaenen aen sijne voeten. Echter leed sijn ligchaem niet d'alderminste schaede; alhoe wel hy / wegens de giftige damp en groote schrilt / eenige dagen sieck lagh. De gedagte Hagelsteenen / welcker veele in grootte Hoender en Gansen-Eyeren overtroffen / vondmen op sommige Velden een Knie hooghte leggen; en 't liep drie of vier daegen aen / eerse versmolten. In 't Dorp Tessenblad sloegh de Blixem in eens Boeren Huys / daer eenige persoonen aen een Tafel saten. Eenen wierd soodanigh geraeckt / dat hy terstond dood bleef. Eenen anderen verloor sijn gehoor. Noch andere wierden op andere wijsen beschaedighd.

Doodlijck en schaedlijk in eens Boeren Huys. 1655.

Kraght des Donders aen een Klip.

Te Gothenburg in Sweeden sloegh in Augustus (by andere Julius) de Donder tegens de Klip / genoemd Otrilla, gelegen in 't midden deeser Vestingh; met sulck een geweld / datmen van boven af tot beneeden toe een groote Kloof daer in sagh. 't Gewest rondom Napels gevoelde een diergelijck schaedlijck Onweer / met verderf van veele Velden. De Boomen wierden met de Wortel uyt d'aerde geslaegen.

Onverwaghte Blixem onder een hevigh Onweer van Sneeuw en Wind te *Breemen*. 1656.

Op den 4. 14. Februarius Anno 1656. 's naghts / ontstond in en ontrent de Stad Breemen een seer windigh en sneeuwaghtigh We'er. 's Morgens vermeerderde de Sneeuw / soo dat 's voormiddaghs ten 9. uyren de lught t'eenemael duyster was van de Sneeuw en Wolcken. Ter selver tijd saghmen een fellen Blixem / en men hoorde een geweldige Donderslagh. Doe de Hemel weer klaer geworden / de wind gestild was / daght niemand op eenige door dit Onweer veroorsaeckte schaede. Maer op den middagh wierdmen gewaer / dat het heerlijcke regte Spits van de Domkerk S. Pieter (waer in de Lutersch-Euangelische haeren Godsdienst oeffenden) geweldigh roockte; en 's namiddaghs ten 1. uyre stortte het ter neer / tot op de Steene Mueren toe. Maer hier door gingh oock 't Dack van de Kerck in brand; 't welck tot aen 't Choor toe gantsch te niet gingh. Verder onheyl wierd door de vlijt der Borgers verhinderd. Den 13. 23. May sloegh de Blixem in den Thoorn der Hoofd-kerck te Velletri in Italien. Door de geweldige kragt des Donders wierden twee van des selven Spitsen en d'Uyrwijser afgeworpen / door welcke swaerte de halve Kerck neer-stortte. D'andere helft was oock soo beschaedighd / dat 't verbeeteren meer als 25000. Scudi, of Kroonen / sou beloopen hebben. De Kardinael de Medices hier van berighț sijnde / deed alles op sijn' eygene kosten weer herstellen.

Schaede aen de Hoofd-Kerck te *Velletri* in *Italien*, door den Donder

Onweer doet *Napels* voordeel.

Meer andere diergelijcke Onweeren van Donder en Blixem hebben veelerweegen groote schaede: maer in tegendeel de Stad Napels een groot voordeel toegebraght / gelijck wy hier nae onder 't verhael der Pesttyden sullen hooren.

Stormwinden; en schaede daer door

Door geweldige Stormwinden sijn oock geen kleyne onheylen veroorsaekt. Wy sullen alleen eenige derselve aenteekenen. In October en den aenvangh van November Anno 1638. deeden sigh vreeslijcke Tempeesten gevoelen; waer door alleen in Texel over de 40. soo groote als kleyne Scheepen te grond gingen. De schaede / hier aen Goederen geschied / was niet wel te waerdeeren. Men giste op meer als 30. Tonnen Gouds. 't Getal der verdronckene Menschen was niet weynigh.

Onweeren. in *Texel*. 1638.

Te *Wanfriden* in *Neder-Hessen*; en een stuck eens Berghs ter neer geworpen.

Anno 1640. den 14. Januarius ontstond te Wanfriden in Neder-Hessen een ongewoongrouwlijcke Wind; waer door een stuck van den Bergh aen de Plessa, ontrent een quartier uyrs van de Stad af gelegen / van over de 60. ellen hooghte neer-plofte; d'aerde en alles wat 'er op stond / de breedte van 40. voeten weghs / in de grond diep indruckende.

Schaedlijcke Stormwinden in *Engelland*. 1640.

Den voorgaenden 3. Januarius, 's avonds tusschen 9. en 10. uyren / saghmen in Engelland veel geweldige Blixemen; en men hoorde een swaere gantsch ongewoone Donderslagh. Aght daegen langh hadden de Winden soo geweldig gebruyscht / datmen in veele jaren diergelijcke Stormen niet had vernoomen. By de 60. Scheepen soncken hier door nae den Afgrond; en onder deselve 9. met vlugtige Yrlanders, oock 3. Koninghsche. Alleen tusschen Doevers en Calais wierden 600. verdronckene aen Strand geworpen.

Verschrikkelijcke Storm-wind in *Nederland*, *Duytschland*, *Frankrijck*, 1645.

Den 9. en 19. Januarius Anno, 1645. ontstond een ongewoone Stormwind / welcke in Nederland, Duytschland en Franckrijck veel onheyl veroorsaeckte. Te Basel wierden meenigten van Bomen uyt d'aerde geruckt / en in deese Stad 2000. Schoorsteenen om verr' geworpen. 't Verlies / alleen ter deeser Plaets / wierd begroot op meer als vijfthienmael honderd duysend Hollandsche guldens. Door gantsch Switserland, Elsas, en anderwegen / was 't onheyl niet minder t'agten. In Brisack bleef niet een eenigh Huys onbeleedighd. Veele stortеden gantsch in. 't Steedje Grange by Mompelgaerd wierd / t'samen met het Slot / gantsch ter neer geworpen. Te Clarvel bleven veele Menschen dood onder d'Invallen der Huysen. 't Nieuw gebouwde Kasteel Darbergh, by Rhijnfelden, wierd om verr gesmeeten. Te Geneve was deese Storm soo geweldigh / dat de bekende groote Rivier Rhodanus daer door sulcker wijs wierd te rugg' gedreven / datmen bynae droooghs voets van d'eene Stad in d'andere kon gaen. De S. Pieters Kerck, en 't Raedhuys / wierden t'eenemael ontdaeckt. De schaede / hier door te Rochel in Franckrijck aen Scheepen en Soutwerck geschied / bedroegh meer als een Millioen Gouds. Te Poictiers wierden binnen vier uyren tijds de meeste Kercken en Huysen overhoop gesmeeten. Onder d'Invallen bleven veele soo voorname als gemeene Lieden dood. Daer op volghden noch twee stercke Aerdschuddingen; waer door eenige Thoornen om verr' vielen. D'Inwooners waeren in een geweldige schrick / en verwaghtten den dagh des Oordeels. In Junius raesde een ongewoone Stormwind te Zwenkauw, twee uyren van Leipzigh; doch niet verder als een Myl weghs in 't ronde.

en seer swaere schaede door deselve; insonderheyd oock te *Geneve*, *Grange*, *Rochel*, en *Poictiers*,

Te *Zwenkauw*

Onweeren.

Woedende, en seldsaeme Wind in de Bergh-Steeden. 1649.

Anno 1649. in April woedde in de Bergh-Steeden sulck een afgrijslijcke en seldsaeme Wind / dat de Daecken der Huysen twee of drie Duytsche Mijlen voortgevoerd wierden; selfs oock eenige Menschen opgenoomen / en een of anderhalve Mijl weghs daer van daen neergeset; daermen haer op den derden dagh vond / gantsch naeckt en bloot.

Te Gratz in Stiermarck. 1650.

Anno 1650. wierp een vreeslijcke Storm-wind te Gratz in Stiermarck meenighten van Gebouwen neer. Een daer bygaende Hagel verdierf al 't Koorn op de Velden. In plaets van dit Onweer aen te mercken als een oordeel Gods / meendemen / dat 't selve was veroorsaeckt door Toveressen. Oock wierden 18. persoonen als soodanige gevangen genoomen. Den 12. Februarius verhief sig in Pomeren, insonderheyd ontrent Stralsond, onvoorsiens een grouwlijcke Storm-wind / welcke binnen weynigh tijds een vreeslijcke verwoestingh aenrighte. 's Namiddaghs / een half uyr nae de Beedestond / viel de Thoorn op S. Nicolai Kerck te Greipswald, reght in de lenghte van 't Westen nae 't Oosten / over de Kerck neer; waer door 't gantsche Verweifsel ter neer stortte. In de gemelde Kerck bleef niets onverwoest / als 't Orgel / en de Doopsteen. Veel andere Gebouwen geraeckten oock om verr'.

In Pomeren.

Te Greipswald.

Kraght des Winds in 't Thuringer-Wald. 1652.

In 't Thuringer-Wald ontstond Anno 1652. sulck een verbaerlijcke Stormwind / dat niet alleen veele groote Boomen ontwortelt ter neer gesmeeten; maer oock twee Manspersoonen van Arnstad zeer hoogh in de lught opgenomen wierden. D'eene vondmen dood leggen. D'andere was door de val erbarmlijck gesteld.

Vreeslijke Wind te Weenen in Oostenrijk; en seldsame vervoeringh van Menschen.

In Martius deed een langh-aenhoudende geweldige Stormwind in en ontrent Weenen in Oostenrijk aen Gebouwen en Daecken een jammerlijcke verwoestingh. Seeckere Dienstmaeghd / die eenige vuyligheyd in 't water wou werpen / wierd over de Slaghbrugh heenen gevoerd / en in den Donauw gesmeeten: een Soldaet met sijn Schilder-Huysje van 't Bolwerck wegh-geruckt / en in de Stads Graght neergeploft / daer hy verdronck. Den 3 13. Julius, 's namiddags tusschen 2. en 3. uyren / woey in rondom de Stad Brunswijck een vreeslijke Stormwind / byna een Aerdbevingh schijnende. Te gelijk viel een afgrijslijcken Hagel. De Steenen waeren soo groot als Duyven-eyeren. Dit Onweer liep door 't geheele Land / eenige Duytsche Mijlen weghs in de lenghte / doch geen halve Mijl in de breedte. Daer 't viel / was de schaede seer groot. In de Dorpen wierden Huysen en Kercken ter neergeworpen: In de Boomgaerden en Bosschen veele duysenden Ooft en andere Boomen uytgeroyd / en geheel in de grond geslaegen. Al de Landvrughten waren t'eenemael vernield; insonderheyd 't Koorn en de Hop.

In en rondom Brunswijck:

met bygaende seldsaemheyd.

Vervaerlijcken Hagel te Basel. 1642.

Anderwegen heeft de Hagel oock verderf genoegh veroorsaeckt. Op Saturdagh den 6. Augustus Anno 1642. viel te Basel een verschricklijcken Hagel, vernielende al d'Aerdvrughten / en de Wijnstocken. De Steenen waeren soo groot en grooter als Hoender-eyeren. In 't volgende jaer 1643. / oock in Augustus, vielen ongemeen-groote Hagelsteenen ontrent Hanauw. Met een vreeslijck geluyd sloegense in de lught tegens malkander. Aen Glasen / Daecken en Aerdgewassen geschiedde seer groote schaede; in sonderheyd aen den Taback.

Te Hanauw. 1643.

Ongemeen-grouwlijck

Op Dingdagh den 4. 14. Junius Anno 1644. 's naghts tusschen 10. en 11. uyren begon 't over Neurenbergh en daer ontrent een half uyr langh hevigh te blixemen / doch met weynige Donderslaegen. Maer sulcke geweldige Hagelsteenen vielen'er / dat yeder voor den jonghsten dagh vreesde. Veele deeser Steenen woegen meer als een half pond. Bynae al de Huysen der Stad waeren'er van getroffen; allerwegen de Glasen uyt-geslaegen / de Daecken verbroocken. Men hield het daer voor / dat in een geheel jaer tyds alles noch niet gerepareert sou konnen sijn. Waer ergens een Canael was / vondmen de Hagelsteenen meer als een halve Mans lenghte hoogh leggen / soo dat onmogelijck was daer door te koomen. Een geheelen dagh langh hadmen werck / om deselve met Paerden wegh te voeren. Meenigten van Oyevaers op de Daecken / Vogelen in de Lught / en Beesten op 't Veld verlooren 't leven. Echter heeft dit quaed 't Neurenberghsch Gebied niet meer dan een halve Mijl weghs getroffen. Gedurende de hevigste Blixemen deed sigh den Hemel wijd open; en aen den selven liet sigh een seer schoonen Regenboogh sien. Dus heeft Neurenbergh in dit jaer twee sware stooten geleeden; kortz te vooren door den brand in haer Bosch; waer door eenige Tonnen Gouds schaede was geschied; nu door dit Onweer.

te Neurenbergh.

Bygaende seldsaemheden.

Hagelsteenen van drie ponden te Constantinopol.

In November Anno 1646. vielen over de Stad Constantinopol Hagelsteenen / welcke drie ponden woegen. De Turcksche Sultan was'er seer over ontsteld; wijl de Waerseggers dit voor een quaed Voorteecken hielden. Drie jaren te vooren (Anno 1643.) was over 't Torstensohnsche Leger voor Prin, of Brin, in Moravien, een swaer Onweer van Donder / Regen en Hagel ontstaen. Meenigten van stucken Ys vielen uyt de lught / soo groot als een Hand / jae als een Tigchelsteen / waer door Menschen en Paerden dood geslaegen wierden. Den 18. Martius in 't voorgedaghte jaer 1646. was te Constantinopol noch een geweldigen Hagel gevallen / wegende yeder Steen een Pond. Waeren byna rond. Op d'eene sijde stond als een halve Maen ('t Turcksche Wapen); op d'ander' eenige ingegraveerde Assyrische en Grieckische letteren / doch diemen niet leesen kon. Elf uyren langh laegense / eerse versmolten.

Ys-klompen uyt de lught in Moravien.

Wonder-Hagelsteenen te Constantinopol.

Grouwlijck-grooten Hagel; als Kinderhoofden; wonderlijck gevormd, in Hongaryen. 1650.

Den 8. 18. Julius Anno 1650., 's avonds ten 9. uyren / wierdmen in en om Presburgh in Hongaryen een verbaerlijck Onweer gewaer: waer by Hagelsteenen vielen in sulk een meenighte / en van soodaenigh een gewight / datmen noyt diergelycke had gesien. Sommige waeren als Hoender-eyeren; andere soo groot als een vuyst; ja als een Kinder-

Onweeren.

derhoofd. Der selver vorm was seer verschepden. Veele waeren Turcken-Koppen gelijck. Wat schaede hier door geschied is / kannen lightlijck afmeeten. Alleen in den kostlijken en lustigen Hof des Aertsbisschops reeckendemen deselve op meer als 10000. Rijckd. Veele Vogelen en Beesten wierden dood geslaegen.

Ellendigen Staet in Silesien, door Meeldauw, Plasregenen, Rupsen, 1652.

In Silesien was 't ter deeser tijd seer erbarmlijck gesteld. Door de giftige Meeldauw / in May gevallen / was 't in bloey staende Geboomt bynae gantsch verdorven. Hier op volghde een onverdraeghlijcke hitte; die d'overige Vrughten voorts vernietighde. Al de Boombladeren wierden van de Rupsen opgegeeten; soo datse stonden als in de Winter. Nevens verschrickelijcke Donderen vielen swaere Plasregenen; welcke sulck een Watersnood veroorsaeckten / dat in Over-Silesien veele Menschen en Beesten verdronken / geheele Dorpen weghstroomden. De geene / welcke op Geberghten en Hoogten waeren gevloden / wierden aengevallen van Slangen en Adderen / door 't Water allerweegen met hoopen aengeworpen, soo datse sigh nauwlijcks tegens deselve konden verweeren. Op een Bergh agter Briegh had sig een Harder gereddet / met ontrent 2000. Schapen. Hy selfs wierd dood gestoocken van dit vergiftigh Gediert; en meer als de helft deeser Kudde gingh dien selven wegh. In de Heerlijckheyd Bles vielen onder een swaeren Hagel Yschollen van 250. ponden swaertte.

Vergiftige Dieren; swaeren Hagel, en daer onder Ysschollen van 250. ponden.

In Boheemen, Wetterauw, Franckfort.

Een seer swaeren Hagel in Junius heeft in Boheemen, by Saatz, Kaaden, en Brix, vreeslijcke schaede veroorsaeckt aen Gebouwen en Veldvrughten. In Julius vielen ontrent Tubingen Steenen als Hoender-eyeren. In der Wetterauw en by Franckfurt deedense oock seer groote schaede.

Te Keiserslauteren, 1655.

Te Kaiserslauteren en ontrent S. Martin ontstond ontrent Julius Anno 1655. een verschricklijck Onweer. Geene menschen hadden geheugenis van een diergelijk. Gedeurende 't selve vielen Hagelsteenen als Gansen-eyeren. De breedte van 3. Duytsche Mijlen wegs wierden d'Aerdgewassen en Wijnstocken soodaenigh verwoest / datmen niet kon sien / waerse gestaen hadden. Veele Schapen en andere Beesten waeren dood geslaegen. Doemaels viel in 't Dorp Muschel een Hagelsteen / die een sterck Man geensins vermoght op te beuren. Den 12. Junius had men ontrent Antwerpen een swaeren Hagel: onder welcke veele Steenen wierden gevonden / die meer dan een pond woegen. T'Emmerick vielen Hagelsteenen als Ockernooten; sommige soo groot als een vuyst.

Afgrijslijck-groote Hagelsteen. T'Antwerpen. Emmerick.

Onnatuerlijcke Regen te Dresden.

By de verbaerlyke Plasregenen / van welke wy alreeds hebben gesproocken / kannen noch deese doen. Den 25. September Anno 1640. regende het te Dresden vier uyren lang soo grouwlijck / dat de Straeten vol water stonden / en men tot de knyen toe daer door moest gaen. 't Selve gebeurde / onder een geweldigh Onweer van Donder en Blixem / te Praegh in Boheemen. Met Schuytjens konnen vaeren over de Straeten der Oude en Nieuwe Stad, Anno 1645. Wederom Anno 1649. / en noch Anno 1656.

Te Praegh in Boheemen. Watervloeden

Koorn-regen in Jutland. 1650.

Schaeghlijcker was den Regen Anno 1650. in Jutland, gelegen in Deenemarcken; daer 't aen eenige Plaetsen regt-natuerlijck Koorn regende. 't Wierd van daer nae Hamburgh, Lubeck, en andere Steeden aen voornaeme personen gesonden / als een sonderlinge seldsaemheyd. Van een Tin en Loodregen hebben wy hier boven onder de Lught-teeckenen gehandeld. Van een vreeslijcke Vyer en Swavel regen sullen wy onder de Vyer; van Bloedregenen / onder de Bloed-teeckenen spreecken. Hier sullen wy alleen seggen / dat het in Junius Anno 1643. te Maegdenburgh en Oltzburgh Swavel klompen heeft geregend / soo groot als een vuyst.

Swavel-regen te Maegh. en burgh.

Seer schricklijcke Watersnood in Italien;

Van de veelvuldige Watersnooden sullen wy alleen eenige weynige aenteeckenen. Anno 1641. vloeyden de Rivieren in Franckrijck soodaenigh over / dat de schaede / daer door veroorsaeckt / op veele Millioenen wierd gereeckend. Met den aenvangh van December Anno 1642. vielen van den Hemel gedurige Plasregenen over Italien, welcke verscheydene Rivieren soodanig deeden swellen / datse overvloeyden; insonderheyd de Po, of Padus By Mantua wierden eenige Plaetsen overstroomd / als / Grazaga, San Benedetto, en Borgo-forte. Binnen en buyten deselve vondmen ontrent 1200. doode Menschen. Noch veel meer souden'er om 't leven sijn gekoomen / indien de Hertogh van Mantua d'arme op de Daecken en Boomen sittende Lieden / meer dood als levendigh / niet door Schuyten had doen afhaelen / en Spijs toebrengen. Men vond'er eenige op de Boomen dood / die derselver Bladeren noch in den mond hadden / waer mee sy haeren honger hadden willen verdrijven. Een seer ellendigh Schouwspel was dit voor de Toesienders.

te Grazaga, San Benedetto, Borgo-forte, by Mantua 1642.

Viadana t'eenemael weggespoeld.

Viadana, een groot Marcktvleck van 1000. Haerdsteeden / wierd door 't Water t'eenemael weghgespoeld / met den ondergangh van 1500. persoonen. Cremona heeft door de gedaghte Po oock groote schaede geleden. In de derde uyr van de naght begon de genoemde Vloed in de Stad te lopen / settende onder Water S. Christophoro, Ponto, en Grazaga. Vier gantsche daegen langh moestmen met Schuyten over de Straeten vaeren. Doe nu de water-woede wat gestild was / vondmen veele Huysen verdorven; een deel der selve wegh gespoeld. Behalven de seer groote schaede aen Waeren / sijn hier oock ontrent 300. persoonen om 't leven gekoomen. Taghtigh en tnegentigh-jaerige Lieden te Cremona verklaerden / datse soodaenigh een overvloeyingh noyt beleeft hadden. Ergavelle, een Vleck onder 't Gebied deeser Stad / van 300. Haerdsteeden / wierd geheel overstroomd; en van al d'Inwooners sijn geen 100. Zielen deese ongeluckige dood ontgaen.

Schaede te Cremona, en anderwegen.

Castel Vetri.

Castel Vetri wierd gantsch overdekt van de Wateren deeser Sondvloed. 't Geheele

Vleck

Waters-nooden.

Vleck wierd weghgevoerd; maer alleen 30. persoonen/ nevens de Gouverneur, behielden 't leven. Monte verdronck t'eenemael. Niemand wierd 'er gereddet. Parma leed wel geen schaede/ maer de Plaetsen onder desselfs Gebied sijn niet vry gegaen. In 't Vleck Colorno verdroncken over de 100. menschen. Arzene de Buzze, en 't geen 'er onder behoord/ sijnde 3. Dorpen/ wierd overspoeld/ met den ondergangh van 2000. Menschen. Torresello, een Klooster van Barvoeter Monicken, gingh t'eenemael te niet. In Rocca Bianca konden sig/ nevens de Marquis Rangoni, maer eenige weynige Menschen redden. De schade/ welcke de gedaghte Marquis leed aen gereed geld/ Kleynodien en Silverwerck/ wierd begroot op 300000. Scudi. In 't Placentiner Gebied verdronk Gatizi gantschlijk. Geheel Mezano wierd overgolft ('t sijn vijf Dorpen)/ soo dat weynigh meer als 100. Menschen de dood ontquamen. Placenza had moeten ondergaen/ indien de Hertogh van Parma niet een Dam had doen openen/ waer op sigh veele menschen met haere Goederen hadden begeven. De groote woede des Waters nam deselve t'eenemael wegh/ nevens 10. Dorpen/ waer uyt nauwlijcks 200. persoonen ontvlooden. Evenwel leed Placenza geen kleyne schaede: Veele Huysen en Menschen wierden weghgevoerd. By Turin nam de Rivier Dora drie Schanssen wegh. By Cremona vondmen 500. verdronckene Soldaten. In 't Gebied van Ferrara was de schaede boven maten groot; 't getal der verdronckene ongelooflyck veel; welckemen naederhand in de Dalen vond. In Piemont geboelde Asti, Rocca d'Arusco, Anone en S. Ja haer deel aen deese Ellende.

Monte. Arzene de Buzze. Torresello. Rocca Bianca. Placenza. Veele Dorpen. Savoyen. Piemont.

In Thuringen was ontrent deselve tijd sulck een groote Watersnood/ dat tsederd 30. jaren van geen diergelijcke was gehoord. In Neder-Hessen aen de Werra begon 't den 12. Januarius te Sneeuwen tot den 14. Doe seer sterck te regenen: waer door 't Water onvoorsiens in Cassel soo geweldigh opliep/ dat men de Vorstlijcke persoonen (die benedenwaerts nae de Graght/ in 't Nassauwer Hof, plegen te woonen)/ door opreghtingh van Stellagien uyt de Vensteren heeft moeten redden. Aenmercklyck is 't/ dat op Kersdagh Ouden-Stijl/ en alsoo meer als aght daegen voor deese overvloeyingh/ de Fulda te Rotenburgh in Neder-Hessen drie uyren lang stilstond. Men hield het daer voor/ dat de loop deeses Waters door d'aenloop der andere Vloeden gestopt is geworden.

Waters-nood in Thuringen. In Neder-Hessen. Aenmerk-lijckheyd.

In Neder-Saxen, Hamburgh, Breemen, geschiedde oock een groot verderf; voornaementlijck in de Stad Luyck, soo aen Steenen als andere Bruggen; waer door de daer ontrent staende Huysen/ Capellen en andere Gebouwen groote last leeden; 200. derselve wegh spoelden; 150. ter neer storteden. Even dusdaenigh heeft 't Water gewoedet in Luxemburgerland: te Dinant, Namen, en tot by Brussel; vernielende Menschen/ Beesten/ Huysen/ Scheepen/ Goederen. De Stad Hoy, of Huy, was aen de laege sijde soodaenigh doorweerckt/ dat over de 500. Huysen ter neer vielen. Te Brussel stond 't Water op de Vischmarckt. Dit onheyl veroorsaeckte de Maes. Daerenboven swol de Rhijn, en Ruhr, of Roer, soo geweldigh/ dat deese Wateren in 40. jaeren tijds soo hoogh niet geweest waeren. Holland was oock niet weynigh in last. Al 't Land/ van Haerlem af tot aen de Duynen/ stond als een Zee. Oost en West-Friesland gingh niet vry.

In Neder-Saxen, Hamburg, Breemen, seer swaer te Luyck. Brussel, Huy, Waters-nooden. Holland, Friesland, &c.

Anno 1649. geschiedde ontrent Thienen in Braband een swaere verwoestingh door een geweldige Watervloed. De Landen tusschen Leuven en de genoemde Stad stonden eens Mans lenghte onder Water. Soo geswind en heftigh was den aenloop/ dat de Wal van Thienen aen twee Plaetsen wierd doorgebroocken; waer door veele Huysen en Mueren verdierven; Menschen en Beesten verdroncken. Meenigten van Biertonnen/ Kisten/ Kassen/ Koffers/ Paerden/ Koeyen/ Huysraed/ Mannen/ Vrouwen/ Kinderen/ quamen gintsch en herwaerts aendrijven. In November is de Rivier d'Eisch (voortkoomende/ nae Plinii meeningh/ uyt de Trentische Alpen) soodaenigh overgeloopen/ dat te Verona eenige Tonnen Gouds schaede aen Koopmans Waeren geschiedde.

Geweldige Watersnood te Thienen in Braband. 1649. Ellendige schaede.

In de laetste Maenden des jaers 1650. sijn in verscheydene Landen groote Watersnooden ontstaen. De Donauw swol soodaenigh op/ datse niet verr' van Weenen eenige Huysen/ en van d'uyterste Weener Brugg' twee Jocken wegh nam. Ontrent Regensburgh stonden veele Dorpen; oock in de Stad selfs een deel Huysen/ soo diep onder Water/ dat de Bewooners/ in plaets van door de Deuren te gaen/ uyt de Vensteren moesten kruppen; sommige op 't Land door de Daecken breecken. 't Geene men nodigh van doen hadden/ moestmen haer in kleyne Schuytjens toevoeren. Doe nu de Wateren weer gevallen waeren/ vondmen een groote meenighte Beesten verdroncken/ en veele Menschen/ welcke sigh op de Daecken en Boomen hadden gemeend te redden/ dood gevrooren/ of van honger gestorven. D'Elve, Saal, Unstrut, Moldauw, Moesel, Maes, en Rhijn liepen al t'saemen over/ en deeden groote schaede. Te Keyserswaerd, oock te Dusseldorp, wierd een groot deel der Stad met veele menschen weg-gerukt. Boven de Stad Keulen heeft de kraght des Waters eenige Kisten met Doods gebeenten der oude Romeynen, sommige van dicke Steenen uytgehouwen/ andere van Lood gemaeckt) uyt d'aerde geligt: welcke/ nu op 't Land sittende/ met groote verwonderingh wierden gesien. De Saine in Franckrijck, de Tyber by Romen, veroorsaeckten oock seer groote verwoestingen.

Groote schaede in verscheydene Landen veroorsaeckt. 1650. door d'overvloeyingh van d'Elve, Saal, Unstrut, Moldauw, Moesel, Maes en Rhijn; en aenmercklijkheden.

De maghtige Koopstad Bilboa in Biscayen moest op den 8. September Anno 1651. een swaere stoot uytstaen. Binnen 24. uyren tijds verdronckse bynae geheel door den Regen en 't opvloeyend Water; 't welck in de hooghste Straeten der Stad vijf/ in de laeghste

De Stad Bilboa in Biscayen 1651.

Waters-nooden.

laeghſte thien of twaelf ellen hoogh ſtond. Al de Molens en Bruggen wierden om verr' geſmeeten: veele Huyſen ter neer geſtort. Tuſſchen de 5. en 600. ſoo Barquen als Scheepen wierden door de geweldige Stroom nae de Zee gedreeven/ en vielen alle Neptunus ten deel. De gantſche Muer der Stad viel ter neer; welcke ſchade alleen begroot wierd op meer dan 200000. Kroonen. De koſtlijcke Waeren/ uyt de Packhuyſen en Winckels wegh geſpoeld/ ſteldemen op meer als 800000. Ducaten. Veele der Inwooners verdroncken.

ellendigh verwoeſt door Watersnood.

De Vereenighde Nederlandſche Provintien ſijn niet vry gegaen. 's Naghts tuſſchen den 25. en 26. Januarius is de Grebbedijck, tuſſchen Rheenen en Wageningen, doorgeſcheurd/ wegens den geweldigen Afloop des Rhijns, veroorſaeckt door 't ſchielijck ſmelten der Sneeuw op d'Alpen; ſoo dat 't Water door de laege Veluwſche Landen ſelfs tot aen Amersfort liep; jae oock in de Huyſen deeſer Stad. Van Amersfort ſnelde het voorts de Veluw over; waer door de Rhijn, Leck en Waeldijck doorbrack. Onder Menſchen en Beeſten ontſtond een groote ellende. Elck had genoegh te doen met ſijn lijf te bergen. De Betuw ſtond blanck. Rondom Deventer ſcheenen al de Landen een Zee. Uyt deeſe Stad wierden Schuyten geſonden/ om 't Volck/ ſittende op de Boomen/ Bergen/ en Daecken der Huyſen/ te redden. Binnen Deventer ſelfs ſtroomde 't Water over de Straten. Deeſe Watersnood trof niet alleen Holland, en d'andere Provintien, maer bynae de geheele Chriſtenheyd.

Swaere Watersnood in de *Vereenigde Nederlanden* door d'inbreuck der *Grebbedijck*, *Rhijn*, *Leck* en *Wael*.

oock in bynae de gantſche *Chriſtenheyd*.

In de volgende Maert overquam Holland weer een ander onheyl. Den 5. brack 't Water ſoo geweldigh door/ datmen in 80. jaren een diergelijcke Vloed niet had beleefd. De Springhvloed hier by koomende/ ſloegh te Scheveningh verſcheydene Huyſen aen ſtucken. Aen de Noordſijde van de Helder ſpoelden een goed deel Gebouwen wegh. Te Hoorn liep de Zee over de Roode Steen; een Plaets/ leggende op 't hooghſte der Stad. Rondom Haerlem ſaghmen niet anders als Water. T'Amſterdam ſtroomden 't over den Nieuwen-Dijck en de Warmoesſtraet. Te Harderwijck ſtonden de Straeten onder. Binnen Embden was geen geringe nood. De ſchaede/ hier door veroorſaeckt/ was niet op te tellen.

Andere groote Watersnood in *Holland*, weynigh weecken nae de voorige.

Vyerbranden.

Uyt de geweldige meenigte Vyerbranden ſullen wy desgelijcks maer eenige uytkippen: aenmercklyck/ 't ſy door geweldige vernielingh/ of door eenige ſeldſaemheden ontrent deſelve. Anno 1638. brack in de Stad Herforden (anders Hervord, en Herwerden) in 't Graefſchap Ravensbergh, 's naghts een vreeſlijcke blam uyt; welcke ſoodaenigh voortliep/ dat binnen weynige uyren over de 300. Huyſen en 2. Kercken in d'aſch lagen. Onwaerdeerlijck was de ſchade der verbrandde Goederen; wijl die van 't Graefſchap Lippe en andere Oorden haere koſtlijckſte dingen derwaerts hadden gebragt. Dus vernielde nu 't Vyer 't geen men voor de Soldaten meende verſeeckerd te hebben. Den 2. November verviel 't geheele Steedje Bludentz tot Aſch. Alleen 't Slot/ de Kerck/ en drie of vier Huysjens bleven ſtaen. Met den uytgang van October brandde Orſoy, by 't Graefſchap Meurs, gantſchlijk af. Waer door oock te niet gingen 39000. Kaſen/ voor 't Guarniſoen opgedaen.

Swaeren brand te *Herforden*, van 300. Huyſen en 2. Kerken. 1638.

Vyerbranden.

Bludentz geheel.

Oock *Orſoy*.

Anno 1640. vernielde 't Vyer de Stad Petercauw in Polen t'eenemael. Den 12. 22. Junius te Stockholm 250.: In October te Conſtantinopol 6000. Huyſen. Anno 1642., in Auguſtus, Buttelſtad over de helft. Schweitz in Switſerland geheel/ behalven 't Wapenhuys/ 's Lands Amptmans huys/ en eenige weynige Woningen. Anno 1643. in October te Presburgh in de Voorſtad S. Michael over de 100. Gebouwen. Anno 1644. de Stad Luckauw in Meiſſen geheel. Te Plaun in Francken 130. Huyſen. Frauwenſtad in Polen gantſchlijck/ behalven 10. Woningen/ en d'Euangeliſche Kerck. Den 30. Julius Schoningen in Brunſwijckerland t'eenemael/ uytgeſonderd 26. kleyne Huysjens.

Petercauw geheel.

Te *Conſtantinopol* 6000. Huyſen.

Andere grouwlijcke Branden veelerweegen.

Anno 1645. verbrandde t'Amſterdam de Nieuwe Kerck. Stracks begon men deſelve weer te herbouwen/ veel heerlijcker als te vooren. In Martius gingh t'Enckhuyſen een vyer op/ onder een geweldige Stormwind/ waer door de Vlam ſoodaenigh wierd voortgedreven/ dat bynae 't derdedeel der Stad tot aſch verviel. In de Pinxternaght brandde de Gereformeerde Kerck t'Altena by Hamburgh tot de grond toe af. Men had'er Buskruyd in geleght: Buyten twyffel uyt haet tot deeſe Religie. Den 23. May is 't vaſte Slot Benicault, door verwaerloosingh des vyers/ in brand geraeckt/ en daer in jammerlijck om 't leven gekoomen de Marquis de Bonivert, ſijne Gemalin/ en noch 9. andere perſonen/ welcke de Vlam niet konden ontvlieden/ wijlſe ſoo onverwaght daer van wierden overvallen. De ſchaede aen Goederen wierd gereekend op 400000. Francken. 't Gedaghte Slot lagh 2. Mijlen van Monſtruel. T'Eyſleben gingen/ door d'onvoorſightigheyd van een Waſchter/ over de 280. Huyſen aen de Marckt/ en 70. Schueren vol Graenen te niet. In Auguſtus vernielde 't Vyer te Conſtantinopol 10000. Huyſen 15000. Kramers Hutten/ 200. Turckſche; 4. Grieckſche Kercken/ en 30. Pallayſen; met de dood veeler menſchen.

De nieuwe Kerck *t'Amſterdam*.

De *Gereformeerde* Kerck t'*Altena* by *Hamburgh*, uyt haet tot de *Religie*.

Jammerlijck onheyl.

Grouwlijk te *Conſtantinopol*.

Anno 1651. trof dit ongeluck de Parochiale Kerck te Lisbona in Portugal, genoemd Onſe Lieve Vrouw van Loretto. Een ontſtoockene Waſchkaers viel af na beneden/ en bleef hangen aen een Behangſel van Cottoen voor den grooten Altaer. Dit gewaed dus in brand geraeckt/ ſoo ſtond binnen een half uyr tijds de gantſche Kerck in 't vyer. Seer veel hielp hier toe de groote meenigte der ontſtoockene Waſchlighten. Al 't Houtwerck/ en de ſeer konſtige Schilderyen (onder welcke alleen Ficini Konſtſtuck/ aen den gedaghten grooten Altaer, te Romen was gekoght voor 10000. Kroonen) wierden als in een oogenblick

De praghtige *Parochiale* Kerck te *Lisbona* in *Portugal*, genoemd *Onſe L. Vrouw van Loretto*.

Vyer-branden.

blick tot asch. Al 't Silverwerck versmolt. Al de Kerck-cieraden gingen te niet. Nauwlijcks kon 't Sacraments-Huysje geborgt werden. Van dit boven maten praghtigh Gebouw bleef alleen de bloote Plaets staen. De schade wierd begroot op 3. Millioenen gouds.

gantsch afgebrand; met schaede van 3. *Millioenen* Gouds.

Den 30. April is 't heerlijck en seer lustigh Vleck Nusdorf, een Mijl van de Stad Weenen in Oostenrijck, behalven drie Huysen, t'eenemael afgebrand, door d'agteloosheyd eens Visschers.

Te Schwerin. Isodun. Grunberg Glabback.

Te Schwerin in Meeckelenburgerland heeft in dit selve jaer 't Vyer vernield 160. der beste; t'Isodun 700. Huysen. Grunberg in Silesien geheel / Kyof in Rusland over de helft: van de groote Stad Wilda (of Vilna) in Litthauwen, een groot deel. Anno 1652. Glabbach in Gulickerland geheel / behalven 12. Woningen. Deusingh t'eenemael / uytgesonderd 14. kleyne Huysjens in de Voorstad. Te Constantinopol over de 5000. Huysen; en meer als 18000. Kramen met kostlijke Waeren. Luckauw de tweedemael byna geheel / met de dood van over de 100. Menschen. Den 7. Julius 't Stadhuys t'Amsterdam; sonder datmen reght wist waer door / of door wie. By tijds hadmen de Schriften en andere dingen van belang gereddet. Deese schaede wierd weynigh geagt. Men wou doch een nieuw en praghtigh Stadhuys hebben.

Constantinopol. Luckauw. 't Stadhuyst' Amsterdam.

Den 19. 29. Julius vernietighde een vreeslijcke vlam t'Eysleben over de 600. Huysen. 't Wierd als yet bysonders aengemerckt / dat 't Huys / waer in D. Martinus Lutherus was gebooren / in 't midden der blaeckende Gebouwen onbeschaedighd bleef. Coldingen in Jutland leed in April 't selve onheyl / door vyer van den Hemel vallende. By nae niets bleef'er staen. Soo verslond oock de brand Podiebrad in Boheemen gantschlijk / op weynige Huysen nae. Te Marlebourgh in Engelland 250. Huysen: te Praegh in een half uyr tijds over de 300. Te Stockholm 100. Anno 1654. den 6. Junius 't vermaerde Dorp de Rijp in Noord-Holland byna geheel. Eenige tellen 600. verbrandde Huysen.

T'Eysleben, en seldsaemheyd. Te Coldingen. Podiebrad.

De Rijp, in Noord-Holland.

Anno 1654. te Lens in Arthois in 2. uyren tijds 120. Gebouwen. Dit Vyer liep soo gantsch wonderlijck voort / als of men 't voorbedaghtlijck van 't eene Huys nae 't ander had gedragen. Hier en gintsch bleven eenige Huysen gantsch onbeledighd staen / daer d'andere rondom deselve in vollen brand blaeckten / en t'eenemael vernield wierden.

Lens in Arthois.

Anno 1656. verbrandden te Raab in Hongaryen 200. Wooningen. Den 22. April O. S. goldhet de Stad Aken. In de S. Jacobsstraet brack een vyer uyt in seecker Huys; 't welck soodanigh voortliep door een stercke Zuyden-wind / dat geene Blusschinghsmiddelen konden helpen. 's Morgens ten 9. uyren begon dit onheyl; 's avonds ten 9. uyren lagh de halve Stad nae 't Zuyden in d'asch. Doe veranderde de Wind na 't Noorden / en dreef de vlammen met een groot geweld te rugg' nae 't andere deel; welcke daer met een evengelijcke woede te werck gingen; soo dat binnen 24. uyren seven-agtste deelen deeser vermaerde Plaets / of meer dan 2600. Huysen / tot deerlijcke Puynhoopen wierden gemaeckt. Niet soo veel bleef'er staen / dat de Magistraet een gelegenheyd kon vinden / om daer in by een te komen. Niet eene Muer der verbrandde Gebouwen was overigh / diemen tot een nieuwen Bouw had moogen gebruycken. Al d'Eetwaeren / behalven al d'andere Goederen / waeren soo t'eenemael vernield / dat die van Maestricht Kaes en Brood d'arme verdorvene Menschen moesten toevoeren. Keulen sond 200. Malder Koorn derwaerts / tot een Gift. D'Amster-

Ellendige afbrandingh, van seven-aghtste deelen der vermaerde Stad Aken, 1656. met jammerlijcke verwoestingh.

damsche

Vyer-branden.

damsche Kooplieden hadden een grooten Voorraed van allerley Waren in deese Stad/ welcke nae Franckrijck, Spaenje, Portugal, Engelland, &c. souden versonden werden; maer nu was alles te niet gegaen.

Gelegenheyd van *Aken.*

Deese beroemde Rijcksstad is gelegen tusschen de Hertoghdommen Braband en Limburgh, Gulick, en 't Bisdom Luyck: oock tusschen de Rhijn en Maes, aen een laege/ en schier met enckele Heuvelen omringhde Plaets; 14. Mylen weghs van Gulick, 10. van Keulen, 6. van Luyck, 4. van Maestricht, 3. van Limburgh. Was voorsien met heerlijke Kercken/ staetlijcke Gebouwen/ en een geweldigh-grooten Rijckdom. Heeft haeren aenvangh genoomen onder Keyser Adrianus (die aen de Regeeringh quam Anno Christi 119.) van Serenius Granus, Lands-Hoofdman des genoemden Keysers; en (volgens eeniger meeningh) Broeder van Nero en Agrippa. Van deese bouwingh hebben wy gesprooken in 't Eerste deel onser Kronijck der Kronijcken. De naem Aquisgranum is door verbasteringh en verkorting geworden Aken. Attila heeft deese Stad Anno 450. gantsch verwoest. Keyser Carel de Groot heeftse weer opgereght Anno 777. Allenxen isse meer en meer vergroot en verheerlijckt geworden; soo dat voor deesen brand daer in gevonden wierden 2. Stights-Kercken: 4. Parochie-Kercken/ 9. Mans/ 6. Vrouwen-Kloosters/ 2. Gasthuysen/ 4. Capellen, 2. Bagijnhoven/ 6. Badhuysen/ en ontrent 3000. Huysen; doch daer was plaets voor noch wel 3000. andere. Nevens de Roomsch-gesinde sijn'er ook veele Gereformeerde en Euangelische geweest; doch dickmael swaerlijck verdruckt. Van de Heylighdommen/ welcke hier getoond werden; waer onder oock Josephs Broeck/ Mariæ Hembd/ Christi Windelen/ 't bloed S. Stephani; 't Manna des Ouden Testaments, en een Arm van S. Christoffel, &c./ willen wy hier niet spreecken.

(Wanneer, en van wie Gebouwd. — Verwoest door *Attila*; weer herbouwd door *Carel de Groot*. — Heerlijckheyd voor den Brand. — Wonderlijke Heylighdommen.)

Brand te *Constantinopol.*

Eenige Dieven/ om gelegenheyd tot steelen te bekoomen/ staecken te Constantinopol 't Seraglio Bosina aen brand: maer 't vyer liep soodaenigh voort/ dat 4000. Gebouwen en 3. Turcksche Mosqueen tot asch vervielen.

Boschbrand te *Neurenbergh*, en Veenbrand in *Engelland.*

Anno 1644. ontstack 't Bosch by Neurenbergh, waer door 8000. Mergen Houts vernield wierden. Te Norfolck in Engelland geraekte Anno 1654. een Veengrond en Heyde in brand; en vermits de blam sigh door geen affsteecken liet ophouden/ soo ontstond een groote schrick onder de Naebueren.

Branding, roock en asch-uytwerpingh des Brandberghs *Vesuvii* by *Napels.*

Tegens 't eynd des jaers 1649. begon de Bergh Vesuvius by Napels te rumoeren. 't Gantsche Vleck Ottavia Ottojano) wierd met Steenen en Asch overdeckt. Geheel Napels stond in grooten anghst over 't roocken/ branden/ en uytwerpen deeses Bergs/ en men deed openbaere Processien aenstellen. Anno 1650. geschiedde 't selve. Wederom Anno 1651./ met seer veel uytwerpingh van Vyer en Asch/ tot groote schaede der omleggende Vlecken. Anno 1652. saghmen op 't spits deeses Brandberghs een afgrijslijck-groote vlam/ in de gestalte eens Draecks; uytwerpende meenighte van vyer/ tot aen de S. Vincentii Poort te Napels toe. Korts daer nae verdween de Draecks-gedaente. Anno 1655. woedde deesen Vyerspuyger op nieuws.

Aerdbevingen.

Grouwlijcke Aerdbevingen

Grouwlijcke verwoestingen sijn door d'Aerdbevingen aengereght. Wy sullen hier alleen eenige der voornaemste voorstellen.

in *Calabrien* 1638.

Met den uytgangh van Martius, 's daegs voor Paesschen Anno 1638./ ontstond in Calabrien een boven maten vreeslijcke Aerdbevingh/ duerende niet alleen dien geheelen dag met geweldige schuddingen; maer noch veele daegen daer nae wierdmen deselve seer sterck gewaer. Negen Steeden/ en daer onder Polignano, Nicastro, Martorano, een gedeelte van Cosenza, en Nocera, nevens veele Dorpen en Vlecken/ wierden sommige gantschlijck/ sommige ten deelen/ verwoest en onder de voet geworpen. Tusschen de 50. en 60000. Zielen sijn seer ellendigh om 't leven gekoomen: waer onder oock waeren de Hertog di Acquino en sijne Gemalin te Nicastro. In Sicilien, insonderheyd te Messina, geschiedde bynae gelijcke schaede. In de laetstgenoemde Stad stortte de Kerck-Thoorn ter neer/ en verpletterde by de 300. Menschen. Den 7. Junius hervattede sigh de gedaghte Aerdbevingh in Calabrien; soo dat eenige Vlecken/ oock Steeden (in de voorige ten deelen beschaedigd) nu gantschlijck verwoest wierden. Vermits deselve ontrent ter middernaght begon/ soo kon byna niemand sigh redden. D'Inwooners der Stad Cosenza eenige Voorteeckenen gewaer wordende/ liepen naeckt uyt haere Bedden in 't Veld; deeser wijs 't vreeslijck gevaer ontvliedende.

(Verwoestingh van Steeden en Dorpen; met de dood van veele menschen. — Hervattingh deeser *Calabrische* Aerdschudding.)

Aerdbevingh te *Chicester* in *Engelland.*

In December deeses jaers ontstond in 't Bisdom Chicester in Engelland onverwaght een groote duysternis/ soo datmen midden op den dagh niets met allen kon sien. Deese donkerheyd quam niet van den Hemel/ maer van uyt d'Aerde wierden de menschen daer mee overtrocken. Daer op volghde een seer leelijcke stanck/ als van Peck en Swavel. Een geweldige Aerdschuddingh kloofde Kercken en Thoornen van malkander. De beweegingh aller dingen was soo hevig/ dat 't Hoofd eens Edelmans door deselve wierd geslagen tegens een Kerck-pilaer/ met sulk een kraght/ dat de Harssenpan niet alleen gebroocken/ maer Hayr en Harssenen aen de Pilaer vastgekleefd bleven hangen. Over de 40. andere wierden bynae doodlijck gewond: veele beschaedighd.

(en bygaende wonderlijcke seldsaemheden.)

Aerdbevingh in de *Nederlanden* insonderheyd in de *Spaensche.* 1640.

Den 4. April Anno 1640./ 's morgens tusschen 3. en 4. uyren/ heeftmen/ soo in de Vereenighde als Spaensche Nederlanden, tot groote verschrickingh van yeder/ maer meest in de Spaensche Provintien (als in deese Gewesten een ongewoone saeck) een Aerdschuddingh vernoomen. De geheele Stad Antwerpen wierd hevigh beweeghd: oock gingh deese stootingh door geheel Braband, Vlaenderen, end' aengelegene Landen. D'eerste schuddingh was hier geringh: Een quartier uyrs daer nae stercker; even als of veele swaer-

Aerdbevingen. swaer-gelaedene Wagenen over een losse grond hadden gereeden. Allenxen wierd de beweegingh grooter; tot dat de gebouwen/ en de slapende in haere Bedden / begonden geslingerd te werden. De laetste stoot trof deese Stad soodaenigh / datse scheen over hoop te sullen vallen ; en duerde bij langh. De Wagters op de Thoornen / oock de geene / welcke over straet gingen / getuyghden / dat de Maen sigh grooter vertoonde als nae gewoonte : datse met een bloed roode Circkel was omtrocken ; oock selfs bloedrood scheen. Al de Starren waeren van een gelijcke verwe. Met groote schrick en verwonderingh saghmen hel-lighende Vyer-vlammen gintsch en herwaerts door de Lught vliegen. De Waghters te Gent hebben verklaerd/ datse doemaels

Verschheydene vreeslijkheden,

daer by waer genoomen,

over de Stad diergelijke Vyervlammen hadden gesien; even had als een brandende Draeck deselve uytgespogen. Andere seyden / datse als Blixemende Beesemen en Roeden hadden gescheenen; van een vreeslijke aenschouwingh. Niet alleen deese Straelen / maer oock d'Aerdbebingh selfs/heeftmen vernoomen te Brussel, Mechelen, en door geheel Braband. Desgelijcks te Muer, Gelder, Nieuwmeegen, &c. Hier t'Utrecht hebben wyse oock geboeld; doch niet swaer. Aerdbevingen.

t'Antwerpen, Gent, Brussel, &c.

Een geweldige Aerdbevingh ontstond Anno 1641. in Persien, drie daegen aghter malkander; waer door een hooge Rots sigh van een kloofde / en een voornaeme daer by geleegene Stad overviel. Soo hier door / als door de stooten der Aerdschudding / en de daer door veroorsaeckte Invallen / sijn digt

Vervaerlijcke Aerdschudding in Persien; met de dood van 300000.

menschen. 1641. by de 200000. Menschen om 't leven gekoomen. Korts daer nae ontstond in de Persiaensche Provintie Arzerum noch een andere grond-beweegingh/ waer door bijna de helft der Steeden Riangazan en Ricky versoncken ; met de dood van 100000. persoonen.

Swaer en verderflijck was oock d'Aerdbevingh ; welcke in of ontrent September woedde in den Archipel; voornamentlijck in en om 't Eyland Santorini, van andere gesegt Saturnine. Eenige op Ancker-leggende Scheepen gingen er door te grond. De lught wierd'er soodanigh door vergiftighd / dat veele Menschen plotslijck daer heenen vielen ; een groote meenighte Visschen in de Zee dood bleven. De Kopere en Silvere Vaten in dit Gewest vondmen als met een roest overtoogen. De Schilderyen in Kercken en Huysen hadden andere verwen aengenoomen. De groote Rivier Armino stond t'eenemal stil ; al 't Water gelijck als verdweenen synde Meer andere Seldsaemheden wierden vernoomen.

Seer swaer in d'Archipel

met bygaende seldsaemheden. 1650.

Met Brieven uyt Lima (gelegen in Peru) kreeghmen in dit jaer berigt / dat in 't naeby gelegene Landschap Chili soodanigh een Aerdbevingh was ontstaen / dat daer door de Hoofdstad deeses Gewests / genoemd S. Jacob, t'eenemael te grond was gegaen. In de Philippinische Eylanden was de Stad Manilha even 't selve weervaeren. In 't gemelde Koninghrijck Peru waren / door verscheydene verschrickllijcke Aerdbevingen / veele Steeden versoncken : onder welke oock was Casco (de voornaemste naest Lima), en Culan. Binnen drie weecken tijds waeren'er geweest 370. Aerdbevingen; soo grouwlijck / dat de Menschen door schrick in onmaght ter aerden vielen. Geheele Bergen en Steenrotsen wierden van malkander gekloofd / en van d'aerde ingeswolgen. Boven dit is eene der Grieckssche Eylanden, met Menschen / Beesten / en alles wat'er op was / in de Zee neer-gesoncken / sonder datmen opt 't alderminste teecken daer van heeft vernoomen.

Grouwlijck schaedlijke Aerdbevingen in Chili. 1651.

Binnen drie weecken 370. Aerdbevingen in Peru.

Eene der Griecksche Eylanden t'eenemael versoncken:

Andere geven ons dit breeder berigt hier van.

alleen vijf

Aerdbevingen.

van. Eene der Eylanden in d'Ægeische Zee (anders genoemd den Archipelagus), hebbende in de breedte 35. Mijlen/ is in 't geheel versoncken. Alleen vijf persoonen hebden sigh in een Boot gereddet/ en sijn daer mee te Reghio in 't Koninghrijck Napels aengekoomen. Sy verhaelden/ dat dit Onheyl was ontstaen uyt een Bergh/ die sigh tsederd drie jaren meer en meer had vergroot/ maer eyndlijck geopend; sulck een meenighte van vyer/ asch/ en andere Steenen uytgeworpen/ dat 't gantsche Eyland daer van bedeckt/ en voorts versoncken was.

persoonen met een Boot ontkomen; en derselver bericht hier van.

Swaere en verwoestende Aerdbevingh in *Abruzzo*, en anderwegen in *Italien*. 1654.

Anno 1654. vernam men in Abruzzo een stercke Aerdbevingh; welcke een groot getal Gebouwen ter neer wierp. Meenighten van Menschen bleven erbarmlijck onder d'Invallen dood. Deese beweegingh (doch met tusschen-poosen van stilstand) duerde van den 23. Julius tot den 12. Augustus. In den aenvangh der laestgenoemde Maend hadmen alreeds over de 2120. dus omgekoomene Menschen begraven. Uyt Romen wierd den 14. 24. Augustus dit volgende geschreven: Voor eenige dagen heeftmen hier een Aerdbevingh gevoeld; doch met weynig schaede by ons. Meer verderflijck isse geweest in veele Steeden van 't Koninghrijck Napels, als/ Sora, Isola, Arpino, Isoletta, Aquino, &c.; daer Kercken en Huysen neergestort/ veele duysenden Menschen omgekoomen sijn. Te Roccasecca sijn bynae alle Huysen om verr' gesmeeten; de meeste Inwooners verpletterd geworden. Te Sora viel de Kerck in. T'Isola en Arpino sijn de Kercken en eenige Gebouwen; maer t'Isoletta, en t'Aquino, de meeste Huysen in Puynhopen veranderd. Even doe heeft de Bergh Cayre een seer groote scheur gekregen/ waer uyt een snel-vlietende/ ruysschende Beeck ontsprongh/ tot de hooghste verwonderingh van veele. Te Genua voeldemen desgelijcks een stercke Grondschuddingh.

Omkoomingh van Menschen.

Seldsame Bloedteeckenen te *Bedenburgh*. 1638.

Seldsame Bloedteeckenen sijn oock onder deeses Keysers Ferdinandi Regeeringh voorgevallen. Te Bedenburgh (volgens Schrijvens uyt Gluckstad) is den 28. November Anno 1638. een groote/ nu alreeds bevroorne Poel als in klaer bloed veranderd. Op Donderdagh den 28. May Anno 1640. heeft het in een Quartier van 't Keyserlijck Leger bloed geregend. Ooghblijcklijck saghmen 't op de Tenten/ witte Paerden/ &c. T'Aschersleben in Brunswijckerland heeft sigh 't Water in de Stads-Graght als bloed vertoond. Dit geschiedde in Julius. In een oude Kerck aldaer is uyt een oud Graf bloedigh sap voortgedrongen.

T'*Aschersleben*. 1640.

T'*Erffurt*. 1641.

In Junius Anno 1641. wierd men tusschen de Stad Erffurt en Cyriacsburgh in een staende Poel bloed gewaer. Even 't selve was ter selver Plaets gesien ten tijde van d'aenkoomst des Sweedschen Koninghs Gustavi Adolphi in Duytschland: oock doe Generael Bannier deese Stad innam. De Commandant deeser Plaets deed al 't Water tot de grond toe uytscheppen/ of af-tappen/ en de Poel scharp bewaecken. 's Anderen daeghs wierd dit Bloed-teecken al weer gesien: en noch dickmael daer nae.

Waerneemingh.

Bloed-tekenen.

In den *Onder-Paltz*. 1642.

In 't eynd van Februarius Anno 1642. saghmen in den Onder-Paltz een ongemeene openingh des Hemels/ met een groot Light. 's Avonds ontrent ten aght uyren regende het Bloed. De volgende morgen saghmen de druppelen op de straten leggen. Anno 1643. in Junius veranderde te Leipzigh by de S. Pieters Poort 't Water der Stads-Graght sigh in Bloed. De Poel daer ontrent desgelijcks. In Januarius was by Staden een Bloed-regen gevallen. Den 20. Februarius geschiedde 't selve by Stutgard, twee daegen aghter een. Wederom wierd Anno 1645. 't Water der Stads-Graght te Leipzigh als Bloed. In seeckere Herbergh alhier/ daer de Keurvorst te Paerd hingh afgebeeld/ heeft dit geschilderde Beest/ en de reghter arm des Vorsts/ eenige uyren langh bloed gesweet. Te Dublin in Yrland viel in de Maend Julius een stercke Bloed-regen.

Te *Leipzigh*. 1643.

Stutgard *Leipzigh*. 1645.

Dublin.

Te *Rotenburgh*. 1648.

Anno 1648. is 't selve geschied te Rotenburgh aen den Necker. Te Heilbron oock. Niet verr' van de Keur-Brandenburghsche Stad Berlin viel Anno 1653. een swaeren Hagel. Als men deese Steenen opnam/ en betastte/ wierdense tot geronnen bloed: Soo oock te Hal in Saxen de Stads-Graght. In Meissen en Lausznitz vernam men diergelijcke Bloed-teeckenen.

Wonderlijcke Bloed-Hagel. 1653.

Wonderbaerlijck Bloed-teecken te *Pole* in *West-Engelland*.

Te Pyrna, Wurtza, en anderwegen wierden de Vyvers en andere Wateren tot Bloed. Te Pole, in West-Engelland, liet sigh op den laetsten Junius N. S., 's morgens ontrent ten 6. uyren/ een swarte Wolck boven de Stad sien; waer uyt eenige druppelen/ soo rood als bloed/ nae beneeden/ oock sommige Menschen op de handen vielen: welcke betuyghden/ dat deselve lauw waren geweest; en sy gemeend hadden/ dat haer de neus was ontsprongen. Insonderheyd is men deese Bloed-druppelen mercklijk gewaer geworden in de Boomgaerden en Lusthoven op de groene bladeren: van welcke de Major deeser Stad eenige nae Londen aen Generael Cromwel oversond. Door misverstand hebben sommige Schrijvers van deese Stad Pole 't Koninghrijck Polen gemaeckt.

Aenmerckingh.

Uyt 't geen wy verhaeld hebben onder de Duytsche, Poolsche, Engelsche, en anderer Landen Geschiedenissen/ kannen genoeg bemercken/ wat deese Bloed-teeckenen hebben voorbeduyd.

Wonderlijcke Vyer-teeckenen.

Te *Bentzheim*. 1640.

Boven de wonderlijcke Vyer-teeckenen, waer van alreeds onder d'Aerdbevingen en Lughtgesighten gewagh is gemaeckt/ hebben sigh noch veel' andere toegedraegen. Eenige der voornaemste sullen wy hier aenteeckenen. Te Bentzheim, in Keur-Paltz, aen de Bergh-Straet, heeftmen Anno 1640. een vyerigh Dier/ in de gestalte van een Draeck/ door de lught sien vliegen. Van uyt sijn Staert vielen klompen vyers op d'aerde/ tot groote schrick aller Aenschouwers. Den 25. September Anno 1641., 's avonds ontrent ten 6. uyren/ wierd te Gorlitz gelijck als een Vyer-Mortier gesien/ swevende in de lught.

Te *Gorlitz*. 1641.

Vyer-tekenen.

Men hoorde daer benevens een groot gedruysch. Eyndlijck quam'er een Kogel uyt/ welcke over de Stad vloogh/ en een geweldige barst gaf. Wat verder daer van daen saghmen twee Kryghs-heyren/ tegens malkander strijdende. Doch nae weynigh tijds verdween alles.

Wonderbare seldsaemheyd te *Zeitz*,

Den 1. 11. May des selven jaers/ 's morgens vroeg tusschen 2. en 3. uyren/ heeft sig voor Zeits onder de Keyserlijcke Soldaten deese seldsaemheyd toegedragen. Na dat 100. uytgesondene Musquettiers dien naght over voor de Stad hadden gelegen/ waghtende op ordre tegens den dagh; en d'Officieren hare Helbaerden in d'aerde hadden geset/ sagh seecker Lieutenant 't spits des Ysers aen eene der selve geheel gloeyend. Hy meende/ dat een Soldaet sijn Lont daer op had gestoocken; en begon derhalven te kyven. Eenen anderen/ dit Geweer in handen neemende/ en aengrijpende daer 't gloeyde/ vond het als ander Yser/ onaengesien hy 't hoorde zissen. Stracks is dit Vyer op al d'andere Helbaerden gekoomen. De gemeene Soldaten trocken haere Deegens uyt; staecken se nae om hoogh; en terstond waeren al de spitsen oock gloeyend. Een jonge Tamboer verhief sijn Mes; en hem weervoer 't selve. Sy hielden deese Geweeren d'een d'ander aen 't oor/ en hoorden 't gesnarck van al de punten. Dit duerde ontrent een quartier uyrs/ tot groot vermaeck des Kryghsvolcks; schoonse weynigh reden daer toe hadden. Men sie hier bynae 't geen onder de Lught-gesighten verhaeld is van 't geen sigh heeft toegedraegen te Koninghstein in de Keurvorstlijke Kamer.

van een gloed boven op de spitsen aller Helbaerden en Deegens der Soldaten.

Wonderbare Vyer-regen. 1648.

Den 12. Martius Anno 1648./ 's abonds ten 7. uyren/ viel te Buchauw aen de Feder-See, een Myl van Biberach, ontrent anderhalf uyr langh vyer van den Hemel/ soo digt en fijn als Stofregen. Selfs de Schippers op de Wateren meenden/ datse met al 't haere souden moeten verbranden. In 't midden van May Anno 1653. sagmen te Praeg in Boheemen, 's abonds ten 9. uyren/ aen den Hemel een Wonder-teecken/ inde gedaente eens Handbooghs/ met een daer op leggende vyerige Pijl; oock niet een wijd-uytgestrekte vyerige Roede/ welke de gedagte Pijl nae 't Noorden wendde. In Schotland saegen de Schildwaghten des Engelschen Veld-Legers eenige naghten nae malkander over de Stad Edenburgh een groote brandende Vyervlam/ welcke nae 't Zuyden uytvloegh. Den 9. Martius Anno 1655./ 's morgens ten 9. uyren/ sagmen te Weenen in Oostenrijck van 't Oosten nae 't Westen over deese Stad vliegen een groote vyerige Draeck/ die sigh/ volgens 't Getuygenis der Schildwaghten/ op een Huys by den Rooden Thoorn neerliet. Den 30. November, wat voor 5. uyren/ vertoonde sigh de Lught boven even deese Stad/ de tijd van ontrent 300. tellens langh/ gantsch vyerigh/ gelijck een heldere Blixem/ soo datmen gemacklijck by dit light kon sien te leesen.

Vyer-teeckenen te *Praegh*. 1653.

T'*Edenburgh*.

Te *Weenen*. 1655.

Wonder-vyer-klootte *Dieppe*. 1656.

Den 22. April Anno 1656. viel by de Stad Dieppe in Normandyen, 's namiddaghs ten 5. uyren/ een verschrickelijcke Vyerklomp met een groote onstuymigheyd van den Hemel af in de Zee neer/ soo dat 't Water sigh daer door over de 7. voeten hooghte verhief. Stracks daer op volghde sulck een Stormwind/ dat veele in de Haven leggende Schepen in stucken wierden geslagen/ en te gronde gingen.

Swaere Pest-tijden.

Aen swaere Pest-tijden heeft het oock niet ontbroocken. Anno 1639. woedde deese besmettende Sieckte seer geweldig te Praegh in Boheemen. Een tijd langh wierden daeghlijcks hier over de 500. Menschen begraven. Den 1. November quam een Lijst uyt/ dat tot dien dagh toe in de genoemde Stad waeren gestorven 18000. Christenen en 10000. Joden, aen de Pest. Noch 1600. Soldaten des Guarnisoens waeren'er mee besmet.

Te *Praegh* in *Boheemen*.

Anno 1640. en 1641. gevoelde Franckrijck deese Plaegh. Alleen in 6. Maenden tijds stierven te Parijs aen deese Sieckte 20000. Menschen. Anno 1652. Polen, in welck Koningrijck/ soo door deese vernielende kranckheyd als door 't Swaerd/ in 12. Maenden tijds/ volgens 't daer van uytgegevene Beright/ wierden weghgenoomen over de 400000. Zielen. Te Cracauw stierven daeghlijcks over de 500. persoonen; waer door Straeten en Marckten soo onbegaen bleven/ dat'er Gras met meenighten op wies. Alleenlijck in September wierden binnen deese Stad geteld 17300. overleedene Christenen, en over de 2000. Joden. Te Hamburgh; in Holstein, 't Graefschap Oldenburg, Frankrijck, Nederland, 't Stight Breemen, de Koninghrijcken Deenemarken en Sweeden, regeerden allerley hitzige Koortsen/ welcke de Lieden onverwaght na 't Graf sleepten. De Keyserlijke Residentie-Stad Weenen gingh niet vry. Geduerigh liepen de Priesters met 't Sacrament om/ van 's morgens af tot 's avonds toe/ om de stervende daer mee te voorsien. Veele leydden de schuld op den Wijn des voorigen jaers. Andere op den overvloed van 't Ooft. Noch andere op de groote Son-Eclips. In 't volgende jaer hield deese Plaeg noch niet op.

In *Franckrijck*.

Grouwlijcke Pest in *Polen*. 1652.

Hitzige Koortsen in veele Landen van *Europa*.

Anno 1654. heeft oock de Pest al weer veeler wegen hevigh gewoed. Binnen twee Maenden tijds stierven in Muscouw, Hoofd-Stad van Muscovien, over 140000. Menschen; behalven de geene die voor en na door deese besmettende Sieckte wierden weg-geruckt. De Dooden bleven hier onbegraven op de Straten leggen; en waeren ten Aes der Honden: welcke/ hier door gantsch rasend werdende/ op de levende aenvielen; soo datmen noch in 't Veld noch in de Huysen voor haer verseeckerd was. Men vond geen persoonen meer/ om 't Slot des Czaars te bewaecken. De Stads-Poorten stonden dagh en naght sonder eenige Waght open. Veele Dorpen waeren t'eenemael uytgestorven: derhalven de Beesten met groote hoopen door 't Veld dwaelden; ten deelen van honger stierven; ten deelen van 't wild Gediert verscheurd wierden.

Boven maten Grouwlijcke Pest in de Stad *Muscouw* 1654.

en andere bygaende jammeren.

Anno 1656. heeft dit Wraeck-swaerd des

Verschrik-

Heeren

Pest-tijden.

Heeren onses Gods / en eene sijner drie boose Gerighten / in verscheydene Gewesten van Europa een geweldige Mensch-vernielingh aengeright. Noch voor den uytgangh van May nam deese Besmettingh te Napels soodaenigh toe / dat daer door in deese Stad daeglijks 6./7./jae 800. personen uyt 't Land der levendige wierden weghgeruckt. Dit quaed groeyde van dagh tot dagh soodaenigh aen / dat dickmael binnen 24. uyren tijds over de 2000. Menschen den Geest gaven. In noch geen drie weecken tijds waeren in deese Stad uytgeroyd 42000. Zielen. Ontrent 12000. laegen'er noch sieck. Veertigh Mannen wierden gesteld / welcke niet anders deeden / als Graven / of Kuylen / maecken / om de Doode daer in te dompelen. Soo seer wierd Napels ontvolckt / datmen geen menschen meer op de Straeten sagh. De Lycken wierden / in ongelooflijck-groote meenighten / in de Zee geworpen: waer by men dan aengemerckt heeft / dat verscheydene groote Heeren / dien men de Visschen / in deese Zee gevangen / toebraght / plotslijck / nae datse daer van gegeeten hadden / gestorven sijn. Alleen in 't Koninglijck Pallays te Napels wierden 800. menschen door deese Pest van 't leven beroofd. 't Geheele getal der Lijcken beliep over de 230000. Eens wierden op seeckere Brugg' in deese

lijcke Pest te *Napels*; 1656.

waer door deese gantsche Stad bynae woest gemaeckt wierd.

Pest-tijden.

Aenmerklijckheyd.

Getal der gestorvene.

Stad 6000. overleedene in haere Kleederen verbrand. De Hongersnood wierd hier oock niet minder swaer / als d'ellende der Pest; wijl alle andere Plaetsen verbooden hadden / eenige toevoer binnen deselve te brengen / om der besmetting wil. De treflijckste Jufers saghmen ontrent de stinckende Goten neerbucken / om daer yet eetlijcks te soecken. De Lught wierd als verduysterd van de Gieren en Roofvogelen / welke op de doode ligchamen / als haer Aes / quam neervallen. Kortlijck / alles was beklaeghlijcker / als met de pen kon beschreven werden. Maer sie hier nu yet aenmercklijcks. Daer waeren alreeds / gelijck geseght is / 230000. menschen gestorven; en noch hield deese Plaegh niet op. Even doe verhief sigh een geweldigh Onweer van Donder / Blixem / en Regen; soo dat d'overgeblevene meenden / God wou nu deese Plaets voorts gantschlijck verderven. Maer d'Almaghtige heeft haer door dit middel een bysonder-groote weldaed toegebraght. Want deese Donder en Blixem reynighde de Lught; en matighde te gelijck d'overgroote hitte / die hier nu een tijd langh geweest was. De daer op volgende Regen van drie daegen en drie naghten spoelde van de Straeten wegh al de vuyligheyd / welcke op deselve in meenighte lagh van de daer op geleegene hebbende Lijcken. Van dien tijd af aen hield deese giftige Siekte op. De Winckels wierden weer geopend; d'Eetwaeren weer te koop gesteld / en d'overgeblevene quaemen met blijdschap weer tot malkander.

Honger, seer swaer by deese Pest.

D'ellende onbeschrijflijk.

Schielijck opgehouden,

nae een geweldigh Onweer van Donder, Blixem, en Regen.

'tGeen de Pest anderweegen verrightte / heeft de diertte der Eetwaeren Anno 1649. te Romen gedaen. Daeglijcks stierven over de 200. arme Lieden van honger; welcke men op d'opene Straeten vond dood leggen. In tegendeel was Anno 1642., onaengesien den verwoestenden Oorlogh in geheel Duytschland, in den Onder-Paltz 't Jaer soo vrughtbaer / datmen een Voederstuck Wijn van ses Amen koght voor 20. Rijcksd.; een Malder Koorn voor 1. Rijcksd.; een pond vleesch voor anderhalve stuyver Hollandsch. Doch de Lotharinghsche, en wat van de geslaegene Lamboysche daer rondom geinquartiert lagh / heeft korts daer nae alles weer op nieuws verdorven.

Doodlijke dieren tijd te *Romen*. 1649.

Goedkoop Wijn en Koorn in d'*Onder-Paltz*. 1642.

Anno 1645. was Romen geweldigh geplaeghd

Grouw-

Wanschepselen.

plaeghd van Sprinckhaenen. In sulck een grouwlijcke meenighte vloogense hier door de Lught, dat 't Sonnelight daer van verduystert wierd. Alleen in 't Pallays der Signorie van Venetien in deese Stad wierden vier volle Sacken van dit ongediert opgevangen.

Vreeslijcke meenighte van Sprinckhanen te Romen.

Vreeslijck Warschepsel te Stadbergen.

Van de Misgeboorten sullen wy al mee maer de voornaemste aenteeckenen; en beginnen met de Menschlijke. In Julius Anno 1639. heeft seeckere Vrouw te Marsbergh, of Stadbergh, aen de Hessische, Westphaelsche en Waldeckische Grensen/ op den 10. Februarius een afschouwlijck Wanschepsel ter Weereld gebraght; naementlijck/ een Kind/ met menschlijcke armen/ handen/ voeten/ en ligchaem. Aghter van 't Hoofd af tot op de helft van 't Lijf had het een vleeschigh Vel hangen/ gelijck sijnde een Floers, als de Vrouwen plegen te dragen. Desgelijcks was op 't Hoofd een Vrouwen-Vrong van vleesch/ vermenghd met roode bloeddruppelen/ en eenigh swart Hayr. D'oogen stonden in 't opperste des Voorhoofds; en daer onder was een krans van grauwe Hayren. 't Aengesigt was dat van een Haes gelijck. In de mond saghmen boven en beneeden vier groote Tanden.

aen de Hessische en Westphaelsche Grensen. 1639.

In Julius heeft seeckere Moolenaers-Vrouw/ genoemd Margaretha Gold, in 't Fransch Dorp Lucuron, Tweelingen gebaerd. Beyde waerense schoon van gedaente/ en al de Leeden genoeghsaem volmaeckt/ behalven datse van de borst tot de Navel toe aen of in malkander gewassen waeren. Des eenen aengesight sagh geduerigh op dat des anderen; en onophoudlijk omhelsdense d'een d'ander. 't Sy datse sliepen of waeckten/ sy hadden haere verscheydene verrightingen en eygenschappen/ gelijck alle andere Menschen. Als 't eene sliep/ waeckte somtijds 't andere. Als deese loegh/ weende die. In haere natuerlijcke werckingen waerense soo verschilligh/ datmen twee Zielen in dit ligchaem moest oordeelen te sijn. In den Doop wierd d'eene Louis, d'andere Philips genoemd. Wyl nu de twee magtigste Koningen der Christenheyd, Franckrijck en Spaenje, de Naemen van Louis en Philips voerden; oock niet weynigh tot de Duytsche rust konden toebrengen/ soo hielden eenige dit een Voorbeduydingh der toekoomende Vreede.

Ander Misschepsel in een Fransch Dorp; aen, of in een gewassen: Tweelingen: en selsaemheyd.

In 't Dorp Wielken, ontrent een half uyr van Zurich in Switserland, heeft seekere Boerin op den 18. Martius Anno 1640. ter weereld gebraght een Kind met twee Hoofden/ vier Armen/ vier Voeten/ doch met een Ligchaem en Hert. De Natuer had twee Dochtertjens willen vormen; doch daer wierd een Misschepsel van. 't Hoofd ter regter sijde leefde ontrent 3. uyren; datter lincker een half uyr. 't Lijf was tot aen den Hals t'saem-gewassen. Twee armen hingen aghter van den rugg' af; oock twee voeten aghter d'andere.

Wanschepsel te Wielken, by Zurich. 1640

Anno 1641. wierd t'Oppenheim in de S. Antoni-Kerck begraven niet alleen een Mis-, maer ook een regt Wonder-Schepsel. 't Was ter genoemder Plaets ter Weereld gekoomen. Anno 1635. den 12. Augustus. Nae d'uytwendige Leedematen had het een menschlijcke gedaente; doch leefde maer drie daegen. De Vader was genoemd Leonard Wigand; de Moeder Eva. Beyde woondense te Guntersblum; doch den verwoestenden Oorlogh had haer nae Oppenheim gedreeven. De Huyd over 't geheele ligchaem scheen als die van een gebroeyd Swijn; doch hard als Hoorn. 't Hoofd/ insonderheyd de Harssenpan/ was vol wonden/ als gehouwen met Degens; waer van sommige een vinger lang/ en taemlijck diep waren. 't Had geen ooren; en 't scheen gantschlijck/ als warense glad afgesneeden; gelijck oock de neus/ in welcks plaets men alleen twee gaetjens sagh. Daer d'oogen moesten staen/ vondmen twee roode stuckjens vleesch/ uytpuylende. De mond was groot/ en wijd opgespalckt/ gelijck die van de geene/ welcke men een Sweedschen dronck ingiet. De stem was vervaerlijck. Aen den Hals en 't gantsche ligchaem saghmen niet anders dan wonden. Veele der selve waeren seer diep/ en gantsch rood/ soo datse varsch scheenen; doch in 't aenraecken vondmen'er geen voghtigheyd aen. Aen de handen en voeten stonden soodaenige lidteeckenen/ als de geene hebben/ welcke met Touwen en ysere Boeyen seer hard gekneveld sijn geweest. De vingeren waeren niet volkoomen; doch geswollen/ en vol knobbeltjens/ even als of 't bloed daer uyt had willen springen. De Schaemte was niet ten vollen kenbaer; vol wonden en striemen; oock als met voeten verpletterd: echter bemerkte men/ dat het een Knegje was. Rugg' en Buyck waeren al mee vol quetsueren. Even voor sijne dood heeft den Obersten Pieter van Gotzen dit Wonderschepsel koomen besightigen. Nae de dood waeren de wonden niet meer rood/ maer bleeck. Veellight heeft de Heere onse God in dit ellendigh Kind willen voorstellen d'onverantwoordijcke bedrijven en Duyvelsche Tyrannyen der Soldaten in deesen Oorlogh tegens d'arme onschuldige Lieden/ &c.

Verschrikkelijke Wonder-geboorte 1635.

ter weereld gekoomen binnen Oppenheim.

Beschryvingh van d'ellendige gestalte deeses Kinds; op 't hooghste verschricklijk en wonderbaer.

Aenmerckingh.

Den 13. December Anno 1643. baerde eens armen Daghlooners Wijf t'Altsittenbach, in 't Gebied van Neurenbergh, een seldsaem Wanschepsel; doch dood. 't Waeren twee Dochtertjens; aen d'eene sijde t'saem-gewassen; doch alsoo/ dat yeder sijne volkoomene en wel geproportioneerde Leedematen had; oock inwendigh de behoorlijcke Menschlijke Deelen; behalven dat in beyde de Ligchaemen maer een Hert wierd gevonden.

Wanschepsel t'Altsittenbach 1643.

Anno 1648. heeft seeckere Vrouw t'Olsenburgh in Brunswijckerland in Februarius gebaerd een Kind/ hebbende op 't Hoofd twee gevlogtene Hayrlocken/ en drie Nestelbanden. Aen de voeten een paer Schoenen met groote Roosen; alles van vleesch. Stracks nae de geboorte is 't gestorven. Met den ingangh van Martius quam te Meldorf in Dithmarssen een Kind ter weereld/ met een reghten Helm op 't Hoofd/ een Turcksche Sabel aen de sijde/ en in de hand een onbekend

Wonderlijcke Misgeboorten t'Olsenburgh en Meldorf.

Geweer

Wanschepselen.

Gewеer. Meenighte van menschen quamen dit Wonder besien.

Te *Felben-Brun.*

Te Felben-Brun, 4. Mijlen van Weenen in Oostenrijck, verlostte een Vrouw in 't begin der Maend Junii van een Kind met twee Hoofden; 't eene tusschen de Beenen/ nevens de plaets van d'uytgangh der vuyligheyd. Men kon niet weeten/ of 't Manlijck of Vrouwlijck was. 't Wierd gedoopt/ en leefde eenige daegen. Den 4. 14. van Martius quam in de Nieuw-stad te Hamburg een Kind ter weereld sonder Neus en regt aengesight. In plaets van de mond stond een rond gat. 't Had niet meer dan eenen arm. 't Leefde drie daegen.

In *Oostenrijck.*

De Gemalin van eenen der voornaemste Commissarissen, tot invoeringh der Pausselijcke Reformatie in Oostenrijck, verlostte Anno 1654. van een jonge Soon: een half uyr daer nae van een gantsch natuerlijcke Draeck/ die drie daegen lang leefde. Dood sijnde/ wierpmen dit Monster in een Kuyl.

Barbara Uszler van *Augsburg,* oud 22. jaeren, en getrouwd, geheel ruyghhayrig, met een seer grooten baerd. 1655.

Anno 1655. liet sigh om geld veelerwegen in Duytschland sien een Vrouwspersoon/ geboortigh van Aughsburgh, genoemd Barbara, Dochter van Balthasar Uszler. Was doemaels 22. jaeren oud: over 't geheele ligchaem/ selfs oock in 't aengesight/ bewassen met wol-saghte Hayren. Had aen de Kin een Baerd/ soo langh/ datse tot op den gordel toe reyckte. Uyt d'ooren waeren desgelijcks seer lange Hayrlocken gegroeyd. Voor ruym een jaer tijds hadse een echte Man genoomen/ doch noch geen Kind gewonnen.

Beestlijcke Misschepselen.

Aen beestlijcke Misgeboorten heeft het oock niet ontbroocken. Te Wimpffen in 't Graefschap Hohenloh heeft Anno 1645. een Schaep een Wolf geworpen/ ten vollen andere Wolven gelijckvormigh/ behalven dat het gekloofde Klauwen had. In seecker Dorp/ niet verr' van Gratz in Stiermarck, wierp Anno 1650. een Koe twee Misschepselen/ in alles Menschen-kinderen gelijckvormigh.

Te *Wimpffen.*

Te *Gratz.*

Wonder Dier in 't Bosch by *Fontainebleau,*

In 't Bosch by Fontainebleau, sigh streckende tot aen 't Dorp Milly, wierd ontrent Martius Anno 1653. gevangen een onbekend wild en grouwlijck Dier; 't welck haere Jongen in 't gedaghte Woud geworpen/ en sigh tot noch toe onderhouden had met 't Aes van doode Paerden en andere Gedierten. Maer boven deselve had dit onguere Monster binnen de tijd van een jaer erbarmlijck verslonden over de 140. Menschen/ soo reysende persoonen/ als uyt d'omgelegene Dorpen. Dit braght een ongelooflijck-groote schrick door 't gantsche Land: derhalven veele Jagers sigh derwaerts begaven/ om dit vernielende Beest te vellen; doch te vergeefs. Eyndlijk bestelde men twaelf der beste Wildschutters met lange Roers; welcke sigh verborgen hielden aghter een Hage by een Beemd. Sy lieten een kudde Schapen met een Vrouwspersoon in dit Veld loopen; wijl men gemerckt had/ dat dit Ondier veel meer op Vrouwen als Mannen aenviel. Gelijck dan oock stracks daer na dit afgrijslijk Beest uyt 't Bosch quam schieten/ om deesen Roof aen te doen. Even doe gaven de 12. Schutters te gelijck vyer/ en troffen 't soodanigh/ dat het dood ter aerden neerviel. Terstond haelde men 't Ingewand daer uyt; en in de Darmen vondmen eens Menschen vinger/ met een seer kostlijcke daer aen steeckende Ringh. De Koningh begeerde dit Monster te sien. 't Wierd derhalven op een Kar nae sijn Pallays gevoerd/ en aen 't gantsche Hof getoond. Daer nae trockmen 't de Huyd af; welcke men met Stroo vulde. D'aghterste voeten deses Diers waren die van een Leeuw of Griffoen; de voorste die van een Beer gelijck. De kop was als die van een Wolf; de buyck als van een Teef.

vernield meer als 140. Menschen.

Werd eyndlijck gedood; en hoe.

Allerley Vreemdighed.

Seldsaemheyd.

Gestalte.

Wonderbaerlijck Monster als een mensch, met 7. hoofden, 7. armen en handen, levendigh gevangen. 1654.

In 't Koninghrijck Catalonien, op 't Cerdannesische Geberght/ wierd gevangen een seer afschouwlijck Gedroght Anno 1654.; na Madrit gevoerd/ en op bevel des Koninghs van Spaenje in 't Klooster Escurial gebraght. 't Was als een kort/ dick Mensch/ met seven Hoofden. Met 't voorste/ waer mee hy at en dronck/ brulde hy als een Os/ doch kon niet spreecken. Had seven Armen en Handen/ welcke hy gesaementlijck kon gebruycken/ doch maer twee Voeten; gelijk die van een Geyt/ met gekloofde Klauwen. Alonzo de Quintana, in Histor. Hisp. & Belg., getuyghd/ dat sijnen Broeder dit Monster met eygener oogen heeft gesien/ doe 't na Madrit wierd gevoerd.

Verwonderlijck Kruydgewas in den Hof des Hertoghs van *Holstein.* 1648.

Laet ons hier noch by voegen eenige andere Vreemdigheden. Te Gottorf, in den Hof des Hertoghs van Holstein, vertoonde sigh met d'aenkoomende Lente Anno 1648. een verwonderlijck/ noch gezaeyd/ noch geplant/ maer van selfs opgeslaegen Kruydgewas/ gantsch onbekend; van niemand oyt meer gesien. De Bladeren hadden de volmaeckte gestalte van Spiessen en Helbaerden.

Haver, Garst, Boonen, Erweten, wasschen aen de Boomen.

Anno 1652. heeftmen in 't Land van Meckelenburgh, en rondom Crivitz, eenige honderden Boomen gevonden/ aen welcke wiessen Koorn-ayren/ gevuld met Haver en Garst. Ook Huls-vrughten/ als Boonen/ Erweten/ &c. Rondom Brunswijck en Neurenberg wiessen aen d'Eyckelen allerley seldsaeme dingen; t'eenemael gelijck sijnde de Turcksche Tullebanden, Stormhoeden/ &c. Doe de Sweedsche Koningh Gustaef Adolph op den Duytschen Bodem quam/ was even 't selve geschied.

Ander Wonder. 1652.

Wonderbaerlijck gesight in 't Huys van *Hans Herman* te *Kempten,*

't Volgende voegen wy hier in op 't geloof eener be-eedighde Getuygenis van ses persoonen/ aenschouwers geweest; en te vinden in P. Oppenheimii Romischen Adlar. Op Maendag den 17. 27. Augustus Anno 1646. quam een Metselaer van Immenstad by Hans Herman, Metselaer en Bierbrouwer te Kempten, om dien nagt in sijn Huys te Herbergen. Onder de Maeltijd vertoonde sigh aen een half Brood/ leggende op de Tafel/ een reght natuerlijck Menschen aengesight. Meester Hans Herman nam dit aldereerst waer/ doch swegh stil; maer versettede de Kaers nu hier dan gintsch op den Disch; meenende/ dat misschien de schaduw hem moght

aen een half Brood, leggende op de Tafel.

Allerley Vreemdighed.

mogt verblinden. D'andere van Immenstad dit siende / vraeghde Hans, wat dit gedurig verplaetsen van 't light te beduyden had? Daer op wees hy hem 't Brood; en vraegde / wat hy daer voor hem sagh. Deese antwoorde: 't Aengesight van een Man. Fluckx riepense d'andere Huysgenooten daer by / welcke eenpaerigh bevestighden / datse aen 't Brood eens Mans Aengesigt saegen; wiens Kin op de Tafel stond; met lange swarte Hoofd-hayren / en afhangende Knevels / nae de gewoonte diens tijds in Duytschland. De Wangen waren bruynaghtigh; d'oogen welgevormd / en open. Doch allenxen begon deese gedaente te verbleecken / en 't gesigt te sluyten; ook 't Hayr te verliesen. Doe trock het sigh t'saemen in de gestalte eens Leeuwen-kops / met een wyde Muyl. Eyndlijck verloor sigh deese gedaente weer / en 't aengesight des Mans quam andermael te voorschijn. Dit duerde ontrent een half uyr langh: en doe bleef 't Brood weer Brood / gelijck te vooren. Onder de gedagte tijd deeser Verschijningh was dit Brood / alsmen 't in de hand nam / niet anders als Brood; maer soo haest men 't weer op de Tafel leyde / vertoonde 't sig weer als eens Menschen Aengesight. Wy hebben alreeds geseght / dat ses der Aenschouwers dit met Eede hebben bevestighd.

en vertoonende eens Menschen Aengesigt, met Hayr, Baerd, &c. 1646.

Be-eedigd' van ses Getuygen, als aenschouwers.

Andere veranderingh.

Onbekende en seldsaem-gestelde Vogelen met meenighten in Over-Silesien.

Met den aenvangh van December Anno 1649. hebben sigh in Over-Silesien, te Ratibor en daer rondom / een groote meenighte van onbekende Vogelen neergelaeten / met hoopen van 20. / 30. / jae 100. te gelijk. Eene derselve wierd te Breslauw gebragt. Had een spitse beck / ruym 't vierde deel eener El lang; een groote krop / waer in wel een Vierdtel Koorn ruymte had konnen vinden. De voeten waeren als die van een Gans: De Vleugelen / uytgebreyd sijnde / van 5. ellen. Men nam'er 't Ingewand uyt / en men sond het den Koningh van Polen toe.

Seldsaeme Vogeltjens te Dinckelsbuhl.

Den 9.19. Julius Anno 1645. was de Stad Dinckelsbuhl (Dunckelsspuhl) vervuld met kleyne witte Vogeltjens / van gedaente als de Mieren / behalven datse een weynig grooter waeren / en Vleugelen hadden.

Hoopen van in malkander gewickelde Slangen by Como.

In April Anno 1639. wierden niet verr' van Como in Italien drie groote hopen van in malkander gewickelde Slangen gevonden / seer verschrickliik om t'aenschouwen. Even 't selve hadmen gesien voor den Bouw der Vestingh Fuentes, waer uyt sulck een grooten Bloedbad in Veltolin en daer ontrent was ontstaen.

Wonderlijck-danssende Tattarische Paerden op de Bruyloft van Hertogh Jacob van Churland.

In October Anno 1645. wierd te Koningsbergh in Pruyssen gehouden de praghtige Bruyloft van Jacob, Hertog van Churland, met Louisa Charlotta, Marckgravin van Brandenburgh. Onder verscheydene treflijcke Ridderspeelen wierden oock seven Tattarische Paerden / van de Heer Bruydegom derwaerts gebraght / op de Plaets gevoerd; welcke soo wonderlijck waeren afgerigt / datse / door de regeeringh der geene die'er op saten / nae de Musijck der Speellieden reght cierlijck Dansten. Nu quamense met de Hoofden t'saemen / dan weeckense weer aghterwaerts: Nu wenddense sig nae deese / dan nae die sijde; wijd van / en digt by malkander; tot seer groote verwondering aller aenschouwers.

Geweldige stanck van, en seldsaemheyd aen een Lijck in der Apostelen Kerck te Romen. 1645.

In de Kerck der Apostelen te Romen, daer de Heeren Kardinalen versaemeld waeren / rees soodaenigh een stanck op / dat haer niet mogelijck viel / daer te blijven. Nae ondersoeck (Anno 1645.) / bevondmen eyndlijck / dat dien Damp opging uyt een Steene Tombe; en by d'openingh wierdmen gewaer / datse drongh uyt een daer in staende Kist van Hout; welcke men desgelijcks op deed: en doe saghmen daer in niet anders als de Gebeenten van een Lijck / nu al voor 14. jaren begraven. Uyt al deese Beenderen gingh gelijck als een Vyer / brandende op de wijs van Waschkaersjens. Dit veroorsaekte groote verwonderingh.

Reusen-gebeenten, van een ongeloofe lijcke grootte, gevonden te Crembs in Oostenrijck, 1645.

Als de Sweedsche Commandant te Crembs ontrent S. Martensdagh Anno 1645., tot versceckering deeser in Oostenrijck ingenomene Stad / eenige nieuwe Wercken deed verbaerdigen / wierd in 't Graven van d'arbeyders / taemlijck diep onder d'aerde / gevonden 't Gebeente van een onmatigh-grooten Reus immers daer voor geaght; leggende nevens malkander / gelijckse gestaen hadden doe'er 't Vleesch noch aen was. Eermen dit Geraemt voor dat van een mensch kendde / hadmen alreeds verscheydene Beenderen / oock 't Hoofd / met de Spade in stucken gestoocken; wijl / door den geweldigen ouderdom / alles seer weeck of morwe was. Veele Geleerde en ervaerne Mannen quamen derwaerts / omse te besien; en vonden sommige noch geheel. Hieldense voor waeraghtige Menschenbeenderen; naemense met haer / en bewaerdense voor een sonderlinge Antiquiteit. De twee aghterste Kiesen en eene Tand woegen by de 15. ponden. Daer ontrent wierden noch twee andere Reusen-ligchaemen gevonden; doch wat kleyner. De grootte van 't eerste schijnd ongeloofliik. 't Hoofd was soo groot als een taemlijcke ronde Tafel. D'Armen moesten / nae gelijckmatigheyd des Gebeents / dicker sijn geweest als een Man in sijn midden. Eene der gedagte Kiesen (naederhand aen Keyser Ferdinand vereerd) woegh 5. ponden en een half. De tweede wierd geschoncken aen de S. Nicolai Kerck te Passauw; de derde aen de Dominicaner-Monicken te Spier.

doe de Sweedsche Commandant deese Stad deed Fortificeeren.

Seven Kinderen t'eener Draght.

In Junius Anno 1640. heeft by Melderstad de Vrouw van een Sweedsch Soldaet seven Kinderen t'eener Dragt ter weereld gebragt; 4. Soonen en 3. Dochteren. Eene derselve stierf terstond nae den ontfangenen Doop.

Felle Vorst en boven maten groote Koude. 1655.

Eenige koude Winters heeftmen onder Ferdinandi Regeeringh gehad; maer by die van 't jaer 1655. voegh sigh yet seldsaems toe. Soo fel was deselve / dat te Wismar van 5. of 6. Duytsche Mijlen over 't Ys der Zee daer aenquaemen gelaedene Wagenen met vier Paerden bespannen / 't welck in 30. jaeren tijds hier niet gesien was. In Meeckelenburgerland waeren door de strenge Vorst alle

Ketters.

Veele Menschen dood gevrooren.

alle Beecken en Putten ſoodaenigh tot de grond toe bevrooren / dat de Boeren 't Water voor haere Beeſten eenige Mijlen weghs verr' moeſten gaen haelen. Ontrent Praegh en anderwegen in Boheemen was de koude op den 9. Februarius boven maeten groot / en duerde tot op den 13. Binnen deeſe weynige daegen vondmen over de 20. reyſende perſoonen op de weegen dood leggen.

Wonderlijck geval met een Ruyter, op ſijn Paerd dood te Praegh binnen rijdende.

En Piccolominiſch Ruyter / leggende in de Pilſer-kreytz, wierd van ſijnen Ritmeeſter een Brief gegeven / om den ſelven te brengen aen den Overſten Lacron, Commandant binnen Praegh. Den 12. der gemelde Maend quam hy aen de Stroohover-poort. Als nu de Schildwaght hem toeriep / wat hy begeerde / gaf hy geen antwoord. Maer 't Paerd drongh door de Poort heenen; en doe bevondmen / dat de Ruyter alreeds dood was; ſoo ſtijf op 't Paerd bevrooren / datmen hem nauwlijcks daer van kon aftrecken; tot groote verbaeſdheyd der Aenſchouwers.

Vorſt in May; en aenmerckelijckheyd. 1652.

't Is aenmerckens-waerdigh / dat op den 14. 15. en 16. May Anno 1652. ſoo een geweldige Vorſt inviel / dat de Wijngaerden langhs den Rhijn, en door geheel Nederland dood brooren. Echter is 't een ſeer goed Wijn en Druyf-jaer geweeſt; wijl nieuwe Looten uytſchooten; welcke ſulcke groote Druyven droegen / datmen diergelijcke by Menſchen geheugnis niet geſien had in Holland. Ondertuſſchen ontſtond oock in deeſe tijd een ſwaere Sieckte door de Vereenighde Nederlandſche Provintien, ſoo dat in veele Plaetſen nauwlijcks een eenigh Huys wierd gevonden / waer in geen krancken waeren. In Frieſland konnen geen geſonde genoegh bekoomen / om den Ooghſt in te ſaemelen. 't Waren meerendeel Galaghtige Koortſen; welcke de Lieden ſoo afmatteden / als of ſe den ſwaerſten arbeyd hadden gedaen. Echter ſtierven'er weynigh / nae gelegenheyd van de veelheyd der Siecken. Maer in Deenemarcken, Sweeden, Polen, Braband, Vlaenderen, &c., was deeſe Quael veel hebiger / en nam meenigten van perſoonen wegh.

Doorgaende Koortſen ter deeſer tijd in Holland, Frieſland, Braband, Vlaenderen, &c.

Nieuwe Ketter te Parijs, genoemd Murinus, of Maurinus. 1644.

Wy koomen nu tot eenige Dwaelgeeſten. Ontrent September Anno 1644. deed ſigh te Parijs voort een nieuwe Ketter / genoemd Murinus (by andere Maurinus, en Marinus); gebooren t'Aumalia in Normandyen. Hy gaf voor / dat hy was een Apoſtel en Ambaſſadeur des Alderhooghſten Gods / onmiddelbaer tot dit Ampt geroepen / en in de Godlijcke genaede beveſtighd / ſoo dat hy niet kon ſondigen. Leerde / dat alle Godsdienſten goed waeren; datmen in elcke Religie kon ſaligh worden. Men ſou hem navolgen: Vrouwen / Kinderen en Huyshoudingh verlaeten / op datmen dies t'onverhinderder van God de H. Geeſt geregeerd / en van ſijne Godlijcke Voorſorge gevoerd moght werden. Veel andere ongerijmde ſaecken wierp hy uyt. Deeſe Nieuwelingh (door bevel van Koningh Louis in Gevancknis geworpen) was niets aengenamer / als dat hy te Parijs, onder ſoo veel Volck / oock eenige vond / welcke ſijne Droomen en belagchlijcke Melancholique Inbeeldingen (indien 't anders geen moedwillige verleydingh was) geloofden / en aennaemen.

Geeft ſigh uyt voor een Apoſtel en Ambaſſadeur Gods, onmiddelbaer geroepen, &c.

De grouwelijcke Atheiſt Torrentius in Holland. 1644.

In 't ſelve jaer is t'Amſterdam geſtorven de Godloogchenaer Torrentius; doch ſijn grouwlijck Vergif bood hy niet een yeder aen. Die ſchoone Bloemen waeren alleen voor ſijne vertrouwde Lievelingen. Deeſe maeckte hy wijs / dat al de dreygementen / God (in de H. Schrift) toegeſchreeven / en die de Predikanten uytbulderden / ſleghts te belagchen waeren. Dat de Godsdienſt alleen een liſtige Menſchen-vond was / om 't Volck in toom en ordre te houden onder de Magiſtraeten. Dat'er geen andere Hel was / als op de Weereld ellendigh; geen andere Hemel / als hier vrolijck te ſijn; in alle wel-luſten te leven. Hy kreegh een taemlijcken aenhangh; inſonderheyd van aenſienlijcke Vrouwen (want hy was een Man / ſchoon van gedaente / vrolijck van aert): onder welke ſommige hare Mannen 't geld en de Winkel-waeren outſtaelen / om Torrentius daer mee te begiftigen. Selfs betoverde hy eenige rijcke Manſperſoonen ſoodaenigh / datſe hem al t'haere en noch meer toebraghten; daer nae Banquerot moeſten ſpeelen. Te Haerlem wierd hy gevat / en veele jaren lang gevangen gehouden; eyndlijck los gelaten; wijlmen voorgaf / datmen hem niet klaer genoegh van Atheiſtery kon overtuygen. Hy wierd wel gepijnighd / om hem ſijnen grouwel te doen bekennen; en onder 't pijnigen hoordemen hem roepen / ô God! Maer als men hem vraeghde / welcken God hy aenriep / ſweegh dien Booswight ſtil. Men had waergenomen / dat hy / een weynigh voor dat hy nae de Pijnbanck wierd gebragt / op 's Duyvels geſondheyd had gedroncken.

t'Amſterdam geſtorven.

Kort bericht van den ſelven; en ſijne gevancknis te Haerlem: oock loslatingh.

Quaecker te Londen wil al de verſtroyde Joden verſamelen:

Van de Quaeckers, en veelerley andere Secten in Engeland, is onder d' Engelſche Geſchiedeniſſen gewagh gemaeckt. Dit ſullen wy'er nu noch by doen. Te Londen vond ſigh een Quaecker, genoemd Theareau John, woonende in een Tent / welcke hy nu by Lambeth, dan by Greenwel opſloegh. Hy ſeyde / geſonden te ſijn / om al de verſtrooyde Joden te verſamelen / en dan geſamentlijck na 't H. Land te trecken. Op ſeeckere tijd quam hy voor 't Parlaments-Huys; doch wijl de Portier hem buyten hield / ſloeg hy dapper op hem; drong dus tot in de Voor-Sael des Parlaments; liep met de voet op de deur / en meende met geweld binnen te geraecken. Doch de Major nam hem ſijnen Deegen af (een outwerwets Geweer; oock was hy gekleed op d'oud-Franckiſche wijs) / en braght hem voor de Parlaments-Heeren; daer hy ſijnen Hoed niet wou afneemen; derhalven de Sergeant ſulcks moeſt doen. Gevraeghd / wat hy voor eenen was? gaf hy tot antwoord: Hem was ingegeven / dat hy al de Heeren des Parlaments ſou dooden. Daer op wierd hy nae Newgate in Gevancknis gebraght; waer in hy alreeds voor deeſen noch meer had geſeeten.

en al de Parlaments-Heeren dooden. 1655.

Roomſche Pauſen.

Nae de dood van Paus Urbanus d'VIII. ſtond het onder de Kardinalen der Roomſche Kerck ſeer verward. De Factien waren verſchey-

Pausen.

't Staet onder de Kardinalen seer verward; nae de dood van *Urbanus* d'VIII. 1644.

scheyden / en yeder vry maghtigh. Over d'18000. Mannen stonden in bereydschap; waer van de Barbarinen alleen 10000. onderhielden. Hooghlijck stondmen in vrees / dat deese Geestlijcke hooge Prælaten malkander in 't hayr souden mogen vallen. Den 6. Augustus Anno 1644. bevonden sigh alreeds eenige der selve in 't Conclave te Romen; 't welck op den 13. sou aenvangh neemen. 't Getal der noch levende was 62. Van deselve waeren'er 50. / die den Rooden Hoed van Urbanus d'VIII. hadden bekomen.

Swaere oneenigheyd onder haer in 't *Conclave*, en vier *Faction*.

Den 9. sijn 57. aenweesende Kardinalen in 't Conclave gegaen. Den 10. wierd het geslooten. Den 19. haddense noch gantschlijck niet konnen over een komen tot een nieuwe Verkiesingh. Ondertusschen was de Kardinael Pancirolli uyt Spaenje te Romen gekoomen / en in 't Conclave getreeden. De Barbarinische Factie nam seer af / wijl veele van

des overleedenen Paus gemaeckte Kardinalen sigh tot den Spaenschen Aenhangh begaven; soo dat deese met de Barbarinen in Stemmen byna gelijck stonden. Den 27. waren alreeds eenige Leeden in 't Conclave sick geworden; waer in een grooten oproer rees onder de vier Factien, de Spaensche, Fransche, Roomsche, en Barbarinische. Elck van deese wou een Paus nae sijnen sin. 't Bleef niet alleen by woorden; maer 't quam onder deese Geestlijcke Heeren selfs tot slaegen. Derhalven Savelli, dien de Sleutelen van 't Conclave waeren aenbevoolen / 't selve opende; binnen gingh / en met de Waght verdere daedlijckheden verhinderde.

't Koomd onder deese Geestlijke Heeren van woorden tot slaegen.

Eenige Kardinalen sterven; andere werden sieck.

De Kosten der Soldaten / welcke 't Conclave bewaerden / beliepen daeglijcks 3000. Kroonen. De Kardinalen waren nu alreeds 33. daegen opgeslooten geweest / sonder te konnen over een komen. Eenige waren ook al gestorven / soo dat'er 9. plaetsen open stonden. Negen andere moesten 't bed bewaren / wegens koortsen en andere swackheden. 't Begon derhalven eyndlijck deese goede Heeren te verdrieten; dies op den 39. dagh / sijnde den 15. September, met 44. Stemmen tot de Pauslijcke Hooghevd wierd verkoren Giovanni Battist. Pamfilio, een Romeyn, oud 72. jaren; die sigh deed noemen Innocentius, de X. Wonderlijck was 't / dat deesen alreeds soo ouden Man noch sijnen Vader in 't leven had: en 't wierd te Romen voor een Mirakel gehouden / dat de Vader sijnen Vader had ter weereld gebraght; wijl d'oude Heer Pamfilio sijnen Soon voortaen sou moeten noemen Alderheylighste Vader. Uyt sijnen Naem / Joannes Baptista Pamphilius, heeftmen die Anagramma gevonden: *Altus in Spinis Papatum habeo*; dat is; 't Pauldom besit ick midden onder de Doornen. Vermits nu 't meeste deel des Volcks in 't Koninghrijck Napels, om de veelvoudige Beswaernissen en Schattingen t'ontgaen / den Geestlijcken Staet had aengenoomen / soo heeft deese Paus den Koningh van Spaenje toegestaen / van yeder Hoofd der selve een Kroon tot Contributie te mogen trecken / 't welck een groot deel gelds opbraght.

Eyndlijck werd *Johannes Baptista Pamfilio* Paus, genoemd *Innocentius* de X. oud 72. jaren, wiens Vader noch leefde.

Anagramma uyt sijnen naem.

Geestlijckheyd in *Napels* geschat.

Innocentius wierd gekroond van de Kardinael de Medices, met deese woorden: Gedenck, dat gy sijt een Vader der Vorsten en Koningen, een Regent des Aerdbodems. Anno 1645. sond hy een extraordinaire Nuncius nae Yrland; die den 5. April te Genua aenquam. Trock eerst nae Parijs, om de Koningin de gezeegende Roos te brengen: en had by sigh 200000. Kroonen / soo aen geld als Wisselbrieven / voor de Roomsch-Catholijcke Yren, die honderd-duysenden Protestanten op 't barbaerste hadden vermoord. Hem volghde te Water 12000. Musquetten voor deselve.

Innocentius gekroond; en met welcke woorden.

Send geld en Geweer aen de *Roomsch-Catholijke Yren*.

Anno

Pausen.

Jubel-jaer. Anno 1650. hield hy een Jubel-jaer. Over de 300000. Menschen / al t'samen Vreemdelingen / verscheenen op 't selve ; en daer onder ruym 30000. Heremiten.

Boven-maten kostlijcke en konstige Fontain. Den 12. Julius Anno 1651. wierd te Romen voor d'eerste mael getoond de boven-maten konstrijcke Fontain, met onuytspreeckelijcke kosten doen opreghten door deesen Innocentius, op de Plaets Piazza Navona; met reght by de seven Weerelds-wonderen voor 't aghtste te stellen. De Bronnen-Back (Receptaculum) is cirkel-rond, gemaeckt uyt eene Marmorsteen. De Diameter der wydte is van 50.; d'omloop van ruym 157. voeten. 't Water / 't welck 'er in valt / ontspringd uyt een Rots / opstijgende uyt 't midden deeser Begrijp-plaets; soo bysonder aerdigh / dat niet t'onderscheyden is / welck van beyden / de Natuer of de Konst / hier meest gearbeyd heeft. Jae / 't schijnd / datse sigh t'samen hebben vereenighd / en tot dit Gebouw toegebraght al wat schoon en cierlijck magh genoemd werden. *'t Aghtste Weerelds-wonder,* 't Sou ons te verr' uytloopen / indien wy aenteeckenen wilden de boven-maten konstige Beelden / vertoonende de vier deelen des Weerelds ; de vier Hoofd-Rivieren / de Donauw, Ganges, Nijl, en Euphrat ; d'andere Konst-Statuen ; de verwonderlijcke Rots / &c. *door Innocentius de X.* Boven op deese Konst-Rots staet / als op een praghtige Zuyl / 't onderste deel der Heerlijcke Pyramide des Keysers Antonii Caracallæ, verr' over de 1300. jaren voor des Heeren Christi Geboorte doen opreghten van Sothus, Soon des Egyptischen Konings Menustæ, in Egypten; en door bevel des gemelden Caracallæ na Romen gevoerd. Is van roden Marmor / gelijk Porphyr-steen. *te Romen doen opreghten.* D'Inscriptien, door Innocentius op yeder der vier sijden doen stellen / gaen wy / kortheyds halven / voorby. Alleen eene sullen wy in onse Tael hier plaets geven: Paus Innocentius de X. heeft deese Pyramide, van de Nijl-Vloed nae Romen gebragt geworden, op welcke veel' Egyptische Beduydings-Beelden sijn ingegraveert, en waer onder een groot Water vliet, hier doen setten; de Wandelaers tot verlustigingh; den Dorstigen tot verquickingh; den Scharpsinnigen tot naevorsschingh.

Geene der oude Konst-Fontainen by deese te vergelijcken. Alle Aenschouwers staen verbaesd over dit heerlijck Konst-stuck / seer verr' overtreffende alle andere / voor veele honderden jaren gemaeckt van de beste meesters in dese vinding / als / Gliconius, Apollonius, Phydius, Praxiteles, en meer andere / by de Griecken, wegens haere Beeldhouwinghs-konst / in de hooghste eere geweest. *Naem des Meesters.* De Meester en Bedencker van dit Konst-gebouw was genoemd Bernino: die op den gemelden 12. Augustus sijn heerlijck werck voor d'eerstemael aen yeder opentlijck toonde / met elcks toejuyghing. De beroemde Jonckvrouw Maria Portia Vignoli (niet meer als 18. jaeren oud; evenwel treflijck ervaeren in veelerley Spraecken en Vrye Konsten) heeft een geestigh Italiaensch Gedight op deese Fontainen gemaeckt; 't welk van de voornaemste geleerde Mannen in Italien seer wierd gepreesen.

Pausen.

Sieckte van Innocentius. Ontrent deese tijd wierd Innocentius gevaerlijck sieck; soo datmen t'eenemael aen sijne herstellingh twijffelde. Niemand wierd vergund by hem te koomen / als alleen de Kardinael Pancirolli (sijnen geheymsten Raed) / en Prins Camillo. *Neepaen sommige Kardinaelen.* Doe hem ter ooren quam / datmen onder sijne swackheyd al reeds veesigh was geweest / om eenen anderen Paus te verkiesen / liet hy opentlijk hooren: Hy hoopte, dat noch veele Pausen voor hem souden sterven. Met deese woorden teeckende hy sommige Kardinaelen / welcke meenden / na sijne dood tot den Roomschen Stoel te sullen geraecken. Oock leefde hy noch ontrent vierdehalf jaer hier nae.

Protesteert door sijnen Nuncius tegens den Duytschen Vreede: en verklaerd selfs door een Bul, deselve voor nietigh. Vermits Keyser Ferdinand de III. soo veele Geestlijcke Goederen in Duytschland aen de Kroon Sweeden en de Protesteerende Duytsche Vorsten had afgestaen / om tot den Rijcks-Vreede te geraecken / soo toonde Paus Innocentius sigh daer over seer t'onvreeden. Niet alleen Protesteerde sijnen Nuncius Fabius Chigi, Bischop van Neritona, daer tegen / maer oock hy selfs gaf een Bul uyt / gedateert den 26. Nov.; by welcke hy alles wat by deese Tractaten gedaen en toegestaen was / ten naedeel der Catholijcke, des Goddelijcken Dienst / der Belangens des Apostolischen Stoels / der bysondere Kercken / en des Geestlijcken Staets / op wat voor een wijs / en onder wat voorwendsel het oock sijn moght / te niet deed / en van geener waerde verklaerde: sonder dat de Catholijcke Kerck door verloop van tijd uyt van haer Reght en Prætensie in deesen opsigt vervallen kon sijn. *D. Johannes Hoornbeeck schrijft tegens deese Bul.* De vermaerde D. Johannes Hoornbeek, Theol. Professor, eerst t'Utrecht, daer nae te Leyden, heeft hier tegens uytgegeven sijn Examen Bullæ Papalis, qua Innocentius X. abrogare nititur Pacem Germaniæ. Oock liet Keyser Ferdinand, hoe yverigh Roomsch-Catholijck en hoogh Paus-gesind hy was / sigh hier door niet afschricken van de volvoeringh des Vreede-wercks / wijl de nood / en Duytschlands behoudingh / sulcks vereyschte.

Laet sigh gantsch regeeren van sijne Nighte Donna Olympia. Niet weynige Pasquillen vloogen gedurigh door Romen, wyl Innocentius sigh / tot seer groote argernis / t'eenemael liet regeeren en verslaven van sijne Nigt Donna Olympia. Geene Bisdommen / Ampten / Officien wierden vergeven / als door haer. Welcke oock ten dierssten verkoght. Een volkomen bericht van deesen handel te geven / sou ons hier te langh vallen.

Sieckte van Paus Innocentius. Sijne dood viel in 't 83. jaer sijns Ouderdoms. Eenige weecken voor sijn Overlijden wierd hy seer ellendigh geplaeghd door 't Podagra van buyten / door 't Graveel van binnen. In seeckere nagt vergrootten deese Qualen sigh soodaenigh / dat hy genoeghsaem in sijn uyterste scheen te leggen. *De Spaensche Ambassadeur te voorbaerigh;* De Spaensche Ambassadeur, al te voorbaerigh / en te light geloovende 't geen hy wenschte / schreef aen den Koningh van Spaenje, aen den Keyser / en aen andere Vorstlijcke Hooven / dat sijne Heyligheyd gestorven was. Echter bequam Innocentius weer ; tot soo verr' / dat hy eenige weer audientie gaf. De

Pausen.

en aerdigh Geval hier ontrent.

Spaensche Gesant versoght oock gehoor / om sijnen begaenen misslagh te verschoonen: doch de Paus liet hem aenseggen: De Dooden hoorden niemand. Ondertusschen quaemen / op 't geen de Spaenjaerd allerweegen had overgeschreeven / de Kardinaelen met hoopen te Romen, tot een nieuwe Verkiesingh / 't welck Innocentius niet weynig verdroot; en haer / alsse hem in 't leven sagen / niet min beschaemd maeckte; Evenwel moest hy korts daer na den Tol der natuer betalen. Den 7. Januarius Anno 1655., 's morgens ten 6. uyren / gaf hy den Geest / als hy den Roomschen Stoel had beseeten 10. Jaeren / 3. Maenden / 22. dagen. 't Lighaem wierd / nae gewoonte / gebalssemd / en in S. Sixti Capel geset; drie daegen langh aen 't Volck getoond. Van sijnen Naesaet / Alexander de VII. wijl des selven regeeringh diep in die van Keyser Leopoldus in schiet / sullen wy in 't volgende Boeck spreeken.

Pausen.

Dood van Paus *Innocentius.* 1655.

Eynde des vierden Boecks.

ALGEMEENE HISTORISCHE

GEDENCK-BOECKEN

Der voornaemste uytgeleesenste Weereldlijcke en Kercklijcke

GESCHIEDENISSEN

Des geheelen Aerdbodems, insonderheyd van EUROPA, tsederd de dood des Keysers FERDINANDI III., tot op 't veerthiende jaer des tegenwoordigh-regeerenden Keysers LEOPOLDI, of 't jaer *Christi* 1672.

VYFDE BOECK.

DUYTSLAND.

Nae *Ferdinandi* dood staet de Keyserlijcke Throon bynae een jaer langh leedigh.

Nae de dood van Keyser Ferdinand de III. stond 't Roomsche Rijck een geruyme tijd langh open. Ferdinand de IV., Hongarisch, Boheemsch, en Roomsch Koningh / Soon van Ferdinand de III., was voor de Vader overleeden: Leopoldus, Ferdinandi andere Soon / in sijns Broeders plaets Koningh van Hongaryen en Boheemen geworden; doch 't liep bynae een jaer aen / eer hy sijns Vaders Naesaet op den Keyserlijcken Throon wierd; wegens de veelerley swarigheden / in de Keurvorstlijcke Vergaderingh voortgebragt van eenige Potentaten, en d'oneenigheyd onder sommige Keurvorsten selfs.

Waerom.

Van dit laetste sullen wy eerst handelen.

Swaeren twist tusschen de twee Keurvorsten van *Bayeren* en *Heydelberg*

Keur-Saxen nam / nae Ferdinandi verhuysingh uyt deese weereld / volgens oude gewoonte / 't Vicariat des Rijcks aen in d'Onder-Kreytzen, daer men 't Saxisch Reght gebruyckt: maer in d' Over-Kreytzen van 't Swabisch-Franckisch Reght matighden Keur-Bayeren en Keur-Paltzs-Heydelbergh sig beyde te gelijck 't Vicariat aen. Gaven oock beyde openbaere Mandaten uyt; welcke veelerwegen / oock te Keulen, nu van d'eene dan van d'andere Parthy wierden afgescheurd. Hier over ontstond tusschen deese twee Keurvorsten een swaere twist. Yeder soght sijn Reght tot 't Vicariat te verdeedigen / selfs in openbaere Schriften. Jae / 't quam tot de Wapenen. Ondertusschen naerderde d'aengestelde dagh tot de Verkiesingh eens nieuwen Keysers; derhalven de Keurvorsten sig nae Franckfurt begaven.

ter oorsaeck van 't *Vicariat* des Rijcks. *1657.*

Nieuwe twist.

Nae den aenvangh des jaers 1658 deed sigh een nieuwe daedlijckheyd op. Keur-Paltz, tot handhabingh sijner in 't voorige jaer verkondighde Vicariats-Geregtigheyd / liet een Spietsch Kamer-Gerights Boode / nevens eenige andere met Processen, van de Canceilery-verwanten des gedagten Kamer-Gerights vervaerdighd / onder den Vicariats-Titel en Zeegel van Keur-Saxen en Keur-Bayeren, op den Paltzischen Bodem door eenige Ruyters aenhouden; de Kamer-Processen haer afneemen / en na Heydelberg brengen; daerse voor nietigh verklaerd en verscheurd wierden. 't Keur-Bayersch Vicariats-Zeegel / op de sijde daer 't Keur en Erf-Ampts-Zeegel stond / wierd opentlijck doorgesneeden. Stracks liet Keur-Paltz dit aen Keur-Mentz weeten; met versoeck / dat hy / als Aerts-Canceilier, 't Kamer-Gerigt sou beveelen / geen Schriften meer te vervaerdigen onder den Keur-Bayerschen sigh aengematigden Vicariats-Titel en Zegel. Deed ook 't Kamer-Gerigt bekend maecken / datse sulcks niet meer souden doen / op een seer hooge straf. Keur-Bayeren liet een Tegen-Bevel verkondigen / en allerwegen aenslaen; yeder vermaenende / datse sigh door dit bedrijf van Keur-Paltz niet van 't Kamer-Geright souden laten afschricken.

DUYTSLAND.

Keur-*Paltz* liet de Kamer *Processen*, onder de *Vicariats-Titel* en Zegel in Keur-*Bayeren* vervaerdighd in stucken breken. 1658.

Hier over wierden op nieuws verscheydene Schriften gewisseld; yeder bybrengende alles wat hy kon / om sijne Gereghtigheyd te beweeren. Den Inhoud van al deselve konnen wy / als te langh / hier niet voorstellen. Alleen sullen wy met korte woorden vertoonen de drie Hoofd-gronden / welcke Paltz-Heydelbergh t'sijnen voordeel bybraght. I. De Goudene Bul, welcke wil / dat een Paltzgraef aen den Rhijn, als Paltzgraef

Bewijst sijne Geregtigheyd tot 't *Vicariat.*

graef aen den Rhijn, sal Vicarius sijn: soo dat 't Voorregt des Vicariats hangd aen 't Paltzgraefschap. II. 't Munsterisch Vreede-besluyt; waer in Keur-Paltz 't Vicariat niet was ontrocken/ noch aen Keur-Bayeren gegeven; gelijck wel de Keur-Waerdigheyd en den Over-Paltz; derhalven was 't selve gelaten als een Aenhang des Paltsgraefschaps aen den Rhijn. Oock moest hier gelden: Al wat hem niet ontnoomen was, was hem gebleven. Te meer/ wijl 't Vicariat niet hangd aen de Keur-waerde/ maer aen 't Paltzgraefschap. III. De Keyserlijcke Leen-brief aen Keur-Bayeren nae 't Munstersch Vreede-Besluyt; waer in 't Vicariat niet eens gedaght werd/ gelijck wel in de Leen-Brieven van Anno 1628. en Anno 1638., wijl sulcks in dien tijd noodigh was/ naedien Keur-Paltz selfs 't Vicariat niet kon bedienen.

insonderheyd met die Hoofdgronden; waer van den korten inhoud hier gesteld werd.

Maer noch wat anders viel in 't Keurvorstlijck Collegie voor. Van Keur-Bayeren en Keur-Paltz wierden Protesten en Contra-Protesten gedaen. In 't Bayersche Protest stonden verscheydene aenstootlijcke woorden tegens Keur-Paltz; als/ Verveuringh sijner Landen; handelingen tegens Hand en Zegel, &c. Keurvorst Paltzgraef Carel-Lodewijck dit hoorende/ gebood de Keur-Bayersche Gesant/ die 't oplas/ stil te swygen. Hy gingh echter voort. Keur-Paltz wou 't Schrift hem uyt de hand rucken; doch mistte. Hier over gaf hy de gramschap soo veel plaets/ dat hy hem den op Tafel staende Inctpot nae 't Hoofd smeet. D. Ochsel (dit was de naem des Gesants) ontweeck wel de Pot/ maer den Inct niet; die hem taemlijck begaeyde. Eenige andere ontrent hem sittende kreegen 'er oock wat van. Tot verschooningh deeser daed vertoonde Keurvorst-Paltzgraef Carel: Hy wist/ wat aghtbaerheyd hy 't Hoogh-Keurvorstlijck Collegie schuldigh was; maer oock/ hoe verr' 't reght der Gesanten sigh uytstreckte. Sulcke atroce Injurien sou hy van den Principael selfs niet willen verdraegen. 't Was vlack uyt gehandeld tegens d'Amnestia van Osnabrugh. Versoght/ dat hem niet qualijck afgenoomen mogt werden 't geen hy had gedaen uyt een reghtvaerdige gramschap en gevoellijcke smert. Dat oock den Bayerschen Gesant verboden moght werden/ sulcke eerrovende Schriften meer te leesen. Anders souden de Heeren Keurvorsten afgeschrickt werden/ in eygener persoon meer te verschijnen/ &c.

Keur-*Paltz* werpt in 't Keurvorstlijck *Collegie* den Keur-*Bayerschen* Gesant den Inctpot na 't Hoofd, uyt een bevige gramschap over eerroerige woorden.

Sijne verontschuldigingh.

't Collegie der Keurvorsten/ onder welcke de Roomsch-Catholijcke meer op de sijde van Bayeren als Paltz waeren/ nam syn ongeduld vry qualijck op; als geschied tegens 't Respect en de securiteit der Vergaderingh; tegens 't Regt en de Vryheyd der Gesanten. Eyschte van Keur-Paltz, echter met beleefde woorden/ reparatie aen 't Keurvorstlijck Collegie, wegens 't gepleeghde uythaestigheyd. Besloot te gelijck: Indien een Keurvorst in 't toekoomende sigh eendiergelijcke daedlijckheyd sou onderneemen in 't Keurvorstlijck Collegie, dat hy voor datmael sou uytgeslooten sijn van Sessie en Stem tot de Verkiesingh. Maer oock/ indien hier nae eenigh Gesant van een afwesend Keurvorst uyt sijns Heeren Bevel sigh vergreep in eerroerige woorden tegens eenen anderen; soo sou hy niet alleen voor sijn persoon werden uytgesloten uyt 't Collegie; maer oock den Bevel-gegeven hebbenden Keurvorst voor die reyse Sessie en Stem verliesen. De Gesant/ die sonder Bevel hier in misdeed/ sou een scharpe Straf/ volgens de Goudene Bul/ onderworpen sijn. Voorts sou soo Keur-Bayeren als Keur-Paltz aflaten van Protestatien en Contraprotestatien. Anders souden de Heeren Keurvorsten van de Sessie opstaen/ en deselve geen gehoor geven.

Ordre van 't Keurvorstlijck *Collegie*, gesteld op soodaenige daedlijckheden in 't toekoomende.

Oock tegens 't gebruycken van diergelijcke eerroerende woorden.

Den 15. April Anno 1658. als 't Keyserrijck alreeds een geheel jaer langh sonder Hoofd was geweest/ waren de Keurvorsten d'eerstemael by een gekoomen te Franckfort aen den Main. In eygener persoon verscheenen Mentz, Trier, Saxen, en Paltz; maer Keulen, Bayeren, en Brandenburgh hadden Gesanten afgevaerdighd. Evenwel is sijne Keurvorstlijcke Doorlughtigheyd van Keulen naederhand oock selfs tegenwoordigh geweest. Eenige Schryvers/ welcke hem als geduerigh afwesigh geweest stellen/ hebben hier in een misslagh begaen. Koningh Leopold van Hongaryen, als oock Koningh en Keurvorst van Boheemen, moght voor ditmael 't Keurvorstlijck Collegie niet bywonen/ wijl hy noch minderjaerig was. Twee Maenden ontbraecken aen de volle 18. jaeren sijns Ouderdoms. Deese moesten eerst vervuld sijn.

Welcke Keurvorsten in persoon, en welcke door Gesanten te *Franckfurt* verscheenen waeren.

Ontrent deese tijd was sijne Majesteyt Leopold seer aendaghtigh. Van Palm-Sondagh af tot Paesschen toe gingh hy daeghlijks te voet nae de L. Vrouwe-Kerck op den Berg; en keerde oock weer te voet nae sijn Logis. Op Witten-Donderdagh wies hy de Voeten van twaelf oude Mannen/ en diende haer voorts ter Tafel.

Aendaght van *Leopold*, Koningh van *Hongaryen* en *Boheemen*.

Eer men wou treeden tot de verkiesingh eens Roomschen Koninghs en nieuwen Keysers/ soghtmen alle steenen des aenstoots uyt den wegh te leggen. Maer deselve waeren taemlijck veel in getal. De Sweedsche extraordinair Ambassadeur Beerenklauw leverde aen 't Keurvorstlijck Collegie een Memoriael in tegens 't Huys Oostenrijck; met vertoogh/ dat de Koningh van Hongaryen en Boheemen 't Munstersch Vreede-Besluyt had verbroocken/ door sigh vyandlijck te dragen tegens de Sweeden in Polen. Versoeckende derhalven/ dat tot de Verkiesingh eens nieuwen Keysers niet getreeden moght werden/ voor dat Sweeden hier over genoegdoeningh sou geschied/ en tot d'onderhoudingh der gedaghte Vreede genoeghsaeme Verseeckeringh sou gegeven sijn. Klaeghde te gelijck/ dat dit Oostenrijcksche Huys in 't Rijck alles nae eygene wil bestelde: pooghde te vernietigen 't geen van de gesaementlijcke Standen wierd besllooten. Ter welcker oorsaeck noodigh was/ dat 't Keurvorstlijcke Collegie den toekoomenden Keyser/ indien hy uyt 't Huys Oostenrijck sou genoomen werden/

De Sweedsche *Ambassadeur Beerenklauw* leverd aen 't Keurvorstlijck *Collegie* een *Memoriael* over, met sware klaghten tegens 't Huys *Oostenrijk*; en sijn versoeck hier ontrent.

door

door seeckere Wetten inbond; en hem verplightte tot de nackoomingh van de Rijks-Vreede.

Memoriael van den Poolschen Ambassadeur tegens Sweeden.

De Poolsche Ambassadeur gaf desgelijcks een Memoriael over / klaegende seer hevigh over de Sweeden, en haren gedaenen Inval in Polen: oock over de heymlijcke Sweedsche Werbingen in 't Duytsche Rijck. Hier tegens gaf de Sweedsche Gesant een ander Memoriael over / sijnde het vijfde in 10. Maenden tijds; beschuldigende den overledenen Keyser Ferdinand de III. I. Dat hy had verbroocken de Vreedehandel van Anno 1651. en 1652. tusschen de Kroon Sweeden en Polen te Lubeck aengesteld. II. De Muscovische Czaar en andere naebuerige Vorsten tegens Sweeden opgehitst; en daer door dit Koningrijck een onwaerdeerlijcke schaede veroorsaeckt. III. Sigh onderstaen de Vrienden en Bondgenoten der Sweeden van deese Kroon af te scheuren. IV. Verhinderd de Vreedens-Tractaten tusschen Sweeden en Polen, soo in Polen selfs / als Anno 1656. by Dantzick, door den Hongarischen Resident Lisola. V. Sigh ingelaeten in een Verbond met Polen tegens Sweeden. VI. Deesen tegenwoordigen Oorlogh in Polen tegens Sweeden voorgenomen / en daer toe sijnen Soon de Koning van Hongaryen de Wapenen selfs in de hand gegeven; waer door hy nu Polen, selfs oock Duytschland verontruste; dreygende insonderheyd de Sweedsche Provintien in dit Gewest den ondergangh / reghtdraeds tegens den Munsterschen Vreede. Versoght derhalven / dat de Keurvorsten den toekoomenden Duytschen Keyser naerder wilden inbinden; soo dat hy / als Keyser / en meedegenoot van den Osnabrughschen Vreede / sou verplight sijn. I. Soo wel binnen als buyten 't Rijck een opreghte Vreede en onvervalschte vriendschap met de Kroon Sweeden t'onderhouden. II. Afleggen alle Verbonden tegens deselve. III. Sigh niet mengen in den tegenwoordigen Poolschen Oorlog. IV. De Provintien en Goederen der Sweedsche Kroon in Duytschland niet alleen niet te verontrusten / maer oock te helpen beschermen. Tegens deese Beschuldigingen wierd aen d'Oostenrijcksche sijde een Verantwoordingh uytgegeven / vervult met vry harde Redenen. Hoe oock Leopold, stracks nae sijne Verkiesingh / de Wapenen tegens Sweeden aennam / sullen wy hier nae hooren.

Van den Sweedschen tegens den overleedenen Keyser Ferdinand; en versoek aen de Keurvorsten, den toekomen den Keyser nauwer te willen inbinden.

Memoriael des Venetiaenschen Ambassadeurs.

De Venetiaensche Ambassadeur leverde de Keurvorsten een Memoriael over / daer in voordragende haeren veerthien-jarigen Oorlogh tegens de Turcken in Candia: derselver grooten voortgangh: de roemlijcke tegenweer der Republicq; haeren seer verswackten staet tegens der Turcken groote Magt. Wat gevaer Hongaryen hier door boven 't Hoofd hingh; desgelijcks 't Duytsche Rijck / de Middelandsche Zee, en de gantsche Christenheyd. Dat derhalven ten hooghsten noodigh was / de Signorie te hulp te komen; en dat insonderheyd 't Roomsche Rijck sulcks behoorde te doen.

Memoriael des Ambassadeurs van Savoyen al mee klagende over den Keyser Ferdinand.

D'Ambassadeur des Hertogs van Savoyen gaf al mee een Memoriael over / versoeckende / dat in de verkiesingh eens toekoomenden Keysers gelet moght werden op 't geen sijnen Heer in 't Munstersche Vreede-Besluyt was beloofd: insonderheyd / dat hy (de verkoorne Keyser) / I. Uyt Italien sou af voeren de Duytsche Volkeren / genoemd 't Rijks-Heyr. II. Affschaffen 't opperste en altijd-duerende Rijcks-Vacariat in Italien, streckende tot naedeel van d'oude Gereghtigheden der Hertogen van Savoyen: 't welk oock / sonder kennis der gesaementlijcke Keurvorsten / den Hertogh van Mantua niet had konnen gegeven worden. III. De gedaghte Hertogh van Mantua dwingen / tot onderhoudingh van 't Munstersch Vreede-Besluyt: waer tegens hy so dickmael had gehandeld: IV. sonder te gedoogen / dat door hem of door andere daer tegens wierd gedaen. V. 't Leen van Montferrat terstond / volgens belofte te Munster, aen Savoyen meededeelen; sonder 't selve langer uyt te stellen.

Memoriael des Franschen Ambassadeurs, en sijnen yver, tegens 't Huys Oostenrijk.

De Fransche Ambassadeur leverde desgelijcks aen 't Keurvorstlijck Collegie een Memoriael over tegens 't Huys Oostenrijck; als 't welck d'opgereghtte Vreede te Munster en Osnabrugh sou geschonden hebben. Begeerde derhalven uyt den naem sijns Koninghs / dat de gedaghte Vreede-breuck op 't spoedigste sou werden hersteld; en eyschte insonderheyd: I. Dat terstond de Duytsche Krijghsvolckeren uyt Italien geroepen; II. den Hertog van Mantua 't Rijcks-Vicariat in Italien ontnomen: III. hem / op straf van Vreede-verstoring / bevolen sou werden / binnen een seekere tijd de Vestingh Trino aen den Hertogh van Savoyen te herstellen. Dan noch andere dingen / raeckende de Hertogen van Savoyen, van Mantua, van Modena.

Aenmerckingh.

Op 't II. staet te weeten ('t welck alreeds in 't voorige Boeck geseght is) / dat Keyser Ferdinand de III., korts voor sijne dood / Carel Gonzaga, Hertogh van Mantua, wijl hy de Fransche Parthy verlaten / en sigh tot de Spaensche begeven had / had gemaeckt ten altijd-duerenden Vicarius des Roomschen Rijcks in Italien, tegens den Hertogh van Modena, die de sijde der Francoisen hield.

De Fransche Koningh pooghd op 't uyterste, de Keur van 't Huys Oostenrijck af, en op een ander, waer 't mogelijck aen 't sijne te brengen.

De pogingen des Koninghs van Franckrijck gingen daer heenen / met d'uyterste besigheyd / om de Keur van 't Huys Oostenrijck af / en aen een ander Huys; waer 't mogelijck / aen 't sijne te brengen. De Fransche Ambassadeurs Duc de Grammont en Mons. de Lionne wendden te Franckfurt al haere Magt hier toe aen. Hadden oock alreeds eenige Keurvorsten ingenomen. Echter misluckte dit vooneemen. Naederhand / als Keyser Leopold nu al langh had geregeerd / soght Koningh Louis by de Rijcks-Standen te weeg te brengen / datse sijnen Soon de Dauphin tot Roomsch Koningh souden verkiesen en kroonen. Men heeft opentlijk in Druck uytgegeven / wat voorwaerden hy hier toe aenbood; en wat hy aen 't Roomsche Rijk wou afstaen. Men kan hier van naesien ons Vervolgh op Leutholfs Groot Toneel der Hedensdaeghsche Weereld, pag. 45.

Terwijl

Keur-Saxen Tracteert al de Keurvorsten; en sijn Geschenk aen Koningh Leopold van Hongaryen en Boheemen.

Terwijl nu de Keurvorsten te Franckfurt by een waeren/ onthaelde Keur-Saxen op den 2. Junius al de Keurvorsten met een heerlijck Gastmael; waer by sigh oock bevond Koningh Leopold van Hongaryen en Boheemen. Onder de Maeltijd vereerde de Keurvorst aen sijne Maj. een dubbelen Arend/ van enckele Diamanten t'saemgevoeghd: met deese Wensch: Gelijck de veelerley t'saemgevoegde Gesteenten aen desen Arend een ligchaem maeckten/ dat alsoo de God des Vreedens sijnen Zeegen wou verleenen/ op dat de vereenighde Herten der Keurvorsten door een eenparige Verkiesingh 't Roomsche Rijck in Duytschland mogten geven een Vreede-lievend Opperhoofd. Men dronck hier uyt geen andere Vaten/ als van louter Goud.

Conditien, welcke den nieuwen Keyser sou moeten aenneemen.

Nae langh gedrael quam 't eyndlijck daer toe/ datmen sou treeden tot de Verkiesingh eens nieuwen Keysers. De Voorwaerden wierden van de Keurvorsten in schrift gesteld; en Koningh Leopold van Hongaryen en Boheemen oock overgeleverd / om deselve t'onderteeckenen. Ernstigh overwoogh hy d'Artijckelen met sijn Hof en Krijghsraed. Eenige dingen daer in vond hy wel wat onaengenaem; maer wijlse over een quaemen met de Goudene Bul, en de Rycks-Constitutien; dat ook de tijd niet wou lyden/ eenige veranderingen daer in te maecken: dat daerenboven door verder uytstel veellight nieuwe onrusten souden mogen ontstaen / soo wierdense aengenoomen.

Dagh, van de Keurvorsten tot de Verkiesingh vastgestelt.

Donderdagh den 8. 18. Julius was aengesteld tot den dagh der Verkiesingh. Derhalven wierden alle Vreemdelingen uyt de Stad gesonden. Gelijck dan oock op den 7. 17. de Spaensche, Fransche, Sweedsche, en andere Ambassadeurs sigh nae buyten begaven. Ontrent ten 12. uyren wierden al de Poorten geslooten; soo dat niemand uyt noch in Franckfurt kon koomen. De volgende morgen ten 6. uyren luyddemen de groote Klock. Ondertusschen quaemen de Burgers en Soldaten in 't Geweer. Daer nae vervoeghden sigh de Keurvorsten op den Roomer; daer yeder een bysondere Kamer had / om in deselve 't Keur-gewaed aen te doen. Doch de Gesanten der afweesende Keurvorsten hielden haere gewoone Kleederen aen.

Leopold, Koningh van Hongaryen en Boheemen, ten Keyser verkooren.

Ten 9. uyren begavense sigh gesamentlijk van den Roomer; setteden sigh op seer kostlijck-vercierde Paerden / en reeden in een treflijke ordre na de Slots-kerck S. Bartholomæi, gebouwd van Keyser Carolus Magnus, waer in 't Conclave, of de Capel is/ daer de Keur werd verrigt. Soo haestse in 't Choor der Kerck waren getreeden/ wierd de Mis gedaen door de Bisschop van Worms. Voorts deeden de Keurvorsten den Keur-eed: gingen weer in haere Gestoelten sitten: traeden/ na eenige Gesangen/ in 't Conclave, en verkoren met eenpaerige Stemmen tot Roomsch Keyser Leopold, Koningh van Hongaryen en Boheemen. Daer nae begeleyddense de Keyserl. Maj. uyt de Kerck nae 't Pallays.

Korten inhoud der Verkiesinghs-Conditien, by de Keurvorsten ingesteld, bestaende in XLVII. Artijckelen; welck Keyser Leopold moesten besweeren met een lijflijcken Eed,

Belangende de Capitulatie, of de Conditien, welcke de nieuwe Keyser moest besweeren/ deselve bestonden in 47. Artijckelen; waer van wy als met een woord den korten Inhoud sullen voorstellen. I. Dat hy beyderley Religien sou beschermen met een gelijcke beschuttingh. II. Bevestingen den Religions-en Weereldlijcken-Vreede. III. De gesamentlijcke Rijcks-Standen laeten blijven by haere Previlegien. IV. Savoyen voldoen op d'ingebragte klaghten. V. De Keurvorstlijcke Gesanten souden gaen voor die van alle Republiquen; doch nae die van de gekroonde Hoofden. VI. De Keurvorsten en Rijcks-Kreytzen mogen Byeenkoomsten houden. VII. Onderdaenen souden sigh niet mogen verbinden tegens hare Heeren. VIII. Uytlandsche Vorsten of Heeren souden geen Beschermheeren meer moogen sijn over Rijks-Steeden of Standen. IX. Rijks-Onderdanen souden sigh niet mogen verbinden met Uytlandsche Potentaten. X. Een Roomsch Keyser sal niet vermoogen / met vreemde Natien een Verbond te maecken/ sonder bewilligingh der Keurvorsten. XI. Sou alles moeten herstellen volgens 't Munstersche en Osnabrughsche Vreede-Besluyt. XII. Niets van 't Rijck mogen verpanden/ beswaeren/ of wegh geven / sonder bewilligingh als vooren; maer in tegendeel sijn uyterste best doen/ om weer te bekoomen 't geen in handen van Vreemden is geraeckt. XIII. Met de naebuerige Potentaten Vreede / en de Munstersche Artijckelen stijf onderhouden. XIV. Sig niet mengen in den Franschen en Spaenschen Oorlogh in Italien en Burgundien. XV. Met de Rijcks-Standen handelen door den wegh van Reght / niet van Geweld. XVI. Geen Krijghsvolckeren uyt 't Rijck doen voeren. XVII. De Rijcks-Standen niet beswaeren met Rijcksdagen / Contributien, Taxen, &c. XVIII. Betreft de Processen en Keyserlijcke Hof-gerighten/ hoe die gehouden souden werden. XIX. Afdoen de misbruycken/ waer door Burgerlijcke Saecken voor den Pauslijcken Nuncius, of wel geheel voor 't Roomsche Hof werden gebraght; met nieuwe verseeckering van handhavingh der Lutersche en Gereformeerde Euangelische Religie. XX. Affschaffen alle Monopolien, en invoer van vreemde Waeren. XXI. Geen oude of nieuwe Tollen verhoogen / of aenstellen/ als met consent der gesaementlijcke Keurvorsten; niet by meerderheyd van Stemmen. XXII. De Rijcks Mediat en Immediat-Steeden sullen geen ongelden moogen opstellen op in of uytgaende Waeren. XXIII. De Keurvorsten en haere Hof-bediende Tol-vry sijn. XXIV. XXV. Raeckte noch de Tollen. XXVI. 't Kamer-gerighte te Spier den vryen loop der Justitie laeten/ sonder deselve te verhinderen. XXVII. De Confiscatien sullen de Standen des Rijcks/ elck in den sijnen / voor sigh behouden. XXVIII. Geenen Rijcks-Stand in den Rijcksban werden gedaen / sonder der Keurvorsten bewilliging. XXIX. De vervreemde Collecten weer aen 't Rijck trecken. XXX. XXXI. XXXII. Raekte de Rijks-Leenen. XXXIII. De Munt: XXXIV. welcke de Keyser/ sonder

der der Keurvorsten bewilligingh / aen niemand sal mogen geven. XXXV. 't Generael Rijcks-Postmeesterschap sou in weesen en vorige stand blijven. XXXVI. De Keyser sal sigh niet moogen aenmaetigen een Erfschap des Roomschen Rijcks; maer 't sal blijven een vry Keur-Rijck; sonder te mogen tragten 't selve op sijn' Erfgenaemen te brengen. XXXVII. De Keyserlijcke Krooningh sal te Keulen geschieden / wijl Aken (wegens den brand) nu daer toe onbequaem was; en de Keyser in Duytschland sijn Hof houden. XXXVIII. Alle Mandaten hier tegens souden nietigh en van geener waerde sijn. XXXIX. Alle Leenbrieven en Privilegien sou de Keyser bevestigen; oock die van Duc de Modena. XL. De Keyserlijcke Hof en Krijghs Rijcks-Ampten met Rijcks-Stands-persoonen beset / en d'Adel de Graven gelijck gehouden werden. XLI. De Rijcks-Hofraeds Ordonnantien sou men styf onderhouden; en yeder ten vollen betalen. XLII. De Keyserlijcke Geheyme Raeden sullen sigh niet mengen in Rijcksfaecken. XLIII In alle Schriften en Handelingen des Rijcks geen andere als de Hooghduytsche of Latijnsche Tael gebruycken. XLIV. Niemand tot Rijcks-Vorst verhogen / als die genoegsame Goederen heeft / om sulck een Stand daer op te konnen voeren. XLV. Raeckt de Tax-gevallen. XLVI. De Voorgangh der Keurvorstlijcke Erf-Ampten voor de Keyserlijcke Hof Ampten. XLVII. Deese Keur-Conditien souden oock moeten besweeren de Keyserlijcke Geheyme / en de Rijcks-Hofraed. Desgelijcks 't Kamer-Gerigh te Spier. Was gegeven te Franckfurt, den 18. Julius Anno 1658.; en onderteeckend LEOPOLD.

by God, en de H. Evangelien,

gedaen den 18. Julius Anno 1658.

De Keyserlijcke Krooningh wierd aengesteld tegens den 1. Augustus N. S. De Ceremonien daer ontrent sijn voor deesen al verhaeld by de Krooning van andere Keyseren. Alleen sullen wy hier wat breeder voorstellen die van den Os. Den 19. 29. Julius wierd deesen Os / geschickt om gebraden te werden / van eenige Vleeschhouwers Kneghts omgevoerd door de voornaemste Straten der Stad Franckfurt. Hy was niet seer groot / maer boven maeten vet / en over 't gantsche lijf bedeckt met swart / geel / en wit Wollen Laecken / als sijnde 't Livérey des Roomschen Koninghs. De Hoornen en Klauwen waeren verguld. Onder de Hoornen om 't Hoofd had hy een seer schoone Krans van Lelien en andere welrieckende Bloemen. Voor hem gingen vier persoonen / welcke hem voerden; nevens twee Speellieden / die hare Schalmayen lustig lieten horen. Weersijds / en aghter / liepen een groote meenigte van Jongens; oock volwassene Mans en Vrouwspersoonen; welcke dit Beest vergeselschapten tot aen de Keucken / opgerigt op den Roomer-Berg, als de bestemde Slagtplaets. Twee Vleeschhouwers namen deesen Os in de gedagte Keucken: rukten hem de Deckfels en de Krans af; sloegen hem ter neer / en verrighteden doe haer verder werck met keelen / villen / opsnijden / en suyveren. 's Anderendaeghs wierd hy van de Kocks / nae ouder gewoonte / soo geheel gebraeden (behalven 't Ingewand) / langsaem / tot op den derden dagh / en ondertusschen met allerley Gevogelt gespeckt. Als 'er een Stuck voor de Keyser afgesneeden was / wierd dit Beest aen 't Volck ten prijs gegeven. Nevens de Keucken; of groote Houte Tent / stonden eenige Backers / op een bysonder Tooneel; welcke Wittebrooden onder de meenighte wierpen: maer oock smeetense deselve / sonder aensien van persoonen / nae de Vensteren der daer ontrent staende Huysen; waer door veele van de daer uytleggende Toekijckers onverwaght soodaenigh geraeckt wierden / dat haer 't bloed uyt den Neus sprongh. Een goed deel der aenschouwers had nu Brood bekoomen; maer 't ontbrack haer aen Toespijs. Want schoon haer den Os ten buyt was geschoncken / soo weerden echter de Soldaten / tegens d'oude gewoonte / haer daer van af; en de gestelde Opsighters lieten een deel daer van nae 't Waghthuys brengen 't overige haer selfs toe-eygenende. Dus moesten d'andere haer brood droogh eeten. Maer liepen nae de roode en witte Wijn-Fontainen, om sigh door een goeden dronck te verquicken; doch 't gedrangh was soo groot / dat 't twintigste deel daer niet by kon geraecken. Die wat bequaemen / 't sy in haere Hoeden / of in hier toe meegenoomene Vaten / wierden / als se drincken wilden / soodaenigh gestooten / 't sy onvoorsiens of moedwillens / dat alles over haer lijf heenen / en by den Hals instortte. Veele saegen'er uyt / als of se uyt een Wijnvat waeren getrocken.

Keyserlijke Kroninghsdagh aengesteld.

Den Os werd seer praghtigh door de Stad omgevoerd.

Geslaght, en geheel gebraeden.

't Gemeene Volk echter krijght'er niet van; tegens alle oude gewoonte;

wijl de Soldaten en Opsighters alles nae sigh naemen.

Kortswijl by de Wijn Fontainen.

Wy souden hier nu spreecken van d'Alliantie- of Verbonds-Raed / stracks nae Leopoldi Krooningh opgerigt binnen Franckfurt tusschen eenige Keurvorsten en Vorsten des Rijcks / waer in sigh oock Koning Louis van Franckrijck begaf / op sulck een wijs / dat hy / nevens de Verbondene Keurvorsten en Vorsten / sigh styf sou houden aen de Vreede / te Munster en Osnabrugh gesloten / tegens al d'Overtreeders derselve; doch hier tegens oock niemand binnen noch buyten 't Rijck beleedigen; noch de gedaghte Keurvorsten en Vorsten betreecken in den Spaensch-Franschen Oorlogh; maer derselver Vryheden en Reghten beschermen: ten dien eynde / daer toe versoght sijnde / de Verbondene gesamentlijck / of yeder in 't bysonder / op eygene kosten byspringen met 1600. Mannen te Voet en 800. te Paerd / nevens daer toe behoorend Geschut; doch dit stuck omstandigh te verhaelen / sou ons hier te wijd uytloopen. Dit Verbond streckte niet weynigh ten voordeel van Sweeden; derhalven Keur-Trier daer in niet wou bewilligen; en Keur-Brandenburgh sigh ten hooghsten daer over beswaerde.

Alliantie, tusschen eenige Keurvorsten en Vorsten des Rijcks, waer in oock de Fransche Koningh gesloten was.

Wy konnen niet voorby gaen / hier aen te mercken / dat deese Keyser is geweest den vijfthienden gekroonden Roomsch-Koningh uyt 't Huys Oostenrijck. Maer onaengesien veele in dit Huys de naem van Leopold hebben

Uyt 't Huys Oostenrijck noyt een Leopold Keyser

DUYTSLAND.

ven gedraegen / soo is echter uyt al de selve niet een eenigen Leopold, als alleen deesen / tot den Keyserlijcken Throon verheven geworden: en hy sou'er ook niet aengeraeckt sijn / indien sijnen Broeder Ferdinand de IV. niet onverwaght / by 't leven sijns Vaders / overleeden waere. Sommige hielden dit een geluckigh Voorteecken voor Duytschland; wyl d'Oostenrijcksche Landen onder de Regeeringh der Leopolden altijd voorspoedigh waren geweest.

geworden, als deesen.

Leopold d'I. de Doorlugtige.

Want Leopold d'I., genoemd de Doorlughtige, was oock d'eerste / die Oostenrijck uyt de handen der Ongeloovige ruckte; den Heydenschen daer in regeerenden Koningh Gaisa overwon / en tot 't Christendom braght. Ja den Hongarischen Koningh Oron affettede / en een Christen, Petrus, ten Koningh over dit Gewest maeckte.

Leopold de II. de Stercke.

Leopold de II., bygenoemd de Stercke, verwon met seer weynigh volck Koningh Abba van Hongaryen; die Oostenrijck op nieuws meende t'overweldigen.

Leopold de III. de Schoone.

Leopold de III., de Schoone, voerde geluckige Oorlogen tegens de Hongariërs, Boheemers, en Moraviërs, geduerende sijne 21. jaerige Regeeringh; altyd 't Land beschermende tegens alle geweld.

Leopold de IV de Heylige.

Leopold de IV., de Heylige, overwon Koningh Stephanus in Hongaryen. Behield oock noch tweemael een heerlijcke Zeege tegens de Hongariërs en Boheemers.

Leopold de V. de Milddadige.

Sijnen Soon Leopold de V., vereerd met den Bynaem van de Milddadige, braght geheel Bayeren, en de Stad Regensburgh in sijn geweld.

Leopold de VI. de Deughdrijcke.

Leopold de VI., geseght de Deughdrijcke, was een dapper Held tegens d'Ongelovige; en verwierf daer door 't Huys Oostenrijck een nieuw Wapen; namentlijck / de Witte Streep door 't Roode Veld. Kreegh den Engelschen Koningh Richard hier gevangen / en bevestighde met 't geld van des selven Rantsoen de Stad Weenen; deselve voorsiende met Mueren en Wallen; gelijck oock Neuwstad, &c.

Leopold de VII. d'Eerrijke

Leopold de VII., toegevoeghd de Titel van d'Eer-rijcke, veroverde de Stad Damiata in Egypten; en bequam derhalven van Keyser Henrick de Keyserlijcke Boogh over d'Oostenrijcksche Aertshertogs-hoed.

Leopold d'VIII. 't Cieraed des Adels.

Leopold d'VIII., Soon van Keyser Albertus d'I., gebynaemd 't Cieraed des Adels, braght te weegh / door sijne hulp aen Keyser Henrick de VII., dat hy wierd beleend met 't Hertogdom Swaben.

Leopold de IX. de Kroon der Eedele Ridderschap.

Leopold de IX, droegh sigh soodaenigh / dat hy door sijne veelvoudige Ridderlijcke daeden in Duytschland wierd geheeten de Kroon der Eedele Ridderschap.

Leopold de X. de Praghtige.

Leopold de X., bekend met den naem van de Praghtige heeft d'Oostenrijcksche en Turksche Landen een lange tijd in goede Vreede geregeerd. Wat voor een geluck Oostenrijck en Duytschland onder deesen Leopold sal vergeselschappen / sullen de volgende jaren ons bekend maecken.

Verbond tusschen de Keyser en Brandenburgh.

Tusschen sijne Majesteyt en den Keurvorst van Brandenburgh wierd al stracks een Defensif en Offensif Verbond opgereght. Desgelijcks tusschen de Kroon Deenemarcken en Brandenburgh Wat hier op volghde / sullen wy t'sijner plaets hooren.

Dus is dan op de gehoorde wijs tot den Keyserlycken Throon gekoomen de gemelde

L E O P O L D U S,

Leopold de XII., onder de Keyseren d'I.

diens naems onder de Hertogen en Aertshertogen van Oostenrijck d'XI. (of XII.); onder de Keyseren d'I. Hy was / gelijck alreeds geseght is / de Soon van Keyser Ferdinand de III., geboren Anno 1640.; geworden Hongarisch Koningh Anno 1655. Boheemsch Anno 1656., nu Roomsch Keyser Anno 1658.

Is seer aendaghtigh in sijne Religie.

Is seer aendaghtigh in sijne Religie. Waerom oock Koningh Louis van Franckrijck, doe hy sijnen Soon / de Dauphin, geerne / tot Roomsch Koningh had verkooren gesien / in 't XIII. Artijckel der Conditien, die hy aenbood (soo als deselve in openbaeren druck sijn uytgekoomen) / dit oock stelde als ten beweeghreden / om Keyser Leopold hier in te doen bewilligen (alhoewel sommige meenden / dat'er een schimpery onder school):

Waer toe de Koning van Frankrijck sijne devotie sigh wou duen dienen.

„Vermits nu sijn' Allerchristlijckste Majesteyt gantschlijck vertrouwd / dat niemand „van de Rijcks-Standen sijnen welmeenenden voorslagh / waer door de Christenheyd „in rust en seeckerheyd / 't Duytsche Rijck in „voorigen welstand hersteld kan werden / „uyt de hand sullen laeten gaen; sigh hardneckigh toonen; of souden willen dencken / „sigh daer tegens op te stellen: Oock den „Roomschen Keyser selfs niet tegen sal sijn / „dat hy sijne jaren voortaen in de hooghste „Authoriteit en Aensienlijckheyd / daer-en-„boven in volstandige gewenschte rust be-„sluyten / en sijne hooghst-roemlijcke devo-„tie onverhinderd waerneemen sal moogen: „soo sou in tegendeel sijne Kon. Maj. en „desselven eenigen Soon sulck (een weygeringh) tot d'uyterste schimp gedyen / &c.

Heeft de Geestlijke te veel vertrouwd.

Men kan niet ontkennen / dat sijne Keyserl. Maj. in d'eerste jaren sijner Regeeringh sigh meer beesigh hield met sijn' Aendaghten / als met de Rijcks-saecken; 't bestier der selve te veel vertrouwende aen 't beleyd der Jesuiten en andere Geestlijcke. Doch opgeweckt / eerst door de Beroerten in Hongaryen, door de gedaghte Geestlijcke ten grootsten deele veroorsaeckt / waer op 't gantsche Rijk / immers sijn Erfland Oostenrijck (waer van de Hoofdstad Weenen alreeds van de Turcken belegerd en genoeghsaem op 't uyterste gebraght was) in de hooghste gevaerlijckheyd stond; daer nae door den Franschen Koningh / heeft hy sigh meer 't Rijcks-bestier toegeeygend. Doch hier van t'sijner plaets breeder.

Waer uyt groot gevaer ontstond.

Keyserlijke Polici-Ordonnantie

Onmatige Kleederpraght is de verwoestingh der Deughden / en 't verderf eens Staets. Keyser Leopold dit in aght neemende / heeft Anno 1659. een Ordonnantie daer tegens laeten uytgaen. 't Kort begrijp daer van is: Naedien door de praght in Kleederen / niet tot eerbaerheyd en noodwendigheyd / maer tot overdadige hovaerdy aengeleght / veel geld onnutlijck wierd verquist / tot mercklijcke schaede van 't gemeene-best / waer door veele in armoede en verderf wierden gestort / soo verbood sijne Keyserl. Maj. op hooge Straffen alle draghten van Goud

tegens de praght in kleederen:

of

of Silver Laecken: Alle goudene en silvere Borduerselen / hoedaugh een Naem deselbe oock hebben mogen: Alle goudene en silvere Linten: Alle Nederlandsche witte Kanten: Borduerselen / Galons en Boorden aen Kleederen / Draeghbanden / Handschoenen / Ec. Fulp, Fluweel / Sydene Koussen / Ec. waren alle Kooplieden / Burgers / en derselver Vrouwen verbooden. Alle Doctoren en Staets-persoonen wierd ernstigh opgeleght / haere Dochters soodanigh in tugt en toom te houden / datmen haer met waerheyd Eerbaere en Zeedige Maeghden souden moogen noemen. Burgers-vrouwen moghten de Rocken niet langer draegen / als tot aen d'Enclauwen: die van hooger Staet ten langhsten tot op de Schoenen.

en verbod daer ontrent.
1659.

De Stad *Munster* geraeckt

Onder de Ryclis-openstand brack een gevaerlijcke vyandschap los tusschen de Stad Munster en haeren Bisschop. Op 't kortste sullen wy deese saeck verhandelen. Een breeder berigt kan de Leeser vinden in ons Werkje 't Leven en Bedrijf van Christoffel Bernhard van Galen. Bischop van Munster, &c.

in vyandschap met haren Bischop *Christoffel Bernard van Galen.*

Tsederd eenige jaren was ontstaen een heymlycke haet en verbitteringh tusschen d'Ingeseetene der Stad Munster en haren Bischop / de gedaghte Christoffel Bernhard; welke nu uytborst tot openbare vyandschap. So haest als na de dood van Ferdinand, Aerts-bischop-Keurvorst van Keulen, Hertogh in Bayeren, Bischop van Munster, deesen Christoffel Bernhard tot den Bischoplijcken Munsterschen Stoel was geraeckt / liet de Burgery daeghlijcks niet weynige spitse redenen tegens hem hooren / wyl hy al te vooren sijnen hooghmoedigen en onverdraeghlijcken aert had bekend gemaeckt. Hier by quam noch / dat de Dom-Deecken te Munster, Bernhardus Malinckrotius (een geleerd man / gelijck uyt sijne Schriften blijckt; doch oock een harde Kop / en vyand des nieuw-verkoornen Bischops) den selven over al met mond en pen schimplijck aentaste; als of hy noch wettigh noch ordentlijck waere beroepen geworden.

Oorsaecken deeses haets tegens malkander.

Waer toe niet weynigh heeft geholpen de *Dom-Deken Bernhard Malinckrot*,

Als de Bischoplijcke Stoel ergens open staet / soo moet / volgens 't Pauslijck Reght, de Dom-Deecken binnen 6. Maenden tijds 't Capittel by een roepen / tot verkiesingh eens nieuwen Bischops; of de Paus heeft magt / om yemand nae sijn welgevallen in te setten. Malinckrot was geerne selfs Bischop geweest; oock dien Staet wel waerdigh / soo wegens sijne geleerdheyd / als voornaemen Adel; derhalven stelde hy de Verkiesing uyt / vry langer als de Domheeren behaeghde. De vijfde Maend liep alreeds voorby; hier door meende hy (soomen voorgaf) dies te beeter tot sijn ooghwit te sullen geraecken. Veele der Capitularen, meest de jongste / waren hem ongenegen / wegens gepleeghde scharpheyd. En wyl hy in sijnen Dom-Deecken-staet haer dickmael om een geringe misdaed met strenge woorden had aengevallen; oock wel harde straffen opgeleght; soo vreesdense / dat hy / haeren Bischop geworden sijnde / haer noch arger sou mogen handelen.

die geerne selfs

Vermits nu Malinckrot 't by een roepen des Capittels geduerigh uytsteldde / onder voorwendingh / dat het noch tijds genoegh was / soo quamen de Capitularen eens by haeren Meede-Capitulaer Christof Bernhard van Galen te gast. Onder 't rijcklijck gebruyck des Wijns wierd deese vrolijke stem gehoord: Vivat Bernhardus Episcopus, dat is: Leve Bischop Bernhard. De Domdeecken Malinckrot, met sijnen voornaem Bernhard genoemd / dit Vreughden-gerorp ter ooren koomende / nam dit voor een Voorboode van 't geen hy wenschte. Maer korts daer nae wierd hy gewaer / dat het Dom-Capittel buyten sijne kennis by een was gekomen / en Christoffel Bernhard tot Bischop van Munster had verkoren; versoeckende / dat hy de gedane Keur toestemmen en onderteeckenen wou.

den Bischoplijcken Stoel had beklommen,

doch sigh in sijne hoop bedrogen vind.

Malinckrot was seer qualijck hier over te vreeden; en bestrafte de Capitularen hardelijk / wijlse buyten sijne kennis / tegens betaemlijckheyd / aen een ongewoone Plaets waeren t'saem-gelopen / en een Bisschop hadden verkooren. Volgens 't Geestlijck Reght moest hy / als Dom-Deecken, 't Capittel t'samen roepen / de stemmingh ordentlijck laten gaen; en wou derhalven tot deese Keur gantschlijck niet verstaen. De Capitularen echter bleven by 't geense gedaen hadden; en hielden by den Paus aen om de bevestigingh. Malinckrot deed hevige protestatien: boven de gedaghte onwetlijckheyd der verkiesingh noch daer by doende / dat de verkoorne persoon tot dit hooge Ampt niet moght werden toegelaten / vermits de Geestlijke Reghten uytdrucklijck daer van uytslooten de Hals-strafbaere Misdadige, en der selver Kinderen. Nu was yeder bekend / dat de Vader van Christoffel Bernhard een Edelman had doorstoocken; ter dier oorsaeck van al sijne Goederen beroofd / en in Gevancknis gestorven was.

De *Capitularen* verkiesen, tegens gewoone ordre, *Christoffel Bernhard* van *Galen.*

Beschuldigingh tegens sijn persoon.

't Dom-Capttel seyde hier tegens / datse gedwongen waren geworden / om haer vry Keur-reght / door 't onnoodigh uytstel des Dom-Deeckens, niet te verliesen / tot de Verkiesingh te treeden. Belangende des Bischops Vader / sy gaven voor / dat sijne daed geen Hals-strafbaere misdaed te noemen was / wijlmen hem 't leven niet had benoomen. Malinckrot bragt daer tegens in: dat nalatingh van straf uyt genade de misdaed niet regtvaerdigde. Hield ook by Paus Innocentius de X. de Bevestigingh van Christoffel Bernhard tot in 't vijfde jaer te rugg'; en hy sou van deesen Paus noyt bevestighd sijn geworden: maer als Fabius Chisius, hernoemd Alexander de VII. / Paus wierd Anno 1655., soo geschiedde de bevestigingh; en dus wierd Christoffel ten vollen Bischop. Van dit gantsche werck kanmen omstandiger naesien 't gedaghte ons Verhael van 't leven en bedrijf deeses Bischops.

Verontschuldingh van 't *Dom-Capittel.*

Christoffel Bernhard eerst 5. jaren daer na van de Paus bevestighd: 1655.

Wyl nu Malinckrot voort-voer / veele dingen tegens Christoffels persoon binnen Munster uyt te werpen; soo heeft hy / doemaels te Coesveld sijnde / hem in den Ban gedaen. Flucks begaf Malinckrot sigh nae Keulen,

die *Malinckrot* in den Ban doet; doch des Paus *Nuncius*

en

DUYTS-LAND.

en braght by den Pauslijcken Nuncius Sanfelicio sijne saeck soodanigh voor / dat hy niet alleen van den Ban los gemaeckt wierd / maer oock weer binnen Munster quam. Dit hielp niet weynigh tot de volgende Onrusten: voornamentlijck als hy op 't Feest des Apostel Jacobi sigh weer in 't Dom-Capittel liet sien / met sijn Geestlijck Habijt. Hy was by de Burgers in groote gunst. Yeder liep toe / jongh en oud / Wijf en Man / toonende sigh hier over seer vrolijck. Men hoorde roepen en wenschen / dat Malinckrot by haer blijven; van Galen anderwegen heenen trecken moght. Dit verweckte noch meer verbitteringh.

ontslaet hem weer.

Onrust hier over ontstaen binnen Munster.

Wyl nu de Bischop de Munstersche Burgers niet nae sijne hand kon stellen; soo hy wel gewild had / beschreef hy met den aenvangh der Somer des jaers 1657. 't Dom-Capittel en de meeste Ridderschap nae Coesveld; tot een Land-dagh. De saeck wierd overwogen; maer men kon niet eens-gesind werden; dies scheydeden sonder verrightingh. Echter wierd Volck geworven / en de jonge Manschap der Dorpen op Geweer geset. Ondertusschen wou Malinckrot (die door Bischop Christoffel van sijn Dom-Dekenschap was afgeset / en nu te Keulen in ballinghschap leefde) sijne Munstersche Burgers eens gaen besoecken; doch wierd van de Bischopsche betrapt / en voor sijne Vorstlijcke Doorl. gebraght; die op hem begeerde / dat hy van sijne weerspannigheyd sou afstaen. Doch Malinckrot verweet hem (als sijnen Neef) / hoe hy hem / na de gedagte misdaed sijns Vaders noch kleyn sijnde / gelijck als uyt 't Stof had opgetrocken; doen Studeeren, eerst hem tot een Canonickschap, daer nae tot een Dom-Capitulaerschap had verheven. Maer nu wierd hy dus daer voor geloond. Hier op wierd hy van al sijn' Eer-Ampten afgeset; op een Landhuys in bewaringh gebraght; doch taemlijck wel onderhouden. In deesen staet moest hy sijn leven eyndigen. Echter toonde hy sigh na vermogen mild tegens arme Studenten; welcker veele hem quamen besoecken. Hy tracteerde haer vriendlijck van sijn Deel; en gaf haer oock een Teerpenningh / met deese woorden: *Quando vos eritis aliquando clari, statum nostrum scriptis vestris deplorabitis.* Soo veel als: Als gy eens wackere Lieden sult werden, soo gedenck in uwe Schriften, in wat voor een sleghten staet ick geraeckt ben.

Bischop van Munster begind Volckte werven.

Krijghd Malinckrot gevangen; die hem de beweesene wel taden nae sijns Vaders misdaed scharp verwijt.

TUYTS-LAND.

Is in sijne gevancknis noch mild tegens arme Studenten.

Die van Munster siende / dat het haer sou gelden / soghten tot een Vergelijckingh te komen. D'onderhandelaers quamen by een. De Munstersche leverden haere Brieven over / nevens de redenen / waerom sy haren Vorst met ten vollen konden vertrouwen. Indien deselve weghgenoomen of versaght wierden / so sou de Vreede haest te treffen sijn. Maer onder deese Vreedehandel en Wapenschorssingh namen de Bischopsche gevangen des Stads Syndicus Nicolaus Drachter, uyt 's Gravenhaegh weer nae huys keerende. De Munstersche sonden tot tweemalen toe Trompetters aen Bischop Christoffel, om hem los te hebben; doch te vergeefs. Dit vergrootte de verbitteringh; en de Raed beklaeghde sigh hier over aen de Rijks-Vicarissen Keur-Saxen en Keur-Bayeren.

Onderhandelingh tusschen de Bischop en Stad Munster;

vrughteloos afgeloopen; en de verbitteringh grooter.

Korts hier nae begonden de Vyandlijckheden aen te gaen / en de Bischopsche belegerden Munster. Den 6. 16. Augustus deed de Bischop de Stad beschieten met 14. halve Carthouwen, en ander kleynder Geschut. Met de by hem sijnde Keur-Mentzische, Triersche en Keulsche Volkeren was hy sterck 9000. te paerd en te voet. De Granaten en Kogelen vlogen met sulck een meenighte in de Stad / dat sigh niemand seecker bevond.

Bischop Bernhard belegerd Munster. 1657.

Beschiet deese Stad seer hevig.

De Huysen wierden in brand: hier den eenen een been/ den anderen een arm/ den derden 't hoofd; een Priester in de Kerck voor den Altaer dood geschooten. Den 1. September vermeesterden de Bisschopsche de S. Salvators Poort door een onverwaghtten Aenval; doch wierden weer afgedreeven. Dit vergrootte den haet der Burgers/ wijlse even doemaels den Bisschop een Verdragh hadden aengeboden. Op datse haere schaede noyt moghten vergeeten/ lietense nieuwe Paenderen maeken/ en daer in stellen: gaLen InCenDIt VrbeM; dat is: Van Galen heeft de Stad dus door brand verdorven. De Latijnsche Tal-Letteren brengen uyt 't jaer MDCLVII. Haeren Bisschop noemdense niet anders als Moordenaer en Moordbrander. Selfs de Vrouwen (anders in diergelijcke gelegenheden kleynmoedigh) spraecken haere Mannen een hert in/ om dapper te veghten.

Verbitteringh der Burgers, selfs der Vrouwen.

Munster ellendigh verwoest door veele Branden.

De Paus maende den Bisschop wel af van deese vyandlijckheyd tegens de Stad Munster, onder bedreygingh des Bans; doch dit Bevel was hem onaengenaem. Hy sond een Brief aen de Belegerde/ datse 2000. Mannen souden inneemen/ soo sou de Vreede gemaeckt sijn; doch dit quam de Burgery ongelegen. Ellendig wierd de Stad door brand verwoest/ veroorsaeckt door 't inwerpen van Vyerwercken. Alleen den 7. 17. October geraeckten over de 100. Huysen in d'asch. Onderwijl drongen de Gedeputeerde van 't Dom-Capittel, der Ridderschap/ en der Stad den Vreede soodaenigh aen/ dat eyndlijck den 11. 21. deselve wierd getroffen. D'Artijckelen waeren: I. Een algemeene Vergeetenheyd weersijds; waer van niemand uytgesloten sou sijn. II. Afdanckingh van beydersijds Krijghsvolck; doch de Stad sou 300. Soldaten mogen in dienst houden. III. Daer tegens oock 500. Bisschopsche innemen; welke echter soo wel in Stads als Bisschops-Eed souden staen. Daerenboven sou de Vorstlijcke Lyfwaght te Paerd en te Voet binnen gelaten werden. IV. De Commandant sou niets mogen doen tegens de Privilegien en Vryheden der Stad. V. Raeckte 't geven van 't Woord aen den Commandant. VI. De Sleutelen souden by Burgermeesteren en Raed blijven/ tot dat 't Proces daer over aen 't Keyserlijcke Hof sou uytgeweesen sijn. VII. Syne Vorstlijcke Genade sou de Stad laten blijven by haer' Privilegien, Reghten en Vryheden/ &c.

Eyndlijck werd de Vreede tusschen deese Stad en den Bisschop getroffen.

Artijckelen des Accoords.

De Staten der Vereenighde Nederlanden hadden tot Ontset der Stad Munster gesonden 45. Compagnien te paerd/ en 97. te voet. Doch alsse tijdingh van dit Accoord kreegen/ riepense haer Volck weer te rugg'. Buyten twijffel heeft deese aenkoomende Maght den Vreede seer bevoorderd; en de Stad beeter Conditien doen bedingen.

't Aenkoomend Ontset der Staten Generael bevoorderd den Vreede.

In December deed Bisschop Christoffel Bernhard sijnen Intoght in de Stad Munster. De Burgery stond wel in 't Geweer/ doch niemand wou 't Hoofd voor hem ontdecken/ noch Eerschooten doen; toonende dus/ datse waerlijck Westphalingers waeren/ die sigh uyterlijck niet anders konnen aenstellen/ danse sigh in haer hert gevoelen. Hy bleef derhalven niet langh binnen Munster; wijl hy vernam/ dat de Burgers hem weynigh aghteden/ noch minder beminden.

Bisschop Bernhard vind te Munster weynigh aghtingh, noch minder liefde.

Dit alles droegh sig toe onder d'openstand des Rijcks nae de dood van Keyser Ferdinand de III.: wiens Soon Leopoldus-Ignatius-Franciscus-Balthasar-Joseph-Felicianus sijns Vaders Erf-Koninghrijcken en Landen in besit nam/ wijl sijne drie Broederen Ferdinandus Franciscus, geweesene Roomsch-Koningh/ Philippus Augustinus, en Maximiliaen-Thomas gestorven waren. Hy was ontrent 17. jaeren oud. Stracks daer na wierd hy van de Kinderpockjens aengetast; doch genas weer geluckigh/ onaengesien men d'Aderlatingh had gebruyckt.

Dit alles geschiedde onder d'openstand des Rijcks; eer Leopold noch Keyser wierd.

Haest reesen weer nieuwe verschillen tusschen Bisschop Bernhard en de Stad Munster; waer door een swaere Oorloghs-wolck over den Westphaelschen Kreytz quam te hangen. De verbitteringh der Gemoederen/ nu 3. jaren gesmoord geweest/ begon weer uyt te breecken. In de gedaghte Vreede was bedongen/ dat de Stad voor-behouden bleef haere aen 't Keyserlijck Hof hangende oude en nieuwe Litispendentien, en andere aldaer en voor 't Spiersch Kamer-Gerigt betrockene Processen. Dus geraeckten beyde de Parthyen voor den Keyserlijcken Hof-raed in een Reghts-gedingh/ wegens 't Jus præsidii, of 't Reght/ welck deel de Stad met Guarnisoen sou besetten. Den 3. Julius Anno 1659. wierd de saeck uytgeweesen/ deeser wijs:

Nieuwe verschillen tusschen den Bischop en de Stad Munster.

De Stad verliest haer Proces tegens den Bischop voor den Keyserlijcken Rijcks-Hofraed. 1659.

„ Nadien de Stad 't voorgewendde Jus Præsidii, nevens 't Reght tot de Sleutelen/ Poorten/ Wallen/ Mueren/ en d'uytdeelingh des Woords aen de Ronden/ niet had beweesen/ soo was deselve schuldigh/ 't Præsidium Militare, of de Besettingh/ van de Bisschop/ als haeren Landvorst/ aen te neemen/ soo dickmael hy sulcks noodigh sou aghten.

Over dit Vonnis beswaerden Burgermeesteren en Raed der Stad Munster sigh hooghlijck by den Rijcks-Hofraed; versogten Revisie. De Bisschop beschuldighde haer van ongehoorsaemheyd tegens 't Keyserlijck Oordeel; en wou weer geweld tegens de Stad gebruycken; die ter dier oorsaeck oock eenige Werbingen aenstelde. Kreegh daerenboven beloften van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, datse haer bystand souden doen/ tot beschermingh haerer Privilegien, volgens 't Verbond met de Hanse-Steeden, waer onder oock Munster begreepen was. Hier tegens bequam de Bisschop/ behalven de hulp der met hem in Alliantie staende Geestlijcke Keurvorsten/ en des Hertoghs van Nieuwburgh, oock 2. Regimenten te paerd van den Keyser/ onder d'Oversten Faber en Wolframsdorf.

De Staten Generael beloven Munster hulp: de Geestlijcke Keurvorsten en de Keyser senden den Bischop bystand.

De Vyandlijcke daedlijckheden begonden weer aen te gaen/ en Munster wierd door de Bisschopsche belegerd. Bisschop Bernhard klaeghde aen den Keyser over d'ongehoorsaemheyd der Munstersche; datse in haer'

Munster weer van de Bischop belegerd. 1660.

uyt-

uytvallen veele der sijne doodsloegen / &c. De Munstersche daer tegens over de geweldenaeryen des Bisschops. Syne Maj. beval den Bisschop van de Stad af te trecken; de van hem gevangene sonder rantsoen vry te stellen; de Koophandel den vryen loop te laten. Een diergelijck bevel gingh oock af aen de Stad Munster. Doch Bisschop Bernhard gehoorsaemde niet / maer bleef leggen. Veel van sijn Volck verliep wel; oock verloor hy een goed deel door d'uytvallen der Munstersche; doch dit gebreck wierd haest weer verbuld door d'afgedanckte Keyserische en Keur-Brandenburghsche. Kreegh oock d'Alliantie-Raed te Franckfurt op sijne sijde; welke de Stad aenmaenden tot gehoorsaemheyd; de Staten Generael afmaenden / van sigh met deesen handel te bemoeyen. Ondertusschen bleven de Munstersche by 't Besluyt / van haere Vryheyd te willen verdeedigen.

Die op 't Keyserlijck bevel van hier van afte laten niet past.

De Bisschop settede de Belegeringh eensigh voort tot in 't volgende jaer. Als nu de Raed eyndlijck sagh / dat de Hollandsche hulp (met soo veele smeeckingen gesogt / en waer op men sigh soo gantsch vast had verlaten) geheel tot water wierd / soo begon yeder voor sigh selven te sorgen. Tot verscheydene malen toe deed de Raed by den Bisschop aenhouden / om Vry-Geleyde voor haere Gedeputeerde, tot een Verdragh. Eyndlijck wierd haer 't selve toegestaen. Deese Gedeputeerde waeren twee Geestlijcke persoonen / welcke op Nieuw-jaers-dagh N.S. Anno 1661. in 't Leger quamen / en nae Coesveld by den Heer Bisschop wierden begeleyd: Doch dit waeren de reghte Mannen niet / om sulck een swaren Steen op te tillen.

Munster, tegens haere verwaghtingh, 1661. sigh van de *Hollandsche* hulp verlaten siende, geraeckt in d'uyterste benauwdheyd.

Als nu de Stad sigh hoe langer hoe meerder in benauwdheyd vond / gingh de nieuwe Burgermeester Bernhard Zimmerscheid, met noch ses Gedeputeerde uyt den Raed / en de Gemeents-Mannen / selfs in 't Vorstlijck Hoofd-quartier te Walbeck, daerse van 2. Vorstlijcke Raden wierden gehoord. Haeren Voordragh bestond hier in: Datse versogten de genaede van sijn Vorstl. Gen. den Heer Bisschop voor alle arme onschuldige Inwooners der Stad. Besloten eyndlijck met smeeckingen om Gods wil / datse audientie moghten bekoomen by sijne Vorstl. Gen. / om sijn eyndlijck Besluyt te moogen verneemen.

Eene Burgemeester en 6. andere uyt den Raed bidden den Bisschop met groote smeeckingen om genade.

Gantsch hard wierdense van deese Raden bejegend / t'eenemael smaedlijck toegesproken; een swaeren eysch / onder groote bedreygingen / aen haer gedaen. Hier mee keerdense weer nae de Stad; daer 't Gebreck sterck d'overhand begon te neemen. Derhalven waerense gedwongen / sigh over te geven aen den wil des Bisschops; die haer de Conditien selfs voorschreef; welckese / sonder tegenseggen / moesten aenneemen. Sie hier den korten inhoud der Artijckelen: I. De Stads-poorten souden werden beset met Bisschoplijcke Volckeren. II. Die van de Stad Munster souden ontseggen de bystand der Generale Staten, en aller andere. III. Aen den Bisschop binnen seekere gestelde tijd opbrengen 45000.; en dan noch een Schatting van 7. of 800. Rijcksd. jaerlijcks. Hier tegens sou hy haer laten toekoomen een Pardon-brief. IV. Buyten dit Pardon souden gesloten sijn ses persoonen; echter niet aen lyf of leven / maer op een ander wijs gestraft werden. V. Die van de Stad souden onbepaeld Bisschoplijck Guarnisoen inneemen. VI. Hem de Sleutelen overleveren. VII. En in alles / wat tot versekeringh behoord / eenklijck af hangen van sijnen wil en bestier. Dit wierd soo ingegaen den 18. 28. Martius Anno 1661.

Moesten sigh aen sijnen wil overgeven; op de *Conditien*, welcke hy hier selfs voorschreef.

Korten inhoud derselve.

Den 10. 20. nam de Bisschop de Stad Munster ten vollen in sijn geweld. Leydde een sterck Guarnisoen daer binnen. Den 2. 12. April verscheen hy in eygener persoon; doch begaf sigh ten 11. uyren weer na Walbeck. Seer swaer wierden de Burgers belast met Inquartieringh. Dorfden niet de minste byeenkoomst houden; niet met haer bier of vrijen by malkander staen praeten. Den Raed quam wel t'samen; doch had weynigh te seggen; en stond haest veranderd te werden. Met alle Maght deed Bisschop Barend bouwen aen een Kasteel / genoemd de Bril. In May wierd hy te Munster seer pragtigh ingehaeld.

Hoedanige het nu met *Munster* stond.

Anno 1662. begon de nieuwe Raed met de voorige Amptenaeren het Redde rationem, of Geef reeckenschap van uwe Huyshoudingh, te speelen: 't welck veele / die niet regtvaerdigh gehandeld hadden / dapper op de beurs aenquam. De Gemeente / oock gaende geraeckt / wou bewijs sien / hoe sommige gekoomen waeren aen haer' Obligatien, ten laste der Stads-Inkoomsten. Bisschop Bernhard begon sigh nu te wreecken aen de geene / van welcke hy beleedighd meende te sijn. Een Raedsheer / en een oud Burger / by d'overgaef der Stad uyt d'Amnestia gesloten / leydde hy yeder een Boete van 2000. Rijcksd. op; daerenboven uyt 't Land gebannen te werden. Maer wy konnen ons met de Munstersche saecken niet langer beesigh houden.

De nieuwe Raed eyscht reekenschap van d'oude Amptenaeren; 't welck haer op de beurs aenkoomd.

Korts nae de Krooningh van Keyser Leopold had hy beginnen een Krijghsheyr op de been te brengen. 't Selve sond hy Anno 1659. nae Polen en Voor-Pomeren tegens de Sweeden, om den Pool, en den benauwden Keurvorst van Brandenburgh, te hulp te komen. De Redenen / van 't Huys Oostenrijck gegeven / waerom 't selve sig tegens de Sweedsche Kroon in een Krijgh inliet / waeren deese: Dat de Sweeden nae den Osnabrugschen Vreede altijd valsche Vrienden van 't Huys Oostenrijck waeren geweest; soeckende ter gelegener tijd de Vreede te breecken. Alreeds met andere Potentaten 't opgerighte Verdragh hadden geschonden. Uyt enckele Gierigheyd de Geestlijcke Goederen en Kerckelijcke Schatten geroofd; de Graven der Heyligen verontеerd: de Lieden gedwongen / den Vreede om geld te koopen: Brandschattingh aengesteld: op een tyrannische wijs gehandeld: de Catholische Religie gantsch willen uytroeyen: met de Kroon Franckrijck aengespannen tot verderf van 't Huys Oostenrijk: alreeds

Keyser *Leopold* rust sigh toe, om de *Sweeden* op 't Lijf te vallen. 1659.

Voorgewendde redenen.

DUYTS-LAND

alreeds geld daer toe ontfangen: oock een aenvangh daer van gemaeckt; als gevallen sijnde in 't Vorstendom Groot-Glogauw, met uytplonderingh eener Proostdy: de Rijcks-Standen tegens sijne Majesteyt aengehitst: d'Erf-Onderdaenen van 't Oostenrijcksche Huys tot Rebelly verleyd: de Keyserlijcke Commandanten en Officieren in eenige Posten bewoogen trouwloos te werden: D'Erf-vyand des Christlijcken Geloofs aengepord tot Vreedebreuck met 't Huys Oostenrijck: onder valsche voorwendingen. Bespieders in d'Erf-landen gesonden: Ragotzy aengemoedighd, om sigh vyandlijck te toonen, en de Vreede te vernietigen. Hem binnen Cracauw by haer in Guarnisoen ontfangen, en sigh met hem in 't Veld t'saemgevoeghd: den Vreede daer in geschonden, datse, tegens de Generaele Amnestia, den Koningh van Polen, als een meede-hulp des Keysers, hadden aengevallen: hem, als een Bloedverwant des Keysers, uyt sijn Rijck verdreven: als een Bondgenoot gantschlijck soecken te verdelgen; gebruyckende groote Tyrannyen tegens Geestlijcke en Wereldlijcke persoonen.

waerom 't Huys Oostenrijck de Sweedsche Kroon wou aentasten; doch van de Sweeden niet onbeantwoord gelaten.

Op deese Beschuldigingh liet Sweeden niet nae, sigh te verantwoorden; en noch minder, sigh in Pomeren tot tegenweer toe te rusten. De Keyserlijcke Generael Artillery-meester Graef de Souches (in 't gemeen de Suse genoemd) quam met sijn Heyr in Julius van Groot-Glogauw in Silesien na Pomeren. Wijl nu de hier leggende Sweedsche, insonderheyd die van Stettin, verseeckerd wieren, dat het haer, en voornamentlijck deese Stad sou gelden, soo steldense sigh in staet, om haere Vyanden 't hoofd te bieden. Ondertusschen quam 't Keyserlijck Heyr, door hulp der Keur-Brandenburgsche, over Landsbergh op de Warta, oock door Nieuw-Marck, den 2. 12. Augustus voor d'onbesettede Stad Greiffenhagen; en maeckte sigh meester daer van: desgelijcks van de Dam by Stettin, en 't geheele Eyland Wollin. Wou daer op Stettin belegeren. Trock noch meer Brandenburghsche tot sigh, welcke uyt Holstein derwaerts quamen. Deese gesamentlijcke Maght belegerde Greipswald. Een en andermael braghtense een Bestormingh aen, doch wierden met groot verlies afgeslaegen. Ruckten daer op voor Demmin, een seer oude Stad in Pomeren, gelegen aen een seer lustigh Oord, en by drie gantsch Visch-rijcke Vloeden, de Peene, of Peine, de Trebel, en de Tollen-See; welcke Plaets sigh aen haer moest overgeven. Doe gold het Stettin: voor welcke Stad, nae seer groot verlies geleeden te hebben, sy moesten opbreecken. Hier tegens veroverden de Sweedsche 't Eyland Usedom.

De Keyserlijcke en Brandenburgsche veroveren Greiffenhagen, Dam, 't geheele Eyland Wollin. Werden voor Greipswald afgeslaegen. Belegeren en veroveren Stettin.

In 't volgende jaer gingh den Oorlogh al voort. De Sweeden veroverden 't stercke Slot Spankauw. De Keyserlijcke onder Prins Robert, Broeder van Keur-Paltz, de Warnemunder-Schans, gelegen aen den uytloop der Warne in d'Oost-Zee, anderhalve Mijl van Rostock; volgens d'Osnabrughsche en Munstersche Vreede aen de Sweeden ingeruymd. Doch de Vyandlijckheden hielden hier op, door de Vreede welcke op den 23. April O.S. t'Oliva in Pruyssen wierd gesloten tusschen den Koningh van Polen, de Keyser, en Keur-Brandenburgh aen d'eene; de Kroon Sweeden aen d'andere sijde. Den 10. 20. May wierd deselve onder de Keyserlijcke in Meeckelenburgh opentlijck uytgeblaesen, met verbod, op lijf en lebens straf, sigh aen de Sweedsche Landen en Lieden verder te vergrijpen; haer eenige schaede toe te voegen. Voorts wierden aen de Sweeden weer overgegeven de haer afgenoomene Plaetsen in Pomeren, als, de Passen Damgarten, en Tribsees; Ukermunde, Wollin, &c. Dam en Greiffenhagen waeren de laetste. Dus wierd Pomeren sijne beswaerlijcke Gasten weer quijt: Meeckelenburgh van d'Inlegeringhs-last weer bevrijd, wijl de Keyserlijcke van daer uyttrocken, gaende over d'Elve nae Bohemen, door 't Lunenburghsche, Maeghdenburgsche, Mansfeldsche; door Meissen en Voigtland, &c.

Vervolgh van deesen Oorlogh. 1660.

DUYTS-LAND.

Geeyndigd door den Vreede t'Oliva tusschen Polen, de Keyser en Keur-Brandenburg aen d'eene; de Sweeden aen d'andere sijde.

Wat in Mekelenburgh van haer noch was aghtergebleven, werd van de Boeren doodgeslagen, uyt verbitteringh over de schaede, door de Keyserlijcke haer toegevoeghd. Korts voor den Aftoght had de Superintendent-generael van 't gantsche Heyr, en de Biechtvader van den Generael Veld-Maerschalck Pater Tremelius, een Jesuit, sigh onsigtbaer gemaeckt; en heymlijck 't Hoofd-quartier verlaten. Te Straelsund nam hy d'Euangelische Religie aen, en begaf sigh nae Upsal in Sweeden. De Roomsch-Catholijcke waeren hier over niet weynigh verontrust. Van deesen Oorlogh kunnen wydloopiger naesien 't geen wy in 't voorgaende Boeck onder de Sweedsche en Poolsche Geschiedenissen hebben verhaeld.

De voornaeme Jesuit Pater Tremolius neemd d'Euangelische Godsdienst aen.

Wegens de gedaghte vyandlijckheden der Keyserlijcke in Voor-Pomeren en Mekelenburg tegens de Sweedsche, geraeckte 't Duytsche Rijck in bekommerlijcke gedaghten, dat uyt dese gevaerlijcke voncken wel een nieuwe Oorloghs-vyer in 't selve sou konnen ontstaen; en Sweeden daer over moght beginnen te ruymoeren, gelijck voor deesen. Niet min bedencklijck quam veele voor, dat Keyser Leopold ter deeser tijd Gevolmaghtighde sond; begeerende van een deel der Rijcks-Steeden een nieuwen Eed, luydende als volgd:

Vrees in 't Duytsche Rijck, wegens deese vyandlijckheden tegens Sweeden.

„ Den Doorlughtighsten, Grootmagtighsten, en onverwinlijckhsten Vorst en Heer,
„ Heer Leopold, Roomsch Keyser, onsen
„ aldergenaedighsten en reghten Heer, Huldingen en Sweeren wy Burgermeesteren
„ en Raed nevens de gantsche Gemeente en
„ Burgery deeser sijne Keyserl. Majesteyts
„ en des H. Rijcks Stad N., getrouw en ge-
„ hoorsaem te sullen sijn: sijne Keyserl. Maj.
„ beste te soecken; schaede te verhinderen,
„ en in alles te doen wat getrouwe en gehoor-
„ saeme Onderdaenen sijn Keyserl. Maj. als
„ aldergenadigsten regten Heer, schuldig en
„ verpligt sijn; getrouwlijck, sonder arglist.
„ Soo helpe my God en 't H. Euangelium.

Nieuwen eed, van Keyser Leopold begeerd, van de Rijcks-Steeden, quam veele seer bedencklijck voor. 1660.

De

DUYTS-LAND.

Keulen, Aken, &c. doen dien Eed: Straetsburgh weygerd.

De Keyserlijcke vrye Rijcksstad Keulen was d'eerste / die deesen Eed afleydde; waer tegens d'Aertsbisschop en Keurvorst een sterck Protest aen den Raed deed behandigen. Aken en Dortmond sijn stracks gevolghd: maer de Magistraet van Straetsburgh weygerde / onder voorwending / dat dit yet nieuws / en noyt te vooren van haer geschied was.

Italiaensche Comedie aen 't Keyserlijcke Hof; en onheyl.

Met den aenvang van 't Nieuwejaer wierden aen 't Keyserlijck Hof eenige Tijdkortingen aengesteld. Ook woonde sijne Maj. een Italiaensche Comedie by. Maer in 't midden deeser lust ontstond een onverwagtte onlust; een groote schrick. Een gedeelte van 't Toneel / waer op de Hof-Damen der Keyserin sigh bevonden / brack in stucken; en twee der voornaemste vielen van een groote hooghte nae beneeden; soo dat men haer bynae voor dood weghdroegh. Echter behieldense noch 't leven.

De jonge Aertshertog Carel-Joseph, Broeder van Keyser Leopold, ten Ridder, en toekoomenden Grootmeester der Duytsche Orden geslagen. 1663.

Vermits Aertshertogh Leopold-Willem, als Grootmeester des Duytschen Ridder-Ordens / sig vond aengetast van een gedurige swackheyd / soo wou hy in dit hooge Ampt aenneemen een Coadjutor, of meedehulp / die te gelijck sijnen Naesaet sou sijn. Daeglijcks hield hy hier over Raed met verscheydene Land- en andere Commandeurs deeser Ridder-Orden / tot dat eyndlijk den 23. April N.S. hier toe verkooren wierd de jonge Keyserlijcke Prins en Aertshertog Carel Joseph, des Keysers Leopoldi Broeder: die stracks daer nae van den Grootmeester Leopold-Willem met groote praght en veelerley Ceremonien ten Ridder deeser Orden wierd geslagen. Hoedaenigh men nae de Kerck gingh: hoe hier gesongen / hoe gebeden / hoe 't Swaerd gewijd / daer nae den toekoomenden Ridder aengehangen wierd / gaen wy / korthedyshalven / voorby. Daer nae gingh Aertshertogh Leopold-Willem tot den jongen Aertshertogh Carel-Joseph; trock het hem aengegordde Swaerd uyt de Scheede; en gaf hem daer mee drie slaegen op den Helm / onder 't uyten van deese woorden:

Woorden, daer by gebruycklijck.

In Gods, S. Marien, en S. Joris Eer,
Verdraegh deese (slagen), en geene meer.
Beter Ridder als Kneght.

Vervolgens gaf hy hem den blooten Degen weer; die den nieuwen Ridder / met hulp sijns Opper-Hofmeesters / selfs weer in de Scheede stack. Doe wierden hem de Spooren aengedaen / en de verdere Ceremonien voorts verrigt.

Rijcksdag te Regensburgh neemd sijnen aenvangh. 1663.

In Junius deeses jaers moest / volgens Keyserlijcke uytschrijvingh / te Regensburg den Rijcksdagh sijnen aenvangh hebben genoomen. Doch wijl verscheydene Vorsten en Standen / volgens oude Duytsche gewoonte / langhsaem by quaemen / soo kon de Propositie, uyt naem des Keysers / niet geschieden voor den 20. Januarius Anno 1663. Deselve bestond in drie Hoofd-Artijckelen. I. Hoe men sigh best sou verseeckeren voor de vyandlijke aenvallen des Turks en sijns Aenhangs: ook desselven aengevangene Krijgstoerustingh spoedigh / en met een kragtigh-t'saemgevoeghde tegenstand mogen bejegenen; en hy dus afgehouden werden van de Keyserlijcke Erf-Konighrijcken, als sijnde de Voormuer des gantschen Roomschen Rijks. II. Hoe 't selve Rijk / met al de getrouwe Keurvorsten en Standen / in goede verseekerdheyd bewaerd; ook de verworvene Vreede / en 't oud reghtschapen Duytsch vertrouwen / weer opgeregt stond te werden. III. Hoe 't geen aen 't gemelde Vreede-besluyt noch uyt te voeren stond / behoorlijk in 't werk gesteld / en de dingen / welcke op deesen Rijksdag verschooven waren / op 't kortste mogten afgedaen werden.

Keyserlijcke Propositien op den selven.

't Voornaemste is geld en volck.

Verschil over de hoeveelheyd der geld-hulp;

Over 't stuck der hulp tegens den Turck waeren de Standen byna eenigh: maer over de hoeveelheyd konnen niet accordeeren. D'aenbiedingen der Vorsten en Steeden waren seer ongelijck. Eenige bewilligden 100. / andere 60. 50. 40.; sommige maer 25. 20. 15. en 12. Romer maenden; dan noch bepaeld met veelerley Voorbehoudingen. Veele Steeden wilden noch gantsch geene verklaeringh doen; seggende: De nood moest niet groot sijn, wijl de Keyser Volck nae Portugal kon senden, ter gunst van Spaenje: oock eenige Regimenten had afgedanckt. Men had oock reden, om te vraegen, waer de voorige seer groote Onderstands-gelden waren gebleven. Haere Burgers waeren soo light niet om den Thuyn te leyden, als wel d'Onderdaenen van een onmiddelbaer Vorst, &c.

Ronde antwoord van sommige Steeden.

Terwijl elck van Geld gebreck klaeghde, hield de Keyserlijcke Hoofd-Commissaris, Aertsbisschop van Saltzburgh

Terwijl nu yeder over geld-gebreck klaegde / hield de Keyserlijcke Hoofd-Commissaris, d'Aertsbisschop van Saltzburgh, een seer kostlijck Vasten-avonds Banquet; waer toe hy noodighde al d'andere Keyserlijcke Mede-Commissarissen; al de Gesanten der Keurvorsten / Vorsten en Standen / nevens derselver Vrouwen; den Raed der Stad Regensburgh; eenige Cavalliers en Damen van 't Land / &c.; soo dat de Gasten / welcke verscheenen / ontrent 140. sterck waren. Wierden geset aen vier verscheydene Tafelen / voorsien met over de 30. Silvere / en veele vergulde Kandelaeren. De Kaerssen waren van wit Wasch. De Spijsen wierden opgedischt in enckele Silvere Schotelen. Voor yeder persoon wierd gesteld een groote Silvere Beecker met Wijn / soo roode als witte / van Tyrol, de Moesel, de Neckar, en uyt Oostenrijck. 't Suycker-werck was uytsteeckend-kostlijck; en stond te pronck in over de 130. Silvere / en Silver-vergulde Schalen. 't Wierd omgedeeld aen 't Vrouwentimmer.

een seer kostlijck-pragtigh Vasten-avonds-Banquet.

Eenige Keurvorsten en Vorsten

Boven de gedagte Geld hulp beslooten eenige Keurvorsten en Vorsten een bysonder Hulp-heyr voor den Keyser op te reghten; en op eygene Kosten t'onderhouden. Sie hier wat yeder daer toe wou geven.

	te Paerd	te Voet.
Keur-Ments - - -	300.	600.
Keur-Trier - - -	80.	300.
Keur-Keulen - - -	200.	1000.
Paltz-Nieuwburgh -	100.	1000.
Breemen. - - -	250.	450.
Paltz-Zweybruck - -	30.	110.
Brunsw. en Lunenb. -	420.	900.
Wurtenbergh. - - -	100.	200.
Hessen-Cassel - - -	100.	200.
Hessen-Darmstad - -	70.	150.
	1650.	4870.

besluyten een bysonder Heyr op te regten, ten dienst des Keysers.

Wat elck daer toe sou geven:

Doch

doch onder eenige Voorwaerden.

doch onder voorwaerde / dat deese Rijcksdagh niet sou eyndigen / voor dat oock d'andere Leeden des Keyserlycken Voordraghs souden afgedaen sijn. Dat deese vrywillige bystand naederhand in geen gevolgh sou getrocken werden. Niet langer dan een jaer sou dueren. Alleen tegens den Turck werden gebruyckt Enckelijck onder haer eygene Oversten staen. Noyt onder andere werden gestoocken, &c.

Oneenigheyd over II. stucke der Keyserlijcke Propositie.

Over 't II stuck der Keyserlijcke Propositie viel seer groote oneenigheyd; soo dat sijne Majest. in eygener persoon te Regensburgh moest koomen / om te sien / of hy eendraght sou konnen uytwercken. Dus liep dit jaer ten eynde / sonder dat yet vrughtbaers kon uyt gewerckt werden.

De Gereformeerde en Luthersche werden uyt Gulickerland gedreven, door bevel des Nieuwburgers.

Dit Turcken-gevaer in 't Rijck kon evenwel de daer in woonende Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd niet afhouden van de vervolgingh der Evangelische. De haer gehoor gevende Vorsten pardense geduerigh hier toe aen. De Schout te Dusseldorp liet / stracks nae 't vertreck des Hertoghs na sijn Land Nieuwburgh, een Vorstlijck Bevel aenslaen / niet alleen in de gedaghte Stad / maer oock door geheel Gulickerland, dat alle persoonen van de Gereformeerde en Luthersche Religie, tsederd Anno 1640. in 't Land gekoomen / 't sy ter woon / of om daer Koophandel te dryven / sigh binnen ses weecken tyds van daer souden wegh maecken / anders wou hy de weygerende met geweld uytdryven.

Keur-Brandenburgh dit verneemende

laet even diergelijcke Placcaten uytgaen

tegens de Roomsch-Catholijcke in Cleef, Bergh en Ravestein.

Soo haest de Keurvorst van Brandenburgh dit vernoomen had / gaf hy aen sijnen Regeeringhs-Raed te Cleef ordre / even dien selven voet te volgen / en de Roomsch-Catholijcke Geestlijcke / nevens de nieuwlyks-ingewortelde Roomsch-gesinde, desgelycks af te schaffen uyt sijne Vorstendommen Cleef, Marck en Ravestein. Hier op gaf de gemelde Regeeringh den 9. Januarius Anno 1663. een Retorsions-Decreet uyt; aenwijsende / dat 't bedrijf van Paltz-Nieuwburgh reghtdraeds liep soo wel tegens den opgerighteden Religions-Vreede, als tegens 't Verdragh / tusschen beyde haere Vorstl. Doorlugtigheden / door bemiddelingh des Keysers opgereght den 11. October Anno 1650.: meedebrengende / dat het Religions en Kercken-weesen sou gehouden werden in den staet als voor den aenvang der doemaels gereesene swaerigheden: en dat daer ontrent geene verhindering of nieuwigheyd sou werden ter hand genoomen; niemand beswaerd wegens sijne Religie of Conscientie, onder wat voor een schijn sulcks sou mogen geschieden. Indien dan d'ordre des Hertoghs van Nieuwburgh nae ses weecken sou uytgevoerd werden / soo wierd alle Overheden scharp belast / om allerweegen vlytigh t'ondersoecken / niet alleen nae de Roomsch-Catholijcke, welcke tsederd Anno 1650. sig hadden neer gelaten in de Vorstendommen en Landen Cleef, Bergh, en Ravestein; maer oock nae de gene / die tsederd de gedaghte tyd met vreemde Roomsch-gesinden in Houwlijck waeren getreeden / en deselve desgelycks 't Land te doen ruymen. Oock souden de gedaghte Overheden verigt doen / wat voor Kercken en Schoolen nae Anno 1650. waeren gebouwd / vergroot / vernieuwd / of verbeeterd.

De Jesuiten sijn de voornaemste aenstookers van dit Nieuwburghsche Bevel.

Als nu de Paltz-Nieuwburghsche saegen / dat Keur-Brandenburgh haer kon slaen met even deselve Roede / soo soghtmen dit stuck een Manteltje om te hangen / en de meeste schuld op de Schout te schuyven / als die dit werck sou begonnen hebben / door een al te grooten yver tegens de Religions-verwanten / sonder voor-kennis der Regeeringh. Sijne Vorstl. Doorl. had hem wel ernstigh verweeten / dat hy de Gereformeerde en Lutheranen al te seer liet inkruypen; doch maer alleen hem bevoolen / beter aght op sijn Officie te slaen. De Schout wendde al de schuld van hem af / en wierpse op de Jesuiten, als die hem seer hard hier toe hadden aengedreeven. Maer onaengesien deese verontschuldigingh / lieten stracks hier nae (den 23. Januarius O.S.) d'Amptman te Monjonne, de Schout te Dueren, en de Jagermeester te Monjonne, de Luthersche Predikant te Zweiffel door een Gerigtsboode aenseggen / dat hy binnen een quartier uyr tyds met Vrouw en Kinderen sigh sou weghpacken. Nauwlijks was deese korte tyd voorby / of de gedaghte persoonen quaemen met haere Dienaeren te paerd / en noch eenige Boeren / in 't Dorp / en vraeghden den Leerraer / waerom hy haer Gebod niet had gehoorsaemd? Hy antwoorde / eer hy sijne Gemeente kon verlaeten / moest hy 't Vorstlijck bevel sien. Oock was hem niet mogelijck / sigh binnen soo weynigh tyds van daer wegh te begeven. Hier op traedense t'saemen by een. Stieten met haere Yserroers hem op de Ribben; sloegen hem met Stocken / en drongen hem / dat hy / om sijn leven te redden / door een Water moest vlieden. Diergelijcke Staeltjens souden wy noch meer konnen voortbrengen.

Predikant te Zweiffel gantsch qualijck gehandeld en gewelddaedigh verdreven.

De Capucijnen daer tegens moeten uyt haer Klooster te Cleef, en hoe dit toegingh.

Hier tegens wierd de Capucijner-Monicken te Cleef haer Klooster verbooden; met bygevoeghde vermaeningh / sy souden helpen bevoorderen / dat de Gereformeerde en Euangelische in de Gulicksche Landen niet verder vervolghd wierden; want dan moghtense weer koomen / en haere voorige vryheyd genieten. Op deese aenseggingh toondense sigh gewilligh / om uyt te gaen. Maer op den raed des Guardiaens der Minoriten ('s daegs te vooren van Keulen daer gekomen) / weygerdense / van selfs te vertrecken; maer wilden uytgeleyd werden: welck Compliment haer oock terstond weervoer. Want de Reghter nam den Oversten des Kloosters by der hand / en voerde hem nae buyten; waer op al d'andere volghden. Eenen / die sigh voor den Altaer had neergeleght / als waere hy dood geweest / en geensins begeerde op te staen / had d'eer / datmen hem droeg nae sijn' Ordens-Broederen. Op deese wijs hield 't eene mes 't ander in de scheede; en dit veroorsaeckte / dat dien handel korts daer nae wierd vergeleecken.

Dus hield 't eene mes 't ander in de scheede.

Onder-

DUYTSLAND.

Groote vrees voor den Turck in 't Rijck.

Ondertuſſchen was men door 't geheele Rijck in groote bekommering voor den aenſtaenden alreeds genoeghſaem begonnenen Turcken-Krijg. De daer op volgende bloedige Nederlaegh der Chriſtenen (waer van hier na breeder onder de Hongariſche Geſchiedeniſſen) vermeerderde de ſchrick. Te Weenen was alles vol anghſt. Al de Keyſerlijcke geheyme Raden / de Rijcks-Hofraden / d'andere Raden / de meeſte Heeren en Officieren, ſonden haere Vrouwen / Kinderen en beſte Goederen wegh. De weynige daer noch ſijnde Groote maeckten ſigh gereed / om / in geval van nood / met den Keyſer haeſt te konnen volgen. De Keyſerlijcke Schat wierd gepackt / en alle Cancelleryen aengeſeght / ſigh tot een geſwind Vertreck vaerdigh te houden.

Al de Groote en andere vlieden uyt Weenen.

Welcke Stad daer tegens met Hongariſche en Ooſtenrijkſche Vlugtelingen wierd vervuld.

Op deeſe wijs wierd Weenen met groot geween van veele haerer Inwooners ontbloot: doch daer tegens weer op gevuld met vlughtige Hongariſche en Ooſtenrijckſche Landlieden; ſoeckende hier ſeeckerheyd voor d'omſwervende woedende Turcken en Tattaren. Alleen op eene morgen / den 16.26. Auguſtus, als men de Poort opende / ſtonden over de 3000. Wagenen op en voor de Donauw-Brugg', welcke al t'ſamen in de Stad wilden. Dus was allerwegen anghſt / nergens bequaeme tegenſtand; even als had God Moed en Raed weghgenoomen. 't Overgaen van Neuheuſel aen de Turcken vergrootte de verbaeſdheyd. Onder de Hongariſche Geſchiedeniſſen ſal breeder hier van werden gehandeld: en hoe eyndlijck de Vreede met den Turckſchen Sultan wierd geſloten.

Nae de dood van Hertogh Chriſtiaen-Lodewijck van Brunſwijck en Lunenburgh. 1665.

Als Duytſchland al Vreede van buyten heeft / ſoo ontſtaet gemeenlijck twiſt van binnen; en de Leeden van dit groote Rijck werden dickmael met malkander oneenigh; niet alleen Vorſt tegens Vorſt / d'een d'ander vreemd ſijnde / maer ook wel Broeder tegens Broeder. Anno 1665. ſagmen een nieuw Voorbeeld hier van. Als Hertog Chriſtiaen-Lodewjick van Brunſwijck en Lunenburgh in Martius geſtorven was / wou Georg-Willem, regeerende Hertogh tot Hanover des Calenbergſchen Vorſtendoms / als des overledenen Hertogs navolgenden ouder Heer Broeder / ſigh aenmatigen 't openſtaende Vorſtendom Cel(Zell), nevens de daer toe behorende Heerlijckheden / uyt kraght van 't Options-Regt / by dit Vorſtlijck Huys ingevoerd. Ten dien eynde had hy alreeds / onder de toeneemende ſwackheyd van Hertogh Chriſtiaen-Lodewijck, eenige ſijner geheyme Raden nae Cel geſonden / om Hertogh Johan Frederick, als jonger Broeder / te doen betuygen ſijn' opreghte Broederlijcke begeerte tot een goede overeenkoomingh; en te gelijck hem op een Interim (of ondertuſſchen) voor te ſlaen 't gebruyckelijck Compoſſeſſiorium (meede-poſſeſſie), Anno 1646. aengenomen; Anno 1648. daedlyck geoeffend. Doch Johan-Frederick weygerde niet alleen de Vorſtlijcke Raden gehoor; maer onderſtond ſigh ook / ſoo haeſt Chriſtiaen-Lodewijck geſtorven was / de Beſettingh aen ſigh te trecken; 't Slot en de Stads-Poorten te ſluyten.

geraecken beyde de Heeren Broederen

Hertogh Georgh-Willem en Johan-Frederick

De Raden lieten / uyt kraght harer Volmaght / op naem van Hertogh Georgh-Willem, ſijn Reght van Beſit aenſlaen aen de Stads-poorten / de Vorſtlijcke Cancellery, 't Raedhuys / en de Hoofdkerck; met Proteſt tegens alles wat hier tegens mogt voorgenoomen werden. Johan-Frederick liet d'aengeſlagene Brieven 's avonds weer afſcheuren; daer nae door ſijne Gedeputeerde in meeſt alle Plaetſen der Vorſtendommen Grubenhagen, Lunenburgh, en 't Graefſchap Hoja, de Poſſeſſie aengrijpen: Van d'Amptelingen / ook een deel der Krijghs-

in verſchil, wegens d'Erfnis des Lands.

Officieren, handbelofte neemen. Ten Teecken des aengevaerdden Besits / deed hy de Wapenen van Hertogh Georgh-Willem allerwegen / daerse aengeslagen waren / met geweld afrucken.

Beyde de deelen willen tot de Wapenen koomen.

Hertogh Georgh-Willem wou 't hier by niet laeten. Beweerde sijn Options-Reght niet alleen met de Pen / maer bereydde sig / om oock den Degen te gebruycken. Versterckte d'oude Compagnien, en nam nieuwe aen. Johan-Frederick deed eben 't selbe. Dus schickte alles sigh tot een Oorlogh. Doch de hooge Heeren Naebueren soghten dit vyer te dempen; en sonden Gesanten nae de twee Vorstlijcke Hoven; waer op beyde de twistige Heeren Broederen/Hertogen van Brunswijck en Lunenburgh, sigh een t'samenkoomst tot Vreede binnen de Stad Brunswijk lieten behagen.

Byeenkoomst aengesteld;

Haere Gesanten quamen wel by een/ doch de Vergelijckingh kon soo haest niet getroffen werden. Korts daer nae vergaderdense weer te Hildeszheim met de Heeren Middelaers; te weten / d'Ambassadeurs van Sweeden, Deenemarcken, Brandenburgh, en anderer Vorsten. In Augustus quam 't tot een Verdragh; waer van d'Artijckelen waeren: I. Hertogh Georgh Willem sou bekoomen 't Vorstendom Zell; 't Opper en Onder-Graefschap Diepholtz: Hertogh Johan-Frederick daer tegens de Vorstendommen Calenbergh en Grubenhagen, met de daer toe behoorende Berghwercken. II. Den Hertog van Zell sou toegelegt werden 't Stigt Walckenrode, en 't Ampt Schauwen. Daer nae/ als 't Ampt Harpstette verviel / de twee derde deelen van 't selbe. III. Vermits 't Jus Optionis, 't Regt van Keur / voortaen sou te niet sijn gedaen / soo wierd daer voor een Som gelds van 300000. Rijcksd. bestemd/ of een Rente van 15000. Rijcksd. jaerlijcks/ tot d'opbrengingh deeser Hoofd-Som.

en eyndlijck 't Verdrag getroffen.

Doch dit sou eerst ingaen nae des oudsten Broeders overlijden. IV. Voorts een Generale Amnestia. V. In 't overige sou 't blijven onveranderlijck by 't Vaderlijck Testament. Dit Accoord wierd van beyde de Vorsten aengenomen; en daer op geschiedde de Verwisselingh. Hertogh Georgh Willem begaf sigh van Hanover nae Zell: Hertogh Johan-Frederick van Zell nae Hanover. Vermits nu de Bisschop van Munster, Christoffel Bernhard, veel Krijghsvolck by een braght / en niemand seeckerheyd had / tegens wien hy 't sou willen gebruycken (alhoewel korts hier nae de gantsche Maght de Vereenighde Nederlanden op den hals quam) soo hielden beyde de Broeders haere Besoldelingen/ sterck ontrent 16000./ oock by een. Alleenlijck sondense eenige Compagnien Ruyters en Dragonders nae Keur-Paltz.

Beyde de Hertogen wisselen haere Vorstendommen.

Verschil, van Keur-Mentz opgevat

Want de Keurvorst van Mentz, na dat hy de Stad Erffurt gantsch onbillijck tot sijnen wil had bedwongen / van eenige naebuerige Vorsten versterckt sijnde / nam een verschil op tegens Keur-Paltz-Heydelbergh, wegens de Wild-vanghst / en soo genoemde Lijf-eygenschap; onder voorwendingh / dat hy deselve te wijd uytstreckte / tot in 't Gebied van andere aengrensende Vorsten: en oberal / daer hy 't Reght van Lijf-eygenschap invoerde / terstond Gereformeerde Predikanten stelde. Eerst streedense een tyd langh met de Pen tegens malkander; Keur-Mentz beschuldigende; Keur-Paltz sigh verweerende; met vertooningh van sijn Reght.

tegens Keur-Paltz-Heydelbergh:

Eyndlijck quam 't tot vyandlijcke daedlijckheden. Keur-Mentz deed Keur-Paltz aenseggen / dat hy van sijne Wildvanghst-gereghtigheyd sou af-staen / of hy wou sigh met geweld daer tegens stellen. Dit quam Keur-Paltz vreemd voor / wijl hy altijd had aengebooden / de saeck door ordentlijck Proces te willen laeten Vonnissen: oock in dit stuck niet verder gingh / als sijn' Voorouders geduerigh hadden gedaen / en hy bevoegd was te doen / uyt kraght van 't Vreede-beslupt.

om welke oorsaeck,

Vermits hy nu Keur-Mentz niet soo stracks te wil stond / soo goot 't gedreyghde geweld sigh eerst uyt over de Stad Ladenburgh, Residentie des Bisschop van Worms, gelegen aen den Necker, een Duytsche Mijl van 2. uyren beneden Heydelbergh; en gemeen soo aen den Bisschop van Worms, als aen Paltz. Keur-Mentz, als nu regeerende Bisschop van 't Stight Worms, liet deese Stad door sijne voor Erffurt gelegen hebbende Lotharinghsche Troupen den 12. 22. May inneemen by avond/sonder verlies van een eenig Man.

Keur-Mentz barst seer onbillijck uyt

Keur-Paltz had korts te voren aen des sijde des Neckers een stuck van de Muer laeten neerwerpen / en de Graght vullen / om deese Plaets onbequaem te maecken tot tegenweer; op dat de Burgery met geen Guarnisoen moght beswaerd werden. Maer Keur-Ments deed nu de Muer weer opbouwen / en de Stad besetten. De daer in leggende Soldaten pleeghden / soo binnen Ladenburgh selfs / als in 't Keurvorstlijck Paltzische Gebied / geen kleyne moedwilligheden.

tot vyandlijcke daedlijckheden. 1665.

Keur-Paltz beklaeghde sigh hier over op den Rijcksdagh te Regensburgh aen de Gesanten der Euangelische Keurvorsten en Standen; als onwettigh / onverwaght / tegens den Duytschen Vreede / met openbaer Krijghs-geweld van Keur-Mentz aengevallen; die een Stad / soo vlack by sijne Keurvorstl. Residentie Heydelbergh, had ingenomen / beset / versterckt. Daerenboven sijn' Onderdanen alreeds met Doortoghten/Inlegeringen/ Plonderingen/&c. groote schaede toegevoeghd: te gelijck hem indraugh doende in sijn' over-oude / van Keyser tot Keyser bevestigde Gereghtigheyd des Wildvangs; schoon hy ten overvloed had aengeboden / de saeck door Reght te willen laten oordeelen/&c.

Paltz klaeghd hier over aen d'Euangelische Standen op den Rijcksdagh;

die aen den Keyser schrijven.

Deese schreven aen den Keyser over dien seer verr'-siende handel / waer door in 't Duytsche Rijck groote bewegingen konden ontstaen. Sijne Maj. sond en schreef aen Keur-Paltz, dat hy de dingen / over welke geklaegd wierd / sou uytstellen / om 't Rijk in geen gevaer te setten. Hier tegens wou sijne Maj. op middelen bedaght sijn / om de saeck in goedheyd by te leggen / of door 't Reght te laeten uytwijsen. D'Ambassadeur, van de

Des selven Bevel en Belofte aen Keur-Paltz.

Key-

DUYTS-LAND.

Keyser hier toe gebruyckte / was de Marck-graef van Baden.

Van dien Keurvorst aengenomen.

Keur-Paltz nam de Keyserlijcke Voordrag aen; doch sonder nadeel van sijn over-oud soo vast-bekraghtighd Voorreght; en op voorwaerde / dat sijne tegen-partny sou beboden werden / verdere Geweldadigheden op te schorten; Ladenburgh weer in te ruymen; d'Inlegeringh uyt sijn Land wegh te neemen; en dan wou hy sigh gewilligh de Bemiddelingh / of 't Reght onderwerpen. Jae oock / indien door Mediatie 't stuck wierd afgedaen / niet eens spreecken van genoeghdoeningh voor de hem toegevoeghde schimp en schaede.

Van Keur-*Mentz* desgelijcks, doch onder seer onbillijcke *Conditien*.

Keur-Mentz en sijne Meedestanders deese Verklaringh van Keur-Paltz door de Markgraef van Baden voorgedraegen sijnde / konden niet anders / als de Keyserlijcke Bemiddelingh oock aenneemen; doch weygerden gantschlijck den wegh des Regts in te gaen; onder voorwendingh / dat Keur-Paltz de saek langh draegende sou houden. Wilden oock niet langer dan 4. weecken tijd geven. Indien dan 't stuck door de Keyserlijcke Mediatie niet afgehandeld was / soo woudense in d'aengevangene daedlijckheden voortgaen.

De Keyserlijcke *Commissarissen* handelen tot Vreede,

in de Stad *Spier*.

't Quam soo verr' / dat Keyser Leopold eenige Commissarissen, als Mediateurs, tot dit werck volmaghtighde: die 't oock daer toe braghten / dat de Stad Ladenburgh (Paltz en Mentz, als Bisschop van Worms, altijd gemeen geweest / doch nu door Mentz gewelddadigh ingenoomen) den Marckgraef van Baden in Sequestratie, of bewaerderhand / wierd gesteld; soo dat 't Keur-Mentzisch Guarnisoen den 6. 16. September daer uyt trock. Voorts wierd een Byeenkoomst te Spier bestemd / om de noch in strijd sijnde saecken voorts in vriendschap af te handelen / door tusschenspraeck der Keyserl. Commissarissen. Maer terwijlmen nu hier alder-yverighst besigh was / om d'ontstaene verschillen wegh te neemen / 't Vyer der oneenigheyd te dempen / brack 't selve eerst regt tot een volle vlam uyt / wegens deese oorsaeck.

Onverwaght breeckt dit vyer des twists noch gevaerlijcker uyt,

door de snoode bedrijven der *Lotharinghsche*.

Eenige Keur-Triersche en Lotharinghsche Officieren, onlijdlijcke moedwilligheden pleegende / wierden van de gewapende Boeren in 't Paltzische Dorp Swabenheim aengehouden / en gevoerd nae Neder-Ingelheim, een Keur-Paltzisch Vleck. De Prins van Vaudemont, als Lotharinghschen Generael, begeerde haer' ontslagingh. De Boeren wilden haer niet los laeten / voor datse eerst bescheyd van Keur-Paltz hadden bekoomen. Vaudemont wou soo langh niet waghten; maer sond den Oversten Barrier, met een deel Volck uyt / om de Gearresteerde te gaen haelen. Hier over quam 't tusschen d'Inwooners en de Lotharinghsche tot slaegen. Eenige Ingeseetene / oock de Schout / een Man van ontrent 80. jaren / wierden dood geschooten; andere gevaerlijck gewond. Echter kostte deesen Schermutsel de Lotharinghsche oock ses Mannen / behalven de gequetste. Daer op plonderdense 't Vleck uyt. Voerden oock / behalven de gearresteerde Officieren, eenige Inwooners met haer wegh. Op 't gerught deeser daed trocken de Keur-Paltzische Volckeren sigh inder haest by een. Keurvorst Carel-Lodewijck gingh in eygener persoon met haer op de Lotharingsche los (welcke / boven 't voorgaende / oock noch sijne Keucken-Cales geplonderd / en de Keucken-Schrijver op deselve doorschooten hadden): doch sy naemen op 't snelste de vlught nae Mentz. Keerden echter haest weer / en naemen Oderenheim in.

DUYTS-LAND.

Helpers van Keur-*Mentz*.

't *Præliminair Tractaet* tot Vreede werd gesloten.

Dus sou den Oorlogh nu reght aengegaen hebben. Doch stracks daer nae wierd van de Mediateurs, den 21. 31. October, een Præliminair Tractaet gesloten / op deese wijs / met voorbehouding van yeders Regt. I. Dat de goedlijke Onderhandeling / te Spier aengesteld / en alle noch swevende geschillen / binnen 2. Maenden souden werden weggenomen. II. Indien de saeck binnen dien tijd niet kon afgedaen sijn / soo souden in noch 4. Maenden daer nae deselve ter neer geleght werden door een Compromis, of uyt'er hand stelling; waer toe van yeder parthy twee Scheydsmannen souden werden genoemd. Deese Voorbereydinghs-handel wierd van Keur-Paltz en Keur-Mentz met de sijne bekragtigd; de Vreede in beyder sijds Legers en Guarnisoenen verkondighd; 't ingenomene weer ingeruymd: 't Kryghsvolck afgevoerd / en afgedanckt / tot groote blijdschap des gantschen Lands.

't Krijghsvolck afgedanckt.

De *Lotharinghsche* konnen onder den Stilstand haere handen niet t'huys houden.

De Middelaers / van beyde de Parthyen genoemd / waren de Koningen van Franckrijk en Sweeden. Terwijlmen haer' Ambassadeurs verwaghtte / hebben de Keur-Mentzische de Stilstand behoorlijck onderhouden / blijvende in haere Quartieren. Doch haere Helpers de Lotharinghsche konden haere roofgierige handen niet t'huys houden. Noch 2500. derselve te paerd en te voet laegen op de Zweibrucksche Grensen aen de Saarstroom; en greepen toe waerse maer konden. Keur-Mentz wierp oock nieuwe Steenen in den wegh; aenslaende een Gebod / dat d'Onderdanen in de Plaetsen / waer over de twist was / niet alleen de 6. Maenden der opschortingh / maer geduerigh / tot de volle afdoeningh der saeck / sigh souden onttrecken de gehoorsaemheyd van Keur-Paltz: die hier toe niet verstaen wou / als strijdigh met de klaere Letter van 't Oppenheimsch Besluyt. Echter liet hy sigh noch door de Koning van Franckrijck beweegen / om de Suspensie te verlangen. Verklaerde oock Keyser Leopold voor Opper-Scheydsman; en gaf dus in alles vry veel toe.

Keur-*Mentz* werpt weer Steenen in den wegh.

Keur-*Paltz* geeft vry veel toe. 1666.

Lotharingsche dwingen de *Paltzische* Onderdaenen *Contributien* af.

Onderwijl gingen de Keur-Mentzische Lotharingers in nieuwe daedlijckheden voort. Eyschten Contributien van de Paltzische Onderdanen. Roofden / stalen / en verbraecken alles: naemen 't Steedje Oderenheim in / en plonderden 't. Keur-Paltz bereydde sigh / om wraeck hier van te nemen; en liet verluyden / dat hy desgelijcks wou vallen in de Landen van Keur-Mentz. Deesen dit hoorende / versoght hem / sulcks nae te laeten; seggende / hy nam geen behagen in 't doen des Lotharingers.

gers. Keur-Paltz antwoordde: 't Bleek genoegsaem / dat 't bedrijf deeses Hertogs geschiedde uyt sijnen en sijner Helperen gemeenen Naem. 't Was een kunstje onder de Roomsch-Catholijke Verbondene / dat d'eene allerley vyandlijcke daeden pleegde; d'andere seyden / datse geen schuld daer aen, of behaegen daer in hadden. Doe Keur-Mentz in 't voorledene jaer Ladenburgh innam / betuyghde de Lotharinger dickmael / dat hy dit doen van Keur-Mentz en der andere Verbondene niet billijckte. Nu Lotharingen deese geweldaeden pleeghde / gaf Keur-Mentz voor / dat hy geen behaegen daer in vond. Dat hy (Keur-Paltz) nu Repressalien wou gebruycken / daer toe was hy gereghtigd door 't Oppenheimsch Reces Art. VI, klaerlijck inhoudende: Dat wegens geledene schade, van de Geconfedereerde, d'eene voor d'andere in solidum aenspreecklijk sal sijn. Meer andere redenen bragt hy by.

Kunstje der Roomsch-Catholijcke Verbondene.

Paltz bereyd sigh, om Repressalien in 't werck te stellen.

Keyser Leopold sond (wy moeten nu korter gaen) aen Keur-Paltz een Afmaninghsbrief / om geene Daedlijckheden aen te vangen: die daer op sijne Volckeren van den Spierschen Bodem te rugg' riep / en de Repressalien introck. Leopold schickte de Lotharinghsche desgelijcks een Bevel toe / van alle vyandlijckheden af te staen; doch sy wilden niet gehoorsaemen: stroopten gintsch en herwaerts in den Paltz, en oeffenden allerley geweldaden. Naemen Quartier in 't Keur-Paltzisch Dorp Offenbach. Selfs liet ook Keur-Ments op d'Ingelheimer grond 1000. Rijcksd. aen Contributien halen. Derhalven besloot Keur-Paltz, sijne Residentieplaets Heydelberg voor een tijd langh te verlaten / en met sijn volck te veld te gaen.

Staet af op des Keysers afmaening.

Lotharingen en Keur-Mentz gehoorsaemen niet.

In October begon hy sigh te beweegen. Nam 't Dalberghsche Slot Essingen in: 't Steedje Kirweilen, behoorende onder 't Bisdom Spier, stormenderhand; doch 't Slot wierd door de Lotharingers ontset. Maer oock eyndlijck den 11. November N. S, door de vlijt der Ambassadeurs van Franckrijck en Sweeden, 't Compromis-Formulier onderteeckend. Al de Lotharinghsche Trouppen souden den 6. 16. opbreecken: d'ingenoomene Plaetsen weersijds werden ingeruymd; te weten / 't Slot Hoheneck aen den Vryheer van Hoheneck: 't Slot Rotenbergh aen den Bisschop van Spier: Gaversheim aen dien van Walbron: Iben aen dien van Kronburg: Deixheim aen dien van Diemen: de Stad Billigheim aen Keur-Paltz. Hier op moesten de moedwillige Lotharingers voort; tot groote blydschap der geene / op welcker hals sy lagen.

Keur-Paltz treckt te veld, en sijne veroveringen.

't Compromis werd eyndlijck onderteeckend.

Onder en over deesen Verdraghs-handel vielen dickmael soo groote swaerigheden voor / dat 't gantsche werck weer over hoop scheen te sullen vallen. Maer eyndlijck gaf Keur-Mentz met sijne Verbondene (welcke waeren Carel Caspar en Maximiliaen Henrick, Aertsbisschoppen van Trier en Keulen; Lotharius Frederick en Frans Egon, Bisschoppen van Spier en Straetsburgh; Carel, Hertogh van Lotharingen; Johan-Lodewijk en Adolph, Wild en Rhijn-graven / &c.) aen de Heeren Mediateurs een Charta Blanca, of Wit / doch bezeegeld pappier over / op 't welckse / tot den uytslagh der verschillen / mogten stellen 't geense goed vonden; met beloofte / datse daer mee te vreeden souden sijn. Doch wijl eenige van de Gedeputeerde der gemelde Verbondene tot salck een aenbieding geen Vollemaght hadden / stelden de Keur-Paltzische Gesanten de haere oock uyt / tot dat d'andere die souden bekoomen hebben.

Welcke de Meedestanders van Keur-Mentz waeren.

Den 1. Februarius des volgenden jaers deeden de Scheydsmannen haeren Eed op 't Raedhuys te Heylbron, datse in deese Saeck onpartijdigh souden vonnissen. Daer nae door-saegense al de Bewijsen en Oirkonden der Parthyen; insonderheyd 't Origineel Keur-Paltzisch Privilegie des Wildvanghs. Dit alles geschiedde met de nauwkeurighste vlijt; en daer op wierd van haer 't Regt uytgesprooken. Eerst / betreffende de Wildvangh, Keur-Paltz bleef / volgens sijn Voorreght / by dit Reght; soo dat hy yeder Vreemdelingh / Duytsch of Onduytsch, waer hy van daen moght koomen / die geenen vervolgenden Heer had / niet alleen in de Keur-Paltzische, maer oock in al de Naeburige Geestlijcke en Weereldlijcke Landen / waer over deesen twist was voorgevallen / soo haest hy sigh daer neerliet / als Lijf-eygen moght aensien. Doch dat hier onder niet betrocken wierden vrye Huyswaerden / tot noch toe Onderdanen geweest van d'een of d'andere Geestlijcke of Weereldlijcke Heerschappy; en sigh begaven in eene der Landen / waer van gesprooken wierd: oock niet de Landen en Plaetsen / welcke van de Keyser met een even-gelijck Wildvanghsreght begunstigd sijn; als / de Rhijn-graven van Daun en Kyburg; desgelijcks van Stein; ten waere Keur-Paltz kon bewijsen / ouder Reght en Gewoonte te hebben.

Keur-Paltz 's Wildvanghs-Regt van de Scheydsmannen toegeweesen.

1667.

Wat dit voor een Regt was;

waer van Keur-Paltz 't Privilegie had.

Deese Wildvanghs-Geregtigheyd bestaet hier in / dat het hooge Overigheyds gemeene Land-regt / en des Wildvangs bloote Ligchaems-Reght onderscheyden werden. Volgens Lijf-eygenschap / en Ligchaems-regt in anderer Hoogheyd en Privilegien is Keur-Paltz bevoegd / alle Bastaerden / Vreemdelingen / Heerloose Lieden / en die van haer gebooren werden / aen te neemen / te maken tot sijne Wildvangers; een seekere Cijns, 't sy aen geld of aen Hoenderen / haer op te leggen; en haer te houden by gewoonlijcken arbeyd en diensten / op een lijdlijke wijs / en sonder verhinderingh in den pligt tot de Lands-Overigheyd. Voorts / nae dooderhand yets t'ontfangen: voordeel te trecken van ontslaeging der Lijf-eygenschap: in d'openstaende Goederen te succedeeren; haer trouw en gehoorsaemheyd te laeten sweeren / sonder ingrijpingh in 's Lands Huldinghs-Eed / &c.

Verder beright van dit Reght.

Wegens deese Uytspraeck, en bylegging der verschillen / wierd in den Keurvorstlyken Paltz groote vreughd bedreeven met 't luyden der Klocken / 't lossen van 't Canon, 't branden van Lust-vyeren / &c. Echter quamen haest hier nae al weer nieuwe klaghten aen Keur-Paltz, insonderheyd uyt 't Ober-Ampt Newstad; te weten / dat de Bediende des Bischops

Vreughd hier over in den Paltz.

DUYTS-LAND.

Bisschops van Worms de Keur-Paltzische Lijf-eygene (soo genoemd) in de Rhijn-dorpen / tegens de gedaghte Uytspraeck / ernstigh had doen verbieden / de Schattinghs-gelden langer aen Keur-Paltz te betalen; maer voortaen aen den Bisschop van Worms te geven; tegens 't Keur-Paltzisch Reght / en 't geweesene Vonnis door de Scheydsmannen. Jae / de Heeren des Stights S. Martin te Worms ontnaemen met geweld die van Bubemheim haere Kerck / onaengesien Keur-Paltz deselve langer dan 70. jaeren met Predikanten had doen voorsien.

De Bisschop van Worms handeld al terstond gewelddadig tegens d'Uytspraeck.

Noch al meer swaerigheyd. Als sijne Keurvorstlijcke Doorlugtigheyd van den Paltz met desselven Keur-Prins en Hofstoet den 4. Julius Anno 1668. van Altzey nae Creutzenbach trock / om daer den Hertogh van Simmeren te besoecken / begaf hy sigh naer 't oude Vleck en Slot Nieuw-Naimberg, al waer Keur-Paltz d'eeuwige opening heeft / om 't selve eens te besien. Wegens d'engheyd des weghs trad hy van sijn Paerd af / en gingh met eenige weynige te voet derwaerts; doch moest / om eenige redenen / weer te Paerd gaen sitten. By 't Slot gekomen / liet hy aen den Keur-Mentzischen daer in gestelden Schout / volgens sijn Reght / d'openingh begeeren. Hy in tegendeel deed de Slaghboom sluyten / en Storm kleppen. Keur-Paltz deesen hoon niet verdragen konnende / riep sijne voor-uyt-getrockene Dragonders te rugg' / om de Slaghboom / en voorts de Poort / door geweld t'openen. Dit geschiedde. Ondertusschen hadden d'Inwooners van Nieuw-Naimbergh sigh met de Schout op 't oude Slot vervoeghd. Keur-Paltz, aen de Slot-kerck gekoomen / soo schoot de Schout sijn Roer los / en beval oock d'andere te schieten; waer door Capitain Wagenaer doodlyck gequetst wierd / en de volgende dagh stierf. Doe wierd van de Paltzische sijde oock vyer gegeven: van d'andere desgelijcks; welcke oock met Steenen wierpen / soo dat eenige der Paltzers gewond wierden. Die derhalven met allen ernst arbeydden / om de Poort te verbreecken. Doe riepen die van binnen om Quartier: 't geen haer beloofd wierd / indiense openden: 't welckse eyndlijck deeden. Een Keur-Mentzisch Corporael, die gewond was geworden / met ses sijner Mannen / lietmen sonder boven en sijdgeweer aftrecken: doch buyten gekoomen / wierd het haer weer gegeven. De Schout voerdemen nae Jeltzey; en de Poort bevalmen af te breecken.

't Begind in den Paltz weer seldsaem uyt te sien.

ter oorsaeck van seecker bedrijf van Keur-Paltz

in 't Slot Nieuw-Naimberg, 1668.

van Keur-Mentz beset.

Dus wierd de saeck van de Keur-Paltzische sijde opgesteld / en Keur-Mentz toegesonden. Die 't stuck geheel anders opgaf / met veele vyandlijcke omstandigheden; oock 't Openinghs-reght gantschlijck ontkende. Hier over wierden in dit jaer verscheydene Brieven gewisseld. Paltz toonde sijn Reght. Mentz wou'er niets van weeten. Kortlyck / 't scheen dat dit Paltzisch bedrijf den wegh tot een nieuwen Oorlogh sou banen: Doch 't liep noch soo argh niet af.

Dit scheen weer een nieuwen Oorlogh te sullen verwecken.

'T Oorloghs-vyer tusschen Keur-Paltz en den Hertogh van Lotharingen, in 't voorleedene jaer te Heylbron, door bemiddelingh der Fransche en Sweedsche Ambassadeurs gedempt / had echter noch een gloed onder d'asch behouden; die op nieuws ten vollen brand uytbraeck. Keur-Paltz had veel' afgedanckte Fransche en Lunenburghsche Volckeren tot sigh getrocken / en de sijne daer mee versterckt; soo dat hy in den aenvangh van Julius met een Heyr van tusschen de 7. en 8000. Mannen tegens de Lotharinghsche te Veld trock / om eenige in den Paltz gelegene Kasteelen / behoorende de Huysen van Nassauw, Saarbruck, en Sickingen; doch van de Lotharinger, tsedert den Munsterschen en Osnabrugschen Vreede / 't Rijk onthouden / en met sijne Volckeren beset / weer aen haer' oude Heeren te brengen; en d'Inwooners t'ontlasten van de gewelddaedigheden en uytsuygingen des Lotharinghschen Guarnisoens, bysonderlijck in Homburgh en Landstoel. Dit waren aen de Paltzische sijde de voornaemste oorsaecken deeses Veld-toghs.

Keur- Paltz treckt tegens den Lotharinger te Veld.

DUYTS-LAND.

Oorsaken deeses nieuwen Oorloghs.

De Keyser en de gemeene Standen stonden wel toe / dat Paltz goed reght had; maer meenden / datmen deese Plaetsen door saghter middelen uyt de handen der Lotharingsche had behooren te krijgen; te weeten / door de betalingh van een deel gelds. Waerlijck was 't oock een gevaerlijcke saeck / soo een aensienlijck bry Vorst / en meede-Stand des Duytschen Rijcks / gewapenderhand aen te grijpen; een slapenden Hond wacker te maken / en eenen van sigh selfs genoegh ongerusten noch onrustiger te maecken; de naeburige Landen daer door een verderflijcken Oorlog op den hals te trecken: daer hy doch met minder geld den Lotharinger had konnen afkoopen / als hy tot de Wapenen moest aenwenden. Hier toe rieden hem oock de Keyser en Keurvorsten.

De Keyser en Standen billicken wel sijn Reght, maer niet 't middel, 't welk hy gebruyckte tot d'uytvoeringh.

Evenwel gingh hy met sijn Hoofd voort / en veroverde schielijck Landstoel, daer nae 't vaste Slot Hoheneck. Korts hier nae quamen de Paltzische en Lotharinghsche Heyren by een; en daer op viel een scharp Gevreght voor den 16. 26. van September; waer in weersijds veel Volck sneuvelde. De Paltzische, onaengesien sy moesten aersselen / beroemden sigh / de meeste reputarie te hebben ingeleght. Hier tegens schreeven de Lotharinghsche haer selven 't voordeel toe; schoonse bekenden / dat het haer dier genoeg stond. Veele hooge Officieren waeren aen haere sijde gebleven. Doch vermits Keyser Leopold, de Keurvorsten en andere Vorsten / sigh ernstig bemoeyden / om deese strijdende parthyen te vereenigen / soo wierd in December een stilstand tusschen Lotharingen en Paltz getroffen. En in 't volgende jaer quam 't noch verder: want op de Keyserlijcke Afmaninghs-brieven heeft Keur-Paltz sonder 't Besluyt des Lotharingers te verwaghten / sijn Krijgsvolck afgedanckt / vermits Franckrijck hem guarandeerde, of verseeckerde / voor alle verdere schaede en geweld des Lotharingers. Dus heeft deese gevaerlijcke onrust hier een gewenscht eynd genoomen.

Scharp Geveght tusschen beyde de Parthyen.

Stilstand van Wapenen.

Den Oorlogh tusschen Paltz en Lotharingen krijgd een eynd. 1669.

Onder-

Ondertusschen hadden beyde de Vorstlijke Huysen / Keur-Brandenburgh en Paltz-Nieuwburgh, door haere Commissarissen wegens de Gulicksche, Cleefsche, Berghsche en Marcksche Landen en Erf-vereenigingh opgeright.

Keur-Brandenburgh en *Paltz-Nieuwburgh*

De voornaemste Artijckelen waeren: Brandenburgh en Nieuwburgh souden voortaen als getrouwe Vrienden / Naebueren en Bloedverwanten met elckander leven; d'een des anderens beste soecken; alle schaede en nadeel nae vermoogen afwenden / &c.

righten met malkander een Erf-Vereenigingh op,

De Gulicksche, Cleefsche en aenbehoorende Landen souden door dese Erf-vergelijking geensins van een gescheurd / maer veel meer op nieuws vereenigd werden, d'Onderdanen als getrouwe Vrienden en goede Nabueren met malkander omgaen. Aen Keur-Brandenburg en sijne Nakomelingen bleef in volkomen en gerust besit 't Hertogdom Cleef, met desselven beyde Graefschappen Marck, en Ravensbergh, nevens al de daer toebehoorende Regalien, Reghten / Gereghtigheden / Leenen / &c.

wegens de *Gulickſche, Cleefſche, Berghſche* en *Marckſche* Landen. 1666.

Hier tegens sou Paltz-Nieuwburgh en sijne Naekoomelingen behouden beyde de Hertoghdommen Gulick en Bergh, nevens de Heerlijckheden Winenthal (Winnenthal) en Bresquasand, met al de Regalien, Reghten / &c. Alle tot noch toe geduerd hebbende strijdigheden op deese Landen souden te niet sijn; en in eeuwigheyd geen nieuwe verschillen meer verweckt mogen werden. Belangende de Heerlijckheyd Ravenstein, wijl beyde de Deelen op haer voorgewend Reght vast bleven staen / soo sou door een Compromis, of uyt der handstellingh / deese saeck werden afgedaen.

Korten Inhoud van de voornaemste

Onaengesien deese Landen nu gedeeld wierden onder den Keurvorst en Vorst / yeder uyt liefde tot de Vreede voor soo verr' afstaende van sijn geprætendeerd Regt op des anderen Landen / soo souden echter deselve in een altijd-duerend Verbond t'saemen vereenighd sijn; behoudende gesaementlijck en elck in 't bysonder haere gemeene en bysondere Privilegien. Indien yemand eenige deeser Landen aenviel / soo soudense sigh beyde met t'saemgevoeghde Maght daer tegens stellen.

Artijckelen deeses Verdrags.

Schoon nu de meergedaghte Landen waeren gedeeld / en yeder Onderdaen alleen tot de gehoorsaemheyd van sijnen Heer verplight sou sijn / soo souden echter beyde de Vorsten en desselven Naekoomelingen ten vollen behouden de Titel en 't Wapen van al de Landen. Indien / tegens vermoeden / naederhand eenige verschillen moghten ontstaen / soo sou men noyt de Wapenen tegens malkander mogen aenneemen / maer deselve laeten afdoen / of door een Gerightlijck Proces, of door Scheydsmannen. Den beleedighden sou de verkiesingh van eene deeser beyde wegen vry staen / &c.

De Rijcksvergaderingh te Regensburgh was gantsch niet te vreeden over den nieuwen Inval der Fransche in de Spaensche Nederlanden (waer van hier nae sal gesprooken werden); en schreef derhalven over deese saeck aen den Koningh van Franckrijck, hem vermanende tot Vreede.

Spaenſchen Ambaſſadeur versoeckt des Rijcks hulp tegens de *Franſche*, in de

De Spaensche Ambassadeur drong seer ernstigh op de Rijks hulp aen; als die niet kon geweygerd werden / om dat de Burgundische Kreytz een Lid des Rijcks is; en derhalven van 't Ligchaem moest beschermd sijn.

Spaenſche Nederlanden: en waerom sy daer toe verplight waeren, 1667.

Dan oock / om dat 't gantsche Rijck in 't gemeen / en yeder Vorst in 't bysonder / ten hooghsten hier aen gelegen was / wijl de Burgundische Kreytz soo dight aen 't Rijck paelde; en noch maer alleen d'eenige Voormuer en 't Bolwerck des Rijcks tegens de Fransche kon genoemd werden. Niets anders was 't selve ter seeckerheyd meer overgebleven. Derhalven vereyschte de Reden van Staet / datmen deese Kreytz moest beschermen.

En waerlijck deselve was noch 't eenige Bolwerck des Duytschen Rijcks tegens Franckrijk; wijl de Fransche al d'andere Voormueren alreeds in haer geweld hadden gebraght. Voortijds was 't Elsas: maer de François en hadden 't selve nu vermeesterd. 't Hertoghdom Lotharingen was 't geweest; maer nu heerschte de Koningh van Franckrijck als volmagtigh daer in / leggende daer sijn Volck meerendeel in Winter-quartieren. D'eenige den Hertogh van Lotharingen noch overgeblevene Vestingh Marsal, had sijne Maj. / nae den gemaeckten Vreede / met geweld verroverd / en tot noch toe voor sigh behouden.

Aenwijsingh, hoe de Koningh van *Franckrijk* alreeds doemaels al de Voormueren

De Rhijn scheen voor deesen de Schutsmuer te sijn / om de Fransche van 't Rijck af te houden; maer nu was deselve een Bolwerck der Fransche tegens 't Rijck; en een opene deur / om 't selve aen te vallen; wijlse de Sleutelen, Brisack en Philipsburgh, in haere hand hadden. Door de Veroveringh van Theonville, of Diedenhoven, was oock de Moesel in haere Maght geraeckt. Daerenboven haddense / door de laetste Vreede met Spaenje, een gedeelte van Luxemburgerland, nevens veel' andere Nederlandsche Vestingen / aen sigh getrocken: eyndlijck oock de Heerlijckheden Metz, Thul en Verdun 't Rijck af-gedwongen.

en Bolwercken in 't *Duytſche* Rijck geheel onder sijn geweld had gebraght;

Soo dat het nu maer alleen tot een Voormuer had behouden dat gedeelte van Nederland, 't welck nu aengegrepen wierd. Konden de Fransche daer meester van werden / so haddense gelegenheyd genoegh / om de Duytsche Vryheyd aen Keetenen te leggen.

behalven alleen dat deel der *Nederlanden*,

Jae met weynigh moeyte had Koningh Louis kounen geraecken aen 't gantsche deel van Duytschland, 't welck hy in sijn uytgegevene Schriften noemde 't Oud-vaderlijck-Erfgoed der Koningen van Franckrijck.

't welck nu van hem werd aengevallen.

Deese Redenen en Insighten / gevoeghd tot de bekende Staetsught der Fransche Majesteyt / waeren gewisslijck gewightigh genoegh / om 't Duytsche Rijck / en al de Vorsten in 't selve / in diepe bekommering te stellen; en om nae vermogen toe te sien / dat de Fransche geen meester der Spaensche Nederlanden wierden. Evenwel heeft men niet nae behooren hier ontrent gewaekt.

Tusschen den Aertsbisschop en de Stad Keulen ontstond een groot verschil / wegens driederley saecken. D'eerste twee betroffen de Jurisdictie, of Reghtsmaght: doch dit

Tweedraght tusschen den Aertsbisschop.

was

DUYTS-LAND.

was al een oude strijd; en wierd daerom niet veel geaght. De derde raeckte vier of vijf Burgers/ welcke by de verkiesing eens Pastoors wat te vry souden yebben gesprooc-ken. Derhalven de Keurvorst/ als Aertsbisschop/ haer in sijne handen hebben/ en straffen wou. De Magistraet, nae gedaen ondersoeck/ bevond/ dat haere misdaed soo groot niet was; en wou 't Reght selfs over haer uytspreecken. De Keurvorst wouse in sijn geweld sien; waer in den Raed niet kon bewilligen. Ter dier oorsaeck besloot d'Aertsbisschop/ de Goederen der Burgeren te doen Arresteren, waer hy die sou vinden. Hier tegens dreyghde de Stad Keulen, in sulck een geval de Geestlijcke uyt deese Placts getrocken werdende Inkoomsten te willen inhouden.

Keurvorst van *Keulen*, en de Stad: waer over. 1668.

In 't volgende jaer gaf Keur-Keulen een Declaratie tegens deese Stad uyt; beschuldigende de Magistraet, datse tsederd een wyl tijds hem indrangh gedaen had in sijne Gereghtigheden: oock door ooghluyckingh onderstemd de hooghstrafbaere misdaeden van sommige haerer Burgeren; onder welcke deese wierden gesteld.

Keur-*Keulen* geeft een *Declaratie* uyt:

Onlanghs hadden eenige oproerige Burgers en Kerckgenooten des Karspels S. Pieter in de gedaghte Stad Keulen, in de tegenwoordigheyd van twee Kerck-Voorstanders/ hoogh-argerlijck den Capellaen met handen en voeten uyt de Kerck gestooten. 's Naemiddaghs de Deur des Choors ter Vesper-tijd hem voor den neus toegeslaegen. De volgende dagh/ als hy/ om den Godsdienst te verrighten/ nae den Altaer wou gaen/ haddense de Paramenta weghgenoomen; waren in de Sacristie gevallen/ met inneemingh van de Biechtstoel. Hadden voorts de Glasen aen sijn Huys uytgeworpen; 't Slot van de Deur verdorven; en hem op veelerley andere wijsen gehoond. Als oock de Pastoor van S. Pieter (door Vonnis in sijne Pastory bevestighd) in de S. Cæcilien Kerck predickte/ haddense hem/ door een lightvaerdigh onbeschaemd Wijf/ met seer grouwlijcke lasterwoorden gesmadighd: daer nae spotlijck onder de Predicatie een Kat met aengehangene Bellen/ en twee aen een gebondene Honden/ door de Kerck omgedreeven: oock twee Duyven door deselve laeten vliegen; eenklijck om de gedaghte Predicatie te verstooren. Voorts hadden eenige andere moedwillige 't Klock-seel getrocken; rondom gesprongen als in een Guygchelspel; met Pijpen en andere Instrumenten een grouwlijck rumoer gemaeckt: by klaeren middagh in S. Cæcilien Klooster een Behanghsel afgeruckt en verbrand; de Glasen uytgeworpen; met Steenen op de Poort gesmeeten; en opentlijck gedreyghd/ 't gedaghte Klooster in brand te willen steecken. 't Huys een Vicarii van S. Cæcilia haddense by naght met geweld opgebroocken/ en hem soodaenigh beanghstighd/ dat hy sigh over een Muer had moeten redden. Den geenen/ die 't Mandaet van d'Officiael des Geestlijcken Hof-Gerigts aen 't Capittel was bevolen aen de gewillige Burgers bekend te maecken/ haddense met oproerige scheldwoorden aengetast/ en met Steenen daer van afgehouden: jae gedreyghd/ datse de Notarius, en de geene/ die in den Naem des Keurvorsts den Ban tegens de gedaghte Burgers souden verkondigen/ wilden doodsmijten. Hadden oock een Priester, die een diergelijcke Bekendmaeckingh wou doen/ met Steenen gantsch qualijck gehandeld: d'Aertsbisschoplijcke Placcaten afgescheurd: daer tegens na haer eygen welgevallen/ onder de naem der gesaementlijcke Kerckgenoten van S. Pieter, tegens den Officiael valschlijck-versierde Smaedschriften opentlijck aengeslaegen: deselve met Wapenen een tijd lang bewaeckt/ &c. Vermits nu de Magistraet had geweygerd/ dese oproerige na behooren te straffen; sigh in Geestlijcke saecken vermenghde/ en dus de quaeddoeners in haere boosheyd versterckte/ soo was hy (Aertsbisschop) genoodsaeckt/ middelen daer tegens aen te wenden; en in Beslagh te neemen al de Goederen van yeder Burger der Stad Keulen, gelegen in 't Aerts-Stight; tot dat Kerckmeesteren en Raed d'oproerige hem souden overgelevèrd/ en voorts hem genoegdoening gegeven hebben. Al dit gevaerlijck spel was veroorsaeckt geworden wegens de verkiesing des gedaghten Pastoors van S. Pieter, en d'indringingh desselven/ tegens wil en danck van veele.

vermits eenige *Keulsche* Burgers een *Capellaen* smaedlijck hadden beledighd; onder de Predicatie een Kat met bellen; twee honden aen malkander gebonden, door de Kerck om gedreven; andere seldsaeme moedwilligheden aengeregt.

een Priester dapper met Steenen geworpen, &c.

Hy neemd derhal en al de Goederen der *Keulsche* Burgeren in *Arrest*. 1669.

't Wierd wel daer toe gebraght/ dat de Keurvorst-Aertsbisschop 't Arrest weer af deed: maer al stracks braecken weer nieuwe verschillen uyt. In een Protest Anno 1670. beschuldighde hy de Magistraet van Keulen, datse weer een nieuwe Indrangh in sijne Gereghtigheden hadden gedaen. Datse noch daerenboven in tijd van Vreede/ buyten alle nood/ met groote onkosten/ deese Stad versterckten met wijd-uytgebreydde Fortificatien en Bolwercken; 't welckse selfs niet hadden gedaen in den tijd der gevaerlijcke Oorlogen des Duytschen Rijcks: jae oock daer mee uytvoeren tot in 't Gebied sijner Keurvorstl. Doorl.; vermitsse selfs hadden geseght tegens de Standen des Rijcks/ datse buyten haere Stads-mueren noch Land noch Lieden/ noch hooge Overigheyds maght/ noch Renten hadden. Deese Ingrijpingh verklaerde hy niet langer te konnen gedoogen; te meer/ wijl veele Geestlijcke Stighten hier door mercklijck wierden vernaedeeld/ soo in Eygendommen als Inkoomsten/ waer by hy verplight was haer te beschermen. Derhalven beval hy sijnen Stadhouder/ Cancellier en Raden uytdruklijck/ tegens deese nieuwe Vestinghbouw uyt sijnen naem te protesteeren, en 't Regt/ soo van hem als van 't Aerts-Stight/ op de beste wijs te bewaeren; met verbod/ van in den gedaghten bouw voort te vaeren. Anders moest hem niet qualijck naegeduyd werden/ dat hy soodaenige middelen ter hand nam/ als dienen konden/ om sijne en des Aerts-Stights Gereghtigheden te behouden.

Alweer nieuwe verschillen tusschen den Aertsbisschop en Raed der Stad *Keulen*.

Waer mee hy deselve in sijn *Protest* beschuldighde. 1670.

DUYTSLAND.

Tegen-*Protest* en Beantwoording

Tegens dit Protest gaven Burgermeesteren en Raed een Tegen-Protest uyt; waer van kortlijck den Inhoud was: Met de hooghste bevreemdingh was 't Keurvorstlijk Protest haer voorgekoomen; even als of haere voorsorge tegens toekoomende gevaeren (soo t'haerer verseeckering, als oock van den Westphaelschen Kreytz, en 't geheele Duytsche Rijck) door de versterckinge haerer Stad, sou sijn een ingreep in de Gereghtigheden des Aerts-Stigts.

van Burgermeesteren en Raad der Stad *Keulen*

Om nu sulcks een verwe aen te strijcken, haeldemen allerley ongegrondde redenen voor den dagh, om Burgermeesteren en Raed by vreemde Potentaten, de Keurvorsten, de Rijcks-Standen, insonderheyd by alle Catholijcke Religions-Genooten, en de gemeene Burgery, swart te maecken, en in arghwaen te brengen. Amptswegen waerense verpligt, den Inhoud der gemelde Protestatie te weerspreeken.

haere wederlegginge, belangende d'*Arresten*,

D'Arresten op de Goederen van d'Ingesetene der Stad Keulen, leggende in 't Aerts-Stight, waeren verbooden door de gemeene Reghten, de Rijcks-Constitutien, en 't laetste Munstersche Vreede-Besluyt. Derhalven oock by 't Kamer-gerigt te Spier te niet gedaen: echter van de Keur-Keulsche syde niet gehoorsaemd; met ronde uytsegingh, tot veraghtingh deeser hooghste Reghterstoel, datmen niet gesind was, dit Vonnis te volgen.

door d'Aerts-bisschop gedaen.

Men behoefde derhalven op d'afschaffingh der Arresten niet seer te roemen, wijlmen noch al geduerigh daer in voortgingh, met geweldige afparssingh van swaere Geldsommen van de Keulsche Schippers, vaerende voorby Bon.

Haer'lijcke reght, wegens 't Straffen

De nieuwe Ingreepen in 't Reght des Aerts-Stights waeren enckele ongegronde voorwendingen. 't Was wel waer, dat op den 13. September laetstleden, uyt naem van sijne Keurvorstl. Doorl., sijne Gedeputeerde sigh beswaerden, wijl seeckere Soldaten, wegens Diefstal, door gewoonlijck Krijgsreght waeren gestraft geworden; even als of hier door sijne Keurvorstlijcke Doorlugtigheyds en des Aerts-Stigts Regt waere vernadeeld;

eeniger Soldaten, op diefstal betrapt.

wijl de Soldaten geen Militaire, maer gemeene groove misdaden hadden begaen, welcker straf derhalven alleen aen 't hooge Weereldlijk Gerigt stond. Doch Burgermeesteren en Raed hadden stracks daer op vertoond, dat de Besoldelingen, wanneer se niet in andere Provintien, buyten haere Quartieren, en alsoo verr' van haer' Officieren sijn, maer op varssche daed in haere misdaden werden betrapt, door 't Krijgsreght werden gestraft, sonder onderscheyd van Militaire of gemeene Overtreedingen.

Verdeedigingh van haer Regt,

Dat dit een algemeene gewoonte, en derhalven geen ingreep was. Belangende haere Vestingh-bouw, schoonmen nu Vreede had (welcke Reden, als de voornaemste, in 't Protest wierd bygebraght) soo kon 't echter haest Oorlogh werden: en dien volgens was haer niet qualijck af te neemen, datse op haere verseekerdheyd bedaght waren.

tot de *Fortificeeringh*

Selfs de Keurvorst was haer met een goed voorbeeld voorgegaen, in 't Fortificeeren van Bon en Keyserswaerd.

DUYTSLAND.

haerer Stad;

Met onreght wierd voorgegeven, datse haere Bevestiginghs-wercken te wijd tot in 't Keurvorstlijck Gebied uytstreckten, wijlse de Grens-palen niet overtraden. Haere woorden tot de Rijcks-Standen wierden averreghts opgevat, en qualijck uytgeleght. De Geestlijcke Stightingen leeden door haeren Bouw gantsch geen schaede, noch yemand anders, wijl yeder sijnen grond behoorlijck uyt de gemeene Schatkist wierd betaeld; voor welcke Penningen sy andere Landeryen en Eygendommen konden koopen.

door welcke noch Geestlijke noch Weereldlijcke vernadeeld wierden.

De Geestlycke moghten wel 't haere niet afstaen sonder bewilliging haerer Geestlijcke Overigheyd: Maer ondertusschen was oock in de Reghten voorsien, dat de Weereldlijcke Overigheyd, tot voorstand van 't Gemeene Best en noodige Fortificeeringh eener Stad, op en over de bysondere Gronden, 't sy van Geestlijke of Weereldlijke, den Bouw mag voortsetten, tegens billijcke betaelingh; gelijck van haer was geschied.

Beschuldiginght tegens 't *Dom-Capittel*,

Met meer reght moghtmen van 't Dom-Capittel eysschen de betalingh der Geestlijcke Renten; door welcker aghterhoudingh de behoorlijcke Godsdienst in veele Parochie-Kercken te grond gingh. Deese wanbetaelingh had nu tusschen de 30. en 40. jaeren geduerd. Tot noch toe waren, weegens desen Bouw, noch Geestlijcke noch Weereldlijcke met eenige nieuwe Schattingen beswaerd geworden. Indien 't daer toe moest koomen, soo sou de Magistraet daer in sulck een bescheydenheyd gebruycken, dat noch Geestlijcke noch Weereldlijcke oorsaeck souden hebben van sigh te beklagen:

van onregtvaerdige Inhoudingh.

Protesteerden derhalven tegens de Protestatie, als in Reghten ongeldigh; aenloopende tegens de reghte gelegenheyd der saecken; met betuygingh, datse gantschlijck niet schuldigh waeren aen eenige Ingreepen, &c.

Krijghstoerustingen.

In 't volgende jaer duerde deese twist noch al. De Keurvorst bleef vast staen op sijnen eysch; met harde bedreygingen, indien hem op de voorgeslaegene Artijckelen geen genoeghdoeningh geschiedde. D'Oorloghstoerustingen gingen dapper voort; aen d'eene sijde om aen te vallen; aen d'andere om sigh te verweeren.

weersijds aengesteld. 1671.

De Burgery wierd verdeeld in 54. Compagnien, yeder van 350. tot 500. Mannen sterck. Noch een Regiment van jonge persoonen wierd daeghlijcks in den Krijgshandel geoeffend. Boven 't Krijgsvolck, alreeds op de been, wierd noch een Compagnie van 220. Soldaten geworven. De Hollandsche, onder den Obersten Bamphield, nam men aen in des Stads Eed.

Marquis de Grana, als Keyserlijcken *Commissarius*, bemoeyd sigh tot Vreede.

Ondertusschen bemoeyde de Keyserlijcke Commissarius Marquis de Grana sig ten hoogsten, om deese verschillen wegh te neemen: waerom dan oock de Magistraet sonder sijne kennis niets van gewight ter hand nam. De Bisschop van Straetsburgh, en desselven Broeder, Prins Willem van Furstenbergh, geraeckten met deesen Heer in oneenigheyd; vermits deese beyde wilden, dat de Stad haere Fortificatien sou aghterlaten; 't Bamphieldsch

DUYTS-LAND.

phieldsch Regiment laten gaen; geen vreemde Volckeren inneemen/ wijl suicks streed tegens de Rijcks-Instellingen. Wouwen tot een onderhandelingh koomen/ soo moesten deese twee dingen/ als Præliminaria, eerst afgedaen werden. Waer tegens de Marquis seyde: De Stad deed seer wel / op tegenweer bedaght te sijn. Ooch had sijne Keyserl. Maj. maght genoegh / om deselve te beschermen / indiense van yemand wierd aengetast.

Geraeckt in oneenigheyd hier over met den Bisschop van *Straetsburgh.*

De Keurvorst stelde de Stad vier Artijckelen voor/ om deselve aen te neemen; dan wou hy haer in rust laeten/ tot op den vollen uytdragh der saecken. Burgermeesteren en Raed konden of wilden deselve niet aenvaerden. D'onderhandelingh tusschen beyderfijds Gedeputeerde duerde langh. Als men meende / dat deselve ten eynde was gekoomen/ wierd alles van nieuws af weer begonnen. In plaets van de verhoopte vergelijckingh/ deeden sigh daeghlijcks nieuwe verwijderingen op. De Keurvorst drong hard aen/ dat de Conferentien niet meer te Keulen, maer te Bon souden gehouden werden; wijl 't billijcker was/ dat de Keulsche te Bon quaemen handelen/ als dat de Keurvorst of de sijne haer nae Keulen souden volgen. Doch daer op wierd geantwoord/ dat de saeck niet alleen de Keulsche, maer ooch de Keyserlijcke/ Keurvorstlijcke en Vorstlijcke Commissarissen betrof. Dat ooch Keulen eerst tot de Tractaten was verkooren geworden. Ondertusschen wierd aen 't Hoofdwerck by nae niets gedaen. In tegendeel begon aen alle sijden de drift tot daedlijckheden uyt te breecken.

D'onderhandeling heeft een seldsaem aensien.

T'elckens doen sigh al weer verwijderingen op.

Hier by quam noch een andere ongelegenheyd. Als de Bisschop van Straetsburgh in een Klooster sijn Middaghmael had gehouden/ en ondertusschen de Stads-Burgermeester uytgegaen was/ heeft een onbekende Jongen eenen anderen Jongen/ die/ nae de gewoonte deeser Stad/ den Burgermeester de Staf voordraeghd/ deselve uyt sijne hand geruckt/ en liep'er mee wegh. De

Seldsamen hoon, den Stads-Burgemeester weervaeren;

Beroofde snelde den Rover wel nae / doch kon hem niet aghterhaelen/ wijl hy de vlugt nam nae 't Klooster/ waer in de Bisschop sigh bevond. De Burgermeester hier van verwittighd/ deed terstond 't Klooster door de Waght beseeten ; waer op door eenen der Geestlijke de Staf weer na buyten wierd gebraght. De Burgermeester nam dit seer eubel/ en droegh deese saeck sijne Collegen voor. De Raed wierd vergaederd; en terstond een Courier nae 't Keyserlijck Hof gesonden/ om te vertoonen/ wat meenigerley hoon de Stad wierd toegevoeghd. Toe de Bisschop uyt 't Klooster quam/ paste des Burgermeesters Jongen op: wierd den anderen gewaer / en overloed hem rijcklijck met slagen: 't geen des Bisschops volck dus liet geschieden: Welcke Prælaet naederhand sigh by den Raed berontschuldighde wegens deese daed ; seggende/ niet 't minste daer van geweeten te hebben. Andere vermeetene daedlijckheden van de Keur - Keulsche tegens de Stads - Keulsche Soldaten moeten wy / kortheyds halven / hier voorby gaen. Door deese wrebeligheden wierden de Gemoederen noch meer verbitterd.

wijl sijnen Stafdrager de Staf uyt de hand wierd geruckt; en in een Klooster gebragt.

In Junius quam een Hollandsche Gesant met een Jaght in de Stad Keulen aen; deselve/ uyt naem der Generaele Staten, noch 4000. Mannen aenbiedende/ buyten haere (des Stads) kosten. Doch de Magistraet bedanckte hem/ en soght hulp by den Keyser; die haer ooch/ door een Brief/ van deselve verseeckerde.

Staten Generael booden de Stad bystand aen.

Stracks begon ooch Marquis de Grana, op Keyserlijcke ordre/ sijne Werbingen ten beste

Als nu alles seer

beste der Stad voort te setten met allen ernst. Don Juan Dominicus van Euniga en Fonseca, Graef van Monterey en Fuentes, Marquis van Terracona, Generael-Gouverneur en Overste des Koninghs van Spaenje in Burgundien, beloofde haer oock/ uyt den naem sijns Koninghs/ alle bystand. Ondertwyl quaemen de Gedeputeerde des Westphaelschen Kreytz te Keulen, om alle vlyt aen te wenden tot neerleggingh der verschillen. Waer op dan eyndlyck den 2. Januarius des volgenden jaers N.S., of den 23. December O.S. Anno 1671., een Interims-verdragh wierd gesloten. Maer onaengesien deese getroffene en getreckende Vreede was men echter niet geheel buyten vrees. Want ter selver tijd/ als 't Geschut over dit Accoord wierd gelost/ trocken de Mareschal de Crequi en Marquis de Louvois met een goed Oorloghs-gevolgh binnen Bon; desgelycks in Nuys 10. Compagnien Fransche Gasten; welcker koomst de Burgery gantsch niet aengenaem was. Hier op liet de Keurvorst van Keulen den 30. December O.S. een Patent uytgaen/ waerom hy Fransche Volckeren in sijn Gebied had doen koomen; te weten/ vermits op de Grensen veel Krijghsvolck wierd versameld/ soo moest hy voor sijne verseeckeringh waecken. Maer waer 't op aengesien was/ sijn de Vereenighde Nederlanden korts hier nae gewaer geworden.

wild scheen te staen, wierd eyndlijck noch een Vreede getroffen.

Fransche Kroon in Nuys en Bon.

Keurvorst van Keulen hield deselve in.

Boven dit alles was in Duytschland een nieuwe onrust ontstaen/ wegens de Stad Hoxter, gelegen ontrent 6. Mylen beneden Cassel. 't Verschil was tusschen den Bisschop van Munster en Hertogh Rudolph Augustus van Wolffenbuttel. D'oorsaeck sullen wy op 't korste voorstellen. Alreeds ten tijde der Reformatie Lutheri en des Smalkaldischen Oorlogs was/ wegens deese Stad/ een groote Strydigheyd ontstaen tusschen de Hertogen van Brunswijck-Lunenburgh en d'Abt van Corvey; onder welcken laetsten deese Plaets behoorde/ nevens twee Vlecken/ en 5. of 6. Dorpen/ welcker Inkoomsten ontrent 5000. Ryckśd. beliepen. Eyndlijck evenwel wierd de Twist bygeleght; 't Accoord op den Rijcksdagh bekraghtighd/ en oock geduerigh onderhouden/ tot op de dood des laetst-overledenen Abts. Waer na 't Convent deeser Vorstlycke Abdy Christoffel Bernhard, Bisschop van Munster, tot haeren Abt verkoos.

Verschil tusschen den Hertogh van Brunswijck en Christoffel Bernhard, Bisschop van Munster, wegens de Stad Hoxter.

Deesen nu schreef aen den Hertogh van Brunswijck-Lunenburgh, als Beschermheer deeser Stad; en begeerde van de twee daer openstaende Euangelische Kercken eene voor de Roomsch-Catholijcke, om haeren Godsdienst daer in te verrighten; doch de gedagte Hertogh gaf haer tot antwoord: Hy was niet van meeningh/ deese Plaets yets van haere Gereghtigheyd te beneemen/ maer deselve in ouden stand te laten/ volgens 't voorgedaghte Verdragh/ en 't Vreede-besluyt. Hier by was 't gebleven; tot dat eyndlijck/ wegens de Brouw-geregtigheyd/ en eenige andere saecken/ een noch grooter tweedraght ontstond. Derhalven de Hertogh/ tot verhoedingh van 't verderf deeser Euangelische Stad/ eenige Compagnien Krijghsvolck daer binnen leydde. Over deese Inlegeringh der Brunswijckсche Soldaten hield sigh de Munstersche Bisschop ten hooghsten beleedighd. Liet derhalven terstond met een seer verbitterd gemoed aen alle Roomsch-Catholijcke Keurvorsten en Vorsten (behalven aen Paltz-Nieuwburgh) Brieven afgaen/ geteeckend den 1. December; waer in hy klaeghde over Burgermeesteren en Raed/ wegens de veranderde Brouw-ordre; rebelly tegens hem; en aenneemingh van Wapenen. Insonderheyd oock daer over/ dat Hertogh Rudolph van Brunswijck-Lunenburgh onvoorsiens en vreedebreeckender wijs (gelijck hy 't noemde) een aensienlyck getal volck te voet en te paerd by klaeren dagh in de Stad Hoxter had doen trecken; de Poorten/ Wallen en Posten beset; deese Plaets met veele duysend Palissaden versterckt; d'oproerige Burgers een uytval gedoogd/ om 't Vee/ door hem (de Bisschop) doen panden/ met geweld weer te haelen; en alsoo sijn' Onderdaenen in haere rebelly tegens hem ondersteunde. Dat dit onbesonnen bedrijf van Hertogh Rudolph Augustus liep tegens den Land-vreede/ tegens 't Vreede-besluyt te Munster en Osnabrugh; 't Instrumentum Pacis, &c.; gebiedende/ dat niemand eenen anderen d'oeffeningh sijner Reghtsmaght in sijn Gebied magh verhinderen; of d'Onderdaenen tegens haer' Overheden beschutten. Waerom hy (Bisschop) dan oock/ met helpers hulp weer moest veroveren 't geen hem was ontnoomen: versoeckende vriendlijck van de (Roomsch-Catholijcke) Keurvorsten en Vorsten een kraghtige bystand tot herneemingh van 't geen hem vreedebreuckigh was ontrocken; en vergoedingh der hem toegevoegde schimp en schaede. Oock liet hy een Manifest uytgaen aen de Rijcksvergaederingh te Regensburgh. Waer tegens Hertogh Rudolph-Augustus van Brunswijck-Lunenburgh een ander Manifest daer tegens vervaerdighde. Wy sullen maer yet weynighs daer uyt voordragen.

De Bisschop begeerd een Kerck voor de Roomsch-Catholijke.

Nieuw verschil over de Brouw-geregtigheyd.

De Hertogh van Brunswijk-Lunenburg send Volck binnen Hoxter.

Seer euvel neemd dit de Bisschop van Munster.

Klaeghd van geweld aen alle Roomsch-Catholijcke Keurvorsten en Vorsten.

Versoeckt haere kraghtige bystand.

Sijn Manifest.

Dat aen de Munstersche sijde den reghten grond der saecken niet eens was aengeroerd. Dat van de selve wierd geloochend 't geen de gantsche wereld kondig was. Dat dit geheele werck wierd gebouwd op een qualijck gevoerden handel in de Hoxtersche Brouwsaeck. Datmen had gebruyckt harde manieren van spreecken; injurieuse aentastingen; en een Schrijfwijs/ tot noch toe ongewoon onder de Vorsten des Rijcks; derhalven sijne Vorstl. Doorl. 't geheele Manifest, als vol onwaerheden en lasteringen/ pleghtlijck kon verwerpen. De Stad Hoxter was al voor langh door 't Stigt Corvey vernaedeeld geworden/ door ontreckingh van al haer' oude Reghten in 't Kercklijck en Burgerlijk; oock van haere Neeringh/ door de stuyting des Brouwens. Had derhalven op d'algemeene Vreedehandel te Munster en Osnabrug haere Grieven ingebraght/ en verkreegen/ datse

Tegen-Manifest des Hertoghs Rudolphi Augusti, waer in getoond werden d'onreghtvaerdige Verdruckingh.

DUYTSLAND.

datse Anno 1649. van de Neder-Saxische Kreytz / uyt kraght van 't Instrumentum Pacis, en des Keyserlijcken Edicts, hersteld wierd in den Staet / waer inse sigh had bevonden den 1. Januarius Anno 1624. Maer als deese goede Stad nu niet anders verwaghtte / als met'er daed deese herstellingh te sullen genieten / had echter haere verdruckingh niet opgehouden. Al de Reghten / in welckese weer ingeset was / wierden haer door de Vorstlijcke Corveysche Regeeringh met'er daed ontrocken; soo datse was geraeckt in een sleghter staet / alsse selfs geduerende den Duytschen Oorlogh was geweest. Alhoewel d'uytschrijvende Vorsten des gedaghten Kreytz / selfs oock de Koningh van Sweeden, aen den Bischop van Munster hadden geschreeven voor deese Stad / dat doch van sulcke verdruckingen mogt afgestaen / haere Gereghtigheyd haer ongekrenckt gelaeten moght werden; gelijck oock gedaen had den overleedenen Hertogh Augustus van Brunswijck en Lunenburgh, en deesen sijnen Soon de nu regeerende Hertog Rudolph Augustus, als Erf-Schutsheer van Hoxter; soo had echter alles niet geholpen / maer in tegendeel waeren de beswaernissen van dagh tot dagh vergroot / soo dat de Lieden daer onder vergaen moesten. Verder konmen dit sien in de Remonstratien en klaghten / van deese Stad overgegeven aen d'algemeene Rijcksvergaderingh te Regensburgh Anno 1653. naederhand aen 't Rijcks-Deputations-Convent te Franckfurt Anno 1656. en 1657.

door de Corveysche, dat is, de Bischoplijck-Munstersche, Regeering

de Stad Hextor toegevoegd.

Vervolgens wierd in 't bysonder verhaeld de gewelddaeden en onreghtvaerdige verdruckingen / de Burgers van Hoxter toegevoegd door de Corveysche Regeering (dat is / des Bischops van Munster); welcke vier of vijf oproerige Burgers de hand boven 't Hoofd hield: den Raed nauwlijcks de naem en schaduw van Magistraet had laten behouden; sigh ondernoomen onwettige / geweldige / en gantsch onbarmhertige Pandingen: de Stad al haere Neeringh ontrocken; onaengesien deselve alle behoorlijcke middelen aengewend / alle ontsagh tegens haren Vorst getoond had / Reden gegeven / waerom de Burgers de Wapenen hadden aengenomen: Getoond d'onwaerheden in 't Bischoplijck Manifest: Bewesen / dat hy selfs heeft gehandeld tegens 't Instrumentum Pacis en 't Westphaelsche Vreede-besluyt; met weerleggingh sijner uytvlugt. Dat 't Vorstlijck Huys Brunswijck en Lunenburgh Beschermheer der Stad Hoxter is; derhalven / wijl d'onreghtvaerdige verdruckingen soo hoogh liepen / noch arger gedreyghd wierden / hy eenigh volck in de Stad had moeten leggen. Eyndlijck wierden'er bygevoegd de Grieven deeser Stad; doch dit alles / hoe kort wy oock gaen moghten / sou ons te wijd uytloopen. Alleen van 't laetste sullen wy als met een woord dit hier invoegen.

Met volle weerleggingh van 't Bischoplijck Manifest.

en de bevoegdheyd des Hertoghs,

om Volck in de Stad te leggen.

Hoxter was / uyt kraght van 't Instrumentum Pacis, door last des Keysers en des Rijcks / van d'uytschrijvende Vorsten des Neder-Saxischen Kreytz / Anno 1649. hersteld in den stand van Anno 1624. / voor den Duytschen Oorlogh / beyde in 't Kercklijck en Weereldlijck / ten vollen; gelijck breeder hier van spreeckt 't opgerighte Instrumentum Executionis. Hier tegens heeftmen naderhand deselve verdruckt IN 'T KERCKLYCK. Want, 1. Men heeft in deese Stad Hoxter aengesteld d'oeffening der Roomsch-Catholijcke Religie, die voor den 1. Januarius Anno 1624. daer niet geweest was; ten dien eynde sigh meester gemaeckt van d'Euangelische Stads-Kerck S. Nicolai. 2. De Franciscaner Monicken sijn weer in de Stad gekoomen / welcke door de voorige Rijcks-Executie, nae den inhoud van 't Instrumentum Pacis, waeren afgeschaft. 3. Men heeft een Roomsch-Catholijck soo genoemd Geestlijck Geright ingevoerd / waer heenen betrocken werden alle saecken / boeten en straffen / welcke in Kercklijke en Houwlijks handelingen voorvallen; voor / in en nae 't jaer 1624. alleen aen de Stad behoord hebbende. Jae soo grof ginghmen hier in te werck / dat selfs Euangelische Burgermeesteren / Raden / en Predikanten voor dit Geestlijck Geright wierden verdaghvaerd. En als se uyt Plight of Gewisse niet terstond verscheenen / of de Bevelen niet naekoomen konden / maer haere wettige redenen daer tegens inbraghten / soo sloeghmen haer in groote geld-boeten; viel in haere Huysen / en nam 't haere wegh. 4. De Magistraet wierd op hooge Straf gebooden / Roomsch-Catholijcke tot Burgermeesteren aen te neemen. 5. Als S. Viti dagh te Corvey werd gevierd / moeten de Boeren des Corveyschen Stights uyt d'Over-Dorpen, jongh en oud / Man en Wijf / Dienstknegten en Dienstmaeghden / met Geweer / Vanen / Beelden / Trommelslagh en Gesangh / niet sonder argernis der Euangelische, door de Stad Hoxter gaen; 't welck te vooren noyt geschied was. Over vier jaeren was 't gebeurd / dat S. Viti dagh nae den N. S. viel op eene der Pinxterdagen nae den O. S. Doe quamen de Boeren voor d'Euangelische S. Kiliani Kerck onder den Godsdienst aentrecken / met sulck een geschreeuw / dat de Predikant moest stil swijgen. IN 'T BURGERLYCK hadmen de Stad onttrocken alle Reghtsmaght / soo in 't Crimineel als in 't Civil; welkese voor veele Eeuwen kenlijck had beseeten; soo dat de Magistraet niet meer een misdaedige Burger moght gevangen neemen / of straffen; of indiense 't deeden / men sloegh haer in swaere Boeten; en men nam al 't haere wegh. De Corveysche Cancellery, in en nae 't jaer 1624. alleen te Corvey geweest / hadmen nu binnen Hoxter gebraght. Een Righter in de Stad geset / die afsonderlijck Geright houd; waer door Burgermeesteren en Raed allerwegen de Prima Instantia over haere Burgery is benoomen; soo datse geen maght hebben / eenigh Contract voor sig selven of voor haere Burgeren op te righten of te bevestigen. Geenen Abt van Corvey had oyt gehad 't Reght van Aenslaen in de Stad Hoxter; en nu wierd dit Reght de

Kort begrijp van de Grieven der Stad Hoxter,

DUYTSLAND.

vertoonende,

d'onreghtvaerdige verdruckingen, en berovigingen der Gereghtigheden,

door de Corveysche, of Bischoplijck-Munstersche Regeering

haer toegevoeghd

op veelerley wijsen,

soo in 't Kercklijck,

DUYTSLAND.

Stad ontrocken. Als onlanghs Burgermeesteren en Raed / ten dienst der gemeene Burgery / yets had doen afkondigen en aenslaen / wierd haer / op een boete van 100. Rijcksd. / geboden / 't aengeslagene terstond af te neemen / en in de Corveysche Cancellery te brengen. 't Joden-Geleyde, 't welk de Stad voor / in / en nae Anno 1624. heeft gehad / en waer in sy door de Munstersche en Osnabrugsche Vreede uytdrucklijck was hersteld / hadmen haer ontroofd; soo dat nu een hoop Joden in de Huysen der Burgeren woonden; haren Woecker dreven / en echter niets aen de Stad gaven. 't Reght van een Scharpregter te houden / hadmen haer ontnoomen. Hoxter had voor een groot deel geld gekogt / en geduerigh gehad 't Reght / dat in 't Stigt Corvey, op 't Land / of elders / geen Bier moght gebrouwen werden / om te verkopen; maer dat alle Bieren uyt de Stad moesten werden gehaeld. In welck Reght sy uytdrucklijck Anno 1649. was hersteld. Maer nu was haer 't selve weer onttrocken; soo dat de Boeren gantsch geen Bieren uyt de Stad derfden haelen. Ter welcker oorsaeck een Brouwer in ses jaren tyds nauwlijcks eens tot Brouwen kon geraecken; dat hy voor deesen in een jaer twee of driemael Brouwen / en alsoo sijne Neeringh voortsetten kon. Men had de Stad d'Apotheeck ontnomen. De Stads Wijnkelder ('t eenige overgeblevene middel / om deselbe noch eenighsins te redden uyt de Schulden / geduerende den Duytschen Oorlogh gemaeckt) soodaenige ingreepen gedaen / datse gantsch ter neer lagh. Den Corveyschen Secretarius Maulen (Maulon) hadmen maght gegeven / om alleen Koorn-Brandewijn in Hoxter te mogen maecken en verkoopen. Brouwde oock soo veel Bier en slecht Bier als hy wou; 't welk hy liet vervoeren nae de Dorpen des Stigts; waer door de Stad voorts alle Neeringh wierd afgesneeden. Al de Corveysche, welcke in en om de Stad Goederen hadden leggen / oock daeghlijcks meer en meer aenkoghten / en alle Burger-neeringen deeden / wierden van allerley lasten vry gehouden; soo dat d'arme Burgers alles alleen moesten draegen: die oock even hoogh in de Turckenstewr en andere Schattingen beswaerd bleven; sonder aenmerckingh / dat voor deesen over de 1000. welgestelde Burgers in de Stad waeren / doende haeren handel; nu geen 250. / bestaende uyt enckele arme Lieden / welckemen al haere Neeringh had ontrocken. Selfs hadmen de Stad ontnoomen de geringe Thienden / waer van d'Euangelische Predikanten plegen betaeld te werden: welcke men noch daerenboven had doen aenseggen / datse 't genootene geld voor haeren Dienst weer souden uytkeeren / op seer hooge straf. Soo dat de Stad Hoxter niet soo veel had behouden / datse een Predikant of Schoolmeester 't minste Tractement kon geven. Tegens alle oude gewoonte leydde Christoffel Bernhard, Bisschop van Munster, als Abt van Corvey, geheele Regimenten Soldaten te Paerd en te Voet in de

als Burgerlijck, alleenlijck met weynige woorden voorgesteld; waer in echter veele aenmerckelijcke saecken, oock seldsaeme verdruckingen voorkoomen.

DUYTSLAND.

Stad / welcke d'arme Burgers noch voorts opaten. Men dwongh den Raed en de Burgery / aen den Fiscael een getal Spreeuwenhoofden te moeten leveren / op hooge Boete; om haer dus de geringhste Boeren gelijck te stellen. Meer andere dingen moeten wy voorby gaen.

Staten Generael bieden haere *Mediatie* aen. 1670.

Vermits nu dit verschil tusschen Bisschop Bernhard en Hertogh Rudolph-Augustus tot een Oorlogh stond uyt te barsten / waer uyt veel onheylen hadden konnen volgen / soo boden de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden haere bemiddelingh aen; en sonden Ritmeester Brasser aen den Hertogh van Wolffenbuttel; eenen anderen aen den Bisschop van Munster: doch deesen bleef onbuyghsaem. Selfs de Hooghvorstlijcke Zellische en Hanoversche Gesanten / welcke sigh 5. weecken langh te Munster hadden opgehouden / doch by den Bisschop niets konnen verrighten / wierden weer nae Huys geroepen. Eyndlijck evenwel is noch / door de sorghvuldige bemoeyingh der Ambassadeurs van de hooge Heeren Mediateurs, de saeck daer toe gebraght / dat weersyds een præliminair verdragh wierd getroffen / genoemd 't Provisioneel Accoord; waer van de voornaemste Artijckelen waeren / dat Hertogh Rudolph-Augustus 't Krijghsvolck uyt Hoxter sou lighten: echter behoudens sijne (van den Bisschop tegengesproockene) Beschermninghs-Gereghtigheyd. Hier tegens bewillighde en beloofde de Heer Bisschop / dat de Stad Hoxter niets sou benoomen werden van haere Reghten / welckese reghtmatigh had te prætendeeren, volgens oude Herkoomens / Privilegien, den Munsterschen en Osnabrughschen Vreede: maer dat haer sou vrystaen / haere Grieven voor een wettige Reghtbanck te brengen; oock voor den Bisschop te toonen; die dan deselve door onsijdige Raden sou doen ondersoeken / en daer op ordonneeren sulks / als met de Reghten en Instellingen des Rijcks / insonderheyd met 't Instrumentum Pacis, over een sou koomen. Indien de Stad Hoxter dan door dit Vonnis moght meenen vernaedeeld te sijn / soo wou de Heer Bisschop toelaeten / datse sigh door de behoorlijcks Regtswegen / aen een hooger Gerigt moght beroepen / door de gebruycklijcke Reghtsmiddelen van *Appel*, *Restitutio in integrum*, &c. De Heeren Mediateurs souden alle vlijt aenwenden / om te sien / offe de gedaghte Gravamina der Stad Hoxter, nevens noch andere strijdigheden / welcke met de Hoxtersche verschillen geen gemeenschap hadden / souden konnen afdoen. Indien niet / soo souden d'overige onafgedaene Poincten uyt de hand werden gesteld / door een vrywilligh Compromis. De Heere Bisschop sou / geduerende d'onderhandelingh en 't Compromis, niet meer dan tusschen de 60. en 70. Mannen in de Stad Hoxter moogen leggen. Indien eenige in de Stad Hoxter moghten bevonden werden / sigh tegens den Bisschop vergreepen te hebben / deselve souden genaedighlijck gehandeld / niemand aen lijf of leven gestraft werden.

Eyndlijck werd deese swaere onheylen dreygende twist tusschen den Hertogh van *Brunswijck-Lunenburgh* en de Bisschop van *Munster* bygelegt. 1671.

Met den korten inhoud der voornaemste *Artijckelen*, des *Provisioneelen Accoords*, tusschen beyde de Vorsten geslooten.

DUYTSLAND.

den. 't Origineel hier van was onderteekend: Christoff Bernhard, en Rudolph Augustus.

De Stad *Hoxter* al terstond tegens 't getroffene *Accoord*

Hier op is 't Wolffenbuttelsche Guarnisoen van 300. te voet en te paerd uyt Hoxter getrocken: de Munstersche Soldaten sijn daer tegens binnen gekoomen. Volgens 't Accoord moestense maer ten hooghsten 70. sterck sijn geweest; doch bestonden / met Vrouwen en Kinderen / in meer als 250. Die van Hoxter beswaerden sigh hier over; seggende / dat 't Verdragh alleen van 70. Mannen sprack; niet van soo veele Wijven / gemeenlijck slimmer als de Soldaten selfs; dienende enckelijck / om deese verdorvene Plaets tot een ondraeglijcke last te sijn: een blijcklijck teecken / dat Bisschop Christoffel niet anders sogt / als d'arme Stad voorts tot in de grond te vernielen: doch haere klaghten vonden geen gehoor. In tegendeel lieten de Bischoplijcke blijcken / waer 't op aengelegt was; te weten / om d'Inwooners gantschlijck gelijck als te verslinden. De Wolffenbuttelsche hadden alles / watse genooten / tot een penningh toe betaeld; maer de Burgers moesten de Munstersche kost en drank verschaffen; daerenboven noch veelerley moedwillen / selfs slaegen / verdragen.

van Bisschop *Christoffel* onverdraeglijck beswaerd.

't Verschil tusschen de Hertogen van *Brunswijck* en de Stad *Brunswijk*, berst uyt tot daedlijckheden;

Nauwlijcks was dit Vyer gedempt / of daer gingh weer een ander in Duytschland op. 't Gesaementlijck Vorstlijck Huys van Brunswijck-Lunenburgh had een oud verschil met de Stad Brunswijck (waer van wy in 't eerste Boeck en de volgende wijdloopigh hebben gehandeld) / en deselve noyt na hare hand konnen setten. Nu gaven Heer Ernst Augustus, Bisschop van Osnabrugh, Heer Georgh Willem, en Heer Johan Frederick, Hertogen / aen Hertogh Rudolph Augustus (nu regeerende Landsvorst te Wolffenbuttel uyt de Wolffenbuttelsche Linie) en sijne Naekoomelingen de gemelde Stad Brunswijck over in vollen eygendom: daerenboven noch met beloften / datse hem souden helpen / deselve tot sijne gehoorsaemheyd te bedwingen. Dit alles gingh soo gantsch stil toe / dat de Brunswijckers sigh op den 18. 28. May in de naght berend bevonden van eenige duysenden te paerd en te voet / sonder datse 't gewaer wierden voor 's morgens vroegh / alsse haer Vee nae de Weyden wilden drijven.

Brunswijck plotslijck belegerd, 1671.

De Magistraet en Steedelingen protesteerden wel van geweld en ongelijck door deesen overval; doch 't moght niet helpen. 't Geschut gingh weersijds op malkander los. Den 4. Junius Anno 1671. quam een Kogel vliegen door de S. Catharijnen Kerck / onder de Predicatie / snorrende dight voorby den Predikant heenen; en viel neer tusschen twee Vrouwspersoonen / sonder yemand te beleedigen; alleen wierd aen S. Pauli Beeld d'eene Arm met 't Swaerd afgebroocken. Eenige Koningen / Keurvorsten en Vorsten booden de Hertogen van Brunswijck bystand van Volck en Ammunitie aen: de Brunswijckers daer tegens vonden niemand / die haer de hand wou bieden; behalven dat sommige voor deselve baeden. Doe nu alles gereed

en sterck beschooten.

Moet sigh eyndlijck overgeven, en Hertogh *Rudolph*

was tot 't inwerpen van Bomben en Granaten; de Steedelingen haer verderf / geen hulp / te gemoet saegen / begondense te dencken op een Accoord: waer op dan vervolgens den 12. der gedaghte Maend Junius d'overgaef aen Hertogh Rudolph-Augustus geschiedde; die voorts gehuldighd wierd.

Augustus Huldingen.

DUYTSLAND.

Nae de Huldigingh leverden de Burgers aen den Hertogh een Schrift over / voorstellende veeler haerer Grieven tegens de Magistraet; en daer onder oock de volgende / met versoeck van herstellingh en verbeeteringh. I. Dat de meenighvuldige persoonen in den Raed (bestaende in 14. Burgermeesters / 11. Cameraers / en 31. Raedsheeren) moghten veranderd werden tot op 4. Burgermeesters / 4. Cameraers en 8. Raden; al t'samen gequalificeerde, reedelycke / waeraghtige / Godvreesende Mannen / de schaedlijcke gierigheyd haetende. Want door 't genoemde groot getal was de Burgery niet weynigh beswaerd geweest; te meer / wijl by haer was ingebroocken Eygen-eer / Eygen-baet / Ambitie, en te groote aengenoomene Authoriteit; verquistingen door aengestelde Maeltijden en Collatien, op 't Raedhuys / Lusthuysen / Veryaghtingen / op onnodige Processen, &c.: dan noch toesteekingen aen sommige persoonen; soo dat arme Dienstmaeghden de staetlijckste Burgervrouwen gelijck wierden in Kleedingh / Cieraden / &c. II. Afdancking van de gantsche Magistraet, als te seer onder malkander vermaeghschapt; soo dat oock Ouders en Kinderen te gelijck daer in saeten; en aenstellingh van een nieuwe kleyner Raed. III. Herstellingh van de Justitie in beter staet. IV. Reeckeningh te doen van d'Uytgiften en d'Inkoomsten der Stad; waer ontrent eenige seer schendigh hadden gehandeld; 't geld of verquistende met slempen en brassen; of in haer eygene beurs steeckende: soo dat deese Stad / die boven maten veel in voorraed had konnen hebben / door 't quaede bestier in groote schulden was geraeckt. Versoghten voorts / dat deese Reeckening mogt geschieden van Anno 1615. af tot nu toe; en gedaen werden ten langhsten voor aenstaende Martius. V. De Magistraet Reden te doen geven / waerom deselve / wel weetende in hoe groote schulden de Stad gestoocken was / echter soo veel kostlijcke Gebouwen had doen opreghten / als / d'Oude Waegh, 't Nieuwe Lusthuys; d'onmatighkostlijcke Apotheeckers-Hof; de byna Vorstlijcke Keucken op den Helten-Hof, &c. VI. Vraghten in eenige sonderlinge Beswaernissen tegens de Burgermeesteren Adensteh en Horn; tegens den Syndicus Baumgarten; de Cameraers Schmied en Steenhuysen.

Aenmerklijcke beswaeringspoincten,

van de Burgery tegens haere *Magistraet*

aen den Hertogh overgeleverd; met versoeck;

dat deselve afgeset,

en tot 't doen van reeckeningh gedwongen moght werden.

Hier op dan wierd de geheele Magistraet, nevens alle Officianten, afgedanckt; en haer op-geleght / een nauwe Reeckeningh van alles te doen. Daer tegens verkooren 4. nieuwe Burgermeesteren / 1. Syndicus, en 10. Raden. Hertogh Rudolph Augustus liet deese Keur aen de Burgery.

't Welck dan oock geschied.

Ondertusschen moest de Stad Brunswijck

Swaere

yeder

DUYTS-LAND.

yeder Macud 4000. Rijcksdalers tot Contributie opbrengen. De Tollen, Accijnsen, en andere Inkoomsten, gingen haer nu niet meer aen. Den 13. 23. Augustus wierd oock met d'Inquartieringh een aenvangh gemackt. Meenigh Burger moest 2. Musquettiers, sommige noch meer, inneemen; met Vrouwen en Kinderen. Over deese swaere Contributie en Inquartieringh toonde de Burgery sigh seer onwilligh. Als de Magistraet door haere Boden yeder een Cedel t'Huys sond, waer op sijn deel in de Contributie stond uytgedruckt, braghten eenige deselve Cedels niet alleen weer op 't Raedhuys, maer scholden oock selfs den Raed. Doch als Hertogh Rudolph-Augustus een Placcaet liet aenslaen, en noch meer volk in de Huysen leydde, soo wierdense gehoorsaem, en betaelden den Tax, op welckense gesteld waeren.

Contributie, en Inquartieringh, de Brunswyckfche Burgers opgeleght.

Haeren onwil bedwongen.

Ontrent deese tyd wierd afgedaen den soo langhduerigen Twist tusschen 't Keur-vorstlijck Huys Saxen en 't Hoog-vorstlyck Huys Saxen-Lauwenburgh, door een persoonlyke t'samenkoomst en onderhandelingh deeser beyde Vorsten op de Keurvorstlycke Vesting Stolp, aen de Boheemsche Grensen; waer toe sigh insonderheyd seer hoogh had bemoeyd Baron Johan-Ernst van Wallenrode, Heer in Prumel en Bel. 't Grootste verschilstuck was geweest de Swaerdvoeringh; en de saeck wierd nu daer toegebraght, dat al de regeerende Hertogen van de Saxen-Lauwenburghsche syde deselve souden hebben op sulck een wijs, als tot noch toe gedaen was van den regeerenden Hertogh Julius Franciscus.

Verschil tusschen Keur-Saxen en Saxen-Lauwenburgh afgedaen. 1670.

Hier tegens verhief sigh oneenigheyd tusschen de Keurvorst van Brandenburgh en de Hertogen van Brunswijck-Lunenburgh, wegens 't Slot Reynsteyn, 't welck de Graef van Tattenbach had beseeten; doch van de Keyser aen den Keur-Prins van Brandenburgh was geschoncken: die oock eenige 1000. Mannen derwaerts sond, om deese Plaets in besit te neemen. Even 't selve deeden de Vorstlijcke Brunswijcks-Lunenburghsche Huysen, wijlse Reght en Aenspraeck op Reinstein meenden te hebben. Hier tegens wilden andere, dat 't gedaghte Graefschap na de dood des gemelden Graefs van Tattenbach, volgens den Inhoud van 't Instrumentum Pacis, was vervallen aen 't Stight Halberstad. Keur-Brandenburgh was voorneemens, indien de Hertogen van Brunswijck in haer opset voortvoeren, regt toe te gaen, om in haere Landen te vallen. Ondertusschen liet hy in druck uytgaen de Bewijsen sijner Gereghtigheyd aen 't genoemde Graefschap Reinstein.

Verschil tusschen Keur-Brandenburgh en Brunswijck-Lunenburgh over 't Graefschap Reinstein. 1670.

Wegens den Graef van Hanauw saghmen aen den Maynstroom eenige ongelegenheyd te gemoet. Men kon niet eygentlijck doorgronden, waerom de Heer Graef eenige sijner oude Raden afgeschaft, en weer nieuwe verkooren; oock den ouden Commandant in Hanauw afgeset, en eenen nieuwen aengesteld had. Sijne Nabueren hielden 't oogh hier op, en wilden voorsieningh doen, op dat uyt soo een kleyn vonckje niet een grooten Brand mogt ontstaen; te meer, wijl haer noch seer wel in geheugenis stond, hoe veel werck deese Vestingh haer had veroorsaeckt in den voorigen Duytschen Oorlogh, onder den geweesenen vermaerden Commandant Ramsay. Vermits oock de Burgery deeser Plaets, wegens d'een en d'andere voorgenoomene Veranderingh, sigh had beswaerd by de Hooghvorstlijcke Huysen Hessen-Cassel en Hessen-Darmstad, soo wierden terstond uytgesonden 500. Mannen te voet uyt Rintelen, 500. uyt Cassel, tusschen de 3. en 400. uyt Marpurgh, nevens 2. Compagnien te paerd, en eenigh Geschut, om met de Darmstadsche gereed te staen tot de saeck, waer toe men haer sou willen gebruycken.

Graef van Hanauw maeckt veranderingh in sijne Raden. 1670.

Dit doet de Nabueren, insonderheyd Hessen, 't oogh daer op hebben.

Den 3. 13. Februarius quaemense by Windeck, niet verr' van Franckfurt aen den Mayn. Den Hessischen Oversten Hof, die deese Volckeren aenvoerde, vervoegde sig met 20. Mannen binnen Hanauw, en verwittighde den Graef, waerom dat hy derwaerts was gekoomen; te gelijck hem vertoonende, dat sijn bedrijf en voorneemen streed tegens d'opgerighte Verbonden. Doch vermits verscheydene Keurvorsten en Vorsten groote vlijt aenwendden, om deese misverstanden wegh te neemen, soo is door haere, soo Ecclesiastique als Politique, Gedeputeerden een Accoord gemaeckt tusschen de Graeflijcke Familie voor sigh selven, en tusschen de Heeren, Dienaren, en Onderdanen van beyde de Religien (Luthersche en Gereformeerde), tot goed genoegen van al de hier by geinteresseerde.

Door bemiddeling eeniger Keurvorsten en Vorsten werd een Accoord getroffen,

Deese Vergelijkingh bestond in XXXVI. Artickelen. De korte Inhoud der voornaemste is: Eerstlyck wierd tot een grond geleght, 't opgeregtede Verbond van Anno 1610. tusschen de Graeflyke Hanauw-Lichtenberghsche en Hanauw-Muntzenberghsche Linien: Uyt kraght van 't welcke de Gereformeerde souden gehandhaefd werden by al haere door 't selve verkreegene Reghten, Privilegien en Vryheden, sonder yets daer tegens te doen. 't Gedaghte Verbond sou styf werden onderhouden; gelyck oock al d'Accoorden met de Gereformeerde Onderdanen in de Steeden en op 't Land. Derhalven stond by t Graefschap Hanauw-Muntzenbergh de Kercklycke Staet der Gereformeerde Religie onbeweeghlijck; soo dat geenen Graef van Hanauw, op wat voor een wijs oock dit Graefschap aen hem sou moogen koomen, nu noch ten eeuwigen daegen maght of reght sou hebben, om yets in de Religie of Kerck-gebruycken te veranderen. De Gereformeerde souden geduerigh, gelyck tot noch toe, haer eygene Kerckenraed hebben; welcke met geen andere als bequame persoonen van deselve Religie sou beset werden. De Kercken en Schooldienaeren souden haere betaelingh ontfangen van de Graeflycke Renthamer. Vermits 't de Gereformeerde daer voor hielden, dat, volgens 't gedaghte Erf-Verbond, nevens d'oeffeningh

tusschen de Graeflijcke Familie voor sigh selven,

als oock tusschen de Heeren, Dienaren, Onderdaenen van beyde de Religien;

DUYTSLAND.

ningh des Gereformeerden Godsdiensts in 't Graefschap Hanauw-Muntzenbergh geen andere moght werden ingevoerd: de Luthersche daer tegens meenden / dat de vrye Exercitie haerer Religie daer in begrepen was / soo heeftmen eyndlijck sigh daer heenen vergeleecken / dat de Lutherische in't Graefschap Hanauw-Muntzenbergh sullen hebben de geduerige vrye oeffeningh haers Godsdiensts / sonder eenige afhangenheyd van d'andere Religie, met gelycke Reghten en Privilegien als de Gereformeerde hebben. Tot verhoedingh van allerley onordre sullen de Luthersche geene Kerck mogen bouwen aen Plaetsen / daer geen Huysgeseetene van deese Religie sijn. De vrye Exercitie des Lutherschen Godsdiensts sal noyt mogen gepleegd werden in de Stad Slichteren; oock niet in de Stad Steinauw; maer alleen in d'een of d'andere Voorstad. De Luthersche sullen haere Kercken en Schoolen moeten bouwen sonder eenige hulp / toedoeningh / Collecten, Lasten / of nadeel der Gereformeerde: oock haere Predikanten / Costers, en Schoolmeesters op haer' eygene kosten onderhouden. Deese van de Lutherische gebouwde Kercken en Schoolen sullen van haer afhangen. Alle Predikanten en Schooldienaers van beyderley Religien in de Steeden en op 't Land sullen gelycke Vryheden genieten; d'eene niet meer dan d'andere beswaerd werden. Beyder sijds Religions-verwanten aen malkander trouwende / sullen d'Afkondigingen in beyderley Kercken geschieden; en in de geene / waer in de t'saemen-gevingh werd verrigt / sal uyt d'andere Kerck een Attestatie, dat de Geboden onverhinderd voortgegaen sijn / moeten gebraght werden. De Trouw en Doop sal geschieden in de Kerck / welcker Religie de Bruydegom / of Vader / toegedaen is. De Successeurs in 't Graefschap Hanauw sullen geen maght hebben / om de Luthersche Religions-vryheden te veranderen / of te verminderen. In de Cancellery sullen Raden van beyderley Religien sijn in een gelijck getal. 't Directorium sou blyven aen de syde der Luthersche. De Secretarius sou sijn van de Gereformeerde, de Registrator van de Luthersche Religie. Beyde de Schouten in d'oude en nieuwe Stad Hanauw, nevens d'Amptelingen in d'Ampten van Steinauw, met Slichteren en Brandenstein, gelijck oock Windecken en Buchendal, souden sijn van de Gereformeerde Godsdienst; behalven twee Luthersche te Rudelheimb en Bruchhobel, en 't Ampt Dorheimb. Hier tegens souden al d'Amptelingen in Bernheimerbergh sijn van de Luthersche Religie, behalven de Rentmeester / en vijf Schouten / of Cent-graven; als / te Bergen, Bockenheim, Berungsheim, Bischopsheim, en Vibel; desgelijcks in 't Dorp Ortenbergh, en 't Geregt Alt-Haszlauw. De Magistraet binnen Hanauw sou bestaen uyt enckele Gereformeerde, sonder dat oyt Luthersche daer toe bevoorderd souden moogen werden / &c. Dus wierd de gelegenheyd tot verder onrust hier weghgenoomen.

en Accoord, aengaende d'openbare Religions-oeffeningh der Lutherschen en Gereformeerde in 't Graefschap Hanauw. — *Met den korten inhoud der voornaemste Artijckelen.*

Den 18. 28. Martius outstond te Weenen een grooten oproer. Seecker Student had een Jode een vuystslagh gegeven. De Jode klaeghde hier over aen de Soldaten der naeste Waght; die de gedaghte Student daer op in bewaeringh naemen. Flucks quaemen al de Studenten in 't Geweer / begeerende haeren Medgesel los te hebben. De Soldaten weygerden. De Studenten wierpen met Steenen op haer. Eyndlijck wierd / door de vlijt van Doctor Sorbert, doemaels Rector Magnificus, de Student weer in vryheyd gesteld. Echter waeren d'andere Studenten hier mee noch niet te vreeden; maer

Oproer der Studenten te Weenen tegens de Joden en Soldaten. 1669.

wierpen 's anderendaeghs een Jode in den Donauw. Noch veel slimmer soudense huys gehouden hebben / indien niet de Stads-Overste met 200. Mannen sigh te paerd geset en bevoolen had / onder dit moedwilligh Volck te schieten. Waer op de Heeren Studenten sigh van daer wegh packten.

Veerthienhonderd *Joden* moeten *Weenen* verlaten.

Den 20. 30. Julius wierd in alle Straten van Weenen uytgeroepen / dat binnen 14. daegen tyds al de Joden, welcke geen gehuysde en Koophandel-drijvende Ingeseetene waeren / sigh met Vrouw en Kinderen van daer moesten wegh-packen. Stracks trocken over de 700. Joden uyt Weenen. Noch andere 700. wierd geboden haer te volgen. Meerendeel lietense sigh neer in Boheemen en Moravien.

De Bisschop van *Munster* koomd met de Graef van *Benthem* (die de Roomsche Religie had aengenoomen, voor 't Kasteel *Benthem*; daer sijne Gemalin binnen was. 1668.

De rustloose Bisschop Christoffel Bernhard van Munster quam met een deel Volck te paerd en te voet / oock Canon en Vyer-Mortieren, voor 't vaste Slot des Graefs van Benthem (doch op desselven versoeck) genoemd Benthem; waer by sigh de gemelde Graef bevond; die nu onlanghs geleeden de Roomsch-Catholijcke Religie had aengenoomen. Hy meende / dat de daer binnen sijnde Gravin sijne Gemalin sigh sou willen verweeren met de haere: wijl dit sulck een vaste Plaets is / datse niet anders dan door Vyer-inwerpingh kan bedwongen werden; als geleegen op een Steenklip. Doch deese / nae datse de vier jonge Graven haere Soonen nae den Haegh had geschickt / sond haeren Man de Sleutelen sijns Slots toe.

die haere jonge Soonen nae den *Haegh* had gesonden.

De volgende Sondagh wierd / naegewoonte / in 't Kasteel ter Predicatie geluyd; waer op de Hovelingen en andere nae de Predickplaets gingen. Doch als de Predikant quam / om den Godsdienst te verrighten / wierd hy niet ingelaten / maer hem aengeseght / dat hy voortaen hier niet meer te doen had. D'andere Gereformeerde Religions-verwanten quam dit wonderlijck voor. Stracks wierd 't Kasteel met Munstersch Volckeren beset;

De *Roomsche Religie* ingevoerd.

de Roomsche Religie ingevoerd; en de Jesuiten 't een en 't andere ingeruymd / om een Collegie te bouwen.

Waerom deesen Graef de *Roomsche Religie* aennam.

D'oorsaeck / waerom de gedaghte Graef van Benthem van de Gereformeerde tot de Roomsche Godsdienst was overgegaen / hieldmen te sijn / om dat hy sijne Gemalin moede was geworden / en een andere soght te trouwen. Dit vermoght hy by haer leven niet te doen / blijvende by de Religie, welcke hy altijd had beleeden. Maer als hy de Roomsch-Catholijcke aennam / kon hy ligtlyck van de Paus dispensatie hier toe bekoomen / gelijck oock geschied is.

Sijne Gemalin begaf sigh nae 's *Gravenhaegh*.

Sijne Gemalin bevond sigh onbekend in den Haegh. Hy eyschte haer; maer 't was / volgens 't gemeen oordeel / om haer in een Klooster te stooten / of haer noch arger te doen handelen. Oock begeerdese niet tot hem weer te keeren / ten waere de Munstersch Besettingh uyt 't Slot Benthem weghgesonden / haer d'oeffeningh der Gereformeerde Religie gelaten / d'opvoedingh haerer Kinderen aen haer gesteld wierd. Geensins wou de Graef hier in bewilligen; maer wou / datse sigh hem t'eenemael onderwerpen; haere hem voorgestelde Conditien laeten vaeren sou; soo wou hy haer weer aenneemen; anders nimmermeer.

Hoe hy haer weer eyschte. 1669.

Men hield het gantschlijck daer voor / dat dit gantsche werck op bedrogh was aengeleght. Want indien de Gravin weer by hem had gekomen / soo sou hy haer geset hebben in een plaets / daerse nooyt weer uytgeraeckt sou sijn. Quamse niet / gelijck hy seecker genoegh kon vermoeden / uyt vrees voor een seer quade handelingh; oock ten opsight harer Religie en Kinderen / soo had hy kans gevonden / om te doen 't geen hy soght; naementlijck / een andere ten Gemalin te neemen.

Alles op bedrogh aengelegt.

Indien onse bepalingh het lijden kan / soo sullen wy in 't volgende Boeck de gevolghde saecken voordraegen.

De Night der Weduw van de Sweedsche Graef *Oxenstiern*, te *Spa* gekoomen, om de Wateren te gebruyken,

De Weduw van de Sweedsche Graef Oxenstiern had sigh nae Spa begeven / om van de Suer-wateren t'haerer gesondheyd te drincken. Haere by haer sijnde Night kreeg lust / om de Fransche Tael te leeren: derhalven lietse deselve t'Aken in een Nonnen-Klooster gaen / om in deese Spraeck onderweesen te werden. Doe nu de Gravin weer na Sweeden wou keeren / konse haere Night niet weer uyt 't Klooster krijgen; wijl d'Abdis voorgaf / dat dit Vrouwlijn begeerte tot 't Nonnen-leven had gekreegen. Dus moest de Gravin sonder haer vertrecken: welcke / in Sweeden gekoomen / den Vader deeser Dochter van alles bericht deed: die haer terstond door een Brief beval / sigh na Huys te begeven.

begeeft sigh t'*Aken* in een Klooster, om de *Fransche* Tael te leeren.

D'Overigheyd van Aken, en de Pauslijcke Nuncius, deeden haer voor haer verschijnen; en gaven haer (gelijck voorgegeven wierd) de vrye Keur / offe een nieuw Alamodisch Kleed / dan offe 't Nonnen-gewaed wou aentrecken. Maer andere geloofden / datse door dreygementen wierd afgeschrickt; jae in vrees stond / indiense uyt 't Klooster had willen gaen / datmen haer yets sou ingegeven hebben / 't welck haer niet wel had moogen bekoomen. Immers / 't sy soo 't wil / sy bleef in 't Klooster / en wierd daer op ingewijd.

Werd ('t sy soo 't wil) in 't selve gehouden, en ten *Non* gewijd.

Naederhand seer qualijck gehandeld, wijl haer Moederlijck Erfgoed in *Weenen* wierd te rugge gehouden.

Als nu naederhand haere Moeder quam te sterven / nalatende twee Tonnen Gouds / maeckte 't Klooster eysch hier op. Sond oock een eygene Gesant nae Sweeden, om dien vetten brock te gaen haelen: doch moest met een sleghte antwoord en leedige handen weer te rugg keeren. Stracks veranderde 't respect deeser nieuwe Non seer merckelijck. Voor deesen hadmen haer op 't vriendlijckst bejegend; nu snauwde men haer toe met gantsch smaedlijcke woorden: men mishandelde haer met stooten en slagen: jae / men gingh soo wreed tegens haer te werck / datse voornam / 't Klooster-leven weer te verlaeten.

Ontvlied derhalven uyt 't Klooster.

Twee of drie persoonen braghtse op haere sijde; door welcker hulp sy deese haere Gevanckenis ontquam en van seekere Graef nae Sweeden wierd begeleyd. Haere helpers volgden haer / om de straf t'ontgaen.

De Pauslijcke

De Pauslycke Nuncius deed haer scharp naejae-

DUYTSLAND.

naejaegen: en als hem geſeght wierd / datſe te Vaals, een Dorp by Aken, in ſeeckerheyd was gehouden / om nae Holland te trecken / ſoo ſcholden de Roomſch-Catholijcke ſeer hevigh op de Gereformeerde te Vaals; dreygende / dat dit werck haer ſou opbreecken. Hare dreygementen hebbenſe oock met'er daed vervuld. De Nuncius wiſt de ſaeck ſoodaenigh te beſtellen / dat eenige Spaenſche Ruyters uyt Kleyn-Braband en Limburg 's daegs voor Mariæ Feeſtdagh ſigh in een Boſch verborgen hielden. Als nu op den 10. September, 's morgens ontrent ten aght uyren / een Caros en 4. Caretten (waer in ſigh bevonden de Heer Waghtendonck, Reſident van de Staten Generael, ſijne Suſters / drie ſijner Dochteren / en twee Nighten) uyt Aken nae Vaals reden / ter Predicatie / wierdenſe / ontrent den Ingangh van 't Boſch van de gedaghte Spaenſche Ruyters beſprongen: die terſtond de Caroſſen in ſtucken hieuwen; haer de Kleederen uyttrocken / en al haere Juweelen haer ontnaemen; met ſulck een geweldige wrevel / dat eene der gedaghte Nigten korts daer nae ſtierf; 't ſy uyt ſchrik / of door mishandelingh. Eenige der andere Vrouwsperſoonen wierpenſe op hare Paerden / om deſelve wegh te voeren / en te ſchenden; doch moeſten haer weer laten afvallen / wegens der ſelver ſeer groote tegenweer: oock uyt vrees / datſe door deeſe verhinderingh hadden moghten aghterhaeld werden. Sy taſtten te gelijck de Gereformeerde aen / welcke haer bejegenden; en trocken haer tot op 't Hembd toe uyt. Al de Roomſch-geſinden lietenſe vry gaen / ſeggende: 't Was alleen op de Ketterſche Geuſen gemunt.

[Margin: …ke Nuncius doet haer te vergeefs naejaegen, Beſteld derhalven de ſaeck ſoodaenig, dat ſijne wraeck valt op de Gereformeerde, welcke uyt Aken nae Vaals ter Predicatie gingen; waer onder oock was de Heer Waghtendonck, Reſident der Staten Generael,]

De Heer Waghtendonck klaeghde hier over aen de Staten Generael; die een groote gevoellijckheyd hier van hadden; en terſtond daer over ſchreven aen den Gouverneur der Spaenſche Nederlanden: die oock beloofde / haer voldoeningh te ſullen geven / en de misdaedige (20. in getal) te ſtraffen / als hy die in handen kreeg: doch daer quam niets van. Wat hadmen oock hier in van hem te verwaghten / wijl de Pauſlijcke Nuncius de kaert ſoo beſtoocken had. Dus moeſten ſigh de Heeren Staten, wegens dit geſchondene Regt der Volckeren aen den Heere Reſident, en deeſe wreevelige Vreedebreuck / onvoldaen ſien. Sulcke Moedwilligheden waeren nu eenige jaeren nae den anderen gepleeghd: Te Bruſſel aen den Heere Reſident, over 't branden van Victorie tegens d'Engelſche: In den Ouden Man, en anderweegen: nu weer te Vaals.

[Margin: die over deeſe ſchending van 't aller Volckeren Reght te vergeefs Reparatie verſoeken van den Gouverneur der Spaenſche Nederlanden. 1669.]

Aen 't Keyſerlijcke Hof te Weenen was men Anno 1667. beeſigh met 't Ros-Ballet te Danſſen; waer van 't verhael ons te langh ſou vallen. Korts daer nae wierd op de Burght-plaets van twee Compagnien Curaſſiers een Gevecht gehouden / onder brandende Standaerden / met vyerige Swaerden / en Piſtoolen van veelerley ſlaegen / even als een Vyerwerck. Dit geſchiedde den 19. 29. Januarius. Den 21. 31. wierd 't gedaghte Ros-Ballet weer gedanſt; en hier mee de Keyſerlijcke Bruylofts-praght beſlooten. Want ſijne Maj. was in Houwlijck getreeden met de Koninglijcke Infante van Spaenje.

[Margin: Vyerigh Geveght aen 't Keyſerlijck Hof van twee Compagnien Curaſſiers. 1667.]

Op Woensdagh den 11. 21. September wierd te Weenen van al de Predickſtoelen afgekondighd een veertigh-uyrigh Gebed / en Proceſſe van S. Stephani tot in S. Michaels Kerck / op d'aenſtaende Sondagh, om een geluckige Verloſſingh der jonge Keyſerin: die ſeer weynige daegen daer nae (den 18. 28.) ter weereld braght een jonge Prins / in ſijnen Doop genoemd Ferdinandus Wenceſlaus Leopoldus Joſephus Michael Eleazarus. Doch als hy nu 14. weecken oud geworden

[Margin: Geboorte van den jongen Keyſerlijken Prins Ferdinandus Wenceſlaus Leopoldus Joſephus Michael Eleazar.]

worden was/ is hy gestorven. In d'openingh wierden onder de Lever seer veele Steentjens gevonden.

De nieuwe Keyserlijcke Burght te *Weenen*. 1668.

Tot dit ongeluck quam noch een ander. Den 13. Februarius ontstond in de nieuwe Keyserlijcke Burght (eerst voor aght jaeren begonnen te bouwen/ en eyndlijck volvoerd op d'aenkoomst der Keyserlijcke Bruyd/ doch noch bewoond by de Keyserinne Weduw) een verschricklycken brand; veroorsaeckt/ soo men meende/ door d'agteloosheyd eens Schrynwerckers/ arbeydende in eene der Kameren; die de Spaenderen te dight by de Kaghel had geleght. 's Naghts ten 12. uyren sloegh de vlam door al de Vensteren uyt. Nauwlijcks hadmen tijd/ om d'oude Keyserin en de Princessen te redden: welcke beyde laetste in haere Nagtkleederen (d'eerste alleen in 't Hembd/ en daer over geslagen de swart-Fluwele Rock des Obersten Waghtmeesters) 't Vyer ontquamen. Ter nauwer nood wierden haer' Juweelen en voornaemste Schat noch gebergt. Maer al de kostlijcke Tapyten/ Schilderyen/ Silvere Vaten/ Cabinetten, Bedden/ Kleederen/ &c. gingen gantsch te niet. Binnen vijf uyren lagh alles in d'asch. De schaede wierd begroot op meer dan 7. Tonnen Gouds.

brand geheel af.

De wijdberughtede *Italiaen Franciscus Josephus Borri*

Den 18.28. April Anno 1670. wierd den wijdberughteden Italiaen Franciscus Josephus Borri in Moravien gevangen genoomen/ en nae Weenen gevoerd/ met een stercke Beleydingh. Hy had sigh een tijd langh aen 't Koninghlijck Deensche Hof opgehouden; en was voor eenige jaren uyt Italien gevlooden/ ter oorsaeck van sommige Godslasterlijcke nieuwe leeringen. De Pauslyke Nuncius begeerde/ datmen Borri nae Romen sou senden/ als op wiens lijf de Paus eenige duysenden guldens had gesteld. (of 10000. Rijcksd). Doch om dien slagh t'ontgaen/ heeft deesen Borri aengeboden/ indien Keyser Leopold hem in beschermingh wou neemen/ dat hy hem wou ontdecken eenige seer raere geheymen; insonderheyd tegens alle vergif. Daerenboven/ dat hy op eygene kosten/ ten dienst sijner Maj./ sou doen werven 2. Regimenten Soldaten. Vermits hy geen antwoord hier op bequam/ poogde hy sigh selven te doorsteecken/ maer 't wou niet aengaen. Hier op nam hy vergif in; waer over hy wel seer dick opswol; doch 't wierd hem weer afgedreven; en naederhand nam men beeter aght op hem. In 't doorsoecken sijner dingen vondemen eenige groote stucken Gouds/ en een goed deel der alderkostlijck Kleynodien. Den 15.25. Junius heeft men hem nae Romen gesonden.

werd gevangen na *Weenen*, van daer nae *Romen* gesonden. 1670.

Sijn' afkomst en ongemeen verstand.

Hy was geboortigh van Milaen. Sijn' Ouders waren Borger-lieden. Hy voor sijn persoon was een Man van meer als gemeen verstand; aensienlyck van gelaet; welspreekend in sijne Moedertael/ d'Italiaensche; waer door hy sigh in yeders gunst wist te dringen. 't Kort begrijp sijner heylloose leeringen steldemen hier in te bestaen.

Korten inhoud sijner valsche en gevaerlijcke Leeringen,

Binnen 20. jaeren sou 't Rijck des Alderhooghsten werden opgereght. Hy had van God uyt den Hemel een Swaerd bekoomen; om t'selve als Veldheer te gebruycken. Sijnen Eer-naem sou sijn BESCHERMER CHRISTI. Syne Naevolgers in deesen Heyligen Krijgh souden sigh dienen van een Swaerd/ 't welck hy had laten maecken met een Gevest/ waer op d'Afbeeldingen van 7. Engelen stonden. 't Selve lagh onder sijne bewaeringh/ om daer mee alle ongehoorsame uyt te roeyen; selfs oock de Paus niet uytgeslooten. Dat hy/ tot d'uytvoeringh van dit H. werck/ de Vorst der Engelen/ met al sijn' onder hem staende Heyrschaeren/ te hulp sou krijgen. Kortlijck/ een groot Bloed-vergieten sou sigh toedragen; en veeler Hoofden souden in Triumph binnen Romen werden gebraght. De volgende Paus sou sijnen Vriend sijn/ en bevestigen alles wat hy leerde. 't Getal der Kardinalen sou verminderd werden; de Kerck den Vreede duysend jaeren langh genieten: op geenerley wijs door des Satans listen weer werden verontrust: die/ geduerende dien gantschen tijd/ door d'Archangel Michael in de Hel sou gebonden sijn. Eyndlijck soudense al t'saemen/ als Broeders/ leven in eene Religie, welcke ter dier tijd sou werden opgerigt.

aengaende 't opreghten van 't Rijck des Alderhoogsten.

Sijnen Eer-naem sou sijn, *Beschermer Christi*.

Wegens deese Leerstucken wierd hy van de Kettermeesters in den Ban gedaen; van sijne Goederen beroofd; hy in sijn' Afbeeldingh; sijne Boecken in der daed opentlijck verbrand. Yeder/ 't sy Geestlijck of Weereldlijck/ was verbooden/ met deesen Borri eenige gemeenschap te houden; in tegendeel gebooden/ hem/ waer men hem sou konnen betrappen/ aen te houden/ en te Romen in handen der Inquisitie te leveren. Doch hy ontvlood doemaels sijne Vervolgers: quam in Holland, en stelde sigh t'Amsterdam neer; daer hy eenige jaeren langh bynae Vorstlijck leefde; voerende de Naem van sijn' Excellentie, volgens de gewoonte der Italianen; in welck Gewest de Doctoren in de Medicijne gemeenlijk met dien Titel werden vereerd. Hy gaf voor/ door vlijtige Studie en naevorsschingh sulcke voortreflijcke Recepten te hebben uytgevonden/ dat hy daer door allerley Kranckheden wist te geneesen. Alle nieuwe dingen veroorsaecken verwonderingh; derhalven wierd hy/ wegens deesen roep/ van veele Groote aengesprooken/ en won een ongeloof lijcke meenighte van geld. Maer wijl hy veele kostlycke Kleynodien/ heerlijcke Schilderyen/ en andere dierbaere dingen koght/ soo verwardde hy sigh soo diep in schulden/ dat hem onmogelijck viel/ langer t'Amsterdam stand te houden. Hy begaf sigh dan nae Deenemarcken, en hield sigh op te Coppenhagen. Van daer trock hy nae Sweeden; en swerfde dus/ als een ellendige Pelgrim, gintsch en herwaerts; tot dat hy eyndlijck/ gelijck alreeds geseght is/ onder 't Gebied des Keysers (in Moravien) aengetast; nae Weenen, voorts nae Romen gesonden wierd; daer men hem in goede bewaeringh hield; en daer wy hem sullen laeten/ tot dat wy

Werd van d'*Inquisitie* in den Ban gedaen: groot geld op sijn lijf geset.

Vlied uyt *Italien*, en steld sigh t'*Amsterdam* ter neer; daer hy een bynae Vorstlijke Staet houd.

Moet doorgaen; begeeft sigh nae *Deenemarcken*, *Sweeden*, en werd in *Moravien* gevangen: nae *Romen* gesonden.

weer

DUYTS-LAND.

weer stof sullen binden om van hem te spreecken.

Hongarische saecken.

In Hongaryen stond het gantsch niet wel/ noch in opsigt van de Keyserlijke Krijgsvolckeren; noch ten aensien van d'Euangelische en Roomsch-Catholijcke Standen onder en tegens malkander. De Keyserfche Soldaten in Opper-Hongaryen hadden te strijden met d'aldergrimmigste vyanden; te weten/ Pest en Honger. Hier by quam noch d'onverwindlijckheyd der voor deesen al te seer geterghde Hongariërs; welcke deese noodlijdende (die dien selven handel weer begonden aen te vangen/ bynae gantsch wegh ruymden. Wijlse geen betalingh kreegen/ wierd haere moedwil daeghlijcks grooter. Dit vermeerderde de verbitteringh der Hongariërs tegens haer soodaenigh/ datse haer/ selfs in de koude Winter/ niet eens onder Dack wilden laeten komen; ten waerese gereed geld konden geven. Dus hadden hier de Keyserfche Honger en Gebreck tot daeghlijckfche vyanden. Wanneerse door uytloopen yets wilden gaen soecken/ soo moestense sulcks doen met 't uyterste levens-gevaer; wijl Boeren en Edele sigh t'saemen voeghden/ om de Duytschen op de Huyd te kloppen.

Ellendigen staet der Keyserfche Soldaten in Opper-Hongaryen.

Honger en Pest haere daeghlijksche vyanden.

De Generael Veld-Maerschalck Graef van Montecuculi kon dit groote jammer sijns Volcks niet langer aensien; en liet haer derhalven aen eenige Plaetsen de Winter-quartieren met geweld inneemen; vermits d'ellendige Besoldelingen in 24. daegen tijds by nae gantsch geen brood genoten; sigh alleen met gekoockte Aerdvrughten erbarmlijck beholpen hadden. Hier over wierd wel een t'samenkoomst der Opper-Hongarische Standen binnen Caschauw aengesteld/ op welcken Montecuculi verscheen/ en uyt naem des Keysers begeerde vrye Slaep-plaets/ Brood en Stallingh voor sijn Volck; doch hy kon niets verkrijgen. Hier tegens hielden de Standen hem voor/ wat schaede sy van dit Krijghsvolck hadden geleeden; hoe schandlijck sy in 't voorleedene jaer hadden te werck gegaen. In plaets van 't begeerde toe te staen/ gavense dit alles hem in schrift over.

Willen de Winter-quartieren met geweld soecken.

Klaghten der Hongariërs over haere gepleeghde moedwillen.

Eyndlijck lietense sigh/ op aenhoudingh van Keyser Leopold, noch bewegen/ om vrywilligh aen haer te leveren 9000. Sacken Koorn/ en 3000. tegens betalingh/ nevens een seecker getal van Ossen. Doch begeerden geen Volck in de Steeden. Met den aenvangh van Februarius wierden de Keyserfch-Duytschen allenxen na 't Kasteel Scharosch ter Monsteringh gevoerd. In 't voorgaende jaer/ Anno 1661./ met den aenvangh des Hongarischen Veldtoghts/ waeren te Veld gegaen (behalven de Compagnien van Heyster, Cop, Wallis en Knieg) te Paerd 9129.; te Voet 9727.; t'samen 18856. Hier van waeren met de gecommandeerde in Sevenbergen, in 't Land gekoomen/ soo Gesonde als Siecke/ te Paerd 7439./ te Voet 6320.; t'samen 13759. Alreeds verlooren 5097. Van deese noch overige 13759. sijn in Hongaryen verslagen/ of anders verlooren/ te Paerd 708.; te Voet 663.: Gestorven/ te Paerd 842./ te Voet 2281. Weghgelopen/ te Paerd 121./ te Voet 457. Noch 55.; t'saemen 5127. En dus in 't geheel verlooren 10224. In deese Monsteringh bevond men 8630. te Paerd en te Voet: 't welck met deese gestelde lijst net over een koomd. Nae de gedaghte Monsteringh begavense sig nae d'aengeweesene Winter-quartieren. Nu haddense Huysvestingh; echter weynigh t'eeten; derhalven noch vry veele verliepen.

Nette Lijst, hoe veele Koppen van 't Keyserfche Heyr in Hongaryen binnen een jaer tijds sijn doodgeslagen, gestorven, en weghgelopen.

DUYTS-LAND.

bedragende meer als de helft.

'tWas ook een groot nadeel voor de Keyser en Hongaryen, datmen Anno 1660. de Turksche Sultan had laeten weghneemen/ sonder tot 't Ontset te koomen/ de Stad Groot-Waradein, anders Varadin, een seer stercke Vestingh in 't Westerdeel van Sevenbergen, op een Eylandje in 't Riviertje Kereſch (Keretz), by de Grensen van Hongaryen: een Plaets van groot gewight; de Sleutel/ niet alleen tot Opper-Hongaryen, maer oock tot andere daer aen palende Keyserlijcke en Poolsche Provintien.

De Turcksche Sultan veroverd Groot-Wardein, tot seer groot nadeel van Opper-Hongaryen.

In May des gedaghten jaers 1662. wierd te Presburgh een Land-dagh gehouden; op welcken Keyser Leopold persoonlijck verscheen. De Cancellier sprack de Standen aen in de Hongarische Tael/ en riep tot de Koninghlijcke Handkus al de geene/ die deese Eer noch niet genooten hadden. Sonder eenige ordre tradense slegts toe. Sommige meenden 't soo hertlijck wel/ datse uyt een trouwe eenvoudigheyd den arm sijner Majesteyt naerder tot haer trocken/ en de hand soodanigh kusten/ datmen 't gesmack veer' genoegh kon hooren.

Land dagh te Presburgh.

Welmeenende Eenvoudigheyd.

De Keyserlijcke Propositie behelsde: Hoe gevaerlijck de Naebuerschap der Turcken in Sevenbergen voor Hongaryen was. Hoese/ de Vreede nu gebroocken sijnde/ lightlijck dit Rijck selfs souden aentasten. Wat voor middelen de Standen best oordeelden/ om dit onheyl af te wenden. De Roomsch-Catholijcke wilden/ dat men terstond sou treeden tot de beraedslagingh over den Koninghlijcken Voordragh. D'Euangelische daer tegens/ dat men/ na 't oude loflijck gebruyck/ sou beginnen van den ouden Koninghlijcken Majesteyt Brief, inhoudende XVII. Artijckelen, tot behouding der algemeene Rijksrust en Vryheyd; raeckende soo wel den Koningh als d'Onderdaenen; om te sien/ waer in men de Palen te buyten had getreden. De Roomsche, wel weetende dat d'Onroomsche verscheydene Religions-grieven tegens haer hadden/ wilden hier niet aen; derhalven d'Euangelische niet meer in 't Landhuys en de Groene Kamer wilden verschijnen.

Propositie des Keysers

Groot verschil ontstaen tusschen de Roomsch-Catholijcke en Euangelische.

Tot noch toe hadden de Hongarische Euangelische Standen sigh genoemd den Euangelischen Staet; welcken naem de Roomsch-Catholijcke haer nu wilden ontrecken; niet begeerende/ datse voortaen sig meer souden noemen of schrijven Euangelische Staet, maer haer te vreeden houden met den naem van Oncatholijcke. Met harde woorden dreyghdense haer/ indiense niet in 't Landhuys quamen/ om te beraedslaen over de Propositie. Sy daer tegens gaven Keyser Leopold hare

Grieven van d'Euangelische aen den Keyser overgelevert; begreen tegens den Majesteyts-Brief

 Gra-

DUYTS-LAND.

Gravamina over; en aen d'andere tot antwoord/ datse niet konden verschijnen/ voor datse bescheyd van sijne Maj. hadden verkregen. Onder meer andere haerer Beswaernissen was oock deese: Anno 1647. waeren d'Euangelische van de Roomsch-Catholijcke (met gemeene bewilligingh des gantschen Koningrijcks) 40. haer voorheenen ontvreemde Kercken weer ingeruymd: maer nu hadden de Roomsch-gesinde haer 't meeste deel der selve op nieuws weer ontweldighd.

door de *Roomsch-gesinde.*

Ondertusschen gingen de Roomsche in haere Beraedslagingen voort. D'Onroomsche protesteerden daer tegens; wijlse sulcks niet vermoghten te doen; naedien haer afblijven wettigh was. Echter lieten 't d'andere niet. Hevige uytvaeringen gebruyckte de Palatijn tegens haer. Sy verantwoordden haer dapper. Gaven ander mael een Requeſt, nevens haere Gravamina, aen sijne Maj. over; maer bequamen noch al geen antwoord. Gantsch verdrietig viel 't voor haer/ dat men/ vlack tegens den besvvoornen Majesteyt-brief aen/ de Roomsch-Catholijcke in alles te wil was; haer (d'Euangelische) allesins soght te verdrucken. De Catholische wilden nu voorts den Land-dagh alleen houden; 't Besluyt alleen maecken; en d'Onroomsche gantsch niet meer kennen. Om hier toe te geraecken/ gebruycktense deese vond.

Protesteeren tegens deselve:

welcke 't Besluyt des Land-dags alleen willen maecken.

D'Aertsbisschop en andere Grootè wierden van de Heer Personati, Vorst van Porcia, op den 16. Junius N. S. op 't Slot ten geheymen Raed bescheyden. Ondertusschen had d'Aertsbisschop alreeds de voornaemste Geestlijcke Heeren en verscheydene der aensienlijckste Magnaten tot sigh laeten roepen op een Conferentie; verkiesende hier toe even dien morgen/ op welcken den geheymen Raed sou werden gehouden. Deed oock den Heer Palatijn en den Graef van Serin noodigen; met aenseggingh/ dat de Vorst Porcia sigh by hem sou vinden. Dit quam beyde deese Heeren/ als die van de gemelde Vorst Porcia tot een andere saek waren bescheyden/ in 't begin wat vreemd voor; echter steldense sigh in by deese Conferentie; welcke aengeleght was/ om te bewercken een Vereeniging/ waer door men de XIII. Over-Hongarische Gespanschappen (bynae alle enckele Euangelische, en die tot noch toe des Landdaghs Raedslagen hadden verhinderd) niet eens in aenmerckingh sou neemen/ maer sonder haer tot 't Besluyt treeden. Doch tegens vermoeden brak deese bestemde Band van Eenigheyd in stucken. Want Heer Ladislaus Ragotzy verontrustte sigh hevigh daer over; en hield haer in 't gemeen voor/ dat tot deese XIII. Gespanschappen sig noch X. andere hadden gevoeghd; daer onder oock selfs eenige Roomsch-Catholijcke (alhoewel niet uyt eygene wil/ maer om dat haere Heeren Principalen haer uytdrucklijck hadden belast/ datse in haere Stemmingh sigh souden righten nae die van eenige deeser XIII. Gespanschappen/ sonder daer van af te wijcken): Jae schoon deese XIII. maer alleen waeren/ soo moestense echter/ voor die de saek sonder vooroordeel dieper wilden insien/ in een mercklijcke aghtingh komen/ wijl anders 't gemeene Land daer uyt groote onrust/ jae gevaer/ sou konnen ontstaen. Vraeghde voorts/ of dit 't werck was van goede Ingeseetene des Vaderlands/ datse scheuringh in 't Koningrijck wilden verwecken. Gaf voor sijn persoon te verstaen/ dat niemand der Heeren Geestlijcke; immers seer weynige/ in Over-Hongaryen yets te verliesen hadden. Hier tegens sou hy/ gelijck oock een goed deel Roomsch-Catholijcke Inwooners/ by deese Scheuringh den uytersten ondergangh moeten gevoelen: waer op de Geestlijke billijck behoorden aght te neemen; en sigh indaghtigh te maecken/ dat de Catholijcke in Over-Hongaryen, door den laetsten Invalder Turcken, alreeds een onverwinlijcke schaede hadden geleeden. Moest derhalven/ wat hem aenginghh/ nighdancken de Geestlijcke en Weereldlijcke Standen/ die sulcke Raedslaegen/ tot 't verderf des Vaderlands/ hadden voorgesteld en bevoorderd. En indien in 't toekoomende over dit stuck hem eenigh onheyl bejegende/ soo moestmen hem niet qualijck afneemen/ dat hy sijne schaede van de Heeren Geestlijcke sou soecken in te haelen. Deese redenen braghten meer andere Roomsch-Catholijcke tot agterdoght; soo datse met woorden seer hevigh aen malkander geraeckten.

Vond, van haer in 't werck gesteld,

om hier toe te geraecken.

Doch 't *Compas* wierd haer verset,

door d'ernstige redenen

van de Heer *Ladislaus Ragotzy*;

die oock de Geestlijcke

eenige bedreygingen liet hooren.

'S Anderendaeghs wierd al de Standen aengeseght/ datse tegens den volgenden morgen in 't Landshuys souden verschijnen. D'Euangelische Gespanschappen wierden 'er niet toe geroepen. Jae oock de Roomsch-gesinde maeckten 't Besluyt sonder haer. 't Welck naederhand de Palatijn haer oock voorlas; begeerende/ datse daer in souden bewilligen; doch sy weygerden. Wilden eerst antwoord sien op haer' overgeleverde Grieven; en verseeckeringh/ datse souden beschermd werden by de Reghten des Vaderlands/ van de Koningh besvvooren/ tegens drie/ vier/ of meer onrustige Hoofden en Ophitsers. Wijlmen haer oock dickmael schimplijck vraeghde/ op wiense haer doch in haere hardneckigheyd soo seer verlieten?, soo antwoorddense: Op God/ op den Koningh/ en op haere reghtvaerdige saeck. Men behoefde oock d'Euangelische Standen in Hongaryen soo kleyn niet t'aghten. Haerer waeren veele duysenden/ die beslooten hadden/ 't stuck te wagen tegens de Beroerders des Vaderlands; en derselver Aenhangh; willende veel liever in een uyr omkoomen/ als langh sulck een wrevelig onreght sien en draegen. Hy/ die ditmael onder d'Euangelische soo vrymoedigh 't woord voerde/ was Heer Szekely; Gesant des Vyvariensischen Gespanschaps: en de Palatijn was daer over soodaenigh ontroerd/ dat hy dickmael de stem ter antwoord verhief/ doch kon niets met allen voortbrengen.

Echter maeken de *Roomsch-Catholische* sonder d'*Euangelische* 't Besluyt.

Ernstige redenen, en vrymoedige woorden der *Euangelische* tegens d'andere.

't Eyndlijck besluyt der Roomsch-Catholijcke was/ datmen/ tot op verdervor drie/

Besluyt der

9000.

DUYTSLAND.

9000. Keyserſch-Duytſche Volckeren in 't Land ſou houden; doch d'overige moeſten terſtond werden weghgevoerd. En wijl 't Turcken-gevaer daeghlijcks grooter wierd/ ſoo wildenſe den Keyſer met geld en voorraed/ met goed en bloed byſtaen. D'Euangeliſche proteſteerden tegens dit Beſluyt/ als qualyck genoomen; en vertrocken daer op in ſtilheyd uyt Presburgh. Men ſond haer een Poſt nae/ om haer weer te rugg' te roepen; maer gaven tot antwoord/ ſy moeſten van haere Heeren Principalen eerſt nieuwe laſt gaen haelen. Doch bleven gantſch agter. Met 't gedagte Beſluyt der Roomſch-Catholijcke begaf Keyſer Leopold ſigh van Presburgh weer nae Ooſtenrijck; en daer op wierd de Landdagh geſcheyden/ die meer verwarring als voordeel had veroorſaeckt.

Roomſch-geſinde. Proteſt der Euangeliſche, die ſigh nae Huys maeken.

Noch de Roomſch-geſinde noch d'Euangeliſche wilden de Keyſerlijke Duytſche Volckeren niet langer in Hongaryen gedogen/ wijl ſ'er al t'ſaem groote ſchaede van leeden. De Honger deed haer alles rooven datſe konden. Dit verbitterde de Hongariërs ſoodaenigh/ datmen eyndlijck 't kleyne getal/ 't welk van de Honger/ de Peſt/ en de vertoornde Boeren noch overgebleven was/ haer van den hals moeſt af voeren; behalven de geene/ welcke tot bewaeringh der Grenſen in de Veſtingen bleven.

De Keyſerſch-Duytſche Volckeren moeten uyt Hongaryen vertuyſen.

Geduerende de Winter hielden ſigh de Turcken in Hongaryen gantſch ſtil. Handelden oock met de Keyſerſche Afgeſondene van Vreede; en gaven hier toe goede hoop/ wijl Keyſer Leopold veel toegaf. Maer Ali-Baſſa gingh met bedrogh om; en ſoght alleen tijd te winnen/ tot dat de Somer ſou aenkomen/ en ſijn Heyr in ordre gebraght ſijn. Want ſoo haeſt de Lente was genaerderd trock d'Ottomanniſche Porta 't Mom-aengeſight af/ en deed den 10. April te Conſtantinopel opentlijck uytroepen den Oorlogh tegens Hongaryen en de Duytſche. De Turckſche Sultan ſelfs gaf den Primo Vizier de Vaen/ welcke haeren Propheet Mahometh ſou gevoerd hebben/ met veele Ceremonien in de hand. Hy meende in 't Veld te brengen een Heyr van ten minſten 100000. Mannen/ behalven de Kneghts en Tros; behalven oock 't geen de Tattaren, Wallachiers, Moldaviers, en Sevenbergers daer by ſouden doen.

Den Oorlog tegens Hongaryen en de Duytſchen door de Turckſche Sultan te Conſtantinopol doen verkondigen. 1663.

In May trock de Primo Vizier met ſijn Leger van Sophia nae Grieckſch-Weiſſenburgh. Want even dien ſelven dagh was des Sultans Schat-meeſter met een Sabel en Caftan tot hem gekoomen; nevens een ſcharpe ordre/ dat hy ſigh niet langer ſou laeten ophouden/ maer voortgaen/ om ſigh aen de Giauren, of Ongeloovige (dus noemen/ de Mahometanen de Chriſtenen) te wreecken. Van Grieckſch-Weiſſenburgh begaf hy ſigh nae Ofen. Ondertuſſchen hadden de Duytſchen en Hongariërs, ſchoonmen goede kennis had van des Sultans Oorloghs-toeruſtingen/ ſoo weynigh ſtaet tot tegenweer gemaeckt/ als of 'er geen Turcken in de weereld waeren. Selfs ſond de Keyſer 5000. Mannen der beſte Duytſchen, die in Hongaryen gelegen hadden/ nae Italien, ten byſtand van Spaenje.

De Chriſtenen ſtellen ſigh ſoo weynigh in ſtaet van tegenweer, als of 'er geen Turcken in de weereld geweeſt waeren.

Door gantſch Hongaryen geſchiedde den Opbod. Yeder Stand in elck Graef en Geſpanſchap moeſt in eygener perſoon/ in gewone toeruſting verſchynen. Dus bragt de Palatijn 26000. Mannen op 't pappier by een; te weten/ een Lijſt/ hoe veel yeder Stand moeſt leveren. Maer weynige waren 'er op de Monſter-plaets te ſien. D'Euangeliſche Geſpanſchappen ſpeelde noch in 't hoofd/ hoe de Roomſch-Catholijcke in 't voorleedene jaer met haer op den Landdagh hadden gehandeld. Wilden derhalven niet in 't Veld verſchynen/ voor datmen haer 't begeerde Regt liet weervaren; d'afgenomene Kercken weer had ingeruymd. De Roomſch-geſinde hadden oock geen groote luſt/ om op te ſitten/ en haer ſelven in gevaer te ſtecken.

Opbod door geheel Hongaryen: doch weynige verſchijnen: inſonderheyd niet d'Euangeliſche, wegens 't voorgaende.

Ondertuſſchen trocken de Turcken uyt Gran en Peſt nae 't Steedje Vaſanker, en ſtaecken 't in brand. Graef Adam Forgatſch, als des Keyſers Hongariſchen Grens-Generael, maeckte een Aenſlagh op 't Turckſche Leger by Barkan, doch wierd uyt 't Veld geſlagen/ met verlies van de helft ſijns Volcks/ te weten 3000. Mannen/ ſoo dood als gevangen. Maer deeſe gevangene wierden oock wel haeſt aen kant geholpen. Want 700. derſelve wierden/ op bevel en voor d'oogen des Grooten Viziers (wijl hy ſeyde; voor ſulcke Honden geen Brood te hebben), ten deelen met Meſſen gekeeld/ gelyck Varckens en Kalveren; ten deelen met Sabels van een gehouwen; nae 't welbehagen van yeder deeſer Moordenaers.

De Keyſerlijcke Hongariſche Grens-Generael Forgatſch van de Turcken hard geſlagen, en derſelver wreedheyd.

Den 1. 11. Auguſtus belegerde de Primo Vizier de ſtercke Veſting Neuheuſel. Kreegh by hem noch 10000. Turcken, 6000 Wallachiers, en 4000. Moldaviërs. Een deel Tattaren en Turcken gingen over de Rivier de Waeg, verwoeſtende 't Land ſeer grouwlijck door Vyer en Swaerd. Op deſelve wijs woeddenſe al voort tot in Moravien. Afgrijſlijck gingenſe te werck tegens Mannen/ Vrouwen en Kinderen. Quamen daer nae met een grooten Roof weer in 't Leger. Ondertuſſchen bevond Neuheuſel ſigh hoe langer hoe meer benauwd. Graef Adam Forgatſch (hier boven gedaght) wou/ uyt een godloos Bygeloof/ eenige dingen in eene der Bolwercken laeten begraven; meenende/ dat de vyanden dan daer niet ſouden konnen aenkoomen. Doch de Marquis Pio dit verneemende/ ſeyde/ met een ernſtige beſtraffingh: Men moeſt by God, niet by den Duyvel hulp ſoecken. Eyndlijck quaemen de Belegeraers in de Graght. Drie Beſtormingen ſloegen de Belegerde kloeckmoedig af: maer doe overquam haer een ander ongeluck. Door d'onvoorſigtigheyd eens Soldaets quam 't vyer in een deel Buskruyd; 't welck onverwagt in brand vloogh; en twee Overſte Lieutenants, moedige Helden/ doodlijck verſeerde/ ſoo datſe weynige daegen daer nae ſtierven. Al d'andere Officieren van 't Sporckſche Regiment, nevens eenige Soldaten/ wierden doodgeſlaegen. Dit deed d'overige 't hert ſincken.

Turcken belegeren Neuheuſel. Afgrijſlijcke verwoeſtingen van een deel der haere over de Waegh, tot in Moravien. Neuheuſel van de Turcken veroverd.

sincken. Eerst wilden de Hongariërs, daer nae de Duytschen, niet meer vegten; wijlse sigh te swack bevonden / om een nieuwe Bestormingh uyt te staen. Hier door wierden d'Overste gedwongen / met de vyanden een Accoord te sluyten. Dus geraeckte deese seer gewightige Vestingh in de handen des Turckschen Sultans.

Oock *Neytra* en *Freystadtel.*

Nae Neuheusel moest sigh Neytra; vervolgens Freystadtel aen de Turcken overgeven. Voor Schirta wierdense afgeweesen; oock moestense Trentschin verlaten; en begaven sigh in Winter-quartieren; nae datse eerst tot tweemaelen toe een Strooperye in Moravien hadden gedaen. Eyndlijck begonden de Hongariërs op de been te koomen / ruym 20000. sterck; waer over de Graef van Serini ten Generael was gesteld: terwyl de Primo Vizier veel meer dan 40000. gevangene Christenen uyt Hongaryen en Moravien met sigh sleepte. Serini sloegh wel van de Nae-troupen 600. Mannen dood; doch 't kon weynigh helpen.

De *Hongariërs* drijven de *Turcken* uyt *Presnitz*, en *Babotscha.*

In Januarius des volgenden jaers quamen de Hongariërs te veld; en dreven de Turcken uyt Presnitz; uyt Babotscha, en uyt Funfkirchen. De Keysersche hielden ondertusschen eenige Sevenberghsche Plaetsen noch beset. Maer 't Guarnisoen in Clausenburgh begon oproerigh te worden / en riepen om geld. Deeden den 14. 24. Januarius Alarm slaen. De vermaeningen en aenbiedingen der Officieren waren vrugtloos/en sy wierden uyt de Stad gejaeghd. Daerenboven gaven d'onwillige sigh over aen Apafi, Vorst van Sevenbergen, te gelijck met de Stad. De Guarnisoenen in d'andere Plaetsen souden dien selven wegh gegaen hebben / indien men haer niet met geld gestild had.

Oproer der *Keyserschen* in *Clausenburgh.* 1664.

De *Christenen* veroveren *Neytra* (*Neutra*), en *Lewentz.*

Onderwyl hebben de Christenen onder den Veld-Maerschalck Graef de Souches door Accoord Neutra (Neytra) gewonnen. Maer voor Lewentz stietense 't hoofd. Korts daer nae echter hervattedense 't werck / en veroverden deese Plaets stormenderhand. Doe voerde de Generael de Souches syn Heyr na de Bergh-Steeden, wyl hy vreesde, dat de Tattaren, Moldaviers, en Wallachiers een Inval in Moravien souden mogen doen. Vermits de Turcken en Tattaren in groote meenigten by Neuheusel t'saemen trocken / soo maeckte hy sigh tegens haer op. Beyde de Heyren quaemen dight by een; 't Turcksche noch versterckt sijnde met de Moldaviers en Wallachiers; niet alleen voorneemens / om Neutra en Lewentz weer te herwinnen / maer oock om de Christenen op te slaen. Beyde de Parthyen gingen op malkander los. In 't eerst stond het seer gevaerlijck met de Christenen; doch eyndlijck behieldense een treflyke Zeege. 't Geheele Turcksche Leger (sy hard geslagen sijnde) wierd van de Christenen veroverd. De vyanden verloren hier over de 8000. Mannen. Indien de Hongariërs, op 't vriendlyck versoeck van de Keyserlycke Generael Veld-Maerschalck de Souches, sig by tijds tot de syne hadden vervoeghd / weynige Turcken souden 't ontkomen syn. Doch

De *Turcken* en *Tattaren* komen by *Neuheusel* seer sterck t'samen.

De Keyserlsche *Generael de Souches* treckt tegens haer op,

nu konden de vlughtige niet naegejaeghd werden; wyl de Paerden der Duytschers, wegens de Toght van eenige daegen / vermoeyd / en voorts in dit Gevecht gantsch afgemat waeren. De weynige Hongarische, welcke sigh in deesen Stryd bevonden / queeten haer gantsch roemlijck. Graef Valentijn Balassii sagmen met verwonderingh vegten. Overste Zeysz, en Kamer-Graef Joannelli betoonden niet minder haere dapperheyd. D'eenige hier by sijnde Keur-Paltzische Lijf-Compagnie wierd van alle den lof gegeven / datse met een onvolprijslijcke kloeckmoedigheyd hadden gevoghten. Seer groot was de Buyt / by d'Overwinnaers bekoomen. Meenigh sleght Soldaet droegh hier voor sijn deel 6. 8. jae 10000. Guldens aen geld wegh. Groote eer behaelde hier de Generael de Souches; die / onaengesien van sijn' ongesondheyd noch niet hersteld / 17. uyren aghter een te Paerd geseeten / en alles voorsightigh geordonneert had.

en bewijs een heerlijcke Zeege.

Meenigh Soldaet bekoomd 6., 8. jae 10000. gl. tot buyt.

Hier op belegerde hy Barkan. Doe nu de Turcken daer uyt gevlooden waeren / deed hy deese Plaets met al de Schanssen af branden. Even ter selver tijd kreegh oock 't ander Christen Heyr in Neder-Hongaryen by S. Gothard aen de Raab een heerlijcke Zeege op de Turcken. Wy hebben hier boven gehoord / dat Funfkirchen (Vijfkercken) van de Christenen was veroverd; doch 't Kasteel / door d'onwilligheyd van de Graef Serini, in 't Turcksch geweld gelaten. In April quam van Keyser Leopold bevel aen beyde de Graven Serini en Hohenloh (d'eerste als Generalissimus van 't Koninghrijck Hongaryen; d'andere als Generael-Lieutenant over de Vereenighde Hulp-troupen des Rijcks / by welcken laetsten noch gevoeghd wierd de Lieutenant Veld-Maerschalck Strozzi), datse Canischa souden belegeren. Den 17. 27. April ruckte Hohenloh op deese Vesting aen; sijnde een beroemde seer stercke Turcksche Grens-Plaets; aen de sijde van Oostenrijck en Stiermarck als de Sleutel van 't Koninghrijck Hongaryen: daer tegens oock van hier uyt de Sleutel tot d'Oostenrijcksche Landen; gelegen in een gantsch Moerassigh Oord / aen de Rivier Caniza, of Canischa, daer deese Stad de naem nae voerd; derhalven beswaerlijck daer by te koomen.

Op bevel des Keysers *Leopoldi* aen de Gra en *Serini* en *Hohenloh*, wierd *Canischa* van de *Christenen* belegerd.

Leggingh deeser vermaerde Vestingh.

Doe de Christenen d'aenvangh deeser belegeringh hadden gemaeckt / vondense 't werck swaerder als men gemeend had; jae ondoenlijck: derhalven rieden Hohenloh en Strozzi, dat men sou aftrecken / om geen volk onnoodigh om hals te helpen. Serini (die te vooren niet had willen aenvallen op 't Kasteel van Funfkirchen, doe Hohenloh sulcks soo yverigh versoght / met gewisse hoop van overwinningh en grooten Buyt) / wou nu tot den aftoght geensins verstaen; schoon Hohenloh en Strozzi hem d'onmogelijckheyd der veroveringh klaerlijck aenweesen; de schade van langer verblijf voor oogen stelden.

De Graef van *Serini* wil altijd anders als *Hohenloh.*

Hier by gingh noch een andere ongelegenheyd. 't Beloof de Geschut quam gantsch langhsaem in 't Leger aen. Doe 't gekomen was /

't Geschut, de *Granaten*, Vyer-Kogelen

was / doght het niet; ſoo dat'er bynae niets meer verrigt kon werden. Veel van 't Canon ſprongh terſtond in ſtucken. Even ſoo goed waeren de Granaten en Vyerkogelen. Tot 't kleyne goed Geſchut waeren de Kogelen te groot. Derhalven deed Hohenloh ſijn uyterſte vlijt om te Naerderen; doch te vergeefs. De Hongariſche Graven Serini, Budiani, en Nadaſti, ſchooten met eenige haerer meegebragte Stucken den gantſchen dagh nae een kleyn Thoorntje / en inſonderheyd nae de Schoorſteen van den Baſſa binnen Caniſcha. Hier door wierden niet alleen de Kogelen / welcke d'andere gebreck hadden / onnutlijck verſpild; maer oock / wyl de gedagte Stucken te hoogh gerigt waeren / vloogen deſelve meerendeel over de Stad heenen / in 't Quartier van Hohenloh; waer door over de 50. perſoonen / en daer onder Baron Horn, doodgeſchoten / of doodlijk gewond wierden.

en Kogelen der Chriſtenen dognten niet.

't Geſchut van Serini belchie-dighd niet de Turcken, maer 't Volk van Hohenloh.

Hohenloh wou door een deel Swemmers aen geene ſijde de Graght Poſt doen vatten / om dus noch tot de veroveringh te geraecken. Onder de ſijne had hy maer 60. perſoonen / die ſwemmen konden. Verſoght ernſtigh op Serini, hy wou hem doch 150. ſijner Croaten ('t Swemmen ſoo gewoon als de Waterhonden) laten toekoomen; met belofte / dat hy 10. Rijcksd. aen elck tot een vereeringh ſou geven; doch hy begeerde niet. Ondertuſſchen gingen Hohenloh en Strozzi geduerigh in hare Naerderingh voort: maer Serini was haer nergens in behulplijck; veel meer ſchaedlijck. Hier kreegmen nu tijdingh dat 't Turckſch Hoofd-heyr aenquam / om Caniſcha t'ontſetten. In 't Leger der Chriſtenen wierd Krijghsraed gehouden; en men beſloot / indien de vyanden niet boven de 20000. ſterck waeren / datmen haer ſou verwaghten. Indien ſtercker / ſoo was 't niet geraedſaem. De Turcken quamen met meer dan 50000. aen: derhalven vonden Hohenloh en al de Duytſche Officieren nodigh / dat men opbrack; als in alles geen 12000. weerbaere uytmaeckende; gelijck dan oock geſchiedde.

Aenſlagh van Hohenloh door Serini alweer vernietighd.

De Turcken komen ten Ontſet: derhalven de Chriſtenen opbreecken.

Nae d'aftoght der Chriſtenen voor Caniſcha beſchanſten de Turcken ſigh aen de Muer. Hohenloh deed desgelijcks aen deeſe ſijde derſelve Rivier / om de Turckſche 't overkoomen te beletten. Onderwijl deed Serini niets tot bewaeringh der Grenſen: maer de ſijne wiſten d'arme ſiecke Duytſchers wel te berooven en te vermoorden. In een Schermutſel tegens de Turcken, wegens d'inneemingh van een Eylandje in de Muer, verſloeg Graef Strozzi over de 4000. derſelve. Als hy / nae deeſe Zeege / ſijne Soldaten door een vriendlijck Geſpreck roemde en bedanckte / quam noch onverwaght een Kogel van ſeeckere Hooghte / welcke hem door 't Hoofd vloog. Boven maeten ſeer wierd hy van yder / inſonderheyd van de gemeene Soldaten / betreurd; welcke hem niet anders als Vader plegen te noemen; en waerlijck / hy had oock een reght Vaderlijcke ſorge voor haer gedragen. Niemand was oyt in een Gevegt tegens de vyanden gewond geworden / dien hy niet uyt ſijn eygene Buydel 2. of 3. Ducaten tot een vereering gaf. Sijnen Kock had meer te doen / om yets voor de Siecken / als met Spijſen voor ſijn eygen perſoon te bereyden.

Turcken lijden groote ſchaede.

Graef Strozzi onverwaght nae de Zeege doodgeſchooten.

Sijnen ſonderlingen lof.

Korts hier nae veroverden de Turcken Serinwar door een geweldige Beſtorming. Haer Heyr was hier / met de Kameel en Eseldrijvers / ſterck over de 200000. Koppen: evenwel waeren'er maer 70000. onder / bequaem om te veghten. De Maght der Chriſtenen, voor wiens oogen deeſe Veſtingh wierd ingenoomen / was aengegroeyd tot op 30000. Waer by noch 9. of 10000. der Rijcks-volckeren quaemen / terwijl beyde de Parthyen aen de Muer (Mur) tegens malkander laegen. Onder 't Heyr der Chriſtenen waeren veele Siecke / wegens Honger en Gebreck. Men liet haer wegh voeren / om anderwegen beter gemack te hebben. Maer de ſnoode Inwooners des Seriniſchen Eylands ſloegen haer dood / waerſe konden; ontnamen de Voerlieden haere Paerden: Plonderden oock de Soetelaers; ſoo dat 't Leger niet meer kon verſorghd worden. Drie deeſer Schelmen wierden gekregen / en voor Hohenloh gebraght. Men bevond / datſe waeren van de Lyf-Compagnie des Graefs van Serini; derhalven ſond Hohenloh hem deſelve toe; met verſoeck / dat hy haer ſelfs wou ſtraffen: doch hy loegh'er om / en liet haer terſtond los.

De Turcken veroveren Serinwar ſtormenderhand.

Snoode moorddadigheyd van Serini Volck tegens de Siecke Duytſche.

Eyndlijck / nae verſcheydene omſwervingen / quaemen beyde de Heyren ontrent S. Gothard by een; en daer op viel een hevige Slagh voor. In 't eerſt ſtond het ſeer ſleght op de ſijde der Chriſtenen; jae ſoodaenigh / dat de Turcken alreeds Victorie begonden te roepen. Doch de Generaels der Chriſtenen gaven de haere moed: braghten de vlughtige weer tot ſtand; en dus wierd de Strijd hervat; ook 't Turckſche Heyr eyndlyk gantſchlijck uyt 't Veld geſlaegen. Hoe veele der Turcken ſoo op de Veghtplaets geſneuveld / als in de Rivier de Raab verdroncken ſijn / konmen niet eygentlijck weten: doch drie Overlopers / geſamentlijck als uyt eene mond ſpreeckende / betuyghden / dat aen haere ſijde waren gebleven 5. Baſſen; en 8000. gemeene; de meeſte Janitzaren, d'andere Spahis, Albaneſers, Boſniërs, en alſoo de beſte Soldaten. Selfs der Janitzaren Aga had hier 't leven verlooren. De Chriſtenen reeckenden haer verlies op tuſſchen de 17. en 1800. Veele harer arme Beſoldelingen wierden hier plotſlijck rijck / wijl de Buyt ſeer groot was. Eenen Muſquettier bequam 3000. Ducaten in geld. Andere hadden'er 1500. / noch andere 1000. / 600. / 500. / &c. Naederhand wierd 't verlies der Turcken vergroot tot op 12000.; en van d'Overloopers voor volle waerheyd geſeght / dat van de 10000. in 't Turckſche Heyr geweeſt ſijnde Janitzaren, maer 1000. waeren overgebleven.

Gevecht tuſſchen 't Hoofdheyr der Turcken en Chriſtenen by S. Gothard.

Swaere neerlaegh der Turcken.

Arme Soldaten werden rijck.

Dit verlies der Turcken by S. Gothard, en d'andere neerlaegen / veroorſaeckten in den Primo Vizier beeter gedaghten tot Vreede; welck oock eyndlijck tuſſchen den Turk-

Vreede tuſſchen den Roomſchen en

DUYTS-LAND. schen en Roomschen Keyser getroffen wierd. Waer op dan den verderflycken Oorlogh in Hongaryen een eynd nam. Maer noch d'Opper, noch de Neder-Hongariers naemen hier genoegen in; d'eene, vermits Neuheusel; d'andere, wyl Groot-Wardein in handen der Turcken bleef. Waer by dan noch quam, dat 't vaste Kasteel Zeckelheid, sijnde als de Muylband van Groot-Wardein, moest geslegt werden.

Turckschen Keyser.

De dappere Held Graef Nicolaus van Serin, Generael in Croatien,

Noch voor 't eynd deeses jaers heeft 't leven des Graefs Nicolai van Serin, Generael in Croatien, een beklaeghlijcken Uytgangh genoomen. Op begeerte van Keyser Leopoldus wou hy sigh oock laten vinden by de Heeren Hongarische Magnaten, nae Weenen geroepen sijnde; doch 's daegs voor sijn aengesteld vertreck (den 8. 18. November) sig noch eerst met eenige Croatische Eedellieden op de Jaght verlustigen. Terwijlse 's middags gesaementlijck over Tafel saten, quam eenen hem aenseggen, dat sigh veelerley Wild liet sien, en daer onder een bysonder-groot Ever-Swijn. Flucks sprongh de Graef van Tafel op; begaf sigh te Paerd, en begon den Strijd tegens dit ongure Beest; 't welck tot twee of driemaelen toe doorgingh, t'elckens geschooten geworden sijnde. In 't voorby loopen trof hy een Boer met sijn' Slaghtanden soodaenigh in den buyck, dat 'er de Darmen uyt hingen. Een Jager verseerde hy aen beyde de beenen; en wierp noch daerenboven een Dragonder met sijn Paerd over hoop ter aerden neer. De Graef Serini vervolghde met sijne Honden en alleen eene Page dit wild Dier soo onophoudelijck, dat

sigh met de Jaght verlustigende,

hy 't eyndlijck gewaer wierd in een met Hout bewassen Moerag. Hy meende, dat dit felle Beest, soo veel bloed verlooren hebbende, oock te gelijck sijne kraghten sou missen; derhalven trad hy van sijn Paerd af, om 't selve voorts te vellen. Maer 't woedende Varcken schoot onvoorsiens op hem toe; stiet hem ter aerden; sloegh hem met sijne Slaghtanden een doodlijcke wonde, van 't Hert schuyns benedenwaerts, af gaende nae d'andere sijde, soo dat 't Ingewand door den buyck uytdrongh; verpletterde hem 't Gemaght; beet hem in de Gorgel; ruckte hem bynae al de Hayren uyt, en maeckte soodaenigh een gat in dit Edele Heldenhoofd, dat men'er drie vingeren in sou konnen leggen hebben. De Page deed wel sijn best, om sijnen Heer te redden; en pooghde dit moorddaedigh Beest een Kogel door 't Lyf te jaegen, doch sijn Pistool weygerde los te gaen. Hy greep nae sijnen Degen, meenende 't Swijn dus te sullen treffen; doch 't liep wegh, latende den dus qualijck-toegerigteden Graef in sijn Bloed leggen; en de bedroefde Edelknaep by hem staen; die met een klaeghlijcke stem d'andere Dienaeren te hulp riep: welcke eyndlijck aenquamen; en over den erbarmlijcken staet haers Heeren een jammerlijck misbaer maeckten. Doch hy, gantsch bloedigh, rightede sigh op, en seyde: Stil, stil, 't heeft geen nood; 't sal haest weer goed werden. D'omstanders hielpen hem, soo dat hy quam te sitten. Ondertusschen sprong 't bloed uyt d'afgeslagene Aderen in den neck tot boven sijn Hoofd op; soo dat hy gantsch kraghtloos ter aerden neersonck. Echter vraeghde hy: Waer is de wonde? Maer daer waeren'er veel in getal. De doodlijke swackheyd wierd hoe langer hoe grooter. Eenen der Edele riep tot den alreeds half dooden Graef: Hy sou sijne Ziel, met waeragtigh berouw sijner Sonden, aen God beveelen; en begon daer op hem voor te bidden. Uyt d'antwoord van Serini sal de Leeser vernemen, van wat voor een Religie hy was. 'k Weet my, seyde hy, tsederd mijne laetste Biecht,

werd van een onguer-groot Wild Varcken.

seer jammerlijck, en op 't aldereilendighst toegericht.

Aenmerklijckheden by dit treur-geval.

Sijne

DUYTSLAND.

Biecht, geene doodsonde indaghtigh te maecken. Evenwel bid vlijtigh voor my. Groet mijne liefste Gemalin van mijnent wegen voor 't laetste; en bid haer, datse my altijd insluyt in haer' aendaghtige Gebeden. Eer noch 't vierde deel eener uyr verloopen was / verliet de Ziel dit deerlijck-mishandelde Ligchaem; 't welck nae Tschackathurn wierd gevoerd. Sulck een beklaeghlijck eynd nam deesen Eedelen en dapperen Hongarischen Ridder; wiens dood niet alleen van veele hooge Christen Vorsten; van 't meeste deel der Hongarische en Duytsche Christenen, maer selfs van veele dappere Turcken wierd beklaeghd.

laetste woorden, en daer op gevolghde dood.

Een diep-ingewortelden haet is swaerlijk gantsch uyt 't Hert te royen. Dit bleeck genoeghsaem in de Hongariërs en haere nabuerige Turcken. Schoon de Vreede tusschen den Roomschen en Turckschen Keyser geslooten was; schoon oock de gemelde Hongariërs, en de Turcken hare nabueren / sigh vreedsaem gelieten / soo behieldense echter haer' onrustige Koppen. Gingen derhalven op malkander los waerse maer konden / en bequame gelegenheyd daer toe sagen. Echter hadden dese kleyne / doch dickmael voorvallende Schermutselen / 't vermogen niet / om de bevestighde Vreede tusschen Duytschland en d'Ottomannische Porta weer om verr' te stooten. Want wijl soo wel Keyser Leopold als de Turcksche Sultan goede kennis hadden van de wrevelighheyd haerer Natien, wanneerse haer dight op een bevonden / soo was in 't Vreede-Tractaet goede sorge gedragen / dat ter dier oorsaeck geenen nieuwen Oorlogh sou moogen ontstaen.

Hongariërs en Turcken sitten, onaengesien de Vreede, malkander noch al in 't Hayr. 1666.

De Hussaren, onaengesien hoe onbarmhertigh men met haer te werck gingh / wanneerse op haere Stroperyen betrapt wierden / wilden echter van 't Buyt-soecken niet aflaeten; maer greepen de Turcksche Parthyen en Boeren aen / waerse deselve maghtigh konden werden. Hier tegens wierdense somtijds leelijck ontfangen. Ontrent 50. deser Rovers hielden sigh op in een Bosch / 12. Mijlen beneden Vesprin; die soo wel de Boeren / als de reysende Christenen en Turcken, sonder onderscheyd aengreepen; tyrannisch met haer te werck gingen. Sommige leyddense gloeyende Kolen op den Buyk; andere haeldense riemen vleesch uyt 't Ligchaem. Vrouwspersoonen sneedense de Borsten op / of trocken Touwen door deselve. Met diergelijcke onmenschlijcke wreedheden hadense over de 500. Menschen om 't leven gebragt. Om deese gevleeschte Duyvelen uyt haer Sluyphol te krijgen / quam van uyt Raab bevel aen al de Grens-Commandanten, dat yeder sigh met sijn volck sou laten vinden aen seeckere Plaets tusschen Vesprin en Wessony. Daer op trocken de Vesprianers, Wessonyërs, en Tyhanyërs met vliegende Vaendelen uyt; en bejegenden deese schoone Compagnie 14. Mijlen beneden Vesprin. Van deselve hieuwense 23. ter neer; en kreegen 'er 13. gevangen. Ses wierden nae Vesprin, vier nae Wessony, drie nae Tyhany gevoerd / om / ten voorbeeld en afschrick van andere / op 't afgrijslijckste gestraft te werden / gelijck oock geschiedde.

Hussaren Stroopen op de Turcken.

Afgrijslijcke wreedheden van ontrent 50. deeser Rovers in een Bosch, soo tegens Christenen als Turcken. 1666.

Werden eyndlijck gekregen en vreeslijck gestraft.

DUYTSLAND.

Ondertusschen duerden d'oneenigheden onder de Standen in Hongaryen noch al. Anno 1667., stracks nae den aenvang des jaers / had de Palatijn, op Keyserlijcke ordre / al de Hongarische Magnaten tot een Landdagh na Neusol geroepen / om haer te bewegen / datse de Roomsche Keyserin / Gemalin van Leopold, souden Kroonen tot Koningin van Hongaryen. Doch d'Opper-Hongarische Gespanschappen schreeven hem tot antwoord: Hy sou eerst verschaffen / dat de Kercken / d'Euangelische afgenoomen / haer weer in handen wierden gesteld; anders wildense niet verschijnen. Hier op stelden de Hongarische Magnaten een andere Collegiael-dag te Neusol aen / om sigh met malkander te bespreecken over hare Grieven / en andere saecken / op den aenstaenden Land-dagh voor te draegen: waer toe sy andermael d'Opper-Hongarische Standen deeden beroepen; doch sy wilden soo weynigh nu koomen / als te vooren. Graef Nadasti wierd bevoolen / derwaerts te gaen / om haer hier toe te beweegen: doch d'onpasselijckheyd / en daer op gevolghde dood des Palatijns deed / dat deese versaemelde Standen sonder eenige verrightingh weer van een scheydden.

D'oneenigheyd onder de Hongarische Standen wegens de Kercken, d'Euangelische afgenoomen, duerd noch al.

De Turcken uyt Canischa en andere haerer Vestingen meenden sigh in Kleyn-Comorra neer te setten; welcke Plaets de Keysersche in den laetsten Turcken-Krijgh verlaten hadden: doch verneemende / dat Graef Budiani de Hongariërs en Croaten by een trock / om haer dit te verhinderen / soo weeckense terstond weer aghterwaerts. In Opper-Hongaryen voeghden sigh ontrent 300. Hussaren uyt Caschauw, Villeck, en S. Andrée by een / meenende in allerhaest een goeden Buyt te sullen betrappen. In 't begin waerense soo geluckigh / datse / loerende op de Turcken, koomende van de Jaermarckt te Raab, deselve beroofden van 't ingekoghte Vee / en haere Paerden. D'andere Mahometanen dit verneemende / jaegen haer nae / en sloegen haer al t'samen / behalven 18. / dood. Dit kleyn overblijffsel wierd noch onderwegen meest afgemaeckt; soo dat'er alleen 6. afquaemen. Korts hier nae hebben andere Hussaren ten deelen wraeck hier van genoomen; doch van diergelijcke geringe Schermutselen willen wy geen gewagh meer maecken.

Turcken meenden sigh in Kleyn-Comorra neer te setten; doch 't wierd haer verhinderd. 1667.

Ontrent 300 Hussaren van de Turcken doodgeslagen.

D'Opper-Hongarische Landstanden waren voorneemens / t'Eperies een Academie op te reghten / van d'Euangelische Religie; op dat haere Jeughd met groote onkosten niet nae buytenlandsche hooge Schoolen behoefde te reysen. Hadden oock alreeds verscheydene Professoren in verscheydene Faculteiten beroepen. Doch 't Keyserlijcke Hof wou 't haer niet toelaten / vermits dit stuck noch op geenen Landdagh was bewilligd geworden. De Magistraet van Eperies wierd oock nae Weenen verdagvaerd / om reeckenschap van dit bestaen te geven: doch wou niet verschijnen / wijl haer sulcks uytdrucklijk van d'Opper-Hongarische Standen wierd verbooden.

D'Opper-Hongarische Standen willen t'Eperies een Euangelische Academie opregten, doch de Keyser verbied het.

Gedue-

Turcken werden in haere Vestingen grouwlijk geplaeght van meenighten Slangen en Adderen.

Geduerende de Winter was 't in Hongaryen tot soo verr' stil / dat van geene Stroperyen tusschen de Turcken en Hongariers gehoord wierd. Ondertusschen evenwel voorsaegen d'Ottomannische haere Vestingen van Ammunitie en dubbele Guarnisoenen. Te Griecks-Weissenburgh en Neuheusel hieldense stercke Byeenkoomsten; doch men kon niet uytvorsschen / waer over. Anderwegen lieten sigh in de Turcksche Kasteelen / Palancken, en bemuerde Plaetsen vantsederd een lange tijd meenighten van Slangen en Adderen sien. Hoe veel men'er dood smeet / men kon niet bemercken / datse verminderden. Dit hielden de Turcken van een quade beduyding voor haer te sijn. Bynae niemand der haere wou langer in deese Oorden blijven.

Hongarische Euangelische Gedeputeerde vertrecken van Weenen, 1669.

D'Euangelische Hongarische Standen hadden Gedeputeerde nae Weenen aen Keyser Leopold gesonden / om hem haere klagten voor te draegen. In Martius Anno 1669., vertrockense weer van daer / met goed bescheyd van sijne Maj. / te weten: Haer sou genoeghdoeningh geschieden / soo wel ontrent de herstellingh in de haer afgenomene Euangelische Kercken / als op andere haerer Grieven. Daer op heeft sijn' Maj. gedaen een verkiesingh van Commissarissen nae Opper-Hongaryen; waer toe gesteld wierden de Graef van Rothal, de Hongarische Cancellier, en meer andere / om alle Strijdigheden by te leggen; en de geene / welcke sig beswaerd bevonden / billijckheyd te laeten weervaeren. Deese trocken den 24. met een groot Gevolgh te Water nae Presburgh; van daer nae Eperies: derwaerts oock van Vorst Apafi (van andere gespeld Abafti), en de Sevenbergsche Standen / eenige Gedeputeerde quaemen / om afdoeningh haerer Beswaernissen / voor al de herstellingh der haer toebehoorende Kercken / te versoecken.

met goed bescheyd van Keyser Leopold op haere klaghten.

Turckschen Envoyé koomd te Weenen.

Oock quam in April een Turckschen Envoyé te Weenen aen. By sijn' Audientie deed hy groote klaghten over de schaede / welcke de Keyersche Grens-volckeren de Turcken aendeeden; begeerende strafdaer over / en voorsieningh / dat sulcks niet meer moght geschieden. Voorts bestond sijn aenbrengen in deese Artijckelen. I. De Stad Candia geen bystand te doen. II. Muscovien geensins tot de Poolsche Kroon te laten komen. III. Apafi genoedoeningh te geven / wegens sijne Grieven. IV. Den Turckschen Sultan te bewilligen den Pas door Dalmatien en Sevenbergen tegens den Muscoviter. Men gaf hem daeglycks tot sijn onderhoud 50. Rijcksd. Wierd oock by sijn vertreck beschoncken met een groote Silvere Beecker / en een Rock van Scharlaecken.

Sijne versoecken aen Keyser Leopold.

Turcken in Neuheusel houden seer quaed Huys met de Christenen in Hongaryen.

Niemand kan langer Vreede hebben / dan als sijnen Buerman wil. Hongaryen bevond de waerheyd hier van; daer de saecken met de Turcken sigh hoe langer hoe gevaerlijcker lieten aensien. Niet alleen 't Guarnisoen in Neuheusel maende de Contributien seer scharp in / met weghvoeringh van een deel Onderdaenen; maer oock stroopte de Bassa tot op een Mijl weghs nae by Neutra, en pleeghde veele Tyrannyen. Doch hier tegens / als de Bassa van Bosnien tot verscheydene maelen toe was gevallen in 't Land van Graef Peter van Serini; wierd hy eyndlijck door deesen soodaenigh geklopt / dat 400. Turcken op de plaets dood bleven. Maer onaengesien d'Ottomannische al dickmael in Opper-Hongaryen quamen Stroopen / selfs Presburgh in Alarm stelden / soo wilden echter d'Opper-Hongariërs de Keyserlijcke Regimenten, derwaerts gesonden tot weerstand der Turcken, niet aennemen; seggende / datse selfs Mans genoegh waren / om de vyanden af te wijsen.

Werden door Graef Peter van Serini quaelijck ontfangen.

Groote ontsteltnis aen 't Keyserlijck Hof,

Ondertusschen ontstond kortς hier nae aen 't Keyserlijcke Hof te Weenen geen geringe ontroeringh / wijl de gedaghte Graef Peter van Serini, Keyserlijcken en Koninglijken Stadhouder in Croatien, onverwagt van sijn' Maj. af viel / en sigh begaf onder Turksche Protectie. Hy sou aen d'Ottomannische jaerlijcks seeckeren Tribuit opbrengen; waer tegens sy beloofden / hem te sullen helpen tot den staet van Vorstlijken Gouverneur over Croatien, en noch andere Plaetsen aen den Donauw; oock hem daer in beschermen: of / volgens berigt uyt Weenen van den 18. Martius Anno 1670.: Graef Peter van Serini had sigh tot de Turcken begeven; sijnen Soon haer ten Gijselaer gesonden; en beloofd / Carelstad aen haer in te ruymen. Hier tegens had hy bekoomen de Titel van Vice-Roy in Croatien. In Julius souden openbaeren Afval hebben aengegaen; met hulp der Turcken: doch de saeck wierd tijdigh ontdeckt. Men voeghde daer by: de Turcksche Sultan sou Vorst Apafi van Sevenbergen afsetten / en Ragotzy (Soon van den voorheenen dickmael gedagten Ragotzy), Schoonsoon van Serini, in sijne plaets stellen. Dan sou hy niet alleen den Sevenberghschen Tribuit vermeerderen / maer oock Opper-Hongaryen en Croatien Cijnsbaer macken. Graef Franchipani (Frangepani) lagh met Serini onder eene Deecken; en schreef aen seecker Hoofdman Zscholnitz (die van hem af / en den Keyser weer toeviel) een Brief / waer in oock deese woorden wierden gevonden: „ Ick „ ben ten vollen vaerdigh met de mijne / en „ kan nauwlijcks de tijd verwaghten / dat „ wy onse Kappen en de Tulbanden sullen „ vermengen; en dan / by God / de Duytsche „ Hoeden in de Lugt sullen doen vliegen.... „ Indien my 't Hoofd wou volgen / by „ mijne Trouw / den handel sou goed werden. Ik wil dit Verbond gantschlijck over „ my neemen; want ik weet / hoemen met „ de Duytschers moet omgaen.

wegens den afval van Graef Peter van Serini, die sigh onder Turcksche Protectie begaf, en onder welcke Conditien. 1670.

't Keyserlijck Heyr treckt tegens den Graef van Serini op, en verovert Zackathurn.

In April quam des Graven van Serini oudste Soon van 17. jaren aen 't Hof te Weenen, versoeckende / in sijns Vaders naem / de Keyserlijcke genaede. Evenwel ruckten de Keysersche, over de 16000. sterck / voor Zackathurn, waer in Serini meer als 2000. op sijne kosten geworvene Morlacken had leggen. De Belegeringh wierd begonnen. Serini sond aen den Generael, versoeckende een Stilstand / tot op bescheyd van de Keyser / aen wien hy om Pardon had doen bidden; doch

kreegh

kreegh tot antwoord: Men moest de Keyserlijcke ordre volgen. Daer op gaf Zickathurn sigh over; waer in Serini Gemalin met al haere Kleynodien in Arrest wierd gehouden. Hy en sijnen Swager Frangipani hadden 't uyterste niet willen verwaghten; maer hielden best/ sigh onmiddelbaer in de handen des Keysers over te geven. Maeckten haer derhalven op wegh; begaven sigh na Graef Ferantz; en wierden van hem nae Weenen gevoerd; daer men haer in Gevanckenis stelde.

Geeft sigh over in handen des Keysers.

Uyt sijne Hegtenis schreef hy een seer langen Brief aen Keyser Leopold. Den korten Inhoud daer van te verhalen sou ons te wijd uytloopen. Eenige dingen alleen sullen wy daer uyt met weynige woorden voorstellen. Hy wou niet beweeren/ dat het de Hongariërs op eenigerley wijs geoorloft is/ de Wapenen tegens den Keyser te mogen aennemen/ onder voorwendingh/ dat haere Privilegien haer ontnoomen/ de Fundamenteele Wetten overhoop geworpen wierden; datmen in een eenigsins noch Vrye Republicq en Keur-Koninghrijck een Monarchie en volstreckte Heerschappy invoerde: Veel min wou hy voorgeven; als of tusschen den Koningh en d'Onderdaenen van Hongaryen een verbindlijcken Eed was/ dat/ wanneer d'eene Parthy daer van af weeck/ d'andere niet schuldigh was/ den selven te houden. Noyt was hem oock in den sin gekoomen/ sijne Maj. te verwijten de Gravamina, welcke de Misnoeghde (van deese sal stracks hier nae bericht gegeven werden) geduerigh in den mond voerden; alhoewel deese en diergelijcke dingen veelligt een reden konden sijn/ datmen de Beroerten in Hongaryen niet voor soo schandlijck en eerloos mogt houden/ als wel die van andere Erf-Onderdaenen/ &c. Daer nae ontkend hy/ dat hy eenigh Verbond met de Turcken gemaeckt/ eenige Conditien onderteeckend/ eenige vyandlijckheden tegens den Keyser gepleegd sou hebben. In tegendeel had hy sijne Majesteyts Bevelen in alles gehoorsaemd: sijnen Soon voor af nae Weenen gesonden: sigh vrywilligh persoonlijk in handen gesteld. Had door sijnen Brief aen Ragotzy d'onrust in Opper-Hongaryen helpen stillen; waer door hy genoeghsaem had vergoed 't geen hy anders misdaen moght hebben/ indien men 't doch soo neemen wou. 't Scharpste Regt oordeelde maer alleen van 't uyterlijck. Wat sijne verborgene meeningh betrof/ hy wou met Eede bevestigen/ noyt gedaghten te hebben gehad/ sigh tegens sijne Majesteyt op te stellen/ of hem onder den Turck te begeven. Liever wou hy hem gantschlijck helpen verdelgen. Hy had wel een Capitain in Turckyen gesonden/ met een Brief van Geloof; doch 't was alleen geschied/ om d'aenslaegen der Turcken uyt te vorsschen. Ondertusschen was een gerught uytgebroocken/ dat hy een Rebel was geworden; en met een groot Turcksch Heyr de Christenheyd wou aenvallen. Dit was van sijne vyanden gedaen/ om door sijnen ondergang haer selven groot te maecken; en te bekomen 't geen hy/ door sijne trouwe daeden/ had verdiend.

Schrijft uyt sijne Gevanknis een seer langen Brief aen den Keyser:

waer in hy sigh gantschlijk onschuldig verklaerd.

Eenige der aenmerckelijckste redenen,

In deselve te vinden, hier alleen op't kortste

Wijders braght hy een deel redenen by/ waerom niet te gelooven was/ dat hy van den Roomschen tot den Turckschen Keyser sou willen over vallen hebben. Roemde seer op de verdiensten sijner Voor-ouderen aen 't Hongarisch Rijck; oock sijn' eygene. Protesteerde, dat sijne Gevanckenis was tegens de soo hoogh-bekraghtigde Privilegien des Koningrijcks; volgens welcke niemand mogt in Arrest genomen/ noch eenighsins gestraft werden/ voor dat hy regtmatig was verdaghvaerd geworden. Maer hier tegens hadmen met hem den aenvangh gemaeckt van d'Executie en Confiscatie. Hy was niet verbonden aen de Wetten des Duytschen Rijcks/ maer wel sijne Maj. aen de besworne Wetten van Hongaryen; derhalven moest de saeck nae de Hongarische Wetten werden geoordeeld. Beriep sigh op de beloften/ gedaen van Pater Ferstal, de Bisschop van Agram, Vorst Lobkowitz, &c./ dat hem niet quaeds sou weervaren/ indien hy sigh in handen des Keysers stelde/ gelijck hy gedaen had. Oock op de van hem overgesondene Charta Blanca; waer in de Keyser eenige Verdraghs-poincten had opgesteld; en die derhalven deese Maj. verplighteden tot versoeningh/ wanneer hy die voldeed. Doch dit alles onaengesien/ en indien 't anders niet sijn kon/ soo Appelleerde hy eenighlijck alleen aen d'Oostenrijcksche goedertierenheyd. In al d'Oostenrijcksche Historien was niet een eenigh Exempel te vinden/ van een diergelijcke hardheyd; te weeten/ datmen den eersten val (indien men 't soo wou noemen) van soo een boven maten wel-verdiend persoon so wreed heeft gestraft.

met weynige woorden voorgesteld.

Sijne Protestatien, en Beroepingh op d'aen hem gedane Beloften.

Sijne Gemalin sond desgelijck een Brief aen Keyser Leopold; daer in seer cierlijck voorstellende de verdiensten van 't Huys Serini aen de Christenheyd. Betuyghde/ dat haren Man onschuldigh was. Bad echter seer klaeghlijck om genade/ en herstelling haers Echtgenoots. Maer dit alles ongeagt wierd Graef Serini in Gevanckenis gehouden; en nevens sijnen Swager Graef Frangipani den 16. 26. Junius van d'Oostenrijcksche Hof-Cancellier Baron van Hocher d'eerstemael geëxamineert. Waer nae hy gantsch moedigh weer te rugg keerde; seggend: Hy verheughde sigh noch evenwel/ dat hy eenmael gehoord was geworden. Maer Frangipani was gantsch t'onvreeden; en liet hooren: Sijnen Swager loogchende dapper/ en wou 't hoofd uyt de klem trecken; doch hy sou 't hem niet laeten gelucken: want hierom had hy hem niet alleen nae Weenen willen laten reysen.

Graef *Serini* wierd d'eerste mael *geëxamineert.*

Sijnen Swager *Frangipani*, oock gevangen, is hem niet voorderlijck.

Ondertusschen wierd te Gratz oock aengehouden en gevangen geset Graef Erasmus van Tottenbach (als verdagt van met Serini heymlijck verstand gehouden te hebben) even ter tijd als hy nae Loretto wou trecken. Den 3. September wierd oock den Hongarischen Judex Curiæ, of Hof-Reghter/ Graef Nadasti (van wien wy haest hier na yet seer seldsaems sullen verhalen)/ naest den Koningh-

Graef *Erasmus van Tottenbach*, en Graef *Nadasti*, *Hongarisch* Hof-Reghter, oock gevangen genomen.

lijcken

lijcken Palatijn den rijckften des Lands in Landen/ Onderdanen/ en gereed geld/ oock gevancklijck te Weenen ingebragt/ als deel-genoot aen 't Serinisch verraed.

De jonge Ragotzy, Schoonsoon van Serini, maeckt sigh, door eergierigheyd, ten Hoofd der Misnoeghde in Opper-Hongaryen.

Vorst Ragotzy de jonge/ Soon van den voor thien jaren overleedenen Vorst Ragotzy van Sevenbergen, sigh niet spiegelende aen de Gevanckenis van sijnen Schoonvader Serini te Weenen, maeckte sigh ten Hoofd van d'oproerige in Opper-Hongaryen: nam oock den Oversten Graef van Herberstein, dien hy/ nevens andere Officieren, binnen Potack te gast had genoodighd/ onvoorsiens gevangen. Sijn Aenhangers waeren ten deelen Roomsch-Catholijcken, ten deelen Augsburgsche Confessions-verwanten. D'oorsaeck deeser Rebelly was Eergierigheyd: want Ragotzy wou als Vorst regeeren in Opper-Hongaryen; gelijk sijnen Schoonvader Serini had gesoght te doen als Koningh over Croatien. Doch 't Compas wierd hem haest verruckt door de Keyserlijcke Volckeren/ welcke van alle kanten seer sterck quamen aentrecken. Te Presburgh was een Schipbrug geslagen/ om de Keyserische Regimenten, na Opper-Hongaryen geschickt/ haren wegh te doen spoedigen; wijl een vaerdigen Toght noodig wierd geaght; naedien d'Opper-Hongariërs met de Ragotzische voorneemens waren, sigh aen de Vestingh Tockay te maecken. Generael Sporck trof in sijnen Optogt 2000. Hongariërs aen/ en sloegh'er 400. van dood. Ragotzy swerfde met sijn t'saemgeraept Volck hier en gintsch. Meende door een Krijghslist Tockay in te krygen/ doch wierd met groot verlies afgedreven.

doch 't Compas wierd hem haest verruckt.

D'Opper-Hongarische Gespanschappen beschrijven de Neder-Hongarische Standen tot een By-een-koomst te Caschauw.

D'Opper-Hongarische Gespanschappen beschreeven den Neder-Hongarischen Adel en Standen tot een Byeenkoomst te Caschauw, in Martius. Daerenboven steiden d'Opper-Hongariërs een Convent aen te Leutsch: met Protest, dat sulcks geschiedde sonder eenige præjudicie van sijne Keyserl. Maj.; alleen om een Verdeedighinghs-werck te sluyten tegens de dreygementen der Turcken; en ten dien eynde 12000. Man soo te voet als te paerd te werven/ uyt volck van haer eygene Land-aert. Doch wijl dit aen de Keyserijke sijde wierd opgenoomen/ als of men wat anders voor had; en de Duytsche Guarnisoenen wou soecken uyt 't Land te jaegen; soo heeft sijne Maj. d'Opper-Hongarische Standen tegens den 16. Martius nae Neusol verdaghvaerd. Sond ook d'Aertsbisschop van Gran, Graef Nadasti ('t verraed was doe noch niet ontdeckt)/ en de Hongarische Kamer-Præsident Baron Zutzky, als Commissarissen, derwaerts.

Van de Keyser qualijck opgenomen.

Eysch der Hongariers werd haer geweygerd.

Maer deese Commissie liep haest vrughtloos af/ wijl de Hongariërs gantsch geen genoeghdoeningh konden bekoomen op haer' ingebraghte Grieven. Insonderheyd wierd haer geweygerd (tegens voorgaende beloften): I. De herstellingh in de haer afgenoomene Euangelische en Gereformeerde Kercken. II. D'afschaffingh van 't Duytsche Krijghsvolck in Hongaryen. III D'aenhoudingh van 't nieuw-geworvene Naturaelvolck/ t'harer beschermingh tegens de Turken. IV. Dat d'Inkoomsten des Lands niet buyten 't Land souden vervoerd werden. V. Datmen de Hussaren haer' Aghterstallen sou betalen.

Voorwaerden, welcke men voorgaf (doch noyt gebleecken), dat Serini en de rebelleeren le Hongariers met den Turckschen Sultan Mahometh souden gesloten hebben.

Ontrent deese tijd wierden uytgestroyd eenige Artijckelen, als Conditien, welcke men seyde (evenwel noyt gebleecken) dat de Graef van Serini en de rebelleerende Hongariërs met den Turckschen Sultan Mahometh, hadden aengegaen; als: I. bewilligde de Turcksche Keyser der Christenen Godsdienst in geheel Hongaryen en Croatien; oock in al de Provintien, welcke van den Roomschen Keyser souden afvallen tot hem; met bevestigingh van al haere Privilegien. II. Noyt sou hy de Hongariërs parssen/ de Wapenen voor hem aen te neemen; alleen soudense in Vreedens-tyd seeckere Tribuit betaien. In Oorlogh sou hy haer beschermen. III. De Grensen/ aen Turckyen leggende/ souden gedeeld; en van d'eene helft van de Turcken, d'andere van de Hongariërs Beset werden. IV. Sprack van Bruggen over de Rivieren. V. De Turksche Sultan sou niets te doen hebben met de Provintien, welcke Graef Serini behoorden; ten waere datse vyandlijck wierden aengegreepen. VI. Soo langh als Serini Kinderen of Erfgenamen had/ souden deselve hem in de Regeeringh volgen. VII. De formeele Acte deeser Onderhandelingh sou in de Turcksche en Croatische Spraeck beschreeven/ onderteeckend/ en verwisseld werden. Ooch sou de Turcksche Sultan aen Serini toesenden een Scepter en andere kenteeckenen van Souveraniteyt; nevens een Titel, overeen-komende met sijnen Stand.

Optocht des Keysers tegens den jongen Ragotzy.

't Keyserlijk Heyr trock na Czaros, Chemnitz en Padock, om deese Plaetsen/ Vorst Ragotzy behoorende/ met dubbel Guarnisoen te besetten. Of ooch in tegendeel hem niet verder te vervolgen (wijl hy en sijne Moeder nae sijns Vaders des ouden Ragotzy dood de Roomsch-Catholijcke Religie hadden aengenomen)/ indien hy 't Heyr eenige Maenden Besoldingh betaelde/ en de handelingen der t'samensweeringh/ soo veel hem mogelijck was/ overleverde. De Vorstlijcke Ragotzische Weduw/ die binnen Padock was/ voegde sigh terstond nae 's Keysers wil; gaf aen den Veld-Maerschalck Sporck terstond deese Plaets over/ en vertrock nae Etschet, begeleyd van Generael Heyster met drie Regimenten Keyserische. In deese Plaets waren veele der oproerige gevlooden. Botzkay ontquam de handen der Keyserische door een sonderlinge list na 't Slot Hust in Sevenbergen. Liet sigh kuypen in een Vat/ waer in eenige gaetjens waeren/ om lught te konnen scheppen. Dus liet hy sigh leggen op een Boeren Wagen/ op welcke een oud Wyf sat/ die met hem door de Keyserlijcke Troupen heenen reed. Als eenen der Oversten hem vraegde/ op wat voor een wijs hy de klauwen der Keyserische was ontkomen/ soo wees hy met de vinger op 't oude Wyf/ en seyde: *Sub umbra alarum tuarum*; dat is: Onder de schaduw uwer Vleugelen. Waer op den anderen hem tot

Sijne Moeder schickt sigh na des Keysers wil.

Botzkay ontkoomd de handen der Keyserische door een sonderlinge list.

Neepreden aen hem.

DUYTSLAND.

tot antwoord gaf: 't Is seer wel gedaen; want sulck een Veldheer, die, tot betooningh van sijn onvertsaeghd gemoed, aldereerst de hielen laet sien, voegd seer wel de beschaduwingh en beschermingh van sulcke Vleugelen.

Accoord met Ragotzy, die de Keyser begunstigde, om dat hy Roomsch-Catholijck was geworden.

De Vorst van Holstein en Generael Heyster vervoegden sigh by Ragotzy, om met hem in onderhandeling te treeden. 't Accoord wierd binnen weynige daegen getroffen; met weersyds genoegen, immers soo 't scheen. Ragotzy bewilligde, dat in drie sijner voornaemste Plaetsen Keyserlijck Guarnisoen sou geleght werden, en dat hy 't selve sou onderhouden. Oock beloofde sijne Moeder een groot deel gelds. Hier op wierd hy, door een Generael Pardon, in sijne Goederen hersteld: waer tegens hy al sijn' Onderdaenen op levens-straf verbood, tegens den Keyser te dienen.

D'oproerige Hongariers waeren meest Roomsch-Catholijke.

De Ragotzische Vestingen Czaros, Serents, Padock, en Mongatsch werden belegd met Keyserschе Guarnisoenen. Esseck, Caschauw, Myran, &c., wierden ingenoomen. Voorts maeckte Generael Heyster, op Keyserlijke ordre, sig aen d'op nieuws ontdeckte Rebellen in Opper-Hongaryen; veroverende een goed deel harer Kasteelen en andere Goederen. Dusdanigh een eynd heeft genoomen den opstand der Hongariërs; onder welcke weerspannelingen doemaels de meeste Roomsch-Catholijcke waren.

Ragotzy ten vollen gepardonneert.

Evenwel wierd Ragotzy eerst Anno 1671. ten vollen gepardonneert; onder voorwaerde, dat hy, tot betalingh der Keyserische Soldaten in Opper-Hongaryen, sou opbrengen 200000. guldens; een gelijcke Som te Weenen leveren; ten vollen afstaen van sijn Regt op de Vestingh Trentschin: van de Hongarische Guarnisoenen 500. Mannen onderhouden.

Andere noch gevangen bekomen. 1671.

Hier tegens wierden noch twee Rebellen, Nagi-ferentz en Herwigny, gevancklijck nae Weenen gebraght.

Nadasti werd sijn Crimineel Proces overgegeven.

Hier nae wierd den Graef Nadasti 't ingestelde Crimineel Proces overgegeven, om, met hulp eens Advocaets, sijne Defensie daer tegens in schrift te stellen. Doch hy verklaerde, niets daer op in te willen brengen; maer dat hy sijne Feylen neer-leydde voor sijne Keyserl. Maj. voeten, en sigh t'eenemael overgaf aen des selven goedertierenheyd.

D'Advisen tegens de Hongarische Rebellen seer wreed; doch versaght.

Ondertusschen quamen aen 't Keyserlyck Hof te Weenen d'Advisen, niet alleen van 't Keyserl. Kamer-Gerigtht te Spier, maer ook van d'Universiteiten te Tubingen, Leipzigh, Ingolstad, &c., over de Hongarische Rebellen. Waren seer hard, als deselve veroordeelende, met gloeyende Tangen genepen, de Tongh uytgeruckt, riemen vleesch uyt haere lichamen gesneeden, en dan op een Houthoop geleght te werden. Doch dit oordeel wierd versaght, op de volgende wijs.

Vonnis uytgesproocken tegens Graef François Nadasti;

Den korten Inhoud van 't Vonnis over Nadasti bestond hier in. Nadien François Nadasti, ter sijden geset hebbende al d'ontfangene gunsten van Keyser Leopold en des selven Vader Ferdinand; desgelijcks sijnen Eed en Plight; uyt enckele eergierigheyd en verdoemlijke vermeetenheyd had begaende misdaed van gequetste Majesteyt; daer in, dat hy tegens sijnen Natuerlijcken Koning hoogstverboodene Verbindnissen had opgeregtht, om 't Koninghrijck Hongaryen de Maght en Beschermingh van Vreemde onderworpen te maecken: dit Verbond met verschrickelijcke Eeden bevestigd: andere tot die afschouwlijcke Beloften verleyd; byeenkoomsten daer toe aengesteld: den Adel en Gespanschappen daer toe soecken te trecken, &c.,

en beschuldigen tegens den selven.

soo was hy, François Nadasti, met Eere, Lijf, en Goederen in sijne Majesteyts Straf vervallen. Sou derhalven werden ontset van alle Eere en Waerdigheyd; sijne gedagtnis uyt de Weereld verdelgd; sijn persoon aen den Scharpreghter overgeleverd; welcke hem ter behoorlijcker plaets de reghterhand sou afkappen, en 't Hoofd afslaen, tot welverdiende Straf, en andere sijns gelijcke ten Exempel.

De voorbeede des Paus magh hem niet helpen.

Of nu wel de Hongarische Magnaten niet alleen by den Koningh van Polen, maer oock selfs by den Paus aenhielden om hare Voorbeeden by den Keyser voor Nadasti; oock de Paus sig daer toe liet gebruycken, soo wierd echter met d'uytvoering van 't Vonnis voortgegaen; doch met deese genade, dat hy de regterhand sou behouden. Eerst evenwel wierd hy van sijnen Stand ontset, op deese wijs.

Op wat voor een wijs Nadasti van sijn Eer en Waerdigheyd ontset wierd.

Eenen daertoe gestelden deed een Gesprek, noemende in 't begin Nadasti altijd Graef en Heer; doch eyndlijck voeghde hy daer by: Dat is hy geweest; nu niet meer, Maer gy, Verrader, sijt en blijft ontset van uwen Naem, Eere, Waerde, en al uwe Goederen; gy en uwe gantsche Familie. Hier over wierd Nadasti seer ontroerd, en borst uyt in deese woorden: Neem mijn Leven, Eer en Goederen wegh; alleen laet mijne Kinderen een eerlijcke Naem. Doch 't bleef hier by. De gedagte Kinderen wierden naederhand niet meer genoemd Graven van Nadasti, maer, op vergunningh des Keysers, Heeren van Creutz.

De dood werd hem aengekondighd

Den 28. April, 's morgens vroegh, quam tot hem P. Raphael à S. Francisco, een Augustijner Monick, gedueerende sijne Gevanckenis sijnen Biechtvader geweest. Hy ontfing hem vriendlijck; en seyde: Wijl hy vermoedlijck moest sterven, soo wou hy niet meer van de Weereld, maer alleen van sijnen Heyland Jesus Christus hooren spreecken. Bereydde sigh tot een Generaele Biecht.

en hy daer op Onthoofd.

Een seer smeeckenden Brief schreef hy noch aen sijne Majesteyt; waer in hy, nae belijdenis sijner misdaed, bad, dat hy doch niet met de dood gestraft, maer in een Klooster gestoocken mogt werden; doch te vergeefs. Hoorde derhalven de laetste Mis van 't Lijden Christi. Doe hem aengeseght wierd, dat d'uyr sijns doods gekoomen was, schickte hy sigh daer gewillighltoe. Druckte een Crucifix op sijne borst; gingh in een Leunstoel sitten; en daer op hieuw de Beul hem 't Hoofd af, onder 't roepen van Jesus, Maria, Joseph.

Was eerst Euangelisch geweest, maer door sijn Houv-

De Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd hitste Anno 1650. deesen Graef François Nadasti seer geweldigh op tegens d'Euangelische Christenen. Door sijn gantsche Gebied dreef hy alle Predikanten wegh; jae beroofde

de

DUYTS-LAND.

de haer wel van 't leven. Sijnen Vader/ Graef Paulus Nadasti, was een seer yverigh Euangelisch Heer geweest. Deesen François Nadasti was in deselve Religie opgetrocken: maer als hy ten Houwlijck had genoomen de Dochter des Palatijns Nicolai Esterhasi, bewoogh deese hem tot 't Pausdom; en doe wierd hy een seer wreed Verbolger der Onroomsche. Grouwlijck heeft hy gewoed tegens der selver Persoonen; ock tegens d'Euangelische Boecken. Maer hier ontrent is eens een seer wonderlijcke saeck voorgevallen/ weynige jaeren voor sijne dood; welcke wy hier sullen verhalen uyt seer geloofwaerdige Schrijvers; en daer onder Steph: Pilarick, 7. de Mirac. Dei. A. Olphardi Hist. Ungar. Lib. 6. J. Stieflerus in Loc. Theol. Hist. Cont. Tom. 1. Ock uyt een Brief van een voornaem Oogh-getuyge. Als Nadasti op seeckere tijd verscheydene Euangelische Boeken deed verbranden / bleef een Latijnsche Bybel in 't Vyer gantsch onverseerd leggen: gelijck dan ooch des Scharpreghters Knegten deselve uyt d'Asch haelden/ en hem toonden: want hy/ met de Heeren Raden op sijnen Stoel sittende/ woonde dit Spectakel by. Met een raesende grimmigheyd beval hy andermael/ den Bybel te braeden: doch deselve

lijck Roomsch-Catholijck, en een hevigh vervolger der Euangelische geworden.

DUYTS-LAND.

Doet d'Euangelische Boecken verbranden; en daer onder oock Bybels.

bleef al weer gantsch onverseerd: en uyt eenen anderen Bybel vloogh een Blad in de Lugt op; swerfde een tijd langh om / en viel eyndlijck neer in den schoot van Nadasti. De Baron Ladislaus Rewai sat nevens hem; en nam 't blad in de hand; doch Nadasti ruckte 't wegh; en als hy daer in keeck / viel sijn oogh op de Spreuck Jesaiæ: 't Woord Gods blijft in eeuwigheyd. Soo haest hy deese woorden had geleesen / begon hy te tsidderen; liet sigh terstond van daer wegh brengen / en wierd van d'andere gevolghd. Onderwijl sprongh de Nar van Nadasti rondom 't Vyer / en riep den Graef toe: Sie, als u de Duyvel in de Hel dus sal braeden en branden, sult gy dan aen deesen Bybel wel dencken? Doch hier over liet Nadasti hem dapper afrossen door sijne Dienaren.

Wonderlijck wondergeval hier ontrent, uyt de berighten van geloofwaerdige Schrijvers, en ooghgetuygen.

Den 18. 28. April wierd ooch beyde d'andere Graven Serini en Francipani de dood aengekondigd; nae dat de laetstgenoemde weynige uyren te vooren had versoght/ spoedigh uyt sijne gevanckenis te moogen losgelaeten werden; wijl hy meende / dat sijne misdaed door sijne nu een jaer langh geduerd hebbende Heghtenis genoegh gestraft was. Op deese bekendmaeckingh wierd Serini soo bleeck en verbaefd / dat hy niet een eenigh woord kon antwoorden / maer alleen de schouderen optrock. Frangipani wierd noch bleecker als Serini. Seyde: Hy had noyt gedaght / dat de Keyser hem ter dood sou doen veroordeelen, maer gemeend; Pardon te sullen bekomen. Doe Serini wierd afgevoerd nae de Kamer / daer hy sigh ter dood sou bereyden / sprack hy niet een eenigh woord tegens de meedegaende Heeren. Maer Frangipani beklaeghde sigh seer / dat de tijd te kort / en hem onmogelijck was / in deselve sigh tot de dood te bereyden. Doch kreeg tot antwoord / dat de bestemde tijd des Gerights niet kon uytgesteld werden. Ander mael protesteerde hy tegens de kortheyd des tijds; dat hy noch eerst een generaele Biecht doen / een Testament voor sijne Gemalin en Ziel verbaerdigen moest; doch kreegh 't selve beschepd; met bijvoegingh / in de twee dagen / welcke hy noch te leven had / kon hy dit alles genoegh verrighten. 's Naghts ten elf uyren / betuyghde hy al weer met tranen / dat hy sig in soo een korten termijn niet tot sterven kon schicken. Deed groote beloften / indien men hem wou pardonneeren, &c. / doch te vergeefs. Seer ongelaten-qualijck kon hy sigh

De Graven Serini en Frangipani de dood aengekondighd.

Frangipani kon sigh ongemeen-qualijck tot de dood bereyden, en was daer ontrent seer ongelaten.

DUYTSLAND.

sigh tot de dood begeven. Bad seer kleynmoedigh om verschooningh van sijn jongh leven.

Serini droegh sigh veel gelatener.

Serini stelde sigh wat gelatener aen; en bereydde sigh tot de dood. Seyde oock: Alhoewel Frangipani my in deese ongelegenheyd heeft gebragt/ soo vergeef ik 't hem echter van gantscher herten. Daer op Biechtte hy/ en beval sigh aen God. Graef François Frangipani schreef noch een seer klaeghlijcken en alderbertsaeghdsten Brief aen Keyser Leopold, met slaefsche smeeckingen om genade/ en groote beloften van toekomende getrouwheyd; doch te vergeefs.

Werd eerst onthoofd.

Den 30. April was de dagh der Executie. Graef Serini wierd eerst Onthoofd/ soo ongeluckigh/ dat hy twee slaegen moest uytstaen. Doe quam Frangipani op 't Schavot. Deed een Gebed in de Latijnsche Tael van bynae anderhalf vierendeel uyrs. Daer nae keerde hy sig tot 't omstaende volk/ en seyde:

Daer nae *Frangipani.*

Gy die hier tegenwoordig sijt, en mijn' ellende aenschouwd, spiegel u, en neem een Exempel aen my. Lief God, en sijne Keyserl. Maj. Sijt hem gehoorsaem. Wagh u altijd voor de Godloose verdoemde Eergierigheyd, die my in 't uyterste verderf heeft gestort. Vaer wel. Bid voor my een aendaghtigh Requiem. Ick gae in de dood, en wil by God uwe Voorspraek sijn. Goede naght, goede naght! Vaer wel, Leef wel.

Sijne laetste woorden.

Neerknielende riep hy onophoudelijck: Jesus, Maria, tot dat hy den Slagh ontfingh; noch ongeluckiger als dien van Serini; want de Beul hieuw hem in de reghter schouder; soo dat hy op 't voorhoofd neerviel; doch sigh omkeerde; 't Hoofd weer om hoogh beurde/ en pooghde op te staen; geduerigh roepende Jesus! tot dat de tweede slagh hem door den hals gingh.

Ongeluckige Onthoofding.

Johan Erasmus, Graef van *Tattenbach*, gaet dien selven wegh.

Dit was 't beklaeghlijck eynd der voortijds drie voornaeme Hongarische Graeven François de Nadasti; François Frangipani, en Peter Serini. Haer is in November gevolghd Johan Erasmus, Graef van Tottenbach (Tattenbach); dien de Scharpreghter met d'eerste slagh in 't lincker oor en wangh trof: de tweede gingh in de lincker schouder; waer op de Graef ter neer stortede/ en doe de derde houw ontfingh. 't Wierd voor aenmercklijck gehouden/ dat de Scharpregter quaed reght deed aen al de drie Graven Serini, Frangipani en Tattenbach. Alleen Nadasti verloor 't Hoofd met d'eerste slagh.

Al weer quaed Reght des Beuls.

Andere *gepardonneert.*

Eenige andere Hongarische ter dood veroordeelde Rebellen wierden gepardonneert; onder welcke de voornaemste was Caspar Ballochi, een oud Man/ en boven maeten gequeld van 't Podagra, wijl hy (Euangelisch geweest sijnde)/ den Roomsch-Catholijcken Godsdienst aennam; en den 15. 25. November sijn Belijdenis in 't Professie-Huys der Jesuiten deed. Doe deese hem vraeghden (ter oorsaeck van sijn Podagra), of hy/ by d'aflegging sijner Professie, wel sou konnen knielen? gaf hy tot antwoord: Had ick voor de Beul moeten knielen, waerom niet voor mijnen God? Nagiferentz wierd oock losgelaeten/ en tot een geld-boete veroordeeld: voorts een Generael Pardon nae Presburgh gesonden: doch d'Opper-Hongarische Standen begeerden 't niet aen te neemen; seggende: wijlse generalijck niet misdaen hadden/ soo haddense een diergelijcke Begenadiging niet van nooden. Die voor haer selven sigh hadden vergreepen/ moghtmen straffen of pardonneeren, soo men wou.

Sonderlingh Geval.

De Keyser send een *Generael Pardon* nae *Presburgh*:

DUYTSLAND.

't welck d'Opper *Hongariërs* niet wilden aennemen; en waerom.

't Staet in *Hongaryen* seer seldsaem, wegens de *Duytsche* Soldaten, en nieuwe Schattingen.

Vermits nu de Keyser een goed deel Soldaten in Hongaryen wou leggen/ en daer Schattingen aenstellen/ tot derselver betalingh/ onaengesien seer ernstigh van de Standen wierd gebeeden/ dat men onderscheyd wou maecken; d'onschuldige niet met de schuldige te gelijck straffen; soo stond het ter dier tijd in dit Koninghrijck seer seldsaem. D'Onderdaenen/ siende dat het de gehuldighde Dorpen onder den Turck veel beeter hadden als sy/ wilden liever met Sack en Pack tot de Turcken over gaen/ verlatende Huysen en Landen/ als deese Afparssingen draegen. De Hongarische Magnaten protesteerden oock geduerigh daer tegen; vertoonende d'onmogelijckheyd. D'oproerige in Opper-Hongaryen waeren noch niet reght in stiltte/ en souden de Duytsche Soldaten/ welcke veele moedwilligheden pleeghden/ ter neer gehouwen hebben/ indien dit voorneemen niet by tijds door d'Officieren ontdeckt waere geworden.

Aenslagh tegens deese *Duytschers*, openbaer geworden.

De Burgers tot Caschauw (verdrietigh over de last en dwang deeser Duytschen) hadden een t'saemenspanningh gemaeckt/ om 't Keyserlijcke Guarnisoen in seeckere naght t'overvallen/ en gesaementlijck om 't leven te brengen. Doch als de bestemde tijd aenquam/ wierd deesen handel door een Dienstmaeghd bekend gemaeckt aen een Soldaet diense beminde. Deese gaf terstond door een schoot de Leus, dat'er onraed was. Hier over ontstond een grooten oploop onder de Soldaten en Burgers; te gelijck een scharp Gevegt; waer in weersijds veele op de plaets dood bleven. Eyndlijck wierden de Soldaten meester/ en naemen een goed deel Burgers gevangen. Stracks hier op wierd met noch meerder ernst voortgevaeren aen de begonnene Citadel en andere Fortificatien.

Anderen Aenslagh tegens deselve te *Caschauw*; en hard Gevegt tusschen de Burgers en Soldaten.

De Turcksche Sultan wou een goed Vriend van den Roomschen Keyser schynen. Liet scharpe Bevel-brieven afgaen aen den Bassa van Groot-Wardein en Vorst Apafi van Sevenbergen; niet alleen haer verbiedende/ sigh eenighsins in den Hongarischen handel te vermengen; maer daerenboven haer gebiedende/ alle tot haer overgeloopene Rebellen uyt haer Gebied te doen vertrecken; of anders by 't hoofd te vatten/ en nae Weenen te senden. De voorsightige Apafi wendde voor/ dat den aen hem gebraghten Brief des Turckschen Keysers/ waer in hem/ by 't verlies sijns Hoofds/ wierd geboden/ de gepraetendeerde Rebellen aen den Roomschen Keyser te laten volgen/ misschien valsch en naegemaeckt moght sijn. Daerenboven/ deese genoemde Rebellen waeren voorname Heeren/ en Vasallen der Ottomannische Porta, wegens verscheydene Goederen/ die-

Bevel des *Turckschen Sultans* aen den *Bassa* van *Groot-Wardein*, en Vorst *Apafi* van *Sevenbergen*, aengaende de *Hongarische Rebellen.*

Voorsightigheyd van *Apafi* hier ontrent.

se in Sevenbergen besaeten: tegens welcke Porta sy niets misdaen; den Tribuit, waer opse gesteld waeren/ altijd wel voldaen hadden. Derhalven de billijck-versogte beschermingh haer oock vergund moght werden. Hier over sond Apafi een eygene Courier nae Sultan Mahometh, om syne meeningh uytdrucklijcker te verneemen. Ondertusschen won hy tijd.

Echter naemen de *Turcken* hieren *Marsch* na *Grieckſch-Weissenburgh.*

Evenwel vernammen/ dat 't Turcksche Heyr den Toght nae Grieckſch-Weissenburg spoedigh voort settede. By Novigrod bevond sigh noch eenen anderen hoop Turcken: oock hadden de Sevenbergers, Moldaviërs, en Wallachiërs, nevens andere de Porta onderworpene Natien, bevel gekregen/ sigh ten vollen gereed te houden. Dit veroorsaeckte in de Hongariers groot aghterdencken/ onaengesien de Turcken voorgaven/ datse haeren Marsch door Sevenbergen wilden neemen/ om de Polacken bystand te doen; vermits de Tartaren en d'afgevallene Cosacken de Vestingh Caminicck-Podolsky hadden berend.

Beginnen verscheydene vyandlijckheden

Onderwijl staeckten de Turcken een Dorp tusschen Freystadtel en Neytra in brand; de menschen ten deelen neer houwende; ten deelen gevangen neemende; onder voorwendingh/ datse in thien jaeren geen Tribuit hadden betaeld. Oock quaemen over de 3000. Turcken by Freystadtel, en besightighden hier de Rivier de Waegh. Vonden niet verr' van Leopoldstad een Brugg' over deese Vloed. Lieten den Commandant vraegen/ tot wat eynd deselve daer gemaeckt was? kreegen tot antwoord: Hy hadse daer gevonden/ en wouse daer laten blijven. Hier op kreegen 600. Turcken bevel/ de Brugg' te verwoesten: doch de Commandant liet sijn Geschut op haer los gaen; waer na sy afweecken. De Standen der Vrye Heyducken wildense aengrypen (leggende over de Teyssa): doch als de Keyserlycke Generael-Waghtmeester Spranckau derwaerts sond de Holsteynsche en Dunewaldsche Regimenten te Paerd/ nevens eenige Hussaren, soo veranderdense haer voorneemen.

in *Hongaryen* te plegen.

Harde Schermutsel tusschen d'*Esterhasische* en de *Turcken.*

Met den aenvang van November viel een harde Schermutsel voor tusschen d'Esterhasische, bygestaen van een goed getal Duytsche Ruyters/ en de Turcken. Beydersijds haddense ontrent even veel dooden. Echter moesten d'Esterhasische eyndlijck wijcken tot onder 't Geschut van Leopoldstad. Deese Turcken, over 6000. sterck onder drie Bassen, stroopten gintsch en herwaerts. Dit veroorsaeckte groote bekommering in Hongaryen: derhalven steldemen goede ordre tegens een Inval in Moravien. De Graef van Uischinbek gingh met eenige Compagnien na de Waegh, om deese Rivier te decken. De Veld-Maerschalck de Souches begaf sigh nae Comorra, om hier op de Turcken een waeckend oogh te houden.

Dit alles veroorsaeckte groote bekommeringh in *Hongaryen.*

Ondertusschen wierd de Ritmeester van 't Dunewaldsche Regiment, genoemd Eckersbergh, als hy met een deel Ruyters nae Daprotsch wou rijden/ van een stercke Turcksche Parthy omringhd/ en gevancklijck in Groot-Wardein gebragt; daer de Mahometanen hem wilden houden/ tot dat de Hussaren souden vergoed hebben de veelvoudige schaede/ aen de Turcken toegevoeghd. Al d'andere lietense onverhinderd vertrecken. Doch de Bassa van Groot-Wardein ontfingh Eckersbergh, tegens alle vermoeden/ seer Hoflijck; en sijne verantwoordingh/ wegens d'Insolentien der Hussaren, gehoord hebbende/ beschonck hy hem met een kostlycken Rock/ Paerd/ Sadel/ Pistolen/ en Sabel. Te gelijck liet hy hem weer los; doch met bygevoeghde vermaeningh/ dat de Duytsche sigh voortaen niet meer in 't Turcksche Gebied souden wagen/ alsse tot noch toe gedaen hadden; op dat onder haer goede naebuerschap moght onderhouden werden.

Men houd een waeckend oogh op de voorneemens der *Turcken.*

Turcksche Hoflijckheyd tegens een gevangene *Duytsche* Ritmeester.

Ondertusschen droegh sigh te Caschauw een groote veranderingh toe. De Keyserlijcke Generael-Waghtmeester Spanckauw wou van de Caschauwers voor de Roomsch-gesinde hebben de Hoofdkerck/ welcke d'Onroomsche t'sederd Anno 1604. hadden ingehad. Die van Caschauw gaven hem tot antwoord/ datse hier in niet konden bewilligen/ sonder kennis van 't geheele Land. Stracks deed de Generael de Soldaten by een koomen; al de Straten met Krijghsvolck besetten/ en heeft dus de Kerck met geweld ingenoomen; die op S. Catharijnen-dagh van de Bisschop op nieuws wierd gewijd; met lossingh van 't Canon tot driemaelen toe. Diergelijcke gewelddaedige handelingen der Roomsch-Catholijcke dienden nergens anders toe/ als om 't vyer der onrust noch meer op te blaesen.

De Hoofdkerck te *Caschauw*

werd d'*Onroomsche* gewelddaedigh ontnoomen.

Van de Sevenberghsche saecken hebben wy in 't IV. Boeck by de Turcksche Geschiedenissen als met een woord gewagh gemaeckt. De draed der Historie sou wel vereysschen/ dat wy hier nu een breeder verhael deeden van de seldsaeme en seer onrustige veranderingen/ welcke sigh toedroegen onder de Vorsten Georgh Ragotzy, Franciscus Redey, Achatias Bartzkay (anders Bartschay Abos) en Johannes Kemeny (of Kemeny Janos), die alle vier by malkanders leven den Vorstlijcken Titel over Sevenbergen voerden; dit Gewest in groote verwarringh en bloedstortingh stelden; waer onder oock de Turcksche Sultan en Roomsche Keyser t'haere deeden; doch wegens de bepaeldheyd deeses Wercks moeten wy dit alles voorby gaen/ wijl 't te langh sou uytloopen/ hoe seer wy oock de kortheyd ons bevlijtigen moghten. Alleenlijck sullen wy hier yets voordraegen 't geen dienen kan tot naerder berigt van sommige onder de Hongarische Geschiedenissen verhaelde dingen.

Sevenbergsche saecken.

Vier Vorsten voeren by malkanders leven hier een Vorstlijcken *Titel*, als *Ragotzy, Roley Bartzkay*, en *Kemeny Janos.*

Vorst Georgh Ragotzy van Sevenbergen, in ongunst des Turckschen Sultans gevallen/ moest lang worstelen tegens d'andere of van den Turck gestelde/ of van de Standen verkoorne/ of van selfs ingedrongene Vorsten. Echter hield hy onder vallen en opstaen het noch uyt tot op Anno 1660.; wanneer d'Ottomannische Maght op nieuws tegens hem te veld trok/ met ellendige plonderingen en verbrandingen in Opper-Hongaryen. In 't Ge-

Vorst *Georgh Ragotzy* moet dapper worstelen tegens d'andere en den *Turck*;

DUYTS-LAND.

veght droegh Ragotzy sigh boven maeten Heldmoedigh. Leed echter de Neerlaegh/ en wierd doodlijk gewond. Kragtloos bragtmen hem binnen Groot-Wardein. 't Bloedverlies deed dien dapperen Vorst de moed niet verliesen. Soo haest hy binnen Wardein was gekoomen/ sond hy in aller haest Brieven door geheel Sevenbergen; hooghlijck roemende de geene/ welcke sigh in deesen Slagh Ridderlijck hadden gequeeten; (gelijck dan oock de Turcken groote schaede hadden geleeden); en yeder vermaenende/ datse sigh op nieuws tegens de Mahometanen souden toerusten; want hy hoopte binnen een korte tijd met een goede bystand weer by haer te sullen sijn/ om sigh aen d'Ottomanische te wreecken. Doch op den agtthienden dagh nae 't Gevegt (den 27.27. May) gaf hy sijnen onvertsaegden Geest Christlijck op.

en hard het uyt tot op Anno 1660.; wanneer hy, in een Slagh tegens de Turcken doodlijck gewond sijnde, nae eenige dagen overleed. 1660.

Hy was van een seer welgemaeckte/ aensienlijcke/ Manhafte gestalte. Had swart Hoofdhayr; een gekrulde Baerd; een levendigh en doorsiende Gesigt; een rad en sterck Ligchaem; een geswinde/ hooghdravende Geest. Was van een eerlijck Gemoed (selfs sijne vyanden hem dit getuygenis gevende); beleefd ontrent allerley persoonen; waer door hy won de hoogh-aghtingh en genegenheyd des Adels: lieflijck en gemeensaem in sijnen omgangh. Al sijne gebeerden waren reght Adelijck; al sijne voorneemens vergeselschapt met een ongemeene voorsightigheyd; evenwel daerom niet altijd gelukkig; en oock begingh hy somtijds wel misslaegen tegens deselve. D'oplopenheyd (van sommige genoemd levendigheyd) was hem al vry wat gemeen; waer door hy nu en dan wel eenige dingen sigh roeckloostlijck ondernam. Kortlijck/ hy is geweest een seer kloeckmoedigh Heer/ van groot beleyd; te gelijck van een vroom leven: een yveraer in en voor de Gereformeerde Religie; verciert met veele Vorstlijcke en Christlijcke deughden. Doch dit werd in hem aengemerckt als een groote feyl/ dat hy/ siende sijn' onmagt/ echter/ uyt begeerte tot de heerschappy/ sijn Vaderland in sulck een jammerlijcke verwoestingh wierp. Ondertusschen verschoonen andere deese sijn daed; wijl hy/ een wettigh gesteld Vorst van Sevenbergen sijnde/ gewettighd was/ sijnen Staet en 't Vaderland te beschermen.

Sijne ligchaems gestalte, en roemlijcke Gemoedsaert.

Was yverigh voor de Gereformeerde Religie, vercierd met veele Christlijcke en Vorstlijcke deughden.

Apafi (van andere geseght Abafti) was nu Vorst van Sevenbergen geworden. Sultan Mahometh sond hem een scharp bevel toe/ dat hy ten spoedighsten moest opbrengen den Tribuit; die nu verhoogd was tot op 80000. Rijcksd./ daer 't Land te vooren/ in beter stand/ niet meer dan 15000. Ducaten had gegeven. Dit verweckte een swaere vrees in d'arme Sevenbergers, welcker Vorstendom niet alleen verkleynd/ maer oock gantsch uytgemargeld was. Want de Bassa van Groot-Wardein had/ tegens 't opgereghtede Verdrag/ een goed deel der Gespanschappen/ welcke noyt tot Wardein hadden behoord/ aen sigh getrocken. Dan noch de Stad Clausenburgh, de Vestingen Samos-Vivar, Betlen en Kevor, behoorende aen Sevenbergen, waren met Keyserlijke Guarnisoenen beset: derhalven konnen nu niets daer van insamelen. 't Overige had Kucsuck-Bassa t'eenemael uytgesoopen. Vorst Apafi kon haer niet helpen; want met den Vorstlijcken Titel had hy niet anders bekomen/ als de van sijne Voorsaten leedigh-gemaeckte Schat-kamer; en in deese stand des Lands had hy geenen rijckdom konnen overleggen.

Apafi, Vorst van Sevenbergen geworden, heeft een gantsch uytgeput Land.

Echter eyscht de Turckische Sultan een boven maeten verhooghden Tribuit.

DUYTS-LAND.

Ellendigen staet van Sevenbergen. 1663.

Hy stelde een Landdagh aen. Leyde een Schattingh op Eedele en Oneedele/ en sond vast een gedeelte des Tribuits over: doch de blaffende Hond was met dien brock niet te vreeden: derhalven deed de nood 't uyterste middel ter hand neemen. Men liet allerwegen uytroepen: Indien d'Inwooners/ of de Griecken, daer in 't Land handelende/ of oock selfs de Turcken, een deel gelds wilden uytschieten op de Sout-groeven/ soo souden 100. stucken gewassen Sout (welcke 30. Rijcksd. plegen te gelden) haer gegeven werden voor 25. Dit deed een deel Turcken geld aenbrengen; waertegens sy binnen drie Weecken tijds op yeder 100. Rijksdalers 20. wonnen. Dus wierd noch de Tribuit van d'ongeluckige Sevenbergers by een geschraept; en Apafi in gunst by den Sultan; desgelijcks by den Primo Vizier gesteld. Hoedanig desen Apafi wierd bevoolen/ met al sijne Maght by 't Turcksche Leger te verschijnen; hoe hy hier over in d'uyterste versteldheyd geraeckte/ wijl hy tegens de Christenen niet begeerde te veghten; en soo hy 't niet deed/ in des Turckschen Sultans hooghste ongenade moest vallen: hoe deese goede Vorst allerwegen de hand tusschen deur en dorpel had: hoe hy sig in deese verbotste saecken droegh/ om den Turck niet te vertoornen/ Sevenbergen niet in verderf te werpen; de Christenen echter niet te beschadigen: hoe de Sevenbergers hem een seer groote danckbaerheyd schuldigh waren/ wegens sijn wijs beleyd/ sonderlinge verdraeghsaemheyd/ en voorsigtigheyd/ &c./ en soo veele dingen/ als daer ontrent soo voorgegaen als gevolghd sijn/ moeten wy/ wegens de wijd-gestrecktheyd/ hier laeten rusten.

't Uyterste middel ter hand genoomen, om 't Tribuit-geld by een te krijgen.

Sevenbergen was Apafi een grooten danck schuldigh, wegens sijn wijs beleyd, voorsigtigheyd, &c.

Als nu Sevenbergen, door Apafi, weer eenighsins in beeter stand was gesteld/ veroorsaeckte de Vorstin Weduw van Georgh Ragotzy een nieuwe onrust in Opper-Hongaryen, waer in dit Gewest oock gewickeld wierd. Sy had/ nae de dood haers Mans/ om by Keyser Leopold in gunst te staen/ met haeren Soon de jonge Ragotzy, van wien hier boven onder de Hongarische Geschiedenissen gewagh is gemaeckt/ de Roomsch-Catholijcke Religie aengenoomen. Nu wou se oock haer' Onderdaenen tot deselve dwingen; of ten minsten haer d'Euangelische Kercken ontneemen. D'Onroomsche Gespanschappen in Opper-Hongaryen stelden sigh hier tegen; en lieten door Gesanten by 't Keyserlijcke Hof hier over klaegen. Ondertusschen leyde Vorst Apafi een Guarnisoen in 't Ragotzysche Slot Sombye; doch sonder naedeel van de Vorstinne Weduw/ de

De Weduw van Vorst Ragotzy valt tot de Roomsch-Catholijcke Religie; en wil haer' Onderdaenen oock daer toe dwingen.

jonge Ragotzy, of yemand anders; maer alleen om sijn' eygene Staet te verseeckeren voor de gewoone Strooperyen der Turcken uyt Groot-Wardein. Want de Sevenbergers reeckenden Sombye te staen op den Sevenberghschen bodem. En uyt kragt der Lands-Reghten heeft de Lands-Vorst maght / om in alle Grens-Plaetsen / sy moogen sijn hoedaenige sy willen / Guarnisoenen te leggen / op sulck een wijs / als hy best kan. Echter beklaeghde de Ragotzysche Weduw sigh hier over ten hooghsten by Keyser Leopold; en hield onophoudelijck aen om de weer-inruymingh deeses Kasteels. Derhalven sijne Maj. hier over eenige Brieven liet afgaen aen Apafi, en den Palatijn van Hongaryen, doch de Vorst gaf in dit jaer geen antwoord daer op.

Vorst *Apafi* verseeckerd sigh van 't Kasteel *Sombye*, daer toehehoorende; en waerom. *1665.*

In 't volgende jaer bevond Sevenbergen sigh in een sleghte staet; soo door eygene Armoede / als door toelegh van 't Huys Oostenrijck. De voornaemste Standen hadden geen grooter sorgh / als hoe se best den onmaghtigh-verhooghden Tribuit aen den Turckschen Sultan souden mogen opbrengen. Nauwlijcks is 't geloofljck / dat in sulck een groot en wijd-uytgestreckt Land soo weynigh Goud en Silver wierd gevonden. De gewoone Munt des Vorstendoms was wel niet t'eenemael in afgangh gekoomen; maer Ducaten en Rijcksdaelers saghmen gantsch weynigh; en waeren seer hoogh opgesteegen. Den Koophandel en Handwercken stonden meest stil. Maer 't geen noch alderarghst was, sy wierden nu eerst tot haere schaede gewaer / dat 't Huys Oostenrijck had gesoght haer geheellijck t'onderdrucken / en noch geduerigh daer mee beesigh was: nadien 't selve / tegens alle gegevene verseeckeringh / met de Turcken een Vreede had geslooten ten naedeel deeser Natie; en nu Zeckelheid, een treflijck-bevestighde Plaets / van sonderlingh-groote aengelegentheyd / door haer eygene Sevenbergers had doen ter neer werpen. 't Welck (als 't al schoon had mogen geschieden) echter niet had moeten begonnen werden / voor dat de Sevenbergers weer in voorigen stand hersteld waren. Haren Vorst had sigh aen d'eene syde laten inneemen door de valssche hoop / hem van den Keyserlijcken Ambassadeur gegeven: aen d'andere kant laeten afschricken door bedreygingen des Keysers en Turcks.

Sevenbergen in een seer sleghten staet.

't Huys *Oostenrijck* tracht dit Land t'eenemael t'onderdrucken. 1666.

De Sevenberghsche Gesant aen d'Ottomannische Porta schreef ter deeser tyd / dat de Keyserlijcke Ambassadeur te Constantinopol niets met hem wou te doen hebben: ook niet 't alderminste voor haren Vorst Apafi spreecken / tot verlightingh van den Tribuit, en scheydingh der Grensen. Boven dien had een Roomsch-Catholijck Geestlijcke in 't Gevolgh des Keyserlijcken Ambassadeurs sig laten verluyden: 't Sou nu haest met Sevenbergen gedaen sijn. Op sulck een wijs moestmen 't beginnen; want hier door souden de Sevenberghsche soo aen geld als kragten worden uytgeput; en dan haeren hooghmoed laeten sincken. Dus was al haere hoop op de Keyserlijcke Tusschen-spraeck tot Water geworden. Dickmael hadmen aengehouden / datmen in goedheyd sou by-leggen de strijdigheden tusschen Vorst Franciscus Ragotzy en de XIII. Opper-Hongarische Gespanschappen. De Keyserl. Maj. was hier over aengesogt: de Protesteerende hadmen hier toe goede hoop gegeven: de Palatijn van Hongaryen had beloofd / alles weer in voorigen staet te sullen herstellen: doch men had door langhduerige omlopingen en twisten alles noch meer verward; de Protesteerende alleenlijck bespot; en eerst reght gebaend den wegh tot Vervolgingh. Dit / en noch al vry meer / waren de klaghten der Sevenberghsche.

Klaghten der *Sevenbergers* over de handelingen en toelegh van 't Huys *Oostenrijk*.

Keyser Leopold sond aen Vorst Apafi een Ambassadeur, de Heer Martinus Kaszony, Canonick en Domheer van 't Hooge Aerts en Dom-Sight te Gran, Proost te Demesch, Archidiacon te Comorra; den selven uyt sijnen naem voordragende: I. Hoe seer sijne Majesteyt was bekommerd geweest voor de behoudingh van Sevenbergen; en derhalven ongelooflycke kosten had gedaen / om sijne Hoogheyd in sijn Vorstendom tegens alle vyanden te beschermen. II. Hoe hy sigh noch bemoeyde / om den gekrenckten Vreede in Sevenbergen weer op te reghten: Ook ten dien eynde sijnen Ambassadeur aen d'Ottomannische Porta, Graef Leszle, bevel had gegeven / om by den Turckschen Sultan 't beste voor 't Land uyt te wercken. III. Hoe hy noch in 't toekomende hem (Apafi) met alle Keyserlijcke genade wou toegedaen sijn. IV. Versoght derhalven / dat hy de Roomsch-Catholijcke Religie, nevens d'andere / wou in beschermingh neemen; haer laten by hare Privilegien en Vryheden / sonder dat d'Aenhangers derselve beleedighd of beschimpt wierden; en haer inruymen seekere Parochie, met alles wat'er toebehoorde. Dit alles leverde hy in schrift over.

Keyser *Leopold* send een Gesant aen *Apafi.*

Korten inhoud sijns voordraghts; en daer onder sijne begeerte van vryheyd voor de *Roomsch-Catholijke.*

D'antwoord van Vorst Apafi bestond hier in: I. De gedane Weldaden aen 't Land Sevenbergen erkende hy met danckbaerheyd. II. Sijn bevel aen Graef Leszle, sijnen Ambassadeur te Constantinopol, hadden hy en de Standen met blijdschap vernoomen; en gehoopt / dat hy sigh de Sevenberghsche saecken by d'Ottomannische Porta sou hebben aengenoomen. Doch sijn' ordre had geen uytwerckingh gehad; wijl hy niet een eenigh woord voor haer by den Turckschen Sultan had willen spreecken. III. Wierd met danckbaerheyd aengenoomen. IV. Dat niemand van d'aengenomene Religien, getrouwe Onderdanen sijnde / sou konnen klagen / of bewijsen / dat hy oyt tegens de Wetten des Lands was beleedighd geweest. Noyt was de Kerck-regeeringh der Roomsch-Catholijcke gekrenckt geworden. Want soo dickmael sy door haer' Officialen aensoeck hadden gedaen / had hy haer niets geweygerd van 't geen sonder afbreuck van 's Lands Wetten kon toegelaten werden. Wou 't oock in 't toekomende niet doen. Yeder wierd beschermd by sijne Privilegien: Geene Kerken of Godshuysen d'eene ontnoomen en d'andere gegeven.

Antwoord van Vorst *Apafi.*

Op de gedaghte voorstellingen des Keyserlijcken *Ambassadeurs.*

DUYTSLAND.

ven. De Kerck/ waer over 't verschil/ en die door d'algemeene Wet des Lands de Reghtgelovige toegevoegd; nu oock lange tijden van deselve beseten was/ stond in sijne maght niet/ om haer die weer t'ontneemen. Ondertusschen voeghde hy hier by/ hoe vergeefs sijne en der Sevenberghsche Standen Versoecken waeren geweest ontrent 't geen in sijne Maj. eygen Koninghrijck Hongaryen te vergelycken stond. „ Want (seght hy) „'t is soo verr' van daer/ dat de vergunde „Resolutie sijner Maj. aen onse Meede-broe„ders de XIII. Gespanschappen (in Opper-„Hongaryen) een gewenscht eynd soude heb„ben bereyckt/ dat veel meer eenige dies te „moediger sijn geworden/ om de Predikan„ten van onse Religie wegh te jaegen; en sig „inbeelden/datse wat groots hebben verrigt/ „alsse over de Conscientien der arme Lie„den konnen heerschen. Even alsoo/ ja noch „veel arger/ is 't d'overige Gespanschappen „gegaen/ wijl haer de Geestlijke Goederen/ „tegens reght haer afgenomen/ noch niet „weer ingeruymd sijn geworden. Hier by is „noch te stellen d'onverantwoordlijcke daed „des Vice-Gouverneurs (Stadhouders) van „Szagmar, genoemd Rakinyetsdy; die tegens „den vyand des Christlijken Naems noyt yets „heeft verrigt; maer hier tegens/ onder de „noch duerende handelingh tusschen sijne „Maj. en ons/ met eenige Rovers in Seven„bergen is gevallen/ en veel Vee heeft wegh „gedreeven. Door wiens aendrijven hy dit „gedaen heeft/ is hem best bekend. Nu is wel „bewust/ wat sijne Maj./ op de ootmoedigste „Beede onses Gesants Dionysii Banfy, we„gens de vergoeding der toegevoegde schae„de/ geantwoord heeft. Maer ondertusschen „verneemen wy reght het tegendeel; wijl „d'afgenomene dingen noch niet weer gege„ven sijn: de gedaghte Rover dit onreght„vaerdigh verkreegene Goed noch besit.

Apafi klaghten over de Vervolgingh der Evangelischen in Hongaryen; en andere onbehoorlijkheden.

'T Vorstendom Sevenbergen wierd Anno 1667. vry veel weer te reght geholpen/ door den aldaer in May gehoudenen Landdagh; die op de sijde van Vorst Apafi gelucklijk eyndighde. Salomy daer tegens/ een Sevenberghsch Edelman (wiens Vader door den ouden Vorst Ragotzy verscheydene jaren lang in Gevanckenis gehouden was geweest; die hem Zeckelheid en andere Plaetsen afgenomen; selfs oock in de gedaghte Gevanckenis laten sterven had)/ vyand van Apafi, die hem by d'Ottomannische Porta seer had veraght/ en hard by de Turcken op sijn' afsettingh aengedrongen/ om selfs aengesteld te werden/ door d'inruymingh der Vestingh Hunniad en andere sijner Goederen; ten welcken eynde hy had willen gaen nae de Porta, om 't Besluyt des Landdaghs om verr' te stoten/ wierd van de Turken in ysere Boeyen geleght/ en dus in Gevanckenis geworpen. Hier op wierd de Vestingh Hunniad van de Standen toegeweesen aen Graef Tekely (dien alreeds de helft toebehoorde) tegens de gereede betaelingh van d'andere helft des Salomy. Ondertusschen laegen de Turcken en Tattaren geduerigh van tyd tot tijd in Sevenbergen en op de Grensen. Dit verontschuldighdense met de voorwendingh/ datse voorneemens waren/ een Inval in Polen te doen.

Landdagh in Sevenbergen, 1667. Is op de sijde van Vorst Apafi seer wel uytgevallen, doch de Turcken en Tattaren leggen noch in 't Land, en op de Grensen.

Wy hebben hier boven gehoord/ hoe de Weduw van Vorst Ragotzy, de Roomsche Religie aengenomen hebbende/ deselve over al door geweld in haer Gebied sogt in te voeren; willende door dwangh 't Volk Roomsch-Catholijck maecken; of immers haer haere Godsdienstige Vergader-plaetsen ontneemen; gelijckse oock deed. Dit veroorsaeckte in d'Opper-Hongarische Standen een groot misnoegen. Sonden derhalven/ soo om deese als andere Grieven/ eenige Gedeputeerde aen den Keyser: welcke op den 10. 20. Martius weer afgevaerdighd wierden/ met taemlijck-goede vergenoegingh; te weeten/ dat d'Inkoomsten/ haer door Vorstin Ragotzy afgenomen/ volgens de Wetten des Koningsrycks/ nevens noch eenige Kerken/ haer weer ter hand gesteld en ingeruymd souden worden. Waer op dan oock de gedaghte Gedeputeerde bewillighden in 't houden des Landdaghs/ tot noch toe van haer geweygerd; op welcken haere verdere swarigheden souden werden afgedaen.

Hongarische Gedeputeerden aen den Keyser krijgen goede vertroostingh, 1668. dat de leer afgenoomene Kerken weer hersteld, souden werden.

Korts hier nae quam oock uyt Sevenbergen een Gesant van Vorst Apafi by Keyser Leopold aen; versoeckende/ dat hy den jongen Ragotzy wou bevelen/ te betalen de som van 20000. Ducaten/ welcke sijnen Vader d'oude Ragotzy, geweesene Vorst van Sevenbergen, aen de Tattaren en Kroon Polen had beloofd/ tot vergoedingh van de schaede/ haer voor elf jaren toegevoeghd. Deese belofte had hy gedaen/ nae dat hy soo deerlijck was geslaegen geworden/ gelijck in 't voorgaende Boeck gehoord is. Had oock/ tot dat dit Geld sou opgebraght sijn/ Apafi Broeder aen de Tattaren gelaten/ ten Gyselaer: doch den selven naderhand niet gelost. Indien hy door vriendlijcke middelen hier toe niet kon geraecken/ soo sou hy genoodsaeckt sijn/ geweld ter hand te vatten.

Vorst Apafi houd by den Keyser aen, om den jongen Vorst Ragotzy een oude Schaede doen betalen.

In Turckyen regeerde noch/ als Sultan, MAHOMETH de IV. In 't voorgaende Boeck hebben wy sijne levens-beschryvingh voorgesteld; oock sijne gevoerde Oorlogen tot op 't jaer 1657. D'andere/ naederhand opgekomen/ tegens Hongaryen, Polen, &c. sijn of alreeds verhaeld onder de Duytsche, of sullen verhaeld werden onder de Poolsche Geschiedenissen. Van dien in Candia hebben wy voor deesen een kort beright gegeven. Verder uytbreydingh van deese soo gantsch wijdlopige saeck laet de gelegenheyd deses Werks niet toe. Staen ons derhalven nu alleenlijck te verhandelen eenige aen sijn Hof en in 't Turcksche Rijck voorgevallene dingen.

Turcksche Sultans, en Geschiedenissen. Mahometh de IV regeerd noch.

Anno 1661. stierf sijnen Primo (eersten of Grooten) Vizier Kiuperli, een Man van groote ervarenheyd; die/ in een seer verwarden tijd tot deesen Staet geraeckt/ sigh by Mahometh ten hooghsten wel-verdiend had gemaeckt/ geheele vijf jaren tot sijne dood toe; langer/ als gemeenlijck de Viziers dit Ampt besitten. Want gewoonlijck verliesense

Sijnen by hem welverdienden Vizier Kiuperli sterft. 1661.

TURKYEN.

ſenſe 't ſelve haeſt; 't ſy door misbedrijven; of door onvoorſightigheyd en quaed beleyd; of door oproerigheyd des Volcks; of door valſche beſchuldigingen van andere; of door de wrebeligheyd / of arghwaen / der Sultans ſelfs. Doe hy nu ſterven ſou / wegens de Kancker aen ſijn been; daer-en-boven bijna oud ſijnde / recommandeerde hy Sultan Mahometh deeſe drie dingen. I. Sijn' ooren nopt te leenen aen den raed der Vrouwen. II. Syne Kiſten te vullen / ſoo veel hy immermeer kon / al ſou oock 't Volck daer door onder de voet geraecken. III. Sigh altijd te paerd te houden / en ſijn Krijghsvolck gedurigh werck te geven.

Raed, van den ſelven op ſijn dood-bed aen hem gegeven.

Sijnen Soon Achmet in ſijne plaets.

Achmet, Soon van Kiuperli, trad in ſijns Vaders Ampt; ſchoon hy op verre nae des ſelven bequaemheyd niet beſat. Al terſtond leydde hy Morteza Baſſa van Babylon lagen / om hem aen kant te helpen; doch hy vlood nae de Kurden, meenende daer verſeeckerd genoegh te ſijn: doch deeſe / van de Turcken hier over aengevallen / gaven hem over / om haer ſelven te behouden: 't welckſe genoegh hadden konnen doen / ſonder Morteza aen ſijner geſwoornen vyand te leveren / indien haer' onvoorſightigheyd haer niet had doen verlieſen een enge Pas, die 't Bolwerck haers Lands was.

Kort bericht van de Natie, genoemd Kurden.

Van deeſe Kurden ſullen wy den Leeſer een kort berigt geven uyt den Heer Ricaut, Secretarius des Engelſchen Ambaſſadeurs aen d' Ottomanniſche Porta ter deeſer tyd; waer mee in 't voornaemſte over-een-koomd Gothardus ab Ehrenſtein in Deſcript. Turc. Eenige Schrijvers noemen deeſe Kurden Gordicæi; en hare Provintie droeg oud-tijds de Naem van Gordienne. Grenſde aen Aſſyrien. Had een Koningh / geheeten Zabienus; die met Lucullus ſigh verbond tegens Tigranes, Koningh van Armenien; doch van deeſen met Vrouw en Kinderen dood geſlagen wierd.

't Geweſt harer wooningh.

Deeſe Natie onthoud ſigh op den Bergh Amanus, welcke Syrien van Cilicien affcheyd; ſoo beſwaerlijck by te koomen / dat'er de Turcken tot noch toe nopt meeſter van hebben konnen werden. In oude tijden badenſe een ſwarten Hond aen. Verder ook van de Duyvel niet qualijck ſpreken: doch meer uyt vrees als liefde. Eenige / naderhand in haer Land geweeſt / verhalen / datſe de Hond-aenbidding hebben verlaten: Nu belijdenis doen van een Godsdienſt / t'ſaemgeſmeed uyt de Leere des Euangeliums, en de Fabulen des Alcorans. Echter laetenſe noch Doop noch Beſnijdenis toe. 't Beſt (volgens Ricaut) datmen'er van ſeggen kan / is / datſe ſijn een ſeer quaed ſlag van plompe Menſchen. Met een weynigh Godsdienſtigheyd houdenſe ſig vergenoeghd. Van jonghs af gewennenſe ſigh tot Roof en Moord. Leven gantſch afgeſonderd: wijcken nopt verr' van hare Geberghten: ſpreecken niet veel: ſijn aghterhoudend / en van een onheuſſchen omgangh.

Eenige ſonderlingheden

Dit veroorſaeckt / datmen noch haere gevoelens in ſaecken van Religie, noch haere levens-wijs in 't gemeen uyt haer kan verneemen. Dit heeft de gemelde Schrijver uyt ſommiger Engelſchen verhael / welcke een tijd langh onder haer hebben geweeſt. En voeghd'er by: Sy woonen in de Gebergten / oud-tijds genoemd de Gadiſche, of Kurdiſche; beginnende ontrent Aleppo, en ſigh uytſtreckende tot in Perſien. Voor ſoo veel 't uyterlijcke belanghd ſijnſe Mahometaenſch, wijl de vrees voor de Turcken haer doet huyghelen. Maer 't is ſeecker / datſe in der daed een byſondere Religie hebben. Na 't voorbeeld der Druuſen en Kalbinen drinckenſe Wijn / en eeten Varckens-vleeſch. 't Speck houdenſe voor een hert-verſterckende Spijs / en geven 't aen de Siecken. De voornaemſte Provintie der geene / welcke by Aleppo woonen / werd genoemd Jumi: en ſo ook de voornaemſte Stad derſelve. Hebben maer een eenigh Boeck / bevattende haere Ceremonien en Wetten. Als men haer vraeghd / watſe houden van onſen Salighmaecker? ſoo ſeggenſe: Hy is onſe Ziel en Leven. Maer op 't hooren van Mahomeths naem ſpouwenſe / ten teeken van haet. God aenbiddenſe. Maer noch door geweld noch door beloften ſijnſe daer toe te brengen / datſe den Duyvel ſouden vloecken: 't ſy datſe willen volgen 't Euangeliſch Bevel: Zegen, en vloeck niet; of lieber / om datſe geloven / dat de Duyvelen en al de geene die in de Hel leggen, eens weer in 't Paradijs ſullen komen. Wanneer de Prieſters by een ſijn / werd Wijn in 't midden der Vergaderingh gebraght. D'opperſte verſoeckt gehoor; doet een korte Vermaningh / en verſeeckerd de Toehoorers / dat de Wijn 't Bloed Gods is.

van haren Aert.

Religie, en ſommige andere aenmerckelijckheden.

Anno 1663. moeſt de Heer Warner, Hollandſchen Reſident, der Turcken onreghtvaerdigheyd gewaer werden. Eene der Hollanſche Scheepen / genoemd Keyſer Auguſtus, wou t'Alexandrien ſijne Ladingh nae Conſtantinopol inneemen. Verkreegh hier toe oock verlof en Patent, door middel van de gemelde Reſident der Hollandſche Natie. Men vraeghde hem / of hy den Capitain kende; en of't een perſoon was / die men een aenmerckelijke bevraghting ſou mogen toebetrouwen? Hy antwoordde / dat hy den Capitain aenſag voor een trouw Man; derhalven niet geloofde / dat'er gevaer was / in hem de Koopmans Waren aen te beveelen. 't Ongeluck wou / dat / ſoo als de Capitain gereed lagh om af te varen / hy op de Reede wierd overrompeld van Venetiaenſche en Malthesiſche Zeerovers; die haeſt meeſter van 't Schip wierden. De Poſt quam deeſe tijdingh te Conſtantinopol; met de Lijſt der Koopmanſchappen / geſchat op 84000. Rijckd. Veele hadden belangh in 't verlies deeſes Schips. Liepen oproerighlijck nae 't Serrail, en wilden / dat den Reſident ſou veroordeeld werden tot de betalingh van 't geenſe quyt waren; vermits hy beyde 't Schip en de Capitain haer ſeer aengepreeſen had; daer ondertuſſchen dien Hoofdman met de Zeerovers heymlijck verſtand had gehouden; ſigh laeten overvallen / en ſonder ſlagh of ſtoot 't Schip neemen. Vermits nu de Reſident borge ſtond voor de getrouwheyd des Capitains, ſoo was

Onreghtvaerdigh bedrijf der Turcken tegens den Reſident der Hollandſche Natie, die van een Scheeps Capitein, op haere vraegh, een goed getuygnis van ſijne getrouwigheyd had gegeven.

hy

TURCKYEN.

hy verpligt/ de Waeren te vergoeden/ of de Waerdy te betalen. Wyl nu de Sultan selfs hier by 30000. Rijcksd. verloor/ soo was hy light te beweegen/ om sigh tegens de Hollanders te verklaren. Hy beval den Caimacan van Constantinopol, den Heer Warner sijnen wil aen te kondigen; belofte van Betalingh t'eyschen. Hy ontkende/ sigh verbonden te hebben ten Borge voor 't Schip. Hy had wel Getuygenis gegeven van d'eerlijckheyd des Capitains, maer niet voor de Goederen ingestaen. Dat/ volgens 't Accoord, een Hollandschen Resident niet behoord te verantwoorden de misbedrijven by yemand sijner Natie begaen. Eyndlijck/ wijl hy niet verplight was Reeckeningh te doen van 't verloorne/ noch door 't Reght aller Volckeren/ noch door eenigh Verdrag/ dat hy gantschlijk niet van meening was/ de geeyschte Som te betalen. Doch de Turcken, een sleghte getuygenis van yemands trouw neemende voor een eygentlijcke Borgtoght/ veroordeelden hem tot d'opbrengingh. Kortlijck/ de dreygementen van hem in een gat te smijten/ deeden hem van besluyt veranderen/ soo dat hy beloofde/ binnen honderd en vijf dagen (langer tijd wouwmen hem niet vergunnen) alles te sullen voldoen. 't Geld wierd in Turckyen op Interes genoomen/ en naederhand van de Heeren Staten afgeleght.

Maer als nu t Schip onverwagt van Zeerovers wierd overweldigh! wildense d'ingeladene Waeren, ter waerde van 84000. Rijcksd., van hem betaeld hebben, en hy moest het ook doen. 1663.

Een geweldigen afkeer had Sultan Mahometh van de Stad Constantinopol. Als hem eens wierd geraeden/ sigh nae de gedaghte Stad te begeven/ borst hy in groote gramschap uyt! Wat vermaeck/ wat vergenoegingh sou ik daer vinden? Is'er wel yemand van mijn Geslaght/ die sigh van Constantinopol heeft te bedancken? Was deese Stad voor mijnen Vader niet doodlijck? Wat voordeel heeft'er mijnen Oom van genooten? Hebben de Vorsten/ mijne Voorouders/ niet bloot gestaen voor de moedwil eens volcks/ dat van natueren tot oproer en Afval genegen is? Eer ick my binnen die weerspannige Stad begaf/ wou ickse veel liever met eygener handen in brand steeken/ t'saemen met mijn Serrail, om 't vermaeck te hebben/ van haer te sien den roof der vernielende vlammen.

Geweldigen afkeer des *Sultans* van *Constantinopol*; en grimmige uytbarstingh tegens deese Stad.

Deesen afkeer van Constantinopol deed hem besluyten/ de Stoel sijns Rijcks te verplaetsen. Dight by Adrianopol liet hy een kleyn Serrail bouwen/ soo als dat by Constantinopol; genoemd Odout-Bassa. Gemeenlijck begaf hy sig in 't selve/ na dat de haet tegens Constantinopol in hem geworteld was. 't Dorp/ waer in dit Palleys gebouwd wierd/ droegh de naem van Chiombichoi, of 't Pot-Dorp, wijl'er Aerdene Potten wierden gemaeckt; maer de Sultan wou 't Odout-Bassa genoemd hebben. Eer deese laetste benaemingh d'Inwooners des Lands noch reght bekend/ of gewoon geworden was/ hadden twee arme Boeren d'onvoorsightigheyd/ of 't ongeluck/ van 't meergedaghte Dorp te noemen als van ouds. Daer op wierdense van de Bostangis aengevat; en voor Sultan Mahometh gebraght; die haer terstond ter dood veroordeelde/ als Veraghters sijns Bevels.

Laet een *Serrail* by *Adrianopol* bouwen, uyt haet tegens *Constantinopol*.

Ongeluck van twee arme Boeren.

By de vernieuwde Vreede tusschen den Turckschen en Roomschen Keyser was besproocken/ dat d'een aen d'ander een Gesant sou afvaerdigen. Deese moesten kostlijcke Præsenten mee brengen. Om de curieusheyd des Leesers te voldoen/ sullen wy voordraegen/ waer in deselve weersijds bestonden. D'Ambassadeur van Sultan Mahometh was Mahometh-Beg, dien hy/ om meer luyster aen sijn' Ambassade te geven/ verhief ten Bassa van Romelien. Voor geschencken aen Keyser Leopold braght hy mee: 6. groote Persiaensche Tapijten, gewerckt van Goud en Silver/ yeder 6. ellen langh en 4. ellen breed. 1. Groote Arabische Tent/ konstigh gemaeckt. 12. (70) Kostans, of Turcksche Rocken/ van Goud en Sijde. Een stuck Amber, van de grootte eener hand/ en vier vingeren dick/ nevens een Kistje met Bezoar en Muscus. Seven Arabische Paerden/ met kostlijcke Tuygen. Een gantsch goudene Roos/ rijcklijk beset met ongemeen-groote Diamanten/ en andere dierbaere Eedele Gesteenten; waer in een dubbele Reygers-pluym was vervat. Dit was 't voornaemste en raerste Stuck onder al d'andere; vermits onder de 54. hier aenstaende Diamanten in 't midden uytschitterde een seer groote/ bynae als 't voorste Lid eens Duyms; gewaerdeerd op 10000. Rijcksd./ en 't geheele Stuk op 30000. De Tent/ waer aen 64. persoonen 300. daegen langh souden gearbeyd hebben/ schatteden de Turcken op 80000.: d'Amber, Bezoar en Muscus op 8000. Rijksd. Doch van 't Keyserlijck Hof wierden deese Præsenten niet hooger geaght als 25000. Duytsche Guldens. Konden derhalven op seer verr' nae niet bereycken de Keyserlijcke Geschencken: behalven noch dat deese meest bestonden in enckel geduersaem Silver; waer tegens d'andere (behalven de Goudene Roos met Diamanten) meerendeel waeren haest vergaenbaere dingen. Evenwel was men hier seer wel te vreeden/ wijl de Turcksche Sultans noyt voor heenen sulck een kostlijcke Gift aen de Duytsche Keysers hadden gesonden.

TURCKYEN.

Ambassadeur des *Turckschen* aen den *Roomschen* Keyser, *Mahometh*, *Bassa* van *Romelien*.

Lijst van de *Præsenten*, 1665.

welcke *Sultan Mahometh*

Keyser *Leopold* toesond.

Sie hier nu de Lijst der Keyserlijcke Præsenten aen den Sultan. 1. Voor den Grooten Heer selfs: Een groot Spiegel/ van eens Mans hooghte/ op een Silvere Voet/ welke sigh omdraeyde; rondom ingeset in Silver/ seer konstigh gegraveert. 2. Groote Silvere Handbeckens/ of veel meer Fontainen, op drie Zuylen/ anderhalf Mans lenghte van der aerde hoogh. Yeder had/ in de gestalte eens Triangels, drie Silvere Pijpen/ door welcke 't Water uytsprong. 7. Silver-vergulde groote Handbeckens/ en even soo veel Giet-Kannen/ met groote doorbroockene vergulde Platen; soo datmen sig kon wasschen sonder 't Water te sien loopen. 13. Silvere Kandelaeren/ yeder van twee ellen hooghte. 6. Silvere vergulde groote Bloem-Potten/ met treflijcke Cieraeden. 12. Silvere vergulde Kannen of Flesschen/

Præsenten van Keyser *Leopold* seer voortreflijck.

tot

TURCKYEN.

tot welrieckende Wateren / om by 't wasschen der handen te gebruycken. 13. groote diepe Schotelen / of Schalen / bynae als Teylen; met seer groote hooge Deckselen / als Turckische Tulbanden, van binnen verguld; om Rijs / of diergelijcke Spijs in op te dragen. 12. andere dick-vergulde groote Confituer-Schalen op Voeten. 1. ronde Silvere Tafel op een Voet / ontrent een half el hoogh / verstreckende voor een Turckische Disch / met kostlijcke Cieraden. Tot deselve was verbeesight ontrent 170. ponden Silver. 4. Musquetten; die derselve overtrocken met glad Silver; 't overige ingeleght met Elpenbeen. 2. Pistolen van 't selve slagh. 1. Silvere seer konstige Kan. 2. groote Schrijf-Comptoiren van Jaspis, inwendigh met Perspectif-Glasen. 2. andere van Ebbenhout en Schildpad / met Silver en Goud ingeleght. 14. verscheydene seer schoone Slagh-Horologien; d'uyren getreckend soo nae de Turcksche, als nae de Duytsche reeckeningh. 1. Horologie met een Verwelffsel / en daer onder een Kas / waer in een Clavecymbal van selfs speelde. Seeker Werck / ontrent een El hoogh / van Silver / met Cieraden; waer in was alles wat tot een Disch behoorde / met de Kandelaers. 1. hoogh-verheven Koffer / met Figueren, gewerckt van Silver en Goud. 1. Schrijf-Cabinet, cierlijck gemaeckt van Silver en Goud / met alles wat'er toebehoord; voorsien met verscheydene Laden en Kistjens; oock eene tot geld; bynae ses voeten hoogh. Boven op stond een grooten Bosch van Silvere en vergulde Bloemen. II. Voor d'oude Sultanin. Een seer schoon verguld Naghttuygh / met alles wat'er toebehoord. Een Naeykussen met sijn toebehooren; waer in een Spiegel / en een van selfs speelende Clavecymbal, ingeleght met Silver en Goud. Een hooge Spiegel met Silvere Lijsten. Twee Silvere Kandelaren / yeder een half El hoogh. Een konstige / groote / van Silver gewroghte Mand / of Hand-korf. Vier groote Beeckers. III. Voor den Primo Vizier, en andere hooge Turcksche Staets-Ministers. Voor den Primo Vizier alleen: 12. Silvere Schootelen met Deckselen. 2. Silvere Kandelaren / drie vierde deelen eener Elhoogh. 12. seer cierlijck-gewerckte Confituer-Schalen. Een groote Silvere doorlughtige Mand. 14. Groote Silvere Beeckers. Noch / om aen andere uyt te deelen / 7. geheel vergulde Handbeckens / en soo veel Giet-Kannen. 32. Slagh-Horologien, op seer konstige Postementen. Noch 21. andere diergelijcke konstige Horologien.

Een meerendeel vervaerdighd van Silver, aen Sultan Mahometh;

Aen d'oude Sultanin

Aen den Primo Vizier; en andere hooge Turcksche Staets-Ministers.

Behalven de Rariteiten, Konststucken / 120. groote en kleyne Horologien, of Uyrwercken; en 't geen den Ambassadeur noch naegesonden wierd / om onderwegen aen de Turcksche Bassen en andere hooge Officieren te vereeren; oock d'Edele Gesteenten aen verscheydene Koffertjens en Laeden / hebben deese Geschencken alleen aen Silver gewoogen ontrent 11000. Marck.

Gewight des Silvers aen deese Præsenten.

De Keyserlijcke Ambassadeur was de Heer Walther Leszlie, des H. Roomschen Rijcks Graef / Heer tot Pettau en Neustad aen de Mettau, Keyserlijcken geheymen Hof en Krijghs-Raed / Veld-Maerschalck en Generael in Windischland. Op sijne Reys uyt Duytschland nae Constantinopol sagh hy by Porta Trajani een reght Natuer-wonder; te weten / onder aen den Bergh een Plaetsje van ontrent 7. voeten / opgevende sulck een siedend-heet water / als dat is / 't welck op 't Koocken staet. Maer te gelijck ontspringd in 't midden deeser geringe ruymte een seer swaer / Ys-koud Waeter. De reuck en smaeck van beyde deese Wateren waeren Mineralisch.

Natuer-wonder; den Keyserlijcken Ambassadeur Walther Leszlie op sijne reys nae Constantinopol bejegend.

MUSCOVIEN.

In Persien regeerde noch Schach ABAS de II., van wien in 't voorige IV. Boeck gewagh is gemaeckt / en sijn' Oorlogen tegens de Turcken voorgesteld sijn.

Persiaensche Groot-Koningen

Desgelijcks sat in Muscovien noch op den Czaarschen Troon ALEXIUS MICHALOWITZ. De Geschiedenissen des Russischen Rijcks hebben wy in 't gedaghte voorgaende Boeck gebraght tot op de dood van Keyser Ferdinand de III. 't Vervolgh sullen wy nu op 't kortste aenteeckenen.

Muscovische Czaaren.

Hoedaenigh de Muscoviters in Lijfland te werck gingen Anno 1656., hebben wy gehoord. Als nu de Czaarische Majesteyt voor Riga soo deerlijck 't Hoofd had gestooten / liet hy wel eenige lust blijcken / om met Koningh Carel Gustaef van Sweeden een Vreede aen te gaen; doch 't was maer om tijd te winnen. De Sweedsche dit bemerckende / versuymden geene gelegenheden / om de Russen af breuck te doen. Ontrent Pletszkau en Petschur vergaderden sigh ontrent 10000. derselve; maer wierden van de Sweeden dapper geklopt.

Muscoviters van de Sweedsche geklopt. 1657.

Terwijl de Polacken en Sweeden in Lijfland malkander werck gaven / wilden de Russen aen een andere kant / te weten in Ingerman-land, sigh aen de Sweedsche wrijven / en dus in troubel Water visschen. Ten dien eynde ruchtense voor de Vestingh Jamos (van andere genoemd Gamma), 5. of 6. Mijlen van Narva; en braghten 't soo verr' / dat de daer binnen leggende Commandant sigh wou overgeven. De Koninghlijcke Stadhouder in Narva, Generael-Major Christiaen Horn, Gouverneur in Ingermanland, spoedigh beright hier van bekoomende / en weetende / hoe veel aen Jamos gelegen was / op dat de Muscoviters hem niet te nae quamen / begaf sig in Martius met een gantsch geringe Magt derwaerts / en ontsettede deese Plaets gelucklighlijck / door een sonderlinge behendigheyd. Veroverde 5. Muscovische Standaerden / nevens 4. Vaendelen / en bragtse binnen Narva. Om deesen hoon te wreecken / begaf de Russische Generael Chowansky, Groot-Waywoda te Plotzkou, sigh met een sterck Heyr selfs voor Narva, en blocqueerde deese Stad soodanigh / dat'er niets uyt noch in kon. Doch de bittere vyandschap tusschen Czaar Alexius en de Kroon Sweeden veranderde korts hier nae schielijck in vriendschap: soo dat Chowansky deese Blocquade

Belegeren de Vesting Jamos; doch werden opgeslaegen door de Sweedsche, 1658.

met een geringe Maght.

Narva geblocqueert.

Vreede tusschen Muscovien en Sweeden.

weer

MUSCO-VIEN.

weer moest verlaten. Want tusschen beyde deese Potentaten wierd den Vreede gesslooten.

De Czaar werd weer vyand van de Kroon Polen.

Vermits de Poolsche Rijcksdagh te Warschauw niet nae den wil der Muscoviters was afgeloopen / soo begondense allenxen de Stilstand met de Kroon Polen te breecken; te Wilda een groot deel Volck by een te brengen / en weer vyandlijckheden te pleegen. By Lukisseck, niet verr' van Wilda, of Vilna, in Litthauwen, sloegense haer Leger neer; sterck / nae haere reeckening / 200000. Mannen. Lieten sigh verluyden / indien 't tot geenen Vreede quam / datse Samoiten door vyer en swaerd wilden verwoesten. Van 't Geberght af quam een Haes reght in 't Russisch Leger loopen; jae tot in de Tent van haeren Generael Dolhorucky; sonder evenwel gevangen te konnen werden. De volgende dagh quam andermael een Haes in 't gedaghte Leger snellen / tot onder den Buyck van des Generaels Paerd. Hier over wierden de Muscoviters seer ontsteld;

Twee Hasen komen in 't Muscovitsch Leger loopen: van haer voor een quaed Voorteken gehouden.

en hielden 't voor een gantsch quaed Voorteecken.

Muscoviten vallen in Samoiten.

Echter moesten de woorden tot de daed koomen. 't Heyr wierd naerder aen Samoiten gevoerd; en wijl de Vreedehandel / te Wilda aengesteld / in duygen viel / soo lagh 't bevel / om op dit Gewest aen te vallen: en op 't grouwlijckste daer in te woeden. De Poolsch-Litthauwsche Volkeren onder Grasceeuwsky waren nae Lijfland getrocken / om op de Sweeden een waeckend oogh te houden; soo dat dit Land geheel ontbloot was gelaeten. Derhalven de Muscoviters haren vyandlijcken aenslagh onverhinderd in 't werck stelden; in Samoiten vielen; breeslijk te werk gingen met branden / moorden / en weghvoeren. Den 23. Augustus warense gekomen tot op 3. Duytsche Mijlen nae by Keydan, doormaels een seer schoone Stad / Residentie van Vorst Radzivil; daer d'Euangelische een seer beroemd Gymnasium hadden. Yeder / die kon / liep wegh / met aghterlatingh aller Goederen / om maer alleen 't leven daer van te brengen / en der Muscoviteren wreedheyd t'ontwijcken; welcke de geblevene swaer genoegh moesten gevoelen. Want als de Russen den 24. de Stad in kregen / hieuwense alles ter neer; en staecken daer nae deese heerlijcke Plaets selfs in brand. Willy en meer andere Steeden gingen dien selven gangh;

Gaen seer grouwlijk te werck met alles dood te slaen en te verbranden, in Keydan en andere Steeden.

soo dat in gantsch Samoiten niets als brandverwoestingh te sien was.

Worden van de Poolsch-Litthauwsche geslagen.

Om deese Muscovitische woede in te toomen / trock Grasceeuwsky van de Lijflandsche Grensen weer te rugg' nae Samoiten. 't Quam tot een hevigh Gevecht / waer in de Muscoviters aerselen moesten / met verlies van 1500. doode / behalven de gevangene. Maer haest naemen de Russen wraeck hier van. Vielen in 't Leger van Grasceeuwsky; kreegen hem selfs / nevens noch drie andere voornaeme Officieren, gevangen; en sloegen by de 2000. soo Polacken als Litthauwers dood. Hier tegens viel de Heer Sapieha onder 't Russisch Voetvolck in Miednick, 4. Mijlen van Wilda: nam deese Plaets stormenderhand in / en hieuw 2090. Muscovitische Musquettiers ter neer. Echter moest Sapieha, als hy de neerlaegh van Grasceeuwsky vernoomen had / met d'overige Litthauwsche Volckeren nae de Grensen van Courland wijcken; doch liet Wilda beset met 3000. Mannen.

Naemen wraeck hier van.

Lijden andermael schaede.

De Czaar eyscht de Successie in de Poolsche Kroon.

In 't volgende jaer drongh de Gesant des Czaars seer hard by de Polacken aen / datmen sijnen Heer de Successie der Poolsche Kroon / by openstand des Rijcks / sou toestaen: met bygevoeghde dreygementen / indien de Polacken sulcks weygerden / datse niet anders als 't uyterste verderf te verwaghten hadden.

MUSCOVIEN.

Doch deese wilden liever den Oorlogh/ als de Czaar tot haeren Vorst hebben. Onderwijl quam Kauradowsky, van de Polacken aen Czaar Alexius gesonden/ om de Gevangene Litthauwsche Veldheer Grasceeuwsky los te bidden/ weer te Warschauw aen; niet anders mee brengende/ als een Brief van de gedaghte Generael: waer uyt lightlijck was af te neemen/ dat de Muscoviter had besloo ten/ Polen noch harder aen te tasten. Doch 't was voor deese Kroon een groote vertroostingh/ dat de Zaporovische Cosacken weer van de Russen afgevallen/ en op de sijde der Republicq getreeden waeren.

Waer toe de Polackengantsch geen lust hadden.

Maer hier tegens strooptem en woededen de Muscoviters als met een lossen Toom in Litthauwen en Podlachien; desgelijcks in d'Ukraine. De seer voordeelige/ en van Natuere sterke Plaets Brzeszie, gelegen aen de Litthauwsche en Podlachische Grensen/ moest al vroegh (in Martius Anno 1659.) onder haer Jock buygen. Verscheydene Steedjens/ als Tykockzja, Lomza (Lemse), &c. wierden t'eenemael door Vyer en Swaerd verwoest. Die sijn leven voor deese seer wreede menschen wou redden/ moest sig door de vlught onsightbaer maecken.

Muscovitische verwoestingen in Litthauwen. 1659.

In d'Ukraine wierd haer' onmenschlijcke woede wel wat ingetoomd/ wijl de Zaporovische Cosacken aen deese sijde des Niepers sigh met de Kroon Polen weer versoend hadden; doch dit duerde niet langh. Als gehoorsaeme trockense wel met de Tattarische Horden, Hulpgenooten der Poolsche Kroon/ en met de Quartianers in April over de Nieper reght op Muscovien toe: sloegen oock d'aenkoomende Muscovitische Maght van 40000. te rugg'/ jae geheel uyt 't veld/ soo dat ontrent 14000. Menschen gevanckelijck nae Tattaryen wierden weghgevoerd/ nevens de Muscovitische Veldheer Jacob Czeckasky, en veele Kneesen: maer korts daer nae droegense sigh als de Weerhaen. De Muscoviters waeghden 't spel noch eens. Vaghten de Polacken, Cosacken en Tattaren een swaere Slagh toe; welcke nae d'Ukraine vloo den. De Russen volghden haer. De Kroon Polen moest Pruyssen en Courland te hulp komen: kon derhalven niet veel Volck nae d'Ukraine senden. Daerenboven vielen de Cosacken weer af; en op de Poolsche aen; verslaende van deselve op twee verscheydene plaetsen 15. Compagnien, en 500. Duytschen. Onder de Poolsche Geschiedenissen sullen wy breeder hier van spreecken.

Cosacken en Tattaren vallen met de Polacken in Muscovien: slaen de Muscoviters: maer werden weer geslagen.

De Cosacken vallen weer af van de Kroon Polen.

Eyndlijck quam van de Muscovitische Grensen uyt Kadrin (volgens de Land-Kaerten Kudrin) in Polen d'aengenaeme tijding/ dat op den 3. 13. Februarius Anno 1667. met de Muscovische Czaar een Stilstand voor 13. jaeren was gesloten; onder voorwaerde dat Witepsky, Poloczk en Duneburgh, gelijck oock Lijfland aen deese sijde/ van nu af de Kroon Polen sou ingelijfd werden: Hier tegens sou Smolensko, Szowierts, en de gantsche Ukraine aen geene sijde des Niepers aen Muscovien blijven. Kyou souden de Muscoviters nae 2. jaren afstaen. Zaporose ('t welck der Cosacken Eylanden sijn/ van de Nieper omloopen) sou van beyde de Potentaten te gelijck beseeten/ en tegens de vyanden beschermd werden. D'oorsaeck/ dat deese Vreede weersijds soo haest getroffen wierd/ was de bedreyginghg der Turcken, datse een Inval in Polen wilden doen. Dit moesten de Polacken ter herten neemen. De Muscoviters hadden oock te sorgen/ dat dit naebuerigh vyer haer mee son moogen aensteecken.

Stilstand voor 13. jaeren tusschen Polen en Muscovien. 1667.

Voorwaerden des selven.

't Was echter noch geen volle vreugd voor de Polacken. Haest hier nae/ als de Czaar sagh/ hoe wonderlijck het in Polen stond; dat daer den Rijcksdagh verbroocken was; dat veele den Koningh heymlijck benijdden/ &c./ soo begon hy nieuwe en groote eysschen te doen. Begeerde/ dat de schaede/ welcke de Muscoviters van Dorofszenko in d'Ukraine hadden geleeden/ haer vergoed sou werden; wijlse/ volgens 't Accoord, van de Poolsche sijde geen ontset hadden bekoomen; waer door de Cosacken, niemand te vreesen hebbende/ de Muscoviten hadden gedreven uyt Stradub, Borogrodeck, Lubaack, Baturinir, Gluzow, Hadiack, &c., met sigh neemende de daer voor handen sijnde Czaarsche Schat van 4. Millioenen. Hier tegens vraghten de Polacken in: 't Was der Muscoviteren eygene schuld/ dat de Cosacken haer 46. Steeden hadden afgenoomen; wijlse/ volgens 't Verdragh/ de 25000. Mannen de Kroon Polen, in desselven hooghste nood/ niet hadden toegesonden: waer door d'Ukraine niet langer had konnen tegenstaen/ maer sig aen de Turcken moeten overgeven/ door middel der Cosacken.

De Muscovische Czaar doet weer nieuwe eysschen op de Kroon Polen. 1669.

Antwoord der Polacken.

Ten laetsten evenwel quam 't tot Vreede tusschen Muscovien, de Tattaren, en de Kroon Polen. D'Artijckelen bestonden hier in. I. Een onverbreecklijcke Vreede tusschen den Crimmischen Cham en sijne Naesaten; den Muscovischen Czaar, en Poolschen Koningh. II. De Cham beloofd/ dat geene Roofaghtige Troupen d'Ukraine beswaerlijck sullen vallen. III. Noch de Tattaren noch de Polacken souden Rußland vyandlijck moogen aenvallen onder eenigerley voorwendingh. IV. De Brieven aen den Czaar souden al desselven Titelen bevatten. V. Soo yemand Polen Muscovien den Oorlogh aenkondighde/ soo soumen denselven geenen bystand doen. VI. Indien de Tattaren tegens de Polacken weer vyandschap betoonden/ soo beloofd de Cham, haer te sullen straffen/ en haeren Roof aen Polen weer te leveren. VII. De Czaar sal den Cham een jaerlijcks Geschenck geven. VIII. Heer Zeremeth sal aen de Tattaren betalen 160000. Rijcksdal./ de helft in Ducaten/ &c. Stracks nae d'onderteeckeningh deeser Artijckelen sou Muscovien aen den Tattar opbrengen 60000. Rijcksd. tot een jaerlycks Geschenck.

Vreede tusschen de Muscovische Czaar, 1670.

Tattarische Cham, en Poolsche Koningh.

Korten inhoud der Artijckelen.

Anno 1664. hadden de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden de Heer Jacob Boreel voor Extraordinair Ambassadeur nae Muscovien gesonden; die in Januarius Anno 1665. te Muscouw aenquam. De Geschencken/ welcke hy voor den Czaar mee braght waeren

De Heer Boreel Ambassadeur der Staten Generael aen den Czaar. 1664.

MUSCOVIEN.

waeren seer kostlijck / en veel in getal; bestaende in heerlijcke Spiegels / Cabinetten, cierlijck Indiaensch Lackwerck; Kisten en Balen met Caneel / Nagelen / Cardamom / Witte Wieroock / Muscaten / Peper / treflijcke Porcellainen / Goud en Silver - Laecken / Sijde / Sattijn; swaere en konstige Silvere Schotelen / Lampetten / Fruyt-Schalen / Beeckers / Kandelaers / Soutvaten / &c. Oock een seer schoonen langen Eenhoorn; twee ongemeen-swaere Elephants-tanden / &c.

Geschencken aen den selven.

Als hy / nae bekoomene Audientie, weer nae sijn Verblijf wierd begeleyd / quam korts daer nae Knees Peter Symoinowitz Proserofsky met sijne Czaarsche Maj. Tafel. Soo haest hy in de Kamer trad / leydde hy een Russisch Tafellaecken over deselve / nevens twee Silvere Tafelberden / en op deese voor den Heer Ambassadeur een Mes / een Silvere Gavel / en een Lepel / maer geen Servietten; welcke de Heer Gesant van de sijne liet halen; gelijck oock Tafljoors en Servietten voor de Prinsen en Edellieden. Dit was de Czaarsche Begenadigingh. Hy sat boven aen / reght in 't midden van de Tafel. Knees Peter Symoinowitz op den hoeck ter reghterhand; en Pristaf Symon Fedrowitz aen den anderen hoeck ter linckerhand; dan voorts de tweede Pristaf, d'Edellieden / en Officieren. Al 't eeten was koud / en seer seldsaem toebereyd; opgedischt in 70. Silvere Schotelen. Doese nu ontrent 't vierde deel van een uyr tijds aen Tafel hadden geseeten / stelde de gemelde Knees Peter uyt een Silvere vergulde Beecker sijne Czaarsche Majesteyts Gesondheyd in / welke van alle wierd gedroncken. Straks daer nae eyschte d'Ambassadeur een diergelijke Beecker / om oock een Santee toe te drincken. De Russen wilden eerst weeten / wat voor een Gesondheyds-dronck dit sijn sou. Boreel antwoordde / een soodanige / datse die niet souden konnen weygeren. Sy hielden verder aen. Daer op liet de Gesant hooren: Hy wou haer eens toedrincken op de Welvaert harer Hooghmogende. De Russen berighteden hem / datse sulcks t'sijner tijd wilden doen; maer daer was noch een Prins in Rusland. D'Ambassadeur hernam: dat na sijne Czaarsche Majesteyts Gesondheyd onmiddelbaer die van haere Hooghmogende moest volgen. Wildense naderhand den Prins gedencken / daer had hy niets tegen. Ondertusschen braght de Heer Ambassadeur de Gesondheyd der Staten Generael terstond voort / welcke oock haestelijck van sijn by hem hebbend Geselschap bescheyd wierd gedaen. De Russen dit siende / begonden onder haer de Gesondheyd van haren Prins Alexius Alexewitz te drincken. Alsse nu daer nae de Santee van haere Hooghmogende wilden instellen / seyde de Heer Boreel, datmen deselve alreeds had gedroncken. Hier over scheyddense onwilligh van malkander. Even soodaenigh was 't voor drie jaren den Sweedschen Ambassadeur by de Gesondheyds-droncken gegaen.

Werd van wegen de *Czaarsche* Majesteyt *getracteert*.

Hoedanig dit toegingh.

Hy geraeckte met de *Muscovitische* Heeren in onwil,

wegens 't drincken der Gesondheyd:

en om welcke oorsaeck. *1665.*

Voordragh

De Voordragh deeses Gesants bestond in een Compliment; en dan in 28. Klagten over eenige verongelijckingen / de Nederlandsche Koopliedens in Muscovien bejegend; met versoeck van verbeteringh. Doch 't gingh hem gelijck andere Ambassadeurs in diergelijke gevallen was gebeurd. Op eenige Artijckelen ontfingh hy goede beloften / dat het niet meer sou geschieden. Andere wierden afgeslaegen; noch op andere d'antwoord stilswijgens voorby gegaen.

des *Ambassadeurs*.

Een nieuw verschil ontstond'er; wegens d'Antwoord-brief sijner Czaarsche Maj. D'Ambassadeur Boreel wou deselve niet aenneemen / wijl 't Opschrift dus gesteld was: Der Nederlandsche en Hollandsche Landen en anderer Vorstendommen, Eedele, Vrye, Vereenigde, Agtbare Regenten; seggende / dat dit Schrijvens aen haere Hoogmogende niet behoorde; wijl 't Opschrift niet gesteld was gelijk gedaen wierd van alle andere Potentaten des Weerelds / alsse aen deselve schreeven. Vermits hy nu meende / datse den reghten Titel niet wisten / soo gaf hy haer deselve op een Briefje. De Czaar echter wou 't Woord Hooghmogende niet gebruycken; de Gesant de Brief sonder 't selve niet aenneemen. De Russische Commissarissen seyden: Indien hy den meer gedaghten Brief niet aennam soo alsse was / soo sou hy sijne Maj. klare oogen niet sien. Boreel antwoordde / dat hy hier in geenen wil had / maer 't bevel harer Hooghmogende moest in aght neemen; volgens 't welck hy dien Brief niet kon aenvaerden. Na veele spraeck en tegenspraek wierd eyndlijck dit middel beraemd: De Heer Ambassadeur, wijl 't sijns Majesteyt immers soo begeerde / sou in d'Afscheyds-Audientie den Brief aenneemen soose was: doch als sijne Maj. hier nae aen haere Hooghmogende schreef / of yemand afsond / sou hy haer geven de Titel van Hooghmogende Heeren Staten Generael der Vrye Vereenighde Nederlanden. Hier by is 't gebleven. De Czaar meende / dat d'Eernaem van Hoogmogende yemand anders toe te voegen / sijn' Aghtbaerheyd sou verkort hebben.

Ander verschil tusschen hem en den *Czaar*; wegens de *Czaarschen* Antwoord brief aen de *Staten Generael*;

dien hy den *Titel* van *Hooghmogende* niet wou geven; derhalven d'*Ambassadeur* die niet won aenneemen.

Hoe noch bygelegt.

Anno 1670. stierf sijne Czaarsche Majesteyts eenige Soon / de voorgedaghte Prins Alexius Alexewitz, in 't 16. jaer sijns ouderdoms: en Stephanus Radzin verliet hier op 't Hof: nam de gelegenheyd van de droefheyd des Czaars waer / als die nu weynigh op andere dingen daght: bragt een hoop wilde / onbandige Cosacken by een: beroofde des Czaars Schatkamer: betaelde sijnen Aenhangh met dit Geld: bemeesterde de Stad Seringca, gelegen aen de Wolga; nevens noch andere Plaetsen ontrent Astracan: sloeg de tegens hem uytgesondene Strelitsen op de vlught: belegerde selfs de Stad Astracan: geliet sigh / de vlught te hebben genomen; maer quam den Commandant van Astracan onvoorsiens met 6000. Mannen op den hals; bemaghtighde 't Kasteel; wijl de Besettingh / onwilligh wegens quaede betaelingh / hem de Poorten opende. De daer in sijnde Officieren deed hy handen en voeten afhouwen; daer nae haer ophangen. De Plonderingh der Kercken wierd door den Metropolit noch

Des *Czaars* eenige Soon sterft. 1670.

Onverwaghte *Rebelly*, en grouwlijke gepleeghde wreedheden

ver-

MUSCOVIEN.

van eenen Stephanus Radzin.

verhinderd. Dit verlies stelde de Czaar in groote verbaesdheyd / wyl Astracan een plaets van groot gewight is / door welcke de Koopmans Waren selfs tot in Persien gaen; en waer uyt alle Voorraed van Sout / Wijn / en andere dingen moet gehaeld werden.

Voorgewendde oorsaeck sijner Rebelly.

D'oorsaeck sijner Rebelly seyde hy te sijn / een hevige begeerte / om sijnen Broeder / die Anno 1665. door den Bojaer Knees Jurie Alexowitz Dolgeroko om 't leven was gebragt / te wreecken. Deese Broeder van Radzin lagh met eenige Troupen Danckischer Cosacken in dienst des Czaars tegens de Polacken in 't Veld. Ontrent den Herfst / als de Toght gedaen was / begeerde hy sijn Affcheyd van Knees Jurie, om met sijn Volck nae Huys te trecken. De Knees weygerde / wijl hy hem noch niet kon missen. Derhalven de Cosacken onder haren Bevelhebber / Radzins Broeder / selfs Paspoort namen / en heenen gingen. Dit speet de Veldheer niet weynigh; die daer op Radzin, als een Oproerige / deed by de kop vatten / en ophangen: 't welck in Stephanus Radzin een bitteren haet verweckte tegens Knees Jurie Alexowitz. Deese haet gebruyckte hy ten deckmantel sijner weerspannigheyd: doch dat hy wat anders in den sin had / en sijn oogmerck noch verder ging / betoonden genoeghsaem sijne handelingen: wijl hy niet alleen tegens den Czaar de Wapenen aennam; maer oock selfs tegens de Persianen, van welcke hy gantsch geen beleedigingh had ontfangen. De reghte oorsaeck moet gesoght werden in sijne Staetsught / en boos hert.

Maer daer benevens had hy

noch een geheel ander oogh merck.

Kort verhael sijner meenigerley Roveryen. 1667.

Anno 1667. begon hy sijne Roveryen te drijven op de Rivier de Wolga; daer hy aengreep de groote Scheepen / genoemd Nassaden, gelaeden met Goederen; sonder aght te neemen / offe Geestlijcke of Weereldlijcke toebehoorden. Van hier gingh hy met sijnen Hoop Cosacken nae de Stad Jaick, en vermeesterde deselve; stroyende voorts nae de Caspische Zee: van daer weer op de Wolga: Verstoorde de Visscheryen: verdierf Steeden en Vlecken; stellende d'Inwooners in een groote ellende.

tegens de Muscoviters en Persianen.

Van de Wolga trock hy nae de Stad Terrekien, geleegen aen de Persische Grensen; daer hy so wel d'Onderdanen van den Schach als van den Czaar groote schaede toevoeghde. D'Inwooners van seker Persiaensch Steedje / sijn' aenkoomst verneemende / soghten haer leven in de Geberghten te redden; en hielden sigh verborgen in de Steen-klippen / ten besten datse konden. Radzin hier van bericht krijgende / liet haer weeten / datse voor hem niet bevreesd behoefden te sijn / maer sonder gevaer na haere Wooningen mogten keeren. Hy was niet gekomen om haer te beleedigen / maer om voor geld nooddruft van haer te koopen. D'eenvoudige Burgers lieten sigh met schoone woorden verleyden / keerde weer nae haere Huysen / en slooten haere Winckels op als te vooren: verkoghten oock haere Waeren / welcke de Radzinsche rijcklijck betaelden. Doch hy had haer

Sijn verraderlijck bedrijf,

en bloeddorstige woede.

de Leus gegeven / alsse hem souden sien gaen over de Marckt / met sijne Muts op seeckere manier op 't hoofd geset / soo soudense op de Burgers aenvallen / en alles roven. Dit wierd volbragt; de Burgery ter neer gehouwen / en alles geplonderd. Op deselve wijs handelde hy meer andere Plaetsen: oock aen de Grensen van Meeden.

Om deese Rovery te dempen / liet Knees Ivan Seymoinowitz Proforotsky, Waywoda t'Astracan, eenige Troupen tegens hem uytgaen: doch vermits Stephanus (of op 't Muscovisch Stencko) sigh te swack bevond / soo versoght hy Pardon. De Waywoda deed hem antwoorden: Indien hy afstond van sijn wrevelig bedrijf / soo behoefde hy aen de genaede des Czaars niet te twijffelen. Hier op quam Stencko met al sijn Volck na Astracan; bynae alle seer opgeswollen / wylse korts te vooren op seecker Eyland in de Caspische Zee waren omringhd geweest / en door nood sout Water hadden moeten drincken. Op verseeckeringh / dat hy voortaen met sijn Volck den Czaar getrouwlijck sou dienen; noch op de Wolga, noch op de Caspische Zee, noch elders / eenige Rovery meer pleegen / sond deese Maj. hem 't Pardon toe.

Vind sigh eyndlijck te swack.

Versoeckt Pardon, en bekoomd het van de Czaar.

Op deese bekoomene Genade / en na verkreegene Gesondheyd / wou Stencko (Stephanus) Radzin tegens d'Astracanen sig dankbaer betoonen; en wierp / over de straten gaende / over al van sijne geroofde Ducaten een deel onder 't Volck: 't welck hem ter dier oorsaeck boven maten seer toegeneegen wierd. Eyndlijck trock hy met sijnen Hoop nae sijn Land Dron. Hier kon hy sijne gewoone Fieltery niet laeten. Vermenghde sigh in kercklijcke saecken: verhinderde de Popen (Priesters / of Papen) in haren Godsdienst. In plaets van 't oude gebruyck ontrent de Trouwingh / liet hy de Verloofde eenige maken om een Boom lopen; en daer mee waerense op sijn Stenckisch t'samen verknoght. Begon oock Lasteringen uyt te werpen tegens den Salighmaecker Christus. Kortlijck / hy bleef den ouden Stencko Radzin. Wierd tegens sijnen Heer op nieuws ontrouw; en ontsloegh sigh selven van sijnen Eed. Eenige Cosacken, welcke met hem niet wilden aenspannen / bracht hy den hals. 't Selve deed hy een Waywoda; oock een Afgesondene des Czaars, brengende een Pardonbrief voor den Cornilo Jacolof Hitman.

Werpt Ducaten onder 't Volck t'Astracan.

Sijne schelmeryen.

Valt andermael van den Czaar af.

Brenght veele om 't leven.

Daer op begaf hy sigh met sijn roofgierigh Geselschap weer nae de Wolga. Quam in de Stad Sarizza. Stroyde daer uyt / dat 't Heyr des Czaars in aentoght was / om al de Burgers van 't leven te berooven. In tegendeel sond de Czaar Volck derwaerts / om haer tegens Stencko te beschermen. 't Verschrickte Grauw nam hier op Radzin en sijnen Aenhang ten Beschermheer harer Stad. Dus maeckte hy sigh meester van deselve. Stracks liet hy om 't leven brengen al d'Oversten en Burgers / die met hem niet wilden aenspannen. Trock d'uytgetrockene Troupen des Czaars te gemoet. Sloegh deselve. Kreegh een groote meenighte Gevangene: ver-

Sijne seer snoode bedrijven en wreedheden.

Vermeestert Sarizza en Sornejaer.

MUSCOVIEN.

vermeesterde oock de Stad Sornejaer; daer hy de Commandant, d'Officieren, en Muscovische Strelitzen doodde.

Desgelijks Astracan.

Van hier wendde hy sigh na de Stad Astracan, gelegen aen den eenen Arm der Wolga, niet verr' van de Caspische Zee, groot vier Mylen in haeren omkringh. Voor deesen hebben de Tattaren deese Plaets ingehad; doch Czaar Ivan Wasilowitz (Johannes Basilides) hadse Anno 1553. haer weer ontweldighd.

Korte beschrijving van de gelegenheyd deeser Stad.

De meeste Handel bestaet hier in gesoutene Visch; waer van de Wolga boven alle andere Stroomen seer wel voorsien is. Hier werden oock veele Belonzen gevangen; een slag van Visschen, wel drie vademen lang; en soo swaer (immers eenige) dat dertigh Mannen werck genoegh hebben, om eene der selve te draegen. De Persianen, Indianen, Bulgaren, Armenianen, en andere vreemde Volckeren drijven hier een seer stercken Koophandel. Gemeenlijck leggen'er 1200. Strelitzen, of Schutters, in Guarnisoen. Deese wist Stencko Radzin om te koopen, soo datse hem binnen lieten.

Wreede bedrijven van Stencko Radzin,

Stracks deed hy de Stads-Vooghd Knees Ivan Seymoinowitz Proforofsky van een hoogen Thoorn afwerpen. Eer sulcks geschiedde, luysterde Stencko hem yets in 't oor; waer op Knees Ivan 't hoofd schuddede. Men vermoedde, dat Stencko hem op syne syde had soecken te brengen.

hier gepleeghd tegens den *Waywoda*, of *Gouverneur*,

Hier nae verrighte hy veelerley andere Moorderyen in deese Stad. Bynae al d'Edele, Strelitzen, en andere, die hem niet voor haer Opperhoofd wilden aenneemen, en volgen, moesten sterven. Van de Duytsche en andere Uytlandsche Officieren behield niemand 't leven. Eenigh Hollandsch Scheepsvolck ontweeck op de Caspische Zee; doch wierd naegejaeghd, en (soo gesegt wierd) dood geslaegen.

Eedele, *Strelitzen*, Kooplieden, Burgers, &c.

Hy plonderde Kercken en Godshuysen: oock de Wooningen der rijckste Burgers. Verbrandde de Cancellery, en nam de Schat des Czaars voor sigh. Veele Persiaensche, Indiaensche, Armeniaensche, Turcksche en Bulgarische Kooplieden, sig ter dier tijd in Astracan bevindende, wierden van al 't haere beroofd.

Vermeesterd *Zaralot* en *Zamarof*.

Van Astracan trock hy nae Zaratof; welcke Stad sigh overgaf. Zamarof volghde. Over al handelde hy gelijck in Astracan. Zimbiersky belegerde, bestormde, verbrandde hy; doch voor 't Kasteel verloor hy veele syner Cosacken. Binnen 't selve commandeerde Ivan Bogianowitz Miloslafsky; die deese Sterckte roemlijk tegens den Verrader verdedighde; soo dat Stencko, gewoon altijd t'overwinnen, hier 't hoofd stiet.

Stoot sijn Hoofd leelijck voor 't Slot *Zimbiersky*.

Anders sou hy 't gewend hebben nae de Koninghlijcke Stad Cazan: maer nu was hy genoeghsaem geslaegen; en oock selfs gewond. Echter liet hy niet nae, 't gantsche Land te doorstropen; en soght allerweegen d'Onderdanen oproerigh te maecken; onder belofte van groote Vryheden, en ontlastingh van 't Jock der Bojaren, als verdruckers des Volcks. Endlijck echter wierd hy gedwongen, weer nae Astracan te keeren.

Hy deed eenen der syne twee Koey-Scheepen toerusten, van binnen bekleed met roode syde; en gaf voor, dat in 't eene was Prins Alexius Alexowitz (Soon des Czaars, overleeden den 17. Januarius des voorleeden jaers 1670., den 18. in de Hoofdkerck S. Michiel in de Stad Muscouw begraven); toonde oock een Jongelingh van 16. jaren, Soon van een Vorst der Cyrkassen, voortijds van hem gevangen genoomen.

Sijne bysondere list, en toonde vond,

Deesen seyde hy, dat de Bojaren ontvlooden was, en sigh in handen van Stencko had overgegeven: met Bevel, datmen al de Bojaren, Raedsheeren en Edele, als Landverraders, sou verdelgen. Hier door trock hy een groote meenighte volck aen sigh, door dit schelmstuck bedroogen synde.

om 't gantsche volck oproerigh te doen werden:

Doch deesen Medgesel van Stencko wierd gekreegen; armen en beenen hem in stucken geslagen; hy daer na aen een Galg opgehangen. De Jongelingh wierd van de Czaar gepardonneert, wyl hy alles door dwangh had moeten doen.

't welck hem oock in 't eerst wel gelückte.

't Andere Koey-Schip was inwendig met swarte Syde overtrocken. Hier in onthield sigh (volgens 't voorgeven van Stencko) de geweesene Patriarch Nicon, voor eenigen tijd van de Czaar, op goedvinden der Patriarchen van Alexandrien en Antiochien, van syn Ampt afgeset, en nae 't Klooster by Beloser gesonden. Door deese leugenen bragt Stencko en synen Aenhangh de saeck soo verr', dat 't gantsche Gewest aen de Wolga, en dieper 't Land in, tot aen de Steeden Alliatur en Arsanes, tegens de Bojaren op de been geraeckte, ten getale van 200000. Koppen.

Byna geheel *Muscovien* koomd op de been, en *rebelleer t.* 1671.

Een groot deel der Czaronische en Mordwinische Tattaren, nevens al de Russische Boeren van die Landstreeck, stonden op tegens haere Heeren, en sloegense dood. Ja, dit verteerend Vyer liep soodanigh voort, dat het, tot op 12. Mylen naeby Muscouw, alles in vlammen settede. Wyl saghtheyd niet kon helpen, moest de Czaar een Krijghsmaght by een trecken. 't Selve gingh te veld onder den Bojar Knees Jurie Alexowitz Dolgerocko: die al terstond een parthy van 15000. Mannen dood sloegh. Overal hadmen Galgen opgereght, waer aen 30. 40. 50. der Oproerige te gelijck gehangen wierden.

Harde straf, over een seer groote meenighte geoeffend.

Hier laegen d'Onthoofde in haer bloed; daer saghmen gespitste aen Palen; welcker eenige tot op den derden dagh leefden. Binnen 3. Maenden tijds wierden 11000. alleen door Beuls handen omgebraght. Knees Jurie sond syn Krijghsvolck allerweegen uyt; slaende d'eene Hoop hier; d'andere daer; want d'Oproerige waeren niet onder een Hoofd versameld, maer laegen wijd en breed verstroyd, onder veelerley Oversten. Indiense sigh by een hadden gehouwden, swaerlijck sounnen deese geweldige meenighte hebben konnen dempen.

Voorsightigheyd der Uytlandsche *Czaarsche Officieren* tegens de *Rebellen*.

In dit overvallen en slaen der rebelleerende Parthyen droegen d'Uytlandsche Officieren sigh soo voorsightigh, en voerden haer volck met sulck een voordeel aen, dat niet een eenigh Man van de haere dood bleef. De vermeetenste onder d'oproerige waren die van

de

de Streedjens Lysbo en Moracko, nevens die van Pauli-Perowos. M racko bleef langh hardneckigh/ doch die van Lysbo bedaghten sigh tydlijck; leverden 30. Hoofd-Rebellen, nevens de Neef van Stencko, in handen des Czaars; en kreegen daer door Pardon.

Een Non in Mans Kleederen, die 't Commando, over 7000. Mannen had gevoerd.

Onder de gevangene wierd oock door Knees Jurie Alexewitz gebraght een Non in Mans-Kleederen/ die 't Commando had gevoerd over 7000. Manspersoonen; en in alle voorvallen sigh boven maeten dapper gequeeten. Men veroordeelde haer ter levendige verbrandingh; vermits de Russen de Klooster-verlating voor de hoogst-strafbare Sonde houden. Sy toonde sigh gantsch onverschrickt; en wenschte/ dat andere haer in onvertsaeghdheyd hadden gevolghd; soo wouse Knees Jurie genoegh te doen hebben gemaeckt. Hier op leyddese sigh neer in een houte Huysje/ en liet haer tot Stof verbranden.

Levendigh verbrand: en waerom.

Eenen der voornaemste van Stencko gevangen; en hoe gehandeld.

Ter selver tijd wierd oock Stercko Radzins (by andere Razin) beste vriend en voornaemste helper gevangen; dien men handen en voeten af hieuw; daer nae 't Hoofd afsloegh/ en de Romp aen een Galgh hingh. In 't gemeen wierden de Gevangene seer hard gepijnigd/ om te weten/ waer in 't oogmerck haerer Rebelly had bestaen. Bynae alle antwoorddense op eenerley wijs; te weten/ haer voorneemen was geweest/ nae Muscouw te gaen/ en al de Bojaren den hals te breecken.

Eyndlijck werd den Oproer gestild, nae veel bloedstortingh.

Dus maeckte Knees Jurie Alexewitz Dolgeroko binnen drie Maenden tyds een eynd van den Oproer in dit Gewest: doch anderweegen was 't noch soo klaer niet. Knees Constantin Zarabatof wierd van de Czaar nae Tambrof gesonden/ om d'oproerige daer desgelijcks te dempen/ gelijck oock geschiedde. Eyndlijck quam deese Onrust tot stilte; doch niet sonder vergietingh van veel Menschen-bloed; soo door 't Swaerd des Oorloghs/ als de handen der Beuls.

Stencko Radzin van sijn eygene Gevader gevangen genomen, nevens sijnen Broeder Froika Radzin,

Belangende Stencko Radzin, nae dat hy door Zimbiersky 't Hoofd had gestooten/ wendde hy sigh weer nae Astracan; onthield sig onder den openen Hemel, bevond hem nu hier/ dan daer; en liet synen Spiesgesel Zierteus, bygenoemd Duyvels-Knevel, 't Commando in Astracan. Hy swerf de door 't gantsche Land/ tot dat eyndlijck Hitman Cornilo Jacolof en de Donische Cosacken, welke den Czaar noch getrouw waren gebleven/ hem vingen/ en nae Muscouw voerden. Deesen Hitman Cornilo Jacolof had Stencko ten Doop gehouden; en Stencko hem altyd als een Vader ge-eerd; derhalven hy oock niet quaeds van hem vermoedde. Hy wierd te Sarizza overvallen/ en alsoo wel 200. Mijlen over Land nae Muscouw gebraght. Onderwegen maeckte men hem wys/ dat hy alleen daer heenen wierd begeleyd/ om met den Czaar te spreecken. Vastlyck geloofde hy dit; sigh inbeeldende/ dat hy meer als genoeghsaeme oorsaecken kon bybrengen/ om sigh te verontschuldigen. Maer synen Broeder Froika, te gelijck met hem gevangen/ toonde sigh boven maten seer bedroefd; en dus van een beter aert te sijn als Stencko; op wien hy wierp al de schuld van deesen bosen handel.

en nae Muscouw gevoerd.

Waer mee Stencko sijnen Broeder Froika vertrooste.

Stencko synen Broeder Froika soo treurigh siende/ vertrooste hem met deese woorden; Sijt goeds moeds. Als wy in Muscouw koomen, sal ons een groote Eere weervaeren. Duysenden van menschen en groote Bojaren sullen wy tot onse Aenschouwers hebben; en sy sullen ons te gemoet gaen.

Hoedaenigh deese by le

Ten deelen voorseyde hy hier 't geen volgde. Want als hy op een Mijl weghs naeby de Stad Muscouw was genaerderd/ quam een afgesondene Wagen/ om hem volgens

sijne

MUSCOVIEN.

ſijne Prophetie, in te haelen. Maer aghter op deſelve ſtond een Galgh. Stencko wierd beroofd van ſijne Kleederen / en aengedaen met geſcheurde Lompen: een Yſere Keeten hem aen den Hals geleght / hangende ter ſijden de Wagen af. Beyde de handen wierden aen twee Houten uytgeſpannen; de voeten deſgelijcks. Sijnen Broeder Froika volghde hem te voet nae / met een Keeten / aen den Wagen vaſtgemaeckt. In ſulck een Triumph wierdenſe / voor d'oogen van veele duyſenden binnen Muſcouw gebraght. Stencko aenſchouwde niemand / maer hield ſijn geſight geduerigh neerwaerts geſlagen. Men voerde haer nae 't Stadhuys; daerſe op de Pijnbanck wierden geleght; maer haere Belijdenis is noyt in 't light gekoomen. Alleen beklaeghde Stencko ſijnen Broeder Froika.

binnen de Stad Muſcouw werden gebraght.

Als deeſen Froika ſigh onder 't pijnigen ſeer erbarmlijck aenſtelde / ſoo vertrooſtte Stencko hem hier mee: Hy moeſt gedencken, wat al goed hy genooten had: in wat Eer en Aenſien hy onder de ſijne was geweeſt: hoe veele duyſenden onder ſijne gehoorſaemheyd hadden geſtaen. Moeſt derhalven nu ſigh niet laten verdrieten, voor 't ſoet oock 't ſuer aen te neemen. De Ruſſen hebben een ſonderlinge gewoonte van pijnigen. Sy laten de Hoofdpan ſcheeren / en koud water daer op druppelen: 't welck ſeer groote ſmerten veroorſaeckt. Als nu deeſe twee oock geſchooren ſouden werden / ſeyde Stencko tot Froika: Broeder, 'k heb wel gehoord, dat niemand werd beſchooren ten Pope (Prieſter), ten ſy hy een geleerd Man is. Wy nu ſijn beyde ſleghte ongeleerde Lieden, en evenwel werd ons 't Hoofd geſchooren. Vier daegen nae haer aenkoomſt in Muſcouw wierd haer Vonnis uytgeſproocken: 't welck aldus begon: „Schelm en van God afgeweeckene Rebel, „Doniſchen Coſack, Stencko Radzin; in 't „jaer 7175. (anders Anno Chriſti 1667.) „hebt gy vergeeten de vreeſe Gods / oock „de genade die u de Groote Heer / Czaar en „Groot-Vorſt Alexe Michalowitz, des „Grooten, Kleynen, en Wit-Ruſlands Selfs„behouder / had beweſen / en tegens ſijne „Czaarſche Majeſteyt gerebelleert. Hebt „ook andere Coſacken tot u verſameld/en ſijt „na de Rivier Wolga gegaen/ om uwe ſchelmeryen te volbrengen. Hier op volgd nu een vervolgend verhael van al ſijne ſnode bedrijven / en afgrijſlijcke wreedheden; waer onder veele vry aenmercklijck ſijn; doch wy konnen de geheele Sententie hier niet invoegen.

Stencko vertrooſt ſijnen Broeder Froika onder 't pijnigen.

't Luſt hem noch boertery te gebruyken.

Vonnis tegens Stencko en ſijnen Broeder uytgeſproocken.

'T Beſluyt was: „Den 14. April Anno „7579. (of Chriſti 1671.) ſijt gy Schelmen/ „door de groote genaede des Almaghtigen „Gods / nae den ſchuldigen plight tot onſen Grooten Heer Czaar en Grootvorſt „Alexe Michalowitz, en door onſe Armee, „gevangen voor ſijne Czaarſche Maj. gebraght / en hebt in 't Examineeren op de „Pijnbanck uwe boosheyd bekend: voor „welcke uwe grouwlijcke misdaeden / die „gy hebt begaen tegens den Almagtigen „God/en tegens onſen Grooten Heer Czaar „en Grootvorſt Alexe Michalowitz, Selfs„behouder over Groot, Kleyn, en Wit„Rußland, gelijck oock wegens uwe woedery en Rebelly, en 't verderf / door u in 't „gantſche Ruſſiſche Rijck veroorſaeckt / heeft „ſijne Czaarſche Maj. bevoolen / en de Bo„jaren bewilligt / en u veroordeeld / dat „gy ſult gevierendeeld werden.

Veroordeelingh, om Gevierendeeld te werden.

Stencko maeckte weynigh weeſens hier over. Sprack niet een eenigh woord / maer ſtond met 't Hoofd meeſt neergebogen. Doe hy nu ſijn Reght ſou ontfangen / maeckte hy eenige maelen 't Kruys over hem. Stelde ſigh oock met 't Aengeſight nae de Kerck Præſieſte Caſaanſchi, dat is / d'alderhoogſte Moeder des Heeren van Caſaan. Boog voorts ſijn Hoofd tot drie maelen toe voor de Gemeente / en ſeyde: Vergeef my. Doe wierd hy neergeleght / met Armen en Beenen aen een Balck vaſtgemaeckt; van onder op Geradbraeckt / en eyndlijck Onthoofd. Dit gingh ſoo geſwind en ſtil toe / dat het in een gantſche korte tyd met den misdaediger gedaen was. Aen verſcheydene Plaetſen der Stad Muſcouw wierden ſijn' armen / voeten en handen aen Spieſſen opgeſtoocken: den romp voor de Honden geworpen. Dit was 't eynd van Stencko Radzin.

Stencko Radzin werd ter dood gebraght: en hoe gehandeld.

Als nu ſijnen Broeder Froika nae de Gerightsplaets wierd gevoerd / riep hy / dat hy den Czaar noch yets had t'openbaren. Men vraeghde wat? Doch gaf tot antwoord / dat hy 't aen niemand als aen den Czaar wou ontdecken. Hier over behield hy 't leven; en veele vermoedden / dat hy ſijne Maj. had bekend gemaeckt / waer Stencko ſijnen geroofden Schat had begraven.

Sijnen Broeder Froika ontgaet deſelve doodswijs noch.

De Geſchiedeniſſen van Spaenje, daer Koningh PHILIPS de IV. noch regeerde tot in 't jaer 1665. / hebben wy in 't voorgaende IV. Boeck gebraght tot op den Vreede met Koningh Louis de XIV. van Franckrijck, of Anno 1660. Terwijl men nu in dit Rijck ſigh verheughde over 't eynd des ſeer ſchaedlijcken Oorloghs / quam 't ſelve ſtof tot nieuwe droefheyd toe. Seer beeſigh was men met d'uytruſtingh der Vloot nae Nieuw-Spaenje in America; doch niemand had gedaghten / dat des ſelven ondergangh ſoo naeby was. Den 26. October O. S. voer de Generael Don Ponce Fernando de Conteras met een goede Wind uyt de Haven in Zee / ſterck by de 40. Seylen / wel bevraght met Menſchen en Koopmans Waeren. Drie dagen daer nae / gekoomen op de hooghte van Larache aen de Barbaeriſche Kuſt / ontſtond een hevige Storm / die al deeſe Scheepen van een verſtrooyde. Een gedeelte liep nae Barbaryen; een ander gedeelte te rugg' nae Cadix. Ses derſelve wierden gantſch in ſtucken geſlagen; als: La Benedictio de Dios: Jeſus Maria Joſeph: La Conception de Sante Maria: S. Michael: S. Bernhardus; en 't Jagt van Porto Bello. 't Hoofd-ſchip en eenige andere quaemen Maſtloos te Cadix aen / en hadden veele Goederen moeten in Zee werpen. Te gelijck vergingen 2. andere ſeer rijck geladene Genueſiſche, 2. Franſche, 2. Engelſche, en 3. Hamburghſche Kielen / komende

Spaenſche Geſchiedeniſſen.

Philips de IV. regeerd noch.

De Vloot nae Nieuw-Spaenje in America vaert af van Cadix.

Lijd door Storm een jammerlijcke Schipbreuck.

mende

mende uyt de Straet. Dan noch 2. Scheepen uyt Italien, gaende met Hooghduytsche en Milaensche Soldaten nae Badajos. De schaede alleen aen Goederen wierd van sommige begroot op 60./ van andere op 100. Tonnen Gouds. Meest stond te beklagen 't verlies van soo veele Menschen. Enckelijck in 't Gewest ontrent Cadix wierden aen Land geworpen 2200. verdronckene; welcke de Visschers onder d'Aerde dompelden. De Spaensche reeckenden/ dat alleen van de haere over de 3000. waren omgekoomen.

Geweldige schaede aen Goederen en Menschen. 1660.

Een nieuwe algemeene droefheyd overviel 't Koninghrijck Spaenje, in 't volgende jaer; als op den 22. October O, of den 1. November N. S. (even op dien selven dagh/ dat in Franckrijck een jongen Dauphin ter Weereld quam) door de dood uyt de weereld wierd geruckt binnen Madrit den Koninghlijcken Infant Philippus Prosper, d'eenige Erfgenaem des Spaenschen Throons. Doch op den vijfden dagh hier nae wierd deese treurigheyd veranderd in blijdschap/ als de Koningin verloste van een andere jonge Prins. De Doop geschiedde in de Slot-Capel met meerder praght/ als oyt in Spaenje gesien was. De gedaghte Capel was verciert met d'alderkostlijckste Koninghlijcke Tapijten. By den Altaer stond een seer dierbaer Becken op vier Silvere Pilaren; over 't welck de jonge Vorst door de Patriarch van Indien, met groote Ceremonien wierd gedoopt/ en genoemd Carolus-Joachimus-Josephus-Antonius-Leonhardus. Onder deese Naemen gebruyckt men alleen d'eerste: d'andere wierden'er bygevoegd uyt een sonderlinge devotie tot deese Sancten. De laetste was'er toe gedaen/ om dat de Prins op S. Leonhards-dagh ter weereld was gekoomen.

De Prins van *Spaenje, Philippus Prosper*, doemaels eenige Erfgenaem der Kroon, sterft. 1661.

Daer tegens wierd vijf daegen daer nae Prins *Carel* de II gebooren.

In September quam aen 't Hof de vrolijcke tijdingh/ dat de Silver-vloot van Nieuw-Spaenje in de Corunnas geluckigh was ingeloopen; meebrengende (gelijck men seyde)/ alleen voor den Koningh/ 13. Millioenen aen Silver. Te grooter was de blijdschap/ wijl 't Geld-gebreck in Spaenje seer groot was. Doch deese vreughd wierd de Kooplieden vry seer verbitterd/ als Koningh Philips bevel sond/ dat de Scheepen 't Silver eerst in de Corunnas souden ontladen/ en dan met de Koopmans Waeren na Cadix loopen. Men wou sulck een heerlijcken Schat/ met groot gevaer tot dus verr' in seeckerheyd gebragt/ niet terstond weer in perijckel stellen. Dit geschiedde om der Engelschen wil/ welke doemaels de Spaensche Kusten sterck beseylden. En vermitsse nu sulcke groote vrienden van Portugal waeren geworden/ soo vertrouwdemen haer seer weynigh; wetende/ dat de gelegenheyd wel yemand ten Dief doet werden. Met groote onkosten moesten de Kooplieden 't uytgeladene Silver van de Corunnas op Muyl-Esels over Land doen voeren.

Spaensche Silver-vloot koomd in de *Corunnas*.

D'*Engelsche* werden niet vertrouwd

Anno 1662. hield sijne Koninghlijke Maj. sigh met de Koningin te Buon Retiro op sijn Lusthuys; om de Vasten-avond met d'een en d'andere verlustigingen door te brengen: ten welcken eynde dan oock Marquis de Liche, Soon van Don Louis de Haro, hem noodigde tot de bywooningh eener Comedie. Soo haest de Koningh met sijn Volck op 't voor hem vervaerdighde Toneel quam/ begon 't wat neer te sincken. Eenige sulcks bemerckende/ en voor haeren Vorst bevreesd sijnde/ klommen terstond nae beneden/ om 't onderste werck te besightigen/ of 't wel sterck genoegh was tot 't draegen van sulck een sware last. Deese vonden daer een brandende Lont/ noch maer eene vinger langh; leggende met 't een eynd in Buskruyd; soo dat binnen weynigh tijds 't gantsche Toneel in de Lught sou gevloogen hebben. 't Wierd flucks sijne Maj. bekend gemaeckt; die sigh in aller haest weer nae de Stad begaf; noch niet wetende/ wie d'aenlegger deeser voorgenoomene grouwel-moord was.

Sijne Majesteyt *Philips* in 't uyterste levens-gevaer, by een aengestelde *Comedie*. 1662.

Onder deese Comedie geraeckten de Comedianten en Laquayen met malkander in een Gevecht; waer over eenige dood bleven/ andere gevangen genoomen wierden: onder welcke laetste oock was de Dienaer des Marquis de Liche: die/ vreesende/ dat de gedagte sijnen Dienaer over 't Buskruyd ondervraegd werden/ en hy daer op klappen mogt/ aen den Cipier een Geschenck sond; nevens een Briefje/ en een Glas; hem biddende/ 't geen'er in was/ sijnen Laquay te willen ingeven. De Gevangen-bewaerder ontdeckte dit aen den Hertogh van Medina de las Torres; en hy weer aen Koningh Philips: die terstond de Marquis op 't Kasteel te Segovia gevangen deed setten; en sijn Ampt liet bedienen door Conte de Monsera. Hy/ gevangene/ verontschuldighde alles daer mee/ dat het gemunt was geweest op den Hertogh van Medina; dien hy een hoon had willen toevoegen/ om dat hy hem voorgetrocken/ en in sijns Vaders plaets eerste Staets-Minister geworden was. Voorts wist hy soo veel in te brengen/ dat hem niets aen 't leven gedaen; en alleen/ nae een driemaendige Hegtenis/ 't oordeel geveld wierd/ dat hy een tijd langh uyt Madrit gebannen/ van al sijn' Ampten ontset sou sijn; welcke aen sijnen Broeder wierden gegeven.

't Verraed juyst ter regter tijd openbaer geworden.

De Belegger, de Soon van *Don Louis de Haro*, genadighlijck gehandeld.

Korts te vooren (in Februarius) wierd te Madrit doorsoght 't Huys van seeckere Weduw/ wegens 't slaen van valsche Munt. By gelegenheyd deeser naevorsschingh vondmen in twee duystere gaeten twee Beeldjens/ 't een in de gestalte van Koningh Philips; 't ander in die des overleedenen Don Louis de Haro. Stracks vermoeddemen/ dat hier Tovery wierd gepleeghd; 't sy om 't verstand des Koninghs te benevelen; 't sy om hem de Dood te veroorsaecken. Dit hadse met een verloopene Neapolitaen willen uytvoeren. Boven dien vondmen een Boeck met seldsaeme Tover-Characteren, en Duyvelsche Figueren. Derhalven wierdse in handen der Inquisitie overgeleverd/ die haer gevangen deed setten.

Door Tovery wierd den selven Koningh nae 't leven gestaen.

Vermits nu Koningh Philips taemlijck-hooge jaeren had bereyckt/ en hy sigh vry swack bevond/ soo stelde hy de Koningin sijne Gemalin in 't Præsidentschap des Staets-

Dood van Koningh *Philips* de IV., 1665.

Staets-Raeds / en voeghde haer toe den Graef van Pignoranda; die ten dien eynde uyt sijn Viceroyschap van Napels wierd geroepen. Naderhand bevond sigh sijne Maj. weer beter / behalven de quael van 't Podagra. Doch haest wierd hy aengetast van sulcke toevallen / welcke sijn leven deeden eyndigen. Van deese sijne Sieckte / daer op gevolghde dood / en de sonderlingheden daer ontrent; desgelijks van sijne Gemalinnen en Kinderen / hebben wy gehandeld onder sijne levens-beschrijvingh / in 't III. Boeck.

in 't III. *Boeck* breeder beschreeven.

Sijnen Naesaet op den Koninghlijcken Spaenschen Throon was sijnen noch eenigen Soon

Carel de II. Koning van *Spaenje* maer 4. jaren oud.

C A R E L de II.,

Noch geen vier jaeren oud. Soo haest / na Philippi overlijden / de Koninghlijcke Lijfwaght sigh had vervoeghd voor de Kamer des nieuwen Koninghs / quaemen stracks al de Præsidenten, Grandes, en hooge Bedienende hem de hand kussen. Wijl hy noch soo jongh was / sat hy op den schoot sijner Gouvernante de Marquise de los Veles. Hy ontfingh harer aller Grootenissen met sulck een sonderlinge Majesteyt / als of hy geweest waer' een Prins van vollen ouderdom. Met deese Ceremonie wierd dien gantschen dagh doorgebraght. Als nu de Marquis de Velada (Valada) hem naerderde / en tot hem seyde: Hoe, Sire, moet een Koningh noch Melck genieten? antwoordde hy met een sonderlinge aengenaemheyd / en geswindheyd: My ontbreeckt noch een groote Tand, soo haest ik die bekoomen sal hebben, wil ick de borst niet meer suygen. In Spaenje moeten de Kinderen al langh aen de Mam leggen: of / wegens sijne sonderlinge tederheyd / heeft men hem met deselve dus langh moeten onderhouden. Eenige daegen daer nae wierd hy opentlijck voor Koningh uytgeroepen / op driederley daer toe opgerightede Concelen / met deese woorden: Castilia, Castilia, Castilia! Carolus de II. is onse Koningh en Heer. By deese Proclamatie liet de jonge Koningh sigh sien in eene der Vensteren van 't Pallays / wenckende 't Volck met de handen; 't welck met groote vrolijkheyd uytschreeuwde / Leve Koningh Carel de II. Groot vermaeck nam hy in d'aenschouwingh / dat de Jongens haere Hoeden om hoogh wierpen / onder 't geroep van Vive el Rey. Korts hier na liet de Koningin Regente door een Brief / gedateert den 23. September; de dood des Koninghs Philippi bekend maecken aen de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Op Saturdagh den 2. 12. November wierden des overleedenen Konings Lijk-Ceremonien te Madrit verright; waer by de Patriarch van Indiën, de Pauslijcke Nuncius, en de Kardinael Colonna de voornaemste Diensten waernemen.

Majesteytsche handelingh deeses Kinds,

by d'aflegingh van de *Complimenten* der *Spaensche* Grooten.

Aerdige Antwoord.

Werd voor Koningh uytgeroepen.

De Koningin laet de *Staten Generael* des Koninghs dood weeten.

De Koningin Regente nam de Regeeringh seer sorghvuldigh aen / en wist haeren tijd seer wel daer ontrent te besteeden; soo dat niets versuymd wierd. Insonderheyd stelde se haere gedaghten daer op / hoe se best een seer wijsen Staets-Raed sou moogen vormen. De Connestabel van Castilien wierd nae Gallicien gesonden / om aldaer 't Gouverneurschap aen te neemen / in plaets van Don Louis Rodrigo, die aen 't Hof sou koomen. De Graef van Marcia maeckte sigh gereed / om nae de Spaensche Nederlanden te gaen; daer men bekommerd was voor yet quaeds / van Franckrijk uytkyckende; 't welk oock haest volghde. 't Viceroyschap van Napels stond veranderd te werden. In aller haest sondmen een Courier nae Romen, om den daer sijnde Spaensch Ambassadeur Don Pedro d'Arragon tot dit Ampt te roepen. Sijnen Broeder de Kardinael d'Arragon, nu Viceroy te Napels, sou / op sijn aenkoomst aldaer / sigh nae 't Hof begeven; wijlmen sijne bequaemheyd in den Staets-Raed van nooden had.

De Koningin *Regente* neemd sigh de Regeering vlijtig aen. *1666.*

Veranderingh van Persoonen in de hooge Ampten.

De Persoonen / van haere Maj. tot deesen Staets-Raed genoemd / waeren / onder meer andere / de Kardinael Colonna; haren Biechtvader: de Hertogh van Montalto, Opper-Hofmeester: de Hertogh van Albuquerque: de Graef van Ayda: Marquis de Fuentes, voor Ambassadeur in Franckrijck: en Don Ponce de Leon, Gouverneur van Milaen. De Hertogh van Veragues, nu in de Spaensche Nederlanden, wierd verkooren tot Admirael. De Hertogh van Montesarchio bequam 't Generaelschap over de Galioenen; en ordre / om met deselve nae Indiën te gaen. Prins Alexander Farnese di Parma kreegh 't Commando over de Ruytery in Estramadura in plaets van den in Portugal gevangen sittenden Generael, &c.

Heeren, van de Koningin genoemd tot den nieuwen Staets-Raed.

Den 15. 25. April geschiedde te Madrit de Trouw tusschen de Gevolmaghtighde van Keyser Leopold en de Spaensche Infante: met seer weynigh praght aen de sijde der Bruyd: maer hier tegens vertoonden sigh aen die des Keysers dies te heerlijcker de Kardinael Colonna, Duc de Medina de las Torres, en de Keyserlijcke Ambassadeur Graef van Pettingen. De gedaghte Duc de las Torres bekleedde de plaets des Bruydegoms. Den 17. vertrock de Keyserlijcke Bruyd uyt Madrit nae Duytschland.

De *Spaensche Infante* werd, door gevolmaghtighde, getrouwd aen Keyser *Leopold.*

Pater Johan Everhard (Bernhard) Nithard, een Duytsch Jesuit, en geworden Biechtvader van de Koningin Regente, maeckte se tot Generael-Inquisiteur; en dus quam hy in 't getal der ses / van d'overleedene Koningh in sijn Testament gesteld / om de Koningin met haeren Raed by te staen. Den 27. October O., of den 6. November N. S. trad de jonge Koningh Carel in 't 6. jaer sijns Ouderdoms / en ontfingh de Geluckwenschingen aller Grooten. Wegens den gedagten Pater Nithard sijn groote onrusten ontstaen tusschen de Koningin Regente en Don Jan van Oostenrijck, natuerlijcke Soon van Koningh Philips de IV.

Een' *Duytsch Jesuit*, P. *Nithard*, werd Biechtvader der Koningin, en *Inquisiteur Generael.*

Spaenje had reden genoegh / om / wegens de geweldige toerustingen des Konings van Franckrijck, een quaed vermoeden op te vatten. Echter sagh men / dat 't Hof sigh dit alles niet seer aentrock; als niet gelovende / dat het Franckrijck ernst was / de Spaensche Nederlanden te beoorlogen; maer alleen een

Ontsteltenis aen 't Hof te *Madrit*, over den weer aengevangenen Oorlogh van

SPAENJE

Franckrijk tegens de *Spaensche Nederlanden.* 1667.

Bulleback / gelijck in 't voorige jaer. Maer wel haest stondmen versteld / als te Madrit tijdingh uyt Braband en Vlaenderen quam / dat de Fransche met een geweldige Maght op de Grensen stonden ; om door de Wapenen 't besit te neemen van 't geense seyden / haere Koningin toe te behooren : waer tegens alles daer seer sleght gesteld was tot tegenstand. Evenwel verliet men sigh noch taemlijck op 't verbond met Engelland : en in den Krijghsraed wierd besloten / dat men in een openbaer Schrift de gantsche Christenheyd sou bekend maecken / hoe onregtvaerdigh en onbillijck Franckrijck den Oorlogh tegens Spaenje aennam ; geregeerd van een Weduw / als Moeder van een Koningh / die noch maer ses jaeren oud was.

Soeckt Vreede met *Portugal* ; welcke deese Kroon weygerd ; als verbonden aen *Franckrijck.*

Geen ongeluck koomd alleen. 't Hof had een Courier nae Portugal gesonden / om te versoecken / dat d'afgebroockene Vreedehandel weer voortgeset moght werden ; doch men wou aen 't Hof te Lisbona dien Courier niet eens hooren spreecken. Want deese Koningh was met dien van Franckrijck in een nieuw sterck Verbond getreeden : soo dat de Fransche Kroon sigh had verplight / om de Portugalsche jaerlijcks te sullen geven 100000. Kroonen ; boven dien op eygene kosten t'onderhouden 4000. Soldaten / alreeds in Portugalschen Dienst. Waer tegens Portugal sigh aen Franckrijck had verbonden / noch Vreede noch Stilstand met Spaenje te sullen aengaen ; sonder toestemmingh van de Fransche Majesteyt. Even hierom wenddemen te Lisbona alle vlijt aen / om Volck en Ammunitie nae de Spaensche Grensen te senden.

Franckrijck eyscht van *Spaenje Braband* en *Henegouw.*

Veele aen 't Spaensche Hof hadden noch al gemeend / dat de saeck met Franckrijck geen last sou lijden ; maer eyndlijck wierd 't Decksel van de Pot genoomen ; en dus brack uyt 't geen men tot noch toe had gesmoord. D'Aertsbisschop van Ambrun, Ambassadeur van Franckrijck in Spaenje, versoght den 7. 17. May Anno 1667. Audientie by 't Hof / en verkreeghse van de Koningin. Daer op eyschte hy / in den naem des Franschen Konings / 't Hertogdom Braband, en 't Graefschap Henegouw, met al de Dependentien ; als nae de dood van Koningh Philips de IV. vervallen aen d'Infante sijne Dochter / nu Koningin van Franckrijck ; anders kondighde hy haer den Oorlogh aen. Wy sullen hier alleen invoegen 't begin sijner Aenspraeck / om te doen sien / dat het de Groote noyt aen voorwendingen ontbreeckt / om haere bedrijven voor regtvaerdigh te doen doorgaen. Dus sprack hy / en leverde 't gesproockene daer nae in schrift over.

Doet de Koningin Weduw van *Spaenje* den Oorlogh aenkondigen, door d'Aertsbisschop van *Ambrun*, sijnen *Ambassadeur* aldaer.

„Madame, alhoewel ick van mijnen ge„naedighsten Koningh en Heer door een „Extraordinair Courier uytdrucklijck Be„vel heb gekregen / om uwe Maj. voor te „draegen de reghtvaerdige oorsaecken en re„denen / welcke hem dwingen / d'aenvang „te maecken van d'Oorloghs verkondiging „tegens uwe Maj. ; soo moet ik echter eerst / „tot openbaere reddingh van d'eere mijns „genaedighsten Koninghs en Heers / en tot „uwe Maj. voldoeningh / by deese gelegen„heyd protesteeren, dat hy dit Besluyt heeft „genoomen met een vreedsaem voornemen ; „te weten / dat sijne Maj. genegen is / alle „billijcke voorslaegen / welcke uwe Maj. „hem moght gelieven te doen / aen te nee„men / om deesen brand in d'eerste opkoomst „te blusschen ; soo dat hy sigh gesind bevind / „gelijck de H. Vaders der Kerck van Christ„lijcke Vorsten eysschen / als se haer' Oor„logen wettigh of heyligh willen maecken ; „naementlijck / dat d'oorsaecken noodwen„digh en onvermijdlijck moeten sijn / tot „bescherming van haer' Eer / of verde„digingh van haer Reght ; en datse altijd „hebben de wil / om de versoeningh te soec„ken / en nae te jaegen / &c.

SPAENJE

't Ontbreeckt de Groote noyt aen Voorwendingen, om haer bedrijf te reghtvaerdigen.

Antwoord der Koninginne Weduw.

Hier tegens beriep sigh de Koningin in haer' antwoord op de reghtvaerdigheyd haerer saeck ; daer byvoegende : D'Almaghtige God sou haer weeten te behouden. Korts hier nae wierd Marquis de Santigliano nae 't Fransche Hof gesonden / om daer als Ambassadeur te resideeren, in plaets van de la Fuentes ; en te sien / of hy den gedreygden Krijgh in de Nederlanden sou konnen af weeren door goedlijcke middelen. Ondertusschen quaemen Brieven van Marquis de Castel-Rodrigo uyt de Spaensche Nederlanden aen 't Hof te Madrit ; vermeldende / dat hy hier sou moeten onderleggen / indien men hem niet spoedigh een stercke Bystand toesond.

Sleghten staet der *Spaensche Nederlanden.*

Staten Generael bemoeyen sigh te vergeefs tot Vreede.

Niet alleen de Paus / maer oock de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden bemoeyden sigh seer hoogh / door haeren Ambassadeur aen 't Fransche Hof / de Heer van Renswoude, om deese Kroon tot Vreede te beweegen. Wat nu hier op volgde / sal onder de Fransche Geschiedenissen gehoord werden.

De jonge Koningh *Carel* krijghd de Kinderpockjens.

Ondertusschen quam den 11. 21. December aen / sijnde de Geboortedagh der Koningin van Spaenje. Al de Grandes verscheenen / om haer geluck te wenschen ; doch haer wierd aengeseght / datse haere gewoone Hoofdsmerten had / en ter dier oorsaeck niet veel aenspraeck kon verdraegen. Maer een veel grooter ontroeringh bevingh ter dier tijd 't geheele Hof / als de jonge Koningh van een Koorts wierd aengetast ; waer op sigh oock de Kinderpockjens vertoonden. Echter bleef sijne Maj. buyten gevaer.

Een *Muscovische Ambassadeur*, d'eerste t'sederd de tijd van Keyser *Carel* de V., in *Spaenje* heeft *Audientie* by de Koningin ; en sijne versoecken : beloften daer tegens. 1668.

In Martius Anno 1668. had een Muscovische Ambassadeur Audientie by de Koningin Regente van Spaenje. Dit was d'eerste Russische Gesant nae dit Koninghrijck / t'sederd de tijd van Keyser Carel de V. Hy hield aen / I. om een bestendige Vreede met den Roomschen Keyser / en de Kroon Spaenje. II. Om een Houwlijck tusschen des Czaars tweede Soon en de Suster des Roomschen Keysers. III. Dat de Keyserlijcke en Catholijcke Majesteyten deesen jongen Prins in sijn' Aenspraeck op 't Koningrijck Polen de hand willen bieden. Hier tegens beloofde hy : I. Wanneer de Roomsche Keyser van de Turcken moght beoorloghd werden / soo sou de Czaar tegens den Erf-vyand op de been sijn. II. Indien sijn versoeck plaets wierd gegeven /

ven/ soo wou hy 't Huys Oostenrijck in alle Oorlogen bystaen met 40000. Mannen. III. Sou sijnen Soon laeten onderwijsen in de Roomsch-Catholijcke Religie; en deesen Godsdienst in sijn Gebied vrye Religions-oeffeningh geven.

Don Jan van Oostenrijck gesteld ten Gouverneur der Spaensche Nederlanden.

De Koningin had Don Jan d'Austria, of van Oostenrijck, de bovengedaghte Natuerlycke Soon des overleedenen Konings Philippi, gesteld/ om te gaen voor Gouverneur nae de Spaensche Nederlanden, in plaets van Marquis de Castel-Rodrigo. In 't eerst had hy dit Ampt wel aengenoomen; doch daer nae/ wegens voorgewendde onpaslijckheyd/ afgeslaegen. Korts hier nae bracht een langh verborgene Aenslagh uyt. Don Jans Secretarius te Consuegra, en des selven Broeder Don Bernardo Pattine (andere hebben alleen des Secretarii Broeder)/ nevens eenige haerer Dienaren/ wierden te Madrit gevangen genoomen. Oock de Soon der Hertogin van Alba, eerst onlanghs/ wegens een Duel, uyt sijn Arrest ontslaegen. 't Spaensche Hof stond hier over in groote onsteltenis; insonderheyd wijl Don Jan sigh heymlijck met 30. Ruyters/ sonder ordre/ na Saragozza in Arragon, en soo voorts nae Catalonien had begeven; daer hy seer wellkoom was. Eer hy noch vertrock nae dit Gewest/ had hy uyt Consuegra een Brief aen de Koningen Regente geschreeven; sigh seer hoogh beklagende over haren Biechtvader/ de voorheenen gedaghte Jesuit Nithard, als die sijns Secretarii Broeder had doen gevangen neemen; hem selfs (Don Jan) soght in 't verderf te storten. Noemde hem een grimmigh Beest; die veele Tyrannyen bedreef; verraderschen Booswight; giftigen Basilisk, &c.: dien hy/ volgens de meeningh en aenmaeningh van seer groote Spaensche Theologanten, met groote redenen 't leven moght beneemen. Wou hem derhalven van haere Maj. wegh gedaen hebben.

Weygerd te gaen.

Misnoegen tusschen de Koningin Regente en Don Jan, ter oorsaeck van haeren Biechtvader Pater Nithard; dien hy seer leelijk uytmaeckt.

De Koningin Regente, die van deesen Pater Nithard, een Hooghduytsch Jesuit, boven maten veel hield/ had Don Jan geerne doen verklaren schuldigh te sijn aen Crimen Læsæ Majestatis; doch de Groote Raed gaf tot antwoord, datmen hem deese misdaed niet kon te last leggen/ wijl hy sigh alleen stelde tegens haeren Biechtvader/ in wiens persoon geen Majesteyt resideerde. Even hierom wierd het alreeds genoomene Besluyt/ van sijne Goederen verbeurd te verklaren/ uytgesteld. Ja veele oordeelden/ dat Don Jan in sijne sack niet ongegrond was; en dat hem genoeghdoeningh behoorde te geschieden. Ondertusschen veroorsaeckte den onversoenlijcken haet tusschen hem en de Biechtvader (by de Koningin in al te grooten aensien) veelerler bekommeringen; te meer/ wijl de Factie van Don Jan daeghlijcks grooter wierd/ en opentlijck dersde voorgeven/ dat eenige Groote aen 't Hof hem door 't een of 't ander middel pooghden aen kant te helpen. Dat men soo hard had aengedrongen/ om hem 't Gouvernement en de Reys nae de Nederlanden te doen aenneemen; op datmen onderweegen verraderlijck sijn Schip had mogen doen sincken/ en hem alsoo de dood veroorsaecken. 't Gingh noch al hooger. Met groote vryheyd sprackmen te Madrit, dat niet de wettige Prins te Saragozza gestorven; maer Don Jan even dien Prins/ de Soon van Koningin Isabella was; door de Hertogh van Iggar in de Wiegh verwisseld; 't welck hy/ om sijn Gewisse t'ontlasten/ in sijn Testament had betuyghd voor sijn overlijden; van welck Testament Don Jan een Afschrift had.

Wilhem afgeschaft hebben.

Don Jan heeft een stercke Aenhang.

Sou een wettige Soon van Koningh Philips sijn, uyt Isabella; doch in de Wieg verwisseld geworden.

Kort hier nae quam een andere Brief van Don Jan aen de Koningin/ veel Hoflijcker ingesteld. Beloofde haer sijnen dienst en getrouwheyd: wou alleen P. Nithard uyt 't Land gesonden hebben. De Regente begeerde hem niet te missen. Eyndlijck evenwel wierd in den Grooten Raed besloten/ datmen hem sou laten gaen na 't Keyserlijk Hof/ om alle aenstoot voor Don Jan uyt den weg te ruymen. Ondertusschen sloot de Koningin al de Heeren/ van welcke men vermoedde/ datse hem begunstighden/ van alle hooge Bedieningen uyt. Niet als gedwongen quam de Regente hier toe/ wijl Don Jan, steunende op sijnen Aenhangh/ met een deel Volck digt by Madrit was gekomen. Sy stelde Nithard vry/ nae Duytschland of Romen te moogen gaen/ onder de Titel van haren Ambassadeur, en een eerlijck Tractament. Hier op nam hy sijn Afscheyd; wierd door de Kardinael van Toledo in sijne Caros begeleyd nae Foncaral. Van hier begaf hy sigh nae S. Sebastiaen. Doch hier mee hield de swaerigheyd noch niet op. Don Jan eyschte meer andere dingen t'sijner voldoeningh. Echter bragt de Pauslijcke Nuncius het daer toe/ dat hy wierd gesteld ten Vice-Roy over Arragon, Catalonien en Valenza: oock altijd-duerend Gouverneur over de Spaensche Nederlanden.

Eyndlijck wierd besloten, Nithard na den Keyser te senden, of na Romen; als Ambassadeur, doch niet als gedwongen quam de Koningin hier toe.

De Pauslijke Nuncius brengd het tot een Verdragh tusschen de Regente en Don Jan. 1669.

Terwijl deese dingen sigh toedroegen/ gebeurden 't/ dat de jonge Koningh Carel een grooten hoon weervoer/ welcke hy echter seer grootmoedigh verdroegh/ en vergaf. Als hy met de jonge Maquis de Mortara (die hem als een Kind van Eere oppaste/ en met hem van eenen ouderdom was) eens speelde/ gaf hy hem/ om seeckere oorsaecks wil/ een Kinnebackslagh. Deesen/ sulcks niet verdragen konnende/ sloegh onbedagtlijk den Koningh weer in 't aengesight; en liep daer op heenen. Dit geschiedde tegens den avond. Als nu de gemelde jonge Carel 's morgens vroegh ontwaeckte/ en de jonge Marquis niet vernam/ vraeghde hy terstond nae hem; en begeerde/ datmen hem voor sijne Maj. sou brengen. Men antwoordde/ dat de Koningin hem/ over sijne vermeetenheyd/ wou doen straffen. Als nu 't Middaghmael sou gehouden werden/ seyde deese jonge Vorst: Hy kon niet eeten/ indien men de jonge Marquis niet weer voor hem braght. Men was derhalven gedwongen hem te halen. In de Kamer treedende/ viel hy op sijne knyen/ en bad sijne Maj. om vergifnis: die hem terstond op beurde/ met deese woorden: Hy had reght gedaen, dat hy geen Kinnebackslagh had willen verdraegen: en dat hy hem, om sijn' Edel-

Grootmoedigheyd des jongen Koninghs van Spanje.

in 't verdragen en Edelmoedigh vergeven van een vuystslagh in 't aengesight.

SPAENJE

Edelmoedigheyds wil, meer roemens als lasterens waerdigh aghtte. Nam hem dus weer aen in sijne voorige gunst. Doemals was hy noch geen 8. jaren oud.

Franschen Ambassadeur doet te Madrit sijnen Intoght, en sijn aenbreng. 1670.

Nae de Vreede tusschen Spaenje en Franckrijck deed d'Aertsbisschop van Tholoso, als Koninglijcken Franschen Ambassadeur, sijnen opentlijcken Intoght te Madrit, en vereerde de jonge Koningh Carel, uyt naem des Konings van Franckrijk, een Degen en Draegband/ geboord met Diamanten; waerdigh geaght over 6000. Dubbloenen. Syn aenbrengingh was/ dat de Koningh sijnen Meester 't verschil der Grensscheydingh in Vlaenderen had gesteld aen 't oordeel der Koningen van Engeland en Sweeden.

Franckrijcke weygeringh des Engelschen Ambassadeurs, aengaende de Staten Generael.

De Spaensche wilden de Keyser en de Staten Generael daer niet in betrecken; doch d'Engelsche Ambassadeur stelde sigh seer hevigh daer tegen; onder voorwendingh/ dat sijnen Koningh sigh daer over niet weynigh beleedighd sou aghten. Dit quam veele verstandige/ niet sonder reden/ bedencklijck voor.

Castel-Rodrigo word President in den Grooten Raed van Vlaenderen.

Als de Marquis de Castel-Rodrigo, tot noch toe Gouverneur der Spaensche Nederlanden, te Madrit aen 't Hof was gekoomen/ wierd hy van de Koningin Regente gesteld tot Opper-Stalmeester des Rijcks/ en Præsident in den Grooten Raed van Vlaenderen; welck Ampt hem jaerlijcks over de 20000. Kroonen inbraght. De Connestabel van Castilien had nae deese bedieningh gestaen; derhalven dies te spoediger met de Vergevingh wierd voortgevaren.

De Kardinael van Arragon een sonderlingh Minjon van de Koningin Regente.

Sy gaf oock aen den Kardinael van Arragon 't Opper-Commando over 't Koninghlijcke Lijf-Regiment. Ja/ sy nam hem aen tot Opper-Staets-Minister: gebruyckte sijnen Raed in alle gewightige saecken; en bewilligde hem/ in haere Kamer te mogen treeden wanneer hy wou; sonder dat hy eerst verlof behoefde te versoecken. Ondertusschen begonnen hier den Franschen handel in Lotharingen hoe langer hoe meerder in bedencken te neemen/ en middelen voor te slaen tot verseeckeringh der Spaensche Landen. D'onderhandelingh tusschen beyde de Kroonen Spaenje en Engelland wierd nu bekraghtighd: Waer op terstond eenen Expressen nae Cadix vertrock/ om dit Verdrag in Indiën te verkondigen.

Ter deeser tijd meer Ambassadeurs aen 't Hof te Madrit, als 'er in vijftigh jaren waren geweest.

Aen 't Hof te Madrit waeren in 50. jaeren tijds soo veel Ambassadeurs en Ministers van vreemde Potentaten niet geweest/ als ter deeser tijd; te weeten; de Pauslijcke Nuncius Marescotti. De Keyserlijcke Ambassadeur Graef van Pettingen. De Fransche, Aertsbisschop van Tholose. De Portugalsche, Graef van Portalegre. De Venetiaensche, Contareni. De Hollandsche Ambassadeur, Heer Hieronymus van Beverningk, was onderweegen. D'Ambassadeur van Malta: Dien van Savoyen, Abbe de Grilli, en dien van Luyck. Voorts een Envoye van Engelland; van Deenemarcken; van Sweeden; van Polen; Genua, de Prins van Oranje; Groot-Hertogh van Florencen; en van Hessen-Darmstad. Een Resident van Genua; van Parma; van Modena; van de Prins van Conde.

SPAENJE

Men vreesd al weer, dat de Spaensche Nederlanden een swaren stoot van Frankrijck hadden te verwaghten.

Men begon aen 't Spaensche Hof al weer met genoeghsame redenen te vermoeden/ dat de Spaensche Nederlanden op nieuws een swaere stoot van Franckrijck souden uyt te staen hebben. Derhalven de Heeren Pope (Pape) en Marmol, Raesheeren in den Hoogen Raed van Vlaenderen en Burgundien, de Koningin Regente bericht deeden van den Staet der genoemde Landen. Waer op beslooten wierd/ sigh te spoedigen met de wervingh van 4000. Spaensche Voetkneghten/ om de helft daer van onder den Graef van Castagnet na de Nederlanden te senden; d'andere helft nae den Milaenschen Staet. Noch wierd ordre gegeven tot d'aenneemingh van 6000. Hooghduytschers, om deselve desgelijcks nae de Spaensch-Nederlandsche Provintien te doen trecken.

De Spaensche Silver-vloot, waer op de Fransche heymlijck hadden gepast, koomd behouden in. 1671.

Anno 1671. was de blijdschap in Spaenje boven maten groot/ wegens de behouden aenkoomst der Silver-vloot uyt Nieuw-Spaenje, bestaende in 10. Koopvaerdy en 4. Oorloghs-Kielen. In 54. daegen waerense geseyld uyt de Havana in 't Eyland Cuba tot S. Lucar toe. De gantsche Ladingh wierd geschat op 12. Millioenen Stucken van Agten/ 7. aen Silver/ en 5. aen andere Waren. Aght Fransche Oorlogs-Scheepen hadden heymlijk op deese Vloot gepast: doch haer gemist.

Engelsche veroveren en verwoesten Panama; 't welck een Vreede-breuck wierd gehouden.

Maer oock quam met deese Vloot tijdingh/ dat d'Engelsche Rovers/ onder den Chevallier Morgan, Panama veroverd/ alles met vyer verwoest/ en een Buyt van meer dan 4. Millioenen mee genomen hadden. Dit wierd aen 't Spaensche Hof opgenomen voor een trouwloose Vreedebreuck; soo dat oock de Koningin Regente den Engelschen Resident geen gehoor wou geven. Die deese daed daer mee sogt te verontschuldigen: dat de Vreede daer noch niet verkondighd/ Heer Morgan niets daer van geweeten had/ doe hy dit stuck bedreef.

Pater Nithard van de Paus Aertsbisschop gemaeckt.

Pater Nithard, geweesene Biechtvader der Koningin Regente, was nu te Romen. Op recommandatie der gemelde Koningin maeckte de Paus hem Aertsbisschop van Edessa; so dat hy nu niet meer de Naem van Pater, maer van sijn Eminentie voerde. Voor ditmael scheyden wy van Spaenje af. Van d'Oorlogen deeser Kroon tegens Portugal, en tegens Franckrijck, sal onder de Portugalsche en Fransche Geschiedenissen gesprooken werden.

Koningh van Portugal.

In October Anno 1656. was overleeden JOHANNES de IV.; Koningh van Portugal. Sijnen Naesaet in 't Koninghrijck was sijnen Soon

Alphonsus de VI., noch onmundigh.

ALPHONSUS de VI., noch onmundigh/ als maer 14. jaren oud; derhalven sijne Moeder als Regente de Regeeringh waer nam. Wy hebben voor deesen gehoord/ hoedaenige misverstanden/ jae vyandlijckheden/ waren ontstaen tusschen de Kroon Portugal en de Vereenighde Nederlanden, vermits de Portugeezen in West-Indien de Hollanders hadden verdreeven uyt Brazil, Angola en S. Thome.

De Staten Generael senden Commissarissen na Portugal, om herstellingh

Om dit verschil by te leggen door behoorlijcke herstelling der afgenomene Landen/ en vergoeding van geleedene

leedene

PORTUGAL.

leedene schaede/ volmaghtighden de Staten Generael twee Commissarissen, de Heeren N. Ten Hoven en Gisbert de Wit, om nae Lisbona te gaen/ en met de Koningin Regente (want Koningh Johannes was in 't voorige jaer overleeden) te handelen van de gedaghte herstellingh en vergoedingh; of by weygeringh de Kroon Portugal opentlijck den Oorlogh aen te kondigen. Te gelijck sondense een Oorlogs-vloot in Zee/ met de gedagte Commissarissen, van 14. Schepen/ onder den Lieutenant-Admirael Baron van Wassenaer, Heer van Obdam, en noch 16. andere onder Vice-Admirael Michiel de Ruyter. In September quam dese Vloot op de Stroom voor Lisbona, en liet 't Ancker vallen. De Commissarissen leverden hare Bevel-Brieven aen de Koningin over. Kreegen Audientie, en de Heer Ten Hoven deed de Propositie; bestaende in de Rouwbeklagingh over de dood van Koningh Johannes de IV. Geluckwenschingh aen Koning Alphonsus de VI. Ernstige klaghten over de gewelddadigheden der Portugeezen, tegens alle reght de Nederlandsche West-Indische Compagnie ontweldighd hebbende Brazil, Angola, S. Thomas, &c. Langh hadden de Staten Generael gewagt op herstellingh en vergoedingh/ volgens de gedane hooge Beloften der overleedene Majesteyt Johannis; doch daer was niets gevolgd. In tegendeel hadden de Portugezen 't geduld harer Hooghm. noch verder misbruyckt/ en oock 't Recif aengevallen. Ter dier oorsaeck waeren de Staten Generael gewettighd/ om door geweld weer te krijgen 't geen haer gewelddadigh was ontnoomen. Echter wildense noch eerst versoecken/ of de saeck door sagter middelen kon werden afgedaen. Hadden oversien de Vreedens-Artijckelen, Anno 1648. binnen 's Gravenhaegh aen den Portugalschen Ambassadeur behandighd/ en van hem weer aen haere Hooghm. overgelevered: deselve veranderd nae gelegenheyd van de veranderingh der tijden: en haer (Commissarissen) bevolen/ die in handen harer Maj. te stellen. Baeden/ sonder uytstel daer in te bewilligen/ of ten langhsten binnen 14. daegen sigh daer op te verklaren.

Margin: en vergoedingh t'eyschen, 1657. — en te gelijck een Oorloghs-vloot met deselve. — Sy komen te *Lisbona* aen. — Korten inhoud van haeren Voordrag aen de Koningin *Regente*, — en eysch, aen hare Majesteyt gedaen. — Krijgen geen vergenoegen.

Vermitsse nu geen vergenoeging konden bekoomen/ soo kondighdense Portugal den Oorlogh aen/ volgens haere Commissie van de Staten Generael; en begaven sigh weer aen Boord. Stracks na haer vertreck tasteden d' Admirael Obdam en Vice-Admirael de Ruyter al de haer bejegenende Portugeezsche Schepen aen; en kreegen 'er in weynigh tijds 13./ onder welcke waeren eenige rijck-geladene Suycker-Scheepen van de Braziliaensche Vloot. De Portugeezen gaven een Manifest uyt; waer in sy de schuld deeses Oorloghs op de Hollanders schoven; wijl de Hollandsche West-Indische Compagnie, geduerende de Stilstand voor 10. jaren tusschen de Kroon Portugal en de Staten Generael, opgereght in Julius Anno 1641., haren Admirael Houtebeen (van haer genoemd Pe de Pas) had bevolen aen te vallen en in te neemen Angola, Loando, S. Thomas, en andere Plaetsen; gelijk oock geschied was; onder voorwendingh/ datse daer van de gemaeckte Stilstand noch geen kennis hadden. Meer andere dingen braghtense in haer Manifest ten laste der Hollanders; voor ons te langh om te verhaelen. Ondertusschen had de Hollandsche West-Indische Compagnie, gelijck voor deesen aengemerkt is/ niet opreghtlijck genoegh hier ontrent gehandeld. Insonderheyd klaeghdense oock over deesen plotslijcken overval.

Margin: Waer op de *Hollandsche* Oorloghs-Scheepen terstond toetasten, — en veel *Portugalsche* Scheepen veroveren. — *Manifest* der Kroon *Portugal* tegens de *Staten Generael.*

Behalven den nu aengevangenen Oorlog der Vereenighde Nederlanders tegen Portugal, had deese Kroon alreeds een vyand in haer eygen Land gekregen; te weeten/ de Spaensche, welcke hier taemlijck diep indrongen: de Stad Olivenza, en 't Fort Mouran (Moyran) veroverden. Doch 't veranderde weer. 't Portugeezsche Leger trock te veld: Hernam 't stercke Fort Mouran, en sloegh de meeste Spaensche daer in dood. Evenwel verrightedense in dit jaer niets verder.

Margin: *Spaensche* sijn nu in *Portugal.*

In 't volgende jaer begavense sigh vroegh uyt de Winter-quartieren, en belegerden de voornaeme Stad Badojoz, de gewightighste Grens-besting der Spaensche na Portugal toe. Don Rodrigo Muxica (Mexica) was 'er Commandant in. De Portugeezsche Generael sond een Trompetter aen hem/ met aenseggingh/ dat hy daeghlijcks noch 8000. Mannen in sijn Leger verwaghtte; en indien hy sigh niet overgaf/ dat hy dan op 't uyterste strengh met hem en de sijne wou handelen. Maer Don Rodrigo liet hem antwoorden: Hy had voorgenoomen, een stuck van de Wal selfs om verr' te doen werpen, om voor de Portugeezen sulck een groote Bres te maecken, datse daer door souden binnen konnen komen, indiense lust hadden, sulcks te wagen. Oock quamen de Spaensche onder Don Louis de Haro ten Ontset; waer door de Belegeraers/ wijl haer de Toevoer wierd afgesneeden/ moesten opbreecken. Conte de Penegiam, Hofmeester des Konings van Portugal, lagh doemaels niet verr' van daer in 't Klooster S. Francisci eenighsins onpasslijck te bed. Als hem hier geseght wierd/ dat Badajoz door de Spaensche ontset was/ wierd hy daer over soodanigh ontroerd/ dat hy stracks daer nae de Geest gaf. De Spaensche belegerden doe Elvas: doch hier weervoer haer 't geen de Portugeezen voor Badajoz was bejegend.

Margin: *Portugeezen* belegeren *Badajoz.* — Moedige woorden des daer in sijnde *Commandants.* — Moeten opbreecken. 1658. — *Conte de Penegiam* sterft hier over van ontroeringh.

Vermits de Vreede tusschen Franckrijck en Spaenje nu op een goede voed stond (Anno 1659.), gelijck dan oock deselve in dit jaer noch gesloten wierd/ wilden de Spaensche deese gelegenheyd waerneemen/ om het van haer afgevallene Portugal te herwinnen. Belegerden al weer de voornaeme Portugeezsche Stad en Vestingh Elvas; doch wierden opgeslaegen/ en de Portugeezen bequamen hier een grooten Buyt. Over de 3000. Spaenjaerden wierden dood op 't Veld geteld; daer onder veel hooge Stands-persoonen. De Gevangene waeren 2000. Hier tegens was 't verlies der Portugeezen seer geringh.

Margin: *Spaensche* belegeren *Elvas*, doch werden opgeslaegen met swaer verlies. 1659.

Een ander Spaensch Heyr aen de Grensen van Gallicien belegerde en veroverde Monçon, aen de Gallicische Grensen. Sloegen 8000.

Margin: Een ander *Spaensch* Heyr is geluckiger.

PORTUGAL.

8000. Portugeezen tot op de helft dood / en bemeesterden Salvaterra. Portugal foght nu met Holland tot Vreede te komen / en de verschillen over West-Indien af te doen. Sond derhalven Conte de Miranda nae 's Gravenhaegh, als Ambassadeur, tot afdoening van dit Werck.

Portugal soeckt Vreede met Holland.

Anno 1660. vielen de Portugeezsche Trouppen in Spaenje, aen de sijde der Provintie Beira. Veroverden oock stormenderhand de Stad S. Felix. D'aenslagh op Ciudad Rodrigo miste haer. Echter sloegense 900. Spaensche Ruyters t'eenemael.

Portugeezen vallen in Spaenje. 1660.

Alhoewel Spaenje nu Vreede met Franckrijck had / soo kon echter deese Kroon weynigh tegens Portugal verrighten in dit en in 't volgende jaer / onaengesien Don Jan d'Austria sijn best hier toe deed: Doch de Maght onder hem was te kleyn. Meenighte van Soldaten stierven / of verliepen. 't Geldgebreck was seer groot. Evenwel herstel de hy sigh nae vermoogen. Vroegh waeren de Spaensche gereed; langhsaem quaemense aen. Dit gaf de Portugeezen tijd en moed. Echter drongh 't Spaensch Hoofdheyr tot in Portugal, en veroverden 't Steedje Aronches. De Portugeezen dreeven haer weer te rugg' / en vielen selfs in de Spaensche Landen. 't Tweede Spaensche Heyr uyt Gallicien viel oock in Portugal; maer wierd desgelijcks aghterwaerts gejaeghd. De derde Spaensche Maght uyt Oud-Castilien deed even 't selve; maer oock bejegende haer 't selve. Hier tegens ruckten de Portugeezen in Castilien, en voeghden de Spaensche groote schaede toe. Wijders wierd in dit jaer niet verrigt; want d'overmatige hitte dreef beyde de Legers tydigh genoegh in de Somer-quartieren. 't Hoofd-heyr onder Don Jan d'Austria gingh in Augustus weer by Badajoz leggen; daer sijne Soldaten van veelerley Siekten wierden aengetast; waer toe niet weynigh hielpen d'ongewoone Spijsen / welckese aten. Veele stierven / andere verliepen. Ondertusschen woumen 't Heyr weer versterken met andere Volckeren uyt Napels, Sicilien, Milaen, Braband en Vlaenderen.

Spaensche vallen in Portugal. 1661.

De Portugeezen in Spaenje

een mael en ander-mael.

Beyde Legers gaen in Somer-quartieren.

Anno 1662. sou Spaenje Portugal met alle maght op 't Lijf vallen. Don Jan d'Austria brack met sijn Heyr op; viel in 't Portugalsche Koninghrijck / en begon daer leelijck aen te gaen met branden en blaecken. Veroverde oock eenige Redouten. De Portugeezen stelden haere hoop op de Verbindnis / en 't Houwlijck haerer Infante, met Koningh Carel van Engelland. Ondertwijl verloorense de Stad en Vestingh Alconchel, welckese in de voorleedene Somer de Castilianen hadden afgenoomen. Plonderden daer tegens Elgas, en sloegen een Spaensche Parthy. Echter voer Don Jan al voort met branden en roven. Noodighde oock den Portugeezschen Generael tot een Veldslag; doch deesen weeck te rugg'. Waer op Don Jan Borba stormenderhand innam / en den Portugeezschen Gouverneur deed op hangen; nevens twee Capitainen. Vervolgens belegerde hy de Stad Gurumena; daer 't Guarnisoen, nae een dappere tegenstand sigh moest opgeven. Voor deese Plaets hadden de Spaensche wel 3000. van haer Volck verlooren; doch deese winst hieldense van sulck een gewight / datse dit verlies weynigh aghteden.

Don Jan d'Austria brand en blaeckt in Portugal. 1662.

Hoop van Portugal op Engeland.

Spaensche Veroveringen,

Voorts veroverde Don Jan Monforte, een seer schoone Plaets / en als een Aertsch Paradijs, ten opsight der treflijcke Huysen / Lustgarden / en Gebouwen. Daerenboven kreegh hy in sijn geweld de Berghwercken van Gualcaldana, welcke jaerlijcks plegen op te brengen 178. Quentos aen Silver / yeder Quento gereeckend op 2673. Spaensche Ducaten. Aen hem gaf sigh over Cabeca de Vida, en Alterdachum. Wierd meester van Alterpredosa; en liet alles springen. Fronteira, de grootste en rijckste Stad in dit gantsche Gewest / 4. Mijlen van Estremos, en Elvas, gaven sigh terstond op. 't Selve deed Acumar, een Mijl van Aronches. Vermits nu Don Jan daght / dat hem onmoogelijck sou vallen / Monforte te behouden / soo liet hy de Stads-mueren en 't Kasteel door ondermijningh in de lught opvliegen. Ocrato deed hy desgelijcks; waer door deese geheele Stad afbrandde. Veelerweegen liet hy de Commandanten en Capitainen der Guarnisoenen ophangen / als Rebellen tegens haeren Koningh; te weten / den Spaenschen.

van veele Steeden in Portugal, en seer harden handel van Don Jan.

Dus stond Portugal ter deeser tijd in groote schrick / en een seer sleghte staet. Wegens deese groote verliesen was te Lisbona alles in roere. De gantsche Koophandel stond stil. 't Ontbrack aen geld / om de Soldaten te betalen. De Toevoer wierd verhinderd / waer door 't Graen seer hoog oprees. Brooden geld-gebreck deed veele Soldaten verloopen. Daerenboven wierden door de Spaensche op de Grensen van Portugal over al Brieven aengeslagen / beveelende alle Francoisen, uytnaem des Koninghs van Franckrijck, de Portugeezsche dienst te verlaeten / en binnen 3. Maenden tijds weer in Franckrijck te koomen.

Sleghten staet van Portugal

in verscheydene opsighten.

Maer als nu 4000. Engelsche te voet en 600. te paerd te Lisbona aenquamen / naemen de Portugeezen weer moed; en hoopten / 't verloorne haest weer te sullen winnen. Doch deese moedvattingh kreegh wel haest weer een stoot / vermits 't Koninghlijcke Huys onder sigh selven in een groote oneenigheyd viel. De jonge Koningh Alphonsus had nu een lange tijd seer hoogh begunstighd seecker Italiaen, genoemd Antonio Maria Conti (eerst van een sleght vermoogen / en die by de Hof-Capel een gering Winckeltje had opgereght) / soo dat hy / wegens sijne bysondere listigheyd / yeder uyr een vrye toegangh tot des Koninghs Kamer had. De Koningin Regente was seer qualijck hier mee te vreeden: kon echter deese toetred hem niet verhinderen. Deed hem derhalven aenvatten / en soo terstond in een Schip nae Brazil voeren. Hier over wierd Alphonsus soo toornigh / dat hy sigh van Lisbona na Algarva begaf; aen sijne Moeder en de Rijcksraeden schreef: 't Koningrijck was hem / en hy Koningh. Hy wou 't in besit neemen/

Engelsche hyllanden koomd in Portugal.

Gevaerlijcke oneenigheyd tusschen de jonge Koningh Don Alphonso, en sijne Moeder: om welcke oorsaeck.

neemen/ en selfs regeeren. Niemand anders had sigh daer mee te bemoeyen/ &c. Veele Grooten vielen hem toe. Waer op dan de Koningin Regente hem 't Rijck opdroegh. Nae sijne weerkoomst versond hy haer stracks van 't Hof/ en uyt de Stad. Eenige voornaeme Heeren uyt den Koninglijcken Raed schafte hy af; en stelde andere in haere plaets; welcke/ nae de dood sijns Vaders/ by sijne Moeder in ongenaede geraeckt sijnde/ lange jaren hadden gevangen geseeten. Oock liet hy de gedaghte Italiaen Antonio Conti weer te rugg' nae 't Hof haelen. Deeser wijs bedaerde dit gevaerlijk Onweer voor datmael/ boven yeders vermoeden; en Don Alphonsus de VI. was nu regeerend Koningh van Portugal.

Alphonsus neemt de Regeering aen; en versend sijne Moeder.

Ondertusschen begaven een groot deel der opontbodene Franschen sigh nae Franckrijk. D'Engelsche Soldaten konden sig niet schicken nae 't humeur der Portugeezen; als die gewoon waren groote besolding/ leckere Spijsen/en goede betalingh. Hier tegens quam 't de Portugeezen swaer voor/ dat d'Engelsche Vreemdelingen geld souden krijgen; en sy niet. Dit veroorsaeckte Nijd en Verbitteringh.

D'Engelsche konnen met de Portugeezen niet Accordeeren.

't Ander Spaensch Heyr in Gallicien, bestond uyt 12000. te paerd en te voet/ nevens 2000. Schanggravers/onder 't Hoofd-Commando des Aertsbisschops van S. Jago, Don Balthasar de Roxas en Pantoja, als Generael Veld-heer/ trock oock tegens de Portugeezen over de Rivier Minho te veld. Viel in 't Dal Coira. Plonderde/ verbrandde/ verwoestte alles. Verroverde de Vestingh Portela; waer door nu 't gantsche Land tusschen de Rivieren Duero en Minho voor de Spaenjaerden open stond. Dit verweckte een geweldige schrick onder de Portugeezen; soo datse uyt Ponte de Barca, Ponte de Lima; voorts uyt alle Steeden en Vlecken/ vier of vijf Mijlen in 't ronde/ weghbloeden. Don Balthasar de Pantoja ruckte al voort met sijn Spaensch Heyr. Vond de Portugeezen in haer Voordeel leggen. Deed haer echter/ nae een hevige Schermutsel/ haere Post verlaten: sloegh een goed deel van d'aghtertoght dood/ en kreegh 'er veele gevangen.

Verrightingen van 't ander Spaensch Heyr in Gallicien tegens de Portugeezen.

Ellendige vlught der Portugeezsche Inwooners.

De Hertogh van Offuna had een vliegend Leger van 6000. aen de sijde van Ciudad Rodrigo. Vermeesterde/ onder meer andere Plaetsen/ oock Escalon. Maer haest daer nae verkeerde 't spel. Don Sancho Manuel, die hier 't Commando over 't Portugeezsch Krijghsvolck had/ sloegh hem 1000. Mannen af/ en herwon Escalon. De Portugeezsche Generael Graef de Prado klopte eenige andere Spaensche Troupen in Gallicien; doch der selver Veldheer Don Balthasar de Pantoja verhinderde hem verder te gaen: dreef hem uyt Arcos, een seer voordeelige Pas in 't Geberght: waer over de Portugeezen by de 1500. Mannen verlooren. Vervolgens drongh hy met sijne gantsche Magt Portugal in. Verroverde Castro-Veyro, Ponte Vedro, Lindoso, &c. oock de stercke Stad Moreyra, en Soaja. Hier mee eyndighden d'Oorloghs-verrightingen voor dit jaer. Onderwijl was 't der Portugeezen geluck/ dat 't Heyr van Don Jan d'Austria in Estramadura niet weer te Veld kon koomen/ wijl 't genoegh te strijden had met Sieckten en Gebreck. Veele stierven; niet minder liepen tot de Portugeezen over. Koningh Philips van Spaenje soght nu Portugal door een ander gemacklijcker middel weer onder sijn geweld te brengen. Liet d'afgevallene Portugeezsche een Generaele Pardon en Amnestia aenkondigen: doch deese hadden noch geen lust/ om weer onder 't Spaensch Gebied te staen.

Kleyne voordeelen; meerder schade der Portugeezen op en van de Spaensche.

Spaenje bied de Portugeezen een Generael Pardon aen; doch te vergeefs.

D'Engelsche, te groots sijnde/ om sigh van de Portugeezen te laeten commandeeren, liepen met meenigten wegh; met hopen tot de Spaensche; soo dat nauwlijcks 't derde deel stand hield. Selfs haeren eygenen Generael Inchequien begaf sigh weer nae Huys.

Engelsche loopen van de Portugeezen wegh.

D'aenvangh van 't volgende jaer liet sigh al weer voor de Portugeezen niet wel aensien/ wegens de groote Oorloghsbereydselen der Spaensche. Ter dier oorsaeck nam 't Portugeezsche Hof gedaghten/ te willen versoecken/ of men tot een eerlijcke Vreede sou mogen geraecken. Een Ambassadeur wierd nae Madrit gesonden/ om een Stilstand van 12. jaeren voor te slaen; in welcke tijd men een volle Vreede sou konnen sluyten; doch hy wierd veragtlijck genoegh een tijd langh opgehouden/ daer nae afgeweesen. Echter nam men noch een Besluyt/ dat beyderfijds Commissarissen op de Grensen by een souden koomen. Doch d'onderhandelingh duerde niet langer/ als tot dat de tijd aenquam/ om te Veld te trecken. Doe meenden de Spaensche, 't Koninghrijck Portugal op eenmael onder de voet te sullen werpen.

Portugal soeckt te vergeefs een Stilstand met Spaenje. 1663.

Alreeds in Februarius trocken de Portugeezen te veld. De Spaenjaerden maeckten sigh desgelijcks daer toe gereed; en in April bevond sigh haeren Generalissimus Don Jan d'Austria alreeds te Badajoz. Trock dieper in 't Land; belegerde en verroverde Evora, door verraed der Geestlijcke en andere. Hier tegens sneeden de Portugeezen de Spaensche van Castilien af. Dwongen haer oock eyndlijck/ schoonse veel swacker waeren/ tot een Slagh. 't Spaensch Heyr bestond in over de 10000. te voet en 6000. te paerd; 't Portugeezsche in noch geen 10000. te voet en maer 3400. Ruyters. De Spaensche Generael was/ gelijck alreeds geseght is/ Don Jan van Oostenrijck (die de sijne de Victorie beloofde; en gebood/ geen Portugeezen gevangen te neemen/ maer haer alle dood te slaen): de Portugeezsche Veldheer de Graef van Villeflore, Don Sancho Manuel.

Die Portugal op eenmael meenden op te slocken.

De Portugeezen, schoon veel swacker, dwingen de Spaensche tot een Slagh.

Doe 't evenwel tot een Slagh sou komen/ soghten de Spaensche t'ontwijcken. Don Manuel dit gewaer wordende/ sloegh op haren Naetoght. Hier op ontstond een furieus Geveght; waer in de Portugeezen tot 16. malen toe aenvielen/ en de Zeege bequamen. Haer verlies was geringh/ bestaende in niet meer als 300. doode/ soo van haer' eygene Natie, als Francoisen en Engelsche; behalven 800. gewondde. Op de Spaensche sijde telden de Portu-

Furieus Geveght.

Geringe schaede der Portugeezen.

PORTUGAL.

Portugeezen over de 4000. dooden. De gevangenen waeren meer als 6000.; en onder deselve de bloem des Castiliaenschen Adels/ nevens veele hooge Standspersoonen. De Koninghlijcke Hoofd-Standaert waerense quyt. Don Jan had verlooren sijne gantsche Cancellery, Boecken/ Registers, Reeckeningen/ Brieven/ Geschut/ 3200. Karren en Wagenen met Bagagie en Ammunitie; 8000. Muyl-Eselen en andere lastdragende Dieren/ beladen met veele dingen van groote waerde; oock met Goud en Silver: soo dat meenigh Portugeezsch Soldaet 1000. en meer Ducaten ten Buyt kreegh: 600. Ossen; 3. Carossen; waer van de 2. Don Jan behoorden/ &c.

Ellendigh swaer verlies der Spaenſche:

Deesen Slagh/ dus verlooren/ maeckte geheel Spaenje maghteloos/ wijl dien Veldtoght haer had gekost/ volgens haer' eygene reeckeningh/ over de 7. Millioenen. Haere grouwlycke dreygementen/ van Portugal gantsch te sullen vernielen/ waeren op eenmael in roock verdweenen. Don Jan d'Austria vergaderde wel weer 't geringh gebloodene overblyfsel; en braght/ met d'op nieuws aenkoomende bystand/ een Heyr van 16000. te paerd en te voet by een; doch dersde sigh niet meer aen de vyanden wryven.

waer door Spaenje gantsch maghteloos was geworden.

Hier op veroverden de Portugeezen Evora weer. Uytnemend groot was de blijdschap te Lisbona over deese Zeege. 't Volck liep voor 't Pallays/ roepende dat de keel bynae scheurde: Viva el Rey Don Alphonso! D' Aertsbisschop Don Sebastian Cesar de Meneses, Koninghlijcken Raed/ wierp 2000. Realen onder 't Volck/ met deese woorden: Daer, heb dit voor deese goede tijdingh.

Blijdschap te Lisbona.

De Koningh van Portugal gebruyckte nu ook een list. Eenen sijner Kamerheeren/ Don Francisco Ferreira Robello, sond hy na de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden (met welke hy Anno 1661. tot Vreede was geraekt)/ om eenige hulp tegens Spaenje te versoecken. Hy wist wel/ dat deese begeerte hem niet toegestaen sou werden. Maer dit gebruyckte hy tot een deckmantel en uytvlught/ om niet te betalen den eersten verstreeckenen Termijn; te weten; 't sesthiende deel der 80. Tonnen Gouds/ by 't gemelde Vreede-Tractaet beloofd.

List van Koningh Alphonsus, om de Staten

Generael niet te betalen.

PORTUGAL.

Anno 1664. was Spaenje seer slaperigh in den Oorlogh tegens Portugal; soo seer had de slagh des voorleedenen jaers dit Koningryck gedruckt. De Portugeezen daer tegens begaven sigh te veld. Veroverden Valenza d'Alcantara. Plonderden en verbrandden veele Dorpen in Spaenje. Sloegen oock de Spaensche voor Castel-Rodrigo. Dit veroorsaeckte in de Spaensche Landen sulck een verbaesdheyd/ dat oock selfs Don Jan, verdrietigh over den tot noch toe meest ongeluckigh gevoerden Oorlogh/ sijn Generaelschap neerleydde; sigh weer verboegende nae sijne Commandeury en Prioraet te Consuegra. Noch verscheydene andere voordeelen behaelden de Portugeezen op de Spaensche.

Don Jan d'Austria legt sijn Generaelschap neer.

Groote voordeelen der Portugeezen op de Spaensche. 1664.

Anno 1665. maeckte Spaenje weer groote toebereydselen tegens Portugal; maer oock de Portugeezen saten niet stil. De Spaensche belegerden de Stad Villa Viciosa. De Portugeezen quamen ten ontset. Een hevigh Gevegt ontstond tusschen deese Parthyen; waer in de Spaenjaerden 't meeste voordeel hadden/ tot dat ontrent 6000. Mannen/ meest Monicken en andere Geestlijcke/ uyt de Kloosteren gehaeld/ en gewapend alleen met Piecken en Degens/ de Portugeezen te hulp quaemen. Deese sloegen door de lincker Vleugel van 't Spaensche Voetvolk/ en bragten deselve in verwarringh; waer op de Zeege aen de Portugeezen bleef/ met seer groot verlies der Spaensche, van over de 5000.

Slagh tusschen de Spaenjarden en Portugeezen; die 6000. Monicken te hulp bekomen.

Swaere neerlaegh der Spaensche.

doode;

PORTUGAL.

doode/ en een groote meenigte Gevangene; onder welcke veel hooge persoonen waeren. Voorts bequamen de Portugeezen ten buyt 1000. Paerden en Muyl-Esels; 600. Wagenen; 200. Koetsen; 160000. Brooden/ 25000. Sacken vol Meel en Biscuit; ook meest al de Bagagie. Deese Zeege wierd gesteld boven al de Victorien, welcke de Portugeezsche Natie opt op de Spaensche had bekoomen: oock twistense deselve wel te gebruycken. Want nae deese Slagh by Monte-Claros viel de Portugalsche Veld-Maerschalck Antonio Furtado op de sijde van Gallicien in 's vyands Land; nam de Stad Sarsa in; verbrandde veele Dorpen/ en braght meer als een Millioen guldens aen Buyt mee te rugg'. Dus gingh 't nu de Portugallers voor de wind.

Grooten Buyt der Portugeezen. 1665.

Vallen in Spaenje.

Spaenje integendeel trof 't een' ongeluck op 't ander; wijl in even dit jaer Koningh Philips de IV. overleed; 't Rijck naelaetende aen een vier-jaerigh Kind. En noch voor 't eynd deeses jaers bequamen de Portugeezen een nieuw geluck op de Spaensche. Want als deese met 6000. te voet en 5000. te paerd een Aenslagh op Porta Legur hadden gemaeckt/ wierden de Portalegre hier van verwittighd; die sigh in postuer stelden/ en de Castilianen dapper klopten.

Spaenje treft 't een' ongeluck op 't ander.

Spaenje, in groote bekommeringh over de dood des ouden/ en de swackheyd des jongen Koninghs; van soodaenigh een gesteltenis/ dat de meeste Genees-meesters hem geen langh leven toeschreeven/ was nu gantsch genegen tot Vreede met Portugal. D'Engelsche Ambassadeur Milord Fanschau deese resolutie van 't Hof vernoomen hebbende/ begaf sigh van Madrit nae de Portugalsche Grensen/ om te spreecken met de Graef van Castel Melhor, die sigh daer sou laten vinden. Doch als hy hier niemand vernam/ trock hy voorts nae Portugal. Sijne saecken verright hebbende/ begaf hy sigh weer nae Madrit; en kreegh de volgende dag Audientie by de Koningin Regente, en den Spaenschen Raed. Stracks verdween de hoop van Vreede met Portugal t'eenemael. Want of wel de Spaensche door desen Ambassadeur Portugal veele Voordeelen hadden laeten aenbieden; oock de Portugeezen, nae groote aenhoudingh/ deselve hadden aengenoomen; soo wierd echter deese gantsche handelingh den Bodem ingeslaegen/ wijl de Spaenjaerden den Koningh van Portugal niet wilden erkennen voor wettigh Koningh; noch in sulck een qualiteit met hem tracteeren. Dit was 't voornaemste/ waer op de Portugalsche Natie aldermeest drongh.

Vreede-handel, tusschen Spaenje en Portugal aengesteld.

Plotslijck den bodem ingeslaegen: en om welcke oorsaeck. 1666.

Hier op wierd in Spaenje d'Oorlog tegens Portugal weer besloten/ en groote Krijgs-toerustingen gemaeckt. Hier tegens versamelden de Portugeezen in Estremos 14000. Mannen te voet en 4000. te paerd; dreygen de de Stad Gurumena een Belegeringh. Onderwijl had 't Spaensche Hof geen kleyne Bedenckingh op d'aenslagen des Koninghs van Franckrijck: derhalven oock verscheydene Couriers nae Braband aen Marquis de Castel-Rodrigo wierden afgevaerdighd/ om in de Spaensche Nederlanden op alles goede ordre te stellen; onaengesien men hem geen Volk kon toesende; alwijl men de 1500. Mannen/ voor deese Provintien geworven/ na Badajoz had moeten laeten gaen tegens de Portugeezen.

Spaenje besluyt weer den Oorlogh tegens Portugal.

Heeft bedencken over de Fransche toerustingen.

Om deese Kroon/ door de verwoestingh der Landen/ alle levens-middelen af te snijden/ viel Marquis de Caracena met een deel Spaensche Troupen uyt Badajoz; greep Cabecca de Vidois aen. Veroverde Stad en Kasteel. Roofde over de 30000. Ossen en Schapen; en trock met dien Buyt weer te rugg'. Maer eenen anderen voorgenoomenen Inval in Portugal mislukte hem. 't Selve weervoer de Prins van Parma, Generael der Ruytery in Estramadura. Geen Hoofdgevegten sijn in dit jaer tusschen beyde de Parthyen voorgevallen.

Spaensche vallen in Portugal.

Ondertusschen was 't Koninghlijck Hof te Lisbona seer beesig/ om de nieuwe Koningin/ Princes Maria Francisca Isabella de Savoya, gemeenlijck genoemd Madamoiselle d'Aumale, Dochter van Hertogh Carel van Nemours, op 't praghtighst t'ontfangen. Eyndlijck quamse den 3. Augustus N. S. voor Lisbona aen. De Fransche Scheepen/ welcke haer hadden overgeboerd/ moesten terstond weer te rugg' keeren; ook met deselve de Bisschop van Laon en andere groote Heeren/ welcke haere Maj. hadden vergeselschapt. Koningh Alphonsus begeerde niet/ dat de Françoisen de nieuwe Koningin verder souden dienen/ of Audientie by haer hebben. Dit verweckte geen geringe onwil in haere Huysgenooten en andere Dienstelingen: Oock quam 't haer bry seldsaem voor/ datse/ nae sulck een moeylijcke reys/ terstond wierden afgedanckt. Haere Maj. moest opgepast werden van geboorne Portugeezen, die al t'saem/ op de Fransche Mode, seer kostlijck wierden gekleed: gelijck oock haere Pagen en Lacquayen; die nu in een Fransch Gewaed door de Straeten der Stad swierden; waer over d' Inwooners sigh niet weynigh verwonderden; als sulcke Habyten ongewoon sijnde.

Princes Maria Francisca Isabella de Savolla, of Madame d'Aumale, koomd te Lisbon aen, als Bruyd van Koningh Alphonsus.

Magh niemandals gebooren Portugeezen ten dienst hebben; doch op de Fransche Mode gekleed.

In 't volgende jaer/ als men aen 't Spaensche Hof te Madrit seer ontsteld was over den op nieuws aen te vangene Oorlog van Franckrijck in de Spaensche Nederlanden, soght men de Vreede met Portugal; maer nu was deese Kroon daer toe niet gereet/ als met Franckrijck te nauw verbonden/ gelijck voor deesen gehoord is onder de Spaensche Geschiedenissen.

Spaenje krijghd Franckrijk weer op den hals, en soeckt nu Vreede met Portugal.

Terwijl nu Spaenje in sulck een staet stond/ viel te Lisbona aen 't Portugeezsche Hof een groote veranderingh voor. Kortlijck moesten wy hier deese saeck uyt de grond ophaelen. De Portugeezsche Staets-Secretarius, Susa de Macedo, wierd afgeset/ en versonden na 't Klooster Divellas, 2. Mijlen wegs van Lisbona; vermits hy de Koningin/ als haere Maj. een verschil tusschen hem en haeren Kamerlingh had willen byleggen/ byna wat onbeleefd had bejegend. Korts daer nae klaeghde de Prins Infant Don Pedro,

Groote veranderingh, aen 't Hof te Lisbona voorgevallen.

De Staets-Secretarius de Macedo nae een Klooster versonden.

PORTUGAL.

(Broeder van Koningh Alphonsus, by yeder seer bemind) sijne Maj. door twee Brieven/ dat de Staets-Minister Graef van Castel Melhor, hem nae 't leven stond. Dat hy (Don Pedro) derhalven 't Land sou moeten verlaten/ indien men de gemelde Graef niet wou voor 't Gerigt/ en ter verantwoordingh stellen.

Oock de voornaemste Staets-Dienaer gebannen.

Hier op besloot de Koningh/ gehoord hebbende 't Oordeel der Regtsgeleerden/ de genoemde Graef te verbannen nae Alcobassa, 15. Mijlen van Lisbona. Sijne Gemalin en Kinderen mogten echter in de Stad blijven. Noch quam oock de Grootmeester der Koninglijke Magazijnen, Don Henriquez de Miranda, wegens Don Pedro in Koninglijke ongenade; soo dat hy sigh heymlijck van 't Hof wegh maeckte.

De Staets-Secretarius weer in des Koninghs gunst:

Hier tegens wierd de gebannene Staets-Secretarius Susa de Macedo uyt Koninglijck bevel weer aen 't Hof geroepen/ en selfs aen des Koninghs Tafel. De Prins Infant Don Pedro vernam dit wel haest. Trad derhalven met de Koningin en veel' Edele/ waer by sigh oock d'Overste en voornaemste des Volcks bevonden/ in even deselve Kamer; en seyde tot sijne Maj. (die hier over vry seer ontroerd was)/ dat hy sigh van deesen Macedo moest ontslaen. In 't eerst antwoordde Alphonsus niets met allen:

Werd door bestel der Koningin en des Koninghs Broeder Don Pedro in 's Koninghs Kamer gevangen genomen.

Maer Macedo week in een ander' Vertreck/ waer in des Koninghs Jaght-geweer wierd bewaerd: sloot de deur toe/ en verseeckerde deselve soo veel hy kon: tot dat eyndlijck de Koningh (op aendringen der Koningin/ des Infants, en der andere Heeren) den Hertogh van Cadaval bevel gaf/ de Deur t'openen/ en de Secretarius gevangen te neemen. Hy verrightte dit; en braght den Gevangenen voor de Koningin; welcke hy met gebogene knyen om vergifnis bad; doch te vergeefs; soo wel by haer/ als by den Infant Don Pedro.

Door sijne Majest. heymlijck weer los gelaten.

Echter wierd hy in de volgende naght/ op Koninghlijcke last/ uyt sijne Hegtenis los gelaten; en dus ontvlood hy/ sonder dat yemand wist/ waer heenen. Terwijl dit sig dus met Macedo toedroegh/ quam een groote meenighte volck voor 't Koninglijck Pallays/ welcks Deuren en Vensteren meest open stonden; roepende overluyd: Werp den Dief nae beneeden.

Oproer onder 't Volck te Lisbona.

Alles scheen tot een bloedigen oproer te sullen uytbarsten: doch deesen Tumult stilde sigh weer/ als de Koningh en sijnen Broeder d'Infant malkander in een Venster omhelsden. De Huysen en Winckels/ welcke eenige daegen langh gesloten hadden gestaen/ wierden weer geopend.

Andere Groote Heeren werden vervolghd,

Eenen der Oomen des Graefs van Castel Melhor, Præsident-Burgermeester der Stad Lisbona, met een voornaem Edelman sijnen Naebuer/ Corea de Zaa, nae den gedagten Oproer 's avonds laet in een Caros van 't Hof rijdende/ wierd van eenige Soldaten aengegreepen/ en doodlijck in 't Hoofd gewond.

en sommige ter neergehouwen.

De by hem sittende Edelman sprongh met een groote geswindheyd uyt de Caros; reddede sigh in een Barcq, die juyst/ tot sijn geluck/ op de Rivier lagh/ en ontvlood in een Jesuiten Klooster. Deese hielden de sijde des Graefs van Castel Melhor; en moesten 't derhalven sulcker wijs ontgelden.

Onwil tusschen den Koningh en sijnen Broeder Don Pedro.

Eenen anderen/ genoemd Antonio, des Koninghs Onder-Kamerlingh/ seer hoogh in gunst geweest/ aen 't Hof geroepen werdende; meende sigh te redden in een Landhuys/ aen d'oversijde der Rivier; doch wierd daer/ op bevel des Koninghs/ neergehouwen. Dit verweckte een nieuwen onwil tusschen sijne Maj. en sijnen Broeder Don Pedro; en 't waren de Voorbereydselen van een noch grooter daer op volgende onrust.

De Koningin Maria wijckt in een Klooster, en wil den Koningh voor geen Man erkennen: en haeren Brief aen hem.

Koningin Maria, bekender by de naem van Madame d'Aumale, om de gedaghte/ en eenige andere oorsaecken/ verbitterd tegens Koningh Alphonsus, begaf sigh op Maendagh den 11, 21. November in 't Convent der Religieusen, genoemd del Esperance. Na datse haeren Kamer-heer Graef de Santa Cruz had geseght/ niet van daer te willen wijcken/ sondse hem vervolgens een Briefje/ van deesen inhoud: Segg' den Koningh, dat mijne Conscientie my niet meer toelaet, langer by hem te sijn. Dat ick niet sijne Vrouw ben, noch hy mijnen Man is; 't welck God en hy genoegh weeten. Dat oock de staet, waer in ick was, noch onveranderd is gebleven. Dat ick derhalven de herstellingh mijner Portie begeer, op dat ick my weer nae mijn Land magh begeven.

Hy wil 't Klooster met geweld laten opbreecken.

Nae 't leesen deeses Briefs quam Koning Alphonsus terstond in een groote verwarringh; en snelde sigh met een gantsch toornigh gemoed nae 't Convent; willende de deur geopend hebben. Als nu d'Abdis sigh by de Poort verontschuldighde/ voorwendende/ dat de Koningin de Sleutel by sigh had; gebood sijne Maj./ Timmerlieden te haelen/ om de Deuren op te breecken.

Werd van sijnen Broeder Don Pedro en andere Heeren hier van afgemaend.

Doch eer dit kon uytgevoerd werden/ verscheen daer d'Infant Don Pedro, met een groote meenighte volck; vermaenende den Koningh/ van dit opset af te staen/ en geen geweld te gebruycken/ maer sigh met hem weer te rugg' te begeven; en deese dingen den Raed voor te draegen/ om haer oordeel hier over te hooren.

Hy betuyghd in sijnen Raed, 't Houwlijck met de Koningin voltrocken te hebben.

De Koningh volghde hem hier in/ en berightte den gedagten sijnen Raed van 't geen de Koningin hem had geschreeven: beweerde 't tegendeel/ en seyde/ dat hy 't Houwlijk met haer/ als sijn' Echte Vrouw/ had voltrocken. Begeerde derhalven van haer een spoedigh Besluyt. Haer oordeel was: Sijne Maj. moest sigh onderwerpen 't ondersoeck, 't welck de Kercklijcke Wetten in diergelijcke Gevallen stellen.

Oordeel des Raeds.

Hier over toonde sigh Alphonsus seer qualijck te vreeden. De volgende morgen gingh Don Pedro om de Koningin te spreecken: doch sy wou den Koninghlijcken Titel niet meer aenneemen: maer bad hem/ de Koningh en de Staets-Raed omstandigh te vertoonen/ 't geen se kortlijck in haeren Brief had verklaerd: gelijck dan oock Don Pedro deed.

De Koningin betuyghd voor de Geestlijke, datse noch Maeghd is,

Doch hy kon van sijnen Broeder niets verkrijgen. 's Namiddaghs schreef de Koningin aen de Canonicken en den Gene-

Generael Vicarius der Dom-Kerk; betuygende / datſe noch Maegd; derhalven 't Houwlijk met'er daed nietigh was. Op datſe hier van kennis hebben; oock nae Conſcientie en Plight handelen moghten, ſoo teeckendeſe dit met haer' eygene hand: Donna Maria Franciſca Iſabella de Savoya.

Vertoond aen den Staets-Raed de nietigheyd van 't Houwlijk.

De volgende dagh (Woenſdagh) deed de Koningin de gantſche Staets-Raed voor haer roepen; met welckeſe in 't Conferentie-Huys verſcheydene Redenvoeringen hield; bekraghtigende de nietigheyd haers Houwlijcks met veele betuygingen; te gelijck haer voorhoudende / datſe ſchuldigh was / 't Koninghrijck regt te doen; laetende al 't overige bevolen aen de voorſigtigheyd des Raeds; om ſigh te dienen van dit berigt / en daer van t'oordeelen ſoo alsſe goed ſouden vinden.

Welcke de Koning aendringd, om ondersoeck te lijden.

Tegens den middagh gingh de Raed weer na 't Hof; en gaf ſijne Maj. te kennen alles wat de Koningin geſeght had. Drongh ſeer aen, dat hy ſigh ſou onderwerpen d'uytſpraeck der geene, welcke gewoon waeren te vonniſſen over diergelijcke klaghten, als de Koningin deed. Dat hy oock / om de welvaert des Rijcks wil / ſijnen Broeder d'Infant terſtond voor Coadjutor, of Meedehelper / in de Regeeringh aenneemen ſou.

En ſijnen Broeder *Don Pedro* ten *Coadjutor* aen te neemen.

Maer vermits ſijne Maj. deeſen Voorſlagh met een ſonderlingen onwil verwierp / ſoo ſond de Staets-Raed ten 2. uyren 's namiddags de Hertogh van Cadaval na den Prins Don Pedro, om hem in 't Koninghlijck Pallays te brengen: die hier toe ſeer gewilligh was; jae ſigh al gereed had gemaeckt / om derwaerts te gaen.

Hy wil'er niet toe verſtaen: maer de Raed gaet echter voort.

Hy wierd vergeſelſchapt van een ongelooflijck-grooten hoop volck; 't welck in Koningh Alphonſus geen kleyne ontroering veroorſaeckte: derhalven hy ſigh in een Kamer begaf / meenende elders nae toe te wijcken. Doch hier tegens was al by tyds goede voorſiening gedaen. Soldaten en Lyf-wagten waeren aen alle hoecken van 't Pallays geſteld / om d'uytgangen te bewaren. Men nam oock terſtond drie Perſoonen / welcke ſijne Maj. hadden willen wegh helpen / in heghtenis.

Neemd Koningh *Alphonſus* in *Arreſt*.

Hy ſelfs wierd in een afgeſonderde Kamer ſeer nauw gehoed. Doe hy ſigh in ſulck een ſtaet bevond / ſond hy ſtracks nae den Raed; verſoeckende / datſe ontrent ſijnen Broeder wilden handelen nae datſe ſouden goed vinden.

Roept den *Infant Don Pedro* voor *Gouverneur*, en 't Volck hem voor Koningh van *Portugal* uyt.

Flucks vergaderde oock den gemeenen Raed van Lisbona; by welke te gelijk verſcheenen de Gilde-meeſters en 24. Oudſten / repreſenteerende 't geheele Volk. Opentlijck / en als in Proceſſie, gingenſe door al de Straten der Stad; onder een grooten toeloop van Menſchen den Infant Don Pedro uytroepende voor Gouverneur des Koninghrijcks, des Heyrs, en der Juſtitie. Veele der Gemeente liepen door andere Straten; gingen buyten de meeningh des Raeds / en ſchreeuwden Viva Don Pedro, Rey de Portugal! Dat is: Leve Don Pedro, Koningh van Portugal.

DeKoning genoodsaeckt,

Ondertuſſchen quam den abond aen; en de Koningh ſtond onophoudlijck in ſwaere bekommeringen. Men had twee of drie perſoonen by hem gelaeten; doch enckelijck om hem te raeden tot 't geen men begeerde.

van de Regeeringh af te ſtaen;

Op der ſelver aendringingh teeckende hy een Schrift; waer in hy afſtond van 't Koninghrijck en 't Gouvernement; 't ſelve overgevende aen ſijnen Broeder Don Pedro; ſigh alleen voorbehoudende 't Hertoghdom Breganza, en 100000. Kroonen jaerlijckſche Inkoomſten.

en deſelve aen *Don Pedro* over te geven.

Soo haeſt dit Schrift den Infant en Raed was behandighd / wierd het terſtond met alle beſcheydenheyd aengenoomen en bekragtighd. Nae deeſe Renunciatie (van ſommige genoemt Denunciatie), wierd een ander Schrift opgeſteld / van de Koningh onderteekend / en aen al de Gerigtsſtoelen des Koninghrijcks geſonden; van Inhoud: datſe voortaen den Infant in alles ſouden gehoorſamen.

Maer weygerd echter t'onderteeckenen, de nietigheyd ſijns Houwlijcks.

Doe wierd de geweeſene Koningh een derde Schrift voorgeleght / om oock ſijne hand daer onder te ſetten. 't Selve betrof de klaghten der Koningin / en de nietigheyd van hun beyder Houwlijck: Doch hy weygerde dit te doen; ſeggende / dat hy in deeſe ſaeck noch verſcheydene Gewiſſens-bekommeringen had / en derhalven eerſt ſijn Gemoed in ruſt moeſt ſoecken te ſtellen.

Werd nauw bewaerd in een Kamer.

Hier op wierd hy gevoerd na de Kamer / in welcke hy pleeg te ſlapen, daer hy beſlooten bleef met drie ſijner geringe Dienaren / om hem op te paſſen. Al de Poorten des Slots wierden met ſtercke Waghten beſet / om ſijn uytkooming te verhinderen.

Don Pedro neemd de Regeering aen.

Vervolgens nam d'Infant Sittingh in 't Koninghlijck Pallays; en onderteeckende de volgende morgen verſcheydene ſaecken. Al deeſe Schriften hielden noch de vorige Stijl; te weeten / in den naem van Koningh Alphonſus: alleen onderſchreef d'Infant deſelve met deeſe woorden: *Dominus Petrus Infans & Regens Portugalliæ.*

Geeft een *Declaratie* uyt.

Op dat nu yeder kennis moght hebben van ſijn voorigh bedrijf; ſijn verder voorneemen / en wat ſigh in deeſe veranderingh had toegedragen / gaf hy een Declaratie uyt / te langh om hier in te voegen.

Ten hoogſten was 't te verwonderen, dat deeſe ſchielijcke veranderingh geen ander onheyl met ſigh ſleepte,

Gelijckmen reden heeft / om verwonderd te ſijn over deeſe ſchielijcke omkeeringh / ſoo heeftmen oorſaeck / om ſigh noch meer te verwonderen / dat ſulck een groote / onverwagtte verwiſſelling geen ander onheyl met ſigh ſleepte / als dat den eenigen Marquis de Sande (eerſt onlanghs geleden in de plaets des Graefs van Caſtel-Melhor Opper-Staets-Miniſter geworden / en die voortijds 't Houwlijck tuſſchen Koningh Alphonſus en Madame d'Aumale in Franckrijck had uytgewerckt) al deeſe Onruſten met ſijn bloed moeſt verzeegelen. Want als hy 11. December, 's abonds ten 9. uyren / ſigh in een Rosbaer van 't Hof nae ſijns Huys liet draegen / by ſigh hebbende ſijnen Broeder Don Franciſco de Lima, en nu gekoomen was over de Dominicaner Kerck, wierd hy aengevallen van aght gewapende perſoonen / welcke met haere Degens van aghter in de Rosbaer ſtaken / ſoo dat de Marquis vijf of ses doodlijcke wonden ontfingh / en terſtond den Geeſt gaf; geen andere geluyd ſlaende / als alleen: Jeſu! Confeſſio! Don Franciſco ſprongh ge-

als alleen, dat d'eenige *Marquis de Sande* deſelve

 ſwind

PORTUGAL.

swind uyt de Rosbaer / en kreegh derhalven maer een slagh op de scheede sijns Degens. De Daeders liepen terstond wegh; doch de Dragers / onaengesien 't seer duyster was / kenden eenige derselve voor 't Volck van Don Jan de Castro. Stracks wierd / op bevel des nieuwen Regents, in des selven Huys gevallen; en men vond daer noch ses deeser Moordenaers; die / op de Pijnbanck geworpen / de daed beleeden. Don Jan was by tyds doorgegaen; gelijck oock de Graef de Nesquitella, die deese Dienaers van Don Jan sou geleend hebben. De laetstgenoemde wierd korts daer nae gekreegen.

met sijn bloed moest bezeegelen.

De Standen sijn over de *Titel* des nieuwen Koninghs, of *Regents* niet eens gesind.

Noch voor den uytgangh deeses jaers quamen de Standen des Rycks allenxen te Lisbona aen. De meeningen onder haer waeren verschillende. Sommige wilden / datmen Don Pedro Koningh sou verklaren. Andere / datmen hem alleen de Titel van Gouverneur-Regent sou geven; gelijck voortijds was geschied aen Prins Alphonsus, doemen sijnen Broeder Don Sancho Capello had afgeset / als onbequaem tot het Rijck. Niet weynige stak dit geheele werck tegens de borst; doch 't was doe geen tyd / om sijn gevoelen rond uyt te spreecken.

De Gemeente, en eenige Groote, wenschen seer om vreede met *Spaenje*.

Ondertusschen riep de Gemeente seer ernstigh om Vreede met Spaenje; want hierom was 't haer meer te doen / als om de Veranderingh / waer op de Hovelingen saegen. Hier over wierd een Raeds-vergadering gehouden; waer in Marquis de N.ca (N. sijn gevoelen ontdeckte; te weeten / datmen tot Vreede met Spaenje moest treeden; indien maer die Kroon den Koningh van Portugal wou erkennen voor wettigh Koningh. Men moest op Franckrijck niet sien; wyl 't Rijck Portugal door de Françoisen weynigh onheyl kon werden toegevoeghd; maer wel veel van de Spaensche sou konnen lyden / by vervolgh van den Oorlogh. Onderwyl vielen de Portugeezen en Gallicien, en keerden met een grooten Buyt weer te rugg'. Voorts wierd niet gewightighs van dit jaer uytgevoerd.

Portugeezen vallen in *Gallicien*.

Spaenje, wegens den nieuwen aenval van *Frankrijk*, in soodanigh een verleegenheyd,

Spaenje weer op nieuws door de Koningh van Franckrijck in de Spaensche Nederlanden aengevallen / vond sigh in soodanigh een verlegenheyd / dat de Koningin Regente, op goed-vinden haers Raeds / Lord Montagu, Graef van Sandwich, Engelschen Ambassadeur te Madrit, versoght / nae Lisbona te willen gaen / en sigh te bemoeyen / om den Oorlogh tegens dit Koninghrijck wegh te neemen. Men hield voor beeter / door een naedeelige Vreede van twee vyanden sigh den eenen quyt te maecken; Engelland, nevens de Vereenighde Nederlanden, op de sijde van Spaenje te brengen / als langer verlies van Steeden en Landen te gedoogen. 't Spaensche Heyr in Estramadura was door 't verloopen der Soldaten / soodanigh verswackt / dat'er geen Ligchaem van gemaeckt kon werden; selfs niet / om maer alleen der Portugeezen stroopende Parthyen te weerstaen.

dat deese Kroon Vreede met *Portugal* moest soecken.

1668

Welcke eyndlijck door bemiddeling des *Engelschen Ambassadeurs* te *Madrit*, *Lord Mentagu*,

Door de vlyt des gemelden Engelschen Ambassadeurs wierd de Vreede den 3. 13. Februarius te Lisbona onderteeckend. Sie hier den korten Inhoud der Artijkelen. I. De Catholijcke Koningh en dien van Portugal verklaren by deesen / in haeren en harer Onderdanen Naem / te maecken een eeuwige / opreghte / onverbreeckelijcke Vreede / met ophoudingh van allerley vyandschappen. II. Spaenje sal aen Portugal afstaen al de Plaetsen / geduerende deesen Oorlogh 't Portugeezsche Rijck ontnoomen. D'Inwooners van 't een en 't ander Rijck / welcke niet blyven willen / sullen onverhinderd mogen vertrecken. III. Beydersijds Onderdanen met malkander in goed verstand staen; geen vyandlyckheden plegen; malkander niet haeten / wegens 't gepasseerde. In alle seeckerheyd haren Koophandel dryven. IV. Raeckte desgelijcks de Vryheyd des Koophandels. V. De tijd / wanneer de vyandschap in beydersijds wijd-afgelegene Landen sou ophouden. VI. De vryheyd aller Gevangene. VII. Vrye uyt en invaert op de Zeeen en Wateren. VIII. Alle Geconfisqueerde Goederen te herstellen. IX. Straf over d'Inwooners / die d'een d'andere schaede toevoeghden. X. Betrof 't maecken van Verbonden. XI. XII. XIII. de verseeckeringh deeser Vreede. Dus is 't ten laetsten tot een Verdragh tusschen Spaenje en Portugal gekoomen; waer by de Spaensche Kroon gewisslijck in een sueren Appel moest byten. Beydersijs Onderdanen evenwel waren seer wel hier over te vreeden. De Kroon Franckrijck was'er vry misnoegd over. Op Spaenje wierd gepast 't Spreeckwoord. Soo gewonnen, soo verlooren.

tusschen beyde de *Partyen* getroffen werd;

met den korten Inhoud der *Artijkelen*.

Spaenje moest hier in een sueren Appel bijten.

Onaengesien de Vreede tusschen *Spaenje* en *Portugal*,

Deese Vreede evenwel nam niet wegh den natuerlycken Haet tusschen de Spaenjaerden en Portugeezen; die ook by alle gelegenheden uytborst. Twee Edellieden des Graefs van Miranda, Portugeezschen Ambassadeur aen 't Spaensche Hof / wierden door de Kamerlingh des Hertoghs van Alba, en noch een andere Spaenjaerd, aengevallen; waer over den eenen op de plaets dood bleef / den anderen doodlijck gewond wierd. Als nu drie andere Portugeezsche Edellieden daer by quamen / menghden sigh deese in den Strijd; soo dat oock de Spaenjaerden 't Gelagh met den hals moesten betalen. Wijl nu deesen haet hoe langer hoe meerder toenam / heeft de Baron de Battaville, Ambassadeur der Kroon Spaenje in Portugal, al sijne Bediende van Lisbona nae Spaenje gesonden / en in der selver plaets Portugeezen tot sijne Diensten aengenomen; om niet onderworpen te sijn d'ongelegenheden / welcke den Portugeezschen Ambassadeur aen 't Spaensche Hof daeglijks weervoeren.

soo blijft echter den haet tusschen beyde deese *Natien*, en barst uyt by alle gelegenheden.

Don Pedro gehuldigd tot daedlijken *Regent*, en Erf-Prins van *Portugal*.

Den 17. 27. Januarius begon de groote Rijcksvergaderingh van Portugal in 't Koninghlijck Pallas te Lisbona; waer in d'Infant Don Pedro verscheen met seer groote pragt. Hier settede sigh de nieuwe Interims-Regent op een Throon onder een Hemel ter neer. De Prior van Palmelo deed een Gespreck / uyt den Naem des Hofs: Don Pedro Fernandez Montoiro een ander / van wegen 't Volck. Hier nae wierd d'Infant Don Pedro verklaerd tot daedlycken Regent en Erf-Prins van 't Koninghlijck Portugal;

oock

PORTUGAL.

oock in ſulck een qualiteit gehuldighd.

De Franſche Envoyé Baron van S. Romain had met alle maght te Lisbona gearbeyd / om den Vreede van Portugal met Spaenje te beletten; groote beloften gedaen / indien men d'onderhandelingh wou af-breecken. Maer hier over was hy ſoodaanigh in den haet des Volks geraeckt / dat hy in geen kleyn gevaer ſtond / van door 't Grauw leelijck mishandeld te werden.

De Franſche Envoyé, die de Vreede ſocht te verhinderen, in gevaer.

Ondertuſſchen bleef Don Alfonſo in 't Pallays nauw bewaerd. Hy kon ſigh gantſch niet wel tot deeſe verandering ſchicken. Vertrouwde oock noch op de hulp der ſijne. Liet aen ſijnen Broeder Don Pedro door een Edelman verſoecken / dat hem vergund moght werden / ſijne ſaeck aen eenige Potentaten, inſonderheyd aen Franckrijck, te mogen openen; doch 't wierd hem afgeſlagen: oock derfde niemand ſigh ſijner aenneemen. De Koningin Maria, of Madame d'Aumale, bleef noch in 't Klooſter d'Eſperance; en liet / nae de plotſlijcke dood des Biſchops van Elvas, op nieuws aenhouden / dat haer Houwlijck met Don Alfonſo voor nietigh moght verklaerd werden. Beyde / de Geeſtlijcke en de Rijcks-Raeden / beraedſlaegden ſeer vlijtigh hier over. Eyndlijck wierd van de Geeſtlijkheyd gevonniſd / dat het Houwlijck der Hertogin van Aumale met de geweeſene Koning Don Alfonſo van geener waerde / en hy tot den Echten Staet onbequaem was.

De Koningin Maria houd aen om de vernietigingh haers Houwlijcks met Don Alfonſo.

't welck van de Geeſtlijke geſchied.

Hier tegens geſchiedde den 8. 18. Martius de verhouwlijcking tuſſchen den Infant Don Pedro en de gedaghte Madame d'Aumale in 't Klooſter d'Eſperance, op diſpenſatie des Kardinaels Duc de Vendoſme, als Pauſlijken Legat à Latere in Franckrijk. Vijf dagen daer na reeden deeſe nieuw-getrouwde in een Caros, begeleyd van den voornaemſten Adel / en onder den toeloop der gantſche Gemeente / uyt Lisbona, nae den Luſthof Alcantara, een half uyr weghs buyten de genoemde Stad. Doeſe nu voorby de Pauli Kerck waren gekomen / vernam men aen de Water-ſijde eenige ſchimpige Maſqueraden. Onder andere oock een Troup van 36. perſoonen; alle op Eſels / en gekleed in allerley belagchlijcke Modens. By deſelve was een vermomden Koningh; uyt wiens Kroon ſigh twee Hoornen vertoonden. Noch een ander had een Kroon van Stroo op 't Hoofd / averreghts omgekeerd. Desgelijcks ſat een gemaeckte Koningin in een ellendige Caros; hebbende in d'eene Arm een gebackerde Hond; in d'andere een gebackerde Kat. Haer volghde een Minne-moeder / welcke door teeckenen haer Ampt te kennen gaf. Dit alles verdroot Don Pedro ſoodanig / dat hy ſeer ſcharp onderſoeck liet doen nae d'uytvinders deeſer Spottery. Men gaf wel voor / dat dit ſonder quaed voorbedaght / en alleen by geval was geſchied: echter behieldmen een ſterck vermoeden / dat dit 't bedrijf eeniger Edele was / welcke den Prince Regent en ſijne Gemalin deeſer wijs wilden beſchimpen / wegens haer ſeer argerlijck Houwlijck. Den 13. 23. April quamenſe beyde weer te Lisbona: de Koningin Maria voor uyt / welcke ſigh in Cort-Royal begaf / voortijds van Don Pedro bewoond; wijlſe in 't Koninghlijck Pallays niet begeerde te ſijn. Men maeckte derhalven een bedeckte Gangh van 't Pallays tot aen Cort-Royal, door welcke de Prins Regent ſijnen toegangh tot de Koningin kon hebben. Dit gaf de curieuſe Verſtanden al weer ſtof tot ſeldſame gedaghten.

Sy daer tegens trouwd, met Pauslijcke diſpenſatie haers Mans Broeder den Prince Regent Don Pedro.

Schimpende Maſqueraden voor d'oogen des Bruydegoms en der Bruyd.

De Koningin wil in 't Pallays niet woonen.

Onderwijl bleef Koningh Alphonſus noch al opgeſloten. Doe 't Houwlijck ſijns Broeders met ſijne Gemalin hem ter ooren quam / riep hy overluyd: Heeft hy my dan niet met haer in 't bed ſien leggen, als met mijne Vrouw?

Klaghten van Alphonſus over ſijns Broeders Houwlijck met ſijne

PORTUGAL.

Gemalin; en sijne Gevanckenis.

En wil hy my noch gevangen houden, daer ick hem Kroon en Scepter heb overgelaten? Doch al sijne klaghten moghten niet helpen. Hier nae wierd van de Standen beslooten / des Konings Alphonsi Naem gantsch af te schaffen: en dat in alle openbare Acten sou gesteld werden deese Titel: Don Pedro, Prins van Portugal, Algarven, &c. Regent en Gouverneur der gemeene Rijcken en Heerlijckheden. Voorts: Ick de Prins, als Regent en Gouverneur der Rijcken van Portugal, doe kond, &c. Dus was nu Don Pedro bevestighd in den Throon / daer de gevangene Don Alphonsus uytgestooten was.

Nieuwe *Titel* van de *Regent Don Pedro.*

Gevaerlijcke t'samensweeringh tegens *Don Pedro*, door de *Jesuit* (een groot Heer) *Correa de Saa*, ontdeckt.

Terwijl dit sigh toedroegh / scheen Portugal 't Tooneel aller ongelucken te sullen werden / wegens een t'saemensweeringh / aengespannen door een Edelman Correa de Saa tegens Don Pedro; doch die in Julius uytbrack; waer over veele Groote in Heghtenis geraeckten. Deese Correa (Corea) de Saa was een Jesuit geworden; en had dit werck meenen uyt te voeren / door middel van een groot heymlijck verstand in Spaenje. Wierd hier over in den Water-Thoorn gevangen geset. Was een Heer van hooge jaren / en van noch hooger verdiensten geweest aen de Portugeezsche Kroon. D'oudste Broeder des Graefs van Castel-Melhor, Don Simon de Vasconcelles, wierd te S. Hubes betrapt / en oock vast geset.

Tweedraght tusschen de Gemeente en Adel dreyght dit Rijck een groot gevaer.

De groote tweedraght tusschen de Gemeente en Adel dreygde dit Koningrijck een geen geringh gevaer. De Gunstelingen van Don Alphonso rusteden niet / om hem / waere 't mogelijck / te herstellen. De Gemeente in tegendeel hield het met Don Pedro: en wyl de gedaghte verradery was gesmeed door de voornaemste des Adels / soo wierd de verbitteringh des Volcks te grooter. Op de Rivier voor Lisbona lagen vier Engelsche Oorlogs-Scheepen / om de Soldaten / in Portugalschen dienst tegen Spaenje geweest / in te neemen. Doch deese wilden eerst haer' Aghterstallen betaeld hebben / belopende 130000. Crusaden. Dan noch 12. Tonnen Gouds / als Houwlijcks-goed der Koningin van Engelland. Ter selver tijd quam de Portugeezsche Silver-vloot uyt Indiën en Brazil, kostlijck geladen / te Lisbona aen; mee-brengende 4. Millioenen voor den Koningh: tot groote blydschap in dit Rijck.

Engelsche willen be taeld sijn.

Don Pedro doet sijnen Broeder Koningh *Don Alfonso* na 't Eyland *Tercera* voeren. 1669.

Wyl de tegenwoordigheyd van Don Alfonso in Portugal sijnen Broeder Don Pedro gevaerlijck scheen / nadien'er noch veele waeren welcke hem soghten te herstellen / soo deed hy hem wegh voeren nae 't Eyland Tercera. Hier over ontstond wel een Oproer onder 't Volck / soo uyt meedelijden tot Don Alfonso, als om datse met de nieuwe Regeeringh niet wel te vreeden begonden te sijn; doch deesen Tumult wierd door de voorsightigheyd van Don Pedro weer gestild; en de voornaemste Aenvangers hieldmen in Heghtenis. Korts hier na deed de nieuwe Regent een swaeren val van sijn Paerd / doch wierd weer in gesondheyd hersteld.

Franckrijk

Anno 1670. drongh de Fransche Ambassadeur te Lisbona seer sterck aen / datmen sijnen Koningh 1000. Soldaten sou over doen; doch kon sijne begeerte niet bekomen; eensdeels / wyl de Koninghlycke Spaensche Ambassadeur Baron de Batteville sijn' uyterste vlijt aenwendde / om sulcks te verhinderen; andersdeels / wyl 't Koninghlijck Hof genegen was / 't begonnene goed verstand met de Kroon Spaenje verder t'onderhouden; en door d'overlatingh deeser Troupen geenen arghwaen wou veroorsaecken.

FRANKRYCK.

versoeckt Soldaten van *Portugal*; doch 't werd geweygerd. 1670.

Ongeluck, de Koningin overkomen.

Koningin Maria, nu ontrent twee Maenden swanger geweest / kreegh een Misval / wyl op haere Reys nae Villa Franca, 6. Mijlen van Lisbona, haere Caros omsloegh. Niet weynigh wierdse hier door verseerd / en aen verscheydene plaetsen haers lighaems gewond. D'aenkoomende Vloot uyt Brazil was meest met Brazilien-hout bevraght; by gebreck van Suycker in dit Gewest: daermen met de Regeeringh van Don Pedro niet vergenoeghd was / wyl hy ordre derwaerts had gesonden / dat alle leggende Gronden aen d'eerste Eygendoms-heeren souden hersteld werden; 't welck veele twisten / onwillen / verbitteringen / jae doodslaegen veroorsaeckte.

Sleghte tijdingh uyt *Brazil.*

Fransche Geschiedenissen.

In Franckrijck regeerde noch LOUIS de XIV. Sijne gevoerde Oorlogen met Spaenje tot op 't jaer 1660.; en de gevolghde Vreede / hebben wy verhaeld onder de Fransche Geschiedenissen des voorigen Boecks. De Voorvallen aen 't Fransche Hof en in Franckrijck selfs / tot op 't jaer 1657. sijn daer desgelycks voorgesteld. Wy gaen nu voort.

Handeling tusschen de *Gedeputeerde* der *Gereformeerde* en Koning *Louis.* 1658.

De Gereformeerde, in Frankrijk genoemd Hugenoten, hadden uyt elcke Provintie deeses Rijcks een Gedeputeerde aen Koningh Louis afgesonden / wegens sijne bewilliging aen de Roomsch-Catholijcke Geestlyckheyd / tot afbreeckingh der Onroomsche Kercken. In een lange tyd kondense geen Gehoor bekomen; en eyndlijk kreegense weygering tot antwoord; onder voorwendingh / datmen de Geestlycke moest houden 't geen men haer had beloofd. De Gereformeerde beriepen sig op de Koninghlijcke Beloften en Edicten, ten haeren voordeel gedaen en uytgegeven; maer 't moght niet helpen. Doch in een andere Audientie deed eenen der Gedeputeerde 't woord met sulck een deftigheyd en nadruk / dat sijne Maj. tot antwoord gaf: Hy wou sigh met sijne Raden naerder hier op bedencken. Dus is 't noch voor dien tyd daer by gebleven. Ondertusschen wou men d'Armen der Onroomsche niet in de Gasthuysen neemen / ten warese haere Religie versaeckten; noch de Gereformeerde toestaen / selfs Gasthuysen voor haer' Armen te mogen bouwen.

Vrught van 't Gesprek des eenen der *Gedeputeerde*, voor dien tijd; tot verhoedingh van d'afbreecking narer Kercken.

Oproer in *Provence.*

In Provence ontstond een Oproer; doch wierd gedempt door Duc de Mercœur, Gouverneur deeser Provintie. D'Adel in Normandyen quam oock op de been; eensdeels wegens de swaere Schattingen; andersdeels / om dat de Gunstelingen en Vrienden van Mazarin in al de beste Officien des Adelijcken Stands wierden gesteld. Doch door saghte middelen heeft de Koningh dit onheyl wegh-

In *Normandyen.*

In *Onder-Poictou.*

ge-

FRANKRYCK.

Gevaerlijckste Oproer der Boeren in de *Provintie Berry*.

genoomen. Ondertusschen wierd d'Adel in Onder-Poictou oproerigh; dies sijne Maj. by tijds derwaerts sond de Graef van Baraborte, als Koninghlijcken Lieutenant; die, nevens Mareschal de Turenne, alles weer in stilte braght. De gevaerlijckste Tumult veroorsaeckten de Boeren aen de Loire, en in de Provintie Berry. Eenige duysenden voegden sigh by een; om al de Koninghlijcke Paghters by de kop te vatten. Een Smit haddense tot haeren Generael opgeworpen. Groote moedwilligheden bedrevense. Wilden 't Pardon van 't Hof niet aenneemen, wijl'er de Conditie by gingh, datse haere voornaemste Aenvoerers souden overleveren. Wierden soo vermeeten, datse in de tegenwoordigheyd van Duc d'Orleans drie Scheepen met Sout plonderden. Eyndlijck quaemen haer een deel Soldaten op den hals, welcke haer opsloegen; veele om 't leven braghten, en deeser wijs haer de lust tot den Oorlogh deeden vergaen.

Koningh *Louis* neemd verschil op tegens de *Staten Generael*, over 't neemen van twee *Fransche* Kapers, en doet al de *Hollandsche* Goederen in *Arrest* houden.

In 't voorgaende jaer was een groot verschil ontstaen tusschen sijne Maj. van Franckrijck en de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Want als 't Hof bericht ontfingh, dat de Hollandsche Vice-Admirael de Ruyter twee Fransche Oorloghs-Scheepen (Kapers) in de Middellandsche Zee had weg genoomen, wierden stracks te Parijs, en voorts allerwegen, Bevel-brieven aengeslagen, datmen alle Hollandsche Scheepen en Goederen, selfs de Packhuysen, Comptoiren, Registers, &c. in Arrest sou neemen. De Heer Boreel, Resident der Staten Generael te Parijs, bemoeyde sigh wel, om deese Placcaten te doen inhouden, tot voorkomingh van verder onheylen, doch te vergeefs.

Reght bericht, hoe dit neemen door *Vice-Admirael de Ruyter* sigh had toegedragen; 1657.

Naderhand kreegh hy Audientie by sijne Maj., en droegh hem voor d'onbillijckheyd deeses handels. Toonde vier verscheydene Brieven uyt Livorne, verhalende, hoe 't neemen der Fransche Kapers sigh had toegedragen; te weeten, dat een Fransche Rover 't Hollandsch Schip den Swarten Arend, uyt Livorne gelopen, had aengeklampt, sonder te vragen, wie 't behoorde, of van waer 't quam; en sigh meester daer van gemaeckt. Dat juyst Vice-Admirael de Ruyter met sijne Vloot daer heenen quam varen, en sijnen loop nae 't Hollandsch Schip stelde. Dat de Kaper daer op sijnen Buyt verliet, en sigh wegh packte. Dat de Ruyter deesen, en noch een andere Kaper, die d'eerste tegens 't Hollandsch Schip had geholpen, vervolgde, en in sijn geweld kreegh. Deese Kapers waren genoemd de Koningin en de Jager. Noch twee andere Hollandsche Scheepen haddense naegejaeghd, dat van Capitain Cloppenburgh, en Capitain Schey. Desgelijcks had 't Fransche Schip Apollo genoomen een rijck-geladen Hollandsch Schip, de Roode Haes, gaende van Alexandria nae Livorne.

door de *Hollandsche Resident* den Koningh voorgesteld.

Antwoord des Koninghs aen hem.

Op deese voorgestelde blijcken gaf de Koningh tot antwoord: Dit alles is niet genoeg. D'uwe hebben sigh vergreepen, wijlse sigh hebben onderstaen in mijne Zee, soo verr' mij-Hoogheyd streckt, mijne Scheepen wegh te neemen. Hadden deselve yet quaeds begaen, soo had ick haer, op uw aenklaght, wel behoorlijck konnen straffen. De Heer Boreel toonde hier op, dat de Kapers 't Hollandsche Schip vyandlijk hadden aengetast. Datse op de daed waeren betrapt; en versogt van sijne Maj. antwoord op deese Vraegh: Als op de Zee, welcke alle Natien gemeen is, Zeerovers Hollandsche Scheepen wilden weghneemen, offe sigh dan souden moeten laeten roven, schoonse sigh sterck genoeg tot tegenstand bevonden; insonderheyd, alsse van der Staten Scheepen wierden geconvoyeerd? En, of de Staten Generael, nevens de beleedighde, sigh daer mee souden moeten laeten vergenoegen, datse te Parijs Reght en Voldoeningh souden gaen soecken? Als nu de Koningh niets hier op antwoordde, drongh de Resident deese saeck verder aen; toonde d'onbillijckheyd, en hoe weynigh Reght over sulcke Gevallen in Franckrijck te bekomen was; gelijck voor ontrent ses jaren was gebleecken, doe de Fransche Kapers over de 300. Hollandsche Scheepen hadden geroofd. Derhalven voor sijne Heer en Meesters niet geraedsaem was, sulck een barsch voorbeeld voor oogen hebbende, sigh in 't toekomende van yet beeters te verseeckeren.

FRANKRYCK.

Verantwoording des *Residents*, en sijn' ernstige, soo aendringingh, als vertooningh van d'onbillijkheyd.

Ander bescheyd des Koninghs aen den *Resident*

Hier op (gelijck oock op den eysch der 100000. Kroonen, die sijne Maj. nu soo een lange tijd aen de Vereenighde Nederlanden was schuldigh geweest) antwoordde de Koningh, dat hy de Heer du Thou nae Holland had afgevaerdighd, om voldoeningh te soecken. Indien hy deselve bequam, sou hy weeten, wat bescheyd hy hem (Resident) sou geven. Hy schreef oock hier over aen de Staten Generael, en eyschte Satisfactie van de (soo hy 't noemde) wrevelige daed des Vice-Admiraels de Ruyter. De Staten verontschuldighden hem; en eyschten in tegendeel ontslaeging van de gearresteerde Hollandsche Scheepen, en goederen.

Hy schrijft aen de *Staten*, en antwoord.

Dit *Arrest* schaed *Franckrijck* niet minder als *Holland*.

Dit Arrest der Hollandsche Scheepen baerde geen kleyne ontroeringh in Franckrijck, wijl de Koophandel daer door groote schaede leed. Te Parijs was d'onwil seer groot; wijl de Kooplieden alreeds een grooten afgangh harer winsten gewaer wierden. Te Bourdeaux alleen waeren over de 70. Scheepen in Beslagh genomen; 't welck de Burgers niet minder als de Hollanders smertte. 't Parlament sond derhalven een Commissaris nae 't Hof, om te bidden, dat sijne Maj. de Schipvaerd doch niet verderven wou; anders soudense de swaere Lasten niet langer konnen betalen. Maer Mazarin gaf tot antwoord: De Koningh wou van de Hollanders sijn respect hersteld hebben, al sou Bourdeaux en Guienne niet eenen Penningh opbrengen.

Harde antwoord van *Mazarin* op de klagten der *Bourdeauxsche*.

Scharpen handel van 't *Fransche* Hof.

Men doorsogt al de Comptoiren der Kooplieden, voornamentlijck der geene, die uyt de Vereenighde Nederlanden waren, of met deselve handelden. Hier over viel alle Wissel onder de voet. De Beurs te Parijs wierd niet meer soo besoght als te vooren; en deese harde handelingh veroorsaeckte geen kleyne schaede aen de Koninghlijcke Inkoomsten.

't welck seer ver-

't Hof

FRANKRYCK.

Toornd wierd tegens den *Nederlandschen Resident* de Heer *Boreel*, en waerom.

't Hof wierd aengebraght / dat de Nederlandsche Resident in Franckrijck, de Heer Boreel, aen de Generale Staten had geschreven / datse vast by haeren eysch souden blyven; waer door dan de saeck aen 't Fransche Hof allenxen sou beginnen te vallen: 't welck hier over tegens hem seer vertoornd wierd; en voornam / van de geeyschte voldoeningh niet en stip te sullen wycken. Korts daer na echter begon deese fierheyd wat te verminderen; en Koningh Louis beraedslaeghde met Mazarin over de Hollandsche saeck. Men besloot een versaghtingh / tot wegh-neemingh der Arresten, voor te slaen / als maer de 2. genomene Scheepen weer hersteld werden; nevens opreghtingh van een naerder Verbond.

De *Staten Generael arresteeren* desgelycks alle *Fransche* Scheepen en Goederen.

Gelijck Koningh Louis in Franckrijck had gedaen / deeden de Staten Generael in de Vereenighde Nederlanden. Al de Fransche Scheepen en Goederen onder haer Gebied naemense desgelyks in Arrest: doch booden door haren Resident in Franckrijck aen, 't Beslag der Fransche Scheepen en Goederen te willen wegh neemen / indienmen daer desgelijcks sou doen. Doch de twee genoomene Scheepen / nevens de Chevalier de la Lande souden niet los gelaten werden / voor dat de Staten genoeghdoeningh hadden bekoomen over 't verlies / tsedert Anno 1641. geleeden door de Fransche Zeerovers; belopende 25. Millioenen Gouds. Hier toe had de Koningh geen ooren.

Eysch van vergoedingh.

Verbod van d'invoer aller *Fransche* Waren.

Onderwijl waeren in seeckere naght over de 100. Hollandsche Scheepen heymlijck uyt Franckrijck doorgegaen / en geluckigh soo in Holland als Zeeland aengekomen. Sout / Wynen / en alle andere Fransche Waeren wierden verbooden / in de Vereenighde Provintien in te voeren. De voorslagh wierd gedaen / om de Françoisen in alle Havenen aen te grypen. Ondertusschen eyschte de Koningh van Franckrijck in seeckeren Brief nu niet meer / als alleen de twee genomene Scheepen / nevens d'Officieren; te leveren op de Picardysche Grensen; dan souden d'Arresten door geheel Franckrijck te niet werden gedaen.

Frankrijck slaet een lager toon: en eyscht maer de twee genomene Scheepen.

Doch de Staten wilden / dat de Besluyten / in 't Parlament te Parijs tegens de Zeerovers genomen / spoedigh souden uytgevoerd / en de schuldige gestraft werden. Onder deesen handel was d'Admirael Tromp met syne Scheepen in Zee gelopen / om in 't Canael nae de Fransche syde te kruyssen.

Koningh van *Frankrijck* bewillighd de *Staten Generael* alles watse hadden begeerd: en daer op wierden d'*Arresten* afgedaen.

Franckrijck deesen ernst siende / liet de soo hoogh opgenoomene saeck vry laegh vallen. Noch voor den uytgangh van Junius wierd in den Haegh alles vergeleken. Aen de syde der Staten Generael souden de twee genoomene Scheepen hersteld; d'Arresten afgedaen werden. t Laetste sou in Franckrijck desgelycks geschieden. Daer-en-boven verbond sigh de Fransche Ambassadeur, dat de voorgedaghte 58. Besluyten des Parlaments van Parijs ter uytvoeringh souden werden gebraght. Dus bewillighde Franckrijck al wat de Staten hadden begeerd. Ook selfs / dat de gearresteerde Scheepen souden gerelaxeert werden sonder eenige onkosten der Eygenaers; en sonder betalingh van de Huer der Packhuysen / daer de Goederen in gebraght waeren.

FRANKRYCK.

Sieckte en dood van de Kardinael *Mazarin*. 1661.

Anno 1661. bevond de Kardinael Mazarin sigh vry onpaslijck. Syne swackheyd nam van dagh tot dagh toe. Den 5. Martius gaven de Heeren Doctoren hem over aen Mons. Joly en den Pastoor van S. Germain, om sijne Ziel te versorgen. Hy toonde sigh echter noch welgemoed; en scheen geenen schrick voor de dood te hebben. Sprack van allerley saecken / welcke hem voorquamen / tot op 't laetste toe. Liet oock elck / die maer seyde sijnen vriend te sijn / tot hem komen / om afscheyd van hem te neemen. Den 9. / in de nae-naght ontrent ten 2. uyren / gaf hy sijnen Geest op / in 't 59. jaer sijns ouderdoms. Sijne naegelatene Goederen wierden gewaerdeerd / volgens sijn Testament, op 40. Fransche Millioenen. Nae sijn overlijden nam de Koningh al de saecken des Rijcks aen sigh selven. Wou geen Primier-Minister, of Opper-Staets-Dienaer / oock geen Sur-Intendant, of Opper-Rentmeester / meer hebben.

Gevanckenis, van de Heer *Fouquet*, *Sur-Intendant* van de Koninglijcke *Finantien*.

Want de Heer Fouquet, Sur-Intendant der Finantien, wierd in even dit jaer / door bevel des Koninghs / in gevanckenis gebraght. Soo geweldigh rijck was hy in 't bedienen van dit Ampt geworden / dat hy koght en betaelde 't Heerlijck Eyland Bel-Isle; 't welck hy liet bevestigen / en een treflijcke Haven daer aen maecken / waer aen daeghlijcks arbeydden over d'8000. Menschen: soo dat d'onkosten / hier aen gedaen / beliepen over d'8. Millioenen. Daerenboven had hy gekoght 't Hertoghdom Ponthieu voor 2. Millioenen. Op eene avondmaeltijd / den Koning te gast hebbende / verquistte hy meer dan anderhalve Tonne Gouds. Syn Pallays Vaux wierd gewaerdeerd op 8. Millioenen, &c. Doch nu quam sijnen Val; en tot hem wierd geseght: Geef reeckenschap van uw Rentmeesterschap.

Sijnen onmatigh-grooten rijckdom.

De dood van *Mazarin* geeft de Paus reden van blijdschap, en van droefheyd.

Veele meenden / dat 't Pauslijck Hof over de dood van Mazarin dapper verblyd sou sijn / wijlmen sigh nu verseeckeren kon / dat wegens de Modenasche en Parmesaensche saeck (waer over groot verschil tusschen de Paus en Koningh Louis was ontstaen) betreffende Comachio en Castro, voor geen Oorlogh in Italien te vreesen stond: want alleen Mazarin had dit werck soo hard gedreven / en gedreyghd / sijne gantsche reputatie daer aen te willen wagen. Spaenje sou / nu deese Kardinael dood was / sigh niet meer in deesen handel steecken: in welcke dien Koningh sigh alleen had vermenghd ten gevalle van Mazarin. Anders wistmen wel / dat deese Kroon veel meer sogt d'onderdruckingh als d'opkoomst van 't Huys d'Este of Modena. Belangende Parma, om eens anders wil sou Spaenje sigh selfs in geen gevaer willen stellen. Want wanneer in Italien een Oorloghs-vyer opgingh / soo sou oock de blam sijne daer in gelegene Landen konnen verteeren. Andere daer tegens hielden 't daer voor / dat de Paus sigh over de dood van Mazarin te bedroeven had; wijl hy door sijne gauwigheyd veele schaedlijcke Besluyten der Parlamenten en Geestlijckeyd (welcke sigh gemeenlijck op de vryheyd der Fransche Kerck beriepen) tegens

List deeles Kardinaels, om de Hu-

FRANKRYCK.

gens 't Roomsche Hof genomen/ had gedempt: daerenboven de Hugenoten onder-gehouden door veele listige middelen: onder welcke ook dit was/ dat hy de voornaemste Hoofden der Gereformeerde dickmael tot Gesantschappen gebruyckte/ onder schijn van Koninghlijcke gunst: waer door hy haer 't geld uyt de hand deed vliegen/ en alsoo haer onbequaem maeckte/ om yets aen te vangen. Want 't is genoegh bekend/ hoe praghtigh en kostlijck de Fransche Natie in Ambassadeuryen sig wil houden.

genoten in Frankrijck onder te houden.

Bericht van de Geboorte des *Dauphins*.

Den 22. October O. of den 1. November N. S./ 's voormiddaghs ten 11. uyren 55. Minuten 4. Secunden, braght de Koningin van Franckrijck (nae een geboorts-arbeyd van 24. uyren)/ in de tegenwoordigheyd der Princen des Koninghlijcken bloeds/ welcke sigh bebonden aen 't Bed/ toegerighd in 't midden van de Kamer/ ter weereld een jonge Prins; of/ gelijck d'eerstgeboorne Koninghlijcken Soon in Franckrijck genoemd was/ Dauphin. De Koningh selfs bewaerde de Kamer met seer groote sorghvuldigheyd/ soo dat alle Vrouwspersoonen/ welke binnen traden/ om de Koningin in haren nood te dienen/ besoght moesten werden; op dat immers geene verwisselingh van 't eene Kind voor 't ander sou moogen geschieden. Stracks nae de verlossingh wierd de jonge Prins aen al de Princen getoond: en in sijnen Doop genoemd Louis Touts-Saints, dat is/ Louis Aller-Heyligen, om dat hy op Aller-Heyligen-dagh ter weereld was gekomen. De Heeren Nederlandsche Ambassadeurs, onaengesien sy weynig vergenoegingh konden bekomen ontrent de verschillen/ op nieuws van Franckrijck opgenomen tegens de Staten Generael, toonden uytsteeckende Vreugde-blijcken. Doemaels bevondense sigh te Moret, om den Koningh naeby te sijn. Voor haer Logement deedense veele Pecktonnen boven malkander stellen; welcke/ aengestoocken sijnde/ soo hoogh boven alle Huysen brandden/ dat de gantsche Stad in volle vlam scheen te staen. Beyde/ voor 't Huys en in de Vensteren/ stonden brandende Lighten/ soo konstigh t'saemgevoeghd/ datse euckelijck Dauphinen en Lelyen vertoonden/ met deese woorden: VIVE LE ROY ET LE DAUPHIN. Soo breed als haer Logis was/ lagh de Plaets vol Vaten met de beste Wijnen/ welcke aen 't Volck ten besten wierden gegeven. Lieten oock seer veel Brood uytdeelen. 's Naghts hielden de Heeren Ambassadeurs opene Tafel/ en hadden de voornaemste Burgers te gast. Een heerlijcke Musijck van allerley Instrumenten was aengesteld. By nae dien geheelen Nagt danste 't jonge volk voor de deur/ en kreegh overvloed van Wijn. 's Morgens wierden al d'aensienlijcke Burgers met haere Vrouwen te gast genoodigd. Aen yeder Huys door de gantsche Stad lieten de Heeren Ambassadeurs twee groote Kruycken met Wijn/ vier Wittebrooden/ en een stuck gelds van 30. stuyvers geven. In de Kloosters sondense veele Pasteyen en andere Spijsen/ &c.

Uytsteeckende vreughde-teeckenen der Heeren *Nederlandsche Ambassadeurs* in *Franckrijck* over deese geboorte:

en sonderlinge mildadigheyd.

FRANKRYCK.

Franckrijck had den Hertogh van Lotharingen sijn Land ontweldighd. Van deese saeck/ als van te grooten omslagh/ konnen wy hier niet handelen. Dit alleenlijck; dat in dit jaer 1661. een verdrag wierd getroffen tusschen Koningh Louis en Hertog Carel van Lotharingen: oock den 3. Martius op 't Slot Le Bois Vincennes van den siecken en bynae sterbenden Kardinael Mazarin, van den Koning/ en den Hertogh onderteeckend; onder meer andere oock op deese voorwaerden/ dat de Vestingh Nancy geslegt; maer 't overige deel des Lands den Hertogh weer-gelevert werden; doch Franckrijck door 't selve drie Passen nae Duytschland behouden sou.

Verdragh tusschen Koningh *Louis* en Hertogh *Carel* van *Lotharingen*.

Naderhand trad Koningh Louis met Hertogh Carel in onderhandelingh; die/ op sterke aendringingh/ en wijl hy doch geen Echte Kinderen had/ sijne souvereniteit over de Hertoghdommen Lotharingen en Bar aen Louis verkoght/ op deese wijs. Na de dood van Hertogh Carel sou de Koning van Frankrijck in sijn geweld bekomen de gedagte Hertoghdommen Lotharingen en Bar, met alle toebehooren en Reghten/ in vollen eygendom. Doch soo langh Hertogh Carel noch Souverain was/ sou hy geen nieuwe Schattingen mogen invoeren. Om sulcks te verhoeden/ sou de Koningh de Stad en Vestingh Marsal mogen voorsien met een Guarnisoen nae sijn gelieben. II. Al die van den Hertogh Officien hadden bekoomen/ souden nae sijne dood in deselbe blijven. III. De Koningh sou den Hertogh en de sijne beschermen tegens al de geene/ welcke hem/ ter oorsaeck van dit Accoord, souden willen verontrusten in 't besit en genot harer Goederen in Duytschland, Burgundien, Vlaenderen, &c. IV. Al de Vorsten van 't Huys Lotharingen souden in de Koninghlijcke Familie opgenomen werden/ en den rangh hebben nae 't Koninghlijck Huys Bourbon voor alle andere Princen van hooge Uytlandsche Huysen; en selfs voor des Koninghs Natuerlycke Kinderen/ nu en t'allen dagen. V. Van d'Inkoomsten en Renten der gedaghte Hertoghdommen sou de Hertogh/ soo langh hy leefde/ jaerlijcks trecken 700000. Ponden/ sonder eenige beswaernis. Indien d'Inkoomsten soo veel niet bedroegen/ soo sou sijne Maj. 't geen'er te kort quam vol maecken. VI. Oock sou de Koningh den Hertogh soo veele Landen en Heerlijckheden inruymen/ dat hy daer van sou konnen trecken 200000. Ponden Inkoomsten. Dit Land sou hebben de naem eens Hertoghdoms en Pairschaps. Noch sou hy van des Koninghs Renten/ waer uyt hy begeerde/ genieten 100000. Ponden: en dat voor hem en sijne Nakomelingen uyt sijn Geslaght/ gedurighlijck/ nevens de gedaghte Landen en Heerschappyen; insonderheyd ten goeden van sijnen Natuerlijcken Soon de Prins van Vaudemont, of yemand anders die hy sou stellen; vry en onbeswaerd van alle lasten. VII. Daerenboven nam de Koningh op hem al de Schulden/ gemaeckt by Carels Vader en Oom/ de Hertogen Henrick en François. Dit Verdragh wierd onder-

Die aen den *Franschen* Koningh sijne Hertogdommen *Lotharingen* en *Bar* verkoopt.

Artijkelen deeser Verkiesingh; 1661.

en wat Hertogh *Carel* daer voor sou genieten.

FRANKRYCK.

verteeckent den 6. Februarius N. S.

Ballet, waer aen 2. Millioenen verspild waren.

Aen 't Hof wierd gehouden 't groot Koninghlijck Ballet, waer aen men twee jaren langh had gearbeyd; en by de 2. Millioenen verquist. Koningh Louis verscheen hier in een Kleed vol Paerlen: sijnen Broeder Duc d'Orleans in een Gewaed/ beset met Diamanten. Hier by bevonden sig ook de Koningin met de voornaemste van haer Vrouwen-timmer; de Prins van Conde; sijnen Soon Duc d'Enguien; de Princessen van Alençon en Valois; de Hertoginnen van Luynes, Sully, Crequi; de Gravinnen van Guise, Armagnac en Soissons, &c.

Twist tusschen de Gravinnen van Armagnac en Soissons, over den rangh; en schattende uytspraeck des Koninghs.

Tusschen de twee laetste Damen (Armagnac, uyt 't Huys Lotharingen, en Soissons, uyt 't Huys Savoyen) ontstond een stryd/ wegens de Bovenplaets/ en Voorrangh. De Koningh wees deselve toe aen Armagnac. Als sigh Soissons hier over beklaegde/ seyde sijne Maj. tot haer: Hy moest dit doen, uyt kraght des Verdraghs met den Hertogh van Lotharingen. Doch soo de Hertogh van Savoyen voor sijne dood hem desgelijcks al sijne Landen wou overgeven, soo souse niet alleen voor die uyt 't Huys Lotharingen, maer oock selfs voor sijnen Broeder de rangh hebben.

De jonge Hertogh Carel van Lotharingen

Als nu Koningh Louis eens uyt 't Ballet gingh/ nam Prins Carel (Soon van Hertogh François van Lotharingen, geweesene Broeder van d'oude Hertogh Carel, die nu regeerde/ en Verkooper was)/ als noch eenigen overigen Erfgenaem der Hertogdommen Lotharingen en Bar, de gelegenheyd waer/ en versoght van den Koningh sijn afscheyd; seggende: Wijl sijnen Oom hem sogt te brengen om sijne Landen, tot welcker Besittingh hy gebooren was, soo had hy voorgenoomen, anderweegen sijn geluck te versoecken.

wil de gemaeckte koop niet toestemmen,

De Koningh gaf hem tot antwoord: 't Stond hem vry/ te gaen waerwaerts hy wou; echter sou hy niet laten/ hem/ onaengesien 't gehandelde met den Hertogh van Lotharingen, alles goeds te betoonen/ en in ordre hem te laeten gaen onder de Lotharinghsche Hertogen na de Princen des Bloeds/ wanneer hy de gedaene Koophandel onderteeckende. Dit weygerde hy/ maer nam sijnen wegh over Bezançon nae Duytschland en Italien; by sigh hebbende 't Verdragh tusschen sijnen Oom Hertogh Carel en sijnen Vader Hertog François; daer nae oock met hem selfs opgeregt/ wegens 't Houwlijk tusschen hem en de Princes van Nemours; waer in hy hem verklaerde voor wettige Erfgenaem van al sijne Landen en Staten in Lotharingen.

noch onderteeckenen, als hem beroovende

van sijn wettigh hem toekomend Besit.

Sijn voorneemen was/ diens halven sigh te beklaegen by sijne Hooge Verwanten en andere Duytsche Rijcks-vorsten. Koningh Louis sond hem terstond agter nae de Graef van Furstenberg, met nieuwe Voorslagen/ en bevestigingh des Houwlijcks met de Princes van Nemours: die hem oock te Bezançon agterhaelde; doch hy wou sigh noch met woorden noch met beloften laeten paeyen/ om de handelingh tusschen sijnen Oom en den Koningh t'onderteeckenen.

D'oude

D'oude Hertogh Carel, als van een onbestendigen aert/ scheen oock rouwkoop te hebben; want hy liet op pappier brengen verscheydene Protestatien, gedaen van sijne Bloedverwanten/ en de hooge Adel des Lands; oock deselve/ nevens een bygaende Brief/ aen den Koningh overleveren/ twee dagen/ voor dat dit Tractaet in 't Parlament sou ingeschreven werden.

Hertogh Carel schijnd rouwkoop te hebben.

Doch sijne Maj. wou se niet aenvaerden; maer seyde: Hy wist wel raed, om dit werck stand te doen grijpen: Gelijck hy dan oock deese Koop in 't Parlament deed goed keuren en aenteeckenen.

De Lotharinghsche Standen Protesteeren tegens deese Verkopingh.

Andere Vorsten van 't Lotharingsche Huys behaegden dit stuck ook gantsch niet. Eenige Gedeputeerde der Lotharingsche Standen quamen aen 't Hof; uytdrucklijck seggende: dat Hertogh Carel in deese saeck sonder haer niets vermoght te doen; derhalven datse tegens alles wat hier in gedaen was op 't kragtighste wilden geprotesteert hebben. De Commandant in Marsal weygerde al mee/ deese Plaets aen den Koningh in te ruymen.

Koningh Louis verwaght de dood van Hertogh Carel niet;

Koningh Louis van Franckrijk wagtte niet tot de dood van Hertogh Carel, om besit te neemen van Lotharingen en Bar. Carel kon 't Franckrijck noyt nae den sin maecken/ wijl sijn Land Louis in den wegh lagh: derhalven sijne Maj. sigh oock plotslijck daer van meester maeckte.

maer valt onverwagt op Lotharingen aen,

Op den 16. 26. Augustus viel een deel Fransche Ruytery onvoorsiens aen/ niet alleen op Pont à Mousson, en andere Plaetsen/ maer oock op de Hoofdstad Nancy. Hier meendense Hertogh Carel te sullen aentreffen; buyten twijffel/ om hem gevanklijck wegh te neemen. Flucks snelldense na 't Hertoghlijck Pallays; doch hy had sigh ontrent een quartier uyrs te vooren van daer wegh begeven/ vliedende nae Chapelle, of anderweegen heenen. Eenige Fransche Ruyters vervolgden hem/ doch te vergeefs.

en werd'er schielijck geheel meester.

Te Pont à Mousson deed de Mareschal de Crequi, die 't Commando over de Fransche Troupen voerde/ al d'overige Fortificatien ter neer werpen; en vergunde de Hertogin/ sigh na haeren Echtgenoot te mogen begeven. Al de Poorten en Deuren van 't Vorstlijck Pallays wierden verzeegeld. Kortlijck/ Koning Louis wierd als in een oogenblick meester van geheel Lotharingen.

van. 1670.

Scharp Mandaet des Koninghs

Stracks wierd hier een scharp Mandaet verkondighd: I. Dat al d'Onderdanen/ op verlies harer Goederen/ den Koningh van Franckrijck moesten erkennen voor haren Beschermheer; van den ouden Hertogh Carel af-staen. II. Alle Edele/ Vry-Heeren en Graven in Lotharingen moesten dit Mandaet gehoorsamen/ op verlies van Leven en Goed. III. Alle Soldaten en Officieren in Lotharingen moesten sigh begeven nae haere gewoone Woonplaetsen/ en Fransche beschermingh versoecken/ op straf van de Galgh.

door geheel Lotharingen verkondighd.

IV. Alle Officieren van hooge of lage Stand/ moesten dit Mandaet terstond doen verkondigen/ en met maght uytvoeren/ op verlies van Goed en Bloed. Om dit Mandaet te doen gehoorsamen/ waeren 20000. Françoisen te paerd en te voet in Lotharingen aengekomen.

Deese ingebroockene Fransche Krijghsmaght

maght veroorsaeckte geen kleyne vrees aen den Rhijn; wijl men in de bekommeringh stond / datse de Druyven deeses Lands souden willen koomen proeven. Ter dier oorsaeck schreef Louis aen de Rhijnsche Vorsten / datse geen quaed vermoeden behoefden op te vatten uyt den Toght der Fransche Volckeren in Lotharingen; vermits hy niet van meening was / daer eenige Plaetsen in te neemen / om die te behouden. Jae oock / hy sond aen de Hertogin Weduw van Orleans, haer verseeckerende / dat sijnen optogt nae Lotharingen niet was aengesien / om dit Land wegh te neemen; maer hy wou 't selve Prins Carel in handen geven; naedien d'oude Hertogh Carel van Lotharingen een gantsch onbesonnen mensch was / die door quaede en tegens sijn woord loopende handelingen 't Koninglijck geduld beleedighd had. Doch hoe dit gemeend was / immers nae gekoomen is / heeft de tijd geleerd.

gingen des Koninghs van Frankrijck ontrent deesen handel, aen de Vorsten by den Rhijn, en de Hertogin Weduw van Orleans: maer niet nae-gekoomen.

Wijl nu de Hertogh van Lotharingen over deesen Inval in sijn Land sigh ten hooghsten beklaeghde by Keyser Leopold en 't Roomsche Rijck / soo heeft Koningh Louis, dit vernoomen hebbende / eenige Artijckelen, tot sijne verontschuldigingh / en beschuldigingh des Hertoghs; laeten uytgaen. I. De gedaghte Hertogh van Lotharingen had / tegens 't Pyrenæischen Vreede-besluyt / verscheydene Krijghsvolckeren in stilheyd onderhouden; ten deelen buyten sijn Land gelegt / om de veelheyd te verdonckeren. II. Eenige Plaetsen versterckt. III. Verbonden gemaeckt buyten des Koninghs kennis. IV. Sommige misdadige uyt 's Koninghs Gebied met geweld laeten wegh haelen / en de Koninghlijcke Officieren geen openingh daer van gegeven. De Palen / welcke de Koningh had laeten setten op de Landwegen nae Elsas, geteeckend met 't Koninghlijck Wapen / laeten uyttrecken / en wegh-werpen. Door nieuwe Tollen / en scharpe Verbooden aen sijn' Onderdaenen / datse met die van Tul, Metz en Verdun niet souden handelen / den Koophandel gestuyt.

Redenen, van Koning Louis gegeven, waerom hy in Lotharingen was gevallen.

Ondertusschen was men aen 't Fransche Hof niet weynigh ontsteld over de Resolutie der Hollanders tot Verbod der Fransche Wijnen en andere Waeren. Doch naederhand hier van breeder. Wy keeren nu weer wat te rugg'.

Verbod van Fransche Waeren in Holland.

Koningh Louis liet ontrent 't jaer 1664. ernstige gedaghten gaen op de Schipvaert en bevoorderingh des Koophandels, om deselve niet alleen in sijn Rijck te doen wackeren / maer oock tot in andere Landen voort te setten. Ten dien eynde had men alreeds in 't voorige jaer met de Sweeden een Hoofd-Factory en Comptoir te Stockholm opgeregt. Men begon oock te spreecken / hoe men den handel nae Archangel en Muscovien best in swangh sou brengen. Insonderheyd doelde men op d'Oost-Indische Landen en Eylanden. Eenige rijcke Kooplieden te Parijs voerden den Koningh te gemoet / wat voor groote voordeelen sijn Koninghrijck sou bekoomen / door d'opreghtingh van een geprivilegeerde Oost-Indische Compagnie. Sijne Maj. / nam de gewightigheyd van deesen Voorslagh in naerder overweegingh. De Vinder en Aendringer deeses voorneemens was eenen Hubert Hugo, een gebooren Hollander, voor deesen veele jaeren lang geweest in den dienst der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappy; maer die nu onlanghs / op Fransche Commissie, Rovereyen op de Roode Zee had gepleeghd. Men had desgelijcks alreeds besloten / een West-Indische Compagnie dapper voort te setten / en een Colonie te planten op 't Eyland Cajana, 3. of 4. Graden benoorden de Linie Æquinoctial van d'Amazoonen-Vloed, daer de Hollandsche Colonien waren. Men was oock beesigh / om een Compagnie te maecken / welcke allerley Swarte Zeep sou bereyden / gelijck in Holland. Dit alles was aengesien om de Vereenighde Nederlanden in haeren sigh soo wijd uytstreckende handel te besnijden: waer toe alreeds niet weynigh hielpen d'ondraeglijcke Beswaernissen / waer mee de Tollenaers in de Fransche Havenen de Scheepen der Hollanders belasteden.

De Koning soeckt sijn Rijck door Schipvaerden te doen toeneemen.

Wil een Oost-Indische. 1664.

oock een West-Indische Compagnie opregten; en wie hem hier toe meest aendrong.

Pooght den handel der Vereenigde Nederlanden te besnijden.

Den 16. 26. Februarius liep de Fransche Vloot / nae 't Eyland Cajana toegerust / van Rochel in Zee. Op deselve waren 1600. persoonen / soo Officieren en Soldaten / als Arbeydslieden / welcke dit Eyland souden bebouwen. Dat dit werck sulck een geswinde voortgangh kreegh / deed d'yver des Koninghs / die sigh seer veel aen deese saeck liet gelegen sijn; en selfs twee Scheepen onder Sieur de Traffy (by andere Tracy) als Generael-Lieutenant, mee deed gaen: met uytdrucklijck bevel / wanneer hy in Cajana goede ordre sou gesteld hebben / dat hy dan d'andere Fransche Eylanden in America sou gaen besightigen. Sieur de La Barre, geweesene Request-meester / gingh oock derwaerts; om / als Koninghlijcken Gouverneur, in de gedaghte Eylanden / anders d'Antillen genoemd / 't Opper-Commando te voeren.

Send een Vloot nae Cajana in America, en is hier ontrent seer besigh.

Belangende 't Eyland Cajana, en hoe de Fransche Natie reght daer aen prætendeerde, daer van sullen wy met een woord dit berigt geven. Men gaf voor / dat Anno 1652. ontrent de Lente 2. Scheepen onder Sieur de Bouille, als Generael, van Dieppe waren afgevaren. 't Admiraels-Schip was genoemd La Charité; dat van de Vice-Admirael de Groote S. Pieter. Nae deese was Sieur de Vertaumont, als gestelde Gouverneur van 't Fort Ceperon (Seperon), gelegen op 't Eyland Cajana, gelijck oock Mons. de Pezon, en andere Officieren, den 15. 25. September by de gemelde Caep gekomen / en aen 't Eyland Cajana geland; vindende aldaer een Fransche Colonie van Rouaen, welcke sigh voor ontrent ses Maenden daer had neergelaeten. Deese nu hadden aen Cajana te Seperon in America Huysen / gantsche Dorpen / en Vestingen afgestoocken / oock ten deelen opgebouwd.

Kort beright, hoe de Fransche, volgens haer voorgeeven, te Cajana sijn gekomen, en regt op dit Eyland souden hebben.

De Heer Boreel, Nederlandschen Ambassadeur in Franckrijck, van dit voorneemen beright geworden / klaeghde hier over aen den Ko-

De Hollandsche Ambassadeur in

FRANKRYCK.

Franckrijk, de Heer Boreel, beklaeghd sigh hier over aen den Koningh,

Koningh; met versoeck: Sijne Maj. gelief de ordre te stellen, dat d'aengestelde Togt van Sieur de Tracy niet moght aengesien sijn op 't Eyland Cajana; wijl sulcks, als een openbaere vyandlijckheyd, sou strijden tegens 't XVI. Artijckel der jonghst-gemaeckte Alliantie; met bybvoegingh, dat dit Eyland Cajana in America een Colonie der Vereenigde Nederlanden was, van deselve Anno 1656. en 1657. Beset, Bewaerd, Beplant, onder Commissie en Beschermingh van haere Hooghmoogende, met goedvinden der Natuerlijcke Inwooners d'Americanen; welcke de Hollanders vriendlijck hadden laten inkoomen, doe niet een eenigh Fransch Onderdaen daer te vinden was. Want de geene, welcke Anno 1652. hier de Fransche Colonie hadden begonnen, waeren kortś daer nae geluckelijck weer van daer weghgegaen. Doch hier op kreegh hy niet anders tot antwoord, als dat dit Eyland Anno 1652. van de Fransche Onderdaenen eerst was ontdeckt, en dierhalven haer toe behoorde. Of nu wel de Heer Gesant hier tegens inbragt, dat Cajana voor meer als 100. jaeren eerst door de Castilianen gevonden; naederhand oock van d'Engelsche en Nederlanders was bevaeren geworden, soo moght doch alles niet helpen; maer men bleef daer by, dat 't Eyand Cajana Franckrijck toequam.

doch al sijn' Inbrengingen moghten niet helpen.

Sorghvuldigheyd des Koninghs, om de Manufacturen in Franckrijck te doen aengroeyen.

Op allerley wijsen was men bedaght, de Fransche Manufacturen, of Handwerckselen, noch meer in swangh te brengen; de Traen-Compagnie weer op te reghten; insonderheyd, om d'Oost-Indische voort te setten; waer toe de Koningh seer groote Voorreghten beloofde. D'Artijckelen, tot 40. in getal, wierden ingesteld. In eene derselve heeft men tot deese Compagnie toegelaten allerley Persoonen, Edele en Onedele, Inwooners en Vreemdelingen. Wanneer een Vreemdeliegh 10000. guld. Capitael inleydde, sou hy gehouden werden voor een ingebooren François; of hy schoon geen Naturalisations-brief had. Hoe meer yemand inschreef, hoe grooter Privilegien hy sou genieten. 't Koninghlijck Besluyt over deese Vaert op Oost-Indien wierd in September van 't Parlament bekraghtighd. De Præsident prees dit hooghwightigh werck in een cierlijck Gesprek ten uytersten. Leydde oock eerst voor hem selven een aensienlijcke Som gelds in; of liever, teeckende, deselve te sullen inleggen. D'andere Præsidenten, Raden, en Officieren volghden hem gewilligh. De Koningh selfs verschoot hier toe 3. Millioenen sonder Interes. Al de Collegien, Præsidenten au Mortier, Groote aen 't Hof, rijcke Kooplieden, &c. braghten oock 't haere by: soo dat in dit jaer alreeds een Capitael van ses Millioenen by een quam.

Insonderheyd om de Vaert nae Oost-Indien op te reghten.

Veel geld hier toe ingeleyt.

Hy traght, tot meer voordeel des Koophandels, de Middellandsche Zee, en den Oceaen,

Noch was dit niet genoegh. Louis beval in aenmerckingh te neemen, of men de Middellandsche Zee aen de grooten Oceaen sou konnen hangen; waer toe hy 2. Millioenen Gouds wou te kost leggen. Men maeckte overslagh; en den Koningh wierd voorgedraegen, dat 2. Millioenen hier toe niet veel souden mogen helpen, wijl soo veel Hoogten en Gebergten in den wegh laegen. Men stelde hem voor oogen, dat Keyser Carel de Groot sigh dit werck te vergeefs had onderwonden. Echter wou hy er mee voort. Stelde eenige voornaeme Heeren tot Commissarissen; welcke nae Languedocq gaen, en agt neemen moesten op de gelegenheyd des Lands tusschen de Rivieren d'Aude (die sigh uytgiet in de Middellandsche Zee) en de Garonne, uytloopende in den Oceaen. Men meende, dat het te doen sou sijn met alleen 30. of 40. Mijlen Lands te doorgraeven; en alsoo beyde deese Vloeden, door middel van een Canael en sommige Sluysen, in een te brengen. Dit geluckt synde, sou men de Spaensche Vaert t'eenemael konnen mijden; en de Waeren selfs met Treckschuyten uyt d'eene Zee in d'andere konnen leveren. In een ander Werck spreecken wy wydloopigh van deese saeck; met aenwysingh, wat voor schaede Spanje sou lijden, wat voor voordeel Franckrijck genieten, indien dit voorneemen sijn eynd quam te bereyken.

door middel van een Canael te graven, aen een te hangen;

waer van Spaenje seer groot naedeel sou lijden.

In 't volgende jaer was men seer beesigh met de verbaerdigingh der Scheepen tot de nieuwlijks-opgereghtte Oost-Indische Compagnie. Alle Amptenaeren wierden versoght, oock wat in te leggen: waer op alleen de Notarissen door haere Gedeputeerde aen Monf. Colbert 20000. ponden aenbooden. Van de Secretarissen en andere verwaghtte men wat meer. Van Lions quaemen hier toe 333333. ponden, als 't eerste derde deel der 1000000. Om deese Compagnie dies te meer luyster te geven, wierd den 11. 21. Martius in de Louvre een generaele Vergaderingh gehouden, in 't bysijn des Koninghs, om Directeurs, of Bewindhebbers, te verkiesen. Sijne Maj. stelde tot Præsident der Directie den Intendant Monf. Colbert: tot tweede Præsident de Provooft der Kooplieden te Parijs, Monsr. de Voise. De Heer Du Thou, voortijds Ambassadeur in den Haegh, wierd eersten Directeur; hebbende tot sigh noch 10. andere Heeren, welcke gesamentlijck 't Oppergebied hebben, en 't werck alleen bestieren souden.

Voortsettingh der Fransche Oost-Indische Compagnie. 1665.

Directeurs, of Bewindhebbers, over deselve gesteld.

Ondertusschen wierd de Koninglijcke jonge Princes Maria Anna uyt de Weereld gerukt, korts nae datś 'er in gekoomen was. De Belofte, dat men, indiense 't leven mogt behouden, een Non van haer sou maecken, kon hier niet helpen.

De jonge Princes Maria Anna sterft.

Wegens een nieuwlijcks-aengestelde Sout-Tol ontstonden veelerwegen, insonderheyd in Guyenne en Bearn, swaere beroerten; welcke veele bloedige Koppen veroorsaeckten tusschen de geene, die de Koninglijcke ordre wilden in voeren, en de Gemeente, die deese last te swaer viel. Vermits nu die van Bearn als vertwijffeld te werck gingen met de Soldaten, derwaerts gesonden, om den ingevoerden Tol te doen stand grijpen, en deselve doodsloegen, soo wierd Marquis de S. Luc met 2700 Mannen te voet en te paerd nae Acqs geschickt, om de weerspannige te straffen. Monf. Audiox stelde

Oproer in Guyenne en Bearn;

FRANKRYCK.

wegens den nieuwlijcks-ingevoerden Sout-Tol.

stelde sigh seer sterck tegens den gedaghten Sout-Tol/ en had een Aenhangh gemaeckt van 3000. persoonen. Echter moest hy op d'aenkoomst van de Marquis wijcken; en begaf sigh (soo men voorgaf) nae Spaenje. Door onderhandeling des Graefs van Caulongeon (Coutlogon) wierd den Oproer der Bearners noch bygeleght/ doch niet sonder schaede der Inwooners; welcke een groot deel geld moesten opbrengen/ om datse Monf. Audiox in t begin met hadden tegengestaen.

De Koninglijcke Vrouw Moeder, met de Kancker beheht, 1666. werd, onaengesien alle gepleegnde middelen, doodlijck fieck.

't Jaer 1666. nam hier een treurigen aenvangh. Tsederd een geruyme tijd waeren/ soo van vreemde als Inlandsche Doctoren, alle bedencklijcke middelen aengewend/ om de Koninghlijcke Vrouw-Moeder van de Kancker te genesen; doch te vergeefs. Eyndlijck bevond men/ dat 't quaed/ 't welck tot noch toe alleen in de Beenen was geweest/ sigh had uytgebreyd in de voornaemste deelen des geheelen Ligchaems. 't Gantsche Koninghlijck Hof was hier over smertlijck bedroefd. In al de Kercken van Parijs wierd/ op bevel des Aertsbisschops/ 't Sacrament opgeset/ tot weer-bekoomingh van haere Maj. gesondheyd/ als een seer goeddaedige Vorstin. Koningh Louis, 's Konings Broeder/ en de Prins van Condé, gingen den 9. 19. Januarius, met groote bekommering en devotie, te voet uyt de Louvre nae de Kerck S. Germain de Lauxerrois door de Straet S. Honoire, om 't Sacrament te vergesellen/ 't welck d'Aertsbisschop d'Auche (van Aux) de Koningin quam brengen; die (als haer nu bekend was gemaeckt/ dat de tijd haers doods voor handen scheen) 't selve soo wel gemoed ontfingh/ als offe noch gesond was geweest.

Eenige sonderlinge omstandigheden haers doods; en wel gemoedheyd by deselve.

Als haer geseght wierd/ dat al 't Volck yverigh tot God bad om haere herstellingh/ gaffe tot antwoord: 't Is niet nodigh, God te bidden om verlengingh mijns levens; maer daerom, dat hy my geduld verleene, om mijne smerten te konnen dragen, en door een saligh eynd uyt deese weereld te scheyden. Deed ter middernaght haer Testament in 't bysijn des Koninghs leesen/ en versoght; dat hy 't selve wou voldoen; waer op hy seyde: Madame, 'k sweer u by 't woord eens Christlijcken Koninghs, dit Testament in allen deelen te sullen naekoomen. Hier op gaf se haere Kinderen den Zeegen. Monsieur en Condé wierden hier over soo gevoellijck geraeckt/ dat men de gesonde nauwlijcks van de doodlijck-siecke kon onderscheyden.

Vermaeningen aen haerer Soon *Louis* de XIV.

Nae 't vertreck der andere hieldse den Koningh noch wel twee uyren langh by haer. Insonderheyd bevalse hem de vergevingh der misdaden sijner vyanden; de liefde tot den Vreede en de Religie, als sijnde d'oudste Soon der Kerck; oock bysonderlijck tot sijne Gemalin/ als eene der deughdsaemste Princessen des gantschen tegenwoordigen Weerelds. Bad hem daerenboven/ sijn' Onderdanen verlightingh te willen verschaffen; en sigh by deselve niet soo seer gevreesd als geliefd te doen sijn. Den 10. 20. 's morgens ten 6. uyren stierf deese groote Vorstin Anna Maria, oud 64. Jaren en 4. Maenden.

FRANKRYCK.

Haer' afkoomst, &c.

Sy was gebooren den 12. 22. September Anno 1601.: Dochter van Philips de III., Koningh van Spaenje, by Margaretha, Suster van Keyser Ferdinand de II.: geweesene Gemalin van Koningh Louis de XIII.; Moeder van Louis de XIV. 't Hert werd uyt haer Ligchaem genoomen (doch 't selve/ volgens haere laetste wil/ niet verder geopend)/ en nae Val de Grace gebraght/ waer aen sy 400000. ponden had gemaeckt; aen d'Arme 100000. ponden/ welcke Monfr. d'Arche sou uyt deelen: 10000. Kroonen aen yder harer Hof-Damen; andere 10000. aen haere hooge Officieren: 100000. ponden aen Madamoiselle de Beauvois: 200000. ponden aen haere geringer Officieren. Een Millioen aen Madamoiselle, over welckese Grootmoeder was/ &c.

't Hert nae *Val de Grace* gebraght.

Koningh *Louis* b enghd een ongeloofllijck-groote Schat by een, door de volgesogene Sponsen dapper uyt te drucken, en swaere Schattingen aen te stellen.

In de vier jaren nae de dood van Mazarin, en de Gevanckenis van Fouquet, geweesene Ontfanger Generael der Koninglijcke Finantien; van veel andere Financiers en Partisans, of Pagters/ en Ontfangers der Koninglijke Inkoomsten/ heeft Koning Louis, door middel van de tegens haer opgeregtte Justitie-Kamer, een onuytspreecklijcken Schat by een vergaderd/ en de voorheenen volgesoogene Sponsen dapper uytgedruckt. Alleen eenen Koopman, Sr. Grovin, trad met de gedaghte Kamer in Verdragh/ en gaf aen den Koningh te rugg' 100000. Kroonen aen geld, en 700000. Kroonen aen Goederen. S. Bosnet, Schrijver in den Finantie-Raed, kogt sig los met sijn Huys Naysy, geschat op 10000. Kroonen Renten. Eenige honderden/ in de Bastille gevangen sittende/ moesten sigh door groote geldsommen vry koopen. Swaere Schattingen wierden op d'Onderdanen gelegt. De Geestlijckheyd gingh niet vry; die 't echter voor datmael noch ontquam/ door een vrywillige gift van derdehalve Millioen, genoemd Don gratuit. Dese Schattingen wierden aengesteld onder voorwendingh van een Oorlog tegens Engelland, tot bystand der Staten Generael der Vereenighde Nederlanden.

Vryheden, vergund aen die veele Kinderen hadden.

Oock quam een Koninghlijcke Declaratie uyt/ inhoudende verscheydene Privilegien voor de geene/ welcke veele Kinderen hadden; te weeten/ alle Edele/ van goede afkoomst/ die 10. Kinderen konden toonen/ souden jaerlijcks genieten 2000 Ponden/ om sigh dies te beeter te konnen onderhouden. Met 12. gezeyend/ jaerlijcks 3000. Ponden. Burgers en Boeren/ welcke Schattingen moesten betalen/ souden/ met veele Kinderen voorsien sijnde/ van allerley Beswaernissen vry sijn: de Burgers in vrye Steeden 500. Ponden 's jaers genieten: waer toe sijne Maj. sigh by deese Declaratie verbond.

Declaratie des Koninghs tot vermeerdering van des Koninghs Inkoomsten.

Met den uytgangh deeses jaers sond sijne Maj. drie andere Declaratien in 't Parlament van Parijs, om bevestigd te werden. I. Dat alle Heerlijckheden/ welcke yemand in de Kroon besat/ weer de Kroon souden werden ingelijfd/ tegens betalingh van 't geld/ waer voor deselve gekoght waren. Dit was al weer een nieuwen vond/ om de Koninghlijcke Inkoomsten te vermeerderen tot op veele Mil-

FRANKRYCK.

Declaratie van geen Kinderen in de Kloosteren te neemen, voor een gestelde tijd haers ouderdoms.

Millioenen. II. Bekraghtighde de voorheene uytgegevene Declaratie tegens de Monicken en Nonnen; te weeten, dat niemand in den Geestlijcken Stand sou mogen treeden, voor dat hy of sy bereyckt had seeckere bestemde mundigen ouderdom. Met bybvoeghingh, dat de Kloosteren geen Kinderen in de kost moghten neemen, als alleenlijck d'Ursulinen. Want 't was openbaer, dat d'Ouders hare Kinderen van 10. of 12. jaren dickmaels in de Kloosters bestelden, om haer tot een stil leven te doen gewennen: waer op dan de Monicken en Nonnen haer beprackten, tot de Professie te treeden, schoon haere Natuer daer toe niet geneegen was; 't welck haer, tot haere jaren gekomen, berouwde. Om nu soodanige Practijcken dies te beeter te verhinderen, was'er deesen Regel by gedaen, dat al de geene, welcke 't Klooster-leven wilden aenvaerden, niets meer van haer' Ouders, Voogden, of Vrienden daer in souden mogen brengen, als soo veel enckelijck tot haer onderhoud noodigh was. III. De Conventen, of Kloosters, gebouwd tsederd Anno 1636, sonder Koninghlijcke bewilligingh (op dat derselver getal niet te groot wierd) souden afgeschaft; de daer in sijnde Monicken en Nonnen in andere Kloosteren gedaen worden. De Conventen, welcke meer Inkoomsten hadden als se behoefden, souden haer overschot geven aen andere, welcke te kort quamen.

Declaratie tot verhinderingh

De Pausllijcke Nuncius protesteert hier tegens.

Terstond protesteerde de Pauslijcke Nuncius hier tegen, als een saeck, loopende tegens 't Concilium van Trenten. Hield de Koningh te S. Germain voor (volgens sijnen last van de Paus), datmen persoonen, welcke Geestlijck wilden worden, niets had voor te schrijven, noch haer een seecker getal van jaren kon stellen; maer dat dit in yeders gelieven stond. Boven dit waren sulcke nieuwigheden t'eenemael tegens 't Reght des H. Roomschen Stoels, en krenckte d'authoriteit des Paus, &c. De Koningh gaf hier op tot antwoord, Hy wou hier over sigh bespreecken met d'Aertsbisschop van Parijs; doch dit behaeghde den Nuncius niet. Ook klaeghde hy over den selven, wijl hy, sonder Pauslijcke goedvindingh, 16. Feestdaegen had afgeschaft. Doch men stelde hier tegens

Seschien Feestdagen der Roomsche Kerck in Franckrijck afgeschaft.

de Vryheyd der Fransche Kerck. Echter liet Koningh Louis aen den Heer Herley schrijven, dat 't Parlament de Verificatie der twee laetste Declaratien sou opschorten tot naerder ordre.

D'eerste Grondsteen der eerste Sluys des grooten Canaels, om de Middellandsche Zee en d' Oceaen aen een te hangen, gelegt.

1667.

Den 7. 17. November Anno 1667. wierd by Tolouse een werck begonnen, waer over de gantsche Weereld sigh verwonderde; wijl ter selver tyd geleght wierd d'eerste Grondsteen tot d'eerste Sluys des Canaels; 't welck beyde de Zeeën, de Middellandsche en d'Oceaen, sou aen een hangen, gelijck hier boven gehoord is. Nae dat alle noodwendigheden byder hand waren gebraght, verboeghde op den gemelden dagh, 's morgens ten 9. uyren, d'Aertsbisschop van Tolouse, met noch 3. andere Bisschoppen en haere geheele Clergie, sigh in een Beemde, daer een Capel opgereght was, met kostlijcke Tapijten en andere Cieraden rijcklijck opgepronckt. Nae deese Geestlijckheyd volghde 't Parlament van Tolouse: 't Capittel met haer' Officieren te Paerd, &c. Tweehonderd schreeden buyten de Poort stonden d'Arbeyders, 6000. in getal, met Trommelen, en haer' Officieren; al t'samen in ordre. Hier begon d'Aertsbisschop de Mis; en Zeegende twee Steenen; welcke men in Processie nae haere plaets droeg. Doe namen twee van 't Capittel deselve uyt de handen des Aertsbisschops; gevende d'eene aen d'Opper-Præsident, die hem ter reghterhand; maer deese beyde den ande-

Met hoedanige Ceremonien

FRANK-RYCK.

anderen ter linckerhand leyden: oock by elck een Silvere Munt / met een Schrift tot des Konings Lof. Deese Munt wierd oock uytgedeeld aen de daer tegenwoordige; selfs nae andere Landen versonden / om de gantsche weereld van dit groot voorneemen te berigten. Met 't losbranden des Geschuts / geplant op den Oever der Rivier (op dat 't geluyd sigh dies te wijder moght verspreyden) / wierd deese Ceremonie geeyndigd. Niet weynige verstandige prognosticeerden, dat 't oogmerck gantsch niet bereykt sou werden.

dit verrigt wierd.

De Koning soeckt d'Oost-Indische Fransche Compagnie met alle magt voort te setten. 1668.

Noch al was Koningh Louis yverigh bemoeyd ontrent den voortgangh der Oost-Indische Compagnie. In October 1668. deed hy een Declaratie uytgaen; bevelende / dat al de geene / welcke sigh voor deesen hadden laeten gevallen / tot deese Maetschappy geld in te leggen / doch noch niet meer dan 't derde deel van 't geteeckende hadden opgebraght; 't tweede derde deel moesten leveren voor den 15. November; 't derde voor den 15. Februarius des volgenden jaers. Doch soo se 't eerste uytgeschootene derde deel aen de Compagnie wilden vereeren; soo soudense van d'opbrengingh de twee andere derde deelen ontslagen sijn. Hier by verklaerde oock sijne Maj. / dat hy / boven d'alreeds gegevene 4. Millioenen noch 2. Millioenen wou uytschieten; en ten sijnen laste neemen al de schaede / welcke de gedaghte Compagnie in d'eerste thien jaren tijds moght overkoomen. Indien deese belofte stand sal houden / soo heeft Koningh Louis Anno 1678. al vrij veel te betalen gehad. Men soght allerweegen tot dit voorneemen noch groote Sommen gelds by een te trecken; doch veele particuliere, die alreeds by deese Oost-Indische Compagnie niet wel gevaren waren / toonden geen genegenheyd / om sigh dieper daer in te laten.

Groote beloften, deselve gedaen.

Di'leggers varen niet wel.

Mareschal de Turenne sweerd de Gereformeerde Religie af.

Den 13. 23. October heeft de Mareschal de Turenne de Gereformeerde Religie afgesvooren in de tegenwoordigheyd des Aertsbisschops van Parijs; daer tegens de Roomsch-Catholijcke omhelsd. Dit veroorsaeckte geen kleyne ontroeringh in de soogenoemde Hugenoten door geheel Franckrijck; vermitsse / alreeds niet weynigh verdruckt sijnde / noch swaerder onheylen te verwaghten hadden; wijlse nu sonder eenigh aensienlijk Hoofd in dit Koningrijck waren. De Roomsch-gesinde gaven voor / dat hy al voor langh in twijffel had gestaen / nae dat hy had geleesen seecker Boeck / genoemd la Perpetuite de la Foy: doch de Weerlegginghe van 't selve door Mr. Claude, Predicant te Charenton, had hem noch opgehouden: tot datmen hem had voorgeleght d'antwoord van Mr. Arnauld, daer op uytgegeven; door welcke hy sigh sou overtuyghd bevonden hebben. Maer andere oordeelden geheel anders; en seyden / dat noch de persoon van Mr. Arnauld, noch de Redenen in sijn Schrift / maghtigh waren / om een maer een weynigh geoeffend Gereformeerde te verbijsteren: gelijck dan oock sijne Wercken soodanigh bejegend wierden / dat hy reden had / om voor eeuwigh in sijne schelp te kruypen. De hoop en belofte van meerder

en neemd de Roomsch-Catholijke aen.

Watmen d'oorsaken daer van steld.

Staet / grooter Voordeel / 't vermijden van Ongemacken hield men 't Aes te sijn / 't welk hem aen deesen Angel deed bijten: te meer / wijl eenige sijner Roomsch-Catholijke Vrienden hem daeglijcks hier over moeylijk vielen.

FRANK-RYCK.

Frankrijks Koop van Lotharingen bekommerd de Paus niet weynigh.

Wy treeden nu weer te rugg' / om te verhalen den oorspongh van een gevaerlijcke onrust tusschen de Paus en den Koningh van Franckrijck. Dat Koningh Louis van Hertogh Carel van Lotharingen 't Hertoghdom Lotharingen gekoght had / maeckte de Paus bekommerd. Hy merckte dit aen als een saeck van groot gewigt; wijl Franckrijck hier door noch maghtiger / geduerigh grooter wierd; 't welck eens sou konnen strecken tot groot nadeel van 't Huys Oostenrijck; selfs oock van 't Roomsche Hof. Hier by quam noch wat anders.

De Fransche Ambassadeur Crequi koomd te Romen.

Den 2. 12. Junius deed de Fransche Ambassadeur Hertog van Crequi sijnen Intogt binnen Romen. 't Hof wierd hem wel haest moede / wijl hy boven maten seer sijne Graviteit hield; so dat hy selfs de Groetenissen en Complimenten der Prælaten niet aghtte / noch haer wederom groette. In alle andere dingen / sijne reputatie betreffende / was hy soo streng en scharp / dat de Romeynen sigh daer over verwonderden. Hy toonde sigh in sijne manieren van doen veel meer een hoogmoedigen Spaenjaerd als een hoflijken Franschman. Noch veel verdrietlijcker viel 't Hof sijnen eysch / dat de Paus de Vorstlijcke Huysen Modena en Parma vergenoegingh sou geven: Voorts / de Kardinaelshoed voor den Hertogh van Mercœur, en voor sijnen Koningh de bestellingh der Kercken in Vlaenderen, welcke door de Vreede met Spaenje aen Franckrijck waeren gekoomen. Maer kortz daer nae maeckte Crequi sigh van selfs wijd genoegh van de Stad Romen; om de volgende oorsaeck.

Sijne trotsheyd.

Begeerd harde dingen van den Paus. 1662.

Bloedige Schermutsel tusschen de Corsen, of Pauslijcke Lijfwagt, en 't Volck des Ambassadeurs Monf. de Crequi.

Op Sondagh den 10. 20. Augustus, nae de Vesper, als hy niet t'huys / maer de Princes Borgeze gaen besoecken was / geraeckten eenige / op 't Fransch gekleed / even gelijck 't Volck des Ambassadeurs, op de Brugg' S. Sixti in twist met de Corsen (doemaels een slagh van Soldaten / uyt 't Eyland Corsica, welcke de Paus tot sijne Lijf wagt gebruykte) / soo dat het van woorden tot slaegen quam / en eenen der Corsen doorstoocken wierd. Flucks vielen al d'andere / als een Byen-swarm / op de gewaende François. Om nu de vlughtige te vervolgen / wierd de gantsche Compagnie met 't vliegende Vaendel en openbaere Trommelslagh van haer' Officieren nae 't Pallays van d'Ambassadeur geboerd; 't welk men van alle kanten besette. Even te vooren was Crequi door een andere wegh daer binnen gekoomen: die / deesen oproer verneemende / twee of drie sijner Edellieden uyt sond / om sijn Volck binnen te roepen. Nauwlijcks waeren deese op de Plaets verscheenen / wanneer 7. of 8. Musquetten op haer los hagelden; waer door een Geheymschrijver gewond wierd / en een Italiaen, by geval daer voorby gaende / dood bleef.

van welcke eenige dood blijven.

Hier op keeck d'Ambassadeur uyt een Venster /

D'Ambas.

FRANKRYCK.

ster / om te sien / wat 'er te doen moght sijn; maer terstond vloogen eenige Kogelen hem nae 't Hoofd; oock in d'andere Vensteren / soo haest sigh yemand daer in vertoonde. Onder deesen Alarm wou de Gemalin van Crequi uyt de Kerck nae Huys rijden. By S. Carlo gekoomen / lieten de Soldaten (deese Post beset houdende) haere Caros wel door; maer nauwlijcks was se voorby / of men deed schooten nae haer / van welcke drie door de gedagte Caros gingen. De vierde trof eenen daer nevens gaende Page; en de vijfde een Apotheecker, daer gekomen om des Ambassadeurs Vrouw te sien; welcke twee laetste op de plaets dood bleven. Sy / half dood van schrick / nam haere toevlught by den Kardinael d'Este, daerse sigh tot in de naght ontthield. Ondertusschen schooten de raesende Corsen allerwegen op de Françoisen, waerse deselve in 't gesight konden krygen; jae oock selfs op d'Italianen, alsse maer meenden / datse nae des Ambassadeurs Pallays wilden gaen. Eyndlijck wierd deesen oproer noch gestild door Don Mario, Broeder des Paus / als Generael van de Kerck; nae dat d'Ambassadeur hem had doen vraegen / of dit op sijn bevel geschiedde.

Ambassadeur selfs krijgd Kogels nae 't Hoofd; desgelijcks sijne Gemalin, sittende in haere Caros.

D'Oproer noch gestild door Don Mario, 's Paus Broeder.

'tGerught van deese Schermutsel klonck niet alleen door gantsch Italien, maer oock door geheel Europa. De Couriers van de Paus en d'Ambassadeur reeden geduerigh gintsch en herwaerts tusschen Romen en Franckrijck. Crequi hield open Tafel / en troch daer door veele Franschgesinde aen sig / soo dat hy sterck wierd. Insonderheyd maekte hy sijne parthy aensienlijck door de begunstigingh der Kardinalen d'Este, d'Arragon, en des Hertogs Cesarini. De Paus beklaegde sigh hier over / als een saeck / waer door sijn' authoriteit gekrenckt wierd. Stelde derhalven een Byeenkoomst der Kardinalen aen; doch maer vijf der selbe verscheenen. De Kardinael Patroon en Don Mario Chigi hadden wel aengehouden om Audientie by den Ambassadeur, doch konden deselve niet bekoomen / voor den 15. 25. der genoemde Maend; en dat noch op voorbeede van Koningin Christina. Want Crequi was aldermeest verbitterd tegens de Pauslijcke Vrienden; insonderheyd tegens Don Mario, en de Kardinael Imperial; d'eene Generael van de Kerck / d'andere Pauslijcke Gouverneur binnen Romen; uyt vermoeden / datse dit werck dus hadden besteld. Om hem eenigh vergenoegen te geven / beval de Paus / al de Corsen, die sigh by deesen Schermutsel hadden bevonden / gevangen te neemen; maer de meeste waeren al voort; soo dat men alleen den Capitain en weynige gemeene Soldaten kon bekoomen. Doch Crequi hield sigh hier mee niet te vreeden; maer troch den 1. September N. S. geheel uyt Romen wegh nae 't Florentijnsche Gebied / om daer naerder ordre van sijnen Koning te verwagten. Straks daer nae vertrocken oock de Hertogh Cesarini en de Kardinael d'Este.

Franckrijk heeft te Romen veele Vrienden.

Geweldig groot misnoegen des Ambassadeurs tegens de Bloedverwanten des Paus, Don Mario en den Kardinael Imperial.

Hy begeeft sigh uyt Romen.

'tGeen nu gevolgd is / moeten wy alleen ten kortsten overloopen. De meeste schuld deeses handels wierd geschoven op den Kardinael Imperial en Don Mario, als die de Corsen hadden bevoolen haer Geweer te gebruyken tegens al de geene / welcke haer souden willen moeyen. Sy verontschuldigden sigh daer mee / dat sulck een gegevene ordre altijd uytsloot de Huysen en Persoonen van Ambassadeurs; maer als van Parijs tijdingh quam / dat Koningh Louis wraeck wou neemen / begon Don Mario beter koop te geven; bragt geen volck meer by een; en deed / om Franckrijck eenigh vergenoegen te verschaffen / al de Corsen, niet allen uyt Romen, maer oock uyt den geheelen Kercklijcken Staet bannen.

Don Mario en de Kardinael Imperial de meeste schuld gegeven.

In September braght een Courier te Romen tijdingh / hoe dit werck van den Franschen Koningh wierd opgenoomen. Dat hy / uytbarstende in gramschap / den Pauslijcken Nuncius sijn Koninghrijck verbooden; oock hem niet willen vergunnen had / sigh nae Avignon te moogen begeven / of met yemand te spreecken. Dat hy Monf. d'Aubigny nae Modena en Parma had afgevaerdigd / om yet groots tegens den Kercklijcken Staet in Italien t'onderneemen. Dat hy nae Toulon bevel had gesonden / tot gereedmaecking sijner Vloot / &c. Dit veroorsaeckte groote vrees / dat Franckrijck deese gelegenheyd sou by 't hayr vatten / om door geweld te bekomen 't geen hy door versoecken niet had konnen verwerven; niet alleen ten besten der Hertogen van Modena en Parma, maer oock van hem selven / om meester te sijn van de vergevingh der Prælaetschappen in de Nederlanden, hem door de Vreede met Spaenje toegevallen.

Bericht uyt Franckrijk, hoe Louis dit werck opnam.

steld 't Roomsche Hof in seer groote vrees.

De Paus sond aen Crequi, eerst d'Abt Rospigliosi; daer na de Heer Cesar Rasponi, Referendarius der Signaturen en Secretarius der Consulten, om van Voldoening te handelen: die van S. Querico te rugg' schreef / dat de Hertogh van Crequi (dien de Koningh had opgedragen / soodaenige dingen tot Satisfactie voor hem selven te moogen op stellen als hy begeerde) voor sijn persoon eyschte: Dat Don Mario ('s Paus Broeder) sou afgeset werden van sijn Generaelschap over den Kercklijcken Staet en derselver krijghsvolck. Desgelijcks de Kardinael Imperial van sijn Gouverneurschap in Romen: met uytdrucklijcke conditie, dat sulcks geschiedde tot straf van den hem betoonden hoon. Dat de Kardinael Chigi, als een Apostolisch Legaet, nae Parijs sou gesonden worden / om by den Koningh af te bidden de hem beweesene schimp. Oock sou Don Mario, vovende gedaghte straf / nae Siena koomen / en hem (Hertog van Crequi) van daer weer nae Romen haelen. De twee laetste eysschen hield men al te nadeeligh en schimplijck voor den Roomschen Stoel / en de Pauslijcke authoriteit. In d'andere vond men soo veel swarigheyd niet. In de saeck van Modena en Parma meende men een middel te sullen konnen beramen / sonder quetsingh van d'Agtbaerheyd des Paus. Belangende 't Jus Patronatus in de Fransche Nederlanden, men oordeelde /

De Paus send Gesanten aen den Hertogh van Crequi, tot versoeningh.

Desselven harden eysch, tot Satisfactie voor sijn persoon.

Oordeelen van sommige daer over.

FRANKRYCK.

deelde / dat men hem dit Reght in sijn eygen Huys niet sou konnen beneemen / indien men niet in een geduerige twist wou staen. Doch deese Lieden reeckenden sonder den Waerd.

Avignon valt van de Paus af.

Rasponi quam in October weer te rugg' / sonder yets verright te hebben; wijl Crequi Don Mario en de Kardinael Imperial enckelsins wou afgeset sien; de Paus daer toe niet verstaen kon: dien noch al meer ramp overquam. De Magistraet en Burgery van Avignon vielen opentlijck van hem af / en naemen de Wapenen aen / ter liefde van Koningh Louis. Om Franckrijck te vreeden te stellen / maeckte de Paus de Kardinael Imperial Gouverneur in Marc Ancona, om dus met reputatie uyt Romen te geraecken; sonder schijn / van op des Koninghs begeerte gebannen te sijn.

Crequi niet te vergenoegen,

Dit voldeed Crequi niet. Men ontnam hem derhalven dit nieuwe Ampt / en men besloot / dat hy vrywilligh Ballingh sou werden.

wat men hem oock aenbood,

Eenen der Corsen, en eenen der Sbirris wierden op de Plaets Campo Fiori opgehangen. Noch was Crequi niet vergenoeghd / voor dat de Kardinael Imperial door een Pauslijck Decreet uyt Romen gebannen sou sijn. Soo dit binnen 10. dagen niet geschiedde / wou hy t'Scheep gaen / en nae Franckrijck vaeren. 't Wierd gedaen / met deesen Aenhangh / dat het geschiedde ten gevalle des Koninghs van Franckrijck.

ten waere hy alles nae sijnen wil kreeg.

Dit behaeghde den Heer Ambassadeur noch al niet; maer begeerde / de Paus sou uytdrucklijck verklaeren / dat hy den Kardinael Imperial had afgeset en verbannen, als een misdadige. Hier toe kon de Paus niet koomen; en seyde: Hy moest dan de saeck God beveelen. Al de Kardinalen waeren'er oock tegen. Daer op vetrock Crequi nae Frankrijk.

Brief van de Paus aen Koningh Louis. 1663.

Koningh Louis schreef aen den Paus om Satisfactie. De hoop aen 't Roomsche Hof / van noch tot een Accoord te sullen geraecken / was de Maen gelijck; nu kleyn / dan half / dan vol; weer half / ten laetsten niet. Somtijds was men fier / als men vertrouwen op Spaenje opvattede: maer wel haest sonck 't Hert weer in de Schoenen / als'er dreygingen van 't Fransche Hof quamen. In Januarius Anno 1663. schreefde Paus met eygener hand een vriendlijcken Brief aen Koningh Louis, hem aenbiedende alle doenlijcke Satisfactie.

Franckrijks Oorloghsbesluyt barst uyt.

Maer terwijl deselve onderwegen was / brack 't Fransche Onweer los. D'oorlogh wierd den Paus en kercklijcken Staet aengekondighd; doch heymlijck. Want de Koningh liet alle in Franckrijck gebooren en andere sijne Kroon toegedaene Prælaten en Kardinalen uyt Romen roepen. Welck bevel de Kardinalen Mancini en Maldachini terstond gehoorsaemden. Monf. de Bourlemont trock desgelijcks wegh nae Pisa.

Veele vlieden uyt Romen.

Hier over geraeckte Romen in groote verwarringh en schrick. Veele begonden haere beste goederen by een te packen; en weg te senden: volgden oock selfs in persoon. Niet weynige Pasquillen quaemen tegens 't Roomsche Hof uyt / wijl men Crequi sonder voldoeningh had laeten vertrecken.

Men stelde wel Werbingen te Romen aen / doch 't ontbrack aen geld. De Prælaet Rasponi wierd nae Franckrijck gesonden / om van Vreede te handelen.

Paus versoeckt bystand van de Bedelordens.

Van de Bedel-ordens versoght de Roomsche Stoel een onderstand van 600000. Kroonen; doch sy waeren hier toe niet gewilligh.

Pasquyns tael hier op; die de Paus tot sijnen Broeder Don Mario wijst.

Pasquyn, die / alhoewel van Steen / te Romen dickmael een nijpende Tael voerd / kon oock niet swijgen / maer wees den Paus tot de Geldkisten van sijnen Broeder Don Mario; daer hy niet alleen 600000. Kroonen / maer wel eenige Millioenen aen Dubbloenen sou vinden. En gewisslijck / 't Pauslijck Neefschap trock 't grootste voordeel van deesen gevreesden Oorlogh. Seer veel gelds gingh door haere handen / en altijd bleef'er een goed deel van aenkleven. Behalven noch dat de Paus Don Mario op eenmael / voor sijne moeyte / 50000. Kroonen vereerde; boven d'Inkomsten sijner Officien.

Quade tijdingen voor de Roomsche Heyligheyd van alle kanten.

Men verlanghde ongeduldigh nae d'uytkoomst der handeling van Rasponi in Frankrijck: maer in May quam tijdingh / dat Koningh Louis hem in sijn Land niet had willen gedogen als Pauslijcken Nuncius; maer nae Savoyen geweesen / om daer met Duc de Crequi den handel tot Satisfactie voort te setten. Vervolgens quam van den selven Rasponi bericht / dat de vernieuwde onderhandeling te Pont Beauvoisin, wegens 't Vorstendom Castro, gantschlijck den bodem was ingeslagen. Deese bittere Pil was noch niet verswolgen / als de Paus weer een andere toequam; hoorende d'onvriendlijcke afschaffing sijns Legaets t'Avignon. Dit hertseer wierd noch verswaerd / als hy stracks daer nae vernam / dat de gedaghte Stad Avignon, en 't daer toe behoorende Graefschap / door besluyt des Parlaments van Aix, de Kroon Franckrijck alreeds ingelijfd was.

Fransche Troupen koomen in Italien; en groote schrick te Romen.

Noch al vermeerderde den anghst te Romen, als men hoorde dat met'er daed eenige Fransche Troupen over 't Geberght in Italien waren gekoomen; even als of Bourbon weer in aentoght waere geweest / om deese Stad aen te vallen / en uyt te plonderen. By al deese gemoeds-onrusten des Paus quam noch de bekommeringh wegens Portugal; welck Rijck nu door de Graef van S. Clement ernstigh versogt de vervullingh der openstaende Bisdommen; welcke saeck men dus langh / ter liefde van Spaenje had uytgesteld. Hier stond de Roomsche Heyligheyd geweldigh in de klem.

De Paus weer in de klem, wegens Spaenje en Portugal.

Weygerde hy 't versoeck van Portugal, soo moght dit Rijck wel yets ter handen neemen / 't welck de Roomsche Kerck hoogschaedlijck had konnen sijn; wijl men daer al begon te spreecken van een Patriarch te stellen. Bewilligde hy / soo vertoornde hy Spaenje op 't hooghste; 't welck niet geraedsaem was in een tyd / dat hy Franckrijck ten vyand had. Hier by noch parste hem de sorgh over den slegten staet van 't Huys Oostenrijk, wegens den Turckschen Inval in Hongaryen, &c.

Deese verbitteringh tusschen Franckrijk en de Paus

Deese verbitteringh tusschen Franckrijck en de Paus quam oock de Kroon Spaenje seer qualijck. Vermits veele Fransche Troupen in Italien begonden te trecken / soo moest sorg ge-

dragen werden voor 't geen Koningh Philips in dit Gewest besat; insonderheyd voor den Milaenschen Staet. Lodi, Tortona, Alexandria en Novara moesten met Guarnisoenen werden voorsien. Dit veroorsaeckte / dat de Regimenten, geschickt om tegens Portugal te gebruycken / nu na Italien moesten gesonden werden.

koomd *Spaenje* seer qualijck.

De Koningh van *Franckrijk* verklaerd, wijl de Paus sijne vriendschap niet soght, soo begeerde hy oock sijnen Vreede niet.

Ondertusschen duerde d'oneenigheyd tusschen den Paus en Franckrijck. 't Poinct van Eer en Respect was soo gewightigh by deese beyde / dat men liever een Zee van Menschen bloed sou vergooten hebben / als daer ontrent yets toegeeven. De Paus bleef daer by / dat hy niet uytdrucklijck wou verklaeren / den Kardinael Imperial, als een misdadige / afgeset en gebannen; maer sulcks gedaen te hebben ten gevalle sijner Koninglijcke Majesteyt. Hier op bleven al de Tractaten steecken; wijl Koningh Louis rond uyt verklaerde: Nadien de Paus sijne vriendschap niet soght, soo begeerde hy sijnen Vreede niet. Oock begon hy des Paus Authoriteit en Hooghheyd te bestrijden. Aen die van de Sorbonne te Parijs wierd verbooden / d'onfeylbaerheyd des Paus meer te beweeren; gelijck eenige derselve somtijds hadden gedaen / volgende hier in de Jesuiten; maer 't tegendeel staende te houden. Als derhalven Mons. Grandin in eene sijner Theses had gesteld / dat de Paus 't Hoofd der Concilien was, wierd hem verbooden / deese Stellingh te defendeeren.

Besnijd des Paus *authoriteit* in sijn Rijck.

De Paus schrijft met eygener hand aen den Koningh.

Op een beleefden / saghtmoedigen Brief / van de Paus met eygener hand geschreeven / sond Louis deselve Courier weer te rugg' / met deese antwoord: Wijl hy Satisfactie aenbood / soo liet sijne Maj. sigh behagen / dat een Vergelijckingh voorgenoomen wierd; doch kon men daer toe niet geraecken / soo was hy gereed / de Genoeghdoeningh met geweld te komen haelen. Hy gaf hem noch tijd / tot d'aenstaende Maend May. De Præliminaria, of de voor-uyt-gestelde dingen / waer in de Paus moest bewilligen / eer men tot de Hoofdhandelingh trad / noemde hy: I. De Corsen voor eeuwigh uyt den Kercklijcken Staete bannen. II. Synen Broeder Don Mario desgelijcks te bannen / met berovingh van sijn Generaelschap. III. De Koninglijke Ambassadeur, als hy weer nae Romen sou keeren / door des Paus Neef te doen ontfangen. IV. De Kardinael Imperial den Kardinaelshoed te beneemen.

Voor-uyt-gestelde dingen, welcke de Koningh van hem begeerde.

Onderhandeling te *Lyons*.

Nauwlijcks was d'onderhandelingh te Lyons aengevangen / of se wierd weer afgebroocken. De Pauslijcke Gesant Rasponi, als Legaet van de Paus / en een Geestlijck Prælaet, wou de bovenhand hebben. Duc de Crequi wou hem deselve niet laeten in sijns Koninghs Land. Op dat nu echter Rasponi de Rangh moght behouden / soo wierd hem naegesonden een Brief / dat hy Nuncius Apostolicus was / om sijn' Authoriteit te vergrooten. Evenwel wou Crequi hem noch niet wijcken; maer seyde Rasponi in den naem sijns Koninghs aen / dat sijne Maj. begeerde / hy sou tot d'onderhandelingh treeden / niet als Pauslijcken Nuncius, maer als een Pauslijcken Plenipotentiarius, of Gevolmagtigde / wijl dit alleen een voortsetting was van 't te Quirico begonnene Tractaet. Wou hy nu de Titel van Nuncius Apostolicus behouden / soo moest hy terstond Franckrijck verlaten / wijl de Koningh geenen Pauslijcken Nuncius in sijn Rijck wou gedoogen; soo langh deese saeck onafgedaen was. Indien hy verder wou handelen / soo moest hy sigh uyt 't Fransche Lions nae 't Savoysche Pont de Beauvoisin begeven. Deese voorslagh wierd aengenoomen. D'Ambassadeurs van Spaenje en Venetien, als Mediateurs, trocken derwaerts. Maer wel haest merckte men aen de Pauslijcke sijde / dat Franckrijck niet soo seer om de Crequische, als wel om andere gewightige saecken in 't Harnasch wou komen. Derhalven wierd desen handel al weer afgebroocken. Men kon over Castro niet eenigh werden. Louis wou dit Vorstendom van de Pauslijcke Kamer niet alleen Ontkamerd / maer oock genoegdoeningh voor den Hertogh van Parma hebben; soo dat de Paus al des selven Schulden sou moeten betalen. Dit was al t'onverdouwlijcken brock voor de Pauslijcke Maegh.

Duc de *Crequi* wil den Pauslijcken *Nuncius* de bovenhand niet geven; en anderen hoon hem aengedaen: waer door de Vreedehandel werd afgebroocken.

Swaeren' eysch van *Franckrijk*, wegens 't Vorstendom *Castro*.

Franckrijk wou niet allen de Degen / maer oock de Pen tegens den Paus opvatten. 't Scheen oock / dat de Roomsche Stoel een harder stoot van de Pen als den Degen sou ontfangen. Want selfs de Theologische Faculteit te Parijs gaf aen 't Hof en 't Parlament eenige Theses in de Latijnsche Tael over; waer van den korten inhoud is: I. De Paus had in Weereldlijcke saecken, den Koningh aengaende, gantschlijck geen Maght; oock selfs geen indirecte. II. De Koningh had in wereldlijcke saecken geen hooger boven hem t'erkennen, als alleen God. III. De Paus kon d'Onderdanen onder geenerley voorwendingh ontslaen van haren Eed en schuldige Plight aen den Koningh. IV. De Paus kon, tegens de Vryheden der Fransche Kerck, geene Bisschoppen affetten. V. De Paus was niet boven een Generael Concilie. VI. Was niet onfeylbaer. Kon dwalen, als hy met de gantsche Kerk niet eenigh was.

Men wil niet alleen de Degen, maer oock de Pen tegens den Paus opneemen.

Stellingen der *Theologische Faculteit* te *Parijs*, tegens den *Paus*.

Aen 't Pauslijcke Hof maeckte men toebereydselen ten Oorlogh; terwijl men in grooten anghst stond / wegens de hooge vedreygende betuygingen des Franschen Konings: Indien de Paus voor half Februarius sigh niet sou verklaren, hem de geëyschte Satisfactie te geven, dat hy daer nae niet een woord meer van eenigh Accoord wou hooren spreken; maer den Oorlogh met de hooghste ernst sou voortsetten. 't Ontbrak meest aen d'Ontkamering van Castro. De meeste Kardinalen konden 'er niet toe verstaen / als te naedeeligh voor den Pauslijcken Stoel. Jae eenige dersden wel seggen: De Paus moest sigh veel eer laeten Ont-pausen, als 't genoemde Vorstendom eens de Kamer ingelyft / Ont-kameren, dat is / de Kamer weer onttrecken. Ondertusschen ontbrackt 't aen geld / om Volck te werven. Eenige braghten wel aensienlijcke Sommen aen 't Hof / onder Conditie van sulcke Amptenen te sullen bekoomen / welcke

Geld-gebreck aen 't Pauslijcke Hof tot den Oorlogh. 1664.

't Geen gegeven wierd viel in den schoot der Pauslijcke Neven.

Nieuwe Schattingen op Pappier, *Tabacq* en Brandewijn.

de

FRANK-RYCK.

de hoop van 't Kardinaelschap niet sig voerden: Doch deese Penningen vielen in den schoot der Pauslijcke Neven/ diese minst noodig hadden. Men verswaerde de Schattingh op Pappier / Taback, en Brandewijn. Hier over sagh men veelerley Pasquillen gestroopd; en onder meer andere een aen Pasquyn aengeslaegen/ waer in hy sijnen Cameraet Marfario een hert in 't Lijf spraeck; deeser wijs:

Pasquil hier op.

Lustigh op Broeder Marfario!
Want seecker, met Pappier, Taback en Brandewijn
Sal onsen vyand light uyt 't Veld geslagen sijn.

't Vorstendom *Castro* werd van de Paus ontkamerd, voor *Duc de Parma*.

Korts hier nae quam een Courier van Florencen aen 't Pauslijck Hof/ met berigt/ dat Koningh Louis eyndlijck den Heer van Bourlemont Vollemaght had toegesonden/ om den Vreedehandel/ voortijds te Pont Beauvoisin begonnen tusschen Duc de Crequi en den Heer Rasponi, ten eynde te brengen. Hier op nu wou de Paus de ronde meeningh der Kardinaelen hooren/ wegens d'Ontkameringh van Castro. Nu wierd onder haer besloten/ dat Castro de Kamer sou ontrocken werden: met welcke tijdingh de gedaghte Courier weer nae Florencen wierd gesonden.

Waer op dan de Vreede volghde.

Stracks volghde hem nae Pisa de Prælaet Rasponi, met volle Magt/ om van wegen de Paus met den Heer Bourlemont, als Koninghlijcken Franschen Plenipotentiarius, de saeck af te handelen/ gelijck dan oock den 2. 12. Februarius geschiedde. 't Hoofd deeses Vreede-Tractaets was van deesen Inhoud.

Inhoud van 't hoofd des Vreede-*Tractaets*

Vermits sijne Koninghlijcke Majesteyt van Franckrijck niet onbillijk heeft mishaegd de schendlijcke moedwil/ door de Corsen begaen aen Duc de Crequi, sijnen Extraordinairen Ambassadeur, op den 20. Augustus Anno 1662. binnen Romen: en sijne Pausl. Heyligheyd dit stuck niet min smertlijk heeft gevoeld; soo heeft deselve/ als een goedertierne Vader/ die voor d'eere sijner Kinderen yverd/ op dat soodaenigh een onreght/ toegevoeghd den oudsten Soon der Kerck in den persoon sijns Ambassadeurs, ten vollen vergoed/ en soo aen sijne als des Koninghs sijde een volkoomene vriendschap onderhouden; oock alle onheyl/ 't welck de Christenheyd uyt soodaenigh een werck mogt rijsen/ verhoed wierd/ den Heer Rasponi volle magt gegeven/ om met de Gevolmagtigde sijner Kon. Majest. sigh te vergelijcken/ wegens schuldige genoeghdoeningh voor de groote hem aengedaene smaed. Vermits nu de gedaghte Mons. de Bourlemont van sijne Kon. Maj. met een gelijcke Vollemaght tot even deselve handelingh was voorsien geworden/ soo hebben de gemelde Plenipotentiarissen de volgende Artijckelen besloten. Wy sullen hier alleen den korten Inhoud voorstellen.

tusschen den Paus en Koning van *Frankrijck*.

Nevens den korten inhoud der Vreedens *Artijkelen*, betreffende *Castro* en *Ronciglione*.

I. De Paus sou 't Hertoghdom Castro en Ronciglione, met al de Dependentien, Ontkameren; dat is d'Inlijvingh in de Pauslijcke Kamer voor nietigh verklaren; en Duc de Parma 8. jaren tijds vergunnen/ tot betaling sijner schuld aen d'Apostolische Kamer/ bedragende 1629750. Kroonen/ in twee Termijnen. Soo haest d'eene was opgebraght/ sou hem 't halve deel der gedaghte Heerlijckheden werden ingeruymd; d'andere helft in de handen des Paus blijven/ tot de volle betalingh toe. II. De Paus sou/ ter liefde des Koninghs/ in opsight van 't Dal Comachio, en alle andere Aenspraecken/ welke Duc de Modena en 't Huys d'Este aen de Pauslijcke Kamer moghten hebben/ al 't opgenomene Estesche geld/ bedragende ontrent 300000. Kroonen/ met al de verlopene noch onbetaelde Renten/ tot ontrent 50000. Kroonen/ op sigh neemen/ en hem Hertogh noch daer-en-boven geven 40000. Kroonen/ of een Pallays in Romen, van soo veel waerde. Hier mee souden alle prætensien aen d'een' en d'andere sijde te niet sijn. Dan noch bewillighde hy/ om den Koningh noch meer ten gevalle te doen/ den gedaghten Hertogh en sijne Nakomelingen voor eeuwigh 't Jus Patronatus in d'Abdy te Pomposa, en de Pasachie te Bondena, om sulcke persoonen in d'openstaende Plaetsen te stellen/ als hy wou; sonder dat deselve eenige Pauslijcke Voorbehoudingen souden onderworpen sijn. III. De Kardinael Chigi sou als Legaet nae Franckrijck trecken/ en by d'eerste Audientie sijne Kon. Maj. aenspreecken met even deese/ en gantsch geen andere woorden; Doorlughtighste Koningh: Sijne Heyligheyd heeft 't ongelucks-geval, 't welck sigh heeft toegedragen, met de hooghste smert gevoeld; en d'onwil, die uwe Kon. Maj. daer over had opgenoomen, heeft hem veroorsaeckt d'aldergevoellijckste onlust, die hem oyt sou konnen bejegenen: Uwe Maj. daer nevens verseeckerende, dat sijne Heyl. noyt eenige meeningh heeft gehad, dat Uwe Kon. Maj. of den Heere Hertogh van Crequi, uwen Ambassadeur, soodaenigh sou beledighd worden: Derhalven sijne Heyl. voortaen verlanghd nae soo een goede en opreghte vriendschap tusschen 't een en 't ander Deel, als oyt geweest is. Ik, voor my, betuygh uwe Maj. in de diepste en mogelijckste Eerbiedigheyd, hoe seer my verheughd heeft, dat my vergund is geworden den toetred, om uwe K. Maj., met betooningh van onderdanigste schuldige gloorsaemheyd, te mogen bekend maecken, in wat voor een hooge waerde uwe K. Maj. gloorwaerdighste Naem by my en mijn gantsche Huys is: met wat trouw en yver ick my verbonden ken, om uw. K. Persoon en Huys allessins te dienen; hoe verr' 't ongeval, 't welck sigh te Romen heeft toegedragen, van onse meeningh is vervreemd geweest; en met wat bittere smerten ick verneem, hoe ick en mijn Maeghschap beswaerd werden met beschuldigingen, tegens 't ontsagh en de gehoorsaemheyd, welcke wy uwe K. M. toedragen, en noch voorts altijd met sonderlinge begeerte en eerbiedigheyd toedragen sullen: Hier tegens, indien ick of ons Huys aen de begane misdaed van den 20. Augustus 't geringhste deel hebben gehad, soo willen wy over ons selven 't Oordeel vellen, dat wy niet weerdigh souden sijn eenige begenadigingh, welcke wy van uwe K. M. moghten en moesten begeeren. Die ick hier nevens bid, te willen geloven, dat deese woorden en verklaringh koomen uyt een opreght reedlijck hert; gelijck

FRANK-RYCK.

De verschillen met *Duc de Modena* en 't Huys d'*Este*,

ten voordeel derselve.

Aengaende de Kardinael *Chigi*, Pauslijken *Legaet* na *Frankrijk*:

hoedanige, en gantsch geen andere woorden.

Hy in sijn' eerste *Audientia*

by een Koningh sou moeten gebruycken.

(Zz 2) 't sel-

FRANKRYCK.

ster / om te sien / wat'er te doen moght sijn; maer terstond vloogen eenige Kogelen hem nae 't Hoofd; oock in d'andere Vensteren / soo haest sig yemand daer in vertoonde. Onder deesen Alarm wou de Gemalin van Crequi uyt de Kerck nae Huys rijden. By S. Carlo gekoomen / lieten de Soldaten (deese Post beset houdende) haere Caros wel door; maer nauwlijckx wasse voorby / of men deed schooten nae haer / van welcke drie door de gedagte Caros gingen. De vierde trof eenen daer nevens gaende Page; en de vijfde een Apotheecker, daer gekomen om des Ambassadeurs Vrouw te sien; welcke twee laetste op de plaets dood bleven. Sy / half dood van schrick / nam haere toevlught by den Kardinael d'Este, daerse sigh tot in de naght onthield. Ondertusschen schooten de raesende Corsen allerwegen op de Françoisen, waerse deselve in 't gesight konden krygen; jae oock selfs op d'Italianen, alsse maer meenden / datse nae des Ambassadeurs Pallays wilden gaen. Eyndlijck wierd deesen oproer noch gestild door Don Mario, Broeder des Paus / als Generael van de Kerck; nae dat d'Ambassadeur hem had doen vraegen / of dit op sijn bevel geschiedde.

[Ambas]sadeur selfs krijgd Kogels nae 't Hoofd; desgelijcks sijne Gemalin, sittende in haere Caros.

D'Oproer noch gestild door Don Mario, 's Paus Broeder.

'T Gerught van deese Schermutsel klonck niet alleen door gantsch Italien, maer oock door geheel Europa. De Couriers van de Paus en d'Ambassadeur reeden geduerigh gintsch en herwaerts tusschen Romen en Franckrijck. Crequi hield open Tafel / en trock daer door veele Franschgesinde aen sig / soo dat hy sterck wierd. Insonderheyd maekte hy sijne parthy aensienlijck door de begunstigingh der Kardinalen d'Este, d'Arragon, en des Hertogs Cesarini. De Paus beklaegde sigh hier over / als een saeck / waer door sijn' authoriteit gekrenckt wierd. Stelde derhalven een Byeenkoomst der Kardinalen aen; doch maer vijf der selve verscheenen. De Kardinael Patroon en Don Mario Chigi hadden wel aengehouden om Audientie by den Ambassadeur, doch konden deselve niet bekoomen / voor den 15.25. der genoemde Maend; en dat noch op voorbeede van Koningin Christina. Want Crequi was aldermeest verbitterd tegens de Pauslijcke Vrienden; insonderheyd tegens Don Mario, en de Kardinael Imperial; d'eene Generael van de Kerck / d'andere Pauslijcke Gouverneur binnen Romen; uyt vermoeden / datse dit werck dus hadden besteld. Om hem eenigh vergenoegen te geven / beval de Paus / al de Corsen, die sigh by deesen Schermutsel hadden bevonden / gevangen te neemen; maer de meeste waeren al voort; soo dat men alleen den Capitain en weynige gemeene Soldaten kon bekoomen. Doch Crequi hield sigh hier mee niet te vreeden; maer trock den 1. September N. S. geheel uyt Romen wegh nae 't Florentijnsche Gebied / om daer naerder ordre van sijnen Koning te verwagten. Straks daer nae vertrocken oock de Hertogh Cesarini en de Kardinael d'Este.

Franckrijk heeft te Romen veele Vrienden.

Geweldig groot misnoegen des Ambassadeurs tegens de Bloedverwanten des Paus, Don Mario en den Kardinael Imperial.

Hy begeeft sigh uyt Romen.

'T Geen nu gevolgd is / moeten wy alleen ten kortsten overloopen. De meeste schuld deeses handels wierd geschoven op den Kardinael Imperial en Don Mario, als die de Corsen hadden bevoolen haer Geweer te gebruyken tegens al de geene / welcke haer souden willen moeyen. Sy verontschuldigden sigh daer mee / dat sulck een gegevene ordre altijd uytsloot de Huysen en Persoonen van Ambassadeurs; maer als van Parijs tijdingh quam / dat Koningh Louis wraeck wou neemen / begon Don Mario beter koop te geven; vragt geen volck meer by een; en deed / om Franckrijck eenigh vergenoegen te verschaffen / al de Corsen, niet allen uyt Romen, maer oock uyt den geheelen Kercklijcken Staet bannen.

Don Mario en de Kardinael Imperial de meeste schuld gegeven.

In September braght een Courier te Romen tijdingh / hoe dit werck van den Franschen Koningh wierd opgenoomen. Dat hy / uytbarstende in gramschap / den Pauslijcken Nuncius sijn Koninghrijck verbooden; oock hem niet willen vergunnen had / sigh nae Avignon te moogen begeven / of met yemand te spreecken. Dat hy Mons. d'Aubigny nae Modena en Parma had afgevaerdigd / om yet groots tegens den Kercklijcken Staet in Italien t'onderneemen. Dat hy nae Toulon bevel had gesonden / tot gereedmaecking sijner Vloot / &c. Dit veroorsaeckte groote vrees / dat Franckrijck deese gelegenheyd sou by 't hayr vatten / om door geweld te bekomen 't geen hy door versoecken niet had konnen verwerven; niet alleen ten besten der Hertogen van Modena en Parma, maer oock van hem selven / om meester te sijn van de vergevingh der Prælaetschappen in de Nederlanden, hem door de Vreede met Spaenje toegevallen.

Bericht uyt Franckrijk, hoe Louis dit werck opnam.

[...]steld 't Roomsche Hof in seer groote vrees.

De Paus sond aen Crequi, eerst d'Abt Rospigliosi; daer na de Heer Cesar Rasponi, Referendarius der Signaturen en Secretarius der Consulten, om van Voldoening te handelen: die van S. Querico te rugg' schreef / dat de Hertogh van Crequi (dien de Koningh had opgedragen / soodaenige dingen tot Satisfactie voor hem selven te moogen op stellen als hy begeerde) voor sijn persoon eyschte: Dat Don Mario ('s Paus Broeder) sou afgeset werden van sijn Generaelschap over den Kercklijcken Staet en derselver Krijghsvolck. Desgelijckx de Kardinael Imperial van sijn Gouverneurschap in Romen: met uytdrucklijcke conditie, dat sulckx geschiedde tot straf van den hem betoonden hoon. Dat de Kardinael Chigi, als een Apostolisch Legaet, nae Parijs sou gesonden worden / om by den Koningh af te bidden de hem beweesene schimp. Oock sou Don Mario, hebbende gedaghte straf / nae Siena koomen / en hem (Hertog van Crequi) van daer weer nae Romen haelen. De twee laetste eysschen hield men al te nadeeligh en schimplijck voor den Roomschen Stoel / en de Pauslijcke authoriteit. In d'andere vond men soo veel swarigheyd niet. In de saeck van Modena en Parma meende men een middel te sullen konnen beramen / sonder quetsingh van d'Agtbaerheyd des Paus. Belangende 't Jus Patronatus in de Fransche Nederlanden, men oordeelde /

De Paus send Gesanten aen den Hertogh van Crequi, tot versoeningh.

Desselven harden eysch, tot Satisfactie voor sijn persoon.

Oordeelen van sommige daer over.

en te voet. Over al deese Troupen was Mareschal de Turenne Generalissimus. Tot dit Heyr wierden toegevoeghe 12. Jesuiten voor Biechtvaders en Aelmoessseniers. Tot haer onderhoud en uytrustingh wierden haer gegeven 24000. ponden. De Spaensche Maght hier tegens kon in alles geen 18000. haelen.

volk werd t'saemgevoerd.

Armentiers en *la Bassée* geven haer over.

De Fransche Aenval begon. Armentiers en la Bassée, wijl hare Fortificatien van de Spaensche waeren ter neer geworpen / sonden terstond Gedeputeerde aen sijne Maj./ met aenbiedingh van hare gehoorsaemheyd; en wierden vriendelijck aengenoomen; terstond hare Steeden versterckt.

Koningh *Louis* koomd te *Charleroy*;

In Junius quam Koningh Louis te Charleroy; en stracks daer nae 't Hoofdheyr by la Chapelle. Hier gaf hy Placcaten aen de Spaensche Onderdaenen uyt / behoorende onder Braband, Heenegouw, &c., van deesen Inhoud: Hy was niet van meeningh / deese Provintien (de Koningin sijne Gemalin door Erfreght toegevallen) te verderven / maer veel meer deselve voordeel en rust te verschaffen. Hy wou yeder by sijne Privilegien laten: Alle Overheden en Amptenaaren by hare Officien beschermen; in hoop / dat de Steeden deeser Provintien hem de Poorten openen / en voor haren wettigen Heer erkennen souden. Al die sulcks deeden / souden bevryd sijn en blyven van alle Oorloghs-ongelegenheden / &c.

en geeft *Placcaten* uyt aen de *Spaensche* Onderdanen.

Marquis de Castel-Rodrigo daer tegens andere.

Hier tegens sond Marquis de Castel-Rodrigo, Gouverneur der Spaensche Nederlanden, aen alle Steeden Placcaten; beginnende: Wyl Franckrijck nu klaerlyck liet blycken / dat hy 't geen / wat tsederd den met Koningh Philips opgerighteden Pyrenæischen Vreede verloopen was / voorbedaghtlijck had voorgenomen / en alsoo verbroocken den dieren Eed / en andere soo Godlijcke als Menschlycke Reghten; vertreeden d'algemeene Landstrouw / &c. Hier op volgde een vermaningh aen alle Commandanten, Overheden en Onderdanen / tot bestandigheyd en trouw tegens haren wettigen Heer.

Koningh *Louis* veroverd *Douay*, *Aeth*, *Cortrijck*.

Den 10. 20. quam sijne Majesteyt voor Doornick; welcke Plaets hy terstond veroverde. Aeth gaf sigh vrywilligh op. Dee gold het Douay. De Belegeringh begon den 1. Julius N. S. Den 7. moestense de Fransche binnen laeten; die evenwel 1000. Mannen haerer beste Soldaten voor deese Stad hadden verloren. Cortrijck wierd aengetast den 10.; gewonnen den 14. Dus stond nu de Françoisen gantsch Braband en Vlaenderen open. De Spaensche Nederlanden vonden sigh in sulck een sleghten staet / dat'er bynae geen andere troost overigh scheen / als van Heer te veranderen. De Fransche, 't Momaenge sight van saghtheyd afleggende / begonden allerwegen te plonderen en te branden.

Oudenaerde, *Aelst*.

Den 20. 30. Julius belegerde Koningh Louis Oudenaerde, en was er de volgende dagh meester van. 's Daeghs daer na gaven d'Aelstenaers sonder eenige tegenstand sigh op. Den 3. Augustus quam 't Heyr voor Dendermonde. De Spaensche Gouverneur, Graef van Altuna, met een goed Guarnisoen voorsien / gaf d'opeysschers een helddadige antwoord. Koningh Louis quam selfs in 't Leger. Stracks wierd de Bestormingh aengevoerd; doch soodanigh tegengegaen / dat de Bespringers afwycken / jae de belegeringh gantsch verlaten moesten; met soodaenigh een onordre en verbaesdheyd / datse de Brugg' t'Appel in aller haest afbraecken / en daer door over de 2000. Mannen / op Parthy uytgegaen / in 't Land van Waes in harer vyanden handen / en t'haren wil laten. In 't opbreken gaven de belegerde deese Françoisen noch een doodlijcke Scheyd-dronck; soo datse gedwongen waren / 6. Stucken Canon, veel' Ammunitie-wagenen / eenige met Tapyten behangene Tenten / Silverwerck / &c. / te laten staen. Dus stietense hier 't Hoofd seer leelijck.

Stoot 't hoofd seer leelijck voor *Dendermonde*.

Veroverd *Rijssel*.

Als nu de Fransche een weynigh uytgerust hadden / belegerdense de Stad Rijssel den 11. Augustus. D'eerste geweldige Storm wierd afgeslaegen met haer seer groot verlies. De tweede desgelijcks. Eyndlijck wierd deese Plaets door Vyer-kogelen tot d'overgaef gedwongen / nae 17. daegen. Voorts sloegh Marquis de Crequi d'aghtertoght der Spaensche Ruytery / onder den Prins de Ligne en Conte de Marcin; bekomende een goed deel Gevangene / en daer onder Don Antonio di Cerdona, Generael-Lieutenant der Cavallery; Don Pedro de Sales, en andere hooge Officieren. Deese Neerlaegh / en 't verlies van Rijssel, stelde 't geheele Land / insonderheyd Gent, in groote verbaesdheyd.

D'aghtertoght der *Spaensche Ruytery* van de *Fransche* geslagen.

Aelst nu *Spaensch*, dan *Fransch*.

Ondertusschen was Aelst weer goed Spaensch geworden. Den 10. September quamen de Fransche weer voor deese Plaets. Verlooren d'eene Storm op d'andere. Wierden echter door overgaef meester. De Françoisen doorstropten en plonderden 't Land. Bedreven meer als Barbaersche grouwelen. Verlieten Aelst, na datse de Stad tot een open Vleck hadden gemaeckt. Hier tegens overrompelde de Spaensche, onder d'Overste Heer van S. Martin, 't Kasteel Amele by Nivelle.

Eysch van Koningh *Louis*: dan wou hy vreede geven.

D'Abt Rospigliosi, Pauslycken Neef / was te Parijs gekoomen / en bemoeyde sigh seer tot Vreede tusschen Franckrijck en Spanje; doch Koningh Louis had noch geen lust hier toe; dies moest hy weer met leedige hoop na Romen keeren. De Keyserlijcke Resident saght desgelijcks een Accoord uyt te werken. Louis antwoordde: Hy was tot Vreede genegen / indien Spaenje de Nederlanden aen hem afstond / of in plaets der selve hem op een andere wys vergenoegen / en de gedane Oorloghs-onkosten vergoeden wou. Buyten dit was geen Vreede te verwaghten.

Veroveren 't *Franche Comté*.

Ooch gingh hy al voort in sijn' Overwinningen. In twaelf of veertien daegen tijds bedwongh hy 't geheele Franche Comté, of 't Vrye Graefschap Burgundien. Dit verweckte niet alleen groote schrick in Braband, Vlaenderen, en de Nabuerige Provintien, maer ooch geene kleyne vrees in Italien. Milaen sorghde / dat Louis sigh van hier derwaerts sou maken. Selfs de Roomsch-Catholijke Switsers stonden in groote bekommeringh /

Vrees in *Italien*, en der *Switsers* hier over.

1668.

FRANKRYCK.

dragen werden door 't geen Koningh Philips in dit Gewest besat; insonderheyd door den Milaenschen Staet. Lodi, Tortona, Alexandria en Novara moesten met Guarnisoenen werden voorsien. Dit veroorsaeckte / dat de Regimenten, geschickt om tegens Portugal te gebruycken / nu na Italien moesten gesonden werden.

koomd Spaenje seer qualijck.

Ondertusschen duerde d'oeenigheyd tusschen den Paus en Franckrijck. 't Poinct van Eer en Respect was soo gewightigh by deese beyde / dat men liever een Zee van Menschen bloed sou vergooten hebben / als daer ontrent yets toegeeven. De Paus bleef daer by / dat hy niet uytdruckelijck wou verklaeren / den Kardinael Imperial, als een misdadige / afgeset en gebannen; maer sulcks gedaen te hebben ten gevalle sijner Koninglijcke Majesteyt. Hier op bleven al de Tractaten steecken; wyl Koningh Louis rond uyt verklaerde: Nadien de Paus sijne vriendschap niet soght, soo begeerde hy sijnen Vreede niet. Oock begon hy des Paus Authoriteit en Hoogheyd te bestryden. Aen die van de Sorbonne te Parijs wierd verbooden / d'onfeylbaerheyd des Paus meer te beweeren; gelijck eenige der selve somtijds hadden gedaen / volgende hier in de Jesuiten; maer 't tegendeel staende te houden. Als derhalven Monf. Grandin in eene sijner Theses had gesteld / dat de Paus 't Hoofd der Concilien was, wierd hem verbooden / deese Stellingh te defendeeren.

De Koningh van Franckrijk verklaerd, wijl de Paus sijne vriendschap niet soght, soo begeerde hy oock sijnen Vreede niet.

Besnijd des Paus authoriteit in sijn Rijck.

Op een beleefden / saghtmoedigen Brief / van de Paus met eygener hand geschreeven / sond Louis deselve Courier weer te rugg' / met deese antwoord: Wyl hy Satisfactie aenbood / soo liet sijne Maj. sigh behagen / dat een Vergelijckingh voorgenoomen wierd; doch kon men daer toe niet geraecken / soo was hy gereed / de Genoeghdoeningh met geweld te komen haelen. Hy gaf hem nogh tijd / tot d'aenstaende Maend May. De Præliminaria, of de voor-uyt-gestelde dingen / waer in de Paus moest bewilligen / eer men tot de Hoofdhandelingh trad / noemde hy: I. De Corsen voor eeuwigh uyt den Kerckelijcken Staet te bannen. II. Sijnen Broeder Don Mario desgelijcks te bannen / met berovingh van sijn Generaelschap. III. De Koninglijke Ambassadeur, als hy weer nae Romen sou keeren / door des Paus Neefte doen ontfangen. IV. De Kardinael Imperial den Kardinaelshoed te beneemen.

De Paus schrijft met eygener hand aen den Koningh.

Voor-uyt-gestelde dingen, welcke de Koningh van hem begeerde.

Pauwlijcks was d'onderhandelingh te Lyons aengevangen / of se wierd weer afgebroocken. De Pauslijcke Gesant Rasponi, als Legaet van de Paus / en een Geestlijck Prælaet, wou de bovenhand hebben. Duc de Crequi wou hem deselve niet laeten in sijns Koninghs Land. Op dat nu echter Rasponi de Rangh moght behouden / soo wierd hem naegesonden een Brief / dat hy Nuncius Apostolicus was / om sijn' Authoriteit te vergrooten. Evenwel wou Crequi hem nogh niet wijcken; maer seyde Rasponi in den naem sijns Koninghs aen / dat sijne Maj. begeerde / hy sou tot d'onderhandelingh treeden / niet als Pauslijcken Nuncius, maer als een Pauslijcken Plenipotentiarius, of Gevolmagtigde / wyl dit alleen een voortsetting was van 't te Quirico begonnene Tractaet. Wou hy nu de Titel van Nuncius Apostolicus behouden / soo moest hy terstond Franckrijck verlaten / wyl de Koningh geenen Pauslijcken Nuncius in sijn Rijck wou gedoogen; soo langh deese saeck onafgedaen was. Indien hy verder wou handelen / soo moest hy sigh uyt 't Fransche Lions nae 't Savoysche Pont de Beauvoisin begeven. Deese voorslagh wierd aengenoomen. D'Ambassadeurs van Spaenje en Venetien, als Mediateurs, trocken derwaerts.

Onderhandeling te Lyons.

Duc de Crequi wil den Pauslijcken Nuncius de bovenhand niet geven; en anderen hoon hem aengedaen; waer door de Vreedehandel werd afgebroocken.

Maer wel haest merckte men aen de Pauslijcke sijde / dat Franckrijck niet soo seer om de Crequische, als wel om andere gewightige saecken in 't Harnasch wou komen. Derhalven wierd desen handel al weer afgebroocken. Men kon over Castro niet eenigh werden. Louis wou dit Vorstendom van de Pauslycke Kamer niet alleen Ontkamerd / maer oock genoegdoeningh voor den Hertogh van Parma hebben; soo dat de Paus al des selven Schulden sou moeten betalen. Dit was al t' onverdouwlijcken brock voor de Pauslijcke Maegh.

Swaerentcylch van Franckrijk, wegens 't Vorstendom Castro.

Franckrijk wou niet allen de Degen / maer oock de Pen tegens den Paus opvatten. 't Scheen oock / dat de Roomsche Stoel een harder stoot van de Pen als den Degen sou ontfangen. Want selfs de Theologische Faculteit te Parijs gaf aen 't Hof en 't Parlament eenige Theses in de Latijnsche Tael over; waer van den korten inhoud is: I. De Paus had in Weereldlijcke saecken, den Koningh aengaende, gantschlijck geen Maght; oock selfs geen indirecte. II. De Koningh had in wereldlijcke saecken geen hooger boven hem t'erkennen, als alleen God. III. De Paus kon d'Onderdanen onder geenerley voorwendingh ontslaen van haren Eed en schuldige Plight aen den Koningh. IV. De Paus kon, tegens de Vryheden der Fransche Kerck, geene Bisschoppen affetten. V. De Paus was niet boven een Generael Concilie. VI. Was niet onfeylbaer. Kon dwalen, als hy met de gantsche Kerk niet eenigh was.

Men wil niet alleen de Degen, maer oock de Pen tegens den Paus opneemen.

Stellingen der Theologische Faculteit te Parijs, tegens den Paus.

Aen 't Pauslijcke Hof maeckte men toebereydselen ten Oorlogh; terwijl men in grooten anghst stond / wegens de hooge bedreygende betuygingen des Franschen Konings: Indien de Paus voor half Februarius sigh niet sou verklaren, hem de geëysehte Satisfactie te geven, dat hy daer nae niet een woord meer van eenigh Accoord wou hooren spreken; maer den Oorlogh met de hooghste ernst sou voortsetten. 't Ontbrak meest aen d'Ontkamering van Castro. De meeste Kardinalen konden 't er niet toe verstaen / als te naedeeligh voor den Pauslijcken Stoel. Jae eenige dorsden wel seggen: De Paus moest sigh veel eer laeten Ont-pausen, als 't genoemde Vorstendom eens de Kamer ingelijft / Ont-kameren, dat is / de Kamer weer onttrecken. Ondertusschen ontbrackt 't aen geld / om Volck te werven. Eenige braghten wel aensienlijcke Sommen aen 't Hof / onder Conditie van sulcke Ampten te sullen bekoomen / welcke

Geld gebreck aen 't Pauslijcke Hof tot den Oorlogh. 1664.

't Geen gegeven wierd viel in den schoot der Pauslijcke Neven.

Nieuwe Schattingen op Pappier, Taback en Brandewijn.

FRANK-RYCK.

Koningin / Monsieur, Madame, Madame de Valiere, en Madame de Montespan, waeren genoodsaeckt / in eene Kamer t'overnaghten. De Dauphin bleef in sijne Caros. D'overige Hof-Damen hadden een sleghte Nagtrust. De geduerige Regen was haer seer verhinderlijck; en deed de Rivieren seer swellen. Eens wierd de Caros des Konings daer door weghgedreeben; en 't sou hem 't leben gekost hebben / indien niet de Switsers haer eygen leben gewaeghd / en de Caros tegens gehouden hadden; waer over ses der haere verdronckten. Vermits sigh in eenige Plaetsen een besmetlijcke sieckte openbaerde / soo quam sijne Maj. niet verder dan te Quesnoy en Landrecy. Van hier trock hy opwaerts nae Arras en Douay: daer Don Francisco de Velasco, Soon des Connestabels van Castilien, hem Complimenteerde. Den 6. 16. der genoemde Maend May settede hy de Reys voort. Quam met de Dauphin, Hertogh van Orleans, Prins van Condé, Duc d'Enguien, en 't geheele Hof te Doornick; t'Aeth; te Ryssel; te Duynkercken; te Beauvois; te Pontoise, en soo weer te S. Germain.

Geraeckt in t uyterste levens-gevaer; en werd noch door de Switsers geréddet.

Keerd weer nae S. Germain.

Kortş hier nae wierd de Hertogin van Orleans op haer lustigh Landhuys S. Clou, 2. Mylen van Parijs, op Maendagh den 20. 30. Julius, 's morgens tusschen 2. en 3. uyren / aengetast van een doodlijcke swackheyd. 's Avonds hadse / nae haere gewoonte in heet weer / een koelen dronck van Cichorey water gedaen. Haest daer na gevoeldese schrickelijcke smerten als een die in barens nood sit. Geduerigh riepse / dat men haer vergeven had. De Hertogh van Orleans deed de Dame, die 't gedaghte Water haer had behandighd / oock daer van drincken; doch haer weervoer geen leed. De smerten vermeerderden soo geweldig / datse riep: Indiense niet een Christen was, soo wouse haer selven d oorsteecken, om van deese quael verlost te sijn. De Koning quam by haer / en vertrooste haer nae vermogen. Maer stracks daer nae gaffe den Geest. Syne Maj. was hier over soo bedroeft / dat hy met niet een eenigh Mensch wou spreecken. By d'openingh des Ligchaems bevond men / dat een overloop van Gal haer deese gesvinde dood had veroorsaeckt. 't Ingewand en de Maegh was'er van geverwd. Daerenboven 't gedagte Ingewand gantsch verbuyld; de Lever wit / en met weynigh bloed: soo dat de Doctoren sig verwonderden / hoese noch soo langh had konnen leben. 't Ligchaem wierd nae S. Denys; 't Hert nae Val de Grace gebraght: de Mareschal de Bellefonds na Londen gesonden / om de Rouw-Complimenten by Koningh Carel af te leggen / over de dood sijner Suster.

Hertogin van Orleans plotlijck van seer grouwlijcke smerten aengevallen, en daer in gestorven.

FRANK-RYCK.

By d'openingh wierd men d'oorsaeck gewaer.

Dien selven wegh gingh de Bisschop van Angiers, eene der Pairs, of Genooten van Franckrijk. Sijnen rijkdom bleeck daer uyt / dat hy naeliet aen sijnen Broeder / Prior van Angoulesme, 25. Tonnen Gouds. Aen den Vader van 't Hospital de Dieu 20. Tonnen Gouds. Aen de Geestlijcke op de Plaets Royal 100000.; aen de kleyne Godshuysen 50000. Parijssche ponden. Aen de Hoofdkerk een Tapyt, waerdigh geaght 20000.: aen Madame de Mognor 50000. der selver ponden / om onder onbekende Armen uyt te deelen.

Dood des Bisschops van Angiers, en sijnen geweldigen Rijckdom.

Als nu Lotharingen aen Franckrijck was gekoomen / doorsoght de Mareschal de Crequi al de Brieven des Lotharinghschen Hertoghs; en vond in eene der selve / dat de Stad Trier tsederd 500. jaren had gestaen onder de Bescherming des Hertogs van Lotharingen. Liet daer op de genoemde Stad aenseggen / datse Fransch Guarnisoen moest inneemen. Deed oock 2000. Soldaten derwaerts trecken / om op 't platte Land te logeeren.

Koningh Louis eyscht Guarnisoen in Trier te leggen, en waerom.

Keyser

't ſelve oock hebben al die van mijn Geſlaght ſijn; namentlijck, datſe uwe K. M. altijd onderdanigh ſullen eeren, en uw beſte ſoecken.

Voorts, rakende den Kardinael *Imperial*, Kardinael *Maldachini*; Don *Mario*, des Paus Broeder.

IV. De Kardinael Imperial ſou / op ſijn verſoeck / werden toegelaten / ſijne verontſchuldigingh onderdanighlijck in eygener perſoon te komen doen. V. De Paus veroorloofde den Kardinael Maldachini, ter liefde des Koninghs / dat hy weer nae Romen in al ſijn' Ampten ſou keeren. VI. Don Mario ſou / by Ridderlijck geloof / ſchriftlijck verklaeren / dat hy gantſch niets te doen had met den handel van den 20. Auguſtus. By welcke Verklaringh de Paus een Getuygenis moeſt voegen / ten voordeel van Don Mario ſijnen Broeder / dat hy waerlijck aen 't gedaghte bedrijf onſchuldigh was. Oock ſou de Paus hem beveelen / buyten Romen te blijven / tot dat de Kardinael Chigi, in den naem ſijns gantſchen Geſlaghts / ſijne verontſchuldigingh by den Koningh had afgeleght.

Don Auguſtino.

VII. De Heer Don Auguſtino ſou den Koninghlijcken Ambaſſadeur nae S. Quirino, indien hy door 't Florentijnſche; nae Civita Vecchia, ſoo hy over Zee; of nae Narni, by ſoo verr' hy door Romagna of Lombardyen gingh / te gemoet trecken / en te gelijck ſijn miſnoegen over 't gepaſſeerde betuygen.

Donna Berenice.

VIII. Donna Berenicæ, of de Princes Farneſe, ſou de Gemalin des Koninghlijcken Ambaſſadeurs tot aen Ponte Mole te gemoet koomen / en deſgelijcks haer uyterſte onwil betuygen over 't geſchiedde; ook haer uyterſte vreugde over hare weerkoomſt / in haren en al harer Vrienden naem.

Duc de Crequi.

IX. De Paus ſou byſonderlijck ordre ſtellen / dat Duc de Crequi ſou waervaeren al d'Eere / welcke men ſchuldigh is aen eenen / die bekleed de plaets van ſulck een maghtigh Koningh / d'eerſtgeboorne Soon der Kerck / en van ſijne Pauſlijcke Heyl. ſoo hoogwaerdigh gehouden.

Hertogh *Ceſarini.*

X. Al wat tegens den Hertogh Ceſarini was voorgenomen / ſou de Paus te niet doen; met vergoedingh van alle geleedene ſchaede / binnen 4. Maenden tijds.

Roomſchen Adel.

XI. Vernietigingh van alle handelingen / tegens den Roomſchen Adel / ter oorſaeck des gemelden handels.

Natie der *Corſen.*

XII. De gantſche Natie der Corſen voor eeuwigh uyt Romen en den Kerklijken Staet te bannen.

Avignon.

XIII. Te Romen, op de Plaets daer de Corſen de Waght hadden gehad / ſou een Pilaer werden opgereght / en daer in gegraveert 't Vonnis tegens de Natie der Corſen. XIV. Avignon ſou de Koningh van Franckrijk weer inruymen; doch geene der Ingeſeetene ſouden mogen in 't minſte beſwaerd werden / ter oorſaeck datſe haer onder de beſchermingh van Franckrijck hadden begeven.

De Paus doet het *Te Teum Laudamus* ſingen.

Schoon de Paus in deeſen wrangen Appel moeſt bijten / evenwel deed hy 't Te Deum Laudamus over deeſen Vreede ſingen den 14. 24. Februarius. Eenige daegen daer na wierd een Univerſeel Jubileum in druck uytgegeven / om God te bidden om byſtand tegens de Turcken; met een ernſtige vermaningh aen yeder / ſigh den daer bygevoegden Aflaet

Steld een *Aflaet* aen.

deelaghtigh te maecken. Even ter ſelver tijd quamen nieuwe Schattingen op / op dat de Lieden den Aflaet niet om niet moghten hebben; volgens de gewoonte van 't Pauſlijck Hof / 't welk de Conſcientien niet verligt van Sonden / ſonder te gelijck de Beurs te ligten. Maer vermits men den Aflaet niet meer ſoo gretigh kogt als te voren / ſoo moeſt men door nieuwe beſwaerniſſen deſelve doen betalen.

Koningh *Louis* van *Frankrijck* vaerdigh geworden met den Paus, wil nu *Spaenje* in *Braband* en *Vlaenderen* aenvallen. 1665.

Pauwlijcks had Koningh Louis de Paus nae ſijnen wil gedwongen / of de beurt moeſt weer aen Spaenje komen. Anno 1659. was de Vreede gemaeckt; beſworen; door een Houwlijck noch naerder bekragtighd. Anno 1665. overleed Koningh Philips de IV. Terſtond nam Louis een beſluyt / Braband en Vlaenderen aen te vallen / om ſijnen Soon de Dauphin met geweld daer in te ſetten; die oock alreeds van veele hooge Officieren Duc de Braband wierd genoemd. Wijl dit een genoegh bekende ſaeck is / ſoo ſullen wy alles alleen kort overlopen; ſelfs oock de dingen / welcke anders vry aenmercklijck moghten ſijn; te meer / vermits de bepaeldheyd deeſes Wercks ons ſulcks gebied.

Frankrijck's heymlijke handeling met *Engelland* uytgebroken.

Ter dier tijd ſaeten Engelland en Holland malkander in 't hayr. Koningh Louis, om ſijn voorneemen tegens Spaenje dies te beeter te bereycken / handelde heymlijck met Koning Carel II. van Engelland, wiens hulp hy hier toe wou gebruycken / en eenige Steeden daer voor aen hem verpanden. Men meend / dat doe alreeds beſlooten was / ook Holland aen te vallen. Doch vermits Engelland de Kroon Franckrijck niet vertrouwde / ſoo berigtte Koningh Carel 't Spaenſche Hof van alles. Dus brack den handel uyt: en dit veroorſaeckte / dat ſijne Maj. van Franckrijck nu beſloot / de Vereenighde Nederlanden in haren Oorlogh tegens d'Engelſche te helpen. Ondertuſſchen bleef 't Opſet tegens de Spaenſche Kroon noch wat aghter.

Send veele *Troupen* na de *Spaenſche Nederlanden.* 1667.

Anno 1667. wierden uyt d'Over-Quartieren van Franckrijck gedurigh meer en meer Troupen na de Grenſen der Spaenſche Nederlanden getrocken. 't Recruiteeren, Exerceeren, en Monſteren nam geen eynd. Koningh Louis had nae Madrit geſonden / om Vlaenderen en Braband voor den Dauphin t'eyſchen. Doch van daer quam een Courier, met tijdingh / dat 't Spaenſche Hof niet geſind was / de Nederlandſche Provintien te laeten varen; maer in tegendeel 't uyterſte tot der ſelver beſchermingh op te ſetten.

Geeft een *Manifeſt* uyt.

Eer men noch de Degen uyt-trock / ſtelde men de Pen op 't pappier. Daer quam een Manifeſt uyt / beweerende 't Reght der Koningin van Franckrijk (Dochter van Spaenje) op Braband, Heenegouw, en andere het Devolutions, of Aenvallinghs-reght / onderworpene Provintien, in driederley Talen; in de Franſche door Monſ. Bilain, een Parlaments-Raed; in de Latijnſche door Monſ. du Hamel; in de Spaenſche door eenen anderen. Dit Manifeſt ſondmen aen de Hoven van alle Uytlandſche Vorſten / Republiquen, en Staten; ſelfs oock aen 't Spaenſche Hof / 't welck hier op geen antwoord ſchuldigh bleef.

't *Franſch* Krijghs-

't Franſche Krijghsvolck wierd t'ſaem gevoerd / ſterck verr' over de 50000, te paerd

ru

FRANKRYCK. en te voet. Over al deese Troupen was Mareschal de Turenne Generalissimus. Tot dit Heyr wierden toegevoeghe 12. Jesuiten voor Biechtvaders en Aelmoessseniers. Tot haer onderhoud en uytrustingh wierden haer gegeven 24000. ponden. De Spaensche Maght hier tegens kon in alles geen 18000. haelen.

volk werd t'saemgevoerd.

De Fransche Aenval begon. Armentiers en la Baffée, wijl hare Fortificatien van de Spaensche waeren ter neer geworpen / souden terstond Gedeputeerde aen sijne Maj./ met aenbiedingh van hare gehoorsaemheyd; en wierden vriendelijck aengenoomen; terstond hare Steeden versterckt.

Armentiers en la Baffée geven haer over.

In Junius quam Koningh Louis te Charleroy; en stracks daer nae 't Hoofdheyr by la Chapelle. Hier gaf hy Placcaten aen de Spaensche Onderdanen uyt / behoorende onder Braband, Heenegouw, &c., van deesen Inhoud: Hy was niet van meeningh / deese Provintien (de Koningin sijne Gemalin door Erfreght toegevallen) te verderven / maer veel meer deselve voordeel en rust te verschaffen. Hy wou yeder by sijne Privilegien laten: Alle Overheden en Amptenaaren by hare Officien beschermen; in hoop / dat de Steeden deeser Provintien hem de Poorten openen / en voor haren wettigen Heer erkennen souden. Al die sulcks deeden / souden bevrijd sijn en blijven van alle Oorlogys-ongelegentheden / &c.

Koningh Louis koomd te Charleroy; en geeft Placcaten uyt aen de Spaensche Onderdanen.

Hier tegens sond Marquis de Castel-Rodrigo, Gouverneur der Spaensche Nederlanden, aen alle Steeden Placcaten; beginnende: Wijl Franckrijck nu klaerlijck liet blijcken / dat hy 't geen / wat tsederd den met Koningh Philips opgerighteden Pyrenæischen Vreede verloopen was / voorbedaghtlijck had voorgenomen / en alsoo verbrooken den dieren Eed / en andere soo Godlijcke als Menschlijcke Reghten; vertreeden d' algemeene Landstrouw / &c. Hier op volgde een vermaningh aen alle Commandanten, Overheden en Onderdanen / tot bestandigheyd en trouw tegens haren wettigen Heer.

Marquis de Castel-Rodrigo daer tegens andere.

Den 19. 20. quam sijne Majesteyt voor Doornick; welcke Plaets hy terstond veroverde. Aeth gaf sigh vrywilligh op. Dee geld het Douay. De Belegeringh begon den 1. Julius N. S. Den 7. moestense de Fransche binnen laeten; die evenwel 1000. Mannen haerer beste Soldaten voor deese Stad hadden verloren. Cortrijck wierd aengetast den 10., gewonnen den 14. Dus stond nu de Françoisen gantsch Braband en Vlaenderen open. De Spaensche Nederlanden vonden sigh in sulck een sleghten staet / dat'er bynae geen andere troost overigh scheen / als van Heer te veranderen. De Fransche, 't Romaenge sight van saghtheyd afleggende / begonden allerwegen te plonderen en te branden.

Koningh Louis veroverd Douay, Aeth, Cortrijck.

Den 20. 30. Julius belegerde Koningh Louis Oudenaerde, en was er de volgende dagh meester van. 's Daeghs daer na gaven d'Aelstenaers sonder eenige tegenstand sigh op. Den 3. Augustus quam 't Heyr voor Dendermonde. De Spaensche Gouverneur, Graef van Altuna, met een goed Guarnisoen voorsien / gaf d'opeyssschers een heldhaftige antwoord. Koningh Louis quam selfs in 't Leger. Stracks wierd de Bestormingh aengevoerd; doch soodanigh tegengegaen / dat de Bestormers afwijcken / jae de belegeringh gantsch verlaten moesten; met soodaenigh een onorde en verbaesdheyd / datse de Brugg' t' Appel in aller haest afbraecken / en daer door over de 2000. Mannen / op Parthy uytgegaen / in 't Land van Waes in harer vyanden handen / en t'haren wil laten. In 't opbreken gaben de belegerde deese Françoisen noch een doodlijcke Scheyd-dronck; soo datse gedwongen waren / 6. Stucken Canon, veel' Ammunitie-wagenen / eenige met Tapyten behangene Tenten / Silverwerck / &c./ te laten staen. Dus stietense hier 't Hoofd seer leelijck.

Oudenaerde, Aelst.

Stoot 't hoofd seer leelijck voor Dendermonde.

Als nu de Fransche een weynigh uytgerust hadden / belegerdense de Stad Rijssel den 11. Augustus. D'eerste geweldige Storm wierd afgeslaegen met haer seer groot verlies. De tweede desgelijcks. Eyndlijck wierd deese Plaets door Vyer-kogelen tot d'overgaef gedwongen / nae 17. daegen. Voorts sloegh Marquis de Crequi d'aghtertoght der Spaensche Ruytery / onder den Prins de Ligne en Conte de Marcin; bekomende een goed deel Gevangene / en daer onder Don Antonio di Cerdona, Generael-Lieutenant der Cavallery; Don Pedro de Sales, en andere hooge Officieren. Deese Neerlaegh / en 't verlies van Rijssel, stelde 't geheele Land / insonderheyd Gent, in groote verbaesdheyd.

Veroverd Rijssel.

D'aghtertoght der Spaensche Ruytery van de Fransche geslagen.

Ondertusschen was Aelst weer goed Spaensch geworden. Den 10. September quamen de Fransche weer voor deese Plaets. Verlooren d'eene Storm op d'andere. Wierden echter door overgaef meester. De Françoisen doorstropten en plonderden 't Land. Bedreven meer als Barbaersche grouwelen. Verlieten Aelst, na datse de Stad tot een open Vleck hadden gemaeckt. Hier tegens overrompelde de Spaensche, onder d'Overste Heer van S. Martin, 't Kasteel Amele by Nivelle.

Aelst nu Spaensch, dan Fransch.

D' Abt Rospigliosi, Pausslijcken Neef / was te Parijs gekoomen / en bemoeyde sigh seer tot Vreede tusschen Franckrijck en Spaenje; doch Koningh Louis had noch geen lust hier toe; dies moest hy weer met leedige hoop na Romen keeren. Den Keyserlijcke Resident soght desgelijcks een Accoord uyt te werken. Louis antwoordde: Hy was tot Vreede genegen / indien Spaenje de Nederlanden aen hem afstond / of in plaets der selve hem op een andere wijs vergenoegen / en de gedane Oorloghs-onkosten vergoeden wou. Buyten dit was geen Vreede te verwaghten.

Eysch van Koningh Louis; dan wil hy vreede geven.

Oock gingh hy al voort in sijn' Overwinningen. In twaelf of veerthien daegen tijds bedwongh hy 't geheele Franche Comté, of 't Vrye Graeffschap Burgundien. Dit verweckte niet alleen groote schrick in Braband, Vlaenderen, en de Nabuerige Provintien, maer oock geene kleyne vrees in Italien. Milaen sorghde / dat Louis sigh van hier derwaerts sou maken. Selfs de Roomsch-Catholijke Switsers stonden in groote bekommeringh /

Veroveren 't Franche Comté.

Vrees in Italien, en der Switsers hier over. 1668.

ringh/ dat de Fransche Troupen door haere Cantons breecken/ en den Milaenschen Staet aenvallen moghten. Doch deese vrees verdween/ als de Vrede tusschen Spaenje en Franckrijck rughtbaer wierd. Wat Koningh Louis insonderheyd bewoogh tot 't aengaen van deselve/ sullen wy hier na horen.

Vreede tusschen Franckrijk en Spaenje.

By deese Vrede behield Koningh Louis al de Steeden/ Vestingen/ en Posten, geduerende de Veldtoght des voorleedenen jaers verowerd; namentlijck/ Charleroy, Bingh, Aeth en Douay. 't Fort Escarpe. Voorts, Doornick, Oudenaerde, Rijssel, Armentiers, Cortrijck, Bergen, Veurne, met al derselver Ampten/ Heerlijckheden/ Jurisdictien, &c. in vollen eygendom en souverainiteit.

Wat Koningh Louis by deselve behield;

Daer tegens sou Franckrijck aen Spaenje uytkeeren en inruymen alle Steeden en Vestingen in 't Franche Comté; oock d'andere veroverde Plaetsen/ behalven de boven-genoemde. Tot meerder verseeckeringh deeses Vrede-Tractaets souden al de daer in begrepene poincten werden geverificeert in 't Hof des Parlaments van Parijs, en alle andere Parlamenten des Koningrijcks Franckrijck; gelijck oock in de Nederlandsche Raeds-Collegien; nevens in die van Castilien en Arragon.

en wat hy inruymde.

Souden oock van beyde de Majesteyten beswooren werden op 't H. Kruys/ 't H. Euangelium, en de Canons der Mis. Sie daer de Vrede gemaeckt/ en/ nae 't gebruyck der Roomsch-Catholijcke, op 't sterckste be-eedighd. Echter is deselve van een korten duer geweest.

Beswee-ring deeser Vreede:

Want terwijl elck in vreughde was over deese nieuwe Pays, sagh men al terstond weer duystere Wolcken opkoomen. Franckrijck begeerde enckelsins de Dependentien tot de veroverde Steeden/ en wou deselve uyt-recken nae sijn gelieven: oock Condé aen sijne Conquesten hegten. De Spaensche wilden 'er geensins toe verstaen. Men arbeydde seer vlijtig/ om deese Verschillen wegh te nemen. Insonderheyd liet de Heer van Beuningen sijnen yver hier ontrent blijcken; doch 't wou soo glad niet door-gaen.

Terstond komen weer swarte Wolcken op, wegens de Dependentien; welcke Franckrijk wou uyt recken nae sijn gelieven.

Koning Louis hield sigh in sulck een postuer, dat hy altijd magtigh genoegh was; om dit werck met den Degen door te dringen. Spaenje stelde derhalven nieuwe Werbingen aen. Veel' Officieren en Soldaten/ door Franckrijck afgedanckt/ nam deese Kroon in Besoldingh. Stracks gaf Louis ordre aen al de Commandanten der Grens-Vestingen/ datse de geene/ welcke Spaenschen Dienst soghten/ terstond/ sonder eenig verder Proces souden ophangen.

Koningh Louis blijft in postuer.

Veellight had hy al daedlijck weer een nieuw werck begonnen/ ten waere de Triple Alliance, opgereght tusschen Engelland, Sweeden, en de Vereenighde Provintien, tot beschermingh der Spaensche Nederlanden, hem noch ingetoomd had. Dit Drievoudigh Verbond was hem seer tegens de borst/ als een hinder-pael sijner groote voorneemens.

Triple Alliance tusschen Engelland, Sweeden en Holland is hem seer tegens de borst:

En 't sou oock waerlijck een heylsame saeck sijn geweest voor de Christenheyd, indien Koningh Louis geen raed had geweeten/ om Koningh Carel de II. van Engelland anders om te setten; jae oock niet alleen 't Verbond te breecken/ maer selfs te gelijck met Franckrijck de Vereenighde Nederlanden op 't Lijf te vallen/ gelijck wy in 't volgende Boeck sullen hooren.

doch hy weet Engelland wel haest om te setten.

Ontrent deese tijd mengde Franckrijck sig in 't verschil tusschen Keur-Paltz en Hertogh Carel van Lotharingen; op hoop/ van yets te sullen vinden/ waer mee hy sijn voordeel moght doen. Hy begeerde/ dat de Lotharinger sigh terstond sou ontwapenen. Sond ten dien eynde Duc de Crequi met eenige Troupen derwaerts; en te gelijck een Verseeckerings-schrift voor Keur-Paltz tegens Lotharingen; voor Lotharingen tegens Keur-Paltz. De vrees dwongh Hertogh Carel, sijn Volck af te dancken/ op sulcke Conditien als Koningh Louis hem voorgeschreven had. Men meende/ dat deese Maj. sigh had ingebeeld/ de Hertogh sou niet gehoorsaemd; en hy derhalven oorsaeck genoomen hebben/ Lotharingen door Krijgsgeweld aen sig te brengen.

Menghd sigh in den twist tusschen Keur-Paltz en den Hertogh van Lotharingen, op hoop van voordeel te sullen bejagen.

1669.

Met den aenvangh van 't jaer 1670. wierden door gantsch Franckrijck de Trommelen seer sterck geroerd: te Water en te Land groote Krijghstoerustingen gemaeckt. Al wat Geweer kon draegen kon Dienst bekomen; doch men verkoor niet anders als wel-geoeffende Officieren. Dit alles voerde alleen den naem van recruiteeren. Echter hadden al de Troupen ordre/ sigh tot den Marsch gereed te houden. Dit veroorsaeckte onder de Naebueren geen kleyn bedencken; en gewisslijck niet sonder reden; niet sonder gevolgh.

Sijne groote Krijghstoerustingen.

1670.

De Reys des Koninghs nae Vlaenderen wierd vastgesteld. Spaenje was seer bekommerd. Sond stercke Troupen nae Oostende, Iperen, &c. Hier op schreef Koningh Louis met eygener hand een Brief aen de Koningin Regente van Spaenje; haer verseeckerende van sijn' alder-opreghtste Intentie; en dat sijne Reys nae de Nederlanden alleenlijk streckte; om sijne veroverde Plaetsen te besightigen; van alles te versorgen: daer tegens de naerdere Grens-Steeden in Picardyen en Arthois te doen sleghten/ nae oude Fransche gewoonte/ insonderheyd van Louis d'XI. en Louis de XIII. gepractiseert; welcke geen Inlandsche Vestingen wilden lyden/ als alleen 't een of 't andere Koninghlijcke Lusthuys.

Hy verseeckerd de Koningin Regente van Spaenje door een Brief van eygener hand,

van sijn' alder opreghste Intentie.

In Bloeymaend (den 2.) geschiedde deessen optoght van S. Germain nae de Fransche Nederlanden. De Koningh en Koningin saten in eene Caros, by sigh hebbende Monsieur en Madame; Madame d'Orleans; de Bethune, en noch twee andere voornaeme Damen. Sijn eerste Naghtleger hield hy te Chantilly, daer hy door de Prins van Condé treflijck wierd onthaeld. 't Tweede te Senlis; en trock voorts door seer ongemacklijcke Wegen nae Vlaenderen.

Optoght des Koninghs van S. Germain nae de Fransche Nederlanden; en sijn Geselschap.

Met de Bagagie kon men bynae niet voortgeraecken. Veele dingen/ insonderheyd de seer kostlijcke Kleederen van Madame de Montespan, waren t'eenemael verdorven. Doe de Koningh t'Aveines wou intrecken/ was 't Water soo hoogh opgeloopen/ dat het tot in sijne Caros quam. Moest derhalven weer te rugg' keeren/ en eens Boeren Huys tot sijn Logis neemen. Hy/ de

Heeft een seer ongemacklijcke Reys.

Konin-

FRANK-RYCK.

Koningin / Monsieur, Madame, Madame de Valiere, en Madame de Montespan, waeren genoodsaeckt / in eene Kamer t'overnaghten. De Dauphin bleef in sijne Caros. D'overige Hof-Damen hadden een sleghte Nagtrust. De geduerige Regen was haer seer verhinderlijck; en deed de Rivieren seer swellen. Eens wierd de Caros des Konings daer door weghgedreeven; en 't sou hem 't leven gekost hebben / indien niet de Switsers haer eygen leven gewaeghd / en de Caros tegens gehouden hadden; waer over ses der haere verdroncken. Vermits sigh in eenige Plaetsen een besmetlijcke siekte openbaerde / soo quam sijne Maj. niet verder dan te Quesnoy en Landrecy. Van hier trock hy opwaerts nae Arras en Douay: daer Don Francisco de Velasco, Soon des Connestabels van Castilien, hem Complimenteerde. Den 6. 16. der genoemde Maend May settede hy de Reys voort. Quam met de Dauphin, Hertogh van Orleans, Prins van Condé, Duc d'Enguien, en 't geheele Hof te Doornick; t'Aeth; te Ryssel; te Duynkercken; te Beauvois; te Pontoise, en soo weer te S. Germain.

Geraeckt in t uyterste levens-gevaer; en werd noch door de Switsers geréddet.

Keerd weer nae S.Germain.

Korts hier nae wierd de Hertogin van Orleans op haer lustigh Landhuys S. Clou, 2. Mijlen van Parijs, op Maendagh den 20. 30. Julius, 's morgens tusschen 2. en 3. uyren / aengetast van een doodlijcke swackheyd. 's Avonds hadse / nae haere gewoonte in heet weer / een koelen dronck van Cichorey water gedaen. Haest daer na gevoelde se schrickelijcker smerten als een die in barens nood sit. Geduerigh riepse / dat men haer vergeven had. De Hertogh van Orleans deed de Dame, die 't gedaghte Water haer had behandighd / oock daer van drincken; doch haer weer voer geen leed. De smerten vermeerderden soo geweldig / datse riep: Indiense niet een Christen was, soo wouse haer selven doorsteecken, om van deese quael verlost te sijn. De Koning quam by haer / en vertrooste haer nae vermogen. Maer stracks daer nae gaffse den Geest. Sijne Maj. was hier over soo bedroeft / dat hy met niet een eenigh Mensch wou spreecken. By d'openingh des Lighaems bevond men / dat een overloop van Gal haer deese geswinde dood had veroorsaeckt. 't Ingewand en de Maegh was'er van gevervd. Daerenboven 't gedagte Ingewand gantsch verbuyld; de Lever wit / en met weynigh bloed: soo dat de Doctoren sig verwonderden / hoese noch soo langh had konnen leven. 't Ligchaem wierd nae S. Denys; 't Hert nae Val de Grace gebraght: de Mareschal de Bellefonds na Londen gesonden / om de Rouw-Complimenten by Koningh Carel af te leggen / over de dood sijner Suster.

Hertogin van Orleans plotlijck van seer grouwlijcke smerten aengevallen, en daer in gestorven.

FRANK-RYCK.

By d'openingh wierd men d'oorsaeck gewaer.

Dien selven wegh gingh de Bisschop van Angiers, eene der Pairs, of Genooten van Franckrijk. Sijne rijkdom bleeck daer uyt / dat hy naeliet aen sijnen Broeder / Prior van Angoulesme, 25. Tonnen Gouds. Aen den Vader van 't Hospital de Dieu 20. Tonnen Gouds. Aen de Geestlijcke op de Plaets Royal 100000.; aen de kleyne Godshuysen 50000. Parijssche ponden. Aen de Hoofdkerk een Tapyt, waerdigh geaght 20000.: aen Madame de Mognor 50000. der selver ponden / om onder onbekende Armen uyt te deelen.

Dood des Bisschops van Angiers, en sijnen geweldigen Rijckdom.

Als nu Lotharingen aen Franckrijck was gekoomen / doorsoght de Mareschal de Crequi al de Brieven des Lotharinghschen Hertoghs; en vond in eene der selve / dat de Stad Trier t sedert 500. jaren had gestaen onder de Bescherming des Hertogs van Lotharingen. Liet daer op de genoemde Stad aenseggen / datse Fransch Guarnisoen moest inneemen. Deed oock 2000. Soldaten derwaerts trecken / om op 't platte Land te logeeren.

Koningh Louis eyscht, Guarnisoen in Trier te leggen, en waerom.

Keyser

FRANKRYCK.

Keyser Leopold sond de Graef van Windisch-gratz als Ambassadeur nae Parijs, om aen te dringen op de herstellingh des Hertoghs van Lotharingen; doch Louis wou'er niet van hooren spreecken.

Een Moorsch Prins uyt Guinea koomt als Ambassadeur te Parijs, met 3. sijner Soonen en Moorsche Wijven.

Ontrent deese tijd quam oock te Parijs, als een Ambassadeur uyt Guinea; een aensienlijck Man van 72. jaeren. Hy voerde/ schoon hy een Moor was/ een Spaensche of Portugeezsche Naem/ Don Matteo Lopez. Had by sigh drie sijner Moorsche Wijven; drie sijner Soonen/ en een groot gevolgh. Koningh Louis deed haer al t'samen kleeden op de Fransche Mode. Sijne Propositie by d'Audientie bestond in onderhoudingh van vriendschap; voortsetting des Koophandels/ &c. Soo haest hy den Koningh gewaer wierd/ deed hy drie diepe Eerbewysingen/ met buygingh sijner Knyen: Aen de Trappen/ daer de Koningh onder een Hemel sat/ viel hy ter aerden neer/en sloegh sijne handen driemael t'samen. Doe stond hy weer op/ en deed een kort Gespreeck. Voorts gaf hy aen

Heeft Audientie by den Koningh.

Monf. de Lionne een Brief; die deselve sijne Maj. toereyckte. Desgelijcks bood hy den Koning een Tapyt aen/ heerlijk verciert met Diamanten/ Robynen/ kostlijcke Gesteenten/ &c. 's Anderendaeghs had hy Audientie by de Koningin/ Dauphin, en Hertogh van Orleans. Seeckere daer by sijnde Dame, hoorende dat desen Ambassadeur t'Huys noch wel 50. Vrouwen had/ vraeghde hem; wat hy met al die Wijven deed? en kreegh van hem tot antwoord: Madame, indiense soo schoon en wel gesteld waeren als ghy, soo sou ick aen een genoegh hebben.

Sijn geestige antwoord op de vraegh eener Dame.

Die van Freiburgh en Schweitz in Switserland hadden de Burgundiers eenigh volck ter hulp gesonden; de Stad Bern haer den doortoght vergund. De Fransche Ambassadeur schreef dit nae Parijs over. Stracks deed Koningh Louis een nieuwe Tol leggen op al de Goederen/ welcke uyt Switserland in sijn Rijck souden koomen. Doe nu de Switsers hier over klaegden/ kreegense tot antwoord. De Koningh sou deesen Tol vernietigen, onder conditie, dat in haere Vergaderingh te Baden sy tot een Artijckel souden bevestigen, dat se in 't toekoomende aen niemand, als alleen aen hem, eenige Assistentie souden doen. Dus soght deese Majesteyt alles nae sijne hand te stellen.

Koningh Louis wil, door nieuwe Tollen, de Switsers voor altijd nae sijn hand stellen.

Den 17.27. November Anno 1671. had de Bisschop van Laon by den Paus Audientie, en verseeckerde hem/ dat de Koningh van Franckrijck had besloten; in 't aenstaende voorjaer tegens de Hollanders te Veld te treckken/ en de Vereenighde Nederlandsche Provintien aen te vallen met 150000. Soldaten te Land/ en 100. Oorlogsscheepen ter Zee. Waer over de Roomsche Heyligheyd sigh ten hooghsten verheughde/ en seer roemde den yver van sulck een maghtigh Potentaet: hoopende/ wanneer deese Provintien, die allerley Secten onder haere bescherming naemen/ en aldermeest hadden verhinderd d'uytbreydingh des Roomsch-Catholijcken Geloofs/ weer tot deese Religie souden gebraght sijn/ dat dan oock Engelland sigh lightlijck tot de Roomsche Kerck sou voegen.

De Fransche Bisschop van Laon verseeckerd den Paus, dat de Koningh van Franckrijk de Vereenighde Nederlanden sou op 't Lijf vallen. 1671.

Men begon in aenmerking te nemen d'Inkoomsten der Geestlijcke in geheel Franckrijck, welcke op deese wijs wierden gespecificeert. 14. Aertsbisdommen. 95. Bisdommen. 140000. Parochien. 1356. Abdyen. 12400. Prioraten. 206. Commandeuryen van de Johanniter en Malthezer Orden. 152000. Capellaenschappen. 867. Abdyen van Monickenordens. 700. Franciscaner Kloosteren. 16057. Kloosteren van Dominicanen, Minoriten, Carmeliten, Augustijnen, Carthusers, Jesuiten, &c. 9000. Plaetsen/ Kasteelen/ Huysen/ die Hoogh/ Onder en Laegh Gerieght hebben. Boven dien besaeten de gedaghte Geestlijke noch 249000. Hofsteeden; 170000. Mergen Lands aen Wijnbergen/ welckese selfs bouwden; en 7000. Mergen/ diese aen andere deeden/ genietende daer voor 't derde deel der Inkoomsten/ of oock 't vierde deel. Van uytgeset geld trockense 12. Millioenen. Kortlijck/ de gantsche Som haerer Inkoomsten beliep jaerlijcks 104. Millioenen en 50000. Kroonen.

Men begind aenmercking te neemen op d'Inkoomsten der Geestlijckheyd.

Hoe veel in dit Rijck; en haere geweldige rijckdommen.

Terwijl de Koningh op de voorgedaghte Reys door de Prins van Condé wierd getracteert, gebeurde een ellendige saeck. Condé, die sijne Maj. op 't heerlijckste wou onthaelen/ deed tegens den avond sijnen Hofmeester Monf. Vatele roepen/ en vraegde/ waerom de bestemde Visch niet geschaft wierd? of hy hem een schimp meende te doen? Hier voor sou hy sigh hoeden/ indien hy sijn leven niet wou verscherssen. Monf. Vatele antwoordde: Hy had wel ses Couriers, uyt den naem sijner Hooghheyd/ afgesonden/ om de Visch te haelen/ doch te vergeefs. Eyndlijck echter quamse noch; doch als Vatele deselve besagh/ bevond hy die niet nae behooren. Dit verdroot hem soodaenigh/ de vreeg voor sijns Heeren gramschap daer by koomende/ dat hy sigh nae sijne Kamer begaf; daer hy door drie steecken sigh selven van 't leven beroofde. Dus wierd hy dood gevonden/ aen Tafel sittende: Condé dit verneemende/ wierd wel ontroerd; doch te gelijck soo verbitterd/ dat hy al de Goederen van Monf. Vatele verbeurd maeckte. Deese Selfsmoord hield men verborgen/ om de vroolijckheyd des Koninghs niet te verstooren; die ondertusschen op een andere wijs hem gepepert wierd; door de tijdingh/ dat d'uytgesondene Scheepen nae Oost-Indien door een Onweer soodaenigh waeren aengegreepen/ dat 't eene op 't Sand geworpen en geborsten; 't andere gantsch qualijck gesteld te Brest; 't derde te Roschel ingeloopen was. Deese schade wierd begroot op eenige Tonnen Gouds.

Ellendige Selfsmoord van Monf. Vatele; Hofmeester des Princen van Condé, om welcke oorsaeck van hem begaen.

De Fransche Oost-Indische Scheepen lijden swaere schaede.

De Fransche Waeren had men in Holland verbooden. 't Selve geschiedde nu oock in Franckrijck. Een goed deel Kooplieden vertoonden den Heer Colbert, dat dit Verbod haer verderf; de ruine des Koophandels; tot groote schaede der Koninghlijcke Inkoomsten sou sijn; doch kregen tot antwoord: Sy moghten yet anders aenvangen. Voor sijn deel,

Verbod der Hollandsche Waeren in Franckrijk; en Colberts antwoord.

FRANK-RYCK. deel, hy wist het soo te maecken, dat 's Koninghs Schatkamer niet sou af, maer toeneemen.

Koningh *Louis* handeld met de *Malthe-ser* Ridders over 't Eyland *S. Christoffel.* Ondertusschen wierd in Engelland, Schotland, Yrland, Switserland, en anderwegen/ Volck voor Koningh Louis geworven: die oock handelde met de Malthefer Ridders/ aen welcke hy gaf 500000. Kroonen voor 't geense hadden aen 't Eyland S. Christoffel: doch te gelijck verbondense sigh/ sijne Maj. Interess in de Middellandsche Zee te sullen waerneemen: derwaerts hy 24. Scheepen en 14. Galeyen wou senden/ onder 't Commando van Monf. d'Almeras en Marquis de Martel.

Maeckt gereedschap, om *Oranje* te belegeren. Van alle Hout wist Koningh Louis Pijlen t'sijnen voordeel te maecken: over al sigh in te mengen/ om wat nae sigh te trecken. Anno 1660. begon hy sigh in gereedschap te stellen/ om de Vestingh Oranje te belegeren/ 't Stamhuys der Doorlughtige Princen van dien Naem; om'er sigh meester van te maecken; en te gelijck van 't gantsche Vorstendom Oranje: Onder wat voorwending. onder voorwendingh van de tweedraght tusschen de Vooghden des minderjarigen Prins/ en sommiger andere: dat hy 't derhalven in besit wou neemen tot op de mundigheyd van Prins Willem de III.: wiens daer binnen leggende Gouverneur was de Graef van Dona; genoeghsaem voorsien De *Gouverneur*, Graef van *Dona*, van alles wat tot defensie nodigh was. Doch als hy den ernst van Koningh Louis bemerckte; en dat de Fransche Volckeren alreeds uyt Delphinat in aentoght waeren/ wou hy niet langh waghten/ maer trad in onderhandelingh met Monf. Milet, Veld-Mareschal en geeft de Stad over voor 260000. *Francken*, 1660. Onder-Hofmeester des Hertogs van Anjou; dat hy Oranje aen hem sou overgeven onder seeckere Voorwaerden/ en d'opbrengingh van 260000. Francken. Doe hy nu 50000. Francken tot betaelingh der Soldaten/ en 500000. Kroonen voor sigh selven had ontfangen/ trock hy met 't Guarnisoen uyt; FRANK-RYCK. danckte 't selve af/ en begaf sigh op wegh nae Switserland, om van daer nae Holland te gaen/ en berigt te doen van 't geen sigh had toegedragen.

Redenen, hy gebragt t'sijner verantwoording, De redenen/ welcke hy t'sijner Verantwoordingh by braght/ waeren deese: Wijl hy geen ontset uyt Holland te verwaghten had/ veel min uyt Franckrijck eenige bystand/ vermits de Koningh op Lijfstraf had verboden/ hem op eenigerley wijs de hand te bieden; sijne Maj. oock had laeten wegneemen de Tol op de Rhosne, welcke had gediend tot onderhoudingh sijns Guarnisoens; soo was waerom hy de Stad niet *defendeerde*. hy niet in staet van tegenweer te bieden geweest. Welcke doende/ soo sou hy d'Inwooners der Stad/ en de Stad selfs in 't verderf/ de Religie in gevaer gesteld hebben. Vermits oock Oranje niet begreepen was in 't Verdragh van Nantes, soo sou de Koningh/ indien 't tot een Belegeringh waere gekoomen/ deese Plaets voor sigh mogen behouden hebben/ als een door geweld veroverde Stad. Dus wierd dan Oranje met Fransche Volckeren beset.

Nae langduerige aenhoudingen der *Staten Generael*, &c. De Staten Generael door haeren Ambassadeur aen 't Fransche Hof/ de Heer Boreel, deeden wel ernstigh aenhouden om de herstellingh van sijn Hoogheyd Prins Willem de III., een Vaderloose Wees/ &c.: 't Selve deed oock d'Engelsche Ambassadeur Hollis: insonderheyd bemoeyde sig seer hier ontrent de Heer Constantin Hugens, Heer van Zuilichem; evenwel was alles vrughtloos/ tot werd Prins *Willem* de III weer in *Oranje* herstel i. 1664. in 't jaer 1664./ wanneer Oranje weer gelewerd wierd aen sijnen wettigen Heer. Den 7 May wierd van de Raed en Burgery den nieuwen Eed aen de Gedeputeerden van sijn Hoogheyd gedaen/ en met uytsteeckende blydschap van yeder geroepen/ Vive, vive le Prince! D'Amnestie van Prins Willem

FRANKRYCK.

wierd afgeleesen van een Tooneel / op de Groote Plaets Cirque. Aenmerckens-waerdigh was 't op deese handelingh / daer het nu agt dagen langh geduerigh had gestormd / en de volgende dag weer op nieuws stormde / dat op even deesen dagh het seer stil en klaer weer was. Boven dien vertoonde sigh even nae de verkondigingh der Amnestie, juyst als d'Advocaet en Burgermeester Serre sijn Gesprek aenvingh / in 't beneedenste deel der Lught / tot yeders seer groote verwonderingh / een Boogh / staende reght boven 't gedaghte Toneel; maeckende gelijck als een Hemel over 't selve; gelijck de Schilders voorstellen / wanneerse een Kroon aen een Wapen willen af beelden. Eick kon dit heldere Lught-teecken / 't welck noch grooter noch kleyner dan 't Toneel was; oock van gemengde verwen / Geel (Oranje), Blauw en Wit / seer seldsaem en aengenaem buyckende / gantsch eygentlijck aenschouwen: gelijk dan ooch yeders aendagt van d'Oratie wierd afgetrocken / om deselve op deese wonderlijcke Kroon te vestigen. Hier van is een Attestatie, of Getuygenis-brief / gemaeckt; en met eygener hand onderteeckend van de volgende persoonen. Bederrides (Bedarrides), Reghter. Pradines (Predines), Burgermeester. L. Felix, Burgermeester. Du Devon (Drevon). Autrand. La Bonnetiere. Du Drevon. Saint Martin. Brisennes. G. Bistide. L. de Longes. Peboth (Pebet). H. de la Pize. De Luzy. De gemelde Heer Constantin Hugens, Ridder / Heer van Zuylichem, Zeelhem, Monickeland, &c., eerste Raedsheer van sijn Hooghheyd Prins Willem de III., en desselven Extraordinair Gedeputeerde, om hier de Staets en Hofsaecken te reguleeren; in wiens handen oock den Eed aen den Prins wierd afgeleght / heeft'er een aerdigh Latijnsch Vers op gemaeckt. De Kroon liet sigh een halfuyr sien / eerse verdween:

De Raed en Burgery doen op nieuws den Eed.

Seer seldsaem Lugt Teecken,

even als een Kroon,

gesien boven 't Tooneel daer deese Acte geschiedde; met de Namen der Getuygen.

De gelegenheyd van dit souveraine Vorstendom Oranje, en wat'er toe behoord: hoe 't oudtyds heeft gestaen onder de Hooghheyd des Roomschen Rijcks: Hoe de Ridder-ordre van Jerusalem daer deel aen pleegh te hebben; en welcker wijs het daer afgeraeckt is: Hoe de Hooghheyd over Oranje quam aen de Hertogen van Anjou; vervolgens aen 't Vorstlijck Huys Chaalons: van de Kroon Franckrijck voor Souverain is verklaerd; daer nae voor volkoomen Souverain: door Erfnis aen 't Huys Nassauw viel: inbreuck in sijne Hooghheyd leed: Prins Willem d'I. weer in de Souverainiteit herstelt wierd: Prins Mauritz; Frederick Henrick, Willem de II. en de III. daer in succedeerde: Deesen door Louis de XIV. daer van wierd beroofd, vervolgens weer hersteld / nae dat de weergadeloos-stercke Fortificatien door Louis waeren vernietighd: Hoe hy op nieuws 't Prinsdom Oranje Prins Willem de III. ontnam; by de Nieuwmeeghsche Vreede Anno 1678. in een uytdruk'ijk Artijckel hem beloofd te herstellen, doch 't beloofde niet voldeed: D'oudheyd der Stad Oranje; de veelerley seer heerlijcke Monumenten in deselve; welcker gelijke noch in geheel Italien, noch in geheel Franckrijck gevonden werden: veelerley andere seer aenmercklijcke dingen in deese Stad: oorspronge des Naems: grootte; gestalte en vrughtbaerheyd des Lands: Aert des volcks. Wat de Koningen Carel de II. en Jacob de II. van Engelland hadden konnen verrighten / niet alleen tot voordeel van sijn Hooghheyd / maer ooch tot rust van geheel Europa, indiense de Fransche Pensioenen niet boven alles hadden gesteld: De Pretensie van 't Huys Longueville op 't Prinsdom Oranje: Wapen; Stand der Religie, en meer andere saecken / hebben wy voorgesteld in ons Vervolgh op des Heeren Leutholfs Groot Toneel der hedendaeghsche Weereld; derwaerts wy den Leeser willen versonden hebben / wijl ons ruymte ontbreeckt / om deese dingen hier weer te verhandelen.

Aenwijsingh van veelerley sonderlingheden.

van 't Prinsdom en de Stad Oranje;

welcke wy in een ander werck

wijdloopiger verhandeld hebben.

Wy vonden nu ooch hier dienen te verhaelen / de seer swaere verdruckingen / tegens 't Edict van Nantes, tegens de bekraghtigingh van 't selve / tegens de Koninghlijcke Beloften; de Gereformeerde in 't Fransche Koninghrijck toegevoeghd onder deesen Louis de XIV. tot op 't jaer 1672.: doch vermits wy dit gedaen hebben in onse Franckrijcks Kercklijcke en Weereldlijcke Staet, van Anno 400. tot op 't jaer 1684. soo sullen wy dit hier ooch voorby gaen; en in 't vervolgh alleen handelen van de laetste seer wreede bedrijven / tot gantsche verdelgingh deeser Religions-verwanten; onaengesien sijne Maj. daer te dancken heeft / dat hy de Kroon op 't Hoofd had gehouden.

Gelijck oock de harde vervolgingen der Gereformeerde in Franckrijck.

Den 9. 19. September Anno 1663. heeft Hertogh Christiaen van Meeckelenburgh te Parys de Luthersche Religie afgeswooren / de Pauslijcke aengenomen / in de tegenwoordigheyd van de Kardinael Antonio, Groot-Aelmoessenier van Franckrijck; der Bisschoppen van Rennes, Constance, Perigeux, en veel meer andere voornaeme persoonen. Dit geschiedde in 't Huys des gedaghten Kardinaels; die op de volgende dagh in sijne Capel de Mis deed tot danckbaerheyd; gevende daer nae den Hertogh 't Sacrament der Confirmatie; en daer by de naem van Louis. Op de derde dagh / nae d'ontfangene absolutie, sprack hy hem los van de Kerckenstraf / waer in hy gevallen sou sijn wegens sijn Houwlijck met eene / nae de Roomsche Leere / hem al te nae bestaende / Christina Margaretha, geboorne Hertogin van Brunswijck-Wolffenbuttel. Settede hem oock / volgens de Pauslijcke Bul, in volle vryheyd / om nae sijn gelieven een andere ten Gemalin te moogen neemen. Niet sonder groote redenen wierd gemeend / dat hy / sijne wettige Echtgenoot moede sijnde (even gelijck de Graef van Benthem), ter dier oorsaeck de Roomsch-Catholijcke Religie aennam.

Hertogh Christiaen van Meeckelenburgh neemd te Parijs de Roomsch-Catholijcke Religie aen, waer op de Paus hem vryheyd geeft, om, met verlating sijner Gemalin, een andere te moogen neemen. 1663.

Men maeckte nu een overslagh van de jaerlijcksche Inkoomsten der Kroon Franckrijck; en men bevond / dat deselve in deese Vreedenstijd (Anno 1663.) maer 36. Millioenen inbraghten; daerse / gedurende den Oorlogh / hadden beloopen 77. Millioenen:

Jaerlijcksche Inkoomsten van Franckrijck.

soo

FRANKRYCK.

soo dat de Vreede 't Volck had verlight van den last soo veeler Millioenen gelds.

Cornelius Jansenius, Bischop van Yperen; heeft Augustinus 22. mael doorleesen.

Cornelius Jansenius, een Geleerd Man/ Bischop van Yperen (van wien getuyghd werd/ dat hy tot 22. maelen toe al de Boecken Augustini met groote opmerckingh had doorleesen) gaf een Boeck in Folio uyt/ waer in hy uyt en met dien grooten Oudvader voorstelde de reghte Leere der Prædestinatie; Vrye genaede Gods; d'onmoogelijckheyd der volle onderhoudingh van de Godlijcke Geboden; onmaght der Vrye wil ten goede; Christi dood, niet voor alle Menschen, hoofd voor hoofd, &c. Dit braght de Jesuiten tegens hem in 't Harnasch. Echter kreegh Jansenius een grooten toeval van aensienlijcke en geleerde Lieden; insonderheyd in Franckrijck; tot dat Paus Innocentius de X., door hard aendringen der gemelde Jesuiten, sijne Leer-poincten, vijf in getal op gesteld/ voor Kettersch verdoemde/ Anno 1654.

Sijne Leere van de Prædestinatie, Vrye genaede, dood Christi, &c. van de Paus voor Ketterisch gedoemd. 1654.

Koningh Louis bekraghtight 't Pauslijck Besluyt 1665. tegens de Jansenisten.

Koningh Louis, die de Paus/ wegens 't voorgevallene met Crequi, tot sijnen wil had bedwongen/ wou hem nu wat te geval doen. Verklaerde derhalven/ dat hy de Declaratie tegens de Jansenisten wou bekragtigen. Niemand had sigh ingebeeld/ dat de Paus soo terstond en soo yverigh van Louis sou gehoorsaemd sijn geworden: te meer/ wijl sijne Maj. selfs/ na 't leesen der Declaratie, onder meer andere redenen seyde: Dat de Bullen der Pausen Innocentius de X. en Alexander de VII. weynigh aghtslaningh hadden op sijne Kon. Aghtbaerheyd, en de Voorreghten der Fransche Kerck. Echter lietmense nu doorgaen; en binnen drie Maenden tijds moest men onderteeckenen 't Formulier, 't welck in de Versamelingh der Clergie des Koninghrijcks was ingesteld/ op verlies der Beneficien; en datse tegens de Jansenisten souden handelen nae inhoud der Kercken-Censure, met sulck een Straf/ als tegens de Ketters gesteld is.

De Nuncius stoot deese gunst des Konings tegens sijnen Meester stracks om verr'.

Maer de Pauslijcke Nuncius heeft deese gunst des Konings aen sijnen Meester strax weer om verr' gestooten. Want terstond deed hy/ op eygene Authoriteit, deese nu bedestighde Bul drucken/ en aenslaen met sijn' onderteeckening; daerenboven gebruyckende de qualiteit van Nuncius aen den Koningh en 't Koningbrijck Franckrijck. 't Parlament dit verneemende/ quam terstond by een/ en besloot/ dat het doen drucken van soodanige dingen/ den Koningh/ niet een Vreemdelingh toequam. Dat hy niet was een Nuncius aen 't Koninghrijck/ maer blootlijck een Ambassadeur aen den Koningh. Men was ooc t'onvreeden/ dat hy 't Koningrijck Navarre had uytgelaten. Derhalven wierd deese in druck uytgegevene Bul onderdruckt: de Drucker gevangen genoomen; en al des selvel Goederen ingetrocken. Dit geschiedde even ontrent de tijd/ als de Nuncius een Brief van de Paus aen sijne Maj. braght; versoeckende/ dat hy/ soo wel uyt 't Protocol der Sorbonne, als by 't Parlament, wou doen uytschrabben de twee Stellingen/ van welcke d'eene om verr' stiet des Paus onfeylbaerheyd; d'andere d'absolute authoriteit des selven/ als gesteld onder een Concilium. Doch Koningh Louis kon hier toe niet verstaen. Naderhand is de Vervolgingh tegens de Jansenisten in Franckrijck sterck aengegaen: waer op veele Bischoppen/ die 't met hem hadden gehouden/ sigh na den tijd voegden/ om haer' Officien en Beneficien niet te verliesen.

Decreet des Parlaments tegens hem.

De Jansenisten naderhand in Frankrijck hard vervolghd.

Engelsche Geschiedenissen.

In Engelland viel/ na de dood van Olivier Cromwel, weer een wonderlijcke veranderingh voor. Richard Cromwel was wel/ in de plaets sijns Vaders/ Protector over Engelland, Schotland en Yrland geworden; vond oock alles in een goeden stand/ wijl 't geheele Heyr in Engelland en Yrland op sijne sijde was; dan noch d'Opper-bevelhebberen in Engelland, als Fleedwood, Disbroug, Jonas, Inglesby, Walley; &c., of sijne Swagers/ of van sijnen Vader groot gemaeckt waeren. Uyt Yrland had hy desgelijcks niet quaeds te verwaghten/ wijl sijnen Broeder Henrick Cromwel, als hier Gouverneur, alles onder sijne gehoorsaemheyd had gebragt. In Schotland was al mee den Raed/ nevens d'Officieren, meerendeel op de Cromwelsche sijde. Echter had Richard geen bequaemheyd/ om de Regeeringh te voeren/ gelijck sijnen Vader had gedaen. Hier door ontstonden veelerley onrusten. D'Officieren des Heyrs begonden hem tegen te vallen. Hy deed een beweeghlijck Gesprek tot haer; doch 't moght niet helpen. Veele onder haer soghten veranderingh; en wilden/ datmen de Republicq sou regeeren op sulck een wijs als geschiedde in de Vereenigde Nederlanden, of te Venetien. Andere begonden van een Koningh te mompelen; noch andere wilden wat anders.

De nieuwe Protector, Richard Cromwel, heeft geen bequaemheden genoegh tot de Regeeringh over Engeland, Schotland en Yrland. 1659.

D'Officieren vallen hem tegen.

Uyt deese Verdeelingh der Gemoederen sagh Richard niet goeds te gemoet. Hield met sijn gantsche Huys een Beededagh/ van 's morgens tot in de naght. Hem ontbrack geld/ tot voldoeningh der Soldaten. D'Uytlandsche Geschaften met de Kroon Franckrijck, Sweeden, Portugal; de Republicqen Holland, Venetien, Genua; oock met de Hanse-Steeden, welcke alle haer' Ambassadeurs te Londen hadden/ vereyschten een algemeene Rijcks-versamelingh. Beschreef derhalven tegens Februarius een Parlament; onaengesien de Kryghs-hoofden sigh hevigh daer tegens stelden: deed oock in 't selve een beweeghlijcke Voordragh. Dit Parlament bevestighde hem niet alleen in sijn Protectorschap, maer gaf hem noch daerenboven deesen Titel: Richard, Protector en Opperheer over Engelland, Schotland, Yrland, &c. 't Waren wel groote woorden/ maer sonder naedruck. Eenige wilden/ datmen de gantsche Zee-vloot sou opdraegen aen de vrye wil van Protector Richard: maer 't was om hem te verraden. Sy wisten/ dat hy dan de selve na de Sond sou senden/ ter hulp van Sweeden tegens Deenemarcken. In 't af-sijn der Vloot/ soo schroomlijck voor 't Heyr/ soudense haer voornemen te beeter in 't werck konnen stellen.

Houd met sijn gantsche Huys een Beededagh.

Beroept een Parlament.

't Welck hem een noch hooger Titel geeft, doch sonder naedruck.

Aenslagen tegens hem.

ENGELLAND.

D'Officieren, tegens 't Huys Stuart ingewickeld, houden een bysondere t'samenkoomst.

D'onbestandigheyd der Engelsche Regenten was ter deeser tyd soo groot, dat veele/ tegens gewoonte, qualyck van den Protector en Raed begonden te spreecken. D'Officieren, onder welcke oock waren Lambert, Berry, Berckstead, Ockey, Asfield, Mas, Clercq, Lilburn, Fitsch, Mylord Desbourg, Hacker, Generael Kelsey, Overste Lieutenant Mason, en veel meer andere van den Kryggsraed/ alle ingewickeld tegens 't Huys Stuart, verneemende/ dat eenige in 't Parlament sigh lieten verluyden/ Koningh Carel de II. weer te Londen, en op syns Vaders Throon te willen brengen; beslooten/ met de voornaemste van 't Leger te S. James te willen vergaderen. Protector Richard vermaende haer tot getrouwheyd; doch men was hem al moede. Sy hielden Richard voor de Man niet/ die haer sou konnen helpen, gelyck synen Vader Olivier had gedaen. Wilden Fleedwood tot haer Hoofd hebben. Leverden aen 't Parlament een Klaghtschrift over/ bestaende in VII. poincten; onder welcke 't V. was (wy konnen d'andere niet aenteeckenen/ wegens onse bepaeldheyd) datmen de Reghters over den laetsten Koningh Carel d'I. opgeteeckend; haere Namen met roode letteren gedruckt; deese papieren over al gemeen gemaeckt had; even als offe alreeds ter dood geschickt waren.

Haere klaghten aen 't Parlament. welcks antwoord haer niet vernoeghd.

D'antwoord van 't Parlament was/ dat/ geduerende hare Sittingh, d'Officieren geen algemeene Byeenkomst sou gedooghd werden. Dat niemand eenigh Bevel over 't Kryghsvolck te Water en te Land sou hebben of behouden in Engelland, Schotland en Yrland, die niet met eygener hand onderteekende/ deese Vrye Parlaments-versamelingh in haere Vryheden en beraedslagingen noyt te sullen verhinderen. Als nu d'Officieren oock hoorden/ dat 't Parlament Protector Richard ten Generael over 't Leger wou maecken/ soo steldense sigh daer tegens. De Soldaten waren Richard ook niet meer getrouw. Jae 't quam soo verr'/ dat d'Officieren, meenende/ dat 't Parlament goed Koninghs was/ Protector Richard noodsaeckten/ 't selve te dissolveeren. Fleedwood wierpense op ten Generael over 't Leger. Dit veroorsaeckte Nyd in Generael Lambert en syne Soldaten. Deese trocken regt op Londen aen; seggende/ sy begeerden geenen anderen dan haren ouden Generael. Stelden te Londen een nieuwe Staeds-Raed aen waer van Thomas Fairfax, Antony Asbey, en Generael-Major Lambert d'eerste drie waren; en voorts al d'andere Officieren, ingespannen tegens 't Huys Stuart. Deese beriepen een nieuw Parlament, doch nae haeren sin: bestaende uyt persoonen/ welcke meest geseeten hadden tsederd 't jaer 1649./ synde dat van de veroordeelingh en onthoofdingh van Koning Carel d'I. / tot op Anno 1653.; en doe men meende/ dat de Republicq sou moeten sincken/ indiense niet met 't Heyr in eenen Hoorn bliesen.

Sy noodsaecken Protector Richard, 't Parlament te afsolveeren.

Londen van de Soldaten ingenomen, en een nieuwe Staets-Raed aengesteld; welke een nieuw Parlament nae haren sin beroept.

Stracks wierd van dit Parlament voorgenoomen/ al de Parlaments-besluyten/ by 't leven van Olivier Cromwel gemaeckt te vernietigen; insonderheyd den Oorlogh met Spaenje af te doen; de Vreede met Holland te breecken: doch dit bleef aghter/ wegens onvermogen. Maer 't Zegel van O. Cromwel wierd in stucken gebroocken; en dat van Anno 1651. weer ingevoerd: even als wildense kraghtloos maecken alles wat daer mee bevestighd was; wijlse 't Protectorschap, en noch meer d'Insetting eens Successeurs, voor onwettigh verklaerden. Ja/ beslooten ook/ beyde syne Soonen van haer' Ampten af te setten: voortaen niemand tot eenige Staet of Dienst te sullen bevoorderen/ als sulcke/ welcke dit nieuwe Parlament souden beloven/ datse d'Engelsche Republicq niet anders als door een vrye en wettige Parlaments-vergaderingh/ sonder eenigh Koninghlijck of ander enckel persoon/ souden laeten regeeren/ en daer toe helpen.

Dit vernietighd de Besluyten des ouden Protectors.

ENGELLAND.

Verbreekt sijn Zegel; en verdere Besluyten.

Henrick Cromwel wierd beroofd van sijn Gouverneurschap in Yrland. Protector Richard was alreeds al sijne Maght quyt. Generael Monck, op wiense sigh vertrouwden/ lietense Gouverneur van Schotland blijven. Richard moest Withal aen d'Officieren inruymen/ en sigh in eens Burgers Huys begeven. Men kon 't noch niet eens werden/ of men hem eenigh onderhoud sou toeleggen/ of niet. Ondertusschen toonde hy sigh wel te vreeden. Weeck niet alleen sijn' Officieren; maer schreef oock 14. daegen daer nae aen 't Parlament, belangende de schulden/ gemaeckt by sijn Protectorschap; en verseeckerde 't selve (nu afgeset sijnde)/ dat hy sigh stil en gerust sou draegen; als die, door veele wederwaerdigheden, geleerd had, dat het beeter was, demoedigh onder de hand Gods te buygen, als deselve te weerstreeven. Hy wou derhalven onder haere beschermingh een stil leven leyden: daerenboven haer, na sijn' uyterste vermogen, tragten te dienen waer hy kon.

Protector Richard afgeset van dit Parlament.

Hy is wel te vreeden, en sijnen brief aen de Parlaments-Heeren.

't Beeld van Olivier Cromwel, en sijne seer kostlijcke Tombe, overtreffende die van al d'Engelsche Koningen/ nam men uyt de Kerck wegh. Sijn Wapen voor 't Banquethuys te Londen desgelijcks: daer tegens wierd dat van Fleedwood en 't Parlament in de plaets gesteld. Withal, Sommerseths-huys, en andere Koninghlijcke Gebouwen/ wierden te koop gesteld/ om met het daer van koomende geld de Soldaten te betalen. Sommerseths-huys koght een Goudsmit voor 10000. Ponden Sterlinghs. Met Withal wou 't noch niet gelucken. Niemand dorfde Richard Cromwel, op straf van Crimen Læsæ Majestatis, anders noemen dan Monf. Richard Cromwel. Tot sijn onderhoud wierden hem/ en sijn Erfgenamen nae hem/ jaerlijcks 10000. Ponden toegelegt. Engelland, Schotland en Yrland wierd nu een vrye Republicq genoemd: deese nieuwe Regeeringh bevestighd; en een swaere Schattingh opgesteld. De geweesene Protector Richard verliet Londen; begaf sigh/ met bewilliging des Parlaments, na sijn' Erf-Landgoed in Northampton; en voerdee en stil/ ingetoogen leven.

Cromwels kostlijcke Tombe, en sijn Beeld vernietigd.

Sijn Wapen afgenomen: 't Koninglijck Sommerseth-huys verkoght.

Engelland een Vrye Republicq genoemd.

Maer wel haest begon deese nieuwe Regeeringh op losse Beenen te staen. Gantsch Engel-

Koningh Carel

ENGELLAND.

Krijgd een grooten Aenhang; doch de Koninghsche gellagen.

Engelland wierd deese Republicqs-bestiering moede, wegens d'ondraeglijcke Lasten, van welcke geen verligtingh te verwagten was, vermitsse meest uyt Soldaten bestond. Men begon allenxen om een Koningh te roepen; niet alleen onder de geringe Lieden, maer oock onder de Groote, Edele en Predikanten. De Koninghsche hadden een Aenslagh op Londen; doch missluckte: maer Chester wierd van haer vermeestert. Generael-Major Lambert wierd tegens haer uytgesonden; en hy sloegh haer deerlijck. De veelvondige veranderingen der Regeeringhs-vorm was Koningh Careld'II. bevorderlijk.

't Parlament afgeset.

Noch meer de nieuwe onlust tusschen 't Parlament en d'Officieren des Heyrs. Lambert maeckte sig meester van 't Parlament. Evenwel sonder bloedstortingh; en daer op wierd het ontdaen.

Weer een nieuwe Regeeringhs-vorm van 't Heyr gesteld.

'T Heyr hergoot de Regeeringh al weer in een nieuwe vorm. D'Officieren, welke door de vernietigingh van 't Parlament 't Bewind aen sigh hadden getrocken, reghteden een Geselschap op, 't welckse noemden 't Committe der Seeckerheyd; waer in, als Meede-leeden, saeten Whitlock, Vane, Fleedwood, Lambert, Kreed, Parcker, Ireton, Salway, &c.

genoemd 't Committe der Seeckerheyd.

Deese braecken 't oude Staets Zeegel terstond in stucken; en soghten de Krijghsmaght van Engelland, Schotland en Yrland onder haer geweld te brengen. Roemden seer van haer' opreghtigheyd, tot bevorderingh van 't Gemeene best, en beschermingh der Religie.

Generael Monck in Schotland is'er niet mee te vreeden.

Generael Monck, Stadhouder in Schotland, was hier mee niet te vreeden; maer begeerde een vry Parlament. Met sijn Heyr van 7000. Mannen maeckte hy sigh meester van Barwick op de Tweede. 't Volck, soo in Yrland als te Londen, en andere Plaetsen; d'afgedanckte Krijghs-Officieren; d'onderdruckte Adel, verdrietigh wegens d'al te swaere belastingh deeser nieuwe Regenten, begonden Monck toe te vallen.

Generael-Major Lambert treckt tegens hem op.

Generael-Major Lambert, sterk 12. of 13000. Mannen, trock Monck nae de Grensen te gemoet: die, maer ontrent half soo sterck, de voorgenoomene saeck niet wou waegen aen d'onseeckere uytkoomst eens Veldslaghs. Boven dien braghten Thomas Fairfax, Ridder Henry Kolmley, &c. met haere by sigh hebbende Volckeren, sulck een schrick in 't Leger van Lambert, dat de Krijgsraed gantsch gescheurd wierd, en 't Volck by duysenden af-viel.

Monck send Gesanten aen de nieuwe Regeeringh, om haer in slaep te wiegen.

Monck sond drie Gesanten nae Londen, om met 't Committe van een Verdragh te handelen; maer 't was, om haer in slaep te wiegen; en de voornaemste binnen Londen aen sijne sijde te trecken.

Sijne Gesanten treeden tot verdragh, tegens haren last.

Buyten yeders verwaghtingh wierd tusschen de gedaghte Gesanten en 't Committe een Accoord geslooten. De drie Natien souden werden geregeerd als een Vrye Republicq, sonder Opperhoofd en Opperhuys. Soodanige persoonen, die d'oude goede saeck getrouw waren, souden de Regeeringh voeren. Alle teedere Gewissen sou vryheyd van Religie werden gelaten, &c.

Hy herroept het verhandelde.

Monck moest laten geschieden, dat deese Artijkelen van sijne Gesanten wierden geslooten: doch d'Onderteeckeningh stond aen hem. Deed eenen der Afgesondene by 't Hoofd vatten, als sijnen Last te buyten gegaen hebbende. Weerriep opentlijk 't verhandelde.

Krijght een grooten toeval van Steeden en Volck.

Begeerde een Vry Parlament; en kreegh een grooten Bybal. 't Krijghsheyr in Yrland was van een gelijcke meeningh. De Steeden Bristol, Jorck, Pleymouth, Portsmouth, Duynkercken, selfs Londen, wilden een Parlament: waer door 't Committe sigh genoodsaeckt vond, 't selve uyt te schrijven tegens den 30. der Maend Januarius des volgenden jaers.

Weet op de gelegenheyd te loeren;

Monck wist, wat Sir Artur Haselrich (Haslerich), Overste Morlay, en andere van de Juncto der Gemeente (dus noemden sigh de geene, welcke hadden geseeten voor 't Committe der Seeckerheyd, en van 't selve waeren afgeschaft) tegens deese nieuwe Regeeringh in den schild voerden.

welcke hem begunstigd.

Oordeelde dershalven seeckerst te sijn, een Veldslagh aen te gaen; doch soo langh uytstel te neemen, tot dat hy sigh van d'een of d'andere Plaets sou verseeckerd hebben. 't Geluckte hem nae wensch; wijl de stracks genoemde persoonen de Commandant van Portsmouth aen hare sijde braghten, en dus meester van de Stad wierden: 't Committe sond Major Cadwel met een sterck getal Ruyters tegens deese uyt; doch meer als de helft verliep, eerse halver wegh waren gekomen, en sloegh sigh tot d'andere. Hier door quam de Juncto weer op de been.

Alles begind de nieuwe Regeeringh tegens te vallen.

De Leerjongens rotteden t'samen, en eyschten een vry Parlament. De Vice-Admirael Lauson klopte geweldigh voor de deur deeser nieuwe Regeeringh, en braghtse in grooten anghst; wijl hy met sijne Vloot d'oude Juncto der Gemeente hersteld wou hebben.

Welcke afgeschaft werd; en de Juncto neemt weer Sitingh in 't Parlament.

Ondertusschen hadden Sir Arthur Haslerich en Overste Morlay ontrent Portsmouth een aensienlijk Heyr t'saemgebragt. Trocken daer mee nae Londen, daer de Soldaten afvielen van 't Committe: welke Regeering terstond wierd afgeschaft, en die van de Juncto namen weer sittingh in 't Parlamentshuys, den 5. Januarius 1660.

1660.

Dit Parlament maeckte terstond een Staets-Raed van over de 20. persoonen; meerendeel Reghters geweest over den voorigen Koningh: nevens een Besluyt, dat niemand tot eenige Ampten sou werden bevorderd, voor dat hy sou hebben afgeswooren den Koningh, of eenigh ander enckel Opperhoofd; al die uyt 't Geslaght van Koningh Jacob noch voor handen waren; en 't Hogerhuys.

Generael Fleedwood en andere afgeset; oock uyt Londen gedreven.

Generael Lambert wierd van al sijn Krijgsvolck verlaten. Dus bleef Generael Monck geenen vyand meer overigh, om tegens te veghten. Corbet, Desbourg, Asfield, Berry, en Kelsey, als Hoofden van 't Committe, moesten sigh uyt de Stad begeven, op de Koninghlijcke Landhuysen, welckese aen sigh hadden getrocken. Generael Fleedwood, Belhamel der voorige Veranderingen; die, sijnen Swager Richard Cromwel uyt den Sadel gelight hebbende, de hoogste Maght aen sigh selven meende te trecken, wierd van

sijn Ampt afgeset. Fairfax onderwierp sigh 't Parlament.

Monck weet meesterlijck te veynsen, en koomd binnen Londen met Krijgsvolck.

Dus gingh 't Monck in alles nae wensch. Met sijn Heyr troch hy reght op Londen aen. Veele Graefschappen in Engelland vielen hem toe; wijl hy voorgaf/ de Stad Londen met een vry Parlament te willen vergenoegen; doch oock niet van meening was/ sigh van dit Parlament te scheuren. Hier door benam hy de Juncto alle oorsaeck van onwil: die echter niet sonder vrees was; sorgende/ dat hy/ wegens den grooten toeval/ van gedagten sou mogen veranderen. Meesterlijck wist Monck synen Aenslagh te verbergen. Troch den 3. 13. Februarius met over de 6000. te paert en te voet binnen Londen.

Begind voorbereydingen te maken, tot d'uytvoeringh van sijnen Toelegh.

Straks quamen van de meeste Graefschappen in Engelland Versoeckschriften aen hem, om een vry Parlament. Fairfax met synen Aenhang deed desgelyks. Onderwijl wist Monck sigh gantsch demoedigh tegens den Juncto aen te stellen. Droegh haer voor de begeerte des Volcks tot een vry Parlament. Versogt, datmen de nieuwe Parlaments-Heeren geenen nieuwen Eed sou opleggen; daer by voegende: Wijl wy meer als reden genoegh hebben, om te beklaegen den Eed die wy alreeds hebben gedaen, waerom souden wy ons met een nieuwe beswaren? Sy begonden hier over oock aen syne Trouwe te twyffelen; doch derfden 't niet laeten blijcken.

't Heyr wil betaeld sijn: de Stad Londen weygerd geld te verschaffen.

Sie hier een ander spel. 't Heyr wou betaeld syn. By 't Parlament, of de Juncto, was geen geld. Wou derhalven een Maendlycke Schatting van 100000. Ponden Sterlings opstellen: maer de Stad Londen wou'er niet eenen Penningh toe bewilligen/ voor datmen een Vry Parlament beriep. De nieuwe Staets-Raed wou haer hier toe dwingen, door bevel van de Juncto; en gaf de Kryggs-Commissarissen last/ om 't Heyr in de Stad te trecken; de Keetenen wegh te doen/ en gevangen te setten M. William Vincent, Mr. Thomas Brown, Mr. Daniel Spencer, Mr. Laurens Bromfield, Major Chamberlaine, en meer andere der yverigste Voorstanders van 's Volcks Vryheyd.

Alles gaet met Monck tot sijnen Aenslagh voor de wind.

Daer op wierd Generael Monck met 't geheele Heyr in Londen ontbooden/ die terstond de Poorten neer wierp/ en 't Bevel van de Juncto in alles uytvoerde; selfs tot de gevangen-neemingh des Raeds toe. Maer dit onaengesien soght de Juncto syne Maght te verswacken: doch de volgende dagh begon hy een andere tael te voeren; en deed haer weeten/ datse sigh van een souden scheyden/ tot op een nieuw Parlament.

Is meester in Londen: schaft de Juncto af:

's Namiddaghs sprack hy met den Lord Major en d'Aldermans der Stad. Besloten/ datmen met 't aensteecken van Vreughde-vyeren en Klocken-geluy door de gantsche Stad een Vry Parlament sou doen uytroepen.

en doet d oude verstootene Parlaments-Heeren weer vergaderen:

Braght eenige van de voorheenen verstootene Parlaments-Heeren by een; welcke sigh in 't nu leedigh staende Parlaments-huys vervoeghden; en Monck stelden ten Veldheer-Generael over de gantsche Kryghmaght in Engelland, Schotland en Yrland. De Commissarissen en andere Bevelspersoonen/ van de Juncto aengesteld/ schaftense af/ en gaven haer' Ampten aen voornaeme Eedele; doch onder Conditie, datse eerst met eygener hand moesten onderteeckenen: Dat den Oorlog van beyde de Parlaments-huysen tegens den Koningh gevoerd, niet langer voor wettigh was te houden.

Die de Koninghsgesinde Gevangene los laten; een nieuwe Staets-Raed aenstellen;

De Koninghs-gesinde Gebangene in den Towr te Londen, als/ de Ridder Booth; de Graven van Craffort, Lindsey, en Lauderdale; Sir Sinclar, &c., lietense los. Hier tegens wierden de geene/ welcke 't Koninghlycke Huys Stuart altyd hevigh hadden tegengelopen/ als Generael Lambert (die niet wou beloven/ sigh stil te sullen houden)/ en andere/ in den Towr geset. Oock verkoos 't nieuwe Parlament een nieuwe Staets-Raed;

de vyanden des Koninghs gevangen setten; daer nae vrywilligh sigh van een scheyden.

waer in saeten de voorname Mannen Thomas Fairfax, Monck, Amesley, Ridder Gilbert Gerard; William Walled: Overste Harley, Morlay, Hollis, &c; aen wiense opdroegen de verrightingh van alle geringe saeken/ tot op de vergaderingh des nieuwen Parlaments den 25. April. Daer na verlietense den 16. 26. Martius vrywilligh 't Parlaments-huys, tot groote blijdschap des gantschen Volcks/ 't welck van soo veel veranderingen begon te walgen. Ondertusschen wist Generael Lambert sijne Waght soodanigh om te koopen/ dat hy uyt sijne Gevanckenis ontquam.

Te Londen werd van de Gemeente opentlijck geroepen, God bewaere den Koningh.

De Koninghsche Parthy begon sigh nu te Londen stoutlijck t'openbaren. In verscheydene Plaetsen/ voornaementlijck te Westmunster, wierd van de Gemeente Luydkeels geroepen: God bewaere den Koningh. Ook heeft een onbekend persoon/ gekleed als een Timmerman/ uytgekrabt 't schrift/ staende boven 't Beeld van Koningh Carel d'I. by de Beurs, luydende: De laetste Tyran onder de Koningen van Engelland is gestorven den 30. Januarius Anno 1648. (1649.) Daer tegens plakte hy een Brief ter selver plaets aen van deesen inhoud: Hy is gestorven, niet als een Tyran, maer als de beste Koning en vroomste Mensch, in 't eerste jaer dat Engelland sijne vryheyd verloor, den 30. Januarius Anno 1648. (na d'Engelsche reeckeningh). Soo veel verschilden d'oordeelen en driften.

Generael Lambert geslagen, en gevangen.

Generael Lambert, uyt den Towr ontkoomen/ begaf sigh Landwaerts in/ nae den Admirael Desboroug en andere misnoeghde. Braght een Heyr van qualijck-te-vreedene by een; doch wierd terstond geslagen/ en selfs gevancklijck nae Londen gevoerd. In April quam 't nieuw-beroepene Parlament t'samen in de S. Margaretha-Kerck te Westmunster; daer een Predicatie wierd gedaen over Maleach. IV. 2.

't Nieuw Parlement vergaderd; en haere Besluyten.

Daer nae gingense in 't Parlaments-Huys. D'eerste verrightingh der beyde Huysen was d'uytschrijvingh van een Vast en Beededagh. Monck wierd bedanckt/ wijl hy 't Volck soo geluckig in Vryheyd had gesteld. Maer 't voornaemste van haer bedrijf was 't besluyt/ dat Engelland, Schotland en Yrland niet meer een Republicq, maer een Koninghrijck sou sijn: soo dat nu niet anders te verwagten stond/ als de herstelling van Carel de II. op den Throon sijner Voorouderen. Een genoegsaem blijck/ dat deese verwaghting niet ydel sou sijn/ was dit volgende.

Den

ENGELLAND

Koningh Carel send sijnen Kamerlingh, Sir John Greenville, van Breda nae Londen, met Brieven.

Den 1. 11. May quam Sir John Greenville, Kamerlingh van den noch Ballingh sijnde Koning Carel de II., uyt Breda te Londen; en wierd heerlijck in 't Opper en Lager-Huys des Parlaments ingevoerd, daer hy aen de Trappen den Præsident sijne Schriften overleverde: Die daer op tot d'andere Leeden seyde; Gy Heeren, hier sijn Brieven van de Koningh van Engelland. Stracks stonden al d'andere op. Waerlijck / een wonderlijcke omkeeringh. Voor drie of vier Maenden sou niemand in 't Parlament een woord ten goede des Koninghs hebben derven spreecken / op straf van hoogh verraed. En op deesen dag wierd de Naem van Koningh niet soo haest genoemd / of de Parlaments-heeren lieten een sonderlinge blijdschap in haer' Aengesigten blycken.

Werd van 't Parlament treflijck ontfangen.

D'Inhoud deeser Brieven te verhaelen / sou ons te langh vallen. Sy streckten daer toe / om 't Parlament te vermaenen / d'onheylen van Engelland wegh te neemen / en hem / haeren wettigen Koningh / te herstellen; onder belofte / dat hy niet anders dan 't welvaeren des Rijcks sou soecken.

De Koningh send te gelijck een algemeen Pardon over, doch met bepalingh.

Nevens deese Brieven gingh een Declaratie, voerende in 't Hoofd deese Titel: Wy Carel de II., van Gods genaede Koningh van Engelland, Schotland, Franckrijck, en Yrland, Beschermer des Geloofs, &c. ontbieden alle en yeder onser lieve en getrouwe Onderdanen, van wat voor Stand of Waerde sy sijn, onse groete en genaede. D'Inhoud was / een vrye / algemeene Vergifnis voor alle / die binnen 40. dagen nae de Verkondigingh deese genaede souden aenneemen; uytgesonderd de geene / welcke 't Parlament naederhand sou uytsluyten.

't Parlament doet deselve drucken.

Terstond gaf men bevel / dat de Koninglijcke Brieven (vier in getal; een aen 't Hoger-huys, een aen 't Lager-Huys des Parlaments, een aen Generael Monck, en een aen den Major der Stad Londen), nevens de Declaratie, souden gedruckt werden / op dat de Gemeente bekend wierd 't behagen des Parlaments in deselve.

Vereering aen sijne Majesteyt.

Men besloot / sijne Maj. te bedancken voor deese hooge gunst / met betuygingh van getrouwheyd en gehoorsaemheyd. Dat men oock / van wegen 't Parlament, aen sijne Maj. 50000. ponden Sterlinghs sou vereeren.

Carel de II. uytgeroepen voor Koningh van Engelland, Schotland, Franckrijk, en Yrland.

Men verkoos eenige persoonen tot Gesanten nae den Koningh. Admirael Montagu verklaerde sig met de Vloot voor sijne Maj. Te Londen wierden de Klocken geluyd / 't Canon gelost. Yrland nam flucks de Koninglijcke sijde aen. Den 8. 18. May wierd van 't Parlament geordonneert, dat men Carel de II. sou uytroepen voor Koningh van Engelland, Schotland, Franckrijck, en Yrland. Dit geschiedde met groote toejuyching des volcks.

Seldsaeme Comedie, gespeeld in Dorcester shire

Te Scarbroug in Drocester-shire speelde men een wonderlijcke Comedie. 't Volck stelde (quansuys) een hoog Justitie-Hof aen / en voor 't selve twee Beelden; 't eene vertoonende de geweesene Præsident Bradshauw, 't andere de Lord Protector Olivier Cromwel; welcker handen met bloed besoedeld waren. De gemaeckte Reghters vraegden de vernuftloose Blocken / offe sig 't Oordeel des Hofs wilden onderwerpen? Wyl nu de Stomme geen antwoord gaven / soo wierdense beschuldighd van hoogh verraed / wegens haere aen Koningh Carel gepleeghde Moord. Al 't omstaende volck riep Luydkeels: Justitie, Justitie, gy Heeren, over deese bloeddorstige Verraders en Moordenaers.

met de Beelden van Præsident Bradshauw, en Protector O. Cromwel.

Hier op wierdense gevonnist / gehangen te werden aen twee Galgen / yeder 40. voeten hoogh; 't welck oock terstond geschiedde. Flucks begon 't Grauw met Piecken / Degen / Helbaerden / &c. / te houwen / te steecken / te kerven; soo dat niets over bleef / als alleen Cromwels Buffelsleedere Kolder. Eyndlijck wierd alles / te gelijck met de Galgen / verbrand. In d'Asch stack men een Pael / waer aen 't Wapen des Koninghs wierd gehangen. Soo veranderen de Tijden / en de sinnen der Menschen met de Tyd. Voor twee jaeren sou niemand een vinger tegens Lord Protector Cromwel hebben derven beweegen. Nu was 't: Doode honden byten niet.

De geene, die 't Huys Stuart tegens geweest waeren, soecken de vlught te neemen.

De geene / welcke 't Huys Stuart waeren tegens geweest / saegen niet anders dan grimmige Donder-wolcken over haer hoofd hangen. De Koninghs-gesinde daer tegens waeren goeds moeds, wijl de Son van Koningh Carel, en te gelijck haere Gelucks-Son (want wat kondense nu anders verwaghten) in Engelland begon op te gaen. D'eerstgedagte sogten haere Gaederen tot geld te maecken / en sig weg te packen. Strikland nam aldereerst de vlught / en ontquam dien Dans.

Verscheydene derselve gevangen bekomen.

William Cauley had een gelijck geluck. Generael-Major Harrison, en verscheydene andere wierden betrapt. Thomas Scot was alreeds te Brussel in Braband gekoomen: doch sijn eygene Tongh wierd sijnen Verrader. In een Geselschap beroemde hy sigh / dat hy was geweest eenen der Reghters over Koningh Carel; en wenschte / dat sulcks op sijn Graf moght geschreeven werden. Terstond wierden hem handen en voeten gebonden. Dus sond men hem over Duynkercken nae Londen.

Handel tegens de Boecken van Milton en Goodwin.

De Boecken van Milton en John Goodwin tegens den Koning deed 't Parlament door de Beul verbranden.

Tegens de Weduw van Protector Olivier Cromwel.

't Huys der Weduw van de geweesene Lord Protector O. Cromwel, wierd door bevel des Parlaments opgeslaegen; veel Koninglijcken Huysraed / nevens Schilderyen / daer uyt gehaeld; en nae Withal gebraght. Van beyde haere Soonen / d'afgesettede Protector Richard, en de geweesene Stadhouder in Yrland, Henry Cromwel, kon men niet seeckers verneemen.

Afgesondene Heeren van beyde de Huysen des Parlaments, en der Stad Londen,

Nae de Proclamatie des Koninghs wierden persoonen genoemd / om nae Holland te gaen / en sijne Maj. af te haelen tot d'aenneemingh des Koninghrijcks. Van 't Hoogerhuys wierden hier toe gesteld Lord Aubay Veere, Graef van Oxford; Lord Leonel Dranfield, Graef van Middelsex, Lord Carel Rich, Graef van Warwick; Lord Broocke, Lord Leicester van Euvreux, Vice-Graef van Hereford, en Lord John Barckly. Van

't Lager-

ENGEL-LAND.

'tLager-Huys: Lord Fairfax (gewesene Generael over 't Krijghsvolck des Parlaments tegens Koningh Carel d'I.; maer die nu Koningh Carel de II. bysonder-geerne wenschte te sien / om met de diepste verootmoediging Vergifnis te bidden) / Lord Bruce, Lord Faulckland, Lord Castleton, Herbert, Mandeville: Sir Towsend, Antony Asbey, Koper, George Boot, Hollis, Holland en Sir Henry Cholmbey. De Stad Londen voeghde noch 20. voornaeme persoonen daer by. Deese naemen aensienlyke Geschencken mee / van wegen beyde de Huysen des Parlaments; voor den Koningh 50000. / voor den Hertogh van Jorck desselven Broeder 10000. / voor den Hertogh van Glocester 5000. ponden Sterlings.

om Koningh Carel de II. uyt Holland af te halen.

Geschencken voor sijne Majesteyt en desselven Broeders.

Koningh Carel koomd te Londen aen.

Tegens d'aenkoomst des Koninghs wierden de Koninglijcke Pallaysen Withal, Sommerletshuys, en S. James treflijk opgepronckt. In aller haest liet men een nieuwe Kroon / Scepter / en Koninghlijcken Tabbaert vervaerdigen. Eyndlijck quam sijne Maj. te Dovres aen. Begaf sigh nae Cantelberg, na Rochester, en voorts nae Londen; daer hy boven maten praghtigh wierd ontfangen. Alle Straeten waeren vol Vreugde-vyeren: waer by den armen Olivier Cromwel (of sijne geheugenis) al weer had te lijden. Men verbrandde sijn Beeld; en al sijne Staetswapenen; met dit Bovenschrift: Olivier Cromwel, de verdoemde Verrader.

Veele persoonen ingedaeghd.

Stracks wierden door een Koninghlijcke Proclamatie ingedaeghd / als meest schuldig aen de dood van Koning Carel d'I., een groot getal persoonen. De Lijst der selve hier in te voegen / sou te veel plaets beslaen. Monck daer tegens bequam voor sijne den Koningh gedaene Diensten een goede vergeldingh. Syne Maj. begiftighde hem met 't Hertogdom Albemarle, en sonderlinge Eer-titelen; willende / dat hy voortaen sou genoemd werden / en sigh schrijven: Georgh, Hertogh van Albemarle, Graef van Toringhton, Vryheer van Monck, Pocheroidge, Brauchamp (Bernichamp) en Teyes: Capitain-Generael en Opperste Bevelhebber over al sijne Majesteyts Krijgsvolckeren in Engelland, Schotland en Yrland: Koninghlijcken Opper-Stalmeester, Ridder der Koninghlijcke Ordre des Kousse-bands; en sijne Majesteyts seer hooghgeaghten geheymen Raed.

Monck van den Koningh seer verheven. Sijnen Tytel.

ENGEL-LAND.

Sijne Maj. voerd de Bisschoppen; en de Liturgie weer in.

Terstond voerdde sijne Maj. de Bisschoppen weer in: oock de Liturgie, of 't gemeene Kercken-Gebeedeboeck. Belangende de Ceremonien ontrent 't H. Avondmael, 't welk eenige knielende / andere sittende ontfingen / een Nationael Synodus sou daer van oordeelen / en 't verschil weghneemen. In den Doop sou niet juyst een Kruys behoeven gemaeckt te werden. Wou 't yemand hebben / soo moght hy gaen by een Predikant / die'er geen swaerigheyd in maeckte. Een wit Hembd aen te doen of niet / sou vrystaen. Maer in 's Konings Capel en de Dom moest het geschieden.

Generael-Major Harrison ter dood veroordeeld; en hoe.

Generael-Major Harrison wierd ter dood veroordeeld; nae de Galgh gesleept; gehangen / met 't aengesight nae 't Banquethuys en Withal; daer nae afgesneeden; 't Hert uyt 't Lighaem geruckt; met de Manlijckheyd verbrand; 't Hoofd afgeslaegen; de Romp in vier stucken gehouwen / om openlijck te werden opgehangen / daer 't den Koningh sou gelieven. Hy toonde een sonderlingh-groote onversaeghdheyd in 't lijden van de dood / en sprack veele treflijcke redenen uyt. Eenige hielden dit voor een Teecken van een goed Gewisse: andere voor een bewijs van uytsteeckende hardneckigheyd. Doe quam de beurt aen d'Oversten Adriaen Schrops, Careu, Scot, Clement, en Jonas, als

Desgelijcks veele andere.

mee

ENGELLAND.

mee geseeten hebbende over 't Bloedvonnis van Koningh Carel d'I. Haere Sententie was gelijck die van Harrison. Haere laetste redenen waeren ongemeen-beweeghlijck. Een groot deel andere gingen dien selven gangh. Waer Protector Richard Cromwel was / wist men niet. Veele meenden / dat hy met des Koninghs weeten en wil sigh heymlijck uyt Engelland nae Barbaryen in Africa had begeven. Sijnen Broeder Henrick Cromwel, Stadhouder in Yrland geweest / van wien men nu in langh niets had konnen verneemen / stond weer op uyt t Graf der vergeetenheyd; en 't wierd bekend / dat hy sig met sijne Moeder stil hield buyten Londen in 't Graefschap Nordhampton. De Koningh vergunde hem in Engelland te moogen blyven; doch moest sigh niet meer noemen of schrijven Henry Cromwel; maer Henry Williams; welcken naem Williams sijne Voorouderen hadden gevoerd / eer Koningh Henrick d'VIII. haer dien van Cromwel had toegevoeghd.

Protector Richard Cromwel ontkoomd uyt Engelland, met des Koninghs weeten en wil.

Henry Cromwel magh blijven, maer de naem van Cromwel niet voeren.

De Bisschoppen waeren nu weer hersteld; maer daer bleven twee swaere Vragen overigh / om afgehandeld te werden. I. Of de Predikanten, van de Presbyterianen ingeset en bevestighd, souden blijven; of op nieuws moeten geordonneert werden van de Bisschoppen. II Wat voor Ceremonien men in de Hoofdkerck sou gebruycken. Twee dingen / welcke in voorige tijden sulcke groote beweegingen hadden veroorsaeckt. In November quam de Koninginne Weduw in Engelland weer aen: en uyt Holland een aensienlijck Gesantschap / om sijne Maj. geluck te wenschen in sijne herstellingh; meebrengende eenige heerlijcke Geschencken.

Predikanten, van de Presbyterianen ingesteld, of sie blijven, of van de Bisschoppen weer geordonneert souden werden.

Een nieuwen Aenslagh tegens 't Koninglijck Huys / aengesteld van eenige afgedanckte Officieren, en ontrent 3000. Soldaten (van haer by een gebraght / onder schijn van de Venetianen te sullen dienen) / om Londen aen vier plaetsen in brand te steeken; dan Withal, in deesen Alarm, t' overweldigen; Koningh Carel, de Hertogh van Jorck, en Generael Monck in versseeckeringh te neemen; dan weer een nieuwe Regeeringh op te reghten / wierd ontdeckt / door de taugh eens dronckenen Besoldelinghs: Hier over geraeckten in Heghtenis Generael-Major Desboroug; sijnen Soon Oberste Overton, Oberste Walker, Croock, &c. In 't Parlament wierd besslooten / dat de Lighamen van Protector Olivier Cromwel, John Bradshaw, Henry Ireton, en Thomas Prides uyt 't Graf gehaeld; aen Galgen gehangen; en daer nae onder deselve begraeven souden werden.

Nieuwen Aenslagh tegens 't Koninglijck Huys ontdeckt.

De Lijcken van Cromwel, Bradshaw, Ireton, &c. ontgraven, gehangen, &c.

De Hertogh van Jorck had / geduerende sijne Ballinghschap / heymlijck getrouwd de Dochter van den Heer Cancellier Hide; die den Koningh in sijn' uytlandigheyd een getrouwe Reysgesel was geweest. De Koninginne Moeder / en de Hertogh selfs / wilden hem een andere Gemalin opspooren / van hooger Geslaght; doch de Koningh begeerde sulck een trouwloosheyd in sijnen Broeder tegens sulck een deughdsaeme Dame niet gedoogen: en derhalven moest hy dit Houwlijck opentlijck doen publiceeren.

Houwlijck des Hertoghs van Jorck met de Dochter van de Cancellier Hide.

ENGELLAND.

In Engelland brack seer door de Secte der Quaeckers; en der andere / welcke men noemde die van de vijfde Monarchie. Deese Menschen willen alle Oppermaghten en Heerschappyen onder de voet hebben getreeden / op dat deeser wijs den Heere Jesus den wegh bereyd wierd; die / als alles dus vaerdigh sal sijn / noch 1000. jaeren met sijne Heyligen op deese weereld sal heerschen. In hare Predicatien lietense een groote bloeddorstigheyd blijcken. Den 6. 16. Januarius 1661. ('s daeghs voor datse een seer bloedigen oproer ter hand namen) predickte Venner (een Wijnkoper geweest) voor sijne toehoorers: Sy souden maer voor haren Koningh Jesus veghten; verseeckerd, dat haerer eene honderd; haerer thien duysend in de vlught souden slaen. In een by haer gebondene Verklaringh stond: Haere vyanden waeren niet maghtigh, een hayr haers Hoofds te krencken. God had haer tot dit werck verkooren. Niet eer soudense haere Swaerden in de Scheede steecken, voor dat Babylon (de Monarchale Regeeringh) sonder overblijfsel sou verdelghd sijn. Alsse in Engelland de Gevancknis gevangen genoomen souden hebben, wildense nae Franckrijk, Spaenje, en Duytschland gaen. De Koningen moesten in banden; haer' Eedele in Keetenen gelegt werden, &c.

Quaeckers breecken in Engelland seer door; en andere, genoemd van de Vijfde Monarchie.

Haere grouwlijcke, en bloeddorstige Leeringen, tegens alle Overheden.

Hier toe / seyde Venner, was hooghnoodigh / datse sigh meester van de Stad Londen maeckten. Moesten sigh van Wapenen voorsien. Hy wou haeren Aenvoerer sijn / &c. Haest koghtense Geweer voor 1000. Mannen. 's Avonds ten 9. uyren quamense in Colemans-straet by een / ter tijd Koningh Carel nae Portsmouth was vertrocken. Gingen nae de Plaets S. Thomas, voorts nae S. Paul. Schooten eenige dood. Verspreydden sigh met Troupen door de Stad. Geraeckten met de Burgers in een Gevecht. Weersijds bleven'er een deel dood. Desperaet voghten deese Quackers. Alleen 10. der haere weerstonden een lange tyd een geheele Compagnie Burgers. Eyndlijck evenwel wierdense noch gedempt. Den 17. 27. heeft men 20. der voornaemste uyt de Gevangene voor 't Gereght gesteld; naementlijck / Thomas Venner, Roger Hodskin, Leonard Couwler, Jonas Allen, John Pym, William Oxman, William Aston, William Corbert, John Dod, John Elston, Thomas Harris, Gillis Prithart, Stephanus Val, John Smit, John Gardinar, Robert Bryerley, Richard Martens, John Paschal, Robert Hesekins, John Willey. In haer' onderbraginagh gebruycktense veelerley ontkenningen / bewimpelingen / dubbelsinnigheden / &c. Alleen een staeltje sallen wy voorstellen. Thomas Venner seyde / dat hy d'oproerige niet had aengevoerd. Door Getuygen overtuygd sijnde / so verontschuldighde hy sijn' ontkenningh aldus: Niet ick ben den Aenvoerder geweest, maer Christus. Seyde oock: Hy kon tegens den Koningh geen

Vergaderen sigh te Londen welgewapend by een. 1661.

Gevegt tusschen haer en de Burgers.

Weersijds bleven'er een deel dood.

Twintigh der voornaemste gevangen.

Haere dubbelsinnigheden.

ENGELLAND.

geen Verraed hebben begaen / wijl hy noch niet gekroond was. Maer al deese uyt-vlugten moghten hem niet helpen / noch oock sijne Medgesellen. Sy wierden veroordeeld / gesleept / gehangen / en gevierendeeld te werden.

Doodsvonnis.

Verscheydene dingen, alleen met een woord aengeweesen.

Koning Carel beriep een Parlament. Droeg 't selve sijn' Houwlijck met de Princes van Portugal voor; en 't wierd goed gekeurd. De Koningin van Boheemen quam te Londen. 't Covenant, voortijds van sijne Maj. soo dierbaer beswooren / wierd door Beuls handen verbrand. Al d'Acten van Cromwel tegens de Koninghlijcke Regeeringh desgelijcks. Sijne Maj. had 't Parlament tot sijnen wil: 't welck de Bisschoppen weer op den Throon settede: de Presbyterianen vervolgde. Wat sou hy niet al goeds en groots hebben konnen verrighten / tot welvaert des Rijcks / tot rust en heyl van Europa, indien hy gewild had; want 't Parlament stond hem alles toe, verschafte hem geld in overvloed; doch sijn' onmatige verquistingh bragt alles door.

Des Koninghs ongenegenheyd tot de *Vereenighde Nederlanden.*

Tegens den Staet der Vereenighde Nederlanden toonde hy sigh seer ongeneegen. Derselver Ambassadeurs, waer onder oock was de Heer van Beverningh, bemoeyden sigh met de hooghste vlijt / om met hem een nieuw Verbond van vriendschap op te reghten; doch te vergeefs. Haer wierden soodanige dingen voorgeleght / dat de Staet deselve niet kon ingaen / sonder schande aen haer' Aghtbaerheyd / en schaede aen den Koophandel.

In *Schotland* gaet het de Koningh nae sijnen wil.

In Schotland gingh het hem voor de wind. 't Parlament droegh hem onmatige Voorreghten op / tot haer naederhand hier op gevolghd verderf / en bloedige verdelgingh der Presbyterianen. De treflijcke Marquis d'Argyle wierd gevangen genomen / Onthoofd / en sijn Hoofd opgestoocken. Dien yverigen en getrouwen Protestant moest uyt den wegh / en niet en nae hem gold het veel andere.

De treflijcke *Marquis d'Argyle* moet door Beuls handen sterven.

Insonderheyd haette Koningh Carel hem / wijl deese vroome Marquis hem / doe hy d'eerste mael Koningh van Schotland was geworden / waer toe hy sijne Maj. seer bevoorderlijck was geweest / op versoeck der voornaemste Heeren / eens met alle onderdanigheyd had vermaend / wegens sijn onmatige ontught / en selfs schendlijcke verkraghtingh eener eerlijcke Dame, volgens de berighten veeler Engelsche Schrijvers.

D'*Engelsche* begeven sigh na *Guinea*; komen voor de *Hollandsche* Vesting *Capo Verdo*; en eysschen deselve

't Goudrijck Guinea schitterde d'Engelsche geweldigh in d'oogen / in welck Gewest der Vereenighde Nederlanden West-Indische Compagnie haren handel met de Wilde Mooren dreef. Den 2. 12. Martius quaemen 5. Scheepen met Engelsche Vlaggen voor deese Goudkust / en de Nederlandsche Vestingh Capo Verde aen. Drie aensienlijcke persoonen traden in een Chaloup; gingen aen Land / en seyden den Commissarius der West-Indische Maetschappy aen / datse van haeren Admirael Holmes waeren afgesonden / om hem bekend te maecken / dat hy / uyt kragt van sijnen last / hem gegeven van sijnen Koningh Carel de II., alle andere Natien moest bekend maecken / dat sijnen Koningh enckelijck alleen gereghtighd wou sijn / de geheele Africaensche Kust / tot aen Capo de bonn' Esperance, te bevaeren / en daer handel te drijven. Derhalven sou hy / Commissarius, sigh spoedigen / om binnen 5. of 6. Maenden op te breecken / en deese Kust te verlaten.

ENGELLAND.

van den daer in leggenden *Commissarius* der *West-Indische Compagnie.*

De gedaghte Commissarius antwoordde seer bescheyden: dat hy van sijne Meesters uytdrucklijck bevel had / op deese Kust te handelen; wijlse daer toe waeren geregtigd; deselve lange jaeren / sonder yemands tegenspraeck / bevaeren; oock 't Eyland Goeree met volkoomene Reghtsmagt beseeten hadden. Stracks liep Holmes met sijne Scheepen nae Rio Gambia, aen welcke Rivier een kleyn Schansje lagh; voor deesen aen den Hertogh van Courland behoord hebbende; doch aen de Nederlanders ingeruymd. De daer in leggende Commandant der West-Indische Compagnie wilde d'Engelsche 't aenlanden ('t welckse sigh onderstonden) niet toelaten. Alsse echter voortvoeren / loste hy sijn Geschut op haer. Dit was 't geen men soght; en aen d'Engelsche oorsaeck genoegh tot vyandschap gegeven: die den Commandant opeyschten / om binnen 10. dagen uyt te trecken; nae welcke tijd sy deese Vesting met geweld aentasten / veroverden / en de naem van S. Andreas veranderden in James-Eyland, nae dien des Hertoghs van Jorck. Bouwden op 't Eyland Boavista, 3. Mijlen beneden S. Andreas, een nieuwe Vestingh; noemende deselve en 't geheele Eyland Carels-Eyland. Dus slootense de Rivier Gambia t'eenemael af.

Ontweldigen de *Hollanders* 't Eyland en de Vestingh *S. Andries*; van haer hernoemd *James-Eyland.*

Sluyten de Rivier *Gambia.*

De Staten Generael deeden hier over haere klaghten aen den Koningh van Engelland: die tot antwoord schreef: Hy wou hier van berigt inneemen; en dan ordre stellen tot verhinderingh van 't geen de Hollandsche West-Indische Compagnie tot schaede mogt strecken. Hy aghtte der Staten vriendschap te hoogh / om deselve in dit geval te willen beleedigen. Hy nam 't Reght der Volckeren al te nauw in aght / als dat hy 't selve oyt sou willen quetsen / en meer andere schoone woorden. Echter wierd naederhand den Aenslagh op Capo Verde voltrocken; en alsoo den grond gelegt tot den volgenden bloedigen Zee-oorlogh.

Klaghten der *Staten* en Koningh *Carel*, hier over.

Hy geeft schoone woorden en beloften; maer doet reght het tegendeel.

Terwijl de Nederlandsche Ambassadeurs te Londen ten hooghsten bemoeyd waeren / om 't Verbond tusschen Engelland en de Vereenighde Provintien uyt te wercken / de geduerige swaerigheden wegh te neemen / deed sigh weer een nieuwe op. D'Agent des Kardinaels van Hessen te Londen, als Grootmeester der Johanniter-orden in Duytschland, werckte hier lightlijck uyt een Beslagh op de Nederlandtche te Londen in laedingh leggende Scheepen; om daer aen te verhaelen de schaede / welcke de gemelde Orden reeckende al langh van de Vereenighde Nederlanders geleden te hebben / en noch souden lijden; als die d'onder haer leggende Commandeuryen

Al de *Nederlandsche* Koopvaerdyscheepen te *Londen* in beslagh genomen, ten geval van d'*Agent* der *Joanniter*-orden in *Duytschland*; en

ryen

ENGELLAND.

ryen nae sigh hadden getrocken. De Staten Generael hier van verwittighd / deeden terstond den Agent des Kardinaels in den Haeg in arrest neemen; onaengesien hy pooghde te beweeren / dat hy alreeds Anno 1654. van haere Hooghm. en van de Hollandsche Staten voor Gesant en publicq Staets-Minister was aengenoomen. Oock schreeven de Staten Generael aen den Koningh van Engelland; vertoonende der Engelsche Admiraliteyts onbillijckheyd in dit bedrijf; strijdigh tegens aller Volckeren Reght; jae selfs tegens sijne Majesteyt; die / dit stuck naerder overweegende / aen de Hollandsche Ambassadeurs verklaerde / dat hy sigh over de misslagh des Agents en sijner Admiraliteyt niet minder beswaerd bevond / als de Staten selfs: dat men hem hier door in een boosen handel had soecken te trecken; selfs tegens sijn eygen Interes; wijl de Grootmeester van Maltha van hem sou konnen weer eysschen met 't selve Reght diergelijcke in sijn Rijck gelegene Goederen. Soo sou men oock de Prins van Oranje hier in konnen wickelen / &c. Kortlijck / deese saeck wierd afgedaen: gelijck oock (nae seer groote haspelingh / en als nu de Hollandsche Ambassadeurs nae Huys wilden trecken / onder vry ernstige woordwisselingen) eyndlijck wierd gesloten 't Verbond tusschen Engelland en deesen Staet; alhoewel men sigh daer over niet langh te verblijden had.

op wat prætensie 1662.

De Koningh bemerckt sijn eygen groot naedeel hier in.

Deese saeck afgedaen, oock 't Verbond tusschen *Engelland* en deesen *Staet* gesloten.

Tusschen de Fransche Extraordinair Ambassadeur d'Estrade en de Commissarissen des Koninghs van Engelland (de Groot-Cancellier Hide, Graef van Southampton, Hertogh van Albemarle, en Graef van Santwich) wierd gantsch heymlijck gehandeld. Dit duerde eenige weecken langh. Niemand in Londen, niemand aen 't Hof (behalven de nu genoemde) wist yets van 't geen 'er gaende was / voor dat d' Onderteeckeningh den 17.27. October geschiedde. Maer wat was dit? Koningh Carel van Engelland verkoght aen Koningh Louis van Franckrijck de Stad Duynkercken in Vlaenderen, met 't Magazijn, al 't Geschut / de Forten Mardijck, Bois en S. Wijnoxbergen voor 5. Millioenen Ponden / Fransche Munt: 2. Millioenen gereed; d'overige 3. in twee jaren te betalen. 't Magtige geld van 't Parlament aen Koningh Carel gegeven / moght tot sijne verquistingen niet toe. De twee Millioenen gereed / voor de verkoop van Duynkercken, hielpen al mee niet. Met d'overige 3. Millioenen kon hy geen twee jaren wagten; maer verkogt sijn' Actie aen een Banckier te Parijs; diese hem opbragt / onder kortingh van 346000. Ponden. Dus kreegh dien van Franckrijck de stercke Vestingh Duynkercken in sijn geweld; sonder Bloed / maer voor geld. Yeder stond verbaesd hier over. Engelland kon 't in 't eerst niet geloven. Niet weynig smaed wierd Carel hier over nae gesprooken. Niemand wist / waer hy 't geld liet / als daer nae; doemen vernam / hoe veele Millioenen hy aen sijne Maitressen spendeerde. Eenige meenden / dat hy Duynkercken verkoght / om dat Cromwel deese heerlijcke winst over Zee had bekomen. Maer indien hy deese Vestingh immers had willen af-staen / soo had hy deselve liever aen Spaenje als aen Franckrijck behooren te verkoopen: Gelijk dan Engelland altijd de Waeg tusschen Franckrijck en Spaenje gehouden; de swackste parthy geholpen had; om te toonen / dat onder deese beyde Koningen den geenen Meester is / dien dit Rijck toevallen wil. Carel wou 't nu anders: waer van bynae geheel Europa de rampsalige schaede heeft gevoeld.

Geheyme handelingh tusschen de Koningen van *Engelland* en *Franckrijck*.

Carel verkoopt aen *Louis* de stercke Vestingh *Duynkercken*.

Aenmerckingh op deese verkoopingh, en schande,

die *Carel* daer door op sigh heeft gehaeld.

Ondertusschen geraeckten de Presbytriaensche Gereformeerde in een ellendige staet. Sy moesten / of tegens haer Gemoed helpen verdrucken 't geense de Godlijcke Waerheyd aghteden / of selfs onderdruckt werden. Haere Predikanten wierden gedwongen / of de Bischoplijcke Regeeringh sigh t'onderwerpen; al haere Kercken-ordeningen en aengestelde Ceremonien t'onderhouden; of moesten haeren dienst verlaeten. Sy baden den Koningh / dit tegens haer genoomen Besluyt te willen versagten; doch hy wees haer aen sijnen Raed; de Raed spottelijck aen hare vyanden de Bisschoppen. Dus moestense de gemeene Liturgie; de witte Choor-hembden / Altaren, en een groot deel Roomsche Ceremonien aenneemen / of uyt haere Diensten gestooten werden.

Presbyterianen moeten tegens haer Gemoed de waerheyd helpen onderdrucken, of selfs onderdruckt werden.

Daerenboven schreef de Koningh (of de Bisschoppen deeden 't door sijne Majesteyt) / alle Predikanten / Capellanen en Leesers een ordre voor / waer nae sy te prediken souden hebben. 't Kort begryp is: I. Sigh op de Stoel met geene Staetssaken te bemoeyen; de Gemeente tot alle gehoorsaemheyd tegens haer' Overheeren te vermaenen. II. Niet spreecken van verborgene of donckere saecken; insonderheyd niet van de Prædestinatie, of de Genaden-verkiesing; verwerping; d'onbegryplijcke t'samen-loop der Genaede Gods en des Menschen vryen wil / en andere daer uyt voortkomende stucken: noch sig onderstaen / eenige deser dingen positive, met ja / of neen / te determineeren. III. Sig onthouden van alle disputatien; of indien de Text sulcks immers vereyschte / sulcks doen met alle bescheydenheyd / &c. IV. In haere predicatien verklaren de voornaemste Leerstucken des Catechismi; en daer uyt soodanige saecken trecken / welcke behooren tot een Christlijcken wandel / afmaningh van ondeughden / &c. V. De gebruyckelijcke Ordonnantien jaerlijcks ten minsten eens; de XXXIX. Artijkelen tweemael afleesen / tot onderrightingh der Gemeente van de Leere en Disciplin der Engelsche Kerck. VI. Op nieuws ondersoeck doen / of de geene / die predickten / tot dit Ampt oock bequaem waren. VII. De Gemeente af-manen van alle ontheyligingh des Sabbaths; aenmanen tot aendaghtige vieringh der Son-en Feest-dagen.

De Koning (of de Bisschoppen door hem) schrijft de Predikanten en *Capellanen* een Wet voor, watse prediken en niet prediken moesten.

In Schotland wierden de Bisschoppen met groote maght weer ingeset. Alle Predikanten / die niet sweeren wilden / de Bisschoplijcke Regeeringh voor goed te kennen / uyt het Land gebannen. 't Beswoorne Convenant openlijck op de Marckt vernietighd.

Sleghten staet der Kerck in *Schotland*, ten opsight der *Presbyterianen*.

ENGELLAND.

Eenige Parlaments-Heeren / welcke niet wilden onderteeckenen / dat 't Nationael Covenant, de solenneele Alliance en Verbindnis / van geener waerde waren / en niemand daer aen verbonden was / wierden verklaerd te sijn Veraghters der Koninghlijcke Maj.: ses Graven uyt 't Opperhuys, ses Edele uyt 't Lagerhuys, uyt 't Parlament gestooten; wyjlse al te goed Presbyteriaensch waren.

Inkoomsten van Koningh *Carel*. 1663.

't Parlament te Londen maeckte een overslagh tot de Koninglijcke Inkoomsten. Men bevond / dat de Tollen jaerlyckx opbragten 400000. ponden: D'Inkoomsten der Kroon 100000. ponden: Der Bosschagien en Wildernissen 5000. ponden: D'Accijnsen 274950. ponden: 't Schoorsteen-geld 170630. ponden (alle Sterlings) en 12. Schellingen. Hier by wou men 't laten berusten. Koningh Carel wou noch al meer tot een Toegift. Derhalven besloot men / hem noch t'ondervangen met tusschen de 3. en 400000. ponden; waer toe een nieuwe Schatting wierd aengesteld.

Verscheydene, alhoewel anders

aenmerckelijcke saecken,

moeten hier, kortheydshalven,

werden voorby gegaen;

en alleen met een woord aengeweseen;

Hier stond nu te spreecken van de scharpe ordre / door 't Lagerhuys des Parlaments gesteld tegens de Roomsch-Catholijcke; tegens den aenwas der Jesuiten en Geestlijcke. Hoe 't Opperhuys vry sagter tegens de selve ging: eenen der voornaemste Hoofden voordroegh / hoe veelvoudige diensten sijne Maj. van de Roomsch-gesinde had ontfangen. Hoe se hem weer in sijn Rijck hadden geholpen; waer van hy verscheydene bysonderheden verhaelde / en onder meer andere dingen: Hoe de Benedictijner-orden een aensienlijck deel gelds voor den Koningh in sijnen nood had opgebraght. Hoe hy / moetende vlughten / sigh by een Priester had onthouden; die hem ook in seeckerheyd had bewaerd / &c. Voorts / hoe de Graef van Bristol (een Parlaments-Heer in 't Hoogerhuys den Heer Cancellier Hide voor 't volle Parlament beschuldighde van swaere saecken / vervat in XV. Artijkelen, en wat daer op volghde. Hoe Koningh Carel al weer sijnen onwil tegens de Vereenighde Nederlanden liet blijcken op verscheydene wijsen; en onder andere tegens den Nederlandschen Legations-Secretarius te Londen. Hoe d'Extraordinai. Envoyé in 's Gravenhaeg de Heer Douwningh aen de Staten Generael klaegde over de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, wegens haren handel ontrent 't Engelsche Schip Hopewel; de gedagte Compagnie daer tegens haer doen verdeedighde: aen d'andere sijde de Hollandsche West-Indische Compagnie aen de selve Staten klaeghde over de geweldaddige handelingen der Engelsche in Nieuw-Neederland; die hier alles aen sigh wilden trecken; jae met Vyer en Swaerd dreygden al de geene / die sigh niet terstond onder haer wilden buygen: doch hoe deese klaghten klaghten bleven / tot dat eyndlijck d'Engelsche Nieuw-Nederland en Nieuw-Amsterdam overweldighden: Hoe ter selver tijd in Zeeland opentlijck wierd aengeslaegen: Een Obligatie, of Actie en Prætensie van 696. Ponden Sterlings, betreffende sijne Kon. Hoogh. den Hertog van Jorck, Groot-Admirael van Engelland en Yrland, is te koop te Middelburgh in Zeeland, 't welck Koning Carel seer euvel op nam. Hoe de Staten van Zeeland dit verneemende / den 14. 24. Martius Anno 1664. verklaerden / datse scharpe naevraegh hadden laeten doen op 't Aenslaen deeser Obligatie; doch niet anders hadden konnen uytvorsschen / als dat het geschied was uyt enckele onnoselheyd / buyten eenigh quaed opset; afkoomende van een arme Schipper / die een hertlijck meedelijden verdiende; wijl de reghte gelegenheyd daer van deese was: In December Anno 1661. quam Leenaert Jansz. met 't Schip Marten van Rossem uyt Middelburgh voor Jamaica, wegens leck in 't gedaghte Schip; gebreck van levens-middelen / sterfte van 't Volck / &c.; versoeckende aen den Gouverneur, Generael-Commandant des Koninghs van Engelland over de Vestingen in Jamaica, dat hy / t'sijner verquickingh in deese nood / eenige Negers, of Slaven, moght verkopen. 't Wierd hem toegestaen; soo dat hy een deel deselve verkoght; doch niet alle / wijl 't de Gouverneur niet wou gedogen; maer gaf hem een Paspoort, om met d'overige te moogen vertrecken; gelijck hy deed den 18. Febr. Anno 1662. Twee daegen nae sijn afvaert moest hy weer te rugg keeren / wegens seeckere ongelegenheyd. De Gouverneur deed ondersoecken / of hy oock meer Negers had verkoght / als hem bewillighd was / doch bevindende dat desen Leenaerd Jansz. opreght had gehandeld / soo maeckte hy een Verdragh met den selven / dat hy van de 260. Ponden Sterlings, welcke hy in sijn Schip had / hem sou aentellen 218. Ponden; voorts hem over laten de noch 50. overigh sijnde Negers, t'samen 696. Ponden Sterlings; waer van hy hem (na gewoonte) een Obligatie gaf op den Hertogh van Jorck: en dus was die goede Man aen deese Schuldbrief gekoomen; welcke hy nu wou verkoopen / om aen geld te geraecken / &c. Wyders / hoe 't Hof van Holland de gemelde Obligatie, om sijne Maj. en de Hertogh te bevreedigen / verklaerde voor een onbedagtsaeme / onbehoorlijcke / schimplijcke Acte; deselve opentlijck door haeren Procureur-Generael op de Rol deed verscheuren / &c. Hoe echter Douwningh sigh hier mee niet te vreeden hield: en wat de Staten van Zeeland noch al meer tot Satisfactie deeden. Hoe Engellands ongenegenheyd tot deesen Staet hoe langer hoe meerder uytborst. Hoe de twee Scheepen Bon-Esperance en Bon-Avontuere den Koningh gedurigh ten schijn moesten dienen. Hoe hy in tijd van Vreede Cape Verde, Capo Corso en Nieuw-Nederland geweldadigh nam; doch deese nevens veel meer andere dingen / moeten wy / wegens de nauwe bepalingh deeses Wercks / voorbygaen.

ENGELLAND.

behalven dat het Geval van

een *Obligatie*, bedragende 696. ponden *Sterlings*

op 's Koninghs Broeder den Hertogh van *Jorck*

in *Zeeland* opentlijck te koop gesteld,

hier wat breeder werd voorgedragen.

Van den kortst hier na ontstanen Oorlogh tusschen sijnen Majesteyt en den Vereenigden Staet, sullen wy handelen onder de Nederlandsche Geschiedenissen. Maer ontrent wy evenwel dit sullen laeten voor af gaen. Koningh Carel toonde hoe langer hoe meerder / dat hy de Vereenighde Nederlanden op 't Lijf wou. Seecker Sweedsch Schip de S. Jacob,

Den Oorlogh uytgesteld.

Een

ENGELLAND.

gaende nae Londen met Hout en Masten/ wierd door Onweer gedwongen in Texel te lopen. Korts te vooren was verkondighd/ dat binnen twee Maenden geen Hout/ Masten/ Touw-werck en andere Waeren van Contrebande uyt 't Land moghten gevoerd werden: derhalven wierd dit Schip in Arrest genomen. Douwningh quam stracks al weer met swaere klaghten voor den dagh/ en versoght ontslaegingh. 't Geschiedde/ op ordre der Staten Generael. Maer ondertusschen had men/ op voorwendingh van dit Sweedsch Schip/ in Engelland al de Hollandsche Scheepen gearresteert. Daerenboven namen d'Engelsche wegh al de Nederlandsche Kielen/ welckese in d'opene Zee konden vermeesteren. 't Sweedsche Schip was ontslaegen. Maer dit moght de Hollandsche niet gebeuren. Die geduerigh soo gereed was om te klaegen/ had geen ooren om klaghten t'ontfangen. Men gaf wel bevel/ om d'Engelsche Scheepen in de Havenen der Vereenighde Nederlanden in beslagh te neemen; doch daer wierden'er maer 4. of 5. gevonden.

Sweesch Schip met Waren van *Contrebande* in *Texel gearresteert.*

Al de *Hollandsche* Scheepen in *Engelland* in Beslagh genomen; op Zee aengevallen.

Even ter dier tijd/ alsmen in Engelland soo begeerigh begon toe te tasten na den Hollandschen Buyt/ leverde Douwningh al weer een Memoriael over aen de Staten Generael, vry scharp ingesteld: haer beschuldigende/ datse d'oorsaeck deeser verwijderingh waren. De Redenen/ van hem voortgebraght/ waren insonderheyd vyf. I. Wijl sijnen Koning tot noch toe geen voldoeningh had konnen bekoomen/ wegens de Scheepen Bon-Esperance en Bon-Avontuere. II. Wijl haere Hooghm. tot noch toe niet hadden vervuld haere Belofte/ belangende de vergoedingh der schaede van de Scheepen Charles, Jaques, en Maria. III. Wijl de Lijst der geledene schaede/ van de Hollanders tegens die van d'Engelsche overgelevert/ vol onbillijkheyd was. IV. Wijl hy geen reghte antwoord kon bekomen op sijn ingesteld en voorgeslaegen Reglement, aengaende den Koophandel. V. Wijlmen een Schip/ geladen met Masten/ uyt Sweeden nae Engelland gaende/ en door Onweer in Texel geworpen/ had gearresteert

D'Engelsche Extraordinair Envoye Douwnings beschuldigd de *Staten Generael,*

datse d'oorsaeck van deese verwijderingh waren; en geeft'er vijf redenen van.

De Staten Generael toonden hier op in secker Geschrift/ hoe de Koningh van Groot-Britannien en sijn' Onderdanen den Nederlandschen Staet en der selver Ingeseetene met openbaere Vyandlijckheden hadden aengetast; eerst in verr'-afgelegene Landen geheele Provintien, Steeden en Forten haer ontweldighd: daer nae haere Scheepen in Europa en Engelland aengevallen/ verovert/ opgebraght/ gearresteert; sonder dat d'Engelsche yets 't minste konden voortbrengen/ waer in t'sedert 't laetste Tractaet, 't welck alle voorgaende verschillen te niet deed of reguleerde, een eenigh harer Scheepen beleedighd; veel min eenigh Land/ Stad of Fort aengegreepen was. In 't bysonder antwoordden se op de 5. ingebraghte oorsaecken/ I. Dat haere Hoogm., belangende de Scheepen Bon-Avonture en Bon-Esperance, sigh uytdrucklijck hielden aen de woorden van 't Tractaet. II. Betreffende de Charles, Jaques en Maria, haere Hoogm. wilden geerne haere Toeseggingh voldoen; maer in deesen staet van saecken liever alles gesamentlijck sien afgedaen. III. Indien in de Lijst der schaede van de Hollanders yets ongegrond was gesteld/ soo kon men 't lightlijck uytschrabben. IV. De Voorslagh van 't Commercien-Reglement was ten hooghsten naedeeligh voor de Nederlandsche Oost en West-Indische Compagnie; en men derhalven niet schuldig/ deselve aen te neemen. V. 't Sweedsch Schip was alleen door des Admiraliteits-Commissarius (uyt kraght van 't verkondighde Generael-Verbod/ dat diergelijcke Waeren niet uyt 't Land moghten gevoerd werden) aengehouden/ tot dat men naerder bericht sou hebben ingenoomen: doch daer nae weer ontslagen/ &c.

Verantwoording der *Staten Generael,* tot aenwijsingh harer Onschuld,

en afwijsingh van de gemelde vijf redenen

tegens haer t'harer beschuldigingh ingebraght.

Douwningh stelde een veel wijdloopiger Geschrift in/ onder de naem van Memoriael; doch inderdaed meer een Manifest: niet als voortkoomende van een Minister, niet een Hof Resideerende; maer als onmiddelbaer van een Koningh of Souverainen Staet. De woorden waeren Meesterlijck; de Spreeckwijsen trots; de beschuldigingen bitter; de dreygementen meenigvuldigh. D'antwoord der Staten was wel gegrond. 't Sou te langh vallen/ alleen den korten Inhoud aen te teeckenen. Sullen echter de saecken Registers-wijs voordragen.

Groot *Memoriael* van *Douwning*, meer een *Manifest* gelijck.

Nae d'afwijsingh van d'ongegronde klagt des Heeren Douwninghs, dat haere Hoogm. haer voorgaende Aenmerckinghs en Berighs-Schrift hadden gecommuniceert aen d'Ambassadeurs of Residenten van andere Vorsten/ &c./ gavense tot antwoord op d'I. Hoofd-oorsaeck: Waerom Engelland van den Vereenighden Staet geen voldoeningh had konnen bekoomen? dat sulcks was geschied/ om dat de Lijst der Engelsche schade gantsch onklaer en valsch was bevonden. Om dat de Lijst aen deese syde soo haest niet van de Koopliden was te bekoomen; selfs oock Douwning met de sijne niet eer vaerdigh was geweest. Om dat men met de versoghte en gehoudene Conferentie veel tijds te vergeefs had verquist. Om dat men geduerigh daer onder menghde de vergoedingh der Scheepen Hopewel, Leopold, Charles, Jaques en Maria, die noch geroofd/ noch geplonderd/ maer alleen afgeweesen waren van een Plaets/ nu met'er daed beleegerd. Echter had men aengebooden/ met de geinteresseerde tot een billijck Verdrag te willen komen; onaengesien deselve in allen geval niet meer t'eyschen konden hebben/ als 't bloote verlies der Vragt; om dat men haer belet had de Goederen in de Belegerde Plaets in te laden; sonder dat haer eenige schaede was weervaeren.

Antwoord der *Staten* Generael

op d'eerste Hoofd-oorsaeck,

van *Douwningh* tegens haer ingebragt.

Op de II.: Waerom de Staten, of Nederlandsche Staet, een extraordinaire Vloot hadden uytgerust? was d'Antwoord: 1. Om dat d'Oost-Indische Retour-scheepen nae Huys moesten begeleyd werden. 2. Om datmen sigh op Engelland niet dorfde vertrouwen/ wegens d'alreeds gepleeghde vyandlijckheden in Guinea en Nieuw-Nederland. Ondertusschen

Op de twee Hoofd-oorsaeck.

ENGELLAND.

tuſſchen haddenſe ſijne Maj. openhertig verſeeckerd / dat ſijn' Onderdanen noch heymlijck noch opentlijck daer van ſouden beleedighd werden. Daerenboven was deeſe toeruſtingh maer ordinair geweeſt / gelijck in andere jaren pleegh te geſchieden.

Op de derde Hoofd oorſaeck.

Op de III. Waerom men 't Engelſch Commercie-Reglement niet heeft willen aennemen? Om dat 't ſelve niet generael maer particulier was: en hy (Douwning) verklaerd had / ſigh in geen generael Reglement te konnen inlaten.

Op de vierde Hoofd-oorſaeck.

Op de IV. Waerom 't Sweedſch Schip in Holland was aengehouden? Om dat 1. de Schipper ſig ſelven had opgehouden. 2. Wyl een generael Verbod tegens 't uytlopen aller Scheepen was verkondighd. 3. Om dat Engelland ſulcks eerſt had begonnen. Ondertuſſchen konnen niet bedencken / met wat voor onbeſchaemdheyd en onbeſcheydenheyd de Heer Envoye kon gronden 't Beſlagh aller Nederlandſche Scheepen in Engelland, en alſoo de Vreedebreuck in Europa, op 't aenhouden van dit Schip met Maſten / komende van Gothenburgh, daer immers de Koningh van Engelland niets op te ſeggen had.

Op de vijfde Hoofd-oorſaeck.

Op de V. Dat de Landen en Forten, van d' Engelſche geweldadig ingenomen, de Weſt-Indiſche Compagnie toebehoorden: welcke d'Engelſche Onderdanen meer als 20. Schepen had afgenomen; wierd geantwoord: 1. Dat niet een eenig Engelſch Schip was genomen. 2. Dat eenige Engelſche Scheepen billijck in haeren handel ſijn verhinderd; wijl de Plaetſen / daerſe heenen wilden / van de Nederlandſche Oorloghs-Scheepen waeren belegerd. Echter had den Staet noch billycke voldoeningh aengebooden.

Noch andere dingen.

D'andere ſaecken / raeckende Guinea, Nieuw-Nederland, Pouleron: 't uytſenden van de Vloot nae Cape Verde onder Van Campen; en van de Ruyter met een andere Vloot na Guinea konnen met ſoo korte woorden niet eygentlijck voorgeſteld werden.

Wijl Engelland den Oorlogh wou, ſoo ſtellen de Staten Generael ſigh in ſtaet van tegenweer.

Vermits nu de Staten Generael genoeghſaem bemerkten / dat Engelland tot een Oorlogh wou uytbarſten; die oock alreeds buyten Europa van d'Engelſche vyandlijck was begonnen; ſelfs nu binnen Europa wierd aengevangen door 't neemen en arreſteeren der Nederlandſche Scheepen: dat ook daeglijcks gehoord wierd van de ſtercke Kryghs-toeruſtingen in Engelland; ſoo begondenſe ſigh te ſtellen in ſtaet / om geweld met geweld te konnen af weeren: waer van onder de Nederlandſche Geſchiedeniſſen ſal gehandeld werden.

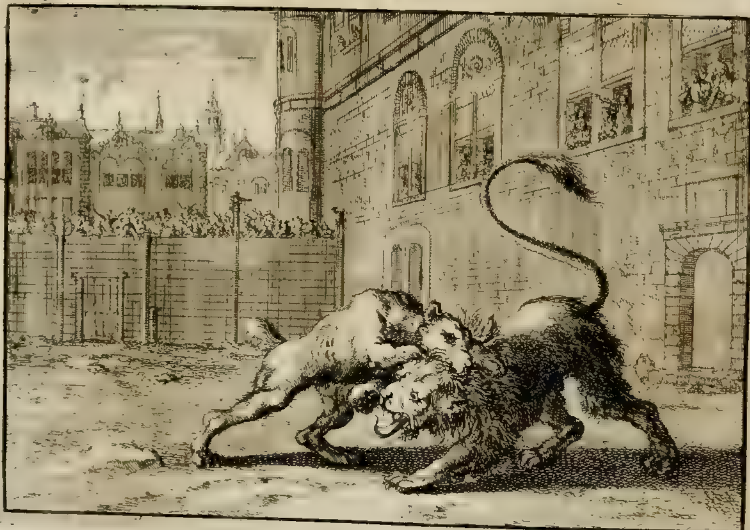
Eyſch der Engelſche Commiſſariſſen van de Commercie op de Hollanders, voor geledene ſchade, bedragende over 53. Millioenen Ponden Sterlings.

De Commiſſariſſen van de Commercie in Engelland klaegden aen 't Lagerhuys des Parlaments geweldigh over de Nederlanders, als die d'Engelſche allerwegen verongelijkten / op veelerley wyſen; inſonderheyd in Indiën. Stelden eyndlijck deeſen Eyſch in / wegens d'Engelſch-Indiſche, Turckſche, Africaenſche, Portugeezſche Compagnien, en Particuliere.

Voor de ſchaede / welcke d'Engelſche Ooſt-Indiſche Compagnie had geleeden aen Scheepen en Goederen in eene Som 258000. Ponden Sterlings. Voor de ſchaede der Engelſch-Turckſche Compagnie 116500. P. St. Voor de ſchaede der Engelſch-Portugeezſche Kooplieden 160000. P. St. Voor de ſchaede van Particuliere Kooplieden op d'Africaenſche Kuſt 330000. P. St. Behalven 't verlies aen 't Eyland Pouleron, belopende nae billijcke reeckeningh ten minſten 4000000. P. St. Somma / verr' over de 53. Millioenen Hollandſche guldens / of 535. Tonnen Gouds.

Verbitteringh in Engelland tegens Holland.

't Lagerhuys wierd hier over ſeer hevigh tegens de Hollanders verbitterd. De groote hitſteden de kleyne op; en dus wierd 't gantſche Volck als raſend vergrimd. Wat de

ENGELLAND.

De Hond van Sir *Thomas Cra* te *Londen*

Nederlandſche Ambaſſadeur de Heer van Goch ſig bemoeyde tot Vreede/ 't mogt niet helpen.

Onaengeſien wy een groot deel particuliere Gevallen moeten voorby gaen / konnen wy echter niet laeten/ 't volgende hier in te voegen. Te Londen woonde een Engelſch Edelman/ genoemd Thomas Cra, geboortigh uyt de Provintie Kent; een groot Liefhebber van Jaght- en andere goede Honden; inſonderheyd die dapper in 't veghten waren. Een geweldigh-groote Dogg' had hy; die/ niet wel opgeſlooten/ den 1. December Anno 1664. in ſijns Heeren Stal een Koe; vier daegen daer nae twee ſijner ſchoonſte Paerden dood beet. Cra voor grooter ſchaede vreeſende/ nam voor/ deeſen Hond te verkopen; doch kon geenen Koper vinden/ wijl de Nabueren kennis van ſijne vitſigheyd hadden. Beſloot derhalven/ hem om 't leven te laeten brengen; en ontdeckte dit aen Sir Eduard Bulli: die de grootmoedigheyd van dit Beeſt t'Edel oordeelde/ om ſchandelyck te ſterven. Ried hem/ den Hond te laten veghten tegens een jonge Leeuw/ die de Koning in den Towr deed bewaren. Sir Thomas Cra was hier mee te vreeden; en Bulli bragt te weeg/ dat deeſe Strijd toegeſtemd/ de dag beraemd wierd. Men bragt de Dogg' op de Plaets daer de Leeuw was. 't Gevecht gingh aen; en de Hond viel den Leeuw in de Neck; met ſulck een geweld/ dat hy/ hoe ſeer ſigh dien genoemden Koningh der Dieren verweerde/ hem de gorgel af beet; de Tongh uyt den hals ruckte/ en hem dus onmaghtigh ter neer deed vallen; waer op hy korts daer na ſtierf; tot ſeer groote verwonderingh veeler Graven en Heeren/ gekomen om deeſen Kamp t'aenſchouwen. De Hond wierd als in Triumph ſijnen Heer weer toegevoerd. Eenen onder de Toekijckers/ Sir William Waden, maeckte hier uyt een Voorbeduydingh van d'uytkoomſt des aenſtaenden Oorlogs; ſeggende tot d'om hem ſtaende: Mijn Heeren, dus ſal den Hollandſchen Leeuw van den Engelſchen Dogg' aengevallen en vernield werden. Maer eenen anderen/ Henry Durry, liet daer op horen. Neen Heer: men kan hier op een gantſch andere uytleggingh maecken. De Flemmingh-Dogs (dus noemen wy de Hollanders) ſullen ons (die nu ſoo moedigh als Leeuwen ſijn) wijlſe geenen anderen vyand hebben, aengrijpen; eerſt in den Neck, daer nae in de Keel en 't Ingewand ſoodanigh treffen, dat'er niet alleen een onmaght, maer de gewiſſe dood onſer Natie op ſal volgen. Dit geſeght ſijnde/ maeckte Durry ſigh wegh.

Veght tegens een Leeuw des Konings; en brenght hem om 't leven; tot groote verwonderingh van al d'aenſchouwers.

Tweederley voorwickingen daer op gemaeckt, aengaende den Oorlog tegens *Nederland*.

De Heer Cunæus, Secretarius van den Nederlandſchen Ambaſſadeur te Londen de Heer van Goch, wierd daer/ tegens aller Volckeren Reght/ in Gevanckenis geworpen; onder een bloote voorwendingh/ dat hy alles/ wat ſigh in Engelland toedroegh/ nae Holland overſchreef. Alle moeyte des gemelden Ambaſſadeurs, om hem weer los te krijgen/ mogt niet gelden. Met Chriſtoffel Bernhard, Biſchop van Munſter, trad Koningh Carel in een heymlijck Verbond; waer van hier nae breeder. Wegens de ſwaere Peſt te Londen, beriep hy 't Parlament t'Oxford. Waer in de Cancellier, uyt naem ſijner Maj./ een Geſpreck deed/ vol vinnige ſmaedredenen en ſchendlijcke Laſteringen tegens den Vereenighden Nederlandſchen Staet; met ſpottiſche woorden/ welcke geen deftigh Man betamen.

Te *Londen* wierd tegens des *Holland*ſchen *Ambaſſadeurs Secretarius* 't Reght aller Volckeren geſchonden, &c.

1665.

ENGELLAND.

D'Engelſche buytenſpoorigheyd/ en den wrevel van d'Engelſche Envoyé Douwningh in 'sGravenhaegh, bleeck oock in dit geval. Eenen Nicolaus Oudaert, beſchuldighd/ van met de vyanden gevaerlijke Correſpondentie gehouden; Paſquillen geſtrooyd; oproer aengerightt; Staetsdienaers met geld beſtoocken/ en veel andere grove miſdaeden begaen te hebben/ wierd gevangen geſet. Wijl hy geen genaede te verwaghten had/ ſtelde de Heer Douwningh ſigh in 't midden; gaf deeſen Oudaert, geboortigh van Mechelen, voor ſijnen Huysgenoot uyt/ en begeerde hem terſtond weer; ſonder eenigh bewijs van ſijne voorgevingh te toonen: waer tegens blijcklijck was/ dat Oudaert, te Leyden getrouwd ſijnde/ in 't Huysgenootſchap des Princen van Oranje was overgegaen; en kon derhalven dien van de Heer Douwningh niet ſijn. Jae/ op even dien dagh/ als hy gegreepen wierd/ ſat hy/ als des Princen Raed/ in de Raedkamer: derhalven was hy buyten alle twijffel de Juſtitie des Lands onderworpen: gelijck dan oock de Prins/ en al desſelven Domeſtiquen, 't Regt der Staten van Holland erkenden. Downingh, ſchoon hy op dit alles niets wiſt te ſeggen/ wou echter Oudaert voor ſijnen Huysgenoot doen doorgaen. Sijne Moeder/ gekomen om haren gevangenen Soon te beſoecken/ beveſtigde uyt eenvoudigheyd (wijl Engelland en Holland nu vyanden waeren; beyderſijds Vlooten malkander alreeds Slagh geleverd hadden) met een Eed/ dat hy/ Oudaert, noyt een Huysgenoot des Heeren Downinghs was geweeſt; maer voor desſelven aenkoomſt in den Haegh had gewoond/ en noch woonde in ſijn eygen gekogte Huys op de Maillebaen. Echter bleef Douwningh by ſijn woord. Dreyghde daer-en-boven/ dat de Hollandſche Legations-Secretarius Cunæus (te Londen gevangen tegens aller Volckeren Reght) ſou weervaeren alles wat men Oudaert ſou aendoen. Om nu Cunæus voor onheyl te verſeeckeren/ deeden de Staten Gringham, Secretarius van Douwningh, by manier van Retorſie gevangen ſetten/ om met hem te handelen gelijck men Cunæus ſou handelen. Aen alle Miniſters van Uytheemſche Vorſten wierd hier van kennis gegeven; met verſeeckeringh/ dat dit alleen geſchiedde/ om gelijck met gelijck te vergelden; geensſins om 't Allervolckeren Reght te ſchenden/ maer veel meer/ om 't ſelve te beveſtigen; 't welck gevioleerd (geſchonden) was in den Perſoon des Secretarii Cunæi. Hier tegens nu liet Koningh Carel eenige Domeſtiquen des Ambaſſadeurs van Goch te Londen gevangen neemen: en Douwning maeckte ſigh ſtracks uyt 'sGravenhaeg wegh/ laetende een groot deel ſchulden onbetaeld:

Onbehoorlijcken en wreveligen handel van d'*Engelſche Ambaſſadeur Downingh* in den *Haegh*,

ontrent de ſaeck van de gevangene Staets-miſdadige *Nicolaus Oudaert*, hebbende *gecorreſpondeerd* met de vyanden,

den ſelven valſchlijk, om hem los te krijgen,

uytgevende voor ſijnen *Domeſtieq*;

met d'aenmercklijkheden.

welcke

ENGELLAND.

hier ontrent voor gevallen. 1666,

welcke sijne Crediteuren wel hebben geeyscht / maer te Londen geen reght konden bekoomen. Als nu oock d'Ambassadeur van Goch uyt Engelland nae Holland trock / wierden sijne Domestiquen wel ontslagen, doch niet voor dat men den Secretarius Cunæus eerst een ongehoord-groote som gelds voor onkosten had afgeparst; en op belofte / dat d'Ambassadeur sou verschaffen de loslaetingh van Gringham en Oudaert. D'eerstgenoemde ontsloegh men sleghtlijck. D'andere moest sigh uyt 't Land maecken / en noyt weer daer in koomen.

Koningh Carel eyscht al weer geld van 't Parlament.

Als nu tusschen Engelland en de Vereenigde Nederlanden een bloedigen Zee-oorlogh was gevoerd (waer van hier nae breeder) / trad men Anno 1667. tot Vreede. Eer 't noch dus verr' quam / versoght de Koningh van 't Parlament al weer groote onderstands-gelden tot den Oorlogh tegens Holland. Sir Eduard Turner, Spreecker van 't Lager-huys, antwoordde seer naedrucklijck.

Naedrucklijcke Reden van Sir Eduard Turner, Spreecker van 't Lager-Huys des Parlaments.

„Sy saegen „aen d'eene sijde sijne Maj. gewickeld in een „kostlijcken Oorlogh; maer oock aen d'andere sijde met bedroefde oogen / de Hoofd„stad Londen door Vyer in d'Asch begraven. „Dit waeren swaere ongelegenheden des „Rijcks. Doch alsse de saeck nauwer on„dersoghten / soo bevondense dat haer Poli„ticq ligchaem de Teeringh kreegh. Haere „Schatten / de Zenuwen des Krijghs / de „Band des Vreedens / waren uytgeput. De „hulpen / aen sijne Maj. tot onderstand ge„daen / moesten sijn gelijck 't Bloed in sij„nen omloop; 't welck weer keerd / en al de „Leeden verquickt. Maer jaerlijcks wierd „hier van een groot deel / insonderheyd nae „Franckrijck, over gemaeckt / om daer voor „Apen en Pauwen t'Huys te haelen. De beste „Retouren bestonden enckelijck in overbloe„dige ydelheden. Versogten derhalven van „sijne Maj. / soodaenigh een vervlieginggh „der Levens-geesten te willen voorkoomen; „en door een Publicatie te verhoeden / dat „deese Natie niet daer aen sterven moest. Sy „hadden op sijne Maj. begeerte terstond be„slooten een Subsidie van 1800000. ponden „Sterlinghs; doch dit geld uyt te vinden / had „haer veel moeyte gekost / &c.

Wat geld 't Parlament aen Carel gaf, 't moght niet helpen; en selfs 't Scheeps-volck bleef onbetaeld.

Hoe veel geld 't Parlament ook gaf / 't mogt Koningh Carel niet helpen. 't Scheepsvolck bleef onbetaeld; haere Vrouwen en Kinderen moesten gebreck lijden. Eens begaf sigh sijne Maj. met eenige Eedele in een Chaloup op de Theems, om yets te besightigen. Drie of vier andere Chaloupen, opgevuld met Matroosen, quaemen hem voor den Boegh roepen / roepende Monni, Monni; Geld, Geld: betael ons onse Besoldingh. De Koningh / gantsch ontroerd / seyde: Sijt te vreeden, 'k sal bevel t'uwer betalingh geven. Doch sy antwoordden: Woorden helpen ons niet; wy willen geld hebben. Sijne Maj. voor yet argers vreesende begaf sigh nae den Towr.

De Bootsgesellen packen selfs sijne Maj. aen.

Maer de Bootsgesellen volghden hem tot voor de Poort. Men sond Soldaten uyt / met aenseggingh / sy souden haer wegh packen / of anders sou men haer voorthelpen. Doch sy lieten hooren: Wy willen sonder geld niet van hier gaen, al sou men ons in onse deuren ophangen. Eyndlijck echter lietense sigh noch met goede woorden paeyen. Diergelijcke Muytenatien vielen dickmael voor.

Ellendigen staet der Presbyterianen in Schotland,

Ondertusschen was 't in Schotland seer ellendigh met de Presbyterianen gesteld; welcker Gewissen sigh niet konden onderwerpen de bygelovige en Roomsch-gelijckte Ceremonien, die de Bisschoppen / gesterckt door de Koning / haer wilden opdwingen. Haren Aenhangh had nu door Hangen en Vierendeelen het daer toe gebraght / dat niemand der Presbyteriaensche sigh meer in de Wapenen dersde laeten sien / tot verdeedigingh haerer oude Vryheden en Religie.

door de Bisschoppen.

Van deesen langdurigen handel in Schotland, en wat al bloeds hier vergooten is; wat al Galgen met meenighten van onnosele Gereformeerde Christenen verbuld wierden / door bestel des Koninghs / der Bisschoppen / en ter oorsaeck van de Bisschoplijcke Regeeringh / konnen wy hier niet voorstellen; maer sullen 't doen / indien de Heere ons noch levens-tijd vergund / in onse meergedaghte Kerckelijcke Historie.

Triple Alliance, of Drievoudigh Verbond, tusschen Engelland, Holland, en Sweeden. 1668.

't Beste van al de verrightingen des Koninghs Caroli, tot dienst en rust van Europa (sommige stellen 't eenighste) / was 't opregten van de Triple Alliance tusschen Engelland, de Vereenigde Nederlanden, en Sweeden, tot guarantie van de Vreede tusschen Spaenje en Franckrijck. Veel' Oorlogen / grouwlijcke Verwoestingen waeren agtergebleven / was men hier in getrouw geweest. Salomon segt / dat een drievoudigh snoer niet light in stucken breeckt. 't Is waeraghtigh in Touwen en Koorden: maer dickmael gaet het geheel anders in Verbonden / wegens der menschen wispeltuerigheyd / gelijck aen Carel genoegsaem gebleecken is.

De wraeklust van Koningh Carel tegens Holland blijkt gedoersaem, 1664.

Synen haet tot de Hollanders, al voor langh in hem gewortelt; nu noch vermeerderd door de spyt / dat hy soo schandlijck met de Hollanders had Vreede moeten maecken / stack hem seer in de krop / en alles sins soght hy de Vereenighde Nederlanders schaede toe te voegen. Men begon in Engelland te mercken / dat de Koningh van Franckrijk Holland wou beoorlogen. Echter wierd tusschen Koningh Carel en Koningh Louis gehandeld tot een Commercie-Tractaet, en oock afgehandeld door de Fransche Ambassadeur Monsr. Colbert met den Hertog van Buckingham.

Sijne handelingh met Frankrijck

D'Engelsche Kooplieden souden in Franckrijck bevrijd sijn van 't Vatgeld / of 50. stuyvers van yeder Ton; en vryheyd hebben / om allerley Laeckenen en andere Waeren derwaerts te brengen. Schielijck wierd alles weer om verr' gestooten; wijl men Koningh Carel ernstigh voordroeg / dat hy sigh met de Fransche Kroon (met wien noch wat anders onder handen was) niet kon inlaeten / sonder naedeel van d'opgereghte Verbonden met sijne Geallieerde; oock sonder præjudicie van sijn eygen Interes.

door 't Parlament verhinderd.

D'oorsaeck deeser schielijcke veranderingen schreef men 't Parlament toe; 't welck niet wou gedoogen / dat of

ENGELLAND.

Arghwaen onder de Gemeente te Londen, van Carels geheymen handel met Frankrijck, hoe van hem gesust.

Spaenje verlaten / of Holland schaede toegevoeghd sou werden / tot grootmaeckingh van Franckrijck. Ondertusschen was onder de Gemeente te Londen een seer grooten arghwaen / dat sijne Maj. van Groot-Britannien met Koningh Louis heymlijck verstand hield ontrent gevaerlijcke saeken. Om 't Volck te vreeden te stellen / versoght hy van 't Parlament de Ratificatie van sijn genomen Besluyt ontrent de Triple Alliance: 't welck terstond bewilligde; met bedanckingh aen sijne Maj. voor sijne hier toe aengewende sorge; nevens aenbiedingh van alle noodige hulp / om de Vreede tusschen Spaenje en Franckrijck te doen onderhouden. Ten dien eynde wierden hem 200000. ponden Sterlinghs toegestaen / &c. / doch van hem tot wat anders aengewend. Haest brack oock uyt hoe hy dit gemeend had.

Dood des Hertoghs van Albemarle, anders Generael Monck, die Carel de II. op den Throon had geholpen. 1670.

Den 14. 24. Januarius Anno 1670. overleed Georgh, Hertogh van Albemarle, Graef van Torrington, Vryheer van Poteridge (Potherigde), Generael over 't Kryghsvolck in Engelland onder Carel de II.; geheymen Raed / en Ridder van d'ordre des Kousseband; voorheenen bekend met de Naem van Generael Monck, in 't 62. jaer sijns Ouderdoms. De Koningh deed d'onkosten der Begraefnis / welcke geschiedde met bynae Koninghlycke praght. Weynige dagen nae hem stierf oock sijne Gemalin. Liet sijnen Soon aghter ontrent 2. Tonnen Gouds aen jaerlijcksche Inkoomsten; en ruym 10. Tonnen Gouds aen gereede penningen.

Sijnen grooten Rijckdom.

Hy was 't / die / eerst 't Parlament tegens den Koningh gediend hebbende / naederhand / als Olivier Cromwel deese weereld had verlaten / door een loos beleyd Carel de II. tot den Throon hielp; sulks uytvoerende / niet door geweld van Wapenen / maer door diepe verswijgingh sijner Raedslaegen.

Voordrag des Koninghs aen 't Parlament,

In November quam 't Parlament by een. De Koningh droegh haer voor: Dat Franckrijck en de Vereenighde Provintien een groote Maght by een braghten. Dat Franckrijck, tsederd den laetsten Engelschen Oorlogh tegens Holland, seer had toegenoomen / soo in getal als grootte van Scheepen. Vermits nu de Naebueren soo sterck armeerden, was sijne Majesteyt de nood opgeleght / desgelijcks te moeten doen / ten minsten om den Vreede t'onderhouden.

haer voorstellende sijn gemaeckt Verbond, met Sweeden, de Staten Generael, Deenemarcken, Spaenje.

Had derhalven bevel gegeven / 50. der beste Oorloghskielen / behalven de Convoyers, en die nae de Middellandsche Zee gingen / toe te rusten / om tegens d'aenstaende Lente gereed te sijn. Nae 't eyndigen van den Oorlogh met Holland had hy verscheydene Verbonden gemaeckt / tot sijne groote Eer en Engellands nut; waer van d'eene / genoemd Triple Alliance, genoegh bekend was. Uyt kraght van welcke sijne Maj. / de Kroon Sweeden, en de Staten Generael der Geunieerde Provintien verbonden waren / 't Akensche Tractaet, of de Vreede tusschen Frankrijk en Spaenje, te handhaven; sijnde een Verbond van sulck een uytwerckingh / dat het uytbluschte 't Vyer / 't welck de gantsche Christenheyd dreyghde. Noch een ander Verbond tusschen hem en de Staten Generael, raeckende d'onderlinge Bystand / waer door 't eene deel verbonden was / aen 't andere seecker getal van Scheepen en Volck te leveren / wanneer 't selve wierd aengegreepen / van wien 't oock sijn mogt. Noch een ander / tusschen sijne Maj. en den Hertogh van Savoyen; waer door den wegh was geopend / om te handelen op Italien en Duytschland. Wederom een ander / tusschen hem en de Koningh van Deenemarcken, tot weghneemingh van de Lasten op d'Engelsche Goederen. Noch een Commercie-tractaet tusschen Engelland en Spaenje.

Groote bouha daer van gemaeckt.

Eysch van een groote meenigte geld.

Voorts was den eysch geld / en veel geld. D'uytrustingh der Vloot sou ten minsten 80. Tonnen Gouds beloopen / &c.

't Parlament bewillighd.

't Parlament bewillighde 800000. ponden Sterlinghs tot de Vloot; daer nae noch al meer. De Vereenigingh van beyde de Rijcken Engelland en Schotland tot een Rijck / wou niet door gaen; wijl de Schotten in sulck een geval soo sterck als in haer eygen Parlament wilden verschijnen. Begeerden daer benevens / dat men de Schotten sou handelen gelijck Engelsche.

Prins Willem van Oranje koomd in Engelland.

Ondertusschen quam sijn Hoogheyd Prins Willem de III. van Oranje te Gravesande aen; daer Charles Cotterel, Ceremonie-meester / hem in 's Koninghs naem verwelkoomde / en met sijne Maj. Barcq af haelde. Daeghlijcks wierd hy te Londen verlustighd met Bancquetten, Balletten, Comedien, Jaghten / &c. Kreegh beloften / dat d'aghterstallen hem souden voldaen werden. Deed een keer nae Newmarcket, Cambridge, en Oxfort.

Dood van Princes Anna, Gemalin des Hertoghs van Jorck. 1671.

Den laetsten Martius Anno 1671. overleed Princes Anna, Dochter van Eduard Hide, geweesene Groot-Cancellier van Engelland; Gemalin van Jacob, Hertogh van Jorck, Broeder van Koningh Carel de II., nae een langduerig-uytgestaene Kranckheyd. Wierd van alle / die haer reght kenden / seer beklaeghd; als geweest sijnde een seer treflijcke en hooghbeminde Princes.

Geheyme handeling tusschen Engelland en Franckrijck;

De Lord Montagu, geweesene Engelsche Ambassadeur in Franckrijck, quam in December weer te Londen, en had Audientie by den Koningh / dien hy bericht van sijne verrightingen deed; doch waer in die bestonden / wierd gantsch geheym gehouden. Echter hield men 't doorgaens daer voor / dat sijne reys was aengelegt geweest om een naerder Alliance tusschen de Koningen Carel en Louis op te reghten. De tyd heeft haest hier nae de waerheyd daer van geopenbaerd.

en Secreete verbindnis tusschen deese beyde.

Van doe af / dat Lord Montagu uyt Franckrijck was gekoomen / sprack de Hertogh van Jorck dickmael met sijne Maj. / en drongh seer hevigh aen op d'uytrustingh der Vloot; gelijck oock geschiedde. Maer vermits Franckrijck, volgens 't daer nae openbaer geworden Contract, niet verbonden was eenig geld te schieten / voor dat Koningh Carel de Vereenigde Nederlanden den Oorlogh sou hebben aengekondighd; dat oock de Koningh niet geraedsaem oordeelde / in deese tijd een Parlament te beroepen / uyt vrees voor tegenstand in sijn

Den aenslagh lagh tegens de Vereenigde Nederlanden.

ENGELAND.

voorneemen / soo was goeden raed by hem dier/om penningen te vinden; want al wat 't Parlament had gegeven was verquist. Geld te soecken op eygen Credit was gevaerlijck/ want by weygeringh sou de Koninghlijcke Aghtbaerheyd een groote krack hebben bekoomen. Derhalven besloot sijne Maj./ om sijn voorneemen een spoedige voortgangh te doen neemen/ de Wisselbanck te Londen te sluyten. Hier staet aen te mercken/ dat de gedagte Banck te Londen niet wierd gehouden op een seeckere plaets in 't Raedhuys/ noch op 't Credit der Stad/ gelijck t'Amsterdam, maer by de Goudsmeeden / als persoonen / die een onbeschrijflijcke Schat wierd toevertrouwd; en aen welcke van alle kanten de Wisselgelden geassigneert, ook van deselve betaeld wierden. Vermitsse nu seer groote rijckdommen selfs besaten/ en eenige Millioenen van 't haere in de Wisselbanck hadden leggen / doch nu d'Assignatien niet betalen konden/ soo moesten veele Wisselbrieven met protest weer te rugg' gaen. Sy sonden wel een beweeghlijcke Supplicatie nae Withal, met voorstellingh haerer schaede en Interes; doch kreegen tot antwoord: Des Koninghs Schatkamer was uytgeput: d' Inkoomsten waeren weynigh; d' Armatueren der Naebueren groot. 't Was noodigh/ nae een gereed Geldmiddel uyt te sien. Aen d'eer sijner Maj./ en de verseeckerdheyd des Koninghrijcks/ was meer gelegen / als aen al de swaerigheden/ welcke men sou moogen bybrengen. Konden geen ander bescheyd verwaghten/ als datse sijne Maj. 300000. ponden Sterlinghs moesten verschaffen; waer nae alles weer sou gereguleert werden op den ouden voet. Dit wierd van d'Engelsche opgenoomen voor een geweldadige Roberye; onlijdlijcken aenval op d'Eygendommen en Goederen der Onderdanen/ &c.

De quistige Koning benauwd om geld.

Doet de Wissel-banck te Londen sluyten; en bericht van de selve.

Sijn bescheyd op de hier over gedaene klaghten.

Schendlijckheyd van dit bedrijf.

Doe Koningh Carel sigh deeser wijs van geld had voorsien / deed hy met alle magt aen de Vloot arbeyden; welcke sou verdeeld werden in drie Esquadrons: 't I. onder den Hertog van Jorck, als Admirael; Joseph Jordaen, Vice-Admirael, en John Herman, Schout by Naght. II. Onder 't Commando des Graefs van Sandwich, Vice-Admirael op de Royale James. III. Commandeerde Sir George Ascue, op den Souverain. Eerstond ontbrack het Carel al weer aen geld. Derhalven schortte hy alle betaelingen uyt de Schatkist op.

De Koningh schort alle betalingen op.

Twee der Dienaeren van de Fransche Ambassadeur Monf. Colbert te Londen wierpen malkander op de straet met Steenen. By geval troffense een Engelschman in 't aengesight: die terstond twee Stads-Dienaers haelde / welcke deese Françoisen gevangen naemen. Maer alsse haer voorby 't Logement van Monf. Colbert voerden / viel sijn Hofgesin uyt; trocken de gedaghte twee Fransche, te gelijck met beyde de Stads-dienaers / nae binnen / en slooten de deur toe. 't Grauw / hier over onwilligh / geraeckte op de been; omringhden 't Huys / en souden 't bestormd hebben / indien niet de Koningh terstond sijne Guarde daer heenen had gesonden; waer door deese Vlam in den eersten opgangh gedempt wierd.

Tumult te Londen, wegens twee Fransoisen.

DEENEMARKEN

In Deenemarcken regeerde noch Koning FREDERICK de III., tot Anno 1670. Sijne Geschiedenissen hebben wy gebragt tot op 't jaer Anno 1660., en 't eynd des Oorlogs tusschen Deenemarken en Sweeden: waer na een seer groote veranderingh in dit Koningrijck voorviel. D'onkosten des Oorloghs waren hoogh gelopen; 't Kryghsvolck moest afgedanckt werden tot verligting; doch daer was geen geld om haer te betalen. Sijne Majesteyt beschreef de drie Standen/ d'Adel/ Geestlijckheyd/en Gemeente. Alle wistense/ dat 'er geld moest sijn; maer 't verschil was/ hoe men 't sou bekoomen. D'Adel wou alles op de Gemeente schuyven; voorwendende haere Voorreghten/datse niet gehouden waeren/ yets te betalen by manier van Schattingh; alleen een vrywillige gift moghten doen. Dit stond de Gemeente niet aen. Welcke noch daer-en-boven tsederd een geruyme tijd van d'Adel veraghtlijck gehandeld/ veelsins hoogmoedighlijck gedruckt; weynigh min als tyrannisch somtyds verdruckt was geworden; sonder dat de Koning sulcks had konnen verhinderen. Want vermits Deenemarcken een Keur-Koninghrijck was/ soo vondense/ by elcke Verkiesingh/ door opgestelde Conditien, den te verkiesenen seer nauw in; en bedongen voor haer selven sulcke Privilegien alsse begeerden.

Koningen en Geschiedenissen van Deenemarcken.

Frederick de III.,

Erf-Koningh en Souverain geworden.

Onder 't krackeelen over de Lasten/ welcke yeder Stand sou draegen (waer ontrent d'Adel sigh wou uytsluyten/ immers maer weynigh geven) stond Otto Kraegh, een voornaem Raedsheer/ op; en seyde in hebige toornigheyd tot den Præsident der Stad Coppenhagen: De Gemeente verstond de Voorreghten der Eedele niet/ welcke altijd van Belastingen vry geweest waren; noch oock haeren eygenen Stand; niet beeter sijnde/ als die der Slaven. Derhalven sou haer best sijn / haer binnen haere Palen te houden / en den Adel te laeten begaen.

Op wat wijs, wegens de trots

Dit woord Slaven veroorsaeckte een wonderlijcke beweegingh / beyde in de Burgers en de Geestlijcke binnen Coppenhagen; oock een groot gemor in de Sael. Nanson, Præsident van de genoemde Stad / nam deese gelegenheyd waer / om in 't werck te stellen 't geen hy wel te vooren met den Bisschop alreeds had beraedslaeghd / maer noyt konnen tot de daed brengen / stond grammoedigh van sijne plaets op; seggende / dat de Gemeente geen Slaven waeren / noch van den Adel soo wilden genoemd sijn; sweerende / datse sulcks in 't korte souden betoonen / ten koste van d'Eedele. In groote onordre stond hy uyt de Vergaderingh op; begaf sigh uyt de Sael / en wierd gevolghd van alle / soo Geestlijcke als Burgeren.

en verdrukingen der Gemeente door den Adel,

Alles wat sigh hier ontrent toedroegh sou voor ons van te grooten uytstreckingh sijn. D'uytgangh was / dat de genoemde twee Standen / langh van den Adel verdruckt / nu weer op nieuws geterghd / in deese Furie besloten / Koning Frederick ten Erf-Koning te ver-

Sulks door de gedagte Gemeente in vier dagen tijds wierd uytgewerckt.

DEENEMARKEN

om den Adel onder de voet te helpen:

verheffen / en de ſouverainiteit hem op te dragen / om hier door den Adel te ruineeren. Sonder den ſelven begavenſe ſigh nae ſijne Majeſteyt; en deeden hem deeſe aenbiedingh; welcke ſeeckerlijck van hem niet te verwerpen was; maer die hy echter met aghterhoudingh; vervolgens met ſonderlinge voorſigtigheyd hier omtrent / aennam; d'Adel gedwongen geworden ſijnde / hier in / op 't hooghſte tegens haeren wil / te bewilligen. Daer op wierd de Huldigingh verright.

maer waer door ſoo wel d'een als d'ander

hare ſchaede ſijn gewaer geworden.

Dus wierd dit groote werck der Regeeringes-veranderingh in Deenemarcken in de tijd van vier daegen uytgevoerd: De trots des Adels / en hare verdruckingh der Gemeente was'er d'oorſaeck van: de Nijd en toorn der getergde Gemeente d'uytvoerer: welcke geerne een oogh wou verlieſen / om'er den Adel twee te doen uytſteecken. Ondertuſſchen hebbenſe haer ſelven tſamen met den Adel in de Graght geworpen. Een groot Staetkundige / die van dit alles ſeer goede kennis had / heeft hier op aengemerckt / dat de Gemeente tſederd gewaer is geworden / de pinck eens onbepaeld-heerſchenden Vorſtes ſwaerder te drucken / als de Lendenen veeler Edele: en dit alleen haer ten trooſt verſtrekt / datſe hare voorige opgeblaſene Verdruckers in bynae ſoo een ellendigen ſtaet als haer ſelven vinden: waer tegens ſy dit ſchoone Privilegie hebben bekoomen / dat alle Burgers van Coppenhagen den Deegen op ſijde mogen dragen; ſoo dat'er nu geenen Baerdſchraeper of Schoenlapper is / die / uyt ſijn Huys treedende / niet met een Rappier gaet proncken.

Doch de Burgers te *Coppenhagen* hebben'er een ſchoon *Privilegie* voor bekomen; datſe, tot den Schoelapper toe, den Deegen mogen draegen.

Groote veranderingen door de Koningh aengeſteld,

Deeſe Regeerings-verandering ſtack den Adel niet wenigh tegens de borſt; inſonderheyd oock / wijlſe nu moeſten afſtaen van haere Leengoederen / en deſelve van den Koningh paghten; dieſe gaf aen de meeſtbiedende. Aen de Rijcks-Amptelingen voeghde ſijne Maj. een jaerlijckſche Beſoldingh toe uyt de Koninghlijcke Kas: maer daer tegens ontnam hy haer de Leengoederen en Kaſteelen. Om noch meer geld te bekomen / wierd een Schattingh op yeder Hoofd geſteld. D'oude Rijcks en Regeeringhs-Raden wierden afgedanckt; weynigh meer geaght. Daerenboven haer belaſt / reeckeningh te moeten doen van tſederd Anno 1628. Hier toe wierden oock verbonden de Weduwen of Erfgenamen der overleedene. Daer was nu geenen Rijcks-Hofmeeſter meer; maer de Heer Joachim Gerſtorf, die dit Ampt had bediend / wierd gemaeckt tot Rijcks-Droſſaert. Men had geen Kamer-Jonckers meer aen 't Hof; maer in derſelver plaets nam men Duytſchers uyt Holſtein van een voornaem Geſlagt. Op alle Eet en Drinck-waren / ook alle andere Onderhouds-behoeften / wierden ſwaere Impoſten geſteld. Dit veroorſaeckte wel groot gemor onder Burgers en Boeren; doch ſy hadden 't Heght uyt haere hand gegeven.

tot ſeer groot nadeel des Adels.

De Gemeente gaet oock niet vry.

De Nederlandſche Extraordinair Ambaſſadeur Vogelſangh, hield geduerigh aen om afreeckeningh van 't geen de Staten Generael in den laetſten Deenemarckſchen en Sweedſchen Oorlog / ten behoeve van Deenemarcken, hadden verſchoten. Den eyſch beſtond in verſcheydene Poſten. Eerſt aen gereed geld / voor Schipvragten / en Bieren 97148. gl. / behalven 't geen ſijne Maj. van de Staten van Holland en Stad Amſterdam op reeckeningh had ontfangen. Noch 46600. gl. / op des Koninghs verſoeck Anno 1658. en 1659. nae Noorweegen geſonden / tot betalingh der Officiers. Noch 101236. Rijcksd. 10. ſt. verſchooten aen Ammunitie en Proviande. Om niet te ſpreecken van de koſtlijcke Scheeps-Vlooten / en de Koninglijke Troupen. Ja / een groot Staets-Man binnen den Haegh ſeyde eens tot den Reſident der Hanſe-Steeden, dat de Sweedſche Krijgh in Deenemarcken den Vereenigden Staet wel 14. Millioenen gl. had gekoſt. Veel uytvlughten / veel futſelingen ſoght Koningh Frederick. Na verſcheydene Onderhandelingen gaf hy noch een Obligatie onder ſijn Hand en Zegel den 25. Martius Anno 1661. van 139752. Rijcksd. aen hem verſchooten; met belofte / van jaerlijcks tegens 5. ten 100. Interes te ſullen betalen uyt de Tollen van den Oriſond. Met dit Schrift trock de Heer Vogelſangh weer nae Holland.

De Staten Generael eyſſchen naer verſchot van den Koningh van *Deenemarcken*.

Krijgen eyndlijck noch een *Obligatie* van 139752. Rijckd. 1661.

't Voorgevallene met Graef Corfitz Ulefeld hebben wy in 't voorige Boeck verhaeld. D'aenvangh des jaers 1662. was luſtigh genoegh voor 't Koninglijck Deenſche Hof door Comedien en andere Tydkortingen. Maer by den armen Landman begon d'Armoede Keucken-meeſtres te werden. Veele moeſten alreeds in Februarius op 't Veld verkoopen de Granen / welckeſe van ontleend Zaed in de voorleedene Herfſt in d'Aerde hadden geworpen / voor een gantſch geringe Prijs / om de nieuwe Schattingen daer van te betalen. Een groot deel verloren haere Huyſen / en Ackeren / gaende met Vrouw en Kinderen bedelen. In geheel Deenemarcken was niet een eenigh Deenſch Edelman meer in Krijghs-dienſt / als alleen de Heer Eyber Holcke, Commandant en Overſte in Kroonenburgh. De Soldaten wierden afgedankt ſonder betalingh; 't welck ſuere aengeſighten veroorſaeckte. 't Geld-gebreck in Deenemarcken, ſoo aen 't Hof als onder de Gemeente / was ſeer groot. In Holſtein wierden drie Koninghlijcke Raden / welcke voor ſijne Maj. noch eenige Tonnen Gouds op Interes hadden genoomen / en Borgh daer voor ſtonden / aengevat; om / indien de Koningh 't geld niet opbraght / haer daer voor aen te ſpreecken. Derhalven wierd de Rentmeeſter Chriſtoffel Gabel derwaerts geſonden / om de Crediteuren door Verſeeckeringh te vreeden te ſtellen.

't Is nu ellendigh met de Boeren in *Deenemarken* geſteld.

Andere ſaecken.

Geld-gebreck in *Deenemarken*.

't Deenſche Hof nam een nieuwen Onwil op tegens de Vereenighde Nederlanden; vermits / door Laſt der Staten Generael, de Noordſche Tol wierd ingehouden / tot betalingh der Hollandſche Koopliedon / welcker Goederen in den laetſten Oorlogh tuſſchen Sweeden en Deenemarcken uyt haere Scheepen waeren geligt / en aengewend tot nut van

Onwil van *'t Deenſche* Hof tegens *de Vereenighde Nederlanden*. 1664.

DEENE MARKEN

van de Kroon. Hier over vielen niet alleen harde redenen voor / maer oock eenige der Koninghlycke Ministers rieden hem / dat hy alle Hollandsche Scheepen, komende in Noorweegen, Roer en Seylen sou laeten afneemen / tot dat d'ingehoudene Tol-gelden souden opgebragt; en de Schimp / de Koninglyke Maj. weervaren / van de Staten Generael vergoed sou zijn: Die hier tegens door haeren Resident inbraghten genoeghsaeme Redenen / waeromse 't gedaene hadden moeten doen / om haer' Onderdanen aen 't hare te doen koomen; 't welckmen door geene vriendlijcke versoecken had konnen verkrygen. Tusschen Engelland en Deenemarcken scheen yet geheyms gehandeld te werden / tot naedeel der Vereenighde Nederlanden. In twee Maenden tijds waren seer veel Engelsche en Schotsche Scheepen door de Sond in d'Oost-Zee gelopen / om Peck / Teer / Hennip / en andere behoeften tot Scheeps-toerustingh / te halen / 't welck hier wat ongewoons was. Dit versterckte de gedaghte arghwaen. Maer hy noch quam / dat even doe de Heer Hannibal Seestad uyt Franckrijck weer in Deenemarcken quam / meebrengende 't opgerighte Tractaet tusschen beyde deese Kroonen. De Nederlandsche Resident Le Maire versoght / dat hem openingh mogt gedaen werden van 't verhandelde; gelijck de Staten Generael sijne Maj. hadden mee-gedeeld haer Verbond met Franckrijck en Engelland Anno 1662.; doch Koningh Frederik gaf tot antwoord / dat hy 't voor dien tijd niet doen kon. Naderhand sou hy d'Onderhandelingh door den Druck gemeen maecken. Waerlijck / een sleghte eerbiedighheyd voor den Vereenighden Staet; welcke hier door 't gemeene Volck gelijk wierd gesteld / 't welck soo haest / of eer / als de Staten kennis hier van sou bekomen.

Tusschen Deen. marken en Engelland scheen yet heymlijks gehandeld te werden,

ten nadeel der Vereenighde Nederlanden.

Redenen van dit vermoeden.

Engelland was nu tegens Holland tot daedlijcken Oorlogh gereed. In Deenemarcken was men naght en dagh beesigh / om d'Oorloghs-vloot vaerdigh te krygen. De Matrosen wierden uyt Noorweegen gehaeld. D'Engelsche Resident hield by 't Hof sterck aen aen om hulp voor den Koningh sijnen Meester. De Nederlandsche deed desgelijks voor de Staten Generael. Van wiens wegen / als Extraordinair Ambassadeur, in May daer ook aenquam de Heer Godard Adriaen, Baron van Rhede, Heer van Amerongen, Ginckel, Elst, &c. Gedeputeerde in de Vergaderingh der Generale Staten van wegen de Provintie Utrecht. Sijnen voordrag bestond in een beweeglyke Voorstellingh / hoe Koningh Carel van Engelland met de hooghste onbillyckhevd sigh onderstond / den Staet der Vereenighde Nederlanden met Oorlogh aen te grijpen: en vermits alle vreedsame middelen tot noch toe op d'Engelsche niets hadden konnen uytwercken / soo moest hy / Gesant / sijne Maj. voorstellen 't groot onreght / 't welck Engelland den Geunieerden Staet aendeed; en hoe veel sijne Maj. selfs aen deese saeck gelegen was: oock wat schaede de vrye Koophandel sou komen te lijden / indien de Hollanders en der selver Bondgenooten / door al te stercke aenvallingen / de Zee niet souden mogen bevaren; wijl de Declaratie des Koninghs van Groot-Britannien van den 4. Martius deeses jaers / onder meer andere dingen / inhield: Dat alle Scheepen, van welcke Natie sy oock sijn moghten, die eenige Goederen, Koopmanschappen of Persoonen in hadden, toebehoorende de Vereenighde Nederlanden; en van sijne (des Konings van Groot-Britanniens) Oorloghs-Scheepen, of ook van particuliere Commissie-vaerders, genomen wierden, souden verklaerd werden voor goeden Prijs: gelijck oock alle Koopmanschappen, van welcke Natie deselve oock sijn moghten, geladen in Scheepen, welcke in de Vereenighde Nederlanden t'huys behoorden. Waer door Engelland niet alleen den Koophandel soght te verwoesten; die van andere Koningen en Republiquen aen sig te trecken; maer oock eyndlijck / soo 't mogelijck waere / de gantsche Weereld de Wet te stellen. Versoeckende voorts op sijne Kon. Maj. / deese saeck wel in aght te willen neemen; en sijne Heeren Meesters kraghtlijck tegens soodanige desseinen by te staen; de Wapenen tegens Engelland aenneemende / om deese Natie te helpen disponeeren tot rust en vreede: Sigh beroepende op de Verbonden tusschen sijne Maj. en de Geunieerde Provintien van Anno 1649. en 1651.: uyt kragt der welcke sijne Maj. was verbonden / te leveren een bystand van 6000. goede wel toegerustte Soldaten / &c.

D'Engelsche Resident houd aen by den Koningh, om hulp voor sijnen Meester, tegens de Vereenigde Nederlanden.

D'Ambassadeur der Heeren Staten desgelijcks tegens Engelland. 1665.

DEENEMARKEN

Korten Inhoud van des selven Voordragh aen den Koningh.

D'antwoord was / een betuygingh van sijne Maj. genegenheyd tot de Vereenighden Staet. Doch vermits door de Strijdigheden tusschen de Hollandsche en Engelsche Natie de Tollen en Inkoomsten der Kroon Deenemarcken seer verminderd; de schaeden door den Sweedschen Oorlogh geleden / noch niet verwonnen waeren / soo moest d'onmogelijckheyd de versoghte bystand overweegen. 't Hert scheen goed; maer de magt was kleyn.

Sijne Majesteyts antwoord.

Vreemd en onaengenaem was 't aen 't Koninghlijck Hof te hooren / dat d'Engelsche, met een sterck Esquadre Oorlogs-Scheepen en Branders de Neutraliteit der Haven van Bergen in Noorweegen hadden geschonden / en de daer ingeweekene Nederlandsche Smyrne-vaerders en Oost-Indische Retour-Schepen vyandlijck aengegrepen; soo dat oock selfs eenige Burgers binnen Bergen door d'invliegende Kogelen waeren dood gebleven. Hier over sond sijne Maj. de Heer Hannibal Seestad nae Engelland, om nae de reden van dit bedrijf te vraegen. Nae 't vertreck des Heeren van Amerongen wendden d'Engelsche Ministers alle vlijt aen / om Koningh Frederick aen haere sijde te trecken; met aenbiedingh van Volck / Scheepen en Geld; doch 't won niet doorgaen. In tegendeel scheen men hier van voorneemen te sijn / sigh met de Staten Generael naerder te verbinden.

De Koning neemd seer qualijck de daed der Engelsche voor Bergen in Noorweegen tegens de Hollandsche Smyrne-vaerders, en Oost-Indische Retour-scheepen.

Vermits de vyandlijkheden tusschen d'Engelsche en Hollanders nu waeren uytgeborsten / hadden over de 50. Nederlandsche Smyrne en Straets-vaerders, met seer groote rijckdommen geladen / om 't Canael tusschen Engelland

Kort overloopend beright,

gelland en Franckrijck te vermijden / ſigh ten Weſten omgekeerd / Engelland en Yrland voorby; ſigh begevende t'harer ſeeckerheyd in de Haven van Bergen in Noorweegen, om daer Convoy uyt 't Vaderland te verwaghten.

Hoedaer ig ſigh

Den 8. Auguſtus N. S. quamen by haer 9. Ooſt-Indiſche Retour-ſcheepen. Verſoghten hier aen den Koninghlijcken Gouverneur en Generael Heer Claes van Ahleveld, en de Commandant Heer Caſper van Cicignon, beſchermingh tegens de vyanden der Vereenighde Nederlanden, indienſe hier van deſelve moghten aengevallen werden. 't Wierd haer beloofd. D'Engelſche Vloot / hier van verwittighd / begaf ſigh derwaerts / om deeſen rijcken Buyt in te ſlocken.

deeſe ſaeck heeft toegedragen.

Terwijl nu de Hollandſche Officieren den 2. 12. Auguſtus met Geſchenken aen de Gouverneur en Commandant voor 't Kaſteel laegen / quam oock een Engelſche Chaloup met 3. Capitainen daer aen. Stracks daer na lieten ſigh ſien 15. Engelſche Oorloghs-Kielen en 2. Branders / onder 't Commando van Thomas Tyddeman; en gingen dight onder de Forten des Kaſteels ten Ancker leggen.

D'uytgeſondene Engelſche Capitainen vraegden den Gouverneur Ahleveld, of hy met goedheyd wou toelaten / datſe de Hollandſche in de Haven leggende Scheepen of vermeeſteren of in de grond ſchieten moghten.

Trots der *Engelſche* tegens den *Gouverneur* van *Bergen.*

De Stadhouder antwoordde: Hy wou by de neutraliteit blijven, volgens 't Koninghlijk bevel. D'Engelſche lieten hier op hooren: Indien hy haer geen verlof wou geven, ſoo ſoudenſe 't ſelve tegens ſijnen wil neemen. Alleen vier harer Fregats waren Mans genoegh, om ſijn Kaſteel over hoop te ſchieten.

Groot geluck voor de *Hollanders*; door een kleyn vertoef der *Engelſche.*

Met dit toe en af vaeren liep dien dagh door / ſonder dat d'Engelſche haeren aenſlagh in 't werck ſtelden; tot 't grootſte geluck der Hollandſche: want 't meeſte Bootsvolck der Ooſt-Indiſche Schepen ſat te Bergen hier en gintſch in de Herbergen / om ſigh wat te verfriſſchen; en ſou ſo haeſt niet weer 't Scheep te krijgen ſijn geweeſt. In ſommige deeſer Kielen waren geen 10. Mannen aen Boord. 's Nagts quaemenſe weer nae haere Kooyen; en doe wierd op alles goede ordre geſteld.

Aenval der *Engelſche* op de ſelve.

De volgende dagh quaemen d'Engelſche af / tot op een halve Muſquetſchoot van de

Nederlandſche Scheepen. Generael Ahleveld deed haer noch eenmael aenſeggen / datſe ſig ſouden wagten van de Haven / en de Neutraliteit, te ſchenden; doch kreegh tot antwoord: Sy hadden op niemand te ſien. Die den langhſten Deegen had, had 't grootſte Reght. Stracks begondenſe te ſchieten met een vervaerlijck gedonder. 't Gevegt duerde vierdehalf uyr langh. Eyndlijck moeſten d'Engelſche Oorlogs voor de Holland Koopvaerdy-Kielen wijcken; met groote ſchaede.

Twee dingen ſtreckten tot behoudenis der *Hollandſche* Vloot.

De behoudenis der Hollanders was. I. 't Voordeel der Zuyd-Weſte Wind / welcke de roock van haer Canon de vyanden in 't aengeſight joegh. II. De dappermoedigheyd van een Schipper / een Liſabons-Vaerder / genoemd Ruth Maximiliaen; die noch 40. Mannen van andere Koopvaerders tot ſigh nam / en met ſijn Schip ſigh leydde midden in de Haven overdwars; waer by ſigh voeghde 't Schip 't Slot van Groningen, als Schout by Nagt onder d'Ooſt-Indiſche Retour-Scheepen. Doe oock de ſchrick in de Hollanders was gekoomen / moedighde Ruth door woorden en voorbeeld haer weer aen.

Sleghte byſtand der *Deenen* in 't Kaſteel en de *Forten.*

Belangende de Deenen in 't Kaſteel en de Forten, ſy gaven oock Vyer op d'Engelſche; doch niet voor dat de Hollandſche alreeds twee Stooten hadden uytgeſtaen: En doe gingh 't noch traegh genoegh toe / wijlſe al t'ſaemen ſeer verſchrickt waeren. Soo geen Hollandſche Matrooſen by haer hadden geweeſt / haren

bystand sou de Hollanders geen voordeel hebben gedaen. Midden in 't Geveght lieten die van 't Kasteel een uyr langh een witte Vlagh waeyen/ in welcke tyd sy niet eene schoot deeden. Dit daght de Hollanders niet weynigh vreemd. Doch Generael Ahleveld verontschuldigde 't daer mee/ dat dit was geschied om tijd te winnen/ tot meer te regtbrenging der Bateryen. Deed oock oock nae den Stryd de Hollanders aenseggen/ dat hy twee Engelsche Scheepen buyten de Haven in Zee had sien sincken. D'onse hadden niet meer dan 20. doode en 70. gewondde bekoomen. De spyt der Engelsche over 't misluckeṇ haers aenslaghs; en 't krygen van slagen in plaets van den soo seecker gehoudenen Buyt/ was boven maeten groot: insonderheyd oock/ om datse/ 15. Oorloghs-Scheepen en 2. Branders sterck geweest/ dus qualyck gehandeld waeren/ niet van haers gelycke Kryggs-/ maer alleen van Koopvaerdy-Kielen. Men sond Convoyers nae Bergen, om deselve af te haelen: doch door een geweldige Storm en mottigh doncker weer wierd de Vloot van malkander verstroopt; door welcke ongelegenheyd d'Engelsche 4. goede Oorlogs-/ 2. Oost-Indische Retour-Scheepen/ en 3. of 4. Smyrnevaerders betrapten. Naederhand noch eenige andere.

D'Engelsche moeten afwijcken.

Groote spijt der Engellanders.

Beyde Koningh Carel van Engelland en de Staten Generael deeden haer best door haer' Ambassadeurs en Brieven/ om Koningh Frederick van Deenemarcken t'haerer hulp te beweegen. Dus had hy de keur/ welcke Parthy hy wou toevallen. D'aenbiedingen van Holland, en daer uyt blijckelijcke voordeelen/ waren wel aengenaem; maer de vrees/ datse moghten koomen onder te leggen; en dan 't geheele onweer op Deenemarcken sigh sou uytstorten/ veroorsaeckte/ dat men niet soo haest tot een besluyt kon komen. Eyndlijck evenwel wierden de Tractaten tusschen de Kroon Deenemarcken en de Vereenigde Provintien geslooten; den 1. 11. Februarius onderteeckend. Deese waeren 7. in getal/ betreffende I. D'Alliance. II. Beydersijds Prætensien. III. De Noorwegensche Tol. IV. De West-Indische Compagnie. V. De levering van 8. Oorloghs-Scheepen. VI. De Prætensien der Schippers en Kooplieden. VII Eenige affonderlijcke tot 't Alliantie-Tractaet behoorende Artijckelen; waer van 't I. was: Dat sijne Kon. Maj. terstond nevens haere Hooghmoogende sou treeden in een openbaeren Oorlogh tegens den Koningh van Groot-Britannien; en daer in volharden soo langh als haere Hooghm. selfs: alle Engelsche Oorloghs en Koopvaerdyscheepen aengrijpen/ veroveren/ opbrengen/ of te niet maecken. Sijne Maj. sou doen uytrusten 40. Oorloghsscheepen/ waer toe haere Hooghm. tot Subsidien souden geven 600000. Rijcksd.

Alliantie-Tractaet tusschen Deenemarcken en de Staten Generael.

Waer by de Koning den Oorlog tegens Engelland aenneemd, met de Vereenigde Nederlanden. 1666.

Hier op begon Deenemarcken sigh in Postuer te stellen. Al d'Engelsche Goederen heeft men soo in Deenemarcken als Noorwegen aengeslagen. De Vloot wierd toegerust. D'Engelsche Resident Talboth liet tegens eenige Staets-Ministers des Koninghs verluyden: Dat sijne Maj. van Groot-Britannien, eer Deenemarcken een eenigh Schip in Zee sou gebraght hebben, dit Rijck met een magtige Scheepsvloot sou komen aenvallen. Doch daer op wierd hem van eenen geantwoord: Dat men d'Engelsche Rodomontaden alreeds wel gewoon was.

Deenemarcken steld sigh in Postuer tegens Engelland.

Engelsche dreygementen.

Over de Zeege der Hollandsche Vloot tegens d'Engelsche wierden te Coppenhagen Vreughde-vyeren aengestoocken/ en 't Canon gelost. De volgende dagh (den 29. Junius O. S.) quam de Deensche Admirael Adelaer met 9. Hollandsche Oorloghs-Schepen/ ter hulp van de Deensche Vloot in de Sond aen. Al d'Engelsche effecten, of Goederen en Schuld-eysschingen/ heeft men in Deenemarcken verbeurd verklaerd. In 't volgende jaer wierd de Vreede tusschen Engelland aen d'eene/ de Vereenigde Nederlanden en de Kroon Deenemarcken aen d'andere sijde geslooten.

Vreede tusschen Engelland, Deenemarcken en de Vereenighde Nederlanden. 1667.

Seer gevoellijck was Koningh Carel van Engelland geweest/ dat Deenemarcken hem laten sitten/ en de sijde der Hollanders aengenoomen had: jae soodaenigh/ dat hy liet uytgaen een breede Deductie, of wijdloopigh verhael/ wat sigh tsederd een geruyme tyd tusschen beyde deese Kroonen had toegedraegen. Liet oock daer in vloeyen een swaere Beschuldigingh tegens Koningh Frederick, aengaende 't geen sigh voor Bergen in Noorweegen had toegedragen. Met weynige woorden sullen wy den Inhoud voorstellen.

Koningh van Engelland seer gevoelligh geweest, om dat Deenemarcken de Hollandsche sijde had aengenoomen.

In Junius des voorigen jaers had de Koningh van Deenemarcken sigh tegens den Franschen Ambassadeur beklaeghd/ dat hy door bedrieghlijcke treecken der Staten Generael was gesteld in een jammerlijcken stand/ als die een goed deel sijner Inkoomste in besit hadden/ wegens eenige door hem van haer opgenoomene Geld-sommen. D'Ambassadeur droegh hem voor/ dat hy 't hem afgedrongene weer kon inhaelen. Nae lange redenvoeringen seyde sijne Majesteyt/ dat hy sulcks/ indien 't hem niet aen de maght ontbrack/ wel in 't werck sou willen stellen/ door de veroveringh of aenhoudingh aller Hollandsche Scheepen in sijne Havenen. D'Ambassadeur antwoordde/ 't kon seer wel geschieden door hulp des Koninghs van Engelland. Frederick liet daer op verluyden/ dat hy behaegen hier in nam; onder bedingh/ dat de Buyt tusschen sijne Maj. van Groot-Britannien en hem gelijck gedeeld sou werden: biddende den Gesant/ Koningh Carel dit te willen voordragen; die terstond daer in bewillighde; sonder oyt eenige gedaghten te vooren gehad te hebben/ om sijne Maj. hier toe aen te maenen. Met groote blijdschap nam Koningh Frederick dit aen; seggende tot den Ambassadeur, dat hy/ om dit Verdragh dies te voordeeliger te maecken/ sijne Gouverneurs in Noorweegen had beboolen/ alle Hollandsche Scheepen in sijne Havenen te locken/ en die'er alreeds waeren/ op te houden/ door alle bedencklijcke middelen.

Geeft een breede Deductie uyt; verhaelende wat de Koningh van Deenemarcken met hem had gehandeld ten naedeel der Staten Generaels

Waer in oock insonderheyd koomd te vloeyen 't geen sigh te

Den 22. Julius vaerdighde de gedaghte Koningh van Deenemarcken een Courier af

aen

aen sijnen Stadhouder in Christiania, en den Generael Ahleveld te Bergen in Noorwegen; met bevel/ datse d'Engelsche souden toelaeten/ alle Hollandsche Scheepen/ selfs in de Havenen/ en onder de Kasteelen/ te moogen aengrijpen. Datse oock wel aght moesten nemen op 't getal; op dat sijne Maj. sijn regte deel daer van moght bekoomen. Souden den Generael der Engelsche Vloot doen weeten/ wanneer eenige Hollandsche Scheepen haere Havenen naerderden. Om deese ordre te volgen/ sond Guldenleeuw, Vice-Roy in Noorwegen, twee Galiots uyt/ om d'Engelsche Vloot op te soecken/ en deselve 't Verdragh tusschen Deenemarcken en Engelland bekend te maecken. Doch dit alleen wildense haer voor-behouden hebben/ dat sy (de Commandanten), tot bewaeringh van d'eer en glimp haers Koninghs/ sigh uyterlijck mogten gelaten/ datse sig door den Aenval der Engelsche ten hooghsten beleedighd hielden. De Kaert dus bestoken sijnde/ quamen d'Engelsche Scheepen/ volgens 't Accoord, voor Bergen, wijl men berigt had bekomen/ dat 10. Oost-Indische Retour-Schepen daer waeren ingeloopen; en d'Engelsche Admirael meende/ dat alle Commandanten der Havenen van 't gemaeckte Verdragh berigt waeren geworden.

Bergen in *Noorwegen* heel toegedragen, by 't aengrijpen der daer leggende *Oost-Indische* en andere *Hollandsche* Koopvaerdy scheepen door d'*Engelsche*.

Met seer swaere beschuldigingen

Den 1. Augustus sond Ridder Thomas Tyddeman, Commandant over 't Esquadre Engelsche, een Edelman in een Jaght nae den Gouverneur des Kasteels/ laetende hem sijn aenkoomst bekend maecken. 's Avonds liep 't gedaghte Esquadre in de Haven/ doch wierd door een Hagel van Kogelen gewaerschouwd/ van haer voorneemen af te staen. Dit alles lieten d'Engelsche geschieden/ sonder daer tegens eenige vyandschap te toonen. Ondertusschen wierd de Hollanders toegelaeten/ sigh in Postuer van tegenweer te mogen stellen; 't Geschut aen 't Strand te planten/ en op 't Slot over de 70. Stucken Canon te brengen. Hier op sond Tyddeman andermael aen Ahleveld, en liet hem wederom 't Accoord tusschen beyde de Koningen bekend maecken; doch hy wou van dit geheym niet weeten; maer bleef daer op staen/ dat hy dien gantschen Buyt voor sijnen Koningh wou behouden; seggende: Hy had de twee Jaghten ten geenen anderen eynde nae 't Noorden gesonden/ als om deese Hollandsche Scheepen onder schijn van seeckerheyd in de Haven te locken. Sijnen Meester had 22. Oorloghs-Kielen verordonneert, om deese Hollandsche tot sijn behoef te bewaren. Yeder sou sigh verwonderen/ indien twee sulcke groote Vrienden/ als de Koningen van Deenemarcken en Engelland, om sulck een geringen Buyt oneenigh wierden. Deenemarckens sleghte staet vereyschte deselve geheel. Buyten twijffel sou sijnen Heer 't geld/ van deesen Roof gemaeckt/ tegens haerer beyder gemeenen vyand gebruycken. De Hollanders souden evenwel verliesen/ of Deenemarcken alles behield/ of Engelland de helft genoot/ &c. Hier op hadden d'Engelsche d'aenval op de Hollanders gedaen; met sulck een uytkoomst/ als hier boven gehoord is.

tegens sijne Maj. van *Deenemarcken*:

dat hy deesen Aenslagh seer bedrieghlijck ontrent de *Staten Generael*, hem eerst had aen de hand gegeven.

En door den *Engelschen Ambassadeur* in *Deenemarcken*

Volghde noch: dat op den 7. der gedaghte Maend de Heer Ahleveld aen Ridder Thomas Tyddeman deesen Brief sond: 'k Heb nu stracks mijns Konings ordre ontfangen. Indien 't Gods wil waere geweest, dat deselve eerder in mijne handen waere gekoomen, soo sou al 't geschiedde vermijd sijn gebleven. 'k Verlangh seer, d'eer te moogen hebben, van de Heer by my te sien; doch bid, dat sulcks by nagt en vermomd geschieden magh: wijl d'aengelegenheyd onser beyder Koningen seer groot belangh daer aen heeft. Daer op wierd de Byeenkoomst aengesteld; en beslooten/ een tweeden aenval te doen; onder voorwaerde/ dat de Buyt half en half sou gedeeld werden; doch 100000. ponden Sterlinghs souden eerst werden afgetrocken; de gevangene Hollanders in leedige Scheepen nae Holland gesonden; niemand der selve in Bergen gelaten/ om niet te konnen getuygen; dat men den Buyt gedeeld had. Deesen Aenslagh bleef echter aghter/ wijl men d'Engelsche niet wou toelaten/ datse de Hollanders verder als tot den Boom souden mogen vervolgen/ of haere Scheepen van aghter aenvallen; onder voorwendingh/ dat de Stad gevaer van Brand moght overkoomen.

hem versoght, den aenval te willen doen;

onder voorwaerde, datse den Buyt onder malkander souden deelen;

doch hy had sijn woord niet gehouden.

Dit was de beschuldigingh des Koninghs van Engelland tegens dien van Deenemarcken; doch vond by veele geen geloof; wijlse meenden genoegh bekend te sijn/ dat d'Engelsche wel gewoon waeren/ 't een of 't ander te verdighten/ om alsoo swart te maecken den geenen dien se ongeneegen wilden sijn; gelijck de Vereenighde Nederlanden wel gewaer waeren geworden in verscheydene gevallen. Daer-en-boven/ indien 't soo was; waerom had hy (Koningh Carel) dan een Deputatie nae Deenemarcken gesonden/ om deese schending der Neutraliteit des Havens te verontschuldigen; met verklaringh/ dat de Commandant op d'Engelsche Vloot had gehandeld tegens ordre en bevel. Andere vermoeden 'er wel soo yets van; wijl niet gelooflijck scheen/ dat alles versierd sou sijn: doch dat de dingen te breed uytgemeeten wierden. Verscheydene andere dingen in deese Deductie, oock ten last des Koninghs van Deenemarcken; en insonderheyd tot naerder aenwijsingh/ dat Koningh Frederick d'Engelsche tot de daed voor Bergen had aengehitst/ moeten wy/ kortheydshalven/ voorby gaen.

Welcke saeck van sommige gantschlijck niet,

van andere ten deelen geloofd wierd.

Den Oorlog der Franschen in de Spaensche Nederlanden was nu alle Vorsten bekend. In Deenemarcken wierden alle Staetssaecken aen 't Hof ten hooghsten geheym gehouden; en niemand wist/ tot welcke Parthy sijne Maj. sigh sou willen slaen; schoon buytens Lands een valsch gerught liep/ als of Koningh Frederick met Franckrijck in Verbond was getreeden/ en daer by had beloofd/ een vyand te sullen sijn van al de geene/ die Koningh Louis souden willen verhinderen in de bedwingingh der Spaensch-Nederlandsche Provintien. Ondertusschen was men seer beesigh met een Oorlogsvloot toe te rusten.

Valsch gerught van een Verbond tusschen *Franckrijk* en *Deenemarcken*.

Doch

DEENE-MARKEN

Doch als aen 't Hof tydingh quam / dat tusschen Franckrijck en Spaenje de Vreede was geslooten / stond men hier van af.

Onverwaght overlyden

't Jaer 1670. was van de Godlycke Voorsienigheyd bestemd / om te syn 't Doodsjaer van den nu dikmael gemelden Frederik de III., Koningh van Deenemarcken en Noorwegen. Onverwaght verliet hy deese weereld. Tusschen den 6. en 7. Februarius O. S., ontrent ter middernaght / gevoelde hy den aenstoot van een hevigh Colijck: waer op de Geneesmeesters tot hem wierden geroepen; die soo verr' 't haere deeden / dat den 8. der gedagte Maend een taemlycke beeteringh wierd gemerckt: oock voerde syne Maj. dien selven avond noch goede discoursen. De volgende Naght rustte hy wel; soo dat de Doctoren 's morgens den 9. syn Water veel beeter gesteld oordeelden / als te vooren. Doch de volgende dagh bevond hy sigh soo swack / dat hy 't H. Avondmael ontfing; en tusschen 12. en 1. uyr saghtlijck overleed: selfs tot verwonderinghs toe van al de geene die'er by waeren.

van Frederick de III. Koningh van Deenemarcken. 1670.

Kortste vooren drie Sonnen gesien.

Korts voor syne dood wierden te Coppenhagen drie Sonnen gesien / welke syne Maj. selfs aenschouwde; en daer uyt besloot / dat syn eynd naeby was. Even 't selve was geschied voor 't afsterven syns Vaders / Christiaen de IV. Weynige dagen voor syn Overlyden had hy met eygener hand in synen Almanack geschreeven deese woorden / als syn Graf-schrift: Geduerende mijn leven ben ik te vergelijcken geweest by een Vyer-Pijl; die, aengestoocken sijnde, als in een oogenblick in de Lught opvlieghd, en allerweegen een helder ligt van sigh geeft. Maer als ick op 't hoogste was gekoomen; oock met voncken, als met duysend Starren, praelde; liet sigh plotslijck een barst hooren. 'k Verdween voor d'oogen der geene die my saegen; viel ter aerden neer, en wierd tot Stof.

Aenmerklijcke woorden, met sijn eygene hand in sijnen *Almanack* geschreven.

Musijcken Comedien afgeschaft.

Den 6.-16. Martius wierd 't Koninghlijck Lijck aen yeder getoond. Niet allen al d'Edele en Koninghlycke Amptenaers / maer ook der selver Dienaers / moesten den Rouw aenneemen. Alle Musijck op Bruyloften / Maeltyden / Byeenkoomsten / &c. wierd verbooden voor de tyd van een geheel Jaer. Al de Fransche Comedianten schafte men af / aen welcke daeghlijcks eenige 100. Rycksd. was beloofd geweest / en die alreeds 7000. der selve daer op ontfangen hadden. Al de Gevangene / soo in den Blauwen Thoorn als op Breemer-holm, wierden / op weynige nae / losgelaten.

Sweedsche Geschiedenissen

De Sweedsche Geschiedenissen hebben wy in 't voorgaende Boeck gebragt tot op de dood van Koningh CAREL GUSTAEF, Anno 1660. Hem volgde op den Sweedschen Throon synen Soon

Carel d'XI.

CAREL d'XI.

noch maer vier jaeren en eenige Maenden oud. Stond derhalven onder de Vooghdy van syne Vrouw Moeder / Hedwich Eleonora, Hertogin van Holstein

Uyl, gehouden

Den aenvangh des nieuwen jaers wierd gehouden van een quaede Voorbeduydingh / insonderheyd in de Koninghlijcke Hofhoudinghs Stad Stockholm; vermits sigh den 3. Januarius ontrent 6. uyren langh een seer grooten Uyl liet sien op den Thoorn der groote Kerck. Vermits dit hier wat ongewoons was / soo vreesden eenige / dat wel een groote sterfte / of een nieuwen Oorlog op handen mogt syn. Maer veel billycker veroorsaeckte seer bekommerlijcke gedagten de Comeet-Starr' / die sigh vertoonde met den ingangh van Februarius; waer van hier nae breeder.

SWEEDEN.

voor een quaed Voorteecken.

Een Tattarischen Gesant quam in Sweeden aen / om syne Majest. van de gunst des Chams te verseeckeren. Hy wierd afgevaerdigd met een tegen-verseekering van vriendschap / nevens een Vereeringh van 3000. Rycksd. aen gereed geld. Hier tegens liet deesen Heer Ambassadeur syne Tattarische milddaedigheyd sien. Sijnen Inleyder / die hem geduerigh / soo langh hy aen 't Sweedsche Hof was geweest / had vergeselschapt / schonck hy een Flitsboogh met drie Pylen / en een Houte Tandstoockertje.

Tattarische Ambassadeur in Sweeden; Geschencken aen hem.

Sijne tegen-geschencken.

1661.

Ondertusschen was op de Lijflandsche Grensen de vriendschap met de Muscovische Czaar weer vernieuwd / en de Vreede ten vollen vastgesteld. De voornaemste Artijckelen waeren: de Czaar sou aen Sweeden weer inruymen al 't ingenoomene in Lijfland. Geen van beyde de Deelen sou des anderens Landen / Steeden of Onderdaenen opentlijck noch heymlijck eenige schaede toevoegen. Sweeden sou in Russen een vryen handel hebben. Alle Gevangene sonder Rantsoen los te laten gaen. In 't volgende jaer quaemen Muscovische Gesanten / met welcke de gemaeckte Vreede plegtlijck besklooren wierd. Doe men haer d'eerste Audientie gaf (of sou geven) / om te hooren watse voor te draegen hadden / versaemelden sigh binnen Stockholm al de Heeren der Koninghlijcke Regeeringh; al de Rijcks-Raeden / soo veel'er by der hand waeren. Daer-en-boven had men beschreven al de naest-by-sijnde Bisschoppen / en andere voorname Standspersoonen. Dit was haer echter niet genoegh; maer seyden: de betaemlykheyd vereyschte / dat niet alleen de Rijcks-Admirael Wrangel uyt Pomeren (daer hy sigh doemaels bevond) derwaerts ontbooden wierd; maer oock / dat men in allerhaest een Rijcksdagh beschreef / en de Plaetsen der gestorvene Heeren met andere persoonen vervulde; op dat by haer' Audientie de gantsche Regeeringh tegenwoordigh moght syn. 't Wierd met een heymlijcke lagch aengehoord / en hoflijck afgeslagen.

Vreede tusschen *Sweeden* en *Muscovien.*

Seldsaem versoeck der *Muscovische Ambassadeurs in Sweeden.*

1662.

Onder de Geestlijckheyd in Sweeden ontstond een seer groote twist. Insonderheyd geraekten de Bisschop van Stregnes en 't Consistorium van Stockholm met de pen seer hevigh aen malkander / wegens de Kercken-Disciplin. De Bisschop nam eenige persoonen / welcke men / wegens gepleegde Hoerery en Overspel / wou opleggen een swaere Kercken-straf / gelijckse waerlijck verdiend hadden / sonder veel Ceremonien weer in de Gemeenschap op. Daer-en-boven vergun-

Twist tusschen de Geestlijcke in *Sweeden*,

de

SWEEDEN.

de hy aen andere / te moogen t'saemen trouwen / onaengesien 't Consistorium groot bedencken daer in had. Elck wou regt hebben / en lieten vry steeckelige Schriften tegens den anderen in 't veld loopen. Doch de Koninglijcke Regeering stelde sigh tusschen beyden / onderdruckende al deese Boeckjens soo veel haer mogelijck was. Beriep oock een tsaemenkoomst eeniger Bisschoppen en anderer Geestlijcke binnen Stockholm. Waer op de strijdende Parthyen een eeuwigh stilswygen wierd gebooden.

ter oorsaeck van de Kerckentught.

Ter deeser tijd quam een seer snoode daed uyt de duysternis in 't light. Een Boeyer van Amsterdam, geladen met Sout / Wyn / Haringh en Speceryen, om nae Nordcopingh te vaeren; wierd by naght tusschen Bornholm en Oeland van 14. of 14. Sweeden in een Galiot aengevallen / en overweldighd. De 6. daer op sijnde persoonen en een Jongen sneedense den hals af; namen de beste Goederen wegh / en boorden 't Schip in de grond / op dat deese onmenschlijcke daed in de diepte der Zee begraven mogt blijven. Dickmael openbaerd God 't verborgene op een onverwagte wijs. Tegens haer vermoeden wierd de Boeyer door wind en Water aen de Sweedsche Kust gedreven; als stilswijgende wraeck eysschende door de vertooningh van deese jammerlijk-toegerigtte Ligchamen. Langh liep'er een gemompel onder d'Oelandsche Boeren; tot dat eyndlijck een Hollandsch Koopman te Nordcopingh aen 't Hof hier over klaeghde. Men deed sulck een scharp ondersoeck / dat 4. of 5. van de Daders ontdeckt wierden; onder welke oock haren voornaemsten Aenvoerer was; een jongh Baron, genoemd Gustaef Adolph Skyte, Soongs-Soon van de Heer Johan Skyte; eerst geweest Præceptor van Koning Gustaef Adolph, daer nae sijnen Raed; en dickmael gebruyckt tot voorname Ambassaedschappen. Deesen Baron Gustaef Skyte wierd te Niekopingh gevangen genoomen. Doch wijl hy de Commissarissen deeses Hof-gerights niet voor sijne Reghters wou erkennen / soo moest hy nae Jenkopingh gevoerd werden. Gelijck hy onder de Moordenaers de hooghste in Eerenstand was / soo was hy oock d'eerste die gestraft wierd. Den 27. Martius Anno 1663., 's morgens tusschen 4. en 5. uyren wierd hy geharquebuseert. Hy was geweest van een voortreflijck verstand / en byzonder oordeel; waer in hy voor eenige jaren had uytgemunt in d'Academie t'Upsal boven al d'andere. 't Was beklaeghlijck / dat hy sijne gaven niet beeter had aengeleght. De volgende dagh wierd sijnen Hofmeester onthoofd door 't Swaerd. De Schipper en Stierman op 't Galiot desgelijcks / doch met een Bijl. Andere wierden gegeesselt / &c.

Grouwlijke Moord en Roof, gepleeghd op d'Oost-Zee; in een Boeyer van Amsterdam, door eenige Sweeden, onder welcke de voornaemste was de Baron Gustaef Adolf Skyte, een Heer van voortreflijck verstand en oordeel.

Straf over hem, en sijne helpers. 1663.

In Januarius Anno 1664. quam Gottlieb van Windischgratz, Keyserlycken Ambassadeur, te Post binnen Stockholm, versoeckende een spoedige Bystand tegens de Turcken. Kreegh tot bescheyd: Dat de Kon. Maj. van Sweeden, onaengesien sijn Land vry seer uytgeput was; echter 2400. Mannen onder Generael-Major Koninghsmarck tot den Turcken-Krijgh wou senden en onderhouden. Daer-en-boven te Franckfurt aen den Oder laten leveren op eygene kosten voor 100000. Rijksd. aen Buskruyd; Kogelen / Lont / &c. / tot betuyghingh sijner vriendschap tegens den Roomschen Keyser en 't Rijck.

Keyser Leopold versoeckt Hulp van Sweeden tegens den Turck. 1664.

In May wierd te Stockholm een Rijcksdag gehouden. Onverwagt verscheen op den selven Paltzgraef Adolph-Johan, Broeder van den laetst-overleeden Koningh Carel Gustaef, Oom van deesen Koningh Carel d'XI., versoeckende schriftlyck en mondlyck / dat 't Koninghlijcke Testament voldaen; dienvol-

Paltzgraef Adolph-Johan eyscht de Vooghdy en 't Veld-Heers Ampt in Sweeden.

SWEEDEN. gens hy tot 't Voogdyschap over den jongen Koningh; tot de Rycks-regeeringh/ en de Veldheers-plaets mogt toegelaten werden. Doch de Regeeringh en Rycks-Raden hadden geen ooren hier toe; desgelijcks met d'overige Standen: maer verkooren den volgenden dagh den Heer Rijcks-Admirael Carel Gustaef Wrangel tot Rycks-Veldheer: 't welckse Paltzgraef Adolph-Johan door 6. Rijcks-Raden bekend deeden maecken; nevens d'oorsaecken/ waerom men sijn versoeck niet had konnen toestaen. Hier op begaf hy sigh nae sijne Residentie Stegeburgh.

Werd afgewesen.

Onder meer andere saecken wierd op deesen Rijcksdagh beslooten en vast-gesteld: I. Dat d'Euangelische Religie noch verder sou werden gehandhaefd. II. De Studenten in de Theologie souden sigh moeten onthouden van alle Kettersche Academien, om tot geen nieuwigheden te vervallen; op straf/ als gesteld was tegens de verstoorders der Vreede en rust des Vaderlands. III. De Kinderen, welcke in een andere als d'Euangelische Religie werden opgevoed/ souden haere Burger-reght verloren hebben.

Besluyten des Rijks-daghs te Stockholm.

Anno 1665. wierden in Sweeden groote Kryghstoerustingen gemaeckt / en seer sterck gearbeyd aen een aensienlijcke Oorloghs-vloot. Waer uyt een vermoeden rees/ dat deese Kroon wel moght aenspannen met Engeland tegens Holland; te meer/ wyl men hier met den Engelschen Ambassadeur 't Verbond had geslooten; en d'Engelsche in dit Rijck en de daer aen hangende Landen/ aen drie verscheydene Plaetsen/ te Revel, Landskroon, en Gothenburgh de Stapel-gereghtigheyd had vergund. 't Verbond met Frankrijck wierd hier oock vernieuwd.

Sweedsche Oorloghs-toerustingh; en vermoeden daer van. 1665.

Koningin Christina trock na Sweeden, om sig binnen Stockholm te begeven; doch quam niet verder als te Nordcopingh. Hier ontfinghse een Brief/ datmen haer' Italiaensche Suite, of Gevolgh/ niet geerne in Sweeden sou sien. Derhalven staechtese haere voortreys. Oock verweetmen haer/ datse had gehandeld tegens haere schriftlijcke hooghverbindende Belofte; welcke inhield/ datse haer' aengenomene Roomsche Religie noyt opentlijck in Sweeden sou oeffenen/ noch yemand daer toe soecken te bepraeten. Ondertusschen hield de Fransche Ambassadeur Monf. Terlon te Stockholm ernstigh aen/ dat 't Sweedsche Kryghsheyr moght gebruyckt werden ten dienst syns Konninghs; waer voor de Kroon Sweeden weer souden betaeld werden 400000. Rijckd.

Koningin Christina treckt nae Sweeden; doch men wil haer hier niet. 1667.

Frankrijk versoeckt 't Sweedsche Krijgs-Heyr tot sijnen dienst.

Den 28. Martius Anno 1668. geschiedde met seer heerlijcke Ceremonien d'Inleyding der Sweedsche Carolinische Hooge School te Lunden in Schoonen. Na dat 's voormiddags ten 9. uyren de Straten/ door welcke de Processie sou geschieden/ weersyds met Musquettiers beset waren/ begaven sigh tusschen 11. en 12. uyren/ alle Edele/ Professoren, Predikanten/ Studenten, Raedsverwanten/ &c. nae 't Huys van den Bisschop Winstrup; daer 4. Compagnien wel-toegeruste Ruyters stonden. Van hier gingense/ onder 't Klock-geluy/ deeser wijs na de Kerck.

De Koninghlijke Sweedsche Carolinische Academie. 1668.

1. De Stads en Raeds-verwanten/ twee en twee/ aengevoerd van een Maerschalck. 2. Een kleyn getal Lundensche Studenten, met hare swarte Mantels/ twee en twee/ aengevoerd door een Geweldige. 3. Honderd en twintigh Predikanten/ al t'samen uyt Schoonen, twee en twee/ gevoerd door een Maerschalck. 4. Een hoop Sweedsche Edellieden/ sonder eenige ordre/ voor haer hebbende een Maerschalck. 5. Een Edelman/ dragende op een blauw Kussen van Taf d'Academische Scepters van gegooten Silver/ boven met een Goudene Son/ waer op stond: JUSTITIA DIVINA ET HUMANA. 6. Een Edelman/ dragende op een diergelijck Kussen twee groote Silvere Sleutelen. 7. Een Edelman/ oock op een Kussen dragende vijf Zeegelen; als, dat der Universiteit; der Theologische, Iuridische, Medicijnsche en Philosophische Faculteit. 8. Een ander Edelman/ dragende/ al mee op sulck een Kussen 't Pallium Rectorale, des Rectors Rock/ van Carmosijn Fluweel/ met goud geborduerd; nevens des Rectors Bonnet van Fluweel/ met een dicke Band van Paerlen daer aen. 9. De volgende Edelman droegh op een diergelijck Kussen d'Academische Wetten/ gebonden in Parcament/ op snede verguld/ en seer heerlijck met Goud vercierd. 10. Na hem quam een Edelman/ dragende op een Kussen de Privilegien, op Parcament geschreven; waer aen twee groote Silver-vergulde Bullen hingen. Hier op volgden (twee en twee) twaef/ Professoren; onder welcke waren M. Olaus Bacho en Casparus Schwartz in de Theologie: D. Becmannus, in de Reghten: D. Rostius, en Nicolaus Wigman, in de Medicijnen: D. Knuchan (Knuthan), en P. Spuhlman, in de Philosophie; en Martinus Norder, in de Mathematische Konsten: alle in een sonderling Gewaed/ met Fluweele Hoeden/ en lange swarte Sydene Rocken/ geboerderd met kleyn gebloemd Stof.

Werd met seer heerlijcke Ceremonien Ingewijd.

Te Lunden in Schoonen;

en hoedanigh daer ontrent gehouden wierd.

Eerste Professoren,

Hier na quam Heer Ulrick Bernarts, Theol. Doct., als Pro-Cancellier; oock in een sonderlingh Gewaed; doch dat van de Professoren wat gelyck: omringhd van ses Helbaerdiers/ van welcke vier in 't blauw waren gekleed: d'andere twee/ als Pedellen der Academie, in Violet-bruyn/ beset met geele Snoeren. Voorts volghde de Commandant van Malmoë, Gustaef Bannier, als Koninglijcken Ambassadeur, met sijn Gevolgh; en twee andere voorname persoonen / d'eene t'sijner reghter / d'andere ter linckerhand. Inde Kerck gekoomen sijnde / hoordemen eerst de Trompetten; daer nae een heerlijcke Musijck. Doe wierden verscheydene Oratien gedaen; eerst van Gustavus Bannier; voorts van de Præsident, de Pro-Cancellier, d'eerste Rector M. Olaus Bacho, &c. De Bisschop Winstrup deed een Predicatie over 1. Kon. VIII. 17. 18. 19. 20. Hier op wierd 't Canon geloft; de Raedsheeren/ Predikanten / Edellieden / Professoren, en veele Vrouws-persoonen in des Bisschops Huys tot 's morgens ten 4. uyren toe heerlijck onthaeld

en de selver Gewaeden.

Pedellen.

Oratien.

Eerste Rector.

Heerlijck Gastmael, &c.

SWEEDEN.

haeld. De volgende dagh wierden de Gasten op deselve wijs getracteert: de gantsche nagt doorgebraght met 't grof Geschut los te branden/ Gesondheden te drincken/ Dansseryen; en allerley kortswijlen.

Een Tartarische Ambassadeur koomd aen 't Sweedsche Hof. 1669.

In 't volgende jaer quam een Tartarische Ambassadeur te Stockholm aen/ by sigh hebbende een Gevolgh van 12. persoonen. Hy noemde sigh den Eedelen Josilanus Aga. Was maer 17. of 18. jaren oud; echter wel ervaren in seven Orientaelsche Spraecken. By sijn' Audientie leverde hy over sijne Credentialen, sijnde kleyne langwerpige Briefjens/ op welcke sijne Vollemagt stond. Yeder der selve bevattede niet meer als drie of vier regelen. Men sondse aen den Professor der Oostersche Talen in d'Academie t'Upsal, omse over te setten. Deese Gesant deed aen den Koning geen andere Vereeringh/ als van een sleght Tattarisch Paerd/ nevens een Flitsboogh en Pijlen. Synen voordragh bestond daer in/ dat de Sweedsche Majesteyt met den Tattar-Cham goede vriendschap geliefde t'onderhouden; en te verhinderen/ dat de Muscovische Czaar niet tot de Poolsche Kroon (nu open/ door d'afstand van Koningh Johan Casimir) moght geraecken.

Sijne slegte Vereeringh aen den Koningh; en versoeck.

De Koning ontfanght d'Orden des Kousse bands.

In Julius quam hier oock d'Engelsche Ambassadeur, Graef van Carlisle; aen Koningh Carel d'XI. overleverende de Ridder-orden des Koussebands; 't welck wierd verrigt met seer praghtige Ceremonien en groote Sactsie.

Andere Tattarische Gesanten; seer besmoddelde persoonen. 1670.

In Martius Anno 1670. hadden al weer twee Tattarische Ambassadeurs (beyde oude/ by seer besmeurde persoonen) Audientie by Koningh Carel. Haer Gevolgh was haer gelijck. Na afgeleyde Tattarische Complimenten bestond haer aenbrengen in de bekendmaeckingh van de blydschap des Chams over sijne Maj. gesondheyd en goede vriendschap. Wierden op deselve wijs beantwoord. Deese Chamsche genegenheyd tot Koningh Carel wierd bekraghtighd door vier Brieven/ gehaeld uyt vier Buydels/ en van vier verscheydene persoonen geschreeven. Haer Præsent was een Sabel/ en een Paerd van weynigh waerde. Twaelf weecken langh hieldense sigh hier op/ en kreegen daeghlijcks tot haer onderhoud 30. Rijckd. Op haer vertrek wierdense/ nae gewoonte/ begiftigd met ses kostlijcke Packen Kleederen/ en 3000. gl. aen geld.

Haer aenbrengen: slegte vereeringh, en tegen-vereering aen haer.

Sweeden, nu in Vreede, denckt echter dat Oorlogh sou konnen ontstaen.

Alhoewel Sweeden nu in Vreede was/ echter dagtmen/ dat'er een Oorlog sou konnen ontstaen. Allerwegen was men met Monsteringen seer beesig. Veerthien Regimenten Sweedsche Volckeren/ bestaende uyt Finnen en Lappen, wierden na de Muscovische Grensen gesonden/ om aght te neemen op de bedrijven van de Russische Rebel Stenko Radzin, of Razin, waer van onder de Muscovische Geschiedenissen is gehandeld. Ook wierden eenige Oorloghs-scheepen toegerust/ sonder datmen wist tot wat eynd.

Een Jesuit ter dood veroor-

In 't begin van Januarius Anno 1671. wierd in Arrest genoomen een Jesuit, geweest sijnde by den Keyserlijcken Resident Baron Passeraden. Hy had sigh onderstaen/ in verscheydene Plaetsen van Sweeden te prediken; oock by de Siecken in te sluypen; meenende haer voor haere dood noch tot de Roomsche Religie te brengen. Welcke dingen door 't geheele Sweedsche Rijck op levensstraf verbooden sijn. Even hierom heeft oock de Magistraet te Stockholm de Sententie uytgesproocken/ dat hy met de Bijl sou onthoofd werden. Echter hield d'Ambassadeur des Koninghs van Spaenje by de Koninghlijcke Regeeringh soo sterck aen/ dat hy van deese Straf wierd verschoond. Soo stout was hy/ dat hy te Stockholm bleef; derhalven hem aengeseght wierd: indien hy 't alreeds tegens hem uytgesprokene Vonnis niet wou volvoerd hebben/ soo moest hy binnen drie weecken 't Koninghrijck ruymen. Hier op volghde niet alleen een nieuw Koninghlijck Placcaet, waer in de voorige Religions Ordonnantie wierd bevestighd; maer te gelijck een ander Bevel/ dat alle Geestlijcke Ordens-persoonen der Roomsch-Catholijcke Religie, voor al de Jesuiten, sigh uyt 't Koninghrijck moesten wegh maecken/ en voor eeuwigh daer uyt gebannen souden sijn.

SWEEDEN. deeld; en waerom. 't Vonnis echter niet geexecuteert, op aenhouden des Spaenschen Ambassadeurs. Alle Roomsch-Catholijcke Geestlijcke uyt Sweeden gebannen. 1671.

Fransche en Engelsche Ambassadeurs te Stockholm.

De jonge Koningh Carel, nu 15. jaren oud geworden/ wou den hoogen Raed mee bywoonen/ en van alle Rijcks-geschafte kennis hebben. Wierd derhalven in den selven geintroduceert. In Augustus quam den Franschen Ambassadeur Mons. de Pompone te Stockholm aen/ en wierd heerlijck ingehaeld. Stracks daer nae volghde de Koninghlijcke Engelsche Ambassadeur Mons. Conventry. Van sijne Verrightingen wierd niet sonderlinghs vernoomen. Wat Mons. Pompone, wegens Franckrijck, hier soght/ is onlangs daer nae gebleecken.

Wonderdedrijven des Satans door meenighte van Toveressen in 't Sweedsch Dorp Mohra.

't Wonderlijck bedrijf des Satans door een meenighte Toveressen in 't Sweedsche Dorp Mohra; daer hy sigh sightbaerlijck vertoonde; de behoeftige van Spijs en Dranck versorghde: gantsch seldsaem te werck gingh ontrent eenige honderden van kinderen. Hoe de Koningh/ tot 't ondersoeck deeses handels/ Geestlijcke en Weereldlijcke Commissarissen stelde. T'seventigh Toveressen uytgebonden/ en gestraft wierden/ nevens een groot getal Kinderen. 't Examen der selve. Haere Belijdenissen. Vragen aen haer gedaen: en wonderlijcke vreemdigheden/ daer van verhaeld/ gaen wy hier voorby/ wijl 't ons te veel plaets sou wegh neemen. Tegens den 29. 30. April Anno 1670. wierd een Algemeene Boet en Beededagh door geheel Sweeden uytgeschreeven/ insonderheyd wegens deese Toveryen en Satans bedrijven.

Poolsche Koningen en Geschiedenissen.

In Polen regeerde noch Koning JOHAN CASIMIR, tot in 't jaer 1668. De Poolsche Geschiedenissen hebben wy in 't voorgaende IV. Boeck gebraght/ tot op de Vreede met Sweeden Anno 1660. 't Geen sigh hier verder toegedragen heeft/ sullen wy kortlijck overloopen.

Beraedslaeghingh over de Verkiesingh van

't Onrustigh Polen kon noch al geen rust vinden. Op een Byeenkoomst Anno 1661. waren beraedslaegingen gehouden/ over de Ver-

Verkiesingh van een Koninghlijcken Pacsaet in 't Rijck / als Johan Casimir sou overleeden sijn. Eenige Landbooden waren 't Huys Oostenrijck toegeneegen; insonderheyd Aertshertogh Carel Joseph, Broeder van Keyser Leopold; waer op oock de Keyserlijke Ambassadeur Baron d'Hola sterk aendrong. Echter wierd dit werck verschoven tot op den toekomenden Rijcksdagh. De Cosacken geraeckten weer in een nieuwen arghwaen. Met Keur-Brandenburgh was oneenigheyd ontstaen; wijl deese Vorst de Poolsche Posten in sijne Landen ophield; waer door de Koninghlijcke Correspondentien en de Geschaffen der Kroon Polen niet weynigh wierden verhinderd; en 't Hof daer over seer verbitterd. Doch in Junius wierd dit Verschil te Dantzick bygeleght.

een Naelaet des Koninghs. 1661.

Gevaerlijcken twist met Keur-Brandenburgh, noch bygeleght.

Op den gedaghten Rijcksdagh den 6. 16. May te Warschouw sou men beraedslaegingh houden over XIV. Artijckelen. 1. Hoemen verdraeghlijcke Schattingen sou aenstellen. 2. De Koopluyden en Soldaten betalen. 3. De Cosacken tot volstandigheyd brengen. 4. D'Ukraine met Guarnisoenen voorsien. 5. Met Muscovien tot Vreede / of in Oorlogh treeden. 6. Ambassadeurs nae vreemde Hoven senden. 7. Middel te vinden voor Keur-Brandenburgh, wegens de verpandingh van Elbingh voor 400000. Rijcksd. 8. D'onkosten voor de Vestingen in Pruyssen te lighten. 9. De klaghten wegens Lijfland af te doen. 10. De Geschencken voor de Tattaren op te brengen. 11. D'oude Schulden der Kroon af te lossen. 12. De Frontieren te voorsien. 13. D'openstaende Plaetsen te vergeven. 14. Een Successeur in 't Rijck te verkiesen / indien Koningh Johan Casimir sonder Manlijcken Erfgenaem quam te sterven.

Rijcksdag te Warschouw.

Beraedslaeghings-Artijckelen.

De Keyserlijcke en Fransche Ambassadeurs versuymden niet / sigh op deesen Rijcksdagh te laten vinden. D'eerste deed sijn best / om de Poolsche Kroon te brengen aen 't Huys Oostenrijck; d'andere aen Duc d'Enguien. Twee Muscovische Ambassadeurs versoghten Vreede / en de Litthauwers wilden deselve. Maer haest ontstond onder de Standen een grooten onwil. Daer wierd besloten / en met Trompetten-geklank uytgeroepen / dat geen andere, als de Roomsch-Catholijcke Religie, in Polen sou werden gedooghd: Prins Radzivil was de Gereformeerde Religie toegedaen; derhalven wilden eenige hem tot den Rijcksdagh niet toelaten. Moesten hem echter / op aenhouden van den Generael Czernetzky, en andere Officieren, erkennen. Maer hy wou niet verschijnen / ten ware hy met eere weer ingehaeld wierd van de geene / welcke hem hadden willen uytsluyten. Doe stelde deese Vorst sigh seer yverigh tegens 't gedagte Besluyt / en bleef ook ganschlijk uyt der Landboden Stoof / tot dat 't selve wierd veranderd / deeser wijs: D'Euangelische, Luthersche en Gereformeerde, gelijck oock de nieuwe Arrianen (of Socinianen) die tot deese Religien waeren getreeden / souden blyven by de vorige Vryheden. Doch voortaen souden d'Arrianen geen andere als de Roomsche Religie mogen aenneemen. Die 't weygerde / souden met verlies harer Goederen weggesonden werden. Hier mee liet Vorst Radzivil sigh eyndlijck vergenoegen.

Vryers nae de Poolsche Kroon by 't leven des Koninghs.

Besluyt, om de Onroomsche uyt 't Rijk te bannen.

Prins Radzivil verhindert d'uytvoeringh.

Hoe 't Besluyt veranderd wierd.

De Koningin drongh sterck aen op de Verkiesingh eens Successeurs in 't Rijck. Maer alsmen de Stemmen sou vergaderen / wierd dit werck gestuyt. De Soldaten riepen om geld. De Tattaren, welcke de Kroon Polen tot noch toe tegens Muscovien hadden bygestaen / begonden ook te dreygen, datse of vrijst en onderhoud hebben / of met 100000. Mannen op Roof uytgaen wilden / om haer selven te betalen. De Muscoviters straopten van uyt 't Slot Kauen tot in Litthauwen. De Czaar versterckte sigh geweldigh / wijl hy nu Vreede met de Sweeden in Lijfland had. De Cosacken wierden alweer af valligh. In Augustus kreegh de Turksche Ambassadeur Audientie by den Koningh / en versoght I. Dat de Poolsche Republicq de Vreede met d' Ottomannische Porte bestandigh sou onderhouden. II. Dat de Polacken den jongen Vorst Ragotzy niet ten Successeur in 't Koninghrijck souden verkiesen; anders sou hy daer als bystand werden vervolghd. III. Dat 't Turcksche Heyr sou werden vergund een vrye doortoght na Moravien in Silesien, tegens 't Huys Oostenrijck. Dit laetste vergrootte de vrees aen 't Hof niet weynigh; maer noch meer onbeschaemd was 't geen de Gesant der Kroon Polen te gemoet voerde; te weeten: Wijl de Standen hadden voorgenoomen / een toekomenden Koningh te verkiesen / soo soudense de Turcksche Sultan oock op de Nominatie brengen: immers de Turksche Cham, of desselven Soon; wijl hy sigh by de Kroon Polen soo wel-verdiend had gemaeckt.

Slechte staet des Koninghrijcks Polen.

Voorstel des Turckschen Sultans aen den Koningh van Polen.

Sijn gantsch onbeschaemd versoeck.

't Poolsch Krijgsheyr verbond sig t'samen / en besworen haer Verbond / eenmael / andermael; begeerende volkoomene betaeling haerer Aghterstallen: Versekeringh voor d'aenstaende Besoldingh: Afsettingh der tegenwoordige Kroons-Veldheeren: Aenstellingh van nieuwe; niet voor al haer leven / maer veranderlijck: Vermindering van d'Inkoomsten der Geestlijcke; en dat men 't geen haer wierd ontrocken / sou aenwenden ten voordeel van 't Gemeene best. Voorts / dat niemand sou beleend werden met de Koninghlijcke Goederen en Starostyen, als sulcke / welcke sigh by de Kroon hier of daer door welverdiend hadden gemaeckt. Dat oock een gedeelte der geene / die se nu besaten / daer van afstand souden doen. D'antwoord hier op wierd verschoven tot op den naestkomenden Rijcksdagh.

't Poolsch Krijgsheyr verbind sigh t'samen.

Eyssehen veele swaerwigtige in.

In deese gevaerlijcke Staet des Rijcks begonden veele nae verseeckerder Plaetsen te vlieden. Selfs Koningh Johan Casimir sond sijne beste Goederen na Warschauw en Thoorn. Voorts gingh hy nae Litthauwen Veed 't Kasteel van Wilda, door de Muscoviters beset / belegeren. Begaf sig nae 't Litthauwsche oock t'samen verbondene Krijgsheyr. De Muscovische Veldheer Chawansky, deese verwarringh en tweedraght tot sijn voordeel gebruycken willende / trock in stilheyd

De Koningh send sijne beste Goederen na Warschauw en Thoorn.

Swaere Neerlaegh der Muscoviters door

POLEN.

heyd over den Duna, en meende de Litthauwers onvoorsiens te verdelgen: doch sy wierden sijnen Aenslagh tijdigh gewaer / en ontfingen hem soodaenigh op goed Soldaets / dat over de 1200. Muscoviters dood bleven. Korts daer nae viel een Slagh tusschen beyde de Heyren voor; waer in de Russen t'eenemael geslagen wierden; en over d'8000. doode aghter lieten op de Veghtplaets.

de *Litthauwers.*

Koningh Johan Casimir quam wel in dit Lithauwsch Heyr aen: wierd oock van 't selve met alle eerbiedigheyd ontfangen: doch haeren eysch was soo swaerwightigh / dat hy daer in niet kon bewilligen. Trock weer te rugg' nae Wilda, en veroverde 't Slot.

'*t Litthauwsch* Heyr oock onrustigh.

In 't volgende jaer verminderden d'onrusten noch niet. De Verbondene Soldaten tasteden de Koninghlijcke en Geestlycke Goederen aen / om sigh daer van betaeld te maecken. Eyschten oock van Dantzick, Dirschauw, Thoorn, en andere Steeden in 't Bisdom Ermeland, groote Geld-sommen; doch deese weesen haer leedigh / of ook wel met slagen / weer heenen. Wilden by 't leven des Koninghs van geenen Successeur hooren / &c.

De Verbondene tasten de Koninghlijcke en Geestlijcke Goederen aen. 1662.

D'uytgeschreevene Rijcksdagh nam Anno 1662. te Warschauw sijnen aenvangh. Groote twisten ontstonden onder de Landboden. De Verbondene Poolsche en Litthauwsche Heyren hadden'er haere Gesanten by. De Koningh quam haer vry veel te gemoet. 't Mogt echter niet helpen. Jae / sy verswaerden noch haren voorigen eysch. De Duytsche Kroons-volckeren wilden oock te vreeden gesteld syn. Volgens haere reeckening moestense hebben 14. Millioenen Men bood haer 600000. gl. Weynigh feylden'er aen / dat se niet in een Verbindnis traeden. Doch 't wierd noch gestuyt; wyl men terstond voor haer verscheen met 't genoemde geld; boven 't welck men haer noch aen wees 800000. gl. op seeckere Inkoomsten; daer-en-boven sou men haer geven 600000. gl. aen Waeren: en in Junius des volgenden jaers soudense ontfangen uyt de Lembergsche Munt 1. Millioen en 300000. gl. Hier mee lietense sig paeyen.

De Koningh koomd haer veel in 't gemoet; doch 't mogt niet helpen.

De *Duytsche* Kroons-volckeren, oock gereed in een Verbindnis te treeden, noch gepaeyd.

Eyndlijck werd oock 't Verdragh getroffen met de Poolsche Verbondene. De voornaemste Artijckelen waeren. 1. Een algemeene Amnestie. 2. Eed. 3. Naerder verseeckeringh der Amnestie. 4. Afleesingh der selve van alle Predickstoelen. 5. De Republicq maest middel vinden om 't Litthauwsche Heyr te vergenoegen. 6. Kaeckte eenige Oversten. 7. De Republicq sou betaelen 7. Millioenen gereed; 't aghtste aen Pand; 't negende aenwijsen op des Konings Tollen / &c. Over dit Accoord wierd den 10. 20. December 't Canon los gebrand; een Vreughde-Feest gehouden; en 't Te Deum laudamus gesongen.

Accoord met de *Poolsche* Verbondene; en *Artijckelen* van 't selve.

Groote blijdschap in *Polen* hier over.

Maer wel haest veranderde deese blijdschap weer in schrick. Volgens 't gedaghte Verdragh met de Poolsche Verbondene onrustige Soldaten / pleghtlijck beswaoren / moesten haer op een bestemde tijd de 9. Millioenen opgebraght werden. De Betaeldagh verscheen / en daer tegens was in Russisch-Lembergh noch nauwlycks de helft van 't geld voor handen. In 't XIII. Artyckel des Accoords was uytdrucklijck bedongen: Indien de Geconfœdereerde binnen ses weecken tijds niet vergenoeghd wierden door d'opbrengingh van 7. Millioenen gereed geld, en 1. Millioen aen Panden, datse dan gereghtighd souden sijn, weer tot haer voorgaende bedrijf te keeren. Spraecken derhalven nu hooghmoedigh: Indien men haer geen woord hield, soo wildense 't laetste arger maecken als 't eerste.

POLEN.

't Beloofde geld aen de Verbondene is op den verschijn dagh niet gereed: derhalven begind haer voorigh spel weer aen te gaen. 1663.

De Koningin bood haer al haere Juweelen ten onderpand aen; doch te vergeefs. De Koninghlijcke Commissarissen deeden haere Gedeputeerde aenseggen: Sy souden koomen / om 5. Millioenen t'ontfangen: meer had men uyt d'arme Inwooners niet konnen parssen. Voor de resteerende 2. Millioenen sou men haer aenwijsingh doen / om deselve te haelen in eenige Waywoodschappen, welcke haere Contributien noch niet betaeld hadden; selfs oock door Militaire Executie: Doch oock hier na wildense niet luysteren. 't Heyr verbond sigh op nieuws / om de Koninghlijcke / Geestlycke / en andere Goederen aen te tasten.

De Koningin bied haer al haere *Juweelen* aen; te vergeefs.

Ondertusschen wierd 't Litthauwsch Heyr tot beter gedagten gebragt / soo dat het weer tot gehoorsaemheyd trad / en haer Verbond te niet deed. Hier by quam noch / dat de Cosackische Generael Chmielincky, siende / dat hy by de sijne niet meer in sulck een hooghaghtingh was als te vooren; overwegende de veranderlyckheyd des Gelucks; vreesende voor een Rebelly tegens hem; betragtende d'ydelheyd aller wereldsche dingen / en de vergancklijckheyd aller heerlijckheyd / den 6. Januarius de Generael-staf neer leyde / en in een Klooster gingh. Eenpaerigh verkooren de Cosacken in sijne plaets ten Generael een Cosackisch Overste / Heer Tetera. Ernstigh weygerde hy; maer op geduerigh aenhouden moest hy bewilligen: doch eerst deed hy de gantsche Gemeente sweeren / datse de Kroon Polen getrouw souden blijven; om geenerley saecken van deselve af vallen. 't Poolsche Hof was met deese Keur seer wel te vreeden; weetende / dat de Heer Tetera een persoon van voortreflycke Hoedaenigheden / seer goed gemoed / en 't Rijck Polen seer geneegen was.

Der *Cosacken Generael Chmielincky* legt sijn hoogh Ampt neer, en gaet in een Klooster.

De Heer *Tetera* van de *Cosacken* in sijne plaets genoomen; tot groot genoegen van 't *Poolsche* Hof.

Koningh Johan Casimir, op 't een en 't ander moed vattende / deed de Poolsche Verbondene als voor de laetste mael aenseggen / offe 't by de hand sijnde geld aenneemen; op 't geen'er noch aen ontbrack geassigneert sijn; en dan weer tot 't Koninghlijck Heyr binnen aght dagen treeden wilden? Indien niet / soo sou hy middel weeten te vinden / om sig selven en de Kroon in goede rust te stellen. Daer op wierd andermael een Accoord met haer getroffen; doch stracks al weer gebrooken. Vervolgens ten vollen opgeright / tot groote vreughde des gantschen Lands.

Koningh *Johan-Casimir* dreygd nu de Verbondene *Poolsche.*

Nieuw, en al weer nieuw *Accoord.*

Als nu 't Heyr weer tot gehoorsaemheyd was gebraght / trock sijne Maj. op tegens de

Sijne Maj. treckt op

tegens de weerſpannige *Coſacken* en de *Muſcoviters.*

de Muſcoviters, en weerſpannige Coſacken, die 't met de Ruſſen hielden. Soo door overgaef aen ſijne genade door ſchrick; als met ſeer geringe moeyte / veroverde hy de Steeden en Veſtingen Bariszeuka, Stokolow; en de ſterckе Plaets Oſteze aen de Rivier Dzieſna, van een groote aengelegenheyd voor de Muſcoviters, wylſe de Correſpondentie met Kiow en Percoskou kan openen of ſluyten.

Groote veroveringen. 1664.

Voorts / de vaſte Stad Kozieloc, die tot noch toe noch de Muſcoviters noch de Polacken te wil / maer Vry had willen ſijn; nevens veel meer andere Steeden. Oock wierd 't Muſcoviſch Heyr door 't Poolſche ſwaerlijck geſlagen.

Verdere verrigtingen der *Polacken* tegens de *Rebellige Coſacken,*

Maer 't Krijgsgeluck der Polacken begon voor Gluckou te ſtuyten; welcke Plaets sy met verlies weer verlaten moeſten. Syne Maj. ruckte voor Novogrodeck, doch moeſt weer aftrecken. De Polacken en Tattaren vielen in Muſcovien, en ſtaecken meer als 1500. Dorpen ten vollen in brand. Hier tegens wierden de Coſacken aen deeſe ſijde de Nieper op nieuws gantſch oproerigh / en maeckten de Poolſche veel te doen; doch wierden voor Bialacierkou geſlagen: een nieuwe

en de *Muſcoviters.*

oproer gedempt. De Muſcoviſche Czaar kreegh luſt tot Vreede / wederom van de Polacken geklopt ſijnde. Noch vry meer ſou 't Poolſche Heyr verright hebben / indienſe ſigh op haere helpers / de Tattaren, hadden derven vertrouwen. Met ſeer weynigh Volck verrightte de Poolſche Generael Czernetzky groote dingen. Wat ſou hy niet gedaen hebben / indien hy een taemlyck-groot Heyr had gecommandeert.

Nieuwe onruſt in *Polen*, tuſſchen den Koningh en des Kroons-Maerſchalck *Georgh Lubormirzky.*

Maer nu moeſt in Polen ſelfs op nieuws een gevaerlijcke onruſt ontſtaen tuſſchen 't Hoofd en de Leeden; tuſſchen de Koningh en de Kroons-Maerſchalck / Heer Georgh Lubomirzky (by andere Lubormirsky eygentlijck Loubrmirsky, Vorſt van Wiſnick en Jaroſlau. Yeder had ſijnen Aenhangh. De Koninghlijcke Parthy was wel de voornaemſte / wyl ſigh daer by voeghden 't Koninghlijk Hof; veele Geeſtlycke en Wereldlycke Heeren / &c.: Maer de Lubormirskyſche de ſterckſte / wegens de veelheyd des hem aenhangenden Adels. Van 't Hof wierd hy ſwaerlijck beſchuldighd; en verdaghvaerd ter verantwoordingh / over deeſe Artijckelen. I. Dat hy had getraght / den Koninghlijcken Throon om verr' te ſtooten.

Beſchuldigingen tegens hem.

II. De laetſte oproer onder 't Krijgsvolck verwekt. III. Haer door ſyne Geſanten in haer' ongehoorſaemheyd geſterckt. IV. Met geld omgekoght. V. Verhinderd / datſe ſigh weer tot ſtilte begaven. VI. De getrouwe Soldaten onder Czernetsky geſogt aen hem te trecken. VII. 's Koninghs Toght tegens de Muſcoviters vrughtloos gemaeckt. D'eygentlijcke oorſaeck van den haet des Koninghs tegens hem ſullen wy ſtracks hier nae hooren.

Lubormirsky ſchrijft aen de Heeren *Landboden*

Als nu te Warſchauw een Rijcksdag wierd gehouden / ſchreef Lubormirsky een ſeer beweeghlijcken Brief aen de Heeren Landboden, t'ſyner verontſchuldigingh; klaegende / dat in ſijn perſoon de Vryheyd der Poolſche Natie wierd verdruckt. Al d'Artijckelen der Aenklaght verwierp hy / als verſierde laſteringen.

op den Rijcksdag, t'ſijner verontſchuldigingh.

Daerbenevens volmaghtighde hy d'Aertsbiſchoppen en Biſchoppen van Cracauw, Cujavien, Plozko, Ermeland, Pizemiſl en Culm; de Waywoden van Cracouw en Wilda, om te handelen en te beſluyten 't geen noodigh moght ſijn tot de bevreediging eens vergramden Koninghs: doch met deeſe bepalingh / datſe niets ſouden ingaen / 't geen mogte ſtrecken tot naedeel ſijner Eere.

Des Koninghs *Parthy* dringhd door;

Over deeſe ſaeck rees in der Landboden Stoof een groote onruſt. Echter drongh de Koninghſche Parthy door; en Lubormirsky wierd met de meeſte Stemmen veroordeeld; eyndlijck 't Vonnis uytgeſprooken / waer by hy wierd verklaerd eerloos; gebannen uyt de Kroon Polen, en 't Groot-Hertoghdom Litthauwen, nevens d'aenbehoorende Landen; oock ſijnen Aenhangh / of die hem eenighſins met raed of daed behulplijck moghten ſijn / al t'ſamen verklaerd vervallen te ſijn in den ſelven Ban; levens-ſtraf / en verbeurte aller Goederen.

en veroordeeld hem.

Was de rijckſte Vorſt in geheel *Polen.*

Dus wierd deeſe vermaerde Vorſt / tot noch toe Kroons-Opper-Maerſchalck en Onder-Veldheer geweeſt / de grootſte en maghtighſte in gantſch Polen (als die / gedueren de ſijnen welſtand / jaerlijcks over de 400000. gl. aen Inkoomſten had gehad) / met ſulck een hard Vonnis beſwaerd, hoofdſaecklijck / om dat hy ſigh erenſtigh had geſteld tegens 't voornemen der Koningin / die by 't leven des Koninghs een Naeſaet op den Throon wou verkooren / en een Franſch Vorſt ingedrongen hebben; daer toe oock ſijne Majeſteyt ſigh had laeten bepraeten; maer waer ontrent hy (Lubormirsky) al eenige vry ſcharpe woorden had gebruyckt / en 't Verbandene Krijghsvolck geſterckt / om deeſe Lieur te helpen verhinderen / als hooghnadeeligh voor de Poolſche Natie.

Hoofd-oorſaeck ſijner ongenaede by den Koningh, was, dat hy by ſijne Majeſteyt's leven geenen *Franſman* tot de Kroon wou verkooren hebben.

Dit wierd van haere Majeſteyten ſoo euvel opgenoomen / dat'er ſulck een ſwaere Sententie op volghde; onaengeſien veele Landboden hevigh daer tegen proteſteerden. Doemaels bevond hy ſigh in 't Waywoodſchap van Cracouw. Gingh van daer geheel uyt 't Land nae Breſlauw in Sileſien; daer hy niet alleen de Pen t'ſijner verdeedingh gebruyckte / maer oock de Sabel ſcharpte / om ſijn' Eer en Leven te verdeedigen.

Begeeft ſigh nae *Sileſien.*

De dapper *Poolſche Generael Czernetzky* ſterft.

Ondertuſſchen had Generael Czernetzky de weerſpannige Coſacken uyt Peleſien geſlagen / en haer een ſeer groot verlies veroorſaeckt. In d'Ukraine ſtelde hy ſigh vaſt. Verrigtte ſeer veel met weynigh volck; doch ſtierf / tot groot naedeel der Poolſche Kroon. De Litthauwers vielen in Muſcovien; en d'Africaenſche Tattaren rebelleerden tegens den Czaar.

Rijcksdag te *Warſchauw*, al weer een Krackeel-dagh. 1665.

In Martius Anno 1665. wierd te Warſchauw weer gehouden een Rijcks- / of / volgens Poolſche gewoonte / Krackeel-dagh / wegens d'oneenigheyd der Landboden: welcke noch ſeer toenam / wegens de ſaeck des Heeren Lubormirsky. Eenige verſoghten ſijne herſtellingh; doch Koningh Johan-Ca-

ſimir

POLEN.

fimir won'er niet van hooren. De Vergaderingh eyndighde sonder eenigh Besluyt. Lubormirsky had alreeds een grooten Aenhang in Polen; doch de meeste Senatoren hielden 't met sijne Majesteyt. De Polacken verover- den verscheydene Cosackische Plaetsen. Hier tegens stoegh een Lubormirskysche Parthy een Koninghsche: Welcke Lubormirsky noch al soght tot een Verdragh met den Koningh te koomen; doch ontfingh een sleghte antwoord. Veele baeden seer ernstig voor hem; doch te vergeefs. De Kroons-Volckeren in d'Ukraine wierden al weer oproerigh/ wegens wanbetalingh. Een groot deel trad in een nieuw Verbond/ en begaf sigh na Lubormirsky; die een Heyr van 6000. Mannen had by een gebraght. D'Adel in Kleyn-Polen was niet ongenegen op te sitten/ hem ter hulp; onaengesien 't seer scharp verbod des Koninghs.

Lubormirsky soeckt te vergeefs een Accoord met Koningh Johan Casimir.

Eyndlijck trock 't Koninghlijcke Heyr op tegens dat van Lubormirsky. De Lubormirskysche gingen voor heenen: de Koninghsche volghden haer/ tot in Groot-Polen. Onderwijl soght men noch al tot een Accoord te komen; doch de Koningh wou nergens na hooren; ten waere hy eerst sijn volck afdanckte/ en de hem voorgeslagene Artijckelen aennam. Lubormirsky wou lieber sijn leven in sijn Vaderland verliesen/ als aengaen soodaenige Conditien, welcke hy wist/ tot sijnen ondergangh te sullen strecken. Sijn Heyr wierd nu sterck geaght 7000. Koppen; dat van de Koningh 16000.: die/ terwijl hy sijnen vyand naesettede/ een Hoflijcken Brief schreef aen Heer Philip, Baron van Rauthen, als Opper-Lands-Hoofdman der Vorstendommen Oppelen en Ratibor; met versoeck/ wanneer Lubormirsky met sijnen oproerigen hoop door hem sou geslaegen sijn/ en deese vliedende nae Silesien weecken/ dat hy haer al t'saemen als vyanden sou handelen/ en doodslaen. Doch dit was de Huyd verkoopen/ eer men den Beer gevangen had.

't Koninglijck Heyr treckt tegens dat van Lubormirsky op.

Koningh Casimir wil de Huyd verkoopen eer de Beer gevangen was.

Lubormirsky lagh stil by Czenstochow. Koningh Casimir had sijn Hoofd-quartier te Sirads (of Siradia). Listighlijck meende hy de Lubormirskysche t'overvallen; doch wierd soodaenigh ontfangen/ dat hy 2500. doode en 1700. gebangene aghterliet. Deese bloedige wonde (alhoewel door nood gegeven/ wijl Lubormirsky, die Vreede sogt/ den eersten aenval nopt sou gedaen hebben) gingh Koningh Johan Casimir soo diep ter herten/ dat hy hem andermael in den Rijksban deed; met belofte van 't vierdedeel sijner Goederen/ aen die hem levendigh of dood in sijne handen sou leveren: en dan noch 10000. Kroonen/ welcke de Koningin daer toe deed; als boven maeten tegens hem verbitterd/ om dat in deesen Strijd veele haerer voornaeme Fransche Gunstelingen waeren gesneuveld. Daer-en-boven hadse van over langh een groote wroch tegens hem opgevat; wijl hy/ nevens meer andere/ had verhinderd/ datse 't voorgenoomene Verkiesingh's-werck tot een Fraaschen Succeſſeur in den Throon niet had konnen doordringen/ gelijck alreeds geseght is. Lubormirsky evenwel/ om te toonen/ dat hy de Wapenen niet had aengenoomen ten trots/ of tot beleedigingh sijner Maj./ maer alleen t'sijner bescherming/ sond den Koningh de 1700. gevangene/ waer onder veel groote Heeren waeren/ sonder eenigh Rantsoen weer toe.

Meend Lubormirsky t'overvallen, doch werd el lendigh geslagen, schoon veel meer als tweemael soo sterck.

Steld geweldigh veel geld op sijn Hoofd

Haet der Koningin tegens hem.

Edelmoedigheyd van Lubormirsky.

D'Adel in Groot-Polen trad op sijne sijde. Een cierlijck Gesprek deed hy tot haer; waer in hy voordroegh/ hoe hy/ buyten schuld/ aengeklaeghd en veroordeeld was. Daer by voegende/ dat de Heeren Broeders moght gelieven/ by den Koningh aen te houden/ om hem opentlijck op 't vrye Veld/ door daer toe verordonneerde Rycksleden/ te hooren. Indien men hem kon bewijsen schuldig te sijn/ soo wou hy sijnen hals gewillig uytstrecken/ &c. Due Heeren uyt Groot-Polen wierden tot den Koningh gesonden/ die met sijn Leger maer anderhalf uyr van 't Lubormirskysche lagh. Vermits 't gevaer voor sijne Maj. sigh begon groot te toonen/ soo stelde hy eenige Artijckelen op/ om onderteeckend te werden/ gelijck oock geschiedde. Volgens 't laetste derselve moest Lubormirsky binnen drie weecken tyds sijn Heyr van de Rijcks-grensen af-voeren: doch de Verbondene sonden haere Winter-quartieren betrecken in de Waywoodschappen Posen, Kalisch, Siradz, Lanczicz, Brzeste en Cujavien.

D'Adel in Groot-Polen treed op sijne sijde.

De Koningh, in gevaer; steld Artijckelen tot een Verdrach op:

welcke Lubormirsky en de sijne onderteeckenen.

In 't volgende jaer was 't gevaer in Polen niet meer soo groot/ wijl de Muscovische Czaar Vreede soght. Men bemoeyde sigh derhalven/ om van de Tattaren verseeckerd te mogen sijn/ en deselve af te trecken van de Lubormirskysche sijde. Want of schoon met deesen een Accoord was gemaeckt/ soo was 't echter geen volkoomene afdoeningh der saeck. Ten dien eynde sagh Koningh Johan Casimir door de vingeren/ dat de Tattaren by haeren laetsten Toght in d'Ukraine over de 50000. Zielen ter Slaverny wegh voerden. De Cosacken maeckten 't Hof een nieuwe bekommeringh (te weten/ de geene/ die tot noch toe de Kroon getrouw waren gebleven); vermitsse van sijne Maj. begeerden/ dat de Poolsche Volckeren uyt d'Ukraine souden afgevoerd werden. Dit deed vreesen/ datse haer veelligt onder den Tattar Cham wilden begeven. Haer Hoofd was Doroszencko.

Koningh Casimir siet door de vingeren, dat de Tattaren 50000. Zielen ter Slaverny wegh voeren.

1666.

In Januarius nam d'aengestelde Rijcksdagh te Warschauw sijnen aenvangh; doch was al weer een Kijf-dagh. 't Meeste deel der Landboden was voor Lubormirsky; en wou/ dat men van den Koningh sijne herstellingh sou versoecken/ door Beede, gelijk in 't voorgedaghte Accoord was gesteld; doch over de manier des Biddens kon men niet accordeeren. D'eene wou wat meer als d'andere den Koningh te gemoet koomen. Eyndlijck braeck 't laetste woord uyt/ als sijne Maj. den 4. May verklaerde voor 't alderuyterste: Dat Lubormirsky in Eer/ Naem en Goederen ten vollen sou hersteld worden; doch wat de Kroons-Veld-Maerschalcks-staf betrof/ nevens de twee voornaemste Starostyen Cracauw

Rijksdagh te Warschauw al weer een Kijf dagh:

insonderheyd wegens de saecke van Lubormirsky.

POLEN.

couw en Casimir, sijne Maj. kon hem deselve niet restitueeren, sonder quetsingh sijner Hooghejd / wijl hy die alreeds aen andere had opgedragen: doch hier voor wou hy hem een hooger placts in den Rijcks-Senaet geven; naementlijck / 't Sendomirische Waywoodschap. Indien de Standen hier mee te vreeden waeren / soo kondense / tot een geluckigh Besluyt / de Rijcks-dagh (nu alreeds driemael verlenghd) noch wat uytrecken.

Wat de Koningh hier ontrent aenbood.

Haest ontstond een hevigh verschil / of men den Rijcksdagh sou prolongeeren, of niet. Tot 's nagts ten 12. uyren duerde deese twist; wanneer de Heer Miaskewsky door d'aghterdeur uytsloop; sigh spoedigh te Paerd settede / en in allerhaest wegh reed. Daer mee was 't Web gescheurd; en al de Landboden vertrocken desgelijcks.

De Rijcksdagh plotslijck verbroocken.

Onder deese 't Poolsche Rijk uyt-teerende onrusten quam noch al meer onraed. De Roomsch-Catholijke Geestlijke / en Parochie papen op de Dorpen / moedighden haere Biechtelingen op 't hooghste aen / om haere Heeren met der selver Huysgesin dood te slaen / soo veel' als 'er sigh tegens den Koningh souden willen stellen. Sy selfs booden sigh tot haer' Aenvoerers aen. Men sagh oock ter dier tijd een groot deel deeser Geestlijcke draef op sijn Weereldsch / en wel-beweerd / daer heenen gaen. Insonderheyd stond het seer gevaerlijck met d'Euangelische in Poolsch-Lissa; welcke alreeds de vlught begonden te neemen / t'haerer reddingh: te meer / wijl de Starost Babimousky allerley Fielen en boos volck tot sigh trock.

Der Roomsch-Catholijcke Geestlijke, en Parochie-papen bloedige ophitsingen haerer Biechtelingen.

Polen wierd met een nieuw gevaer gedreyghd. Veele der Senatoren, sigh nae de begeerte van 't Hof schickende / wilden den Oorlogh tegens Lubormirsky voortgeset hebben. Andere / waer onder oock waren de Bisschoppen van Cracouw en Cujauw, wederrieden 't gantschlijck; en oordeelden / dat sijne Maj. te hard tegens dien Vorst had gehandeld. D'eerstgedaghte drongen door; en Koningh Johan Casimir liet sijn krijgsvolck versterken. Maer dit op handen sijnde Onweer veranderde schielijck in kalmte. Lubormirsky verootmoedighde sigh ten vollen nae de begeerte van 't Hof. Verklaerde in een Declaratie aen den Koninghlijcken Rijcks-Senaet, dat hy sigh veel meer liet gelegen sijn aen de rust en welstand sijns Vaderlands / als aen sijn' eygene (onaengesien reghtvaerdige) saeck. Hou u vreedsaem (schreef hy) / na den eysch van uw Senaet-Ampt, als de middenste Orden der Republicq; en ick ben bereyd, deese mijne Digniteit aen d'algemeene rust op t'offeren: welcke, gelijck ick die heb gevoerd, om de Republicq te gehoorsaemen, ick oock precise wil neerleggen, en daer van beroofd sijn, om de Republicq rust te verschaffen; sulcks aghtende voor een groot gewin en vergenoegingh.

Als nu den Oorlogh tegens Lubormirsky door des Koninghs Partky besloten was,

onderwerpt Lubormirsky sigh ten vollen aen de begeerte van 't Hof.

Sijne Declaratie aen den Rijcks-Senaet.

Maer haest ontstond weer een nieuwe Storm; wijl Lubormirsky een Manifest uytgaf tot verdeedigingh sijner onschuld; waer in hy sijne Maj. wat te nae quam: die derhalven hem op nieuws voor een Rebel verklaerde; gelijck oock alle die 't met hem gehouden hadden / of hielden / hoofd voor hoofd. Dit nu trof bynae den gantschen Adel der Waywoodschappen in Groot-Polen. Derhalven traedense t'saemen in een Eed-Verbond / van niet te sullen scheyden / voor dat I. Lubormirsky hersteld / II. de Koninglijcke Keur tot de Wet des Rijcks gebraght / III. 't Koninglijck krijgsvolck uyt de Guarnisoenen gevoerd / IV. een generale Amnestie, en algemeene Vreede door 't geheele Rijck opgereght sou sijn. Betuyghden echter / datse sijne Maj. en de Republicq getrouw wilden blijven. Dus wierd om een particulier verschil tusschen Koningh Johan Casimir en Lubormirsky 't geheele Koninghrijck Polen in een gevaerlijcke beweegingh gesteld.

Alles weer den bodem ingeslaegen, en waerom.

Scharpen handel van 't Hof doet den Adel in Groot-Polen tot een Eed-verbond treeden.

Hier op versamelden de Waywoodschappen in 't Veld. De Koninghlijcke Volckeren daer tegens wierden versterkt. Lubormirsky gingh uyt Silesien nae Polen tot de Verbondene. De Waywoden in Groot-Polen verkoren sigh een eygene Maerschalck / te weten / Gozymalcousky, Castellan van Posen. Vorst Wisniewiczy, Waywode te Beltz, braght de Waywoodschappen in Rood-Russen, Volhynien, &c. in 't Veld. De Koningh kreeg / buyten de Litthauwsche hulp / noch eenige Compagnien Husaren, Cosacken, Tattaren en Duytsche Ruyters. Lubormirsky bood 't Hof al weer een Accoord aen / doch te vergeefs. De haet tegens hem was te groot / wijl hy had belet / dat by 't leven des Koninghs geenen Franschman tot sijnen Successeur wierd verkooren / gelijck van de Koningin was gesoght / van de Koningh goed gekeurd. Maer even hierom was de Poolsche Natie hem soo gunstigh.

De Voncken harsten uyt tot een groot Oorloghsvyer.

Lubormirsky biedt te vergeefs een Accoord aen.

De voorige voncken barsteden nu uyt tot een groot vyer. De Poolsche Majesteyt meende de verbondene Waywoodschappen bedrieghlijck t'overvallen. 't Quam daer over tot een Gevecht; waer in Johan Casimir binnen een half uyr tijds (niet / seggen de Poolsche Geschiedschrijvers / door menschen / maer door de Godlijcke hand) een ellendige neerlaegh leed; hy selfs tegenwoordigh sijnde. Hy smoorde sijn verlies soo veel mogelijck was. Echter heeft men konnen tellen / dat van de sijne 3766. wierden ondergedompeld; doch noch ruym soo veel waeren'er in 't Moeras omgekoomen. De Verbondene Waywoodschappen daer tegens hadden in alles maer 3. Mannen verlooren. Evenwel quam van de sijde des Koninghs een geheel ander Berigt uyt; soo van d'oorsaeck deeses Strijds / als 't geleedene verlies; 't welck kleyn gemaeckt; doch van de geene / die goede kennis van alles hadden / belaght wierd.

't Koomd tot een Gevecht, waer in Koningh Johan Casimir meer als 7800. doden had; aen d'andere sijde maer 3. waeren gebleven.

Hier door waren de Gemoederen wel noch meer verbitterd geworden; echter nam de begonnene onderhandelingh weer voortgangh / en de Vreede wierd tusschen Koning Johan Casimir aen d'eene / Lubormirsky en de Verbondene aen d'andere sijde gesloten den 21. 31. Julius. D'Artijckelen bestonden

Eyndlijck wierd tusschen beyde de Parthyen

hier

POLEN.

hier in: 't Verbond der Waywoodschappen vernietigd. Daer tegens sou de Koning al sijn Krijgsvolck nae de vyandlijcke Landen senden: al de Guarnisoenen af voeren / behalven daer gevaer was. Een generale Amnestie. Lubormirsky sijne Maj. getrouwheyd sweeren. Sigh een tijd langh buyten 't Vaderland stil houden; doch eerst openbaere Afbiddingh doen/ &c. Dit alles wierd weersijds volvoerd.

de Vreede geslooten.

Evenwel kon Polen noch al geen rust hebben in sigh selven. Land en Rijcks-daegen waeren enckele Twist-dagen. De Koningin lagh noch al in 't Hoofd/ een Franschman tot Successeur der Kroon in te dringen. 't Duytsche Krijghsvolck verbond sigh t'saemen; wel niet tegens den Koningh/ maer tegens de Republicq; wilden betaeld sijn / en pleeghden veelerley moedwilligheden/ Plonderingen/ &c. Noch al meer quaed. De Tattaren en Cosacken verwoesteden 36. Compagnien Poolsche onder Miaskeusky (Makousky), gaende over de Nieper. Meer andere Benden der Polacken weervoer 't selve. De Turcksche Sultan begon vyandschap tegens Polen te laten blijcken. De Tattaren en Cosacken hadden hem alreeds geswooren; en waeren al voor by Russisch-Lembergh gekoomen/ om met een stercke Parthy in Groot-Polen te vallen. In weynigh tijds verbranddense veele Steedjens en Dorpen. Voerden 14000. Adelijcke/ 2000. gemeene persoonen ter Slaverny wegh. De Tattar-Cham verontschuldighde deesen Inval / als geschied/ om dat de Polacken te nae aen de Tattarische Grensen waeren gekoomen.

't Onrustigh Polen kan noch al in sigh selven geen rust hebben.

Schaedlijcken Inval der *Tattaren* en *Cosacken*.

Weghvoeringh veeler duysenden *Polacken*.

Lubormirsky was nu te Breslauw in Silesien. Koningh Johan Casimir sond eenige voornaeme persoonen aen hem/ om hem aen 't Hof te doen komen/ en van alles goeds te verseeckeren. Doch de Koning aller Koningen vaerdigde een andere Gesant aen hem af; de Dood: die hem in Januarius Anno 1667. nae d'eeuwigheyd riep / nae een sieckte van 15. dagen. De Doctoren wierden beschuldighd/ hem verwaerloosd te hebben; doch sy gaven hier tetegens een Apologie uyt.

Dood van *Lubormirsky*. 1667.

Tusschen Polen en Muscovien wierd een Stilstand voor 13. jaeren geslooten/ onder maer taemlijck-goede Conditien voor de Poolsche Kroon / voorgesteld onder de Muscovische Geschiedenissen. D'oorsaeck/ dat deese Wapenschorssingh soo haest wierd uytgewerckt / was/ aen de Poolsche sijde / de bedreygingh der Turcken, datse een Inval in Polen wilden doen: en de Muscovische Czaar vreesde/ dat de Voncken van dit Vyer in sijne Landen wel mogten overvliegen. De Tattaren en Cosacken hadden al weer een verderflijken Aenslagh tegens Polen voorgenoomen; doch de rauwe Winter / en de veelheyd der Sneeuw/ verhinderde haer een wijl tijds. De Heer Potoczky, Groot-Veldheer der Kroon/ overleed. Weynig droefheyd bespeurde men hier over. Als eenen / van wegen d'Onder-Veldheer / te Warschauw quam / en den Heer Castellan Mallagozky berigtte / dat hy op sijn vertreck Potoczky op sijn uyterste had gelaten / seer arbeydende met een Sinckingh op de borst, soo liet deesen hooren: 't Is goed dat hy nu met de borst arbeyd, wijl hy tot noch toe met 't hoofd weynigh goeds heeft verright.

Stilstand tusschen *Polen* en *Muscovien*.

Des Kroons-Veldheer *Potoczky* sterft; weynigh betreurd.

Schimp op hem.

De Koningin/ doodlijck sieck geweest / was nu (soo men meende) weer tot volle gesondheyd gekoomen: at oock opentlijck met den Koningh aen Tafel / en smaecklijck van eenige jonge Radijsen. Dien selven Sondagh toondese sigh seer lustigh. 's Maendags naemiddaghs wouse/ volgens haere gewoonte / de tijd door speelen met de Kaert korten; doch wierd soo swack / datse sigh te bed begeven moest. Op een sware Vloeying volgde een stercke Neusbloedingh. 's Morgens

Onverwaghte dood der *Poolsche* Koningin.

POLEN. gens met 't opgaen van de Son gingh de Son haers levens onder / tot groote droefheyd van Koningh Johan Casimir.

Nieuwe Invallen der Cosacken en Tattaren. Wederom deden de Cosacken en Tattaren een schaedlycken Inval in Polen, eenmael/ andermael / met grouwlycke verwoestingen. Eyndlijck evenwel wierd een Vreede gemaeckt. Echter stond het daerom in 't Poolsche Rijck niet ten besten.

Rijcksdag te Warschouw. 1668. In Januarius Anno 1668. begon weer een nieuwe Rykxdagh te Warschauw. Terstond wilden de Landboden, dat men den Franschen Ambassadeur van 't Hof sou afschaffen. Dit veroorsaeckte veel Disputeerens. De Rijcks-Raden stelden sigh seer sterck daer tegen. Groote onrusten ontstonden hier over. De De Landboden willen de Fransche Ambassadeur van 't Hof weg hebben. Landboden wilden tot geene Beraedslagingen treeden / voor dat de Fransche Gesant soute rugg' sijn gesonden. De verontschuldigingh / van hem bygebraght / en de verwe/ welcke hy syn tegenwoordigh sijn wou aenwrijven / heghtte by haer niet. Hy was hier; seyde hy / niet als Ambassadeur, maer als Executeur van 't Testament der overleedene Koningin; doch men wist beeter. De Landboden bleven by haere meeningh. Lieten haer oock niet beweegen door de redenen des Koninghs / dat sulck een manier van doen de Heeren meesters der Ambassadeurs sou vertoornen. Sy maeckten een stercke Confœderatie tegens de verkiesingh eens Koninghlijcken Successeurs by 's Koninghs leven. D'onder-Veldheer der Kroon / Sobieusky, wierd Kroons-Maerschalck. In sijne plaets weer Onder-Veldheer Demetrius Wisniewiczky. Wyl 't de Landboden niet nae haeren sin gingh / wierd deesen Rijcksdagh alweer afgebroocken.

Maecken een Confœderatie, of Verbindnis onder malkander.

Koningh Johan Casimir, de regeeringh moede sijnde, Koningh Johan Casimir, onder soo veele verwarringen nu al oud / en den swaren last der Regeeringh moede sijnde / had nu vastlijck beslooten / de Kroon neer te leggen: derhalven hy een Convocations-dagh te Warschauw uytschreef tegens den 10. Junius. Niemand dagt / dat het hier op was aengesien; maer elck meende / dat sijne Maj. voor had / een nieuwen Rycksdagh uyt te schryven. Op deese Byeenkoomst stelde hy mondlijck voor d'oorsaeken / welcke hem bewogen / van de Kroon afstand te doen. Leverde oock deselve schriftlijck over. De korte Inhoud daer van was: Hy had al over langh in dit voorneemen gestaen; doch gewaght op bequame gelegenheyd; en dit werck uytgesteld wegens 't Verbond des Krijgs-heyrs / de Muscovische Oorlogh / en d'inwendige Onrusten; op dat de Republicq onder soo veelerley beroerten by een Interregnum in geen gevaer moght vallen. Nu de Vreede weer te voorschyn was gekomen / wou hy op 't spoedighste sijn besluyt uyt-voeren; hier toe aengeset door veelerley beweegredenen; insonderheyd door de swacke staet sijns Ligchaems; aen 't welck de Regeeringhs-last met'er tijd te swaer sou werden; en door sijne Conscientie, welcke wou / dat tusschen de Regiments-sorgen en sijns levens-eynd een Interstitium, of Tusschen-stilstand sou sijn. Boven al oogh-

Neemd een vast Besluyt, de Kroon te willen neerleggen;

Schrijft ten dien eynde een Convocations-dagh uyt binnen

de hy op 't Gemeene best / en des Rijcks POLEN. rust. Hy bemerckte / dat hy de boosheyd van sulcke / die sijn welgemeend voorneemen quaWarschauw; in 't Koninglijck Palluys. lijck duydden; de Republicq in een geduerigen Arghwaen hielden / als of men deselve met geweld tot een Verkiesingh wou dwingen / niet beeter kon aghterwaerts drijven / als door sijn' eygene verneederingh de Republicq een kenteecken sijner liefde voor te stellen / en de Keur gantsch vry in hare handen te laeten. Verklaerde derhalven / de Daer sijne Maj. aen de Rijcks-Raden sijn voorneemen openbaerd; Kroon te willen neerleggen / en deselve op te dragen in de handen der Republicq. Begeerde oock / datse niet souden traghten / hem hier van af wendigh te maecken. Hy had haer niet t'saemgeroepen / om haer raed te vragen / of hy de Regeeringh sou af-leggen / of behouden; wijl hy / uyt genegenheyd tot de Republicq, sulcks had vast-gesteld; waer tegens alle aendringingen te vergeefs souden sijn: maer deese t'samenkoomst aengeleght / op dat de Heeren sigh souden beraeden / wat voor Ceremonien hy by de Neerleggingh met de Redenen, welcke hem daer toe bewogen. sou gebruycken; op dat'er een vreedsaem Interegnum sijn / en een gantsch vrye Keur blijven moght. Om oock de leugen-tongen de mond te stoppen / welcke voorgaven / dat hy sigh alreeds met een Uytlandsch Vorst had vergeleecken / soo gaf hy de Republicq de vrye Keur van de Candidaten. Begeerde niemand der selve haer te recommandeeren. Jae wou sigh / terwijlmen met de Verkiesingh sou beesigh sijn / gantsch uyt Warschauw begeven / &c.

De Heeren Rijcks-Raden naemen tijd van Hare bedenckingh tot den volgenden dagh; doch den konden hem bonden de voordragh en wil des Koninghs soo hier van gewightigh / datse sonder de derde Stand niet afwendigh (de Ridderschap) niets hier van handelen maecken. wilden. Traeden voor sijne Majesteyt / en d'Aertsbisschop van Gneesen, als Primas Regni, of d'eerste des Koninghrijcks / nevens de voornaemste Heeren / knielden voor hem neer / ontrent een quartier uyrs langh / biddende / dat hy doch sijn voorneemen wou veranderen; maer te vergeefs. Namen derhalven met sughten en traenen haer afscheyd. Herhaelden daer na hare smeeckingen; voegden'er byna bedreygingen by; doch konden niets meer verrighten als te voren.

Daer wierd dan / wegens den gevaerlijc- Rijcksdag, ken staet des Koningrijcks / een Rijckxdagh hier over uytgeschreven tegens den 17. 27. Augustus: uytgeschreven. echter in d'uytschrijvingh der Landdaegen geen gewag gemaeckt van de neerlegging der Kroon. Want niemand van de Heeren Cancelliers wou sigh onderstaen / deese Bekendmaeckingh aen de Standen met 's Rijcks-Zeegel te verzeegelen. Doch de Primas sou dit in 't bysonder doen.

De Cracouwsche Ridderschap was over dit Groote bekommeringh voor aenstaende gevaer. Koninglijck Besluyt seer ontroerd. Vreesde voor groot gevaer / wijl sigh allerley Factien souden op doen; en de Kroon-soeckers de Gemoederen souden soecken te buygen tot nadeel der Vryheyd en Wetten: behalven noch / dat nabuerige Vorsten gaende souden werden / om by deese neerleggingh haer eygen

Interes-

POLEN.

Interes te beoogen; ja oock al Krijghsmaghten dight by de Poolsche Grensen op de been hadden; alleen hier op waghtende.

Veele Vryers om de *Poolsche* Kroon.

't Ontbrack de Poolsche Kroon alreeds aen geen Vryers / en groote Aenbiedingen ten Bruyds-gift. D'een traghtede d'ander door groote Beloften uyt den Sadel te lighten. Doch de Ridderschap in de Cracouwsche, Sendomiersche, en eenige andere Waywoodschappen meenden sulcke Staetsughtige in 't toekomende den Pas wel te sullen af-snijden; en beslooten ten Voor-uyt / dat geduerende 't aenstaende Interregnum, en de Keur / niet gestemd sou werden op een eenigh persoon / die van eenigen Koningh of Vorst wierd gerecommandeert. Yeder verlanghde derhalven / hoe 't op den Rijcksdagh sou af-lopen.

Besluyt der Ridderschap in *Kleyn-Polen* tegens deselve.

De Pauslijcke Nuncius soght door een seer aendringenden Brief Koningh Johan Casimir van voorneemen te doen veranderen; doch al mee te vergeefs. Ondertusschen quamen de Poolsche Groote in een seer groot getal op den Rijcksdagh te Warschauw aen. Sijne Maj. droegh haer voor d'onveranderlijckheyd sijns voorneemens / tot af-leggingh der Kroon; en gaf den 20. 30. Augustus de Conditien der af-stand aen haer over; hier in bestaende: I. De Poolsche Republicq sou hem tot sijn Onderhoud aenwijsen de twee OEconomien Marienburgh en Grodno. II. Hem geven de Russische en Litthauwsche Tollen; en uyt yeder der selver Sout-groeven jaerlijcks 150000. Rycksd. III. Al de Schulden van 't Koninghlijck Huys op sigh neemen te betalen. 't Tweede Artijkel veranderde sijne Maj. naderhand in een eysch van 200000. gl. Poolsch uyt Polen, en 200000. uyt Litthauwen jaerlijcks / in goed geld; waer tegens hy voor eeuwigh van de Kroon sou af-staen. De Standen namen de Neerleggingh aen; en booden 200000. gl. / indien sijne Maj. binnen Polen bleef. Doch 't verschil was / of deese Som sou betaeld werden in goed Silver / of met ander daer ganghbaer geld.

Rijksdagh te *Warschauw*, tot neerleggingh der Kroon.

Eysch des Koninghs van de *Republicq*, tot sijn onderhoud.

Op Saturdagh den 6. 16. September quam de Koning met al de Groote 's voormiddaghs ten Godsdienst in de S. Jans Kerck. 's Naemiddaghs waeren de Standen vergaderd. Sijne Maj. las haer uyt een Schrift voor sijn' af-leggingh der Regeeringh / en wat redenen hem daer toe bewoogen. Yeder hoorde met groote opmerckingh toe. Doch vermits den Koningh een groote meenighte tranen uyt d'oogen schooten / soo seyde hy: Ick kan van weemoedigheyd niet meer spreecken. Gaf 't gedagte Schrift aen den Rijcks-Onder-Cancellier, om 't selve voorts te vol-leesen; die oock / terwijl hy 't deed / d'oogen genoegh af te wisschen had / eer hy ten eynde quam. D'Inhoud deeser Oratie hier in te voegen / sou ons te langh vallen: gelijck ock 't Beantwoordinghs-Gespreck des Aertsbisschops van Gneesen; seer cierlijck en beweeghlijck gedaen. Hier op namen de Landboden haer afscheyd van den Koningh; oock met beweeglijcke woorden: een nieuwe Byeen-koomst wierd bestemd tegens den aenvangh van November, en d'Uytlandsche Ambassadeurs moesten van daer vertrecken.

Gespreck des Koninghs by d'afleggingh, niet sonder vergietingh van een meenighte tranen.

Uytlandsche *Ambassadeurs* moeten vertrecken.

POLEN.

Den 5. derselve Maend November nam de Vergaderingh te Warschauw sijnen aenvangh. Den 16. 6. wierd een Eed ingesteld / die van yeder moest gedaen werden / luydende als volghd:

Ick sweere by den Almaghtigen, Drie-eenigen God, dat ick, sonder eenige dubbelsinnige of bedrieghlijcke duydingh deeses Eeds, op d'aenstaende Verkiesingh eens Koninghs eenen soodanigen sal noemen, van wien, of uyt wiens Naem, ick noyt yets aengenomen, geene beloften bekomen heb; noch oock sijnenthalven noch door my selfs, noch door yemand anders, yets heb gepractiseert. Wil ook daer in niet mijn eygen voordeel, maer 't best der gantsche Republicq soecken; en eenen soodanigen ten Koning noemen, dien ick daer voor in mijne Conscientie en nae onse Reghten bequaem sal aghten. Oock wil ick niemand tot de Regeeringh soecken in te dringen, sonder algemeene bewilligingh. Indien ick oock my oyt voor deesen aen den eenen of den anderen moght verbindlijck gemaeckt hebben, daer van stae ick nu gantschlijck af. En soo oock yemand by de Regeeringh des geweesenen Koninghs, of na sijn' Abdicatie, door onbetaemlijcke middelen, strijdigh tegens 't Reght, sigh om de Kroon had bemoeyd, of bemoeyde, den selven wil ick noch noemen noch verkiesen. Soo waerlijck moet my God helpen, en sijn H. Lijden.

Eed, van elck der Heeren *Senatoren* gedaen t werden, wegens d'aenstaende Verkiesingh eens nieuwen Koninghs, seer scharp; en verbindend.

Men had goede hoop / dat deese Vergaderingh ten besten sou af-lopen, wijl de voornaemste Waywoodschappen sigh hadden verklaerd / dat se haere Handen wilden wasschen in 't bloed der geene, welcke sigh souden onderstaen, deese Rijcksversamelingh te breecken. Eyndlijck wierd de Keur-dagh bestemd tegens May des volgenden jaers 1669.

Dreygement eeniger *Waywoodschappen*.

D'Uytlandsche Vorsten / welcke sigh als Vryers deeser Poolsche Kroon aengaven / waren de Hertogh van Nieuwburgh, de Prins van Conde, dien van Lottharingen, en de Muscovische Prins.

Vryers nae de *Poolsche* Kroon.

Ondertusschen quam een Schrift uyt / waer in tegens malkander wierd gesteld 't voordeel en de schaede / welcke de Poolsche Kroon van Franckrijck en de Prins van Conde te verwaghten kon hebben. Aen d'eene syde wierd aengemerckt: I. Hy was een Roomsch-Catholijk Vorst / en vyand der Ketteryen. II. Een seer ervaren Krijghsman / magtigh en rijck. III. Derhalven bequaem / om te herwinnen 't geen Polen was ontweldighd geworden; en IV. den vervallenen Koophandel weer op te reghten. V. Sou de Vryheden der Polacken niet willen krencken / om deeser wijs de Regeeringh op sijne Naekomelingen te brengen. Aen d'andere syde wierd voorgesteld I. 't Exempel van Koning Henrick de III. die / om de Fransche Kroon na de dood sijns Broeders Caroli te bekomen / de Poolsche verliet / en heymlijck uyt 't Rijck vlood. II. Stond te bedencken / dat Franckrijck sijne gedaghten wel op 't Keyserrijck moght hebben / gelijck hy by 't leven der laetste Koningin (Gemalin van Koningh Johan Casi-

Overweeghingh der Voordeelen en schaede, welcke de Kroon *Polen* van *Frankrijck* en de Prins van Conde te verwaghten had.

POLEN.

Casimir) genoeghsaem had doen blijcken. III. Dat de Fransche Koningen absolut heerschen; en dat een Prins uyt haer Bloed / en van haren aert / even alsoo in Polen sou willen doen.

Misnoegen des Franschen Ambassadeurs in Polen.

De Fransche Ambassadeur Monf. de Beziers was seer qualijck te vreeden / dat de Keur tot in May des volgenden jaers was verschoven: en versoght / datmen hem wou toelaten / tot d'aenstaende Verkiesings-dagh sigh in Dantzick te mogen onthouden; doch 't wierd hem afgeslaegen: derhalven begaf hy sigh in een Dorp / maer een halve Myl wegs van Dantzick; sigh soo veel hy vermoght bemoeyende ten besten van Franckrijck.

Lotharingen doet groote aenbiedingen.

De Hertogh van Lotharingen deed sijn best voor hem selven / door veele der sijne / insonderheyd door een Jesuit sijnen Biechtvader; met aenbiedingh van vryheyd der Contributie voor 5. jaren / en andere Voordeelen.

De Polacken beginnen haren geweesenen Koningh alreeds te vergeten.

Onderwijl hadden de Polacken haren geweesenen Koningh alreeds vergeeten; soo dat hy aen verscheydene Waywoodschappen Brieven moest laten afgaen / om haer de beloofde Onderhouds-gelden indaghtigh te maecken. De Litthauwers waeren oock qualijck met hem te vreeden / wijl hy noch de Titel van Rex Poloniæ, &c. gebruyckte; daer hem / nae gedane Abdicatie, niet meer als dien van Rex Sueciæ toequam.

Vreede tusschen de Tattaren en Polacken,

In d'Ukraine gingen de Cosacken seer erbarmlijck te werck met de Muscoviters, welke in haere handen vielen. Overrompelden oock door een sonderlinge list de Stad Czernichouw, aen geene sijde des Niepers. Wy konnen ons niet inlaten / om de bedrijven der Polacken, Cosacken en Muscoviters onder en tegens malkander hier voor te stellen. 't Quam de Polacken seer wel / dat in May te Warschouw aenquam de Tattarische Ratificatie of bevestigingh van d'in 't voorgaende Jaer opgereghtede Vreede.

De Poolsche Kroon een schoone Venus van veele begeerd.

De nu openstaende Poolsche Kroon was een schoone Venus geworden / van veele Minnaers begeerd. Eenige deeser Vryers quamen haer aen boord met Geld; andere met Maght; noch andere met Houwlijcks-Verbindnissen.

Aenbiedingh des Muscovischen Czaars, voor sijnen Soon.

De Muscovische Czaar bood wegens sijnen Soon aen / I. 't Roomsch-Catholijck Geloof aen te neemen. II. De Grensstad Kiow aen de Kroon Polen over te laeten tot een Bolwerck tegens den Turck. III. Hy wou hem aen een Fransche Princes doen trouwen; soo dat hy / door drievoudige Maght versterckt / al de Poolsche vyanden een schrick sou sijn. IV. 't Geen de Kroon Polen was afgenomen / sou hy / beyde door Maght en Rijckdom / weer aen deselve brengen. V. In Seeden en Spraeck was hy de Polacken alder gelijckvormighst.

Tegenredenen, waerom de Polacken hem voorby moesten gaen.

Maer aen de Poolsche sijde wierden deese dingen tegens Muscovien ingebragt. I. Deese Natie was een Barbaersch, en tot nieuwigheden seer genegen Volck. II. Was de Dienstbaerheyd gewoon; en hingh gantschlijck aen haer Opperhoofd. III. Moest / wegens de naebuerigheyd der Grensen / geschouwd sijn. IV. Was schroomlijk / wegens de groote Maght; en had tegens de Polacken verweckt den swaeren Turckschen en Sweedschen Oorlogh. V. De voorgewende drievoudige Magt kon de Polacken schaedlijck sijn / en haere Vryheyd om verr' werpen. Derhalven was de Muscovische Prins billijck uyt de Keur te sluyten.

De Lotharinghsche Parthy koomd in verval, en waer over.

De Lotharinghsche Parthy scheen nu gantsch in verval te komen. Een Canonick van Cracouw, voortijds deeses Princen Biechtvader geweest / was van Breslauw nae Polen: nae verrightede saecken uyt Polen weer nae Breslauw vertrocken: daer over van de Prins van Lotharingen met een heerlijck Paerd beschoncken; waer op hy sigh weer begaf nae sijn Canonicaet te Cracouw. Doch 't Dom-Capittel vattede dese saeck euvel op; deed hem een scharp verwijt over d'aenneemingh deeser Gift: beval hem / deselve weer te rugg' te senden; en sloot noch daerenboven hem voor datmael uyt de Stemmingh.

De Nieuwburger heeft oock hoop.

Hier tegens had de Parthy des Nieuwburgers door de Waywoda van Cracouw, als die 't Sendomirisch Waywoodschap daer toe had geschickt / sigh noch taemlijck opgehouden; soo dat voor deese sijde noch hoop bleef.

De Fransche geeft by de Groote d'overhand, maer d'Adel tegen.

Maer boven alle andere scheen de Fransche Parthy by de Groote d'overhand te hebben. Doch d' Edele waeren deselve vry hard tegen: deputeerden een groot getal Landboden uyt alle Provintien tot de Keur op de generale Versamelingh; op datse door geene Geschencken souden konnen verleyd werden. Daerenboven wierd al d'overige Ridderschap gemonsterd / om by de Verkiesing te verschijnen. Die'er sigh niet by liet vinden / sou niet meer voor een Edelman / maer Boer gehouden werden.

De Fransche Ambassadeur, Bischop van Beziers, handeld anders in 't geheym voor Conde, als hy opentlijck voorgaf.

Hoe meer de Keurdagh naerderde / hoe meer 't mistrouwen onder de Poolsche Standen van dagh tot dagh toenam. D'eene wou sigh tegens d'andere niet uytlaten; maer alle hieldense hare gedaghten verborgen. De Bischop van Beziers, Franschen Ambassadeur, liet wel opentlijck Brieven sien / dat hy uytdrucklijck Bevel had bekoomen / om alleen voort Paltz-Nieuwburgh t'arbeyden; wijl Conde ten vollen geneegen was / van de Poolsche Kroon af te staen / en deselve boven alle andere den Nieuwburger te gunnen. Maer die naerder kennis van sijne Handelingen hadden / seyden rondlijck / dat hy in 't geheym de saeck geheel anders dreef / en niet duysterlijck te verstaen gaf / indien de Poolsche Kroon Conde voorby gingh / dat dan Polen in de hooghste ongelegenheyd sou vallen; jae wel gantsch omgekeerd moght werden.

Sijne dreygementen.

't Gemeene Volck voeghden'er by / dat 30. Wagenen met Fransch geld nae d'Ukraine waeren gesonden / om daer mee de Tattaren en Cosacken op de sijde van Franckrijck te trecken. Dit alles baerde groote vrees voor swaere onheylen.

De Landdagen vrugtloos afgebroocken.

Men sagh alreeds / dat de Landdagh in Groot-Polen door d'oneenigheden was verbroocken. Met d'overige stond het op de selve voet. De Landdagh van Scodra was desgelijcks vrughtloos gescheyden / wijl de Waywoda van Calesch de Pospolite Russenie

nie niet wou toestaen: waer door hem verweeten wierd/ dat hy 't met Franckrijk hield; en derhalven in den Algemeenen Opbod niet wou bewilligen; vreesende/ dat deselve de Fransche Natie sou mogen tegens sijn.

Aenbiedingh des Princen van Lotharingen, om de Poolsche Kroon te mogen bekomen, in een Brief overgelevèrd door sijnen Agent.

Men had eenige Commissarissen verordonneert/ om ondersoeck te doen op den staet des Rijcks-Schats. By deese liet sigh een Lotharingsche Minister vinden; met een Hoflijck Compliment overleverende een Brief van sijnen Meester; waer in wijdlopig wierden aengewesen de Redenen/ waerom deese Vorst tot de Kroon behoorde bevoordert te werden. Deselve waren. I. Sijn Nae-verwantschap met de Jagellonische Linie. II. Sijne bloeyende Jeugd/ bequaem om de Rijkslasten te dragen. III. De Sclavonische Tael was hem kondigh. IV. Had genoeghsaeme gaven/ om 't Rijck te konnen voorstaen/ 't sy in Vreede/ of door de Wapenen. V. Insonderheyd sou hy de Kroon Polen in een seer hoogh geluck setten/ door sijn voorgenomen Houwlijck met de Muscovische Princes. VI. Stracks nae de Verkiesingh sou hy een Wissel van eenige Millioenen, door over-maeckingh van sijnen Oom de Hertogh van Lotharingen, bekomen/ en uytschieten.

Van den Muscovitischen Czaar voor sijnen Soon.

De Muscovische Czaar bemoeyde sigh niet minder voor sijnen Soon. Syn' Aenbiedingen hebben wy hier boven voorgesteld: waer by hy noch beloofde/ ten besten van de Kroon 10. Millioenen te willen spendeeren, en 10000. Mannen op syne kosten t'onderhouden. Wijl hy nu in Litthauwen een merckelijcken Aenhangh had bekomen/ soo begonmen geen kleyn insight op hem te neemen.

Misverstanden in Groot-Polen neemen toe.

De Misverstanden in Groot-Polen naemen geduerigh toe tusschen den Groot-Cancellier en de Castellan van Polen, onaengesien sy beyde Nieuwburgh begunstighden. Eenige wilden/ datmen een Polack sou verkiesen: andere/ al de Polacken uytgesloten hebben. Insonderheyd/ datmen Johan Casimir niet weer sou aenneemen; wijl eenige meenden/ dat hy van ter sijden-om weer nae de Kroon stond; doch haest verdween dit vermoeden. De Litthauwers wenschten nae de Soon des Muscovischen Czaars. D'Aertsbisschop/ als Primas Regni, had Conde geerne tot de Kroon verheven gesien. Keur-Brandenburgh hield sterck aen voor Nieuwburgh; en tot hem waeren de Bernhardiner Monicken seer genegen. De Jesuiten in tegendeel arbeydden voor Lotharingen: wijl deese Prins haer beloofd had/ indien hy op den Poolschen Throon geraeckte/ dat hy haer groote Vryheden geven/ een Academie voor haer doen opreghten sou. Hier by quam noch/ dat d'oude Hertogh Carel van Lotharingen aen de Poolsche Magnaten een Brief sond/ tot recommandatie sijns Neefs.

Muscovien, Frankrijk, Lotharingen en Nieuwburgh hebben elck sijnen aenhangh.

Aenvangh des Poolschen Rijks, en Keurdaghs.

Op Donderdagh den 22. November O. S. nam de Rijcks of Keurdagh te Warschauw sijnen aenvangh/ nae den gewoonen Godsdienst. Pater Pykarsky, gewesene Biechtvader van Johan Casimir, predickte ontrent twee uyren langh over de woorden: Verkies u eenen goeden Koningh, en niet eenen boosen; soo sal 't u wel gaen. Daer nae begaf de Primas Regni met al de groote Heeren sigh nae de Keur-Plaets; een quartier weegs buyten Warschauw. Eerstond wierd gehandeld van den Eed/ hier boven voorgesteld; doch van al de Waywoodschappen noch niet afgeleght.

Verschil over den Eed; en meer andere dingen.

Diese gedaen hadden/ wilden/ dat d'andere desgelijcks souden doen. Veele pooghden dese t'ontgaen. Derhalven een goed deel der voornaemste Heeren lieten verluyden: Indiense bleven weygeren, soo wildense wegh gaen, en de Verkiesingh laten steecken. Meer andere verschillen ontstonden/ voor ons te veel om hier te verhalen.

Die Primas Regni doet de Voordragh tot de Keur.

De Primas Regni deed de Voordragh tot de Keurhandel/ waer in hy oock seyde/ te wenschen een Koningh/ opgevoed in de Roomsch-Catholijcke Religie. Anders moghtmen veel liever een Tattar neemen. Vervolgens wierd den Eed in ordre gedaen. Een groot rumoer ontstond onder de Standen/ vermits openlijck geseght wierd/ dat op nieuws vreemd Geld in 't Land was gekomen: Dat ook by naght gevaerlijcke t'samenkoomsten wierden gehouden. Daer op heeftmen besloten/ dat de geene, welcke sigh onderstonden, eenigh sulck geld aen te neemen, niet alleen terstond neergezabeld, maer oock gevierendeeld souden werden, en de Quartieren opgehangen, ten afschrick van andere.

Strengh besluyt tegens de geene, die geld souden neemen.

Audientie vergund aen den Keyserlijken Ambassadeur.

Den 7. Junius N. S. wierd den Keyserlijcken Ambassadeur Audientie vergund. Hy recommandeerde Nieuwburgh ten hooghsten. Vermits nu de Pospolite Russenie by de Keur-vergaderingh was aengekomen/ sterck 2000. Mannen/ soo wierden noch drie vreemde Gesanten gehoor gegeven. Eerst/ Baron de Boyneburgh, van wegen Paltz-Nieuwburgh; die een gewightige Oratie deed/ ten voordeel van sijnen Heer. D'antwoord was oock vol hoopgevingh/ dat hy de Kroon wel moght bekoomen. Daer nae de Courlandsche. Doe de Tattarische. Hy quam aen met vier elleydigh-toegestelde Karels te Paerd. Alsmen hem vergunde de Plaets/ daer de Courlandsche Ambassadeur had geseeten; oock/ nae d'Oostersche Gewoonte/ hem een Tapijt aenbood/ om daer op vlack op d'aerde te gaen sitten/ soo bediende hy sigh echter/ nae de Westersche wijs/ van een Stoel; waer in hy sat als een Block/ latende de Muts op sijn Hoofd. Oock maeckte hy niet 't minste Compliment voor deese aensienlijcke Vergadering. Dit verweckte in de meeste een groot gelagch. Hy dit bemerckende/ gaf te kennen/ dat hy even soo wel kon lagchen als d'andere; borst uyt dat het schaterde/ en nam daer nae sijn afscheyd.

Paltz-Nieuwburghschen. Courlandschen, en Tattarischen.

Klughtigh Geval met den selven.

Nieuwburg en Lotharingen staen seer schoon.

Korts hier op volgde een Lotharingsch Gesant; die/ nae sijn' afgeleydde Commissie, oock goede hoop voor sijnen Heer Principael ontfingh. Ons quamen Paltz-Nieuwburgh en Lotharingen (na dat Conde, op geweldige aendringing des Adels/ gantsch was uytgesloten) in groote aenmerckingh. Maer tegens alle vermoeden verdween deese hoop plotslijck/ wijl de gesamentlijcke Heeren Polacken een schielijck besluyt namen/ van te sullen

Plotslijcke veranderingh.

POLEN.

ſullen uytſluyten al de geene / welcke nae de Poolſche Kroon hadden geſtaen. Hier ontrent gingh 't aldus toe.

Men treed tot de *Nominatie*, en de *Lotharinger* heeft de meeſte Stemmen.

Den 8. 18. Junius vroegh-morgens begon de Vergaderingh weer. Alsſe nu alle op haere Knyen leggende het Veni Sancte Spiritus hadden geſongen / wierd tot de Keur getreeden. Doe de twee Candidaten Paltz-Nieuwburgh en Lotharingen, doch met groote twiſt / in Voorſlagh gebragt. De Lotharinger had alreeds 50. ſtemmen meer als de Nieuwburger. Maer de geene / welcke de Parthy van Condé hielden / braghten / enckelijck om deeſe twee uyt den Sadel te lighten / eenen Piaſtes, of Inboorlingh / op de baen. Dit geſchiedde eerſt van de Poſniſche en Kaliſche Waywoodſchappen. Stracks wierd dit met veele blijdſchap van een goed deel andere aengenoomen: en dus wierd / meeſt eenpaerigh / ten Koningh verkooren

Plotſlijck wierd verkooren een Inlander, *Michael Coribut* Vorſt van *Wiesnowizky*, een treflijck Vorſt.

MICHAEL CORIBUT, Vorſt van WISNIEWIECZY, of / volgens andere / WIESNOWIZKI, oock WISNOWITZ. Eenige ſtellen ſijnen Naem MICHAEL THOMAS; een wacker / jongh / en met alle Koninghlijcke Deughden rijcklijck begaefd Heer. Was gebooren den 19. Junius Anno 1640. te Labriz (Labritſch) aen geene ſijde des Dniepers; daer ſijne Vaderlijcke Goederen / eerſt van de Coſacken verwoeſt wierden / waerdigh waeren 11. Tonnen Gouds. Sijnen Vader was Michael Jeremias, Vorſt van Wiznowicz; ſijne Moeder Griſeldis Conſtantia.

Geboorte-jaer: Vader, Moeder.

De *Litthauwers*, die ſigh hier tegens ſtelden,

Terſtond wierd hy in de Vergaderingh gebragt; en verſogt / op een verhevene Stoel te gaen ſitten / met ongedeckten Hoofde. Hy weygerde / en hield met weenende oogen ſijn perſoon onbeqnaem tot deeſe Hooghcyd; doch 't moght niet helpen. Van al de Waywoodſchappen wierd 't Placet en Vivat geroepen. Alleen die van 't Groot Vorſtendom Litthauwen, wiens Hoofd de Cancellier Patz was / drongen noch ſeer op Lotharingen; of / indienſe immers eenen Piaſtes begeerden / ſoo ſoudenſe eenen Koningh uyt haere Natie, te weten / een Litthauwer, verkieſen. Hier op wierd haer / met een gevoellijcken hoon / gevraeghd: Offe dan eenen Jightigen Patz wilden. Wy konnen ons niet verder in laeten / om te verhaelen alles wat hier ontrent voorviel.

een gevoellijcken hoon toegevoeghd.

Eenige Tegenſpreeckers wierden neergezabeld / of doorſchooten. De Kroons-Maerſchalck was met Proteſtatie uytgegaen. De Primas Regni toonde ſigh ook t'onvreeden. Men begon derhalven nae eenen anderen Maerſchalck alreeds om te ſien. Men begeerde de tegenwoordigheyd van de Primas, op dat hy d'uytroepingh deed. Jae / men ſtond gereed / om den Biſchop van Kiouw te dwingen tot de verrightingh van dit werck / in den naem des Primas Regni: doch deeſen verſcheen / gevolghd van de Kroons-Maerſchalck. Stracks vraeghde hy / offe geſamentlijck in deeſe Keur bewilighden? 't Antwoord was Vivat! Vivat! Daer op wierd het Te Deum laudamus van al de Waywoodſchappen geſongen / en 't Canon in 't Veld afgeſchooten. Vervolgens de verkoorene Koningh van de Senatoren en andere nae 't Slot begeleyd. Deeſe Vorſt had noyt gedaghten tot de Kroon opgevat; veel min / oyt om deſelve gekuyyt. Ten 8 uyren wierd de Nominatie gedaen: ten 9. uyren was d'uytroepingh alreeds verrigt. Onder deeſe verkieſingh wierd als yet ſeldſaems aengemerckt / datter ſelver tijd / als de Poſniſche en Kaliſche Waywoodſchappen d'eerſte voorſlagh van een Piaſt deeden / een groote Byenſwarm over haer heenen quam ſweven: welcke oock van een Duytſcher in den Hoed

Eenige tegenſpreeckers neergezabeld.

Hy word ten Koningh uytgeroepen.

Had noyt gedaghten tot de Kroon gehad.

Eenige ſeldſaemheden.

gevat /

POLEN.

ydelijck gehouden voor Voorteeckenen.

gevat / en den Senaet met verwonderingh getoond wierd: Maer van uyt t Sendomiriſche, 't welck de Lotharinghſche Parthy had gehouden / quam een Iltes (anders genoemd Duyvels-kind) loopen met vijf haerer Jongen. 't Eerſte hield men voor een geluckigh Voorteecken. Evenwel is deeſen Koningh noch voorſpoedigh noch langlevend geweeſt; 't welck ons doet ſien / hoe ydel het is / uyt ſulcke gevallige dingen Voorwickingen van aenſtaende goed of quaed te willen maecken.

De nieuwe Koningh een geleerd, ſeer verſtandigh, ſaghtmoedigh Heer.

Geheel Polen verheugde ſigh over de verkieſingh deeſes nieuwen Koninghs; als ſijnde niet alleen een geleerd en ſeer verſtandigh Heer; maer oock ſonderlingh begaefd met de deughd van Sagtmoedigheyd en Vriendlijckheyd. Sijn Gebooorte-jaer en Plaets hebben wy hier voven genoemd. Was uyt de Stam van Olgerd, Soon van Gedineo; die Anno 1305. de Stad Wilda veroverde / en de Groot-vader van Jagello was. Uyt welcke Linie geſprooten ſijn verſcheydene Hertogen van Litthauwen, van Novogrod, van Servien; oock Koningen van Boheemen, en Vorſten van Wiſniewicz. Synen voorgedaghten Vader Michael Jeremia was overleeden. Sijne Moeder Griſelda Conſtantia leefde noch. Deſe Stam / inſonderheyd 't Geſlaght der Wiſniewiczen, of Wiemowiczen, was altijd 't Rijck ſeer getrouw geweeſt; ſoo dat een Spreeckwoord in ſwangh gingh / Noyt was yemand der Wiſniewickers van ſijne getrouwheyd afgeweecken. In ſijne Jeugd was hy opgevoed met Prins Carel, Broeder van Koning Johan Caſimir. Nae deeſes Princen dood deed de Koningin hem in Polen Studeeren; oock op haere koſten nae Italien en Franckrijck reyſen. Hier door leerde hy verſcheydene Talen.

Sijn ſeer oud Geſlaght, altijd 't Rijck ſeer getrouw geweeſt.

Sijnen eerſten Rijksdag vrugtloos afgebroocken.

Op Michaels, en te gelijck des Koninghs Naemsdagh / den 19.29. September wierd de Krooningh verrigt. In ſijnen eerſten Rijksdagh droegh hy wel ſeer nodige dingen voor / hoe men 't Vaderland tegens de vyanden beſt ſou moogen beſchermen; de Litthauwſche, Lijflandſche, Muſcoviſche en Ukrainiſche Grenſen verdeedigen; de vriendſchap met den Muſcoviſchen Czaar onderhouden; en dan noch / hoe de Soldaten te betalen / de Brood-gelden afgeſchaft moghten werden; doch wegens de twiſten der Standen onder malkander kon men tot geen Beſluyt koomen.

Coſacken rebelleeren op nieuws, en geven d'*Ukraine* aen den *Turck* over.

De Coſacken rebelleerden op nieuws / en gavende geheele Ukraine aen den Turk over / onder voorwaerde datſe haere Religie ongekrenckt ſouden behouden: de Turcken geene Moſqueen in d'Ukraine moogen bouwen: de Ruſſiſche Geeſtlijckte by haere Gewoonten blijven; van alle beſwaerniſſen vry ſijn ſouden; oock de Coſacken ontlaſt ſijn van de jaerlijckſche Tribuyt aen de Turcken, &c. Doch hadden haeſt berouw hier van. 't Verbond met Muſcovien wou niet voort. Want de Czaar, weetende hoe wonderlijck het in Polen ſtond / ſpandde den Boogh geduerigh ſtijver / en eyſchte ſeer veel. De Tattaren ſtroopten nae haer welgevallen in Polen, en voerden over de 60000. Zielen wegh.

POLEN.

Quaede tijdingen voor *Polen*.

Met den aenvangh des volgenden jaers quamen niet anders dan quade tydingen voor de Polacken; te weten: De Tattaren hadden ſigh ſoodaenigh geinquartierd in de Ruſſiſche Waywoodſchappen, dat daer door den wegh nae Caminieck-Podolsky en andere Plaetſen gantſch geſlooten was. Dat oock de naebuurige Wallachiërs en Moldaviërs alreeds van de Turckſche Sultan ordre hadden ontfangen / om tegens de Voortyd met haere Wapenen aen de Grenſen vaerdigh te ſtaen.

'sKoninghs Houwlijck. 1670.

Den 7. 17. Februarius Anno 1670. brack Koningh Michael van Warſchouw op nae Czenſtochowa; daer hy den 12. aenquam / vergeſelſchapt van de Poolſche en Litthauwſche Senatoren. Hy meende hier ſijne Bruyd t'ontmoeten; doch ſy verſcheen niet voor den 16. 26. / verhinderd door 't hooge Water / en de meenighte der gevallene Sneeuw. De Ceremonien by d'ontfangingh / de pragt der Bruyloft gaen wy voorby. In Martius wierd weer een Rijcksdagh gehouden; doch met ſoo veel onruſt en verwarringh / dat ſelfs de Sabels uytgeraeckten / en eenige Landboden doodlijck gewond wierden. 't Wou derhalven in dit Koninghrijck ſigh gantſchlijk niet tot ruſt ſchicken. De Kroons-Armee wou betaeld ſijn / en daer was geen geld. De Tattaren dreyghden / in Polen te willen inbreecken. Sesduyſend Edele in Groot-Polen hadden ſigh verbonden / geen Winter-brood (ſijnde een ſeeckere Schattingh) meer te willen geven; de moedwillen der Soldaten niet langer te verdraegen. De Geeſt der oneenigheyd ſpoockte onder de Standen. Brieven / ten naedeel van den Staet / en ſeer gevaerlijck / wierden onderſchept; een Onweer dreyghde: doch men kon niet ontdecken / onder wat opſchietend Gras deeſen Adder verborgen lagh. 't Vyer des twiſt wierd door allerley Paſquillen opgeblaeſen; onder welcke eenige voorgaven / dat men de Koningh moeſt af-ſetten. In de S. Jans Kerck wierd een Schrift gevonden / ſonder naem des Autheurs, waer in hy bekende / te ſijn eenen der geene / die by de Krooningh deeſes Koninghs hadden t'ſaemgeſpannen / om hem af te ſchaffen. Doch nu had hy berouw; en waerſchouwde 't Rijk / dat Conte de S. Paul, Soon van Duc de Longueville, nae Paeſſchen te Hamburgh ſijn / en ſigh daer ophouden ſou / tot op de verſcheuringh des Poolſchen Rijcksdaghs. Dan ſou hy treeden tot den hoop van 's Koninghs vyanden: door een groot deel Franſch geld de Coſacken en Tattaren aen ſigh trecken / om alſoo ſelfs in den Throon te gaen ſitten.

't Wil in dit Koninghrijck ſigh gantſchlijck niet tot ruſt ſchicken.

Gevaerlijcke onruſten in dit Rijck.

Snoode laegen tegens Koningh *Michael*, om hem uyt den Throon te ſchuppen.

Franckrijk heeft de hand in dit ſpel.

In April wierd den Rijcksdagh al weer vrughtloos afgebroocken. Een voornaem Waywoda, de Franſche Parthy ten hooghſten toegenegen / ontſagh ſigh niet / ſijne Maj. in 't aengeſight te ſeggen: Heer Koningh, 't ſal met Polen tot geen geruſte ſtaet koomen, voor dat gy de Kroon hebt neergelegt. Waer op Michael hem ſcharp aenkeeck / en tot antwoord gaf: Jae, 'k wil de Kroon wel neerleggen; maer niet voor dat gy dood ſijt.

Vermeetene Reden van een *Waywoda* tegens den Koningh.

De

Landdagh te Scodra in Groot-Polen heeft, wegens de Fransche Factie, een bloedigen aenvangh,

De Landdagh te Scodra in Groot-Polen had een bloedigen aenvangh. Een opgegevene Brief aen den Heer Gozymultowsky, Castellan van Posen, wierd getoond. Sommige woorden waeren geschreeven met onbekende Characteren: 't welck arghwaen tegens hem veroorsaeckte / en tegens sijnen Aenhang. Wijl hy sigh niet soo terstond wist te verontschuldigen / kreegh hy veele Sabelen en buysthamers aen d'ooren. Indien men hem niet met geweld had wegh-geruckt / 't sou hem 't leven gekost hebben. Hy had vijf gehouwene wonden bekomen / behalven de geslaegene. De Heer Zebensky, Kroons Jager-meester en Starosta te Bremberg, blood in de naeste Kerck. Meer andere / die 't met deese twee in de Fransche Factie hielden, maeckten sigh spoedigh aen kant.

maer daer nae een geluckige uytgangh.

Dus onrustigh was den aenvangh deeses Landdaghs; maer den uytgangh geluckigh, tot verseeckeringh des Koninghs by den aenstaenden Rijcksdagh / en naedeel der Fransche Parthy. Doch hier tegens liep de Landdagh te Marienburgh, desgelijcks te Graudentz in Pruyssen, vrugtloos af. Niet min bloedigh als dien te Scodra was de Landdagh te Sader in 't Palatinaet Siradiensi.

Nieuwe Rijcksdag te Warschauw.

Op den voorgaenden Rijcksdagh te Warschauw begon den 30. Augustus O. S. den nieuwen Rijcksdagh ter selver plaets. De Primas Regni stelde sigh hier seer hard tegens den Koningh; opentlijck seggende / dat hem in sijne regeeringh veele dingen mishaeghden; als / dat hy alleen met weynige Senatoren raed hield.

Beschuldigingh van de Primas Regni tegens den Koningh.

Sonder voorkennis der Republicq 't Guldene Vlies had aengenoomen / en alsoo een heymlijck Verbond met 't Huys Oostenrijck geslooten. Sijn Houwlijck te voorbaerigh / en sonder beraed met de Republicq had aengegaen. Door 't selve anderhalve Millioen schulden gemackt / welcke de Republicq moest betaelen. Koningh Johan Casimir kreegh de beloofde Provisie niet / &c.

Hy doet afbidding.

Harde woorden wierden hier over gewisseld. Eyndlijck evenwel wierd hy noch bewoogen / den Koningh Afbiddingh te doen; doch in 't generael, met deese woorden: Indien hy gesondighd had, daer in, dat hy van sijne Maj. raedslaegen qualijck had geoordeeld, soo wou hy vergifnis versoecken.

De Rijcksdagh neemd een eynd; en valt uyt ten voordeel des Koninghs;

Den 26. October N. S. eyndighde deesen Rijksdagh vreedelijck. De Verkiesing wierd verklaerd wettigh; sijn Houwlijck goed. De Standen van Litthauwen bewilligden een nieuwe Gift / op 't Sout / bedraegende 1. Millioen. De Soldaten wierden betaeld; en een nieuwe Werbingh van 12000. Mannen toegestaen; welcke de Palatijnschappen beloofden te sullen opbrengen. Veel andere dingen wierden toegestemd / ten voordeel syner Maj. Eenige Landboden hadden wel gesoght / deesen Rijcksdagh weer af te breecken / doch de Pospolite Russenie naerderde tot op een Pistool-schoot nae by Warschauw, en dreyghde neer te Sabelen alles wat sigh tegens deesen Rijcksdagh sou opstellen.

wijl de Pospolite Russenie op de been was.

D' Aertsbisschop protesteerde wel tegens eenige Artijckelen, doch de vrees deed hem wel haest anders spreecken. Hier door wierd de Vryheyd in 't stemmen niet weynigh gekrenckt. 't Was op deesen Rijksdagh bynae soo hoog geklommen / als by de Verkiesingh. Nae deesen begon Koningh Michael sigh de Rijkssaecken yverigh aen te neemen.

Ontijdige verlossing der Koningin; waer door veroorsaeckt.

Maer haest ontstond een groote droefheyd aen 't Hof. Den 15. November verloste de Koningin ontijdigh van een doode Prins. D'oorsaek van dit Misval wierd toegeschreeven den Val / van haere Maj. gedaen onder 't Danssen op de Bruyloft van de Heer Lesozinsky; daer nae noch een andere in haere Caros.

Ellendigen staet der Ukraine.

In d'Ukraine was 't sleght gesteld. Alleen uyt 't Russisch Gebied hadden de Tattaren over d'18000.; en uyt andere Plaetsen t'saemen meer als 60000. Zielen weghgevoerd. Nae dat Doroszencko den Hanenko had geslaegen / is de Bassa van Silistrien, op bevel des Turckschen Sultans, met 40000. Bialogrodische Tattaren in d'Ukraine gevallen; sigh onder de Stad Human by Doroszencko voegende; waer op deese plaets / uyt vrees / sigh aen den laetstgenoemden overgaf; overleverende de voornaemste der geene / die 't met Hanenko hadden gehouden; en biddende om Pardon.

Trouwloosheyd van Doroszencko; der Cosacken Hoofd;

Dus kreegen 't de Barbaren eyndlijck nae haren wil: en Doroszencko, 't Hoofd der Cosacken, om sijne trouwloosheyd opentlijcker ten toon te stellen / ruymde de Tattaren in / 't Quartier van de Dnieper af tot aen Kiouw toe. Oock liet hy den Turckschen Sultan weeten / hoe verr' de Grensen der Ukraine sigh uytstreckten.

die de Tattaren daer in brenghd.

Nu sagh men / wat dien ongetrouwen Vosch in sijnen Schild had gevoerd; en dat men de Polacken niet genoegh voor hem had gewaerschouwd. Al de Steeden waeren met Tattaren als overstroomd: derhalven geheele Huysgesinnen sigh uyt Tattaryen begaven / en sig in d'Ukraine neerlieten; wijl Doroszencko had doen uytroepen / dat alles / wat se de Muscoviters en Polacken konden ontneemen / haer ten Buyt sou sijn.

Vreede tusschen de Muscoviten, Tattaren, en Polacken. 1671.

Korts daer na wierd den Vreede geslooten tusschen den Muscovischen Czaar, den Tattarischen Cham, en de Kroon Polen, gelijck onder de Muscovische Geschiedenissen gehoord is.

Versoeck des Franschen Ambassadeurs in Polen voor den geweesenen Koningh Johan Casimir, om geld.

Dus was Polen nu in stilte. Te Warschauw hield de Ridderschap des Lands een Algemeene Versamelingh: doch d'oneenigheyd was soo groot / dat men vrugtloos van een scheydde. De geweesene Koningh Johan Casimir liet door de Fransche Ambassadeur aenhouden / dat hem 't beloofde Pensioen behandighd / en 't geld / 't welck Franckrijck, ten besten der Kroon Polen had verschooten / weergegeven moght werden. Doch Koning Michael antwoordde: Vermits d'Oorlogh tegens den Turckschen Sultan voor de deur stond; 't Land sigh noch geheel uytgeput bevond / soo had men meer als genoegh te doen / om soo veel geld by een te krijgen / dat de Soldaten betaeld wierden. Maer met d'eerste mogelijckheyd sou men alles voldoen.

De Koningh

Den 11. 21. Februarius trock Koningh Michael nae Czenstochowa, om daer sijne Devotie

POLEN.

votie te plegen. Van hier voorts na Cracouw, om Koningin Eleonora Maria Josepha, sijne Gemalin / de Stad te laten besigtigen. Op deese Reys vondense weynigh gemack. In Cracouw was niet eene bequaeme Herbergingh voor haere Majesteyten te vinden: In 't Slot niet een Glas of Venster geheel. Ook de Bisschop / vernoomen hebbende / dat de Koningh gesind was by hem te koomen logeeren, maeckte sigh spoedigh van daer wegh / en beval de daergelaetene Heyducken, datse niemand in sijn Pallays souden laeten koomen. Dus moesten beyde de Koningh en Koningin den Hof van de Heer Prius voor lief neemen.

koomt met de Koningin te Cracauw.

Kan daer geen Logis vinden; en onbeleefdheyd des Bisschops.

Vermits 't Koninghrijck Polen in geen kleyn gevaer stond / soo wegens d'Inlandsche twisten / als ter oorsaeck van de Bialogrodische Tattaren en de Cosacken, soo sond Michael een uytschrijvingh aen al de Waywoodschappen, tot den generaelen opbod. Ondertusschen was 't beklaeghlijck / dat in deesen gevaerlijcken stand des Rijks de tweedraghten onder de Groote van dagh tot dagh grooter wierden; insonderheyd onder de Litthauwers; daer Vorst Radzivil, de Heeren Patzen, en 't voornaeme Huys der Sapiehen hevigh tegens malkander waeren.

Gevaer des Rijcks, weegens de Bialogrodische Tattaren, en inlandsche Twisten.

In den grooten Krijghsraed wierden de volgende poincten verhandeld: I. Wijl uyt veele Waerschouwingen bleeck / dat de groote Krijghstoerustingen des Turckschen Sultans tegens de Kroon Polen waren aengesien / hoe men deesen maghtigen vyand best sou moogen bejegenen. II. Of men de laetste Universalien tot den Generaelen opbod sou uytgeven. III. Waer de Monsterplaets der Pospolite Russenie sou sijn. IV. De Vestingh Caminieck van Volck en Proviande te voorsien. V. Een goed Commandant daer in te stellen. VI. Of men met Doroszencko sou handelen: en door wat middelen. VII. Of Bullawe en andere Insignien de Cosacken souden toegesonden werden; en wanneer. VIII. Of men 't Heyr in d'Ukraine voeren / en een Leger neerslaen; dan of men de Volckeren by Regimenten in 't Land leggen sou. IX. Of men 't Heyr uyt eenige Guarnisoenen sou versterken. X. Of men Ambassadeurs aen de Tattaren sou af-vaerdigen; insonderheyd aen de Vizier, de Bassen, en andere. XI. Of men door sonderlinge Ambassaetschappen hulp sou soecken by de naebuerige Potentaten; als / by Keyser Leopold, de Koningh van Sweeden, en de Keurvorst van Brandenburgh. XII. Of men den Panioli uyt den Schat sou betalen de 1000. Ducaten / welcke Generael Kouszky had ontfangen. XIII. Hoe men bystand uyt Litthauwen sou moogen bekoomen; wijl de Conventions-dagh te Wilda (of Vilna) vrugtloos was afgeloopen. XIV. Of de Koningh in persoon sou optrecken; en of hy sou blijven / tot dat de Pospolite Russenie op haere plaets sou sijn gekoomen. XV. Een middel te bedencken tot 't Winter-quartier-brood / op dat 't Krijghsvolck niet moght af-treeden. XVI. De Duytsche Armee te betaelen. XVII Hoe men Koningh Johan Casimir, volgens 't voorgaende Besluyt / met een Gratial sou byspringen.

Een groote Krijgsraed werd gehouden.

Voornaemste Poincten over welcke in de selve gehandeld wierd.

POLEN.

De Sendomirische en Cracouwsche Waywoodschappen hielden een t'saemenkoomst / elck in den haeren; waer in eenige goede Besluyten wierden genoomen; maer andere wierpen alles in 't warr'. De Waywoodschappen in Groot-Polen wilden niet te veld gaen; maer sonden alleen een Uytschot van 3800. te paerd en te voet / onder 't Commando van de Heer Palinsky, Starost te Meseritz, over de Ruyterey / en onder de Castellan Suzinsky, neveus d'Overste Wicostowizky over 't Voetvolck.

Byeenkoomst der Waywoodschappen.

Terwijl de Polacken geduerigh in haer' oneenigheden voortvoeren / deeden de Tattaren een Inval in Polen; doch kreegen onverwaght slaegen. Een andere stroop deeden se in Velhinien, t'saemen met de Cosacken, veele Menschen en Beesten weghvoerende. De Turcksche Sultan nam Doroszencko in sijne bescherming; 't welck de Primo Vizier aen den Poolschen Onder-Cancellier liet weeten. Ook quam een Brief van de Sultan selfs aen Koningh Michael van Polen, met een dreyginghj / indien de Poolsche Kroon Doroszencko en de Cosacken niet in rust liet. 't Begin desselven was: Gy verhevenen over alle Groote Heeren des Geloofs aen Jesum; gy beroemdsten onder de Monarchie der Volckeren, die den gekomenen Messias eert; gy heerscher over 't Nazarenische Geslaght, die met groote eer en roem vercierd sijt, Koningh Michael, Regeerer des Poolschen Rijcks, u sy geluck en heyl. Maer onaengesien sijne dreygementen gingh den Opbod voort. Korts hier nae quam tijdingh uyt d'Ukraine, dat de Koninglijcke Volckeren / te Barby by een gekomen / Doroszencko met 1000. Cosacken en 3000. Tattaren onvoorsiens hadden aengetroffen / en geslaegen. Crochory, Broeder van Doroszencko, drevense op de vlught; die sigh nae Jaskowitz snelde. Eenige Plaetsen in d'Ukraine gaven sig aen de Koningsche over / als Krasna, Starobrat, Brahilo, &c. In October sloegen de Polacken over de 1000. der Tattarische Horden dood by Kalnick. 't Geen sig nu verder in Polen heeft toegedraegen / sal in 't volgende Boeck verhaeld werden.

De Turcksche Sultan neemd Doroszencko in sijne Bescherming.

Sijnen Brief aen Koningh Michael.

Echter slaen de Polacken Doroszencko met sijne Cosacken en Tattaren een en andermael.

Anno 1656. was / nae de dood van Carolus Contarenus, Hertogh van Venetien geworden Bertuccius Valier. Met den aenvangh sijner Regeeringh geschiedde de groote Zeeslagh tusschen de Vlooten der Venetiaensche Republicq en der Turcken, by de Dardanellen; waer in de Signorie een heerlijcke Zeege behield; doch met 't verlies van haeren Capitain Generael de Heer Laurentius Marcelli. Bertuccius overleed Anno 1658.; en sijnen Naesaet wierd Johannes Pezaro; doch hy besat den Hertoghlijcken Stoel niet langer dan tot den 1. October Anno 1659. Doe stierf hy aen de Steen. Onder hem heeft Paus Alexander de VII. soo veel te weegh gebraght / dat de Jesuiten in de Venetiaensche Republicq weer ingelaten wierden.

Hertogen van Venetien. Bertuccius Valier.

Johannes Pezaro.

Jesuiten koomen weer in de Republicq Venetien.

Hem volghde Dominicus Contarenus: die een langduerigh bewind heeft gehad. Straks nae

Dominicus Contarenus.

ITALIEN. nae den aenvangh van 't selve bequaemen de Venetianen weer een aensienlijcke Victorie tegens den Erf-vyand. Anno 1665. vonden de Turcken een Brief vol verschrickelijcke dreygementen aen den Venetiaenschen Oversten Rihlman, doemaels in Dalmatien. Hy schickte deselve de Signorie toe; die sigh hier door niet liet afschricken / maer noch meer volck wierf: Haest daer na vielen de Turcken den gedaghten Rihlman niet verr' van Zara aen met 20000. soo Arabiers als van haere Natie, doch moesten met groot verlies de vlught neemen. Over de 24. jaeren langh hadden d'Ottomannische de Vestingh Candia soo geblocqueert als belegerd gehouden. Hevigh waren d'aenvallen / dapper was de verdedigingh geweest. Maer Anno 1669. liep het de belegerde in alles tegen: soo dat Duc de Navailles (die in plaets van den gesneuvelden Duc de Beaufort 't Opper-Commando voerde) de moed t'eenemael verlooren gaf. De Turcken waeren meester van al de Buytenwercken; en hadden een Batery digt by de Stad opgeworpen: soo dat de Christenen sig niet meer voor 't Geschut wisten te bergen: Moesten derhalven soecken tot een Accoord te komen; 't welck haer blijdelijck wierd toegestaen / op voordeelige Conditien, den 5. September N. S.

Onder hem heeft Candia nae een vier-en-twintigh-jaerige belegeringh, sigh aen de Turcken moeten overgeven. 1669.

De Turcksche Officieren meenden / dat de Primo Vizier binnen Candia behoorde te Triumpheeren, 't Geschut te doen lossen / en alle Vreughde-teeckenen te laeten toonen. Doch dit alles deed hy ernstigh verbieden; seggende / deese Belegeringh had te veel bloed gekost, te veel traenen van Weduwen en Weesen; derhalven diende de Stad, waer inse sigh nu bevonden, veel meer beweend, als met vreughde-blijcken vervrolijckt te werden. En waerlijck / dit Belegh had den Turckschen Sultan, op meer als 300000. Koppen / en 12. Millioenen Goudts gestaen: de Venetianen op meer dan 200000. Menschen / en over de 100. Millioenen aen Geld. Andere maecken 't getal der Gesneuvelde weersyds noch grooter. D'Italianen en François en reeckenden / dat alleen in de twee laetste jaeren waeren gebleven 160000. / meest aen de Turcksche sijde. By deese Veroveringh won niemand meer als de Primo Vizier. Want soo hy geen meester van deese Plaets waere geworden / buyten twijffel had hy 't Hoofd moeten verliesen. Geduerende de Belegeringh van Candia lieten de Turcken dickmael hooren: dat deese Stad meer goed en bloed kostte / als wel sou gedaen hebben d'overwinningh van geheel Hongaryen, Moravien en Silesien.

De Primo Vizier wil binnen Candia niet Triumpheeren; en waerom niet. Hoe veel volck en geld deese Belegering gekost heeft; soo aen de Turcksche als Venetiaensche sijde.

ITALIEN.

Met een woord hebben wy in 't voorgaende Boeck geseght van dit Candia, oudtijds genoemd Creta, dat het is een langh / smal Eyland in de Middellandsche Zee, ten Zuyden d'Archipel, of d'Egeische Zee, en de Grieckische Eylanden. Wy sullen 'er nu noch by doen / tot naerder berigt / dat dit van ouds afberoemde Koninghrijck Candia dien naem heeft bekoomen van de veelheyd der groote witte Krijdbergen, waer van 't geheele Land is verbuld. De lenghte deeses Eylands werd gesteld op 270000. / de breedte op maer 50000. schreeden / of Passen, van welcke de 1000. een Italiaensche Mijl maecken; derhalven 270. Italiaensche of Roomsche (anders ontrent 68. gemeene Duytsche, van de 15. in een Graed) Mijlen langh; en 50. Italiaensche ($12\frac{1}{2}$ Duytsche) Mijlen breed. De gantsche Omkreyts werd gereeckend op 508000. Passen.

Korte beschrijving des van ouds afberoemden Koninghrijcks Candia. Naems oorsprong. Lenghte en breedte.

Dit Gewest is vol groote rauwe Gebergten; maer heeft oock seer vrugtbare Dalen; veele Bronnen / Beecken / en Vloeden. Hier wassen veel heerlijcke Vrughten / van een beter smaeck als in andere Landen: insonderheyd

Vrughtbaerheyd.

ITALIEN.

Heerlijcke vrughten en Wijn. Geboomt. Gedierten. De Spin Phalangia.

derheyd den Edelen Dranck/ by ons genoemd Malvasay, of oock Vin à la Cante. Men vind hier d'alderschoonste Cypressen, nevens veel ander Geboomt; meenighte van Olyven/ Granaten, Vygen/ Oranje-Appelen, Citroenen, Noten/ Honigh/ Wasch/ Kaes/ &c. Allerley Vee en Gevogelt/ behalven Uylen/ Leeuwen/ Wolven/ Beeren/ Vosschen/ en diergelijcke. Geen giftige Ongedierten/ als Slangen/ Adders/ Padden/ Scorpioenen, &c., werden'er gevonden; behalven de schaedlijcke Spin/ genoemd Phalangia; gevaerlijck voor Menschen en Beesten. Doch de Natuer heeft hier tegens d'Inwooners gegeven 't Edele Kruyd Diptamen, waer door de steeck deeser giftige Spin geneesen werd.

Wanneer aen de Venetiaensche Republicq gekomen.

Voortijds waeren op dit Eyland ontrent 100. goede Steeden; doch sijn meerendeel gantsch verwoest/ door de veelerley Oorlogen. T'sederd 2000. jaeren heeft dit Gewest verscheydene Natien tot Heeren gehad. Eyndlijck wierd het Anno Christi 1194. van Marquis de Montferrat (hem geschoncken van den Christen Grieckschen Keyser te Constantinopol Balduinus, wijl hy hem de Saraceenen daer uyt had helpen slaen) voor een groot deel gelds verkoght aen de Venetianen; die tot nu toe daer van meester waren gebleven.

Van d'oude seer beroemde Steeden niet meer dan twee overigh, Candia en Canea. Andere geringe. Nova-Candia van de Turcken gebouwd.

Van d'oude seer beroemde Steeden sijn'er niet meer overigh als twee/ Candia en Canea. Van de kleyne geringe/ die reght bekend sijn/ noch vijf/ Spinabruga, Suda, Rettino, Thine, en Settina. 't Gemelde Suda en Spinabruga, oock Cherabusa, sijn kleyne aengrensende/ sterck gemaeckte/ en om aen te Landen seer bequaeme Eylandjens; nu noch in handen der Signoria van Venetien. Rettino, Thine, en Settina sijn niet veel t'agten/ als datse de streeck Lands/ waer in sy leggen/ commandeeren en beschermen. Deese/ gelijck oock Canea, sijn al terstond in Turksche klauwen geraeckt. Die oock Anno 1649. ontrent 2. Italiaensche Mijlen van de Hoofdstad Candia hebben gebouwd een nieuwe Vestingh/ van haer genoemd Nova-Candia, of Nieuw-Candia, ten trots van Oud-Candia, en om de gedaghte Hoofdstad daer door geblocqueert te houden. Hoe 't ter deeser tijd in dit Eyland staet/ sullen wy/ soo wy plaets hebben/ hier nae verhaelen.

Hertogen van Savoyen. Carel Emanuel de II. regeerd noch. Nieuwe vervolging tegens d'arme Gereformeerde Waldensen in Piemont.

In Savoyen regeerde noch tot in 't jaer 1675. Carel Emanuel de IV. Sijne Gevallen en bedrijven hebben wy verhaeld in 't voorgaende IV. Boeck, tot op Anno 1657.; en hoe/ nae soo veele Moorderyen tegens d'arme Gereformeerde Waldensen in Piemont, een Verdragh wierd opgereght; doch aen de sijde des Hertoghs en der Roomsch-Catholijke seer qualijck onderhouden. Want al terstond daer nae/ Anno 1658. begon de verdruckingh weer op nieuws; die Anno 1662. al weer tot Moord uyt borst. Agt jaeren waeren nu verloopen t'sederd de laetste meer als Barbaersche vermoordingh van soo veel onschuldige en vroome Christenen. Nae 't Accoord met den Hertogh haddense d'omvergeworpene Kercken weer herbouwd; de verbrandde Huysen weer opgereght. Dus waeren 18. verstroyde Gemeenten weer hersteld geworden. Dit verdroot de Roomsch-gesinden niet weynigh. De Raed/ of Vergaderingh/ van haer genoemd *de Propaganda fide, & extirpandis Hæreticis*, dat is/ van de Voortplantingh des Geloofs, en uytroyingh der Ketteren, bestaende uyt de voornaemste persoonen der Regeeringh/ Raedsheeren en Hovelingen des Hertoghs van Savoyen, bedaghten alle listen/ om deese verdelgingh der soo genoemde Ketters werckdaedigh te maecken.

ITALIEN.

Listen van den Raed de Propaganda fide & extirpandis hæreticis.

Groote beloften, by Placcaten gedaen aen die geene, die souden af-vallen tot de Roomsche Kerck.

Ten deesen eynde verbuldense d'ooren des Hertoghs met seer grouwlijcke beschuldigingen en lasteringen tegens de Waldensen, om hem tegens deese Gereformeerde op te hitsen. Sloegen daerenboven Placcaten aen/ waer in alle/ die sigh tot de Roomsch-Catholijcke Kerck souden begeven/ wierden beloofd vryheyd van alle Lasten/ Edelmaeckingh/ Officien, &c. Evenwel (dus schreven d'Euangelisch-Gereformeerde Kercken in de Valleyen van Piemont aen de Leerraers der Nederlandsche Gereformeerde Kercken) wierd geen staeltje van Afval vernoomen. Alle wildense lieber haer Land verlaten/ jae haer bloed vergieten/ als haere Zielen om brood verkoopen.

Verbreeckingh van 't gemaeckte Tractaet Anno 1655., nae de vorige Moord.

Maer vermits de Roomsch-Catholijcke bemerckten/ dat op sulck een wijs d'uytroyingh deeser Kercken te langhsaem sou voortgaen/ soo begondense/ tegens 't voorheenen gemelde Tractaet van Pignerol, tegens woord en Beloften/ een Schans te bouwen in 't midden der Valley van Lucerne; deselve vervullende met geen andere Lieden/ als Schelmen en Booswighten uyt Piemont en Savoyen: welcke niet alleen Pardon van haere grouweldaden/ maer oock van den Hertogh veel geld en groote Privilegien bequamen.

Bloedige ophitsingen der Roomsch-Catholijke Geestlijke. 1662.

Jae/ de Roomsch-gesinde Geestlijcke gaven haer vollen Aflaet, wanneerse maer op 't dapperste souden woeden tegens al de Gereformeerde, welke haer souden ontmoeten; deselve dood slaende of gevangen neemende. Hier door is 't gebeurd/ dat al de Gemeenten en Inwooners soo van 't Landschap S. Jean, als van la Tour, Vignes, en Roras, gedwongen wierden/ alles door een snelle vlught te verlaten/ om haer leven te redden; sonder by nae yets te konnen mee neemen.

Belofte des Hertoghs, om de gevloodene te weerkeeren in hare Huysen. Maer terstond wierden al de geene, die dit geloofden, en quamen, de keel afgesneeden.

Als nu hier over geduerige klaghten en Smeeck-schriften aen Hertogh Carel Emanuel de II. wierden overgeleverd/ quam in Junius een Besluyt/ of Ordonnantie, uyt onder sijnen Naem; met bevel/ dat alle gevloodene binnen drie dagen tijds met al haere Huysgenooten haere Huysen weer souden koomen bewoonen/ en haer' Ackeren bouwen; op straf van eeuwige verbanningh/ en verbeurte van al haere Goederen. Daer tegens met Vorstlijcke beloften/ dat de geene/ welcke verscheenen/ geene moeglijckheyd meer sou werden aengedaen. Straks nae de verkondigingh deeses Placcaets begonden veele haere Huysen weer te besoecken (alreeds uytgeplonderd/ soo door de rovende Soldaten/

ITALIEN

als door de Roomsch-Catholijke, ontrent deese Valley woonende): maer terstond wierdense / sonder onderscheyd van Man of Vrouw / jongh of oud / de keel afgesneeden / of gevangen genoomen.

Allerloy andere grouweldaden tegens haer gepleeghd.

't Leger deeser Verbolgers wierd daeghlijcks grooter. De Roveryen / Moorderyen / Vrouwenschendingen / waren onmenschlijck. Derhalven deese soo jammerlijck verbolghde / tegens Tractaten, Eeden / en Beloften / sigh of moesten laeten uytroyen / of ter weer stellen. 't Laetste was haer niet alleen geraedsaem / maer oock / volgens haer oordeel / geoorloft: en derhalven begondense op defensie bedaght te sijn. Dit was 't geen de Raed tot uytroyingh der Ketteren had gesoght. Nu noemdemen deese soo deerlijck-mishandelde Oproerige / en Rebellen tegens haer' Overigheyd. Nu meendemen haer met de wortel uyt te royen. Niet alleen 't gantsche Leger des Hertoghs / maer oock een maghtigen hoop van Roomsch-Catholijcke Boeren / jae selfs de Lijfwaghten van Hertogh Carel Emanuel, quamen op de been. Die geen Geweer hadden / wierden van de Geestlijcke gewapend. Dus viel deese meenighte op haer aen. Echter streed de Heere (dus gevoelden haere Geloofsgenooten) met dit kleyn hoopje soodanigh / dat haere vyanden haer niet over-moghten. D'afgrijslijck-gepleeghde wreedheden aen deese onnooseie Waldensen te willen verhalen / sou ons te langh vallen; en de herten der geene / die niet van Menschlijckheyd beroofd sijn / doen tsidderen. Van d'oudheyd der Leere deeser Waldensen, alreeds gereformeerd van d'ingesloopene Dwalingen in de Kerck / eer noch Deenemarcken, Noorweegen, Polen, Pruyssen, Sweeden, Hongaryen, en andere Gewesten / 't Christendom eens hadden aengenomen / hebben wy voor deesen gehandeld.

D'overige stellen sigh te weer;

en weerstaen haere maghtige vyanden.

Aenmerckingh.

Verdere vervolging deeser Gereformeerde Waldensen.

In Junius des volgenden jaers bracht weer een nieuw Onweer over haer uyt. De Roomsch-Catholijcke, hare Nabuuren / kreegen eenige stercke Troupen van 't Savoysche Hof te hulp / om haeren bloedigen Aenslag tegens de Waldensen voorts uyt te voeren. List en Geweld wildense t'samen voegen. Onder schijn van eenigh volck in de Vesting Mirebouc te willen brengen / vielense / op Vrydagh den 26. O. S. vroegh-morgens / aen verscheydene plaetsen grimmig op haer. 't Eene deel aen de sijde van S. Second; 't ander' aen die van Briquivas; 't derde aen de kant van Chebas; 't vierde aen die van S. Jean. Die beyde d'eerstgenoemde Plaetsen aen vielen / waerom 4000. te paerd en te voet sterck / treckende nae Le Pian, een groote Vlackte op 't opperste eens Bergs / tusschen de Dalen van Lucerne en Peruse; van waer uyt seer light te winnen is de Plaets Le Bale (Babe), op den Bergh La Vachere, sijnde de Spits van Angrogne; een seer voordelige plaets / om in d'andere Dalen te konnen afkoomen.

Haere Nabueren de Roomsch-gesinde krijgen nieuwe hulp van 't Savoysche Hof.

De Waldensen slaen haer' aenvallende

Eer de Waldensen haer konden verhinderen / hadden de Savoysche alreeds een Borstweer opgeworpen. 't Was onnoodigh geweest / indiense La Vachere hadden konnen veroveren; waer mee alles voor de Dal-lieden verlooren geweest waere. Doch alleen 60. Mannen / hier de Waght houdende / hielden de Vyanden dien gantschen dagh af; soo datse niet dieper in d'Enghte van Angrogne konden indringen. Vermoghten echter niet te beletten / datse sigh in de Plaets le Pian sterck maeckten.

ITALIEN

Vervolgers aen de sijde van S. Jean dapper af.

D'andere Parthy, aengevoerd door de Heer de Bagnols, ruym soo sterck als de voorige / vertoonde sigh op de hooghte van S. Jean, en een gedeelte van Angrogne. Schoon de Dal-lieden hier haer meeste en beste Volck by een hadden; tusschen de 6. en 700. Mannen / soo moestense echter voor de groote meenighte wijcken; en trocken veghtende te rugg' tot aen een Retrenchement, hoogh in Angrogne gelegen. Hier hieldense hare Verbolgers op / met een dappere tegenstand. De Savoysche, alreeds 200. der haere dood siende / lieten de moed sincken / en trocken aghterwaerts: in welcke te rugg'-toght sy noch een goed deel Volck verlooren.

met taemlijck groot verlies derselve. 1663.

Hier op gingen d'Overwinnaers ten bystand harer Meedebroederen in le Pian. Quamen daer oock ter reghter tijd / wijlse op 't punct stonden / om de Plaets te moeten ruymen. Doch haere vyanden / gecommandeerd van Marquis de Fleury en Marquis d'Angrogne, verkooren nu de vlught / met groot verlies. De Savoysche, dus geklopt / hielden sigh een wijl tijds stil. Maer als den Ooghst aengekoomen / en yeder vee sigh sijn moest om de Veldvrughten in te samelen / boodense de Waldensen een Stilstand aen; doch met geen ander insight / als om haer / terwijlse sigh verseeckerd souden houden / verraderlijck t'overvallen. De Dal-lieden bewillighden wel / doch hielden sigh op haere hoede; weetende / datse met Roomsch-Catholijcke te doen hadden; en stelde goede Waghten op alle Passen. Doese in 't best van haer werck waren / quamen de Troupen, welcke haer overvallen souden / aentrecken; maer wierden soodanigh afgeweerd / dat haere gantsche Ruyterey / over de 300. sterck / in de loop bleef; wijlse / door een enge Pas gedrongen sijnde / niet weer te rugg' konden.

Desgelijks aen noch andere.

Verraderlijken Aenslagh der Roomsch-Catholijke,

koomd haer dier genoegh te staen.

Vermits dan geen geweld tegens deese in de Dalen woonende Waldensen scheen te konnen helpen / soo meendemen haer door Honger en Gebreck te sullen dwingen. Ten dien eynde wou de Heer de Bagnols de Pas nae de Landen des Koninghs van Franckrijck, insonderheyd nae Pignorol, door 't opwerpen eener Schans by Mirandol sluyten; doch de Fransche Commandant der genoemde Stad wou deesen Bouw geensins gedogen / als hem te na; en strijdig met 't Accoord tusschen Franckrijck en Savoyen.

Men soekt haer door honger te dwingen;

doch oock te vergeefs.

Evenwel waren de goede Waldensen in groote nood / door gebreck van geld / tot onderhoudingh van haer Volck / en in-koop van allerley noodige behoeften. Versogten derhalven hulp by hare Gereformeerde Geloofsgenooten / de Switsers, en Vereenighde Nederlanders. Bequamen oock een goed deel

Geldhulp aen de Waldensen uyt de Vereenighde Nederlanden.

gereede

ITALIEN

gereede penningen. Daerenboven sonden d'Euangelische Switsersche Cantons (Zurich, Bern, Basel, en Schafhuysen) Gesanten na den Hertogh van Savoyen, om te sien/ offe yets tot een Verdragh souden mogen verrighten tusschen hem en d'arme Religions-verwanten in de Dalen van Piemont. Doch Carel Emanuel wou'er niet van hooren: noemende haer/ om de wreede vervolgingh een deckmantel te geven/ Oproerige Onderdanen. Evenwel/ als de Gedeputeerde op haer vertreck stonden/ bedaght hy sigh anders; en liet haer weeten/ dat de Vaudoisen Gevolmaghtighde aen sijn Hof moghten senden/ om d'oorsaecken haers vedrijfs aen te wijsen; haere begaene misdaed te bekennen/ en om vergifnis te bidden. Hier toe liet hy voor haer een Pas-brief verveerdigen/ waer in oock deese woorden stonden: Wy beloven by onse Trouw en Vorstlijck woord, datse niet aengehouden noch qualijck gehandeld; veel min wegens eenige overtreedingen, in deese ontstaene Onrusten gepleeghd, hoe groot deselve oock sijn moghten, ter Inquisitie getrocken sullen werden. Kortlijck, sy mogen komen, hier blijven, en weer terugg' keeren.

De Switsersche Euangelische Cantons spreecken voor haer by den Hertogh van Savoyen.

Sijnen Pas-brief voor de Gedeputeerde der Waldensen.

Maer de Dal-lieden hadden liever gesien/ dat Koningh Louis van Franckrijck een Byeen-koomst te Pignerol had voorgeslaegen, daer Anno 1655. de Vergelijckingh tusschen haer en den Hertogh was afgehandeld. Dat oock daer by hadden gekoomen d'Ambassadeurs des Koninghs van Engelland, der Staten Generael, en der Gereformeerde Switsersche Cantons. Nae Turin te komen/ dorfden se niet waegen/ wijl de voorige Voorbeelden haer noch voor oogen stonden. D'Inquisitie vermoght tegens haer meer als de Hertogh selfs. Souden hier oock redenen van haer doen hebben moeten geven aen de geene/ die haer alreeds hadden veroordeeld. Daer-enboven kondense des Hertoghs Pas niet aenneemen/ wijlse daer in opentlijck/ en buyten hare schuld/ Rebellen wierden genoemd. Even ter deeser tijd/ seydense/ bleeck haer noch/ hoese sigh te verlaten hadden op de beloften der Roomsch-Catholijcke. Graef Christoffel van Lucerne, Heer der Stad Roxas, beloofde plegtlijck sijn' Onderdanen van de Gereformeerde Religie volle verseekerdheyd in sijn Land/ en dat haer niet 't minste leed sou weervaren. Echter deed hy haer door de Troupen van Barges, Bagnols, en meer andere/ gantsch onvoorsiens overvallen; welcke haere Huysen verbrandden/ en in deselve oock een maghtloose Vrouw met vier Kinderen/ die 't Vyer niet konden ontvlieden. Een ander Vrouw met twee Kinderen/ nevens een oud Man/ sloegense dood. Noch andere Vrouwen en Kinderen sleeptense met al 't Vee wegh. Die wel ter been waren/ hadden sigh in de Bosschen en Gebergten verschoolen.

Doch sy dorfden haer op den selven niet vertrouwen.

Oock kondense 't Vrygeleyde niet aenneemen.

Trouwloose, moorddadige vreede-breuck van Graef Christoffel van Lucern tegens sijne Gereformeerde Onderdanen.

Wijl de Savoysche haren Aenslagh hier soo wel was gelukt/ wou de Marquis van S. Damiaen sien laten/ dat hy den beet deeser Barbets (dus noemd men daer de Gereformeerde Waldensen) veel min vreesde/ als de Marquis de Fleury; die eenige malen van deese Dal-lieden dapper geklopt was geworden. Den 15. 25. November quam hy aentrecken/ en omringde van drie sijden de Plaets Senailleres, een verheven Oord by S. Jean, en 't onderste deel aen Angrogne; rondom beset met hooge Wijnbergen: doch wierd sulcker wijs ontfangen door Josua Janauel, dat een groot deel Roomsch-Catholijcke hier in ongewydde aerde begraven wierden.

Marquis van S. Damiaen meend de Waldensen te overvallen: doch een groot deel Roomsch-Catholijke moesten in ongewijdde aerde begraven werden.

Met d'uytgang deses jaers stierf de Moeder van Hertogh Carel Emanuel. Met d'aenvangh van 't volgende ruckte oock de dood sijne Gemalin wegh; waer door 't Hof in groote droefheyd stond. Doch de Gereformeerde Piemontoisen hadden geen reden tot treurigheyd: wijl deese Vorstin/ geduerigh genoopt van de Roomsch-gesinde Geestlyke/ sigh had getoond te sijn een groote vyandin van de Religie der Waldensen. Korts na haer overlijden liet oock Hertogh Carel sigh door de Switsersche Ambassadeurs daer toe beweegen/ dat hy de Dal-lieden een algemeene Amnestie liet toekomen: en dus wierd deese/ soo veel onschuldigh bloed gekost hebbende onrust/ weer gestild. Hoe langh 't geduerd heeft sullen wy hier na hooren.

De Waldensen in Piemont bekomen een algemeene Amnestie, na de Dood van des Hertoghs Gemalin. 1664.

Ondertusschen was te Romen de Nijd tegens de Chigi, Neven van de Paus Alexander de VII., soo groot/ als haer' onversaedlijcke schraepsught hevigh was. Alles wierd haer van de Paus gegeven; doch dit alles kon haer niet voldoen. Yeder sag haer met scheele oogen aen/ wijlse nu onder al de Geslaghten aldermeest bloeyden. Want al d'openvallende goede Ampten en vette brocken vielen haer toe. Ongemeen-vlijtigh warense/ om in den Wijnbergh der Roomsche Kerck goudene Druyven te plucken. Gintsch en herwaerts koghtense seer veel Landgoederen; op datse/ wanneer haere Son in 't Vaticaensch Pallays sou ondergaen/ sigh anderweegen op de Stralen van haer by een versameld Goud souden mogen warmen. Hy scheen voor haer veel te ras te sullen sterven; schoon hy te langh leefde voor de geene/ die nae hem deesen gewaenden hooghst-geluckigen Stoel hoopten te sullen besitten.

De Chigi, Neven van Paus Alexander de VII., sijn by tijds seer vlijtigh, om in den Wijnbergh der Roomsche Kerck Goudene Druyven te plucken. 1661.

Men hoorde niet als klaghten tegens en Steeckredenen op haer. Pasquin te Romen vertoonde eens de gestalte eener Wolvin; aen welcker Buyck eenige Wolven hingen/ die haer zoogen; doch met sulck een onversaedlycke gratigheyd/ dat veel meer bloed als melck uyt de Tepelen scheen te loopen. Daer stond d'arme Wolvin/ sigh kroommende/ en haere jonge Wolfjens met weemoedige oogen aenschouwende/ even als hadse deselve om meedelijden willen bidden. Doch vermitsse door gebrek van spraeck haren nood niet kon klaegen/ soo hadse op haer Hoofd de woorden: TOT OP 'T BLOED. Inde Vasten-avond waren veele Masqueraden enckele Pasquillen. Insonderheyd vertoonde sigh eenen/ gekleed als een Jesuit. Op 't hoofd had hy een Oud-kindsche Doctors Muts: op de Schouderen een Afbeeldingh van omkeerde Steeden en Thoornen; met dit

Pasquin is te Romen dapper beeligh, om de Chigi te nijpen.

De Vasten-avonds-Masqueraden sijn enckele Pasquillen. 1662.

ITALIEN

Opschrift: DE VERKEERDE WEERELD. Doch de Diefleyders souden hem wel haest sijn' omgekeerde Weereld te nauw hebben gemaeckt / indien niet de geswindheyd sijner voeten hem uyt haere handen had gebraght. Veele andere Schimpschriften wierden hier en gintsch gestroyd. Seer beesigh was men / om d'Autheuren deeser Pasquillen uyt te vinden / doch te vergeefs. In tegendeel quamen'er t'elckens nieuwe: en daer onder eene met verscheydene Figuren, nevens deese woorden: *Frustra fit per plura, quod fieri potest per pauciora*; te kennen gevende / datmen 't ondersoeck nae de Pasquilmaeckers vrughtloos aenstelde; doch met weynige moeyte soumen deselve den mond konnen stoppen; te weeten / alsmen niet deed 't geen oorsaeck tot sulcke Heeckel-schriften gaf. Of oock / wanneer men alles veraghtende / evenwel onderwijl sijn eygen voordeel soght.

Hoemen meer nae d'*Autheuren der Pasquillen* loegir, hoe 'er meer gestroyd wierden.

Een tijd langh hier nae was men te Romen in geen kleyne bekommeringh; niet alleen wegens de groote Staert-star / welcke over gantsch Europa was gesien; maer oock over de bysondere Comeet, die sigh had vertoond regt boven 't Pauslijck Pallays. Men vreesde / dat Italien hier door niet goeds voorbeduyd wierd. Echter beval de Paus / datmen den 7. Januarius Anno 1665. een pleghtlijk Feest sou houden, wijl 't nu 't thiende jaer was / dat hy door de Kardinalen tot den Pauslijken Stoel was verheven geworden. Syne Bloedvrienden / of Neven / onder malkander vry oneenigh / onthaelde hy in 't nieuw gebouwd Pallays in de Straet Corso, en beschonck haer seer heerlijck; als: sijnen Broeder Don Mario met een Pourtrait van 15000. Kroonen. Don Augustino met 10000. Kroonen. Ciaja met 5000. Donna Berenice met een Horologie van onschatbaere waerde. De Princes Borgeze met een houte Doosje; maer daer in een Keeten van kostlijcke Paerlen; en een Kleynood van 50000. Kroonen; en soo als voorts.

Comeet over 't Pauslijck Pallays stelt *Romen* in bekommeringen. 1665.

Paus *Alexander* begiftighd sijne bloedverwanten.

In April verrighte hy de Canonisatie van Franciscus de Sales. Als de Venetiaensche Ambassadeur by hem Audientie versogt / was hy altijd sieck; wijl hy wist / dat hy sou aenhouden om bystand voor de Republicq tegens den Turck. Maer als al d'andere Gesanten gehoor bequamen / was hy gesond en wel te pas. Ondertusschen begon 't korts hier nae niet wel te staen met sijne dispositie. Niemand quam nu by hem / als Don Mario, en de Kardinael Chigi. Als hy eens in de Capel was gegaen / om de Mis te hooren / wierd hy overvallen van een Onmaght / soo datmen hem nae 't Bed moest dragen. De Kardinael Patroon seyde hier na de Kardinalen wel aen / dat het met hem beeter was: oock liet Don Augustino voor sijn Pallays een heerlijcke Musijck houden; echter vermoeddemen niet veel goeds. Doe nu Alexander weer uyt 't bed was opgestaen / gingh hy wat wandelen door al sijne Kameren en Cabinetten. Terstond wierd hy gewaer / dat hem veele kostlijckheden ontvreemd waren; insonderheyd een boven maten heerlijcke / met ontelbaer veel Diamanten besettede Schrijf-tafel in sijn Cabinet. Gantsch ontroerd bevraeghde hy hier over den Kardinael Chigi; die hem seyde / dat Don Mario dit / en voorts alles / in sijn Huys had doen dragen. Alexander nam hem daer op dapper door; en deed hem al 't genomene weer op d'oude plaets brengen.

De Paus is altijd sieck, als de *Venetiaensche Ambassadeur audientie* versoeckt.

Werd vyerlijck seer onpasselijck.

Don Mario ontvreemd hem veele kostlijckheden.

ITALIEN

Om te toonen / hoedanigh een Slaef der gierigheyd deesen Don Mario, Alexanders Broeder / was / sullen eenige weynige Staeltjens genoegh sijn. Als sijne Gemalin Donna Berenice sigh eens na de Kerck Maria del Populo, en van daer nae S. Louis begaf / om hier by te woonen de Solenniteit, aengesteld ter oorsaeck van de weergesondwerdingh des Paus; en sy haere mildheyd tegens d'Arme wou betoonen / door 't geven van eenige weynige stucken gelds / nam haren Man Don Mario agt hier op / onder de Kerckdeur staende; en seyde / soo luyd / dat het veele hoorden / tot haer. Niet te veel; want 't Gebed is God veel aengenamer, dan d'Aelmoessen. Voorts wende hy sigh nae een Priester deeser Kerck / die hem t Wijwater gaf / seggende: De Vrouwen hebben geen kennis van sulcke Theologische Subtiliteiten. Als de gedagte Donna Berenice ten Doop sou heffen de Dochter van Gran Mario de Fieri, en deselve aen den hals hingh een goud Kruysje van ontrent 20. Kroonen / heeft Don Mario haer hier over hevigh bekeven / en laeten horen: Wanneer een Vrouw als sy sulck een Kind een Korfje met Pruymen en eenige Flesschen Wijn had vereerd, soo waere 't genoegh geweest. Doe Gran Mario dit vernomen had / schonck hy Donna Berenice een Schildery van konstige Bloemen / en maeckte dus van desen twist een eynd; wijl hy haer dubbel soo veel vereerde / als 't Kruysje waerdigh was. Als Donna Berenice hem bekend maeckte haere bevrughtheyd / bedroefde hy sigh seer daer over; seggende / dat hy / een arm Cavallier, niet wist / hoe hy deesen Erfgenaem / als een Pauslijcken Neef / sou konnen opvoeden. Sijnen Broeder Paus Alexander, om hem in sijn verdriet te vertroosten / deed hem eenige 1000. Kroonen uyt de Pauslijcke Kamer aentellen. Hy had onwaerdeerlijcke Rijckdommen na sigh getrocken; en echter hield dien rampsaligen Wreck sigh noch arm te sijn: en waerlijck was hy 't / hoe rijck hy sigh gegrabbeld had.

Deese Broeder des Paus, een ellendige Slaef der Gierigheyd, 't welck hier getoond werd in drie belagchlijcke Voorbeelden.

Een rijcke Wreck is altijd arm.

In 't volgende jaer begon 't met de Paus slegt te staen. Noch de Fransche Ambassadeur Duc de Chaunes, noch de Kardinael Ursini, als Protector van Portugal, noch de Kardinael Sfortia, als Interims-Ambassadeur der Kroon Spaenje, noch eenige andere Gesanten / konden in een lange tijd / onaengesien haer gedurigh aenhouden / Audientie by hem bekoomen. Ondertusschen lieten de Kardinalen niet nae / sigh vrolijck te maecken. Den 10. 20. September noodighde Kardinael Antonio Barbarini de voornaemste Fransche Cavalliers te gast / nevens de Kardinalen Ursini en Maldachini. Nae de gedaene Maeltijd trad de laetstgenoemde met de gedagte Fransche Heeren tot 't Kaertspel / en won van haer 4000.

't Begind met Paus *Alexander* seer slegt te staen. 1666.

De Kardinael *Maldachini* wind met 't Kaertspel 4000. *Dubbleunen*.

Dub-

ITALIEN

Dubbloenen; soo dat dit haer een diere Gasterye viel.

De Paus legnt seer ellendigh aen de Steen-smerten. De Steensmerten hielden geduerigh by Paus Alexander aen; met sulck een hevigheyd/ datse hem somtyds geheel in Onmagt deeden vallen. De Kardinael Padrono Chigi had alreeds al den kostlijcken Huysraed uyt 't Pauslijck Pallays te Monte-Cavallo doen wegh-draegen. Evenwel meende sijne Heyligheyd noch/ tegens den wil der Doctoren, een reysje nae Castel-Gandolfo te doen; doch

Begiftighd sijne Neven met Kerckelijke Beneficien. eerst met den Roomschen Gouverneur Borromeo en den Schatmeester Bonacorsi veele dingen te verhandelen. Hier op wierden sijne Neven ter Audientie gehaeld; en hy begistighde deselve staetlijck met Kerckelijcke Beneficien. Sigismundus Chigi kreegh d'Abdyen in Romagna van 2500. Kroonen Inkoomst/ open gevallen door de dood van de Kardinael Colonna: daerenboven de versekeringh van een Kardinaels-hoed by d'eerste Promotie. Kardinael Chigi bequam 't Aerts-Priesterdom in Lateran: d'andere Neven wat anders.

Koomd onverwagt in de lugt. Terwijl men niet anders als de dood van de Paus te gemoet sagh/ liet hy onverwaght sigh dragen na de Kerck van S. Maria Rotunda; en voorts nae de Kerck S. Petri, om 't nieuwe Gebouw; desgelijcks 't Theatrum op de Plaets des Vaticans, nu bynae vaerdigh/ te

Argwaen van de Spaensche hier uyt opgevat. besigtigen. Deese schielijcke uytgangh baerde een grooten arghwaen in d'Ambassadeurs, dat de voorgewendde sieckte maer gemaeckt werck was; insonderheyd in den Spaenschen; meenende/ dat hy sigh kranck had gelaeten/ om geen Besendingh te doen aen de Keyserlijcke Princes/ doese/ als Bruyd des Spaenschen Koninghs/ door Italien na Spaen-

Hy begeeft sigh na *Castel-Gandolfo*. je geboerd wierd. Den 6, 16. October begaf hy sigh / vergeselschapt van de Kardinalen Chigi, Rospigliosi, en Nini, nae Castel-Gandolfo; om/ nae soo langhduerige onpaslijkheyd/ de lustigheyd der Velden te genieten. Haest verhief sigh een hevige Stormwind/ welcke 't gantsche Kasteel scheen over hoop

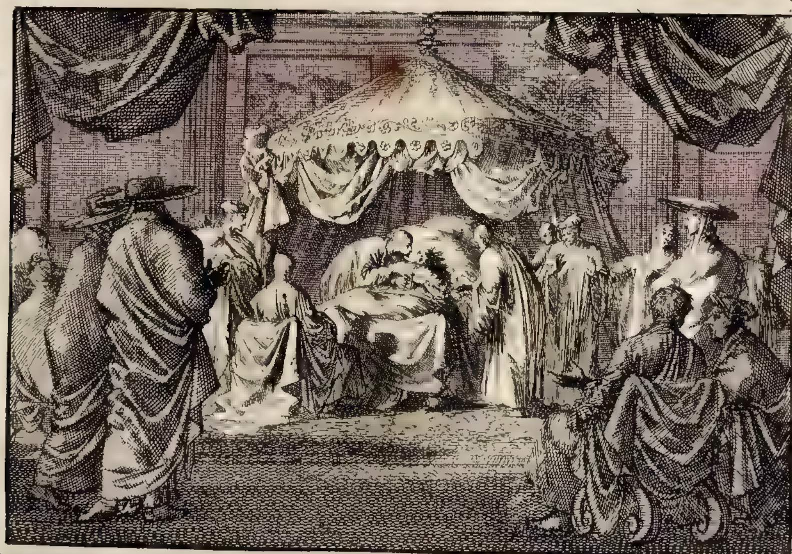
Grouwlijcke Stormwind aldaer. te sullen werpen. Ter dier oorsaeck moest de Paus/ die door 't voorige goede Weer bynae in gesondheyd hersteld was / sigh vier daegen langh binnen houden. Evenwel bleef hy hier tot in 't midden van November; in welcke tijd hy eens met de Kardinalen Francesco en Carlo Barbarini de Capucijner-Kerck te S.

Keerd weer na *Romen*: maer moet binnen drie dagen weer 't bed houden. Alban gingh besightigen. Den 15. 25. verliet hy Castel Gandolfo, en quam weer te Romen. Gaf aen d'Ambassadeurs de langh-versoghte Audientie, en maeckte haer sijnen goeden toestand bekend. Maer 't duerde niet langh. Want drie dagen nae sijn aenkoomst kon hy op Sondagh den 8, 18. d'Advents-Ceremonien in 't Vatican niet by-woonen; maer moest sigh te bed houden.

't Begon nu de Dood ernst met Paus *Alexander* te werden. Dus gingh 't al sleepende met de Roomsche Heyligheyd voort: maer ten laetsten begon 't de Dood ernst te werden. Op Donderdagh den 9, 19. May Anno 1667. overviel hem een Koorts; waer by sigh voeghde een verstickende Sincking; derhalven men/ sonder verder bedencken / hem 't laetste Olysel gaf. Op Saturdagh den 11, 21./ 's avonds ten 9. uyren/ sloegh hy sijn oogen opwaerts nae den Hemel/ en begon met de Dood te worstelen; in 't by sijn veeler Kardinalen: onder welke Pallavicini uyt een sonderlinge liefde hem wou kussen; doch hy gaf geen teecken van kennis meer. Op Sondagh morgen

Sijne overlijden. 1667. den 12, 22. lagh hy noch in dien selven staet / en uyterste doods nood. Dit duerde tot 's avonds ten 6. uyren; wanneer hy sijnen Geest gaf/ als hy had geleefd 68. jaren 4. maenden: geregeerd 12. jaren 6. weecken. On-

Groote verslagenheyd der Pauslijcke Neven: uytspreecklijck was de verslagenheyd onder de Pauslijcke Neven. Eenige Kardinaelen

bega-

begaven sigh in twee Carossen nae de Kamer van Don Mario, Broeder van Paus Alexander; daerse alles vol droefheyd vonden. Insonderheyd was de Princes Chigi, als Gemalin van Don Agostino, Soon van Don Mario, van klaghten en gehuyl gantsch afgemat. Nae haer/ en Donna Berenice, Gemalin van Don Mario, vertroost te hebben/ traedense in een andere Kamer/ om 't selve te doen aen Don Mario, Don Agostino, en Don Sigismundo.

en daer tegens

Sonderlinge blijdschap onder andere voorname Geslaghten.

In tegendeel bespeurde men groote blydschap onder andere voornaeme Geslaghten. Seer vrolijck toonde sigh de Heer Connestable Colonna en sijn geheele Huys; nevens veel andere. Nauwlijcks had Paus Alexander sijn swacke oogen voor eeuwigh toegedaen/ of 't onbandigh Grauw begon tegens de sijne haren ingekropten haet uyt te laeten. Noch dien selven avond wierden 't meeste deel der Glasen in 't Pallays des Kardinaels Chigi uytgeworpen; derhalven hy sigh in 't Pallays van synen Vader Don Mario begaf; die met sijne beyde andere Soonen/ Don Augustin en Don Sigismund, nae d'ontfangene beklaeginghs-Complimenten, 't Pauslijcke Pallays op Monte-Cavallo verliet: door geheyme Poortjens nae den Hof gingh; en van daer in een vermomde gemeene Koets/ om niet bekend te sijn/ sigh nae 't gedaghte sijn Pallays liet voeren; want hy vertrouwde sigh niet/ in 't openbaer op de Straet te komen. 's Morgens vond men sijn heerlijck Gebouw seer leelijck met Inct / en noch slimmer vuyligheyd besoedeld.

D'ingekropte haet van 't Grauw tegens des Paus vrienden nu uytgelaeten.

Oorsaeck van Alexanders dood by d'opening eerst gevonden.

Noch dien selven naght wierd 't Pauslijck Lijck geopend; en men bevond/ dat de Doctoren gefeyld hadden in haere meeningh van Steen en Grabeel. Syne swackheyd was gesprooten uyt een gebroockene Rib/ in 't voorige jaer bekoomen door 't afvallen van sijn Bed. Deese verseeringh had hy geduerigh verswegen; dies had oock de versweeringh van dagh tot dagh toegenoomen. Een gedeelte des Etters was gesoncken in d'uytgangh des Waters/ en had de loop van 't selve gestopt.

De Visschers Ringh, en 't groote Zegel van Lood verbroocken.

Op Maendag den 13.23. 's morgens vroeg quamen de Kardinalen in 't Pauslijcke Pallays by een. De Bul, tot verkiesingh eens nieuwen Paus/ wierd afgeleesen: De Visschers Ringh/ en 't groote Zegel van Lood/ verbroocken door de Kardinael Antonio, als Cameraer der Roomsche Kerck in dit Ampt: doch Don Mario, als tot noch toe Generael des Kerckelijcken Staets; desgelijcks Monf. Borromeo, als Gouverneur van Romen, yeder in sijn Officie bevestigd. Monf. Casanatti, een Neapolitaen, wierd verklaerd Gouverneur van 't Kasteel S. Angelo, of Engelenburgh, een over 't Conclave. Ondertusschen wierden de Kardinalen tweedraghtigh; wijl eenige wilden/ dat men 't Conclave te Monte-Cavello, andere/ te S. Pieter in 't Vatican sou houden. Endlijk ging/ op d'aenspraek van Kardinael Barbarino, als Decanus, 't Besluyt daer heenen/ dat 't gedaghte Conclave, nae oude gewoonte/ moest gehouden werden in 't Vatican.

Aenstellingh van 't Conclave tot een nieuwe verkiesingh; en uytdeelingh der Cellen.

De Priester Fioravanto, een Jesuit, en Biechtvader des Kardinaels Chigi, wierd gesteld ten Biechtvader in 't Conclave. Den 19.29. wierden de Cellen uytgedeeld. Gantsch onbequaem vielense; wylse niet boven d' 18. spannen langh/ en 15. breed waeren.

De Kardinaelen begeven sigh nae 't Conclave 't welck gesslooten werd.

Den 23. May O./ of den 2. Junius N. S. begaven sigh de tegenwoordigh synde Kardinalen in Processie nae 't Conclave, 62. in getal. De Kardinalen Ludovisio, Bandinelli, Santa Croce en Pallavicino konden/ wegens onpaslijckheyd/ deese Versaemelingh niet bywoonen. Kardinael Dongo quam'er oock eerst naederhand by. Behalven deese ontbraecken noch de Kardinael van Arragon in Spaenje; de Kardinael en Aertsbisschop van Saltzburgh, en de Kardinael Visconti, geweesene Nuncius te Madrit. 's Avonds ten 7. uyren wierd 't Conclave geslooten/ en 't gantsche Collegie door de Kardinael Grimaldi ernstigh vermaend/ tot verhoedingh van al soodaenige onordeningen/ als in 't voorige Conclave over de verkiesingh des overleedenen Paus Alexandri waeren ontstaen.

Verkiesen ten nieuwen Paus de Kardinael *Julius Rospigliosi*, hernoemd *Clemens* de IX.

De Pauslijcke Stoel had nu 30. dagen leedigh gestaen/ en de Kardinalen waren 18. dagen in 't Conclave geweest/ als op Maendagh den 10. 20. Junius ten nieuwen Paus wierd verkooren/ tot blydschap en vergenoeging van al 't Volck / de Kardinael Julius Rospigliosi van Pistoia in 't Groot-Hertoghdom Florencen, gaende in 't 72. jaer sijns ouderdoms. De Kardinael d'Este, als oudste Diaconus, riep hem aldereerst voor Paus uyt/ met de Naem van Clemens de IX., voor al 't Volck. Voorts wierd hem 't Pauslijck Kleed aengedaen; en hy in Sixti Capel op den Altaer geset: daer hy d'eerste eerbiedigheyd van al de Kardinalen/ door 't kussen der voeten/ der handen/ en 't omhelsen; doch van d'Ambassadeurs en Vorsten alleen door de voetkus ontfingh. Yeder nam hoop/ dat hy/ als een verstandigh/ milddadigh/ en met veele deughden verzierd persoon/ de goudene tijd weer sou invoeren. Oock was de volgende morgen sijn' eerste verrightingh/ dat hy de Backers deed bevelen 't Brood/ tot verligtingh der Gemeente anderhalf Once swaerder te maecken. Hy verminderde de Tollen. Stelde de Kardinael Ottoboni tot Dataris; Kardinael Assolini (welcke twee sijne verkiesingh insonderheyd bevoorderd hadden) tot Staets-Secretarius, welck Officie hy selfs tot noch toe had bediend. De Kardinael Nini bleef Hofmeester. Nerli, Aertsbisschop van Florencen, behield sijn Secretarisschap der Bullen aen de Vorsten.

Doet 't Brood swaerder weegen.

Vergeeft eenige *Officien*.

Mildheyd van sijnen Broeder *Don Ubaldo Camillo di Ottanti* tegens d'Armen.

Don Ubaldo Camillo di Ottanta, Broeder van Paus Clemens, nu tsederd veele jaeren te Pistoia enckelijck d'Aelmoessenier genoemd/ wegens sijne milddadigheyd tegens d'arme/ deed al de geene/ welcke om Schulden gebangen saeten/ los laeten/ en betaelde haere Crediteuren uyt sijn eygene Buydel. Den 16. 26. wierd Clemens de IX. gekroond/ in de tegenwoordigheyd van ontelbaere menschen: die seer vinnigh op de Chigi begonden te schelden/ en haer voor Tyrannen uyt te maec-

ITALIEN

maecken. Doe hy nae de Krooningh weer te rugg' wierd gevoerd / begon de meenighte hem toe te roepen: O Alderheylighste Vader, straf doch deese Moordenaers, die 't onse verslonden, en tot haeren hoogmoed verquist hebben. De Pauslijcke Kamer was t'eenemael uytgeput; weynigh daer in voorhanden. Echter liet Clemens d'Impost op 't Koorn / jaerlijcks anderhalf Millioen inbrengende / af-schaffen. Hier over van eenige berispt / onder voorwendingh / dat men tegens alle noodgevallen geld by der hand moest sien te krijgen / soo gaf hy tot antwoord: 't Geen wy hebben is ongewis; maer 't geen de Gemeente heeft is seecker, en altijd te vinden.

Scheld-reedenen des Volcks tegens de *Chigi*, en haer geroep tot den Paus.

Hy schaft de Koorn-Tol af; en gedenckwaerdige woorden.

Soo gehaet de Neven van Paus Alexander sigh hadden gemaeckt by de Gemeente / soo bemind maeckten de Neven van Clemens sigh by 't Volck / door mildheyd tegens d'Arme / en vriendlijckheyd tegens yeder.

De Pauslijcke Neven maecken sigh seer bemind.

Op den 4. 14. November wierd den voorheenen soo dickmael gemelden Don Mario Chigi, Broeder des Overleedenen Alexandri, dien ellendigen Slaef der Gierigheyd / onverwaght / soo als hy in sijne Naghtstoel sat / sonder by-sijn van eenigen Priester / sonder Sacrament, sonder Biecht / sonder Olysel, van de Popelsy geraeckt / en gaf dus den Geest / oud 74. jaeren / en maer vier dagen bedlegerigh geweest. D'oorsaek sijns doods wierd toegeschreeven de quaede Lught te Formello, en de Poel van Bavaro; dien hy eerst onlanghs had doen uytmaelen / en droogh maecken / om deselve tot vrughtbaer Land te doen worden / en daer by een Visschery aen te stellen. Dit vermoeden was niet sonder reden: want van deese stinckende Damp laegen alreeds 18. persoonen sieck te bed; onder welcke oock was de Kardinael Chigi, Soon van deesen Don Mario; en Donna Berenice, Moeder des eerst- / Gemalin des laetst-genoemden; die oock korts nae hem stierf.

Plotslijcke dood van *Don Mario Chigi*, Broeder van Paus *Alexander*, sonder *Sacrament*, sonder Biecht, &c.

Aenmerklijcke oorsaeck sijns doods.

Doe deesen Don Mario geopend wierd / vond men inwendigh alles swart; 't Ingewand gantsch verdorven; Longh en Lever soo hard als Steen; de Harssenen geheel verdrooghd. Daer lagh nu dien rampsaligen Geld-slaef.

Hoe hy d'opening bevonden.

Sijne dood was door geheel Romen een blijde tijdingh; insonderheyd by d'arme; welcke sigh lieten voorstaen / dat haere om wraeck roepende sughten en tranen eens verhoord waeren. 's Morgens / soo haest den dagh aenbrack / liepense met meenighten voor 't Pallays des overleedenen; righteden de Mueren seer leelijck toe / en wierpen allerley bloccken; bittere smaedredenen / tegens hem uyt: doch de Paus deed haer door Soldaten wegh dryven. Maer doe ontbrak 't aen geen Pasquillen: Eene derselve wierd aengeslagen aen de Deur der Kerck Madonna del Popolo (daer Don Mario heymlijck by naght begraven was / op dat 't Lijck niet gehoond moght werden) / luydende: *Ne admiremini viatores, si mortuus est Dives, & sepultus inferno, quia mala praecesserunt, bona verò opera sequuntur illum.* Dat is: Verwonder u niet, Voorbygangers, dat de Rijcke Man gestorven en in de Hel begraven is, om dat de quaede Wercken hem sijn voor gegaen, en de goede nae hem sijn gevolghd.

Blijdschap onder 't *Roomsche* Volck over sijne dood.

Pasquil, tegens hem aengeslaegen.

ITALIEN

Op 't Veld / daer de doode gevilde Beesten werden ondergedolven / wierd hem een Grafschrift opgereght / luydende in onse Tael: 't Roomsche Volck heeft dit Gedenckteecken hier gesteld, ter gedaghtnis van Mario, volle Broeder van Paus Alexander de VII., nae den vleessche, nae den Geest, en nae de Wercken: wiens Ziel hem was gegeven voor Sout. D'eenige opslocker soo van de Gemeene als Bysondere Inkoomsten; soo van ellendige Ligchamen als Zielen. Anno 1667.

Smaedlijck *Epitaphium* of Grafschrift.

Den 14. 24. saghmen aen Pasquin een Pappier / waer op Don Mario stond afgebeeld; met d'eene voet naeckt opgehangen; en nevens hem twee Duyvelen / die sijn Ingewand in een Distilleer-Ketel wierpen; en daer onder in 't Italiaensch: Dit is dien Don Mario, die op alles Tol heeft gesteld, behalven op D'Almanacken. Meer andere Schimpschriften en Smaedschilderingen gaen wy voorby.

Noch al meer *Pasquillen*,

Negen daegen nae hem stierf sijne Gemalin Donna Berenice. Haer volghden al stracks beyde de Dochters van Don Agostin; en dus kreegh 't Huys van Chigi korts nae de dood van Paus Alexander de VII. een geweldige scheur / 't welck de Spotters al weer oorsack gaf / om de Spreuck: Slae den Harder, en de Schapen sullen verstroyd werden, op 't Geslaght der Chigi te passen. Selfs oock P. Oliva, Generael van d'Orden der Jesuiten, en geweesene Hofprediker des Apostolischen Stoels / voer in sijne Predicatie op den eersten Sondagh des Advents geweldigh uyt tegens dit Huys. D'ongesondheyd des Kardinaels Chigi quam hem seer wel te pas; wijl hy / te bed leggende / al deese smaedheden niet behoefde te sien ofte hooren.

en andere Spot redenen.

Selfs de *Generael der Jesuiten*, *P. Oliva* predickt hard tegens dat Huys.

Met d'uytgangh des jaers 1668. maeckte de nieuwe Paus Clemens drie nieuwe Kardinalen; en eene derselve was sijnen Neef d'Abt Rospigliosi. D'Ampten aen 't Hof en in S. Angelo gaf hy aen sijne Verwanten / oock beyde de Generael-Lieutenants plaetsen. Echter liet hy haer geene Vryheden toe / welcke de Gemeente schaedlijck konden sijn; gelijck Paus Alexander aen sijnen Broeder Don Mario had gedaen.

De nieuwe Paus voorsiet sijne Neven al mee met Ampten; doch met intoomingh.

Maer stracks hier nae ontstond te Romen een groote onsteltenis. Op Donderdagh den 2. 12. Januarius gingh Clemens nae de Capel ter Vesper, om de Vigilie van 't soo genoemde Drie-Koningen-Feest te besluyten. Onderwegen overviel hem plotslijck een geweldige Hoofdswijmelingh; soo dat hy op den Ceremonie-meester Caracasco neersonck. De Kardinalen d'Este en Maldachini, welcke als Diaconen met hem gingen / moesten hem vast houden. Maldachini, meenende dat sijn laetste oogenblick voor handen was / riep hem toe: O Heylighste Vader! spreeck doch in uw hert: Jesus en Maria, in uwe handen beveel ik mijnen Geest. Doch Don Camillo Rospigliosi, des Paus Broeder / schoot geswind toe / en bestreeck hem met een kostlijcken Balssem; waer op hy weer tot sigh selven quam; te bed wierd gedragen / en

Paus *Clemens* van een Hoofdswijmelingh overvallen, en alreeds dood gesegt.

1668.

en nae weynigh tijds gesond weer op stond. Ondertusschen was alreeds door Romen 't gerught van sijne dood gelopen.

Draeghd goede sorgh voor Candia.

Voor Candia droegh hy veele sorgh. Soght de Republicq van Venetien groote bystand tegens den Turck te doen. Beval de geweesene Abt, nu Kardinael Rospigliosi, of Kardinael Padrone, aen de Republicq van Genua te schrijven / datse doch de Venetianen een goede hulp wilden toesenden / om in Candia te gebruycken.

Werd van een nieuwe Swymelingh aengetast.

Op Woensdagh den 1. Februarius, als synde den dag voor Maria Lightmis, besogt hy met 10. Kardinalen en den Roomschen Adel de 7. Hoofdkercken der Stad Romen. Deed sijne Devotie aen S. Franciscus de Sales, en quam eerst in den avond weer te Monte Cavallo. Korts te vooren had een nieuwe Swymelingh hem overrompeld / en 't Hof in verbaesdheyd gebraght. Spaenje en Franckrijck, vermaende hy tot Vreede.

Send de Venetianen hulp toe onder sijnen Neef Fr. Vincenzo Rospigliosi.

Sijnen Neef / Frater Vincenzo Rospigliosi, als Generalissimus over de Pauslijcke Galeyen / kreegh bevel / om met sijnen Generael-Lieutenant Nicolo Banchier nae de Middellandsche Zee ter hulp van de Venetianen te gaen; Maer onaengesien Clemens de Kardinael Patroon aen de Republicq van Genua uyt sijnen naem had doen schryven / datse de Signorie ter hulp souden trecken / soo wildense echter niet; onder voorwendingh / datse hare Galeyen niet konden missen.

Genua wil niet, en waerom.

Maer de regte oorsaeck deser weygeringh was / eensdeels d'oude haet der Genueesen tegens de Venetianen: andersdeels / om datse met de Malthesers in twist waeren geraeckt / wegens de Voorrangh.

De Fransche Ambassadeur houd aen om d'afstand van Castro aen Duc di Parma, en des Paus antwoord.

Hy hield sigh in geduerige beesigheyd. Als men hem daer van afmaende / liet hy hooren: Een Paus behoord onder den arbeyd te sterven. De Fransche Ambassadeur hield geduerigh by hem aen / om d'afstand van 't Vorstendom Castro aen Duc di Parma, volgens 't Verdragh met den voorigen Paus; doch met sulck een Eerbiedigheyd / dat hy den aert eens Franschmans scheen verlooren te hebben. Selfs liet hy geen Françoische fierheyd blijcken / als de Paus hem tot antwoord gaf: Hy kon, Gewissenshalven, daer in niet bewilligen, al sou men hem daerom met een Oorlogh dreygen, waer toe hy niet een eenigh gewapend Man op de been had. Begeerde oock in alle gevallen geen andere tegenweer, als 't Crucifix.

Steld een bysondere Audientie aen; selfs voor d'aldergeringste.

Hy stelde een bysondere Audientie aen / selfs voor d'aldergeringhste Lieden. Wierd niet moede / haer gehoor te geven / tot laet in den avond; nam nauw aght op haere saeck; en gaf haer spoedigh bescheyd.

Mildheyd tegens de Koningen van Franckrijck,

Tegens veele was hy milddadigh. Maer insonderheyd tegens Koningh Louis van Franckrijck. Hy sond hem een Brief toe; waer in hy hem bewilligde / te mogen vergeven de Kercken / Abdyen, Prooftdyen en Kloosteren / niet alleen in de voortyds ingenomene Lotharinghsche Bisdommen Metz, Tul, en Verdun, maer oock in de Conquesten van Vlaenderen.

en Spaenje.

Desgelijcks stond hy Spaenje ses jaeren langh toe te moogen trecken de Thienden aller Geestlijcke Goederen in de Spaensche Koninghrycken en Landen; 't welck een Som van veele Millioenen beliep.

Maeckt swaerigheyd, om d'Afstand des Koninghs Alphonsi van 't Rijk Portugal aen sijnen Broeder Don Pedro voor goed te keuren.

Maer soo wilvaerdigh bejegende hy den Biechtvader der Koningin van Portugal niet; die sigh by hem aengaf / om de Renunciatie, of Afstand des Koninghs Alphonsi; desgelijcks 't Houwlijck der gedaghte Koningin met haers Mans Alphonsi Broeder / de Prins Don Pedro, voor wettigh te doen doorgaen. Hy had by sigh een Edelman des Kardinaels de Vendosme; die / als hy Legaet à Latere in Franckrijck was geweest / de dispensatie hier over had gegeven. By d'Audientie leverde de gedaghte Pater aen den Paus over den Brief der Afstand des Koninghrijcks / met des Koninghs Alphonsi hand onderteeckend. Doch Clemens wou verseeckerd sijn / of d'onderschryvingh was geschied / terwijl Alphonsus sigh noch in vryheyd bevond. Indien niet / soo hield hy dien geheelen handel voor nietigh. Den 4. 14. September gaf hy / te bedd' leggende / aen alle Ambassadeurs Audientie: want hy had een Sinckingh op 't been gekreegen.

Schaft eenige Ordens der Geestlijke af, en geeft d'Inkoomsten aen de Venetianen.

Koningin Christina quam weer te Romen; en Paus Clemens was haer gantsch toegenegen: doch hier op wierdse noch hooghmoediger als oyt te vooren. Drie Ordens van Geestlycke Persoonen schafte de Roomsche Heyligheyd af / en gaf d'Inkoomsten aen de Republicq van Venetien tegens den Turck. Den Koningh van Franckrijk liet hy toe / van de Fransche Geestlyckheyd soo veel gelds te moogen neemen / als hy begeerde / op dat hy Candia bystond. De Standaerd der H. Kerck sond hy nae Marsilien, om die te planten op 't Admiraels-Schip van Koning Louis.

Sijne groote bekommeringh voor Candia.

1669.

Stelde Pater-noster en Ave Maria-leesingen aen voor de Belegerde Candioten; met belofte van vollen Aflaet.

Woorden tot Don Camillo.

Don Camillo, hem klaegende / dat sijne Familie in een sleghten staet stond; derhalven 't nu tijd was / om haer met 't een of 't ander voordeel te vertroosten: kreegh van hem tot antwoord: Dat hy voor deesen wel yets hier ontrent had vermogt; doch nu was hy meer een Harder der Gemeente, als van sijn eygen Huys.

Hy Canoniseert eenige tot Sancten.

In May hield Clemens Consistorium, wegens de Canonisatie van S. Pietro d'Alcantara, en Magdalena di Pazzi. Den 18, 28. wierd de Canonisatie in S. Pieters Munster praghtigh voltrocken.

Hooghmoed der Koningin Christina by deese Actie.

Koningin Christina was'er by / onder veel andere hooge persoonen; sittende op een verhevene Throon. Noch by d'Incensatie, noch by de distributie Pacis stondse op. Alsse nu gewaer wierd / dat de Prælaet van Furstenbergh, haeren voornaemsten Staets-Minister wenckte / dat hy sou opstaen / soo bevalse hem / te blijven sitten; wendde sigh nae Furstenbergh, en seyde trotslijck / ghy weet veel, hoe men doen moet.

Aendaght des Paus tot sijnen nieuw-gemaeckten Sanct Pietro d'Alcantara, voor Candia.

Dickmael gingh Clemens in de Kerck Ara Cœli, om den nieuwlijcks-gemaeckten Sanct S. Pietro d'Alcantara te bidden om Voorspraeck by God / ten goede der benauwde Stad Candia; met sulck een devotie, dat d'omstanders meer traenen saegen / als woorden hoorden. Evenwel viel Candia korts daer nae in de handen der Turcken. Dit ver-

Schimpery.

veroorsaeckte de Spotters te seggen: Dat deesen nieuwen Sanct geen goed Proefstuck van sijn credit by God aen desen devoten Paus, sijnen Canoniseerder, had laeten blijcken.

Hy begind eetens-lust en Slaep te verliesen.

Clemens begon nu niet alleen de lust tot eeten/ maer oock de slaep te verliesen. Derhalven nam hy sijne toevlught tot kraghtige Artzenyen/ om de Flauwten/ welcke hem dickmael meer als een uyr langh overvielen/ te voorkomen. Yeder geringe saeck kon hem nu tot toorn beweegen. Boven maeten qualijck nam hy op/ dat Comte de Vivonne, Generael over de Fransche Galeyen/ als hy Don Vicenzo, Generael over de Pauslijcke/ te Zante besoght/ tegens 't Accoord te Civita Vecchia gemaeckt/ sigh de reghterhand aenmaetighde: 't Welck Don Vicenzo had laeten geschieden/ op aenhouden eens Venetiaenschen Officiers; op dat door deese hooger-hand-twist Comte de Vivonne, volgens Fransche koppigheyd en grootsheyd/ niet veroorsaeckt moght werden/ met sijne Galeyen weer nae Huys te keeren. Door d'aenhoudende hitte wist de Paus niet/ waer hy sigh sou laeten. In 't Quirinael veranderde hy elcke Naght van Kamer. Eyndlijck wou hy in de Koninghlijcke Sael slapen. De Doctoren ontrieden 't; doch hy seyde tot haer: 't Is beeter met lust, als op een verdrietijcke wijs te sterven. In November moest hy sigh meest den tijd in 't Bed houden; eensdeels ter oorsaek van sijnen hoogen ouderdom; andersdeels/ om dat de Jight hem geweldigh plaeghde. Ondertusschen nam hy voor/ d'openstaende Kardinaels-plaetsen te vervullen. Deed de Kardinalen in sijne Kamer komen; en stelde/ voor Spaenje, Don Louis Porto Carrero, Diaconus te Toledo. Altieri, een Romeyn. Nerli, een Florentijner. D. Pallavicino, een Genueeser. Ceri, een Romeyn. Bonacorsi, van Ancona. Acciajoli, een Florentijner; en Pater Bona, een Savoyaerd, van d'Order der Bernhardinen. Deese korts voor sijne dood gedaene Promotie wierd van yeder geroemd; insonderheyd ten opsight van Pater Bona, vermaerd door sijne geleerdheyd en Schriften.

Werd nu over geringe saecken seer toornigh.

Fransche eersught van *Comte de Vivonne* van hem qualijck opgenoomen.

Sijne woorden tot de *Doctoren*.

Maeckt aght nieuwe Kardinalen.

Dood van Paus *Clemens* de IX.

Op Donderdagh den 18.28. wierd Clemens van een groote swackheyd overvallen; waer toe een geweldige Watersught sloegh. Men meende niet anders/ of hy sou nu de weereld verlaten hebben. Echter duerde 't noch/ met eenige tusschen-posen van beeterschap/ totop den 29. O. of 9. December N. S.; wanneer hy 's morgens den Geest gaf. By d'opening vonden de Doctoren in sijn Hoofd veel taey slijm. Verwonderden sigh derhalven/ dat sinnen-gekrenktheyd hem niet al voor lang had aengegreepen. Was ontrent 71. jaren oud; had geregeerd 2. jaren 5. maenden 19. dagen. Den 10.20. gingen de Kardinalen in 't Conclave. 't Stond hier vry vreemd ontrent de verkiesingh eens nieuwen Paus; 't welck sommige Kardinalen so na aen 't hert ging/ datse daer over sieck wierden/ en sig na buyten moesten laeten brengen. Maer vreesende dat haere tegen-Parthyen haer' afweesenheyd tot haer voordeel souden doen dienen/ keerdense soo spoedigh weer binnen/ alsse daer uyt waren gegaen. De Spaensche en Fransche Ambassadeurs, oock andere/ quaemen met Wissel-brieven aen/ om te beproeven/ wat 't geld by deese Verkiesingh sou konnen verrigten. Buyten alle verwagtingh verscheenen oock de Fransche Kardinaelen/ tot noch toe absent geweest; welcke eenige wel 1000. Mijlen daer van daen hadden gewenscht/ insonderheyd die van 't Huys de Medices. 't Gemeene volck was soo onbandigh/ dat het aen de Trappen van 't Conclave quam roepen: Men sou doch den gierigen Vidoni voorby gaen. Men sagh oock aen sijn Huys Pasquillen geslagen/ doende aenwijsingh op Bolonien, om daer te gaen verneemen/ wat een treflijck Man hy was/ om den Pauslijcken Stoel te bekleeden.

hoe bevonden by d'opening.

De Kardinalen gaen in 't *Conclave*, tot een nieuwe Keur.

Geld te werck gesteld; van wegen beyde Kroonen *Franckrijk* en *Spaenje*.

Onder de 56. Kardinalen hadden geene meerder hoop als Altieri, Cibo, Celsi, Nerli, Fachinetti, Barbarini, en Bonvisio. Dus liep alles onder malkander. De Posten snelden onophoudlijck uyt Romen nae Parijs, Madrit, Florencen, &c. Eenige/ bemerckende den hevigen yver der beyde Kroonen Franckrijck en Spaenje, stonden in vrees/ dat het eyndlijck op twee Pausen sou uytloopen; of dat Petri Schipje, dus van de winden geslingerd werdende/ in de handen eens Rovers mogt vallen. Baden derhalven de Kardinalen/ gaende nae 't Conclave, datse om Gods wil Vidoni geen Stem wilden geven. 't Gemeene geroep was: Vivoni geen Paus. Als in de Kerck des H. Geests 't Sacrament wierd opgesteld/ en voor de Kerck-deur aengeslagen: *Orate pro Pontifice*: Bid voor, of om, een Paus; soo vond men 's morgens daer onder geschreeven: *Sed non pro Vidone*; Maer niet voor Vidoni.

Welcke Kardinalen de meeste hoop hadden.

Vrees voor twee Pausen, of dat *Vidoni* Paus mogt werden.

Algemeenen haet tegens hem.

Ondertusschen wierd 't Roomsche Volck over de langhsaemheyd der Keur verdrietig. Eenige gaven een Sinnebeeld uyt; passende de Sijde-worm, welck diertje sigh hoe langs hoe meerder in sijnen arbeyd verward en inwickeld/ op 't Conclave: 't Ontbrack aen geen Pasquillen; waer in veele Kardinalen op 't leelijckste wierden afgeschilderd. Onder voorwendingh van onpaslijckheyd wierd 't Conclave gedurigh geopend; soo dat de Heeren Kardinalen nu hier dan gintsch gingen wandelen; waer door deese langhduerigheyd haer niet soo beswaerlijck viel/ als gebeurd sou sijn/ indiense beslooten hadden moeten blijven.

't *Roomsche* Volck verdrietigh over de langhsame Verkiesingh.

't *Conclave* by nagedurigh geopend.

Insonderheyd waren'er twee Factien onder deese Prælaten; die van Chigi en Barbarini. 't Geheele Collegie der Kardinalen besoght eens Chigi; en Albici vermaende hem/ hy sou sig vereenigen met 't Hoofd der andere Factie, te weeten/ de Barbarinische, om eenmael tot de Keur te treeden. Doch gaf tot antwoord: Hy sou in 't Conclave sterven, of wou een Paus uyt de sijne hebben. De Spaensche Ambassadeur begaf sigh dickmael in de Vergadering/ aendringende tot spoed; te meer/ wijl de Koningrijcken Napels en Sicilien in groote vrees voor een Tuckschen Aenval stonden; in welke gelegenheyd de Kercklijcke Staet niet vry sou

Onder de Kardinalen sijn insonderheyd twee *Factien*, de *Barbarini* en *Chigi*.

Yeder derselve, wou een Paus uyt

de sijne hebben.

sou gaen. Franckrijck sond ten selven eynde ernstige Brieven: doch 't hielp al niet. Yeder Factie wou een Paus uyt de haere. Barbarini Aenhangh was de grootste. Die van Chigi nergens nae soo sterck / wijl hy door 't meeste deel alleen de Creatueren van Alexander de VII. aen sijne syde had. Rospigliosi hield sigh met sijnen kleynen Aenhangh neutrael. Viel echter noch de swackste toe / om de Waegh te houden. De Spaensche onder Kardinael de Medices scheenen Chigi; de Fransche Rospigliosi genegen te sijn. Barbarini was een Neef van Paus Urbanus d'VIII.: Chigi van Alexander de VII.: Rospigliosi van Clemens de IX.

derhalven stond het in 't Conclave seer verward.

Yeder Factie steld drie Kardinalen voor.

Barbarini stelde drie Kardinalen voor / om uyt deselve een Paus te verkiesen / Brancaccio, Carpegna, en Facchinetti: maer Chigi daer tegens Elci, Celsi, en Bonvisi. Veele begaven sigh uyt 't Conclave, wegens de benauwde lught: doch Carpegna had besloten / daer in te blijven / al sou 't hem sijn leven kosten / ten ware Chigi sigh eerst daer uyt oegaf.

't Collegie der Kardinalen werd onwilligh over de langhduerigheyd.

Over deese langhwyligheyd wierd 't Collegie der Kardinalen verdrietigh; spraecken derhalven seer hard tegens de Hoofden der Factien. Wilden oock uyt-treeden. Deese dan besloten wat meerder ernst te gebruycken / en riepen al haere Creatueren weer in 't Conclave. Op S. Josephs avond, den 18. Martius wierd de Kardinael Nerli voorgeslaegen; en 't liet sigh seer wel voor hem aensien: doch de Kardinael de Medices stiet alles onder de voet / wijl hy voor deesen met hem in twist had gestaen. De volgende dagh quam 't met Odescaldi (Odescharki) soo verr' / datmen alreeds ordre sond / om t Canon op S. Angelo ter afloffingh gereed te maecken. Doch de Kardinael Imperial lightte hem weer uyt den Sadel / wegens een ingewortelde haet. Hier na quam Carpegna in groote aenmerckingh; doch sijnen hoogen ouderdom en aenkleven de Swackheden veroorsaeckte / dat hy oock wierd uytgeslooten. Haest hier na hieldmen voor gantsch gewis / in opsight van allerley Omstandigheden / dat de Kardinael Decanus Barbarini den Pauslijcken Throon sou beklimmen: echter wou 't met hem noch soo glad niet door. De Kardinael Elci, Vidoni, en Bonvisi waren nae by de Pael geweest; doch d'overweeging van de grootheyd haers Maeghschaps settede haer weer te rugg'. Bona quam wel in voorslagh / doch men vreesde / dat sijne Godvrughtigheyd al te veel sou willen reformeeren; en kreegh derhalven geen genoeghsame toeval.

Nerli staet op 't punt om Paus te werden; doch hem werd de voet gelight.

't Selve gebeurde Odescalki, Carpegna, Elci, Vidoni, Bonvisi, en Bona.

Wat de Spaensche bouwen, stooten de Fransche weer om.

Al wat de Spaensche ontrent deese Verkiesingh deeden / smeeten de Fransche weer om. Een Courier quam uyt Franckrijck, met recommandatie van Koningh Louis, ten voordeel van Ginetti en Albici; oock van Brancaccio; doch deesen wierd van de Spaensche uytgesloten / wegens eenige redenen. Spada quam nu oock in voorslagh, doch kreegh weynige stemmen. Nerli quam andermael op de baen / en door hulp der Fransche soo verr' / datmen hoopte / ten langhsten op goede Vrydag hem Paus te sullen sien. Doch de Spaensche schoffelden hem weer uyt; wijl hy een Creatuer van Paus Rospigliosi was. Hier tegens slooten de Franschen eens door al uyt alle Creatueren van Chigi (Paus Alexander de VII.). Brancaccio quam weer in groote aenmerckingh; en men hield hem alreeds voor Paus; doch de Medices braght sijn' uytsluytingh listigh te weegh. Ondertusschen stierf Elci, oud 70. jaren; soo men meende uyt spyt / om dat 't Pausschap hem ontgaen was: waer by noch quamen de smerten der Nieren-steen. Ralponi quam in voorslagh / doch wierd uytgesloten / onder voorwending sijns hoogen ouderdoms.

Spada te vergeefs in voorslagh.

Nerli andermael uyt de Sadel geworpen.

De Spaensche sluyten d'eene de Fransche d'andere uyt.

Hardneckigheyd van Chigi.

Franciscus Barbarini had nu noch de meeste stemmen: doch Chigi liet d'Inventaris van al sijne Middelen in 't Conclave brengen / seggende: Hy wou sijn Testament maecken; om te toonen / dat hy liever hier sterven / als Barbarini 't stuck gewonnen geven wou. De Squadronisten bemoeyden sigh / om Vidoni op den Stoel te helpen; doch de tegenstand viel te groot. Wat deese Squadronisten belangd / soo haest de Chigische Factie yemand voorsloegh / hingense sigh terstond aen de Barbarinische. Of sloegh de Barbarinische yemand voor / soo wendense sigh nae de Chigische. Dus slootense uyt al diese wilden / op hoop van Vidoni door een slingerslagh Paus te sullen doen werden. Deese verwarringh in 't Conclave deed Pasquyn eens door een aengeplackten Brief seggen: Dat de Woelgeest der Kardinalen de H. Geest uyt haere Vergadering had gedreven.

Squadronisten haer bedrijf, om Vidoni Paus te maecken.

Pasquillen.

Eyndlijck werd ten nieuwen Paus verkooren de Kardinael Æmilius Altieri, hernoemd Clemens de X, oud 80. jaren.

Eyndlijck / als de Pauslijcke Stoel 4. Maenden 20. dagen had ledigh gestaen / wierd op den 19./29. April ten nieuwen Paus verkooren Æmilius Altieri, een gebooren Romeyn, gaende in 't 80. jaer sijns ouderdoms / op de volgende wijs. Na dat Chigi den Kardinael Vidoni had uytgesloten / doch de Fransche, Spaensche, en Squadronisten hem met geweld begeerden / soo hebben de Kardinalen Chigi, Barbarini en Rospigliosi (welcke gelijck als een Triumviratschap hadden) sigh met malkander vereenighd / en beloofd / te sullen stemmen op Carpegna, of Altieri. Stracks daer nae wierdense oock eenigh / wegens Altieri. Waer op hy ten Paus wierd verkooren met 58. Stemmen; sonder de Fransche en Spaensche Ambassadeurs hier van eenige kennis te geven. Hy nam aen de Naem van Clemens de X. Stracks begon hy te dencken / sijn Maeghschap van goede Officien te voorsien / en braght oock sijn voorneemen tot de daed.

Werd al stracks van swaere Toevallen aengetast.

Korts nae sijne Verkiesingh wierd hy aengetast van verscheydene Qualen. 't Podagra en andere toevallen deeden hem 't Bed bewaren. De Slaep vergingh hem. Hy trad in 't negen mael negende jaer sijns ouderdoms / gehouden voor gevaerlijk. D'Ambassadeurs konden geen Audientie bekomen. De Kardinalen begonden alreeds te dencken / om een nieuwen Paus te maecken; insonderheyd de Squadronisten. Doch 't begon weer met hem te beeteren. 't Vervolgh hier nae.

't Werd weer beeter.

De Franschen

De Fransche hielden seer sterck by Clemens

aen /

ITALIEN

sche soecken de Bisschop van Laon: de Spaensche P. Nithard tot 't Kardinaelschap te bevoorderen, en d'een van d'andere gelasterd.

aen/ dat hy den Bisschop van Laon; de Spaensche, dat hy Pater Nithard Kardinael sou maken: die oock heymlijck aen 't Pauslijck Hof deeden omloopen een Verhael/ waer in aengeweesen wierd/ dat dien van Laon in sijne sijne jeughd arghwaen van Kettery had gegeven; oock dat hy een Onechtelingh was. De Fransche dit verneemende/ gaven een ander Schrift uyt/ in 't breed voorstellende 't Geslaght des Bisschops van Laon, nevens sijn leven: te gelijck toonende/ dat Pater Nithard van een Duytsch Ketter was afgekomen; derhalven/ volgens de Decreeten des Concilii van Trenten, niet alleen geen Kardinael/ maer oock geen Bisschop mogt sijn.

Bisschop van Laon, geeft Paus Clemens te kennen, dat de Koningh van Frankrijck op Holland wou aenvallen: en sijne groote vreugde daer over. 1671.

In November Anno 1671. had de gedaghte Bisschop van Laon by Paus Clemens Audientie; en verseeckerde hem/ dat de Koningh van Franckrijck had besloten/ in 't aenstaende Voor-jaer tegens de Hollanders te Veld te trecken; de Vereenighde Nederlanden met 150000. Soldaten te Land/ en 100. Oorloghs-Scheepen ter Zee aen te vallen: waer over Clemens sigh ten hooghsten verheugde; seer roemende den yver van sulck een maghtigh Potentaet: hopende/ wanneer deese Provintien, die tot noch toe allerley verleydende Secten in beschutting genomen; d'uytbreydingh des Roomschen Geloofs aldermeest verhinderd hadden/ weer tot de Catholijcke Religie waren gebraght/ dat dan oock Engelland sigh ligtlijck tot de Roomsche Kerck sou voegen.

De Raed van Genua steld sigh tegens den Inquisitur.

Maer hier tegens mishaeghde hem niet weynigh 't bedrijf der Genueesen. De Pater Inquisiteur liet te Genua, uyt kraght der ontfangene ordre van 't Sancto Officio de Propaganda fide, of der Voortplantingh des Geloofs te Romen, de gewoone Inquisitie-blixem tegens de verboodene Boecken en andere dingen/ door P. Tustorel, een Dominicaner, en Notarius S. Officii, verkondigen en aenslaen. Doch de Heeren deeser Republicq deeden terstond met Trompetten-geschal uytroepen/ dat dit Decreet van geener waerde en nietigh was/ als gemaeckt sonder haere kennis en bewilligingh. Lieten oock alle Priesters en andere Geestlijcke voor haer roepen; haer voordraegende/ wat voor ongelegenheyd hier uyt kon ontstaen: met uytdrucklijck bevel/ geen nieuwigheyd ter hand te neemen/ sonder voorweeten der Republicq.

en verklaerd sijn verkondighd Decreet van geener waerde, en nietigh.

Geschieden issen der Vereenighde Nederlanden.

Wy koomen nu tot de Geschiedenissen der Vereenighde Nederlanden, en der ingewickelde Naebueren: in 't voorgaende Boeck van ons gebraght tot 't jaer 1657. Van de Verschillen tusschen deesen Staet en de Kroon Portugal, en hoe de Staten Generael geen voldoeningh konnende krijgen/ de Portugeezen den Oorlogh aenkondighden/ en een Vloot derwaerts sonden/ hebben wy gehandeld onder de Portugeezsche Geschiedenissen. Den 7. December Anno 1657. quam de Lieutenant-Admirael Obdam, nevens Vice-Admirael de Ruyter, met de gedaghte Vloot in de Maes en Texel geluckigh aen; meebrengende 23. rijckgelaedene Portugeezsche Scheepen; waer door de gedaene onkosten der Hollanders tot deesen Toght ruym genoegh vergoed wierden. Ondertusschen waeren 5. Zeeuwsche Kapers op de Kust van Brazil in gevaght geraeckt met 8. swaere Portugeezsche Scheepen: welcker Vice-Admirael ge-enterd wierd van Capitain Aldert, en 't Schip de Brack. 't Vyer geraeckte in den Portugeezsch; dies oock 't Schip van Aldert opvloogh; de Brack op sijde gesmeeten wierd; en derhalven met d'overige moest afhouden. Capitain Aldert wierd met 10. of 12. sijner Maets van de Portugeezen geberghd; die haer gesmolten Quicksilver in

Grooten Buyt, op de Portugeezen behaeld. 1657.

Grouwlijcke wreedheyd der Portugeezen tegens eenige Gevangene Zeeuwen.

NEDERLANDEN

't Ligchaem gooten / om eenige geheymen uyt haer te trecken. Braghten haer voorts nae Portugal, daerse in een grouwlycke Kuyl wierden geworpen.

Hollanders veroveren Jafnapatnam van de Portugeezen, die nu geheel uyt Ceylon sijn gedreven. 1658.

Anno 1659. quamen 8. Schepen uyt Oost-Indien in de Vereenighde Provintien aen; tijdingh brengende / dat de Hollanders, welcke voor Goa hadden gekruyst / de Portugeezsche Scheepen daer groote schaede hadden toegevoeghd; twee Forten aen 't vaste Land vermeesterd. De Heer Goens was met een goed deel Volcks voor Jafnapatnam geruckt; welke Plaets de Portugeezen binnen 14. weken hadden moeten overgeven. Dus was 't geheele Eyland Ceylon t'eenemael van deese Natie ontlast. Van de Vreede tusschen de Kroon Portugal en de Staten Generael, door aendringingh van Amsterdam, hebben wy ter aengewesener plaets gesprooken.

Verscheydene dingen, deese Landen raeckende, alreeds hier boven verhandeld.

De verbittering van Carel de II., Koning van Engelland, tegens de Vereenigde Nederlanden; uytgeborsten tot een hevigen Oorlog / hebben wy gehoord onder d'Engelsche; de verschillen tusschen Franckrijck en deesen Staet, onder de Fransche: d'ingewickeldheyd van Holland in den Oorlogh tusschen Deenemarcken en Sweeden onder de Sweedsche en Deensche Geschiedenissen. 't Geen daer voor by gegaen is / of sigh verder toegedraegen heeft, buyten dit / sullen wy nae 't vervolg der jaeren voorstellen.

Princes Louisa, oudste Dochter der geweesene Koningin van Boheemen, vertreckt heymlijck uyt den Haegh, en neemd de Roomsche Religie aen.

Anno 1657. droegh sigh in 's Gravenhaegh een Geval toe; 't welck de Paltzische Keurvorstin / gewesene Koningin van Boheemen, meer ter herten nam / als al haere voorige seer swaere wederwaerdigheden. Den 9. 19. December gingh haere oudste Dochter / Princes Louisa, heymlijck uyt den Haegh wegh / alleen een Briefje van haere hand agterlaetende in haere Kamer; waer in sy haere Vrouw Moeder bekend maeckte: Dat door de genaede Gods haer was verschenen een beeter light des alleen-salighmaeckenden Geloofs. Datse sigh tsederd eenige tijd naerder in de Religie had laeten onderwijsen. Kortlijck / datse de Roomsch-Catholijcke Religie had aengenomen / en sigh nae een andere plaets begeven.

De Staten van Holland doen nae haer soecken, doch te vergeefs.

De Heeren Staten van Holland sonden terstond ordre nae de Grensen / om Princes Louisa op te houden; doch te vergeefs. Een Franschman, genoemd Laroque (Laroche) begaf sigh dien selven dag in aller spoed nae Scheveningh, en soo ter Zee. Dit veroorsaeckte vermoeden / dat hy sigh hier toe had laten gebruycken; en haer in Zeeland of anderweegen den wegh sou openen.

Vermoeden op eenige persoonen in onderheyd op de Princes van Zolleren, welcke van de Staten verbooden werd, verder oeffeningh van

Derhalven een ander Franschman, vertrouwde Vriend van Laroque, op 't versoeck der Koningin / in Heghtnis wierd genomen. Wijl oock de Spaensche Ambassadeur Don Stephano Gama a korts te vooren de Princes was koomen besoecken / soo arghwaende men / dat hy goede kennis van de saeck had. Noch grooter bedencken had men op de Princes van Zolleren; welcke sigh een tyd langh onbekend in 's Gravenhaegh had opgehouden; en oock even nu van daer was vertrocken. Waerom men meende / datse wel de meeste aenleydingh tot dit bedrijf der Princes mogt gegeven hebben. Noch voor den uytgangh deeses jaers quam een Brief van Louisa aen de Koningin haere Moeder; doch sonder uytdruckingh van de Plaets daerse sigh bevond.

Reghtsmaght te Bergen op den Zoom.

In een andere Brief verontschuldigde de Princes van Zolleren sigh / wegens 't geense had gedaen tot bevorderingh van de saeck der Keurvorstlijcke Princes. Doch dit Schrift wierd niet wel ontfangen: en even hierom verbooden de Staten haer d'oeffening der tot noch toe gebruyckte Reghtsmaght te Bergen op den Zoom.

Koningh Carel de II. van Engelland koomd te Breda. 1660.

Carel de II., verdreven Koningh van Schotland, langh in ballinghschap omgeswerven hebbende / quam Anno 1660. te Breda; daer hy een tijd langh Hof hield. Wat hier tusschen hem en eenige voornaeme persoonen in Engelland wierd gehandeld / is onder d'Engelsche Geschiedenissen verhaeld. Terwijl hy hier was / en de saecken tot sijne herstellingh sigh byp schoon lieten aensien; namen de Staten van Holland en West-Friesland een besluyt / dat de Heeren van Beverwaerd, Strevelshoeck, Vlooswijck en Teylingen, van wegen den Adel / en de Steeden Dordrecht, Amsterdam en Alckmaer; soo haest men de meeningh des Parlaments ontrent Koningh Carel sou vernoomen hebben / sigh op wegh souden maecken / om sijne Maj. van Groot-Britannien te kennen te geven / hoe de Provintie van Holland tegens sijne Maj. persoon en Koninghlijck Huys was gesind; en toonen wou / wat een sonderlinge vreughd sy schepten uyt de tegenwoordige gesteldheyd der saecken / volgens welcke sijne Maj. buyten twijffel sou hersteld werden op den Throon sijner Voorvaderen.

De Staten van Holland willen hem noodigen in haere Provintie te komen.

Oock / om hem te verseeckeren van haere genegenheyd tot d'opreghtingh van een eeuwigh Verbond met hem en de sijne / tot welvaerd van beydersijds Onderdaenen. Voornaementlijk / aen sijne Maj. op te dragen haere dienstvaerdigheyd; en hem te bidden haere Provintie d'eere te doen / van daer in te koomen. 't Laetste was 't bysonderste insight van deese Last aen de Gesanten.

Doch dit gaet weer te rugg', en waerom.

Doch dit Besluyt liep weer te rugg' / wijlmen d'eygentlijcke Resolutie des Parlaments van Engelland noch niet wist. Men twijffelde wel niet aen sijne herstellingh; doch men aghtte niet geboeghlijck te sijn / 't Parlament te willen voorloopen; ook niet dienstigh / in een stuck van sulck een gewight al te seer te haesten.

Hoe echter uytgevoerd.

Echter wierd Lodewijck van Nassauw, Heer vander Leck en Beverwaerd, Generael-Major der Vereenighde Nederlandsche Provintien, en Gouverneur van 's Hertogenbosch, opgedragen / na sijne Maj. te gaen / om de Commissie uyt te voeren / als voor sijn eygen persoon: gelijck dan oock geschiedde.

Korten inhoud eeniger dingen,

Wegens gedwongene kortheyd gaen wy voorby / hoe de Staten Generael Koningh Carel oock wilden begroeten. Wat voor een Accoord getroffen wierd tusschen de gedaghte Generale Staten en de Staten van Holland, wegens de voorrangh by d'ontfanging des Koninghs. Hoe haere Gedeputeerde Audientie

by

NEDERLANDEN

by sijne Maj. hadden/ en een vriendlijck antwoord ontfingen. Hoe haere Hooghmogende toebereydselen maeckten/ om de Koning nae den Haegh te brengen. Hoe de Staten van Holland hem onderweegen over al onthaelden op haere kosten. Hoe deselve alleen d'eer' aen sigh trocken/ om hem in haere Provintie nae haer gelieven t'ontfangen: te verwelkoomen/ en de Voorrangh te neemen, de Gedeputeerde der Generale Staten maer alleen buyten de Provintie van Holland de Souverainiteit souden af-beelden. Hoe alle Ambassadeurs der Koningen en Vorsten wierden versoght/ by deese Inhaelingh sijner Maj. t'huys te willen blijven; op dat wegens den Rangh geen verschil en onorder moght ontstaen. Hoe de Koningh te Delf aenquam. Van de Magistraet wierd verwelkoomd. Seer heerlijck onthaeld. Sijn vertreck uyt den Haegh nae Engelland, &c. De Leeser kan breeder hier van naesien andere Nederlandsche Schrijvers; insonderheyd L. v. Aitzema.

welcke sigh by d'ontfanging sijner Maj. in de *Provintie van Holland* hebben toegedragen; en dier onder aenmercklijcke.

Munster was met haren Bisschop Bernhard weer over hoop geraeckt; en van hem belegerd. De Burgery versoght by de Staten Generael hulp/ volgens 't Verbond met de Hanse-Steeden. Friesland wou wel: Gelderland was'er seer toegeneegen; oordeelende/ dat deese Stad kon sijn een Bolwerck voor den Vereenighden Staet: dat men by deese gelegenheyd vryheyd voor de Gereformeerde Religie sou konnen invoeren. D'andere Provintien toonden sigh desgelijcks gereed. Alleen Holland was de saeck geen ernst; jae stelde sigh daer tegen. De voornaemste onder haer lieten hooren: De Staet had meer als te veel vaste Plaetsen; en derhalven geen lust, om Munster aen sigh te trecken. Men maeckte een Vreedens-project: en men begeerde/ dat die van Munster 't selve souden aenneemen. Doch sy seyden: Liever wilden se aen de Staten alles wat de Bisschop begeerde; jae haer de geheele Hand, als hem eene Vinger geven. Geerne hadden de Provintien haer geholpen: Holland wou niet. Dus kon men tot geen besluyt koomen. De Fransche Ambassadeur deed 't woord voor Bisschop Bernhard. Dit verflauwde de Generaliteit. Derhalven moest Munster onder 't geweld bucken/ gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen gehoord is.

Munster, van *Bernhard* belegerd, soeckt hulp by de *Staten Generael*, volgens 't Verbond met de *Hanse-Steeden*.

Al de *Provintien* daer toe genegen: alleen *Holland* wil niet.

De Vreede met Portugal, sonder de weer-inruymingh van Brazil, stonden al de Provintien tegen. Holland alleen begeerde se; en drongh se door/ gelijck wy onder de Portugalsche Geschiedenissen hebben verhaeld. Met Engelland en Franckrijck soght men in een nieuw Verbond te koomen; doch 't werck wou niet voort. De West-Indische Hollandsche Compagnie deed groote klaghten aen de Generaele Staten, over gepleeghde vyandlijckheden der Engelsche op Capo Verde, en langhs de Kust van Guinea. Hier tegens klaeghden d'Engelsche, over d'onbillycke handel der Nederlanders, als die een Engelsche Chaloup van Rye Baya hadden weghgenoomen/ en 't daer op sijnde volck seer geslagen. 't Was oock geschied; om datse de gedagte Chaloup voor een Portugeesche Kaper hadden aengesien.

Holland treed tot Vreede met *Portugal*, tegens d'andere *Provintien* aen. 1661.

Klaghten der *Engelsche* en *Hollanders*, d'een over d'ander.

Tusschen Spaenje en de Staten Generael ontstond verschil/ wegens de drie over de Maes geleegene Landen Valckenburgh, Dalem, of Dalheim, en 's Hertogenrade: doch noch voor den uytgangh deeses jaers wierd dien handel afgedaen/ en de Deelingh verright. De saeck met Franckrijck wierd hoe langer hoe arger/ gelijck onder de Fransche Geschiedenissen is aengeweesen.

NEDERLANDEN

Verschil tusschen de *Staten Generael* en *Spaenje*.

T'Utrecht waeren wel seer vroome en yverige Leerraers; maer eenige predickten somtyds niet tot genoegen van de Magistraet. Van d'uytsettingh der twee Predikanten D. Abraham van den Velde en D. Johannes Teelling, tot groote droefheyd der Gemeente/ en wat daer op volghde/ spreecken wy breedlyck in onse onder handen sijnde Kercklijcke Historie der Nederlanden. Korts hier nae wierd D. Teellingh te Campen; D. Van den Velde eerst t'Arnemuyden, van daer te Middelburgh beroepen. 't Gedaene Verbod/ van noyt weer in deese Stad te moogen komen/ wierd Anno 1676. vernietighd/ en D. van den Velde eenige daegen weer binnen Utrecht gesien; tot groote blijdschap der Gereformeerde Burgery.

D. A. van der Velde, en *D. J. Teelingh*, Predikanten *t'Utrecht*, van de *Magistraet* uytgeset. 1660.

Boven al de voorgedaghte bekommeringen/ welcke den Vereenighden Staet niet weynigh druckten/ quam noch d'onaengename tydingh/ dat 't beroemde Eyland Formosa, gelegen aghter 't Koninghryck China, door de Chineesche Rovers overvallen/ en de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie afhandigh gemaeckt was. 't Werd geaght/ soo groot te sijn als Engelland. Tot verseeckering van 't selve hadden de Hollanders twee Vestingen daer op gebouwd; d'eene genoemd Zeelandia, nevens 't daer by leggende Steedje Taywan.

't Beroemd en vrughtloos Eyland *Formosa*,

Nae dat de Tattaren 't Koninghryck China door de Wapenen hadden overweldighd/ en haren Cham hier sijnen Throon had bevestighd/ waren een deel der Chineesen gevlooden op verscheydene kleyne Eylandjens/ daerse soo light niet vervolghd konden werden. Te Land was voor haer niets te verrighten. Namen derhalven op de Zee/ niet alleen van vyanden/ maer oock van vrienden/ alles watse maghtigh konden werden. Dit geschiedde onder 't Commando en beleyd van de berughtede Zee-rover Equan, voortyds een Snijder op 't Eyland Taywan; maer die sigh met deese verdreevene Chineesen soodanigh had versterckt/ dat hy van yeder als meester ter Zee wierd aengesien. Als se nu/ wegens de stercke Maght der Tattaren, op deese haere Wyckplaetsen sigh niet langer verseeckerd hielden/ maecktense een Aenslagh op 't vrughtbaer Eyland Formosa, om sigh daer in neer te setten. Hoe se dit werck uyt-voerden; wat alderafgryslijckste wreedheden sy daer tegens de Hollanders pleeghden/ en veelerley aenmercklijckheden/ die sigh voor/ onder/ en nae de moorddadige veroveringh toedroegen/ is by verscheydene Schrijvers in onse Tael te vinden: oock in een bysonder Werckje/ daer van uyt-

van de *Chineesche* Rovers veroverd, met afgrijslijke moorderyen,

en 't selve alsoo de *Nederlandsche Oost-Indische Compagnie* afhandigh gemaeckt. 1662.

geko-

NEDERLANDEN. gekomen/ en opgesteld van oogh-getuygen; derwaerts wy den Leeser wysen / om hier plaets te winnen.

Drie voorname Engelsche Heeren, op 't versoeck van d'Engelsche Ambassadeur Downingh in den Haeg, te Delf gevangen genomen, 1662.

In Martius Anno 1662. wierd den Engelschen Ambassadeur Downingh, residecrende in 's Gravenhaegh, en den Raed-Pensionarius J. de Wit, aengebraght/ dat drie Engelsche Lords, welcke mee geseeten hadden over 't Vonnis tegens Koningh Carel d'I. van Engelland; te weeten / John Barckstead, Miles Corbet (een Man van 73. jaren)/ en John Ockey, met de Rotterdamsche Schuyt te Delf waren aengekomen. Geerne had Downingh deese persoonen in sijn geweld gehad / om deselve nae Engelland over te senden. Wou derhalven aen de Heeren Staten van Holland versoecken / dat hy haer op den Hollandschen bodem gevangen moght neemen. Pensionaris de Wit wist genoeghsaem / dat dit stuck / op sulck een wijs voorgedragen / niet soo light sou willen doorgaen. Ried hem ter dier oorsaeck / sigh te waghten / van in sijn Requelt te stellen: datter persoonen in Holland waeren, welcke over 't Bloedvonnis van Koningh Carel d'I. hadden geseeten; maer alleen sleghtlijck te versoecken een Acte, dat hy sulcke persoonen sou mogen doen vangen, indien 'er eenige in Holland moghten sijn. Op deese wijs bequam hy sijne begeerte / tot 't uyterste nadeel deeser drie Heeren: die terstond aengevat / en nae Engelland overgebraght wierden.

en na Londen gesonden.

Doe bevondmen sigh over dit stuck niet weynigh bekommerd. Want vermits 't Verbond met Engelland nu / en in noch langh daer nae / niet gesloten was / soo was 't separaet Artijckel deeses Verbonds / datmen soodanige Lieden aen den Koningh van Engelland sou overleveren, noch niet in weesen. Men wenschte wel / dat deese Gevangene over duysend Mijlen waren geweest; maer 't was te laet. Eenige hielden 't al byp vreemd / datmen deese persoonen / Leeden van de Regeeringh / voortijds door Ambassadeurs begroet / erkend / en met deselve in Verbond getreeden / dus aen Koningh Carel ten besten gaf / daermen doch voor desen sulcke Lieden / welcke alreeds in haere Beeldenis in Franckrijck waren ophangen / op 't versoeck des Franschen Koninghs niet had willen aentasten / veel min hem overleveren. Daer waren noch geen Placcaten in Holland tegens diergelijcke Lieden aengeslaegen. Deese Gevangene gaven sigh uyt voor Burgers van Hanauw. Onsen Staet was noch in geen Verbond met Engelland getreeden; waer by belooft moght sijn / sulcke persoonen aen Koningh Carel over te senden. Dit was Franckrijck en andere Vorsten een voet gegeven / om in andere gevallen even 't selve van de Staten te begeeren. Meer andere bedenckingen van verscheydene Schrijvers gaen wy hier voorby.

Deese saek quam veele seer vreemd voor; en waerom.

Eenige bedenkingen hier over.

Bisschop Bernhard van Munster eyscht Borculo, als een Munstersch Leen.

Bisschop Bernhard van Munster soght een oude Pretensie tegens den Vereenigden Staet op. Oock quam haere Hooghm. een Schrift in handen / van de Bisschoplijcke sijde uytgegeven / betreffende 't verschil wegens Borculo: waer over 't Keyserlijck Kamer-gerightte Spier 't Vonnis had geveld / dat het een Munstersch Leen was. De Graef van Styrum in tegendeel had t'sijnen voordeel 't Oordeel des Hofs van Gelderland, als sijnde in Besittingh. Deesen liet tegens 't gedagte Schrift een Tegen-schrift uytgaen. De Fransche Ambassadeur sprack wel / uyt den naem sijns Koninghs / by de Staten Generael voor den Bisschop van Munster; doch kon sijn ooghmerck niet bereycken. Dit waren de Voncken / waer uyt nae drie jaren den Oorloghs-brand ontstond.

De Graef van Flodrop en sijnen Neef in verschil.

Tusschen Graef Adriaen van Flodrop en sijnen Neef Adriaen van Urmond (Firmont), Vryheer van Neerssen, ontstond een twist / welke deesen Vereenigden Staet tegens den Hertog van Nieuwburgh, en vervolgens tegens 't Roomsche Rijck inwickelde. De Graef was sijnen Broeder / volgens vergelijcking Anno 1656. te Brussel, schuldigh 60000. gl. In voorleedene Februarius Anno 1662. had 't Keyserlijck Kamer-Gerigt te Spier (daer de Baron van Firmond de saeck aenhangingh had gemaeckt) den Graef van Flodrop veroordeeld tot de Betaelingh deeser schuld; en om deselve te bekomen / d'uytvoeringh den Hertogh van Nieuwburgh aenbevoolen / als Mede-directeur en uytschrijvende Vorst des Westphaelschen Kreyts / wegens de Gulicksche en Berghsche Landen. Die daer op met 160. Soldaten 't Graeflijck Huys Leuth deed inneemen; en Guarnisoen daer binnen leydde / tot dat Flodrop sijn Neef sou vergenoegingh gedaen hebben: Die / sigh als een Gevangene op sijn Slot bevindende / in een Brief sigh hier over beklaeghde aen de Staten Generael, als sijne Leen-heeren. Welcke sigh oock deese saeck ernstigh aentrocken / wijl d'aengelegenheyd haers Staets niet kon lijden / dat dit Slot met Nieuwburghsche of andere Volckeren beset sou sijn. Indien nu de Nieuwburger ten langhsten binnen drie weecken 't gedaghte Huys in onpartydige handen wou stellen; of toestaen / dat 't selve met eenige weynige Soldaten / van yeder sijde even veel / op kosten van ongelijck beset bleef / soo wilden haere Hooghm. de saeck laeten berusten; anders moestense andere voorsieningh doen: Want de Graef / als een getrouw Leenman / moest tegens alle onbillijck geweld beschermd werden.

De Nieuwburger neemd des Graefs Slot Leuth in.

De Staten Generael neemen sigh den Graef aen; en willen hem, als haeren Leenman, beschermen.

Oordeel des Raeds van Braband in den Haegh.

Vermits nu haere begeerte niet voldaen wierd / soo besloot de Raed van Braband in 's Gravenhaeg, dat men door een Deurwaerder sou doen beslaen al de Goederen des Nieuwburgers, gelegen onder haer Gerigt; voornaementlijck in 't Land van Ravesteyn. Dat men dien Hertog / gelijck oock den Heer van Neerssen, sou den verdaghvaerden / om d'Executie tegens 't Slot Leuth, als een openbaere geweldadigheyd / af te schaffen. Daer-en-boven sou men de geene / die sigh in 't Huys bevonden / by weygeringh van gewillige uyttoght / daer uyt drijven door geweld. Dit lieten de Staten Generael sigh behagen. Sonden ruym 300. Mannen uyt / om de Paltz-Nieuwburghsche, in geval van weygeringh / door daedlijckheyd uyt te jaegen.

De Nieuwburghsche Besettingh werd op-geeyscht.

NEDERLANDEN

gen. D'opeyssching wierd gedaen. De Commandant wou nergens nae hooren. Hier op wierden/ nae voorgaende klockeslagh in 't Dorp Leuth, de Hertogh van Nieuwburgh en Baron van Neerissen door de Deurwaerder verdaghvaerd/ om op den 29. October te verschijnen voor den Edelen Raed van Braband in 's Gravenhaegh, in Casu oppositionis; en aldaer aen te hooren des selven eysch en Resolutie.

de Hertogh van Nieuwburgh in den Haegh verdaghvaerd.

Voorts quam de Rhijngraef, Gouverneur van Maeltricht, met noch meer Volck voor Leuth. Deed de Besettingh andermael opeysschen; doch te vergeefs. Doe begonden de Staetsche 't Geschut te planten. 't Canon speelde weersijds dapper op malkander. Doch haest staecken die van binnen den Hoed op/ en gaven sigh over.

't Slot Leuth van de Staetsche ingenoomen.

Belangende de gedaghte Schuld-bekentnis/ de Baron van Neerissen had deselve te Brussel door list bekomen/ immers soo men voorgaf. Hy had eerst 't Proces voor den Raed van Braband in den Haegh gebraght; nae dat 't Vonnis van de Leen-kamer te Valckenburgh in 't Land van Over-Maes was uytgesprooken; versoeckende veranderingh in 't selve. Naderhand voor 't Keyserlijck Kamer-Gerigt te Spier komende/ had hy al de handelingen/ voor den Raed van Braband voorgevallen/ verswegen/ en alsoo ter slugck Commissie tot d'Executie verkreegen.

Gelegenheyd deser schuld, en 't Proces. 1662.

Hoe de Staten Generael met Koningh Carel van Engelland tot geen Accoord en Verbond konden geraecken/ is onder d'Engelsche Geschiedenissen verhaeld. D'oorsprongh der Verschillen in Oost-Friesland; de twisten in Groeningen en Ommelanden: de Proceduren daer gehouden tegens den Heere Schulenburgh, en veel andere dingen/ moeten wy voorby gaen/ als te lang voor dit tegenwoordige Werk/ om alles uyt de grond op te halen.

Voorhy gegane dingen.

Wijl Engelland den Oorlogh soght/ soo was men oock in de Vereenighde Nederlanden beesigh met een Vloot toe te rusten. D'overslagh/ wat deselve sou kosten/ wierd dus gemaeckt.

Oorloghs-Vloot toegerust tegens Engelland. 1664.

Overslag, hoe veel deselve in 't jaer sou komen te kosten.

Yeder Schip, 't een door 't ander, beset met 200. Mannen; yeder Man door den anderen aen Besoldingh en Kostgeld ter Maend 25. gl. koomd elcke Maend op	5000
Voor 't Schip, verbeeteringh. Scheeps-behoeften, overkoomende onheylen, &c. ter Maend	2500
Beloopt yeder Schip ter Maend.	7500
Over 72. Scheepen ter M.	540000
En in 't jaer 12. Maenden	6480000
Noch aen te bouwen 24. groote Schepen tot	3000000
T'samen	9480000

Boven desen kostlijken en gevaerlijken Zee-Oorlogh dreyghde de Vereenighde Nederlanden noch een andere te Land; haer toe te koomen van uyt 't Roomsche Rijck; insonderheyd van Sweeden, en eenige Naebuerige misnoeghde Keurvorsten en Vorsten. D'Eyler, of d'Eyder-Schans, gelegen op d'Oost-Frieslandsche Grensen/ aen 't Stight Munster, was in 't voorleedene jaer door Bisschop Bernhard van Munster in genoomen. Om de Munstersche Troupen weer uyt Oost-Friesland te drijven/ sonden de Staten Generael verwaerts ruym 90. Compagnien/ onder Prins Willem Frederick van Nassauw sterck 5000. koppen te voet en te paerd; meenende deese Maght hier toe genoegh te sijn. Oock wierd door deselve de genoemde Schans belegerd den 10. May (nae dat Prins Willem Frederick met noch 1200. Mannen versterckt was geworden/) en veroverd. Geduerende dit Belegh hadden de Staten Generael een Vergelijckingh te weegh gebraght tusschen de Vorsten van Oost-Vriesland en Lichtenstein; waer op dan deese Schans terstond weer had moeten ingeruymd sijn geworden. Oock was alreeds tusschen de Belegerde en Beleggers een Stilstand voor eenige daegen geweest/ ten eynde d'inruymingh sou geschieden; doch vermits Bisschop Christoffel Bernhard voor sijn deel noch warringh soght/ soo moestmen weer tot 't begonnene geweld keeren.

Bisschop Bernhard van Munster neemd d'Eyler, of Eyder-Schans in. 1663.

NEDERLANDEN

De Staten Generael doense weer belegeren, en herwinnen. 1664.

Stracks hier nae eyschte de Bisschop van den Vereenighden Staet de weer-inruymingh van Borculo. De Strijdigheden wegens 't Huys en de Heerlijckheyd Leuth wierden weer levendigh. Keur-Brandenburgh soght de Hoeffyserische schuld af te doen/ op d'uytspraeck van daer toe te verkiesene Reghters. Al de Provintien waren 'er nu toe genegen: alleen Holland (die 't Geld had verschooten) wou'er geensins toe verstaen. Franckrijck vernieuwde al weer den ouden eysch/ onder wyp scharpe woorden/ datmen de Malthesers al de Goederen/ welckese in den Vereenigden Staet hadden beseeten/ weer sou inruymen. Sweeden sogt voldoeningh over eenige voorgewende geleedene verongelijckingen. Deenemarcken quam oock met veele swaerigheden voor den dagh; klagende over de Nederlandsche West-Indische Compagnie, datse de Deensche Africaensche Compagnie groote schaede had toegevoeghd; begeerende vergenoegingh en vergoedingh. Portugal eyschte van de Hollandsche Oost-Indische Compagnie Cochin weer. Nieuwburgh soght 't Land Ravesteyn aen sigh te trecken. Kortlijck/ bynae elck quam wat eysschen van de Staten Generael: die nu genoegh te doen vonden/ om yeder bescheyd en antwoord te laeten toekoomen.

Bisschop van Munster;

Franckrijk, voor de Malthesers,

Sweeden, Deenemarken, Portugal, &c. eyssen elck wat van den Vereenigh. den Staet.

Ondertusschen droeg sigh in 's Gravenhaeg den 18. Martius yet onverwaghts toe. Seeckere voorname Juffer aldaer/ seer aensienlijk/ so van Geslagt als Middelen/ genoemd Catharina van Orleans, wierd geweldaddigh weggevoerd/ op de volgende wijs. 's Avonds tusschen 9. en 10. quam een persoon/ gekleed als een Schipper/ voor 't Huys der genoemde Juffer/ woonende by haere Moey op den Kneuterdijck. Seyde/ dat hy een Brief had te geven in haer' eygene handen. Hy was de Dienaer van Johan Diederick de Mortaigne, Koninghlijcken Sweedschen Kamerheer/ die voor desen dikmael met Juffer van Orleans in Gesprek was geweest. Soo haestse by hem was gekoomen/ droegh hy haer buytens huys/ en hield doe de deur toe. Syne desgelijcks vermomde Medgesellen vatteden haer terstond aen/ braghten haer in een hier toe gereed staende Koets. Reden in aller yl nae

Yet onverwaghts in den Haegh voorgevallen: te weten, de geweldadige ontschakingh van de seer voorname Juffer Anna Catharina van Orleans.

NEDER-LANDEN

door den Koninghlijcken Sweedschen Kamer-Heer, Johan Dieterick de Mortaigne.

naeVoorburgh: voorts nae Alphen, daer een andere Koets vaerdig stond: en soo op Woerden. Niet alleen de Bloedverwanten deeser Juffer/ maer alle die 't hoorden/ stonden over sulck een daed verwonderd en verbaesd; als geschied in een Plaets/ daer de Staten, en 't hooghste Gereght/ hare Sitplaets hebben; in sulck een tyd/ als de Provintiale Staten van Holland daer vergaderd waren: aen een persoon van sulck een voortreflijck Geslagt; die korts aen een voornaem Heer stond getrouwd te werden. D'oorsaeck seydemen te sijn een rasende wanhoop/ om dat Mortaigne deese Juffer d'Orleans langh gevrijd; sijne meeste Middelen daer over verquist had; echter niet tot sijn ooghmerck kon komen.

De Staten stellen veel geld op sijn Lijf.

Soo de Staten Generael als de Staten van Holland hielden dit voor een schrickelijke saek/ van een seer quaed gevolgh. Stelden 1000. Rijcksd. tot een Vereeringh voor den geenen/ die Mortaigne in handen der Justitie; en dan noch 4000. voor die de Juffer weer in haer huys sou leveren. De Voerman/ die d'ontvoerde nae Alphen had gebraght/ wierd bekend aen sijne drie witte Paerden: en/ weer in den Haegh gekomen/ in gevanckenis geset. Uyt hem vernam men/ dat Mortaigne sigh met Juffer d'Orleans nae Woerden had begeven. Korts daer nae wierd men verseeckerd/ dat hy sigh te Culemburgh bevond; tot noch toe een gepraetendeerde Vryplaets/ of/ soo 't andere noemen/ Schuylhoeck voor Banquerottiers, Doodslagers/ &c. Hy verkreegh Vrygeleyde van Henrick Wolrad, Graef van Waldeck, Pyrmond en Culemburgh, &c., onder voorwendingh/ dat de Juffer vrywilligh was ontvoerd geworden: 't welckse oock betuygde door seker Schrift; doch/ soomen meende/ haer afgedwongen door Mortaigne: of anders/ siende datse doch in argwaen van geschonden te sijn was/

Hy bekoomd Vrygeley de te Culemburgh van de Graef Henrick Wolrad; onder voorgevingh, datse haer gewilligh had laten schaecken.

nu liever had met hem te trouwen/ als van elck verschoben te sitten; derhalben hier in bewilligde/ om hem buyten gevaer/ haer selven buyten schande te stellen: wyl doch niemand lightlijck sou geloven/ dat een Schaep/ in de Muyl eens Wolfs geweest/ desselven tanden onbeleedighd sou ontkoomen sijn.

Maeckt sigh van daer wegh, op de koomst van eenige, wegens de Staten van Holland.

Mortaigne, verneemende/ dat eenige van wegen de Hollandsche Staten te Culemburgh waren gekomen/ maeckte sigh heymlyck wegh. Vermits nu de gedaghte Staten deesen Mortaigne en Juffer van Orleans al stracks van den Graef hadden laeten eysschen/ met grooten ernst/ jae bedreyginghe; en hy deselve persoonen niet terstond had willen overgeven; Mortaigne ondertusschen met eenige sijner Dienaren was doorgegaen; niet sonder vermoeden van aen hem gedane waerschouwingh/ van sigh wegh te packen; soo wierdense tegens den Graef seer verbitterd. Deeden in aller haest eenige Compagnien te voet en te paerd nae Culemburgh trecken/ en braghten te weegh/ dat andere Provintien desgelijcks eenige Benden derwaerts sonden/ om sigh van deese Stad te verseeckeren. Men begon al te spreecken van Mueren en Poorten ter neer te werpen/ &c. Sonder tegenstand trocken de Soldaten binnen/ wijl de Burgers gantsch verschrickt waeren; de Graef sigh op den Gelderschen Landdagh te Nieuwmegen bevond.

Die Soldaten derwaerts senden, en deese Stad besetten.

De Staten van Gelderland naemen sigh de Graef eenighsins aen. Die van Holland en West-Friesland wilden met de neerwerpingh van Poorten en Mueren voortgaen; de Graef/ als een Vasal van Holland, verdaghvaerden; tegens sijn Persoon en Heerlijckheden/ welcke hy van haer te Leen hield/ handelen nae behooren. Gelderland stelde sigh hier tegens; en wou beweeren/ dat Culemburgh onder

Die van Holland willen Poorten en Mueren neer werpen; hard met Graef Henrick handelen.

haere

NEDERLANDEN

haere Jurisdictie behoorde. Graef Georgh Frederick van Waldeck, Pyrmond en Culemburgh schreef van uyt Regensburg aen de Staten Generael in voordeel van sijnen Neef; gebruyckende / onder meer andere / dusdanige woorden: Indien / door een wel-willentheyd tot Mortaigne gedwaeld / en 't schuldige Respect soo nauw niet in aght genoomen was / soo hoopte hy echter / om verscheydene oorsaecken wil / haere Hooghm. souden soo goedertieren sijn / datse 't voorleedene niet ten quaetsten souden opneemen.

Eyndlijck echter koomd het noch tot een *Accoord*; en de Graef beloofd, geen Vryheyd meer te sullen geven aen Doodslagers, en *Banquerottiers.*

Eyndlijck wierd de saeck noch in goedheyd bygeleght / vermits Graef Hendrick Wolrad een Schrift onderteeckende / van de Staten Generael ontworpen; en van uyt Nieuwmegen nae den Haegh oversond; waer in hy beloofde / voortaen geen Vrygeleyde meer te sullen bewilligen aen Capitale misdadige / moedwillige Banquerottiers, en dergelijcke / die uyt de Vereenighde Provintien sigh in sijne Graefschap moghten begeven: maer soodanige op d'eerste vermaning te sullen laten volgen / om gestraft te werden. Hier op wierden de Soldaten weer uyt Culemburgh afgevoerd.

Mrotaigne gevangen; ontsnapt.

Hoe Mortaigne te Breemen wierd aengehouden. Hoe de Staten van Holland den Lieutenant Geesdorp met eenige Soldaten derwaerts sonden / om hem van daer af te halen. Hoe hy / door onvoorsightigheyd / hem liet ontsnappen; daer over sijn Ampt verloor / konnen wy / kortheyds halven / hier niet verhalen. De Voerman / die Mortaigne met Juffer Orleans nae Alphen had gevoerd / wierd gegeesseld. Eenen van Mortaignes Dienaren gehangen. Tegens hem selfs 't Vonnis uytgesproocken / dat sijne Goederen verbeurd waeren: en soo hy in handen der Justitie geraeckte / sou hy onthoofd / 't Hoofd op een Pael gestoocken werden. Sijne Helpers Vollenhoven en Spinelli, gekreegen werdende / souden de Strop ten loon ontfangen.

Engelland tast ongewaerschouwd alle *Hollandsche* Scheepen aen.

De Hollandsche Vice-Admirael Michiel de Ruyter had in Guinea door 't Reght der Wapenen weer-genoomen 't geen de Vereenighde Nederlanders door de geweldadigheyd der Engelsche Natie was afgenoomen geweest. Dit maeckte de Koningh van Groot-Britannien en sijnen hoogen Raed soo toornigh / soo wraeckgierigh / datse alle Nederlandsche Scheepen / soo veele derselver men bekoomen kon / deeden aenhouden / en opbrengen; sonder eenige voorgaende waerschouwingh / of Oorloghs-aenkondigingh.

De *Staten Generael* stellen alle daedlijckheden uyt soo lang als mogelijck is.

De vyandlijcke daed / van d'Engelsche Commandeur Allen gepleeghd tegens de Hollandsche Smyrnische Vloot voor Cadix, bewoogh de Staten Generael desgelijcks tot ernstige tegenweer / om de haere voor onbillijck geweld te beschermen. Echter hieldense sigh soo langh in als mogelijck was / om de saeck tot geen daedlijckheyd te laten komen. Doch eyndlijk kon deselve niet vermeeden werden.

Vereering beloofd aen die een *Engelsch* Schip in een Zee-slagh souden veroveren.

De Vloot der Vereenighde Nederlanden wierd in Zee gebraght. Om 't Zeevolck gewilligh tot den Strijd te maecken / verhooghde men de Vereeringen voor de geene / die in een Zee-Slagh een Engelsch Schip souden veroveren. Tot noch meer aenmoedigingh beraemde men een ordre / dat de geene / welcke in 's Lands dienst quamen gewond te worden / soo datse eenige Leeden haers Lighaems verlooren / daer voor souden genieten een aenmerckelijcke Gift; als:

Wat de geene souden genieten, welke eenige harer Leeden quamen te verliesen.

Voor 't verlies van		
Beyde d'Oogen	1500	Guldens.
Een Oogh	350	
Beyde d'Armen	1500	
De reghter Arm	450	
De lincker	350	
Beyde de Handen	1200	
De reghterhand	350	
De linckerhand	300	
Beyde de Beenen	700	
Een Been	350	
Beyde de Voeten	450	
Eene Voet	200	

Voor ander verlies of schaede aen 't Lighaem sou gegeven werden nae gelegenheyd.

Verbod der *Engelsche* Waren.

D'inbrengingh van alle Engelsche Waren in de Vereenighde Provintien wierd van de Staten Generael verboden. De Hoofd-Vloot wierd verdeeld in vijf Esquadrons, en soo veel Admiraels; waer over de Heer Jacob van Wassenaer, Heer van Obdam, &c., als Lieutenant-Admirael-Generael, 't Opper-Commando had. Sijnen Vice-Admirael was / Vander Hulst. Schout by Naght / de Graef. Over 't tweede Esquader was Admirael Cortenaer; Vice-Admirael Dirck Schey; Schout by Naght Niclaes Marrevelt. Over 't derde Admirael Cornelis Tromp; Vice-Admirael Gillis Thijsz. Campen. Schout by Naght Pieter Salomonsz. Over 't vierde Admirael Schram; Vice-Admirael Stadhouder; Schout by Naght Houttuyn. Over 't vijfde Admirael Stellinghwerf; Vice-Admirael Conders; Schout by Naght Brunsveld. Hier by quamen noch de Scheepen uyt de Maes, en die uyt Zeeland onder Admirael Jan Evertsz.

Admiraels, Vice-Admiraels, Schouten by Naght, over de *Hollandsche* Hoofd-Vloot, verdeeld in vijf *Esquadrs.*

In hoe veel Scheepen de *Hollandsche* Vloot en in hoe veel d'*Engelsche* bestond: 1665.

De geheele Vloot bestond in 103. Oorloghs-Scheepen / 7. Jaghten / 11. Branders / en 12. Galiots; op-hebbende 4869. Stucken Geschut / en 23221. Eeters. D' Engelsche Vloot was verdeeld in Scheepen van d'eerste / tweede / derde / vierde / vijfde en seste Rang / geschikt onder drie Hoofd-Esquadrons. 't Eerste Esquader wierd gecommandeerd door sijne Kon. Hoogheyd de Hertog van Jorck en Albans, als Groot-Admirael van Groot-Britannien. Sijnen Vice-Admirael was Milord Lauson: d'Arrier-Admirael, of Schout by Nagt / de Ridder Berckley. Voerde de Roode Vlagg' met een wit Kruys boven aen de Stangh. II. Esquader had ten Admirael Prins Robert, Paltzgraef: ten Vice-Admirael Capitain Mings; tot Arrier-Admirael Capitain Samson. Voerde de Witte Vlagg'. III. Admirael Montagu, of Graef van Sandwich: Vice-Admirael Ridder Askue: Arrier-Admirael Capitain Tiddeman. Voerde de Blauwe Vlagg'. Wy hebben onder ons een net Afschrift van de Lijst, gekoomen uyt 't geheyme Cabinet des Hertoghs van Jorck: waer in reght onder malkander staen al de Namen der Scheepen; en nevens yeder de Tonnagie / Tonnen / Stucken / lenghte / breedte (in voeten en duymen) / diepte / hoe diep in 't Water / wanneer gebouwd / waer / van wie; en de bemanningh; in alles 142. Schee-

volgens de Lijst uyt 't geheyme *Cabinet* des Hertoghs van *Jorck.*

Scheepen / soo Capitale, als Fregats, en kleyner: behalven noch 30. gehuerde Koopvaerdy-scheepen / bequaem gemaeckt om ten Oorlogh gebruyckt te werden; yeder van 40. tot 50. Stucken. Wy souden deese Lijst hier in voegen; doch deselve sou te grooten plaets beslaen.

De Staten Generael stellen uyt de haere Directeurs over de Zee-saecken.

De Staten Generael sonden / als Extraordinaire Ambassadeurs, de Heer van Amerongen nae Deenemarcken; de Heer Ysbrands nae Sweeden; om deese Bondgenooten te verigten van den staet der Strijdigheden tusschen haer en Engelland. Oock verkoorense 8. Heeren uyt 't midden van haer tot de directie der Zee-saecken; te weeten: de Heeren van Ommeren, Witsen, Raed-Pensionaris de Wit, Vander Hoolck, Haren, Almelo, en Gockinga, Gedeputeerde der gesamentlijcke Provintien.

D'Engelsche Vloot valt aen op de Nederlandsche.

Den 13. Junius Anno 1665. / 's morgens met 't aenbreecken des daghs / quam d'Engelsche Vloot van 94. Capitale wel-bemande Oorloghs-Kielen op die der Vereenighde Nederlanden aen; welcke bestond uyt 111. Scheepen en 9. Jaghten, doch onder deselve waren'er veel / die maer 26, 24, 20. Stucken Geschut voerden. Doe ontstond sulk een gedonder en gebarst / als of Hemel en Aerde wou vergaen. 't Eerste ongeluck trof 't Schip van den Hollandschen Admirael Obdam, voerende 't Hoofd-Schip d'Eendragt, voorsien met 84. Stucken en 500. Mannen. Terwijl hy sittende Commandeerde, wierd hy door een Canon kogel dood geschooten. Hier uyt en nae dat verlies sprongh 't Schip met alles wat'er in was eilendigh in de lugt op. Daer waren 17000. ponden Buskruyd in. Wat voor een slagh dit gaf / en wat schrick dit onder d'andere Scheepen veroorsaeckte / staet lightlijck te bedencken.

D'Admirael Obdam door geschooten, en sijn Schip gesprongen; nevens noch 3. andere.

De tweede grouwlijcke Slagh was / dat drie Hollandsche Scheepen / als Maersseveen, 't grootste nae d'Eendraght, met 70. Stucken / Ter Goes met 34. / en noch een met 40. in malkander verward sijnde / in brand geraeckten. Nae de dood van Admirael Obdam nam de Heer Cortenaer 't Commando aen; doch wierd haest dood geschooten; derhalven sijn Schip Groot-Holland in groot gevaer geraeckte. Op hem volghde in 't Commando de Heer Cornelis Tromp. Met sijn Esquadre van 16. Scheepen viel hy soo dappermoedigh op d'Engelsche, dat hy / indien hy wel gevolghd waere geweest / genoeghsame wraeck van 't voorige verlies sou genomen hebben. Driemael settede hy 't op de vyanden aen; maer moest oock even soo veel mael weer af-wijcken / wegens d'onmatigh-groote Engelsche Zee-Kasteelen. Eyndlijk / siende dat d'andere / insonderheyd d'Esquadrons van Schram en Stellinghwerf, welcke twee Admiralen oock dood waeren / nevens dat van Zeeland en de Maes, sigh wegh maeckten; dat oock sijn Schip veele schooten onder water had bekoomen; veele doode / veele gequetste had; 9. Capitains van sijn Esquadre waeren gesneuveld / soo moest hy met grooten ontwil oock aerselen / om den mismaeckten Romp sijns Schips en sijn weynigh Volck noch te redden. Dus bleven d'Engelsche voor dat mael meester ter Zee.

Cortenaer, die nae Obdam Commandeerde, oock dood geschooten.

Cornelis Tromp commandeert. Sijne Helddadigheyd, maer werd niet wel-gevolghd.

D'Engelsche blijven meester ter Zee.

Lijst van 't verlies der Hollandsche Scheepen, van de Staten Generael selfs uytgegeven; bedragen in alles 16., soo genomen als gesprongen en gesoncken.

In dit grouwlijck Gevecht / welckers gelijck de Weereld veel-light noyt meer gesien had / leeden de Hollanders taemlijcke schaede; doch nergens nae soo groot / als d'Engelsche uytschreeuwden. De Lijst van 't verlies hebben de Staten Generael selfs uytgegeven / op dat yeder 't reghte bescheyd daer van mogt weeten. Onder 't I. Esquadre was gesprongen / de Heer Lieutenant-Admirael-Generael Obdam met 't Schip d'Eendragt; en Capitain de Reus (van d'Oost-Indische Compagnie) met 't Schip Maersseveen. Onder 't II. Esquadre was gebleven / of wierd vermist: Jacob Boshuysen, met 't Schip Delf. Jacob Simonsz. de Wit, met 't Schip Prins Mauritz. Capitain Thuynman, met 't Wapen van Zeeland. Capitain Bastiaen Schouten, met 't Schip Oranje. Onder 't III. Capitain Albert Matthysz. met 't Schip Hilversum. Capitain Gerbrand Boes, met 't Schip Ter Goes. Onder 't IV. Capitain Kat, met 't Schip de Mars. Capitain de Vogel, met 't Schip de Ruyter. Onder 't V. Capitain Gillis Thyssen Campen, met 't Schip Coevorden. Capitain Cornelis Gerardsz. Burger, met 't Schip de Bul. Onder 't VI. Capitain Jan Jansz. Kuyten, met 't Schip de Carolus Quintus. Capitain Boon, met 't Schip de Nagelboom. Capitain Halfhoorn, met 't Schip de Prins.

Aen d'Engelsche sijde seer vergroot, en haer verlies seer verkleynd.

Aen d'Engelsche sijde wierd 't verlies der Hollanders met onwaerheyd seer vergroot; 't haere geweldigh verkleynd. Maer dat het soo geringh niet is geweest / als men voorgaf / bleeck genoeghsaem daer uyt / dat aen 't Koninghlijck Hof sulck een kleyne blydschap over deese Victorie wierd getoond. Alleenlijck wierden eenige Kaersen of Toortsen geset / welcke nauwlijcks een half uyr langh brandden. Een goed getal voornaeme persoonen waeren gesneuveld. Selfs syne Maj. wou niet / dat sijnen Broeder de Hertogh van Jorck, Groot-Admirael, in Triumph te Londen sou ingehaeld werden. Deed by Placcaten verbieden / yets nae andere Landen van de gesteltenis sijner Vloot te schryven. Dit veroorsaeckte in veele wonderlijcke gedaghten. De Graef van Falmouth, Sir Eduard Bruchard, en Vice-Admirael Lauson stierven aen haere bekoomene wonden. De Schout by Naght Samson, de Graef van Marlebourgh; veele Capitainen en voorname Heeren / waren gesneuveld.

Maer aen 't Koninglijck Hof wierd weynigh blijdschap over deese Victorie getoond.

Vonnis des doods over eenige Capitainen der Hollandsche Vloot die sigh

Over eenige Hollandsche Capitainen, beschuldighd / datse sigh in deesen Slagh niet na behoren hadden gequeeten / wierd stracks daer nae 't Vonnis des doods uytgesproken. Sondagh avond quam de Scharpregter van Harlem in de Helder aen. Dien selven avond wierden 9. Soldaten verkooren / welke tot op 3. af-looteden / om de Capitainen Pieter Onklaer van Rotterdam, Antonius de Marre van Amsterdam, en Bruynvisch van Hoorn te Harquebuseeren; of met Draed-kogels te doorschieten. Alle drie wierdense

wel

NEDER-LANDEN

wel getroffen. Drie andere Capitainen, als / Codde vander Burgh, Vander Marche, en Pool, wierden haere Deegens gebrooken / en sy door een tyd gebannen. De Stierman van den Admirael Cortenaer stond onder deese Executie met de Strop om den Hals / en wierd eeuwigh 't Land ontseght; wyl hy met syne Admiraels-Vlagh schendigh was doorgegaen. D'Admirael Jan Evertsz. van Zeeland in den Briel gekomen / wierd terstond van een deel des Grauws omringhd; die hem onder veele scheldwoorden nae de Haven dreven / en daer in 't Water stieten. Doch hy hield sig noch aen een Schuyt vast / en wierd door de Soldaten gereddet. Men bragt hem na den Haegh; daer hy in de Castelleny geset / doch onschuldigh bevonden wierd.

niet wel gequeeten hadden,

Vice-Admirael de Ruyter koomd uyt West-Indien t'huys, en werd Admirael in plaets van den gebleevenen Obdam.

Uyt West-Indien quam Vice-Admirael de Ruyter met 14. Oorloghs en 8. andere rijckgeladene Scheepen weer in 't Vaderland. Van syne Reys nae / verrightingen in / en te rugg'-koomst uyt Guinea, is een Journael in Druck uytgegeven. Stracks daer nae wierd hy van de Staten Generael gesteld tot Lieutenant-Admirael-Generael over de geheele Vloot / in plaets van den gesneuvelden Admirael Obdam. In Augustus begaf hy sigh nae Noorweegen, om d'Oost-Indische Retour-Schepen / nevens de Hollandische Smyrna-vaerders af te haelen. Wat sigh ontrent deselve met d'Engelsche onder Allen had toegedraegen / is verhaeld onder de Deenemarksche Geschiedenissen.

Bisschop Bernhard van Munster neemd den Oorloghte Land tegens de Vereenigde Provintien aen.

Deesen swaeren en gevaerlijcken Zee-Oorlogh tegens Engelland, druckte de Vereenighde Nederlanden niet genoegh; daer moest noch een Land-Oorlogh by koomen. Bisschop Christoffel Bernhard van Munster had een tyd langh sterck laeten Werven. Yeder bemerckte wel / dat hy wat gewightigs voor had / maer niemand wist / wien 't gelden sou. Eyndlijck sond hy een Brief aen de Staten Generael, haer beschuldigende van verscheydene dingen; als / van d'inneeming der Eyler of Eyder-Schans; d'onthouding van Borculo, &c. Waer op soodanigh wierd geantwoord / dat d'onpartydige oordeelden / de billijckheyd aen de syde der Vereenighde Nederlanden te syn.

Valt onverwaght in Over-Yssel: alles met Vyer en Swaerd verwoestende.

In 't eynd van Bisschop Bernhards Brief had hy geseght / op beschryd te willen waghten / of de Staten hem voldoeningh souden aenbieden; doch kon niet vertoeven / tot dat synen Trompetter met d'antwoord weer te rugg' quam. Onverwaght viel hy in Over-Yssel: verwoestte 't Land door Vyer en Swaerd: maeckte sigh meester van Enschede, Oldenzeel, Otmarsum, Almelo en Diepenheim. Daer op gingh hy voor Borculo; welcke Plaets hy wel leedigh vond / wyl 't Guarnisoen de vlught had genoomen / doch in 't Kasteel lagen 100. Mannen / met Vaendrigh van Eck; die sigh soodanigh droegen / dat hy met merckelijck verlies den Aftoght moest doen blasen. Echter settede hy de Belegeringh voort / schoon hy 6. Stucken Canon in 't Moeras had verlooren; en matte de de Besettingh soodanigh af / dat de Sol-

Veroverd plotslijck Enschede, Oldenzeel, Otmarsum, Almelo, Diepenheim, Borculo, Lochum, &c.

daten niet meer wilden veghten; seggende / dat haer de borst / door 't geduerigh schieten uyt de Musquetten / blauw en paersch was geworden. Derhalven moest van Eck sigh op Accoord overgeven. Doe volghden terstond andere onweerbare Plaetsen; als / Lochum, 't Huys Wildenburgh, 't Huys Keppel, 't Huys Dorth, en Deutechem: waer door de wegh tot aen den Yssel hem open stond.

NEDER-LANDEN

Deesen plotslycken Inval veroorsaeckte in de Staten Generael geen kleyne bekommeringh / en breeg by al d'Ingeseetene. Men moest te gelijk Koningh Carel van Engelland en Bisschop Bernnard van Munster 't Hoofd bieden. De verdeelingh der Krijghsmaght verweckte sulck een gebreck van Krijghsvolck / (want d'in Dienst synde Soldaten moesten tot Guarnisoenen werden gebruykt) / datmen niet sterck genoegh was / om den Bisschop te keer te gaen. Men lightte 't Volk uyt de Steeden / daer 't gevaer soo groot niet was; en men nam 6000. Waerdgelders aen / om die in der anderer plaets te leggen. Op den Duytschen Bodem wierfmen door de Graef van Solms, Overste Joseph, Huldeoek, en Songe 1000. Paerden en 3000. Voetknechten. Men sond de Graef van Waldeck nae de Lunenburghsche Vorsten / om 6000. Mannen te bekoomen / en daer mee de Stad Munster van aghter aen te vallen: doch sy weygerden haere Hulp / sonder de Brandenburghsche: en Keur-Brandenburgh de syne / sonder de dadlijcke inruymingh van Orsoy; en dan noch / nae dat de Vreede met Munster sou getroffen syn / van 't Huys te Gennep, en Emmerick, of Rees. Kortlijck / elck wou nu de Vereenighde Provintien wat van de Vederen uytplucken. Jae / Brandenburgh begeerde in seeckeren Brief / geteekend den 5. October, dat de Guarnisoenen der Staten in de Cleefsche Steeden geen vyandschap in 't Munstersche Gebied souden oeffenen; wyl hy sulcks geensins sou gedoogen.

De Staten Generael vinden sigh in geen kleyne verlegenheyd.

Laeten meer Krijghsvolck werven.

Lunenburgh en Brandenburgh, ongenegen t'haerer hulp.

Elck soekt de Nederlanden wat t'ontplucken.

Franckrijck toonde sigh soo veel te gereder ten bystand / laetende haer deselve aenbieden door synen extraordinair Ambassadeur de Graef d'Estrades. De Hulp-troupen quamen den 1. 11. November by Arnhem aen; en wierden aen den Yssel geleght / om deese Rivier tegens den vyand te bewaeren / tot naerder ordre. Sy hielden / nae Fransche gewoonte / boven maten quaed huys; soo dat de Boeren alles verlieten / en wegh liepen. Men haestede sigh derhalven / om haer van den Yssel te krijgen / en haer / met een goed deel Hollansch Volk versterckt synde / aen de Bisschopsche te brengen. Geerne had Keyser Leopold de Vreede tusschen de Staten Generael en den Bisschop gesien; vreesende / dat 't Duytsche Rijck eenige schaede door deesen Oorlogh sou mogen lijden; te meer / wyl oock de Fransoisen in 't spel quamen. Versoght derhalven / dat hare Hooghm. eenige Commissarissen wilden stellen / om met de syne te handelen van middelen tot een Verdragh. Doch de Staten gaven tot antwoord: Sy konden sigh over d'ontstane Verschillen in geen onderhandelingh inlaten / ten waere de Bisschop had ingeruymd

De Fransche Hulptroupen komen aen.

Houden aen den Yssel boven maten quaed huys.

Keyser Leopold had geerne Vreede gesien, tusschen de Staten Generael en Bisschop Bernhard.

 gerupmd

NEDERLANDEN

gerupmd al de Plaetsen / door sijnen vyandlijcken Inval deesen Staet ontweldigd. Dan wildense gereed sijn / om te hooren Voorslagen van een Accoord, tot herstellingh der geleedene schaede aen Eere en Goederen / op eerlycke en seeckere Voorwaerden.

Ernstigen Brief der *Generaele Staten* aen de *Munstersche* Standen; en bedreyginghaen deselve.

Aen de Munstersche Standen sondense een scharpen Brief / haeren Bisschop verwijtende / dat hy / tsederd hy sijn' onreghtvaerdige Wapenen tegens desen Staet had gewend / over al / waer hy ingebroocken was / had gehandeld op een Onchristlijcke / Barbaersche, grouwlijcke wijs / met Branden / Moorden / Plonderen tegens d'Inwooners der Vereenighde Provintien, beyde in d'ingenoomene Steeden / en op 't platte Land; geensfins over-een-koomende met sijne Professie en Character. Met bygaende bedreygingh aen haer / indien hy / de Bisschop geen spoedige voldoeningh aen den Staet gaf.

Voorslagh van Vreede.

Aen den Keyserlijcken Afgeordonneerden de Heer Friquet deeden de Staten Generael deesen Voorslagh van Vreede: I. De Bisschop van Munster sou al d'ingenoomene Plaetsen weer overgeven. II. Sijne Militie afdancken / tot op 1000. Mannen / om sijne Vestingen daer mee te besetten. III. Afstaen van alle Prætensie, welcke hy op d'aengevallene Plaetsen meende te hebben; oock van Borculo. IV. Aftreeden van alle Verbonden tegens haere Hooghm. gemaeckt; en noyt eenige sulcke meer te maecken. De Keyser / nevens de Westphaelsche Kreytz / sou voor hem Borge blijven. De Heer Friquet had hier tegens weynigh in te brengen; behalven dat de Bisschop wat meer Volck sou moeten houden tot noodige Guarnisoenen: en dan / dat d'afstand sijner Prætensien moest geschieden met voorbehoudingh van sijne Keyserlijcke Maj. en des Rijcks Reghten.

Eysch der *Staten* op den Bisschop.

Winschooten van de *Munstersche* verlaten.

In November had de Zee-Oorlogh voor dit jaer een eynd genoomen; derhalven nam men 't Volck van de Vloot / om de Grens-Vestingen tegens de Bischopsche daer mee te besetten. Wijl nu oock de Fransche en Lunenburghsche Hulp-benden naerderden (met Lunenburgh was men tot een Accoord geraeckt) / soo trock 't Munstersch Heyr sigh dight by een; en te gelijck wierd Winschooten van haer verlaten. Men had gemeend / dat de Staetsche, nu dus sterck / of met de Munstersche een Slagh gehouden / of een

De *Bisschopsche* slaen t'ee-

Generalen Inval in Westphalen gedaen souden hebben. Maer geen van beyden wierd ter hand genoomen. De harde Winter deed haer in Winter-quartieren gaen / nae datse eerst Lochum en andere kleyne Plaetsjens hadden verovered. Hier tegens sloegen de Bischopsche tusschen Delden en Enschede 1200. uyt-gecommandeerde Hollandsche te paerd en te voet. Op 100. nae wierdense al t'saemen dood geslaegen of gevangen genoomen.

NEDERLANDEN

nemael 1200. *Hollandsche.*

Wy treeden nu tot 't jaer 1666. Wonderlijcke Invallen en ydele Gedaghten hadden sommige over 't selve. Onder deese was d'eerste een Geestlijck persoon te Romen; die den ondergangh der Weereld en den jongsten dagh in even dit jaer voorseydde / Veelligt sagh hy op de meeningh der geene / welcke voorgeven / dat dien Paus / die de Latijnsche Tal-letteren I. V. X. L. C. D. M. heeft uytgevonden / door een sonderlinge Ingeving Gods sou geprophetеerd hebben / dat wanneer al deese Letteren in 't jaer-tal souden t'saemen koomen in een vervolgende ordre / van de hooghste tot de laeghste (want anders sijn al deselve ook te vinden in de jaren MDCXLIV. MDCXLVI. MDCLXIV.) des Weerelds eynd dan sou invallen. Nu stondense in dit jaer in haer juyst-af gaende ordre aldus: M. 1000. D. 500. C. 100. L. 50. X. 10. V. 5. I. 1.; 't welck noyt meer geschied is / of geschieden kan.

Seldsaeme invallen van sommige over 't jaer; 1666.

dat dan de jonghste dagh sou invallen.

Met een diergelijcke dwaesheyd gingen swanger eenige Geestlijcke t'Antwerpen, uytgevende een Almanack, met meenighte van Spreuckjens / yeder begrijpende de Tal-letteren van 't jaer 1666.: daer in te gelijck gantsch spotlijck en vinnigh voorseggende den ondergangh der Hollanders door de Koningh van Engelland en Bisschop van Munster; met groote blijdschap en gejuygch daer over. Maer weynigh wisten deese Propheeten, dat haer' eygene verwoestingh soo nae by was; en dat / sonder de hulp der Hollanders, het geheel met haer uyt geweest sou sijn. Veelerley sulcke Prophetien vloogen uyt de handen der Roomsch-Catholijcke in Braband en andere Gewesten. Uyt de meenighte sullen wy'er maer een van de geringhste voorstellen. Hoor dan Een Prognosticatie over den Munsterschen, Hollandschen en Engelschen Oorlogh.

Blijdschap der *Roomsch-Catholijke* Geestlijke en andere in *Braband*, over den *Munsterschen* en *Engelschen* Oorlogh tegens *Holland*;

en haere *Prognosticatie* van den ondergangh der *Hollanders.*

Væ Anno, cui tria 6.

Wee 't Jaer, waer in sigh drie 6. bevinden.

Obruetur Rex: dispergetur Grex, & evertetur Lex.

Want daer sal een Koningh verteerd, een Natie * verheerd, een Wet omgekeerd werden.

* eygentlijck verstroyd

Dic mihi fatalis Regem quem denotat Annus?

Seg my, wat voor een Koningh meend dit ongeluckigh Jaer?

L V D o V I C V M. *

1666.

* om dat de Koning van *Frankrijck* den Bisschop van *Munster* tegenstond, in voordeel der *Geusen*, soo moest hy

Quis dispergetur Grex? Quis disperget eum hostis?

Welcke Natie sal dan verheerd (verstroyd) werden? en welcken vyand sal haer verstroyen?

reX AngLIa HoLLanDVM.

1666.

De Koningh van Engelland den Hollander.

Sed dic, quæ fuerit Lex, & quomodo evertetur?

Maer segg' my, wat is dit voor een Wet; en hoe sal die worden omgekeerd?

LeX

oock hier in gemengd en gedreyghd werden.

LeX nefarIa hoLLanDorVM.
1666.
De Schelmsche Wet der Hollanders.
Ast quo modo, aut à quo?
Op wat voor een wijs; en door wien?
InDVstrIa LaboreqVe epIsCopI MonasterIensIs.
1666.
Door de vlijt en bystand des Bisschops van Munster.

Waeren valsche Propheten.

Wat voor een valsch Propheet deesen Autheur is geweest / is haest daer nae wel gebleecken. En eer nogh drie jaeren verliepen / waeren de Roomsch-gesinde Brabanders oock wel blijde / datse met dien LVDoVICVM Vreede moghten maecken. Veele seer vuyle Pasquil-dighten quamen ter deeser tijd in Braband uyt; voorseggende Hollands ondergangh; en daer mee spottende.

Fransche Hulp-troupen doen den Vereenighden Staet geenen dienst.

De Vereenighde Nederlanden dus te Water van Engeland, te Land van Munster aengegreepen / vernieuwden 't Verbond met Keur-Brandenburgh. Tot dit werck gebruyckten haere Hooghm. de Heer van Beverningh. De Fransche Hulp-benden maeckten wel een schijn / als offe begeerigh waeren / de Bisschopsche onder d'oogen te gaen; maer gelijckse in den voorleeden Herfst niets met allen hadden verright / soo haddense nu oock in de Lente deeses jaers yets gevonden / om daer door de Veldtoght te verhinderen. Sy wilden alleenlijck van haeren Generael Pradel gecommandeert sijn; en begeerden d'Ordres haerer Hooghmog. niet te volgen; ten waere hy (Pradel) part en deel aen haere Resolutien had. Dan sou hy haere beveelen uytvoeren / of met sijn gantsche Gros, of met eenige Compagnien. Hier toe was hy van den Koningh geauthoriseert. Dit sou oock den Staet veel nutter sijn; en dan bood hy haer al sijne Dienston aen. Doch de Generaele Staten scheenen geen groote lust tot deselve te hebben.

Onbillijcken eysch van haeren Generael Pradel.

Keur-Brandenburgh versoeckt voor sijnen Neef de Prins van Oranje een aensienlijck Krijghs-Ampt in deese staet van Saecken, van de Staten Generael.

Keur-Brandenburgh, nu in een nieuw Verbond met den Vereenighden Staet getreeden / verneemende / dat onder de Staten van Holland wierd beraedslaeghd over 't vergeven der hooge Krijghs-Ampten / deed door sijne Ministers aen de Staten Generael een Memoriael overleveren; versoeckende / dat sijnen Heer Neef / de Prins van Oranje, tot een aensienlijcke Eere-plaets in deselve moght bevoorderd worden; waer aen sijne Keurvorstl. Doorl. een sonderlingh genoegen sou geschieden. Was geteeckend den 11. Martius Anno 1666. van Werner Wilhelm Blaspeil, en J. Copes. Seer euvel naemen de Staten van Holland dit op; en wilden niet toelaten / dat een Copy van dit Memoriael sou gesonden werden aen d'andere Provintien, die 't begeerden. Versoghten oock den Præsident, 't selve in sijnen Ogiesack te willen steecken; sonder dat daer over beraedslagingh gehouden / veel min yets besloten sou werden. De Keur-Brandenburghsche Staets-dienaers hier van verwittighd / lieten haer door den Præsident aensеggen / dat sijne Keurvorstl. Doorl. (als des Princen Curateur) niet minder had konnen doen; en soo veel te meer / wijl hy sigh met deesen Staet op nieuw soo nauw had verbonden: doch dat hy 't Besluyt aen haer eygen goedvinden had gesteld. Wy konnen ons niet inlaeten / om in 't breede te verhaelen alles wat sigh ontrent de Prins en den Staet heeft toegedraegen. Oock is dese saeck / waer op soo veel onheylen sijn gevolgd / verhandeld by een groot getal Nederlandsche Schrijvers; van sommige wijdlopigh / van andere korter; d'eene den Prins / d'andere de Hollandsche Staten toegeneegen. Dit alleen sullen wy seggen: De Staten van Zeeland schreeven een langen Brief aen de Staten van Holland, aendringende op de bevorderingh des Heeren Princen van Oranje. Sijne Grootmoeder Princes Æmilia, Weduw van Prins Frederick Henrick, schreef desgelijcks aen deselve / haer dien Prins opdraegende / als nu gekomen tot de jaeren sijns verstands; om hem te doen onderwijsen in de Reghten / Privilegien en Maximen des Staets: dus bequaem te maecken / om hem met'er tijd te konnen gebruycken ten dienst desselven Staets, in soodaenige Chargen, als haere Ed. Grootm. souden goedvinden / hem toe te vertrouwen.

Seer euvel opgenomen van de Staten van Holland; die niet wilden, dat Copyen van dit Memoriael aen andere Provintien souden gesonden werden.

Staten van Zeeland, en Princes Æmilia schrijven aen de Staten van Holland, voor den Prins.

D'opvoedingh sijner Hoogheyd naemen haer' Ed. Grootm. op sigh. Stelden tot sijn' Opsienders de Heer van Noordwijck uyt de Ridderschap: de Heer van Blyenburg, en Heer van Naeldwijck, wegens Dordrecht: de Heer Valckenier, Burgermeester van Amsterdam: de Heer Foreest, Reecken-meester van 't Graeffschap Alckmaer, en de Heer Raed-Pensionaris de Wit. Tot sijne Hoogheyds Gouverneur de Heer Baron van Gent. Deese Heeren Inspecteurs en Directeurs (dus wierdense genoemd) / danckten terstond af de Heer van Suylestein, tot nu toe sijne Hooghheyds Gouverneur geweest: de Heer Boreel, Soon van d'Ambassadeur Boreel in Franckrijck, sijnen Hofmeester / en de Heer Brentley, een Engelschman, des Princen Hof-Joncker. Andere wierden in haere plaetsen gesteld.

Welcke de verder opvoeding sijner Hoogheyd aen sigh neemen: sijn oude Gouverneur, Hofmeester, &c. afdancken; en andere stellen.

De Keyser en verscheydene Duytsche Vorsten vreesden / dat uyt den Oorlogh tusschen den Bisschop van Munster en de Staten Generael onheylen voor haere eygene Landen souden mogen volgen. De Bisschop selfs sagh / dat het met hem ten aghteren liep: dat oock de Keyser seer aendrongh op Vreede. De Vereenighde Provintien waeren niet Oorloghsughtigh / alsse rust konden hebben sonder nadeel van haere reputatie. 't Quam derhalven tot een onderhandelingh. De Heeren Middelaers waeren: Johan, Baron van Goes, Plenipotentarius sijner Keyserl. Maj. Colbert, van wegen Franckrijck. M. Frederick,

Vreede-handel tusschen de Staten Generael en Bisschop van Munster.

NEDER-LANDEN

Mediateurs tot dit werck, uyt Duytschland, Franckrijck, &c.

rick, Baron van Schonborn; Henrick Batz D., en Christophorus Guderus D., wegens Keur-Mentz. Pieter Buschman, wegens Keur-Keulen. Otto, Baron van Schwerin, en W. W. Blaspeil (Blasphail), wegens Keur-Brandenburgh. Caspar Philip van Kettler, Johan Adolph, Baron van Furstenbergh, en Conrad Meinderts, wegens de Bisschop van Paderborn. Franciscus de Gise, wegens Paltz-Nieuwburgh. Fredericus ab Heimbug, en Otto Groote, wegens Hertogh Augustus van Brunswijck en Lunenburgh. Ludolph Hugo, wegens Hertogh Johan-Frederick van Brunswijck en Lunenburgh. De Gevolmaghtighde der Heeren Staten Generael tot dit Werck was de Wel-Edele Heer Hieronymus van Beverningk, &c.

De Vreede gesloten,

Na veelerley Onderhandelingen quam 't eyndlijck tot een Vreede-Besluyt. De voornaemste Artijckelen waeren: Een eeuwige Vreede tusschen beyde de Parthyen. De Bisschop sou alle Plaetsen / geene uytgesondert / aen den Staet weer inruymen. Wat / nae 't sluyten deeses / aen deselve mogt verargerd worden / eerse noch overgeleverd wierden / sou hy op eygene kosten moeten goed maecken. De Munstersche Soldaten souden Doortoght door 't Gebied des Staets nae Munster werden toegestaen; doch geen overlast mogen doen / geen geroofde Goederen met sigh voeren. Alle Kryggs-gevangene sonder Rantsoen los te laeten. Stracks moest de Bisschop sijn Volck afdancken / en niet meer dan 3000. Mannen tot noodige Guarnisoenen behouden. Afstaen van alle Verbonden tegens deesen Vreede; en sigh noyt op nieuws met andere Vorsten tegens deesen Staet verbinden; noyt oock deese Republicq weer met Oorlogh aenvallen. De Staten Generael souden desgelijcks geene Verbonden aengaen / streckende tot naedeel van deesen Vreede. Beydersijds Vrienden waeren in dit Tractaet ingesloote; als aen de sijde der Generaele Staten: De Koningh van Denemarcken; Hertogh Georgh Willem van Brunswijck, en Lunenburgh; Heer Ernst Augustus, Bisschop van Osnabruck, Hertogh van Brunswijck en Lunenburgh; Heer Christiaen Albert, Erve tot Noorwegen, Hertogh van Sleeswijck en Holstein; Heer Antonius Gunther, Graef van Oldenburgh, met al haere Graefschappen / Heerlijckheden / &c. Aen de sijde des Bisschops / de Keyser / 't Roomsche Rijck / en de Geconfœdereerde aen den Rhijn. Hy stond af van 't Superioriteits-regt over Borculo en de Toebehoorten; doch sulckerwijs / dat deese afstand de Gereghtigheyd des Rijcks niet naedeeligh sou sijn. Alle andere Prætensien wierden beydersijds gantschlijck afgestaen. De Bisschop en sijne Naesaeten souden voortaen / onder wat voorwendingh het oock sijn moght / sigh niet moogen mengen in saecken / welcke haere Hooghm. of der selver Onderdaenen aengaen / geen Arresten of Repressalien tegens deselve moogen doen of gebruycken. Hoe de Bisschop woord hield / is binnen ses jaeren hier nae gebleecken.

en voornaemste Artijckelen derselve.

Ingeslootene van de Staten Generael en de Bisschop in deesen Vreede.

Verdere Conditien.

Geduerende den Munsterschen Oorloghhebben de Spaensche in Braband en Vlaenderen, door opstichingh der Geestlijcke,

Geduerende de Munstersche Oorlogh had deesen Staet grooten overlast geleeden van de Brabandsche Grensen. De Spaenjaerden roofden en plonderden / onder de naem van Munstersche Troupen. De Brabandsche en Vlaemsche Geestlijckheyd saegen dit seer geerne; en men hield haer voor d'aenhitsers / om de Ketters alle schade te doen. Voorname Edelden wierden in haere Huysen en Kasteelen vermoord. Men liet de Bisschop van Munster toe / te Brussel, Leuven, Antwerpen, Gent, Brugg', Aelst, Gelder, Santvliet, Lier, Geel, &c. Volck tegens deesen Staet te werven. Jae / eenige Spaensche Gouverneurs danckten haer Volck af / en lieten 't in Munsterschen dienst gaen: immers in schyn. Want sy roofden en plonderden voor haer selven; pijnighden en vermoordden veel' Onderdaenen der Vereenighden Provintien; verkogten haeren Buyt in de Spaensche Steeden; even als of de Grensen der Spaensche Nederlanden hadden gedient / om deesen Staet vyandlijck te beleedigen. 't Huys des Predikants van Putten en Huybergen heeft men geplonderd: veele Goederen in Hulster-Ambaght geroofd. Als men dan de Roovers verbolghde / wierdense in 't Spaensche Gebied beschermd. Eenige der selve woonden t'Antwerpen. Men deed vergoedingh versoecken / doch kon niet 't minste weer bekoomen.

veelerley vyandlijkheden, Rooveryen, Moorderyen, &c. gepleeghd

tegens den Vereenighden Staet, en der selver Inwooners; in onderheyd oock in den Ouden-Bosch.

Men klaeghde daer over uyt de naem der Staten Generael; doch te vergeefs. In tegendeel liet men gantsche Compagnien met vliegende Vaendelen uyt Brussel langhs de Vaert nae Willebroeck voortrecken. Dit alles sagh de Spaensche Gouverneur Marquis de Castel-Rodrigo met goede oogen aen. De Spaensche overvielen onverwaght den Ouden-Bosch. Gaven voor / datse wel haest 8. of 10000. Mannen souden sterck sijn; en noch versterckt worden met Troupen uyt Vlaenderen, Antwerpen, &c. Noch 4000. Engelsche souden door de Spaensche Nederlanden by haer koomen. Al haere Vyandlijcke / Roversche en Moorddaedige bedrijven konnen wy hier niet verhaelen. Dit alles stelden de Staten Generael in Schrift / en souden 't over aen de Koningin Regente van Spaenje. By eenige Gevangene / in den Ouden-Bosch bekomen / vond men verscheydene Brieven; waer uyt / gelijck oock uyt de bekentnis der Gevangene / genoeghsaem bleeck / dat niet alles geschiedde buyten kennis van Marquis de Castel-Rodrigo: te meer / wyl ter tijd deese Spaensche in den Ouden-Bosch lagen / 's nagts de Poorten van Antwerpen wierden geopend / om haer Kryghs-behoeften toe te senden; meer als eenmael. Immers (oordeelde men) kon dit sonder wil en weten van de Gouverneur niet geschieden.

Selfs met kennis van den Spaenschen Gouverneur der Spaensche Nederlanden Marquis de Castel-Rodrigo.

D'Oorlogh tegens Engelland voortgeset.

D'Oorlogh met de Bisschop van Munster nu geeyndigd sijnde / wierden de toerustingen tegens Engelland met dies te meer naedruck voortgeset. 's Lands Vloot wierd daeghlijcks stercker; soo dat in Texel by een quaemen de volgende Scheepen en Jaghten:

NEDERLANDEN

Getal van de Scheepen der Hollandsche Vloot.

Wegens d'Admiraliteyt van	Scheepen
Rotterdam	18
Amsterdam	36
't Noorder-quartier	11
Zeeland	15
Friesland	11

T'saemen 91./ voorsien met 4716. Stucken Canon; 19149. Matroosen: 3313. Soldaten.

Loopt uyt Texel in Zee;

's Morgens den 1. Junius N. S. wist noch niemand van 't Vertreck deeser Scheeps-Armade. Ontrent de middagh viel alles aen 't werck; soo dat noch dien selven avond 51. Kielen door 's Lands-diep in Zee geraeckten. Den 3. volghden d'andere. Den 5. sagh men deese Vloot noch voor den Oever/ bestaende in 85. Oorloghs-Scheepen/ behalven de Branders en Advijs-Jaghten. Den 6. en 7. hieldse sigh noch voor Putten. Den 9. liepse nae d'Engelsche Kust; of veel meer nae d'Engelsche Vloot/ wijl men bericht bequam/ dat deselve oock was uytgeloopen. Den 1. 11. quaemen beyde deese Zee-maghten by malkander. Lieutenant-Admirael-Generael de Ruyter deed/ voor 't aengaen van 't Gevecht/ een seer ernstigh en aenmoedigend Gesprecck tot sijn' Officieren. Daer op volgde een hevige vierdaegige Slagh tusschen beyde de Parthyen; waer in de Vereenighde Nederlandsche een heerlijcke Zeege bevochten. Kortlijck droegh dit Gevecht sigh deeser wijs toe.

en voorts nae d'Engelsche Kust,

of liever nae d'Engelsche Vloot.

Hevigh vierdagigh Gevecht

D'Engelsche Vloot de Hollandsche gewaer wordende/ snelde met volle Seylen op 't Esquadre van den Lieutenant-Admirael Cornelis Tromp; die aldereerst van 't vyandlijck Geschut op 't felste begroet wierd. Hy/ getrouwlijck bygestaen van Vice-Admirael Hulst; oock van Sweerts, Meppel, Schram, Salomons, Haen, Swart, Amstel, en andere/ beantwoordde haer met sulck een geweldigen Donder van geheele Lagen/ dat d'Engelsche sulck een groven bejegeningh noyt vermoed hadden. Stracks daer op greep de Lieutenant-Admirael-Generael de Ruyter de vyanden heldmoedigh aen; dapperlijck gevolghd van Van Nes, de Liefde, Capitain Ruth Maximiliaen, en al sijne Hoofdlieden. Nae een Gevecht van twee uyren begonden d'Engelsche nae 't Noorden te wijcken. Te willen verhaelen wat sigh by dit vierdagigh Gevecht heeft toegedragen/ uyt de Brieven van de Heer Admirael de Ruyter, Vice-Admirael de Liefde, en 't opgestelde Bericht der Gecommitteerde van de Staten Generael, Raed-Pensionaris de Wit, Vrybergen, Van der Hoolck, &c., sou ons te langh vallen. D'uytkomst was/ dat deese Staet wierd gekroond met een aensienlijcke Zeege. De Scheepen door de Hollanders van d'Engelsche verovert/ en in Goeree, de Maes, Texel en 't Vlie opgebraght waeren deese volgende.

tusschen beyde de Parthyen.

Waer in de Hollanders een heerlijcke Zeege behielden.

Lijst der Scheepen uyt d'Engelsche Vloot verovert, en in Holland opgebragt.

I. De Swifture, anders Koningin Elisabeth, met over de 70. Stucken Canon, en 390. Mannen; gevoerd van Vice-Admirael William Barklay. Was langh 150. Voeten; breed 34. II. De Sevenwolden; met over de 70. St. 250. M. III. Royal George, 70. St. IV. Essex, 58. St. V. 't Wapen van Schotland, 56. St. VI. De Nagelboom, 62. St. VII. VIII. Twee Fregats; 't eene gantsch nieuw. IX. De Swarte Bul, 40. St. en 150. M.; doch voor Texel gekoomen/ is 't gesoncken. X. De Royale Prins; waer op was Sir Georgh Ascue, Admirael van de Witte Vlagg'. Dit was nae de Veroveringh onder 't Gevecht van de Hollanders verbrand geworden. 't Getal der gesonckene en verbrandde Schepen aen d'Engelsche sijde reeckende men/ voor soo veel men wist/ op 16.; t'saemen ten minsten 26./ behalven die men niet wist.

NEDERLANDEN

Haer verlies in 't geheel.

Kleyn verlies der Hollanders.

Hier tegens misten de Hollanders niet meer dan 4. Scheepen/ welcke onder 't Gevecht waeren in brand geraeckt. Thien Officieren waeren gebleven; en daer onder drie hooge/ als Cornelis Evertsz., Admirael van Zeeland; Vander Hulst, Vice-Admirael van Amsterdam, en Stockhauwer, Schout by Naght van 't Noorder-Quartier. Al de doode en gequetste waeren 2169. Gevangene gene. Hier tegens had men van d'Engelsche gevangen bekoomen tusschen de 2. en 3000. Men reeckende haere gesneuvelde ten minsten op 6000. De geheele Engelsche Vloot waere verwoest geworden/ indien niet/ terwijl de Hollanders de vlughtige naejaeghden/ een dicke Mist waer' ontstaen. Een swaeren hoon was 't voor haer/ dat eenen harer Admiraels en eenen Vice-Admirael sigh aen de Hollandsche had moeten overgeven. D'Admirael Ascue heeft men na Louvestein gevoerd/ doch eerlijck gehandeld. 't Lijck van de Vice-Admirael Barklay wierd gebalssemd/ door last der Staten Generael; in een Loode Kist gelegt/ aengedaen met een Rock van wit Sattijn/ Parelverwige Sijdene Kousen/ witte Pantoffelen/ en een wit Sattijne Muts op 't Hoofd. Dus nae Engelland den Koningh toegesonden. Hy was door een Musquet-kogel in de Gorgel getroffen geworden.

Weersijdsche Dooden.

Swaeren hoon voor d'Engelsche.

't Lijck van den Vice-Admirael Barklay nae Engelland gesonden; en hoe opgeschickt.

D'Engelsche waeren soo voorbaerigh/ of onbeschaemd/ datse/ tijdingh bekoomen hebbende van 't aengaen des Gevechts/ en vervolgens van d'aenkoomst der Engelsche Vloot voor Harwitz en S. Pieter, te Londen de Klocken deeden luyden/ en Victorie branden. Wilden van niet meer als 12. verlooren Scheepen weeten. Spreydden daer tegens uyt/ datse 10. Capitale Hollandsche Oorloghs-Scheepen/ en daer onder een Admiraels-Schip/ in de grond geschooten hadden/ behalven noch eenige kleynder. Dat de Hollandsche Admirael, van 84. tot op 40. Scheepen verminderd/ de vlught nae Flissingen had genoomen/ &c. Dus soght men de Gemeente wat te vreeden te stellen: doch deese geloofden 't niet; vermits men niemand van d'Engelsche Vloot/ noch Officieren noch Soldaten/ noch gequetste noch Siecke/ aen Land liet koomen: behalven alleen Vice-Admirael Mings, die stracks daer nae stierf aen sijn' ontfangene wonden.

Wat in Engelland van dit vierdadigh Gevecht voorgegeven word.

Den 20. 30. wierd in de Vereenighde Nederlanden een Algemeenen Danckdagh over deese heerlijcke Zeege gehouden/ en treflijck gevierd. De Burgers droegen alles

Danckdag in de Vereenighde Nederlanden.

NEDERLANDEN

toe / wat eenighsins kon dienen / om haere vreughde te betoonen. De Wyven wilden niet leedigh staen; wierpen Korven / Manden / Stooven / jae Spinrockens en andere Huysraed / wat maer branden wou / by een; en staecken'er 't vyer in / roepende: Wy hebben een dubbele Victorie; eerst over d'Engelsche Vloot onder Monck en Ascue: daer nae over 't Nieuw Ontset onder Prins Robert.

Wijven-bedrijf en blijdschap.

De Resident der Heeren Staten te Brussel.

Hoe toegenegen die van Braband en Vlaenderen onsen Staet waeren / bleeck uyt 't volgende. Als Sasburgh, Resident der Heeren Staten te Brussel, tegens de bestemde tijd alles had laten verbaerdigen / om te Vyeren / liep hier 't Grauw t'samen; wierpen alles om verr' / en riepen luydkeels: Sy souden niet gedoogen, dat de Ketters by haer Victorie souden branden. Stieten alles over hoop; de Glasen uyt / so met Degens als Steenen; en bedreeven schrickelijcke moedwillen. Eenen uyt de haere trad nae des Residents oudsten Soon / staende by de Pecktonnen / om hem met een Mes in 't Lijf te steecken. Alle magt wenddense aen / om de Poort van des Residents Huys op te breecken; en dan een bloedige Tragedie te speelen. Doch siende / dat dit haer ondoenlijck viel / schreeuwdense malkander toe: De Geusen sijn geen Menschen, maer Duyvelen, vermitsse een Poort konnen beschermen tegens sulck een groot geweld, en meenighte van Volck. Als nu deese raserny twee uyren langh had geduerd / vond des Residents tweede Soon middel / om over een Muer in 't Huys van Burgermeester Beck te koomen; dien hy alles bekend maeckte. Voorts gingh hy na 't Hof van den Gouverneur Marquis de Castel-Rodrigo; die de handel nu al vernoomen had / en tot hem seyde: Monsieur, 'k heb alreeds behoorlijcke ordre gesteld. Doe soo wel, en gae nae de Paerde-stal; daer sult gy een Guarde vinden, welcke u na huys sal begeleyden. Met deselve reed hy in een volle Galop nae sijns Vaders Logis; aen wien sijn' Excellentie door de Heeren Salsedo, Wallar, en Amstorf, (Capitain, Lieutenant, en Cornet van de gedaghte Guarde) liet seggen / dat deese moedwil hem hertlijck leed was / &c.

Pecktonnen willende branden over de gedaghte Zeege,

Geraeckte door 't yverigh Roomsch-Catholijck volck in 't uyterste levens-gevaer,

wijl men hier niet wou lijden,

D' onsinnigheyd deses yverigen Roomsch-Catholijcken Volcks was soo groot / dat als Capitain Salsedo seeker persoon uyt den naem sijns Koninghs beval / van syne moedwilligheyd af te staen / of dat het qualijck met hem sou af-lopen / hy hem tot antwoord gaf: Gy sijt een Man alleen. Ick ken u niet. Wijck, of ick sal u den Deegen in de ribben stooten. Sijt gy oock een Geus? Wy willen al de Geuse Honden den hals breecken. Dat dit een opgeset werck / en door de Geestlijcke aengestoockt was / bleeck oock daer uyt / dat eenige geen geringe doch onbekende persoonen / 's namiddaghs ten drie uyren voorby 't Logement des Residents Sasburgh rijdende: seyden: Men sal op den avond een braven Alarm sien. Ontrent anderhalf uyr eer de Tonnen wierden aengestoocken / vergaderde sigh een groot getal van allerley slagh des Volcks by een / seggende onder malkander: By God, wy sullen niet toelaeten, dat de Geusen Victorie branden. D'Engelsche hebben de Victorie gehad, en haer uyt de Zee gejaeghd. Sa, sa, laet ons de Tonnen afwerpen. Breeder kan dit alles gesien werden in 't Bericht van den gemelden Resident T. van Sasburgh aen haere Hooghm. de Staten Generael, geschreven uyt Brussel den 4. Julius Anno 1666. De Brabandsche Couranten, en 't Kronijckje aghter haer' Almanacken (behalven de veelerley vergalde Refereynen, Pasquillen, &c.) toonde oock genoegh / wat gunst men daer de Nederlanden toedroegh.

dat de Kettersche Geusen Victorie souden branden.

Hare snoode moedwilligheden,

en boose redenen.

Ongenegenheyd tot deesen Staet.

De Hollandsche Vloot / nu weer in Zee ge-

Hollandsche

NEDERLANDEN

gestoocken/ had langer dan een Maend voor de Teems, of Rivier van Londen geleegen.

Vlootlegt voor de Rivier van Londen.

Eyndlijck quam d'Engelsche Vloot den 3. Augustus N. S. oock uyt; en geraeckten den 4. met de Hollandsche in Gevecht; welcke bestond uyt 90. Scheepen / d'Engelsche in ontrent even soo veel / maer grooter. D'Esquadres van Zeeland en Friesland hadden aen de Hollandsche sijde de Voortogt / onder haer' Admiraels Jan Evertsz. en Tjerck Hiddes. De Bataille voerde de Lieutenant-Admirael Michiel de Ruyter, nevens d'Admirael van Rotterdam Arend van Nes. D'Aghtertoght Commandeerde d'Admirael van Amsterdam Cornelis Tromp, en d'Admirael van Noord-Holland van Meppen, met haer' Esquadres. D'Engelsche Vloot bestond desgelijcks uyt drie Esquadrons: de Roode Vlagg', onder Generael Monck en Prins Robert. De Witte, onder Admirael Allen. De Blauwe, onder Admirael Smit. 's Morgens ten vier uyren vielen d'Engelsche, de Wind ten voordeel hebbende / op de Hollandsche Voortogt aen; doch wierden dapperlijck ontfangen. 't Gevecht was weersijds seer fel / tot dat den Zeeuwschen Admirael dood / en den Frieschen 't eene Been afgeschooten wierd; aen welcke wonde hy oock te Flissingen is overleeden. Dit veroorsaeckte / dat de Zeeuwen en Friesen eenighsins weecken / om sigh weer te versamelen. Wierden oock van Admirael de Ruyter dapperlijck bygestaen; die hier over de gantsche Engelsche Vloot op den hals kreegh met een groote furie.

D'Engelsche Vloot koomd op haer uyt.

't Geraekt weer tot een Zee-Slagh.

't Gevecht is seer hevigh.

Tromp krijgt de blauwe Vlagg' op de vlught.

Ondertusschen quam d'Aghtertoght onder d'Admirael Cornelis Tromp en Van Meppen met 't Engelsche Esquadre onder de Blauwe Vlagg' in gevecht. Soo dapper streeden hier de Hollanders, datse d'Engelsche tegens den avond op de vlught joegen/ en dien geheele nacht haer vervolgden. 's Anderen daegs/ siende / datse d'Engelsche niet souden konnen aghterhaelen / keerdense weer te rugg' / om den Admirael de Ruyter te soecken / en sig by hem te voegen: die met sijn Esquadre ondertwijl van meer dan tsestigh Engelsche wierd besprongen. Schoon hy tusschen de twee grootste Konings Kielen lagh / en noch verscheydene andere om sigh had; schoon d'andere van sijn Esquadre gantsch en heerwaerts onder d'Engelsche waeren verward / vocht hy echter drie uyren langh soo geweldigh / datse alle tijd kreegen / om sigh te redden / alleen met verlies van twee Scheepen / waer onder de Vice-Admirael van Zeeland Adriaen Banckert; die / tusschen 3. Engelsche leggende / meer dan een uyr langh Quartier wierd aengeboden / doch 't selve niet begeerde aen te neemen; maer niet langer konnende tegen houden / sijn volck in de Boot deed gaen / en selfs sijn Schip in brand stack.

Admirael de Ruyter in de klem, moet dapper veghten.

Dappere daed van de Vice-Admirael Banckert.

De Ruyter retireert na Zeeland.

Wijl dan de Ruyter sagh / dat Tromp (die hem had moeten bystaen / doch de blauwe Vlagh tot nae Engelland vervolghde) sigh niet vertoonde; sijn Schip gantsch reddeloos geschooten / oock vol doode was / soo begaf hy sigh al veghtende nae Zeeland; daer den 27. Julius O. S. al de Scheepen sigh weer by een bevonden / behalven de gemelde twee. Twee Admiraels, Jan Evertsz. en Tjerck Hiddes, nevens Vice-Admirael Conders, waren dood; desgelijcks den seer manhaften Capitai Rnuth Maximiliaen, en noch 5. andere. Maer 't regte getal der doode en gewonde gemeene / quam noch niet voor den dagh; waer uyt men vermoedde / dat het al vry groot moest geweest sijn. Hier tegens hadden d'Engelsche ten minsten 3. of. 4. Oorloghs-Scheepen en 3. Branders verlooren. Men woud niet toestaen / dat d'Engelsche de Hollanders uyt de Zee geslaegen souden hebben; maer men hield dat voor een voorsightige Retirade; en de Ruyter wierd daer over geprreesen: Die de schuld / datmen niet meer had konnen verrighten / op Tromp wierp / als die sijn' ordre niet gevolghd had. Tromp leydde in tegendeel de schuld op de Ruyter, als die d'Admiralen Jan Evertsz. en Tjerck Hiddes, welke de Voortoght hadden / niet tijdigh genoegh had by gestaen. Immers / hy roemde daer op / dat hy met sijn kleyn Esquadre meer had verright / als de Ruyter met sijn groot. Evenwel wierd hy door de Staten van Holland van sijnen Dienst ontslaegen; en d'Overste Willem Joseph van Gent in sijne plaets gesteld. Utrecht, Over-Yssel en d'Ommelanden waeren hier mee niet wel te vreeden; meenende / dat die van Holland, sonder voorweeten der Staten Generael, sulcks niet vermoghten te doen. Doch de Hollandsche Staten antwoordden: Wijl de plaets van Lieutenant-Admirael hem van wegen Holland was gegeven / soo kondense hem oock deselve weer ontrecken. Maer sijne Commissie, als Capitain, welcke hy had van de Staten Generael, wildense hem laten behouden. Deese sijn' affettingh veroorsaeckte onder de Matroosen een groote tweedraght / oock gevechten. Men vreesde voor noch yets arger. Doch wy konnen ons niet dieper hier in laten.

Verlies der Hollandsche, en Engelsche.

De Ruyter en Tromp beschuldigen malkander.

Staten van Holland ontslaen Tromp van sijnen Dienst, tot misnoegen der andere Provintien.

Belangende de Retirade van de Ruyter, nae een uytsteeckende betoonde dapperheyd; deselve wierd niet alleen geroemd van de Staten Generael; maer selfs Koningh Louis van Frankrijk schreef aen Monf. d'Estrades, sijnen Ambassadeur in den Haegh: Hy had van sijne Volontairen, mee in den Slagh geweest / gehoord / dat hy (de Ruyter) daeden had verright / welcke de Menschlycke kraghten overtroffen; en dat sijn' Aerseling veel hooger was t'aghten / als of hy de Slagh had gewonnen; wijl hy met 8. Scheepen 22. der grootste Engelsche en 2. Admiraels had weerstaen. Sond derhalven hem toe de Ridder-ordre van S. Michiel, met sijn Pourtrait vol Diamanten / gewaerdeerd op 18000. gl. / hangende aen een goudene Keeten van 6000.; nevens een Verseeckeringh van 12000. gl. jaerlycks. Ondertusschen scheen men sigh aen 't Fransche Hof te schaemen / datmen tot noch toe de Hollanders niet een eenigh Schip ter hulp had gesonden; maer de Fransche Vloot onder Duc de Beaufort op de Rivier van Lisbona liet leggen. D'Engelsche maeckten al weer haer verlies kleyner / dat der Hollan-

Koningh van Frankrijk roemd de retirade van de Ruyter seer hoog.

Sijne Gift aen hem.

NEDER-LANDEN

landers grooter / als 't in der daed was.

D'*Engelſche* Vloot koomd op de *Hollandſche* Kuſt: en ſteeckt de Viſſchers Huyſen in 't Eyland *der Schellingh* in brand, verwoeſt de Koopvaerdy-Vloot in *'t Vlie.*

Onderwijl quam d'Engelſche Vloot by de Hollandſche Kuſt: viel aen op de Koopvaerdy-Vloot in 't Vlie; ſond vijf Branders daer onder / en veroorſaeckte een deerlycke verwoeſtingh in deſelve. De ſchaede wierd begroot op 12. Millioenen. Begaf ſigh doe na 't Eyland der Schellingh; daer Holmes 11. Compagnien aen Land ſettede. Deeſe trocken nae 't Dorp Brandaris van ontrent 1000. Huyſen; en ſtaecken alles in brand. Een ſieck Man (al d'andere waren gevlooden) dienſe hier vonden / ſneedenſe de keel af. Daer nae begavenſe ſigh weer t'ſcheep. In Vlieland pooghdenſe ſulcks te doen; doch moeſten vrughtloos vertrecken. Op deeſe ſchoone daed des verbrandens van onnooſele Viſſchers Hutten poghten d'Engelſche geweldigh / ſelfs in openbaren druck / als een groote Victorie: met byvoegingh / datſe in 't Hoofd-vleck Brandaris weynigh volck hadden gevonden, als eenige oude Mannen en Vrouwen, aen welckeſe alle vriendſchap betoonden: daer 't doch maer een eenigh oud Man was; en haere vriendſchap / datſe hem keelden. Maer terwijl deeſen haren roem noch op haere tongen was / ſtack d'Almaghtige een noch vry grooter vyer aen / een vreeſlijcke verwoeſtingh in hare Stad Londen; waer van wy hier na onder de byſondere Gevallen ſullen ſpreecken.

Barbaerſche daed.

Grooten roem der *Engelſche* hier op.

Ritmeeſter *Buat* gevangen genoomen, door de *Staten* van *Holland*, wegens *Correſpondentie* met *Engelland*;

Den 19.29. deeſer Maend deeden de Staten van Holland door haeren Penſionaris de Wit de Staten Generael aenſeggen / datſe den Ritmeeſter Buat in Arreſt hadden genoomen / wijl hy met Engelland Correſpondentie had gepleegd / tot nadeel des Staets. Hy was een groot Vriend van Prins Willem de III.; en had de ſaeck daer toe geſoght te brengen / dat door de Vreede met Engelland ſijne Hooghe yd moght bevoorderd werden. De Wit had hem ſelfs eerſt verſoght / deeſe Correſpondentie met Engelland aen te gaen / tot uytwerckingh van Vreede. Doch vermits hy 't Interes van de Prins daer in had gemengd / ſoo oordeelde men / dat hy ſijnen Laſt te buyten had gegaen. Wijl nu Buat aen de Generaliteit was be-eedigd / ſoo wilden d'andere Provintien, dat haer opening ſou werden gedaen van de Proceduren tegen hem. Doch Holland wou daer toe niet verſtaen; en volghde de Regel: Daer ick u vind, daer houd' ick u. Hadmen de ſaeck aen de Generaliteit laten komen / waerſchijnlyck ſou dien Princen-Man 't Hoofd 'er door gehaeld hebben: maer nu wierd hy den 30. September O. S. / meeſt door aendrijvingh der de Witten, ter onthoofding veroordeeld. Hy betuyghde / dat hy onſchuldigh ſtierf, wijl hy alles had gedaen uyt een goede meeningh, tot bevoorderingh der Vreede, ten beſten des Staets. Keur-Brandenburgh deed ernſtige Voorbeden voor hem: de Staten van Zeeland proteſteerden: ſijne hooge Bloedvrienden ſmeeckten: eenige voornaeme Hollandſche Leeden weerſpraecken; doch niets kon d'uytvoeringh verhinderen. Dit ſtack veele tegens de borſt; en baerde in niet weynige herten een ſwaeren haet tegens de Wit. Zeeland was vol misnoegen. De Staten deeſer Provintie gaven een geſchrift uyt / proteſteerende tegens dit werck. Gebruyckten harde uytdruckingen. Seyden: Indien Buat, wegens de gedaghte Correſpondentie ſchuldigh was; dat de Staten van Holland, of de Wit, niet minder ſchuldigh moeſten geoordeeld werden; als die, buyten weeten der Generaliteit, affonderlijck met Engelland hadden gecorreſpondeert, of doen Correſpondeeren. Klaeghden / dat Holland over d'andere Provintien de meeſter ſpeelde / &c. Wy willen ons in deeſe Stof niet dieper in-laten.

waer toe hy eerſt van *Penſionaris de Wit* was aengeſogt:

maer die nu ſijne dood meeſt aendrongh, wijl hy 't *Intereſt* van de Prins daer onder gemenghd had.

Misnoegen en *Proteſt* van *Zeeland* tegens dit werck, en ſcharpe uytvoeringh, tegens *Holland.*

Ondertuſſchen ſoghten de Staten Generael

Staten Ge-

door

nerael soeken door den Oorlogh met Engelland, gelijckse gedaen hadden voor den Oorlogh. Vreede. 1667.

door den Oorlogh tegens Engelland niet anders dan Vreede/ gelijckse die gesogt hadden voor den Oorlogh. Als eenige persoonen/ die mede-kennis van saecken hadden/ haer verwittighden/ dat syne Maj. van Groot-Britannien buyten twijffel sou bewilligen tot een Vreedehandel in een neutrale Plaets/ wildense deese gelegenheyd niet versuymen. Sonden den Koningh een eerbiedige Brief toe/ tot bevoordering van dit heylsaem/ Christlijck werck/ en versogten de noemingh van een onsijdige Stad. Syne Maj. sloegh den Haegh voor; doch dit wierd/ om redenen/ niet aengenoomen; in tegendeel van deese sijde voorgeslagen Maestricht, 's Hertogenbosch, of Breda: jae selfs Londen. Uyt deese verkoos Koningh Carel Breda. Daer op wierden van de Staten Generael genoemd de Gedeputeerde tot deese saek; te weeten: Van wegen Holland, de Heer Hieronymus van Beverningk; van wegen Gelderland de Heer Ripparda tho Buyrse; van wegen Zeeland de Heer de Hubert; van wegen Friesland de Heer Jonghstal; van wegen Over-Yssel de Heer Schorel; van wegen Groeningen en Ommelanden de Heer Sterckenburgh: Wegens Utrecht was noch niemand gesteld; wijl deese Provintie had gestemd/ dat maer 3. of ten hooghsten 4. persoonen nae Breda souden gesonden werden; soo om 't werck te spoedigen/ als om de reputatie van den Staet. Hier op beslooten oock haere Hooghm., dat den Raed der Provintie van Utrecht sou gevolgd; en uyt de gedaghte ses Heeren alleen drie tot den Vreedehandel souden toegelaeten werden; te weeten/ de Heeren Beverningk, de Hubert, en Jonghstal, van wegen Holland, Zeeland, Friesland; wijl deese Provintien aldermeest aen den Oorlogh of de Vreede gelegen was: doch alsoo/ datse niets ten vollen souden mogen besluyten/ als met goedvinden der andere drie; welcke/ na 't afdoen der saecken/ by d'andere komen/ en mee onderteeckenen souden. Ondertusschen had hier Utrecht d'eer/ dat haer oordeel goed gekeurd en gevolghd wierd.

Neutrale Handelplaets versoght: Breda bestemd.

Gedeputeerde van deese Provintien; behalven van Utrecht.

't Oordeel deeser Provintie goed gekeurd, en gevolghd, tegens 't vorige besluyt.

Fransche Ambassadeurs, en Engelsche Gevolmaghtigde tot dit werck.

De Koninghlijcke Fransche Ambassadeurs, welcke sig by dit groote Werck souden laten vinden/ waeren de Graef d'Estrades, en Monf. Courtin. D'Engelsche Plenipotentiarissen, de Heer Baron Hollis, Koninghlijcken geheymen Raed/ en Lord Henrick Coventry, syne Maj. Kamer-Raed. Boven maten heerlijk wierdense te Breda ingehaeld. Den 4. Junius geschiedde d'eerste Sitting in 't Kasteel te Breda. Eerst verscheenen de Gedeputeerde van Deenemarcken met 2. Carossen. Doe die van de Staten Generael, ook met 2. Carossen. De Fransche scheenen voor ditmael haer Grandeur niet veel t'aghten/ wijlse te voet quamen; nadien haer Logis dight by 't Kasteel was. De Sweedsche Mediateurs volgden/ in een Caros met 6. Paerden. Eyndlijck d'Engelsche Heeren met Koninghlijcke prael in hare heerlijcke Carossen.

Eerste Bykeenkoomst in 't Kasteel te Breda.

De hoop tot Vreede verdwijnd.

Nae deese wierden verscheydene andere t'samenkoomsten gehouden; echter quam 't Vreede-werck niet naerder; jae de hoop van een goede uytkoomst verdween t'eenemael/ immers verslapte seer; wijl Engelland sterck op syne Prætensien bleef staen. Doe oock op den 17. 27. Junius te Breda de tijdingh quam van de verrightingh der Hollanders met hare Vloot op de Rivier de Teems, scheen 't/ dat alles den bodem was ingeslaegen. Want d' Engelsche Gesanten geleten sigh/ Breda te willen verlaten. Noch sy/ noch yemand der hare/ quamen in twee dagen uyt haere Huysen. Maer even dit/ 't welck de gewenschte Vreede scheen te verwoesten: bevoorderde deselve op 't spoedighste; wijl de Heeren Engelsche wel haest een ander Ordre uyt Engelland kregen.

wijl d'Engelsche op hare prætensie blijven.

Maer plotslijck bekoomd dit werck een ander aensien; en waer door.

De Hollandsche Vloot koomd voor 's Konings-Diep.

De Nederlandsche Oorloghs-Vloot uytgelopen sijnde/ quam den 7. 17. Junius t'Anckeren voor de Mond van 's Koninghs-Diep. Sebenthien der lightste Scheepen en Fregats, met vijf Advijs-Jaghten/ Galliots en Boots wierden uyt de Vloot gecommandeert, om in aller spoed 't soo genoemde Koninhgs-Diep op te lopen; en/ op de Stroom van Londen gekomen sijnde/ alle vlijt aen te wenden/ om eenige daer leggende Engelsche Fregats en Barbados-vaerders t'overrompelen; en/ nae gelegenheyd/ aen te tasten/ of te verderven: oock kondschap te neemen van den staet der Rivier van Rochester, en de nieuw-gebouwde Schans aen den Ingangh der selve. 't Bevel over deesen Aenslag wierd gegeven aen den Lieutenant-Admirael van Gent; en hem toegevoeghd Vice-Admirael de Liefde, nevens Schout by Naght David Vlugh.

Eenige Scheepen, uyt deselve afgesonden tot een Aenslagh.

Loopen 's Konings-Diep op.

Dit voorneemen wierd tot de daed gebragt. Doch wijl de wind niet wou dienen/ kondense seer langhsaem 's Koninghs-Diep opkomen; waer door d'Engelsche tijd wonnen/ om haere Scheepen uyt Hoope by 's Gravensand in meer verseeckeringh te brengen. Ter dier oorsaeck sackten de Hollanders weer af tot voor de Stroom van Chattam; daer een deel Land-Soldaten uytgeset wierden/ om 't Fort Charnesse, gelegen aen den hoeck der Rivier/ aen te grypen. Eenige Oorloghs-Kielen quamen voor 't gedaghte Fort ten Ancker leggen. 't Engelsch Guarnisoen nam terstond de Vlught; oock een Koninghs Fregat, en sommige Branders. In deese Schans wierd een goede Buyt gevonden van Geschut/ Masten/ Roers/ &c./ wel 3. of 4. Tonnen Gouds waerdigh.

Veroveren 't Fort Charnesse;

oock de Scheepen de jonge Jonathan, en de Royale Charles.

Verbranden ses der Capitaelste Scheepen, Koningrijks, sonder yets te verliesen.

Van Charnesse gingen de Hollandsche Scheepen met een Voorvloed t'seyl; liepen de Rivier op; quamen by verscheydene Capitale Engelsche Oorlogs-Scheepen; en verbranden'er een deel van. D'Engelsche hadden/ om haer d'opkoomst op de Rivier te stoppen/ 10. harer Scheepen doen sincken. Echter geraeckten de Hollandsche door. Vielen ongemeen-moedig op d'Engelsche Oorlogs-Kielen aen: en veroverden de jonge Jonathan, nevens de Royale Charles. De Carolus-Quintus met 60. Stucken Canon geraeckte in brand/ en sprongh op in de lught. 't Kasteel van Honingen wierd genoomen; doch/ buyten bevel/ in brand gestoocken; onaenge-

NEDERLANDEN

sien'er 70. Metale Stucken op waren. Noch een ander Hoofd-Schip wierd aen 't Vyer ter verdervingh gegeven. 't Selve gebeurde noch 3. andere der Capitaelste Scheepen deeses Koninghrijcks / de Royal London, Royal James, en Loyal Oake. In dit gantsche bedrijf had de Hollandsche Vloot noch geen 50. dooden bekomen.

Verderven alles watse konnen, en houden de Rivier van Londen nauw besloten.

Vermits nu noch op de Rivier van Chattam, noch op die van Rochester, yet vrughtbaers meer te verrighten was; dat oock d'inhouding van 't Eyland Chapie, van de Forten Quenenburg en Charnesse, beyde ongemeenkostlijck en gevaerlijck sou gevallen hebben / soo wierd alles soo veel mogelijck was verdorven; en 't Kryggsvolck weer op de Vloot gesonden: die sigh nae 's Koninghs-Diep begaf; de Rivier seer nauw besloten houdende.

Danck en Vyerdagh in de Vereenighde Nederlanden.

Over deese seer groote verrightingh / soo gelucktigh uytgevoerd / wierd door al de Vereenighde Nederlanden een algemeene Danck en Bededagh aengesteld; 's avonds treflijck gevyerd. Capitain Braekel en sijn Bootsvolk / welcke 't eerste spits afgebeeten / de Prijs Jonathan Heldmoedigh door Enteren verroverd hadden / wierd van de Staten Generael boven 't vermeesterde Schip noch vereerd 12000. gl. Hem in 't bysonder een goudene Keeten met een Medaille van 1200. gl.: ook een grooter Schip hem ondergeven.

Geweldige schrick by groote en kleyne te Londen, en in geheel Engelland.

Andermael liep de Hollandsche Vloot de Rivier op / en quam tot op een Canon-schoot onder 's Gravesand; doch kon / door ondiepte / niet verder opkomen: soo dat niets meer verright wierd / als dit / dat Engelland wierd gesteld in een geweldige schrick; en d'Engelsche noch verscheydene harer Capitale Scheepen deeden sincken. Groote en kleyne binnen Londen wierden in 't geweer gebraght. Alle aengesighten waeren bleeck van verbaesdheyd. 't Verlies harer Scheepen, noch meer de schimp / ontroerde de meenigte soodanigh / datse na 't Huys des Cancelliers liepen / en met veele Scheld-woorden hem verweeten / dat hy d'oorsaeck deeses Oorloghs was / nevens andere dingen; waer onder oock / dat hy de Gemeente 1800000. Ponden Sterlinghs afgeparst / in 's Koninghs Schatkamer gebraght / en niet een eenigh Seyl daer voor laeten snijden had.

Oproer te Londen tegens den Cancellier.

Syne Maj. selfs (die voor weynige dagen den Capitain Brouwer, geweesene Commandant op een Brander / had begiftighd met een Goudene Keeten en een daer aenhangend Koninghlijck Afbeeldsel / wijl hy sigh soo wel had gedraegen by de verbrandingh der Hollandsche Koopvaerders in 't Vlie); siende dat deese plaegh hem noch veel swaerder t'huys quam / was boven maten seer ontsteld. Echter reed hy uyt Withal door de Stad / en beloofde d'Inwooners beschermingh. Anders was hy soo onmoedigh / dat hy met niemand als sijne geheyme Raden wou spreeken; tot welcke hy seyde: Dat noch hem noch sijne Voorvaderen, noch in 500. jaren 't Koningrijck Engelland, diergelijck een hoon was weervaren.

Ontroeringh, en spijt van Koningh Carel; en uytbarstingh, dat Engelland een diergelijcken hoon in geen 500. jaren was bejegend.

D'Engelsche selfs bekenden in haer' uytgegevene Berigten / dat de Hollanders negen harer Capitale Oorloghs-Scheepen hadden genomen of verbrand; daer onder drie Admiraels Kielen / selfs dat van Admirael Monk, de Royale Charles; behalven noch twee groote Oorloghs-Zee-Kastelen / welckese hadden laeten sincken / om de Rivier te stoppen / nevens verscheydene Branders. Onder de Koninglijcke Admiraels Scheepen was ook verbrand 't Admiraels-Schip van de Witte Vlagg', Loyal London. Anno 1664. was 't Schip Londen, leggende op de Rivier de Teems, door sijn eygen Kruyd opgesprongen / met tusschen de 4. en 500. persoonen. De

Verlies der Engelsche, volgens hare eygene uytgegevene Berigten.

Stad

Stad Londen, hitsigh gemaeckt tot den Oorlogh tegens de Vereenighde Nederlanden, deed op eygene kosten een ander noch grooter Schip/ in placts van 't gesprongene/ bouwen; noemden 't Loyal London, of 't Getrouwe Londen: en vereerden 't sijne Maj. Dit nu vloogh hier weer in roock op/ met de Royal James, Admiraels-Schip van de Blauwe Vlagg', en de Royal Oake, of de Koninglijck Boom, Vice-Admirael van de Roode Vlagg'. D'Admirael deeser Vlagg' selfs/ de Royale Charles, wierd nae Holland gesonden met de jonge Jonathan, gelijck hier boven gehoord is.

Aenmerkelijckheyd van 't Schip Londen.

Koningh Carel in vrees van buyten en binnen; doet nu de Vreede spoedigh sluyten en teeckenen.

De benauwdheyd te Londen, door vrees voor de weerkoomst der Hollandsche Vloot/ was boven maten groot; doch haest veranderde d'anghst in blijdschap/ als'er tydingh quam/ dat de Vreede te Breda gesloten was. Want Koningh Carel, vreesende voor onheyl van buyten en binnen/ liet sijne grootste prætensien vallen/ en sond in allerhaest ordre aen sijne Plenipotentiarissen, om de Vreede met de Hollanders te sluyten en te teeckenen. Nauwlijcks ooch was 't vyeren in de Vereenigde Nederlanden met veel vreugdeblijcken volvoerd / over de geluckige verrightingh voor Chattam, als men hier desgelijcks bericht kreegh van 't Vreede-besluyt te Breda; 't welk nieuwe stof gaf tot noch grooter blijdschap; wijl dien soo veel goed en bloed kostenden Oorlogh sou ophouden. Te grooter was 't genoegen / wijl 't soo onverwaght quam. Te gelijck wierden de verschillen tusschen Engelland en Franckrijck vergeleecken; 't welck echter ons niet tot voordeel is uytgevallen. 't Accoord tusschen Deenemarcken en Engelland wierd al mee opgereght. In 't III. Artijckel van 't selve by d'Amnestie van allerley Injurien, Scheldwoorden en Smaedschriften/ was insonderheyd bedongen/ dat de geene/ welcke waeren voorgevallen over 't bedrijf voor Bergen in Noorweegen, noyt meer gedaght souden sijn.

Onverwaghte Vreede tusschen Engelland en Holland: Franckrijk en Engelland: Engelland en Deenemarcken.

Korten Inhoud van d' Artijckelen des Vreeden-Tractaets, opgereght tusschen sijne Kon. Maj. van Engelland, ter eener, en de Staten Generael der Vereenighde Nederlandsche Provintien ter anderer sijde.

D'Artijckelen der Vreede tusschen Engelland en de Vereenighde Provintien waeren 38. in getal. De voornaemste sullen wy op 't kortste voorstellen. I. Een onverbreecklijcke weersijdsche eeuwige Vreede. II. Alle Vyandschappen en Roveryen afgeschaft. III. Alle beleedigingen en schaeden / voor of in den Oorlogh geschied/ vernietighd: en elck sou behouden 't geen hy tot den 20. May laetstleeden had bekoomen. IV. Oock alle Scheepen en Goederen / sonder eenige restitutie. V. Alle Actien, Processen, en Prætensien weersijds dood en te niet. VI. Al wat nae den 20. May aen Landen of Colonien een van beyde de Parthyen moght ontnoomen sijn/ sou weergegeven werden. VII. Alle Scheepen en Waren / genoomen voor de twaelf dagen nae de Publicatie der Vreede in de Britannische en Noord-Zee, of voor 10. Weecken tot aen de Linie Æquinoctial deeser sijds; of voor 8. Maenden voorby deselve door de gantsche weereld / sullen blijven in handen des neemers. VIII. Geen Repressalien meer. IX. Alle Schriften en Protestatien in Africa, America en Guinea tegens den anderen uytgegaen / te niet: elck sijnen handel drijven volgens de Tractaten van 't jaer 1662. X. Alle Gevangene sonder Rantsoen los. XI. Beyde de Parthyen verbonden/ d'eene des anderens Vryheden tegens elck te Water en te Land te verdeedigen; sigh te stellen tegens elcken vyand haers Staets. XII. Om geenerley oorsaeck tegens yemand van des anderens Onderdanen yet naedeeligs voorgenomen werden. XIII. Geene Rebellen helpen/ maer sulke Lieden de beleedigde Parthy overleveren. XIV. XV. XVI. XVII. raeckte noch al de Rebellen; haere Herbergingh; en Land-ontseggingh. XVIII. Vriendschap tusschen beydersijds Onderdaenen. XIX. Hollandsche Scheepen in de Britannische Zee voor d'Engelsche strijcken/ als te vooren. XX. XXI. Betreft de Kapers. XXII. 't Maecken van Verbonden. XXIII. Soo yet tegens 't Tractaet gehandeld wierd/ sulks sou den Vreede niet breecken; maer straf en genoeghdoeningh geschieden. XXIV. XXV. XXVI. XXVII. raeckt de Koop- en Schiplieden. XXVIII. XXIX. XXX. de selve. XXXI. Indien eenige onwil tusschen beyde de Natien ontstond/ niet stracks Repressalien verleend/ maer eerst Reght begeerd werden. XXXII. Soo d'ontstaene Strijdigheden tot een Oorlogh moghten uytbarsten/ souden geene Schepen noch Waeren in beydersijds Havenen moogen gearresteerd werden; maer haer een vryen Aftoght vergund sijn. XXXIII. Gaet de Koopvaerders aen. XXXIV. Oorloghs en Koopvaerdy-Scheepen moogen in beydersijds Havenen lopen; doch van d'eerste niet meer dan aght op eenmael. XXXV. XXXVI. Dit Verdragh vast en onverbreecklijck t'onderhouden/ &c.

't Bedrijf der Fransche in de Spaensche Nederlanden veroorsaeckt in de Staten Generael sorghvuldigheyd.

Deese swaerigheyd dus weghgenoomen/ hadden echter de Staten Generael noch een andere bekommeringh. 't Bedrijf der Fransche in de Naebuerige Spaensche Nederlanden gaf haer oorsaeck genoegh/ om een arghwaen op te vatten/ en voor haer selven sorghvuldig te sijn. De Guarnisoenen in de Grensvestingen wierden verdubbeld. Ook besloot men/ by verder voortsettingh der Fransche Conquesten, een vliegend Leger in 't veld te houden; om in alle noodval gereed te moogen staen. Maer hier over moest men een bequaem Krijghshoofd stellen. Doch even dit was weer een Twist-appel onder de Provintien geworpen. Holland gaf aldereerst aen de Staten Generael haer goedduncken over/ en noemde tot dit hooge Ampt de Heer Wurtz, als een ervaeren persoon; die de Kroon Sweeden en Deenemarcken met roem in deese Charge had gediend. Dus soghtense d'andere Provintien te voorkoomen; weetende/ dat Zeeland seer sterck aendrongh op de bevoorderingh van sijn Hoogheyd Prins Willem de III. van Oranje, als hy 't 18. jaer sijns Onderdoms sou bereyckt hebben; waer aen nu niet veel feylde. Friesland en Groningen toonden geen minder genegenheyd daer toe. Aen Gelderland en Over-Yssel sou 't niet gehaperd hebben. De Gemeente van

Twist-appel onder de Provintien, wegens een Krijghshoofd.

Holland wil Wurtz: d'andere Provintien, de Prins van Oranje.

Utrecht

Utrecht was boven maeten hier op geset; doch veele der Magistraet hielden 't met Holland; soo dat alleen deese twee Provintien 't Advancement van sijn Hoogheyd verhinderden: immers 't Stadhouderschap wilden afgescheyden hebben van 't Capitainschap Generael; daer Zeeland, Friesland en Groeningen sigh in 't eerst hevigh tegens kanteden.

Holland wil 't Stadhouderschap afgescheyden hebben van 't Capitainschap Generael.

't Was ontrent deese tijd, of een weynigh te vooren, dat, door beleyd van den Raed-Pensionaris de Wit, ter Vergaderingh der Staten Generael was voorgeslagen, dat men den Franschen Mareschal de Turenne sou stellen ten Hoofd over 's Lands Militie. Dit stuck was een poinct der Beschrijvingh. Doch de Heer Blauw van Purmerent stond dit met sulck een kraght tegen, dat door de Stem deeser Stad den voortgangh gestuyt wierd. Eenige verhaelen, dat de Heer Pensionaris de Wit, in 't uytgaen der Vergaderingh, den Heer Blauw saghtlijck op de schouder sloegh, seggende: Groote Maet, dit had ick van u niet verwaght. Waer op dien Heer sou geantwoord hebben: En ick veel min van u, mijn Heer, dat gy ons woud soecken Fransch te maecken.

Wil Turenne ten Hoofd van 's Lands Militie.

Neepredenen van de Heer Blauw wegens Purmerent, aen den Heer Pensionaris de Wit.

Hoe de Provintie van Holland, of eenige der voornaemste Hoofden, arbeydden, tot weeringh van de bevorderingh des Princen van Oranje, immers niet tot 't Stadhouderschap; onder haer oprighteden een eeuwigh Edict, waer door 't gedaghte Stadhouderschap over haere Provintie voor eeuwig wierd vernietigd; en pleghtlijck beswooren moest werden van yeder Hoofd voor Hoofd, die nu in de Regeeringh alreeds was, of daer in sou koomen. Hoe Utrecht die van Holland hier in volghden. Hoe d'andere Provintien niet weynigh daer over misnoeghd waeren: met soo veele daer aen hangende saecken, moeten wy, kortheyds halven, voorby gaen.

Eeuwigh Edict in Holland opgerigt, tot vernietigingh van 't Stadhouderschap.

Van Utrecht gevolghd.

Vermits nu Holland niet wist, wien van de Naebueren men vertrouwen mogt, wierden al d'omleggende Plaetsen soodaenigh met volck opgepropt, dat men meende, in geval van nood binnen 24. uyren een Heyr van 46000. Mannen by een te konnen trecken. Aen d'eene sijde vreesde men voor den Bisschop van Munster, die (onaengesien hy, volgens de Vreede in 't voorige jaer, niet meer dan 3000. in dienst moght houden, tot noodige Guarnisoenen) een groote Krijghsmaght op de been had, en noch geduerigh aen wierf; sonder dat men kon weeten, op wiens buydel dit geschiedde. Aen d'andere sijde veroorsaeckten de Fransche Krijghstoerustingen geen kleyn aghterdencken; jae by veelen een arghwaen, dat 't bedrijf der François en in de Spaensche Provintien wel alleen een Spiegel-gevegt moght sijn, en vry wat anders, ten naedeel van den Staet, daer onder school. Doch haest sagh men, dat het de Koningh van Franckrijck tegens dien van Spaenje reghten ernst was; vermits hy veele Plaetsen overweldighde.

De Vereenighde Nederlanden vertrouwen haere Naebueren niet; naementlijck, de Bisschop van Munster, en Koningh van Franckrijck.

De Staten Generael der Vereenighde Nederlanden hadden geen behaegen hier in. Engelland was'er oock niet weynigh aengelegen, dat Franckrijck sou meester werden van de Spaensche Nederlanden. Derhalven wierd goed gevonden, Koningh Carel te doen voordraegen, dat sijne Maj. diende 't oogh te slaen op de geweldige indringingh der Fransche: Die oock genoeghsaem bemerckte, dat deese Stroom niet verder diende te vloeyen; indien de Naebueren, en Groot-Britannien selfs, van ongelegenheden bevrijd wilden blijven. Dus viel'er weynigh swaerigheyd, om een Verbond, genoemd Defensive Liga, tusschen Engelland en de Geunieerde Provintien op te reghten; waer in beloofd wierd, dat d'een d'ander, in geval yemand van beyde aengetast wierd, sou bystaen.

De Fransche Conquesten in de Spaensche Nederlanden doen: Engelland en de Staten Generael treeden in een Defensive Liga.

Daer-en-boven vereenighden sigh deese twee Staten, om alle ernstige middelen aen te wenden tot neerleggingh van den Oorlogh tusschen beyde deese Natien; eer deese vlam oock de Naebueren moght aensteecken. Nae groote aengewendde moeyte der Engelsche en Hollandsche Ambassadeurs was Koningh Louis van Franckrijck daer toe gebraght, dat hy aen de Britannische Maj. en haere Hoog-mog. had verklaerd, terstond sijne Wapenen te sullen neerleggen, indien de Spaensche door een Vreede-Tractaet aen hem wilden afstaen al de Plaetsen, welcke hy in 't voorleedene jaer door 't Swaerd had veroverd; met overlatingh van al 't Reght in 't Hertoghdom Luxemburgh, 't Graefschap Burgundien; neevens Camerick, Cambresis, Douay, Arien, Weynoxbergen, Veurne en Lincke. Waer tegens hy Spaenje sou herstellen in al de Steeden, door sijne Wapenen in Vlaenderen gewonnen: onder uytdrucklijcke voorwaerde, dat de Staten Generael souden Borge staen, by Spaenje deese Conditien te weegh te sullen brengen. Daer op hebben sijne Maj. van Engelland en de gedaghte Staten sigh naerder vergeleecken: I. Alle vlijt te sullen aenwenden, om den Koningh van Franckrijck op de beste wijs, door middel van een solemneel Tractaet, te doen beloven, dat hy de Vreede, met Spaenje te maecken, sonder eenige prætexten, Exceptien, of dispensatien, sou ten vollen voor goed houden, wanneer de Koning van Spaenje door dien van Groot-Britannien en de Staten Generael kon bewogen werden, om aen sijne Maj. van Franckrijck af te staen al de Plaetsen, in 't voorleedene jaer door de Fransche Wapenen bemaghtighd; of een Æquivalent daer voor, nae datse tusschen de Parthyen souden konnen uytwercken. II. De Koningh van Franckrijck sou bewilligen een Stilstand tot op den laetsten May, op dat men ondertusschen Spaenje moght sien te beweegen tot d'aenneemingh der gedaghte voorwaerden. III. Deese Stilstand sou Franckrijck om geenerley oorsaecken wil mogen weygeren; wijl de Koningh van Groot-Britannien en de Staten Generael sigh souden verbinden voor den Afstand van Spaenje, aengaende de Plaetsen in 't voorige jaer door de Fransche veroverd; of yet gelijck-waerdighs daer voor.

Naerder vereenigingh tusschen deese beyde,

om de Vreede tusschen de Kroonen Franckrijck en Spaenje door de kragtigste middelen te bevoorderen.

1668.

Men sou Franckrijk een Stilstand doen beloven tot op May; sonder oock deselve daer nae te moogen breecken.

Waer mee hy sigh te vreeden sou moeten houden.

IV. D'Al-

NEDERLANDEN

IV. D'Alderchristlijckste Koningh sou men beweegen / sigh gantschlyck hier op te verlaten; en dienvolgens souden sijne Wapenen voortaen in de Nederlanden rusten. Soo dat / indien / buyten vermoeden / de Spaensche door aenmaeningen voor den laetsten May niet konden bewogen werden tot 't aengaen der gedaghte Voorwaerden; en men derhalven sou moeten omsien nae middelen van stercker naedruck / de Fransche echter haere Wapenen noch in Nederland, noch aen de Grensen souden moogen roeren / wyl de Koningh van Groot-Britannien en de Generale Staten op sigh naemen / te sullen uytwercken alles wat van nooden moght sijn / om Spaenje tot den Vreede op deese Conditien te dringen. Ter dier oorsaeck sou Franckrijk geen vyandlyckheden in de Spaensche Nederlanden meer moogen oeffenen; geene Steeden meer inneemen; schoon sigh deselve vrywilligh wilden overgeven. V. De Vreede getroffen sijnde / souden sigh tot Guarandeurs en Borgen stellen / niet alleen de Koningh van Groot-Britannien en de Staten Generael, maer oock de Keyser / nevens al de naebuerige Koningen en Vorsten / welcke aengelegenheyd hadden in de rust der Christenheyd en den Vreede der Nederlanden.

Soo Spaenje de Conditien niet aennam, sou men hem daer toe noodsaecken.

Deese Vereenigingh wierd terstond bekend gemaeckt aen de Spaensche en Fransche Ambassadeurs in 'sGravenhaegh. Even dit ernstigh Besluyt van Engelland en de Vereenighde Nederlanden is geweest 't middel / 't welck Franckrijcks verdere overwinningen dwarsboomde; de Vreede tusschen de Spaensche en Fransche Kroonen voor dien tijd uytwerckte; en verhinderde / dat Spaenje door de Fransche Wapenen de geheele Spaensche Nederlanden quyt geraeckte. 't Speet Frankrijck wel / dat hem dus (gelijck hy 't opnam) als de Wet wierd voorgeschreeven; doch hy ontsagh doemaels de Maght van Engelland en de Geunieerde Provintien, t'saemgevoeghd sijnde. Spaenje had wel geen lust / om soo veel af te staen / maer moest.

Deese Vereenigingh tusschen Engelland en de Staten Generael was de dwangh tot Vreede tusschen Franckrijk en Spaenje.

De Staten Generael vergaven nu de hooge Krijghs-Ampten over 't nieuwe Vliegend Leger. Prins Mauritz van Nassauw wierd eerste; Generael Wurtz tweede Veld-Maerschalck. De Heer van Noordwijck Generael over d'Artillery. De Prins van Tarante en de Rhijngraef Generael-Lieutenants van de Ruytery; doch de Rhijngraef had de voorrangh. De Heer van Zuylestein Generael-Lieutenant van 't Voetvolck. De Graef van Hornes, en d'Admirael-Lieutenant Aylua Generael Majors. Overste Haersolte en Welderen Generael Commissarissen.

De Staten Generael vergeven de hooge Chargen; en aen welcke.

Wat de Besoldingen deeser hooge Chargien nu en voor taghtigh jaren waeren / sullen wy kortlijck in deese Lijst voorstellen voor de Curieuse Leesers:

Besolding, oudtijds, en nu.

Ter Maend	Anno 1588.	1668.		gl.
Veld-Maerschalck	650	1000	by Veldtogten	2000
Gen. over de Ruyt.	400	1000	- -	2000
Gen. over d'Artill.	300	500	- - -	1000
Gen. Commissarius	125	250	- 150 -	400
Gen. Waghtmeester	- -	250	- -	400

Tusschen Engelland, de Staten Generael, en de Koningh van Sweeden was een Verbond opgereght / tot Verdeedigingh van de Guarantie der Vreede tusschen Franckrijck en Spaenje, &c.; welcke men noemde Triple Alliance, of 't drievoudigh Verbond. De Staten Generael pooghden Spaenje daer in te trecken / en aen de Kroon Sweeden te doen betalen de beloofde Subsidie-penningen. Doch de Koningin gaf haeren Ambassadeur tot antwoord: Sy wou deese Triple Alliance niet aenneemen. Wijlse oock niets had beloofd / soo wasse gantsch niet verpligt / de begeerde 40000. Rijcksd. te betalen. Men had voor en nae d'Akensche Vreedens-Tractaten niet anders begeerd / dan datse een der beyde Alternativen sou aenneemen. Doese dit deed / was noch van een Triple Alliance, noch van Subsidie-gelden gesprooken. Sy wist niet / waeromse de Sweeden geld sou geven; wijlse niet haer / maer den Koningh van Groot-Britannien en de Staten Generael had te dancken / dat door haere bemiddelingh en Scheydsregters uytspraeck de Vreede was gevolgd. Daer-en-boven sou de Guarantie weynigh waerd sijn / als deselve alleen voor Vlaenderen, niet voor de geheele Spaensche Monarchie sou strecken; nae diense van goederhand bericht was / dat de Fransche Koningh had voorgenoomen / in Spaenje, of aen een andere kant / den Oorlogh weer aen te vangen. Indien men nu de gedaghte Guarantie tot soo verr' toe wou uytbreyden / dan sou 't een sterker Verbindnis sijn; en in sulck een geval wasse te vreeden / dat een gedeelte der Subsidien van haren 't wegen aen de Kroon Sweeden betaeld wierd.

Triple Alliance tusschen Engelland, de Staten Generael, en Sweeden.

Spaenje weygerd de Triple Alliance en de beloofde Subsidie-gelden aen de Kroon Sweeden.

Deese antwoord quam veele in den Haegh seer vreemd voor. De Sweedsche Envoyé, hier van bericht geworden / beswaerde sigh daer over by de Staten Generael, en versogt / datse 't geld verschieten wilden: doch dit was geen aengenaem geluyd in haer' Ooren. Men was derhalven bedaght / om een middel te vinden / waer door de Spaenjaerden, welcke onder de handelingh / en terwijl 't gevaer haer op den hals lagh / d'Onderstands gelden altijd hadden ingewilligd / tot d'opbrengingh der selve moghten werden genoodsaeckt.

't Welck de Staten Generael vry vreemd voor quam.

In September quam Prins Willem van Oranje in Zeeland. Wierd daer gemaeckt Primier Noble, of eersten der Edele; alhoewel dit bedrijf der Zeeuwen veele in Holland niet behaegde; oock sommige in Zeeland selfs het wel geerne anders gesien souden hebben; doch sy ontsaegen de meenighte des Volcks / tot syne Hoogheyd t'eenemael genegen. Wegens de Steeden Flissingen en Ter Veer had hy alreeds twee Stemmen in de Vergaderingh der Staten. Met deesen Staet van Primier Noble bequam hy'er noch een.

Prins Willem van Oranje gemaeckt ten Primier Noble in Zeeland, en heeft dus drie Stemmen van de Vergaderingh der Staten.

D'Engelsche Ambassadeur Temple trad in Conferentie met de Gedeputeerde der Staten Generael, om Spaenje te beweegen / tot d'opbrengingh der Subsidie-gelden. Ten dien eynde wierden eenige Artijckelen opgesteld / waer by Engelland en Holland sigh bysonderlijck souden verbinden / om de Spaensche Koningh

Handeling der Engelsche en Staetsche Gedeputeerde met de Spaensche Ambassadeur

NEDERLANDEN

ninghrijcken en Landen te Guarandeeren. Als nu hier over met de Spaensche Ambassadeur een Conferentie wierd gehouden / seyde hy / dat sijnen Koning door deese Akensche Vreede / of 't aengenoomene Alternatif, had verlooren aen sijne jaerlijcksche Inkoomsten en Geestlijcke Beneficien meer als een Millioen Rijcksd. Indien hy nu oock de Guarantie soo dier sou moeten koopen / stond sijn volle verderf te bedughten; en derhalven sou hem geraedsaemer sijn / met de Fransche selfs te handelen. Evenwel bleven de Staten by haer besluyt; en wilden noch boven dien voltrocken hebben 't Accoord der verpandingh van Gelderland voor de Subsidien aen de Kroon Sweeden. Doch de Spaensche wilden'er niet aen: wyl d'Interessen soo hoogh souden konnen loopen / datse beswaerlijck dit Land weer souden hebben konnen lossen.

over de Subsidie gelden; waer toe Spaenje niet verstaen wil; en aenmerckelijcke reden.

Korten Inhoud der Guarantie,

Ondertusschen waeren deese handelingen der Staten Generael, tot verseeckeringh der Spaensche Nederlanden, den Koningh van Franckrijck een doorn in 't oogh; als waer door hy verhinderd wierd / en noch verder verhinderd stond te werden / in d'uytvoering sijner hooge voorneemens nae de Monarchie; immers men vermoedde sterck / dat hy sulcke poogingen had. Den korten inhoud der Verbindingh van Koning Carel en der Staten Generael aen Spaenje, dat Franckrijck den Vreede sou onderhouden / en daer van Verseeckeringh geven / was deese: Dat sijne Maj. van Groot-Britannien, en de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, niet alleen Borge stonden / dat de Koningh van Franckrijck 't opgestelde Vreedens-project sou onderteeckenen; maer oock / dat sijn' Alderchristlijckste Maj. 't selve in allen deelen sou naekoomen. Doch indien 't buyten vermoeden moght gebeuren / dat Franckrijck 't Tractaet niet wou ondertekenen / of de (voorgedaghte) Stilstand quam te breecken / soo souden de Koningh van Groot-Britannien en de Staten de Spaensche sijde aenneemen / en haere Magijten t'saemen treecken; te Water en te Land Franckrijck beoorloogen; en / indien God haere Wapenen geliefde te Zeegenen / hem dwingen / niet alleen tot 't aenneemen der voorgeslaegene Conditien, maer oock selfs tot de volvoeringh van 't voorige Pyrenaeisch Vreede-Tractaet. Hier uyt staet nu lightlijck af te neemen / eerst / waerom Franckrijck, doe hy de gantsche Spaensche Nederlanden gelijck als in sijne hand had / den loop sijner overwinningen moest stuyten; Vreede maecken; en sigh met een gedeelte van 't veel / 't welck / hy begeerde / laten vergenoegen. Ten anderen / waerom hy korts hier na de Vereenigde Nederlanden soo plotslijck op 't Lijf viel; te weeten / insonderheyd I. Om te wreecken de geledene gewaende spijt; als die hem hadden verhinderd 't Meesterschap over de geheele Spaensche Nederlandsche Provintien. II. Om dat hy / uyt kraght der Guarantie, sijn voorneemen tegens Spaenje niet op nieuws sou konnen voortsetten / sonder oock den Vereenighden Staet tegens te hebben. III. Derhalven moest hy / om sijn opset tegens Spaenje uyt te voeren. 1. Eerst Engelland uyt deese Guarantie trecken. 2. De Vereenighde Nederlandsche Staet gantschlijck soecken te dempen; waer nae hy oock in Duytschland nae sijn welgevallen sou komen handelen.

van de Koningh van Engelland en de Staten Generael gedaen aen Spaenje ten opsigt van Frankrijck.

Waer uyt light af te neemen is, waerom Franckrijk met Spaenje Vreede moest maecken:

En waerom hy haest daer nae de Vereenighde Staet plotslijck op 't Lijf viel.

NEDERLANDEN

't Beste werck / oyt van Koningh Carel de II. onder sijne Regeeringh verrigt / wierd geaght d'opreghtingh deeser Guarantie, en de Triple Alliance; had hy by deselve gebleven. Maer soo roemlijck hy die aenvingh / soo schendigh heeft hy haest daer nae deselve verbrooken.

't Beste werck van Koningh Carel.

Als nu / nae den verkondighden Vreede / en d'aftoght der Fransche uyt de Spaensche Nederlanden, d'arme Boeren weer nae haere verlatene Huysen keerden / om deselve te bewoonen / en 't Veld te bouwen / vondense die seer erbarmlijck gesteld; meest tot de grond toe afgebrand. Dus laegen allerweegen / daer de Françoisen geweest waeren / geheele Dorpen woest: want 't is haere gewoonte / eerse ergens van daen trecken / alles watse konnen te vernielen. De Bodem der Heeren Staten, voor soo veelse deselve op haeren voorttoght nae Luxemburgh raeckten / bleef oock niet vry van de moedwil deeser Gasten. 't Sou noch arger hebben gegaen / indiense niet door den Rhijngraef, Gouverneur, en Itterſum, Commandant binnen Maestricht (die sigh in 't Fransche Leger by den Generael vervoeghden) van de Toght door de Drie Landen waeren afgewend geworden; soo datse maer alleen 't Valckenburghsche Gebied eenigsins betraeden. Ongeluckigh waerense / die haer sien moesten.

Fransche verwoestingen by haeren aftoght uyt de Spaensche Nederlanden.

Doen oock al schaede op den Staetschen bodem.

D'arme Boeren ontrent Brussel en anderweegen / de rovende Fransche quyt geworden sijnde / meenden eens in rust te sullen sitten. Maer moesten nu geen minder onheyl uytstaen van haer' eygene niet betaeld werdende Soldaten; welcke haer daeghlijcks ontweldighden 't weynige / 't geense noch te vooren door de vlught voor de Fransche hadden behouden.

De Boeren altijd geplaeghd.

Eer wy tot 't volgende jaer overgaen moeten wy noch seggen / dat door de Françoisen, tsedert een korte tijd waeren uytgegeven / en door de geheele Weereld verspreyd / verscheydene Schriften / in welcke men wou beweeren / dat Franckrijck niet alleen aenspraeck op de Spaensche Nederlanden; niet alleen op 't geheele Roomsche Rijck / en al de Standen van 't selve; maer oock op de geheele Christenheyd had. Verscheydene Potentaten schreeben hier over aen de Fransche Maj. / hem sulcks hoflijck verwijtende; en niet duysterlijck te verstaen gevende / dat sulck een manier van doen haer sou dwingen / om wat anders by der hand te neemen / t'haerer verseeckerdheyd. Doe wierd Koningh Louis deese groote politique misslagh te laet gewaer; en sagh / dat sulcke praetensien op de baen te brengen / tot sijn voorneemen niet diende. Moest derhalven van de nood een deughd maecken; en liet d'Autheur deeser (hoe aengenaem hy en sijn werck hem oock waeren) in gevanckenis leggen. Hier door

Groote politique misslagh des Koninghs van Franckrijk, waer door d'oogen veeler Vorsten geopend, en tot arghwaen verweckt wierden.

NEDERLANDEN

door meende hy aen de gantsche Weereld genoegh gedaen te hebben. Echter lieten de verresiende sigh hier door geen Sand in d'oogen werpen.

Fransche Wervingen, de Staten Generael bedencklijck.

Anno 1669. stelde Franckrijck al weer Krijghs-werbingen aen / schoon in Vreede met Spaenje. Dit viel bedencklijck voor de Vereenighde Nederlanden; en derhalven sogten de Staten Generael op hare hoede te sijn. 't Collegie van den Raed der Staten verscheen in de Vergaderingh haerer Hooghm., om den Staet van Oorlogh te formeeren over 't jaer 1669.; en gaven te kennen / dat de Fortificatien der Steeden in den Vereenighden Staet seer vervallen waeren. Versoghten derhalven / dat goede voorsieningh moght gedaen / en gecontinueert werden in d'opbrengingh der jaerlijckse 250000. guldens / waer toe al de Provintien verbonden waren / tot reparatien der gedaghte Fortificatien; en dan noch ter Maend 3000. guld. / tot besorgingh van Voorraed in de Magazijnen.

De Fortificatien in den Staet seer vervallen. 1669.

De Generale Guarantie werd voltrocken.

Als nu eyndlijck de Spaensche Ambassadeur in den Haegh de Generale Staten versekeringh had gedaen / dat Spaenje de Subsidien, aen de Kroon Sweeden beloofd / sou betalen / soo wierd oock de Generale Guarantie aengenoomen; te weeten / dat Engelland, Sweeden, en de Staten Generael de Kroon Spaenje en Franckrijck souden Guarandeeren al haere Koninghrijcken en Provintien: Borge blijven door de voltreckingh van 't Akensche Vreede-Tractaet, op deese wijs: Indien eene deeser beyde Kroonen d'andere wou aenvallen / soo souden de Geallieerde, of Verbondene / met alle maght op den Aenvaller los gaen. Ten dien eynde sou Engelland leveren 40. Holland oock 40. Oorloghs-Scheepen. Boven dien noch een Heyr te Land van 12000. te voet en 4000. te paerd / met de daer toe behorende Artillery en Ammunitie. Waer by de Kroon Sweeden sou voegen 12000. te voet en 4. te paerd voor sijn deel.

Waer in deselve bestond.

Bisschop van Munster beklaeghd sigh by de Staten Generael over eenige geruchten.

Bisschop Christoffel Bernhard van Munster nam sigh de saeck des Graefs van Benthem seer sterck aen; doch wy konnen dit stuck niet nae behooren verhandelen. De Heer Heslingh, Munsterschen Agent, droegh haere Hooghm., op ordre sijns Principaels, voor / hoe sijne Vorstl. Gen. seer vreemd voorquam / datmen van hem verbreydde / als of hy groote Werbingen aenstelde; daer hy in tegendeel noch onlanghs verscheydene Regimenten had afgedanckt. Deed haer versekeren / dat'er geen gedaghten waeren / om den Vreede te breecken. Dit benam echter de Staten Generael den arghwaen niet; welcke noch vergroot wierd / als men t'Arnhem twee persoonen in gevanckenis wierp / een Brouwer en een Molenaer / uyt Schenckeschans gevlooden / en door de Sergeant des Capitains Van Wijngaerden, beschuldighd / oock genoeghsaem overtuyghd / datse met den Bisschop heymlijck Verstand hadden gehouden.

Verseeckerd, dat hy de Vreede wil houden.

Gelijck de Bisschop, soo deed oock de Koningh

Gelijck Bisschop Bernhard, soo deed ook Koningh Louis. De Koninglijcke Fransche Ambassadeur in 's Gravenhaeg, Monf. de Pompone (doch sigh als onbekend daer een wijl tijds onthoudende) besogh tondertusschen de voornaemste Leeden des Staets; deselve ten vollen verseeckerende / dat de ter hand genoomene Krijgs-toerustingen sijns Konings noch tegens Spaenje, noch tegens de Vereenigde Nederlanden waren aengesien; maer enckelijck tot hulp der Venetianen tegens den Turck; en alsoo tot onderhoudingh van de gemeene rust der Christenheyd. Deese Verseekeringen hadden soo veel uytwerckingh / dat de Heer van Amerongen, gesteld om nae den Bisschop van Munster te gaen / t'huys; de versterckingh der Militie, en d'uytrustingh van 48. Oorloghs-Scheepen opgeschort bleef. Ondertusschen quam de Ratificatie des Konings van Engelland over de Triple Alliantie in 's Gravenhaeg aen. Doch wijl de Staten Generael geen vol genoegen daer in vonden / als niet nae reghte vorm ingesteld / soo volghde korts daer na een andere / met welck men te vreeden was.

NEDERLANDEN

van Franckrijck;

derhalven d'Oorlogs-toerusting in de Vereenighde Nederlanden opgeschort bleef.

Engellands Ratificatie der Triple Alliantie.

Bedenckingen van een voornaem Politicq

Over deese Triple Alliance heeft een groot Politicq doemaels sijne bedenckingen uytgegeven. Hy toond / wat deese Liga heeft veroorsaeckt. Dat aen de behoudingh der Spaensche Nederlanden, Engelland, Holland, Spaenje, en de Sweeden seer veel gelegen was. Dat hier door de Waegh in een gelijck gewight kon gehouden werden tusschen Franckrijck en Spaenje; de Vereenighde Provintien ontslaegen sijn van 't gevaer; Engelland van de jalousy over Franckrijcks toeneemende Maght; en Sweeden gesteld in staet / dat andere sijne vriendschap souden moeten koopen. Voorts discoureert hy over 't geen deese Triple Alliance sou doen; en toond / dat Franckrijck voor deselve niet behoefde te vreesen / soo lang hy sigh niet roerde; doch als hy wat beginnen wou / sou deese Alliance hem niet laugh weerhouden; wijlse wel haest / door sijne listen en geld / van een gescheurd stond te werden. Onderwijl won Franckrijck hier door tijd / tot sijn voordeel. Sou / geduerende sijne rust / de naebuerige Vorsten sigh weer tot vrienden maecken / en binnen in sijn Rijck de verwarringen dempen. Wees aen / waer toe men de Fransche Koningh noodwendigh moest brengen / indienmen van hem in rust wou blijven. Dat deese Triple Alliance maer een ydele Bulleback was / indiense niet terstond / in d'eerste hitte der Vereenighingh / haere werckingh deed / en Franckrijck dwongh tot de herstellingh van Spaenje, volgens de Pyrenæische Vreede-Tractaten, &c. Korts hier nae heeft de tijd geleerd / dat de gedaghten van deesen Staetkundigen niet ongegrond waren.

over deese Triple Alliance;

en sijn gevoelen, datse alleen een Molick in een Boom sou sijn.

Franckrijk hitst Brandenburgh op tegens de Staten Generael.

't Quam de Staten Generael niet weynigh vreemd voor / alsse hoorden / dat Koningh Louis een bysonder Ambassaetschap had laten afgaen aen den Keurvorst van Brandenburgh, om hem aen te setten / dat hy de Steeden Wesel, Rees en Emrick van de Vereenighde Nederlanden sou weer eysschen; met beloften / van hem met alle maght te willen bystaen / indiense weygerden.

't Accoord met Portugal gesloo-ten,

Lange tijd was men in den Haegh besigh geweest met den Ambassadeur van Portugal Don Francisco di Melo, over de Prætensien,

NEDERLANDEN

welcke de Staten Generael op deese Kroon hadden / wegens Brazil. Eyndlijck wierd 't Accoort geslooten / op deese Artijckelen. I. De Portugeezen beloben een Millioen aen Sout; de rest oock aen Sout / tot de volle betaling der Schuld; van welcke haer 2. Millioenen wierd quyt gescholden. II. Cochin en Cananor souden blyven in handen der Hollandsche Oost-Indische Compagnie, tot dat de Portugeezen souden goed gedaen hebben al d'onkosten / gelopen op de belegeringen deeser Plaetsen / en de daer aen gebouwde Forten. III. De Braziliaensche Commercien souden gereguleert werden op den voet als met d'Engelsche. Veele hielden 't daer voor / dat 'er weynigh vervolgh op sou komen.

Artijkelen van 't selve.

De Staten Generael, op alles voorsightigh aght slaende / sagen een Onweer te gemoet. Wilden derhalven niet te veel vertrouwen / noch sigh op haere Vrienden verlaten. Men deed voorsieningh te Land. De toernstingh ter Zee wierd by der hand genoomen. Men stelde nieuwe Schattingen op / om geld gereed te hebben / en men versorghde de Magazijnen ten deele. Maer hoe weynigh dit alles geholpen heeft / sullen wy haest verneemen.

De Staten Generael voorsien 't aenstaende Onweer.

De Leeden en Steeden van Holland waeren oock onder haer selven oneenigh. Men stelde op een Memoriael van meer als 40. Millioenen aen Manufactueren en andere Waeren / welcke yeder jaer uyt Franckrijk in Holland wierden gebraght. Deese woumen geerne verbooden / of immers met hooge Tollen beswaerd gehad hebben / gelijck de Fransche de Hollandsche hadden gedaen. Oock bewilighde Amsterdam hier in; maer Rotterdam en andere Steeden weersprackten dit hevig; en wilden niet lyden / dat yets op de Wijnen wierd geleght. Men oordeelde / had dit Verbod voortgangh genoomen ter dier tijd / doe Franckrijk noch in geen staet van bespringing was / dat men deese Kroon aen 't hert getast; immers tot billijcke Conditien gebragt sou konnen hebben. Boven dien ontstond noch een andere bekommeringh. Koningh Carel van Engelland had de Triple Alliance seer yverigh gesoght / hard aengedrongen. Nu bemerckte men / dat op hem geen staet te maecken was. Hier by quam noch een gerught / dat de Kroonen Spaenje en Franckrijck in onderhandelingh stonden; sulcker wijs / dat Spaenje 't overige der Spaensche Nederlanden aen Franckrijck sou afstaen onder seer voordelige Conditien: 't welck te meer wierd gelooft / om dat de Spaensche Ambassadeur in den Haegh sigh soo seer als voorheenen niet meer beklaeghde over de Fransche bedrijven in Vlaenderen: daer tegens een vreemd versoeck aen de Staten Generael deed.

Steeden van Holland onder malkander oneenigh, over 't Verbod en de belastingh der Fransche Waren: en hoe veel Millioenen der selve in deese Landen quamen.

Gerught van een handeling tusschen Franckrijk en Spaenje, tot afstand van de Spaensche Nederlanden.

De Werbingen des Bisschops van Munster veroorsaeckten in veele Steeden der Nederlandsche Provintien een groote schrick. In de Spaensche Nederlanden was alles seer slegt gesteld. De Spaensche Soldaten kreegen geen betalingh: roofden derhalven op de Spaensche Onderdanen in de Dorpen; en pleeghden allerley moedwil in de Steeden. De nieuwe Gouverneur over de Spaensch-Nederlandsche Provintien, bemerckende / dat de Brandkolen door de Fransche in groote meenighten uyt 't Land wierden gevoerd / tot groote schade der Inwooners / die selfs gebreck souden moeten lyden / en alreeds deselve ongemeender moesten betalen / verbood sulcks; doch Koning Louis van Frankrijk schreef hier over aen hem: dat hy binnen 14. dagen tyds sigh sou verklaren / of hy de Kolen / niet alleen nu / maer voor altijd / door de François en uyt de Spaensche Landen wou laten af-halen / of niet? Indien 't laetste / soo wou hy met geweld deselve komen wegh-voeren / en Repressalien gebruycken. De Gouverneur toonde de redenen / waerom hy sulcks niet kon toelaten / maer deese saeck aen den Koningh van Spaenje moest wijsen. Vermits men nu genoegh bemerckte / dat Franckrijck onder deese voorwendingh d'Akensche Vreede sogt te breecken / soo sond de Gouverneur een expressen nae den Haegh, versoeckende van de Staten Generael een spoedige bystand.

Slechten staet der Spaensche Nederlanden.

De Gouverneur verbied d'uytvoer der Brandkolen, door de Fransche; als ten hooghsten schaedlijck voor d'Onderdanen.

Franckrijck dreyght, deselve met geweldt te willen komen halen.

't Hertoghdom Braband en andere Spaensche Nederlanden wierden met swaere lasten uytgemargeld. D'Onderdanen sagen 't verval van haeren Staet / en dat haeren nieuwen Gouverneur, de Connestabel van Castilien, door sijn' onbetaemlijcke bedrijven hier toe oorsaeck gaf; doch konden 't niet af weeren. Noyt te vooren hadden haere Gouverneurs dus huys gehouden. Tegens de Spaenjaerden ontstond sulck een verbitteringh / dat men yeder naght te Brussel eenige derselve op de straten vermoord vond. De Regeeringh wierd met openbare Pasquillen aengetast; onder welcke oock dit was:

Quade huyshoudingh des nieuwen Gouverneurs der Spaensche Nederlanden.

Door Oorlogh sonder Strijd;
Door Gebreck sonder dieren tijd;
Door op-eetingh sonder tanden,
Verteeren nu de Nederlanden.

Pasquillen tegens hem.

Sijnen Spaenschen hoogmoed (seydemen) was onverdraeglijk: sijne verquistingen waren baldadig: in alles droeg hy sig Koninglijck. Onderwijl bleven de Soldaten onbetaeld; die op de Wegen 't Volck afsetteden; uyt de Winckelen staelen alles watse konden. Soo ongebonden waren de Spaenjaerden, datse de Vrouws-persoonen / uyt de Mis komende / dersdenverkraghten. De woedende Pest te Mechelen, Leuven, Aelst, Brussel, kon hare boosheyd niet intoomen. Men klaeghde wel hier over aen den Gouverneur, doch hy oeffende geen straf. In sijn eygen huys gingh 't gantsch onordentlijck toe. Sijnen Hofmeester doorstack met een Dolck d'Opper-kock / om een Schotel eetens wil. Alle Officien gaf hy aen de meestbiedende; hoe onbequaem sy sijn moghten.

Grouwlijcke moedwil der Spaensche onbetaelde Soldaten.

Sware Pest te Mechelen, Leuven, Aelst, Brussel, &c.

't Gemeene Volck te Londen arghwaende (en 't was oock geen bloote waen) / dat sijne Maj. van Groot-Britannien heymlijck verstand hield met den Koningh van Frankrijck: doch door list wist hy 't Volck te paeyen; 't Parlament te bedriegen; en noch veel geld in de hand te krygen.

Koningh Carel van Engelland correspondeert met Franckrijk.

De Fransche Ambassadeur Monf. Pompone in 's Gravenhaegh soght eenige der Heeren Staten wijs te maecken / dat het niet swaer

De Fransche Ambassadeur Monf. Pomponne

NEDERLANDEN

...pone in den Haegh.

Wat hy soght uyt te werken.

sou vallen/ 't oude goed vertrouwen tusschen sijnen Koningh en de Staten Generael te vernieuwen: dat oock sijne Maj. haer lightlijck sou verseeckeren/ geenen Oorlogh tegens de Spaensche Nederlanden te sullen voeren/ soo langh de Koningh van Spaenje leefde: indien daer tegens de Staten hem verseeckerden/ hem niet verhinderlijck te sullen sijn/ wanneer hy nae de dood des Koninghs de gedagte Nederlanden sou tragten in te neemen/ als sijnde 't Erfdeel sijner Gemalin: onder voorwendingh/ dat Engelland hier mee te vreeden was. Maer deese sijn' aenbiedingh vond geen gehoor. Uyt kragt der Akensche Vreede vermogt Franckrijck geenen Oorlog tegens de Spaensche Nederlanden te voeren: volgens de Pyrenæische Vreede had hy op deselve niets te prætendeeren; wyl de Koningin sijne Gemalin daer van had gerenuncieert, en hy selfs sulcks met Eede bekragtigd.

De Heer Obdam en Beverningk, Ambassadeurs aen den Franschen Koningh. 1670.

De Heer van Obdam wierd ten Ambassadeur afgevaerdigd/ om sijne Maj. van Franckrijk, als hy in sijne Conquesten in de gemelde Nederlanden sou komen/ te begroeten van wegen deesen Staet. De Heer van Beverningk wierd genoemd tot Extraordinair Ambassadeur, om de Fransche Maj. reght t'onderrighten van de meeningh der generale Vreedens-Guarantie, en de Triple Alliantie. Daer benevens te verseeckeren/ datmen geensins gesind was/ de particuliere Guarantie, gelijck de Keyser en andere die begeerden/ toe te staen.

't Volle besluyt der Triple Alliantie:

waer op men sigh al te veel verliet.

Aen de gedagte Triple Alliantie wierd nu de laetste hand geleght. De Spaensche Ambassadeur in den Haegh, hier van bericht/ sond terstond een Courier nae Brussel, op dat de Subsidie-gelden/ bedragende 200000. Rijcksd./ de Sweeden moghten geleverd werden. Als nu oock de Ratificatie deeser Triple Alliantie in 's Gravenhaegh was aengekomen/ vergaderdemen den 4. May Anno 1670. N. S. in 't Logis des Engelschen Ambassadeurs Temple by een; daer deselve wierd geëxamineert en uytgewisseld tegens d'andere. Veele lieten sigh nu voorstaen/ datmen met dit drie/ jae viervoudigh Verbond ten vollen bewaerd was. Maer haest bleeck/ dat op Menschen niet te steunen is.

Prins van Oranje in den Staets-Raed geintroduceert.

't Capitainschap Generael gescheyden van 't Stadhouderschap.

Stracks daer nae (den 10. May N. S.) wierd sijn Hoogheyd Prins Willem van Oranje in den Staets-Raed geintroduceert; desgelijcks in de Vergaderingh der Gecommiteerde Raden, volgens voorheenen genoomene Resolutie. Maer hy oock/ door sommiger beleyd/ was vastgesteld/ indien sijn Hoogheyd naderhand moght bevoorderd werden tot het Capitain en Admiraelschap Generael, dat hy dan niet sou mogen werden verkooren tot Stadhouder van d'een of d'ander Provintie; waer toe hy sigh in sulck een geval met Eede sou moeten verbinden: breeder blijckende by de geregistreerde Acte. Ontrent dese tijd wierd oock afgedaen de strijdigheyd tusschen Engelland en Holland, wegens Suriname, een Eyland op d'Americaensche Kust/ op de hooghte van vijf en een halve Graed.

Prins van Tarante,

Gouverneur van den Bosch, maeckt sig nae Franckrijck.

De Prins van Tarante, Gouverneur van 's Hertogenbosch, had sigh onverwagt door Braband nae Franckrijck begeven: dus sijn Gouvernement verlatende; 't geen veele niet wel in d'ooren klonck.

Twist tusschen die van Leyden en Amsterdam, wegens d'opstoppingh van 't Water.

welcke light tot daedlijckheden hadden konnen uytbarsten.

Tusschen de Steeden Amsterdam en Leyden ontstond een groote twist; vermits die van Leyden de Vaert nae Amsterdam hadden gestopt/ door 't doen sincken van eenige Scheepen/ gelaeden met Sand en Steen: voorgevende/ dat door de veelvuldige openingen der Sluysen/ en inloopingh van vuyl water/ de nae Leyden gaende Vloed geinfecteert wierd; en deeser wijs hier veroorsaeckte soodanige Siekten/ als in de voorige Soomer haer hadden getroffen. D'Amsterdammers wilden dese Stoppingh niet gedoogen; maer dien wegh/ wegens de Rhijnsche Wijnen en andere Waren/ open houden; jae met geweld openen. De Staten bemoeyden sigh/ om dit verschil by te leggen/ eer de saeck tot daedlijckheden mogt koomen uyt te barsten. 't Vonnis wierd uytgesprooken in den Hoogen Raed van Holland: dat die van Leyden terstond haeren Dam souden wegh-neemen/ en alles in vorigen staet herstellen ('t welck die van Amsterdam insonderheyd aendrongen): maer daer tegens haer by staen/ nae eygen goedvinden (op driemael gedane afkondigingh/ of yemand yets met reght daer tegens had in te brengen) een openstaende Sluys te maecken/ om 't vreemde Water van haere Stad af te houden.

Gesant des Bisschops van Munster koomd in den Haegh.

Verontschuldigt de plotslijke Werving des Bisschops.

In November quam in 's Gravenhaegh aen d'Overste Bentinck, van wegen Bisschop Christoffel Bernhard van Munster; doende opening aen de Staten Generael, waerom sijnen Heere Principael plotslijcke Werbingen ter hand nam; namentlijck/ wegens den eysch/ welcke hy had op de Stad Hoxter in 't Stight Corvey, tegens de Hertogen van Brunswijck-Wolffenbuttel en Lunenburgh. Verseeckerde haere Hooghm., dat hy (Bisschop) voorneemens was/ met deesen Staet in alle vriendschap en goede nabuerschap te leven; willende alleen sijn voorneemen tegens de gedagte Hertogen uytvoeren. Want vermits de Stad Hoxter in d'Abdy Corvey lagh/ aen hem behoorende/ soo quam 't hem soo wel toe als andere/ deselve te Besetten. Van den Haegh vertrock hy nae Amsterdam; om soo daer als t' Utrecht een deel Geweer voor den Bisschop in te koopen.

De Staten van Utrecht waerschouwen de Staten Generael getrouwlijck.

Maer soo haest de Staten der laetstgenoemde Provintie dit vernaemen/ schreevense terstond nae 's Gravenhaegh, dat doch de Guarnisoenen aen den Yssel, insonderheyd in Doesburgh, moghten versterckt werden: wyl Bisschop Bernhard een groot deel volck had geleght in Brevoort; 't welck niet den wegh nae Hoxter, maer reght nae deese Landen was. De Staten sonden twee Heeren af/ d'eene nae den Bisschop van Munster, d'andere nae de Hertogen van Lunenburgh, om beyde de Partyen de Mediatie van haere Hooghm. aen te bieden.

Des Bisschops Geveynsdheyd, en valsche aenbiedingh.

Ondertusschen schreef dien van Munster een Brief aen de Staten Generael, tot een Nieuw-jaers-wensch; met aenbiedingh/ dat hy/ nae 't byleggen des gemelden verschils/ haer eenige sijner Troupen wou

NEDERLANDEN

wou overdoen / indiense die van nooden mogten hebben.

Spaensche Nederlanden willen sigh in postuur stellen; doch 't ontbreeckt aen geld.

De Spaensche Nederlanden saegen / dat de Koningh van Franckrijck sijne Conquesten geweldigh versterckte; en soo met volck opstopte / dat hy alleen uyt de Guarnisoenen een Heyr kon by een brengen. Men wou sig derhalven stellen in staet van tegenweer te konnen bieden / indien men besprongen wierd; doch 't ontbrack aen geld. De Gouverneur eyschte van de Staten van Braband en Vlaenderen eenige honderd-duysend guld. Sy bewilligden / onder Conditie, dat eerst souden afgedaen werden de nieuwlijcks-opgestelde Licenten, en andere Lasten. De Connestabel weygerde dit niet alleen / maer voerde in tegendeel 't Schoorsteen-geld weer in.

Nieuwen Gouverneur over deselve, de Graef de Monterey een seer bescheyden Heer,

In Martius quam een extraordinair Courier van Madrit te Brussel aen; met bericht van de Koningin / dat de Marquis d'Aytona, Opper-Hofmeester / en eenen der voornaemste ses Raden geweest / overleeden; en in sijne plaets de gedaghte Connestabel van Castilien verkooren was tot Rijcks-Raed. In Junius vertrock hy uyt de Spaensche Nederlanden nae Spaenje, krijgende ten naevolger in 't Gouvernement de Graef van Monterey, Soon van Don Louis de Haro. Ter dier tijd was Mercin Generael Veld-Maerschalck: Don Antonio Piemontel Gouverneur van 't Kasteel t'Antwerpen: de Hertogh van Villa Hermosa Generael over de Ruyterye: de Baron de Barliere Opper-Schatmeester over de Geldmiddelen / &c.

die echter in 't eerst de moedwil der Spaenjaerden niet kon bedwingen.

Alhoewel nu Monterey een seer bescheyden / bequaem en geschickt Heer was / soo hield echter in den aenvangh sijner regeering de moedwil des Spaenschen Krijghsvolcks d'oude loop; waer over oock verscheydene oproeren ontstonden. Hoe seer wy ons de kortheyd bevlijtigen / soo moeten wy echter eene der selve met weynige woorden voorstellen.

Een Spaensch Soldaet uyt de Schildwaght te Brussel doorsteeckt eenen in de Stad komenden Boer.

Seecker Boer / Jaques de Puyt, reed met sijne Karr' / vol gras geladen / nae de Stad Brussel. Gekoomen by de Schildwaght ontrent de Schoebeecksche Poort, sagh hy diergelijck Veld-gewas by de Soldaten / en seyde: Dit is al weer van mijn Gras. Flucks liep eenen der Soldaten toe / en doorstack

Waer op al d'andere daer sijnde Boeren op de Soldaten aenvielen;

deesen Boer. D'andere daer ter Marckt gekoomene Boeren dit verneemende / geraeckten soo binnen als buyten Brussel op de been / en gingen met haere Geweeren op de Waght los; welcke haest de vlught moest neemen. D'aenvallers eenige der Soldaten gewond / andere gedood hebbende / staecken 't Waghthuys in brand / en snelden nae de Waght by de Leuvensche Poort; braghten daer oock 't Waghthuys in vlammen.

haere Waghthuysen in brand steecken, eenige dood sloegen, &c.

Soo haest de Magistraet deese beroerte gewaer wierd / reeden d'Amptman en eenen der Burgermeesteren derwaerts / om de Boeren te bevreedigen; doch te vergeefs; wijlse begeerden / dat men den moorddaedigen Spaenjaerd nae behooren sou straffen: maer vermits hy alreeds de vlught had genomen / soo was dit ondoenlijck. De Gilden moesten derhalven terstond in de Wapenen; welcke op de Marckt en andere Plaetsen wierden gesteld / op dat 't Grauw niet moght toevloeyen. Syn Excell. de Monterey, Don Estovan de Gamara, en de Graef van Mercin voeghden sigh daer by / om verder oproer te verhinderen.

Deesen gevaerlijcken Tumult, eyndlijck noch gestild door de voorsichtigheyd van Monterey.

'S Naemiddaghs vielen de Boeren / over de 300. sterck / op de Spaenjaerden, welcke sigh versameld hadden buyten de Kanderberghsche Poort, op nieuws aen; en beyde de Parthyen stonden gereed / om d'een d'ander nae vermoogen om hals te brengen. De Monterey hier van bericht / begaf sigh / als een voorsightigh Heer / met

Don

Don Estovan de Gamara, Mercin, en een goed deel der Gilden/ nae deese Plaets; versaghtte de verbitterde Gemoederen der Boeren/ en vereerde haer eenige Stucken Goud. Liet oock eenen van de voornaemste aenvangers deeses Moord-Alarms op de Steenpoort gevangen leggen: waer op de Tumult sigh begon te stillen. Op Saturdagh den 12. 22. Julius wierd op de Marckt een Galgh opgereght/ om den gedaghten gevangenen daer aen te hangen. Maer als hy nu op de Ladder sou klimmen/ quam 't bericht/ dat de reghte Moordenaer/ die sigh in een Kelder had verborgen gehouden/ gebonden en gevangen was. Daer op wierd deesen los gelaeten; den anderen 's naemiddaghs opgeknoopt.

Andere diergelijke oproeren in *Brussel*, *Dendermonde*, en *Gent*.

Maer wegens een andere diergelijcke moorddaedigheyd van twee Spaenjaerden ontstond te Brussel tusschen de Soldaten en Burgers korts hier nae een nieuwen oproer en hard Gevecht; waer in weersijds eenige dood bleven; en de Gouverneur moest beyde de Daeders doen ophangen. Te Dendermonde wierden vier Soldaten van de Burgers in de Dender geworpen; drie dood geschooten/ veele gewond. Te Gent gingh 't niet beeter.

De *Hollandsche Oost-Indische Compagnie* bekoomd tijdingh

Onder soo veel bekommeringen in de Vereenighde Provintien kreegh hier de Hollandsche Oost-Indische Compagnie de blijde tijdingh/ dat haeren Commandeur Cornelis Speelman (in November Anno 1666. in Zee gestoocken met 13. Scheepen/ op hebbende 500. Nederlanders, 300. Inlanders/ nevens een goed getal Bootsgesellen/ en in December voor Makassar gekoomen/ om wraeck te neemen van de Moord/ door de Koningh van 't gedagte Makassar aen de Hollanders begaen)/ hem had gedwongen/ te buygen/ en Vreede te maecken; tot groot voordeel voor de gemelde Compagnie. Want 't voorige Contract van Anno 1660. wierd vernieuwd en bevestighd. Al wat de Compagnie begeerde van Menschen/ Scheepen of Goederen/ haer behoord hebbende/ sou haer geleverd werden. De schuldige aen de Moord/ tegens de Hollanders gepleeghd/ sou men straffen. Al wat men de Compagnie schuldig was/ betalen. Al de Portugeezen moesten uyt 't Gebied des Makassers wijcken. Alleen de Hollanders souden in 't Rijck Makassar mogen handelen/ met uytsluyting van alle andere Natien. Souden vry sijn van alle Tollen en Lasten. De Makassars nergens heenen moogen vaeren/ als nae de Kusten van Java en Bantam. Alle Fortificatien langs de Kust van Makassar sou men slegten. 't Noorder-Fort, genoemd Joupandam, sou terstond van wegen de Compagnie werden beset. Tot straf van de begaene Vreedebreuck souden de Koningh en sijne Grootе aen de Compagnie geven 1000. jonge/ gesonde/ welgestelde Slaven en Slavinnen: oock afstaen van 't Land Biema: wiens Koningh en sijne Meedegenooten/ schuldigh aen de grouwlijcke vermoordingh der Hollanders, in handen der Compagnie souden moeten geleverd werden. Stonden af van al haer Reght over de Bougizen en Loeboenen. Al de Landen/ geduerende deesen Oorlogh gewonnen van de Compagnie, souden aen deselve blijven. De Koningh voor gedaene onkosten aen de Compagnie betalen 250000. Rijksd. &c. Hier mee sou een eeuwige Vreede onderhouden werden.

dat haeren *Commandeur Speelman* den Koningh van *Makassar* had gedwongen tot 't maecken van Vreede, met seer groote voordeelen voor de *Compagnie*; welke hier kortlijck aengeweesen werden.

Op sulck een wijs wierd gedempt den hooghmoed deeser Natie (die nu tsederd veele jaeren de Moluckische Eylanden door verscheydene Inballen had verontrust)/ en gebraght onder subjectie der Hollandsche Oost-Indische Compagnie. Doch deese beswoorne Vreede duerde niet langh; wijl de Makassars, niet konnende gedoogen/ dat de Hollanders sulck een vaste voet in haer Land kreegen/ in Grasmaend des jaers 1668. trouwloosTijck 't Verbond weer braecken/ vermeesterende twee Hollandsche Scheeps-boots/ yeder op hebbende 8. Nederlanders en 6. Bougies. Doch andermael wierdense van Speelman soodaenigh aengetast/ datse de voorgemelde Conditien, en noch meer daer toe/ moesten ingaen.

Breeckt de Vreede andermael: doch werd op nieuws bedwongen.

Franckrijck voer al voort in sijne geweldige Toerustingen ter Zee en te Land. Van sijne Zeemaght quam te Parijs de volgende Lijst uyt: In de Haven van Toulon, I. Esquadre: De Koninghlijcke Louis. De Koninghlijcke Dauphin, yeder van 100. Stucken. De Monarch. De Scepter. De Dame. De Koninghlijcke Theresia, yeder van 90. St. II. Esquadre had 7. Scheepen/ elck van 60. St. III. Esquadre 13. Scheepen/ van 36. tot 40. St.

Lijst van de Zeemaght des Koninghs van *Franckrijk*. 1671.

In de Haven van Brest, I. Esquadre: De Koninghlijcke Son, 130. St. Henrick de Groot, 100. St. De Vendosme. De S. Philippus, yeder van 90. St. Noch een van 80. St. II. Esquadre: De Leeuw: De Koningin. De Prins, yeder 70. St. De Breton. De Cæsar, elck 60. St. III. Esquadre had 4. Scheepen van 48. tot 66. St. IV. Esquadre had 6. Scheepen/ van 40. tot 44. St.

soo als deselve

In de Haven van Rochel waeren vier Esquadres. 't I. Had de Scheepen Rochefort en Frederick, yeder van 90. St. In 't II. waeren 10. Scheepen/ van 64. tot 76. St. In 't III. 12. van 41. tot 56. St. In 't IV. 3., van 30. tot 40. St. Noch een Esquadre van 7. oude Scheepen van 20. tot 36. St. Noch 5. nieuwe Scheepen/ 12. lighte Fregatten, en 30. Branders.

te *Parijs* wierd uytgegeven.

Dus was 't getal der Scheepen (behalven de Branders) 94. De Stucken Canon 5124. De Mannen daer op 32870. D'andere Scheepen/ Fregats, &c., telde men 49. De Stucken 430. De Manschap 2320. Hier by waeren niet gereeckend de Scheepen van S. Malo, Havre de Grace, Dieppe, en andere: welcke gesaementlijck met d'andere uytmaeckten een getal van 250.

Hoe veel Scheepen, Stucken, Manschap, in alles.

De Fransche Waeren had men in Holland verbooden. 't Selve geschiedde nu de Hollandsche in Frankrijk. Een groot getal Kooplieden vertoonden den Heer Colbert, dat dit haer verderf/ en de ruine des Koophandels sou sijn. Wat hy hier op antwoordde/ is onder de Fransche Geschiedenissen gehoord/

Verbod der *Fransche* Waeren in *Holland*; der *Hollandsche* in *Franckrijk*.

nevens

NEDERLANDEN

nevens veel andere dingen / dit werck raeckende.

Den Oorlogh met Franckrijk werd seeckerlijck te gemoet gesien.

't Kon niet anders sijn / of de bekommeringen der Staten Generael moesten toeneemen nae de maet dat de Fransche Kryghs-præparatien sig vergrootten. Sy wierden van alle kanten gewaerschouwd. Hadden al over langh gehoord / dat men op de goede woorden der Naebueren geen staet had te maecken. D'Ambassadeur aen 't Fransche Hof / de Heer de Groot, schreef aen deesen Staet, dat de Koningh van Franckrijk sigh noch gantsch hard tegens de Vereenighde Nederlanden toonde ; derhalven hy niet anders kon besluyten / als dat de Fransche Wapenen deese Republicq souden aenvallen. Men stelde derhalven een Algemeenen Beededagh aen ; maeckte een Besluyt tot nieuwe Werbingen; en rustte een goede Oorloghsvloot toe.

De Staten Generael soecken de vriendschap van Koningh Carel.

Daer-en-boven wierd eenen Expressen nae Engelland afgevaerdighd / om by alle voorval van dien Koningh bystand te versoecken. Om oock de vriendschap met deese Majest. dies te meer te bevoorderen / soo wierd goedgevonden / de Triumph-teeckenen over de Zeege / nu voor vierdehalf jaer tegens d'Engelsche bevoghten / af te schaffen. 't Spiegel aen 't veroverde Schip de Royale Charles te veranderen ; al 't Goud daer van wegh te neemen / en 't selve voortaen sleghts als een gemeen Schip te gebruycken.

Doen weg neemen al de Zeege-teeckenen over de Victorie te Chattam, welcke hem in 't oogh mogten staen; doch alles te vergeefs.

Desgelijcks de goudene Vaten / van deesen Staet vereerd aen den Heer Cornelis de Wit, Admirael de Ruyter , en Lieutenant-Admirael van Gent, met 't heerlijck-gewerckt Zeege-teecken der Chattamsche Scheeps-verwoesting / te versmelten; en wegh te neemen de Schildery / gesteld in 't Raedhuys te Dordrecht, ter eeren van den gemelden de Wit. Even-wel kon de Heer Boreel, Hollandschen Ambassadeur te Londen, weynigh verrighten tot een naerder Verbindnis ; wijl d' Engelsche van den Koningh gestelde Commissarissen altijd seyden : Sy vonden niet geraedsaem / sig in nieuwe Tractaten in te laeten / ten waere datse voordeel daer van konden trecken ; 't sy door middel van Subsidien (deese beloofde Franckrijck aen Carel genoegh) / of op eenige andere wijs.

Blijdschap in Holland, over d'aenkoomst der Oost-Indische Retour-Scheepen.

Ondertusschen wierd Holland niet weynigh verblijd over d' aenkoomst van 11. Oost-Indische Retour-Scheepen / met een rijcke laedingh : waer van d'Inkoop had gekost 34. Tonnen Gouds : doch d'ervaerne in deesen handel / maeckten reeckeningh / dat de verkoopingh / boven alle onkosten / sou opbrengen meer dan 100. Tonnen Gouds. Boven deese quaemen noch vijf andere / niet min rijcklyck gelaeden / t'Amsterdam aen. De 4. waeren in December des voorleedenen jaers van Batavia ; 't vijfde in Januarius deeses jaers van Ceylon afgevaeren.

De Spaensche Ambassadeur Don Estevan de Gamara in den Haegh sterft.

Op Sondagh den 29. Julius O. S. overleed in den Haegh Don Estevan de Gamara, Spaenschen Ambassadeur by de Staten Generael, in 't 84. jaer sijns Ouderdoms. Ontrent 20. jaeren langh had hy dit Gesantschap hier met groote lof bediend. In sijne plaets wierd gesteld Don Emanuel de Lyra; als Extraordinair Spaenschen Ambassadeur, die den 20. 30. Augustus in den Haegh aenquam : daer 's nagts by Fackel-light in Duel voghten de jonge Graef van Dhona, bygestaen van sijnen Broeder; en de Heer Van der Myle, wiens Seconde was de Graef van Warfusé.

De Heer van der Myle dood-gestoocken in een Duël tegens den jongen Graef van Dhona.

Deese laetstgenoemde Heer (van der Myle) ontfingh een doodlijcke wonde in de lincker sijde / waer van hy stierf. Hy wierd in 's Gravenhaegh begraven / en sijn Wapen verbroocken / wijl hy den laetsten sijns Stams en Naems was.

Alternatif-Tractaet tusschen de Kroon Spaenje en de Staten Generael.

Korts hier nae wierd in 's Gravenhaegh geslooten 't Alternatif-Tractaet tusschen de Kroon Spaenje en de Vereenighde Nederlanden: waer by Don Emanuel de Lyra, uyt naem sijns Koninghs / beloofde / soo dickmael de Geunieerde Provintien van de Kroon Franckrijck , direct of indirect , hier of gintsch wierden aengegreepen / dat de Kroon Spaenje deselve sou bystaen met haere Kryghsmaght / en op alle moogelijcke wijs. Indien nu Spaenje over deese hulp-handeling van d'Alderchristlijckste Koningh wierd aengevoghten / soo sou men met t'saemgevoegde Heyrkraghten en eendraghtige beraedslaegingen doen 't geen tot gemeenen welstand moght noodigh bevonden werden.

Welcke den Koningh van Franckrijk tot vreedsaeme gedaghten soecken te beweegen door een beleefden Brief ; doch fier van hem beantwoord.

Haere Hooghm. deeden alles watse konden / om Franckrijck tot vreedsaeme gedaghten te beweegen; en schreeven derhalven een seer beleefden Brief aen den Koningh ; sigh beroepende op haere getrouwe onderhoudingh der Tractaten ; en met aenbiedingh van genoeghdoeningh / indiense / buyten haer weeten en wil / hem ergens in oorsaeck van misnoegen moghten gegeven hebben. Doch hier op kreegense soodaenigh een antwoord / dat daer uyt genoeghsaem den beslootenen Oorlogh tegens haer was af te neemen; en waer in hy gebruyckte seer fiere woorden. D'inhoud deeser beyde Brieven konnen wy / wegens gedwongene kortheyd / hier niet invoegen. De sijne was geteeckend te S. Germain en Laye , den 16. Januarius Anno 1672. : en 't Besluyt : Hy bad God / dat hy haere Hooghm., sijne lieve / waerde Vrienden en Bondgenooten / wou neemen in sijne H. Beschermingh. 't Onderschrift was : LOUIS.

De Gouverneur de Monterey steld goede ordre in de Spaensche Nederlanden; en verloeckt geld van de Geestlijckheyd.

Ondertusschen was de nieuwe Gouverneur , de Graef de Monterey, in de Spaensche Nederlanden beesigh / om op alles goede ordre te stellen. De Compagnien wierden yeder met 20. Koppen versterckt. Oock hield sijn' Excell. ernstig aen by de Geestlijkheyd / datse 't derde deel haerer Inkoomsten tot den Oorlogh souden geven : bybrengende / dat de Koningh van Franckrijck ruym soo veel van sijne Geestlijcke genoot. En wijl de Kroon Spaenje tegenwoordigh ten hooghsten om geld was verleegen / soo waerense verplight / deselve de hand te bieden. Hier op vergaderde d'Adel en de Clergie ; bewilligende eyndlijck / door 't goed beleyd van Monterey, in een vrywillige Gift van eenige Millioenen. Desgelijcks de Staten van

Over-leedene. Braband in een goede Som, tot betaelingh der Troupen.

Af breeckingh. Dus hebben wy kortlijck de Nederlandsche saecken gebraght tot op 't jaer 1672. 't Geen hier of voorby gegaen / of alleen aengeroerd is / kan men vinden onder de Fransche, en d'Engelsche Geschiedenissen.

Dood van hooge Hoofden en voornaeme persoonen. In d'eerste vijfthien jaeren der Regeering van Keyser Leopold heeft de Dood veele hooge Hoofden en andere voornaeme persoonen weghgenoomen. Wy sullen een gedeelte derselve hier aenteeckenen / van welcker eenige hier boven breeder berightis gegeven.

1657. *Madame Nicola van Lotharingen.* Den 10. 20. Februarius Anno 1657. overleed de Hertogin Madama Nicola van Lotharingen te Parijs; nae datse 24. uyren langh van een hevige Apoplexie was aengevallen geweest. Den 7. 17. (by andere den 7. N. S.) was in deselve Stad / en door 't selve toeval / haer voorgegaen de Hertogin van *Hertogin van Mercœur.* Mercœur, Nicht van de Kardinael Julius Mazarini; op den 12. dagh nae haere Verlossingh van een jonge Prins. In Martius be- *Keyser Ferdinand de III.* trad den wegh alles vleeschs Keyser Ferdinand de III. In April de Graef van Witgenstein, Keurvorstlijck - Brandenburghschen *Gustavus Horn.* Stadhouder te Berlin. In May Graef Gustavus Horn, Veldheer der Kroon Sweeden, seer vermaerd in den Sweedschen Oorlogh in

1657. *Joh. Paul. Lascarus.* Duytschland. Den 3. 13. Augustus Johannes Paulus Lascarus, Grootmeester der Maltheeser Ridder-orden; oud 98. jaeren. Den 2. October Hertogh Mauritz van Savoyen, te Turin, in 't 64. jaer sijns ouderdoms. Den *Johan Oxenstiern.* 6. December Graef Johan Oxenstiern, Rijksmaerschalck der Kroon Sweeden. Ook is *Henrick van Brederode.* in dit jaer overleeden Heer Henrick van Brederode. Hy trock uyt 's Gravenhaegh nae Franckrijck. Viel van sijn Paerd; kreegh daer op de Maselen / en stierf binnen Amiens.

1658. *Marquis de Beveron.* Den 18. 28. Januarius Anno 1658. verhuysde nae d'eeuwigheyd de Marquis de Beveron, Lieutenant des Koninghs van Franckrijck in de Provintie Normandyen. Twee dagen voor *Seldsaemheyd.* sijne dood droegh sigh yet seldsaems toe. Als de Geneesmeesters hem een Ader deeden openen / wierd uyt de wonde een Worm getrocken / ruym een span langh. In Mar- *Hertogh van Meecklenburgh.* tius d'oude Hertogh van Meeckelenburgh. Sijnen Soon Prins Christiaen quam in sijne plaets aen de Regeeringh. Den 9. 19. der- *Van Venetien.* selve maend Bertuccius Valier, Hertogh van Venetien, aen 't Syde-wee / of Pleuris. Den *Des Keysers Soontje Ferdinand.* 16. Junius N. S. de Keyserlijcke Prins Ferdinandus Aloisius Josephus, noch geen anderhalf jaer oud. Den 3. 13. September Lord *Olivier Cromwel.* Olivier Cromwel, Protector van Engelland, Schotland en Yrland. Den 4. 14. October Duc *Duc de Modena.* de Modena, Koninghlijcken Franschen Generael in Italien. 't Lijck wierd / met een Spaensch Convoy gevoerd nae den Milaenschen Staet. Als nu 't selve by Pavia aen de Pas over de Po quam / begeerde de Collenaer voor d'overvaert des dooden Hertogs 12000. *Steeckelige Schimpredenen.* Kroonen. Doch 't Convoy, bestaende in Spaensche Ruyters / wist hem niet te wil. Vexeerde hem daer tegens met steeckelige Schimpredenen; en onder deselve oock dee- *Over-leedene.* se: De Doode betalen immers geen Tol. Anders moest men besluyten, dat hy en sijne Mackers Plutoos Medgesellen waeren; en dat Charon in 't toekomende oock een grooten eysch sou maecken op haer en sijne Contraters.

Den 4. 14. Januarius Anno 1659. leyde de sterflijkheyd af binnen Parijs de Hertogh van *1659. Hertogh van Nemours.* Nemours. In Februarius Vrouw Magdalena Sibylla, Hertogin en Keur-Vorstin-Weduw *Magdalena Sibylla, Keurvorstin van Saxen.* van Saxen, gebooren Hertogin van Brandenburgh, Hertogin in Pruyssen. Met haeren Echtgenoot Keurvorst Johan Georgh hadse 49. jaren in den Houwlijcken Staet geleefd. In Augustus, Frederick, Hertogh van Hol- *Frederick Hertogh van Holstein.* steyn, Erve tot Noorwegen, naelatende 2. Princen en 5. Princessen; van welcke vier getrouwd waeren aen de Vorsten van Anhalt, Hessen, Meeckelenburgh, en den Koningh van Sweeden. Heer Johan Frederick, ge- *Johan Frederick, Hertogh van Wurtembergh.* booren Hertogh van Wurtembergh, aen de Kinderpockjens / te Londen in Engelland. In September Johannes Pesaro, Hertogh van *Joh. Pesaro, Hertogh van Venetien.* Venetien, aen de Steen. De tweede jonge Prins van Spaenje, aen de Kinderstuypjens. De Fransche Staets-dienaer Abel Servient; *Abel Servient.* van wiens Diensten aen sijnen Meester getuygen konnen de Steeden Munster, Franckfurt, 's Gravenhaegh, Utrecht, en Parijs. De *Præsident Bradshauw.* Præsident Bradshauw; d'eerste die gestemd had tot de dood van Carel d'I., Koningh van Engelland.

1660. *Carel Gustaef Koningh van Sweeden.* Anno 1660. ruckte de dood uyt 't Land der levende wegh / Carel Gustaef, Koningh van Sweeden. Prins Almerius d'Este, Broeder van Duc de Modena. Den 23. Januarius te *Gaston, Hertogh van Orleans.* Blois Monsr. Gaston, Hertogh van Orleans. Den 10. 20. October Sylvester de Marsillac, Bisschop van Mande; d'oudsten aller Prælaten in Franckrijck, als die nu had geleeft 88. *Hertogin van Roan.* jaeren. De Hertogin van Roan, in 't 66. jaer haers ouderdoms. 't Lijck wierd gevoerd nae Charenton; van daer nae Geneve, om geset te werden in 't Graf van haeren voorheenen overleedenen Echtgenoot Duc de *Maria Stuart, Weduw van Prins Willem de II., Moeder van Willem de III., nu Koningh van Engelland.* Roan. In December Princes Maria Stuart, Weduw van Willem de II., Prins van Oranje, Moeder van Prins Willem de III., nu Koningh van Engelland. Nae de herstellingh van haeren Broeder Carel de II. trockse uyt Holland nae Britannien. Sagh daer haer Koninghlijck Huys weer hersteid in voorigen Eerenstand. Ontrock sigh van doe af al 't Weereldsche: vestigde haere gedagten alleen op 't Hemelsche / en stierf ongemeen Christlijck. De Doctoren, welcke over haer gegaen hadden / wierd te last geleght / datse haer hadden verwaerloosd; wyse haer / doese de Kinderpockjens kreegh (immers *Voorgevingen van d'oorsaeck haers doods.* soo men meende) / jae noch een half uyr voor haere dood / op de voet hadden doen laeten; onaengesien men voor gewis hield / dat d'Aderlaetingh was geweest d'eenige oorsaeck van de dood haers Broeders / des Hertoghs van Glocester. In 't balssemen bevond men / dat de Longe gantsch was beschadigd; 't Hert ook niet wel gesteld. Vele hebben vry wat argers van d'oorsaek haers doods voorgegeven.

Over-leedene.

1661. De Kardinael Mazarini.

Anno 1661. betaelde de schuld der Natuer de Kardinael Julius Mazarini, dien grooten Staets-Minister van Franckrijck, van wien dickmael hier boven gesprooken / en sijne dood voorgesteld is. Den 11. 21. Junius Landgraef Georgh van Hessen, in sijne Vorstlijcke Residentie plaets Darmstad; oud 56. jaeren / van welcke hy 34. had geregeerd. Den 20. Januarius Diederick Adolph, Bisschop van Paderborn. Den 9. 19. May Heer Joachim van Gerstdorf, voorheenen Deenemarkschen Rijcks-Hofmeester: maer nae de veranderingh van 't Keur in een Erf-Koningrijck geworden Rijcks-Drost: van yeder genoemd des Rijcks-Troost. Noyt was eenigh persoon van Gesagh soo geroemd en gelieft / als deesen. In November Don Louis de Haro; opperste en alderliefste Staets-Minister des Koninghs van Spaenje: die sigh oock by dit Rijck wel-verdiend had gemaeckt. Den 10. 20. derselve Maend de Graef van Fuensaldaigne, Extraordinair Ambassadeur des Koninghs van Spaenje aen dien van Franckrijck: die / seer vertoornd over 't geen sijnen Ambassadeur te Londen van den Spaenschen was bejegend / wegens den rangh / hem had geboden / sigh binnen 24. uyren van Fontainebleau', en voorts uyt 't geheele Koninghrijck wegh te maecken. Daer op begaf Fuensaldaigne sigh in allerhaest nae de Spaensche Nederlanden; doch te Camerick gekomen / quam de Dood tot hem. Groote Schulden liet hy aghter; maer te gelijck den lof / dat hy den Koningh sijnen Heer seer getrouw had gediend. Om de Spaensche grootsheyd t'onderhouden / had hy in sijn' Ambassaetschappen al 't sijne bygeset: Noch daer-en-boven sigh in groote schulden gewickeld. Korts voor sijne dood liet hy al sijne Juweelen verkoopen / om sijne Geloofgevers ten deelen te voldoen. Deed oock den Koningh bidden / dat sijne Weddens in Spaenje noch een tijd langh moghten loopen / tot betaelingh der noch overige Schulden.

Georgh van Hessen.

Joachim van Gerstdorf, en sijnen roem.

Don Louis de Haro.

De Graef van Fuensaldaigne, Ambassadeur des Koninghs van Spaenje in Franckrijck.

Sijnen lof; groote schulden; en sorghvuldigheyd, om sijne Geloofgevers te voldoen.

1662. Elisabeth, geweesene Koningin van Boheemen.

Anno 1662., tusschen den 12. en 13. Februarius O. S. verliet deese Weereld te Londen Elisabeth, Weduw Paltzgravin en Keurvorstin aen den Rhijn, geweesene Koningin van Boheemen, aen een uytteerende swackheyd. Twee daegen te vooren begonse bloed en Etter uyt te werpen; een teecken / dat de Longe verdorven was. 't Gantsche Lighaem was seer geswollen van 't Water; 't welck haer 't Hert overstelpte. Dus had nu Koning Carel, in de korte tijd tsederd de weerkoomst in sijn Rijk / verlooren sijnen Broeder de Hertogh van Glocester; sijne Suster Maria Stuart, en sijne Moey Elisabeth. Den 2. 12. Julius Vorst Lodewijck-Henrick van Nassauw, in sijne Hof houdinghs-plaets Dillenburgh, in 't 69. jaer sijns Ouderdoms; van yeder seer betreurd / als een beroemd / dapper / verstandigh / vroom Vorst. Den 20. 30. November, twee daegen nae dat aen 't Keyserlijck Hof een groot Ballet gedanst / een lustige Comedie vertoond was / speelde de Dood een Tragedie, weghruckende Aertshertogh Leopold Willem, Grootmeester der Duytsche Orden / oud ontrent 49. jaeren. By d'openingh bevonden de Doctoren, dat in de lincker syde / naest de Nier / een Steen lagh. De Lever was gantsch verhard; de Maegh als een dun pappier; de Longh blauw en swart: de natuerlijcke voghtigheyd gantsch verteerd. Den 8. 18. December Aertshertog Ferdinand Carel, aen de Kinderpockjens. Voorts sijn in dit jaer noch overleeden de voornaeme Krijgs-Officieren Graef Goltz; Graef Guebrian; Baron Gustaef Bielke, Sweedsche Rijcks-Raed / de Sweedsche Veld-Maerschalck Duglas, en Admirael Bielkenstein; Veld-Maerschalck Axel Lelie, Graef Kurtz, &c.

Lodewijck-Henrick van Nassauw-Dillenburgh.

Aerts-hertogh Leopold Willem.

Aerts-hertogh Ferdinand Carel.

Meer andere.

1663. Landgraef Willem van Hessen.

Den 5. 15. Julius gingh den wegh alles vleeschs Landgraef Willem van Hessen; een dapper / vroom / van sijn' Onderdanen seer geliefd Heer / oud 34. jaeren. Den 20. Februarius was hem voorgegaen de Sweedsche Veldheer en dappere Kryghsheld Graef Hans Christoffel van Koninghsmarck. Ontrent een Maend te vooren had hy een Lickdoorn uyt sijn' eene Tee laeten snijden. De sneede geluckte soo qualijck / dat 'er een hitzigh Gesweer uyt ontstond / met een Geswel aen 't gantsche Been / en ontsteeckingh van 't geheele bloed; veroorsaeckende een fellen inwendigen brand; en onnatuerlijcken dorst; insonderheyd oock een harde verstoppingh des ligchaems; met soo veele toevallen / dat de Graef voor eeuwigh d'oogen sloot. Buytens Lands verbreydde men een gerught / dat hy / door bevel des Hofs / soù onthoofd sijn geworden; doch 't was een enckele versieringh. Den 8. 18. April de Hertogin van Parma, Suster des Hertoghs van Savoyen. Den laetsten Februarius te Parijs Paltzgraef Eduard, Soon van Paltzgraef Frederick, gewesene Koning van Boheemen, oud 39. jaren. Henrick van Orleans, Hertogh van Longueville, souverain Prins te Neuf-Chastel (verbonden met Switserland), Koninglijcken Gouverneur in Normandyen, oud 69. jaeren; naelaetende een hooghberoemden Naem / soo in Oorloghs als Vreedens-tyd. Voorts van Geestlijke persoonen in dit jaer: De Bisschop van Worms uyt 't Graeflijck Geslaght der Cratzen. Antonius, Bisschop van Brixen. De Kardinael Sacchetti. De Kardinael Giovanni Carlo de Medices. De Kardinael Bagni; seer bemind van yeder / oock van de Paus; doch soo gantsch arm / dat hy in sijne sieckte / door gebreck van geld / niet alleen sijnen geringen Huysraed; maer oock selfs sijne Bibliotheeck, voor minder als halve waerde moest doen verkoopen.

Hans Christoffel Koninghsmarck.

Hertogin van Parma.

Paltzgraef Eduard.

Geestlijcke persoonen.

1664. Charles de la Porte, Heer van Mesleraye, &c.

Anno 1664. is nae 't Graf gegaen den 29. Januarius de Heer Charles de la Porte, Heer van Mesleraye, Ridder der Koninghlijcke Orden / Hertogh / Pair, en Mareschal de France, Grootmeester der Artillery; Generael-Lieutenant in Hoogh en Laegh-Bretaigne, oud 62. jaeren. Liet een ongeloofllijck-groote schat nae; waer door sijnen Soon / Duc de Mazarin, alreeds te vooren groote Goederen besittende / rijcker wierd als eenigh Prins in gantsch Franckrijck. Prins

Willem

Over-leedene.

Prins Willem Frederick van Nassauw, Gouverneur van Friesland, en Groeningen, ongeluckigh door sijn eygen Pistool om 't leven gebraght.

Willem Frederick van Nassauw, Stadhouder van Friesland, Groeningen, en Ommelanden, door een beklaeghlijck ongeval. Hy had voorgenoomen / de Grensen van sijn Gouvernement nae Westphalen toe te gaen besightigen. Sijne Gemalin was 's morgens nae de Kerck ter predicatie gegaen / en hy alleen in sijne Kamer. Terwijl hy nu beesigh was / om sijne Pistolen gereed te maecken / en eene derselve wou afschieten / weygerde dit ongetrouw Geweer. Maer even als hy de Laedstock uyttrock / om te sien / of de Handbus geladen was / ginghse los; en de Prins stond in soodaenigh een postuer, dat de Kogel onder de kin invoer; boven by de Neus en 't een' Oogh weer uytquam. Soo haest eenen sijner Dienaeren de slagh hoorde / liep hy nae de Kamer; vattede de gewondde Vorst in sijn' armen / en droegh hem op 't bed. In 't eerste kon hy noch spreeken; maer stracks daer nae niet meer; soo dat hy sijne meeningh en laetste wil met de pen moest uytdrucken. In deesen smertlijcken stand leefde hy noch tot op den aghtsten dagh / en gaf seer Christlijck den Geest den 21. 31. October; na latende een jonge Prins van 6. jaeren / Henrick Casimir. Hy was geweest een seer vriendlijck / verstandigh / dapper / en Godsaligh Heer. Den 23. May O. S.

Henrick van Lotharingen, Hertogh van Guise.

Henrick van Lotharingen, Hertogh van Guise, Pair de France, door een verstoppingh des Waters / en daer op gevolghde Koorts. Francisco Bragadin, Hertogh van Candia van wegen de Venetiaensche Republicq, binnen Candia. Den 27. October O. S. Adolph Ehrenrijck, Graef van Bucheim, Vryheer op Rabs en Krombach Heer tot Gellersdorf en Muhlburgh; Erf-Truchses in Oostenrijck, Roomsch-Keyserlijcken / Hongarisch- en Boheemsch-Koninghlijcken Hof- en Krijghs-Raed / &c. Dickmael hebben wy van hem

Adolph Ehrenrijk, Graef van Bucheim.

gewagh gemaeckt. Voorts de vermaerde Graef Corfitz Ulefeld, wiens leven en dood wy voorheenen hebben beschreeven. De jonge Aertshertogh Carel-Joseph. De Hongarische Generalissimus Graef Nicolaus van Serin. De Hertogh van Savoyen, en meer andere.

Over-leedene.

Graef Corfitz Ulefeld. Nicolaus van Serin.

1665. Koningh Philips de IV. van Spaenje.

Anno 1665. heeft onder de Koningen sijn leven afgeleght Philips de IV. van Spaenje; van wien onder de Spaensche Geschiedenissen is gesprooken. Onder de Hertogen in Januarius dien van Medina Sidonia, Bloedverwant der Koningin van Engelland van de Moederlijcke sijde / op sijn Huys by Valladolit in Spaenje. D'oorsaeck sijns doods was een plotslijcke schrick. Hy sagh uyt sijn Venster / dat sijne Honden een arme Vrouw aenvielen: en wijl hy haer niet te hulp kon koomen / ontroerde hy sigh soodaenigh / dat hy in onmaght ter neer sonck. Hier by quam een stercke Koorts / welcke sijne levens-lamp uytbluschte. In deselve Maend de Hertogh van Tursis, Spaenschen Admirael, te Genua. Den 15. 25. Martius Christiaen-Lodewijck, regeerende Hertogh van Brunswijck en Lunenburgh; een loflijck Vorst / en sorghvuldigh Vader des Vaderlands; van sijn' Onderdaenen Kinderlijck bemind; nu seer betreurd. Korts voor sijne dood deed hy tot d'aen sijn bed staende Amptenaeren een ernstige Vermaeningh / datse doch immers de Gemeente niet souden beswaeren / 't welck hy oock noyt gedaen had. Den 6. 16. Augustus Carel, Hertogh van Mantua, Broeder der Keyserinne Weduw. Den 9. 19. November Hertogh Julius-Henrick van Saxen, oud over de 80. jaren. De Hertogh van Avero, Grande van Spaenje, en Admirael over de Koninglijcke Schepen te Cadix. Den 17. 27. Junius Vrouw Maria Elisabeth, regeerende Landgravin van Hessen, in 't Kinderbed / binnen

Hertogh van Medina Sidonia, door schrick, en waer over.

Hertogh van Tursis.

Christiaen Lodewijck, Hertogh van Brunswijck en Lunenburgh.

Hertogh Carel van Mantua.

Hertogh Julius-Henrick van Saxen.

Over-leedene. Darmstad was geboorne Hertogin tot Sleeswijck-Holstein. In den aenvangh van Februarius d'oude Marckgraef van Brandenburgh, gewesene Aertsbisschop van Maegdenburgh, doch in den Duytschen Oorlogh verdreeven geworden; oud over de 76. jaeren. Heer Paulus Maccarini, te Romen. Vermits hy geen Erfgenamen / maer wel over de 200000. Kroonen aen gereed geld naeliet/ soo beval hy/ dat men uyt 't Collegie (Weeshuys) 20. Weeskinderen son neemen. Deese souden af-looten tot op 10.: de 10. op 5.: de 5. op 3.: de 3. op 1. En deesen sou den Erfgenaem van alles syn; doch den Naem van Maccarini moeten voeren. Den 14.24. Junius Aertshertog Sigismund Frantz van Insprück. Korts te vooren had hy sigh wat onpasslijck bevonden; doch weer gejaeghd en gevischt. Seer verhit geworden / deed hy een dronck koud Water. Begaf sigh daer op nae syn Hof: gingh te bed leggen en stierf; tot groote droefheyd des Keysers Leopoldi. Onder de voornaeme Geestlijcke persoonen syn in dit jaer overleeden d' Abt van Richellieu te Venetien, derwaerts hy eenige Troupen had gevoerd ten dienst deeser Republicq. De Kardinael Aldobrandino, aen een Sweeringh op de borst. De Kardinael en Aertsbisschop van Toledo, Sandavello.

Hertogh van Averos en andere.

Paulus Maccarini te Romen, en sijn seldsaem Testament.

Aerts-hertogh *Sigismund Frantz.*

Voornaeme Geestlijke.

1666. Anno 1666. den 10.20. Februarius is gestorven de Koninghlijcke Moeder van Franckrijck, Infante van Spaenje, waer van breeder onder de Fransche Geschiedenissen is gehandeld: Haer volghde den 28. Februarius d'oude Koningin van Portugal, Moeder der Koningin van Engelland, als Gemalin van Carel de II. Den 25. Junius Hertogh Albrecht van Bayeren, in de Keurvorstlijcke Hofhouding's-Stad Munchen. Den 7.17. September d' oude Hertogh Augustus van Brunswijk, in Wolffenbuttel, in 't 88. jaer syns ouderdoms. Even ter selver plaets overleed de Gemalin van Christiaen, Hertog van Meecklenburgh. Met den aenvangh deeses jaers binnen Weenen Heer Ferdinand, Vorst van Lichtenstein, sonder Lyfs-erfgenamen. Onder de Graven / in Januarius de Graef van Koninghseck, geheyme Raeds-Directeur t'Insprück. In Februarius Heer Adam Frantz, Graef van Wallenstein. In October Graef Wratislaus, Groot-Prior der Maltheeser Orde. Henrick Augustus van Lomenie, Graef van Brienne, Fransch Staets-Secretarius. Vorsts / Baron Gustavus Horn, Koninghlijcken Sweedschen Gouverneur des Hertoghdoms Breemen, in Februarius, binnen Staden. Prins Don Camillo Pamphilio, in Julius, te Romen. Heer Hannibal Seestad, Koninghlijken Deenschen Ambassadeur te Parijs, in September, aen een plotslijcke Siechte. Onder de Geestlijcke / Kardinael Conrado, in Januarius te Romen. In deselve Maend Kardinael Marco Antonio Franciotti. In Junius Kardinael Carlo di Medices. Den 4. September de Kardinael Colonna. Terwijl hy d'Infante van Spaenje, als Keyserlijcke Bruyd / nae Weenen vergeselschapte / moest hy / wegens onpasslijckheyd / te Final aghter-blyven. Wierd geraeckt van de Popelsy / en overleed aldaer in 't Dominicaner Convent. In deselve Maend de Kardinael Filomarini. Vorsts / Leszincki, Aertsbisschop van Gneesen, Primaet van 't Koninghrijck Polen. &c.

De Koninginne Moeder van *Frankrijck.*

D'oude Koningin van *Polen.*

Keurvorst *Albert* van *Bayeren.* Hertogh *Augustus* van *Brunswyk.*

Graef van *Koninghseck.*

Adam Frantz van *Wallenstein.* Graef *Wratislaus.*

Henrick Augustus van *Brienne,* &c.

Voorname Geestlijke, soo Kardinalen, als andere.

Over-leedene.

1667. Anno 1667. gaf de Geest de Koningin van Polen. Des Poolschen Kroons Opper-Veldheer Potofzky. De gewesene Kroons-Maerschalk Lubormirsky. Paus Alexander de VII., en sijnen Broeder Don Mario, genoemd den ellendigsten Slaef der gierigheyd. Donna Berenice, sijne Gemalin. Van al dese is breeder gehandeld onder de Poolsche en Italiaensche Geschiedenissen. Voor 't sluyten der Vreede met Engelland te Breda stierf d'eene Sweedsche Mediateur Cojet; daer na ook de Heer Flemming; soo dat deese beyde Middelaers hier haer leven eyndighden. In den Haegh de Keyserlijcke Resident / Heer Friquet. In Februarius de Christlijck de Gemalin van de Poolsche Vorst Bogislaus Radzivil, na datse een jonge Prins had ter weereld gebraght. Van yeder in 't gemeen / maer insonderheyd van de Gereformeerde, wierdse seer betreurd; als die seer veel aen deese Godsalige Vorstin verlooren. Ontrent 't eynd deeses jaers Marquis de Caracena, gewesene Gouverneur in de Spaensche Nederlanden, en nu Generalissimus tegens Portugal. Hy was eerst onlanghs uyt Oud-Castilien te rugg' nae Madrit gekomen. Door sijne dood vielen drie hooge Chargen open; 't Generaelschap in Estramadura; 't Præsidentschap van Vlaenderen, en 't Generaelschap over d' Artillery. Sijn' Erfgenamen waren sijne Gemalin / en vier Manbare Dochteren. In gereed geld wierden by hem gevonden in specie 400000. Pistoleten / en 300000. Rijcksdalers; behalven de meenigte van ongemunt Silver; de seer kostlijke Mobilien, en noch 100000. Rijcksd. aen agterstallen: doch deese vielen den Koningh toe. Al 't ander bleef aen d'Erfgenamen. Onderdertusschen was aen 't Hof overal Geld-gebrek. En seker / de Staet moet mager werden / daer de Saets-dienaers soo vet syn. D'oorsaeck syns doods wierd toegeschreeven een oude wonde in de borst / welcke weer opgesprongen was. Onder de Geestlijcke: de Kardinael Durazzo. De Kardinael Vecchiatelli. De Kardinael van Harrach, Aertsbisschop van Praegh.

Koningin van *Polen.*

Paus *Alexander* de VII. en sijnen Broeder *Don Mario.*

De Gemalin van Vorst *Radzivil.*

Marquis de Caracena, gewesene *Gouverneur* der *Spaensche Nederlanden;* die een geweldige meenighte van *Pistoletten* naliet.

Aenmerckingh.

Geestlijke.

Anno 1668. wierd uytgebluscht de levens-lamp van Hertog Adolph Willem van Saxen, den 14.24. November. Van Prins Maximiliaen Henrick, derde Vorstlijcke Soon van Hertogh Johan Georgh van Saxen, den 22. Julius. Don Louis Ponce de Leon, Spaensche Gouverneur te Milaen. Den 12.22. Martius, 's morgens ten 6. uyren / overviel hem een hevige Apoplexie. Geheele 24. uyren lagh hy spraeckloos / en wierd alreeds voor dood gehouden. 's Anderen daeghs wierd het wat beeter. De Kardinael Aertsbisschop / alhoewel geen vriend van Don Louis, deed voor sijne Gesondheyd bidden; hem ooch Zeegenen met de Muts van S. Carolus. De Gouverneur betuyghde / dat hy door deese Reliquie groote verlightingh gevoelde. Derhalven op den 14.24. in de Mariæ Kerck tot danckbaer-

Don Louis Ponce de Leon, Gouverneur van *Milaen.*

Sijnen Naet *Don Paulo Spi-*

Over-leedene.

Maer terstond daer nae nam de kranckheyd soodanigh toe / dat hy op den 19. 29. vroegh-morgens den Geest gaf. In sijne plaets wierd terstond gesteld (tot op naerder ordre) ten Gouverneur van Milaen de Marquis Don Paulo Spinola de los Balbasos; die al stracks d'Onderdanen ten deelen van de swaere lasten verlighte. Groote voorneemens had hy / van noch meer goeds uyt te wercken. Doch met den aenvang van September moest hy sigh / wegens 't Podagra, te bed leggen. Sijne qualen verargerden soodanigh / dat hy in December overleed. Onder de Geestlijcke / Guidobald, Kardinael der Roomsche Kerck / Aertsbisschop van Saltzburgh, Bisschop van Regensburgh, den 21. 31. May. Den 22. Januarius was hem voorgegaen de Kardinael Giovanni Battista Palotta en den 8. 18. Februarius de Kardinael Farnese; in Julius volghde de Kardinael Roudanini.

hem oock nae 't Graf noch in 't selve jaer.

Kardinalen der Roomsche Kerck.

Anno 1669. wierd door de Dood wegh-genoomen de Czaarin, of Gemalin des Muscovischen Czaars; nae datse was verlost van een jonge Princes; die desgelijcks stierf. Den 9. September te Colombiers. Henrietta Maria, Koningin van Groot-Britannien, Dochter van Henrik de IV., Koningh van Frankrijck; gewesene Gemalin van Carel d'I., Koningh van Engelland. Niet weynige swarigheden sijn haer overkoomen. Haren Man op een Schavot onthoofd; haere Soonen Ballingen: sy desgelijcks: Gehoond; met smaed geworpen; van veele beschuldighd / dat haren Echtgenoot meest door haer tot sulck een ongelegenheyd was geraeckt. Sy was eens Koninghs Dochter; eens Koninghs Suster; eens Konings Gemalin / eens Koninghs Moeder. 't Gebalsemde ligchaem wierd gevoerd nae S. Denys. Den 11. 21. Januarius Anthoni d'Aumont de Roche, Hertogh / Pair, en Mareschal van Fankrijck; Ridder des Koninghlijcken Ordens; Gapitain der Guarde; Generael-Lieutenant, Provooſt en Vicomte van Parijs, van Bologne, van Montlaur, van Estay, &c., Generael der Armeeën des Koninghs; binnen Parijs, aen de Popelsy. Den 8. September Madamoiselle Francisca van Lotharingen, Dochter van Emanuel van Lotharingen, Gemalin des Hertogh van Vendosme, oud 76. jaren. Den 30. December Vorst Bogislaus Radzivil, de voorgaende dagh had hy met den Way woda van Pomerellen een Gesprek gehouden. Was op de Patrijsen-jaght gegaen. Half-wegen tusschen Brandenburgh en Koningsbergh (in Polen) gekoomen / stierf hy schielijck in sijne Caros. In de voorgaende naght had hy gedroomd / dat een Vrouws-persoon / in 't wit gekleet / hem een bloot Mes in de Borst nae 't hert toestack. Hy seer nam hy dien droom in aenmerckingh. Den 13. 23. Febr. in 's Gravenhaegh de Heer Lieuwe van Aytzema, Resident der gesaementlijcke Hanse-Steeden; een vermaerd History-Schrijver der Nederlandsche Staets- en Oorloghs-saecken. Den 9. December Paus Clemens de IX. Henrick Langebeck, Vorstlijck-Brunswijck-Hannoversche Cancellier. Sijne Bibliotheeck, waerdig geaght 30000. Hollandsche gl. / had hy gemaeckt aen de Stad Hamburg, onder voorwaerde / datse deselve affonderlijk stellen / en met een Staeckelsel affchieten souden. Voorts / de Kardinael Vendosme. Graef Philips Frederik Breuner, Bisschop van Weenen, in 't 80. jaer sijns ouderdoms.

1669. Henrietta Maria, Koningin Weduw van Groot-Britannien.

Antoni d'Aumont de Roche.

Francisca van Lotharingen.

Vorst Bogislaus Radzivil, plotslijck in sijne Caros en sijnen Droom.

De Heer L. v. Aytzema.

Over-leedene.

Henrick Langebeck.

Anno 1670. trof 't algemeene Lot aller Menschen Frederik de III., Koningh van Deenemarcken. De Hertogin van Orleans, Suster des Koninghs van Engelland. De beroemde Georgius Monck. Van deese drie is onder de Deensche, Fransche, en Engelsche Geschiedenissen gehandeld. De Groot-Hertogh van Florencen. Sijnen Soon trad daer op in de Regeeringh. Wees sijne Moeder aen / boven de gewoone onkosten / 340000. Kroonen jaerlijksche Inkoomsten; en bewilligde haer de toetred in den Staets-Raed. In November Willem de VII., Landgraef van Hessen, een onvergelijcklijck Heer in alle Christlijke en Vorstlijcke Deughden / binnen Parijs, oud 19. jaren 5. maenden. In December de Heer van Castillon de Corneille; die 40. Veldslagen by gewoond / en de Kroon Franckrijck groote diensten gedaen had. Den 5. May was hem voorgegaen de Mareschal d'Estre, te Parijs, als hy 't eerste jaer boven de honderd had overleefd. Voorts de Kardinael Rospigliosi, Elei, Nerli. De Heer de Peresin, Aertsbisschop van Parijs, Cancellier, en Commandeur des Koninglijcken Ordens; Provisor der Sorbonne. Was eerst geweest Præceptor van sijn Maj. / en allenxens dus hoogh opgeklommen.

1670. Frederick de III. Koningh van Deenemarken.

Groot-Hertogh van Florencen.

Landgraef Willem de VII., van Hessen.

Mareschal d'Estre, oud 101. jaren.

Geestlijke.

Anno 1671. heeft sijn leven hier besloten Joachim Ernst, Erbe tot Noorwegen, Hertog van Sleeswijk-Holstein, den 5. October, in 't 77. jaer sijns ouderdoms. In Junius Prins Leopold van Baden, Keyserlijcken Generael in de Hongarische Vestingh Waradein. In deselve Maend Sophia Eleonora, uyt de Keurvorstlijke Stam van Saxen, Weduwe Landgravin van Hessen. Van dit jaer heeft de dood een taemlijcke veranderingh en ruymte gemaeckt in 't Collegie der Kardinalen. Den 20. Februarius O. S. Anno 1671. stierf de Kardinael Martius Ginetti, oud 86. jaren. Den 26. Julius O. S. de Kardinael Antonio Barbarini, door een schielijcke Popelsy; die hem eerst de Spraeck / daer nae 't leven benam; in 't 63. jaer nae sijne geboorte. Aen Edele Gesteenten / Goud en Silverwerck liet hy aghter over de 100000. Kroonen: aen kostlijcken Huysraed veel meer als een Millioen in waerde. Ontrent Augustus de Kardinael Vitaliano Visconti, oud 40. jaren gantsch plotslijck in sijne Residentie der Kerk Moncale in Sicilien; niet sonder arghwaen van vergiftighd te sijn. Den 5. November N. S. de Kardinael Celsi, een Romeyn, oud over de 70. jaren. Koningin Christina van Sweeden was over sijn af-sterven seer bedroefd / wijlse gehoopt had / dat hy in 't eerste Conclave tot de Pauslijke Hoogheyd sou sijn verheven geworden. Met den uytgangh deeses jaers de Kardinael Borromeo, oock al schielijck aen een Apoplexie. Dus wierd hier 't Roomsche Spreeckwoord / dat selden een Kar-

1671. Joachim Ernst, Hertogh van Sleeswijck-Holstein.

De Kardinael Martius Ginetti.

Antonio Barbarini.

Vitaliano Visconti.

Celsi, en Borromeo.

Selden sterft een Kardinael alleen.

Rijke Prelaet.

Over-leedene. Kardinael alleen sterft, voor ditmael waer bevonden. Korts te vooren was overleeden de Prælaet Cava, naelaetende over de 150000. Scudi in gereede Penningen.

Dood van Geleerde en vermaerde Mannen. Veele geleerde en vermaerde Mannen hebben dien selven wegh moeten bewandelen. Alleen eenige weynige sullen wy hier op de Lyst brengen. Den 3. 13. Martius Anno 1657. overleed de geleerde en seer beroemde Heer *Pomponius de Bellievre.* Pomponius de Bellievre, Opper-Præsident in 't Parlament te Parijs; om sijne sonderlinge bequaemheyd gebruyckt geweest ten Ambassadeur nae Italien, Engelland, en Holland.

De Jesuit P. Jodocus Ked. Den 19. 29. de Jesuit P. Jodocus Ked; in onse Landen bekend door sijne Boeckjens/ uytgegeven tegens de Gereformeerde Religie; doch niet onbeantwoord gebleven. Gantsch plotslijck stierf hy te Weenen, tot groote droefheyd sijner meede-Jesuiten.

1658. *Casparus Barthius.* Den 17. 27. September Anno 1658. de vermaerde Casparus Barthius, Ridder des Roomschen Rijcks/ een voortreflijck Polyhistor, Criticus en Philologus, binnen Leipzich, in 't 71. jaer sijns levens. In September Anno 1666. *D. Benedictus Carpzovius.* 1666. de Heer D. Benedictus Carpzovius, een voortreflijck Reghtsgeleerde / Keurvorstlijck-Saxischen Raed / en vermaerd door sijne Schriften / in 't 72. jaer sijns ouderdoms. Den 5. November Anno 1669. de vermaerde Theologant, en Professor in deese Faculteit te Leyden, D. Johannes Coccejus; door 1669. *D. Johannes Coccejus.* sijne Schriften genoeg bekend. In May Anno 1670. Charles Drelincourt, voortreflijk Leeraer der Gereformeerde Kerck tot Charenton. 1670. *Charles Drelincourt.* Door sijn uytgegevene Werken is hy genoeg in aghtingh. Verscheydenene derselve sijn in 't Nederlandsch vertaeld. Nae weynige dagen volghde hem D. Morus, oock Predikant ter selver plaets. In 't selve jaer/ den 1. van Martius, heeft deese Weereld verlaten Jacob Westerbaen, Heer van Brandwijk, &c. Onder de Hollandsche Poëten al mee van aensien; gaende in 't 70. jaer sijns ouderdoms. Ontrent negen jaren daer nae volghde hem de beroemde Dightkonstnaer J. van den Vondel, in sijn 92. jaer.

Geweldigen Oproer t' *Embden* van de Gemeente tegens de *Magistraet.* Onder de meenighvuldige Oproeren/ voorgevallen in d'eerste 15. jaren der Regeeringh Leopoldi, sullen wy alleen drie of vier derselve aenteeckenen. Anno 1658. stond de Gemeente t'Embden op tegens hare Magistraet. Sloegh de Burgermeester 't hoofd af: plonderde sijn Huys/ en staek 't selve daer nae in brand. D'Overigheyd sond hier van berighte nae 's Gravenhaegh; en versoght/ noch eenige Compagnien Soldaten in de Stad te mogen krijgen: doch de Staten Generael quam dit bedencklijck voor; en wilden liever pogen/ 't Volck op een andere wijs te stillen.

De *Spaensche t' Antwerpen* willen de *Post-Comptoiren* aen haer trecken. Den 20. 30. September Anno 1659. ontstond t' Antwerpen een gevaerlijcken Oploop; wijl de Spaenjaerden, nae den opgeregteden Stilstand tusschen Spaenje en Franckrijck, de Post-Comptoiren (tegens de persoonen/ welcke 't bestel daer van aen sigh hadden genoomen) voor haer selfs wilden behouden. Braghten 't oock soo verr' / dat de geene / welcke sigh daer tegens setteden/ uyt de Stad gebannen souden sijn geworden. Byfondere Gevall. 't Vonnis lagh 'er alreeds: maer dewijl de gebannene wat traegh waeren in 't vertrecken / soo wierd een Placcaet aengeslagen / dat de Goederen der weerspannige uytgeweesene / als schuldigh aen Crimen Læsæ Majestatis, souden verbeurd sijn. Veele geringe Lieden/ welcke van de Post-Comptoiren leefden / geraeckten hier door op den hol; braghten geheel Antwerpen in roere; de Burgers in 't Harnasch. 't Huys van Burgermeester Halmale wierd bestormd / geplonderd; sijne Caros op de straet t'eenemael vernietighd. Vreeslijcken en Gevaerlijken Oploop hier over ontstaen. Veel andere moedwilligheden wierden gepleegd. Marquies de Caraçena deed 7. of 8000. Soldaten rondom de Stad koomen/ welcker Poorten geslooten stonden. Deese vielen met roven/ moorden/ en Vrouwen-schenden op d'arme Boeren aen: arger als Turcken souden mogen doen; en dreyghden noch van buyten/ datse die van binnen de Stad wel anders souden handelen. D'omleggende Dorpen van de Soldaten jammerlijck gehandeld. Om dit onheyl te voorkoomen / begaven sigh by de 30000. der Burgers en Ingeseetene in de Wapenen; besetteden de Poorten en Straten. Dien gantschen naght hieldense Waght/ terwijl de Magistraet met Marquis de Caraçena in onderhandelingh was over 't Regt der Postery. De *Tumult* noch gestild. Eyndlijck wierd de saeck noch by geleght; doch tot weynigh voordeel voor de Burgers t' Antwerpen. 1659. Dus was de volgende dagh dien Tumult weer gestild. Den 19. 29. October wierden 7. der voornaemste Belhamels/ sijnde sleghte Gesellen / ter dood gedoemd: twee derselve gehangen: d'overige noch gepardonneert.

Geweldigen en bloedigen Oproer in de Stad *Muscouw* 1662. In Julius Anno 1662. ontstond in de groote Stad Muscouw een ongeluckige en bloedige Oproer. Seecker voornaem/ doch niet min vermeeten Muscovisch Edelman/ sloegh aen eenige plaetsen deeser Stad opene Brieven aen/ in welcke hy de Gemeente getrouwlijck (soo hy seyde/ maer in der daed verraderlijck) waerschouwde/ datse beeter souden waecken voor haere behoudenis / en welvaert; dewijls de Polacken en Tattaren, op de verraderlijcke aenlockingen der Muscovische groote Heeren / alreeds in aentoght waren/ om sigh meester te maecken van de Stad en 't Rijck Muscouw. 't Grauw/ 't welck men seer light tot den Dans kan pijpen/ dit Schrift geleesen hebbende / liep met groote meenighten na 't Slot; en sou gewislijck in d'eerste Furie noch de Czaar, noch sijne Heeren verschoond gehad hebben/ indiense niet in allerhaest van daer waeren geblooden nae Calommitz, een Czaarsch Huys/ gelegen ontrent 3. Mijlen van Muscouw. veroorsaeckt door d'aengeplakte Brief van een *Muscovisch* Edelmam. Echter kon de Czaar en sijne Raden sigh hier soo wel niet verborgen houden / of 't Volck kreegh 'er kennis van. Meer als 10000. deeser Oproerige vervolghden haer/ en omringhden 't gemelde Huys. Sy begeerden stoutlijck de Hoofden aller groote Heeren; of dreyghden / 't Huys tot de grond toe te sullen af-breeken; oock selfs den Czaar aen te tasten. Ondertwijl begonden d'andere Rebellen in de Stad Muscouw eenige voorname Huysen gantsch uyt De *Czaar* selfs in seer groot gevaer.

te

Bysondere Gevall.

te plonderen; en niet weynigh verwonderde men sig, datse 't Slobodda, of 't Koophuys der Duytschen, vergaten. De Czaar met al sijne Raden geen andere raed weetende/ om dien Oproer te stillen/ deed de Duytsche Soldaten/ nevens de Strelitzen, haestlijck in 't Geweer roepen; die oock terstond gehoorsaemden; en op des Czaars bevel d' Oproerige heldmoedigh aengrepen. Ontrent 4000. der selve sloegense dood: 't Meerendeel der overige kreegense gevangen. Hier op volghde nu de verschricklycke Straf. By de 2000. aen desen Tumult schuldige wierden jammerlijck op goed Muscovisch Geaghteudeeld. Een groot deel andere tot de Galgh en 't Rad gedoemd. Sommige in 't Water versmoord: andere de Tong uyt den hals gesneeden. Ontrent 700. in ysere keetenen met Vrouwen en Kinderen in Ballinghschap versonden; op de wangh gebrandmarckt/ of d'ooren afgesneeden: welk Brandmarck de Russische Letter Buchi, of B. gelijckvormigh was/ ten teecken/datse Bunsofzicky, of Oproerige/waren. Veele hieuwmen d'eene voet en d'eene hand af: in d'andere gafmen haer een Stock/ om daer mee nae Siberien te hincken; hier op de Boomen te klauteren/ en Sobelen dood te slaen/ of levendigh te vangen.

Grouwlijcke Straf over eenige duysenden.

Eenige Joden te Lemburgh in Polen slaen een Christen bynae dood. 1664.

Te Lemburgh in Polen hebben de Studenten een grooten oproer aengevangen tegens de Joden, en deese Besneedene noch meer besneeden. In April Anno 1664. hadden deese een Christen soodaenigh geslagen/ dat men hem voor dood hield. De Studenten wilden'er wraeck van neemen; doch wierden voor dat mael door eenige Jesuiten verhinderd. Echter dreyghdense de Joden in 't gemeen een bloedige dood: die sig daer tegens van Geweer voorsaegen; en eenige van des Veldheers Heyducken aennaemen/ t'harer bescherming; maer als 't daer nae tot den ernst quam/ sloegense ook selfs op haer' Aenneemers. 't Gebeurde nu/ dat eenige Jongens sommige Joden met Steenen wierpen. Een Ambaghtsgesel stond'er ontrent; dien de geworpene/ schoon onschuldigh/ aenvielen/ en swaerlijck quetsten. Soo haest de Studenten, doemaels in der Jesuiten Kerck by een/ dit hoorden/ en meenden/ dat de gewondde eenen der haere was/ vielense in aller haest uyt op de Hebreërs; soo dat over de 100. der selve doodgeslaegen; 150. swaerlijck versee rd/en een deel Huysen geplonderd wierden. Van de Christenen waeren'er drie of vier doodlijck gequetst. Nae deese stercke Aderlating hadden de Joden sigh noch niet reght weer hersteld/ als de Studenten andermael op haer los gingen den 2. 12. Junius; en op klaren middagh hare Huysen bestormden/ opbraecken/ en plonderden. By de 50. Joden bleven hier dood: doch oock eenige der Studenten kostte dit 't leven: die/ noch niet vergenoeghd/ oock de Huysen der Armeniërs wilden plonderen: maer hier over moest hy nae de geheele Burgery in 't Geweer. Eenige uyren in den avond begonden 15. Studenten den Alarm aen te vangen: doch sommige der gewapende Burgers schootentoe/ en kreegen'er 3. van in handen. D'overige ontquaemen 't in een Klooster/ nae datse een voornaem Burger hadden doodgeschooten. De voornaemste Roervinck van dit Spel moest 't Hoofd verliesen. Hoe 't met d'overige gegaen is/ hebben wy niet vernoomen.

De Studenten gereeckent op de Been; vallen op al de Joden aen: slaen'er over de 100. dood; en quetsen 150. gevaerlijck.

Hervatten den aenval; en dooden'er noch over de 50.

De voornaemste Roervinck werd onthoofd.

Moorderyen.

De Voorbeelden van Moordenaers en Moorderyen sijn soo veelvuldigh geweest/ dat'er alleen een Boeck van te schrijven waere. Alleen twee of drie Gevallen sullen wy aenteeckenen.

Vrouwen te Romen brengen veele door vergif, oock haer eygene Mannen, om 't leven.

De Jesuiten en boose Wijven righteden Anno 1659. te Romen veel onheyl aen. De laetstgenoemde hebben verscheydene persoonen; sommige selfs oock haer' eygene Mannen/ door Vergif om 't leven gebragt. Vijf van deese wierden op Campe Flore gehangen. Ter dier oorsaeck deed de Paus 't Vergif maecken sterck verbieden; te meer/ wijl sommige hooge Geestlijcke de Vrouwspersoonen oock wat te nae gekoomen waeren/ en daer over door eben 't selve middel nae d'andere weereld waeren gesonden; als de Kardinael Lomellino, de Conneſtabel Colonna, en meer andere.

Grouwlijcke Moorderyen, Huysbraeken, Brandstigtingen, Bloedschanden, &c.

Te Wolauw in Silesien wierden Anno 1661. gevangen genoomen Hans Lieman, gemeenlijck genoemd Wijn-Hans; sijn Wijf Barbar Wild; en sijnen Soon Hans Lieman de jonge. Nae d'ondervraeging beleed Hans Lieman d'oude, dat hy tsedert 13. jaeren tijds had begaen 34. Huysbraecken en Roveryen/ behalven de kleyne Dieveryen; 14. grouwlijcke Moorden; 3. Brandstightingen; 51. Verkragtingen en Overspeelen. Sijne Vrouw Barbara bekende/ datse goede kennis had van haers Mans Dieveryen. Daer-en-boven/ datse/behalven veel andere ontughtigheden/ tweemael grouwlijcke bloedschande met haren eygenen Soon had gepleegd: haren Man in eenige Moorden geholpen. Insonderheyd/ datse (doe de gedaghte haeren Man sijn en haer eygen nieuwgebooren Kind op een Tafel had geleght) 't selve 't Hoofd met een Bijl afgehouwen; 't Lighaem opgesneeden; Hert/ en Ingewand/daer uytgenomen/ 't laetste met 't Hoofd begraven/ doch 't Lijf en Hert met haren Man en sijnen Swager helpen op eeten had. Hans Lieman de Jonge beleed 9. Huysbraecken: grouwlijcke ontught met een Paerd/ de gedaghte bloedschande met sijne Moeder; 4. Moorden/ en 3. Brandstightingen. Andere grouwelen gaen wy voorby. Hier op wierd Hans Lieman veroordeeld/ op een Wagen geset; nae de Gerightsplaets gevoerd; sesmael met gloeyende Tangen geneepen; nae 't Schavot gesleept/ levendigh Geradbraeckt; dan gevierendeeld te werden. Sijn Wijf Barbara Wild sou tweemael met gloeyende Tangen geneepen/ onthoofd/ op 't Rad geleght/ en 't hoofd daer by opgestoocken werden. De jonge Hans Lieman sou men verbrand hebben; doch wijl hy noch geen 15. jaeren oud/ en dat hy van sijn' Ouders hier toe verleyd was; soo wierd hy alleen Onthoofd/ daer nae tot Asch verbrand. Sy woon-

Van Hans Lieman d'oude; sijn Wijf Barbara Wild, en Soon Hans Lieman de jonge.

Hoedanig'h gestraft. 1661.

Byson-dere Gevall. woonden maer een half uyt van Wolauw.

Korts daer nae wierden haere gebloodene Medgesellen in de gedaghte grouwelen in Polen betrapt/ en nae Wolauw gebraght; naementlijck Georgh Wild, gemeenlijck genoemd Wampe Gorg: Swager van Hans Lieman d'oude; en Hans Haen, in de wandelingh geseght Schram-Hans. Haere misdaeden en Moorderyen waeren nogh meerder in getal en grouwlijcker. Alleen een geval sullen wy verhaelen. Hans Haen en Georgh Wild verkraghteden by Masel drie jonge Dochteren d'eene nae d'andere. Sloegense doe dood. Sneeden de Lighamen op. Haelden de Herten daer uyt. Maecktense tot pulver. Menghden dit Stof in een Herbergh onder 't Bier; dronchen 't in/ en gaven 't oock andere daer sijnde te drincken. Dit haddense gedaen/ om daer door t'onvertsaegder in't Moorden te werden. Op deselve wijs haddense gehandeld met eenige swangere Vrouwen: haere Herten tot Stof gemaekt; die van haere Vrught in Doeckjens gewonden/ en by haer gedragen; meenende/ datse dan op haere Dieveryen niet betrapt souden konnen werden. Haere Sententie was die der voorige gelijck. De Vrouw van Schram-Haus, of Hans Haen, tot verscheydene Moorden geholpen hebbende/ ontfingh deselve Straf van Barbara Wild.

Haere Moordgenooten Georgh Wild en Hans Haen oock Gevangen bekomen, en op deselve wijs gestraft.

Chirurgijn te Padua snijd een levendigh Soldaet de borst op, om de beweeginghe van 't Hert in een levend mensch te sien.

Seecker beroemd Chirurgijn te Padua in Italien, begeerigh om de beweeginghe van 't Hert te sien in een levendigh Mensch/ kreeg door list eene der uyt Milaen nae Spaenje en Portugal treckende Soldaten in sijn Huys; braght hem in sijne Kelder; bond hem/ met hulp van eenige hier toe gekoghte/ wel vast; sneed de borst op/ en sagh dus 't geen hy had gesoght te weeten. 't Wierd ontdeckt/ op een onverwaghte wijs: hy met sijne hulpgenooten gevangen bekomen. Hy meende sig te redden/ door voor te geven/ dat hy hier door veel geleerd had/ 't welck meenighte van menschen te nut sou koomen; doch 't moght niet helpen. De reghterhand en 't hoofd wierd hem afgehouwen; doe 't Lighaem op een Rad geleght. Sijne boosdaed had hy verright in May Anno 1661.

Sijne Straf. 1661.

Moordenaer te S. Amand wonderlijck door een Hond verraden. 1661.

In Julius desselven jaers wierd een Juwelier te S. Amand 's naghts in sijn Huys vermoord. Niemand wist wie de Daeder sijn mogt. Des vermoordden Hond was d'uytbrenger. Want als veele Menschen toeliepen/ om dit ongeluckigh Lijck t'aenschouwen/ en de Moordenaer oock onder deselve was/ viel hy hem seer hebigh aen; beet hem waer hy kon; en was niet van hem af te slaen. Eenen der Gerights-dienaers verwonderde sigh hier over: nam een arghwaen op/ dat deese Soldaet dien eerlijcken Man had omgebraght; en maeckte de Magistraet sijne gedaghten bekend: welcke den Besoldelingh deed aengrijpen; en 't Signet des Juweliers by hem vond. Haest beleed hy sijn misbedrijf; en wierd geradbraeckt.

Moord *t'Utrecht.* 1661.

In 't selve jaer geschiedde t'Utrecht de grouwlijcke Moord aen de Dienstmaeghd van de Heer Domheer de Reuver, genoemd Urseltje, door des selven Buerman Augustijn Vosch, en sijnen Soon Pieter Vosch. D'ontdeckingh en Straf gaen wy/ korthejdshalven/ voorby/ wyl'er verscheydene Nederlandsche Schrijvers gewagh van maecken.

Marquis de Sandoval verspeeld al sijn goed: en te gelijck sijn Hoofd door een slagh. 1664.

Uyt 't Spel met Kaerten en Dobbelsteenen ontstaen swaere onheylen; en veele hebben te gelijck met haere Goederen oock haer hoofd verspeeld. De Marquis de Sandoval, door Bretaigne (in Franckrijk) reysende/ hield sig eenige dagen te Rennes op/ om de Vasten-avond daer door te brengen. Hy geraeckte hier aen 't speelen met de Soon van de Procureur-Generael des Parlaments in de genoemde Stad; en verloor niet alleen al sijn geld/ maer oock al de Kleynodien die hy by hem had. Hier over begondense een ander/ maer gantsch bloedigh spel. Sy geraeckten in verschil; en van woorden quam 't tot slagen. Marquis de Sandoval doorstack de Soon des Procureurs-Generael, soo dat hy dood ter aerden viel. Stracks wierd hy aengevat; en nae twee daegen onthoofd.

Grouwlijcke Moorderyen van de Marquis Orsino te Romen. 1668.

Te Romen verviel de Marquis Orsini tot een grouwlijck misbedrijf. Hy pooghde een eerlijcke jonge Dochter tot sijne snoode lust te misbruycken. Alsse hem dapper weerstond/ wierd hy soo verwoed/ dat hy haer jammerlijck vermoordde. Jae/ nogh daerenboven om 't leven bragt eenen sijner goede Vrienden/ die hem over dit grouwel-stuck berispte. Desgelijcks een Capucijn, die hem afmaende/ de Kerck/ waer in hy gebloodden was/ t'ontheyligen. En nogh eenen/ die hem sijne misdaed voor oogen stelde.

Duël tusschen twee groote Damen te Parijs. 1665.

Niet alleen de Mannen/ maer oock de Juffers vegten wel Lijf om Lyf. Twee voornaeme Damen te Parijs, als/ Madame de Pré l'Abbe, en Madame de la Mothe, daegden d'een d'ander tot een Duël uyt. Beyde verscheenense te Paerd op de bestemde plaets/ en wisselden haere Kogelen. De laetste was d'ongeluckighste/ want sy wierd in 't eene been geschooten. 't Koninghlijck Hof verlustighde sigh met deese tweestrijd soodaenigh/ dat haer verschil/ uyt kortswyl/ wierd opgedragen aen Madamoiselle de France, om daer over te vonnissen. Maer nogh scharper gingh 't in Provence; daer vier Vrouwspersoonen in Duël traeden; en soo hebigh voghten/ dat twee der selve dood bleven.

Ander Vrouwen-*Duël.*

Schoolmeester te Bruffel sterft plotslijck van blijdschap en verdere aenmerckelijckheyd. 1669.

Dat een schielijcke overmatige blijdschap een mensch soo wel kan om 't leven brengen/ als 't Swaerd/ toond/ onder meer andere/ 't volgende Voorbeeld. Seecker Schoolmeester te Brussel had/ wegens Schulden/ over de 12. jaeren laugh aldaer op de Steenpoort gevangen geseeten. Was oock soo onbarmhertigh onderhouden geworden/ dat de Ratten en Muysen hem d'ooren van 't hoofd/ en gaten in 't Lighaem hadden gebeeten. Eyndlijck wierd hem onverwaght aengeseght/ dat hy 't Proces had gewonnen tegens de geene/ welcke hem in deese Gevanckenis hadden doen setten. Dit veroorsaeckte in hem sulck een groote en schielijcke blijdschap/ dat hy plotslijck neerseegh/ en in

Bysondere Gevall.

in een oogenblick den Geest gaf. Dit droegh sigh toe Anno 1669.

Wonderlijcke Vreemdelingh te *Vaelmuyden*, op een Wrack drijvende, gevonden, en te *Londen* gebraght; daer geene *Natien* hem verstaen konden. 1661.

Wat seldsaems was 't/ dat een jongh Manspersoon van ontrent 19. jaren binnen de Stad Londen wierd gebragt/ Anno 1668. By Vaelmuyden was hy op een Wrack/ of 't stuck eens verbroockenen Schips/ gevonden. Geen Mensch kon sijne Tael verstaen; onaengesien allerley hier sijnde Natien uyt alle Gewesten des Weerelds by hem quaemen. Aen sijne Gebeerden kon men ligtlijck afneemen/ dat hy wat groots/ en door Schipbreuck hier aengeworpen moest sijn. Sijn' eerbiedigheyd betoonde hy/ met drie schreeden aghter uyt te gaen/ en sijne hand te kussen; siende dan opwaerts nae den Hemel. Men liet hem onderwijsen in d'Engelsche Spraeck/ om berigt van sijn Land en Staet te moogen krijgen.

De *Turcksche* Keyser *Sultan Mahometh* door een Schaepharder by

Als de Turcksche Keyser Sultan Mahometh de IV. Anno 1666. van de Jaght quam/ viel hy met sijn Paerd van een Brugg' in de Rivier. Meer als 30. persoonen/ welcke hem soghten te redden/ verdroncken. Seecker Schaepharder/ niet verr' van daer sijn kleyn Vee hoedende/ dit ongeluck siende/ begaf sigh in 't Water; en 't geluckte hem/ dat hy den alreeds half-dood sijnde Keyser aen Land braght. In plaets van een Vergelding vereerde deese Maj. hem sijn Paerd/ sijne Kleedingh/ en de Kleynodien/ welcke hy doemaels op en aen sigh had: noch daer-en-boven/ voor al sijn leven een jaerlijcksche Inkoomst van 36500. Asperen, of yeder dagh 100. der selve; sijnde soo veel/ als gemeenlijck 25. Janitzaren t'saemen hebben.

Bysondere Gevall.

't leven behouden.

Hoe hy hem beloonde. 1666.

Geluckige behoudingh der twee jonge Princen van *Conti*, by een Inval. 1666.

Doe de Princes van Conti met haere twee Soonen en Hofstoet uyt Languedocq in Franckrijk weer nae Parijs keerde/ en 's nagts in een Dorp moest herbergen/ wierden beyde de Princen in eene Kamer te bed gewesen. Tot alle geluck nam de Princes haer naederhand in haer' eygene Kamer. Want naeuwlijcks een uyr tijds daer na viel 't gantsche Vertreck/ waer in de gedaghte jonge Vorsten alreeds gelegen hadden/ schielijck in; en haerer beyder Hofmeesterssen bleven dood.

Erbarmlijcken

Te Gardeleben in Oud-Marck-Brandenburgh droegh sigh Anno 1658. een erbarm-

Inval eens Thoorns te *Gardeleben*, onder de Predicatie. 1658.

lijck Geval toe. Op Donderdagh den 20. 30. May, sijnde Hemelvaerts-dagh, als 't Volck 's naemiddaghs in groote meenighte in de Hoofdkerck de Predicatie hoorde/ viel een stuck van 't Muerwerck des daer aen staenden Thoorns ter neer/ en sloeg door 't Kerkdack; soo dat 23. persoonen gantsch verpletterd waeren; veel' andere seer jammerlijck verseerd.

Geluck des Kardinaels *Barbarini* te *Romen*, by een plotslijcken Inval. 1658.

Een anderen Inval was geluckiger voor den Kardinael Barbarini te Romen. Nae dat hy in sijn Cabinet een tijd langh had sitten schrijven/ wierd hy geroepen/ om eenige Heeren gehoor te geven. Nauwlijcks was hy opgestaen/ en uyt de deur getreeden/ als een groot stuck van de Muer boven sijne Schrijf-tafel neerstortte; welcke door dien val gantsch verpletterd wierd. 't Selve sou hem weervaeren hebben/ indien hy noch maer een weynigh gebleven waere. Dit gebeurde op Donderdagh den 4. 14. Februarius Anno 1658.

Ellendigh ongeval te *Nantes*, door 't invallen van de Brugg' der Vleeschhal. 1661.

't Is te Nantes in Franckrijck de gewoonte/ dat men 's Saterdaghs 's avonds 't vleesch koopt/ 't welck de volgende Sondagh sal gegeten werden. Vermits 't nu een seer heete Somer was/ quaemen de Nantische Burgers eerst op Sondagh-morgen den 23. Junius in de Hal/ om sigh te voorsien. Deese was gebouwd over een vlietend Water/ op houte Palen en Plancken/ welcke/ door ouderdom/ vry vergaen waeren. De swaerte

Bysondere Gevall.

der aengekomene Menschen deed de Brugg' neerstorten. Veele bleven dood. Ontrent 60. persoonen wierden weer uyt 't Water getrocken; doch met gebroockene armen/ of beenen. De Stroom dreef eenige nae de Molen toe; daerse seer jammerlijck wierden toegerighte. Weynige Straten waren'er in Nantes, die geen deel aen dit ongeluck hadden.

S. Pieters Thoorn te Riga in Lijfland valt in.

Op Sondagh den 11,21. Martius Anno 1666. 's naemiddaghs ten 2. uyren/ by taemlijck goed We'er/ viel te Riga in Lijfland de S. Pieters Thoorn ter neer/ verslaende by nae 't derde deel der Kerck. Tot alle geluck had de Magistraet den Predikant aengeseght/ dat hy op dien dag in deese Kerck niet sou predicken. Anders sou/ even ter dier tyd als de val geschiedde/ den Godsdienst daer verright sijn geworden; gelijck op den voorigen dagh was gedaen. Alleen een oud Huys wierd door deese Instortingh verbroocken; waer door seven Persoonen dood bleven/ nevens een Paerd. Nauwlijcks was deese groote Thoorn-val voorby/ als oock 't nieuwgebouwd Magazijn plotslijck neervviel; juyst onder de Godsdienst. De geweldige slagh veroorsaeckte sulck een schrick/ dat 't Volck hals over hoofd uyt de Kerck liep; waer door veele swaerlijck verseerd wierden.

Desgelijks 't nieuw-gebouwd Magazyn. 1666.

Inval van een Huys t' Antwerpen. 1671.

In seeckere Straet t' Antwerpen stond een oud Huys/ 't welck dreyghde/ haest te sullen instorten. Men wou 't derhalven by tijds onderstutten. De Timmerman/ die 't werk verrighten sou/ gingh in de Kelder/ om te sien/ waer hy gevoeghlijckst sou beginnen; doch deselve wierd sijn Graf. 't Gebouw viel in; en hy verloor ellendigh sijn leven. In dit Huys woonden twee Geestlijcke Dochters/ welcke School hielden. 't Was nu juyst der Kinderen Speeldagh: anders sou 't ongeluck grooter geweest sijn.

Wonderlijcken Bergh-val dight by Lindauw aen de Boden-See. 1665.

In Junius Anno 1665. is een hoogen Bergh/ niet verr' van Lindauw aen de Boden-See, tusschen Dornbien en Embs, nae dat hy voor ontrent 14. dagen had begonnen te barsten/ met een geweldigh gekraeck/ en veel groote daer op staende Dennen-boomen/ ter neer gestort. Deese val wierd gehoord als of 't seer fel had gedonderd. Eenige hadden eerst gelijck als een Blixem/ en daer nae een grooten damp of roock gesien. Deese Landstreeck was nu als een Poel en Moeras geworden. De Velden waeren anderhalve Duytsche Mijl weghs met Stof bedeckt. Niemand wierd van deese Berghval beleedighd/ als eene Vrouw/ en een Jongen. De geene/ welcke sigh dight daer ontrent bevonden/ wierden in de Lught om hoogh gevoerd door de Slagh/ en daer nae ter aerden geworpen.

Mist-bergh te Warschauw ingevallen.

Den 20.30. Januarius Anno 1671. stortte te Warschauw de Mistberg voor 't Slot in; waer door 7. personen dood bleven. By 't uytgraven deeser Lijcken vond men een heymlijck Hol; en in 't selve een Moordenaer; die by naght de Menschen aenviel; vermoordde/ en daer nae in de Weixel wierp. In Februarius desselven jaers heeft sigh twee Mijlen van Norkopingh in Oost-Gothland, by Siegeburgh, de Residentie van Hertogh Adolph, een ongueroote Steen-rots/ of Bergh/ eenige honderd voeten (vademen) hoogh/ van selfs in de Zee neergestort; met sulck een grouwlijck geraes en gevolder/ als of Hemel en Aerde sou vergaen gehad hebben. 't Ys/ 't welk doemaels in 't Water lagh/ was over de twee Mijlen weghs door deese geweldige beweegingh verpletterd. Vier van Hertogh Adolphs Paerden bleven dood/ alleen door 't geweld des slaghs.

Grouwlijcken Bergh val te Norkopingh in Oost-Gothland.

Inval by een Comedie in Yrland.

Onder 't speelen eener Comedie in Yrland stortte ter neer de Galery/ op welcke de Vice-roy met sijne Gemalin sat. Verscheydene persoonen/ daer onder selfs de Vice-roy met Vrouw en Kinderen/ wierden swaerlijck gequetst; eenige bleven gantsch dood.

E'lendigh onheyl de Stad Saltzburgh overkoomen; door 't neerstorten van een geweldigh stuck eens daer overhangenden Berghs, waer door Huysen en Kercken tot de grond toe verwoest, meer als 500. Menschen verpletterd werden. 1669.

Seer verschricklijck was 't ongeluck/ 't welck de Stad Saltzburgh Anno 1669. trof op den 6.16. Julius 's naghts ten twee uyren; daer een hoogen Berg by de S. Nicolai Poort, van 't Vondelinghs-Huys af over 15. Huysen neerstortte/ en de geheele Straet tot een Steenhoop maeckte. Deesen Bergh hing gelijck als waggelende over de Huysen heenen; door een Aerdbevingh alreeds gescheurd sijnde. Ontrent 500. Menschen wierden verpletterd; en twee Kercken/ d'eene gantsch van Marmor gebouwd/ nevens 't Seminarium, tot Puynhoopen gemaeckt. Als nu veele toeliepen/ om te redden de geene die noch onder d'Invallen deerlijck karmden/ viel ten tweeden mael een Klipstuck af/ van meer als 200000. ponden swaertte; vernielende noch 30. persoonen. 't Muerwerck der Huysen en Kercken was d'aerde gelijck geworden; soo dat men geen teeckenen kon sien/ dat'er voor deesen Huys of Kerck had gestaen. De Bergh selfs/ daer deese stucken van waeren afgebroocken/ was seer vreeslijck t'aenschouwen/ en scheen als bevende; wijl 't gevallene uyt 't midden was uytgeborsten/ en 't bovenste/ even als een Dack/ over een geheele Straet hingh; dreygende noch meer ellende. Onder de neergestortte Huysen hoorde men wel gintsch en herwaerts in de Kelders ontrent honderd Menschen deerlijck karmen om hulp/ doch men kon niet by haer koomen/ wijl de groote Steenklippen niet te verbrengen waeren. Twee-en-twintigh Monicken wierden met haer Klooster bedeckt. Een stuck van de Stads-muer was in de Saltz-vloed ter neer geworpen.

Ander beright, hier van uytgegeven door eenen, die naest by deese Bergh-val woonde;

Seecker persoon/ naest by deese Berghval woonende/ heeft/ met toesteminge der Magistraet, een ander Beright uytgegeven/ waer in hy de schaede aen de Menschen kleyner maeckt; en te gelijck aenwijsd d'oorsaecken deeses onheyls. Hier te Saltzburgh, seght hy/ by onser Lieve-Vrouwen Poort, is op den 16. Julius Anno 1669., 's morgens tusschen 2. en 3. uyren/ d'Inval des Berghs geschied. De Natuerlijcke oorsaeck is/ dat d'Eygenaers der aengebouwde Huysen/ om meer gemacks en ruymte wil/ in den aghter haer staenden Bergh Kelders en Kamers hebben doen uythouwen/

Bysondere Gevallen.

met aenwijsingh van de natuerlijcke oorsaecken deeses Vals,

houwen / en den selven dus allenxen uytgehoold; waer door dan de voet seer verswackt is geworden / en 't swaer' opperdeel dese neerstortingh heeft veroorsaeckt. Dit valt dies te geloofl ycker / wyl de Bergh geen vaste Klip / maer een voose Steen is; meer gelijckende een vast-t'saemgewassen Sand / als Steen. Daer-en-boven inwendigh vol Gaten; en met Sand vermenghd. Tot dit alles heeft noch geholpen de langhduerige verwisselingh des We'ers / als / Koude / Sneeuw / Ys / Hitte / Regen / Drooghte tsederd soo veele jaeren; waer op ten laetsten deesen val noodwendigh en natuerlyck heeft moeten volgen.

en de schade, daer door veroorsaeckt.

In de Huysen en Gebouwen is schier alles wat'er in was verpletterd. S. Marien Kerck, Onser L. Vrouwen Capel in den Bergh / en 't Vorstlijck Seminarium der Alumnen, nevens 13. Huysen sijn gantsch verwoest. 't Getal der geblevene persoonen is 220. Van de woede des Brandberghs Vesuvii in 't Koningrijck Napels, en des Æthna in Sicilien, sullen wy hier nae by de Vyerbranden spreecken.

Elve byna sonder Water.

Een stercke Ooste-wind drooghde Anno 1657. de Rivieren soodanigh uyt / dat men d'Eylanden in d'Elve sagh staen even als waeren 't Bergen geweest. De Haven te Hamburgh was gantsch sonder Water.

De versonckene Stad *Stavoren* gesien. 1657.

Door deese aenhoudende en uytdroogende Wind gebeurden 't / dat de Stad Stavoren, voor eenige honderd jaeren versoncken; sigh weer soedaenigh onder 't Water vertoonde / dat men de Bolwercken boven 't Water kon sien uytsteecken.

Drie voor langh versonckene Steeden in d'*Archipel* gesien. 1659.

Anno 1659. quam van Santen tijdingh te Venetien, dat de versonckene Steeden in d'Archipel, te weten / Littachia, Katastari en Guierikaria, sigh soo klaer hadden vertoond / dat men de Mueren / en de verwoestte overblijfselen / bescheydentlijck kon sien. Maer 't geen de verbaesdheyd vergrootte / was / dat men al de gemelde Plaetsen soodaenigh sagh / als of se met bloed besprenckeld waeren.

In 't Vleck Schleben, ontrent 3. uyren van Jehna, had een voornaem Ridder / nu 49. jaeren geleeden / een Aloë-boomtje geplant. Anno 1669. was 't 16. Ellen hoogh opgeschooten. In dit jaer bloeyde deese Boom voor d'eerste en laetste mael. 't Getal der Bloessemen was 4610. Al t'saemen scheenen se geele Lelyen te sijn. Uyt Leipzich en andere Plaetsen quaemen veele derwaerts / om deese rariteit te sien.

Aloë bloeyd in 't Vleck *Schbelen.* 1669.

Den 4. 14. Julius Anno 1666. is ontrent twee Musquet-schooten weghs van Byleveld in Westphalen gantsch onvoorsiens een Heylbron ontsprongen; door welcks Water-gebruyck van dien dagh af tot op den 7. September N. Stijl / en alsoo in 9. weecken tijds geluckigh geneesen sijn 29. Lamme; 6. Jightige; 13. Blinde; 2. met de Bloedbloed behebte; 57. van smerten in de Leden; 21. van opene gevaerlijcke Beenwonden en Sweeren; 29. van de Scheurbuyck; 15. van gevaerlijcke Zinckingen; 3. van de verloorne Eetens-lust; 15. van Geswellen; 3. van de Vallende Sieckte; 4. van de Hayrworm; 10. van Fistulen, of Draghtgaten / 3. van geduerige Braeckingen; 3. van de Steen; 1. van de Watersught; 3. van Breucken; 1. van Engborstigheyd; 1. van Schurftigheyd; 1. van 't uytgaen des Aersdarms; 2. van bevingh der Leeden / &c.

Wonderlijcke Heylbron by *Byleveld* in *Westphalen* onvoorsiens ontsprongen. 1666.

Aenmerklijcke genesingen.

Te Tilsit in Pruyssen droegh sigh Anno 1657. met den aenvangh des jaers yet seldsaems toe. Den 15. Januarius quam een onguer-groote Wolf by de verloorne Schildwaght (aen de Memel te Paerd sittende) onverwagt en gantsch snel aenlopen: sprong grimmigh op hem toe / en vattede hem by den eenen arm. De Ruyter begon geweldigh te

Een onguer grootte Wolf te *Tilsit* in *Pruyssen*.

Bysondere Gevallen.

te schreeuwen. Een andere daer ontrent sijnde Schildwaght / oock te Paerd / ylde sigh t'sijner hulp. De Wolf hem in 't Gesight krijgende / verliet 't geen hy had / nae eerst een goed stuck uyt den arm gebeeten te hebben / en snelde nae de Stad Tilsit, tot by de Palissaden. Sprongh hier de daer staende Schildwaght in 't aengesight met een groote woede; ruckte neus en oogen uyt 't hoofd wegh; boorts hem soodaenigh toerightende / dat hy geen mensch meer gelyck scheen. Hier nae maeckte hy sigh aen de vierde Schildwaght; en beschaedighde den selven desgelijcks seer grouwlijck. Een Vleeschhouwer / uyt de Stad koomende / wierp hy ter aerden. Hier over ontstond een grooten Alarm in de Hoofdwaght; die terstond uytliep; doch de Wolf viel haer aen met een groot geweld; en beet twee der haere seer jammerlijck. Echter schoot eenen der Soldaten hem met twee Kogelen uyt sijn Carabyn door de kop / soo dat hy ter aerden viel; nae dat hy seven persoonen seer ellendigh had toegesteld.

valt op verscheydene Schildwaghten aen, en mismaeckt seven persoonen seer jammerlijck. 1657.

Door de Stad Smolensko lieten sigh Anno 1658. tusschen de 3. en 400. Wolven sien / seer afschouwlijck huylende tegens deese Plaets. Men schoot 't Canon onder haer los; waer opse den wegh nae Muscouw naemen. Dit baerde in de Muscoviters seldsame gedaghten.

Meenighte van Wolven by Smolensko,

Oock vertoonde sigh in Augustus van 50. tot 100. Wolven by malkander in Lijfland; waer door de Wegen niet konden gebruyckt werden sonder 't uyterste gevaer. Den 26. Julius Anno 1661., ten twee uyren 's namiddags / vonden sigh in een kleyn Boschje / niet verr' van Constans, 18. Wolven by een; en betrapten by S. Catharijnen Klooster over de 100. Schapen; van welkese meer als 30. terstond dood beeten. In meer als 20. jaren hadmen hier noyt eenigen Wolf vernoomen. Noch veel ongewooner was 't / datmen op den 19. 29. Januarius Anno 1666. een geheele Schare van Wolven sagh in de Graght des Kasteels S. Angeli, anders Engelenburgh, te Romen. Doemen op haer aenviel / om haer te vangen / sprongense in de Tyber, en ontswommen dus haer gevaer.

en in Lijfland.

Oock by Constans. 1661.

Te Romen, in de Graght van S. Angelo. 1666.

Als yet sonderlings werd oock van de Geschied-schryvers aengemerckt / dat Anno 1670. door geheel Braband en d'aengelegene Provintien de Wolven soo raesend wierden door geweldigen honger / wegens de seer felle Vorst en Sneeuw / datse sigh by een voegden; 't geheele Land door-liepen / en veele Menschen om 't leven braghten. In Luxemburgerland wierd gevonden 't Gebeente des Lieutenants van d'Overste Past. Deese jammerlijcke overblijffselen kendemen aen 't daer by leggende Geweer / en eenige stucken der verscheurde Kleederen. Twee Wolven vondmen nevens hem / die hy met sijne Pistoolen en Degen / gantsch bloedigh / had omgebraght. Men vreesde / dat sijne Medgesellen een diergelijck ongemack had getroffen / wijl men niets van haer kon verneemen. Dese Lieutenant was uyt Spaenschen Dienst ontslagen geworden; en meende nu nae Duytschland te trecken. Seeckere Boerin / de Veehoedster des Barons van Dergelbergh, wierd t'eenemael verscheurd gevonden / ontrent 't vierde deel eener uyr van haer Huys af. Te Rochier, een uyr van Touche, lagh d'eene arm des Pastoors, met den blooten Degen noch in de hand. 't Overige des ligchaems was tot 't been toe afgeknaeghd.

Meenighte van Wolven in Braband, en d'omleggende Provintien,

welcke veele Menschen verscheurden.

Beklaeghlijke Voor-

beelden daer van. 1670.

Den 23. Augustus O. S. Anno 1659. lieten sigh / ontrent een Mijl wegs van de Stad Hamburgh, in d'Elve twee Walvisschen sien. De kleynste / 25. voeten langh / wierd gevangen / wijl hy op een Sandbergh was geraeckt. De grootste die ontrent 50. voeten langh scheen / ontquam 't. Ontrent deselve tijd wierd by Eyderstad in Holsteyn aen Land gedreven een seer groote Visch / van een ongewoon slagh / langh 63. voeten. Veele hielden 't voor geen goed Voorteecken. Yet ongemeens was 't oock / dat dight by Breemen in seeckere Rivier / genoemd de Lesse, sijnde een Arm van de Weeser, van de Boeren wierd geschooten een Wijfjens-Walvisch / langh 29. voeten / breed 10. Niemand had geheugenis / dat oyt eene deeser Visschen soo na by de Stad was gesien of gevangen geworden.

Walvisschen op d'Elve.

Ongemeene seer groote Visch by Eyderstad. 1659.

Walvisch by Breemen. 1669.

Anno 1667. in Augustus quam by Malmoë een groote Visch aen Land. Voor aen de Snuyt had hy een Sweerd / van ontrent 2. ellen lenghte. Desselven vleesch was van een seer goede smaeck. Eenige hielden hem voor een Swaerdvisch / van de Griecken genoemd Xiphias, van de Latijnen Gladium; welcke in Sicilien genoegh gevonden werden.

Visch met een Swaerd van twee ellen aen de Snuyt. 1667.

Een sonderlingh Geval bejegende een Engelsch Schip in Februarius Anno 1664. op de Reys nae 't Eyland Barbados. Een groote Visch (van wat voor een slagh wistmen niet) / stiet tegens 't selve / in volle Seylingh / op de Stierboords sijde soo geweldigh aen / dat de Man / aen 't Roer staende / ter neer stortte. Dit was noch niet genoegh. Deese Visch quam oock aen d'andere sijde des Schips; wierp veel Water nae boven / en boorde met sijnen Hoorn in den bodem / drie geheele Plancken door en door. Doch hier brackse af / en bleef in 't hout steecken ter lenghte van twaelf duymen. Seer dick was desen Hoorn / en over de 100. ponden swaer. Indiense niet waer' afgebroocken / soo had 't Schip buyten twijffel moeten vergaen; want de Pomp sou niet genoegh geweest sijn / om 't indringende water door sulck een wijd gat uyt te werpen: 't welck nu door den afgestoorenen Hoorn gestopt bleef: die / als 't Schip aen de Barbados was gekomen / daer uyt gehaeld wierd. Men hond voor gewis / dat dit geweest is de Visch Narwal, of Narhual; die een Hoorn heeft even als een Eenhoorn / en ontrent de Kust van Noorweegen gevonden werd.

Seldsaem Geval van een Engelsch Schip: seylende na de Barbados, met een gehoornde Visch; buyten twijffel de Visch Narhual. 1664.

Anno 1657. leefde noch te Neurenbergh seecker Man / genoemd Johan Ottele, een Brabander, oud 115. jaren. Had een Baerd / langh een el en een vierendeel. Was treflijck welspreeckend / en seer geleerd in veelerley Taelen: ter weereld gekoomen den 27. Septem-

Johan Ottele, een Man van 115. jaren, leefde noch te Neurenburgh Anno 1657.

Byson-dere Gevallen.

September des jaers 1542.

Johan Macklain, een Predikant van 116. jaren, in Schotland,

In 't voorgaende Boeck hebben wy gesprooken van een oud weer jongh gewordene Predikant in Jutland Anno 1655. In 't jaer 1657. is even 't selve geschied aen een ander Predikant in Schotland, genoemd John Macklain van Lesbury in Northumberland; doemaels woonende ontrent 8. of 10. Engelsche Mijlen van Nieuw-Kasteel; oud 116. jaren. Hy had / gelijck hy betoog met veele Getuygen / t'sederd 40. jaren niet sonder Bril konnen sien. 't Gesight van deesen Stok-ouden wierd soodanig weer verjongd / dat hy Boecken van de kleynste druck gemaklijck sonder Bril las. Door sijne verloorne Tanden kreeg hy weer nieuwe. Sijn gantsch grijs hayr wierd nu gelijck dat van de jonge Kinderen. Lange tijd had hy sigh teeder en swack bevonden; doch nu van vernieuwde kraghten. Hy studeerde weer vlijtigh / en predickte yeder Sondagh, tot groote verwonderingh van al de geene die hem kenden.

in alles weer jong geworden. 1659.

De Planeet-Starr Mercurius in 't lighaem der Son gesien. 1661.

Het sonderlinghs was 't / dat de treflijcke Astronomus en Raedsheer der Stad Dantzik, de Heer Hevelius, nevens den beroemden M. Buthnerus, op den 23. April Anno 1661. O./ of den 3. May N. S. Anno 1661. de Planeet-Starr Mercurius in 't lighaem der Son saegen. Deese Observatie van Mercurius in de Son werd gehouden te sijn het tweede Exempel in al de tijd dat de Weereld heeft gestaen.

Voorspooken, gesien en gehoord in de Hollandsche Vestingh Zeelandia op 't Eyland Formosa. 1661.

Wy hebben hier boven gehoord / hoe de rovende Chineesen de Hollandsche Oost-Indische Maetschappy ontweldighde 't Eyland Formosa, en seer grouwlijcke wreedheden daer bedreven. Korts voor deesen Aenval / te weeten den 5. April Anno 1661. / 's naghts ontrent ten 11. uyren / ontstond een wonderlijck gedruysch in de Vestingh Zeelandia (sijnde de Hoofdvestingh deeses Eylands) op 't Bolwerk Middelburg. 'k Sal hier de Schrijver Albrecht Herport die by dit alles geweest is / laeten spreecken. Ter deeser tijd / als al 't Volck in 't Waghthuys sliep / sprongen wy alle gelijcklijck uyt onsen slaep op / en elck nam sijn Geweer. Sommige ontstaecken haere Lonten. Andere namen den blooten Deegen in de hand. Noch andere deeden haere Harnassen aen; namen Spiessen / en liepen dus onder malkander. Als nu d'een d'ander vraeghde / wat 'er te doen was? soo vraeghde de gevraeghde weer even 't selve / sonder dat yemand eenigh seecker bescheyd wist; en eyndlijck geraeckten wy met groote moeyte weer in stilte. Dit was (vervolghde hy) 't Voorspoock van de swaere Belegeringh / welcke korts daer nae volghde / en met eenen der verwoestingh van Formosa. Op de Reede lagen noch drie van onse Scheepen / welcke wy in de volgende naght / ontrent een uyr voor den dageraed / gelijck als in volle vlammen saegen staen; schietende uyt haer Geschut / sonder dat wy slagh of gedruys hoorden. In tegendeel / de geene / welcke op de Scheepen waren / sagen desgelijcks de Vestingh als in vyer en vlam staen; en 't scheen haer / datmen daer oock 't Canon af-schoot. Eenige naghten nae den anderen saghmen veel andere Spoockeryen / welcke op 't Veld voor de Vestingh Zeelandia tegens malkander voghten; doch als de dagh aenbrack / was alles verdweenen.

Korts voor dat deselve van de Chineesen wierd overrompeld, met afgrijslijke wreedheden.

Byson-dere Gevallen.

Wonderlijck Geval by Goeree,

In de herten van veele der Vereenighde Nederlanders ontstonden vry bekommerde gedaghten / over 't geen den 25. Julius O. S. Anno 1664. onder haer verbreyd wierd. Ontrent 30. of 40. persoonen saegen 's avonds aen den Oever van Goeree een groote meenighte Scheepen met allerley Vlaggen, door malkander heenen varende / gelijck in een Scheeps-schermutsel pleegh te geschieden. Eenige tijd hier na verdweenen dese Schimmen: Maer daer tegens verscheenen twee Leeuwen, hevigh tegens malkander vechtende; en dit Gevecht tot drie malen toe hervattende: soo datse eyndlijck gantsch afgemat scheenen. Daer nae quam een seer groote Leeuw, en verslond de twee andere. Doe vertoonde sigh een Koningh met de Kroon op 't Hoofd; soo gantsch sightbaer en eygentlijck / dat d'Aenschouwers oock selfs de Knoopen aen den Rock konden kennen. Na 't verdwijnen van dit alles saghmen 't Water der Zee, soo verr' 't gesight kon reycken / niet anders als bloed. De geene / die dit Voorspoock 's avonds hadden waer-genoomen / sagen 't / alsse den volgenden morgen nae haer werck gingen / andermael. De Magistraet van Goeree hebben haer Eedlijck hier over gehoord / op dat aen de waerheyd deeser Verschijningh dies te minder moght getwijffeld werden. Swaermoedige bedenckingen veroorsaeckte dit in veele Gemoederen; wijl dit gebeurde ter dier tijd / als den Oorlogh tegens Engeland onvermijdlijck scheen; als men hier met de Scheeps-toerustingh besigh was; en datmen de Versamel-plaets der extraordinaire Vloot nu voor Goeree had aengesteld.

van een Schijn-Zee-gevecht daer voorgevallen, en andere daer bygaende dingen; gesien van meer als 30. persoonen. 1664.

Een Jongen van ontrent 8. jaren in een Bosch onder de Beeren gevonden: de Koningin van Polen toegesonden; en hoedanigh genatureert;

Terwijl de Litthauwsche Krijgsvolckeren in Polen Anno 1663. nae de Dnieper, of Nieper, gingen / stroopten de Trosboeven / na haere gewoonte / over al door de Bosschen / niet om Wild te jagen; maer om haer' eygene daer ingevlodene Landslieden te berooven van 't weynige / 't welckse noch hadden. Ondertusschen vondense een seldsaem Wildbraed: te weeten / een Jongen van ontrent 7. jaren. Andere berigten ons / dat het door Jagers wierd gevonden. Liefst willen wy hier volgen de Brief van een voornaem Poolsch Edelman / geschreven aen den vermaerden M. Isaacus Vossius, luydende dusdanig. 'k Ben genoodsaeckt / u een geval bekend te maecken / 't welck u sal verwonderen. Voor eenige tijd heeft de Bisschop van Vilna doen aenstellen een groote Beeren-jagt. Onder een deel Beeren vondmen een naeckt Kind; nae vermoeden 8. of 9. jaren oud; byna verbreemd van alle Menschlijcke hoedanigheden / en niets anders hebbende / als de gedaente van een Mensch. 't Heeft deselve gebeerden / grimmassen en gewoonten / als de Beeren. De Bisschop sond het de Koningin van Polen toe; by welcke 't nu ontrent 8. dagen langh is geweest; en gekleed geworden als andere Kinderen. 't Eet alderliefst rauw vleesch / en

uyt 't nauwkeurigh berigt eens Poolschen Edelmans, selfs ooghgetuyge.

Bysondere Gevallen.

aen den geleerden *Mr. Isaacus Vossius.* 1663.

drinckt geerne bloed: doch men poogd/ hem hier van af te wennen. Als hy in den Hof koomd/ weet hy door den reuck/ gelijck alle andere dingen/ alsoo oock de Kruyden t'onderkennen. Nu voor twee dagen wierd hy een Beer gewaer/ en gingh'er onbeschroomd nae toe. Men vernam tusschen deese beyde soo veel lief koosingen en gemeensaemheyd/ als die is van den eenen Beer tot den anderen. Door gewoonte kruypt hy op handen en voeten; ter welcker oorsaeck d'armen na 't ligchaem toe ingegroeyd sijn. Maer nu begind hy sig te gewennen onder 't gebied der Menschen/ gelijck d'Apen en Beeren/ welcke onder opsigt staen. Ses of seven jaren sijn 't geleeden/ dat seeckere Vrouw in dit Gewest haer Kind verloor/ doe twee jaren oud: en uyt naereeckeningh van de tijd meenen de Lieden/ dat dit wel 't selve Kind sijn moght; door de Godlijcke voorsienigheyd van een Beer opgevoed. 't Sy nu hoe 't wil/ de saeck is seecker; en ick selfs ben oogh-getuyge van 't geen ick hier schrijf.

Seldsaem Geval te *Nievel* in *Braband*, met een dood gewaende en herlevende Vrouw,

Te Nievel in Braband woonde een voorname Vrouw/ oud ontrent 36. jaren/ behebt met de vallende Sieckte; soo geweldig/ dat dit quaed dickmael wel agt-en-twintig mael op malkander quam/ sonder veel tusschentijd. Ter dier oorsaeck hieldse altijd een Kamer-maeghdeken by haer. Door gebruyckte hulpmiddelen/ begon 't wat te beteren; dies veroorlof dese de gedaghte Dochter ontrent Nieuw-jaer, haere Vrienden voor eenige dagen te mogen gaen besoecken. Korts nae haer vertreck quam de quael weer: soo sterck/ dat al die by haer verscheenen/ haer dood oordeelden. Men leydde haer in een Kist/ en nae drie dagen in 't Graf. Stracks na de begraefnis quam 't Dochtertje ('t welck de geleegenheyd haerer Vrouw bekend was) t'huys; en hield onophoudlyck aen/ datmen haer 't Graf sou toonen/ en 't selve openen. Liet oock niet af/ voor datmen haer hier in te wil was. Doe bevondmen/ dat de gewaende Doode noch leven in haer had; maer oock beyde haere handen niet weynigh had verseerd. Dus wierdse weer uyt 't Graf en de Kist genoomen; doch stierf na eenige dagen; en wierd ten tweedenmael begraven.

weer levendigh uyt 't Graf gehaeld. 1664.

Bysondere Gevallen.

Erbarmlijck schouwspel van een vlughtigh Hert, met een levendigh Mensch daer aen gekeetent.

Een erbarmlijcke saeck saghmen Anno 1666. niet verr' van Friedbergh in der Wetterauw, in de Maend May; te weeten/ in 't Veld een vlughtigh Hart/ waer op een Man sat/ met Keetenen daer aen gebonden; geheel bloedigh/ met verscheurde Kleederen; en onophoudlijck roepende: Ach, beneem my doch mijn leven, op dat ick eenmael verlost sy van deese onverdraeghlijcke straf, welcke ick nu den derden dagh heb uytgestaen. Dit Hart heeft my uyt Saxen hier heenen gedraegen; op sulck een vlugtig-woeste wijs. Eyndlijck vondmen dit Dier by Solms dood; waer aen geen vleesch/ maer allen 't Ingewand te sien was. Dight daer by lagh dien ongeluckigen mensch oock dood. Buyten twijffel heeft hy een groote misdaed begaen gehad; derhalven hy sulck een straf moest lijden; want diergelijke Barbaersche straffingen over swaere misdaden sijn in Duytschland niet ongebruycklijck.

Ongehoorde vermeetene daed van drie Booswighten te *Londen*,

Drie seer stoute Gesellen/ d'eene gekleed als een Geestlijck persoon/ quamen aenrijden voor den Towr te Londen. Saten hier af/ en gaven haere Paerden aen twee daer toe gestelde Dienaers te bewaren. Sy versoghten/ datmen haer de Koninglijcke Cieraden en Regalien wou laeten sien; 't welck niet geweygerd werd aen persoonen van eenig aensien. Sir Eduard, dien de bewaringh der selve was toevertrouwd/ voerde haer in 't Cabinet; en toonde haer deese kostlijckheden: Onvoorsiens staecken de drie Booswighten

welcke in den *Towr* te *Londen* komen,

hem

Byſondere Gevallen.

om de Koninghlijke Kroon en andere *Regalien* te ſteelen.

hem een Bal in den mond; en verhinderden dus 't geroep. Daer-en-boven bondenſe hem de handen. Echter maeckte deeſen Heer/ ſchoon by de 70. jaer oud/ met ſtampen en anders een groot gerught. Sy/ hier over verbaeſd/ ſtieten hem een Dolck in 't ligchaem/ en gaven hem voorts met een houten Hamer/ van haer mee gebraght om de Kroon in ſtucken te ſlaen/ eenige doodlijcke wonden op 't Hoofd. De gedaghte tſaemgebogene Koninghlijcke Kroon/ de Rijcks-appel/ en andere koſtlijkheden/ ſtaeckenſe in een Sack/ en gingen'er mee wegh; laetende Sir Eduard met de Bal in de mond en in ſijn bloed leggen; oock met de handen op den rugg' gebonden. Sy waeren alreeds door twee Schildwaghten geraeckt/ als de Schoonſoon van dien Heer/ haer ſnel wegh wijcken aengemerckt hebbende/ een arghwaen begon op te vatten: gingh terſtond nae de Kamer/ en vond ſijnen Schoonvader dus vermoord ter aerden leggen. In aller ſpoed riep hy de Schildwaght toe/ datſe deeſe Schelmen ſouden aengrijpen; welcke nu tot de derde Waght waren genaerderd; maer daer aengehouden wierden. Eenen deeſer drie haelde ſijnen Poffer voor den dag/ en ſchoot nae de Waght; doch miſſte: die daer op oock vyer gaf/ en hier door de geene/ welcke in 't Waghthuys waren/ in Alarm braght. Dus wierden twee deeſer Dieven gevangen. De derde was 't ontkomen/ nevens de geene/ welcke de Paerden bewaerden. By deeſe twee vondmen noch de Kroon en Rijcks-Appel; doch een goed deel Eedele Geſteenten/ welcke in 't tſaemenſlaen der Kroon uytgevallen waren/ bleven verloren.

Den bewaerder der ſelve, Sir *Eduard* vermoorden;

De Kroon, Rijcks-Appel, &c. weghneemen.

Op hoedanigh een wijs gevangen bekomen: en wieſe waren.

Op Koningh Carels bevel wierden de Gevangene nae Withal gebraght; en men bevond/ dat den eenen/ genoemd Blood, een Moordbrander was/ die ſigh voor 8. jaeren onder de Rebellen in Yrland had bevonden; d'andere een Verwer en Burger te Londen, geheeten Perrot, woonende in de Theemsſtraet. Ontrent twee uyren daer nae wierd oock den derden gekregen. Hy noemde ſigh wel Thomas Hund; maer naederhand bevond men/ dat hy was de Soon van de gemelde Blood. Deeſe beyde/ Vader en Soon/ waeren oock geweeſt onder de geene/ die onlanghs geleden den Hertogh van Ormond verraderlijck hadden aengevallen. Blood bekende opentlijck voor Koningh Carel, dat ſijn voorneemen in deeſe groote Dievery niet anders was geweeſt/ als om ſigh uyt ſijne langh-geleedene armoede te redden/ en eens rijck te werden. Dat hy beeter had gehouden/ op eenmael ſoo veel te ſteelen/ dat hy genoegh had/ als lange jaeren met kleyne Dieveryen om te gaen. Liever had hy haeſt willen ſterven/ rijck ſijnde; als langh leven in armoede. Daer-en-boven wiſt hy wel/ dat de Koningh door deeſe groote Dieſſtal minder ſchaede ſou lijden/ als of hy een geringh perſoon eene Rijcksd. had ontſtoolen.

Ronde, doch onbeſchaemde belijdenis des eenen voor de Koninghlijcke Majeſteyt. 1671.

Groote Dieſtal te *Parijs*.

Te Parijs wierd geſtoolen een Kiſtje met Eedele Geſteenten/ toebehoorende haere Kon. Maj. van Groot-Britannien. De Dieven ontvlooden nae La Ferte; doch wierden haeſt vervolghd door den Koninghlijcken Procureur, om daer haer Proces te maecken.

Byſondere Gevallen.

De Mareſchal de Humieres wierd te Parijs in den avond op de ſtraet van eenige Gauwdieven aengehouden; welcke 50. Piſtoletten van hem begeerden. Wijl hy doemaels geen geld by ſigh had/ moeſt hy haer met Eede beloven/ dat hy de volgende morgen haer dit geld in ſijn Huys ſou aentellen. Eenen deeſer Schelmen was ſoo vermeten/ dat hy op de beſtemde tijd de Piſtoletten quam haelen. De Marquis nam hem wel dapper door/ maer gaf hem echter/ om ſijnen Eed te houden/ 't geld/ en liet hem gaen. Te Romen wierd oock den Marquis Paulus Strada in ſijn Pallays van een Booswight overvallen; die/ hem een Dolck op de borſt ſettende/ 100. Dubbloenen hem afdwongh.

Ongehoorde ſtoutheyd eens Gauwdiefs te *Parijs* tegens den *Mareſchal de Humieres.* 1671.

Andere Dievery te *Romen.*

Wy konnen hier nu geen plaets meer beſlaen met 't verhaelen van andere Byſondere Gevallen; alhoewel noch een groot deel ſeer aenmercklijcke ſouden konnen voorgeſteld werden.

Afbreeckingh van de Byſondere Gevallen.

Onder d'eerſte 15. jaeren der Regeeringh des Keyſers Leopoldi heeft het niet ontbrooken aen Wonderteeckenen, ſoo aen den Hemel en in de Lught, als op d'Aerde, en aen de Wateren. Alleen eenige der voornaemſte ſullen wy hier voordraegen; en die aen den Hemel laeten voorgaen.

Wonderteeckenen.

T'Amolliers in de Franſche Provintie Champagne, en daer ontrent wierd Anno 1658. een groote Comeet aen den Hemel geſien/ in de geſtalte van twee waſſende Maenen; die/ nae datſe een lange tijd tegens malkander hadden geſtreeden/ ſigh eyndlijck met een ſeer ſtercke Donder en Blixem nae 't Noorden wendeden.

Seldſaeme *Comeet t'Amolliers.* 1658.

Den 3. Auguſtus Anno 1659. liet ſigh te Romen (oock te Napels) regt over de Stad/ een nieuwe ongewoone Starr' ſien/ van een verſchricklijcke grootte. Geduerigh namſe noch meer en meer toe/ en ſtond ſtil/ reght over de genaemde Plaets. Vervaerlijck was in 't volgende jaer t'aenſchouwen de vyerigh-roode Comeet-Starr'/ welcke in Januarius by Groot-Wardein aen den Hemel boven de Maen ſtond: waer by ſigh noch vertoonden eenige bloote Sabels/ in ſoodaenigh een geſtalte/ als offe de Maen hadden willen doorhouwen. Behalven deeſe liet ſigh noch een andere groote Sabel ſien; en onder deſelve een Son. Niet verr' daer van daen verſcheen 't Hongariſch Wapen; doch door de glantſch t'eenemael bedeckt. De groote Sabel hackte van ter ſijden op de Maen toe. Meenighte van Menſchen ſaegen dit Wonderteecken/ niet ſonder ſchrick.

Nieuwe, ongewoone ſeer groote Starr', boven *Romen* en *Napels.* 1659.

Vyerigh-roode *Comeet*, en andere verſchrikkelijckheden. 1660.

In Januarius en Februarius Anno 1661. ſag men in en buyten Duytſchland een nieuwe Starr'/ van welcke veel geſprooken en geſchreeven wierd. Nae een hevige Stormwind/ en nu by heldere Lught/ wierd men aen d'Elve en rondom Hamburgh, met den uytgangh van Januarius, eenige daegen aghter den anderen/ 's morgens ten 5. uyren/ gewaer een ongewoone Starr'/ ſeer donc-

Comeet-Starr' geſien in en buyten *Duytſchland.* 1661.

lker/

Wonderteeckenen.

ker / loopende uyt 't Oosten nae 't Zuyden. In 't eerst wilden'er eenige Saturnus van maecken; maer andere hielden 't voor een Comeet. Ter selver tyd wierd hy op deselve wijs gesien in de Breemensche en Meeckelenburghsche Landen / tot op den 6. 16. Februarius; wanneer men aen sijne overige Stralen / schietende nae 't Noorden / ten vollen bemerckte / dat het een Comeet was. T'Olmutz in Moravien wierd op den 29. Januarius, 's morgens ten 3. uyren 40. Minuten sijnen opgangh dight by 't hoofd des Adelaers geobserveert, sulcker wijs / dat hy met een korte dunne Staert nae den Delphin weeg. Ten 6. uyren 20. Minuten wierd sijne hoogte door 't Quadrant bevonden 13. Graden 17. Minuten; des Adelaers 18. Graden 18. Minuten. Ter dier tijd stond deese Comeet 5. Graden 10. Minuten van de heldere Starr' der tweede grootte / in 't midden des Adelaers, reght op desselven Schouder, en gemeenlijk den Arend genoemd. De Comeet voor sigh selven was roodaghtigh / maer te gelijck taemlijck bleeck. Sijne beweeginge / of loop / wierd bevonden in gelijcke wijdte van den Adelaer. De verdere Astronomische Observatien souden ons te langh vallen te beschrijven. Den 4. 14. Februarius wierd deese Comeet over Oostenrijck gesien in de gedaente eener Roede; de Staert gewend nae Dalmatien en Stiermarck; 't Hoofd nae 't Oosten en Sevenbergen. Te Dantzick vertoonde se sigh ontrent den uytgang van Januarius met de Staert nae 't Noord-Oosten: in Sweeden met den aenvangh van Februarius. Had seer lange Stralen. T'Aughsburgh den 1. 11. deeser Maend.

Astronomische Waerneemingen der selve te Hamburg, en t'Olmutz in Moravien. — In Oostenrijck. — Te Dantzick. — In Sweeden. — T'Aughsburgh.

Comeet-Star als een halve Maen in Stiermarck. 1664.

Stracks nae den aenvang des jaers 1664. liet sigh te Gratz in Stiermarck aenschouwen een breesselijcke Comeet-Starr' / in de gestalte eener halve Maen / gelijck de Turcken in haere Vaendelen voeren. Eenige daegen hier nae vernam men deselve oock te Rackelsburgh en Tschackathurn. Gingh op nae middernaght / en bleef staen tot aen 't naerderen des Dageraeds. De verwe was als die van andere Starren: de Staert nae Croatien gekeerd. Hier op volghde de geweldige en hooghmoedige Aentoght der Turcksche Heyren in Opper en Neder-Hongaryen; maer oock derselver neerlaegh by Raab en Gran.

Kleyne Comeet-Star in Franckrijk, en seldsaemheyd.

Met den aenvangh van de Maend April wierd men in en rondom Parijs in Franckrijck eenige daegen nae den anderen een kleyne Comeet-Starr' gewaer; van een seer vyerige verwe. De Staert had / nae d'uyterlijcke aenschouwingh / de lenghte van ruym 't vierde deel eener Fransche El. In deselve sagh men een Schild / en drie halve Maenen. De loop was seer snel uyt 't Oosten nae 't Westen.

Verschrikkelijcke Comeet, door geheel Europa gesien.

In December stelde de Heere onse God over onse Landen en geheel Europa een nieuwe Propheet en Boeckprediker aen den hoogen Predickstoel des Hemels: 'k meen de schricklijcke en reghtnaedrucklijcke Comeet-Star / met een seer lange Staert / die van een Pauw bynae gelijck. Wy gaen voorby d'aenmerckingen der Starre-kundige / dat even ter deeser tijd niet alleen de drie opperste Planeeten, als Saturnus, Jupiter, en Mars, maer oock Venus met Luna in 't soo genoemde treurigh Teecken des Steenbocks niet verr' van malkander stonden: Oock Sol en Mercurius in de Schutter liepen. Willen ons alleen beesigh houden met 't Historisch Verhael.

Wonderteeckenen.

Werd te Leyden in Holland eerst vernoomen.

Te Leyden in Holland sagh men hem aldereerst / den 2. December N.S. / 's morgens ontrent ten half seven; in 't Gesternt / genoemd de Raven, of in de Staert van Heydra, anders geheeten de Water-Slangh. In Duytschland wierd men hem aldereerst aen d'Elve gewaer; en te Hamburgh den 3. 13. derselve Maend / 's morgens ten 3. uyren; en stond tot dat de Son begon op te gaen. Naederhand gingh hy geduerigh hoeger op; soo dat men hem voor den uytgangh deeser Maend alreeds 's avonds ten 8. uyren kon aenschouwen. Sijne verwe was bleeck en witaghtigh; doch flickerde somtijds in 't midden soo helder als een andere Starr' / insonderheyd by een klaeren Hemel.

Sijne gestalte;

Nae den tweeden Sondagh des Advents (eenige mercken aen / dat even ter selver tijd / als deese Comeet begon te schijnen / in de Christenheyd werd gepredickt over den Text Luc. XXI., van de Teeckenen aen Son / Maen en Starren) vertoonde hy sigh boven maeten groot / met een langer Staert als te vooren; nae ons gesight wel van ses ellen. De verwe was bleeck en seer treurigh; gelijck die van een seer bedroefd en half dood mensch. Streckte sigh van 't Zuyd-Oosten nae 't Westen.

en eenige seldsaemheden.

Met groote verwonderingh bemerckte men / dat deese Comeet sijnen Staert seer wijd van sigh bovenwaerts in de Lugt schoot / even als reghte witte Stralen. Als men 'er nauw aght op sloegh / bespeurde men / datse sig somtijds meer en meer uytstreckten / en in de duystere Lught sigh verder uytbreydden; doch ten laetsten sigh allenxen in den donckeren Hemel verlooren. Hoe naerder hy nae den Horizont ruckte / hoe minder de Stralen gesien konden werden: welcke bynae gelijck scheenen de geene / die de Son somtijds in de Somer door de wateraghtige Wolcken werpt.

Loopt tegens d'ordre der Twaelf Hemelsche Teecken.

Deese Wonder-Starr' stond in 't Deel des Hemels genoemd de Waegh, wat boven den Tropicus Capricorni, in 't gedaghte Gesternt des Ravens: van waer hy sijnen loop voortsettede onder 't Gesternt des Beeckers; tegens d'ordre der twaelf Hemel-teeckenen nae de Jonck-vrouw en de Water-Slangh: soo dat hy den 18. 28. December te sien was in de tweede Graed des Leeuws, reght midden in 't Gesternt / 't welck men noemd Scutulum navis Argo.

Nieuwe Comeet; en verschil onder de Starr'-geleerde, of 't deselve Comeet.

Korts hier nae sagh men een andere Comeet, als een gehayrde Starr' sonder Staert / doch in verwe en grootte de voorige niet ongelijck. Hier over ontstond een verschil onder de Starre-kundige (wijl 't nu eenige daegen langh betrockene Lught was geweest / waer door men de voorgaende Comeet niet

had

Wonderteeckenen.

had konnen sien) of dit deselve/ of een andere was. Yeder braght gewightige redenen van sijn gevoelen by; welcke wy hier niet konnen voordraegen. Den 25. O. S. sagh men'er een Staert aen; doch maer alleen een kleyne tijd/ wegens de Wolcken. Den 26. by een helderen Hemel stond hy in de Kaecken des Walvischs, 25. Graden van Oculus Tauri, 22. Graden van de Pleiaden, of 't Sevengesternt, en van Orions reghter-been 30. Graden. Sijnen Staert streckte sig doemaels uyt nae 't Oosten op 11. Graden, werdende op den Aerdbodem gereeckend 165. Duytsche Mijlen. Deese Comeet (of Cometen) stelde sigh niet alleen voor 't gesight van Nederland, Duytschland, Engelland, Franckrijck, Spaenje, Polen, Sweeden en Deenemarcken, nevens andere Gewesten in Europa, maer wierd oock gesien t'Eustachia, een Hollandsche Colonie en Stad in de West-Indische of Americaensche Eylanden/ genoemd de Caribes; d'eerstemael den 11. 21 December, uyt 't Oosten opstijgende.

Gesien door de geheele *Christenheyd*, oock in *West-Indien*.

Den 12. 22. December, en alsoo eenige daegen eer deese Comeet in Engelland verscheen ('t welck eerst geschiedde tegens den uytgangh deeser Maend/ en daer noch veel vreeslijcker als by ons/ met een bloedigh-roode Staert/ waer uyt voncken vloogen als uyt een brandenden Oven) vertoonde sig over Londen een wonderseldsaeme en vyerige Starr'/ met veelerley andere Gedaenten. Om deselve t'aenschouwen/ sijn selfs de Koningh en Koningin 's naghts opgeweest. Men saghse oock te Dorchester, en Dorsetshire. Eenige meenden/ dat den daer op gevolghden grouwlijcken Brand te Londen hier door voorbeteeckend wierd.

Alder-vreeslijckst in *Engelland*.

Vervaerlijk vyerige Star over *Londen*.

In 't volgende jaer Anno 1665. verscheen al weer een nieuwe Comeet aen onsen Horizont. Te Darmstad en daer ontrent lietse sig sien op Witten Donderdagh den 23. Martius O. S./ tot op Paesch-Maendagh. Korts na 2. uyren 's morgens ginghse op/ in Pegasus, en 't Teecken des Vischs. Seer helder was se/ en als een Starr' van d'eerste grootte; doch scheen naederhand wat af te neemen. De loop deeses Comeets was van 't Noordwesten/ en keerde/ wegens de Son/ die deselve haest naevolghde/ de Staert nae 't Zuyd-westen. Eer noch de dagh aenbrack was deese Staert seer groot; maer wierd met d'opgaende Son gedurigh kleyner. Te Franckfurt aen den Main wierd men sijnen opgangh eerst gewaer met den uytgang van Martius; wanneer hy sijne Stralen seer hoog opwaerts wierp/ loopende uyt 't N. O. ten O. nae Z. W. ten W. In Oostenrijck sagh men hem 's naghts tusschen 3. en 4. uyren/ met stralen van een Pieck lenghte. In Mekelenburgh 's morgens van 2. tot 4. uyren. De Staert scheen hier wel sesmael grooter als die van de Comeet des voorigen jaers. Den 6. 7. en 8. April wierd te Weenen sijnen loop waergenoomen van de Jesuit en Starrekundige P. Matanus. De Staert was van over de 20. Graden, of meer als 300. Duytsche Mijlen weghs.

Nieuwe Comeet-Star in *April Anno* 1665.

Waerneemingh van deselve in *Hessen*; te *Franckfurt* aen den *Main*. In *Oostenrijck*, *Meeckelenburgh*, &c.

Wederom liet sigh te Londen Anno 1667. eenige daegen langh een groote Comeet sien met een lange Staert; in 't eerst gantsch bloedigh; daer nae als enckel Vyer. In April des volgenden jaers sagh men in en om Weenen in Oostenrijck een Comeet met verschricklijck van sigh werpende Stralen/ nae 't Zuyden toe. Allweer in 't tweede volgende Jaer liet sigh in Turckyen een hel-brandende Comeet aenschouwen. Oock vertoonde sigh de Son dickmael bloedverwigh; somtijds gantsch doncker. Anno 1671. wierd men over Romen een Comeet gewaer.

Wonderteeckenen.

Cometen in *Engelland*, te *Weenen*, in *Turckyen*; 1667. 1668. 1670. 1671.

Den 7. 17. Junius Anno 1658. 's naghts sagh men in en ontrent Custrin reght over de soo genoemde Wolfs-Winckel, twee Krijgsheyren aen den Hemel staen/ tegens malkander veghtende. Tusschen deselve vertoonde sigh een lighte Wolck; en daer in een langh Man/ veel grooter als de twee andere Heyr-voerders. Terstond weeck dien ter linckerhand wat: maer nae dat sigh d'in 't midden staende Man een weynigh verborgen had/ trad hy toe/ en streed met dien ter reghterhand; die noyt weeck; gedurigh bleef staen als een Muer/ en gelijck als met de hand van hem sloeg. Soo haest de groote Man tusschen beyden quam/ weeck dien ter linckerhand altijd aghterwaerts. De verdere seldsaemheden souden ons te langh vallen te verhaelen. Als dit Gevecht ontrent een uyr langh geduerd had/ verdween alles; de groote Man de laetste.

Twee Krijghsheyren tegens malkander vegtende, in de Lugt gesien boven *Custrin*. 1658.

In even deese Maend sagh men t'Ofen, oock in 't Gebied van Gran in Hongaryen, den Hemel gelijck als geopend; in welcke openingh sigh vertoonden 4. eygentlijcke Turcken, met haere Tullebanden op 't Hoofd/ koomende van 't Oosten; nevens 4. in 't blauw gekleede Hongariërs, met haere swarte Kappen/ van 't Westen. Seer fel streedense tegens malkander. Men hoorde soodaenigh een gerught/ als in een Slagh/ daer men met Canon op malkander speeld. Eyndlijck moesten de Turcken de vlugt neemen. 's Anderendaeghs volghde een verschricklijck Onweer/ met Hagelsteenen/ grooter als Gansen-Eyeren. Deselve gesmolten sijnde/ soo scheen 't water als enckel bloed.

Veghtende *Turcken* en *Hongariërs* in de Lught boven *Ofen*; en andere vreemdigheden.

Den 14. Julius Anno 1660., 's avonds ten 10. uyren/ wierd te Gardeleben in Marck-Brandenburgh van de Stads-Waghters en veel' andere geloofwaerdige persoonen/ aen den Hemel gesien in een blauwe en aschverwige Wolck van 't Westen na 't Oosten/ tusschen de S. Nicolai Kerck en Eiscrensnibbe een Troup seer langhsaem aentreckend Krijghsvolck; soo gantsch eygentlijck/ dat een Schilder de Figueren niet beeter sou konnen afgebeeld hebben. Eerst reeden voor uyt 30. Ruyters; daer nae 't Voetvolck. Doe een Overste op een groot sterck Paerd/ met een lange Pluym op 't Hoofd. Hem volghden twee Leeuwen; d'eene gingh ruggelinghs/ d'andere voorwaerts. Beyde droegense tusschen haer een Wapen. Voorts quam een Caros, waer in 4. persoonen saeten:

Marcheerend Krijgsheyr aen den Hemel, en andere seldsaemheden in de Lught boven *Gardeleben* in *Marck-Brandenburgh*. 1660.

Won-dert-ec-kenen.

nevens een geladene Bagagie-wagen. Vervolgens een Jonckvrouw; eyndlijck een Man van gantsch treurige gebeerden. Dus trockense met malkander voort van 't Westen nae 't Oosten, tusschen twee witte Wolcken, sonder opt uyt haer' ordre of Linie te wycken. Ten laetsten verdweenense gelijcklijck.

Lughtgeveght over *Weydenbach.* 1661.

In Januarius Anno 1661. wierden in en om Weydenbach, laet in den avond, in de Lught gesien eenige tegens malkander strijdende Troupen: oock hoorde men een groote meenighte Soldaten Marcheeren, met sulck een gerught, als men verneemd in eygentlijcke Krijghstoghten. Over Vrouwenstad, op de Poolsche Grenssen nae Silesien toe, sagh men even voor Paesschen twee tegens een veghtende Kryghsheyren aen den Hemel, Anno 1662.

Over Vrouwenstad. 1662.

Wonderlijck Lughtgesight,

Den 18. April N. S. Anno 1665., 's namiddags ten 2. uyren, hebben ses Visschers, uytgevaeren op den Haringhvangst, en ten Ancker leggende omtrent twee Mylen van Straelsond en by Barhoft, gantsch schrielijck aen den Hemel gesien als een groote swarm Vogelen, koomende uyt 't Noord-Oosten. Sy vloogen om in de rondte; maer stracks daer nae voegdense sigh in eene klomp t'saemen; welcke klomp eerst als een lange Gang aen een Huys wierd; maer veranderde sigh daer op in een groot en uyt 't Noorden koomend Oorloghsschip; in een oogenblick gevolghd van soo veel andere, datse die niet tellen konden. Een ander groot getal Scheepen quam uyt 't Zuyden snoerreght nae 't Noord-Oosten vaeren. Fluckx volgde sulck een vreeslijcke uytblaesingh van roock en vyer, datse alle van schrick onbeweeghlijck wierden. Soo geweldigh wierd den Damp, datse niet anders meer konden bekennen, als twee groote Scheepen, 't een in 't Zuyden, 't ander in 't Noorden, geduerigh op malkander vyer gevende. Eyndlijck wendde de Noordsche Vloot sigh nae 't Noorden te rugg'; en 't scheen als offe sigh verloor: maer de Zuyder-vloot bleef in haeren stand, tot dat de Noorder weer voor den dagh quam, en stracks nae die van 't Zuyden gingh: daer noch twee andere Vlooten, d'eene uyt 't Westen, d'andere uyt 't Oosten, by quamen: doch deese waeren niet soo groot. Hadden oock kleyner Scheepen als d'andere. Doe geraeckten de Vlooten, welcke te vooren gevoghten hadden, weer aen een; doch door de meenigte van vyer en roock kon men haer haest niet meer sien. De Damp voorby sijnde, weeck de Zuyder-vloot te rugg'. Deese Visschers saegen gantsch eygentlijck, hoe al de Masten en Stengen der groote Zuyder-Scheepen waeren wegh geschooten: oock gantsch duydelijck een Man in bruyne Kleederen; de Hoed onder de reghter arm, en de lincker hand in de sijde. Daer benevens saegense de Bootsgesellen op de Scheepen gintsch en herwaerts loopen; de vlaggen waeyen, &c. Omtrent ten 6. uyren verdween de Noordsche Vloot voor haer' oogen; doch de Zuyder bleef staen. Weynigh tijds daer

gesien by *Straelsond*,

vertoonende de Geveghten van twee groote Oorloghs-Vlooten uyt 't Zuyden en Noorden.

Met andere bygaende

nae quam midden uyt den Hemel een ronde platte gedaente, even als een Teljoor, voor haer gesight, van verwe als een verduyster de Maen, snoerreght over de S. Nicolai Kerck, en bleef soo staen tot op den avond. Alsse nu van anghst en schrick dit vreeslijck Spectakel niet langer konden aenschouwen, begavense sigh in haere Kojen. Doese de volgende morgen opstonden, gevoelden sommige aen handen en voeten; andere aen haere Hoofden en andere Leden, een groote tsidderingh en beswaeringh. Dit hebbense alle ses (Burgers van Straelsond), opentlijck daer over gehoord sijnde, betuyghd waerachtigh te sijn by haer Christlijck Gewisse.

Won-dertec-kenen.

wonderlijcke en vreeslijcke dingen. 1665.

Met den aenvangh van Januarius Anno 1666. wierden by naght t'Adrianopol een groote meenighte van Draecken en Slangen in de Lught gesien, grouwlijck tegens malkander veghtende. Een onguere Draeck viel met een groote barst, even als of een Stuck Canon had los gegaen, op 't Dack van den Bassa neer; veel andere op d'Aerdbodem. Wegens de groote stanck en schrick bleven hier over de 50. persoonen dood: eenige honderden wierden doodlijck sieck.

Vervaerlijck Draecken en Slangen-geveght in de Lught t'*Adrianopol*, veroorsaeckt veele de dood. 1666.

Nier verr' van Puicerda, een Spaensche Stad in Catalonien, sagh men twee vyerige Kogelen tegens malkander stryden; met een veel meer gekraeck en gebarst, als of men 100. Stucken Canon had afgeschooten.

Kogelen-geveght te *Puicerda.*

Anno 1668. wierden d'Inwooners te Scharbatz in Hongaryen niet weynigh verbaefd, alsse in Februarius vier Troupen gewapende Krijghskneghten aen den Hemel saegen, welcke sigh allenxen ter aerden neerlieten; van een oud Man in Ordre wierden gesteld, en alsoo in volle Bataille na Turckyen trocken. Op Dinghsdagh nae L. Vrouwen Lightmis (den 9. 19. Februarius Anno 1669.) wierd te Prasen in Pegauw in de Lugt gesien een Turck, met een Sabel in de hand, gereed om toe te slaen: In Januarius Anno 1670. tusschen Freystattel en Newhausel twee veghtende Kryghsheyren. Men hoorde de Musquetten lossen; oock eenige Canon-schooten. Veel meer andere wonderlijcke Lughtgeveghten moeten wy voorby gaen.

Krijghsheyten uyt de Lught op d'aerde in *Hongaryen*, 1668.

Ander wonder te *Prasen.* 1669.

By *Newhausel.* 1670.

Veelerley Wonderen heeft men oock aen de Son vernoomen. Alleen eenige der selver sullen wy hier aenroeren. Anno 1658. vertoonden sigh te Warschauw in Polen 's morgens ten aght uyren eerst drie, daer nae vijf Sonnen aen den Hemel. Ten 9. uyren quam 'er een Regenboogh by, even als een halve Maen van verscheydene verwen; welcke tot 10. uyren soo bleef staen. Tusschen deese Sonnen wierd men vier Kruyceen gewaer. In Martius Anno 1660. scheenen over Hamburgh drie Sonnen. Te Dantzick sagh men omtrent de middagh op een Sondagh te gelijk seven Sonnen aen den Hemel. De voortreflijcke Mathematicus te Dantzick, de Heer Hevelius, meende, indien hy by tijds had opgemerckt, dat hy'er negen sou waergenomen hebben; welcke ook veele seyden, datse gesien te hadden. Op deese Sonnen volgden den 13. 23. Februarius, 's avonds ten 9. uyren,

Vijf Sonnen, en andere vreemdigheden aen den Hemel te *Warschauw.* 1658.

Drie Sonnen te *Hamburgh* 1660.

Negen te *Dantzick.* 1661.

Vier Maenen.

Wonderteeckenen.

uyren 4. Maenen en 3. Regenbogen/ staende kruyswijs door elckander boven de Stad. In Februarius Anno 1663. saghmen te Stettin drie Sonnen en een Regenboog. Den 30. November O. S. verscheenen over de Keur-Saxische Berghstad Freibergh in Meissen op den middag drie Sonnen/ en tusschen deselve drie Regenboogen: 's avonds rondom de Maen een Regenboogh; 's naghts een wit Kruys/ nevens twee handen met blinckende Swaerden/ tegens malkander veghtende/ doch niet dight by een koomende. Tusschen beyde deese handen stond een swartaghtige Standaert/ vliegende als van de Wind beweeghd.

Drie Sonnen in *Meissen*, en andere Wonderen. 1669.

Geene Starrekundige/ geene Almanacken, hebben op 't jaer 1664. eenigh gewagh gemaeckt van een Eclips in de Son. Echter hebben die t'Usedom in Pomeren den 18. 28. Januarius 's morgens een Eclips vernoomen/ waer door de Son tot bynae aen den middagh toe verduysterd was. D'ervaerne in d'Astronomie hare Astronomische Instrumensten te werck stellende; bevonden/ en bevestighden voor waeraghtigh/ dat de Son bynae op de helft Eclipseerde. Dit veroorsaeckte in veele bekommerlijcke gedaghten; te meer/ wijl deese Son-Eclips sigh nergens anders/ als alleen t'Usedom, had laeten mercken.

Son-*Eclips* alleen t'*Usedom* gesien, nergens anders, en van geene *Astronomi* voorseght

Wonderteeckenen.

T'Annabergh in d'Over-Paltz lieten sigh op den 11. 21. Martius Anno 1665. 's voormiddaggs ten 10. uyren/ drie Sonnen sien in een witte Kringh/ nevens twee Regenboogen/ kruyswijs aen den Hemel staende. De twee By-Sonnen waeren vry bloedigh t'aenschouwen/ en hielden stand tot 11. uyren toe.

Drie Sonnen t'*Annabergh*. 1665.

Aenmercklijcker is 't volgende/ 't welck te Middel-Visach (of Vischach), niet verr' van Hal in Swaben, op den 15. 25. November Anno 1667. aen den Hemel wierd vernoomen. 's Morgens quam de Son op als enckel bloed. Ten 8. uyren begonnen veel' ongewoone Weerlighten voor en rondom de Son te sien. Stracks daer nae vertoonden sigh twee Sonnen; van welcke de voorste meer een Maen als een Son gelijck scheen. Geduerigh schootse toe op de natuerlijcke Son/ schynende met deselve als

Seldsaem Wonder-Gesight te *Middel-Vischach*, niet verr' van *Hal* in *Swaben* aen de Son, 1667.

te veghten. Ondertusschen volgen veele duysend Kogelen/ ontrent soo groot als Menschen-hoofden/ uyt de voorste Son daer heenen; vallende op d'aerde en de Huysen; meerendeel tegens 't Westen/ Oosten en Zuyden. Deese Kogelen waeren swart/ doese reght uyt de Son uytvoeren; daer nae wierdense bloedrood. In de Lught scheenense groen; maer op d'aerde waren 't blauwe Blaedjens. Dit duerde van 8. tot 10. uyren; en wierd met groote verbaesdheyd aenschouwd soo van de Predikant als van veele Inwooners deeses Dorps. De schrick was onder haer te grooter/ wijl de gantsche Hemel daer rondom als in enckel Vyer en Bloed stond. Eyndlijck sagh men drie groote Kruyceen uyt de strijdende Sonnen voortkomen; 't eene swart; 't andere bloedrood; 't derde Hemelsblauw. Ten elf uyren verdween alles.

met verscheydene verschricklijckheden.

Anno 1669. den 20. 30. Februarius sagh men oock te Leipzigh drie Sonnen. Den 25. Martius O. S. wederom een By-Son/ staende als onder de reghte Son/ en dien geheelen dagh met deselve voortgaende.

Drie Sonnen te *Leipzigh*. 1669.

Te Lisbona, Hoofdstad van Portugal, verscheenen op den 28, May Anno 1670./ 's avonds ten 5. uyren/ regt over deese Stad vier afsonderlijcke Sonnen; yeder grooter en grooter als d'andere. Den 9. 19. Junius saghmen te Madrit in Spaenje, even voor den middagh/ de Son van drie Circulen omringhd;

Vier Sonnen te *Lisbona*. 1670.

Won-
der-tee-
kenen.

ringhd; d'eerste blauw / de tweede rood / de derde swart.

Twee Manen, en seldsaemheden daer ontrent te *Dantzick.* 1660.

Behalven de veelheyd der Manen / van welcke alreeds gesproken is / heeftmen noch andere voorbeelden gehad. Den 20. Februarius O. S. Anno 1660. saghmen te Dantzick aen den Hemel twee Manen. D'eene was vol / en had een Kruys in sigh. Tusschen beyde de Manen stond een Regenboogh / wiens beyde eynden vyerige stralen uytschoten. In de volgende Somer ontstond hier / en veelerweegen in Pomerellen, Pruyssen en Polen, een vernielende Pest-sieckte.

Bloedige Maen en andere verschrikkelijckheden te *Stargard.* 1664.

Te Stargard aen de Vloed Ihne liet sigh by 't laetste Quartier der Maen de geheele Maenkloot over de drie uyren langh bloed-rood sien. Boven de hoornen vertoonde sig een groote vyerige Sabel; en weer boven deese eenige Caracteren en Letteren / tot groote schrick des volcks.

Te *Weissenfels.* 1669.

Anno 1669., den 3. 13. Februarius saghmen met een verbaerlijcke schrick te Weissenfels in de Maen een bloedige Roede; sigh veranderende in twee bloedige Swaerden.

Verschrikkelijcke Hemel-openingh; en daer in een vyerig groot Kruys, Doodsbaer, &c. te *Geislingen* in *Swaben.* 1660.

In Junius Anno 1658. heeftmen in en ontrent Ofen, oock ontrent Gran in Hongaryen, den Hemel gelijck als geopend gesien; waer by sig vertoonden de wonderen / waer van wy hier boven onder de Lught-gevegten op 't jaer 1658. gesproocken hebben. Den 20. Februarius Anno 1660. opende sigh den Hemel te Geislingen in Swaben, ontrent twee uyren langh / tot verscheydene malen toe. In deese openingh saghmen gantsch eygentlijck een groot vyerigh Kruys / en een swarte Doods-baer. Op de sijden stonden Roeden en Swaerden. Men hoorde oock een groot gekraeck en geruysch / als van twee tegens een strydende Heyr-legers. Veele wierden over dit vreeslijck Gesight soo ontroerd / datse in onmaght; andere in swaere Sieckten vielen.

Vyer-klooten over *Dantzick* 1661.

Op Nieuw-jaers-dagh O. S. Anno 1661. 's avonds van 8. tot 9. uyren / wierden tusschen de Stad Dantzick en 't Klooster Oliva aen den Hemel gesien twee groote Vyer-klooten; waer tusschen sigh vertoonde een groote reght over eynd staende Sabel.

Groote Vyer-Kloot valt uyt de lught in *Pruyssen.*

Den 6. 16. April was te Koningsbergh in Pruyssen 's avonds tusschen 8. en 9. uyren den Hemel gantsch vol Starren; soo datmen niet anders dan deselve en 't blauwe Uytspanssel sag. Maer gantsch plotslijck scheen sigh de Hemel tot tweemalen toe t'openen: waer op stracks een groote Vyer-klomp / nae 't gesight als een langhaghtige Brand-kogel van 200. ponden / uyt de Lught viel; doch niet

Doordringende en sigh wijd uytstreckende glantsch der selve, seer wonderlijck

perpendiculair, of reghtdraeds neerwaerts / maer schuyns ter sijden uyt; en alsoo nae d'aerde toe; doch waerse eyndlijck bleef / wist niemand te seggen. Sy suysde door de lught gelijck de groote Vyer-kogelen gemeenlijck doen; laetende veele Vyer-voncken aghter sigh. Haere reghte vlam was gantsch wit / gelijck 't Antimonium brand in de Vyerwercken: van sulck een doordringende glantsch / dat yeder / selfs in de binnenste Kameren en verborgene plaetsen / deselve gewaer wierd / en voor een Blixem hield. Dit Vyer streckte sijn light niet alleen uyt over Pruyssen, maer oock tot in Pomeren.

Wonder-tee-kenen.

Vyer van den Hemel by *Greiffenhagen.*

By Greiffenhagen viel seer veel vyer van den Hemel; waer door aen eenige persoonen de Kleederen aen het lighaem / en 't hayr aen haer hoofd versengden.

Vyerige *Colomnen* over *Caschauw.* 1662.

Den 3. 13. Martius Anno 1662., van 's avonds ten 7. tot 's naghts ten 12. uyren / sagmen boven Caschauw in Hongaryen drie groote vyerige Colomnen; en na de sijde van Polen twee Hopen / d'eene van Leeuwen / d'andere van Draecken; tegens malkander vechtende.

Wonderlijcke Vyer-kloot by *Lunden* neer-gevallen.

Den 20. 30. April viel een halve Myl van Lunden in Dithmarssen, onder de predicatie / een Vyer-kogel by de Kerckdeur neer / met sulck een gebarst / als of de Kerk gantsch over hoop waere gevallen: Die daer na t'eenemael verbuld wierd met een heldere Vyer-vlam; soo dat Predikant en Toehoorers gelijckelijck daer uyt liepen; vreesende voor verbrandingh. Echter wierd'er niemand van beschaedighd.

Seldsaem Light te *Hamburg.* 1664.

Anno 1664., den 7. Januarius N. S. wierd te Hamburgh boven de Nieuw-gebouwde Kerck in de Nieuwstad van veele Menschen by naght een groot Vyer gesien.

Wonderlijcke Vyer-kogel in de lught te *Malmoe* in *Schoonen*; en haere werkingh.

Den 3. 13. Martius, voor 't aenbreecken des daghs / hebben te Malmoë in Schoonen niet alleen de Sweedsche Schildwaghten op de Wallen / maer oock veel andere Menschen / in de lugt een Vyer vernoomen / gelijck een gloeyende Kogel / soo klaer-schynende / datmen verr' genoegh van sigh kon sien. Taemlijck geswind quam dit Vyer van 't Zuydwesten aenvliegen; en borst over de Stad Malmoë met sulck een slagh / als of twee geheele Carthouwen waren los gegaen. Soo dat niet alleen de Koninglijke Sweedsche Gouverneur Graef Steenbock, maer oock veel andere Lieden / daer van ontwaeckten / en uyt haere Bedden op-stonden.

Twee vyerige Lighten te *Pettauw* in *Stiermark*;

Den 8. 18. December desselven jaers sagmen by Pettauw in Stiermarck aen den Hemel twee groote Lighten / 's naemiddaghs ten 1. uyr / gantsch vyerigh / in de gestalte van brandende Stroo-bosschen. Lieten / reght nae Canischa toe / uyt de lught sigh na d'aerde neer. Hier op hoordemen in Pettauw veel sterck-barstende Slagen / even als of kleyne Stuckjens Canon waren afgeschooten geworden: waer door d'Inwooners meenden / dat by Rockersburgh, of Nieuw-Serin, ee-

nevens bygaende vreemdigheden. 1664.

nige Alarm schooten / wegens de Turcken, geschiedden. Maer stracks daer na volgde / ontrent een quartier uyrs lang / so een grouwlijck gedonder / dat d'aerde daer van beefde; en de Menschen sigh d'ondergangh des weerelds inbeeldden.

Wonderbaerlijcke en geweldige Vyer-vallingh

Dit gekraeck en gebarst in de lught duerde noch den volgenden dagh; en in dien nagt sagen de Capucijnen in 't Oosten een vyerige Kogel aen den Hemel / twee uyren langh aen den selven in een Triangel speelende.

by *Schwein-*

Den 31. December sagh en hoormen te Zelle, by Schweinfurt in Franckenland, in de hier voorby vlietende Beeck / 's morgens vroegh / by een seer harde Vorst / de Kickvorsschen met hoopen springen en quaecken. Te gelijck viel in de Stad Schweinfurt, en ver-

Wonder-teekenen.

furt in Francken-land; nevens andere vreemdigheden.

werder als een Mijl weghs daer rondom / soo een meenighte Vyer uyt den Hemel / dat de geene / welcke uyt de Nabuerschap nogh voor dagh nae deese Plaets ter marckt gingen / of reeden; oock veele der Steedelingen / met de hooghste verbaesdheyd midden in 't Vyer stonden; doch sonder beschadiging. Daer op hoorde se de Marsch op Trommelen slaen / en voorts drie Canon-schooten. Wat dit voor-beduyde / vernam men in 't volgende jaer.

Vyerige Pijl over 's Gravenhaegh, Antwerpen, en Coevorden.

Verschil des tijds in deese drie Steeden. 1664.

Den 9. 19. April in even 't selve jaer 's avonds een weynigh voor 8. uyren / sagmen in 's Gravenhaegh en andere Hollandsche Plaetsen in de lught een Meteora, of hoogh-vliegende aengestoockene Damp; welcke / even als een vyerige Pijl / met een seer groot Ligt over den Haegh heenen vloogh / en eenige vyerige Voncken na d'aerde liet af-druppen; doch in 't neervallen vergingen se. Selfs verdween oock dit Ligt uyt 't Gesigt. 't Wierd t'Antwerpen in even deselve gestalte gesien / een weynigh nae 8. uyren. 't Verschil des tijds / in welcke deese vyerige Pijl sigh in 's Gravenhaegh en t'Antwerpen vertoonde / was van ruym een quartier uyrs. Even dien selven abond ontrent ten 7. uyren sagen eenige honderden Menschen een Vyer-klomp boven Coevorden, in de gedaente van een groote Stroo-bosch / met een lange vyerige Staert. Vermoedlijck sal dit even de selve Meteora sijn geweest; want men sagh 't allenxen nae Holland toe trecken.

Vyer-klomp te Weenen. 1666.

Vyer-Colomne over Barcelona.

Anno 1666. viel te Weenen, niet verr' van 't Quartier des Turckschen Ambassadeurs, een vyerige Kogel uyt de lught / ontrent soo groot als de wijdte eens Hoeps aen een Bierton. Den 23. Februarius wierd te Barcellona in Catalonien een vyerige Colomne aen den Hemel gesien / gevende groote stralen van sigh. Anderweegen vertoonde sigh op den selven dagh een vyerigh Swaerd in de lught; 't welck daer nae aennam een bloedige / ten laetsten een blauwe verwe.

Wonderlijck Ligt over Londen in Engelland gesien: een Voorspoock van Londens vernielingh door een ellendige brand.

Vyer in Zee te Doevres gesien. 1665.

Van de seldsame vyerige Starr over Londen Anno 1664. in December is hier boven onder de Comeeten gesproken. In 't volgende jaer vernammen hier nogh wat anders. Terwijlmen in Engelland beesigh was / om de Vloot tegens de Hollanders toe te rusten / stond op Woensdagh den 1. 11. Martius, door een ongewoon en seer wonderlijck Lights / 's morgens tusschen 3. en 4. uyren / als 't noch seer duyster was / geheel Londen als in een oogenblick tijds in vollen brand. Een Courier ter selver tijd op wegh nae deese Stad sijnde / betuyghde / dat dit Lieght eenige honderd schreeden gaens langh geduerd had / sijnde soo helder als de dagh; en soo warm als de Son in de Somer. Naderhand heeftmen geoordeeld / dat dit geweest is een Voorspook van den grouwlijcken Brand / welcke de Stad Londen in 't volgende jaer soo ellendig vernielde. Te Doevres wierd desgelijcks een seer groot Vyer in de Zee gesien.

Vyer-klomp by Bautzen. By Chemnitz.

Vyer-vallingh verbrand een Bosch in Frankrijck. 1669.

Den 8. 18. April Anno 1669. saghmen tusschen Gorlitz en Bautzen op den abond een groote Vyer-kloot uyt de lught vallen. Desgelijcks den 19. 29. 's morgens vroegh een Vyer-klomp by 't Dorp Groen, een Mijl van Chemnitz: doch deselve quam niet tot op d'aerde. In Julius is by Melun, een Stad / niet verr' van Parijs, gelegen aen de Seine, Vyer van den Hemel gedaeld / waer door al de Bomen in 't Bosch / twee Mijlen breed in de rondte / sijn afgebrand.

Vyerige Balck in de lught te Coupus in Touraine; met sonderlinge selsaemheden daer ontrent. 1670.

Vyer-vallingh in Holstein.

Op so genoemde Mariæ Hemelvaerts-dag, den 15. 25. Augustus, Anno 1670. sagmen te Coupus (Choupre) in 't Hertogdom Touraine 's avonds ten 10. uyren in de lught een vyerigen Balck / die sigh eyndlijck neer liet in een groot black Veld / ten eynde van 't Bosch / nae de Rivier de Lindre; soo datmen meende / 't geheele Woud sou in brand sijn geraeckt. Men liet derhalven Storm kleppen / om de Boeren by een te doen koomen / ter blusschingh. Doch de Balck begaf sigh weer om hoogh; verdeelde sigh in tweeen; en doe sagmen twee Heyrlegers / soo van Voetvolk als Ruytery / in Slaghordre gesteld. Deese begonden een grimmigen Strijd; waer van men 't gerugt en 't geschiet duydlijk kon hooren. Eyndlijk week 't eene Heyr / als verwonnen; en 't andere vertoonde sigh in een seer schoone ordre. Ten laetsten wierd alles door een Stormwind verstroyd. De volgende morgen vondmen op 't gedaghte Veld een groote meenighte van Koolen en Asch. Deese saeck is van veel' oogh-getuygen bevestighd: en selfs ook van Marquis de Choupre, overgeschreven aen Madame de Roan. In October vernam men in Holstein, niet verr' van Flensburgh, veele Wonderteeckenen in de lught; oock saghmen Vyer van den Hemel vallen.

Wonderlijcke Vyer-kloot te Trentschin in Opper-Hongaryen. 1671.

Lught-vyer over 't Serrail te Constantinopol.

In Februarius Anno 1671. saghmen te Trentschin in Opper-Hongaryen, na Moravien toe / op den klaren naemiddagh tegens den abond van den Hemel af-vallen een groote vyerige Kloot in 't Slot / voor 't Quartier des Commandants, nae datse ontrent drie uyren langh in de lugt had gesweefd. Daer-en-boven donderde het soo geweldigh / als ofmen met 't Canon had gespeeld / en veele duysenden Soldaten haere Musquetten hadden afgeschooten. Hier by liet sigh noch een stercke Aerdbevingh voelen. Te Constantinopol saghmen by nagh geheel laegh in de lught / en als op 't Serrail, of Vrouwen-huys des Turckschen Sultans, veele seer groote Vyer-vlammen. De daer rondom op 't Land woonende Lieden meenden / dat 't geheele Pallays in vollen brand stond. Met meenigten liepense nae de Stad toe / om te helpen blusschen; doch nae by komende / bemerckten-se / dat het een Lught-vyer was / wijl 't allenxen nae om hoogh trock / en eyndlijk gantsch verdween.

Vreemdigheden aen de Wateren. 1657.

Aen de Wateren heeftmen al mee Wonderen vernoomen. Anno 1657. heeft een stercke Ooste Wind de Rivieren soodanigh uytgedrooghd / datmen d'Eylanden in d'Elve sagh staen als of 't Bergen waeren geweest. De Haven voor Hamburgh was t'eenemael sonder Water.

De Teems

Wonderlijck quam 't d'Engelsche, insonder-

Won-der-teekenen.

derheyd die van Londen voor/ als op den 2. 12. November, Anno 1660., even ter selver tyd als de Koninghlycke Moeder en de Koninghlycke Princes met seer groote praght te Withal wierden ingehaeld/ de Teems binnen de gewoone tyd driemael op en af liep; 't welck anders maer tweemael geschied.

te Londen eht en vloeyd op een ongewoone wijs: 1660.

Dit wierd gehouden voor een saeck van een quade voorbeduydingh; wyl even 't selve sigh had toegedraegen voor d'onthoofdingh van Koningh Carel d'I. In de volgende Maend maeckte oock de dood een groote scheur in dit Koninghlijck Huys/ door de weghruckingh der Koninghlycke Princes/ Weduw van Oranje.

gehouden voor een quaed voorteecken.

Geen minder wonderlijcke gedaghten veroorsaeckte de Rivier te Nordkopingh (welcke daer tusschen twee Klippen doorloopt/ en 50. Molens omdrijfd) in Sweeden, als deselve den 10. 20. November over de 24. uyren langh stil stond; en 't water nae onder soo gantsch verliep/ datmen de Visschen met de hand vangen kon. Doe quam deese Vloed weer/ met een geraes/ 't welck men over 3. Mijlen verr hoorde.

Rivier te Nordkopingh staet 24. uyren langh stil, en stil-saemheyd.

't Selve gebeurde Anno 1662. In Januarius stond in Sweeden de groote seer snel-loopende Rivier by Asve-Stavers, afkomende van den Koper-Bergh Dale-Karlus, eenige uyren langh gantsch stil/ en liep benedenwaerts soodanigh af/ datmen'er droog voets door kon gaen.

Een selve Geval. 1662.

Den 11. 21. December bleef de Rivier Unstrut in Thuringen, boven Glaucha, twee Mijlen wegs tot aen Freiburg soo t'eenemael aghter in haren loop/ datmen'er aen veele plaetsen met drooge voeten door kon gaen. Dit duerde by de 3. uyren lang; en verweckte in veele groote bekommeringh; vermits even 't selve sig had toegedragen Anno 1617., voor 't uytbarsten der Boheemsche Onrusten; door welcke dit Gewest niet weynigh quam te lyden.

De Vloed Unstrut weer vaert 't selve. 1663.

Wederom stond in Sweeden, op de tweede Kers-dagh Anno 1665., de groote Rivier by Motala tot op den vierden dagh toe gantsch stil. 't Was voortyds meer geschied; en had gemeenlyk dit Ryck een groote verandering/ of ongelegenheyd voor-beteeckend.

Wederom 't selve in Sweeden. 1665.

Wy koomen nu tot d'Onweeren; en sullen die van Donder en Blixem de voortoght geven: doch geen andere Voorbeelden aenteeckenen/ als sulcke/ die of seer vreeslijck sijn geweest; of waer by eenige seldsaemheden gingen.

Onweeren van Donder en Blixem.

Den 13. Januarius, en dus midden in de Winter/ 's naghts tusschen 10. en 11. uyren ontstond te Berlin in Marckbrandenburgh een ongewoon Onweer van Donder en Blixem. 't Begon met Weerlighten en een saght gerommel. Maer korts daer nae hoordemen twee verschricklycke slagen; onder welcke de hooghste Thoorn der S. Mariæ Kerck aengestoocken wierd; soo dat 't Spits af-brandde. Den 5. 15. Junius trocken over Paderborn drie Onweeren t'samen. Groot wierd de duysternis. De Jongens in 't School konden nauwlijks sien te leesen of te schrijven. Doese nu korts daer nae ter Mis gingen/ en deselve even begonnen was/ barsteden de drie Onweeren te gelijck los; met sulcke geweldige slagen/ dat al de gedaghte Jongens t'samen met de Priester ter aerden neer-vielen/ als van de Donder getroffen. De Thoorn/ 't Collegie, de Kerck/ wierd ter selver tyd soodanigh geraeckt/ dat niemand der Studenten 't gevaer ontgaen sou hebben/ haddense niet snellijck de vlught genoomen. Echter wierden twee der selve beschaedighd. 't Vyer begon alreeds fel te branden; doch wierd noch gebluscht.

Te Berlin in Januarius. 1661.

Te Paderborn, vreeslijk Onweeren.

Den 7. 17. Junius Anno 1664. ontstond over de Stad Londen in Engelland een vervaerlycken Donder en Blixem. Sloegh in 't Huys van Eduard Smith, tegens over S. James, waer van een groot deel verpletterd wierd. Liep aen de sijde der Muer na 't Venster van een Boven-kamer; deselve seer beschaedigende/ en verscheydene Steenen wegneemende. Gingh van daer weer te rugg' na 't eynd der Kamer; en over de Vloer in de Kamer daer onder. Van daer door een Venster in de beneden-Kamer/ en soo voorts heenen door d'aghterdeur/ niet anders aghterlatende/ als de teeckenen van de gehoudene Cours; wijl over al ter selver plaetsen de Steenen verpletterd waren. Een oud Man/ die Zaed uyt de Stad wou dragen/ wierd/ ontrent 20. ellen van 't gedaghte Huys af/ ter aerden geslaegen/ en aen de schouderen verkneusd; soo dat hy bloed spoogh/ soo swart als Peck. Oock had hy ten deelen syn gesigt verlooren; en meende/ dat hy Swavel had geroocken. Een Kar/ geladen met Erwten/ waer op een Vrouw sat/ wierd om verr' gesmeeten/ doch sonder haere beschadigingh. Twee dagen te voren/ op Sondagh, wierd de Stad Domitz in Meeckelenburg door den Blixem/ op weynige Huysen nae/ afgebrand.

Donder en Blixem over Londen, en seldsame uytwerckingen deeses Onweers, 1664.

Domitz afgebrand.

In 't volgende jaer 1665./ in May heeft de Blixem t'Avignon t'eenemael tot asch vernietighd de beroemde Bibliotheeck der Gereformeerde Paters van S. Franciscus. Op Sondagh den 21. 31. der selver Maend/ even als men te Roermond aen de Maes Processie en Kermis had gehouden/ sloegh de Blixem in de Kruydthoorn; waer over een vyer ontstond/ 't welck de gantsche Stad weghnam/ behalven 60. of 70. Huysen. Veele Menschen moesten ellendigh verbranden; waer onder waren 7. Jesuiten; een Abdis, en 4. Adelijcke Nonnen. Alle Kercken en Kloosteren laegen onder de voet; uytgesonderd de Dom-kerck, en een kleyn Nonnen-Klooster. Alleen de Brugge-straet stond noch.

Desgelijks Roermond op weynige Huysen nae; en veele Menschen, Jesuiten, Nonnen, &c. 1665.

Den 2. 12. April Anno 1666. viel een grouwlijcken Donder over Keulen aen den Rhijn. De Blixem sloegh in drie Kercken/ onder welcke die van S. Lambert ten grooten deele verbrandde/ nevens 2. Thoornen. Te Lunenburg sloegse oock in de S. Jans Thoorn; beschaedighde een Schildery in de Kerck; en maeckte een gat in de Muer; doch deed geen verder quaed. Te Genua stack de Blixem twee Kloosteren aen/ en vernielde deselve met veele Monicken. In 't Ursselliner Klooster te Praegh brandde de Blixem

Schaedlijckheyd en seldsaemheyd des Donders te Keulen, Lunenburgh, Genua.

twee

Onweeren.

twee Nonnen soodanigh op d'eene sijde/ als offse gebraeden waeren geweest. Aen 't Kasteel Gandolfo sloegh de Donder 't Pauslijke Wapen wegh/ staende boven 't Portael; derhalven de Roomsche Heyligheyd daer niet langer wou blijven/ maer sigh weer nae Romen begaf. Te Spier sloegh de Blixem in de Gideons-Kerck, en verteerde de Thoorn.

Aen 't Kasteel *Gandolfo.* 1666.
Te *Spier.*

Te *Chasteau Landon.* 1667.

Den laetsten December 1667. O. S. verhief sigh een vreeslijcke Stormwind/ Donder en Blixem te Chasteau Landon in Franckrijck. De Thoorn der L. Vrouwen-Kerck. wierd aengestoocken. Men stelde in allerhaest een Processie aen; en men bad Maria, datse doch haeren Tempel wou redden. Echter de vlam gingh voort/ en verbrandde de Thoorn (eene der hooghste en schoonste deeses Lands)/ nevens de Kerck tot de grond toe. 't Selve Onweer viel oock ter selver uyr over Chaalons; waer door de voornaemste Kerck deser Plaets met vier Canonicken; desgelijcks de Marrens-Kerck, een Abdy, en veele Huysen gantsch te niet gingen. 't Spits van de Hoofdkerck wierd twee Fransche Mijlen verr' voortgedreven. Eenige Beelden en andere stucken Hout uyt d'Abdy wierden brandende gevonden seven Mijlen van haere plaets af.

Te *Chaalons* in *Franckrijk;* seldsaemheden.

Den 5. 15. Julius sloegh de Blixem te Schweidnitz in Silesien in de Kruydthoorn/ wiens Mueren aen alle sijden 4. ellen dick waeren. 60. Centenaers Buskruyd laegen'er in. Alles vloogh met een grouwlijcke Slagh op; nevens veele Huysen/ van uyt de grond weg. Een groot deel der Stad was t'eenemael verwoest.

Te *Schweidnitz* in *Silesien.*

Anno 1668. vielen seer grouwlijcke Onweeren van Stormwind/ Donder/ Blixem en Hagel over Oostenrijck en Moravien; over 't Stight Fulda, over de Stad Weenen, en anderwegen; doch wy konnen de bysonderheden hier niet voorstellen. Dit alleen voor dit Jaer. Den 7. 17. Julius sloegh de Blixem in Eutrilisch by Leipzich in een Boerenhuys/ een en andere Hofsteede/ deselve tot asch maeckende. In de Stad verrigtte dit Hemelsvyer yet gedenckwaerdighs. In 't Huys van seeckere Backster (sy doemaels van Naumburgh derwaerts gaende)/ staende in de Hoy-straet, saeten een jonge Dochter en Dienstmaeghd in de Winckel aen de Toonbanck. De Blixem nam by 't Venster/ daer 't Brood op lagh/ een stuk Steens wegh; en verbrack 't selve in twee deelen. 't Eene stuck trof d'eene Vrouwspersoon in 't slaep des Hoofds; 't andere d'ander' op den reghter arm; soo dat 't bloed ter neus en arm uytschoot. Beyde vielense in onmaght. D'eene wierd in haeren Rock ter reghter sijde een kleyn gat gebrand; oock kreeghse drie streepen op haer reghter been. In de geld-laede was een rond gat gemaeckt/ sonder dat de daer over leggende Planck beschadighd was. Een Balck in 't Huys wierd aengestoocken; doch terstond weer gebluscht. De Naebueren betuyghden/ dat de geheele Gevel enckel Vyer had gescheenen. Naest daer aen woonde een Droogscheerder; wiens Glasraemten seer wonderlijck gedraeyd en bestreept waeren geworden. Even dien selven dagh stack de Blixem te Bernburgh in de Nieuwstad de Kerck-Thoorn in brand.

T'*Eutrilisch* by *Leipzich.*

Seer seldsaeme uytwerckselen des Blixems in 't Huys van een Backster, en Droogscheerder. 1668.

Onweeren.

Anno 1669. wierden te Nordhuysen in de Voorstad twee Dochtertjens getroffen van de Donder/ doch sonder levensgevaer. Te Heyligen-bergh, 9. Mylen van Munchen, sloegh de Blixem in 't Klooster/ terwijl de Religieusen haere Beedevaert deeden. Te Quedlimburgh wierden een Vrouw twee vingeren van haere hand weghgenoomen. Den 24. May tegens den avond sloegh dit Hemelschvyer in 't hooghste van den beroemden Dom t'Utrecht: doch de brand wierd haest geblusch. Den 4. 14. Junius 's avonds ten 7. uyren ontstond te Gotha een verschricklijck Onweer. Onder meer andere hoorde men een grouwlijcken Donderslagh met Blixem en Vyerstraelen/ soo dat bynae al de Straeten met Vyer waeren vervuld. Veele Vyerklompen/ soo groot als 't vierde deel eener geheele Bierton/ andere als een Emmer/ vielen op d'aerde neer: doch meest in de Beecken/ welcke door de Stad loopen. Als se uytgebrand hadden/ gavense een swavelaghtige Damp van sigh. Echter wierd'er geen Huys van aengestoocken. De Blixem sloegh wel veelerweegen in/ doch sonder mercklijke schade. Seeckere Dienstmaegd/ in de Keucken drinckende/ wierd de Kan van voor de Mond weghgeslagen; en sy een weynigh aen den eenen arm verseerd. Den 8. 18. derselve Maend is/ door den Blixem/ te Swol afgebrand de Thoorn der S. Michaëls Kerck. Dit was de derde mael/ dat deesen Thoorn een diergelijcken brand was overkoomen. In Spaenje sloegh een swaeren Donder verscheydene menschen dood. De Blixem viel in de Slaepkamer des Graefs van Batias, geweesene Vice-roy van Mexico, en verbrandde t'eenemael het daer in sijnde Bed. Dit geschiedde by naght. Even dien selven avond had de Vice-roy met sijne Gemalin/ tegens gewoonte/ sigh in een andere Kamer ter rust begeven. Anders sou 't onheyl buyten twijffel haer getroffen hebben. Van den geweldigen Donder in Holstein, te Gent in Vlaenderen, te Schwatz in Tyrol; in Hongaryen; te Straetsburgh, en anderwegen/ konnen wy hier niet spreecken.

Te *Nordhuysen.* 1669.
Heyligen-Bergh by *Munchen.*
Quedlimburgh.
In den *Dom t'Utrecht,*
Seer grouwlijk te *Gotha* met onnatuerlijcke Vyervallingh.
Seldsaemheyd.
Te *Swol.*
In *Spaenje;* en aenmercklijckheyd.

In Augustus Anno 1670. heeft de Blixem een Schip op de Maes, willende nae Londen in Engelland, in brand gestoocken. 't Moest in stucken gehouwen werden/ om eenige Goederen daer uyt te redden. De Stierman wierd van de Donder weghgeslaegen/ sonder dat men oyt yet 't minste van hem vernomen heeft.

Schip op de *Maes* door de Blixem verbrand; de *Stierman* weggeslagen; noyt gevonden.

Den 15. 25. Martius Anno 1671., 's morgens ten half vier uyren/ als 't een wijl tijds had geregend/ en gedonderd over Cadix in Spaenje, ontstond een gantsch onstuymige wind/ met een grouwlijck geraes in de Lugt; van sulck een geluyd/ als of de gantsche Stad over hoop had gevallen. De Blixemen volghden nu onophoudlijk d'een op d'ander; diergelijcke men in deese Landen noyt gesien had. Onder meer andere sagh men een gantsch

Verschricklijck Onweer van Wind, Donder en Blixem te *Cadix* in *Spaenje.* 1671.

Onweeren.

Verwonderlijcke Streeck van een vyerige Strael;

gantsch vyerige Strael daer heenen schieten over de S. Mariæ, S. Antonii, en S. Francisci Kercken/ sonder echter deselve te raecken; maer sloegh midden in de Stad in 't Capucijner Klooster; waer van de Mueren meerendeel ter neer gesmeeten; de Kerck/ de Cellen, en andere dingen leelijck verdorven wierden. Een groot Kruys/ staende voor 't Klooster/ wierd t'eenemael verbrijseld. Deese vyerige Strael voer voort in 't Franciscaner Convent, en wierp de buytenste Muer ter aerde. Daer op quamse aen de L. Vrouwe-Kerck; sloegh de Klock-thoorn wegh/ en nam de Vorsten van veele daer ontrent staende Huysen. In 't Collegie der Jesuiten deedse geen minder schaede als by de Capucijnen, soo dat dese Paters deselve nauwlijcks met 6000. Stucken van Aghten konden herstellen. Nae 't Collegie der Jesuiten gold het de Herbergh in de Keeten. Gingh van daer met grouwlijck verderf door de Schoenmaeckers en Augustijnen-Straet. Wendde sigh nae de Plaets del Popolo, en sloegh ter neer een koopere Bol van meer als 200. ponden gewight: wyders nae de Zeehaven/ en 't Bolwerck/ genoemd 't H. Kruys. Wierp een deel kleyne Scheepen om/ en deed'er 6. nae de grond gaen; 3. de Masten verliesen; en rightte een Rotterdamsche Convoyer leelyck toe. Echter wierd 'er niemand op verseerd; alleen was de swavelaghtige stanck bynae onverdraeghlijck. De gantsche Stad stond dien geheelen dag/ in 't uyterste gevaer. De geleedene schaede was seer groot/ in opsight van de verwoestingh soo veeler treflycke Huysen; des ondergangs van 3. Fransche, en 2. andere met Suycker geladene Scheepen/ leggende aen den Oever; nevens 45. Barquen met allerley Koopmanschappen/ willende nae Seville; en der omkoomingh van 200. persoonen/ welcke verdroncken. 't Getal der Menschen/ soo in de Stad als in 't Water om 't leven geraeckt/ wierd begroot op 600. Van 't breeslijck Onweer/ en den verwonderlijcken Blixem Anno 1670. binnen Straelsond sullen wy handelen onder de Stormwinden; waer toe wy nu treeden; doch sullen alleen de voornaemste aenteeckenen.

en derselver soo kraghtige als schaedlijcke uytwerckselen,

soo aen Huysen, *Conventen*, Scheepen, als Menschen.

Te *Straelsond*, uytgesteld.

Te *Romen*. 1657.

Anno 1657. verhief sigh te Romen een vervaerlijcke Stormwind. Doe deselve was gaen leggen/ quam een breeslijcken Donder; welcke sloegh in de Capel van Paus Sixtus de V.; in S. Maria Maggiora; in den Thoorn Chigi; en in 't Parmesaensch Pallays. Nae deese verrigtingh begon de Wind weer te woeden.

Vervaerlijcke Stormwind te *Harlingen* in *Friesland*. 1658.

Den 26. September Anno 1658. ontstond te Harlingen in Friesland een boven maeten geweldige Storm. Geene menschen hadden geheugenis van een diergelijcke. Men kon de Zee van de Lught niet onderscheyden; soo verschricklijck sloegen de Golven opwaerts. De geheele Stad was van 't overslaende Water soo nat gemaeckt/ als of 'er een langduerigen swaeren regen waere gevallen. De Thoorn t'Almenum die soo veele honderd jaeren had gestaen/ waggelde soodaenigh/ dat de Weerhaen op 't Spits door de beweegingh omliep als een Tol. Veele Huysen vielen over hoop; en Boomen wierden uyt d'aerde ontwortelд.

Onweeren.

Schricklijcke Storm te *Praegh* in *Boheemen*.

Den 30. Augustus Anno 1659. moest Praeg in Boheemen een swaer verderf uytstaen door een grouwlijcke Storm. Maer noch meer Venetien in deselve Maend. Binnen een half uyr tijds heeft een woedende Wind niet alleen een groot deel van de Kerck S. Maria Maggiora om verr' gesmeeten/ waer van de Steenen meer als 50. schreeden weghs door de Lught heenen weghgevoerd wierden; maer oock een gantsche Straet t'eenemael verwoest. Al de Barquen in 't groote Canael; desgelijcks veele Scheepen/ wierden wegh gerukt. Veele Mueren/ heerlijcke Gebouwen/ en kostlijcke Pallaysen waren Puynhoopen geworden.

Maer noch vervaerlijcker te *Venetien*. 1659.

Woedende Stormwinden in *October*, *November*, en *December*. 1660.

Onbeschrijflijck was de schaede/ welcke Anno 1660. geschiedde in October, November en December door afgrijslijcke Stormwinden op de Spaensche, Fransche en Venetiaensche Kust. In Hamburgh, Holstein, te Franckfurt aen den Oder, Gluckstad, Deenemarcken en Silesien wierden meenighten van Huysen/ Boomen/ Kercken/ Thoornen/ ter neer geworpen. Op den 17. December saegen eenige Zeelieden in Holland een ongewoon donckere Star. Daer op begon 't 's morgens by ons soo verschricklijck te Donderen en te Blixemen/ als of Hemel en Aerde wou vergaen hebben. Doe volghde die woedende Storm/ waer door alleen in Texel een ongeloof lijck-groote schaede geschiedde. Van 72. Schepen/ die nae S. Hubes wilden loopen/ bleven alleen 8. of 9. op haer' Anckers. D'andere geraeckten los/ en stieten op malkander; soo dat Kielen en Menschen nae den afgrond sonckten. 't Selve weervoer 18. andere rijck-geladene Koopvaerdy-Scheepen en 2. Convoyers. Meer andere trof 't selve onheyl; behalven noch veel in andere Hollandsche Havenen/ en op de Zee. Deese raesende Storm gevoelde op dien selven dagh/ tot onuytsprееcklijck-groote schaede/ de Steeden Wismar, Rostock, Castel, Gottingen, Stettin, Keulen: Meeckelenburgerland, Brandenburgh, gantsch Duytschland, Engelland, Spaenje; jae bynae geheel Europa.

Seer afgrijslijck in *Holland*; en schaede in *Texel*, onbeschrijflijk-groot.

Deese rasende *Wind* op dienselven dagh door bynae geheel *Europa* geloopen.

Stormwind in *Braband*, en sonderlinge seldsaemheyd. 1661.

In October Anno 1661. ontstond in Braband een breeslijcken Orcaen; waer door/ insonderheyd buyten Mechelen gantsche Huysen/ Hofsteeden/ Boomgaerden/ en dicke Noote-boomen ter neer geworpen/ en van haere plaetsen verset wierden. Onder meer andere vreemdigheden is gedenkwaerdigh/ dat deese geweldige Wind een Manspersoon/ even te vooren uyt Mechelen gegaen/ in de hooghte opgenoomen/ een half uyr weghs door de Lught gedraegen; daer nae hem op sijn hoofd neergeset heeft/ sonder hem eenighsins te beschaedigen. Tusschen den 4. en 5. Januarius O. S. had oock een afgrijslijcke Stormwind bynae geheel Europa doen schudden/ met onuytdrucklijcke schaede.

In

Onweeren.

Afgrijslijcke Stormwinden. *Anno* 1665. in *Duytschland*.

In Junius Anno 1665. viel te Kitzingen in Francken een grouwlijck Onweer van Donder en Wind. 't Begon een Myl boven Wurtzburgh. Heeft t'Eybelstad, Thalheimb, Westheimb, Kalten, Suntheim, en soo voorts door en over 't Woud / niet alleen alle Vrugten / maer oock de Wijnbergen / soodanigh verdorven / dat in twee jaeren niets daer van te verwaghten was. T'Iphoven waren over de 300. Boomen met de wortel uytgeruckt. Men vond Hagelsteenen van anderhalf pond swaerte. In d'Opper-Paltz, boven Chamb, nae Boheemen toe / wierden 30. Dorpen sulcker wijs aengetast / datse niets van haere Veldvrugten en Boomen behielden. Dit Onweer drongh door tot in Bayeren. Met den uytgangh des jaers voelde Holland een diergelijcke Storm; met sulck een verheffingh der Zee / datse veelerweegen over Dycken en Dammen liep. Een Engelsch Schipper wierd door een Zee-golf van sijn Schip in Zee gesmeeten: maer stracks daernae quam een andere Baer / die hem weer in 't Schip wierp.

Holland, &c.

Vreemd geval.

Grouwlijcken *Orcaen* in de *Caribes Eylanden*. 1670.

Geweldigh was den Orcaen, die in Junius Anno 1670. ontstond in de Caribische Eylanden, gelegen in America: doch voornamentlijck ontrent 4. uyren langh woedde in 't Eyland Antigo. Veele Scheepen daer ontrent vergingen / selfs in de Haven. Een groot deel Huysen wierden om verr' geworpen; insonderheyd in de Stad S. Jan, daer weynige Wooningen bleven staen. Een andere Wind wierp in 't Eyland S. Christoffel al de Huysen overhoop / soo dat men nauwlijcks kon sien waerse gestaen hadden. Over de 3000000. ponden Suyker wierden t'eenemael vernield.

In 't Eyland *S. Christoffel*.

In *Franckrijck*, en te *Parijs*. 1671.

Anno 1671. klaeghde geheel Franckrijck over 't verlies veeler Thoornen en Gebouwen door een verschricklijcke Wind; insonderheyd te Parijs soo swaer / dat de Daecken der voornaemste Kercken en hooghste Huysen neergeruckt; oock de Thoorn der S. Martens Kerck met de Klocken ter aerden gesmeeten: Wagenen / Karren en Carossen op de Straeten over hoop geworpen: veele menschen swaerlijck verseerd wierden door de Steenen / welcke van de Gebouwen afvielen. Een diergelijcke Storm ontstond den 9. 29. December te Melitello in 't Koninghrijck Napels, behoorende den Prins van Butera. Binnen een quartier uyrs wierden hier al de Huysen / Boomen / Conventen en Kloosteren om verr' gesmeeten.

Te *Melitello* in 't Koningrijck *Napels*.

Kort bericht van 't vervaerlijck Onweer te *Straelsond*. 1670.

Nae een geweldige hitte en drooghte in de Maend Junius, soo dat d'aerde nae Regen snackte / heeft sigh op den 16. over Straelsond 's morghens een sterck Donder-onweer t'saemgetrocken. Men sagh veele Blixemen; doch de Donder hoorde men alleen als van verre. Voor de middagh hield alles weer op. Den volgenden 19. / ontrent ten 8. uyren / viel eerst een ongemeen-stercke Plasreegen by een gantsch donckere Lught. Doe volghde een Blixem / en niet langh daer nae een Donderslagh / als van verre. Voorts een boven maten verschricklijcke Blixem en Donder; schijnende buyten de Kerck / als of 't twee of drie aghter een volgende Slagen waeren geweest / doch daer binnen was 't maer eene slagh; die met den Blixem als in een oogenblick door de kleyne Klockthoorn / staende op de Kerck / en 't gat / waer door 't groote Crucifix met een Ysere Keeten was vastgeheght / sonder eenige beschaedingh van 't Verwelfsel / gelijck een swarte vyerige Kloot reghtdraeds neerviel / op den voor 't Choor staenden Altaer; gevende daer een noyt meer gehoorde barst; met meenighte van vyer en damp / even als of veele Granaden op eenmael waeren los gesprongen; naelatende een seer leelijcke Swavelaghtige stanck. Op den gedaghten Altaer stonden twee Kandelaers met ontstoockene Wasch-Kaerssen / en 3. Kelcken; van welcke 2. met Wijn waeren gevuld / en bedeckt met de platte Schootel / daer de Hostien op laegen / nae 't gebruyck der Euangelisch-Luthersche; gelijck oock twee Silvere Kannen / en twee diergelijcke Oblat-Schootelen. De Kaers / nae 't Zuyden staende / wierd uytgebluscht; d'andere bleef brandende. Twee der Kelcken wierden om verr' geworpen / en de Wijn uytgestort; d'Oblaten gintsch en herwaerts verstroyd. De Kelck / daer geenen Wijn in was / bleef staen. Aghter 't Crucifix nae 't Oosten / en den grooten Altaer, wierd een stercke / dicke / aengenaegelde Planck / waer op geschilderd stond een Marien-beeld met 't Kindeken Jesus; boven haer een Son / onder haere voeten de Maen / soodaenigh / in stucken geslaegen / dat boven / van de reghterhand af tot de lincker toe / 't middeldeel / ontrent anderhalve voet breed / en over d'elf voeten langh / nevens de halve Son en de halve Maen; af viel op de daer ontrent sittende Menschen; sonder yemand te beschaedigen. 't Uyrwijser aen 't Wester-eynd wierd getroffen: 't Koper en Yserdraed der Hamers aen d'uyr en de vierendeel uyrs Klocken verbroocken; 't meeste daer van noyt weergevonden. Uyt beyde de Hoofd-pilaeren / waer op de Thoorn is gebouwd / wierden eenige Steenen geslaegen. Een groote meenighte volck was in de Kerck / wijl 't even doe Jaermarckt was. Dight aen den Altaer sat in sijn gestoelte d'eene Predikant M. Andreas Marquard; doch wierd noch aen sijn Ligchaem noch aen sijne Kleederen beleedighd. Veel' andere / ontrent den Altaer sittende / waeren / door onmatige schrick / ter aerden gevallen. 't Selve weervoer vier persoonen aen de Noordsijde des Altaers. Onder den eenen was in stucken gekloost d'eyckene Stoel-planck / daer hy op geseeten had. Aen sijn ligchaem was hy by seer beschaedighd. Elck snelde sigh / onder een hevigh gedrangh / uyt de Kerck; derhalven oock de Predikant Doctor Gaszman van de Predickstoel aftrad. De Donderslagh geschiedde even ter dier tijd / als hy seyde: Wijl al mijne Vermaningen niet konnen helpen, soo heeft God noch Donder en Vyer, om de Godloose te straffen. D'Altaer-Doecken waeren verbrand: de Silvere Vaten versmolten: de Hostien gantsch swart versenghd. 't Vyer lagh als uytgegooten

Onweeren.

Verschricklijcken Blixem en geweldigen Donderslagh,

vallende in de Kerck, onder 't houden des Godsdiensts.

Seer seldsaeme uytwercksellen

deeses Donderslaghs en Blixems,

soo ontrent een *Marien*-beeld, *Altaer*-doecken, Kelcken, *Hostien*, Klocken, &c.

Onweeren.

Water op den Altaer. Aen 't Uyrwijser wierd 't getal VI. weghgenoomen: Eenige Balcken in den Choor gantsch in stucken geslagen. Negen persoonen waeren van deese Donderslagh verseerd. Eene derselve kreeg een Kruys op de borst. Eenen anderen een lange streep op den rugg'. Veele waeren de Kleederen versenghd. Die door de Blixem beleedighd waeren/ schreeuwden eenige uyren langh seer erbarmlijck/ even als uytsinnige. De stanck der verbrandde Kleederen was seer grouwlijck/ en alles Swavelighs; de damp seer dick. Wy hebben dit t'saemgetrocken uyt 't Bericht/ hier van in deese Stad Straelsond uytgegeven. Den 20. November in even 't selve jaer; desgelijks onder den Godsdienst in deselve S. Nicolai Kerck/ ontstond andermael sulck een grouwlijck Onweer van Donder/ Blixem en Stormwind/ dat men niet anders als 's Weerelds ondergangh verwaghtte; en de Predikant op de Predickstoel uytborst: Help God, hoe word het soo duyster! D'eene Mensch kan d'andere nauwlijcks sien. Heere Jesu erbarm u onser! Heere Jesu, tree ghy in 't midden. Doch ons ontbreeckt plaets/ om dit omstandigh te verhaelen.

als aen eenige persoonen, en derselve Kleederen.

Nieuw al dergrouwlijckst Onweer over deselve Stad.

Geweldigen Hagel in Normandyen; en Koolen daer onder. 1659.

In May Anno 1659. viel in Normandyen een soo gantsch swaeren Hagel/ dat een groote meenighte Beesten daer van wierd doodgeslagen. Onder denselven wierd men oock gewaer een seer groote veelheyd van swarte Koolen; soo dat men aght gantsche Tonnen daer mee vulde. In 't volgende jaer/ den 5. 15. Augustus, vielen by Naerden in Holland Hagelsteenen gelijck als gemeene Kaetsballen; waer door aen Daecken en Glasen een groote verwoestingh geschiedde. Veel Gevogelt wierd'er van doodgeslagen.

Te Naerden in Holland. 1660.

Seer vreeslijck te Tours, in Gasconje, Querci, &c. 1664.

Den 10. 20. Junius Anno 1664., ten 2. uyren 's naemiddaghs/ viel in en om Tours in Franckrijck een verschrickelijcken/ en soo geweldigen Hagel/ dat over de 30. Karspelen daer door verdorven wierden; behalven noch de schaede in de genoemde Stad/ begroot op 3. Millioenen Fransche gl. Gasconje, Querci, en Rovergne, kreegen oock haer deel van dit onheyl. Seven dagen daer nae ontstond te Butzbach in der Wetterauw een swaer Onweer. Geweldigh was de Wind; meer verbaerlijck waeren de Donderslagen. Te gelijck vielen soodaenige Hagelsteenen/ dat geen Mensch/ ten aensien van de gedaente/ oyt diergelijcke had vernoomen. Met verwonderingh/ en ontsettingh/ sagh men'er allerley Figueren aen. Sommige hadden de gedaente van Turcksche Tullebanden: andere van Hamers; noch andere van de Bandeletten, welcke de Vrouwen deeses Lands voor aen de Halsdoecken pleegen te dragen. Eenige waeren een hand breed; veele als een Rijcksdaler; en in 't midden als Roosen.

Wonderlijcke gevormde Hagelsteenen te Butzbach in der Wetterauw.

Grouwlijcken en doodlijcken Hagel

In May Anno 1666. storte sigh in Boheemen, insonderheyd in de Zafzlauwer-Kreytz, een geweldigen Hagel neer; welcke drie Mijlen wijdte alle Veldvrughten ter aerden wierp. Over de 50. groote Beesten/ meenighte van kleyn Vee/ eenige 100. Schaepen/ nevens sommige Schaepharders/ en verscheydene reysende persoonen/ wierden ter neer geslagen. In October vielen te Lincoln in Engelland, onder een geweldig Donder-Onweer/ ongelooflijck-groote Hagelsteenen; waer door gantsche Huysen neergestort/ en Boomen uyt d'Aerde geruckt wierden.

Onweeren.

in Boheemen. 1666.

In Engelland.

Anno 1668. in May gevoelde Warschauw in Polen een swaere schaede door een grouwlijcken Hagel; welcke de Daecken der Huysen/ de Boomen/ de Veldvrughten verwoestte. Niet min verderflijck was de Hagel/ welcke viel tusschen Osterroda en Allenstein in Pruyssen. Geloofwaerdige persoonen hebben overgeschreven/ datse een Steen hebben opgenoomen/ die 7. ponden woegh. In Oostenrijck en Moravien waeren de Steenen soo groot als Gansen-Eyeren. Duysenden van Vogelen wierden in de Lught doodgeslaegen/ en over de 300. persoonen swaerlijk beschaedigd. In en om Bourdeaux in Franckrijck waeren de gemeene als Duyven/ de groote als Hoender-Eyeren/ tot verwoesting der meeste Aerdgewassen. Van een halve Mijl weghs beneeden Port S. Maria af tot voorby Cahors, de lenghte van 16. Fransche Mijlen/ daer d'alderbeste Wijn wast/ wierd niets met allen overigh gelaeten. De Wijnstocken stonden soo bloot als in December.

Te Warschauw in Polen.

In Pruyssen.

Hagelsteenen van 7. ponden. 1668.

In Oostenrijck, Moravien.

Franckrijck.

Onder een verbasend Onweer van Donder en Blixem in Augustus Anno 1670. te Tremsbuttel, vier Mijlen van Hamburgh en Lubeck, Hagelden 't ontrent drie quartier uyrs langh boven maeten vreeslijck. De Beesten/ deese Steenen op haer lighaem gevoelende/ liepen als raesend gintsch en herwaerts. Veel Gevogelt wierd doodgeslaegen. De Hagel lagh soo dick op de Weegen/ als de Sneeuw in de Winter. Op veele plaetsen bleeffe 30. uyren leggen. Van een ongewoone grootte waerense.

Te Tremsbuttel, by Hamburgh en Lubeck. 1670.

Van de Watersnooden sullen wy maer weynige der ellendighste voorstellen. De Fransche Provintien Poictou en Xantonge moesten Anno 1657. een jammerlijcke overstroomingh uytstaen; waer door een groot getal Huysen op 't Land weghdreeven; al 't gezaeyde te niet gingh. 't Grootste jammer sagh men in de Moerassen/ door deesen opgebuld. Want alles wat daer heenen gebloden was/ soo Menschen als Beesten/ moest hier 't leven laeten. Aen d'Oevers der Rivieren vond men niet anders als doode lighamen. Verdronckene Kinderen quaemen in haere Wiegen aendrijven: waerlijck een seer erbarmlijck Schouwspel.

Ellendige Waters-nood in de Fransche Provintien Poictou en Xantonge. 1657.

Anno 1658., in en ontrent Februarius, heeft d'overvloeyingh der Wateren ellendige onheylen en swaere schaede veroorsaeckt te Weenen, Franckfurt aen den Main, Dantzick, Bernburgh aen de Saal; in Lunenburgerland, Breemen, Keulen, Dusseldorp, Luyck, Holland, in de Spaensche Nederlanden, en Spaenje, &c. Te Bergen wierd opgevan-

In veele Landen. 1658.

Waters-nooden.

gevangen een geheel Boeren-huys; door 't Water en d'Ysgangh van 't Land afgeſcheurd/ en weghgedreven. Men vond'er in vier kleyne Kinderen met haere Moeder/ alle noch levendigh en geſond; gantſch onbeleedighd. Te Parijs ſwol de daer door loopende Seyne ſoodaenigh op/ dat 't Water door de meeſte Straten der Stad liep; en in verſcheydene derſelve/ als S. Denys, S. Marin, Colombiro, &c.; over de Plaets Maubert, en die van 't Pallays/ voer men dagelijcks met Schuyten. 't Water rees tot aen de bovenſte Trap van 't Stadhuys. Faubourgh, S. Victor, en S. Mauſan waeren overſtroomd. 't Volck moeſt ſigh op de Boven-kameren onthouden. Die ergens ſijn moeſten/ klommen door de Venſteren in de voor haere Huyſen leggende Schuyten. 's Naghts tuſſchen den 19. en 20. Februarius O. S. ruckte de Vloed twee Boogen van de Steene Brugg' aen 't Eyland Nôtre Dame wegh/ en wierp te gelijck 28. Huyſen ter neer; waer door over de 280. Menſchen dood bleven. Le Pont de Changie moeſt oock barſten. Veele Dorpen langhs de Seyne wierden gantſch weghgeſpoeld. Een Kind/ in ſijne Wiegh alreeds door drie Bruggen gedreven/ wierd noch gereddet.

Wonderlijcke ſeldſaemheyd, en bewaeringh. — *Rampſalige Watersnood in de Stad Parijs, door de Seyne.* — *Wonder-bewaeringh eens Kinds.*

In October Anno 1660. ſwol de Tyber te Romen door een ſwaeren Regen ſoo geweldigh op/ dat de halve Stad overſtroomd lagh. Op de Plaets Avonne Angurenta ſtond 't Water over de 12. voeten hoogh. Doe 't weer af-liep/ vond men in de lage Plaetſen binnen en buyten Romen veel Adelycke Huyſen om verr' geworpen: verſcheydene Caroſſen en Wagenen/ met de daer in verdroncken perſoonen. Onder deſelve was oock Graef Alexander Santinelli die op den wegh na Florencen, tuſſchen Romen en Viterbo, door een Sloot willende rijden/ in deſelve met eenige der ſijne moeſt verſmooren. De ſchaede/ alleen aen Koopmans-goederen/ wierd begroot op meer dan 2. Millioenen. Te Capua, en anderwegen in 't Koninghrijck Napels; te Viberbo, te Venetien: in Toſcanen, te Wiſmar, Hamburgh, deed 't Water oock geweldige ſchaede aen Goederen/ Beeſten en Menſchen. Te Wiſmar wierden groote Steenen uyt de Stads-Mueren wegh-geruckt. 't Gantſche Land ontrent Hamburgh was als een Zee. De Dantzicker-Warder weervoer even 't ſelve.

Grouwlijke Waters-nood in de Stad Romen, door de Tyber. 1660. — *Te Capua, Venetien, in Duytſchland, &c.*

Den 12. 22. September Anno 1661. begon 't over Mallaga en 't Geweſt daer rondom geweldigh te Donderen; met ſulck een grouwlijcken Plasregen/ dat geheele Waterſtroomen van de Geberghten/ van welcke deeſe Stad omringd is/ quamen af-loopen; waer door de Rivier Guadalmedina ſulcker wijs opſwol/ datſe noch door Thoornen/ noch door Mueren/ noch door al de voorgebouwde Wercken te ſtuyten was. Alles verbrackſe. D'alderſterckſte Huyſen/ Gebouwen/ Mueren/ Bruggen/ en Thoornen wierden ſoodaenigh om verr' geſmeeten en weghgevoerd/ dat men niet ſien kon waerſe geſtaen hadden. 't Koninghlijck Collegie der Dominicanen, een uytſteeckend vaſt Gebouw/ van uyt de grond opgehaeld met gehouwene Steenen/ viel 't ſelve lot te beurt. De Plaetſen en Straten de la Vittoria, de la Merced, 't Collegie del ne Ollerios en Goleta, S. Franciſco de la Conneteria, de la Trinidad, de los Marmoles, en de hooge Voorſtad/ gevoelden haer deel van dit onheyl. Huyſen en Kloosteren ſtonden tot aenen over de Daecken onder Water. Die noch ſtaende bleven/ wierden jammerlijck beſchaedighd. Soo plotſlijck ontſtond deeſe overſtroomingh/ dat niemand tijd had/ om yets van ſijne Goederen te bergen. 't Getal der neergeworpene

Ellendige verwoeſtingh der vermaerde Stad Mallaga in 't Koninghrijck Granada door een plotſlijcke opſwellingh der Rivier Guadalmedina, veroorſaeckt door een geweldige Stort-regen.

Waters-nooden.

worpene Huysen reeckende men op 1600.; dat der beschaedighde op 3000.; der doode Menschen op meer dan 2000. Indien dit verderflijck onheyl by naght waere gekoomen; niemand der Inwooners sou oyt weer den dagh gesien hebben. Dit Mallaga is een seer beroemde Koopstad in Spaenje, in 't Koninghrijck Granada, gelegen aen de Middelandsche Zee.

Gorinchemsche Waters-nood. 1663.

's Naghts voor den 13. 23. Januarius Anno 1663. had de veelheyd der gevallene Sneeuw in Holland de Rivieren seer doen swellen. De Dijck/ een weynigh beneden Gorinchem, brack door. Stracks stond al 't Land daer ontrent onder Water; en de Dortsche Waerd was gantsch overstroomd. Selfs binnen Gorinchem stond 't Water eenige voeten hoogh op de Straten. De volgende dagh brack oock de Bommeler ende Thieler-Waerd door; waer door over de 30. Dorpen onder liepen. Heusden en 's Hertogenbosch laegen niet minder als Gorinchem rondom in 't Water. D'ellende en schaede der Boeren was onbeschrijflijck.

In *Holland*, te *Parijs*, *Wesel*, &c. 1665.

Anno 1665. waren al weer swaere Watersnooden in Holland door de Rivieren; te Parijs door de Seyne, waer door eenige Huysen deeser Stad wierden neergeworpen; veele Menschen verdroncken; te Wesel door den Rhijn; in Duytschland door den Oder; in Italien door de Po, de Dora en de Stura.

Grouwelijcke Watersnood in en om de Stad *Weenen*; met onuytspreeckelijcke schaede. 1670.

Nae een stercke Regen van twee dagen en twee nagten vielen in 't Gebergt om Weenen in Oostenrijk drie Wolckenbarstingen: waer door de Rivieren/ insonderheyd de Wien, soo hevigh en schielijck opswollen / dat den 24. Junius Anno 1670. niet alleen de Voorsteeden van Weenen 's nagts tusschen 11. en 12. uyren bynae gantsch overstroomd / maer oock veele Huysen om verr' gesmeeten wierden; onder welcker Invallen een groot deel Menschen dood bleven; andere in haere Bedden versmoorden. De schaede aen Goederen / enckelijck in deese Stad Weenen, behalven op 't Land / wierd gesteld op meer dan een Millioen Gouds. 't Getal der persoonen / in haere Wooningen verdroncken / kon men bereeckenen te sijn over d'800.; behalven die / daer men geen kennis van had. In eenige Huysen stond 't Water tot in de derde Verdiepingh. De Kinderen dreven in haere Wiegen daer heenen. Deese woedende Vloed heeft oock bedeckt bynae 't geheele Eyland Schut, gelegen tusschen Presburgh, Raab, en Comorre, tot onuytspreeckelijcke schaede voor d'Inwooners. Meer dan 500. Persoonen/ en 4000. Beesten verdroncken hier. In de gedaghte Stad Weenen wierd bynae de gantsche Joden-Stad, en 't Franciscaner Klooster wegh-gespoeld. Weynigh minder schade gevoelde Landsbergh in Pruyssen door 't opswellen der Weixel. In 't Koninghrijck Tunis verhief sigh de Zee soodanigh/ datse/ over haere bepalingh loopende/ op eenmael seven Steeden/ naementlijck/ Ostrozma, Tenere, Pezia, Lariffa, Migni, Calise, en Turban, met het meest daer in sijnde Volck/ overstroomde/ en verwoestte; soo datse gantsch leedigh en onbewoond stonden.

('t Water stond hier in veele Huysen tot in de derde Verdiepingh. — In 't Eyland *Schut*. — Te *Landsbergh* in *Pruyssen*. — In 't Koninghrijck *Thunis*, daer 7. Steeden overstroomden verwoest werden.)

Branden

In *Italien*, *Engelland*, *Holland*, &c. — Ellendigh onheyl van *Ter Goude*. 1671.

Anno 1671. heeft oock 't Water een groote verwoestingh aengerigt te Romen; in Friaul; in Engelland; in Over-Hongaryen; te Dantzick; t'Oostende; ontrent Gent, &c. Holland gingh niet vry. By Ter Goude verdroncken een groot deel Menschen. Op den Dijck stonden 300. Mannen / om den selven te verhoogen. Deese wierden t'effens door 't Water weghgenomen/ en dus versmoord. Eenige duysend Beesten geraeckten om 't leven.

Vyer-branden.

Niet minder heeft 't Vyer gewoed onder d'eerste 15. jaeren van Leopoldi Regeeringh. Wy sullen maer kortlijck de Branden overloopen; en alleen op eenige weynige wat breeder blijven staen.

Te *Werlo*. — *Waal*. — *Sondershuysen*. — *Magazijn* springhte *Bourdeaux*. 1657. — te *Pontremoli*.

Anno 1657. den 5. Martius heeft een ontstaen Vyer te Werlo in Westphalen 150. Huysen vernield tot Asch. 't Steedje Waal, behoorende onder Keulen, bynae geheel verwoest. In April te Sondershuysen aen de Wipper 160. Huysen; nevens 't Raedhuys/ de Parochie Kerck/ 't School/ &c. Alleen 30. Wooningen bleven overigh. Te Bourdeaux in Gasconje geraeckte den 13. December 't Magazijn in brand. Door de geweldige Slagh des Buskruyds wierd 't Raedhuys t'eenemael ter neer geworpen. Desgelijcks 't Collegie der Jesuiten: 't Klooster der Carmeliten, en der Guienners Collegie. Een groot getal andere Gebouwen waeren beschaedighd; en over de 300. Menschen doodgeslagen. Te Pontremoli in Italien quam oock 't Vyer in 't Buskruyd; waer door deese Vestingh t'eenemael over hoop wierd geworpen.

Te *Lauwenburgh*, half in d'asch gelegt. — In de Kruydmoolen buyten *Utrecht*. — *Jedo* in *Japan* geheel verbrand. — Oock *Brackerfeld*. 1658.

Op Woensdagh den 14. 24. April Anno 1658. gingh te Lauwenburgh in Aghter-Pomeren een Vyer op/ waer door deese Stad tot op de helft te niet gingh. Even op dien dagh waeren hier de Poolsche Commissarissen aengekoomen / om deese Plaets / uyt naem haers Koninghs / aen den Keurvorst van Brandenburgh in te ruymen. Den 10. 20. Junius sprongh de Kruyd-moolen t'Utrecht, staende buyten de Stad; tusschen de Roode-Brugg' en de Klop. In Julius quaemen eenige Scheepen uyt Oost-Indien in Holland aen; met berigt/ dat de Stad Jedo, of Jeddo, in Japan, de voornaemste van dit Gewest/ door een afgrijslijcken Brand verwoest was geworden. Veele duysenden van menschen waren jammerlijck om 't leven gekoomen. Den 20. 30. Augustus ontstond in 't Steedje Brackerfeld Brand in een sleght Huysje. Soo geweldigh liep de vlam voort/ dat deese geheele Plaets tot Puynhoopen wierd/ behalven drie kleyne Gebouwen.

Te *Starrenbergh*: geheel in d'asch, op een oude Schuer na. 1659.

Anno 1659. in Martius trof 't selve onheyl de Stad Riesenburgh in Pruyssen. Alleen weynige sleghte Huysjens bleven staen. Anklam in Pomeren wierd bynae half door 't Vyer vernield. Te Starrenburgh in Meeckelenburgerland verwaerloosden eenige Kinderen

Branden

ren / welcker Onders uythuysigh waeren / 't Vyer; waer uyt sulck een geweldige Brand ontstond / dat deese gantsche Plaets haeren geheelen ondergangh bequam. Alleen een eenige oude Schuer bleef staen. Den 27. May verloor Staden door Bussekruyd over de 200. Huysen / met de Kerck / 't Raedhuys / de Burght / &c.

Te Ferrare in Italien.

Den 3. Januarius N. S. ontstond te Ferrare, een beroemde Stad in Italien, in de Hertoghlijcke Comedie-Sael een Vyer / waer door niet alleen 't Pallays / en de heerlijcke Winkelen onder aen 't selve / maer ook meest al d'Adelijcke Huysen en Pallaysen / en alsoo 't beste deel der Stad / vernietighd wierd. De schaede wierd begroot op eenige Millioenen.

Mulhuysen in Thuringen.

Te Mulhuysen in Thuringen nam 't Vyer over de 80. Huysen wegh in April, nevens 't Gasthuys / en twee Stads-Poorten.

Bergen in Noorweegen.

Bergen in Noorweegen wierd in 14. uyren tijds ruym half tot een verwoestingh gemaeckt: de beroemde Keur-Brandenburgsche Zee-Pas en Vesting Memel in Agter-Pomeren geheel / behalven 't Ammunitie-Huys:

Memel in Aghter-Pomeren.

Te Presburgh in Hongaryen drie geheele Straten voor de S. Michaëls Poort. Den 14. 24. Julius ging in Constantinopol by Odium-Capi, of de Poort daer men 't Hout verkoopt / een Vyer op / 't welck so geweldig voortliep / dat het wel haest over de Muer in de Stad vloogh. In een oogenblick wierd het door de Wind gejaeghd nae Aqua Dotta; daer 't sigh langs de Muer heenen aen beyde de sijden soodanigh uyt-breyde / dat het op den abond (dit Vyer had begonnen ten 4. uyren 's namiddags) bereyckte de Palleysen van den Janitzer-Aga, en Murat-Bassa. Vloogh al voort tot de Joden-straet, die t'eenemael in d'asch geraeckte. 't Quam selfs tot aen 't Serrail des Grooten-Heers; doch dit wierd noch met groote moeyte gereddet. Echter liep de Vlam al verder / en duerde tot aen den abond des derden daghs. 't Vierde deel deeser geweldige Stad was niet blijven staen / ten aensien van de Grond; maer in opsight van 't getal der Huysen / niet 't aghtste deel. Onwaerdeerlijck was de schade aen Goederen. Meenighte van Menschen waeren omgekomen.

Grouwlijke driedaegschen brand te Constantinopol; daer niet 't agtste deel der Huysen bleef staen.

1660.

t'Erffurt.

Den 14. 24. Augustus verloor Erffurt binnen 6. uyren over de 200. Gebouwen.

Schielijke brand in de Louvre te Parijs; een groote schade.

Koningh Louis de XIV. van Franckrijck stelde / tot vermaeck sijner jonge Gemalin / allerley Comedien en Balletten aen. Insonder heyd wierd seer yverigh gearbeyd aen 't groote Ballet in de Louvre. 's Naghts voor den 27. Januarius ontstond plotslijck in de heerlijcke Sael tusschen de Koninghlijcke Capel en een andere Sael een woedende Brand; die binnen vier uyren tijd in de gedaghte voortreflijcke Sael sulck een verwoestingh aenreghtte / oock in andere Deelen van dit Pallays / aen Tapijten / Schilderijen / &c. / dat de schaede wierd begroot op by meer als 2. Millioenen.

Te S. Malo in Franckrijck.

1661.

Te S. Malo, een beroemde Koopstad in Franckrijck, rees onvoorsiens een brand in 't Huys eens Apothekers, waer door tusschen de 2. en 300. andere te niet gingen.

Branden

Te Zossen, Plefzkow en Polozko;

Anno 1662. heeft 't Vyer gantschlijck vernield 't Keurvorstlijck Brandenburghs Steedje Zossen, behalven de Kerck en 't School: in Plefzkow, een beroemde Muscovische Koopstad / de helft / nevens 't Duytsche Hof: 't Steedje Teutsch-broda in Boheemen geheel. Desgelijcks Polotzko, een andere Muscovische Stad aen de Dwine; soo dat nauwlijcks een eenigh Huys overbleef.

oock Passauw geheel

1662.

binnen anderhalf quartier-uyrtijds.

Wederom de vermaerde Bisschoplijcke Stad Passauw in Bayeren aen den Donauw, Inn en Iltz, binnen anderhalf quartier-uyrs tijds / den 17. 27. April. Alleen 60. Huysen / ten hooghsten genoomen / bleven staen. Hoe veel Menschen in 't vyer omgekoomen / of versticket sijn / konnen niet weeten. Tot de grond toe waren verwoest de schoone Pauli Kerck; de voortreflijcke Dom-Kerck; 't Bisschops-Hof.; 't groot Alumnen-huys; 't cierlijck Pest-huys; 't heerlijck Raed-huys; 't staetlijck Jesuiten-Collegie; 't beroemde Nonnen-Klooster Nederenburgh, &c. Een onuytspreecklijcken Rijckdom gingh hier te niet.

Wederom te Plefzkow.

1663.

Plefzko (of Plefzkau) was Anno 1662. half door Brand verwoest geworden. Anno 1663. in April ontstond een nieuw Vyer / 't welck weer over de 300. Huysen wegh nam. Weynige daegen daer nae weer een groot deel andere.

Te Stockholm.

Anno 1664. rees te Stockholm uyt de Zuyder-Malm een Vyer op / 't welck in deese Stad 170. Gebouwen verteerde. 's Naghts den 6. 16. May geraeckte t'Annabergh in Meissen de Herberg de Goudene Leeuw in brand; waer door binnen drie uyren tijds bynae drie vierde deelen deeser Stad te niet gingen / en dat noch de beste Gebouwen / ruym 350. in getal.

T'Annabergh.

Te Bautzen.

1664.

Bautzen in Over-Lausznitz verloor door een selve onheyl over de 140. Huysen.

Waradin. Nikopingh. Meseritz.

1665.

De voortreflijcke Vesting Waradin brande Anno 1665. over de helft af. Gotha verloor over de 400. Huysen. Nikopingh in Sweeden een heerlijcke Stad / geraeckte geheel tot Asch. 't Saxen-Altenburghsch Steedje Ronnenburgh, in Voigtland, bynae t'eenemael. Soo oock Meseritz in Groot-Polen, na Lausnitz en Marck-Brandenburgh toe / door 't afschieten van een Pistool / waer van de Vonken in Stroo quamen.

Bronckhorst.

Anno 1666. gingh gantschlijck door brand te niet de Plaets Bronckhorst, gelegen tusschen Doesburgh en Zutphen, toebehoorende de Graef van Styrum. Alleen een eenigh Huys bleef overigh. 't Selve ongeluck trof de Nederlandsche Grensvestingh der Franschen tegens de Spaensche, S. Venant, in Augustus, behalven alleen vijf of ses Huysen.

S. Venant.

Warburgh.

Desgelijcks Warburgh, een welbekende Stad in Deenemarcken op 't Eyland Zeeland. Oock 't Steedje Meelsack in 't Pruyssische Bisdom Ermeland. Meer andere swaere Branden voor-by-gaende / laet ons tot een verschricklijcke vijf-dagige komen.

Meelsak.

1666.

Grouwlijcken Brand,

Den 2. 12. September, 's naghts ontrent ten 1. uyr / gingh binnen Londen een Vyer op in Pudding-lane, in 't Huys eens Backers aen de Watersijde / by de nieuwe Vischstraet, tusschen Billings-gate en de groote over

Branden

over de River-leggende Brugg'. In dit Geweſt der Stad ſtonden veele Huyſen van Hout; en ſommige derſelve waren gepeckt. Deeſe in 't begin kleyne brand wierd door een ſwaere Noord-Ooſten wind ſoodanigh voortgeſet / dat / eer 't noch dagh wierd / alreeds onmogelijck was deeſe Vlammen te bluſſchen. De Wind nam toe / en dreef 't Vyer al verder voort / van d'eene Straet tot d'andere. 't Quaed wies alle Hulpmiddelen over 't hoofd. 's Maendaghs nam de brand noch al meer en meer toe; en nergens konſe geſtuyt werden. 's Avonds quam de vlam tot op geene ſijde Billings-gate; en ſtreckte ſigh op d'andere ſijde uyt tot in Gracius-ſtraet, Lombaerd-ſtraet, &c., en greep de Huyſen naeſt de Beurs aen: 's Dinghsdaghs lagh de Beurs in d'aſch. 's Woensdaghs hadmen hoop / datmen de brand noch ſou ſtuyten; doch brack weer ſeer fel uyt / en gingh Donderdaghs noch al voort. Dus wierd verr' 't beſte deel der Stad / daer de meeſte en voornaemſte Kooplieden woonden / de lenghte van een gantſche uyr weghs jammerlijk verteerd. Van Temple tot aen den Towr was binnen de Mueren byna niets blijven ſtaen. Wy konnen ons niet inlaeten tot 't verhael van al de byſonderheden. De vreeſlijckheyd en ſchaedlijkheyd deeſes Brands kunnen afneemen uyt deeſe Lijſt, daer van opgeſteld / en / ſoo betuyghd werd / op 't minſte gereeckend.

Margin: onverwaght binnen *Londen* ontſtaen; die vijf dagen lang duerde, en waer door vier vijfde deelen van deeſe groote Stad tot aſch verviel.

Margin: Lijſt van de ſchade, op 't minſte begroot.

12000. Huyſen gantſch te niet, 't een door 't ander gereeckend op niet meer dan 3000. gl. - - -	gl.	36000000
Aen Goederen en Koopmanſchappen		18000000
Aen Karren, Wagenen, Schuyten		1000000
90. Kercken yeder 100000. - - -		9000000
De Beurs en al de Winckels - - -		5000000
Somma		69000000

Margin: Beſluyt van Lord

of 69. Millioenen gl. Naderhand heeftmen by een nette uytreeckeningh bevonden / dat 't getal der verbrandde Huyſen was 13200.; der Kercken 89. De ſchaede 10. Millioenen ponden Sterlinghs. Ellendigh was den ſtaet van veele duyſenden Menſchen; lighter te bedencken als te beſchrijven. Seecker rijck Heer / des Geſlaghts van Craven beſloot / om andere aen te moedigen / niet alleen de Beurs, maer ook een gantſche Hoofdſtraet / en in deſelve een Pallays met ſijns Naems opſchrift / te bouwen. Hy was nu oud; ſonder Kinderen / en had jaerlijcks meer dan een Tonne Gouds aen Inkoomſten. In veele rees een ſterck vermoeden / dat deeſen Brand verraderlijck was veroorſaeckt. 't Is oock bekend / wien veele Engelſche in openbare Schriften hier mee hebben beſchuldigd; als of dien Vorſt ſulcks ſou beſteld hebben uyt wraeckgierigheyd tegens de Londenaren. Wy derven 't echter niet voor gewis houden. Andere neemen 't voor een ſonderlinge Straf Gods; wijl deeſen Brand als een Vyer van den Hemel ſcheen te ſijn / 't welk niet kon gebluſcht werden / voor dat de Godlijcke wraeck voltrocken was. Tot op Junius 1688., en alſoo binnen 21. Maenden na deeſe afgrijſlycke Vyer-verwoeſtingh / ontſtonden in deſelve Stad Londen noch ſeer veele Branden; van welcke de vijftigſte voorviel den 9. 19. der genoemde Maend; doch meeſt van geen groote vernielingh.

Margin: Branden — *Craveni*, om te bouwen. — Vermoeden van d'oorſaeck deeſes Brands. — Noch vijftigh Branden te *Londen* binnen 21. Maenden.

D'andere Vyers-nooden / tot op 't jaer 1672. in veele Geweſten / gaen wy voorby / om niet te langh uyt te loopen: en oock / om dat die / ſchoon vry groot / geringh ſouden ſchijnen / nu wy den Londenſchen brand / alhoewel op 't kortſte / hebben voorgeſteld. Alleen moeten wy noch ſeggen / dat Anno 1668. binnen de Stad Muſcouw over de 5000. Huyſen en Kercken binnen 7. uyren tijds tot Aſch wierden verteerd. In 't ſelve jaer ontſtond d'Engelſche noch een ander onheyl. In de

Margin: Over de 5000. Huyſen en Kercken te *Muſcouw* verbrand binnen 7. uyren tijds. 1668. — de *Barba-*

Branden

de Hoofdplaets der Eylanden Barbados brak een Vyer uyt; waer door deese geheele Stad binnen 4. uyren tijds af-brandde. De schade aen Huysen / Taback / Suycker / Boomwol / Indigo / &c. aghttemen niet minder als die te Londen van Anno 1666.

Brand in de *Barbados*, soo schiedlijk als die te *Londen*.

't Landgoed van de geleerde Professor Thomas Bartholinus, genoemd Hagestad, geraeckte Anno 1670. in sijn afweesen in brand. Sijne gantsche Bibliotheeck wierd tot Asch; en daer onder verscheydene sijner Schriften / welcke haest in druck stonden uyt te komen; doch de Weereld nu missen moet. Onder deese waeren: 1. Commentarius de Morbis Lymphaticis. 2. De Animalibus Norvegiæ. 3. Cornelius Celsus. 4. Commentarius de Puerperio. Epistolarum Cent. V. & VI., &c. Dit bekommerde dien vermaerden Heer seer smertlijk / indien niet doodlijck.

De *Bibliotheeck* en Schriften van den vermaerden *Thomas Bartholinus* verbrand. 1670.

De Brandbergh Vesuvius in Italien by Napels had tsederd eenige jaren tot verscheydene malen Roock / Asch / Vyer / Steenen / &c. in meenighte uytgeworpen: Echter meer schrick als schade de daer ontrent woonende toegebraght. Maer grouwlijcker was de woede des verbaerlijcken Vyer-spuygers Æthnæ Anno 1669. Op 't kortste sullen wy dit vreeslijck Geval voorstellen.

Vesuvius werpt veel Vyer en Asch uyt.

Geheel Sicilien tsidderde over d'ontsteeckingh van de gemelde Bergh Æthna, hedensdaeghs genoemd Mont-Gibello. Voorheenen gingh een swaere Aerdbevingh / met een wonderlijcke beweegingh deeses Bergs; welke de Stad Catanea alderhardst trof; doch oock d'omleggende Landen niet verschoonde. De Menschen / sigh in haere Huysen niet vertrouwende / vlooden nae 't vlacke Veld; op dat niet de Daecken hare Kisten / de Wooningen haere Graven moghten werden. 't Vleck Nicolosi wierd jammerlijck toegeright. Terwijl d'Inwooners haere Goederen en Huysraed buyten op de Velden meenden te redden / wierden aghter haer de Huysen over hoop geworpen. Maer oock buyten deselve vondense sigh niet verseeckerd. Sy sagen / dat d'Aerdbodem sigh aen verscheydene Plaetsen begon op te doen; derhalven sy / uyt vrees van verslonden te sullen werden / sig met hoopen nae Catanea begaven. Op deese schrick volghde een noch droeviger ellende. Want op den 1.11. Ma tius, 's avonds ontrent ten 10. uyren / kreegh de Bergh Æthna drie groote scheuren / welcke sigh vertoonden aen d'eene sijde / twee Mijlen van den Bergh Montepileri; waer uyt / met een grouwlijk gerugt / de vlam wel 100. Roeden in de hoogte opvloogh. 't Gedruys was niet alleen in den Bergh / maer veroorsaeckte oock in de Lught sulck een vreeslijck gedonder / als ofmen veele stucken Canon had afgeschooten. Van drie verscheydene Oorden wierden een groote meenighte Steenen uytgeworpen / sommige van 300. en meer ponden swaerte / die eenige Mijlen daer van daen neer-vielen. De lught was dickmael enckel roock. Rondom heenen vielen brandende voncken en asch als een Plas-reegen. Op de sijde des Bergs borst een brandende Vloed van Swavelaghtige Materie uyt / welcke 't geheele Land overstroomde en versenghde; met sulck een geweldige overswemmingh / datse den Berg Montepileri opsteegh; van daer sigh verdeelde / en den geheelen Bergh omringhde. D'eene Stroom nam sijnen loop nae La Gardia, 't Klooster S. Anna, en Malpasso; d'andere nae de Steedjens Mompileri en Falichi: welcke beyde Plaetsen binnen weynigh tijds te grond gingen; soo dat niet kenbaers daer van overbleef. 't Selve weervoer eenige Dorpen en Vlecken. Dit onheyl trof oock 't soo genoemde seer vermaerde Beeld der Miraculen van onse L. Vrouw della Annunciata; derwaerts van uyt verre Landen groote Beedevaerden wierden gedaen. Deese brandende Stroomen breydden sigh by de 6. Mijlen weghs uyt; somtijds in verwe 't gesmoltene Glas gelijck; maer koud geworden / was 't een harde Steenaghtige Aerde; aen eenige Oorden / daerse heenen liepen / hooge Bergen als Pyramiden aghterlatende. Eyndlijck begon oock de Bergh boven aen den Top een vreeslijck geluyd van sigh te geven; terwijl d'aerde beneeden geweldig schudde. D'ellende wierd vergroot / door 't erbarmlijck gehuyl en geschreeuw der Menschen / daer ontrent woonende / die door de Velden en om de Stad heenen swerfden; niet wetende / offe van de brandende Vloeden overvallen / of van d'Aerde verslonden / of door de Steenen verpletterd / of onder d'uytgeworpene Asch begraven souden werden. De Vyer-Stroomen maeckten te niet alles watse aentroffen. Ten laetsten verdeeldense sigh op Woensdagh den 13.; d'eene nae 't Westen sigh verder uytbreydende in verscheydene andere Vloeden / over Campo Rotundo, S. Pietro, Mosterbianco, en S. Antonino heenen: d'andere nae 't Oosten / overloopende 't laege deel van Mascalucia, en le Placchi; snellende voorts nae Catanea. Op Donderdagh den 14. viel een stercken Regen; doch niet maghtigh genoegh / om 't geweld deeses Vyers te dempen; soo dat 't gevaer van twee kanten op deese Stad aenquam. Ter dier oorsaeck stelde de Geestlijckheyd een algemeene Processie aen; en yeder droegh sijne Reliquien, insonderheyd die van S. Agatha, Martelares van Catanea, waer op sy geen kleyn vertrouwen stelden. Een groote meenighte des Volcks volghde haer; huylende / weeklagende / en sigh geesselende. Deese ellende namen een deel Booswighten waer / om de vlughtige van 't geense geberght hadden te berooven; selfs haer vermoordden; en sig daer op na Catanea begaven.

Seer verschrickelijcke Aerdschuddingen in *Sicilien*. 1669.

D'Aerdbodem opend sigh op verscheydene plaetsen.

De Bergh *Æthna*, nu genoemd *Mont-Gibello*,

werpt Steenen uyt van 300. ponden, eenige uyren weghs verr'.

Aerdbevingen.

Brandende Vloeden uyt den Bergh breydden sigh ses Mijlen uyt, en vernielen alles.

Derselver gestalte, soo alsse liepen; en alsse koud waeren geworden;

Jammerlijke ellende.

Algemeene *Processie* aengesteld.

Ondertusschen scheen 't / dat al d'Elementen sigh verbonden / om tegens Catanea t'Oorlogen. De Lught was geduerigh duyster door Wolcken en Damp; vervult van stercke Wind en Regen. D'aerde dreyghde yeder oogenblick sigh te sullen openen / om alles te verslinden. Waer heenen men sigh wendde / sagh men niet anders als Vyer. De Zee selfs verhief sigh boven gewoonte / en liep over 't Strand heenen. 't Land krielde van Dieven en Rovers / soo dat niemand

Al d'*Elementen* scheenen tegens *Cataneate* willen Oorlogen.

buyten

Aerdbevingen. buyten de Poort derf de gaen. Op Vrydagh verdeelde de vyer-stroom sigh (de laege syde van S. Giovanni di Galermo verwoest hebbende) in twee Stroomen. D'eene liep na Mosterbianco; d'andere dreygde de Stad Catanea. Op Woensdagh den 18. naerderdese de Stad hoe langer hoe meerder. De Bisschop / de Raed / de meeste Geestlijcke / en een groote meenighte des Volcks / begaven sigh in Processie buyten de Stad na den Berg S. Sophia. Hier wierd een Altaer gesteld / en daer op leyddemen al de gedaghte Reliquien. Men deed Mis, en de gewoone besweeringen: maer alles te vergeefs. Op Woensdagh sagh men / dat de Vyer-vloed / die van ter syden S. Giovanni di Galermo hard op haer aenquam / geblusscht was. Dat oock d'andere / die nae Mosterbianco liep / sijne kraght verloor. Maer nu vertoonde sigh een derde Vyer-stroom / soo breed als men met een Musquet sou konnen afschieten: doch wegens de veele Steenheuvelen konse beswaerlijck nae 't Westen vloeyen. Ontrent S. Pietro was noch een andere / breeder als de voorige / en hebiger als deselve; doch wierd in sijnen loop verhinderd. Noch een andere overstroomde Campo Rotondo; doch wendde sigh nae de Haven Valcorrente; daer dit Vyer in de Rotsen gelescht wierd. De blam uyt den Bergh nam oock af. Eenige Waeghhalsen / de gelegenheyd desselven naerder ondersoeckende / betuyghden / dat de Top neergestort / en de Bergh wel een Italiaensche Mijl laeger geworden was. Dat oock de Mond / of 't Gat / waer uyt al deese Steenen wierden geworpen / sigh wel een halve Italiaensche Mijl groot vertoonde. Doch sy hadden sigh spoedigh van daer wegh moeten maecken / uyt vrees / dat haer bejegenen moght 't geen Plinius by Vesuvius weervoer.

De vyerige Vloed naederd deese Stad,

Altaer, Reliquien, Mis-leesingen, Besweeringen, te vergeefs.

Wonderen deeser Vyerstroomen; welcke haere kraght beginnen te verliesen.

Waerneemingh eeniger Waeghhalsen.

Uyt deesen mond des Berghs quaemen al de gedaghte Vyerstroomen voort; sijnde van een dicke / brandende / met Steenen en Metallen vermenghde Stof; maeckende veele Gaten en Groeven / van 4. 8. 12. tot 15. Roeden diep; aen eenige plaetsen wel 6. Italiaensche Mijlen breed. De blammende Materie glinsterde als Brandsteen / en bewoogh sigh als Quicksilver. Liep gemeenlijck langhsaem voort / wanneer niet een nieuwe vlietende Stof haer voortdreef. Waerse quam / lietse niet anders agter als verbrande aerde; versmoltene / ten minsten weeckgemaeckte Mueren der Huysen en Kasteelen; soo dat niets behouden bleef daer deese Stroom quam. Geen middel was'er om dien brand te lesschen / wijl 't Water deselve tot Voedsel scheen te strecken. 't Eenige werck deeser loopende blam was / de hooghten ter neer te werpen / en andere hooghten te maeken; soo dat dit Gewest een geheel andere gestalte had bekoomen / en niet 't minste marckteecken te sien was van de voorige stand. Op Vrydagh den 22. hoorde men weer een vreeslijck geluyd in en uyt den Bergh; waer op Asch en Stof in meenighte volgde; twee Bergen opwerpende / hooger als selfs de Bergh Montepileri; met een breeden Dam tegens 't Oosten. Sond voorts een Vyerstroom nae Malpasso. Liep van hier nae Campo Rotondo en S. Pietro, met vernietigingh deeser twee Steedjens. Snelde met een grouwlijcke Vloed nae Mosterbianco; maer die nae S. Giovanni di Galermo liep / wierd geblusscht. Van doe af tot den 26. was de Bergh stil. Doch barstte doe weer op / met een grooter geraes als oyt te vooren. Dit duerde 24. uyren met een groot gedonder / soo dat de Huysen daer van schudden. De Lught was soo veel asch en roock / dat men den Hemel niet kon sien. Meenighten van Vee-

Aerdbevingen.

Materie der gedaghte Vyerstroomen.

Gaven 't Land een gantsch andere Gestalte.

Der selver wonderlijcke en schadelijcke uytwerckingen.

Nieuw geraes en grouwlijcke uytwerpingh des Bergs.

Aerdbevingen.

Beesten wierden'er door verstickt; oock de Vogelen in de Lught vielen neer / als met Hagel geschooten. Den 28. naerderde de groote Vyerstroom tot dight by Catanea; dies 't meeste volck / alles verlaetende / uyt de Stad vlood. Dit duerde dus tot den 16. April: wanneer men vernam / dat deese vyerige Vloed had verteerd al de Boomgaerden / nevens 63000. Wijngaerden. Madonna de Monserato wierd'er t'eenemael door vernield. Eyndlijck quam'er verademingh tot in Junius toe. Doe begon Æthna weer te woeden / met uytwerpingh van Vyer en Asch. De Swavelstroom liep tot aen Catanea; jae onder de grond der Mueren / Poorten / en Huysen heenen; waer door wel 2000. derselve verbrandden (andere Copyen hebben maer 200.; veelligt beter). D'Asch bedeckte over de 100. Italiaensche Mijlen Lands. De brandende in de Zee geloopene Materie hoopte sigh op als een Heuvel / soo dat men'er over gaen kon. Door d'asch / en deese half-verbrandde Swavelige Aerde / was in de Zee als een Eyland gemackt. In de Hondsdagen hield dit roocken en dampen op. Wy hebben dit t'saemgetrocken uyt 't Verigt / door de Bisschop van Catanea hier van uytgegeven.

Nieuwe Swavelstroom, seer schaedlijck voor Catanea.

D'Ambassadeur des Koninghs van Engeland aen d'Ottomannische Porte, van daer weer nae Engelland keerende / was doemaels te Catanea aengekomen / en schreef hier van aen sijnen Koningh / als ooghgetuyge / deeser wijs; doch van ons wat verkort. „Daer „braecken vyerige Stroomen voort / die „sigh lieten sien by de 15. Italiaensche Mijlen „in de lenghte / en 7. in de breedte / alles „oversweminende / verwoestende / en ter „neer werpende. Billijck moghtmense „Vyervloeden noemen. Gooten sigh oock in „de Zee uyt / breeder als een Mijl weghs / „vermenghd met Vyervoncken en gloeyen„de Steenen; met sulck een geraes / dat het „te gelijck verwonderingh en schrick veroor„saeckte. 't Aenmercklijckste van 't geen ick „sagh / was / hoe deese brandende Materie „in de Zee wel 4. vademen diep onder en 2. „vademen boven water stond / als Rotsen; „brandende / en door de vlammen 't Water „als oplickende. Gheduerigh vielen / nu „van d'eene / dan van d'andere sijde / roode „glinsterende Steenen in de Zee af. Dit „heb ick gesien van Saturdagh morgen ten 9. „tot Sondagh avond ten 7. uyren. De Swa„velige voncken swommen met groote „meenighten op 't Water. Al wat deese „Vyervloeden aentroffen wierd verdorven „en vernietighd. Waerse eenige brandbat„tende Stoffen vonden aen Huysen of Ka„steelen / daer vergrootte sigh dickmael de „vlam. Doch daer haer een tegenstrijdige „Materie bejegende / daer veranderdense „sigh terstond in Leem en Asch. D'eygent„lijke stof bestond meest in Steenen / Von„ken / Swavel / Salpeeter / Sal-Arme„niac, Lood / Yser / Koper / en andere Mi„neralen. Hield geen ordentlijken loop; maer „maeckte hier Bergen / daer Dalen; gant„sche Bergen tot Dalen; en daer tegen „Dalen tot Bergen. 's Naghts begaf ick „my op twee verscheydene hooge Thoor„nen / van welcke ick 10. Mijlen verr' kon „sien. Hier bemerckte ick / dat 't Vyer in „een reghte Linie van den Bergh afquam / „en hooger in de Lught opblaeude / als de „hooghste Bergh in uwe Majest. Landen; „werpende oock d'aldergrootste Steenen „nae boven uyt. 't Nam daer benevens „waer / dat deese Stroomen afvlieteden „met een seer hoog-roode verwe / vermengd „met bleeck-roode Steenen; onder welcke „sommige soo groot waeren als een gemee„ne Eet-Tafel. Alles wierd'er door ver„slonden en vernietigd. Ick kan uwe Maj. „verseeckeren / dat de grouwlijckheyd met „geen Pen te beschrijven is. Binnen 40. da„gen heeft deselve over de 27000. Inwoo„ners verstrooyd: oock twee Bergen opge„worpen / van welcke d'eene wel 10000. „schreeden hoogh is / en ruym 4. Italiaen„sche Mijlen in sijnen omvangh heeft; ge„lijck uwe Maj. kan sien uyt de bygaende „Afbeeldingh. Van 20000. Ingeseetene „in Catanea sijn'er maer 3000. gebleven; al „d'andere weghgelopen / &c.

Hoe deese vreeslijckheyd waergenomen is; van d'Engelsche Ambassadeur aen d'Ottomannische Porte, als hy, op sijne te rugg' reys nae Engeland, juyst doemaels sigh te Catanea bevond; en waer van hy sijnen Koningh berigt sond in een Brief.

Op wat ongewoongs en seldsaems was 't / dat by Schandeburgh in Saxen, twee Mijlen van Wittenbergh, midden in een Moeras een vyer ontstond / uytwerpende ten groote meenighte van Asch / Koolen en Steenen / vermengd met een leelijcke Swavel-stanck; waer door 't gantsche omgelegene Land / insonderheyd nae Wittenbergh toe / tot de grond toe verdorven wierd.

Vyer, Asch, Koolen en Steenen uyt een Moeras by Wittenberg tot verderf des Lands.

Te Sainte More in Touraine, en 6. Mijlen daer ontrent / verhief sigh den 15. Februarius ten 3. uyren 's namiddags sulk een vreeslijcke Aerdbeweegingh / dat men 't gantsche Land voor verlooren hield. Veele huysen vielen over hoop; veele Menschen bleven onder d'invallen dood. Sommige stierven door geweldige schrick. Stracks nae d'Aerdbevingh liet sigh een stercken Donderslagh hooren. Oock had men te Napels en in Calabria swaere Aerdstooten.

Groote Aerdbevinghte Sainte More in Touraine. 1657.

Van den 18. Februarius Anno 1658. tot den 13. Martius had men in 't Eyland Maltha sulcke geweldige Grondschuddingen / dat alle Huysen daer van waggelden; niet weynige om verr' vielen. Uyt Messina in Sicilien quam bericht van den 4. Martius, dat men daer een swaere Aerdbeweegingh had gevoeld / veel wonderlijcker en verschricklijcker als die van Maltha. Ter selver tijd sagh men over de Cathedrale Kerck deser Stad een groot Vyer staen; 't welck den anghst des Volcks vermeerderde. In 't Koninghrijck Chili is de Stad Conceptione door een Grondbeweegingh: desgelijcks sijn by 't Eyland Cephalonia, tusschen Epirus en Peloponnesus twee groote Dorpen gantsch versoncken.

Te Maltha langhduerigh. 1658. Te Messina in Sicilien. In Chili, met versinckingh van Steeden.

Den 11. 21. Junius des tweeden volgenden jaers trof dit onheyl S. Sebastiaen; en streckte sigh uyt tot S. Jan de Luz, Bayonne, Bourdeaux, en andere Fransche Plaetsen. Echter was de vrees grooter als de schaede. Doch te Bagnieres en Vigore, gelegen onder aen den

Te S. Sebastiaen, Bayonne, &c. 1660.

Aerdbevingen.

Te *Baigneres*; met versinckingh van een Bergh.

den voet van 't Pyrenæisch Gebergt wierden veele Huysen om verr' gesmeeten / de bewooners daer onder verpletterd. Deese seer hooge Bergen barsteden van malkander / en eene der selve versonck t'eenemael nae den afgrond. 't Dal van Campan, niet verr' van Baigneres, 't volckrijckste deeses Lands / leed groote schaede; insonderheyd 't Capucijner-Klooster van onse L. Vrouw van Medoux. De Monicken, welcke noch 't leven hadden behouden / moesten sigh op 't opene Veld behelpen. Onder meer andere dingen was dit aenmercklyck / dat de warme Baden in de Stad Baigneres, door 't uytbreecken des onderaerdschen Vyers / soo koud waren geworden / dat de daer in sijnde Lieden sigh geswind daer uyt moesten begeven.

On selltsaemheyd.

Te *Ravenna*. *Romen.* *Candia.* 1661.

Anno 1661. deed een Aerdbevingh in en om Ravenna, aen 24. verscheydene Oorden seer groote schaede. Eenige der selve vielen t'eenemael over hoop / soo dat'er noch Hond noch Kat af quam. In andere wierden geheele Pallaysen / Kercken en Kloosteren ter neer geworpen. In 't volgende jaer trof dit quaed Romen, en de Stad Candia, met groot verderf.

Maltha. 1664.

In Martius Anno 1664. wierd te Maltha 't geheele Bolwerck S. Jan Baptist door een grondbeweegingh over hoop geworpen. Al de Borneputten waeren door d'Invallen gestopt. Stracks nae den aenvangh van Januarius Anno 1665.: ontstond in Hongaryen en 't Gewest daer ontrent / vijftigh Mijlen wijdts / een Aerdschuddingh / die niet alleen Huysen over hoop wierp; maer oock aen d'Yier-Poort (een Plaets tusschen de Sevenberghsche Grensen / 't Geberght / en de Temeswarsche Vlackte / door welcke men in Sevenbergen koomd) / de Steenrotsen vreeslyck kloofde; soo datse met een geweldigh gekraeck van de hooghte in de laeghte neerstorteden.

In *Hongaryen*. 1665. seer geweldigh.

Te *Mausal* in *Assyrien* seer grouwlyck, met versinckingh van Steeden en Dorpen. 1666.

Maer noch verschricklijcker was Anno 1666. de grondschuddingh te Mausal en daer ontrent in Assyrien, eenige daegen aghter een; waer door Ninive in 't uyterste gevaer stond / van over hoop te sullen vallen. Vyf-en-veertigh Dorpen waeren tot in de grond toe vernietighd. Vijf Steeden versoncken in d'aerde. Vier groote Bergen verhieven sigh uyt haere plaets; en stieten een lange tijd tegens een / tot datse in en door malkander vielen / gelijck als tot Stof. Yeder sagh 's Weerelds ondergangh te gemoet. Te Palermo viel een stuck des Berghs op 't daer onder gelegene Dorp Forfino, behoorende den Prins van Cavoro; waer door 100. Huysen vernietighd wierden / en over de 500. Menschen dood bleven. Te Porto, te Corfu geschiedde oock groote schaede.

Te *Palermo*, *Porto*, *Corfu*.

In *Switserland*.

Anno 1667. den 20. Junius voelde men in Switserland, ontrent Bern, Zurich en Schafhuysen verscheydene Aerdbeweegingen nae malkanderen; vry hard; echter geschiedde hier door gantsch geen schaede. Grooter was 't verderf door een andere Aerdbevingh t'Ancona in Italien, en te Catanea. Maer dit alles is als niets t'aghten in vergelijckingh

In *Italien*. 1667.

van 't volgende. Den 27. Martius O. S. wierd Dalmatien en 't daer omgelegene Gewest geschuddet van sulck een grouwlijcke Grondbeweegingh / dat deselve lighter te beklagen als te beschrijven is; wijl deese dagh is geweest de laetste van soo veele duysenden een oogenblick te vooren frissche en gesonde Menschen / Edele en Onedele / rijcke en arme / jonge en oude; welcke eer dood waeren / alsse de dood gevoelden; en plotslyck verpletterd wierden onder de Puynhoopen der ingevallene Huysen. Want deese Aerdbevingh streckte sigh uyt van de Christen-Grensen der Venetianen in Dalmatien en der Ragusers tot in 't Turcksch Gebied in Albanien en Bosnien, gelijck dan hier Castelnuovo, behalven de Vestingh / gantsch in en door malkander viel. By nae 't selve weervoer 't Turcksche Roofnest Dolcigno, en noch een andere Plaets / genoemd Antivary; in welcke beyde weynige Inwooners overigh bleven. Vier andere Steeden wierden verwoest / met d'omkomingh van meer dan 10000. persoonen. Buda gingh met 500. Zielen t'eenemael te grond; soo dat bynae geen kenteecken van deese Plaets meer te vinden was. Alleen drie Klooster-maeghden bleven levendigh over.

Aerdbevingen.

Ellendigh verwoestende Aerdbevingh in *Dalmatien*.

sigh seer wijd uytstreckende; met grouwlijcke vernielingh van Steeden en Menschen.

Een diergelijcke onheyl trof oock de beroemde Stad en Eedele Republicq Raguza selfs / geleegen in Illyrien, aen de Grensen van dat deel / 't welck men Dalmatien noemd; Gebouwd by den Mond der Adriatische Zee Anno 265. of 267. Waer by noch behoord een bysonder Gebied / sigh uytstreckende de lenghte van 120.; de breedte van 12. Italiaensche Mijlen; doch meerendeel Steenaghtigh / en derhalven onbewoond / behalven de Steeden Stegno, waer in veel Sout werd gemaeckt / en Oud-Raguza, nevens 7. Eylanden / alle seer vrughtbaer / wel bewoond; met schoone Steeden / praghtige Pallaysen / en heerlycke Lusthoven treflyck verciert. Dit Raguza was voor dit erbarmlijck ongeval niet seer groot in den omvangh / maer sterck bevestighd. Leefde / doch onder Turksche Tribuit, als een Republicq onder haren eygenen Hertogh; welcke verkooren werd uyt een goed Adelyck Geslaght / en maer eene Maend regeerd. Nevens hem heeft hy een Raed van Eedele Inboorlingen / ontrent 200. in getal. D'Inwooners wierden gereeckend op 6000. persoonen / drijvende een grooten handel met de Waeren / komende uyt de Levant.

Raguza, een beroemde Stad en *Republicq* in *Illyrien*, aen de Grensen van *Dalmatien*; met een kort bericht van deselve.

Regeeringh. Getal der Inwooners.

't Begin der Aerdbevingh / van welcke wy nu sullen spreecken / was 's morgens tusschen 11. en 12. uyren nae der Italianen, of tusschen 6. en 7. uyren nae onse reeckeningh / als 't meeste volck noch te bed lagh. Maer tusschen 13. en 14. uyren (anders tusschen 8. en 9.) quam een geweldige stoot / die als in een oogenblick des Hertoghs Pallays over hoop wierp. Terstond volghden al d'andere Pallaysen / Kercken / Kloosteren / en Huysen / met erbarmlijcke verpletteringh der Menschen. Dit jammer wierd noch vermeerderd door de meenigte der groote Stee-

Werd door een plotslijcke, seer verschricklijcke Aerdbevingh,

nen /

Aerdbevingen.

gelijck als in een oogenblick

tot een woeste Steenhoop gemaeckt, met een grouwlijk verderf der Menschen.

Een daer by ontstane Brand vernield voorts alles.

nen / welcke van de Bergen af-vielen / en alles ter neer sloegen; soo dat Raguza nu een enckele woeste Puynhoop gelijck scheen. Hier by verhief sigh een hevige Stormwind / die 't Vyer uyt de Haerdsteeden in 't Hout der Huysen dreef; waer door deselve aengingen / en eenige daegen langh brandden; wijlmen niet kon blusschen door gebreck van Water; soo in de gestopte en wegh-gesackte Bronnen / als selfs in de Zee; welcke tot vier malen toe was afgeloopen. Niet minder sijn in 't Eyland di Mozzo, Santa-Croce; d'Abdy van S. Jacob, van S. Philippus, en andere plaetsen buyten de Stad / twee uyren daerom heenen / op de Weegen / veele Huysen / Pallaysen / en Menschen t'eenemael verdorven geworden. Want deese Aerdschuddingh duerde 8. dagen aghter een; alhoewel 't grootste geweld / en de daer door veroorsaeckte schaede / als in een oogenblick geschiedde. 't Hertoglijck Pallays binnen Raguza, een boven maten sterck Gebouw / deed sigh van selfs tot tweemael aghter malkander van een: de derdemael versonck het met alles wat'er in was. Van al de Raguzers sijn maer 600. persoonen overgebleven; en uyt de Kloosteren ontrent 60. Geestlijcke. Al d'andere sijn onder d'Invallen verplettert / of door 't Vyer omgekoomen. Sommige / welcke men onder de Puynhoopen seer erbarmlijck hoorde huylen / wierden noch gereddet; nae datse sigh 3. 4. jae 5. daegen alleen met haer eygen Water hadden onderhouden. Verscheydene daer ontrent geleegene Eylanden hebben desgelijcks dit verderf moeten voelen. Eenige Bergen sijn omgekeerd geworden; soo datmen nu Water siet / daer te vooren enckel droogh Land was geweest. Selfs de Zee bewoogh sigh soodanigh / datse tot twee malen uyt haer Oevers trad.

Hoe veel persoonen waeren overgebleven, en seldsaemheyd aen 't Pallays des Hertoghs.

Aerdbevingen.

De Heer *Croock, Resident der Staten Generael* nae *Constantinopol*, vier dagen te voren hier aengekomen, blijft met sijne Huysvrouw, Dochter, en gantsche Huysgesin dood.

Vier dagen voor dit ellendigh onheyl was de Heer Georgius Croock, verordonneerde Resident der Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden nae Constantinopol, en de Heer Jacob van Dam, als gestelde Consul nae Smyrna, hier aengekomen; met een Gevolg van 34. persoonen. De Heer Croock meende dien dagh den Hertogh en d'Eedele der Stad te gaen besoeken; doch wierd hier in verhinderd door de neerstorting van sijn Logis. Hy selfs bleef dood / met sijne Huysvrouw / Dochter / een Kamenier / een Dienaer / een Dienstmaeghd / en meer andere persoonen van sijn Gevolg; soo dat maer alleen is overgebleven de Heer van Dam, en des Residents Hofmeester / nevens eenige weynige Dienaren; doch seer gequetst / en diemen met veele moeyten onder de Puynhoopen had moeten uytgraven. Niet een eenigh Huys in de gantsche Stad kon bewoond werden. In soo weynig tijds waren binnen deselve 5000. levende tot doode Lijcken gemaeckt. 't Geen de Heer Jacob van Dam bejegende / beschrijft hy selfs op deese wijs. Ick / en die by my in de Kamer waren / tsamen ses in getal / meenden niet anders / of de jonghste Dagh was gekoomen / vermits d'Aerdschuddingh begon met een verschricklijck geruys en geweldige beweeging. Maer 't heeft God geliefd / my en d'andere vijf persoonen deese Plaegh wonderlijck te laten ontkoomen; vermits ick my / door een sonderlinge bestieringh / soo haest ick schuddingh gewaer wierd / terstond uyt mijne Kamer begaf; die stracks daer nae plat ter neer viel / alles door een / wijl noch twee of drie Verdiepingen boven deselve waren. Ick berghde my onder een stuck van een Steene Trap; 't eenige 't welck van 't gantsche Huys noch stand had gehouden / &c.

De *Nederlandsche Consul Jacob* van *Dam*, nae *Smyrna* gaende, geluckigh uyt sijn neerstortende Kamer gereddet.

Onbarmhertig-

Wy konnen hier niet verhaelen 't gebreck / 't welck de noch overgeblevene / soo gesonde

als gequetste / leeden aen Water en Brood / tot stervens toe: d'onbarmhertigheyd der Arbeydslieden / selfs oock der Priesteren / welcke niemand van onder de Puynhoopen wilden redden / voor datse hadden gegeven alles wat by haer was; en dan noch haer verlieten. Wilden de Heer Consul van Dam en andere haere Goederen van onder d'Invallen uytgegraven hebben / soo moestense aen haer de helft beloven. Seecker Schipper verhaelde / dat / geduerende d'Aerdbevingh / 't Water tot drie malen toe uyt de Haven was gelopen: soo datse gantsch droogh had gestaen / en 't Schip tot op de grond was gedaeld; welcke sigh gelijck als opende / en 't gedaghte Schip geweldigh deed schudden. Daer op quam 't Water t'elckens weer; met sulck een onstuymigheyd / dat hy niet anders meende / of sijne Kiel sou 't onderste boven gekeerd sijn.

(Onbarmhertigheyd der Arbeyders en Priesters in 't redden der onder de Puynhopen leggende. — Seldsaemheyd aen 't Water in de Haven.)

Nieuwe Aerdbevingh te Raguza. 1668.

In 't volgende jaer was oock weer een Aerdbevingh te Raguza; doch kon hier nu soo groote schaede niet doen / als in 't voorige; wijl'er geen / immers seer weynige Huysen meer voor handen waeren. Groote verwoestingh deed een diergelijcke Grondschuddingh te Cataro; en in Natolien. Noch verschrickelijcker was die t'Angori in Persien: met een afgrijslijck geraes / gerammel en gedonder onder d'Aerde. De Rotsen wierden van een gescheurd. Te Bolle, Hoofdstad van 't Koninghrijck Pontus, vondmen onder d'Invallen 1800. dooden; en onder deselve 70. Kooplieden / soo Armenianen als Anatoliers. Te Castomme aen de Swarte Zee vielen veele Huysen over-hoop / met verpletteringh der Menschen. Een Vleck tusschen Beyzazar en Amias wierd t'eenemael verdelghd. Te Stammas, Marannoy, Sardal en Cosaria geschiedde swaere schaede. Coujam, Lystrien, Derbent, en die geheele Kust was jammerlijck toegeright. Isarno en Cachete gingen gantschlijck te grond. In de laetstgenoemde Plaets viel oock in een oud seer praghtigh Gebouw / genoemd Cham, of Carnassera. De doode wierden begroot op 6000. De schaede aen Waeren was onwaerdeerlijk. De beroemde Stad Nabuzzio, gelegen in een Dal tusschen twee Bergen / welcke in deese Plaets als over de Lught hingen / wierd in een oogenblick van deselve overstelpt; soo dat maer alleen een oud Slot bleef staen. By den Bergh Taurus, daer een Armenisch Patriarch woond / wierd een Stad / nevens 4. of Dorpen / t'eenemael tot Puynhoopen gemaeckt. Deese Aerdbevingh duerde van den 3. Julius tot den 13. September.

(Seer verschricklijck in Persien. — Veele Plaetsen jammerlijck toegeright; andere gantsch vernietighd. — Deese Aerdbevingh duerde over de 10. Weecken.)

Verwoestende Aerdbevingh in West-Indien. 1669.

In de West-Indische Eylanden sijn meest al de Schepen by S. Christoffel en Gardeloupa door een Aerdbevingh verwoest: de Wind-Molens / Suycker-wercken en Huysen over hoop gesmeeten. 't Kasteel te S. Christoffel, waer op veel Geschut was / stortte tot de grond toe neer. Al de Suycker-rieden waren met de Wortel uytgerukt; en meer dan 200. Menschen van 't Land af in de Zee geworpen. Te Griecks-Weissenbergh bewoogh d'Aerdbodem sigh soodanigh / dat de Turcken meenden / al de Huysen souden ingevallen / en haer verpletterd hebben. Neder-Elsas, en de Stad Straetsburgh, schudden geweldigh; doch met weynigh schaede / als aen de Schoorsteenen.

(Te Griecks-Weissenburgh. In Neder-Elsas.)

Te Regensburgh, Donauwaerd, Wildingen, Neurenbergh. 1679.

Al de Huysen in Regensburgh wierden Anno 1670. vreeslijck geslingerd door een geweldige Grondbewegingh / 's naghts den 17. Julius. De Donauw scheen als te koocken. De Wijnbergen waggelden gintsch en herwaerts. Donauwaerd gevoelde haer deel hier van. D'in haere bedden leggende wierden gelijck als gewieghd. De Huys-klocken gaven geluyd; de Vysels der Apotheeckers lieten sigh hooren / &c. Te Wildingen, en in Neurenbergh geschiedde 't selve. Maer te Hal in Innthal gingh 't erbarmlijcker. De halve Stad wierd seer hard beweeghd: 't overige t'eenemael verwoest. Lindauw, Memmingen, Luitkirchen, Kempten, &c. gingen niet vry. Inspruck leed oock schade; doch niet soo swaer. Deese Aerdbevingh liet sigh selfs te Venetien voelen.

(Te Hal in Innthal seer verwoestend.)

In 't Graefschap Wals-Nieuwburgh. 1671.

In 't Graefschap Wals-, of Walisser-Nieuwburgh, niet verr' van Geneve, verhief sigh sulck een grondschuddingh / dat van een Heuvel aen de Zee ontrent 50. vademen lenghte / en een groot stuck in de breedte ter neer sonck / sonder datmen eenige openingh bemerckte / of de Zee-oever hooger was geworden. Alles was effen / als of 'er noyt Heuvel geweest waere. In September schudde de beroemde L. Vrouwen-Thoorn t'Antwerpen soodanigh / datmen ten hooghsten voor een neer-stortingh bekommerd was. Andere Thoornen en Huysen stonden in 't selve gevaer. Te Calais en Duynkercken vielen de Wallen ter neer. De Fransche Havenen / Havre de Grace en S. Malo leeden seer groote schaede.

(Seldsaemheyd. — T'Antwerpen, Calais, Duynkercken, Havre de Grace, S. Malo.)

Bloed in Brood. 1662.

Aen Bloedteekenen heeft het oock niet ontbroocken. In Marck-Brandenburgh wierd Anno 1662. Bloed in varsch-gebacken Brood gevonden. Veele Edele hebben 't gesien; en verscheydene stucken daer van gintsch en herwaerts versonden.

Bloedige Deegen en andere Wonderen aen den Hemel in Opper-Hongaryen. 1664.

Den 5. 15. Januarius Anno 1664. wierd te Voveranauw in Opper-Hongaryen, 's avonds nae Sonnen-ondergangh / na 't Westen aen den Hemel gesien een gantsch bloedigen Deegen / en aen 't punt een dubbel bloedigh Kruys / omringhd van een vyerige Kroon: nevens welcke / na de Turcksche sijde / stond een grouwlijcken Draeck; nae de Duytsche een Leeuw. Terwijl deese malkander naerderden / quam een swart Wolckje / 't welck alles bedeckte. Van andere bloedige Lught-gesighten; bloedige Son en Maen / &c. hebben wy hier boven onder de Wonder-teeckenen gesproocken.

Bloedige Koorn-regen.

Den 5. 15. Martius heeft het by en rondom Klagenfurt in Karndten reght bloedig Koorn geregend; 't welck echter / gelijck ander Koorn / goed ter Spijs was. Hoenderen en andere Dieren wierden'er binnen weynige dagen gantsch vet mee gemaeckt.

Bloedigh Swaerd op

Den 2. 12. December, by naght / wierd reght boven Angeilie (een Engelsch Eyland

Pest. d'Americaensche Kust.

op d'Americaensche Kust) gesien een bloedigh Swaerd in de lught/ ontrent 2. vademen langh/ staende in 't Noord-Oosten. Na 't punt toe was dit Swaerd gekromd/ in de gestalte eens Turckschen Sabels. De Knoop des Gevests was een klaerschijnende Starr'.

Water als Bloed.

Te Marienburgh in Pruyssen vertoonde Anno 1668. in May 't Water in de Graghten by de Rosmolen sigh als Bloed. Dit duerde 24. uyren aghter een.

Sware Pest in Pruyssen en Courland. 1657.

Door de Pest sijn onder d'eerste vijfthien jaren der Regeringh Leopoldi meenigten van Menschen uyt de weereld geruckt. Soo geweldigh woedde deese Sieckte Anno 1657. in Pruyssen en Courland, dat alle Kerckhoven vol/ alle Steeden en Dorpen leedigh wierden; soo dat de Dood in dit jaer een rijcken Oogst bequam. Anno 1659. wierd Smyrna van dit Wraeckswaerd des Heeren soodanigh aengevallen / dat hier binnen twee Maenden tijds stierven over de 20000. persoonen.

Te Smyrna. 1659.

't Pest-vyer brand boven maten hevigh te Londen in Engeland. 1665.

Anno 1665. brandde 't Pest-vyer seer geweldigh te Londen. Alle Koophandel en Neeringh stond stil. Met de Somersche hitte nam deese Sieckte in de Stad en Voorsteeden soo geweldigh d'overhand/ dat oock selfs de Beurs geslooten wierd. De Groote trocken meerendeel diep Landwaerts in. 't Koninglijck Hof begaf sigh van Hamptoncourt nae Salisbury. D'eene bloedvriend schouwde d'andere. Met den aenvangh van Augustus waren te Londen alreeds 76. Karspelen besmet. 't Getal der Doode wierd ter weeck ontrent 1000. grooter. Van den 8. tot den 15. Augustus O. S. wierden getelt 5319. Lijcken. Met 't aennaerderen der Winter wierd de besmettingh allenxen minder / soo dat d'overleedene ter weeck afsloegen by duysenden en honderden. In September was de Pest hier alderhevighst; soo dat van den 12. tot den 19. in de Stad en Voorsteeden stierven 8297. Menschen; en daer onder 7465. van deese Sieckte; onaengesien doe alreeds soo veele weghgeruckt waeren / en over de 300000. sigh Landwaerts in hadden begeven.

Grouwlijcke Pest te Constantinopel. 1661.

Van de grouwlijcke Pest te Constantinopol Anno 1661. hebben wy gewagh gemaeckt onder de Turcksche Geschiedenissen in 't leven van Sultan Mahometh de IV. Boven maten vreeslijck was deselve. Yeder oogenblick braght men Sleutels aen den Grooten Heer van Huysen sonder Bewooners. By de Bassen, daer men korts te vooren 150. persoonen by yeder kon tellen/ sou men nauwlijcks vijf overigh gevonden hebben. Eenige weecken langh wierden alleen door d'Adrianopolsche Poort yeder dagh 12. jae 1300. Lijcken uytgedraegen.

Hongersnood seer vreeslijck in Litthauwen. 1657.

Noch veel ellendiger is de Hongersnood als de Pest. Anno 1657. gevoelde 't Groot-Hertoghdom Litthauwen, behoorende tot de Kroon Polen, deselve seer vreeslijck. Selfs de beste Vrienden hielpen malkander jammerlijck aen kant/ sleghts om een stuck broods. Veelerweegen slagteden d'Ouders haere Kinderen/ en atense. Seecker Poolsch Edelman was 't eeten van menschen-vleesch soo gewoon geworden / dat hy de Lieden op de Wegen ter neer schoot/ en tot spijs gebruyckte. Deesen grouwel ontdeckt sijnde/ vond men noch by hem de helft van een dood mensch; d'andere helft was ten deelen gekoockt/ ten deelen gebraeden. Hier over wierd dien Moorddadigen Menschen-vreeter/ ten afschrick van andere / levendigh verbrand.

Hongers-nooden. Grouwlijcker uytwerckselen.

Desgelijks in Pruyssen, anders de Koornschuer van Europa. 1660.

Anno 1660. ontstond desgelijcks in Pruyssen (anders de Koornschuer van Europa) een swaeren Hongersnood. In 't Dorp Krusin, by de Stad Strasburgh, heeft een Hovenier sijn eygen Kind van 7. jaeren geslaghtet/ en opgegeeten. Daer-en-boven noch 9. andere persoonen doodgeslagen/ en verslonden. Seeckere Vrouw in 't Dorp Cathenaus doodde desgelijcks haer eygen Kind: 't welk van een Sweedsch Majoor, daer voorby rijdende/ gesien/ en aen sijnen Oversten verhaeld wierd. Om een Kat of Hond voghten de Menschen ter dood toe.

Terwijl 't Koninglijcke Fransche Hof in wellusten swom, en aen een Ballet over de 2. Millioenen verquistte, 1662. leeden d'Onderdaenen in Blois, Sedan, Donchery, Mezieres, en veel andere Provintien van Frankrijck een alderellendighste honger; met de

Twee jaeren daer nae trof deese Plaegh Meeckelenburgerland. Terwijl men aen 't Frrnsche Hof de tijd doorbraght in allerley wellusten/ en men beesigh was met 't Ballet te Danssen/ waer toe men meer als 2. Millioenen had verquist/ hoorde men veelerweegen de hongerige Buycken jammerlijck klaegen/ wijl eenige Gewesten deeses Koninghrijcks / insonderheyd rondom Blois, van de hand Gods met een swaeren Honger wierden geslagen: daer doch dit Oord/ als anderweegen de dierte op 't hooghste was geweest/ 't Paradijs van Franckrijck pleegh genoemd te werden. In goede jaeren is 't 30. Mijlen hier rondom soo vrughtbaer/ als eenigh Land in de Weereld sou konnen sijn: maer nu was d'ellende boven maeten groot. Waer men sigh heenen wendde/ hoorde men niet anders als een erbarmlijck gehuyl van noodlydende persoonen/ welcke van honger vergingen; daer men doch by Menschen geheugenis hier van geen gebreck had geweeten. De Parijsche Maet Koorn geld 200. Kroonen / en sloeg noch daeglijcks op. Meenighte Menschen vond men dood leggen/ met gras in de Mond. Doode Krengen/ als Paerden / Esselen / en andere Dieren / door gebreck gestorven/ en alreeds half verrot / wierden over al opgesoght/ en gegeeten. Seer veele vond men in haere Huysen dood leggen; andere/ yets op de Straten soeckende / vielen dood ter neer. Sommige braghten haer selfs om 't leven. Vrouwen vond men dood/ met een noch levendigh Kind aen de borst. Om eene beet bekoomen Brood van een Man/ 't welck sijne Vrouw hem ontruckte door raesenden honger/ sloegh hy haer dood. D'ellende nam soodaenigh toe/ dat de helft des Landvolcks alleen van Gras en Kruyd moest leven. Dit jammer trof niet alleen de Lieden in en om Blois; maer die van Sedan, Donchery, Mazieres, Charleville, Rocroy, &c., op de verwoestte Grensen. De Koningh liet 8000. Mudden Koorn in Polen koopen/ en te

Misgeboorten.

te Parijs in de Galery der Louvre weer verkoopen. Sond oock 100000. gl. nae Blois, om aldaer en langhs de Loire uytgedeeld te werden; doch 't moght weynigh helpen. De Geestlijcke deeden Processien. Te Poictiers stelde de Bisschop 't Veertigh-uyrigh Gebed aen / en deed een generaele Processie houden nae de drie voornaemste Kercken. Maer noch hield deese Roede Gods niet op. Alleen in een Bisdom waeren over de 16000. Menschen van honger gestorven. Koningh Louis deed Placcaten aenslaen / dat de geene / welcke Franckrijck door Koorn te hulp quaemen / met de daer tegens aengenomene Waren vry en sonder Tol weer nae Huys moghten keeren. Andere Hongersnooden moeten wy voorby gaen.

vreeslijcke uytwerckselen des selven.

Processien aengesteld.

Van Misgeboorten sullen wy maer weynige Voorbeelden ter neer stellen; en beginnen met de menschlijcke. Te Madrit in Spaenje wierd de Soon des Hertoghs van Sessa (vermits hy / tegens de Wet des Lands / een seer schoone Juffer / wel van een goed Geslagt / maer buyten weeten sijner Ouders / ten Houwlijck had genomen) door last des Koninghs in verseeckeringh gebraght; en de gedaghte Juffer te Corduba in een Klooster geset. Doe haeren tijd vervuld was / baerdese een Kind / met swarte plecken over 't geheele Ligchaem / geteeckend / even als een Luypard.

Kind in Spaenje, geplecke even als een Luypard. 1658.

In den aenvangh van September Anno 1659. quam in een Dorp by Praegh een Kind ter weereld / hebbende op de reghterhand d'eygentlijcke Afbeeldingh eens Turckschen Sabels; op de lincker een Pyl: op de Borst een Doodkist: op de voeten Pistoolen en Musquetten; op 't Hoofd een Turckschen Tulleband.

Verschriklijck geteeckend Wonderschepsel. 1659.

T'Oberherwighsdorf, een halve Myl van Zittauw in Over-Lausznitz, verloste de Vrouw van Andreas Gartner van twee t'saemgewassene Kinderen / beyde van 't Vrouwlijck Geslaght. 't Eene was dood; 't andere leefde maer een weynigh tijds nae de geboorte. Deese Tweelingen hadden twee volkoomene Hoofden; twee van de borst af tot beneeden de Navel toe aen een gegroeyde Ligchamen; twee Schamelheden; vier armen / vier beenen. De Geneesmeesters vonden in 't openen 't Gedarmt / de Nieren / en de Longe dubbel. In plaets van de Maegh vondense alleen een krop / aen 't Gedarmte vast. Daer was maer een Hart / en eene Lever; doch twee Gallen daer aen / en geen Milt. Sy hadden d'armen d'eene om des anders Schouderen geslaegen: en haer' Aengesighten soo dight by een / als offe malkander hadden willen kussen. Deese waeren niet de Buycken aen malkander gewassen. Maer den 8. 18. Augustus deselven jaers baerde eens Burgers-vrouw t'Antwerpen twee Dochtertjens / met de ruggen aeneen gegroeyd. Hadden 2. Hoofden / 2. Buycken / 4. Armen / 4. Beenen. Wierden opentlijck gedoopt; en hadden voornaeme persoonen tot Gevaders. Hoe langhse leefden / is ons onbekend.

Tweelingen in Over-Lausznitz, aen malkander gewassen met de Buycken.

Hoe van binnen gesteld.

Andere Tweelingen t'Antwerpen, met de ruggen aen een gegroeyd.

Te Stepenitz, niet verr' van Stettin, quam Anno 1662. in Junius van een Koolbranders Wijf een Kind ter weereld / waer uyt een ander Kind hingh ter plaets daer de Schaemte moest staen. Aen 't laetstgedaghte sagh men Handen / Voeten / en een Manlijck Lid / doch geen Hoofd. Stierf stracks nae de geboorte.

Misgeboorten.

Kind, met een Kind uyt den Buyck hangende. 1662.

In Augustus Anno 1666. quam dight by Upsal in Sweeden een afschouwlijck Wanschepsel te voorschijn van eens Boeren Wijf. 't Had twee Hoofden / twee Neusen / vier Oogen / en vier Ooren. Aen 't Aghterdeel des Ligchaems was een lange Staert / leggende opwaerts aen den rugg'. 't Leefde maer 2. uyren. Te Barcellona in Catalonien quam ter Weereld een Kind met twee Wolfs-voeten / twee Arends-Klauwen / en twee Mooren-Hoofden / ruggelinghs tegens malkander gegroeyd.

Vreeslijck Wanschepsel in Sweeden. 1666.

Te Barcellona.

Te Framingham, in 't Engelsch Graefschap Suffolck, verloste seekere Vrouw van een afgrijslijck Monster. 't Had noch Oogen noch Neus; maer een seer leelijcke / ongevormde Mond. De Harssenen laegen alleenlijck in een Huyd / op d'eene sijde seer dick met Hayr bewassen.

Te Framingham in Engeland.

Niet verr' van Stockholm baerde de Vrouw van een wel-bekend Koopman een Kind / hebbende voor de gedaente van een Pad / aghter van een Visch / met twee Vleugelen. Sy was maer eenige weynige Maenden swanger geweest. Seer verschricklijck was d'aenschouwingh.

By Stockholm. 1670.

Den 8. 18. May Anno 1662. wierd in d'Elve, niet verr' van Hamburgh, een seldsame Visch gevangen. De lenghte was van 3. voeten; doch 't Lijf alleen van anderhalve voet; langhoghtigh als een Ey; breed drie-vierdedeelen eener voet. De twee Vinnen by 't hoofd waren als twee Tabacks-Pijpen; wit en glinsterend. Aen 't eynd scheenense Arends-klauwen / beset met witte en swarte Corallen. Behalven deese saghmen noch andere Vinnen / uytgebreyd als een Starr; al t'samen als gemarmeld / en met Corallen verciered. De Mond stond in 't midden des Hoofds / van de grootte eener halve Rijcksdaler; waer uyt sigh vertoonde de reghte gedaente van een swart-bruyne Arends-Beck. D'oogen waeren in de rondte gelijk die der Ossen / met swarte Oogh-appelen. De Huyd over den rugg' was boven-maten schoon gemarmeld / en weeck: doch 't Rugg'-grad soo hard als een Schildpadden-schael. Als men'er op klopte / gaf 't een geluyd / als of men op een hard been had geslaegen. Weersijds den rugg' vernam men twee leedige Tasschen. Had geenen Staert. Als men hem omkeerde / wierd men reght onder 't hoofd noch een ander Mond gewaer; maer gantsch hol. De buyck was leedigh / en sonder Darmen; van onder langhs heenen was hy wit als een Schol / of Bot.

Visch van een wonderlijcke gedaente, gevangen in d'Elve by Hamburgh. 1662.

In Oud-Castilien wierd een Monster om 't leven gebraght Anno 1665., 't welck veele Menschen had verslonden. De voorste gestalte sijns ligchaems was als die van een

Seldsaem Monster in Oud-Castilien.

Croco-

Allerley Vreemdighed.

Crocodil; d'agterste als van een Paerd. Had vier armen en handen. Op de reghter sijde sagmen de gedaente van een Comeet: en daer in deese vier Letteren A G B I. Te Bourges in Franckrijck wierd gedood een Basilisk (immers daer voor gehouden)/ die alreeds 3. persoonen 't leven had doen verliesen. Was soo groot als een Hamel.

Basilisk in Frankrijck. 1665.

Wonderlijck Schrickdier by Milaen.

Twee Mijlen van Milaen wierp Anno 1670. een Moeder-paerd een verschrickelijck Monster. 't Gingh enckelijck op de twee aghterste Paerds-voeten. 't Hoofd / de Schouderen / en de voorste voeten / die van een Varken gantsch gelijckvormigh / droegh het in de hooghte / gelijck een Mensch. 't Veroorsaeckte een groote schrick in al de geene / die 't selve bejegenden.

Wonderlijcke nieuwe en felle Winter. 1667.

Gantsch seldsaem quam Duytschland voor d'ongewoone onvriendlijckheyd der Lente-Maend, en de daer in vallende seer felle Naewinter / van wiens gelijcke geen levendige Ziel geheugenis had. Niet alleen de Wijnbergen / maer oock de Menschen leeden seer groote nood. Insonderheyd wisten d'Inwooners der Water-landen aen d'Oost en Noord-Zee, voor al aen d'Onder-Elve nae de Zee toe / seer veel te spreeken van haer' ongelucken / en de seldsaemheyd deeser Maertsche Winter. De Sneeuw / Waessem en Dampen bevrooren soo hard aen de ligchamen der op wegh sijnde persoonen / datse als gebarnascht scheenen / en veele daer over 't leven verlooren. Tusschen Straelsond en 't Eyland Rugen lagh d'Oost-Zee soo vast toe / dat op den 12. 22. deeser Lente-Maend 16. Mudden Kogg' op een Sleede van Rugen over 't Ys nae Straelsond wierden gevoerd. Maer noch verwonderlijcker was 't / dat de Middelvaerts-Sond, een seer strengh Water / door deese Maertsche Vorst soodanig een Ys-Brugg' bequam / datmen den 9. 19. een hoop Ossen daer over dreef. 't Was oock wat nieuws voor de Hamburgers, datmen in deese Jaergstijd d'Elve, van 't voorgaende Ys t'eenemael vry geweest / weer kon begaen en berijden / als in 't felste van de Winter.

in Lente-Maend, doorgeheel Duytschland; en seldsaemheden.

Desgelijks in Holland, ter selver tijd;

Niet min seldsaem was deese Nae-winter in den aenvangh der Lente in Holland. 's Avonds den 7. 17. Martius begon 't plotslijck seer kond te werden. Dien naght vroor 't soo geweldigh / datmen t'Amsterdam, daermen 's avonds ten ses uyren de Scheepen en Schuyten over 't Y had sien varen / sonder eenigh Ys / 's morgens ten ses uyren meenighte van Menschen over 't selve groote Water sagh loopen. De Maes wierd niet minder van Menschen en Beesten betreeden: selfs oock 't Haerlemmer-Meir. Waer by / als wat sonderlinghs / wierd aengemerckt / dat op Dinghsdagh den 5. 15. drie Bootsgesellen van Sparendam af-stieten / en met een Smal-Schip nae Sardam voeren: oock daer onbelemmerd aenquamen. Doch terstond door deese snelle en felle Vorst sigh hier gearresteert bevonden; maer op Schaetsen weer van Sardam en West-Sanen over 't Ys nae Sparendam, Haerlem, Leyden, en hooger Zuydwaerts-op reeden.

daer in eene Naght tusschen den 7. 17. en 8. 18. Martius de grootste Wateren begaen wierden.

Seer felle Winter door geheel Europa Anno 1670.

Anno 1670. was de Winter door geheel Europa seer strengh. De bedaegdste Lieden hadden geen geheugenis / van een diergelijcke beleefd te hebben. Veele Menschen bleven op de Weegen verstijfd leggen / en vrooren dood / of stierven daer nae / weer t'huys geraeckt sijnde. Nauwlijcks konnen sigh verwarmen by een goed vyer in een dighte Kamer of Keucken. In Italien ('t welck daer ongehoord was) moesten de Sijde en andere Molens stil staen. T'Amsterdam en anderwegen was groot gebreck / niet alleen van Turf / maer oock van varsch Water; soo datmen daer Sneeuw smolt / om 'er in te koocken; sommige oock om te drincken. De groote en kleyne Belt lagh soo sterck bevrooren / dat Sleeden met Paerden daer over gingen. Veele duysenden wilde Endvogelen lieten sigh binden ter plaets daer noch eenige opening was; so datmense met Stocken kon dood slaen; 't welck noyt meer was gesien. Seker persoon / die den 17. Martius van Hamburg op Lubeck na Coppenhagen over de toegevroorne Femer-Sond reysde / reed noch voorts met sijn Geselschap 4. Mijlen over de Groote Belt, langs Laland heenen. Op vraegde d'oudste en verstandigste Deenen, offe sigh een diergelijcke Winter konden indaghtigh maecken? welcke hem antwoordden: Datse in haere Gedenck-Tafel, hangende in haere Kerck te Laland, geschreeven vonden / dat / nu 125. jaeren geleeden / eenige Deenen van Rostock over d'Oost-Zee een kopere Brouwketel over 't Ys nae Laland hadden gevoerd. Welcke Winter dan noch kouder moest geweest sijn dan deese; wyl nu niet een swaere last / maer alleen van eenige persoonen warm Brood van Rostock nae Laland aen haere goede vrienden / was gebraght over 't Ys.

Nevens eenige gedenckwaerdigheden van deselve.

De Groote en Kleyne Belt, de Femer, Sond, &c. oock Oost-Zee, met Ys overbrugt.

Geweldige Sneeuw; en daer op gevolghde seer felle Winter door byna geheel Europa. 1658.

De Winter des jaers 1658. is oock door geheel Europa de meeste Menschen benauwd genoegh gevallen. De Maenden November en December des voorigen jaers waeren gantsch saght geweest. Maer in 't begin van Januarius viel een ongelooflijcke meenighte Sneeuw. Daer op volghde sulck een ongenaedige Vorst / dat men in Duytschland over de grootste Rivieren kon wandelen als op de vaste Aerde. De Donauw, Rhijn, Elve, Eems, Weser, Main, Oder, Weixel, Nieper, en andere Vloeden laegen hard bevrooren. Te Worms gingen de Kuypers met haere Wercktuygen op den Rhijn, en maeckten op 't Ys een geweldigh-groot Eycken Vat; 't welckse voor 't Stadhuys aen de Magistraet braghten; met versoeck / van 't selve ter geheugenis in bewaeringh te willen houden; en ten bewijs / dat 't Ys des Rhijns soo sterck was geweest / dat men 'er sulck een Reusen Vat op had konnen maecken. In Februarius quam een schielijcken Dooy; veroorsaeckende een geweldige Watersnood; insonderheyd ontrent Franckfurt, Dantzick; aen den Donauw, &c.

Onmatigh heete Somer in Oostenrijck,

In tegendeel was Anno 1666. in Oostenrijck, Boheemen, Hongaryen, &c. de Somer soo onmatigh heet en droogh / dat niet alleen

Allerley Vreemdighed.

alleen alle Velden gelijck als verbrand stonden / maer oock veelerweegen de kleyne Rivieren en Putten t'eenemael uytdrooghden. Door Menschen en Beesten moest men 't Water 5, 6, jae 7. Duytsche Mijlen verr' gaen haelen. Meenighten versmaghtten van Dorst. Hier en gintsch wierden Dorpen en Bosschen in brand gestoocken.

Een Bosch in eene naght verdord, en sonderlinge seldsaemheyd.

Drie Mijlen van Christiania in Noorweegen is Anno 1665. een seer schoon / groen Bosch is eene naght t'eenemael verdord. 's Morgens vond men 't overtoogen met seekere Stof als 't suyverste Lynwaed. Weegens deese seldsaemheyd heeft men 20. Ellen van 't selve den Koningh van Deenemarcken toegesonden.

Ambassadeurs van *Sale* koomen in den *Haegh*.

Drie staetlijcke Ambassadeurs quaemen Anno 1659. uyt Sale in Holland aen; tot onderhoudingh van Vriendschap met den Vereenighden Staet: maer voornaementlijck om een goed Oculist, of Ooghmeester, te bekoomen / wijl haeren Koningh een Sinckingh op 't eene oogh was gevallen. Alsse nu in 's Gravenhaegh ter Audientie wierden toegelaten / droegh de voorste deeser Ambassadeurs een jongh Leeuwtje op sijn' armen / even als een Jufferen-Hondje. Hy vereerde dit Beestje aen de Staten Generael, nevens twee Turcksche Paerden; met welcke haere Hooghm. de jonge Prins van Oranje begiftighden; die haer bedanckte / met deese woorden: Hy hoopte met even deese Paerden den Staet noch Dienst te sullen doen.

Haere Vereering aen de *Staten Generael*; die de jonge Prins daer mee begiftigen. 1657.

Seldsaem geval op een *Hollandsch* Schip, vaerende nae *Oost-Indien*. 1659.

Den 12. Julius gebeurde yet seldsaems op 't Schip Malacca, vaerende uyt Holland nae Oost-Indien. Doe 't gekoomen was onder de Linie Æquinoctiael, heeft seecker Soldaet / genoemd Pieter Andriesz, sigh sodanigh versuymd / dat hy 's naghts diens selven daghs op 't Schip in slaep viel. Dit veroorsaeckte in hem sulck een gebreck / dat van dien tijd af aen een geheele Maend lang sijnen mond en oogen sigh geduerigh nae d'eene sijde wendden / volgende juyst de loop van de Maen.

Verwonderlijck en seer geweldigh Slangen-Heyr in *Polen*. 1669.

Doe de Koningh van Polen Anno 1669. van Cracouw nae Zywick was vertrocken / heeft sigh uyt 't Hol des Calvarien-Berghs, by de genoemde Stad Cracouw, een seer groot Slangen-Heyr / beslaende de breedte eens Ackers / dight nevens en dick op malkander kruypende / nae 't Hongarisch Geberght begeven. Dit veroorsaeckte in de hier ontrent woonende Menschen sulck een schrick / deese uyt haere Huysen boven op de Daecken vlooden.

Slangh in een Wolf gevonden. 1665.

In 't Gewest Wollenheim had sigh tsederd eenigen tijd een groote Wolf laeten sien; die Menschen en Beesten veel schaede toevoeghde. Men vervolghde hem derhalven soo langh / dat hy eyndlijck in May Anno 1665. ontdeckt / geschooten / en voorts gedood wierd. Men sneed hem op / en in sijn lincker sijde vond men een Slangh / langh over d'anderhalve voet / tot seer groote verwonderingh aller Aenschouwers.

Wonderlijcke Regen van doodlijcke Wormen voor Menschen en Beesten in *Pruyssen* en *Polen*. 1666.

In Pruyssen stierven Anno 1666. een groote meenighte van Ossen / Koeyen en Schapen. D'oorsaeck was deese. In May viel met een Donder oock een dighte Regen; en onder deselve kleyne ruyge Wormpjens met vleugelen: welcke met haer Aghterdeel Menschen en Beesten soo vinnigh staecken / dat 't vleesch begon te bloeden / en geweldigh op te swellen. By 't Doode Vee vond men / nae d'aftreckingh der Huyd / soo wel deselve / als 't vleesch / vol gaetjens en roode plecken. De Menschen moesten / tot geneesingh / allerley Heel-plaesteren gebruycken. Even dit ongediert vernam men ook in meenighten ontrent Warschauw; waer door een groot getal groot en kleyn Vee gedood wierd. Was hier oock gekoomen onder een Donder en Regen. Maeckte als een geheel Heyr uyt. Vloogh naederhand over de Rivier Bug wegh / en liet sigh noyt weer sien.

Wonderlijcke Muysen-regen in *Noorwegen* t'elckens om 't thiende jaer. 1658.

Een voornaem Koninghlijck Sweedsch Officier schreef Anno 1658. uyt Druntheim in Noorweegen, datse gehad hadden een beswaerlijcken Toght over de moeylijcke Alpen. Dat hier ook groote ligt-bruyne Muysen met meenighten uyt de Wolcken waeren geregend: 't welck / volgens 't berigt der Noorweegers, yeder thien jaeren hier eens pleegh te geschieden: doch dat dit ongediert altijd met 't nieuwe Gras weghsterft. Deese Brief was geteeckend den 24. Julius. De nauwkeurige Leeser kan oock hier van naesien des Heeren Olai Wormii Tract. de Mure Norvegico; daer hy breeder berigt van deese seldsaemheyd sal vinden.

Meel van den Hemel gevallen in *Courland*, seer voedsaem en welsmaeckend. 1657.

Uyt Mitrauw in Courland (Hof houdings-Stad der Courlandsche Hertogen) wierd ons berigt met Brieven / gedateert den 4. April Anno 1657., dat in de voorleedene Maend Martius aen verscheydene Oorden in dit Gewest / nae de Zee toe / Meel van den Hemel was gevallen / seer schoon en wit; oock soo goed / dat veele Lieden Koecken en Brood daer van bieckten / aten / en seer voedsaem bevonden; desgelijcks soo welsmaeckend / als of 't van de beste Tarwebloem waere geweest. Eenige gaven dit wonderbaere Meel de naem van Manna.

Hemel-openingh en andere wonderen in *Schoonen*; 1665.

In 't Gewest Gragnas, in 't Eyland Schoonen, wierd in Julius Anno 1665. den Hemel open gesien; uyt welcke openingh 3. witte en 3. swarte Paerden voortquaemen; gevolghd van 2. Heyrlegers / welcke seer hevigh tegens malkander voghten. Nae 't eynd des Strijds hoorde men een lieflijck geluyd / als een welgestemde Musijck: maer stracks daer nae een jammerlijck geweeklagh. Hier op veranderde de Lught / welcke seer schoon en helder was geweest / in een dicke Nevel; en daer viel een geweldige Plas-regen; te gelijck veele stucken Lijnwaed op d'aerde; van veele geloofwaerdige persoonen gesien / en 't fijnste Camericksdoeck gelijck bevonden. Sommige waeren soo groot als Slaeplaeckens / andere kleynder. Maer oock Regenden 't brandende Swavel in groote veelheyd.

te gelijck een regen van Lijnwaed: en brandende Swavel.

Wonderlijcke Muysen 1663.

Ontrent Baden en Treisenheim kon men Anno 1663. 't alreeds rijpe Koorn weegens den

Allerley Vreemdighed.

den geduerigen Regen niet Maeyen of inooghsten. Hier by quam noch een andere Plaegh; te weten/ seeker slagh van Muysen in 't Land; welcke selfs de hooghste Ayren af-aten/ en alleen 't leedige Stroo lieten staen. Wonderlijcke Tanden haddense/ en op den Buyck weecke/ of saghte Pluymbedertjens/ gelijck de Swanen.

Geweldige meenighte van Spreeuwen, en leelijcke stanck der selve. 1660.

In October des jaers 1660. sagh men in 't Gewest ontrent Presburgh sulck een geweldige meenighte van Spreeuwen; datse in hare Vlught als een groote swarte Wolk maeckten. Geene Menschen hadden geheugenis/ van oyt yet diergelijcks vernoomen te hebben. Insonderheyd was 't verwonderlijck/ dat men deselve/ geschooten sijnde/ niet kon ter spijs gebruycken/ wegens de seer leelijcke stanck en smaeck. Men hield dit voor een Voorbeteeckeningh/ dat vreemde Gasten in 't Land souden koomen.

Wat daer op volgde.

Dit vermoeden wierd Anno 1662. maer al te waeraghtigh; wanneer de Barbaersche Roof-vogelen/ de stinckende Tattaren, even ontrent deese Jaers-tijd in even dit Gewest vielen/ en tot in Moravien inbraecken; door Moorden/ Rooven/ en Branden een vreeslijcke stanck aghterlatende.

Vreemde Vogel Nimmersad te Weenen gevangen. 1663.

In de Stads-Graght te Weenen wierd een vreemde Vogel gevangen Anno 1663. Had bynae de gedaente van een Lepel-Gans; doch voorsien met een boven maten groote krop. Wegens syne vratigheyd gaf men hem de naem van Nimmersad. Op eenmael kon hy een Visch van 8. ponden swaerte verslinden. Keyser Leopold begeerde dit Dier selfs te sien; en hield dit voor een quaed Voorteecken.

Meer als duysend Arenden by een in Podolien; en een witte daer onder. 1670.

Voor yet seldsaems wierd gehouden/ dat in Podolien, en 't Gewest Caminiec-Podolsky, een groote meenighte van Arenden wierden gesien. Met een seer groot geschreeuw vloogense rondom de Stad; tot datse sigh neerlieten op een dight daer by gelegene Bergh. Onder haer was een witten Arend; die bynae tot op d'Aerde toe neerquam. Vier uyt deesen hoop vloogen weer nae de Stad; en eene derselve settede sigh op den Thoorn des Slots. Doe nu de geheele meenighte/ over de 1000. in getal/ opbrack/ sijnse gesamentlijck nae 't Noorden gevloogen; waer op voorts een seer lieflijcken regen volghde. Onder de gedaghte Arenden vond sigh noch een ander slagh van Vogelen/ of/ gelijck andere meenden/ een swarm vliegende Wormen/ met roode Vleugelen/ geele borsten/ en lange becken. Doch deese lieten sigh hier niet neer.

Tegens 't gevoelen van Philosophen en Geneesgeleerde.

Verscheydene voornaeme Philosophen hebben gemeend/ dat alleen de Mensch/ geen ander Dier 't Steen-gebreck onderworpen is. In tegendeel beweeren veele Geneesmeesters/ dat in de lighamen van alle levende Schepselen Steenen groeyen: 't welckse bewijsen met de Bezoar: doch voegen'er by/ datse maer kleyn sijn/ en alleen by Oncen konnen gewoogen werden. Doch Anno 1668. heeft men te Parijs gesien/ datse beyde feylen. In een Spaensch Paerd/ tusschen de 13. en 14. jaeren oud/ gestorven op de Stal van de Heer Bernhard, wierd gevonden een sonderlingh groote Steen/ weegende 4. Ponden/ 4. Oncen/ en een Lood. De Forme was bynae rond/ doch wat platagtigh. De grootte/ op 't dickste reght door/ vijf duymen/ op 't dunste vier: de verwe als die van Olyven; doch wat bruynagtigh/ met eenige roode plecken/ gelijck geronnen bloed/ besprenghd; oock rondom met aderen en streepen/ wit en swart/ voorsien. Voorts soo glad als een Spiegel/ en ontrent van sulck een glantsch. Was ingewickeld in een Huyd/ welcke vol vet/ en aen twee plaetsen/ reght over de Nieren/ aen 't Ruggegrad vast gewassen was. 't Paerd was alreeds twaelf uyren dood geweest/ eer men 't opende/ en gantsch koud: echter de Steen noch geheel warm: behield oock deese warmte noch langer als ses uyren daer nae. De Heer de la Frata, een Italiaensch Edelman/ namse nae sigh/ en leydde se in sijn Cabinet, by andere seldsaeme rariteiten.

Ketters.

Werd in een Paerd te Parijs een groote Steen van meer dan 4. ponden en een vierde.

Gestalte; en seldsaemheyd aen den selven. 1668.

Jonge Dochter plotslijck een Man geworden. 1658.

Uyt Rheims in Champagne, wierd van den 6. Februarius Anno 1658. geschreven/ dat te Moulins een jonge Dochter/ tot op haer vijfthiende jaer van een yeder/ van haer' Ouders/ selfs daer voor gehouden/ plotslijck in een Manspersoon is veranderd. D'ongeloofiijckheyd hier van werd weghgenoomen door verscheydene andere diergelijcke Voorbeelden in de voorige Eeuwen/ en oock selfs in deese; in een ander Werck van ons verhaeld.

De grouwlijcke Ketter en Godslasteraer Simon Morin te Parijs levendigh verbrand; sijne Discipulen tot de Galey veroordeeld: met den korten inhoud sijner Leeringen.

Anno 1662. wierd te Parijs eenen Morin, geboortigh uyt Normandyen, veroordeeld ter levendige verbrandingh; doch d'uytvoeringh geschiedde eerst in 't volgende jaer. Deese Simon Morin leerde. I. Dat de Koning alle Geestlijcke Goederen nae sigh neemen/ en de gantsche Kerck-regeeringh over hoop werpen moest. II. Hy (Morin) was de Soon des Menschen (door welcke woorden hy Gods Soon wou verstaen hebben); en Christus in sijne Heerlijckheyd hem ingelijft. Hy was in de Weereld gekoomen/ om deselve t'oordeelen/ en 't Rijck des H. Geests op te reghten. III. Daer waeren drie Rijcken; 't eerste/ 't Rijck van God de Vader onder de Wet/ tot op Christi Menschwerdingh. 't Tweede/ 't Rijck der genaede; van Christi Menschwerdingh tot op Anno 1630. Van dien tijd af had begonnen 't derde Rijck/ te weeten/ des H. Geests/ of der Heerlijckheyd; waer in God de Zielen door sigh selven/ of door innerlijcke beweegingen/ regeerd. Hier toe was geen Kerck/ geen Woord Gods/ geen Christus Jesus, geen Mis-Offer, geen Sacrament, geen ander uyterlijck middel van nooden. Alleenlijck moest men God de Vader in Geest en Waerheyd nu aenbidden. Den 4. 14. Martius Anno 1663. wierd hy te Parijs op de Plaets Le Greve, als een grouwlijcken Ketter en Godslasteraer levendigh verbrand. Ses sijner Discipulen wierden gedoemd tot de Galey/ of in een eeuwige Gevanckenis.

Kort be-

D'ellendigh-verstockte Joden, den waer-

Ketters.

aghtigen Messias niet willende erkennen / en soo dickmael door eenen valschen verwoerd geworden / lieten sigh Anno 1665. en 1666. op nieuws bedriegen. Wy sullen deese saeck op 't kortste voorstellen / uyt 't wydloopigh berigt van een voornaem Heer te Smyrna aen syuen Vriend t'Amsterdam.

Bericht van den nieuwen Joodschen Messias.

De gewaende Koning der Joden, van wien wy nu spreecken sullen / was genoemd Caram Sevi; doch nam naederhand aen de naem van Sabetai Sevi, oock Levi; de Soon van Mordechai Sevi, eerst een Hoenderkooper; daer nae Makelaer te Smyrna. Was ter deeser tyd ontrent 35. jaeren oud; dicklyvigh; maer anders welgesteld van persoon. Voor ontrent 15. jaeren was hy van daer weghgejaeghd / wyl hy sigh alreeds doe voor der Joden Koningh uytgaf. Hy maeckte sigh nae Constantinopol; voorts na Thessalonica. Doch wyl hy sigh hier niet verseeckerd hield, vlood hy na Alcair. Wierd daer een Vriend des Sultans, en Opper-Tollenaers. Hield sigh hier langh by haer op. Track eyndlyck over Gaza nae Jerusalem. Hier wierden hem uyt d'Egyptische Provintien 4000. Rijcksd. toegesonden / om onder d'Arme uyt te deelen: gelijck hy oock deed: doch ondersoght vlytigh nae de regte Arme; en alleen onder die reyckte hy 't geld uyt. Dit verdroot de Rabbinen soodaenigh / datse hem daghten te Steenigen; en beschuldighden hem derhalven van Godslasteringh. Hy verliet dan Jerusalem weer. Ondertusschen sond een Joodsch Propheet, onder deese Natie seer hoogh geaght / en die te Gaza woonde / een Boode nae Jerusalem, met aensegingh / datse souden bedencken / wat voor een quaed sy tegens deesen persoon hadden begaen / wyl hy Israël weer in 't Beloofde Land voeren; in Vreede regeeren; den regten Messias syn sou / &c. Dit had hy alreeds voor 20. jaren geprophetee[r]t, en hier op had Sevi sigh altyd gegrondvest.

Caram Sevi, ook Sabetai Sevi genoemd, te Smyrna.

Afkoomst.

Een Joodsch Propheet te Gaza voorseght van hem, dat hy den Messias sou sijn.

1665.
1666.

Deese Waerschouwingh stelde de Joden te Jerusalem in groote vrees. Sonden derhalven Gesanten aen Caram, om sigh by hem te verontschuldigen. Hy nu was weer te Smyrna gekoomen. Dit braght Sevi in een groot Aensien: die nu opentlyck in de Synagoge leerde. Allenxen drongh hy sigh door syne spitsvindigheyd en geschicktheyd in de gunst der Gemeente; te meer / wyl hy / van syne Broeders veel gelds outfangende / rijkelijck uytdeelde. Even ter dier tijd deeden sigh op (soo men geloof de door bedrogh des Duyvels) meer dan 200. Propheeten, soo Mans als Vrouwspersoonen; eerst hevigh tsidderende; daer nae schuymbeckende / en als onverwaght ter neer vallende. Dan seydense / dat deesen Sevi de reghte Messias en Koningh der Joden was / die 't Joodsche Volck gewisselijck in 't Beloofde Land sou brengen. Dat hier oock koomen souden Scheepen van Tharsis ('t Nederlandsch Convoy), welcke haer nae Jerusalem souden overvoeren. Dit geseght sijnde / quaemense weer tot haer selven / sonder van 't geseyde yets te weeten; tot groote verwonderingh der Christenen te Smyrna; welcke dit daeghlijcks saegen en hoorden. Selfs kinderen van vier en minder jaeren konden de Psalmen in 't Hebreeuwsch opseggen.

Hy geraeckt te Smyrna in grooter aensien.

Wonderbaere Propheten en Prophetessen te Smyrna, in grooten getale, propheteerende dat deesen de reghte Messias en Joodsche Koningh was.

Ketters.

D'oudste der Joden, bemerckende waer dit heenen wou / naemen voor / van deese saeck een eynd te maecken; en hielden hier over raed in haere Synagoge. Sevi dit verneemende / braght syne Gunstelingen / wel 300. sterck / doch die niets te verliesen hadden / op de been. Gingh met deselve nae de gedaghte Synagoge; klopte aen; en begon / wyl men niet opende / met Hamers op de Deur te slaen; soo dat die van binnen / vreesende dat alles in stucken gebroocken sou werden / hem inlieten. Doe begon hy rond uyt te seggen / dat hy de reghte Messias was / en van elck daer voor erkend wou sijn. Eenige stelden sigh tegens hem; doch de syne begonden haer soo hard te vallen / datse genoegh te doen hadden / om uyt de Synagoge, en haere handen te geraecken.

Oproer onder de Joden te Smyrna, wegens deesen Koningh der Joden.

Sevi krijgd een grooten Aenhangh.

De Geloovige (dus wierden sijn' Aenhangers genoemd) siende / dat d'andere ontkoomen waeren / begaven sigh nae 't Huys van eenen der voornaemste uyt deselve / meenende hem dood te slaen; doch hy ontvlood nae Sardis: maer sijn Huys wierd geplonderd / en gantsch afgebroocken; waer op d'andere Joden sigh ook als Gelovige aenstelden / om diergelyck onheyl niet onderworpen te sijn. Hier nae gingen veele deeser Gelovige 's naghts met hem door de Straten; hebbende een aenhangh van meer dan 500. persoonen / met Fackelen in de hand; roepende: Leve de Koningh en Messias! Dit saegen de Turcken hier een tyd langh aen. Maer eyndlijck deed d'Onder-Bassa, die geenen Koningh nevens sijnen Keyser lyden kon / hem aenseggen / dat hy Smyrna binnen drie dagen moest verlaten. Hy gehoorsaemde / en voer nae Constantinopol. Hier wierd hy in Gevanckenis geworpen. Dus verr' gaet de gedaghte Brief uyt Smyrna nae Amsterdam. Laet ons nu uyt de berighten van andere deese saeck vervolgen / doch op 't kortste. Voor eerst staet aen te mercken / dat deese gewaende Verlosser der Joden, hier boven genoemd Caram Sevi, in andere Brieven / door de Joden van hem geschreeven / werd geheeten Sabeta; Sebi; Sabetai Levi; Sabbathai Sevy; vermoedlijck van Sabbath, of Ruste; om dat hy haer tot Rust sou brengen in 't Beloofde Land; daer haer dan den beloofden Messias sou openbaer werden.

Bedrijven sijner Gelovige.

De Bassa doet hem uyt Smyrna vertrecken. Hy gaet nae Constantinopol, daer hy in gevancknis werd geleght.

Verschillendheyd sijner Namen.

Deese raserny outstond voornaementlijck in d'Asiatische Joden door den voorgedaghten Rabbi, geboortigh uyt Gaza, genoemd Nathan Levi; gehouden voor een hooghgeleerd / regtvaerdigh / opreght / ootmoedigh Man / begaeft met den Propheetischen Geest: van wien / gelijck oock van Sevy, sy wonderlijcke dingen vertelden / en deselve vastlijck geloofden. Seyden: De Tijden en Teeckenen van de koomst des Messiæ waren vervuld. Sy konden noch wilden langer op hem waghten. Lieten haer inbeelden / dat in 't Gewest van Marocco in Africa de wegh ge-

Oorsprong deeser Joodsche raserny.

Verdightsel, van

Ketters.

geboorde Stammen Israëls, van welcke men tot noch toe niet geweeten had waerse waeren/ met honderd-duysenden waeren verscheenen; om 't Land haerer Vaderen weer in te neemen. Dat se by haer hadden soodanigh een kraght/ als de Basuynen/ welcke de Mueren van Jericho over hoop deeden vallen. Dat al de geene/ die haer beleedigen wilden/ als dood ter aerden neerstorteden. Honderdderley andere Fabulen deeser Joden, en verdighte Mirakelen, gaen wy voorby.

de thien Stammen Israëls, &c. van hier geloofd.

Hoe de Joden in Europa sigh hier ontrent droegen;

Onder de Joden in Europa ontstond hier over een seer groote blijdschap; oock soo/ datse niet wisten/ hoese sigh voortaen souden aenstellen. D'arme/ die niets te verliesen hadden; die luye Lanterfanten/ vreemden van den arbeyd/ was dit een lieflijcke tijdingh/ en als een voorsmaeck van 't aenstaende wellustig leven. Stelden sig alreeds voor/ wat groote Heeren sy souden werden; en verlanghden op 't hooghste nae den dagh/ dat haeren Messias haer sou roepen. De rijcke waeren oock wel vroolijck; maer te gelijck heymlijck bekommerd/ hoese haere goederen best souden konnen voortkrijgen; vreesende/ datse een goed deel daer van souden moeten aghterlaeten. Hielden in haere herten meer van 't oude profijt, als van de nieuwe Propheet. De gemene Joden wenschten seer nae den dagh des Vertrecks/ om dan groot te werden. Maeckten sigh oock gereed tot den optoght; eyschten haere schulden op 't scharpste van de Christenen in/ en wilden geen geld meer uyt doen.

en derselver seer groote Inbeeldingen.

Hoe te Franckfurt aen den Main.

De Joden te Franckfurt aen den Main waeren gantsch ingenoomen met de versierde Fabulen van haeren Messias. Als derhalven de Christenen haer somtijds eenige schimpwoorden toevoeghden/ soo lietense hooren: 't Sou haest veranderen. Sy hadden nu langh genoegh geleeden. 't Blad sou haest omslaen, &c. Ondertusschen gebeurde yet aerdighs. Seecker Koopmans Dienaer van Eperies in Over-Hongaryen nae Polen reysende/ Herberghde onderweegen by sijnen bekenden Waerd/ een Jode; die hem vertelde/ hoe de langhverwaghtte Messias in 't Oosten was verscheenen; daer byvoegende: De Christenen mogen nu wel weeten/ wijlse de Joden tot nu toe verdruckt/ veragt/ geslagen hebben/ dat haer nu ook even 't selve van ons sal weervaeren. Sijnen gast gaf hem hier op tot antwoord. 'k Wil niet wagten, tot dat gy eerst sult slaen. Greep daerop sijnen Hospes by de kop/ en roste hem seer geduchlijck af.

Klughtigh geval tusschen een Jode en Christen.

Hoe te Weenen, de Stad der Keyserlijcke Hofhoudingh.

Te Weenen, daer de Keyser sijne Hofhoudingh heeft/ was haer' onbeschaemdheyd soo groot/ datse sigh niet ontsaegen te roemen op haeren Messias, en/ ten trots der Christenen, hoog op te geven/ van d'aenstaende Joodsche Heerschappy over alle Volckeren. Weynigh aght sloegense hier meer op haeren Koophandel en Woecker; maer verwaghtten de Brieven des nieuwen Propheets uyt Jerusalem aen al de Jooden, om dan stracks op te breecken. Hier toe laesense dagh en naght in haere Synogen eenige uytgesonderde en over Bosnia haer toegesondene Psalmen, en Capittelen uyt 't oude Testament. Veele der haere vasteden seer streng; soo dat eenen deeser Joden in aght daegen tijds niet met allen wou proeven van eeten of drincken. Uyt Hongaryen hoorde men/ dat deese Hebreers alreeds de Daecken haerer Huysen hadden afgebroocken/ op de tijding van de toekoomst haers Koninghs. T'Avignon rusttense sigh alreeds in Martius toe met alle maght/ om haeren Messias te gaen vinden. Te Londen haddense sulck een groot vertrouwen op haeren nieuwen Koningh/ datse Weddingen aenvingen van 100. tegens 10./ dat hy binnen twee jaeren tijds te Jerusalem sou gezalfd sijn. Veele Christenen traeden in dit Wedspel. Die van Amsterdam wilden in haeren blinden yver d'andere niet wijcken; lieber te boven gaen. Waeren als uytgelaten door blijdschap. Den 1. 11. en 2. 12. Martius hieldense hier over in haere Synagoge een Vreughden-Feest, met brandende Lighten/ en 't singen van Psalmen, gerigt op de verlossingh Jerusalems en Israëls. Dit geschiedde voor d'oogen van honderden jae duysenden Christenen.

Ketters.

Hoe in Hongaryen.

T'Avignon.

Te Londen.

T'Amsterdam.

Wanneerse nu alreeds wisten/ dat haeren gewaenden Koningh en Verlosser in de Dardanellen gevangen wierd gehouden/ blevense echter noch al verstockt/ en liefkoosden haerselven met allerley verdighte Tijdingen uyt Constantinopol; te weeten; dat Sabetai Sevi in deese sijne heghtenis een bysonder groot aensien had by de Turcken; en uytgaen moght soo dickmael hy begeerde/ in de begeleydingh van 12. Janitzaren, seer praghtigh gekleed. Dat hy daeglijcks wierd besoght van seer veele Menschen/ die van over 30./ 40./ 50. en meer daghreysen te paerd en te voet derwaerts quaemen/ om hem te moogen sien: 't welck de Castellein, of Commandant van 't Kasteel/ waer in hy bewaerd wierd/ veele duysenden in de beurs joegh. Dat hy daeghlijcks groote Miraculen, wonderbaere Wonderen deed voor de Joden en Joodsche Rabbinen: met betuygingh/ dat deese Maght hem van den Hemel was gegeven; en dat hy/ tegens aller menschen gedaghten/ wel haest weer sou ontslaegen werden. Dat hy den Propheet van Gaza, Rabbi Nathan Levi (dus noemen sommige hem; doch in eenige Brieven/ van my gesien/ onderteeckende hy sigh Nathan Benjamin) had bevoolen/ om de Thien Stammen Israëls te laeten versamelen; dan nae Palestina, of 't Beloofde Land, te voeren. Dat Koningh Sabetai, en de rondom hem sijnde vier Chachams, of Rabbinen, de dagh en uyr der verlossingh Israëls wel wisten; doch deselve noch niet bekend dorfden maecken: maer sulks sou geschieden eer de maend Chisleu (by andere Tevet, overeenkomende met onse Maend December) aenquam. Ontrent Paesschen Anno 1667. souden de verstroyde Joden versameld werden: en honderd andere diergelijcke dwaese beuselingen en verdightselen.

Of schoon de Joden wisten, dat haeren Messias van de Turckse Sultan in Gevanckenis was geset, soo stondense echter daerom van haere verstockte Inbeelding niet af.

Payen en liefkoosen sigh met versierde Fabulen uyt Constantinopel.

Dit alles geloofden 't grootste deel der Joden te Smyrna, oock anderweegen in Europa.

Feest-dagh der Ge-

Ketters.

Ketters.

boorte des *Joodschen* nieuwen *Messias.*

ropa. Den 9. van Julius vierdense (op bevel en nae voorgeschrevene ordre van Sabetai Sevi uyt sijne Gevanckniß in de Dardanellen), in plaets van de gewoonlijcke Treur-dagh over de verwoestingh der Stad Jerusalem en des Tempels Salomons, 't Feest der Geboorte deeses Verleyders, en sijner Intreede in sijn Messias-Ampt. In haere Gebeeden en Danckseggingen tot God gavense

Titelen, in haere Gebeeden hem gegeven.

hem desen Titel: De dagh der geboorte onses Koninghs, onses Messiæ, Sabetai Levi, uws Kneghts, uws eerstgeboornen Soons. In haere gemeene Gebeeden op den Sabbath seydense: De Heere Zeegene, en bewaere, en verhooge op 't hooghste onsen Heer, onsen Koningh, onsen Messias des Gods Jacobs, d'Opperste Leeuw, Sultan Sabetai Levi, Koningh aller Koningen. Om 't gedaghte Geboorte-Feests wilt trock sijn Wijf, van deese raesende Lieden genoemd Koningin, uyt Smyrna nae Constantinopol; vermitsse 't selve met haeren Man wou vieren.

Sabetai Sevi, van de *Turcksche Sultan* gedreygd, werd *Turcksch.*

Onaengesien Sabetai, doe hy te Constantinopol was gekoomen, staetlijck met slaegen ontfangen, en nae de Gevanckniß gevoerd was geworden, soo bleven echter deese op een Weereldsch Rijck hoopende Joden by haere meeningh, gelijck alreeds gehoord is: Ja 't gingh noch al verder. Als de Turcksche Sultan deesen gewaenden Messias en Koning der Joden uyt de Dardanellen nae Adrianopol deed brengen, en hem deed aenseggen, dat hy een Man des doods was, indien hy terstond niet door een Mirakel betoonde, de verwaghtte Messias der Joden te sijn; soo braeg-

Evenwel blijven de *Joden* noch by haere verstockte Inbeeldingh.

de hy: Of 'er geen ander middel was, om 't leven te moogen behouden? D'antwoord was jae, indien hy sijne Joodsche Religie verloochenen, en de Turcksche Godsdienst aenneemen wou. Stracks was hy hier toe gewilligh, en wierd een Mahometaen. Echter bleven veele der Joden, gesterckt door Rabbi Nathan Benjamin, in den waen, dat hy de Messias was; en beweerden uyt Gen. XLI. 1. 2. door haere Kabbala, dat de Messias eerst Mahometaensch moest werden, en daer nae

Andere echter kreegen andere gedaghten.

de Mahometanen overwinnen. Andere evenwel quaemen tot andere gedaghten. Waeren t'eenemael beschaemd, datse sigh dus hadden laeten verleyden: doch wierpen al de schuld op den Propheet Nathan Levi, of Benjamin, van Gaza; die als een persoon van groote Heyligheyd en geleerdheyd, sulcke groote dingen van deesen Sabetai had opgegeven en geprophetéerd.

Brief van de *Propheet Rabbi Nathan Benjamin*

Wy sullen hier invoegen den aenvangh eens Brief van deesen Rabbi Nathan Benjamin (dus heeft hy deselve onderteeckend) aen Sabetai Sevi. Dus luyden de woorden in onse Tael: „Aen den Koningh onsen Ko„ningh, Heer onser Heeren, die Israëls ver„stroyde vergaderd; die ons verlost uyt onse „Gevanckniß; een Man, verheven boven „alle Grootheyd; den Messias des Gods Ja„cobs, den waren Messias, den Hemelschen „Leeuw, Sabetai Sevi, wiens Eere ver„hooghd worde; 't Rijck in weynigh tijds „verheven en altijd-duerend sy, Amen. Na

aen den Joodschen Messias Sabetai Sevi.

„u gegroet, en 't stof uwer voeten afge„wischt te hebben, waer toe my verbind „mijnen schuldigen plight tegens den Ko„ningh der Koningen, wiens Majest. ver„hooghd, wiens Rijck vermeerderd werde, „&c. 't Besluyt was: „Wy hebben d'oo„gen gewend nae Jah, Jah, (den Heere, „den Heere) die sigh sal haesten t'onser „hulp; soo dat de Kinderen der ongeregh„tigheyd ons niet sullen konnen beschaedi„gen; en tot wien onse herten, door ver„langen in ons verteerende, sigh verhef„fen. Want hy sal ons yzere Plancken ge„ven, om ons te verwaerdigen, te sijn on„der de schaduw van uwen Esel. Dit sijn de „woorden van de Dienaer uwer Dienaren; „die sigh neerbuygd, om te sijn (te werden) „vertreeden onder de Voetsoolen uwer Voe„ten. NATHAN BENJAMIN.

Had oock *gestudeerd.*

Deesen grooten Bedrieger Sabetai had in sijne jeughd sigh tot de Studie begeven; een goeden voortgang gedaen in 't Hebreeuwsch en Arabisch; oock in de Theologie en Metaphysica. Soo een goed Logicus was hy, dat hy, al wat hy wou voortbrengen, seer schoon wist voor te stellen; en daer in Aenhangh te krijgen. Maer oock haelde hy hier door over sigh de haet en nijd der Cochams, of Rabbinen; soo datse hem uyt Smyrna verbanden, en uyt haere Synagoge wierpen.

Nae dat hy nu al een *Turck* geworden was, gaf hy sigh noch al uyt voor der *Joden Messias*; doch hoe.

Hy was dan nu een Musulman geworden, en had sigh vlijtigh in der Turcken Religie laeten onderwysen. Verseeckerde echter de Joden noch al, dat hy waerlijck haeren Messias was; doch deed 'er by, om de Turcken niet te mishaegen, dat hy sijn Volck noyt in Jerusalem sou brengen, ten waere sy hem gelijck wierden; de schaduwen haerer Wet, en desselven onvolmaeckte gronden verloochenden; haer begaven tot de Mahometaensche Godsdienst; en dan deeden 't geen hy haer sou voorschrijven. Dit werckte soo veel uyt, dat een groot getal Joden van Jerusalem, Babylon, en andere verr' afgeleegene Plaetsen aenquaemen, welcke haere Mutsen ter aerden wierpen, en in de tegenwoordigheyd des Sultans Turcksch wierden.

Roomsche Pausen.

Wy moesten nu, volgens onse gewoone ordre, treeden tot de levens-beschrijvingh der Roomsche Pausen. Doch vermits 't de noodwendigheyd vereyschte, soo hebben wy van haere verkiesingh, bedrijven, bejegeningen, dood, &c. moeten spreecken onder de Geschiedenissen van andere Gewesten, insonderheyd van Italien en Franckrijck. Innocentius de X. was gestorven Anno 1655. Alex-

Alexander de VII.

ander de VII., sijnen Paesaet, Anno 1667. Clemens de IX. in 't laetste des jaers 1669. Clemens de X., en desselven opvolgers in den Roomschen Stoel, behooren tot 't volgende Boeck. Alleenlijck sullen wy, uyt een groot Italiaensch Politicq, hier yets invoegen van Alexander de VII., 't welck d'aenmerckingh onser Leesers niet onwaerdigh sal sijn. De Schrijver toond sigh te sijn een groot Kenner van 't Roomsche Hof; indringer in al desselven geheymen; en, schoon een vyand

van

Pausen. van 't Neefschap / een goed Roomsch-Catholijck, en vyand der Onroomsche. 't Geen hy wijdlopigh voorsteld / sullen wy in weynige regelen betrecken.

Buyten fijne en yeders verwaghtingh ten Paus verkooren.

Buyten sijne en yeders verwagting wierd hy ten Paus verkooren, wijl hy noch oud in 't Kardinaelschap, noch oud van jaren was. Hy was van Siena. Had meenighte van Bloedverwanten / doch onvoorsien van tijdlijcke middelen. Yeder vreesde / dat Romen te kleyn sou sijn / om soo veel Neven te herbergen; en de Kerck niet rijck genoegh / om haer al t'samen rijck te maecken. Don Mario was sijnen oudsten Broeder / van wien voor deesen soo veel gehandeld is. Maer by d'Intreede van sijn Pausdom deed hy een Eed voor 't Crucifix, dat hy sijne Bloedverwanten noyt te Romen sou ontfangen; gelijck hy dan oock Don Mario (te Post op wegh van Siena nae Romen) een Brief te gemoet sond / dat hy / met al sijn Maeghschap / sigh sou waghten van in Romen te komen / op straf sijner ongenaede voor altijd. Dit / en dan noch / dat hy een Doodshoofd op sijne Tafel geset / een Doodkist onder sijne Bedsteede doen stellen had / veroorsaeckte / dat 't Volck hem voor een Sanct hield / en Miraculen van hem verwaghtte. Doch de verresiende oordeelden / dat 't blad wel haest omgeslagen sou werden; gelijck oock gebeurde. 't Verbod aen sijne Vrienden gedaen / was alleen / om hem te doen bidden / dat hy haer wou ontfangen. 't Geschiedde oock van de Hertogh van Toscanen, veele Kardinalen / en andere Grooten. In 't eerst hield hy sigh af-keerigh; doch ondertusschen leeden sijne magere Bloedvrienden geen gebreck te Siena: Hy sond haer Muyl-Esels toe / gelaeden met Wasch; doch daer in Goudene Pistoletten met meenigten waren; 't welk d'Esel-drijvers selfs / door de swaerte / light bemercken konden / en de spot daer mee dreven. Oock eens twee Kisten / met Sydene Laeckenen voor de Kercken / welcke Don Mario sou uytdeelen; doch vier Sacken met Pistoletten daer in waeren voor hem.

SijnenEed, by d'intred fijns Pausdoms voor 't Crucifix, aengaende 't Neefschap, van hem gedaen van fijne Bloedverwanten niet te Romen te fullen ontfangen.

Hoe van de Jesuiten bedrieghlijk uytgelegt, en hy alsoo daer van ontbonden.

Eyndlijck / op langh bidden sou Paus Alexander sijn Maegschap opneemen; doch sijnen voorgedagten Eed verhinderde sulks. Maer de Jesuiten, en daer onder sijnen Biechtvader / wisten raed te vinden. Seyden / dat de Paus wel sijne Neven te Romen niet ontfangen kon, sonder Meyneedig te sijn; maer dat hy deselve met een goede Conscientie een weynigh buyten de Stad wel moght verwelkomen; wijl sijnen Eed stiptlijck meede bragt / dat hy sijne Bloedverwanten niet te Romen sou ontfangen. Dit sloot niet uyt / dat hy 't daer buyten niet sou mogen doen / en dan haer in de Stad doen komen. Bly was Alexander. Daer op quam Don Mario en den geheelen hoop nae 't Kasteel Gandolfo, daer de Paus haer met de grootste genegenheyd ontfingh; en vervolgens binnen Romen begeleydde. Hoe 't daer nu toegingh / en hoe Paus Alexander, wegens sijnen Broeder Don Mario, in een gevaerlijck verschil met Franckrijck geraeckte / nevens veel andere aenmerckelijcke dingen / sijn onder d'Italiaensche en Fransche saecken verhaeld.

Waer op hy fijne Bloedverwanten praghtigh ontfangd:

Pausen.

't Volck / 't welck in 't eerst Alexander voor een Heyligh had gehouden / sagh hem nu aen met veraghtingh; te meer / wijl de Neven met Koorn en andere dingen geweldigh woeckerden / de dierte daer in maeckten; d'uytsuygingen op allerley wijs vermeenigvuldighden. 't Ontbrack aen geen Pasquillen; welcker eenige alreeds sijn aengeteeckend. De Vreede-Kerck had hy doen herbouwen; en de Capellaen, doe hy deselve sou inwijen / een Tooneel voor de Poort opgereght; waer op d'afbeeldingh van de Paus stond; en daer onder: *Orietur in diebus nostris Justitia, & abundantia Pacis.* Soo veel als: In onse dagen sal opstaen Gereghtigheyd en overvloedige Vreede. Yemand had de stoutheyd / van voor 't eerste woord Orietur een M en in 't laetste woord voor de c een n te stellen. Doe was *Morietur in diebus nostris Justitia, & abundantia Panis*; dat is: In onse daegen sal sterven Gereghtigheyd, en d'overvloed des Broods. De Schatten / welke hy aen sijne Neven uytdeelde / sijn onreeckenbaer.

die de Gemeente ellendigh uytsuygen.

Pasquillen op deselve.

Anno 1668. sond desen Paus Alexander, als een sonderlinge Heylige gift / en groote Eere voor Franckrijck, drie Kassen met Reliquien derwaerts / om te werden gesteld in de Kerck van 't Gasthuys. De gemelde Kassen waeren toegebonden met snoeren van roode Sijde; gezeegeld met 't Zeegel des Kardinaels Ginetti, als Gemaghtighde over de Reliquien; en met 't Zeegel des Kerckmeesters van Paus Alexander. Daer gingh een Bul by / van inhoud / dat deese H. Overblijffelen in alle seeckerheyd de devotie en eerbiedigheyd des volcks konden werden voorgesteld. Alreeds had men groote Brieven hier van door de geheele Stad aengeplackt / om 't Volck tot Religieuse eere aen te locken. De Bisschoppen van Bayeux, en Cahors, de Paters Dom Cosme en Crasset, d'Abt van Fromentiers moesten hier van prediken / geduerende d'Octave. Echter quam bevel / datmen ondersoeck sou doen. In de derde Kas vondmen een Hoofd / schijnende waerlijck soo te sijn; en had dit Opschrift: *Caput Sancti Fortunati*; of 't Hoofd des H. Fortunati. Evenwel / onder 't nauw besightigen wierdmen boven 't Oor gewaer een stuck geverwd Lijnwaed. De Doctor, genoemd Mons. de S. Germain, nam een ysertje in de hand; schraepten 'er wat af; stiet 'er door heenen / en bevond / dat het een Hoofd van Bordpapier was. Men stelde een brandend Wasch-ligt daer in; doch 't scheen 'er niet door. Eyndlijck / men wierp 't in warm water. Doe verloor 't de verwe / en 't Pappier wierd doorweyckt. De gedagte Doctor sprack daer op 't Vonnis; doch door een heymlijck hem toegesonden Brief wierd hem verbooden / yets hier van in 't openbaer te brengen / op straf van de Bastille, om d'argernis te verhoeden; en de Ketters geen gelegenheyd van bespottingh der Roomsch-gesinde te geven: te meer / wijl by dit Hoofd een verseeckeringhs-Bul van de Paus selfs was gegaen; wiens onfeyibaerheyd by de

Paus Alexander vereerd aen Franckrijk drie Kassen met H.Reliquien; nevens een Verseeckeringhs-Bul. 1668.

dat se de devotie des volcks ter eerbiedigheyd mogten voorgesteld werden.

't Eene Hoofd bevonden een Hoofd van Bordpapier te sijn; 't welck had 't opschrift.

van te sijn 't Hoofd

Pauſen.

des H. *Fortunati.*

de Roomſch-Catholijcke in ſaken van Godsdienſt / voor gantſch vaſt werd gehouden / behalven in Franckrijck. Evenwel wierd dit ſtuck aen meenigten van Franſche Roomſchgeſinden openbaer / en ſelfs in druck uytgegeven. Ja veele der ſelve / die door 't Boeck des Biſchops van Condom (van hem uytgegeven / om de Hugenooten tot de Roomſche kerck te brengen / en waer in hy ten dien eynde de groove knoeſten des Pausdoms wat pooghd te bediſſelen / haere Leere wat anders voor te ſtellen alsſe in der daed is) in twijffelingh waren geraeckt / begonden al te ſeggen: Kan de Paus in dit ſtuck van Religieusheyd dwalen, wie verſeeckerd ons, dat hy in andere oock niet gedwaeld heeft, &c.

Pauſen.

Argenis veeler *Roomſch-Catholijke* hier over.

Eynde des Vijfden Boecks.

ALGEMEENE HISTORISCHE

GEDENCK-BOECKEN

der voornaemſte, uytgeleeſenſte Weereldlijcke en Kercklijcke

GESCHIEDENISSEN

des geheelen Aerdbodems, inſonderheyd van EUROPA, onder de Regeeringh des Keyſers LEOPOLDI, van 't jaer 1672. (ſijnde 't XV.) tot in Anno 1688. (of 't XXXI.) ſijns Keyſerdoms.

SESDE BOECK.

DUYTSLAND.

Franckrijck baerd nu de Vrugt, waer van hy ſoo lang ſwanger had gegaen. 1672.

Wy komen nu tot 't rampſaligh jaer / waer in de Franſche Majeſteyt heeft gebaerd de Vrught / van welcke hy langh ſwanger had gegaen: waer in begonnen heeft dien ſchaedlijcken Oorlog / door welcke ſoo veele Landen ſijn verwoeſt; die ſulcke gevaerlijcke Omwentelingen in 't grootſte deel van Europa heeft veroorſaeckt. Doch vermits deeſe ſaecken in noch varſſche gheugenis; veele Boecken / in onſe Tael / daer van voorhanden ſijn / en wy geen wijdloopige beſchrijving van alles konnen doen / ſoo ſullen wy ons de kortheyd beviytigen; alleen de voornaemſte en meeſt-gewightighſte dingen aenteeckenen.

Send ſijne *Troupen*

op den *Duytſchen* bodem, en treckt de Keurvorſt van *Keulen* in ſijn belangh.

De geweldige Franſche Krijghstoeruſtingen waren openbaer. Tegens den aenvangh der Lente vertoonden ſigh een groot deel haerer Troupen op den Duytſchen bodem / niet verr' van Keyſerswaerd, Kempen, &c. Dight by Nuys vormdenſe de geſtalte van een Leger; en Koningh Louis had Maximiliaen Henrick, Aertsbiſchop-Keurvorſt van Keulen, anders een vreedſaem Heer / door ſonderlinge liſten in ſijn belangh getrocken; 't welck de Stad Keulen niet wel aenſtond / als bekommerd voor haer ſelven.

Kort bericht van den ouden twiſt tuſſchen d'Aertsbiſchoppen en de Stad *Keulen*:

Tuſſchen d'Aertsbiſchop en de genoemde Stad was al Anno 1074. een groot verſchil ontſtaen / wegens de Vryheden der Keulenaers. Hy / d'overhand krygende / dwongh haer den Eed van getrouwheyd af. Onlanghs daer nae bequaemenſe haere Vryheyd weer. Anno 1260. pooghde d'Aertsbiſchop haer weer onder 't jock te brengen. Om eens een eynd van deeſe moeylijckheden te maecken / wierd beſtemd / dat men in 't opene Veld om de Stads-Sleutelen ſou veghten. Die van Keulen leyddenſe op een Wagen met twee Paerden. By 't Dorp Warringen viel de Strijd voor. D'uytgang was / dat de Keulenaers de Zege behielden: waer door de Biſchoppen haere Prætenſien op deeſe Stad voor altijd hadden verlooren. Naederhand ontſtond een nieuwe Twiſt over de Juriſdictie. Langh hingh deeſen handel voor 't Keyſerlijck-Hof-Gerigt / ſonder Vonnis-wyſingh. Koningh Louis wiſt dit nu te gebruycken / om de Keurvorſt in ſijn' Aengelegenheyd in te wickelen; onder belofte / dat hy Keulen hem ſou onderwerpen. Dus liet hy ſigh blindlingh van Franckrijk leyden.

DUYTSLAND.

met eenige aenmercklijckheden.

De Koningh van *Franckrijk* treckt d'Aertsbiſchop van *Keulen*

liſtigh in ſijn Belang onder ſchoone beloften.

De Stad hier van gewaerſchouwd / nam toevlught tot den Keyſer; die haer wel beſchermingh beloofde / maer vermitsſe niet ſpoedigh genoegh van noodige Beſettingh wierden voorſien / ſoghtenſe byſtand van de Staten Generael: immers dat 't Regiment, 't welck Colonel Bamphield tot der Staten dienſt in Keulen had opgereght / daer moght blyven / tot dat men ſagh / waer d'Aertsbiſchop heenen wou. Haere Hooghm. vooriende / tot hoe grooten naedeel 't haer ſou ſtrecken / indien de Franſche meeſter deeſer Stad wierden / ſtonden 't verſoeck toe; waer by deeſe voorwaerde gingh / dat 't Volk ſou vertrecken / wanneer de Keyſer of Magiſtraet ſulcks goed vond.

De Stad *Keulen* verſoeckt aan de *Staten Generael*,

Met den aenvangh van 't jaer 1672. wierd een proviſioneel Verdragh getroffen tuſſchen d'Aertsbiſchop en Stad: echter bleef 't voornaemſte verſchil open / 't welck de Biſchop en Franſche altijd konden neemen tot een voor-

dat het door *Bamphield* daer geworvene *Regiment* haer voor

DUYTS-LAND. voorwendsel / om de Keulenaers weer aen te vallen. Doe moest Bamphields Regiment uyt de Stad. Ondertusschen deeden de Fransch-gesinden haer best / om de Soldaten af te trecken uyt Staetschen in Franschen dienst. Aen de hoecken der Straeten te Keulen vond men Brieven aengeslagen / te Bon gedruckt; van inhoud / dat de Besoldelingen onder Colonel Bamphield sigh wel moghten nae Huys begeven / want soo haestse in Holland quamen / sou men haer in Scheepen werpen / om op de Vloot te dienen.

een wijl gelaten moght werden.

Stuckswijs verdragh.

Koningh Louis soeckt ook Brandenburgh aen sigh te trecken tegens Holland, en sijne Stem tot een Roomsch Koningh.

Dus had Koningh Louis Keurvorst Maximiliaen Henrick op sijne sijde gebraght / onder toeseggingh / dat hy hem de Keulenaers onderwerpen / Rhijnberck hem doen hebben sou. Prins Willem van Furstenbergh sond hy nae 't Brandenburghsch Hof / om dien Keurvorst oock in sijn Interes tegens Holland te trecken; doch vond hem hier toe ongenegen. Braght hem echter daer toe / dat beyde Brandenburgh en Keulen Gesanten nae den Haegh sonden / om van de Staten t'eysschen d'inruymingh der Plaetsen / welcke haer voortijds hadden behoord. De Brandenburghsche vertrock haest weer / reedlijck voldaen; en de Keurvorst / voorsiende de Gevolgen van Franckrijcks onderneemingh / trad met de Generaele Staten in een naerder Vereenigingh. Te bedencklijcker quam sijne Keurvorstl. Doorl. de saeck voor / wijl Franckrijck sijne Stem versoght tot de verkiesing eens Roomschen Konings / by 't leven van den doe noch jongen Keyser Leopold. Ried derhalven de Fransch-gesinde Duytsche Vorsten ernstigh af / sigh met Franckrijck in te laeten; welcke Kroon meest al deselve tot sigh sogt te locken / of sorghloos te maecken.

Wat de Keurvorst daer tegens deed.

's Konings handel ontrent Keur-Mentz.

Keur-Mentz, een wijl tijds niet quaed Fransch geweest / soght Louis door Beloften of dreygementen aen sigh te houden. Doch deesen / 't Rijcks-gevaer bemerckende / en hoe magtigh de Françoisen aen den Rhijn afquaemen / droegh de Keyser voor / dat hy een aensienlijck Heyr derwaerts moest senden. Even wel hield hy sigh in 't eerst Neutrael; naderhand veranderde de streeck. Keur-Trier moest de Neutraliteit wel aenneemen / wijl sijn Gebied aen 't Fransche grensd: doch Cobelentz en Hermanstein wou hy aen Franckrijck niet overgeven; schoon hard aengesogt en gedreyghd. Tegens wil moest hy de Passage door sijn Land vergunnen. Hoe 't deese Vorst gegaen is / sullen wy in 't vervolgh sien. Keur-Bayeren wist hy aen sijne sijde te krijgen; waer toe hem 't voorgeslaegene Houwlijk tusschen den Dauphin en de Dochter van Bayeren seer bevoorderlijck was. Keur-Heydelberghs Interes scheen te sijn / met Franckrijck aen te spannen / om weer te krygen 't geen sijnen Vader en hem door de Keyser was ontnoomen: te meer wegens 't Houwlijck sijner Dochter met 's Konings Broeder / de Hertogh van Orleans. Maer naederhand / als de Françoisen sijne Landen soo weynigh verschoonden als die van d'andere Vorsten / moest hy 's Rijcks bystand versoecken. Keur-Saxen wierd sterck aengedrongen / om met Franckrijck in Verbond / ten minsten tot Neutraliteit te treeden; doch Louis stiet hier 't Hoofd / gelijck by Keur-Brandenburgh. Op Nieuwburgh pastte hy niet veel / als onmaghtigh tot tegenstand / of de Pas door sijn Land hem te weygeren. De maghtige Huysen van Brunswijck en Lunenburgh wierden hard aengesoght / doch hielden sigh by 't Rijck. Met den Hertogh van Hannover geluckten 't beter. Geringer Vorsten wist de Koningh door geld of dreygementen ten minsten tot Neutraliteit te bewegen: onder de Switsers, wegens de verschillende Religien, soo veel mistrouwen te verwecken; aen sommige soo veel geld te spenderen, dat hy van die kant geen quaed te vreesen / voordeel voor hem te hoopen had.

Keur-Trier.

Keur-Bayeren.

Keur-Heydelbergh.

Keur-Saxen.

Nieuwburgh

Brunswijk, Lunenburgh.

Hannover.

Switsers.

Keur-Keulen nu met Franckrijck in verbond / bereydde sigh ten Oorlogh; waer toe deese Kroon meenighte van geld schoot. Dorsten, Bon, Nuys, wierden sterck gefortificeert: oock de Citadel van Luyck, om de Hollanders 't secours van boven nae beneden af te snijden. Bon was de Residentie des Keurvorsts van Keulen; doch soo vol Franschen, dat hy 'er geen meester van kon sijn. Fransche Mandaten wierden aen de Waghthuysen aengeslaegen / met 't Fransche Wapen / en groote Letteren ORDONNANCE DU ROY. Op des Keurvorsten naem wierd een Placcaet gepubliceert, van inhoud: Hy had sigh altijd bemoeyd / sijn' Onderdanen Vreede te verschaffen; doch wegens d'oneenigheyd met de Stad Keulen, was hy gedwongen geweest / Soldaten in 't Land te leggen. Of nu wel deese verschillen waeren geaccommodeerd, soo kon hy echter / wijl de Naebuuren sigh soo sterck ten Oorlogh toerusteden / en hy niet wist / op wien 't aengesien moght sijn / niet ontgaen / met Franckrijck in een defensive Alliance te treeden (daer 't waerlijk een offensive tegens de Vereenighde Nederlanden was) / en noch meer volck aen te neemen; dat is / de Fransche in Nuys te brengen.

Keur-Keulen, nu met Franckrijk in Verbond, bereyd sigh ten Oorlogh

tegens de Vereenigde Nederlanden, onder een andere voorwendingh.

Seer bedrieghlijck (dus sprack men) handelde hy met de Staten Generael, om haer in slaep te wiegen / door een voorgewendde Neutraliteit. In alle Kercken deed hy den 26. April afkondigen: Wijl hy had vernomen / dat de Koningen van Franckrijck en Engelland ontwil hadden opgevat tegens de Generale Staten der Vereenighde Nederlanden; derhalven deselve den Oorlogh gedeclareert: hy ter dier oorsaeck moest vreesen / dat sijn' Onderdanen daer in gevloghten mogten werden; de Fransche Troupen, welcke hy / volgens de defensive Alliance met Franckrijck, was verplight / t'sijner versterkingh in te neemen / sigh moghten inbeelden / in den gemelden Oorlogh begreepen te sijn; soo verbood hy alle Generaels, Capitains, en andere Officieren deeser Troupen, op dat de Vreede en Neutraliteit niet gekrenckt wierd / eenige Acten van Hostiliteit te plegen tegens de Landen / Persoonen / Goederen / &c. der Staten Generael.

Sijnen seer bedrieghlijcken handel ontrent deselve,

om haer te misleyden.

Haest bleeck anders. De Staten verighe gewor-

Wat voor

geworden van den wrevel der Franschen tegens d'Inwooners van 't Graefschap Meurs, insonderheyd tegens 't Steedje Krevel, sonden een parthy volck uyt: 't welck den 16. 26. April eenige Fransche by Kempen aentrof; die haer terstond in de Stad salveerden; aghterlatende eenige weynige/ welcke gevangen wierden. Eenen Franschman, die geen Quartier begeerde / sneuvelde. Een Boeren-Huys / waer uyt de François en haer verweerden / geraeckte in brand: Eene Slaghboom was geopend geworden. Dit nam Keurvorst Maximiliaen terstond op voor een laugh-gesoghte oorsaeck / om de Staten Generael den Oorlogh te verklaren. In welcke Declaratie hy voorstelde sijn Regt op Rhijnberck. Voorts / dat de Staten, Vreedebreuckiger wijs / veel Volck in 't Aertsstight hadden doen vallen / 't welck Slaghboomen neergeworpen; d'Onderdanen jammerlijck getracteert, gewond / vermoord; Kloosteren / Vlecken en Dorpen gebrandschat / beroofd; Adelijcke Huysen en Kasteelen geplonderd; moedwilligh in brand gestoocken; verscheydene Krijghs-Officieren sijner Keurv. Doorl. gevancklijck weghgevoerd / en dus een begin des Oorloghs gemaeckt had. Deeser wijs maeckte hy van een Mugg' een Kemel / ontrent 't bedrijf van 't Staten Volck. Wat van de Fransche gedaen was/ wierd niet aengeroerd. Hier mee was nu de Krijgh bestemd / om die voort te setten / tot dat de Staten hem Rhijnberck ingeruymd; alle schaede / 't Aertsstight onder hem en sijne Voorsaeten toegevoeghd / vergoed / en genoeghsaeme verseeckeringh gedaen souden hebben / datse yet sulcks niet meer plegen souden. Deese Publicatie geschiedde den 27. May 1672.

een' voorval met de Fransche hy nam tot een oorsaeck, om plotslijck de Staten den Oorlogh aen te kondigen.

Veelerley groove onwaerheden in sijn' Oorloghs Declaratie.

Van de toerustingen des Bisschops van Munster, en synen desgelijcks bedrieglijcken handel ontrent de Staten Generael, is in 't voorige Boeck gesprooken. Hy gaf al mee een Oorloghs-Declaratie uyt / doch geseght te sijn vol snoode onwaerheden; geteeckend den 28. May 1672. Den 7. April was die van Engelland voorgegaen. Die van Franckrijk volghde haest. Sie daer twee maghtige Koningen en twee Bisschoppen te gelijck den Vereenighden Staet aenvallen. Alreeds in May quam Louis met een uytsteeckend Heyr / wiens gelijck men noyt gesien had onder eenigh Europæisch Vorst / op deese Provintien aen; nae dat Koningh Carel van Engelland korts te vooren de Hollandsche Smyrnasche Vloot aengetast / en dus de Vreede gebrooken had. Van 't begin / voortgangh en eynd deeses Oorloghs sullen wy spreecken onder de Nederlandsche Geschiedenissen.

De Bisschop van Munster handeldt even bedrieghlijck, en in sijn' Oorloghs-Declaratie niet min onwaeraghtigh.

Twee Koningen, twee Bisschoppen te gelijck tegens de Vereenigde Nederlanden.

Onderwijl liet Brandenburgh door de groote Fransche beloften sigh niet omsetten. In tegendeel moedighde hy de Rijcksvorsten tegens deese Kroon aen; als die wel sagh / watse soght; en hoese alreeds op den Duytschen bodem / in de Cleefsche Landen / te werck gingh. Stelde sigh in postuer van defensie; en versoght bystand van de Keyser: welcke Maj. niet ongevoellijck kon sijn/ dat Franckrijck, sonder kennis-gevingh / sonder aensoeckingh / tegens danck der Standen / de doortoght door 't Rijck nam; desselfs Steeden vermeesterde / inhield / versterckte nae sijn welgevallen; Keur-Brandenburgh, soo een voornaem Lid des Duytschen Rijcks / beoorloghde / &c. Besloot / derhalven / deese Vorst 12000. Mannen ten bystand te senden: die naederhand / als de Fransche hoe langer hoe grooter voortgangh deeden / tot 16000. wierden versterckt. Een onderlingh Tractaet van Defensie was tusschen haer gemaeckt / tot verdeedigingh des Rijcks; onderhoudingh der Westphaelsche, Pyrenæische, Cleefsche, en Akensche Vreede; in hoop / dat andere Duytsche Vorsten haer voorbeeld souden volgen.

Keurvorst van Brandenburgh steld sigh in defensie tegens Franckrijk; en waerom.

Tractaet tusschen hem en de Keyser.

De Keyserlijke Generael-Lieutenant Montecuculi quam in Augustus te Halberstad, en hield met Keur-Brandenburg heymlijke Conferentien, wegens de Marsch, die te neemen stond. Volgens 't XXV. Artijckel des Tractaets van Assistentie en onderlinge Defensie tusschen Brandenburgh en de Staten Generael van den 6. May 1672. moest de Keurvorst van sijne Volckeren soo veel Troupen als doenlijck was nae Westphalen senden / en daer ageeren. Doch men gaf nu voor / dat de staet der saecken tsederd d'onderteeckeningh seer veranderd; een groot deel der Vereenighde Nederlanden door de Fransche ingenoomen was; derhalven / indien men met een Magt / die der François en ongelijck / over de Weser trock / soo soumen niet alleen de Fransche geen hinder konnen doen / maer oock de Staet, d'Armee, en 't gantsche werck in gevaer stellen. Men moest sigh verseeckeren van de Stad Keulen; en daer door de Communicatie-Linie met Franckrijck af-snijden; de Fransche den toevoer verhinderen / en beletten / datse geen meester van deese Stad wierden. Ten dien eynde moestmen een omwegh maeken / en nae Cobelentz trecken / om met ten eersten te komen tot een Actie, waer uyt een onvergoedlijcke schaede kon ontstaen. Door dit middel soumen de Huysen Brunswijck-Zel en Wolffenbuttel tot de gemeene saeck konnen brengen: Keur-Mentz en Trier, die tot noch toe / als bloot staende / sigh voor 't Rijk niet hadden derven verklaren / moed geven/ om sigh tot haer parthy te slaen.

die hem volck onder Montecuculi toesend.

Sijne Alliantie met de Staten Generael; en daer by, wat Marsch hy moest neemen.

Niet gedaen, en sijne voorwendingh.

Hier op trocken beyde d'Armeeën (de Keyserssche en Keur-Brandenburghsche) sigh by een. De Toght gingh door 't Hildesheimsche, Hannoversche en Casselsche op Bergh, digt by Franckfurt; daerse in 't begin van October aenquamen / en eenige dagen bleven leggen. De Keurvorst sond een Gesant na den Haeg, om de verandering der Marsch te verontschuldigen: doch de Staten waren daer over niet wel te vreeden; en haer uyterste gevaer quam hier door geen reddingh toe. Brandenburgh en Montecuculi bleven by haer voorneemen. Echter gafmen voor / door deese Toght soo veel verright te hebben / dat de Mareschal de Turenne met een taemlijck sterck Heyr / tot Franckrijcks groote ongelegenheyd, eerst nae Westphalen, daer nae weer over den Rhijn,

Sijne verontschuldigingh by de Staten: die niet wel te vreeden sijn.

Sijn voor-

en

en aen d'Over-Moesel tot Trier toe had moeten trecken: de Blocquade van Maestricht; de Bisschop van Munster de Belegeringh van Groeningen had moeten verlaten; en aen der Staten sijde niets verder verlooren was; de Prins van Oranje tijd had bekomen / om veel onordeningen te verbeteren / &c.

geven, van haer voordeel te hebben gelaten.

Marsch van Turenne in Duytschland,

Wat de gedagte Marsch van Turenne aengaet / uyt de Guarnisoenen der veroverde Plaetsen in de Vereenighde Nederlanden had hy een Heyr van 20000. Koppen by een getrocken. Deed te Wesel een groot Magazijn aenstellen. Eyschte swaere Contributien van Cleefsland. Sond Brieven aen de Keurvorsten en Vorsten aen den Rhijn, dat sijns Koninghs meeningh niet was / 't Duytsche Rijk in 't minste te quetsen. Dat echter sijn Leger onvermijdlijck den Rijcksbodem moest passeeren, wegens de Legers van de Keyser en Brandenburgh, welcke sijnen Koningh in den loop sijner Overwinningen soghten te stuyten. Waerschouwde haer te gelijck / datse sigh niet souden mengen in deesen Oorlog / op de hooghste ongenaede sijner Maj.; die maght genoegh had / om haer soo wel te verwoesten / als te beschermen. Voorts trock hy in 't Land vander Marck: Observeerde de Marsch der Keyserſche en Brandenburghsche: Rightte allerweegen ellendige verwoestingen aen. De Huysen wierden geplonderd; d'Ingeseetene jammerlijck mishandeld / op een Neutralen Bodem; selfs in de Landen des Nieuwburgers, oock Neutrael; en die de Fransche had begunstighd met de Pas door 't Land van Gulick. 't Land Keulen verschoonde hy niet meer als andere Landen / schoon de Keurvorst Franckrijcks Bondgenoot en Helper was. Noch al seydemen: Men wou 't Rijck niet beleedigen; doch men hield dit / voor met 't Rijck te spotten. 't Keurvorstendom Trier wierd t'eenemael verwoest / onaengesien dien Keurvorst voor Franckrijck sijne Landen open stelde; alles gaf wat tot onderhoud der Fransche Militie noodigh was; daer tegens den Keyser en Brandenburgh den Pas had afgeslaegen. Soo tyrannisch gingen de François en hier te werck / dat dien Keurvorst sigh niet langer in Trier dorfde vertrouwen / maer sigh nae Coblentz begaf; en / volgens 't Reght / 't welck de Westphaelsche Vreede hem vergunde / Keyserlijcke Besettingh versoght / tot verseeckeringh sijns persoons / en deeser Stad. Doch dit gebruyck van sijn wettigh Reght / alleen tot sijn' eygene defensie, sonder eenigen toelegh om Franckrijck te beleedigen / was de Fransche oorsaeck genoegh / om sijn geheel Aertsbisdom t'overrompelen; de Hoofdstad Trier in te neemen / en alles te verdelgen. Deese Stad wierd gesteld op 15000. Kroonen ter Maend: 't geheele Land nae porportie: 't Geld te hyer en te swaerd ingehaeld.

tegens de Keyserſche en Keur-Brandenburghsche.

Right allerwegen vernielingen aen; en seght, dat hy 't Duytsche Rijck niet wou beledigen.

Handeld 't Aertsstigt Trier seer ellendigh,

onaengesien de Keurvorst sijne Landen voor hem open gesteld, sijn Heyr van alles versorghd had.

Keur-Mentz weygerd de Keyserſche en Brandenburghsche den Pas.

De Keyserſche en Brandenburghsche versoghten de Pas aen Keur-Mentz door sijn Gebied. Hy weygerde gantschlijck / en deed de Brugg' weghneemen; de Wallen met Canon beplanten. Eenige schreeven dit de schrick door de Fransche toe. Andere wilden / dat hy sigh aen haer had verbonden / niemand als aen haer de Pas en versorgingh van Behoeften te sullen bewilligen. Noch andere / dat hy 't deed uyt kraght der Rhijnsche Ligue van 't jaer 1662. tusschen de Kroon Franckrijck en de Rijcksvorsten; waer by bedongen was / dat niemand van deese eenige werving of Pas in of door haer Land sou toelaten aen yemand / wien 't oock sijn moght. Maer soo mogtse Franckrijck dan oock niet neemen.

Bedenckingh hier op.

Ondertusschen waren de Fransche bekommerd over de Toght der Keyserſche en Brandenburghsche; vreesende / datse sigh na Elsas moghten wenden. Derhalven de Prins van Conde, die ontrent Metz een Leger t'samen braght ter hulp van Turenne, indien hy 't te quaed moght krijgen / bevel gaf / de Brugg' van Straetsburgh te verbranden / hoemen best kon. 't Wierd ontrent half November verright; onaengesien dit een Rijcksstad / en Neutrael was. Sulcke geweldadigheden maeckten veele Opschuddingen onder de Standen; insonderheyd op den Rijckdagh te Regensburgh: daer de Leeden den Franschen Minister Gravel dit voorhielden / als een daed van Geweld en Vreede-breuck; begeerende genoeghdoeningh en vergoedingh. Doch hy antwoordde: De Reden van Oorlogh / en de verseeckerdheyd sijns Koninghs vereyschte dit. Sijne Maj. sou buyten twijffel / als 't gebaer voorby was / de Straetsburgers haere schaede betalen.

Bekommeringh der Fransche over den Toght der Keyserſche en Brandenburghsche.

Doen de Brugg' te Straetsburgh verbranden.

De Keyserſche en Brandenburghsche passeerden den Rhijn by Gustavusbergh tot in den Paltz. Turenne besettede de Moesel, en ontfingh Secours van Conde. Brandenburgh sommeerde, uyt 's Keysers Naem / en dien des Rijcks / de Keurvorst van Keulen en Bisschop van Munster, tot drie malen toe / datse sigh souden verklaren / en Parthy kiesen; anders moest hy 't Interes des Rijcks betraghten; waer toe hy Marsch-vaerdigh stond. Als hy geen voldoenende antwoord kreegh / sond hy Generael Spaen uyt / om d'Executie te doen; die ook in December eenige Plaetsen in Munsterland af-liep; 't Land onder Contributie stelde / en goeden Buyt maeckte. De Bisschop daer tegens viel in 't Graefschap vander Marck; daer hy Lunen en Unna vermeesterde: doch op d'aenkoomst des Brandenburgers wegh liep / na Unna uytgeplonderd / veele Huysen verbrand te hebben. Hier op gingen de Keyserſche en Brandenburghsche in Winter-Quartieren.

Brandenburgh sommeert de Bisschop van Keulen en Munster.

Valt in Munsterland; de Bisschop van Munster in 't Graefschap Marck.

De Fransche Plenipotentiarius Gravel te Regensburgh dorfde de Rijcksvergaderingh een Schrift overgeven; klagende over d'aenneemingh der Wapenen des Keurvorsts; en reghtvaerdigende Franckrijcks Inval in 't Rijck: jae oock versoeckende des Rijcks bystand / volgens de Westphaelsche Vreede; doch wierd van Keur-Brandenburgh in een Tegen-schrift ernstigh beantwoord; en getoond / dat de Koningh van Frankrijk handelde even als Cajus Fimbria; die by de begraefnis van Cajus Marius bevel had gegeven / datmen den reght-eerlijcken Quintus Scævola sou om 't leven brengen. Doe hy hoorde / dat de

Onbeschaemden eysch van de Fransche Plenipotentiarius te Regensburgh aen al de Rijcks-

DUYTSLAND.

Marginal notes: vorsten, tegens Keur-*Brandenburgh.* — Des selven aerdige en nypende antwoord op dien onreedelijcken eysch.

de wonde niet doodlijck was / deed hy hem voor 't Gereght dagen. Gevraeghd / waerom hy sulck een noyt te volprijsen persoon wou aenklaegen, gaf hy tot antwoord: om dat de Werpspies hem niet door 't geheele Lijf was gegaen. Even soo onbeschaemd ginghmen te werck tegens sijne Keurv. Doorl. Franckrijck voerde groote Heyren in Duytschland; verdierf alles; en deed echter niet vyandlijcks. Brandenburgh, eerst aengevallen / voeghde sijne Wapenen by die van andere verongelijckte / om verder overlast af te weeren; en daerom is hy oorsaeck des Kryghs. De Fransche woeden midden op den Rijcks-bodem / en doen niets tegens den Vreede. Keur-Brandenburgh, op datse niet alles mogten verwoesten; op dat niet al de Provintien des Rijcks (waer van Westphalen, een Edel Lid des selven / alreeds de rest had bekoomen) dit verderf onderworpen wierden / wil sijn best doen / tot behoudenis des Rijcks; en 't is een daed / die van al de Standen des Rijcks moest gestraft werden / &c. 't Gantsche Schrift is seer aenmercklijck; waer uyt wy kortlijck alleen dit sullen t'samen trecken.

Marginal note: Keur-vorstlijck Bericht, hoe de Koningh van *Franckrijk* hem had doen aensoecken door sijne *Ministers;* om sijn Verbond met *Holland* te breecken, en met *Frankrijk* aen te spannen; waer in sonderlinge aenmercklijcke saecken voorkoomen.

Nauwlijcks was de Vreede in de Spaensche Nederlanden gemaeckt / als de Koningh van Franckrijck begon bedaght te sijn op een Oorlogh tegens de Vreedemaeckers / de Staten der Vereenighde Nederlanden. Sijn voornemen verberghde hy sijne Keurv. Doorl. niet; jae hy soght deselve aen tot deelgenoot deeses Kryghs. Niet alleen quam een Fransche Minister met schoone voorslaegen en groote beloften van een rijcke Buyt; maer oock ('t is schandlijck) Duytsche Vorsten selfs / of hare Staets-dienaren / buyten twijffel Fransche Pensioen-treckers / hem sterck aenraeden tot dit werck. De Fransche Ministers wendden voor / haren Koningh was van de Hollanders beschimpt; en wijl hy / om sijner reputatie wil / den Oorlogh had voorgenomen / wou hy van geenen Vreede hooren spreecken / welke de Keurvorst geerne bemiddeld sou hebben. Men stelde haer voor / dat de Nederlanden niet wel aen te tasten waren / of eerst moesten eenige Provintien des Rijcks / daer onder oock 't Hertoghdom Cleef, aengegrepen sijn; en dus sou 't Rijck niet minder als Holland hebben te lijden. Voorts stond de Keurvorst / gelijck sijne Voorouders / met de Staten Generael in Verbond / gelijckse wel wisten: en 't betaemde niemand / die trouw en geloof beminde / sijne Bondgenooten sonder oorsaeck aen te vallen; alleen van Franckrijck voor regtmatigh gehouden. Hier op boden de Fransche Ministers aen / al de schaede aen 't Duytsche Rijck te sullen vergoeden; de Keurvorstl. Steeden / diese mogten inneemen / weer te sullen afstaen: doch sijne Keurv. Doorl. meende / 't was best te houden 't geen men had. De schade sou vast gewis; de vergoedingh te soecken sijn. Op 't Verbond met Holland braghten de Fransche in / dat 't selve alleen defensit was. De Hollanders nu waeren aenvangers. Die seggen wou / dat haren Koningh haer eerst aenviel / deed hem onreght. Doch 't moght sijn hoe 't wou / die sigh sou onderwinden de Hollanders te helpen / sou een vyand haers Koninghs sijn. Onderwijl braght Franckrijck sijn volck vast in 't Rijck. Liet Nuys, Dorsten, en andere Vestingen Besetten: begon den Oorlogh in 't Stight Luyck, 't Hertoghdom Cleef.; en dus soo wel tegens Duytschland als Nederland. Overweldighde de Steeden sijner Keurv. Doorl.; niet alleen daer Hollandsche Guarnisoenen in laegen; maer oock Emmerick en andere / met Keurvorstlijcke Soldaten beset.

Marginal note: Waerom hy de Wapenen te-

Wy konnen ons hier niet verder inlaeten: oock niet voordraegen des Keurvorsts Deductie,

DUYTS-LAND.

ductie; waer in hy aenwijsd d'oorsaecken/ welcke hem bewoogen/ de Wapenen aen te neemen tegens Keur-Keulen en den Bisschop van Munster; als die sigh met Franckrijck hadden vereenight tegens d'andere Rijcks-Standen: die oock voornaementlijck was te wijten de verwoestingen in de Keurvorstlijcke Landen/ welcke met veele Tonnen Gouds niet vergoed konden werden.

gens Keur-Keulen en Munster aennam.

De Fransche Resident te Weenen, Monsr. de Granville, had een wijdloopigh Gesprek gedaen in den Keyserlijken geheymen Raed/ waer in hy 't bedrijf sijns Koninghs op 't schoonste voorstelde; de Staten Generael smaedlijck lasterde. Eenige weynige sijner Redenen (genoemd Onredenen) sullen wy voordraegen: „In minder als een Maend „tijds heeft mijnen Koningh met 't Swaerd „meer als 40. Plaetsen ingenoomen; soo „vast/ als 'er ergens eene mogen hebben; „en/ gelijck voor deesen bleeck/ elck voor „sigh selven soo sterck/ dat yeder een gehee-„le Armee een gantsche Somer langh werck „had konnen geven. Indien de Hollanders „haeren toevlught niet hadden genoomen „tot de Wateren; sigh bediend van een Ele-„ment, soo ongetrouw alsse selfs sijn/ nae „allen aensien soudense al t'saemen al onder „'t jock sijn gebragt. Nae een grooten roem op de Godlijke bystand/ en sijne Majesteyts Godvrughtigen yver/ om de Catholijcke Godsdienst daer weer in te voeren/ diese door een verschrickelijken af-val en weerspannigheyd/ soo tegens God als haren wettigen Vorst/ onder veele Tumulten en Moorden hadden verdreven/ vervolghde hy: „Maer „'t hardneckig woeden van dit Canaille werd „voornaementlijck hier aen erkend/ datse „by handtastlijck gevoel der Godlijcke „Straf; en dat even die Maghten/ welcke „haer voortijds geholpen en beschermd heb-„ben/ nu de geene sijn/ die haer verneede-„ren/ en over haeren Buyck gaen: datse „sigh oock/ in plaets van haer te veroot-„moedigen/ en haeren toevlught tot 's Ko-„ninghs goedertierenheyd te neemen/ dies „te verbitterder werden; liever haer Land „en Onderdanen willen verdelghd/ en sigh „geset sien in gevaer van te sullen versup-„pen/ als onderworpen sijn sulck een heer-„lijcken en deughdrijcken overwinnaer.

Gesprek des Franschen Residents te Weenen in den Keyserlijcken geheymen Raed; seer pogchende van sijnen Koningh,

met smaedlijke lasteringen tegens de Staten der Vereenighde Nederlanden.

Met sulcke Bloemtjens is sijne gantsche Oratie verciert. Alleen dit noch: Op d'inwerpingh van de vrees/ die de Duytsche en andere Vorsten moghten opvatten/ dat Franckrijck sigh een algemeen Monarch sou poogen te maecken/ waertoe hem Holland seer dienstigh sou sijn/ seght hy: „'k Ont-„ken niet/ dat de begeerte van heerschen/ „en andere onder sijne Heerschappy te dwin-„gen/ alle Menschen gemeen is. Maer „ick hou 't niet daer voor/ dat dit sou „sijn de meeningh mijns genaedighsten Ko-„ninghs. Hy bemind de Glorie, maer „laet sigh van d'Eersught niet gevangen „neemen. En ick sie niet/ dat hem/ om „hier toe te geraecken/ de verovering van „Holland nodigh moest sijn. Wat sou sulck „een kleyn hoeckje Lands hem konnen die-„nen/ om sulck een voorneemen geluckigh „uyt te voeren? Indien hy dit in den sin „had/ soo sou hy sigh verlaeten op sijn ey-„gene kraghten/ &c. Hier by staet te wee-ten/ dat oock Keur-Bayeren den Keyser waerschouwde/ dat hy sigh in den Franschen Oorlogh niet sou mengen ter gunst van Holland. D'antwoord was/ soo aen den Franschen als Bayerschen Ambassadeur, dat sijne Keyserl. Maj. sijn Volck niet had gesonden/ om tegens Franckrijck of desselven Geallieerde de vyandschap t'oeffenen; maer alleen om de seeckerheyd des Rijcks/ en de Cleefsche Vreede staende te houden. Ondertusschen klaeghden de Staten Generael, dat de Marsch der Keysersche en Geallieerde Volckeren soo langhsaem voortgingh; en/ schoon de nood soo seer groot was/ van haer niets verright wierd.

Sijn antwoord, op de vrees der Duytsche en andere Vorsten, dat Franckrijck nae d'algemeene Monarchie moght traghten;

waer toe d'inneemingh van Holland hem seer kon dienen.

Keur-Bayeren poogd de Keyser van Holland af-wendigh te maecken.

Korts nae den aenvangh van 't jaer 1673. overleed Johan-Philips, Keurvorst van Mentz. In sijne plaets quam Lotharius Frederick, Bisschop van Spier. Te Regensburg bemoeyden sigh de Sweedsche Ambassadeurs de Graef de la Gardie en Reinold Blum, om de Standen hare Mediatie aengenaem te maecken; en schoon voor te stellen/ hoe seer haeren Koningh genegen was tot Vreede in 't Rijck. Doch men had (meende men) oorsaeck/ om sigh niet veel op Sweeden te vertrouwen. Ondertusschen lagh Keur-Brandenburg met sijn Volck ontrent Minden; de Keysersche in 't Stight Hildesheim. De Mareschal de Turenne observeerde haer. De Keurvorst eyschte van de Staten Generael de beloofde Subsidien, welcke in 5. Maenden niet betaeld waeren. Deese verontschuldigden haer op den Geldeloosen tijd; onmogelijck/ om alles ten eersten op te brengen. Wilden echter terstond 2. Maenden/ de rest in May betalen. Maer meenden oock/ dat de Marsch niet was aengesteld nae belofte: dat wel meer had konnen gedaen werden t'haerer verlightingh.

Dood des Keurvorsts van Mentz. 1673.

Sweedsche Mediatie.

Brandenburghs eysch aen de Staten Generael.

Haest gingh 't noch verder. Keur-Brandenburgh liet 't Interes van Holland, selfs van de Keyser/ vaeren/ en trad met Franckrijck tot Verdragh; onaengesien uytdrucklijck was bedongen/ dat 't eene deel sonder 't andere tot geen Accoord sou treden. Doch men oordeelde aen de Brandenburghsche sijde/ ten opsight van Holland, vermits de saeck was geraeckt in een staet/ die men niet had verwaght ten tijde der belofte; en oock 't beloofde niet volghde/ soo was men aen 't Tractaet niet meer verbonden. Geene verbindnis verplightte tot onmogelijckheyd/ &c. Belangende 't Verbond met den Keyser/ 't was maer principalijck tot beydersijds defensie aengeleght; en niets kon men 'er uyt parssen/ 't geen sou mogen strecken/ om offensif te moeten ageeren. Dus kreegh Franckrijck de handen ruymer.

Keur-Brandenburgh verlaet Holland; selfs oock de Keyser, en treed met Franckrijk tot Verdragh.

Voorwendingen hier ontrent.

Laet ons hier hooren/ wat een groot politicq diens tijds op dit stuck heeft aengemerckt/ en wat geheymen hy steld daer onder geschoolen te hebben. Wy sullen 't op 'tkortste t'saemen trecken.

Bericht van een groot Politicq,

hoe Brandenburgh den Keyser opweckt, om de Wapenen tegens Franckrijck aen te neemen, tot beschermingh des Vereenighden Staets.

Doe Anno 1672. de Fransche Majesteyt soo voorspoedigh was geworden / dat yeder de Vereenighde Provintien aenmerckte als verlooren; voorsagh Keur-Brandenburgh de gevaeren / die selfs 't Rijck hier uyt konden ontstaen / soo men sigh niet stelde tegens den Vloed des Franschen voortganghs. Hy was d'eerste onder alle Christen Vorsten / die de Degen trock voor de beschermingh des gemelden neergeworpenen Staets; die oock door kraghtige vertooningen den Keyser opweckte uyt den slaep / in welcke eenige omgekoghte Raden hem hadden gebragt: soo dat vastgesteld wierd / nevens syne Keurv. Doorl. kraghtige Werbingen aen te stellen / tot onderstand der Hollandsche Republicq.

Hoe harer beyder Legers nae den Rhijn trocken,

welcke den Mareschal de Turenne seeckerlijck gantschlijck souden geslaegen gehad hebben,

Volgens dit besluyt was de Keurvorst met een aensienlijck Leger nae de sijde des Rhijns genaerderd; derwaerts oock de Graef van Montecuculi, die 't Keyserlijck Heyr commandeerde, sigh begaf; in voorneemen / wat aenmercklijcks uyt te wercken. Franckrijck hier over verontrust / sond Mareschal de Turenne tegens haer uyt: die echter niet anders deed / dan op haere bewegingen te passen. Door gintsch en herwaerts trecken haddense 't Leger van Turenne soo vermoeyd; en doen verminderen / dat het ten eynde des Veldtoghts bynae t'eenemael versmolten was; en Turenne in sulck een staet geraeckt / dat hy ten hooghsten noch tegens eene deser Legers defensive sou hebben konnen bestaen; doch soo beyde de Heyren sigh by een hadden gevoeghd / moest hy gewisslijck gantsch geslagen sijn geworden.

indien eenige valsche Keyserlijcke Raden,

en nevens deselve de Jesuiten

Brandenburgh hier van bewust / en oock van hoe grooten gevolgh de Neerlaegh van Turenne geweest sou sijn / deed dit alles kraghtigh in den Raed te Weenen voorstellen: en daer op wierd uytdrucklijcke ordre aen Montecuculi afgevaerdighd / dat hy sigh sou voegen by Keur-Brandenburgh, en sonder uytstel Turenne Slagh leveren. Dit sou Franckrijck geheel buyten postuer hebben gesteld / en quam niet over een met de Belangens van 't Roomsche Hof / en der Jesuiten; die alreeds rekeningh hadden gemaeckt / haer in Holland, &c. warme Nesten te sullen bereyden. Deese slagh moest derhalven gebroocken sijn; en 't geluckte haer / ten koste van 't gemeen Interes van geheel Europa.

een seer listigh bedrogh hadden in 't werck gesteld,

om de Keyserlijcke Ordre aen Montecuculi op te lighten, en een valsche Tegenordre hem toe te senden:

In plaets dat Montecuculi een expresse ordre sou ontfangen / om sigh by Brandenburgh te voegen / en Turenne te slaen / kreegh hy een bevel / 't welck hem 't een en 't ander verbood: Aen d'andere syde maeckten de Jesuiten sommige persoonen op / die de Keurvorst in 't Hoofd bliesen een arghwaen tegens de Keyser; en dit viel haer seer light uyt te wercken; wijl hy / Brieven van Weenen ontfangen hebbende / waer in 't Hof hem kennis gaf van de waeraghtige ordre / aen Montecuculi overgesonden / om met hem op Turenne los te gaen / deesen echter weygerde / sigh met hem te conjungeeren; als die een geheel andere last had ontfangen. Dit bevestigde de Keurvorst in 't hem ingedruckte vermoeden / dat de Keyser niet opregt gingh. Even deese valsche Lieden deeden oock Montecuculi twijffelen aen de getrouwheyd des Keurvorsts. Dien men daer-en-boven wijs maeckte / dat de Keyser heymlijck met Franckrijck handelde van Vreede affsonderlijck / en hem sou laten sitten. 't Was niet sonder schijn; wijl 't Leger van Turenne daeghlijcks in slimmer staet geraeckte / en Montecuculi echter hardneckigh de Slaghleveringh weygerde.

te gelijck in den Keurvorst verweckende wantrouw van valschheyd in den Keyser;

op een wonderlijck-verradersche manier.

Even deese snoode Menschen bewoogen de Hertogh van Nieuwburgh, om seer sterk t'arbeyden tot een aparte Vreede tusschen Franckrijck en Brandenburgh; tot welcke deese Vorst oock trad uyt aghterdoght en spyt / wegens 't gewaende ontrouw bedrijf des Keysers; aen wien hy overschreef de redenen syner Vreedemaeckingh met de Fransche Kroon / en 't gantsche bedrijf van Montecuculi: die / te Weenen koomende / straflijck van sijne Maj. wierd ontfangen: welcke hem reeckenschap eyschte / waerom hy / sijn ordres veraghtende / sigh niet by Brandenburgh had gevoeghd / om Turenne te slaen? Was Montecuculi verbaesd over sulck een bejegeningh; de Keyser wierd het niet minder / als deese Generael d'ontfangene ordre toonde / behelsende een uytdrucklijck verbod van sulcks te doen. Had de Keyser geen goede kennis gehad van syne Trouw / genoegh sou hy te doen gevonden hebben / om sigh uyt 't gevaer te redden.

Hoedaenigh deese saeck

door de Jesuiten, nu begunstigers van Koningh Louis,

aengeleght en uytgevoerd wierd.

Dit werck heeft wel een groot gerught in de Christenheyd gemaeckt; en eenen aen 't Hof wierd beschuldighd / de grond tot dit bedrijf geleght te hebben; doch onse Schrijver verontschuldigd hem; en getuygd opentlijck / dat de Jesuiten te Weenen, t'saemgespannen met Franckrijck, middel hadden gevonden (wylse doch de neus in alle saecken steecken) / om de waere ordre des Keysers t'onderscheppen; en in 't selve Packet een valsche te doen / op 't alderjuystte naegebootst / soo in d'onderteeckeningh / als in 't Zegel. Hy besluyt: Syne Keyserl. Maj. / Keurv. Doorl. van Brandenburgh, en Graef Montecuculi weeten / of ick de waerheyd verhael / of niet / soo veel t'haerer kennis is gekoomen van deese saeck; alhoewel mogelijck niet eenen deeser drie d'oorsprongh en 't begin van de verborgene Instrumenten, welcke hier in hebben gewerckt / bekend is geweest. 't Geen my hier van bewust is / koomd oock niet van haere kant; maer van een plaets / op welcke men van alles ten vollen is onderright / aengaende 't voorgevallene in deesen handel / soo wel als van de gronden / die daer toe oorsaeck hebben gegeven. Had 't stuk van 't voordeel der Roomsch-Catholijcke in Engelland niet op de baen gekoomen / de Fransche Gunstelingen souden dit bedrogh niet soo lightlijck hebben uytgevoerd.

Op veelerley andere wijsen hebbense de Keyser bedrgen.

Wy konden hier noch by doen andere dingen van de Jesuiten, en hoese de Keys. Maj. hebben bedroogen in veelerley gelegenheden / ten voordeel van Franckrijck; op hoop /

datse /

DUYTS-LAND.

datse/ als Franckrijck Holland had vermeesterd/ daer in goudene Bergen souden geset werden; gelijck oock in d'andere Gewesten/ die de Fransche souden veroveren/ uyt de berighten van een doordringend Politicq, van een groot Vorst in Duytschland afgesonden aen 't Keyserlijk Hof/ om op alles ten nauwsten aght te neemen; waer in oock eenige van den Keyserlijcken Raed werden betrocken; doch wy willen ons niet te verr' in deese dingen in laeten: Alleen maer nogh aenmercken/ dat de Grondregel der Jesuiten (nae syne stellingh) is/ de syde der sterckste te houden. Soo langh 't Huys Oostenrijck in bloey stond/ waerense Campioenen voor 't selve tegens Franckrijck. Nu 't gedaghte Huys tsederd een wyl tyds in af-/Franckrijck in op-gangh is gekoomen/ hebbense den rock omgewend; en houden 't nu gantschlijck met deese Kroon tegens Oostenrijck. Veranderen de saecken eens weer/ haest sullense oock veranderen.

Soo langh 't Huys Oostenrijck bloeyde, waerense voor dit Huys tegens Franckrijck: Nu 't in af-, Franckrijk in opgang is gekoomen, sijnse voor Franckrijck tegens Oostenrijck.

Nae deese Vreede liefkoosde de Koningh van Franckrijck den Keurvorst seer. Soght het oock daer toe te brengen/ dat de Keyser syne Troupen uyt 't Rijck te rugg' sou roepen; doch dit wou hem niet gelucken. In tegendeel trad syne Maj. in Augustus 1673. tot een naerder Verbond met de Staten Generael. Want Holland en Zeeland, oock Friesland, doe d'eerste verbaesdheyd over den plotslijcken vyandlijcken Inval voorby was/ d'onordren verbeeterd/ de saecken vry veel hersteld waeren/ begonden in een beeter staet te koomen. Gelijck Franckrijck had gepooghyd/ Spaenje en de Keyser/ nevens de Duytsche Vorsten/ af te trecken van de Vereenighde Nederlanden, en te brengen in een Verbond met hem; soo wendde hy nu alle vlijt aen/ om Holland affonderlijck tot Vreede te beweegen; met verlating van de Keyser en Spaenje.

Franckrijk tragt eerst Spaenje en de Keyser van de Vereenighde Nederlanden; nu deese van de Keyser en Spaenje af te trecken.

Onderwijl gingh Franckrijck seer woest in Duytschland te werck/ terwijl hy al van Vreede sprack: daer toe oock de Kroon Sweeden gebruyckte; wiens Resident, de Heer Puffendorf, den 7. September hier over schreef aen den Keyserlijcken Hof-Cancellier; in synen Brief syns Konings Intentie ontrent dit werck seer verhief: roemde/ dat het enckelijck syns Koninghs weldaed was toe te meeten/ dat Koningh Louis, onlanghs geleeden Maestricht ingenoomen hebbende/ niet met nogh veel geluckiger succes veel andere Plaetsen in Braband onder sijn Jock had gebraght; niet alleen den loop syner Victorien selfs stuytende/ maer nogh daer-en-boven den Prins van Condé weerhield/ om in 't midden van Holland een Inval te doen/ &c. Doch hy wierd van de gemelde Cancellier wel kort/ maer gewightigh beantwoord. Wy sullen'er alleen dit uyt aenteeckenen. Is by Franckrijk de begeerte tot bevoordering der Vreede soo groot/ waerom is dan syne Keyserl. Maj. Declaratie niet aengenoomen? Waerom heeft hy 't Duytsche Rijck met nieuw en vreemd Volck aengevallen? Waerom sijn de Mediateurs, van welcke men te Regensburgh heeft gehandeld/ niet toe-gelaten? Waerom wil hy den Keyser/ als met voor-geschreevene woorden, wetten stellen/ hoe hy 't syne/ en 't Rijck sou beschermen? Waerom houd men 't voor een misdaed/ dat een Duytsch Vorst opentlijck bekend syne schuldige gehoorsaemheyd aen den Keyser en 't Rijck? Waerom d'onschuldige Steeden soo vyandlijck gehandeld? Is de Koningh van Franckrijk, na de veroveringh van Maestricht, niet midden in Holland gevallen/ alleen uyt begeerte tot Vreede/ en op versoeck der Sweedsche Kroon; waerom hebben de Fransche en Engelsche Oorlogs-slooten met soo grooten ernst tot op heden toe gesoght in Holland en Zeeland te loopen? &c.

Franckrijk gebruyckt de Kroon Sweeden tot Middelaer ten Vreede. Grooten ophef van de Sweedsche Resident Puffendorf aen den Keyserlijcken Hof-Cancellier, van fijns Meesters dienst aen Holland, en Franckrijks Vreede-begeerte, van den Cancellier gewightigh beantwoord.

De Fransche maeckten sigh meester van Colmar, Schletstat, Hagenauw, Lindauw, Oben-Ehrenheim, en meer andere Plaetsen in Elsas; onder voorwendingh van Reght daer op te hebben; immers/ om te verhinderen/ dat'er de Keyserische geen meester van wierden. 't Stight Mentz verwoestedense jammerlijck; tegens belofte/ aen den Keurvorst gedaen. Ondertusschen trock de Prins van Oranje op/ om sigh met de Keyserische te Conjungeeren; en veroverde Bon. Breeder hier van onder de Nederlandsche Geschiedenissen.

Fransche verwoestingen in Duytschland; en veroveringen. Oranje veroverd Bon.

Te Keulen was tusschen de strijdende parthyen wel een Vreedehandel aengesteld/ doch gingh slaperigh voort/ wyl Franckrijck geen Paspoort aen de Lotharingsche Gesanten wou geven; waer op de Hollanders insonderheyd seer sterck aendrongen. Wierd oock door de François en t'eenemael den bodem ingeslagen/ ter oorsaeck dat Prins Willem van Furstenbergh, Broeder des Bisschops van Straetsburgh; naderhand selfs Bisschop/ by verrassingh te Keulen gevangen genoomen/ en na Weenen gevoerd wierd; wyl hy/ een Onderdaen des Keysers/ gevaerlijke Aenslagen met Franckrijck maeckte/ ten nadeel des Duytschen Rijcks. Dit riep Koningh Louis uyt voor een schending van de Vryheyd en sekerheyd der Gesanten tot den Vreedehandel; wyl hy was Gemaghtigde/ en van de Familie des Aertsbisschops van Keulen. Aen de Keyserlijcke syde wierd geantwoord/ niet te weeten/ dat Furstenbergh was aen te mercken als een Gesant/ of eenige Vollemaght had van een Stand des Rijcks tot deese Vreede-Tractaten. Geen Gevolmaghtighde had plaets/ daer de Principael selfs tegenwoordig was. Onder de naem van Familiarius wierden geen andere begreepen/ als die leefden van de Tafel en 't Brood harer Heeren; veel min dan eenen/ die verscheydene Bedieningen op sigh nam. Voorts wierden in een wydlopige Deductie aengeweesen de redenen/ waerom men Furstenbergh had aengegrepen. I. Hy was een Vasal en Erf-onderdaen des Keysers. II. Had Keur-Keulen verleyd tot sulcke voor 't Rijck hooghschaedlijcke voorneemens. III. Seer schandlijck op Maeltijden en andere by-een-koomsten van syne Keyserl. Maj. gesprooken. IV. Was in Franschen dienst; en had de Keyserlijcke

Vreede-handel te Keulen, door Franckrijk den bodem ingeslaegen, ter oorsaeck van de gevangen-neeming van Prins Willem van Furstenbergh. 1674. Redenen, waerom de Keyser sulcks liet doen,

DUYTSLAND.

voorgestel in een wijdlopige Deductie.

Avocatoria niet gerespecteert. V. Tegens den Keyser en 't Rijck gevaerlijcke Aenslagen berockend. VI. Geen Voorgeleyde begeerd / gelijck andere Gesanten; maer sigh aengematigd / sijn Character tegens 't Keyserl. respect te verdeedigen. Franckrijck echter betuyghde / dat hy den Hoon / Furstenbergh aengedaen / opnam / als aen sijn eygen persoon geschied. Hier by quam noch wat anders. De Fransche hadden 48000. Rijcksd. in Tonnen gepackt / om nae Nuys te voeren / tot betalingh van 't Guarnisoen. Gaven voor / dat'er Brandewijn in was; doch wierden door de Keyserl. Waght onder de Poort aengehouden / en in 't Logement van haren Oversten gebraght. Hier op volgde d'afbreeckingh des Vreedehandels te Keulen. Buyten dit sou Franckrijck doch de Tractaten hebben afgebroocken / volgens veeler waerschijnlijcke meeningh.

Waer by noch yet anders quam.

Gelijck de Franschen in Luyckerland de Neutraliteit hielden met roven / plonderen / verwoestingh van Steeden en Dorpen / even soo deedense in den Paltz; derhalven Keur-Heydelbergh gedwongen was / by den Keyser hulp te soecken; welcke hy bequam van den Franckischen Kreytz / sonder echter verder als enckelijck defensif te gaen. Evenwel namen de François en Germersheim in. Handelden met roven / moorden en branden na hare gewoonte: Waerom dan de Keurvorst verdere bystand versoght; en sijn' Onderdanen beval / op sulcke rovende Parthyen te schieten. Hier uyt ontstonden dickmael Gevegten tusschen beyde de deelen; waer in de Fransche somtijds dapper geklopt wierden: die de Stad Germersheim een Dorp gelijck maeckten; vervolgens verbrandden. Heydelbergh wierd van haer overrompeld / en uytgeplonderd. Turenne veroverde Sintzheim. Hier quam 't tot een Slagh tusschen hem en de Keysersche onder den Hertogh van Lotharingen: welcke eyndlijk wel moesten wijken / doch met sulck een ordre / dat Turenne haer niet derfde nae-jagen: die oock de swaerste schaede had geleeden; men seyde / driemael meer als de Keysersche; een groot getal hooge en laege Officieren, 14. Standaerden en 2. Ketel-trommen verlooren.

Fransche verwoestingen in 't Neutrale Land van Luyck,

en den Paltz.

Slagh tusschen de Keysersche onder den Hertog van Lotharingen, en de Fransche onder Turenne.

Franckrijks gewelddadigheden in den Paltz gingen al voort. Keur-Brandenburgs Landen selfs bleven niet verschoond. Sijne klagten waeren te vergeefs; tot dat Louis sijne Conquesten in de Vereenighde Nederlanden moest verlaeten; om met de daer in leggende Guarnisoenen (behalven in Maestricht en de Graef) een Leger in Vlaenderen op te reghten: ter welcker tijd oock de Cleefsche Plaetsen van de Fransche wierden verlost. Dit laetste wou men niet op de nood geleght hebben; maer men doopte 't met den Naem / dat het uyt vriendschap tot sijne Keurv. Doorl. geschiedde / om noch bedanckt te werden. Ook wierd Schenckeschans den selven in handen gesteld.

Fransche verschoonen selfs de Keurvorstl. Brandenburghscke Landen niet.

Verlaten eyndlijck deselve.

Onderwijl verklaerden de Standen te Regensburgh de Fransche voor vyanden des Rijcks. Keur-Paltz versoght van Keur-Brandenburgh ernstigh Bystand. 't Selve deed de Keyser. Nae veel' overweegingen besloot sijne Keurv. Doorl. / de soo seer verdruckte te hulp te komen. Verbond sigh naerder met den Keyser / Spaenje, en de Staten Generael. Deed hier van kennis geven aen de Koningen van Sweeden, Engelland, Deenemarcken; ook Keur-Saxen, en Lunenburgh; met de redenen / welcke hem hier toe bewoogen. Engelland (die nu met Holland Vreede had gemaeckt) antwoordde: 't Sond hem vry te doen 't geen hem goed daght. Hoopte / dat sijn voorneemen op Vreede sagh; en wenschte hem geluck. Deenemarcken keurde sijn dappermoedig Besluyt voor seer goed. Saxen, Zell, en Wolffenbuttel desgelijcks.

Keur-Brandenburgh wil de verdruckte te hulp komen.

Syne Keurv. Doorl. al sijne Troupen by een getrocken hebbende / passeerde by Maegdenburgh d'Elve, en gingh nae den Rhijn; de Keyserl. Armee over deselve. Turenne nam de Ruprechts-auw by Straetsburgh in; doch moest die weer verlaeten. Hier door had Franckrijck verbroocken de Neutraliteit met de Straetsburgers, gelijck met soo veel andere was geschied. De t'saemgevoeghde Brandenburghsche en Keysersche Armeeën trocken den 21. Septemb. 1674. over de Brugg' te Straetsburgh. Den 23. passeerdense d'Ill. Tegens haer trock Turenne op. Den 24. quam 't tot een scharp Gevecht / van 's morgens tot 's avonds. Door d'af-toght der Fransche behielden de Duytschen 't Veld; en hadden bekomen 10. of 12. Standaerden; waer onder eene der Koninghlycke Guarde, nevens eenige Vaendelen en Ketel-trommen; daer tegens verlooren 2. Standaerden / en 2. Vaendelen. Volgens de netste reeckeningh waeren van de Duytsche gebleven tusschen de 25. en 2600.: van de Fransche over de 4000.; die echter van Victorie roemden. Andermael stelde Keur-Brandenburgh met de Keysersche sigh tegens Turenne in Bataille; doch hy week by naght in alle snelheyd van daer.

Hevige Slagh tusschen de Keysersche en Keur-Brandenburghsche aen d'eene, de Fransche onder Turenne aen d'andere sijde.

Weersijds verlies; en de Duytsche behouden 't Veld.

Maer hier sloegh nu 't blad om. De Sweeden onder haren Veldheer Wrangel vielen / ontrent d'uytgangh van November, plotslijck in Marck-Brandenburgh met een wel toegerust Heyr; terwijl de Keurvorst meer dan 100. Mylen daer van daen was: die sigh niet weynigh hier over verwonderde / in aenmerkingh van de Nae-verwantschap met sijne Maj. van Sweeden, en 't sterck Verbond met den selven; sonder hem eenige oorsaeck tot deese onderneemingh gegeven te hebben. 't Quam oock de gantsche weereld (behalven Franckrijck) seer vreemd voor: te meer / wijl de Sweedsche Kroon hier door sijn soo hooghaensienlijck Mediateurschap van sigh wierp; jae / sigh in gevaer stelde / van weer te sullen verliesen de Provintien, door den voorigen Oorlogh in Duytschland bekomen; enckelijck op aendringen / en ten dienst des Koninghs van Franckrijck: gelijck dan oock Sweeden d'oorsaeck deeses Invals leydde op Brandenburghs onderneemingh tegens Koningh Louis; waer door d'Oorlogh in 't Rijk te grooter; de hoop tot Vreede verminderd was geworden.

Gantsch onverwagten en plotslijken Inval van Sweeden in Marck-Brandenburgh;

tegens 't Verbond, ten dienst van Frankrijck, tot sijns selfs seer groot gevaer.

Ondertusschen had Turenne een sterck

Handel

DUYTSLAND.

tusschen de Fransche en Duytsche Legers.

Fransch Secours bekomen. Doe drongh hy op de Geallieerde aen; die sigh genoodsaeckt vonden/ na Colmar te trecken. Turenne begaf sigh nae de Straetsburger Rhijnbrugg'; waer op de Geallieerde (Keyserfche en Brandenburgsche), die sig gereed hadden gemaeckt/ om hem Slagh te leveren/ nae Schletstad moesten wijcken / om niet afgesneeden te werden/ en in Hongersnood te vallen.

Engelland, de Bisschoppen van Keulen en Munster treeden tot Vreede met de Staten Generael, en de Keyser.

Engelland was met de Staten Cenarael tot Vreede getreeden. Wat hem hier toe noodsaeckte / sullen wy onder de Nederlandsche Geschiedenissen verhaelen. Keur-Keulen, siende dat het Franckrijck begon tegen te loopen; en bedught / dat 't Onweer op sijn hoofd sou vallen / gingh dien selven wegh in. 't Accoord wierd geslooten den 11. May 1674. Den voorigen 23. April had oock Christoffel Bernhard, Bisschop van Munster, de Kroon Franckrijck verlaten; sijn Verdragh gemackt met de Keyser en Holland. Veel hadden deese Bisschoppen ge-eyscht; weynigh bequaemense.

Dachstein door Turenne verbrand. 1675.

In Januarius Anno 1675. belegerde Turenne Dachstein. Nae groot verlies / door 't aensteecken van een Mijn door de belegerde / veroverde en verbrandde hy deese Plaets: deed ook 't Slot springen. In Elsas speelden de Françoisen meester / met seer grouwlijcke bedrijven tegens d'Ingeseetene / en d'arme Landlieden / tot afparssingh van Contributien.

Begeerte des Koninghs van Frankrijk aen den Keurvorst van 't verwoestede Aerts-Stight Mentz,

De Koning van Franckrijck deed Keur-Mentz (die/ gedwongen door 't verderf sijner Landen/ de Keyserlijcke sijde had moeten aenneemen) de Neutraliteit wel aenbieden/ doch onder voorwaerde / dat hy de Geallieerde Duytsche geen Pas over de Rhijnbrugg' te Mentz sou bewilligen; geen Guarnisoen inneemen; een Fransch Ambassadeur (of Spion) in sijne Residentie toelaten: alle Memorialen, die sijne Maj. op den Rijcksdagh te Regensburgh tegens 't Huys Oostenrijck moght senden / ter publique Dictature brengen.

en des selven antwoord.

D'antwoord was: Men had de Schipbrugg' weggenomen. Men verlanghde nae geene Besettingh / wijl 't Aertsbisdom Mentz en 't Bisdom Spier tot de grond toe door de Fransche verdorven was. Doch indien 's Konings Heyr Mentz wou naerderen / soo moest sijne Keurv. Doorl. / t'sijner verseeckeringh / eenigh Volck inneemen. Omtrent de voortbrengingh der Fransche Memorialen moest hy handelen nae de Rijcks-Wetten. 't Stond niet aen hem / hier in nae sijn welgevallen te doen.

Eerste Gevecht tusschen den Hertogh van Lotharingen en een deel des Heyrs van Turenne.

Wy konnen ons niet ophouden met 't verhael der Marschen en Tegen-Marschen der Fransche onder Turenne, en der Keyserfche. Den 23. Julius quam 't tot een Gevecht tusschen een gedeelte des Keyserlijcken Legers/ onder den Hertogh van Lotharingen en de Voortoght der Françoisen onder Marquis de Vaubrun; welcke te rugg' gedreven wierd in groote onorde tot aen de derde Hoofd-Pas. Turenne trock daer op aen met 't meeste voetvolck; en deed 't Geschut planten/ waer van de Lotharinger niet voorsien was; derhalven hy in goede orde de veroverde Passen weer verliet/ wijl hy geen voordeel meer sagh te doen; en sigh nae 't Leger begaf. Van de Fransche waren / behalven d'Officieren, 400. van de Duytsche 60. gesneuveld / uytgesonderd de gequetste.

Tweede Gevecht, waer in Mareschal

Den 26. brack Generael Montecuculi in allerhaest op / om den Mareschal de Turenne te verhinderen / nae Philipsburgh te trecken: die / hier van onkundigh / met sijn geheele Heyr derwaerts quam. Sijn voorneemen dus misluckt-siende / deed hy 't Kerckhof (door Montecuculi met 100. Mannen beset) aenvallen. De genoemde Generael, om sijn Volck by te staen/ trock met sijn geheel Heyr

op.

DUYTSLAND

op. Daer nae ſetteden beyde deeſe Maghten ſigh in Slaghordre. Den 29./ even nae de middagh/ begonnen weerſijds op malkander te donderen. Turenne reed met den Heer de S. Hilaire, Generael van d'Artillery, een Bergh opwaerts/ om aen te wijſen een plaets/ daer men een Batery ſou opwerpen/ om die van de Keyſerſche te vernielen: welcke ter ſelver tijd twee Stucken Canon loſteden. De Kogel van 't eerſte nam 3. Paerden en de Schouder van de gemelde Generael wegh. Die van 't tweede/ driemael op d'aerde gevallen ſijnde/ en t'eickens ſigh weer verheffende/ ſloegh Turenne met de derde opvliegingh tegens de borſt; die gantſch in ſtucken wierd geſtooten; ſoo dat hy dood ter neer viel/ ſonder een eenigh woord te ſpreecken; alleen wierp hy door Mond en Neus ſeer veel Bloed uyt. De Kogel/ dus 't Godlijck Beſluyt uyt gevoerd hebbende/ viel doe neerwaerts vlack voor de voeten ſijns Paerds/ ſonder een voet weghs verder te gaen. Deeſer wijs ſchrijven de Franſche van de dood deeſes Mareſchals. Andere berighten ons/ dat Prins Herman van Baden, juyſt doemaels by 't Geſchut ſtaende/ door een Verrekijcker na 't Geberght ſagh; Turenne kendde/ en den nevens hem ſtaenden Conſtapel vraegde/ of hy den geenen/ die op 't witte Paerd ſat/ wel ſou konnen treffen? Hy antwoordde jae; en los-brandende/ vloogh de Kogel tegens de Borſt van Turenne. In 't neer-vallen ſou hy noch geſeght hebben: Mijn God, vergeef my mijne Sonden.

de Turenne, op een ſeldſame wijs door een Canon-Kogel wierd getroffen, en dood ter neer viel, eer noch 't reghte Gevegt aenving.

Sijne dood veroorſaeckte een groote verbaeſdheyd in 't Franſche Leeger; en geen minder droefheyd; wijl hy van de Soldaten wierd bemind als een Vader. D'aerde/ daer de Heyren ſtonden/ was niet bequaem tot een Gevegt; derhalven de Keyſerſche den 28. en 29. alleenlijck aenhielden met ſchieten op de Franſche, tot der ſelver groote ſchaede: waeromſe ooch tuſſchen den 29. en 30. in een ſwaeren Regen by naght opbraecken. Montecuculi vervolghde haer. Taſtte Wilſtad aen met ſulck een Furie, dat de François en met geweld daer uyt wierden gedreven: doch in haere vlught de Stad in brand ſtaecken/ en een Croaet aen een Kruysbeeld hegteden: 't welck van de Keyſerſche ſoo eubel wierd genoomen/ datſe al de Franſche, die ſe bekomen konden/ in 't Vyer wierpen. Onder 't vervolgen harer vyanden hieuwenſe een goed deel derſelve ter neer. Den 1. Auguſtus quam 't tot een volle Slagh. De Françoiſen, wijlſe ſigh verdeedigen of ſterven moeſten/ voghten als woedend; de Keyſerſche niet minder/ ſoo om Eere te behaelen/ als uyt haet tegens de Franſche Natie. D'uytkoomſt was/ dat de Françoiſen eyndlijck moeſten wijcken. Haer verlies/ alleen na de dood van Turenne, wierd van de nauwkeurighſte begroot op 5500. Te vooren in verſcheydene Scharmutſelen noch 5000./ ſoo geſneuvelde als verloopen. Dat der Keyſerſche, oock na de dood des gemelden Mareſchals, op noch geen 1000.; te vooren maer weynigh. 't Was der Françoiſen geluck; datſe noch over den Rhijn geraeckten. Behalven Turenne waeren een groot deel hooge en laege Officieren gebleven. Van de Keyſerſche niet een eenigh Opperhoofd. De Franſche echter roemden/ nae haere gewoonte/ al weer van Zeege. Seyden/ dat de Keyſerſche waeren geweecken: oock deeſe 6000./ ſy daer tegens maer 1200. Mannen verlooren hadden.

Seer ſnood bedrijf der *Franſche* in *Wilſtad*: maer oock al de hare, die de *Keyſerſche* bekomen konden, in 't vyer geworpen.

De Slagh gaet aen;

en groot verlies der *Franſche*, geringh der *Keyſerſche*.

Men hield het daer voor/ dat de Koningh van Franckrijck aen Turenne meer had verlooren/ als aen een geheel Heyr. Deeſen Henrick de la Tour d'Auvergne, Vicomte, of Marquis van Turenne, eerſte Mareſchal van Franckrijck, was waerlijck een ſeer dapper Held/ van uytſteeckende Moed en Beleyd; die Koningh Louis ongemeen-groote dienſten had gedaen. Derhalven ſijne Maj./ als Comte de Lorge hem door een Courier dit ongeval deed bekend maecken/ geheel verbaeſd ſtond/ en uyt riep: Helaes! wy verlieſen alles, alles! Monſ. de Turenne is dood. En noch: Liever had ick twee Veldſlaegen, als deeſen Veldheer willen verlieſen. Te vreemder quam hem deeſe tijdingh voor/ wijl hy/ noch geen drie uyren geleeden/ een Brief/ van Turenne ſelfs geſchreeven/ had ontfangen. 't Lijck wierd te S. Denis met bynae Koninghlijck praght begraven. De ſchaede voor de Franſche was noch te grooter; wijl 't Heyr/ nae de dood van Turenne, niet wiſt/ wat ſijn voorneemen was geweeſt. Moeſten derhalven dies te meer/ ſeer verſwackt ſijnde/ weer over den Rhijn trecken.

Lof van *Henrick de la Tour d'Auvergne, Vicomte de Turenne.*

Klaght van Koningh *Louis* over ſijne dood; die liever twee Veldſlagen had willen verlieſen, als hem.

In de Vereenighde Nederlanden had deeſen Turenne, ten tijde des Franſchen Invals/ ſigh genoegh bekend gemaeckt. Was altijd geweeſt van de Gereformeerde Religie; ſoo nochtans/ dat hy noyt ſijn' Authoriteit en Aenſien by 't Hof had willen gebruycken/ om ſijne Religions-verwanten te patrocineeren, of voor te ſtaen. Doch onlanghs voor ſijn' omkoomingh had hy/ om tijdlijck belangh/ op groote beloften van meer Eer en Verhooging (den Afgod der Franſche geſegt) ſig begeven tot de Roomſche Kerck. Ondertuſſchen/ wijl hy van een ſeer eergierigen aert was/ en de naem van hier ontrent lightvaerdigh gehandeld te hebben/ niet wou draegen/ gaf hy voor: Hy had uyt 't Boeck des Biſchops van Condom geleerd, dat de Roomſche Kerck niet ſoo geloofde, als d'Onroomſche voorgaven, en deſelve laſterden: derhalven ſigh tot deeſe Kerck begeven.

Was altijd geweeſt van de *Gereformeerde Religie*; doch korts voor ſijn' omkoomingh tot de *Roomſche* overgegaen.

De Hertogh van Lotharingen met de Geconfedereerde Armee, beſtaende in Lotharinghſche, Keyſerſche, Spaenſche, Keur-Trierſche, Keur-Mentziſche, Oſnabrughſche, Munſterſche, en Lunenburgſche Volckeren/ t'ſaemen ontrent 25000. ſterck/ belegerden de Stad Trier. De Mareſchal de Crequi quam ten Ontſet. De Lotharinger wou tegens hem ſlaen. In de Krijghsraed vielen de meeſte ſtemmen daer op/ dat dit ten hooghſten ongeraedſaem was/ wegens 't voordeel der Françoiſen. Marquis de Grana, die over de Spaenſche Commandeerde, drongh door/ dat men de kans moeſt waegen; gelijck oock geſchiedde den 11. Augu-

't Geallieerde Heyr, waer uyt het beſtond.

Belegerd *Trier*.

ſtus

DUYTSLAND.

stus met een gedeelte des Legers: 't overige bleef voor Trier leggen. 't Eynd was een volkoomene Zeege der Geallieerde; met bekoomingh van al de Fransche Bagagie, soo schoon als oyt gesien was; al 't Geschut; 70. soo Standaerden als Vaendelen. 't Getal der Fransche Dooden op de Veghtplaets was over de 3000.; der Gevangene ruym 2000. Evenwel stroyden de Françoisen uyt/ dat haer verlies geen 1600. bedroegh. De Veld-Mareschal Duc de Crequi (die geen gedaghten had gehad/ dat de Duytschen 't hert souden hebben/ om voor sijn oogen een Rivier over te trecken/ en op hem aen te vallen) ontvlood binnen Trier: welcke Stad eyndlijck wierd gedwongen/ sigh op Accoord over te geven. 't Guarnisoen, 5000. sterck geweest/ bevond men in d'Uyttoght maer 1500. Crequi, d'Intendant, en d'andere hooge Officieren, moesten Krijghsgevangene blijven; en wierden nae Coblentz gevoerd. Crequi heeft men nae een wijl tijds los gelaeten tegens de Triersche Gijselaers; of/ volgens 't verhael der Fransche, tegens Rantsoen; 't welck de Koningh voor hem betaelde. Want of wel sijne Neerlaegh een groote ontsteltenis aen 't Fransche Hof veroorsaeckte/ soo toonde echter Louis met hem wel te vreeden te sijn/ uyt politique insighten; veelligt oock om 't verlies te meer te smooren; en schonck hem noch 10000. gl. voor sijne geleedene schaede. Meer ongenoegen liet hy blijcken tegens 't Guarnisoen, 't welck in Trier had geleegen/ wijl 't sigh had overgegeven. D'Officieren moesten op sijn bevel 't Lot werpen/ en van elcke 40. eenen sterven. D'andere benam men haere Chargen: de Soldaten wierden ondergestoocken.

De Mareschal de Crequi koomd ten Ontset;

en werd seer ellendigh geslagen.

Trier verovert; en Duc de Crequi een Krijgsgevangene.

Gelost, en van Koning Louis begiftigt, maer 't Guarnisoen hard gehandeld.

Sweeden was/ ten gevalle van Franckrijck, in Marck-Brandenburgh en Over-Pomeren gevallen. Behalven de Veegen gebruyckten beyde de Parthyen de Pen tegens malkander. Brandenburgh om Sweeden te beschuldigen; Sweeden, om sijn bedrijf een glimp te geven. Holland daer tegens trad/ ten dienst van Brandenburgh, met de Kroon Sweeden in vyandschap. Onderwijl gingen de Sweedsche seer afgrijslijck te werck in Uker en Middel-Marck. Plonderden alles. Watse van Ossen/ Paerden/ Schapen niet mee konden voeren/ staeckense dood. Schooten d'Ingeseetene ter neer. Sneeden haer de Voetsoolen/ de Borsten af: begroevense levendigh: beroofden de Dooden in haere Graven; en wierpense op de Weegen of Straten ter neer. De Keurvorst/ d'ellende sijner Onderdaenen niet langer dulden konnende/ besloot/ met sijn Heyr op haer los te gaen; sonder de beloofde hulp der Geallieerde in te waghten. Deed een Biddagh door al de Landen sijns Gebieds uytschrijven. Trock op. Nam eenige Plaetsen in; insonderheyd Ratenauw; een voornaeme Pas over den Havel. Vervolghde de Sweedsche Plonder-Armee: die in groote onorder en vrees van Havelbergh was opgebroocken/ en nae Fehr-Berlin marcheerde. Deed de Bruggen af-breecken/ welcke de vyanden konnen dienen ten overtoght; en dwongh haer/ hier stand te houden.

Sweeden valt ten dienst van Franckrijk in Marck-Brandenburgh.

Grouwelijcke bedrijven der Sweedsche.

Keur-Brandenburgh treckt tegens haer op, schoon veel swacker; sonder Voetvolck, sonder Geschut.

Onaengesien hy veel swacker van volck/ sijne Ruytery alreeds seer vermoeyd; hy noch van Voetvolck noch van Geschut voorsien was; de Sweeden daer tegens veel Canon; 't selve wel geplant; de wind tot haer voordeel hadden/ soo deed hy echter moedigh den aenval. 't Geveght was fel; de Zeege langh twijffelagtigh. Eyndlijck behaelde Brandenburgh een treflijcke overwinningh. De Sweedsche moesten 't Veld ruymen met groot verlies; en geduerigh wijcken; echter noch met goede order.

Slaet de Sweeden seer swaer by Fehr-Berlin.

Alhoewel de Heer S. Puffendorf, in sijne Sweedsche Historie, der Sweeden Neerlaegh seer verkleynd/ haeren handel al vry billijckt/ soo is echter bekend/ dat van 't Sweedsche Delwighsche Regiment te voet/ sterck 1200. Mannen/ niemand ontquam/ als de Majoor, een Capitain-Lieutenant, een Vaendrigh/ en 9. gemeene Soldaten: dat 't Ooster-Gothische Regiment te Paerd desgelijks t'eenemael was geslagen. De gewondde waeren meenighvuldigh; de Gevangene maer 100. De Keurvorst had alleen ontrent 300. Koppen verlooren. Groot was de blijdschap in Duytschlaud over deese Victorie; niet minder de lof sijner Keurv. Doorl./ wegens sijn beleyd in dien Slagh. Soo waeren oock de Gevolgen hier van voor de Kroon Sweeden gantsch schaedlijck. Van d'overgeblevene droopen veele Besoldelingen wegh onder den Marsch. Eenige Duytsche Vorsten/ die sigh stil hadden gehouden/ vielen nu de Sweeden tegen. Genoegh had deese Kroon te doen/ om nu sijn eygen Land te beschermen. Uyt Sweeden dervde men geen volck senden/ om 't Heyr weer te versterken/ uyt vrees voor Deenemarcken. Daer-en-boven had de Sweedsche Koningh sigh/ behalven Brandenburgh en Deenemarcken, nu tot vyanden gemaeckt Holland, Lunenburgh en Munster. Was de Muscovische Czaar juyst doemaels niet door de dood weghgeruckt geweest/ hy sou met een geweldige Maght van Russen op Sweeden sijn aengevallen/ &c.

Sweedsch verlies.

Seer quade gevolgen van deese Neerlaegh voor de Sweedsche Kroon;

die nu veele vyanden bekoomd.

Keur-Brandenburgh leed wel een taemlijk swaer verlies op 't Eyland Usedom, en op Rugen: 't kon echter de Sweeden weynigh helpen; wijlse oock veel volck hadden laeten sitten; en uyt Sweeden haer geen ander kon toekoomen. Deenemarcken veroverde Wismar. Stettin, Straelsund gingen verlooren. Breemen en Verden waerense quyt. D'arme overblijffsels deeser soo schoon geweest sijnde Armee, nae Schoonen gescheept werdende/ leed een ellendige Schipbreuck onder Bornholm. Wat sigh voorts met Deenemarcken toedroegh/ sal onder de Deensche: Hoe Franckrijck de Poolsche Koningh aensettede/ om Vreede met den Turck te maecken/ gelijck oock geschiedde/ tot groot naedeel der Poolsche Kroon/ om op Keur-Brandenburgh aen te vallen/ op dat d'Oorloghs-last van Sweeden wierd afgewenteld; doch hoe dit

Geraeckt in een ellendige staet.

1676.

Uytgestelde saecken.

DUYTSLAND.

door de Waywoodschappen wierd gestuyt/ sal onder de Poolsche Geschiedenissen verhaeld werden.

Noch al meer onheyl voor de *Sweedsche* Kroon,

Brandenburgh bequam eenige Keyserſche, Deensche en Munsterſche Hulp-Troupen. In Breemerland deed hy een grooten voortgang tegens de Sweeden; oock anderweegen. Veroverde Wolgast; en was over al voorspoedigh. Buxtehoede wierd ingenoomen. Voor Carelstad echter leeden de Deenen groote schaede. De Keyser liet tegens Sweeden een Avocatorium publiceeren: bevelende alle des H. Rijcks Leenlieden/ Landsaten/ Burgers/ Onderdanen/ Officieren, Soldaten/ &c./ die sigh in Sweedschen dienst bevonden/ deselve aenstonds te verlaeten/ op verlies van Goederen/ Leenen/ Eere/ Eygendommen/ Ampten/ Lijf en Leven.

welcke voor vyand des Rijcks werd verklaerd.

Oock wierd de Koningh van Sweeden voor vyand des Rijcks verklaerd; alle Commercie met Sweeden verbooden. Hier tegens was Keur-Bayeren (Hertogh Ferdinand Maria) met de Sweedsche Kroon in Verbond getreeden/ om deselve met een goed Heyr te hulp te komen; onder schijn van wederbrengingh der Vreede/ en herstellingh van de Westphaelsche.

Keur-*Bayeren* treed in Verbond met deselve.

Dit Verbond bestond in XX. Artijckelen, en sou 3. jaren dueren. Riepen oock andere Duytsche Vorsten/ om in 't selve te treeden. Sweeden echter trock'er weynigh nut van.

Koningh *Louis* soekt Vreede; en *Nieuwmeegen* ten Handelplaets gesteld.

Koningh Louis, die weer had moeten verlaten alles wat hy in de Vereenighde Nederlanden had veroverd/ behalven Maestricht, en de Graef; die oock sijn oogmerck niet sagh te bereyken; sijne Legers bevond in een seer verargerden staet; sijne Finantien uytgeput; sogt nu Vreede/ en by deselve sijne kisten weer te vullen/ tot uytvoeringh van nieuwe desseinen: derhalven de Handel-plaets (te Keulen afgebroocken) nae Nieuwmegen wierd verleght. 't Liep echter noch langh aen/ eer dit werck sijn eynde kreegh.

Fransche verwoestingen in den *Paltz*, &c.

Terwijl de Keyserſche in de Winter-quartieren verdeeld laegen/ wierd Zweibrucken van de Fransche ingenomen: daerse/ tegens belofte/ nae haere gewoonte te werck gingen. Bergh-Zaberen wierd van haer verbrand. Soo ook verscheydene Vlecken in den Paltz; 't Ampt Lauteren, Bruchsal, &c. Maer oock wierdense van de Keyserlijcke Generael Waghtmeester Schultz soo geklopt/ dat haerer 600. op de plaets bleven leggen; Generael Monclar, en de Fransche Parthy-looper La Brosse, gevangen wierden.

Werden geklopt.

Sulcke bejegeningen vielen al dickmael voor; nu tot schaede van deese/ dan van die sijde. Van meer gewight was 't/ dat de Keyserſche in September Philipsburgh veroverden. De Hertogh van Luxemburgh had deese Vesting wel soecken t'ontsetten/ doch te vergeefs.

Verliesen *Philipsburgh*.

Dien van Lotharingen trock eenige maelen tegens hem op; doch vond hem t'elckens soo wel in sijn voordeel/ dat niets te verrighten stond: derhalven d'een en d'ander in Winter-quartieren gingh.

Groote voordeelen van *Branden-*

Eerst echter maeckte Luxemburg sigh meester van Mompelgard (Montbeliard), soo door dreygen als beloven; onaengesien 133. Stucken Canon daer binnen waeren. Tegens gegeven woord wierden de Burgers van alles beroofd; en soodaenigh getracteert, dat 't meeste deel de Stad moest verlaten/ wildense niet ellendigh geslaegen werden; haere Vrouwen en Dochteren verkragt sien.

burgh en sijne *Geallieerde* op *Sweeden*.

Hier tegens veroverden de Geallieerde Deensche, Lunenburgsche en Munsterſche Carelsburgh, Staden, &c., van de Sweeden; welcke de Vorstendommen Breemen en Verden gantsch quyt geraeckten. De Lunenburghsche trocken den Keurvorst van Brandenburgh in Pomeren te hulp. De Sweedsche belegerden Wolgast; doch de Brandenburghsche ontsetteden deese Stad; en vermeesterden Ukermunde.

Switsers goed *Fransch*.

Ondertusschen waeren de Switsers soo goed Fransch, datse Koningh Louis rijcklijck van volck voorsaegen; sonder 't welck hy soo veel in de Nederlanders en elders niet sou verright hebben.

en konnen aensien, dat *Louis* 't *Franche Comte* weghnam, onaengesien haer Land daer door voor de *Fransche* open lagh.

De Keyser en Rijcks-Standen klaeghden hier over wel dickmael en ernstigh; met afmaeningh hier van/ als strijdigh met de Betaemlijckheyd en Plight; doch 't ontbrack hier aen geen uytvlughten/ bewimpelingen/ verontschuldigingen. Men verweet haer/ dat Fransch geld meer by haer vermoght/ als al der Standen redenen/ al de klaghten van de Keyser en Spaenje; jae haer eygen gevaer en Interes, wijl Franckrijck haer soo naeby quam. Dat dese Kroon 't Franche Comte weghnam/ kondense al aensien; schoon haer Land daer door open lagh voor de Fransche, en sulcks wel tot haer verderf kon uytvallen. De Grauwbunders droegen sigh alderreedlijkst tegens de Standen des Duytschen Rijcks; en booden aen/ haere Volckeren in Franschen dienst t'huys te roepen.

Franckrijk verlaet 't Kasteel van *Luyck*.

Onverwaght quam ordre van Koningh Louis, dat de sijne 't Kasteel van Luyck souden verlaeten/ en sleghten. Wonderlijck quam 't veele voor/ dat sijne Maj. een Post van sulck een gewight abandonneerde.

Wat hier van de reden geoordeeld wierd te sijn.

De verstandige meenden/ dat hy 't deed/ op dat hy meer volck in 't Veld sou konnen brengen. Oock was hy door Maestricht en Limburgh genoegh verseeckerd; en kon 't platte Land nae sijn gevallen doen verwoesten. Andere oordeelden/ wijl men handelde over de Neutraliteit van Luyckerland, dat hy 't doch sou moeten verlaeten; daerom sulcks liever te vooren wou doen; om hier door noch danck by de Luycksche Standen te verdienen. Oock schreef hy aen haer: Hy had 't Kasteel beset gehouden/ ten besten van haer/ en de Keurvorst van Keulen: welck voordeel sy gewisslijck liever ontbeerd hadden.

Doet veele Kasteelen springen.

Daer nae deeden de Fransche de Kasteelen te Huy, Dinant, Stockheim, Franche-Mont, la Rochette, &c. in de lught vliegen; voorts ter neer werpen: De Mueren en Poorten van Sittart in Gulickerland desgelijcks; nae d'uytplonderingh.

Overlijden van verscheydene

Met den aenvangh van Februarius Anno 1673. was overleeden Johan Philips van Schonborn, Aertsbisschop-Keurvorst van

Mentz.

DUYTS-LAND.

Mentz. Hem volghde Lotharius Frederick van Metternich, Bisschop van Spier, in 't Keur en Aertsbisdom; die een korte regeeringh had; want hy stierf in 't begin van Junius N. S. Anno 1675. Sijnen Naesaet was Damianus Hattard, Baron van der Leyen, Broeder des Keurvorsts van Trier. Die oock in November 1679. de sterflijckheyd verliet. Desgelijcks was Anno 1676. nae 't Graf gegaen Carel Caspar van der Leyen, of à Petra, Keurvorst van Trier. Hy had sijne Hoofdstad en Land moeten sien onder de Fransche maght; soo verwoest, dat hy niets had, om van te konnen bestaen. Derhalven de Koningh van Spaenje hem opdroeg 't Bisdom Gent, 't welck men steld op 30000. Rijcksd. jaerlijcksche Inkoomsten. Van elck wierd hy betreurd.

Aertsbisschoppen van Mentz, kort op malkander.

Van dien van Trier seer arm door de Fransche verwoestingen.

De Koningh van Engelland, en selfs de Paus, bemoeyden sigh seer by den Keyser, om van hem te verkrijgen de loslatingh, immers d'uyt-de-hand-stellingh, van Prins Willem van Furstenbergh, wijl Franckrijck sterck daer op aendrongh; op dat, dit geschied sijnde, de Vreede te beeter moght voortgeset werden. Yverigh hield de Paus aen, dat men hem in sijne handen sou leveren; doch kreegh in een Keyserlijck Decreet tot antwoord, nae betuygingh van sijne Maj. eerbiedigheyd tot den Roomschen Stoel, en dickmael getoonde bereydwilligheyd, by alle gelegenheden, om deselve te gehoorsaemen, dat hy in dit geval sijne Heyl. niet minder sou genoegen geven; maer dat Furstenberghs misdaeden tegens sijne Maj. en 't Roomsche Rijck soodanigh waeren, dat sijn' uyt-der-hand-stellingh sou loopen tegens d'algemeene rust en seeckerheyd; tegens sijne Keyserl. Hoogheyd. Derhalven hy onwaerdigh was, dat de Pauslijke Stoel sigh sijner soo yverig aennam; als die opentlijck had gehandeld tegens sijn Vaderland; de Trouw aen sijne Maj. en 't Rijck; behalven noch andere misdaden. Waer by voorts quam, dat hy selfs niet begeerigh was, om uyt sijne Maj: handen in die van andere gesteld te werden; maer tot op 't Vreede-besluyt geerne in Keyserlijcke bewaringh wou blyven; selfs hier om biddende, &c. Met byvoegingh: Hy genoot veel meer genaede en weldaeden, als hy waerdigh was; wijl sijne Maj. hem niet alleen niet deed weervaren de verdiende Straf, maer noch daeren-boven hem soo saght handelde.

De Paus en Koningh van Engelland versoecken aen den Keyser; de loslatingh van Furstenbergh; of sijn' uyt der hand stellingh in die van de Paus.

Keyserlijcke antwoord aen den Paus.

't Wierd al vry vreemd gehouden, dat Koningh Louis van de Staten Generael begeerde, eer tot den Vreedehandel te treeden, datse souden te weegh brengen de loslaeting of uyt-der-handstellingh deses Furstenbergs; vermits hy was de voornaemste Autheur en voortsetter van al d'onheylen, de Christenheyd nu overkomen; alles had toegebraght, om d'Oorlogh te doen ontsteecken, en de Vereenigde Provintien door Keulen en Frankrijck over hoop te werpen; de Gereformeerde Religie uyt te royen, en daer in sijne hoogste Glorie stelde; sigh beroemd hebbende, dat hy 15. jaren langh was beesigh geweest, om deesen Staet te stellen in de verlegenheyd, daerse nu in geraeckt was; behalven noch 't geen hy tegens den Keyser en 't Duytsche Rijck had mishandeld: welcke Maj. alreeds meer als genoegh had gedaen, in te beloven, dat hy, gedurende de Vreedehandel, niets verder tegens Furstenbergh sou voorneemen.

Franckrijk begeerd van de Staten Generael, datse Furstenberghs loslatingh souden bewercken; 't welck vreemd voor quam.

DUYTS-LAND.

Anno 1677. gingh d'Oorlogh en Fransche verwoesting in Duytschland al voort. Grouwlijk handeldense in Elsas met afbrandingh en ter neerwerpingh der schoone Steeden en Vestingen: Tyrannisch met d'Ingeseetene. Hagenauw wierd door La Brosse aengestoocken. Over de 100. Huysen stonden alreeds in volle vlam. Als hy sagh, dat dit Vyer niet genoegh was, om de gantsche Stad te vernielen, keerde hy weer, om de brand te versmaeren. Doch Mons. Monclar (by andere Monclas) belettede dit noch. Gaf oock aen d'Inwooners heymlijck bevel, datse, als 't vyer noch twee uyren had geduerd, Water ter blusschingh by der hand souden krijgen. Dus viel wel niet alles tot asch, doch 't middenste en beste deel was gantsch vernietighd. Men verhaeld, dat de gemelde Monclar tegens d'arme Inwooners sou geseght hebben: 'k Moet 's Koninghs ordre volgen; maer geloof, dat de Duyvel de geheele Staets-Raed besit en regeerd; want deese Tyrannyen sijn te grouwlijck, om van Christenen gepleeghd te werden. Men twijffelde echter, of dit gesprooken wierd uyt een waeragtige afkeer; dan om sigh selven wat te verschoonen van sulcke barbaerheden. Zaberen weervoer geen minder onheyl. Door een meenighte van Mijnen deeden de Fransche opspringen de geweldigh-vaste Mueren en Thoornen, beroemd door geheel Europa: die in soo veel geweldige Oorlogen waren onverseerd gebleven: nu 1722. jaeren hadden gestaen, en noch immers soo langh hadden konnen staen, buyten deese vreeslijcke verdelgingh.

Grouwlijcke verwoestingen der Fransche in Elsas. 1677.

Steecken Hagenauw in brand.

Aenmerklijcke woorden van Mons. Monclar over deese bedrijven.

Vernieling in Zaberen; en aenmercklijckheyd haerer Thoornen en Mueren.

Ontrent de Saarstroom, digt by den Paltz, plonderden en verbrandden de Fransche, op Koninghlijcke ordre, immers soose selfs seyden, over de 100. Dorpen en Kasteelen; soo dat men in eenige Mijlen weghs noch Huys noch Mensch kon sien. Te Zweibrucken handeldense niet min barbaersch. Eerst deedense de Kerck-thoorn springen: Plonderden de Kerck. Lieten de Vorstlijcke Lijcken niet ongeschonden in haere Graven. Deeden doe d'Inwooners in de Kerk gaen: beroofden derselver Huysen van alles, en staecken'er 't vyer in. Lieten doe d'ingeslootene weer uyt. Ondertusschen haddense onder de voornaemste Gebouwen Buskruyd geleght, waer doorse meest alle opvloogen. Dus gingh 't oock in veel andere Plaetsen.

Grouwelbrandigen aen de Saarstroom.

Te Zweibrucken.

Dachstein, een Bergh-Kasteel, behoorende den Graef van Leiningen, wierd van de Fransche belegerd. De daer binnen sijnde Commandant had maer 30. Mannen by hem. Soo dapper verweerde hy sigh, dat de Belegeraers groote schade Leeden. Haer Geschut vermoght op dit vaste Slot niet.

Belegeringh van 't Bergh-Kasteel Dachstein door de Fransche,

DUYTSLAND.

't Mineeren van de Rots wou niet aengaen; en sy verlooren daer over 6. of 7. harer beste Mineurs; door 't Steen werpen der belegerde: die / sigh verlatende op de sterckte deeser Plaets / een doode Geyt nae de Fransche afwierpen / met een daer aengehegt Spinrocken / en een Briefje aen den Hoorn gebonden; waer in stond: Soo weynigh deese doode Geyt kan leeren spinnen, Soo weynig sullen de Fransche deese Burgt winnen. Doch eenige daer binnen sijnde Verraders verkogten de gemelde Vestingh aen haer; onder welcke d'Amptman was; die sigh terstond onder Fransche beschermingh begaf.

en sonderlinge aenmercklijckheyd.

Tusschen de Keyserlijcke Armee onder den Hertogh van Lotharingen, en de Fransche onder Duc de Crequi' sijn in dit jaer geen Hoofdverrightingen voorgevallen / maer wel sommige Schermutselen. De Keysersche soghten de Fransche wel tot een Slagh te brengen; doch sy hielden sigh in haer voordeel. In May belegerden de Keysersche de Stad en 't Slot Saarbruck. Vermeetelijck viel de Fransche Commandant des Kasteels in de Stad; en stackse allerweegen in brand voor d'oogen van 't Keyserlijck Heyr; soo dat alles tot asch verviel. Doe wierd 't Kasteel soo strengh aengetast / dat de Françoisen de moed ontsonck / en om genaede baeden; doch moesten op genaede of ongenaede uyt trecken / sterck 330. Mannen. Flucks wierdense van de Croaten, ter wraeck / in een oogenblick neergehouwen / of doorschooten.

Vermetenheyd des Franschen Commandants in 't Kasteel van Saarbruck, de Stad in brand steeckende,

van de Keyfersche belegeraers ongenaedigh gewrooken.

De Fransche veroverden door heymlijck t'samenverstand Freibergh in Brisgauw. Vonden hier een groote Schat aen gevlughtede Goederen: over de 50000. Malder Koorn / 3300. Voederstucken Wijn / &c. In een Schermutsel sneuvelde de grouwlijcke Fransche Af-brander la Brosse.

Fransche Buyt in Freybergh.

Onder al de Geallieerde had alleen Keur-Brandenburgh in dit jaer 't geluck / van yet Hoofdsaecklijckx te verrighten. Nae een geweldige tegenweer veroverde hy van de Sweeden de voorname / seer gewightige Stad Stettin, tot noch toe van geenen Potentaet bedwongen geweest: en die in de Belegering meer tegenweer had gedaen / als bynae van eenige andere Stad in de Historien werd geleesen. D'uyt-toght van 't Sweedsche Guarnisoen geschiedde den 1. Januarius Anno 1678. Dit verlies / boven soo veel andere / geleeden door Deenemarcken, smertte de Sweeden boven maten seer.

Keur-Brandenburgh verovert de voorname Stad Stettin.

Anno 1678. vielen veele Schermutselen tusschen de Keyserische en Franschen in Duytschland voor; waer in de laetstgenoemde somtijds dapper wierden geklopt. Deese belegerden oock eenige Plaetsen / van welckese sommige veroverden; andere met groot verlies moesten verlaten.

Schermutselen. 1678.

Holland was nu geneegen tot Vreede met Franckrijck; welcke Kroon seer goede Conditien aenbood. Keur-Brandenburgh wendde al sijn vermogen by de Staten Generael aen / om dit aghterwaerts te drijven. Deed Aenbiedingen / Vermaningen / Vertooningen / &c. / wijl hy voorsagh / wanneer de Vereenighde Nederlanden tot Vreede waren getreeden / dat Spaenje sou moeten volgen; waer door d'Oorloghs-last alleen op hem en sijne Geallieerde sou komen. Doch wijl aen de sijde des Keysers 't beloofde niet in alles was voldaen; de Staten van de Geallieerde niet behoorlijck waren geassisteert; de Finantien der Geunieerde Provintien waren uytgeput / insonderheyd oock door de subsidie-gelden; derhalven onmaghtigh geworden / d'Oorlogs-lasten langer te draegen / soo gingh dit Vreede-werck door. De Voorstelling van Keur-Brandenburgh aen de Staten in den Haegh, door

Holland genegen, om met Frankrijck den Vreede te sluyten. 1678. 1679.

Brandenburghs beklagh aen de Staten Generael, in vry ernstige termen, over d'afgeslon-

derde Vreede.

door sijne Gesanten te Nieuwmegen, om d'affonderlycke Vreede af te raeden; 't gevaer van hem en sijne Geallieerde (oock de Geallieerde der Heeren Staten) te vertoonen/ waren in vry ernstige termen. Oock beklaegde hy sigh in een Brief aen deselve Staten, geteeckend den 1. Julius O. S./ datmen hem nu verliet; daer hy doch om harent wil in deesen Oorlogh was getreeden. Der Staten antwoord op deesen Brief/ gedateert den 18. Augustus N. S.: de Weder-antwoord des Keurvorsts van den 24. Augustus O. S. &c./ kannen vinden in 't XXX. Deel der Haerlemsche Mercurius, pag. 160. en de volgende. Maer alles veel omstandiger in 't XI. en XII. Deel des Theatri Europæi in fol.

Sweeden in sleghte staet.

Of nu wel de Fransche, van Holland en Spaenje ontslaegen/ veel Volck uyt de Nederlanden nae Duytschland voerden/ soo ging 't haer echter hier niet nae haren wil: Voor al niet de Sweeden. Graef Koninghsmarck veroverde wel Rugen; doch haest had Keur-Brandenburgh, t'samen met de Deenen, dit Eyland herwonnen/ en de Sweeden groot verlies toegevoeghd.

Keur-*Brandenburgh* belegerd *Straelsunt* in *Pomeren*, 1678.

't Was al laet in 't jaer 1678./ als sijne Keurv. Doorl. voornam/ de stercke Stad Straelsunt, op de Noordkust ten Westen van 't Hertoghdom Pomeren, tegens over Rugen, te belegeren. Beleefdlyck deed hy deese Plaets vermanen tot overgevingh. Koninghsmarck, die'er binnen was gekoomen met sijn Overblijffsel uyt Rugen, antwoordde trotslyck; met dreygementen van swaere straf aen de geene/ die hem over deese saeck weer Brieven souden brengen. Den 27. October begon 't Canonneeren en inwerpen van Granaten met een afgrijslijck geweld aen te gaen: waer op terstond in de Stad een Vyer van vier kanten opgingh. De drie wierden gebluscht; 't vierde nam geduerigh toe. Al weer/ en weer andere Branden ontstonden hier. De Keurvorst deed de Burgers op nieuws vermanen; doch Koningsmarck met sijne Soldaten waeren meester; en hy gaf spotlijck beschedy. Daer op gingh 't Vierwerpen d'oude gangh. De S. Jacobs Kerck en Thoorn geraeckten tot Asch: 's anderen daeghs 's namiddaghs 't Ammunitie en Proviand-Huys in brand/ terwijl d'andere Branden al voort liepen. Doe versoght Koninghsmarck t'accordeeren; en 't Verdragh wierd getroffen/ als nu twee-derde-deelen deeser vermaerde Koopstad vernietighd waeren. Door een diergelijcke nood van brand wierd weynige daegen daer nae oock Gripswald veroverd.

en veroverd deselve door grouwlijcke Vyerinwerpingh; gelijk ook *Gripswald*.

Keyserl. Kroon-Prins geboren.

Den 16. 26. Julius wierd sijne Keyserlijcke Majesteyt geboren sijnen Kroon-Prins Josephus-Jacobus-Ignatius-Johannes-Antonius-Eustachius.

Keur-*Brandenburgh* vernield de geheele *Sweedsche Armee* in *Duytsch*-

De Sweedsch-Lijflandsche Armee brack wel door in Pruyssen; doch haest was de Keurvorst van Brandenburgh op de been/ selfs in 't midden van de Winter. Met den aenvangh van Januarius O. S. brack hy van Berlin op/ sijne Troupen voor uyt gesonden hebbende; en was soo voorspoedigh/ dat hy/ noch voor 't eynd deeser Maend al de Sweeden weer uyt Pruyssen deed loopen: welcke in deese Vlught verwoesteden alles watse konden. Sijne Keurv. Doorl. schreef aen de Staten Generael Anno 1679., dat van de geheele Sweedsche Armee geen 2000. waeren overgebleven; en in soo weynigh dagen t'eemael was geruïneert: alhoewel de Sweedsche voorgaven/ datse noch 8000. Man in Rugen hadden gebraght.

Land. 1679.

De Keyser maeckt Vreede met *Frankrijck* laet *Brandenburgh*: sitten, of moest schaedlijke en schandlijcke *Artijkelen* aennemen.

Maer hier quam nu een andere slagh voor Keur-Brandenburgh. Onverwaght trad de Keyser tot Vreede met Franckrijck en Sweeden; selfs met uytsluytingh/ niet alleen van Deenemarcken, maer ook van Brandenburg, indiense daer in niet begrepen wilden sijn; en tegens de Protestatien deeser beyde; welcke in sulck een nadeelige Vreede voor 't Duytsche Rijck/ en haer selfs/ gantsch niet konden bewilligen: als waer in Artijkelen waeren gesloten tot haer hoogste naedeel. Ja/ de Keurvorst/ schoon nu dus verlaeten/ wou met een sonderlinge kloeckmoedigheyd verdeedigen 't geen hy door de Wapenen had gewonnen op een wetlijcke wijs. Was wel genegen tot Vreede; maer niet op sulke schandlijcke en schaedlijcke voorwaerden/ &c. De Brunswijcksche en Lunenburghsche Gesanten/ oock de Hertogh van Lotharingen, protesteerden desgelijckx tegens deesen Vreede met de Kroon Franckrijck.

Deesen handel des Keysers was seer hard voor Keur-*Brandenburgh*.

't Viel waerlijck gantsch hard voor Deenemarcken en Brandenburgh, dat de Keyser met Franckrijck had gesloten buyten haer; en Franckrijck den Keurvorst deed aenseggen: indien hy voor den uytgangh van ses weecken niet aennam Sweeden weer te geven alles wat hy op deese Kroon (met so groote moeyte/ onkosten/ en wettigh) had veroverd/ dat Koningh Louis hem noch swaerder Vreedens-Conditien sou voorstellen; selfs oock tot vergoedingh van al d'onkosten/ door Franckrijck in dien Oorlogh gedaen; 't welck de Keurvorste oordeelde een gantsch onreedlijcke saeck te sijn; meer als oyt gehoord was; in aenmerckingh/ dat Sweeden plotslijck/ sonder oorsaeck/ tegens 't Verbond/ vyandlijck in sijn Land was gevallen/ 't selve had verwoest; en hy evenwel/ in plaets van 't voordeel sijner overwinningen te treckken/ tot vergoedingh sijner geleedene schaede/ noch selfs schaede sou moeten lijden by deesen Vreede. Waer tegens de Keyser by 't XIV. en XXIV. Artijkel haers onderlingen Verbonds Anno 1674. sigh had verplight/ sijne Keurv. Doorl. vaste seeckerheyd en satisfactie te sullen verschaffen/ wegens alle geleedene schaede/ belopende tusschen de 4. en 5. Millioenen Rijckxd. Daer in tegendeel hem nu de gedaghte seeckerheyd/ door sijne regtvaerdige Wapenen verworven/ niet alleen onttrocken/ maer hy oock gedreyghd wierd met verdere ontneeming/ &c.; doch alle protestatien waren te vergeefs.

Frankrijks dreygementen, indien hy den Vreede weygerde.

Klaghten en Vertooningen van *Brandenburgh*, te vergeefs.

Deese Vreede des Keysers met *Frankrijck*

Eenige gaven in openbare schriften uyt/ dat de Keyser tot deese affonderlijke Vreede-sluytingh was aengeset door sijne Fransch-gesinde Raden (welcke hem valschlijck wijs maeck-

DUYTSLAND.

maeckten / dat Brandenburgh en Lunenburgh alreeds heymlijk hadden gesloten met Frankrijck, soo dat hy (Leopold) nu alleen sou staen; en door de Jesuiten; welcke niets lieber souden gesien hebben / als dat Deenemarken, Brandenburgh, Lunenburgh, (Protestantsche Vorsten) moghten gelaten werden ten proy van Frankrijk. Noemden 't oock een schandlijcke Vreede (jae noch arger) voor 't Duytsche Rijck / I. Om dat de Keyser dus verliet sijne Geallieerde, welcke hem hadden bevryd voor sijnen gantschen ondergangh; wyl Franckrijck hem 't vyer nae genoegh gelegt sou hebben. II. Om dat door d'uytvoeringh deeser Vreede de Staten en Persoonen van vier Keurvorsten des Rijks / drie Geestlijken Mentz, Trier, Keulen, en een Weereldlijke / Paltz (behalven eenige weynige Plaetsen) voor de Franschen open en ten roof laegen; waer uyt kon volgen / als een Roomsch Koningh sou verkooren werden / nae alle schijn de vrees haer sou dwingen / voor Franckrijck te stemmen. III. Door deese Vreede had de Keyser stilswijgens toegestaen d'overgift der Spaensche Kroon van 't Huys Burgundien aen Franckrijck; waer door hy (Leopold), indien de Koningh van Spaenje Kinderloos quam te sterven / en hy of sijn Huys den Erfgenaem stond te sijn / sigh verstoocken vond van de gelegenheyd en 't gemack (soo hy om sijn Reght moest Oorlogh voeren) om tot in 't hert van Franckrijck te konnen doordringen. IV. Switserland wierd hier door ingebonden / om Franckrijck te wil te moeten sijn. V. D'aengelegenheyd des Hertoghs van Lotharingen, soo nae door Houwlijk met den Keyser vermaeghschapt / en door Frankrijck uyt sijn Hertoghdom geset / hadmen weynigh in aght genoomen. Meer andere dingen wierden voortgebraght / welcke dus in 't kort niet voor te stellen sijn. Ondertusschen / 't werck was gedaen; de Vreede gesloten; alhoewelse niet langh geduerd heeft; en eenige deeser swarigheden maer al te waer sijn bevonden.

genoemd schandlijk voor 't *Duytsche* Rijck, en seer schaedlijk; met de redenen daer van; en wat 'er mede gevolgen den Keyser daer uyt stonden t'huys te komen.

Dat Franckrijck op deese Vreede moedigh was geworden / seydemen daer uyt te blijcken / dat hy twee Keurvorsten aensoght om haere stem te hebben in d'aenstaende Verkiesingh van een Roomsch Koningh. Met d'andere sou hy te reght sijn gekoomen op d'een of d'andere wijs. Heeft daer-en-boven / eerst te Metz, daer nae te Brisack een Gerights-Kamer aengesteld / van sulcke Menschen / als bynae yeder bekend was; voor welcke de doorlughtighste Vorsten des Rijcks / op welcke hy niets te prætendeeren had / verdaghvaerd wierden / om haer te doen verklaren / met wat voor Reght sy besaeten 't geen haere Voorouders drie of vier honderd jaren langh gerustlijck hadden beseeten: haer' eygendommen haer in 't geheel of ten deelen ontnoomen / &c. Dus schreef / dus sprack men in dien tijd / en noch wel harder / van 't beleyd des Keysers / en des Koninghs van Franckrijck.

Frankrijk traght stemmen der Keurvorsten te winnen, by de Verkiesingh van een *Roomsch* Koningh.

Steldte *Mentz* en *Brisack* een Gerights-Kamer op

't Wierd oock de Keyserl. Maj. tot een groote misslagh toegerekend / dat hy straks nae den Vreede / door raed der gedaghte hem niet getrouwe / maer Fransch-gesinde Raden / 't meeste deel sijner oude welgeoeffende Regimenten casseerde, niet anders in dienst houdende / als nieuw onervaren volck. De gemelde kerne der Militie, dus verschupt / begaf sigh meest in dienst van Franckrijck. Dit hadmen (seydemen) gesoght / om sijne Maj. en 't Rijck by een nieuwen Inval bloot te doen staen.

Misslagh des Keysers ontrent de *Cassatie* der *Militie*, door quaeden raed.

Brandenburgh, schoon grootmoedigh genoegh / dus verlaten / was niet maghtigh / den Oorlogh alleen tegens Franckrijck en Sweeden te voeren. Bewillighde derhalven in een Stilstand. Geheel Pomeren had hy van de Sweedsche Kroon verovberd / nae datse 't Verbond verbroocken / een verwoestenden Inval in 't Brandenburghsche Gebied gedaen had. Nu wou Franckrijck, om dien Koningh / die hem geholpen had / weer een dienst te doen / dat hy al 't gewonnene aen Sweeden weer sou inruymen. Eyndlijck / nae eenige voorgevallene Gevechten tusschen de Fransche en Brandenburghsche, moest hy de Vreede aenneemen; en dus bequam Sweeden 't verloorne weer / op weynigh nae; echter niet de voorige reputatie.

Brandenburgh, dus verlaten, moest de Vreede aenneemen.

En *Sweeden* bequam 't verloorne weer; doch niet de voorige *reputatie*.

Dus was 't nu Vreede in 't Duytsche Rijk: en evenwel maeckte Franckrijk nieuwe Conquesten, door 't nae sigh trecken van Landen / Steeden en Heerlijckheden; alles onder voorwendingh van dependentien. Oock was 'er noch veel te doen eer de geslootene Artijkelen konden uytgevoerd werden; waer ontrent Franckrijck den Keyser de wet stelde nae sijn gelieven. Keur-Bayeren was / gedurende den Oorlogh / Franckrijck niet ongunstigh geweest. Stracks nae de Vreede nam de Dauphin, Soon van Koningh Louis, sijne Suster / de Princes van Bayeren, ten Houwelijck.

Frankrijk maeckt al weer nieuwe *Conquesten*, onder schijn van *Dependentien*.

1680.

Elsas trock weynigh voordeel van deese Vreede / vermits de Subsidien, Contributien, Marschen, Inquartieringen, en diergelijcke onvreedsaeme handelingen van Franckrijck op deesen en des Rijcks-bodem geen eynde naemen. Van den Paltz eyschte deese Kroon Alenstad, en de daer onder behoorende Dorpen; onaengesien deselve over de 200. jaren onder Keur-Paltz hadden gestaen. Veel meer andere Duytsche Plaetsen wierden begeerd / onder den naem van Dependentien. Die men niet gewilligh wou af-staen / nam men met geweld. Men sloeg slegts te Germersheim en anderwegen 't Fransche Wapen aen; daer op moesten d'Inwooners Fransch sijn. Streng wierd den Paltz gehandeld / by d'inneemingh der Plaetsen. Men kon seggen / dat Franckrijck in Duytschland en de Spaensche Nederlanden soo veel Conquesten maeckte in Vreede / als hy by aenhouding des Oorlogs in een lange tijd sou konnen winnen hebben. Dit quam hem gemacklijck / wijl hy in Vreede sleghs wegh-nam 't geen hem in Oorlogh noch veel bloed en goed sou gekost hebben. De klaghten der Keurvorsten en Standen des Rijcks hielpen niet; en sijne Maj. meende Duytschland noch een groot voordeel ge-

Elsas geniet sleght voordeel van de Vreede.

Frankrijk verovert in deselve veel meer Steeden, Heerlijkheden, &c. als hy by Oorlog in langh had konnen doen.

1681.

Datmen niet geven

DUYTSLAND.

wou, nam hy: die gaven, moesten noch al meer geven.

Brengd geheel Elsas onder hem, behalven d'eenige Stad Straetsburgh: die oock haest volghde.

daen te hebben / met 't selve den Vreede te geven. De Kamer / van sijne Maj. te Brisack aengesteld / wees hem alleen die Stad / dat Land / die Heerlijckheyd toe / als een Dependentie van dit of dat; en daer mee was 't sijn Eygendom: 't behoorde onder sijne Souverainiteit; d'Ingeseetene moesten hem alleen voor haeren Monarch en Souverain erkennen. Franckrijck eyschte geduerigh al meer. Weygerde men / hy nam 't. Gaf men / men moest noch al meer geven; 't een was dependent van 't ander. Dit deed vreesen / dat hy eyndlijck prætensie op gantsch Europa sou maecken. Onderwijl had hy geheel Elsas onder sijn Gebied gebraght / behalven d'eenige Stad Straetsburgh; die oock haest volgen moest.

Neemd 't Hertogdom Zweibrucken, de Kroon Sweeden t'huys gevallen, nae sigh.

Besluyt der Duytsche Standen, om een Rijks-Armee op te reghten.

Den 12. April 1681. overleed de Hertogh van Zweibrucken. Dit Land viel den Koningh van Sweeden t'huys. Hier kon nu de Dienst / van Sweeden aen Franckrijck t'sijner groote schade gedaen / niet gelden. Koningh Louis maeckte sigh meester van dit Hertogdom; en nieuwe prætensien op meest al de Plaetsen / ontrent Franckenthal gelegen. Dit gingh dus t'elckens al voort. Op den Rijcksdagh te Regensburgh wierd besloten / een Rijcks-Armee op te reghten / om in alle noodgeval niet geheel buyten postuer van verweeringh te sijn. Yeder Kreyts sou een bestemd getal van volck werven / t'saemen tot 40000. Mannen. De Graef van Waldeck wierd verkoren tot Generael-Veld-Maerschalck over deese Rijcks-Armee.

Koningh Louis neemd, door omkopingh van eenige persoonen binnen Straetsburgh, deese Stad in, tot verbaesdheyd van geheel Europa.

De Dom terstond de Roomsch-Catholijke ingeruymd.

Waer in Bisschop Frantz Egon van Furstenbergh Koning Louis verwelkoomd. 1682.

Koning Louis bood aen een Byeenkomst / tot byleggingh der verschillen. Franckfurt wierd verkooren tot de Handelplaets. Maer haest daer nae brack wat anders uyt / tot verbaesdheyd van geheel Europa. 't Fransche Krijghsvolck quam voor Straetsburgh, en / eenige voornaeme persoonen daer binnen omgekoght sijnde / wierd lightlijck meester van deese seer gewightige Stad; en alsoo van Duytschlands Voormuer tegens Franckrijck, dus ingenoomen soo korts nae de gemaeckte en geratificeerde Vreede. Doe de Fransche de Kefzler-Schans by de Stad weghruckten / gavense daer van deese reden: Men had vernoomen / dat de Keysersche over den Rhijn gaen / 't Land door branden en blaecken verwoesten wilden: derhalven sy / om haer te voorkoomen / sigh van deese Pas moesten meester maecken. Maer men vraegde / of hier in wel eenige schijn van waerheyd was? Stracks wierd den Dom de Roomsch-Catholijcke ingeruymd. Bisschop Frantz Egon van Furstenbergh deed'er d'eerste Mis in. Sijn bleyend verwelkomings-Gesprek / waer mee hy Koningh Louis in de Domkerck ontfingh / moeten wy / korthedshalven / voorby gaen. Men kan 't vinden in ons Vervolgh op F. Leutholfs Groot Toneel der Hedensdaeghsche Wereld, pag. 15. Hier staet te weeten / dat een Bisschop van Straetsburg niet d'alderminste Reghtsmaght over de Stad had / als sijnde een vrye Rijcks-Stad; doch nu in Fransch geweld. Haest stierf Frantz Egon, den 1. April Anno 1682. Doe wierd / door bevel des Koninghs van Franckrijck, in sijne plaets gesteld sijnen Broeder Prins Willem van Furstenbergh, even den selven / die / tot op den Nieuwmeeghschen Vreede / wegens misbedrijven / des Keysers gevangenen was geweest.

Stouten eysch van Koningh Louis aen de Switsers.

Switserland had geen behagen hier in / wijl dit seer nadeeligh voor haer kon uytvallen; te meer / als Koningh Louis haer deed voordraegen: I. Offe hem wilden beloven / soo veel Volck in haere Landen te laten werven / als hy sou begeeren. II. Gedoogen / dat Rhijnfelden en Constans op haeren Bodem wierden aengetast. III. Afstaen van alle Verbonden / buyten des Koninghs voorweten gemaeckt. Waer liep dit heenen? Sy weygerden; en naemen een Resolutie, haere Vryheyd te willen beschermen. Sijn echter / door 't beleyd van sommige / hier ontrent niet soo wacker en waghtsaem geweest / als haer Interes wel scheen te vereysschen / en veele onder haer geerne gesien hadden.

Brandenburgh regt een West-Indische Compagnie op: oock op Oost-Indien.

Antwoord op den Voordrag, dat de Hollandsche West-Indische van de Staten Generael Geoctroyeerde Compagnie dit niet sou gedogen.

Bouwd in Guinea 't Fort Fredericksburgh.

Ruymd aen deesen Staet Schenckeschans weer in.

Ontrent deese tyd heeft Keur-Brandenburg een Compagnie aengesteld / om eerst op de Guineische Kust; vervolgens op West; oock op Oost-Indien te handelen / onder sijne Vlagg' en Beschermingh. Op den voordragh van eenige / dat dit misschien niet sou gedooghd werden / vermits de Hollandsche West-Indische Compagnie van de Staten Generael alleen hier toe Octroy bekoomen / en groote kosten aengewend had / was 't bescheyd: Dat de Wetten der Generale Staten van de Vereenighde Nederlanden haer eygen' Onderdaenen / maer geen andere Potentaten bepalen konden; die even sulck een Gereghtigheyd aen de haere konden geven. Door 't gedaghte Verbod der Staten hadden Franckrijck, Engelland en Sweeden sigh niet laeten verbieden op soodaenige Gewesten te handelen. De Vryheyd der Schipvaert in d'opene Zee / en des Koophandels met d'Oever bewooners / was gegrond in de Natuer / en aller Volckeren reght; van de Staten selfs voortijds kraghtigh beweerd. Men had meer Zeegen te verwaghten / wanneer men sijne Naebueren oock een stuck broods gunde / dan als men alles / wat God en de Natuer gemeen had gemaeckt / alleen aen sigh selven wou trecken. Sijne Keurv. Doorl. wou de Hollandsche West-Indische Compagnie geenen Indrangh doen op de Plaetsen / welckese daedlijck besaeten. Hoopte echter / dat men sijne Scheepen / als van een Geallieerde, en Naebuer / de Plighten van Beleefdheyd / en van een onschaedlijck genot / als / van varsch Water te haelen / &c. / niet sou weygeren. Kortlijck / dit voorneemen wierd tot de daed gebragt; en dus de Brugg' nae West-Indien; verder nae Oost-Indien geleght. Oock in 't Landschap Ante, in Guinea, een Fort opgereght / genoemd Fredericksburgh. 't Was den Vereenigden Staet wel niet smaeckelijck; doch 't nam echter sijnen voortgangh. Schenckeschans, gebouwd op 's Gravenweerd, welck Territoir Brandenburgh prætendeerde; door Franckrijck Anno 1672. ons afgenoomen; naederhand aen den

den

den Keurvorst overgegeven/ ruymde hy de Staten Generael weer in/ onder seeckere voorwaerde. De Hoefyserſche Schuld/ met al d' Intereſſen, waer over tsederd eenige jaren soo veel onrusten waren ontstaen/ wierd in den Haegh gecaſſeert.

Koningh *Louis* begeerd stoutlijck van de *Duytsche* Standen,

Koningh Louis had/ gelijck gehoord is/ in Duytschland, oock in de Spaensche Nederlanden, nae de Vreede seer veele Landen en Steeden aen sigh getrocken. Hy wist/ dat de tijden veranderlijck sijn; dat men 't ontnoomene eens sou konnen weernemen. Nam derhalven de koenheyd/ van door sijnen Ambaſſadeur op den Rijcksdagh te Regensburgh de Standen te doen overleveren een Memoriael; daer in voordraegende/ dat hy/ tot rust des Rijcks/ wou afstaen van alle verdere prætensien op desselven Landen/ indien men/ door een kraghtigh Instrument, hem voor eeuwig over gaf 't geen hy alreeds in besit had; Straetsburgh daer onder begreepen. Yeder stond over sulck een Voordragh verwonderd. Vervolgens quam 't tot dreygementen aen de Rijcks-deputatie te Franckfurt. Indien de Standen voor den laetsten November sijnen voorslagh niet aennaemen/ soo wou hy niet langer daer aen gebonden sijn; maer al sijne prætensien uytvoeren op sulck een wijs/ als hem geraedsaem sou duncken. Hy sond Gesanten aen eenige Vorsten in 't bysonder/ om haer te vragen/ offe sijne Propositie, of den Oorlogh wilden aengaen? Doch d'afgevaerdighde van den Landgraef van Heſſen-Caſſel wierd slecht afgeweesen. Straetsburgh deed sijne Maj. seer sterck Fortificeeren; de Nieuwe-Styl en Roomsche Godsdienst daer in voeren; swaere Wervingen in Elſas aenstellen.

datse hem door een kraghtigh *Instrument* voor eeuwigh souden overgeven,

al de Landen en Steeden, welcke hy, nae de Vreede, aen sigh had getrocken; met dreygementen, indiense 't niet deeden.

Sweeden treed met de Keyser in een *defensif* Verbond.

Sweeden was misnoeghd over 't werck van Zweibrucken. Tusschen deese Kroon en de Keyser wierd een Defensif Verbond opgeregt tegens de geene/ die een van haer beyde sou willen aenvallen: oock tot verseeckeringh der Westphaelſche en Nieuwmeegſche Vreede. Hier staet te weeten/ dat de Sweedſche Inval in Marck-Brandenburgh, en de sijde-houdingh van Franckrijk, geschied was in de minderjaerigheyd van Koningh Carel, als noch geen 20. jaeren oud/ en niet gekroond. De de la Gardiſche Factie aen 't Hof/ die 't meeste gesagh had/ en seer gepaſſioneert voor Franckrijck was/ had sijne Maj. met Koningh Louis ingewickeld; en hem hier toe aengeset. Doe hy nu onder was geworden/ en uyt sijn' oogen begon te sien; bemerckte/ wat schande hy op sigh had gehaeld; in dit werck soo veel verlooren hebbende/ 't welck hy niet had konnen weer bekoomen/ als quansuys door gunst van Frankrijck, door wiens schuld hy 't verlooren had/ en die echter hier voor noch danck prætendeerde, soo wierd hy onwilligh op deese Kroon; te meer/ als hy hem beroofde van sijn wettigh Erf Zweibrucken.

Doe deese Koningh d'oogen begonnen op te gaen,

wierd hy onwilligh op *Franckrijck*; en waerom.

Verbond tusschen de Keyser, *Spaenje*, Keur-

Boven de gedaghte Alliantie met Sweeden trad Keyser Leopold oock in Verbond met Spaenje, Keur-Bayeren, en de Vereenighde Nederlanden. Deese alle souden malkander/ in geval van een vyandlijcken aenval/ yeder met 6000. Mannen en 12. Oorloghsscheepen byspringen. Die geen Scheepen had/ sou soo veel geld in de plaets leveren. Te Weenen en anderweegen hadden de Fransche Spions. Alsse ontdeckt en gevangen wierden/ gaven de Fransche Ambaſſadeurs haer uyt voor haere Huysgenooten/ en begeerdense los te hebben. Deed men 't niet/ soo begon de Fransche Maj. te dreygen; die oock noch op sijnen eysch bleef staen/ dat men 't geen hy nae sigh getrocken had/ hem onweerroeplijck in eeuwigen eygendom sou overgeven. Vermits de Keyser en de Standen niet bewilligen konden/ soo veel aensienlijcke Steeden en Landen voor altijd van 't Rijck te vervreemden/ soo bood hy haer een dertigh-jaerige Stilstand aen/ echter met deese hem nu gewoone bepalingh/ van aen deese aenbiedingh niet langer te willen gehouden sijn/ als tot den 1. Augustus.

Bayeren, en de *Vereenighde Nederlanden*, tot *Assistentie*.

Franckrijk bied de Keyser een 30. jaerige Stilstand aen: 1684.

Keyser Leopold en 't Duytsche Rijck waeren/ nae de gemaeckte Vreede/ niet in postuer gebleven/ om tot een nieuwen Oorlog te treeden. Sijne Maj. Fransch-gesinde Raden hadden 't daer toe weten te brengen. Frankrijk daer tegens had sig in de Wapenen gehouden. Men trad derhalven tot een Wapenschorſſingh voor 20. jaeren. De voornaemste Artijckelen waren: Franckrijck sou/ geduerende dese Stilstand/ behouden Straetsburgh, nevens al de Heerlijckheden en Landen/ welcke hy nae den Vreede tot op den 1. Augustus Anno 1681., volgens d'uytspraeck der Kamer van Metz en Brisack, had bemagtighd/ in vrye geruste Besittingh/ met al 't Reght der Opperhoofdigheyd/ &c. Daer tegens afstaen al wat hy nae den genoemden 1. Augustus nae sigh had getrocken; behalven Straetsburgh en de Schanſſen. In de Plaetsen/ welcke aen hem bleven/ souden de Roomsche en d'Euangelische vrye Religions-oeffeningh hebben. Van al d'andere prætensien op 't Roomsche Rijck en desselfs Leeden stond sijne Maj. af/ soo langh de Stilstand sou dueren/ &c. Anno 1679. was d'eeuwige Vreede gesloten. Haest weer in 't warr' geworpen; en van Franckrijck meer nae sigh gehaeld/ als hy in een langen Oorlogh sou hebben konnen winnen. Anno 1684. moest men t' sijnen gevalle tot een 20. jaerige Stilstand treeden; en die heeft oock noch nauwlijcks 5. jaeren konnen dueren. Men oordeelde/ indien de Keyser de Jesuiten en Fransch-gesinde Raeden minder gehoor; de Hongariſche Malcontenten een billijke Vreede gegeven; d'Euangelische daer niet soo swaer vervolghd had/ tegens den Religions-Vreede; dat de Turckſche Sultan niet in Hongaryen gevallen; Weenen niet gevaerlijck belegerd; Oostenrijck niet verdorven; hy en 't Rijck in een goed postuer geweest/ en Franckrijck sigh soo meesterlijck niet gedragen sou hebben. 't Is oock seer schaedlijck voor 't Duytsche Rijck/ dat elcke Vorst in Verbond treed met Uytlandsche Potentaten nae sijn gelieven. Gelijck dan de Keurvorst van Keulen (oock Bisschop van Munster)

Welcke hy, sigh buyten *postuer* van *defensie* gesteld hebbende, door quaede Raden,

moest aenneemen; en de Voorwaerden.

Dingen, welcke de Keyser in deesen verbodsten Staet hebben gesteld.

't Is 't *Duytsche* Rijck seer schaedlijk, dat elcke Vorst Verbonden met Uytlandsche Vorsten magh maeken, &c.

DUYTSLAND.

ster) in dit jaer met Franckrijck een Alliantie aengingh / om 15000. Mannen ten dienst deeser Kroon t'onderhouden voor een bestemde Som gelds; waer over een Franschman, Choiseul, ten Generael wierd gesteld.

Voorbeeld des Aertsbisschops van Keulen, in dit jaer.

Echter weygerden de Munstersche Standen / ter begeerte des Bisschops / haer Volck uyt 't Land te laeten trecken. Wilden oock niet meer betalen de 10000. Duytsche guld. jaerlijcks tot onderhoud der Bisschoplijcke Tafel; 't Rijck getrouw blijven; haere Manschap aen geenen vreemden Vorst doen / &c. De Stad Keulen had oock reden / om over deese werbingh des Aertsbisschops bekommerd te sijn / en sigh op haere hoede te houden; terwijl Luyck van hem ingenoomen wierd; daer 't Koppen koste / wegens den opstand der Burgers tegens haere Magistraet.

Moordbranders en Vergiftigers aen 't Keyserlijck Hof.

Te Lintz wierden verscheydene persoonen van seeckere Natie betrapt / welcke de Keyserlijke Magazijnen wilden in brand steecken: Oock vergiftiging ontdeckt / welcke Keyser Leopold en den Keyserlijcken Prins sou gegolden hebben. Aght deser booswigten wierden gevangen genoomen. Ondertusschen stierf de tweede Keyserlijcke Prins Leopold aen de Roodeloop / oud vierdehalf jaer. Een triple Alliantie wierd opgereght tusschen de Keyser / Kroon Polen, en de Republicq van Venetien tegens den Turck.

Paltzgraef Keurvorst Carel sterft Kinderloos.

Den 26. May Anno 1685. overleed Paltzgraef Keurvorst Carel, sonder kinderen nae te laeten. Dit verweckte al weer nieuwe beroerten in Duytschland. De Hertogh van Nieuwburgh, naeste Agnaet van de nu uytgestorvene Paltzische Stam der Simmerensch-Frederickche Keur-Linie, trad in d'Erfnis.

Steld de Hertogh van Nieuwburgh tot sijnen Erfgenaem: doch met een opgereght Accoord, aengaende de Religie, wijl deesen Roomsch-Catholijck was. 1685.

Voor twee jaeren was tusschen d'overleedene Keurvorst en hem opgeregt een Accoord, aengaende de Religie (waer voor Keurvorst Carel sigh seer sorghvuldigh toonde / wijl de Nieuwburger Roomsch-Catholijck was) / en 10. daegen voor sijn overlijden weer vernieuwd: „ Waer by Paltzgraef Philips voor hem / sijn' Erfgenamen „ en Naekoomelingen / beloofde / dat hy / „ in geval van Kinderloos overlyden sijner „ Keurb. Doorl. / d'Evangelische Gereformeerde en Luthersche Religie sal laeten in „ den stand volgens 't Westphaelische Vreede-„ besluyt doorgaens / en insonderheyd Art. „ IV. De Bediende / Onderdaenen / &c. / „ by de gemelde Religien en vryheyd van „ Conscientie beschermen. Al de Gereformeerde en Luthersche Predikanten en „ Schooldienaeren in de Steeden en op 't „ Land / geduerende haer leven / in haere „ Bedieningen gerustlijck laten blijven; nae „ de dood / of 't vertreck derselve / haere „ Plaetsen altijd laeten vervullen met per-„ soonen van deselve Religie. De Kercken-„ raden / de Geestlijcke Goederen / tot be-„ talingh der Kerck en Schooldienaren / &c. „ souden altijd continuëren in den staet daer-„ se nu in waren; onveranderd en gerustlijk.

Inhoud van dit Accoord.

Kortlijck / alles sou blijven gelijck 't onder sijne Keurb. Doorl. was geweest / sonder eenige alteratie ontrent de Religie, Geestlijcke Goederen / daer over gestelde Bediende / &c.

DUYTSLAND.

Franckrijk protesteert tegens de Besitneemingh des Nieuwburgers in den Paltz, van wegen Duc d'Orleans.

Stracks mengde Frankrijk sig hier in / en deed sijnen Plenipotentiarius te Regensburg, Mons. Verjus, in den naem des Hertogs van Orleans, en sijner Gemalin (de Suster des overleedenen Keurvorsts) tegens de Besitneemingh des Hertoghs van Nieuwburgh in de Keur en verscheydene Vorstendommen Protesteeren; begeerende / dat de Keur den Paltzgraef van Veldentz; maer 't Vorstendom Lauteren, Spanheim, met de Dependentien, nevens andere Feudale en Allodiale Goederen / eeniglijck alleen de Hertogin van Orleans souden ingeruymd werden. Nieuwburgh daer tegens toonde sijn volkoomen Reght uyt de Goudene Bul, Constitutio Sigismundi declaratoria, de Pacta Gentilitia, in 't Instrumentum Pacis geconfirmeert; de Keyserlijcke / Koninghlijcke / Keurvorstlijcke Decreten, Statuten en Rijcks-Ordonnantien; de Keyserlijcke Meede-beleening / &c.: doch (seyde men) Franckrijcks Swaerd was niet gewoon op Pappier of Percamente Brieven / en Statuten te passen. Ter dier tijd quaemen veele Schriften uyt / waer in alle Vorsten wierden gewaerschouwd / haere Dochteren niet aen Fransche Princen des Bloeds te geven / indiense haere Landen niet 't uyterste onheyl op den hals haelen / en Franckrijck d'occasie in de hand geven wilden / om t'eeniger tijd aenspraeck daer op te maecken.

De Nieuwburger verdeedigt sijn Regt; doch Franckrijck past op geen Percamenten Brieven.

Aenmerckingh.

Keyserlijcke Prins gehooren.

In plaets van de bovengedaghte overleedene tweede Keyserlijcke Prins Leopold, quam nu een andere ter weereld / in sijnen Doop genoemd Carolus-Franciscus-Josephus-Wenceslaus - Balthasar - Johannes - Antonius-Ignatius.

Wreede vervolgingh van Franckrijk tegens d'Onroomsche. 1686.

By 't VIII en IX. Artijckel der afgedwongene 20. jaerige Stilstand was uytdrucklijk van Franckrijck beloofd / dat in de Gereunieerde Plaetsen, of die hy nae sigh had getrocken / voor den 1. Augustus Anno 1681., elck sou blijven by de Kercklijke en Politique Exercitien: de Roomsch-Catholijcke, Luthersche en Gereformeerde de vrye Religions-oeffening souden behouden; met de daer toe behorende Inkoomsten / Goederen / Thienden / &c. Maer haest wierd het tegendeel gedaen. In 't Graefschap Saarwerden en Saarbruck wierden al d'Evangelische Kercken ter neer geworpen: de Predikanten / welcke niet wilden af-vallen / uyt 't Land gebannen: d'Onderdaenen met geweld gedwongen tot afsweeringh haers Godsdiensts: Als dit nu geschied was / dwongh men haer t'onderteeckenen / datse 't vrywilligh hadden gedaen. Haere Kinderen wierden haer ontnoomen / en in 't Pausdom opgevoed. Die / om haere Conscientie te bewaeren / vertrecken wilden / wierd sulcks niet toegelaeten. Elck verbood men / haere Goederen te koopen. Wierd het nogh yemand vergund / soo moest hy sijne Kinderen aghterlaten / en een goed deel sijns vermogens. Dit gingh dus oock te Zweibrucken, Mompelgard, Hanauw-Ligh-

in de Gereunieerde Plaetsen, vlack tegens 't VIII. en IX. Artijckel des Stilstands.

Lightenbergh, &c. Van d'Euangelische Standen wierd hier over geklaeghd op den Rijcksdagh te Regensburgh; en deese Grieven in XIII. Artijckelen den Franschen Ambassadeur overgelevert: doch in plaets van verbeteringh / en 't beloofde te voldoen / gingh men noch arger te werck. In 't Weereldlijck brack men oock al terstond de Stilstands-Artijckelen tegens d'Oostenrijcksche Landen. Men dwongh Graven en Vryheeren / buyten de Reunie, aen Franckrijck den Eed te moeten doen. De voordraegingen der Standen hielpen niet. De Fransche wilden sigh nergens aen laeten binden. Bouwden / tegens 't Armistitium, behalven meer andere Sterckten / 't Fort Louis, op een Eyland in den Rhijn, tusschen Stolhoven en Rastat, &c. Dit waeren de klaghten der Duytschen.

Verbreeckingh derselve in 't Weereldlijcke.

Vermits nu Franckrijck soo weynigh paste op den Stilstand; noch arger te gemoet wierd gesien / heeft men t'Aughsburgh een Alliantie-Tractaet gesloten tusschen eenige Kreytzen en Vorsten; om sigh te stellen in staet van noodwendige Tegenweer / in geval van onwettige aengrypingh / tot verseeckeringh der Vreede en Stilstand. Ten selven eynde wierd een Verbond gemaeckt / tusschen de Keyser / Spaenje en Sweeden, ten opsight van d'Erf-landen / de Burgundische Kreyts, de Saxische Huysen. Meer andere Standen des Rijcks traeden in deese Unie. Dit behaeghde Franckrijck niet; die (seyde men) in Duytschland wou doen 't geen hy goed vond; maer niet begeerde / dat men sigh in postuer sou stellen / om overrompelingh en geweld te konnen weerstaen.

Unie, gesloten t'Aughsburgh, tusschen de Keyser, Spaenje, Sweeden, &c.: welcke Franckrijck niet behaerde.

Wou derhalven / dat men d'Aughsburghsche Alliantie te niet doen; Madame d'Orleans wegens den Paltz satisfactie geven; de 20. jarige Stilstand in een eeuwige Vreede veranderen sou. Dit deed hy synen Ambassadeur te Romen den Paus voordraegen; onder voorwendingh / dat de Keyser met den Turck Vreede maecken; dan met syne gantsche Maght op Franckrijck af komen wou. Dus wist men (seyden de Duytschen) altijd wat te bedencken / om 't geen men doen wou een glimp te geven. Nae de Vreede wou hy een Stilstand voor 20. jaeren / om te behouden 't geen hy nae den Vreede had genoomen. Wyl 't maer voor een tijd was / wierd dit te lighter toegestaen. Dus verr' gekomen / wou hy de Stilstand weer tot een eeuwige Vreede hebben gemaeckt; mits dat 't geen hem voor 20. jaeren was gelaten / in eeuwigen eygendom hem sou werden overgegeven. Dan noch / dat men geen klaghten sou inbrengen / wegens de Fortificatien te Hunningen en Traarbach: van geene Contraventien (overtreedingh der Vreedens-Artijckelen) meer spraecken; als maer dienende / om de Gemoederen tegens Franckrijck te verbitteren. Begeerde van de Paus / dat hy de Keyser hier toe sou brengen. Jae / bepaelde noch de tijd / waerin alles afgedaen moest werden; te weten / voor d'uytgangh van Martius.

Begeerd nu al weer, dat d'afgedwongene Stilstand sou veranderd werden in een eeuwige Vreede 1687.

mits alles behoudende 't geen hem voor 20. jaeren was gelaten, en verdere eysschen.

D'antwoord des Keysers aen den Paus gingh daer heenen: Hy verklaerde heyligh / de Stilstand stiptelijck te willen onderhouden: noyt reden had gegeven / om daer aen te twijffelen. Wou deselve wel in een eeuwige Vreede veranderen / op den voet der Westphaelsche: maer de gestelde tijd was te kort / om met de Standen daer over te handelen. D'Aughsburghsche Alliantie begreep niet nieuws. Was alleen een vernieuwingh der voortijds meermael aengegaene Verbonden; tot niemands beleedigingh; alleen tot beschermingh / volgens alle Reghten. 't Getal des op te brengenen Krijghsvolcks was soo kleyn gesteld / dat het niet genoegh was tot simpele verdeedigingh; veel min om Franckrijck in 't minste te beleedigen: welcke Kroon in 't Rijk bragt soo veel Soldaten als hy begeerde; soo veel Fortressen bouwde als hy wou: Verbonden maeckte met vreemde Potentaten, selfs met de Rijcksvorsten: ondertusschen niet begeerde / dat men eenigen Argwaen op hem sou werpen. In d'Artijckelen des Stilstands was de Guarantie bedongen. Franckrijk voor eeuwigh over te geven / 't geen van hem nae den Vreede was genoomen / en by de Stilstand hem alleen voor 20. jaeren toegestaen / met 't geen hy daer nae al weer aen sigh had getrocken / was ten hooghsten onreedlijck. Sonder de Keurvorsten en Standen kon hy hier ontrent niets besluyten. Om sigh met haer te beraeden / was de tijd te kort gesteld. Beklaeghde sigh / dat Franckrijck hem verhinderde / sijne voordeelen op de Turcken voort te setten. Deed betuygingh van sijn' opreghte meeningh / en onschuld. Was geteeckend den 16. Februarius Anno 1687.

Billijcke antwoord des Keyser aen den Paus;

aen wien Franckrijk had begeerd;

dat hy de Keyser sijnen eysch sou doen aennemen.

De Hertogh van Nieuwburgh, nieuwe Keurvorst van den Paltz, beschuldigde men / dat hy ook al op Roomsch-Catholijke manier begon te handelen. In 't voorige jaer (1686.) ontnam hy t'Oppenheim d'Onroomsche de Franciscaner Kerck / en gaf se aen de Roomsch-gesinde. Dit verweckte een swaer aghterdencken / als aenlopende tegens 't voorheenen verhaelde Verdragh met d'overleedene Keurvorst Carel; waer op hy desselven Pacsaet was geworden.

De nieuwe Keurvorst van den Paltz begind alreeds d'Onroomsche te veronrelijcken.

Al stracks waeren de Jesuiten in de weer / om syne Keurv. Doorl. aen te setten tot verdelgingh der Onroomsche Religie. Om te beeter tot haer ooghmerck te geraecken / begondense een werck / al dickmael van de Roomsch-Geestlijcke gepleeghd. Wy sullen 't den Leeser voordraegen nae 't geen daer van voor gantsch waeragtigh is overgeschreven. De Vorst toonde sigh eenige dagen seer swaermoedigh. Synen Opper-Jaegermeester de Heer Vinniger, en andere Heeren / vraeghden hem meermael seer ernstigh nae d'oorsaek. Hy gaf geen antwoord; maer wel sughten. Eyndlijck / op hard aenhouden / seyde hy tegens den Heer Vinniger, dat hy eenige malen door een Gesigt in sijne Kamer was verontrust geworden. Vinniger vraeghde / of 't een Duyvel of Engel was? en waerom het Spoock quam? Wederom sughtte

De Jesuiten hitsen hem op; om haer te verdelgen.

Om hem hier toe te beweegen,

DUYTSLAND.

de Vorst / en sweegh. Eyndlijck echter / nae langh aendringen / seyde hy: Een Engel / aengedaen met een wit kleed / had hem eenige naghten nae malkander gewaerschouwd / dat God hem sou straffen, soo hy al de Ketters niet uytroyde. Op andere naghten: De Duyvel stond gereed tot uytvoeringh van de Straf; indien hy langer vertoefde. Dat sijnen Oud-oom, op deselve wijs van God gewaerschouwd, de Straf was ontgaen, door de Ketters te vervolgen. Vinniger borst lagchend uyt: 'k Wil dien Engel, of Duyvel, wel haest uwe Kamer doen ruymen. De Vorst / seer versuft / liet hooren: Men moest soo vermeeten noch Godloos niet sijn tegens Gods Waerschouwingen. Daer kon grouwlijcke ellende opvolgen. Maer Vinniger hield aen / dat hy in sijne Slaepkamer moght vernaghten; seggende voorts: Hy hield sigh wel-genoegh verseeckerd voor sulcke Spoocken. De Vorst deed sigh selven ongelijck, om sulck een Duyvel sigh te quellen. Hy voor hem, Onroomsch sijnde, ontsagh geen Paepsche boose Geesten. Goed en bloed wou hy in den dienst sijner Keurv. Doorl. opsetten, &c. Op langh aenhouden wierd sijn versoeck hem toegestaen. De volgende nagt verboeghde Vinniger sigh in des Vorsten Kamer aghter 't Leedekant. Ter middernaght quam door een geheyme deur binnen sluppen een gedaente met lange kleederen / roepende: Keurvorst, Keurvorst, roy uyt de Ketters; of anders, uwe straf genaeckt. Flucks vloogh Vinniger toe / en 't Spoock sigh gevat siende / pooghde t'ontkoomen: Maer dien Heer hield hem vast / seggende: Sa Duyvel / segh wien gy bent / of ick doorsteeck u in uwe Duyvelsche Huyd. Quetste hem oock op twee plaetsen. 't Gerught maeckte de Keurvorst wacker: en wijl de gemaeckte Engel of Duyvel om genade bad / en gekend wierd voor een Jesuit, hielp

Soo verschijnd eenen Jesuit eenige naghten langh als een Engel in des Keurvorsten Kamer; hem dreygende met de Duyvel, soo hy de Ketters niet uytroyde.

Sijne Vorstl. Doorl. in grooten anghst.

Sijnen Onroomschen Jagermeester versergt sigh in sijne Kamer; gript deesen Engel, of Duyvel; wond hem; en wierd bekend voor een Jesuit.

men hem terstond wegh. De Jesuiten, om deese schande te versussen / hielden soo hard by den Keurvorst aen / dat hy ses dagen daer nae een Placcaet uytgaf / verbiedende op 1000. Rijcksd. boete / van dit werck te spreeken. De Heer Vinniger echter / die 't schelmstuck dus ontdeckt / hem uyt sijnen anghst geredde had / maeckte hy terstond tot sijnen Raed. Evenwel hebben de Jesuiten naederhand een Schrift uytgegeven / om / volgens haere gewoonte / dit Geval 't geloof te beneemen. In even dit jaer wierd gesloten 't Houwlijck tusschen des Keurvorsten Dochter Maria Sophia Elisabetha en Don Pedro, Koningh van Portugal.

Franckrijck handelde op de verhaelde wijs in Duytschland. Stack sigh daer-en-boven in de saecken / enckelijck 't Rijck aengaende; om daer alles / gelijck men vermoedde / nae sijnen wil te schicken; sijne Creatueren in te dringen / en alsoo aenhangh te krijgen / om (gelijckmen voorgaf) sijnen Soon de Dauphin Roomsch Koning te doen verklaren. By Maximiliaen Henrick, Keurvorst van Keulen, braght hy te weegh / dat de Kardinael van Furstenbergh, Bisschop van Straetsburgh, tot des selven Coadjutor wierd gesteld. Swaere onheylen voorsaghmen in 't Duytsche Rijck uyt de Verkiesingh van sulck een Minister en Gunstelingh van Franckrijck tot 't Coadjutorschap; waer na hy Aertsbisschop en Keurvorst stond te werden. Keur-Brandenburgh droegh de swaerigheden getrouwlijck voor / en waerschouwde Keurvorst Maximiliaen. Andere deeden 't oock; doch 't hielp niet. Hy had sigh te diep met Franckrijck ingelaeten. Vermits hy in 't Capittel veele sijner Verwanten had; andere door Geschencken en Beloften van Franckrijck gewonnen; noch andere door dreygementen verschrikt waren / soo wierd deese Keur door-gedrongen met geweld;

DUYTSLAND.

Houwlijck tusschen des Keurvorsten Dochteren Don Pedro Koningh van Portugal.

Door bestel van Franckrijk werd de Kardinael van Furstenbergh tot Coadjutor van d'Aertsbischop van Keulen gesteld; tegens Verbod des Paus, en protest der welmeenende Capitulairen.

DUYTSLAND.

weld; selfs tegens dank/ en verbod des Paus/ van voor ditmael geen Coadjutor te maecken; en onaengesien de Protestatien der wel-meenende Capitulairen. Stracks hier nae diende dit werck Franckrijck, om tegens Duytschland een nieuwen Oorlogh aen te vatten.

Waer toe Koningh *Louis* dit gediend heeft.

Korts voor dat hy 't Swaerd uyt-trock/ deed hy door Marquis de Lusignan aen 't Keyserlijck Hof voordraegen/ dat hy geen Keyserlijcke Vestingen aen den Rhijn kon dulden. Wou derhalven Philipsburgh wegh neemen/ en demolieeren: doch daer tegens sou hy oock sijne Vestingh Freiburgh doen raseeren. Evenwel alles sonder verbreeckingh des Stilstands. Men hield dit laetste voor enckele bespottingh. Vervolgens gaf hy een Declaratie uyt/ bevattende d'oorsaken, welke hem bewoogen, de Wapenen weer aen te grijpen; en waer door de gantsche Christenheyd van sijne Maj. opreghte Intentie tot bevestigingh dèr algemeene rust, overtuyghd moest sijn. De voorgewende redenen waren: De Keyser wou Vreede met den Turck maecken; dan met sijne en de gantsche Rijksmagt in Franckrijck vallen: derhalven men sigh met reght had te verwonderen/ dat sijne Maj. soo langh had uytgesteld/ hem te voorkomen. Men had t'Aughsburgh een Alliantie geslooten tegens hem. Doch of dit alles al niet bewijslijck moght sijn/ soo was doch blijcklijck/ dat de Gemalin van sijnen Broeder Duc d'Orleans onthouden wierd haer Regt op den Paltz: en dan de saeck van Furstenbergh (by een deel omgekoghte Capitulairen verkooren tot Coadjutor, daer nae tot Aertsbisschop van Keulen); waer by hy den Paus niet weynigh voorstreeck/ wijl hy hem niet wou confimeeren. Kortlijck/ de Keyser had meenighvuldigh tegens den Vreede gehandeld; Franckrijck al te goedertieren geweest; al te langh gewaght; tegens de regelen der regte Staetkunde/ in hem aen te vallen/ &c.

Wil Philipsburgh wegh neemen, sonder verbreekingh van de Stilstand.

Vat den Oorlogh weer aen tegens den Keyser.

Wat voor redenen hy voorwendde.

Was al te goedertieren geweest.

Hy wou den Keyser op 't Lijf; en had Philipsburg belegerd. Verklaerde in deese Declaratie al weer/ dat hy alles wou by-draegen tot bevestigingh der gemeene rust. 't Hingh maer aen den Keyser en sijn' Adherenten, daer toe te komen/ en deese rust altijd-duerend te maecken. Hy sou de Stilstand in een eeuwige Vreede veranderen/ onder conditie, dat Franckrijck alles voor eeuwigh sou houden. Sijn (Fransch) Krijghsvolck sou hy uyt 't Stigt Keulen trecken/ als de Paus Furstenbergh sou geconfirmeert hebben/ met verwerpingh van Prins Clemens (by d'andere Capitulairen ten Aertsbisschop verkooren): van de Paltz afstaen/ als'er aen Madame d'Orleans geld voor wierd gegeven. Philipsburgh had hy belegerd/ niet om de Stilstand te verbreecken/ of 't Rijck aen te tasten; maer alleen om de geene/ die nieuwe Tumulten souden willen verwecken/ de Pas nae sijne Landen af te snijden. Al weer bepaelde hy een tijd; indien men binnen deselve deese voorwaerden niet aennam/ soo wou hy daer aen niet gebonden/ en onschuldigh sijn aen al d'onheylen/ welcke souden volgen in de Christenheyd; wijl hy gedwongen was/ de Wapenen aen te grijpen. Deese Declaratie sond hy op den Ryckdagh te Regensburgh. Een Duytsche Pen heeft deselve en den Koningh ongenadigh geheeckeld; doch wy willen/ als te haetlijck/ geen Extracten daer uyt trecken.

Belegerd *Philipsburgh.*

Wat hy voorgeef; en wat hy begeerd,

in sijn' hier van uytgegevene *Declaratie,*

van een *Duytscher* dapper geheeckeld.

Ernstigh en gewightigh was d'antwoord des Keysers op deselve; als waer in geen schaduw van Vernuf of Waerheyd gevonden wierd; vol onbeschaemde Lasteringen/ &c. Verhaeld seer eygentlijck de gelegenheyd der verkiesingh van Prins Clemens tot Aertsbisschop van Keulen. Hoe gantsch onverantwoordlijck de Koningh van Franckrijk had te werck gegaen ontrent die van Furstenbergh, tegens de H. Canons, en de vrye stemmen der Capitulairen, door omkoopingh/ dreygementen/ Soldaten/ &c.

Ernstige antwoord des Keysers.

Den 5. Januarius was van d'Apostolische Kamer te Romen een Bevel aen de Capitulairen te Keulen aengeslaegen; dat de Verkiesingh eens Coadjutors sou uytgesteld werden tot in de Maend Martius, op verbeurte van 2000. Scudi voor die daer tegens souden handelen. Doch Furstenbergh pastte soo weynig op den Roomschen Stoel/ dat hy 't Mandaet deed afscheuren/ en een ander aenslaen/ datse met de Verkiesingh souden voort-varen; gelijk oock geschiedde. Als nu in 't begin van Junius Aertsbisschop-Keurvorst Maximiliaen-Henrik gestorven was/ trad 't Capittel al terstond tot een nieuwe Verkiesing; waer in van 't eene deel wierd gepostuleert de meergemelde Prins Willem Egon van Furstenberg; van 't andere Prins Joseph Clemens van Bayeren. Furstenbergh had 13. Stemmen; doch/ wegens de gedagte Redenen/ onwettigh. Prins Clemens 9. vrywillige, en alsoo wettig: doch d'uytspraeck was den Paus overgegeven; die Clemens, als wettigh/ en volgens de Canons verkoren/ approbeerde. Maer Frankrijck stiet sigh hier niet aen; wijl hy van Furstenbergh de bevorderingh sijner Aenslagen tegens 't Roomsche Rijck verwagtte; en wou hem/ die door beloften en dreygementen de gedagh te Stemmen had verkreegen/ door geweld insetten.

Kort, doch eygentlijk beright, 1688.

hoe 't gegaen is met de Verkiesingh van van Prins *Willem* van *Furstenbergh* en Prins *Clemens*

tot Aertsbisschop van *Keulen.*

't Is aenmercklijck/ dat de Capitulairen, welcke haere Stemmen aen Furstenbergh hadden gegeven/ in haeren Brief aen Keur-Saxen en Keur-Brandenburgh seggen/ sulcks te hebben gedaen volgens haeren voorheenen Lijflijcken geswoornen Eed. Waer op d'andere Capitulairen tot antwoord gaven/ geerne te willen toestaen/ dat de Kiesers van Furstenbergh aen hem met Eede waren verbonden; maer daer uyt bleeck d'onwetlijckeyd deeser Keur; wijl haere Stemmen niet vry/ maer eenen anderen onderworpen geweest waren; derhalven van geener waerde; en de Verkiesingh Nul. Meer konnen wy van deesen Handel niet aenteeckenen/ als alleen noch dit/ dat 't Decreet van Paus Innocentius d'XI. tegens d'onwettige Keur/ en desselven bevestigingh van Prins Clemens, niets met allen van Franckrijck en Furstenbergh wierd geagt/ de Roomsche Heyligheyd daer over seer genaedighd; leppigh door-gestreecken.

Aenmercklijcke bekentnis der *Capitulairen,* die *Furstenbergh* hadden verkoren,

waer uyt d'onwettigheyd blijckt.

Frankrijk past op de Paus niet.

By

DUYTS-LAND.

Dood van Aerts-bisschop *Maximilaen-Henrick* van *Keulen.*

By 't overlijden van Aertsbisschop Maximiliaen-Henrick Keurvorst / te Bon, liet hy 't Stight Keulen seer arm / en belast met Schulden: waer tegens hy soo rijck was / dat hy by Testament vermaeckte 6. Millioenen en 679200. Rijcksd. / waer van de Jesuiten trocken 50000. Zijn kostlijck Bed / waer voor hy had betaeld 16000. Kroonen / sou hebben de Keurvorstin van Bayeren. Aen 't Hospitael te Bon maer 6000. Rijcksd.; en dat noch met den Last / van ses by hem genoemde persoonen voor al haer leven te moeten versorgen. De Huys-Armen maer 1000. Rijksd. By hem wierden gevonden 2600000. Rijcksd. aen gemunt Goud: 15000. stucken Gouds / 't minste van 2.; sommige van 18. en 24. ponden gewight; 462. Centenaers Silverwerck / &c. In Duytschland reeckendmen gemeenlijck 110. ponden voor een Centenaer.

Geweldigen Rijckdom, doch arm Stigt.

Groote maeckingen; maer weynigh aen d'Arme.

Plotslijcke Veroveringen der *Franſche*, 1688.

Stracks nae de gedaghte Declaratie van Koningh Louis, geteeckend te Versailles den 24. September, quam de Fransche Generael-Lieutenant Bouflers den 25. onvoorsiens voor Keyserslauteren; en was 'er den 29. al meester van. Noch voor den uytgangh deeser Maend nam hy Altzey, Neustad, (aen den Hartz) in / &c. Den 1. der volgende Maend Oppenheim. Vervolgens Worms, en Heylbron. Philipsburg was belegerd. Mentz wierd overrompeld / en terstond overgegeven. Soo oock Heydelbergh by accoord; 't welck echter niet gehouden wierd / onaengesien van Duras geratificeert; van de Dauphin selfs beloofd; maer d'Inwooners op 't grouwlijkste onmatige Geldsommen afgedwongen; Stad en Kasteel verwoest. Fredericksburgh, Manheim, &c. volgden. Coblentz wierd van de Fransche belegerd; doch stieten hier 't hoofd soodanigh / datse moesten opbreken.

en grouwlijcken handel in den *Paltz*, en anderwegen;

onaengesien de *Hertogh* van *Nieuwburgh* sijn volle Regt vertoonde. 1689.

De Hertogh van Nieuwburg, nu Paltzgraef-Keurvorst / vertoonde in XV. Artijkelen sijn volle Reght tot den Paltz uyt klare Documenten; en dat Dochteren / soo langh een Mans Oir voorhanden was / niet konden succedeeren, volgens d'oude en nieuwe Gompacten; selfs volgens de renunciatie, door Madame d'Orleans gedaen. Doch 't hielp niet. Spier bemaghtighde de Dauphin op 't eynd deeses jaers. Daer binnen wierden gelegt 6000. Soldaten / die de geheele Winter van d'Inwooners moesten onderhouden werden. In de Lente eyschtemen noch van haer 60000. Rijcksd. Doe d'arme Steedelingen dit geld met de grootste moeyte by een hadden gekreegen / wierd de Stad geplonderd; daer nae in brand gestoocken; soo dat deese oude beroemde Bisschoplijcke Stad den laetsten May Anno 1689. in min dan een halve dagh geheel in d'asch lagh. Koningh Louis hier mee noch niet vergenoeghd / deedse tot de grond toe t'eenemael slegten. Desgelijks konnen van Worms, Franckenthal, Ladenburgh, Manheim, Oppenheim, &c., nu niet anders seggen / als daer heeft Worms, Manheim, &c., gestaen. Baden, Durlach, geheel Wurtenbergerland, wierd desgelijcks verbrand / nevens meer andere Plaetsen. Naderhand wat breeder hier van.

Grouwlijken handel te *Spier*, tot de grond toe effen gemaeckt.

Verwoestingh van *Worms*, *Ladenburgh*, *Manheim*, *Franckenthal*, &c.

DUYTS-LAND.

Dood des Keurvorsts van *Brandenburgh.*

Den 29. April O. / of 9. May N. S. verliet Keurvorst Frederick-Willem van Brandenburgh deese Weereld. Onder d'Overleedene sullen wy verder verhael hier van doen.

Hongarische Geschiedenissen.

Hoe veele Vervolgingen de Gereformeerde en Luthersche in 't Koninghrijck Hongaryen hebben moeten uytstaen / onder de Keyseren Rudolph de II., Matthias, Ferdinand de II. en III. / onaengesien sy by haere Krooning haer de vrye Religions-oeffeningh hadden besworen / is in de voorige Boecken verhaeld. Door aendrijvingh der Jesuiten en andere Geestlijcke (klaegden de Protestantsche Hongariërs) is de verdruckingh onder Keyser Leopold weer begonnen / en noch scharper voortgeset / tegens de Voorwaerden by sijne Krooningh / van welcke de VI. is: „Dat 't „stuck van Godsdienst onder al de Staten en „ordres des Rijcks over al vry gelaten sal „sijn. Dat niemand / van wat staet of con„ditie hy sy / in des selfs voorige gebruyck „en oeffeningh / noch door sijne Maj. / noch „door eenige andere Weereldlijcke Heeren / „op EENIGERLEY WYS, of onder EE„NIGEN SCHYN, sal verstoord of ver„hinderd werden. Dit had de Keyser beloofd / besworen / bevestighd / onderteekend / in 't Kasteel te Presburgh den 25. Junius Anno 1655. Evenwel is in den aenvang der laetste Vervolgingh Anno 1671. te Weenen uytgekoomen een Boeckje / onder de Titel: Verklaerde Waerheyd voor de gantsche Weereld, door een drievoudigh Bewijs toonende, dat sijne H. Keyserlijcke en Koninglijcke Maj. niet verbondenis, de Luthersche en Calvinische Godsdienst in Hongaryen te dulden. Uyt yver tot de Catholijcke Religie opgesteld door G. B. E. V. P. S. S C. R. M. C.; welcke Letteren beduyden: Georgius Barzon, Episcopus Varadiensis, Presbyter Societatis, Sacræ Cæsareæ Regiæque Majestatis Consiliarius; Dat is: Georgh Barzon, Bisschop (te weeten met de Titel) van Waradin, Priester der Societeit, Raed sijner H. Keyserlijcke en Koninghlijcke Majesteit. Maer deese sijne drie bewijsen werden geoordeeld te sijn valsch / bedrieghlijck / bespotlijck. Wy hebben de plaets niet / om deselve / met d'aenmerckingen daer op / hier voor te stellen.

Belofte en Bevestiginh tot Vrye *Religions*-oeffeningh, van Keyser *Leopold*, als Koning van *Hongaryen*. 1655.

Ophitsing der *Jesuiten*, in openbare Schriften beweerende, dat hy hier toe niet verbonden was;

gedruckt te *Weenen*. 1671.

Al langh hadmen swanger gegaen van 't voorneemen / om d'Onroomsche te verdelgen. Om deese Vrught te baren / bediendemen sig van een Rebelly; aengespannen Anno 1670., wegens de Privilegien des Rijcks / op veelerley wijsen verbroken. Verscheydene Hongarische Magnaten, die / naest Koning Leopold, 't Roer der Regeeringh in handen hadden / als / Georgh Lippai, Aertsbisschop van Gran; Franciscus Veselyni, Rijcks-Palatijn; Franciscus Nadasdi, Hof-Reghter / Nicolaus Zrinii (Serini), Ban van Croatien; Petrus Zrinii, Generael (Gouverneur) van Carelstad; Franciscus Czaki, Generael van Caschauw, en veel andere voorname Roomsch-Catholijcke Heeren / gesworne vyanden der Protestantsche Religie, waeren de Hoofden der t'samenspanningh; van haer aengesteld / na datse Koningh Leopold dickmael te vergeefs had-

Tot deese harde vervolgingh deedmen dienen

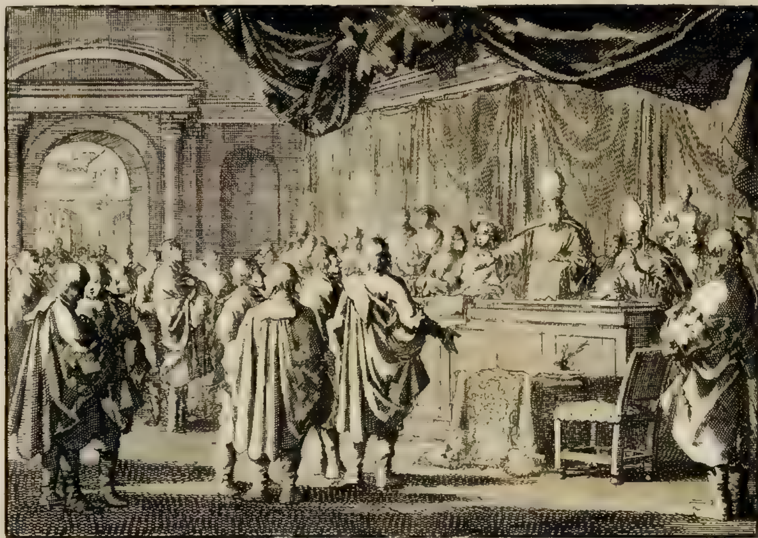
de t'samensweeringh van veel *Roomsch-Catholijke Magnaten*,

welcke niet langer konden dulden de verbreec-

kinghhaerer Privilegien, en dat 't Koninghrijck in Slaverny wierd gebraght.

hadden vermaend / jae met gebogene Knyen gebeeden / 't Koninghrijck / in Slaverny gebraght / te willen herstellen; de Privilegien niet meer te willen laten vertreeden; doch te vergeefs. Eenige echter onder deese Magnaten hadden oock wat anders / en haer eygene verheffingh in 't oog / by sulk een occasie. Van deesen Aenslag hebben wy breeder in 't voorgaende Boeck gehandeld; gelijck oock van de Straf over Nadasdi, Frangepani en Serini. Nu woumen dit doen dienen / om d'Onroomsche Godsdienst hier uyt te royen. Om hier toe te komen / moesten voor eerst de Leeraers weg-geruymd werden. D'omstandige Voorstelling deeses geheelen werks laet onse kortheyd ons niet toe; wijl wy dan moesten beschrijven de dingen / voorgevallen voor de verdaghvaerdingh der Euangelische Predikanten / beyde Gereformeerde en Lutersche: de Verdaghvaerdingh selfs. Haere verschijningh. Haere Reghters / en derselver snood bedrijf. De verschrickliijcke quellingen en pijnigingen / haer gantsch onschuldigh aengedaen. Hoe nae de Galeyen van Napels gevoerd: Hoe eyndlijck noch verlost / door bestier der Staten Generael, en d'yverige aenhoudingen van d'Admirael de Ruyter by 't Spaensche Hof. Dit alles kan de Leeser in onse Tael vinden / in 't Nauwkeurigh Verhael der Vervolging, aengeregt tegen d'Euangelische Leerraren in Hongaryen, met bewijs van derselver Onschuld aen de Rebelly: uyt last van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden vertoond aen Keyser Leopold door der selver Resident Henrinck Bruyning. Waer by oock gevoegd is de wijdlopige Verantwoordingh der selver Predikanten tegens de dingen / haer te last geleght.

Waer in men oock valschlijk de Gereformeerde en Luthersche Predikanten betrock, als deelgenooten aensetters deeser Rebelly.

Al d'Onroomsche Predikanten verdaghvaerd.

Met weynige woorden sullen wy alleen seggen / dat de Predikanten en eenige Opsienders der Schoolen wierden verdagvaerd voor de Reghterlijcke Banck / bestaende uyt enckele Geestlijke en Weereldlijke Roomschgesinden. Datse verschenen / meer dan 250. in getal. Datmen haer beschuldighde van Crimen Læsæ Majestatis; als deelgenooten in de Rebelly. Dat al de Beschuldighde op 't alderdierbaerste betuyghden / noyt kennis van; veel min de hand in dit werck gehad te hebben. Datmen haer niet 't alderminste heeft konnen bewijsen van 't geen men haer te last leyde. Datmen aen d'eene sijde haer seer hevigh heeft gedreyghd; aen d'andere sijde sommige arghlistigh soght te brengen tot d'onderteeckeningh van een Acte, waer by sy bekenden schuldigh te sijn / en al d'andere schuldigh te verklaren aen 't haer opgedighte; onder belofte / datse dan vrylijck souden mogen vertrecken uyt 't Land / met al haere Goederen / &c.

Verschijnen meer dan 250. in getal, voor al t'saemen Roomsch-Catholijke Reghters.

Allerley konstenaryen; verbaerlijcke dreygementen; goudene Bergen van toeseggingen haeldemen voor den dagh / om immers eenige tot d'onderteeckeningh te parssen. Insonderheyd deeden dit d Aertsbisschop van Gran, en de Bisschop van Neustad. Doch niemand kondense hier toe beweegen / als alleen eenen van d'Aughsburghsche Confessie, genoemd Andreas Nobantius; die wel door swaere bedreygingen onderschreef; maer stracks sulck een onsteltenis in sijn Gemoed gevoelde / dat hy nae by de wanhoop / en sigh selven te beledigen geraeckte. Snelde nae de Cancellery, en wou met een geweldige drift sijnen Naem uytgeschrabt hebben; seggende / dat hy sigh selven anders verhangen / of in den Donauw werpen wou. Doe dit / op sijn onstuymigh aenhouden / geschied was / gingh hy soo vrolijck / als te vooren ontroerd / van daer wegh.

Der selver snooden handel, insonderheyd des Aertsbisschops van Gran, om haer te dwingen tot d onderteeckeningh van een Acte, waer by sy sigh beschuldighden; en aenmercklijck geval.

Alsmen nu geen kans sagh / om de Leeraers te verstricken; oock niets tegens haer

Grouwlijke Senten-

hon

HONGARYEN.

tie, sonder eenigh bewis tegens haer.

kon bewijsen / wou men echter voortgaen met de Sententie. 't Vonnis wierd geveld / datmen haer / als schuldigh aen misdaed van gequetste Majesteyt / op de Gerightsplaets handen en voeten sou af-houwen: daer nae onthoofden; anders verbranden of Steenigen. Echter scheenen de Reghters noch ten deelen verschrickt te sijn over d'uytvoeringh; of veel meer / God verhinderde dit Moord-bedrijf. Den 29. May Anno 1674. ontboodense eerst de Predikanten van d' Aughsburghsche Confessie, meer als 100. in getal / op 't Hof des Aertsbisschops van Gran. Haer wierd voorgehouden: Offe onderteeckenen / en haeren dienst neer leggen wilden / mits dan in 't Rijck blijvende / of in ballinghschap gaen: dan offe van Religie wilden veranderen; anders in eeuwige Gevancknis blijven. Doe besweecken een goed deel van deese / en onderteeckenden. Alleen 46. bleven volstandigh; welke terstond wierden vervoerd nae Comorra, Leopoldstad, &c. / en daer geworpen in ellendige Gevancknissen. Onder de geene / welcke nae Leopoldstad wierden gevoerd / viel eenen (anders een geleerd Man / en tot noch toe standvastigh) af / verschrickt door vrees; en wierd Roomschgesind.

Wel noch veranderderd, maer in eene, verschriklijker als de dood. 1674.

Eenige Luthersche beswijken.

Nu quam oock de laetste proef aen de Gereformeerde Predikanten; welcke deselve gesamentlijck / met een sonderlinge Gemoedsstercktе / uytstonden; behalven een eenige / een Jongeling / Meester van seker School; en dan noch een Prediker / noyt te vooren van haer gesien / noch in haer geselschap geweest; die haeren Dienst neerleydden. Al d'andere deed men Stroppen om den hals; en men voerde haer op Wagenen den 30. May nae Zarwar, Kapuvar, en Eberhardi; In ellendige Gevanckníssen wierdense geworpen / met Ysers aen de voeten. Seven daegen daer nae gold het d'andere Gereformeerde Leerraers; t'saemen 41. in getal. Men beroofde haer onderwegen van haere beste Kleederen / Mantels / Boecken / Schriften / en 't geld / 't welckse by haer hadden. Men gaf haer seer weynigh en gantsch sleght eeten. In Ysere Keetenen en Voet-boeyen moestense seer swaren arbeyd doen met Graven / Kruyen / Privaten te ruymen; en een Gevancknis onder d'aerde te delven / onder geduerige slaegen haerer oppassers. 's Naghts wierdense opgesloten in een alder-ellendighste Kercker; geplaegd van Regen / Kickvorsschen en Slangen / die met meenighten over haer Ligchaem liepen.

HONGARYEN.

Al de Gereformeerde bleven volstandigh.

Werden vervoerd, en geset in d'alderafgrijslijckste Gevancknissen, daer Slangen, &c. haer over 't Lijf liepen.

't Slegtste Soldaten-brood was hare Spijs: Water haren dranck; en voor beyde nauwlijcks half genoegh. Niemand moght haer uyt meedelijden yets geven. Seeckere goede Vrouw / die heymlijck een stuk Brood met wat Speck in eene haerer Kruywagentjens leydde / wierd gesien van de Jesuit Kellye uyt sijn Venster. Hy deed haer vervolgen; en sy wierd door de Beul met hals en handen door een Houten Planck ten toon gesteld in de bitterste koude / en met de grootste smaed. Grouwlijck wierden deese vroome Mannen geslaegen / om datse niet in de Mis wilden gaen. Met Musquetten en Stocken drongense haer tot in 't Portael haerer Kerck. God echter verhoedde / datse haer niet tot in de Kerck selfs konden brengen. Ondertusschen wierdense bont en blauw gebeuckt; verbaerlyck geplaeghd door de wreedheyd van de genoemde Jesuit Kellye.

Schendigh Jesuiten-bedrijf.

Grouwlijcke barbaerheden, aen haer gepleeghd. Eyndlijck op de

Spaensche Galeyen geworpen,

Wy konnen ons niet verder inlaeten / om aen te teeckenen de woedende bedrijven tegens deese Hongarische Predikanten: hoese eyndlijck wierden weghgevoerd / om geset te werden op de Galeyen des Koninghs van Spaenje tot Roey-Slaven: wat vreeslijcke

doch door de teedere voorsorge en vlijt der Staten Generael daer van verlost. 1676.

Tyran-

Tyrannyen onderwegen tegens haer wierden gepleeghd: eyndlijck evenwel, door de teedere voorsorg en vlijt der Staten Generael, op haeren last aen den Admirael de Ruyter, die met de Hollandsche Vloot by Napels lagh, en desselven sonderlinge naerstigheyd in dit werck, is haer' ontslaeginghe te weegh gebraght, Anno 1676. Dien grooten Zee-held deed haer door Boots van de Spaensche Galey af-haelen; in welckese seer vriendlijck wierden ontfangen door de Predikanten op de Vloot, D. Theodorus Westhovius, en D. Ægidius Viret; gebraght aen 't Schip van den Vice-Admirael Johan de Haen; voorts voor den Heer de Ruyter, die haer met een sonderlinge tederheyd verwelkoomde; van Kleederen en andere noodwendigheden voorsagh; op verscheyde Scheepen verdeelde, op datse dies te meer gemack moghten hebben; en op welckese oock op 't beleefdste onthaeld, op 't beste gekoesterd wierden: Wy hebben eenige deeser Godsalige Mannen gesien. 't Verhael van 't geen haer bejegend is, kon sonder traenen niet gehoord werden. 't Getal deeser verloste was noch 26. D'andere, welcke in haere Gevanckenissen te Buccari wreeder getracteert waeren, als men oyt van eenige der barbaerste Natien heeft geleesen, wierden ten laetsten, nae veel aensoeckens, oock

waer toe oock de Heer Admirael de Ruyter een sonderlinge vlijt aenwendde, en dese ellendige van de Galey deed afhaelen; tederlijck ontfingh; wel koesterde.

Hoe vreeslijck oock met de noch overige gehandeld was.

ontslaegen op Keyserlijck Bevel; doch soodaenigh gesteld, dat de Heer Szalontai, die haer afhaelde, schreef: Hy had niet soo seer halfdoode, als wel doode uyt de Kercker gebraght. Vreeslijcken Honger, stanck, ondraeghlijcke Tormenten hadden haer in dien staet gesteld.

De Gereformeerde standvastiger als de Luthersche.

De Hongarische Predikanten en Martelaren, welcke in de vervaerlijcke Gevanckenissen, of op de Galeyen, in d'uyterste ellende sijn overleeden, waeren ontrent 20. in getal. Door deese swaere Vervolgingh der Leerraren en School-regenten van d'Augsburghsche en Gereformeerde Confessie hebben'er 236. onderteeckend: evenwel onder al deselve niet meer, als de voorgedaghte twee (een Predikant, en een Schoolmeester) van de Gereformeerde.

Franckrijk hitst de Malcontenten, als'er hoop tot Vreede was, weer op.

Van d'opstand der Malcontenten in Hongaryen, waer van de Hoofden voornaeme Roomsch-Catholijcke waren; van den voortgangh der Rebelly, &c. konnen wy hier geen verighte doen; als voor ons van te grooten omslagh; oock is'er yets van geseght in 't voorgaende V. Boeck. Franckrijck blies dit Vyer dapper op. De Fransche Ambassadeur in Polen, Marquis de Bethune, hitste de misnoeghde, als'er nu goede hoop tot Vreede was, weer aen. Uyt Franckrijck kreegense Geld en Ammunitie.

De seer verdruckte Onroomsche stellen sigh in staet van tegenweer.

D'Onroomsche, soo geweldigh vervolgd, tegens de besworne Voorwaerden by Leopoldi Krooningh (gelijckse klaeghden); en bemerckende, dat alles op haere gantsche verdelgingh was aengesien, begonden sigh in staet van verweeringh te stellen voor een gedeelte. De Roomsch-Catholijcke Malcontenten soghten sigh oock met haer sterck te maecken. Franckrijck moedighde haer hier toe aen. De Vorst van Sevenbergen deed haer eenige bystand. Boden echter aen, de saeck tot Accoord te willen laeten koomen, op seer billijcke conditien. 't Was haer naedeeligh, dat onder haere voornaemste Hoofden tweedraght ontstond; d'eene Vreede, d'ander Oorlogh begeerende; waer op d'een d'ander soght uyt te royen.

Franckrijk moedighd haer, en de Malcontenten aen.

Vreedehandel te vergeefs;

Anno 1680. was een Wapen-Stilstand gemaeckt. De Gesanten van Keyser Leopold en Graef Tekely, Generael der Malcontenten, quaemen by een, om van Vreede te handelen. Van de syde des Keysers gingh

HONGARYEN.

men wat t'onbrjendlijck / wijl de Graef Caprara, tot dit werck af-geordonneert, by sijn Gesprek tot de Gevolmagtighde van Tekely in de linckerhand een Olijfstack/in de reghter een Swaerd hield / seggende: Sy moghten 't een of 't ander verkiesen. Indien 't laetste / soo wou hy traghten / haer op 't uyterste te verderven. Had men saghter gegaen / en der Malcontenten niet onbillijcken eysch behoorlijck toegestaen / de Turcksche Sultan sou in Hongaryen soo veel' verwoestingen niet hebben aengereght / gelijck wy haest sullen hooren.

doorte groote onvriendlijkheyd des Keyserlijcken *Plenipotentiarius*. 1680.

Van wegen de Keyser wierden Tekely en de Malcontenten eyndlijck Conditien voorgeslagen / soo reedelijck/ datse deselve gantschlijck souden hebben aengenomen. Selfs Tekely verdeelde hier op sijn Heyr / en behield geen 2000. Mannen by hem. Juyst ter reghter tijd wierd een Brief onderschept; waer in de Keyserlijcke Generael Caprara (die onder deesen Vreedehandel Tekely had soecken in handen te krijgen) wierd bekend gemaeckt: Hy sou nu aenkoomen / wijl alles soo wel besteld was / dat hy de Graef gemacklijck in sijn geweld bekoomen / een gedeelte sijns volcks vernielen kon. Deese Verrader was de Colleïsche Proost, van de Malcontenten nae 't Keyserlijck Hof gesonden / om van Vreede te handelen; van daer weer nae 't Leger gekeerd; voorstellende seer goede Conditien: maer nu wierd ontdeckt / waer op 't aengesien was.

Maer voornaementlijck door een verraderlijck voorneemen, om haer te vernielen, terwijl men haer bedrough door aenbiedingh van goede *Conditien*.

De Koningh van Sweeden en andere Vorsten versoghten seer ernstigh aen den Keyser/ de Vervolgingh tegens d'Euangelische in Hongaryen te willen doen ophouden. Maer wijl hy de Geestlijcke hier over raed vraeghde/ soo quam'er niets van. Door dersélver bestel was 't oock / dat hy de Hongariërs, welcke volle gehoorsaemheyd aenbooden / als sijne Maj. haer / volgens de Koninghlijcke Capitulatie, wou verseeckeren van de vrye Religions-oeffeningh / tot antwoord gaf / dat hy haer die had toegelaten uyt vergunning / niet uyt verplightingh.

Sweedens versoeck, dat de Keyser de Vervolgingh in *Hongaryen* wou afschaffen, te vergeefs; en sijne Maj. antwoord aen de *Hongariers*. 1681.

Vorst Apafi van Sevenbergen voeghde sigh/ op bevel des Turckschen Sultans, met een deel Turcken en Moldaviërs by Tekely; doch onder uytdrucklijcke betuyghingh / dat hy dit niet deed / om yets tot naedeel der Christenheyd voor te neemen / of om sijne Landen te vergrooten; maer enckelijck om d'Euangelische Hongariërs van haer' ellendige verdruckingh te bevrijden. Hier op wierden van deese t'saemgevoeghde Maghten eenige Steeden verovert.

Vorst *Apafi* koomd haer te hulp.

Hoe nu 't gevaer wegens de Turcken groot wierd / heeft Keyser Leopold op den Landdagh t'Oedenburgh (Odenburgh, van de Hongariërs geseght Sopron), nae ernstigh aenhouden der Standen / d'Euangelische wel meer Religions-vryheyd beloofd; doch seer besneeden; met onthoudingh van veele haerer Kercken; met inbindingh ontrent de bouwingh van nieuwe. Onderwijl gaven de Roomsch-Catholijcke Standen blijcklijck te kennen / datse sigh aen deese toelatingh des

De *Turcken*, nu in *Hongaryen* gekomen,

soo staet Keyser *Leopold* de *Hongariërs*

Keysers niet wilden laeten binden; maer voortgaen in d'Euangelische te verdrucken. Dit / en dan noch / dat sijne Maj. deese Vryheyd / die door geheel Hongaryen moest gelden / alleenlijck aen seeckere Plaetsen bepaelde: dat de Kercken / haer tsedert 't jaer 1670. afgenoomen in meenighten / souden blijven in handen der geweldadige Roomsche Inneemers: dat elcke Grondheer vrye Maght over sijn' Onderdaenen / en dus oock over derselver Conscientien, was gegeven: dat daer-en-boven deese nieuwe vergunningh soodaenigh was ingesteld / als of men haer die had gegeven om Godswil/ en voorheenen geen Diploma, of Maghtbrief / tot Vryheyd der Religie geweest waere: dat eyndlijck de Roomsch-gesinde Standen / tegens de Protestatien der Euangelische, 't Landdaghs-Besluyt opgesteld / en daer in Artijckelen gebraght hadden / streckende tot ruïne der Protestanten, veroorsaeckte / datse haere Grieven den Keyser schriftlijck overleverden / met Protest: te gelijck oock / dat Tekely in de Wapenen bleef met d'andere Malcontenten. Hy bood den Keyser wel meermael Vreede aen; doch in de Conditien kon men niet over-een-koomen. Ondertusschen maeckte de Turck groote Veroveringen.

wel eenige *Religions*-vryheyd toe, doch kon, om verscheydene redenen wil, 1683, niet aengenoomen werden.

Anno 1664. was een Stilstand tusschen sijne Keys. Maj. en den Sultan gesloten voor 20. jaeren; en sou eyndigen in Augustus Anno 1684. By gelegenheyd van de gemelde Rebelly in Hongaryen, wegens verbreeckingh van de Privilegien der Hongariërs; waer by noch quam de swaere vervolgingh der Euangelische in 't bysonder / verwagtte de Groote Heer den vollen uytgangh niet; te meer / wijl Franckrijck hem hard aenporde; maer begon den Oorlogh in Hongaryen tegens den Keyser. Viel met 200000. Mannen in dit Land. Dwong 't Keyserlijck Leger onder den Hertogh van Lotharingen te moeten wijcken / selfs tot nae Weenen toe. In welcke Stad sijne Keys. Maj. sigh niet langer dorfde vertrouwen. 't Vlugten uyt deese Hoofdstad van Oostenrijck was onuytspreecklijck. In de naght / nae dat Keyser Leopold 's avonds uyt Weenen was getrocken / vlooden over de 60000. Zielen van daer wegh. 't Branden / Blaecken en Plonderen rondom Weenen door de Turcken ging nu aen. Leopoldstad wierd van haer in d'asch geleght. Weenen selfs beleegerd. Niet weynige Roomsch-Catholijcken, sigh in deesen staet bindende / vervloeckten de Jesuiten; als die den Keyser geduerigh hadden aengeset tot de harde Vervolgingh der Onroomsche, en de verbreeckingh van de Privilegien der Hongarische Standen in 't gemeen; waer door hier waeren veroorsaeckt de verwarringen / welcke de Turck had waergenoomen / om in dit Gewest / en selfs voor Weenen te komen. Elck sagh te gemoet / dat hy nu meester van geheel Hongaryen, selfs van Oostenrijck, sou werden: vervolgens al verder doordringen. 't Stond soo krap met Weenen, dat deese Stad het geen vijf dagen langer sou konnen houden

De *Turcksche Sultan* valt in *Hongaryen*, by gelegenheyd deeser verwarringh.

Brand en blaeckt in *Oostenrijck*.

De Keyser vlood uyt *Weenen*, en wel 60000. Zielen.

Selfs de *Roomsch-gesinde* vervloecken de *Jesuiten*.

De *Turcken* beleg-

HONGARYEN.

houden hebben; maer/ indiense sigh niet had overgegeven/ stormenderhand gewonnen/ en dan alles daer in vermoord geweest sou sijn. Eyndlyck echter quam 't Keyserlijcke Heyr onder den Hertogh van Lotharingen, versterckt met de Hulp-Troupen van Keur-Bayeren, Keur-Saxen, de Poolsche Koningh Johannes Sobiesky, in eygener persoon tegenwoordigh/ &c./ t'saemen sterck 80000. Koppen/ ten Ontset. Soodanigh viel deese Maght op de Turcksche aen/ dat deselve uyt 't Veld wierd geslaegen/ met verlatingh van haer gantsche Leger.

[...]geren *Weenen*; brengen deese Stad op 't uyterste.

Werden doe opgeslagen.

De Turcken hadden door 't uytvallen en Canonneeren der Belegerde; door veelvoudige Bestormingen; Siechten in haer Heyr/ en by dit opslaen/ verlooren/ volgens haer eygene Aenteeckeningh/ 3. Bassen, 16. Oversten der Janitzaren; 525. Opper-Officieren, Officieren, en Eedele Vrywillige; 20000. Janitzaren, en voorts andere; gesaementlijck ten getale van 46544. De Christenen, in haere berighten/ vergrooten 't tot op ontrent 60000.; waer tegens sy by dit Ontset geen 100. souden verlooren hebben.

Met seer groot verlies; en geringe schade der *Christenen*.

Ondertusschen hadden d'Ottomannische by deesen Inval een grouwlijcke schade veroorsaeckt: Weghgevoerd 6000. Mans/ 11215. Vrouwspersoonen/ 14902. jonge Dochteren/ d'oudste van 26. jaeren; daer onder 204. Graeflijcke/ Vryheerlijcke/ en Adelijcke; 56092. Kinderen van beyderley Geslagt/ 't oudste noch geen 6. jaren; t'samen dight by de 90000. Zielen/ behalven de meenigte der ter neer gehouwene. Op de sijde van Weenen sijn verbrand (volgens Theatr.Europ. tom. 12.) 14062.; op de sijde van Presburgh 871. Vlecken/ Dorpen en Gehughten; behalven de heerlijcke Kasteelen en Lusthoven in een geweldige veelheyd.

Grouwlijck getal van weghgevoerde Menschen; verbrande Vlecken, Dorpen, &c. door de *Turcken*.

Den 12. Julius 1683. begon de belegering. Op Sondagh den 12. September wierd de Stad Ontset; de Turcksche Maght geslagen. Doe de Keyser uyt Weenen vlood/ volghden hem eenige Paters Jesuiten. Op de Wagens geklommen sijnde/ wierdense van 't Volck aengehouden met een als verwoed gelaet; wijl yeder genoegh wist/ dat haere aenhitsingen tot de wreede vervolgingh/ en brandende begeerte na der Euangelische Goederen in Hongaryen, d'oorsaeck van al deese onheylen waeren. Nae veel uytgeworpene scheldwoorden vielen deese Roomsch-Catholijcke als raesend op de Jesuiten aen/ soo dat 'er weynige haere furie ontquamen.

De *Roomsch-Catholijcke* te *Weenen* als verwoed tegens de *Jesuiten*; en waerom.

Weenen was nu wel Ontset; doch geleeck Weenen niet meer; en was reght te beweenen. Al de treflijcke Voorsteden had de Gouverneur, op d'aenkoomst der Turcken, selfs in brand doen steecken. 's Daeghs daer nae ontstond in de Stad selfs/ door verraed/ een verbaerlijcken brand; welcke/ boven veel andere Gebouwen/ de Schotten-Kerck en Choorn; de Residentie des Venetiaenschen Ambassadeurs, en 't schoone Pallays des Graefs van Traun weghnam. Meer andere Branden waeren door Bomben en Vyerkogelen verweckt. Buyten de Stad was 't Land soo verwoest/ dat het in een lange tijd niet weer tot welstand kon gebragt werden; te meer/ om dat 'er seer weynige Boeren waeren overgebleven.

Weenen door de Belegeringh ellendigh verwoest.

Oock de Landen wijd rondom deselve.

Een gedeelte der Hongariërs, die onder de Belegeringh van Weenen sig tot Tekely geslagen/ of Turcksche Sauvegarden in hare Dorpen en Kasteelen genoomen hadden/ begonden nu 't Keyserlijck Pardon yverigh te soeken. 't Selve deed d'afgevallene Graef Budiani. Tekely hield aen om een Verdragh; en versoght de bemiddelingh des Koninghs Johannis van Polen: die wel de Keyser eenige Conditien voorstelde/ op welcke de Vreede getroffen kon werden; doch sijne Maj. verwierpse. Noch meer bloeds moest in Hongaryen werden vergooten. Had men nu noch met de Malcontenten tot een billijck Accoord getreeden/ de Turcken souden dit Koninghrijck haest verlaten gehad hebben; daer nu den verwoestenden Oorlogh noch duerd. Daer-en-boven sou Franckrijck sulcke Conquesten in Duytschland niet hebben konnen maecken/ als nu geschied is.

Keyser *Leopold* weygerd de *Conditien* des *Accoords* met *Tekely*, door *Polen* voorgesteld; tot groot naedeel van *Hongaryen* en *Duytschland*.

Eyndlijck/ op ernstigh aenhouden des Keurvorsts van Saxen, en selfs van Koning Johannes (beyde in eygener persoon met haer Volck in 't glorieus Ontset van Weenen tegenwoordigh geweest; en die 't meeste daer toe bygebraght hadden)/ heeft Leopold een Generael Pardon voor de Malcontenten laten uytgaen; met herstellingh in al haere Goederen/ door de Fiscus aengeslagen: oock in haer' Eer/ Adel/ en Diginiteiten, voor alle/ die voor 't eyndigen der Maend Februarius sig by sijne Maj. Commissarissen souden aengeven. Over de herstellingh in d'Ampten sou verder werden gehandeld. D'Officieren en Soldaten souden in sijne Maj. dienst werden aengenoomen. 't Geen op den gedaghten Landdagh te Presburgh was beloofd/ sou onverbreecklijck werden onderhouden. Hier op hebben aen de Keyserlijcke Commissarissen (te Presburgh gekoomen) onder de groote Heeren den Eed afgeleght de Graven Zabor, Erdendi de jonge/ Budiani, Nadasdi de jonge/ Drascowitz, Setzki, Collonitz, Verri (Vezoi) &c.: de Steeden Zips, Leutz, Gims, Oedenburgh, Presburgh, &c.: de Gespanschappen Novigrod, Vesprin, Neutra.

Keyserlijk *Pardon* voor de *Malcontenten* in *Hongaryen*; van veele aengenoomen, en de *Conditien*.

Tekely wou dit Pardon soo niet aennemen. Eenige schreeven dit sijne hardneckigheyd tegens den Keyser toe; en dat hy deeser wijs toonde/ dit werck aengevangen te hebben meer uyt eygene Staetsught/ als om de Privilegien der Hongariërs. Andere meenden/ dat hy de naem van gepardonneert niet wou draegen; wijl hy niet anders had gedaen/ dan 't geen hy/ volgens 't groot Privilegie der Hongariërs (waer van stracks hier nae wat breeder) wettigh doen moght. Noch andere/ dat hy de Keyserlijcke Beloften niet vertrouwde; en meende/ dat men wel haest het tegendeel sou sien. Wederom andere/ dat hy sigh te diep met de Turcksche Sultan had ingelaeten; of sigh te veel op desselven hulp verliet. Immers/ hy heeft met by-

Tekely weygerd dit *Pardon* aen te neemen; en de redenen, hier van gegeven.

HONGARYEN.

stand der Turcken, den Keyser noch een wijl tijds seer veel te doen gemaeckt. Ondertusschen deed dit Pardon hem meer afbreuck/ als al den voorigen Oorlogh; wijl veele der Malcontenten en Euangelische hem doe verlieten. Echter heeft hy 't werck noch langh staende gehouden. Is een Vorst van d'Euangelisch-Luthersche Religie; en veele willen/ dat hy tot bescherming der selve in hare harde verdruckingh de Wapenen heeft opgevat.

Heeft Keyser Leopold noch veel spel gemaeckt.

'T Begon met des Keysers saecken in Hongaryen beeter te gaen. De Hertogh van Lotharingen veroverde Vicegrad, Pest, Berovitza, &c. Sloegh de Turcken tot verscheydene maelen seer gevoellijck. Ofen wierd belegerd: doch nae veel Volck en Tijdverlies moest men opbreecken. Niet beeter gingh 't voor Eperies; alhoewel deese Plaets in 't volgende jaer wierd verovert; nevens Neuheusel. Gran, van de Turcken belegerd/ wierd door de Keysersche Ontset/ en 't Turcksch Heyr swaerlijck geslagen. Esseck, &c. volgde. Tekely verloor oock Caschauw, en sijne voormaelige voorspoed begon te hincken. Veele syner Aenhangers versoghten 't Keyserlijck Pardon.

't Gingh nu met de Keyserlijcke saeck wat beeter.

Veroveringen. 1685.

Nae een nieuwe strenge belegeringh der Stad Ofen; en onaengesien de Turcken met alle Maght deese Plaets hadden soecken t'ontsetten/ wierd deselve stormenderhand van de Keysersche verovert. De Turcken hadden in alle Huysen meenighte van Buskruyd gestrooyd/ en yver ingeleght; soo dat d'eene voor d'andere na/ in brand geraeckten; oock wel opsprongen. De vlam hield eenige dagen aen/ en was niet te bluffen; waer door deese Stad meest tot asch verviel; en veele der buytgierige ingekomene Christenen 't leven verlooren. Meer andere Plaetsen volgden; als/ Funfkirchen, Siclos, Darda, Segedin, &c. By Siclos en Mohatz bequamen de Keysersche een groote Zeege op de Turcken in een bloedige Veldslagh; welcke laetstgenoemde hier verlooren/ soo dood als gevangen/ 15000. Janitzaren; de Keysersche daer tegens maer 600.: welke noch al meer veroveringh in Hongaryen bequamen.

Ofen stormenderhand van de Keyserſche verovert; 1686.

doch in brand geraeckt.

Swaere Neerlaegh der Turcken. 1687.

Men hield het daer voor/ datse wel voorspoediger souden geweest sijn/ indien Frankrijk de Sultan niet geduerigh had ondersteund met Geld/ Ingenieurs, Officieren, Ammunitie, Geschut; oock/ soo men opentlijck getuygde/ met Fransche Soldaten in Turksche Kleederen. Immers/ doe de Turcken voor Weenen wierden opgeslaegen/ vond men onder 't van haer aghtergelatene Canon verscheydene Metale Stucken/ met de Wapenen van Steeden in Vlaenderen en andere Nederlandsche Provintien daer in gegraveert; oock 't Jaer en Daghtal/ wanneer en in wat Stad elck Stuck was verovert. Onder deselve wierd'er een van Metael gevonden. Boven op stonden drie Lelyen, bescheenen van een halve Maen ('t Fransche en 't Turcksche Wapen): De Krans voor aen de rand van de Mond was van door malkander gevloghtene Lelyen en halve Maenen: De Krans aghter aen den rand bestond uyt twee regelen Arabische en Fransche Letteren/ door den anderen geslingerd; van deesen Inhoud: Soo vast als dit Metael aen een is geheght, soo vast sijn oock in malkander vereenighd deeser beyder Gemoederen, waer voor de weereld beefd; tot dat der selver Limiten sullen t'saemen staen.

Veel beter souden 't de Keyserſche noch gehad hebben,

indien Franckrijk de Turcken niet had ondersteund met Geld, Ingenieurs, Officieren, Geschut, &c.

Aenmercklijcke saek hier van.

Als 't nu de Keyser in Hongaryen dus voorspoedigh gingh/ 't meeste deel deeses Koninghrijcks onder sijn Gebied was gebraght/ sloegh hy de Hongarische Standen voor/ datse sijnen Soon Prins

J O S E P H

souden Kroonen tot Koningh van Hongaryen; met belofte/ datse al haere Privilegien Vry en Gereghtigheden ongekrenckt souden behouden. Gelijck dan oock de gemelde Prins Joseph by sijne Kroning den Eed daer op afleydde/ nae 't Formulier des Eeds/ gedaen van Koningh Ferdinand d'I.

Prins Joseph Soon van Keyser Leopold, gekroond ten Koningh van Hongaryen.

Onaengesien al de Standen te Presburgh noch niet by een waeren; veele der daer tegenwoordige versoghten/ dat de Kroningh/ om gewightige oorsaecken/ wat uytgesteld moght werden (te weten/ tot in de Lente des volgenden jaers)/ soo drongh men echter dit werck spoedigh voort; en men wou/ dat het noch in October sou werden verright. Jae/ soodaenigh wist men 't aen te leggen/ dat deese Hongariers, schoon tot veeler misnoegen/ haer Keur-Koninghrijck Erflijck maeckten aen 't Huys Oostenrijck. Noch daer-en-boven afstonden van haer groot Privilegie, de Kroon aller Privilegien, haer gegeven van Koningh Andreas Anno 1222., 't welck al sijne Naesaten hadden moeten besweeren; hier in bestaende: „Wanneer een „Hongarisch Koningh moght handelen tegens de Belofte/ gedaen by de Kroningh/ „of tegens des Rijcks Voorreghten; dat „in sulck een Geval d'Onderdaenen tegens „hem moghten opstaen/ sonder schuldigh „te sijn aen Rebelly. Deese twee hooghwigtige Saecken/ en insonderheyd 't laetste/ gavense over; en dus 't Heght uyt de hand: 't Huys Oostenrijck daer tegens geraeckte hier door quyt de Toom/ die 't selve kon inbinden. Hier by quam noch/ dat de Kroon/ by gebreck van Erfgenaem in 't Aertshertoghlijck Huys/ sou koomen aen den Koningh van Spaenje.

De Hongarische Standen maecken haer Keur-Koninghrijck Erflijck aen 't Huys Oostenrijk; en staen af van haer groot Privilegie, de Kroon aller Privilegien.

Waer in dit Voorreght bestond.

Dus kreeg men den losſen toom.

Oostenrijck quam noch een ander aenmercklijck voordeel toe. Sevenbergen, 't welck langh onder Turcksche Beschermingh gestaen had/ doch oock onder Tribuit; seyde den Sultan af/ en begaf sigh onder Protectie des Roomschen Keysers/ als Koningh van Hongaryen. Nam oock Keyserlijck Guarnisoen in: echter met ongenoegen van veele. Onder den Turck haddense altijd geruste Religions-vryheyd gehad; en/ maer wat geld opbrengende/ gantsch geen indrangh in haere Privilegien geleden. Nu vreesde men/ dat het onder d'Oostenrijckiche Regeeringh soo niet gaen sou. De Voorbeelden in Hongaryen, Boheemen, Oostenrijck, &c. stonden haer voor oogen. De selve of diergelijcke Raden en Aenstoockers waeren altijd by

Sevenbergen, tot noch toe onder Turcksche Protectie geweest, 1688.

begeeft sigh onder die van Keyser Leopold.

en om sijne Maj./ &c. Dit Vorstendom/ waer over Michael Apafi seer roemlijck de regeeringh heeft gevoerd van Anno 1661. tot in 't jaer 1690./ had voortijds aen Hongaryen behoord: maer tsederd Johannes van Zapolien Anno 1518. Sevenbergen had gesteld onder Turcksche beschermingh/ was 't van dien tijd af aen de Sultans Tributair gebleven.

en naerder bericht.

Keyserschen veroveren Belgrado, of Griecks-Weissenburgh.

Vermits nu de Turcken door soo veel verliesen seer verswackt waren/ viel 't de Keyserlsche light/ noch meer veroveringen te doen. Prins Louis van Baden belegerde Griecks-Weissenburgh, anders Belgrado, een seer stercke Stad in 't Zuyderdeel van Hongaryen; en wierd'er stormenderhand meester van; met weersijdsche groote bloedstortingh. Echter is deese gewigtige Plaets naederhand weer in Turcksche handen geraeckt.

Turcksche Keyseren. Mahometh de IV. verovert, nae een belegeringh van ontrent 24. jaeren Candia.

Noch al regeerde in Turckyen Sultan MAHOMETH de IV., in 't jaer 1648. op den Throon geraeckt/ noch maer 7. jaeren oud. Anno 1669. veroverde hy/ nae een Belegh van ontrent 24. jaeren/ de Vesting en 't Eyland Candia. Men reeckende/ dat de Venetianen in dit Belegh hadden bekomen 30985. doode of gequetste: de Turcken 118754. De Christenen hadden gedaen 96. Uytvallen: de Turcken 56. Bestormingen. Onderd'aerde waren 45. Ontmoetingen der beyde Partbyen geweest. De Venetiaensche hadden doen springen 1173.; d'Ottomannische 472. Mijnen. D'overgaef geschiedde den 27. September. Hier op volghde Anno 1671. 't volle Vreede-Besluyt tusschen d'Ottomannische Porta en de Venetiaensche Republicq.

Aenmerklijcke reeckeningh. 1669.

Oorlogen in Hongaryen al reeds verhandeld.

Van d'Oorlogen/ tsederd Anno 1672. tot op 1689. tusschen den Turckschen en Roomschen Keyser/ hebben wy gehandeld onder de Duytsche en Hongarische Geschiedenissen. Staet ons derhalven hier alleen van sommige andere aenmercklijcke Gevallen yets te spreecken.

De Latijnsche, of Roomsch-Catholijcke Christenen te Jerusalem, langh geweest de Bewaerders van 't H. Graf,

Te Jerusalem ontstond Anno 1674. verschil tusschen de Latijnsche (of Roomsch-Catholijcke) en d'Oostersche Christenen, anders Grieckscbe, over de bewaeringh van 't soo genoemde H. Graf. De Francken, of Westersche Christenen, welcke de Paus voor haer Opperhoofd erkennen/ waren van tsederd veele Eeuwen in 't besit geweest van de gemelde Bewaeringh des Grafs. De Griecken hadden haer wel dickmael soecken t'ondermijnen; doch tot noch toe te vergeefs/ wijl de Latijnsche, die groote geld-sommen kregen van de Roomsch-Catholijcke uyt alle Westersche Landen, 't Turcksche Hof door Giften hadden weeten te winnen. Maer seecker Grieck Panaioli, Tolck des Primo Viziers, drong sigh soo diep in des selven gunst/ dat hy van hem versoght de bewaeringh des H. Grafs voor de Griecken: daer op oock een Bevel van de Sultan t'haeren voordeel verwierf. 't Wierd echter eerst na sijnen dood Anno 1674. te Jerusalem verkondighd. De Westersche, of Roomsch-Catholijcke Christenen, appelleerden aen den Sultan. De saeck wierd bepleyt in den Divan; en 't Gewijs was: dat de gedagte Ordonnantie wierd bevestighd; te weeten/ dat de Griecken de bewaeringh van 't H. Graf behoorde. Dat'er de Francken geenen Ingang toe konden hebben/ dan als Vreemdelingen en Pelgrims. De Roomsch-Geestlijcke te Jerusalem gaben Vereeringen aen sommige Turcksche Ministers, en versoghten Revisie; doch 't geluckte haer in deselve niet beter als te vooren. Moeyte en kosten waren te vergeefs. Dus sijn tyd de bewaringh van 't H. Graf quyt geraeckt; doch door haer eygene schuld. Tot deese tijd toe haddense 't gedagte H. Graf in besit gehouden; de Grieken de Capel te Bethlehem. D'Ingangh daer toe stond d'een en d'ander vry. Doch de Francken, of Roomsch-Catholijcke, niet te vreeden met 't geen dus langh in gebruyck was geweest/ wilden alles hebben/ en de Grieckscbe uyt de Capel stooten; doch verlooren hier door alles.

moeten 't besit aen de Grieckscbe Christenen overgeven; welcke sy uyt de Capel te Bethlehem hadden willen stooten: 1674.

en dus alles begeerende, alles verlooren,

Onder de Fransche Geschiedenissen sullen wy eenige Voorbeelden bybrengen van de fierheyd der Fransche Ambassadeurs, soo aen 't Hof des Grooten Heers, als aen dat des Koninghs van Candi. Hier alleen een geval. Den 2. May Anno 1677. wierd den Franschen Gesant in Turckyen Audientie by den Primo Vizier bewillighd. Met seer groote praght reed hy uyt sijn Pallays derwaerts. In 't Serrail des Viziers gekomen/ braghtmen hem in de Kamer des eersten Secretarii; daer hem wierd aengeseght/ te moeten waghten/ tot dat de Primo Vizier uyt den Divan sou gaen. Drie uyren verliepen'er/ eer dit geschiedde. Doe noch al een wyl tijds/ eer men hem bekend maeckte/ dat hy in d'Audientie-Sael sou verschijnen. D'Ambassadeur nam dit langh waghten voor een grooten Hoon/ hem aengedaen in de tegenwoordigheyd van allerley Natien. In de Kamer getreeden/ sagh hy de Sitplaets des Primo Viziers (sijnde een Tabouret, of Scabel), gesteld op een groote Sofa (of verhevene Plaets van anderhalve voet hoogte); en de sijne beneeden deselve/ op de Vloer neer.

Uytsteeckende fierheyd, en trots bedrijf der Fransche Ambassadeurs aen d'Ottomannische Porte,

doe hy Audientie sou hebben

by den Primo Vizier. 1677.

Terstond beval hy sijnen Tolck/ de Scabel van daer op te neemen/ en op de Sofa te setten. Doe hy nu daer op wou gaen sitten/ wierd hem geseght door een Chiaus, dat sijne plaets niet op/ maer beneeden de Sofa was. Hy/ hier over ontroerd/ nam selfs de Scabel op; settedese dight ter reghterhand van die des Primo Viziers, en sat'er terstond op neer/ in 't by-sijn veeler Groote des Rijcks. De Vizier hier van verwittighd/ gaf aen d'eerste Tolck der Porta bevel/ d'Ambassadeur van sijn ongeregeld bedrijf kennis te geven; en hem te vermanen/ af te staen van sulck een buytenspoorigheyd. De Gesant gaf geen gehoor. Daer op wierd den Chiaus Bassa gelast/ de Scabel van de Sofa af te neemen/ en om laegh op de Vloer te plaetsen/ daerse te vooren had gestaen. De Bassa quam met een toornigh gelaet in d'Audientie-Sael/ en beval sijn Volck met een luyde stem/ en groote verontwaerdigingh/ de Scabel van onder den Ambassadeur wegh te neemen. Soo geswind

Maer waer over hem, in tegenwoordigheyd van allerley Natien; een swaeren Hoon weervaerd.

wierd

TURC-KYEN.

wierd dit berright / dat de fiere Franschman genoegh te doen had / om sigh voor vallen te verseeckeren.

Uytbarstingh des Primo Viziers.

Deese hem weerbaerne schande speet hem soo geweldigh / dat hy / van de Sofa af-treedende / om wegh te gaen / liet hooren: Vermits men hem deeser wijs handelde, soo wou hy by den Primo Vizier geen Audientie hebben: die / dit aengeseght sijnde / daer op uyt-borst: Hy hebse dan by dien, by wien de verdoemde sijn. Hier tegens wierd stracks daer na de Heer Coljers, Minister der Staten Generael, met alle bedencklijcke Eer van de Primo Vizier ten gehoor ontfangen / en op 't vriendlijckste bejegend. Dit verdubbelde de spijt des Franschen Ambassadeurs; die echter naderhand beeter koop gaf; en aenbood / beneden de Sofa te willen sitten / als hy maer Audientie moght bekomen.

Die daer tegens den Hollandschen Ambassadeur groote eer bewijst.

Korts daer nae verargerde sijne saeck noch meer. Doe hy tijdingh bequam / dat sijnen Koningh Valencijn, Camerick, en S. Omer had veroverd / oock gewonnen de Bataille by Mont-Cassel, deed hy in een Huys buyten Constantinopol allerley Vreughde-blijcken aenreghten / met Pecktonnen branden / Schieten / Banquetten, &c. Maer dit wierd van 't Turcksche Hof soo qualijck opgenoomen / datse d'Ambassadeur ontbooden / en in sijn Logis te Peru in verseeckerdheyd deeden stellen; met uytdrucklijcke last / van niet eene voet uyt sijn Huys te gaen / sonder ordre van de Porta. Dit verbaesde hem soodanigh / dat hy alle aenbiedingh liet doen / om den Primo Vizier satisfactie te geven: die noch t'onvreeden op hem was / wegens de voorheenen gemelde stoutheyd in d'Audientie-Sael. Naderhand wist Franckrijck middel te vinden / om by de Porta in beeter vriendschap te staen. Noch al eens braght deeses Gesants hooghmoed hem in ongunst en gevaer. Den 22. Julius wierd 't Houwlijck tusschen des Sultans oudste Dochter en eenen van desselven voornaemste Gunstelingen seer praghtigh volvoerd. Deese Fransche Ambassadeur wou in 't sitten den Primo Vizier in rangh gelijck sijn; een saeck / daer noyt meer gesien. Vermits nu de Groote Heer hier over seer toornigh wierd / hield de Franschman sigh eenige daegen langh binnens deurs / onder voorwendingh van onpasslijckheyd.

Des Franschen Ambassadeurs Victory-branden over sijns Koninghs veroveringh in de Spaensche Nederlanden seer euvel genoomen.

Werd in bewaringh gehouden.

Sijnen hoogh-moed steld hem op nieuws in gevaer.

Als 't nu met de Turcksche saecken tegens de Christenen soo slegt gesteld; haer maghtigh Heyr voor Weenen Anno 1683. soo seer gesmolten; naderhand noch soo veel aen Steeden en Volck verlooren was / ontstond te Constantinopol en voorts allerwegen sulck een groote verbaesdheyd onder de Menschen / dat niemand meer Oorloghs-dienst wou neemen / schoon hoe groote beloften Mahometh deed. Die sigh noch aengaven / aengelockt door dubbele Besoldingh / waren gantsch onervaren. Op raed des Mufti (by de Turcken soo veel als de Paus by de Roomsch-Catholijcke) wierd te Constantinopol een Alcoran, of 't Wet-boeck der Mahometanen, opgestoocken; om door dit uyterste Teecken van de groote verlegenheyd 't Volck aen te setten / om / tot beschermingh harer Religie, de Wapenen tegens de Christenen gewilligh aen te neemen. Doch weynigh hielp dit. In tegendeel gaven de Turcksche Onderdanen voor / dat het tegens Mahomeths Wet liep / met soo veel Christen Potentaten te gelijck Oorlogh te voeren.

Slegten staet des Turckschen Keysers, en groote verbaesdheyd te Constantinopol. 1685.

Den Alcoran opgestoocken.

De voorheenen gedaghte Fransche Ambassadeur, Mons. de Guilleragues, was nu by de Porta en Primo Vizier in meer respect als te vooren / over vijf jaren / doe hem by sijne Audientie weervoer 't geen hier boven verhaeld is. Hy versoght nu weer Gehoor by den Vizier; doch niet in de Kamer / daer alle

De voorgedaghte soo seer aen de Porta gehoonde Fransche Ambassadeur

Monsr. de Guilleragues.

le andere Ambassadeurs van vreemde Potentaten Audientie hebben / maer in een andere. Men droegh hem voor / dat selfs de Mufti in deese Kamer / en geen andere / ten gehoor quam; doch 't hielp niet. Hy wou sijne Scabel op de Sofa, en een ander Vertreck tot d'Audientie hebben / om te vergoeden den Hoon / voor deesen hem / en in sijn Persoon den Keyser (dus noemde hy de Koningh) van Frankrijck aengedaen. Wiens bystand en aenbiedingen nu soo veel vermoghten / dat hy gebraght wierd in even deselve Kamer / waer in de Grooten Heer selfs werd ontfangen / als hy den Primo Vizier d'eere doet van hem te besoecken. De Scabel wierd op de Sofa in sulk een rangh geset als hy begeerde. Boven maten groote Eer wierd hem aengedaen; en hy bejegend op de vriendlijckste en eerbiedighste wijs. Wat de reden hier van was / is niemand onbekend / en heeft de tijd genoegh geleerd. Haest nae deese groote Eerbewysing / en terwijl hy triumpheerde over deese ongemeene uytwerckingh sijner Ambassade, stierf hy onverwaght aen een Apoplexie, den 3. Martius 1685.

nu in groot respect by 't Fransche Hof, wegens sijn' aenbiedingen van bystand tegens den Keyser; en nieuwen hoogmoed, nu hem bewilligd. 1685.

'T Volck te Constantinopel werd onwilligh; 't Heyr in Hongaryen oproerigh tegens den Sultan.

By soo veele verliesen in den Oorlog wierden de Turcken noch geplaeghd met een seer swaere Pest en diere tijd. Dit veroorsaeckte een groote ongewilligheyd onder de Gemeente te Constantinopel en anderwegen tegens Sultan Mahometh, en de geene die tot deesen Krijgh geraeden hadden. Selfs 't Heyr in Hongaryen wierd oproerigh. De Janitzaren en Spahis verbonden sigh met malkander / en beslooten / met 10. of 12000. Man nae Constantinopel te gaen. De Sultan deed den Grooten Raed vergaderen; in welcke de Caimacan Redgep hem ried / in aller haest Volck te werven; uyt de naest-bygelegene Guarnisoenen de getrouwste tot hem te roepen; sijne beste Vrienden by sigh te vergaderen / en dus in eygener persoon tegens de Rebellen aen te gaen; om haer / 't sy door geweld van Wapenen / 't sy door afsnydingh van Proviande, weer tot gehoorsaemheyd te brengen. Doch dien goeden voorslagh wierd verworpen. Had Mahometh die gevolghd / d'Oproerige souden sigh terstond verspreyd hebben.

Goeden raed, hem gegeven, verworpen.

Doe gaf de Caimacan een andere Raed / om Mathometh buyten gevaer te stellen. Sijn Rijck streckte sigh uyt over de 1000 Mijlen weghs. In dit ruyme begrijp sou wel eenige Provintie hem gewilligh aennemen. Hier kon hy sijne goede Vrienden en getrouwe Onderdanen by een trecken: een maghtige Armee op de been brengen; en dan de Rebellen gemacklijck bedwingen. Doch dit wierd al mee niet in 't werck gesteld. Ondertusschen naerderden de Rebellen; en men vreesde / datse heymlijck verstand met de Janitzaren en andere binnen Constantinopol moghten hebben. Sulck een schrick braght dit in de Stad / dat de Winckels eenige dagen aghter malkander geslooten bleven. De Weerspannelingen / t'Adrianopol gekomen / eyschten de hoofden van den Primo Vizier en veel andere groote Heeren. Een deel derselve moesten dus rampsalig haer eynd bekomen; en 't geld / 't welck men in hare Huysen vond / wierd d'Armee toegesonden. 't Hielp echter niet. 't Besluyt was / de Sultan af / en eenen sijner Broeders op den Throon te setten. Mahometh begaf sigh met eenige gewapende persoonen nae 't Vertreck / daer deese sijne Broeders in opgeslooten waren / om haer en haere Kinderen om 't leven te brengen; doch wierd afgewesen door d'Eunuchen, die heymlijck hier toe ordre hadden ontfangen. Wat hy beval / 't wierd niet meer gehoorsaemd; wijl de voornaemste Hoofden in de Stad met de Rebellen waeren aengespannen. Weeck derhalven in sijne Apartement; daer men hem bewaerde als een Gevangene. Tot sijn meerder ongeluck was d'oude Mufti gestorven; een nieuwe verkooren.

Een andere niet in 't werck gesteld.

Een deel van 't weerspannigh Heyr treckt op Constantinopol aen.

Kyrschen

een deel hoofden van Groote, en daer onder dat van den Primo Vizier; welcke rampsalig omquamen.

De Rebellen setten Mahometh af van de Regeeringh; en sijnen Broeder Solyman aen. 1687.

Den 8. November verhoegden sigh d'Aga der Janitzaren en de Hoofden der Rebellen (met een goed deel Volcks te Constantinopol gekomen) by deesen Mufti; hem vraegende / of 't voor 't Rijcks welstand niet noodig was / Mahometh de IV. af / en sijnen Broeder Solyman aen te stellen. Kreegen een antwoord nae haren wil. Terstond wierd Solyman ten Sultan uytgeroepen; die stracks met eygener hand een ordre schreef: wijl Mahometh sijne Broederen 40. jaren langh had gevangen gehouden / soo was 't billijck / dat hy / om voor sijne Sonden boete te doen / oock soo langh in Gevanckmis bleef / indien hy soo langh leefde.

Korts voor sijn' Affettingh deed hy een extraordinaire Divan vergaderen, en in deselve een Oratie

Ontrent een Maend voor Mahometh's afsettingh / als de Rebellen alles in verwaringh gebraght / en hem beschuldighd hadden van te grooten verquistingh; van 't Rijck verlooren te laten gaen / &c. / hield hy een extraordinaire Raedsvergaderingh / of Divan; waer in sijn gebaer hem welsprekend maeckte. Hy gaf haer te kennen / hoe seer hem ter herten gingh den quaden staet des Ottomannischen Rijcks; en na haer voor oogen te hebben gesteld den bloeyenden stand / waer in 't was geweest tsederd den aenvangh sijner Heerschappy / vervolghde hy deeser wijs: 't Verwijt aen hem gedaen / had hy niet verdiend; noch voorsien / dat sijn' Onderdanen / welcke hy noyt oorsaeck had gegeven / sigh over hem te beklagen / soo spotlijck met hem souden omgaen. Weynige Koningrycken sou men vinden / daer 't Volk saghter wierd gehandeld. Terwijl hy 't Turksche Rijck had verwijderd / had hy desselven Maght / glorie en Inkoomsten vermeerderd. In de laetste jaren waren de saecken wel wat veranderd; doch daer was geenen Staet / hoe bloeyend en geluckigh deselve sijn moght / die niet somtijds / selfs onder de magtigste Keyseren / eenige schaede had geleeden. 't Geluck begunstighde niet altijd. Die niets hadden verrigt / hadden wel niets verlooren / maer oock 't Rijck niet vergroot. Hem belangende / hy had genoegh gedaen. De voortreflijcke Vestingh Caminiec, door hem veroverd / behoorde noch aen 't Turcksche Rijk; sijnde de Toom voor de Polacken; en die haer sodanig inbond / datse hare Magt niet

van sijne verrightingen tot vergrootingh

niet anderwegen gebruycken konden; terwijl d'Ottomannische Zeegrijk was geweest. 't Koningrijck Candia (veel meer als alles wat de Venetianen in desen Oorlog hadden bekomen) had hy gewonnen; en daer door getriumpheert over de voortreflijkste Generaels en dapperste Soldaten der geheele Christenheyd. Hy had wel eenige Plaetsen in Hongaryen verloren; doch / meest al / te vooren van hem veroverd. Was een deel Volck verslaegen: daer waeren in de wijd-uytgestreckte Provintien sijns Rijcks noch soo veel Soldaten overigh / dat / wanneer maer 't Rijck sigh in sigh selven niet verscheurde / hy de vyanden daer mee schriks genoegh kon aenjaegen. Was 't Geluck tsederd eenige jaren veranderd / men moest sulcks toeschrijven aen 't sleght beleyd der Viziers, welcke sijn' ordres niet hadden gevolghd; voor hem de waerheyd hadden verswegen: daer over oock gestraft waeren. Hy wou 't selve Reght laeten weervaeren de geene / welcke men sou schuldigh bevinden / haren Plight niet gedaen te hebben. Ja was gereed / indien men 't voor de welstand des Rijckx nodig hield / en 't dienen kon tot weeroprechtingh van de glorie des Ottomannischen Huys / niet alleen van de Regeering af te staen / maer oock selfs in de dood te gaen / wanneer verstandiger Reghters / en kloecker Lieden / als de Rebellen waren / oordeelden / dat sijn verderf den Staet ten besten sou gedyen.

't Mogt hem echter niet helpen. Hy moest sijn leven in Gevancknis doorbrengen tot op den 4. Januarius Anno 1694.; ter welcker tijd hy stierf. Op de gehoorde wijs was den 8. November Anno 1687. uyt de Gevancknis op den Throon getreeden Mahomets Broeder

SOLYMAN de III;

die echter noch al lang voor Mahometh de IV. uyt de weereld wierd geruckt; want hy overleed den 22. Junius Anno 1691. Was / doe hy Sultan wierd / ontrent 45. jaren oud; groot en grof van Leeden / wel-geoeffend in de Turcksche Religie; wyl hy in sijn 40-jarige bewaringh de tijd met Studeeren had doorgebragt. Vermits Solyman d'I., of de Groote, soo gantsch voorspoedigh was geweest tegens de Christenen in Hongaryen en anderwegen / hadden de Turcken groote hoop / dat het onder desen Solyman de III. desgelijks sou gaen. Doch deese verwaghtingh bedroogh haer. Stracks nae den aenvangh sijner Regeering (Anno 1688.) verloor hy de Vestingh Belgrado; 't welck hem daer toe braght / dat hy van den Roomschen Keyser vreede versoght; doch te vergeefs. Echter wierd hy Anno 1690. / tot 't hooghste naedeel der Christenen, door een schendlijcke overgaef weer meester van deese Plaets.

In Persien regeerde noch Schach ABAS de II., tot in 't jaer 1666. (1667.) Hem volgde hem Schach

S E L Y M,

of SOLYMAN de III., anders SEFI de II.: welken Naem hy / wegens aen hem voorkondigd ongeluck / en na een uytgestane swaere Sieckte veroorsackt door Gemoeds-anghst / veranderde by sijne Krooningh / op raed des Etmadaulets (beteeckenende Grondvest der Maght; soo veel als by de Turcken Primo Vizier; by de Christenen Rijcks-Cancellier): hoopende door dit middel de Waersegging haere kraght te beneemen. Heeft geregeerd met een sonderlingen roem van saghtmoedigheyd en goedertierenheyd / tot in 't jaer 1694.; wanneer hy stierf den 9. Augustus. Was geboren Anno 1646. Droegh sigh seer genadigh tegens de Christenen. Hem volghde in de Heerschappy / Schach

S E L Y M,

of Solyman de IV.; van andere gereeckend

Margin notes (left): des Turckschen Rijcks: — met verontschuldigingh van d'omkeeringh des geluks; — in welck Gespreck de Nood hem welspreekend deed sijn. — Solyman de II., Mahomets Broeder, Turcksch Keyser. — Gestalte, Geoef-

Margin notes (right): fendheyd in de Turckshe Religie. — Groote hoop der Turcken van hem is ydel. — Sterft noch voor sijnen Broeder de verstootene Mahometh. 1691. — Persiaensche Groot-Koningen. — Selim, of Solyman de III. sijnen eygenen naem Sefi: 1667. — waerom, uyt By-geloof, veranderd. — Selym, of Solyman de IV.

Selyman de IV.

de III.; oock wel de II.; Soon van de gemelde Selym, of Sefi de II. Van sijne Broederen of Kinderen is seer weynigh bescheyd te vinden. Selfs de Heer A. Olearius, beschrijver van de Reys des Holsteinschen Gesantschaps aen Schach Sefi, klaeghd/ dat hy/ in eygener persoon t'Ispaphan sijnde/ onaengesien sijn aengewendde uyterste vlijt/ niet heeft konnen uytvorsschen/ of/ en hoe veel Kinderen de gemelde Schach Sefi d'I. had. Want by 't leven der Schachs houdmense nauw in 't Serrail opgeslooten; daerse noch gesien werden/ noch yets van haer te hooren is. Nae de dood des Vaders laet d'oudste Broeder/ als desselven Naesaet/ d'andere al t'samen/ door een gloeyend Yser haer voor d'oogen te doen houden/ van 't gesight beroven. Dit werd van de Persianen gehouden voor voorsightigheyd/ en een noodigh middel/ om alle beroerten in 't Rijck te verhoeden. Vermits nu Persien soo verr' van ons afgelegen is/ kan niet wel een vervolgende Historie der Geschiedenissen deeses Gewests gemaeckt werden/ wijl ons niets als by stucken nu en dan ter hand koomd.

Hoe d'oudste Soon des Schachs nae sijns Vaders dood sijne Broederen handeld.

Muscovische Czaaren

In Muscovien regeerde noch/ als Czaar, ALEXIUS MICHALOWITZ, tot in 't jaer 1676.; wanneer hy overleed; naelaetende drie Soonen/ Fedor, Iwan en Peter Alexeowitz. D'oudste/

Fedor Alexeowitz; een swack Heer,

FEDOR ALEXEOWITZ, quam aen de Regeeringh des Rijcks; doch was een seer swack Heer; waerom hy oock den Throon niet langh besat. Tusschen hem en de Turcken wierd den Oorlogh voortgeset: welcke Anno 1677. Czecherin belegerden; doch dappermoedigh afgeslagen wierden. Sloegen echter de Muscoviters weer; en wierden meester van de Stad.

Verraed tegens sijn persoon ontdeckt. 1677.

Anno 1677. rees onder de Grooten aen 't Hof een swaere oneenigheyd: en een grouwlijcke verraed tegens de Czaarsche Majest. wierd ontdeckt: derhalven men een wijl tijds daeghlijcks bynae niet anders te doen had/ als de hier over gevangene t'ondervraegen/ en te pijnigen. Veele wierden nae Siberien in ballinghschap versonden: andere op andere wijsen gestraft.

D'Ambassadeur des Koninghs van Engelland, Carel de II. aen 't Czaarsche Hof

Koningh Carel de II. van Engelland sond een Ambassadeur nae 't Czaarsche Hof; die daer seer langh wierd opgehouden; onder voorwendingh dat de Czaar onpaslijck was; derhalven noch opstaen/ noch de Hoed roeren kon ter eeren des Engelschen Koninghs. Wijl dit langh duerde/ gaf de Gesant een Memoriael over; van Inhoud: Nadien de swackheyd sijner Majest. niet toeliet/ hem openbaere Audientie te geven; de langer uytstellingh hem (Gesant) aen de verrightingh eeniger noodige dingen hooghschaedlijck was; soo wou hy voor dit mael van 't Ceremonieel afstaen; doch sonder naedeel van hem of andere hem volgende Ambassadeurs sijns Konings. Dus bequam hy eyndlijck een private audientie. Onder meer andere dingen stelde hy voor/ dat sijnen meester beesigh was/ om de gantsche Christenheyd tot rust te brengen: d'aenbangh wou

slecht gerespecteert.

maecken van sijne Czaarsche Maj. en desselven Naebueren: daer toe sijne Mediatie aenbiedende. Kreegh hier op tot antwoord: De Czaar was in geen onrust met sijne Christen Gebuer-vorsten. Met Polen moest de Stilstand noch 3. jaren dueren. Met Sweeden had hy een eeuwige Vreede geslooten. Doe versoght d'Ambassadeur voor d'Engelsche Natie 't geen voor 100. jaeren/ ten tijde der Koningin Elisabeth, haer van Grootvorst Iwan Wasilowitz was vergund geweest; wanneer d'Engelsche daer soo aengenaem waeren/ datse van de Muscoviters voor ingeboorne Lands-Kinderen wierden aengenoomen. Doch hier ontrent kon hy niet 't minste verwerven. In tegendeel wierd hem aengeseght/ dat hy sigh wel nae Huys moght begeven. Als hy antwoordde/ sulcks niet te konnen doen/ sonder ordre sijns Konings/ heeft men hem 't gewoone Tractement onttrocken/ soo dat hy op sijn eygene beurs moest teeren.

Sijn versoeck, ten voordeel van d'Engelsche Natie,

hem afgeslaegen; en verdoren hoon.

Gemalinnen van Czaar Fedor,

Anno 1680. trouwde Czaar Fedor Ophimia (Euphemia) Reuteszky; by andere Reuletzky. Hy had al de schoonste Maeghden in 't gantsche Rijck doen opsoecken; en uyt al deselve deese tot sijne Gemalin uytgekipt. Naeuwlijcks was hy haer quyt; want sy overleed Anno 1681. Schoon hy niet seer gesond was/ en de Doctoren hem 't hertrouwen afrieden/ soo nam hy echter tot sijne tweede Echtgenoot Marva (Maria) Euphrosina Anno 1682. in Februarius. Doe wierd hy hoe langer hoe swacker; en overleed den 17. 27. April desselven jaers; nae dat korts te vooren sijne nieuwe Gemalin oock was gestorven; niet sonder arghwaen van vergif; en hy/ ontrent een jaer geleeden/ met de Turcksche Sultan een Stilstand voor 20. jaeren had gesloten.

stracks gestorven:

en hy oock. 1682.

Hier op wierd ten Czaar gesteld Fedors jonghste Broeder;

Czaar Peter Alexeowitz, jonghste Broeder van Fedor; en waerom hy ten Czaar gesteld wierd.

PETER ALEXEOWITZ; wijl d'oudste Broeder/ Iwan Alexeowitz, bynae blind; oock seer belemmerd van uytspraeck; derhalven tot 't Rijcksbestier onbequaem was. Korts voor de dood van Czaar Fedor hadden eenige duysend Strelitzen een oproer aengevangen/ wijlse door haeren Oversten Simon Greboyedof (en andere) gedwongen wierden Steen/ Kalck/ en verdere Bouw-Materialen, eenige Mijlen wegs verr'/ aen te dragen/ en op sijne Hof houdinghs-plaets te brengen/ selfs op de Son- en Feest-, jae op de Paesch-dagen; van de Muscoviten voor seer Heyligh gehouden. Waren daer-en-boven 50000. Rubels (of Ducaten) aen Besoldingh ten aghteren. Deese Strelitzen sijn Russische Soldaten te voet. Als nu de dood van Czaar Fedor stracks daer op volghde/ moestense terstond in 't Slot te Muscouw koomen/ om aen den nieuwen Czaar Peter d'Eed af te leggen. Gewilligh deedense dit. Den 28. April wierd Czaar Fedor ter aerden besteld. Dit gingh noch al stil toe. Maer den 29. quamense in groote meenighten aen 't Slot; en begeerden van de nieuwe Czaar, dat 9. Oversten van de 20./ die

Geweldigen oproer der Strelitzen.

Wat de Strelitzen in Muscovien sijn.

Oorsaeck deeses Oproers.

MUSCOVIEN.

die haer soo onreedlijck gedwongen / haere Besoldingh haer onthouden hadden; voor al haeren arbeyd haer niet 't minste wilden geven / by de kop souden gevat werden. Anders wildense selfs middel vinden / om sigh aen haer te wreecken / en door de plonderingh haerer Goederen haer selven te betalen.

Wat sigh aenmerckelijcks daer in toedroegh, en hoe gestild.

Dit veroorsaeckte aen 't Hof een groote ontroeringh; en de 9. Oversten wierden in Gevanckenis geset. Doe wilden de Strelitzen deselve aen haer overgelevert hebben; doch 't wierd afgeslagen; echter met aensegging / dat de Czaar selfs goed Reght sou doen: gelijckse dan oock tot de Knut wierden veroordeeld; en soo langh geslagen / dat de Strelitzen selfs riepen: 't was genoegh; en Czaar Peter bedanckten voor de goede Justitie. Ook gaven de gemelde Oversten haer 't begeerde geld. Doe wildense wat anders. Lieten verluyden: Sy konden niet geloven / dat d'oudste Prins Iwan, wegens de swackheyd sijns Gesights / tot de Regeeringh onbequaem sou sijn; veel min / dat hy sou geweygerd hebben / de Kroon t'aenvaerden. 't Was de list eeniger verraders; die oock vermoedlijck Czaar Fedor door vergif hadden omgebraght. 't Bleef echter voor dien tijd noch by woorden. Maer als seecker hooghmoedigh Heer Nariska, Broeder der Weduw van Czaar Alexius Michalowitz, sigh groot bewind aennam; de voornaemste Ampten aen sigh en de sijne trock; oock uytgestroyd wierd / dat hy Czaar Fedor had vergiftigd / Prins Iwan desgelijcks wou doen / &c. / soo quamense weer in 't Geweer / en riepen / datse de Prins wilden sien. Hy wierd voor haer gebraght. Doe schreeuwdense: Ghy sijt onse Czaar: sterven moeten alle Verraders. Begeerden daer op / dat Czaar Peter 't Rijck aen Prins Iwan, als oudste Broeder / sou afstaen. 't Geschiedde terstond. Doe eyschtense al de Verraders (soose die noemden); insonderheyd de Narisken; en alsse niet buyten quaemen / drongense in 't Slot Kremelin; daerse een goed deel deeser Heeren om 't leven braghten; onder 't geduerigh geroep: Leve Czaar Iwan Alexeowitz en Prins Peter Alexeowitz.

Nieuwen Oproer, om dat d'oudste Prins Iwan geen Czaar was gemaeckt; alhoewel bynae blind; en onbequaem tot de Regeeringh:

In desen Tumult, die drie dagen langen duerde / sijn ellendigh vermoord geworden 6 Bojaren, 5. Solnicken, 2. Oversten / 2. Doctoren in de Medicijne, 2. Monicken, en 48. andere. Eyndlijck wierd den oproer wel gestild / doch de Strelitzen hielden sigh in meenighten by een; en alsoo 't Heft in de hand / om niet onverwaght aengetast te werden.

Die deselve ongewilligh moest aenneemen; doch hoe.

Prins Iwan, van haer uyt 't Klooster genoomen / moest Czaar sijn / onaengesien hy hier toe ongewilligh was / en beleefdlijck weygerde; versoeckende / dat hy sijne dagen in 't Klooster moght doorbrengen. Eyndlijk echter bewillighde hy / op harde aendringingh: onder voorwaerde / dat hy alleen met raed en daed sijnen Broeder Peter behulpsaem sou sijn. Dus wierden dan deese beyde /

Waer op dan Iwan en Peter Alexeowitz

IWAN en PETER } ALEXEOWITZ

beyde tot Czaaren werden gekroond.

te gelijck tot Czaaren gekroond. Hebben oock t'saemen geregeerd tot op 't jaer 1688.; wanneer Iwan sijnen Broeder Peter 't Bewind alleen liet behouden. Czaar Peter is gebooren den 1.11. Junius Anno 1672. Op den Rijcksthroon getreeden den 28. April Anno 1682. Wierd met sijnen Broeder Iwan gekroond den 25. Julius desselven jaers: was getrouwd met de Dochter van een Bojaer Anno 1689.; die hem den 3.13. October Anno 1690. heeft gebaerd Prins Alexius Petrowitz. Czaar Iwan was ter weereld gekoomen Anno 1663. Wegens een nieuwe Conspiratie wou hy sigh ter rust begeven; en stond aen Czaar Peter 't gantsche bewind af. Was getrouwd aen de Dochter eens Solnicks; of Russischen Edelmans / genoemd Prontisof; doch hy verhief hem ten Knees, of Vorst. Bleef kinderloos. Overleed in Januarius Anno 1696.

Geboorte-tijd en Houwlijck van Czaar Peter.

van Czaar Iwan: en sijn overlijden. 1696.

Anno 1687. wierd de Vreede tusschen Polen en beyde de Czaaren gesloten: by welcke aen de laetste Smolensko en Kiouw ten vollen wierd afgestaen. Anno 1695. deed Czaar Peter de Tattarische Vestingh Azoph, of Azouw, belegeren; onder 't Commando der Generalen Monsr. le Fort van Geneve, Monsr. Cordon, een Franschman, en Aftalion Michalowitz, een Muscoviter; en veroverde deselve den 19.29. Julius 1696. Daer nae 't Kasteel Gyaplia. Anno 1697. wierd door geheel Muscovien een groote Triumph bedreven / wegens een bekoomene heerlijcke Zeege tegens de Tattaren by Azoph.

Vreede tusschen Polen en Czaar Peter.

Sijne Victorien op de Tattaren.

Twee dingen sijn insonderheyd aenmerckens-waerdigh aen de tegenwoordigh-regeerende Maj. Czaar Peter. I. Dat hy niet alleen d'Euangelische en Gereformeerde vrye Religions-oeffeningh vergund; selfs haer de Steenen tot haeren Kercken-bouw heeft vereerd / en Klocken in deselve veroorloft; maer dat hy in eygener persoon met sijne voornaemste grootste Heeren dickmael nu in d'Euangelische, dan in de Gereformeerde Predicatien verschijnd; wijl hy de Duytsche Tael verstaet. Noyt heeft dit eenige Czaar voor hem gedaen; en gantsch seldsaem is 't in d'oogen der Russen; welcke / schoon sonder verstand / hardneckigh vastgeheght sijn aen haere Grieckische Religie: alle disputatien over deselve t'eenemael verwerpen / en by haere oude groofheyd willen blijven: haer selven alleen voor waere Gelovige houden; nae haer wel onder de Christenen tellen de Luthersche, Gereformeerde en Roomsch-Catholijcke, doch deselve voor Ketters houden; boven al de Roomsche; welckese gantsch niet lijden moogen; daer tegens d'Euangelische en Gereformeerde geerne verdraegen. Alle andere Secten sluytense buyten 't Christendom.

Twee dingen, insonderheyd aenmercklijck aen Czaar Peter;

die dickmael in sijn Rijck de Predicatien der Euangelische en Gereformeerde gaet hooren.

II. Dat sijne Czaarsche Maj. Peter Alexeowitz Anno 1697., by gelegenheyd van een groote Ambassade, bestaende in drie Ambassadeurs, als / de Generael, Admirael, en Stadhouder te Novogorod, Franciscus Jacoblewitz le Fort: de Generael en Stadhouder in Siberien, Fedor Alexeowitz Holowin Damnos Diat; en de Stadhouder te Bolkouw,

Sijne reys door Pruyssen, Duytschland, Holland, Engelland, Weenen in Oostenrijck, &c. 1697.

Bocophei Bodamnowitz Worniaien, met een Gevolgh van 300. persoonen / sigh selfs daer by bevond: door Pruyssen, Duytschland, nae Holland; voorts nae Engelland; nae Weenen in Oostenrijck, &c. is gegaen: allerwegen sigh een geruyme tijd heeft opgehouden; op alles nauw aght genoomen; alles ondersoght en aengemerckt; doch sigh voor 't Volck onbekend hield. Behalven d'Alliantien, welcke hy met verscheydene Vorsten en Staten heeft gemaeckt / staet te verwaghten / dat hy de tot noch rauwe / onbeschaefde Russen allenxen bezeedighder maecken; Konsten en Handwercken daer in voeren; veellight oock de Religie verbeeteren sal. Dit is een t'eenemael ongewoone saeck in groote Potentaten, insonderheyd Russische; en een seer groot voorneemen geweest.

Een ongewoone saeck in groote Potentaten, insonderheyd Russische.

Spaensche Geschiedenissen.

Koningh Carel noch onmundigh.

CAREL de II., Koningh van Spaenje, noch onmundigh / bereyckte den 6. November Anno 1672. eerst den ouderdom van 11. jaeren. Groote redenen had de Koningin Regente en 't Spaensche Hof / om bedught te sijn over Franckrijcks swaere Krijghstoerustingen; wel voorsiende / wanneer de Vereenighde Nederlanden wierden aengevallen / dat dan de Spaensche niet vry souden gaen; en d'eerstgenoemde verobert sijnde / d'andere souden moeten volgen; indien niet te gelijck werden opgesloekt. Ter dier oorsaeck trad deese Kroon in een defensif Tractaet met de Staten Generael der Geunieerde Provintien, geteeckend den 17. December Anno 1671.

Groote bekommeringh over Franckrijks Oorloghs toerusting. 1672.

Deese Kroon treed met de Staten Generael in Alliantie.

Om dit Verbond te verydelen / sond Koningh Louis de Marquis de Villars in allerhaest nae Madrit; die den 14. December deszelven jaers Audientie had. Hy droegh een Houwlijck voor tusschen Koningh Carel van Spaenje, en Petite Madame, Dochter des Koninghs van Franckrijck: te gelijck versoeckende / dat Spaenje sigh sou voegen tot de Koningen van Franckrijck en Engelland in den Oorlogh tegens de Vereenighde Nederlanden. De selve verobert sijnde / sou men die onder malkander deelen; op sulck een wijs / als men best sou konnen over-een-komen. Ten minsten sou de Spaensche Kroon sigh Neutrael verklaren; doch oock de Fransche Troupen een Pas over desselven bodem vergunnen / en die alle behoeften laeten toekomen: onder belofte / dat hy dan de Vereenighde Nederlanden sou veroveren / en sijne Dochter ten Bruydschat geven; op dat deselve uyt de handen der Ketters en Rebellen hersteld wierden in die van haeren wettigen Heer / en den schoot der H. Roomsche Kerck. D'antwoord bestond hier in: Vermits de jonghheyd des Koninghs en van Petite Madame was 't voorgeslaegene Houwlijck noch t'ontijdigh. Haere Maj. liet haer nergens meer aen gelegen sijn / als aen de rust der Christenheyd. Wou niets ter hand neemen / 't geen in 't minste moght strijden tegens den Pyrenæischen Vreede / en al d'andere Tractaten. Bood haere Mediatie aen tusschen sijne Maj. van Franckrijck en den

Franckrijck bied Koningh Carel sijne Dochter Petite Madame aen, en met haer de Vereenighde Nederlanden, als hy die sou veroverd hebben; indien de Spaensche Kroon met hem en Engelland tegens de Staten Generael wou aenleggen; en d'antwoord.

Vereenighden Staet; met verseeckeringh / dat hem alle billijcke vergenoegingh sou gegeven werden.

Dreygementen.

Onderwijl overleed Petite Madame: derhalven de Fransche Ambassadeur een ander Houwlijck voorsloegh tusschen Koningh Carel en de Dochter des Hertoghs van Orleans; veel schooner als d'overleedene; doch dit vond geenen ingangh. Doe quam 't tot dreygementen / indien men 't defensif Tractact met Holland niet verbraeck. Echter hield 't Spaensche Hof sigh aen 't selve; en begon een Verdeedighings-verbindingh aen te stellen. Engelland sond al mee een Ambassadeur, William Godolphin, nae Madrit, ten selven eynde als Franckrijck; dat de Koningin sigh sou inlaten met Engelland en Franckrijck tegens Holland. Doch hem wierden veele gewightige redenen van weygeringh voorgesteld: en oock / dat haere Maj. sigh ten hooghsten verwonderde / dat d'Engelsche Koningh soo haest onder de voet wou treeden de Triple Alliantie, van welcke hy de voornaemste aendrijver was geweest: die de Hollanders ooch getrouwlijck hadden gehouden; en soo seer dienstigh was voor de gantsche Christenheyd. Andere verwijtingen van deeses Koninghs quaeden handel in verscheydene dingen gingen'er by / betreffende 't Spaensche Rijck. 't Eynd was: dat de Koningin haere Bemiddelingh aenbood. Doch indien men voort voer / de Triple Alliantie te verbreecken / soo wou haere Maj. deselve nae alle vermoogen handhaben. Seer onwilligh was Godolphin, dat hy hier sijn ooghmerck niet kon bereycken; in tegendeel moest hooren d'openleggingh van sijns Koninghs onbetaemlijcke bedrijven.

Engelland doet deselve voordraght te Madrit.

Nijpende antwoord, van de Koningin Regente, en scharpe verwijtingen aen d'Engelsche Koningh.

't Was 't geluck der Spaensche (en te gelijck dienstigh voor de Vereenighde Nederlanden); datse ter dier tijd ten Gouverneur hadden de Graef van Monterey; wegens sijn doordringend verstand / onvermoeyden yver / gheduerige wackerheyd / goede voorsorge tegens alle gevaer / en saghte bestieringh / van de Gemeente meer bemind / als eenen der voorige Gouverneurs; waer door hy dan niet alleen d'onrustige Gemoederen der Staten tot een gemeene Eendraght braght; alle Corruptien en Besteeckingen afschafte; de Convoyen veyligh hield; de Koophandel bevoorderde; de Soldaten betaelde; maer ook niets naeliet van 't geen noodigh was tot verdeediging des Lands. Kreegh daer toe geld / sonder 't volck uyt te putten. Kortlijck / sulcker wijs droegh hy sigh / dat hy een sonderlingen roem behaelde.

De Graef de Monterey, Gouverneur der Spaensche Nederlanden, tot der selver geluck; en sijnen lof.

Op nieuws hield de Fransche Ambassadeur by de Koningin Regente aen; aenbiedende / haer in te ruymen alles wat sijnen Koningh tsederd Anno 1667. in Vlaenderen had verobert / indiense sigh van Holland wou afsonderen: doch kreegh tot antwoord: Men wou blijven by 't beslootene Verbond. Seer wel wist men hier / als de Vereenighde Nederlanden verlooren waeren / dat het dan ooch met de Spaensche gedaen was.

Groote aenbiedingh van Franckrijk aen de Koningin Regente. 1672.

Koningh Carel was den 6. November Anno 1672.

Koningh

SPAENJE

1672. getreeden in 't 12. jaer sijns Ouderdoms. Korts daer nae / in December, kreeg hy de Kinderpockjens. Genas 'er echter gelucklgh van / tot groote blijdschap des Hofs. Doe hy sijn 12. jaer had bereyckt / wierd hy geboerd in den Staets-Raed / en van deselve verwelkoomd. De Fransche Ambassadeur te Madrit beklaeghde sigh over den Graef de Monterey, Gouverneur der Spaensche Nederlanden; als die met sijn Volck sigh tot de Hollanders had geboeghd / en Charleroy helpen aengrijpen: 't welck hy hield voor een openbare verbreeckingh der Akensche Vreede. Diergelijcke klaghten deed d'Engelsche Ambassadeur over de bystand aen den Vereenighden Staet. Doch beyde kreegense tot antwoord: De Fransche hadden d'Akensche Vreede op allerley wijsen selfs verbroocken. Belangende Charleroy; Spaenje kon niet anders doen / uyt kraght van 't Tractaet met de Generaele Staten. Vermits nu de Françoisen veelerley vyandlijckheden tegens Spaenje hadden geoeffend / soo wierd op den 6. December te Madrit den Oorlogh tegens deese Kroon uytgeroepen. Hoe deselve geboerd is / sullen wy onder de Nederlandsche Geschiedenissen verhaelen.

Carel krijghd de Kinder-pockjens. 1673.

Klaght des *Franschen* en *Engelschen Ambassadeurs*, over de bystand van *Spaenje* aen *Holland*.

Welcke Kroon *Franckrijck* den Oorlogh verkondighd.

Ondertusschen staet hier aen te mercken / dat eenige voornaeme Schrijvers de Kroon Spaenje verwijten / datse tsederd een deel jaeren haer Interes niet wel waergenoomen heeft / en insonderheyd begaen vyf politique missaegen van groot gewight. I. Datse niet heeft in aght genoomen de grondregel van Koningh Philips de II.; die in sijnen tijd liever de Nederlanden wou verliesen (als maer de Roomsch-Catholijcke Religie daer behouden bleef) / dan laeten vaeren de Correspondentie met de Hugenooten in Franckrijck: waer tegens nu de Spaensche Regeering heeft konnen toesien / dat Koningh Louis deselve gantsch in sijn Rijck heeft verdelghd. Had men dit tijdlijck poogen te verhinderen / soo sou de Fransche Monarchie noyt tot sulck een hooghte sijn aengegroeyd. Evenwel is bekend / dat dit niet altijd de Maxime van Philips de II. was / wanneer sijn aengelegenheyd of Religions-yver hem wat anders inblies. Algemeener moght dit geseght werden van de Malcontenten in Franckrijck. II. Datse van Engelland niet koght de Stad Duynkercken; maer toekeeck / dat die in de magt van Franckrijck haers vyands quam. III. Datse by soo veel onderbindingen de Fransche Raedslagen / treecken / &c. / niet eygentlijker heeft leeren doorgronden / en sigh blijtigh daer voor hoeden. IV. Datse de Menage niet beeter heeft betraght / om altijd tegens Franckrijk in een goed postuer te konnen sijn. V. Dat deese Natie hedensdaegs / nu 't haren Staet meest vereyscht / sigh soo weynigh tot den Oorlogh bequaem maeckt / dat bynae alle Generaels, en de beste Soldaten / uyt andere Volckeren moeten genoomen werden; waer tegens Franckrijck overvloed van deselve heeft.

De Kroon *Spaenje* heeft tsederd een deel jaeren haer *Interes* niet wel waergenomen: en insonderheyd begaen vijf *politique* misslagen; van groot gewight.

Welcke die sijn.

In Catalonien bequaemen de Spaensche groot voordeel op de Fransche; welcke in twee Gebeghten veel volck verlooren; doch hier tegens deed in 't volgende jaer de Graef van Schombergh weer eenige Veroberingen voor Franckrijck.

Spaensche voorspoed in *Catalonien*. 1674

De Graef van Monterey, die in de Spaensche Nederlanden de Kroon Spaenje seer groote diensten had gedaen; wierd nae Madrit ontbooden / en de Hertogh van Villa Hermosa ten Gouverneur dertwaerts gesonden. Als nu sijne Maj. 't veerthiende jaer sijns ouderdoms had bereyckt / trad hy selfs in de Regeeringh / volgens 't Vaderlijck Testament. 't Gebeurde / dat eenige Groote in sijne Kamer soo saght tegens malkander spraecken / dat hy niets van haere discoursen kon vernemen. Vraeghde derhalven den Graef van Luna; wat voor een Tael hy gebruyckte? Op bekoomene antwoord / de Fransche, seyde hy met een sonderlingen ernst: Hoe dus? Sijt [gy] geen Spaenjaerden? Die in 't toekoomende een andere, als de Spaensche Tael, in mijne tegenwoordigheyd spreeckt, sal ick mijn misnoegen doen gevoelen. 'k Segh dit niet tot veraghtingh van vreemde Spraecken; want ick wilse selfs leeren: maer om dat het niet betaemd, in mijne Kamer en by-sijn sigh van een andere als van de Spaensche te bedienen.

Koningh *Carel* treed selfs in de Regeeringh. 1675.

Ernstige reden tot eenige Groote, die in sijne tegenwoordigheyd *Fransch* spraecken.

't Sou hier nu te pas komen / te verhandelen de Geschiedenissen van Don Jan d'Austria, Natuerlijcke Soon van Philips de IV., gewonnen by Maria Calderon (een Comediespeelster) / en alsoo Onechte Broeder van Carel de II, seer bemind geweest van sijnen Vader; en voorsien met veele beminlijcke hoedanigheden: van d'oorsprong des onwils tusschen hem en de Koningin Regente van Spaenje: hoese hem van 't Hof verbandde: 't Accoord tusschen deese beyde weer gemaeckt: hy door haere Maj. gesteld wierd ten Viceroy van Arragon; doch / door de gunst der Gemeente t'sijnwaerts / 't bewind over geheel Spaenje in handen kreegh; waer op hy eenige Grandes met verbanningh sloegh: maer oock desgelijks d'onbestandigheyd des Gelucks moest beproeven: van sijne Vrienden wierd verlaeten: daer over / gantsch swaermoedigh geworden / in een Sieckte viel / en eyndlijck stierf den 17. September Anno 1679. Doch dit alles sou ons te veel plaets wegneemen. Alleen sullen wy kortlijck verhalen 't geval van Marquis de Valenzuela; waer door Koningh Carel wierd gewickeld in onlust met de Paus.

Don Jan d'Austria, onechte Broeder van Koningh *Carel* de II.

Wie sijne Moeder was.

Sijne veelerley bejegeningen; klimmingh en daelingh.

De Biechtvader / en uytsteeckend-groote Gunstelingh der Koninginne Moeder / Pater Nithard, een Jesuit, die / onder des Konings minderjarigheyd / by nae alles in Spaenje had verright / moest / door beleyd van de gedagte Don Jan, Spaenje verlaeten / en was nae Romen vertrocken. In 't voorige Boeck is hier van gesproocken. In plaets van Nithard wierd nu de hooghbegunstighde der Koningin Regente Don Ferdinando Valenzuela, een Edelman; gewesene Page, of Edelknaep / des Hertoghs van Infantado; doch die door Pater Nithard ingangh aen 't Pallays had bekomen: nae desselven vertreck by de Koninginne Moeder in groote vertrouwlijckheyd

Marquis de Valenzuela, een Edelman van geringe *conditie* geworden de groote Gunstelingh der Koningin *Regente*:

SPAENJE

was geraeckt. Seer gemeensaem was hy met haer; en haere genegenheyd tot hem boven maten groot. D'andere Ministers en Grandes wierden niet meer geaght. Dit verdroot die Heeren seer hevigh: mishaeghde niet minder 't gemeene Volck/ 't welck al vry ongebonden hier van sprack; vermits suick een geringh persoon/ noch jongh en onervaren/ geheel Spaenje bestierde. Op een gantsch onwettige wijs (immers soo men 't noemde) maecktese hem Groot-Stalmeester. Dit veroorsaeckte noch meer onwil en lasteringh; jae sulck een haet der Gemeente tegens haer/ datse deselve opentlijck lieten blijken. Echter ginghse al voort/ en verhief hem ten Grande van Spaenje, van d'eerste rangh. Gaf hem al 't bewind in handen; en dus kreegh Valenzuela Ampten/ waer by hy sigh maghtigh verrijckte.

die hem op 't hooghste verhief, en 't bewind over geheel *Spaenje* in handen gaf, gedurende de minderjarigheyd des Koninghs.

Synen hoogmoed en onbedaghtheyd brak soo verr' uyt/ dat hy/ sigh vertoonende in de Stier-gevechten/ een Sluyer droegh/ met d'afbeeldingh eener Son/ waer op een Arend sterck star-ooghde/ en daer by deese woorden: 't Is niemand geoorlofd dan my. Wederom voerde hy op sijnen Schild een Arend; gewapend met de Blixem van Jupiter; en daer by evendeselve Sinspreuck. Dit alles geschiedde onder d'oogen der Koningin Regente. Als hy met de Koningh en Koningin eens ter Jaght was gegaen/ schoot sijne Maj. nae een Hart/ en trof by ongeval deesen Gunstelingh in de Ogie. Soo verbaesd wierd de Koninginne Moeder hier over/ datse een luyde schreuw gaf/ en van haer selven viel. 't Geluck/ en 't onvoorsightigh bedrijf van Valenzuela, baerde hem veel Nyd; te gelijck Haet. Al d'Ampten van 't Koninghlijck Huys wierden door hem vergeven. Maer als nu de Koningh Don Jan weer aen 't Hof riep; hem vriendlijck ontfingh; sig van sijnen Raed bediende/ en de genegenheyd des gantschen Volck t'sijnwaerts was/ geraeckten de Koningin en Valenzuela in d'uyterste ongerustheyd.

Sonderlinge blijcken van sijnen hooghmoed en onbedagtheyd, ontrent de gunst der Koningin.

Blijck van de genegenheyd der Koningin t'sijn' waerts.

Don Jan d'Austria haer heyde een hinderpael.

Eer Don Jan d'Austria aen 't Hof wou verschijnen/ had hy begeerd: I. Datmen de Koningin Regente, niet meer sou laten regeeren. II 't Lijf-Regiment, 't welk men den Koning had toegevoeghd/ en geheel t'haren gebiede stond/ sou af-dancken. III. Marquis Valenzuela uyt 't Land doen vertrecken. Hy/ verneemende dat 't onweer over hem wou uytbarsten/ vlood in 't Klooster Escurial met sijnen Schat/ begroot op 180. Tonnen Gouds/ behalven de Juwelen. Men sond een deel Krijghsvolck derwaerts/ om hem gevangen te neemen. De Prior van 't Klooster verberghde hem: echter wierd hy gebonden; met sijnen Schat daer uytgehaeld; en gebraght op 't Kasteel Consuegra in Nieuw-Castilien, om nae Cadix, voorts nae de Philippinen (Eylanden in 't uyterste van Indiën) vervoerd te werden. Doe sijn Vonnis hem wierd voorgeleesen; en daer in/ datmen hem sou afneemen al sijn' Officien en Eer-titelen, hem niets laetende dan sijnen Naem/ seyde hy: Soo ben ick dan nu veel ongelucki-

Ellendigen val van deesen, een Page geweest, soo hoogh opgeklommenen *Marquis de Valenzuela.*

ger, als doe ick eerst aen 't Hof quam, en de Hertogh van Infantado my aennam voor Page, of Edelknaep.

SPAENJE

De Paus nam deese soo genoemde Schendingh van de Vryheyd des Kloosters soo euvel/ dat hy in den Ban deed al de geene/ die sigh hadden laeten vinden by de weghvoeringh van Valenzuela, of eenighsins deel-genooten daer aen waren. Verscheydene groote Heeren/ die hier toe hadden geholpen/ moesten (om van deese Excommunicatie ontslagen te werden) in haer Hembd/ met een Strop om den hals/ voor den Kardinael Mellini, Pauslycken Nuncius te Madrit, verschijnen/ en van hem eenige slaegen met de Roede ontfangen. Voorts wierd deese swaerigheyd deeser wijs wegh genomen: De gedagte Nuncius te Madrit haelde Marquis de Valenzuela uyt sijne Gevanckenis te Consuegra, en bragt hem in de Kerk van Temblique; van waer hy stracks weer na Consuegra wierd gevoerd/ als een Gevangene des Aertsbisschops van Toledo. Hier wierden hem vijf Reghters gesteld/ om alles t'ondersoecken. Daer nae 't gedaghte Vonnis van Versendingh nae de Philippinen geëxecuteert. Doe nu Don Jan d'Austria Anno 1679. was overleeden/ wierd de Koninginne Moeder weer in des Koninghs gunst opgenoomen. Haer eerste versoeck was/ dat Valenzuela weer nae Spaenje mogt geroepen werden. Daer wierd oock een Schip afgesonden/ om hem uyt de Philippinen te halen; doch Gieronymo d'Egnya belettede sijne weerkoomst/ tot groot misnoegen der Koningin.

Met 't geen sigh daer ontrent aenmercklijks heeft toegedragen: en sonderlingheden, belangende 't verschil, hier over met de Paus ontstaen.

Belangende Don Jan, hy was een Prins van middelbaere Statuer; wel-gesteld van ligchaem/ met swarte/ wackere/ levendige oogen; swart langh Hayr/ 't welck alreeds begon te grysen; schoon noch maer 50. jaren oud. Op een sonderlinge wijs wist hy de herten der Onderdanen tot sigh te trecken. In subtijlheyd van Geest overtrof hy alle andere Spaenjaerden. Schreef en sprack volkomentlijck vijfderley Talen. Verstond'er noch meer/ doch niet perfect. Was seer devoot in sijne Roomsche Religie; wel ervaren in de saecken der Spaensche Monarchie: oock geweest Generael Vicarius in Italien; waer door hy had bekoomen 't Reght/ om over alle Vice-Roys en Gouverneurs te commandeeren.

Beschrijvingh des persoons van *Don Jan.*

Sijns hoedanigheden.

Even nae sijne dood/ en als korts te vooren de Vreede tusschen Spaenje en Franckrijck was geslooten/ quam de Bruyd van Koning Carel, Dochter van Duc d'Orleans, in Spaenje aen. Te Fontainebleau was de Trouw geschied. Nu wierdse voltrocken te Quintana Palla, een kleyn Dorp/ 3. Mijlen van Burgos; derwaerts sijne Maj. sigh had begeven/ haer te gemoet. Seer was hy over haer vergenoeghd. Den 13. Januarius Anno 1680, deedse haren Intoght seer praghtigh te Madrit. Door de geheele Stad/ en insonderheyd aen 't Hof/ was alles vol vreughde. Doch deese blydschap wierd door Franckrijk eenighsins verbittert. De Fransche Ambassadeur te Madrit liet sigh of gantsch niet aen 't

De Bruyd van Koning *Carel* koomd aen in *Spaenje*: 1679.

daer alles vol blijdschap was, doch de *Fransche Ambassadeur te Madrit* verontrust

Hof

SPAENJE

en hoond deselve. 1680.

Hof sien; of/ soo hy 't deed/ in een oud Kleed en versleetene Livrey: waer over de Spaensche Maj. bry geboellijck was. Deesen ontwil wierd vermeerderd/ als de Spaensche Ambassadeur aen 't Fransche Hof Koningh Carel klaegde/ dat hem daer eenige Vryheden waeren benoomen. Derhalven sijne Maj. den Franschen Gesant te Madrit oock verscheydene Vryheden ontnam. Selfs begon Franckrijck al weer/ op dit en dat prætext, eenige Plaetsen in de Spaensche Nederlanden geweldadigh aen sigh te trecken. Dus versekerd was Spaenje by de Vreede; even gelijck wy van Duytschland hebben gehoord.

Frankrijck begind stracks al weer in de Spaensche Nederlanden Conquesten te doen.

D'Extraordinair Ambassadeur der Staten Generael, de Heer van Heemskerck, quam in Augustus te Madrit. Wierd stracks heerlijck ter Audientie gehaeld: en/ nae gedane eerbiedigheyd/ beval sijne Maj. hem/ eer hy noch een eenigh woord sprack/ sigh te decken. Engelland had nu een defensive Alliantie met de Kroon Spaenje geslooten/ waer van de Ratificatie overquam.

Eere, den Ambassadeur der Staten Generael te Madrit betoond.

Keur-Brandenburgh had langh geklaegd/ datmen hem de beloofde Subsidie-penningen/ tot 't voeren van den Oorlogh tegens Franckrijck, ten goede van Spaenje, &c./ begroot op 2. Millioenen, niet betaelde. Daer tegens hem/ door een afsonderlijke Vreede te sluyten/ in 't gevaer had laeten steecken: derhalven hy eyndlijk sijne Fregats bevel had gegeven/ de Spaensche Scheepen en Goederen aen te tasten; om deselve in bewaerderhand te houden/ tot dat hem vergenoeginigh sou gedaen sijn: gelijck dan oock deese Fregats alreeds een Spaensch Schip op de Reede van Oostende hadden wegh-genomen. Hier over schreef de Keurvorst een Brief aen den Koningh van Spaenje, geteeckend te Colln aen de Spree den 22. September, tot reghtvaerdigingh sijns bedrijfs; met aenbiedingh/ van alles weer te sullen overleveren/ als hy d'onderstands gelden had ontfangen. Engelland en de Staten Generael bemoeyden sig seer/ om een vriendlijck verdragh uyt te wercken: 't welck dan oock eyndlijck volghde.

Brandenburgh op Spaenje onwilligh, wegens niet betalingh der Subsidie-penningen, neemd een Spaensch Schip wegh.

't Koomd noch tot Verdragh.

Anno 1682. quam de rijck-geladene Silver-vloot met 22. Millioenen aen Goud en Silver/ behalven 2. Millioenen aen Waren/ in Spaenje aen/ tot groote blijdschap van 't geheele Rijck; echter niet sonder groote schaede geleden te hebben; wijl door d'onvoorsightigheyd des Commandeurs, Marquis de Bens, 5. Galioenen, 2. Tartanen, 1400. persoonen/ en eenige Millioenen aen Goederen te grond waren gegaen. By d'uytladingh moesten de Françoisen al weer haeren hooghmoed laeten blijcken. De Fransche Major Priully, die de Goederen/ deese Natie toebehoorende/ sou Convoyeeren, wou/ nae oude gewoonte/ de Koninglijcke Spaensche Scheepen niet begroeten. Dit verdroot de Spaenjaerden soodanigh/ datse hem deeden aenseggen: Hy sou doen 't geen behoorlijck was/ of verwaghten/ datmen vyer op hem gaf. Wijl nu de Fransche Kooplieden/ welcke vreesden voor Arrest op haere Goederen/ hem baden 't gebruyck te voldoen/ soo weeck hy af/ en seylde Zeewaerts in/ sonder te Salueeren.

Spaensche Silver-vloot koomd aen: doch had schade geleden. 1682.

Hooghmoed des Franschen Majors: die de daer in sijnde Goederen deeser Natie sou convoyeren.

SPAENJE

Spaenje moest geduerigh in moeylijckheyd staen: bynae altijd met Franckrijck; onlangs geleeden met Keur-Brandenburgh; somtijds met Portugal. Alleen wegens 't Eyland S. Gabriel was 't schier tot een Oorlogh uytgeborsten. De Spaensche Gouverneur van Buenos-ayres verneemende/ dat de Portugeezen op 't gemelde Eyland/ dight daer ontrent gelegen/ een Schans bouwden/ 't welck hy meende/ datse niet moghten doen/ wijlmen noch niet wist/ wie dit Eyland van reghts wegen toebehoorde/ overviel de Portugeezen; sloegh haer meerendeel dood/ en stelde van sijn eygen Volck op S. Gabriel. Doe deese tijdingh te Lisbona quam/ wouden daer aen 't Hof den Spaenschen Ambassadeur noch sien noch hooren. Men gaf 't Krijghsvolck bevel/ nae de Spaensche Grensen te gaen/ om wraeck te neemen. Koningh Carel sond terstond een extraordinair Gesant aen den Regent Don Pedro, om hem alle mogelijcke voldoeningh te geven. Doch deesen hield sigh trots; weetende van waer hy hulp kon bekomen; en deed een swaeren eysch. Spaenje, om in geen nieuwen Oorlogh te vallen met eenen/ die van Franckrijck kraghtigh ondersteund sou werden/ gaf veel toe/ en dus quam 't weer tot rust.

Portugal wil met Spaenje in Oorlogh treeden, wegens een voorval op 't Eyland S. Gabriel.

Koningh Carel, om dit t'ontgaen, geeft veel toe; en dus quam 't weer tot rust. 1681. 1682.

Haest hier nae wierd sijne Majesteyt Carel (nooyt van een stercke ligchaems-gestaltenis) gevaerlijck sieck/ aen een derdedaeghsche Koorts. Soodanigh nam de kranckheyd toe/ dat hy 8. mael in den arm/ eens op de voet wierd Adergelaten. Men twijffelde seer aen sijne weer-op koomst. Eyndlijck echter genas hy. De Fransche hadden allerwegen sijn doods-gevaer soo swaer uytgeroepen/ datmen sijne gesondwerdingh de Menschen nauwlijcks kon doen gelooven. Ondertusschen was de hitte hier onverdraeghlijck groot. Rivieren/ Fontainen, Putten/ en alles was uytgedrooghd. 't Water voor Menschen en Beesten moest 4./ 5./ 6. uyren wegs verr' gehaeld werden. 't Koorn sloegh onmatigh op. De Watermolens konden niet malen. In de Huysen was 't niet te harden. 's Naghts settedemen alle deuren en vensteren open/ om de koele lught daer door te laten waeyen. Al de Kameren wierden begooten. Als de Son begon kraght te krijgen/ slootmen alles weer toe; en de Vensters behinghmen van buyten met Laecken/ van binnen met Gordijnen/ soo dat'er maer een weynigh daglight door kon schijnen. Van 's morgens ten 10. tot 's avonds ten 7. uyren was 't hoogh-gevaerlijck buytens huys te gaen/ sonder verlies van gesondheyd.

Gevaerlijcke Sieckte des Koninghs van Spaenje. 1683.

Van de Fransche allerwegen voor doodlijck verklaerd.

Onverdraeglijke hitte en droogte in Spaenje.

Wijl Franckrijck niet af-liet van Spaenje te plucken; onder schijn van Dependentien alles nae sigh te trecken; met branden moorden en plonderen ellendigh te werck gingh in de Spaensche Nederlanden, soo liet sijne Maj. den Oorlogh tegens deese Kroon uytroepen; met bevel aen alle Gouverneurs, Commandanten, Capitainen te Water en te Land/ Soldaten/ &c./ op Franckrijck aen te vallen/

Soodanigh gaet Franckrijck in de Spaensche Nederlanden te werck met branden, plonderen, &c.; onder de

SPAENJE

len/ en de Fransche Onderdaenen te tracteeren als opentlijck-verklaerde vyanden. De Fransche Ambassadeur te Madrit wierd aengeseyt/ binnen 4. dagen sigh van 't Koninglijck Hof/ en voorts uyt Spaenje wegh te maecken.

Vreede, dat Koning Carel dese Kroon den Oorlog declareerd,

Maer haest wierd deese Kroon gewaer/ t'haerer schaede/ hoe gevaerlijck het is/ sigh op verbonden met andere te verlaeten; en dan/ als men selfs in geen genoeghsaem postuer is/ sigh met een maghtiger Vorst in Oorlogh te begeven. Sijne Majesteyt van Spaenje, en de Koninginne Moeder souden hier toe niet getreeden sijn/ indien niet 't grootste deel des Raeds/ en daer onder d'eerste Staets-Minister, de Hertogh van Medina-Celi, daer op had aengedrongen; voorgevende / dat Spaenje niet langer stond te verdragen de Geweldenaryen van Franckrijck, al sou oock deese Kroon van de Geallieerde verlaten werden. 't Sou wel sijn geweest/ had men maght genoegh gehad. Franckrijck had (gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen gehoord is) beyde de Keyser en Koningh van Spaenje een Stilstand van 30. jaeren voorgeslaegen; geduerende welcke tijd hy sou behouden 't geen hy nae sigh had getrocken/ t'sederd de Vreede Anno 1679.

door den raed sijner Ministers, en steunende op sijne Verbonden: welcke oordeelden, dat de Fransche Geweldenaryen niet langer te lijden stonden. 1484.

't Was wel onlijdlijck voor Spaenje; en daer op volghde de gedaghte Oorloghs-declaratie; waer in meer moed als voorsightigheyd bleeck: Maer de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, en andere/ welcke by dit werck aengelegenheyd hadden/ bemerckten genoeghsaem/ dat dit 't verlies der geheele Spaensche Nederlanden sou veroorsaecken. Want of schoon de Hollanders 10. of 12000. Mannen nae deselve ter hulp hadden gesonden/ soo soudense doch daer niet hebben konnen bestaen/ wijl al de Provintien te seer verdorven waren: behalven noch/ dat dit Volck niet genoegh sou geweest sijn/ gevoeghd by de Spaensche, om Franckrijck te konnen weerstaen. De Generaele Staten lieten derhalven deese Kroon weten/ datse de gedaghte Stilstand in haere plaets hadden aengenoomen. Selfs de Keyser versogt Koning Carel, daer in te bewilligen. 't Selve deeden d'andere Geallieerde; oordeelende best te sijn/ voor een tijd een deel af te staen/ om niet alles voor altijd te verliesen. Carel dan moestse aennemen; alhoewel met groot verdriet. Onder de Nederlandsche Geschiedenissen breeder hier van.

De Staten Generael der Geunieerde Provintien, voorsiende, dat dit souveroorsaecken 't geheele verlies der Spaensche Nederlanden, parssen Spaenje, tot d'aenneeminqh des Stilstands voor 20. jaeren.

Terwijl de Fransche in de Spaensche Nederlanden de meester speelden/ leedense in Catalonien een breeslijcke Neerlaeg. 't Heyr; door Koningh Louis onder den Mareschal de Bellefonds derwaerts gesonden/ belegerde Gironne: doch eerst de Vloed/ door de Regen hoogh opgeswollen/ konden passeeren, verdroncken meenighte haerer Soldaten/ en veele haerer beste Officieren; een ander deel wierd van de Spaensche onder 't voorwaeden doodgeschooten. Bellefonds eyndlijck voor Gironne gekoomen/ deed terstond deese Plaets bestormen; doch moest aftrecken met verlies van 500. doodgeblevene Françoisen. Nae drie dagen (den 24. Junius) deed deese Mareschal een generaele storm aenvoeren/ van 's namiddags ten 4. tot 's naghts ten 2. uyren. Marquis de Leganes, Generael der Spaensche Cavallery, was ontrent deese tijd met de sijne Gironne genaederd/ om 't Guarnisoen aen te moedigen. Dappermoedigh greep hy de Franschen aen. Die van binnen vielen op deselve uyt; en in deese Actie bleven over de 4000. Françoisen dood/ behalven 130. Officieren. Veele Capitainen wierden gevangen; 70. Vanen veroverd. De Spaensche hadden nauwlijks 400. Mannen verlooren.

De Fransche onder Mareschal de Bellefonds belegeren Gironne in Catalonien.

Werden seer ellendigh door Marquis de Leganes en sijne Spaensche geslagen.

In 't volgende jaer (1685.) begon Franckrijck al weer wat anders te soecken. Sond een extraordinair Ambassadeur nae Madrit; die den Koningh voordroegh: Sijne Maj. van Franckrijck had vernoomen/ dat hy (Koningh Carel) de Keurvorst van Bayeren; soo haest hy d'Aertshertogin van Oostenrijck sou getrouwd hebben/ wou opdraegen de Souverainiteit, immers 't Gouvernement over de Spaensche Nederlanden. Hier over verwonderde sijnen (des Ambassadeurs) Koningh sigh/ als over een nieuwigheyd: te meer; om dat het tegens den stilstand liep; welcke sijne Maj. stiptlijck wou onderhouden; en waer tegens deese veranderingh streed. Wou derhalven/ dat deselve sou agter blijven; en de Nederlanden gelaten werden in den staet/ daerse nu in waeren. Anders indien men Keur-Bayeren of Souverain of Gouverneur maeckte; op wat voor een wijs 't oock sijn moght/ en alsoo een groot deel van de Spaensche Monarchie af brack/ in faveur van een Prins/ die 'er gantsch geen aenspraeck op had; ten nadeel der Kinderen/ die sijne Maj. (van Spaenje) noch moght bekomen; of van sijne Maj. (van Franckrijcks) Soon de Dauphin, of desselven Nakoomelingen; soo wou hy 't houden voor een Verbreeckingh des Stilstands. Eyschte hier op een spoedigh antwoord.

Franckrijk soeckt al weer wat nieuws tegens Spaenje;

en geeft voor, dat Carel Keur-Bayeren de Souverainiteit over de Spaensche Nederlanden wou opdragen, 't welck hy geensins sou lijden. 1685.

Welcke Koningh Carel hem oock deed brengen den 18. April door Don Pedro d'Arragon; hier in bestaende: Deese Voordragh quam sijne Maj. seer vreemd voor; wijl hy 't Armistitium (Stilstand) heyliglijck wou onderhouden; hoopende/ dat d'Alderchristlijckste Koningh oock soo sou doen. Of nu weld' Overdraght des Gouvernements over de Nederlanden aen Keur-Bayeren sijne Catholijcke Maj. noyt in den sin was gekoomen/ soo kon echter de Koningh van Franckrijck voor geen Wapenschorssinghs-breuck houden/ indien hy 't Gouvernement der genoemde Landen deesen of dien Prins/ wien 't oock was/ wou opdraegen; wijl dit de Kroon Frankrijk niet aenging; en Spaenje vry stond/ daer van te disponeeren nae eygen welgevallen/ ten goede der Provintien. Hier mee was de Fransche Ambassadeur niet seer vergenoegd; en begeerde hier van een Verklaring.

Resolute antwoord van Koning Carel aen den Franschen Ambassadeur op dien Voordragh.

Koningh Carel van Spaenje; aengesoght van Keyser Leopold door een Gesant/ sond hem een Wissel van 500000. Stucken van Aghten/ tot voortsettingh des Turcken-Kryghs. Dit was meer mael geschied. De verstandige oordeelden/ dat hy sulcke groote Geldsommen beeter had konnen aenleggen/

Send Keyser Leopold groote geldhulp tegens de Turcken: en aenmercking.

SPAENJE

gen / om sigh te stellen in postuer van sijn eygene Landen te bewaeren.

Verraed, aengesteld van Madame de Cantina, Staet-Juffer der Koningin, met haer uyt Frankrijck gekomen,

Madame de Cantina, Staet-Juffer der Koningin / en met deselve uyt Franckrijck gekoomen / had sigh laeten beswangeren van een Fransche Stalmeester. Versoght daer op / nae datse t'saemen getrouwd waeren / haer afscheyd van 't Hof. Doe 't haer vergund was / begeerde de Koningin op den Hertogh van Medina Celi, opperste Staets-Minister, dat hy deese Dame 7000c. Ducaten sou geven. Hy weygerde / onder voorwendingh / van geen geld by der hand te hebben. Hier over was de Koningin tegens hem misnoeghd; derhalven hy sijn Ampt neerleydde. Op sommige Françoisen aen 't Hof wierp men een stercken arghwaen / datse veesigh waren met yet quaeds te brouwen. Eenige voornaeme Grooote wierd belast / ondersoeck te doen. Deese lieten verscheydene Fransche, in vermoeden geraeckt / by 't hoofd vatten; daer ondere oock Madame de Cantina; beschuldighd / datse de Koningin yets had in-gegeven / om haer onvrughtbaer te maecken; de Koningh selfs door vergif wou om 't leven brengen. Een Apotheecker, van wien men seyde / dat hy haer in dit werck sou geholpen hebben / hielp sigh selven door een doodlijcken dranck aen kant; om pijnbanck en smaedlijcke dood t'ontgaen. Dit opset was ontdeckt door een Franschman; die nae de Canarische Eylanden wierd gesonden / om bevrijd te sijn voor de laegen sijner Landsgenooten; met een Jaerlijcksche Inkoomst van 20000. Rijcksdalers.

om haer onvrughtbaer te maecken; de Koning om 't leven te brengen, met inwickelingh van een deel Françoisen.

Haet der Spaenjaerden hier over tegens de Franschen.

Dit verweckte te Madrit sulck een haet der Spaenjaerden tegens de Françoisen, dat geene van deese sigh op de Straeten dorf den laten sien; en de Fransche Ambassadeur den Koningh bad / een Waght voor sijn Huys te willen laeten stellen / t'sijner verseeckering: gelijck oock geschiedde. Daer-en-boven wierd door Placcaten verbooden / eenige vyandschap tegens de Fransche t'oeffenen.

Madame de Cantina, niet belijden willende, werd, nevens de Fransche bediende der Koningin, nae Franckrijk gesonden.

Madame de Cantina wierd wel hard gepijnighd / doch wou niets belijden. Op den mond van eene Getuyge kon men haer niet aen 't leven koomen. Men bandde haer derhalven voor eeuwigh uyt 't Koningrijck; en met een goede Waght wierdse nae de Grensen van Franckrijck gevoerd. Al de Fransche Bediende aen 't Koninghlijck Hof / aghttien in getal / daer onder oock de Man van Madame de Cantina, moesten sigh uyt Spaenje wegh maecken; behalven eene Kock / om de Koningin haere Spijsen op de Fransche wijs te bereyden. Doe wierd alles weer stil / en op hooge straf verbooden / de Françoisen eenigh leed toe te voegen. De Fransche Ambassadeur begeerde Copy van 't Proces tegens d'uyt 't Rijck gesettede / op dat men in Franckrijck mogt weeten / offe schuldigh of onschuldigh waren; en indien 't laetste bevonden wierd / datse weer in haere diensten hersteld moghten werden. Kreegh tot antwoord: Sy hadden 's Koninghs ongenaede genoegh verdiend. In opsigt datse bediende der Koningin waren geweest / had men haer saghter gehandeld als se waerdigh waeren. Men sou de Koningh van Franckrijck hier van beright laeten toekoomen.

SPAENJE

Verschil tusschen de Fransche Andayers en Spaensche Fontarabiërs, over de Visch-vanghst in de Rivier Vidasso.

Wegens d'Inwooners van Andaya en die van Fontarabie (twee Steedjens op de Landscheyding van Spaenje en Franckrijck, tegens over malkander) / d'eerste Françoisen, d'andere Spaenjaerden, was verschil ontstaen over de Vischvanghst op de Rivier Bidassoia, (Bidassoa, Vidasso), welcke Franckrijck en Spaenje van malkander scheyd. Tot noch toe was deselve haer beyde gemeen geweest; doch de Fontarabiërs wildense nu die van Andaya onttrecken; als beweerende / dat deese Vloed haer alleen toequam; en haer Reght vertoonende. Franckrijck wou daer tegens een ander Reght te verde brengen. Sond eenige Fregats uyt / welcke de Fontarabië s soodaenigh besloten hielden / datse / niet Visschen konnende / van honger souden hebben moeten sterven; terwijl die van Andaye al de Visch alleen vingen; jae tot onder de Vestingh Figuera haere Netten spanden: derhalven van daer uyt eenige Musquettiers op de Fransche Schuytjens tweemael vyer gaven. Dit had men gesoght; en daer op wierd Fontarabia van drie Fransche Fregats grouwlijck beschooten met Canon; te Land Bataryen opgereght; de Fortificatien ter neer geworpen; en 't daer in sijnde Geschut vernield. Noch 8. Oorloghs-Scheepen met Geschut en Bomben sond Koningh Louis derwaerts. Dit stellen wy volgens 't verhael der Fransche. Echter wierd noch in October tusschen de Kroon Franckrijck en Spaenje 't Verdragh getroffen: en Koning Carel moest de Fransche in Andaya de gemeenschap der Vischvanghst vergunnen / sonder bepalingh der Grensen.

Terstond de Fontarabiers door Koning Louis doen belegeren.

't Koomd noch tot Verdragh, doch nae wil van Franckrijk.

De Fransche meenen de rijcke Spaensche Silvervloot op te snappen; doch 't mist haer.

In Julius quam de Spaensche Silbervloot te Cadix aen / met 14. Millioenen aen Contanten voor particuliere, en 4. Millioenen aen Koopmanschappen. Thien Fransche Oorlogs-Scheepen hadden sigh derwaerts begeben / en eyschten genoeghdoeningh van 500000. Pesos, of Stucken van Aghten / welckese seyden / dat de Spaensche de Fransche in Indiën hadden afgenoomen. Doch wyl de Spaensche Vloot stercker was als de Fransche, soo dorfden deese d'andere niet aendoen; maer voeren den 6. 16. September van Cadix weer af; met bedreyghingh / deese schaede te sullen revengeeren aen de Spaensche Koopvaerdy-Scheepen. De Toelegh was geweest / deese Silber-vloot op te snappen.

Franckrijk al weer tegens Spaenje gereed. 1686.

Stracks was Franckrijck al weer gereed / en sond Oorloghs-Scheepen nae Cadix. Spaenje daer tegens een Vloot tegens deselve uyt. Hier stond nu een Gevegt te volgen. Echter wierd de saeck noch vergeleecken; waer by Spaenje al weer de wil van Franckrijck moest doen.

't Geld in Spaenje verhoogd, en waer-om.

In Spaenje wierden meenigten van vreemde Koopmanschappen in; 't Silver en Goud daer tegens uytgevoerd: waer door men hier maghtigh veel Waeren / weynigh geld had.

had. Om dit te stuyten / wierd een Munt-Edict gepubliceerd; waer by de Stucken van Aghten wierden verhooghd van 8. op 10. Silvere Realen; de Pistoletten van 32. op 38. derselve. Dit veroorsaeckte een geweldige schaede aen den Koophandel / en meenigvuldige klaghten.

Fransche klaghten dat de *Spaensche Vice-Roy* in *Navarre* de vliedende *Hugenooten* uyt *Franckrijk* de *Pas* door dit Land gaf: en de verantwoordingh des *Vice-Roys*.

Al weer nieuwe beswaeringen van Frankrijck tegens Spaenje. De Fransche Ambassadeur aen 't Spaensche Hof klaeghde / dat Duc de Bourneville, Spaensche Vice-Roy in Navarre, de vliedende Fransche Hugenoten vrye Passage gaf / om door dit Koningrijck t'ontkoomen. Want men wou haer niet uyt Franckrijck laeten treecken / maer daer houden / om haer op 't geweldtdaedigste te dwingen tot d'aenneemingh der Roomsche Religie. Doch de Vice-Roy verantwoordde sigh deeser wijs: Uyt kraght der Spaensche Vreede met Franckrijck kon hy de Fransche Onderdaenen den Pas nae de Spaensche Landen niet weygeren; maer moest haer deselve vergunnen. Deese Lieden gaven haer niet uyt voor Vlughtelingen / of voor Hugenooten, maer voor Françoisen. Hy was niet bevoegd / uyt kraght der Tractaten, de Fransche met eenige scharpheyd t'examineeren, wegens haere Religie. Hier op quam echter geen quaed gevolgh.

Beroerte in *Spaenje*, te *Madrit*, daer de Backers noch Goud noch Silver-geld voor haer Brood wilden ontfangen. 1687.

In Spaenje meendemen nu voortaen stil / en Franckrijck eens gerust te sullen sijn. Ondertusschen ontstonden hier en gintsch onrusten in 't Rijck; en te Madrit een Oproer op de Marckt / wegens gebreck van Brood. Daer liep een gerught / dat de Munt weer afgeset sou werden op d'oude waerde; derhalven wilden de Backers geen Goud noch Silver voor haer Brood neemen; maer alleen Koper geld / 't welck onverhooghd was gebleven. Doch deese beroerte wierd gestild / door een Proclamatie, dat yeder de Goudene en Silvere Munt op de verhooghde prijs sou ontfangen / by straf van Geesselingh. Een arme Tabackverkooper, die Taback voor Silver geld geweygerd had / wierd dapper met Roeden geslagen / en voor 6. jaeren op de Galey gebannen.

Sieckte sijner Maj., en geneesing.

In November deeses jaers wierd sijne Majest. van Spaenje weer aengetast van een gevaerlijcke Sieckte / hem aengekoomen met een stercke Koorts / en geweldige Braeckingh. Geheel Spaenje was hier over ontsteld. Echter wierd hy weer gesond. Gaf doe een nieuw Reglement uyt / waer door d'Onderdaenen wierden verlight van verscheydene Schattingen; evenwel de Finantien vermeerderd / sonder beswaeringh der Gemeente. Daer-en-boven verbood hy alle persoonen / van wat voor qualiteit deselve sijn moghten / voortaen Rouwkleederen te draegen / of Carossen met Bay te bekleeden. Geen ander Rouwteecken mogt men hebben / als een kleyne Rouwband om den Hoed. Men meende / dit te geschieden / om te sparen de groote onkosten / welcke den Adel omtrent de Rouwgewaeden aenwendde. Of / om hier door te verhinderen de geweldigh-groote Invoer van Uytlandsche Baeyen en Laeckenen.

Verbied alle Rouwdragingh; behalven alleen een Rouwband aen den Hoed: en waerom. 1688.

De *Fransche Monf. de Tourville* wil van de *Spaensche Admirael Papachino* gesalueert sijn, selfs op de *Spaensche* Kust.

Op ordre des Koninghs voer de Spaensche Admirael Papachino met sijn Hoofdschip en 't Fregat Jeronymo van Napels nae Alicanten. Wegens tegenwinden moest hy op de Kust van Valencia in 't Koninghrijck Spaenje blijven leggen. De volgende dagh vervolghde hy sijnen cours met een kleyne Landwind; en sagh den 3. Junius met Sonnen-opgangh 3. Scheepen uyt 't Westen aenkoomen; soo dight hem naerderende / datse malkander konden beroepen. Stracks quam een Tartane nae sijn Schip / seggende: Monf. de Tourville begeerde / dat Papachino hem sou Salueeren.

ren.

ren. Hy antwoordde / sulcks niet te konnen noch willen doen. Eer de Tartane noch weer by 't Schip van Tourville was gekoomen / doch een Vlagg' had opgestoocken / snelde de Franschman op hem toe / en begroette hem ten eersten met de geheele laegh van sijn Canon, Musquettery / en Granaden. Papachino bejegende hem op deselve wijs. En wijl desselven Ree van de Fockemast en Boeghspriet aen des anderens Schip vast was / soo wierd meer als een half uyr langh op die wijs geboghten. Tourville maeckte sigh los / en weeck af. Daer quam een ander Fransch Schip / doch soo nae niet / die hem desgelijcks de laegh gaf; soo oock 't derde. Doe wenddense sigh / en weer laeddende / voghten dus ontrent 4. uyren: waer nae de groote Mast van Papachino over Boord geschooten wierd. Echter verweerde hy sig alleen tegens de 3. Fransche noch 2. uyren langh soodanigh / datse eyndlijck af weecken. Doch Tourville deed hem vragen / of hy hem noch salueeren wou; volgens d'ordre sijns Koninghs. Papachino was soo gesteld / dat sijn Schip noch Masten / noch Zeylen / noch Touwen meer had; en 120. doode of gequetste daer binnen waeren. Hield raed met sijn' Officieren; en wijl hem onmogelijck was / langer tegenstand te doen / deed hy / met de hoogste onwil / 9. schooten met los kruyd; eerst echter protesteerende: Hy (Tourville) sou sijnen Koningh seggen / dat hy 't niet vrywilligh / maer gedwongen had gedaen. De gantsche Weereld / buyten Franckrijck, oordeelde dit een seer wrevelige daed van Monf. de Tourville; gepleeghd aen den Admirael van Spaenje, selfs in 't Spaensche Rijck. Evenwel hebben de Fransche Betuygingen laeten uytgaen / datse dit Gevecht hadden aengevangen / niet om de Vreede te breecken, maer enckelijck / om datse wilden gesalueert sijn.

Deesen sulcks weygerende, wierd plotslijck van Tourville en 2. andere Fransche Scheepen op 't selfste bevogten.

Wat hier op volgde; en wat de gantsche weereld; behalven Franckrijk, van deese daed oordeelde.

Afbreeckingh.

'T Geen nu verder Spaenje raeckt / koomd ten deelen onder de Portugeezsche, Fransche, Duytsche; maer meest onder de Nederlandsche Geschiedenissen.

Portugeezsche Geschiedenissen.

In Portugal regeerde de Prins Don PEDRO, nae d'uytschuppingh en gebangenstellingh sijns Broeders Alphonsi; echter niet onder de Naem van Koningh; maer dien van Prince Regent. De Koningen Louis van Franckrijck en Carel van Engelland soghten niet minder deese Kroon als de Spaensche te beweegen tot den Oorlog tegens Holland. Maer als nu Spaenje hier toe niet wou verstaen / pooghdense Don Pedro op te hitsen / om in Spaenje te vallen / en dit Rijck soo veel werck te verschaffen / dat het de Geünieerde Provintien wel sou moeten laten dryven / om sigh selfs te beschermen. Ernstigh arbeydde de Fransche Ambassadeur Monf. d'Abbeville hier toe / nevens d'Abt de Bagni; met belofte / van hem jaerlijcks te sullen geven 16. Tonnen Gouds / en een groote bystand tegens de Hollanders in Oost-Indien; om deselve uyt dit Gewest te jaegen.

Franckrijk soeckt oock Don Petro, Prins Regent, tegens Holland en Spaenje op te hitsen. 1672.

Soo listigh en aenneemlijck wierd dit voorgesteld / dat de meeste Stemmen des Staets-Raeds den Oorlogh tegens Spaenje besloten: wijl veele Leden desselven groote voordeelen uyt den Krijgh voor haer of de haere verhoopten; sommige oock door Fransche Giften en Beloften verblind waeren geworden. Maer als men over deese saeck andermael raedpleeghde / wierd deese Resolutie door twee Stemmen vernietighd. Don Suez, een Heer van groot Aensien / seyde rond uyt: Men had soo langh tegens Spaenje niet geoorloghd / om / als men tot Vreede was gekoomen / sonder oorsaeck weer in Oorlog te treeden; en sig op nieuws te maecken tot Slaven van Franckrijcks Aengelegenheyd. Als oock 't gerught hier van onder 't Volck quam / ontstond een grooten Tumult. Noch meer wierd de Gemeente verbitterd door 't bedrogh eens Franschen Factoors, genoemd Couve; die 4. Stucken valsch Goud-laecken voor opregt-goed had verkoght. Op vollen middagh wierdense door Beuls handen op de Marckt verbrand.

De meeste Stemmen des Staets-Raeds hadden alreeds den Oorlogh besloten.

Door wie gestuyt.

Tumult hier over onder de Gemeente:

Ontrent deese tijd dorfde niet een eenige Franschman sigh hier laten sien. Oock versamelde de Gemeente sigh voor 't Pallays / en bad Don Pedro, sigh doch niet te willen inlaten in een Oorlogh tegens Spaenje, ten dienst van Franckrijck. Hy / om alle Oproer te voorkoomen / versekerde haer / dat hy geenen nieuwen Krijgh sou aenvangen. 't Gemoor onder 't Volck veroorsaeckte / dat d'Abt de Bagni en andere Heeren / die tot den gemelden Oorlogh geraeden hadden / nae haere Landgoederen weecken; onder voorwendingh / van sigh wat te willen verlustigen; maer in der daed / om de woede der Gemeente t'ontgaen.

waer door Don Pedro genoodsaeckt wierd, van den Oorlogh tegens Spaenje af te staen.

Dus misten de Franschen haren Aenslagh oock in Portugal; schoonse noch al gedurigh aenhielden; en misschien by veele aen 't Hof haer ooghwit bereyckt souden hebben / indiense niet hadden gevreesd voor den tegenstand der Geestlijcke / en de raeserny des Volcks; welcke een afschrick voor de François hadden; en seer hard dreyghden al de geene / die tot haeren voordeel souden spreecken / of aendringen op den Oorlogh tegens Spaenje.

Dus miste Franckrijk oock hier sijnen aenslagh. 1673.

Als nu de Fransche bemerckten / dat de Regent Don Pedro sigh in haer Interes niet wou / of / wegens de Gemeente / niet dorf inlaeten / soo smeeddense een t'saemenSweeringh / om de gebangene Koningh Alphonsus uyt 't Eyland Tercera weer te rugg' te haelen / en op den Throon te herstellen. Doch 't Verraed wierd ontdeckt / en eenige voornaeme persoonen daer over by de Kop gevat; in 't volgende jaer met de dood gestraft. De gedaghte Alphonsus had tsedert een wijl tijds veel verlooren in gesondheyd en verstand: doch nu begon 't / tegens alle vermoeden / merckelijck beeter met hem te werden. Te Coimbra, Evora, S. Ubes, en anderweegen ontstonden groot oproeren / ter oorsaeck van eenige nieuwe Imposten op d'Eetwaeren. De genoemde Steeden sonden Gedeputeerde nae 't Hof / om hier over te klaegen / doch vermits deese afgesondene in

Waer op de Fransche een Aenslagh smeedden. 1675.

Om Don Pedro uyt te schuppen, en de verdrevene Alphonsus op den Throon te herstellen.

Oproeren over Imposten.

PORTUGAL.

in de nieuwe Lasten bewilligden / soo kostte haer dit 't leven / doese weer t'huys quamen. Tot verhoedingh van verdere Uytspattingen moest Don Pedro deese Beswaernissen weer afstellen.

Gevaerlijk Schrift te *Lisbona* gestroyd, om *Don Pedro* tegens *Spaenje* op te hitsen.

Anno 1677. wierd te Lisbona opentlijck uytgestroyd een seer gevaerlijck Schrift / streckende om Portugal op te hitsen / tot de beoorlogingh van Spaenje. Al de Boeckverkoopers deeser Stad wierden in Heghtenis gesteld / om den Autheur uyt te vinden: doch wijlse onschuldig waren / kondense niets hier van ontdecken. Maer de Fransche Ambassadeur had de fierheyd / van sigh selfs voor de Maecker aen te geven; en rondlijck te seggen / dat hy een eygene Druckery in sijn Logis had / daer op het gedruckt was. Soo onwilligh wierd de Gemeente hier over / datse een Waerschouwingh / met groote Letteren gedruckt / aen sijne Huysdeur plackten; hem en de Fransche Consul te Lisbona dreygende / indiense sigh weer onderstonden / tusschen den Prince Regent Don Pedro en de Kroon Spaenje Oorlogh te zaeyen / soo sou men haer in haer' eygene Logisen verbranden.

De *Fransche Ambassadeur* seght rondelijck, dat hy 'er *Autheur* van was. 1677.

D'*Infante* van *Portugal* ondertrouwd aen *Victor Amadeus*, Hertogh van *Savoyen*. 1679.

Den 7. September Anno 1679. wierd allerweegen kondbaer gemaeckt 't geslootene Houwlijck tusschen d'Infante van Portugal (doemaels vermoedlijcke Erfgenaem der Kroon) / en de Hertogh van Savoyen. Te Lisbona wierd yeder Huys gebooden / drie avonden aghter malkander te vyeren / op verbeurte van 10. Crusaden. Wat voor een bedrogh hier aghter school / om / als Hertogh Victor Amadeus de II. nae Portugal sou vertrocken sijn / ter bywooningh sijner Bruyd / sijne Landen aen Franckrijck over te leveren / hebben wy verhaeld in 't voorgaende Deel fol. 402. en de volgende. Waerom oock / deesen Aenslagh ontdeckt sijnde / 't Houwlijck te niet gingh; schoon d'ondertrouw alreeds geschied was. Van de verschillen tusschen Spaenje en Portugal sie hier boven onder de Spaensche Geschiedenissen.

Schandigh bedrogh hier onder, ontdeckt, om sijne Landen aen *Franckrijck* over te geven.

Dood van de Gevangene Koningh *Alphonsus*. 1683.

Den 13. September Anno 1683. overleed de gewesene Koningh Alphonsus de VI. seer plotslijck aen een Apoplexie in 't Kasteel sijner Gevanckenis t'Angra, op 't Eyland Tercera. Was gebooren den 21. Augustus Anno 1643. Aen de Kroon gekoomen Anno 1656. In Augustus Anno 1666. getrouwd aen Maria Francisca Elisabetha (of Isabella) di Savoya, gemeenlijck geseght Madame d'Aumale, jonghste Dochter van Carel Amadeus, Hertogh van Nemours en Aumale. Van de Kroon verstooten / en gevangen geset Anno 1668. Waer op nu sijnen Broeder

Don Pedro sijnen Broeder,

DON PEDRO;

nu ten vollen Koningh: die sijne Gemalin ten Vrouw nam.

die sigh tot nu toe alleen Prince Regent had laten noemen / ten vollen Koningh wierd; en de gemelde sijns Broeders Gemalin by haers Mans leven / met dispensatie van Paus Clemens de IX., op haere betuygingh / dat hy tot d'Echteplight onmaghtigh was / ten Echtgenoot had genoomen. Anno 1668. 's Is aenmercklijck / dat deese Madame d'Aumale, die in 't selve jaer der verstootingh haers Mans sijnen Broeder en Verstooter Don Pedro ten nieuwen Man nam; oock gestorven is in 't selve jaer dat haeren eersten Man Don Alphonsus overleed. Gelijckse stracks nae sijn' afsettingh sijnen Broeder trouwde / soo moestse oock stracks nae sijne dood den selven weer verlaeten; en hem in 't Graf volgen / van wiense in 't Bed gescheyden was. Haere dood was boven maten ellendigh; 't welck eenige hielden voor een sonderlingh Oordeel Gods. Hy had by haer gewonnen d'Infante Isabella Louisa; ter weereld gekoomen den 6. Januarius Anno 1669.

Haere Dood, en sonderlinge aenmerckelijkheyd daer ontrent.

Don Pedro lijd swaere ooghsmerten. 1686.

Een tijd lang hier nae viel niet aenmercklijcks in Portugal voor. Noch minder / als Don Pedro sigh onpaslijck bevond / en seer swaere smerten aen sijn' oogen leed; derhalven de Doctoren niet wilden toelaten / dat yemand met hem sou spreecken / behalven d'Opper-Staets-Secretarius; en dat noch maer een of tweemael ter weeck / wanneer saecken van de hooghste aengelegenheyd sulcks moghten vereyschen.

Op de minste *prætensie* viel *Frankrijck* altijd aen op *Spaenje*

Hoe Franckrijck tegens Spaenje handelde / op d'alderminste prætensie, oock wel gantsch sonder oorsaeck / is ten deelen onder de Spaensche Geschiedenissen gehoord. Beleefder droegh deese Kroon sigh tegens Portugal, om deselve in 't Fransch Interes te wickelen. De Fransche Ambassadeur Amelot eyschte / uyt sijns Koninghs Naem / de 6. Millioenen, aen Koningh Alphonsus, Broeder van Don Pedro, verschooten in sijnen Oorlogh tegens Spaenje; of een Zeehaven ten onderpand / tot op de betalingh; of dat Koningh Louis d'Infante van Portugal sou mogen uyt-houwlijcken in Franckrijck. Op 't eerste wierden goede beloften gedaen. 't Tweede kon niet toegestaen werden. Op 't laetste antwoordde Don Pedro: Sijn' Alderchristlijckste Maj. moght sigh verseeckeren / dat hy (Koning van Portugal) d'Infante sonder desselven kennis en goedvinden niet ten Houwlijck geven; hy voor sigh selven niet hertrouwen sou aen eenigh Huys / 't welck geinteresseert was tegens de Kroon Franckrijck.

maer handeld veel beleefder tegens *Portugal*.

Sijnen eysch.

Koningh *Louis* vervolghd d'*Onroomsche* selfs in de Koninghrijcken van andere.

Even deese Amelot deed al de Fransche Kooplieden van d'Onroomsche Religie te Lisbona voor hem ontbieden; en seyde / van sijnen Koningh uytdrucklijck bevel te hebben / haer te berooven van al haere Privilegien, en de Beschermingh / welcke hy kon geven aen al die van sijne Natie, indiense binnen 8. dagen tijds de Roomsch-Catholijke Religie niet aennaemen. Dus streckten de Fransche Vervolgingen en Dreygementen tegens de Gereformeerde sigh uyt buyten Franckrijck, tot in de Koninghrijcken van andere Vorsten.

Houwlijck van *Don Pedro* met de Keur-*Paltzische* Princes. 1687.

Koningh Don Pedro sond een Ambassaetschap af aen Keurvorst Paltzgraef Philips-Willem, om desselven Dochter Princes Maria-Sophia-Elisabetha voor sigh ten Echtgenoot te versoecken. Oock was een Houwlijck op handen tusschen d'Infante van Portugal, Dochter van Don Pedro uyt Madame d'Aumale, en d'oudste Soon des Grootherthoghs van Florencen. Doch voor 't beleyd

van

PORTUGAL.

van Franckrijck wierd / aengaende 't laetste / een stock in 't Wiel gestoocken. Maer de verlovingh tusschen Don Pedro en de Keur-Paltzische Princes gingh voort. Den 11. Augustus Anno 1687. quam de Koninghlijcke Bruyd te Lisbona aen; daerse met groote praght wierd ontfangen.

Portugal moest nu oock een kleyn proefje van Franckrijcks fierheyd gewaer werden.

Portugal moest nu oock een kleyn proefje van Franckrijcks fierheyd gewaer werden. Koningh Louis sond sijnen Ambassadeur te Lisbona uytdruckelijcke ordre toe / sigh by Koningh Don Pedro te beklagen over des selven Envoyé aen 't Pauslijck Hof te Romen; als die den Franschen Marquis de Lavardin de Visite niet had gegeven. Vermits dit streed tegens de goede vriendschap tusschen de Majesteyten van Franckrijck en Portugal, soo begeerde hy / dat de gedaghte Envoyé van Portugal sijne feyl verbeeteren / en den selven ordre gesonden werden sou / niet alleen solennelijck de Visite aen Lavardin te geven; maer oock tegens hem sijne verontschuldigingh te doen. Den 20. 30. Augustus heeft de nieuwe Koningin van Portugal een jonge Prins ter Weereld gebraght; tot grote blijdschap des Konings en Koningrijks; doch haest stierf hy.

Jonge Prins van Portugal. 1688.

Franckrijk, de Vereenighde Nederlanden beoorlogen willende,

In Franckrijck regeerde noch Koningh LOUIS de XIV.; wiens bedrijven alreeds veel plaets in dit Werck hebben beslaegen. Van sijne geweldige toerustingh / om de Vereenighde Nederlanden aen te vallen / waer toe hy / onaengesien voor sigh selven soo magtigh / noch te hulp nam Koningh Carel van Engelland, Aertsbisschop Maximiliaen Henrick van Keulen, Bisschop Christoffel Bernhard van Munster: daer-en-boven Sweeden van de Triple Alliantie soght af te trecken; Portugal, Spaenje, Deenemarcken, Keur-Brandenburgh, &c. pooghde te bewegen tot den Oorlogh tegens Holland, soo een kleyn Land / is in 't voorige V. Boeck; oock in dit / onder de Duytsche, Spaensche en Portugalsche Geschiedenissen kortlijck aengewesen. Van d'uytbarstingh deeses Oorloghs sullen wy vervolgens onder de Vereenigde Nederlandsche saecken handelen / om niet t'elckens van malkander te scheyden 't geen onder een verward en vermenghd is. Hier sullen wy alleen voordraegen eenige Franckrijck in 't bysonder raeckende dingen.

soeckt noch hulp by Engelland, Spaenje, Deenemarcken, Sweeden, Keulen, Munster, &c.

Klaghten der Franschen alreeds Anno 1672.

Alreeds Anno 1672. klaeghdemen in dit Koninghrijck over de swaere Schattingen en groote Geldloosheyd / door dien de Geunieerde Provintien geen Fransche Manufactueren meer af-haelden; oock geen Wijnen / Brandewijnen / &c. Insonderheyd klaegden die van Bourdeaux (welcke Stad moet contribueeren tot de Koninghlijcke Tafel) / datse niet langer vermoghten de Lasten te draegen; welcke noch daeghlijcks wierden verswaerd. Want de Koophandel lagh ter neer / vermits de Hollanders de Wijnen / daer de Bourdeloisen 't grootste voordeel van trocken / niet meer uyt 't Land voerden. Men sagh geen geld meer onder 't Volck / echter moestmen onophoudlijk geven; 't welck niet langh kon dueren / &c. Maer klaeghdense dus in den aenvangh / hoe veel harder heeft haer gedruckt de langhduerige voortgangh: insonderheyd den weer-hervatteden negenjarigen Oorlogh / soo korts nae den Vreede weer aengenomen.

dat haer onmogelijck was, de swaere Schattingen langer te dragen.

Reden van Koningh Louis tot den Sweedschen Ambassadeur Graef Tot, dat de Hollanders een slegte lust tot den Vreede toonden; en des selven antwoord.

Op Nicolaes-dagh seyde Koningh Louis tot den Sweedschen Ambassadeur aen sijn Hof / Graef Tot, die sigh beblijtighde / dit Vyer in den aenvangh te dempen / dat de Hollanders geen regte genegenheyd tot Vreede toonden / wijlse noch geduerigh groote Krijghstoerustingen aenstelden. Doch de Graef gaf hem tot antwoord / dat veel meer het tegendeel bleeck; wijl al derselver Vast en Beede-dagen enckelijck wierden aengesteld / om een bestendige en eerlijcke Vreede te bekomen; waer toe sijne Maj. veel minder genegen scheen / wijl hy niet alleen sijne Krijgsmagt / maer oock de Fonds tot de Krijgskosten vergrootte.

Sijnen vijfmaendigen Soon Louis François sterft, en hoe van de Doctoren gehandeld.

Seer droevigh was de Koningin over de dood van haeren jongen Soon Louis-François, Hertogh van Anjou. Swaerlijck beschuldighdese de Doctoren, wijlse een Kind van 5. Maenden soodanigh hadden gehandeld / dat nauwlijks een volwasschen Mensch haere pynigingen sou hebben konnen uytstaen. Twee Fontanellen, of Draght-gaten / haddense dit teedere Wight geset / een aen den Hals / en een in de Lendenen.

Frankrijk verlaet sijne Conquesten in de Vereenighde Nederlanden. 1673.

Franckrijck by d'eerste overrompelingh der Vereenighde Nederlanden in weynigh tijds sulck een geweldigen voortgang gedaen hebbende / was korts daer nae niet meer soo voorspoedigh. Wijl ook Koning Louis sagh / dat 'er geen kans was / om verdere Conquesten in Holland te maeken; en bekommerd sijnde / dat hy afgesneeden mogt werden / soo verliet hy / noch voor den uytgangh des jaers 1673. / meest al d'ingenomene Steeden in de Geunieerde Provintien, en haest daer nae al d'overige / behalven Maestricht en de Graef. De geweldige Schattingen / op 't Volck geleght / veroorsaeckten swaere Oproeren in veele Steeden van Franckrijck; insonderheyd te Rennes, Aix, Rouan, &c. Doch 't geweld dwongh haer wel haest tot geldschietingh.

Oproer in sijn Rijck.

Al de Spaensche Damen en Cavalliers in de Hof-stoet der Gemalin van Louis moeten vertreccken.

Den 20. Martius, als Koningh Louis in den Raed was / deed hy de Koningin sijne Gemalin in deselve verschijnen / en seyde haer: hy wou al de Spaensche Dames en Cavalliers, in haeren Hof-stoet sijnde / wegh-senden; wijl hy al voor langh bericht had bekomen / datse met 't Spaensche Hof aenspanden. De Koningin begon hier op wel te weenen / doch 't moght niet helpen. Alleenlijck wierd haer noch / op meenighvuldige Beeden / vergund / haeren Biechtvader te mogen behouden; wijlse voorgaf / in geen andere als de Spaensche Spraeck te konnen biechten.

Kort berigt hoedanigh Koningh Louis van Frankrijk

Sijne Maj. verklaerde den Oorlogh tegens Spaenje; en de Spaensche Ambassadeur wierd van 't Hof wegh-gewesen. Onder voorwendingh van de Princesse Weduw van Prins Willem de II. van Oranje (met de Grootmoeder van haren Soon Prins Willem de III., wegens 't Momboirschap / in verschil geraeckt) / bystand te willen doen / had hy Anno 1660. de Stad en 't Kasteel

 Oranje

FRANKRYCK.

Oranje doen inneemen. Op langhduerigh aenhouden wierd de gemelde Prins Willem de III. Anno 1665. weer in sijn Souverain Eygendom hersteld (sie hier van in 't voorgaende Boeck), doch niet soo 't geweest was. Louis had wel uytdrucklijck beloofd / Citadel, Stad en Land / onbeschaedighd aen Fortificatien en Privilegien, aen Prins Willem de III van Oranje te sullen overleveren / als hy Meerderjaerigh sou sijn geworden: doch haest deed hy anders. Liet Slot en Vestingh demolieeren; onder voorwendingh dat Reden van Staet / en de seeckerheyd des Koninghrijcks sulcks vereyschten. Dat hy soodaenigh een Sterckte in sijn Rijck niet kon dulden. Dit geschiedde in vollen Vreede met den Vereenighden Staet; tegens een Prins / die hem noyt beleedighd had: wiens Voorvaderen de Fransche Kroon maghtigh hadden gemaeckt; de hand gebooden tot sijne Veroveringen in de Spaensche Nederlanden; selfs oock met naedeel van de Conquesten, die deesen Staet had konnen maecken.

tot verscheydene maelen toe heeft gehandeld

Doe nu den Oorlogh tusschen Franckrijck en Holland Anno 1672. was ontstaen / en derhalven de Graef van Auvergne 't Marquisaet van Bergen op den Zoom door de Staten Generael wierd onttrocken / nam Louis Oranje weer in / en schonck d'Inkoomsten deeses Prinsdoms aen den genoemden d'Auvergne, tot vergoedingh van sijn verlies: die oock deselve heeft genoten tot op den Nieuwmeeghschen Vreede: by welcke Oranje weer aen sijne Hoogheyd Prins Willem moest overgeleverd werden. Doch 't geschiedde al weer niet; en Louis oeffende hier de Souverainiteit al geduerigh voort. Als Keur-Brandenburgh en Engelland op des Princen herstellingh aendrongen / en de woorden Prins van Oranje gebruyckten / liet hy hooren: Hy kendde geen Prins van Oranje, maer alleen een Graef van Nassauw. In de Vreede van Nieuwmeegen Anno 1678. stond uytdrucklijck: „Sijne Majest. heeft beloofd / en beloofd door dit afsonderlijck Artijckel, dat „hy / nae d'uytwisselingh der Ratificatien „d'intreckingh en bemaghtigingh (van „Oranje) gantschlijck sal te niet doen, en de ge„melde Heer Prins herstellen wil in de pos„sessie van 't gedagte Prinsdom; oock in alle „Gereghtigheden / Privilegien, &c. / welcke „tot den selven Staet behooren / gelijck hy „die voor den Oorlogh heeft beseeten: 't Is echter noch in geen 19. jaren daer na / en niet voor de laetste Vreede Anno 1697., geschied. Van veelerley bysonderheden deeses Prinsdoms is gehandeld in 't voorige V. Boeck onder de Fransche saecken.

met 't souveraine Prinsdom Oranje. 't Eygendom van sijn Hoogheyd Prins Willem de III.; Selfs tegens de Vreedens-Artijckelen te Nieuwmeegen Anno 1678.

Franckrijck was gantsch niet wel te vreeden / dat Koningh Carel van Engelland, d'Aertsbisschop van Keulen, en Bisschop van Munster (door hem aengeset tot den Oorlogh tegens de Vereenighde Nederlanden) nu met deselve Vreede hadden gemaeckt. Echter hield Carel de II van Engelland in 't heymlijck noch goede vriendschap met hem / en deed hem groot voordeel / soo met d'Engelsche Regimenten in sijnen dienst te laten / als met hem Recreuten toe te senden; desgelijcks Oorloghs-behoeften / &c.; terwijl hy ter Zee op d'Engelsche Onderdaenen geduerigh roofde. Onder d'Engelsche Geschiedenissen breeder hier van.

Misnoegen van Franckrijk om dat Engelland, Keulen, Munster met de Vereenigde Nederlanden Vreede hadden gemaeckt 1674.

Van de stoutheyd en hoogmoed des Franschen Ambassadeurs aen 't Hof des Turkschen Sultans, en wat hem daer over van de Primo Vizier weervoer Anno 1677., is gesprooken onder de Geschiedenissen van Turckyen. Hier volgd noch een ander Voorbeeld. Doe de Fransche Gesant sijn Intreede te Jerusalem deed / liet hy een Arabiër, om dat hy in sijnen

Hooghmoed des Franschen Ambassadeurs, en daer door gepleegde geweldadigheyd aen een

Toght

FRANK-RYCK.

Arabiër te Jerusalem, veroorsaeckt hem groot gevaer, en de Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd een Som van 50000. Rijcksd.

Toght niet opstond/ soodaenigh afstroffen/ dat hy half dood was. Dit maeckte de Turcken, welcke hier 't gebied hebben/ soo verbitterd/ datse 't Logis des Ambassadeurs omringhden. Om hem los te krygen/ moesten de Roomsch-Catholijcke Geestlijcke 50000. Rijcksd. opbrengen. Doe hy naederhand door Rama passeerde, wou hy d'Arabiers 't Passagie-geld niet betalen; maer met sijne François (voorsien met Pyerroers) geweldadigh doordringen: oock wierden eenige der Arabiërs ter neer geschooten. Dit maeckte d'andere soo raesend; datse in meenighten op de been quaemen. Ter nauwer nood salveerde dien Franschen Heer sigh noch binnen Rama.

Te Rama maeckte hy 't oock soo, dat hy in groot gevaer geraeckt.

Maer als de Bassa deesen handel vernam; daer-en-boven voorgegeven wierd/ dat de François een Aenslag smeeden/ om sigh meester van d'een end'andere Plaets in 't soo genoemde H. Land te maeken/ soo deed hy haer Magazijn te Jaffa doorsoecken; en men vond daer in veel Geweer. Liet derhalven den Ambassadeur vast houden/ en sond hier over eenen Expressen nae 't Turcksche Hof.

De Fransche Oorloghs-vloot, onder Monf. la Haye in Indiën gekomen, neemt S. Thome in.
1673.
1674.

Ontrent 't jaer 1673. quam de Fransche Vloot/ bestaende in 14. groote Oorloghs-Scheepen/ behalven eenige andere mindere Kielen/ onder Monf. la Haye in Indiën; nam S. Thome in/ en sloegh de Mooren daer uyt. Van Batavia wierden Scheepen derwaerts gesonden/ om deese Plaets van de Fransche te herneemen. Den 18. Augustus Anno 1674. quam'er d'Admirael Goens voor. Vernam/ dat 10. Engelsche Scheepen geen 20. Mylen van hem af waren. Doch sy mijdden de Hollandsche Vloot/ en gingen nae Masulapatam. Doe wierd besloten/ de Soldaten aen Land te setten/ om S. Thome belegerd te houden/ en met de Vloot d'Engelsche te vervolgen; welcke haer aghterhaelde/ en Slag leverde/ oock de Zee behielden.

De Heer Goens koomd van Batavia derwaerts, en herwint deese Plaets.

D'Engellanders verlooren hier haren Vice-Admirael de Præsident, haren Schout by Naght de Simson; en d'Antelope. Ondertusschen bleef Monf. la Haye in de Stad S. Thome belegerd. Versoght/ dat yemand van des Admiraels bysonderste Gunstelingen tot hem afgevaerdighd moght werden/ om met hem van gewigtige saecken te spreecken. De Heer Goens sond hem een Lieutenant toe.

La Haye soght hem te beweegen, om Indiën aen Frankrijk over te geven en wat hy ten dien eynde voorgaf.

La Haye hield hem voor den ellendigen staet sijns Vaderlands (te weeten/ der Vereenighde Nederlanden), seggende: De Koningh van Franckrijck had 't grootste deel derselve veroverd. 't Geen noch resteerde, sou nu al gewisslijck oock in sijne handen sijn. De Heer Goens sou derhalven Indiën aen hem (la Haye) overgeven; waer aen hy sijne Maj. van Franckrijck een heerlijcken dienst doen; en die hem oock geen Ampt/ hoe groot hy 't selve begeeren moght/ weygeren sou. Doch dit lock-aes kon dien visch niet vangen; en eyndlijck moest hy S. Thome verlaten.

De geheele Fransche Vloot te niet gegaen.

Kortlijck/ deese treflijcke Fransche Vloot/ welcke had gemeend geheel Indiën te sullen opslocken/ is soodanigh te niet gegaen/ ten deelen door Storm-winden nae de Grond gejaeghd/ ten deelen door de Hollanders genomen/ dat maer alleen een eenigh Schip/ de Grand Britton, overbleef.

FRANK-RYCK.

Een Gesant van deese Vloot aen den Koningh van Candy gesonden: van hem wel onthaeld: maer hij nen geweldigen trots veroorsaeckt, dat de Koningh hem dapper doet afstroffen, en aen keetenen leggen.

Even deese Fransche Vloot was oock by Ceylon gekomen. Sond een Gesant aen den Koningh van Cande; die hem wel ontfingh; de Fransche veroorlofde/ een Schans in de Bay van Coviar te mogen bouwen/ en haer voorsagh van noodwendige Behoeften. Hoe deesen Ambassadeur by den Koning van Cande in ongenade geraeckte/ ter oorsaeck hy sijnen Intogt/ tegens 't gebruyk des Lands/ en alle waerschouwingen/ te Paerd wou doen/ en ook deed: echter noch met groote praght ter audientie opgehaeld wierd. Hoe hy/ een weynigh moetende waghten nae sijne Maj./ daer door soo onwilligh wierd/ dat hy terstond weer nae sijn Quartier wou keeren: noch andere trotse buytenspoorigheden beginh; waer over de Koningh hem dapper deed afstroffen met de sijne; voorts aen keetenen leggen/ en wat daer op volghde/ kanmen wijdlopigh vinden in ons vertaeld Werck 't Eyland Ceylon in sijn binnenste, of 't Koninghrijck Candy geopend, en nauwer als oyt ontdeckt door R. Knox, pag. 284. en de volgende.

Fransche veroveringen in Noord-America.

In America hadden de Fransche tegens de Spaensche beeter geluck. Vermeesterden Porto Rico, een Eyland onder 't gematighd Climaet, streckende sigh Oost en West/ op 45. Mylen in de lenghte/ tusschen de 20. en 30. in de breedte/ geleegen in Noord-America. Bemaghtighden oock de gantsche Westsijde van Hispaniola.

Koningh Louis verlanghd nae Vreede; en waerom.
1675.

De Fransche voorspoed in de Nederlanden en Duytschland was soo groot niet meer; des Konings Legers waren seer verminderd: de kerne des Krijghsvolcks was gesneuveld; de Finantien vond men uytgeput. Door noch arger wierd gevreesd. Derhalven begon deese Maj. na Vreede te verlangen. Deed door de Koningh van Engelland daer op aendringen/ om dus met meerder glimp daer toe te konnen treeden; en stemde toe/ dat de Handelplaets Nieuwmeegen sou sijn.

Vreeslijcke Oproer te Bourdeaux, wegens nieuwe Impoften.

Wegens de swaere Schattingen/ noch vergroot door een Impost op Tin en Taback, outstond een hevige Oproer te Bourdeaux. 't Grauw/ eenige duysend sterck/ gewapend met Deegens/ Messen/ Pistolen en Stocken/ quam op de been/ en riep: Vive le Roy, sans Gabelle. Leve de Koningh/ sonder Tollen. D'Invoorderaers deser Impoften wierden quaelijck gehandeld: des Schatmeesters Huys geplonderd en over hoop geworpen.

Om verder onheyl te voorkomen, doet Koningh Louis wel een Generael Pardon afkondigen.

Hy (Monf. Vivet) ontquam 't noch ter nauwer nood in des Gouverneurs Huys. De Goederen van andere/ op welckse arghwaenden/ datse schuld hadden aen d'opstellingh deeser Lasten/ wierden verbrand; veele der Eygenaers dood geslaegen. Men nam eenige der Oproerige gevangen. D'andere belegerden 't Parlament in 't Stadhuys/ en dwongen haer/ de gevangene weer los te laeten; oock een Decreet af te kondigen/ dat haer/ ter oorsaeck deeses Oproers/ geen leed sou weervaren. 't Sou noch arger hebben gegaen/ in-

FRANKRYCK.

dien de Gouverneur haer niet met goede woorden had te vreeden gesteld. Koningh Louis selfs / voorsiende swaerder gevolgen / sond haer terstond een Generael Pardon toe / en schafte de Schattingh af. Doch haest daer nae wist hy de Burgers hard genoeg te straffen / door haer 12000. Soldaten toe te senden / welckese van alles moesten versorgen: waer over meer dan 600. Familien van daer wegh trocken; al de Koophandel ter neer lagh. D'Ingeseetene wierden in hare Huysen vermoord. Aen de sijde van S. Croix begonnen de Gebouwen af te branden / om daer een Kasteel / of Dwinger te bouwen. Een groot stuck der Muer wierd om verr' gesmeeten; de Burgery weerloos gemackt; van haere Privilegien beroofd; de voorige Schattingen weer opgesteld. Dus sagen die van Bourdeaux wat op sulk een Pardon te vertrouwen stond; en d'onschuldige moesten met de schuldige lyden. In andere Steeden vielen diergelycke Oproeren om deselve oorsaeck dickmael voor.

Doch wist haest daer nae Stad en Burgery, schuldige en onschuldige seer ongenadigh te straffen.

Madame de la Valiere, eene van des Konings Bysłaepsters / van welcke hy altijd groot werck had gemaeckt / in 't Benedictijner Nonnen-Klooster te Parijs haer proef-jaer uytgestaen hebbende / wierd nu geprofessyt, onder de naem van Suster Louise de la Misericordie. Dit geschiedde in de tegenwoordigheyd der Koningin / die haer selfs 't Swarte Kleed aentrock / en anderer voorname Hof-Damen. D'Aertsbisschop van Parijs verrigtede de Ceremonien.

Madame de la Valiere, eene van des Koninghs Byslaepsters, gaet in 't Benedictijner Nonnen-Klooster.

Sweeden, welcke Kroon ten gevalle van Franckrijck in de Brandenburghsche Landen was gevallen met groote verwoestingen / nu / soo in 't Hertoghdom Breemen, als in Pomeren, geweldigh in enghte gebraght / en alles verliesende / versoght op Koningh Louis seer ernstigh / hulp tegens de Geallieerde, doch bequam niet anders als goede woorden en ydele hoopgevingh. Onder de Duytsche Geschiedenissen is omstandiger hier van gehandeld. Wijl Hamburgh sigh had begeven op de sijde des Keysers / en der Geallieerde; oock de Fransche Resident doen vertrecken / soo gaf Koningh Louis bevel / al haere Schepen / Goederen / en Waeren / waer men deselve kon bekoomen / aen te slaen / te neemen / en op te brengen.

Sweeden in groote engte, van Frankrijk niet geholpen.

Franckrijcks handel tegens Hamburg.

Een seer kleyne Borduerwercker te Parijs, die men / sonder hem veel onreght te doen / een Dwergh moght noemen / nam / korts voor den uytgangh deeses jaers (1675.) / ten Houwlyck een Dochter van geen meerder lenghte als hy was. De Koningh had de Bruyd voortijds vereerd aen Madame de Montespan. Ter dier oorsaeck wou sijne Maj. de Bruyloft persoonlijk bywonen; en begiftigde deese nieuw-getrouwde met een Som gelds van 50000. Ponden. Dit brengd my in gedaghten de Dwergh / die sijne Maj. van Spaenje ter deeser tijd had / genoemd Louisillo, geboortigh uyt Vlaenderen; verwonderlijck kleyn / doch schoon van Aengesight / en wel-geproportioneert van Leeden; daer-en-boven van een ongemeen verstand. Als hy gingh wandelen / trad een Stalknecht voor uyt / die een Dwergh-Paerdje voor hem heenen droegh / nae de plaets / daer Louisillo op 't selve sou klimmen; anders sou 't te seer vermoeyt sijn geworden. Geen vermaecklijcker aenschouwingh was'er / als te sien d'aerdigheyd van dit Rosje / en de behendigheyd van sijnen Meester / als hy 't oeffende. 't Paerdje / en sijnen daer op sittenden Ruyter / waeren beyde / van d'aerde af tot op des Ruyters Hoofdtop / noch geen drie-vierde-deelen eener Fransche El hoogh. Madame d'Aunoy heeft hem en dit Paerdje ontrent 't jaer 1680. gesien /

Houwlijck te Parijs van een Dwergh en Dwergin.

Koningh Louis woond haere Bruyloft persoonlijck by, en doet haer een groot Geschenck.

Aerdigen seer kleynen Dwergh des Koninghs van Spaenje, genoemd Louisillo; en sijn Dwergh-paerdje; waer op

FRANK-RYCK.

gesien / en op de gehoorde wijs beschreeven. Een Hollandsch Heer / die deese beyde desgelijcks te Madrit heeft besightight / steld de hooghte (in eene sijner Brieven) van d'aerde tot den Hoofdschedel des Dwerghs / op 't Paerd sittende / vijf-vierde-deelen eener Ei; doch hier staet te weeten / dat 4. Parijsche Ellen seven Hollandsche Ellen maecken; 't welck van de voorgaende Maet seer weynigh verschild.

hy sittende, de geheele lengte maer van vijf-vierde-deelen eener *Hollandsche* El was.

't Speet Franckrijck niet weynigh / dat hy Philipsburgh door de Keyserfche had verlooren. De Hertogh van Luxemburgh, Generael der Fransche Armee in Duytschland, wierd hier over aen 't Hof dapper gepasquilleert, als of hy geen blijk genoegh had aengewend / om deese gewightige Plaets t'ontsetten. Doch hy gaf een Verantwoordingsschrift uyt; en beschuldigde Comte de Monlevrier, dat hy / schoon soo langh in Philipsburgh geweest / hem geen kennis had gegeven van den toestand des Lands. Desen daer tegens wendde voor / dat Luxemburgh hem noyt yet eygentlijcks van sijn voorneemen had geopenbaerd.

't Verlies van *Philipsburgh* spijt *Franckrijck* seer hoogh: en de Hertogh van *Luxemburgh* beschuldigd. 1676.

Limburgh had de Koningh van Franckrijk veroverd; doch 't was hem een diere winst; gekoght met 't verlies van meer als 8000. der sijne. Korts nae den aenvangh des jaers 1677. deed hy deese Vestingh / die hem soo veel bloed had gekost / springen. Grouwlijck gingh nu de Hertogh van Luxemburgh te werck in Braband, met Branden en andere afgrijsselijckheden. Doch dit behoord tot de Nederlandsche Geschiedenissen. Cajana in America was in 't voorige jaer van de Hollanders vermeesterd; doch wierd in dit van de Fransche herwonnen.

Limburgh van *Franckrijck* veroverd; ten koste van 8000. Soldaten: daer nae doen springen. 1677.

De groote voortgangh / die de Koningh van Franckrijck in de Spaensche Nederlanden deed / bewoogh de Staten Generael der Geunieerde Provintien op den aengestelden Vreedehandel te Nieuwmeegen een snelle Pas te doen tot de Vreede-sluytingh / om 't overige der gedaghte Spaensche Nederlanden noch te behouden. Dit maeckte Louis ruyme handen / om in Duytschland met te grooter Magt te konnen ageeren. Echter waeren sijne verrightingen soo veel niet / als men sigh had ingebeeld / gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen gehoord is; en daer ook / hoe sijne Keys. Maj. desgelijcks tot Vreede trad / met verlaetingh van Keur-Brandenburgh, &c.

De *Staten Generael* treeden tot Vreede, om 't overige der *Spaensche Nederlanden* noch te behouden. 1678.

De Dochter des Hertoghs van Orleans wierd Koningh Carel van Spaenje ten Houwlijck gegeven / nae 't Vreede-besluyt. Den 31. Augustus sijn de Trouw-Ceremonien verright te Fontainebleau. De Prins van Conti trouwde haer in den naem des Spaenschen Koninghs. De Praght hier ontrent konnen wy niet beschrijven; ook niet d'omstandigheden des Houwlijcks tusschen sijne Maj. Soon de Dauphin en de Princes van Bayeren: de Reys deeser Bruyd nae Franckrijck: hoe se van de Dauphin te gemoet getrocken en ontfangen wierd in 't begin van Martius, &c. Kortlijck sullen wy alleen dit seggen: 's Avonds ten 5. uyren quam de Koningh / de Dauphin, en de Bruyd te Chaalons aen / sijnde den 7. der genoemde Maend. Nae d'Intoght geschiedde de regte Trouw; welke de Kardinael van Bouillon, als Groot-Aelmoessenier van Franckrijck, verrighte / in de Sael-Capel van 't Bisschoplijck Palleys; daer Bruyd en Bruydegom sigh bevonden. Als hy nu drie Stucken Gouds / en een Ringh van Goud en Silver onder een gemenghd / gewijd had / vraeghde hy met een luyde stem: Louis, Dauphin van Franckrijck, wilt ghy Maria Anna Christina Victoria van Bayeren, hier tegenwoordigh, tot uwe Gemalin? En ghy Maria Anna Christina Victoria van Bayeren, wilt ghy Louis, Dauphin van Franckrijck, tot uwen Man? Als se nu beyde Jae hadden geantwoord / behandighde hy de gedagte drie Stucken Gouds en Ring aen Monf. le Dauphin; die de Ringh stack aen de Vinger van Madame la Dauphine, en de Goudstucken haer gaf ten Trouw-penningh. Voorts zeegende de Kardinael de nieuw-getrouwde; en de Bruylost wierd seer praghtigh gehouden.

Houwlijck des Koninghs van *Spaenje*, met de Dochter van *Duc d'Orleans*. 1679.

Van de *Dauphin* van *Franckrijck Louis*, met de Princes van *Bayeren, Maria Anna Christina Victoria*; 1680.

en *Ceremonien* by deese Trouw gepleeght.

FRANK-RYCK.

Onaengesien Koningh Louis nu Vreede had gemaeckt met Duytschland, Spaenje, en de Vereenighde Nederlanden, stelde hy echter nieuwe Werbingen aen / soo sterck als in vollen Oorlogh. Dit deed vermoeden / dat hy met nieuwe Krijghsgedaghten omgingh. D'Ambassadeurs der Staten Generael te Parijs sloegh hy een defensive Alliantie voor met hem. Nam seer eubel / dat daer op terstond geen antwoord van haere Hooghm. volghde. Begon een harde Tael te gebruycken / en te seggen / datse / wijlse met hem in geen Alliantie wilden treeden / eenigh ander insight hebben; derhalven ook niet qualijck neemen moesten / dat hy sigh inliet met andere Potentaten, op sulck een wijs / als de welvaert sijns Koninghrijcks / 't nut sijner Onderdaenen / en des Koophandels sou vereysschen. Daer by voegende: Hy wou een Courier aen sijnen Ambassadeur in den Haegh senden / om binnen 20. daegen een duydlijck antwoord van de Staten te begeeren. Nae verloop van deese tijd wou hy niet een woord meer van Alliantie hooren spreecken; maer doen 't geen hy noodigh sou oordeelen. Door Monf. Colbert deed hy voorts seggen: 't Was vreemd / daerse Alliantie met Spaenje, Sweeden, en andere Potentaten hadden gemaeckt / datse weygerden / met sijn' Alderchristlijckste Maj. in sulck een Verbond te treeden / &c. Der Vereenighde Nederlanders Ambassadeurs verklaerden sigh hier op dusdaenigh. I. Geerne stondense toe / dat sulck een Alliantie tusschen beyde de Deelen de Vriendschap kon versterken. II. Dat de Staten Generael geen swaerigheyd souden maecken in een defensive Alliantie; soodaenigh / dat in geval van aentastingh / d'een d'ander sou byspringen. III. Maer datse / door 't aengaen van sulck een Verbond / wegens d'een en d'andere oorsaeck / haere Naebueren (Engelland stelde sigh daer tegen; de Keyser en Spaenje souden 'er niet mee te

Koningh *Louis* werft sterck in volle Vreede.

Wil, dat *de Staten Generael* met hem in een *Alliantie* souden treeden: en begind, wijlse niet soo terstond toestemden, te dreygen. 1681.

Begeerd binnen 20. daegen bescheyd van d'aenneemingh of weygeringh.

Afslaende antwoord van d'*Ambassadeurs* der *Staten Generael* te *Parijs*.

vreeden

breeden geweest sijn/ &c.) geen prætext van jalousy en vyandschap wilden geven/ sou/ soose hoopten/ syne Maj. niet qualyck opneemen. Colbert echter drongh aen/ en wou binnen thien daegen van d'aenneemingh of weygeringh bescheyd hebben; niet sonder schyn van eenigh d[illegible]gement. Dit droegh sigh toe in den aenvangh des jaers 1681.

Vergiftigers in *Franckrijk*, sijnde groote Heeren en *Damen*; en sonderlinge Eygenschap des Vergifs, genoemd *C'eau des Mirables*, en *la Poudre de succession*.

Ontrent deese tyd was in Franckrijck seer veel te doen over d'ontdeckingh van een groot deel Vergiftigers/ welcke veele voornaeme persoonen aen kant hielpen; en waer aen schuldigh wierden gesteld een groot deel Lieden van hoogen Stand; soo Mannen als Vrouwen. Ter dier oorsaeck wierd opgereght een Chambre Ardente, of Kamer der Vergiftigers/ om nauw ondersoeck te doen. Bynae geen weeck/ jae dagh/ gingh voorby/ waer in niet d'een of d'ander voornaem Mans of Vrouwspersoon wierd beschuldighd; selfs Groote Heeren/ Grabinnen/ Damen, &c. Men verhaeld/ dit Vergif soo konstigh bereyd te sijn/ dat het den geenen/ die men vergiftigen wou/ op een bestemde tyd/ over langh of kort/ nae dat hem veel of weynigh wierd toegebraght/ uyt de weereld ruckte/ sonder dat men 't fenijn kon gewaer werden. 't Was van tweederley slagh; een Watertje/ C'eau des Mirables, 't Wonder-Water; en een Pulver/ la Poudre de succession, 't nae-werckend Poeder/ of liever/ een Poeder om tot Erf-goederen te geraecken. De Vindster van dit Vergif was een Vroedvrouw/ la Voisin. Alreeds te vooren was se gevangen geweest; doch op Voorbeeden weer los gelaten. Maer by deese haere Heghtenis bekendese/ boven de Vergiftigingh/ noch andere afgrijslijckheden. Veele Juffers/ oneerlijck beswangerd/ hadse ongemerckt de Vrught afgedreven. Of/ als de Kinderen nu ter geboorte waeren gekoomen/ deselve om 't leven gebraght; waer toese een bysondere Backoven had laeten maecken/ ter verbranding deeser onnosele. Had omgegaen met de Christal-schouwingh; en daer in de verliefde Damen haere toekoomende Mannen laeten sien/ &c.

Grouwelen, bedreven van 't Vroedwijf *la Voisin*.

De Hertogh van *Luxemburgh* beschuldigd, van met de Duyvel in Verbond te staen; op wat voor *Conditien*. Gevangen gesteld. Weer los gelaten.

De Hertogh van Luxemburgh (wiens gedaghtenis in de Vereenighde Nederlanden, de Spaensche; en in Duytschland altijd in vervloeckingh sal sijn)/ wierd nu oock/ op Koninghlijck bevel/ gevangen genoomen/ nevens sijnen Stalmeester; en in de Bastille bewaerd. Wierd beschuldighd/ dat hy met de Satan in Verbond stond/ op deese Condi-tien. I. Dat hy altijd in de gunst des Konings sou blijven. II. Dat alle Vrouwspersoonen/ welcker genegenheyd hy begeerde/ hem souden moeten beminnen. III. Dat hy in geen Veldslagh sou overwonnen werden. IV. Dat hy in 't Speelen met Kaerten en Dobbelsteenen altijd geluckigh sou sijn. Ondertusschen moght hy in sijne Heghtenis met sijne Waght op de Wal gaen wandelen; en hem wierden drie Advocaten vergund. Selfs stelde hy een Schrift in t'sijner verantwoordingh; waer op de Chambre Ardente hem vrykendde. Echter moest hy sigh een wijl tijds van 't Hof onthouden.

Franckrijck gaet voort, onder den naem van *Dependentien* seer veel nae sigh te trecken.

Franckrijck gingh al voort/ onder de naem van Dependentien in Duytschland veele Graefschappen/ Heerlijckheden/ en ontelbaer-veel Dorpen nae sigh te trecken. In de Spaensche Nederlanden deed hy 't selve. Daer-en-boven wou hy/ dat de Koningh van Spaenje sou afstaen van de Hertoghlijcke Titel over Burgundien; waer in deese Maj. geensins kon bewilligen; wegens sijn Reght/ volgens 't Tractaet tusschen Keyser Carel de V. en Koningh Franciscus d'I.; uyt kraght van 't welcke Spaenje nu 150. jaren langh gerustlijck dien Titel had gevoerd. Doch Koningh Louis liet dit niet gelden. Engelland en de Staten Generael waeren Mediateurs, oock over 't verschil harer Grensscheydingh; doch met weynigh vrught. Franckrijck schreef Spaenje al weer een korte tijd voor/ binnen welcke hy moest verklaren sijnen wil te sullen doen; anders wou hy sigh selfs in possessie setten van 't geen waer over 't verschil was: en hy wist/ wat hem voorts te doen stond tegens de geene/ die 't hem souden willen verhinderen. Haest tastte hy oock toe. Vermeesterde een goed deel van Luxemburgh; en braght nae den gemaeckten Vreede meer Landen onder hem; als hy had gedaen geduerende den hevigen Oorlogh. Evenwel moest sijne Catholijcke Maj. tegens den Vreede handelen; als die terstond nae den Vreede op Oorlogh was bedaght geweest; hem sijne Prætensien en Dependentien wou onthouden: sijn' Alderchristlijckste Maj. by alle Potentaten swart maeckte/ ten nadeel van desselven reputatie; die doch de Vreede Heylighlijck wou onderhouden: gelijck hy den 3. Februarius Anno 1682. aen de Hollandsche Ambassadeurs op haere Memorialen tot antwoord gaf. Hoe hy ontrent de Keyser handelde/ is in de Duytsche soecken verhaeld.

Wil, dat *Spaenje* sal afstaen van de *Titel* over *Burgundien*.

Dreygementen, en gevolgd geweld.

Neemd alles wegh in vollen Vreede.

Wonderlijcke verklaeringh.

Oproer in *Franche Comte*, wegens de swaere Lasten, door *Franckrijck* aengesteld.

Onderwijl wierden d'Inwooners van 't Franche Comte, of 't Vrye Graefschap Burgundien, wegens de swaere Lasten/ die Franckrijck haer opleydde/ oproerigh/ en sloegen twee Koninghlijcke Insamelers der Schattingen dood. Stracks quamen daer een deel Fransche Soldaten; en de Belhamels wierden aen den hals gestraft. Doe meende men dat alles gestild was: doch de Burgundiërs voeren voort; en braghten noch 17. andere diergelijcke om 't leven. 't Sou 'er niet by gebleven sijn/ haddense van een Hoofd en bystand voorsien geweest.

Franckrijcks Wervingen. 1682.

Anno 1682. stelde Koningh Louis stercke Wervingen aen/ om drie Heyren op de been te brengen; 't eene tegens Duytschland, 't andere tegens Spaenje, 't derde tegens Italien.

De *Fransche* Vloot onder *Monf. de Quesne* belegerd, t'saemen met de Koningh

Tusschen Mulei Ismael, Koningh van Marocco en Fez, en Koningh Louis van Franckrijck, was een Verbond gemaeckt/ om Algiers te belegeren; dien van Marocco te Land met 100000. Mannen; dien van Franckrijck te Water met een stercke Scheepsvloot. 't Geschiedde oock; en al-

reeds

FRANKRYCK.

reeds haddense den Buyt onder malkander gedeeld. Maer vermits Ismaël van d'Algirynen groot verlies/ en in een Uytval een taemlijck-swaere Neerlaegh leed/ soo trad hy met deselve tot Accoord: derhalven de Fransche Vloot onder Monf. de Quesne, nae een deel Bomben in de Stad geworpen/ veel Huysen beschaedighd/ eenige Scheepen in brand gestoocken te hebben/ oock moest vertrecken. In 't volgende jaer liep hy weer uyt tegens Algiers, sterck 18. Oorloghs-Scheepen/ 12. Galeyen/ 11. Fluyten/ 3. Branders/ 7. Bombardeer-Galiots, 9. Chaloupen, &c. Onder de Bomben waeren'er twee/ Ovael-rond; yeder 8. voeten langh; gegooten van Tin en Koper; en elck gevuld met meer als 4000. Ponden Bus-kruyd. D'Algirynen soghten wel Vreede; doch de Conditien wierden te hoogh gesteld. 't Werck sou echter noch doorgegaen hebben; indien niet Babassan (Baba Hassan), 't Opperhoofd der Militie, in een oproer tegens hem waer' omgebraght geworden; en Mezomorte in sijne plaets was gekomen; die van geen Vreede op nadeelige Conditien wou hooren. In weynige daegen deed Monf. de Quesne by de 1200. Bomben in Algiers werpen; behalven dat noch andere vreeslijke Vyerwercken wierden gebruyckt/ om de Stad gantsch overhoop te doen vallen. Sy deeden in deselve wel groote schaede: maer echter vonden de Fransche dappere tegenstand/ en moesten eyndlijck al weer vertrecken. Ondertusschen was de Fransche Consul binnen Algiers ongeluckigh. D'Algirynen wierpen een vermoeden op hem/ dat hy de François en een Teecken gaf/ waerse haere Bomben souden werpen. Dit verbitterde haer soodaenigh/ datse hem in een Stuck Canon staecken; 't selve losschooten/ en hem dus de Fransche toesonden.

van Marocco, de Stad Algiers: doch moet vertrecken.

Tweede belegeringh. 1683.

Vervaerlijk-groote Bomben.

Algiers vervaerlijck gebombardeerd.

Echter moeten de Fransche deese Stad al weer verlaten.

Even dit gebeurde meer andere van die Natie. In 't volgende jaer wierd de Vreede tusschen Franckrijck en die van Algiers gemaeckt; wylse ten dien eynde Gesanten aen den Koningh hadden gesonden.

Monf. Fremont had veele Koninglijke Inkoomsten gepagt. Wierd geset op een swaere reeckeningh/ welcke wel 12. Millioenen beliep. Syne Maj. schonck aen Madamoiselle Poitrees, eene uyt 't Vrouwentimmer van Madame, uyt een sonderlinge resoluitheyd, alles wat hem sou opgelght werden te vergoeden. Als nu Monf. Colbert Koningh Louis aenwees/ dat deese Gift een boven maten groote som beliep/ bedaght hy sigh/ en soght door list van sijne belofte ontslaegen te werden. Vraeghde de Beschonckene/ hoe hoogh sy deese Schenckingh waerdeerde? of; waer voor sy van deselve wel sou willen af-staen? Deese onkundige antwoordde/ voor 2000. Kroonen. Flucks deed hy haer 2000. aentellen/ en braght deeser wijs de Gift weer aen hem.

Vreede. 1684.

Koningh Louis doet Madamoiselle Postrées een blinde Gift.

Doch wierd gewaer, dat deselve te groot was; en hoe hy die weer aen hem braght.

Anno 1688. deed de Koningh/ met de Koningin/ Hertogh en Hertogin van Orleans, &c. een Reys nae Burgundien. Den 27. May brack hy van Versailles op. Quam den 20. Julius weer ter genoemder plaets. Haest daer na/ den 26./ overviel de Koningin een gevaerlijck kranckheyd; welcke soodanigh toenam/ datse den 30. overleed. Sy was de Dochter van Koning Philips de IV. van Spaenje, uyt sijn' eerste Gemalin Princes Elisabeth (of Isabella) van Franckrijck. By d'openingh vondmen inwendigh een Sweeringh; welcker Materie, doorgebroocken sijnde/ 't Hert had versticktt. Den 2. September reed sijne Maj. ter Jaght. In de Vlackte voor Bossieres trad sijn Paerd in een Conijn-Hol/ en viel onder hem neer/ waer door hy sijnen arm verstuyckte. Doch deselve geset sijnde/

Dood der Koningin van Franckrijck; waer door veroorsaeckt. 1683.

De Koning valt, en verstuyckt sijnen arm.

FRANKRYCK.

was'er geen gevaer meer.

Dood van Monf. Colbert, die de Koningh altijd geld verschafte, met d'uyterste uytsuyging der Onderdanen.

Monf. Colbert, die den Koningh geduerigh geld had verschaft / met d'uyterste uytsuyging der Onderdanen / was in dit jaer gestorven. In een groote aghtingh was hy geweest by sijne Maj. / wijl hy altijd middelen wist te vinden / om nieuwe Schattingen op te stellen / of op andere wijsen d'Onderdanen de Beurs te lighten. Doe hy nu wegh was / was oock stracks sijne gedaghtenis by den Koningh wegh. Sijnen Neef Des Maré, geweest Intendant der Koninghlijcke Finantien, wierd terstond uytgeschupt; een nauw ondersoeck gedaen op de Goederen van al Colberts Bloedvrienden en Aenhangh. Schoonse Quitantien toonden van haere reeckeningen / 't moght niet helpen; men dwongh haer tot nieuwe Liquidatien: en hadden deese Sponssen sigh vol gesoogen / sy wierden nu weer uytgedruckt. Monf. Pellitier, nu Generael der Finantien des Koninghs / wierd op Nieuw-jaers-dagh van de groote Paghters der Koninghlijcke Inkoomsten een Millioen aengeboden / tot een Nieuw-jaers Geschenck; gelyckse gewoon waren jaerlijcks aen Monf. Colbert te doen. Hy weygerde / en gaf'er de Koningh kennis van; die hem beval / de Gift aen te neemen: en hy braghtse in de Koninglijcke Schatkist. Seer aengenaem was dit sijne Maj.: maer veroorsaeckte / dat hy tegens d'Erfgenamen en Vrienden van Colbert dies te scharper Inquisitie liet doen. 't Is aenmercklyck / dat even deese Monf. Colbert korts voor sijne dood tegens Monf. de Louvois seyde: Indien men verder voortgingh met d'arme Ingeseetene tot op 't been toe uyt te suygen / soo soudense in Velden en Bosschen moeten loopen / om daer Gras t'eeten. Hoe veel sijn naderhand de Lasten noch niet verswaerd. Als sijne Maj. / nae Colberts overlijden / de Reeckeningen des voorigen jaers doorsagh / bevond hy (volgens 't getuygenis van le Comte de Crecy, sijnen Plenipotentiarius te Regensburg, dat d'Inkoomsten der Finantien hadden beloopen 200. Millioenen en 300. ponden; d'uytgaven 197. Millioenen 7500. ponden.

Stracks van sijne Maj. vergeten, en hoe sijn Maeghschap gehandeld.

Paghters Geschenck aen Monf. Colbert.

Sijn' aenmercklijke woorden tot Monf. de Louvois, aengaende de Lasten.

's Konings Inkoomsten en Uytgaven.

Frankrijks Politique greep, in Fransche Damen aen Uytlandsche Vorsten te geven, of derselver Dochteren voor de Fransche Princen des Bloeds te nemen. 1685.

Als nu Keurvorst Paltzgraef Carel Kinderloos was overleeden / maeckte Franckrijck terstond prætensie op dit Land / als toegevallen sijns Broeders Gemalin / Madame d'Orleans, Suster des gestorvenen. Men sie 't geen hier van onder de Duytsche Geschiedenissen is geseght. Men hield het voor een politique greep van Koningh Louis, Uytlandsche Vorsten aen Franckrijck te verbinden / door haer Fransche Dames ten Houwlijck te geven; of derselver Dochteren aen Fransche Princen / insonderheyd des bloeds / te doen trouwen; om by d'een of d'andere gelegenheyd / voor al by afsterven der Manlijcke Stam / een voet in haer Land / of prætensie op 't selve te mogen krijgen; aengesien de Spinrock geen Erfgenaem daer van kan sijn. De Voorbeelden hier van sijn alreeds genoegh bekend. Wat noch met andere Vorsten volgen sal / moet de tijd openbaren.

Louis ontneemd de Duytsche Ridder-orden in Opper en Neder-Elsas veele Commandeuryen.

In Opper en Neder-Elsas had Koningh Louis de Duytsche Ridder-orden ontnoomen ontrent 14. Commandeuryen, met de daer toe behoorende Onderdanen / Dorpen / Privilegien, Renten / &c. / onaengesien sy deese Goederen / over de 500. jaren langh hadden beseeten. De Duytschmeester sond twee Gesanten nae Parijs, om hier over te klaegen; 't Reght des Ordens te vertoonen / en herstellingh te versoecken; doch sijne Maj. wou haer niet eens gehoor vergunnen.

Conti, Turenne, en andere Princen begeven sigh nae Hongaryen, om de Veldtoght by te woonen tegens de Turcken; van Koningh Louis euvel genomen.

De Princen van Conti, Turenne, en Roche-Sur-Yon begaven sigh van Parijs nae Hongaryen, om daer de Veldtoght tegens de Turcken by te woonen: doch dit wierd van de Koningh seer euvel opgenoomen. Hy Casseerde niet alleen haere Regimenten, en verbandde eenige jonge Heeren / die van dit vertreck kennis gehad hadden / van 't Hof; maer doe nu de gemelde Vorsten uyt Hongaryen weergekeerd waeren / en hem oppassen wilden / wierd Turenne terstond bevolen / na Straetsburgh te gaen / dat hy Koninglijcke ordre sou ontfangen. Conti en Sur-Yon wierden wat beleefder bejegend. Doch Conti stierf straks na sijn aenkoomst aen de Kinder-pockjens.

Theses van de Sorbonne tegens den Paus, hem ten spijt aengeplackt op de Deur van 't Logis des Pauslijken Nuncii te Parijs.

Aen de Deur van 't Logis des Pauslycken Nuncii te Parijs wierden aengeslaegen eenige Theses, met 's Koninghs Afbeeldingh daer boven / en sijne Maj. toegeeygend; welcke de volgende dagh in de Sorbonne souden gedefendeert werden: waer in deese Propositien stonden. I. D'Authoriteit des Paus streckte sigh niet wijder uyt / als over de Geestlycke. II. Hy had geen maght over 't Weereldlijcke der Princen. III. Was de Concilien onderworpen. IV. Sijne Declaratien golden niet / sonder Approbatie der Algemeene Kerck. De Bediende des Nuncii wilden d'aenslaningh verhinderen; doch men seyde haer: 't Geschiedde door Bevel. Lietense derhalven aenheghten; doch soo haest d'aenplackers wegh waeren / deedense die oock wegh. Onder d'Italiaensche Geschiedenissen breeder hier van.

Praelbeeld, door Hertogh de la Feuillade, Koningh Louis ter eeren, te Parijs opgeregt.

Ontrent deese tijd heeft de Hertogh de la Feuillade, met ongelooflijck-groote moeyte en onkosten / ter eeren van Koningh Louis te Parijs doen opreghten 't Praelbeeld / 't welk in grootte / heerlijckheyd en konst werd geseght t'overtreffen al de geene die oyt gemaeckt sijn. De Statue is van Koper (Metael) / hoogh 30. voeten; verbeeldende sijne Maj. in sijn Koninghlijck Gewaed. Aen (of onder) des selven voeten leght een Cerberus, of Helhond. 't Gantsche met eene goot gegootene Werck weeghd over de 30. Centenaers, of 3000. ponden. 't Voet-gestel (Pedestal), waer op de Koningh verheven staet / heeft de hooghte van 22. voeten. Is van witte Marmer / met kleyne Aderen. Aen de vier hoecken siet men vier gevangene / of Slaven / van Metael / yeder 11. voeten hoogh. De Plaets / daer men dit konst-stuck kan sien / heeft de ruymte van 40. Vademen. Veele Huysen sijn'er om afgebroocken. 't Fransch Opschrift in eene der Velden / of Rondeelen, luyd aldus:

TER

FRANKRYCK. FRANKRYCK.

TER EEREN VAN

LOUIS DE GROOT,

ALTYD GELUCKIGE VADER EN LEYDER DER ARMEEEN.

Opschrift gesteld in eene der Velden, of Rondeelen,

NA 'T OVERWINNEN SYNER VYANDEN, 'T BESCHERMEN SYNER BONDGENOOTEN, D'ONDERWERPINGH VAN SEER MAGTIGE VOLCKEREN AEN SYN RYCK; VERSEKERINGH SYNER GRENSEN DOOR ONWINBARE PLAETSEN, DE VEREENIGINGH DES OCEAENS MET DE MIDDELLANDSCHE ZEE; 'T VERDRYVEN DER ROVERS UYT ALLE ZEEEN, 'T VERBEETEREN DER WETTEN, 'T UYTROYEN DER KETTERYEN, 'T BEWEEGEN DER BARBAERSTE NATIEN DOOR 'T GERUGHT SYNS NAEMS, OM HEM TE KOMEN EEREN VAN D'EYNDEN DER AERDE: NA 'T IN ORDRE BRENGEN VAN ALLE SAECKEN, BEYDE VAN BINNEN EN VAN BUYTEN, DOOR SYN ONVERWINLYCKE HELDEN-MOED EN VERSTAND,

HEEFT DIT GESTELD
FRANCISCUS, MARQUIS VAN AUBASSON, HERTOGH VAN FEUILLADE, PAIR EN MARESCHAL VAN FRANCKRYCK, GOUVERNEUR IN DAUPHINE, COLONEL VAN DE FRANSCHE GUARDE, TER EEUWIGER GEDAGHTENIS VOOR DE NAKOMELINGEN

Uyt de Fransche Tael overgebraght.

Onder des Koninghs Beeld staen de woorden

VIRO IMMORTALI.

Titel van d'onsterfelijcke Man.

OF: DEN ONSTERFLYCKEN MAN; en daer onder,

Tali se ore ferens, Orbi & sibi, jura modumque
Dat LUDOIX, famamque affectat vincere seclis.

Latijnsche Versen in de ses Vacken, waer van den korten Inhoud hier werd voorgesteld.

In de ses Vacken stonden ses twee-regelige Latijnsche Versen; waer van wy alleen den Inhoud sullen stellen. I. Siet op de Voorrangh / welcke Spaenje aen Franckrijck overgaf Anno 1662.; aenwijsende / dat de Kroon Spaenje sigh te vergeefs bemoeyde / Franckrijck gelijck te zijn. II. Siet op den Pas over de Rhijn Anno 1672.; en werd voorgesteld / dat de Griecken over de Vloed Granicus; de Fransche over den Rhijn gegaen zijn. Maer alsmen de breedte / en de snelle loop des Rhijns tegens die van de Granicus houd / bevindmen / dat deese een veel roemlijcker daed is / als d'andere. III. Siet op de Veroveringh van 't Graefschap Burgundien Anno 1674., en begrijpt / dat Julius Cæsar en Koningh Louis veele Landen hebben veroverd; doch Cæsar nauwlijcks in twee Maenden had konnen te weegh brengen 't geen Louis in veerthien dagen heeft ingenomen. IV. Siet op de Nieuwmeeghsche Vreede Anno 1678.; en bevat: Keyser Augustus maeckte Vreede doe hy geen vyanden had: Koningh Louis heeft de Christenheyd de Vreede voorgeschreven doe gantsch Europa noch in de Wapenen stond. V. Oogh op 't Verbod der Duellen: en om deselve af te schaffen / heeft Koningh Louis alleen met een woord meer gedaen / als al sijne Koninghlijcke Voorsaten door geweld hadden konnen verrighten. VI. Gaf te kennen de verdelging der Ketterye; en dat d'uytroyingh der selve is de vervullingh van sijne Majesteyts glorie.

Dit Praelbeeld heeft in veelen over-een-kominγh met dat Duc d'Alba t'Antwerpen.

Koningh Louis begaf sigh nae Parijs, om dit Pronckbeeld te sien. 't Koomd in veele dingen over een met dat / 't welck Duc d'Alba sigh t'Antwerpen liet oprighten / van ons voorgesteld in 't eerste Deel deser Gedenckboecken, fol. 429.: Doch 't welk haest na sijn vertreck uyt deese Landen op 't schimplijckste wierd vernietighd.

Sijne Maj. van een ellendige Quael geneesen, en Giften aen de Doctoren.

Sijne Maj. / aen een ellendige quael vast geweest / was nu weer geneesen. Vereerde derhalven aen sijnen voornaemsten Medicus, Monsr. Daquin 10000. Francken; aen Monsr. Fagin, Opper-Doctor der overleedene Koninginn / oock soo veel; en aen Mr. Felix, sijnen voornaemsten Chirurgijn, 50000. Rijcksd.

Klaghten van de Keyser en Spaenje over Frankrijks verbreeckingen van de Stilstands en haer versoeck aen Koningh Jacob van Engelland, om 'er Guarandeur van te willen sijn.

De Keyser en Spaenje klaeghden al weer over de bedrijven van Franckrijck, na de Stilstand van Anno 1684., en versoghten Koningh Carel van Engelland Guarandeur der selve te willen sijn; die hier van Koningh Louis kennis deed geven door sijnen Envoyé Skelton. Welcke Maj. tot antwoord gaf: Hy mogt wel lijden / dat hy sigh in de Guarantie in-liet; doch voegde dese voorwaerde daer by: Dat den Keyser / de Koning van Spaenje en der selver Geallieerde niet bevoeghd souden sijn de Stilstand te breecken; de Heerschappyen en Landen sijner Maj. of des selven Geallieerde, onder eenigh prætext aen te grijpen / wegens 't geen alreeds was geschied / wijl sijne Maj. bevond, dat de daer over gedaene klaghten op geen Fundament waeren gegrondvest; insonderheyd niet de geene / welcke men op de baen braght wegens de Vestingh-bouw te Hunningen; noch veel minder tegens alle andere, die sijne Maj. geraedsaem vond / of noch moght vinden / te laten maecken tot seeckerheyd der Plaetsen / door sijne Maj. Beset / &c.

Spottige antwoord en Conditien des Koninghs van Frankrijck.

Begeerde ondertusschen / dat de Keyser / Spaenje, en hare Geallieerde stiptelijck de Stilstand souden onderhouden. Veele quamen deese Conditien en antwoord voor als een enckele bespottingh der genoemde Kroonen / en der met haer Verbondene.

FRANKRYCK.

Koningh Louis begint een nieuwen Oorlogh tegens Duytschland.

Anno 1688. begon Koningh Louis alweer den Oorlogh in Duytschland; verklaerde deselve daer-en-boven aen de Vereenighde Nederlanden, waer van hier nae sal gesprooken werden. Alleen sullen wy hier voorstellen den korten Inhoud sijner Declaratie, soo veel de daer in sijnde Hoofdstucken betreft: Hy had gedaen al wat hy had gekonnen, om Europa Anno 1678. den Vreede te verschaffen. Had gehoopt, dat de Staten Generael, die soo veel vlijt hadden aengewend, om de Stilstand te bevoorderen, niet minder souden gedaen hebben, om den selven te mainteneeren. Ondertusschen had sijne Maj. veele tijdingen bekomen, datse geen andere Intentie hadden, als weer een aenvang des Krijgs in Europa te maecken; sigh met de Vorsten des Roomschen Rijcks in te laeten in Verbonden, om de Confirmatie des Kardinaels van Furstenbergh in 't Keurvorstendom Keulen tegens te staen; tegens wien men sig nergens anders om aenkantede, als om dat men 't daer voor hield, dat hy verbonden was aen sijne Maj. Interes: die sigh verpligt bevond deeses Keurvorsts Aengelegenheyd te bevoorderen. De Staten Generael deeden Volck werven; een Heyr op de been brengen, om sigh te voegen tot de geene, die sig tegens Furstenbergh stelden. Dit kon sijne Maj. niet langer toestaen; maer had geresolveert, haer den Oorlogh te Declareeren, te Water en te Land, gelijck hy nu deed.

Kondighd oock de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden den Krijgh aen.

Korten Inhoud van de voornaemste dingen in sijne Declaratie. 1688.

Handeld, regelregt tegens, 't Commercie-Tractaet.

Maer deese Oorlogs-Declaratie geschiede eerst, nae dat hy alreeds vyandlijck had gehandeld; Commissien uytgedeeld aen Kapers, om op de Hollanders te roven: de Koopvaerdy-scheepen in sijne Havenen in beslagh genoomen, tegens Trouw en Geloof (gelijck van deese syde wierd voorgegeven); tegens 't Commercie-Tractaet, 't welck 9. Maenden tijds vergund, om in deselve, indien 't weer tot een rupture quam, te mogen vertrecken. Ja oock, de Bootsgesellen op deese Scheepen, alsse niet Roomsch-Catholijck werden, en tegens haer Vaderland vegten wilden, deed hy op de Galeyen werpen.

Wreede bedrijven.

Sleghte reden in sijne Declaratie:

Meer redenen van Oorlog-voeringh syn in de Declaratie niet, geteeckend den 26. November Anno 1688. te Versailles. Hy maeckt geen gewagh van Jacob, Koningh van Engelland; onaengesien de Heer Colbert de Croissy korts te vooren tegens den Ambassadeur haerer Hooghm. in Franckrijck had geseght, dat de Koningh geen andere Declaratie sou doen als die, welcke hy door sijnen Gesant in den Haegh had gedaen; in wiens Memoriael deesen Artijkel stond: Sijne Maj. had hem bevolen, van sijnent wegen de Staten Generael aen te seggen, dat 't Verbond van Vriendschap en Alliantie met den Koning van Groot-Britannien hem sou verplighten, den selven niet alleen te hulp te komen; maer oock d'eerste vyandlijcke handelingh, die door de Troupen en Scheepen deeses Staets tegens den Koningh van Engelland sou gepleeghd werden, sou aensien als een openbare Vreedebreuck, en rupture tegens sijne Kroon. Seekere Hollandsche Pen heeft deese

waar in ook van Koningh Jacob van Engelland geen gewag werd gemaeckt:

doch door sijnen Ambassadeur bad hy de Staten doen dreygen.

Fransche Oorloghs-Declaratie seer scharp weerleght; doch 't sou voor ons te langh vallen, alleen 't kort begrijp daer van voor te stellen.

FRANKRYCK.

Swaere vervolgingh der Onroomsche in Frankrijk onder verscheydene Koningen.

Wy koomen nu tot de Verbolgingh der Onroomsche in Franckrijck. De grouwlijcke Moorderyen, gepleeghd aen de Waldensen van 't jaer 1200. af; de wreede verbolgingen, naderhand ontstaen tegens de Gereformeerde, daer genoemd Hugenoten, onder de Koningen Franciscus d'I., Henrick de II., Carel de IX., en Henrick de III., hebben wy voorgesteld in onse Kronijck der Kronijcken; insonderheyd in 't V. Deel: ten deelen oock in 't I. Deel deeser Gedenck-boecken; en op een vervolgende ordre in onse Franckrijcks Kercklijcke en Weereldlijcke Staet van 't jaer 400. tot op 't jaer 1684., en op een ingedrongene wijs in ons Vervolgh op Leutholfs Groot Toneel der Weereld. Onder Henrick de IV. had hier de Kerck rust gekregen, voor soo veel de Koningh aenging: maer niet van de Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd en Gemeente, welcke haer allerwegen daerse konden verdruckten, selfs tot vermoordingh toe. Maer onder desselven Soon Louis de XIII. is de Verbolgingh door sijne Maj. selfs weer aengegaen; volgens de Prophetie syns Vaders van hem, voor heenen aengeweesen; en in 't voorgaende Boeck sijne bedrijven hier ontrent voorgesteld. Dit waeren echter noch Roosen, in vergelijckingh met de Doornen, met welcke desselven Soon Louis de XIV. haer heeft geslagen. De voorige Koningh heeft d'Onroomsche in sijn Rijck hard gehandeld; deesen haer gantsch willen verdelgen. Onder Louis de XIII. leedense hevige Versoeckingen; maer onder Louis de XIV. alles wat oyt (dus schrijft men) de wreedste Vervolgers onder de Heydenen de Christenen hebben aengedaen; indien niet noch arger. Wy sullen maer alleen op 't kortste van deese saeck handelen: want indien wy alles omstandigh wilden aenteeckenen, soo sou een geheel Foliant alleen deese Stof niet konnen bevatten. Oock sijn de dingen, welcke sigh hier ontrent hebben toegedragen, en noch geschieden in varssche geheugenis by yeder.

Onder Louis de XIII., doch waren noch Roosen in vergelijckingh met de Doornen, waer mee Louis de XIV. haer heeft geslagen.

De Vervolgingh wreeder, als die der Heydensche Keyseren tegens d'eerste Christenen.

Allenxen by trappen is deese Verbolging tot op 't hooghste geklommen. Doe Louis de XIV., noch een Kind, tot de Kroon quam, bevestighde de Regente sijne Moeder 't Edict van Nantes, genoemd 't Eeuwige, den 8. Julius Anno 1643. Als eenige Vorsten en Parlamenten niet wilden gedoogen, dat een Vreemdelingh, Julius Mazarin, 't hooghste bewind in 't Rijck, al de Maght alleen in sijne handen sou hebben, ontstond de soo genoemde Princen-Krijgh. Koningh Louis sou al voor lange jaeren de Kroon niet gedraegen hebben, had de getrouwheyd der Hugenooten hem deselve niet op 't hoofd gehouden. Selfs heeft hy dit erkend in een Edict van den 21. May Anno 1652.; waer in hy seght: Sijn' Onderdanen van de gepretendeerde Gereformeerde Religie hadden hem gegeven gewisse, seeckere bewijsen haerer Liefde en Trouw; insonderheyd by

Allenxen by Trappen op 't hooghste geklommen.

Louis sou de Kroon niet dragen, hadden de Hugenoten hem die niet op 't hoofd gehouden.

Selfs heeft

de

FRANKRYCK.

de doemaelige gesteltenis der saecken; met welcke hy seer wel te vreeden was; en derhalven bevestighde al d'Edicten, oyt ten haeren besten gegeven; ongeaght alle Tegen-Edicten en Declaratien. Naederhand heeft hy meermael haere sonderlinge getrouwheyd seer hoogh geroemd.

hy dit bekend;

Wat grooter Attestatie konden de Hugenooten (seggense) hebben van hare getrouwheyd t'sijnwaerts; van 't goede/ hem gedaen met haer eygen gevaer/ doe 't quaede hem gewisslijck sou getroffen hebben/ als sijn eygene hand/ eenmael/ tweemael; als sijn eygene mond dickmael daer van gegeven heeft? Wat kon men minder dencken/ als dat deese sonderlinge Trouw soo qualijck vergolden; die hem opgehouden hadden/ door hem soo ellendigh verdelgd souden werden. Ontrent 't jaer 1660. begon men haer al weer haere Kercken t'ontnemen: en al te vooren/ Anno 1657. had men haere Predikanten verbooden/ de naem van Pastoor, of Harder/ te voeren. D'Afbreeckingh der Kercken begon eerst in de Steeden/ waer in een Bischop woonde; doch men stond haer toe/ onder voorheenen bekoomene vergunningh/ buyten de Steeden/ of elders/ weer nieuwe te moogen bouwen; welcke haer dan van Roomsch-Catholijcke Geestlijcke haest weer ontrocken wierden. 't Viel swaer voor de Gereformeerde; echter hebbense noch/ soo langh Mazarin leefde/ tot den bloede toe niet gestreeden: van wien men geloofde/ dat hy de Hugenooten, om politique insighten/ wel wou verdrucken/ maer niet geheel verdelgen.

doch haer een slegte vergelding daer voor gedaen

De vervolgingh begind met d'afbreeckingh en ontneemingh haerer Kercken.

Soo langh Mazarin leefde, streedense noch niet ten bloede toe.

Anno 1664. gingh 't met 't neerwerpen der Kercken al voort. De Gereformeerde Soldaten wierden afgedanckt. D'Aertsbisschop van Guillon dwongh door geweld 150. Hugenooten van geringe Conditie, Paepsch te werden. Voornaeme persoonen soght men daer toe te brengen/ aen d'eene syde door beloften van groote voordeelen; aen d'andere door bedreygingen; door de beroovingh haerer Officien, &c. Dapper blies de Geestlijckheyd 't Vervolginghs-vyer op/ door bloedige Predicatien. In Junius Anno 1665. predickte een Priester te Parijs over Christi Gelijckenis van een Mensch/ die een groot Avondmael bereydde; doch vermits de Genoodighde weygerden te verschijnen/ sijnen Dienstknecht uytsond/ seggende: Gae uyt in de Weegen en Heggen/ en dwinghse in te koomen/ op dat mijn Huys vol werde/ Luc. XIV. 23. 't Woord dwingen werd hier uytgelegt door dwang van redenen; met allen ernst noodigen; geduerigh aenhouden; gelijck van de Discipulen, gaende na Emmaus: geseght werd/ datse Christus dwongen by haer te blijven; dat is/ door bidden en aenhouden hem daer toe bewoogen. Maer deese Priester maeckte een andere verklaringh. „Men moet (seyde hy) de Ketters eerst „nodigen/ om te koomen tot de H. Roomsch-„Catholijcke Kerck. Maer soose weygeren/ „want gemeenlijck synse gantsch hardneckigh/ en soo verhard van herten als Pharao, soo moet men haer met geweld dwingen/ haere dwalingen te verlaten/ en tot „'t groot Avondmael/ dat is/ tot 't H. Sa„crament der Eucharistie, en alsoo ten He„mel te koomen. Passense oock op deesen „Dwang niet; soo moet men haer verbloec„ken/ als die Gods Avondmael niet sul„len smaecken/ en uytroyen/ en vernielen/ „en dooden/ en niet onder ons laeten „woonen.

Men soekt de Hugenooten Paepsch te maecken; d'eene door geweld; d'andere door beloften, dreygementen, &c. 1664.

Bloedige Predicatien der Roomsch-Catholijcke Priesters tegens de Hugenooten: en Staeltje daer van.

FRANKRYCK.

Sulcke en diergelijcke Predikingen hitsteden de gemeene Roomsch-Catholijke aen/ om op de Gereformeerde ter vermoordingh aen te vallen/ alsse in haere Kercken tot Godsdienstige oeffeningen by een vergaderd waeren: gelijck in even deese Maend op den algemeenen Vast- en Beede-dagh te Velaux in Provence geschiedde. Onder d'aenvoerders van deesen hoop waeren eenige Papen. God echter verhinderde noch d'uytvoeringh; soo dat alleen eenen Hugenoot dood bleef; doch sommige stierven van schrick.

Wat dit uytwerkte onder de gemeene Roomsch-gesinde.

Terwijl de Roomsch-gesinde de Kercken der Onroomsche ter neer wierpen/ of verbrandden/ heeft de Hemel/ in den aenvang des jaers 1668. verscheydene haerer Kercken/ door een grouwlijck Onweer van Donder en Blixem ten gronde toe doen neervallen; als/ te Chasteau Landon de Kerck en seer schoonen Thoorn van Nostre Dame; de Kerck te Chaalons; d'Abdy van Chailli &c. Doe nu de Kercken der Gereformeerde waeren afgebroocken/ verrightedense haeren Godsdienst onder d'openen Hemel. Maer tegens deese ongewapende vroome Lieden sondense gewaepende Soldaten uyt. Te Rochel verbood men de Protestanten alle koophandel en Handwercken. De Gedeputeerde van eenige Hugenooten, om sijne Maj. byheyd tot d'oeffeningh haerer Religie af te smeecken/ wierden gevangen geset.

Terwijl de Roomsch-Catholijcke de Kercken der Onroomsche ver-brandden of ter neer wierpen, wierden eenige haerer Kercken door de Blixem vernield; 1668.

Noch al gingh men (Anno 1671.) voort met 't verbreecken en verbranden der Gereformeerde Kercken. God daer tegens met 't verwoesten der Roomsche. Een afgrijslijcke Stormwind wierp door geheel Franckrijk een groot getal der selve ter neer; selfs oock binnen Parijs. De schaede wierd begroot op veele Millioenen. Te Versailles, 't praghtig Gebouw des Koninghs/ wierden Poorten en Deuren om verr' gesmeeten. De Sorbonne te Parijs (daer men 't Vervolgings-vyer soo hevigh stookt) geraeckte in brand op klaeren dagh. 't Blusschen viel ondoenlijck. Deese Brandstoockers (dien naem geeft mense) leeden door deese Brand over de 200000. ponden schade. De treflijcke Bibliotheeck van Porcher (eene der Doctoren, die 't bewind over d'eerste Sael had) voorsien met meer dan 50000. der alderschoonste Boecken/ wierd t'eenemael door dese Vlammen vernield. Der Monicken Kloosteren moesten al mee aenhouden. Want de Koning deed binnen Parijs uytroyen de Conventen, binnen vijftigh jaeren daer opgereght.

of door Storm-winden om verr' geworpen. 1671.

Met aenmercklijke Voorbeelden hier van.

Hier op viel Anno 1672. sijne Maj. in de Vereenighde Nederlanden, terwijl men in Franckrijck de Gereformeerde Predikanten en

Voortgangh der Vervolgingh,

FRANKRYCK.

en Ouderlingen gebangen nam; de Kercken al voorts ter neer wierp; de Leedematen op 't swaerste verdruckte; sonder te bedencken dat deese Hugenooten, soo maghtigh veel in getal / soo grouwlijck geplaeghd / in dit nu van Soldaten ontbloot Land wel yet gevaerlijcks hadden konnen ter hand neemen / indiense van den Roomsch-Catholijcken aert waeren geweest. Doch sy maeckten haere lijdsaemheyd aen de gantsche weereld openbaer / en onderwierpen haer / in deese harde vervolgingh / aen Gods voorsienigheyd. Sonder eenige Wapenen quaemense hier en gintsch op Kerckhoven / in Boomgaerden / &c. / by een / om des Heeren woord te hooren uyt den Mond sijner Gesanten / en tot God te spreecken in haere Gebeeden; te bidden voor die haer vervolghden; te Zeegenen die haer vloeckten. Maer stracks nam men haer gebangen; en in der Gebangenen Huysen sond men Soldaten; die daer te werck gingen nae haeren moedwil.

terwijl de Koningh in de *Vereenighde Nederlanden* viel.

Aenmerckingh van 't gevaer, waer in de

Koningh sijn Koninghrijck stelde. 1672.

Geen Hugenooten mogten meer t'samen koomen; selfs niet d'eene Suster by d'andere. De Vrouwen en Dochteren der gebangene dwongh men / met Messen en Deegens op de Keel / ter Mis te gaen. Sommige wierden doodgeslaegen. De Monicken stonden gewapend op de Wallen; passende op de geene / die buyten de Steeden ergens ter

Grouwlijcke Geweldenaryen tegens Mannen; Vrouwen; Dochteren.

Predicatie gingen. Te Marmonde voerde men haer langhs de Straten / geboeyd als Dieven en Moordenaers. Drie uyren langh moestense bloots Hoofds voor de Kerck staen. Allerley de snoodste lasteringen braekte men tegens haer uyt: men spoogh haer in 't Aengesight. Even drie dagen hier nae viel Vyer van den Hemel; even op deese Roomsch-Catholijcke Kerck / deselve t'eenemael verbrandende met een verwonderlijcke snelheyd / met noch 7. of 8. Huysen / en daer in 28. Menschen. Drie Gereformeerde Predikanten verwees men tot een eeuwige Ballinghschap / en men doemde haer in een boete / yeder van 2000. guld. Dit was noch niet genoegh. Men voerde haer bloots hoofds / bloots beens / in 't Hembd / met een Toorts in de hand / een Strop om den hals / de Beul aghter haer / door de geheele Stad.

Aenmerklijckheyd te *Marmonde*.

Snooden handel tegens de Predikanten.

Ondertusschen was Koningh Louis met den Paus over hoop geraeckt / en deed den selven veel hoon aen; tot soo verr' toe / dat de Fransche Majesteyt Anno 1675. de Franciscaner Monicken beval / geen onderdaenigheyd meer te bewijsen aen haeren Generael te Romen. Stelde selfs in Franckrijck een Vicarius Generael. Als nu korts hier nae (Anno 1676.) Innocentius d'XI. tot den Pauslijcken Stoel was gekoomen / moest hy Louis toestaen / dat hy in Franckrijck sou moogen verkiesen een Vicarius Generael der Orden Francisci. Dus hebben de Fransche Koningen van tijd tot tijd de Roomsche Pausen veele haerer Slaghvederen uytgepluckt. De Kardinael d'Estree stond / van wegen Koningh Louis, Innocentius in alles seer hevigh tegen. 't Gebeurde nu Anno 1676., dat de Paus eens wou hooren predicken den Pater Recanati, vermaerd wegens sijne vrymoedigheyd en neepredenen in sijne Predicatien. D'Estree was 'er tegenwoordigh. Deese Pater braght in sijn Sermoon te pas / dat Keyser Frederick sigh had laeten verleyden door sijne Hovelingen / om sigh tegens den Roomschen Stoel te kanten; doch dat de tweede Generael der Dominicanen sigh niet had ontsien / vrymoedighlijck tot hem te seggen: Cæsar, Cæsar, (Keyser / Keyser) / ghy sijt een boos Mensch, en veraght de Paus. Dit riep hy met een seer luyde stem / met de voorste vinger / gelijck als dreygende / op d'Estree wijsende. De Toehoorders pasten deese woor-

Koningh *Louis* raeckt met den Paus over hoop, en hoond hem. 1675.

De Kardinael *d'Estree* kant sigh in alles tegens Paus *Innocentius*, ten gevalle van *Frankrijck*.

Aerdige neep van *Pater Recanati* op hem, in sijne Predicatie. 1676.

FRANKRYCK.

woorden op dien Kardinael / wijl hy de naem van Cæsar voerde.

Boose bedrijven der Paepsche Geestlijcke, om de Hugenooten met eenigen schijn op 't lijf te komen vallen.

Om de Gereformeerde met dies te meer schijn op 't lijf te komen / wierpen de Geestlijcke selfs sommige Beelden om verr'; en beschuldighden dan de Hugenoten met deese daed; gelijck t'Oranje en anderweegen. Eenige Predikanten wierden voor al haer leven op de Galey gebannen: d'Onroomsche van alle Ampten afgeset. Men stelde (in naevolgingh van Satans Versoeckingh ontrent den Heere Christus) Loon-gelden voor de geene / die van de Hugenootsche tot de Roomsche Religie souden overgaen. Onder deese Verbolgingh tegens d'Onroomsche wierd een andere wettiger aengesteld tegens een groot deel Roomsch-Catholijcke Vergiftigers / waer van hier boven gewagh is gemaeckt.

Grouwlijcke Vergiftigers; waer onder oock Roomsche Priesters. 1679.

In 't getal deeser verduyvelde Menschen was oock de Priester van S. Paul, genoemd Cotton, voor deesen een Monick Cordelier geweest / dien men hield voor een seer heyligh Man. De meenighte sijner Kindermoorden / Vergiftigingen / en andere grouwelen; onder welcke sommige soodaenigh waeren / dat mense in sijne Sententie niet dorfde uytdrucken / bevond men bynae ontelbaer. Nae d'afhouwingh der reghterhand wierd hy verbrand. Meer andere Priesters nam men gevangen / op vermoeden / van deelgenooten deeser afgrijslijcke boosdaeden te sijn. Dit gebeurde Anno 1679.

De vervolgingh vaert al voort, en verswaerd. 1682.

Anno 1682. gingh de verbolgingh tegens de Hugenooten met verswaeringh al voort. Marquis de Blansack, derde Soon des Graefs van Roye, derhalven van geringe Middelen / deed afsweeringh van d'Onroomsche Religie. Om andere voornaeme persoonen tot diergelijcken af-val aen te locken / begiftighde de Koningh hem met een Pensioen van 2000. Ryckxd. jaerlijcks; en hoopgevingh van noch meer. Dus wierd de Religie een Koopmanschap; met welcke men kon rijck werden nae 't Ligchaem / maer arm nae de Ziel. In alle ruylingen van yet slegts tegens beeter (gelijck de Roomsch-Catholijcke haren Godsdienst aghten) moet men geld toegeven: maer nu kreegh men veel geld by deese mangelingh.

'T Ontwijcken werd d'Onroomsche belet; oock, te verkoopen haer onroerende Goederen.

'T Ontwijcken wierd de Gereformeerde belet. D'ontweeckene wierden gedaegd / weer in 't Rijck te koomen / op verlies van al hare Goederen. Geen Onroomsche moghten haer' onroerende Goederen verkoopen. Als d'Ouders gestorven waren / stelde men Roomsche Vooghden over haere Kinderen. S. Bufant, een Koopman te Montpelliers, had eenige Balen Gereformeerde Boecken derwaerts doen brengen in 't Schip van Mons. Fusquet. De Boecken wierden door Beuls handen verbrand. Fusquet moest een boete van 1000. Parijssche Ponden opbrengen; Sr. Bufant (Busfand) wierd gehangen.

De Roomsch-gesinde vallen in der Gereformeerden Kercken, verbranden den Predickstoel; Bancken, en selfs de H. Bybel.

Te Grenoble vielen de Roomsch-gesinde in de Gereformeerde Kerck. Verbrandden niet alleen de Predickstoel en Bancken / maer oock selfs de H. Bybel. Allerweegen hoorde men de Roomsch-Catholijcke roepen / dat men wel haest van een nieuw S. Bartholomæi-Feest sou hooren. Dat men nae drie jaeren in Franckrijck nae een Hugenoot met de kaers sou soecken / maer niet vinden. De Geestlijcke verwierven een Bevel / waer by alle Gereformeerde Vroedvrouwen / op straf des doods / wierd verbooden / sigh te laeten gebruycken by eenige in arbeyd sittende Onroomsche Vrouwen.

Bloeddorstigheyd der Geestlijcke.

De Jesuit Maimburgh in sijn Opdraght aen den Koning voor sijne Historie van 't Lutherdom, seght: Hy hoopte wel haest te sullen beschrijven de Historie van de geboorte / en te gelijck van de vernietiginge des Calvinistendoms: en in deese hoop verlustighd hy hem op een sonderlinge wijs. Dus dorstigh sijn de Geestlijcke nae der Hugenooten bloed; van welcke nochtans de Koningh sulck een groote getuygenis van haere getrouwheyd t'sijnwaerts had gegeven / doe de Roomsch-Catholijcke hem van de Kroon; en misschien van 't leven wilden berooven. Van welcke oock een Koningin Regente van Franckrijck al langh voor deesen had gesegt: Datse met haer sou konnen verrighten alles watse begeerde / indiense haer maer alleen Religions-vryheyd wou laeten.

De Koningh vervolghd dus d' getrouwste van al sijn' Onderdaenen.

Die selfs deese Maj. in sijne Oorlogen op 't getrouwste hadden gediend; schoon de Vergeldingen voor de Roomsch-gesinde, de slaegen voor haer waren. Die voor hem haer leven wilden opsetten / alsse God maer moghten dienen na sijn woord en haere Conscientie, &c.

Woederyen eens Paeps tegens een in doods gevaer leggende Gereformeerde Vrouw.

In Languedocq viel Anno 1682. een seer Godsalige Vrouw in een doodlijcke Sieckte. Tegens wil en danck haerer Kinderen drongh een Paep in haere Kamer. Gingh haer eerst aen met gladde woorden / datse Roomsch-Catholijck sou werden; soo souse de Saligheyd bekoomen. Daer nae met vervloeckingh / tot in 't diepste der Hel / voor alle Duyvelen / indiense in haer Kettersch geloof bleef. Sy / in haere Religie wel geoeffend / had hem haest de mond gestopt. Waer op hy / knerssel-tandende van boosheyd / op deese in doods gevaer leggende Vrouw aenviel; haer met woedende handen eenige felle slaegen in 't Aengesight gaf; daer nae wegh liep / met deese woorden: Gae heenen vervloeckte in 't Helsche vyer voor alle Duyvelen.

Grouwlijcke bedrijven van Marsaut, Præsident der Verkiesingh van Niort.

Marsaut, Præsident der Verkiesingh van Niort, wou oock d'eer hebben / van te sijn een Wercktuygh tot Bekeeringh der Hugenootsche Ketters. Gemeenlijck begonden andere dit werck met beloften; daer nae met dreygementen: maer deese manier daght hem te langh-wijligh. Met den aenvangh wou hy een eynd van de saeck maecken. Viel in de Huysen / en begon / sonder eenige omweegen / met stocken swaerlijck te slaen op Mannen en Vrouwen. Deed haer nae de Mis sleepen / en de hand op een Boeck leggen / om haer haere Religie te doen afsweeren. Settede de punt sijns Degens op de Keel of Borst der Gereformeerde, die hem te gemoet quamen / om haer dus te dwingen

tot

FRANKRYCK.

tot 't verlaeten haerer Godsdienstς. Drie Priesters, en twee sijner Ruyters / wilden een Vrouw / met een Kind aen de borst / gewelddaedigh nae de Mis sleepen. Sy deed tegenstand nae alle vermoogen. Soo woedend wierd Marsaut hier over / dat hy Moeder en Kind met voeten trapte. Met een Paep, en sommige Soldaten / vergeselschapt / gingh hy in alle Huysen. Deed al de geene / welcke hy vond / op haere knyen vallen. Leydde haere handen op een Boeck. Liep dan den Intendant aenseggen / dat sulcke en sulcke op 't H. Euangelium hadden gesvvooren / datse Catholijck souden werden. Protesteerdense daer tegens / soo wierdense in een ellendigh-stinckend Gat geworpen. Een geheel Boeck sou men konnen vervullen met de grouwlijcke bedrijven van deesen Præsident Marsaut. Als nu de dus Roomsch-Catholijck-gemaeckte eenige oeffeningen haers ouden Godsdienstς waernamen / soo waren haer de swaerste Straffen bereyd.

om de Hugenooten te bekeeren, en Roomsch-Catholijck te maecken.

Uyt de Supplicatie der Fransche Vlugtelingen aen d'Euangelische Switsersche Cantons sullen wy alleen dit weynige uyttrecken. Men vraegd de Gereformeerde, offe Roomsch-Catholijck willen werden? Weygerense / stracks plonderen de Dragonders haere Goederen / en verbranden 't geen haer niet dienen kan. Haer Huysen werden verkogt voor bynae niets aen de geene die af-vallen. De persoonen selfs werden gemarteld op d'aldergrouwlijckste wijsen. Men slaet haer jammerlijck met Stocken. Men sleept haer met 't hayr door slyck en dreck nae de Paepsche Kerck. Manspersoonen hangense by de voeten / de Vrouwen by 't hayr op. Binden haer Touwen onder d'armen / en laeten haer tot de mond toe in 't Ys-koud water der diepe Putten sincken; en dus hangen tot datse den Geest geven. Steecken haer in Sacken / en laeten haer de Trappen afrollen. Setten haer tot den Hals toe in Kuylen / opgevuld met dreck en vuyligheyd. Binden haer in de Schoorsteenen; steecken Stroo onder haer aen / soo dat de Vlammen haer de voetsoolen verbrandden / en den Adem versticken. Laeten haer by een kleyn Vyer tot aen haer middel braeden. Gieten haer siedend-heeten Oly in de Mond. Slaen met Hamers haere vingers door eenige Gaetjens / ten dien eynde in stucken Houts geboord: of scharpe yzers tusschen de Vinger en Nagel; of scheuren de Nagelen van 't vleesch af. Trecken Vrouwen en Dochteren naeckt uyt / en jaegen haer dus uyt haere Huysen op de Straet by helderen dagh. De verdere noyt meer gehoorde schendlijckheden schaemd onse pen sigh uyt te drucken. Men verhinderd haer te slaepen; en soo haest haer d'oogen toegaen / steeckt men haer met Naelden; of men geesseld haer met roeden. Als d'eene deese Roomsch-Catholijcke Bekeerders moede is / of selfs slaepen wil / werd hy van andere verpoosd; alles om haer te doen af-vallen. Wanneerse sien / dat yemand onder de Martelingh beswijkt / en den Geest sou geven / soo latense hem wat rusten / tot dat hy sigh weer herhaeld heeft; en beginnen dan op nieuws. Wy konnen de grouwelen niet langer aenteeckenen. Dit sijn de Bekeeringhs-middelen der Roomsch-Catholijcke in Franckrijck; welcke regtvaerdigen de Tyrannyen der Spaenjaerden in de Nederlanden en elders; want die maeckten meerendeel door verbrandingh / of verworgingh / of onthoofdingh / noch een kort eynd van d'ellende / &c.

Staeltjens der afgrijsslijck-wreede bedrijven tegens Mans en Vrouws-persoonen van de Gereformeerde Religie in Franckrijck, te boven gaende die van de Tyrannighste, Heydensche Keyseren tegens d'oude Christenen.

Evenwel / dit alles geluckte niet nae den vollen wensch der Roomsch-Geestlijcke. Vielen eenige voornaeme persoonen af door vrees van 't verlies haerer hooge Officien,

Evenwel, viel dit alles niet uyt nae den vollen

of

FRANKRYCK.

wensch der Roomsch-Catholijcke Geestlijcke.

of hoop van bekoomingh derselve; andere door schrick voor de grouwlycke wreedheden; noch andere geringe door beloften; soo kreegen veele daer tegens / tot noch toe Roomsch-Catholijck geweest / een grouwel van de Religie, die soo tyrannisch en bloedigh is / en begaven haer tot de geene die lijden moesten. Dit deed de Bisschop van Tholosa klaegen in een Brief aen Monf. de Lionne, en den Pauslijken Nuncius, ontrent 't jaer 1670./ dat de Hugenooten in sijn Bisdom / onaengesien alle gebruyckte middelen / geweldigh toenaemen. Maer doe kreegh men van de Koningh een Edict tegens de Roomsche die Onroomsch wierden / boven maten scharp; oock tegens de Gereformeerde, tot wiense overgingen.

Verstandige Roomsch-Catholijcke geargerd, waer door.

't Argerde veele verstandige Roomsch-gesinde niet weynigh / dat men de Hugenooten dus geweldadigh dwongh Roomsch-Catholijck te werden. Deeser wijs / seydense / maeckte men wel Huyghelaers / maer geen goede Christenen. De dus gedwongene bleven in haer hert afkeerigh van de Roomsche Religie; en hoe grouwlijck was 't dan niet gedaen / de H. Mysterien, 't Sacrament des Altaers, te geven aen sulcke / die 't selve / op de Roomsche wijs bediend / versoeyden / als Afgodisch / Ec.

De Kinderen der Gereformeerde, Soonen en Dochteren, van 7. jaeren, door een Edict Capabel gesteld,

Noch al verargerde de Vervolgingh tegens de Hugenooten, welcke daeghlijcks dingen wierden opgelegd / smertlijcker als de dood. De Koningh declareerde, dat de Kinderen der Gereformeerde, Soonen en Dochteren / van 7. jaeren / sal vry staen / als Capabel om met reden te kiesen in een saeck van soo grooten gewight, als die van haere Salighheyd is / haer te begeven tot de Roomsch-Catholijcke Religie. Datse sullen mogen affsweeringh doen van de Gereformeerde; sonder dat d'Ouders of Vrienden haer eenige verhindering sullen mogen maeken. Dus bekeerd sijnde / sullense tot haer' Ouders moogen weerkeeren / om van haer opgevoed te worden; of sigh van haer mogen begeven / en een Jaergeld van haer eysschen; welck Pensioen d'Ouders yeder vierde-deel Jaers sullen moeten betalen / of daer toe gedwongen werden.

om met reden te konnen verkiesen een Religie (de Roomsche), en wat'er byginghe.

Sie daer een Kind van 7. jaeren (gemeenlijk noch niet weetende wat Religie is) / werd hier maght gegeven / om een Religie te verkiesen / waer aen de Salighheyd hangd; en toegeschreeven / dat te konnen doen met reden. Souden (seyden de Hugenooten) de Heeren Geestlijcke / die dit Edict te weeg braghten / wel eenige haer aengaende Verschil-saeck / maer 100. guld. en noch minder bedragende / willen stellen aen d'uytspraeck van een sevenjaerigh Kind? op der selver Oordeel een stuck Gouds / of 't goed of valsch was / willen ontfangen? En sullense nu Capabel sijn, om met Reden te konnen keur doen in een saeck van soo groot gewight, als die van hare Salighheyd is? Konden de Roomsch-Geestlijcke / uyt welcker Koocker dit quam haer wel belagchlijcker ten toon stellen? Hoe veele Mannen met grijse Baerden onder de

Schimpige, en oock ernstige aenmerckingen

Pauslijcke weten noch t'onderscheyd tusschen de Paepsche en Gereformeerde Religie niet? Als een sevenjaerigh Kind van de Roomsche tot de Hugenootsche Godsdienst wou overgaen / soudense niet seggen / 't is Kinderwerck. Hy verstaet het niet. Is'er (vraegdense) by dit volck gantsch geen schaemte meer voor de geheele weereld. Selfs verstandige Roomsch-gesinde lagchten'er mee; of schaemden sigh over dit Edict, door de Geestlijckheyd uytgewerckt.

der Hugenooten hier op.

Verder aenmerckingh,

Maer wat stack hier aghter? Sulcke Kinderen (gingen de Hugenooten voort) / door haer te toonen de mooye Aperyen in de Paepsche Kercken; door dit en dat te beloven / soudense lightlijck konnen winnen. Soo haest men haer had doen seggen: Wy willen Roomsch-Catholijck werden; sou men haer terstond haer' Ouders onttrecken / om haer te doen affweeren de Gereformeerde Godsdienst / sonder dat d'Ouders sulcks op eenigerley wijs souden moogen verhinderen. 't Is oock dus geschied. Valt dit Godvreesende Vaders en Moeders niet thienmael swaerder als de dood? Saegense (dit waren haere klaghten) haere Kinderen van de Wolven verscheuren / 't was lijdelijck: alleen 't Lighaem verdorven; de Ziel behouden. Nu moestense haer' alderdierste Panden / welckese meenden op te voeden tot Leeden des Heeren Christi, van haer sien afgeruckt in haer' onnoselheyd / om te werden opgetrocken in een Leere / welckese hielden voor Afgodisch / en Zieldoodend; sonder daer tegens te mogen waecken. Wierden dus beroofd van een Reght / 't welck God en de Natuer haer had gegeven. Soo een Kind van Vader / of Moeder / of Voogden / wegens eenige misdaed gestraft / en daer door verbitterd is / 't sal / om sig te wreeken / seggen / dat het Roomsch-Catholijck wil werden. Daer mee sijnse 't quijt. Wil 't weer tot haer keeren / sy moeten 't opvoeden / sonder haer te moogen vermaenen / of bestraffen. Wil 't niet; sy moogen elders gaen / en d'Ouders sullen 't een jaerlijcks Pensioen moeten geven / nae gelegenheyd haerer middelen; of daer toe gedwongen worden. De Geestlijcke sullen haer wel seggen / waer; om mee van den Buyt te deelen / indien d'Ouders rijck sijn: soo arm / sy sullense haer weer t'huys senden. De Koningh heeft wel verbooden / dat yemand sigh voor sijn vijf-en-twintighste jaer in een Klooster magh begeven; als voor dien tijd niet bequaem om belofte te doen tot sulck een gewightige saeck. Maer met de Hugenootsche nieuwe bekeerde Kinderen sal 't wat anders sijn / als met die der Catholijcke, wijlse op haer sevende jaer Capabel werden verklaerd / om keur van Religie te doen. Hoe bot dan d'eene / hoe vernuftigh d'andere. Hoe veel ondeugende Soonen en Dochteren is dit niet de voet gegeven / om haer' Ouders sigh t'onttrecken; haer een jaergeld af te dwingen / nae gelegenheyd van haer vermogen / met alleen Paepsch te werden: dan te Hoereeren / Suypen / Dobbelen / Ec.

op d'alderellendighste.

en seer boose Gevolgen,

welcke uyt dit Koninghlijck Edict

stonden t'ontstaen, en met'er daed ontstaen sijn.

D'Ouders moghten haere Kinderen niet buytens Lands senden, op seer hooge straffen.

Wilden d'Ouders haere Kinderen buytens Lands senden / 't was haer by dit Edict verbooden; op straf van d'Inkoomsten aller haerer Goederen; of die geen vaste Goederen hadden; op een andere straf / nae gelegenheyd haerer Middelen. Op dit Edict, en alles wat'er in begrepen is / hebben wy breede aenmerckingen gesteld in onse Frankrijcks Kercklijcke en Weereldlijcke Staet, van pag. 424. tot 444. Daer nevens oock de Bedenckingen op een ander gevolghd Edict des Koninghs / bevattende een Verbod aen alle Zee en Ambaghtslieden van de Gereformeerde Religie, sigh nae andere Landen te begeven / op ongemeen-swaere straffen. Kon men vlacker aengaen tegens 't Edict van Nantes, 't welck klaerlijck verbied / de Hugenooten haere Kinderen t'ontneemen / om deselve in de Roomsche Kerck te doen Doopen / of te Confirmeeren, tegens wil haerer Ouderen. 't Eerste Edict was gedateert den 8. Julius 1681. 't Andere den 3. Junius 1682. Wederom volghde een Edict den 5. May Anno 1683., verbiedende de Predikanten der Gereformeerde Religie, eenige Roomsch-Catholijcke tot haere Kerck aen te neemen. Selfs oock / Papisten in haere Kerck te laten koomen / op straf van Bannissement / verbeurdmaeckingh der Goederen / en afbreeckingh der Kerck. Een nieuwe Strick voor de Hugenooten. Men behoefde maer een Roomsch-Catholijck op te maecken / om onder d'andere mee in de Kerck te sluppen. Daer mee was de Predikant gebannen; sijn Goederen verbeurd / de Kerck afgebroken.

Ander Koninghlijck *Edict*, ontrent Zee en Ambaghtslieden van de *Gereformeerde Religie*.

Nieuw *Edict* en nieuwe Strick voor de *Hugenooten*. 1683.

Hoe d'Intendant Marillac te werck gingh in Poictou, kan sonder afgrijsen niet geleesen worden. Soo haest sijne Soldaten in 't Huys van een Gereformeerde quamen / dreygdense met grouwlijke Godslasterlijke Vloecken (waer in de Fransche Roomsch-Catholijke boven alle andere Natien uytsteecken) datse haer soo en soo souden handelen / indiense niet terstond nae de Mis gingen. Die standvastigh by haere Religie bleven / wierden by kleyne vyeren gebraeden aen de Soolen harer voeten; of met Stocken onder de selve geslaegen. In een Dorp / dight by Niort, bondense drie Vrouwspersoonen op Bancken / en gooten haer met alle geweld Water in de mond / tot barstens toe. Echter stondense deese ellende kloeckmoedigh uyt. Sommige wondense in Slaeplaeckens / en droegense dus in de Roomsche Kerck; daerse met Wywater wierden besproeyd. Dan seydemen / sy waren Catholijck. Begavense sigh weer tot de Predicatien der Gereformeerde, soo wierdense gehangen / als weer af-vallige van 't Pausdom; of in Gevanckenissen geworpen / daermense van honger / en ellende liet vergaen. De Predikanten / die d'op sulck een wijs Paepsch-gemaeckte persoonen tot 't gehoor toelieten / en de Kerck / waer inse quamen / wierden volgens 't gedaghte Edict gehandeld. Marillac deed d'Inwooners van dit en dat Dorp voor hem koomen / beval haer in een andere Kamer te gaen; en haren Naem aen sijnen Secretarius bekend te maecken. Sonder arghwaen gehoorsaemdense. Na d'opschrijvingh lietmen haer gaen. Dan gafmen deese Naem-lijst aen den Paep des Kerspels, met bevel / om d'afsweering van al d'aengeteeckende op te neemen. Schoon deese ellendige betuyghden / nergens van te weeten / niets beloofd te hebben / 't kon haer niet baeten. Wildense haere Religie niet afsweeren / soo moestense getormenteert werden / dickmael tot'er dood toe. Dus kon d'Intendant Marillac bekeeren. Waer mee de Bisschop van Poictiers selfs spottede in een aensienlijck Geselschap / als hy de nieuwe Roomsch-Catholijcke noemde de Bekeerde van Marillac, alhoewel 't anders wel na sijnen sin was. Andere Intendanten hebben 't niet beeter / sommige noch arger gemaeckt. Ongehoorde grouwelen soumen daer van konnen te verde brengen. Maer de Leeser siet wel / indien wy van alles wat wy ter loops hebben aengeweesen / en van noch honderdmael meer / een net verhael wilden doen; op alles Exempelen by-brengen / hoe verr' dit sou moeten uyt-loopen / waer toe wy hier geen plaets hebben.

Grouwlijke bedrijven van d'*Intendant Marillac*, met sijne *Roomsch-Catholijke* Soldaten, Om de *Hugenoten* *Catholijck* te maken: desgelijcks van andere *Intendanten*.

De Bisschop van *Poictiers* selfs spottede met deese Bekeeringen; schoon 't werck hem wel nae den sin was.

Tot nu toe hadmen niet willen weeten / datmen reghtdraeds handelde tegens 't eeuwigh Edict van Nantes; gegeven van Koningh Henrick de IV.; bekraghtighd van Louis de XIII. en de XIV. tot verscheydene malen. Men had het wonderlijke Glossen tegens den Text weeten te geven. Maer nu wistmen geenen Deckmantel meer te vinden. Derhalven sijne Majesteyt in October Anno 1685. rond gingh / en 't gedaghte Edict in al sijne Landen gantsch vernietighde: Doe begon de Vervolgingh noch feller aen te gaen. Een Staeltje sullen wy alleen voorstellen. Den 26. Augustus Anno 1686. quaemen de Dragonders binnen Metz. De volgende dagh 's morgens vroeg ontboodmen ontrent 150. der voornaemste Gereformeerde op 't Stadhuys. De Graef van Bussy seyde tot haer: Hy had ordre van sijnen Koningh ontfangen / by welcke sijne Maj. verklaerde: Hy had haer 10. Maenden tijds vergund / om haer tot de Roomsche Kerck te begeven; doch haren plight niet gedaen / sijne goedheyd niet erkend. Nu wou hy / datse sigh binnen 24. uyren Catholijck souden verklaren. Voeghde daer by: Sy hadden niet anders te doen / als te gehoorsamen / of door Soldaten daer toe gedwongen te werden. Die niet af-vielen / sondmen terstond 8. / 10. / 12. / 16. / 18. Dragonders in Huys. Die noch al niet beloven wilden / de Roomsch-Catholijcke Religie te sullen aenneemen / bliesmen Tabacksroock in de Neus door 't hoofd der Pijpen. Men stack Swavel in brand / en hieldse haer voor den Neus / nae datse eerst haere handen hadden gebonden / om de Neusgaten niet te konnen toehouden. Men deed haer Treghters in den mond / en liet'er Water in lopen / om haer te versticken / of te doen barsten. Men belettede haer den slaep. Andere dwonghmen een Ey in de hand te neemen / en deselve in siedend Water te houden / tot dat 't Ey hard geworden was. Veel eerlijcke

De Koningh vernietighd nu gantschlijck 't Eeuwigh *Edict* van *Nantes*. 1685.

Waer op de Vervolging noch meer verswaerd.

Afgrijslijke bedrijven van deese *Roomsch-Catholijke* schoone Bekeerders.

FRANKRYCK. ke Weduwen gaf men over aen de beeſtlijcke luſten van 30. Dragonders / welcke niet anders uytwierpen als Godverloogcheningen en Vloecken / onder de vuylſte woorden die de Duyvel opt ſou konnen bedencken. Dit waren de heylige Wercktuygen tot bekeeringh der Onroomſche. D'eerbaerheyd verbied my / haere grouwelen ontrent Vrouwen en Dochteren van de Gereformeerde Religie voor te dragen. Men kon niet over de Straten gaen / ſonder te horen 't gejammer der gene / die van de Dragonders ellendig getormenteerd wierden. Haer' onmenſchlijcke bedrijven veroorſaeckte / dat op weynige na al d'Inwooners te Metz af-vielen. 't Beſte deel ſou volſtandigh ſijn gebleven / indien haer de dood / 't ſy des verbrandens of des hangens / waer' aengedaen geworden: maer nu deedmen haer daeghlijcks duyſend dooden lijden / waer van d'ellenden uytſpreecklijck ſijn.

gepleegd te Metz.

Midden onder deeſe wreede vervolging ſchrijft de Koningh aen den Keurvorſt van Brandenburgh,

Wonderlijck was 't / dat even op dien tijd / alſmen te Metz ſoo barbariſch handelde; in Languedocq, Guienne, &c. / noch grouwlijcker te werck gingh; en de Keurvorſt van Brandenburgh daer over een Brief aen Koningh Louis ſchreef / ſijne Maj. den 6. September Anno 1686. hem tot antwoord toeſond: „Mijn Broeder / 'k Sou met geen „ander Prins als u my ingelaeten hebben „over 't Subject, waer van U. V. D. my heeft „geſchreeven / in faveur mijner Onderdanen „van de geprætendeerde Gereformeerde Re-„ligie. Maer om U te toonen de byſondere „aghtingh / welcke ick voor u heb / ſoo ſal „ick beginnen / met te ſeggen / dat Lieden / „tot mijnen Dienſt qualijck genegen / onder „de vreemde hebben geſtroyd door oproerige „Schriften / als of ick in mijne Staten niet „onderhield de Declaratien en Edicten, van de „Koningen mijne Voorſaeten verleend ten „voordeel mijner Onderdanen van de gepræ-„tendeerde Gereformeerde Religie; en van „my ſelfs haer beveſtighd; 't welck tegens mij-„ne meeningh ſou ſijn. Want ick draegh ſor-„ge, datmen haer voorſtae in al de Privilegien, „die haer ſijn toegeſtaen geweeſt; en datmen „haer laet leven in gelijckheyd met mijn' an-„dere Onderdanen. Ick ben daer toe verpligt „door mijn Koninghlijck Woord, en door de „kennis, welcke ick heb van de Proeven, dieſe „my van haere getrouwheyd hebben gegeven, „geduerende de laetſte beroerten, waer in ſy „de Wapenen tot mijnen dienſt aennaemen; „haer met kraght en goed ſucces geſteld heb-„ben tegens de booſe voorneemens van een re-„bellige Parthy, gemaeckt tegens mijn' Au-„thoriteit en mijne Staten. Hy moght'er (ſeydemen) wel by gedaen hebben: tegens mijne Kroon / en veellight mijn leven; welcke beyde hy de Hugenoten te dancken had.

dat hy ſijn Onderdanen van de Gereformeerde Religie beſchermde by haere Privilegienen d'Edicten: in gelijkheyd hield met ſijn' andere Roomſche Onderdanen, wijl hy daer toe verbonden was; ſy 't aen hem verdiend hadden, &c.

FRANKRYCK.

De Leeſer vergelijcke deeſen Brief met 't geen hier boven verhaeld is; en oordeele / of'er eenige Overeenkoming tuſſchen deſe Woorden en de Daeden kan gevonden werden. Waer by oock aen te mercken ſtaet / dat 't eeuwigh Edict van Nantes, en d'andere ten voordeel der Gereformeerde, welcke hy ſelfs ſeght van hem beveſtigt te ſijn / alreeds voor een jaer (in October Anno 1685.) door hem gantſch waren te niet gedaen met deeſe woorden: „Doen derhalven te weeten / dat wy / „ſoo uyt gemelde / als andere ons hier toe „beweegende oorſaecken / goede kennis / en „Koninghlijcke Magt / door dit tegenwoor-„digh beſtendigh en onherroeplijck Edict, „afgedaen en herroepen hebben / afdoen en „herroepen 't Edict van den Koningh onſen „Heer Grootvader / gegeven in April Anno „1598., met ſijnen gantſchen inhoud; ne-„vens de (den 2. May) daer op gevolgde en be-„ſlotene Artijkelen; desgelijcks de daer over „verbaerdighde Patenten; en voorts het te „Niſmes

Waer tegens geſteld werd ſijne te niet-doeningh van 't Edict van Nantes.

alreeds gedaen een jaer voor dat hy.

FRANKRYCK.

de gedagte Brief aen Keur-*Brandenburgh* sond.

„Nismes in Julio Anno 1629. diensghalven gepubliceerd Edict. Wy verklaren deselve „voor Nul, als offe nopt gegeven waeren; „nevens alle andere aen de gedaghte gepræ„tendeerde Gereformeerde Religie, soo wel „door deese als andere Edicten, Declaratien „en Arresten gegevene Vryheden / van welc„ke natuer die oock sijn moghten / &c. Daer op volghd 't gebod / van de neerwerpingh aller Onroomsche Kercken; 't verbod van de gantsche oeffeningh harer Religie, &c.

Der *Hugenoten* qualijck vergoldene Trouw.

Immers konnen niet seggen / dat de Hugenoten deese harde handeling verdiend hadden / door ontrouw tegens sijne Maj. Want Anno 1652.; daer nae meermael / heeft hy haer gegeven een ander getuygenis met eygener hand / gelijck hier boven gehoord is; en nu noch wederom; selfs nae de vernietigingh des Edicts van Nantes en der andere / aen de Keurvorst van Brandenburgh.

De Koningh vervolghd haer, selfs in *Turckyen*, en in *Portugal*.

't Was sijne Maj. niet genoegh / deese sijne door hem selfs verklaerde getrouwe Onroomsche Onderdanen in sijn eygen Rijck soo hevigh te vervolgen: maer oock sijnen Ambassadeur aen 't Turcksche Hof braght te weegh / dat de Fransche Gereformeerde aldaer of Roomsch-Catholijck werden / of vertrecken moesten. Hoe hy hier ontrent in Portugal handelde / is onder de Portugeezsche Geschiedenissen gehoord. Een sonderlinge gunst was 't / dat de Mareschal de Schomberg by Koningh Louis soo seer wel verdiend / verlof kreegh / 't Fransche Rijck te mogen verlaten; doe hy van de Gereformeerde Religie gantschlijck niet wou af-vallen.

't *Nantisch Edict*, genoemd 't *Eeuwige*.

Dickmael hebben wy gewagh gemaeckt van 't Nantisch Eeuwigh Edict, anders 't Edict der Religions-Vreede in Franckrijck onder Henrick de IV.; meer als eenmael bevestighd van sijne Naesaten Louis de XIII. en deesen Louis de XIV.; gelijck alreeds is gehoord. Den korten Inhoud der voornaemste Artijkelen sullen wy hier voorstellen.

Anders: 't *Edict* der *Religions*-Vreede in *Frankrijk*, opgereght van Koningh *Henrick* de IV. en dickmael bevestighd van de volgende Koningen, *Louis* de XIII. en *Louis* de XIV. Van welck Edict den korten Inhoud van de voornaemste *Artijkelen*. Hier als met een woord werd voorgesteld

Weersijds sou vergeven en vergeten sijn alles wat sigh had toegedragen tsederd Anno 1585.; sonder dat d'een d'ander yets daer van sou mogen verwijten. De Catholijcke Roomsche Religie sou overal werden ingevoerd sonder verhinderingh. De Geestlijcke souden ontfangen haere Thienden en andere Inkoomsten harer Beneficien: Oock mogen weer koopen al haere Kercken; de Huysen / en Gebouwen / gesteld op gewijdde Plaetsen: of de Besitters mogen dwingen deese Goederen haer te verkoopen / voor behoorlijcke waerde. Die van de Gereformeerde Religie souden overal vry mogen woonen / sonder te werden ondersoght / gequeld / gemoeyd / of eenighsins gedwongen tot yets / strijdende tegens haer Gewisse. Alle Heeren / Eedele / en andere / hebbende Hoogh-Gerigt / en besittende Volle Leenen / souden hebben de vrye oeffeningh haerer Religie opentlijck voor elck een: andere Eedele / geen Hoogh-leen besittende / de vrye Exercitie alleen voor haer Huysgesin / of tot 't getal van 30. meer. Deese vrye Religions-oeffeningh souden genieten alle Steeden en Plaetsen door 't geheele Koninghrijck / daer deselve in gebruyk was Anno 1596. en 1597.: Oock daer die mogt ingevoerd sijn uyt kragt van 't Vreede-Edict des jaers 1577. Niet toegelaten sijn aen 't Hof des Koninghs / noch binnen Parijs, noch 5. Mijlen daer rondom. Echter sou yeder vryheyd van Conscientie behouden. In de toegelatene Steeden soudense Kercken mogen bouwen / noodigh tot d'oeffeningh haers Godsdiensts; doch haere Predikanten en Voorleesers sigh waghten van oproerige redenen te gebruycken. De gewoone Feestdagen onderhouden met geslotene Winckelen; soo nochtans / datse binnens deurs haere Handwercken souden mogen verrighten; doch sonder groot gerught te maecken. De Boecken der Gereformeerde souden niet mogen gedruckt of verkogt werden / als in Plaetsen / daer de Religie toegelaten is. Alle Pasquillen en Smaedschriften blijven verbooden. In d'Academien soumen yeder moeten ontfangen sonder onderscheyd van Religie. Desgelijcks souden de Siecke en Arme toegelaten werden tot de Gasthuysen / en d'openbare Aelmoessen. De Gereformeerde souden verplight sijn t'aghtervolgen de Wetten der Roomsch-Catholijcke in 't stuck van 't Houwlijck / aengaende de Graden van 't Bloedverwandschap. Oock betalen de Reghten en Inkoomsten van de Lasten / en d'Officien, met welckese sijn voorsien; sonder dwangh van Ceremonien tegens haere Religie. Tot een Eed geroepen / soudense gehouden sijn / de hand op te steecken / te sweeren / en aen God te beloven / datse de waerheyd souden seggen. Verbonden sijn te betalen de Thienden / behorende aen de Roomsch-Catholijcke, of deselve af te koopen / soo als haer best sal duncken. Die van de Gereformeerde Religie wierden verklaerd voor bequaem / om te bedienen allerley Amyten / Staten en Officien, hoedanigh deselve mogten sijn / Koninghlijcke / Heerlijcke / Steedelijcke. Oock / om sonder onderscheyd ontfangen te werden in de Hoven en Parlamenten, Raden / Beraedslaegingen / Vergaderingen / &c. Allerwegen souden haer Begraefnis-plaetsen werden verordonneert; en de Kerckhoven / welckese voor deesen hadden gehad / haer weergegeven werden. Op dat de Justitie eenparigh moght werden geoeffend / sonder aghterdoght van Haet of Gunst / sou aen 't Hof des Parlaments van Parijs werden opgereght een Kamer / bestaende uyt een Præsident en 16. Raesheeren van 't gedaghte Parlament, half Gereformeerde, half Roomsch-gesinde. In andere Parlamenten souden ontfangen werden Reghters van de Gereformeerde Religie, om Reght te spreken over alle saecken tusschen die van d'een en d'andere Godsdienst. Diergelijcke Kamers als te Chartres souden oock opgereght werden in de Hoven der Parlamenten te Grenoble en Bourdeaux. Alle Arresten, Sententien, Processen, Exemtien en Verkopingen tegens die van de Gereformeerde Religie, soo doode als levende / tsederd 't overlijden van Koningh Henrick de II. ter oorsaeck van Religie

ligie of Oproeren/ souden te niet gedaen sijn; met al de Teeckenen tot geheugenis of schande opgereght. De Veroordeelde / of der selver Erfgenamen/ souden hersteld werden in de verbeurd-gemaeckte Goederen/ &c. Alle Ballingen om der Religie wil/ selfs oock buyten 't Rijck gebooren / wierden weer aengenomen als goede François en Onderdanen.

ten dienst der *Lesers.*

Alle Privilegien en Vryheden/ welcke d'Onderdanen hadden beseeten voor Anno 1585. wierden haer weer gegeven. Die van de Gereformeerde Religie souden in alle gemeene Lasten niet hooger beswaerd werden als de Roomsch-Catholijcke. Moesten afstaen van allerley Verbonden buytens of binnens Rijcks. Geen Krijgsvolck aenneemen/ buyten 's Koninghs wil of bevel. Alle Buyt ter Zee of te Land in den Oorlogh bekomen/ en van d'Admiraliteiten voor Prijs toegeweesen/ sou blijven aen de Besitters; doch die tegens Reght en Krijghs-gebruyck uyt haet/ en op eygene authoriteit waeren genoomen / of afgedrongen/ souden door den wegh des Reghts mogen weer geeyscht werden.

Doch nu van Koning *Louis* de XIV.

Meer andere Artijckelen waren'er / t'samen XCII. in getal; welcke wy/ korthedts halven voorbygaen. Op dat nu al deese vastlijck onderhouden mogten werden/ moesten alle Oversten/ Gouverneurs, Præsidenten, Bailliuwen, &c./ de naekomingh der selve besweeren Anno 1598. Sijn oock van de Koningen/ Nasaten van Henrick, t'elckens en meermael bekraghtighd geworden. Soo haere Majesteyten als de Roomsch-Catholijcke Gemeente hebben wel dickmael tegens deselve gehandeld / somtijds onder dit

t'eenemael vernietighd.

of dat prætext; oock de Geestlijckheyd wrevelig genoegh; echter gaf 't Hof noch altijd voor/ 't Edict niet te willen verbreecken/ als besworen/ en vast bekraghtigd ; tot dat Koning Louis de XIV. 't selve gantsch heeft vernietighd. Waer ontrent veel gauwe Politique deese Bedenckingen hebben geuyt: Dit werck sou de Koningh of sijne Nakomelingen wel ten hoogsten schaedlijck konnen vallen. Men weet/ hoe veel de Koningen/ Voorsaten van Louis, en meest hevige Vervol-

Bedenckingen van eenige *Politiquen,*

gers der Onroomsche, van de Roomsche Paussen hebben moeten lijden. Hoe de Geestlijckheyd / alsmen haeren wil niet deed / sigh tegen haer opstelden; de Sorbonne haer in den Ban deed; de Gemeente van den Eed der Getrouwheyd ontsloegh ; in de Wapenen braght/ &c. Waer tegens de Gereformeerde in sulcke gevallen haerer Majesteyten Kroon en levens beschermden. De tegenwoordige Koningh selfs is'er getuyge van. En even deese soo genoemde Hugenoten,

op deese vervolgingh der *Gereformeerde* in *Frankrijk;*

welcke seer magtigh in getal/ groot in trouw waren/ sijn d'oorsaeck geweest/ dat de Geestlijcke en haren Aenhangh naderhand niets verders tegens sijne Maj. hebben derven ondernemen. Wat nu de Roomsch-Catholijcke, deesen Breydel quyt sijnde ; daerenboven met seer swaere Schattingen beswaerd ; de Geestlijckheyd soo geweldigh in de beurs geneepen; soo in haer Vryheden besneeden; soo

ingetoomd werdende / soo gantsch ten geboode des Koninghs moetende staen/ niet wel eens souden moogen ter hand neemen in 't Rijck / by een ongelucks-overkoomingh van sijne Maj. Heyren of anders daer buyten; in welcken geval deselve ontbloot sou sijn van de bystand sijner getrouwste Onderdanen de Gereformeerde, sou misschien de tijd hem konnen leeren; en doen ondervinden/ dat hy met sijne linckerhand de reghter had afgesneeden: insonderheyd als hy eens weer met den Paus overhoop geraekte; als de Jesuiten eens een andere cours moghten neemen; als hy sigh weer in een nieuwen Oorlogh stack/ &c. D'afvallige tot de Roomsche Religie heeft hy niet veel te vertrouwen. Die God niet getrouw sijn/ souden 't hem wel minder sijn konnen. Wie is onbekend/ wat de verbitteringh in de herten van soo veel gedwongene tot 't Pausdom niet eens sou konnen uytwercken/ by d'eerste voorkoomende gelegenheyd / om sigh te wreecken? Meer andere dingen / welcke wy niet willen open-leggen/ wierden bygebragt.

en of niet wel de Koningh eens gewaer moght werden,

dat hy met sijne lincker sijne reghterhand had afgesneeden.

Hoe de Koningh te *Straetsburgh* handelde,

Straetsburgh had Koningh Louis ingekregen op sulck een wijs als voor deesen gehoord is. De verdelgingh der Onroomsche soo ten eersten ter hand te neemen / sou gevaerlijck/ en tot de desseinen niet dienstigh geweest sijn. Maer den 27. Junius Anno 1685. quam (om haer tot afval aen te locken) een Koninghlijcke Mandaet uyt/ dat alle Onroomsche, tot de Roomsch-Catholijcke Religie treedende / in 13. jaeren tijds geene Schulden of Capitalen behoefden te betaelen ; daer toe niet geconstringeert souden moogen werden. Dit was tot verderflyk naedeel voor d'Euangelische. Hoe veel losse Menschen/ sonder Religie in 't hert/ konden'er in deese Stad niet sijn / die / om dit voordeel te bekoomen / sigh Roomsch souden verklaren; en hoe veel Onroomsche wierden niet geset in 't verlies haerer gecrediteerde Goederen? Hoe light kon een Guyt/ die quansuys Euangelisch was/ borgen en opneemen soo veel hy kon; dan sigh Roomsch-Catholijck belijden/ en dus ontslagen sijn van alle betalingh voor de tijd van 13. jaeren. Derhalven seyde men/ dat deese Koninghlijcke Ordonnantie 't reghte middel was/ om meenighten tot Schelmen te maecken/ vroome te ruineeren. In Franckrijck selfs handelde men bynae op deselve wijs: daer de vervolgingh in de jaren 1687. en 1688. noch al verswaerde. Gelijck oock noch op deese tijd (Anno 1698.) de wreedheden tegens de geene/ die niet in de Mis willen gaen; of/ geweldddadigh tot 't Pausdom gedwongen sijnde / de Pauslijcke Leere niet in alles volgen/ seer grouwlijck sijn/ door doodslaen / hangen / en tormenteeren, thienmael arger als de dood.

om d'*Onroomsche* aen te locken tot Afval van haere *Religie.*

De Vervolgingh in *Franckrijck* verswaerd noch daeglijcks.

Anno 1675. disputeerden te Parijs in de Sorbonne tegens malkander d'Abt de Noailles en Doctor de Penteville, in de tegenwoordigheyd des Bisschops van Condom, of de Paus feylbaer is/ en dwaelen kan gelijck andere Menschen? D'Abt beweerde jae. De Doctor hield het tegendeel staende; 't welck

Disputatie in de *Sorbonne*, of de Paus onfeylbaer is; en de *Doctor*, die 't beweerde,

ENGELLAND.

't welck hem niet wel bequam; wijl Koning Louis aen deesen Voorstander van des Paus onfeylbaerheyd een gezeegelde Brief sond / door welcke hy nae Quinpercorantin wierd verbannen. Soo weynigh ontsagh droegh oock de Fransche Ambassadeur d'Estree den Paus toe / dat hy / by den selven Audientie hebbende / het / tegens sijnen wil / al te langh maeckte; jae / als de Roomsche Heyligheyd nae gewoonte de Schel wou trecken / om sijn Volck te doen inkoomen / hy hem by de hand greep / deselve vast hield / en dus hem verhinderde. Over welck aen hem gepleeghd geweld hy smertlijck klaeghde tegens den Kardinael Grimaldi, die de sijde van Franckrijck hield. Dit gebeurde Clemens de X.

van de Koningh gebannen.

Sleght ontsagh des *Franschen Ambassadeurs d'Estree* te *Romen* tegens den Paus.

Engelsche Koningen en Geschiedenissen.

In Engelland sat noch op den Throon CAREL de II. Hoe hy seer sterck aenbond de Triple Alliantie tegens de gevaerlijcke Aenslaegen van Franckrijck op de Spaensche Nederlanden ('t welck d'Engelsche noemen 't beste / of wel 't eenige goed werck / oyt van hem verright): doch stracks daer nae niet alleen de nieuw-opgereghte Alliantie met de voet stiet / maer oock selfs met Frankrijck in een Verbond trad / om met hem op de Geunieerde Provintien aen te vallen / is in 't voorige Boeck gehoord.

Koningh *Carel* doet sijn' Oorloghsvloot in vollen Vreede trouwlooslijck vallen op de *Hollandsche* Koopvaerdy-vloot, komende van *Smyrna*, de *Straet*, *Spaenje*, &c. *1672.*

In Martius Anno 1672. sond hy eenige groote wel-voorsiene Oorloghsschepen uyt onder Commandeur Holmes, om op de seer rijck-geladene Hollandsche Vloot / komende van Smyrna, de Straet, Spaenje, &c. / te kruyssen; deselve aen te vallen / en in sijne Havenen op te brengen: hoopende / hier in soo veel Buyt te sullen vinden / dat hy daer mee den Vereenighden Staet sou konnen beoorlogen. De waerde deeser Vloot wierd begroot op 180. Tonnen Gouds; behalven d'21. Scheepen van Lisbona en S. Hubes (anders Setuval). Onverwaght viel Holmes op haer aen. De Hollandsche Koopvaerdy-vloot had niet meer dan 5. Convoyers by haer; waer by noch een kleyne van Amsterdam quam. Holmes was 12. Oorloghs-Schepen sterck. 't Gevegt viel voor ontrent 't Eyland Wigt den 23. Martius; en tegens den avond wierden d'Engelsche gedwongen af te wijcken. 's Anderens daeghs / noch 5. Kielen by haer bekoomen hebbende / vernieuwdense de Strijd. Gingen echter tegens den avond weer door; en hadden niet meer opgedaen / als eenen van de 6. Convoyers veroverd / 't Schip van Capitain Jacob van Nes; dan noch 3. Koopvaerders; d'eene van geringe waerde. Hier tegens waren verscheydene haerer Oorloghs-Schepen seer leelijck toegesteld. Groot was Carels spijt over 't missen van den Buyt / dien hy voor gantsch gewis had gehouden. Niet minder sijne schande / dat hy in vollen Vreede / en sterck Verbond / sonder Oorloghs-aenkondigingh / sulck een daed sigh had ondernoomen: welcke schande hy noch verswaerde / als hy stracks daer op de Hollandsche Scheepen / in sijne Havenen leggende / en sigh op den Vreede vertrouwende / in Arrest nam. Seldsaem was 't / dat Engelland Victorie-schooten deed over dit voorval; 't welck haer veel meer schaedlijck en schandlijck als voordeeligh was / in opsight van de redloosheyd haerer Scheepen. D'Engelsche Ambassadeur te Parijs deed desgelijcks Vreughde-betooningen.

Behaeld echter sleght voordeel, maer wel groote schande en schaede.

ENGELLAND.

Verklaerd den Oorlogh tegens *Holland*: met den korten Inhoud van 't voornaemste.

Daer op volghde nu d'Oorloghs Declaratie tegens de Vereenighde Nederlanden; bestaende in een Voorstellingh / hoe hy tot op 't jaer 1664. de Vreede en 't Verbond met Holland stiptelijck had onderhouden; tot dat hy door de klaghten sijner Onderdanen / en d'eenparige Stemmen der beyde Parlamenten bewoogen was geworden / den Oorlogh aen te vangen; wijl men bevond / dat te vergeefs was / de welvaert des Koninghrijcks voort te setten door vreedsaeme Middelen / daer ondertusschen sijn' Onderdaenen d'Injurien en onderdruckingen der Hollanders buytens Lands geduerigh moesten onderworpen sijn. Roemd voorts op sijne voordeelen en der Hollanderen verliesen in den Oorlogh van Anno 1665. tot 1667. Seght / datse / nae den vernieuwden Vreede / terstond den selven weer hadden verbroocken in eenige stucken / raeckrude d'Engelsche Oost en West-Indische Compagnien. Maeckt een groote Bouha, om dat men de Vlagg' voor sijn Schip niet had willen strijcken. Dat men t'sijner schande in Holland Schilderyen en Medalien had doen maecken / &c. Dit alles is van de Heeren Staten Generael stiptlijck en seer bondigh weerleghd; d'onwaerden oock klaerlijck aengeweesen. Een andere pen heeft desgelijcks bondigh / maer vry scharp / aenmerckingen daer op gemaeckt.

sijner *Declaratie*; bondigh weerleght van de *Staten Generael*.

Aenmerckingh op 't daer in voorgewendde van d'*Engelsche Oost* en *West-Indische Compagnien*.

En seecherlijck / selfs d'Engelsche, in de saeck / hier ten laste van Holland ingebraght / geinteresseert, bekenden / dat / ten opsight van haer' Oost- en West-Indische Compagnien, de Bredasche Vreede ten vollen van de Hollanders was naegekoomen; onaengesien men haer (d'Engelsche Maetschappy-genooten) in den mond gaf / nieuwe klaghten en eysschen te doen. Aengaende 't Strijcken van de Vlagg' / oock de verstandige Engellanders spotteden met deese voorgewendde oorsaeck van Oorlogh. Sie hier 't voorval. In Augustus Anno 1671. sond men (enckelijck om een prætext te vinden) een Jaght / van sommige Engelsche Schrijvers spotlijck genoemd een Haringh-Buys; oock een Mossel-Schuyt / met 's Koninghs Wimpel midden onder de Hollandsche Oorlogs-vloot. Vermits nu d'Admirael, die niet veer' van onse Kust op Ancker lagh / de Vlagg' niet streeck / en 't Topseyl niet liet vallen / schoot d'Engelsche Commandeur op 't Jaght / uytdrucklijck hier toe uytgesonden / met scharp tweemaelen op den Admirael: die evenwel selfs aen 't Boord van 't Jaght gingh / (een saeck bynae buyten Exempel); den Commandeur (of Capitain) met alle beleefdheyd aendienende / dat hy / sonder ordre sijner Meesters / een saeck van sulck een gewight niet op sigh dorfde neemen: en indien sijne Maj. van Groot-Bri-

Van 't weygeren des *Hollandschen Admiraels*, om voor een *Engelsch* Jaght te strijcken. 1671.

ENGELLAND.

Met een eygentlijk verhael van deese saeck.

Britannien meende / dat dit Reght in sulck een geval / als 't tegenwoordige was / hem behoorde / dat dit verschil moest beslegt werden van haerer beyder Meesters. Dit echter was oorsaeck genoegh / om de Hollanders den Oorlogh aen te kondigen; te weeten / om dat een Admirael over een geheele Oorloghsvloot / leggende niet verr' van sijn eygene Kust / niet streeck voor een enckel Schipje / moedwillens onder de Vloot koomende: en dat niet uyt wrevel / maer enckelijck / om dat het tot op dien tijd ongehoord was geweest: en hy / hier toe geen ordre van de Staten Generael hebbende / sulck een groote saeck niet op sigh dersde neemen.

Bericht van 't geen sijne Maj. inbrenghd van spottische *Pilaren*, en *Medalien* door de *Staten* doen opreghten en maecken, tot sijnen schimp.

Op d'Inbrenginghi / dat de Vereenighde Nederlanden waeren vervuld met bespotlijcke Schilderyen, valsche Medalien, of Gedenckpenningen, en Pilaren; van welcke eenige, door ordre van den Staet publicq sijn ten toon gesteld, hem en d'Engelsche Natie ten spot; kan men seggen / dat dat van de Pilaeren valsch is / als noyt ergens gesien / door ordre van den Staet opgereght. Belangende de Medalien, een eenige is'er; niet door ordre van de Staet gemaeckt / maer door eene Provintie des Staets den Plaetsnijder veroorloft / te mogen verkoopen. Maer wat Aenstootlijcks was'er doch in? Onder bekende / by Schilders / en andere gewoone Sinnebeelden / stond op d'eene sijde afgebeeld den Oorlogh; op d'andere de Vreede / in d'Overvloed uyt deselve spruytende. Onder haere voeten hadse de Tweedraght / in de gestalte van een overwonnene Furie; welcke beyde de Natien, nu Vrienden geworden / niet langer sou verwoesten. Evenwel / als men vernam / dat deese Medalie, in sigh selven onaenstootlijck / van Koningh Carel verkeerd wierd opgevat / hebben de Staten 't Verlof aen den Plaetsnijder ingetrocken; de Stempel doen verbreecken / op dat'er geen meer geslaegen moghten werden; oock de geslagene doen ophaelen.

Bericht van de Schildery des Heeren *Cornelius de Wit*, in 't Stadhuys te *Dordrecht* opgehangen;

Wat nu de Schilderyen aengaet (dit siet op eene) van Carel opgenoomen / als oorsaeck genoegh / om de Staten Generael den Oorlogh te declareeren: 't welck soo veel is / (berightede men aen de sijde der gemelde Staten), als of men seyde / dat / om te straffen d'Ambitie eens Burgermeesters eener particuliere Stad / die sig wat te ligtvaerdigh deed uytschilderen / Europa in lighte vlammen moest werden gesteld; en sulck een groote Sonde niet was af te wisschen / als met een Diluvie van Christen-bloed. Daer nae gaense particulierder; aenwijsende / dat een Scheepen van Dordrecht deese Schildery liet maecken ter eeren van de Heer Cornelius de Wit, eenen der Burgermeesters: welcke Schildery / uyt een wat te ruymschootige beleefdheyd / wierd geordonneerd, in 't Stadhuys te werden opgehangen.

en van Koningh *Carel* soo euvel opgevat.

Doch / I. de Staet had gantsch geen deel aen 't bestel deeser Schildery. II. Was oock niet 't werck van 't gantsche Ligchaem der Stad Dordrecht, maer sleghts van de gedaghte Schepen / een groot Vriend van de Wit. III. Sy hingh in een private Kamer van 't Stadhuys; daer niemand moght inkomen / dan de Raden van Dordrecht. IV. In de gantsche Schildery was niets Infameus: en 't verispljkste alleen d'ydelheyd des geenen / die of na deese Eere stond / of deselve aennam; welcke een meer voorsightige sou geweygerd hebben.

Beschrijvingh deeser Schildery.

De Schildery selfs was dusdaenigh. De Heer Cornelius de Wit stond afgebeeld met een Regiments-staf; om dat hy in den voorgaenden Oorlogh 't Bewind op de Vloot had gehad / als Gedeputeerden der Staten Generael. Aen d'eene hand sagh men een

Rivier /

Rivier / met verscheydene Scheepen / waer van sommige in brand stonden. Aen d'andere / de Hoorn des Overvloeds / waer uyt allerley Goederen en Waeren vloeyden; om aen te wijsen / dat d'Oorlogh voor de Vreede had plaets gemaeckt; de Negotie en Commercie was gevolgd op Bataillen. Maer andere gaven'er een uytleggingh aen / dat men den Heer de Wit in deese Prael-Schildery alleen toeschreef 't verbranden der Engelsche Scheepen op Chattam; de herstellingh des Koophandels in de Vereenighde Provintien; en 't scheen sommige / dat men deese Glos kon maecken / sonder den Text geweld aen te doen.

Hoe van sommige uytgelegt.

Misnoegdheyd des *Engelschen* Volcks over haers Koninghs Oorloghs-*Declaratie* tegens haere *Religions*-genooten, de *Hollanders*, &c.

Seer misnoeghd was 't Engelsch Volck over haers Koninghs Declaratie. Oordeelde / dat'er geen genoeghsaem-billijcke oorsaecken waren / om tegens haere Religions-genooten / de Hollanders, in Oorlogh te treeden; in tegendeel met Franckrijck in een nauw Verbond; daer doch de Fransche haere Natuerlijcke en als eeuwige vyanden waeren: tegens welcke de Verbitteringh te Londen soo groot wierd / dat geenen deeser Natie, of yemand anders in Fransch gewaed / sigh bynae verfde laeten sien; uyt vrees van overlast te sullen lijden. Noch onwilliger wierdense / als men haer tot deesen Oorlogh groote geldsommen afparste.

Koningh *Carel* roept d'Onderdanen der *Staten Generael* tot sigh, en belooft haer sijne *protectie*.

In deselve Declaratie riep sijne Majesteyt d'Onderdanen der Staten Generael tot hem te koomen; belovende aen de geene / die sulcks deeden / 't sy uyt affectie tot hem / en sijn Gouvernement; of wegens d'oppressien (Verdruckingen / Beswaernissen) / welcke haer daer ontmoeteden / datse souden geprotecteert werden in haere persoonen en Goederen. Doch op deese noodigingh sijn'er weynige uyt Holland nae Engelland overgevaeren. Onderwijl kon Koningh Carel niet veel vrywillig Volck op sijn Vloot krijgen; moest derhalven tot geweldaedigh Pressen koomen; de Koopvaerdy-Scheepen en Kapers binnen houden / om de Matroosen daer van te lighten.

Bedenckingen van verstandige *Engelsche* over deese Oorloghs-*Declaratie*.

Verstandige Engelsche konden niet begrijpen / hoe men soo los tot deesen Oorlogh trad / ter hulp des Franschen Koninghs / om hem de Geunieerde Provintien te helpen winnen. Want indien 't den selven geluckte / deesen Staet t'overweldigen / soo sou gewisslijck de beurt aen Engelland selfs koomen; en de Fransche Maj. / gesterckt met de Nederlanders, sou maghtigh genoegh geweest sijn / om Engelland en voorts alles te dwingen.

't Gebeurde in desen Oorlogh uytgesteld tot op de *Nederlandsche* Geschiedenissen.

Hier op volghde d'eerste vyandlijcke bejegening der beyde Scheeps-vlooten ter Zee. Doch om 't geen in deesen Oorlogh is voorgevallen niet van malkander te scheyden / of dubbel te verhaelen / soo sullen wy 't gebeurde vervolgens aenteeckenen onder de Nederlandsche Geschiedenissen hier alleen voorstellen 't geen Engelland buyten deesen Oorlogh raeckt.

Koningh *Carel* vergund de *Presbyterianen Religions*-vryheyd,

Eer Carel den selven Declareerde tegens de Heeren Staten Generael, had hy de Presbyterianen (sijn' Onderdanen / welcke de Bisschoplijcke Regeeringh niet goedkeuren / noch deselve sigh onderwerpen konden) Religions-vryheyd gegeven; maer daer onder waeren oock de Roomsch-Catholijcke begreepen. Anno 1673. riep hy 't Parlament weer by een. Droegh voor / hoe kostlijck hem den Oorlogh tegens de Geunieerde Provintien viel / hoe diep hy in schulden stack. Verontschuldighde de gedaghte gegevene Vryheyd aen de Roomsch-gesinde (welcke de Protestanten seer selsaem voorquam) met deese woorden:

maer te gelijck oock de *Roomsch-Catholijke*. 1673.

„In de Declaratie is yets gesteld / 't welck men gantsch qualijck sou konnen duyden / als of de Papisten meer vryheyd was vergund / als d'andere Recusanten (de Presbyteriaensche Gereformeerde): daer doch genoeghsaem blijckt / dat ick haer veel minder heb gegeven; wijl d'andere vrye Plaetsen sijn bewillighd / maer van deese (de Roomsche) my noyt in den sin is gekoomen / haer deselve toe te laeten. Alleen sullense in haere Huysen vryheyd van Religie hebben / sonder toeloop van andere. Want terwijl ick d'andere (Presbyterianen) soo veel meer genade bewees; kon ick haer niet minder bewilligen; insonderheyd / wijl de meeste in mijnen en mijns Heer Vaders Dienst altijd sig niet anders als seer getrouw hebben getoond. Soo is oock mijne meeningh gantsch niet / dat door deese Religions-vryheyd de Kerck op eenigerley wijs sou gepræjudicieert werden; maer ben bereyd / deselve kraghtlijck te beschermen: derhalven ick oock de minste tegenspraeck van dit mijn doen seer gevoellijck sou opneemen; al sou ick oock gantschlijck met u scheyden: en rond uyt is mijn Besluyt eens voor al / by deese Declaratie te blyven. Voorts was den eysch geld / en veel geld.

Hoe hy die in 't *Parlament* verontschuldighde: en ronde fiere woorden.

Eyscht veel geld.

't Parlament bewilligde terstond een groote Som; doch met een Staert. Versoght / voor d'opbrengingh / de te niet doeningh der gedaghte Declaratie, in voordeel der Papisten; daer tegens uytbanningh der Paepsche Priesteren / Jesuiten, &c. Wat sou Carel hier doen? Geld moest hy hebben; derhalven / om'er aen te geraecken / bewilligen; behalven / aengaende de Geestlijcke / de geene / welcke in dienst der Koningen / en van Uytlandsche Ambassadeurs waeren. Dus gaf hy een Proclamatie uyt / al d'andere Roomsche Priesteren gebiedende / binnen 30. daegen tijds 't Land te ruymen. Hier over staecken de Burgers te Londen Vreugde-vyeren aen. Maer doe eyschte sijne Maj. tot vergelding / meer geld. 't Parlament wou van al d'Onderdaenen een nieuwen Eed hebben gedaen / scharp tegens de Roomsche ingesteld. Carel drongh aen op Geld. 't Parlament op den Eed / en noch andere dingen. Eyndlijck kreegh d'een en d'ander ten deelen sijnen wil; waer op de Vergaderingh gescheyden wierd tot in October.

't *Parlament* wil niet geven, voor dat hy de *Declaratie* ten voordeel der *Roomsch-gesinde* sou vernietighd, de Priesters gebannen hebben.

Waer toe hy treeden moest.

In 't eynd deeser Maend quam 't weer by een. 't Eerste versoeck aen sijne Maj. was / sigh te willen stellen tegens 't Houwlyck van sijnen Broeder de Hertogh van Jorck met de

't *Parlament* steld sigh tegens 't Houwlijck van

Paep-

ENGELLAND.

Paepsche Princes van Modena. Soo onsmaecklijck quam Carel dit voor / dat hy terstond 't Parlament (van 't welck hy al weer veel geld had geeyscht) deed scheyden / tot op den 17. Januarius Anno 1674.

's Konings Broeder met de Princes van *Modena.*

De Vreede tusschen Engelland en de Vereenighde Nederlanden wierd geslooten. Wat het was / dat deselve soo spoedig uytwerckte / sullen wy onder de Nederlandsche Geschiedenissen hooren. Tusschen de Scheydingh van 't Parlament in November Anno 1673. en de hersamelingh in Januarius 1674. gingh 't Houwlijck des Hertoghs van Jorck voort. Uytdruckelijck had men 't Parlament doen scheyden / om'er sigh niet tegen te konnen stellen. Franckrijck, t'onvreeden over 't sluyten der Vreede tusschen Engelland en Holland, sond een meenighte van Kapers op d'Engelsche Kusten / die alles wegh namen; selfs in de Havens; soo dat d'Engelsche genoegsaem beslooten waren / en haren Koophandel haer afgesneden wierd. Carel en Louis scheenen echter noch in goede vriendschap te staen. Een goed deel Engelsche Schrijvers bevestigen / dat / onaengesien 't Vreede-Tractaet met de Vereenighde Nederlanden, Franckrijck uyt Engelland meer recreuten bequam / als onder den Oorlogh tegens desen Staet; selfs tot pressingh der geene / die sigh ongenegen toonden / om vrywilligh onder Louis te dienen; en dat Carels Magazijnen dienden / om de Françoisen van alle Krijghsbehoeften te voorsien. In 't begin des jaers 1675. wierd oock geslooten 't Tractaet tusschen d'Engelsche en Hollandsche Oost-Indische Compagnie.

't Gaet echter voort; en hoe. 1674.

Carel treed tot Vreede met *Holland.*

Franckrijck berooft d'*Engelsche* Onderdaenen ter Zee, en houd het als beslooten.

Carel echter voorsiet Koningh *Louis* heymlijck van Volck en *Ammunitie.*

Ondertusschen viel yets voor / 't welck Koningh Carel en sijnen Broeder de Hertogh van Jorck een boose naem heeft veroorsaeckt. D'Engelsche verhaelen 't aldus. De Heer Rohaux (Rohan), een voornaem Gereformeerd Heer uyt Frankrijk, quam te Londen, om Koningh Carel bekend te maecken / dat men te Parijs had beslooten / de Fransche Protestanten gantsch te verdelgen. Deed te gelijck eenige voorslaegen / welcke konden strecken tot sijne Maj. glorie, in 't redden deeser ellendige / sonder te strijden tegens der selver getrouwheyd aen haeren Koning. Carel sond hem nae sijnen Broeder de Hertogh van Jorck: die de Fransche Ambassadeur te Londen sigh aghter een Tapijt deed verbergen / om te hooren alles wat Monf. de Rohan sou voordraegen. Schoon nu d'Ambassadeur sigh schaemde van sulck een snoode daed / soo moest hy 't echter sijnen Koningh overschrijven. Doe nu de Rohan uyt Engelland vertrock / wierd hy soo nauw bespied / dat men hem op de Grensen van Switserland gevangen bequam; en nae Parijs braght: daer hy / onaengesien alle Voorbeeden van Princessen / Hertoginnen / en andere groote Damen, wierd geradbraeckt den 27. November Anno 1674. Sommige stellen onthoofd.

Snoode daed van Koningh *Carel* en sijnen Broeder *Jorck*, tegens *Monf. de Rohan*, een voornaem *Gereformeerd* Heer uyt *Franckrijk*, aen *Carels* Hof gekoomen.

Om de gunst des Parlaments te winnen / en geld te krijgen / deed Carel een Proclamatie tegens de Roomsch-Catholijcke uytgaen / schoon hy 't niet meende; en daer op 't Parlament in April by een koomen: doch haest weer scheyden / wegens d'oneenigheyd tusschen 't Hoger en Lager-Huys; waer door over geldsaecken niet gehandeld wierd. In October deed hy 't hersamelen. 't Begin des Voordraghs was de Reden; waerom hy 't voorigh Parlament had opgeschort. 't Midden (om de Heeren gewilligh te maecken) / de behoudenis der Protestantsche Religie. 't Eynd / geld / geld / geld; wijl sijn' Inkoomsten seer beswaerd waeren. Maer vermits hy met de voorgaende hem toegestaene Penningen soo quaed Huys had gehouden; liet hy hooren; om 't verwijt des Parlaments te voorkoomen / „ of wel de laet„ ste Oorlogh een groote oorsaeck deeser be„ swaeringh is geweest / soo bevind ick ech„ ter oock uyt de Reeckeningh / welcke ick „ onlanghs over mijn uytgiften heb gehou„ den / dat ick daer ontrent in alles niet soo „ matigh ben geweest / als ick had behooren „ te sijn / en voortaen sijn moet. Evenwel „ bevind ick oock met groote vergenoeging / „ dat ick op verre nae soo quistig niet geweest „ ben / als sommige de Weereld hebben wil„ len doen geloven: en my is niet onbewust / „ dat'er nu veele sijn / welcke traghten / de „ goede vriendschap mijns Parlaments t'nyr„ waerts wegh te nemen. Maer hier tegens „ weet ick oock / dat het my aen uwe goede „ genegenheyd noyt heeft ontbroocken.

de Roomsch-gesinde. 1675.

Eyscht al weer geld van 't *Parlament.*

Bekend ten deelen sijne voorgaende Verquistingen.

Onderwijl bemoeyde sijne Maj. sigh seer hoogh / om Franckrijck aen Vreede te helpen / van Koningh Louis heymlijck hier toe aengeset; en 't Vreede-werck sterck aen te dringen; soo nochtans / dat de Fransche Maj. daer voordeel van moght trecken. Korts nae den aenvangh des jaers 1677. deed hy 't Parlament weer vergaderen. Niet sonder reden waeren deese Heeren bedught / dat men yets smeedde ten verderf haerer Religie; ten naedeel harer Vryheden en Eygendommen. Men had'er al proeven van gesien. Nu betuyghde hy in sijne Propositie, dat hy haer van 't een en 't ander wou verseckeren; maer te gelijck was den eysch / veel geld. In 't Hoger-Huys gaven de Hertogh van Buckingham en andere voornaeme Lords in bedencken / of dit Parlament oock wettigh kon sijn; vermits / volgens d Engelsche Wetten / geen Parlament langer als voor een Jaer magh geprorogeerd werden; daer men nu 't selve na verloop van 15. Maenden eerst beroepen had. Doch sy wierden / wijl de Parthy des Hertoghs van Jorck in dit Huys d'overhand had genoomen / gecondemneert, om afbiddingh te doen aen den Koningh en 't Huys; of anders in den Towr te werden gebraght; tegens de Privilegien des Parlaments; waer in yeder geoorloft moest sijn / sijne meeningh vrylijck voor te draegen. Wijlse nu 't eerste niet doen wilden / viel haer 't laetste te beurt.

Hy soeckt *Franckrijk* aen Vreede te helpen.

Doet 't *Parlament* weer vergaderen. 1677.

Wat in 't *Hoger-Huys* voorviel.

Vermits Franckrijck verscheydene Engelsche Scheepen had genoomen; geene voldoeningh wou geven; een groote voortgang deed in de Spaensche Nederlanden, 't welck eens tot Engellands verderf kon uytslaen / soo

Carels ongemeende *Proclamatie* tegens

Aenmerklijcke verschillen tusschen den Koningh

ENGELLAND.

en 't Parlament; 't welck wil, dat hy tegens den Koningh van Franckrijk sou Oorlogen, en daer toe hem veel geld aenbood.

soo drongh 't Lager-Huys sterck aen/ dat men deese Kroon den Oorlogh sou declareeren, en met andere Naebueren in Alliantie treeden. 't Hoger-Huys stemde hier in wel toe / doch voeghde eenige Bepaelingen daer by. Carels antwoord was: Hy wou bedaght sijn op middelen/ om de Fransche Progressen te verhinderen; wijl hy oordeelde / dat de Spaensche Nederlanden aen de Kroon Spaenje moesten blijven. Ondertusschen kreegen de Fransche noch al Volck uyt Engelland. Hard drongh de Koningh aen op Geld : hard 't Parlament op 't maecken van Verbonden tegens Franckrijck ; waer toe beloofd wierden 600000. ponden Sterlinghs, soo haest hy sigh in de begeerde Alliantien sou hebben ingelaten. Dit nam sijne Maj. seer eubel; en verweet 't Parlament, datse sigh staeckten in sijn Koninghlijcke Prærogatif, van Oorlogh en Vreede te moogen maecken nae sijn eygen welgevallen.

Hy doet het een en andermael scheyden.

't Was waer/ dat hy dit Voorreght had: maer oock 't Parlament 't Reght/ om hem geld te verschaffen / of niet; 't welck nu dit sonder dat niet doen wou. Derhalven deed Carel 't selve scheyden tot op de Maend Julius. Soo haest het by een quam wierd het weer geprorogeert tot in December. Onderwijl waeren d'in den Towr sittende Lords weer in vryheyd gesteld.

Houwlijck van Prins Willem met de Dochter des Hertoghs van Jorck.

Koning Carel had aengedrongen 't Houwlijck tusschen Prins Willem van Oranje de III. en Maria Stuart, Dochter van sijnen Broeder de Hertogh van Jorck : die hier toe wel sijne bewilligingh gaf/ doch tegens de borst; maer tot sonderlingh-groot genoegen des Engelschen Volcks; 't welck uytsteeckende vreughde hier over betoonde.

't Parlament dringhd al weer aen op den Oorlogh tegens Franckrijk. 1678.

Sterck drongh 't weer-vergaderde Parlament aen/ en al weer aen/ dat men Franckrijck den Oorlogh sou aenkondigen; waer toe sy beloofden een subsidie van eenige Millioenen ponden Sterlinghs; en van tijd tot tijd soo veel meer/ als sijne Maj. hier toe van nooden sou hebben. Versoeckende/ dat hy ten dien eynde sijn Mediateurschap sou afleggen; sijn' Ambassadeurs van Nieuwmeegen t'huys roepen; de Françoisen uyt Engelland doen vertrecken: want de verbitteringh der Engelsche tegens deese Natie wierd hoe langer hoe grooter.

Doch doe wierd de Vreede gesloten tusschen Holland, Spaenje en Franckrijk.

Hier over vielen veele Beraedslaegingen tusschen den Koningh en 't Parlament: doch vermits stracks daer op de Vreede tusschen Holland en Spaenje aen d'eene / Franckrijck aen d'andere sijde wierd geslooten/ soo quam'er niets verder van. Doe ontstonden weer nieuwe verschillen. De Koningh wou 't geworvene Volck noch aenhouden; 't Parlament 't selve afgedanckt hebben; vermits een staende Leger voor haer gevaerlijck had konnen werden. Ondertusschen eyschte Carel by elcke Parlaments-vergaderingh veel geld; en wat hem gegeven wierd/ 't was in een Bodemloos Vat gegooten.

Grouwlijck verraed der Roomsch-Catholijke in Engelland, om de Gereformeerde en Gereformeerde Religie gantsch te verdelgen.

Hier borst nu een groote saeck uyt. Mr. Titus Oates had sigh langh opgehouden by de Jesuiten te S. Omer. In October quam hy weer in Engelland; en ontdeckte Koningh Carel een grouwlijck verraed tegens sijn persoon en 't Rijck/ door de Roomsch-Catholijcke aengesteld. Stracks wierden eenige persoonen/ meerendeel Roomsche Priesters, by 't Hoofd gevat. Oock nam men in verseekeringh de Schriften van eenen Coleman, geweesene Secretarius van Jacob, Hertogh van Jorck: welcken Coleman oock selfs in gevanckniss wierd geleght. De Getuygenissen van Mr. Oates waeren beleght voor Sir Edmund Bury Godfrey; en de Schriften in desselven handen. Oock had Oates een volkoomen verhael van 't Complot hem overgeleverd. Op een grouwlijcke wijs wierd deesen Regter Sir Edmund Godfrey vermoord gevonden. Eenige daegen had men 't Lijck verborgen gehouden in 't Koninghlijck Pallays Somersethouse.

Haere vermoording van den Reghter Sir Edmund Bury Godfrey: en waerom.

Met veele redenen van groot gewight beweeren verscheydene Engelsche Schryvers/ oock is 't betuyghd geworden van eenige/ selfs deelgenooten aen deese Moord / dat deselve was besteld door de Roomsch-Catholijcke meedeplightige aen 't verraderlijck Complot, om dat dien Heer al de geheymen daer van bekend waeren geworden ; Colman selfs onbedaghtlijck tegens hem daer van had gesprooken. Jae/ 's Koninghs Broeder / de Hertogh van Jorck, was'er in betrocken/ als de voornaemste. 't Was aengeleght / om de Gereformeerde Religie, al der selver Voorstanders/ en Belijders/ in Engelland, Schotland en Yrland, uyt te royen; de Roomsche daer op den Throon te setten / en 't Rijck den Paus onderworpen te maecken.

De Hertogh van Jorck de voornaemste onder de Complotteurs gesteld: en hoe verr' de Koning selfs daer in betrocken,

Hier van sou oock (stellen eenige) Koning Carel kennis gehad hebben. Doch dat men tegelijck had beslooten / hem oock om 't leven te brengen/ om de Hertogh van Jorck tot de Kroon te doen koomen/ die alles ten besten van 't Pausdom sou uytvoeren/ daer van sou sijne Maj. onkundig sijn geweest/ voor d'ontdeckingh van Oates; en doe hy 't nu uyt den selven had vernoomen/ wist men 't hem uyt 't hoofd te praten/ als een saeck / daer niets aen was. Men doet'er by / dat Koningh Carel, tot uytvoeringh van dit Complot tegens de Gereformeerde Religie, d'Armee in Engelland op de been had willen houden: met Franckrijck in een heymlijck verdragh was getreeden / terwijl hy van 't Parlament geld kreegh / om tegens die Kroon t'Oorlogen. Dan noch / doe nu de Vreede tusschen Franckrijck, Holland, en Spaenje was gesloten / 't geld / van 't Parlament gegeven tot afdanckingh des Krijghsheyrs / tot wat anders als dit aenwendde.

Jesuiten, Provincialen, Priesters, &c. hier van beschuldighd; en de Naemen van eenige derselve.

Onder de Roomsch-Catholijcke Geestlijcke waeren beschuldighd / als meedeplightige aen dit grouwlijck verraed / Philips Howard, gemeenlijck geseght de Kardinael van Norfolck: Thomas White, of Whitebread, Provinciael der Jesuiten in Engelland; Richard Strange, laetste Provinciael van de Jesuiten aldaer: Vincent, Provinciael der Dominicanen. James Corcker, Præsident der Benedictijnen: dan noch een goed deel Jesuiten, Priesters (welcker eenige de gedaghte Sir Edmund

ENGELLAND.

mund Bury Godfrey met eygener hand hadden helpen vermoorden) / en Monicken; welcker namen sijn uytgedruckt in de Beschuldiging / van 't Parlament haer voorgeleesen voor 't Hoger-Huys, den 19. April Anno 1679.

't Parlament doet ernstigh ondersoeck op dit verraed. 1679.

Met grooten yver trad de Parlaments-vergaderingh tot 't ondersoeck van 't Complot, en de deelgenooten aen 't Verraed. Veele Schriften van groote aengelegenheyd hadden de schuldige by tijds wegh gesonden. Echter bleeck 't Parlament uyt een deel andere bekoomene noch soo veel / dat'er een vervloeckt Complot was, om de Religie en Rijcksregeeringh uyt te royen. Doe nu deese Vergaderingh wou voortgaen / tot naerder ontdeckingh der Conspiratie, en 't gevangen neemen van noch eenige Paepsche Lords, boven die alreeds in Heghtenis saeten / gaf Koningh Carel haer de Scheydbrief; op harde aendringingh des Hertoghs van Jorck, die / gelijck men meende / voor sigh selven vreesde; en sijne Maj. wou hem behouden.

Maer doe gaf Koningh *Carel* 't selve den Scheydbrief.

Men geeft voor / dat de gemelde Hertog hier toe een sonderlinge doch schandlijcke list sou gebruyckt hebben; Carel door een naeckte hem overgesondene Fransche Hoer bewegende / 't Parlament te dissolveeren; onaengesien 't selve beesigh was / om / nevens 't verraed tegens de Religie, oock uyt te vinden dat tegens sijn leven. Swaerder dingen werden noch ten last des Hertoghs van Jorck, ten deelen oock des Koninghs / opentlijck geschreeven; doch wy gaen deselve voorby.

Wat hier van werd voorgegeven.

Kortlijk sullen wy voorstellen den Inhoud van 't Verraed / soo als M. Titus Oates 't selve in 't Parlament voordroegh. Tsederd Anno 1677. was by de Jesuiten en andere Roomsche Religieusen een Complot gemaeckt / om de Regeeringh en Protestantsche Religie in Engelland om verr' te werpen; de Roomsche in te voeren / de Koningh te vergiftigen / of op een andere wijs uyt de weereld te helpen; nae eerst de Schotten en Yren, soo 't doenlijck was / oproerigh te hebben gemaeckt. Veele Brieven / van de Jesuiten hier over aen malkander geschreven / had hy geleesen. De Correspendentie gingh meest over S. Omer. De Biechtvader des Koninghs van Franckrijck (P. de la Chaise) had'er deel in. Eenen Pickeringh, Leeckebroeder / die in Somersethouse woonde / had op 't eynd van Junius Anno 1678. den Koningh gemeend te doorschieten / soo als hy in James Parck wandelde; maer was verhinderd geworden / door 't verlies sijner Vyersteen; waer over hy van de Geestlijcke eenige slaegen tot straf had ontfangen. Den 24. April hadden de Jesuiten een groote / naderhand verscheydene kleyne Vergaderingen gehouden / om Koningh Carel te doen vermoorden. Den 13. Junius hadmen hem (Mr. Oates) 50. ponden Sterlings beloofd / indien hy den Autheur van de Moralen der Jesuiten uyt de weereld wegh ruymde. Eenen Ashby had Instructie, om met Georgh Wakeman, Doctor van de Koningin / te handelen over 't vergiftigen des Koninghs. De Papisten hadden in den Brand te Londen Anno 1666. (door haer gestight) wel 14000. ponden Sterlinghs voordeel gedaen door 't doen Plonderen der Huysen / terwijl d'Inwooners met de blusschingh beesigh waeren. Eenige Jesuiten hadmen nae Holland gesonden / om daer beroerten tegens den Prins van Oranje te verwecken. De gemelde Doctor Wakeman had aengenomen / voor 15000. ponden St. den Koningh vergif toe te brengen. Ondertusschen evenwel souden Pickeringh en Grove ook elck sijn best doen / om hem aen kant te helpen. Den 17. Augustus hadmen hem (Mr. Oates) oock hier toe aengesoght; doch hy sulcks geweygerd / als daer toe niet bequaem. Maer Conjers, een Benedictijner Monick, nam 't aen. Den 18. dito was een grooten Raed gehouden van Jesuiten en Dominicanen, om deese laetstgenoemde te beweegen / mede 't haere te Contribueeren tot voortsettingh van 't Roomsch-Catholijck Geloof; doch hadden 't afgeslaegen: oock de Carmeliten, aen welcke Oates was gesonden. Den 20. wierd Raed gehouden over een Brief uyt Yrland; meldende dat 4. Jesuiten hadden aengenoomen den Hertogh van Ormond aen kant te helpen. Den 22. had de gedaghte Conjers hem (Oates) een Poock / of Mes / aen twee sijden snijdende / getoond; waer mee hy den Koning te Windsor wou vermoorden. Op een Pappier was hem aengeweesen / hoe se Westmunster in brand wilden steeken; en datmen hem (Oates) selfs / buyten sijn weeten / onder d'uytvoerders had gesteld. By eenen Blondel had hy gesien een Pauslijcke Bul, waer in alreeds over al de Bisdommen en hooge Waerdigheden was gedisponeert, meest ten voordeel der Jesuiten. Als se nu hadden vernoomen / dat'er van dit Verraed eenige ontdeckingh was geschied / hadden se hem (Oates) willen pijnigen / om te weeten / wie d'ontdecker was; en dan voorts hem wegh senden: waer op hy sigh aen kant had gemaeckt.

Korten Inhoud van d'aenstellingh des verraeds,

om Koningh *Carel* om 't leven te brengen,

de *Protestanten* en *Protestantsche Religie*

in *Engelland* uyt te royen,

't *Pausdom* daer in te voeren,

gelijck *Mr. Titus Oates*, doemaels oock in deesen Aenslagh betrocken,

't selve aen 't *Parlament* heeft voorgedragen.

D'omstandigheden sijner Depositie waeren soodanigh / datmen aen de waerheyd niet kon twijffelen: te meer / wijl noch veel andere Getuygen / en onder deselve Bedlouw, Preance, Dugdale, Jenisson, Smith, Dennis, Tiberville, &c. / niet alleen accordeerden met 't geen M. Oates had geseght / maer noch veel andere saecken ontdeckten / ten laste der Jesuiten, Geestlijcke en Weereldlijcke Herren / &c. De gemelde Jenisson bekende / en getuyghde / dat hy in een Vergaderingh van Priesters en Jesuiten, waer in hy tegenwoordigh was / haer had hooren seggen: Tot welstand der Roomsch-Catholijcke Godsdienst moest de Regeeringhs-vorm in Engelland noodwendigh / en nae 't Model van Franckrijck hervormd werden. De Priester Ireland had hem (Jenisson) aengesogt / tot hem te komen / om hem de hand te leenen in d'ombrengingh des Koninghs. Die ook / in de Kamer van Harcout sijnde met veele Jesuiten, deese woorden had laeten horen: Indien C. R. niet wou werden R. C., soo sou hy niet langer C. R. sijn. Als de Leeser weet / dat C. R. beteeckend Carolus Rex, of Koningh Carel, en R. C. Roomsch-Catholijck, soo sal hy

Diergelijcke en noch swaerder getuygenissen van deselve saek, gegeven van *Bedlouw*, *Preance*, *Dugdale*, *Jenisson*, *Smith*, &c.

Deelgenooten geweest in dit *Complot*.

ENGELLAND.

hy terstond den volien sin konnen vatten. Meenighten van diergelyke Getuygenissen gaen wy voorby.

Naerder bericht van de Moord, gepleeghd aen *Sir Edmund Bury Godfrey*,

Alleen dit noch/ aengaende de Moord/ aen Sir Edmund Bury Godfrey gepleeghd. William Hudlow getuyghde/ dat hy 't vermoorde Lijck had helpen wegh-dragen; welk feyt geschied was door vyf of ses persoonen; waer onder waren geweest eenige Geestlijcke. Sijne Conscientie had hem geen rust gelaten/ maer gedwongen/ dit t'openbaeren. Twee Priesters hadden hem soecken te versmooren/ door Oorkussens op sijn Aengesight te houden: Maer wijl hy/ deselve afgenoomen sijnde/ noch teeckenen van leven gaf/ haddense hem voorts met een Serviet verworghd. Seecker Silversmit/ Preance (Prance) beleed/ dat hy Godfrey had helpen om 't leven brengen. Naderhand herriep hy sijne bekentnis/ als een Roomsch-Geestlijck persoon by hem in de Gevancknis was gelaten; die hem/ door beloften van den Hemel/ of bedreygingh van de Hel/ had omgeset. Echter heeft hy weer bekend. Hier staet aen te mercken/ dat meest al de Getuygen Roomsch-Catholijcken waren/ deelgenooten/ of kennis-hebbers/ van dit verraderlijck Complot; doch door de prickel der Conscientie, of vrees voor haer ellendigh verderf/ wanneer dit grouwel-stuck buyten haer ontdeckt wierd/ tot d'openleggingh deeser saeck quamen.

gegeven van sulcke die'er by geweest waren: en *Priesters* selfs de Moordenaers.

Grouwlijcke buytensporigheyd eeniger *Roomsch-Catholijke*.

Soo groot was de buytensporigheyd der Roomsch-Catholijke, en haere woedende bitterheyd/ dat eenen Stanley, Soon eens Goudsmits in Coventgarde, met de hand op de borst sloegh; met sijne voeten stampte/ sijnen arm uytstack; en uytborst: Deesen sal Koningh Karel 't leven noch beneemen, indien 't aen andere ontbreeckt, vermits hy een Ketter is. Hy wierd veroordeeld/ gehangen en gevierendeeld te werden; welcke Sententie den 6. December wierd uytgevoerd. Hy ontkende de sijne uytgeworpene woorden niet; maer betuyghde/ dat hy deselve sou volbragt hebben. Op 't versoeck sijner Vrienden bewilligde de Koningh/ dat hy sou begraven werden. Maer de Roomsch-Catholijcke pleeghden by de Lijck-beganckenis soodanige Ceremonien, datse ten vollen lieten blijcken/ hem voor een Martelaer te houden. Derhalven sijne Maj. beval/ hem weer op te graven/ en 't Vonnis aen hem uyt te voeren; te weeten/ 't Hoofd en de Quartieren sijns ligchaems ten toon te stellen.

Vreeslijke en sonderlinge Staeltjes hier van.

Verschillende oordeelen der *Gereformeerde Engelsche*,

't Was wonderlijck gesteld met d'oordeelen der Menschen in deese tijd. Veele der Gereformeerde hielden 't daer voor/ dat Koning Carel heymlijck Paepsch was/ en de Roomsch-gesinde begunstighde (als wiens Moeder hem van jonghs af deese Religie had ingeplant); ooch de kans soght waer te neemen/ om 't Pausdom in te voeren: doch dat hy daer ontrent behoedsaem wou te werck gaen/ de banden eerst vast knoopen; en daer toe tijd van nooden had. Andere/ dat alle Religien even hoogh van hem geaght wierden; maer dat hy de Roomsch-Catholijcke soght meester te maecken/ om sigh aen de Protestanten te wreeken over de dood sijns Vaders; alhoewel onvergelijcklijck verr' de meeste Gereformeerde een afkeer van sijn' onthoofdingh hadden gehad: wel begeerende/ dat sijne buytensporigheden door 't Parlament souden ingetoomd werden; maer geensings sijne dood. Noch andere/ dat hy/ geen of weynigh Religie hebbende/ alleen op sijne wellusten passende/ sigh van sijnen Broeder Duc de Jorck liet leyden waer heenen den selven wou: die hem oock bekend maeckte 't geen hy begeerde dat hy sou weeten/ en verborgen hield 't geen hy niet wou dat hy wist.

ver Koningh *Carels* begunstigingh der *Roomsch-Catholijke*.

Verscheyde oordeelen onder de *Roomsch-gesinde* hier over.

Onder de Roomsch-gesinde waeren oock veelerley gevoelens van hem. Eenige hielden Carel voor een Ketter (wijl hy/ om eygen gevaer te vermijden/ en 't Parlament, van 't welck hy geld moest bekomen/ te behagen/ sigh uyterlijck Protestants toonde; somtijds oock Bils tegens de Papisten uyt-gaf; alhoewel d'uytvoeringh van een sleghte naedruck was); en derhalven/ datmen hem wel om hals moght brengen. Deese waeren de meeste. Andere/ die beeter kennis van alles hadden/ en de geheymen bekend waren/ dat hy wel de Roomsch-Catholijcke begunstighde/ doch te traegh gingh/ om 't Pausdom in Engelland te herstellen. Wilden hem derhalven wegh hebben/ om sijnen Broeder/ de Hertogh van Jorck (die veel yveriger/ maer oock veel onbesonnener was) op sijnen Throon te setten.

Beschuldigingh en overtuygingh van *Mr. Eduard Coleman*, geweesene *Secretarius* des Hertoghs van *Jorck*.

Mr. Eduard Coleman, geweesene Secretarius des Hertoghs van Jorck, wierd voor 's Koninghs Vanck gebraght: beschuldigd/ dat hy had Correspondentie gehouden met P. de la Chaise, Biechtvader des Koninghs van Franckrijck, om van deese Maj. bystand te bekomen/ tot omwentelingh van de Regeeringh in Engelland; met om 't leven-brengingh van Koningh Carel, en invoering van de Paepsche Religie. Dat hy dan Secretarius van Staet sou werden/ &c. Hy ontkendde; maer verdeedighde sigh tegens de Getuygen gantsch slegt. Sijn' eygene Brieven aen den Jesuit P. de la Chaise, versoeckende een Geldhulp van 120000. Kroonen/ wierden hem voorgeleght. Alles wat sigh hier ontrent toedroegh/ kanmen in sijn Proces vinden. Hy wierd veroordeeld/ gehangen/ gevierendeeld/ sijn Ingewand verbrand te werden. Op 't Schavot bleeck aen sijn gedragh/ dat hy Pardon verwaghtte. Oock verhalen veel' Engelsche Schrijvers/ dat Duc de Jorck (bekommerd/ dat Coleman, de dood voor oogen siende/ moght koomen te klappen/ en t'openbaren/ wat deel hy (Jorck) in deese verborgenheyd had)/ hem had doen verseeckeren/ dat hy op 't Schavot, en op de Ladder staende/ Pardon sou bekomen. Ondertusschen was de Scharpreghter bevel gegeven/ hem op 't spoedighste voort te helpen. Verscheydene andere moesten een diergelijcke Straf uytstaen; doch wy konnen al de bysonderheden niet aenteeckenen.

Sijne *Sententie*.

Hoe bedrieghlijk *Duc de Jorck* ontrent sijne dood sou gehandeld hebbem

Kort begrijp, uyt

't Kort begrijp van veele Schriften/ by d'Engelsche uytgegeven/ aengaende de handelin-

ENGELLAND.

delingen van Koningh Carel en sijnen Broeder Jacob, loopt daer op uyt. Carel, sonder reght gevoelen van Religie, gebruyckte echter 't Rom-aengesight van een Protestant te sijn / als hy begeerde dat 't Parlament geld / en veel geld / aen hem sou geven; 't welck hy in vuyle wellusten verquiste. Ondertusschen haettede hy de Protestanten, wegens de dood sijns Vaders Carel d'I., en sijn eygene Verdrijvingh uyt 't Rijk. Oock had sijne Moeder in sijne jeughd hem 't Pausdom ingestampt / gelijck alreeds geseght is. Sijne voormalige Brieven aen den Paus waeren bekend geworden. D'Invoeringh der Roomsch-Catholijcke Religie soght hy dies te lieber uyt te wercken / wijl Franckrijck hem seer hard daer toe parstte / groote geldsommen aenbood / oock bestelde; en hem beloofd sou hebben / dat hy (Koningh Louis), by de verandering der Religie in Engelland, hem (Carel) daer oock de Regeeringhs-born sou helpen veranderen / om hem Souverain te maecken. Niet minder settede sijnen Broeder de Hertogh van Jorck (dien hy bynae 't gantsche bewind der Regeeringh in handen gaf) hem hier toe aen: doch hy (waerlijck van een groot verstand en voorsightighevd / als hy 't wou gebruycken) wou hier in niet te rasch snellen / om sigh in geen ramp te werpen. Dit uytstel verdroot de Jesuiten, Papen / Monicken / en overige Roomsch-Catholijcke seer; en sy vreesden / dat hy (gelijck hy tot noch toe de Gereformeerde had bedrogen door een Protestantsch Momaengesight aen te doen) desgelijcks haer moght willen bedriegen door valsche hoopgevingh. Oock sou Duc de Jorck, die geerne den Throon had beseeten / sijns Broeders leven te langh hebben gevallen. En gelijck hy driftigh was in d'uytvoeringh sijner voorneemens / soo sou hy dan hier in met rasscher schreeden hebben gegaen: waerom de Roomsch-gesinde, insonderheyd de Jesuiten, Carel aen kant wilden hebben / op dat de Hertogh moght regeeren / en de Catholijcke Religie invoeren.

de veeleley Schriften der Engelsche Schrijvers, van de handelingen des Koninghs Carols en sijns Broeders des Hertoghs van Jorck, om de Roomsch-Catholijke Religie in Engelland in te voeren.

De Jesuiten in Franckrijk hadden een groot deel in deesen Aenslagh; en welcke niet meer? Maer als nu M. Titus Oates dit Verraed had uytgebraght / stonden de Hertogh van Jorck, de Geestlijckheyd / en verscheydene Lords verstelt: men voeght 'er oock Carel selfs by / voor soo veel 't Complot tegens de Protestanten aenging; doch die noch moed had / om sig selven te redden / wijl hy sigh niet soo bloot had gegeven als d'andere; en niemand hem ligtlijck sou derven beschuldigen: maer sigh ten hooghsten bekommerd vond voor sijnen Broeder; dien hy meer beminde / als hy verdiende / en hem selfs nut was. Mr. Oates had den Reghter Sir Edmund Bury Godfrey 't geheele Complot ontdeckt. Dien Heer had volkoomene kennis van alles. Daerenboven / Coleman had onbedaghtlijck tegens hem geseght (op des selven waerschouwingh / als sijnen sonderlingen vriend) / dat 'er niet alleen een Complot was tegens de Regeeringh en Protestantsche Religie; maer oock / dat het alreeds soo verr' was bewerckt, door persoonen van sulck een Rangh, en Staet, dat onmogelijck was den voortgangh af te wenden. Doe hy nu gebangen was genoomen / bedaght hy sijne losmondigheyd. Mr. Oates had wel hem hier van beschuldighd / doch dit was maer eene Getuyge: nu kan Godfrey de tweede sijn. Liet derhalben Duc de Jorck niet alleen sijn eygen gebaer / maer oock dat van sijne Kon. Hoogh. selfs / bekend maken / door sijn onvoorsightige woorden tegens Sir Edmund Godfrey. De Hertogh deed hem weeten; Hy behoefde voor deesen Heer niet bekommerd te sijn / wijl men wel middel sou vinden / hem te beletten / van yemand te beleedigen. Daer op volghde sijne vermoordingh in 't Koninghlijck Pallays Somerset-house: en in eene van des selven Vertrecken wierd 't Lijck eenige dagen langh verborgen gehouden / met nauwe bewaeckingh van de Poort / en al de toegangen: oock met 't Volck te weygeren de Passage tot en door dit Huys; anders altijd voor 't selve open. Meer andere dingen / welcke seldsaeme gedaghten veroorsaeckten / gaen wy voorby. Men sie hier nevens nae 't geen alreeds hier boven deesen aengaende gesegt is; en hoe Roomsch-Catholijcke Priesters handdadigh aen deese Moord waeren.

Wijl Carel hier in niet was genoeg gingh, woumen hem uyt den wegh ruymen, om Jorck ten Koninghte hebben, die driftiger sou gaen: waer ontrent insonderheyd de Jesuiten beesigh waren.

Hoe, en waerom de Reghters Sir Edmund Bury Godfrey vermoord wierd: noorsaeckgevingh van vreemde gedagten.

Om dit Roomsch-Catholijck Complot te smooren / daer tegens de Protestanten in 't lijden te brengen / smeedde men naederhand een weergadeloose valschheyd. Om in Engelland 't Voorbeeld van de Parijsche Moord te volgen; echter onder schijn van Justitie d'Engelsche Gereformeerde aen kant te helpen / versierde men / datse onder malkanderen een Complot hadden gemaeckt tegens 't leven des Koninghs / &c. De snoodste Schelmen / selfs die om haere Boosdaeden op den hals gevangen saten / koghtmen om / door veel gelds en loslaetingh / om tegens de treflijckste Lords te getuygen: welcke men heymlijck / alsse over Straet ergens in een drangh gingen / verraderlijcke Schriften in de Ogiesack stack: die men dan / haer aentastende / daer uythaelde; en te kennen gaben een Verbindnis van veele duysenden Gereformeerde. Dus sou 't Ophangen / Vierendeelen / Onthoofden in groote meenigten / en daer onder de voornaemste Protestantsche Heeren / aengegaen hebben. Maer wonderlijck heeft de Heere onse God dit afgrijslijck schelmstuck in duygen doen vallen / en ontdeckt / tot schaede der Verraders; tot droefheyd der Roomsch-Catholijcke, en der selver Hoofden; eenige stellen oock van Koningh Carel selfs. Daer sijn'er / welcke meenen / dat deese Vorst soo veel deel aen / of kennis van dit Paepsch verraed niet heeft gehad; maer dat sijne slapheyd om 't selve te doen ontdecken / jae d'ontdeckingh te verhinderen / en alles te verduysteren / om sijnen Broeder te redden / sulcke gedaghten in veele heeft veroorsaeckt.

Afgrijslijk schelmstuck der Roomsch-Catholijcke, welcke, om haer eygen verraed te smooren, een diergelijck duysenden van Gereformeerde opdigten, wonderlijck verydeld.

Waerom Carel d'ontdeckingh van 't Paepsch verraed verhinderde.

Terwijl Koningh Carel Anno 1677. groote geldsommen van 't Parlament ontfingh / om Oorlogh te voeren tegens Franckrijck, welcke Kroon soo veel van d'Engelsche had geroofd /

Carels heymlijck Verbond met Franckrijk.

ENGELLAND.

roofd / was hy met Louis in een heymlijck Verbond getreeden; en had daer voor een deel geld genooten. Haest was dit / en dat van 't Parlament, verdweenen. Franckrijck wou niet meer geven; insonderheyd niet de 300000. ponden; jaerlijcks aen Carel beloofd. Die / hier over toornigh / dreyghde / al 't beslootene weer te sullen vernietigen. Franckrijck, hier mee lagchende / dreygde Carel, de geheyme Artijckelen opentlijck aen de Weereld te sullen bekend maecken. Doe sweegh Carel niet alleen / maer moest Louis noch nae den mond praeten. Ondertusschen was hy om geld verleegen. Hy vreesde 't Parlament by een te roepen; schroomende voor 't ondersoeck op 't Complot. Maer oock schaemde hy sigh / sulcks niet te doen in soo een gevaerlijke staet des Rijks. Daer benevens moest hy geld hebben / tot betalingh sijner veelvoudigh-gemaeckte Schulden / en nieuwe Verquistingen.

terwijl hy van 't Parlament geld trock, om deese Kroon te beoorlogen; met eenige aenmerckelijckheden. 1677.

Hy riep het dan by een. De Voordragh bestond in een Verseeckeringh van sijne sorg voor de Protestantsche Religie; en toelating / dat 't Parlament Wetten moght maecken / om deselve voor eeuwigh te bevestigen / en haere veyligheyd te besorgen onder de Regeering van wat voor een Successeur het ook sijn moght: mits datse 't Reght der Successie en Devolutie der Kroon op de waere Linie niet quaemen te verhinderen. Dit sagh op sijnen Broeder de Hertogh van Jorck. Met groote blijdschap wierd dit aengehoord; en selfs beval sijne Maj. / alle Paepsche Priesters en Jesuiten gevangen te neemen. Onderwijl wierd 't Parlament bekend gemaeckt / dat Sir Joseph Williamson, eenen der twee voornaemste Staets-Secretarissen, die oock in 't Lager-Huys sat / 150. Commissien voor Paepsche Officieren had geteeckend. Seer hoogh wierd dit van 't Parlament opgenoomen; onaengesien hy betuyghde / hier in niets te hebben gedaen / als door ordre van Koningh Carel; en men deed hem nae den Towr brengen; doch sijne Maj. hem terstond ontslaen: die eenige Leeden van dit Huys voor hem ontbood / en haer aenseyde / niet te verstaen / datse met sijne speciale Dienaren dus souden handelen. 't Parlament hield wel aen / om hem gestraft te hebben; doch te vergeefs.

Carel bewilligd 't Parlament, Wetten te maecken, tot verseeckeringh der Protestantsche Religie, om aen geld te koomen.

Ondertusschen deel te hy 150. Commissien uyt aen Paepsche Officieren.

Yverigh was deese Vergaderingh beesigh ontrent 't instellen eens nieuwen Eeds van getrouwheyd / met verwerpingh van 't Pausdom; welcke sou moeten gedaen werden van yeder Lid des Parlaments. Echter was 't / door beleyd des Koninghs / daer toe gebragt / dat de Hertogh van Jorck (die tot noch toe niet Paepsch had willen genoemd sijn; en eenige / die 't gedaen hadden / daer over had laeten straffen / als begaen hebbende Scandalum Magnatum) hier van was uyt gesloten. Maer immers deed hy nu hier door sigh aenmercken als Roomsch-Catholijck. Vermits nu 6. of 7. Lords in 't Hoger-Huys dien Eed niet doen wilden; moestense haere Plaetsen verlaeten. Alle Paepsche Officieren, die Commissie van den Koningh aennaemen / wou 't Parlament verklaeren begaen te hebben Filonie. Een Jesuit, en twee Leeckebroeders / Grove en Pickeringh, hier boven gedaght / wierden overtuyghd / van gehuerd te sijn / om den Koningh te vermoorden; 't welck de laetstgenoemde oock had tragten te doen / doe sijne Maj. in de Palmagie-baen wandelde. Haer Vonnis was / datse gehangen en gevierendeeld souden werden. Doch Carel hield d'uytvoeringh op tot in Februarius des volgenden jaers.

't Parlament steld een nieuwen Eed in; en van welcke deselve gedaen moest werden: alleen de Hertogh van Jorck uytgesloten.

ENGELLAND.

Vonnis tegens een Jesuit en twee Leeckebroeders.

De Koningh wou 't Krijgsvolck / tegens Franckrijck aengenomen / op de been houden: 't Parlament 't selve afgedanckt hebben. Hier toe moest dan geld sijn; want Carel had de Soldaten onbetaeld gelaten. 't Parlament wou 't geven; doch niet leveren in des Koninghs Thesaury; maer de Penningen in de Stad Londen verseeckeren. Als nu oock 't Hoger- en Lager-Huys voortgingh / om t'ondersoecken / welcke meest schuldigh waeren aen 't Complot; en andere snoode saecken / deed de Koningh (die dit niet gedoogen kon) haer scheyden in Januarius Anno 1679. tot op den volgenden 14. Februarius. Dit behaegde de Gemeente niet; maer noch veel minder / dat hy 't op den 4. Februarius dissolveerde; in hoop van een ander Parlament, beeter na sijnen sin / te sullen bekomen. Dit was echter niet tot sijn voordeel. In de Vergaderingh / welcke hy dissolveerde, en nu 17. jaren langh had geduerd / waeren een groot getal persoonen / welcke Pensioenen van hem trocken; en daerom soo mild waeren geweest / in hem onnoemlijcke Sommen gelds toe te staen. Deese nu dit voordeel missende / wierden toornigh / en openbaerden veele dingen / welcke anders verborgen gebleven souden sijn. Dan noch / d'Engelsche Natie, siende waer 't heenen wou / verkoor tot 't nieuwe Parlament soodanige / die veel minder als de voorige van 's Koninghs hand souden willen af vliegen.

't Parlament treed weer tot ondersoeck van de meestschuldige aen 't Paepsch Verraed. 1679.

Maer daer op werd het van Carel gedissolveert.

't Welck niet tot sijn voordeel uytviel; en waerom.

Dit Parlament vergaderd sijnde / soo verscheen sijne Maj. in 't selve. Droegh de Vergaderingh voor: hoe hy had toegestaen / de Paepsche Lords uyt 't Hoger-Huys te setten: dat eenige / schuldigh aen 't Complot, en de Moord van Sir Eduard Bury Godfrey, souden geexecuteerd werden: jae / dat hy sijnen Broeder Duc de Jorck had bevoolen / te vertrecken. Maer dit Parlament liet sigh door geen schoone woorden om den Thuyn leyden. 't Eerste had hy wel moeten doen / indien hy niet gantsch voor een Papist wou aengesien sijn. 't Tweede kon hy niet verhinderen / sonder sigh voor de gantsche Wereld ten toon te stellen. 't Derde meende men gedaen te sijn / om Jorck 't gevaer t'ontrecken; en op dat / als hy buytens 's Lands was / geen verder ondersoeck op sijn deelgenootschap aen 't Verraed sou moogen geschieden. Oock quam hy wel haest weer; en terwijl hy in Vlaenderen was; wierd hem alles overgebriefd; sonder sijnen raed niets gedaen. Hoe sijn vertreck gemeend was / bleeck uyt den Brief van Koningh Carel aen hem / beginnende: „Broeder / 'k heb u al„reeds

't Nieuw Parlament begind te sitten; en 's Konings voordrag.

Om haer om den Thuyn te leyden, had hy sijnen Broeder nae Vlaenderen gesonden.

Hoe 't gemeend was, bleeck uyt eene

sijner Brieven.

„reeds in 't lange geseght de redenen / welcke my doen geloven / voor u dienstigh te „sijn / dat gy een tijd laugh over Zee reti„reert: waer over ick wel moeyelijck / gram „(gefacheert) ben; maer gy moogd onder„tusschen u verseeckeren; dat gy daer niet „langer sult sijn / dan absolutelijck t'uwen „besten en mijnen dienst noodigh is… Gy „kond lightlijck vermoeden mijn ontstelte„nis in u dit te schrijven / wijl'er niets is / „dat my gevoellijcker raeckt.

Executie van een Jesuit en andere, schuldigh aen de Moord van Sir Godfrey, en 't Verraed.

Den 3. Martius wierden geexecuteert Robert Green, die sijne kost had gewonnen met eenige Dienstwercken in de Capel van Somersethouse; en Laurence Hil, Dienaer des Aelmoesseniers van de Koningin; beyde ten vollen overtuyghd van handdadigh te sijn aen de vermoordingh van Sir Edmund Godfrey. Den voorgaenden 3. Januarius waeren de Jesuit Ireland en de Leeckebroeder Grove, als schuldigh aen voorgenoomene Koningsmoord / en verdelgingh der Protestantsche

Religie, gesleept / gehangen / en gevierendeeld.

Hertogh van Monmouth, Soon van Koningh Carel, Echt of Onecht:

Wy moeten voortaen noch korter gaen / en alleen eenige der voornaemste saecken op 't ingedrongenste aenwijsen. De Hertogh van Monmouth was de Soon van Koningh Carel. Dit wist men. Maer of hy voor Echt of Onecht was te houden / daer over waeren verschillende gevoelens. Niet weynige hielden hem voor Echt / als gebooren uyt een heymlijck Houwlijck des Koninghs met Monmouths overleedene Moeder; waer van men de bewijsen genoegh-voldoenend oordeelde.

een yverig Protestant; derhalven van sijnen Vader niet seer bemind,

Sijne Maj. / die sijnen Broeder nae hem op den Throon wou hebben (eenige willen / om dat Monmouth een yverigh Protestant was / en op sijns Vaders begeerte geen afswceringh van sijne Religie in Frankrijck, derwaerts hy hem gesonden had / had willen doen) / en vreesende / dat 't doorgaende gerught sijner Echtheyd den Hertogh van Jorck nae sijne dood tot de successie hinderlijck sou mogen sijn / deed / voor desselven vertreck nae Vlaenderen, in sijnen Raed een Verklaringh / dat hy noyt met yemand was getrouwd geweest / als met de tegenwoordige Koningin; soo dat hy geen wettige Kinderen had.

die hem onecht verklaerd, om sijnen Broeder nae hem op den Throon te doen klimmen.

Dit onderteeckende hy eerst / daer nae al de Heeren des Raeds.

Besoignes van 't nieuwe Parlament tegens een Paepsch Successeur, behagen den Koningh niet.

't Gedaghte Parlament was in Martius vergaderd. 't Begon ernstigh te handelen tegens de gevangene Lords, beschuldigd van deel te hebben in de Conspiratie. Dan oock te besoigneeren over de Successie der Kroon; dat deselve niet sou moogen vallen op een Paepsch Prins; insonderheyd niet op den Hertogh van Jorck. 't Eerste behaeghde Carel niet; 't tweede noch minder.

Vijf Jesuiten, gehangen, en gevierendeeld.

Vijf Jesuiten, daer onder Thomas Whitebread, Provinciael der Engelsche Jesuiten; William Harcourt, gepraetendeerde Rector der Jesuiten te Londen; Jonas Ferwick, haeren Procurator, wierden / weegens haeren aenslagh tegens des Koninghs leven / en de Protestantsche Religie, ter dood veroordeeld; den 30. Junius gehangen; daer nae gevierendeeld.

Carel dissolveert 't Parlament, en beroept al weer een nieuw; 't welck noch minder nae sijnen sin is; derhalven hy 't van d'eene tijd tot d'andere prorogeert.

Terwijl nu 't nieuwe Parlament seer beesigh was / om 't verraed al verder t'ontdecken / en te straffen / vond sijne Maj. goed 't selve te dissolveeren, of te niet te doen; en een ander tegens den 17. October te beroepen; hoopende op een vergaderingh van Leeden / die sigh nae sijnen wil souden voegen. Maer als hy vernam / dat de verkoorne buyten twijffel noch scharper souden gaen als de voorige / trad hy weer tot sijn oude gewoonte / en prorogeerde, of verschoof het tot op den 5. Februarius Anno 1680.; doe weer tot in November; buyten alle verwagtingh /

tingh / en tot groot misnoegen des Volcks / in sulck een gevaerlycken staet des Rijcks. Echter gingh hy van d'eene tijd tot d'ander in 't prorogeeren voort. Maer als hem eyndlijck geld ontbrack; Franckrijck niet meer wou geven / moest hy 't laeten by een koomen. Wendde voor / veele treflijcke Alliantien, ten voordeel der Natie, gemaeckt te hebben; waer toe hy groote onkosten had moeten doen. Kortlijck / d'eysch was geld / en veel geld. Doch sy begonden te handelen over een saeck / daer 't Volck meer aengelegenheyd by had; en wijl de Hertogh van Jorck sigh nu opentlijck Paepsch had verklaerd / te spreecken / dat hy van de Kroon moest uytgeslooten werden. Daer en-boven brack nu uyt 't voorheenen gedagte Schelmstuck eeniger Roomsch-Catholijcke, en hooge Hoofden / om duysenden van Presbyterianen op de vleeschbanck te brengen; en hier door 't waeragtige Paepsch verraed te smooren. Men kreegh volle kennis van deesen afgrijslijcken toelegh / en hoe 't beleyd sou werden / door eenen der hier toe gebruyckte Instrumenten; tot groote verbaesdheyd der geene / die d'uytkoomst deeses wercks nae haeren wensch voor onfeylbaer hadden gehouden.

Moet het eyndlijck heten by een koomen, om geld te krijgen; doch sy neemen *'t Complot* ter hand.

't Voorgedaghte grouwlijck verraed der *Roomsch-gesinde, &c.*, om duysenden der *Gereformeerde* op de vleeschbanck te leveren, werd nu ontdeckt. 1680.

't Parlament wou aenvangen 't decksel van de Pot te lighten. Maer dit alles bragt te weegh / dat sijne Maj. / te seer besorghd voor sijnen Broeder / 't selve al weer dissolveerde. Hier nae bragt men 't prætense Verraed der Protestanten al weer te voorschijn. Valsche Getuygen wierden omgekoght; en eenige moesten onschuldigh 't leven laeten. De seer voornaeme Lord Graef van Shafsbury meende men tot de Strop en Vierendeelingh te brengen: daer nae andere der beste en aensienlijkste Protestantsche Heeren; vervolgens den geheelen hoop. Doch soo wel wist Lord Shafsbury sigh te verdeedigen / de valsche Getuygen te schande te maecken / dat hy door een Grand Jury ten vollen vrygesproocken wierd; en dit stuytte den voortgangh tegens d'andere; welcke men had gemeend / hem nae de Galgh te doen volgen. Al de listen / hier ontrent gebruyckt / konnen wy niet aenteeckenen. Ook niet de spijt der hier ingewickelde Roomsch-Catholijcke, en derselver helpers aen 't Hof. Ondertusschen evenwel wierden nu en dan eenige voornaeme persoonen / welcke yverden voor de Protestantsche Religie, en tegens d'invoeringh van 't Pausdom, uyt den weg geruymd. Als 't niet by forme van Justitie kon geschieden / wegens haer' onschuld / soo trad men tot heymlijcke vermoording. Grouwlijcker wijs geschiedde dit aen den in Gevanckenis geworpenen Graef van Essex; en doe gaf men voor / dat hy sigh selven had omgebraght; doch haest quamen andere Getuygenissen. Men had Regters gemaeckt sulcke / welcke de Vonnissen weesen nae de begeerte des Hofs / &c.

't Parlament al weer *gedissolveert:* en 't valsch verraed al weer op de been gebraght.

Grouwlijk schelmstuck tegens den Graef van *Shafsbury.* 1681.

Moord aen den Graef van *Essex.*

't Gemor des Volcks over den handel van Koningh Carel was vry groot / wijl men 't daer voor hield / dat alles aengesteld was / om de Roomsche Religie in te voeren / de Protestanten te verdelgen. Ook / om dat t'elckens de Parlamenten of gedissolveert, of geprorogeert wierden / alsse hier tegens wilden waecken. De Hertogh van Jorck had een grooten Aenhangh van Roomsch-gesinden, en van sulcke / die de Mantel hingen nae de wind / die van 't Hof woey: maer de Hertogh van Monmouth noch meer van de Gemeente. Doe 's Koninghs Broeder te Londen introck / ontstaecken eenige Vreugdevyeren; waer in de Hertogh van Lauderdale uytstack; roepende: Leve Koningh Carel, en sijne Kon. Hoogh. Hertogh Jacob van Jorck. Maer andere in vry meer getal: Leve Koningh Carel, en Hertogh Jacob van Monmouth. Een goed deel Leden des Parlaments, welcke daeghlijcks by een quamen / wilden Monmouth gehouden hebben voor den wettigen Erfgenaem der Kroon; wijl meer dan 40. persoonen gereed stonden / om te getuygen / dat Carel de Moeder van Monmouth had getrouwd / alhoewel heymlijck. De Koningh daer tegens gaf een Declaratie uyt / dat dit valsch / en sijnen Broeder Jorck den wettigen Erfgenaem was. 't Parlament wierd al weer gedissolveert. De Stad Londen versoght by Request, dat doch de Vergaderingh sitten moght. 't Wierd seer euvel van de Koningh genoomen; die 't inleveren van Supplicatien sterck verbood. Dit verswaerde d'onwil en 't quaed vermoeden. De Roomsch-Catholijcke daer tegens wierden soo stout / met tegens 't Verbod binnen Londen te koomen / en andere bedrijven / dat sijne Maj. ('t sy uyt hoedaenigh een Insigt het sijn moght) een Bevel uyt gaf / datse sigh uyt Londen, en 10. Engelsche Mijlen rondom deese Stad / souden wegh maecken. Veele echter waeren uytgesloten: En dan noch bleven veel Yrlandsche Priesteren (de slimste van alle) binnen Londen; of schoon menighvuldige Aenklaghten tegens haer gedaen wierden. Seecker Priester wierd van de Waght aengevat; en men vond by hem een onderteeckeningh van den Eed der Conspiratie.

handel van *Carel.* 1680.

Haeren afkeer van Hertogh *Jacob* van *Jorck*; en liefde tot Hertogh *Jacob* van *Monmouth*: met sonderlinge blijcken daer van.

Carel steld sijnen Broeder boven sijnen Soon.

Stoutheyd der *Papisten* binnen *Londen.*

't Parlament eyndlijck sittende / drongh seer hard aen op d'uytsluytingh des Hertogs van Jorck, wijl anders de Religie en de Privilegien der Natie niet verseeckerd konden sijn. Doch soo qualijck nam Carel dit op / dat hy 't gedaghte Parlament al weer dissolveerde.

't Parlament al weer *gedissolveert*; en waerom. 1681.

Bedlouw, die soo veel van 't Verraed der Papisten ontdeckt / en tegens veele getuygd had / was in September des voorleedenen jaers onverwagt gestorven. Eenige meenden / door de Roomsch-gesinde vergiftighd; andere / om dat hy / seer vermoeyd sijnde van een verre wegh gereeden te hebben / te veel daer op gedroncken had. Immers / twee daegen voor sijne dood deed hy den Grand Jury North voor sijn bed koomen / en onderteeckende by Eede; dat alles / wat hy ontdeckt had / ten vollen waeraghtigh was. Dit Schrift overtuyghde al weer de Roomsch-Catholijcken van valschheyd / wijlse over al verbreydden / dat hy op sijn doodbed

Bedlouw, die soo veel van 't verraed der *Papisten* had ontdeckt, onverwagt gestorven: en sijne verklaring even voor sijne dood.

ENGEL-LAND.

bed al sijne Getuygenissen had herroepen.

Al weer een nieuw Parlament, t'Oxford aengesteld; en 's Koninghs Voordrag.

't Nieuw-beroepene Parlament quam t'Oxford by een; want hier was 't van de Koningh aengesteld. In d'aenspraeck beschuldighde hy de Leeden van 't Lager-Huys des voorigen Parlaments, datse sigh te veel meesters over hem hadden willen maecken. Roemde op sijne gemaeckte Alliantien met Spaenje, &c. Recommandeerde haer/ niet soo seer op een Expedient tegens 't Pausdom bedagt te sijn/ dat daer door andere saken agter den rugge souden gesteld werden. Datse onder de sorge voor de Religie moesten dencken/ dat noch de selve/ noch haer' eygendommen/ bewaerd konden werden/ sonder verseeckering en bevestigingh der Monarchie. Van de Successie sijns Broeders kon hy niet afstaen; maer wou geerne van haer hooren/ hoe evenwel een middel te vinden moght sijn/ waer door beyde de Monarchie en de Religie behouden konden blijven/ &c. Doch vermits dit Parlament deed even als 't voorige/ soo wierd het al mee gedissolveert, met deese korte woorden: Ick bemerck, met wat voor een yver gy in deese Parlaments-sittingh den aenvangh maeckt; waer uyt ick kan oordeelen, dat ik niet veel goeds daer van te verwagten heb. Doe derhalven, Heer Cancellier, 't geen ick u heb bevoolen. Die daer op seyde: Gy Heeren en Eedele, 't is sijne Maj. gelieven, dat dit Parlament hier meede gedissolveert sy.

Maer wijl 't al mee, in de saeck sijns Broeders, niet nae sijnen wil wou doen, stracks oock al weer gedissolveert.

In 't Hoger-Huys waeren eenige, die 't Hof vleydden.

In 't Hoger-Huys waren eenige/ die 't Hof vleyden. 't Lager-Huys had Eduard Fitz-Harris door 't selve beschuldighd van hoogh Verraed; met verklaeringh/ datse ter behoorlycker tijd d'Artijckelen tegens hem souden inbrengen. Doch de Lords ten deelen/ tegens 't protest van veele/ hadden geresolveert, dat tegens Fitz-Harris volgens de cours van de gemeene Wet/ en niet door den wegh van Beschuldigingh/ sou geprocedeert werden. 't Welck 't Lager-Huys verklaerde te strijden tegens haer ontwijffelbaer Reght; te sijn een weygeringh van Justitie; een schending van de Constitutien des Parlaments; een verhinderingh van de verder ontdeckingh des Paepschen Complots, en 't gevaer der Protestantschen Religie door 't selve. Dus was 't Lager-Huys oock misnoeghd tegens 't Hoger, of een gedeelte desselven.

Verklaeringh van 't Lager-Huys, tegens 't selve, in de saeck van Fitz-Harris.

Misnoegen des Volks, over dit geduerigh dissolveeren der Parlamenten.

Te haestiger spoedighde Koningh Carel, om dit Parlament te niet te doen/ wijl 't beesigh was met een Bil, tot Bannissement van alle Considerabele Papisten uyt Engelland; en de vernieuwingh van de Bil der uytsluytingh des Hertoghs van Jorck. Seer t'onvreeden was de Gemeente over soo veel opschortingen en te niet-doeningen der Parlamenten. Derhalven deed Carel een Declaratie uytgaen/ vertoonende de Redenen/ welcke hem hadden bewoogen/ de twee laetste Parlamenten te dissolveeren. In dat te Westmunster had hy beloofd/ sijne getrouwe Onderdaenen vergenoegingh te willen geven; haer t'ontlasten van de vrees/ welckese moghten hebben voor haere Religie en Vryheden/ &c.: oock aengebooden/ dat hy tot de middelen/ die men moght voorslaen tot verseeckeringh der Protestantsche Religie, wanneerse met streeden tegens de Successie in de wettige neerdalende Linie, 't sijne wou toebrengen. Doch 't Lager-Huys had seer ongerijmde dingen van hem begeerd; als/ sijn' Onderdanen in saecken/ welcke geen gelijckheyd met de Privilegien des Parlaments hadden/ gevangen te laten neemen; veele voornaame Standspersoonen/ sonder bewijs/ voor vyanden des Koninghs en Koninghrijckx te verklaren: getraght/ hem soo onvermoogend te maecken/ als den geringhsten des volckx. In dat t'Oxford had hy aengebooden/ wijl hy van de Successie niet kon afstaen/ indien men een bequaem middel kon vinden/ om wegh te neemen de vrees/ welcke ontstaen moght uyt een Roomsch-Catholijck Successeur, 't selve te willen hooren. Maer tegens sijn vermoeden had men geen ander middel willen aengrijpen/ als dat van d'uytsluytingh; waer in hy noyt sou bewilligen. Onderwijl wou hy pogen nae al sijn vermoogen/ hoe 't Pausdom best mogt uytgeroyd werden/ en alles gereguleert nae de Wetten des Koninghrijckx.

Declaratie, daer over van Carel uytgegeven; vertoonende de redenen, welcke hem tot dit dissolveeren hadden bewongen.

ENGEL-LAND.

Veele Steeden vertrouwen Carels schoone woorden niet.

Dit laetste braght soo veel te wegh/ dat veele Steeden hem door Addressen bedanckten. Maer oock andere vertrouwden sigh op geen woorden/ daer de daed tegens streed. 't Bleeck oock aen de gevangen-neemingh des Graefs van Shafsbury en andere/ die men door omgekoghte Getuygen geerne aen den hals waere gekoomen/ hoe men tot de Religie gesind was. Alleen eene snoode daed sullen wy hier verhaelen. Seecker Heer in Franckrijck, die onder Carel d'I. 't Parlament had gediend/ schreef een Brief aen sijn Lordschap Shafsbury, versoeckende een Recept voor 't Podagra. Deese wierd opgevangen; en als een Post Scriptum daer onder aen gesteld: dat hy maghtigh was/ hem uyt Franckrijck 40000. Mannen toe te senden/ om tegens den Hertogh van Jorck aen te gaen. Dit schrift sondense weer nae Franckrijck; op dat het van daer weer in Engelland koomende/ voor de tweedemael sou onderschept/ en dan Shafsbury daer door overtuyghd werden van verradery. Wonderlijck geraeckte deese Brief weer in handen van desselven Schrijver; die over deese bydoeningh niet weynigh verbaesd stond.

Sonderlingh Schelmstuck, om Shafsbury ten Verrader te maecken.

Placcaet ten voordeel der gevlughte Protestanten.

Ondertusschen gaf sijne Maj. een Placcaet uyt/ ten goede van alle vreemde om der Religie wil geblughtte Protestanten, welcke in sijn Rijck quamen; waer door hy weer veeler gunst won.

Meenighten van Gereformeerde in Schotland, door de Hertogh van Jorck omgebraght;

In Schotland hadmen de Gereformeerde, insonderheyd de Presbyterianen, met sulcke meenighten door de Wapenen vernield/ door Swaerd en Strop omgebraght (waer toe de Hertogh van Jorck t'sijne op 't uyterste had gedaen)/ dat dit Koningrijck een Bloed en Moord-Cooncel was geworden. Koning Carel schreef hier een Parlament uyt/ en sond sijnen Broeder derwaerts als Lord Hoogen-Commissarius, om in 't selve te præsideeren.

ENGELLAND.

Aen d'eene sijde hadmen Lieden nae wil weeten te bekoomen: aen d'andere sijde was de schrick over des Hertoghs seer meenighvuldigh-gepleeghde wreedheden soo groot / dat niemand hem dersde tegenspreecken. Derhalven wierd de Schotsche Kroon / nae Carels dood / door een Acte op hem verseeckerd. De Lord Bethaven, eenen der grootste Heeren des Rijcks / sprack alleen van de verseeckeringh der Religie: en dat de Successeur der Kroon te vooren den Eed behoorde af te leggen: doch hier over wierd hy in Gevanckenis geworpen; en had het nae Jorcks sin gegaen / hy sou ten minsten 't hoofd hebben verlooren. Doch wijl hy bekende gefeyld te hebben / en belofte deed van te sullen volgen / soo liet 't Parlament hem weer los.

waer door hy sulck een schrik had gemaeckt, dat 't Parlament hem nergens in dersde tegen spreecken, en hem verklaerde tot Erfgenaem des Rijcks nae Carels dood.

Men stelde een Eed in / om gedaen te werden van al den Schotschen Adel / en die eenige Officiën hadden. Ligtlijk konden de Roomsch-Catholijcke daer toe verstaen / als ten haren voordeel streckende. Doch voor de Protestanten was dit een bittere Pil / haere Conscientien niet weynig bekommerende. De Graef van Argyle, eenen der oudste Eedele in Schotland, van ongemeene hoedanigheden; die Koningh Carel met sijn verstand en middelen op een uytsteeckende wijs boven alle andere had gediend / bood aen / den Eed af te leggen; doch met een schriftlijcke Verklaringh / in welcken sin hy die deed. Braght oock sijne meeningh op 't papier. Wierd daer op toegelaten te sweeren. Evenwel won de Hertogh (om hem / als een yverigh / vroom Protestant aen kant te helpen) / dat men uyt deese Verklaringh hoogh verraed sou parssen. Deed hem beschuldigen / en ter onthoofdingh verwijsen. 't Vonnis sou oock volvoerd sijn geworden / indien hy in vreemde kleederen de Gevanckenis niet ontvlooden waere. Diergelijcke Staeltjens soumen in een goede veelheyd konnen bybrengen.

Nieuwen Eed ten voordeel van de Roomsch-Catholijcke in Schotland, al den Adel opgeleght.

Barbaerschen handel tegens den Graef van Argyle.

Ter deeser tijd trock Franckrijck, soo in de Spaensche Nederlanden als in Duytschland, in vollen Vreede meer Steeden en Landen nae sigh / als hy in lange tijd door Oorlogh sou konnen doen hebben. Men meende / dat hy / door sijn' Uytgesondene en Vrienden in Engelland, aen d'eene sijde den Koningh tegens 't Volck / aen d'andere sijde 't Volck tegens den Koningh soght in verwarringh te houden; op dat misschien Carel in een geruste

Koningh Louis van Frankrijkk sou Carel tegens 't Volck,

tijd door sijn Parlament niet moght aengedrongen werden / de verongelijckte en opgeslokt werdende Spaensch-Nederlandsche Provintien by te springen / en de Vreede stand te doen grijpen: waer toe hy veelligt te gemacklijcker sou te beweegen sijn geweest / wijl hy moeylijck tegens Koning Louis was / om dat hy hem geen geld meer wou geven / 't welck hy tot sijne verquistingen ten hooghsten van nooden had. Misschien kon Franckrijck noch een verder insight hier ontrent gehad hebben.

't Volck tegens Carel hebben doen ophitsen, en waerom.

Ondertusschen wierd de Parthy, die 't met Koningh Carel hield / hoe langer hoe stercker. De Hertogh van Jorck gingh te werck nae sijn gelieven. Vergaf de Krijghs-Officien aen sulcke Lieden / die / de naem van Gereformeerde noch voerende / hem toegedaen waeren / om eygen Interes; oock aen heymlijcke Papisten. Als hy / om sijne Gemalin uyt Schotland af te haelen / nae Edenburgh voer / geraeckte sijn Schip / door verwaerloosingh des Stiermans / ontrent 16. Mijlen van Londen op een Sandbanck / en sonck. De Hertogh / de Schips-Capitain, en negen andere / redden sigh noch ter nauwer nood. Maer Lord Douglas, Hide, en 140. soo Edellieden als Scheeps-volck / verdronken / met al 't Silverwerck / en 500000. Rijcksd. / geschickt tot betalingh der

Jacobs bedrijf, ontrent 't vergeven der Krijgs-Officien,

Uyterste levens-gevaer op Zee.

ENGELLAND.

der Schotsche Soldaten.

Proef van den haet der Engelsche, tegens de Fransche, in de vreughde-teeckenen des Franschen Ambassadeurs over de geboorte van de Soon des Dauphins.

Ter deeser tijd saghmen een proef van den haet der Engelsche Natie tegens de Fransche. Monf. de Barillon, Ambassadeur van Koning Louis te Londen, deed over de geboorte van de Soon des Dauphins op de Plaets van S. James, daer hy logeerde, onder 't gemeene Volck Wijn springen; en kostlijcke Oper-wercken aensteecken. Doch een deel van 't Grauw rottede t'samen; bewierp met dreck sijn' aengestelde Vreughde-teeckenen; sloeg de Wijnvaten den bodem in; liet allerley Smaedwoorden hooren: ruckte 't Wapen des Koninghs van Franckrijck wegh; en verbrandde 't.

Swaere beschuldigingen tegens Duc de Jorck, als onder de Mannen des Bloeds eenen der grootste en ongereghtigste:

Men beschuldigd den Hertogh van Jorck, die 't Al-bewind in Engelland, Schotland en Yrland had/ dat hy de Reghters tot sijne Slaven had gemaeckt: dat de Jurys niet anders dorfden oordeelen dan soo hy 't hebben wou. Datmen de snoodste Schelmen omkoght/ de booste Fielen pardonneerde, om valsche Getuygen te sijn tegens de treflijckste Protestantsche Lords, yverigh voor de Religie; om haer dus aen kant te helpen/ door de te last-leggingh van hoogh verraed/ conspiratie tegens 't leven des Konings en Hertogs/ &c. Waer van men ten voorbeeld steld/ onder soo veel andere/ de dood van den uytmuntenden/ opreghten/ seer vroomen Mylord Russel; op wien de Hertogh van Jorck bloedigh verbitterd was/ om dat hy hem/ als een Papist, met d'andere Leeden des Parlaments uyt de Successie der Kroon had soecken te sluyten. De vermoordingh van Sir Edmund Bury Godfrey, van de Graef van Essex in Gevanckenis/ &c. schrijftmen hem al mee toe/ om datse te veel kennis hadden van 't Complot tegens 's Koninghs leven en de Protestantsche Religie in Engelland. Kortlijk/ hy werd in meenighte van uytgegevene Engelsche Schriften ten toon gesteld/ als onder de Mannen des Bloeds de grootste en ongereghtighste.

met eenige Voorbeelden.

De Roomsch-Catholijcke Lords en andere/ welcke over 't meergedaghte verraderlijk Complot door 't Parlament gevangen doen setten/ en beschuldighd waeren/ wierden los gelaten; terwijlmen soo veele voorname Protestantsche Heeren wegens een versierd Complot onthoofde/ hingh/ en vierendeelde.

Men begind een groote gemoeds-veranderingh in Koningh Carel gewaer te werden. 1684.

Ondertusschen begonmen een merckelijcke Gemoeds-veranderingh in Koningh Carel gewaer te werden; 't sy dat sijn Gewisse ontwaeckte over 't plengen van soo veel bloed sijner Protestantsche Onderdanen/ 't welck in Engellend, Schotland, en Yrland geheele Beecken had konnen uytleveren; 't sy dat hy een naerder beseffingh kreegh/ en uyt den Droom/ waer in men hem gehouden had/ wacker wierd; bemerckende/ dat'er waerlijck een Complot der Roomsch-gesinde tegens sijn leven was; en dat hy sijnen Broeder te veel bewind had gegeven; te veel om 't leven-brengingen toegelaten. Immers/ hy liet sigh strenge woorden ontvallen tegens/ of van eenige/ welcke hem tot al deese handelingen hadden aengeset. Doch hy leefde niet langh daer nae: en dit braght veele in gedagten 't eynd van Koningh Carel de IX. van Franckrijck; die/ door aenporringh van de Guisen, sijnen Broeder Duc d'Alencon, veele Roomsch-Catholijcke Heeren en Edele/ insonderheyd Geestlijcke/ de seer grouwlijcke Parijsche Moord had doen uytvoeren aen de Gereformeerde. Doe hy eyndlijck begon te bedencken wat hy gedaen had; wat sommige hier onder soghten; en sijne Conscientie ontwaeckte/ begon hy eenige dreygings-woorden te laeten hooren tegens de boose Raedgevers; maer doen was 't met sijn leven haest gedaen. Hier van hebben wy gehandeld in 't V. Boeck onser Kronijk der Kronijcken. En gewisslijck/ indien hy noch wat langer had geregeerd/ hy sou sijn Aenporrers tot dit Bloedbad haeren loon hebben gegeven. Wie weet/ hoe 't oock in Engelland moght gegaen hebben. Indien waeragtigh is 't geen verscheyde Engelsche Schrijvers getuygen/ dat de Cancellier Jeffreis (betiteld 't Moord-Instrument in de hand des Hertoghs van Jorck), stracks nae Koningh Carels dood in een openbaere Plaets seer roemlijck van sijne Maj. gesprooken hebbende/ terstond daer op seecker persoon van Aensien in 't oor luysterde: Evenwel, had hy noch ses Maenden geleefd, soo souden wy alle, onaengesien mijne lofredenen, gehangen sijn geworden; soo sou dit geen kleyne klem geven aen 't geen hier boven geseght is.

Hy laet sommige reedenen sigh ontvallen tegens eenige, die hem tot al de handelingen tegens de Protestanten hadden aengeraden; en scheen tot kennis te komen van 't Complot tegens hem: doch doe leefde hy niet langh.

Vergelijckingh met Carel de IX. van Frankrijck.

Aenmerklijcke en bedencklijcke woorden van de Cancellier Jeffreis.

Koningh Carel 's morgens op Vrouwlightmis-dagh den 1. Februarius in een seer vroolijck humeur sijnde, 1685.

't Sy nu soo 't wil/ den 2. 12. Februarius (sijnde in Engelland Vrouwlightmis-dagh) toonde hy sigh van een seer vrolijck Humeur, in voorneemen/ van sigh tegens den avond met 't Hof door een Musijck te verlustigen. Begaf sigh daer op in sijnen Prive Raed. Quam'er weer uyt/ maer niet soo blijgeestigh alsmen hem te vooren had gesien. Men meende/ dat hem yets voorgekomen moest sijn/ 't welck deese veranderingh in hem veroorsaeckte. Korts daer nae gingh hy in sijnen Armstoel sitten. Wierd schielijck flauw en buyten kennis. Op een vreeslijck-seldsaeme wijs draeyden sijn oogen om en om. Seer hevigh waeren de Zeenuw-treckingen. In allerhaest wierden de Doctoren geroepen; die eenstemmigh oordeelden/ dat het de Vallende-Siekte was. Ten 9. uyren wierd hy in den Arm gelaeten; wijl men 't in de Krop-ader niet kon doen/ wegens de geduerige beweegingh van sijnen hals. Nae 2. uyren quam hy een weynigh tot sigh selven/ en begon weer te spreecken; doch soo beswaerlijk/ datmen hem nauwlijcks kon verstaen. Men gaf hem een Braeckdranck in/ welcke van onder en boven werckte. By d'eerste latingh hadmen hem 17. Oncen Bloeds ontrocken. Noch 8. Oncen door Koppensettingh ontrent 't hoofd; 't welck men kael beschoor; en rond om 't selve/ oock over 't gantsche lighaem/ Spaensche Vliegen gebruyckte. Een snick-heete Vyer-pan hieldmen twee of drie duym breed boven de Schedel/ om de gaende-gewordene Humeuren sigh nae buyten te doen wenden. Doch hier door wierd 't Opperhoofd gantsch versengd/ en vol bladeren. Seer

gaet in sijnen Prive Raed; koomd'er treurigh weer uyt.

werd plotslijck van seer vreeslijcke Toevallen aengetast.

ENGELLAND.

was sijne Maj. hier door afgemat / en geneegen tot slaepen; doch wierd'er van afgehouden / op dat de Geneesmiddelen te beeter moghten wercken: waer toe oock sijn ligchaem onophoudlijck wierd verwarmd door heet-gemaeckte Servietten. Dit deed hem somtijds met gebroockene woorden uytroepen: Men sou hem doch niet te veel parssen; maer tijd tot ademhalingh geven. Ontrent den avond geraeckte hy in slaep / tot 1. of 2. uyren in de nagt; niet meer dan een of tweemael ondertusschen ontwaeckende; doch viel doe in de voorige ongelegenheyd; echter soo swaer niet / als de voorgaende morgen. Daer op wierd de Strot-ader geopend / en hem 4. Oncen bloed afgetapt. Dit herstelde de seer belemmerde spraeck een weynigh. Klaeghde over groote pyn aen 't Opperhoofd / en dat de Spaensche Vliegen te hard trocken. Evenwel viel hy saghtjens weer in slaep / van 's naghts te 4. tot 's morgens ten 9. uyren. Doe vond hy sigh vry seer verlight. 's Naemiddaghs deedmen uyt de Strot-ader noch 8. Oncen bloed loopen. Doe bevond hy sigh in sulck een staet / dat de Doctoren hem buyten gevaer oordeelden. Maer 's nagts kreeg hy een nieuwe aenval van Koorts. Men deed hem 't Poeder China Chine gebruycken / schoon tegens sijnen sin / en den raed van de Doctor der Koningin: Hy viel in slaep; geraeckte aen 't sweeten; maer 't was koud Sweet. Dit verbaesde de Geneesmeesters. Dus passeerde dien dagh. 's Namiddaghs ten 4. uyren verhief sigh de Koorts weer; met swaere treckingen. Doe ontsonck de Doctoren den moed. D'Aertsbisschop van Cantelbergh, de Bisschop van Londen, en noch drie andere vermaenden sijne Maj. geduerig tot berouw over sijne Sonden; met bygaende Boet en Troostredenen. Ten 9. uyren ontfingh hy 't H. Avondmael. Ontrent middernaght verswaerde de Sieckte.

Eygentlijk bericht, van de vreeslijckheyd deeser plotslijcke Sieckte; wat sigh aenmercklijcks daer in toedroegh,

ENGELLAND.

Den Hertogh van Jorck betuyghde hy / hoe hoogh hy hem altijd had bemind / meer als oyt eenigen Broeder een Broeder lieven kon. Beval hem sijn' Oneghte Kinderen / insonderheyd Georgh, Hertogh van Northumberland, en Charles, van S. Albans; de Soon van Nel Guy. Van al d'andere maeckte hy geen gewagh. Deed hem door eene der Lords sijne Broeck geven. Haelde een Sleutel daer uyt; behandighde die den Hertogh van Jorck, en seyde: Sie daer, Broeder, de Sleutelen tot mijn Cabinet: gy sult'er dingen in vinden, die u aengaen. Ick geef u nu alles over. Sie toe, dat gy uw selven niet stoot. Op deese woorden wierd aengemerckt / dat Carel, Jacobs drifttigen aert kennende / als voorsagh / dat hy 't Schip tegens een Klip sou stooten; en sig in gevaer van uytwerpingh brengen. De Koningin / d'ellendige staet des Koninghs niet langer aensien konnende / en eenige maelen in onmaght gevallen sijnde / had sigh te bed begeven. Sond ter middernaght de Marquis van Halifax aen hem / ootmoedigh versoeckende vergifnis van alles / waer in se hem moght mishaeghd hebben. Hy antwoordde met eenige ontroeringh: Haer versoeck was hem aengenaem / doch 't stond niet aen haer / Pardon te versoecken; in tegendeel moest hy 't aen haer doen; en deed het van gantscher herten. Tot 's morgens ten 10. uyren behield hy sijn volle verstand; doch met geduerige ligchaems-verswackingh. Doe ontgingh hem de spraeck; en ten 12. uyren op den 16. der genoemde Maend Februarius N. S. gaf hy den Geest; op den vierden dagh sijner Sieckte.

en wat de *Doctoren* daer ontrent deeden.

Sijne woorden tot sijnen Broeder; en aenmercklijkheyd daer ontrent.

Tot de Koningin.

Sijne dood;

De volgende dagh wierd 't Lijck geopend / en gebalssemd. Al d'inwendige Deelen vond men welgesteld; doch de Longh was aengeheght. De nieuwe Koningh Jacob deed

De nieuwe Koningh *Jacob* doet sijnen Broeder

al

ENGELLAND.

Seer ſleght onderdompelen; 't welck hem by veele niet wel afgenomen werd.

al terſtond ſijnen Broeder Carel, die hem ſoo hoogh had bemind / in d'Abdy van Weſt-Munſter begraven; ſeer ſleght / ſonder eenige praght: 't welck hem van veele niet wel afgenomen wierd; en ſommige veroorſaeckte te ſchrijven / dat hy ſijnen Broeder in 't Graf ſmeet / als of hy had gevreeſd / hy moght weer levendigh werden: of / dat hy den geenen / dien hy niet langer in 't leven had gewenſcht / de pleghtlijcke begraefnis onwaerdigh oordeelde. 't Quam veele bedencklijck voor / dat de Hertogh / in Schotland ſijnde / in aller haeſt / door aendrijvingh der Roomſch-Catholijcke, doe de Koningh noch ten vollen geſond was / ſonder eenige reden / en met onwil van ſijne Maj. / wiens toeſtemmingh men met moeyte moeſt verkrijgen / van daer nae Londen wierd ontboden: waer op / ſoo haeſt hy gekomen was / 's Koninghs dood volghde. Wy willen hier niet verhaelen / wat veele hier van geſchreven / en wieſe hier in betrocken hebben. Ons aengaende / wy houden 't noch voor een duyſtere ſaeck; en derven ſulck een vermoedingh voor geen volle ſeeckerheyd opneemen.

Vermoeden ontſtent des Koninghs dood.

Carel boven maten overgegeven aen ſijne wellusten, inſonderheyd tot huyten-Echtſe met Vrouwen.

Ongemeen ſeer had Carel ſigh overgegeven aen ſijne wellusten; inſonderheyd tot de Buyten-echtſche met Vrouwsperſoonen / 't ſy van hooge of geringe Stand. Men wil / dat 't Franſche Hof deeſe gelegenheyd wiſt waer te neemen / om van hem te verkrijgen alles wat het begeerde / door hem nu en dan een ſchoone Hoer toe te ſenden. Aen deeſe verquiſtte hy onnoemlijcke ſommen gelds; waer door / en door andere uytſpattingen / hy meeſt altijd berooyd was / ſchoon hoe veel 't Parlament hem toeſtond. Dit agten d'Engelſche voor haer geluck. Want had hy weeten te menageeren, gemacklijck had hy met dit geld deeſe Natie konnen brengen onder 't jock van Slaverny en Papery; om hier hare Spreeckwijs te gebruycken. Wanneer de Roomſch-geſinde Groote / of andere / hem wilden brengen tot 't geen hy van ſelfs niet gedaen ſou hebben; als / 't Parlament te diſſolveeren, wanneer 't beeſigh was / om 't Complot t'ondecken; of om dit of dat toe te ſtaen; ſoo verrighteden ſe ſulcks door deeſe of die Hoer: welcke hem of door vleyery / of door dronckenſchap / wiſt te doen bewilligen 't geen men begeerde.

Wat Franckrijk, wat de Roomſch-geſinde Engelſche door Hoeren by hem wiſten uyt te wercken.

Kon tegens ſijne Parlamenten meeſterlijck veynſen, om geld te krijgen.

Tegens ſijne Parlamenten, Heeren / &c. kon hy meeſterlijck veynſen. Betuyghde groote genegenheyd tot voorſtand der Proteſtantſche Religie, en alles wat hy wiſt 't Parlament aengenaem te ſijn / terwijl hy / onder deeſe voorwendingh veel geld treckende / weynigh tot de daed braght. Wy hebben alreeds hier boven geſeght / wat veele oordeelden van ſijn' onreligieusheyd; of / ſoo hy eenige Religie had / dat deſelve nae 't Pausdom ſou geheld hebben: met de redenen waerom; welcke kortlijck deeſe ſijn: d'inſtampingh ſijner Moeder in ſijne Jeughd; d'aenraedingh haerer Jeſuiten en andere Geeſtlijcke; waer by naederhand quam een wrock tegens de Proteſtanten, ter oorſaeck van den handel tegens ſijnen Vader: de geduerige aenſettingh ſijns Broeders; en des Koninghs van Franckrijck: de geldſchietingh der Roomſch-Catholijcke Engelſche aen hem; de hoop / van daer door / en de hulp van Koningh Louis, eens een Souverain Vorſt te werden. Dat hy nu 't Pausdom noch niet geheel ingevoerd had / daer van gaf men deeſe redenen: I. Om dat hy / hoe veel hem gegeven wierd / wegens ſijn' onmatige verquiſtingen aen Hoeren en anders / altijd geldloos; derhalven niet in ſtaet was / om tot geweld te komen. II. Vermits hy voorſagh / dat hier groot gevaer by ſou gaen; en dat een Natie, waer in de Proteſtanten ſoo gantſch ſterck / de Roomſch-geſinde ſoo ſwack waren / ſoo light niet t'onder te brengen ſou ſijn. Veele meenden / dat hy hier in langhſaem wou gaen: eerſt de Presbyterianen door de Biſchoplijke wou doen uytroyen; gelijck dan oock meenighten van deeſe om 't leven ſijn gekoomen: waer nae hem gemacklijcker ſou hebben gevallen / de Biſchoplijcke, alleen ſtaende / te verdelgen. Andere oordeelden / dat hy beyde d'Onroomſche en Roomſche, d'eene door openbaere betuygingen / d'andere door heymlijcke Beloften bedroogh / om van beyde geld te trecken; latende ſigh voorts aen deeſe of die Religie niet veel gelegen ſijn / als voor ſoo veel deſelve hem tot ſijn Interes kon dienen; of voor ſoo verr' hy ſigh van ſijnen Broeder dien van Jorck liet leyden.

Oordeelen van ſijne Religie; of hy Paeps was; en 't Pausdom ſoght in te voeren;

en waerom hy ſulcks niet raſſer voortſettede.

Was een Vorſt van een gauw oordeel, groot verſtand, en goede Natuerlijcke hoedanigheden:

Ondertuſſchen kan men niet ontkennen / dat hy was een Vorſt van een byſonder-gauw oordeel / groot verſtand / en goede natuerlijcke hoedanigheden; ſeer bequaem tot de Regeeringh / had de ſtercke drift tot d'opvolgingh ſijner wellusten / inſonderheyd ſijne geduerige ontught / hem niet afkeerigh gemaeckt van de ſorghvuldigheden / welcke een goed Regent moeten vergeſelſchappen: waer by noch quam / dat ſijne toegevingh in Dronckenſchap hem 't reght gebruyck ſijner Natuerlijcke Gaven benam. Om ſijn luſten te geruſter te moogen voldoen / leydde hy de Rijckslaſt op den hals ſijns Broeders / die'er ſeer driftigh nae was / en des Raeds / die door den ſelven beſteld wierd / waer door dan niet weynige ongeregeldheden / bloedſtortingen / &c. wierden uytgevoerd; veele buyten eygentlijcke kennis ſijner Maj.

doch maeckte daer van geen gebruyck, door ſijne wellusten en ontugt.

Had konnen in ſtaet ſijn, om Engelland te verheffen tot de hooghſte ontſaghlijckheyd; Franckrijck de Wet te ſtellen; Europa in ruſt te houden; al de Proteſtantſche Vorſten te beveyligen, &c.

Doe hy op den Throon van Engelland herſteld wierd / had hy de genegenheyd des gantſchen Volcks; de gunſt des Parlaments; 't welck hem bynae alles toeſtond; geld in meenighte verſchafte. Deeſe Natie was onder Cromwel geraeckt tot de hooghſte Krijghs-ervaerenheyd: overal ontſien / wegens haere betoonde dapperheyd. Hier by quaemen noch ſijne treflijcke Natuerlijcke gaven van verſtand / oordeel / &c. Had hy dit alles behoorlijck willen gebruycken / hy ſou in ſtaet ſijn geweeſt / om Engelland te verheffen tot de grootſte ontſaghlijckheyd; Franckrijck de Wet te ſtellen; Europa in ruſt te houden; al de Proteſtantſche Staten der Chriſtenheyd te beveyligen; en ſigh eenen eeuwigen naem te maecken; waer tegens hy met ſulck een ſleghte Lof in 't Graf is gedaeld.

Sijne

ENGELLAND.

Sijne Gemalin, Kinderloos.

Sijne Gemalin was Catharina, Infante van Portugal, Dochter van Koningh Johan de IV.; gebooren den 14. November Anno 1638.: by welcke hy geen Kinderen gewonnen; oock weynigh haer d'Echte Plight bewesen heeft; als te seer tot andere Vrouwen genegen. Waerom oock een voornaem Engelsch Heer van hem seyde: Dat hy was een geslaegene vyand van de Protestantsche Religie; van de Parlamenten (welcke hem d'eygenwillige Heerschappy verhinderden) / en van een deughdsaeme Vrouw. Tot bewijs van 't eerste en tweede wierd / boven de geduerige blijcken sijner bedrijven / bygebragt de Memorie van sijnen Ambassadeur in Polen, Anno 1667. overgeleverd aen Koningh Johan Casimir, doe hy in groote verschillen stond met sijn' Onderdanen. „Seer Doorl. „Vorst; de Koningh mynen Meester heeft „my bevoolen / uwe Maj. bekend te maec„ken sijne resolutie, om in alles t'saemen te „spannen met sijn' Alderchristl. Maj.; alle „doenlijcke hulp aen te bieden tot de vaststel„lingh van uwe Maj. Reght tot de Kroon; „soo als uwe Maj. best sal oordeelen / om „uwe Kroon en Authoriteit te verseeckeren; „oock tot bevoorderingh van d'Eere uwer „Koningin en haerer Koninghlijcke Kinde„ren. Want waerlijck is de Koningh mij„nen Meester seer gevoellijck van d'ongeluc„ken der Vorsten, welcker Maght bepaeld, „en daer de Reden geregeld werd door d'ey„gensinnige (fantastique) drift haerer On„derdanen. Voordat de Vorsten bevrijd sijn „van deese ongelegenheyd, siet mijnen Mee„ster geen kans (waerschijnlijckheyd), om „de Roomsch-Catholijcke Religie vast te stel„len. Sijnen Voordragh aen den Paus / laten doen door Dalir, een Yrsch Priester, terwijl hy in Schotland uyterlijck de Protestantsche Religie beleed / om door desselven bystand in Engelland hersteld te werden; vol bittere scheldingen tegens de Gereformeerde Engelsche, en raedgevingh aen de Roomsche Heyligheyd / hoe hy hem op den Throon brengen; de Catholijcke Religie in Engelland invoeren / d'Onroomsche verdelgen kon / is te langh / om hier in te voegen.

Werd gesegt, te sijn geweest een vyand van de *Protestantsche Religie*, van de *Parlamenten*, en van een deughdsaeme Vrouw.

Aenmerklijck bewijs van 't eerste en tweede, door sijn' *Ambassadeurs* aen Koningh *Johan-Casimir* van *Polen*, en den Paus.

Veelheyd sijner Bysaepsters; en onechte Kinderen.

De veelheyd sijner Bysaepsters sijn niet wel op te tellen. Sijn' onechte Kinderen maecken een goed getal uyt. Echter recommandeerde hy sijnen Broeder / doe hy nu sterven sou / alleen de twee hier boven genoemde. Dat Hertogh Jacob van Monmouth oock sijnen Soon was / van veele voor wettigh gehouden / als voortgekoomen uyt een heymlijck Houwlijck sijner Maj.; doch van hem / ter gunst van sijnen Broeder / voor onwettigh verklaerd / is oock hier boven verhaeld.

Jacob d'II., Koningh van *Engelland*.

Soo haest Koningh CAREL de II. de Geest had gegeven / nam de gemelde sijnen Broeder

JACOB de II.

de Koninghlijcke Regeeringh aen. Begaf sigh in den Raed. Verklaerde in den selven: Wyl 't God had geliefd / hem te plaetsen op den Throon sijns Broeders / soo sou hy pogen / desselven voetstappen in goedheyd en gereghtigheyd tot sijn Volck nae te treeden. Men had hem wel by de Weereld afgeschilderd als een Mensch / genegen tot eygenwillige Heerschappy; doch dit was d'eenige valschheyd niet / welcke men van hem had verbreyd. Hy sou doen al wat mogelijck was / om de Regeeringh van Staet en Kerk / soo als se tegenwoordigh door de Wetten van 't Koninghrijck waeren opgereght / te conserveeren. Hy wist wel / dat de Gronden der Engelsche Kerck voor de Monarchie sijn: dat de Leeden der selve haer hadden getoond goedertrouwe Onderdanen; derhalven hy geduerigh sorgh wou draegen / die te beschermen. Hem was bekend / dat de Wetten des Koninghrijcks genoegh waeren / om den Koningh soo grooten Monarch te maecken / als hy kon wenschen te sijn. Gelijck hy noyt sou afstaen van de wettige Reghten en Prærogativen der Kroon / soo wou hy oock andere noyt ontneemen 't geen haer toequam. Voor deesen had hy meermael sijn leven voor de Natie gewaegd; hy wou 't noch doen / tot beschermingh haerer Privilegien, &c.

ENGELLAND.

Sijnen eersten Voordragt in den Raed, veel schoone beloften, en milde woorden.

Bericht aen den *Leeser*.

't Geen sigh onder sijne Regeeringh heeft toegedraegen / is noch in varssche geheugenis. Meenighvuldige Beschrijvingen daer van sijn in onse Tael voor handen. De gelegenheyd deeses Wercks laet ons niet toe / in 't breede daer van te handelen. Sullen derhalven / alleen kortlijck / den loop deeser saecken voorstellen; behalven dat wy eenige der voornaemste wat omstandiger sullen voordragen.

Jacob vat terstond de saeck van *Bamtam* tegens de *Staten Generael* op.

De Krooningh sijner Maj. geschiedde den 3. May Anno 1685.: De Ceremonien derselve hebben andere wijdloopigh beschreven. Al terstond nam hy 't werck der Bamtamsche verschillen tegens de Staten Generael, onder sijnen Broeder Carel noch niet afgedaen / yverigh op. Titus Oates, die 't Roomsch-Catholijck verraed had ontdeckt / moest nu ten eersten aenhouden. Men leydde hem Meyneedigheyd te last / om hem aen 't Lijf te koomen; en hy wierd veroordeeld in de Pillory te staen: van Aldgate tot Newgate, voorts tot Tiburne toe gegeesseld te werden: dan noch jaerlijcks viermael in de Pillory te sijn geset. Jacob beriep een Parlament in 't laetste van May. Noemde in sijnen Voordrag de getrouwheyd van de Leeden der Engelsche Kerck. Beloofde / de Regeeringh van Kerk en Staet / gelijck die nu was / te sullen beschermen; niemand in sijn' Eygendom te verkorten. Seyde / dat se sigh vast moghten verlaten op deese sijne solemneele Belofte. Maer 't was ter deeser tijd / dat de Graef van Argyle (voor heenen syn onwettige Gevanckenis ontblooden) met een deel Volck in Schotland was aengeland; derhalven hy bystand van nooden had; en noch meer / als Hertogh Jacob van Monmouth te Lyme, in 't Suyderdeel van Engelland (met 3. Scheepen en 200. Mannen uyt Holland gekomen / doch buyten kennis der Staten Generael), voet aen Land had geset / en een grooten toeval kreegh; wijl de nieuwe Koningh Jacob van

Koomd *Titus Oates* aen 't Lijf.

Jacobs eerste *Parlament*; en sijne schoone beloften; wijl hy in gevaer stond, wegens de landingh van *Argyle* in *Schotland*, en van *Monmouth* in *Engelland*. 1685.

veele

ENGELLAND.

veele niet vertrouwd; Papery en Slaverny te gemoet gesien wierd. Beyde / Argyle en Monmouth, gaeven Declaratien uyt; waer in sy den Aert en de Bedrijven van Koningh Jacob wyt haetlijck (by andere levendigh) afschilderden. Doch Argyle wierd in Schotland geslagen / gevangen bekoomen / Onthoofd; en sijn Hoofd ten toon gesteld.

Argyle geslaegen, gevangen, onthoofd, &c.

Vermoedlijck sou 't met Monmouth in Engelland beeter geluckt hebben; indien niet aen d'eene sijde 't Parlament Koningh Jacob (nu in seer grooten angst) soo veel hulp had gedaen / als hy kon wenschen; aen d'andere sijde een verraed in Monmouths Leger was gestight geweest. Daer-en-boven ontbood Jacob uyt Holland 3. Regimenten Engelsche, in dienst der Staten Generael; welcke hem gewillig wierden toegesonden; en waer voor hy haer bedanckte. Dus dan wierd Monmouth geslaegen / gevangen / onthoofd; gelijck de Graef van Argyle was weervaren.

De Hertogh van Monmouth weervaerd 't selve; en waer door.

't Gedaghte Parlament, geprorogeert geworden / hersaemelde in November. 't Lager-Huys stond sijne Maj. een Subsidie toe; maer versoght te gelijck / dat van alle Officieren, Amptelingen / &c. de Test (of Eed) sou gedaen werden; om te voorkoomen de gevaeren / welcke door de Papisten souden moogen werden veroorsaeckt. Doch hy nam dit seer euvel / en gaf een taemlijck-harde antwoord. Door de neerlaegh en dood van Argyle en Monmouth meende hy alle swaerigheden te boven te sijn gekoomen; en dat hy voortaen nae eygenen wil sou moogen heerschen. Daer op verschoof hy de Sittingh des Parlaments voor een geheel jaer.

Jacob hier op stout, bejegend 't versoeck des Parlaments hardlijck; en meende nu alle ste bovente sijn gekomen.

De voornaemste Ampten wierden aen Roomsch-gesinde gegeven / tegens de Wet van Engelland: over 't Krijgsvolck Officieren van deselve Religie gesteld. Hy rigtede op een Geestlijck Hof / of nieuwe Reghtbanck over Kercklijcke Saecken en Persoonen; en stelde daer in als Commissarissen de Cancellier, Thesaurier, en eenige Bisschoppen / die niet souden laten sijne Maj. bevelen te volbrengen. Dus kon hy / selfs Roomsch-gesind, door dit Hof van (quansuys) Gereformeerde persoonen veel uytvoeren tegens de Gereformeerde; Predikanten affetten / &c. Haer eerste bedrijf was / de Spreecker van 't Lager-Huys, Williams, te condemneeren in een Boete van 10000. ponden Sterlinghs; om dat hy had doen Drucken Dangerfields Verhael van 't meergedagte Complot. Ter selver tijd wierd door Beuls handen verbrand 't Boeckje / genoemd Klaghten der Protestanten, in Franckrijck wreedelijck verdruckt.

Geeft de voornaemste Ampten aen Roomsch-Catholijke.

Reght een Geestlijck Hof op, om door (quansuys) Protestanten de Protestanten uyt te stooten. 1686.

In Schotland braght Jacob het daer toe / dat de Pœnale Wetten tegens de Roomsch-gesinden van 't Parlament te niet gedaen wierden; en haere Religions-oeffeningh haer vergund in haere Huysen; doch met deese inbindingh / dat hier door niet wierden vernietighd d'Acten, aengaende de Test, of Eed; welcke moest gedaen werden van alle persoonen in publique Burgerlijcke en Kercklijcke Officien. Dit laetste mishaeghde sijne Maj. soodaenigh / dat hy 't Parlament eerst prorogeerde; daer nae dissolveerde. Dit deed al weer sien / waer heenen hy wou; te meer / als hy den Hertogh van Queensbury, en andere voornaeme Leeden deeses Parlaments, van al haer' Ampten beroofde.

Doet in Schotland de Pœnale Wetten tegens de Roomsch-gesinde vernietigen: en klaer sien, waer hy heenen wou.

ENGELLAND.

Noch gingh hy al voort / met de hooghste Ampten aen Roomsch-Catholijcke te geven. Hy vreesde / dat sijn leven niet langh genoeg dueren sou om 't Pausdom ten vollen de heerschende Religie in Engelland te maecken / indien hy langhsaem te werck gingh. Snelde derhalven met wijde stappen daer nae toe. Kreegh Reghters nae sijnen wil; en deselve droegen hem alles op wat hy begeerde. Koningh Jacob d'I. pleegh te seggen: Laet my Reghters aenstellen nae mijn gelieven; en alles wat ick wil sal ick Reght doen sijn. Koningh Jacob de II. stelde nu sulcke Reghters; welcke hem toe weesen / dat de Wetten des Rijcks 's Koninghs Wetten waeren. Dat een Koningh van Engelland magh opschorten alle Wetten / welcke straffen of boeten ordonneeren, soo dickmael sulcks noodigh is. Dat hy was Reghter / en Arbiter, die maght had om t'oordeelen van de noodsaecklijckheyd / welcke hem sou konnen beweegen / om de dispenseerende Maght te gebruycken / &c. Sie daer Koningh Jacob van deese Reghters (genoemd Verraders haers Vaderlands) gesteld in staet / om te moogen doen al wat hy wou. Sie daer al d'Engelsche Wetten kraghtloos gemaeckt door sulcke / die niet 't minste reght hadden / om den Koningh die toe te wijsen.

Gaet met wijde stappen, tot d'invoeringh van 't Pausdom.

Krijghd Reghters nae sijnen wil, welcke hem al de Maght, die hy begeerde, toewijsen; daerse gantsch geen reght toe hadden.

De Jesuit P. Peters, een geswoorne bloedige vyand der Onroomsche, en die groote Correspondentie hield met de Jesuit P. de la Chaise, Biechtvader des Koninghs van Franckrijck, wierd geset tot geheymen Raed des Koninghs (waer uyt de Bisschop van Londen verstooten was); en had 4. Provinciale Bisschoppen onder hem. De Jesuiten bouwden Conventen; trotsten over al de Protestanten; scholden haer en haere Leere seer hevigh. De gedaghte Bisschop van Londen, seer bemind van 't volck / kreegh bevel / om D. Scharp, Deecken van Norwich, en Predikant van S. Gillis, te deporteeren. Hy seyde / sulcks niet te konnen doen / sonder eerst sijne misdaed te weeten; en offe soodanigh was / dat hy / volgens de Wetten der Engelsche Kerck / sulcker wijs verdiende gehandeld te werden. Dit was oorsaek genoeg / om dien vroomen Bisschop selfs te suspendeeren, den 6. September Anno 1686. Doch dit was een saeck / waer voor hy P. Peters, die hier toe geraeden had / niet behoefde te dancken / wijl hier door d'oogen der Onroomsche noch meer geopend wierden / om te voorsien / wat sijn ooghmerck outrent haer was.

De Jesuit P. Peters geheymen Raed gemaeckt.

Snooden handel tegens den Bisschop van Londen; dien hy suspendeerd; en waerom: doch niet tot sijn voordeel.

Nae oude gewoonte wierden yeder jaer Vreughde-vyeren aengestoocken op den dag van d'ontdeckingh des Buskruyd-verraeds door de Roomsch-Catholijcke in Engelland. 't Geschiedde nu oock; doch hier over wierden de Lord Major en Sherifs der Stad Londen van sijne Maj. dapper doorgestreecken / om datse 't niet verhinderd hadden. Veele

van

Verbied de jaerlijckshe Vreugdevyeren over 't ontdeckt Buskruyd-verraed.

ENGELLAND.

De Beuls werck genoegh gegeven.

van die eenighsins ingewickeld waeren geweest in d'onderneemingh des Hertoghs van Monmouth, wierden door Swaerd en Strop om 't leven gebraght; selfs oock meenighte van onschuldige / door dit of dat haer te last te leggen. Want de Reghters / die 't oordeel uytspraecken / waren Slaven van Koningh Jacob. Dit veroorsaeckte noch meer misnoegen. Om 't selve wegh te neemen / deed hy een generael Pardon verkondigen; doch met uytsluytingh van seer veele; welcke vervolghd wierden tot selfs in de Vereenighde Nederlanden, en daer aen hem toegestaen. Oock met soo veel uytsonderingen / datmen bynae (onder deesen of dien schijn) elck / die men wou / op 't lijf kon vallen.

Gaet al voort met 't Pausdom opentlijck in te voeren; 1687.

De Jesuiten in de Savoy deed hy haer nieuw-opgereght School openen. De Monicken, welcke met meenighten in 't Land quamen / liet hy in haer Ordens-gewaeden opentlijck over de Straeten gaen. De Graef van Tyrconel, een bloedigh-bitter Roomsch-gesinde, stelde hy ten Vice-roy van Yrland. In Schotland deed hy de Puritainen (Presbyterianen) op 't wreedste vervolgen. Gaf een Proclamatie uyt / waer in hy / door sijne souveraine Authoriteit, Koninglijcke Prærogativen, en absolute Maght / al de Pœnale Wetten tegens de Roomsch-Catholijcke, &c. te niet deed. Woorden / in dit Koninghrijck ongehoord. Soo hier uyt / als 't geen noch verder volgde / bleeck ten vollen / niet alleen / dat hy voor eerst de Roomsche Religie wou tolorabel, daer nae de heerschende maecken; maer oock dat hy eygenwilligh met onbepaelde Maght wou regeeren: waer nae hy soo begeerigh was / dat men hem dickmael had hooren seggen / eer hy noch tot den Throon was geraeckt: Liever wou hy eene Maend heerschen gelijck de Koningh van Franckrijk, dan 10. jaeren als sijnen Broeder de Koning van Groot-Britannien.

en een absolute eygenwillige Heerschappy sigh aen te maetigen.

Sijn aenmercklijcke woorden hier van.

Om de Groot-Thesaurier Paeps te doen werden, steld hy een Disput aen tusschen Protestanten en Roomsch-Catholijke; 't welck voor deese slecht uytviel. Daer op de Thesaurier afgeset.

De voornaemste Lords in Engelland soght hy of door Beloften of door Dreygementen tot afval van de Protestantsche Religie te brengen; insonderheyd oock de Graef van Rochester, Groot-Thesaurier. Om hier toe te geraecken / deed hy te Withal een Disputatie aenstellen in sijne en des Thesauriers tegenwoordigheyd / tusschen D. Patrick met D. Jane van d'Engelsche Kerck / en de Roomsch-Geestlijcke Godwin en Gifford; in verwaghtingh / dat sijne Roomsch-Catholijcke over de Ketters souden triumpheeren. Maer dit Disput viel soodaenigh uyt / dat de Thesaurier verklaerde / nu noch meer als oyt in de Protestantsche Religie te sijn bevestighd. Doch hier op wierd hy afgeset.

Jacobs Declaratie tot Vryheyd van Conscientie en Religie;

't Volck begon te morren. Derhalven gaf hy een Declaratie uyt voor de Vryheyd der Conscientie, met wat saghter woorden ingesteld. Hy oordeelde / dat de Gewissen niet behoorden gedwongen te werden / noch 't Volck geforceerd in enckele Materie van Religie. Nam derhalven d'Aertsbisschoppen / de Predikanten / en al sijn' Onderdanen van d'Engelsche Kerck in sijne beschermingh / om haer te doen genieten de vrye oeffening harer Religie, volgens de Wetten. Maer te gelijck vernietighde hy (tegens de Wetten / en sonder Parlament) de Pœnale Wetten tegens de Roomsch-Catholijcke. Daer-en-boven de Test; waer door se nu bequaem wierden gemaeckt tot 't besit aller Officien, Ampten / en Velhebbers-plaetsen over 't Krijghsvolck. De Presbyterianen, tot noch toe soo wreedelijck vervolghd / door bestel des Hofs en der Bisschoppen / en seer groot in getal / hielden 't voor een sonderlinge gunst / datse nu hare Religie vry souden moogen leeren en beleven; sonder te bedencken / dat dit enckelijk was / om haer af te trecken / van de Bisschoplijcke eens by te moogen staen / wanneer men de verdelgingh aller Onroomsche sou by der hand vatten: en dat het / wanneer de Roomsche sterck genoegh souden sijn / haer t'saemen met d'andere sou gelden. De Wederdoopers leverden al mee Addressen van Dancksseggingh over; en wierden vriendlijck genoegh van sijne Maj. bejegend. De Quaeckers desgelijcks. De Presbyterianen al mee. Selfs eenige Bisschoppen van d'Engelsche Kerck gaven diergelijcke Dancksegginghs-Addressen over (doch van seer weynige Leeden onderteeckend) / wegens sijne Belofte / dat hy de gemelde Kerck in protectie sou houden: waer toe hy immers door de Wet verbonden was. Mr. Cholmley (alhoewel gehouden voor een groot begunstiger van 't Hof) den Aerts-Deken / door de Bisschop van Chester gesonden / om Teeckenaers in sijn Bisdom te bekoomen / d'onderteeckeningh weygerende / en gevraegd waerom / wijl 't alleen streckte / om sijne Maj. te bedancken voor sijne gedaene belofte / ten goede van d'Engelsche Kerck / gaf vrymoedigh tot antwoord: Mijn Heer / de Koning heeft nu ruym 20. Wetten gebroocken / en sou hy deese houden? 'k Wil niet Addresseeren. Sulck een antwoord kreegen oock andere Bisschoppen; insonderheyd Samuel Parker, Bisschop van Oxford; die / ten gevalle van Koningh Jacob, selfs tegens de Test heeft geschreeven.

enckelijck om der Roomsch-Catholijcke wil, maer waer op eygentlijck aengesien.

Dancksegginghs Addressen van Wederdopers Quaeckers, Presbyterianen, selfs van Bisschoppen.

Aenmerklijcke Reden.

Koningh Jacob eyscht van de Staten Generael den vermaerden D. Gilbert Burnet, Autheur van de Historie der Reformatie in Engelland.

D. Gilbert Burnet, Autheur van 't vermaerde Boeck de Historie der Reformatie in Engelland, langh buytens Lands geweest / en in Holland gekomen / had sigh daer laten Naturaliseeren. Dit geroemd Werck stack de Roomsch-Catholijcke seer in de krop. Koningh Jacob deed hem in April door een Crimineelen Brief indaegen: doch in plaets van te verschijnen / verdeedighde hy sigh schriftlijck. De Marquis d'Albeville, Ambassadeur des Koninghs in den Haegh, eyschte van de Staten Generael, dat hy / ter oorsaeck van sijne Laster-schriften / sou werden gestraft. Doch haere Hooghm. vertoonden hem / dat hy was een Onderdaen der Staten van Holland; welcke eerst in September souden vergaderen: eer kondense geen antwoord geven. In December leverde Albeville weer eene andere Memorie in tegens D. Burnet. Doch vermits haest daer nae de saecken in Engelland een andere keer begonden te neemen / is 'er niets op gevolghd.

't Par-

ENGELLAND.

't Parlament moest op den 25. Februarius by een koomen; doch wierd geadjourneert tot in May. Ondertusschen soght men de Leeden te persuadeeren, om toe te staen 't geen de Koningh sou beginnen ontrent de vernietigingh van de Test, Vryheyd der Roomsche Religie, en andere dingen. Die geen antwoord nae Jacobs wil gaven / wierden uyt haer' Officien gestooten / om d'andere tot andere gedaghten te doen komen. Doe nu 't Parlament hersameld was / kon de Koningh echter niet erlangen 't geen hy wou tegens de Wetten: derhalven dissolveerde hy 't selve. De Lord-Lieutenants der Provintien, die haer Vaderland niet verraden wilden / settede hy af; als / de Graven van Ruthland, Northampton, Abington, Lindsey, Shreeuwsbury, &c. Daer tegens de Cancellier, Graef van Mulgrave, van Huntington, Marquis Preston, Lord Ashton, Molinax, Dover, Marquis van Powis, &c., in derselver plaets.

Dissolveert 't Parlament, om datse nae sijnen wil niet wilden vernietigen de Wetten, aengaende de Test, &c.

Set veele Lord-Lieutenants af.

Deese nieuwe / en andere Lord-Lieutenants beval sijne Maj. (in voorneemen / soo sijnen Aenslagh geluckte / weer een Parlament te beroepen; anders niet) / elck in sijne Provintie te gaen; alle Onder-Lieutenants, Amptenaers / en Vreede-Regters / voor haer te doen verschijnen / en deselve voor te stellen: I. Indiense / wanneer de Koningh een nieuw Parlament beriep / wegens haere Provintie of Stad moghten verkooren werden / offe sigh souden willen verklaren voor de vernietigingh van de Test en Pœnale Wetten tegens de Roomsch-Catholijcke? II. Helpen verkiesen soodanige Leeden / welcke hier in souden toestemmen? III. Willen ondersteunen 's Koninghs Declaratie tot Vryheyd der Conscientie; en gerustlijck leven met die van een andere Religie? Van de weygerende soudeuse sijne Maj. een Lijst oversenden; desgelijcks een Lijst van de bewilligende; en van die sigh niet verklaerden. Doch vermits dit niet nae sijnen wensch door wou / soo bleef 't Parlament aghter.

Snooden handel, om Parlaments-Leeden na sijnen wil te bekomen.

Noch al verder gingh de Koningh / om haest gedaen werck te krijgen; 't welck dan oock soo uyt viel; doch geheel anders als hy gemeend had. Eenige Roomsch-Catholijcke persoonen kreegen Koninghlijcke Bevelbrieven / dat d'eerste openvallende Professors-plaetsen in d'Academien van Cambridge en Oxford voor haer souden sijn. Pater Francis wou men dus voor eerst d'Universiteit van Cambridge opdringen; doch de Collegien weygerden hem aen te neemen / soo langh hy den gewoonen Eed niet had afgeleght / volgens haere Fundamenteele Wet. 't Magdalenen Collegie t'Oxford wou men desgelijcks Mr. Farmer ten Præsident opdwingen / in plaets van d'overleedene Præsident de Clarge. Doch deese / 't Onweer voorsiende / hadden alreeds Mr. Hough, Capellaen des Hertogs van Ormund, verkoren; en gaven sijne Maj. kennis daer van. 't Sou ons te lang vallen / te willen verhalen / hoe gantsch onbillijck / wrevelligh / tegens alle Wetten en Reghten van dit beroemd Collegie Koningh Jacob handelde / wijlse de schendingh haerer van haer beswoorne Privilegien niet konden toelaten: te meer noch / wijl Mr. Fermer, wegens verscheydene uytbedrijven / een Bandit uyt sijn Collegie; een openbaren Dronckaert / Vloecker / Hoerejager / &c. / was. Oock geseght had: Geenen Protestant in Engelland kon des Koninghs Vriend sijn. Sigh voor een Papist had verklaerd / &c. 's Koninghs Commissarissen konden niet ontkennen de buytenspoorigheden van Mr. Fermer; maer wilden hem echter aengenoomen hebben. Doch als al 't voorgedagte genoegsaem beweesen was / derfdemen niet verder aendringen; maer de Bisschop van Oxford wierd Præsident aengesteld; tot wien de Leeden des Collegii seyden / dat de plaets alreeds was vervuld / volgens haere Privilegien en Eed. Maer dit alles onaengesien heeft sijne Maj. met 't uyterste geweld Mr. Houg doen af-setten; de Bisschop instellen / met swaere beboetingh / verstootingh / &c. der Leeden / welcke weygerden den nieuwen ontwettigen Præsident te gehoorsamen.

Verhael van den gantsch onbillijcken, wreveligen geweldadigen handel van Koningh Jacob, om Paepsche Professoren te stellen in d'Academien van Cambridge en Oxford; desgelijks tegens de Leeden van 't Magdalena Collegie.

De Graef van Sunderland wierd door de Koningh gesteld ten Gouverneur van Charterhouse. Wou / met een Gebod van sijne Maj. / besit neemen / sonder de Test (of Eed) af te leggen. Al de Leeden verklaerden / hem te willen aenneemen; doch datse / sonder haren Eed te breecken / en de Fundamenteele Wetten van haer Collegie te vernietigen / sulcks niet konden doen / voor 't afleggen van de Test. Dit gebeurde in Junius, en men liet haer een wijl tijds in vreede. Maer ondertusschen beroofde de Koningh de meeste der geene / die / volgens d'ordre / de Test presteerden by 't aenvaerden haerer Officien, van haer' Ampten. Ja derf de seggen op den 8. Julius tegens Lord-Lieutenant Mulgrave, en Mr. Charles Bertie, Thesaurier en Secretarius der Ordonnantien, dat hy haer ontsloegh van haer' Officien. Dat hy haer en d'andere / die de Wet van de Test, uyt wangunst tegens hem gemaeckt / niet wilden vernietigen / aenmerckte als sijne felste vyanden / en nieuwe Cromwels.

Nieuwe uytspattinge des Koninghs tegens al de voornaemste Wetten.

Harde woorden, en bedrijven.

De Pauslijcke Nuncius Dada, die sig lang onbekend aen 't Hof had onthouden / door den Koninghlijcken Engelschen Bisschop Laban aengesteld tot Aertsbisschop van Amacia, deed den 13. Julius opentlijck sijnen Intoght te Windsor met groote praght. Sijne Maj. had de Hertogh van Somerset doen aenseggen / dat hy sigh sou gereed maecken / om den Nuncius t'Introduceeren, of in te leyden. Doch hy gingh by den Koningh / en verontschuldighde sigh / seggende: Hy vreesde / en was gewaerschouwd / dat dit / soo hy 't deed / t'eeniger tijd sou moogen opgenoomen werden / als aenlopende tegens d'Acte van 't Parlament, ingesteld met sware bedreygingen; derhalven hem of sijne Kinderen ten verderf sou konnen strecken. Of nu wel sijne Maj. hem te gemoet voerde: Hy had gemeend / hem een groote eer te doen / door 't laten ophaelen des Gesants van sulck een Eminent Prins (de Paus): dat d'Acte nu kraghtloos was; en schoon kraghtigh / dat hy / door de

De Pauslijcke Nuncius Dada doet te Windsor sijnen opentlijcken Intoght.

De Hertog van Somerset van al sijn' Ampten afgeset, wijl hy weygerde, den selven t'introduceeren.

ENGELLAND.

Maght/ sijn Koningl. persoon ontwijffelbaer toekomende / hem kon dispenseeren, soo bleef doch de Hertogh by sijne beleefde weygeringh. Derhalven Jacob hem liet horen: Wijl gy my weygerd te dienen in deese saeck/ soo ontset ick u van al uw Ampten; als/ Edelman van de Bedkamer / Colonel van een Regiment Ruyters/Lieutenant van sommige Provintien, &c.

Schaedlijke Boeken der Jesuiten Monson en Anderson, uytgegeven met Approbatie des Hofs; maer die Jacobs aenslagh ontdeckten.

Ondertusschen wierden/ met approbatie van 't Hof veele schendlijcke Schriften uytgegeven door de Jesuiten Monson en Anderson tegens de Test; waer in selfs Koningin Elisabeth wierd genoemd een Bastard; Moorderes van Maria Stuart, Koningin van Schotland. Veele lasteringen tegens de Gereformde waren'er in; en 't Besluyt gingh daer heenen / dat d'Engelsche Kerck / als den Koningh ongetrouw/ sijne Maj. vryheyd moest geven / om geenen Adder in sijnen Boesem te voeden; haer sijne Beschermingh / haer beloofd op conditie van trouw / t'ontrecken; want de Dans duerde niet langer dan 't Speelen. De H. Moeder de Roomsche Kerck mogt vrylijck Raedslaegen neemen / wat voor een wegh sy had in te slaen / ten goede van haer eygen dierbaer Interes.

Doch 't ontbrack hier de doortrapte Jesuiten aen loosheyd, 't Hof aen voorsightigheyd; ten waere men meende, alles te boven sijn gekomen.

Dus begon men uyt de borst te spreecken / en rond uyt t'ontdecken waer men heenen wou. Ondertusschen ontbrack 't de doortrapte Jesuiten hier aen loosheyd / en 't Koninglijck Hof aen voorsightigheyd; ten sy men gemeend had / 't stuck al te boven te sijn. De Grand Jurys gaben aen den Lord Major een Adres, om den Koningh te behandigen; waer in sy hem bedankten/ voor dat hy d'Engelsche Kerck beschermingh had beloofd. Nevens versoeck / dat hy deese schendige Schriften sijne Maj. sou bekend maecken/op dat d'Autheuren gestraft wierden. Koningh Jacob nam 't Adres wel aen; maer weygerde/ yets tegens de Schriften t'onderneemen; derhalven de Grand Jurys deselve voor Pasquillen verklaerden.

De Koningin en Koningh trecken na Bath.

De Koningin besloot nae Bath te gaen/ om de Baden te gebruycken. De Koningh vergeselschapte haer. Den 26. Augustus vertrockense van Winsor. Terwijl de Koningin sigh in de Baden hield / deed sijne Maj. een Reys door verscheydene Steeden; allerweegen de Magistraten beveelende / als hy een Parlament moght komen te beroepen / datse Leeden souden verkiesen/geneegen tot 't vernietigen van de Test en Pœnale Wetten. Te Bath stelde hy/ tegens alle vertooningen/ een Paepschen Rector over 't School / waer in de Jeughd wierd onderweesen ten koste der Stad. Op sijne weerkoomst te Londen settede hy bynae al d'Aldermans af / en in derselver plaets Roomsch-Catholijcke; oock eenige Presbyterianen, om deese aen sigh te trecken/ soo langh hy daer dienst van hoopte.

Des Konings verrightingen op dese Reys, ten voordeel van 't Pausdom.

Beveeld de Regeeringh van Cambritz, eenen Infamen Backer tot haren Lord Major te stellen.

't Gingh soo verr' / dat Jacob in 't laetste van September een Bevel sond aen de Regeeringh te Cambridge (Cambritz), om tot haren Lord Major aen te stellen eenen Blackley, een Backer / door P. Francis tot de Roomsche Religie gebraght. Maer alreeds haddense / volgens oude gewoonte / een eerlijck persoon tot haren Lord Major voor 't aenstaende jaer verkooren. Deesen Blackley was een Man van voos leven. Had tot tweemaelen toe in een wit Slaeplacken ten toon gestaen/ wegens twee Bastaerden / van hem gewonnen. Echter stelde de Magistraet hem noch voor; doch kreegh maer 4. Stemmen tegens 80.

Allerley snoode practijken van Koningh Jacob.

Indien wy verhaelen souden / wat voor seer vreemde practijken wierden aengewend / om in de Steeden tot Lord Major te krijgen persoonen van de Roomsche Religie; of sulcke / die op al des Konings begeerten jae souden seggen: Hoe men de geene / welcke 't reght tot de verkiesingh van Leeden des Parments hadden / soght om te koopen / om te noemen sulcke / die sijne Maj. in alles te wil souden sijn: Hoe men deese door beloften sogt te verstricken / of door dreygementen te verschricken: Hoe men d'aensienlijckste en eerlijckste Protestanten pooghde aen kant te krijgen / door haer te beschuldigen met noyt van haer gedaghte misdaeden / &c. / soo moesten wy vry meer ruymte hebben / als ons noch overigh is.

Koningh Jacob breeckt geheel los, om sijne absolute dispenseerende magt op den Throon te stellen.

Nu brack Jacob voorts geheel los / om sijn' absolute dispenseerende Maght op den Throon te stellen. Seyde in sijnen Raed: Hy begeerde rond uyt / dat de Test en Pœnale Wetten souden vernietigd werden. Die sigh voortaen souden verstouten / by d'aenvaerdingh van een Ampt den Eed te doen / souden noyt in sijnen dienst geraecken; noyt sijn brood eeten. Die 't weerroepen deeser Wetten in al de Graefschappen en Corporatien niet toestonden / sou hy al t'samen uyt de publique Officien setten; met Londen den aenvangh maecken: daer hy oock ontrent 1000. Meesters/ Assistenten en Livery-Lieden verschuyte. Evenwel kon hy hier door sijn ooghmerck niet bereycken; en vond over al weygeringh van 't vernietigen der Test en Pœnale Wetten by de geene / die daer over te seggen hadden.

Kon 't echter noch niet nae sijnen wil krijgen.

Doet aen den Heer Raed-Pensionarius Fagel in den Haegh schrijven, om 't oordeel van Prins Willem en Princess Maria te verneemen over de vernietiging van de Test, &c.

Prins Willem de III. van Oranje had ten Gemalin Princes Maria, oudste Dochter van Koningh Jacob, en waerschijnlijcke Erfgenaem van d'Engelsche Kroon. Sijne Maj. deed aen den Heer Raed-Pensionaris Fagel in Holland schrijven / om te verneemen 't gevoelen harer Hoogheden / ontrent 't Rappelleeren, of herroepen/ van de Test en Pœnale Wetten; in hoop/ datse/ uyt seeckere consideratien, daer in souden bewilligen; waer op dan de saeck in Engelland veel lighter sou doorgegaen hebben. Doch de Heer Fagel, uyt naem der Prins en Princes / antwoordde bescheydentlijck/ en met sulck een kragt van redenen hier op/ tot beweeringh van de niet-toestemming/ dat hem berouwde/ sigh dit onderstaen te hebben: te meer / wijl veele duysenden Exemplaren van deesen Brief in handen des Engelschen Volcks geraeckten; men segt / alleen binnen Londen meer als 45000. Hier op is wel in Engelland een bittere antwoord uytgekomen; waer in oock d'Autheur voorgaf/ om d'Engelsche te misleyden / dat de Brief

doch dit valt geweldigh

van

ENGELLAND.

tot sijnen nadeel uyt; en wat sigh daer ontrent toedroegh.

van de Heer Fagel een versierd schrift was; doch is niet onbeantwoord gebleven: en de Heer Fagel verklaerde/ dat de Brief niet gesupposeert, maer door hem op ordre harer Hoogheden geschreven was. Veele duysenden Engelsche, die noch in twijffel stonden ontrent d'afdoeningh der Test, sijn door deesen Brief van Fagel, en 't oordeel harer Hoogheden/ gebraght tot een reghte bevattingh van de noodwendigheyd der Test en Pœnale Wetten.

Dit verweckte spijt en haet van 't hert van Jacob tegens sijne Dochter en Schoonsoon.

Dit verweckte een groote spijt en gramschap in 't hert des Koninghs tegens sijne Dochter Maria en Schoonsoon Willem. Hy deed sijne Krijghs-benden by een trecken/ en oeffenen; voorneemens/ met geweld uyt te voeren 't geen hy op geen andere wijs kon bekoomen. Men meend oock/ dat hy/ t'saemen met Franckrijck, een desseyn op Holland had/ om Staet en Godsdienst daer te verdelgen. Hy gingh al voort/ met de Roomsche Religie opentlijck in te voeren: de Roomsch-Catholijcke te bevoorderen tegens al de Wetten; de Protestanten uyt te stooten.

Gerught, dat de Koningin swanger was; en dingen dien aengaende.

Hier borst nu een gerught uyt/ dat de Koningin swanger was; en de Roomsch-Geestlijcke wisten alreeds te voorseggen/ datse een Soon sou baeren. De Vroedvrouw/ welcke haere Maj. voor deesen in sulcke gelegenheden had gediend/ verklaerde/ datse geen teeckenen van bevrughtheyd aen haer kon bemercken: doch hierom wierdse wegh-gejaeghd; en een andere/ die 't beter sou weeten/ in haere plaets gesteld. Koningh Jacob, om sigh in kraghtiger postuer, van geweld te konnen plegen/ te setten; en de geene/ welcke d'Engelsche konden bystaen/ te versfwacken/ eyschte van de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden de 6. Regimenten Engelsche en Schotten, welcke in haren Dienst stonden. Doch men vond swarigheyd/ in de selve hem toe te senden. Die maer yets 't minste spraecken tegens de geene/ welcke de Koning tegens de Wetten in de hooghste Eer-Ampten stelde/ wierden ongenaedigh in de beurs getast/ of aen 't lijf gestraft. Men gaf de Roomsch-Geestlijcke Capellen, en aenwijsingh tot Klooster-bouw. Men deed ondersoeck/ wat Goederen voortijds aen de Kloosteren behoord hadden/ &c.

Al verder uytspattingh des Koninghs; die sigh steld in postuer om geweld te konnen plegen.

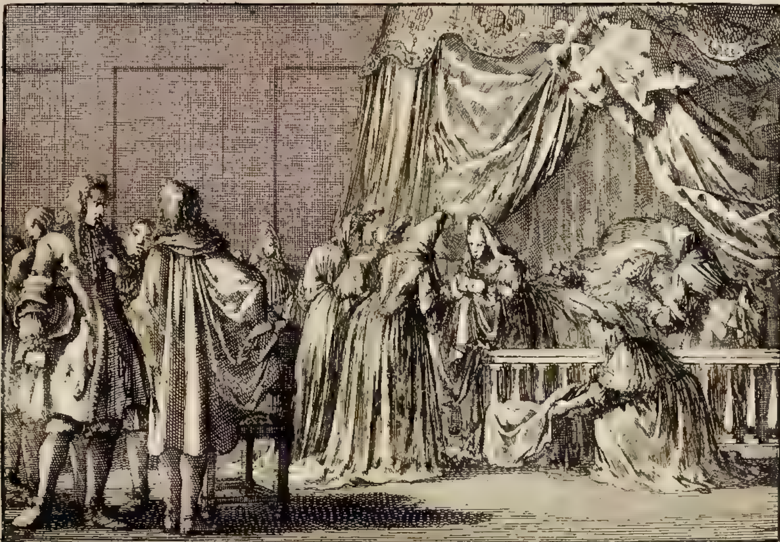
Beveeld de Bisschoppen, sijne Declaratie tot Vryheyd der Conscientie te doen afkondigen van alle Predickstoelen: haere gewightige weygeringh; sijne trotse antwoord; en andere bygaende dingen.

Hy gebood de Bisschoppen/ sijne Proclamatie voor de Vryheyd der Conscientie van alle Predickstoelen te doen afkondigen. Deese waeren d'Aertsbisschop van Cantelbergh; de Bisschoppen van S. Asaph, Ely, Chichester, Bath en Wels; Peterboroug, en Bristol. Met alle eerbiedigheyd vertoondense/ datse dit niet konden doen; wijl sijne Declaratie steunde op sulck een Dispenseerende Maght/ als in de Parlamenten van Anno 1662., 1672. en 1685. voor onwettigh was verklaerd (Manchester en Glocester, naederhand te Londen gekoomen/ waeren in 't selve gevoelen); doch sijne Maj. gaf haer met sijne gewoone fierheyd tot antwoord: Hy had geen Compliment van deese natuer van haer verwaght. Door haer tegenspreecken besoedeldense sijn' Authoriteit. Haer was wel bekend, dat hy geen tegenseggen wou gedogen; en voorts, sy hadden maer te vertrecken. Daer op liet hy haer staen/ en gingh wegh. Eenige Bisschoppen echter/ als/ dien van Durham, Chester, Rochester, Herford, S. Davids, &c., lieten in haere Bisdommen d'afkondigingh doen: doch soo haest de Predikanten begonden/ liep al 't volck met een groot gedrugs uyt de Kerck; en lieten haer alleen voor de Bancken leesen.

1688.

Doet de Bisschoppen in den Towr gevangen setten.

Soo hoogh gingh de gramschap/ en tegelijck d'onvoorsightigheyd des Koninghs/ dat hy den 18. Junius de gemelde Aertsbisschop en 6. Bisschoppen in den Towr gevan-

ENGELLAND.

gen deed setten. 't Volck te Londen toonde genoeghsaem / hoe seer haer dit mishaeghde / en watse hier uyt noch verder te gemoet sagen.

Twee dagen daer na koomd een jonge Prins ter weereld, gehouden voor een ondergestoocken Kind; en 't oogh-merck hier ontrent.

Twee dagen daer nae verloste Jacobs Gemalin (volgens de Prophetie der Jesuiten) van een jonge Soon. Yeder is bekend / wat van dit swanger sijn en baeren der Koningin wierd gesprooken en geschreeven; te weeten / dat dit Kind was een Vrught / niet des Buyks der Koningin / maer der harssenen van Pater Peters en sijner Meede-Jesuiten, om de wettige Gereformeerde Erfgenaemen door dit middel de successie der Kroon af te snijden; en te doen vallen op eenen / die van der jeughd af sou opgevoed werden in de yverighste Roomsche Leere / en alderbitterste haet tegens de Protestanten. Terwijl hy / nae 's Koninghs dood / noch minderjaerigh sou sijn / souden de Jesuiten onder de hard-Paepsch sijnde Koningin / of boven haer / 't gantsche bewind voeren.

Memoriael der Protestanten in Engelland, aengaende deese Baeringh,

Wat d'Engelsche van deese Geboorte gevoelden / is voorgesteld in de Memorie der Protestanten van Engelland aen haere Hoogheden de Prins en Princes van Oranje; waer in sy de gantsche gelegenheyd deeser Baringh / en de veelerley redenen / waerom deese Prins van Wallis voor een ondergestoocken Kind moet gehouden werden / aenwijsen; nevens de boose handelingen des Koninghs / om Papery en Slaverny ten vollen in te voeren.

aen Prins Willem van Oranje; en versoeck van bystand; met Krijghs-toerustingen in de Vereenigde Nederlanden.

Vermits nu sijn Hoogheyd Prins Willem soo veel aen deese saeck gelegen lagh; d'Engelsche Lords in grooten getale sijnen bystand versoghten / om haer en haere Religie te redden uyt vaerblijcklijck verderf; sijn Reght tot de Kroon te verseeckeren / soo wierden in de Vereenighde Nederlanden Krijghstoerustingen ter hand genoomen: doch in 't eerst soo heymlijck als moogelijck was; en als nu al openbaer wierd / dat men Scheepen en Volck gereed maeckte / soo wist men echter niet / tot wat eynde.

De Bisschoppen uyt den Towr ontslagen; doch noch in gevaer.

De Bisschoppen / in den Towr sittende / wierden wel op Borghtoght ontslagen / doch waren niet buyten gevaer van Assettingh. 't Sou oock geschied sijn / indien niet haest een groote veranderingh waere voorgevallen. De blijdschap des Volcks over haere loslaetingh toonde den Koningh genoeghsaem / hoe beswaerlijck hy tot sijn voorneemen sou konnen geraecken / sonder 't uyterste geweld.

De geheyme Raed bestont nu alleen uyt Roomsch-Catholijke.

De geheyme Raed bestond nu alleen uyt hevige Roomsch-Catholijcke; waer in oock de Graef van Sunderland, afvalligh van de Protestantsche Religie, was aengenoomen. De Cancellier wierd 10. dagen tijd gegeven / om oock Paepsch te werden / of voor een Roomsch-Catholijcke plaets te maecken. Evenwel sagh sijne Maj. geen kans / om een Parlament nae sijnen sin te krijgen; en dan door een Parlaments-besluyt de Test en Pœnale Wetten te vernietigen.

't Gerught van de Hollandsche toerustingh ter Zee koomd in Engelland.

't Gerught van de Hollandsche toerustingen ter Zee vloogh over in Engelland. Dit veroorsaeckte aen 't Hof veel ongerustheyd; moed en troost in de Gemeente; welcke nu wat stouter begon te werden / en 't hoofd op te steecken tegens den wrevel der Roomschgesinden.

Verscheydene werckingen daer van.

't Streckte sijne Maj. tot geen kleyn naedeel / dat hy d'Officieren over sijn Leger te Land wou dwingen / 't Pausdom aen te neemen. Die niet wilden / settede hy nu en dan af; Roomsch-Catholijcke in haere plaets. Dit verbitterde meenighten van Protestantsche Soldaten; welcke t'sijner tijd 't selve lot verwaghteden.

Princes Anna Dochter van Jacob, in ongunst; en waerom.

Princes Anna van Deenemarcken, jonghste Dochter van Koningh Jacob, de boesem van de Koningin wat nauw besightigende / en voelende / korts nae haere voorgewendde Verlossingh / viel in wangunst / als offe twijffelde aen de waere baeringh.

Predikanten afgeset.

Veele Predikanten / welcke hadden geweygerd 's Koninghs Declaratie van de Vryheyd der Conscientie af te kondigen / als tegens de Wet des Parlaments, en waer over sy van 't Parlament altijd ter verantwoordingh hadden konnen gesteld werden / wierden afgeset. Met d'overige sou men op deselve wijs hebben voortgevaeren / indien de Wind niet uyt eenen anderen hoeck had beginnen te waeyen.

Triumph van d'Engelsche Ambassadeur Albeville in den Haegh over de geboorte des Princen van Wallis.

Onderwijl was in den Haegh yet aenmercklijcks voorgevallen. D'Engelsche Ambassadeur Albeville had in de Vyver doen opregten een Triumphboogh over de geboorte des Princen van Wallis. Op deselve stond een Kroon; daer onder een Weereld-kloot; waer op een Kind sat / met een Scepter in d'eene / een Olijftack in d'andere hand. Al d'aengestoockene Vyerwercken geluckten treflijck-wel. Maer doe 't aen 't Kind / verbeeldende de Prins van Wallis, sou komen / viel de Kroon van sijn Hoofd / de Scepter uyt sijne hand.

Seldsaem geval daer by gaende, gehouden voor een Voorteecken.

De Vyerwerckers / en andere op 't Tooneel staende / wierden soo verbaefd / vreesende voor een ontijdigh aengaen der noch overige Vyerwercken / t'haerer schaede / datse ten snelsten sprongen in de daer by leggende Schuyt; sommige in 't Water geraeckten. Maer alsse nu sagen / dat de verdere Wercken bleven staen / klommense weer op 't Theater; en staecken 't noch resteerende aen; 't welck alles seer uytsteeckend toeginghe. Deese Kroon en Scepterballingh van 't Hoofd en uyt de hand des verbeeldden Prins van Wallis, daer anders alles soo heerlijck wierd uytgevoerd / baerde in veele seldsaeme gedaghten; welcke de daed naederhand scheen te bewaerheden.

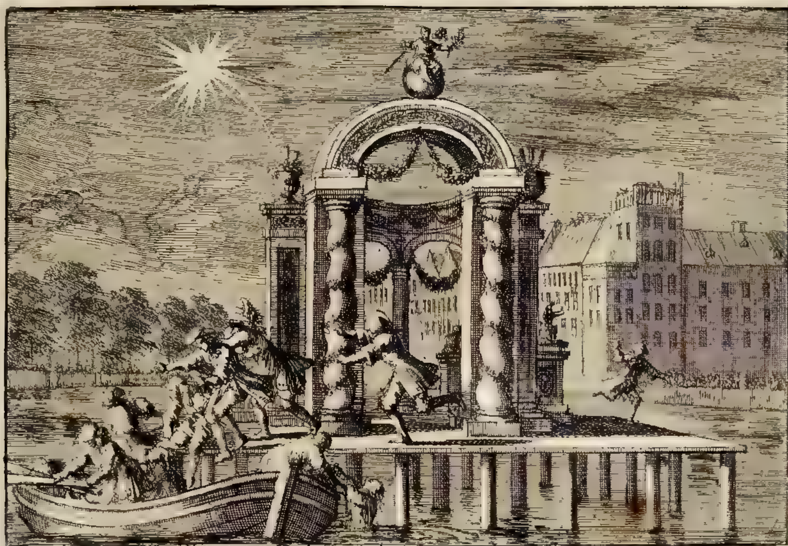
De Roomschgesinde uyt alle Gewesten, fonden Jacob veel geld toe, selfs die uyt Holland.

't Engelsch Volck verlanghde seer nae een Parlament; in hoop / dat 't selve de geweldenaryen des Koninghs tegens de Protestanten sou stuyten. Jacob wenschte oock wel een Parlament; maer 't moest bestaen uyt sulcke Leeden / die hem d'invoeringh van Papery en Slaverny souden toestaen. Ondertusschen verwonderden veele sigh / waer hy 't geld van daen haelde; wijl van de voorige Parlamenten weynigh was toegestaen; en hy in deese gelegenheyd vry veel van doen had. Doch de Roomsch-Catholijcke, niet alleen in Engelland, maer oock uyt andere Gewesten; selfs uyt de Vereenighde Nederlanden, lieten hem niet verleegen.

Franckrijk doet desgelijks.

Wat Franckrijck deed / weet men soo nauw niet.

Koningh

ENGEL-LAND.

Voorneemen tegens *Holland.*

Koningh Jacob van deese sijde dus versorghd werdende / begeerde geen Parlament, anders als om met eenige schijn 't Pausdom en sijn' absolute Magt door haer toestemmingh te mogen invoeren. Dat te boven gekomen sijnde / sou hy de Parlamenten vernietighd / daer toe Fransche hulp bekoomen hebben / immers soo hy meende / om dan eygenwilligh te regeeren; met Franckrijck Holland t'overweldigen; de Religie daer oock uyt te royen / &c.

De Koningh beleght getuygenissen van de wetlijckheyd der geboorte sijns Soons uyt de Koningin.

Sijne Maj. bemerckende 't algemeen vermoeden van een schandlijck bedrogh ontrent 't voorgewendde Baren der Koningin / riep by een een deel Mannen en Vrouwen / geweest in de Kamer / daer de Koningin verlost sou sijn; en deed haer Verklaeringh geven aengaende de Wetlijckheyd van sijns Soons geboorte. Doch in een weerleggingh haerer Getuygenissen wierd getoond / datse meest waeren Papisten; in 't bedrogh geintereſſeerd; in Engelland onbequaem om Getuygen te sijn. Dat veele deeser Atteſtanten loon trocken van haere Majesteyten. Dat'er van alle geene (behalven de Vroedvrouw) getuyghden / 't Kind uyt 't Ligchaem der Koningin blijcklijck te sijn gekoomen: en derhalven al haere getuygenissen niet konden weghneemen 't vermoeden / dat men door een heymlijcke Deur (welcke by 't Leedekant stond) een vreemd Kind haer had ondergestoocken: waer toe al de gelegenheden van Behanghselen / &c. / seer bequaem verbaerdigd scheenen te sijn. Soo dat / onaengesien al des Koninghs moeyte / om de Prins van Wallis voor sijnen wettigen Soon te doen passeeren, hy hier in sijn ooghmerck by 't Volck niet kon bereycken: te meer / wijl men opentlijck voorgaf / dat noch hy noch de Koningin gesteld waeren / om levende / of levendigh-blijvende Kinderen voort te brengen. Wy willen dit in sijne waerde of onwaerde laeten. Dit alleen konnen wy seggen: Indien de Koningin waerlijck Swanger is geweest / dat sijne Maj. seer onvoorsightigh deed / by haer baeren niet te roepen de geene / die de meeste aengelegenheyd daer by hadden; die van reghts weegen daer by hadden moeten sijn: alleen sulcke neemende / op welcke men billijck een arghwaen moght werpen; die niet weynigh vergroot wierd / als de Vroedvrouw korts daer nae de vlught nam; waer toe sy gantsch geen reden sou gehad hebben / indien alles reght toegegaen waere.

Doch al de selve sijn van geen gewight, om 't vermoeden der onwetlijckheyd weg te nemen.

ENGEL-LAND.

Koningh *Jacob* van de *Hollandsche* Oorloghsvloot verwittighd, begindde moed t'ontsincken; desgelijcks sijne *Paepsche* Raden, de *Jesuiten*, en gemeene *Roomsch-Catholijcken.*

Koningh Jacob had in den aenvangh deeses jaers / en noch eenige Maenden daer nae / gantschlijck voorgenoomen / met alle geweld sijn' absolute Authoriteit en 't Pausdom ten top te vijselen. Maer als hy nu in September met seeckerheyd vernam / dat in Holland een stercke Oorloghsvloot wierd toegerust / met groote spoed; voorsien / niet alleen met nodigh Scheepsvolck / maer oock met een groot getal uytgeleesene Land-Soldaten / soo begon in hem / sijne Roomsch-Catholijcke Raed / de Jesuiten, andere Geestlijcke / oock de gemeene Roomsch-gesinden, die 't Hoofd alreeds soo hoogh opgestoocken hadden / de moed vry te sincken: te meer wijl sijne Maj. in sijne Land-Millitie vry veel misnoeghde vond / wegens sijne harde handelingen tegens de Protestanten; verbreeckingh aller Wetten des Koninghrijcks; stellingh van Paepsche Officieren over haer / en veel andere haer en de Natie nadeelige dingen. Op sijn Zeevloot was 't / om deselve redenen / niet veel beter gesteld. Sijn' Onderdaenen van de Gereformeerde Religie had hy allerley oorsaecken tot swaer ongenoegen gegeven; derhalven derfde hy sigh niet ten vollen op haeren bystand tegens vreemde aenkomelingen ver-

ENGELLAND.

Hoe 't onder sijn' Onderdanen gesteld was.

verlaten; insonderheyd wijlse van de selve verlossingh uyt sijne Dwinghlandy hadden te verwaghten. De Papisten waren noch niet sterck genoegh / om haer te konnen stellen tegens een opstand van binnen; veel mintegens een Aenval van buyten. Fransche onderstand dorfde hy niet inroepen / uyt vreeß / van 't volck voorts op hol te sullen brengen; en misschien Franckrijck was'er / om een geheyme reden / niet gereed toe.

Wat hy de Staten Generael door sijnen Ambassadeur deed voordragen.

Hy deed door sijnen Ambassadeur Albeville de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden verseeckeren / dat hy geen bysonder Tractaet met Franckrijck had aengegaen; doch 't wierd niet geloofd. Betuygen / sijne genegenheyd / om de Vriendschap met haer t'onderhouden; doch men wist beeter. Vraegen / waer toe deese extraordinaire Wapenrustingh streckte; doch d'antwoord quam eerst t'sijner tijd.

Schrijft een Parlament uyt, het sijne fierheyd vry laegh vallen; doet groote beloften;

Jacob begon nu sijne harde handelingen wat in te toomen / en tegens sijnen aert wat toe te geven. Schreef een Parlament uyt den 1. October, om te sitten in December; daer in voorstellende: Gelijck het sijne meeningh was / al sijn' Onderdanen Vryheyd van Conscientie te besorgen / soo was oock sijne resolutie, de Kerck van Engelland onverbreecklijck te præserveeren. Om de Protestantsche Religie in 't generael vast te stellen / was hy te vreeden / dat de Roomsch-Catholijcke onbequaem bleven / om te sijn Leeden van 't Lager-Huys des Parlaments. Vermaende haer / alle Tweedraght te laten vaeren / en soodaenige Leeden tot 't Parlament te verkiesen / die gematighd / en bequaem waren tot de behandelingh van sulck een groot werck.

doch deselve vinden geen geloof.

Dus sackte sijne fierheyd wat; doch sijne Beloften in nood vonden geen geloof; in aenmerckingh van 't geen hy alreeds tegens de Bisschoppen / Pairs des Rijcks / de Protestanten in 't gemeen / de Wetten / sijne Kroonings-Eed / &c. had gehandeld.

De Geruchten van de Hollandsche Vloot verargerden; sijne vrees vermeerderde.

De geruchten van de Hollandsche Vloot verargerden; en sijnen anghst vermeerderde. Schoon 't Hollandsch dessein verborgen wierd gehouden / soo deed echter sijn Gewisse reghtvaerdigh genoegh hem vreesen / dat het hem sou gelden. In sijnen Raed liet hy hooren: Geen Mensch was oyt soo verwonderd geweest als hy / doe hy vernam / dat de Hollanders een opset hadden gemaeckt / om op Engelland aen te vallen. Doch straks daer nae / voorgesteld hebbende de Maght haerer Vloot / seyde hy / sijn' oogen ten hemel / dan weer ter aerden slaende: God weet / waer toe deese groote Toerustingh streckt; maer ick niet. Wederom / gelijck als moed vattende: Hy wou sigh stellen voor 't Hoofd sijner Armee, en sijn leven voor 't Rijck waegen.

Maeckt Lord Dartmouth Admirael.

Lord Dartmouth maeckte hy Admirael; seggende: Hy verwaghtte van hem / dat hy in trouw de voetstappen sijner Voorvaderen sou volgen. Deesen verseeckerde hem daer van; doch met deesen aenhangh: Hy sou sijne Maj. getrouw sijn / soo langh sijne Conscientie onbesmet kon blijven. Waer op Jacob weer: Hy wou d'Engelsche Kerck niet violeeren, maer mainteneeren. Nieuwe Soldaten wierden geworven: Bootsvolck geprest; alles bereyd / om de Hollanders tegenstand te doen.

Doet de Commissie der Kercklijcke Commissarissen te niet:

Al d'afgesettede Protestanten herstelde hy in haer' Ampten. De Commissie der Commissarissen tot de Kercklijcke saecken trock hy in / en verbrack 't Zeegel.

En veel andere dingen,

D. Houg, en d'uytgeworpene Collegianten uyt 't Magdalene Collegie t'Oxford, deed hy weer tot haere Plaetsen keeren: welcke door de Bisschop van Winchester met 2000. Edele te Paerd eenige Mijlen buyten de Stad te gemoet gereden en heerlijck ingehaeld wierden.

om de Protestantsche Onderdanen weer te vreeden te stellen:

De Roomsch-gesinde waeren nu met haere Mobilien daer uyt getrocken. Echter geschiedde dit eerst eenige tijd nae 't bevel der herstellingh. Waerom / sullen wy haest hooren. 't Jesuiten-School in de Savoy deed hy toe sluyten. De Bisschoppen / van hem in den Towr doen stellen / gaf hy nu goede woorden; en deed haer groote beloften. Dus sogt hy sigh Vrienden te maecken; de voornaemste soo qualijck gehandelde en noch arger vreesende Protestanten wat genoegen te geven; de Gemeente te stillen.

doch wierd niet vertrouwd.

't Sou veel tot sijn voordeel toegebraght hebben / indien men hem mogen vertrouwen; en hy niet alreeds soo dickmael sijn woord gebroocken had: derhalven men te gemoet sagh / dat hy / dit gevaer door hulp sijner Onderdanen ontworsteld sijnde / noch geweldddadiger te werck gaen; sijn verbolgen / wraeckgierigh gemoed den lossen toom geven sou.

Redenen, gegeven van de Staten Generael,

De Staten Generael gaben een Verklaring uyt / geteeckend den 28. October; vervattende de Redenen / welcke haer bewoogen / sijn Hoogheyd Prins Willem van Oranje, gaende in persoon nae Engelland, met Schepen en Volck by te springen. De gantsche Weereld was bekend / hoe d'Engelsche Natie klaeghde over den indrangh haers Koninghs op haere Fundamentele Wetten; om door 't verbreecken derselve / en 't invoeren der Roomsche Religie, de Protestantsche te verwoesten.

waerom sy sijne Hoogheyd, Prins Willem van Oranje,

Wijl nu d'onheylen grooter wierden; een generale disordre in 't Rijck te verwaghten stond; de Heere Prins van Oranje, op menighvuldigh ernstigh versoeck der Lords en andere persoonen van Aenmercklijckheyd; oock uyt insigt / hoe hoogh haere Koninghl. Hoogheden in den welstand deeses Rijcks sijn geinteresseert, en niet konnende aensien / dat deselve / door inwendige twisten / gevaer souden loopen / van de Kroon gesecludeert te werden / soo had hy sigh verplight gevonden / voor des Rijcks welstand te waecken; de beswaerde Natie de behulpelijcke hand te bieden; 't misvertrouwen tusschen sijne Maj. en 't Volck wegh te neemen.

nae Engeland gaende,

met Schepen en Volck

Hier toe een Krijghsmaght van nooden sijnde / had sijne Hoogheyd haere Hooghm. kennis hier van gegeven / en Assistentie versogt: welckese hem niet hadden konnen weygeren; te meer / wijl de Koningen van Franckrijck en Groot-Britannien t'saemen in goed verstand stonden; en haere Hooghm. gewaerschouwd waeren / dat hy haere Majesteyten

wierd

ENGELLAND.

wierd gearbeyd ten nadeel der Vereenighde Nederlanden. De Leeser kan deese geheele Verklaringh der Staten Generael by andere Schrijvers naesien / en sal'er aenmercklijcke Voorstellingen in vinden. Gelijck oock in de Declaratie van sijn Hoogh. de Prins van Oranje; eerst in 't gemeen / van d'oorsaecken sijner overvaert nae Engelland, geteeckend den 10. October: Daer nae een naerder Verklaringh / als sijn Hoogh. verstond / dat Koningh Jacob, door de bovengedaghte herstellingh / sigh weer Vrienden soght te maecken / gedateert den 24. derselve Maend. Een andere / ten opsight van 't Koninghrijck Schotland, den 10. October. Wederom Brieven aen de Vloot / en d'Officieren van 't Koninghlijcke Leger den 29. September. Alle / behalven de twee laetstgedagte Brieven / soo wijdlopigh vertoonende d'onbetaemlijcke bedrijven des Koninghs en sijn Hoogheyds insight in deese onderneemingh / dat voor ons al te wijd sou uytlopen / den korten inhoud daer van voor te stellen.

by te springen.

Declaratien en Brieven van sijn Hoogheyd Prins *Willem* van *Oranje*.

Deese Declaratien sijner Hoogheyd in d'Engelsche en andere Talen na Engelland gesonden / hadden een goeden ingangh in de Gemoederen deeser Natie; maer braght sijne Maj. in groote verlegenheyd. Door een Proclamatie stelde hy voor / dat uyt Holland een groote Maght vyandlijcker wijs sijn Koninghrijck sou koomen invadeeren, onder valsche opgepronckte voorwendselen / siende op de Vryheden / Eygendommen en Conscientie; doch in der daed op een absolute overwinningh sijns Koninghrijcks / en d'uyterste onderworpenheyd van hem en sijn Volck onder een vreemde Maght; gesmeed by eenige sijner Onderdanen / persoonen van een Godloosen / onrustigen Inborst / &c. Verliet sigh op de Trouw en oude Courage sijner Onderdanen; waer op hy Uytlandsche bystand had afgeslagen. Versoght derhalven deselve / alle Jalousy en ingenoomenheyd ter sijden te stellen; sigh gesaementlijck / broederlijck-eendraghtigh / by een te voegen / tot bescherminghe van sijn en haer Vaderland: 't welck de grootste hoop van sijne en haere vyanden sou doen verydelen. Schoon deselve hem en haer meenden te verrassen / soo hoopte hy echter / sy souden hem in sulck een postuer vinden / datse berouw souden hebben van haeren onreghtvaerdigen aenslagh. Deese onverwaghtte veranderingh bewoog hem / de Brieven / tot beroepingh eens Parlaments, weer in te trecken. Beval al sijn' Onderdaenen / sigh gereed te maecken / om de vyanden te weerstaen; met verbod / van aen deselve eenigen bystand / in wat het oock sou moogen sijn / te doen; op pœne van hoogh verraed / &c. Was geteeckend den 3. 13. October.

Proclamatien van Koningh *Jacob*, tegens de *Declaratie* der *Staten Generael*, en van sijn *Hoogh.* Prins *Willem*; waer van den korten inhoud hier ter neer gesteld werd.

Doe nu de Declaratie van Prins Willem in Engelland verbreyd was / had Koningh Jacob geerne gesien / dat de Geestlijcke en Weereldlijcke Pairs en Lords deselve by onderteeckeningh hadden versoeyd. Hield eenige onder haer dit voor; doch sy weesen 't saghtlijck af / met te seggen: Sy wisten niet / of deese Declaratie des Princen authenticq was. En dan noch / al waer 't soo / soo sou dit haer doen onwettigh sijn; en 't Parlament kon haer daer over ter reeckenschap stellen. Doe verbood sijne Maj. de Declaratie sijner Hoogheyd te publiceeren, distribuëren, verbreyden / nae vertellen / leesen / ontfangen / bewaeren / of verbergen / als verbuld met verraderlijcke redenen: op pœne, van met 't uyterste rigeur te werden gestraft. Was gedateerd den 2. November.

Wou, dat de Geestlijcke en Wereldlijcke *Pairs* en *Lords* des Princen *Declaratie* souden versoeyen: doch sy weygeren.

Verbied deselve seer scharp.

Maer hoe hy sigh uyterlijck aenstelde / als noch moeds genoegh hebbende / 't hert was inwendigh gantsch neerslaghtigh; wijl hy genoegh bemerckte / dat de Prins / indien hy in Engelland quam / een geweldigen toeval sijner misnoeghde Heeren en Onderdanen sou bekoomen. De voornaemste sijner Roomsch-Catholijcke Raden waren hier buyten raed. 't Was hooghstnoodigh / dat hy sigh persoonlijck in 't Leger begaf / om 't selve aen te moedigen / en by een te houden; anders was'er niet veel van te verwagten: maer indien hy dit deed / soo was Londen voor hem verlooren. Bleef hy te Londen, soo sou 't Leger te niet gaen.

Sijne seer groote verlegenheyd.

Sijne *Catholijcke* Raeden buyten raed.

De Jesuiten, Priesters, en andere Geestlijcke / met soo grooten blijdschap in Engelland gekoomen / verlieten nu met noch grooter vrees en haest dit Rijck. De Grootte / afgevallen van de Protestantsche tot de Roomsche Religie, saegen haer verderf te gemoet / indien de Koningh / op aendringingh der Natie, in der haest een Parlament sou moeten beroepen; wijl de Prins van Oranje alleen een vry Parlament eyschte / om alles in ordre te brengen / en de wettigheyd der geboorte des Princen van Wallis te doen ondersoecken; d'Adel en 't gantsche Volck hier toe genegen was: in welcken gevalle het sleght met hem sou gestaen hebben. Derhalven sondense haere gereedste middelen nae Frankrijck, om / by verargeringh der saecken / selfs te volgen. Niet weynigh was men bekommerd / dat Schotland, soo bloedigh gehandeld door Jacob, noch Hertogh van Jorck; en Jacob, nu Koningh / de Wapenen tegens hem sou opneemen voor den Prins van Oranje, de Protestantsche Religie, haere Privilegien, Goederen / en Levens. De gesworne Grand Jurys, van de Koningh aengesoght / om de Declaratie van sijn Hoogheyd te versoeyen / en voor verradersch te verklaren / oordeelden (de tijd was veranderd) / datse daer in niets konden vinden / streckende tegens den persoon of 't leven sijner Maj. / of tot omkeeringh der Regeeringh.

Grooten angst, en vlught der *Jesuiten*, *Priesters*, en der Afvallige van de *Protestantsche* tot de *Roomsche Religie*.

De vrees voor *Jacob*, en 't ontsagh soo groot niet meer.

Den 29. October stack Prins Willem met de Vloot in Zee. Doch wierd stracks overvallen van een seer felle Storm; soo dat hy (de Scheepen gantsch verstroyd / eenige seer beschaedighd / sommige vergaen / hy selfs met 't sijne in 't uyterste gevaer sijnde) weer binnen loopen moest. De Graef van Avaux, Franschen Ambassadeur in den Haegh, deese Vloot siende af vaeren (eenige stellen dit geschied te sijn op de tweede afvaert) / borst uyt / als verseeckerd sijnde waer 't nu sou gelden:

Afvaert van Prins *Willem* nae *Engelland*, doch een seer felle Storm drijft hem met schaede weer te rugg'.

ENGEL-LAND.

gelden: Sie daer een groote onderneemingh, van welckers gelijck geene Historien melding doen, en waer van de toekoomende Schrijvers genoegh te schrijven sullen hebben. Niets kan de Koningh van Engelland redden, als vier uyren winds; te weten / om van 't Engelsch Douveren over te vaeren na 't Fransch Calais; wijl hem niet onbewust was / hoe 't by deese gelegenheyd in Engelland gesteld sou sijn.

Aenmerklijcke woorden des Franschen Ambassadeurs.

Opsetlijck wierd de schaede aen de Vloot in Holland seer veel grooter gemaeckt alsse was / om Koningh Jacob sorglooser ontrent sijn belangh te doen werden: veelligt oock / om d'Engelsche sijnen eygenen Aert weer te doen sien; en hoe van hem gemeend was 't geen hy in sijnen anghst had gedaen en beloofd. Oock bleeck deselve wel haest. Wy hebben gehoord / hoe hy den Bisschop van Winchester had gesonden / om de Leeden van 't Magdalene Collegie t'Oxford te herstellen. Maer soo haest hy tijdingh kreegh / dat de Prins door Storm-weer nae Huys had moeten keeren; de Hollandsche Vloot groote schaede had geleeden / gantsch ontredderd was (dus vergroottemen de saeck) / stack hy d'ooren weer op; herriep sijne gegevene ordre; ontbood de Bisschop weer te rugg'; en verschoof de herstellingh; die noyt gevolghd sou hebben / indien sijne Hoogheyd 't geluck had tegens geloopen. Hier uyt sagh men / wat de Protestanten te verwaghten hadden / indien Jacob van de vrees ontlast had moogen werden. De soo seer benauwd geweest sijnde Roomsch-Catholijcke in Engelland waeren wonderlijck verheughd / alsse deese rampspoed des Princen van Oranje vernaemen; en maeckten'er een Voorteecken van / dat de Hemel selfs tegens hem gekant was; sijn dessein een rampsaligen uytgangh sou hebben. Maer als eenige dagen daer nae tijdingh quam van de tweede Uyttoght sijner Hoogheyd, vielense weer in den voorigen anghst; en Koningh Jacob gaf doe terstond bevel / de Leeden van 't Magdalene Collegie te herstellen / met soo grooten Eer / als hier boven verhaeld is.

De schade aen de Vloot in Holland seer vergroot; en waerom.

Stracks toond Koningh Jacob sijnen Aert; steeckt d'ooren weer op, herroept sijn' ordres, &c.

Blijdschap, en prognosticatie der Roomsch-Catholijcke, haest in anghst veranderd.

Binnen 14. daegen was Prins Willem weer klaer / en gingh den 11. November andermael in Zee. Op deesen Togt bemerckte men een sonderlingh blijck der Godlijcke

Prins Willem andermael in Zee, en blijcklijcke

bestieringh. Sijn voorneemen was / in 't Noorden van Engelland te Landen / daer hy Vrienden sou vinden / welcke met hem gecorrespondeerd hadden. De Wind dreef hem nae 't Westen / daer hy gantsch geen t'saemenverstand had. Had hy 't Noorden aengedaen / 't sou sonder groote bloedstortingh niet toegegaen hebben; die nu wonderlijck verhoed wierd.

bestiering Gods in 't Landen, tegens sijn voorneemen.

Op Sondagh den 14. bevond sijne Hoogheyd sigh by 't Eyland Wight, 's morgens den 15. by 't Land van Goudstaert, ten Oosten van Pleymouth. Doe keerde sigh de Wind van 't Oosten nae 't Noord-Westen; met welcke hy liep nae de Kust van Torbay: daer sijn Schip (altijd voor uyt geseyld hebbende) 's naemiddaghs 't Ancker liet vallen / sonder eenige tegenstand te vinden; en 't Volck in Chaloupen aen Land deed setten; daer hy oock selfs op trad / en aenquam in 't Dorp Brixcumlay; soo gantsch sleght / dat hy dien Naght sigh moest behelpen in een arm Visschers Hutje. Was hem dit ongemacklijck; 't was hem noch veel meer vermaecklijck / doe hy aen Land voer / te sien / Vrouwen en andere tot de Knyen toe in de Zee te loopen / om hem te verwellkoomen: hem de handen kussten; neerknielden / en onophoudlijck uytgalmden: God blesjou, God blesjou; dat is / God bewaer u. Den 18. trock hy t'Excester in; en wierd daer ontfangen met onuytspreecklijcke vreughdeblijc-

Bysonderheden ontrent deese Landingh.

Sonderlinge blijdschaps-betuygingh der Vrouwen, &c. op sijn aenkoomst.

ENGELLAND.

blijcken. Hier nu quamen verscheydene Regimenten uyt 't Koninghlijck Leger tot sijn Hooghcyd over. Wy konnen ons niet inlaeten/ om een Daghregister van 't gepasseerde op te stellen. 't Sal hier genoegh moeten sijn/ kortlijck te seggen/ dat/ boven de Koninghlijcke Soldaten/ allenxen uyt 't Rijck tot hem quaemen veele groote Heeren uyt verscheydene Gewesten van Engelland, yeder met een goed deel Volck: soo dat Prins Willem binnen weynigh tijds in sijn Leger meer Manschap kreegh als hem noodigh was; en noch veel meer had konnen krijgen/ indien hy 't niet afgesneeden had.

Prins Willem krijght een grooten toeval, selfs van des Koninghs Soldaten.

De Koning was in Gesprek met den Heere Citters, Ambassadeur der Heeren Staten Generael te Londen, als 'er eenen by hem quam/ die hem in 't oor luysterde/ dat de Prins geland was. Waer op hy uytborst in de Fransche Tael: De Prins van Oranje is een ambitieus Prins. 't Quam hem gantsch niet wel/ dat hy sijn' Armee nae 't Noorden had doen trecken; meenende/ dat sijn Hoogheyd daer geland sou hebben/ gelijck 't voorneemen was geweest: want daer was tijd van doen/ om deselve weer nae 't Westen te doen keeren. Hy gaf een Declaratie uyt/ waer in hy sprack met groote verbolgendheyd van d'Invasie in sijn Koninghrijck/ welcke hy niet kon aensien sonder grouwel; niet anders houden als voor een ontaerd/ en geensins Christlijck voorneemen; door een persoon/ die hem soo nae bestond. Heeweet hem/ dat hy in sijne Declaratie een Koninglijcke Styl en Expressien gebruyckte; daer uyt blijckende/ dat hy versoght alle Pairs, soo Geestlijcke als Weereldlijcke/ en alle andere persoonen/ hem te gehoorsaemen/ en de behulpsaeme hand te bieden in d'uytvoeringh sijns Aenslaghs; welcke dingen onafscheydlijcke Voorreghten der Kroon waeren. En tot een onfeylbaer blijck van sijn' onbepaelde heerschsught/ nergens mee te voldoen/ als met de Possessie der Engelsche Kroon/ trock hy de wetlijckheyd des Prinçen van Wallis, sijnen (Jacobs Soon) en Erfgenaem/ in twijffel. Hield sigh/ als of hy alles aen een vry/ wettigh Parlament wou stellen; daer doch een Parlament niet vry kon sijn/ soo lang een vreemd Leger in 't Koninghrijck was. Soo haest 't selve van deese Invasie sou bevrijd sijn/ wou hy een Vry Parlament beroepen/ en daer in ontfangen de reghtmatige klaghten sijner Onderdanen; haer handhaven by haere Privilegien, Religie, &c. Twijffelde derhalven niet/ of sijne liebe Onderdanen souden sigh spoedigh en blijmoedigh by hem vervoegen/ om de weerspannige/ en de vyanden des Rijcks t'eenemael te dempen en te verdrijven. Was gegeven den 16. November. Doch weynigh vrught trock hy van deese Declaratie; in welcke hy Prins Willem dingen te last leydde/ die in desselven Declaratie niet te vinden sijn.

Ontsteltenis van Koningh Jacob.

Sijne verbolgene Declaratie tegens sijnen Schoonsoon Prins Willem.

Korten Inhoud derselve,

en vermaeningh aen sijn' Onderdanen; doch van weynigh vrught.

Ernstigh versoghten de Bisschoppen/ en veele Lords, sijne Maj./ eenmael/ andermael/ dat hy doch een Parlament sou beroepen/ wijl sijn Hoogheyd niet anders eyschte;

Versoeck der Lords en Bisschoppen aen Jacob.

doch te vergeefs. Hy wist/ hoe hy 't gemaeckt had; en vreesde/ dat hy aen 't Parlament reeckenschap sou moeten geven. Korts daer nae begaf hy sigh uyt Londen (aengeset door de Roomsch-Catholijcke Heeren/ die 't anders verlooren Spel noch op een kans gewaeghd wilden hebben); met verklaeringh/ dat hy sijne vyanden slagh wou leveren. Indien hy de Victorie bequam/ soo wou hy de Goederen der Rebellen onder sijn' Officieren en Soldaten uytdeelen. Maer/ daghten d'andere/ indien 't hem geluckte/ soo souden haest al d'Onroomsche Rebellen sijn geweest; en wee haer dan. Men begrootte sijn Heyr op 28. Regimenten te Voet/ 15. te Paerd/ 5. Dragonders/ 4. Compagnien Guardens, en 4. Compagnien Granadiers. Doe hy ontrent 't Heyr quam/ wierd hy soo ontroerd/ dat hy seer geweldigh uyt de neus begon te bloeden. Men moest hem een Ader openen/ en hy sigh weer nae Londen begeven. Sijne betoonde kleynmoedigheyd benam 't Leger oock de moed; en noch veele liepen tot den Prins over. Sijne Scheepsvloot was immers soo ongenegen/ om tegens de Hollanders te veghten.

dat hy een Parlament sou beroepen, te vergeefs.

Hy begeeft sigh uyt Londen nae sijn Leger; en aenmercklijck toeval, 't welck hem weer deed keeren.

Ondertusschen scheen de Pauslijcke Nuncius Dada sigh uyt 't Stof te willen wegh maecken. De Jesuit P. Peters, dien grooten Raedsman des Konings/ wou oock den uytslagh niet verwaghten; maer begaf sigh over Zee. Andere Geestlijcke/ soo Roomsch-gesinde als Roomsch-geworden Heeren/ volgden. Wijl sijn Hoogheyd in gevaer stond/ van door deese of die Catholijcke vermoord te werden/ soo maeckten een groot getal Edele een Associatie; sigh verbindende/ wijl hy was gekoomen tot beschermingh der Protestantsche Religie, 't oude Gouvernement, de Privilegien en Wetten van Engelland, waer in sy hem wilden helpen; datse/ indien eenige Godloose Papisten soodanig een toelegh op sijn leven maeckten/ niet alleen sulcke onderneemens/ maer al haer' Adherenten, en al diese in de Wapenen tegens hem souden vinden/ ten uytersten souden vervolgen/ sonder af te laeten; oock schoon 't moorddadigh feyt moght uytgevoerd werden.

Vlught van Pater Peters.

Associatie veeler Edele, om, indien de Papisten den Prins quamen te vermoorden, hem ten uytersten te wreecken.

Op d'aenkoomst sijner Hoogheyd was Edenburgh, Hoofdstad in Schotland, gantsch in oproer geraeckt. De Capellen der Roomsch-Catholijcke wierden om verr' geworpen: d'Onder-Cancellier, met een deel Roomsch-gesinde aengekomen/ om den Tumult te dempen/ dood geslagen. 't Grauw te Londen wierd al mee gaende. Wierp de Glasen in de Capel des Graefs van Barklay uyt; jae/ men wou Capel en Huys om verr' haelen. Door goede woorden braght Lord Craven soo veel te weegh/ dat men de Roomsch-Catholijcke toeliet/ haere Goederen daer uyt te moogen neemen/ waer nae de gemelde Lord het sou doen springen. Twee karren wierden'er mee belaeden/ en dus nae Holburn gevoerd. Maer een deel deeser onbandige volghden deselve/ en staecken'er den brand in. Doch de Guarde te paerd aenkoomende/ schoot'er eenige ter neer. Te Colchester hadden

Oproer in Schotland tegens de Roomsch-Catholijke.

Te Londen; en wat sigh daer toedroegh.

ENGELLAND.

den de Pauslijcke de Protestanten onlijdlijck gebraveert/ veel leed toegevoeghd. Nu wou 't Grauw wraeck daer van neemen. Maeckte sigh meester van al de Huysen en Goederen der Roomsch-gesinden; welcke na een ander Verblijf moesten omsien. Anderweegen haddense oock al te lijden.

Te *Colchester*.

Noch al wil *Jacob* geen *Parlament* beroepen.

Noch al hielden de Bisschoppen/ veele Lords en Eedele aen / dat Jacob doch een Parlament sou beroepen / wijl de Prins van Oranje niet anders begeerde dan dit; en dat daer in sou vastgesteld werden de seeckerheyd der Protestantsche Religie; de Privilegien en Eygendommen der Natie; de Wetten des Rijcks: maer 't quam sijne Maj. noch niet gelegen; en seyde: De Prins moest eerst 't Koninghrijck verlaten / anders kon'er geen vry Parlament sijn / wijl hy ontrent 100. Stemmen kon weerhouden. Onderwijl gaf nu deese dan die Stad sigh aen sijn Hoogheyd over. Selfs des Koninghs andere Schoonsoon / Prins Georgh van Deenemarcken, begaf sigh by Prins Willem; en desselven Gemalin/ Jacobs jonghste Dochter / Princes Anna (bemerckende/ in hoe sleghten aensien sy by 't Hof was) / volghde haren Man. Beyde gavense redenen van haer vertreck / d'eene in een Brief aen den Koningh; d'andere in een andere aen de Koningin; met de hooghste eerbiedigheyd / en gewigtige vertooningen. Dit ontstelde Koningh Jacob noch meer; insonderheyd / wijl sijn Hoogheyd dight by Londen quam. Hy begon nu meer nae den Raed sijner Heeren te hooren; en gaf een Proclamatie uyt / tot beroepingh van een Parlament; ingesteld sonder bittere woorden tegens den Prins / gelijck wel in de voorige Declaratien was geschied. Die oock twee dagen te vooren een Declaratie uytgaf / waer in hy voorstelde d'oorsaeck sijner koomst in Engelland; sijnde/ om te bewaeren de Protestantsche Religie in dit Rijck / in Schotland, en in Yrland; de Wetten des Koninghrijcks te doen vaststellen op een geduersaem Fundament; soo dat het in 't toekoomende niet in de maght van eenigh Koningh sou staen / Pausdom en Tyranny in te voeren. Om dit reghtvaerdigh en noodigh dessein te bevoorderen / wou hy een vry Parlament beroepen; oock soodaenige præliminarien met den Koning geadjusteert, en volgens de Wetten vastgesteld hebben/ dat hem en de gantsche Natie billijcke redenen moght gegeven werden/ te geloven/ de Koningh gedisponeert te sijn/ om tot sulcke noodige Condescendentien aen sijne sijde te koomen / welcke geven moghten een volle satisfactie en securiteit aen alle; den Koningh en 't Volck eens geluckigh maecken/ &c. Voorts volghde: dat sijn Hoogheyd (om soo 't mogelijck waere sonder bloedstortingh hier toe te koomen/ ten sy van vervloeckte crimineele persoonen / die 't leven reghtvaerdigh hadden verbeurd/ wegens 't verraeden van de Religie, en 't subverteeren van de Wetten haers Vaderlands) geraedsaem vond te verklaren / dat hy / aen niemand geweld willende pleegen / dan tot eygene nodige defensie, oock niet sou toelaten/ dat eenigh geweld wierd geoeffend/ selfs aen een Papist; behoudlijck/ dat hy gevonden wierd in sulck een plaets / conditie, en omstandigheyd/ als de Wetten vereysschen. Doch die in de Wapenen wierden gevonden/ of Geweeren in haere Huysen hadden / of in eenigh Officie of Employ, Civil of Militair, saeten / tegens de bekende Wetten des Lands / souden door hem en sijne Krijghsmaght gehandeld werden / niet als Soldaten en Edellieden / maer als Rovers / Vrybuyters / en Banditen, &c. Eyschte voorts van de Lord-Lieutenants, Vreede-reghters/ en Sherifs der Steeden: om gewightige daer voorgestelde redenen / terstond al de Papisten t'ontwapenen / als persoonen / altijd / maer insonderheyd nu / ten hooghsten gevaerlijck voor de Vreede en veyligheyd der Regeeringh; om haer te beneemen de maght van quaed te doen / en de Wetten weer stand te doen grijpen / &c.

Sijnen Schoonsoon de Prins van *Deenemarcken*, en Dochter Princes *Anna*, verlaten hem.

Geeft een *Proclamatie* uyt tot de beroepingh van een *Parlament*.

Prins *Willem* ter selver tijd een *Declaratie*;

en den voornaemsten aenmerklijcken Inhoud derselve.

Koningh Jacob hier tegens bevond sigh in de hoogste verlegenheyd. Soo hooghhertig hy was geweest in voorspoed / soo neerslagtigh was hy in tegenspoed. Hy nam (of / volgens andere / hy scheen genomen te hebben) een Besluyt / sijnen vyand 't Hoofd te bieden; en beval sijne Troupen, haere Posten te Readingh te bewaeren; sijn Canon nae Honslouw te voeren/ daer sijn Leger sigh sou t'saemen voegen. Ondertusschen sloegh Prins Willem ruym 700. van d'Yren, welcke Readingh beset hielden; en nam deese Plaets in. Dit stelde sijne Maj. in nieuwe verbaesdheyd; die / sijne saeck desperaet siende / bedaght was / de Koningin met de soo genoemde Prins van Wallis nae Franckrijck te senden op 't geheymste / waer nae hy selfs wou volgen. Hoedaenigh dit toegingh / sullen wy den Leeser voorstellen uyt den Brief van een voornaem Engelsch Heer / geschreeven aen eenen sijner Vrienden in Holland. Hy seght / niet te konnen naelaeten / sijn Eed: d'eerste tijdingh te doen toekomen van een saeck / noyt meer gehoord; te weten / 't verlaeten van drie Koninghrijcken (Engelland, Schotland, Yrland) sonder slagh of stoot; onaengesien men had gehad een Leger van 40000. Mannen (doch seer verminderd door verloopingh); en een Vloot van 50. Scheepen (maer onwilligh om tegens de Hollanders aen te gaen). Dit nu was gedaen van Koningh Jacob.

Koningh *Jacob* soo moedeloos in tegen, als trots in voorspoed.

Neemd een besluyt, van sijne drie Koninghrijcken sonder slagh of stoot te verlaten.

't Was den 18. December op den avond / dat de Prins van Wallis weer te Londen quam / vergeselschapt van Lord Douvres. Eenige begonden nu al te twijffelen; dat de Koningh voornemens was / de vlught te nemen. Doe de Koningin de volgende avond nae Somersethouse was gegaen / hoorde men seggen: daer werd afscheyd genomen. Ten 11. uyren ginghse te bed. Ten 1. uyr in de naght begaf haere Maj. sigh door de geheyme Trap uyt Withal in een Boot (geleyd door de Heer Lanham en drie Fransche Eedele) / alleen in 't geselschap van 2. Italiaensche Dienaren. Mylord Peterbouroug droegh de kleyne Prins in sijnen arm / en gingh'er mee

Send de Koningin met de gewaende Prins van *Wallis* voor uyt nae *Franckrijck*.

in

ENGEL-LAND.

in een andere Boot / met Mevrouw Powis, Strickland, de drooge Minne Anna de Labadie, en noch een Vrouwspersoon. De volgende morgen ten 9. uyren wierd dit rugtbaer; en een Edelman bragt sijne Maj. de tijdingh / dat sijne Gemalin geluckigh te Marygate aengekoomen / en op een haer verwaghtend Fransch Oorlogs-Schip overgegaen was. Ondertusschen had de Koning 's morgens ordre gesonden aen al d'Officieren van 't Leger / om de volgende dagh sigh te laeten vinden t'Oxbridge, aen geene sijde van Windsor; daer hy ten 10. uyren by haer wou koomen. 't Was een listigh voorwendsel / om te verbergen 't geen hy had besloten te doen: waer aen men niet meer twijffelde / als hy dien naemiddagh beval / al de Bils tot d'uytschrijvingh van een vry Parlament op te houden; d'alreeds uytgegevene te herroepen. Noch meer nam 't vermoeden toe / als men gewaer wierd / hoe veel persoonen dien morgen de vlught hadden genoomen; oock de Pauslijcke Nuncius Dada, met over de 50. Priesters, en de Cancellier Jefferies (Jeffreys): doch deesen wierd by den Towr aengetast / en gevangen genoomen.

Volghd stracks daer nae in eygener persoon; *en wat sigh*

'S Avonds ten 7. uyren was 't Hof vol volck. De veranderingh op yeders Aengesight ontdeckte vrees en vertsaeghdheyd in d'eene; verval van respect tegens sijne Maj. in d'andere. Sommige vraeghden malkander: Koomd ghy, om den Koningh voor de

by deese sijne vlugt

laetste mael te sien? Ick (seght de Schrijver deeses Briefs) bevond my tusschen 9. en 10. uyren in 's Koninghs Kamer / terwijl sijne Maj. d'avond maeltijd deed. Hier vraeghde my de Graef van Dumbarton: Wat dunckt u van deese verslagenheyd? Waer op ick antwoordde: My dunckt, dat de saeck nu op sijn hooghst is: en 't is u veel beeter als my bekend, waer heenen sijne Maj. morgen sal vertrecken. Hy weer: Mylord, 'k sweer u by den levendigen God, en by al dat Heyligh is, niet te weten, dat de Koningh van meeningh sou sijn te vertrecken. Oock kan ick sulcks geensins geloven. Want hoe sou sijn Maj. ons Catholijcke konnen verlaten, sonder ons kennis daer van te geven? Nae gedaene Maeltijd bragt Lord Midleton ten 10. uyren ('s avonds) Koning Jacob Brieven van sijne Maj. Gedeputeerde, afgesonden aen den Prins van Oranje; welcke hem verseeckerden van de goede gesteltenis sijner Hoogheyd, om in onderhandeling te koomen. Waer op hy tot antwoord gaf: Dit is een goede tijdingh Mylord: morgen ten 9. uyren sal ick bescheyd geven. Ten 11. uyren ging hy nae bed. De Hertogh van Northumberland had de Waght. 's Anderen daeghs 's morgens quam een Kamer-Dienaer / volgens gegevene Koninghlijcke ordre / in de Kamer / en naerderde 't Bed / maer vond 'er niemand in. Stracks daer nae wierd rughtbaer / daer sijne Maj. in een Huyr-Bargue was getreeden / vergeselschapt van de Ridder Eduard Hales, nevens een Franschen Kamer-dienaer / en oock den wegh nae Marygate had genoomen; daer een Kitz op hem waghtte. Men kan / vervolgd onse Schrijver / niet verneemen / dat yemand / boven de gemelde persoonen / deel in dit geheym des Koninghs heeft gehad; selfs niet sijne vertrouwdste Papisten; die sigh nu bevonden in de grootste verlegenheyd.

uyt sijn Koninghrijck Engelland *nae Vrankrijck* *aenmerckelijcks heeft toegedragen.*

Wy sullen hier invoegen de Brief (wijlse niet langh is) van sijne Maj. geschreeven voor sijn vertreck / in dato den 20. December, aen den Graef van Feversham, die 't Gebied over sijn Leger; en voor sijnen Koningh gedaen had al wat hy kon / om 't Heyr in een goed postuer te houden; 't welck anders geheel tot den Prins overgegaen / of verloopen sou hebben.

Brief, van sijne Majesteyt

ENGELLAND.

op sijne vlught geschreeven aen den Graef van Feversham,

„De saecken sijn tot dit uyterste gekoomen / dat ick gedwongen ben geworden de Koningin en mijnen Soon de Prins van Wallis wegh te senden / om niet te vallen in de handen mijner vyanden: 't geen haer gewisselijck sou gebeurd sijn / indiense langer hadden vertoefd. 'k Ben genoodsaeckt / oock 't selve te doen; en te tragten / my / soo ick best kan / te verseeckeren; op hoop / dat het God / door sijn' oneyndige genade over deese ongeluckige Natie, behagen sal / haere herten weer aen te raecken tot waere getrouwheyd en eere. Had ick my mogen vertrouwen op al myne Troupen, 'k sou my niet sien gebraght tot d'extremiteit, in welcke ick my nu bevinde / ten minsten daer voor slagh of stoot gehad hebben. 'k Weet wel / dat onder u verscheydene dappere en getrouwe Mannen sijn / beyde Officieren en Soldaten; maer oock weet gy / dat gy selfs / verscheydene der Generaels-persoonen / en andere van d'Armee, my hebben geseght / voor my geensins geraedsaem te sijn / my aen 't hoofd van haer te vervoegen; of te dencken / met haer den Prins van Oranje te bevegthen. Nu blijft my alleen overigh / U E. en al d'andere / soo Officieren als Soldaten / die my bygebleven / en reght getrouw geweest sijn / te bedancken; en te hoopen dat gy noch deselve getrouwheyd voor my sult behouden. Alhoewel ick niet verwaghte / dat gy u selven sult exposeeren door 't resisteeren eener uytheemsche Armee, en eener vergiftighde Natie; soo hoop ick echter / dat uwe voorige principien sulcker wijs in u sijn geworteld / dat gy u sult onthouden van Associatie en diergelijcke pernitieuse saecken. De tijd parst my / soo dat niets meer kan schrijven.
„JAMES REX.

die 't Gebied over sijn Leger had.

Sijne Majesteyt gevlooden, doch noch niet ontvlooden.

Dus was sijne Maj. gevlooden; echter noch niet ontvloden. Wegens een ontstaene Storm; oock om Ballast in te neemen / wijl de Kitz niet genoegh daer mee voorsien was / was deselve te Feversham ingeloopen. De Ridder Hales, een groot Roomsch-gesinde, trad aen Land; maer wierd terstond aengetast / en eenig volk na 't Vaertuyg gesonden / om te sien / wie binnens boords mogt sijn. Vonden daer de Koningh / met noch een ander persoon; diese beyde aen Land braghten / sonder sijne Maj. te kennen; wijl hy een slegt gewaed aen had. Doch by d'ondervragingh en betastingh maeckte hy sigh bekend.

Werd gevangen bekomen;

De Bisschoppen en Pairs te Londen quamen op deese tijdingh stracks by een; en deeden door Gedeputeerde sijne Maj. versoecken / binnen Londen te willen koomen; met toesendingh van sijne Caros. In 't eerst toonde hy sigh onwilligh; doch eyndlijck quam hy weer in 't Pallays op Withal; begeleyd van een groote meenighte Edele.

en nae Londen begeleyd:

Maer vermits de Prins van Oranje nu sijn Intoght binnen Londen sou doen / wierd noch voor des Koninghs / noch voor sijne Hoogheyds persoon geraedsaem geoordeeld / dat sijne Maj. by sulck een toevloeyingh van allerley slagh van Menschen in Londen sou blijven.

Van waer hy, om seeckere redenen, nae Ham moest vertrecken,

Derhalven deed de Prins / met goedvinding van eenige Lords, hem beleefdlijck versoecken / dat hy / tot sijn eygene verseeckerdheyd / sigh nae Ham geliefde te begeven / daer hy door de Guarde bediend en beschermd sou werden tegens alle geweld. En gewisselijck / 't was niet buyten gevaer / dat 't Grauw / geweldigh tegens hem verbitterd / wegens sijne voorige harde bedrijven tegens de Protestanten; de Wetten / Eygendommen der Onderdanen / &c. / een oproer aengevangen / en hem leelijck mishandeld moght hebben: 't welck / en te gelijck sijn eygen perijckel / sijn Hoogheyd soght te voorkoomen.

tot sijn eygene verseeckerdheyd.

Door ontstaende verhinderingh was 't al over middernaght / eer den Koningh / die te bed lagh / deese boodschap kon gedaen werden: aen wien de Gedeputeerde versoghten met alle eerbiedigheyd / hy wou doch sijne reys soo vroeghtijdigh aenstellen / dat hy tegens middagh te Ham kon sijn; op dat des Princen koomst binnen Londen niet belet wierd. Hy toonde sigh gewilligh / om met 't aenbreecken des daghs te gaen; doch vraeghde / of hy uyt sijne Dienaeren niet eenige persoonen moght verkiesen / om hem op te passen? 't welck de Lords hem toestonden / en aen sijn gelieven stelden. Wie deese Lords, als Gedeputeerde, waren / en waer in haere Commissie bestond / blijckt uyt 't volgende.

Hoe hem dit, als 't alreeds over middernaght was,

„De Lord Marquis van Halifax, de Graef van Shreeuwsbury, en Lord de la Meere werden versoght / den Koningh bekend te maecken / dat tot behoudingh der rust in die Stad / en voornaementlijck van sijn eygen persoon / dienstigh is geoordeeld / dat sijne Maj. sigh nae Ham begeve / daer hy door de Guarde sal bediend / en van deselve tegens alle geweld en aenval beschermd werden. Gegeven in Windsor, den 17./27. December. Was van sijn Hoogheyd onderteeckend.

en hy te bed lagh,

Om dit uyt te voeren met alle behoorlijck respect; de Koningh met sulck een onverwaghte Commissie by naght niet t'altereren, sondense eerst eenen uyt den haeren aen den Lord Midleton, des Konings voornaemsten Staets-Secretarius, met een Briefje / waer in sy hem bekend maeckten / dat 'er van weegen de Prins van Oranje een boodschap van groot gewight aen sijne Maj. was te doen; derhalven versoghten / terstond voor hem gelaten te mogen werden.

door eenige Lords bekend wierd gemaeckt:

Vermits nu sijne Maj. liever nae Rochester als nae Ham wou gaen / soo wierd hem dit bewilligd. Weynige daegen hier nae nam Koningh Jacob voor de tweedemael de vlught over Zee in een Visschers Schuytje nae Franckrijck, daer hy behouden aenquam.

oock van hem aengenomen; doch wou, niet nae Ham, maer nae Rochester gaen.

Hoe qualijck hy sijn' uytsegginghe uyt Londen op nam (of liever / wat mishaegen hy hier in scheen te hebben / tot een voorwendsel; wijl hy selfs niet begeerigh was / in 't Rijck / veel min in Londen te blijven / gelijck sijn' eerste ongedwongene vlught had getoond) / blijckt uyt dit Schrift / op sijn vertreck van hem aghter gelaeten.

Sijne Majesteyts

„De

ENGEL-LAND.

tweede vlught uyt Engelland na Vranckrijck:

„De Weereld heeft sigh niet te verwonderen over mijn vertreck voor de tweede mael. 'k Had een beetere bejegeningh verwaght/ nae dat ick door Lord Feversham (dien ick volle Instructie had gegeven) aen den Prins van Oranje geschreven had. Maer wat had ick veel goeds te verwaghten/ wyl men de gemelde Graef gevangen nam/ tegens d'ordinaire Gewoonten en Wetten der Volckeren: sendende daer-en-boven sijn eygene Guarde 's naghts ten 11. uyren/ om de Poorten te Withal te besetten/ sonder my eenige kennis daer van te geven: oock ten 1. uyr/ doe ick te bed lagh/ my een soort van ordre toe/ door drie Lords, om my uyt mijn eygen Pallays te doen gaen voor 12. uyren 's middaghs. Hoe kon ick/ nae dit alles/ hoop hebben/ soo langh ick was in handen van eenen/ die niet alleen dit aen my gedaen/ en mijne Koninghrijcken/ sonder hem hier toe eenige reghtvaerdige oorsaeck te hebben gegeven/ geinvadeerd; maer oock door sijn' eerste Declaratie de grootste schimp/ die de booshheyd oyt kon bedencken/ op my geleght heeft; insonderheyd aengaende mijnen Soon. 'k Beroep my op al die my kennen/ jae selfs op hem/ dat noch hy noch sy-lieden sullen konnen geloven/ dat ick eenighsins in 't minste sou bequaem sijn tot sulck een onnatuerlijcke vilainie en booshheyd; of van soo weynigh verstand/ om misleyd of aengepord te konnen werden tot saecken van die natuer. Wat had ick dan doch te verwaghten van yemand/ die met allerley konst-grepen sulck een moeyte heeft aengewend/ om my soo swart als de Hel voor mijn eygen volck/ jae aen de geheele Weereld te maecken. Wat voor uytwerkselen dese dingen t'huys gehad hebben/ heeft yeder gesien/ door de bekende algemeene afkeer mijner Legers/ en in de Natie onder allerley slagh van volk. Ick ben vry geboren/ en wou soodanigh continueeren. En alhoewel ick in verscheydene voorvallen/ ten besten en ter eeren mijns Lands/ mijn lijf en leven heb gehasardeerd; oock gewilligh ben/ 't selve noch meer te doen (en sal 't oock traghten te doen/ hoe oud van jaren ick ben/ om 't selve te verlossen van de Slaverny/ waer in het staet te vervallen)/ soo oordeel ick echter niet geraedsaem/ my nu bloot te stellen/ of in heghtenis gehouden te werden; als die veel liever en met'er daed de vryheyd bemin. Heb derhalven my selven ('t Rijck) ontrocken; doch soo/ dat ick weer ingeroepen magh werden/ als d'oogen des volckx sullen geopend sijn/ en sy reght konnen sien/ hoe seer men haer geabuseerd heeft door de specieuse prætexten van Religie en Vryheyd. 'k Hoop/ dat God/ door sijn' oneyndige barmhertigheyd/ haere herten sal raecken: haer gevoellijck maecken van de quaede Conditie, waer in sy staen; en brengen in soodanigh een gemaetigheyd/ datse een wettigh Parlament doen vergaderen; waer in/ onder andere noodwendige dingen/ werde toegestaen de vryheyd van Conscientie voor alle Protestantsche Dissenters; en dan oock die van mijn' eygene Religie soo verr' in consideratie komen/ sulck een deel daer in hebben mogen/ datse vreedlijck en in gerustheyd moghten leven/ als Engelsche en Christenen betaemd; niet gedwongen werden/ sigh elders te verplaetsen; 't welck seer hard sou vallen; insonderheyd de geene/ die haer eygen Land beminnen. Ick beroepe my op alle Menschen van Consideratie en eenige onderwindingh/ of'er yets is/ 't welck de Natie soo groot en florisant kan maecken/ als Vryheyd van Conscientie. Aen eenige onser Naebueren kan men 't verneemen. 'k Sou meer konnen bybrengen/ tot bevestigingh van 't geseydde; doch 't is nu de reghte tijd niet. Rochester den 2. Jan. 1689. N.S. JAMES REX.

op sijn vertreck van Rochester — *een Brief aghter latende;* — *waer in hy voorsteld de redenen,* — *welcke hem hadden bewogen, sijne Rijcken te verlaten:* — *met byvoegingh* — *van eenige andere dingen; van de Vryheyd der Conscientie.*

Veel' Aenmerckingen op deesen Brief uytgekomen.

Veel' Aenmerckingen sijn op deesen Brief uytgekomen/ welcke wy hier niet konnen voorstellen. Belangende de Vryheyd der Conscientie, daer op seyde men: Hy had alreeds genoegh doen blijcken/ hoe hy de Protestanten de selve sou gelaten hebben/ als hy 't Pausdom ingevoerd/ sijn' absolute Authoriteit bevestighd had.

Deese vlught doet hem sijne drie Koninghrijcken verliesen.

Dus had dan Koningh Jacob door sijne Vlught (van sommige genoemd een versaeghde en schandlijcke)/ verlaten/ en sigh derhalven verstooken gemaeckt van sijne drie Koninghrijcken: welcke hy had konnen behouden/ (wy volgen de berighten van veele voornaeme Engelsche)/ indien hy 't Parlament had doen by een komen. Want 't selve sou hem niet afgeset/ veel min Crimineel tegens hem gehandeld; maer alleen sijne Heerschsught palen gesteld; sijne voorgenomene verdelgingh der Protestantsche Religie ingetoomd; sijn' aenspanningh met Franckrijck, tot verderf der Christenheyd en overweldigingh der Naebueren/ gestuyt/ en hem de maght om quaed te doen benomen hebben; 't sy/ gelijck eenige meenden/ om een altijdduerend Parlament te doen sitten/ of door de Prins van Oranje hem ten Mede-Regent toe te voegen.

Aenmerckingh. *Kort overlopend begrigt,* *van den aert,* *en de veelerley bloedige en schaendelijcke bedrijven*

Hy was in der daed seer geset op eygenwillige Heerschappy-voering; waer van hier boven Staeltjens getoond sijn. Sou allessins getraght hebben/ de Parlamenten af te schaffen/ om dien Toom quyt te sijn. Hevigh was hy verbitterd tegens de Protestanten; soo uyt kraght sijner Roomsche Religie, d'inboeseming der Jesuiten en anderer Roomsch-Geestlijcke; als uyt een opgebatteden haet tegens deselve/ wegens 't geen onder Cromwel was geschied. Van een seer trotsen aert was hy; die van niemand eenige tegenspraeck wou gedogen/ maer enckelijck gehoorsaemheyd eyschte. Eenige der Bisschoppen en Predikanten had hy daer toe gebraght/ datse leerden en beweerden/ men moest alles van de Koningh lijden; niet resisteeren, of weerstand bieden. De twaelf Reghters behalven eenen/ had hy omgekoght/ om hem de dispenseerende Maght/ &c. toe te wijsen. Dit voorgegaen sijnde/ was'er geenen Dam/ om deese Vloed van d'uytroeying der

ENGELLAND.

der Ketters / en d'absolute heerschappy te weerhouden. Ontughtigh genoegh is hy geweest; waer door hy sigh eens een quael op den hals haelde / die hem en sijne Gemalin / welcke hy die aensettede / beyde onbequaem sou gemaeckt hebben tot Teellingh van levende of levendigh-blijvende Kinderen. Op 't bloedighste heeft hy / noch Hertogh van Jorck sijnde / de Presbyterianen in Schotland, nu onder deckmantel van rebelly, dan onder een andere schijn / of door de Wapenen verdelghd / of door Swaerd en Strop doen ombrengen. Dickmael wenschte hy / dat al d'Onroomsche Schotten Rebellen mogten sijn / en dan al t'samen maer eenen hals hebben / om haer met eene slagh te moogen vernielen. Yets te belooven / en vlack daer tegens te handelen; met de mond te verklaeren 't geen hy in 't hert had besloten anders te doen / was hem seer gemeen tegens de Protestanten. Alles sou hy opgeofferd hebben aen sijne heerschsught. Daer tegens had hy sigh gemaeckt ten Slaef der Jesuiten en anderer Roomsch-Geestlycke; niet soo seer / om dat hy 't sijn wou / als om dat hy 't sijn moest: vreesende / indien hy niet deed 't geen sy wilden / datse hem souden doen 't geen hy niet wou. Insonderheyd moest hy haer / die niemand ontsagh / ontsien / nae dat men de Prins van Wallis had op de baen gebraght. Want 't stond nu aen haer / hem uyt de Weereld te helpen; om dan / geduerende de minderjaerigheyd des gepraetendeerden jongen Koninghs / selfs 't gantsche bewind te voeren. Hy sou uyt sigh selven noch soo haest 't bedrijf tegens 't Magdalene Collegie niet ter hand genoomen hebben; weetende / hoe seer hem dit in 't oogh sou stellen / en 't Volck voor quaeder gevolgen bekommerd maecken: doch de Jesuit P. Peters (schoon tegens den sin van Koningh Jacob en andere Catholijcke Raden) begeerde 't soo: Die daer op een Brief aen den Jesuit P. de la Chaise, Biechtvader des Konings van Franckrijck, schreef; en daer in: 'k Heb een groot poinct gewonnen, door de Koningh te bewegen, om onse Paters in 't Magdalene Collegie t'Oxford te stellen; daerse de Leerlingen in de Catholijcke Religie sullen konnen onderwijsen. Wraeckgierigh was hy tegens de geene / die hem maer in 't minste / in sijnen waen / beleedighden / of ergens in weerstonden. Hoogmoedigh-trots in voor- / vertsaegd in tegenspoed.

van Jacob Stuaert; door hem begaen, soo terwijl hy noch Hertogh van Jorck, als doe hy op den Koninghlijcken Throon geklommen was.

De nu verhaelde dingen sijn genoegh bekend. Maer noch andere werden hem in openbaere Schriften te last geleght; swaere misdaeden / soo eer hy Koningh wierd / als daer nae: insonderheyd / dat hy sou schuldigh staen aen de vermoordingh van de Ridder Sir Edmund Bury Godfrey, de Graef van Essex, en veel andere. Dat hy Anno 1666. had doen ontsteecken de verschricklijke brand te Londen, om deese Stad te vernielen; gelijck oock 't grootste deel der selve tot asch en puynhoopen verviel; en dan noch sulcke / welcke wy verswijgen; oordeelende / dat eenige deeser swaere misbedrijven noch te seer in 't duyster leggen / om met seeckerheyd daer van te spreecken.

ENGELLAND.

Meer wreed was hy als sijnen Broeder Carel; maer min verstandigh en doordringend van oordeel. In 't veynsen gingh Carel behendigh; hy votter te werck. Om tot een voorgesteld eynd te koomen was Carel langhsaem: Jacob dom-driftigh. Carel wist de Natie noch aen sigh te houden / door schijn van saghtmoedigheyd / selfs in hardheyd (en saghtmoedigh sou hy geweest sijn / had sijnen Broeder hem niet aengeset en verleyd); maer Jacob was trots in sijne wreedheyd / en wreed door sijne trotsheyd. Had Carel sijne treflijcke natuerlijcke gaven reght gebruyckt / hy sou een uytmuntend Vorst sijn geweest: Maer Jacob had weynig bequame gaven / om oyt wel te konnen regeeren. Carel soght noch de genegenheyd des volcks te hebben: maer Jacob gaf'er niet om / of hy bemind of gehaet / als hy maer gevreesd wierd. Carel wist sigh wat te buygen nae de Humeuren des Volcks: maer Jacob liet over al sijne trotsheyd uytsteecken; wou niets toegeven; en dit was sijnen Stockregel: Ick ben Koningh, en wil gehoorsaemd sijn.

Voorstellingh van den verschillenden aert der twee Broederen Carel en Jacob.

Uytsteeckend-groot was geweest de blijdschap der Engelsche Natie op de koomst van Prins Willem in Engelland; diense aenmerckten als haeren Verlosser uyt Papery en Slaverny. Verdubbeld wierd de vreughd, doe Koningh Jacob de vlught uyt Engelland nae Franckrijck had genoomen: daer hy wierd aengesien als een vertsaegd of onwijs Vorst / wijl hy soo schandlijck drie Koninghrijcken had verlaeten en verlooren / sonder eens 't Swaerd uytgetrocken te hebben. Koningh Louis moest hem met sijne Gemalin en soo genoemde Soon wel Herberg en Onderhoud verschaffen / wijl hy ten deelen om sijnent wil in dese ongelegenheyd was geraekt; alhoewel de Fransche Maj. vry ongerust was / vermits 't hem soo verr' buyten gissingh gingh. Met Koningh Jacob in sijn belangh getrocken te hebben meende hy Duytschland, de Nederlanden; en alles te sullen konnen vermeesteren. Dan (dus oordeelde men) sou 't veelligt Engelland selfs gegolden hebben. Doe nu bekend was geworden / dat Prins Willem na Engelland scheepte met een aensienlijcke Vloot / was hy wel te vreeden; meenende / dat hier uyt een langduerigen Oorlogh in Groot-Britannien sou ontstaen; beyde de Natien (Holland en Engelland) sigh kraghtloos souden maecken / terwijl hy over al nae sijnen wil sou te werck gaen. Noyt had hy gedaght / dat Prins Willem soo sonder slagh of stoot in dit Koninghrijck alles te boven gekomen; Koningh Jacob soo plotslijk met al sijne Land en Zeemaght t'eenemael buyten postuer gesteld sou sijn; hy binnen soo weynige dagen sijne Rijcken vlughtigh verlaten sou hebben. Derhalven vond Louis sigh in vry veel verlegenheyd; wijl hy / die groote bystand van Groot-Britannien had verhoopt / indien Jacob sijn stuck had staende konnen houden; of verswackingh beyde van d'Engelsche en Hollanders, indien (doe 't groot werck van

Koningh Louis van Franckrijk seer verlegen, dat Koningh Jacob soo plots sijne Rijcken had verlaten; dien hy nu onderhouden moest.

Had ontrent desen handel van Prins Willem een gantsch andere reeckeningh tot sijn voordeel gemaeckt.

Prins

ENGELLAND.

Prins Willem in Engelland begonnen was)/ den Oorlogh daer een wijl tijds waere gevoerd geworden tusschen beyde de Parthyen; nu moest op den Engelschen Throon gesteld sien dien William, dien hy soo verongelijckt had ontrent sijn Prinsdom Oranje; dien hy kendde te sijn een Held vol Courage; en die nu (Engelland en Holland in goede Eendragt staende) maghtigh kon sijn/ om sijne groote desseinen te verydelen; jae/ met Spaenje t'samen treedende/ hem weer te doen overgeven 't geen hy van deese Kroon had ingeslockt. Dit waren de discoursen diens tijds.

Alle Paepsche Capellen ter neer geworpen.

Soo haest Jacob gevlooden was/ begon 't Grauw te Londen en in andere Steeden hy een te loopen; de Paepsche Capellen af te breecken/ of in brand te steecken/ die van S. James, sijnde de Koninghlijcke/ niet uytgesonderd. Tegens de Wetten waerense opgereght; in onordre des gemeenen volckx wierdense weer vernield. De Roomsch-Catholijcke, die korts te vooren de Protestanten spotlijck gehoond/ wrebeligh gedreygd hadden/ meenende dat haeren Haen alreeds Koningh was/ kroopen nu in haere Schelpen/ en stonden in grooten anghst / dat men haer dubbel sou vergelden 't geense d'Onroomsche gedaen hadden. De Jesuiten, Papen, Monicken, van buyten in meenighten ingekomen/ en die hier een warm Nest meenden gevonden te hebben; de Ketters Roomsch-Catholijck wilden maecken/ hadden/ soo haestse d'onweers-wolcken sagen opkomen/ sigh in aller haest over Zee weghgemaeckt.

Groote verandering by de Roomsch-Catholijke.

Voorname Heeren gevangen geset.

In den Towr wierden gevangen geset eenige voornaeme Heeren/ die haere Maght te seer misbruyckt; den Koningh in sijn' onreghtmatige desseinen de hand gebooden hadden. Om haerer Religie wil haddense niet te vreesen/ wijl Prins Willem verklaeringh had gedaen/ dat niemand/ om 't stuck van Godsdienst alleen/ yet quaeds sou bejegenen.

De Cancellier Jeffreys, vermomd de vlught neemende, wierd gevat.

Dien ellendigen en bloedigen Slaef van 's Koninghs wil (dus betitelden d'Engelschen hem)/ en wreeden uytvoerder sijner onreghtvaerdige bevelen; eerst snooden Hoofd-Reghter/ daer nae verheven tot Cancellier, Jefferies (Jeffreys), genoemd de Monstreusste Tyran, woedende tegens den Hemel/ de Wetten/ en de Gereghtigheyd/ oordeelde/ dat het/ nae Jacobs vlugt/ voor hem geen blijvens-tijd was. Vermomde sigh in Bootsgesels Gewaed; doch wierd te Wappingh gekend/ aengetast/ en nae den Towr gesonden/ in een Caros. Een geweldige meenighte van bittere scheldwoorden wierden hem nae geroepen van een groot getal Menschen. Hy wenschte/ datse op de Caros aengevallen/ en hem omgebraght mogten hebben/ om dus een smaedlijcker dood t'ontgaen. Eens was 't hem bynae geluckt/ in Soldaten-kleedingh sijne Gevanckenis t'ontkoomen. Twee of drie Waghten was hy al gepasseerd; doch wierd van de laetste ontdeckt; en doe beeter bewaerd als te vooren. Echter is hy noch in sijne Heghtenis gestorven; van sijne Vrienden/ soo eenige willen/ vergiftighd sijnde/ om hem van een schandlijcker dood te bevrijden; of/ op dat hy niet te veel moght klappen.

Was een rampsaligte bloedige uytvoerer van Jacobs onreghtvaerdige wil.

1689.

Sterft in de Gevancknis; en hoe.

Prins Willem versoght, d'Administratie van 't openstaende Rijck op sigh te neemen.

Vermits nu Koningh Jacob den Throon had verlaten/ soo stondse open. De Geestlijcke en Weereldlijcke Lords, 67. in getal/ versoghten sijne Hoogheyd, d'Administratie der publique saecken/ soo Civil als Militair, op sigh te willen neemen; en uyt te schrijven een Conventie, of Vergaderingh/ van sulcke Leeden/ als tot een Parlaments-Versamelingh bequaem waeren: 't welck de Prins op sigh nam. Deese groote Convocations-dagh sou gehouden werden den 1. Februarius N.S.

In

ENGELLAND.

Conventie aengestelt, naederhand veranderd in een Parlament.

In deese Conventie, naederhand veranderd in een Parlament, was verschil over de Staet van Regeeringh/ voortaen aen te stellen. Eenige wilden Koningh Jacob gantsch afsetten; de Kroon brengen op haere Kon. Hoogheden Princes Maria en Prins Willem, met volle Koninghlijcke Maght. Andere: men sou Koningh Jacob laeten daer hy was/ en Prins Willem geven de Titel van Protector, of Prince Regent; doch dat 't Oppergesagh sou blijven in handen des Parlaments, 't welck al de Koninghl. Prærogativen sou verhandelen door Gecommitteerde; als/ 't maecken van Vreede/ aengaen van Oorlog/ bestellingh der Financien, &c. Noch andere/ dat men Koningh Jacob moest herroepen; de Kroon aen hem laten; maer syn' authoriteit soo besnijden/ dat het in sijne Magt niet sou sijn/ de Wetten meer te verbreecken; de Protestanten te beleedigen; de Roomsche Religie in te voeren; door hem toe te voegen een Raed van Staet/ sonder welcke hy niets sou moogen ter hand vatten. Dit laetste wierd van de meeste voor al niet goed gevonden. Tot de tweede Voorslagh waeren veele welgesind. Ondetusschen resolveerde 't Huys der Gemeente (417. sterck) den 7. Febr.: Vermits Koningh Jacob de II. had gepoogd/ de Constitutien des Koninghrijcks om verr' te werpen/ door verbreeckingh van 't Originael Contract tusschen de Koningh en 't Volck; dat oock door 't verlaeten van sijn Rijck/ en vlught uyt 't selve/ de Kroon vacant was geworden/ soo was die weer aen 't Volck gevallen. Besloot voorts/ dat yemand/ Professie doende van de Paepsche Religie, onbequaem was/ om Koningh of Regent te sijn/ als strijdigh tegens de Wetten. De Lords in 't Hoger-Huys stemden hier in toe.

Verschillende meeningen over den aen te stellen Staet van Regeeringh, wijl de Kroon Vacant was.

Sommige wilden Prins Willem tot Protector of Prince Regent maecken:

andere hem de Kroon opdraegen:

Noch andere Jacob herroepen, maer sijne maght besnijden.

't Lager-Huys is voor een Koningh; en daer toe de Prins te verkiesen.

Vervolgens wierd voorgesteld/ de Prins van Oranje tot de Kroon te verkiesen. Hier over vielen veele debatten, en al veele drongen op 't Regentschap. Eyndlijck wierd by de meeste Stemmen van 't Lager-Huys besloten/ een Koningh/ geen Regent te verkiesen. In 't Hoger-Huys stemden 41. (waer onder al de Bisschoppen/ behalven twee/ dien van Londen en Bristol) tot een Regent; 52. tot een Koningh. Doe quam 't tot de Vraegh/ Of men de Prins en Princes van Oranje sou verkiesen. Tot Jae waeren 41./ tot 't Neen 52. Stemmen. Over deese Neenstemmingh in 't Hoger-Huys was 't Volck seer t'onvreeden. In 't Lager-Huys wierd wel geopperd/ of geduerende 't leven van Koningh Jacob een Prince Regent gesteld/ dan of/ tot gerustheyd der Natie, en Protestantsche Religie, een Koningh verkooren sou werden: doch 't laetste wierd van al de Leeden/ behalven vier/ best geoordeeld; en tegelijck/ dat men de Prins en Princes van Oranje sou kroonen/ met genoeghsaem-eenpaerige Stemmen. Maer in 't Hoger-Huys waren al weer 52. Afstemmers tegens 41. Toestemmers. D'oorsaeck/ dat de Bisschoppen tegens Prins Willem waren/ was/ om datse meenden/ dat hy (onder de Nederlanders opgevoed/ en/ gelijck sijne Voorvaderen/ omhelsd hebbende de Religie, welcke de Presbyteriaensche Kerck-regeeringh heeft) d'Engelsche Presbyterianen toegedaen/ de Bisschoplijcke meer tegens als voor sou sijn. Doch alsse hier over vergenoegingh hadden bekoomen/ is met 62. stemmen tegens 30. (waer onder 15. Bisschoppen) 't Besluyt gemaeckt/ dat men de Prins en Princes van Oranje sou kroonen tot Koningh en Koningin van Engelland, Franckrijck, Schotland en Yrland.

De meeste stemmen van 't Hoger-Huys tegens hem; daer onder al de Bisschoppen; en waerom deese hem tegen:

Eyndlijck gaet het noch door.

't Reght der Successie sou op Princes Maria hebben moeten vallen; en by Kinderloosheyd nae haere dood op Princes Anna. 't Was oock in Engelland de gewoonte/ den geenen/ welcke d'Erf-Princes ten Houwlijck had genoomen/ geen Koningh/ maer alleen de Man der Koningin te noemen; doch nu verklaerden Princes Maria van Oranje, en haer Suster Princes Anna van Deenemarcken, datse/ indien de Huysen des Parlaments geraedsaem vonden/ de Prins van Oranje ten Koningh te verkiesen/ sy van herten geerne daer in toestemmen; 't Reght/ 't welckse tot de Kroon hadden/ aen 't best en de rust der Koninghrijcken opofferen wilden. Dus viel sijn Hoogheyd toe 't geen hy noyt gedaght had/ doe hy nae Engelland voer/ volgens sijnen Brief aen den Keyser van den 26. October Anno 1688.; waer in hy verklaerde/ niets te sullen ondervangen tegens den Scepter en Kroon des Konings van Groot-Britannien: maer alleen sorgvuldigh bedagt was/ d'onlusten tusschen de Koningh en sijn Volck door reghtmatige middelen wegh te neemen: gelijck sulcks werd voorgesteld in d'Antwoord-brief der Keyserl. Maj. aen sijne Kon. Hoogheyd. Doch de vlught des Koninghs/ waer door de Throon leedigh stond/ gaf gelegenheyd/ om hem op den selven te verheffen.

De Man, die d'Erf-Princes getrouwd had, in Engelland geen Koningh, maer alleen de Man der Koningin genoemd: doch nu stonden de Princessen Maria en Anna van haer Reght af; en William wierd Koningh.

Ondertusschen staet aen te mercken/ als een wonderlijck Bestier der Godlijcke Voorsienigheyd/ dat deese seer groote omwentelingh is toegegaen soo onverwaght/ soo schielijck/ soo sonder bloedstortingh van eenigh belangh. Engelland en Schotland, nu op 't uyterste/ van haere Religie verdelghd/ haere Privilegien te niet gedaen/ haere Wetten vertreeden/ sigh onder een Slaefsch en Paepsch Jock gebraght te sien/ vond sigh als in een oogenblick bevrijd/ door de vlughtneemingh van haeren Roomsch-gesinden, ongenaedigen Koningh Jacob; hersteld in Religie, Privilegien, en Eygendommen/ onder een Protestantsch, saghtmoedigh/ wijs/ voortreflijck Koningh; een Godsaelige/ hoogh-verstandige/ uytmuntende Koningin; geroemd te sijn de Kroon aller Vorstinnen/ de Moeder des Volcks; de hoogwaerdige Dochter van een weynig-waerdige Vader (gelijk d'Engelsche hem noemden); wiens onstuymige drift tot invoering der Roomsch-Catholijcke Religie, uytrovingh der Protestantsche, hem alle regelen van Staetkunde deed aghter rugge setten; den raed der Jesuiten volgen: welcke hem aendrongen/ om

Wonderlijck bestier Gods by deese groote omwentelingh.

Koningin Maria, de Kroon aller Vorstinnen; hooghwaerde Dochter van een nietwaerdige Vader genoemd.

ENGELLAND.

in dit werck wijde stappen te doen/ uyt vrees/ dat hy/ in geval hy haest quam te sterven/ de Roomsch-gesinde in sleghter staet sou laeten/ als hy die by sijne komst aen de Kroon gevonden had. Seecker Engelsch Schrijver merckt aen/ dat Jacob, aen 't Rijck geraekt/ sigh in een grooten angst bevond. De Protestanten had hy beloofd/ en by sijne Krooningh gesworen/ haer by haere Religie en Wetten te sullen beschermen: aen de Papisten sigh verbonden tot het tegendeel. 't Meeste moest by hem 't swaerste weegen. Brack hy sijnen Eed aen de Protestanten, terstond konden de Priesters hem absolveeren; jae deese breeckingh voor verdienstlijck verklaeren. Maer wierd hy aen de Roomsch-Catholijcke trouwloos/ sy souden 't hem noyt vergeven en sigh aen hem wel weeten te wreecken. Oock wou hy de Koningh van Franckrijck naevolgen; en 't geen de Gereformeerde daer was weervaeren/ sou de beurt der Engelsche Protestanten werden. Maer hy moest bedaght hebben/ dat hy in Engelland soo veel meester niet was/ als Koningh Louis in Franckrijck: dat hy niet was voorsien met sulck een Maght van Soldaten/ om daer mee 't geheele Land te konnen dwingen: dat in Franckrijck de Roomsch-gesinde seer veel meer als de Hugenooten waeren: in Engelland haer getal tegens dat der Protestanten seer weynigh was.

Aenmerckingh op den selven.

Met eenige bygaende bysonderheden.

Sijn' affsweeringh van de Protestantsche Religie (die hy noyt van herten gemeend/ maer alleen ten Mom gebruyckt had)/ en aenneming van de Roomsche, deed hy opentlijck te Londen op Goede Vrydag Anno 1676. Onder sijn' Onechte Kinderen sijn bekend Lord Fitz James; de Hertogh van Barwick, en de Hertogh van Gamberlon. Geen Echte Soonen heeft hy/ als de gepraetendeerde Prins van Wallis. Sijn' eerste Gemalin was Anna, Dochter van Eduard Hide, Graef van Clarendon, Groot-Cancellier van Engelland. By deese won hy verscheydene kinderen/ als Carel, Jacob, &c., doch alle gestorven/ behalven Princes Maria, gebooren den 30. April Anno 1662., geworden Gemalin van Prins Willem van Oranje de III.; nae haers Vaders vlught Koningin van Groot-Britannien Anno 1689.; en Princes Anna, ter weereld gekoomen in Febr. Anno 1664. Gemalin van Prins Georgh van Deenemarcken. Sijne tweede Echtgenoot is Eleonora d'Este, Hertogin van Modena; getrouwd Anno 1673. Heeft wel verscheydene Kinderen by haer gewonnen/ doch sijn stracks nae haere geboorte gestorven/ vermits haer levens-stof ontbrack; wijl hy te seer is verswackt door de seldsaeme wraeck/ genoomen van een Edelman/ wiens Bed hy had verontreynighd; en welck aengekoomen quaed hy sijne Gemalin mee deelde. Hoe dit toeging/ hebben wy in een ander werck verhaeld. Wat de soo genoemde Prins van Wallis aengaet/ daer van is hier boven gesprooken. Koningh Jacob is gebooren den 14. Octob. Anno 1633.; soo dat hy op sijne vlught in 't laetste des jaers 1688. was gepasseert sijn 55ste; en den 14. Oct. deeses jaers 1699. sal worden 66. jaeren.

Onechte Kinderen van Koningh Jacob.

Sijn eerste Gemalin, en Kinderen by de selve.

Tweede Echtgenoot; doch al haere Kinderen stracks nae de geboorte gestorven; behalven de gepraetendeerde Prins van Wallis: en d'oorsaeck.

Wy souden nu beschrijven de seer bloedige Vervolgingh der Presbyterianen in Schotland, oock in Engelland, soo door de Bisschoppen/ als door Koningh Carel de II. en Jacob de II.; doch dit sou te wijd uytloopen/ hoe kort wy oock gaen moghten.

De vervolgingh der Presbyterianen.

Dus was nu Prins Willem de III. van Oranje, en sijne Gemalin Maria (die den 22. Febr. uyt Holland te Withal aenquam) geproclameerde Koningh en Koningin van Engelland, Schotland en Yrland. De Kroningh haerer Majesteyten geschiedde den

Prins Willem en Princes Maria gekroond.

(Ffff) 11.

ENGELLAND.

11, 21. April Anno 1689. te Westmunster, in d'Abdy-kerck, met groote pleghtlijckheyd/ en uytsteeckende blijdschap des volcks. Ontrent de Succeſſie wierd beraemd/ indien de Koningin kinderloos quam t'overlijden/ voor Koningh William, soo sou sijne Maj. de regeeringh behouden; maer na desselven dood deselve koomen aen Princes Anna van Deenemarcken, of haer' Erfgenamen. By versterf haerer Stam/ op de kinderen van Koningh William, indien hy'er quam te winnen by een andere Gemalin.

Ordre gesteld op de Succeſſie.

Ondertusschen sijn van tijd tot tijd verraderlijcke laegen gesmeed van de Roomsch-Catholijcke, om Koningh William om 't leven/ en Jacob weer op den Throon te brengen. Echter sijn deselve geduerig ontdeckt. Oock waeren 'er noch al Protestanten van d'Engelsche Kerck/ of Bischoplijcke; die Jacobs herstellingh geerne hadden gesien. Welcke geweesene Maj. uyt Franckrijck met een deel Fransch Volck/ Scheepen/ Voorraed/ en Geld sigh na Yrland begaf; en daer noch al wat te doen maeckte; doch eyndlijck al weer schandlijck weghvlood nae Franckrijck; en dus 't Spel nu geheel verlooren gaf, ten aensien van Wapen-geweld; niet van andere practijken.

Lagen der Roomsch-Catholijcke tegens 't leven van Koningh William.

Schotland, soo langh op 't ellendighste verdruckt/ met bloed verbuld geweest/ had oock William ten Koningh verkooren/ en genoot nu/ nae een langhduerige duystere Naght/ een schoon-lightende Dageraed. By 't Parlament wierd vast gesteld/ de Prælady af te schaffen/ als een ondraeghlijcke Last voor de Natie, en contrarie de generale gewoonte des Volcks tsedert de Reformatie. Oock heeft Koningh William 't Presbyteriaenschap, of Kerck-regeeringh sonder opperhoofdighеyd/ gelijck by ons, bevestigt.

Schotland verwerpt de Bischoppen; en sijne Maj. bevestigd daer 't Presbyteriaenschap.

Doe Prins Willem in Engelland aengekomen; en daer soo voorspoedig Koning Jacob gevlooden was/ hebben de Schotten t'Aberdeen in haere blijdschap een sonderlinge Proceſſie aengesteld. Eerst quam de Prins/ sittende op een Stoel van Staet/ met de Kroon op sijn hoofd/ de Sleutels op sijne Wapenen/ aengedaen met een purpere Rok/ geboerderd met Hatmijnen. 's Namiddaghs ten vier uyren wierd hy door de deur van 't Collegie uytgeleyd/ vergeselschapt van veele Manspersoonen met Toortsen/ ses en ses in 't gelid. Doe volghde de Portier van 't Collegie met de Staf: ses Ruyters in Scharlaecken/ vier Pypers/ die ruyterlijck opspeelden; vier Priesters, vier Jesuiten, vier Paepsche Bisschoppen/ vier Kardinalen/ elck in sijn eygene Gewaeden. Passeerden door een Laen van brandende Flambeauwen. Een Jesuit volghde in geborduerde Kleederen/ draegende een groot Kruys. Eyndlijck quam de Paus, die de Duyvel/ als sijnen geheymen Raed/ by hem had. Op de Hooghstraet gekomen/ wierd hy geset op een daer staende Tooneel. Verscheydene Addreſſen wierden hem overgelevert. Eenen der Kardinalen versoght een Conferentie met sijne Heyligheyd; doch wierd afgeslagen; tot dat Pater Peters met grooten haest quam aenlopen/ en de Paus een Brief behandighde: die/ deselve geleesen hebbende/ in beswijm viel. Van aghter quam de Satan hem te hulp. Onderwijl schreeuwde de meenigte des volcks: Nu valt Babylon; koom aen/ laet ons de Purpervervige Hoer onder de voet haelen; de drie-dubbele Kroon verbreecken. Men bragt hem voor een Hof van Justitie, daer hem sijne beschuldigingh wierd voorgeleesen/ als begaen hebbende Hoogh-verraed tegens den Almaghtigen God; tegens de waere Religie; tegens d'Authoriteit der Kooningen; schuldigh aen Moorderijen/ Bloedstortingen/

De Schotten in haer uytsteeckende blijdschap over haere verlossing door Koningh William, stellen t'Aberdeen, ten spijt der Papisten, die haer te vooren soo wreveligh hadden gehoond, bespot, gedreygd,

ENGELLAND.

gen/ allerley Sonden en Gruwelen/ &c. Dit alles bewesen zijnde/ sprackmen 't Vonnis uyt/ dat hy in sijn Pontificael habijt terstond sou verbrand werden/ gelijck oock geschiedde/ terwijl d'Aenschouwers verlustighd wierden door 't aensteecken van allerley Vyerwercken. De Roomsch-gesinde hadden t'sedert een wijl tijds door schimpige Vertooningen/ wrevelige bespottingen/ swaere dreygementen/ &c. de Protestanten smaedlijck gehoond. Nu was de beurt aen deese gekoomen/ om haer met gelycke maet in te meeten. Echter mogten sulcke groove kortswijlen wel gelaeten werden/ wylse de Roomsche wel spijt veroorsaken/ maer te gelijk haer noch arger maecken: alhoewel men oock bekennen moet/ datse door haere voorige onlijdlijcke bedrijven yet diergelijcks verdiend hadden/ indien 't geoorloft waere sig sulcker wijs te wreecken.

een seldsaeme Processie aen.

Aenmerckingh.

Eer wy voor ditmael van Groot-Britannien afscheyden/ staet ons noch yets te seggen/ tot noodigh berigt voor de Leesers, soo ontrent 't geen alreeds hier boven is voorgedraegen/ als dat noch hier nae verhaeld staet te werden/ aengaende de Geëxecuteerde Roomsch-gesinde, wegens 't Complot tegens de Gereformeerde Religie, selfs oock tegens 't leven van Koningh Carel de II., en de Verraderyen tegens den Persoon sijner Majesteyt William de III. Meest al hebbense/ schoon klaerlijck door veele Getuygen/ selfs door schriften overtuyghd/ 't verraed ontkend. Men moet sigh hier over niet verwonderen/ wijl de geene/ die sigh in 't Deelgenootschap des Complots onder Carel de II. inlieten/ sigh hadden verbonden door een swaeren Eed/ noyt yets daer van te sullen ontdecken. Behalven een onderteeckeningh van sulck een Eed/ betreffende de Conspiratie, gevonden by een gevangen genoomen Priester Anno 1680., hebben wy noch 't afschrift van een ander Formulier des Eeds/ gedaen van al de geene/ welcke tot de t'samensweeringh wierden toegelaeten; gekoomen uyt een groot Huys/ vermaeghschapt aen dat van 't toemaels regeerende in Engeland.

Waerom de Conspirateurs tegens 't leven van Koningh Carel de II. 't boose stuck niet hebben willen belijden.

Waeren door den hooghsten Eed hier toe verbonden door hare Priesters.

Formulier des Eeds.

„Ick onderschreven/ als staende in de tegenwoordigheyd van d'Almaghtige God/ „en de Gelucksalige Maeghd Maria; van „den gezegenden Aerts-Engel Michael, den „gelucksaligen S. Jan Baptist, de H. Apostelen S. Peter en Paulus, en aller Heyligen „die in den Hemel sijn/ en van U mijnen „geestlijcken Vader; verklaere van gantscher herten/ dat ick geloove/ de Paus/ „d'algemeene Stadhouder Jesu Christi, te „sijn 't alleen en 't eenige Hoofd der H. Kerk „op der Aerden: en dat hy/ uyt kraght der „Sleutelen/ en der maght van te binden en „t'ontbinden/ van onsen Heere Jesus Christus aen sijne Heyligheyd gegeven/ de Magt „heeft, om alle Kettersche Koningen en Princen af te setten; uyt haere plaets te stooten, of „oock haer te doen dooden. Even hierom sal „ick met mijn geheel hert deese Leere en de „Regten sijner Heyligheyd/ verdeedigen te„gens alle onregtvaerdige Besitters der sel„ve: in 't bysonder tegens den geenen, dien men „waend (noemd) Koningh van Engeland te „sijn *; om dat hy heeft verbroocken sijnen „Eed/ gedaen aen de Gesanten van sijne „Heyligheyd; haer niet houdende sijne be„lofte/ dat hy de H. Roomsch Catholijcke „Godsdienst in Engelland weer sou opregh„ten. Ick verloochene allerley slagh van Be„loften en onderwerping aen den tegenwoor„digen genoemden Koningh van Engelland; „alle gehoorsaemheyd aen sijn' Amptenaers „en andere geestelijke Overheden. In tegen„deel geloof ik/ dat de Leere der Protestanten „Kettersch en verdoemlijck is; datse oock „verdoemd sijn alle die deselve niet verlaten. „Daer-en-boven sal ick met alle mijne maght „de handen leenen, om d'Agenten sijner Hey„ligheyd hier in Engelland, tot uytroyingh en „ontwortelingh der genoemde Gereformeer„de Leere, tot verdelgingh van den gemelden „gewaenden Koningh van Engeland, en al„ler sijner Onderdanen, die den H. Room„schen Stoel, en de Godsdienst, die deselve „belijd, niet sullen willen aenhangen. Daer „benevens beloof en verklaer ick, dat ick „verborgen sal houden, en noch direct noch „indirect (reght uyt/ noch ter sijden om)/ „door woorden, of schrift, of door eenige „andere omstandigheyd, hoedanigh die sijn „moght, sal bekend maecken, 't geen gy, „mijnen Geestlijcken Vader, of een ander/ tot „bevoorderingh van dit Heyligh en Godvrug„tigh voorneemen, my voorstellen of opleg„gen sult: dat ick oock alle mogelijcke vlijt „sal aenwenden/ en niet aflaeten/ 't selve te „bevoorderen: dat noch hoop van vergel„dingh, noch bedreygingh van straf, my oyt „sal konnen doen ontdecken yets van 't geen„'er van sal afhangen: en indien ick moght „komen ontdeckt te werden, dat ick noyt ee„nige omstandigheden sal belijden. Ick sweer' „al deese dingen door d'Alderheylighste Drie„eenigheyd en 't gezegende ligchaem Gods; „'t welck ick heb voorgenoomen, tegenwoor„dig t'ontfangen; en dat ik dit alles onverbreek„baer sal nakomen en onderhouden: roep al „d'Engelen, en al de Heyligen des Hemels tot „Getuygen, dat dit mijn waeragtigh voor„nemen is: tot bevestigingh van 't welck ick „'t alderheylighste gezeegende Sacrament der „Eucharistie ontfange.

waer by de geene, die sigh tot 't Complot inlieten,

ENGELLAND.

(te weeten Carel de II.)*

sigh verbonden, niets van deese Verbindnis te sullen openbaren,

schoonse ontdeckt moghten werden;

waer in aenmerckelijcke saecken voorkomen.

Alsse dan deesen Eed gedaen/ en sigh daer door verstrickt hadden/ wierd haer van de Priesters by alle gelegenheyd voorgedragen/ aen d'eene sijde de verdienstlijckheyd/ gelegen in 't houden van dien Eed/ tot voordeel der H. Roomsch-Catholijcke Kerck/ en de groote vergelding/ die haer in den Hemel sou gegeven werden; aen d'andere sijde/ datse/ sonder eenige hoop van oyt de Godlijke genade te verwerven/ souden werden geworpen in 't diepste en d'aldergrouwlijckste pijnen der Hel/ indiense op eenigerley wijs dien Eed braken/ van haer geswooren door d'alderheylighste Drie-eenigheyd en 't ligchaem Gods; waer over sy alle Engelen en Heyligen tot Getuygen geroepen/ en 't H. Sacrament daer op

Hoe se dan, sigh dus verstrickt hebbende,

ENGELLAND.

op ontfangen hadden / &c.

door de Roomsch-Geestlijke wierden afgeschickt,

Dit heeft oock veroorsaeckt / als eenige der Gevangene / 't sy door dwangh van haer Gewisse / 't sy om datse sigh ten vollen overtuyghd saegen / een ronde belijdenis hadden gedaen / datse naderhand al 't geen van haer bekend was / weerriepen. Want men wist in haere Gevanckenis een Priester of Jesuit by haer te doen komen / die haer haer' aldergrouwlijckste verdoemnis soo swaer voor oogen stelde / om datse haren Eed gebroocken hadden; daer tegens d'Absolutie haer terstond geven wilde / en daer op den Hemel beloofde / indiense haere belijdenis weerriepen / en tot in de dood volstandigh by hare herroepingh bleven / dat deese ellendige sigh gantschlijck tot sijnen wil lieten beweegen / en sigh op nieuws door een nieuwen Eed daer toe verbonden. Onse kortheyd verbied ons / Exempelen hier van by te brengen; die anders voor handen sijn. Oock hebben wy alreeds hier boven van eene derselve gewagh gemaeckt.

van dien Eed t'overtreeden; of, bekend hebbende aengeset, haere belijdenis te weerroepen.

Naemen der Roomsch-Geestlijke,

Onder de meenighte van voorname en andere minder persoonen / welcke sigh in de tsamensweeringh tegens 't leven van Koningh Carel de II. en verdelgingh der Protestanten hadden ingelaten / sullen wy alleen voorstellen de Namen van een deel Geestlijcke / ten diepsten hier in gewickeld / volgens de Be-eedigde Getuygenissen. JESUITEN *in Engelland*, Thomas White, Provinciael: Richard Strange, geweesene Provinciael: Richard Ashby, anders Thimbleby: M. Harcourt: Mr. Jennison: Mr. Keines: Mr. Wrigt: Mr. Blundel: Mr. Pennington: Mr. Gray: Mr. Pool: Mr. Mico: Mr. Bennyfield: Mr. Simmons: Mr. Langhworth: Mr. Morgan: Mr. Richard Peters: Mr. Dorrington: Mr. Lacy: Mr. Vanghan: Mt. Ewry: Mr. Konyers: John Peters: Mr. Wilkinson: Mr. Wolf. JESUITEN *in Schotland*: Mr. Lovel: Mr. Saunders; Mr. Moore. BENEDICTYNER MONICKEN *in Engelland*: Mr. Reaves: Mr. Anderton: Mr. Conyers: Mr. Rumley: Mr. Corker: Mr. Skinner: Mr. Crosby. CARMELITEN *in Engelland*: Dr. Handson: Mr. Trevers: Mr. Kimbal. FRANCISCANEN *in Engelland*: Dr. Armstrongh: Mr. Napper. DOMINICANEN *in Engelland*: David Joseph Keimash: Mr. Dominick: Mr. Collings: Mr. Vincent: Mr. Fidding: Mr. Mansel: Mr. Lumsdale: Mr. Bingly. Desgelijcks waeren'er in begrepen: JESUITEN *te Luyck*: Sir Thomas Preston: M. Saunders. *Te Watton*: Sir John Warner: Mr. Williams: Mr. Egglesion: Mr. Janion: Mr. Crane: Sir Robert Bret: Thomas Stapleton: Thomas Fermour: Thomas Ditchlingh. *Te S Omer*: Eduard Hall: Mr. Cannel: Charles Peters: Mr. Nevile: Mr. Constable: Mr. Sahrand: Mr. Walther: Mr. Roper. *Te Gent*: Mr. Marsh. *In Spaenje*: Mr. Blake, anders Croff: Mr. Mundford, anders Armstrongh. *Te Romen*: Mr. Cary. De gemelde Daniel Armstrongh, die in Spaenjé voerde de naem van Joseph Mundfort, of in 't Spaensch Montefortio, bevond sigh in 't genoemde Koningrijk; derwaerts 12. Studenten door de Jesuiten van S. Omer (hare Patenten waren geteeckend van de Jesuiten Richard Ashby, Richard Peters, Nicolaus Blundel, en Charles Peters) gesonden waren na Valladolid en Madrit in d'Engelsche Collegien aldaer / om haer t'oeffenen in de Philosophie en Theologie. In dat te Valladolid was Armstrongh Prediker: en seyde in sijne Predicatie den 29. September Anno 1679. voor al de Studenten: dat den Eed van Gehoorsaemheyd aen Koning Carel de II. was Kettersch, Antechristisch, en Duyvelsch. Dat Carel Stuart geen wettigh Koningh was: maer afkoomstigh uyt een valsche Stam. Dat sijnen Vader was een swarte Schotsman, en niet Carel d'I. &c.

welcke sijn geweest deelgenoten van dit snood Complot; als, Jesuiten, in Engelland.

Carmeliten.

Dominicanen.

Jesuiten buyten Engelland.

Predicatie van Daniel Armstrongh, anders genoemd Joseph Mundfort,

tegens Koningh Carel de II.

De beswoorne Getuygenissen tegens al de genoemde Geestlijcke sijn gegeven uyt eygener bewustheyd / en seeckere kennis; met aenwijsingh van yeders doen en bestel hier ontrent. Dan noch waren in dit werck ingewickeld verscheydene Weereldlijcke Priesters; doch op deselve wierd niet geswooren; als alleen by Informatie van Thomas Whitebread daer van bericht sijnde. Haere Namen sijn: Mr. Perrot: Mr. Morgan: Mr. Wilmot: D. Gedden: Mr. Jonas Senior: Mr. Jonas Junior: Mr. Gerard: Mr. Henrique: Mr. Fisher: Mr. Jackson: Mr. Pinchard: Mr. Scharp: D. Rettam. Deese alle in Engelland. Dan noch in Franckrijk in de Sorbonne Mr. Wolf. Grooter willen wy deese Lijst niet maecken.

Weereldlijcke Priesters.

Eenige Schrijvers / seer gematighd in 't verhael der saecken van de geweesene Koning Jacob, houden hem voor soo een seer quaed Vorst voor hem selven niet; maer leggen meest al de schuld op de Jesuiten, welcke hy seer begeerigh gehoor gaf / en haren raed in alles volghde. Deese hadden al voor langh geduerigh ontrent hem geweest; hem diep ingeboesemd / datmen niet verplight is, de Ketters Woord of Eed te houden: datmen Æquivocatien of dubbelsinnigheden magh gebruycken; beloften doen, sonder meeningh van die na te komen; om haer te bedriegen, ten voordeel van de H. Roomsche Kerck. Hier door had hy sigh soodaenigh laeten inneemen (daer noch by koomende / dat hy van nature Staetsughtigh / hooghmoedigh / laetdunckend / drifttigh na een onbepaelde Heerschappy / en wraeckgierig was; van elck terstond gehoorsaemd / van niemand tegengesprooocken wou sijn) / dat hy sigh onderwond de dingen / welcke sijnen ondergangh hebben veroorsaeckt. Anders (doens'er by) had hy hoedanigheden / welcke hem tot een groot Vorst hadden konnen maecken.

Koningh Jacob van de Jesuiten op 't uyterste aengepord tot sijne hevige onderneemingen.

Veellight heeft hy haer oock niet derven weygeren / met sulck een hebigheyd 't Pausdom in Engelland in te voeren; uyt vrees / datse / indien hy hier in niet nae haeren wil deed / tegens hem even deselve Laegen souden smeeden / die tegens sijnen Broeder Carel aengeleght waren. Gelijck dan oock de Jesuit Keynes den 17. Augustus Anno 1677. tot eenen der mee ingewickelde seyde: Indien Jacob het niet met haer hield, soo moest hy al meê in de Pot. En in eenige Brieven van de Jesuiten te S. Omer aen die van de Societeit des En-

Waer by veellight noch quam de vrees, indien hy haer niet te wil was, datse hem oock souden smeeden de laegen, welcke sijnen

DEENE-MARCK.

Engelſchen Collegii te Valladolid, geſchreven in de Latijnſche Tael / ſtond; Dat de Vaders der Societeit binnen Londen P. Beddingfield geprocureert hadden, om Biechtvader van ſijne Koninghlijcke Hoogheyd den Hertogh van Jorck te ſijn: maer indienſe ſaegen, dat hy haere verwaghtingh niet beantwoordde, ſoo ſoudenſe van hem diſponeeren, gelijckſe hadden voorgenoomen te doen met den Koning ſijnen Broeder; 't welkſe hoopten, binnen een jaer tijds uytgewerckt te ſullen ſijn.

Broeder geleght waeren.

Was gedateert den 10. Junius Anno 1677., en onderteeckend: Richard Ashby, alias Thimbleby, Rector van 't Engelſche Collegie der Societeit Jeſu te S.Omer; Richard Peters, Prediker / Edward Nevil, Opſigter over de Studenten; Charles Peters, Opſighter van de Sodaliteit, en Thomas Fermour, Opſigter over de Seeden. Mr. Titus Oates getuyghd / met Eede / deeſe Brieven geſien en geleeſen te hebben in de Maend September te Velladolid.

Aenmerklijcke brieven der Jeſuiten ontrent dit ſtuck, aen malkander.

In Deenemarcken was Anno 1670. overleeden Koningh FREDERICK de III. In ſijne plaets quam aen de Regeeringh ſijnen Soon

Deenemarckſche Koningen.

CHRISTIAEN de V.

Chriſtiaen de V.

D'onruſten in de Chriſtenheyd, en de dreygende gevaren / deeden hem een Vergadering der Standen aenſtellen / in welcke hy haer vermaende / 't haere te willen toebrengen tot de ruſt en welſtand des Koningrijks. Maeckte haer daer nevens bekend / dat hy met den Roomſchen Keyſer en de Rijcksvorſten een Verbond had geſlooten. Franckrijck was 't met Sweeden eens geworden. Sogt nu oock Deenemarcken aen ſigh te brengen tegens Holland; welcke Staet hy by 't Deenſche Hof ſeer ſwart pooghde te maecken; door op 't haetlijkſte voor te ſtellen 't geen ſigh ontrent de Sond-tol had toegedraegen. Wonderlijck wiſt de Franſche Ambaſſadeur Monſ. Trelon dit op te ſchicken; en arbeydde geweldigh / om den Koningh de Wapenen te doen aenneemen tegens de Vereenighde Provintien. Doch ſijne Maj. / niet onbewuſt van Frankrijcks gevaerlijcke Aenſlagen tegens deſelve; by welcker onderdruckingh oock ſijn eygene Staet geweldigh te lijden ſou hebben / wou niets ten naedeel van Holland ter hand neemen. In tegendeel trad hy met de Staten Generael in Verbond / om malkander byſtand te doen / wanneer d'een of d'andere wierd aengetaſt. Oock braght hy ontrent Koldingen 14000. Mannen by een. De Franſche ontſaegen ſigh niet / door haere Kapers ſijne Scheepen aen te vallen; alles wat haer bejegende / en ſy meeſter konden werden / op te brengen. Eene deeſer Franſche Rovers wierd van een Koninglijck Fregat verowerd / en nae Coppenhagen geſonden. De Capitain en Lieutenant waeren alreeds tot de Strop veroordeeld. Wierden echter / op aenhouden des Franſchen Ambaſſadeurs, met haer Schip weer los gelaeten. Soo haeſtſe in de Sond waeren gekomen / begondenſe weer te roven en te plonderen. Waer op de Koningh ſijnen Ambaſſadeur aen 't Franſche Hof t'huys ontbood.

Franckrijk ſoeckt hem op te hitſen, om de Wapenen tegens de Vereenigde Nederlanden aen te neemen.

Als hy dit niet doen wou, deed hy ſijne Kapers op ſijne Majeſteyts Scheepen roven. 1674.

Der Sweeden onbehoorlijcken Inval in de Keur-Brandenburghſche Landen / ten gevalle van Franckrijk, veroorſaeckte de Deenſche Maj. / ter hulp des Keurvorſts Sweeden den Oorlogh aen te kondigen. Ruſtte ook een Vloot toe / welcke verſterckt wierd met Oorloghs-Scheepen der Staten Generael: die / ter oorſaeck van 't Sweedſch bedrijf ten voordeel van Franckrijk tegens Brandenburg, ſigh oock tegens deeſe Kroon hadden verklaerd. Koningh Chriſtiaen belegerde Wiſmar. Graef Koninghsmarck quam ten ontſet; doch week weer aghterwaerts; derhalven de Belegerde ſigh moeſten overgeven. Wegens deeſe Zeege werd te Coppenhagen een Danck-feeſt gehouden. Doe de Sweedſche by Fehr-Berlin ſoo ellendigh door Keur-Brandenburgh waeren geſlaegen; alles wat ſe in Duytſchland beſaeten quyt gingen / had Chriſtiaen een ſchoone gelegenheyd / om Sweeden noch veel voordeeliger aen te vallen; weer te veroveren 't geen deeſe Kroon hem voortijds ontnomen had / en by den gemaeckten Vreede aen deſelve afgeſtaen was. Begaf ſigh nae Schaegen; won Helſingburg, Landskroon, Chriſtiaenſtad, en 't Eyland Gothland; doch voor Halmſtad (Helmſteede) wierden de ſijne geſlaegen: daer nae oock by Lunden: en wederom in 't volgende jaer leedenſe een nieuwe Neerlaegh. Ter Zee was de Sweedſche Koningh Carel ſoo geluckigh niet. Sijne Vloot verloor een goed deel Scheepen door de Deenen, geholpen van de Hollanders onder d'Admirael Cornelis Tromp. Evenwel veroverde hy Chriſtiaenſtad weer. Stracks wat breeder hier van.

DEENE-MARCK.

Als Sweeden, ten geval van Franckrijk, onbehoorlijck in de Keur-Brandenburghſche Landen viel, verklaerd hy deeſe Kroon den Oorlogh. 1675.

Sijn' aenmercklijke Overwinning op de Sweeden:

Verlieſen daer tegens. 1676.

Ondertuſſchen was de Brandenburghſche Victorie by Fehr-Berlin den Hertogh van Holſtein ſeer naedeeligh. Koningh Chriſtiaen van Deenemarcken ſiende den ſleghten Staet der Sweeden in Duytſchland, nam voor / gelijck alreeds gehoord is / tegens deeſe Kroon t'oorlogen. Doch vermits hy den Hertogh van Holſtein voor der Sweeden vriend hield / daght hem niet geraedſaem uyt ſijn Land te trecken / voor dat hy eerſt deeſe Vorſt over hoop had geworpen / om van die kant verſeeckerd te mogen ſijn. Dat dient wat hooger opgehaeld.

Koningh Chriſtiaen, voorgenomen hebbende, Sweeden te beoorlogen,

't Hertoghdom Sleeswijck heeft noyt behoord tot 't Duytſche Rijck / maer aen de Kroon Deenemarcken: gelijck dan oock de Princen des Koninglijcken Bloeds dit Land van de Koningen te Leen ontfingen. Anno 1180. heeft Koningh Nicolaus daer mee beleend Canutus, naegelaetene Soon van Koningh Erick: en Koningh Canutus ſijnen Broeder Waldemar. Anno 1222. bequam Prins Abel, Soon van Koningh Waldemar, 't Hertoghdom Jutland; en alſoo oock Sleeswijck, als ter dier tijd 't gemelde Hertoghdom ingelijfd.

Wil eerſt den Hertogh van Holſtein over hoop werpen.

Als nu deeſe gantſche Stam met Hertogh Henrick Anno 1385. was uytgeſtorven / heeft Koningh Olaf pleghtlijck daer mee beleend Graef Gerard van Holſtein, een Vorſt van Duytſch bloed / volgens Crantzius, lib. 7. cap. 40. Dan.; alhoewel Koningh Frederick de III. van

Berigt van 't Hertoghdom Sleeswijck.

DEENE-MARCK.

van Deenemarcken, in sijn Anno 1658. uyt gegeven Diploma over de Souverainiteit deeses Hertoghdoms, seght, dat Koningh Waldemar alreeds Anno 1326. Graef Gerard daer mee beleend had: 't welck echter met de Regeerings-tyd van Waldemar niet overeen-koomd. Nae Gerards dood Anno 1404. heeft Koningin Margaretha dit Leen de Kinderen des overleedenen willen onttrecken: doch deselve beschermden sigh in haer Besit. Als nu eyndlijck Hertog Adolph Anno 1459. Kinderloos overleed, quam dit Leen wel aen Deenemarcken te vervallen; doch wierd deese Kroon niet ingelijfd, wijl de Soonen van Koningh Christiaen nae syne dood sigh 't Hertoghdom Sleeswijck aenmaetighden, met een gelijck Reght als se Holstein hadden bekoomen; 't welck de Koninghlijcke Oirconden noemen en Verstammingh op d'Oldenburghsche Linie. Naederhand sijn langhduerige verschillen ontstaen tusschen de Kroon en de Hertogen, over de Qualiteit des Leens; of 't alleen een Mans, of dat, nae afgaen der Manlijcke Stam, het oock een Wyfs-Leen is: tot dat deese Twist Anno 1579. 't Oedensee door een vriendlijcke Vergelijckingh wierd bygeleght; en geaccordeert, dat de Hertogen van Holstein voortaen 't selve Hertoghdom souden erkennen als een Mans-Leen van de Kroon Deenemarcken: gelijck dan oock Koningh Frederick de II. Anno 1580. Hertogh Adolph van Holstein 't Leen met behoorlijcke Solenniteiten heeft toegekend.

en oude verschillen over 't selve

met de Kroon Deenemarcken, uyt de grond opgehaeld.

Vergelijckingh Anno 1579 t'Oedensee.

Naederhand ontstonden al weer nieuwe oneenigheden, welcke niet alleen nieuwe jalousyen na sigh trocken tusschen den Koning van Deenemarcken en de Hertogh van Sleeswijck; maer oock veroorsaeckten, dat by d'ontstaene laetste Oorlogh de Vorstendommen Sleeswijck en Holstein met Kroons-Volckeren wierden belegt, en den doemaels regeerenden Hertogh Frederick te Gottorf, wegens sijne nieuwe Alliantie met de Kroon Sweeden, groote schade toegevoeghd: waer door dan dien Vorst dies te meer traghtte, sigh t'ontslaen van de Deensche Leenbaerheyd en Opper-Hooghheyd. Door hulp der Sweedsche Wapenen, welcke veele Landen, Steeden en Sterckten van Deenemarcken veroverden, braght hy 't oock tot een andere staet. Want Anno 1658. quam 't daer toe, door bemiddelingh der Kroon Franckrijck, en d'Engelsche Republicq onder Cromwel, dat een Accoord wierd opgereght tusschen de Koningh van Deenemarcken en Hertogh van Sleeswijck-Holstein-Gottorf; waer by de Koningh, nevens sijnen Rijcks-Raed, sijne Vorstl. Doorl. en desselven Manlijcke Lijfs-Erven en Descendenten ontsloeg van de Leen-ontfangingh en Vasallagie over 't Hertoghdom Sleeswijck, 't Eyland Femeren, &c.; hem over gaf de Souverainiteit, en 't *Supremum Dominium una cum directo & utili* over 't Hertoghdom Sleeswijck, anders genoemd Suyder-Jutland, met al de daer toebehoorende Eylanden, &c. Van Hertogh Frederick quam dit (nu Souveraine) Hertoghdom op Christiaen Albrecht.

Nieuwe verschillen tusschen de Koningh en Hertogh

Accoord van Anno 1658.

waer by de Koningh van Deenemarcken den Hertogh van Holstein ontslaet van de Vasallagie,

en overgeeft de volle Souverainiteit.

Als nu Christiaen de V., nae de dood van sijnen Vader Frederick Anno 1670. Koningh van Deenemarcken was geworden, toonde hy sigh misnoeghd over de souverainiteit deeses Hertoghdoms in deese en die dingen: doch verklaerde sigh niet duydlijck, voor Anno 1675., wanneer hem de gedaghte gelegenheyd voorquam, om tegens Sweeden offensive en defensive Alliantien te sluyten; dus sijn oogmerck te bereycken, en sigh meester van 't geheele Land te maecken; onaengesien de Naemaeghschap, en selfs Swagerschap met dien Vorst, als getrouwd aen des Konings Suster. Gantsch looslijck, en onder groote vriendschapsschijn, lockte hy den Hertogh (die hem in sijne Residentie heerlijck onthaeld had), hem te Rendsburgh te koomen besoecken, met sijnen Opper-Staets-Minister de Heer van Kielmansek. De goede Hertogh, niet quaeds vertrouwende, deed het. Doe begeerde de Koning van hem; I. Afstand van 't Ampt Schwabstad. II. Weer-aenneemingh van de Vasallagie, en aflegging der Leenplight, volgens 't oude Oldenburgsche Accoord. III. Tot verseeckerdheyd des Koninghlijcken Staets tegens Sweeden in deese tijd hem over te geven Tonningen en andere gefortificeerde Plaetsen. IV. Al sijn Krijghsvolck hem over te doen. V. Sonder sijne bewilligingh geen Alliantien te maecken. VI. Hem overlaeten 't absolut Commando over den Adel en 't Land. VII. De Landdagen altijd te Coppenhagen te doen houden.

Christiaen, Soon van Koningh Frederick, past op dit Verdragh niet. 1675.

Krijght Hertogh Christiaen Albert, sijnen Swager, gantsch bedrieghlijck in sijn geweld.

Seer harde eysschen, aen hem gedaen.

De Hertogh weygerde sulke (van hem genoemde) onbillijcke en hoogschaedlijcke Artijckelen aen te neemen. Maer wijl hy sigh een Gevangene des Koninghs bevond; sijne Residentie alreeds met Deensch Krijgsvolck beset; sijne Militie van de Koningh in arrest genoomen, sijnen Broeder, de Bisschop van Lubeck, desgelijcks te Gottorf in Heghtenis sat; vond hy sigh gedwongen, deese Conditien aen te gaen. I. Tonningen en de Stapel-Holmer-Schans in 's Koninghs handen te geven, tot den uytgangh des Sweedschen Oorloghs. II. Syne Militie sou onder de Deensche werden gestoocken: 't welck deese schoone voorwendingh had, als of hy, sijnde een Stand des Rijcks, sijne Troupen met de Deensche deed conjungeeren tot bescherming des Roomschen Rijcks. III. 't Ampt Schwabstad aen Deenemarcken overgeven. IV. De Koningh sou hebben de vrye Dispositie over de Collecten en Schattingen des Lands. V. Alleen voeren 't Commando over den Krijgsstaet in 't Oldenburgsche en Delmenhorstische, sonder met den Hertog te communiceeren: de Militie den Koningh alleen sweeren. VI. De Hertogh geen Alliantien maecken tegens 't Duytsche Rijck en de Kroon Deenemarcken. VII. D'Ampten Rhible en Trettauw in Holstein souden yeder Maend 8000. Rijckgd. tot Contributien opbrengen.

Welcke hy, sig soo gantsch arghlistigh een gevangene siende,

onder vriendschapsschijn uyt sijne Residentie gelockt door de Koningh, gedwongen was aen te neemen;

Dus wierd de goede Hertogh van Souverain niet alleen weer Vasal, maer noch veel arger. Ondertusschen sprack men van beyde de Noorder-Kroonen met seer sleghte lof.

en dus van Souverain arger als een Vasal.

Van

DEENE-MARCK.

van Sweeden, wegens de soo t'eenemael onbetaemlijcken Jubal in 't Keur-Brandenburghsche: van Deenemarcken, wegens desen nu verhaelden handel; de Leeser maghse een naem nae sijn gelieven geven. Noch verder gingh deese Maj. Want als hem den Oorlogh tegens Sweeden geluckte/ deed hy 't Hertogdom Sleeswijck in Sequestratie neemen; d'Onderdaenen ontslaen van hare gehoorsaemheyd tegens haeren Natuerlijcken Heer; en haer verbieden/ den Hertogh yets van sijn' Inkoomsten te laten volgen; onder voorwendingh / dat deese Vorst 't laetste Accoord van Rendsburg obertreeden; 't Leen niet ontfangen had; onrustige Raedslaegen nam/ &c. Hy protesteerde wel seer beweeglijck; doch te vergeefs. Weersijds wierden veele Schriften gewisseld / aen des Konings sijde vry hebigh; duydende de verbrijdingh der Leenplight Anno 1658. tot een misdaed van gequetste Majesteyt/&c.: waer tegens de Hertogh sigh wel verantwoordde; doch moest geduld neemen: tot dat hy eyndlijck door de Vreede Anno 1679. tusschen Deenemarcken en Sweeden weer in sijne Souverainiteit wierd hersteld.

daer nae geheel van sijn Land beroofd wierd,

't welck veroorsaeckte, dat van de beyde *Noorder*-Kroonen met sleghte Lof wierd gesproocken.

Hersteld by de Vreede tusschen *Sweeden* en *Deenemarcken*. 1679.

Men meende / dat alles nu in rust sou blijven; doch haest vernam men al weer het tegendeel. Sijne Maj. deed op nieuws sijne Troupen derwaerts Marcheeren, en/ nae 't voorbeeld der Kroon Franckrijck, onder de Titel van Reunie 't Hertoghdom inneemen. De Keyser/ Keur-Saxen, en Keur-Brandenburgh stelden sigh wel tot Tusschenspreeckers/ doch den Koningh behaeghden de Voorslaegen niet; die al weer voorgaf/ dat de Hertogh 't Rendsburgsche Verdragh niet voldeed. 't Ontbrack aen de Gottorpsche sijde aen geen verantwoordingh; doch te vergeefs: jae/ de Koningh deed sigh huldigen in 't afsijn des Hertoghs; veranderde de Regeeringh/ en trock al d'Inkoomsten na sigh. De goede Vorst moest nae Hamburgh wijcken; en sigh daer onderhouden soo goed als hy kon/ gelijck een arme Ballingh. Breeder berigt hier van kan de Leeser vinden in ons Vervolgh op Leutholfs Groot Toneel der hedensdaeghsche Weereld, van pag. 141. tot 150. Maer als nu Sweeden (sigh weer herhaeld / en de voorige schaede uytgewet hebbende) den Deenschen Koningh begon te dreygen/ indien hy den Hertogh niet herstelde; en Anno 1689. een Vloot in Zee sond/ om sijne Dreygementen tot de daed te brengen; Koningh William van Engelland een Ambassadeur aen 't Deensche Hof sond; hem vermanende / de Reghtvaerdigheyd plaets te geven/ en bloedstortingh te voorkomen; Keur-Brandenburgh en andere hard aenhielden/ om de Sweeden niet weer in 't Rijck te doen komen / soo gaf Koning Christiaen 't ingeswolgene weer over; nae dat hy uyt des Hertogs Landen/ welcke hy nu 13. jaren lang den Eygenaer had onthouden / geweldige Geldsommen had getrocken. Want des Hertoghs gedeelte aen Sleeswijck begreep ontrent 2800. Ploegen. Yeder Ploegh had hy geschat op 4. Kroonen ter Maend; behalven

Weer van *Christiaen* verdreven, en onthoud sigh te *Hamburgh* als een arme Ballingh.

Opnieuws hersteld 1689.

en wie hier toe 't beste hebben gedaen.

noch andere afparsingen. Oock kreegh de Hertogh geen vergoedingh van sijne geleedene schaede; en vond sijn Pallays te Gottorf in een verwoestten staet. De Hollanders, en haren Ambassadeur de Heer van Heemskerk, had hy vry veel danck te bieden voor sijne herstellingh; niet minder Koningh William van Engelland.

DEENE-MARCK.

Een groot Onheyl bejegende oock de Graef van Greiffenfeld, Cancellier van Deenemarcken. Onverwaght wierd hy op 's Koninghs last gevangen genoomen / nevens meer andere aensienlijcke persoonen. Den 26. Martius Anno 1676. nam men hem af de Degen/ en Ridderlijcke Orden. 's Anderen daeghs wierd al sijn gereed geld uyt sijn Huys wegh-gehaeld/bestaende in ruym 17. Tonnen Gouds (meest Fransche Munt) / en op 't Slot gebraght. Den 5. Junius wierd 't Vonnis tegens hem uytgesproocken / als die uyt onversaedlijcke Gierigheyd / Hovaerdy en eer-vergeetene Eersught / tegens Plught/ Eer/ en Eed/ had begaen veel afschouwlijke Misdaden. Voor 't uytwysen van Reght genooten veele groote Geldsommen en Geschencken; andere Reght geweygerd. De geheymen/ hem van sijne Maj. vertrouwd/ aen andere geopenbaerd. Brieven van vreemde Vorsten/ oock van d'Onderdaenen/ aen sijne Maj./ daer deselve veel aen gelegen was/ verborgen gehouden. Kerk-en School-diensten verkoght aen onbequame / oock snoode persoonen. Vyandlijcke Brieven verraderlijker wijs onder sijn Couvert van en na Sweeden doen gaen. Gevaerlijcke Correspondentie gehouden met sijne Maj. heymlijke en openbare vyanden. Ter wier oorsaeck sou Graef Greiffenfeld (nu Pieter Schoenmaecker) beroofd werden van al sijne Digniteiten; sijnen Graeflijcken naem uytgewischt; Wapen / Helm en Schild vernietigd; sijne Goederen verbeurd. Hy onthoofd. Den 14. wierd hem de dood aengeseght / waer toe hy sigh roemlijck bereydde. Op 't Schavot gekomen/ riep hy met opgehevene handen God tot Getuyge sijner onschuld / dat hy noyt verraed tegens de Kroon in gedaghten had gehad. Daer op wou hy sterven / en sijne Ziel aen God bevelen. Selfs vond hy sijn hayr op. Neergeknield / vermaende hy den Scherpreghter onverschrickt te sijn / en sijn werck wel uyt te voeren. Doe hy nu gebeeden / en 't Teecken om toe te slaen gegeven had / riep de Generael-Adjutant Schaeck: Houw op; de Koningh schenckt hem uyt genade 't leven. Doe stond hy op; en men kon niet bemercken/ dat de vorige aenschouwing des Doods; en daer op deese onverwagtte aenkondigingh des levens/ hem eenige ontroering van schrik of blijdschap had aengebraght. Evenwel wierd hy veroordeeld ter eeuwiger Gevanckenis. Eer hy dus hoogh opgeklommen / en tot den Graeflijcken staet verheven was/ was sijnen Naem geweest Pieter Schoenmaecker.

Onverwaghten, en seer ellendigen val des Graefs van *Greiffenfeld*.

Cancellier van *Deenemarcken*; geweldigh in rijkdom geworden; te voren genoemd *Pieter Schoenmaecker*: veroordeeld ter onthoofdingh.

Doe nu de Beul de slagh sou geven, wierd hem 't leven geschoncken; doch verwesen tot een eeuwige Gevanckenis.

Wy hadden beginnen te spreecken van den Oorlog tusschen Deenemarken en Sweeden. Kortlijck moeten wy eenigh verder berigt daer van geven/ boven 't geen in de

Oorloghs-verrichtingen

Duyt-

DEENE-MARCK.

Duytsche Geschiedenissen is ingebraght. Anno 1677. beleegerde sijne Maj. van Deenemarcken Malmoe; doch deed een ongeluckige Bestormingh op deese Stad. Wyl ooch de Sweeden ten ontset quamen / brack hy op / om deselve Slagh te leveren. By Landskroon quam 't den 24. Julius tot een hard Gevecht. De Deenen schreven sigh de Victorie toe / alhoewel met bynae gelijck verlies van Volck; doch soo / dat sy meer Voetknegh-ten / haere vyanden meer aen Ruytery hadden verlooren. De Sweedsche roemden desgelijcks van Zeege. Seecker is 't / dat geen van beyde de Parthyen veel voordeel had bekomen. In Noorweegen veroverden de Deensche ontrent deese tyd Merstrand. In Augustus bequamense by Odenwald een aenmerklijcke Victorie, waer by de Sweedsche ruym 1300. Mannen lieten sitten / nevens 12. Stucken Canon, veel Ammunitie, &c.

tusschen Sweeden en Deenemarcken, 1677.

en Deensche veroveringen; oock vele dene schade.

De Deensche Lieutenant-Admirael Niels Juel, by wien de Hollandsche Lieutenant-Admirael Cornelis Tromp was gekomen / sond twee Trompetters uyt / d'eene nae Smaland; d'andere nae Oeland, om d'Inwooners aen te seggen / datse over Brandschattingh souden komen accordeeren. Niet alleen weygerdense; maer sonden oock d'afgevaerdighde met veel dreygh- en hoon-woorden weer te rugg'. Seer hoogh naemen de Deenen dit op; en noch meer / als in eenige veroverde Sweedsche Scheepen een order wierd gevonden / dat / in geval haere Vloot de Zeege behield / deselve al de Steeden en Plaetsen in de Deensche Eylanden sou verbranden. Derhalven sond Admirael Juel eenigh Volck nae Smaland; de Vice-Admirael Spaen nae Oeland, om d'Ingeseetene / indiense hardneckigh bleven / selfs door 't vyer den ernst te toonen. In Smaland hebbense 4. Adelycke Huysen / en 't Steedje Munsteras, in brand gestoocken: dan noch eenige Dorpen. Ten tweeden mael wierden noch andere Huysen en Dorpen; selfs oock daer de Sweeden haere Schepen lieten bouwen / nevens meenighten van Plancken / Scheepshout / Teer / en andere Materialen tot den Scheepsbouw / door 't vyer vernield. Hier nae veroverden beyde d'Admiralen Juel en Tromp 't Fort op 't Eyland Oeland, en sleghteden 't selve. Voorts vermeesterden de Deenen de Sweedsche Koopstad Westerwijck in Smaland. Hoe vervolgens Keur-Brandenburgh, t'samen met de Deenen, 't geheele Eyland Rugen innam: waer op voorts de Keurvorst Stettin, Straelsond, Greipswald, &c. veroverde; bynae 't geheele Sweedsche Heyr verwoestte / is verhaeld onder de Duytsche Geschiedenissen; gelijck oock hoe 't overblijffsel der gantsche Sweedsche Armee, sig uyt Duytschland na Sweeden begevende / door een ellendige Schipbreuck by Bornholm voorts vernield wierd.

De Deensche Lieutenant-Admirael Niels Juel, by wien de Lieutenant-Admirael Cornelus Tromp was gekomen,

reght een groote vyer-verwoestingh op 't Sweedsche Eyland Smaland aen; en waerom.

Veroveringen der Deenen en Brandenburgers.

In 't volgende jaer vermeesterde de Deensche Maj. Engelholm. Helsingburgh volghde. Bahus wierd wel ten tweedemael van Koningh Christiaen belegerd; doch op d'aenkomst der Sweeden moesten de sijne wijcken. Christiaenstad hielden de Sweedsche belegerd. Te vergeefs soghten de Deenen deese plaets t'ontsetten. Langer willen wy ons ontrent d'Oorloghs-bedryven niet ophouden. Eyndlijck moest Deenemarcken, wijl 't geluck hem niet meer soo gunstigh wou sijn als voorheen; oock Franckrijck begeerde / dat Sweeden sou hersteld werden in alles wat deese Kroon / geduerende deesen Oorlogh / had verlooren / op die Conditie tot Vreede treeden; dan oock de Hertogh van Holstein weer in sijn Besit laeten koomen / Anno 1679. Soo veel Bloeds was tusschen de Noorder-Kroonen vergooten; soo veele duysenden Onderdanen waeren verdorven; en eyndlijck niets met allen daer by gewonnen / als voor Sweeden de schade en opspraeck van sijnen ongeluckigen Inval in Marck-Brandenburg, en verlies van byna al wat hy in den voorigen Duytschen Oorlogh had geconquesteert in Duytschland; die nusschien noch meer verlooren sou hebben / indien de Keyser / Spaenje en de Vereenighde Nederlanden niet tot Vreede met Franckrijck waeren getreeden; waer door Keur-Brandenburgh alleen den Oorlog niet kon voeren tegens Franckrijck en Sweeden te gelijck; maer oock tot Vreede treeden; Deenemarcken desgelijck doen / en yeder van haer alsoo aen Sweeden 't gewonnene weer afstaen moest.

Waer door Sweeden quyt geraeckte alles wat hy voortijds in Duytschland geconquesteert had: doch als de Keyser, Spaenje en Holland met Franckrijck tot Vreede traden; moesten deese desgelijcks doen, en Sweeden in alles herstellen. 1679.

Deese Vreede tusschen de Noorder-Kroonen wierd bekragtigd door een Houwlyk des Koninghs van Sweeden met de Suster des Koninghs van Deenemarcken: welcke / doe se uyt Deenemarcken nae Sweeden afgehaeld wierd / haer afscheyd van haeren Broeder nam met deese woorden. Adieu mijnen Koningh, Heer, en Broeder. Nu scheyd' ick van u. 'k Verlaet dit Koninghrijck, en sal 't veellight van mijn leven niet weer sien. D'Alderhooghste geve, gelijck ick geworden ben een Gedenckteecken (Pand) der gemaeckte Vreede tusschen beyde de Noordsche Kroonen, dat ick oock gantschlijck met my heenen wegh neemen magh alle vyandschap, mistrouwen en oneenigheyd tusschen beyde de Natien; daer tegens in bloey brengen een eeuwighduerende vriendschap en goed vertrouwen.

Houwlijk tusschen de Koning van Sweeden en de Suster van Deenemarcken.

Affscheydsreden der Bruyd aen haeren Broeder Koningh Christiaen. 1680.

Haest hier nae kreegh 't Hof te Coppenhagen de droevige tijdingh / dat in Drontheim (Trontheim), vermaerde Koopstad in Noorwegen, den 18. April 's naghts ten 12. uyren / schielijck sulck een geweldige Brand was ontstaen / dat deese geheele Plaets binnen 12. uyren tijds gantsch tot asch was vervallen; niets overblijvende dan eene Kerck / 't Amptmans Hof / en 30. of 40. geringe Hutjens. Een afgrijslijke stanck was er van de ligchaemen der verbrandde Menschen en Beesten. Die de voorige dagh rijck en weelderigh waeren geweest / saeten nu in de hooghste armoede en gebreck. Ondertusschen gingh de Bouw van Christiaensburgh, door sijne Maj. aengevangen / voorspoedigh voort. Om Inwooners aen te locken / gaf hy deese Vestingh uytsteeckende Privilegien en Vryheden.

De vermaerde Koopstad Drontheim (Trontheim) in Noorwegen binnen 12. uyren tijds t'eenemael afgebrand. 1681.

Tusschen Deenemarcken en Franckrijck wierd het soo langh onderhanden geweest synde

Franckrijcks Tractaet

synde

DEENE-MARCK.

synde Tractaet geslooten; uyt welcker Artijckelen blijckt / dat Koningh Louis nu niet meer soo een Vriend van Sweeden was / als voor weynige jaeren / doe hy deese Kroon aenporde tot den Inval in Marck-Brandenburg. Want by 't I. Artijckel was gesteld / dat de Koningh van Franckrijck aen dien van Deenemarcken jaerlijks sou geven 8. Tonnen Gouds: daer tegens Deenemarcken verpligt sijn / 12000. Mannen gereed te houden in Holstein en Oldenburgh, en 18. Oorloghs-Scheepen. By 't II.: indien Deenemarcken met Brandenburgh de Kroon Sweeden wou aenvallen / soo sou Franckrijck haer niet alleen Assisteeren, maer oock de Conquesten, diese moghten doen / guaranteeren. By 't III.: Franckrijck sou geensins sigh stellen tegens 't Interes der Kroon Deenemarcken ontrent Holstein, Lubeck en Hamburgh; maer veel meer Koningh Christiaen daer in behulplijck sijn. 't IV. bestond hier in: De Koning van Franckrijck verbond sigh / nae de Ratificatie van dit Tractaet gene Conquesten meer in 't Roomsche Rijck te sullen maecken. Indien hy 't echter deed / soo sou dit Tractaet te niet sijn. 't Overige deeses Artijckels betrof de kraghtige Assistentien, welcke Franckrijck aen Deenemarcken en Brandenburg sou doen / indiense d'aghterstallige Subsidien door Repressalien op Sweeden wilden soecken te bekomen. Dit was de vergelding aen Sweeden voor sijnen dienst aen Franckrijck, tot sijn' eygene schaede en schande gedaen. Soo wierd oock tusschen Deenemarcken, Keur-Brandenburgh, en de Bisschop van Munster een defensive Alliantie opgereght; waer in eenige al bij aenmercklijcke Artijckelen komen; doch wy konnen niet alles voordragen.

met Deenemarcken / vlack uyt tegens de Kroon *Sweeden*; die hem, tot eygene schaede en schande, soo een grooten dienst had gedaen. 1682.

Alliantie tusschen *Deenemarcken*, *Brandenburgh*, *Munster* en *Paderborn*.

Franckrijk vereerd *Deenemarcken*

Franckrijck had nu Burgundien ingenoomen. Nae gewoonte begon Koningh Louis weer met sijne dependentien aen te komen / en trock de Heerlijckheyd Jeveren in Oost-Friesland, of Embderland, tot een Leen van Burgundien. Begiftighde oock met een solemneele Brief den Koningh van Deenemarcken met dit Leen. Daer op wierd die van Jeveren aengeseght / datse 't Leen van de Deensche Maj. souden koomen ontfangen; met bedreyghingh van geweld / indiense weygerden. Groote verbaesdheyd veroorsaeckte dit. Doch daer binnen wierd een Keyserlijcke en Spaensche Sauveguarde geleght; oock Sonne-klaer bewesen / dat d'overgevingh van Jeveren door Franckrijck aen Deenemarcken t'eenemael nietigh was; synde Jeveren noyt een Leen van Burgundien; maer altyd onstrijdbaer van Braband geweest. Doch den 10. September by naght wierden uyt Oldenburgh 1000. Mannen gesonden nae Jeverland, behoorende den Vorst van Anhalt; en alsoo de Stad Jever door deese schielijcke overval tot overgaef gedwongen. Men merckte hier op aen: Indien men Franckrijck toeliet / 't geen in 't Duytsche Rijck legt / aen andere te geven (wanneer hy 't selfs niet kon veroveren door de verre afgelegenheyd / of andere verhinderingen) / om het in te neemen (waer toe noyt begeerige / en die hier toe gelegenheyd hebben / sullen ontbreecken) / waer wou dit heenen? en welcke Vorst of Stand kon oyt verseeckerd sijn? Deenemarcken had langh 't oogh hier op gehad / en dit Land de Kroon Spanje willen afhandelen / als Hertogh van Braband, doch noyt daer toe konnen koomen. 't Is waer / dat Jeveren Keyser Carel en syne Nakoomelingen vrywilligh onder seeckere Condition is opgedragen geworden / enckelijck om Bescherminghs wil; doch aen hem als Hertog van Braband, niet als Hertogh van Burgundien; en dat noch niet in eygentlijcke Vasallagie; soo dat hy een volstreckt Heer daer over sou geweest

DEENE-MARCK.

't Land *Jeveren* in *Embderland*, 1683.

onder den deckmantel van te sijn een *dependentie* van *Burgundien*; daer 't in tegendeel een Leen van *Braband* is.

Deenemarcken neemd het by verrassingh in.

Verder bericht van deese saeck, en aenmerckingh.

DEENEMARCK.

geweest sijn. Maer al deese Vertooningen moghten niet gelden. Men meende oock / dat al de groote Krijghs-toerustingen van Deenemarcken aengesien waeren / om Bremen te vermeesteren. Kortshier na trocken de Deensche Troupen in 't Meeckelenburghsche, en veroverden 't Steedje Mollen, toebehoorende den Hertogh van Saxen-Lauwenburgh; onder voorwendingh / sy deden 't niet als vyanden / maer als Vrienden / om rust in den Neder-Saxischen Kreytz te behouden. Dan noch / om dat de Hertogen van Saxen-Lauwenburgh en Meeckelenburgh aen Deenemarcken, wegens een Keyserlycke aenwijsingh / groote geldsommen schuldigh waren / welcke men nu wou invorderen. Eyndlijck wierd de saeck met de Saxen-Lauwenburghsche afgedaen / voor een som gelds.

Deenemarcken neemd oock Mollen in, behoorende aen Saxen-Lauwenburgh.

Soo door beloften als dreygementen sogt Koningh Christiaen 't Dom-Capittel te Lubeck daer toe te brengen / datse sijnen Soon d'Erf-Prins ten Coadjutor van dit Stight souden verkiesen. Doch de Keyser sond 't Capittel Pœnale Bevel toe / datse sigh niet souden laeten beweegen / 't Stigt sijn Regt van vrye Keur t'ontrecken. Oock een ander Bevel aen den Koningh hier van af te staen / als strijdende tegens 't Stights-Reght / en de Munstersche Vreede.

De Koningh wil 't Dom-Capittel te Lubeck dwingen, sijnen Soon tot Coadjutor te stellen.

In September wierd t'Itzehoe een t'samenkoomst gehouden van Deenemarcken, Keur-Brandenburg, en de Lunenburgsche Hertogen. Wat daer gehandeld wierd / hieldmen soo geheym / dat selfs de Secretarissen daer toe niet geroepen wierden. Echter vernam men soo veel / dat de Vreede in 't Noorden tusschen deese Vorstlijcke Huysen op nieuws wierd bevestighd: ten welcken eynde Deenemarcken Jeverland aen Anhalt weer sou inruymen; doch 't Slot beset houden. 't Eyndlijck Verdragh tusschen sijne Maj. en de Vorst van Anhalt behoort tot 't jaer 1689. Over deese heymlijcke handelingh was Koningh Louis jalours; en de Fransche Ambassadeur liet verluyden tegens sijne Maj. van Deenemarcken, dat dit was aengesien ten naedeel sijns Koninghs; die hier door lightlijck sou konnen bewoogen worden / de Deensche sijde te verlaeten / en sigh tot de Sweedsche te begeven.

By-eenkoomst van Deenemarcken, Brandenburgh en Lunenburg t'Itzehoe.

Jalousy en bedreygingh van Franckrijk hier over.

Meenighten van Vlughtelingen / om der Religie wil uyt Franckrijck geweecken / begaven sigh nae Engelland, Holland, oock na Deenemarken. De Koning nam haer aen; en deelde haer eenige Vryheden mee; doch onder deese Conditien: Sy moghten in haere Schoolen niet neemen Kinderen van de Luthersche; veel min in haere Vergaderingen eenige persoonen / die van de Luthersche tot haere Religie souden willen treeden: doch moghten wel Handwercken en diergelijcke dingen by haer leeren. De Gereformeerde Predikanten souden noch op de Stoel / noch in particuliere Conversatien de Controversien in de Religie tusschen haer en de Luthersche moogen aenroeren. Souden oock moeten vieren de Luthersche Feest- en Bede-dagen. Te Christiaenshaven sou haer een bequaeme plaets worden aengeweesen.

Fransche Vlughtelingen Vryheyd haerer Religie in Deenemarcken gegeven; maer hoe inge toomd. 1685.

Dat Hamburgh op Deenemarcken wel toe te sien heeft / is haer geleerd door d'ervaerenheyd. Al dickmael hebbense aenstoot geleden / en 't kon meer gebeuren. Anno 1676. tracdense wel met de Koningh tot een Verdragh; en gaven hem / tot afkoopingh van verder gequel / 220000. Rijcksd: echter wierdense Anno 1686. al weer aengevallen. Doch soo wel verdeedighden sigh de Hamburgers, met bystand van sommige Vorsten / dat hy op nieuws tot een Accoord trad / en sijn Leger terugg' trock. Tsederd hebben sigh al weer voncken van nieuwe onrust vertoond. D'oorsprongh der Twisten tusschen de Koningh en de Stad / en de prætensien sijner Maj. op deselve / konnen wy hier niet verhaelen.

Hamburgh heeft op Deenemarcken wel toe te sien.

Sijne Gemalin Charlotta Amalia, Dochter van Landgraef Willem van Hessen-Cassel, heeft sijne Maj. daer toe bewoogen / dat hy die van de Gereformeerde Religie heeft toegestaen / een Kerck binnen Coppenhagen te moogen bouwen. Ondertusschen huerden deselve 't Huys van de Heer Wigant in deese Stad; en d'eerste Predikatie geschiedde daer in voor een groote Versamelingh den 5. 15. November Anno 1685. Haere Koninghl. Maj. was selfs tegenwoordigh. 's Voormiddaghs predickte de Heer Musculus, haeren Hof-Prediker / seer treflijck over Psalm CXLVII. 1. 2.: Loof den Heere, want onsen God te Psalmsingen is goed; dewijl hy lieflijck is, en den lof betaemlijck. De Heere bouwd Jerusalem; hy vergaderd Israëls verdrevene. 's Naemiddaghs deed de Fransche Predikant de Heer Menard een geleerd Sermoon over Psal. XXVII. 4. Een dingh heb ick van den Heere begeerd, dat sal ick soecken: Dat ick al de dagen mijns levens moght woonen in 't Huys des Heeren, om de lieflijckheden des Heeren t'aenschouwen, en t'ondersoecken in sijnen Tempel. In 't jaer 1688. Leydde haere Maj. d'eerste Steen tot de gedaghte Gereformeerde Kerck te Coppenhagen; vergeselschapt van de Princes van Nassauw; de Keur-Brandenburgsche Envoyé, en veele Groote des Hofs. De Hof-Prediker Musculus, nevens de drie Predikanten der Gemeente en d'Ouderlingen / ontfingen haere Maj. eerbiedigh; en begeleydden deselve tot op den grond / daer de Bouw sou verrigt werden; van welckese d'eerste Steen leydde: waer op aen d'eene sijde was uytgehouwen in de Latijnsche Tael 't consent hier toe van Koningh Christiaen, nevens 't jaertal. Aen d'andere / in 't midden: *Fundamentum ejus in montibus Sanctis. Diliget Dominus Portas Sionis. Ps.* LXXXVII. Sijnen Grondslagh is op de Bergen der Heyligheyd. De Heere bemind de Poorten Sions. Rondom: Charlotta Amalia Dan. Norw. Goth. & Vand. Regina, Nata Landgr. Hassiæ sacram hanc ædem in gratiam Reform. extruxit, A. S. MDCLXXXIIX. (1688).

De Koningh vergund, op 't versoeck sijner Gemalin Charlotta Amalia van Hessen-Cassel die van de Gereformeerde Religie, te Coppenhagen een Kerck te moogen bouwen: van welcke haere Maj. d'eerste Steen legt.

In Sweeden regeerde Koningh CAREL d'XI. (by sommige gereeckend de IX).

Sweedsche Koningen

Anno

SWEEDEN.

en Geschiedenissen.

Anno 1660. was hy / noch minderjaerigh / aen de Kroon gekoomen / nae de dood van sijnen Vader Carel Gustaef. Den 18. December Anno 1672. trad hy selfs de Regeeringh aen; doch noch sonder Krooningh / welcke eerst eenige jaeren hier nae wierd verright.

Carel d'XI.

De Kroon Sweeden, met Engelland, Spaenje en de Vereenighde Nederlanden in de Triple Alliantie getreden.

Of wel deese Kroon korts te vooren met Engelland, Spaenje en de Vereenighde Nederlanden in de Triple Alliantie was getreden / en Subsidien trock / soo had nu echter deselve affonderlijck haer Interes weer aen dat van Franckrijck verbonden; en 't voorheenen met deese Kroon geslootene Defensif Verbond vernieuwd; jae uytgebreyd. Onder meer andere Artijckelen was 't II.: Wanneer de Koningh van Franckrijck de Geunieerde Provintien met Oorlogh sou aentasten; en indien dan de Keyser / of eenigh Vorst des Rijcks deselve Nederlanden wou byspringen / soo sou de Koningh van Sweeden, eerst door Tusschen-spraeck / anders door geweld sulcks beletten.

Gaet met Franckrijck in een ander Verbond, tegens den Keyser, de Rijcksvorsten, en al die de Staten Generael tegens Franckrijck souden willen helpen. 1672.

III. IV. In soodaenigh een Geval den Keyser / of eenigen Rijcksvorst / die de Staten Generael hulp sou willen doen / of deed / beoorlogen; en de Wapenen niet neerleggen / voor dat van d'andere sijde sulcks gedaen wierd. V. Indien de Sweedsche Maght in Duytschland niet sterck genoegh moght vallen / soo sou Franckrijck een Armee in 't Rijck senden / haer ter hulp. VIII. Indien den Oorlogh gesamenderhand tegens den Keyser of desselven Geallieerde wierd ter hand genoomen / soo beloofden deese twee Koningen malkander / met den Keyser geen Vreede of Stilstand te sullen maecken / als met beyder sijds bewilligingh. X. Franckrijck sou jaerlijcks aen Sweeden geven 600000. Rijcksd.

Korten Inhoud der harde Artijckelen.

XI. In geval van Vreedebreuck tusschen Deenemarcken en Sweeden, sou Franckrijck Sweeden met alle Maght bystaen. Eenige andere Artijckelen sijn niet minder hard en bedencklijck.

Ondertusschen gaf men de Staten Generael goede woorden en beloften; doch 't voornemen kon men light bemercken.

Met Engelland trad Sweeden desgelijcks in Verbond. Ondertusschen gaf men den Ambassadeur der Staten Generael goede woorden; met belofte / dat sijne Maj. niet een hayr breed van de Triple Alliantie sou afwijcken; doch met byvoegingh / gelijck sijne Maj. met de Generale Staten, alsoo stond hy oock met andere / nu derselve Vyanden / in sulck een Verbond / 't welck niet minder weersijdsche hulpbewijsingh eyschte / als dat aen de Staten. Voorts ontbrack 't aen geen woorden en betuygingh van genegenheyd tot de Vereenighden Staet; schoon men genoegh kon bemercken / waer heenen 't voorneemen gingh. Hoe sijne Maj. / als Mediateur, van de strijdende Parthyen was aengenoomen / doch sigh wierp uyt deese hoogh-aensienlijcke Qualiteit, is gehoord onder de Duytsche Geschiedenissen.

De gedagte geheyme Artijckelen breeken uyt, en Sweeden valt in Marck-

Anno 1674. had hy een maghtige Armee op de been. Men wist noch niet eygentlijck tot wat eynd. Maer nu braecken uyt d'Artijckelen van 't Sweedsch Verbond met Franckrijck, gesloten te Stockholm in April Anno 1672., tot noch toe geheym gehouden. Volgens deselve viel dit Heyr plotslijck in Mark-Brandenburgh, gelijck onder de Historien van Duytschland is voorgesteld.

SWEEDEN.

Brandenburgh. 1674.

De Françoisen seyden nu opentlijck / dat Sweeden van haeren Koningh 10. jaren langh / 't sy Oorlogh of Vreede / jaerlijcks sou trecken 800000. Escus.

Ellendigen staet in Sweeden, door Neeringhloosheyd en honger.

Haest hier nae was 't in Sweeden seer slegt gesteld. Haeren Koningh / die in goede rust geseeten / en met seer groot Aensien konnen blijven had; doch door Franckrijcks belegd op de gehoorde wys sigh had laeten bewegen / om sonder oorsaeck in des Brandenburgers Land te vallen / had hier door 't Keyserrijck en andere Vorsten sigh tot vyanden gemaeckt. Men vreesde / dat dit deese Kroon wel eens verderflijck moght vallen; in geval van een swaere Neerlaegh; en 't quam'er oock al toe. De Koophandel lagh ter neer door den Nederlandschen Oorlogh.

Swaere verliesen des Koninghs, soo aen Landen, Steeden, Krijghsheyren, als aen Oorloghs-Vlooten. 1675.

De diere tijd was soo groot / dat 't Landvolck Basten van Boomen deed maelen / om daer Brood van te backen. De Koning was noch jongh: de Sweedsche Regeeringh verdeeld in drie Factien; de Brahische, de de la Gardische, en de Wrangelsche. D'eene wou (doe nu Sweeden soo veel verloor) dat men Vreede moest maecken; al sou men oock deselve koopen / door 't afstaen van eenige Plaetsen in Pomeren. D'andere wou 't op 't uyterste laeten koomen; en liever door 't Swaerd veel verliesen / als door Vreede wat inruymen. De derde oordeelde / dat men al de Kryghsmaght / in Duytschland noch overigh / t'samen met d'andere / in 't Koningrijck moest houden; en met deselve / soo te Water als te Land / op Deenemarcken los gaen / om de Geallieerde dus een diversie te maecken.

Drie Factien aen 't Hof.

Doch de de la Gardische Parthy, die 't op den Weegen wou stellen / drongh door. Een Vloot van 50. Oorloghs-Scheepen wierd in Zee gesonden; doch door een geweldige Storm soodaenigh toegeright / datse onder Gothland moest loopen / en daer Anckeren. Hier door wierden de groote Sweedsche desseinen verydeld.

Oorsaecken, waerom Sweeden sigh wierp uyt de hooge reputatie van 't Arbiterschap over den Oorlogh en Vreede der strijdende Parthyen, en sigh menghde in deesen Oorlogh, t'sijner seer grooten schade;

D'oorsaecken / waerom Sweeden sigh wierp uyt de hooge Reputatie van 't Arbiterschap over den Oorlogh of Vreede der strijdende Parthyen, door verleyding van de Fransche Kroon; en sigh menghde in een Oorlog / waer van een stoot of twee dit Rijck hooghgevaerlijck kon werden / waeren wel uyterlijck / om ter gunst van Franckrijck Keur-Brandenburgh af te trecken van d'Alliantie, en verrightingen tegens Koningh Louis; maer de heymlijcke / om te bekoomen sijne Prætensien op de Grensen; en wraeck te neemen over 't geen in den laetsten Poolschen en Deenschen Oorlogh was voorgevallen: waer toe de Fransche Ministers 't Vyer dapper opbliesen by de de la Gardische Parthy, die doemaels de meester speelde / en boven maeten seer gepassioneert was voor Franckrijck, door groote beloften / geld / &c. Veele stonden oock in vermoeden / dat de Sweedsche Kroon noch in de krop stack de schaede / door de Hollanders in Deenemarcken haer aengedaen: derhalven door deese diversie sigh aen haer

SWEEDEN.

foo uyterlijck, als heymelijk.

soght te wreecken; d'ondergangh deeser Republicq te helpen bevoorderen; dan te geraecken tot 't genot der Haringh- en Walvisch-vanghst; tot den Noordschen en Oost-Indischen handel; oock met'er tijd Breemen aen sigh te brengen / &c. Doch t waren kasteelen in de Lught gebouwd.

De Kroon Sweeden verlieft hier door in ontrent 3. jaren

al wat hy voor deesen in den Duytschen Oorlogh had gegenquesteert;

Onder de Duytsche en Deenemarksche Geschiedenissen hebben wy verhaeld / hoe ongeluckigh de Sweedsche in Brandenburgh gevallene Armee by Ferh-Berlin wierd geslagen door sijne Keurv. Doorl.: die daer op / met Keyserscheen Deensche hulp / in Neder-Pomeren ruckte; d'eene sterke Plaets voor, d'andere nae innam met een sonderlinge geswindheyd; selfs ook de Hoofdstad Stettin: hoe deese Kroon voorts verloor de Vorstendommen Breemen en Verden; 't Eyland Rugen: andermael swaerlijck wierd geslaegen, en tot in Lijfland vervolghd. Kortlijck / de Sweedsche Maj. geraeckte in ruym 3. jaren tyds quyt / door Brandenburgh, Deenemarcken, Lunenburgh, en Munster, geheel Pomeren, Rugen, Breemen, Verden, 't grootste deel van Schoonen; yets in Noorwegen; de nabuerige Eylanden; sijne Vlooten / Kryghsheyren / Artillery, Ammunitien: dan noch 't overblyfsel sijner Armee in Duytschland; 't welck in 20. Scheepen nae Sweeden seylende / onder Bornholm een alderjammerlijckste Schipbreuck leed; met 't vergaen van al deese Kielen / en de meeste Menschen. Die noch te Land quamen / wierden van de Deenen geplonderd / en gevanckelijck wegh-gevoerd.

oock een deel sijner Winsten in Deenemarken; sijne geheele Armee; Vlooten, &c.

Sy hadden wel een Pas van Koningh Christiaen, maer de Deenen wisten hier een treck te gebruycken / seggende: Haere Pas was een Zee-Pas, welcke op 't Land niet gold. Eenige willen voorgeven / dat de Brandenburgsche Commandeur de Scheepen / welcke haer / volgens 't Accoord, nae Schoonen souden overbrengen / moedwillens ter Schip-breuck sou hebben gevoerd in 't midden van de nagt. Hier mee wierd de Commandeur van de Sweeden beschuldighd; doch hy heeft sigh verantwoord.

Ongeluckige

Onder de saecken / welcke tusschen Sweeden en Deenemarcken, ter Zee sijn voorgevallen / sullen wy / boven 't geen alreeds voor deesen is verhaeld / alleen noch dit voorstellen.

Neerlaegh der Sweedsche Vloot, tegens de Deenen, geholpen van de Hollanders. 1676.

In 't Gevegt der Sweedsche Vloot / sterck ontrent 50. Scheepen / tegens de Deensche, geholpen van de Hollanders onder den Admirael Cornelis Tromp, den 30. May. Anno 1676., leed deselve een swaere neerlaegh; als verliesende 't Admiraels Schip de drie Kroonen, met 134. Metale Stucken Canon, en 1100. persoonen: de tweede Admirael, 't Rijcks-Swaerd, met 96. Stucken / en 650. Mannen. Noch een groot Oorloghs-schip. Deese 3. verbrand. De Neptunus, d'Ysere Wagen; noch een Oorloghs-schip / een Fregat, en een Jaght. Deese 5. veroverd: drie andere gestrand; een op de Klippen in stucken gestooten. D'overige wierden vervolgd tot in 't Luth van Stockholm. Hier tegens

Ellendige

misten de Deenen en Hollanders niet een eenigh Schip; en de beschaedigingh aen haere Kielen was van kleyn gewight. De grootste eer der veroveringh wierd de Hollanders toegeschreven. 't Verlies van 't Schip des eersten Sweedschen Admiraels, de drie Kroonen, gebeurde by ongeval. Die'er op Commandeerde had 't Geschut op d'eene sijde voor de Schiet-gaten laeten brengen / om d'op hem aenkomende Deensche Admirael de volle Laegh te geven. Daer op beval hy te wenden / gelyck oock geschiedde. Maer vermits sijn Volck had vergeeten 't gedaghte Geschut vast te maecken / soo schoot alles op d'eene sijde over; en door deese geweldige Last quam 't Schip op sy te leggen. Onder deese verwarringh viel een brandende Kaers in de Kruyd kamer; waer door dit uytneemend Zee-kasteel met een seer grouwlijcke slagh opvloogh. Dit verlies stelde de geheele Vloot in verbaesdheyd / soo datse de vlught begonnen te neemen: en deese confusie was de voornaemste oorsaeck van 't swaer verlies.

SWEEDEN.

Opspringingh van 't Schip des eersten Sweedschen Admiraels, de drie Kroonen, met 134. Metale Stucken, en 1100. Mannen.

Waer door veroorsaeckt.

In 't volgende jaer leeden de Sweeden noch al meer gevaerlijcke Neerlagen van de Deenen. Maer daer tegens trof 't ongeluck de Deenen te Lunds (Lunden) in Schoonen. Hard handelde de Sweedsche Maj. hier tegens Mr. Weisserus, Predikant in deese Stad / dien hy 't Hoofd deed afslaen; alleenlijck om dat hy in 't voorleedene jaer doe de Koningh van Deenemarcken groote veroveringen in Schoonen deed / den selven verwelkoomde met een Latijnsch Gedight / waer in deese regulen quamen:

Deensche Neerlaegh by Lunden.

Harden handel tegens den Predikant Weisserus te Lunden: die de Koningh van Sweeden doet onthoofden, wegens een Gedicht. 1677.

Perge Triumphator reliquas submittere terras,
Sic redit ad Dominum quod fuit ante suum.

Beteeckenende:

Vaer voort, Zeegrijcke Held, brengh 't Land waer aen u, dat
U toebehoord, en gy voor deesen hebt gehad.

Andere diergelijcke Voorbeelden gaen wy voorby. Men hield het daer voor / dat verdriet en spijt sulcke harde handelingen veroorsaeckte.

Sweeden alles in Duytschland verloren hebbende,

Dus had Sweeden, door een ontijdigen Oorlogh aen te vangen / ter gunst / en door aenporringh van Franckrijk, in ontrent 3. jaren verlooren al wat deese Kroon in den bynae aghtthien-jarigen Oorlogh in Duytschland had gewonnen / en hem by den Munsterschen Vreede was bevestigd. Echter vond hy sigh noch soo geluckigh, dat hy by den Vreede Anno 1679. in 't al verloorne weer herstelt wierd. Naderhand heeft de Sweedsche Maj. / soo door Alliantien te maecken / als ander gedragh / doen blijcken / misnoeghd te sijn over de wonden / bekomen door sijn' inlactingh met Franckrijk: daer tegens begeerigh / om met den Keyser en Vereenigden Staet in goed verstand te staen. En waerlijck / hier door kon de welstand sijns Koninghrijcks / en sijner Provintien in Duytschland, beeter bevoorderd werden / als door sijn Engagement met Franckrijck: tegens wien 't misnoegen noch merckelijck toenam / tsederd deese Kroon 't Hertoghdom Zweibrucken (nae de dood des laetsten

werd echter by den Vreede weer hersteld. 1679.

SWEEDEN. laetsten Hertoghs de Kroon Sweeden toegevallen / als naeste Bloedverwant) / onder 't voorwendsel van dependentie aen sig track; gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen is aengemerckt.

Sieckte sijner Majesteyt; die hem op 't alderuyterste brenghd. In 't begin des jaers 1679. wierd sijne Maj. aengetast van een hevige Koorts. Hield in 't eerst sijn' onpaslijckheyd geheym / om 't Koninghrijck / noch ontsteld over soo groote verliesen / oock over de korts-geleedene Schipbreuck van 't overblijffsel der Krijghsmaght in Duytschland onder Bornholm, niet noch meer t'ontroeren. Doch 't quaed nam soodanigh toe / dat hy moest te bed gaen leggen: jae sulcker wijs d'overhand / datmen aen sijn leven wanhoopte. Hy bereydde sig ter dood; ontfingh 't H. Avondmael: begaf sigh tot gebeeden: beval / datmen hem sonder praght sou begraven: Nam afscheyd van sijne Staets-dienaren en Hofgesin. Plotslijke verandering, en gesondheyd. Alsmen nu yeder oogenblick verwaghtte / dat hy den Geest sou geven / begon hy twee uyren langh (misschien door de vermoeydheyd van d'afscheyd-meeningh) geweldigh te sweeten; waer door de voorige felle herts-benauwdheyd verminderde. Viel daer op in een saghte Slaep van elf uyren aghter een: waer op de Koorts soodanigh afnam / dat hy tot volle gesondheyd geraeckte.

Uyterste verdrinckens gevaer 1680. De Koninghlijcke Bruyd / Suster des Koninghs van Deenemarcken, Princes Ulrica Eleonora, van welcke hier boven onder de Deensche Geschiedenissen gewag is gemaeckt / quam in de Lente Anno 1680. in Sweeden aen, en 't Houwlijck wierd volvoerd. Korts hier nae geraeckte sijne Maj. in 't uyterste gevaer. Met een groot geselschap van Cavalliers en Dames, begaf hy sigh in een groot Jaght op de gevaerlijcke Meller-Zee; en wou de kortste wegh neemen. De Scheeps-Capitain waerschouwde hem / dat veele verborgene Klippen onder 't Water waren; en derhalven 't perijkel groot was echter beval sijne Maj. de cours voort te setten. van sijne Majesteyt op de Meller-Zee. Nauwlijcks had hy deese woorden gesproocken / of 't Jaght stiet / onder een geweldige Wind / soo onstuymigh tegens een Klip / dat het vol barsten wierd; en alreeds begon te sincken. Geen middel van ontkoomingh scheen voor handen. Tot sijn hooghste geluck quam juyst een ander Schip daer ontrent / 't welck hem met d'andere berghde.

Seer seldsaeme draeywind, Eenige Maenden hier nae ontstond een verbaerlijcke Wervel-wind / gaende van 't Zuyden nae 't Noorden; en uyt de Lugt mee brengende een swarte dicke Roock / met Vyer-blammen. Dight by Malmoe namse een Dochter uyt 't Veld op / en voerde haer verr' daer van daen in een Bosch. en verwonderlijcke uytwercksel en. 1681. Wierp sig vervolgens in Stockholm, met een vreeslijcke Stanck / gebarst en gekraeckt. Ruckte een groote Brouw-keetel van 't Veld op; voerdese in de lught met veele draeyingen / en verbrackse. Meer andere vreemdigheden verrightede deese Draey-wind.

Levens-gevaer Op een Beeren-jagt geraeckte sijne Maj. in 't hooghste levens-gevaer door een op hem aenvallende Beerin met hare twee Jongen: doch 't geluckte hem noch / met sijn Pistool haer juyst in de mond te treffen / so datse dood ter neer plofte. sijner Majesteyt op de Jaght met een Beerin. Alweer een nieuw ongeluck. Den 26. October viel hy in de Rijdbaen van sijn Paerd af / en wierd aen sijn eene been verseerd. Was echter aen sijn lighaem niet verder beschaedighd; en 't ontfangene onheyl geraeckte gantsch buyten gevaer; waer over Dancksegging wierd gedaen in de Kercken. Valt van sijn Paerd in de Rijdbaen, verseeringh aen sijn been. Maer haest veranderde 't weer / door d'aghteloosheyd van een Fransch Chirurgijn. Want als hy een glas met versaghteden Olie in de hand meende te hebben / had hy genomen een glas Sterck Water / waer mee Swaere misslagh van de

 hy

SWEEDEN.

hy 't been bestreeck: 't welck hier door soodanigh ontstack / dat in 't noch teedere vleesch gaten quamen / en voor 't koud vyer gebreesd wierd. De Wond-Artz sijn groote misslag bemerckende / packte sigh wegh. Echter genas sijne Maj. noch soo verr' / dat hy 't Been weer kon gebruycken tot gaen en staen.

Fransche Chirurgijn, en groot gevaer.

Hy had een groote Commissie aengesteld; welcke yverigh voort-voer / om de geene / aen welcke in sijne minderjarigheyd dit en dat geschoncken was / of die yets nae sigh genomen hadden / 't selve te doen restitueeren: waer door hy in weynigh tijds eenige Tonnen Gouds bequam. In Februarius wierd geratificeert de Ligie guarantie, tusschen de Kroon Sweeden en de Staten Generael geslooten.

Druckt de volgelooyene Sponssen uyt.

In deese Eeuw was Franckrijck voorgegaen / om af te schudden de Banden / welcke hem verhinderden d'absolute eygenwillige heerschappy. Dit deed hy selfs. Deenemarcken was / door overgaef der misnoeghde Standen tegens den Adel / van een Keur een Erfrijk geworden / vergeselschapt gaende met een onbepaelde Maght. De Koning van Engelland traghtte wel seer begeerigh daer nae / doch kon'er niet toe geraecken. Koningh Carel van Sweeden is 't geluckt / dat hy op den Rijcksdagh te Stockholm Anno 1682. niet alleen wierd gesteld ten Erf-Koningh; sulcker wijs / dat hy / indien hy sonder Lijfs-Erven quam doodlijck sieck te werden / sou mogen ten Koningh stellen sulck eenen als hy wou; maer oock / dat de Koningh van Sweeden voortaen in saecken / betreffende de Weereldlijcke Regeeringh / sou hebben / gelijck andere souveraine Erf-Koningen / een absolute vrye maght; de Regalien gebruycken nae eygen welgevallen. Hier op volgde / dat d'authoriteit der Rijks-Raden eerst verminderd / daer na gantsch afgeschaft wierd. De vijf hooge Rijcks-Amptenaren / die den Koningh dickmael de handen gebonden / hem aen haer eygen Interes vast-gehouden hadden / wierden gereduceert, en gesteld aen sijne Maj. beschickingh. Die van de Kroon-Goederen / door Schenckingen der voorige Koningen / insonderheyd van Koningin Christina, vet waren geworden / wist hy nu mager / en veels Grootë kleyn te maecken. Dus wierd de Sweedsche Regeeringh Souverain, en een volkoomene Monarchie; sijne Maj. vry gesteld / Wetten te maecken nae sijn wel-gevallen; doch met bygevoeghde Beede / der Standen goeddunckten daer over te willen hooren. Nu had sijne Maj. vrye handen / om nae eygen wil Oorlogh aen te vangen / Vreede te sluyten / Alliantien te maecken; Vlooten toe te rusten; Schattingen aen te stellen; alles te doen en laten wat een souverain Vorst doen of laeten kan: 't welck echter veele der Sweeden niet nae den sin was. Den 24. Junius Anno 1682. wierd sijne Maj. gebooren sijnen eersten Prins / Carel. Den 4. Junius 1683. een tweede Soon Gustavus. Den 22. Julius 1684. wederom een Soon / Prins Ulrick; en den 27. September 1685. Prins Frederick. Noch den 17. December 1686. Prins Carel-Gustaef; doch overleed in Februarius Anno 1687. Desgelijcks was gestorven Prins Gustavus den 16. April Anno 1685. en den 19. May desselven jaers Prins Ulrick. Den 30. October Anno 1683. wierd te Stockholm d'eeuwige Vreede tusschen Sweeden en Muscovien beswooren.

Deese Eeuw heeft verscheydene *Souveraine* Koningen doen werden; als, behalven *Franckrijck*,

Deenemarcken,

en nu oock *Sweeden*,

met een *absolute* Regeeringhs-maght.

1683.

Soonen, Koningh *Carel* gebooren; en sommige derselve gestorven.

SWEEDEN.

Vreede met *Muscovien*.

Anno 1687. verbood sijne Maj. beyde de Roomsch-Catholijcke en de Gereformeerde alle publique en particuliere oeffeningh haerer Religien, op daer by gestelde Straffen; tegelijck gebiedende / dat al derselver Kinderen souden opgevoed werden in de Religie der Luthersche. Deese Declaratie ontroerde haer seer; insonderheyd de Gereformeerde; van welcke een groot getal in dit Rijck waeren / om des Koophandels wil. Eyndlijck wierd / op versoeck en door bemiddelingh van Uytlandsche Potentaten, insonderheyd der Staten Generael, sijne Maj. bewoogen / ten haren opsigt de gemelde Declaratie weer in te trecken: doch de Roomsch-gesinde mogten deese gunst niet verwerven.

De *Roomsch-gesinde* en *Gereformeerde* in *Sweeden* alle *Religions* oeffeningh verboden; en noch harder; dan noch gematigd tegens de *Gereformeerde*.

Seer veel liet de Koningh sigh gelegen sijn aen de Rijcksaecken. Verbood yeder sijner Onderdanen boven 6. ten 100. Interes te neemen / op verlies des Capitaels. Geen Goud- of Silver-Laecken / geene Sydene Stoffen / Gaern / Wol / gewerckt of ongewerckt / moghten in 't Rijck ingevoerd werden. De Gereformeerde Vlughtelingen uyt Franckrijck om der Religie wil verwierven / datse te Helsinghburgh een Kerck mogten bouwen. Doch vermits deese Plaets seer bequaem was tot handel-drijvingh / soo moestense daer tegens sigh verbinden / op haere kosten de Haven te sullen laeten vervaerdigen.

Ordonnantien des Koninghs; 1688.

Fransche Vlughtelingen in *Sweeden*.

Vermits nu 't gevaer voor 't Duytsche Rijck / wegens Franckrijck, seer groot wierd; Holland, wegens den Aenslagh op Engelland, oock den Oorlogh van deese Kroon te verwaghten had / soo wierden Expressen, soo van Keur-Brandenburgh, als van de Staten Generael, nae 't Sweedsche Hof afgesonden. D'eerstgenoemde vertoonden 't perijckel, waer in 't Duytsche Rijck stond / door de beweegingen der Fransche; en versoght / dat de Troupen, welcke sijne Maj. moest leveren / volgens d'Alliantie van Aughsburgh, spoedigh mogten Marcheeren. D'andere / alsoo de Heeren Staten van haer Krijghsheyr een groot deel hadden geleght op haere Zeevloot / tot een groot dessein uyt gesonden / dat doch de geaccordeerde Hulp-benden haer ten eersten moghten toegeschickt werden / om met deselve haere Land-Armee te versterken. Vermits nu Franckrijck alreeds daedlijcke vyandlijckheden in 't Rijck had begonnen / soo verklaerde sijne Maj. sigh voor 't selve; met belofte / van alles tot 't gemeene best te sullen toebrengen.

Vermits nu *Franckrijck* 't *Duytsche* Rijck vyandlijck aenviel,

soo verklaerd sijne Maj. sigh voor 't selve.

In Polen besat den Koninglijcken Throon tsederd Anno 1669. MICHAEL CORIBUT WIESNEWITZKY (WISNIEWIECZY). 't Bleef in dit Rijck

Poolsche Koningen en Geschiedenissen.

noch

noch al even verward. D'oneenighden des Poolschen Adels, en de Fransche Factie, steiden deese Kroon in 't uyterste gevaer. De Turcken maeckten toelegh/ om deselve op 't Lijf te vallen. Michael soght hulp by alle Christen Potentaten, behalven by Franckrijck; wijl hy voor gewis hield/ dat deese Kroon d'oorsaeck aller Poolsche onrusten/ en d'oprockenaer der Mahometanen was. D'oproerige Dorofzencko (Dorosenzko) woelde hoe langer hoe heviger. De Magt des Sultans, boven maten groot/ quam over den Donauw voor Caminiec, een seer stercke Plaets/ met een vast Kasteel/ de voornaemste in Opper-Podolien, altijd voor onwinbaer gehouden; doch wierd nu soodaenigh aengetast/ dat 't Guarnisoen sigh moest overgeven den 27. Augustus Anno 1672.

Swaere verwarringen in 't Rijck, tegens Koningh Michael, door de Fransche Factie.

De Turck verovert Caminiec. 1672.

Dit verlies verschrickte geheel Polen; en veroorsaeckte een geweldige Vlugt. Niet weynige Steeden naemen een Besluyt/ om de vyanden de Sleutelen te gemoet te brengen. Verscheydene Waywoodschappen begaeven haer onder Turcksche Beschermingh/ vermits d'Ottomannen en Tattaren af-liepen alles wat haer voorquam. Koningh Michael deed wel alles wat hy kon/ om 't Rijck voor verder onheyl te verseeckeren; soght uyt Polen by een te trecken alles wat moogelijck was: maer onaengesien al sijne beweeghlijcke Vermaeningen; al sijne Brieven aen de Senatoren, Heeren en Edelen der Palatijnschappen; onaengesien de grootste nood des Koninghsrijcks; 't gevaer van alles te verliesen/ soo gingh de Fransche Factie voort/ om alles in onorde te houden; d'oneenigheden te doen toeneemen; waer by d'Aertsbisschop van Gneesen (altijd-duerende Legaet des Roomschen Stoels/ en Primas Regni (Primaet, opperste/ of eerste des Koninghsrijcks)/ insonderheyd de hand in 't spel had. Doch als een Brief/ van hem geschreeven (waer in oock deese woorden stonden: De Tijdingen van de Turcken sijn by my in een groote aenmerckingh, als die my voor onse Parthy wat goeds beloven) in handen quam/ kreegh 't meeste deel der Ridderschap andere gedaghten. Een goed getal Fransch-gesinde wierden neer-gezabeld; tot soo verre toe/ dat al de geene/ welcke aen Fransche Jufvrouwen waeren getrouwd/ 't selve lot te beurt viel. De Pospolite Russenie, of Poolschen en Litthauwschen Adel/ trad in een Ligue, tot welstand van de Koning en 't Rijck.

Geweldige schrick en vlught in Polen.

Al Michaels bemoeyingen, om 't Rijck te verseeckeren, te vergeefs, wegens de hardneckigheyd der Fransche Parthy;

onder welcke d'Aertsbisschop van Gneesen, Primas Regni, de hand mee in 't spel had.

Sijne Maj. pooghde 't Leger in een goede stand te brengen; maer onderwijl deeden de Turcken een grooten voortgangh. De Tattaren beleegerden Lemburgh; en braghten deese Stad op 't uyterste. Echter quam 't noch tot een Accoord. Deese Barbaren naemen een deel geld/ en trocken weer af.

Ellendigen staet van Polen door Turcken en Tattaren.

Vermits nu de Muscoviter de Polacken te hulp quam; voorneemens/ een Inval in de Crim te doen/ soo bood de Tattar Cham (die nu nae Huys moest/ om sijn eygen Nest te bewaeren. den Kroons-Veldheer Johannes Sobiezky sijne bemiddelingh aen tot Vreede met den Turckschen Sultan. Michael, deese gelegenheyd by 't hayr vattende/ om den gantschen ondergangh van Polen te verhoeden/ sond Ambassadeurs nae den Turckschen Keyser/ en op den 18. October Anno 1672. wierd 't Verdragh geslooten; echter niet tot eer en voordeel der Poolsche Natie; wijl de Koningh jaerlijcks aen den Turckschen Sultan sou moeten geven 22000. Ducaten: doch dit glimpje quam'er by/ dat de Sultan daer voor sou moeten afhouden de Stroperyen der aen Polen grensende Turcken, Tattaren, en Cosacken, hem onderworpen. Anders sou de Poolsche Maj. niet gehouden sijn/ dit geld te senden. Aen den Cham van Crim moest oock al een deel gelds opgebragt werden. Podolien sou/ volgens d'oude Grensen/ d'Ottomannische Porte onderdaenigh sijn; de Poolsche Guarnisoenen daer uyt moeten trecken. Doch hier tegens sou de Turck aen de Polacken geven al de veroverde Kasteelen en Plaetsen in Russen. D'Ukraine sou aen de Cosacken blijven.

Verdragh met den Turckschen Sultan;

doch tot sleghte eer en voordeel der Poolsche Natie;

met een kort begrijp der Conditien.

Dus was Polen nu van buyten in rust; doch inwendigh noch vol vyanden/ die de Fransche sijde volghden. 't Ontbrack aen geen Doodslagen en Moorderyen d'een aen d'ander: aen geen onwillige Malcontenten en Rebellen. De Landen waeren verwoest: de Weegen t'eenemael onveyligh: de Velden sonder Vee; de Dorpen vernield/ of ontvolckt/ door de weghvoeringh van soo veele duysenden ter Slaverny. Alles was ellendigh: te meer/ wijl de Tattaren weer een Inval deeden. Echter sond de Cham d'eene Gesant op d'ander nae Warschauw, eysschende 't beloofde Geld. Als Koningh Michael d'Ambassadeurs vraeghde/ waerom de Cham 't Verbond met Polen had verbroocken/ door sulck een vyandlijcken Inval? was d'antwoord: Men moest dit Gods toelaetingh toeschrijven.

Polen nu van buyten in rust, is inwendigh vol vyanden, van de Fransche Factie.

Nieuwen Inval der Tattaren.

Vermits nu oock aen den Grooten Heer 't toegeseyde geld niet betaeld wierd/ soo dreyghde hy Polen weer op nieuws met een verwoestenden Oorlogh. De Muscovische Czaar daer tegens beloofde M.chael een grooten bystand. Aenmercklijck was 't/ dat de Fransche Ambassadeur Monf. de Nointel, Audientie by den Primo Vizier hebbende/ den 5. Junius Anno 1673. doe 't Verbond tusschen den Turck en Franckrijck was vernieuwd/ tot den selven seyde: Ick hoor, dat de Sultan nae Polen treckt. God convoyeere hem, en geve hem Victorie. Dit quam selfs dien grooten Turckschen Minister soo vreemd voor/ dat hy daer over begon te laghen.

De Turcksche Sultan wil Polen weer op 't Lijf.

De Fransche Ambassadeur wenscht hem de Victorie toe. 1673.

Michael stelde sigh nae vermoogen in staet/ om tegens den Grooten Heer op te trecken. Sond de Kroons-Veldheer Johannes Sobiezky voor uyt nae de Rendevous der Trouppen, den 8. Augustus Anno 1673. Den 12. sou sijne Maj. volgen; doch wierd onderstusschen siecklijck. Weer wat hersteld/ begaf hy sigh den 2. September nae 't Leger; 't welck den 12. October opbrack; doch sijne Maj. kon 't niet volgen; wijl hy op nieuws sig niet wel gevoelde/ en te Russisch-Lemburg 't Bed moest houden. Hy wierp door de Keel en

Koningh Michael tegens hem optreckende, werd onderwegen sieck.

Sijn onverwaghte dood.

Verschillende gevoelens van d'oorsaeck.

Sijn qualijck geordonneerde Levens-regel.

Waerschouwingen.

en Watergangh geduerigh veel bloed uyt. Den 10. November, 's voormiddaghs ten 10. uyren / overleed hy schielyck / noch maer 33. jaren oud. Eenige wilden / dat men hem door vergiftighde Wijndruyven had aen kant geholpen. Andere schreeven d'oorsaeck sijns doods toe aen sijne niet wel-geordonneerde Levens-regel. Hy was gewoon / overvloedigh t'eeten; en dat noch harde Spysen; oock selfs / als hy Geneesmiddelen gebruyckte. Daer-en-boven deed hy gemeenlijck Sout en Gingebar in sijnen Dranck / 't sy Bier of Wijn: Derhalven seecker Heer eens tot hem seyde: Hy had sigh voor geen ander Vergif te waghten / als voor sigh selven. Desgelijcks sijnen Geneesmeester Laurentius Berum, een Sweed, korts voor sijnen Dood: Uw Verderf is uyt u.

Swaere Neerlaegh der Turcken door de Poolsche onder des Kroons-Veldheer Johannis Sobiezky.

De gesneuvelde Turcken den Buyck opgesneeden, en waerom.

's Daeghs nae 't overlijden sijner Majest. geschiedde een Veldslagh tusschen 't Turcksche en Poolsche Leger; waer in de Poolsche Kroons-Veldheer Johannes Sobiezky een heerlijcke Zeege bevoght. 't Ottomannische Heyr bestond uyt 32000. uytgeleesene Mannen; daer onder 8000. Janitzaren. Al deese sneuvelden tot op ontrent 5000. nae. Doe nu een Poolsch Soldaet een verslaegene Tattar plonderde / vond hy in sijn Lighaem 30. goudene Ducaten. Waer nae de Turcken een groot deel doode Tattaren den buyck open sneeden / om te sien / offe daer oock Goud in souden konnen vinden. D'overgeblevene 5000. Mahometanen wierden naderhand van de Boeren doodgeslaegen. Hier op Blocqueerde Sobietzky Caminiec: doch door Sieckte en Gebreck versmolt wel de helft sijns Heyrs; en eyndlijck gingh 't bynae geheel te niet.

Praetendenten nae de Poolsche Kroon.

Ondertusschen quam de Convocations-dagh tot de Verkiesingh eens nieuwen Koninghs aen. Onder meer andere begeerige nae de Kroon bood Vorst Apafi van Sevenbergen (immers soo voorgegeven wierd) sijn geheele Vorstendom aen / en dan noch 20. Millioenen ten Geschenck. Andere deeden oock groote Aenbiedingen. Franckrijck arbeydde heymlijck voor den Prins van Condé; alhoewel hy opentlijck op Nieuwburgh drongh. Ten laetsten evenwel wierd de gemelde Kroons-Veldheer

Johannes de III. Sobiezky verkoren. 1674.

JOHANNES de III. SOBIEZKY

ten Koningh verkooren: doch hy betuyghde / de Kroon niet te willen aenneemen / indien maer een eenigh Edelman met deese verkiesingh niet te vreeden was. Soo wel wierd dit opgenoomen / datse gesaementlijck uytschreeuwden: Leve Koningh Johannes de III. Hy was nu 51. jaeren oud; groot en welgesteld van Lighaem; Majesteytsch van gelaet; vriendlyck; geleerd; in Staetsaecken wel ervaeren; van een sonderlinge dapperheyd. Wierd oock geroemd van Godvrughtigheyd.

Sijne betuygingh, seer aengenaem.

Lighaems-gestalte, en Gemoeds-aert.

D'aenvangh sijner regeeringh valt hem swaer, wyl de Turcken en Tattaren meester in 't veld waeren.

D'aenvangh sijner regeeringh is hem vry moeylijck gevallen. De Turcken en Tattaren waeren volkoomen meester in 't veld. Vervolgens quam een geweldigh Turcksch en Tattarisch Heyr op Polen aen; 't welck veele duysenden Poolsche Ingeseetene ter Slavernye wegh-voerde. Sy kreegen wel eens stooten / doch daer mee was 't Koningrijck van haer niet vry. De Troupen der Waywoodschappen, aen den Koningh beloofd / quaemen langhsaem op; derhalven Johannes, om 't gantsche verderf van Polen te voorkoomen (immers soo men voorgaf) nae Vreede traghtte. De Koningin / een wijl tyds onpaslyck geweest / begaf sigh nae Franckrijck, om de Wateren van Bourbon te gebruycken; doch keerde / haere Reys maer half afgeleght hebbende / weer nae Huys.

Hy traght nae Vreede.

Die oock gesloten wierd, op hard aendringen van Frankrijck. 1676.

Anno 1676. wierd Vreede gemaeckt / waer by Caminiec aen den Sultan bleef; nevens geheel Podolien, en 't grootste deel van d'Ukraine. Op Onderhandelingh en hard aendringen van Franckrijck trad Koningh Johannes tot deese voor Polen schaedlyke en schandlijcke Vreede. 't Fransch ooghmerck was / de Poolsche Koningh / als hy in Vreede met d'Ottomannische Porte stond / op den Brandenburger te doen aenstormen; en d'Oorloghs-last / onder welcke Sweeden (die ter liefde van Franckrijck, tegens 't Verbond met den Keurvorst van Brandenburgh, met vreeslijcke verwoestingen in desselven Land gevallen was / doch daer over nu sijn' eygene Landen verloor) neergebuckt gingh / van desselven hals af te wentelen. Veele van den Poolschen Adel waren alreeds / door Fransche list / hier toe genegen gemaeckt: oock Koningh Johannes selfs bewoogen / om Grieven tegens Keur-Brandenburgh in te brengen: en 't stond daer op / dat hy in 't Keurvorstlijck Pruyssen sou gevallen hebben. De Keurvorst echter liet sigh hier door niet afschricken van Duytschlands en sijn eygen Interes voor te staen. Oock quam 't / door Godlijcke Bestieringh / daer toe / dat de Groot-Poolsche en andere Waywoodschappen de Fransche Aenslagen en Practijken gewaer wierden: Koningh Johannes aenmaenden / 't Verbond met de Naebueren / insonderheyd met Keur-Brandenburgh, te vernieuwen / en 't Rijck in geen nieuw gevaer te stellen. Soo ernstigh drongense hier op aen / dat sijne Majesteyt moest bewilligen.

seer schaedlijck en schandlijck voor Polen.

Fransch inlight, om nu Polen tegens Keur-Brandenburgh te doen aengaen; en waerom.

Evenwel noch gemist.

Dat de Fransche deese voor Polen schaedlijcke Vreede hadden uytgewerckt / bleeck uyt den Brief des Bisschops van Marsilien, die / als Ambassadeur des Koninghs van Franckrijck, in 't Poolsche Leger was: „Wy „hebben eyndlijck de Vreede tusschen de „Kroon Polen en d'Ottomannische Porte ge„slooten; nae dat wy groote moeyte en sor„gen tot sulck een groot werck hadden aen„gewend.

Blijck, dat de Fransche deese Vreede hadden uytgewerckt ten besten van haer Interes.

De Staten Generael der Vereenighde Nederlanden deeden sijne Maj. wel geluck wenschen over de Vreede met den Turck; maer klaeghden te gelijck / datse / soo uyt de gemeene Advysen, als uyt de discoursen der Fransche Ambassadeurs te Nieuwmeegen, moesten hooren / dat hy sigh had ingelaeten in een Verbond met Franckrijck; sulcker wys / dat een groot deel der Poolsche Armee

Klaghten der Staten Generael aen den Poolschen Koningh: waer over.

POLEN.

Franckrijk soeckt de *Poolsche Armee* tot hem te doen overgaen, tegens den *Vereenighden Staet* en de *Geallieerde.*

in Franschen dienst sou overgaen / tegens den Vereenighden Staet, en desselven Geallieerden. Wilden echter vertrouwen / dat'er niets aen sou sijn / &c. Ondertusschen was 't gewis / dat Franckrijck dit seer soght: oock beelight sijn ooghmerck sou bereyckt hebben / indien de welgesinde / en de saeck dieper insiende Poolschen Adel sig niet hard daer tegens had gesteld. In November braght de Marquis de Bethune, van wegen de Fransche Majesteyt / aen Koningh Johannes de Ridder-Orden des H. Geests.

Geweldige Tumult te *Dantzick*,

Te Dantzick ontstond een grooten Tumult. Den 3. May N. S. Anno 1678. (sijnde by de Roomsch-gesinden 't Feest der Kruysvindingh; wanneer oock even ter selver tijd wierd gehouden 't Danckfeest over de geslootene Vreede t'Oliva), hebben de Paters van 't witte Monicken-Klooster, tegens 't afraeden van die in 't swarte, aengesteld een gantsch ongewoone Processie, van haere Kerck af over de Straten der Stad / buyten de Poort / in 't Olive-Klooster, waer ontrent veel volck stond. Eenen der Processie-gangers droegh een Crucifix voor uyt. Als nu de Toekijckers den Hoed daer voor niet afnaemen / sloegh hy d'een en d'ander met 't gedaghte Crucifix op de Kop. Dit verdroot eenige jonge persoonen; welcke begonden te roepen / dat dit niet te vergeefs sou gedaen sijn. De Raed / bedught voor onheyl / als de Processie weer te rugg' sou keeren / deed de Paters aenseggen; datse doch haren wegh niet weer door de Stad souden neemen. Sy pasten'er niet op; maer wilden 't doen. Dight by de Poort stond een groot deel volck; 't welck den Hoed voor 't Kruysbeeld niet wou lighten. Stracks begonden eenige Polacken, welcke de Processie volghden / op d'omstanders te slaen; jae de Sabel uyt te rucken.

POLEN. veroorsaekt door de *Paters* van 't witte *Monicken-Kloo*ster, door een ongewoone van haer aengestelde *Processie* door de Stad;

Hier door wierden d'andere gaende. Vervolghden d'Omgangers met steenwerpingh en slaegen / tot aen haer Klooster. Weersijds wierden sommige gequetst. In 't Klooster konden de Monicken en by haer sijnde Roomsch-Catholijke sig noch niet stil houden; maer wierpen geduerigh met Steenen op d'andere. Dit verbitterde 't Grauw soodaenigh / dat het al de Huysen op den Monicken-Hof uytplonderde. De Kerck wierd bestormd; 't Klooster met groote furie opgeloopen; alles daer in verwoest / en in stucken gesneeden; de Poort in 't Water geworpen; de Bibliotheeck geruineert; Wijn en Biertonnen den Bodem ingeslagen / &c.

en buytensporigheden, van haer daer by gepleegd; d'een en d'ander met 't *Crucifix*

op den kop slaende: waer over haer Klooster aenitevallen en geplon-

Deese Tragedie duerde dien geheelen Naght. De Raed deed de Stads-poorten vijf dagen langh gesloten houden; de Huysen doorsoecken; 't geroofde daer uyt haelen: de Belhamels gevangen neemen; en drie derselve ter Dood veroordeelen. Doch de Monicken, breesende voor een nieuwen en voor haer noch gevaerlijcker oproer by d'Executie, baden voor de gedoemde. De drie Religien, welcke hier vrye Religions-oeffeningh hebben / als Gereformeerde, Luthersche, en Mennoniten, namen op sigh de weer-opreghtingh van der Monicken Kerck en Klooster; maer de Roomsch-Catholijcken Adel in Masuren en Pruyssen soght op allerley wijs hier over wraeck te neemen; en verklaerden alle Dantzickers Vogelvry. Hier op dreyghde 't Grauw te Dantzick, indien een eenige Onroomsche yet quaeds weervoer / dat geenen Papist in haere Stad levendig sou blijven. Dit verschrickte deese soodaenigh / dat de Monicken en Nonnen aen d'Eedele schreeven / en haer baeden / datse doch niets ter hand souden vatten tegens d'Onroomsche Dantzickers. Sulck een onheyl en onordre verweckte de stoute vermetenheyd der Carmeliter Monicken.

derd wierd.

Wat hier op verder gevolghd is 1678.

(Hhhh) Noch

POLEN.

Noch meer onheyl hier uyt ontstaen.

Noch al meer quaeds ontstond hier uyt. Koningh Johannes nam dit seer euvel/ en wou de schuldige gestraft hebben. Daer op wierd den 12. April des volgenden jaers de Knecht eens Molenaers Onthoofd. Maer hier over ontstond een oploop van 't Ambaghtsvolck; van 't welck een Sydespinner door de hier by gestelde Ruyters wierd doorschoten; oock sneuvelde een Soldaet. 't Koste veel moeyte; eer dit gantsche werck tot stilte kon gebraght werden.

Seldsaeme en seer felle Pest in Polen. 1679.

Anno 1679. ontstond in Polen een felle Pest/ welcke rijcke en arme/ jonge en oude/ sonder onderscheyd wegh-ruckte. Plotslijck wierden de Menschen/ hoe sterck en gesond sy sijn moghten/ aengegrepen van een verwarringh in 't hoofd; en deese waren binnen 24. uyren dood. Doch die dit quaed aenquam met koude; daer nae met hitte/ lagen langh sieck/ bleven echter meest in 't leven/ behalven de geene/ die van een swacke natuer waeren. Deese Plaegh trof oock Oostenrijck en Hongaryen.

Polen van de Turcken weer gedreyghd. 1680.

De Turcksche Sultan begon Polen weer seer swaer te dreygen; derhalven Koningh Johannes sigh in goed postuer soght te stellen; en by de Christen Potentaten om bystand aenhield. 't Quam hem seer wel/ dat de Turcken en Muscoviters malkander in 't hayr saeten: dat oock de Czaar de Kroon Polen een eeuwige Vreede/ en een Verband tegens de Turcken en Tattaren aenbood.

Rijksdagh in Polen vrughteloos afgebroocken 1681.

Ondertusschen liepen de Rijksdagen/ door inwendige misverstanden/ t'elckens vrughtloos af/ soo datmen niet kon treeden tot 't beramen van middelen/ om een stercke Armee in 't veld te brengen. Derhalven besloot Koningh Johannes, den Sultan goede woorden te geven; hem van de vriendschap der Kroon Polen te verseeckeren; en den Tattar-Cham te vreeden te stellen/ door hem een goed deel geld te geven.

Bloedige Land-dagen.

Voorts schreef hy de kleyne Land-dagen uyt: maer die van Sakrozin (Zakrotzin, Szakrozin, Szakrotzin) nam een bloedig eynd. Want als de Maerschalck wou gaen sitten/ trock eenen de Stoel van onder hem wegh; waer op hy ter aerden viel. Hier over quam 't tot een Gevecht. Te Stum gingh 't niet beeter. Anderweegen warense oock sonder vrught; behalven te Lublin.

Groote vrees voor de Turken.

Onderwyl quam d'onverwaghte tydingh/ dat de Vreede tusschen de Muscoviters, Turcken en Tattaren gesloten was: derhalven Polen vreesde/ dat nu de Turcksche Maght op haer sou aenvallen.

Grouwlijke bedrijven der Roomsch-Catholijke Studenten en andere, te Wilda tegens de Gereformeerde, onaengesien de pleghtlijke haer besworne bescherminghe op d'alderbarbaersche wijs. 1680.

Te Vilna, of Wilda, een seer groote/ en de voornaemste Stad van Litthauwen, moesten de Roomsch-gesinde al weer haeren aert tegens de Gereformeerde toonen. Onaengesien die van deese Religie de vrye oeffeningh der selve was besvvooren door soo veele Koningen van Polen; bevestigd geworden in d'algemeene Rijcks-wetten; insonderheyd Anno 1631. 1638. 1669. 1674./ met de sterckste belofte/ van beschermingh by deselve; soo hebben echter de Roomsch-Catholijcke Studenten, een deel des Volcks aen sigh treckende/ op den 7. April 1682., sonder eenige gegevene oorsaeck/ met een gewéldige furie de Gereformeerde Kerck aengevallen/ de Mueren overhoop geworpen; 't Huys van de Predikant en meer andere; 't Gasthuys/ en alles wat'er in was/ op 't alderwreveligste t'eenemael verwoest; de Gelden veeler Edele (daer in bewaringh gelegt)/ 't Armengeld/ de Bibliotheeck; des Predikants en anderer lieden Huysraed geroofd; de Graven geopend; de lighamen der Senatoren, oock van andere/ wegh-genoomen en verbrand; ten deelen voor de Honden geworpen; levendige Kinderen in 't vyer gesmeeten; en d'alderafgrijslijckste Barbaerheden gepleeghd.

Meendyn met de Luthersche oock soo te handelen.

Doe 't haer dus tegens de Gereformeerde geluckt was/ wildense sigh oock aen de Luthersche Kerck maecken: doch de Bisschop van Wilda belettede sulcks noch. Want alsse niet begeerden af te laten/ deed hy vyer op haer geven; waer doorse van malkander verspreyden. Echter hebbense noch drie Gereformeerde Kercken op 't Land ter neer geworpen; waer onder was die van de Princes Radzivil, Gemalin van Marckgraef Lodewijck van Brandenburgh.

Onrusten te Thoren; daer de Bisschop van Culm d'Onroomsche haere Kercken met geweld inneemd.

Als nu de Gereformeerde hier over aen den Koningh klaeghden/ toonde hy wel misnoegen/ en beval den Veldheer Sapieha, de Belhamels te straffen; doch weynigh quam'er van. In de Stad Thoorn (Tnorn) wou de Bisschop van Culm de S. Marie Kerck/ d'eenige/ welke d'Evangelische daer noch hadden/ overrompelen/ en haer ontweldigen; doch voor datmael misluckte 't hem; wijl de Raed de Burgery in 't Geweer deed komen. Echter nam hy/ een Mijl weghs van Thoorn, drie Luthersche Kercken weg/ en besettedese met sijne Geestlijcke. Doch eenige honderd gewapende Burgers/ nevens de Stads Secretarius en Getuygen/ wierden uyt-gecommandeert; welcke deese Kercken weer in besit namen: waer tegens de Bisschop aensloegh al de Thoornsche Goederen/ vaerende in Kaenen op de Weixel.

Andere seer schricklijke bedrijven tegens d'Onroomsche.

Maer op Saturdagh den 27. September, onder de Vroegh-Predicatie/ quamen ontrent 60. vermomde Poolsche Ruyters in 't Vleck Ragewa, behoorende aen de Stad Thoorn. Saten van hare Paerden af. Vielen met Pistoolen en Sabelen in de Kerck. Ruckten de Predikant van de Stoel/ kerfden en hieuwen hem op 't jammerlijckste: mishandelden oock de Toehoorers soodanigh/ dat harer veele daer van stierven. Plonderden voorts de Kerck/ en verdierfense op 't leelijckste. Alsmen hier over klaeghde aen den Bisschop van Culm, seyde hy spotlijck: Men sou hem de Daeders noemen/ soo wou hy die doen straffen. Hy kendde deese vermomde wel; maer sy kondense niet kennen.

Franschen Ambassadeur in Polen houd gevaerlijcke Correspondentie met de Turcken. &c.

Sr. de Vernay, Ambassadeur van Koningh Louis, was aen 't Poolsche Hof. Door onderschepte Brieven van hem aen Tekely, van Tekely aen hem/ en meer andere/ wierd nu ten vollen openbaer/ dat Franckrijck door hem Correspondentie hield met de Malcontenten in Hongaryen, en met de Turcken; d'eene aenmoedigende/ d'andere openbaerende

alles

POLEN.

alles wat sigh in Polen toedroegh / of besloo-ten wierd: wat Resolutien men aen 't Keyserlijck Hof nam; voor soo veel hy door sijne Spions, of omgekoghte / daer van te weeten kon bekomen; behalven noch andere dingen van groot gewight. Vermits nu de Standen op den Rijcksdagh by een gekomen waren; en hy geen kans sagh / om sigh te reghtvaerdigen / soo nam hy affscheyd van den Koning / en vertrock.

't Werd ontdeckt; en hy vertreckt. 1683.

Ondertusschen droegh sigh te Warschouw een groot ongeluck toe / 't welck de Koningh en andere Senatoren met droevige oogen van uyt 't Slot aenschouwden. Eenige wilden op den Feestdagh van S. Philippus en Jacobus van 't Steedje Praagh, gelegen tegens over 't Slot / een Processie en Bedevaerd doen na Caco, ten H. Kruys. Twee Schuyten bondense aen een. Vercierden deselve seer heerlijk met Vanen en Wimpelen. Hadden Trompetters / Trommelslagers / Fluyters / en andere Speel-lieden by haer. De Geestlijcke waren op 't pragtigste gekleed. 't Heyligdom was met Goud en Edele Gesteenten kostlijck opgepronckt. Dus voerense met groote vreughde van 't Land af. Doese ontrent de middagh op de Weixel waren gekomen / ontstond een Werbel-wind / die de Schuyten van malkander afruckte / soo datse beyde / oock al de daer in sijnde Menschen / te grond gingen. Van de 80. persoonen ontquamen seer weynige de dood des Verdrinckers.

Ellendigh onheyl, een groot deel Processie- en Bedevaerd-vaerders overkomen, in 't gesigt des Koninghs en der meeste Senatoren.

Vermits nu de Turken niet alleen in Hongaryen, voorts in Oostenrijck gevallen waeren / maer oock selfs Weenen hadden belegerd / soo haestede de Poolsche Maj. sigh / om met sijn Heyr op te breecken / ten bystand des Keysers. Ging door Silesien en Moravien nae Oostenrijck; en braght seer veel toe tot het geluckigh Ontset der genoemde Stad Weenen; gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen gehoord is. Na deese voorspoedige Verrightingh / welcke hem kroonde met een sonderlingh-groote roem / keerde hy weer nae huys; daer hy een danck-Feest deed houden. Korts daer nae echter heeft hy sijne bekomene Lof al vry wat beswalckt / wijl hy niet groots meer tegens den Erf-vyand des Christlijcken Naems heeft verright. Veele meenden d'oorsaeck te sijn / dat hy door Frankrijck wierd aengeset / om des Keysers en der Christenheyd Interes ter sijden te stellen; gelijck dan oock deselve Kroon sou te weegh gebraght hebben / dat de Sultan Polen weynigh meer aenviel. In 't eerste deed sijne Maj. noch eenige veroveringen van Steeden.

De Turcken Weenen belegerd hebbende, heeft Koningh Johannes seer veel gedaen tot 't ontset deeser Stad; t'sijnen grooten roem. 1684.

Doch dien hy korts daer nae beswalkte, door niets meer tegens den Turck te doen.

In 't volgende jaer bevond de Koningh sigh dickmael vry onpaslijk / wegens Steen-smerten. Ondertusschen gingen de Tattaren, seer grouwlijck te werck in Podolien, met neersabelingh van Menschen; weghvoering van veele duysenden; verbrandingh van een groot getal Dorpen. Eenen anderen Hoop leydde de Stad Nimerouw in d'Asch.

Is onpaslijk aen de Steen-smerten. 1685.

Op den Rijcksdagh Anno 1685. wierd besloten / tot voortsettingh des Oorloghs een Contributie op de Landen te leggen; van welcke niemand vry sou sijn / selfs niet de Koningh. De Bisschoppen stemdense toe op de Landen van al de Weereldlijke; doch wilden de Geestlijcke geensins daer mee beswaerd hebben. Maer de Landbooden gaven haer tot antwoord: Sy konden niet sien / waerom de Geestlijcke meer als d'andere souden ontslagen sijn van deesen Last / tot beschermingh der Republicq; daerse doch alles van de Republicq besaeten. 't Stond haer toe te bewijsen / datse van reghts-weegen hier van uytgesloten sijn. Soo langhse sulcks niet konden doen / waerense verplight / de Wetten te volgen. Dus moestense / met wil of onwil /

Contributie op de Landen, tot bescherming des Rijks; waer van de Geestlijcke vry wilden sijn: doch moesten soo wel als d'andere Contribueeren.

POLEN.

wil/ nevens d'andere Contribueeren.

Misvertrouwen, dat *Frankrijck* de grootste in 't Rijck had aengeset, om niets tegens de *Turcken* te verrighten. 1686.

In dit jaer vielen wel eenige Schermutselen voor tusschen de Turcken en Polacken; doch 't quam niet tot yet voornaems. Selfs was geen reghten ernst gebruyckt/ om de grouwlijcke moorderyen en roveryen/ de weghvoeringh van soo veele duysenden Polacken door de Tattaren en Turcken, te beletten. Men begon derhalven de Poolsche Grooten te beschuldigen/ dat haer' Armeeën in 't voorleedene jaer niet gedaen hadden 't geense wel tegens de Turcken hadden konnen verrighten. Met sulck een groote Maght hadden se de grouwlijke verwoestingen der Tattaren niet verhinderd; daer men doch met een kleyn Heyr sulcks lightlijck had konnen doen. Selfs de hooge Geallieerde der Kroon Polen begonden een misvertrouwen op te vatten/ of Franckrijck de Gemoederen der Grootste wel omgeset moght hebben. De Pauslijcke Nuncius aen dit Hof wou geen

Wat dit noch te weegh braght.

geld meer tot den Turcken-Krijgh schieten/ voor dat hy sou sien/ dat'er wat anders wierd gedaen. Dit werckte noch soo veel uyt/ datmen beloften deed/ meer ernst tegens de vyanden der Christenheyd te sullen in 't werck stellen: en om vroegh in 't Veld te komen/ gaf sijne Maj. een goed deel gelds uyt sijn eygene Buydel hier toe.

De Koningh treckt met 't Heyr na *Moldavien.*

Met een stercke Armee marcheerde hy nae Moldavien; en gingh den 5.15. Augustus over de Rivier de Pruth na de Moldavische Hof-houdinghs-Stad Jas (Jassy). Op deese Toght leed 't Heyr een swaere af-breuck/ wijl de voor-vliedende vyanden alles vernielden. Door d'onlijdlijcke hitte was 't gras gantsch versenghd/ soo dat noch Menschen noch

Lijd veel afbreuck; en treckt weer nae *Polen.*

Paerden yets t'eeten vonden. De Moldavier verliet Jas; 't welck de Koningh doe innam. In een Schermutsel of twee leeden de vyanden wel mercklijcke schaede; maer oock gingen de Polacken niet vry. Hier op trock sijne Maj. met d'Armee weer uyt Moldavien te rugge nae Polen; met verlaetingh van Jas. Op deese Marsch wierd 't Leger een en andermael van de Tattaren besprongen: Doch wijl 't Poolsche Krijghsvolck sigh dapper queet/ soo moest het t'elckens met verlies af-wijcken. Dus eyndighde deese Veldtoght.

Vreede tusschen *Polen* en *Muscovien.*

De Vreede tusschen Polen en Muscovien wierd geslooten. Doe de Muscovische Ambassadeurs uyt Polen weer nae huys vertrocken/ droegense sigh by haer afscheyd seer onbetaemlijck. Veele Vrouwspersoonen voer-

Schendlijckheyd der *Muscovische Ambassadeurs* by haer vertreck. 1687.

den se uyt de Stad en Voorsteeden wegh. Selfs Szerenel, eenen der opperste deeser Ambassade, ontnam een seer schoone Snijders Dochter haer' Ouders/ en reed'er in sijne Caros mee wegh. In dit jaer is de Poolsche Veldtoght weer afgelopen sonder yets te verrighten van eenigh belangh.

Dood des *Poolschen* Groot-*Cancelliers*, en sijnen sonderlingen Lof. 1688.

Anno 1688. overleed de Groot-Cancellier van Polen Wielopolsky; een Heer/ van hooge en laege op een sonderlinge wijs beklaegd/ wegens sijn groot verstand/ uytsteeckende vriendlijckheyd/ onkreuckbaere Trouw, en groote Diensten/ soo aen de Kroon/ als 't Gemeen. Weynige daegen voor sijne dood

ITALIEN

deed hy door Trompetten-geschal aen de vier hoecken der Marckt uytroepen/ dat al de geene/ die yets van hem t'eysschen hadden/ 't sy oude of nieuwe schuld/ terstond hare betalingh souden komen halen. In dit jaer is oock al niets van eenigh gewight verright.

Italiaensche saken.

Wy koomen nu weer/ volgens onse gewoone ordre/ tot Italien. In den aenvangh des jaers 1672. ontstond een grooten onwil tusschen den Hertogh van Savoyen en de Republicq van Genua; eerst/ om een geringe

Oorlogh; tusschen *Savoyen* en *Genua.* 1672.

oorsaeck/ opgevat van de Savoyaerd: die ook eerst gewapenderhand de Genueesen aenviel/ en innam de Plaets Pieve, aen de Grensen van Piemont, behoorende aen de Genueesche Republicq. Wyl wy noch soo veel andere gewightige dingen te verhandelen hebben/ konnen wy ons niet inlaten/ een omstandigh verightt hier van te geven. Kortlijck sullen wy seggen/ dat de Savoyaerd hier sijne reeckeningh niet vond. De sijne wierden ge-

Vreede.

slaegen. De Genueesen veroverden Oneglia en andere Plaetsen. Doch door bemiddeling des Pausiycken Nuncii quam 't eyndlijck tot Vreede.

Paus *Clemens* de X. maeckt drie nieuwe Kardinalen.

Den 12.22. Februarius, 1672. maeckte Paus Clemens de X. tot Kardinalen de Markgraef van Baden-Durlach: Petrus Bonzi, Aertsbisschop van Tholosa, op recommandatie der Kroon Polen; en P. Vincenzo Maria Orsino de Gravina, een Neapolitaen, van d'Orden der Dominicanen. Niet weynigh speet dit den Bisschop van Laon; die sigh had ingebeeld/ eenen uyt dit getal te sullen werden. Niet min-

P. Gravina wil dien staet niet aennee-men, voor dat de Paus hem een Bevel toesond; en met welcke woorden.

der verdroot P. Nithard, geweesene Biechtvader der Koningin van Spaenje, dat hy voorby gegaen was; doch liet'er niets van blijcken. P. Gravina wou geensins 't Kardinaelschap aennemen/ wat moeyte daer toe aengewend wierd/ voor dat Paus Clemens hem eyndlijck een Bevel toesond; waer van den aenvangh was; Ick heb u een Exempel gegegen, dat ghy, gelijck ick gedaen heb, alsoo oock doen soud. Want deese Clemens had in 't eerst seer geweygerd/ de Pauslijke Hoogheyd aen te neemen. Gebood hem voorts/ by de H. Gehoorsaemheyd/ 't Kardinaelschap t'aenvaerden. Noch al wou hy niet. Men voeghde hem groote jaerlijcksche In-

De *Jesuit* P. *Nithard* oock Kardinael geworden.

koomsten toe; en de Paus schreef andermael aen hem; waer op hy sigh ten laetsten liet geseggen. Stracks hier nae heeft Clemens, op aendringingh des Franschen Ambassadeurs te Romen, desselven Broeder de gemelde Bisschop van Laon; maer oock te gelijck P. Nithard, ten Kardinael verklaerd. 't Was wat ongemeens/ dat een Jesuit tot dien Stand wierd verheven.

De *Fransche Ambassadeur te Romen* maeckt de Paus bekend den grooten voortgang sijns Meesters in de *Vereenighde*

Korts hier na maeckte de Fransche Gesant de Roomsche Heyligheyd bekend den grooten voortgangh sijns Koninghs in de Nederlanden. Doch Clemens scheen weynigh genoegen daer in te neemen; wijl hy voorsagh/ dat'er een swaer Oorloghs-vyer uyt stond op te rijsen tusschen Franckrijck en 't Huys Oostenrijck. Oock liet hy den Keur-Keulschen Gesant hooren/ dat sijnen Meester beeter den Oorlogh moght laten vaeren/ om

sigh

ITALIEN

sigh meer te bemoeyen met de dingen/ die sijn Ampt betaemden. Men verbood te Romen, van de Fransche en Hollandsche saecken te spreecken; wijl de Pasquillanten noch de Ministers, noch derselver Heeren verschoonden. Insonderheyd moest Franckrijck aenhouden. Welcke Kroon d'Aertsbisschop van Marsilien als extraordinair Ambassadeur nae Romen sond: die Clemens wijdloopigh voordroegh/ dat de Fransche Majesteyt geen swaerigheyd maeckte/ sijne Kroon te waegen/ om de Ketters/ welcke haren lust naemen in de Pauslijcke authoriteit te beschimpen/ uyt te royen: waer tegens de Keyser/ Koning van Spaenje, en veele Catholijcke Vorsten in Duytschland, die voortijds/ door der Ketteren verdelging/ den Roomschen Stoel hadden ondersteund/ nu de Ketters hielpen; en scheenen/ om eygener aengelegenheyds wil/ haer de hand te willen bieden/ om S. Pieters Stoel ter neer te werpen. Derhalven moest sijne Heyligheyds voornaemste sorge sijn/ dit quaed weg te neemen/ niet alleen door scharpe vermaningen; maer oock door allerley Geestlijcke en Weereldlijcke Wapenen. Begeerde/ dat hy haer in den Ban soudoen. En/ indiense dan noch volharden moghten/ haer den Oorlogh aenkondigen. Versogt te gelijck Geldhulp tegens de Ketterische Nederlanders.

Nederlanden: die hier in weynigh genoegen nam. 1673.

Wil, dat de Paus door alle Geestlijcke en Weereldlijcke Wapenen de Keyser, Koningh van *Spaenje*, &c. sou aenvallen, vermitsse de Ketters tegens *Franckrijk* hielpen: haer in den Ban doen, &c.

Doch Clemens, niet onbewust/ dat de Fransche insighten geheel anders waren alsse uyterlijck voorwendden/ gaf den Aertsbisschop tot antwoord: Sijnen Koningh had/ uyt al't tot noch toe gepleeghde/ genoeghsaem laeten blijcken/ hoe groot sijne liefde tot den Roomschen Stoel was; wijl hy de Kardinalen/ om hem in sijn groot en schaedlijck voorneemen niet hinderlijck te sijn/ uyt de laetste Parlaments-vergaderingh had geslooten; onder schijn/ datse prætendeerden den rangh voor de Hertogen en Pairs, soo Geestlijcke als Weereldlijcke. Een andere Proef sijner genegenheyd was de geweldadige aengrijpingh en verdruckingh des Keurvorsts van Trier, een oud/ getrouw Vriend van de H. Roomsche Kerck. Dit kon hy voor geen teeckenen houden/ dat de Fransche Wapenen enckelijck waren gerigt tot d'uytroyingh der Ketters. Vermits oock d'onbillijke Prætensien en vyandlijke Proceduren tegens de Republicq van Genua der Françoisen aenslagen genoegh ontdeckten; te weeten/ datse den Roomschen Stoel naerderden/ niet om den selven te beschutten/ maer veel meer om die ter neer te bonsen/ soo moest hy oock veel meer bedaght sijn op middelen/ om de gevaerlijcke desseinen van Franckrijk af te wenden/ als om deese Kroon by te staen.

Resolute en nyppende antwoord, met goede redenen bekleed, aen den *Franschen Ambassadeurs* gegeven.

Dit veroorsaeckte in de Françoisen sulck een wrock/ dat d'Ambassadeur te Romen, en de sijne/ den Paus/ en desselven Neven/ alles watse konden ten spijt deeden: De Beveelen van de Kardinael Patroon, als Gouverneur van Romen, aengaende de Carossen, van al d'andere Ambassadeurs der Christen Potentaten, selfs oock van Koningin Christina, aengenoomen/ trotslijck versmaedden; opentlijck daer tegens deeden. Noch een andere hoon moest Paus Clemens verswelgen.

Wrock der *Fransche* hier over tegens den Paus.

De *Fransche Ambassadeur* en sijn volck doen hem al de spijt diese konden.

ITALIEN

De Chevallier de la Motte seylde met twee Oorloghs-Scheepen en een Tartane in de Haven van Civita Vecchia, sonder Pauslijcke Vlaggen; sonder de gewoone Begroetinghs-schooten; wijl hy begeerde/ eerst begroet te werden. Vermits nu de Gouverneur des Kasteels hem door twee schooten met scharp sijns plights vermaende/ wierd hy boven maeten toornigh; en nam dit op als een onverdraeghlijcken schimp/ sijnen Koningh en de gantsche Fransche Natie aengedaen. Oock begeerde de Fransche Ambassadeur hier over genoeghdoeningh van den Paus; en straf over den Gouverneur van Civita Vecchia. De Kardinael Patroon, om verder onheyl te voorkoomen/ settede de gemelde Gouverneur by Provisie af; doch liet oock Koningh Louis een eygentlijck berighte van den gantschen handel toekoomen: die/ langh hier na/ sigh selven aenmatighde/ op eygener authoriteit den Gouverneur te pardonneeren; en toeliet/ dat hy in sijn Ampt moght hersteld werden.

Anderen hoon, door de *Chevallier de la Motte* den Paus aengedaen in de Haven van *Civita Vecchia*.

Op Goede Vrydagh vond de Kardinael Patroon sigh by de Jesuiten ter Predicatie. P. Antonio voer in sijn Sermoon seer hard tegens hem uyt; oock tegens andere Grooten. Onder verscheydene haetlijcke woorden borst hy los in deese: 't Eene Geslaght gaet, 't andere koomd, maer d'Aerde staet in Eeuwigheyd *. Dit paste hy daer op/ dat de Pauslijke Familien opklimmen/ en weer ondergaen/ maer de Jesuiten bestonden altijd. Voorts seyde hy: 't Is hier binnen Romen daer toe gekomen/ dat men de Pallaysen der Ambassadeurs en vreemde Ministers veel hooger respecteert, als selfs de Kercken; vermits men haer toeliet een ruymte aen alle syden/ tot een goed getal van schreden toe/ ter vryheyd voor alle misdaedige; even als waere haere Jurisdictie Heyligh. 't Prediken wierd hem wel verbooden; doch den volgenden dagh stelde men andere Paters om te prediken/ welcke niet minder uytvoeren/ als P. Antonio had gedaen.

Predicatien der *Jesuiten* te *Romen* tegens den Kardinael *Patroon*, Neef des Paus, en andere.

* *Eccles.* 1. 4.

Den 18. Julius gaf de Fransche Ambassadeur met een grooten ophef den Paus bericht/ dat sijnen Koningh d'onwinbare Stad Maestricht had veroverd. Koeltjens hoorde Clemens dit aen; derhalven de Gesant uytborst: Sijn Alderchristl. Maj. beoorloghde de Hollanders, enckelijck om de Ketteryen te verdelgen. De Paus antwoordde: Dit hoorde hy wel geerne; maer moest oock verneemen/ dat Franckrijck de Vreede met 't Huys Oostenrijck wou breecken/ om de Turcken in Hongaryen lught te maecken. Evenwel sond hy sijne Maj. een vriendlijcken Brief toe; hem seer roemende/ om dat hy al de Kercken/ en der selver Inkoomsten te Maestricht de Ketters ontnoomen/ de Catholijcke weer in handen gesteld had.

De *Fransche Ambassadeur* bericht den Paus met een grooten ophef, dat sijnen Koningh d'onwinbare Stad *Maestricht* had veroverd: en wat *Clemens* antwoordde.

Daer-en-boven was Clemens niet wel te vreeden/ om dat de Koningh van Franckrijk sigh soo seer had bemoeyd met 't Houwlijck tusschen den Hertogh van Jorck en de Princes van Modena; 't welck sonder sijne dispensatie

De Paus niet wel te vreeden, om dat *Franckrijk* sigh soo

tie was gesloten / en de Trouw (waer by een gevolmaghtighde des Hertoghs des selven persoon representeerde) verrigt door de Bisschop van Regghio (Regio). Doch als naderhand de Fransche Ambassadeur hem voordroegh / dat de Koningh van Engelland had bewilligd in d'Artijkelen, wegens de Princes / ten voordeel der Roomsche Religie, opgesteld; te weeten / datse in haer Pallays vrye Religions-oeffeningh sou genieten; datse haere toekomende Kinderen in deese Godsdienst sou mogen opvoeden; bevryd souden sijn van de Wetten des Parlaments tegens de Roomsch-Catholijke, &c.; waer voor de Koningh van Frankrijck sigh by den Paus ten Borge stelde / soo wierd de Dispensatie nae Modena overgesonden.

Seer had bemoeyd met 't Houwlijck van Duc de Jorck met de Princes van Modena.

Artijckelen van dit Houwlijck.

Paus Clemens gaf ordre / dat de saecken in de Vlaemsche Steeden (door de Fransche ingenomen) / welcke gewoonlijk aen 't Roomsche Hof wierden gebraght / voortaen souden geaddresseert werden aen sijnen Nuncius te Brussel. Dit deed hy / om d'Authoriteit des gedagten Nuncii staende te houden; wijl Koningh Louis sijne Staets-Dienaers had bevoolen / de Pauslijke Ministers niet t'agten. Men sagh genoegh aen 't Pauslijck Hof / dat de Françoisen sigh hoe langer meerder onderstonden / de Geestlijcke en Weereldlijcke Regeeringh nae haer welgevallen te verwarren.

Bevel van Koningh Louis in de Vlaemsche door hem veroverde Steeden, de Pauslijke Ministers niet t'aghten. 1674.

Den 12. 22. Julius 1676. stierf Paus Clemens de X., voor sijne Verkiesingh genoemd Æmilianus Altieri; nae een Regeeringh van 6. / en in den ouderdom van 86. jaren. Van sijnen Naesaet sullen wy stracks spreecken. Sijnen Voorsaet Clemens de IX. had sigh in den tijd sijns Bewinds door veelerley weldadigheden ongemeen-seer bemind gemaeckt by de Gemeente. Sijne geheugenis leefde noch in de herten der geene / die gunsten van hem ontfangen hadden. Veele uyt 't gemeene Volck / insonderheyd oude Wijven / begaven sigh na sijn Graf; braghten Gelofte-Tafereeldjens in sijne Capel; en na haer Gebed verright te hebben / naemense de Kalck en 't Sand van sijne Begraefnis-plaets op / als een H. Reliquie. Maer als nu een Franciscaner Monick te voorschijn quam / en predickte / dat hy door des overleedenen Paus voorbeede sijn Gesight had weer-gekreegen / vermeerderde door dit voorgewend Mirakel de toeloop soodanigh / dat yder snelde / om wat van sijn Graf te bekomen. Binnen een korte tijd sou 't geheel wegh-gehaeld sijn geweest. Men beval derhalven / gevangen te neemen al de geene / die men hier neergeknield sou vinden. 't Volck echter / ingenomen door den roep van 't gemelde Wonderwerck / liet niet nae / 't Graf van verre t'eeren en aen te bidden. Men deed het gantsch bedecken / en voor de Capel een Muer bouwen. Jae eenige lieten spottende hooren: Men moest sigh oock begeven nae 't Graf van S. Belial, des overleedenen Paus gewesene Broeder / desgelijcks een H. Man / van een exemplair deughdlijck leven; en nae dat van Eleonora Naroni, geweest de seer beroemde Sanghster van Clemens de IX., geduerende de geheele tijd haers levens seer van hem bemind geweest. Als nu de menschen niet wilden af-laten van dit Graf aen te bidden / en de Capel met Mirakel-Historien te behangen / soo is eyndlijck / op bevel van Paus Clemens de X., 't ligchaem van Clemens de IX. opgegraven en anderwegen geleght / buyten aller weeten / behalven van eenige weynige; en den Ban verklaerd tegens de geene / die 't aen yemand souden bekend maecken.

Dood van Paus Clemens de X. 1676.

Sijnen voorsaet Clemens de IX. van 't volck seer bemind.

Voor een Heyligh gehouden: Mirakelen hem toegeschreeven; en wonderlijcken toeloop nae sijn Graf;

derhalven Clemens de X; hem deed opgraven, en leggen daer 't niemand wist, en schimperyen van sommige.

Onaengesien verscheydene voorgegaene Kuyperyen / wierd eyndlijck den 11. 21. September met eendragtige Stemmen der Kardinalen ten nieuwen Paus verkoren de Kardinael Benedictus Odeschalcki, hernoemd Innocentius d'XI. Was geboren Anno 1611. te Como, een Stad in den Milaenschen Staet; een voortreflijck Heer / van hoogh verstand / echter eenvoudigh; van vroomheyd / echter vergeselschapt met een sonderlinge voorsigtigheyd; seer milddadig tegens d'arme. Veele grove misbruycken soght hy te verbeeteren. 't Seer schaedlijck Neefschap / waer van voor deesen dickmael is gesprooken / heeft hy te niet gedaen; niemand sijner Bloedvrienden aen 't Hof willen dulden. Oock de Vryheyd der Quartieren van d'Ambassadeurs te Romen, reghte Schuylhoecken en Beschermplaetsen der snoodste booswighten / afgeschaft; maer daer over geraeckte hy met Franckrijck in geen kleyne moeyte.

Benedictus Odeschalcki ten Paus verkooren; hernoemd Innocentius de XI.

Sijnen aert, en sonderlingen lof.

De voorige Pausen hadden haere Neven / Broeders / &c. soo wel voorsien / soo ruym te werck gegaen / soo veel verquist / dat de soo genoemde Apostolische Kamer 70. Millioenen schuldigh was. Hy besloot / door eygene suynigheyd (alhoewel milddadigh genoegh daer hy 't noodigh oordeelde) / deese swaere last af te doen. De Gereghtigheyd / op welcke weynigh pleegh gelet te werden / handhaefde hy roemlijck; echter met betaemlijcke saghtmoedigheyd vermenghd. Verbood d'aenneemingh van eenigerley Geschencken. Riep alle Predikers van Romen voor hem / en gebood haer / goede disciplin in haere Kercken te houden; t'yveren tegens alle Sonden / en de praght des Vrouwvolcks. Wou niet gedoogen / dat Hoeren in Carossen souden rijden; dat men yemand / al waeren 't selfs Vorstlijcke persoonen / in sijn Huys sou trouwen / gelijck tot noch toe geschied was; maer dat men d'Echtsverbindnis opentlijck in de Kerck sou verrigten; Verbood / dat Vrouwspersoonen met ontdeckte boesems souden gaen. Selfs een voorname Dame wierd hier over gegeesseld. De Kleeder-prael van Geestlijcke en Weereldlijcke bond hy in. De Vastenavonds buytensporigheden besnoeyde hy soo veel hy kon. Advocaten en Procureurs dreyghde hy met ontsettingh haers Ampts / indiense Geschencken naemen; of de Gereghtigheyd eenighsins beleedighden; of 't Gewijs sleepende hielden: gelijck dan oock eenige weecken nae dit bevel een onregtvaerdigh Reghter op de Galey wierd gesmeeten. D'Arme versorghde hy rijcklijck. De Geestlijcke

Hield sigh yverigh beesigh, om allerley misbruycken, praght, ongeregeldheden, &c. onder Geestlijcke en Weereldlijcke

wou

door scharpe *Ordonnantien* wegh te neemen.

wou hy in scharpe Tught gehouden hebben. Tegens d'Onroomsche was hy soo bloedigh-wreed en vergald-bitter niet / als sijne Voorsaten. Seyde: men moest haer in Romen dulden / en wel handelen; wijl de Roomsch-Catholijcke in de Landen der Oncatholijcke een diergelijck Tractement genooten.

Was niet bloedigh-wreed tegens d'Onroomsche.

In 't vergeven der Geestlijcke Ampten was hy seer voorsightigh / om geen onbequame persoonen / of van een argerlijck leven / daer mee te begiftigen. Veel' onnodige Kloosteren heeft hy afgeschaft. Alles soght hy toe te brengen / om Vreede onder de Christen Vorsten op te reghten.

Andere sijner seer goede hoedanigheden, en bedrijven.

Als de Koningh van Franckrijck sijne geweldadigheyd oock tegens de Roomsche Kerck wou plegen / stelde hy sigh daer tegen met een onvertsaeghde kloeckhertigheyd. Binnen sijn Hof was sijn leven seer stightlijck. Yeder kon hem lightlijck te spreecken koomen. Hy besoght de Gasthuysen; en vernam vlijtigh / hoe de Siecke en Arme getracteert wierden. Nedrigheyd en Eenvoudigheyd vertoonde sigh in sijn gelaet en gewaed. Vyand was hy van alle overdaed.

Sobere Tafel.

Sijne Tafel had hy gereguleerd op twee Julien 's daeghs; waerlijck / een sobere portie; waer mee veele gemeene Burgers niet vergenoeghd souden sijn.

In *Franckrijck* wil men afschaffen, voor den Paus te bidden; en *S. Petri Stoel-vieringh.* 1678.

Al stracks nae den aenvangh van Innocentii Pausdom moest hy een swaren hoon van Franckrijck uytstaen; daer men den Pauslijcken Stoel wou doen schudden. De Bisschop van Rochel onderstond sigh / niet alleen 't Feest van S. Petri Stoel-vieringh in sijn Bisdom / en selfs in de Fransche Kerck te Romen te verbieden; maer daer-en-boven wou men door geheel Franckrijck afschaffen / meer voor den Paus te bidden.

De Koningh van *Polen* send *Ambassadeurs* nae de *Christen Potentaten*, om Geldhulp tegens den *Turck*: en Prins *Radzivil* aen Paus *Innocentius*; die seer veel gelds verquiste.

De Koningh van Polen sond aensienlijcke Ambassaden nae verscheydene Potentaten der Christenheyd, om bystand tegens den Turck. Oock Prins Radzivil nae Romen; die te Weenen boven maten groote sommen gelds doorbraght / quansuys om sijnen Staet te houden. Innocentius dit vernoomen hebbende / deed terstond sijne Maj. van Polen weeten / dat hy immers Radzivil niet aen hem wou senden / wijl hy (de Paus) doch alreeds had besloote te doen 't geen de Gesant sou begeeren; te weeten / goede Sommen gelds tot den Turcken-Krijgh over te schicken. Want hy hield het daer voor / dat d'onnodige onkosten deeser Ambassaedschappen beter gespaerd / en ten Oorlogh aengewend konden werden.

Innocentius wil hem niet te *Romen* hebben; en scharp verwijt aen den Kardinael *Vidoni*, *Protector* van *Polen*. 1679.

Deed oock den Kardinael Vidoni, als Protector van de Poolsche Kroon / voor hem koomen; en verweet hem / dat men by andere Vorsten om geld quam; daer 't ondertusschen scheen / dat men den ondergangh van 't Ottomannisch Rijck gantsch niet soght; en onnutlijck sulck een meenighte van geld deed verquisten / om van andere geld te bekoomen. Vidoni verontschuldighde dit daer mee / dat de hooge Stand van Prins Radzivil sulcks vereyschte; maer nae d'andere Hoven had men geringer persoonen afgevaerdighd. Evenwel beval Innocentius den Kardinael / te verschaffen / dat Radzivil niet te Romen quam: als nergens toe dienstigh; dan om de Poolsche Schatkist voorts uyt te putten. Sonder hem wou hy een groot deel geld nae Polen senden. 't Sou oock beter sijn / aen andere Potentaten sleghts Gedeputeerde af te vaerdigen; sonder onnutlijck soo veel aen Ambassadeuryen te verquisten.

De *Fransche Ambassadeur* te *Romen*, *Mons. d'Estree* doet een *Sbirry*, of Gerights-

Sie hier weer een nieuwe moeylijckheyd voor de Roomsche Heylighheyd. De Fransche Ambassadeur Mons. d'Estree had een Sbirry (Gerights-Dienaer) die gantsch sonder Geweer in sijn Quartier quam / binnen sijn Pallays gevangen doen stellen. Eyschte noch daer-en-boven van 't Pauslijck Hof

Satis-

ITALIEN

Satisfactie: 't welck in tegendeel byna qualijck opnam / daer de Sbirren geoorloft was / in de Kerck te mogen koomen / selfs in de tegenwoordigheyd des Paus en al der Kardinalen / datse sulcks niet souden mogen doen / en dat noch ongewaepend / in 't Quartier des Franschen Ambassadeurs. Hier over wierd een Expresse Post aen den Koningh van Frankrijck gesonden. Noch wat anders quam'er by. Als desen Ambassadeur eens nae de Kerck gingh / wierden twee hoopen van Straetmaeckers door sijn volck met spottische Namen beschimpt. Welcke / sulcke brocken niet verswelgen konnende / met Steenen op haer begonden te smijten: Flucks trock de geheele meenighte der Françoisen 't Geweer uyt de scheede / en een groot onheyl sou ontstaen hebben / indien niet een Bende Sbirrys waere toegeloopen; die 't onder de Straetmaeckers setteden / en eenige daer van greepen; om / de Fransche ten gevalle / haer op de Pausselijcke Galeyen haere selfswraeck te doen boeten.

dienaer, die ongewapend in sijn Quartier quam, in sijn Pallays gevangen setten; en eyscht noch van de Paus Satisfactie.

Andere balddadigheyd van des Ambassadeurs volck.

Gantsch geen ontsagh had Koningh Louis voor den Pausselijcken Stoel. De Congregatie van Indien te Romen wierd ter Censure overgegeven een Boeck / gemaeckt van een Jesuit, Historyschrijver des Koninghs van Franckrijck. Wijl 't in de Fransche Tael was beschreven / soo wierd het een Fransch Minorit behandighd / om sijn oordeel daer over t'uyten. Hy droegh den Inhoud sulcker wijs / doch getrouwlijck / voor / dat dit Boeck verboden wierd. De Jesuiten, dit eubel neemende / klaeghden hier over aen den Franschen Koningh / en sijnen Ambassadeur d'Estree: die soo veel spel maeckten / dat men den Minorit uyt Romen moest bannen. 't Gaf Innocentius oock geen kleyn verdriet / als hy vernam / dat de Fransche Ambassadeur Nointel sigh soo gantsch beesigh hield / om den Turckschen Sultan aen te parssen / dat hy de Malcontenten in Hongaryen spoedigh sou ondersteunen tegens den Keyser.

Koningh Louis heeft gantsch geen ontsagh voor den Roomschen Stoel.

Nieuw voorbeeld daer van.

Franckrijk pord den Turck aen tegens den Keyser.

D'aenvangh van 't jaer 1680. was d'uytgangh des levens van de Kardinael Franciscus Barbarini, in 't 83. jaer sijns ouderdoms. Korts te vooren / op den dagh van S. Pieters Kerck-wyingh / als hem van de Canonicken wierd geweesen 't nieuwe Graf / 't welck voor haer gemaeckt was / seyde hy: Hy sou 'er d'eerste in leggen. Doe hy sigh niet wel begon te gevoelen. Liet hy hooren: Hy sou op S. Damasi dagh sterven. Beyde viel 't soo uyt. Groote droefheyd sagh men onder d'Arme; wijl hy jaerlijcks 6000. Kroonen onder haer uytdeelde. By Testament had hy aen sijne Dienaren gemaeckt 600000. derselve Kroonen.

Dood van de Kardinael Francisco Barbarini; en eenige aenmerckelijckheden.

1680.

De tijdingh / dat Franckrijck met Engeland en Holland een Verbond sogt te sluyten; ten dien eynde d'Engelsche Koningh voordroegh veele voordeelige Conditien, en / te gelijck aen Holland, eenige dingen / aengaende de verseeckeringh der Spaensche Nederlanden, was te Romen niet aengenaem; wijl men hier uyt niet anders kon besluyten / als dat Koningh Louis sigh buyten krees voor deese Naebueren soght te stellen / om dan onbekommerd in Italien te konnen vallen. Dit vermoeden wierd versterckt door Franckrijcks groote Krijghs-toerustingen te Water en te Land. Romen, Genua, Florencen, en andere Italiaensche Staten / stonden in groote vrees; en yeder begon op tegenweer te dencken. Wat de Groot-Hertogh van Florencen belanghd / sijne bekommeringh ontstond hier uyt: Keurvorst Maximiliaen van Bayeren had in den dertigh-jaerigen Duytschen Oorlogh 300000. Ducaten nae Florencen in bewaeringh gesonden. Deese Som was tot noch toe niet weer te rugg' gekoomen; en van de nu regeerende Keurvorst / Soons-Soon van Maximiliaen, aen den Dauphin overgeweesen. 't Was niet sonder bedencken / dat Koningh Louis, wegens de Vestingh Casal, door Duc de Mantua aen Franckrijck verkoght / doch 't welck d'Italiaensche Princen niet wilden lyden / in Italien sou vallen: Welcke Koningh oock Paus Innocentius gantsch ongeneegen was. Die derhalven de gemelde Italiaensche Princen door een Nuncius deed vermaenen / datse t'saemen in een Verbond treeden / en sigh in postuer stellen souden. Hy selfs wou 't hoofd haerer Vereenigingh sijn. Dit moedighde haer soodaenigh aen / datse in haer defensions-werck dies te geruster voortgingen.

Vrees te Romen dat Frankrijck in Italien sou willen vallen; en de reden deeser bekommeringh, aen de sijde des Groot-Hertoghs van Florencen, des Paus, &c.

Innocentius vermaend d'Italiaensche Princen tot een Verbond; waer van hy 't hoofd wou sijn.

D'Aertsbisschop van Parijs verklaerde uytdrucklijck / en liet te Romen bekend maecken / dat hy den Apostolischen Nuncius, die in Franckrijck moght koomen / hy waere wie 't wou / de reghterhand noch voorrangh niet sou laten. Innocentius schreef hier over eenige ernstige Brieven nae Franckrijck, soo aen de Kardinalen / als andere. D'afschriften der selve quaemen in veeler handen. Terstond deed Koningh Louis verbieden / alle van Romen koomende Packetten t'openen; maer toegeslooten aen den Koninghlijcken Secretarius te behandigen. Oock begon hy den Paus te dreygen: die echter by sijn Besluyt bleef; om de Reghten van de Roomsche Kerck te beschermen. Wy konnen ons niet inlaten / om te verhaelen de groote verschillen tusschen Koningh Louis en Paus Innocentius, wegens d'Insettingh der Bisschoppen in de Steeden door Franckrijck veroverd; welcke sijne Maj. gantschlijck aen sig trock; en de Geestlijcke Prælaten, die voor 't Reght des Paus spraecken / in gevanckenis deed stellen.

D'Aertsbisschop van Parijs steld sigh op tegens den Paus.

Koningh Louis dreyghde oock Innocentius.

Al meer verschillen.

Den 7. September wierd Innocentius aengetast van een hevige Sieckte. De geduerige onrusten onder sijne Regeeringh / insonderheyd hem veroorsaeckt door de Fransche Koningh en Geestlijckheyd / als die daer gantsch van sijne Maj. af hanghd / hadden niet weynigh hier toe bygebragt. In Franckrijck verlanghde men nae sijne dood; in hoop / dat men by de nieuwe verkiesingh een beter Fransch-gesinden Paus sou bekomen. Evenwel wierd hy weer gesond. Hy deed 200000. Kroonen door Wissel op Amsterdam over maecken / om van daer nae Engeland gevoerd /

Innocentius werd seer sieck.

Verlangen nae sijne dood in Franckrijk.

1681.

Geneesd weer.

Som geld aen de *Roomsch-Catholijcke Engelsche*, over *Amsterdam*.

boerd de Jesuiten behandighd / en van haer onder de behoeftige Roomsch-Catholijcke Engelsche uytgedeeld te werden. Den Koningh van Polen bewillighde hy ter Maend 50000. Kroonen / ten Oorlogh tegens de Turcken. Den 11. May wierd een Roer / geladen met twee Kogelen / losgeschooten door een Venster van des Paus Voorkamer. Noyt heeft men den Daeder konnen uytvinden.

Kogelen in sijne Kamer geschooten.

Grouwlijke Moord, en ander schrick-bedrijf des *Advocaets Caccialupi* te *Romen*, aen een Geestlijk persoon.

Ondertusschen wierd d'Advocaet Caccialupi gevangen genoomen / en in bewaringh van 't H. Officie gesteld. Een Geestlijck persoon had hy in sijne Gondel gelockt / om met hem te drincken: doch hem ellendigh vermoord / en met sijn Bloed een Hond gedoopt / om daer mee Toveryen te plegen. Te S. Severino wierd een ander persoon aengetast / die met Caccialupi een Priester had omgebraght; 't ligchaem in stucken gesneeden / en verbrand; 't Hoofd in de Rivier geworpen; 't welck door de Hond des vermoorden uytgehaeld / en met een vollen loop / sonder dat yemand 't Beest kon weerhouden / tot aen S. Maria Maggiora gedraegen: even hier door oock de gemelde Moord ontdeckt wierd.

Seldsaemheyd van den Hond eens vermoorden.

Onreedlijcken eysch des *Franschen Ambassadeurs* en Kardinaels *d'Estree* aen den Paus; en desselven antwoord.

De Fransche Ambassadeur, en Kardinael d'Estree, versoght Audientie by den Paus; en droegh hem voor / uyt den naem sijns Koninghs / dat hy sulcke en sulcke persoonen (des Paus getrouwste Vrienden) van hem wegh sou senden. Innocentius antwoordde: dat dit een onreedlijcke begeerte was: en soo hy in 't toekomende niet anders had voor te stellen / soo moght hy wel t'huys blijven. Evenwel / liet d'Ambassadeur hooren / moet ick doen 't geen de Koningh beveeld. De Paus weer: 't Sou my niet voegen / uwen Koningh voor te schrijven / dat hy deesen of dien van sijn Hof sou afschaffen; en soo weynig past het sijne Maj. / my te willen berooven van mijne beste en getrouwste Vrienden.

Een groot deel Kardinalen waeren dood: d'overige derfden, als *Innocentius* klaeghde over de smaedheden, den *Roomschen* Stoel door *Franckrijk* aengedaen, niet antwoorden; en waerom.

't Was 't ongeluck van Innocentius, dat een groot getal Kardinalen waeren gestorven; en hy had sijne redenen / waerom hy der selver plaetsen niet weer vervulde. Als hy een Consistorie aenstelde / om daer in voor te draegen de smaedheden / welcke de Pauslijcke Stoel leed door de Koning van Franckrijck, en de Fransche Geestlijckheyd / die alles deed wat sijne Maj. wou / selfs in Besluyten tegens d'Apostolische Stoel; en dan vraeghde wat hier ontrent te doen stond: soo antwoordense weynigh; of niet: wijl niemand Francksrijcks ongunst op sigh wou haelen. Want meest alle waerense voorsien geworden met Abdyen en andere Beneficien in Franckrijck. Derhalven Innocentius sigh gantsch ontroerd nae sijne Kamer begaf. Onverwaght maeckte hy 16. nieuwe Kardinalen. Noch 10. plaetsen bleven open; op dat de Kroonen / welcke anders eenige recommandeeren, niet uytgeslooten moghten schijnen.

Hy maeckt 16. nieuwe Kardinalen.

Hertogh van *Mantua* verkoopt *Casal* aen Koningh *Louis*; tot een doorn in d'oogen der *Italianen*.

De Hertogh van Mantua had / op een onverantwoordlijcke wijs / Casal aen Koningh Louis verkoght al voor twee of meer jaren; maer nu geschiedde eerst de leverantie; en deese considerable Vestingh wierd met Fransch Guarnisoen beset; tot een steeckelige doorn in d'oogen aller verstandige Italianen, en groote bekommeringh van de Paus; als die genoegh bemerckte / wat insigt Franckrijck hier ontrent had.

Stoutheyd van de *Fransche Ambassadeur Duc d'Estrees* tegens den Paus.

Duc d'Estrees versoght Audientie by den Paus / wegens de Bul des Bisdoms Pamiers. Innocentius gaf te kennen / niet gesind te sijn / deselve soo haest te geven. Waer op d'Estrees stoutlijck seyde: Syns Koninghs Interes vereyschte / dat deese saeck spoedigh sijn eynde kreegh / en hy d'Abt van Bourlemont (deesen wou men Bisschop van Pamiers hebben) door d'Aertsbisschop sou laeten consacreeren. De Jesuiten, welcke van Grondregelen veranderen / soo dickmael sy daer voordeel mee weeten te doen / of haer naedeel te verhoeden; voortijds altijd geweest aen de sijde van Spaenje en de Paus / tegens Franckrijck, hebben Innocentius oock veel verdriet veroorsaeckt / door Koningh Louis toe te vallen tegens den Paus; tegens de Belofte en Regel haerer Orden. De Fransche Ambassadeurs te Romen spraeken tegens de Roomsche Heyligheyd uyt der hooghte. Dickmael waeren de Brieven des Koninghs aen hem seer scharp; somtijds oock wel / om hem om den Thuyn te leyden / of als 't sijne Maj. Aengelegenheyd soo mee braght / met een groot respect tegens den persoon des Paus en des Apostolischen Stoels. Hoe 't gemeend wierd / bleeck daer nae.

De Jesuiten oock tegens hem, tegens haere Belofte, den Regel haerer Orden, &c.

De Paus steld een Schat ingh op alle Geestlijke Inkoomsten, om geld tegens de *Turcken* te krijgen.

Ten hooghsten bedroefde 't Innocentius, dat selfs Weenen soo hard van de Turcken belegerd; wederom ten hoogsten verblijdde hem / dat deese Stad soo geluckigh ontset was. Groote geldsommen had hy den Keyser toegesonden. Om hem en de Kroon Polen noch meer met deese Zeenuw des Krijghs te konnen bystaen / gaf hy een Bul uyt / wegens de Thienden der Geestlijcke Goederen door geheel Italien. Van deselve moest 6. ten 100. betaeld werden / voor de tijd van 5. jaren; alleen de Kardinalen en de Matheser Ridder-Orden daer van uytgesloten. Met alle maght woelden de Jesuiten, om oock exempt te sijn; bybrengende de Vryheden / haer van eenige Pausen vergund; doch te vergeefs; selfs / schoonse aenboden / liever al haer Silverwerck te willen overgeven.

De Jesuiten wilden vry sijn; doch te vergeefs.

1683.

Vryheyd van de *Quartieren* der *Ambassadeurs* te *Romen*: reghte Vryplaetsen voor al de snoodste Moordenaers en Booswighten.

Langh had deese Paus met 't uyterste misnoegen aengesien de vryheyd van de Quartieren der Ambassadeurs te Romen; dat is / d'omtreck van seeckere wijdte rondom haere Pallaysen; in welcke de snoodste Booswigten / derwaerts vliedende / niet moghten van 't Gereght aengetast werden; waer door dan de duysenderley moorderyen en andere schelmstucken geschiedden; wijl de Boosdoeners sigh op deese Vryheyd verlieten / en daer op sondigden. Langh had Innocentius besloten / d'oorspronghvan soo veel grouwelen afte schaffen; doch de Fransche Ambassadeurs hadden sigh met alle kraght daer tegens gesteld. Doe nu Duc d'Estrees, die 15. jaeren in deese Qualiteit te Romen had geresideert, den 29. Januarius Anno 1687. plotslijck van een Popelsy wierd weghgerukt / wou Innocentius

Paus *Innocentius* wil deese vryheyd afschaffen.

ITALIEN

centius deese gelegenheyd waernemen / om de gedaghte Vryheyd der Quartieren in te trecken; gelijck hy oock deed; en de Sbirren hebben / soo haest des Ambassadeurs Lijck uyt sijn Pallays was gevoerd / eenige derwaerts gevloodene misdaedige by de kop gevat.

De Kardinael *d'Estree* steld sigh daer tegens; gelijck oock de *Fransche Ambassadeur* had gedaen. 1687.

De Kardinael d'Estree, Broeder des overleedenen / begeerde van de Paus / dat hy geen nieuwigheyd sou invoeren ontrent 't Quartier der Fransche Ambassadeurs, voor dat de Courier, welcke hy nae Franckrijck had afgevaerdighd /, sou weer gekoomen sijn. Doch Innocentius bleef by sijn voorneemen; en seyde / liever selfs uyt Romen te willen trecken / als deese sijn' Ordonnantie vernietigen. Deed oock door sijnen Nuncius te Parijs Koningh Louis berighten / wat voor hooghwightige oorsaecken hem tot dit besluyt hadden bewogen.

Spaenje, en Koningin *Christina* staen gewilligh af.

Spaenje had gewilligh afgestaen van deese vryheyd sijns Ambassadeurs. Koningin Christina van Sweeden van de haere. Deese Voorbeelden wierden Louis van de Nuncius voorgedraegen; met beede / dat sijn Alderchristl. Maj. doch niet langer wou weerstreven. Maer kreegh deese scharpe antwoord: D'Exempelen van andere konden hem geen Wet stellen.

Koningh *Louis* begeerd niet.

In dit geval wou hy niets met allen toegeven. Deed oock door den Kardinael d'Estree den Paus aenseggen / dat hy in d'afschaffingh van dit Voorreght dies te minder kon bewilligen / wijl de Fransche Ambassadeurs 't selve eenige honderden jaeren langh te Romen hadden genoten.

Wat hy den Paus deed aenseggen.

Te gelijck droegh d'Estree hem voor / dat sijnen Koningh de Marquis de Lavardin had genoemd ten Ambassadeur aen 't Roomsche Hof. Innocentius antwoordde: Sijn persoon sou hem aengenaem sijn; doch indien hy de Vryheyd der Quartieren sigh wou aenmatigen / soo kon hy hem niet aenneemen; en dan moght hy de moeyte / van nae Romen te komen / wel sparen / wyl hy / met dit voorneemen koomende / niet welkoom sou sijn.

Die door een *Bul* de Vryheyd der *Quartieren* te niet doet.

Op dat nu niemand moght dencken / dat hy van Besluyt sou veranderen / gaf hy een Bul uyt / waer in hy alle Vryheden / soo te Romen als in den gantschen Kercklijken Staet, introck / volgens de Voorbeelden der Pausen Julius de III., Pius de IV. Gregorius de XIII en Sixtus de V.; haer' Ordonnantien in deesen vernieuwende en bevestigende. Met verklaringh / dat die sigh deese Vryheyd sou willen aenmatigen / de Justitie en derselver Dienaeren in haren loop verhinderen / daedlijck sou gevallen sijn in den grooten Ban; van welcke niemand hem sou moogen ontslaen / als alleen hy selfs / of sijne Naesaeten in der tijd. Was gegeven den 12. May Anno 1687.; en onderteeckend: Ego Innocentius, Catholicæ Ecclesiæ Episcopus; oock van 30. Kardinalen / welcker Naemen te langh souden vallen hier ter neer te stellen.

Scharpe *Bul*, tegens de geene, die deese Vryheyd haer souden willen aenmatigen.

Eenige andere Kardinalen weygerden d'onderschryvingh; seggende / dat dit een saeck was / die tusschen den Roomschen Stoel en den Alderchristl. Koningh groote verwijderingh sou konnen veroorsaecken. Echter wierd de Bul gedruckt / en allerwegen aengeslagen.

Seecker misdadige werd van de *Sbirren* aengetast in 't *Quartier* der Koningin *Christina*, en aenmercklijkheyd daer ontrent.

Koningin Christina had vrywilligh afgestaen van haere Quartiers-vryheyd / in een beleefden Brief aen den Paus. Haest viel yets voor / 't welck haer scheen berouw te doen hebben. Een Brandewijn-verkooper / die noch haer noch haer Hofgesin yets raeckte / weeck / wegens een misdaed / in de Kerck haers Quartiers, genoemd Regina Cœli. Een Spion verried hem aen de Sbirren; die hem (nae dat hy op Paeschdagh van de Spion uyt de Kerck was gestooten) gevangen naemen. Hy een seer sterck mensch / verweerde sigh soo dapper / dat hy hare handen

ITALIEN

outquam; en sigh wou redden in een Stal/ waer in de Caroffen van de Koningin stonden; doch vondse geslooten. Hield sigh echter soo vast aen eenigh Yserwerck / dat de Gerigts-dienaers hem daer van niet konden aftrecken / voor datse hem een Touw om den hals wierpen / en de Keel soo benauwden / dat hy moest loslaeten.

Van de Koningin seer euvel genomen.

Ter dier tijd was Koningin Christina in haere gewoone Capel en Paesch-devotie. Nae 't eyndigen der selve wierd haer den handel verhaeld. Sulcker wijs wierdse hier over ontroerd / datse in een wijl tyds niet kon spreecken; en eyndlijck uytborst: Hoe, sou ick met stilswijgen sulck een saeck laten voorby gaen? Neen, neen: de Paus beschimpt my te groflijck. 'k Wil hem doen bemercken, hoe seer hy verdwaeld is, indien hy meend, dat ick my dus sou laeten hoonen. Sy beval / de Sbirren aen te seggen / datse haeren Gevangenen souden loslaeten; anders wistse / wat haer te doen stond. Seeker Edelman / haren Gunstelingh / seyde: 't Was te laet / wijl de Sbirren alreeds met hem wegh waeren. Bad haer / deese saeck te willen verkroppen; en soght haer door een voetval te bevreedigen. Sy gebood hem te swijgen / en haer te gehoorsaemen. Beval oock Capitain Landin, eenen haerer oudste en getrouwste Dienaren / den Lacquay, diense nae de Sbirren had gesonden / van verre te volgen; en hem / soo 't noodigh moght sijn / by te staen. Doe nu deesen Lacquay ontrent 't Pallays des Kardinaels Azzolini, seer verr' van dat der Koningin / by de Gerighsdienaers was gekoomen / en haer 't bevel van Christina had aengeseght / vielense / onaengesien sy ses of seven in getal waren / op haere knyen neer / en baeden om verschooningh haers levens. Hy sloot haer in een Herbergh / tot dat Capitain Landin daer byquam; dien de Sbirren op nieuws om haer leven baeden; en haeren Gevangenen hem overgaven. Hy braght hem weer in de Kerck / daer hy uytgestooten was. De Koningin beklaeghde sigh by den Kardinael Gouverneur, over den haer aengedaenen hoon; die dit werck op den Schatmeester leydde; tot wiense seyde: 't Gedaene was door haer bevel geschied; en sy wou 't verdeedigen. Was oock niet gesind / sulck een smaed meer te dulden.

Watse, in hevige grimmigheyd, aen Capitain Landin beval te doen.

Die den misdadigen de Gerights-dienaers ontnam.

De Paus van dit alles bericht / gaf bevel / een scharp Proces hier over aen te stellen; en op den 17. Julius wierd tegens Capitain Landin en de Lacquey 't Vonnis des doods gebeld. Waer op de Koningin een Briefje / met eygener hand geschreven / aen den Schatmeester sond. Luydende aldus: Aen den Heer Imperiale, Pauslijcken Schatmeester. Gy veronteerd u en uwen Heer; en dit sal nu heeten, de Justitie genoegh doen. Gy hebt my verdriet genoegh toegevoeghd; en soud het noch meer doen, indien gy eens Kardinael wierd. Ondertusschen verseecker ick u by mijn Koninghlijck woord, dat de geene, welcke gy ter dood hebt veroordeeld, nae Gods wil noch een tijd langh sullen leven. Of indiense eenen anderen als natuerlijcken dood sterven, datse voor haer persoon niet alleen sterven sullen. Uyt mijn Pallays den 24. Julius Anno 1687.

Innocentius doet een scherp *Proces* tegens *Capitain Landin* aenstellen: de groote Gunstelingh der Koningin: welcke ter dood veroordeeld werd.

Opentlijck seydese / lieber te willen sterven / als dien hoon niet te wreecken. Begon haer gantsche Hof-Stoet af te schaffen; quansuys / op datmen niet mogt seggen / datse een oproer had willen verwecken tegens den Paus. Seyde tot haer: Sy wou haer selven alleen in 't gevaer stellen. 't Sou haer wee doen / dat yemand van sulcke dappere Lieden / en haers dienst waerdigh / eenigh leed sou bejegenen. Syne Heyligheyd sou voor strafbaer houden / datse in haeren dienst bleven. Ried haer derhalven / op haere verseeckerdheyd te dencken / en uyt haren dienst te gaen. Doch dit settede haer dies te meer aen / om in den selven te blijven. Knielden voor haer neer / en beloofden / met haer te willen leven en sterven. Dit soghtse. Sy bedanckte haer / en nam haer' aenbiedingh aen; met belofte van vergeldingh. Voor haer / sy had besloten te sterven / of satisfactie te hebben. Derhalven / die in haren dienst begeerden te blijven / moesten voor geenen Mensch vreesen. Die eenige vertsaeghdheyd liet blijcken / wouse selfs den Neck breecken. Hier op vernieuwdense haere toeseggingh van Trouw.

Hondanig Koningin *Christina*

sigh hier over aenstelde, en watse ter handen nam.

Nae eenige onderhandelingen bevalse haren Biechtvader D. Thomas te gaen by P. Louis Maracci, Biechtvader van de Paus; en den selven / in haren Naem / deese Artijkelen te behandigen: I. Sy bad sijne Heyl. om vergisnis voor haer en haer volck / indiense deselve op eenigerley wijs beleedighd moghten hebben. II. Verseeckerde hem / dat niemand haerer Dienaren soo stout sou sijn / yets sonder haer uytdruckelijck bevel aen te vangen. Bad derhalven sijne Heyl. ootmoedigh / haer en de haere vergifnis te laeten weervaren: met belofte / van sijne Heyl. te willen geven al de billijckste Satisfactie, welcke men van een persoon van haere qualiteit sou mogen begeeren. III. Versoght op sijne Heyl. / ordre te willen stellen / dat hare Maj. niet meer soo schimplijck wierd bejegend / als nu geschied was; wijlse lieber duysendmael des doods sijn / als sulcks langer verdragen wou.

Ontrent welck Geval

sigh verscheydene

Innocentius deed haer door sijnen Biechtvader antwoorden: dat hy 't eerste Artijkel met vergenoegingh aengenomen / en sigh verwonderd had over de Heroïke demoedigheyd van sulck een hoogh persoon. Op 't II. sigh had verklaerd / geen verder Satisfactie te begeeren; maer met haere Maj. Propositie sigh te vreeden hield. Op 't III., dat sijne Pauslijcke Heyl. / als regeerende Vorst en Heer / niet anders doen kon / als de Justitie haren loop te laten. Wou voorts traghten / soo veel mogelijck was / te bestellen / dat hare Maj. in 't toekomende geen misnoegen sou gegeven; maer sy bejegend werden met behoorlijck respect. Doch versoght daer tegens van haere Maj. / datse hier toe alle gelegentheden wou afsnijden; en haere Bediende / wanneerse yets misdreden / selfs

aenmerckelijcke dingen hebben toegedragen.

sou

ITALIEN sou straffen/ en uyt haeren dienst wegh senden.

Hoe deese onrust noch gestild wierd.

Alles behaeghde Christina seer wel/ behalven t laetste Artijkel; wijlse soo veel ootmoedigheyd had betoond/ om haeren Capitain Landin en Latquay los te krygen; oock den Ban vernietighd te sien. Vermits dit nu dus niet gaen wou/ ontstond in haer een nieuwen onwil. Echter liet Innocentius sigh noch bewegen/ de Ban tegens haere Bedienende wegh te neemen; en doe was Christina te vreeden.

Maer een noch veel grooter

Maer aen de Fransche sijde ontstond een grooter wijdloopiger werck. Sy disputeerden tegens d'Excommunicatie-Bul, als handelende van saecken / die de Weereldlycke heerschappy betroffen. Nu konden de Koningen en der selver Ministers daer mee niet gestraft werden/ als alleen in saecken van Echtscheydingh/ Kerckroof/ en Ketterij. Men gingh verder/ en wou bewijsen/ dat de Koningen van Franckrijck souveraine Heeren van Romen waren geweest; de Pausen d'Investiture gegeven/ en deselve daer tegens haer getrouwheyd gesvvooren hadden. Dat Carel d'VIII. te Romen op den Reghterstoel geseeten/ verscheydene misdadige doen hangen/ daer nae den Paus weer ingeset had. De Roomsche Reghtsgeleerden weerleyden haer; doch wy konnen beyderzijds redenen hier niet inboegen.

vangen de *Fransche* tegens den Paus aen, om sijnen Stoel te doen schudden.

Ondertusschen vernam Innocentius, dat Marquis de Lavardin van Parijs was vertrocken tot d'Ambassade nae Romen. Beval derhalven alle Legaten en Stadhouders in den Kercklijcken Staet, aen Lavardin niet te betoonen d'eere/ welcke men anders persoonen van die qualiteit gewoon is te bewijsen. Deese ordre vernieuwde hy/ doe hy vernam dat Lavardin Romen was genaderd. Doch deed oock aen den Kardinael d'Estree begeeren/ aen den Koningh van Franckrijck te willen schrijven/ dat sijne Heyl. niet mishaeghde den persoon van Lavardin; en hem wou aennemen in qualiteit van Ambassadeur, indien hy ordre had/ sigh te draegen nae de gepubliceerde Bul ontrent de Vryheyd der Quartieren. Anders moest sijne Maj. niet qualijk neemen/ dat sijne Heyl. weygerde/ hem t'erkennen; wyl hy 't Reght des Roomschen Stoels ten uytersten toe wou handhaben. D'Estree antwoordde hier op aen d'afgesondene Abt Ricci, dat hy sigh hier in niet dorfde steecken; doch deesen hernam; 't was de Paus genoegh/ dat hy hem dit bekend had doen maecken.

Ondertusschen naerderde de *Marquis de Lavardin Romen*, als *Ambassadeur* van *Frankrijk*; om de Vryheyd der *Quartieren* sigh aen te neemen.

Wat Paus *Innocentius* hier ontrent deed,

Voorts liet Innocentius aen alle Kardinalen/ Prælaten, Collegien, &c., een ordre afgaen/ indien Marquis de Lavardin by sijne prætensie bleef/ dat niemand met hem spreeken/ of yets te doen hebben sou/ volgens den Inhoud der Ban-Bul; wyl hy/ uyt liefde tot de Justitie, niet 't minste van dit stuck wou laeten vallen. De François en riepen/ dat hy haren Koningh groot ongelyck deed; veel verdriet veroorsaeckte; als die noyt eenigh Potentaet in de bevoordering der Gereghtigheyd yets had toegegeven; doch 't ontbraeck haer aen geen antwoord.

Waer by verscheydene

De Paus bleef by sijn stuck/ onaengesien veele bedugt waren/ dat Lavardin niet goeds in den sin had/ wyl hy soo veel/ en selfs gewapend Volck met sigh braght; en qualijck naemen/ dat hy 't Opperhoofd der Roomsche Kerck/ een Man van 77. jaren/ die sulck een heylsame saeck voor had/ in soo veele bekommeringen stelde. Gelijck dan oock Innocentius in 't volle Consistorium betuyghde/ dat hy/ wegens de Gereghtigheyd sijns voorneemens/ en alsoo om d'eere Gods wil/ alle gedreyghd onheyl uyt te staen; jae oock selfs daer over bereyd was Martelaer te werden. De Kardinael d'Estree voerde hem te gemoet: Indien dit verschil niet bygeleghd wierd/ dat niet alleen de rust van Italien gestoord/ maer oock den voortgang der Christen Wapenen tegens de Turcken (die doch door de François en tot den Oorlogh aengeset waren) gestuyt sou werden. Doch Innocentius borst los: Hy twyffelde niet/ of God/ die Weenen verlost/ de Turcken verjaegd had/ sou hem oock in sijne goede saeck bystaen. Hy gaf de Broederschappen bevel/ Processien om de Kerck te doen: en liet 40. uyren langh 't Sacrament ten toon stellen. Voorts sijne Compagnien Soldaten recreuteeren; en sond aen alle Officieren in de naebuerige Steeden ordre/ om op 't eerste bevel tot den Marsch gereed te sijn.

sonderlingheden voorkomen.

Yver des Paus, om sijne goede saeck te handhaven;

en wreevelheyd der *Franfoisen* tegens hem.

Hier op deed Marquis de Lavardin den 16. November te Romen sijnen Intogt met sijne Gemalin/ groote praght/ en veel Gevolgh. De Kardinaelen d'Estree en Maldachini reeden hem met hare Carossen te gemoet. Lavardin en sijne Gemalin wierpen Silver-geld onder d'arme Lieden/ Maldachini onder 't gemeene Volck; 't welck eenige uyt den hoop deed roepen: Leve Franckrijck! tot groot misnoegen van de Paus. 's Avonds wierd hy en sijn' Echtgenoot van d'Estree heerlijck getracteert; oock van Maldachini met Wijnen en Confitueren geregaleert. 't Oude Wapen der Paus en Franschen Konings wierd van 't Farnesische Pallays afgenoomen; twee nieuwe Wapens in der selver plaets/ en boven de groote Poort dat van d'Ambassadeur gesteld.

Marquis de Lavardin koomd, tegens wil van de Paus, als *Ambassadeur* te *Romen*.

Stracks deed Lavardin sigh by den Kardinael Cibo aenmelden/ om by den Paus Audientie te hebben; doch niemand wou deese boodschap aen hem doen. Dit deed hy Koningh Louis door een Courier weeten; die den Pauslijcken Nuncius in Franckrijck liet aenseggen: Soo langh sijnen Ambassadeur te Romen niet ter Audientie wierd toegelaeten/ sou hy hem oock niet admitteeren. Daer-en-boven/ dat sijne Maj. op andere middelen bedaght sou sijn. Ondertusschen hielden de Franschen te Romen sig seer stil in haer Quartier: 't welck Pasquijn deed seggen/ datse in 't Pallays van Farnese Quietisten waren geworden; wijl men haer noch sagh noch hoorde.

Wil *Audientie* by den Paus hebben; doch wierd niet toegelaten.

Wat *Frankrijk* den Pauslijcken *Nuncius* te *Parijs* deed aenseggen.

Pasquijn gaende.

Haest nam Lavardin de gelegenheyd waer/ om den Paus en desselven Bul te hoonen. Op Kersnagt gingh hy met een groot gevolg sijner François en opentlijck in de Louis-Kerck te Romen; communiceerde daer; en had on-

Lavardin hoond de Paus, en sijn' Ex- *communicatie-Bul*

der

ITALIEN

der de Communie sigh neergeset onder een Hemel / als Ambassadeur. Vermits dit nu snoer-regt liep tegens de Pauslijcke Bul, volgens welcke al de geene / die sigh de Vryheyd der Quartieren aenmatighden / in den Ban waren; soo liet hy den volgenden dagh tegens de Geestlijcke der genoemde Kerck de volgende Excommunicatie uytgaen.

opentlijk, en op wat voor een stoute wijs; daer hy in den Ban was, *Communiceerende.*

„Uyt Apostolische authoriteit, en uytdrukkelijck bevel sijner Pauslijcke Heyligheyd / „werd hier mee geslooten de Parochie-Kerck „van S. Louis; wijl derselver Voorstanders / „Officieren, en andere Geestlijcke sigh vermeetelijck hebben verstout / in de laetstvoorleedene H. Christ-naght. Henrick de „Beaumont, Marquis de Lavardin, die Kerckelijck geëxcommuniceert en in den Ban was / „toe te laeten tot den Godsdienst / en 't ge„bruyck der Sacramenten. Gegeven te Ro„men, den 26. December Anno 1687. Niet „af te doen / of af te scheuren / op bysonderlijck-voorbehoudene Straf / en by vermydingh des hooghsten Bans. J. de Rubeis. „Not.

De Kerck, waer in sulcks geschied was, gesflooten; de Geestlijcke geëxcommuniceert.

ITALIEN

Daer-en-boven ordonneerde de Paus / dat al de Kercken / waer in Marquis de Lavardin sou willen komen / terstond voor hem souden geslooten werden. Verbood oock den Kardinael d'Estree, sigh in 't Fransche Pallays / of ergens elders / daer Lavardin was / te laeten vinden / op straf der alderscherpste Kercklijcke Censure. Sond oock noch een Expressen nae Parijs, en deed sijnen Nuncius alles weeten / om Koningh Louis hier van bericht te geven; en te gelijck van de Redenen / waerom hy sulcks had gedaen. Ter dier tijd wierd een Teeckeningh gesien / waer in Innocentius en Louis met de Hoofden tegens malkander hardevolden. Achter den Paus stond de Gereghtighed; aghter den Koningh

Sonderlingen yver van *Innocentius* in dit stuck.

Satyrische Figuer.

't Geweld: aen de reghterhand van Louis, Lavardin, met een Draeck op de schouder / die hem yets in 't oor scheen te luysteren. Pasquijn gaf oock dickmael steeckelige Schimpdighten te leesen.

Marquis de Lavardin

Lavardin gaf een Manifest uyt; waer van den korten Inhoud is: Hy, als des *Alderchristl.* Koninghs *Extraordinair Ambassadeur* aen Paus *Innocentius* d'XI., kon niet geloven, dat sulck een gedruckt, en te *Romen* uytgegeven *Placcaet*, betreffende sijn' *Excommunicatie*, uyt kraght van eene hem onbekende, en in *Frankrijck* noch niet *gepubliceerde Bul*, van sijne Heyl. selfs afquam; wijl geen vernuftig, onpartijdig, en van driften tegens *Franckrijck* bevrijd persoon in de gantsche *Christenheyd* sou te vinden sijn, die sigh sou konnen inbeelden, dat een Paus, even in dien tijd, dat de Koningh met soo goeden *Succes* bemoeyd was, om sijn' Onderdanen weer te brengen in den schoot der *Catholijcke* Kerck, sigh soo verr' sou laten verleyden, van den *Ambassadeur* eens soo grooten *Monarchs*, en oudsten Soons der Kerck, alle *Audientie* te weygeren; daer doch sijne Maj., onaengesien de geduerige veraghtingh, die de Pauslijcke *Ministers* tegens hem lieten blijcken, sijnen *Ambassadeur* niets hooger had aenbevoolen, als sijne Heyl. te bewijsen een Kinderlijck *respect*; 't welck hy altijd tegens deselve wou draegen. Dat oock sijne Maj. alle vlijt deed aenwenden, om 't goed verstand tusschen den Paus en hem te herstellen. Noch onwaerschijnlijcker scheen 't, dat hem de Kerck van *S. Louis* verbooden, en hy opentlijck in den Ban gedaen was; daer hy niet 't minste had begaen, waer mee hy sulck een Kercken-straf moght hebben verdiend: en men noch niet wist, wat voor een ordre hy van den *Alderchristlijckstén* Koningh had. Hy oock geen *Excommunicatie* onderworpen kon sijn: waer van sijnen *Character*, als *representeerende* de geheylighde persoon van soo een grooten *Monarch*, hem billijck had behooren te bevrijden. God wou hem (*Lavardin*) behoeden, dat hy sulck een onverantwoordlijck bedrijf sijne Heyl. sou

het te *Romen* opentlijk

uytgaen een *Manifest*,

tot *Justificatie* van sijns Koninghs, en sijn bedrijf;

met beschuldi-

ITALIEN

ſou te laſt leggen. Hâd ſigh alleen te beklagen over den hoogmoed en vermeetenheyd der geene, van welcke ſijne Heyl., wegens ſijnen hoogen ouderom, ſigh bedienen moeſt; en niet anders deeden, dan hem af te voeren van de Vaderlijcke liefde, die de vroomſte en heyligſte Pauſen altijd de Koningen van *Franckrijck* hadden toegedraegen; ſijn verſtand door veele voorwendingen te verwarren; hem tegens *Franckrijck* te verbitteren; verhinderende dat hem (*Lavardin*) geen gehoor wierd vergund; op dat door ſijnen Voordragh ſijne Heyl. oogen niet geopend moghten werden. Hy was niet alleen niet gekomen, om Indrangh te doen in ſijne Heyl. tijdlijcke *Juriſdictie*; maer oock, in geval deſelve van yemand moght aengevoghten werden, ſoo wou ſijnen Koningh al ſijn vermogen aenwenden, tot handhavingh des H. Stoels, en des ſelven *prærogativen*: 't Welck dan billijck ſijne Heyl. moeſt bewegen, dat 't *Reſpect* van d' *Ambaſſadeurs* deeſes *Monarchs* niet geſchonden wierd. En wijl hy (*Lavardin*) 't Beſit, waer in de *Franſche Ambaſſadeurs* altijd waeren geweeſt; de Hertogen *de Crequi*, *de Chaulne*, en d' *Eſtree* genooten hadden, niet alleen uyt kraght van 't oude Voorreght der Kroon *Franckrijck*, maer ook volgens 't *Tractaet* van *Piſa*, niet hooger wou uytbreyden, ſoo ſou geen verſtandigh Menſch ſigh konnen inbeelden, dat d'aengematighde *Excommunicatie* hem aengingh; in aenmerckingh, dat de gantſche *Franſche* Kerck, *Anno* 1500. te *Tours* verſameld geweeſt, d'aengetrockene *Bul de Cœna Domini* weerſproocken heeft; als gegeven van een Paus, die voor een dood-vyand was verklaerd; noyt in *Franckrijck* aengenomen, noch *gepubliceert*. 't Was derhalven genoegh, dat de *Marquis de Lavardin* was des *Alderchriſtl.* Koninghs *Ambaſſadeur*; en dien volgens, ſoo langh hy deeſe *Character* droegh, en des Koninghs ordre volghde, van Kercklijcke Straf vry. Hield ter dier oorſaeck onnoodigh, van de genoemde *Excommunicatie* eens qualijck-*geinformeerden* Paus aen ſijne Heyl. ſelfs t' *Appelleeren*; vermits, alſmen hem *Audientie* gaf, d' Inbeeldingh, hem van *Franckrijcks* vyanden ingedruckt, ſou verdwijnen. Hield oock ondienſtigh, t' *Appelleeren* aen een wettigh *Concilium*. Echter *Proteſteerde* hy van nu af, ſoo verr' noodigh ſijn moght, over de *Nulliteit* van al 't geſchiedde, of wat noch voorts tegens ſijn perſoon, *Familie*, en Huysgenooten *gepronuncieert* of aengeplackt moght werden. Verklaerde daer benevens, ſoo yemand, van wat voor een *Qualiteit* hy was, hem niet ſou betoonen 't *reſpect*, aen ſijnen *Character* verſchuldighd; dat deſelve ſou te verantwoorden hebben voor God en Menſchen al 't onheyl, 't welck de beleedigingh (de Maj. eens ſoo grooten Konings toegevoeghd, met ſchendingh van 't Reght der Volckeren aen den perſoon ſijns *Ambaſſadeurs*), nae ſigh kon trecken. Gedaen te *Romen*, den 28. *December* 1687.

(Margin: ginghvan den Paus, en ſijne *Miniſters*; nevens *Proteſtatien*, en bedreygingen; oock andere aenmercklijkheden: waer van den korten Inhoud. Hier beknoptlijck werd ter neer geſteld.)

Seer eubel nam Koningh Louis 't gebeurde op; en deed den Nuncius aenſeggen: Sijne Maj. had de laetſte Pauſen/ wylſe ſigh tegens hem altyd wel gecomporteert hadden/ in groote Conſideratie gehouden: doch deeſe Paus ſogt andere Weegen. Sijne Maj. had/ tot betooningh van kinderlijck reſpect, ſijnen Ambaſſadeur nae Romen geſonden; doch men wou hem geen Audientie geven. Men droegh niet de minſte æſtime voor den Miniſter van ſulck een Koningh. Derhalven hy oock deeſen Paus niet kon aenſien ſoo als desſelven Voorſaten. Moeſt hem oock laten aenſeggen/ dat hy den Hertogh van Parma wou helpen aen 't Hertoghdom Caſtro. Indien Innocentius geen Satisfactie gaf/ ſoo wou hy op andere middelen bedaght ſijn. Dit wierd oock al d'Italiaenſche Princen en d'Uytlandſche Ambaſſadeurs bekend gemaeckt. En gewiſlijck/ indien korts hier nae niet waere voorgevallen de wonderbaere veranderingh in Engelland, Louis ſou buyten twyffel Innocentius met Oorlogh aengetaſt; hem niet minder verſchoond hebben/ als hy Alexander de VII. had gedaen; jae vermoedlijck noch arger hebben gehandeld.

(Margin: Koningh *Louis* neemd 't geſchiedde ſeer euvel op, en dreygd Paus *Innocentius* hard. Wat hem verhinderd heeft, den Paus op 't lijf te vallen; te weeten, d' *Engelſche* veranderingh.)

Lavardin ſond 't gedagte Maniſeſt aen alle Italiaenſche Princen; gezeegeld met een Signet, waer in een Bergh ſtond/ tegens welcke den Blixem aenſloegh/ met deeſe woorden *Impavidum ferient ruinæ.* Soo veel als: Sonder vrees voor verderf. Hier nae reed hy uyt/ een deel volcks by ſigh neemende/ om aen te grijpen de geene/ die hem 't behoorlijck reſpect niet ſouden betoonen; vermits 't gemeene volck alreeds ſchimplijk van hem begon te ſpreecken. Ten ſpijt van de Bul des Paus gingh hy in de Kerck S. Petri Montorio, om den Godsdienſt by te woonen; doch deſelve wierd niet gehouden. Deed den Pater Guardiaen Franceſco verſoecken/ by hem te komen; doch hy verontſchuldighde ſigh. Daer nae begaf hy/ wel vergeſelſchapt/ ſigh weer nae de Hoofdkerck in 't Vaticaen, daer hy de voeten van S. Petri Beeld kuſte.

(Margin: Bedrijven van *Lavardin* te *Romen*; in ſpijt en tot veragtingh van de *Pauſlijcke Bul.*)

Onderwijl hield d'Ambaſſadeur des Koninghs Jacobi van Engelland by den Paus aen/ dat hy den Jeſuit P. Peters wou toeſtaen/ ſijn' Ordre te mogen verlaten/ ten eynde ſijnen Koningh hem moght bevoorderen tot 't Aertsbiſdom van Jorck; op dat hy by een grooter Character de Roomſche Kerk grooter dienſt moght doen. Braght hier toe by 't Exempel van de Jeſuit P. Nithard: met byvoegingh/ dat ſijnen Koningh/ in geval van weygeringh/ ſeer gevoellijck daer van ſijn ſou. Doch Innocentius wou geensſins hier in bewilligen; voorwendende/ dat dit niet dienſtigh was. Men moeſt de Ketters in Engelland niet noch meer verbitteren; die buyten dat de Jeſuiten genoegh haetteden; te meer/ wijl deſelve gewoon waeren ſigh in alle Hoven/ Staets- en Politique ſaecken in te dringen. Dus wierd Koningh Jacob en ſijnen Ambaſſadeur afgeweeſen.

(Margin: Koningh *Jacob* van *Engelland* verſoeckt aen den Paus de *Jeſuit P. Peters* toe te ſtaen, ſijn Ordre te moogen verlaten, om hem dan Aertsbiſchop te maecken; doch afgeweeſen.)

't Parlament te Parijs gaf een Arreſt uyt tegens de Pauſlijcke Bul en Excommunicatie. 't Selve wierd op veele plaetſen te Romen aengeſlaegen; doch door de Sbirren, op ordre van d'Inquiſitie, over al afgeſcheurd.

(Margin: *Arreſt* des *Parl* van *Parijs* tegens den Paus. 1688.)

Op 't alderkortſte moeten wy den Leeſer eenigh berigt geven van de gelegenheyd der Quar-

(Margin: Kort bericht voor den *Leeſer*.)

ITALIEN

Quartiers-vryheyd / waer uyt deese twist tusschen de Paus en Koningh van Franckrijk ontstond; immers / die Louis tot een voorwendingh opnam. Al voor veele jaeren hadden de Bediende der Uytlandsche Ambassadeurs te Romen sigh beginnen te stellen tegens de Sbirren, of Gerightsdienaers / alsse ontrent der Gesanten Pallaysen voorby gingen / om misdaedige gevangen te neemen. Echter liet de doemaelige Regeeringh niet nae / de schuldige te straffen. Eyndlijck begonden d'Ambassadeurs selfs alleenyen een Vryheyd, of Azylum, voor haere Woonigen en d'omstaende Huysen te begeeren; of liever / sy eygenden selfs sigh deselve toe; en onderstonden sigh een deel Huysen / jae Straten / daer onder te betrecken; niet willende / dat de Sbirren in deese uytstreckingh souden koomen / of volvoeren d'ordre / haer van 't Gereght gegeven. Hier uyt volghde / wijlse den loop der Justitie stuytteden / waer door de Misdaedige de Jurisdictie van de Paus en der Overheden onttrocken wierden; dat alle Banquerottiers / Hoeren / valsche Speelers / Pasquillanten, Moordenaers / en de snoodste Schelmen / daer heenen vlooden / als in een verseeckerde Vryplaets; onaengesien Sonneklaer is / dat 't beletten der Justitie over sulcke Booswighten 't verderf der Stad moest veroorsaecken. De Pausen stelden'er sigh wel tegen; oock Paus Innocentius de X., als hy Anno 1649. vernam / dat twee Moordenaers sigh hadden geretireert in 't Pallays des Franschen Ambassadeurs, sond de Sbirren, nevens een geheele Compagnie Soldaten / derwaerts / welcke in 't Pallays vielen / en de misdaedige daer uyt haelden: echter wierd dit quaed niet uytgeroyd. De Romeynen is genoegh bekend / dat noch ten tijde van Alexander de VII., Naesaet van Innocentius de X., hier niet bewust was / dat d'Ambassadeurs 't Regt van Vryheyd haerer Quartieren hadden.

van de Gelegenheyd der Quartiers-vryheyd van d'Ambassadeurs te Romen; wat se is, en hoe opgekomen.

Seer sleght is't / dat Marquis de Lavardin in sijn Manifest sigh beroept op 't Tractaet van Pisa, Anno 1665. 't Streckt hem tot nadeel. In 't IX. Artijckel staet niet anders / als dat sijne Heyl. sijne Bediende uytdrucklijck sou beveelen / sijne Maj. Ambassadeurs te betoonen 't Respect, 't welck betaemd beweesen te werden aen persoonen / representeerende soo een groot Koningh / d'eerstgeboorne Soon der Kerck / van sijne Heyl. seer hoogh geaght en geliefd. Van de Quartiers-vryheyd is niet eens gewagh gemaeckt. De Pauslijcke en Fransche Gevolmaghtighde tot deese onderhandelingh waeren Rasponi en Monf. Bourlemont. D'oorsaeck der Byeenkoomst was 't verschil tusschen de Koningh van Franckrijck en de Paus / wegens de Schimp / die de Fransche Ambassadeur Crequi prætendeerde, hem te Romen te sijn bejegend door de Corsen; waer van voor deesen is gesprooken. Trotslijck eyschte hy Satisfactie. Onder d'Artijckelen, in sijnen Naem nae Romen gesonden / stond: Dat men / tot meerder verseeckerdheyd der Fransche Ambassadeurs, niet sou gedoogen / dat Soldaten of Sbirren meer souden gaen over de Fernesische Plaets / daer de Gesanten van Franckrijck logeerden. Doch de Staets-Cancellery getuyghd / dat de Paus hier op antwoordde: Hy kon hier in gantschlijck niet bewilligen / wyl hy hier door opentlijck sou afstand doen van dit gedeelte sijner Jurisdictie over de Stad Romen. Andere Ambassadeurs souden even 't selve willen hebben; en alsoo d'Apostolische Stoel beroofd werden van de Heerschappy over een groot gedeelte der Stad. Anders wou hy den Ambassadeur en desselven Familie alle behoorlijck respect laeten weervaeren. Vermits nu Crequi doemaels de Vryheyd sijns Quartiers soght te bekoomen, soo blijckt / dat hy die te vooren niet heeft gehad. In de Conferentie deeses Hertogs met den Pauslijcken Plenipotentiarius Rasponi den 23. Junius 1665. by Ponte Buenvicino (Beauvoisin) gehouden / drongh hy niet verder op de vryheyd der Fernisische Plaets; maer verklaerde sigh / dat sijnen Koningh / wanneer d'overige poincten waeren afgedaen / daer mee te vreeden sou sijn / dat de Paus de Fransche Ambassadeurs alle behoorlijck respect betoonde; en hier by de verseeckeringh gaf / welcke van andere Potentaten gemeenlijck gegeven werd. Dus quam Duc de Crequi weer te Romen; maer bleef 'er niet langh. Duc de Chaulne quam in sijne plaets / onder de kortdurende regeeringh van Clemens de IX.; die sigh tegens Franckrijck sonderlingh wilvaerdigh toonde; den Koningh seer veel toestond; selfs ook 't Noemen der Bisschoppen van Metz, Tul, en Verdun. Doemaels droegh wel yets toe / waer uyt men sou moogen besluyten / dat men de Vryheyd in de Huysen aen de Fernesische Plaets wou prætendeeren; doch is noyt toegestaen. Maer onder Clemens de X. bracht dit schaedlijck misbruyck ten vollen in. D'Ambassadeurs verwijderden niet alleen de gewaende Quartiers-vryheyd / maer begeerden ooch / dat al de Huysen haerer Bediende en Handwerckslieden / welcke 't Wapen des Ambassadeurs boven hare Deuren hingen / even-gelycke Vryheyd / als 't Fransche Pallays / souden genieten / schoon de gedaghte Huysen verr' daer van daen stonden. Meer andere dingen voerdense in; tot groote schade van 't gemeene best; als / dat haere Bagagie van geen Tollenaers of Pagters mogt gevisiteert werden / &c. Echter heeft de Regeeringh sigh altijd sigh soodaenigh daer tegens geset / dat men met geenen grond 't besit van deese Quartiers-vryheyd kan bewijsen in dien tijd gehad te hebben. Want of men schoon geen geweld daer tegens gebruyckte / soo liet men echter niet nae daer over te klaegen by de Principalen der Gesanten.

Seer flecht was't, dat Marquis de Lavardin sigh beriep op 't Tractaet van Pisa: vermits 't selve hem niet ten voordeel maer naedeel streckte. Waer by dan noch verscheydene aenmercklijcke saecken ontrent deese Stof werden opgehaeld, tot bewijs, dat d'Ambassadeurs noyt 't recht noch 't Besit van Quartiers-vryheyd hebben gehad.

In sulck een staet stond de saeck onder Clemens de X. Sijnen Naesaet Innocentius de XI. pooghde dit boose quaed gantsch uyt te roeyen. D'aenvangh maeckte hy met d'afschaffingh der Sauveguarden, welcke d'Ambassadeurs aen andere overdeeden; en beval / op deselve geen aght te neemen; maer de geene /

Hoedaenigh Innocentius d'XI. handelde,

geene / die sigh daer mee wilden behelpen / aen lijf en leven te straffen. Met d'Intreckingh van de Vryheyd der Quartieren wou hy saghtjens gaen; eerst alle middelen van beleefdheyd in 't werck stellen / door Vertooningen aen Franckrijck en d'andere Kroonen.

Om deese snoode vryheyd der *Quartieren* af te schaffen:

De Redenen van sijnen Nuncius in Franckrijck braghten 't soo verr' / dat Louis bekende d'ongeregeldheyd van dit werck / en de snoode Gevolgen van 't selve: oock beloofde / indien d'andere Kroonen tot afstand konden bewoogen werden / dat hy de laetste niet sou sijn. Maer niet langh bleef hy in deese goede meeningh. Want in December 1687. liet hy den gemelden Nuncius hooren: dat hy geresolveert was / de Vryheyd der Quartieren te defendeeren, als een Regt / 't welck sijne Voorsaten hadden genooten.

waer by oock aenmercklijcke dingen voorkoomen.

Men meend / dat sijnen Ambassadeur te Romen hem hier toe aensettede; wijl hy / door Banquerottiers, Moordenaers / Dieven / &c. in sijne beschermingh te neemen / van haer seer groote Geldsommen trock / en by deese Schelmen in groote aghtingh was. Hier op nu droegh sigh toe 't geen hier boven verhaeld is. Waer by noch diend / dat Innocentius, eer hy tot den vollen ernst trad / by Koningh Louis door Beeden / Vertooningen / en Redenen dickmael aenhield / dat hy doch op deese saeck / den wegh tot alle boosdaeden / en de handsluytingh der Justitie, niet wou blijven staen; doch alles te vergeefs. Derhalven hy / op dat de Fransche hardneckigheyd d'andere Vorsten niet tot een quaed voorbeeld moght dienen / de gemelde Bul uytgaf.

Overweegingh,

De geheele saeck quam bysonderlijck hier op aen: I. Of de Paus bevoeghd is geweest / sulck een Bul uyt te geven. II. Of hy de Straf des Bans daer by heeft konnen stellen.

I. Of de Paus bevoeghd was, sulck een *Bul* uyt te geven,

Belangende 't I., wanneer men met de Roomsche Kerck de Paus aenmerckt als een souverain Hoofd / soo is onloogchenbaer / dat 't Reght / en 't stellen van Wetten / tot Straf der misdaeden / en handhabingh der Justitie; tot behoudenis der gemeene rust / en de seeckerheyd des volks / een onafscheydlijck stuck der souverainiteit is. Jae / niet alleen een Reght / 't welck alle Potentaten gebruycken konnen / maer uyt kraght van haer Ampt gebruycken moeten. Is nu de Paus Overheer te Romen, soo koomd hem indisputabel dit Reght toe. En 't is in de geene / die Roomsch-Catholijck willen sijn / de grootste onbillijckheyd / de Paus (by haer een souverain Vorst) minder Maght te willen geven / om grouwel-daeden binnen Romen te straffen / als andere Vorsten in haer Gebied hebben: hem te willen dwingen / allerley schelmstucken haeren loop te laeten / sonder Justitie te moogen oeffenen. Schoon eenige Pausen dit moghten geooghluyckt hebben / soo is daer door 't reght des Pauslijcken Stoels niet wegh-genoomen; om weer tot de versuymde plight te moogen treeden; jae moet het doen.

tegens de vryheyd der *Quartieren.*

II. Of hy de

Op 't II.: Heeft dan de Paus een Bul, tot vernietigingh van de qualijck sigh aengematighde Vryheyd der Quartieren van d'Ambassadeurs, mogen geven / en daer in verwittigen / dat hy niemand / die sigh deese Vryheyd sou willen toe-eygenen / voor Ambassadeur sou erkennen; 't welck / volgens de gronden der Roomsche Kerck / onloogchenbaer is (en / soo veel de weeringh van boosdaeden / de voorstand der Justitie betreft / welcke van een Vorst moet geschieden / by alle Volckeren sal toegestaen werden) / soo heeft hy oock de Maght / volgens deselve Grondregel der gemelde Kerck / den Ban te setten op d'Overtreeders der Bul. Want geen Roomsch-Catholijck kan ontkennen / dat de Kerck / of Paus / geen reght en maght sou hebben / tot stuytingh van openbaere misdaden in 't tijdlijck / den Ban te gebruycken. Die dit loogchende / sou onder de Censure der Inquisitie geraecken. Sulcke redenen braghten de Romeynen voort.

Straf des Bans daer by heeft konnen stellen.

Verder bedrijf van *Lavardin*, een door den Paus gevangen genomene Mannemoordster helpende ter ontvliedingh, en selfs de Gerights-dienaers gevangen neemende.

De groote Fransche toerustingen ter Zee / en de dreygementen deeses Konings / stelden geheel Italien in vrees. Innocentius wierd echter daer door niet afgeschrickt. Onderwijl deed Marquis de Lavardin de Ronde / en gebruyckte andere ongewoone middelen / ten spijt / immers verdriet / des Paus / om sijne Quartiers-vryheyd te verdeedigen. Een Vrouwspersoon / die haren Man vermoord / en welcke de Paus doen vatten had / hielp hy tot d'ontvlughtingh. Nam de Gerights-dienaers / die voorby sijn Pallays gingen / gevangen. Eyndlijck begon hem te verdrieten / dat sijnen Koningh hem gebruyckte in sulck een verwarde en moeylijcke saeck / welcke hem by de gantsche weereld veraghtlijck maeckte; wijl hy soo opentlijck de Fransche fierheyd tegens den Roomschen Stoel met soo veel onbetaemlijckheden ten toon stelde.

Houd sigh wat stil; en waerom.

Vermits oock Koningh Louis reflectie nam op de saeck van Keulen, en de verkiesingh van Furstenbergh tot Aertsbisschop-Keurvorst; welcke Keur hy van den Paus geerne bevestighd gesien had / soo hield de Marquis sigh ontrent sijne Quartiers-vryheyd gantsch stil.

Eene der redenen, waerom de Paus de Keur van Kardinael *Furstenbergh* tot Aertsbisschop Keurvorst van *Keulen* niet wou *approbeeren.*

Evenwel wou Innocentius daerom den Franschen Koningh in de Confirmatie niet te wil sijn. In tegendeel begunstighde hy Prins Clemens van Bayeren. Onder de Duytsche Geschiedenissen is hier van gehandeld. Men gaf te Romen voor / dat onder de redenen / waerom de Paus de Keur van Furstenbergh niet wou approbeeren, oock deese was / dat dien Kardinael aen den Koningh van Franckrijck wegens 't Bisdom Straetsburgh den Eed had afgelegt / 't welck hy geensins / als een Duytsch Vorst / en uyt kraght der Rijcks-Constitutien, vermoght te doen.

Koningh *Louis* begind geweld tegens *Innocentius* te gebruycken; neemd de Stad

Dit deed de Françoisen roepen / dat de Paus haeren vyand was; en de Kardinael d'Estree, verslaefd aen Franckrijcks Interes, Innocentius dreygen / dat Koningh Louis 't Reght van Kardinael Furstenbergh met de Wapenen sou voorstaen; ja selfs sijn Krijgs-volck in Italien voeren / om sijne Heyl. te dwingen / aen Duc de Parma 't Hertoghdom

ITALIEN

Castro weer over te geven. Ondertusschen sou hy Avignon in besit neemen. Evenwel kon hy den Paus geen schrick aenjagen: onaengesien Louis de Stad Avignon met'er daed wegh nam; en Lavardin van uyt Romen aen d'Italiaensche Prinçen schreef / dat sijnen Koningh / nae langh geduld / de Wapenen in Italien sou gebruycken; doch niet met voorneemen / haere rust te verstooren. Al d'onkosten / van sijn Maj. hier toe aen te wenden / sou 't Pausslijck Huys moeten vergoeden / &c.

Avignon wegh; en dreyghd Italien.

Pasquyn is doende tegens Lavardin,

Veele Franschen quamen over Zee te Romen by Lavardin, om den Paus in angst te setten: doch hy bekommerde sigh daer over niet. Hier tegens moest de Marquis van Pasquyn dickmael oock een streeck geboelen. Men bond eens in 't Fransche Quartier, desgelijcks aen S. Louis Kerck / verscheydene Cedels aengeslagen; noodigende alle Françoisen in deese Kerck te koomen / om het Te Deum Laudamus te helpen singen over de heerlijcke Victorie van Koningh Louis, in 't verovoren van Avignon. Deese Spotterny verdroot de Marquis boven maeten seer. Een scharp ondersoeck liet hy nae den Autheur doen; doch hy was wijser / als sigh te laeten vinden.

en Koning Louis, over 't inneemen van Avignon.

Nieuwe bedreygingen van Franckrijck aen Innocentius;

Franckrijck nu wat anders in 't hoofd hebbende / had Koningh Jacob van Engelland voorgeslagen / om Mediateur tusschen hem en Innocentius te sijn; die oock eyndlijck desselven Middelaerschap aennam / doch met dit besluyt / dat hy noch de Vryheyd der Quartieren gedoogen / noch de Kardinael van Furstenberg tot Aertsbisschop van Keulen confirmeeren sou. Wijl nu Kardinael d'Estree, uyt naem van Louis, noch harder begon te dreygen / liet Innocentius hem hooren: Hy won den Koningh van Franckrijck ten gevalle doen alles wat niet tegens d'eere Gods en sijne Conscientie streed: maer 't geen daer tegens liep / moest men van hem niet verwaghten. Oock begon hy op Defensie te dencken; Civita Vecchia te fortificeeren, en volck te werven.

en desselven volstandigheyd. 1689.

Versoeck van d'Envoyé des gevloodenen Koninghs Jacobi aen den Paus; en desselven antwoord, seer bedencklijck.

D'Envoyé Mylord Porter, van wegen den nu uyt Engelland gevloodenen Koning Jacob te Romen residerende, hield seer aen / dat sijne Heyl. den Koningh van Franckrijk vergenoegingh sou geven / wijl sulcks sou strecken ten besten der Christenheyd; doch kreegh tot antwoord: De Beleediger kon van den Beleedigden geen Satisfactie eysschen. Oock beklaeghde hy sigh over 't quade Tractement, sijnen Nuncius Dada te Parijs aengedaen; seggende: De Prins van Oranje en andere van de Roomsche Kerck afgesonderde hadden in Engelland meer beleefdheyd tegens hem gebruyckt, als d'oudste Soon der Kerck deed.

Aenmerklijcke redenwisselingh tusschen de dreygende Kardinael d'Estree,

Wederom seyde de Kardinael d'Estree tot hem: Sijnen Koningh had hem ordre gesonden / den Pausslijcken Gouverneur van Civita Vecchia te doen aenseggen / dat hy alle Scheepen uyt de Haven sou doen vertrecken; in tegendeel de Fransche daer laeten inloopen / indien hy niet gebombardeerd won werden (Civita Vecchia leght in 't Erfgoed van S. Pieter); doch ontfingh deese Heroïque antwoord: Segh uwen Koningh, dat sijne dreygementen my gantschlijck niet verschricken. Wanneer sijne Vloot voor Civita Vecchia koomd ter Bombardeeringh, sal ik van uyt mijn Vaticaen sulck een Bombe op deselve werpen, dat al sijne Scheepen daer van met eenen slagh nae den afgrond sullen sincken. Dus kon Franckrijck Innocentius niet nae sijne hand setten; en d'Estree stond over deese reden verbaesd; die echter eyndlijck liet hooren: Wijl hy handtastlijck bemerckte sijne Heylighheyds bestendige genegenheyd tot de vyanden der Kroon Franckrijck; en hy van sijnen Koningh bevel had/nevens Lavardin en alle te Romen sijnde Françoisen, sigh op 't spoedighste van daer wegh te maecken / soo begeerde hy voor datmael niets meer / als sijnen Zeegen. Waer op de Paus weer: Gae heenen, en sondigh niet meer. Korts daer nae versoght hy weer Audientie. Innocentius wendde onpasslijckheyd voor; en wees hem tot den Kardinael Cibo; tot wien hy seyde: Hy had van sijne Maj. een Brief ontfangen; waer van d'Inhoud was: Wijl de Paus hem (Louis) de schuldige Satisfactie op sijn' eysschen niet wou geven; sijnen Ambassadeur Lavardin de versoghte Audientie weygerde; denselven buyten schuld had geexcommuniceert en in den Ban gedaen; nu 18. maenden langh onder den selven gehouden / soo riep sijne Maj. hem van daer weer nae Franckrijck.

en Paus Innocentius; van sonderlinge gedenckwaerdigheyd.

Eyndlijck roept Koningh Louis sijnen Ambassadeur Lavardin uyt Romen nae Franckrijck, en Innocentius heeft het uytmaer gehard tegens hem.

Als Cibo dit Innocentius aenkondighde / verheughde hy sigh seer daer over; en borst uyt. Nu begind sijn Alderchristl. Maj. wel tegens my te handelen. Lavardin vertrock den 20. 30. April 1689., met een Gevolgh van meer dan 700. persoonen / over Siena nae Parijs. Dus wierd nu 't gepogch der Françoisen onwaeraghtigh gemaeckt / te weeten: Dat de Paus Lavardin wel uyt den Hemel mogt sluyten (siende op d'Excommunicatie), maer niet uyt Romen sou konnen krijgen. In d'18. Maenden / welcke hy hier was geweest / had hy den Koningh gekost voor sijnen Hofstoet / bestaende in 500. Koppen 300000.; voor sijn persoon alleen over de 100000. Rijcksd. Dus nam de Vryheyd der Quartieren te Romen een eynd; en de Paus had het tegens Koningh Louis, onaengesien alle Manifesten, Protestaten, Dreygementen/ &c./ uytgehard.

Sieckte van Paus Innocentius.

Nae de verrightingh van dit groot en goede werck heeft hy niet langh geleeft. Sijnen Ouderdom / beesigheyd in veele misbruycken wegh te neemen; de langhduerige en vinnige quellingen / hem van Franckrijck aengedaen / hadden hem seer verswackt. By sijn' onpasslijckheyd quam 't Podagra, vergeselschapt van een sleepende Koorts; welcke daeghlijcks toenam; derhalven hy bemerckte / sijn eynde nae by te sijn. Wijl'er noch 10. Kardinaels plaetsen open stonden / wierd hy van sijne vertrouwdste Ministers vermaend / de Promotie op sijn Bed te verrighten. Doch hy antwoordde: Had God gewild, dat de Promotie sou geschieden, hy sou hem oock

ITALIEN

Eenige ſijner laetſte redenen.

oock geſondheyd hebben gegeven om deſelve buyten 't Bed te doen. Als hem geſegt wierd/ dat eenige Kardinalen buyten de Kamer ſtonden/ om voor ſijn afſcheyd met hem te ſpreecken; liet hy hooren: Geef haer uyt mijnen naem den Zeegen; en ſegg' haer, dat ick niet meer in ſtaet ben, om van Weereldlijcke ſaecken yets te hooren ſpreecken. Maer laetſe bidden, datſe my een vroome Naeſaet mogen verkieſen. Tot den Kardinael Coloredo gebruyckte hy deeſe woorden/ doe hem de tong alreeds begon te verſtyven: 'k Had gemeend, 't Collegie der Kardinalen by een te roepen, om 't ſelve te vermaenen, my ſulck een Succeſſeur te geven, die verbeeteren moght mijne, niet met wil, maer uyt onkunde, begaene feylen. Doch wijl 't mijn' uyterſte ſwackheyd niet toelaet, ſoo draegh ick u op, uyt mijnen Naem de gantſche Verſamelingh der Kardinalen dit voor te houden, op de beweeghlijckſte wijs, die u doenlijck is.

Sijn overlijden. *Aenmerklijckheyd.*

Stracks daer nae gaf hy den Geeſt/ in de derde Maend van 't 78. jaer ſijns Ouderdoms; nae dat hy 12. jaeren 10. maenden 22. dagen Paus was geweeſt. Even in 't oogenblick ſijns overlijdens waeren drie Boogen van de groote Schouwburgh/ genoemd Coloſſæum, juyſt daer de Martelaers ſtonden/ en 't Kruys opgereght was/ ingevallen. 't Lijck wierd van den Pauſlijcken Chirurgijn Hippolyto Magnani geopend/ in 't by ſijn der Lijf-Doctoren. Men bevond hem ſeer mager. Al de Leeden lieten ſigh op een verwonderlijcke wijs buygen/ en beweegen. Doe men 't Onderlijf opſneed/ ſagh men bynae geen teecken van eenigh vet; en de Muſculen als maer dunne Huydjens. Maegh/ Longe/ en Lever waren van een goede geſtalte: maer aen de Nieren vond men verſcheydene Geſwellen; ſommige weeck/ andere hard/ van aenſien als Waterblaſen: in de Nieren twee groote Steenen/ van ſoo een gantſch ſeldſame gedaente/ datſe lighter met 't Pinſeel af te ſchilderen/ als met de Pen te beſchrijven ſouden ſijn. Die in de lincker Nier lagh woegh 9. in de reghter 6. Oncen. Verwonderlijck was 't/ dat in deeſe Steenen eenige holle ſtreepen waeren/ waer door de Pis tot de Watergangh had konnen vloeyen/ ſonder verhinderingh. In de Blaes was geen Steen. 't Hert bevond men groot en geſond; doch inwendigh beſwaerd met geronnen bloed.

Hoe inwendigh by d'openingh bevonden; en ſonderlinge ſeldſaemheden.

Frankrijk had hem groot verdriet aengedaen.

't Was te ſmertlijcker voor deeſen Paus geweeſt/ daer al de Potentaten hadden afſtand gedaen van de Vryheyd der Quartieren, dat alleen Koningh Louis ſoo geweldigh ſigh tegens hem opſtelde. Eenige andere aenmercklijckheden van deeſe Stof kan de Leeſer vinden in ons Vervolgh op Leutholfs Groot Toneel der Hedensdaeghſche Weereld, van pag. 115. tot 120. Onder de Pauſen deeſer Eeuw magh hy de beſte genoemd werden.

Eenige Maenden te voren was nae 't Graf voorgegaen de ſeer berughtede Koningin Chriſtina van Sweeden:

Eenige Maenden te vooren/ doch in 't ſelve jaer/ was hem nae 't Graf voorgegaen de ſoo ſeer berughtede Koningin Chriſtina van Sweeden. Tſederd een wyl tijds wasſe aengevallen geweeſt van een Waterſughtige ſwellingh. In Februarius gevoeldeſe een ſeer groote matheyd; ſoo datmen aen haer leven twijffelde. Sy maeckte derhalven haer Teſtament. Evenwel/ nae d'inneemingh van Antimonie-pillen, geraecktéſe tot beterſchap. Niet te min deedſe door den Pauſlijcken Secretarius Albani Innocentius aenſeggen: Sy badhem om vergifnis/ datſe ſigh in ſoo langh voor ſijne voeten niet neergeworpen; ſijne veelvoudige goedheyd niet erkend; dickmael qualijck van hem geſprooken had; 't welck haer hitſigh en gevoellijck Temperament was toe te ſchrijven. Doch ſy ſou niet vergenoeghd konnen ſterven/ indienſe niet oock te gelijck voor haere Bediende/ die ſigh tegens de Juſtitie hadden geſet/ genade verwierf. Daer op ſond Innocentius haer een Abſolutions-brief toe/ met vol Pardon voor haer en de haere: jae oock noch de Kardinael Ottoboni, in ſijn pleghtlijck Habijt, om in ſijnen naem 't voorgedagte te bekraghtigen; met aenbiedingh/ dat hy/ onaengeſien ſijn eygene ſwackheyd/ haer perſoonlijck wou komen beſoecken/ indien 't haere Maj. dienſtigh kon ſijn.

Wat tuſſchen haer en Innocentius voorviel in hare Sieckte.

Ander geval.

Waerlijck hadſe dickmael ſeer leppig van de Paus geſprooken; doch als hem ſulcks wierd aengebraght/ ſeyde hy daer op niet anders/ dan: 't Waren woorden van een Vrouwsperſoon. Sy/ dit vernemende/ hield dit voor een nieuwen hoon/ en veraghtingh haers perſoons. In 't IV. Boeck, onder de Sweedſche Geſchiedeniſſen hebben wy van haeren aert/ en in veele dingen ſeer ſleghten roem geſprooken. Op haere beeterſchap deed Innocentius het Te Deum Laudamus ſingen: Maer weynige weecken hier na vertoonden ſigh eenige toevallen van Apoplexie; waer by de Koorts quam; welcke haer weghruckte den 19. April 1689./ in 't 63. jaer haers ouderdoms.

Haer overlijden.

By-eenkoomſt der Kardinalen; en Ottoboni ten nieuwen Paus verkoren, hernoemd Alexander de VIII.

Tot een nieuwe Pauſlijcke Verkieſingh quamen de Kardinalen by een/ ten getale van 51. De Kuyperyen onder haer waren ſeer groot. Met alle maght arbeydde Frankrijk, om een Paus nae ſijnen ſin te moogen krijgen. Eyndlijck quam 't daer toe/ dat de Kardinael Ottoboni met de meeſte Stemmen tot deeſe hoogheyd wierd verheven/ den 6. October; hernoemd Alexander d'VIII.

De volgende dagh/ heeft de nieuwe Paus/ wegens ſijne Krooningh/ Mis gedaen; en 't Te Deum Laudamus geſongen/ wegens de bekoomene Victorie der Keyſerſche in Honryen tegens de Turcken. Liet ſigh doe na de kleyne Kamer in S. Pieter draegen. Als nu de Franſche Ambaſſadeur Duc de Chaunes vernam/ dat hy niet by den Throon ſou mogen ſtaen/ wijl hy ſigh noch niet voor Ambaſſadeur by den Paus had aengegeven/ bewoog hy terſtond eenen der oudſte Franſche Kardinael (dien van Bouillon), by Alexander te gaen/ en hem/ in ſijns Konings naem/ over te leveren een ſchriftlijke afſtand van de Vryheyd der Quartieren; op dat hy als Ambaſſadeur moght aengenomen werden; 't welck oock geſchiedde.

Aen deeſen Paus ſtaet Frankrijck terſtond af de Vryheyd der Quartieren.

Stracks

ITALIEN

Alexander voerd terstond het Neefschap weer in,

Stracks voerde deesen Alexander 't Neefschap weer in; en maeckte sijnen Aghter-Neef Ottoboni in een geheym Consistorium van den 7. November gantsch alleen ten Kardinael/ onaengesien 12. Kardinaels-plactsen open waren. Met'er vlught deed hy hem nae 't Consistorium begeleyden/ en settede hem den rooden Hoed op; tegens alle gewoonte; wijl 't den volgenden dagh eerst had moeten geschieden in de Pauslijcke Kamer. Al de Kardinalen lieten dit dus toe/ den nieuwen Paus ten gevalle/ behalven alleen de Kardinael Colloredo; die hem vraeghde/ of hy met sijne Conscientie hier over te r ede had gegaen. Vervolgens gaf hy al geswind aen hem wegh 't grootste deel der vacante Kercklijcke Inkoomsten; de vetste Abdyen. Maeckte hem Vice-Cancellier der Kerck; Generael-Opsiender van den gantschen Kercken-Staet/ en wat daer van af hangd. Soo dat deesen alleen kreegh/ 't geen de voorige Innocentius onder veelen had verdeeld. Sijne andere Neven deed hy oock te Romen koomen/ en voorsagh haer met heerlijcke Inkoomsten.

met een *furieuse* en ongeregelde haest.

Geeft sijne Neven alles.

Alexander een *Anti-Innocentius.*

Soo ingetoogen/ matigh en nederigh Innocentius was geweest/ soo praghtigh/ hoogmoedigh en verquistend was deesen Alexander. Syne Tafel en Huysraed waeren even uytsteeckend-groots. Syne Neven scheenen enckele Opper-Vorsten. Alleen eenen der selve/ Don Marco, hield 40. Dienaren in een Livrey van goud Laecken. In sijnen Stal stonden 60. Paerden/ de schoonste die Romen oyt sagh. Nauwlijcks een jaer geleden waren deese Neven van geen meer middelen voorsien/ als haer noodigh was/ om de kost te hebben. Alexander selfs heeft op de Tyber onuytspreecklijck-kostlijcke Gondelen laeten brengen; d'eerste/ die te Romen oyt gesien waeren. Dickmael liet hy sigh in deselve roeyen. Had sijne Regeering langh geduerd/ hy sou geheel Romen verslonden hebben. De Hoeren/ door Innocentius ingetoomd/ hebben onder Alexander 't Hoofd weer opgestooken. Kortlijck/ soo veel liefde en aghtingh Innocentius d'XI. had by de Romeynen, soo veel af-keer en haet haelde Alexander d'VIII. sigh op den hals; wijl 't Roomsche Volck van hem tot op 't Margh toe uytgesoogen wierd/ om sijne kale Vrienden onmatigh rijck te maken; sijn eygen' overdaed te voeden.

Praght van hem en sijne kael geweest sijnde Neven.

Had hy langh geregeert, geheel *Romen* sou hy verslonden hebben,

Haet des *Roomschen* volcks tegens hem.

Afkoomst van deesen *Alexander.*

Sijnen Over-groot-vader Johannes Ottoboni is geweest een Koopman te Venetien van weynigh aensien; doch die middelen vond/ om sigh te verrijcken. Des selven Soon Johan-François geraeckte tot 't Ampt van Cancellier, en Leonard, Soon van Johan-François, wierd Agent in Spaenje. Desens Soonen waeren François en Peter. Deesen Petrus is 't/ die Paus wierd. Eerst had hy te Venetien nae een geringh Officie gestaen; 't welck hem wierd geweygerd. Soodanigh verdroot hem dit/ dat hy uyt spijt de Geestlijcke Staet aennam. De Bisschop van Padua gaf hem een plaets in sijn Capittel. Sijn' Eergierigheyd dreef hem nae Romen, om daer grooter bevorderingh te vinden. Door list en veynsery maeckte hy sigh vrienden; door toegevenheyd braght hy sigh in aensien; en wierd Anno 1652. van Innocentius de X. begiftighd met de Kardinaels-hoed; nu/ door de Fransche Factie tot 't Pausschap verheven.

De spijt, dat hem te *Venetien* een gering *Officie* geweygerd was, deed hem de Geestlijcke staet aennemen.

ITALIEN

Pasquil tegens hem.

Soo onmatigh verrijckte hy sijn Maeghschap/ dat Pasquijn daer over niet kon swijgen. Men vond op sijne borst geplackt: Sijne Heyligheyd had sijne Verheffing tot 't Pausdom aensienlijck gemaeckt door een Mirakel. Morphorio vraeghde/ wat voor een Mirakel? En Pasquijn antwoordde: Hy had een doode opgeweckt; te weeten/ 't Neefschap; 't welck Innocentius gelijck als begraven had.

In sijn leven heeft hy sigh niet seer gesteld tegens de Fransche Onderneemingen: doch even voor sijne dood gecondemneert de Stellingen der Fransche Geestlijckheyd tegens des Paus maght en onfeylbaerheyd. Niet langer dan 16. Maenden sat hy; en overleed in Januarius 1691., oud over de 80. jaren. Wegens sijnen ouderdom had hy sigh soo gehaest/ om sijne Neven rijck te maecken.

Condemneert noch, even voor sijne dood, de Stellingen der *Fransche* Geestlijckheyd tegens des Paus magt: en had op sigh gehaeld den haet des *Roomschen* Volcks; van de Keyser, *Franckrijck*, *Spaenje*, en sijn Vaderland.

De Heer Du Mont seght in sijnen Brief/ geschreven in May Anno 1692., „Hy is gestorven/ overlaeden met vervloeckingen. „Had gevonden 't geheym/ om sigh gehaet „te maecken van gantsch de weereld; en „wierd van niemand beklaeghd. Romen „heeft hem vervloeckt wegens sijne hovaerdy/ praght/ en 't Neefschap; hooger van „hem opgetrocken/ als oyt van yemand. „'t Keyserrijck en Spaenje desgelijcks/ om „dat hy sig tegens haer had verklaerd. Frankrijck, om dat hy op 't eynd sijns levens aen „'t selve den swaersten slagh gaf/ die 't te „vreesen had. Eyndlijck oock sijn Vaderland Venetien; om dat hy/ verr' van het „wel te doen/ niet anders deed/ dan middelen soecken/ om 't selve by alle gelegenheden smaed en hertenleed te verwecken. Veellight/ om sigh te wreecken over de weygeringh van 't versoghte Officie, eer hy noch Geestlijck wierd. Maer nae sijne dood naemen oock de Venetianen soo veel wraeck als se konden. Beroofden sijnen Neef Don Antonio van de waerdigheyd des Procuratorschaps; van alle verhandelingh der Staetsfaecken; jae selfs/ verbooden hem/ in den grooten Raed te verschijnen.

maer nae sijne dood 1691. namen de *Venetianen* wraeck aen sijnen Neef *Don Antonio.*

Eer hy noch den Geest had uytgeblaesen/ toonden de Romeynen, hoe seer sy hem haeteden. Terwijl hy met de dood worstelde/ wierd 's naghts op de Poort van 't Vaticaen een Pappier geplakt. Paus Alexander stond 'er op afgebeeld/ gereed om te Paerd te klimmen; en daer onder: *Chi vol Mandare una lettera al Diavolo, ecco il Corriere l'est a partire.* Soo veel als: Heeft yemand een Brief aen den Duyvel te bestellen, de Postillion staet hier reys-vaerdigh.

Vinnigh *Pasquil*, aen t *Vaticaen* geplackt, terwijl hy met de dood worstelde.

Hoe kort wy 't oock gemaeckt hebben/ echter heeft 't verhael der verschillen tusschen Paus Innocentius en Franckrijck (een saeck/ waer in veele gewightige aenmercklijckheden voorkomen) in dit ons Werck soo veel plaets weggenomen/ dat wy in d'andere

Bericht aen den *Leeser.*

ITALIEN

Italiaensche saecken dies t'ingedrongener sullen moeten gaen.

De Republicq van Genua gereeckt in moeyte met Koningh Louis van Franckrijck, wegens een Hollandsche Kaper, die in hare Haven sigh gerepareert hebbende, daer nae een Fransche Barcq genomen had. 1673.

De Republicq van Genua was met den Hertogh van Savoyen in groote oneenst geweest. Pauwlijcks was 't Accoord getroffen/ als de gemelde Republicq in een andere ongelegenheyd met Franckrijck geraeckte. Seer eubel nam Koningh Louis op/ dat de Genuësen een Hollandsche Kaper/ seer quaijck toegerigt/ hadden vergunt/ in haere Haven te mogen repareeren. Hy dreyghde/ van haer vergoedingh te willen soecken/ indien 't Hollandsche Schip eenige Fransche quam schaede toe te voegen; onaengesien 't selve/ eer 't vertrock/ Borge had moeten stellen/ dat het in 't Gebied der Republicq noch Fransche noch Engelsche Kielen sou aendoen. De Raed sond de Heer Bagnola nae Parijs, om met sijne Maj. van deese saeck te spreecken. Ondertusschen gebeurden 't/ terwijl de Galey S. Georgio met de Kryghs-Commissarius Petro Paulo Rettorto nae Vintimiglia wou af-varen/ dat 10. Koninghlijcke Fransche Galeyen deselve vermeesterden; onaengesien 't Genueesch Schip de gewoone begroetingh afgelegt/en van de Fransche de Tegen-groet ontfangen had. De Kryghs-Commissarius en sijne Cavallery namense gevangen. Als de Raed hier over klaeghde aen de Fransche Resident te Genua, toonde hy een Brief van den Franschen Consul te Livorne; meldende/ dat de gedaghte Hollandsche Kaper een Barcq daer had opgebraght; welcke schade/ de Fransche Onderdanen toegevoeghd/ van de Republicq moest vergoed werden. Terstond wierd een Felouque nae Porto Hercole gesonden/ om dit Hollandsche Schip nae Genua te brengen; als 't welck de Republicq had gekoght/ om hier door Frankrijk alle oorsaek tot Repressalien te beneemen.

Echter begonden de Fransche op Zee te roven alles wat de Genuësen behoorde. Veele harer Barquen wierden in arrest genoomen. Langh verdroegh de Raed dit; selfs oock/ dat verscheydene harer Scheepen/ welcke/ aengetast sijnde/ maer de minste tegenstand deeden/ verbrand wierden. Maer als nu eyndlijck 't gemeene Volck hier over als rasend wierd/ was de Signorie genoodsaeckt/ sigh in postuer van tegenweer te stellen; te meer/ wijlse genoegh saegen/ dat Frankrijck haer op 't lijf wou. Want de Françoisen voeren in hare geweldenaryen geduerigh voort; en al d'aenbiedingen van Genua wierden verworpen.

Allerley geweldadigheden van Franckrijck, selfs tegens de Neutrale Haven van Livorne.

Deese Procedueren van Koningh Louis (uytgeroepen voor onwetlijck/ wrevéligh/ trots) deeden veel' Italiaensche Princen een grooten haet tegens de Kroon Franckrijck opvatten: te meer/ als de Fransche Vice-Admirael Martel de Neutrale Haven van Livorne geweldadigh sogt te forceeren, en daer in al de Hollandsche Scheepen te verbranden. Derhalven de Groot-Hertogh van Florencen in aller yl een genoeghsaem Guarnisoen derwaerts moest senden; wijl alle andere aengewendde Middelen vrughtloos waren.

Maer naederhand gingh 't spel eerst reght aen. 1683.

Evenwel quam 't voor ditmael tot geen hoofdsaecklijcke daedlijckheden; gelijk weynige jaren daer nae geschiedde. Want Anno 1683. bemerckten de Genuësen klaer genoeg/ dat Koningh Louis sijnen moed aen haer soght te koelen. Andere Vorsten in Italien waren ook voor haer selfs bekommerd; vreesende/ dat den Oorlogh/ waer mee Franckrijck Paus Innocentius dreyghde/ oock wel op haere Staten aengesien moght sijn. Derhalven wierden Werbingen aengesteld/ gelijck hier boven gehoord is. Maer insonderheyd armeerden die van Genua aldersterckst/ als meest in vrees voor een aenval der Françoisen; te meer/ wijl een Fransch Scheeps-Capitain alreeds de breedte en diepte der Haven van Savona had afgemeeten; de Fransche oock opentlijck lieten verluyden/ dat haren Koning Luxemburgh en Genua te gelijck sou aentasten. Koningh Louis, die liever Steeden en Staten op 't onvoorsienst/ en buyten postuer van defensie, als wel op haere hoede sijnde/ bespronghs/ dit vernecmende/ deed den Genuëschen Resident in Franckrijk, Signor Foscarini, horen/ dat sijne Principalen wel souden doen/ sonder uytstel haer te disarmeeren (t'ontwapenen); anders sou hy andere Mesures moeten neemen.

Genua, in groote bekommeringh voor Franckrijck, begind t'Armeeren.

Koningh Louis, die liever Steeden en Staten buyten postuer van defensie bespronghs, behaeghde dit niet.

Hy soeckt Italien in verwarringh te stellen, en waerom.

Men hield het daer voor/ dat Franckrijcks voorneemen was/ Italien in verwarringh te stellen/ om te beeter de desseynen, waer van hy swanger gingh/ te konnen uytvoeren. Maeckte ter dier oorsaeck Vreede met d'Algirijnen. Daer op quam de Fransche Vloot/ sterck 20. Galeyen/ 18. Oorloghs-Scheepen/ 10. Galiots/ 2. Branders/ 8. Fluyten/ 23. Tartanen/ en 70. Vaertuygen/ den 17. May Anno 1684. voor Genua. De Generael, Marquis de Signeley, liet van den Raed begeeren/ datse hem souden toelaeten/ met sijne gantsche Vloot in haere Haven (op welckese goede ordre hadden gesteld) te mogen loopen. Als dit beleefdlijck geweygerd wierd/ naerderde hy de Stad. De Genuësen sonden Gedeputeerden aen hem/ om hem te Complimenteeren, en te vraegen nae d'oorsaecke sijner koomst? Hy gaf haer een schriftlijck antwoord/ van deesen Inhoud: 't Quaed gedragh der Republicq tsederd eenigen tijd tegens sijnen Koningh, had wel verdiend sijne reghtvaerdige gramschap. By alle gelegenheden haddense 't Interes sijner vyanden bevoorderd: De Kroon Spaenje de Titel van Beschermheer toegestaen: 't getal harer Galeyen vergroot; deselve niet willen disarmeeren op de waerschouwingh sijns Koninghs, wiens beschutting sy alleenlijck hadden behoren te versoecken, en te wenschen: tot sijne Maj. weynigh respect gedragen: te kennen gegeven haere devotie tot de Kroon Spaenje; welcke dingen al t'samen een spoedige wraeck en straf vereyschten. Echter deed de Koningh haer noch sijne genade aenbieden; dies datse aenstonds hem souden overleveren haere vier nieuw-uytgerustede Galeyen, met Slaven en alles: vier haerer voornaemste Senatoren nae Franckrijck senden, om sijne Maj., wegens haren quaeden handel, afbiddingh te doen; en verseeckeringh te geven, van in 't toekomende al sijne beveelen te sullen gehoorsamen; al-

Sijne magtige Vloot koomd onverwagt voor Genua. 1684.

Voorgewende redenen, waerom; en vry vreemd.

Eysch van de Republicq, seer ongerijmd; en in hooghmoedige vreemde termen.

tijd

ITALIEN

tijd tot sijnen dienst bereyd te sijn. Om haer hier op te bedencken, gaf sijne Maj. haer niet meer dan 5. uyren tijd; en dit was 't laetste teeken sijner genaede. Maer was 't verloop deeser uyren haddense sulcke voorslaegen niet meer te verwaghten; en de Spaensche Protectie sou niet suffisant sijn, om sijne wraeck van haer af te wenden.

Maer vijf uyren bedenckens-tijd gegeven,

De Raed vond niet goed, hier op t'antwoorden; en 't quam haer breemd voor, dat Frankrijck de geheele Weereld wou wetten voorschrijven, om te doen al wat hy begeerde. Pauwlijcks waren de 5. uyren voorby, als Marquis de Signeley Bomben en Carcassen in Genua deed werpen; waer in hy voortvoer tot den 22. May. 't Gemeene volck wierd hier over soo rasend, datse al de Fransche, diese vinden konden, ter neer hieuwen; oock eenige Edele, beschuldighd van goed Fransch te sijn, sigh uyt de Stad wegh moesten maken.

daer op 't *Bombarderen* aengevangen.

De Fransche setteden by naght een hoop volck aen Land, en lieten een Aenval doen op de Voorstad S.Pietro d'Harrone; doch moesten met groot verlies te rugg' keeren. Ondertusschen deeden de Bomben swaere schade in de Stad. Veele Huysen waeren alreeds vernield; oock de Jesuiten-Kerck, en eenige Kloosteren; insonderheyd 't Pallays des Hertoghs, gantsch afgebrand.

ITALIEN

't Gingh Marquis de Signeley oock niet nae sijnen sin. Hy had gemeend, Genua soo ten eersten door sijne Vyerwercken te sullen bedwingen; doch vond meer tegenstand als hy vermoed had. Kreegh daer-en-boven tijding, dat de Belegerde een sterck Secours van Milaen hadden bekomen. Schreef derhalven een Brief aen den Raed, voorgevende, dat hy ongeerne sagh de verwoestingh harer Stad door Bomben. Dit onheyl haddense haer selven op den hals gehaeld, wijlse 's Koninghs Voordragh niet wilden aennemen. Uyt 't geen de 6000. haer toegesondene Bomben hadden uytgewerckt, kondense reeckeningh maecken, wat noch 10000. andere derselve souden doen. Wildense haren gantschen ondergang verhoeden, so soudense noch sijne Maj. sigh onderwerpen. Blevense hardneckigh, soo sou de gantsche Weereld overtuygd sijn, datse haer selven 't verderf hadden veroorsaeckt, &c. Stracks daer na sond hy haer noch een Brief toe, datse Gedeputeerde aen hem souden afvaerdigen; doch kreeg tot antwoord: 't Was by de Republicq de gewoonte niet, onder de hitte der Bomben over eenige Propositien sigh te beraedslaen. Sy vertrouwden sigh op haere goede saeck, en wilden met de grootste volstandigheyd de geheele vernielingh haerer Stad aensien. Waeren voor God en de Weereld hier aen onschuldigh, &c.

Kort ingedrongen beright, van 't geen sigh aenmerckelijcks in deese *Bombarderingh* van *Genua* heeft toegedragen.

Daer op gingh 't Canonneeren en Bombardeeren van den 24. tot den 27. weer aen; waer door twee-derde-deelen deser Stad verwoest wierden. Maer als nu Signeley beright kreegh, dat de Spaensche Vloot ten ontset van Genua naerderde, en alreeds te Livorne was gekoomen; gingh hy den 28. by naght door, tot groote blydschap der Genueesen. De schaede aen de Gebouwen, door de Bomben veroorsaeckt, wierd begroot op 10. Millioenen: doch hier tegens wist men seeckerlijck (behalven dat men niet wist) dat de François̃en hadden verlooren 600. Mannen, alle in Zee gesmeeten; 2. Galeyen, en een groot Schip; soo dat hare schaede, daer by gereeckend de kosten van 't uytrusten deeser Vloot, 't verquisten van soo veele Bomben, &c., oock niet geringh was. Den 10. Junius verklaerde de Republicq de François̃en opentlijck voor vyanden; met bevel aen haer' Onderdanen, de Fransche te Water en te Land aen te grijpen. Al de Genueesen in Franschen dienst wierden nae Huys geroepen; op straf van

Marquis de Signeley gaet by naght schielijck met de Vloot door; en waerom.

De Genueesen verklaren sijne *Maj.* van *Frankrijk* voor vyand;

van verklaerd te werden voor verraders haers Vaderlands. Alle Fransche Wijnen wierden verbooden.

en wat sigh verder toedroegh.

Wijl de Genueesche Resident aen 't Fransche Hof daer in de Bastille was gebragt, heeft de Raed de Fransche Consul te Genua oock gevangen doen setten. De Françoisen, welcke d'eerste raserny des volcks ontweecken waeren, wierden begeleyd tot op de Grensen. In tegendeel deed de Koningh van Franckrijck in Languedocq, Provence, en anderwegen publiceeren: die een Genuees in handen kreegh, en aen de Koninghlijcke Amptenaers leverde, sou voor yeder een Scudi bekoomen.

Franckrijk fend een nieuwe Vloot nae *Genua*, doch door bemiddelingh van de Paus quam 't tot een *Accoord*

Een nieuwe Vloot sond hy uyt tegens Genua; doch door bemiddelingh van de Paus quam 't tot een Verdragh, volgens veeler oordeel onroemlijck genoegh voor de Republicq. De Doge, of Hertogh, moest met 4. Senatoren, in haere gewoone Staets-gewaeden, lange Rocken, groote Mutzen, vergeselschapt van 20. Edele, sigh nae Franckrijck vervoegen (tegens d'uytdrucklijcke wet der Republicq, die niet gedoogd, dat de Doge uyt Genua sou gaen) en by een openbaere pleghtlijcke Audientie sigh den Koningh onderwerpen.

smaedlijck genoegh voor de *Republicq*, en haeren *Doge*;

Jae oock, in 't afsijn van de Doge en de 4. Senatoren sou de Republicq geen andere in derselver plaets moogen stellen; op dat immers den daedlijcken Hertogh sigh soo diep sou vernederen. Al de Galeyen, tsedert drie jaeren geequipeert, moest de Republicq disarmeeren. Sigh tegens Franckrijck Neutrael houden; alle Alliantien af-seggen: de Fransche Onderdanen, weegens 't geleedene verlies, Satisfactie geven, nevens meer andere naedeelige dingen.

en waer in sulcks bestond. 1685.

Deese Submissie heeft de Doge Francisco Maria te Versailles gedaen den 15. May 1685., by een openbaere Audientie, waer toe men een boven maeten groote meenighte van Menschen had doen komen; om aen d'eene syde de Hoon, aen d'andere de Glorie grooter te maecken. 't Gesprecck van de Doge, by deese onderwerpingh aen den Koningh gedaen, vol ootmoedigheyd, en uytsteeckend-vleyende verheffingh des Koninghs (die dit oock met sulck een wel-behagen aenhoorde, dat hy den Hertogh beval, sigh te decken) kan men vinden in ons Vervolgh op Leutholf, pag. 181. en de volgende.

Hoe te *Versailles* volbraght.

Schoon de Paus syn uyterste vlijt aenwendde, om deese harde Conditie wat te versaghten; de Koningh van Engelland bad, dat de persoonlijcke verschijningh des Hertoghs moght aghter blijven, soo wou echter Koningh Louis sijnen wil volbraght sien.

Kort beright van den geweldigen Oproer in *Messina*, 1674.

Van den oproer in Messina konnen wy hier niet spreecken, wijl 't eygentlijck beright daer van te veel plaets sou beslaen. Met weynige woorden alleen dit. Nae 't vertreck des Princen de Ligne uyt 't Koninghrijck Messina had seecker persoon d'Afbeeldingh van de Gouverneur des Konings van Spaenje alhier, Don Diego de Soria, in de Stad Messina op de Straet opentlijk, hem ten spot, ten toon gesteld: die hem hier over in Gevanckenis deed werpen, en ter Onthoofding veroordeelde. Seer qualijck wierd dit van 't Grauw genoomen. Een groote meenighte quam voor 't Pallays, om sigh aen Don Diego te wreecken; doch hy was 't ontvlooden op 't Kasteel S. Salvador, voor aen de Haven. 't Pallays wierd geplonderd; en eenige der Huysgenooten bleven dood.

en afval van *Spaenje*.

Om deesen oproer te straffen, wou Spaenje harde middelen gebruycken; daer 't doch in deese tijd best sou geweest sijn wat t'ooghluycken. Want dit veroorsaeckte een gantschen afval der Messineesen van de Kroon Spaenje, en d'inhaelingh der Françoisen t'haerer beschermingh; die oock eenige jaeren langh deese Stad inhielden.

De *Messineesen* haelen de *Fransche* in.

Behalven de veele Schrijvers, welcke van deesen vermaerden Oproer beright hebben gegeven, is oock een bysonder Werckje daer van uytgekoomen, en in onse Tael overgeset, onder de Titel: Verhael des Oproers van Messina.

Koningh *Louis* meend nu groote winst gedaen, een geheel Koninghrijck veroverd te hebben,

Koningh Louis meende, met sijn Inkoomen in deese Stad een seer groote winst gedaen; een geheel Koninghrijck aengewonnen te hebben: waer op noch andere Veroveringen in Italien stonden te volgen. Ondertusschen viel 't hem seer schaedlijck; wijl hy in verscheydene Gevechten, insonderheyd ter Zee tegens de Spaensche en Hollanders in Sicilien, een groot deel volck, veele Scheepen verloor; een geweldige meenigte gelds hier verspilde.

doch 't veroorsaeckt hem groot naedeel,

Even soo weynigh voordeel trocken 'er de Messineesen van, datse de Françoisen hadden ingehaeld. Welcke onder haer, volgens haere gewoonte, soodanigh huys hielden, datse haer haest moede waeren; en verlanghden, weer onder haeren ouden Heer den Koningh van Spaenje te sijn. Koningh Louis vernam haest den afkeer der Messineesen, en der Sicilianen in d'andere Steeden, tegens sijne Franschen. Vreesde, dat het weer op een Siciliaensche Vesper moght uytloopen.

derhalven hy *Messina*,

Had alreeds seer veel Volck en Geld hier verquist. Daer-en-boven wierd een Spaensch Secours van Milaen verwaght te Palermo. Dit, en dan noch, dat hy sijn Volck en Geld soo in Duytschland als Nederland, daer 't hem niet meer soo voor de wind gingh, van noden had, deed hem bevel geven aen sijne Militie, Messina en geheel Sicilien te verlaten.

en geheel *Sicilien* weer verlaet. 1678.

't Welck dan oock den 16. Martius 1678. geschiedde; seer onverwaght, gantsch heymlijck, en onder een andere voorwendingh; echter niet, sonder eerst al de Rijckdommen der Kercken te rooven. Hadden oock veele Sijdewerckers bepraet, om met haer nae Franckrijck te vaeren, tot opreghtingh des Sijdehandels aldaer. Dus quam 't afvalligh Messina weer aen Spaenje; verlaten van de Fransche; vrywilligh in schijn, om het niet te moeten doen door dwangh. Andere geven voor, dat Louis dit deed, om de Vreede te bevoorderen met Spaenje en de Staten Generael; welcke hy nu seer soght.

Hertogen van *Venetien*.

Den 16. Januarius 1684. overleed Aloisius Contareni, Hertogh van Venetien, aen een hittige Koorts, in 't 83. jaer sijns Ouderdoms. Had gedurigh verhinderd en tegengesproo-

Aloisius

gespzoc-

ITALIEN

Contarenus. 1684.

gesproocken 't Verbond deeser Republicq met den Keyser en Koning van Polen tegens den Turck. Den 26. wierd in sijne plaets verkooren Don Marco Antonio Justiniano: waer op terstond de gedaghte Alliantie opgereght/ en d'Ottomannische Porte den Oorlogh aengekondighd wierd. In 't eerste heeft deese Republicq taemlijck-groote veroveringen op de Turcken gemaeckt; doch tsederd eenige jaren weynigh meer verright.

Don Marco Antonio Justiniano.

Heldendaed des Venetiaenschen Capitains Delphino tegens negen Turcksche Rovers. 1686.

Wy konnen hier niet voorby gaen/ gewagh te maecken van d'uytsteeckende dapperheyd des Venetiaenschen Zee-Capitains Delphino. Hy waeghde sigh met sijn Oorloghsschip tot by 't Eyland Rhodus. Wierd hier van 9. Turcksche Rovers aengevallen/ en geraeckte met haer in een langhduerigh Gevecht; 't welck hy niet alleen helddaedigh uytstond/ maer oock vijf der selve veroverde; twee in de Grond boorde; en d'overige twee de Vlught deed neemen.

Koningh Louis, niet vergenoeghd met sijn eygene Protestantsche Onderdanen soo wreedelijck vervolghd te hebben, hitst oock den Hertogh van Savoyen op tegens de Gereformeerde Waldensen. 1686.

De Koningh van Franckrijck, niet te vreeden/ dat hy selfs de Gereformeerde in sijn Koninghrijck soo wreedelijck had vervolghd/ en tot meer als Martelaers gemaeckt/ gelijck ten deelen onder de Fransche Geschiedenissen is aengeweesen; deed oock door sijnen Ambassadeur de Marquis d'Arsy den Hertogh van Savoyen tot 't selve werck ophitsen: die sijn Volck by een trock/ en eenige Troupen nae 't Lucerner Dal sond; oock door een Edict al d'Inwooners van 't selve verbood/ alle Byeenkoomsten tot oeffeningh der Gereformeerde Religie; jae oock selfs in haere Huysen. Met bevel/ dat al haere Kercken en andere Plaetsen/ waer in tot noch toe gepredickt was/ ter neer geworpen souden werden. Alle Predikanten en Schoolmeesters/ die sig niet Roomsch-gesind wilden verklaren/ moesten binnen drie daegen 't Land ruymen/ op swaere Straf. In haere plaetsen souden Roomsch-Catholijcke werden gesteld. Die af-vallen souden/ deed men groote beloften.

Die met haest dit werck begind,

Alle Kinderen moesten voortaen van Roomsche Priesters gedoopt/ in de Roomsche Religie opgevoed werden; op straf/ voor de Vaders/ van 5. jaeren langh op de Galey geset/ voor de Moeders/ gegeesseld te werden/ &c. Alle Vreemdelingh van de Gereformeerde Religie moesten binnen 14. daegen 't Land verlaeten/ of de Roomsche aenneemen; op levens-verbeurte.

waer toe hy Fransche hulp Troupen bequam.

D'Euangelische Switsersche Cantons baeden wel voor haer; sonden oock den Hertogh gewightige Redenen toe; doch te vergeefs. De Gereformeerde Dallieden welcker Religie hier soo veele honderden jaeren was geoeffend geweest/ alhoewel veeltijds onder swaere verdruckingen; en die soo dickmael door Accoorden in haer Besit van de Hertogen bevestighd waeren geworden/ wierpen/ t'haerer beschermingh tegens 't Krijghsvolck/ al de Bruggen nae 't Dauphiné af.

Kort ingedrongen bericht,

Begaven sigh met Vrouwen/ Kinderen/ en Vee nae de Geberghten; en sonden Gedeputeerde aen den Hertogh/ om op een billijcke wijs met hem tot een Verdragh te koomen: doch vrughtloos quaemense weer te rugg'. Hy deed sijne Soldaten op haer aentrecken. Sy stelden sigh wel/ om haer leven te verdeedigen; doch haest warense genoodsaeckt/ sigh op genaede of ongenaede over te geven. 't Laetste weervoer haer; niet 't eerste.

ITALIEN

van deese seer Barbaersche vervolgingh

Door allerley gewelddaedigheden wierden veele tot af-val gedwongen: die volstandig bleven/ in onlijdlijcke Gevanckenissen gehouden. De Hertogh liet 500. derselver den Koningh van Franckrijck toekoomen; tot danckbaerheyds-betooningh voor de toegesondene hulp/ om deese uytvoeringh te lighter te maecken. Deese souden geset werden op sijne Galeyen; arger als de Slaverny onder de Turcken, jae selfs als de dood. Haere Goederen deed hy verkoopen; en bequam daer van seer veel geld. Haere Landeryen wierden ten deelen aen arme Roomsch-Catholijcke, of d'af-vallige gegeven.

en verdelgingh der Gereformeerde Waldensen.

Als nu de Gereformeerde Dallieden in de Lucerner en Piemontsche Geberghten door Swaerd/ Strop/ Vyer/ Water/ en Honger ten grootsten deele uytgeroyd; d'overige meerendeel of gevlooden/ of door d'ellendige Martelingen afgevallen waeren/ of sigh in Gevanckenis bevonden/ heeft eyndlijck de Hertogh/ op aenhouden der Gereformeerde Switsers, en anderer Euangelische Staten/ verklaerd/ haer te willen begenaedigen met 't leven/ en de geene/ welcke sigh noch in de Geberghten verborgen hielden/ een vryen aftoght te vergunnen; doch alles moestense aghter laeten.

D'in Switserland en anderwegen gevloodene Waldensen maecken een Aenslagh 1689.

Met meenighten hadden d'arme Onroomsche Waldensen sigh nae Switserland begeven; oock nae andere Gewesten. Haere Ballinghschap verdroot haer. De liefde tot haer Vaderland/ waer in sy soo veel' Eeuwen gewoond/ en haere Religie geoeffend hadden/ bewoogh haer/ op middelen te dencken/ om'er weer in te koomen. Soo heymlijck en voorsightigh droegense sigh ontrent haeren aenslagh/ dat selfs de Switsersche Cantons niets daer van wisten. Aen al de Vlughtelingen schreevense/ sigh nae dit Gewest te verfoegen tegens een bestemde tijd; en haer op den 16/26. Augustus 's morgens vroegh te laeten vinden in 't Woud aen den Oever des Meirs tusschen Nyon en Geneve; yeder gewapend met een Sabel, Bajonet, en Pistool.

om weer in haer Vaderland te keeren.

Ontrent 1500. Waldensen en 500. Françoisen (om der Religie wil uyt haer Vaderland gevlooden/ wierden geteld op de Monsterplaets. Men verdeelde haer in Compagnien, yeder van 25. Mannen; voorsien met een Capitain, een Lieutenant, en 2. Sergeanten. Eenige dagen te vooren had men gesteld een wel-ervaeren Officier, om haer te Commandeeren; diense oock/ nevens d'andere Bevelhebbers/ gehoorsaemheyd swoeren. Yeder wierd gegeven een pond Buskruyd/ noodige Kogelen/ en Brood voor drie daegen.

Sonderlinge geheymhoudingh van

Dien selven dagh 's avonds tusschen 8. en 9. uyren/ begaf dit Volck sigh uyt 't Bosch nae 't Meir; daerse sigh meester maeckten

van

ITALIEN

van al de Vaertuygen der Savoyaerden, te Nyon ter Marckt gekoomen. Eerſe daer in traeden / ſtelden de Heeren Arnould en Button, twee haerer Predikanten (voor eenigen tijd van haer afgeweecken / en die de faeck in deeſen ſtand hadden gebraght) / 't Volck in Slaghordre; en Arnould deed / nae datſe alle neergeknield lagen / een langh ſeer yverigh Gebed / 't welck de gantſche meenighte de tranen uyt d'oogen parſtte. Hy vergeleeck haer by de Kinderen Iſraëls aen de Roode Zee; en vergewiſſte haer van den Godlijcken byſtand; wijl haer voorneemen geen ander ooghmerck had als d'eere Gods; de verloſſingh harer Leerraren en Kinderen / welcke men onreghtvaerdiger wijs noch in Savoyen gevangen hield; en om God / op de weerkoomſt in haer Vaderland / in ruſt te dienen.

deeſe ſaeck onder ſulck een groote meenigte.

Eyventlijck verhael,

Nae 't geeyndighde Gebed / en 't genoomene Beſluyt / van geene Roomſch-Catholijcke eenigh leed toe te voegen / ten waere ſy haer den Pas wilden verhinderen / ſijnſe alleenren in de Vaertuygen overgevaeren / wijl'er niet Schuyten genoegh waeren / om ſulcks gelijcklijck te doen. Yeder overtoght duerde ontrent anderhalf uyr. Als nu de volgende morgen den 27. d'aen 't Meir wooneyde Boeren haer gewaer wierden / begondenſe de Klocken te kleppen / op dat haere Naebueren haer te hulp koomen moghten. De Waldenſen deeden haer aenſeggen: Sy quamen niet om haer te beleedigen / maer wilden alleen doortrecken; en 't geenſe van nooden hadden haer ten vollen betalen. D'afgeſondene droegen dit ſoo gantſch beweeghlijck voor / datſe van de Stormkleppingh ophielden.

van de ſeer aenmercklijcke

Daer op trockenſe voort / ſonder tegenſtand t'ontmoeten: oock wiſtenſe / dat de Hertogh van Savoyen, 4. Regimenten Soldaten den Koningh van Franckrijck had toegeſonden / en alles o nbeſet was. Eyndlijck echter geraecktenſe by Salaberta in een Gebergt; waer in ſy twee Savoyſche Capitainen, ſeven Lieutenants; en een goed getal Soldaten neerhieuwen.

en verwonderlijcke wijs

ITALIEN

Soo haeſtſe weer in haer Land waren geraeckt / verſloegenſe al de geene / welcke ſigh tegens haer opſetteden. D'overige / nevens de Geeſtlijcke / naemenſe gevangen / om deſelve uyt te wiſſelen tegens haere noch gevangene Predikanten en Broeders. Als 't nu deeſe dus geluckt was / over 't Genever-Meir te geraecken / wilden d'overige in de Swiſerſche Cantons volgen: doch d'Eedgenooten ſoghten dit te verhinderen / als loopende tegens haer Verdragh met Savoyen. Inſonderheyd droegh 't Canton Ury ſigh ſeer ſcharp tegens deeſe verdrevene Dalliedèn. Honderd der ſelve / die door haer Land den wegh nae haere Daelen ſoghten / bondenſe twee en twee aen malkander / en ſondenſe dus den Hertogh van Savoyen toe; die bevel gaf / haer al t'ſaemen op te hangen. Deeſe daed verbitterde de Gereformeerde Cantons niet weynigh; en verſwaerde 't misnoegen tegens Franckrijck.

op welcke deeſe arme Vlughtelingen,

ſigh by een gevoeghd hebbende,

Echter lieten d'overige Waldenſen ſigh hier door niet affchricken. De tweede hoop voer tuſſchen Lauſanne en Vivers in 39. Schepen over. Wierd gecommandeert van eenen Bourgeois; die 't Volck by S. Gringard aen Land ſettede / en in goede ordre nae de Dalen marcheerde; ſoo dat men hem alleen van eene kant kon aenvallen; en dat noch niet ſonder gevaer. Ses Savoyſche Capitainen en veele gemeene Soldaten / die 't ſigh onderwonden / moeſten 't met 't leven betaelen. Sonder verder verhinderingh trockenſe over een Geberght; maer aen 't eynd desſelven / in 't vlacke Veld / wierdenſe de Savoyſche Ruyterey gewaer / welcke op haer paſtte: doch ſy ſloegenſe met groot verlies

ſeer gelückigh

(behalven eenen hoop, die wat aenſtoot leed)

te

te rugg'; vervolghden haere vyanden niet; maer trocken nae haere Daelen. Doch doe wierdense andermael van de Savoysche aengegreepen; door de groote meenigte te rugg' gedreven/ en gedwongen/ weer nae Switserland te keeren. Hier vernaemense/ dat haeren Commandant Bourgeois haeren Verrader was geweest; met de Savoyaerden in heymlijck verstand gestaen/ en haer aengeweesen had/ hoese dien hoop slaen konden. Waerom oock 't Canton Bern hem/ doch onder een andere voorwendingh/ te Nyon deed gevangen neemen/ en 't hoofd afslaen.

in haere *Daelen* sijn aengekomen.

Soo haest de Hertogh van Savoyen hier van bericht had gekreegen/ sond hy een Courier nae 't Fransche Hof; niet alleen/ om sijne Maj. van dit Gevecht kennis te geven/ maer oock van hem te versoecken/ dat hy de Regimenten, aen hem overgelaten/ weer te rugg' sou senden/ om deselve te gebruycken tegens d'alreeds in de Dalen aengekoomene Waldensen. Ondertusschen quam noch een andere stercke Parthy van eenige 1000. Dallieden en Fransche Vlughtelingen op de been: die/ voorsien van goede Officieren, door Bundten en 't Milanees hare Meedebroeders te hulp trocken; gelijck oock deeden de gemelde te rugg' gedrevene/ nae datse sigh hersteld hadden.

Yeder verwonderde sigh, dat men de *Waldensen* soo gemacklijck nae haere *Daelen* had doen trecken, daer men haer lightlijck had konnen vernielen.

Yeder verwonderde sigh/ dat men den eersten hoop soo gemacklijck had laeten doortrecken; vervolgens oock d'andere; daer men haer doch lightlijck had konnen weerstaen/ jae vernielen. Dit braght veele in 't vermoeden/ dat de Hertogh (al over lang heymlijck tegens 't Fransche Hof misnoeghd geweest/ wijl Koningh Louis genoeghsaem een volle heerschappy over hem wou gebruycken; hem in alles tot sijnen wil wou dwingen/ en Wetten voorschrijven; waer tegens hy sigh pooghde van dien dwangh los te maecken; en daer toe nu een goede gelegenheyd sagh/ door den Oorlogh van de Keyser/ Engelland, Spaenje en de Nederlanden tegens Franckrijk), nu deese Dallieden begunstighde; haer heymlijck hier toe had doen aensetten; en ondertusschen evenwel/ om Frankrijk niet voor de rijpe tijd sigh op den hals te haelen/ haer nu en dan eenige geringe schaede moest toebrengen. Andere meenden/ dat hy in 't begin hier op niet gedaght had; maer doe nu den eersten hoop onverwaght was doorgebroocken/ dat hy doe eerst tot 't dessein quam/ om haer te favoriseeren, en t'sijner hulp te gebruycken. Immers/ haest daer nae bleeck/ dat hy haer openbare Religions-vryheyd gaf: gelijck hy dan oock van dit handje vol volck meer bystand tegens Franckrijck heeft genooten/ als hy oyt had konnen dencken; die oock de Françoisen veel meer afbreuck gedaen/ veel meer Volck haer afgeslagen hebben/ als hy met al de sijne/ en de hulp sijner Geallieerde heeft konnen doen.

Vermoeden hier van.

Hebben den Hertogh verwonderlijck voordeel tegens *Franckrijk* gedaen.

Franckrijk wil de Hertogh onder de roede houden, en ten Slaef van sijnen wil maecken.

Hy had/ gelijck gehoord is/ sijne vier Regimenten, welcke hy Franckrijck had moeten overdoen/ van sijne Maj. weer versoght/ onder voorwendingh/ van de Waldensen daer mee weer te sullen verdrijven. Louis, die niet anders soght/ als den Hertogh onder sijn bedwangh te houden/ deed hem antwoorden: Dat de versoghte Regimenten in Vlaenderen, en alsoo te verr' van der hand waeren: maer hy wou hem een deel sijner eygene Troupen toesenden/ om tegens de Barbets (dus werden de Waldensen schimplijck van de Françoisen genoemd) te gebruycken/ op datse geen verder onrust moghten verwecken; of meer verhinderen (gelijckse alreeds hadden gedaen)/ dat hy Casal en Pignerol bequaemlijck moght voorsien van Ammunitie en Proviande: oock niet weer in 't Fransche Gebied quaemen stroopen/ gelijckse hadden beginnen te doen.

Die derhalven d'inkoomingh der *Waldensen* ooghluyckte; om van haer hulp te hebben.

De Hertogh dorfde niet weygeren/ de Fransche t'ontfangen. Nu souden de Waldensen van twee plaetsen werden aengetast; van de Fransche en Savoysche; doch deese wilden niet seer aenbijten; en sonden t'elckens de Françoisen aen de gevaerlijckste Oorden: jae waerschouwden wel heymlijck de Dallieden van der Franschen desseinen: welcke/ onaengesien sy meenden de Barbets voor een ontbijt te sullen opslocken/ wijlse maer een arm/ geringh hoopje waeren/ dickmael met seer groot verlies te rugg' wierden geslaegen; en niets tegens haer konden verrighten.

De *Fransche Ambassadeur* aen 't *Savoysche* Hof werpt een arghwaen op den Hertogh.

De Fransche Ambassadeur aen 't Savoysche Hof begon t'arghwaenen/ dat de Hertogh het met de Waldensen hield. Want of wel sijne Kon. Hoogh. eenige gevangene Waldensen aen Keetenen deed sluyten/ met bedreyginghe/ dat hy haer sou laeten hangen; soo wierd hy echter in sijn vermoeden versterckt/ als hy vernam/ dat de Keyser den Hertogh door eenen Expressen liet weeten sijne bekoomene Victorie op de Turcken; 't welck/ geduerende den gantschen Turcken-Krijgh/ noyt geschied was. Hier by quam noch/ dat Koningh Louis door sijne Spions in Engelland bericht kreegh/ hoe Koningh William somtijds Brieven van den Hertogh ontfingh; behalven noch andere dingen; waer onder oock/ dat de Prælaet Grimani van wegen de Keyser met sijne Kon. Hoogh. handelde.

Harden eysch, door de Koningh van *Frankrijck* aen den Hertogh laeten doen, om sigh geheel meester van hem te maecken.

Ter dier oorsaeck sond Franckrijk de Graef van Rebenac nae Turin, die den 10.20. Januarius daer aenquam; den Hertogh voordragende: dat sijne Maj. seer euvel nam desselven voorneemen/ om in een Verbond met 't Huys Oostenrijck te treeden; waer door geheel Italien kon verontrust werden. Echter was sijne Maj. niet ongeneegen/ al 't voorgaende te vergeeten/ indien hy weer keerde tot een opreghte vriendschap met Franckrijck; de Fransche sijde beloofde te houden/ immers Neutrael te blijven; de Geallieerde geenen doortoght te vergunnen; de Waldensen uyt te roeyen: voorts/ tot verseekeringh sijner trouw/ den Koningh sijn Krijgsvolck over te laten; de Vestingh Verua, en de Citadel van Turin (Residentie sijner Kon. Hooghheyd) hem in te ruymen. Waer tegens sijne Maj./ de Paus/ en de Republicq van Vene- 1690.

Venetien tot Borgen wou stellen / dat deese Plaetsen / nae den algemeenen Vreede / hem weer overgelevert souden werden.

Hy geeft goede woorden, en vertoond, hoe grooten hoon het voor een *souverain* Vorst sou sijn, sulck een eysch te voldoen.

Vermits de Waldensen nogh niet genoegh in goed postuer gebraght; de Volckeren / welcke den Hertogh van de Geallieerde beloofd wierden / noch niet gereed waeren / soo moest hy wel goede woorden geven; met voorstellingh / hoe grooten hoon het voor een souverain Vorst sou sijn / sulcke Conditien aen te gaen met een Koningh / wiens vyandschap hy niet had verdiend: waer by hy in sijn' eygene Hofhoudinghs-plaets vreemd Krijghsvolck sou moeten neemen; en alsoo leven als een geboeyde Slaef van sijne Maj. / &c. Doe eyschte Louis, in plaets van Turin, de Vestingen Carmagnuola en Susa in Piemont; Montmelian in Savoyen.

Begind sigh onderwijl in *postuer* te stellen.

Doch dit was sijne Kon. Hoogh. even onaengenaem: die sigh ondertusschen allenxen in goed postuer begon te stellen / en volck te werven; onder schijn / van de Piemontoisen daer door dies te beeter ingeslooten te sullen houden. Monf. Catinat meende met eenige Fransche Troupen in een Nevelige naght / door tsamenverstand met eenige Verraders / de Citadel van Turin t'overrompelen: doch vermits de Hertogh de Waghten deed veranderen / soo wierd dit dessein verydeld.

Fransche verraderyen tegens de Stad *Turin*,

en den Persoon des Hertoghs.

Een ander verraed had de Fransche Ambassadeur Rebenac gesmeed tegens Turin en den persoon des Hertoghs. Een deel Moordbranders souden de Stad aen verscheydene plaetsen in brand steecken. Terwijl sigh de Burgers met blusschen beesigh hielden / souden de Fransche Troupen aenkomen / en door eenige verraders de Poort voor haer geopend werden. Dan soudense al de Burgers / welcke sigh ter weer stelden / om 't leven brengen / en den Hertogh gevangen neemen. Doch eenen deeser Booswighten wierd gevat; en / nae ontdeckingh van 't gantsche verraed / voor d'oogen des Franschen Ambassadeurs opgehangen.

Monf. Catinat begind Plaetsen in te nemen: en den Hertogh hard te dreygen.

Monf. Catinat had alreeds Orbasson, Avigliana, en de Brugg' over de Po vermeesterd. Trock nae Turin, en dreyghde den Hertogh seer hard / indien hy binnen 24. uyren sigh niet verklaerde / de Fransche sijde te willen houden; de Citadel van Turin; en de Vestingh Verua in te ruymen: welcke hy anders door geweld wou innemen; alles door Vyer en Swaerd sou verwoesten.

De Hertog neemd opentlijck de sijde der *Geallieerde* aen; en laet al de Gevangene *Waldensen* los.

Vermits 't nu op 't uyterste was gekoomen / soo besloot sijne Kon. Hoogheyd / de Parthy der Geallieerde opentlijck aen te neemen; en voltrock ten dien eynde de dus lang onder handen geweest sijnde Alliantie met den Keyser / den 4. Junius. Desgelijcks trad hy in een Defensif Verbond met den Koninghlijcken Spaenschen Gouverneur van Milaen. Voorts gaf hy ordre / de Waldensen, en Fransche Vlughtelingen om der Religie wil / onverhinderd nae de Dalen te laten passeeren; haer oock / tegens betalingh / van Proviande te versorgen. Al de Gevangene Piemontoisen wierden uyt de Citadel, en van de Galeyen ontslaegen / om weer nae haere Wooningen te keeren.

Waerlijck had hy redenen, om sigh van *Franckrijk* t'ontslaen; die hem, een *souverain* Vorst, arger had gehandeld als een *Vasal*,

Waerlijck had de Hertogh groote redenen / om te pogen / sigh van Franckrijck los te wercken. Hy was een souverain Vorst: en Koningh Louis had hem gehandeld als sijnen Vasal; jae noch arger: willende / dat hy sou doen alles wat hy begeerde / en tot sijn Interes diende; ter hooghste schaede en schande sijner Kon. Hoogh.: die aen sijnen Schoonvader / Duc d'Orleans, oversond een wijdlopige Remonstrantie en Justificatie, vertoonende de Redenen / welcke hem hadden gedwongen / met de Geallieerde in een Verbond te treeden. Stelde voor / wat hy al gedaen had ter begeerte van Koningh Louis, tot 't grootste naedeel van sijn eygen Interes, en tegens de Regelen der Staetkunde. Hoe daer tegens sijne Maj. sigh ontrent hem had gedraegen: op hoe veelerley wijsen hem gehandeld als of hy sijnen geringen Onderdaen waere geweest: volkoomen Meesterschap over hem had willen voeren / &c.: alles in 't breede voorgesteld / met optellingh der bedrijven / &c.

Steld sijne redenen wijdloopigh voor.

Den Oorlogh gaet aen, waer in de *Waldensen* hem verwonderlijcke diensten doen; en waer hy hy, door bystand der *Geallieerde*, groote voordeelen kon bekoomen hebben, had hy sigh niet weer omgewend.

Hier op is den Oorlogh tusschen Koningh Louis en Hertog Victor Amadeus aengegaen: waer in sijne Kon. Hoogh. van de Waldensen verwonderlijck-groote diensten genoot; en door den bystand der Geallieerde groote voordeelen by d'algemeene Vreede / en een gantsche vastlellingh sijns Staets sou konnen bekoomen hebben / had hy sigh niet haest weer omgewend; onder de hand met Franckrijck weer gehandeld; de Geallieerde bedecktlijck in haere voorneemens gedwarsboomd / en eyndlijck opentlijck met Koningh Louis tot Vreede getreeden; aengelockt door een Houwlyck van sijne Dochter met den Hertogh van Burgundien, eenen der Soonen des Dauphins. Wat voordeel hy / immers sijn Hertoghdom / t'sijner tijd hier van sal trecken / moet de tijd ons ontdecken.

Groove schimp des *Franschen Ambassadeurs* te *Turin*, tegens den Hertogh, doe hy sijn Affscheyd van hem nam.

Doe de Fransche Ambassadeur Rebenac sijn affscheyd nam van den Hertogh / hield hy hem voor 't Exempel des Hertoghs van Lotharingen; en voeghde daer by: Sijne Kon. Hoogh. kon sigh vaerdigh maecken, om hem nae sijn Koninghrijck Cyprus te begeven; of om den Keyser aen te soecken om een Generaels-plaets. Waer op de Hertogh antwoordde: Wegens sulcke trotse, onbesonnene woorden had hy reden genoegh, om hem in de Citadel te doen opsluyten. Doch hy wou sigh daer mee vergenoegen, vermits hy daeglijcks 't Vrouwentimmer te Turin, en d'Adel des Hofs, met Gasteryen en Balletten had onderhouden, dat hy daer in moght voortvaeren, terwijl hy de Stad tot sijn Arrest sou hebben, ter tijd toe dat sijnen (des Hertoghs) Ambassadeur aen Koningh Louis, en de Savoysche Resident te Parijs, te rugg' gekoomen souden sijn. Eer sou men hem niet laeten vertecken. Hier in handelde hy voorsightigh / wijl de gedaghte persoonen te Parijs wierden in Beslagh gehouden; en sonder dit middel niet los geraeckt souden sijn.

Hoe van sijne Kon. Hoogheyd beantwoord.

Al terstond was de Fransche Generael Monf. de Catinat beesigh / om over al /

Verwoestingen

waer

NEDERLANDEN

waer hy maer kon / te plonderen en te verwoesten. Hier tegens deeden de Waldensen een Stropery in Dauphiné, om Contributien in te halen; en leydden Bretz in d'Asch.

van Monf. de Catinat.

Nederlandsche Geschiedenissen.

Wy hebben deesen Savoyschen handel wat verder / tot in jaer 1690. / voortgeset; om den aenhangh en voortgangh der verschillen tot op d'uytbarstingh des Oorloghs niet van een te scheyden: oock / om hier nae met deese saecken niet belemmerd te sijn. Komen nu tot de Nederlandsche Geschiedenissen, welcke wy ten kortsten sullen afdoen / als noch in varsche geheugenis.

Genoegh saghmen, dat Koningh *Louis* den *Vereenigden Staet* op 't Lijf wou vallen.

Uyt 't gantsche belegd der handelingen van Koningh Louis, gehouden van tsederd Anno 1671. was genoegh gesien / dat hy den Vereenigden Staet op 't lijf wou. Echter wierd aen deese sijde niet soo goeden toestel tot defensie gemaeckt / als de saeck tegens sulck een magtigen Koningh vereyschte. De Steeden wierden niet nae behooren tot verdeedingh versorgd; de Landmaght niet genoegh versterckt; tot veele dingen de noodige beschickingh niet gedaen.

Evenwel wierd hier geen behoorlijck bestel tot noodige *defensie* gedaen.

Dit wierd veroorsaeckt door inwendige Oneenigheden. De Stad Amsterdam stack seer in de krop de Belegeringh / gedaen door Prins Willem de II., Vader van Prins Willem de III. Eenige voorname Heeren in Holland, welcke op Louvestein hadden geseeten / speet dien hoon niet weynigh. En vermitsse in Holland van groot bewind / in veel aghtingh waeren / soo haddense veele Steeden en Stemmen deeser Provintie lightlijck te beweegen / om sigh te stellen tegens de bevorderingh van de jonge Prins in sijns Vaders hooge Ampten; waer toe andere Provintien het geerne gebraght souden hebben.

D'oorsaeck was, d'inwendige twisten, over de bevoorderingh van sijne Hoogheyd Prins *Willem* de III;

Doe nu de nood voor oogen stond / en noodwendigh een Veldheer moest verkooren werden / hadden eenige uyt Holland Prins Willem de III. geerne gantschlijck uytgesloten gesien. Andere Provintien wilden hem / niet alleen tot Capitain-Generael, maer oock tot Stadhouder aengenoomen hebben. Onder deesen twist wierd de noodsaecklijcke ordrestellingh versuymd; en men kon niet treeden tot 't geen ten hooghsten noodigh was / indien men niet ten prooye sijner vyanden wou werden. Jae / onder de geene / die dus op sijn Hoogheyd gebeeten waren / bevonden sig eenige / die / als haer voorgehouden wierd / datmen / dus doende / 't Land Franckrijck in de hand sou speelen / sigh niet ontsagen te seggen: Liever Fransch als Prins.

welcke *Holland* tegenstond, andere *Provintien* begeerden.

Eyndlijck / maer doe 't nu bynae geheel te laet was / namen de Staten van Holland in Januarius Anno 1672. hem aen voor Veldheer / alleen voor dien Veldtoght. D'andere Provintien, hier mee niet te vreeden / arbeydden / om deese Charge voor al sijn leven op hem te brengen. Dit Krackeel duerde tot den 25. Februarius; en Holland moest het winnen. Ondertusschen waren Franckrijck, Engelland, Keulen en Munster ten vyandlijcken inval gereed: maer hier moest op alles noch eerst ordre werden gesteld: waer toe noch alles ongereed was.

NEDERLANDEN

De Provintie Utrecht had al in November des voorigen jaers haer advis ingebraght ter Generaliteit, tot 't vermeerderen der Militie op 120000. Mannen; waer door men in 't toekomende sou konnen profiteeren al de subsidien voor vreemde Troupen. D'andere Provintien drongen desgelijcks onder de gedaghte verschillen seer sterck aen op de dadlijcke te werck-stellingh der nieuwe Werbingh.

Utrechts yver, om nieuwe Werringen aengesteld te hebben, te vergeefs.

Maer onder voorwendingh / datmen eerst moest eendraghtigh sijn ontrent de verkiesingh van een Capitain-Generael, wierd deese Volck-aenneemingh eerst vast-gesteld ten eynde van Februarius; bestaende in 21200. Koppen. De Staten van Holland hadden al in November des voorigen jaers d'Officieren, welcke sigh wilden aengeven / bescheyden in den Haegh te komen / om uyt haer de verkiesing te doen. Die haer hadden doen inschrijven om Colonels te sijn / waren 80, Lieutenant-Colonels 100, : Majoors 106, ; Capitainen in meenighte. De Verkiesingh geschiede van de gedaghte Staten eerst in Februarius. Soo langh in den Haegh te leggen / en daer veel gelds op 't onseeckere te verteeren / verdroot veele soodanigh / datse na de Fransche, Keulsche, en Munstersche gingen; daerse blijdlijck wierden ontfangen. Dit streckte tot groot naedeel van den Staet; wijl hier door sulck een schaersheyd van Bevelhebbers wierd veroorsaeckt / datmen veele tot deese Chargen moest aenneemen / die noyt in den Oorlogh waren geweest. Franckrijck daer tegens bequam d'ervarenste Officieren; welcke men / door 't langh tardeeren, van hier had doen loopen.

Versuym der Staten van Holland;

waer door de beste Officieren gedwongen wierden, by de vyanden dienst te neemen; waer nae men hier sigh met onervaerne moest behelpen.

Prins Willem de III. was dan nu aengenomen tot Capitain-Generael, nae lange tegenstrevelingh der Provintie van Holland; welcke hem ook geweldig nauw en hard had ingebonden. Want / die Capitain-Generael was / moght nimmermeer Stadhouder van eene of meer Provintien werden. Moest sigh oock met Eede verbinden / indien hem oyt van eenige Provintie 't Stadhouderschap mogt opgedragen werden / dat hy noyt 't selve sou aenneemen. Geene verkiesing mogen doen van Burgermeesteren / Scheepenen / of Vroedschappen in de Steeden van eenige Provintie, schoon men hem sulcks mogt aenbieden. Sou de Militie en Legers van den Staet hebben te Commandeeren en Chef, tot op weer-opseggens. Geene Patenten geven aen Volck van Oorlogh; maer deselve moesten gedepescheert werden by de Vergaderingh der Gecommitteerde ter Generaliteit, voor soo veel de Generaliteit betrof; of by de Staten der respective Provintien, yeder voor sijn Territoir, &c. Geene Pensioenen mogen trecken van / noch met eenigen dienst / Militair of Politicq, sigh mogen verbinden aen een andere Vorst of Staet. Sigh niet bemoeyen met saecken van Religie, Politie, Justitie of Finantie; Unien, en Verbindnissen / tusschen de Bondgenooten opgereght: sigh niet steken in verschillen tusschen de Provintien of eenige Leeden derselve. In de Plaetsen / welcke hy door de Magt des Staets mogt

Eyndlijck Prins Willem aengenomen voor Capitain Generael, doch alleen tot weer-opseggens toe, 1672.

boven dien met Eedlijcke verbindingh,

Dat hy noyt 't Stadhouderschap over eenige Provintie sou aenneemen; schoon 't hem opgedragen wierd.

NEDERLANDEN

Nevens meer andere *extraordinair*-nauwe en harde Inbindingen.

komen te veroveren / sou hy voor eene reys / en niet meer / als hy by de veroveringh selfs tegenwoordig was / mogen bestellen de Gouvernementen en Commandementen. Meer andere nauwe bepalingen gingen'er by; en daer onder ook: Hy sou gehouden sijn / 't geen by de Gedeputeerde van haere Hooghm. te Velde by meerderheyd van stemmen wierd geresolveert / 't quam met sijn advis over een of niet / t'executeeren met alle getrouwheyd en vlijt. Dus stond hy onder 't Opper-Commando der Gedeputeerde te Veld.

Sonderlinge Aenmerckingen.

Veele merkten hier in aen een sonderlingen treck der Wereldbraeyers / en een Strick voor sijn Hoogheyd; die deese Commissie dus ingesteld hadden / om al d'eer der Uytvoeringen / alsse geluckten / te doen komen op de Gedeputeerde te Velde / als die dit soo hadden besflooten: en wanneerse misluckten / de schande te doen vallen op den Prins; en hem daer voor te doen verantwoorden / als die 't beslootene niet wel geëxecuteert had. En dit alles met deese Clausule: Dat naemaels hier in noyt veranderingh sou mogen werden gemaeckt / als met eenparige en vrywillige Overgift van al de Bondgenooten. Dit is / nimmermeer; wijl Holland altijd sou weygeren; en dan kon geen veranderingh werden gemaeckt / schoon al d'andere Provintien daer toe genegen moghten werden: die oock hier door de handen t'eenemael geslooten wierden / om te konnen doen 't geen haer immers behoorde vry te staen. Maer met hoe groote voorsightigheyd men meende gehandeld / en sijne banden vast gemaeckt te hebben / om sijn Hoogheyd altijd onder de knie en kleyn te houden / soo heeft echter de Gemeente wel haest middelen gevonden / om dit den Prins opgelegt Jock te verscheuren; waer door hy dan opreeg tot veel grooter authoriteit en maght / als oyt yemand sijner Voorvaderen had geoeffend; gelijck wy hier nae sullen sien.

Die van *Holland* de Prins onder haer bedwangh gebraght, d'andere *Provintien* de handen geslooten hebbende, meenden nu haere Banden vastgelegt te hebben, doch de Gemeente heeft deselve haest verscheurd.

Frankrijk met sijne *Geallieerde* valt op de *Vereenighde Nederlanden* aen.

De Maght van Franckrijck, Keulen, Munster, versterckt met veel' Engelsche Militie, te Land; van Engelland ter Zee / quam nu op den Vereenighden Staet aen. Wat Koningh Carel voorwendde / als Redenen / waerom hy deese Provintien bespronghh / hebben wy onder d'Engelsche Geschiedenissen gehoord: die van Franckrijck kanmen sien in deese korte Declaratie.

Sijn' Oorloghs-*Declaratie* tegen de *Staten Generael*.

De quade voldoeningh, welcke sijne Maj. heeft over 't bestier der Generale Staten van de Vereenighde Nederlandsche Provintien, tsederd eenige jaren ten sijnen aensien gehouden, sijnde de saeck soo verr' gekomen, dat sijne Maj. niet langer, dan ten koste sijner glorie, kan dissimuleeren d'onwaerdigheyd, welcke hem werd veroorsaeckt door een manier van doen, soo weynigh over-een-komende met de groote obligatien, waer meê sijne Maj. en de Koningen sijne Voorsaeten de selve soo liberaellijck hebben opgevuld; soo heeft sijne Maj. verklaerd, en verklaerd by deesen, met sijne hand onderteeckend, vast-gesteld en besloten te hebben, de gemelde Staten Generael der Nederlandsche Provintien den Oorlogh aen te doen, soo ter Zee als te Land. Was getekend den 6. April 1672.

Korte aenmerckingen op de drie Redenen, van sijne Maj. gegeven.

Soo lang de Weereld staet sullen de Nakomelingen sigh verwonderen (wierd doemaels aengemerckt) / dat een Koningh / die de Titel van Alderchristlijckste Maj. voerd / alle Verbonden met de Geunieerde Nederlanden verbrack / soo een bloedigen / verwoestenden Oorlogh tegens haer aenvingh / sonder eenige andere redenen te geven / dan deese drie.

I. Sijne ongenoegen over 't bestier der Staten, tsederd eenige jaren ten sijnen opsight. Maer hy druckt niet uyt / waer in dit haer bestier / sijn misnoegen verweckende / bestond. Immers had hy dit behooren aen te wijsen / om aen de Weereld eenige opening; aen sijn' onderneemingh eenige schijn te geven. Sommige hebben hier over deese Declaratie niet weynigh gerosskamd: en de gewoone handelingen van sijne Maj. tegens andere Vorsten en Staten / oock dus beschuldigd / ten toon gesteld.

I. Sijne ongenoegen over 't bestier der *Staten Generael*, ten sijnen aensien.

II. D'ondanckbaerheyd der Staten Generael voor de groote weldaden, waer meê sijne Maj. en desselven Voorvaderen haer soo milddadigh hadden opgevuld. Waer op aengemerckt wierd: Franckrijck heeft deesen Staet weynigh goed gedaen / als om sijns selfs wil. Dat de Fransche Koningh nu soo groot en maghtigh is / heeft hy voornamentlijck de Vereenighde Nederlanden te dancken; die hem tot deese Grootheyd hebben opgeholpen; sonder welcker hulp tegens Spaenje, dikmael met ter sijden-stellingh van haer eygen Interes, hy nu niet Louis de Groote sou sijn. Jae / hadden 't deese Provintien niet gedaen / Henrick de IV. bystaende met groote Geldsommen in sijnen Oorlogh tegens de Liga, en andere sonderlinge diensten; noch deese Louis de XIV., noch sijnen Vader Louis de XIII., souden den Throon beklommen hebben; wijl deesens Grootvader de gemelde Henrik deselve niet sou hebben konnen behouden. Die ooch Anno 1593. door sijnen Ambassadeur de Staten Generael met sonderlinge uytdruckingen bedanckte voor hare gedane Assistentie met Volck en Geld in sijne grootste verlegenheyd. Bekendde sijne groote verplightingh aen haer. Erkendde / dat Franckrijck, en hy selfs bysonderlijck, in d'uyterste qualen van niemand bygestaen was, aen welcke hy reghtvaerdiger kon toepassen de Titel van opreghte, volkoomene, onvertsaegde Vrienden, dan aen haere Hooghmogende. Niemand kon deese Weldaed nae waerde aghten, dan met aght daer op te neemen, gelijck sijne Maj. deed..... Want haere Hooghm. saecken van groot gevolgh aengevangen en uytgestaen; uytsteeckende onkosten gedraegen; met kommer en gevaer de vyanden afgewend hebbende, hadden'er noch deese pogingh by gevoeghd, datse voor een gedeelte hem in sijne noodsaecklijckheyd waeren te hulp gekoomen: jae met sulck een vaerdige en volkomene wil, dat de verplightingen daer voor niet te weerdeeren sijn. Sijne Maj. was bedroefd, dat hy sijne danckbaerheyd niet dan met bloote woorden kon betoonen: en dat hy voor soo veel

II. D'ondanckbaerheyd der *Staten Generael* voor de groote weldaden, diese van hem en sijne Voorvaderen hadden genooten.

Daer doch waeraghtigh is, hadden 't de *Vereenighde Nederlanden* niet gedaen, dat hy noyt *Louis de Groote* sou geworden sijn: jae noch sijnen Vader noch hy de *Fransche* Kroon op 't Hoofd gekregen sou hebben.

Betuyging van deesen Koninghs Grootvader *Henrick* de IV.

NEDERLANDEN

veel goede Uytwerckselen, byna sonder Voorbeeld, niets anders vermoght, dan haer te bedancken; en soo al voorts tot op 't besluyt; daer hy spreeckt van soo veele goede diensten, door haer beweesen in dequalen en verdruckingen van Franckrijck; en van al 't geen/ 't welk de Koningh en 't Koninghrijck, na alle reght, en volgens alle Wetten, aen haere Hooghm. verplight waren. Waerlijck/ onaengesien dese Landen selfs in groote verlegenheyd om geld waeren; echter sondense sijne Maj. gewightige Geldsommen toe: van welcke hy eerst ontrent Anno 1598. haer weer toeschikte 240000. gl.; tot een begin vande voldoeningh haerer verschootene penningen.

van sijn uytsteeckende verplightingh aen de Staten Generael, voor haere ii er groote hu'p.

III. Sijne Glorie.

III. Syne Glorie. Maer hoe weynigh past het een Christen, hoe veel min eenen/ die sigh noemd den Alderchristlijckjsten Koningh, om eygene glorie een ander van 't sijne te berooven; een Zee van Christen-bloed te vergieten; soo veel honderd-duysenden Menschen in den grond te verderven/ &c. Andere/ en scherper aenmerkingen van vele gaen wy voorby.

Oorloghs-Declaratie des Aerts-bisschops van Keulen.

D'oorloghs-Declaratie van Maximiliaen Henrick, Aertsbisschop-Keurvorst van Keulen, steld noch eenige oorsaecken waerom; meest gebouwd op de besittingh der Stad Rhijnberck door de Staten Generael: welcke deese Plaets niet hem/ maer de Spaenjaerden afgenomen hadden. En dan met een onwaer byvoeghsel/ dat 't Staten Volck met Brandschatten/ Plonderen/ Doodslaen sijns Krijgsvolcks in sijn Aerts-Stight was gevallen. Onder de Duytsche saecken is hier van berigt gegeven.

des Bisschops van Munster.

Maer die des Bisschops van Munster, Christoffel Bernhard van Galen, was (dus sprackmen van deselve) een enckele t'samenhopingh van rasende lasteringen en afgrijslijcke leugenen.

Hoe 't met de glorie van Koningh Louis bestaen kon, dat hy, om soo een kleyn Land aen te vallen, soo veel maghtige Helpers moest soeken.

Ondertusschen konnen niet uytvinden/ hoe 't met Glorie van Koningh Louis kon bestaen/ dat hy den Oorlogh tegens sulck een kleyn Land/ als dat der Vereenighde Provintien is/ niet derfde beginnen/ sonder dat hy eerst de Koningh van Engelland, d'Aertsbisschop van Keulen, de Bisschop van Munster aen sijne sijde had getrocken/ om t'eener tijd met hem aen te vallen: dan noch de Keyser/ Spaenje, Portugal, Sweeden, Deenemarken, veele Duytsche Vorsten/ tegens deselve in de Wapenen soght te brengen: en als dit niet wou gelucken/ haer ten minsten tot de Neutraliteit pooghde te bewegen: by d'eene Interes, by d'andere Religie voorwendende; sommige met geld versoeckende.

Eerste Zee-slagh tusschen de Fransche en Engelsche Vloot aen d'eene, de Vereenighde Nederlandsche aen d'andere sijde.

Den 7. Junius viel 't eerste Zee-gevecht voor tusschen de Fransche en Engelsche Vloot aen d'eene/ die der Vereenighde Nederlanden aen d'andere sijde. De Fransche en Engelsche Zeemaght bestond uyt 164. soo groote als kleyne Scheepen/ bemand met ontrent 35000. Koppen. Lieutenant-Admirael Banckert settede 't op de Fransche aen: de Ruyter op den Engelschen Admirael de Hertogh van Jorck onder de roode; en Van Gent op den Admirael Montagu onder de blauwe Vlagg':

De Heer Cornelis de Wit op de Vloot.

De Heer Cornelis de Wit, Ruart van Putten, was op de Vloot/ representeerende de Souverainiteit van den Staet; aengedaen met de boven-maten praghtige Rock van Staet/ opgepast van 12. Helbardiers.

Wegens de kalmte scheen dit Gevecht meer een Moorderey als Strijd te sijn.

't Gevecht was ongemeen-hevigh. D' Engelsche hadden gepoogt/ de Hollanders sleghts te willen over-zeylen; en met haer haest een eynd te maecken; doch wierden wat anders gewaer. 't Gedonder en 't geblixem uyt 't Canon op malkander/ vreeslijcker wijs/ duerde van 's morgens tot 's abonds. De kalmte deed/ dat de Scheepen niet geregeerd konden werden/ maer onder den anderen dreven/ onder sulck een geduerigh ge-

NEDER-LANDEN

schiet/ en soo naeby/ dat het meer een moordery als Strijd scheen. Alleen d'Admirael de Ruyter verschoot op dien eenen dag 25000. ponden Buskruyd. Tegens den abond (na dat de Fransche schandlijck de blught hadden genomen) gingen d'Engelsche oock door; waer by d'aenwackerende Wind haer een goeden dienst deed. Echter wierdense dien geheelen naght van de Hollandsche vervolgd; oock den volgenden dagh; waer nae deese/ wijl bynae al haer Kruyd verschooten was/ sigh nae de Zeeuwsche Kust wendden.

Eerst gaen de Fransche schandlijk-door; daer nae ook d'Engelsche.

'T Verlies der Françoisen bestond in 2. Hoofd-Scheepen/ 't eene verbrand/ 't andere gesoncken. Dat der Engelsche in 6. Capitale; onder welcke 3. de Vlagg' hadden geboord. Van deese waren 2. verbrand/ 3. gesoncken/ 1. verobered. Van andere Vaertuygen/ als Branders/ Kitsen/ &c./ waeren over de 20. vernoest. D'Engelsche Admirael Montagu was gesneuveld; sijn Schip verbrand. De Hollandsche Vloot had niets verlooren/ als een middelmatigh Schip/ nevens sommige Branders/ van welcke eenige niet vrughtloos vergaen waren. 't Schip Westergoo sprongh wel op; doch een dagh nae 't eyndigen des Gevechts/ en door eygen Kruyd.

Verlies der Françoisen, en Engelsche. De Hollanders maer een Schip.

Maer te Land gingh 't met den Vereenigden Staet gantsch qualijck. Gelijk een hooghopgeswollene en hard-geparste Vloed als in een oogenblick Dijcken en Dammen verbreeckt; sigh allerweegen in Velden/ Dorpen/ en Huysen uytstort/ soo heeft oock de Fransche Krijghsmaght plotslijck weghgenoomen een groot deel Plaetsen in de Geünieerde Landschappen. Echter niet door veel geweld; maer door een schrick/ van de Heere onse God/ die d'Inwooners een bevend hert gaf/ in sijn reghtvaerdigh oordeel ons toegesonden. Waer de Fransche Legers ontrent quaemen/ gaven de Steeden sigh terstond over/ sonder tegenweer/ behalven eenige weynige. Wie sou oyt gedaght hebben/ te konnen geschieden 't geen wy hebben beleefd? Sullen onse Nakomelingen wel gelooven/ dat de Fransche met derselver Geallieerde Legers van den 1. Junius tot den 19. Julius; en alsoo in 48. daegen/ hebben verobered de volgende Steeden en Stercken; waer onder veele sijn/ die voortijds een geheele Somer langh de Belegeringh van een maghtigh Heyr hadden uytgestaen. In 't Hertoghdom CLEEF, doch met Staten Volck Beset: Orsoy, Rhijnberck, Burick, Wesel, met de Lippe-Schans; Rees en de Schans; Emmerick. In GROENINGERLAND: Winschoten, Oude-Schans, Boner-Schans, NieuweSchans. In OOST-FRIESLAND en FRIESLAND: De Dyler-Schans, Slijckenburgh, of Kuynder-Schans. In GELDERLAND: Spijckfort, Schencke-Schans, Tol-Huys, Yssel-Oord, Hattem, Elburgh, Harderwijck, Arnhem, Wageningen, Knodsenburgh, Nieuwmegen, Graef, Thiel, Bommel, Bueren, Culemburgh, Schans te Voorn, Schans S. Andries; 't Retrenchement aen den Yssel. In BRABAND: Creveccœur, Schans t'Engelen, Orte-Schans. In 't Graefschap ZUTPHEN: Ysselburgh, Anholt, 'sHeerenbergh, Zevenaer, Hueffen, Deutecum (Dotechem), Brevoort, Grol, Lochem, Doesburgh, Zutphen. In OVER-YSSEL: Deventer, Hardenbergh, Ommer-Schans, Rouveensche Schans, Zwol, Campen (met haere Schanssen)/ Hasselt, Swarte Sluys, Geelmuyden, Vollenhoven, Blockzyl, Steenwijck. In DRENTH: Meppel, Coevorden. In TWENTH: Enschede, Oldenzeel, Degnecam, Otmarssum, Almelo, Delden, Goor, Diepenheim, Rijssen. In 't Stight UTRECHT: Rhenen, Wijck, Amersfoort, Utrecht. In HOLLAND: Oudewater, Woerden, Naerden. Voorts noch Heucklom, Vyanen, Asperen, Leerdam. Van al de seven Provintien was alleen Zeeland, daerse geen voet in konden krijgen.

De Fransche Landmaght koomd op de Vereenighde Nederlanden aen. Meenighte van Steeden en Forten, door de Françoisen plotslijck, binnen 48. dagen tijds, den Vereenighden Staet ontnoomen. Alleen in Zeeland kondense noyt haeren voet krijgen.

Orsoy, of Orsou, een kleyne Stad/ Beset met Guarnisoen van deesen Staet, bestaende in 10. Compagnien te voet en 1. te paerd/ t'saemen geen 800. Koppen/ was d'eerste Plaets/ die voor de Fransche Maght moest buygen. Den 1. Junius wierdse belegerd door de Koningh selfs/ en de Hertogh van Orleans; oock opgeëyscht/ doch te vergeefs; onaengesien de Bateryen ontrampeneert, en meest te hoogh waren; de Graght van 't Contrescharp droogh lagh; 't Canon sonder Schietgaten bloot stond. Dapper schoot de Vyand op de Belegerde; dese weer op de Fransche, waer door veele van der selver voornaeme Officieren sneuvelden/ behalven de gemeene. Andermael/ ten derdenmael geschiedde d'opeyssching; t'elckens met weygeringh. Maer als nu den Storm aengeboord sou werden; geen Ontset te verwaghten; de Besettingh weynigh; 't Fransche Leger maghtigh; de Stad in geen staet van den aenval af te slaen was/ soo moestense haer overgeven op Discretie des Konings; diese seer weynigh/ sijn' ongenaede groot genoeg bevonden. Al d'ontwapende Soldaten dreven de Fransche na den Hof van 't Kasteel; en schooten'er onder met koelen bloede; soo dat 30. of 40. derselve wierden gequetst/ en vermoord: d'andere moedernaeckt uytgeschud; ellendigh geslaegen; selfs oock der Soldaten Vrouwen/ sonder eenige schaemte of meedodoogen. Dit was 't eerste proefstuck van der Françoisen barbaerheyd, onder 't gesight van haeren Koningh; tegens Krijghsgevangene/ die men niet meer als daedlijcke vyanden kon aenmercken.

Orsoy, d'eerste Plaets, van de Koning selfs, en Duc d'Orleans belegerd. Verweerd sigh, schoon alles ongesteld was, dapper. Moeten eyndlijck sigh op des Koninghs Discretie overgeven. Gruwlijcken handel tevens de Besettingh, en eerste proefstuck van der Françoisen barbaerheyd.

Rhijnberck had wel goede tegenweer konnen doen; doch door verradery van d'Adjunct-Commandant d'Offery, een Roomschgesinden Yr (den ouden/ ervaernen Commandant Polman had men korts te vooren met sijne Compagnie daer uyt doen trecken)/ en de vertsaeghdheyd eeniger Officieren, (moedigh tegens gesprocken van andere; doch overstemd)/ wierd deese Stad/ sonder regt vyanden gesien te hebben/ overgegeven.

Rhijnberck, schandlijck overgegeven, door de verradery van d'Adjunct Commandant d'Offery, &c.

Burick, of Buderick, een kleyn Steedje tegens

Burick, of

NEDER-LANDEN

Buderick, daer alles ontbrack,

tegens over Wesel, waer aen de Fortificatie gantsch vervallen; 't Magazijn seer slecht voorsien; 't Guarnisoen maer 300. Mannen sterck was / onder Commandeur Otto Roda van Heeckeren (die dickmael aen den Raed van Staten en de Gedeputeerde te veld had vertoond / wat'er ontbrack tot defensie; en versoght / dat'er in voorsien mogt werden; oock geprotesteert van onschuld / indien deese Plaets verlooren gingh / doch niets had konnen verwerven) stond echter / schoon hy maer een eenigen Constapel had / 't Leger van Mareschal de Turenne, met al des selven geweld eenige dagen langh tegen / en deed 'er 800. (volgens Fransche bekentenis) van sneuvelen. Maer doe de Storm sou aengevoerd werden / moest hy Capituleeren. Tegens gegeven Princelijck woord wierd de Besettingh geplonderd; tot krijghsgevangene gemaeckt / en veele derselve gedwongen / onder den Koningh dienst te neemen.

verweerd sigh noch eenige dagen langh treflijck.

Hoe de Besettingh, nae d'overgaef, tegens *Princelijck woord* gehandeld wierd.

Indien wy van elcke Stad wilden spreecken / hoe de Fortificatien, Magazijnen, Guarnisoenen, &c. gesteld waeren; hoe d'overgaef geschiedde / en wat'er op volghde / 't sou ons te verr' uytloopen. Onder meer andere Schrijvers kan de Leeser insonderheyd hier van naesien de Heer Valckenier in sijn Verward Europa. Overloopender wijs sullen wy alleen van eenige gewagh maecken.

Hoe 't met al de Steeden gingh, kan hier niet aengetekend werden.

Wesel volghde Burick. In Rees was alles in quaede staet. De Gouverneur Wijnbergen droegh sigh als een dapper Held; doch de Burgery / aengeset door de Roomsche Geestlijckheyd / stond tegens hem op; dies hy gedwongen wierd / Gecommitteerde te laeten uytgaen / om te Capituleeren. Met 't Accoord was hy niet te vreeden; seggende / lieber tot den laetsten Man toe te willen vechten. Liep nae de Wal / om daer 't Canon selfs af te schieten / en alsoo alles te niet te doen; doch wierd door de meenighte van daer af-gehaeld. Hy sou 't Magazijn hebben laeten springen / indien men hem niet daer uytgetrocken had. Dus quam Rees oock aen de vyanden. Emmerick wierd / op ordre van den Staet, verlaten.

Hoedaenigh *Rees* aen de *Fransche* wierd overgegeven, tegens wil van den dapperen *Gouverneur Wijnbergen.*

Grol was sterck genoegh; 't Magazijn wel voorsien; doch 't Guarnisoen seer swack. Deed eenige tegenstand; maer gaf sigh haest over. Noch veel schandlijcker deed dit Brevoort. By 't Tol-Huys geraeckten de Fransche, door aenwijsingh eens Roomsch-Catholijcken Boers / over den Rhijn; en een gedeelte van 't Staten Leger wierd daer geslaegen / door de trouwloosheyd van Johan Bartas de Mombas, Commissarius Generael van de Ruytery; een Franschman van geboorte; doch getrouwd aen de Suster van de Heer Pieter de Groot, Ambassadeur der Staten aen Koningh Louis. 't Kostte echter de Fransche een goed deel volck; selfs Duc de Longueville bleef dood; en de Prins van Condé was gequetst met twee Kogelen. Mombas wierd wel gevangen genoomen; doch ontquam sijne Heghtenis / en begaf sigh by de François binnen Utrecht; van welcke hy in

Hoedaenigh *Grol.*

De *Fransche* geraecken by *'t Tol-Huys* over den *Rhijn*, en soo in de *Betuw*,

door de verradery van *Johan Bartas de Mombas*,

Dienst wierd genoomen. Hy had gehad 't hooghste bewind over 4. Regimenten in de Betuw. Terwijl nu 't Staten Volck by 't Tol-huys de vyanden dapperlijck d'overkoomst beletteden / reed hy met sijne Ruytery (in schijn van de Fransche te willen tegengaen) een deel der Soldaten ter neer; en braght hier door 't Voetvolck in sulck een onordre; dat de François d'overtoght doe gemacklijk viel / en dus in de Betuw geraeckten. Sijne misdaed werd in de Sententie aldus voorgesteld. Hy (Mombas) had van sijn Hoogheyd bevel gekreegen / de Regimenten in de Betuw te Commandeeren. Was Eer en Eedshalven verplight / alles te contribueeren, wat tot defensie derselve Betuw noodigh was; en dit Quartier ten uytersten te verdeedigen. Tegens deese Ordre / Eed en Plight had hy / doe de Vyand aen den Rhijn, tegens over 't Quartier was gekoomen / sijne Post schandlijck verlaten; de Fransche volkomene openingh en gelegenheyd gegeven / om den Rhijn te passeeren; dus getraght / deese Landen tot d'uyterste ruine te brengen / &c. Hier over gevangen genoomen / en voor den hoogen Krijghsraed te reght gesteld sijnde / hangende de proceduren, en sigh van sijn verraed overtuyghd vindende / was hy by nagt sijne Detentie ontvlooden; nae Utrecht by den Vyand geloopen; daer hy sigh noch onthield / en tegens den Vereenighden Staet liet gebruycken: op d'Indaegingh niet verscheen / &c. Wierd derhalven verklaerd / begaen te hebben Crimen Læsæ Majestatis; schuldigh aen Verraed tegens d'algemeene welvaerd van 't Land: derhalven sou hy / in handen der Justitie geraeckende / geexecuteerd werden met de Koorde. Maer nu de Justitie sigh door de Vlught onttrocken hebbende / sou sijn' Effigie door de Beul aen de Galgh werden opgehangen / &c.

NEDER-LANDEN

Swager van *Pieter de Groot*, der *Staten Ambassadeur* by Koningh *Louis* Die wel gevangen genoomen wierd, doch sijne Heghtenis ontquam, en sigh by de *Fransche t'Utrecht* begaf.

Korten Inhoud sijner *Sententie:*

In *Effigie* aen de Galgh gehangen.

Nu was de Vyand in de Betuw, tot d'uyterste verbaefdheyd in deese Landen. Sijn Hoogheyd / aen den Yssel leggende / doch die nu van aghteren door de Fransche had konnen overvallen werden / was gedwongen op te breecken; en sigh nae Utrecht te begeven. Vijf uyren / nae dat hy voorby Arnhem was getrocken / quaemen de Fransche deese Stad berennen; die stracks daer op door Turenne formeel wierd belegerd; en al terstond quamen Gedeputeerden uyt / welcke Arnhem overgaven. Knodsenburgh, een stercke Schans; reght tegens over Nieuwmeegen, defendeerde sigh tegens de Maght van Turenne dapper. Sloegh een Bestormingh kloeckmoedigh af; soo dat de Soldaeten in dien Naght yeder ontrent 120. schooten uyt haere Musquetten hadden gedaen. De borst was haer bont en blauw. Versoghten varsch Volck uyt Nieuwmegen; oock Kruyd en Lood. Ondertusschen sloegh een Tambour in de Schans Appel: 't welck in de Besoldelingen sulck een verbaefdheyd veroorsaeckte / datse de Hoeden opstaecken / en om Quartier riepen; 't welck haer van de Fransche wierd beloofd. Doe waerense tot geen bedaeren te brengen / onaengesien al de vlijt

Sijn Hoogheyd moet van den *Yssel* nae *Utrecht* wijcken.

Arnhem geeft sigh terstond over.

Knodsenburgh nae een dappere tegenweer; en door wat toeval.

des

des Commandants, en der andere Officieren; die dus tot Verdragh moesten treeden.

Nieuwmegen van de Françoisen belegerd,

Nu quam de beurt aen Nieuwmegen; welcke Stad van uyt Knodsenburg beschooten wierd. Eenige Buytenwercken waeren in seer slegten staet. 't Magazijn had niet meer dan 5000. ponden Kruyd: Kogelen en Lont nae proportie: doch in allerhaest hadden die van Utrecht, weynige dagen voor de Belegeringh, uyt haer eygene beurs 25000. ponden Buskruyd derwaerts gesonden. Versogten ook aen de Heeren Gecommitteerde te Veld snelle Assistentie van Volck en Ammunitie in deese Stad te willen beschicken. Doe quaemen daer noch traeghlijck 15000. ponden by; en noch een deel uyt Holland. Dus haddense 120000. ponden. Geschut was'er in taemlijcke veelheyd, en treflijck goed. 't Guarnisoen bestond uyt 40. Compagnien te voet, 9. te paerd; 5. of 6.

en furieus beschooten.

Compagnien Waerdgelders; t'samen maer ontrent 2600. Mannen: doch de Burgers waeren ontrent 2500., alle wel geresolveert, om een Proef van haere Courage te geven; getrouwlijck noch bygestaen van eenige Compagnien Utrechtsche, Rheenensche en Montfoortsche Burgers, even voor de Belegeringh daer in gekoomen. Deese moedige Nieuwmegers verbonden sigh vrywilligh, nevens de Militie, met een dieren Eed aen haeren Gouverneur Johan van Welden, een Man van moed en beleyd, haere Stad, Religie, en Vryheyd ten uytersten te sullen helpen beschermen met goed en bloed. Waerlijck hebbense oock haeren Eed betraght; en de Magistraet stelde op alles goede ordre.

Sonderlingh-groote Courage der Burgers;

Grouwlijck donderden de Fransche met haer Canon op Nieuwmegen. De groote Kerck wierd soodaenigh doorschooten; de Kogelen vloogen sulcker wijs rond om de Predickstoel heenen, dat men niet langer de Godsdienst daer in kon verrighten, maer alleen de Broerkens-kerck moest gebruycken. Van den 16. Junius af hadden de Fransche de Nieuwmegers beschooten van uyt de Knodsenburger-Schans; veele Vyerwercken dagh en naght daer in geworpen. Van den 3. Julius had Turenne van de Landsijde sijn Canon oock doen balderen. Verscheyde maelen deed hy de Stad opeyschen; doch te vergeefs. 's Naghts den 5. quamen de Fransche in de Graght; doch wierden door de Burgers en Colonel van Gent in groote onordre weghgedreven. Deese dappere Held wierd hier doodlijck gequetst, en overleed korts daer nae. Evenwel quamen de vyanden door 't verlatene Contrescharp in de Graght op twee plaetsen. Maeckten een bedeckte Weg, en approcheerden tot aen de Palissaden; welkese beneeden met Bylen af-kapten.

en haere seer dappere defensie,

tot groote afbreuck der vyanden.

Als d'Officieren van binnen dit den 7. dito van de Wal saegen, en de Bedeckte Wegh voor een Stormbrugh namen, begondense de moed te laeten sincken, en gaven de Magistraet te kennen, soo de vyanden de volgende Naght een generaele Storm aenvoerden, dat de Stad sou staen in gevaer van een Bloedbad. Doch eenigh volck, derwaerts gecommandeert, bevond, dat het geen Storm-brugh, maer een bedeckte wegh was. Dien selven avond viel een geweldige Plasregen, welcke al de Lonten uytbluschte. Deese kans naemen de Françoisen waer, en deeden een aenval met den Deegen in de vuyst: wierden echter met Piecken en Stocken afgedreven. Sy avanceerden met hare Wercken de Wal op; doch die van binnen stelden daer tegens goede ordre. Den 8., als men sagh, hoe verr' de vyand genaerderd was, wierden veele der Officieren swaerhoofdigh, en wilden, dat de Krijghsraed sou vergaderd werden in 't geheel, niet de Hoofd-Officieren alleen,

Langh houdense de Belegeringh

noch uytgestaen hebben,

indien de meeste Officieren van de Militie,

NEDERLANDEN

alleen/ gelijck tot noch toe. Versoghten/ dat ooch de Magistraet by een sou koomen; seggende/ datse groote swarigheyd vonden/ de Force der Franschen langer tegen te staen. D'Overigheyd vermaende de Krijghsraed seer ernstigh/ alles te doen wat tot defensie der Stad gedaen kon werden. De Burgery beloofde/ haer te sullen bystaen tot den laetsten Man toe. Echter wierd van deese Militairen besloten/ de Stad op Capitulatie over te geven; onaengesien een Ingenieur geen half uyr te vooren had geseght/ indien 't Krijghsvolck sijnen raed wou volgen/ dat hy Nieuwmeegen noch een Maend langh wou defendeeren. Eenige Officieren adviseerden wel/ dat men noch moest waghten/ om tot een Accoord te koomen; doch haere Stemmen konden d'andere niet overhaelen. Daer op wierden 2. Bevelhebbers uytgesonden/ en 't Verdragh gemaeckt: de Soldaten in de Kerck gesloten/ tot dat haer Rantsoen sou opgebraght sijn; doch veele gingen in Franschen dienst. D'Utrechtsche Compagnien trocken weer nae haere Stad/ welckese Fransch vonden. Deese Belegeringh had de Françoisen gekost 1300. dooden/ en 1100. gequetsten. Die van binnen hadden in alles maer 60. doode en gewondde. D'overgaef geschiedde den 9. Julius N. S.

de moed laeten de sincken,

met den vyand niet hadden gecapituleert.

De Commandant te Bommel, van Turenne belegerd/ heeft/ nae gelegenheyd deeser Plaets/ sigh wel gequeeten. Doch door d'onwilligheyd der Soldaten/ welcke men onbetaeld gelaeten had; en als de Fransche selfs de Burgermeesters toonden de Lijst van alles wat de Stad tot defensie ontbrack (haer door eenige Roomsch-Catholijcke van binnen toegesonden)/ waer door de Burgery de voorige moed ontsonck/ trad men ooch tot 't Capituleeren.

Bommel aen de Fransche overgegeven.

Deventer, door de Bisschop van Munster belegerd/ had inwendige Factien; van welcker eene de Nilanden 't hoofd waren; en die/ volgens 't oordeel der andere/ nae haeren wil de meester speelden. 't Grootste deel der Burgery sou sigh dapper genoegh gedragen hebben; en booden aen/ Uytvallen te doen; doch wierden door den Commandant Steck en Colonel Broersma daer in verhinderd; gelijck ooch in veel andere dingen/ welckese wilden ondernemen/ ten naedeel der vyanden. Selfs in de Magistraet was 't met eenige niet ten besten gesteld. De Roomsch-Catholijcke begunstighden den Bisschop. Burgermeester Boeckholt toonde sijne cordaetheyd; doch wierd van d'andere tegengestaen: welcke Deventer wilden overgeven; dan noch te gelijck Campen en Swol. De geene/ welcke deesen Steen rolden/ braghten 't daer toe/ in ongemeene tegenwil der meeste en beste Burgers/ dat men met de Munstersche tot Accoord trad. Uyt al d'omstandighe den vermoedden veele/ en selfs/ 't wierd opentlijck geschreeben/ dat de Stad verraden/ en van een deel der daer binnen sijnde aen den Bisschop al verkoght was/ eer hy'er door quam. Campen gaf sigh brywilligh over/ sonder eens de vyand gesien te hebben; wijl de Magistraet daer toe aengeset wierd/ of sigh liet aensetten/ door de daer binnen gekoomene l'Espire, Burgermeester van Deventer; onaengesien de Burgery seer genegen was; om sigh dapper te verdeedigen.

Deventer door de Bisschop van Munster belegerd.

Geeft sigh, soo men vermoedde, door verraed aen hem over.

Campen desgelijks, sonder vyand gesien te hebben.

Wy konnen tot d'andere Steeden niet voortgaen. Alleen moeten wy yets van Utrecht seggen. Seer heeft men deese Stad gescholden/ wijlse met Franckrijck in accoord trad/ eer hy voor deselve was gekoomen: daer tegens de Poorten voor (seyde men) de Prins en sijn Volck had gesloten/ doe hy van den Yssel derwaerts quam. 't Laetste/ als eerst voorgevallen/ sullen wy eerst verhandelen/ en hier in volgen de getrouwe berighten der van alles goede kennis hebbende Burgers; ten deelen ooch de Deductie der Heeren Staten van Utrecht.

Beright, hoe 't met Utrecht is toegegaen.

Nae 't doorbreecken der Fransche in de Betuw quam sijn Hoogheyd met 't Leger in snellen haest van den Yssel voorby Arnhem nae Utrecht. Sijne Maght bestond in 14. Regimenten te paerd/ en 7. te voet. Den 5. 15. Junius 1672. tegens den middagh verscheen hy voor de Stad. 't Is waer/ dat door ordre van de Magistraet de Poorten gesloten wierden gehouden: doch niet voor sijn Hoogheyd, noch de by hem sijnde Officieren; maer voor de Soldaten/ op dat deselve/ t'eenemael verhongerd/ niet soodaenige ongeregeldheden moghten begaen/ als alreeds eenige Plaetsen/ daerse doorgetrocken waeren/ ten deel was gevallen. Ondertusschen wierd van alle Kaeskoopers de Kaes opgekoght; alle Backers bevoolen/ naght en dagh soo veel Brood te backen als haer moogelijck was voor de Militie; al 't gebackene uyt der selver Huysen gehaeld; al 't Bier uyt de Kelders der Brouwers/ bedraegende niet weynige duysenden guldens op Stads reeckeningh. Alles wierd onophoudlijck de Soldaten buyten de Poort toegevoerd op Wagenen/ Sleeden/ Molenaers Karren/ Brouwers-Stellen/ en alles wat bequaem was om deese Voorraed aen te brengen. Alles wat gebacken kon werden was voor de Militie, soo dat de Burgers sigh een dagh of twee sonder Brood moesten behelpen.

De Prins koomd met sijn Leger van den Yssel in snellen haest derwaers; sijne Soldaten gantsch verhongerd sijnde.

De Poorten werden gesloten gehouden, door ordre van de Magistraet.

Seer gewightige reden, waerom: en wat aen de Militie gedaen wierd.

Stracks sonden de Staten 's Lands van Utrecht Gecommitteerde uyt haere Vergaderingh aen sijn Hoogheyd, om hem te begroeten; te vertoonen d'ongelegenheyd haerer Stad; t'overwegen/ wat best gedaen diende tot gerustsstellingh der ontruste Burgery; waer toe haer Ed. Mog. oordeelden/ de koomst sijner Hoogheyd binnen de Stad seer dienstigh te konnen sijn. Die ooch dien selven naemiddagh noch binnen quam/ versgeselschapt van de Heeren Gedeputeerde te Veld/ en de voornaemste hooge Officieren; onder een geweldige toejuygchingh der Burgers/ behalven der Roomsch-gesinde; welcker eenige/ weynige dagen te vooren/ sigh niet hadden ontsien/ op de volle Straet/ en met een luyde stem te seggen: Koomd de Prins, wy sullen hem de Poorten voor de neus toesluyten: maer deselve openen, wanneer de

Sijne Hoogheyd versoght, in de Stad te willen koomen.

Stoute woorden der Roomsch-gesinden.

NEDERLANDEN

de Fransche komen. Wy sijn'er sterck genoegh toe.

Sijn Hoogheyt koomd in de Vergaderingh der Staten.

Een 5. uyren verscheen de Prins in de Vergaderingh. Onder d'ernstige Beraedslagingen op de Bescherminghdeeser Stad/ liet sijn Hoogheyd hooren: Met een ongeresolveerde en onbestandige Burgery kon een Stad niet wel gedefendeert werden tegens een maghtige vyand. Moest derhalven weten/ hoe 't met deselve geschapen stond. De Colonel, Burger-Capitainen en minder Officieren hier over gevraeghd; de Vroedschap oock vergaderd sijnde/ wierd eenpaerigh besloten/ soo veel Krijghsvolck in te neemen/ als sijn Hoogh. en de Gedeputeerde te veld noodigh souden oordeelen tot defensie: willende/ onder Gods genaedige Zeegen/ met de Militie 't uyterste waegen; goed en bloed daer by opsetten. 't Is oock aenmerklijck/ dat al de drie Leeden der Staten eenparigh deese resolutie naemen; en dat/ voor soo veel wy weeten/ op weynige nae de gantsche Gereformeerde Burgery en Ingesetene door sijn Hoogh. koomst/ en de besessingh van 't gevaer haerer Religie, Vryheyd/ seeckerheyd haerer Goederen/ Levens/ &c. onder de Fransche Slaverny/ aengemoedighd/ t'eenemael volvaerdigh waeren/ Krijghsvolck binnen hebbende/ met 't selve haere Stad ten uytersten te verdeedigen.

Eenparige verklaeringh der Staten, Magistraet en Gereformeerde Burgery,

Militie te willen inneemen en haere Stad op 't uyterste te verdeedigen.

Volstandigheyd by deese Resolutie.

's Anderen 's daeghs den 7. verscheen sijn Hoogh. weer in de Vergaderingh. Vraeghden of men noch deselve resolutie had? Waer op geantwoord wierd: Niet alleen by 't voorige Besluyt te blijven; maer daer in noch kraghtigh versterckt te sijn/ door de goede wil en Courage, welcke opentlijck in de Burgery wierd bespeurd: Hier op seyde sijne Hoogh., dat men dan terstond behoorde te resolveeren, de bemuerde Waerd en de vier Voorsteeden af te branden. Staet te weeten/ dat deese vier Voorsteeden/ t'saemen genoomen/ een goede kleyne Stad souden konnen uytmaecken; derhalven geantwoord wierd: Dat hier in veele swarigheden gelegen waren; waerom de Gecommitteerde der Stad en van de Vergaderingh der Staten, 't selve eerst haere Principalen moesten communiceeren. Doe seyde sijn Hoogheyd: Hy wou sigh nae 't Leger begeven/ met de Gevolmaghtighde te Veld en de Generaels van de Militie de saeck naerder overwegen; en dan noch dien voormiddagh/ of even nae de maeltijd/ weer in de Vergaderingh verschynen.

Om de Stadt te defendeeren, seght sijn Hoogheyd dat de vier Voorsteeden moesten afgebrand werden, en antwoord daer op.

De Gedeputeerde by sijn Hoogh. vertocken terstond nae den Haegh.

Den 15. was sijn Hoogh. voor Utrecht gekoomen/ wanneer alles daer in beroerte was/ wegens de doorbreeckingh der vyanden in de Betuw: veele haere beste Goederen nae Holland sonden; d'eerste schrick de Gemoederen seer ontsteld had. Onder deese verwarringh trocken de Heeren Gedeputeerde der Generaliteit (Hop, Sevender, en Slingeland) noch dien selven dagh nae den Haegh. Buyten twijffel hebbense haere Hooghm. (als terstond nae haere aenkoomst derwaerts gegaen) bekend gemaeckt d'ongeruste staet der Stad; dat men de Poorten voor de Militie toehield/ &c. Deese quaemen den 7. 17. weer/ met dit Extract uyt de Resolutie der Staten Generael, geteeckend den 6. 16. Junius.

Extract uyt de Resolutie der Staten Generael, op haer Rapport der Heeren Gedeputeerde haerer Hooghm.

Is gehoord 't Rapport van de Heeren Hop, Van Sevender, en Slingeland, haere Hoogm. Gedeputeerde, jonghst geweest hebbende t'Utrecht; waer op gedelibereert sijnde, is goedgevonden, en verstaen, dat de Heeren haere Hooghm. Gedeputeerde en Gevolmagtigde te Velde, en den Heere Prince van Oranje, als Capitain-Generael over de Legers van den Staet voor deese tegenwoordige Expeditie, sal werden aengeschreeven, dat deselve 't Leger van den Staet sullen brengen in de Provintie van Holland; aldaer by een houden, en nae geene Guarnisoenen versenden; ten waere d'absolute necessiteit anders quaeme te vereysschen: en dat de gemelde Heeren Hop, Van Sevender en Slingeland ten spoedighsten nae 't voorsz. Leger staen te reverteeren.

Waer by sijn Hoogh. wierd bevoolen,

Soo haest de Heeren Staten van Utrecht noch dien selven 7. 17. van deese Resolutie kennis hadden gekreegen/ op den naemiddagh/ sondense terstond Gecommitteerde aen sijn Hoogh., en de gemelde drie Gedeputeerde der Generaliteit, om te versoecken/ dat deese Resolutie buyten Executie moght blijven/ vermits nu de Burgery gerust/ en ten vollen tot een dappere tegenweer gemoedighd was. Sijn Hoogh. gaf tot antwoord: Hy wou de Provintie en Stad Utrecht met 't Leger by blijven/ indien de Gedeputeerde haerer Hoogm. konden werden gedisponeert tot 't geven van uytstel op de gemelde Resolutie: anders moest hy deselve volgen. Ernstigh wierden deese Gedeputeerde hier toe versoght; en haer voorgesteld/ uyt deese Resolutie te blijcken/ dat deselve gegeven was alleen op haer rapport; en buyten twijffel op voorstel/ dat de Burgery onwilligh/ in onrust/ en weygerigh was/ Militie in te neemen. Derhalven/ dat d'oorsaeck/ waer op de Resolutie was genoomen/ nu niet meer in weesen sijnde; de Burgery daer tegens door sijne Hoogh. tegenwoordigheyd gemoedighd/ om Goed en Bloed voor den Staet, Stad/ en Provintie te waegen/ oock de Resolutie behoorde te vallen. Dat men Bondgenooten/ die haer altijd soo getrouwlijck hadden gequeeten ten dienst van den gemeenen Staet, niet soo plotslijck behoorde te verlaten/ &c. Doch d'antwoord was: Sy konden niet ontgaen/ haeren last te volvoeren.

met 't Leger sigh aenstonds nae Holland te begeven.

Al d'ernstige versoecken en betuygingen der Staten van Utrecht aen de Gedeputeerde van de Generaliteit te vergeefs.

Dus sagh men/ dat het Holland te doen was/ om door 't Leger/ en 't behulp harer Wateren/ haer selven alleen te beschermen: de Provintie van Utrecht, die soo grooten deel aen de Militie contribueerde, af te snijden. Jae/ op 't onophoudlijck versoeck haerer Ed. Mog. de Staten 's Lands van Utrecht, kondense van deese Gedeputeerde niet soo veel verkrijgen/ datse de 4. Regimenten, staende op haere repartitie, en nu leggende by haere Stad/ diese dus langh hadden betaeld/ moghten binnen krijgen/ om dan

Holland, om alleen haer selven te beschermen, snijd Utrecht af.

De Regimenten, die deese Provintie betaelde,

met

NEDERLANDEN

met deselve en haere Burgery de Stad soo veel mogelijck was te defendeeren. Waerom dan oock/ nae veele Redenwisselingen/ de Gecommitteerde onser Staten verklaerden/ dat dan haere Ed.Mog sigh souden genoodsaeckt vinden/ sulcke middelen ter hand te nemen/ alsse souden oordeelen de bequaemste te sijn/ om nae vermoogen de gantsche ruine der Stad en Provintie te verhoeden. Met byvoegingh: Sy wilden hoopen, dat geene der andere Provintien sulcker wijs van de Bondgenooten souden werden verlaten, als nu haere Provintie wierd gedaen, door de gemelde haere Hooghm. resolutie.

haer geweygerd t'haerer Defensie, op naer ernstigh versoeck.

Betuygingen der Heeren Staten.

Daer op dan vertrock 't Leger van den Staet; en dus wierd Utrecht aen de vyanden ten prooy gelaten. Waer op dan volghde/ dat besloten wierd/ tot voorkoomingh van een geheele verwoestingh; en dan noch/ om dies te beter Conditien te moogen bekomen/ tot welstand van Religie en Staet, een Besendingh te doen aen den Koningh van Frankrijck, die nu yeder uyr voor de Poort wierd verwaght; alhoewel hy noch verder was als de geduerige gerughten liepen. Twee Trompetters wierden alleen nae Amerongen gesonden/ om daer van sijne Maj. Paspoort voor de Gedeputeerde te haelen; wijl men bericht ontfingh/ dat hy sigh daer alreeds bevond. Yeder deeser Tambours reed een bysondere wegh/ om 't Fransche Leger niet te missen. D'eene/ 't selve daer niet vindende/ keerde weer nae Utrecht. D'andere/ sonder naerder last te haelen/ reed voort tot by Doesburgh; daer hy den 9. 19. 't Paspoort en 't Convoy bequam. Vervolgens wierden/ nae gelegenheyd deeser verbotste saeck/ seer goede Conditien bedongen/ ten voordeel der Gereformeerde Religie, Academie, Regeeringh/ Finantien, Privilegien, Burgery/ &c.: haddense maer van de Fransche getrouwlyck gehouden geworden.

Die dus genoodsaeckt waren, een Besending aen den Koningh van Frankrijck te doen:

Hoe sulcks toegingh, en seer voordelige Conditien bekomen.

Hier by staet noch te weeten/ I. Indien de voorgedaghte Resolutie der Staten Generael, aengedrongen door die van Holland, niet soo plotslijck gekomen waere/ dat men geresolveert sou hebben/ de Voorsteeden af te branden/ indien men met de Militie de Stad had willen defendeeren. Verscheydene persoonen/ die daer eygene Huysen hadden/ betuyghden/ d'eerste te willen sijn/ om'er den brand in te steecken. En een Olyslager: Hy wou 't sijne soo doen/ met al den Oly; dat sou lustigh branden; en den brand dapper voortsetten. II. Om de Gedeputeerde der Heeren Staten Generael noch meer te bewegen tot uytstel van d'uytvoeringh der gemelde Resolutie, en tot de defensie der Stad/ wierd aengebooden/ door middel van de Rivier de Leck een groot deel deeser Provintie onder Water te willen setten/ om de Fransche d'aenkoomst dies te swaerder te maecken. III. Dat men de Stad sou voorsien van alles wat de Militie noodigh moght sijn.

Groote aenbiedingh van Utrecht aen de Gedeputeerde gedaen, indien men Soldaten daer binnen wou leggen. Souden oock selfs haere Voorsteeden hebben afgebrand, &c.

Men laete nu (seggen d'Utrechters) de gantsche weereld oordeelen/ of de Provintie Utrecht wel yets meer had konnen doen/ om beschermd te mogen werden: en of deese van haere Bondgenooten/ om Hollands wil/ onmeedogend verlaetene Provintie; jae soo verlaten/ dat men haer weygerde haer' eygene Regimenten, diese betaelden/ en nu aen Holland wierden gegeven/ in dien staet niet geraedsaemst was/ by tijds om een goed Accoord uyt te sien/ eer de vyand voor de Poort was; die dan/ weetende dat hem geen tegenstand kon ontmoeten/ haer de wet nae sijnen wil sou gesteld hebben. Men mercke hier aen:

Deese dus om Hollands wil verlatene Provintie was nu geraedsaemst, by tijds na een goed Accoord om te sien.

I. Daer was niet een eenigh Soldaet binnen Utrecht; niet een ervaeren Krijghs-Officier. En men weet/ hoe de Fransche gewoon sijn te handelen met Steeden/ waer in de Burgers/ sonder Guarnisoen in te hebben/ sigh ter weer stellen. II. Niet d'alderminste hoop van bystand harer Bondgenooten en Naebueren was'er; maer wel een gantsche opgevingh en verlatingh; selfs met ontneemingh der Regimenten, staende 't haerer betaelingh. III. Al 't Buskruyd in de Kruydmoolen der Stad Utrecht had 't Leger mee genoomen/ onaengesien de Stad 't selve gekogt en betaeld; oock een gedeelte daer van haere Naebueren de Nieuwmegers getrouwlijck en milddaedigh toegesonden had; soo datse nu sonder Kruyd was. IV. Een dienst van 't Gemeen hadse haere Vrywillige en meest in Oorloghshandel ervaerne Burgers binnen de Stad Nieuwmeegen gesonden; welcke haer daer/ geduerende de Belegeringh/ op 't getrouwste queeten. Door de Werbingen/ en Neeringhloosheyd/ waeren veel andere in Staten-dienst by 't Leger gegaen. Niet weynige oock nae Holland gevlooden: soo dat de Stad seer van Manschap ontbloot was. V. De Stad selfs is gantsch niet sterck/ en kan/ sonder veel Militie, geen Oorloghsgeweld uytstaen. VI. De Fransche hadden nu alreeds eenige geheele Provintien ingenoomen/ naest aen de haer geleegene; en de Stad Utrecht had noch aen Wateren/ noch aen Vastigheyd/ noch aen Bondgenooten/ noch aen andere bequaemheden/ eenigh voordeel tot defensie. VII. Een groote meenighte Roomsch-Catholijcke waren in deese Stad; welcke/ soo haest de tijdingh quam/ dat de Fransche Utrecht naerderden/ nae datse over den Rhijn waren doorgebroocken/ de blydschap in haer' Aengesighten/ haer Gemoed in haere woorden lieten blijcken. Wy willen hier/ als te haetlijck sijnde/ niet verhaelen/ de bloedige woorden/ en grouwlijcke dreygementen tegens de Ketters/ welcke/ niet slegts geringe/ maer seer aensienlijcke persoonen/ insonderheyd oock de Jesuiterssen, of soo genoemde Kloppen, opentlijck uytwierpen/ en onse ooren hooren moesten/ van de handen in Geusen bloed te wasschen/ &c. Had nu Koningh Louis voor Utrecht gekoomen/ sonder dat een Accoord was gemaeckt/ wat hadden de Gereformeerde van haer te verwaghten gehad? &c. VIII. De Naebuerige Steeden Wageningen, Rheenen, Arnhem, Thiel, Amersfort in Gelderland en 't Stight Utrecht, waeren alreeds Fransch: Nieuwmegen

Redenen waerom die van Utrecht (sonder eenigh Krijghsvolck) met Franckrijk by tijds tot een Accoord moesten treeden,

om haere gantsche ruine te voorkoomen;

alleen aght in getal voorgesteld,

en yeder derselve seer gewightigh.

megen belegerd. Selfs Naerden in Holland was tusschen den 9. 19. en 10. 20. al bemaghtighd.

D'Utrechtsche van Hollandsche Monden en Pennen seer hier over gesmaedigd:

Men riep ter dier tijd veel van een doorgaende verraed in 't Land / en in de Steeden: maer uyt 't verhaelde kan men oordeelen / of de Regeeringh deeser Stad in eenigen arghwaen hier ontrent kon getroecken werden. Oock hadden die van Utrecht sigh met reght te beswaeren over de bittere scheldwoorden van Hollandsche Monden en Pennen tegens haer / als offe sigh schandlyck-laf hertigh hadden aen de François opgeofferd; haer de Sleutelen te gemoet gedragen / Ec. In allen gevalle / wat hadden d'Utrechtsche (seydense) anders gedaen / dan 't geen die groote Politicq, de Raed-Pensionarius de Wit, 't geheele Land had geraeden te doen / doe 't met 't selve noch op verre nae soo qualyck niet stond; en niet van de Militie verlaeten; de Koningh van Franckrijck noch soo diep niet ingedrongen was. Want als 't overgaen van Rhijnberck rughtbaer wierd / toonde hy sigh soo verslagen / dat hy tot eenige Regenten seyde: Mijn Heeren, is Rhijnberck over, soo is ons Land al half verlooren. Gevraeghd / door wat middel de Staet best sou moogen gesalveert werden? trock hy de Schouderen op / en liet hooren: Geen ander middel was'er, als met den vyand te tracteeren; doch hy sou'er voor als noch niet nae willen luysteren. Sie Valckeniers Verward Europa, I. Deel pag. 381.

daerse doch niet anders halden gedaen, dan 't geen de Raed-Pensionaris de Wit 't geheele Land had geraeden te doen, doe 't met 't selve noch op verre nae soo qualijck niet stond, als met Utrecht.

Amsterdam selfs, die maghtige Stad, sou 't niet beeter gemaeckt hebben,

Van Amsterdam selfs / die seer maghtige Stad; voorsien met soo veele Compagnien eygene Soldaten / met sulck een meenighte gewapende Burgers / soo veel dappere Bootsgesellen en Zeevaerend volck / soo veel fluckische andere Manschap; die sigh door 't Water kan beschermen; soo veel andere voordeelen boven Utrecht heeft / getuygen haer' eygene Schrijvers / indien de Koningh soo terstond / nae 't bemaghtigen van Naerden en Utrecht, op haer aengekoomen ware geweest / sleghts met een kleyne Magt / dat niet alleen Amsterdam in deese verbaesdheyd sigh terstond sou hebben overgegeven / maer oock veelligt geheel Holland tegelyck in sijne handen sou gevallen sijn. Want in de Vergaderingh der Regenten wierd al beraedslaeghd / of men alles opgeven / dan of men den Staet noch verdeedigen sou? Veele Steeden droegen haere weerloosheyd voor; en dat men / als de Vyand quam / hem de Sleutelen behoorde te gemoet te dragen. Ondertusschen heeft Amsterdam, doe d'eerste schrick voorby was / de Gemoederen wat bedaerd waren / sigh dapper gehouden; een helddadige Resolutie genoomen. Jae / sonder haer / souden de meeste en voornaemste der andere Steeden tot een verderflijck Accoord met Franckrijck getreeden sijn; gelijck wy stracks sullen hooren.

indien Koningh Louis maer terstond op deese Stad waer' aengetrocken.

Utrecht, schoon nu Fransch, vergeet

Utrecht, schoon nu Fransch, verliet de liefde tot 't gemeene best / en vergat 't goede harer Naebueren niet / alhoewel van deselve verlaten geworden. De François waren geerne in Holland geweest. Vraeghden derhalven dickmael de Heeren van de Regeeringh en voornaemste der Burgers, of 's Koninghs Militie wel gevaer sou loopen / indiense den Inval sigh onderstonden. Onder de Regenten vondense eenige / welcke haer seer swaere gevaeren voor oogen stelden / om haer hier van af te houden; ten deelen met vergrootingh der selve; en andere / welcke sigh verontschuldighden; seggende: dat / hoese oock mogten antwoorden / sulcks haer tot schade sou konnen uytvallen. Want riedense tot den Inval / en leeden dan de Fransche verlies / 't sy door 't Water of anders; of ontriedense den selven / en datse dan naderhand sigh moghten inbeelden / qualijck geraden te sijn / so soumen 't op haer willen verhalen.

de liefde tot Holland en 't gemeenebest niet.

Onder de Burgers waren Onroomsche en Roomsch-Catholijcke. Van d'eerstgenoemde maeckten de meeste de swaerigheden des Invals seer groot; jae seyden / dat de gantsche Fransche Armee lightlyck kon geruineert werden. Andere hielden haer binnen / om de gedaghte reden. Maer d'aensienlijckste onder de Roomsch-gesinde (weetende / dat haer Rijck hier niet langh sou konnen dueren / indien Holland niet oock Fransch wierd) rieden met alle maght tot deesen Toght. Hier door bleven de François in onseeckerheyd; en dorsden 't in langh niet waegen; maer soghten Holland door een Accoord onder haer te trecken. Welcke Provintie onderwijl / door deese genegenheyd der Utrechters t'haerwaerts / tot den geheelen Staet, tot de Religie, Ec. tijd won / om sigh in beeter postuer te stellen. Jae / noch meer deeden veele der haere / met gevaer harer Halsen / houdende Correspondentie met sijne Hoogheyd; der Franschen Magt / Desseinen, Ec. voor soo veel sy konden uytvorsschen / hem ontdeckende.

Aenmerklijcke proeven daer van;

welcke geheel Holland tot groot voordeel hebben gestreckt.

Op den dagh / dat de François in Utrecht trocken / quamen de Hollandsche Gedeputeerde by Koningh Louis te Doesburgh. 't Was den 13. 23. Junius. De Heer Pieter de Groot keerde alleen weer nae den Haegh; en deed Rapport aen de Staten van Holland; daer in bestaende: Hy vertrouwde / dat de Koningh haer sou laeten blijven by de vrye Regeeringh der Provintien; onder conditie, dat hy in besit sou neemen de Frontieren buyten deselve; de geconquesteerde behouden. Al de Kosten / soo van sijne Maj. als van desselven Geallieerde, soudense moeten vergoeden; doch de waerde der Conquesten daer van afgetrocken / Ec. Men moest niet waghten / maer dit alles in der haest toestaen. Hoe meer men bood / hoe minder de Koningh uyt genereusheyd sou neemen.

Holland send Gedeputeerde, en daer onder de Heer Pieter de Groot, nae den Koningh te Doesburgh.

Hy keerd weer, en doet rapport van des Koninghs eysch: nevens sijnen raed.

D'Eedele in deese Vergaderingh der Staten van Holland adviseerden; men sou den Heer de Groot spoedigh weer affsenden / gevolmagtighd om met sijne Maj. te sluyten / met behoudingh van d'Unie, d'oude Vryheyd / Regeeringh en Religie. De Stemmen van Dordrecht, Haerlem, Delf, Gouda, Rotterdam, Gornichem, Schiedam, Monickendam, Purmerend, Medenblick, Edam vielen d'Eedele toe. Sommige der andere Steeden / seyden niet gelast te sijn tot deese saeck / maer

Advisen der Eedelen:

En der Steeden

Gedeputeerden in de *Staten*

maer moesten haere Principalen kennis hier van geven; toonden echter genoeghsaem / oock daer heenen te hellen. Andere / als Alckmaer en Hoorn, sigh inhoudende / seyden alleen / tot soo een groote saeck geen Commissie te hebben. Die van Amsterdam desgelijcks; moesten van hare Principalen ordre verwaghten; uytteden ondertusschen sigh ontrent dit werck voor haer selven cordaet. De Gecommitteerde der Stad Leyden wilden spoed maecken / spraecken / van volkoomen Pouvoir te geven, sonder eenige Conditien; anders soumen, by verder uytstel, seeckerlijck verlooren sijn.

in een seer groote verhaesdheyd.

Doe 't nu tot de Resolutie-neemingh sou komen / oordeelde deselve Stad / de saeck van d'uyterste aengelegenheyd te sijn: Dat sonder een spoedigh besluyt alles verlooren was. Dat de saeck niet buyten Conclusie moght blijven. Dat meerderheyd van stemmen hier niet moght gelden. Drie Leeden waeren maer alleen singulier. D'andere konden / om drie Steeden wil / niet vermoord werden. De Gedeputeerde van Amsterdam weerspraeken dit / en wilden naerder last verwaghten. Vermits nu eenige andere Leeden oock swaerigheyd maeckten / om tot een Besluyt te treeden / sonder naerder last van haere Principalen, soo wierd de saeck opgeschort tot den 16.26. Junius; wanneer 's naghts ten 11. uyren wierd geconcludeert, datmen Volle-maght sou geven aen de Gedeputeerden, welcke nae den Koningh souden gaen / om met hem te sluyten.

't Besluyt genomen, van *de Groot* en d'andere *Gedeputeerden* weer nae den Koningh te senden, met Volle-maght om te sluyten.

Ondertusschen quam de Resolutie der Stad Amsterdam, seer kloeckmoedigh genomen / op d'aenspraeck van eenige Heeren in de Vroedschap; onder welcke uytmunteden de Heeren de Haen; D. Nicolaus Tulp, Gillis Valckenier, C. Hasselaer, Backer, Corver, Hop, en eenige andere; waer door d'overige ontstelde Gemoederen aengewackerd wierden. Doe protesteerden hare Gecommitteerden tegens 't Besluyt / in haer afsijn genoomen / aengaende d'affendingh van de Groot met d'andere aen den Koningh (alreeds 's morgens vroegh den 17. 27. vertrocken) op 't alderernstighste. Waer by oock in de Vergaderingh de Heer Pensionaris Hop sulck een kraghtigh Gesprek deed / tot bewaring der Vryheyd / en weerstand des vyands / dat de geene / die tot de besendingh gestemd hadden / schaem-rood wierden; sommige een andere tael begonden te voeren. Hoorn wou 't uyterste wagen. Andere echter wendden voor / dat d'uyterste nood geen uytstel kon lijden / indien men noch yets wou behouden. Die van Leyden namen vry qualijck / dat Amsterdam soo yverig had gesproken tegens de Volle-maght aen de Groot gegeven. Dit geschiedde den 18. 28.

Werden *cito cito* voort gesonden.

Ernstigh *Protest* van de Stad *Amsterdam*

tegens dit Besluyt, en

de gedagte Besendingh

Onderwijl hadden de Leydsche oock laten hooren: datmen / om de Negotiatie met den Koning van Frankrijk met dies te meer kragt en reputatie voort te dringen / de twee considerabelste Posten met meer Burgers en Boeren behoorde te besetten / om dus aen den vyand te doen blijcken / datse noch geresolveert waeren / 't Vaderland ten uytersten te defendeeren. Daer by voegende / haere meeningh gantsch niet te sijn, 't Land op genade of ongenaede aen der vyanden woede over te geven. Ondertusschen / door meerderheyd van stemmen moest het by de Volle-maght blijven: en men versoght / dat die van Amsterdam haer Protest wilden intrecken; doch te vergeefs.

die echter voortgaet.

Men verwaghtte nu niet anders / als dat de Groot spoedigh sou te rugg' koomen / en 't Accoord met Franckrijck mee brengen. Den 1. Julius N. S. verscheen hy / eerst in de Vergaderingh der Staten Generael; daer na in die van Holland; vertoonende / dat sy Gedeputeerden den Koning / behalven Maestricht (alreeds te vooren hem gepresenteert), by trappen opklimmende / hadden aengebooden / dat sijne Maj. uyt de Generaliteit sou mogen neemen soodanige Fortressen, als deesen Staet niet geheel buyten postuer souden stellen / om hem naderhand dienst te konnen doen. Jae noch / soo dit niet voldoenende moght sijn / 't overgeven van 't Ressort der Generaliteit, en 10. Millioenen; mits dat de Koning weer gaf 't geen hy in eenige Provintien had veroverd / &c. Dat hy (de Groot) en van Gent, dit hadden aengebooden van wegen haere Principalen; doch dat de Heer van Odijck, wegens Zeeland, daer tegens had geprotesteert.

De Groot koomd weer, en maeckt de *Staten* bekend, wat hy den Koningh had aengeboden; die al meer begeerde.

Protest van *Odijck*, wegens *Zeeland*, daer tegen.

Men stelde een secreete besoigne aen / om d'Artijckelen, noch niet al tsamen voorgesteld / t'ondersoecken; te beschaven; dan daer op 't Accoord aen te gaen / en de Principalen daer van kennis te geven. Doe brack eerst uyt / wat deselve waeren; te weeten: Delf-zijl en 20. Dorpen: de Stad en 't Graefschap Meurs aen Keur-Keulen, van wien de Prins van Oranje 't selve te Leen sou ontfangen. Grol, Brevoort, Lichtenvoort, Borculo, aen Franckrijck; oock alles wat leght tusschen de Rhijn, Leck, en de Spaensche Nederlanden. Herroepingh van 't Verbod der Fransche Waren in deese Landen; sonder aen sijne kant daer toe gehouden te sijn. Wegens d'Oost en West-Indische Compagnie sonmen in vriendschap handelen. Aen Engelland satisfactie geven. Dan noch voldoeningh in geld.

Wat den eysch des Koninghs van *Frankrijck* was.

Als nu de Leeden der Vergaderingh van Holland weer by een gekomen waeren / wierd omvraegh gedaen / of men op deese Artijkelen den Vreede sou aenneemen: Doe oordeelden d'Eedele, deselve onaenneemlijck: en men sou door Gecommitteerde den Koningh op de beleefdste wijs doen vertoonen / datmen had beslooten / indien hy by dien eysch wou blijven / sigh ten uytersten toe te defendeeren. Dordrecht oordeelde de Condition veel te hard; maer men behoorde een proef te neemen / of men op den naem der Provintie van Holland met Franckrijck, te gelijck met Engelland, affonderlijck sou konnen handelen. Haerlem wou liever alles opsetten / als sulcke Artijkelen aenvaerden; welckemen beleefdlijck moest afslaen / en de handelingh af-breecken; ten waere naerder voorslagen wierden gedaen. Delf oordeelde de Conditien

Nieuwe *Advisen* hier over in de Vergaderingh der *Staten* van *Holland*.

Wat van de Heeren *Edele*

 niet

NEDERLANDEN

niet aenneemlijck; doch datmen d'Onderhandelingh noch wat sou aenhouden; en sien/ of men op den naem der vier noch overige Provintien sou konnen tracteeren. Als de Gedeputeerde der Stad Leyden, nevens die van Gouda, voorstelden/ datmen 't doch niet sou konnen houden: dat Franckrijcks eysch wel seer hard was; echter soo vreemd niet/ wijl hy alreeds drie Provintien wegh had: dat die voor 't Accommodement spraecken/ oock voor de Religie waren; want als de Koning d'eene Plaets voor/ d'andere nae verover-de/ sou 't met de Religie gedaen sijn in de geconquesteerde Steeden: dat men derhalven de Gedeputeerde geauthoriseert moest laeten/ om t'accordeeren soose best konden: heeft Amsterdam sigh geweldigh hier tegen geset: gaf gewightige redenen; en besloot/ men moest de handelingh af-breecken; sigh ten uytersten defendeeren, gelijk Friesland, Groeningen, en Zeeland dappermoedigh wilden doen. Edam stemdde met Delf. Rotterdam wou liever met de Deegen in de hand sterven/ als sulcke Conditien ingaen; 't welk men den Koningh van Franckrijck moest bekend maecken. Alckmaer, Groeningen, Schiedam, Schoonhoven, Briel, en andere spraecken ook soo. Alleen sullen wy noch 't Advis van Enckhuysen en Hoorn uytdrucken: Men moest deese handelingh beleefdlijck af-breecken; wijl deselve moedeloosheyd onder de Militie en Gemeente gemaeckt; oock aghterdoght van Verraed verweckt had. Daer-en-boven wierden de Bystanden der Geallieerde hier door ten aghteren gesteld:

en de Steeden

Gestemd wierd.

Hier op wierd wel geresolveert, de Negotiatie af te snijden; maer op den 7. Julius, by naerder overlegh/ en als de Heer de Groot eenige swaerigheden had voorgesteld/ adviseerden de Heeren Eedele weer/ Maestricht en de Steeden aen den Rhijn over te geven/ nevens een Som gelds/ welckese onbepaeld lieten. Eenige Steeden wilden/ datmen op de Provintien, welcke sigh soo los overgegeven hadden, geen aght sou slaen/ maer voor d'andere accordeeren; latende de drie (Gelderland, Utrecht, Over-Yssel) drijven. Dordrecht echter wou Utrecht, als noodigh voor Holland, by d'Unie behouden. Andere Steeden conformeerden sigh hier mee/ of spraecken wat resoluter; of braghten wat anders by; voor ons te wijdlopigh/ om voor te dragen. Men had nu hoop/ van met Engelland tot Vreede te sullen konnen komen/ wijl deese Kroon jaloursch wierd op d'al te groote voortgangh van Franckrijck, die in de Vereenighde Nederlanden dieper indrongh/ als haer Verbond toeliet; echter quam 't'er noch soo ten eersten niet toe. Ondertusschen Protesteerde Zeeland in seer ernstige termen tegens d'onderneemingh van Holland tot Accoord met Franckrijck. Friesland en Groeningen stelden'er sigh oock seer hebigh tegen. Haest viel wat anders voor/ 't welck de geheele saeck tot een gantsch andere staet braght.

By naerder overlegh wierd weer anders geadviseert.

Eenige wilden de drie Provintien, Gelderland, Utrecht en Over-Yssel, aen Franckrijck ten proy laten.

Ernstige Protesten van Zeeland, Friesland en Groeningen.

Onderwijl staet de stemmingh der meeste Hollansche Steeden tot sulck een Accoord met Franckrijck, als nu (alhoewel op 't kortste ingedrongen) gehoord is/ alleenlijck toe te schrijven aen de verbaesdheyd door d'eerste plotslijcke schrick; welcke maghtigh genoeg is/ om in d'eerste alteratie beyde beraeding en moed ter neer te werpen. Anders hebben de meeste deeser Steeden/ soo voor als nae/ in d'uyterste gevaren onvergelijklyke Proeven harer heldmoedigheyd gegeven. Misschien hebben oock de Gedeputeerde dier Steeden in deese schielijcke ontsteltenis wel yet voorgesteld en gestemd/ waer toe sy van haere Committenten sulck een Ample last niet gehad hebben.

Aenmerckingh op de gedagte Stemming der Hollandsche Steeden.

Langh was veelerwegen onder de Gemeente een groot misnoegen geweest; wijlmen om eeniger Heeren wil/ die op 't Huys Oranje gebeeten waren/ soo wegens t Belegh van Amsterdam, als om dat sommige derselve op Louvestein hadden geseeten/ d'onschuldige jonge Prins van jonghs af had verdruckt; altijd/ doe hy nu tot bequame jaren was gekoomen/ buyten 't Employ sijner Voorvaderen/ soo wel by den Staet verdiend/ had gehouden; geheel soecken t'onder te brengen: door de tegenstand sijner bevoorderingh (van sommige Potentaten aengedrongen) in deese nood had versuymd in 't werck te stellen alles wat tot defensie noodig was: jae noch/ genoodsaeckt sijnde een Capitain-Generael te verkiesen/ en hem niet langer voorby konnende gaen/ hem wel daer toe had aengenoomen; doch met soodaenigh een afsnijdingh van authoriteit, en handsluytingh/ dat hy niets kon doen sonder de Gedeputeerde te veld (boven hem gesteld)/ hoe veel voordeel hy oock tegens den vyand moght gesien hebben; en doen moest 't geen sy begeerden; schoon hy sagh/ dat het tot naedeel des Lands sou strecken. Hier by quam de schandlijcke overgevingh der Provintie Over-Yssel, d'inneemingh van Gelderland; oock van Utrecht, alle binnen soo weynigh daegen: dat oock veele der Hollandsche Eedele en Regenten der Steeden hadden gedrongen op een geheele overgevingh aen Franckrijck, &c. 't Een en 't ander baerde een sterck vermoeden; dat dit sonder verradery niet toegingh; te meer/ wijl men eenige van haer onbedaghtlijck had hooren seggen: Liever Fransch als Prins. Dit alles t'samen genomen/ was magtigh genoegh/ om een' alreeds half desperate Gemeente/ door 't baerblijcklijck gevaer des verliesens van Religie, Vryheyd/ Goederen/ veellight oock Leven/ voorts op hol te helpen. En even dit/ 't welck anders gemeenlijck den ondergangh eens Staets is/ heeft doemaels gediend tot behoudenis deeser Landen; tot een gantsche verruckingh van 't Fransche Compas.

Ondertusschen viel yets voor, 't welck de saeck in een andere staet braght.

De Gemeente veelerwegen langh misnoeghd geweest;

werd het noch veel meer in deese gestalte van saecken;

met de redenen waerom; en daer onder oock vermoeden van verradery.

De Heeren de Witten wierden insonderheyd aengesien als vyanden sijner Hoogheyd, en die liever alles ten besten souden hebben gegeven/ als in sijne bevoorderingh bewilligen. Vermits nu insonderheyd de Heer Raed-Pensionaris Johan de Wit groot Aensien/ hoogh bewind/ en sigh een talrijcken aenhangh onder de Regenten gemaeckt had/

De Heeren de Witten by veelen in haet.

soo

NEDERLANDEN

soo viel 't misnoegen en den arghwaen des Volcks op hem; sijnen Broeder de Heer Ruard Cornelis de Wit, en derselver gunstelingen. Seyden/ dat de gedaghte De Witten met haere Creaturen alles regeerden; alles nae haeren wil setteden; de meester over alles speelden: sy over Holland; Holland, en sy door Holland, over d'andere Provintien; met noch andere byp groover uytbarstingen; onder welcke oock was/ dat de Heeren De Witten pooghden d'Alleenheerschappy in den Staet te hebben: Oorlogen verweckten/ enckelijck om haer eygen Interes, &c.

Om welcke oorsaecken.

Voorheenen had men dit wel gemompeld; oock in blauwe Boeckjens/ doch sonder Naem/ voorgesteld: maer by deesen vyandlijcken Inval der Franschen, en 't plotslijck overgaen van soo veel Steeden aen deese Kroon/ begon men 't opentlijck uyt te blasen. 't Gingh nae 't Spreeckwoord: Wee de Wolf, die in een quaed gerught koomd. De twee Soonen van de Heer Jacob de Graef, Raedsheer in 't Hof van Holland (Pieter en Jacob) hadden in haers Vaders Huys den 21. Junius met een Maeltijd onthaeld Cornelis de Bruyn, en de Postmeester Adolph Borrebach. 's Avonds ten 10. uyren saegense van de Vyverbergh noch light in de Vergader-Kamer der Staten van Holland. Waer op Borrebach seyde: Buyten twijffel sal de Schelm en Land-verrader, Raed-Pensionaris de Wit, daer noch sijn. Eenen der andere: Wonder is 't, dat men hem niet al voor langh heeft weghgejaeghd, of den hals gebroocken. De verbitteringh rees in haer soo hoogh/ datse 't lot wierpen/ wie van haer/ als hy uyt quam/ eerst sou aenvallen/ om 't Land van een Verrader (dus noemdense hem) te verlossen. De beurt viel op C. de

Gevallige aenslagh van C. de Bruyn, A. Borrebach, en Pieter de Graef,

waer by oock was de Broeder van Pieter, Jacob de Graef, doch niet mee ingewickeld,

Bruyn. Jacob de Graef hield sigh buyten 't loten; en gingh te rugg' nae den Vyverbergh. De Heer de Wit quam uyt/ met een Toortsdragende Knneght/ en Staten-Boode. De Bruyn viel op hem aen: Pieter de Graef en Adolph Borrebach op d'andere twee; van welcke d'eene de vlught nam; en doe quam Pieter nae de Bruyn, t'sijner hulp tegens de Wit; die sigh een tijd langh verweerde met sijn Houwertje; 't welck hy gemeenlijck boven sijn Opperkleederen droegh. Kreegh oock al worstelende P. de Graef onder de voet; die hy sou afgemaeckt hebben/ indien Jacob de Graef, op 't gerught wederom keerende/ in deesen nood sijns Broeders niet toegeschaoten waere/ en de slagh van aghteren had afgekeerd. Verder was hy in dit werck niet gewickeld. Eyndlijck geraeckte de Heer de Wit onder. Kreegh een houw in den Hals; een steeck in de reghter sijde; een andere in 't lincker schouder-blad. D'aenvallers/ meenende dat hy genoegh had/ gingen van daer; en de Heer de Wit opstaende/ begaf sigh nae Huys.

om op den Raed-Pensionaris de Wit aen te vallen, als hy 's avonds laet uyt de Vergaderingh der Staten van Holland quam.

Gelijck oock geschiedde, en wat sigh toedroegh.

Onder den aenval had men de naem van de Graef hooren uytroepen. Stracks was den Haegh in alarm; de Burgery in 't Geweer. Jacob de Graef (d'andere drie hadden sigh wegh gemaeckt) hengelde ontrent de deur van sijns Vaders Huys. Wierd van eenige gewaerschouwd/ sigh wegh te begeven; doch hy suckelde. Daer op wierd hy aengevat; nae de Hoofdwaght/ voorts op de Voorpoort gebraght. 's Morgens ondervraeghd werdende/ beleed hy ten eersten rond uyt/ hoe alles was toegegaen. Waerlijck was hy altijd geweest van een uytsteeckend Godsaligh seer ingetoogen leven; aen dit boose stuck niet verder handdadigh/ als dat hy/ doe 't sijns Broeders leven gold/ was toegeschooten/ en de slagh had afgeweerd. Veele seer voornaeme Persoonen baeden

Jacob de Graef, waerlijck een uytsteeckend Godsaligh Jongelingh, en niet verder handdadigh, als dat hy een slagh, die sijnen Broeder 't leven sou benoomen hebben, had afgekeerd, alleen gevangen bekomen.

NEDERLANDEN

baeden den Heer Raed-Pensionaris op 't alderernstighst/ en met verscheydene gewigtige redenen/ selfs ten sijnen opsight/ den Gevangenen/ alderminst schuldigh/ sijne schuld te willen vergeven/ en by den Raed sijn Pardon te willen bevoorderen. 't Sou een edelmoedige daed sijn geweest/ indien de Heer de Wit sigh selven soo verr' had konoverwinnen; doch hy wou noch 't een noch 't ander doen; als oordeelende/ dat dit een saeck van te quaden gevolgh was. De Justitie (seyde hy) moest haeren loop hebben, al sou de weereld vergaen. Van Hoogerhand wierd instantlijck versoght/ alleen voor drie dagen uytstel van Vonnis; doch te vergeefs. Hy wierd veroordeeld ter Onthoofdingh/ en de Sententie uytgevoerd. Gelijck hy was geweest van een gantsch onbesprooeken/ seer Godsaligh leven; soo heeft hy oock van 't eerste oogenblick sijner Gevanckenis tot de laetste sijns levens/ getoond een voorbeeldlijcke voetvaerdigheyd/ en uytmuntend-Christlijcke bereydwilligheyd. Deese strengheyd van de Heer de Wit tegens sulck een aensienlijck/ ongemeen-Godvrughtigh/ en soo weynigh schuldigh persoon maeckte veele der gemeente/ alreeds ontroerd genoegh/ noch meer gaende; noch meer vergald tegens de Heeren De Witten.

Strengheyd van de Heer de Wit tegens hem, hem niet vergeven willende: waer op hy Onthoofd wierd.

Dit maekte de Gemeente noch meer verbitterd tegens de Heeren de Witten.

In Dordrecht, Geboorte-plaets deeser Heeren/ was al voor ruym een Maend 't Vyer der Burgerlijcke Beroerten ontstoocken geworden. Men wist/ dat de Koningh van Engelland seer eubel nam de Prael-Schildery, ter eeren van de Heeren Cornelis de Wit (Burgermeester alhier/ Ruward van Putten, die sig had bevonden op de Vloot/ ter tijd den aenval op Chattam geschiedde) in 't Stadhuys te Dordrecht opgehangen geweest; en dat hy sijn' Oorlogs-Declaratie van den 7.

Dordrecht in beroerte tegens den Heer C. de Wit.

Haelen sijne Prael-Schildery van 't Stadhuys:

April oock hier op gebouwd had; desgelijcks op de vreemde administratie der Staten en Regenten van Holland. Dit veroorsaeckte eerst gemor/ daer nae daedlijckheden. Sommige der Burgers/ waer by sigh 't Grauw voegde/ begaven sigh nae 't Stadhuys: haelden de Schildery van daer. Verbraeckense; sneeden 't Hoofd van de Heer C. de Wit daer uyt/ en spijckerden 't aen de Galgh. Plonderden 't Huys van Burgermeester Hellingh, en bedreven meer andere ongeregeldheden.

Snijden sijn Hoofd daer uyt; en spijckeren 't aen de Galgh.

Maer als nu soo veele Steeden door de vyanden waren verowerd; oock hier de tijdingh quam/ dat Utrecht in Fransche handen was/ wierd 't gemeene volck noch onstuymiger/ op een gerught/ dat de Magistraet de Sleutelen van 't Magazijn aghter hield/ op dat de Burgery niet mogt gewaer worden/ hoe sleght het daer in gesteld was; en dan t'sijner tijd de Regenten (meest al daer toe bevoorderd door/ of vermaegschapt aen de Heeren De Witten) een voorwending moghten hebben/ om de Stad aen de Fransche, soo haestse daer ontrent souden verschijnen/ over te geven. De meenighte liep by een; en in deese verwarringh was'er eenen/ die met schijnbaere redenen voorstelde/ dat'er nu noch maer een middel was/ om Stad en Staet te behouden; te weeten/ 't Eeuwigh Edict van d'uytsluytingh sijner Hoogheyd uyt 't Stadhouderschap te vernietigen/ en hem daer voor aen te neemen. De genegenheyd tot 't Huys Oranje, meest in de Gemoederen der Gemeente ingedruckt geweest/ doch tsederd een wijl tijds daer in onderdruckt geworden/ sprongh by deese gelegenheyd uyt de voeyen; of wat verflauwd geweest/ werd weer driftig-levendigh. Stracks hoorde men door de gantsche Stad uytgalmen: Vivat Oranje. Andere gingen noch verder/ en kreegen meenighte van toevallers/ uytschreeuwende: Leve de Prins van Oranje;

Dordrecht geheel in alarm; en by welcke gelegenheyd.

Op 't voorstel van eenen uyt den hoop wil de t'saemgerottede meenigte

't Eeuwigh Edict vernietighd; de Prins van Oranje Stadhouder gemaeckt hebben.

NEDERLANDEN

Oranje; de Duyvel hael de Witten met al haren Aenhangh. Soo veranderen de tijden; en der Menschen sinnen! Voor weynige jaren waeren de Heeren de Witten hier in 't hooghste Aensien / in grooten roem; nu in d'upterste haet en beragtingh geraeckt / wijl een gemeen gerught haer seer swart afschilderde; de seldsaeme veranderingh in 't Land waer over sy 't voornaemste bestier hadden / seer vreemde Inbeeldingen veroorsaeckte.

Vreemde uytroepingen.

Een hoop Burgers liepen nae de Huysen der Burgermeesters en Regenten; willende / datse terstond sijn Hoogheyd tot Stadhouder souden verklaren; of men wou haer al t'samen den beck breecken. In deesen woesten oproer vonden de Heeren sigh genoodsaeckt / de Burgerye genoeghdoeningh te beloven; en vergaederden op 't Stadhuys. Door vernieuwde bedreygingen van 't Grauw / door ernstige aenhoudingh der Burgerye / moestense doen afkondigen / onder 't geschal van Trompetten / datse aenstonds Gecommitteerden souden senden aen sijn Hoogheyd, om uyt den naem der Stad hem te begroeten; en te versoecken / in deselve te willen koomen / om daer de staet en gelegenheyd te besightigen. Oock wierden daedlijck afgevaerdighd de Burgermeesters Hallingh en Van der Burgh, met de Secretarius Muys; dan noch 2. uyt d'Aghten; 2. uyt de Capitainen, en 2. uyt de Burgery. Ondertusschen wierd uyt den Thoorn een Oranje, daer onder een Wit Vaendel uytgestoocken; met deese Woorden: Oranje boven, en Wit onder: Die 't anders meenen, slae de Donder.

De *Magistraet* gedwongen, Gecommitteerde aen sijn *Hoogheyd* te senden.

Oranje en *Wit* Vaendel uyt den Thoorn gestoocken; en seldsaem versje daer in.

Op 't versoeck deeser Gecommitteerde quam sijn Hoogheyd binnen Dordrecht. Wierd met groote blijdschap van de Burgery verwelkoomd / en nae 't Stadhuys begeleyd; daer hy van de Heeren wel gecomplimenteert wierd / maer 't bleef by Complimenten, sonder yets van 't Stadhouderschap te reppen. Voorts vraghtense sijn Hoogheyd uyt 't Stadhuys / om de Stads Vesten te besien: doe nae de Herbergh de Pauw, om hem daer op 't middaghmael te tracteeren. De Burgery gewaer wordende / dat de Regenten niet tot 't Hoofdwerck traden / vraeghde aen eenen uyt de Magistraet; Wat heeft men sijn Hoogheyd gemaeckt? Meer als hy begeerd heeft / was d'antwoord. Jae soo, d'andere weer; hy heeft niets begeerd, en derhalven hebt ghy hem oock niets gemaeckt. Als nu sijn Hoogheyd, met eenige der Regenten in de Caros rijdende / van de Nieuwe Brugh af quam / greepen een deel der Burgers de Paerden by den Toom; velden haere Piecken; leydden de Trompen haerer Musquetten in de Caros; en vraeghden den Prins / of hem 't Stadhouderschap was aengebooden? Hy antwoordde: Wel geoontenteert te sijn. Sy weer: Wy niet, voor dat men uwe Hoogheyd Stadhouder verklaerd. Eenen der Heeren / in 't Portier sittende / riep: Vivat Oranje! waer op eenen uyt de Burgers: Dat's een Judas kus. Wy vraegen, of sijn Hoogheyd Stadhouder is?

Prins *Willem* koomd binnen *Dordrecht* met de *Gecommitteerde*.

De Heeren *Regenten* spreecken echter van 't Stadhouderschap niet.

Wat doe de Burgery ter handen nam; soo dat de Heeren sijn *Hoogheyd*

Soo niet, wy sullen hem uyt de Caros, in onse bescherminghe neemen; en de rest, als schelmen, om 't leven brengen.

De daer tegenwoordige Heeren sigh in 't uyterste gevaer siende / beloofden / datse / soo haestse in de Pauw souden gekomen sijn / de Burgery en sijn Hoogheyd volkoomene vergenoeginghe souden geven. Doe liet men haer voort rijden; en de Regenten vonden deser wijs sigh gedrongen / sijn Hoogheyd by schriftlijcke Acte 't Stadhouderschap op te draegen: die d'aenneemingh weygerde / ten waere men hem ontsloegh van sijnen Eed / gedaen op 't Eeuwigh Edict: 't welck geschiedde in 't bysijn van twee Predikanten. Met een algemeen en onuytspreecklijck groot gejuygch geraeckte de Burgery doe in stilte; soo gemoedighd / datse besloten / haere Stad tot den laetsten bloed-druppel toe te willen defendeeren.

Stadhouder moeten verklaeren,

en aenmercklijckheden daer ontrent.

De Heere Ruart en Oud-Burgermeester Cornelis de Wit, onpaslijck uyt de Vloot t'Huys gekoomen / had by de Vergaderingh niet konnen verschijnen. Eenige Gedeputeerde uyt den Raed en Burgery quaemen by hem / om hem d'Acte te doen teeckenen. Hy weygerde; niet willende in een oogenblick vernietigen 't geen hy en sijnen Broeder Johan de Wit in bynae geheele 20. jaeren tijds met soo veel moeyten hadden uytgewerckt. Schoon sijn Huys beset was van gewapende Burgers; schoon de Gecommitteerde hem 't gevaer voor sijn persoon voor oogen stelden; schoon sijne Gemalin hem op 't beweeghlijckste bad / hy bleef volstandigh / en liet hooren: Hem waeren in de laetste Zee-bataille soo veel Kogelen over 't Hoofd gesnord, dat hy deselve al gewoon was geworden; en liever wou hy'er noch een verwagten, als deese Acte teeckenen. Evenwel / als sijn Echtgenoot voor de tweedemael by hem quam / met haere jongste Kinderen aen de hand / en met traenen hem bad / van de nood een deughd te willen maecken: sigh / soo niet over hem selven / immers over sijne Vrouw en Kinderen te willen ontfarmen; en (noch geen voordeel doende) daer by voeghde / datse / om haerer Kinderen wil / hem sou moeten verlaten / indien hy sigh niet liet bewegen / deed hy eyndlijck d'onderteeckeningh. Waer op de Burgery sigh voorts stil hield; behalven datse ontrent 14. dagen daer nae van sijn Hoogheyd versoghten / de Burgermeesteren Hallingh en Swijndrecht, de Heer Ruard C. de Wit, Onderwater, Jan de Wit, en Van der Duffen te willen uyt hare Plaetsen setten; doch voor datmael geschiedde 't niet. 't Verhaelde droegh sigh toe van den 25. tot den 30. Junius.

De Heer Oud-Burgermeester en *Ruart C. de Wit*, wegens onpaslijkheyd niet in de Vergaderingh des Raeds geweest,

weygerd, onaengesien sijn groot gevaer, d'onderteeckeningh der *Acte*,

en wat sigh daer by toedroegh.

Stracks op deesen Tumult te Dordrecht, ook noch geduerende deselve / wierden de Gemeenten in veel andere Hollandsche Steeden oock gaende tegens haere Magistraten; deselve dwingende nae haeren wil / tot de Verkiesingh sijner Hoogheyd ten Stadhouder. D'omstandigheden deeser beroerten des hollenden volks te Haerlem, te Delf door de Boeren uyt Maesland; te Leyden, t'Amsterdam, Gouda,

Haerlem, Delf, Leyden, Gouda, en andere *Hollandsche* Steeden slaen den selven wegh in.

NEDERLANDEN

Gouda, &c., behalven noch andere opstanden in Zeeland, &c., te willen verhaelen/ sou ons/ alhoewel seer gedenckwaerdigh/ te langh vallen. De Leeser kan/ onder meer andere Schrijvers van deese seldsame Stof/ daer over naesien de Heer Valckenier, in sijn Verward Europa, als die de beste gelegenheyd heeft gehad/ om alles op 't netste te konnen beschrijven.

Kort beright, van 't geen sigh hier ontrent in de Stad Rotterdam heeft toegedragen:

Kortlijck sullen wy alleen de beroerte te Rotterdam voordraegen; daer 't noch seer saght toegingh. Stracks nae dat Utrecht onder de Fransche Maght was geraeckt/ hielden een goed deel Burgers verscheydene byeenkoomsten; en besloten/ eenige der hare te senden aen de Regenten der Stad/ om deselve/ uyt naem der geheele Burgery/ eenige Artijckelen over te leveren; behelsende/ datse gesaementlijck hadden geresolveert, haere Stad tot den laetsten bloeddruppel te defendeeren; oock sigh met Eede daer toe te verbinden: versoeckende/ dat haer' Aghtbaerheden een diergelijcken Eed souden afleggen/ van Stad en Land getrouw te sullen sijn. Dit geschiedde den 15. 25. Junius: en terstond deeden die van de Vroedschap in haere Kamer aen de Gecommitteerde; de Burgermeesteren opentlijck voor 't Volck in de Vierschaer/ den Eed/ datse de Stad op geenerley wijs souden overgeven/ noch helpen overgeven aen de Fransche: noch daer ontrent sigh yets ondernemen/ als met goedvinden der Burgery. Hier tegens swoeren al de daer tegenwoordige Burgers pleghtlijck/ sigh getrouw en dapper te sullen quyten.

daer 't saghtlijck toegingh.

Vier dagen daer nae was 't op nieuws hier te doen. Men wou 't Eeuwigh Edict afgeswooren/ de Prins Stadhouder gemaeckt hebben. De Burger-Capitainen en eenige uyt de Burgery wierden nae de Heeren van den Raed gesonden/ om deese begeerte haer bekend te maecken. Onderwijl wierd Burgermeester Pesser aengevat; en nae de Hoofdwaght gebraght: 't welck vermoedlijck wierd gedaen/ om hem te verseeckeren voor de woede van 't onstuymigh Grauw. Fluks wierd de Vroedschap by een geroepen/ en van 't Stadhuys afgeleesen een Acte, by welckese verklaerden/ besloten te hebben/ 't Eeuwigh Edict te vernietigen; en sijn Hoogheyd tot Stadhouder aen te neemen: 't welck oock geschiedde; nae ontslagingh van sijnen Eed.

Als nu d'eene Stad in Holland voor, d'andere nae, dus in oproer uytborst,

Als nu d'eene Hollandsche Stad voor/ d'andere nae/ bynae t'eener tijd (even gelijck in de voorige Eeuw de Beeldstormery) in oproer uytborst/ met dwangh aen d'Overheden/ om 't meergemelde Eeuwigh Edict t'Annulleeren, sijn Hoogheyd ten Stadhouder aen te neemen; in d'eene plaets met veel meer onorder als in d'andere/ wierden uyt deese Steeden Gedeputeerde gesonden nae de Vergaderingh der Staten van Holland, om haer 't geschiedde bekend te maecken; en tegelijck te versoeken/ dat haer Eed. Grootm. Staetswijse/ en voor de geheele Provintie 't selve wilden doen. D'eerste deeser Gecommitteerde, die in den Haegh quamen/ waren die van Haerlem, Leyden, en Rotterdam. 't Was nu soo verr' gekoomen/ dat voor de Staten niet geraedsaem was/ eenige weygeringh te laeten blijcken. Den 1. Julius ontsloegense d'een d'ander van haren gedaenen Eed op 't Eeuwigh Edict; en droegen de Generaliteit voor/ de maght van Patenten te geven aen sijn Hoogheyd te stellen; nevens de directie van andere dingen ontrent de Militie, gelijck de voorige Princen van Oranje deselve gehad hadden/ als Stadhouders/ en Capitains-Generael. Daer op wierd Prins Willem den 3. Julius met eenparige stemmen verklaerd Stadhouder en Capitain-Generael der Provintie van Holland.

wierd sijn Hoogheyd Staetswijs verklaerd Stadhouder en Capitain-Generael der Provintie van Holland.

Dus had nu 't Eeuwigh Edict, waer over soo langh was gearbeyd, als in een oogenblick den hals gebroocken.

Daer had nu 't Eeuwigh Edict, waer over men met soo veel moeyte soo langh had gearbeyd; soo een groot misnoegen in de Gemeente veroorsaeckt/ als in een oogenblick den hals gebroocken/ door den opstand des Volcks; en de Prins/ dien men daer door gantsch kleyn had willen houden/ geraeckte nu tot grooter gesagh en voordeelen/ als oyt sijne Vooroudereren hadden beseten: daer men te vooren/ met minder te geven/ hem en de gantsche meenigte had konnen vergenoegen; soo veel onheylen souden vermijd sijn geworden. De buytensporige drift/ om hem van alles uytgesloten te houden/ wierd gedempt door een buytenregelige drift om hem te verheffen. De vyanden sijner Hoogheyd meenden door 't Eeuwigh Edict, soo sterck beswooren en van alle aenkoomende in de Regeeringh beswooren moetende werden/ haere banden/ om hem en 't Huys Oranje onder de knie te houden/ onverbreecklijck-vast gemaeckt te hebben; maer sie hier d'ydelheyd der Menschlijcke Besluyten/ selfs alsse meenen alderseeckerst en aldervoorsightighst te gaen. Seer verschillend waeren d'oordeelen over dit gantsche bedrijf. Eenige roemden dit werck der Gemeenten als noodsaecklijck/ en een sonderlinge bestieringh des Hemels; tot reddingh des Lands: andere lasterden 't/ als een schandlijcken Tumult tegens d'Overheden. Alle bekendense wel/ dat deese omwendingh van den Heere was, die alles bestierd; maer de strijd bleef/ of de daed der Instrumenten, waer door deese omwendingh wierd uytgevoerd/ goed of quaed was te noemen.

Aenmerckingh hier op; en verschillende gevoelens over dit bedrijf des Volcks.

Nu was sijn Hoogheyd Stadhouder en Capitain-Generael met vryer handen; niet meer soo ingetoomd ontrent 't geen hy oordeelde dat tot 't meeste nut gedaen diende te werden. Van nu af veranderden oock de saecken vry veel. De Gemeenten/ altijd een groot gevoelen gehad hebbende van de Princen van Oranje; en nu ontrent de verheffing van deesen tot haere begeerte geraeckt/ begon van vertsaegd kloeckmoedigh; van wanhopigh vol hoop; van ongewilligh gantsch gewilligh te werden tot 't betalen van Schattingen/ en 't draegen van alle lasten. Dit hielp boven maten veel tot 't behouden der Steeden/ die anders den wegh der voorige souden ingeslaegen hebben: tot aenmoedigingh der Militie, die nu onder een Hoofd stond; een Hoofd/ waer opse sigh vertrouwde/

Soo haest sijn Hoogheyd Stadhouder en Capitain-Generael was geworden.

veranderden de saecken vry veel, ten voordeel van Holland.

NEDERLANDEN

de/ en tot 't welckse groote genegenheyd had: tot opweckingh van meenigten uyt 't gemeene Volck/ om dienst onder den Prins te neemen; en der Burgers/ om sigh aen deese en die Posten voor Soldaten te laten gebruycken. Kortlijck/ 't diende seer veel/ om de vervallene Hollandsche saecken in beeter staet te brengen; en de Fransche, die tot noch toe alles (Wat de redenen hier van waren.) door de verschillen onder de Grooten/ en de schrick onder 't Volck/ hadden bekomen/ in haere verdere desseinen te stuyten; gelijckse dan oock hier nae weynigh meer geconquesteert hebben. Tot dus langh had de Hemel als yser geweest/ sonder regen te geven; tot een bysonder voordeel voor de vyanden in al haere voorneemens. Terstond na des Prinzen verheffingh viel overvloed van Water; waer door Holland (de Wegen nu ongebruykbaer geworden) gedeckt; de Fransche Magt in haere voorneemens verhinderd wierd.

(Soo lafhertigh andere Steeden sigh hadden overgegeven,) Van 't overgaen der Steeden in de drie Provintien, Gelderland, Utrecht en Over-Yssel, aen Franckrijck en den Bisschop van Munster, konnen wy hier niet in 't bysonder handelen. Alleen moeten wy kortlijck gewagh maecken van Groeningen. Wit tegens swart gesteld/ steeckt dies te meer af. Soo vertsaegd sulck een meenighte Steeden sonder slagh of stoot de Vyanden hadden ingehaeld/ soo/ en noch meer heldmoedigh/ hebben de Groeningers haer buyten gehouden/ en Bisschop Christoph Bernhard van Galen doen gevoelen/ (Soo heldhaftigh heeft de Stad Groeningen sigh gedefendeert.) dat hy met Leeuwen-herten te doen had. In d'algemeene flauwhertigheyd/ en als 't overgeven van geheel Over-Yssel haer had gesteld in d'uyterste gevaerlijckheyd; sijnde haere Provintie buyten postuer van defensie; sonder Volck/ om hare Posten en Schanssen te besetten; Coevorden alreeds verloren/ &c./ wierd deese Plaets den 12. 22. Junius door Bisschop (onaengesien deselve in een seer sleghten en gevaerlijken staet was.) Bernhard formeel belegerd. 't Geheele Guarnisoen kon in alles geen 1200. koppen uytmaecken; meest al noch nieuw-geworven onervaren Volck. Doch dit gebreck van Soldaeten verbulden d'18. Compagnien Burgers door haer' uytsteeckende Courage; en een Compagnie Studenten van 150. koppen; welcke voor d'aldermoedighste Krijgslieden niet weecken; en geduerigh de Wagt hielden in de Franchebrayen, daerse den vyanden dighste by waeren.

(Seldsaem geval, en aerdige schimp daer op.) Dreeslijck beschooten deselde deese Stad met 't Canon, door de Papen en Monicken met veele kruycen gezegend/ of besworen:

doch onder deese zegeningh wierd eene der Geestlijcke uyt 't ongezegend Canon der Stad aen flenteren geschooten. Spotlijck seydemen/ dat dit gebenedijd Geschut de Zegeningh niet verstond: want de Benedictie geschiedde om de Ketters te beschaedigen, en juyst trof eene der eerste Kogelen, in de Stad geschooten, 't Huys, 't welck de Roomsch-Catholijcke tot haere voornaemste Kerck verstreckte: soo dat de geheele Gevel/ met het daer voorstaende Marie-beeld, en de drie Koningen, ter neer plofte; doende deese Sancten den hals breecken.

(Tover-) Bisschop Bernhard liet seer grouwlijcke Bomben, Stinckpotten en andere Vyerwercken in de Stad werpen. 't Scheen/ datmen (plaetjens in de Bomben van Bisschop Bernhard: en schimp daer op.) niet alleen Zeegeningh ontrent 't Geschut/ maer ook Tovery ontrent de Bomben te hulp had genoomen. Want in eene derselve vonden de Steedelingen/ na datse gedempt was/ een koper Plaetje/ waer in gegraveerd stonden seer seldsaeme woorden en Tover-Characters, welcke niemand kon verstaen. Eenen der Heeren Professoren, in sijn' Oratie over de Belegeringh en verlaetingh van Groeningen, liet hooren: Als deesen H. Bisschop de Stad niet sagh te winnen met de hulp van Simon Petrus, wou hy die soecken door de bystand van

NEDERLANDEN

van Simon Magus. In verscheydene Bomben wierden diergelijcke Cober-plaetjes gevonden.

Aenmerklijck verhael, van eenige sonderlinge bysonderheden,

Der Groeningers Canon was ongezegend / en kon echter de Bisschopsche wel treffen. Bomben haddense wel gereed gemaeckt / doch onbetoverd; en deselve wisten al mee wel haer' operatie onder de vyanden te doen: welcke met verbaefdheyd uytriepen: datse uyt de Stad al meê sulcke Duyvels schooten. Evenwel vielen daeghlijcks een deel Huysen door derselver geweld in de Stad ter neer. Dit vertsaeghde de Burgers niet. Alsse malkander op de straet ontmoeteden / waren gemeenlijck dit haer' eerste woorden: Hoe gaet'et met uw Huys? 't Mijne leyd'er al toe. Jae (d'andere weer) / 't mijn' oock al. Evenwel Courage: Barend Bom sal de Stad noch soo niet krijgen. De Vrouwen waeren niet minder kloeckmoedigh als de Mannen. Met minder ontroeringh kondense nu een Bombe in haer Huys sien vallen / als te vooren / dat yemand een vuyle voet in haere beste kamer sou geset hebben. Seeckere Vrouw / in de Morgenstond noch op haer bed leggende / wierd gantsch onsaght wacker gemaeckt / door 't geraes eener groote Bombe; die door Dack en Solderingh regt voor hare Slaepplaets neer-viel. Naeckt / behalven datse haer hembd aen had / liepse nae buyten. Stracks daer na deed dit vervaerlijck Monster sijne werckingh; en wierp om verr' al wat'er ontrent was. Sy / niet eens hier over verschrickt / riep uyt met een onvertsaeghd hert: Hey Bisschop Barend, laet mijn Huys al meê te niet gaen; maer daerom hebstu Groeningen noch niet.

en aenmercklijcke dingen, oock proeven van der Vrouwen dappermoedigheyd,

De Heer Ravenhaupt was Commandant in de Stad. Seeckere Vrouw / welckers rijckdom in een eenigh Huys bestond / sagh een Bombe daer in omwentelen. In snellen haest vuldde se haere Schorteldoeck met eenige Goederen / en een silvere Beecker. Maeckte sigh doe van daer wegh / eer de Bombe los sprongh: haelde / op de straet gekomen / de Beecker uyt / en seyde: Deesen wil ick sijne Excellentie Ravenhaupt oock noch wel geven, als hy maer de Stad inhoud. Meer diergelijcke aenmercklijckheden konnen wy hier niet invoegen.

in de Belegeringh van *Groeningen* voorgevallen.

Bisschop Bernhard verseeckerde sigh selven en andere / dat hy op S. Louis dagh den 25. Augustus binnen Groeningen de Mis sou doen. Maer de belegerde maeckten het hem soo bangh met haer Canon en Uytvallen / dat hy even op dien dagh præparatie maeckte om op te kramen; en twee daegen daer nae van de Groeningers geenen vyand meer wierd vernomen. Dus schielijck brack hy op / om dat sijn Canon en Mortieren onbruyckbaer waeren geworden / door 't geduerigh schieten der Belegerde; maer insonderheyd in 't laetste door de boosheyd des Bisschops; die / als rasend over sulck een tegenweer / beval / datmen de Mortieren dubbel sou laeden / om dieper in de Stad te schieten. Wat de Vyerwerckers hem waerschouwden / 't hielp niet. Doch hier door barsteden eenige derselve;

De Bisschop moet opbreecken.

en d'andere wierden seer beschaedighd.

Verlies, van hem voor deese Stad geleden, volgens de Lijst der *Munstersche Officieren* selfs.

Van sijn verlies kamen 't seeckerste oordeelen uyt de Lysten / van de Munstersche Officieren selfs opgesteld; hier in bestaende: Anno 1672. den 9. 19. Julius wierd Groeningen belegerd van 24000. Mannen. Den 17. 27. Augustus is de belegeringh opgebroocken; 't Volck gemonsterd, en sterck bevonden 12368. Dus dan verlooren 11632. koppen. Welcke in de Lyst dus werden gereeckend: Voor de Stad gesneuveld aen Soldaten en Ruyters 4536. Gequetst 1426. Overgelopen na de Stad ontrent 600. Wegh-gelopen nae andere Quartieren ontrent 5000. Van d'Oversten dood gebleven 3. Van d'Overste Lieutenants dood 2. Van Capitainen dood 63. Hooge Officieren binnen de Stad gevangen 2. Maeckt t'saemen 11632.

Grouwlijke wreedheyd des Bisschops tegens sijn eygene siecke en gequetste Soldaten,

Grouwlijck was des Bisschops wreedheyd tegens sijn eygen gequetst en sieck Volck. Deese wierden nae Helpen gebraght / in een groote Schuer / daerse nevens malkander op Stroo laegen. Wyl nu 't getal daeghlijcks grooter wierd / vraegde Bisschop Bernhard aen de Chirurgijns, welcke buyten hoop van opkoomingh waeren? en deese deed hy terstond een Kogel door de Kop schieten / om plaets te maecken voor de nieuwe siecke en gewondde.

Meer als 5000. *Bomben, Granaten*, &c. in de Stad gesonden: echter hadden de Belegerde in alles maer 80. Mannen verlooren.

Wonderlijck was 't / dat de belegerde / onaengesien over de 5000. Bomben, Granaten, Stinckpotten / soo brandende als losschietende / nevens een ontelbare meenighte gloeyende en andere Kogelen / in de Stad waeren gesonden / echter in alles niet meer dan 80. Mannen geduerende de gantsche belegeringh hadden verlooren. De Fransche Geschiedschrijver Riencourt, in sijn Leven en Daden van Louis de XIV., seght: „ De Bisschop van Munster, om sijne vyanden te „ kennen te geven / dat hy haer geen quartier „ sou gunnen / stack een roode Wimpel op: „ maer de belegerde setten'er desgelijcks een „ op hare Wallen; ten teecken / datse hem „ niet vreesden / en sijne Troupen met deselve maet souden betalen. Met een woord / „ de Bisschop vond sigh genoodsaeckt / nae „ een langhduerige Belegeringh / de Stad „ te verlaeten. Schoon wy ons de kortheyd bevlytigen; soo moeten wy echter hier in voegen eenige wonderbewaringen Gods / uyt veele andere / ontrent sommige persoonen voor deese Moord-Instrumenten.

Sijn roode Wimpel tegens de Belegerde.

Eenige seer selsame voorbeelden der Wonderbewaringen Gods

Een gloeyende Kogel / van een Huys afschampende / schoot seecker Mennonist sijn Voorbroeck in / en viel onder door de pijp weer uyt / sonder hem eenige schaede toe te voegen. Doe hy de hitte aen sijn lighchaem gewaer wierd / riep hy / al opspringende: Ick brand, ick brand; doch siende dat hy onbeleedighd bleef / soo began hy / nevens d'Omstanders / te lagchen. Bothenius, eenen der Gesworne / 's morgens uyt sijn bed opstaende / sagh een gloeyende Kogel vallen even in de plaets daer hy gelegen had. Had hy maer een oogenblick langer in 't bed vertoefd / hy sou gewisselijck getroffen sijn geweest. Terwijl de Weduw van Anthoni van Essen met

hare

NEDERLANDEN

hare Dochter in 't bed lagh/ quam een gloeijende Kogel tuſſchen harer beyder ligchamen doorvliegen/ tot aen 't Hoofden-eynd der Bedſteede / daerſe door de muer wierd geſtuyt / en weer tuſſchen beyde neer-viel; met verbrandingh der Laeckens / Deeckens / en 't Bed / ſonder de perſoonen yet quaeds toe te voegen. Seecker Proponent ſat op ſijne Kamer / om te ſtudeeren. Een Kogel quam tuſſchen ſijne Beenen door ſnorren / en nam de Stoel van onder ſijn Lijf wegh/ ſoo dat hy ter neer viel/ ſonder andere beſchaedigingh. De Knecht van Brouwer Jacob Warmolts deed ſtaende een dronck uyt een pints Glas. Ondertuſſchen quam een Kogel/ die 't Glas hem tuſſchen mond en hand wegh nam / ſonder eenigh ander leed. In d'Ebbingeſtraet quam een groote Bombe vallen door 't Dack van een Huys tot in de Kamer. Een kleyn Kind lagh hier in de Wiegh/ſtaende voor de Bedſteede/ daer d'Ouders op sliepen. Door 't barſten der gedaghte Bombe wierd de Sijd-muer wegh geſlaegen/ met vermorſſelingh van Stoelen en Bancken; doch 't onnoſele Wight met de Wiegh by de Vader en Moeder op 't Bed geworpen. Niemand deeſer drie had eenigh leed ontfangen. In de Kelder van d'Artillery-meeſter Muller onthielden ſigh 15. of 16. Vlughtelingen. Een Bombe quam van boven door 't Dack / de Solder / en Kamer / tot beneden in deeſe Kelder neer-vallen/ en borſt daer/ ſonder yemand van deeſe alle te verſeeren. Terwijl ſeeckere Vrouw voor haer Huys op de Stoep ſat / quam een gloeyende Kogel tuſſchen hare Beenen doorſnuyven: nam een groot ſtuk voor en aghter uyt haren Rock wegh; maer voeghde haer voorts niet 't minſte leed toe. Eene der Biſchoplijcke Bomben viel nevens een Manſperſoon in ſijn Bed neer. Hy ſulck een gevaerlijcke Juffer niet by ſigh konnende dulden / ſtietſe in allerhaeſt van ter ſijden hem wegh op de vloer; daerſe los ſprongh; Stoelen en Bancken vermorſelde; hem echter gantſchlijck niet verſeerde. Seeckere Vrouw / een kleyn Kind op den arm hebbende / ſagh een Bombe in haer Huys neervallen. Door plotſlijke verbaeſdheyd worpſe haeren Suygelingh in de Regenback / en vlood wegh. Doe de ſlagh gedaen was / quamſe weer; en ſoght haer Kind. Ondertuſſchen hadden 't Bueren uyt den Back gehaeld / en gaven 't de Moeder levendigh in handen. Meer andere diergelijcke Voorbeelden kanmen vinden in ons Hiſtoriſch Verhael van 't leven en Oorloghs-bedrijf van de Heer Chriſtoph Bernhard van Galen, Biſchop van Munſter, &c.: nevens 't bericht ſijner geboorte, opkoomſt, Regeeringh en Dood. Waer in oock werd getoond / hoe ſijn geluk/ nae de belegeringh van Groeningen, den Kreeften-gangh gingh: hoe helddadigh ſigh de Frieſen in deeſe ongelegenheyd des tyds hier / oock ander wegen / droegen / ten dienſt van den gemeenen Staet / &c. Korts voor de Belegeringh van Groeningen ſeyde Biſchop Barend tot eenen ſijner Raden: 't Is nu met haere Hooghmogende tot Nietmogende geraeckt. Soo moeſtmen de Ketters op de huyd komen. Franckrijck heeft my veel te bedancken; want ſonder my ſou Koningh Louis tot ſulke groote Conqueſten niet ſijn geraeckt. Maer nu was ſijnen hoogmoed vry laeg geſackt. Eenen der Groeningenſche Poëten beſchimpte hem met dit twee-regeligh Vers:

Heer Barend quam tot ons, om Buyt of Slaegh te halen:
Het eerſte was gebergd, en 't laetſte kreeg van Galen.

D'Almagtige had Groeningen deeſe Bruyſſchende Zee-golf ten Pael geſteld; en geſegt: Tot hier toe ſult gy komen, maer verder niet.

Margin notes (left): van verſcheydene perſoonen in de belegeringh van *Groeningen*, tegens d'uytwerkingen van *Bomben*, gloeyende Kogelen, &c., in haere Huyſen, jae Bedden gevallen.

Margin notes (right): NEDERLANDEN. Hooghmoed des Biſchops, en ſijne ſmaed-woorden tegens de *Staten Generael*. Steeck-vers op hem.

[*Groeningers herwinnen onder Carel Rabenhaupt Winschooten, en verscheydene Forten.*]

Dus hadden de Groeningers een grooten roem behaeld door de dappere verdeedigingh harer Stad / onder 't bestier van Carel Rabenhaupt, Baron de Sucha, diense uyt Hessen hadden ontboden; gesteld ten Lieutenant-Generael harer Provintie, en Gouverneur van Groeningen. Daer-en-boven hebbense strax daer na den Bisschop weer ontweldigd Winschooten, Winschoter-Schans, Winschoter-Zijl; 't Huys te Wedde; d'Oude en Nieuwe Schans; boven al / de vermaerde Vesting Coevorden.

[*De Friesen Block-zijl en de Kuynder.*]

De Friesen vermeesterden de nieuwe seer stercke Schanssen Block-Zijl en de Kuynder; bewaerden voorts haere Frontieren gelucktigh.

[*Block-zijl in Over-Yssel d'eerste van al d'ingenomene Plaetsen, die door der Burgeren trouw weer verovert wierd.*]

Onder al de verloorne Plaetsen was Block-Zijl, gelegen in Over-Yssel, d'eerste / die door der Burgeren trouw tot haer Vaderland / en haere dappere toeval tot de Bestormers / weer verovert wierd. Wonderlijck was 't / dat den Aenslagh met eenigh Friesch Krijghsvolck / de meeste Burgers bekend sijnde / echter soo bedeckt bleef. Dan oock / datse / op d'aensegginghe / jae harde bedreyging des Munstersschen Commandants, geensins den Eed van getrouwheyd hadden willen af-leggen / 't sy wat haer daer over moght bejegend hebben; soo datse in hare correspondentie met de Friessche Militie gantschlijck buyten Eed-breuck sijn gebleven. Dit geschiedde den 13. 23. Augustus.

[Aenslagh der *Engelsche* op *Texel* wonderbaerlijck door een twaelf-uyrige Ebb, alleen ontrent *Texel*, verhindert: en hare Vloot, door een geweldige Storm-wind, ter selver tijd seer beschaedigd.]

D'Engelsche Vloot had een Aenslagh gemaeckt / om Texel t'overrompelen. 't Sou haer gewisslijck geluckt hebben / indien d'Almaghtige deese swaere ramp voor Holland niet wonderlijck had verhoed. Met de Vloed moestense aenkoomen. De Heere nu deed / tegens den natuerlijcken loop / d'Ebbe 12. uyren langh dueren; en dit / tot vergrootingh van 't Wonder / enckelijck alleen by Texel; niet op de Zeeuwsche Kust. Hier door konden d'Engelsche niet naerderen. Terstond volghde een geweldige Storm uyt 't Noordwesten; waer door de Vyanden / die de Hollandsche Kust hadden willen aendoen / deselve nu niet genoegh wisten te myden; soo dat eene harer Oorloghs-Scheepen van 80. Stucken voor Petten sonck; een ander op de Coog strandde; veel Ammunitie en Proviand-Scheepen te grond gingen. Over de 30. kielen waren seer beschaedighd; 500. Menschen verdroncken. D'Oost-Indische Retour-Scheepen / waer op d'Engelsche Vloot loerde / quamen gelucktigh te Delfzijl in, tot d'uyterste spyt van Koningh Carel.

[Schimp van *Conde*, op Koningh *Carel* van *Engelland*; waer over.]

Maer dit deed de Prins van Conde (t'Arnhem noch te bed leggende aen d'ontfangene wonden by 't Tolhuys) hem beschimpen / en lagchende uytbarsten: Daer is dien grooten Zeerover een treflijcken Buyt ontsnapt.

[De *Hollanders* en *Zeeuwen* veroveren ter Zee binnen een jaer tijd 160. *Fransche*, en 2703. *Engelsche* Scheepen.]

Deesen Oorlogh met Engelland streckte Zeeland tot groot voordeel / door haere Kaperyen. Volgens haer' eygene reeckeningh haddense in dit jaer 1672. geprofiteerd 320. Tonnen Gouds uyt Prijsen / alleen in Zeeland opgebraght: behalven de seer veele / daer onder kostlijcke Scheepen / in Biscayen, de Corunnas, en anderwegen verkoght: behalven oock 't geen de Hollandsche en Friessche Kaepvaerders hadden genoomen. Deese voorspoed duerde noch in den aenvangh van 't jaer 1673. / tot op den Vreede tusschen Engelland en deesen Staet; ter welcker tyd / en alsoo noch binnen 't jaer nae den aenvangh der Hostiliteiten, een Lijst wierd uytgegeven van 2863. door de Hollanders en Zeeuwen veroverde Scheepen; waer onder alleen 160. Fransche, d'overige 2703. Engelsche waeren.

[D'*Engelsche* Kooplieden leveren Koningh *Carel* een Lijst over van 500. Tonnen Gouds geleedene schade, en willen van *Franckrijk* de vergoedingh, volgens 't *Accoord*.]

By d'Alliantie tusschen Franckrijck en Engelland tegens de Vereenighde Nederlanden had Koningh Louis sigh verbonden / te sullen vergoeden al de schade / welcke d'Engelsche Onderdanen van de Hollandsche moghten koomen te lijden. Noch voor den uytgangh van 't jaer 1672. leverden d'Engelsche Kooplieden aen Koningh Carel een reeckeningh over van 500. Tonnen Gouds geledene schade; met versoeck / dat hy Franckrijck wou disponeeren tot de restitutie: doch niets quam 'er van. Derhalven sy besloten / geen Scheepen meer in Zee te senden; tot groot nadeel haers Koophandels.

['t Huys te *Kronenburgh* en 't Kasteel te *Loenersloot*, door *Luxemburgh* ingenomen.]

't Huys te Kronenburgh aen de Vecht, by Loenen, wierd door de Hertogh van Luxemburgh (uyt Utrecht getrocken den 1. Augustus Anno 1672.) ingenoomen. 't Slot te Loenersloot volghde. Daer nae 't Huys te Jaersveld.

[Veele Dorpen vervaerlijck geplonderd; en noyt meer gehoorde alderafgrijslijckste grouwelen, van de *Fransche* gepleeght.]

Den 25. September N. S. wierden de Dorpen Lopick, Lecksmonde, Capel grouwlijck door de Fransche geplonderd / met verschrickelijcke Verkraghtingen en allerley snoodste boosdaden. 't Selve geschiedde drie dagen daer nae aen Loosdrecht, Hilversum, Emmenes; daer voor d'oogen deeses Hertoghs daeden wierden gepleeghd die d'aldergrouwlijckste Barbaren noyt in gedaghten sijn gekoomen; van den woedenden Attila noyt sijn begaen. Tot een geringh proefje / in opsight van andere: Een Dochtertje van 15. jaeren wierd van 15. Soldaten aghter een ter dood toe verkraght. Een Vrouwspersoon / op deselve wijs mishandeld / settedense de mond van een Musquet in de Schaemte / en schooten 't dus / met de Kogel daer op / los. De Hooge Officieren saegen diergelijcke Onmenschlijckheden niet alleen aen / maer pleeghdense oock selfs.

[*Abcoude* van de *Fransche* verbrand.]

Den 7. 17. November wierd 't heerlijck Dorp Abcoude, schoon Stightsch, in brand gestoocken; met verniellingh van meer dan 100. Huysen. Den 20. 30. quamense weer aen / om 't geen noch was blyven staen voorts in d'asch te leggen; doch kreegen doe slagen van 't Princen volck / op 't Kasteel gekomen.

[Oock *Ameide*.]

Den 16. 26. wierd 't schoone Dorp Ameide oock aengevallen / ellendigh mishandeld / deerlijck verbrand.

[Misluckte *Fransche* Aenslagen.]

Op Schoonhoven, Gorinchem, Heusden, en Oudewater misluckten der Franschen Aenslagen. 't Dorp Wilnis, behoorende onder Utrecht, doch aen Holland grensende / stack al de toegangen nae haer toe soodaenigh af / dat'er maer alleen een Man t'effens kon passeeren. De Boeren hielden hier de Waght; en keerden dus de Franschen gelucktigh af.

[Oock van]

De desseinen van sijn Hoogheyd op Swarte Sluys,

NEDERLANDEN

Sluys, Naerden, Woerden, en Charleroy vielen ongeluckigh uyt. Maer wy moeten wat te rugg' springen, om te verhaelen 't jammerlijck ongeval van de Heeren de Witten; doch op 't kortste, wijl deese Tragedie genoegh bekend is.

sijn Hoogheyd.

De grootaghtingh der Heeren *de Witten* begind te vervallen onder de Gemeente; oock tegens der selver Aenhangers.

De grootaghtingh en genegenheyd tot deese Heeren was tsederd een wijl tijds voorgaens seer gedaeld; selfs oock in haere Geboorte-Stad Dordrecht; daer de Heer Cornelis de Wit de hooghste Eere-staeten had beseeten, en noch besat. Van den oproer, in Junius hier voorgevallen, door welcke sijn Hoogheyd Stadhouder wierd gemaeckt, is hier boven gehandeld. Dit was de Burgery, of een groot gedeelte derselve, noch niet genoegh. Veele Heeren der Magistraet, van haer aengemerckt als Aenhangers en Creaturen van de Witten, van welcke eenige misschien voor deesen wat te spijtigh tegens d'Ingeseetene waren geweest, stonden haer in den wegh; en geerne haddense deselve uytgeschupt gesien. In 't begin van September P. S. sneeden de geene, welcke de Wagt op 't Stadhuys hadden, al de Kussens der Regenten, 40. in getal, in stucken; seggende: De Heeren konden soo wel sonder Kussen sitten als sy. Nieuwe Heeren, nieuwe Kussens. Vervolgens verbraken de Sackedragers al haere Maten, als te groot om te behandelen; al mee onder de woorden: Nieuwe Heeren nieuwe Maten. De Wapens van de Ruart C. de Wit, en van de vier Burgermeesteren, ten prael gehangen voor 't nieuwe Orgel in de Groote Kerck, wierden afgeruckt.

Nieuwen oproer der Burgers te *Dordrecht* tegens de *Magistraet*, en de Heer *Cornelis de Wit.*

Moedwillige bedrijven tegens de Kussens des Raeds, en Wapens der Burgermeesters.

Den 5. deeser Maend maeckten al de Gilden t'saemen een Complot: setteden de geheele Magistraet af, en committeerden eenige nae sijn Hoogheyd, om nieuwe Regenten aen te stellen, vermits de tegenwoordige 't Eeuwigh Edict hadden besvvooren: waer op 17. Heeren wierden ontslaegen, en andere in haere plaets genoemd. In andere Steeden gingh 't oock al vry ongeregeld toe tegens de Magistraten, om de selve (voor soo veel'er in waren, welkese noemden de Louvesteinsche en Arminiaensche Factie) afgeschaft, en haere plaetsen met andere gevuld te hebben: insonderheyd oock te Leyden; daer de Burgers seer gebeeten waeren op de geene, welcke (gelijck hier boven gehoord is, by 't verhael van de Stemming der Hollandsche Steeden) in de Vergaderingh der Staten van Holland soo hard hadden aengedrongen, dat men sonder uytstel 't Land moest overgeven aen Franckrijck; alleen met uytbehoudingh van vrye Kerck en Staetsche Regeeringh: oock de voornaemste oorsaecken waren geweest, dat P. de Groot voor de tweedemael nae Koningh Louis wierd gesonden, met onbepaelde Maght, om t'accordeeren.

Setten haere *Magistraet* af, en versoeken van de Prins een nieuwe.

Diergelijcke *Tumulten* in andere Steeden; oock te *Leyden* tegens de *Magistraet*, en waerom.

In den Haegh gingh 't al op deselve wijs; en de Burgers konden daer gantsch niet gedoogen, dat de Witten en Witsgesinde in de Staets-Collegien, en Magistraet bleven sitten. Opentlijck seydense: Gelijckse geduerigh des Princen avancement hadden weerstaen, soo soudense nu noch niet rusten, hem over al den voet dwars te setten, en hem weer uyt te bonsen, al sou alles in 't Land 't onderste boven gaen. Dus was den haet tegens deese Heeren, en die 't met haer gehouden hadden, allerwegen seer groot geworden; insonderheyd oock in 's Gravenhaegh. Echter sou de Gemeente haer wel te vreeden gehouden hebben, met haer te sien uytgesloten uyt alle Staets-bewind, indien'er niet wat anders by waere gekoomen, 't welck de genegene tot sijne Hoogheyd, en de misnoeghde over 't beleyd der Heeren de Witten voorts geheel op den hol braght.

Desgelijks in den *Haegh* tegens de *Witten* en *Witsgesinden.*

Vooral, wier door 't Volck voorts aen 't hollen geraeckte.

Eenen Willem Tichelaer, Chirurgijn te Piershil, in 't Land van Putten, maeckte den Heer van Albrantswaerd, Hofmeester van sijn Hoogheyd, vervolgens den Heer van Zuylestein, bekend, dat hy, den 8. Julius gekoomen sijnde te Dordrecht, ten Huysen van de Heer Oud-Burgermeester en Ruart van Putten, om te klagen over seecker ongelijck, hem bejegend van de Heer en de Schout van Piershil, oock sijn' gunst t'sijner hulp te versoecken; hy (de Heer C. de Wit) hem had geparsuadeert, met Eede te belooven, dat hy den nieuwen Stadhouder om 't leven sou brengen; en daer voor genieten 30000. gl.; 't Balluischap van Bayerland, en groote Beneficien voor al sijne Vrienden; gebruyckende daer by deese woorden. 't Moest nu buygen of barsten. 't Kon niet deugen, of de Prins moest van kant; wijl hy 't verderf des Lands was. Meer als 30. onder de voornaemste Regenten soghten een Man tot deese noodwendige verrightingh. Deese alle souden hem (Tichelaer) mainteneeren. Daer lagh haest aen; &c. Ee gelijck sloegh hy hem verscheydene middelen voor.

Willem Tichelaer Chirurgijn te Piershil, beschuldighd de Heer *C. de Wit*, dat hy hem had willen *persuadeeren*, den Prins om 't leven te brengen.

Sie daer een verbaerlijcke Beschuldigingh; echter alleen van een Man gedaen. 't Wierd sijn Hoogheyd aengebraght; die de gantsche saeck stelde in handen des Hofs van Justitie. Tichelaer wierd gehoord; scharp ondersoght, en hem een pleghtlijcken Eed op sijn aenbrengingh afgenomen: doe ordre gegeven, om den Heere Ruart door de Procureur Generael van Dordrecht nae den Haegh te doen haelen. 't Geschiedde den 24. Julius 1672. Doe hy buyten de Hoofd-poort was gekomen (daer veel Dordrechtsche Burgers stonden), om in 't Jaght te werden gebraght, riep hy haer toe: Dat men deeser wijs haere Privilegien verkortte: Dat men, sijnen Competenten Reghter voorby gaende, hem nae den Haegh sleepte. Maer moest hier op hooren: Hy selfs had al meenighmael tegens haere Voorreghten gehandeld. In den Haegh aengeland, versoght hy een Caros, om nae de Castleny gevoerd te werden: doch hy moest'er te voet nae toe. Wonderlijcke Veranderingh der menschlijcke saecken! Als nu beyde de Parthyen meermael, en elck in 't bysonder, geexamineert waeren, heeft 't Hof haer beyde op de Voor-poort doen verseeckeren; en al weer dickmael scharp ondersoght.

D. Heer *Ruart* door de *Procureur-Generael* van *Dordrecht* gehaeld nae den *Haegh.*

Wat sigh hier by toedroeg.

Hy en *Tichelaer* op de *Voor-poort* geset.

De

NEDERLANDEN

De Gemalin van de *Ruart* leverd aen 't Hof een wel-bewerckte *Deductie* in,

tot betooningh van haers Mans onschuld.

De Raed-Pensionaris Johan de Wit, Broeder des Ruarts, liet het aen geen vlijt ontbreecken, om hem los te krijgen. Des Gevangenen Gemalin, Mevrouw van Barckel, leverde aen 't Hof een wel-bewerckte Deductie in, tot vertooningh van d'onschuld haers Mans; daer op uytloopende, dat Tichelaer in jaer en dagh haren Man maer eenmael had gesien, op den gedaghten 8. Julius, terwijl hy (de Ruart) onpaslijck op sijn bed lagh. Dat haer gantsche Gesprek geen quartier uyrs had geduerd. Dat hy den Ruart alleen had willen spreecken. Niet voor 't derde versoeck van hem was toegelaten, by hem te moogen komen. Dat sy (sijne Gemalin) bekommerd voor een laeghlegginghe, wijl hy gantsch alleen by den Ruart had willen sijn, (korts te vooren een boosen aenslagh van vier persoonen tegens hem ondernoomen sijnde), haers Mans Dienaer en haeren Soon aen de Kamerdeur had gesteld; om d'eene sijnen Heer, d'andere sijnen Vader, by nood te hulp te konnen komen. Datse seer wel hadden konnen hooren de woorden des Ruarts; doch niets hier van vernoomen. Dat Tichelaer, nae voorgaende beklagh over de swarigheden des tijds en Lands, geseght had, aen den Ruart wel yets te willen openbaren, indien hy 't geheym wou houden: die hier op antwoordde: Indien 't goed was, soo moght hy spreecken; maer quaed, swijgen; of dat hy 't sou aenbrengen. Waer op Tichelaer seyde: Wijl 't mijn Heer niet gelieft te weeten, soo sal ick 't oock niet seggen; en wensche mijn Heer goeden dagh: waer op hy uyt de Kamer trad, en voorts uyt 't Huys.

De Raed-*Pensionaris Johan de Wit* derf sig 's naghts niet langer op sijn bed vertrouwen.

De Heer Raed-Pensionaris gewaer wordende de wrock des volcks tegens sijn Huys; en hy nu eerst geneesen van de wonden, ontfangen in den voorverhaelden op hem gedanen aenval; oock vreesende voor nieuwe lagen van verbitterde menschen; sijnen Broeder alreeds gevangen siende; veelerley dreygementen en onheusche bejegeningen van 't Grauw moetende verswelgen, derf de sigh 's naghts op sijn bed niet meer vertrouwen. Liet sijn geheele Huysgesin in haere Kleederen slaepen, om in tijd van nood dies te vaerdiger te konnen ontvlieden. Den 4. Augustus deed hy een voorbedaght Gesprek in de Vergaderingh der Staten van Holland; voordragende, dat hy, wegens sijn onaengenaemwerdingh by 't volck, sijn Ampt niet meer met goed succes sou konnen verrighten: versoght ontslagingh, en plaets in den Hoogen Raed, volgens Acte van haer' Eed. Groot-mog., hem gegeven Anno 1658.; vernieuwd Anno 1663. en 1668.; wanneer hy 't Raed-Pensionarisschap moght koomen af te leggen. 't Wierd hem oock toegestaen.

Versoeckt aen de *Staten* van *Holland*, ontslagh van 't *Pensionarisschap*, en plaets in den Hoogen Raed.

De *Ruard* gepijnigd.

Belangende de Heer Ruart C. de Wit, de Chirurgijn volhardde by sijne Beschuldigingh: Hy by d'ontkenningh. 't Hof deed hem ter Pijnbanck brengen. In welck geval men soo verr' koomen magh, is uyt de Reghten bekend. Op wat voor een wijs de pijnigingh geschied is, is ons onbewust. Maer dit wierd geseght, dat hy niets bekend heeft van 't geen hem te last was geleght. Eyndlijck volghde den 20. Augustus deese Sententie van 't Hof.

NEDERLANDEN

Sententie des Hofs van *Holland*,

tegens den Heer *Ruart Cornelis de Wit*.

't Hof van Holland, gesien en geëxamineerd hebbende de Stucken en Munimenten, by den Procureur-Generael van den selven Hove overgegeven ten laste van Mr. Cornelis de Wit, Oud-Burgermeester der Stad Dordrecht en Ruart van den Lande van Putten, tegenwoordigh Gevangen op de Voor-poort van den selven Hove; mitsgaders sijn' Examinatien, Confrontatien, als meede 't gene van wegen den voorsz. Gevangen is overgeleverd; en voorts overwoogen hebbende 't geen ter materie dienende is, en eenighsins heeft moogen moveeren; Verklaerd den selven vervallen te sijn van sijne digniteiten en Ampten, by hem tot noch toe bediend. Band hem voorts uyt den Lande van Holland en West-Friesland, sonder daer oyt wederom in te koomen, op pœne van swaerder straffe; te ruymen deselve Landen met den eersten: en condemneert hem in de kosten en misen van Justie tot taxatie en moderatie van den voorsz. Hove. Actum by de Heeren Adriaen Pauw, Heer van Bennebroeck, Præsident. Albrecht Nierop. Willem Goes, Heer van Boeckhorstenburgh. Frederick van Lier, Heer tot Soetermeer, Cornelis Baans, en Matthæus Gool, Raedslieden van Holland en West-Friesland; en gepronuncieert op de Voor-poort van den selven Hove den 20. Augustus 1672. Was onderteeckend: In kennisse van my, Adr. Pots.

Op de *Voor-poort* uytgesproocken.

Ter selver tijd sijnen Beschuldiger *Tichelaer* op vrye voeten gesteld, met toewijsingen en vergoedingh aller kosten, en schaede.

't Streckte den Heer Ruard tot groot ongeluck, dat even ter dier tijd sijnen Beschuldiger Tichelaer wierd losgelaten by 't selve Hof van Justitie, kostloos en schaedloos; oock hem aengeseght, dat hy sou overleveren 't geen hy prætendeerde voor kosten, schade en versuym, in deese Proceduren gedaen en geleeden. 't Volck wist, waer mee hy den Heere C. de Wit had beschuldigd. Men sag hem op vrye voeten gesteld; de Ruart gecondemneert. Men maeckte derhalven een besluyt, dat de saeck moest waeraghtigh sijn; en indien jae, soo oordeelde men de Sententie te saght voor soo swaeren misdaed. Hier by quam noch; dat Tichelaer, van de Voor-poort koomende, tot eenige Burgers seyde: Mannen, gy siet nu wel, wie ongelijck heeft. 't Hof heeft my gesteld op vrye voeten, met toewijsingh van vergoedingh aller kosten, schaede en Interes. Te gelijck verhaelde hy haer den inhoud der Sententie tegens den Heere Ruard. Waer by hy noch sou gevoegd hebbende d'ophitsende woorden: 't Hof verschoond des Ruards leven, en band hem alleen uyt 't Land. Derhalven pas op; hy sal haest van de Poort afgaen.

Wat besluyt 't Volck hier uyt trock.

De Raed-*Pensionaris* rijd, tegens waerschouwingh, nae de *Voor-poort* by sijnen Broeder.

D'alreeds genoegh ontstelde Gemoederen wierden nu voorts gaende. Bynae de gantsche Gemeente geraeckte op de been. De Dienstmaeghd op de Voor-poort wierd nae den Raed-Pensionaris J. de Wit gesonden, om hem te versoecken by sijnen Broeder te willen koomen. 't Wierd hem wel afgeraeden; echter trad hy in sijne Caros, en reed

nae

NEDERLANDEN

nae de Voor-poort. Trad uyt/ en gingh de Trappen op. Stelde sigh borgh voor de kosten en Misen van Justitie; en meende doe met sijnen Broeder uyt te gaen. 's Voormiddaghs ten 11. uyren wierd de Poort geopend. De Heer Pensionaris, kort op de hielen gevolghd van sijnen Broeder de Ruard, wou'er uyt treeden nae de Caros toe; om te rijden nae Loosduynen, en 't Huys van den ouden Bailliu, daer 't middaghmael voor haer bereyd was. Een daer voorbygaende Vrouw sagh haer; en riep de Burger-Waght op 't alderongeschicktste toe: Mannen, wat duyvel is dit? daer komen de verradersaf. Drijfse weer nae boven; of bruy haer dood. Stracks beval de Waght haer/ aghterwaerts te wijcken/ of sy wilden toeschieten. De Heer Raed-Pensionaris sprack haer aen met sijne hem gewoone authoriteit; doch die diende hier nu niet. Eenen der Burgers leydde 't Musquet op haer aen; derhalven gingense weer nae boven/ en de Caros reed wegh.

Steld sigh ten Borgh voor de kosten en Misen van Justitie; en meend met hem in de Caros nae Loosduynen te rijden. Wierd in 't afgaen van de Burger-waght verhinderd.

't Volck quam al meer en meer by een. Eenige onrustige Hoofden begonden te seggen: De Ruard is't ontkoomen. Twee Burger-Officiers en vier Burgers traeden op; en vonden de Ruard in sijnen Japanschen Rock boven sijn Onder-kleederen op 't Bed leggen; de Raed-Pensionaris op een Stoel sitten; die (als een Man van groot verstand/ sonderlinge welspreeckendheyd / en in alle voorvallen onbeteuterd) haer met beleefde en gewightige redenen d'onschuld van hem en sijnen Broeder soo wel wist voor te stellen/ dat de twee Officieren hier 't Middaghmael met hem hielden. Ten een uyr quamen al de Compagnien Burgers in 't geweer. Twee der selve naemen post in seer nette ordre aen de Voor-poort, tegens over malkander/ in twee Ryen; d'andere Compagnien anderwegen. De drie Compagnien te paerd/ binnen den Haegh in Guarnisoen leggende/ saeten oock in der haest op; en wilden door de Poort nae 't Buyten-Hof rijden; doch de Burgers velden haere Piecken/ en stelden de Musquetten tegens haer; derhalven sy te rugg' moesten keeren.

Kort bericht, van 't geen sigh heeft toegedraegen

Vermits de gedaghte twee Burger-Officieren wat te langh op de Voor-poort bleven/ begon men te morren/ en met Steenen te werpen/ selfs oock met Kogelen te schieten: waer op de Bevelhebbers sigh voor de Tralien vertoonden/ ten teecken/ dat alles daer wel was. Noch al meer/ om den ondergang der Heeren de Witten te verhaesten. Een valsch gerught ontstond hier/ dat een groote meenighte van 't Graauw uyt d'omgelegene Steeden en Dorpen/ wel gewapend naerderde/ om den Haegh te plonderen. Dit verswaerde de Beroerte; en deed eenige Burgers klaegen/ dat men hier stond om twee Schelmen te bewaren, die doch buyten twijffel in d'aenstaende naght door geweld of list souden weghgeraecken, terwijl elck van haer gevaer liep, dat sijn eygen Huys sou geplonderd werden van 't aenkoomend roofgierigh buyten-volck. Indien 't de Witten ontquaemen, soo sou gewisslijck den Haegh tot een Bloedbad werden, &c.

ontrent d'om 't leven brengingh

NEDERLANDEN

Dit wierd opgevat van eenige hitsige Koppen/ welcke (schoon de meest-reedlijcke versoghten/ dat men deese Heeren op 't Stadhuys sou brengen/ daer men haer/ sonder soo grooten omslagh/ verseeckerder in bewaeringh kon houden) nu haeren onbesuysden drift den vollen toom gaven. D'eene riep: Laet ons een kort eynd met haer maecken, soo sal alles in rust koomen. Andere: Men brengh haer op 't Schavot. Men binde haer aen de Wip vast, en men schiet haer dood. Wederom een andere: Sa, sa, volgh my Mannen; 'k sal u voorgaen. Flucks schoot hy op 't Slot van de Poort. Andere deeden desgelijcks. Noch andere sloegen'er met Smits-hamers op; en wierden dus Meester van den ingangh. Hier volghde nu een Moordbedrijf/ welckers gelijck ons Land/ in al d'omstandigheden/ noyt heeft gesien.

der beyde Gebroeders,

De Deur dus geopend sijnde/ schooten veele op 't snelste toe/ om sigh d'eerste in de Kamer des Gevangenen te vinden. Twee andere Middeldeuren braecken se desgelijcks op; en doe die van de Gevanckenis door een Musquetschoot. De Ruard lag noch in sijnen Japanschen Rock op 't bed. De Pensionaris, sittende aen 't voeten-eynd/ en lesende in een Bybel, seyde: Mannen, wat begeerd gy? Waer toe dit geweld? D'antwoord was: Sy moesten nae beneeden. Wat wilt gy daer met ons aenvangen, vraeghde de Raed-Pensionaris? U dood bruyen, was 't bescheyd. Eenen rucktе de Ruard van 't Bed/ met deese onbillijcke woorden: Voort, jou Hond, nae beneeden. De Heer Pensionaris siende/ dat geene redenen tegens deese Furie souden konnen gelden/ nam sijnen Broeder by der hand; en gingh/ niet sonder stooten/ en andere groove smaedwoorden/ de Trappen af. Onderweegen wierd hy met een Pieck boven 't een' oogh gequetst. Doe verhief hy handen en oogen ten Hemel; beval sijne Ziel aen God/ en trad voorts af; meenende aghter de gewapende Burgers/ niet tusschen der selver Ryen/ door te gaen; doch wierd terstond gewelddadigh aengetast; nae 't Schavot toe gedrongen/ onder geschuyp en gestoot/ om hem daer te Harquebuseeren. Juyst op de plaets gekoomen/ daer hy 2. Maenden te vooren (den 20. Junius) by naght van de voorheenen gemelde persoonen was aengevallen en gequetst geworden/ wou eenen der Burgers hem doorschieten: doch 't Musquet weygerde los te gaen. Derhalven sloegh hy hem met de Kolf soodaenigh op 't Hoofd/ dat hy ter aerden viel. Weer opgestaen/ wierd hy door een andere slagh ten tweedemael neergeveld. Met een sonderlinge kloeckhertigheyd bedeckte hy sijn aengesight met sijnen Mantel/ en seyde: Wel Mannen, wel Burgers! Dit waren sijne laetste woorden: want terstond wierd hy van verscheydene doorschooten/ soo dat hy den Geest gaf. De Heer Ruard, die sijnen Broeder volghde/ wierd/ ses of seven treeden aghter hem/ desgelijcks aengevallen; geslagen/ gestooten/ met een Degen tweemael doorstoocken; waer op hy ter aerden

de Heer Raed-Pensionaris Johan, en de Heer Ruard Cornelis de Wit; op een seer verschrickelijcke wijs.

NEDERLANDEN

den seegh; doe op nieuws doorstoocken en doorschooten. Dit verright sijnde / trocken de Burger Compagnien ordentlijck af; laetende d'ongeluckige leggen daerse laegen.

Overeenkomingh en verschil, tusschen hare dood en die van de Marquis d'Ancre in Franckrijk.

De dood deeser voornaeme Heeren heeft een groote overeenkoomingh met die van de Marquis d'Ancre in Franckrijck, van ons voorgesteld in 't Eerste Stuck deeses Wercks / II. Boeck, fol. 675. 677. Hy wierd met verscheydene Kogelen doorschooten / met Rappieren doorstoocken: De Heeren de Witten ook. Sijn Lijck wierd van 't Grauw even soo grouwlijck mishandeld / als de Ligchamen der Heeren de Witten mishandeld sijn (gelijck wy stracks sullen hooren) &c. Dit onderscheyd is'er; dat d'ombrenging van d'Ancre geschiedde door last des Koninghs; die der de Witten door d'onstuymigheyd des volcks; dat de romp van d'Ancre, nae d'afgryslijcke verscheuringh / wierd verbrand; die van deese Heeren noch eyndlijck de begravingh genooten.

Grouwlijcke mishandeling van de Lijcken deser Heeren door 't Grauw.

Nae d'aftogt der Burgers won 't Grauw / alles aengesien hebbende / oock haere Rol in dit Treurspel beginnen. Deese Woestelingen dansten en sprongen op d'omgebragte Ligchamen; ruckten bynae al de Kleederen daer van af / en scheurdense in stucken. Bonden Lonten / by gebreck van Touw / aen haere voeten / en sleepten haer dus tot op 't Schavot. Hingen haer by de Beenen yeder aen een sport van de Wip; de Heer Raed-Pensionaris ontrent een voet hooger als sijnen Broeder de Ruart; soo dat geenen even boven d'aerde; deesen met een gekromden hals op d'aerde afhingh. De noch overige Kleederen wierden voorts ten vollen van haer afgerückt / soo datse gantsch naeckt bleven. De Lappen droegh men over al ten toon; niet sonder 't uytwerpen van veele smaedredenen / slaende op d'Onthoofdingh van de Heeren Buat en J. de Graef. Eenen deeser onbandige sneed den Heere Raed-Pensionaris de twee voorste vingeren sijner reghterhand af; uyt-galmende / dat hy met deselve 't Eeuwigh Edict had beswooren.

Haere Vingeren, Ooren, Neusen, Teenen, Borst-tepelen, &c., afgesneeden;

Van 't Schavot koomende / wierd hem geld voor deese twee vingeren gebooden. Andere dit hoorende / sneeden deese twee Broeders Ooren / Neusen / Vingeren / Teeën / Borst-tepelen / en de verdere uytwendige Leeden af: Haelden 't Ingewand uyt / en spalckten den Buyck op met Houten. Een Tee wierd verkogt voor 10.; een Vinger voor 15. en 20.; een Oor voor 25. en 30. stuyvers. De Koopers bewaerdense in Terpentijn-Oly; gelijck oock de Herten. Selfs de Schamelheden wierden met geld betaeld. Soo verwoed waren sommige / datse stucken vleesch uyt 't Ligchaem beeten.

en voor geld verkoght.

Doe nu dien woesten hoop vertrocken was / hebben vijf Lacqueyen, met bewilligingh van de Burgerwaght / deese mishandelde Lijcken 's naghts ten 11. uyren van 't Schavot gehaeld; in een Caros geleght / en nae 't Huys van de Raed-Pensionaris gebraght. De volgende Naght wierdense begraven. 't Grauw sprack wel / van haer weer op te graven / en te verbranden; doch 't bleef 'er by. Echter de Wapens / verbaerdigd om in de Nieuwe Kerck opgehangen te werden / wierden aengetast / en vernield.

Natuerlijcke en groote gaven van de Heer Raed-Pensionaris.

De Heer Ruart Cornelis de Wit was d'oudste in jaren / maer de Raed-Pensionaris grooter van verstand; meer voorsien van natuerlijcke gaven; ervaeren in de Reghtsgeleerdheyd / Wiskonst / Philosophie van Cartesius; Latijnsche en Duytsche soo steeckelige als boertige Poëzy, Musijck; Snaren / Dans / Kaets / Schaeck en Verkeerspel; vermaecklijck en klughtigh by sijne Vrienden in uyren van uytspanningh; ge-

swind

NEDERLANDEN

swind in seldsaeme potsen aen te stellen: vaerdigh van oordeel; groot van geheugenis; een doorkneed Politicq.

Heeft 't Land groote diensten gedaen; in 't behandelen van Staets en Finantie-saecken.

Groote diensten heeft hy 't Land gedaen ontrent 't behandelen van Staets en Finantie-saecken / selfs als 't 'er verward mee stond. Meer was van sijne sonderlinge bequaemheden te verwaghten geweest / indien 't opgevattede misnoegen tegens 't Huys Oranje, en tegens sijn jonge Hoogheyd in 't selve / hem daer in niet verhinderd had. Op allerley wijsen / en door sulck een beleyd / 't welck de Gemeente gantsch niet behaeghde / stond hy des Princen bevorderingh tegen; uyt gevoellijckheyd dat sijn Hoogheyds Vader sijnen Vader / nevens andere Heeren / op Louvestein had doen setten. Vermits oock de Predikanten en Leedematen der Gereformeerde Kerck / welcke sigh vast aen d'oude Leere hielden / sigh de meest-geneegenste tot den Prins toonden / en hem geerne tot den staet sijner Voorvaderen verhooghd hadden gesien / soo kantede hy sigh oock vry tegens deselve / en soght haer op allerley wijsen onder te houden; uyt te sluyten; d'andere van andere Concepten, alhoewel oock in de Gereformeerde Kerck / t'avanceeren. Dit verweckte in d'eerste droefheyd; in geheele Gemeenten / die bysonderlijck sijne Hoogheyd toegenegen waeren / en hem niet geerne soo verschoffeld saegen / haet tegens hem / en sijn bestier. Indien deese wrock tegens 't Huys Oranje niet in hem geweest waere / de Staet had geen bequaemer persoon / ten voordeel des Lands / konnen hebben / als deesen Heer / soo in de Politie, als de Finantien. Wat door deese wrock versuymd is geworden / ontrent den welstand des Lands / is hier boven gehoord.

Van sijne sonderlinge bequaemheden waeren noch grooter te verwaghten geweest.

had sijnen wrock tegens 't Huys Oranje deselve niet verhinderd.

Seldsaem Oyevaers bedrijf; gehouden voor een Voorteecken van deeser Heeren rampsaligen dood.

'tWierd voor wat aenmercklijcks / en naederhand is 't voor een Voorteecken gehouden / dat onlanghs voor deeser Heeren dood / veele Menschen in den Haegh hebben gesien / twee Oyevaers geduerigh van de Voor-poort en 't Hof op 't Schavot, en de Wip; van daer op 't Huys van den Heer Raed-Pensionaris: weer op de Voor-poort, en vervolgens op de Wip in 't ronde vloogen. Men segt oock / dat D. Helvetius, anders Schweitzer, daer wel bekend / hier uyt prognosticeerde, dat beyde de Broeders hier op 't Schavot souden moeten verschijnen: of / gelijck andere de woorden aentekenen: Is niet d'eene de Watergraef, d'andere de Landgraef? Hy meende de Heeren Cornelis en Johan de Wit.

Voortgangh in de Geschiedenissen

Buyten onse ons voorgestelde bepalingh is dit jaer 1672. wijd uytgeloopen; en noch was 'er seer veel te seggen; doch moeten 't voorby gaen; en de volgende jaeren korter afhandelen.

des jaers 1672. met verwarringh begonnen; met schrik voortgelopen, met veel ongeluck, en wat geluck geeyndighd.

'tGemelde jaer / met veele verwarringen begonnen; met schrick voortgegaen over vyands inval / en veroveringh van drie geheele Provintien; Gelderland, Over-Yssel, Utrecht; veel in Cleefsland en Braband, aen den Staet behoorende; yets in Friesland; wat in Groeningerland, meer in Holland (Zeeland alleen vry): 's Princen Aenslagh op Naerden en Woerden misluckt; eyndighde met den niet voordeeligen Toght nae Charleroy; en met den barbaerschen handel der Franschen te Swammerdam en Boodegraven: maer daer tegens met de geluckige Veroveringh van Coevorden, door de Groeningers onder Rabenhaupt; daerse in 't Magazijn een seer grooten Voorraed van Buyt vonden / soo van Oorlogs als Levens-behoeften. D'aenslagh op deese Plaets by naght / en onder een dicke Mist / had een voorspoedigen uytgangh / insonderheyd door de list eens Officiers, die onder d'aenvallen (waer tegens de Munstersche sigh dapperlijk verweerden) / een Tambour, noch een kleyne Jongen / over een dighte Haege veurde; hem sijne Trom toereyckte / en 100. Ryckxd. beloofde / indien hy de Wal opklom / en binnen de Fortres 's Princen Marsch sloegh. Door behulp van de swaere Nevel quam hy ongemerckt op de Wal / en tot aen de Marckt; daer hy / door 't slaen van de genoemde Marsch, sulck een verbaefdheyd onder 't Guarnisoen verweckte / dat een goed deel van 't selve door de Benthemer-poort weghvlood: in de bespringers daer tegens de moed soodaenigh verwackerde / datse / meenende haer ander volck alreeds binnen te sijn / als Leeuwen aenvielen / en dus meester wierden.

De Groeningers veroveren door een Aenslagh Coevorden.

Sonderlinge list, van een Officier hier ontrent gebruyckten.

Fransche bestormen Aerdenburgh een en andermael, doch moeten met seer groot verlies aftrecken, t'haerer schaede.

In de Maend Junius deeses selven jaers hadden de Fransche een aenslagh gemaeckt op Aerdenburgh; seer vervallen aen de Fortificatien; alleen voorsien met 9. lighte Stucken Canon, en 75. Soldaten: waer by sigh voeghden 165. dappermoedige Burgers: welcke sigh tegens ontrent 6000. Fransche, by naght furieuslijck stormende / sulcker wijs verweerden / datse deselve met groot verlies af-sloegen. De volgende nagt (alsse noch 120. Soldaten binnen bekoomen hadden) vielen de François weer aen / versterckt met tusschen de 2. en 3000. koppen: doch vonden sulck een tegenstand / datse met verlies van 1500. doode en gequetste / volgens haer' eygene reeckeningh / moesten aftrecken. In den aenvangh des jaers 1673. haddense een nieuwen aenslagh op deese Plaets gemaeckt; doch verneemende / datse ontdeckt was / soo gingense daer in niet voort.

Moses Pain & Vin, die de Nieuwerbrugger-Schans soo lafhertigh had verlaten, Onthoofd. 1673.

De Colonel en Quartiermeester Generael Moses Pain & Vin, die soo lafhertigh de Nieuwerbrugger-Schans had verlaeten / en sigh nae Gouda begeven / doe de Fransche die afgrijslijcke aldermoorddaedighste Barbaerheden bedreven te Bodegraven en Swammerdam, wierd ter dier oorsaeck den 23. Januarius 1673. Onthoofd. T'Amsterdam wierd een Schotsman, Johan Fraser, geradbraeckt en geblaeckerd; als die sigh / met eenige andere / in Engelland had laeten omkoopen / om 't Oost-Indisch-Huys in de genoemde Stad / en 's Lands Oorloghs-Scheepen in brand te steecken. 't Staten Volck vattede Post te Nieuwersluys, behoorende onder Utrecht, en versterckte sigh daer: 't welck de François in deese Stad in groote

Een Schot, Johan Fraser, t'Amsterdam geradbraeckt, &c.

Nieuwersluys van 't Princen Volck ingenomen.

NEDERLANDEN

groote verlegenheyd en vreeg stelde. Maestricht, door de Fransche eerst geblocqueert en berend / wierd daer nae den 11. Junius, als Koningh Louis selfs daer voor quam / vast belegerd / hard aengetast.

Maestricht van de Fransche belegerd:

Syne Hoogheyd had / nae de dood des Heeren Rhijngraefs, daer ten Gouverneur gesteld de Heer Fariaux, als hier toe bequaem geoordeeld / wegens sijne dertigh-jaerige Oorloghs-diensten aen de Kroon Spaenje. Hevigh was de bespringingh; en de verdeedigingh in 't eerste dapper genoegh. Doch als 't op nijpen aenquam / begon de Burgery aen te houden / dat men sou accordeeren; vermitse bynae als dol waeren / wijl haere Huysen soo doorschooten / soo door de Bomben over hoop geworpen wierden. De Roomsch-Catholijcke hitsteden d'andere seer hier toe op.

en de Koningh selfs tegenwoordigh.

Drongen oock soo hard aen / dat de Gouverneur bewillighde tot een Verdragh te treeden; 't welck gesloten wierd den 1. Julius 1673. Dus viel deese stercke Stad in 's vyands geweld; waer over by veele van Fariaux niet wel gesprooken wierd.

Hard aengetast, en overgegeven.

Haest wierden d'Inwooners in 't gemeen / de Gereformeerde in 't bysonder gewaer / wat voor Gasten sy bekoomen hadden. Alterstond eyschte Mons. de Louvois 100000. Ryckſd. / tot Rantsoen voor de Klocken. Wou / datse al haer Loot / Koper en Tin souden af-koopen. Telde 27592. Canon-schooten op de Stad gedaen; waer van hy d'Onkosten wou betaeld hebben. De verdere uytsuygingen hebbense gemeen gehad met al de Steeden / welcke de Fransche in haere Maght bequamen; en die wy hier binnen Utrecht smertlijck genoegh gewaer sijn geworden. In dit belegh hadden de Fransche eenige duysend Mannen verlooren / doch de Belegerde waren oock niet vry gegaen.

Haest vernaemen de Burgers; wat voor Gasten sy aen de *Fransche* bekoomen hadden.

Gevegt tusschen d'*Engelsche* en *Fransche* Vloot aen d'eene; de *Hollandsche* aen d'andere sijde den *7. Junius.*

Ondertusschen was d'Engelsche en Fransche Vloot weer in Zee gestoocken / sterck 90. groote Oorlogs-Scheepen en 42. Branders. De Vereenighde Nederlandsche, onder Lieutenant-Admirael Michiel de Ruyter, Cornelis Tromp en Banckert, in getal 54. Oorloghs-Kielen en 14. Fregats, behalven 28. Branders en Advis-Jaghten, voer desgelijcks uyt. 't Gevegt begon den 7. Junius (even op den selven dagh / als in 't voorgaende jaer de maghtige Engelsche en Fransche Vloot door de Hollandsche was geslaegen geworden) 's namiddags ten 2. uyren. 's Nagts ten 10. uyren scheydden de Vlooten weer van een. De Hollandsche was voorneemens / 's anderen daeghs de Strijd te hervatten; doch d'Engelsche waeren doorgegaen. Hadden / voor soo veel men verneemen kon / verlooren 11. of 12. Scheepen; eenige gesoncken; andere gesprongen / en verbrand; behalven verscheydene Branders. D'overige waeren seer beschaedighd. Onder de Fransche was gesoncken de Foudrogant van 70. Stucken / en bemand met tusschen de 5. en 600. koppen: de la Fripont, en dan noch andere. Aen de Hollandsche sijde was niet een eenigh Schip gebleven / maer veele waeren beschadigd; en naderhand is een aen de Wielingen door onvoorsightigheyd in stucken gestooten. Echter dorfden d'Engelsche en Fransche al weer op Victorie roemen / volgens haere gewoonte / selfs in de grootste neerlaegen.

Groot verlies der *Engelsche* en *Fransche*, De *Hollandsche* daer tegen misten niet een eenigh Schip.

Seven daegen daer nae (den 14. Junius) viel de Hollandsche Vloot weer aen op de vyandlijcke (welcke van 140. tot op 118 Seylen was verminderd): doch d'Engelsche en Fransche, sonder haer in te waghten / weecken wegh. Wierden hard vervolghd; en ten 5. uyren 's namiddaghs quam 't weer tot een Slagh; waer in de vyanden al deynsende voghten / tot in de naght toe; welcke de Parthyen van een deed scheyden. Wederom hadden de Hollanders niet een eenigh Schip; d'andere 5. of 6. verlooren / en waren tot in haere Havenen gejaeghd. Neutrale Schippers / stracks nae den Slagh passeerende door d'Engelsche Vloot in 's Koninghs Diep (derwaerts sy gevlooden waeren) verklaerden / deselve geteld te hebben / en in 't geheel bevonden 47. Engelsche, en 23. Fransche Kaseylen; een gewis teecken / dat in deese twee op een volgende Gevechten 20. harer Oorloghs-Kielen waren gebleven. Hadden op haere Vloot bekoomen 3000. dooden; de gequetste waren ruym 6000. Hier over wierd in de Vereenighde Nederlanden een Danckdagh gehouden / en treflijck gevyerd.

Andere Slagh, seven dagen daer nae, tusschen deselve *Parthyen.*

Verlies der *Engelsche*; de *Hollanders* en weer gantsch niet.

Alle vlijt wendden d'Engelsche en Fransche aen / om haer' ontrampeneerde Vloot weer te herstellen. Geraeckten oock in Zee; en den 21. Julius in 't gesight der Hollandsche Vloot op Schooneveld; welcke stucks op haer afquam; doch sy / deselve niet verwaghtende / liepen voor de wind af; vervolghd werdende tot 's avonds laet. Men had vermoeden / datse afgekoomen waeren / om de Hollandsche Vloot van daer te locken tot een Gevegt; hier door de Graef van Schombergh, die met een groot deel Soldaten in Kool-scheepen te Jarmuyden lagh / gelegenheyd te geven / om in Zeeland, ontbloot van genoeghsaem volk / te Landen. Derhalven keerde d'Admirael de Ruyter weer nae Schoneveld, om de Kust te bewaren. Evenwel quam 't den 21. Augustus tot een boven-maten hevigh Gevegt; waer in ten laetsten de vyanden weer door gingen. Beydersyds Scheepen waren seer beschaedighd; die der Engelsche veel meer in getal / en vry swaerder. Wederom hadden de Hollanders niet een eenigh Oorloghschip verlooren. Doch de Vice-Admiralen de Liefde en Sweers, nevens 3. Capitainen, waren / dappermoedigh veghtende / gesneuveld: maer seer weynigh volck: d'Engelsche daer tegens hadden verlooren haeren Admirael van de blauwe Vlagg' / Sir Edward Spragg, veel Officieren, en een groot getal gemeene Soldaten. Voor soo veel men wist was van haer gesoncken een groot Oorlogs-Schip / nevens noch 4. of 5. andere. Van haere kleyne Scheepen en Branders waeren 'er 20. genoomen. Hier maeckten 't de Fransche seer schandigh met d'Engelsche. In 't heetste des gevegts gingense door; bleven boven wind leggen; en quaemen weer by haer doe 't werck

Derde Zeeslagh, binnen 11. weecken tijds,

waer in de *Fransche* seer schandigh d'*Engelsche* in de pekel lieten, en der selver verlies;

de *Hollanders* daer tegens al weer niet een eenigh Schip;

en hadden in deese drie felle Geveghten

NEDER-LANDEN

't werck gedaen was t'harer schaede. Dit nu was de derde Zee-Bataille binnen elf weecken tijds tegens d'Engelsche en Fransche; die geduerigh groot verlies hadden geleeden/ en de Hollanders de Zee moesten laeten. Aenmercklijck is 't/ dat in deese drie felle Gevegten de Hollandsche Vloot niet alleen geen een eenigh Schip verlooren/ maer oock in alles geen 1000. dooden bekomen hadden.

ten in alles geen 1000 dooden bekomen.

Een en andermael hadden de Staten Generael aen Koningh Carel geschreven; vertoonende de schaedlijckheyd deeses Oorlogs voor beyde de Natien; de noodwendigheyd en 't voordeel der Vreede tusschen deselve; daer toe aenbiedende alle billijcke genoegdoeningh aen sijne Maj.: doch nooyt had hy d'ooren daer toe willen leenen. Maer als nu soo veel verliesen ter Zee op malkander waren gevolghd: de Gemeente in Engelland (om welcke te stillen/ men geduerigh van Victorie had moeten roemen/ daer 't tegendeel soo gantsch blijcklijck was) seer morde; noch arger te vreesen stond/ wijl de Hollanders nu verscheydene voordeelen op de Fransche hadden bekoomen; sulcker wijs/ datse al haere Conquesten in de Vereenighde Nederlanden moesten/ of immers door vrees wilden verlaten/ behalven Maestricht en de Graef; waer by noch quam sijne Maj. misnoegen tegens Franckrijck, om verscheydener redenen wil: dat daer en-boven de Staten Generael by deese gelegenheyd weer een beleefden Brief aen hem hadden gesonden; soo nam hy nu deese occasie waer/ om 't Parlament, doemaels vergaderd/ voor te stellen/ dat de gedaghte Staten hem Vreedens-voorwaerden hadden aengeboden; en beval haer/ hem spoedigh te dienen van haer advis; offe oordeelden/ deese Conditien aengenomen te konnen werden: en daer ontrent sorge voor sijne reputatie te draegen.

Koningh Carel van Engelland, versteld over soo veele verliesen: over 't gemor sijns volcks, misnoegd tegens Franckrijk; siende dat het deese Kroon begon tegen te lopen,

van de Staten Generael vriendlijck aengesogt tot Vreede,

Neemd deese occasie waer,

Hy stelde de saeck aen 't Parlament. Indien 't de Vreede goed vond/ soo geraeckte hy met goed fatsoen uyt den Oorlogh/ die hy beswaerlijck langer sou hebben konnen voeren. Soo niet/ 't moest hem dan geld beschicken; waer om hy niet weynigh verleegen was. Maer deese Heeren/ die een grooten afkeer van deesen door hem aengenoomenen Oorlogh hadden/ toonden een sonderlinge genegenheyd tot vreede/ en drongen de saeck soodanigh aen/ datse wierd gesloten te Westmunster den 9. 19. Februarius 1674.

en treed tot een Verdragh.

Den laetsten December Anno 1672. hadden vier Oost-Indische Scheepen/ in May uyt Holland gevaren/ onverwaght d'Engelsche uyt 't Eyland S. Helena verdreven. Doch nu in May Anno 1673. heroverden d'Engelsche niet alleen dit Eyland/ maer namen noch daeren-boven 4. Oost-Indische Retour-Scheepen; de swaerste schaede/ welcke de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie oyt op eenmael ter Zee had geleden. Doch deese winst wierd d'Engelsche niet weynigh vergald/ wijl de Commandeur Cornelis Evertsz. onder d'Engelsche Verinische Vloot viel; 7. of 8. Scheepen uyt deselve nam/ met over 50000. Vaten Taback, nevens een groot Schip met Peltryen; dan noch 5. of 6. andere met 2000. Vaten Taback verbrandde.

S. Helena van de Hollandsche, weer van d'Engelsche veroverd; die 4. Nederlandsche Oost-Indische Retour-Scheepen neemen. De Zeeuwen daer tegens hare Verinische Vloot.

De Zee verlatende/ begeven wy ons weer te Land. In verscheydene voorvallen deeses jaers 1673. / Belegeringen / Schermutselen/ &c. had Koningh Louis een geweldige meenighte Volck verlooren. In Duytschland gingh 't hem niet gelijck hy sigh ingebeeld had/ doe hy 't werck begon. Spaenje verklaerde hem in de Spaensche Nederlanden opentlijck den Oorlogh in de Maend October. In de voorgaende Maend September had sijn Hoogheyd de Prins van Oranje Naerden verobert; al te vooren Nieuwersluys in Besettingh genoomen: In 't begin van November Bon vermeesterd. Ter Zee had sijne Vloot groote schaede geleeden/ d'Engelsche noch meer; en hy begon te sien/ dat hy niet langer op haer vertrouwen mogt. Dus was sijne Landmaght seer verswackt; de kerne daer van gesneuveld: had veele Legers tegens den Keyser/ tegens de Spaensche, tegens de Hollanders t'onderhouden: Vreesde (wijl de saecken der Vereenighde Nederlanden by beeter begonden te staen/ en hy haer/ wegens 't voordeel des Waters/ niet by kon komen)/ van boven en beneeden afgesneeden te mogen werden: bemerckte/ dat sijn geld by veele soo veel ingangh niet meer vond/ als voor deesen: dat oock/ hoe seer hy d'ingenoomene Plaetsen deed uytsuygen/ sijne Schatkist vry leedigh wierd: dat hy geen maghtigh Leger meer te veld kon brengen/ sonder 't Volck uyt de Guarnisoenen der geconquesteerde Steeden te trecken; daer hy stercke Besettingen moest houden/ wegens bekommeringh voor sijn Hoogheyd, en de Burgery; tegens haeren wil onder 't Fransche Jock gekomen; hard gedruckt; en die derhalven geen kans souden laeten voorby gaen/ om Oranje in te neemen: waerom hy dan oock in Utrecht alleen 6. of 7000. Mannen moest houden. Besloot ter dier oorsaeck/ weer te verlaeten 't geen hy verobert had.

Frankrijks Landmagt seer verswackt.

De Vereenighde Nederlanden geraecken in beter staet.

Veelerley redenen van bekommeringh voor Koningh Louis: welcke hem bewegen, weer te verlaten, 't geen hy in deese Provintie had veroverd.

In de Maend November wierd Holland weer geheel van de Fransche bevrijd. Naerden was door sijne Hoogheyd verobert: en Woerden geraeckte/ tot onuytspreecklijcke blijdschap der Inwooners/ deese hare Plaeggeesten door verlaetingh quyt den 7. November. N. S. Luxemburg had bevolen/ de Stad/ Kasteel en alles inbrand te steecken/ indien de Burgers geen 20000. gl. wilden opbrengen. Door de langhduerige seer swaere Inquartiering; de steeds-vernieuwde Geld-Taxen; de dieveryen en snoode afdwingingen der Fransche Soldaten/ waeren d'Ingesetene geldloos geworden; de voornaemste onder haer gevlugt/ en hare Huysen (meer dan 200. in getal in deese kleyne Stad) ter dier oorsaeck afgebroocken; meenighte van Menschen onder d'ellende gestorven/ meest alle tot armoede geraeckt. Vertoonden derhalven den Franschen Commandant, die haer deese tijdingh bragt/ d'onmogelijckheyd. Hy bekende wel/ dat'er een waeraghtigh onvermogen was; doch kon niet laeten/ sijnen last te vol-

Holland raeckt de Fransche geheel quijt.

Naerden door de Prins van Oranje veroverd:

Woerden van de Franschen verlaten;

doch eerst gebrandschant.

volgen. Echter moghtense Gecommitteerde nae Utrecht aen den Hertogh van Luxemburgh senden / om te sien / offe afslagh konden verwerven. 't Geschiedde; maer konden by dien Mensch / die sijne glorie stelde, sonder barmhertigheyd gebooren te sijn, het niet minder brengen / als op 16000. gl.

Utrecht stond nu oock verlaten te werden.

Als Woerden nu verlaeten / Meel / Canon, Ammunitie, Bedden / &c. van de Fransche t'Utrecht gebraght was / reckhalsde deese Stad nae een diergelijk geluck; doch moest waghten tot den 13. 23. der selve Maend; wanneer de dagh haerer verlossing verscheen / maer oock ten Koste van de Beursen der Burgery. De Heer Stoupa, Gouverneur der Stad / een Switser (dien de Burgers vry veel te dancken hebben / wijl hy dickmael de boosdaden der Fransche intoomde; de gantsche verwoestingh der Stad eens verhinderde) / seyde den 1. 11. November de Staten en Magistraet aen / dat d'Intendant Robert van de Koningh ordre had bekomen / de Stad Utrecht in brand te steecken / als weetende dat deselve vol quaedwillige was. Bood echter aen / om voor haer by den Intendant te spreecken. De volgende dagh sond Robert (nae Arnhem vertrocken) een eysch over van 500000. gl. Brandschattingh / behalven de Taxen, geaccoordeert voor Contributie van 8. Maenden. D'Intendant weer t'Utrecht gekomen / hielden de Staten seer aen om verminderingh van sulck een geweldigen eysch voor een uytgemargelde Stad en Provintie. Sijn antwoord was: Indiense niet ten aldereersten hier in bewillighden, soo sou hy den eysch veel verhoogen. Sy moesten geld geven, of verbrand werden. Stoupa gingh tusschen beyden, doch met weynigh vrught. Al de Vertooningen der Staten en Magistraet van Onmagt mogt by hem niet gelden / als tot soo verr' / dat hy 't thiende deel wou laten vallen; doch met byvoegingh, indiense dit binnen 24. uyren tijds niet aennaemen, soo wou hy den rooden haen laten kraeyen. Men moest derhalven de betalingh van 450000. gl. aengaen; maer vermits deese geweldige som gelds soo terstond niet ten vollen uyt d'uytgesoogene Burgery kon by een gebragt werden; soo namen de Fransche Gyselaers voor 't noch resteerende; soo Magistracts-persoonen als aensienlijcke Burgers. Onder deselve waren drie Predikanten / D. van Hengel, D. Lodenstein, en D. van Vliet: doch D. van Hengel wierd nae 5. of ses daegen weer ontslaegen / nevens de Heer Nieuwpoort, whylse 22. persoonen hadden genoomen / daer 's Koninghs ordre maer van 20. hield: van de Professoren de Heer de Roy, in de Medicijne. Voor der Fransche vertreck moest haer 250000. gl. aengeteld werden. Voor de resteerende 200000. namense de Gyselaers mee.

Eysch, van den Intendant Robert, een geweldige som gelds;

anders wou hy den rooden haen laeten kraeyen.

Men moest accordeeren op 450000. gl. 250000 gereed.;

voor de resteerende 200000. gl. namen de Fransche Gijselaers; Magistraets-persoonen, Predikanten, Professor, &c.

Hoe veel de Provintie Utrecht in de 17. Maenden, dat de Fransche

In de 17. Maenden juyst / dat de Fransche binnen de Stad en in de Provintie Utrecht sijn geweest / heeft deselve aen den Intendant Robert in gereede Penningen (daer by gerekend de gedaghte 200000. gl. / noch te betalen) / opgebragt 1. Millioen en 668000. gl. / of by de 17. Tonnen Gouds. Alsmen hier noch by sou doen 't geen eenige Burgers / om van Inquattieringh vry te sijn / ter weeck opbragten / sommige 3. / andere 2. gl. (doch dit quam in handen des Intendants niet / maer wierd gegeven aen geringe Ingeseetene / die dan de Fransche en Switsers innamen); 't geen Vyer / Light / &c. / aen Officieren en Soldaten beliep: wercken die men voor de Fransche moest laeten maecken: 't geld aen Sauveguarden; aen Meublementen voor d'Officieren, Pas-poorten, Vereeringen / &c. / soo sou de Som / welcke d'Ingeseetene der Provintie in soo een korte tijd hebben moeten uytschieten / sigh uytstrecken tot verr' over de 2. Millioenen gl. Behalven noch de geweldige schaede door 't onder water setten der Landen; de Verpagtingen van Holland gedaen over verscheydene Stightsche Dorpen: de grouwlijcke plonderingen en verbrandingen van veele der selve door de Fransche; afbreeckingh der Huysen van de persoonen / uyt de Stad of Provintie gevlooden: meenigvuldige Dief-stallen; bysondere afparssingen aen particuliere, &c.

daer in waren, aen den Intendant Robert hebben moeten ophrengen.

Stoupa Gouverneur der Stad:

Den 12. November trocken de Fransche voor af uyt Utrecht. De Gouverneur Stoupa bleef noch met sijne Switsers, tot 's morgens den 13. / op dat de Fransche, indien hy eerst waer' uytgetrocken / haeren plonder-aert / en misschien noch wat argers / niet moghten te werck stellen. De Hertogh van Luxemburg was Gouverneur der Provintie: Doe hy uyt Utrecht na Bodegraven en Swammerdam vertrock / om in Holland te breecken; sijne Troupen in Slaghordre had doen stellen / sprack hy / t'haerer aenmoedigingh / haer aldus aen: Gae mijne Kinderen, gae heenen, roof, schend, slae dood, en soo men noch yets grouwlijcker en gewelddadiger kan bedrijven, weest daer niet traegh in; op dat ick sien magh, niet bedrogen te sijn in mijne keur van 't puyck uyt de Benden mijns Koninghs; en op dat gy u waerdigh maeckt d'eere, die sijne Maj. u aendoet, met u te gebruycken in een Oorlogh, welcke hy enckelijck voerd, om sijne glorie en maght uyt te breyden tot aen 't eynd des Weerelds. Van verscheydene Schrijvers werd dit verhaeld. Veele Leesers sullen 't nauwlijcks konnen geloven. Maer ick kan haer verseekeren / dat een Lieutenant der Switsers, by my geinquartierd, en mee op deesen Toght geweest / deese woorden met eygener ooren gehoord; my deselve op sijn weerkoomst verhaeld heeft. Oock liet dit Wanschepsel dickmael hooren: Ick dancke God, dat hy my sonder meededogen heeft laeten geboren werden, om dies te bequamer te sijn ten dienst mijns Koninghs, en tot d'uytvoeringh sijner voorneemens. Hy was de bloedige Soon van dien bloedigen Bouteville, wiens Gemalin van hem swanger gingh doe hy te Parijs onthoofd wierd / gelijck wy verhaeld hebben in 't III. Boeck des voorigen Deels van Col. 1150. tot 1153. Monstreus was hy van ligchaem; noch Monstreuser van Gemoed / derhalven oock genoemd 't Gebuygcheld Duyveltje.

Den Hertogh van Luxemburgh Gouverneur der Provintie Utrecht.

Deesens seer grouwlijke godloose woorden tot sijne Fransche Troupen, doe hy nae Bodegraven en Swammerdam trock.

Was Monstreus van ligchaem, noch meer van Gemoed:

Genoemd 't gebuygcheld Duyveltje.

Van een geheel anderen aert was den Gou-

Stoupa van

verneur

NEDERLANDEN

verneur Stoupa. Hy bewaerde de Burgers voor veel Fransch geweld. Doe hy den 13. November 's morgens ten 8. uyren uyt de Stad reed; aen de Wittevrouwen-poort afscheyd van de Heeren der Regeeringh nam / en d'Officieren der Burgery daer gereed stonden, deed hy eerst sijn Voetvolck / daer nae de Ruytery voort marcheeren. Gaf doe de Sleutelen der Stads-poorten aen den Burger-Colonel over / met deese woorden: Voor bynae anderhalf jaer heb ick, uyt last des Koninghs van Franckrijck, u deese Sleutelen afgeëyscht. Uyt last derselve Majesteyt geef ick die weer in uwe handen. Gae heenen in uwe Kerck: danck God voor uwe verlossingh; en bid hem, dat wy noyt weer moogen koomen.

van een anderen aert.

Sijn' aenmercklijcke woorden, doe hy, vertreckende, by de Poort de Stads Sleutelen overgaf.

Op Donderdagh den 13. Junius 1672. waren de Fransche in Utrecht gekoomen. Op Donderdagh den 13. November 1673. trocken se weer daer uyt / en waren dus juyst 17. Jaer-Maenden daer binnen geweest. Op deesen Donderdagh 's morgens vroegh wierd de Doms-Klock geluyd (welcke Kerck de Roomsch-Catholijcke gewelddadigh / buyten last des Gouverneurs, hadden ingenoomen) / en de laetste Mis daer in gedaen. De blijdschap der wel-gesinde Burgery was overmatigh-groot; en meenighte van vreughde-teeckenen wierden gehoord; vreughde-traenen rolden over de wangen. Groote / kleyne / selfs de Kinderen / vercierden haer met Oranje Linten. De Prince-vlagg' woey van de Doms-Thoorn. D. Gentman deed 's naemiddaghs de Dancksseggingh in den Dom, daer 's morgens de Mis was in gedaen. Soo haest de laetste Switsers vertrocken waeren / vielen Jongens en andere van 't gemeene volck in de gedaghte Doms-Kerck; en stelden daer een nieuwe Beeldstormery aen. De Burgers haelden haer Geweer weer van 't Stadhuys / en naemen haere Waght weer waer als voorheenen. Beschermden oock de Huysen van verscheydene Roomsch-Catholijcke, die seer lasterijck van de Prins / van de Gereformeerde Religie, &c. hadden gesproocken; seer grof te werck gegaen. Dien avond quamen eenige Regimenten van 't Staten volck binnen. Daer op wierd de Magistraet veranderd; wijl eenige der Burgery een Requeſt hadden ingesteld; met klaghten over sommige der Regenten.

Onuytspreecklijcke blijdschap der welmeenende Burgery; over den uyttoght der Fransche.

's Naemiddaghs de Dancksseggingh in den Dom gedaen, waer in noch 's morgens de Mis was verright.

Wat hier verder voorviel.

Bommel, niet minder uytgemargeld door de Fransche, moest / op haer vertreck / tot Brandschattingh geven 36000.: voorts / Elburgh 12000.; Campen 80000.; Steenwijck 10000. gl. In 't volgende jaer wierden d'overige door de Fransche en Munstersche ingenoomene Plaetsen oock verlaten.

Andere Steeden als Bommel, Elburgh, Campen, &c. oock verlaten.

Indien wy nu souden verhaelen d'onmenschlijcke wreedheden / door de Fransche en Bischopsche bedreven / geduerende haer verblijf in Gelderland, Over-Yssel, Utrecht, en een gedeelte van Holland, te Swammerdam, en Boodegraven, &c. / soo moesten wy alleen hier van een gantsch Boeck schrijven. En waerlijk kan men seggen / dat hare grouwel-bedrijven hebben te boven gegaen al de barbaerste daeden der wreedste Heydensche Volckeren.

Grouwelbedrijven der Fransche en Munstersche in deese Landen.

NEDERLANDEN

Een Franschman in Guarnisoen te Nieuwmegen, en oock geweest by dien toght nae Bodegraven en Swammerdam, die noyt vergeten sal werden / weer in de genoemde Stad gekomen / wierd sieck; en gevoelde een ondraeglijcke wroegingh sijner Conscientie; welcke hem meer pijnighde / als honderd Beuls sijn Ligchaem hadden konnen doen. Klaegde hier over met onuytspreecklijke benauwdheyd aen sijnen Geneesmeester / een Doctor in de genoemde Stad; en bekendde / dat hy / onder meer andere grouwelen / daer gepleeghd / een Kraemvrouw beyde de Borsten afgesneeden / en Peper daer in gestroyd had. Seyde / dat 't gekarm deser ellendige Vrouw geduerigh in sijn' Ooren klonck. Dat hy de Duyvelen alreeds seer afgrijslijk rondom sijn bed hoorde huylen en brullen / wagtende op sijne Ziel / om die nae de Hel te voeren. Dus gaf hy sijnen Geest in de rampsalighste vertwijfelingh. Dit echter was noch te tellen onder de geringhste barbaerheden, van de Fransche hier en anderweegen geoeffend; in naevolgingh van de vermaeningh / haer gedaen van haeren Generael en Aenvoerer de Hertogh van Luxemburgh. Soo wel d'Officieren als Soldaten maeckten sigh aen sulcke versoeylijckheden of selfs schuldigh / of gedooghden se in de haere.

Grouwlijcke vertwijffeling van een sieck geworden Franschman te Nieuwmeegen, die hy de toght nae Boodegraven en Swammerdam was geweest, en daer een barbaersche daed aen een Kraemvrouw had begaen.

De meer als barbaersche geld-afparssingen van den Koninghlijcken Intendant Louis Robert (een Man / van een seer geringe Conditie dus groot geworden) sijn onbeschrijflijck. Niet alleen moesten de sulcke / welcke in de Stad waeren / Taxen boven vermogen opbrengen; maer oock de geene / welcker Broeders / Neven / &c. / nae Holland waeren gevlooden / gebood hy / haer weer binnen Utrecht te doen koomen (dit was haer ondoenlijck) / of voor haer op te brengen 't geen hy eyschte / dickmael by duysenden / op straf van 50. / 100. / 500. gl. yeder dagh te verbeuren. Die niet betaelen konden 't geen waer op hy haer gesteld had / sond men een deel Soldaten in haer Huys / om nae haer welgevallen daer in te werck te gaen. De tijdverdrijfjens veeler Fransche waeren / haere Huyswaerden te dwingen / een Ketel met Wijn over te hangen / daer se dan een Steen; selfs haeren Afgangh / in leydden / om daer in te laten koocken. Gelijck 't hier gingh / soo gingh 't oock in andere Steeden. Seeckere jonge Juffer / om de gewelddaedige onteeringh van een Fransch Officier t'ontgaen / wierp haer selven in 't water / en verdronck. Doe deed hy noch / uyt spijt / haeren Vader hangen.

Barbaersche Geld-afparssingen van den Koninghlijcken Intendant Louis Robert, van een geringe Conditie dus groot geworden.

Grouwlijcke tijdverdrijfjens der Fransche.

Veele oordeelden / 't insight des Konings van Franckrijck te sijn / nae de veroveringh der Vereenighde Nederlanden, waer op de Spaensche moesten volgen / hier den Stoel des Oorloghs te planten; met de rijckdommen deser Provintien Duytschland te bedwingen; dan sigh Monarch over geheel Europa te maecken.

Franckrijcks ooghmerck, nae veeler meeningh.

De tweede Maend des jaers 1674. gaf

Vreede

de

NEDERLANDEN

Vreede tusschen Koningh Carel van Engelland, en de Staten Generael; met de voornaemste Artijckelen. 1674.

de Vreede tusschen Engelland en de Staten Generael, gelijck hier boven gehoord is. 't Strijcken der Vlagg' voor al sijne Scheepen wierd sijne Maj. toegestaen: 't verschil over Suriname afgedaen; en den Koningh bewilligd / sijn' Engelsche Onderdaenen van daer te moogen af-haelen. De Landen / Eylanden / Steeden / Kasteelen / d'een of d'andere Parthy ontnoomen / souden aen d'Eygenaers weer hersteld werden. Aen 't Tractaet de Marine, de Commercie, en de Vaert op Oost-Indien sou tusschen weersijdsche Commissarissen gehandeld / en (indiense niet over een konden koomen) d'uytspraeck aen de Koningin Regente van Spaenje gesteld werden. De Staten Generael souden aen Koningh Carel op eenige Termijnen betalen 800000. Rijckgd. Dit was al 't voordeel / 't welck sijne Maj. trock van sijnen aengevangenen / soo veel geld en bloed gekost hebbenden Oorlogh.

Sijn Hoogheyd gemaeckt tot Erf-Stadhouder van Holland, Utrecht, &c.

In Holland, Utrecht, &c. had men voor deesen / door eeniger beleyd / 't Stadhouderschap vernietighd. In Februarius deeses jaers hebben de Staten van Holland daer tegens sijn Hoogheyd niet alleen bevestighd in 't Stadhouderschap / en 't Capitain-Generaelschap, maer oock hem gemaeckt Erf-Stadhouder / &c.; noyt van sijne Voorvaderen beseeten. Haerlem had eerst de voorslagh gedaen. In April volghde Utrecht.

Rabenhaupt valt in Munsterland, en verovert de Vestingh Nieuwenhuys.

Carel Rabenhaupt, Gouverneur van Groeningen, trock met 1000. Mannen (waer onder een deel Friesen waeren) dappermoedigh in Munsterland; en veroverde de stercke Vestingh Nieuwenhuys geluckigh in een schielijcken aenval. Doch onlanghs daer nae wierden de Staetsche (hier gelaten; tot dat de Vestingh sou geslegt sijn) geslagen; veele ter neer gemaeckt / andere gevangen genoomen.

De Bisschop van Munster, en Aertsbisschop van Keulen soecken nu Vreede met de Staten Generael, en bekomense.

Bisschop Bernhard van Munster, bemerckende / dat sijn verderf wel dight by moght sijn / wijl Engelland met Holland Vreede gemaeckt; Franckrijck al sijne Conquesten in de Vereenighde Nederlanden verlaeten / en dus deselve ruymte gegeven had / trad nu oock tot Vreede; welcke gesloten wierd te Keulen den 22. April 1674., waer by hy al d'ingenoomene Plaetsen weer moest overgeven / sonder daer aen yets te verderven. Al vry seer moest hy nu sigh de wet laeten voorschrijven. Den 11. May maeckte oock Keur-Keulen sijn Verdragh met desen Staet; wijl hy / door de veroveringh sijner Residentie-Stad Bon sigh niet weynigh belemmerd bevond. Moest afstaen de Plaetsen van hem ingenoomen / sonder eenige Brandschattingh t'eyschen. Rhijnberck sou hem overgegeven werden. Doch daer tegens moest hy renuncieren van al sijne prætensie op 't Graefschap Meurs. In Bon sou hy wel resideeren, maer deese Stad met Keysersch volck beset blijven. Dit was 't voordeel / 't welck de Bisschoppen van Munster en Keulen genooten van haeren Oorlogh ten voordeel van Franckrijck.

Moeten haer taemlijck de wet laeten voorschrijven.

Verlaetingh der Fransche en Munstersche van Thiel, Nieuwmeegen, Zutphen, Arnhem, Schencke-Schans, Campen, Zwol, &c.

Of nu wel Utrecht (nevens Woerden, Bommel, &c.) in 't voorgaende jaer van de Fransche verlaten was / soo had echter deese Provintie den vyand noch dight ontrent haer. Maer op Paeschdagh deeses jaers verlietense Thiel. Dit kleyne Plaetsje reeckende / d'onkosten / schaede en Taxen by een gesteld / dat de Fransche 't selve gekost had meer dan 2. Tonnen Gouds. Gewightiger was d'uyttoght deeser Plaegh-geesten uyt Nieuwmeegen, den laetsten April. De volgende naght en naeste dagh weervoer dit hert-verquickend geluck Zutphen, Arnhem, en Schencke-Schans. Deventer den 3. May, en soo voorts Campen, Zwol, &c.

D'Oorlog uyt Holland nu verplaest in de Spaensche Nederlanden.

De Vereenighde Nederlanden, dus uyt haeren boesem quytgeraeckt de Fransche, Munstersche, en Keulsche (behalven uyt Maestricht en de Graef) soo wierd den Oorlogh verplaetst in de Spaensche Provintien; derwaerts sijn Hoogheyd van Oranje optrock met een taemlijck sterck Heyr; waer by verwaght wierden 36000. Keysersche. In eygener persoon quam Koningh Louis nae 't Franche Comte: belegerde en veroverde Besançon. Hier tegens voeghde Keur-Brandenburgh sigh weer by den Keyser; wiens sijde / en oock de Hollandsche, hy had moeten verlaten / wegens de redenen / in de Duytsche Geschiedenissen verhaeld. Keur-Bayeren, die tot noch toe de Fransche had begunstighd / verliet nu oock de Neuteraliteit: maeckte sijn Verdragh met de Keyserlijcke Maj.; en bewillighde / 4000. Koppen tot desselven Krijghsmaght te voegen.

Keur-Brandenburgh en Keur-Bayeren neemen de sijde des Keysers aen.

De Hollandsche Vloot valt in 't Fransche Eyland Bel-Isle, en Noirmantiers; en houden hier eenige daegen lang Huys.

De Vloot der Vereenighde Provintien liep in Junius uyt / voorsien met een goed deel Land-Militie. Quam den 23. voor Bel-Isle, of 't Eyland Boulijn. Den 27. trad 't Krijgsvolck hier te Land; doch gingh den 1. Julius weer aen boord; en seylde nae Noirmantiers; daer den 4. de Landingh geschiedde / en 't volck volkoomen meester wierd; 't Geschut / 't welckse daer vonden / aen de Scheepen brengende: welcker eenige quamen tot onder 't Eyland S. Marten; daerse een Fransch Fregat deeden stranden; 't welck door sijn eygen Kruyd wierd vernield. Twintigh daegen hielden de Hollandsche op Noirmantiers Huys. Begaven sigh doe (de Brandschattingen ingehaeld hebbende) weer t'scheep. De schrick en vlught was langhs de geheele Kust van Franckrijck boven maeten groot; alhoewel anders niet veel wierd verright / als dat de Fransche Vloot nae Brest vlood; eenige Scheepjens genoomen wierden / nevens 3. Galeyen. Niet weynigh verdroot het Koningh Louis, dat de Hollanders op sijne Kust hadden dervon aen Land treeden; welcke Maj. ondertusschen Dole belegerde / en met Accoord inkreegh. Dit konden de Switsers, door eeniger beleyd / al aensien / schoon 't gantsch gevaerlijck voor haer was; en sy dus de Fransche als voor haere Poorten kreegen. Hier tegens maeckten de Keysersche sig meester van Dinant, door verrassingh. In Roussillon sloegen de Spaensche de Fransche onder Schombergh vry ongenadig; soo dat'er 2000. op de veghtplaets dood / 800. gevangen bleven: en daer onder een groot deel Officieren.

Groote schrick en vlught op de geheele Fransche Kust.

Koningh Louis verovert Dole, 't welck de Switsers al aensien konden.

D. Keysersche Dinant.

De

NEDERLANDEN

Seer bloedige Slagh tusschen de Geallieerde Keyserſche, Spaenſche en Staetſche aen d'eene, de Franſche onder Condé aen d'andere ſijde, by Senef.

De t'ſaemgevoeghde Heyren des Princen van Oranje, der Keyſerſche en Spaenſche, geraeckten den 11. Auguſtus by Senef, een Dorp op den Brabandſchen Bodem / in een ſeer hevigh Gevecht tegens de Franſche onder den Prins van Condé, by deeſe gelegenheyd. Sijn Hoogheyd met de Geallieerde Legers vertrock van Senef, om ſigh neer te ſlaen tuſſchen Marimont en Binch. Moeſt paſſeeren ontrent een uyr wegs van 't Leger des Princen van Condé. Met d'omſtandigheden konnen wy ons niet ophouden. Condé deed den aenval. Weerſijds was 't Gevecht gantſch bloedigh / en d'onbequaemheyd der Weegen voor de Geallieerde ſeer ſchaedlijck; maer gaf Condé groot voordeel in 't aenvallen. Hier by quam noch de lafhertighheyd van een deel Spaenſche en Keyſerſche; gevolghd van een deel Hollandſche. Dus ſtond 't geheele Leger in 't uyterſte gevaer. Doch door de dapperheyd en 't goed beleyd van ſijn Hoogheyd; die ſigh waeghde in d'uyterſte perijckelen, wierd niet alleen dit onheyl voorkomen/ maer oock de Franſche Maght (die ſigh alreeds de Zeege had ingebeeld/ en daer op moedigh was) ſoodanigh tegens geſtaen/ dat deſelve de moed ontſonck/ en niet meer wou aenbyten. Echter hieldenſe 't met ſchermutſeeren gaende toe in de naght; wanneerſe tuſſchen 11. en 12. uyren in ſtilheyd aftrocken; laetende aen ſijn Hoogheyd 't Veld: die tot den volgenden morgen ten 9. uyren in volle Bataille bleef ſtaen/ om te ſien/ of de vyanden weer luſt moghten krijgen om hem aen te grijpen. Maer verneemende datſe geaerſeld waeren nae haer' oude Poſt te Pieton, ſoo begaf hy ſigh oock van daer. Evenwel hadden de Franſche een gedeelte der Bagagie veroverd. 't Gevegt duerde ontrent 12. uyren. 't Getal der weerſijdſche Dooden was boven maeten groot. Wie van beyde de Parthyen 't grootſte verlies had geleeden kan men met geen volle ſeeckerheyd ſeggen. Al die ontrent ſijn Hoogheyd hadden geweeſt/ waren dood of gequetſt/ behalven de jonge Prins van Frieſland. Eenen der vyanden/ die hem te nae op 't Lijf quam/ doodde hy met eygener hand. De voornaeme gequetſte aen der Staten ſijde wierden genoemd de Graven van Waldeck en Erpach; Generael-Lieutenant Aylua; de Heeren van Ginckel en Ouwerkerck; Colonel Tuars; Lieutenant-Colonel Weede. De Graef van Solms; en Lieutenant-Colonel Valckenburgh gewond en gebangen. Generael-Major Weede, de Heer van Aſſenbar, Veld-Maerſchalck der Spaenſche, Colonel Palm, Turck, Eyckbergen, Polens en Vilamer waeren dood. Hier tegens waeren onder de Franſche geſneuvelde de Hertogh van Chevreuſe, Marquis de Senlis, en meer andere Grootе; 28. Lieutenants-Colonels en Majors; 163. Capitainen; 200. Lieutenants en Vaendragers. De Guarde du Corps van 100. Switſers alle dood; 47. Officieren van 't Regiment van Picardyen; 80. Officieren van 't Regiment der Koningin; 't welck t'eenemael geruineert was. Desgelijcks 't Regiment Switſers de Molandin; en daer onder 18. Capitainen 8. Lieutenants, en 18. Vaendragers. Onder de gequetſte waren Duc d'Enguien, Marquis de Rochefort; de Feuillade: Comte de Montal ſijn eene been af. Men ſteld/ dat 6000. der haere op de Veghtplaets waren gebleven. De Geallieerde bequamen de Witte Standaerd, en twee andere van 's Koninghs Huys. Dit alles volgens de Lijſt in de Miſſive des Adjutants van 't Regiment van Colonel Ulfſparre. In de gedaghte Witte Standaert ſtond een Son in de vier Somer-teeckenen; treckende van d'aerde alles nae boven op; met dit Opſchrift: NIL OBSTABIT EUNTI. Niets ſal hem

Dertaine van 't Franſche Geallieerde Heyr voorkomen door de dapperheyd en 't beleyd ſijner Hooghheyd; die, nae een twaelf uyrigh Gevecht, 't Veld noch behoud.

Al die ontrent hem waeren, gequetſt of dood.

NEDERLANDEN

Voorname gequetſte en Doode aen de ſijde der Geallieerde:

aen die der Franſche; welcke meenighte van hooger en minder Officieren verlooren hadden.

De Witte Standaerd van 't Koninghlijck Huys door de Geallieerde veroverd; en Sinſpreuck in deſelve.

hem tegenstaen in sijnen loop. 't Getal der dooden aen de sijde der Geallieerde is niet regt bekend; maer in 't gemeen houd men 't daer voor/ dat het niet meer/ maer minder als dat der Fransche was; de gevangene daer by gerekend.

Hoe de *Fransche* Geschied schrijver *de Riencourt* van deese Slagh heeft geschreven.

De Fransche Geschiedschryver Monf. de Riencourt, in sijn Leven en Daden van Louis de XIV. (van wien alle onsydige Leesers oordeelen/ dat hy sijne Pen enckelijck heeft aengeleght/ om sijnen Koningh en de Fransche Natie op 't onmatighste te vleyen/ altijd onverwinlijck te maecken) spreeckt/ buyten sijn gewoonte/ al wat seedigh van dit Gevegt; en besluyt aldus: „Dit was eene der „geweldighste Slaegen/ die tsederd eenige „Eeuwen sijn voorgevallen. Langh duerde „de Bataille; en wierd eenige maelen herhat. „'t Was deese overwinningh/ die seer veele „der onse 't leven koste; maer die oock haer „Eere hier door vermeerderden. Van de „vyanden wierden 3500. gevangen; meer „dan 3000. waeren dood/ behalven de gequetste. Haer verlies was soo aenmercklijk; „haer Heyr soo verswackt/ datse 's anderen „daeghs nae Haine S. Pierre retireerden; „maer d'onse keerden weer in haere Legerplaets/ en bleven overwinnaers. Van 't getal der Fransche dooden maeckt hy geen gewag.

Franckrijk meester van geheel *Burgundien.*

De twee noch overige Sterkten in 't Franché Comte (de Kasteelen S. Anna en Hin), op de Grensen van Switserland, gaven sigh aen de Fransche over; die dus meester van geheel Burgundien wierden. De Spaensche daer tegens veroverden Mortaigne en S. Amand in Vlaenderen. Sijn Hoogheyd Prins Willem belegerde Oudenaerde; doch deese Plaets wierd door Condé Ontset/ ter oorsaeck van de quaedwilligheyd des Keyserlijcken Generaels de Souches. waer over oock sijn Hoogheyd klaghten aen den Keyser deed.

Spaensche veroveringen.

De Graef door de *Staetsche* veroverd.

De Stad Graef was door de Heer Rabenhaupt belegerd. Vermits 't hier wat langhsaem toegingh/ soo begaf sijn Hoogheyd selfs sigh derwaerts. De Belegeringh was begonnen den 14 Julius. Den 9. October quam Prins Willem in 't Leger. Den 26. volghde d'overgaef. Hier tegens verydelde d'Aenslagh van de Heer Admirael de Ruyter op 't Eyland Martenique in America, en met verlies moest hy weer afwijcken. Beter geluck had de Hertog van Lotharingen; die tusschen Luneville en Nancy de Fransche Arrierban uyt Languedocq, Anjou, Bretaigne en Barry, sterck 800. Edele/ welcke nae Mareschal de Turenne wilden gaen/ t'eenemael sloeg/ 170. gevangen bequam/ nevens meer als een half Milioen aen Goud/ Silver/ en andere kostlijckheden ten Buyt; behalven 300. Wagenen met Meel en Haver; meenigte van Paerden/ &c. Huy wierd van de Keyserlche ingenoomen. Hier mee liep dit jaer ten eynde: waer in oock de Spaensche de Fransche in Rousfillon allerweegen uyt 't Veld geslagen hadden. Door omkoopingh des Barons van Vierset, Commandant in 't Kasteel van Luyk, maeckten de Fransche sigh meester van deese Plaets. Hier tegens wierden se door de Hollanders uyt S. Thomé in Oost-Indien gedreven; welcke aenmercklijcke saeck onder de Fransche Geschiedenissen is verhaeld.

De Hertog van *Lotharingen* slaet de *Fransche Arrierban*, en bekomd een geweldigen Buyt.

't Kasteel van *Luyck*, door verraed aen de *Fransche* gelevverd.

Ontrent deese tijd wierd in 's Gravenhaegh vervaerdighd een wonderlijcke Ammunitie-Kar, voorsien met twee Stuckjens Geschut/ en Molens; welcke/ sonder eenigen menschlijken arbeyd/ in 8. uyren tijds soo veel Meel konden malen/ als 1000. Mannen op eenen dagh tot Brood van nooden hadden. De geheele Kar kon getrocken werden van een eenigh Paerd.

Wonderlijcke *Ammunitie-Kar* in den *Haegh.*

Franckrijck, al vry in verlegentheyd geraeckt/ had Sweeden aengeset/ om t'sijner verlightingh in Marck-Brandenburgh te vallen; maer daer over verloor deese Kroon in Duytschland al de winst/ nae een agthien-jaerigen Oorlogh/ by 't Munstersch Vreede-besluyt bekoomen; gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen breeder is voorgesteld. Wegens deese Bondbreuck met Keur-Brandenburgh declareerden de Staten Generael den Oorlogh tegens de Sweedsche Kroon. Denemarcken oock; Spaenje desgelijcks. Jae/ op den Rijcksdagh te Regensburgh wierd deselve verklaerd voor vyand des Rijcks: de Sweedsche Armee door Brandenburg by Fehrberlin t'eenemael verwoest: soo oock 't Fransche Leger onder Duc de Crequi by Trier: welcke Stad de Fransche daer op aen de Keyserlche moesten overgeven. Hier tegens wierd Dinant van de Fransche weer veroverd; oock Huy, en Limburgh, met seer groot volck verlies. Maer 't Koninghlijck Leger onder Turenne wierd swaerlijck geslaegen: hy selfs sneuvelde. Sie hier van onder de Duytsche Geschiedenissen. In veele Steeden van Franckrijck ontstonden swaere oproeren; doch wierden weer gedempt. In verscheydene Gevechten/ soo in Duytschland als de Spaensche Nederlanden, kreegen de Fransche dickmael gevoellijcke slaegen. Hadden oock somtijds weer voordeel.

Sweeden, door *Franckrijk* opgemaeckt, valt in *Marck-Brandenburgh*, maer verliest daer over oock sijne winst in *Duytschland.* 1675.

Verscheydene saecken, voorteenen breeder verhandeld.

D'Admirael de Ruyter was van deese Staet nae Sicilien gesonden/ om daer de Spaensche tegens de Fransche in Messina, &c. by te staen. 't Quam met de Vloot van Koningh Louis hier tot een Gevecht, waer in deesen seer dapperen en vermaerden Zeeheld wierd gequetst; sulcker wijs/ dat 't grootste deel van de lincker voet weghgenoomen was; en beyde de Pijpen van 't reghterbeen/ een hand breed boven d'Enklauw/ met vermorseling in stucken geslaegen waeren. Met deselve slagh wierd hy van 't Sonnedeck afgeworpen/ en kreeg een kleyne wonde aen 't hoofd. In 't eerst had men goede hoop van geneesingh: doch nae weynige daegen veranderde 't soodanigh/ dat hy aen deese verseeringh Godsalighlijck overleed/ tot groote droefheyd van de Vereenighde Provintien. Hy was gebooren den 24. Martius Anno 1607.; en stierf den 29. April 1676. De voornaemste Zeeslagen/ van hem gedaen/ sijn geweest die van den 26. Augustus 1652. (doemaels Commandeur sijnde) tegens d'Engelsche onder den Vice-Admirael Ascue; die in de vlught gebraght wierd. Den 11. 12. 13. 14. Junius Anno 1665. (doe Lieutenant-Admirael) tegens

Gevecht van d'*Admirael de Ruyter* in *Sicilien*, tegens de *Fransche*; waer in hy gequetst wierd, en sterft. 1676.

Korte aenwijsingh van de voornaemste *Zee-Bataillen*

NEDERLANDEN

gens d'Engelſche Zeemaght onder Generael Monck, met merckelijck voordeel: doch op den derden dagh met de meeſte ſchaede. Den 4. Auguſtus desſelven jaers; waer in hy/ van de ſijne verlaten/ die voorſightige af-toght deed/ voor welcke hy van den Staet wierd bedanckt. Den 7. Junius 1672. tegens d'Engelſche en Franſche Vlooten; welcke met groot verlies moeſten wijcken. Wederom den 7. Junius 1673.; waer in hy weer 't voordeel had van de Zee te behouden. Den 21. Auguſtus desſelven jaers tegens deſelve Vlooten; die hy van onſe Kuſten in de vlught dreef. Den 8. Januarius 1676. tegens de Franſche by Stromboly in Sicilien; daer hy/ met veel minder Scheepen/ de Zeege bevoght/ en de vyanden deed vlieden. En dan deeſe laetſte tegens deſelve/ in 't ſelve jaer den 22. April. In al deeſe voornaeme/ en veel andere mindere Gevegthen ter Zee/ was hy noyt gewond geworden/ als nu in deeſe Zee-Bataille. Deſelve had maer een half uyr geduerd/ doe hy geſchooten wierd. De Spaenſche Scheepen deeden haer devoir gantſch niet wel. Echter was 't eynd deeſer hevige Slagh/ dat de Franſche in aller haeſt de vlught namen/ nevens haren Vice-Admirael Almeres. Leelijck was hare Vloot ontrampeneert; en twee harer Scheepen waren geſoncken; waer tegens ſy een Hollandſch Schip hadden genoomen; een Napelſche Galey in de grond geboord.

van hem gedaen tegens d'Engelſche; tegens de Franſche;

en tegens de Franſche en Engelſche te gelijck.

De Franſche, een ſterck Secours bekoomen hebbende/ taſtten daer op de Spaenſche en Hollandſche ſelfs in de Haven van Palermo aen. Door haere Branders ſtaeckenſe 't Schip van de Spaenſche Admirael Generael, genoemd Nuoſtra Signora del Pillar, in brand; en dit weer 2. of 3. andere Spaenſche Kielen/ nevens 2. Galeyen/ welcke ter hulp waren toegeſchooten. 't Schip Steenbergen weervoer 't ſelve onheyl; en dit braght 't vyer in noch 2. andere onſer Scheepen; de Vryheyd, en de Kleyne Eendracht; waer op Capitainen waren Brederode, en Joncker Jan van Abcoude. De Heer de Haen, die nae de dood van de Ruyter 't Commando voerde/ was/ een half uyr voor 't eyndigen des Slaghs; 't aghterhoofd afgeſchooten. De Franſche hadden oock vier Scheepen en 2. Galeyen verlooren. Geweldigh roemd de voorgemelde Riencourt op dit Gevegt/ en de Franſche Zeege/ ſonder yets te reppen van haer verlies; of te ſeggen/ datſe ten 3. uyren 's naemiddaghs geſaementlijck af weecken. Dit viel voor in 't begin van Junius.

Gevegt ter Zee tuſſchen de Franſche en Hollanders met de Spaenſche, by Palermo.

NEDERLANDEN

Beyderſijds verlies.

De Koningh van Franckrijck belegerde in perſoon de Stad Condé den 21. April, en wierd'er ſtracks meeſter van. Den 2. May ſond hy Mareſchal de Crequi nae Bouchain; die den 11. deeſe Plaets by accoord in kreegh. In Julius volghde Arien (Aire). Sijne Hoogheyd de Prins van Oranje quam den 7. Julius voor Maeſtricht; en ſettede de Belegeringh voort tot den 25. Auguſtus, wanneer deſelve verlaten wierd/ vermits 't Leger te ſwack was; de verwaghtte Munſterſche en Lunenburghſche niet verſcheenen; Schombergh ten Ontſet aenquam met een ſterck Heyr. De Franſche Beſchrijver van 't Leven en de Daden van Koning Louis de XIV., Monſ. de Riencourt, ſijne gemeene gewoonte volgende/ ſpreeckt'er dus van: „De vyanden/ 't geluck onſer Wapenen niet langer verdraegen konnende/ beſlooten/ om haer verlies eenighſins te herſtellen/ Maeſtricht te belegeren; doch hare verwaghtingen waren ydel... 't Verlaeten van Maeſtricht door de Prins van Oranje kon niet anders ſtrecken als tot glorie onſer Natie, en confuſie onſer vyanden: en geeft te kennen/ datſe haere ſaecken/ tot uytvoeringh haerer voorneemens/ ſoo qualijck overleggen/

Franſche veroveringen in de Spaenſche Nederlanden.

Prins Willem van Oranje belegerd Maeſtricht; doch moet aftrecken; en waerom.

Wat de Franſche Geſchiedſchrijver de Riencourt hier van ſeght, en aenmerkingh.

 „gen/

NEDERLANDEN

„gen / als onsen onverwinlycken Monarch „deselve seer wel tot 't volbrengen sijner „groote desseinen weet te schicken. Ondertusschen maeckt deese Geschiedschrijver / die soo onmatigh heeft opgepronckt de Conquesten sijns Koninghs in de Vereenighde Provintien, met niet een eenigh woord gewagh van 't verlaeten der selve.

Fransche geslagen van de Spaensche.

De Fransche onder Baron de Quincey wierden geslaegen van de Spaensche; laetende in der selver handen 12. Standaerden en 2. Ketel-trommen; nae dat de Regimenten van Hoquincourt en Bridini gantsch ter neer gehouwen waren. Echter sloegh Quincey korts daer na weer een deel Spaenjaerden. In West-Indien veroverden de Hollandsche Commandeur Jacob Binckes van de Fransche 't Eyland Cajana. Sloegh daer nae / S. Martin veroverd hebbende / 9. Fransche Scheepen; en nam al deselve. Doch in 't volgende jaer hernamen de François sen Cajana: en by 't Eyland Tabago quam 't tusschen den selven Binckes en de Fransche Vloot onder Vice-Admirael d'Estree in Martius 1677. tot een Gevegt. 't Getal der Scheepen was bynae gelyck; maer die der Fransche ongelijck grooter; met veel meer Geschut / en vijfmael soo veel Volck voorsien. 't Schip van de Fransche Vice-Admirael, le Glorieux, en noch een ander verbrandde; twee wierden van de Hollanders genoomen: van welcke daer tegens 5. Kielen wierden verbrand. D'overige setteden 't op Strand. D'Ammunitie en Proviand-Scheepen wierden desgelijcks door 't vyer verteerd. D'Estree, aen hoofd en been gewond / begaf sigh weer na Franckrijk, sonder Tabago vermeesterd te hebben.

De Hollandsche Commandeur Jacob Binckes veroverd van de Fransche 't Eyland Cajana; S. Martin: Cajana van de Fransche herwonnen.

Gevegt tusschen Binckes en d'Estree by Tabago.

Frankrijk en Sweeden begeerigh na Vreede. 1677.

Won Franckrijk hier wat / daer verloor hy weer. Sijnen Helper de Kroon Sweeden was alreeds in Duytschland alles quytgeraeckt. Beyde waerense begeerigh / om van deesen Krijgh een eynd te sien: de Vereenighde Provintien oock niet onwilligh daer toe; wijl 't geweldigh op der Onderdanen beurs aenquam. 't Streckte haer wel tot groote reputatie, datse tot Pensioen-treckers hadden de Keyser / Koningh van Spaenje, bynae al de Keurvorsten des Rijcks / de Brunswijcksche Vorsten / de Hertogh van Nieuwburgh, Bisschop van Munster, &c. / aen welckese groote subsidie-penningen verschaften; maer ook dit puttede haere Finantien uyt; en sou / by langer duer / haer eyndlijck in al te swaere Belastingh haere Provintien hebben geset.

De Vereenighde Provintien hebben tot Pensioen-treckers de Keyser, Spaenje, een groot deel Duytsche Vorsten.

Nieuwmeegen tot de Plaets des Vreedehandels bestemd; en aenmerkingh hier op.

Met gemeene bewilligingh wierd Nieuwmeegen tot de Handelplaets bestemd. Veele verwonderden sigh / dat Koningh Louis deese Stad niet verwierp / wijl hy deselve / nevens soo veel andere / beseeten hebbende met soo veel ingebeeldde glorie, die weer had moeten verlaeten. Ondertusschen wierd in 't Vreedewerck een sleghten voortgangh gedaen; en de Plenipotentiarissen quamen seer traegh te Nieuwmeegen aen; wijl sommige der Vorsten / die Hollandsch geld trocken / geen haest maeckten / om tot de Vreedehandelingh te treeden / voor dat de bedryginghe van opseggingh der Subsidien, Liquidatie, &c. / haer wat spoediger passen deed maecken. Echter liep 't noch langh aen / eer 't werck tot een Beslupt quam.

Veroveringen van Koningh Louis.

Koningh Louis in dit jaer 1677. persoonlijck in de Nederlanden gekomen / belegerde en veroverde in weynige daegen de Stad Valencijn; daer op volghde Camerick. Onderwijl wierd oock S. Omer belegerd door Duc d'Orleans. Sijn Hoogheyd van Oranje naerderde ten ontset. De Koningh sond de Beleggers een grooten bystand toe onder den Hertogh van Luxemburgh; waer op d'Orleans den Prins te gemoet trock. By Mont-Cassel (anders Begh-Cassel) quam 't tot een Slagh. De Fransche waeren seer veel sterker; en sijn Hoogheyd hadmen misleyd ontrent 't passeeren van een Beeck / van welcke hy'er / buyten verwaghtingh twee vond. Vijf Bataillions, op een Post geset / verlieten deselve vertsaeghdlijck / waer door de Fransche noch meer voordeel bequamen / en furieus aenvielen: derhalven de Prins / soo voorsigtigh als doenlijck was / de wijck nam. Hy selfs had twee Kogelen op sijn Harnasch ontfangen. De meergedagte Riencourt, hoe grooten flatteur des Koninghs en der Franschen hy is / bekend selfs / „dat 't geluck haer „scheen te willen tegen vallen; doch dat „even doe Duc d'Orleans met noch 8000. „Mannen wierd versterkt uyt 't Leger voor „Camerick; waer door hy / t'saemen met „sijne dapperheyd en beleyd / de Fortuyn „dwongh, de Fransche sijde weer te moeten „kiesen. Groot maeckt hy haere Victorie; 13. Stucken Geschut veroverd; 17. Standaerden; 44. Vaendelen; al de Bagagie; 2500. Gevangene. Hoe groot 't verlies der Fransche was / gaet hy stilswijgend voorby. 't Getal der doode aen onse sijde wierd van andere Fransche Schrijvers gesteld op 4500; maer van de hare maeckense al mee geen gewagh; behalven datse uytgegeven hebben een Lyst harer gesneuvelde en gequetste Hooge en Laege Officieren in een seer groot getal; digt by de 300.; waer uyt blijckt / dat de gemeene Soldaten mee een goede meenighte hebben moeten uytmaecken. Geerne bekennen wy / dat wy van 't reght verlies in deesen Slagh by Mont-Cassel, soo weynigh als in dien by Senef, een volle gewisheyd konnen vinden. In dien van Senef hadden de Geallieerde, in deesen de Fransche 't veld behouden.

Prins Willem treckt op, om S. Omer, door Duc d'Orleans belegerd, t'ontsetten.

Bloedige Slagh by Mont-Cassel.

Wat'er Monf. de Riencourt van seght.

De Fransche behouden hier 't Veld.

Onseeckerheyd van weersijds verlies.

Prins Willem versterckt sigh weer.

Vlijtigh was sijn Hoogheyd, om 't geleedene verlies te herstellen. Door de toetreckingh van eenige Troupen Munstersche, Osnabrucksche en Zellische Volckeren was al haest sijn Leger weer soo sterck als te voren. Den 23. Julius brack hy van Aelst op / om de Fransche onder Aeth aen te grijpen; doch Luxemburg lag so wel in sijn Voordeel / dat'er geen kans toe was. Begaf sigh derhalven nae Charleroy, daer een Guarnisoen van ontrent 4500. Franschen in lagh. Den 6. Augustus begon de Belegeringh; doch de vyand quam ten ontset. Sneed ons Leger de Convoyen af. Andere ongelegenheden deeden sigh op; en derhalven wierd de Belegeringh verlaeten. Niets verder werd

Belegerd Charleroy; doch breeckt weer op.

in

NEDERLANDEN

in dit jaer aen onſe ſijde ondernomen.

Treckt nae Engelland, en trouwd daer Maria, Dochter des Hertoghs van Jorck.

Den 17. October begaf ſijn Hoogheyd ſigh uyt 's Gravenhaegh nae Engelland. Quam den 23. te Londen; daer hy trouwde Princes Maria, Dochter van Jacob, Hertogh van Jorck, 's Koninghs Broeder: welcken Hertogh dit ongeerne ſagh; doch wijl ſijne Maj. ſulcks begeerde / en datmen op ſijne toeſtemmingh niet behoefde te paſſen; wijlſe was aengenoomen voor Dochter van Staet, ſoo bewillighde hy / en toonde uyterlijck vergenoegingh. De Staten Generael gaven haere Approbatie. Groot was de blijdſchap des volcks in Engelland (behalven der Roomſchgeſinden) over deeſe Echt: die het oock naederhand heeft gediend t'harer verloſſingh uyt Papery en Slaverny, gelijkſe daer ſoo ſpreeckten.

De Franſche veroveren S. Gilain.

Buyten alle verwaghtingh quaemen de Franſche in 't begin van December voor S. Gilain in Henegouw, en veroverden ſtracks deeſe Plaets; onaengeſien de felle koude. Dit baerde wel ontſteltenis. Den Aenſlag van d'Eſtree op Tabago, anders Nieuw-Walcheren (een Eyland in 't Noorder-gedeelte van Zuyd-America), in 't voorleedene jaer gemiſt ſijnde / wierd nu van hem hier hervat / en hy 'er meeſter van / in den aenvangh van November, wijl door een ingevallene Bombe 't Magazijn in 't Fort opſprongh / met de daer inleggende Beſettingh. Te vooren had hy Capa Verde ingenomen.

Tabago in West-Indien.

Capo Verde.

Gent, en Yperen. 1678.

In Martius 1678. belegerde Mareſchal de Humieres de Stad Gent. De Hertogh van Villa Hermoſa, geen gedaghten hebbende / dat het deeſe Plaets ſou gelden / had 't meeſte deel des Guarniſoens in Yperen geworpen. Den 1. Martius begon de Belegeringh. Den 6. wierden de Loopgraven geopend. Den 12. gaf Gent ſigh over. Den 17. quamen de Franſche voor Yperen: den 25. waerenſ'er meeſter van. Dit veroorſaeckte ſulck een ontſteltnis in Engelland, wijl den grooten aenwas van Franckrijck in de Spaenſche Nederlanden dit Rijck wel haeſt ſelfs gevaerlijck kon werden / dat 't Parlament den Koningh verſoght / terſtond den Oorlogh tegens deeſe Kroon te declareeren; ſijne Mediateurs van Nieuwmeegen, ſijnen Ambaſſadeur van Parijs t'huys te roepen; de Franſche Geſant uyt Engelland te doen vertrecken; en nevens d' andere Maghten met ſulck een naedruck tegen Franckrijck t'ageren, dat dien Koningh moght gebraght werden in ſtaet / van niet meer ontſaglijck te ſijn voor ſijne Maj. Onderdanen; en de geheele Chriſtenheyd geſteld werden in ſoodanigh een Vreede / dat het in Franckrijcks Maght niet ſou ſijn / deſelve weer te verſtooren. Wat ſigh hier ontrent toedroegh / is onder d'Engeliche Geſchiedeniſſen verhaeld.

Ontſteltnis hier over in Engelland; en ernſt des Parlaments, aen Koningh Carel, om Frankrijck den Oorlogh te doen aenkondigen.

Frankrijks voorgeſtelde Conditien tot Vreede, niet verwerplijck voor de Vereenigde Nederlanden; hard voor de Keyſer, en voor Spaenje.

Ondertuſſchen had Franckrijk voorgeſteld de Conditien, op welcke hy Vreede wou maken. Ten aenſien van de Vereenighde Nederlanden waerenſe ſoo verwerplyck niet; maer harder voor de Keyſer; en Keur-Brandenburgh; noch harder voor Spaenje. Vermits nu deeſe daer in niet bewilligen konden. Koningh Louis beleef de Brieven aen de Staten Generael ſchreef; d'Oorloghs-laſt deeſe Landen te ſwaer wou vallen; de Keyſer niet genoegh voldeed de voorwaerden der Alliantie; de Spaenſche Nederlanden by verder Oorlogh-voeringh gantſch verlooren ſouden gaen; ſoo wierd eyndlijck de Vreede tuſſchen Franckrijck en deeſen Staet geſloten. 't Geen hier ontrent voorviel; de beſchuldigingen der Geallieerde, tegens deeſen Staet ingebraght over dit afgeſonderd Vreede-beſluyt / &c. hebben wy voorgeſteld onder de Duytſche en Spaenſche Geſchiedeniſſen: ook hoe de Hollanders Spaenje parſtten / om desgelijcks tot een Accoord te treeden; met afſtand van veele Steeden aen Franckrijck; wijl men voor beeter oordeelde / dat deeſe Kroon een gedeelte overgaf / als alles guyt gingh.

De Vereenighde Provintien ſluyten met Franckrijck afſonderlijk; parſſen oock Spaenje.

De Vreede tuſſchen deeſen Staet en Frankrijk getekend den 10. Auguſtus te Nieuwmegen.

De Vreede tuſſchen Franckrijck en de Vereenighde Nederlanden wierd geteeckend te Nieuwmegen den 10. Auguſtus; en echter moeſt vier daegen daer nae noch meenighte van bloed vergooten werden; van ſommige gehouden als een Voorteecken / dat deeſe Vreede wel haeſt weer in bloedplengingh ſou veranderen. De Franſche hielden Bergen in Henegouw ſeer vaſt beſlooten. Sijn Hoogheyd Prins Willem, verſterckt met een deel Troupen der Geallieerde, trock op ten ontſet: de Hertogh van Luxemburgh desgelijcks derwaerts / met een ſterck Heyr. 's Namiddaghs ten 2. uyren begon 't Geveght tuſſchen beyde deeſe Parthyen; en duerde ſeer hevigh 6. uyren langh / tot dat het doncker wierd. Weerſijds ſneuvelde veel volck; te meer / wijl de Staetſche de Poſten, van de vyanden beſet / forceerden. 't Eynd was / dat Luxemburgh 's naghts op 't alderſnelſte met ſijn Leger af-trock nae ſijn Campement, van daer verder; met eenige onordre / en aghterlaetingh van een groot deel gequetſte / Tenten / Ammunitie, &c. Onaengeſien de Franſche 't voordeel van 't Veld hadden / en ſy uyt haere Poſten verdreven moeſten werden / ſoo was echter 't getal harer doode en gequetſte mercklijck grooter als dat van deeſen Staet. Evenwel roemden de Franſche al weer van Victorie. Sijn Hoogheyd had meer als eens in 't grootſte gevaer geſtaen van of gedood of gevangen te werden. Buyten twijffel ſou hy ſijne Zeege / immers voordeel / alhoewel bloedigh / vervolghd gehad hebbe / met Ontſettingh van Bergen, ten waere even doe aen hem / en oock aen Luxemburgh, de tijdingh van 't Sluyten der Vreede was gekomen. Seldſaem was 't / daer deeſe Vreedeſluytingh door geheel Braband klonck / dat 't gerught daer van niet ter ooren van ſijn Hoogheyd en Luxemburgh ſou gekomen ſijn. Van Luxemburgh ſeghtmen voor gewis / dat hy voor 't aengaen des Slaghs door de Franſche Ambaſſadeurs te Nieuwmegen van de Vreede ſou verwittighd ſijn geworden. Een Expreſſen van deeſen Staet aen ſijn Hoogheyd afgeſonden / gingh eerſt den 13. uyt den Haegh; en quam by hem doe 't Geveght alreeds geeyndigd was. Den algemeenen roep hier van kon hy of niet gehoord / of ſig daer op niet vertrouwd hebben.

Echter moeſt vier daegen daer nae noch meenighte van bloed vergoten werden, door den Slagh van ſijn Hoogheyd tegens den Hertogh van Luxemburgh, om Bergen in Henegouw t'ontſetten.

't Geveght aen weerſijden ſeer bloedigh, en aenmerkingh.

NEDERLANDEN

Frankrijk, die niet veel had behouden van sijne Conquesten in deesen Staet, had niet veel af te staen.

De Vreedens-Artijkelen kan de Leeser by andere Schryvers soecken/ wyl ons plaets ontbreeckt, om den korten Inhoud daer van voor te stellen. Wyl sijne Maj. van Franckrijck van deesen Staet niets meer had behouden als Maestricht, Valckenburgh, Dalem, en 's Hertogenrade, daer van dependeerende, soo kon hy niet meer als dit aen deselve afstaen; en aen sijne Hoogheyd 't Prinsdom van Oranje weergeven: 't welck hy beloofde te doen/ soo haest de Ratificatien souden uytgewisseld sijn. Echter is dit laetste niet geschied/ voor na de laetste Vreede te Rijswijck Anno 1697. Spaenje wierd 6. Maenden tyds gegeven/ om in deesen Vreede begreepen te werden. Waer op dan Koningh Carel, die den Oorlog alleen niet kon voeren/ de hem voorgestelde Conditien moest aenneemen/ en den 17. September geschiedde d'Onderteeckeningh/ ongewilligh genoegh. Sie hier van onder de Spaensche Geschiedenissen. Met de Keyser en de Duytsche Vorsten kon 't eerst in 't volgende jaer tot Vreede komen/ gelyck onder de Duytsche saecken verhaeld is.

Spaenje moet nu tot Vreede treeden.

Koningh Carel van Spaenje neemd ten Gemalin de Dochter van Duc d'Orleans, Maria Louisa.

't Was dan nu Vreede; maer van geen lange geduersaemheyd. Sijne Maj. van Spaenje trad in Houwlijck met Madamoiselle Maria Louisa, Dochter des Hertoghs van Orleans. Wonderlyck seer was hy op haer verliefd geworden/ sonder haer gesien te hebben; en verlanghde soodanigh nae de tijdingh van 't besluyt deeser Echt/ dat hy bynae yeder uyr vraeghde/ of de Courier, nae Franckrijck gesonden/ noch niet weer quam. Den 30. Augustus 1679. geschiedde d'Onder-trouw. Hy had haer' Afbeelding gesien; en was daer door gevallen in sulck een hevige minnedrift. Doe hy in November haer te gemoed trock/ om haer in te haelen/ was hy bynae op de Fransche Mode gekleed; vry wat seldsaems van een Spaenjaerd. Den 13. Junius deedense haren Intoght in Madrit met groote praght.

Selfaemheyd sijner liefde. 1679.

Frankrijk houd by de Staten Generael hard aen, datse met hem in een defensive Alliantie souden treeden. Engelland oock. 1680.

Franckrijck hield seer hard aen by de Staten Generael, datse met deese Kroon souden treeden in een nieuwe defensive Alliantie; waer toe sijnen Ambassadeur in den Haegh, Comte d'Avaux, al vry onstuymigh aendrongh. In sijn' overgeleverde Memorien liet hy invloeyen: dat sijne Maj. langer uytstel voor weygeringh sou neemen. Dat hy van haer verwaght had een solemneele Ambassade, om selfs deese gunst van hem te versoecken, &c. Engelland stelde sigh hier tegen; en versogt een Alliantie met haere Hooghm., tot Guarantie van de gemaeckte Vreede. Veele Memorien wierden hier over ingeleverd van de Fransche en Engelsche Ambassadeurs, d'Avaux en Sidney. 't Een en 't ander wierd doemaels voor desen Staet ongeraedsaem geoordeeld. 't Verbond met Franckrijck sou Engelland; met Engelland sou Franckrijck seer euvel genomen hebben. De Staten Generael gaven d'Avaux eyndlyck tot antwoord: Sy wilden altijd soeken d'Eere van sijne Maj. vriendschap: heylighlyck onderhouden de Tractaten, met deselve opgereght: maer waeren noch in geen staet/ om sigh in te laeten in een defensive Alliantie, &c. Sulck een slecht genoegen nam d'Avaux hier in/ dat hy liet hooren: Deese Natie verdiende niet, dat sijnen Koning by haer een Ambassadeur sou houden. Hy kon 't wel met een minder Dienaer doen.

Beleefde weygeringh haerer Hoogm.

Fiere woorden van de Fransche Ambassadeur d'Avaux.

NEDERLANDEN

Frankrijk neemd in volle Vreede onder voorwendingh van Dependentien in Duytschland en de Spaensche Nederlanden meer Steeden wegh, als hy in veele jaren door Oorlogh had konnen winnen; en wat hy verder begeerde: jae de Spaensche Koningh en Keyser daer toe dwongh.

Duytschland en Spaenje hadden gemeend/ door de gemaeckte Vreede eens in rust te sullen blyven; maer stracks daer nae begon Franckrijck, soo in Duytschland als in de Spaensche Nederlanden, onder schyn van dependentien; meer Landen en Steeden nae sigh te trecken in volle Vreede/ als hy in veele jaeren door Oorlogh sou konnen winnen hebben. Wyl hy nu vreesde/ dat de tyd veranderen moght/ en hy 't ingeslockte eens weer sou moeten overgeven/ soo dwongh hy de Keyser en Koningh van Spaenje tot een Stilstand voor 20. jaeren/ geduerende welcke tyd hy vreedsaem sou behouden 't geen hy nae sigh had genoomen. Nauwlijcks was haer die afgeparst/ of hy wou deese 20. jaerige Stilstand hebben veranderd in een eeuwige Vreede/ met behoudingh van alles/ 't geen hem voor 20. jaeren was toegestaen/ in vollen eygendom. Hier van hebben wy gehandeld onder de Duytsche en Spaensche Geschiedenissen. Op veelerley andere wijsen voegde Frankrijk eenige der Spaensche Nederlanden, op welcke hy selfs geen prætensie van Dependentie maeckte/ groote schaede toe. De Staten Generael bemoeyden sigh wel ernstigh/ om Koningh Louis te bewegen/ de saeck tot geen verwijderingh te willen laeten koomen; doch 't was den doven gepredickt. Niet meer konden opdoen d'Engelsche vertooningen aen de Fransche Maj./ die onder de Vreede de grootste Conquesten soght te doen; alleenlyk de geheele Spaensche Nederlandsche Provintien nae sigh te trecken. Jae/ eenige voeghden'er by/ om t'sijner tijd de Keyserlycke Kroon te prætendeeren; en eyndlyck sigh volkoomen Monarch te maecken.

De vertooningen der Staten Generael aen sijne Maj. te vergeefs.

Sijn insigt.

Wederom nieuwe eysschen in de Spaensche Nederlanden.

1681.

Wederom eyschte Franckrijck, boven al 't voorgaende/ Oudenburgh van Gent; de Stad en Castelleny van Aelst, met al d'Ap- en Dependentien. De Stad Grammont, Rudershove, 't Land van Beveren; 't Ambacht van Assenede, van Bechaut, Weert, S. Amand; 't Land van Bornhem, Lessines, en veel andere. Deese geduerige inneemingen van Franckrijck, en altijd weer nieuwe prætensien in Duytschland en de Spaensche Nederlanden, braghten de meeste Staten van Europa in onrust/ en vrees voor een nieuwen Oorlogh. Derhalven wierd een Alliantie van Guarantie, tot naekoomingh van de Westphaelsche en Nieuwmeeghsche Vreede/ opgereght tusschen de Staten Generael, Engelland, en Sweeden. Seer qualijck nam dit Franckrijck; en sijnen Ambassadeur in den Haegh begon dreygementen te gebruycken: doch de Staten Generael gaven hem een beleefde/ voorsightige/ echter ernstige antwoord. Ontkenden niet d'aengegaene Alliantie met Sweeden (waer in Engelland mee bewillighde); maer seyden te gelyck/ datse/ als een vrye Staet, daer toe gereghtighd waeren. Dat'er oock niets in was ten naedeel sijner

Alliantie van Guarantie tusschen de Staten Generael, Engelland en Sweeden: van Franckrijk euvel genoomen; en der Staten beleefde, voorsightige, echter ernstige antwoord.

Maj.

NEDER-LANDEN

Maj.: alleen strechte tot verseeckeringh der Munstersche en Nieuwmeeghsche Vreede by de Conditien, welcke hy selfs had voorgeschreeven. Wilden hem de Copy der Alliantie geerne laeten toekoomen / &c.

Soo verr' gaet Koningh Louis, dat hy Soldaten in dit Land send, om een Burger uyt Amsterdam wegh te voeren.

Soo verr' gingh Koningh Louis, dat hy Soldaten in dit Land sond / om uyt 't selve een Onderdaen van den Staet te lighten. Een Fransch Lieutenant uyt 't Guarnisoen t'Ypren quam met 9. Dragonders te Rotterdam, om voorts nae Amsterdam te gaen / en van daer nae Franckrijck wegh te voeren seecker persoon / genoemd Graef van S. Paul; Burger binnen de laetstgenoemde Stad: doch sy wierden ontdeckt / en nae den Haegh gebragt. Stracks leverde de Fransche Ambassadeur een en andermael een Memoriael in aen de Staten Generael, eyssende de gevangene / uyt naem van de Koningh sijnen meester; en afstand van alle proceduren tegens haer; als die uytgevoerd hadden d'ordres sijner Maj. / om gevangen te neemen eenen sijner Onderdaenen / schuldigh aen een misdaed; die by geene Staten Protectie behoorde te vinden / &c. Haere Hooghm. wesen hem aen de Staten van Holland; aen welcke hy een diergelijcke Memorie inleverde; doch deese antwoorden hem billijck / ernstigh / en met goede redenen; voordraegende d'onbetaemlijckheyd van sulck een Attentaet; Soldaten in Vreede in deese Landen sendende / om een Burger te lighten / sonder hem oyt aengeklaeghd / of sijn' overleveringh versoght te hebben. De proceduren gingen daer op voort. De Lieutenant wierd den 12. December veroordeeld ter Onthoofdingh. De Dragonders bandde men voor 10. jaeren in 't Tughthuys. Op 't Schavot braght men een Doodkist / met swart Laecken bekleed. Doch als 't ter uytvoeringh sou koomen / wierdense noch gepardonneert.

Deese gevangen sijnde, eyscht hy haere loslatingh.

Antwoord der Staten van Holland.

Wat hier op volghde.

Spaenje, van Franckrijck weer besprongen; eyscht van de Staten Generael d'8000. Mannen, volgens 't Tractaet van Anno 1673. 1682.

Tusschen de Fransche en Spaensche Kroon wierden wijdlopige Schriften gewisseld over de nieuwe Prætensien van Franckrijk. Spaenje verdeedighde sijn Reght / tegens 't onreght 't welck hy prætendeerde van Franckrijck te lijden; en Franckrijck soght sijn voorgewend Reght meer met de Degen als de Pen te defendeeren. Spaenje, nu weer besprongen van Franckrijck, eyschte van deesen Staet d'8000. Mannen / volgens 't Tractaet van Anno 1673. 't Wierd wel bewilligd: doch vermits in 't III. en IV. Artijckel deeses Tractaets uytdruckelijck staet: in geval eenen der Geallieerde (Spaenje of de Vereenighde Nederlanden) aengevallen wierd in sijn Besit / en d'aenval wierd gevolghd van een openbaren Oorlogh / dat de Geallieerde alle moogelijcke vlijt souden aenwenden / om de Hostiliteiten door een billijck accommodement te doen cesseeren; soo wildense eerst versoecken / of Franckrijck in een Conferentie ten dien eynde wou treeden. Indien niet / soo wildense terstond 't gedaghte secours senden.

Antwoord der Staten Generael.

Vervolgh van deesen handel des Franschen Koninghs;

Als nu hier op d'Ambassadeur d'Avaux haere Hooghm. bekend maeckte / dat sijnen Koningh had bevolen / de Blocquade van Luxemburgh op te lighten / en aen den Koningh van Engelland had gesteld 't Æquivalent, 't welck Spaenje hem sou geven voor sijne Prætensien op de Nederlanden; doch dat hy niet langer als tot den eersten November hier aen gehouden wou sijn: maer ondertusschen Engelland sigh hier ontrent niet seer haestede / hoe seer de Staten Generael aendrongen; jae al by van sinnen veranderd scheen te sijn: Spaenje hem oock niet vertrouwen derfde / waer toe hy genoeghsaeme redenen meende te hebben: haere Hooghmog. saegen / dat Franckrijck weer voortgingh in brandlijckheden tegens de Spaensche Kroon; nu 't een / dan 't ander weghnam; soo vondense sigh bij verleegen / en wisten niet / wat haer best te doen stond. Hielpense Spaenje, soo geraecktense weer in Oorlogh met Franckrijck; stondense stil / soo gingen de Spaensche Nederlanden verlooren / tot haer hooghste nadeel. Franckrijck bood wel een Stilstand aen voor 20. jaeren; maer onder conditie, dat hy sou behouden 't geen hy had gewonnen nae de Nieuwmeeghsche Vreede.

NEDER-LANDEN

die 't eene voor, 't andere nae in de Spaensche Nederlanden wegh neemd.

Verlegenheyd der Staten Generael in deese saeck.

Declaratie van Spaenje tegens Franckrijck; 1683.

De Spaensche Koningh / deese geduerige berovingen van Franckrijck niet langer konnende dulden / en oordeelende dat Koningh Louis den Vreede op veelerley wijsen had gebroocken / gaf een Declaratie uyt aen al sijn' Officieren in de Nederlanden, om geweld tegens geweld te setten / geteeckend te Brussel den 12. October. Hy toonde hier / meer moed te hebben / als hy maght had. Hier op begonden de Spaensche Gouverneurs van de Landen onder 't Fransche Gebied Contributien t'eyssechen. Volgens 't Tractaet van Anno 1673. wierd by haere Hooghm. besloten / 't Secours van 8000. Mannen onder sijn Hoogheyd nae de Spaensche Nederlanden te senden. De Koningh van Engelland nam dit bij qualijck; was al weer te veel Fransch-gesind; en liet al bij ongemacklijcke woorden tegens den Vereenighden Staet hooren.

welcke goed ware geweest had hy maght genoegh gehad.

Fransche verwoestingen.

Den 1. November quaemen de Fransche voor Cortrijck, en wierden stracks meester van deese Plaets. Dixmuyden volghde. Franckrijck dreyghde / dat hy / voor een Huys / 't welck de Spaensche in sijn Gebied souden verwoesten / honderd der haere sou vernielen. Ellendige afbrandingen van Dorpen en Vlecken pleeghden de Françoisen. Engellands voor deesen aen Spaenje beloofde Assistentie wierd nu geweygerd; jae / Carel gaf voor / dat Spaenje de Vreede niet soght; te weeten / om dat deese Kroon aen hem de geheele Vonniswijsingh niet had willen stellen; welcke dan tot voordeel van Franckrijck sou geweest sijn. Wat haere Hooghm. deeden / om hem te beweegen tot de bevoorderingh van een billijcke handelingh tusschen beyde de Parthyen, 't was te vergeefs. De Regeeringh van Amsterdam had oock geen genoegen in de tweede Declaratie van Spaenje tegens Franckrijck, gedaen den 11. December.

Engelland al weer in voordeel van Franckrijck; tegens 't verbond met Spaenje.

Grouwlijcke afbrandingen der Fransche

Met den aenvangh van 't jaer 1684. hebben de Fransche voor een groot deel afgebrand Borne, Basterode, Assche, Lebbicke, S. Amand, Hembroeck, Willebroeck, Haesdonck,

in Henegouw en anderwegen.

donck, en veel andere Plaetsen. De Spaensche hadden vier Huysen in 't Fransch Gebied aengestoocken: waer op Mons. de Montal liet hooren: Sijnse dol, datse my verplighten, voor 4. van onse 400. van haere Huysen in d'asch te leggen; wijl de Koningh begeerd, dat ick voor een honderd sal vernielen. Hy deed het oock rijcklijck in Henegouw. De Spaensche hielden wel op / maer niet de Fransche; welcker seer grouwlijcke bedrijven onverhaelbaer sijn.

Strengh bevel van Koningh Louis. 1684.

De Staten Generael parssen Spaenje soo lanig, dat hy den 20 jarigen Stilstand met Franckrijck moest aennemen, en geduerende dien tijd hem laeten behouden al wat hy onder den Vreede had ingenoomen: en wat Franckrijk doe al weer begeerde.

Verscheydene Provintien der Vereenighde Nederlanden wilden een Werbingh van 16000. Mannen aenstellen; maer sommige waeren'er tegen. Ondertusschen wierd Oudenaerde door de Fransche ellendigh gebombardeerd, de Stad meer dan de helft gantsch verwoest. De Staten Generael, 't verlies of 't verderf der geheele Spaensche Nederlanden voor oogen siende / parsseden den Koning van Spaenje soodanigh / dat hy de Stilstand voor de tijd van twintigh jaren moest aenneemen: 't welck dan oock de Keyser deed; op sulcke Conditien, als in de Duytsche, Spaensche en Fransche Geschiedenissen is aengeweesen; daer oock verhaeld is / hoe Franckrijck korts daer nae al weer rumoerde; en soo de Keyser als Koningh wou dwingen / de 20. jaerige Treves in een eeuwige Vreede te veranderen; en voor altijd aen hem te geven / 't geense genoodsaeckt waren geweest voor 20. jaeren hem te laeten behouden; bestaende in veele Landen / Steeden en Heerlijckheden.

Inwendige verschillen onder de Vereenigde Provintien moeten hier voorby gegaen werden.

Van d'inwendige verschillen in de Vereenighde Nederlanden over de werbingh der gedaghte 16000. Mannen / by verscheydene Provintien toegestaen / by eenige geweygerd: over de Verseegelingh van de Brieven der Stad Amsterdam in den Haegh: de Cassatie van een deel Krijghsvolck te Land: de verkiesingh van Scheepenen door sijn Hooghheyd te Leyden: de Nominatie der Goede Lieden van Aghten te Dordrecht, en soo veel andere dingen / konnen wy hier niet voorstellen / als van te grooten uytgestrecktheyd voor de weynige plaets die ons noch overigh is.

Haest nae de geteeckende Stilstand send Franckrijk al weer een Vloot tegens Spaenje in Zee;

Den 24. Augustus 1684. was de Stilstand, Spaenje afgedwongen / tusschen deese en de Fransche Kroon geteeckend. In May 1686. sond Franckrijck al weer een Vloot tegens Spaenje in Zee. Sie hier d'oorsaeck. In 't gemelde jaer 1684. / geduerende den Oorlogh / had Spaenje een Tol gesteld op de Fransche Goederen te Mexico van 500000. Stucken van Aghten. Dit wou Koningh Louis gantschlijck afgedaen hebben. Spaenje, om Vreedens wil / liet de helfte vallen. 't Hielp niet. Daer op liep de gedaghte Vloot van 50. Oorloghs-Scheepen in Zee / en voor Cadix. De Spaensche braghten 20. Oorlogs-Kielen in de Bay deeser Stad. De Staten Generael, vreesende / dat de Fransche 't oogh moghten hebben op de Goederen (behoorende de Hollandsche Kooplieden) in de Spaensche Gallioenen van West-Indien koomende / sonden een Esquadre Oorloghs-Scheepen derwaerts; tusschen welcker twee en de Fransche een Gevecht ontstond / veroorsaeckt door de laetstgenoemde. Doch wijl'er geen quaede Gevolgen uyt reesen; de Spaensche de Fransche al weer te wil moesten sijn; en derselver Vloot hier op vertrock / soo gaen wy dit kortheydshalven voorby.

met d'oorsaeck waerom.

De Staten Generael senden oock een Vloot uyt nae Cadix.

't Geen Koningh Louis Anno 1681 sigh had onderstaen, om t'Amsterdam te laeten doen;

't Geen Koningh Louis van Franckrijck Anno 1681. sigh had onderstaen / om door uytgesondene Soldaten / in vollen Vreede / de Graef van S. Paul heymlijck t'Amsterdam te lighten / en nae Franckrijck te voeren / volghde nu oock Koningh Jacob van Engelland nae. Sijnen Ambassadeur Skelton in den Haegh deed op eygene authoriteit te Rotterdam door eenige Engelsche Officieren den Ridder Peyton op opene Straet aenvallen / om hem geweldadigh nae Londen te doen brengen; daer hy den wegh van Armstrongh sou gegaen hebben. De Heeren van Rotterdam klaeghden hier over aen de Staten van Holland; en deese braghten 't voor de Staten Generael; als een saeck tegens aller Volckeren Reght / Vryheyd / en Wetten. 't Wierd met groot ongenoegen van haere Hooghm. opgenoomen: die oock eenige van d'Officieren in Arrest deeden haelen / en door haeren Ambassadeur Citters te Londen hier over klagen. Jacob antwoordde: Hy had sijnen Ambassadeur Skelton hier toe geen last gegeven: doch wijl d'Officieren dit hadden gedaen op Skeltons ordre / en haer niet had betaemd t'ondersoeken / of hy hier toe bevel van sijnen Koning had / soo kon hy niet laten / voor haer te spreeken by de Staten Generael; in aenmerckingh dat Peyton, alhoewel in Engelland niet gebannen / echter schuldigh was aen hoogh verraed. Versoght derhalven der Officieren vryheyd. Skelton sprack oock voor haer; seyde (alhoewel valschlijck / en tegens der Gevangene eygene bekentnis) / dat niet sy / maer andere / alreeds nae Engelland ontvlooden / deese saeck op sijn bevel sigh hadden ondernomen. Dat hy hier toe geen last sou gegeven hebben / indien die van Rotterdam, Amsterdam, &c., de Rebellen, uyt Engelland derwaerts geblught / uyt 't Land hadden willen bannen. Om redenen wil sonden de Staten Generael deese Officieren den 10. April met een goede Waght nae Londen, aen haeren Ambassadeur Citters, om haer den Koningh over te leveren: 't gantsche Proces, en haere Belijdenis / sijne Majesteyt voor te dragen; en hem te laeten oordeelen / offe niet voorbeeldlijck / andere ten schrick / hadden behooren gestraft te werden; met versoeck / dat sijne Majesteyt sulcks selfs geliefde te doen. Maer Jacob voorsag haer daer tegens met goede Officien; en deed nu selfs door sijnen Ambassadeur groot misnoegen toonen over haere Gebangen-neemingh / als sijnde sijn' Onderdaenen; in een Memoriael, van den selven aen de Staten Generael overgelevert: noch daer-en-boven stoutlijck begeerende / datse haer weer in haere Kryghs-Officien souden herstellen: doch wierd van haere Hooghm. nae behooren beantwoord.

wou nu Koningh Jacob van Engelland te Rotterdam laeten verrighten. 1687.

te weeten, door eenige Engelsche Officieren, in dienst der Vereenigde Nederlanden, op bevel van sijnen Ambassadeur Skelton in den Haegh,

den Ridder Peyton uyt Rotterdam geweldadigh te lighten, en nae Engelland te voeren.

Wat hier aenmerckelijcks opgevolghd is.

Haet van Koningh

Op veelerley wijsen liet deese Majesteyt blijcken / onaengesien de schoone woorden welcke

NEDERLANDEN

welcke hy somtijds gaf) / dat hy een vyand van den Nederlandschen Staet was; en allerdingen opsoght / nu hier / dan in Oost-Indien, vermenghd met veelerley valschheden / om tegens deselve / als 't gelegen sou komen / vyandlijk te handelen; seer op Franckrijk steunende. Had sijn Rijck langh geduerd / men sou't hier gewaer sijn geworden.

Jacob tot den Vereenighden Staet.

Onder meer andere onbillijcke oorsaecken van sijnen opgevatteden haet tegens de Vereenighde Provintien, was'er oock dit een / dat de soo seer vervolghde Gereformeerde in Franckrijk hier een veylige Schuylplaets vonden: en dat / als hy sijn' eygene Protestantsche Onderdanen op de Mode van Franckrijck sou willen Roomsch-Catholijck maecken / deselve / desgelijcks sijne Geweldenaryen ontvliedende / hier ontfangen sou werden.

Eene van d'oorsaecken derselven.

Franckrijck was oock al veesigh / om Holland schaedlijck te sijn. Die van Duynkercken liet hy toe / een Compagnie tot den Haringh-vanghst te moogen opreghten; waer tegens de Tol op den Hollandschen Haringh sou versvaerd werden met 5. Fransche ponden de Ton. Dit sou een swaere slagh voor de Hollanders sijn geweest in haere Visschery-handel: derhalven men hier beraedslaeghde / in sulck een geval de Fransche Wijnen en andere Waeren met een diergelijcke Tol te belasten; 't welck Koningh Louis gewisslijck eubel genoomen sou hebben. Doch haest quam wat anders voor; 't welck een bloedige Oorlogh van ontrent 9. jaeren veroorsaeckte.

Franckrijck wil

NEDERLANDEN

Holland de Haringh-visschery afsnijden.

Wat de Staten Generael daer tegens beraedslaeghden.

De Spaensche Nederlanden hadden niet alleen veelerley barbaerheden van de Fransche moeten lijden / maer oock wierden d'Ingeseetene geplaeghd van haer eygene Soldaten; welcke binnen de Steeden staelen alles watse konden; buyten deselve de Wegen

D'Ingeseetene der Spaensche Nederlanden werden van haer eygene Soldaten berooft.

gantsch onveyligh maeckten. Hier ontrent droegh sigh een aenmercklijck Geval toe. Een Spaensch Ruyter tusschen S. Truyen en Thienen bejegende een Vrouwspersoon; welcke hy met 't Pistool in de hand dwongh / te moeten overgeven alles watse by sigh had; jae moest selfs haere Kleederen tot op 't Hembd neerleggen. Dit gedaen sijnde / trad hy van sijn Paerd af / en bond op sijne Knyen de Buyt tot een Pack. Sy ondertusschen sprongh ter vlught op sijn Paerd / en snelde sigh van daer. Doese een goed stuck wegs voor uyt was / maecktese des Ruyters Mantel / aghter op 't Paerd gebonden / los; sloegh die om haer Lighaem / en quam dus / met elcks verwonderingh / binnen S. Truyen; hebbende 't Paerd voor 't geense verlooren had.

Aerdigh Geval van een Vrouw, op den wegh van een Spaensch Ruyter uytgeschud.

Van de swaere vervolgingh des Hertoghs van Savoyen tegens de Gereformeerde Dallieden is onder d'Italiaensche Geschiedenissen gesprooken. Veele derselve waeren in de Landen der Gereformeerde Switsersche Cantons ontvlooden: welcke aen haere Hooghm. een milddaedige onderstand voor deese ellendige versoghten. Daer op wierd voor haer een Collecte in al deese Provintien gedaen / in alle Steeden en Dorpen. Wat een geweldige Som gelds dit opbraght / kan men daer uyt afneemen / dat alleen de Burgery van 'sGravenhaegh milddadigh hier toe contribueerde 14000. guld. / behalven de Giften van 't Hof / de Collegien, en veeler Groote: de Stad Amsterdam over de 40000. / de Stad Haerlem over de 6000. De Stad Utrecht gasoock vry rijcklijck. Selfs de geringhste Dorpen braghten boven vermoeden veel op. Wat heeft dit niet bedragen over al de Steeden en Dorpen der geheele seven Provintien.

Collecte in de Nederlandsche Provintien voor de soo seer vervolghde, en in Switserland ontvloodene Waldensen, brenghd een geweldige Som gelds op.

Uyt Franckrijk quamen ook veele gevlugtte Predikanten / tot welcker onderhoud de Staten van Holland Anno 1686. voor dat

Onderhoud voor de gevloode Fran-

NEDERLANDEN.

jaer by een braghten 10000.; de Staten Generael 40000. Rijcksd. Niet weynige Gereformeerde Fransche Officieren quamen oock over / welcke een Tractament wierd toegeleght / tot dat men haer in daedlycken dienst sou gebruycken / en voorsien van Colonels, Capitains, of Lieutenants plaetsen.

sche Predikanten, Officieren, &c.

Eysschen van Koningh *Jacob* van *Engelland*, aen de *Staten Generael*. 1688.

Koningh Jacob van Engelland, een hebige vyand van Holland, een gedienstige vriend van Franckrijck, om met desselben hulp in Engelland, Schotland en Yrland nevens 't Pausdom sijn absolute heerschappy in te voeren; by d'eerste gelegenheyd de Vereenighde Provintien aen te grypen / sond met den aenvangh des jaers 1688. de Marquis d'Albeville nae den Haegh, eysschende afdoening van de Bantamsche en andere Indische saecken; overleveringh of uytbanning van sijne Majesteyts rebellige Onderdanen in deese Landen; insonderheyd van D. Burnet: dan noch de 6. Regimenten Engelsche in der Heeren Staten dienst (op derselver kosten geworven; en waer onder veele haerer eygene Onderdanen waren) / eerst wat beleefdlijck; daer nae scharper. Onder d'Engelsche Geschiedenissen is hier van gehandeld.

Franckrijk beswaerd sigh over de toerustingen ter Zee en te Land in de *Vereenigde Nederlanden*; en verbied den *Hollandschen* Haringh, &c.

Ondertusschen begon men in Holland stercke toerustingen ter Zee en te Land. De Fransche Ambassadeur d'Avaux beswaerde sigh hier over by haere Hooghm.; te meer / wyl geen naeburig Potentaet aen deesen Staet vyandschap liet blycken. Doch kreegh tot antwoord: 't Was noodigh / sigh in postuer te stellen; niet alleen tot defensie deeser Landen / maer oock der Naebueren. Vermits nu Koningh Louis op hooge straffen had verbooden Haringh uyt Holland in sijn Koninghrijck te brengen / soo souden de Staten Generael oock een Verbod der Fransche Waeren in haere Landen hebben gepubliceert; ten waere de Fransche Ambassadeur daer tegens geprotesteert, en uytstel versoght had / om sijnen Meester hier van bericht te laeten toekoomen.

Eyndlijck brack uyt, waer op deese toerustingen in *Holland* waeren aengesien: te weeten, op *Engeland*.

Haest daer nae brack uyt, waer op de magtige toerustingen in Holland waeren aengesien; te weeten / om d'Engelsche Onderdanen te verlossen van (gelijckse daer spreecken) Papery, Slaverny en Tyranny. Wat sigh hier ontrent toedroegh / en hoe geluckigh dit uytgevoerd wierd / hebben wy verhaeld onder d'Engelsche Geschiedenissen, tot op de vlught van Koningh Jacob uyt sijn Rijck. Den 29. October was sijn Hoogheyd Prins Willem in Zee gestoocken; doch moest / wegens een felle Stormwind / met 't uyterste gevaer weer binnen loopen. Maer de tweede Toght / begonnen den 11. November, was boven wensch voorspoedigh. Wat sigh hier op in Engelland toedroegh / is t'sijner plaets beschreeven geworden.

Hollandschen Ambassadeur in Franckrijck in bewaringh gehouden.

Tusschen d'eerste en tweede uyttoght versoght de Fransche Ambassadeur d'Avaux Paspoort, om nae Franckrijck te keeren; als van sijnen Koningh ontbooden. Doch vermits de Heeren Staten bericht hadden bekomen / dat de Heer van Starrenbergh, haren Ambassadeur in Franckrijck, aldaer door een van de Koningh gesteld Edelman als in bewaeringh wierd gehouden / soo deedense oock d'Avaux gedurigh van een Capitain hoeden. Doe wierd besloten / dat beyder sijds Ambassadeurs op de Spaensche Grensen tegens malkander souden uytgewisseld worden. Dit was een noodige voorsorge haerer Hooghm., tot verseeckeringh van haeren Ambassadeur. Hier op begonden de vyandlijckheden van Franckrijck tegens den Vereenighden Staet aen te gaen.

NEDERLANDEN.

Daer op den *Franschen Ambassadeur d'Avaux* in den *Haegh* des gelijcks.

De veranderingh in *Engelland* verruckt 't *Compas* van Koningh *Louis* niet weynigh.

't Was deese Majesteyt geen kleyn verdriet; en 't verruckte 't Compas sijner desseinen niet weynigh / dat Engelland, daer Koningh Jacob soo korts te vooren t'eenemael t'sijnen dienst had gestaen / nu een Koningh had bekomen / die geen oorsaeck had / om sijnen vriend te sijn; maer die Engellands kraghten / met die van de Vereenighde Nederlanden t'saemgevoeghd / tegens hem sou gebruycken; daer hy / Engellands Zee- en Land-magt t'sijnen wil hebbende / had gemeend / groote dingen te sullen verrighten.

Verschillen in de *Vereenigde Nederlanden* onder de *Theologanten*, uytgesteld.

Hier stond ons nu te verhandelen de verschillen in de Vereenighde Nederlanden, onder de Theologanten der Gereformeerde Kercken en Academien; daer mee ingewickeld sijnde de Philosophische twisten: doch vermits / om deese dingen uyt de grond op te haelen / veele Bladeren Pappier souden vereyscht werden; de gelegenheyd deeses Werks sulcks niet kan toelaten; wy oock tsederd een wyl tijds besig sijn geweest met onse Kercklijke Historien der Nederlanden van tsederd 't jaer 1500. waer toe dese dingen eygentlijck behooren / soo gaen wy dit hier voorby.

Overleedene.

Onder de meenighte der Overleedene Hooge en Geleerde persoonen / van Anno 1672. tot 1688. / sullen wy maer eenige der voornaemste aenteeckenen; of sulcke / waer ontrent yet aenmercklijcks voorkoomd.

Johan Casimir. 1672.

Anno 1672. gingh den wegh alles vleeschs Johan Casimir, gewesene Koningh van Polen, nu Abt van S. Germain, te Moulins in Franckrijck.

en *Michael Wisniewiecky*, Koningen van *Polen*. 1673.

Anno 1673. den 10. November Michael Coribut Wiesniewieczy, Koningh van Polen, Naesaet van Johan Casimir. Den 2. 12. Februarius Johan Philip, Aertsbisschop-Keurvorst van Mentz, Bisschop van Wurtzburgh en Worms, in 't 70. jaer sijns Ouderdoms. Hem volghde in 't Aertsbisschop- en Keurvorstendom Lotharius Frederick, Bisschop van Spier. Den 21. dito den in Franckrijck soo hoogh beroemden Poët en Comedieschrijver Monf. Moliere, twee uyren nae dat hy voor de voornaemste Heeren / tot der selver hooghste verwonderingh / had vertoond sijne Comedie van d'ingebeelde Kranckheyd; en in eygener persoon daer in geageerd op een onvergelijcklijcke wys.

De *Fransche Poet* en *Comediant Moliere*, twee uyren nae dat hy gespeeld had.

Jean de Labadie; die sigh afsonderde van de *Gereformeerde Kerck*, 1674.

Anno 1674. de genoegh-bekenden Monf. Jean de Labadie, gewesene Fransch Predikant te Middelburgh. In 't begin hadden de meeste vroome een groote verwaghtingh van hem; als die seer yverde tot reformatie der Kerck ontrent 't leven der menschen. Maer als hy sigh afscheydde van de Gereformeerde Kerck (van 't Walsche Synodus

dus

Over-leedene.

dus oock niet ten besten gehandeld sijnde) onder voorwendingh van derselver onverbeterlijcke verdorvenheyd in de Practijck der Godsaligheyd / is hy te gelijck tot verscheydene dwalingen in de Leere selfs vervallen. Trock veel' opreghte Zielen tot hem in sijn' afgesonderde Huys of Klooster-Kerck; en daer onder de soo seer in geleerdheyd en Talen vermaerde Juff. Anna Maria van Schurmad. Hy overleed t'Altona, in sijne by een vergaederde Huyskerck. Breeder berigt van hem en sijne dwalingen kan men vinden in Koelmans Historisch Verhael van de Labadisten; en meer andere Schrijvers.

en een eygene Huys-Kerck opreghtende, tot veele dwalingen verviel: oock de vermaerde Juf. Schurmans tot sigh trock.

Lotharius Frederick. Keurvorst van Mentz. 1675.

Anno 1675., in 't begin van Junius, overleed de boven-gedaghte Lotharius Frederiek van Metternich, Keurvorst van Mentz. Den 12. derselver Maend Carel Emanuel de II., Hertogh van Savoyen. Op de Jaght geweest / en seer vermoeyd sijnde / begaf hy sigh in de Po, om te baeden: maer te diep in de Stroom koomende / liep hy gevaer van te verdrincken. Wierd echter nogh by tijds door sijne Bediende uytgehaeld. Gevoelde gantsch geen onpasslyckheyd; reed op een Galop nae Turin: doch soo haest hy sigh ter rust had begeven / kreegh hy een swaere Koorts; die hem binnen vier daegen tot een Lijck maeckte.

Carel Emanuel de II., Hertogh van Savoyen; en hoe.

Gisbertus Voetius. 1676.

In November Anno 1676. is overleeden de vermaerde Theologant Gisbertus Voetius: Theologiæ Professor t'Utrecht, oud 88. jaren; door sijne Schriften allerwegen bekend.

1677. Anno 1677. verhuysde nae d'eeuwigheyd Willem Lodewijck, regeerende Hertogh van Wurtenbergh; in Junius.

Damiaen van Hartard, Keurvorst van Mentz.

Den 26. November O.S. Anno 1678. Heer Damiaen van Hattard (Hartard), Aertsbisschop-Keurvorst van Mentz, aen een Popelsy. Den 24. April. Lodewijck d'oude / Landgraef van Hessen-Darmstad; om sijne sonderlingh-goede hoedanigheden van sijn' Onderdanen seer bemind in sijn leven / en betreurd na sijn overlijden. Den 1. September Lodewijck de jonge / Landgraef van Hessen-Darmstad; soo als hy 't Vorstlyck By-leger sou houden met de Princes van Saxen-Zeitz. In den aenvang van May Juffr. Anna Maria van Schurman; door haere geleerdheyd in allerley Talen / hooge Wetenschappen / en uytsteeckende Konsten / door de geheele Weereld seer beroemd. Haer' uytgegevene Schriften toonen'er oock blijcken van. Van een sonderlinge Godsaligheyd / wasse: alleen wierd van veele betreurd / datse / door yver tot meer Godsaligheyd sigh liet af-leyden tot de Labadistery. Was byna 70. jaren oud geworden. Christoffel Bernhard van Galen, Bisschop van Munster; dien soo seer onrustigen en Oorloghs-sughtigen Vorst / in 't 74. jaer sijns ouderdoms. Sijn levensloop / bedrijven / en hoe / soo haest hy den Geest had gegeven / sijne Kamer van de sijne geplonderd / Schilderyen / Goud / Tapijten / en alles / geroofd wierd / hebben wy voorgesteld in ons Historisch Verhael van sijn' Afkoomst, Leven en Dood.

Over-leedene.

Lodewijck d'oude; en Lodewijck de jonge, Landgraven van Hessen-Darmstad.

Juff. Anna Maria van Schurman.

Christoph Bernhard van Galen, Bisschop van Munster. 1678.

Johan Mauritz, Prins van Nassauw. 1679.

Den 10,20, December Johan Mauritz, Prins van Nassauw, Veld-Maerschalck der Vereenighde Nederlanden, in 't 76. jaer sijns ouderdoms. Den 8,18. der selve Maend Heer Johan Frederick, Hertogh van Brunswijck en Lunenburgh tot Hannover, op sijne reys nae Italien. Van de twist tusschen de drie Heeren Broederen / nae de dood van Hertog Christiaen Lodewijck te Cel, over d'Erfnis / en 't eyndlijck Verdragh Anno 1666., is in 't voorgaende Boeck gehandeld. By dit Accoord bequam hy (Johan Frederick) 't Vorstendom Calenbergh en Grubenhagen, met de daer aen behoorende Berghwercken / en

Johan-Frederick Hertogh van Brunswijck en Lunenburg tot Hannover;

Overleedene.

Roomsch-Catholijck geworden.

Maer nae sijne dood koomd Hannover weer op sijnen Euangelischen Broeder.

3. Tonnen Gouds aen geld. Anno 1657. had hy de Roomsch-Catholijcke Religie aengenomen. Liet wel drie Dochteren nae, doch deese konden geen Erfgenamen sijner Heerschappyen sijn: maer moesten, by gebreck van een Manlijck Oir, komen, volgens 't gemelde Accoord (inhoudende, wanneer eenen harer drie overleed, sonder Manlijcken Erfgenaem, dat dan des selven Landen souden vallen op den langst-levenden deeser drie), aen Hertogh Ernst-Augustus van Brunswijck en Lunenburgh. 't Viel de Roomsche Geestlijcke, by den Overleedenen geweest, seer swaer, de Residentie-Stad Hannover te moeten verlaeten, doe Hertogh Ernst-Augustus de Regeeringh aen nam. Op de vriendlijcke vermaningen van deesen Heer wildense niet passen, maer blijven; derhalven moest hy haer doen uytsetten.

Thomas Bartholinus.

P. Athanasius Kircherus.

In December 1680. de vermaerde Professor in de Medicine en Anatomie Thomas Bartholinus; doemaels Rector Magnificus in d'Academie te Coppenhagen. Oock in deselve Maend de vermaerde Athanasius Kircherus, Jesuit, te Romen; door sijne Schriften genoegh bekend.

Johan Georgh de II., Keurvorst van Saxen.

Johan Georgh de II., Keurvorst van Saxen Wegens de Pest te Dresden was hy nae Freiburgh geweecken; doch oock hier kon de dood hem vinden. Korts daer nae volghde hem Carel Lodewijck, Keurvorst-Paltzgraef te Heydelbergh; die, nae sijne herstellingh door 't Westphaelsche Vreede-besluyt, nu 31. jaren den Onder-Paltz had geregeerd, onder veele Winden en Golven van wederwaerdigheyd.

Carel Lodewijck, Keurvorst van Heydelbergh.

Had den roem, van te sijn geweest een seer verstandigh en wijs Vorst. Stierf vry onverwaght op den wegh, soo als hy sigh van Manheim nae Heydelbergh liet draegen in een Draegh-Zetel, terwijl de lught seer heet was; oud 62. jaren. Sijnen Soon, doemaels in Engelland, was sijnen Erfgenaem.

Maximiliaen van Furstenbergh, door een val uyt een Venster,

Graef Maximiliaen van Furstenbergh, door een val uyt een Venster, onder d'Intoght des Koninghs van Franckrijck in de Stad Straetsburgh.

de Chevallier Borri te Romen.

De soo seer berughtede Chevallier Borri, in 't Kasteel Engelenburgh te Romen, daer hy in Gevanckenis wierd gehouden, en veele seer aenmercklijcke Geneesingen had verright. Van sijn leven hebben wy voor deesen gehandeld.

Seldsaemheyd aen Man en Vrouw.

1687.

In October overleeden in een Dorp, behorende onder Laon in Picardyen, twee Echte Lieden, welcke t'samen 69. jaren langh in den Houwlijcken staet vreedsaem hadden geleefd. Op eenen dagh wierdense beyde sieck: laegen in eene Kamer; en gaven op eenen dagh den Geest.

Marquis de Quesne, genoemd de Neptunus van Frankrijk.

Den 13. 23. Februarius overleed Marquis de Quesne, Generael-Lieutenant der Koninghlijcke Fransche Zee-vloot, met 87. jaer sijns ouderdoms. By den Koningh was hy in sulck een aensien, dat hy wierd genoemd de Neptunus, of Zee-God van Franckrijck.

Hem alleen vergund de Koningh, by sijne Religie te blijven.

Oock begunstigde sijne Maj. hem hier mee, dat hy hem toeliet (daer anders alle Mareschals en Generaels van Franckrijck de Gereformeerde Religie moesten af-sweeren, of 't Koningrijck ruymen), by sijnen Godsdienst te mogen blijven: waer in hy oock, sonder aenstoot van sijn Gewisse, is overleeden.

1688.

Louis François de la Baume, oudste *Praelaet* in de *Christenheyd.*

Oock stierf in Franckrijck Louis François de la Baume, Bisschop en Graef van Viviers; d'oudste Prælaet in dit Koninghrijck; veellight oock in de geheele Christenheyd; wijl hy 70. jaren lang den Bisschoplijcken Titel had gevoerd; eerst van Pompejopolis, Anno 1618. ingewijd; daer na geworden Coadjutor van Jean de l'Hostel, Bisschop van Viviers, overleeden Anno 1621.

Frederick Willem, Keurvorst van *Brandenburgh.*

Den 29. April Frederick Willem, Keurvorst van Brandenburgh. Wierd aengevallen van een hevige sieckte, vergeselschapt van opswellingh en Watersught. Den 27. (onaengesien hy een beswaerde, rustloose naght had gehad) deed hy sigh aenkleeden, en op een Stoel in de Raedkamer draegen. Seyde onverwagt tot sijnen Soon: dit sou veelligt sijne laetste verschijningh in den Raed sijn.

Doet sigh, 2. dagen voor sijn overlijden, noch in den Raed brengen;

Hy had een langhduerige, maer beswaerlijcke Regeeringh en veel Oorlogen gehad, tot geen kleyne last sijner Onderdanen en Landen. Doch nu liet hy den Staet in Vreede en taemlijcke welstand; veel bloeyender, als hy die van sijnen Vader had ontfangen. Beval hem ernstigh de vreese Gods, en wenschte hem alle Zeegen.

Sijne redenen tot sijne Raden.

Nam voorts afscheyd van al de Raden; en beswoer haer, sijnen Soon getrouwlijck te dienen. Dit alles verrightte hy, even als of hy gesond waere geweest. Liet sigh weer in sijne Kamer brengen. Zeegende wederom den Keur-Prins; vervolgens sijn' andere Vorstlijcke Kinderen, soo Princen als Princessen; haer vermanende tot Godvrughtigheyd, opreghtigheyd, en insonderheyd, datse ten eynde toe souden volharden in de Gereformeerde Religie.

Verdere aenmercklijckheden,

Als hy sijne Gemalin jammerlijck sagh weenen, seyde hy: Eene van ons moet d'eerste sijn. En alsse vraegde, of hy niet oock een Zeegen voor haer had; gaf hy tot antwoord: Jae, gy sult eeuwiglijck gezeegend sijn. Voorts deed hy selfs een Gebed: vervolgens met den Hof-prediker; en borst eyndlijck uyt: *Virebo prospiciate Deo*; waer op hy den Geest gaf op den genoemden 29. April 1688., in 't 69. jaer sijns ouderdoms.

en sijne laetste woorden.

Was geweest een groote Zuyl des Duytschen Rijcks; beschermer der Gereformeerde en Euangelische Religie; beschutter der verdruckte; d'oudste in 't Keurvorstlijck Collegie; van de voornaemste Keur-en Vorsten als een Vader ge-eerd. In sijne Raedgevingen geaght voor een Orakel: geluckigh in sijne verrightingen: wiens Naem God grooter had gemaeckt, als dien van al sijne Voorsaeten; en sijnen Throon verheven boven hare Throonen.

Wonderbewaring van een Kind in een verbrand Huys.

1673.

Van sonderlinge Gevallen sullen wy maer weynige voorstellen. Doe de Fransche Anno 1673. 't Steedje Alphen af-brandden, vondmen naederhand 't Kind van seecker Heer in 't door de vlammen verteerd Huys gantsch onbeschaedighd leggen tusschen al d'andere verbrandde Menschen en Beesten.

Van een ander, in

Op 't Eyland Garnsey, in 't Engelsch Canael, sloegh de Blixem in 't Kasteel, en stack

daer

Sonderlinge Gevall.

't opsprin gen eens Kasteels door Blixem. 1673.

daer in aen 200. Tonnen Bus-kruyd: 't gantsche Gebouw/ met 't grootste deel des Guarnisoens, vloogh op. De Commandant, in sijn bed leggende wierd'er uyt-geworpen; doch bleef aen een Muer hangen / en dus behouden. Een suygend Kind / leggende aen de Borst sijner Voedster / die seer jammerlijck verpletterd was / wierd gantschlijck niet beschaedighd.

Een dapper Dragonder in de Spaensche Nederlanden,

In Martius Anno 1674. heeft sigh 't volgende toegedraegen. Een persoon uyt Gent had sigh te Brussel in dienst onder een Compagnie Dragonders begeven; doch onder conditie, dat de Capitain hem nae twee jaren weer moest ontslaen. Geduerende dien tijd droeg dese nieuwe Dragonder sig soo dapper in 's Koninghs dienst / voornamentlijck in 't uytlopen op Parthy, dat hy een grooten Naem bequam. Wierd derhalven van de Capitain hooger bevoordert; doch nae 't verloop van de twee jaren wou hy hem geen Paspoort geven. Hy versoght 't selve van den Gouverneur, voorgevende / dat hy Watersughtigh was / en niet langer dienen kon. Wijl hy nu wat trots sprack / wierd hy vast geset; en sijnen buyck swol hoe langer hoe dicker: doch de Natuer ontlastte hem haest van deese Watersught. 't Was een Vrouwspersoon; en sy braght een paer jonge Dragonders ter weereld. Stracks gaf de Gouverneur bevel / datmen deese Kraemvrouw wel koesteren; beyde de Kinderen vlijtigh opvoeden sou; oordeelende / datse dappere Soldaten souden werden / wijlse sulck een Heldin ten Moeder hadden.

brengh 't een paer jonge Dragonders te weereld, en wat sig daer ontrent toedroegh. 1674.

Een groot deel voorname Vergiftigers in Vranckrijck, de Mannen om sigh van haere Vrouwen, de Vrouwen hare Mannen aen kant helpende; of oock Vaders, Broeders, en andere, om een vet Erf te bekomen.

Wy hebben onder de Fransche Geschiedenissen gewagh gemaeckt / dat een goed deel voorname persoonen in Franckrijck vergiftigers waren geworden / om aen kant te helpen de geene / welckese wilden: de Vrouwen om sigh van haere Mannen; de Mannen om sigh van haere Vrouwen t'ontslaen: andere / om door een verhaeste dood een vet Erf te bekomen. Onder deese was oock Madame de Briavilliers: welcke / ondeckt geworden / de vlught nae Luyck nam. Door den Franschen Ambassadeur aldaer wierdse in Arrest genoomen / en nae Parijs gesonden. Onderwegen wasse seer swaermoedigh: wou noch eeten noch drincken / om van honger te sterven. Men moest haer de mond met geweld opschroeven / om haer eenigh voedsel in 't lijf te krijgen. Sy was aengeklaeghd / datse haren Vader de Heer d'Aubray, en hare twee Broeders / door eenen la Croix, en eenen anderen la Chausée (voor eenige jaren geradbraeckt) door Gif had doen ombrengen. Datse Monſ. de Lionne, op een Maeltijd met seven persoonen / desgelijcks had soecken wegh te ruymen; welcke seven oock d'een nae d'ander waeren gestorven. Datse deeser wijs de dood had veroorsaeckt aen Monſ. de Parchu, Aertsbisschop van Parijs, en verscheydene andere vermaerde persoonen. Alles ontkendde se / onaengesien men haer Getuygen onder d'oogen stelde; en men in 't Huys des gemelden la Croix eenige glase Flesjens met seecker Water vond; nevens een Briefje / dat deselve de Beklaeghde toebehoorden; en een Memoriael, hoe veel of weynigh druppelen men yemand moest ingeven / om hem of terstond / of nae 3. / of nae 8. daegen / of een Maend / of een jaer te doen sterven. Dit Water was boven maten klaer / schoon / en wel-rieckend. Boven de gewoone Waght voeghdemen haer noch vier Vrouwspersoonen ter bewaringh toe; wijlse / hoorende datmen haer ter Pijnbanck wou brengen / geheel in vertwijffeling viel. 't Parlament deed oock Monſ. Penotier in Arrest neemen. Op deese wijs geraeckte hy in arghwaen: Eene der gedaghte vier Vrouwen

Sonderlinge Gevall.

Onder deese was oock *Madame de Briavillers*; die gevangen wierd.

Seldsaem-giftigend Water; om de Menschen te doen sterven over eenen dagh, weeck, maend, jaer, soo alsmen wou.

Sonderlinge Gevall.

wen wierd bevoolen / sigh te gelaten / datse van eenen harer vrienden was besprooc-ken / om haer uyt de Gevanckenis te helpen; onder voorwaerde / datse sou moeten aenwijsen seeckere som gelds op eenen harer geheymste Vertrouwlingen. Daer op gafse een Assignatie op den gemelden Penotier. Hier uyt vattedemen aghterdoght tegens hem op; en hy wierd in Gevanckenis gesteld; doch wou niets belijden van de gepleeghdede Moorddaden. Onderwijl gingh 't Crimineel Proces tegens Madame de Briavilliers voort; en op haer' eyndlijcke Confessie van vergiftigingh / begaen aen haren Vader / en Broeders / nevens andere swaere misdaden / wierdse veroordeeld / in 't Hembd voor de Kerk van Nôtre Dame Boete en Belijdenis te doen: van daer op een Kar gebraght te werden voor 't Huys haers Vaders / de Heer d'Anbray; vervolgens na de Plaets la Greve; daerse sou gehangen / verbrand / en d'asch in 't water geworpen werden. Deese Sententie wierd aen haer volvoerd.

Wat sigh met deese *Madame* toedroeg.

Sententie, tegens haer uytgesproken, en uytgevoerd.

Sonderlinge Gevall.

't Schip de Karsseboom, na Holland gaende / verongeluckte by Halmstad. Alleen 7. Matroosen reddeden sig op een Klip in Zee. Niemand deed sigh op / om haer te koomen af-haelen. Niets haddense t'eeten of te drinken.

't Schip de *Karsseboom*, nae *Holland* gaende, verongeluckt; alleen 7. Matroosen redden sig op een Klip in Zee, en haer uytgestaene; ellende.

Soo hard drongh haer den Honger, dat de 5. sterckste de 2. swackste slaghteden; haer vleesch tot spijs / haer bloed tot dranck gebruyckten. Dus onderhieldense sigh tot op den sevenden dagh: op welcken eenige Boeren haer saegen; en aenvoeren t'harer verlossingh. Soo haestse aen Land waeren gekomen / gaben twee der haere den Geest. De Schipper wierd rasend. D'overige twee quamen / nae veel uytgestaene ellenden / te Coppenhagen aen; daerse vertelden 't geen haer weervaren was.

Berghval, schaedlijk. 1679.

Den 21. Martius Anno 1679., 's morgens tusschen 7. en 8. uyren / brack te Meissen van de Slotbergh een groote Klomp Aerde af; viel op een Huys / waer in 14. persoonen waren; wierp het van sijne plaets wegh / en overhoop; soo dat van al de 14. Menschen maer 2. behouden bleven. In May viel niet verr' van Turin in Piemont een stuck van een Bergh nae beneden; sloegh eenige daer bystaende Huysen diep in d'aerde neer; ruckte andere vry verr' van haere plaets; met de dood van verscheydene persoonen: gelijk dan oock de Marquis della Bossa en sijne Gemalin hier door ellendigh om 't leven geraeckten.

Noch ellendiger by *Turin* in *Piemont*.

Geweldig-droge Somer in *Italien*.

De Lente des jaers 1683. was in Italien soo dorr en droogh / dat Menschen en Beesten veel ongelegenheden moesten uytstaen door gebreck van Water. Te Genua waeren alle Putten verdrooghd. In Savoyen viel in vijf Maenden tijds niet eene druppel regen op d'Aerdbodem. Diergelijk Water-gebreck was oock in Milaen en Venetien. Allerweegen wierden solenneele Processien aengesteld / om Regen te bekomen: insonderheyd oock te Marsilien. Hier op volghde een vreeslijck-koude Winter; waer van andere Gewesten oock haer deel hadden. Van uyt Friesland reedmen met Wagenen en Carossen over de Zuyder-Zee nae Amsterdam: van 't Eyland der Schellingh nae Ameland; van Harlingen nae Enckhuysen; van de Helder nae Texel. In Deenemarcken van Malmoe over de Sond nae Coppenhagen; van daer over de Belt nae Hamburgh.

Vreeslijk-felle Winter; oock in de *Nederlanden*. 1683.

Op de Leipziger Nieuw-jaers Mis geschiede een wonderlijcke Koophandel. Sommige braghten daer ter Marckt eenige Tonnen vol gedrooghde Turcken-Hoofden / van verscheyden slagh; van leelijcke en schoone Aengesighten; van seldsame Baerden; van veelerley soorten van Hayr; ten deelen langh gewassen; ten deelen kort geschoren. Wierden

Wonderlijcke Koopmanschap te *Leipzig* op de *Mis* gebraght, van *Turcken-Hoofden*.

Sonderlinge Gevall.

den verkoght / nae datse gaef of gequetst waren / 't stuck tot 4. / 6. / 8. en noch meer Rijcksd. Men versondse ook nae Deenemarken, Sweeden, Hamburgh, Franckrijck, Savoyen, &c.

Een Boer in Franckrijck een Huys gekogt hebbende, en daer aen wat verbeterende 1688. vind twee Potten met geld, die nae alle waerschijnlijkheyd, daer ontrent 1400. jaren begraven hadden gelegen.

In 't Fransche Dorp Frenay koght seecker Boer een Huys / waer aen hy noch 't een en 't ander wou verbeteren. Als men nu in 't graven beesigh was / vond hy twee Potten met geld; welcke / volgens alle waerschijnlijkheyd hier ontrent 1400. jaren langh begraven hadden gelegen. D'oudste deeser Munt-penningen waren van Keyser Trajanus Anno Christi 98. (Hier sal by de Schrijver een druck feyl sijn; 't sy in 't Jaer-tal / of in de Naem: want Anno 98. regeerde noch Domitianus; op wien volghde Neiva, en op deesen Trajanus Anno 100.; of / volgens andere 99.) / met 't Opschrift: VICTORIA AUG. Andere waeren van Keyser Gordianus; aen 't Rijck gekomen Anno 237.; waer op stond een Godin, sittende in een Zeetel. In d'eene hand hieldse den Hoorn des Overvloeds; in d'andere een Scepter / 't spits eynd nederwaerts gekeerd. 't Opschrift was: FORTUNA AUG. Op d'andere sijde saghmen de Godin Minerva, staende; met een Tack in de hand; en 't Opschrift: PROVID. AUG. Andere Munten / met verscheydenheyd van Beeldnissen / waren van Keyser Julianus; sommige met de Godin Themis, houdende in d'eene hand een Waeghschael; in d'andere de Hoorn des Overvloeds; met 't Opschrift: ÆQUITAS AUG. Andere met een Vrouwen-beeld; en de woorden: COR SALONINA AUG.: op d'andere sijde een sittende Godin / met 't woord PUDICITIA. Veele waeren van Keyser Claudius in 't jaer Christi 43. aen de Regeeringh gekoomen / en gestorven Anno 56.; met verscheydene Byschriften. Veel' oock van Keyser Julianus, aengekomen Anno 269. Wederom andere van Valerianus, met verschillende Beeldnissen en Opschriften. Op sommige stond Jupiter, met Blixem-stralen in de hand; en de woorden JOVI CONS. Oock waeren 'er van Keyser Aurelianus: Noch andere van andere Keyseren; maer al t samen geregeerd hebbende voor 't jaer Christi 300. Op sommige stond PAX; op andere PROVIDENTIA, HILARITAS, &c.

Munt-stucken; Beelden en opschriften op deselve, en van welcke Keysers doen sien; Doch alle geregeerd hebbende voor 't jaer Christi 300.

Hemel-teeckenen.

Meer van de Sonderlinge Gevallen / anders in overvloedige meenighte / konnen wy hier niet voordragen. Gaen voort tot de Wonderteeckenen; en beginnen met die aen den Hemel; van welcke wy oock maer eenige sullen voorstellen; en sulcks verrighten nae d'order der jaren.

Seldsaemheyd aen de Maen te Travemunde. 1672.

Te Travemunde, 2. Mijlen van Lubeck, saghmen 's nagts / van den 20. tot den 21. Januarius, aen de noch niet vol sijnde Maen vier swarte Streecken / verbeeldende een reght Kruys. Daer onder vertoonde sigh gelijck als een jonge (Nieuwe) Maen. Ter sijden de groote bynae volle Maen stonden twee vyerigh-roode Kogelen. Uyt elck derselve sloegh een groote vlam op / maeckende een gecouleerde Boogh.

Comeet in Opper-Hongaryen.

In Opper-Hongaryen liet sigh een lange tijd yeder naght ontrent ten 12. uyren / een groote Comeet sien / werpende sijne Stralen nae Polen.

Wonder-teekenen.

Regenboogh, aen de Son te Londen.

In Junius saghmen te Londen een groote Cirkel, in de gestalte eens Regenbooghs / aen de Son / van 's morgens van 10. tot 's namiddags ten 2. uyren.

Wonderlijck en vreeslijck Lught-gesight boven Muscovien in Martius Anno 1673.

In Martius Anno 1673. saghmen in Muscovien 3. vyerige Sonnen aen den Hemel; d'eene boven een drievoudige Regenboogh; de tweede en derde aen beyde d'eynden des selven; wiens bovendeel was van een seer glinsterende Couleur; 't midden doortrocken met een Kool-swarte Streep / 't onderste Hemels-blauw. In 't midden onder den Boogh was noch een Son; en daer in een neerwaers gekeerde halve Maen / met twee swarte Kruycen. Wat verder af stond by de Snede eens Sabels noch een swart Kruys; dighter by een bloot door gaettede Turcksche Sabel / blinckende als Silver. Tusschen de Sabel en een vyerspuygende Granaet sagh men een Speer / met een Vaen / en ses halve Maenen. De Speer was omringhd van Vyer. Tusschen de Granaet en Speer vertoonde sigh een Oogh; 't welck op al deese Teeckenen gelijck als aght sloegh: onder 't Oogh een Stuck Canon; 't welck binnen 2. uyren tijds viermael losdonderde. Men hoorde 't gebalder / en men sagh de vlammen. Nae dit Canonneeren lieten sigh sien 21. swarte Kruycen in een Triangel. Eyndlijck viel uyt de Speer Vyer neerwaerts / 't welck op d'Aerde brandde. Doe verdwween alles te gelijck.

Over Berlin in Marck-Brandenburgh. 1675.

In en rondom Berlin in Marck-Brandenburgh sagh men in Januarius 's naghts tot de Morgenschemeringh toe in de Lught veele Regimenten te Paerd tegens malkander Chargeeren. Seer eygentlijck kon men 't Gevechte waerneemen; de Degens hooren klincken; 't vyer uyt de Pistolen sien vliegen; doch geen slagh wierd vernoomen.

Vervullingh van dit Voorteecken.

In de Duytsche Geschiedenissen hebben wy gesien de vervullingh van dit Voorteecken / by den Sweedschen Inval in Marck-Brandenburgh.

Over den Dom te Spier een vyerige Slangh.

Den 15. May 's avonds ten 9. uyren wierd men over den Dom te Spier in de Lught een lange vyerige Slangh gewaer. Gaf niet alleen een heldere schijn van sigh / maer wierp oock veele kogelen uyt: doch in 't neervallen vergingense / sonder eenige schaede te doen; oock wierd door de Slangh selfs niet quaeds veroorsaeckt.

Comeet in den Paltz.

In 't Neuw-Paltzisch Steedje Neustad am Hartz sagh men met den uytgangh van Junius een Comeet-Star met een dubbele Roede / of Staert; d'eene uytgestreckt nae Switserland, of 't Zuyden; d'andere nae Franckrijck, of 't Westen.

Over Hamburg.

Over Hamburgh verscheen een andere Comeet, als negen-hoeckigh / uyt welcke twee lange Stralen schooten / sigh nae d'eynden Ovaelaghtigh t'saemen voegende; en de gedaente van een langen Baerd vertoonende.

Vijf Sonnen boven Bourdeaux.

Te Bourdeaux sagh men den 8. December 3. Sonnen / alle seer helder schijnende / niet min als de reghte Son. Boven deselve noch twee andere. Dus blevense dien gehee-

len

Wonderteeckenen.

len Naemiddagh ſtaen / by een heldere light.

Seldſaem Vyerteecken in de Lught boven Zurich in Switſerland. 1676.

In Januarius Anno 1676., tuſſchen 5. en 6. uyren 's avonds / heeft men te Zurich in Switſerland veel Vyer in de Lught geſien. Eerſt vertoonde 't ſigh in een gedaente van een Kloot. Daer nae verdeelde 't ſigh in de geſtalte van een lange Spies; voorts in die van een gekronckelde Slangh; en verdween eyndlijck met een geweldigh gerommel / als van een langh-aenhoudende Donderſlagh. Den 24 dito vertoonde ſigh te S. Pollen, boven Schletſtad, en te Sultzmat, aen den Hemel een Boſch Stroo in volle vlam; die oock dus brandende ter aerden viel. Te Baden in Switſerland ſagh men een vyerige Slangh in de Lught. Met 't verdwijnen derſelve quam een harden Donderſlagh / en een gevalder als van Canon-ſchooten en Muſquetten Salvos. Den 27. dito 's avonds ſagh men oock boven Schletſtad, nae Colmar toe / een vyerige Kloot in de Lught / van welcke ſigh veele kleyne Klootjens uytbreyдden / als vyervoncken.

Boven S. Pollen, Schletſtad, &c.

Boven Baden.

Boven Colmar.

Wonderlijck gebarſt en gebruys in de Lught boven Colmar in Opper-Elſas. 1677.

Den 13. Februarius Anno 1677., 's morgens tuſſchen 9. en 10. uyren / hoorde men te Colmar, in Opper-Elſas, ſulck een vervaerlijck gedonder en gebruyſch / als of eenige Mijnen hadden geſprongen. 't Scheen / als of een geheel Heyr met Trommelen en Trompetten in Marich was geweeſt; ſoo dat de Franſche meenden / de vyand voor of in de Stad te ſijn. Doch niets hier van vernemende / warenſe in groote ſchrick. Deeſe Tumult liep al voort / tot by Briſack. Oock hoorde men als een gekarm en geſchrey van Kinderen. Den 1. April droegh ſigh 't volgende in Holſtein toe. Nae 't ondergaen van de Maen wierd het ſchielijck ſoo light als dagh; en daer op vertoonden ſigh twee Maenen / ſoo hel-ſchijnende als de volle Maen. Men kon d'eene van d'andere niet onderſcheyden. Den 23. dito vernam men te Coppenhagen, tot aen 't aenbreeken des dags / een Comeet in 't Noord-Weſten; die ſijne Stralen in een reghte Linie van ſigh wierp. Men wierdſe desgelijks te Hamburgh gewaer. Boven de gemelde Stad Coppenhagen ſagh men oock den 13. May aen den Hemel twee Krijgsheyren. 't Eene quam uyt 't Weſten / 't andere uyt 't Ooſten. In volle Slaghordre trockenſe op malkander aen / en deeden haer beſt / om d'een op d'ander voordeel te bekomen. Eyndlijck wierd dat uyt 't Ooſten gantſch in onordre gebraght; vlood gintſch en herwaerts / tot dat het ten laetſten verdween. Stracks daer nae quam deſelve Armee weer te voorſchijn / en trock op d'andere aen; welcke onder 't Marcheeren hoe langer hoe grooter wierd; waer op die van 't Ooſten andermael verdween; en tot d'andere liep een ontelbaere meenighte volck toe. Doe nu van dit alles niet meer geſien wierd / verſcheen in 't Weſten op nieuws een perſoon te Paerd / met een Swaerd in de hand ſijns uytgeſtreckten Arms. Stracks veranderde hy / met 't Paerd / in een Kroon. Nae de verdwijningh wierd de Lught gantſch rood. 's Naghts tuſſchen den 23. en 24. wierd hier een diergelijk Lugtgeſigt vernomen. T' Oud-Brandenburgh, in der Marck, hebben met den aenvangh van Julius veele honderden van Menſchen by Sonnen-ondergangh geſien / dat eenige duyſenden / ten deelen als Canon-, ten deelen als Vyer-Mortier-, oock als Muſquet-Kogelen / uyt 't Weſten nae 't Noorden vloogen; van daer weer te rugg' nae de Molen-Poort; voorts ſig draeyende na 't Ooſten. Als dit een uyr lang had geduerd / vielenſe als Bloed op d'aerde / groote en kleyne; blijvende dus leggen. Wanneer menſe op nam / kon men gantſch geen bloed vernemen; maer weer neergeleght / haddenſe de voorige Bloed-geſtalte; tot dat alles verdween. Dit beveſtigd ons het Theatr. Europ. Tom. IX. fol. 1309. In Auguſtus ſagh men in 't Geweſt rondom Wolffenbuttel, I. Een dicke ſwarte Wolck; en in deſelve een Leeuw / met grouwlijck-wijd opgeſpalckte Kaecken; de Staert in 't Noorden. II. Deeſe Wolck haere ſwartheyd verlieſende / wierd bloedrood; en doe ſagh men daer in een Menſchen hoofd / met een groote Parruyck, en met een Havicks-neus. III. Een andere Wolck / met een Dood-baer; nevens een Man met een Zeyſſen in de hand / wijd van ſigh Maeyende.

boven de Stad Coppenhagen in Deenemarcken.

Comeet over Coppenhagen en Hamburgh.

Twee Maenen in Holſtein.

Krijghsheyren in de Lught, en andere ſeldſaemheden,

Wonderteeckenen.

Wonder-Kogelen door de Lught ſwierende, over Oud-Brandenburgh, en haere geſtalte, alsſe op d'aerde vielen.

Wondergeſight in de Lught boven Wolffenbuttel.

Vreeſlijcke Comeet, geſien over geheel Europa, 1680.

In 't laetſte van November N. S. Anno 1680. vertoonde ſigh de verſchricklijcke Comeet, waer op ſulcke vreeſlijcke verwoeſtingen in een groot gedeelte van Europa ſijn gevolghd. De Starr' ſelfs overtrof niet die van de tweede of derde grootte; doch was vyerigh / echter doncker; maer de Roede vervaerlijck langh; en wy hebbenſe dickmael met verwonderingh / te gelijck met ontſettingh / aengemerckt. Den 30. November ſtondſe 's morgens ten 5. uyren 22. Graden in Libra, en 2. Graden beſuyden d'Ecliptica. De Staert had doe de lenghte van 4. Graden. Den 3. December ſtondſe 6. Graden in Scorpio; de Staert was flauw / wegens de Morgen-ſchemeringh. Den 22. ſagh menſe 's avonds / met 't ondergaen der Son / hebbende een ſeer lange Staert. Den 26. 's avonds haer waergenoomen 14. Graden in Capricorno, over d'11. Graden benoorden d'Ecliptica. De Staert bynae 60. Graden: den 27. van 58. Den 28. ſtondſe in lenghte van den Æquator 289. en een halve Graed; met een Zuyder-declinatie van 4. en een halve Graed. Den 31. ſtondſe in de lengte van ruym 300. Graden; met een Noorder-declinatie van 1. Graed; wegens 't Maen-ligt was de Staert kleyn en flauw. Den 1. Januarius Anno 1681. in lenghte 304. en een halve Graed; en Noorder-declinatie 5. Graden. Den 8. 's avonds ten 7. uyren in lengte 332. Graden, en Noorder-declinatie bynae 19.; de Staert de lenghte van 56. Graden; den 9. van 55. / den 10. van 50. Den 12. begonſe vry te korten. Den 15. van 43. en een halve. Op verſcheydene daegen heeftſe langh geweeſt 62. Graden. Als men nu ſteld / datſe maer even boven de Maen haere beweeging heeft gehad (meeſt altijd ſtaen de Cometen hooger als de Maen van 't Aerdrijck af); en

en oock daer buyten.

Nauwkeurige waerneemingh van deſelve:

dat

Wonderteeckenen.

dat een halve Diamater altijd is het $\frac{1}{6}$ van ſijnen Circkel, ſoo is de Staert van deeſe Comeet, maer op 60. Graden genoomen/ geweeſt het $\frac{1}{6}$ van de rondte des Hemels/ daerſe in ſcheen/ of haer bewoogh. Vermits nu de Maen van d'Aerdkloot afſtaet/ wanneer die is in ſijn verſte punt, ontrent 50000. Duytſche Mijlen/ ſoo is 't gewis/ dat de Staert over de 50000. derſelver Mijlen heeft uytgemaeckt. Men heeft deeſe verbaerlijcke Comeet geſien in geheel Europa; jae oock daer buyten; maer inſonderheyd in Italien, Spaenje, Engelland, Franckrijck, Duytſchland, Nederland, Deenemarcken, Sweeden, Polen, Muſcovien en Turckyen. Ook hebben al deeſe Landen deel gehad aen de daer op gevolghde ellenden.

en uytreeckeningh, dat de Staert ten minſten 50000. Duytſche Mijlen langh is geweeſt.

Den 1. Januarius 1682., 's morgens ten 2. uyren/ ſagh men te Neuheuſel een ongemeene Comeet; de Starr' nae Moravien toe; de Staert nae Turckyen. Met Sonnen-opgangh wierdſe niet meer vernoomen. Maer den 10. Februarius vertoondeſe ſigh weer over Leopoldſtad eenige dagen nae malkander/ tegens den morgenſtond. De Starr' ſelfs was wat grooter als andere Starren; helder/ niet vyerigh/ maer bleeck gelijck de Maen; met een kromme Staert/ ſeer aerdigh Slanghswijs gekronckeld. In deſelve vertoonden ſigh hier en gintſch eenige als daer in ſteeckende Flitz-pijlen. De lengte was nae 't oogh van ontrent 20. ellen. Te gelijck verſcheenen twee verſcheydene Kroonen; twee Turcken-hoofden/ en meer andere vreemde gedaenten/ welcke men oock te voren over Neuheuſel had geſien.

Seer ſeldſaeme Comeet over Neuhauſel, en Leopoldſtad; 1682.

nevens andere vertooningen in de Lught.

In Julius ter Middernaght wierd den Hemel ontrent en boven Lunenburgh een half uyr langh open geſien; als of 'er een gedurigen Blixem waere geweeſt. Doeſe ſigh weer ſloot/ hoorde men een ſeer ſtercke Slagh. Den 17. Auguſtus en de volgende naghten ſcheen een Comeet-ſtar in de Noordſche Quartieren tegens 't Noord-Ooſten. Stond tuſſchen de Hemel-teeckenen den Grooten Beer en de Tweelingen, reght tegens over de voorſte voeten des Beers. 't Lighaem voor ſigh ſelven vertoonde een langhaghtige ingeboogene heldere Vyerklomp; rondom uytwerpende wijd-uytgeſpreydde Draedjens/ gelijck als hayr. De Staert was/ nae 't geſigt/ ontrent 6. Graden langh; aen welcks eynd een kleyn/ doncker Starretje ſtond.

Hemelopeningh over Lunenburgh.

Wonderteeckenen.

Sonderlinge Comeet in de Noordſche Quartieren.

Op Paeſchdagh tuſſchen 2. en 3. uyren wierd men te Niew-Munſter een ſonderlinge ſeldſaemheyd gewaer. Eerſt trock in 't Noordweſten/ by 't Dorp Einbuttel, een Damp/ als een ſwarte Pilaer/ uyt d'Aerde op; gevende een geknars van ſigh/ als of men veel dorr' Rijs in een vyer had geworpen; en gingh dus reght op in de hooghte. Dit duerde een half uyr: waer nae de Pilaer ſigh verloor; aghterlaetende een geweldige roock en damp. Onder deeſe damp-opſtijgingh wilden twee Ruyters daer op aenloopen/ om te ſien/ wat dit ſijn moght; doch moeſten haeſt weer te rugg' keeren; wijl ſig een ſeer ſwaere Storm en Wervelwind verhief/ welcke ſcheen alles om verr' te ſullen werpen.

Seldſaeme Damp-optreckingh als een Pilaer uyt d'aerde nae om hoogh.

Op Sondagh den 12. Auguſtus, 's avonds ten 9. uyren/ ontſtond te Leipzigh in de hooghte een helder light/ klaerder als dat van de volle Maen; waer door d'Aerdbodem ſeer verlight wierd. De Plaets in 't Hemel-geweſt/ van waer dit ligt voortquam/ was dight onder de Schouder des Bootis, nae den Grooten Beer toe. Verſcheydene perſoonen hadden 't eerſt aengeſien voor een kleyne Star; welcke plotſlijk aenwies tot Maengrootte;

Seldſaem Light over Leipzigh, Dresden, Altenburgh, Eiſleben, Hamburg, Caſſel, en veel andere Plaetſen. 1683.

Wonderteeckenen.

grootte; doch veel helderder en witter. Snellijck liet het ſigh / als een klaer-blinckende Vyerkloot / nae beneden / in een regte Linie; en verdween daer op / nevens den agtergelatenen Blixem. Even dit ligt heeft men oock vernoomen te Dresden, Altenburgh, Naumburgh, Gera, Coburgh, Bautzen, en Eiſleben: ſelfs oock te Hamburgh, Franckfurt aen den Oder, Caſſel, Halberſtad, en veel meer andere Oorden.

Wonderlijcke Vyer-Kloot over *Baſel.* 1687.

Tuſſchen den 17. en 18. May ſagh men boven Baſel een vyerige Kloot / loopende van 't Ooſten nae 't Weſten. Had een lange ſeer heldere Staert / gevende van ſigh een glantſch als die van een brandend ligt. Eyndlijck verdween 't met een groote barſt. Den 31. dito, ontrent middernaght / by een klaeren Hemel / ſagh men te Straetsburgh een diergelijcke Vyerkloot in de Lught / ſoo groot en helder / dat de gantſche Stad en 't daer omleggende Veld verlight wierd.

Desgelijcks over de Stad *Straetsburgh.*

Hoeſe ſigh laeger over de Stad neerliet / hoe de glantſch grooter was. Doeſe / nae 't oogh / ſoo laegh was neergedaeld / datſe de Thoornſpitſen had konnen raecken / borſtſe van malkander / met een lightgevingh als van een geweldige Blixem; en ſulck een gedonder / als of veele Stucken Canon te gelijck wierden geloſt.

en vreemde uytwerckingen.

Dit duerde bynae een half uyr. Eyndlijck verdween alles aen geene ſyde des Rhijns. De Viſſchers wierden hier over ſoodaenigh verſchrickt / datſe haere Schuyten verlieten; en voor 't aenbreecken des daghs niet weer tot deſelve derfden naerderen.

Vervaerlijck Onweer van Donder, Wind, en Hagel in 't Hertoghdom Breemen. 1672.

Wy koomen nu tot eenige vreeſlijcke Onweeren / uyt veele. In 't Land Wurſten, gelegen in 't Hertoghdom Breemen, ontſtond den 18. Junius een vervaerlijck Donder-Onweer. Nae eenige ſtercke Slaegen deeden de Wolcken ſigh op; en men ſagh ſonderlinge Figuren aen 't Firmament des Hemels; ſelfs oock de Starren helder ſchijnen. Plotſlijck rees ſulck een gebruyſch / dat d'Aerdbodem als ſchuddede; en ſoodanig een Hagel viel'er / dat al de Graenen op 't Veld ter neergeſlagen wierden / even als waerenſe met een Zeyſſen afgemaeyd.

Hagelſteenen met ſeldſaeme Figueren.

De Steenen waeren ſeer groot; van veelerley vormen / en daer op ſagh men Figuren van Sabels / Pijlen / &c.

Vreeſlijck en ſchaedlijck Onweer van Wind, Hagel, Donder in *Spaenje: Keuls, Marcks* en *Cleefsland*; in *Hongaryen,* &c. 1673.

In September had men door geheel Spaenje een afgrijſlijcke Stormwind / welcke Boomen / Daecken / Schoorſteenen / Huyſen en Thoornen in meenighten ter neer wierp. Een diergelijcke Storm heeft met den aenvangh van Januarius Anno 1673. te Keulen, in Gulicker, Marcks en Cleefsland veele Huyſen ter neer geſmeeten; meenigte van Boomen met de wortel uyt de grond geruckt. In Junius woedde de Wind vervaerlijck t'Uſel in Over-Hongaryen; om verr' werpende Thoornen / Kercken / Huyſen en Mueren. Deed ongelooflijke groote ſchade te Potock, Vihalt, Mitburgh, &c. De Hagel-ſteenen waeren als Hoender-Eyeren / al de Veldvrughten verwoeſtende: de Donderſlagen niet alleen verſchricklijck / maer oock was de Hemel vol vyer; 't welck neervіel als of 't den Aerdbodem had willen aenſteecken. Den 4. Julius ſloegh de Donder in en om Eperies in ſes Thoornen en Kercken; oock twee Jongelingen en een Man / onder 't Luyden van de Klock / 't Ingewand uyt haere Ligchamen.

Vreeſlijcken Hagel te *Schencke-Schans.* 1674.

In Februarius Anno 1674. vielen / onder een Donder-onweer / in Schencke-Schans Hagelſteenen als Hoender-Eyeren / veele ſoo groot als een vuyſt; waer door niet alleen de Glaſen / maer oock veele Huysdaecken verbroocken wierden.

Grouwlijck en ſchaedlijck Onweer

Den 19. Julius heeft een grouwlyck Onweer in Turingen jammerlycke ſchaede veroorſaeckt. Te Bram-

Onweeren.

van Donder, Hagel, &c. in *Thuringen;* met vreeslijcke sonderlingheden.

bach wierden de Kerck/ Thoorn/ Klocken en 15. Huysen door de Donder om verr' geworpen/ of door de Blixem verbrand. Al de Velden waeren door den Hagel soodanigh verwoest/ dat'er niet een Schepel Koorn van te verwaghten stond; dan noch twintigh Menschen en veele Beesten doodgeslagen: in Klingen de Kerck en 6. Huysen verbrand; een Schaepharder op 't Veld met syne geheele Kudde door de verbaerlijcke Hagel/ als groote Ysstucken/ gedood. In Donsenhuysen verbrandde de Blixem 't Stadhuys; smeet de Wind een goed deel Huysen onder de voet. De Caros eens Edelmans/ die in den Hof stond/ wierd 't vierdedeel eener Myl weghs door de Lught heenen gevoerd. Te Berght, by Weinmar, heeft de Blixem 103. Huysen tot asch verteerd. T'Eckersbergh lagh den Hagel twee dagen langh een half El hoogh op d'aerde. De schaede te Schenstad, Werderen, &c., was niet minder.

Vreeslijck Onweer in *Burgundien*, tot dight by *Parijs* toe.

Hagelsteenen van derdehalf pond.

Den 1. Augustus N. S. had men te Sens in Burgundien, d'omgelegene Dorden/ en 20. Mylen rondom Parijs, onder een grouwlijck Onweer een swaeren Hagel/ die al 't Koorn/ Wyn/ en Veldvrughten verdierf; veele Menschen en Beesten doodsloegh; de Glasen en Daecken der Huysen verbrack; 't Koninghlijck Pallays Fontainebleau seer swaere schaede toevoeghde. Op verscheydene Plaetsen wierp de Wind de Thoornen om verr'; en voerde de Klocken over de 50. schreeden weghs van daer wegh. Dit Onweer quam tot dight by Parijs. Veele der Hagelsteenen woegen derdehalf pond. In min als een uyr tyds was dit geheele Land tot de grond toe verwoest.

Alderafgrijslijckst Onweer van Donder en Blixem, met een geweldigen *Orcaen* in de Stad *Amsterdam.* 1674.

Op den selven 1. Augustus N. S./'s avonds ten 8. tot by half 9. uyren/ ontstond t'Amsterdam een grouwlijck Onweer; en indien 't selve noch wat langer had geduerd/ veelligt sou hier niets hebben blyven staen. De schrick des doods had bynae alle Menschen bevangen. De meenigvuldige Blixemen waren als een eenige Blixem; ligtende soo lang als 't Onweer duerde. De verbaerlijcke Donderslaegen volghden d'een op d'ander. De Wind was noch stercker als de Donder; welcker Slagen men door 't Wind-gebruysch niet kon hooren. Nauwlijcks 1000. Huysen bleven in deese maghtige Stad onbeschadighd. Meenighten verlooren de Gevels/ Schoorsteenen en Daecken; soo dat men veele Gebouwen met Scheeps-seylen moest overspannen/ om voor den Regen bevrijd te sijn. De Straten laegen vol Steenhoopen. Veele Huysen storteden gantsch ter neer. De Burghwallen en Graghten waeren vervuld met om verr' geworpene Boomen; welcker eenige verr' van hare voorige plaets waren weghgeworpen. Een stuck Lood/ meer als 3000. ponden swaer/ van 't Weeshuys afgeruckt/ was over drie Straten heenen gevoerd. De seer swaere steene Stoep/ of Banck/ voor 't Huys van een Jode wierd met al 't Yserwerck opgevat/ en door de Deur tot diep in de Keucken geworpen. Over de 1000. Menschen sijn/ binnen een halve Myl van Amsterdam, in 't Water gesmeeten/ en verdroncken. Een Vrouw gingh over den Dam, met een Kind aen haere hand; 't welck tusschen 't Stadhuys en de Waegh van haer afgeruckt/ in de Lught opgenoomen/ en een Mansperfoon in d'armen geworpen wierd; die/ 't selve noch levendigh vindende/ het in 't Stadhuys braght. Twee voornaeme Kooplieden waeren uytgereden/ en snelden weer nae de Stad toe. D'eene wierd van 't Paerd opgelight; sonder naederhand te weeten wat hem geschied was; of waer sijn Paerd/ waer sijnen Medgesel gebleven moght sijn. 't Heck voor de Haerlemmer-Poort wierd om verr' geworpen; waer onder eenige Menschen dood bleven. 't Was even doe Beededagh geweest. Veele/ die nae buyten waeren gegaen/ sijn noyt weergekoomen. De schaede aen Schepen/ Molens &c./ was hier seer groot.

Onuytspreecklijcke schaede,

en soo maghtige als wonderlijcke uytwerckselen des Winds.

't Selve alderverwaerlijckst Onweer ter selver tijd oock over de Stad *Utrecht;*

en ellendige schade,

hier daer door veroorsaeckt; die noch ellendiger had konnen sijn.

Even ter selver tijd/ doch ontrent een half uyr vroeger/ gevoelde onse Stad Utrecht even 't selve Onweer van Wind/ Donder/ Blixem/ Hagel en Regen. De verschrickelijckheyd daer van kan geen mond uytspreecken/ geen pen beschrijven. De Heere donderde vreeslijck uyt den Hemel; deed 't vyer schieten nae d'Aerde/ en braght een Wind voort uyt syne Schatkameren; een Werbe.wind uyt de Binnenkamer; die alles scheen te sullen verwoesten; en oock selfs sijne Wooningh niet verschoonde. D'aerdbodem beefde onder onse voeten. Dat heerlijck/ dat groot/ dat soo seer vermaerd Gebouw/ de Domkerck, wierd ter aerden neergeworpen. De treflijcke seer hooge Spits der Jacobi Kerck-thoorn tot aen 't Uyrwerck toe ter neer gestort; sonder echter de daer by staende Huysen in 't minste te beschaedigen; als juyst tusschen deselve en de Kerck neervallende. De Pieters Kerck heeft beyde haere Thoornen verlooren. Een gelijck ongeluck trof de Thoorn van 't Magdalene Kercktje; van 't Agniete Klooster; van 't Duytschen-Huys. De Muer der Catharine Kerck viel om verr'. Aen de Buerkerck was aen d'eene sijde bynae 't halve Dack ingestort. Lightlijck kan men dencken/ hoe 't met meenighten van Huysen gesteld was. Van d'aght Koorn-Molens op de Wal bleven'er maer 3. staen. Utrecht had de volgende Morgen een andere/ maer ellendige gestalte gekreegen. Had dit Onweer vier uyren vroeger gekomen/ hoe veel Menschen souden in de Domkerck, wyl 't doemaels Bidagh was/ niet ellendigh om 't leven sijn geraeckt? Deese verwoestingh geschiedde in minder dan een vierendeel uyrs. Op 't platte Land sijn oock veele Thoornen ter neer gesmeeten.

Is desgelijcks geweest in *Gelderland*, *Duytschland*, seer verwaerlijck in *Franckrijk*,

Deese verbaerlijcke Orcaen, vergeselschapt van Donder en Blixem op 't aldergrouwlijckste/ gingh niet alleen door 't Stight Utrecht, Holland, en tot hoogh in Gelderland; maer oock door al de naeburige Gewesten; jae door bynae geheel Europa. Te Straetsburgh vielen Hagel-steenen als Kinderhoofden in grootte. In de Fransche

 Pro-

Onweeren.

en door bynae geheel *Europa.*

Provintie Gaſtinoris, Brie, en Beauſſe, wierden veele Gebouwen door den Blixem verbrand; Boomen/ Huyſen en Kercken door de Wind ter neer geworpen. De Hagel vernielde al 't Gewas; de Regen verweckte gelijck als een Sondvloed. Meenighten van Mannen/ Vrouwen/ Kinderen en Beeſten verloren 't leven; ſoo door 't neervallen der Boomen/ onder welckeſe eenige bergingh ſoghten/ als door de Hagel-ſteenen; welcker eenige twee/ drie/ vier/ tot ſeven ponden toe woegen.

Grouwlijcke Hagelſteenen;

In de gemelde Stad Straetsburgh had dit Onweer alleen aen de Glaſen der Huyſen over de 16000. Hollandſche guldens ſchaede gedaen. Hier vielen Ysſtucken van een halve El lenghte/ wegende yder ſtuck 7. en 8. ponden. Te Franckfurt aen den Mayn lagh de Hagel een Knie hooghte op de Straten/ en bleef twee dagen ongeſmolten. De Steenen waeren in 't aenraecken kouder dan Ys. Dus was 't oock anderwegen gegaen.

aenmercklijck te *Straetsburgh*, en te *Franckfurt* aen den *Mayn.*

Onweeren.

Wonderweghvoeringh van een geheel Huys te *Bergen* in *Noorweegen.*

In November Anno 1675. ontſtond te Bergen in Noorwegen een ſwaer Onweer van Donder en Wind. Een Huys/ ſtaende buyten 't Slot/ wierd met de Menſchen en alles wat'er in was/ van ſijne plaets weghgenoomen; tot op de Marckt heenen gevoerd; en daer/ doch ſeer verbroocken/ weer neer-geſet. De Vrouw van 't Huys wierd gereddet: doch de Man dood gevonden nae eenige daegen.

Blixem ſlaet 23. Menſchen op een Gaſtery aen de Tafel dood. 1676.

In May Anno 1676. hield een Edelman/ genoemd Bartuſz Schelkowsky, in 't Poolſche Dorp Perzijn, by Proſzewicz, een groote Gaſtery op den Doop ſijns Kinds. Terwijl de genoodigde aen de Tafel vrolijck waren/ ontſtond plotslijck een ongemeenſwaeren Donder; en een eenige Donderſlagh ſloegh haer al t'ſaemen/ 23. in getal/ ellendigh dood. Een halve Mijl weghs daer van daen/ in 't Sabinewskiſch Hof, weervoer 't ſelve doodlijck Onheyl in een Paerdeſtal 3. Kneghten/ 15. Paerden/ en ander Vee.

Andere diergelijke onheylen.

Wederom verſloegh 't ſelve Onweer/ een Mijl weghs verder/ drie Hongariſche Vragtwagenen/ 7. Menſchen/ 12. Paerden/ en 3. Honden. Waerwaerts deeſe Slagh/ of Blixem/ ſijnen ſtreeck nam/ wierd alles wat leven had dood geſlaegen.

Vreeſlijke Hagel; en afgrijſlijcke Branden door Blixem in *Frankrijk.*

Door een grouwlijcken Hagel wierd in 't Landſchap le Caux, 7. Mijlen van Rouan in Normandyen, al 't Koorn/ een ſtreeck van 7. Mijlen lenghte/ gantſchlijck verdorven; al de Vogelen in de lught dood geſlaegen. Te Bolleby, 9. Mijlen van Rouan, vernielde de Blixembrand over de 900.; by Dieppe ruym 100. Huyſen. Twintigh Dorpen wierden door dit Onweer jammerlijck verwoeſt.

In *Ooſtenrijck.* 1680.

In Julius 1680. ſijn in Ooſtenrijck door een vreeſlijck Onweer van Donder/ Blixem en Hagel/ drie daegen aghter een (den 21. 22. 23.) veele Huyſen om verr' geworpen/ meenighten van Menſchen/ Koeyen/ Paerden en andere Beeſten dood geſlagen.

Weſtphalen.

In Weſtphalen vielen aen eenige Oorden Hagelſteenen van 5./ 6./ 7.; jae 8. ponden gewight. Van Byleveld tot Hervorden toe wierd niet eene Koornhalm geheel/ niet een glas in de Huyſen onuytgeſlaegen gevonden.

Verſchrickelijcke opſpringingh van de Kruydthoorn te *Heuſden;*

Heuſden overquam oock een jammerlijck onheyl. De Blixem ſloegh in de Kruydthoorn; welcke/ nevens 't Slot/ uyt de grond opſprongh. Veele daer ontrent ſtaende Huyſen wierden ſoodanigh verwoeſt/ dat d'eene Steen niet op d'andere was gebleven. In verſcheydene der ſelve wierden 4./ 5./ 6./ perſoonen dood gevonden. Veele laegen onder de Puynhopen begraven; ſommige heeftmen noch levendigh daer uytgehaeld; doch ſoodanigh verſeerd/ datſe korts daer na ſtierven. Een geheele Straet/ dight by 't Slot/

Onweeren.

en ellendige Onheylen.

was in de lugt opgeblogen. Sekere Vrouw/ die een Koe molck/was de buyck op/de tong uyt den hals geslaegen. De plaets/ daer de Kruyd-thoorn had gestaen/ was nu een diepe Kolck vol swart water; 't welck als kookend opborrelde. Had de slagh nae de Stad toe gegaen/ de verwoestingh sou noch veel grooter sijn geweest.

Blixem t'*Utrecht* slaet een *Portier* dood.

In een swaer Donder-Onweer den 9. September, 's avonds ten 7. uyren/ wierden t'Utrecht by de Tolsteegh-Poort vijf persoonen van de Blixem getroffen/ soo datse al t'samen ter neer vielen. De vier bequamen weer uyt haer' Onmaght. De vijfde/ sijnde de Portier, was dood. Aen 't voor-ligchaem konnen geen beschaedigingh gewaer werden; maer aghter was de rugg' gantsch

Hoe van buyten en binnen gesteld bevonden.

blauw; inwendig Lever en Longe aen d'eene sijde nae de rugg' toe geheel versenghd/ en uytgedrooghd: de Gal-blaes gantsch ledigh/ en sonder verwe: 't Hert t'eenemael bruyn. Onder de Huyd des rugs/ oock in de Musculen, was niet d'aldergeringhste voghtigheyd; niet 't minste bloed. De Ligamenten aen den hals waren los; echter de Gewright-beenderen gantsch onverseerd.

Verschrickelijck Onweer in 't *Oldenburgsche, Bremensche,* &c. 1683.

Vreeslijck was 't Onweer/ 't welck op Paeschdagh den 8. 18. April Anno 1683. rondom Staden, in 't Oldenburghsche, in 't Land Wursten, 't Hertoghdom Breemen, &c. viel. Wind/ Donder/ Blixem/ woedde elck op 't hevigste. Allerwegen wierden de Kercken en Gebouwen ontdaeckt/ veele ter neer gesmeeten; veele Huysen van uyt de grond opgelight. Te Weserby, een Dorp in 't Over-Stadische, vier Mijlen van Breemen, daer 40. Wooningen stonden/ wierden 22. der selve; in een ander Dorp 18. Huysen en Schueren opgeheven/ en om verr' geworpen. Veele Menschen/ meenigten van Beesten geraeckten om 't leven.

Te *Rouan* in *Normandyen* boven maten schaedelijck.

Den 16. Junius trof een diergelijck onheyl Rouan in Franckrijck. 's Namiddaghs ten drie uyren verhief sigh een dicke swarte Wolck; die ten 7. uyren uyt-brack in een grouwlijcken Orcaen. De schaede/ daer door binnen deese Stad veroorsaeckt/ was onbeschrijflijck. In minder als een quartier uyrs tijds waren de Choornen der Kercken van S. Michiel, S. Andreas, S. Laurentius, en noch een andere ter neer geworpen. De Cathedrale wierd seer beschaedighd door de daer opvallende Pyramiden. De meeste Huysen waeren ontdaeckt.

Wonderuytwercksel des Donders in *Neder-Brittannien*, ontrent een gat, in d'aer le geslaegen.

In Augustus Anno 1686. gevoelde Neder-Britannien een diergelijck Onweer. De Donder sloegh in een Bosch/ niet verr' van d'Abdy l'Estoille, van d'Orden der Praemonstreit, soo een diep gat in d'aerde/ dat de geene/ welcke Steenen daer in wierpen/ 't geluyd der neervallingh niet konden hooren. Seven daegen langh bleef dit gat open/ en wierp swavelaghtige vlammen uyt/ die door geen Water konden geblusch werden; jae dies te heviger daer door ontstaecken. Meenighten van Menschen uyt d'aengelegene Oorden quamen dit Wonder besightigen.

Onweeren.

Ongemeen seldsaem Onweer te *S. Malo* in *Frankrijk*, en vreemdigheden in de Kerk onder de *Mis*, aen Klocken, *Altaer-doecken*, *Crucifixen*, *geconsacreerde Wijn*, ook doodlijck aen verscheydene Menschen. 1686.

Ongemeen seldsaem was 't Onweer/ 't welck den 3. Julius Anno 1686., 's morgens ten 8. uyren over S. Malo in Franckrijck ontstond. In een ongemeen-groot getal waren de Menschen ter Kerck gekomen. De Priester was juyst beesigh met Mis te doen. Even ter selver tijd sloegh de Blixem door den Choorn; en de Jongen/ die de Klock trock/ dood: vervolgens een Crucifix, by 't Choor hangende/ midden door/ en ter aerden neer: raeckte een Musicant soodanigh/ dat sijnen rugg' gantsch verbrandde; 't Ingewand uyt den buyck hingh. De Kelck was om verr' geworpen/ soo dat de geconsacreerde Wijn over den Altaer en des Priesters kleederen liep. Even 't selve geschiedde in 't Hôtel van S. Pieter, en in 't Hôtel van S. Malo. Juyst soo als aen d'eerst-genoemde Plaets de Priester de Kelck in de hand had genomen/ wierd de Wijn in een oogenblick door een Blixemstrael meerendeel verteerd; 't overige uytgestort. Grouwlijck woedde hier de Donder; verscheurde en verwoestte de Monstrantien; verbrandde d'Altaer-doecken; wierp de Priester te neer/ en liet een Teecken op 't Kelck-Schoteltje/ als of 't met een Pistool-kogel doorschooten ware geweest. Soo langh dit Onweer duerde/ scheen de Kerck geduerigh vol Vyerblammen; waer op een swaere stinckende roock volghde; door welcke veele Lieden in onmaght ter neer vielen/ en uyt de Kerck gedraegen moesten werden. Verscheydene sijn gestorven.

Vreemden Hagel, en kraght des Winds te *Warschauw* in *Polen*. 1688.

In Julius viel te Warschauw in Polen een vreeslijcken Hagel. De Steenen waren soo groot als een vuyst/ en spits; van allerley Figueren; welcker gelijck noyt gesien waren. Daer by gingh een geweldige Wind; die/ onder meer andere vreemdigheden/ de Caros, waer in de Gemalin des Groot-Veldheer uyt Villanova nae Warschauw reed/ met de ses daer voorgaende Paerden t'saemen om verr' smeet; door welcke val sy en de Koetsier gevaerlijck verseerd wierden.

Uytwerkselen des Blixems in de Kerck te *Dessauw* onder de Predicatie.

Den 1. 11. Junius, ten 2. uyren 's namiddaghs/ ontstond een swaer Onweer over de Stad Dessauw in 't Vorstendom Anhalt. Terwijlmen beesigh was met 't Gesang voor de Predikatie/ sloegh de Donder in de Kerck; eerst boven door de knoop drie gaten; vervolgens door 't Orgel (waer van eenige pijpen ten deelen versmolten) op 't Choor der Scholieren; soo dat drie der Jongens dood bleven; eenige seer gequetst; veele de Hayren haers hoofds gesenghd/ en onder 't Choor sommige Manspersoonen swaerlijck beschaedighd wierden.

Onweer in *Engelland*; en aenmercklijkheyd.

Met den aenvangh van Julius hadmen in Engelland een verbaerlijck Onweer van Stormwind en Hagel. De Steenen waeren vijf duymen in de rondte dick. 't Aenmercklijkste/ en waer op men korts daer na eenige bedenckingh nam/ was/ dat dit Onweer nergens anders viel/ als op en rondom 't Slot des Bisschops van Durham, waer aen oock al de Glasen wierden uytgeslaegen.

Watervloeden.

Onder de meenighvuldige seer swaere Watersnooden sullen wy oock maer alleen

Waters-noden.

eenige weynige aenteeckenen. In October Anno 1678. ontstond een geweldige Watervloed in de Fransche Provintie Languedocq.

Doorbreekingh van 't Canael in Franckrijck, 't welck beyde de Zeeën aen een souhangen, 1678.

't Canael, 't welck men hier deed maecken/ om den Oceaen en de Middellandsche Zee aen een te hangen (waer van in 't voorgaende Boeck is gehandeld)/ brack op drie plaetsen door/ gelijck oock 't Canael by Villa Franque. Boven maten groote schaede deed dit Water te Carcassonne, Beziers, Limours (Laimoux), en andere Steden; oock op 't platte Land; vermits geheele Dorpen wegh spoelden; meenighten van Menschen en Beesten verdroncken. Veele vondmen op de Boomen dood sitten. Of wel de Gaten in 't eerst-gedaghte Canael gerepareert wierden/ soo brack echter korts daer nae 't Water aen eenige Oorden weer door 't Sand heenen.

Vreesslijk-hooge en seer ellendige

Alle andere Watersnoden voorby gaende/ sullen wy alleen yets spreecken van die in Zeeland, en in Groeningerland. Seer ellendigh was 't in d'eerst-genoemde Provintie gesteld/ door d'onverwaghtte doorbreekingh der Zee den 26. Januarius Anno 1682. Door een woedende Noord-weste Stormwind sloegh 't Zeewater over Dijcken en Dammen heenen; geheele streecken daer van weghneemende.

Watersnood in Zeeland. 1682.

Te Flissingen stond 't laegh eynd der Stad geheel onder/ tot boven de Luyffens der Huysen; op welcke/ in 't vallen des Waters/ een Schuytje bleef staen. Gestoelten en Bancken spoelden uyt d'Oude Kerck wegh. Eenige Graven storteden in/ soo dat de Dooden in haere Kisten wegh dreven. In veele Polders stond de Zee tot aen de Solders der Huysen. Meenighten van Landen en Polders sijn onder geloopen in

Oock in

Zuyd-Beveland, Noord-Beveland, Wolfaerts-dijck, Walcheren, 't Land ter Tholen, Schouwen, en 't Eyland Oeltjens-plact. D'ellende aen Menschen en Beesten was onbeschrijflijck.

Holland en Braband.

Holland had sijn deel aen dit Onheyl: Braband desgelijcks.

Seer afgrijslijcke en verwoestende Watersnood

Noch jammerlijcker was de Watersnood in de Groeningensche Ommelanden. Den 12. 22. November Anno 1686., tegens den avond wierp de Heere onse God een geweldige Wind beyde op de Zee en op 't Land; vermenghd met swaeren Hagel/ Donder en Blixem. De Storm quam uyt 't Noord-westen; en hield dien geheelen naght aen. De volgende morgen den 13. storteden de Zeewateren seer hoogh over de Zeedijck/ met verbreeckingh der selve/ en van andere. Huysen/ Scheepen/ byna geheele Dorpen spoelden wegh. Duysenden van Menschen verdroncken: ontelbaere Beesten van allerley slagh versmoorden. Jae/ deese geheele Provintie, korts te vooren als Eeden, wierd plotslijck als tot een ziltige Wildernis.

in de Groeningensche Ommelanden. 1686.

't Hooge Land stond vier weecken langh bynae 6.; 't laege noch veel langer tusschen de 9. en 10. voeten hooghte onder water. Een ellendigh Schouwspel was 't/ te sien Huysen en Schueren verbroocken/ allerley tilbaere Goederen/ als Kisten/ Kassen/ Bedden/ en alles wat op 't water drijftigh is; oock doode Koeyen/ Ossen/ Paerden/ Schapen/ &c./ daer heenen drijven. Op ordre der Heeren Staten van Groeningen en Ommelanden hebben de Predicanten van yeder Dorp opgegeven de schaede in haere Parochie geschied/ voor soo veel uytgevorscht kon werden. Wy sullen/ om korter te sijn/ maer alleen die van elck Quartier in 't geheel t'samen treecken.

Lijst van de verdronckene Menschen; Geheel omverr' gesmeetene, en oock geruineerde Huysen; Doode Paerden en Koeyen.

I. *Hunsingo Quartier*;

33. Dorpen.

Menschen dood - - - -	640
Huysen gantsch wegh - -	286
—— Geruineert - - -	254
Paerden dood - - -	509
Koeyen, of jonge Beesten - -	2360

II. *Fivelinge Quartier*.

33. Dorpen.

Menschen dood - - - -	424
Huysen geheel wegh - - -	196
—— Geruineert - - -	323
Paerden dood - - -	792
Koeyen, of jonge Beesten - -	3682

III. *Wester Quartier*.

5. Dorpen.

Menschen dood - - -	40
Huysen geheel wegh - - -	7
—— Geruineert - - -	5
Paerden dood - - - -	5
Koeyen, of jonge Beesten - - -	81

IV. *Olde Ampt*.

12. Dorpen.

Menschen dood - - - -	481
Huysen, geheel wegh - -	161
—— Geruineert - - -	118
Paerden dood - - - -	337
Koeyen, of jonge Beesten - -	2680

V. *Gooreght*.

2. Dorpen.

Huysen geruineert - - -	29
Koeyen, of jonge Beesten, dood. -	49

in eene Som opgenomen.

Deese *Posten*, die van yeder soort by een getrocken, maecken t'saemen uyt:

	Menschen verdr.	Huysen geh. wegh.	Huysen geruineert.	Paerden dood.	Koeyen dood.
I.	640	286	254	509	2360
II.	424	196	323	792	3682
III.	40	7	5	5	81
IV.	481	161	118	337	2680
V.	-----	-----	29	-----	49
	1585	650	729	1643	8852

De Schapen en Varckens, welcker meenighte ontelbaer was, sijn niet opgegeven.

Dan

Waters-noden.

Sonderlinge en wonderlijcke Voorbeelden

Dan noch vind ick in den Brief / van een Predikant in deese Ommelanden aen my geschreeven / terwijl deese ellende noch duerde / eenige Dorpen / welcke op de Lijst / waer uyt wy de generaele Som van elck Quartier hebben t'saemgetrocken / niet uytgedruckt staen; en de schaede noch meer verswaeren souden. Die'er 't leven noch afgebraght hebben / sijn meest van alles beroofd. Ondertusschen heeft de Heere onse God / in dit swaere Oordeel / aen eenige noch blijcken sijner wonder-bewaeringh doen sien. De gedaghte Predikant heeft my geschreeven / dat te Leermens, een uyr gaens van sijn Dorp / ses of seven dagen nae deese Sondvloed / of eerste Inbreuck / een Kind noch levendigh is gevonden in een aengedreven Hutje / en daer uytgehaeld / 't welck door Joncker Alberda en noch een ander Heer ter gedagtenis werd opgevoed. Te Winschoten, in 't Old-Ampt, quam een kleyn Kind levendigh in de Wiegh aendobberen. Te Tjamsweer, de Plaets des gedaghten Leerraers / sijn van Meden, drie quartier uyrs van daer / op een hoop Stroo aen sijns Naebuers Huys koomen aendrijven Ype Doornbosch, met sijne Vrouw van 70. jaeren / een Maeghd van 18. / en een Jongen van 11. jaren. Van Lesdorp is Schipper Luytje op een stuck Dack ter selver plaets aengekomen. Met een stuck van een Huys quamen van Spijck af aendrijven ses persoonen: doch onderwegen vielen af / en verdroncken / een oude Vrouw / een Dienstmaeghd / en een Kind: d'andere drie stieten aen 't Huys van Otto Dirckfz, Onderlingh te Tjamsweer. Ook wierd voor gantsch gewis verhaeld / dat een Kind van Spijck op 't stuck van een Huys over d'Eems is gedreven tot in Embden; daer 't de Magistraet sou opgenoomen hebben / en doen opvoeden.

der Godlijcke bewaeringh

aen eenige soo oude als jonge persoonen.

Brand

By de schaede / veroorsaeckt door 't Water / sullen wy / volgens onse gewoone ordre / voegen de verwoestingen door Vyer. Den 11. Februarius O. S. / 's naghts ten 3. uyren / ontstond t'Amsterdam, aghter de Nieuwe Kerck, een felle brand / die eenige Huysen weghnam; insonderheyd de soo seer beroemde Druckery van de Heer Blaeu; waer door veele Schriften / Boecken / d'Atlas en andere Platen / sonderlinge rariteiten, &c. te niet gingen. De schaede / alleen dien Heer overkoomen / wierd begroot op meer dan een Ton Gouds.

Branden t'Amsterdam, en vernieling der beroemde Druckery van de Heer Blaeu, met d'Atlas platen, &c.

Den 23. April desselven jaers ontstond te Lignitz, in 't Huys eens Kleermaeckers / die Bruyloft hield / een grouwlijck Vyer; waer door 218. groote Huysen wierden vernield. De Wind sloegh de vlammen over de Stads Wal in de Voorstad; en verwoestte een groot deel der selve. Door een diergelijcke onheyl verloor de Lunenburghsche Berghstad Zelverfeld den 29. October over de 800. Huysen; nevens Kercken en Raedhuys. Duysburgh in November 80.

Grouwlijcke brand te Lignitz.

Te Zelverfeld.

Te Duysburgh.

In September Anno 1673. heeft 't Vyer te Londen verteerd over de 80. Gebouwen / en daer onder 't oude Parlaments-Huys. Stracks daer op noch 40.; en daer onder 't Admiraliteits-Huys. Den 3. May te Butzbach in der Wetterauw 140. Huysen.

Te Londen in Engeland.

Te Butzbach.

Den 9. April Anno 1674. N. S. / 's naghts ten 11. uyren / ontstond in de Keur-Bayersche Residentie-Stad Munchen, in 't afsijn des Keurvorsts / en als yeder in sijn eerste slaep lagh / een seer fellen brand / die een goed deel Huysen verteerde. Oock quam 't vyer in 't Pallays. Al de rariteiten en kostlijckheden gingen te niet; nevens de Hof-Capel, al d'Ornamenten en Reliquien. De Keurvorstin reddede sigh in haer' Onderrock. 't Vrouwentimmer ontblood bloot in haere Hembden. Ter nauwer nood wierd de Keur-

Te Munchen in Bayeren,

met 't uyterste gevaer der Keurvorstin en haer Vrouwentimmer; oock

Branden

Keur-Prins / ende Princes / de dood uyt de kaecken geruckt. Over de 20. persoonen quamen hier om 't leven; 60. waeren doodlijck verseerd. Tapitzeryen, Juweelen, en allerley kostlijckheden / wierden den roof der vlammen. De brand duerde tot den 10. in de Nacht. Dit uytsteeckend Gebouw was soo gantsch jammerlijck toegerigt / dat de Keurvorst / weer te Munchen gekoomen / sigh op 't eerste gesight niet kon onthouden van Traenen te storten. De schaede wierd begroot op vier Millioenen Gouds. Sand / Asch en Stof wierd door de Hof-Edele gesift / om soo veel van 't gesmolten Goud en Silver te versamelen als mogelijck was.

van de jonge Keur-Prins, &c.
De schaede aen 't Keurvorstlijck Pallays begroot op meer dan 4. Millioenen Gouds.
1674.

Brand te Parijs.

In Martius Anno 1675. ontstond te Parijs in 't Collegie Montaigu een vyer / waer door 8. Studenten, en voor 70000. Kroonen aen Boecken / behoorende aen verscheydene Boeckverkoopers / verbrand wierden. Soo hebben oock de vlammen den 3. Augustus een geheel Dorp / niet verr' van Hannover, door d'aghtloosheyd eens Backers / op twee Wooningen nae; den 5. September te Bergen in Henegouw 149.; te Northampton in Engelland, door een Vrouw die Loogh koockte / 700. Huysen vernield; waer van de schaede beliep 200000. ponden Sterlinghs. 't Steedje Altbergen is in de Nacht van den 27. October t'eenemael met de Kerck afgebrand.

By Hannover.
Te Northampton in Engelland. 1685.
T' Altbergen.

Den 15. Martius Anno 1676. geraeckte te Ham, of Han, in Picardyen, 't Huys van een voorname Vrouw in brand; en daer door oock de halve Stad / nevens de Kerck / tot Asch. De Stad Frederickshal in Noorwegen brandde soo geheel af / dat alleenlijck 4. Huysen en de Kerck bleven staen. In May wederom een diergelijcke Vyer-verwoestingh een groot deel der geweldige Stad Muscouw: waer in 5. weecken daer nae (den 12. Junius) 5000.; wederom nae weynige daegen 6000. Huysen / nevens 5. Czaarsche Cancelleryen; en veele Menschen haeren gantschen ondergangh bequamen. Deese onwaerdeerlijcke schaede was veroorsaeckt door Moordbranders. Eenige wierden op de daed gegrepen / en in 't vyer geworpen. Andere / gevangen genoomen / beleeden / van de Tattaren en Cosacken hier toe gekoght te sijn.

Te Ham, in Picardyen.
Te Frederickshal.
Afgrijslijck te Muscouw. 1676.

Den 5. Junius ontstond Brand te Londen in eens Olyslagers Huys / waer door over de 400.; in Augustus weer 20. Gebouwen te niet gingen. In de selve Maend te Quedlimburgh 60.; in Eysleben 150. Huysen. Den 28. November brandde de Stad Oedenburgh in Neder-Hongaryen geheel af; alleen 20. Wooningen uytgesonderd. Desgelijcks in 't volgende jaer 1677. 't Steedje Iserloh in Marcks-Land t'eenemael; behalven de groote Kerck / 't School / en noch een Huys. Dit onheyl was veroorsaeckt door eene Lieutenants-dienaer; die nae een Duyf schoot / sittende op een Stroo dack; 't welck daer door aengingh. Een stercke Wind dreef de vlammen geweldigh voort. Den 21. der selve Maend verloor de Stad Riga in Lijfland, door vyer-inleggingh eens Moordbranders /

Te Londen.
Quedlimburgh.
Eysleben.
Oedenburgh geheel.
Desgelijks Iserloh. 1677.
Te Riga in Lijfland.

260. der voornaemste Huysen; en daer in over de 20000. Lasten Rogge; 6000. Vaten met Lijnzaed; en meenighten van andere Koopmans-Waeren.

Ontrent deselve tijd wierden in Finland de Hoofdstad Wiburgh en de Stad Aboo (daer Koningin Christina van Sweeden een Gymnasium had doen opreghten) t'eenemael door 't vyer verdorven. Den 12. Augustus, 's voormiddaghs ten 9. uyren / brack te Rostock in eens Backers Huys een vyer uyt; 't welck soodanigh voort liep / dat alreeds 's middags ten 12. uyren de Catharinen-Kerck / 't Weeshuys; en ten 2. uyren 's naenuddaghs de geheele Oude Stad, behalven 30. of 40. Huysen / in d'asch lagh. Ten 3. uyren vloogen de woedende vlammen over de Gragt in de Nieuwe Stad; soo geswind / dat 's avonds een groot deel derselve vernietigd was. Binnen 36. uyren tijds waren 744. Huysen tot de grond toe afgebrand; 12. Kinderen; veel' andere persoonen om 't leven gekoomen. Boven maeten groot was de schaede aen Goederen.

Te Wiburgh in Finland, Aboo.
Grouwlijck, en seer snel voortvliegende te Rostock.

Anno 1678. in Junius verloor de Stad Tangermunde, in Nieuw-Marck, door Brand / behalven 't Raedhuys / 200. andere Huysen: de Stad Pozemisko in Polen drie-vierde-deelen der Huysen: waer by 60. Christenen en meer dan 100. Joden om 't leven quamen.

Te Tangermunde.

In Junius Anno 1679. schoot in 't seer schoone Dorp Wetteren (terwijl men te Gent, nae jaerlijcksche gewoonte / S. Jansvyeren aenstack) een Jongen na de Papegay. Hier door geraeckte een Huys in brand; en vervolgens 't geheele Dorp / nevens de Kerck / in d'asch. In 't voorige jaer had de Koningh van Franckrijck hier de Heer Beverningk, als Ambassadeur der Staten Generael, Audientie gegeven wegens den Vreede.

't Seer schoone Dorp Wetteren. 1679.

Den 4. Martius ontstond te Coppenhagen op de Slots-Holm by nagt brand in 't Huys van een rijck aensienlijck Man; 't welck te niet gingh met al den seer kostlijcken Huysraed en sonderlinge rariteiten: te gelijck ('t welck meest te beklagen was) de seer heerlijcke Bibliotheeck, onderscheyden in twee Classen. In d'eene waeren bynae al de Kronycken en Geschiedboecken / oyt in druck uytgekomen in de Deensche, Hooghduytsche, Nederlandsche en Latijnsche Talen. In d'andere de voortreflijckste en raerste Boecken in allerley Spraecken en Faculteiten, bevattende (deese alleen) over de 1000. Folianten. Deese Boeckery had behoord den geweesenen Deenschen Rijcks-Cancellier Greiffenfeld; van wien onder de Deensche Geschiedenissen is gehandeld / en sijnen rampsaligen val verhaeld.

Te Coppenhagen in 't Huys eens aensienlijcken rijcken Mans; met vernieling van al den kostlijken Huysraed; rariteiten, d uytsteeckende Bibliotheeck, welcke de geweesene Rijcks-Cancellier Greiffenfeld had behoord.

Den 19. 29. Julius 1680., 's naemiddaggs ten 1. uyr / ontstond te Passauw in eenen Nonnen-Klooster brand; welcke soodanigh voort liep / dat / eer 't noch 5. uyren was / 't eene Deel van deese seer beroemde Bisschoplijcke Residentie-Stad (verdeeld in Passauw, Innstad, en Ilstad) in d'Asch lagh; behalven alleen de S. Pauli Kerck / 't Ammunitie-Huys / vijf Wooningen / en een Schuer. Van de Vorst-

Afgrijslijck en seer jammerlijck te Passauw. 1680.

Branden Vorstlijcke Residentie bleef niet 't minste staen. Veerthien Nonnen waeren verbrand. De Cancellier Hildebrand moest sijne Vrouw en een Kind in 't vyer laeten verbranden; van al sijne Goederen en Rijckdommen kon hy niet meer dan eene Ducaet redden. Graef Kuhn kon'er niet eene Penningh af-brengen. 't Getal der verbrandde Huysen was over de 1000.: der om 't leven gekoomene Menschen over de 400.

Drontheim in Noorwegen binnen 12. uyren tijds geheel. 1681. Den 18. April Anno 1681., 's naghts ten 12. uyren, ontstond te Drontheim in Noorwegen een Brand, die soo geswind alles aenstack, dat deese vermaerde Stad in 12. uyren tijds geheel afbrandde, behalven eene Kerk, 't Amptmans Hof, en ontrent 30. of 40. geringe Huysjens; t'samen soo veel niet waerdigh, als een eenigh Koopmans Huys was geweest. In May trof 't selve ongeval Bille: daer in vier uyren tijds over de 600. Huysen wierden verteerd, en over de 200. Menschen om 't leven quaemen. Niets bleef'er staen, als 't Capucijner-Klooster. Rochlitz, in Meissen, van 600. Huysen, wierd door 't vyer tot de grond toe verteerd. De Voorstad van Reichenbach verloor 250.: Aboo in Finland al weer 900.; Koninghsee 180. Huysen. *Andere vreeslijcke Branden.*

Te Londen, daer de geheele Voorstad, de Wappingh, afbrand. Den 24. November, 's avonds ten 10. uyren, Anno 1682. geraeckte te Londen in Engelland, digt by de Catharinen-Kerck, eens Koopmans Huys in brand. De Wind dreef de Vlammen soodaenigh voort, dat de Wappingh, een Voorstad, meest van Zeevaerende Lieden bewoond, bynae gantsch te niet gingh. Tusschen de 900. en 1000. Huysen vervielen tot Puynhoopen: soo dat deese Plaets, een Engelsche Mijl langh, en een halve breed, te vooren dight betimmerd, nu een ellendige Steen en Aschhoop was geworden. Door een diergelijck onheyl gingh 't Steedje Swent, in Nieuw-Marck, daer de Keurvorst van Brandenburgh een Brugg' over den Eder had laeten slaen, t'eenemael te niet, behalven 't Slot en de Kerck. *Te Swent. 1682.*

Constantinopol. Muscouw. Calb. Nieuw-Marcket. Anno 1683. in 't eynd van Januarius sijn te Constantinopol 400.; in Muscouw eenige duysend; te Calb in Saxen, behalven de Schueren en Stallen; 90. Huysen: Nieuw-Market in Engelland half afgebrand: in May Anno 1684. de Stad Pettauw in Stiermarck geheel, behalven 't Slot, 't Dominicaner, en noch een Klooster. Den 8. Junius te Riga eenige honderden Huysen; te Hamburgh den 23. dito 214. De schaede wierd hier gereeckend op 2. Millioenen Rijcksdalers. *Pettauw. Riga, &c. 1683. 1684.*

Udem. 1685. Udem, een Steedje tusschen Cleef en Gulick, in April 1685. geheel, behalven een Huys en Schuer. Niets met allen kon gered werden. Al de Beesten, en ontrent 30. Menschen, verbrandden. D'overige, welcke sigh door een Poort meenden te salveeren, vonden deselve geheel in vlammen staen, en moest'er door heenen loopen. In May verloor Gardeleben 130. Huysen, met 't Raedhuys: Frauwenstad 300., met d'Euangelische en Roomsch-Catholijcke Kercken. Oud-Dresden in Augustus over de 300., met veele volle Schueren; nevens Kerck en Kerck-Thoornen. Skelditz, tusschen Leipzigh en Hal, binnen anderhalf uyr 132. Huysen, en 54. volgepropte Koorn-Schueren, den 3. September. *Frauwenstad. Oud-Dresden. Branden. Skelditz.*

Gera in Voigtland. 1686. Anno 1686. den 20. Martius, 's middaghs ten 1. uyr, ontstond te Gera in Voightland op de Houtmarkt in eens Backers Huys een Brand, die soo plotslijck voortliep, dat binnen weynige uyren 350. der schoonste Burgers Huysen, behalven de Schueren en Stallen, tot Asch vervielen. Met den aenvangh van April brandden te Griecks-Weissenburgh door Blixem eenige duysenden Gebouwen af. Den 8. Junius nam 't Vyer te Stockholm over de 2000. Huysen wegh; met veele Menschen en Beesten. In Bautzen binnen twee uyren 200.; nevens de seer schoone Kerck der Roomsch-gesinde. Te Bergen in Noorwegen den 27. September ontrent 800.; waer onder meer dan 300. Capitale Gebouwen; nae den laetsten brand van Steen opgeregt. Den 16. Januarius trof dit onheyl 't seer schoone Logement des Lords Montagu van Brougton; die sigh doemaels met sijne Gemalin in Franckrijck bevond. De brand wierd veroorsaeckt door d'agteloosheyd van eenige sijner Huysbediende, die eene der Kameren met een vyer van Koolen hadden willen verwarmen. Veele groote Kassen met Silverwerk, en 33. Korven met Silvere Servisen; veel uytsteeckende Schilderyen, verwonderlijck-kostlijcken Huysraed, gingh alles te niet. De schaede wierd begroot op 500000. ponden Sterlinghs. *Griecks-Weissenburgh. Stockholm. Bergen in Henegouw. Onwaerdeerlijcke schaede in 't Logement des Lords Montagu.*

Grouwlijcken brand te Constantinopol. 1687. In Februarius Anno 1687. quam Brand in een Huys te Constantinopol. Sulcker wijs liep de blam voort, dat in weynigh tijds 6000. Huysen daer door in d'Asch vielen. Den 21. Martius by nagt quam 't vyer in een Nonnen-Klooster te Gent in Vlaenderen; 't welck gantsch vernield wierd. De Nonnen waeren alleenlijck besorght, om haere Goederen te bergen; vergaten onderwijl de Dochters, welcke by haer in de kost gingen (26. in getal) op te wecken; waer door 22. der selve in haere bedden verstickten, of op andere wijsen omquaemen. De 4. overige, die sigh door een Venster wilden salveeren, en daer uyt sprongen, braecken armen en beenen; stierven oock eenige uyren daer nae in groote smerten. *In een Nonnen-Klooster te Gent, ellendigh doodlijck.*

Grouwlijcke Aerdbevingh te Rimini in 't Anconer Marck; met een gantsche verniening veeler Kercken, meest al de Huysen; en veele Menschen. 1672. Wy komen nu tot d'Aerdbevingen; welcker eene Anno 1672. op Witten Donderdagh de Stad Rimini in 't Anoner Marck seer gevaerlijck deed schudden. De toeloop des volcks in de Kercken was seer groot; maer oock vonden meenighten van menschen onder d'invallen der selve haere begraefnis. In een oogenblick laegen ter neer de Dom, de S. Agnes, S. Apollonie, S. Maria della Goma, S. Innocentii, S. Bartholomæi, S. Maria della Colonna, en meer andere Kercken; alle tot de grond toe; desgelijcks 't heerlijck Pallays, en een groote veelheyd van Huysen. Vermits nu deese Aerdschuddingh noch twee daegen aenhield, soo wierd voorts alles verwoest. 't Getal der doodgeblevene was over de 700.; der verseerde,

Aerdbevingen.

van welcke veele stierven / noch vry meer.

't Eyland Stanchio, eene der Grieckfche.

't Eyland Stanchio, eene der Grieckſche, van 60. Mylen in de rondte / seer vrughtbaer van Oly / Corinthen / en meenigerley Aerdgewassen / oock seer Volck- en Veerijck / wierd sulcker wijs geschuddet / dat niet alleen al de Gebouwen ter neervielen; maer oock niemand de voet kon vast setten / noch sigh aen een verseeckerde plaets wist te verboegen. Elck moest blijven staen daer hy stond; en verwaghten / wat God sou gelieven te geven. Haest deed d'Aerde sigh hier en gintsch op / met uytwerpingh van vyervlammen en Steenen. Doe rees een Watervloed; welcke wel 't vyer dempte / maer in een oogenblick 't gantsche Land overstroomde / en allenxen deed neersincken; soo dat men binnen weynige dagen niet anders dan de Spitsen der Thoornen kon sien. Al d'Ingeseetene verlooren hier ellendigh haer leven; behalven eenige weynige / welcke juyst doemaels met eenige Scheepjens in de Haven laegen; en wegens tegenwind en Stroom niet wegh geraecken konden / voor dat dit gantsche Eyland overstroomd en versoncken was.

door een Aerdbevingh op een wonderbaere wijs, met alles wat 'er op was, versoncken.

Geweldige verwoestingh in d'*Archipel*.

Geweldigh-groote schaede is oock geschied in al d'Eylanden van d'Archipel; in Tenedos d'alderswaerste; daer Kercken / Thoornen / en Huysen ter aerden vielen.

Afgrijslijcke Aerdbevingh in *Amboina* 1674.

Grouwlijck was d'Aerdbevingh in Amboina, welcke op den 17. Februarius Anno 1674. trof de Landen van Latimar, Hitoe, Missatello, Boero, Manipa, Ambleu, en veel andere; insonderheyd de twee eerstgenoemde. De schuddingh was soo verschrickelijck / dat men den jonghsten dagh te gemoet sagh. De Klocken op 't Kasteel Victoria luyden van selfs. De by malkander staende Lieden vielen d'een tegens d'ander aen. 't Water liep over 't Land heenen; en in een oogenblick was 't weer wegh. De Bergen / of Rotsen / op Hitoe scheurden in stucken; en dit veroorsaeckte / dat men een geluyd hoorde als van Canon-schooten.

met veelerley daer by gaende

Van de Chineesche Woningen storten'er 75. ter neer; waer onder 79. Menschen dood bleven / behalven de swaerlijck verseerde. In 't uytgraven vond men een Chineesch Kind noch levendigh aen de borst sijner versmoorde Moeder. Op de Kust van Hitoe had men korts voor den aenvangh der Aerdbevingh in de Lught gesien twee Streecken / ontrent anderhalf El breed. Doe nu deselve hier op volgde / quam een verschricklycke Zeebergh met een groot gedruys van onder de grond oprijsen; en verdeelde sigh in drie deelen; de twee over 't Land; weghsleepende alle Boomen / Huysen en Menschen: de derde stortte in de Zee. In deese Aerdschuddingh sijn om 't leven gekoomen 2322. Menschen; daer onder 31. Europianen.

soo boven maeten vreeslijcke

Een Kind / maer een Maend oud / uyt de Negory Wassela, wierd / drie dagen nae dit onheyl / in een Boom noch levendigh gevonden. Op 't Land Hitoe, aen de Noort-west-sijde / was 't Water gesteygerd tot aen de Toppen der hooghste Bergen; of / ter hooghte van 50. en 60. Vademen. 't Geboomte tusschen Hila en Lima, met al de jonge Nagel-bosschen / wierden vernield. 't Land van Oud-Lebelehi versonck ter breedte van een Musquet-schoot.

als gantsch wonderbaere

't Water / 't welck deese Landen had overloopen / was seer stinckend; en soo vuyl / dat de Menschen / die'er in gelegen hadden / als uyt de Modder gehaeld scheenen. Twee of driemael liep 't op en af; met sulck een snelheyd / dat men'er geen oogh op kon houden. D'eerste Baer quam saghtjens aen; de tweede wierp alles om verr'; de derde spoelden 't wegh. De Visschen / op 't Land geworpen / waeren t'eenemael smaeckloos; en konden

niet

Aerdbevingen.

niet gegeeten werden. Den 6. May quam weer een seer groote schuddingh. Daer op sagh men 's avonds / onder een swaere Plasregen / een groot vyer; beneden smal / boven breed; 't welck t'elckens met den regen ophield / en met den Regen weer quam. Te vooren had men daer ontrent verscheydene Vyeren uyt de Lugt sien vallen; in de gestalte van eens Menschen Hoofd; of Draeckswijs / of als Fackelen. De Rivier by 't Fort Amsterdam, en op Ceyt, was door 't afvallen der Bergen onbevaerbaer geworden.

en verbaesende seldsaemheden.

Den grooten hoogen Bergh Gammacnara by Tarnate (eene der Moluckische Eylanden in Oost-Indien, springd in de Lught op. 1673.

Op Sondagh avond den 20. May Anno 1673. sprongh den grooten / hoogen Bergh Gammacnara, 13. Mijlen van Ternate (eene der Moluckische in Oost-Indien) meerendeel in de Lught. 's Anderendaeghs (Pinxter-dagh) wierd het selfs te Tarnate soo duyster / dat men bynae geen Menschen kon onderkennen / door 't Stof en d'Asch des gemelden Berghs. Geen geringe Aerdbebingh was 'er onder. D'Aerdbodem / soo op Tarnate, als op Manado, Chiaw, jae tot aen Mandanauw toe / wel honderd Mijlen van Tarnate, en wie weet hoe veel verder / wierd met asch bedeckt / ter dickte van een voet. Ongelooflijck veel asch viel oock in de Zee; waer door een Fluyt-Schipje / gaende nae / en keerende weer van Manado, verscheydene maelen door d'Asch soodaenigh wierd opgehouden / dat het niet voort kon geraecken. Aen de voet van Gammacnara sijn eenige Huysen door de swaerte der Asch ter neer gestort. Daer op volghde den 12. Augustus, 's avonds by elf uyren / op Tarnate schielijk een Aerdbevingh / soo geweldigh / dat de Tarnatische Bergh van onder tot boven opscheurde. Des Koninghs Steene Huysen vielen ter neer; desgelijcks veele Pan-daecken / en Mueren. Sulcker wijs wierd de Zee beweeghd / dat de Scheepen / daer op de Reede leggende / staet maeckten / van te sullen sincken. Deese Schuddingen duerden tot op den 1. September; wanneer de Heer Præsident en Raed Cornelis Franck op Tarnate sijnen Brief met dit berigt aen den Heer W. Maetsuycker en den Raed in Banda eyndighde.

Wonderen daer bygaende; meer als 100. Mijlen verr'.

en geweldigen Aerdbevingen.

Aerdbevingh t'Eger, in Oostenrijcks-Hongaryen, seer seldsaem. 1675.

Den 12. Januarius Anno 1675., 's morgens ten 4. uyren / geboelde men t'Eger, in Oostenrijcks-Hongaryen, een ongewoone Aerdbebingh / met twee seer felle stooten / waer door alle Menschen uyt haeren slaep ontwaeckten. T'elckens op den derden dagh quam deese Aerdkoorts weer / even als een derdedaeghsche Koorts by de Menschen. Den 16. / 's avonds ten 9. uyren / wierd alles plotslijck seer light; en den gantschen Berg by de Stad scheen sigh te beweegen: ook hoorde men dien naght sulck een grouwlijck geruysch en gehuyl onder d'Aerde / dat yeder daer van verschrickte.

T'Erla; oock in Oostenrijcks-Hongaryen. 1676.

Anno 1676. den 22. Martius geboelde men t'Erla, oock in Oostenrijcks-Hongaryen, sulck een stercke Aerdschuddingh / dat een Bolwerck der Stad om verr' viel; en d'aerde daer rondom / ter lenghte van een gantsche Mijl weeghs / diep neersonck.

Te Blois

Den 22. April Anno 1678. ontstond te Blois in Franckrijck sulck een geweldige Aerdbevingh / dat de Hoofdkerck aldaer / de schoonste in 't geheele Land / soo diep in d'aerde versonck / dat alleen 't spits des Choors kon gesien werden. Noch yets van 't Choor was blijven staen. Door den verbaerlijcken Hagel wierden 8. of 9. Dorpen verdorven.

Aerdbevingen. in Franckrijck.

Aerdbevingh te Metz, Nancy, Barleduc, Parijs, Champagne, 't Franche Comté, &c. 1682.

In 't midden der May-maend Anno 1682. 's morgens ten 2. uyren / geboelde men te Metz, Nancy, Barleduc, en 't omgelegene Gewest / soo in Lotharingen als Franckrijck, een swaere Aerdbebingh. Te Remiremont gingen 40. Huysen te niet; en de Kerck was seer beschaedighd. Desgelijcks had men te Parijs tusschen den 11. en 12. May een geweldige grond-beweegingh; welcke men oock gewaer wierd te Troyes, Auxerre, en in Provencen: aldersweerst in Champagne; insonderheyd in 't Gewest van Sens, Langres, Chaumont, en over de 30. Mijlen in de rondte. Noch in de Huysen / noch op de Straten / kon men sigh over eynd houden; gaen noch staen; maer noodwendigh moest men ter aerden vallen. In 't eynd deeser Maend trof dit onheyl oock Vesoul in Burgundien, of 't Franche Comté, en d'omgelegene Landstreeck. Te Luxeul wierden twee Huysen van haere plaets verset; een ander geheel over hoop geworpen. Veele Menschen en Beesten verlooren 't leven.

Grouwlijck-verwoestende Aerdbevingh te Malaga in 't Spaensch Koninghrijck Granada, en daer rondom;

In 't selve jaer den 9 October moest Malaga, de vermaerde groote Koopstad in 't Spaensche Koninghrijck Granada, een groote verwoestingh uytstaen. De swaere Mueren aen de sijde der Haven wierden door een Aerdbebingh / met Bolwercken / Choornen / en Fortificatien, ter neer gesmeeten. Van de 4284. Huysen / waer uyt deese Stad bestond / wierden 1057. gantsch ter neer geworpen; 1259. soodaenigh toegesteld / datse onbewoonbaer waeren. Kercken en Pallaysen vielen om verr': 15. Monicken en Nonnen-Kloosters waeren gantsch vernield. In dat van S. Franciscus bleef d'eene Steen niet op d'andere. Vier Hospitalen, een Collegie, 't Aertsbisschoplijck Pallays / en veel andere gingen te niet. In de Voorstad Los Percholez wierden 225. Huysen verwoest tot de grond toe; t'samen met die in de Stad 1282.; behalven noch de seer verbroockene. Rondom Malaga geschiedde desgelijcks. Op verscheydene Plaetsen opende sigh d'aerde / en gaf sulck een overvloed van Water uyt / dat veele Dorpen ondervloeyden. Een grooten swaeren Bergh wierd van sijne plaets verset te Pizarre, 4. Mijlen van Malaga. T'Alhavrin de la Torre, 2. Mijlen van de meergemelde Stad Malaga, opende sigh de Stadsmuer ter breedte van vier voeten; doch sloot sigh weer t'saemen. In andere Steeden en Plaetsen hier rondom vielen oock meenighte van Huysen ter neer. In de Stad Veles-Malaga opende sigh d'aerde; en deed de Rivier / die'er voorby loopt / soo vreeslijck hoogh opswellen / en sigh beweegen met verbaerlijcke opbruysingen / dat 't water ter hooghte van 10. Piecken boven sommige Huysen op-

vergeselschapt met seer vreeslijcke seldsaemheden.

Aerdbevingen.

opspronghsh; en weer neervallende/ een groot deel der selve ter grond toe neer wierp. 't Getal der Menschen onder d'Invallen gesneuveld/ was seer groot.

Swaere Aerdbevinghe te Napels,

In April 1687. is de Stad Machat, gelegen aen d'Indiaensche en Persiaensche Grenssen/ door een Aerdbevingh bynae t'eenemael te grond gegaen. In de selve Maend/ op S. Marci dagh/ 's avonds tusschen 5. en 6. uyren/ ontstond in de Stad Napels een verbaerlijcke Aerdbevingh; waer door verscheydene Kercken wierden beschaedighd; veele Huysen over hoop vielen; eenige Geestlijcke en Adelijcke persoonen om 't leven quamen. Deese beweegungh streckte sigh eenige Mijlen weghs uyt. Men hield het daer voor/ datse was veroorsaeckt van de Bergh Vesuvius, wijlse sigh daer ontrent alderverschriklijckst had getoond; oock de genoemde Bergh eenige daegen nae malkander veel Assch/ gloeyende Steenen en Vyer/ nevens een groote meenighte swavelaghtige Materie had uytgeworpen.

veroorsaeckt door den Bergh Vesuvius. 1687.

Andere Aerdbevingh in Italien, met verwoestingh der heerlijckheyd Pisticcio. 1688.

In Januarius Anno 1688. is de Heerlijckheyd Pisticcio in Italien (waer in ontrent 800. Woonhuysen stonden) door een Aerdbeving binnen drie uyren tijds soodanigh verwoest/ dat'er niet meer dan 30. Huysen bleven staen. Over de 2000. Menschen waren om 't leven gekomen. Marquis de Cama, Heer deeses Lands/ leed hier door groote schaede aen sijn' Inkoomsten. In even deselve Maend ontstond in 't Koninghrijck Napels, rondom den Bergh Vesuvius, een vreeslijck Onweer en swaeren regen; waer by oock de genoemde Bergh uytwierp een groote meenighte siedend-heet Water/ vermenghd met Swavel en Peck. Al de Velden rondom deesen Vulcaen, of Brandbergh/ wierden'er van overstroomd. Onder d'aerde hoorde men een groot getier; en daer op volghde een stercke Aerdschuddingh.

De Vesuvius rumoerd weer verschricklijck.

Te Smyrna.

In Augustus ontrent de middagh gevoeldemen te Smyrna een hevige Aerdbevingh/ waer door een groot deel der Stad beschaedighd wierd. Drie uyren daer nae borst in de vervallene Huysen een Vyer uyt/ vliegende over de Fransche Wegh in de Stad; waer op weer een Aerdbevingh volghde; soo dat een seer aenmercklijck gedeelte van Smyrna over hoop lagh.

Verderflijck onheyl, de Stad Lima in Zuyd-America door Aerdbevingh overkomen.

Grouwlijck was 't Onheyl/ 't welck op Maendagh den 10. October d'Aertsbisschoplijcke Stad Lima in Zuyd-America, de voornaemste van 't Landschap Peru, overquam/ 's morgens ontrent ten half-vijf uyren: wanneer een grouwlijcke Aerdbevingh al d'Inwooners haeren gantschen ondergangh deed vreesen; en men niet anders dan Misericordia op de Straten hoorde roepen/ wijl niemand in sijn Huys dorfde blijven. Schoon deese schuddingh niet langer dan een Minut duerde/ soo beefden echter in de laetste stoot al de Gebouwen/ welcker eenige van uyt de grond wierden omgekeerd. 't Volck deed niet anders dan Biechten en Communiceeren. Een ses uyren quam noch een stoot; vreeslijcker en langhdueriger als de voorige:

Seer ellendige verwoestingh.

waer door alles soodanigh wierd verwoest/ dat noch binnen noch buyten de Stad eenige Wooningh/ om sigh daer in te mogen onthouden; eenige Kerck of Capel, om den Godsdienst daer in te verrighten/ overgebleven was. Al de Mueren waeren gespleeten/ verbroocken; d'Altaren om verr' gevallen; de Cieraden vernietighd. Aght Kercken laegen ter neer; desgelijcks meenigten van Monicken en Nonnen-Kloosteren. Over de 1000. Menschen hadden 't leven verloren. Veele Mijlen weghs had d'Aerdbodem hier en gintsch groote kloven en openingen bekoomen.

Bloedteekenen.

Aen Bloedteeckenen heeft het al mee niet ontbroocken. Wy sullen echter maer alleen twee of drie Voorbeelden voorstellen.

Bloedteekenen.

In een Dorp/ niet verr' van Dresden, by een Linnen-Weber/ hebben Anno 1672. in de Pinxter-daegen de Tafel/ Bancken/ en de Weef-stoel sulck een meenighte van bloed uytgedruppeld/ dat het over de Vloer heenen liep. Men sie hier van Theatr. Europ. Tom. XI. fol. 333. 't Selve geschiedde te Plauwen in Voigtland, ten Huyse van Leonhard Weickerlin (Werckerlin), in de Jodenstraet. De Heer Johan Frederick Braun, Raedts-Cameraer, getuyghde/ dat hy/ in 't gedagte Huys geroepen sijnde/ van de Huysgenooten/ en andere daer tegenwoordigh sijnde persoonen verstond/ ten deelen oock selfs gesien heeft/ dat uyt de Muer/ dight by den Oven/ veel bloed droop; eerst met kleyne druppeltjens; doch die allenxen grooter/ en volkomene neer-sijpelende druppelen wierden. Uyt de Vloer-plancken vloeyde 't bloed in meenighte: desgelijcks uyt Bancken/ Stoelen/ dorre Stocken; selfs uyt een Schrijf-Ley. Met een doeck/ of pappier/ afgewischt sijnde/ konnen'er niet anders als waeraghtigh bloed aen sien. 't Gereght quam dit alles besightigen/ en nauwer ondersoecken. De Schrijf-Ley/ en eenige pappieren/ waer mee men 't bloed had afgewischt/ wierden van de Heeren/ ter gedaghtenis/ en aenmaeningh tot boete/ mee op 't Stadhuys genomen. Deselve Schrijver getuyghd dit.

Bloed in meenighte gedruppeld uyt Tafels, Stoelen, Bancken, Vloerplancken, &c. in een Dorp by Dresden en te Plauwen in Voigtland. 1672.

Te Schreditz in Meissen heeft 't Kind van Hans Kurthen, oud 15. Maenden/ seven dagen langh gelijck als natuerlijck bloed geweend: de bloedige tranen over de wangen heenen rollende; oock daer aen klevende/ als menseniet af wischte. Dien geheele tijd lang was 't Kind frisch: maer als 't weer reghte tranen weende/ wierd het sieck.

Een kleyn Kind weend bloedige Tranen, seven dagen langh in Meissen.

By 't Klooster Leibus in Marckbrandenburgh vertoonde sigh in de Maend May een Poel/ of Meirtje/ als enckel bloed.

Ander bloedteecken. 1675.

Nu oock wat van Misgeboorten. In Croatien heeft een Boerin Anno 1672. een Kind ter Weereld gebraght sonder Mond of Neus: met alleen een Oogh in 't Voorhoofd. Aen de Borst hingen gelijk als twee Trommelen van vleesch.

Seldsame Misgeboorte in Croatien. 1672.

In October Anno 1676. quam t'Auch in Gasconje dood ter weereld een Kneghtje met seven Hoofden/ alle op een ligchaem. Ee-

Een Kneghtje met 7. hoofden in Vrankrijk.

ne

Mis-schepsesen. ne deeser Hoof den was boven maten schoon van gedaente.

By Heydelbergh. 1681. Seeckere Vrouw / 2. Mijlen van Heydelbergh, verloste Anno 1681. van een seldsaem Wanschepsel. 't Had op 't Hoofd het Turcksche Wapen / in de borst van een halve Maen; nevens een Huyf / als de Neurenberger Vrouwen dragen. 't Wierd aen 't Hof te sien gebraght; en 't Lijck van de Doctoren geanatomiseert.

Te Rotterdam. In 't selve jaer wierd te Rotterdam een Kind gebaerd met Hoornen op 't Hoofd / en Ooren als die van een Conijn. 't Was een Tweeling. D' andere Vrugt was welgesteld; doch beyde warense dood. Grouwlijcker was de Miggeboorte / welcke den 12. October

Vreeslijck te Nierstein. te Nierstein wierd voortgebraght van eens Schippers Vrouw. 't Had een groote Hondgkop: verschricklijck-groote oogen / een seer wyde mond; de kin als van een Kickvorsch; dicke tongh / de mond uythangende: aghter den hals een Uytwas van vleesch; korte armen; aen de regterhand Leeuwen-klauwen; aen de lincker een vleesschigh uytwas; en geen voeten.

In den Haegh. In November verloste een Vrouw in den Haegh van twee doode Kinderen. 't Hoofd van 't een was als dat van een Kalf.

Seer verwonderlijcke Misgeboorte by Brugge. In Junius Anno 1682. bragt sekere Vrouw in een Dorp dight by Brugge twee aen een gewassene Kinderen ter weereld. 't Hoofd van 't eene stond om hoogh; dat van 't andere aen de voeten van dit; soo dat 't eene met 't hoofd opwaerts / 't andere met de voeten om hoogh stond. 't Waren twee frissche gesonde Kinderen / aen een gegroeyd. Men braght haer nae Brussel. Veele Doctoren en Chirurgijns voegden'er sigh by / om dit Wonder t'aenschouwen; en te beraedslaen over een middel / hoe men haer van malkander sou moogen scheyden / om haer by 't leven te behouden; doch al haer' overleggingen waren vrughtloos. Alsse ses weecken langh de Menschen tot een verwonderlijck Schouwspel hadden gediend / stiervense den 27. Julius beyde te gelijck in een selve oogenblick / binnen de gemelde Stad Brussel. (Sijnde Tweelingen, beyde levendigh, en beraedslaeging der Doctoren. 1682.)

Allerley Vreemdighed.

Monster-Kalveren van een Koe by Hannover. In 't Gebied van Hannover wierp een Koe twee Kalveren. 't Eene had 't Hoofd van een Turck, en was aen d'eene sijde geteeckend met een Turksche Sabel. 't Hoofd van 't ander was als dat van een opgesmuckte Vrouwspersoon / met afhangende quassen aen beyde d ooren. Niet sonder groote ontsettingh wierd dit van meenighten Menschen aenschouwd.

Grouwlijke meenighte van Sprinckhanen te Parijs. 1673. Wy sullen eyndigen met eenige andere Vreemdigheden. Den 6. Augustus Anno 1673. 's avonds tusschen 10. en 11. uyren / onder een groote Stormwind / wierden te Parijs sulk een geweldige veelheyd van Sprinkhanen aengevoerd / dat d'aerdbodem daer van bedeckt was ter hooghte van drie vingeren. Sy maeckten een wonderlijck gesuys; en dit duerde ontrent anderhalf uyr.

Wonderlijcke Monster-Visch in Duyns gevangen. 1673. In September des selven jaers wierd in Duyns, onder Engelland, by een swaere Stormwind een seldsaeme Visch gevangen. De gedaente was als die van een Schildpad. Onder aen den buyck saghmen twee voeten / voorsien met Teeen: op den rugh twee Vinnen / gelijck als handen. 't Hoofd was een half Menschen-hoofd gelijck. Dit Wonder-Monster stierf stracks nae dat het gevangen was.

Seldsame Donder in Lunenburland, by 't Slot Luchouw. 1671. Wy treeden hier een paer jaren te rugg'; en alhoewel dit Geval onder d'Onweeren sou behooren / soo hebben wy 't liever hier onder de sonderlinge Vreemdigheden willen plaetsen. In Junius Anno 1671. wierd in Lunenburgerland, by 't Slot Luchouw en daer ontrent / den klaren Hemel plotsslijck met dicke Wolcken overtrocken. Een hebige

Allerley Vreemdighed.

Onder meer andere aenmerck-lijkheden, wierd een jonge Dochter van 15. jaren in haers Moeders huys van de Blixem getroffen; en desselven verwonderlijcke uytwercksselen aen haer Lighchaem.

Werbelwind blies verbaerlijck uyt 't Zuyden; waer door oock de Vogelen uyt de lught op de Daecken en ter aerden neer gesmeeten wierden. Ondertusschen hoordemen een Slagh / als van een springende Buyskruyd-Mijn; en te gelijck saghmen een glantsch / als of 't geheele Vleck in brand had gestaen. Voorts ontstond een swaren roock / die seer leelijck nae Swabel stonck. Deese damp had 't Huys van een eerlijcke Vrouw soodanigh verbuld / dat de daer in sijnde Lieden malkander niet konden sien. Aen veelerley plaetsen wierd dit Huys van de Blixem getroffen. Hier was 't hout van een gekloofd; daer gelijck als doorbrand; gantsch seldsaem geteekend; en evenwel ontstond'er geen brand van. De Dochter der Huyswaerdin / oud vijfthien jaren / was in de Keucken / geheel in onmaght / ter aerden gevallen; en wijl men geen aght op haer nam / bleeffse anderhalf uyr tijds in deesen staet leggen. Eyndlijck quam'er 't Huysgesin by; en vermits men geen levens-teekenen aen haer bemerkte / soo wierdse gehandeld als een Lijck. Sy had een Rijgh-lijf aen / geweest van een ligt-blauwe verwe / of bleu mourant; doch was nu light-geel / of feulie mort. Wijlse eenighsins weer bequam / soo leyddemen haer te bed; en de Doctor deeser Plaets wierd'er bygehaeld. In 't besightigen vond hy d'eene geheele borst gantsch rood / met eenige daer onder vermenghde swartheyd / als offe door Buskruyd waere beschaedighd geworden. Onder de borst sagh men eenige bruyne streepen / gaende in de lenghte schuyns over den buyck / tot aen de Schaemte / daer d'eynden der Linien gelijck als t'saemen liepen. Van hier af gingen weer andere streecken / soo breed als een vinger benedenwaerts over de lincker Dgie tot onder aen de voet / en eyndighden by de hielen. De Medicus gaf haer een Watertje in / 't welck men gebruyckt tegens de Beroerdheyd / of Apoplexie. Hier door quamse weer tot haer selven. Eenige stellen voor gewis / dat de persoonen / van den Blixem getroffen / ofterstond sterven / of / indien niet voor altijd / immers voor een deel weecken / jae maenden / in de sinnen gekrenckt blijven; doch hier bevond men 't tegendeel; wijl deese jonge Dochter haer volle verstand behield; noch langh in 't leven bleef / en nergens anders over klaegde / als over de hitte en pijn aen de gebrande of beleedighde Leeden. Sy wierd weer geneesen; evenwel behieldse dit / datse / soo dickmael een Donder-Onweer voor handen was / groote smerten aen 't gedaghte van den Blixem soo seldsaem gestreepte been / &c. gevoelde. Wy hebben yets voorby gegaen om der eerbaerheyd wil. Sie hier van Ephem. Nat. cur. Ann. 3. Observ. 128. pag. 344.; daer oock de Doctor werd genoemd / welcke haere geneesingh heeft bevorderd: Joachimi Winteri Epist. &c.

Wierd geneesen; maer een sonderlinge overgeblevene vreemdigheyd behieldse, t'elckens als een Donder-Onweer sou ontstaen.

Grouwlijcke Mist t'*Amsterdam*, *Haerlem*, &c. op den middagh. 1674.

Den 10. December Anno 1674., ontrent de middagh / viel t'Amsterdam, (gelijck oock in verscheydene andere omgelegene Orden) sulck een dicke duystere Mist / dat men sonder Lantaernen niet over de Straten kon gaen. Veel' uytgegaene persoonen / weer nae Huys willende / vielen in de Burghwallen / en verdronckten. Te Haerlem, en anderweegen / geschiedde desgelijcks. In even dit jaer was te Constantinopol, twee daegen aghter een / de Lught sulcker wijs verduysterd / dat men geen Light kon verneemen. Derhalven d'Inwooners gedwongen waeren / in haere Huysen en Winckelen geduerigh Kaerssen te branden.

Twee daegen duysternis te *Constantinopol*.

Geweldige Muysen-plaegh in *Oost-Friesland*, &c. 1675.

In Oost-Friesland; oock in 't Oldenburgsche, lieten sigh sien een ontelbaere meenigte ongewoon-groote Muysen / van allerley verwen. Verslonden al de Koornvrughten op d'Ackers. Beeten d'Ayren van de Halmen af / en sleeptense in haere Nesten. In 't omgraven der Aerde vond men de Granen in sulck een veelheyd / dat mense by hal'de Hoeden vol daer uyt kon haelen.

Ellendigh ongeluck t'*Yperen*, in *Vlaenderen*, door opspringingh van Buskruyd in een Kelder.

T'Yperen, of Iperen, in Vlaenderen, had een voornaem Koopman een goed deel Buskruyd in een verwelfde Kelder leggen. Door onvoorsightigheyd geraeckte eenigh Vyer daer by; waer door niet alleen dit Huys in de lught opvloogh; maer oock noch veel andere seer beschaedighd wierden. Meer dan 200. Menschen verlooren hier 't leven; behalven de seer sware en oock mindere Verseerde. By dit ellendigh onheyl was dit noch verwonderlijck / dat een aensienlijck Burger / over de Straet gaende / door de geweldige slagh in een Kelder wierd neergeworpen; daer hy een tijd langh gantsch bedwelmd bleef leggen. Weer tot sigh selven gekoomen / bevond hy sigh t'eenemael onbeleedighd / en gingh / ten vollen frisch / nae sijn Huys.

Wonder-bewaeringh.

Vier Wortelen, in *Engelland* gewassen, t'*Amsterdam* getoond.

In October 1676. wierden t'Amsterdam getoond vier Wortelen / in Engelland gewassen. De twee grootste waren als Man en Wijf / natuerlijcker wijs voorsien met hoofd / mond / neus / ooren / handen / voeten / hayr / baerd / en voorts alles wat tot een volkoomen menschlijck ligchaem behoord. De twee andere representeerden twee Kinderen / Soon en Dochter; alle ongemeen-wel geproportioneert. Van alle omgelegene Orden quamen de Menschen toevloepen / om dit Natuerwonder te sien: indien 'er anders geen Menschlijcke konst bygekomen is; gelijck al dickmael ontrent de Mandragora en andere Wortelen geschied. Ondertusschen speeld oock de Natuer ontrent Figueren en gestalten in Steenen / Boomen / Bladeren / Wortelen / Bloemen / &c. seer seldsaem: waer van wy selfs een onbedrieglijck Voorbeeld in onsen Hof hebben gehad.

Natuerlijck gelijck sijnde Man en Vrouw, Soon en Dochter. 1676.

Gantsch seldsaem Gevecht van honderd-duysenden vreemde

Een seer verwonderlijcke saeck heeft sigh toegedraegen tusschen Dole en Salins, in 't Graefschap Burgundien, den 26. Januarius. 's Voormiddaghs ontrent ten 9. uyren lieten sigh soo veel honderd-duysenden Vogelen sien / dat'er de Lught van verduysterd wierd. 't Scheen / datse malkander hier bescheyden hadden / om te veghten. Deese bynae twee uyren langh d'een onder d'ander hadden omgevloogen / verdeeldense sigh / even als of

een

Allerley Vreemdighed.

Vogelen tusschen *Dole* en *Salins* in *Burgundien*; 1676.

van welcke ontelbaere meenigten dood of doodlijck verseerd ter aerden neervielen, ter lenghte van meer dan 500. schreeden weghs, op hoopen leggende: met de beschrijving haerer gestalte.

een twist onder haer was ontstaen/ in twee parthyen. Gaven vervolgens 't teecken des aenvals met een vreeslijck gekrasch en geschreeuw; gehoord van bynae alle menschen in deese Landstreeck. Daer op stormdense tegens malkander aen/ even gelijck twee vyandlijcke Krijghs-heyren. Maeckten den aenvangh met Schermutseeren/ maer daer nae begon de Stryd met een seer felle woede. Veele duysenden vielen op d'aerde neer; ten deelen dood/ ten deelen half dood; bloedigh/ en seer qualijck toegesteld. D'overige van deese beyde vyandige Vogel-heyren/ gantsch moede en afgemat/ naemen haere retirade; doch men wist niet waer heenen. Veele persoonen/ nae deese bloedige Slagh op de Veghtplaets gegaen/ hebben waergenoomen/ dat onder de gesneuvelde en gewondde Vogelen wel honderdderley soorten waren/ verschillende in gestalte/ grootte/ en vederen. De meeste meenighte was swart/ van 4. tot 5. ponden in 't gewight. Hadden seer dicke/ maer te gelijck gantsch scharpe en kromme Klauwen/ gevyncheldde Becken/ als die van de Papegaeyen: sommige waeren donckere/ andere asch-grauw. Nae deese waeren de meeste roodverwigh; hadden Klauwen van 4. Lood swaerte/ Reygers-becken; en Vleugelen/ dight beset met pennen/ by de twee voeten langh. Noch andere waeren geel en swart van Vederen; veel grooter als Duyven; met Ganse-poten. Veelerley ander slagh was'er; waer van wy/ korthevdshalven/ de beschrijvingh aghter laten. Daer dit Gevechft op 't hevighste was geweest/ vond men deese doode Vogelen met hoopen leggen ter lenghte van meer dan 500. schreeden weghs; behalven die hier en gintsch in kleyner getal laegen. Boven de berighten van verscheydene aensienlijcke Geschiedschrijvers hebben wy dit voorgesteld uyt den Brief/ geschreven uyt Salins van een voornaem persoon/ als ooghgetuyge.

Grouwlijcke meenighte van Sprinckhanen te *Franckfurt* aen den *Oder*. 1681.

In Augustus Anno 1681. lieten sigh over de Stad Franckfurt aen den Oder sulck een meenighte Sprinckhaenen sien/ dat'er de Lught van verduysterd wierd. Stracks daer nae vielense op de Garst-velden; en aten alles op: doe oock 't ander Koorn. Setteden sigh eyndlijck op de Gras-beemden. Alles haddense in soo een gantsch korte tijd verteerd/ datmen sigh daer over niet genoegh kon verwonderen.

Desgelijks in *Hongaryen*; 1684.

en sonderlinge feldsaemheyd.

Met den aenvangh van Augustus 1684. quam in 't Hongarisch Vleck Kitsor en daer rondom/ tot in Oostenrijck toe/ gemeenlijck tegens den avond/ een ongelooflijckgroote meenighte van Sprinckhaenen aen/ gelijck als een bruysschende Stormwind. Den Hemel was'er van verduysterd. Alle Gras en Hoy verteerdense van de Velden/ als of'er noyt yets geweest waere. Op seeckere dagh hadden aght Mannen een groot seer schoon stuck Lands met sonderlinge blijtschap afgemaeyd. Doese de volgende Morgen quamen/ om 't Gras te verspreyden/ op dat het dies te spoediger dorren en droogen moght/ hadden deese ongenoodighde Gasten alles soo schoon opgegeeten/ dat niet een eenigh Grasje meer te sien was. 't Selve deedense aen al de Wijngaerden; noch blad noch ranck overlatende. Hadden een andere gestalte als de gemeene Sprinckhanen; en waeren grooter/ oock van verscheydene bonte verwen; doch de meeste groen en grauw. Waer heenen sy haere vlugt naemen/ en sigh neerlieten/ saetense ter dickte van een hand breed op malkander.

Koopman te *Londen* bekoomd van een *Chineesch Mandaryn* een stuck onverbrandlijck Lijnwaed;

en hoe van 't Koninglijcke Konstgenootschap in *Engeland* beproeft.

Dat d'oude onverbrandlijck Lijnwaed hebben gehad/ is ten vollen gewis; doch de konst/ om 't selve te bereyden/ heeft men al over lang voor verlooren gehouden. Echter heeft een Koopman te Londen een stuck Doeck van een Chineesch Mandaryn bekoomen/ en 't selve aen 't Koninghlijck Konstgenootschap in de genoemde Stad ter beproevingh gegeven. Deese vermaerde Mannen leyden dit Lijnwaed in een gloeyend Koolvyer/ en gooten'er Oly op/ om 't vyer dies te stercker te doen sijn. Lieten 't oock een tijd langh in deese gloed leggen/ sonder dat het eenighsins verbrandde; maer veel witter en schooner weer daer uyt quam. Soo langh 't op de Koolen lagh/ was 't gantsch vyerigh en gloeyend: maer soo haest men 't daer uytgenoomen had/ weer koud; sulcker wijs/ dat het/ uyt den brand terstond op een wit papier geleght/ 't selve gantsch niet verseugde. Evenwel nam men waer/ dat dit Lijnwaed/ soo dickmael men 't in 't vyer wierp/ en weer uythaelde/ yets van sijn gewight verloor. Eer men 't d'eerste mael in 't vyer deed/ woeg de Doeck 6. Quintjens en 12. Greynen. Weer uytgenomen/ was 't 2. Quintjens en 5. Greynen lighter. De tweedemael weer 1. Quintje en 6. Greynen. Buyten twijffel sal 't gemaeckt sijn van de Steen Asbestus; van welcke ons eenige draedjens sijn vereerd: die/ in de vlam van een Kaers gehouden/ terstond gloeyen; weer uytgenoomen/ in 't selve oogenblick koud sijn/ sonder verbrandigh. Men houd het daer voor/ dat de lighterwerdingh van 't gedaghte stuckje Lijnwaed veroorsaeckt wierd door eenige bygevoegde stof/ noodigh tot de bewerckingh des Doecks; of daer by gedaen/ tot vergrootingh van 't Stuck; of oock door eenige andere aenklevende Materie aen de draeden des Asbesti.

Eenige draedjens van de Steen *Asbestus* ons vereerd, en haer' eygenschap in 't vyer.

Vrouw te *Brussel* brenght seven Soonen op eenmael ter weereld; en *Marquis de Castanaga* heft het sevende ten doop. 1687.

Vrouw te *Lübben*, vier.

In de Maend April Anno 1687. heeft een Vrouw te Brussel op eenmael seven Kneghtjens ter weereld gebraght/ al t'saemen levendigh. Marquis de Castanaga, Gouverneur der Spaensche Nederlanden, heeft 't sevende ten Doop geheven; de Princes van Vaudemont was Peetin, of Gevaderse. Theatr. Europ. Tom. XIII. fol. 239. Soo is oock eens Burgers Vrouw in 't Steedje Lubben, of Luben, den 8. September desselven jaers geluckigh verlost van vier levendige/ welgestelde Kinderen; eene Soon/ in sijnen doop genoemd Gregorius, en drie Dochters/ Elisabeth, Maria, en Margaretha. Yeder van deese was twee spannen en twee vinger breed langh: doch stierven op den derden dagh.

In

Allerley Vreemdighed.

Wonderlijcken Afgrond in 't Koninglijcke *Fransch Canael*; 't welck plotslijck t'eenmael droogh wierd. 1688.

In October 1688. opende sigh in 't Koninghlijck Fransch Canael by Somnil, in 't Aertsbisdom Narbonne, schielijck een Afgrond / welcke plotslijck verswolgh al 't Water in 't gedaghte Canael; soo dat 't selve droogh stond tot aen Neder-Languedocq toe; en al de Koopmans Barquen stranden moesten. De Schuytvoerders hier over verbaesd / en d'oorsaeck naevorssende / bevonden / dat de gemelde Afgrond / waer in al 't water onder d'aerde versonck / ontrent 500. schreeden van daer weer uytquam; derhalven al d'omgelegene Boeren opontboden wierden / om dit gat te stoppen. Sie Theatr. Europ. Tom. XIII. fol. 628.

Ketters.

Alleenlijck met weynige woorden hier yets aengeweesen

Ons sou hier nu / volgens onse tot noch toe gehoudene ordre / staen te handelen van eenige opgekoomene Ketters, insonderheyd van de Leerstucken des soo seer berughteden Molinos; doch vermits deselve niet verstaenbaer konnen voorgesteld werden als in haeren geheelen t samenhangh / en deselve bestaen in 68. Stellingen / van d'Inquisitie te Romen uyt sijne Boecken getrocken / welcke ons te langh souden vallen / hier voor te draegen / soo moeten wy die hier voorby gaen; alleen dit seggende / dat Paus Innocentius d'XI, aengeset door d'Inquisitie, niet alleen de gedaghte 68. Artijckelen, maer daer-en-boven al de Boecken en Wercken van den gedaghten Michael Molinos op 't strenghste verbood / als Kettersch, door een Bul van den 28. Augustus 1687.; dan noch alle persoonen / van wat staet die oock sijn moghten / 't leesen / hebben / behouden derselve: met gebod / om die te brengen in handen der Ordinaire Reghters der Plaetsen / daerse woonden / om verbrand te werden.

van den seer berughteden *Michael Molinos*,

die in *Italien*, *Vranckrijk* en anderwegen een seer grooten aenhangh bequam van hooge en laege Geestlijcke en weereldlijcke, Kardinalen, Aertsbisschoppen, &c.

Hy was een Spaenjaerd, gebooren te Valentia (andere stellen in Arragon, doch qualijck); en alleenlijck Priester. Had wel tot hooge Ampten in de Kerck konnen koomen; doch deselve altijd geweygerd / schoon van Paus Innocentius d'XI. (eer sijne dwalingen ontdeckt wierden) hem aengebooden. Uyt Spaenje had hy sigh nae Italien begeven / en settede sigh neer binnen Romen. Hier gaf hy uyt sijnen Geestlijcken Weghwijser; met approbatie van Aertsbisschoppen / Generaels der Ordens, Doctoren in de Theologie, &c. in goeden getale. Sijn leven was ('t sy in der daed of schijn) t'eenemael nedrigh / Godsaligh / en opreght; oock ongemeen aendaghtigh. Een grooten aenhangh bequam hy / van voornaeme Geestlijcke / selfs oock Kardinalen. Jae / Paus Innocentius hield hem in groote aghtingh / tot dat (als hy nu 22. jaeren langh sijne Gevoelens een ontelbare meenigte van hooge en laege Geestlijcke en Weereldlijcke had ingeboesemd) sijne hem toegeschreevene dwalingen ontrent de practijck des Geestlijken Levens openbaer geworden sijnde / hy door d'Inquisitie gebangen gesteld / en tot herroep gedwongen wierd.

Genoemd *Quietisten*.

Echter heeft hy noch al veel Aenhangers behouden / gemeenlijk Quietisten genoemd / van Quies, en Quietus, Rust / Stil / Gerusthegd.

Eyndlijck van d'*Inquisitie* te *Romen* gevangen geset.

Hy had sigh gantschlijck gesteld op de Theologia Mystica, 't Contemplative leven / &c.; en daer ontrent sonderlinge gevoelens / oock wel onbequaeme Spreeckwijsen / voorgesteld; doch wy konnen ons voor ditmael niet verder hier inlaeten.

Aenmerckingh van sommige.

Dit moeten wy hier noch byvoegen / dat niet weynige opentlijck hebben voorgegeven / sijn gevoelen / in veele dingen / niet soo geweest te sijn / als men in d'Artijckelen sijner belastingh heeft opgesteld. 't Waer oock niet vreemd / te vermoeden dat de Heeren Inquisiteurs te Romen de saecken wat verdraeyd; een geringe dwaelingh tot een groote Ketterey hervormd moghten hebben / om hem (vermits de Roomsche Kerck groote schaede begon te lijden) voor 't volck / 't welck met veele duysenden sijne Leeringen omhelsde / hel-swart en op 't hooghste afschouwlijck te maecken. De Biechtvaders begonden veele haerer Biechtkinderen; de Priesters 't voordeel der Missen en Zielmissen; de Beeldhouwers 't profijt van haere Konst te missen / wijl hy de Menschen leerde / God alleen in Geest en waerheyd te moeten aenroepen / sonder dat noodigh was / voor een Beeld te knielen / met 't Pater noster in de hand / &c.

op d'*Artijckelen* door d'*Inquisitie* uyt sijne Schriften getrocken.

De *Jesuiten*, de voornaemste oorsaeck sijner veroordeelingh, om haer selfs wil;

Paus Innocentius d'XI. had hem / wegens sijn uyterlijck opreght en vroom leven / soodanigh in estime, dat hy niet tot sijn' veroordeelingh sou gekoomen hebben / ten waere de Jesuiten, vreesende / dat Molinos en de Molinisten haer boven 't hoofd souden steygeren / hadden goed gevonden / hem voor een Ketter uyt te maecken; eenige redenen uyt sijne Schriften / die in een goeden sin waeraghtigh waeren / verdraeyende / of opneemende in een Ketterschen. Echter kondense in 't eerst by den Paus en d'Inquisitie, niets met allen opdoen; derhalven sy door P. de la Chaise, Jesuit en Bieghtvader des Konings van Franckrijck, sijne Maj. deeden inblaesen / dat Molinos een Spaenjaerd, derhalven al sijn' Aenhangers vyanden van de Fransche Kroon waeren: die daer op den Kardinael d'Estrees (te vooren een groote voortsetter van Molinos gevoelen) ordre sond / sigh tegens hem te stellen; 't welck hy dan deed / met soo veel yver als hy hem te vooren had voorgestaen; en d'Inquisiteurs te Romen opmaeckte / om hem gebangen te doen neemen / en te dwingen / Anno 1687. afsweeringh te doen; doch in gevanckenis blijvende; in welcke hy overleed Anno 1692.

die door *P. de la Chaise* den Koningh van *Franckrijck* tegens hem gaende maeckten.

Sijne doodt 1692.

Aenmerckingh der *Onroomsche*.

Waer nevens al aenmercklijck is / dat de Veroordeeling der Leerstucken van Molinos, en nu ook van de Bisschop van Camerick, van de Pausen sijn geschied / niet door eygen beweeging / maer door harde aendringingh des Koninghs van Franckrijck; waer op d'Onroomsche al vry sonderlinge aenmerckingen maecken / ten naedeel des Roomschen Stoels / in opsight van desselven gepraetendeerde onfeylbaerheyd.

Pausen.

Van de Pausen hebben wy hier niets te seggen / wijl wy / 't geen haer belanghd / hebben voorgesteld ter plaetsen / daer den draet der Historie vereyschte van haer te spreecken.

Eynde des Sesden Boecks.

ALGEMEENE HISTORISCHE

GEDENCK-BOECKEN

der voornaemſte, uytgeleeſenſte Weereldlijcke en Kercklijcke

GESCHIEDENISSEN

des geheelen Aerdbodems, inſonderheyd van EUROPA, onder de Regeeringh des Keyſers LEOPOLDI, van 't XXXI. jaer ſijns Keyſerdoms, of Anno 1688., tot op den Rijswijckſchen Vreede, in 't jaer 1697.

SEVENDE BOECK.

INLEYDINGH.

Franckrijk neemd onder den Vreede met de Keyſer en *Spaenje* meer Landen, Steeden, &c. in, als hy in veele jaeren hy openbaren Oorlogh ſou hebben konnen doen.

FRanckrijck had / onaengeſien de gemaeckte Vreede met de Koning van Spaenje en Keyſer van 1678. en 1679.; geduerig de Wapenen in handen gehouden; ook onder deſe en die voorwendingen / inſonderheyd van dependentien, ſoo in Duytſchland als de Spaenſche Nederlanden meer Landen / Steeden en Heerlijckheden nae ſigh genoomen in een korte tijd / als hy in veele jaeren door een openbaeren Oorlogh ſou hebben konnen doen: Doe noch de Keyſer en Spaenje afgedwongen een nieuwe Stilſtand; by welckeſe hem / geduerende de tijd van 20. jaeren moeſten laeten geruſtlijck behouden 't geen hy op de gedaghte wijs onder den Vreede ſigh had toe-geëygend.

Parſt doe deeſe Vorſten tot een Stilſtand voor 20. jaeren, waer in hy ſou behouden 't geen hy ſigh dus had toegeëygend.

Dus verr' gekoomen / wou hy ſtracks daer nae al weer / dat deeſe Stilſtand ſou werden veranderd in een eeuwige Vreede; ſulcker wijs / dat hy voor eeuwigh ſou in eygendom beſitten 't geen hem alleen voor 20. jaeren had moeten afgeſtaen werden. Als nu noch de Keyſer noch de Kroon Spaenje in deeſen eyſch / van haer ſoo t'eenemael onreedlijk geoordeeld / konden bewilligen / nam hy al weer oorſaecken op / om voor eerſt Duytſchland op nieuws te verontruſten.

Wil ſtracks daer mede Stilſtand in een eeuwige Vreede veranderd hebben, mits alles eeuwigh behoudende.

Hier toe diende hem / de voor gantſch onwettigh gehoudene Verkieſingh van Willem Egon, Biſchop van Straetsburgh, eerſt tot Coadjutor, daer nae door een gedeelte der Capitulairen tot Aertsbiſchop-Keurvorſt van Keulen: welcke Keur oock Paus Innocentius d'XI. geensſins wou confirmeeren: en dan noch de Prætenſien des Hertoghs van Orleans, wegens ſijne Gemalin / op de Paltziſche Landen.

Wil voor eerſt *Duytſchland* weer aenvallen; en wat hy voor oorſaecken hier toe opnam.

't Eerſte werck gingh hem gantſchlijck niet aen / als voor ſoo verr' hy 't ſigh wou aentrecken / om ſijn Schepſel / de Furſtenberger, Keurvorſt en Aertsbiſchop van Keulen te ſien: 't welck hem geluckt ſijnde / ſeer groote bevorderingh aen ſijne voorneemens tegens 't Duytſche Rijck / en de bekoomingh der Keyſerlijke Kroon / kon in de hand geſpeeld hebben. Wat reght of onreght hy tot 't tweede had / kan men afneemen uyt 't geen voor deeſen verhaeld is.

INLEYDINGH.

Engelland had *Frankrijck* wel in Toom, *Europa* in ruſt konnen houden, doch deed het tegendeel; eerſt door *Carel* de II.

Men hield voor gewis / indien Koningh Carel de II. van Engelland de ruſt van Europa had willen handhaben; ſigh ſtellen tegens de groote onderneemingen van Franckrijk; dat deeſe Majeſteyt wel ſou gelaeten hebben / ſoo veel bloedige beweegingen in de Chriſtenheyd te maecken. Maer vermits Koningh Louis deeſe Vorſt had weeten aen de hand te krijgen (door ſulcke middelen / als in 't voorgaende Boeck onder d'Engelſche Geſchiedeniſſen is gehoord) / niet alleen om een leedige Aenſchouwer te ſijn; maer oock / om hem / ſomtijds opentlijck / als Oorloghsgenoot / by te ſpringen; anders heymlijck / op allerley wijſen / hem behulpſaem te ſijn / en onderſtand te doen / ſoo was hy te koener / om uyt te voeren al de deſſeinen, welcke ſijne glorie, of (ſoo andere harder ſpraecken) ſijne Staetſught hem inboeſemde.

daer nae door *Jacob* de II:

't welck *Frankrijk* te koener maeckte tot d'uytvoeringh ſijner hooge *deſſeinen.*

Noch moediger wierd hy / als Carels Broeder / Jacob de II., de Throon had beklommen; en ſigh ſeer nauw met hem verbonden / om de bevorderaer van d'uytvoeringh ſijner hooge gedaghten te ſijn: waer tegens (gelijck men 't daer voor houd) Koningh Louis hem ſou helpen tot de ſouveraine, eygenwillige heerſchappy; met verdelgingh der Proteſtantſche Religie, en invoeringh der Roomſche in Groot-Britannien. Veele Schriften ſijn hier van uytgekoomen; met vry ſcharpe uytdruckingen tegens 't Beleyd deeſer beyde Koningen; welcke wy hier niet willen voorſtellen.

Doch de verandringh in *Engelland*; en de vlugt van Koningh *Jacob* nae *Frankrijk*; waer door hy in *Groot-Britannien*, in plaets van dit Rijck te vriend te hebben door des ſelven Koningh, het nu tegens

Als nu Koningh Jacob, door ſijne harde handelingen tegens ſijn' Onroomſche Onderdanen; hoogmoedige / eygenwillige heerſchappy; verbreeckingh der Grondwetten / &c. (want dus ſpreecken d'Engelſche), had veroorſaeckt / dat deſelve omſaegen nae een Beſchermer / om niet beroofd te werden van haere Voorreghten / Religie, en eyndlijck Leven; ook daer toe geroepen hadden Prins Willem de III. van Oranje; als die (wegens ſijn Houwlijck met Maria Stuart, Dochter van Koningh Jacob, voor deeſen Hertogh van Jorck) ſo grooten deel had aen de welſtand en de behoudenis deſes Koningrijcks; behalven noch dat hy was de Soon der Dochter van Carel d'I., ſoo is daer op gevolghd de Toght van ſijn Hoogheyd nae dit Geweſt; ſijn' aenkoomſt

had, dwarsboomde sijne hooge voorneemens;

koomst in Engelland, met d'Oorloghs-vloot en Land-Militie des VereenighdenStaets; de toeval deeser Natie, soo des Adels als des Volcks: de wonderbare veranderingh/ byna sonder bloedstortingh; Koningh Jacobs verlaetingh van den Throon; vlught na Franckrijck, en d'uytroepingh van Prins Willem ten Koningh; van welcke dingen in 't voorgaende Boeck is gehandeld.

met eenige aenmerckingen daer ontrent;

'T Gemeen gevoelen was/ dat deese omkeeringh van saecken Koningh Louis seer smertlijck moest vallen/ wijl sijnen dienstwilligen Vriend/ die/ als hy alles nae sijne hand had gesteld/ met de geheele Magt van Engelland Franckrijks Interès bevoorderd sou hebben/ dus van Koningh Ballingh was geworden. Dat oock dit onverwaght toeval sijne hooge desseinen niet weynigh heeft gedwarsboomd.

genomen uyt 't gemeene Gevoelen.

Ondertusschen/ indien deese magtige Vorst/ die/ in plaets van Engelland t'sijnen wil te hebben/ dit ontsaghlijck Koninghrijck nu tegen had/ evenwel noch soo veel heeft verright; al de Geallieerde Staten soo grooten tegenstand gedaen (alhoewel tot soo een swaere uytputtingh sijns Rijcks/ beyde aen Volck en Geld)/ wat sou hy niet hebben uytgevoerd/ als hy Engelland t'sijnen gebiede had gehouden/ en deese veranderingh niet voorgevallen waere?

Bericht aen den *Leeser*,

Hoe nu op dit alles de Fransche Majesteyt/ wijl de Vereenighde Nederlanden Volck en Geld tot deese uytvoeringh aen Prins Willem verschaft hadden/ deselve den Oorlogh aenkondigde/ welcken hy alreeds in Duytschland had aengevangen; en 't geen voorts voorgevallen is tot op 't jaer 1689./ hebben wy oock alreeds in 't voorige VI. Boeck voorgesteld. 't Overige in de volgende jaren/ tot op Anno 1698. is in varssche geheugenis; derhalven wy maer alleen kortlijck daer van sullen handelen; evenwel genoeghsame openingh traghten te geven van de gewightighste saecken.

over 't geen noch te verhandelen staet.

Sullen oock d'Oorloghs en de daer aenklevende dingen (als ter oorsaeck van soo veel te gelijck besprongene Staten seer onder een vermenghd)/ insonderheyd betrecken onder Franckrijck, Spaenje, en de Vereenighde Nederlanden. 't Geen de Leeser onder Franckrijck niet vind/ sal hy sien konnen onder Spaenje, of de Geunieerde Provintien. Alleenlijck 't geen Duytschland affonderlijck raeckt in deesen Oorlogh/ sullen wy oock in 't bysonder onder dit Rijck voorstellen; en van 't selve beginnen.

De veranderingh in *Engelland* moedighd de Keyser aen, om sigh met naedruck tegens *Frankrijk* te stellen.

Franckrijcks handelingen in Duytschland sijn hier boven verhaeld tot op 't jaer 1689. De geluckige uytvoeringh van Prins Willem de III. van Oranje in Engelland, nu daer Koning geworden/ gaf de Keyserlijcke Majesteyt moed/ om sigh met naedruck tegens de Fransche Onderneemingen te stellen. Al die onder 't Roomsche Rijck behoorden/ riepmen uyt Franschen en Furstenberghschen dienst: alle toevoer van Paerden/ Proviande, &c., aen de vyanden wierd verboden/ op swaere straffen. Ja oock/ sijne Keyserl. Maj. en de gesamentlijcke Rijcksstanden te Regensburgh verklaerden Franckrijck voor een openbaren vyand des Rijcks; en der geheele Christenheyd; niet minder als d' Erf-vyand den Turck; ter oorsaeck van trouwloose verbreeckingh der Vreede/ en des Stilstands/ door geweldadige inneemingh van veele Rijcks-Steeden nae deselve; barbarische handelingen in 't Rijck; t'saemenspanningh met den Turck, &c.; alles in 't breede uytgedruckt.

Welcke Kroon van hem en de Rijcks-vergaderingh voor vyand des Rijcks wierd verklaerd, met scharpe uytdruckingen.

1689.

Al die den Koningh van Frankrijck souden ondersteunen/ of Neutrael blijven in deesen Rijcks-Oorlogh/ wierden desgelijk voor Rijcks-vyanden verklaerd. Brandenburgh yverde bysonderlijck hier ontrent; en liet voor hem selfs een Edict tegens Frankrijck uytgaen.

Aen de *Fransche* gasmen voor, dat de *Geallieerde* sigh verbonden hadden tot verdelgingh der *Roomsche Religie*, die *Frankrijk* wou beschermen; en wat daer op geantwoord wierd.

Aen de Fransche sijde gasmen voor/ uyt sonderlinge Insighten/ dat de hooge Geallieerde (de Keyser met eenige voornaeme Duytsche Vorsten; Spaenje, Engelland, de Vereenighde Nederlanden) sigh dus t'samen verbonden hadden/ tot nadeel/ jae uytroeyingh/ van de Roomsch-Catholijcke Religie; welcke Koningh Louis kraghtigh wou beschermen: derhalven/ dat dit een Religions-Oorlogh was. Dit gaf een grooten Indruck in de herten veeler Roomsch-gesinden; selfs aen 't Roomsche Hof. Daer hy nochtans (seyden d'andere) deesen Oorlog had ter hand genoomen tegens d'alder-Catholijckste Vorsten/ eer noch om dit Verbond eens gedaght wierd/ om sijn eygen Interes; en tot nae-sigh-treckingh van anderer Landen.

Frankrijk verwoestte aldermeest d'alder-*Catholijkste* Landen.

Dat hy aldermeest placghde en verwoestte of weghnam d'Eygendommen der Roomsch-Catholijke Standen aen den Rhijn/ en des Koninghs van Spaenje, &c. Vertoonden te gelijck/ hoe gantsch gronwlijck de Fransche handelden in Francken, Swaben, Wurtenbergerland, 't Marckgraefschap Baden, &c., met roven/ plonderen/ moorden/ verbranden/ vernielen; selfs onaengesien 't laetstgenoemde Marckgraefschap groote geldsommen tot Brandschattingh/ of afkoopingh van schaede/ had opgebraght.

Grouwlijke bedrijven van *Comte de Melac*, genoemd den grooten *Franschen Moordbrander*.

In Januarius Anno 1689. quamen de Keur-Bayersche Troupen by Philipsburg aen. Daer op verlieten de Fransche wel Durlach en andere Plaetsen in 't Badensche; maer hielden daer tegens verbaerlijck Huys in den Paltz. Onuytspreecklijck waeren de verwoestende bedrijven van Comte de Melac; die oock ter dier oorsaeck bequam de naem van den grooten Franschen Moord-brander; en van wien veele Schrijvers verhaelen/ dat hy/ van eenige aengesprooken sijnde over sijne meer als barbaersche wreedheden/ sou uytgeborsten sijn in deese woorden: Hy sou'er geen werck van maecken, wanneer 't sijnen Koning gebood, en hy 't doen kon, den Hemel selfs in brand te steecken.

Sijne schendlijcke woorden.

Alles verwoestte hy door 't vyer; en liet sijne Soldaten toe allerley wreedheden tegens de Menschen. 't Vermoorden/ 't pijnigen/ 't verkraghten van Vrouwen en Dochteren/ op sulcke wijsen/ welcke niet behoren voorgesteld ter werden/ was een gemeene gewoonte. Noch stockoude noch Zuygelingen bleven verschoond. Swangere Vrouwen wierden opgesneeden/

Vreeslijke *barbaerhe-*

nae

DUYTSLAND.

nae voorgaende schendingh / en de Vrught uyt haere ligchamen geruckt. Wie sou konnen op-tellen al de Steeden/ Kasteelen/ Dorpen/ Vlecken/ die t'eenemael wierden afgebrand/ onder de voet gehaeid/ doen springen/ &c. Niet klaeghlijck genoegh weeten de Schrijvers voor te draegen de verdelgingh van Heydelbergh, Manheim, &c., en 't geen daer ontrent gepleeghd wierd. *den sijner Soldaten.*

De Roomsch-Catholijcke Bischoplijcke Stad Spier heeft van de Roomsch-Catholijcke Françoisen, haere Gasten / haere gantsche verdelgingh door afbrandingh bekoomen / nae voorgaende uytplonderingh; en als de Burgers dien geheelen Winter over 6000. Fransche Soldaten hadden onderhouden. Voorts wierd deese Plaets tot de grond toe geslegt. Om den Dom, een seer kostlijck en heerlijcke Steene Gebouw / in brand te krijgen / gebruyckte Generael Monclar deese list. Hy deed de Burgers aenkondigen / vermits de Stad moest afgebrand werden / soo souden se haer beste Kas en Kist-werck / Huysraed / &c. / daer binnen brengen; wijl deese Kerck 't Vyer genoegh sou konnen weerstaen. Burgers, Geestlijcke/en Kloosterkeden / sleepten in allerhaest derwaerts alles watse konden. Doe'er nu brandbare Stof genoegh voor handen was / wierd al 't kostlijckste geplonderd; daer nae 't Houtwerck aengestoocken; en deeser wijs / nevens de geheele Stad / dien voortreflijcken Dom vernield. *De Roomsch-Catholijke Bischoplijcke Stad Spier, hoegehandeld van de Generael Monclar, en sijne list, om den treflijken Dom in brand te krijgen.*

Worms was van de Fransche Besettingh eerst tot 't uyterste toe uytgesoogen; wijl de Burgers daeghlijcks aen yeder Officier en Soldaet een bestemd deel gelds hadden moeten opbrengen; 't welck sommige Ingeseetene ter weeck over de 80. Hollandsche gl. had gekost. Die 't niet konden leeveren / wierden van de Soldaten op 't wreedste geplaeghd. Was onder deselve yemand noch soo bescheyden / dat hy / d'armoede van sijnen Huyswaerd kennende / met wat minder sigh liet vergenoegen / soo wierd hy van sijn' Officieren leelijck begrauwd / en opgehitst / om te doen als andere. Eyndlijck wierd oock deese Stad op 't ellendighste t'eenemael afgebrand; onaengesien de selve (sijnde een seer oude vrye Rijckstad) / doese in 't voorige jaer 1688. schriftlijck Capituleerde met den Brigadier de Barbelieux, uytdrucklijk was beloofd / dat deese Plaets / Raed en Burgery ongekrenckt en onveranderd sou gelaeten werden by 't Geestlijck en 't Wereldlijck: niet meer dan 300. Man te voet / sonder Ruytery / tot Guarnisoen inneemen; geen onderhoud der Soldaten noch Winterquartier d'Inwooners werden opgelegt &c.; 't welck oock de Generael Boufflers den 22. September bekraghtighde. Maer terstond sondmen geheele Regimenten te paerd en te voet daer binnen; welcke d'arme Burgers op 't uyterste plaeghden: en doese van alles beroofd waren / de Stad in vlammen setteden; tot de grond toe verwoesteden. Van veel' andere diergelijcke vernielingen der Steeden in Duytschland, meenighvuldig in getal / konnen wy hier niet spreecken. *Worms, eerst van de Fransche uytgesogen: geplonderd, en vervolgens, tegens 't uytdrucklijck Accoord by d'overgevingh, verbrand, en tot de grond toe verwoest.*

't Is seer aenmercklijck / dat / wanneer eenige Fransche Officieren den jongen Duc de Crequi vraeghden / wat doch d'oorsaeck deeser gantsche verdelgingh van Worms was / hy haer een Lijst toonde, op welcke stonden de Namen van 1200. soo Steeden als Dorpen, welcke noch al t'saemen moesten werden verbrand; om dat de Duytschers met de Prins van Oranje in verbond stonden tegens den Catholijcken Koningh van Engelland. Daer byvoegende: Deesen Oorlogh sijns Koninghs (van Frankrijk) tegens de geene, die de Maj. van Engelland sijne welvaerd verhinderden, was niet *Duc de Crequi bekoomd een Lijst van 1200. Steeden en Dorpen in Duytschland; welke afgebrand moesten werden, uyt Koninghlijk bevel; en waerom;*

DUYTSLAND.

minder reghtvaerdigh, als dien des Keysers, om 't Mahometaensch Geloof uyt te royen: derhalven moestense geen swarigheyd maecken, sijne Maj. (van Franckrijck) beveelen uyt te voeren. Deesen Hertogh selfs hield/ geduerende den verbaerlijcken brand van Worms, de Granadiers-waght aen de Rhijnpoort op de Visschers-Weyde, die 't laetste verbrand wierd. Van welcke Granadiers, doe oock hier 't vyer opgingh/ veertigh verbrandden; wijlse by den Wijn en Koof te langh vertoefden. Nae de verbrandingh doorsoghten de Fransche oock de Kelders/ om te sien/ of'er noch yets te vinden moght sijn; jae selfs de Graven der dooden in de verbrande Kercken: sloegen de Doodkisten op; veroofden de Lijken/ soo van Vrouwen als Mannen/ van haere Doodkleeden: staecken met haere Degens in de lighamen/ &c. Selfs de geconsacreerde Hostien in den Dom wierpen deese Fransche Catholijcke ter aerden; en liepen'er met de voeten over/ om de silvere Vaten/ daerse in laegen/ mee te neemen. Aenmercklijck is't/ dat 7. Maenden voor deese afbrandingh binnen de Ringhmuer van Worms een seer stercke Swavel-regen viel: dat even 4. weecken te vooren al d'Ooyevaers haere Nesten verlieten; uyt de Stad wegh-vloogen/ en anderwegen plaets namen. Meer andere dingen droegen sigh toe/ gehouden voor Voorteeckenen deeser alderellendigste vernieling: welke geschiedde op den derden Pinxterdagh.

vry aenmercklijk.

Een deel Fransche Granadiers onder hem komen in deesen brand om 't leven.

Crouwlijcke afgrijslijckheden der Franschen te Worms.

Aenmerklijke dingen, gehouden voor Voorteeckenen deeser verwoestingh.

Wy willen ons niet dieper inlaeten/ om te verhaelen de noyt meer gehoorde wreeslijkheden der Fransche in meenighte van andere Plaetsen des Duytschen Rijcks; insonderheyd in 't Wurtenberghsche, Badensche, de Paltz, &c., uyt de berighten en klaghten der Magistraten, Vorsten/ Predikanten/ &c. aen de Rijcksvergaderingh gesonden/ of anders opentlijck in druck uytgegeven. In eene der selve staet: Datmen in geene Historie sal vinden, dat oyt van d'alderbarbaerste Natien sulcke grouwelen sijn gepleeght, als de Franschen hier hebben uytgevoerd tegens Mannen, Vrouwen, Kinderen, en Zuygelingen. 't Was dan Melac niet alleen/ die deeser wijs woedde met branden en moorden: andere Generaels en hooge Hoofden onder de Fransche deeden even t selve/ of moesten 't doen. De Keyserschen onderschepten een Brief/ geschreven van Comte de Louvois, en van uyt Versailles den Mareschal de Duras toegesonden/ van deesen Inhoud: „De Koningh/ gelovende dat gy „alreeds aen geene sijde des Rhijns sijt/ heeft „my bevolen/ de tegenwoordige Courier aen „u af te vaerdigen; en u op nieuws te recom„mandeeren de nieuwe Executie van 't geen/ „waer van ick u dickmael berigt heb ge„daen; te weeten/ de gantsche verwoesting „aller Plaetsen en Steeden/ welcke sou„den mogen dienen ten behoeve der vyanden „aen geene sijde des Rhijns. Derhalven is „'t den wil sijner Maj./ en hy geeft u hier „mee volle-maght/ sijn bevel soodaenigh te „verrighten/ dat gy kond verseeckeren/ geen „een eenige Plaets meer overigh te sijn ge„bleven/ welcke den vyand sou mogen die„nen tot sijn Onderhoud/ of Winter-quar„tier aen den Rhijn; of schaedlijck sijn aen „de Fransche by den Rhijn gelegene Plaet„sen. Gy kond nu besluyten/ hoe veel sijne „Maj. aen 't berigt van deesen sijnen wil/ „en d'Executie des selven gelegen is/ uyt „den Last/ my van sijne Maj. gegeven/ om „een expresse Courier af te vaerdigen/ op dat „de Brief dies te seeckerder besteld wierd.

Anderwegen hebben 't de Fransche niet beeter,

maer noch veel arger gemaeckt.

Brief van Louvois, uyt den naem sijns Koninghs, aen Mareschal de Duras, van de Keyserschen onderschept;

met scharp bevel tot

DUYTSLAND.

de verwoestingen.

Ondertusschen kreegen deese Brandstighters van de Geallieerde Duytschers, insonderheyd van de Brandenburghsche, hier en gintsch dappere stoten in verscheydene schermutselen; waer by sy veel volck en Officieren verlooren. In eene der selve wierd Marquis de Caste doodlijck gewond. Ten hooghsten beklaeghde hy sigh/ dat hy moest sterven door een quetsuer, bekomen in sulck een verfoeylijcke Actie, als die des afbrandens. Deed oock een belofte/ indien hy weer op de been quam, dat hy de door brand verdorvene Lieden, soo veel hy daer deel in had, met gereed geld haere geleedene schaede sou vergoeden. Doch stracks hier nae overleed hy/ en wierd in een Klooster begraven.

De Brandstighters krijgen dickmael harde stooten.

Aenmerklijck Geval van Marquis de Caste, en sijne woorden voor sijne dood.

By Nuys wierden de Fransche onder Generael de Sourdes van de Geallieerde vry swaer geslaegen; ruym 500. der hare dood geschooten; 160. gevangen bekomen; d'overige vervolgd tot aen den Slaghboom van Nuys; waer tegens de Brandenburghsche en d'andere der Geallieerde geen 25. soo doode als gewondde hadden. Van Barick af tot Adingen toe/ en te rugg' tot Keysersweerd, daer 't Gevecht had begonnen/ was den wegh bezaeyd met Fransche Lijcken. De Duytschers wilden niet gedogen/ datse begraven souden werden; haer/ als Moordbranders/ de begraefnis onwaerdigh aghtende. Ons moestense blijven leggen voor de Ravens en Honden. Ordingen, Sons, Nuys, &c., wierden van de Françoisen in de hooghste verbaesdheyd verlaeten. De Munstersche vermeesterden Weil, Lintz, &c. Keysersweerd viel in handen der Brandenburgers en Geallieerde den 16, 26. Junius 1689. Den vorigen 6, 16. wierd Mentz van de Keyserschen onder den Hertogh van Lotharingen berend. Marquis d'Uxelles was'er binnen/ als Fransche Gouverneur. Dappermoedigh verdedighde hy de Stad/ tot op den 9. September: wanneer hy sigh moest overgeven. Mareschal de Duras was voor Heydelbergh gaen leggen/ om de Keyserschen van voor Mentz af te trecken; doch te vergeefs: en hy moest van dit Nest (want in 't voorleedene jaer had deese Stad sigh aen de Fransche overgegeven; doch was van deselve weer verlaeten geworden/ nae datse 't Kasteel doen springen/ groote verwoesting in de Stad selfs aengereght hadden) weer afwijcken/ met verlies van 900. der sijne; daer onder veel voorname Officieren.

De Fransche onder Generael de Sourdes dapper geklopt; met byna geen verlies der Geallieerde:

die de Fransche doode, als Moordbranders, niet willen laten begraven, maer voor Ravens en Honden lieten leggen.

Mentz van de Keyserschen veroverd; en andere verrightingen.

De Kardinael van Furstenbergh, die sigh (tegens de Pauslijcke uytspraeck) Aertsbischop en Keurvorst van Keulen noemde/ had sijne Residentie genoomen binnen Bon, als Keurvorstlijcke Hofhoudings-plaets; waer binnen een sterck Fransch Guarnisoen lagh

Furstenbergh houd sigh binnen Bon, als Keur-Vorst van Keulen; waer

van

DUYTS-LAND.

van 15000. koppen; doch by de Belegering maer 8000. Echter derfde hy sigh hier niet vertrouwen/ als hy vernam/ dat Keur-Brandenburgh gereedschap maeckte tot de belegeringh deeser Stad. Eenmael/ andermael/ ten derdenmael soght hy sigh van daer wegh te maecken; doch wierd van de Fransche weerhouden; welcke seyden: Wijl hy dit spel had begonnen, soo moest hy by haer blijven, om oock Aenschouwer der Tragedie te sijn. Doch als hier over een Koninghlijcken Courier aenquam/ soo lietmen hem/ die sigh soo vol anghst had getoond/ gaen; doch niet sonder beschimpingh. In Julius begon 't Belegh door de Brandenburghsche, Hollandsche, &c. Den 2. 12. October gaf Bon sigh over. Van de gedaghte 8000. Fransche, by den aenvangh der belegeringh daer binnen geweest/ trocken maer alleen 1500. gesonde uyt.

In een seer sterck Fransch Guarnisoen lagh.

Sijnen anghst, doe Bon belegerd souwerden, en aenmerklijckheyd.

Bon veroverd.

't Heerlijck Manheim was door de Fransche in den voorigen Oorlogh ellendigh verwoest; nu weer op nieuws gansch lijck. 't Verderf deeser Plaets strekte tot voordeel van Maeghdenburgh. De geruïneerde Manheimers begaven sigh na Brandenburgh, en wierden van de Keurvorst vriendlijck ontfangen: die haer de Stad Maeghdenburgh aenbood/ om daer in te woonen. Gaf haer treflijcke Privilegien, en een bysondere Kerck. De geweesene Burgermeesteren en Raden van Manheim behielden hier haren vorigen staet; en kreegen een bysonder Raedhuys/ tot bedieningh der Justitie. Drie jaren langh wierden haer Huysen ingegeven/ op Keurvorstlijcke kosten. De behoeftige voorsaghmen van leef-toght. Stracks wierd deese Stad Maeghdenburgh (in den dertigh-jarigen Duytschen Oorlogh oock gantsch verwoest/ en die sigh noch niet geheel had konnen herstellen) door deese Manheimers een grooten aenwas in Ambagten en Koophandel toegebraght; waer door dan deselve weer in een goeden bloey geraekte. Desgelijcks ontfingh sijne Keurvorstlijcke Doorl. seer wel de Vlughtelingen uyt Franckrijck om der Religie wil.

De verwoestingh van Manheim door de Fransche gedyd de Stad Maeghdenburgh, voor deesen oock verwoest, tot seer groot voordeel; en hoe.

In 't jaer 1690. gingen de Fransche verwoestingen in Duytschland door roben/ moorden en branden al voort; doch veele harer Partyen leeden door de Keyserlijcke Hussaren dickmael een smertlijcke neerlaegh. In 't Keur-Mentzische Gebied leydden sy meenigten van Dorpen en Vlecken in d'asch; oock anderwegen. Kloosters noch Kercken bleven van haer verschoond. Kasteelen en Mueren deeden se opspringen. De Keyserlijcke Armee trock tegens de Fransche aen/ welcke sigh nae Mentz had begeven/ om deselve Slagh te leveren; doch sy aerselde: gevolghd/ woutse geen stand houden; en de Fransche bevestigden haer Leger soodanig by Offenburgh, dat de Keyserische 't selve niet konden bykomen. Ondertusschen sondense allerwegen Brandstighters uyt/ om Steeden en Vestingen aen 't Vyer op t'offeren. Trier wierd tot een Dorp gemaeckt.

De Fransche verwoestingen gaen al voort. 1690.

Haere Arme aerseld voor de Keyserische; en wil tot geen Slagh komen.

Vermits men 't daer voor hield/ dat Frankrijcks desseinen oock ooghden op de bekoming der Keyserlijcke Kroon/ soo nam Keyser Leopold deese gelegenheyd waer/ om de Keurvorsten te beweegen/ sijnen Soon Joseph (alreeds Koningh van Hongaryen) tot Roomsch Koningh te verkiesen; 't welck dan oock geschiedde den 14. Januarius deeses jaers 1690.: te gelijck ook stracks daer na de Krooningh. De Keur Capitulatie bestaet in 47. Artijkelen; te veel/ om der selver korten Inhoud hier in te voegen.

Keyser Leopold neemd de kans waer; om sijnen Soon tot Roomsch Koning te doen verkiesen.

Een gedeelte van 't Capittel te Keulen had Prins Joseph Clemens van Bayeren ten Aertsbisschop verkooren/ met voorbygaeningh des Kardinaels van Furstenbergh, door Franckrijck, en eenige der Capitulairen (op de Fransche sijde gebraght) hard aengedrongen. Vermits nu/ nae de Confirmatie van Prins Joseph Clemens door Paus Innocentius, sommige der gemelde Capittelheeren, welckese Furstenbergh hadden verkooren/ nae eenige Maenden tot haeren plight keerden/ en den nieuwen Keurvorst erkendden/ soo wierdense weer in 't Capittel aengenoomen: doch de Graven van Leeuwenstein, Rietbergh, Reckheim en Furstenbergh, nevens beyde de Heeren Quentels, bleven hardneckigh den Kardinael aenhangen. Maer soo haest se verstonden/ dat Bon van de Geallieerde belegerd was/ begavense sigh nae den Franschen Bodem: derhalven 't Capittel te Keulen haere verklaerde verballen te sijn van haere Beneficien, haere Goederen verbeurd; en datse moesten gehouden werden voor vyanden des Rijcks. Oock wierden in haere plaetsen andere Heeren tot Capitulairen verkooren.

Prins Joseph Clemens van Paus Innocentius d'XI. bevestighd tot Aertsbisschop van Keulen.

De Capitulairen, welcke Furstenbergh verkooren hadden, hardneckigh blijvende, en sigh op den Franschen Bodem begevende,

Soo langh Paus Innocentius d'XI. leefde/ hielden deese/ genoemd Weerspannelingen/ sigh stil; wel weetende/ datse geen gehoor souden vinden by den geenen/ wiens bevelen sy soo wrevelig hadden versmaed. Maer nae sijne dood/ en als nu een nieuwe Paus op den Stoel was getreeden/ begavense sigh met den Kardinael van Furstenbergh nae Romen; en werckten soo veel uyt/ dat de Roomsche Heyligheyd (de nieuwe Paus Alexander d'VIII.) by den Keyser om haere herstellingh aenhield. Doch deese Maj.; de saeck beeter bevattende en dieper insiende als de Paus/ stelde den selven voor de boose gevolgen/ welcke hier uyt stonden te rijsen; en dat derhalven deese sijne begeerte niet kon toegestaen werden. Dus sijnse tot heden toe van haere Beneficien uytgesloten; onaengesien Franckrijck, nae de Rijswijcksche Vreede/ seer ernstigh op haere herstellingh heeft aengedrongen. De Goederen des Kardinaels van Furstenbergh, en van sijnen Broeder Prins Ferdinand, binnen Bon gebonden/ wierden in Januarius deeses jaers opentlijck binnen 's Gravenhaegh verkoght.

wierden van d'andere Capitulairen ontset van haere Beneficien, haere Goederen verbeurd verklaerd.

Sy begeven sigh nae Romen, by den nieuwen Paus Alexander d'VIII.; die aen den Keyser haere herstellingh versoeckt; doch te vergeefs.

Den 2. September N. S. overleed te Weenen Philips Willem, Paltzgraef by den Rhijn te Nieuwburgh; gebooren den 5. November N. S. Anno 1615. Nae de dood van sijnen Neef Paltzgraef-Keurvorst Carel in May Anno 1685. (de laetste van de Simmerensch-Frederickssche Keur-Linie) Keurvorst geworden;

Dood van Philips Willem, van Nieuwburgh, Keurvorst van Paltz-Heydelbergh.

worden/ op sulcke voorwaerden ontrent de verseeckerdheyd voor de Gereformeerde Religie, als wy voor deesen hebben voorgesteld. Sijnen Soon Johan Willem Joseph Iguatius wierd in sijne plaets Keurvorst.

Luyck van de Franschen onder Bouflers vervaerlijck gebombardeerd 1691.

In Junius Anno 1691. wierd de Stad Luyck van de Fransche onder Bouflers afgrijslijck gebombardeerd. Den 3./ 's avonds ten 9. uyren/ begon dit werck aen te gaen; en van dien naght wierden over de 1000. Bomben; behalven meer dan 2000. gloeyende Kogelen/ in de Stad geworpen. Men ging hier in voort de gantsche volgende dagh en naght. Bouflers had gemeend/ dat die van binnen sigh haest souden overgeven hebben/ wijl hy heymlijck verstand met een deel derselve had.

doch gaen spoedigh door, op d'aennaerderingh van een deel Geallieerde Troupen.

Ondertusschen quamen 3000. Hollandsche Ruyters deese Stad ter hulp: oock naerderden de Brandenburghsche en Hessische Troupen, ten bystand der belegerde. Derhalven braecken de Fransche, al vry wat verlies geleeden hebbende/ den 6. 't Belegh op/ en gingen spoedigh door. Ontrent 400. Huysen waren binnen Luyck verbrand. Bisschop en Prins Johan Lodewijck, Vryheer van Elderen, droegh sigh in deese gelegenheyd kloeckmoedig. Albrecht, Graef Tserclaes van Tilly, Gouverneur in deese Stad/ behaelde hier een sonderlinge lof.

Quaede reeckeningh.

De verooveringh van Luyck hadden de Fransche soo seecker gehouden/ dat de Mareschal van Luxemburgh alreeds in sijn Leger d'inneemingh had verkondighd. Selfs sijne Maj. van Franckrijck was gecomplimenteert geworden over deese winst.

Vervaerlijck verraed van de Fransche aengesteld met den Keyserlijcken Opper-Krijghs-Commissarius Cronsbruck, om Mentz in brand te steecken; dan de Françoisen binnen te laeten:

Door een sonderlingh toeval wierd in Junius ontdeckt een vervaerlijck verraed op de Stad Mentz. De Fransche sonden een Trompetter derwaerts/ onder schyn van Gevangene te lossen; maer in der daed om eenige geheyme brieven aen den Keyserlijcken Krijghs-Commissarius Cronsbruck te leveren. Hy bleef wat te langh uyt/ nae de meeningh der Françoisen: derhalven drie haerer Officieren uyt reeden/ om hem t'ontmoeten; doch wierden/ tot haer ongeluck/ van eenige Dragonders betrapt/ gevangen genoomen/ en nae Mentz gevoerd. Deese Officieren waeren Marquis de Villacert, Maistre de Camp, Susters Soon van Mons. de Louvois: Capitain Pellinier; en Major Belleviere. Dight by de Stad bejegende haer de Trompetter/ die nu te rugg' keerde; tot wiense onvoorsightigh genoegh seyden: Hy was, door sijn langh vertoeven, d'oorsaeck haerer gevancknis; doch soo haestse weer los souden sijn, wildense hem, ten drinckgeld, doen ophangen.

op een toevallige en wonderlijcke wijs ontdeckt.

Hy/ hier voor bedught/ begaf sigh weer nae de Stad; en ontdeckte/ dat hy verraderlijcke Brieven aen den Keyserlycken Opper-Kryghs-Commissarius Cronsbruck had gebraght. Hy ontkende wel; doch ontkleed sijnde/ vond men aen een heymlijcke plaets sijns Ligchaems de Schriften/ welcke hem overtuyghden. Deesen Verrader had allerwegen Spions, en ontdeckte al de raedslaegen des Keysers en der Geallieerde aen de Fransche.

Cronsbruck te Mentz onthoofd; en sijne wanhopige ongelatenheyd by d'uytvoeringh.

Met deselve had hy de saeck soodanigh aengesteld/ dat hy den 19. 29. Junius de Stad Mentz aen vier hoecken sou doen in brand steecken. Daer op souden de Fransche aengekoomen sijn/ om deselve te bombardeeren; en de Verraders van binnen haer de Poorten geopend hebben. In Augustus wierd Cronsbruck te Mentz Onthoofd. Seer wangelaeten leed hy de dood. Met de Stoel/ waer in d'Onthoofdingh sou geschieden/ wierp hy sigh tot vijfmaelen toe ter aerden neer. Kon sigh tot geen sterven begeven. Wegens sijne desperate bedrijven/ geduerige gintsch en herwaerts schuddingh van 't Hoofd/ en neervallingh/ moest de

DUYTSLAND.

Beul sijn Ampt verrighten soo hy best kon / en hem den kop afslaen soo als hy sigh ter aerden had gesmeeten. Veel andere diergelijcke Aenslaegen maeckten de Franschen; welcker sommige geluckigh ontdeckt wierden; waer onder ook waren die in Februarius Anno 1692. op verscheydene Duytsche Steeden; insonderheyd op Franckenthal, en weer op Mentz. Indiense geluckt hadden / soo sou terstond daer op sijn gevolghd de Bombardeeringh van Franckfurt aen den Main.

Andere dierghelijcke aenslagen der Fransche op verscheydene Duytsche Steeden. 1692.

Van de soo gantsch verwoestte Paltz eyschten de Fransche al weer 700000. Kroonen. Wierdense van d'Inwooners niet opgebraght / soo stond haer een nieuwe totale ruine, door brand / plonderingh en moord voor de deur: schraeptense uyt haere armoede noch dus veel by een / soo vreesdense echter / dat de Françoisen, alsse 't geld wegh hadden / de verwoestingh niet souden aghterlaten; gelijck aen soo veel andere Plaetsen gebleecken was.

Swaeren eysch der Fransche van den door haer verwoesteden Paltz.

Manheim in den Paltz was door de Fransche tot de grond toe vernield geworden. D'ellendige van alles beroof de Inwooners hadden hier en gintsch weer eenige Hutjens opgereght / om in te moogen woonen. Doe wierd haer een groot deel gelds / tot Contributie opgeleght. Als nu deese arme menschen 't selve op geenerley wijs vermoghten op te brengen / quamen de Françoisen op een Sondagh in Martius, met gepeckte Lonten om haer Ligchaem gewonden / daer aen / en staeken alles in brand. Vrouwen en Kinderen wierden naeckt uyt-geschud: de Maeghden geschonden; d'oude Lieden op en over 't Ys gesleept: onbeschrijflijcke barbaerheden gepleeghd. Ladenburgh staeckense oock in brand. Meenden Heydelbergh 't selve te doen; doch hier wou 't haer niet gelucken.

Grouwelijck bedrijf der Fransche te Manheim.

In Rhijngauw, daer 10. of 12. Vlecken / Dorpen en Kloosters sijn / begondense haer gewoone werck. Wilden van dit arm Gewest 60000. Rijcksd. hebben; en naemen Gysselaers voor deese Som mee; nae datse eenige Huysen in brand hadden gestoocken. Daer laegen wel twee Duytsche Compagnien Dragonders; maer als deese / in 't bieden van weerstand / 6. of 7. der haere hadden sien vallen / vloodense nae Mentz. Een Boer / haer te gemoet koomende / verweet haer haere vertsaeghdheyd. De Commandant over dit volck seyde tot hem: Indien hy dan dus moedigh was / soo sou hy heenen gaen / en eenen der Françoisen, die in een bygeleegen Dorp soo grouwlijck te werck gingen / van daer wegh haelen. De Boer begaf sigh derwaerts; sagh een deel Fransche plonderen; en eenen der selve wat ter sijden af / om den brand in een Huys te steecken. Deesen sloegh hy onvoorsiens met een Stock de kop in; torstten hem op syne schouderen; en braght hem / half dood / by de gedaghte Dragonders. Oock vielen de Fransche in Keulsland, en hebben ontrent de Stad Keulen een groot getal Dorpen jammerlijck verbrand en uytgeplonderd. Anderwegen desgelijcks.

In Rhijngauw.

Aenmerklijck geval, van de Kloeckmoedigheyd, of liever roeckeloose vermetenheyd eens Boers tegens een Franschman onder den hoop der Fransche brandstighters.

Rhijnfelsz wierd van de Françoisen op 't eynd des jaers 1692. belegerd. Felle bestormingen braghtense aen op S. Goar; en verlooren daer in seer veel volck; doch gingen door / op d'aennaederingh van 't Ontset der Duytsche Geallieerde. Men reeckende / datse hier over de 4000. soo dooden als gequetsten hadden bekoomen. Andere spreecken van over de 3000. dooden alleen / behalven de gewondde.

Fransche stooten leelijck 't hoofd voor Rhijnfelsz. 1693.

In dit jaer / gelijck oock in de voorgaende en volgende / vielen wel verscheydene Schermutselen voor tusschen de Fransche en Duytsche Parthyen; waer in nu d'eene dan d'andere voordeel bevogt; meerendeel echter de Françoisen 't grootste verlies leeden; doch van sulcke niet seer gewightige dingen konnen wy niet spreecken. Een en andermael trocken de Fransche over den Rhijn; doch door de goede voorsorge des Princen Louis van Baden kondense weynigh verrighten / anders als een deel Dorpen in d'asch te leggen / en te verwoesten. Mocsten dus t'elckens vrughtloos te rugg' keeren. Evenwel hebbense in May 1693. Heydelbergh weer veroverd / en verwoest / onder Generael de Lorges. Soo haestse voor de Stad quaemen / liepen de Soldaten nae 't Kasteel. Dit deed de Burgers de moed verliesen / soo datse 't Geweer neerwierpen / en met de Fransche tot een accoord soghten te komen; die ondertusschen inbraecken / en dus meester wierden. 't Kasteel had wel tegenstand konnen bieden; doch de Commandant Heydersdorf gaf het terstond op. Men meende / dat hy door de Fransche omgekoght was. Immers / hy wierd gevangen genoomen / en van de Kryghsraed als een Schelm ter dood veroordeeld. Eerst wierd hem aengedaen sijn Ridderlijck Gewaed van de Kruys-orden. Doe 't Kruys hem van den hals afgeruckt / en tweemael daer mee hem in 't aengesight geslagen. De jongste Ridder van d'Orden nam hem by den arm; sleepte hem uyt 't Duytschen Huys te Heylbron, en gaf hem voor de Poort een voet onder 't Gat. Voorts wierd hy weer in Gevanckenis gebragt; de volgende dagh op eens Villers kar nae 't Leger van Prins Louis van Baden gevoerd; aen elck Regiment getoond. Voorts op 't Schavot geleyd / om Onthoofd te werden; doch door de Voorbede der Duytsche Ordens-Ridders / van welcke hy een Lid was / wierd hy met 't leven begenaedighd; doch de Degen voor sijne voeten verbroocken; en met een stuck desselven hem driemael in 't Aengesight geslagen; daer nae gebannen; en voor Eerloos weghgejaeghd.

't Beleyd des Princen Louis van Baden verhinderd der Fransche groote desseinen over den Rhijn. 1694. 1695.

De Fransche veroveren bynae sonder slagh of stoot Heydelbergh, Stad en Kasteel. 1693.

Straf over den Commandant Heydersdorf, Ridder, &c.

De Brieven / uyt dit ellendigh Heydelbergh geschreven / konden geen woorden genoegh uytvinden / om door deselve uyt te drucken / hoe grouwlijck de Franschen hier te werck gingen met moorden / pijnigen / plonderen / &c. De Vrouwspersoonen verkragtense in de Kercken selfs. De Graven der Keurvorsten opendense; berovende der selver gebalssemde ligchamen van al haere cieraden; smeeten de Beenderen hier en gintsch heenen.

Grouwelen der Franschen, hier bedreven; op ongehoorde wijsen; en de Stad afgebrand.

DUYTSLAND

heenen. Daer werd bygevoeghd / datse 't Lyck van Keurvorst Carel-Lodewijck (Vader der Gemalin des Hertoghs van Orleans, 's Koninghs Broeder) 't Hoofd afhieuwen; 't selve malkander / onder veele spotredenen / als een kloot toe wierpen; daer nae den romp schandlijck over de straten sleepten. Meer deeser Barbaerheden willen wy hier niet uyt teeckenen. Door afbrandingh en ter neer-werpingh waeren weynige Huysen in deese Stad over-gebleven.

Roem van Koning Louis op deese veroveringh, die 't Te Deum daer over doet singen.

't Ongemeen-treflijck Keurvorstlyck Kasteel ondermijndense / om 't selve / als 't haer gelegen quam / te konnen laeten springen. Koningh Louis roemde seer op deese Veroveringh in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs, geteeckend den 27. May; hem beveelende / hier over het Te Deum in de Hoofd-Kerck te laeten singen. In den selven gebruyckte hy ook deese woorden: Dit Conqueſt, 't welck de Campagne soo glorieus opend, geeft my met eenen gelegenheyd, om in 't hert van 't Keyserrijck dieper in te dringen; en een bynae genoegsaem seecker Voorteecken, van een noch geluckiger succes in 't toekomende.

Moest echter binnen vier Maenden deese Plaets verlaten.

Maer voor ruym vier jaren had sijne Maj. Heydelbergh oock ingekreegen; doch was'er weer uytgeweecken. Wat voordeel deed hy'er nu al weer mee / wijl hy binnen vier Maenden deese Plaets weer verliet. By 't vertrecken deeden de Fransche de Mijnen onder 't Kasteel aensteecken; doch meest sprongense / wegens de swaertte van 't Gebouw / ter syden uyt; en hadden derhalven soo een groote uytwerckingh niet / alsmen sigh daer van ingebeeld had. Nu wierd'er weer Keyserſch Volk ingeleght.

Prins Louis van Baden val in 't Fransche Elsas. 1694.

In 't volgende jaer 1694. viel 't Geallieerde Duytsche Leger onder Prins Louis van Baden over den Rhijn in 't Fransche Elsas, en veroverde daer eenige Plaetsjens. Een groote verwaghtingh hadmen van dien Toght; en buyten twijffel sou hy wel wat voornaems verrigt hebben / indien niet den Rhijn plotslijck over d'aght voeten hooghte waer' opgeswollen / en tot in de Retrenchementen der Geallieerde gelopen. Waer by noch de geheele Fransche Maght op hem afquam.

en doet groote schaede. Waerom hy weer te rugg' moest keeren.

Dit gevaer van Water en Vyand te gelijck deed Prins Louis weer te rugg' keeren. Groot was de schrick in Elsas geweest over deesen Inval. De schaede gevoelde Koningh Louis niet minder. Dien geheelen Somer had hy dit Gewest verschoond / om sijn volck hier goede Winter-quartieren te doen neemen. Doch nu was een groot deel deeses Lands verdorven / veele Dorpen waren uytgeplonderd; swaere Contributien d'Inwooners afgeparst;

Grouwlijke Fransche verwoestingen in Duytschland.

de meeste Fransche Magazijnen verbrand; een aenmercklijck getal aensienlijcke persoonen tot Gyselaers mee genoomen / voor noch meer ge-eyschte Penningen. Doch hier tegens hebben de Fransche, waerse maer konden / in Duytschland grouwlijcker te werk gegaen / als noch oyt; selfs in Plaetsen / welck met Fransche Sauvegaerden voorsien waeren.

Keurvorst van Saxen, Johan Georgh de IV., sterft, en hy wat toeval. 1694.

In September Anno 1691. was Johan Georgh de IV., in plaets van sijnen overleedenen Vader Johan Georgh de III., Keurvorst van Saxen geworden. Niet langh heeft hy geregeerd; wijl hy den 27. April Anno 1694. door de Kinderpockjens deese weereld verliet. Op den dagh sijns doods bevond hy sig in soo een goede gesteltnis / datmen meende / geen gevaer meer voor handen te sijn. Wou op-staen / om door de Kamer te gaen wandelen. Gaf ordre / dat sijne Troupen nae den Rhijn souden Marcheeren: Doch tegens den avond wierd hy aengevallen van sulck een felle Koorts / dat hy noch voor ses uyren een Lijck was.

Had hoven sijn' wettige Echtgenoot, met de lincker-

Den 18. October Anno 1668. was hy

DUYTS-LAND.

hy geboren; en dus noch geen 26. jaren oud. Had ten Gemalin Eleonora Erdmuth Luisa, Dochter van Hertogh Johan Georgh van Saxen-Eysenacn; Weduw van Johan Frederick van Onoltzbach, of Ansbach: doch weynige blijde daegen heeftse van hem genooten. Anno 1692. had hy haer getrouwd: Anno 1694. overleed hy. Binnen dien korten tijd was hy verslingerd geworden op een andere/ Dochter van sijnen Lieutenant-Generael de Heer Neitz, welcke hy trouwde met de slincker-hand (eenige noemen haer sleghtlijck sijne Bysit): doch wel haest braghtse hem by toeval de dood aen. Sy kreegh de Kinderpockjens. Echter kon hy sigh niet onthouden/ by haer te komen; jae/ dood sijnde/ wou hy haer noch sien; en kreegh daer op de selve sieckte, die hem oock wegh nam. Sijne wettige Gemalin Eleonora gingh den wegh alles vleeschs den 9. 19. Septemb. 1696.

hand een andere getrouwd: die hem de dood aenbraght by haer eygene dood.

Deesen Johan Georgh de IV. had ontrent een jaer voor sijne dood een swaeren val van sijn Paerd gedaen/ en een diepe wonde in 't hoofd gekregen. Hy wierd wel genesen; doch behield eenige ongesteldheyd der Harssenen/ en duyselingh in 't hoofd. Sijnen Naesaet in 't Hertogh en Keurvorstendom wierd sijnen Broeder Frederick Augustus (in een sware scheuringh tegens den Prins van Conti verkooren tot Koningh van Polen in May, en gekroond in groote verdeeldheyd in September Anno 1697., nae dat hy de Roomsch-Catholijke Religie had aengenoomen)/ geboren in May Anno 1670.

Een gedane val had hem eenige ongesteldheyd der harssenen veroorsaeckt.

Ondertusschen bequam 't de Heer Neitz niet wel/ dat sijne Dochter de Bedgenoot van Keurvorst Johan Georgh was geweest/ want de nieuwe Keurvorst settede hem terstond van sijne Charge af. Deed oock 't doode ligchaem der Gravin van Rochlitz (want tot dien Staet had d'overleedene haer verheven) uyt 't Keurvorstlijck Graf haelen/ en in een geringer neer-setten. Dan noch wierd haer Huys doorsoght/ en een grooten rijckdom daer in gevonden.

Sijns Broeders en Naesaets handel tegens 't Lijk der Vorstlijck-begravene Concubin.

't Was voor de gemeene saeck der Geallieerde niet voordeelijck/ dat oock korts te vooren was overleden Johan Lodewijck, Baron van Elderen, Bisschop en Prins van Luyk, op een gantsch onverwaghtte wijs. Den 31. Januarius was hy 's avonds gesond nae bed gegaen/ sonder eenigh ongemack te gevoelen. 's Morgens den 1. Februarius tusschen 5. en 6. uyren overviel hem plotslijck een verstickende Zinckingh; die hem in minder dan een half uyr tijds tot een Lijck maeckte. Was verkooren Anno 1688., nae de dood van Maximiliaen Henrick, Aertsbisschop van Keulen, Bisschop en Prins van Luyck. Koningh Louis van Franckrijck had/ om de Kardinael van Furstenberg, Bisschop van Straetsburgh, ten Bisschop te doen verkiesen/ al doemaels sijn uyterste vlijt aengewend: en 't ontbrack noch aen beloften noch aen dreygingen. Elck stond in verwaghtingh/ dat 't Capittel Franckrijck te veel sou ontsien/ om hem hier in niet te wil te sijn. Doch Furstenbergh was te seer in den haet; en geerne hadden de Capitulairen den Kardinael van Bouillon, Canonick in 't selve/ tot deese Waerdigheyd willen verheffen. Doch vermits Furstenbergh by Koningh Louis in meer gunst stond/ en hy grooter verwaghtingh voor de belangens sijner Kroon van hem had/ soo drongh hy seer sterck op deesen aen. Eyndlijck evenwel gaf hy/ siende de groote afkeer tot Furstenbergh, sijne bewilligingh op Bouillon. De Courier quam te Luyck aen/ terwijl 't Capittel tot de Verkiesingh vergaderd was. Men nam in beraed/ ofmen de Koninghlijcke Brief sou openen voor of nae de Keur. De geene/ welcke den Baron van Elderen gunstigh waren/ en vreesden/ dat in dien brief nieuwe beloften of dreygementen moghten staen/ bestierden 't soodanigh/ dat 't laetste goed gevonden en gedaen wierd. Daer nae opende men de Brief; en men bevond/ dat de Koningh sijne toestemmingh gaf op Bouillon. Doch 't was nu te laet/ en dus wierd de Heer Johan Lodewijck Bisschop van Luyck. Was yverigh voor 't wel-sijn der gemeene saeck van de Geallieerde; en bevlijtende sigh den welstand des Bisdoms tegens de Fransche onderneemingen.

Dood van Johan Lodewijck, Bisschop en Prins van Luyck. 1694.

Aenmerklijck bericht, hoe 't met sijne Verkiesingh was toegegaen; in tegenwil des Koninghs van Frankrijck; die de Kardinael van Fursten-bergh wou indringen; en hoe deese Majesteyt dit stuck ontschoot.

Nu wierd in sijne plaets verkooren Prins Joseph Clemens, alreeds Aertsbisschop-Keurvorst van Keulen), doch in scheuringh; wijl de Domdeecken Johan Ferdinand de Mean, nevens 21. der Capitularen (siende dat d'andere op Prins Joseph Clemens gingen)/ nae gedaene protestatie van de nietigheyd der Electie, 't Capittel verliet. D'overige 24. echter traeden tot de Verkiesingh van Prins Joseph, den 21. April Anno 1694. Waer tegens de Domdeecken met de sijne verkooren Ludovicus Anthon, Hoogh-en Duytsch-Meester, Broeder van Keur-Paltz. Een gevaerlijck werck had hier uyt konnen ontstaen/ indien niet de Dood 't verschil had doen eyndigen; en de Duytsch-Meester onverwaght uyt de weereld geruckt den volgenden 4. May. Franckrijck had sigh wel bemoeyd/ om andermael Furstenbergh hier in te dringen; en ten dien eynde van de Paus versoght/ dat hy hem voor Elegibel, of Verkiesslijck/ wou verklaren: doch de Roomsche Heyligheyd wou sigh soo verr' niet inlaeten in openbaere partijdigheyd tegens den Keyser; wijl Furstenbergh voor deesen was verklaerd voor vyand des Rijcks; en derhalven onbequaem/ om Beneficien in 't selve te besitten. 't Is waer/ hy was wel Bisschop van Straetsburg; maer deese Stad moestmen aenmercken/ als staende onder 't Gebied van Franckrijck. De Kardinael de Bouillon, Emanuel Theodosius de Touraine, protesteerde wel tegens de Verkiesingh/ soo van Prins Joseph, als van de Duytsch-meester, noemende deselve onwettigh/ &c.; doch de Prins werd echter van de Paus geconfirmeert. De gemelde Kardinael van Bouillon was Groot-Prooft en Canonick te Luyck.

Prins Joseph Clemens ten Bisschop en Prins van Luyck verkoren, in scheuringh des Capittels, tegens Lodewijck Anthon, Hoogh-en Duytsch-meester: doch de dood maeckt een eynd van 't verschil. 1694.

Woelingen van de Kardinael de Bouillon hier tegens.

Inde jaren 1695. 1696./ en voorts tot op den Vreede Anno 1697. heeft sig in Duytschland ontrent Oorloghsfaecken niet veel van sonderlingh gewight toegedraegen tusschen de

Bericht aen den Leeser

DUYTSLAND.

de Keyserfche en Fransche, buyten de gewoone verwoestingen der laetst-gemelde; van welcke wy niet meer willen spreecken. 't Geen noch aenmercklijck sijn moght / sal onder de Fransche Geschiedenissen werden ingevoeghd.

Keyser *Leopold* stelt ten negenden Keurvorst Hertogh *Ernst Augustus* van *Brunswijck-Lunenburgh-Hannover*, een *Protestants* Vorst,

Anno 1692. heeft Keyser Leopold 't Keurvorstlijck Collegie met een nieuwe Keurvorst gelieven te vermeerderen; daer in aenstellende de Hertogh Ernst-Augustus van Brunswijck-Lunenburg-Hannover, geboren Anno 1629.; Bisschop van Osnabrug geworden Anno 1662. Eenige Keurvorsten en Vorsten hebben wel hier in bewilligd; maer andere / insonderheyd de Geestlijcke / sigh hard daer tegens gesteld / en doen 't noch al. Sijn' aensienlijke hulp aen 't Rijck in deesen gevaerlijcken stand / en de verwaghtingh van noch meer te sullen doen / hebben hem hier toe bevoorderd. Dat de Geestlycke Keur-en andere Vorsten sigh ernstigh hier tegens opposeeren, moetmen niet vreemd vinden / vermits hy een Protestants Vorst is. Boven dien aghtmen 't een saeck van een wijd uytsien / den Keyser toe te laeten / 't getal der Keurvorsten te mogen vergrooten nae sijn welgevallen: daer doch sulcks soo beswaerlijck door

waer tegens een deel der Keurvorsten en Vorsten sigh opstellen.

won met 't aenstellen des aghtsten Keurvorstendoms by den Munsterschen Vreedehandel; doe nochtans de rust / jae behoudenis van geheel Duytschland, daer aen hingh; en waer tegens Paus Innocentius de X. soo hoogh had geprotesteert. Oock toonde nu Paus Innocentius de XII. geen genoegen / dat sijne Keys. Maj. niet alleen noch een Keurvorst boven 't gewoone getal / maer selfs een Ketterseh Vorst daer toe genoomen had. Men vermoedde / dat Franckrijck hem d'ooren vol blies / om hem tegens den Keyser te verbitteren. Ondertusschen is niets seeckerder / als dat 't Vorstlijck-Hannoversche Huys / door bysonderen bystand aen 't Rijck in sulck een desolaten staet / deese Waerdigheyd wel verdiend / en door soo veel gedraegene onkosten / ten goede des Rijcks tegens Franckrijck, deselve (indien men soo spreecken magh) dier genoegh betaeld heeft.

Aenmerckingh over deese saeck.

Hongarische saecken.

Van den Oorlogh tusschen de Roomsche en Turcksche Keyser in Hongaryen sullen wy op 't korste handelen / en maer alleen weynige dingen aenroeren.

Sigeth van de *Keyserfche* veroverd. 1689.

In Januarius Anno 1689. moest Sigeth (een sterck Steedje met een Kasteel in Neder-Hongaryen) / wijl 't seer talrijck daer in geweest sijnde Turcksch Guarnisoen door geweldige Hongersnood tot op 400. Mannen was uytgestorven / sigh aen de Keyserfche overgeven: waer tegens deese Barbaren in Servien alles verwoesteden. De dagh van S. Jans Onthoofdingh aghten de Turcken voor haer een dagh van geluck te sijn; doch 't tegendeel bleeck in dit jaer; wijl Prins Louis van Baden met 't Keyserlijck Heyr haer seer swaerlijck sloegh; over de 100. Metale Stucken Geschut / 3. Vyer-Mortieren, Ammunitie, Bagagie, en 't geheele Leger veroverde: oock weynige daegen daer nae de Turcken, sigh weer versterckt hebbende / soodanigh een Neerlaeg veroorsaeckte (on-

Turcken houden den dagh van *S. Jans Onthoofdingh* seer geluckigh voor haer; doch nu ongeluckigh, door een swaere Neerlaegh in een

HONGARYEN.

aengesien de Mahometanen 40000., de Christenen maer 16000. sterck waeren) / datse over de 1000. Mannen / nevens haer gantsche Leger en alles verlooren. Waer tegens de Keyserfche alleenlijck ontrent 300. dooden en 400. gequetsten hadden.

Gevaght tegens de *Keyserfche*.

Maer oock / de Keyserlijcke Wapenen / nu een wijl tijds voorspoedigh tegens den Erf-vyand geweest / kreegen met den aenvangh van 't jaer 1690. een harde stoot. De Tattar-Cham was met een taemlijcke Magt aen den Donauw genaerderd. Onderwegen had hy vreeslijck geroofd en geblaeckt. De Keyserlijcke Generael, Hertogh van Holstein, sieck sijnde / sond den Oversten Stensser tegens haer; doch hy wierd geslaegen / met verlies van 2400. Mannen. Waer op de Turcken en Tattaren een groote stroop deeden / en eenige Veroveringen maeckten. Echter vermeesterden de Keyserfche korts daer nae Canischa in Neder-Hongaryen: maer de Turcken daer tegens Lippa, Widin, Rubitsch, Piroth, Nissa, Semendria, stormenderhand: selfs oock Belgrado, of Griecksch-Weissenburgh; daerse alles ter neer hieuwen / gelijck wy stracks breeder sullen hooren. Doch voor Esseck moestense opbreecken: maer 't Eyland Orsava, en Carolina, tegens over Belgrado in den Donauw, vielen ontrent 't eynd deeses jaers in haere handen. In Sclavonien en Croatien waeren de Mahometanen soo voorspoedigh niet; maer leeden gevoellijcke stooten van de Croaten.

Die hier tegens een harde stoot krijgen van de *Tattaren*. 1690.

Waer op de *Turcken* verscheydene aenmercklijcke veroveringen maecken.

Terwijl nu dus den Oorlogh tusschen den Turckschen en Roomschen Keyser met wisselbaer geluck wierd gevoerd; echter de saecken met de Mahometanen qualijcker stonden als met de Keyserfche, wierd te Weenen aengesteld een Vreedehandel tusschen beyde deese Parthyen, en te gelijck met de Venetianen. De weersijdsche Commissarissen quaemen by een; doch men sagh noch geen kans / om tot een Accoord te koomen. Om de Keyserfche Plenipotentiarissen te meer aen te setten tot een spoedigh Vreede-besluyt / en inwilligingh van voordeelige Conditien voor den Turckschen Sultan, gaven de Turcksche haer eenige Artijckelen in schrift over. Wy sullense / nevens d'antwoord der Keyserfche, hier kortlijk nae den Inhoud ter neer stellen / wijlse d'aenmerckingen onser Leesers niet onwaerdigh sijn.

Vreedehandel te *Weenen*; tusschen de *Keyserlijcke* en *Turcksche Commissarissen*.

Turcksche Artijckelen.	*Antwoord der Keyserfche.*
1. Men moest in aenmerckingh neemen de groote Maght der *Ottomannische Porte*.	1. De *Turcksche* Maght bestond veel meer in 't getal als in de bequaemheyd.
2. Dat de *Christenen* soo veele *Provintien* hadden bekoomen, was meer geschied door begunstiging van 't Geluck, als door dapperheyd.	2. Door de Godlijcke genade, en der *Christenen* dapperheyd, haddense soo veele *Bataillen* op de *Turcken* gewonnen; soo veel gewightige Vestingen ingenoomen: waer tegens de *Turcken*, en haeren grooten *Monarch Sultan Solyman*, de meeste van haer bekoomene Plaetsen aen sigh hadden gebraght door openbaer bedrogh en verraed. Waer doorse dan aen de gantsche weereld meer haere vertsaeghdheyd als dappermoedigheyd hadden doen blijcken.

Artijckelen, van de *Turcksche* aen de Keyserfche *Commissarissen* overgegegen; tot aendringingh om den Vreede te verhaesten;

3. D'In-

HONGARYEN.

3. D'inlandsche onrusten in *Asia* waren nu gedempt, en ter rust gebraght.	3. Men was genoeghsaem van 't tegendeel verseeckerd. Daer-en-boven souden, wegens d'onreedlijcke *Tyrannische Turcksche* regeeringh, geduerigh meer en meer *Troublen* en *revolten* ontstaen.
4. De *Sultan* had 4000. Vrouwen uyt 't *Serrail gelicentieert*; om d'onkosten, daer toe gaende, tot den Oorlogh t'*emploieeren*.	4. Dit was een sightbaer teecken van de *Turcksche* swackheyd, en geld-gebreck tot *continuatie* van den Oorlogh.
5. D'onderdaenen des *Sultans* moesten in plaets van 5., nu 100. Rijcksd. voor yeder Haerdsteede opbrengen.	5. Dit van haer gebruykte middel kon wel lightlijck veroorsaecken, dat des *Sultans* Onderdaenen in *Europa* moghten koomen uyt te barsten in *rebelly*, gelijck die in *Asia* hadden gedaen.
6. De Godlijcke gramschap en straf over haere *Natie* sou eyndlijck eens ophouden, en haer geluck weer bloeyen.	6. De *Turcken* hadden niet alleen 't Oordeel des reghtvaerdigen, maer oock de verdere wraeck des vertoornden Gods te verwaghten
7. De *Monarchie* had een groote meenighte van volck en Soldaten.	7. Een groot onderscheyd is'er tusschen Soldaten, en een deel Land-doorstroopers, Plonderaers, en nietswaerdige Moordbranders; van welcke sigh de *Turcken* alleen, immers meest, te beroemen hadden.
8. Als de gestelde tijd haerer *Commissie* ten eynde liep, hoe dan de Vreedehandel voort te setten.	8. De *Continuatie* der aengevangene *Tractaten* voort te setten met den Degen in de vuyst.
9. Een verwisselingh der Vestingen; insonderheyd van *Belgrado*.	9. 't Was onnodigh hier op te dencken, insonderheyd op *Belgrado*.

en der selver antwoord daer op, in vry harde *termen*.

Vreedehandel afgebroken.

Vermits nu de Turcken al 't verloorne weer eyschten; Sevenbergen gerestitueert wilden hebben/ &c./ soo wierd haer van de Keyser bevoolen/ uyt Weenen te vertrecken.

Belgrado, of *Griecks-Weissenburgh*, van de *Turcken* belegerd; en stormenderhand verovert; met een grouwlijcke Moord der belegerde.

Belgrado, of Griecks-Weissenburgh, die seer beroemde Vestingh in Opper-Servien, was van de Turcken belegerd. De Keyserſche daer binnen leggende Soldaten waeren de beste van geheel Europa geaght. In October viel een Turcksche Bombe op den grooten Thoorn/ waer in 't Buskruyd-Magazijn was; 't welck soo ongeluckigh opsprongh/ dat over de 1200. Menschen dood bleven/ behalven de gequetste. Door de verschricklijcke slagh viel veelerwegen de Stads-muer overhoop. De brand geraeckte noch daer-en-boven in andere Magazijnen; en dus quam de geheele Stad in 't vyer. Onder deese ellendige gestalte der selve braghten de Turcken den 8. October een furieuse Bestormingh aen; wierden eyndlijck meester/ en hieuwen alles ter neer; tot over de 6000. Mannen. Deese veroveringh geschiedde/ door 't gedaghte onheyl/ binnen aght dagen tijds. De Keurvorst van Bayeren had deese Plaets den 6. September Anno 1688. veroverd nae een belegeringh van eene Maend; doch nu in korter tijd weer verlooren. Hier op begaven de Turcken sigh voor Esseck. Die van binnen lieten een gerught loopen/ dat een sterck Secours voor haer op wegh was. Sonden by naght 400. Ruyters uyt de Stad; welcke sigh in twee hoopen souden verdeelen; daer nae weer in de Stad koomen/ onder een geweldigh geluyd van Ketel-Trommelen/ Trompetten/ &c. Eerst soudense een flauw geluyd maecken/ als offe noch verr' waren; daer nae allenxen stercker/ als naerder by koomende; om de vyanden te doen geloven/ dat het de verwagtte bystand was. Soo wel geluckte deese list/ dat de Turcken, t'eenemael verschrickt/ terstond de belegeringh opbraecken/ en doorgingen; veel Ammunitie, en 't grootste deel harer Bagagie aghterlatende. Daer-en-boven verdreef Prins Louis van Baden den Tekely uyt Sevenbergen. Maer oock veroverden de Turcken Lipp .

't Opvliegen van 't Kruyd-*Magazijn* door een *Bombe*, en de brand in de Stad, was hier d'oorsaeck van.

Belegeren daer op *Esseck*; doch verlaten deese Plaets met seer groote schrick, door een sonderlinge Krijgslist der Belegerde.

Schermutselen tusschen beyde de *Parthyen*. 1691.

Veelerley Schermutselen vielen Anno 1691. tusschen de Keyserſche en Turcksche voor/ waer in d'Ottomannen al dickmael veel volck verlooren; d'andere somtijds al mee verlies leeden. Door een sonderlinge list maeckten de Ratzen sigh meester van Carnstabar, de Turcken daer uytdrijvende. Doch dit sijn maer kleynigheden tegens 't volgende.

Geweldige Slagh in *Hongaryen* tusschen de *Keyserſche* en *Turcksche* Heyren; niet verr' van *Belgrado*; waer in de *Turken* een seer sware Neerlaegh lijden; welcke noch grooter sou geweest sijn, indiense niet soo veel *Franſoisen*, vermomd in *Turcksch* gewaed, by haer gehad hadden.

Den 9. 19. Augustus geschiedde in Hongaryen de geweldige Slagh tusschen 't maghtige Turcksche Heyr onder den Primo Vizier, 't Keyserſche, onder Prins Louis van Baden; die/ onaengesien de vyand in sijn voordeel lagh/ dit waeghde; en een bloedige Victorie bevoght/ met verlies van veele dappere hooge en mindere Officieren. 't Gantsche getal der doode aen sijne sijde wierd gesteld op 3163./ der gequetste 4136. Maer aen de Turcksche was 't verlies veel grooter. Men reeckende 12000. op de veghtplaets gebleven; behalven op de vlught. Naederhand sprack men in 't geheel van meer dan 25000. Al haere Bagagie, Ammunitie, en 130. Stucken Canon waerense quyt. Dit furieus Gevecht viel voor tusschen Peter-Wardein (Petri-Waradin), een Steedje in Turcksch-Hongaryen, aen den Donauw, ten Westen van Belgrado; en Salankemen, niet verr' van Belgrado, reght tegens over daer de Teissa in den Donauw loopt. 't Grootste gedeelte van den roem deeser Zeege wierd van elck toegeschreeven aen de dapperheyd der Keur-Brandenburghsche Hulp-Troupen. 't Turcksche Heyr had bestaen uyt 70000. Combattanten. 't Overblijffel was soodanigh verstroyd/ dat het niet weer by een te versamelen was. Grooter sou de Victorie der Christenen, swaerder de Neerlaegh der Turcken geweest sijn/ indien niet een groot deel Françoisen, vermomd in Turcksch Gewaed (daer onder oock veel Ingenieurs en Constapels) sigh by de Mahometanen gevonden/ en de grootste tegenstand gedaen hadden. Deese stoot bragt de Turcken soodanigh buyten postuer, datse naederhand niet groots hebben konnen verrighten. Wijl oock de Keyserſche niet weynigh hadden geleeden/ soo wierd desgelijcks in een wijl tijds niet veel uytgevoerd.

Misnoegen des *Turckschen Sultans*,

In Junius des volgenden jaers moesten de Mahometanen 't Kasteel van Groot-Wardein aen de Keyserſche overgeven. Ondertusschen was men aen 't Turcksche Hof niet weynigh misnoeghd/ om dat Franckrijck niet deed 't geen de Fransche Ambassadeur te Constantinopol soo dickmael aen den Sultan had beloofd; te weeten/ dat sijnen Meester sulck een di-

HONGARYEN.

verse in Duytschland sou maecken / dat de Keyser geen Volck uyt dit Rijck nae Hongaryen sou konnen senden: waer door dan de Groote Heer gelegenheyd sou bekoomen / om dit geheele Gewest te herwinnen. De Fransche nu / vreesende dat de misnoeghde Sultan nae Vreede met de Duytschers moght traghten / pooghden haer best te doen / om in 't Duytsche Rijck wat groots te verrighten / doch 't wou niet gelucken. In tegendeel kreegense somtijds swaere stooten; en al dickmael viel 't geld / afgesonden tot betalingh harer Soldaten / in handen der Duytschers.

om dat de *Fransche* de beloofde *diversie* in *Duytschland* niet tot de daed braghten, of konden brengen. 1692.

Anno 1696. viel weer een bloedigh Gevegt voor tusschen de Turcksche en Keysersche Armee. 't Kostte de Keysersche over de 4600. Koppen. 't Verlies der Turcken kon men niet weeten; doch men hield het buyten twijffel veel grooter. De Naght scheydde den Stryd. 's Morgens wilden de Keysersche wel weer aenvallen; doch vermits de Mahometanen sigh aghter een Wagenburght seer sterck beschanst hadden / wierd niet geraedsaem geoordeeld / haer in sulck een voordeel aen te grijpen.

Weersijds bloedigh Gevegt tusschen de *Turcken* en *Keysersche*. 1696.

Maer gewightiger was de Victorie der Christenen in 't volgende jaer. De Keyserlijcke Armee onder Prins Eugenius van Savoyen trock op tegens de Turcksche, waer by de Sultan sigh in persoon bevond; wiens voorneemen was / Segedin, anders Seged, te veroveren; dan in Sevenbergen en Opper-Hongaryen de Winterquartieren te betrecken. Den 1.11. Augustus quam 't aen den Oever van de Rivier de Teis (Teissa, Tissa) tot een scharp Gevenght; soo geluckigh voor de Duytschers, dat (volgens den Brief sijner Keyserlijcke Maj. aen de Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden) de

Wederom een geweldige Slagh tusschen de *Keysersche* onder Prins *Eugenius* van *Savoyen*, en de *Turcken*, onder den *Grooten Heer* selfs.

Turcken in haere Legerplaets / in welckese van de Keysersche wierden aengevallen / meer dan 10000. dooden van haer alderbeste volck bequamen; waer onder oock waren de Primo Vizier, en d'Aga der Janitzaren. Van d'overige verdroncken een groote meenighte op de vlught. Verscheydene berighten / uyt 't Keyserlijck Leger doemael geschreeven / verseeckerden / dat de Rivier de Teis soo vol doode Lighchaemen van verdronckene Turcken lagh / dat de Christenen daer over gingen / als over een Brugh. 't Geheele Ottomannische Leger / 72. Stucken Canon, 6000. Wagens met Ammunitie en Proviande, 12000. Tenten / 40000. Ossen / 15000. Paerden / &c. wierden den Buyt der Keysersche; welcke noch geen 500. dooden / en ontrent 1600. gequetste hadden bekoomen. 't Geheele verlies der Turcken wierd begroot op ruym 30000. Koppen. De seer kostlijcke Tent des Grooten Heers, waer in sijn Cabinet was / gewaerdeerd op 400000. Duytsche guldens / wierd (volgens verscheydene Brieven diens tijds) vereerd aen den Roomsch-Koningh Joseph, Soon van Keyser Leopold. Bynae al de Turcksche Officieren waeren gesneuveld. Dit was een seer verbaerlijcke Neerlaegh voor de Turcken.

Gantsch verderflijcke Neerlaegh des *Sultans*, en geringh verlies der *Christenen*. 1697.

Dus hebben wy ten kortsten de Hongarische Geschiedenissen, soo veel den Oorlogh tusschen den Roomschen en Turckschen Keyser belanghd / overloopen. Noch een woord moeten wy hier aenhangen van Sevenbergen. Den 4. 14. April Anno 1690. was Michael Apafi, Vorst van dit Vorstendom / overleeden. Van sijnen sonderlingen Lof hebben wy voor deesen gesprooken. Stracks nam de Keyserlijcke Generael Heusler, in 's Keysers naem / d'Affairen op den Landdagh waer; en dus ontstond een groote veranderingh in dit Gewest. De jonge Apafi, Soon van Michael, is noch minderjaerigh. De

Overlijden van *Michael Apafi* Vorst van *Sevenbergen*. 1690.

Groote veranderingh in dit Vorstendom.

Stan-

SWITSERL.

Standen/ altijd afkeerigh geweest van 't Huys Oostenrijck, naemen nu / door een sonderlinge directie, een ander besluyt; te weeten / de jonge Prins Apafi de Regeeringh op te draegen (van hem t'aenvaerden als hy meerderjaerigh sou sijn); doch onder de bescherminghe des Keysers; aen wiense / geduerende den Turckschen Oorlogh / jaerlijcks aen geld souden opbrengen 20000. Florijnen, en noch soo veel aen Koorn. Dus heeft nu 't Huys Oostenrijck de voet en volck in 't Land gekreegen. Of de jonge Apafi wel oyt tot 't Vorstendom sal geraecken / moet de tijd leeren. Veele staen niet weynigh in bekommeringh / dat dit de Protestantsche Religie met'er tijd niet weynigh tot naedeel sal gedyen; dat oock wel eens dit Land / by veranderingh van saecken / hier over swaere ongelegenheden van d'Ottomannische Porte sou konnen lijden.

waer in 't Huys Oostenrijck sigh nu vastgeset heeft.

Tot een Aenhanghsel van Duytschland moeten wy yet weynighs van Switserland vermelden. Hoe d'Eedgenootsche Cantons sigh in deesen Oorlogh gedraegen hebben; aen Franckrijck meenighte van Volck verschaften; waer tegens de Keyser over haer klaeghde / datse opentlijck handelden tegens d'Erf-bereenigingh met 't Huys Oostenrijck, is genoegh bekend; somtijds oock alreeds hier en gintsch van ons met een woord aengeweesen. In openbaere Schriften wierd haer (insonderheyd de Roomsch-Catholijcke Cantons) verweeten / datse niet alleen reghtdraeds handelden tegens de Neutraliteit; tegens 't Accoord met 't Huys Oostenrijk; maer ook tegens haer eygen Interes; jae tot 't uyterste gevaer van haren eygenen Staet / 't welck haer eens sou konnen overkomen / niet soo seer van 't geterghde Huys Oostenrijk, als wel selfs van de Kroon Frankrijck; welckese nu al langh tot d'oprijsingh van sulck een maghtigh-werdingh hadden bevoordeeld. Dat'er onder haer wel veele waren / welcke 't naeckend onheyl voorsaegen; maer dat of 't voordeel / 't welckse voor haer selven en de hare van Frankrijk trocken / haer deed swijgen; of datse van andere / met Franckrijck ingewickeld / wierden overstemd. Harder uytdruckingen tegens haer willen wy hier niet aenteeckenen. Hoedanig de Predikanten van Zurich deese saeck aenmerckten / kan blijcken uyt haere Remonstrantie aen haere Magistraet; uyt welcke wy maer alleen yet weynighs hier sullen voordragen.

Switserland heeft in deesen Oorlogh aen Frankrijck, meenighte van volck verschaft.

De Cantons hebben, om particulier genot van Frankrijk, 't Interes van 't Gemeene-best in de wind geslaegen; 't selve in 't uyterste gevaer gesteld.

Nae een eerbiedige en aenmercklijcke Inleydingh seggense: „Haere (der Magistraet) „aengelegenheyd / bestaet in een nauwe be„schouwingh der Recreuteeringh en Volck„werbingh ten dienste der Kroon Franck„rijck; en der alreeds in Franschen dienst sijn„de Eedgenootsche Volckeren; insonder„heyd der Zurichsche. Belangende 't eerste / „de Magistraet was bekend / hoe veel volck „yeder jaer uyt haer Land was gevoerd / „'t welck onbillijck geweld de hand bood; den „arm der Godloose sterckte; d'onschuldige „onderdruckte. Niet weynige Menschen „hadmen uyt 't Zurichsche Gebied (door toe„laetingh der Fransche Werbingen) wegh„geroofd / om haer op de vleeschbanck te le„veren; of hier door andere op de vleesch„banck te brengen. Welcke manier van „doen niet alleen van de vroome Switsers, „maer oock van Vreemdelingen / Vrienden „en Vyanden / werd genoemd een Huer„linghs-Oorlogh; een Krijghs-dienstbaer„heyd; aenlopende tegens den wil veeler „Ouders / Vrouwen en Kinderen; tegens „den wille Gods: vervloeckt sy die een Ge„schenck neemd, om eene Ziele, 't bloed eens „onschuldigen, te doen verslaen, Deut. XXVII. „25.: tegens de Wet des Lands; aller Vol„keren; der Natuer / en 't reedlijck Vernuf; „tegens de Waerschouwingen der Harders / „welcke dus door de Wolf veele Schapen „werden ontruckt. Wat aengaet d'Eedge„nootsche Volckeren / in Franschen dienst; „ten deelen van de Heeren bewilligt tegens „'s Lands Interes; ten deelen geooghluyckt; „ten deelen door hooghst-argerlijcke recreu„teeringh versterkt: wy versoecken u / on„se genadige Heeren en Vaders / nevens ons „te willen behertigen de schaede Josephs; te „betragten / dat door d'Eedgenootsche Vol„keren Joseph in den Kuyl geworpen; den „nae Jericho reysenden onder de handen der „Moordenaers gevallen is. Sijn dese (Swit„sersche) Volckeren voor eenige jaeren niet „misbruyckt geworden tegens 't Duytsche „Rijk; tegens Protestantsche en Gereformeer„de Standen in de Keurbrandenburghsche „Landen? Hebbense insonderheyd niet mee „gevogten tegens de Vereenigde Nederland„sche Provintien, gelijck als Onchristenen, „die van God noch sijn H. woord yets wee„ten? Hebbense nu laetst noch niet aen den „Rhijn, by Coblentz, en als sonder Con„scientie, gestreeden tegens de Gereformeer„de Hessische Volckeren / en derselver Aen„voerer den Graef van der Lippe? Is dit „niet de Vanier Jesu met onschuldigh bloed „bevlecken? Met Cain onsen Broeder ver„moorden? Onse Religions-genooten te ge„lijck doodslaen en voor haer bidden? te be„oorlogen / en haer geluck te wenschen? „Sal dit regtvaerdigh bloed niet om wraeck „schreeuwen / gelijck 't Bloed Abels? Sullen „onse Broeders in Duytschland en Holland „niet klaegen: Ick ben mijnen Broederen „vreemd geworden, en onbekend mijner Moe„der Kinderen? Psal. LXIX. 9. Mogense niet „uytbarsten: 't Is geenen vyand, die my „hoond, anders sou ik 't hebben gedragen: 't Is „mijnen hater niet, die sigh tegens my groot „maeckt; anders sou ick my voor hem verbor„gen hebben. Maer gy sijt het ô Mensch, als van „mijne waerdigheyd, mijn Leydsman en mijn „bekende; die wy t'samen wandelden in gesel„schap ten Huyse Gods. Dat haer de Dood als „een schuldeysscher overvalle, datse levendigh „ter Hellen neerdaelen. Psal. LV. 13. 14. 15. 16.

Korten Inhoud van de seer ernstige Remonstrantie

der Kercken-dienaren te Zurich aen hare Magistraet,

in gantsch yverige en beweeghlijcke uytdruckingen.

over de geduerige toelatingh der Fransche Wervingen in haere Landen,

Vervolgens stellense seer beweeglijck voor 't Zielen-gevaer / waer in sy haer' Onderdanen in Franckrijck stellen; wijlse geen Veld-Predikers meer moghten hebben; beroofd bleven van Gods woord / en de H. Sacramenten;

en 't laten van haere Volkeren in Franschen dienst,

ten; van de Paepsche Officieren wierden bepraet of gedwongen tot af-val van haere Religie. Tellen dit onder de grouwelen die nae den Hemel om wraeck roepen; onder de Bloedschulden; en wylmen deselve niet haette/ soo sou 't bloed haer verbolgen. Seggen, dat/ om deese Huerlings-dienst aen Frankrijck, 't anders loflyck Eedgenoodschap by alle Natien der weereld werd versmaed als een beestlijck geld-draetigh volck; 't welck om gelds wil de Duyvel wel sou dienen. Selfs de Françoisen, en Fransche Ministers verweeten haer dit lasterlijck in openbaere Boecken. De Switsersche Theologanten hadden altijd deese Krijghsdienst aen Franckrijck seer yverigh met mond en pen bestreeden; blijckende uyt de Schriften van de seer treflijcke Mannen Zuinglius, Bullingerus, Gualtherus, Bretingerus, Huldericus, &c. Moesten derhalven ook hier tegens uytroepen en schreeuwen. Bidden om des naems Jesu Christi; om der gantscher Gereformeerde Kercken; om des Vaderlands welstands; om harer eygener eere en reputatie; om der posteriteits wil/ dat sy/ die met haer (de Kerck-en Schooldienaren) haer volck in Franckrijck in volle ongeregtigheyd saegen staen/ haren stercken arm wilden uytstrecken/ tot te rugg' roepingh deeser volckeren; welcke vermoedlijck in haere bloedschulden sonder boet daer heenen sterbende/ oock na ziel en ligchaem verlooren konden gaen. Meer konnen wy uyt dit seer yverigh Vertoogh niet aenteeckenen; alhoewel haere bygevoeghde redenen der betraghtingh wel waerdigh sijn. Seggen oock/ datse haere Volckeren lieten gebruycken/ om te stercken den arm des geenen/ die een moedwilligen/ meyneedigen Oorlogh had aengevangen; en den selven voerde met onmenschlijcke wreedheyd. Dat dit was te verbreecken d'Erf-vereenigingh met 't Huys Oostenrijck. Dat haere Switsers, op 't minste genomen, bewaerden de kleederen der geene, die Stephanus steenighden. Datse hout en oly toedroegen, tot vermeerderingh des brands, verweckt tot uytroying haerer Religions-verwanten. Dat niet anders hier over te verwaghten stond/ als t'eeniger tijd een vreeslijck Oordeel Gods over haer. Franckrijck in dit geval te helpen/ was onreghtvaerdigh; tegens God; tegens de reghte Reden van Staet/ &c. Christus moght de Gereformeerde Switsers van uyt den hoogen Hemel wel toeroepen/ als eens Saul: Wat vervolghd gy my? 't sal u hard sijn, de verssenen tegens den prickel te slaen. Wee u verwoester, die gy niet verwoest sijt; en gy trouwloose, daermen doch niet trouwloos tegens u gehandeld heeft. Als gy uwe verwoestingen sult volbraght hebben, sult gy oock verwoest werden, &c. Deese vertooningen hebben al eenigh nut gedaen ontrent d'Onroomsche Cantons; soo datse oock Koningh William van Engeland, &c., de Werbingen onder haer gedoogden: die van Franckrijck wat inbonden.

om te helpen verwoesten haere Geloofsgenooten,

met vry harde *termen*

tegens den Koningh van *Frankrijck*, en desselven bedrijven. 1689.

D'Inhoud van soo veele Memorialen, als de Fransche Ambassadeur Amelot aen d'eene; de Keyserlijcke en der Geallieerde aen d'andere sijde aen de Vergaderingh der Switsersche Cantons inleverden; geenen/ om de Werbingen voor de Fransche, met verbod van die der Geallieerde, te doen voortgaen; deese om 't tegendeel/ immers d'afschaffingh der Fransche, uyt te wercken/ konnen wy/ wegens de wijd-uyt-gestrecktheyd/ niet voorstellen.

Afbreeckingh van deeze Stof.

Vermits wy de Turcksche Oorlogen tegens den Keyser in Hongaryen onder de Duytsche Geschiedenissen hebben gebraght/ soo staet ons tegenwoordigh weynigh van Turckyen te seggen. Sultan Mahometh de IV. Anno 1687. uyt den Throon gestooten sijnde/ wierd desselven Broeder SOLYMAN de III. daer in gesteld/ gelijck in 't voorige Boeck gehoord is. Kortduerigh was sijne Heerschappy; wijl hy in Junius 1691. overleed. In 't eerste jaer sijner Regeeringh/ Anno 1688., verloor hy de gewightige Vestingh Belgrado, of Griecks-Weissenburgh; 't welck hem daer toe braght/ dat hy Anno 1689. Vreede soght met den Roomschen Keyser. Doch wijl deese Majesteyt de Conditien te hoogh stelde/ wierden de Tractaten vrughtloos afgebroocken; en Belgrado quam Anno 1690. weer aen den Turck, door een schandlijcke overgaef; tot seer groot nadeel der Christenen. Indien Keyser Leopold doemaels tot een Verdragh waere getreeden/ met grooter nadruck had hy tegens de Kroon Franckrijck den Oorlogh konnen voeren. Na de dood van Solyman de III. volghde hem op den Turckschen Throon

Turcksche Sultans.

Solyman de III., na de verstootingh van *Mahometh* de IV. 1687.

Gestorven. 1691.

ACHMET de II.

die oock niet langer regeerde als tot op den 17. 27. Januarius 1695. By d'aentreedingh des Rijcks vond hy sigh in een groote ongelegenheyd/ wegens den sleghten staet der saecken in Hongaryen en anderwegen. Daeghlijcks quam de Divan, of Raed/ te Constantinopol by een/ om sigh te beraeden op d'aenstaende Veldtoght. Veele der Raden neyghden wel tot Vreede met den Duytschen Keyser; d'Ambassadeur van Koningh William van Groot-Britannien wendde oock hier toe sijn uyterste vlijt aen; doch de Fransche Gesant te Constantinopol wist dien slagh voor sijnen Meester te breecken. Maeckte een grooten ophef/ met verseeckeringh/ Koningh Louis sou Keyser Leopold sulck een diversie in Duytschland maecken/ dat hy geen volck nae Hongaryen sou konnen senden: waer door dan d'Ottomannen in eene Campagne weer souden konnen veroveren/ alles watse in 't Hongarisch Rijck verlooren hadden. Dit deed/ soo de Sultan als de Divan, besluyten/ in den Oorlogh voort te gaen; te meer/ wijl uyt Franckrijck veel geld daer aenquam; nevens belofte/ dat een goed getal Fransche Ingenieurs, Officieren, Constapels, Vyerwerckers/ &c. souden volgen. 't Was oock een gemeen gevoelen/ dat de Christenen 't spel met de Turcken haest uytgespeeld gehad souden hebben/ indien Franckrijck deselve niet kraghtigh had ondersteund.

Achmet de II. vind met den aenvangh sijner Regeeringh de *Turcksche* Rijks-saecken in een sleghte staet. 1692.

Echter wist de *Fransche Ambassadeur* aen 't *Turcksche* Hof hem en den *Divan* te bewegen tot voortsettingh des Oorloghs tegens de *Christenen*;

Sultan Achmet vond Constantinopol in oproer; de Schatkist uytgeput; sijn Krijghsheyr wel sterck genoegh van koppen/ doch meest

door groote beloften, dat sijnen Ke-

TURKYEN.

meest bestaende uyt t'saemgeraept ongeoeffent volck; de Gemeenten over al morrende over de swaere lasten. Echter kon de Fransche Ambassadeur hem en de Divan dit alles doen ter sijden stellen/ steunende op de gedaghte beloften; waer by oock aen sommige der voornaemste en den Divan geen goud gespaerd wierd. Als de Toeseggingh/ ten opsigt van de diversie in Duytschland, niet volgde/ ontstond wel somtijds misnoegen aen 't Turcksche Hof; 't welck de Fransche Gesant verweet/ dat geen woord wierd gehouden; doch hy wist altijd een uytvlught; door nieuwe beloften den onwil weer te stillen; en dus de Sultan al geduerigh in Franckrijcks belang te wickelen.

ningh den Keyser in Duytschland sulck een diversie sou maken, dat hy in Hongaryen geen volck sou konnen senden.

Dood van Mahometh de IV. 1694.

Den 4. Januarius 1694. stierf d'afgesetteden Sultan Mahometh de IV. Men was in beraed geweest/ om hem/ nae de dood van Solyman de III., weer op den Throon te stellen; maer wijl de geene/ welcke schuldigh stonden aen sijne verstootingh/ vreesden/ dat hy sigh dan aen haer sou mogen wreecken/ soo hielden se dit te rugg'. Hy overleed aen de Watersught/ ontrent 50. jaren oud sijnde.

En van Achmet de II.

Met den aenvangh des jaers 1695. volghde Achmet sijnen ouder Broeder Solyman in 't Graf. Hy stierf onverwaght aen een Sinckingh. Sijnen Naesaet wierd

MUSTAPHA de II.,

Mustapha de II. 1695.

Soon van Mahometh de IV.; geboren Anno 1662.; soo dat hy in 't 33. jaer sijns ouderdoms den Throon beklom. De Sultanin N.N. bragt hem wel in December Anno 1695. een Prins ter weereld/ doch ontijdigh en dood. Den 28. April 1696. baerde hem een Christen Slavin uyt Oostenrijck een Princes/ genoemd Aicie Sultana. Groote Vreughdevyeren wierden hier over aengestoocken; doch soo ongeluckigh voor Galata (eene der treflijckste Voorsteeden van Constantinopol, bewoond van Christenen) dat deese Plaets door ontstaene brand bynae t'eenemael in d'asch wierd geleght. In 't selve jaer/ ontrent Augustus, heeft een andere sijner Sultaninnen te Belgrado hem een jonge Turcksche Prins gegeven.

Sultaninnen, en Kinderen.

Brand te Galata.

TURKYEN.

Bekoomd eenigh voordeel in Hongaryen.

Anno 1695. ('t eerste jaer der Regeeringh van Mustapha), bequam hy wel eenigh voordeel op de Keysersche in Hongaryen, door 't slaen van den Generael Veterani; doch deese Zeege kostte hem bloeds genoegh. De veroveringh van Titul en Lippa was alleen een onseeckere winst; van sleght belangh voor hem. Gewightiger was de veroveringh van Scio, de Venetianen weer ontweldighd. Ondertusschen mackte de Sultan een groot werk van sijn geringh bekoomen voordeel in Hongaryen, om sijne morrende Onderdanen wat aen te moedigen. Van Adrianopol begaf hy sigh nae Constantinopol, om daer een triumphante Intoght te doen. Veele Bevelhebbers sijns Heyrs had hy by sigh. De Gevangene/ in de laetste Veldtoght bekoomen/ wierden/ als in Zeegeprael/ binnen de Stad gevoerd. Meenighten van afgehouwene Christen-hoofden deed hy/ op Lancien gestoken/ voor hem heenen draegen; even als had hy een seer heerlijcke Victorie bevoghten. Evenwel toonde 't gemeene Volck hier over geen groote blijdschap; als te seer gedruckt door de swaere Lasten; vergroot door de dierte van allerley Eet-waren; en verschrickt door d'ontstaene Sterfte. Wisten oock wel/ dat de voorige verliesen onvergelijcklijck meer waeren als deese winst.

Maeckt daer van een grooten Bouha; en doet hier over een triumphanten Intoght te Constantinopol.

Hoedaenigh.

1697. Lijd daer tegens een seer ellendigen Neerlaeg.

Haest sloegh oock weer 't blad sigh om. Ellendigh was de Neerlaegh van 't Turcksche Leger by den Oever der Rivier de Teis (waer by Sultan Mustapha selfs tegenwoordigh was) door de Keyserche. Onder de Duytsche Geschiedenissen is hier van gesproken.

ken. Daer by quam noch / dat de Turcken en Tattaren geweldig geslaegen wierden door den Muscovischen Czaar. 't Geleedene verlies in Hongaryen verbaesde geheel Turkyen; braght een groote schrick in de Sultan selfs (die 'er by geweest was); soo dat hy van uyt Belgrado een Boet/Vast en Bededags-bevel affond na Constantinopol. Wy souden de geheele uytschryvingh hier invoegen, doch derven ons niet ten vollen op de Copy vertrouwen / wijl wy eenige gebreckklijckheyd daer in bemercken; insonderheyd oock / dat in 't Hoofd de naem van Solyman staet; al gestorven Anno 1691.; doch dit kon of een feyl des Uytschryvers door haest / of des Druckers sijn. Wy sullen derhalven alleen yet weynigs daer uyt voordraegen / om te doen sien de Turcksche Mode ontrent hare extraordinaire Boet en Bededagen.

Boet, Beede en Vastendag van hem aengesteld.

De groote Heer der Turcken erkend de hand Gods over sijne Landen / Onderdanen / en Koninghrijcken; als van de Christenen soodanigh aengegrepen / dat binnen een korte tijd veel verlooren was. D'oorsaeck steld hy / dat hy sigh te veel had vertrouwd op sijne groote Maght / en gemaeckte Alliantie tegens den Christen Keyser. Om derhalven de toorn Gods en sijns grooten Propheets te stillen / gebood hy / dat op den eersten Vrydagh der nieuwe Maen in de 5. / 6. en 7. Maend yeder sou vasten den gantschen dagh / tot op den tijd / dat de Starren sigh aen den Hemel vertoonden; sonder yets t eeten of te drincken. De Mufti en sijne Bediende souden op de gemelde dagen / aengedaen met Sacken / omgord met Touwen / met ter aerden geslaegene oogen / en verwarde Baerden / seer klaeghlyck / eerst op de Straten / daer nae in de Kercken / uytschreeuwen: JA AAGIB ALLAH, ALLAH! dat is: O wonderbare God! ô God! Te Mecha sounen de Kist van de groote Propheet Mahometh op een versilverde Zetel setten / en bewierroocken, desgelijcks 25. andere Kisten / waer in laegen de Beenderen der Dienaren Mahomeths in Veldslaegen om 't leven gekomen. Dit sounen yeder Vrydagh verrighten. Al d'Inwooners / Pelgrims, en vreemde van de Caravanen souden sevenmael gaen om de Kisten (op 't veld wijd uytgeset) / weenende en schreyende; doch op den laetsten dagh der Vasten moest de Processie een wegh van 20. Mijlen af-doen; deeser wijs: I. Een Kist met doodsbeenderen; gebroockene Sabels / gebondene Pistolen / verdorvene Pijlkoockers / &c. souden gedragen werden van 6000. persoonen / in Sacken / en met koorden omgord; blootsvoets / en sonder Tulleband op 't hoofd. II. Souden 3000. Musulmannen volgen / met bloed en asch besprenghd; klaegende / huylende / en haere Kleederen verscheurende. III. Souden 6000. persoonen / half naeckt / haere Borst en Ormelen met doornen geesselen / sulcker wijs / dat 't bloed op d'aerde af-vloeyde; sonder 't selve te mogen afwisschen. IV. Souden 3000. Spahis, sonder Tullebanden, de Kist des Propheets draegen in 't midden deeser Processie; 300. Bassas met bloote Sabels daer rondom gaen: en soo yemand sigh onderstond / met opene oogen op de Kist te sien / den selven terstond ter neer houwen; sijn ligchaem voor de Honden werpen. V. Yeder Mijl weghs sou men een Christen Slaef en een Jode neer Zabelen; laetende haer in haer bloed weutelen / en soo sterven.... Eyndlijck sou de meenighte des volcks de Processie sluyten. In 't midden van 't selve souden 100. Turcksche Santoni, of Kluysenaers / met Messen haer' Armen / Borsten en Aengesighten kerven; soo dat het bloed ter aerden droop / en deselve bevoghtighde. Op elcke afgeleydde Mijl soudense de handen opheffen; een vloeck tegens de Christenen uytschreeuwen / en roepen: ALLAH JEXFA JA ALLAH ERRAHMAN, soo veel als: Genoegh, ô God! o gy barmhertige God!

Korte bevattingh van d'uytschrijving deselven om den *Leeser* een proef te geven, van de *Turcksche Mode* by haere *extraordinaire*

Boet en Beededagen.

Door de gedaghte Slagh by de Teissa was de Turcksche Maght gantsch buyten postuer gesteld; en kon niet weer tot een ontsaghlijcke gestalte komen. Dit veroorsaeckte, dat de Vreedens-Tractaten met meer ernst wierden ter hand genomen; eyndlijck oock ten eynde gebraght / en 't Verdragh getroffen; doch 't verhael van deesen handel loopt buyten ons besteck; als geschied nae de Ryswijcksche Vreede.

Eyndlijck komd het tot Vreede.

In Muscovien regeerde nu alleen als Czaar PETER ALEXEOWITZ. Tot noch toe is hy in sijne gevoerde Oorlogen meest voorspoedigh geweest: Anno 1689. (1688.) trock 't Muscovisch Heyr op de Grensen van den Tattarischen Han aen: en deesen 't selve te gemoet. In May quam 't tot een hard Gevegt / waer in over de 20000. der Tattaren sneuvelden; en selfs oock de Zoon des Hans. Daer-en-boven veroverde de Muscovische Veldheer Knees Gallizin (Gallischin) 't Steedje en sterck Kasteel Precop in 't Crimmisch, of Precops Tattaryen; en belegerde Painecko: welcke gewightige Plaets lightlijck te veroveren waere geweest; doch buyten nood wierd verlaeten. Sulck een moed gaf dit de Tattaren, datse sigh by een trocken; met een geweldige furie op de Muscoviters aenvielen; 20800. derselver dood sloegen; 15000. gevangen bequamen; meer dan 70. Stucken Geschut / en een grooten Buyt veroverden. Deeser wijs namense rijcklijck wraeck van haere geleedene schaede. D'oorsaeck deeser swaere Russische Neerlaegh wierd den gedaghten Veldheer Gallizin toegeschreven; als die sigh van Franckrijck door veel gelds sou hebben laeten omkopen / om sijne bekomene Zege niet te vervolgen; maer de Tattaren weer ruymte en voordeel te verschaffen. Sommige echter willen alleen sijn onervaerenheyd in Kryghssaecken de schuld geven. Eenige meenen / dat tsederd dien tijd de Czaarsche Maj. een groot misnoegen tegens de Kroon Franckrijck heeft opgevat. Te gelijck wierd stracks daer nae een Aenslagh ondeckt van den selven Gallizin, om Czaar Peter, den Patriarch, en al die 't met haer hielden / om 't leven te brengen. Hy wierd nae 't woest Siberien gebannen. Sijne

Czaars van *Muscovien Peter Alexeowitz.*

Sijn Heyr slaet de *Tattaren* swaerlijck: 't welck daer tegens een groote Neerlaeg lijd van de *Tattaren*; wijl de *Russische* Veldheer *Gallizin* sigh door *Frankrijk* sou hebben laeten omkopen.

1688.

1689.

Nieuwen Aenslagh van *Gallizin* tegens 't leven van *Czaar Peter*.

Meede-

MUSCOVIEN.

Werd na 't woeste Siberien verbannen.

Meede-Conspirateurs wierden ten deelen onthoofd; ten deelen de tongh uyt den hals geruckt; d'ooren afgesneeden. Vermits Sophia, die deel aen dit werck had / wierd in een Klooster gestoocken. Czaar Iwan, de Regeeringh in deese onrusten moede geworden / stond van deselve af / en gaffe sijnen Broeder Peter geheel over.

De Czaar laet de Gereformeerde om der Religie wil uyt Frankrijck ontvlodene de koomst in sijne Landen toe, met beloften van onderhoud, elck na sijnen dienst, stand, en waerde.

Even te vooren hadden beyde de Czaaren, Iwan en Peter, op voorspraeck des Keurvorsts van Brandenburgh, een Edict uytgeven / ten voordeel der Fransche Vlughtelingen; begrijpende: Alsoo d'extraordinaire Afgesanten sijner Keurv. Doorl. schriftlijck hadden voorgedragen / dat de Kon. Maj. van Frankrijck in desselven Gebied had begonnen allerley Stands-persoonen van d'Euangelische Religie te dwingen door veelerley Martelingen tot 't Catholijk Geloof; scheydende de Mannen van hare Vrouwen en Kinderen; haer in Gevanknissen werpende / &c.; waer door de geene / die noch gelegenheyd konden vinden / na verscheydene omgelegene Heerschappyen vlooden; van welke sijne Keurv. Doorl. een groot getal had ontfangen: datter noch meer stonden te volgen; doch wegens de meenighte niet alle gehuysvest souden konden werden / derhalven veele begeerigh waren / als Onderdanen sigh te mogen onthouden in hare Maj. groot Russisch Rijck / &c. / soo stonden haere Maj. toe; dat sulcke om de Religie verdrevene sonder eenige bekommeringh in haere Rijcken moghten komen; van haer opgenomen en begenadighd souden werden met een milde onderhoudingh / nae gelegenheyd van haren Dienst / en nae betaemlijckheyd van haere stand en waerdigheyd: oock haer bystaen / by voorvallende gelegenheyd vrij weer te mogen vertrecken. Was geteeckend te Muscouw, in 't jaer der Scheppingh (nae de Russische tellingh) 7197. den 21. Januarius.

Tattaren swaerlijck door de Czaarsche geslagen. 1697.

Wy konnen ons met de saecken / soo verr' van der hand / nu niet langh ophouden. De swaere Neerlaegh der Tattaren door 't Muscovisch Heyr / en de veroveringh van Asoph, onlanghs geleden voorgevallen / sijn in varsche geheugenis; gelijck oock de tweede Neerlaegh der Tattaren, waer van de tijdingh hier quam in September 1697., terwijl de Czaarsche Majesteyt sigh in deese Landen bevond.

Grouwlijcken brandt te Groot Novogrod.

Hier tegens leed Muscovien een groote schaede door den geweldigen brand te Groot-Novogrod; waer door meer dan 10000. Huysen en een meenighte van Koopmanschappen tot Asch wierden.

Kort beright van de bedrijven der Princes Sophia,

Alleenlijck sullen wy hier noch op 't kortste een naerder beright geven van den gemelden Knees Galizin, of Galischin, en Princes Sophia.

Deese Sophia was d'oudste Suster van den tegenwoordigh-regeerenden Czaar Peter Alexeowitz. Boven maeten Staet-en Regeer-sughtigh wasse. Wy hebben alreeds in 't voorgaende Boeck gehoord / hoe haeren anderen oudsten Broeder Iwan Alexeowitz swack van Gesight / van Verstand / en van Ligchaems gestaltenis was; derhalven oock tot de regeeringh onbequaem: 't welck veroorsaeckte / dat de jonghste Broeder Peter ten Czaar wierd verklaerd.

MUSCOVIEN.

oudste, seer Staet en Regeersughtige.

Princes Sophia echter wou Iwan tot den Throon bevoorderd sien; meenende / datse dan / om de gemelde reden / 't bewind over 't maghtigh Muscovisch Rijck altijd in handen sou houden. Verweckte daer op den voor heenen beschreevenen geweldigen oproer der Strelitzen; soo dat oock Iwan Alexeowitz, schoon tegens desselven wil / ten Czaar wierd aengenomen; en beyde de Broeders te gelijck regeerden.

Suster der Czaaren Iwan en Peter Alexeowitz;

Maer oock dit behaeghde Sophia niet. Door den Boyaer Kouvansky, 't Opperhoofd over de Strelitzen, deedse veele moorden verrighten / en verscheydene groote Heeren uyt den wegh ruymen. Ondertusschen / Kouvansky gingh verder als se wel geerne gesien had; was magtiger / als met haer Interes over een quam; en wijl hy 't Krijghsvolck gantsch op sijne hand had / soo moestse voor hem vreesen; hem vleyen / en alles wat hy deed goed keuren; hem oock groote gunsten toonen.

d'eene onbequaem tot de Regeeringh; d'andere, noch minderjaerigh.

Hy / trots op de Maght / welcke hy aen sigh had getrocken; daer-en-boven / aenmerckende de swackheyd van d'eene / de jongheyd van d'andere Czaar, geloofde / dat hem niet swaer sou vallen / sigh selfs tot Czaar te doen Kroonen. Maer Princes Sophia, dit bemerckende / wist hem sulck een verborgene laegh te leggen / dat hy onverwaght gevangen genoomen / stracks daer op hem en sijnen Soon 't Hoofd afgeslaegen wierd.

om 't bewind selfs in handen te houden.

Sijne Streliczen, of Soldaten / welcke hem als haeren Vader beminden / wijl hy haer den toom tot alle buytenspoorigheden had gelaeten / wilden hem wreecken / en braecken uyt in een vreeslijcken Oproer tegens de Czaarsche Majesteyt / en 't Hof. Doch deese deeden d'andere Troupen, altijd de Strelitzen wangunstigh / nevens een groot deel goede Duytsche Officieren, by een koomen. Dit verbaesde d'andere / nu sonder Opperhoofd / soodanigh; datse om Pardon baden / en 't selve bequamen. Echter koste 't korts daer nae een deel der voornaemste Belhamels den hals; en veel andere wierden nae Siberien in ballinghschap gesonden.

By haere Staetsught

Princes Sophia was seer verliefd op den gemelden Knees Galizin, of Galischin; en had in onecht verscheydene Kinderen by hem gewonnen: hem oock verheven tot groote Ampten en Gesagh. Onaengesien hy 't soo slegt had gemaeckt met 't Muscovisch Heyr tegens de Tattaren, hadse echter hem niet alleen van de Straf bevrijd / maer daer-en-boven / even als had hy wat voornaems verright / hem ongemeen-rijcklijck beschoncken met Landgoederen.

hadse oock een dappere moedigheyd.

Czaar Peter begon nu in jaren toe te neemen; dus voorsaghse / datse haest van de Regeeringh / tot noch toe by haer geboerd / sou moeten afstaen. Vreesde daer-en-boven / dat sy en haren Galischin souden gedwongen werden / reeckenschap van haere Huyshoudingh te geven. Om 't een te behouden / 't ander t'ontgaen / besloot se een grouwlijcke saeck by der hand te neemen.

MUSCOVIEN.

men. Haere Staetsught boesemde haer deesen Toelegh in; en haere kloeckmoedigheyd/ te boven gaende die van haer Geslaght/ beloofde haer de welgeluckingh; te meer/ wijlse sigh onder haere bewindvoeringh veele Vrienden had gemaeckt. Want daer de Czaaren gewoon waren/ aen de geene/ welckese een gunst-geschenck wilden doen/ alleen een Camisol te vereeren/ hadse door andere milddadigheden en giften/ van meer voordeel/ en derhalven van meer naedruck/ de herten veeler Grooten voor haer gewonnen; en hier op maecktese een vry groote staet.

te boven gaende die van haere *Sexe*.

Haeren Galischin, of/ soo andere spellen/ Gallizin, droeghse voor/ dat haerer beyder vyanden/ als nu Czaar Peter meerderjarigh sou geworden sijn/ sigh niet souden vergenoegen/ met haer uyt haer beyder Gesagh te stooten; maer oock gewisslijck haer (de Princes) souden dwingen/ in 't Klooster te gaen; waer op onvermijdlijck den ondergangh van hem (Galischin) en sijne Familie sou moeten volgen. Soo swaer steldense hem dit voor oogen/ dat hy bewilligde in den voorslagh/ diese deed/ om dit gevaer t'ontgaen; onaengesien hy anders voorsightigh genoegh/ en een vyand van alle gewelddadige onderneemingen was. Evenwel had hy geerne sijnen oudsten Soon/ met 't grootste gedeelte sijner Schatten/ eerst nae Polen willen senden/ onder schijn van een Ambassade, om hem daer in veyligheyd te stellen/ indien dien handel qualijck mogt komen uyt te vallen· doch sy wou gantsch geenen tyd versuymd hebben; seggende daer nevens/ dat sijne bekommeringh onnoodigh was/ wijlse sigh van d'uytvoeringh haers voorneemens ten vollen verseeckerd hield.

Haeren toelegh met *Bojaer Galischin*, by wiense in onecht

Eenen Theodorus Thekolavitaw, Præsident van de Kamer der Strelitzen, door Princes Sophia van een gemeen Schryver dus hoogh bevoorderd/ en die noch hooger Staet te verwaghten had/ had 't bestel des Aenslaghs op sigh genoomen. Op 't Kasteel Kremelin, residentie des Czaars en Patriarchs, daer al de Gerigts-Kamers sijn/ vergaderde hy 600. Strelitzen, op welcke hy sigh vertrouwde/ onder 't Gebied van Colonel Bojannauw; doch hy selfs was Opperhoofd; en beval haer/ hem nae Obrokensko te volgen. Terwijl hy nu dit volck in ordre schickte tot den Marsch, dropen twee Strelitzen af (wijl haer gemoed haer begon te wroegen; met voorstellingh van de grouwlijckheyd/ haere handen met 't bloed van haeren Czaar te besoedelen)/ en gaven Czaar Peter dit verbloeckt opset te kennen. Die/ ten hooghsten ontsteld/ uyt sijn bed opsprongh/ en sijn' Oom/ (de Broeder sijner Moeder) hier van verwittighde; ooc met haer raed hield/ wat nu te doen stond. Eenen van deesen/ nevens Prins Boricius, wierden nae Muscouw gesonden/ om te verneemen of 'er yets aen moght sijn. Onderwegen ontmoette haer Theodorus, gaende voor aen sijne Strelitzen. Sy hielden sigh verborgen/ en lieten haer voorbytrecken. Snelden sigh doe weer te rugg'/ om den Czaar te redden; die nauwlijcks tijd had/ om sigh met sijne Moeder/ Gemalin/ en andere Suster in de Caros te begeven/ gevolgd van sijne getrouwste Dienaren/ en nae 't Klooster der Drievuldigheyd te vlieden.

verscheydene Kinderen had gewonnen,

om haeren Broeder *Czaar Peter* (uyt 't tweede Houwlijck van haerer beyder Vader *Czaar Alexius Michalowitz*)

met sijne Moeder,

MUSCOVIEN.

Theodorus aengekoomen/ vond 't Nest leedigh. Deed Princes Sophia berigt hier van. Beyde warense seer misnoeghd en ontsteld. De vlught van Czaar Peter baerde groote verwonderingh en ontroeringh in de groote Stad Muscouw. Niemand wist'er de reden van. 's Avonds vernam men/ dat de Czaar groote verwijtingen aen Princes Sophia had laten doen over haere trouwloosheyd; doch datse ontkendde; seggende/ dat men sigh bedroogh/ in de Strelitzen voor t'saemgeswoorne te houden/ welcke allen gekoomen waren/ om de Waght af te lossen. Dit vond echter by veele geen grooten ingangh; wijl de Waght altijd by dagh/ noyt by naght afgelost wierd; en nu waeren deese Strelitzen by naght t'Obrokenzko gekoomen.

en drie Broeders

te doen vermoorden.

Czaar Peter schreef uyt 't Klooster der Drievuldigheyd aen al de Bojaren, sigh in persoon by hem te vervoegen; oock aen den Adel. Sond nae alle Steeden ordre/ om 't Krijgsvolck t'sijner beschermingh gereed te houden; en berightte 't geheele Rijck van den toelegh op sijn leven/ door Theodorus Thekolavitaw. Een groote meenighte volcks quam by hem. Hy ontbood oock Bojaer Galischin, sigh op 't spoedighste nae 't Klooster te begeven; doch deesen verontschuldighde sigh daer mee; dat Czaar Iwan hem by sijn persoon wou houden; oock had men 't soodanigh weeten te bestellen/ dat hy hier in de waerheyd seyde.

Hoedaenigh dit afgrijslijck grouwelstuck,

Princes Sophia soght Czaar Iwan op haere sijde te krijgen; en desselven swack verstand was light te bedriegen. Sy sond haere twee Moeyen aen Czaar Peter, om hem te doen gelooven/ datse aen eenige tsamenSweeringh onschuldigh was; doch hy deed haer soo veel vertooningen van de waerheyd/ datse swoeren/ niet weer nae Muscouw te wilden keeren/ maer by hem te leven en te sterven. Doe wendde Sophia sigh tot den Patriarch; diense soo wel wist te beleesen/ dat hy beloofde/ een Vereenigingh tusschen haer en haeren Broeder te sullen uytwercken. Begaf sigh oock by den Czaar; en wendde ten dien eynde al sijne vlijt aen; maer stond seer verbaesd/ als hy vernam/ dat de Conspiratie oock sijn persoon gold; en dat nae sijn' ombrengingh/ den Abt Sylvester in sijne plaets Patriarch sou werden. Dit deed hem besluyten/ in 't Klooster der Drievuldigheyd te blijven/ by Czaar Peter, tot dat men van alles volkoomener openingh sou bekoomen hebben. Oock gaf hy een Declaratie uyt/ om de Verraders in verseeckeringh te neemen.

juyst op d'uyr dat het volvoerd sou sijn geworden,

's naghts te bed leggende hem ontdeckt wierd;

De Princes Sophia bevond sigh in d'uyterste anghst. Sy begaf sigh met haere Vrienden/ selfs met Galischin, nae 't Klooster der Drievuldigheyd, om haeren Broeder Czaar Peter te bevreedigen: doch kreegh onderwegen bevel/ niet verder voort te gaen. Al de

en hy ter nauwer noodnae 't Klooster der *Drievuldigheyd* noch ontvlood.

Stre-

Strelitzen en Duytschen vervoegden sigh na 't gemelde Klooster / op 't bevel des Czaars. Colonel Saryne wierd met 300. Mannen nae Muscouw gesonden; die sigh nae 't Czaarsch Pallays begaf / en stoutlijck Theodorus Thekolavitaw eyschte. Sophia weygerde in 't eerst; maer sigh verlaten vindende / gaf hem met sijnen Aenhangh over; en terstond wierd hy nae 't Klooster by den Czaar gevoerd; vier uyren langh ondervraegd / daer nae op Russische manier gepijnighd; en doe beleed hy / aengenoomen te hebben / de Moeder van Czaar Peter (deese was de tweede Gemalin / nu Weduw / van Czaar Alexius Michaelowitz; Iwan en Sophia waren Kinderen van 't eerste Bed) / de Czaar, en sijne Broederen te vermoorden. Schreef oock uyt sijne Gevanckenis aen Czaar Peter al d'omstandigheden deeses Complots, en noemde al de deelgenooten aen 't selve.

met 't geen sigh daer ontrent toedroegh.

Deese Majesteyt, een Princes van sijn Huys niet openbaerlijck willende straffen, doet haer in een Klooster leyden tegens haeren wil.

Of nu wel deese Majesteyt ten vollen verseeckerd was van de verschrickelijcke toelegh sijner Suster tegens sijn persoon / echter wou hy geen Princes van sijn Huys opentlijcke schande aendoen; maer liet haer beveelen / in 't Klooster te gaen / waer uyt sy / tegens de Russische gewoonte / door haere listen sigh voor deesen had weeten te practiseeren. 't Stond haer niet aen / haer gantsche leven in sulck een nauwte door te brengen; maer wou nae Polen vlieden. Doch Czaar Peter, dit verneemende / deed 'er haer inbrengen. Dit was 't eynd der moorddadige Staetsught van een Princes / die eenige jaren langh over 't Russisch Rijck als volmaghtige Meestres had geregeerd. Een groot verschil is 'er tusschen haer Ligchaem en Geest. 't Eerste is gantsch wanstalligh; als / boven maeten swaerlijvigh; 't Hoofd soo breed als een Koorn maet; 't Aengesigt hayrigh; de beenen quaed en geswollen; doemaels over de veertigh jaren oud. D'andere is boven maeten subtijl, listigh / geswind / ongemeen ervaeren in de Staetkunde; en / sonder Machiavel oyt geleesen te hebben / is se uytgeleerd in desselven Grondregelen; insonderheyd in deese: dat men sigh alles moet ondernemen / als 't op 't regeeren aenkoomd; en dat men in sulck een geval allerley misdaden vrylijck magh begaen. Hadse / volgens 't beright van de Heer Nieuwstad, doemaels Poolschen Ambassadeur aen 't Czaarsche Hof / sigh te vreeden gehouden met 't hoogh bewind over den Staet / sonder haeren Broeder Peter te willen doen om hals brengen / niemand sou oyt de stoutheyd hebben gehad / om ten voordeel van dien Vorst sigh Parthy tegens haer te stellen.

Uytsteeckende mismaecktheyd van haer Ligchaem;

maer sonderlinge grootheyd van haren Geest.

Vonnis over den haeren Pol Galischin; begenaedight met een Bannissement nae Siberien.

De hier boven gedaghte Boricius Alexeowitz Galischin stond in seer hooge gunst van Czaar Peter; en op desselven voorbeede / om d'eer van sijn Geslaght te bewaeren / begenaedighde sijne Czaarsche Majesteyt sijnen Neef Galischin, de voorheenen gemelde Pol van Princes Sophia, tot soo verr' / dat hy alleenlijck verbannen wierd nae Siberien; alhoewel dat Bannissement ellendiger is / als eens te sterven. De Sententie wierd hem voorgeleesen door een Secretarius van Staet, met deese woorden: U werd, van weegen den Czaar bevoolen, nae Kara-Poka te gaen, en aldaer uw overige daegen door te brengen, verwijderd en in ongunst van sijne Czaarsche Majesteyt. Wiens goedertierenheyd echter soo groot is, dat hy u, tot uw onderhoud, drie stuyvers 'sdaeghs toestaet. Desselven reghtvaerdigheyd wil, dat al uwe Goederen voor de Thesaury verbeurd sullen sijn. In een Koffer / onder d'Aerde in de Kelder van sijn Pallays verborgen / vond men 100000. Ducaten. Sijnen Huysraed was boven maeten kostlijck; en daer onder 400. Poutes aen Silvere Vaten. Yeder Poute is 40. ponden; en dus 16000. ponden. De Vrouw van deesen rampsaligen Prins / desselven Soon / en sijne Bruyd / moesten met hem in ballinghschap nae Siberien. Met haer allen moghtense niets meer mee neemen / als 30. Rubels, of Ducaten van 5. gl.

Sijne Sententie, hoe hem voor geleesen.

Grooten rijckdom, al t'samen verbeurd.

Executie over den Colonel Bojannauw, Theodorus Thekolavitauw.

De Boyaer Evanty, Romanowich Nepleuvan, Woiwode van Syrenen, nevens meer andere / moesten oock nae Siberien. Theodorus (in 't Russisch Fedor) Thekolavitauw wierd op een Block onthoofd / oock noch andere. Colonel Bojannauw, die de Strelitzen ter vermoording aenvoerdde / wierd eerst met de Sweep geslagen / daer na de Tongh hem uytgesneeden; nae Siberien verbannen; en eene stuyver 'sdaeghs hem tot sijn onderhoud toegestaen. Een deel Strelitzen weervoer 't selve. Hier op quam Czaar Peter weer binnen Muscouw.

Naerder kort beright van de listige aenleggingen der Princes Sophia; om tot haer voorneemen, en op den Throon te geraecken.

's Voorneemen van Sophia was / met haren Pol aen de Kroon te koomen. Alles was hier seer listigh van haer bedaght. Basilius Basilowitz Galischin was getrouwd. Tot sijne Gemalin aen kant te helpen kon hy niet verstaen; doch hy beprraette haer / te bewilligen / in een Klooster te gaen; in welck een geval hy hertrouwen moght. Nu moesten de Czaaren aen kant. Eerst Peter. Iwan wou se doen trouwen. Wijl hy onmaghtigh was / sou men sijne Gemalin een Pol geven / om Kinderen te bekoomen: dus sou Czaar Peter van vrienden en aenhangh ontbloot sijn. Dan hem noodsaecken / Priester te werden. Wou hy niet / op een andere wijs hem aen kant helpen. Dit gedaen / Czaar Iwan dwingen / opentlijck te klagen over sijne Gemalin / en te bewijsen / dat haere Kinderen de sijne niet waren. Wijl hy t'eenemael swack was / sou hy niet langh leven. Ondertusschen sou sy de regeeringh over alles hebben. Quam sijne dood soo haest niet / men konse bevoorderen. Om haer Houwlijck met Galischin te doen doorgaen / moest de Patriarch aen kant; den Abt Sylvester, een Poolsch Monick, in sijne plaets koomen; die haer niets sou weygeren. Czaar Iwan trouwde. Men beschickte een Italiaensch Chirurgijn, die haer haest beswangerde; doch daer quam een Dochter; dies moest men wat beeters verwagten. Ondertusschen brack de verradery uyt; en al d'aengestelde listen verdweenen in roock.

Alle Dochters van haer

't Is een bevestighde gewoonte in Rusland, dat de Dochters van 't Czaarsche Huys

MUSCOVIEN.

haer leven in een Klooster moeten verslijten. Princes Sophia was'er uytgeraeckt / door de listige voorwendingh / datse niet sou konnen leven / indiense haeren soo geliefden en gantsch swacken Broeder Iwan niet sou mogen bedienen / koesteren / en in alles behulpsaem sijn in sijne geduerige siecklijckheden; en by deese gelegenheyd hadse de regeeringh in handen gekreegen. Andere Princessen van 't Czaarsche Huys gevoelden / door haer voorbeeld / in haer oock de begeerte / om uyt 't Klooster in 't Keyserlijck Pallays te mogen gaen; als / haere beyde Moeyen (Vader Susters) Anna en Michalowa; haer eygene Susters Marfa Aleyena, Avidova, Dorothea, Catharina, Maria, Sediassa en Theodora, al t'saemen / met Sophia, uyt 't eerste Houwlijck van Alexius Michalowitz. Czaar Peter en sijne Suster Natalia waeren van 't tweede Bed. Princes Sophia dorsde haer dit niet weygeren / of verhinderen; vreesende / dat sulcks tot haer nadeel sou moogen strecken; en dat de geene / welcke haer groot bewind niet konden verdragen / sigh van de regeeringh souden mogen bedienen / om haer te dwingen / oock weer nae 't Klooster te keeren. Nu genoegh van Muscovien.

't Czaarsche Huys moeten hier leven in een Klooster verslijten: dan Sophia verbrack deese wet.

Spaensche Geschiedenissen.

In Spaenje regeerd noch CAREL de II. Vermits wy d'Oorloghs-gevallen tusschen deese Kroon en Frankrijck brengen onder die van Frankrijk, insonderheyd van de Nederlanden, soo staet ons ter deeser plaets niet veel van dit Koninghrijck te handelen; en maer alleen eenige dingen aen te roeren / 't selve affsonderlijck raeckende.

Dood van Maria Louisa, Gemalin van Koningh Carel de II. 1689.

Te Madrit overleed den 12. (by andere 10.) Februarius Anno 1689. Maria Louisa de Bourbon, eerste Gemalin van Koningh Carel de II. Dochter van Philips, Hertogh van Orleans, by Henrietta, Dochter van Carel d'I., Koningh van Engelland. Was geboren den 17. Martius Anno 1662.; getrouwd den 19. Novembem 1679. Ordonneerde even voor hare dood / dat voor haer souden gedaen werden 30000. (andere stellen 30000.) Ziel-Missen. Kinderloos ginghse nae 't Graef. Niet langh bleef sijne Maj. Weduwenaer. In de volgende Maend Augustus trouwde hy door Gesanten Maria Anna, Dochter van Philips Willem, Keurvorst van Paltz-Heydelbergh. 't Bylegger wierd gehouden te Valladolit den 4. May Anno 1690. Sy is geboren den 28. October Anno 1667.; tot noch toe sonder Lyfs-Erfgenaamen: 't welck wel t'sijner tijd schaedlijcke verwarringen in Spaenje, en nieuwe swaere onrusten in de Christenheyd moght verwecken; wijl Franckrijck nae de dood der Spaansche Maj. / niet sou laeten / sigh in 't besit van deese Kroon te stellen. Dit sou de Keyser soo gemacklijck niet konnen aensien. Portugals Interes sou 't niet sijn / sulck een magtige Nabuer te krijgen / die soo grooten prætensie op dit Rijck sou neemen. Wat voor aengelegenheyd Engelland, en de Vereenighde Nederlanden, hier ontrent souden reeckenen / sou de tijd leeren. D'andere Christen Vorsten / en de Staten van Italien, souden voor haer misschien ook niet geraedsaem oordeelen / de Fransche Koningh soo grooten Monarch te laten werden. 't Waere derhalven te wenschen / dat Spaenje met een Erfgenaem moght gezegend sijn.

Die weer ten houwlijck noemd Maria Anna, Dochter van Philips-Wilhelm, Keurvorst van den Paltz: 1689. 1690.

maer tot noch toe Kinderloos is, en aenmerckingh daer op.

SPAENJE.

Waerom Koningh Louis Koningh Carel wederom den Oorlogh aenkondighde: 't Verbond tusschen de Keyser Spaenje, Engelland, Holland, &c., sal onder de Fransche en Nederlandsche Geschiedenissen aengewesen werden; en onder d'Italiaensche, hoe de Paus aen al de Catholijcke Vorsten Brieven sond / om haer te vermanen / met Vrankrijk tot Vreede te treeden. Hier sullen wy alleen voorstellen den korten Inhoud van d'antwoord des Spaenschen Koninghs aen de Roomsche Heyligheyd. Na d'inleydingh seght hy: Wijl de Koningh van Franckrijck op geenerley wijs noch Vreede noch Treves onderhield; en dat de verbreeckingh der Tractaten, van hem gemaeckt met de Vorsten van Europa, deselve noodsaeckten / sigh t'saemen te voegen / t'harer natuerlijcke beschermingh / sy oock gesoght hebben de middelen / dienstigh om haer in veyligheyd te stellen. Hy (Koningh Louis) had de Keyser / sonder oorsaeck / of reden / den Oorlogh aengedaen; ter selver tijd een Rebelly in Hongaryen tegens haeren Koningh verweckt; en / om de Rebellen t'ondersteunen / de Turck in de Christenheyd gebraght / die tot in Oostenrijck toe gebrand en geblaeckt had; de Christenheyd doen waggelen / door 't belegh van Weenen.... Maer (vervolgd deese Majesteyt) dat d'ellende verswegen werde / uyt vrees / dat de weerophaelingh der qualen / die de Christenheyd lijd / wegens een Vorst / die de naem van d'Alderchristlijckste draeghd / in 't teedere hert uwer Heyl. een nieuwe droefheyd sou verwecken. D'onregtvaerdigen Oorlogh in den Paltz, met verbaerlijcker brandstightingen / als tot noch toe van d'alderbarbaerste Natien sijn gepleeghd / sal by uwe Heyl. noch wel in varssche geheugenis sijn. Voorts steld hy voor den Franschen handel tegens de Keurvorsten van Mentz, Keulen, Trier: 't bedrijf der Fransche Geestlijckheyd tegens den Roomschen Stoel; der Fransche Ministers te Romen tegens den Paus / selfs met dreygementen; des Franschen Koninghs tegens den Hertogh van Savoyen, om hem te stellen onder 't jock van een onwaerdige Slaverny. Besluyt hier op: Vermits 't gemelde niet kon ontkend werden / hoe soumen dan / Alderheyligste Vader / konnen handelen van een Accoord, door datmen verneedere de Maght van eenen / op wien noch Godsdienst / noch Geregtigheyd, noch Geloof / noch Eed eenige kragt hebben. Waer door dan / en door onse Tractaten, wy ons verpligt bevinden / ons in geenerley wijs af te scheyden van onse Geallieerde en Geconfœdereerde; met welcke wy in dit voorneemen volstandigh blijvende / soo moeten wy noch alleen uwe Heyl. vertoonen / dat / om de Vreede te bekomen / geen ander middel is / als den Oorlogh voort te setten / &c. 't Was een grootmoedige resolutie, hadden maer de kraghten deselve geevenaert; en was Franckrijck niet soo gantsch maghtigh geweest;

Den Oorlogh t'samen met sijne Geallieerde tegens Frankrijk, sal onder de Fransche Geschiedenissen verhaeld werden; insonderheyd onder de Nederlandsche.

Antwoord van Koningh Carel op den Brief van Paus Alexander d'VIII. die aen hem en d'andere Roomsch-Catholijcke Vorsten had geschreven, deselve vermanende, met Frankrijck tot Vreede te treeden. 1690.

SPAENJE

geweest; tegens welcke Kroon deese Maj. echter/ met bystand sijner Geallieerde, het tot op den Vreede toe uytgehard heeft.

Spaenschen en Franschen Oorlogh in Catalonien. 1692.

In Catalonien gingh den Oorlogh voort tusschen Franckrijck en Spaenje met groote wisselvalligheden. Nu hadden de Fransche, dan de Spaensche voordeel. Ondertusschen verloor Koningh Louis hier veel volck; wijl de sijne dickmael swaerlijck geklopt wierden. Anno 1694. vielen 26000. François en, onder Mareschal de Noailles, by Girone op 't Spaensche Leger aen/ van noch geen 16000. koppen.

't Swacke Spaensche Leger hier van 't veel stercker Fransche geslaegen. 1694.

't Gevecht begon den 27. May 's morgens ten 4. uyren. Onaengesien de Spaensche soo veel swacker waeren/ echter voghtense dappermoedigh tot 11. uyren toe: maer doe moestense de vlught nemen. Volgens 't berigt der François en hadden de Spaensche 3000. dooden en gequetsten bekoomen; behalven 2000. gevangene: waer tegens haer verlies alleen in 600. bestond. Andere stellen 't geheele verlies der Spaensche op 3500.; der Fransche op 1200. 't Gevolg deeser Zeege was/ dat Noailles daer op de Stad Palamos veroverde. 't Sou hier arger voor Spaenje afgelopen hebben/ indien niet d'Engelsche Vloot onder Admirael Russel by Barcellona (Hoofdstad van Catalonien) waer' aengekomen/ en d'aennaerderende Franschen haer ooghmerck op deese Plaets verhinderd had.

Waer tegens de Fransche weer dappere stooten van de Spaensche bekomen. 1695.

In 't volgende jaer begon 't hier met de Spaensche wat beeter te staen; met de Fransche vry slimmer; die tot verscheydene malen goede stooten kreegen/ en veel volck verlooren; waer doorse gedwongen wierden/ verscheydene der van haer veroverde Plaetsen weer te verlaeten.

Veroveren echter Barcellona, Hoofdstad van Catalonien. 1697.

Evenwel heeft de Koningh van Franckrijck, al sijne kraght hier inspannende/ Anno 1697. de Hoofdstad Barcellona belegerd/ na een dappere tegenstand/ en veel volck-verlies/ veroverd in de Maend Augustus; waer op korts daer nae de Vreede is gevolghd; Barcellona, &c., aen Spaenje weer hersteld. Veele berighten melden/ dat deese Verovering de Fransche heeft gekost 16000. koppen; daer onder 3. Generaels, 6. Colonels, en 60. Capitainen, &c.

Noch een veel gevoellijcker slagh voor Spaenje,

By deese Slagh moest 't Spaensche Rijck noch een andere gevoelen/ oock even voor 't sluyten der Vreede; veel schaedlijcker als 't verlies van Barcellona; wijl deese Stad hersteld wierd; 't ander verlies onherstelbaer was. Laugh hadmen gesprooken van een Aenslagh/ door Monf. Pointy, met een deel Fransche Scheepen in Zee gesonden/ uyt te voeren. Veele particuliere hadden tot d'onkosten gecontribueert. Waer/ en wie 't gelden sou/ wistmen niet.

wijl Monf. de Pointy met een stercke Oorloghs-Vloot op een dessein in Zee gestoocken,

Maer eyndlijck quam de rampsalige tijdingh van de verderflijcke expeditie. Onverwaght/ en met een groot geweld/ had hy Cartagena aengetast met een Vloot van 22. Oorloghs-scheepen/ 4. Fregats, 2. Bombardeer-Galiots, en 7. Pleyten/ voorsien met 7000. Bomben, &c. Noch andere Scheepen quamen 'er by; nevens een goed getal Boucqueniers, die hem hier in een grooten dienst deeden. Sonder op d'omstandigheden te blijven staen/ sullen wy alleen seggen/ dat hy/ binnen 17. daegen na 't openen der Trencheeën, de twee Kasteelen aen de mond van de Rivier/ nevens de twee Steeden/ de Hooge en de Laege/ veroverde; de Hooge stormenderhand; de Laege op Accoord.

de Stad Cartagena in Zuyd-America uytgeplonderde,

Doe gingh 't op een grouwlijcke plondering. De Heyligh-gehoudene dingen wierden soo weynigh verschoond als de gemeene: de Kercken niet meer als de Huysen. Al de Roof in Scheepen gelaeden sijnde/ begaf Monf. Pointy sigh daer mee weer nae Franckrijck; hebbende echter een goed deel volck

SPAENJE

1697.

verlooren; eenige schrijven van 1500.; andere van meer als 2000.; behalven die op de Vloot / of door Wonden / of door Sieckten / gestorven sijn. De Buyt bestond in een geweldige meenighte Marcken Goud / soo in Staefjens als in Klompen; oock gewerckt: Silver / in Baren; gesuyverd; gemunt; in Brocken / &c.: gemuntte Pistolletten en ander goud: een groote veelheyd van rauwe Esmarauden: een deel Amathisten, &c. Een Marienbeeld, met silver overtrocken / rycklijck beset met Paerlen en Edele Gesteenten; veele Goudene en Silvere Rooseкranssen / &c. Met een woord / de Roof wierd begroot op ten minsten 12. / op 't ruymste 15. Millioenen. Doe Pointy op wegh nae Franckrijck, en noch geen 50. Mijlen van Cartagena gekoomen was / wierd hy ontmoet van een Esquadre Engelsche Oorlogh-scheepen / 22. in getal / onder Commandant Norris; doch deesen liet hem doorslippen. D'oorsaeck wilmen toeschrijven aen d'ontstaene Mist / en gevolghd quaed weer. Ander oordeelen'er anders van. Immers / 't Parlament ('t welck noch heden / Anno 1699) vergaderd is / wil hem in Regten laten vervolgen / en ter verantwoordingh stellen / waerom hy Pointy niet bevogt. Deesen is'er oock in Franckrijck niet ten besten aen; wijl de geintereſſeerde in deese sijne Expeditie hem beschuldigen / van vry veel voor hem selven aghtergehouden te hebben. Noch veel grooter sou de Fransche Buyt en de Spaensche schaede geweest sijn / indien niet by tijds seer veel Goud en Silver Landwaerts-in gebraght en geberght waere geworden. De Leeser moet hier weeten / dat'er twee verscheydene Steeden sijn / Cartagena genoemd / beyde onder 't Spaensch Gebied behoorende. 't Eene Cartagena is een Bisschoplijcke Stad in Spaenje, in 't Landschap Murcia, met een groote veylige Haven aen de Middelandsche Zee. 't Andere is een Bisschoplijcke Stad in Zuyd-America, in 't Nieuwe Rijck van Granade; met een groote veylige Haven aen de Noord-Zee; en dit Cartagena heeft deese swaere ramp getroffen.

waer door hy een Buyt bequam

van tusschen de 12. en 15. *Millioenen.*

De dickmaelige sieckten des Koninghs van *Spaenje*, oock selfs seer gevaerlijcke, is eene der oorsaecken, dat *Franckrijk*, in deese Vreede, noch soo een ontsaghlijcke Maght op de been houd.

Dickmael is de Koninghlijcke Maj. van Spaenje aengevallen geweest van swaere onpaslijckheden; en nae 't sluyten der laetste Vreede sijn deselve niet aghtergebleven; jae eenige maelen is hy soodaenigh van seer gevaerlijcke toevallen aengetast geworden / dat men van sijn langer leven wanhoopte; selfs alreeds een gerught van sijne dood verspreyd wierd. Dit werd gehouden voor eene der oorsaecken / waerom Franckrijck, nae 't sluyten der Vreede / noch sulck een ontsaghlijcke Krijgsmaght op de been houd. Even wel is nu tsederd eenige tijd (nae den aenvangh van dit jaer 1699.) sijne Majesteyt in beeter gesondheyd geweest / als hy een tijd langh had genooten.

Van *Portugal* voor ditmael niets te seggen.

Vermits Portugal sigh in deesen Oorlogh oningewickeld hield / oock geduerende deselve in dit Rijck weynigh van gewight is voorgevallen / soo hebben wy voor ditmael van 't selve niet te spreecken; als alleen met een woord aen te wijsen / dat Koningh Pedro, schoon hard aengesoght / om in deese tijds gesteltenis Spaenje oock op 't lijf te vallen / echter daer in niet heeft bewillighd; sijn' eygen' aengelegenheyd in aght neemende / en op de gevolgen siende.

FRANKRYCK.

Berigt aen den *Leeser.*

Hoe / en waerom Koningh Louis van Franckrijck den Oorlogh aenving in Duytschland tegens den Keyser en 't Duytsche Rijck: vervolgens tegens Spaenje en de Vereenighde Nederlanden; waer by noch quam Engelland, is in 't voorige VI. Boeck gehoord; oock in den aenvangh van dit VII. yets daer van geseght; en sal hier nae onder Engelland en de Nederlanden weer voorgesteld moeten werden. Vermits nu de saecken deeses Krijgs soodanig aen een hangen / datse niet wel van malkander te scheyden sijn / soo sullen wy deselve insonderheyd betrecken onder de Geschiedenissen der Nederlanden, als voornaementlijck in de Spaensche Provintien voorgevallen: 't geen Savoyen, en den Franschen handel tegens den Paus aengaet / onder Italien. 't Geen Duytschland affsonderlijck betreft / is alreeds onder de voorvallen deeses Rijcks afgedaen; derhalven sullen wy hier niet langh met Franckrijck beesigh behoeven te sijn.

Fransche valsche treecken, door snoodverdighte Brieven,

om, soo in *Engelland* als *Holland*.

De veranderingh in Engelland, door welcke Koningh Louis aldaer / in plaets van sijnen grooten vriend de geweesene Koningh Jacob, een maghtige tegen-parthy aen Koningh William had bekoomen / was hem een gantsch nadeelige saeck. Met groot misnoegen saegen de Fransche, dat tusschen d'Engelsche Maj. / desselven Parlament en Onderdanen aen d'eene / de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden en der selver onderhoorige aen d'andere sijde / sulck een goede Harmonie was / en bleef dueren. Sogten derhalven swaere misverstanden te verwecken tusschen de Hoofden en Leeden van d'eene Natie tegens die van d'andere; en selfs onder malkander / insonderheyd tegens Koningh William. Een staeltje hier van kan dienen / dat in Italien een Jongen wierd aengevat / die / nae gedaene ondervragingh / beleed / dat hy / op ordre der Françoisen binnen Casal, nae Florencen trock / om een Packet Brieven aen de Noordsche Post over te leveren. 't Wierd geopend; en men vond daer in verscheydene gedruckte Exemplaren, met een omslagh en opschrift aen voornaeme Kooplieden t'Amsterdam en te Londen. De Titel van eenige der selver was: Brief des Konings van Groot-Britannien aen den Graef van Portland. Van andere: Brief van Mylord.... aen Mylord.... in 't Leger des Hertoghs van Schombergh, &c. D'eerste / verdight op den naem van Koningh William, was aengeleght / om in Holland groote Jalousyen, misnoegens / en onrusten te verwecken: d'andere / om desgelijcks in Engelland te doen. Volgens de Belijdenis deeses Jongens / was hy in dienst van Monf. de la Gange, Colonel der Dragonders; en had dit Packet uyt sijne handen ontfangen. Veellight sou men meer geheymen uyt andere by hem geweest sijnde Schriften vernoomen hebben / indien

jalousyen, misnoegens, en onrusten te verwecken tegens Koningh *William*; hoe ontdeckt.

1690.

indien hy deselve / doe hy gevangen genoomen wierd / niet verbrand had.

Hoe veele Millioenen Waeren, in Vranckrijck gemaeckt; jaerlijcks uytgevoerd wierden nae Engelland, Duytschland, en Holland; doch nu bleven leggen.

In 't jaer 1689. wierd Koningh Louis overgelevered een Reeckeningh van de Waeren / welcke in sijne Landen gemaeckt / en van daer uytgevoerd wierden nae Engelland, Duytschland, en Holland; bedragende jaerlijcks / buyten de Granen en meer andere dingen / over d'38. Millioenen: welcke Waeren / door 't verbod der selve in andere Landen / nu in 't Rijck bleven / tot verderf van soo veele duysenden Menschen. Ondertusschen heeft sijne Maj. de goudene en silvere Munten onmatigh verhooghd; seer swaere lasten opgesteld / om geld te bekoomen; nieuwe Ampten bedaght / en deselve seer dier verkoght; of andere Amptenaers / welcke hier door vernaedeeld souden sijn / genoodsaeckt / groote geldsommen op te brengen / om d'andere uyt te houden. Dit geschiedde naederhand al weer.

Swaere lasten op d'Onderdaenen gelegt.

Fransche veroveren S. Christoffel. 1689.

De Fransche vielen op Suriname (of volgens andere Sorrename) aen / om dit Eyland / gelegen in America, de Hollanders t'ontweldigen: doch moesten met groot verlies afwijcken. Beeter geluckten 't haer tegens d'Engelsche, welckese 't Eyland S. Christoffel ontnaemen. Maer hoese daer tegens t'eenemael uyt Siam wierden verdreven / is van te grooten omslagh / om hier verhaeld te werden.

Geld-gebreck in Vranckrijk.

Geweldigh-groote Geldsommen moest sijne Maj. hebben tot 't voeren van sulck een seer lastigen Oorlogh. Ten hooghsten wierden d'Onderdanen gedruckt door de swaere Schattingen / welckese moesten opbrengen. Alles watse gaven gingh uyt 't Land / tot betalingh der Soldaten en andere Krijghsnoodwendigheden; niets quam'er weer in. Dit veroorsaeckte een groote schaersheyd / jae gebreck van geld in dit Koningrijck. Derhalven gaf Koningh Louis een Edict uyt / dat yeder sijn Silverwerck in de Munt moest brengen / om 'er geld van te laeten slaen. Ondertusschen wierden de brengers niet met geld / maer met Obligatien betaeld. Selfs de Kercken en Kloosters moesten / door een uytdrucklijck bevel des Koninghs / al haere Silvere Vaten en andere dingen / behalven 't geen juyst tot den Godsdienst nodigh was / in de Munt leveren. Dit hadden de Heeren Geestlijcke niet verwaght van een Koningh / wiens Godvrughtigheyd en yver tot de Catholijcke Religie sy soo hoogh hadden geroemd; doch moesten 'er aen. Men reeckende / dat dit Koningh Louis een groot voordeel toebraght. Want 't Goud en Silver nam hy niet hooger aen / als op de gewoone prijs; en 't gemuntte geld verhooghde hy gantsch seer. De Geestlijckheyd / hard aengenoopt / bewillighde hem (liever als geschat te werden) by manier van een Don gratuit, 12. Millioenen, binnen 2. jaeren. Hy maeckte meer Bisdommen. Hier van trock hy oock al merckelijcke profijten. Want hoe 't getal der Bisschoppen grooter is / hoe 'er meer sterven: en der selver Inkoomsten / soo langh de Bisdommen vacant sijn / treckt de Koningh nae sigh. Desgelijcks kreegh hy veel gelds in sijne Schatkist door de nieuwe Brieven van Adel; door 't Legitimeeren van onechte Kinderen; door een Tax te setten op al de Parlaments-Heeren: door nieuwe Ampten te verkoopen; en door meenighte van andere vonden; waer van de Lijst / indien mense alle by een wou voegen / vry groot sou vallen; en die van tijd tot tijd noch vermeerderd of verhooghd wierden. Hier over klaeghde eenen in Franckrijk in een openbaer uytgegeven schrift / dat sijne Maj. Onderdaenen niet wierden gehandeld als Francken, (Vrye en Vrygeboorne) maer als Slaven onder een Eygenwillige Heerschappy. Doch soo wijs waeren d'Autheur en Drucker wel / datse haeren Naem niet ten toon stelden. Ondertusschen waren oock de Landen / tegens welcke sijne Maj. Oorloghde / van veele beswaernissen niet vry; doch deese vertroosteden sigh daer mee / dat haer geld wierd aengeleght tot beschermingh haerer Vryheyd; daer de Fransche Onderdanen / seydense / geven moesten / enckelijck om d'eergierigheyd van haren Koning staende te houden.

Alle, selfs de Kercken en Kloosters, moesten haar Goud en Silver in de Munt brengen; om'er geld van te doen slaen: en wat voordeel de Koningh hier van trock. 1690.

Veelerley vonden van sijne Majesteyt, om seer groote geldsommen nae sigh te trecken; soo van Geestlijke als Wereldlijcke.

Dood van Madame de Dauphine, Gemalin van Dauphin Louis de XV.

Den 10. 20. April Anno 1690. overleed Madame de Dauphine, of Maria Anna Christina Victoria, Dochter van Ferdinand Maria, Keurvorst van Bayeren, Gemalin van Dauphin Louis de XV., nae een langhdurige swaere Sieckte. D'oorsaeck haers doods gaf men voor te sijn / datse in haer laetste Kinderbed niet wel gehandeld sou sijn geworden. Oock sy selfs meenden 't. Doch by d'openingh des Lighaems vond men de saeck geheel anders gelegen. De Longh was verswooren; d'Onderbuyck gekanckerd / met veele Gaten in 't Net. Verscheydentlijck wierd hier van gesprooken. Men hield het daer voor / dat een dubbel verdriet haer den wegh nae 't Graf had verkort; eerst / om datse haeren Broeder / de Keurvorst van Bayeren, sagh gewickeld in een Oorlogh tegens Franckrijck; daer nae / om datse / alsse eenige openhertige woorden hier ontrent had laten hooren / van de Koningh haeren Schoonvader vry scharp was bejegend geweest. Oock wierdse aen sijne Maj. Hof niet meer soo gerespecteert, als wel voor deesen; moest al dickmael steeckelige redenen opkroppen / &c. Dit kon in deese voornaeme Princes niet anders als swaermoedigheyd baeren; welcke andere ongelegenheden veroorsaeckte; waer op dan de dood volghde: die oock aen 't Hof soo weynigh bekommeringh gaf / dat de vermaecklijckheden niet langer dan twee of drie daegen nae haer overlijden stil stonden; doe weer voorgeset wierden; even als of 'er niet sonderlinghs voorgevallen waere. Selfs sagh men aen haeren Man de Dauphin geen groote teeckenen van droefheyd; 't sy uyt groothertigheyd; 't sy uyt koelsinnigheyd; of om dat de langhdurige Kranckheyd deese Scheyding al langh had doen voorsien. Sy was gebooren den 17. November 1660.; en dus noch geen 30. jaren oud. Heeft ter weereld gebragt Louis, Hertogh van Burgundien, den 6. Augustus

Hoe by d'opening bevonden. 1690.

Wat haer den wegh nae 't Graf verkort en verhaest heeft.

Geringe droefheyd over haere dood aen 't Hof, en by den Dauphin, voor soo veel men uyterlijck sien kon.

Haere Kinderen.

FRANKRYCK.

guſtus 1682. Philips, Hertogh van Anjou; den 19. November 1683.; en Carel, Hertogh van Berry, den 31. Auguſtus 1686.

Inſigt van Koningh *Louis* by dit Houwlijck, hem gemiſt.

Veele Schryvers geven voor/ dat Koning Louis had gemeend / door dit Houwlijck Bayeren aen ſigh te verbinden; en ſijne Stem te bekomen tot de verkieſingh des Dauphins ten Roomſchen Koningh; want van eenige Geeſtlijcke Keurvorſten/ en den Paltz, meen-de hy genoegh verſeeckerd te ſijn. Doch 't viel anders uyt; en haren Broeder de Keur-vorſt van Bayeren hield ſigh getrouwlijck by de Keyſerlijcke Maj. / tot des Koninghs groot misnoegen; 't welck oock de Dauphiné by verſcheydene gelegenheden moeſt gewaer werden.

De vlught van Koningh *Jacob* uyt *Yrland* nae *Franckrijk* ontſteld Koningh *Louis* niet weynigh; wijl ſijnen Toght derwaerts hem 50. *Millioenen* gekoſt had.

In tegendeel toonde ſijne Maj. van Frankrijck en 't geheele Hof groote blijdſchap over ſijne Victorie by Fleury (waer van onder de Nederlandſche Geſchiedeniſſen), en ter Zee: ſchoon d'eerſte hem veel meer volck had gekoſt / als de Hollanders; d'andere weynigh roemlijck/ en hem niet ſeer voordeeligh was. Waerom hy oock vry veel ongenoegen daer over toonde/ dat Monſ. de Tourville, Franſchen Admirael, de Landingh in Engelland nae deeſe Zeege niet had ter hand genoomen. Noch minder behaeghde hem / dat de geweeſene Koningh Jacob uyt Yrland (daer nu alles voor hem verlooren was) weer in Franckrijck was gekoomen: al ſijne gedaene onkoſten/ welcke men begroot op meer dan 50. Millioenen, om hem hier ſtand te doen houden / en van daer uyt Koningh William van Engelland te beoorlogen / jae te verdrijven / te vergeefs waeren.

Stracks daer op krijghd hy tijdingh, dat Koningh *William* aen een wonde in den Slagh in *Yrland* geſtorven was.

Ondertuſſchen hield men 't daer voor / dat hem aldergevoelijckſt verdroot ſijne te groote voorbaerigheyd; niet alleen in ſoo lightlijck te geloven de tijdingh/ welcke Jacobs Kamerdienaer Labadic uyt Yrland overbraght (nae dat Jacob alreeds in Franckrijck weer was aengekoomen/ tot groote ontſteltenis van Koningh Louis en 't geheele Franſche Rijck)/ te weeten/ dat in den voorgevallenen ſlagh tuſſchen d'Yrſche en Engelſche Armeën (waer van wy ſpreecken ſullen onder d'Engelſche Geſchiedeniſſen) de vermaerde Hertogh van Schombergh geſneuveld; ſelfs oock de Prins van Oranje (want geenen anderen naem had Koningh William in Franckrijck) aen een ontfangene wonde geſtorven was: maer inſonderheyd / dat hy daer over ſulck een uytgelatene vreughd door ſijn geheele Rijck had laeten betoonen.

Doet daer over 's naghts 't *Canon* van de *Baſtille* loſſen: en door geheel *Parijs* de Burgers opkloppen, en roepen, dat de Prins van *Oranje* dood was.

Want op dit ontfangen bericht deed hy terſtond 's naghts tuſſchen den 27. en 28. Julius 't Canon van de Baſtille loſſen/ en te gelijck door de geheele Stad Parijs de Burgers opkloppen; door de Straten uytroepen / Stae op; op; ſteeck Vreughde-vyeren aen [illegible] de Prins van Oranje, en de Mareſchal de Schombergh ſijn dood. Stracks was yeder in de weer / om dit Bevel te volbrengen; als gekoomen van ſijne Majeſteyt. Dien naght / en de volgende dagh toonde bynae yeder een uytgelaetene blijdſchap.

Send *Couriers* af nae d'andere Steeden met deeſe tijdingh.

Geen teeckenen van vreughde wierden naegelaten. Op de Straten hoorde men niet anders als 't geſchal van Trompetten/ Trommelen/ Schalmeyen/ &c. Voor de Huysdeuren ſtonden de Tafelen gedeckt. Boven al ſtaeckten de Geeſtlijcke uyt. 't Sou ons te langh vallen / deeſe geheele Triumph op 't pappier te brengen. Alleen eenige weynige Staeltjens van buytenſpoorigheden ſullen wy verhaelen uyt den Brief van een ooghgetuyge deeſer dingen.

Alderbuytenſpoorighſte vreugdeen *Triumph* teckenen;

De Vaders van de Cordeliers-Orden lieten overvloed van Wijn loopen voor yeder / en ſtaeckten dien gantſchen naght Vyerwercken aen. 't Selve geſchiedde op 't Stadhuys/ door ordre van de Provooſt der Kooplieden,

Elck/

FRANKRYCK.

Elck/ selfs de grootste Heeren/ welcke in haere Carossen over Straet reeden/ wierden aengehouden/ en moesten drincken op de gesondheyd van Koningh Louis, van Koningh Jacob, en van de Prins van Wallis; oock te roepen: De Prins van Oranje is dood. Op veele plaetsen wierden de Pourtraiten van Koningh William en sijne Gemalin Maria verbrand. Men sleeptese door de Stad; elck bewierpse met Steenen/ Slijck en Dreck. Des Princen Effige wierd veelerweegen opgehangen: of in Processie omgedragen/ met een Duyvel/ die hem nae de Hel sleepte; en dit opschrift op de borst: 'k Heb al nu twee jaeren nae u gewaght. Deese vreughde/ begonnen te Parijs, te Versailles, te S. Germain, liep bynae door geheel Franckrijck. Te Lions stonden de Huysen drie dagen langh gesloten/ om dit Feest te feestlijcker te vyeren. Te Sedan begon men 't den 30. 't Princenbeeld wierd op veele plaetsen in de Triumph-vyeren gesmeten; met een Tabackspijp in den mond. 't Canon donderde: de Burgers schooten Salvos uyt haere Musquetten. De Majoor schreeuwde door de geheele Stad/ onder 't geluyd van Trommelen en allerley Instrumenten: Lustigh, lustigh, Messieurs, verdubbel uwe blijdschap: De Prins van Oranje, d'Usurpateur is dood. Verdubbel uwe vyeren. De Poëten maeckten Graf-dighten; onder welcke oock Hamoire was. Men sleepte 't Beeld van Koningh William door al de Straeten: eyndlijck wierd het by de beenen opgehangen aen de Galgh deeser Stad. Oneyndigh waeren de klughtige en spottische Vertooningen. T' Oranje wierd het Te Deum gesongen/ en drie dagen langh gevyerd/ met d'uyterste buytenspoorigheden; gelijck oock in meenighte van andere Steeden der Fransche Provintien. In den Brief uyt Parijs van den 8. Augustus Anno 1690. wierd als yet vreemds aengemerckt/ dat de Couriers met deese groote nieuwe tijdingh juyst t'eener tijd en uyt in verscheydene Steeden aenquamen/ schoon deselve in afgelegenheyd van Parijs seer veel verschilden. Meer willen wy hier van niet aenteeckenen; insonderheyd hoe de Geestlijcke sigh deeden uytmunten in Satyrische vertooningen. Maer wel haest veranderde deese uyterste blijdschap in een groote droefheyd; deese buytenspoorighste Triumph, welckers gelijcke Franckrijk noyt gesien had/ selfs over de grootste Victorien, in de grootste beschaemdheyd en hevighste spijt/ als 'er een andere tijdingh quam/ dat de Prins van Oranje niet alleen levendigh/ maer oock in Yrland Overwinnaer was.

Satyrische en schendlijcke Vertooningen, soo van Geestlijcke als Wereldlijcke; hier over aengesteld; welcker gelijcke Franckrijk noyt gesien had, selfs over de grootste Victorien. Maer haest veranderd deese uyterste blijdschap in een uyterste beschaemtheyd, spijt en droefheyd, als een andere tijdingh quam, dat de Prins van Oranje niet alleen leefde, maer in Yrland Overwinnaer was.

Eenige gevoelen van dit werck.

Eenige hebben gemeend/ dat dit uytstroyssel van Koning Williams dood een vond van 't Fransche Hof was/ om d'Onderdanen in Franckrijck, ten hooghsten verbaesd over de Neerlaegh van Koningh Jacob in Yrland; sijne vlught van daer/ en weerkoomst in 't Rijck/ hier door te stillen/ en alsoo de quaede gevolgen/ welcke in d'eerste ontroeringh hadden mogen uytbarsten/ door Gemoederen/ soo langh en soo swaer gedruckt geweest/ te stuyten: maer andere oordeelden/ dat sijne Maj. te veel wijsheyd had/ als dat hy sigh opsetlijck door suick een bedrijf voor de gantsche weereld sou hebben willen ten toon stellen. En als hy sulcks had willen doen/ dat hy 't dan door andere als door sijne Maj. selfs sou hebben doen verbreyden: behalven noch/ dat dit 't reghte middel niet was/ om 't voorgewendde gebaer te voorkomen; wijl veel meer de schaemte/ en spijt van dus bedrogen te sijn/ 't volck tot sulck een onderneemingh ('t een by 't ander koomende) sou konnen gaende gemaeckt hebben. Derhalven/ dat de Koningh te voorbaerigh was in 't aenneemen deeser tijdingh; daer uyt ontstaen/ dat Koningh William in 't Gevegt in Yrland een geringe verseering had bekoomen/ gelijck onder d'Engelsche Geschiedenissen sal gehoord werden.

Tegenoordeel van andere.

De geweesene Koningh Jacob koomd tot S. Germain; daer Koningh Louis hem besoeckt.

Den 20. Julius was de geweesene Koningh Jacob te Brest aengekoomen: den 25. quam sijne Gemalin hem te Poussy in 't gemoet; en tegens den abond bevond hy sigh te S. Germain. Den 26. deed Koningh Louis hem door den Hertogh van Aumont complimenteeren; en gaf 's naemiddaghs hem in persoon de visite. Liet niet blijcken/ dat hy over sijn beleyd in Yrland (welcke Toght hem soo veele Millioenen gekost had) misnoeghd was; traghtte in tegendeel hem en sijne Gemalin door vermaecklijckheden te verlustigen.

Koningh Louis in geen kleyne bekommeringh gesteld, wegens een schrift, 't welck hy in sijn bed vond leggen.

Voorheenen/ met den aenvangh deeses jaers/ was yets voorgevallen/ 't welck de Fransche Maj. in geen geringe bekommeringh stelde. Soo als hy nae bed gingh/ vond hy in 't selve een kleyn Doosje leggen/ met een daer in gesloten papiertje/ waer op stond: Siuol, dnerp edrag a calliavar. Hy/ dit gesien hebbende/ vraeghde sijne Kamerlingen/ wat voor een Tael dit was/ Hebreeuwsch of Æthiopisch? Men deed eenige Tolcken koomen; maer soo weynigh kondense de beduydingh deeser woorden te kennen geven/ als Belzasars Toveraers en Wijse die van het Mene, Mene, Tekel. Men heeft sigh te verwonderen/ dat de François, die soo kundigh in alles willen sijn/ sigh hier soo bot betoonden. Alleen de Dauphin vond stracks 't geheym uyt. De gemelde Letteren van elck woord van aghteren nae vooren geleesen werdende/ geven deese: Louis, prend garde a Ravaillac; soo veel als: Louis, waght u voor Ravaillac. Deesen was de vermoorder sijns Grootvaders/ Koningh Henrick de IV., geweest. Voor eenigen tijd had men een Jacobijner Monick vastgeset/ om dat hy vier Kinderen/ daer hy Oom over was/ voor 's Koninghs Praelbeeld te Parijs had neergeleght/ om Vondelingen te werden. 't Sou qualijck met hem afgeloopen hebben/ indien d'Aertsbisschop van Rheims niet een voetval voor deesen Jacobijn had gedaen. Men nam in aenmerckingh/ dat een Jacobijner Monick, Jaques Clement, Koningh Henrick de III. van Franckrijk had vermoord; en veele meenden/ dat sijne Maj. meest tot sijne loslatingh wierd bewoogen door 't gedaghte

Aenmerklijckheden hier ontrent.

FRANKRYCK.

daghte Schrift; weetende, wat de Geestlijcke al dickmael hebben verrigt, alsse sigh of in haer persoon, of in eenige van haere Orden, beleedighd waenden. Men verseeckerd, dat de Koningh hier over al vry ongerust was.

't Eerste jaer des nieuwlijks begonnenen Oorloghs (1689.) voor de *Geallieerde* voorspoedigh:

't Eerste jaer des nieuwlijcks van Franckrijck begonnenen Oorloghs (1689.) was de Geallieerde tegens de Fransche Kroon vry gunstigh geweest; wijlse niet alleen Keyserswaerd en Rhijnberck, maer oock Bon en Mentz de François en ontweldighden. 't Volgende jaer was voor haer rampspoedigh; wijlse verlooren drie gewighttige Veldslagen te Land, en eene Zee-Bataille; dan noch verscheydene Steeden in Duytschland en anderwegen; alhoewel oock de Fransche groot volckverlies hadden geleeden. 't Was Franckrijck in dit jaer 1690. geluckt, door een geringe Zeemaght Engelland soodanigh te belemmeren, dat van daer geen volck nae de Nederlanden kon gesonden werden; waer tegens Franckrijck in 't voorgaende jaer een groot deel sijns volcks had moeten gebruycken tot bewaeringh sijner eygene Kusten voor d'Engelsche en Hollanders: maer nu Anno 1690. hield hy d'Engelsche Kusten in alarm. Hier by quam noch, dat verscheydene Vorsten in Duytschland, nae de verdryvingh der Franschen uyt Mentz en Bon, soo grooten aengelegenheyd niet meer hebbende ontrent d'andere van Franckrijck beseeten werdende Steeden, verslapten in haeren yver, om deese Kroon verder met naedruck te helpen aenvallen. Door 't veroveren van Mentz en Bon was Hessen, Westphalen, Cleefsland, &c., niet meer soo onveyligh voor de Fransche als te vooren; derhalven oock haer belangh tegens deese Kroon niet meer soo groot scheen, om met d'uyterste kraght daer tegens aen te gaen. Men versuymde oock, Savoyen tijdigh genoegh met een steecker Maght by te springen: en veele oordeelden, indien men 't werck aen die kant met ernst had voortgeset, dat Franckrijck sou verplight sijn geweest, sijne beste Troupen derwaerts te senden, om te verhinderen den inval in sijn eygen Land; 't welck ordentlijck met een taemlijcke Maght geschied sijnde, soo sou vermoedlijck een geweldigh-groot getal Fransche Onderdanen, 't sy ellendigh verdruckt wegens de Religie; 't sy ten hooghsten misnoeghd over d'ondraeghlijcke Lasten, sigh tot haer hebben gevoeghd; en dus had men Koningh Louis een quaed spel in sijn eygen Rijck konnen bereyden; insonderheyd als men oock van de Catalonische kant met een goed Heyr in Franckrijk was getrocken. Dit waren veeler gedaghten.

't volgende jaer ongeluckigh.

Eeniger bedencken, van versuymlijckheyd; daer men anders de Koningh van *Frankrijck* in sijn eygen Rijck een quaed spel had konnen veroorsaecken.

't Voordeel des *Turckschen Sultans* in *Hongaryen*; de dood des Hertoghs van *Lotharingen*, &c. quaemen Koning *Louis* wel te pas.

't Voordeel des Turckschen Sultans in Hongaryen quam Koningh Louis oock seer wel te pas, om in Duytschland veroveringen te maecken; immers grouwlijcke verwoestingen aen te reghten. De dood van Carel Leopold (onterfde Hertogh van Lotharingen, gehouden voor de beste Generael der Keyserl. Maj. en van wiens overlijden seldsaem gesproocken wierd), was een groote slagh tegens de belangens van 't Duytsche Rijck. Deese twee dingen veranderden den staet der Keyserlijcke saecken soodanig, dat sijne Maj., in plaets van de Geallieerde te helpen, hulp van haer moest versoecken. Oock nam hy meer aengelegenheyd ontrent de herwinningh van sijn eygen Koninghrijck Hongaryen, als aen de gemeene saeck. Polen verrighte niet veel tegens de Turcken. Venetien nu oock weynigh. Muscovien was een stilsittende toekijcker. Daer tegens wierden d'Ottomannen van uyt Franckrijck met Geld, Volck, Ingenieurs, Oversten, &c. ondersteund. Evenwel was 't oock een groote verruckingh van 't Compas voor Franckrijck, dat Koningh William van Engelland over voer nae Yrland; Koning Jacob op nieuws de vlught nae 't Fransche Rijck deed neemen; tot wiens bystand Koningh Louis soo veel Millioenen had te kost geleght: waer door dan d'Engelsche de handen ruymer kreegen, als te vooren, tegens Franckrijck.

Daer tegens verruckte de vlught van Koningh *Jacob* uyt *Yrland* nae *Franckrijck* hem 't *Compas*.

Onder de Engelsche Geschiedenissen sullen wy verhaelen, hoe Koningh Louis d'Admirael Tourville met de Fransche Vloot nae Enland sond: om daer 't ingescheepte volck aen Land te setten: Hoe hy alleen met de Hollandsche Scheepen in gevelght geraeckte; d'Engelsche onder den Admirael Torrington 't spel alleen aensaegen, &c. Hier boven hebben wy met een woord geseght, dat Koningh Louis op Tourville seer misnoeghd was, wyl hy, nae de bekomene Zeege, de Landingh niet had verright. Doch hy vertoonde, dat op de Fransche Vloot soo veel siecken waeren geweest; dat oock deselve van de Hollanders soodanigh gehavend was geworden, dat hy de Landingh niet had konnen in 't werck stellen: behalven noch, dat de t'samensweeringh in Engelland tegens Koningh William niet tot de voltreckingh had konnen komen. Dit voldeed sijne Maj. soo verr', dat hy hem weer in Zee sond.

Sijn misnoegen tegens sijnen *Admirael Tourville*, om dat hy in *Engelland* geen volck aen Land gebraght had: en sijne redenen, waerom hy 't niet had konnen doen.

By d'eilenden, welcke d'Onderdanen van Franckrijck druckten, door de gantsch swaere lasten, op haer geleght, terwijl Koopmanschappen en Handwercken stil stonden, quam noch een ander onheyl. Door geheel dit Rijck was 't gebreck van Granen, en de dierte derselve, seer groot; in veele Provintien soodanigh, dat ontelbare Huysgesinnen sigh enckelijck met Kruyden en Wortelen, uyt de Velden gehaeld, moesten onderhouden. Niet weynige stierven van Honger; laegen op straeten en weegen dood. Een groote veelheyd van persoonen, korts te voren van goede middelen geweest, gingen bedelen; doch kreegen weynigh. De Sack Koorn, te vooren gekoght voor 4., gold nu 16. en meer gl.; was noch veelerwegen niet te bekomen. De Boeren, welcke Koorn hadden gezaeyd, moesten 't, noch op 't Veld staende, verkopen, om de Schattingen te betaelen; en behielden dus noch Granen noch Geld. De Plaetsen, daer de Gereformeerden uyt wegh gevloden waeren; daer de meeste der andere sigh in d'uyterste armoede bevonden,

Geweldige dierte en hongersnood in *Franckrijck*. 1691.

Ellendigen staet der onderdanen.

De vlught van soo veel *Gereformeerde*

FRANCK-RYCK.

den/ en daer men de soo genoemde nieuwe bekeerde meest van al 't haere beroofd had/ moesten de volle Tol soo wel als te vooren opbrengen; want/ volgens de Fransche regel/ de Koningh kan niet verliesen; en dus quam de Last/ welcke te vooren gemeenderhand was gedraegen/ nu alleen op den hals der Roomsch-Catholijcke. Om de nieuw-bekeerde onder dwangh te houden/ wierden in de meeste Provintien Krijgsvolckeren geleght/ die voorts de Lieden gantsch uytsogen.

maeckt de last der Roomsch-Catholijke dies te swaerder,

Met den aenvangh van 't jaer 1692. waeren Franckrijcks toerustingen seer groot/ om vroegh in 't Veld te koomen met seer stercke Legers. Hier toe wierden groote geldsommen vereyscht: waer tegens de Schatkamer gantsch uytgeput was; doch d'Onderdanen moesten den Last draegen; waer onder meenighten beswecken/ die korts te vooren in een seer goeden staet waren geweest.

Frankrijks groote toerustingen. 1692.

Koningh Louis had by Françoise Athanasie de Rochecouart, Gemalin van Henry Louis de Pardaillan, Marquis de Montespan, onder meer andere Kinderen gewonnen Louise Françoise de Bourbon, genoemd Madame de Nantes, geboren Anno 1673., en deselve Anno 1685. doen trouwen aen Prins Louis de Bourbon, Soon van Henrick, Prins van Conde. Nu wou sijne Maj. een andere sijner Dochteren by deselve Moeder/ Françoise Marie de Bourbon (Madame de Blois betiteld)/geboren Anno 1681./ten Houwlijck gegeven aen Philips, Hertogh van Chartres, Soon des Hertogs van Orleans, 's Konings Broeder. Dit stack Duc d'Orleans wel seer tegen de borst/ doch hy dorfde sigh niet kanten tegens 's Koninghs wil. Sijne Gemalin was kloeckhertiger in 't weygeren. Vertoonde sijne Maj./ dat de Man van Madame de Montespan (Moeder van deese Dochter) noch leefde; 't Houwlijck nopt vernietighd was. Dat derhalven/ volgens de Wetten des Rijcks/ Madamoiselle de Blois niet anders als voor de Dochter van Mons. de Montespan sou konnen passeeren, &c. Echter wou'er sijne Maj. mee door; en om deese hinderpal wegh te neemen/ sou hy haer voor sijne Dochter erkennen/ sonder datmen van de Moeder gewagh sou maecken. De Hertogin van Orleans deed wel haer best/ om haren Soon dit Houwlijck te doen af-slaen; doch de Koningh begeerden 't. Beloofde 2. Millioenen ten Bruydschat/ op te brengen/ als den Vreede sou gesloten sijn. Ondertusschen sou hy Interes geven tegens den Penningh 15. van 't honderd. Dus is deese Echt voortgegaen Anno 1693.

Koningh Louis houwlijkt twee sijner Dochters uyt, gewonnen by Madame de Montespan, wiens Man noch leefde, 1693.

d'eene, Madame de Nantes: aen Louis de Bourbon, Soon des Princen van Conde;

d'andere, Madame de Blois, aen Duc de Chartres, Soon van sijnen Broeder de Hertogh van Orleans; en aenmercklijkheden daer ontrent.

De Zeeuwen hadden eenige Portugeezsche Schepen genoomen. Dese gelegenheyd wou Koningh Louis niet versuymen/ om Koning Don Pedro tegens de Vereenighde Nederlanden in 't harnasch te brengen; doch sijnen toeleg miste hem; wijl de Staten Generael door 't opbrengen van eenige duysenden Stucken van Aghten Don Pedro vergenoegden. Seer misnoeghd was de Fransche Maj. tegens de Kroon Portugal; insonderheyd om driederley redenen wil. I. Om dat Koningh Don Pedro, nae 't overlyden sijner Gemalin Maria Francisca Isabella, gemeenlijck geseght Madame d'Aumale, overleeden in December 1684., in een tweede Houwlijck was getreeden met Maria Sophia Elisabeth, Dochter van Philips Wilhem, Keurvorst van Paltz-Nieuwburgh, in Julius Anno 1687.; sonder sijnen mond hier over raed gevraegd/ of sijne bewilligingh hier toe versogt te hebben. II. Om dat hy/ by gelegenheyd van desen sijnen Oorlogh tegens den Keyser/ Spaenje, Engelland, en de Vereenighde Nederlanden, de Kroon Spaenje niet aenviel/ om dus sijn eygen voordeel te bejaegen; en te gelijck/ of wel meest/ om Franckrijck wat van den last te verlighten. III. Om dat hy den Prins van Oranje voor wettigh Koningh van Engelland had erkend/ sonder hem (Koningh Louis) daer van kennis te geven. Niet weynige der voornaemste Portugeezen, en oock andere/ namen dit op voor een al te groote meesterschap van Franckrijck; en dat hy deeser wijs haeren Koningh aensagh voor sijnen Vasal, jae noch minder. Schreven/ dat hy oock soo handelde met de Switsersche Cantons. Deese moesten Neutrael sijn tusschen de Keyser en Franckrijck. Evenwel lietense Franckrijck opentlijck veele duysenden Soldaten (boven 't geense door 't Tractaet met dese Kroon verpligt waren) uyt haer Land trecken; welcke tegens de Keys. Maj. en 't Duytsche Rijck dienden; loopende tegens 't Verdragh met 't Huys Oostenrijck. Wierf dan 't selve/ of sijne Geallieerde, in de Cantons maer een weynigh volck in 't geheym; stracks klaegde sijnen Ambassadeur in Switserland met harde woorden/dat d'Eedgenoten de Neutraliteit verbraecken; datse aght op sijnen Koningh moesten neemen/ &c. Veele der Schrijvers gebruyckten een noch vry scharper tael; selfs oock 't Huys Oostenrijck in eenige Memorialen en klagten. Ondertusschen toonde Frankrijk genoeghsaem sijne niet-wel-te-vreedenheyd over Portugal: belemmerde de Koophandel deeses Rijcks; nam Portugeezsche Scheepen/ en deedse verkopen/ &c.

FRANCKRYCK.

Is missnoeghd tegens deese Kroon; met de redenen daer van;

welcke de Portugeezen opnamen voor een al te groote Meesterschap des Franschen over haren Koningh.

Aenmerckingh op Switserland.

In 't jaer 1691. was men in Franckrijck seer bekommerd geweest voor een Landingh der Engelsche en Hollanders op haere Kust. De vrees had bynae alle herten verbuld. In 't volgende jaer saghmen de blijdschap op aller aengesighten/ wijl men in 't Hof opentlijck voorgaf/ datmen met een maghtige Vloot in Engelland Landen/ en de geweesene Koningh Jacob op sijnen Throon herstellen sou. Men wist/ dat de desseinen deeser Maj. gemeenlijck geluckigh uytvielen/ 't sy door maght/ 't sy door heymlijck meede-verstand: derhalven hieldmen voor vast/ dat oock dit hooge voornemen sijn' uytvoeringh sou bereycken: jae eenige groote Damen waren soo voorbarigh/ datse alreeds de geweesene Koningin geluck gingen wenschen. Jacob trock nae Normandyen: en sou persoonlijck op de Vloot sijn. Had by sigh een groot getal Exemplaren van een Manifest, seer breed spreeckende van sijn Reght tot de Kroon; vryheyd van Conscientie voor al sijn' Onder-

Maghtige Vloot toegerust, om Koningh Jacob in Engelland te herstellen: die, soo haest de Fransche Vloot d'Engelsche sou geslaegen hebben,

met een groot deel volck in Engelland sou Landen.

FRANKRYCK.

derdanen; bescherming van d'Engelsche Kerck by haere Privilegien (hersteld synde door de bystand van synen Broeder de Koningh van Franckrijck); Generael Pardon, behalven aen veel' uytgeslootene / &c.

Geweldigen toestel tot dit groote werck.

Geweldigh groot was de toestel / niet minder de hoop / daermen sigh mee vleydde; en waer door men Engelland al verwonnen agtte. De Bergen souden Baren. Echter wroght dit in d'Engelsche soo veel schrick niet / als men sigh ingebeeld had. Koningin Maria, die (terwyl Koningh William in de Nederlanden was) de Regeeringh voerde / toonde sigh t'eenemael onvertsaeghd / en stelde op alles een ongemeen-goede ordre. 't Gedaghte Manifest, of Declaratie, van de geweesene Koningh Jacob, bestond in een vry fiere / gebiedende Stijl / met de Fransche wel over een komende; hevige uytvaeringen tegens Koningh William, sleghtlijck genoemd Prins van Oranje: verbod aen al sijn' Onderdanen van d'Engelsche Natie, de Schattingen / haer onder deese Regeeringh opgeleght / te betalen: groote opgevingh van sijne Maght / hem door Franckrijck toegevoeghd / om Engelland, of den Usurpateur in dit Rijck / aen te vallen: redengevingh van sijne Vlught / en beschuldigingh van sijne doemaels onder hem staende Armee: beloften aen de geene / die hem Forten, Kasteelen / &c. in handen souden leveren; of hem eenigen anderen grooten dienst doen (waer onder sommige wilden verstaen hebben / d'om 't leven-brengingh van den soo genoemden Usurpateur): toeseggingh van beschermingh der Engelsche Kerck: vryheyd aen alle Religien; en 't Pardon, hier boven gemeld / &c. Schreef oock Brieven aen de Grooten in Engelland, om in Franckrijck te komen; en 't Kraem-bed sijner Gemalin (nu weer swanger) by te woonen / om getuygen harer Baeringh te sijn: noch andere aen de Zee en Land-Troupen, om hem toe te vallen. Aen de Roomsch-Catholijcke twijffeldemen niet / als hy voet aen Land sou geset hebben. Oock had hy onder d'andere noch al veel Aenhangers. Een stercken arghwaen was'er / dat dit dessein niet ter hand was genomen / sonder heymlijck verstand in Engelland te hebben: gelijck dan oock een Aenslagh ontdeckt wierd / om onder de beroerte over d'aenkoomst der Fransche Vloot / en 't slaen der Engelsche ('t welcke men voor gewis hield) / de Koningin te vermoorden; en andere afgrijslijcke dingen te verrighten.

Manifest van de geweesene Koningh Jacob, met een fiere gebiedende Stijl, om in Engelland verspreyd te werden, tegens dat hy daer te Land sou komen.

Dessein, om de Koningin te vermoedden, ontdeckt.

Inscheepingh der Fransche Land-Militie.

Den 29. en 30. April begonden de Fransche Troupen, versterckt met veel overgekomene Engelsche en Yren, vergaderd tusschen Cherbourgh en la Hogue, ingescheept te werden / in de tegenwoordigheyd des geweesenen Koninghs. Doch door Storm en andere verhinderingen wou d'af-vaert soo glad niet voort / maer sukkelde tot al diep in May.

De Fransche Vloot gaet nae d'Engelsche Kust.

D'Engelsche Vloot / geconjungeert met die der Vereenighde Nederlanden, t'saemen 88. Scheepen / gingh den 27. der genoemde Maend uyt de Bay van S. Helena t'Seyl; op bereight / dat de Fransche Vloot nae d'Engelsche Kust afquam; doch kon 't / wegens kalmte / niet verder als 't Eyland Wight brengen. Den 28. voer deese Zeemagt weer voort; en den 29. met Sonnen-opgangh kreeghse de Fransche Vloot in 't gesight; die / 't voordeel van de Wind hebbende / met volle Zeylen op d'Engelsche en Hollandsche afquam. 't Gevecht was weersijds boven maten furieus; duerende dien geheelen dagh en naght; doch met tusschen-poosen van wat stilstand / wegens de kalmte. 't Wierd hier de Fransche te heet; dus weekense af. 's Morgens den 30. / als de neergevallene Mist opgeklaerd was / saegen d'Engelsche en Hollanders de Fransche Vloot twee Mijlen van haer; doch seer verminderd. Geene deeden haer best / om by haer te komen; deese om t'ontvlieden. Wegens de stilte konden d'andere haer niet aghterhaelen. 's Naghts ten 5. uyren gingen d'Engelsche en Hollandsche weer onder Zeyl / desgelijcks de Fransche, om haere vyanden t'ontkomen. De geheele beschrijvingh van dit Gevecht met al d'omstandigheden sou ons te verr' uytloopen. D'uytgangh was / een swaere Neerlaegh voor de Fransche. Derthien harer Scheepen hadden sigh begeven in de Fransche Bay van La Hogue. D'Engelsche Admirael Russel sond Vice-Admirael Roocke met een Esquadre derwaerts / nevens eenige Branders; die op den 2. Junius tegens den avond ses der grootste Scheepen in brand staecken / yeder drie-decks: 's naghts noch 6. andere: het 13. strandde. Anderwegen wierd desgelijcks verbrand 't Schip van den Admirael Tourville, met 110. Stucken Canon: d'Admirable van 90. Stucken / en meer andere. Kortlijck / de Françoisen verlooren hier op 't ellendighste ten minsten 26. harer grootste Oorloghs-; een goed getal harer Transport-Kielen / om de Land-Militie in Engelland over te brengen; eenige Koopvaerdy-scheepen / &c. D'overige waren meest alle jammerlijck toegerighť; waer tegens d'Engelsche en Hollanders niet een eenigh Schip hadden verlooren. Indien de wind niet soo slap waere geweest / vermoedlijck sou seer weynigh van deese seer maghtige Fransche Vloot sijn overgebleven. 't Verbrandde Admiraels-Schip de Koninghlijcke Son was 't praghtighste dat de Son oyt gesien heeft; en sou Koningh Louis over de 40. Tonnen Gouds gekost hebben. 't Was binnen de Cajuit verciert met de konstighste Schilderyen. Eene onder deselve verbeeldde sijne Kon. Maj. / sittende in een Triumph-Throon / houdende de Keyser / Koningh van Spaenje, en Engelland; Keurvorsten van Keulen, Bayeren, Paltz, Hertogh van Savoyen, Staten Generael, &c., aen een Keeten gebonden. Immers / sulck een uytleggingh gaf men aen de Beelden. Aghter aen 't Schip stond een groote goudene Son / en daer rondom met goudene Letteren: Gelijck mijnen Koningh d'Eenighste is in de Weereld, soo ben ick d'eenighste in de Zee. Maer nu kon men 'er niet eene Splinter van toonen. Alleen op dit Schip / op d'Admirable, en op le Trium-

FRANKRYCK.

D'Engelsche en Hollandsche haer te gemoet. 1692.

waer op tusschen beyde deese Zeemaghten

een furieus Gevecht ontstaet.

Seer ellendige verwoestingh der Fransche Vloot door d'Engelsche en Hollanders;

welcke daer tegens niet een eenigh Schip verlooren.

't Schip van den Admirael Tourville, de Koninglijcke Son, 't praghtighste dat de Son oyt gesien heeft, oock t'eenemael verbrand: en aenmerck-

FRANKRYCK.

Triumphant waeren gebleven over de 1600. Zielen/ gelijck ſelfs uyt Parijs wierd geſchreeven. Niet meer als ontrent 40. ſeer beſchaedigde Scheepen van de geheele Vloot wierden gereeckend te ſijn gekomen in de Havens van Breſt, Rochefort, S. Malo, en Duynkercken; alhoewel de Franſche een Lijſt van ruym 60. uytgaven. Deeſe Slagh trof Koningh Louis niet weynigh. Sijne ſoo treflijck geweeſt ſijnde Vloot was geruineert, en kon niet weer in Zee koomen/ van welcke d'Engelſche en Hollandſche nu meeſter waeren; die oock 't gedeelte ſijner Vloot in de Haven van Breſt belegerd hielden. De Franſche ſelfs begrootteden dit verlies haerer Kielen op meer dan 180. Tonnen Gouds; volgens Brieven uyt Breſt, Duynkercken, en inſonderheyd uyt Parijs. Sy moeſten nu aenſien/ dat de Hollanders en Engelſche nu en dan op haer eygene Kuſt aen Land traeden; 't Vee roofden/ Huyſen in brand ſtaecken/ &c. Waer by noch quam 't verdriet/ van 't ſoo ſeecker gehoudene deſſein ſoo ellendigh misluckt te ſien; en de vrees/ dat haere vyanden haer' eygene Zee-ſteeden ſouden komen bombardeeren.

lijckheden van 't ſelve.

Boven maete groote ſchaede, van Koningh Louis hier geleeden;

in verſcheydene opſighten.

Koningh Jacob was boven maten ſeer ontroerd/ en wanhoopte nu aen ſijne herſtellingh. Sijnen Brief aen Koningh Louis hier over ſullen wy/ wijlſe niet langh is/ hier invoegen; en aen den Leeſer laeten ſijne bedenckingh over 't inſight/ 't welck hy hier ontrent moght gehad hebben.

Jammerhertigen Brief

van de geweeſene Koningh Jacob, die deeſe verwoeſtingh had aenſchouwd,

Mijn Heer en Broedet: 'k heb tot noch toe met eenige ſtandvaſtigheyd uytgeſtaen al d'ongevallen, welcke de Hemel gelieft heeft my toe te ſenden, ſoo langh my deſelve maer alleen troffen. Doch ick beken, dat dit laetſte my t'eenemael overſtelpt heeft, en ick my onvertrooſtlijck bevinde, om dat het uwe Maj. betreft, door de ſchaede, uwe Vloot overkomen. Niet dan te veel bemerck ick, dat het mijn Noodlot (Geſternt) is, 't welck dit ongeluck heeft gebragt over de Troupen, altijd Victorieux geweeſt, wanneerſe voor mijn belangh niet ſtreeden. Dit is 't, 't welck my doet aenmercken, dat ick niet meer verdien, onderſteund te werden door ſulck een grooten Koningh, die ſoo verſeeckerd is van d'overwinningh, wanneer men niet veght, dan voor hem alleen. Hierom is 't dan, dat ick uwe Maj. bid, ſigh niet meer t'intereſſeeren voor ſoo een ongeluckigh Prins als ick ben; en toe te ſtaen, dat ick met mijne Familie my begeeve ergens in een hoeck van de Weereld, daer ick niet meer ſal konnen ſijn een hinderpael aen den gewoonen loop uwer Voorſpoeden en Conqueſten; welcke alleen mijn ongeval heeft konnen ſtuyten. 't Sou niet billijck ſijn, dat de magtighſte Monarch des Aerdbodems, de floriſantſte van alle, oock ſou getroffen werden door mijn' ongevalligheyd, om dat hy al te genereus is. Beeter is 't, dat ick alleen ongeluckigh ben, tot dat de Godlijcke voorſienigheyd anders ſal gelieven t'ordonneeren. Maer op wat voor een wijs deſelve van my moght diſponeeren, of in welcke plaets my deſelve geleyden ſal, ick kan uwe Maj. wel verſeeckeren, dat ick tot aen mijnen laetſten adem ſal behouden d'erkentenis van al uwe goedheden en volſtandige vriendſchap. Niets ſou oock meer konnen toebrengen tot mijne vertrooſtingh, als te verneemen ('t welck ick hoop te ſullen geſchieden) dat, wanneer ick niet meer in uwe Staten ſal ſijn, ghy wederom bekoomen ſult d'advantage, welcke gy altijd ter Zee en te Land op uwe en mijne vyanden gehad hebt, ſoo langh mijn Interes met 't uwe niet vermenght was.

FRANKRYCK.

aen Koningh Louis van Franckrijk,

met ſeer vleyende

en weemoedige uytdruckingen.

Hy had geduerende 't Gevecht (wijl hy 't van Strand af had konnen hooren/ ten deelen oock ſien) ontrent 2. uyren langh op ſijne knyen gelegen; groote beloften aen God en Maria gedaen/ indien deeſe Slagh na ſijnen wil uytviel.

Sijn bedrijf onder de Slagh.

Te Land was Koningh Louis voorſpoediger als ter Zee; wijl hy weynige daegen nae dit Gevecht de ſeer ſtercke Veſtingh Namen veroverde; waer van geſprooken ſal werden onder de Nederlandſche Geſchiedeniſſen.

Koningh Louis verovert hier tegens Namen.

't Verbod der Franſche Waren in Holland en Engelland, oock in Duytſchland, veroorſaeckte onder d'Onderdanen een groote Neeringhloosheyd in den Koophandel; winſt-

Doorgaende ellendigen ſtaet der Onderdanen

FRANKRYCK.

in Franckrijck, 1693. armoede, en hongersnood.

looshheyd onder de Handwerckers. De meenighvuldige seer swaere Schattingen druckten haer op 't hooghste. De dierte in alle Eetwaeren was groot. Hier uyt ontstond by veele duysenden ellendige Hongersnood; een bynae algemeene armoede. De rijcke waeren tot sulck een staet geraeckt / datse d'arme niet konden / of wilden geven; uyt vrees; datse selfs tot gebreck souden vervallen. De Geestlijcken vermaenden wel tot milddadigheyd; doch niet weynigh vrught. Ondertusschen stierven'er meenighten van honger. Derhalven quam men in sommige Provintien daer toe / datmen d'arme by de meervermogende inquartierde; soo dat veele Huysen twee / drie / of vier der noodlijdende moesten inneemen / en onderhoud verschaffen. Onder meenighten beklaeghlijcke Gevallen sullen wy een alleen voorstellen uyt den Brief van ooghgetuygen. In May 1693. quaemen seven ellendigh-uytgehongerde Menschen voor den Aertsbisschop van Rouan in Normandyen. Hy deed haer geld en spijs aenbieden; doch sy weygerden 't aen te neemen; seggende / 't kon haer nu geen dienst doen; alleen versoghtense een Biechtvader te mogen hebben. Stracks gavense den Geest. Men opende haere ligchamen / en men vond daer in niet anders dan geknauwd Gras en Kruyd. Geheele Dorpen waeren van honger uytgestorven. Uyt Parijs wierd geschreven / dat een Vrouw / vijf Kinderen / en haer niets voor haeren honger te geven hebbende / soo wanhopigh wierd / datse haer al t'saemen om 't leven braght / om haer niet door gebreck te sien sterven. Selfs ginghse nae de Rivier / om haer te verdrincken; doch wierd weerhouden / en in Gevanckenis geleght.

Erbarmlijck geval van seven ellendigh-uytgehongerde Menschen; voor den Aerts-Bisschop Rouan gekomen.

De geweesene Koning Jacob kon genoegsaem reeckeningh maecken / nae den ellendigh-misluckten Aenslagh der Fransche op Engelland, dat hy niet lightlijck weer in 't besit sijns vorigen Throons sou geraecken. Echter vervulde hy geheel Groot-Britannien met Declaratien en Manifesten. In eene derselve vermaende hy d'Engelsche, weer tot haren plight tegens hem te keeren. Beloofde haer groote genaedens en voordeelen: al weer een generael Pardon aen al de geene / welcke hem tot sijn Rijck souden helpen; immers sigh te Water of te Land niet tegens hem stellen; bescherminghe van d'Engelsche Kerck; doch met vryheyd van Conscientie voor de Roomsch-Catholijcke. Sprack van een nieuwe onderneemingh t'sijner herstelling / welcke hy voor genoegsaem seeker wou doen doorgaen; en voerde een tael / als of hy alreeds hersteld was. Vergewisste voorts d'Engelsche Natie, dat de Koning van Frankrijck niets sou begeeren voor d'Onkosten / t'sijner weer-insettingh gedaen; wijl deese Maj. sigh sou laten vergenoegen met de glorie, dat hy weer aen sijn Rijck had geholpen een Prins / soo onwaerdigh gehandeld / &c. Waer dit op sagh / sullen wy hier na horen.

De geweesene Koningh Jacob send al weer Manifesten en Declaratien in Engelland; met verseekering, dat hy haest hersteld sou sijn.

De Hollandsche Koopvaerdy-scheepen / gedraght nae Cadix, Smyrna, &c. hadden veele Maenden in Engelland moeten leggen waghten / eerse Convoy konden bekoomen; tot seer groote schaede en kosten der geinteresseerde Kooplieden; welcke van noch veel grooter gevolghd wierd. Eyndlijck bequamense eerst in Junius de Geleyding; en staecken in Zee. De geheele Koopvaerdy-Vloot bestond uyt Hollanders, Engelsche, Hamburgers, Deenen, en Sweeden; ontrent 400. Kielen in getal: 't Convoy uyt Engelsche en Hollandsche Oorlogs-scheepen; ruym 20. sterck. De groote Fransche Vloot onder Tourville was uytgevaren / om op haer te passen. 't Geluckte hem oock / dat hy haer in de Spaensche Zee aentrof. 't Geringe Convoy, tegens deese meenighte te reeckenen / voght wel een wijl tijds / om onderwijl de Koopvaerders gelegenheyd van ontkoming te geven; echter geraeckte een deel der selve in Fransche handen. 't Geheele verlies wierd gesteld op 3. Oorloghs en 70. Koopvaerdy-scheepen; soo Hollanders en Engelsche, als oock eenige Deenen, Hamburgers, en Sweeden. De schaede van deese / insonderheyd van d'Engelsche en Hollandsche, was veel grooter / als de winst der François en; wijl verre de meeste der Koopvaerders of van haer / of van d'andere selfs / verbrand wierden / of soncken. 't Verlies was waerlijck groot / en veele Kooplieden hebben'er de smert van gevoeld; sommige tot haere gantsche ruïne: doch de Fransche maeckten 't in haer' uytgegevene berighten noch veel grooter / en gaven voor / dat de schaede / alleen aen de Koopvaerdy-Vloot / meer dan 20. Millioenen beliep.

De Fransche tasten de Hollandsche en Engelsche Koopvaerdy Vloot aen, gaende na Cadix, Smyrna, &c.; waer by sigh oock Deenen, Sweeden, en Hamburgers bevonden, en veroorsaecken een groote verwoestingh onder deselve.

Ter deeser tijd beschreef men den staet van Franckrijck dusdanigh; waer in wy echter de gemaetighste volgen: Koningh Louis vond sijne Schatkamer niet alleen gantsch uytgeput; maer daer-en-boven sigh noch met veele Millioenen schulden beswaerd. Vermits hy absolut regeerd / soo kon 't hem niet aen middelen ontbreecken / om op allerley wijs geld uyt te parssen / welck voordeel de Geallieerde missten: maer oock dit druckte de meeste Onderdanen seer swaer; en verarmde 't Rijk; waer by noch quam de hier boven gedaghte diere tijd en hongersnood. Door 't een en 't andere wierden ontelbaere Familien te grond geholpen: selfs de welgestelde geraeckten tot armoede. Daer-en-boven / de saecken in deesen Oorlogh gingen voor Koningh Louis so glad niet meer / als hy sigh in den aenvangh had ingebeeld. Een ongelooflijck groot getal sijner beste en oude Soldaten waeren in Duytschland, Catalonien, Savoyen en de Nederlanden gesneuveld; de Wervingen van nieuwe beliepen grote Sommen gelds; insonderheyd alsmen Switsers moest hebben; en waeren noch ongeoeffend. Hier by quam den seer veranderlijcken aert der Fransche Natie; die selden ses jaren aghter een in Oorlogh of in Vreede kan sitten; en de vrees / dat de saecken allenxen noch meer mogten verargeren. In aenmerckingh van dit alles tragtte Koningh Louis seer na Vreede / om adem te mogen halen. Eerst soght

Staet van Frankrijk, hoedanigh ter deeser tijd voorgesteld. Frankrijk soeckt nu Vreede, om welcker redenen wil,

hy den Paus te beweegen / om by den Keyser / Koningh van Spaenje, Hertogh van Savoyen, en andere Roomsch-Catholijcke Vorsten / sijn' authoriteit in 't werck te stellen / om haer tot een affonderlijck Vreede-Tractaet met hem te doen verstaen: dan sou 't hem lighter gevallen hebben / Engelland en de Vereenighde Nederlanden te beoorlogen. Doe dit niet wou aengaen / maeckte hy sigh aen den Koningh van Sweeden, die sijne Mediatie had aengebooden / om hem op 't kraghtighste den algemeenen Vreede te doen bevoorderen: aen welcke Maj. hy oock d'Artijckelen overleverde / op welcke hy sijne tegen-parthy den Vreede sou willen geven. Doch deselve wierden van de Geallieerde op verre na niet genoegsaem geoordeeld/om tot dit werck te treeden; wijl hy / soo in Duytschland als in de Spaensche Nederlanden, al te veel meester wou blijven. Derhalven bleef deese saeck doemaels steeken; en selfs Sweeden oordeelde / de voorgestelde Conditien niet suffisant, om van d'andere Parthyen aengenomen te werden; maer dat Franckrijck naerder komen moest.

en op hoedanigh een wijs.

Muley Ismael Koningh van Morocco, Fez, en Suz, een grouwlijken Tyran, die meer als 20000. persoonen met eygener handen had omgebraght.

Te Marocco en Fez regeerde Muley Ismael, een Tyran van 't wreedste slagh; een Mahometaenschen Barbaer; die / geduerende de tijd sijner Regeeringh / over de 20000. persoonen met eygener hand moorddaedigh had om 't leven gebraght; en noch daeghlijcks in dit bedrijf voortgingh. Sijne Majesteyt Koningh Louis fond de Heer van S. Olon als Ambassadeur aen deesen Koningh / om 't Verbond met hem voort te setten; niet ten voordeel van de Kroon Spaenje. In 't bysijn van desen Gesant had Ismael binnen 21. dagen 47. Mannen op de gehoorde wijs aen kant geholpen. Den 19 Junius Anno 1693. sou S. Olon sijn' Affscheyds-Audientie hebben; en eben ter dier tyd / aen de Stal-deur te Paerd sittende / doorstack hy noch twee Aensienlijcke persoonen met een Mes. Dus met bloed bespreng hd / hoorde hy den Franschen Ambassadeur spreecken. Wy sullen 't voornaemste uyt sijn' Oratie voordragen / welcke hy deed in kromtongingh Spaensch.

De Heer van S. Olon, Franschen Ambassadeur aen hem, in wiens tegenwoordigheyd hy binnen drie weeken by de 50. persoonen vermoordde.

Sire, 't respect, en de verbaefdheyd, die ter eerster aenschouwingh 't Koninghlijck gelaet uwer Maj. d'aenschouwers indruckt, sou my, gelijck alle andere, die sulcks toegelaten is, houden in een stilswijgende opgetogenheyd en verwonderingh; indien ick d'eere niet had, om voor deselve te verschijnen onder de beschermingh van den seer hoogen, seer uytsteeckenden; seer magtigen, seer onverwinlijcken, en altijd overwinnenden Louis de XIV., Alderchristlijckisten Keyser van Franckrijck, Koningh van Navarre, oudste Soon van de Kerck, beschermer des Geloofs, Protector der Koningen, Arbiter en Conquerant (Scheydsman en Overwinnaer) van Europa.

Eenige aenmerckelijcke uyttreckfels

Nae betuyging / dat het sijn grootste vreugd is / door de Koningh sijnen Meester verwaerdighd te sijn tot sijnen Ambassadeur, om te hebben de glorie en 't geluck van een Prins te sien / by wien al de wonderheden / die hy gesien had / hem geen minder nieuwsgierigheyd als eerbiedigheyd hadden ingestort / gaet hy dus voort: In der daed / Sire, daer is niemand in de geheele Weereld, die niet weet, dat Moula Ismael is de Godsdienstighste en beroemdste van al de Keyseren, die oyt, tsederd Almansor, den Throon van Africa beklommen hebben; en dat sijn onvergelijcklijcke Exploicten, gevoegd by sijn' andere qualiteiten, en sijne verheerlijckste geboorte, hem den wegh gebaend hebben, om daer toe t'eerder te komen, en deselve met gesagh en glantsch te vervullen: Tot besluyt, dit sijn Sire, d'intentien van de Keyser mijnen Meester, van wien ick niet twijffel, of de Faem, altijd beesigh met sijne Wonderdaden, gelijck oock met die van uwe Maj., heeft u ter ooren doen koomen d'Overwinningen, en bynae ongelooflijcke Conquesten, in de laetste veldtoghten... De Godlijcke goedheyd geve, dat de Vereeningh tusschen uwe beyde Keyserl. Majesteyten altijd magh begunstighd sijn, en opgehouden door een gelijcke protectie: dat gy, soo d'eene als d'andere, geduerigh mooghd sijn de Liefde en 't vermaeck van uw volck; 't steunsel uwer geallieerde; de schrick van uwe vyanden, en absolute meesters van de geheele weereld, in welcke gy beyde soo glorieus regeerd.

uyt des selven Oratie aen deesen Muley Ismael by sijn' Affscheyds-Audientie. 1693.

Ondertusschen was d'Engelsche en Hollandsche Vloot in dit jaer al taemlijck vroegh in Zee geloopen. Men verwaghtte wat groots van deselve; echter wierd weynigh verright / als alleen de Fransche Kust in Alarm te houden. In October, of November, evenwel quamen se voor S. Malo, en bombardeerden deese Stad; waer door een goed deel Huysen wierden verwoest. Traeden oock te Land op 't Eyland Sezembra; en verbrandden daer een Capucijner Klooster. Haer verder voorneemen konden se niet uytvoeren.

Engelsche en Hollandsche Vloot verright in dit jaer niet veel, als de Fransche Kusten t alarmeeren, en S. Malo te bombardeeren.

De Geestlijckheyd in Franckrijck moest al mee wat dragen van den last / die de Wereldlijcke soo swaer druckte. Al dickmael had de Koningh / geduerende deesen Oorlogh / geldsommen van haer geëyscht; nu al weer. Derhalven quamen haere Gedeputeerde in December te Parijs by een; en bewilighden / alhoewel ongeerne / 4. Millioenen. 't Kon echter niet veel helpen. Koning Louis versoght van de Stad Genua, onlanghs geleeden soo ellendigh door sijne Vloot gebombardeerd, eenige Millioenen op Interes, tegens 6. ten 100. De Genueesen sijn seer geset op hooge Winsten / en hebben overvloedigh geld: derhalven hy oock goede sommen bequam; alhoewel veele die van Genua hier over van onvoorsigtigheyd beschuldighden; oordeelende / datse voor haer geld wel eens weer Bomben souden moogen bekoomen. Doch alle vermoedens vallen niet altijd soo uyt als men arghwaend.

Geestlijckheyd in Franckrijk moet oock veel contribueeren.

De Koningh versoeckt van de Genueesen geld op Interes; en aenmerckingh. 1694.

Wederom hield Franckrijck by Sweeden, Deenemarcken, &c. aen / tot voortsettingh des Vreedehandels / en gaf haer over d'aenbiedingen / op welcke hy die wou aengaen met den Keyser / Spaenje, Engelland, Savoyen, en de Vereenighde Nederlanden.

Houd by Sweeden en Deenemarcken aen, den algemeenen Vreede te wil-

Maer /

FRANKRYCK.

len bevoordeven.

Maer / 't sy den arghwaen / dat hy hier door niet anders soght / als de Geallieerde van malkander te doen scheuren; eenige den Vreede te doen omhelsen / dan met d'andere lighter werck te vinden; 't sy / dat men hem niet vertrouwde / de Condition te sullen voldoen; 't sy dat men noch meer wou hebben; immers / voor dien tijd gingh 't werck al weer niet door. Behalven 't geen hy den Keyser en Savoyen aenbood / wou hy Spaenje weergeven al 't by deesen Oorlogh in Catalonien veroverde: In de Spaensche Nederlanden Bergen in Henegouwen en Namen, soo als deese Steeden nu waeren: Charleroy gerasecrt; en voorts een Barriere te maecken / waer mee de Staten Generael sig vergenoegd souden houden. Daerenboven / indien de Koningh van Spaenje Kinderloos quam t'overlijden / te willen toestaen / dat de Keurvorst van Bayeren de Nederlanden sou bekomen / indien de Keyser daer in bewilligde: dit alles te bevestigen voor hem en sijnen Soon de Dauphin. De verdere aenbiedingen konnen wy / kortheydshalven / niet voorstellen. Deese præsentatie droegh de Deensche Ambassadeur Scheel sijne Maj. van Engelland voor den 11. December des jaers 1693.

Wat voor aenbiedingen hy hier toe deed.

Eenige merckten aen / dat deese Vreedens-voorslagen van Koningh Louis te groot waren / om de meeningh te hebben van die t'onderhouden; insonderheyd dat hy Koningh William sou erkennen voor wettigh Koningh van Groot-Britannien; schoon'er deese Maj. weynigh aen gelegen was / of hy 't deed / of niet; en dan / dat hy de Nederlanden wou afstaen aen den Keurvorst van Bayeren. Andere meenden / dat de Geallieerde met dit alles weynigh verseeckerd waeren; wijl Franckrijck, alles wat hy wou afstaen / in eene Veldtoght (wanneer d'andere / op de Vreede sigh verlatende / buyten postuer van tegenweer souden sijn) weer sou konnen veroveren. Insonderheyd gaf hy aen de Staten van Holland goede woorden; als weetende / dat de Vreede noodigh is voor haeren Koophandel; datse die altijd / nae alle vermoogen in billijckheyd soecken: datse in deesen Oorlogh waeren als 't groote Rad (door haer geld) / 't welck d'andere Raederen aen 't beweegen hield / &c.

Aenmerckiegen van eenige op deselve.

Sijne Majesteyt geeft die van *Holland* goede woorden; en waerom.

Als echter deese Maj. bemerckte / dat sijne Vreedens-voorslagen / aen de Noordsche Kroonen gedaen / by de Geallieerde noch geen ingangh vonden / wou hy toonen / dat het met hem oock noch geen nood deed / de Vreede te koopen. Trock sijn' aenbiedingen te rugg'; en wou'er niet langer aen gehouden sijn / als tot aenstaende May toe. Echter lieten de t'saemverbondene sig hier door niet beweegen / om deselve aen te neemen: en sijne Maj. was bedaght op nieuwe vonden tot Geldbekomingh; welcke sijn' Onderdaenen lastigh genoegh vielen: derhalven eenen (doch sijnen naem verswijgende) / in een gedruckt Smeeckschrift den Koningh met eerbiedige woorden / onder veel meer andere dingen / vertoonde: „Sijne Maj. had „genoegh verright voor sijne Glorie; men „bad hem op 't ootmoedighste / yets te doen „ten besten van sijn Volck. De winst der „Conquesten, welcke hy onlanghs had ge„daen / of noch moght doen / kon niet ev„naeren 't verlies en d'ellende sijner Onder„daenen / nu t'eenemael uytgemargeld. „Beter was 't / de Limiten minder uyt te „breyden / en een goede Vreede aen te gaen / „dan den Oorlogh voort te setten tot verderf „des Rijcks: glorieuser voor hem / sijne „hooge voorneemens te bepaelen / als sigh „by Continuatie des Oorloghs in gevaer te „stellen / dat andere hem de bepalingh sou„den moogen maecken; en doen weergeven „alles wat hy had genoomen / &c.

D'aenbiedingen van de *Geallieerde* niet aengenomen; en wat sijne Maj. daer op deed.

Smeeckschrift van eenen sijner Ondaen, doch sonder naem, aen hem in druck uytgegeven; en eenige redenen uyt 't selve.

In May leed Franckrijck een swaere slagh. Een groote Fransche Koopvaerdy-Vloot lagh gereed / om nae de West te seylen; geladen / met Sout / Wijn / Brandewijn / en andere Waeren; eenige Convoyers by haer hebbende. D'Engelsche Admirael Russel hier van verwittighd / sond eenige weynige Fregats met een Brander op haer uyt; die / schoon de Vloot in haere Haven van Conquet en Bertaume lagh / op deselve aensetteden; en soodaenigh een verwoestingh daer onder maeckten / dat van de 55. Scheepen / diese sterck waeren / 35. soo soncken als verbranden: dan noch waeren sommige gestrand. Weynige daegen daer nae wierd dit onheyl van een ander geen minder vergeselschapt. Een andere Fransche Koopvaerdy-Vloot van ruym 50. Kielen / leggende ontrent Caep la Hogue, gedestineerr nae Dieppe en Duynkercken, wierd aengedaen van ses Engelsche Scheepen; welcke een gedeelte der Fransche joegen tegens de Rotzen ontrent Omontel; een ander deel deed stranden te Cherbourg, en 6. uyt den hoop weghnaemen. Waeren meerendeel gelaeden met Koorn en Meel voor 't Fransche Leger in de Nederlanden.

Twee *Fransche* Koopvaerdy-Vlooten door d' *Engelsche* ellendigh vernield.

Een gedeelte der Engelsche Vloot had in Junius deeses jaers 1694. een aenslagh gemaeckt / om Brest te Bombardeeren: oock alreeds een goed deel volck in de Bay van Camaret aen Land gesteld; doch vermits de Fransche hier wel op haere hoede waeren; oock 't overige volck niet aen Land kon geraecken / soo moestense met taemlijck verlies weer af wijcken. Maer in de volgende Maend is 't d'Engelsche en Hollandsche Vloot onder den Vice-Admirael Berkley beter geluckt. Den 20. Julius quaemense voor Dieppe, een vermaerde / wel niet groote / maer seer stercke Koopstad in Normandyen; en bombardeerden deselve seer vreeslijck; waer door 't grootste deel deser Plaets (Brieven / uyt Parijs geschreeven / deeden meldingh van twee-derde-deelen) ellendigh in d'asch wierd geleght. De schaede aen Huysen en Goederen was onbeschrijflijck. Uyt Dieppe selfs quaemen berighten / dat'er maer seer weynige Huysen waeren staende gebleven; welcke tot getuygen konden dienen / dat hier een Stad geweest was; en dat men 't verlies begrootte op veel meer dan 100. Tonnen Gouds. Stracks daer nae trof een diergelijck

Vergeefschen aenslagh der *Engelsche* op *Brest*.

Dieppe door de *bombardeeringh* der *Engelsche* en *Hollanders* bynae t'eenemael verwoest.

FRANKRYCK.

lijck onheyl Havre de Grace; oock een stercke / doch niet seer groote Stad in Normandyen; welcke door d'ingeworpene Bomben tot op ontrent de helft een jammerlijcke Steenhoop wierd. La Hogue ontfingh 1500. deeser verbaerlijcke Brandverweckers en Huysomwerpers / welcke hier geen kleyne schaede deeden; echter niet soo aenmercklijck als te Dieppe en Havre de Grace. Charbourgh leed weynigh schaede. Doe sou 't Duynkercken gelden; doch hier wou 't niet gelucken / wegens tusschen-koomende verhinderingh. Echter wierden noch in de Haven eenige Fransche Scheepen verbrand / geladen met Peck / Teer / en andere noodwendigheden tot den Scheepsbouw. Verbolgens wierden een deel Bomben in Calais geworpen; doch door een swaere ontstaene Storm moesten d'Engelsche en Hollanders weer af wijcken; waerom oock de verwoesting hier van geen groot belangh was. Ondertusschen was de schrick op de geheele Fransche Kust boven maeten groot; niet minder de spijt / datse haere Steeden dus van d'Engelsche en Hollanders moesten sien bombardeeren. Dit was eene der gevolgen van den voorheenen gedaghten jammerlijcken ondergangh der maghtige Fransche Vloot / uytgevaeren om in Engelland te Landen.

Oock Havre de Grace ontrent half.

Desgelijks La Hogue; &c.

Met Duynkercken en Calais wou 't soo wel niet gelucken.

Geweldige schrick op de Fransche Kusten; en swaere spijt.

Sijne Maj. van Franckrijck had aen de geweesene Koningh Jacob een lastige Gast; deed derhalven by den Paus aenhouden / om hem Pensioenen over te senden. Doch als de Roomsche Heyligheyd sigh hier niet mild genoegh toonde / soght men uyt te wercken / dat hy hem te Romen een Pallays sou inruymen / en een jaerlijcksche Inkoomst toeleggen; doch hier toe had de Paus noch veel minder lust. 't Geldgebreck nam in Franckrijck noch al meer toe. De Soldaten begonden te morren; oock groote onordentlijckheden te plegen; wegens wanbetalingh. Om eenige ordre hier tegens te stellen / deed men een groote meenighte Biljetten drucken / van welcke d'eene vijf / d'andere thien stuyvers souden gelden / oock meer of min; met bevel aen alle Winckeliers / datse op deese Pappiertjens haere Waeren souden laeten volgen / even als op geld; en belofte / dat de Thesauriers dit pappiere geld weer intrecken / en goede Munt daer voor leveren souden; doch deese wilden liever haere Winckels sluyten / als haere Waeren geven voor Papier van soo hoogen prijs. Dus braght deesen Oorlogh Millioenen van Menschen / te vooren welgesteld / tot verval / jae armoede; wijl oock d'Onderdaenen der Geallieerde niet weynigh onder dien last gebuckt gingen; behalven noch de verwoestingen der Soldaten.

Franckrijk versoeckt van den Paus Pensioenen voor de geweesene Koningh Jacob.

Geldgebreck in dit Rijck;

FRANKRYCK.

en Pappier-geld; met bevel aen alle Winckeliers, 't selve aen te nemen.

Den 25. December O. S. Anno 1694.; of den 4. Januarius N. S. Anno 1695.; en alsoo twee dagen voor Koningin Maria Stuart van Engelland, wierd onverwaght uyt de Wereld geruckt François Henry de Montmorency, Hertogh de Puy Luxemburgh, Pair en Mareschal van Franckrijck, Ridder van 's Koninghs Orden / Gouverneur van Normandyen (oock geweest Gouverneur der Provintie Utrecht), &c. Men ontsagh sigh niet / te seggen / jae te schrijven / dat de Dood dus 't eener tijd had weghgeruckt d'uytsteeckendste Princes in saghtmoedigheyd / alle Vorstlijcke en Christlijcke deugden; en d'uytmuntendste in Godloosheyd en wreedheyd onder de groote Heeren. Dat hy was de Soon van de bloedige Vader Baron de Bouteville, hebben wy voor deesen gehoord. Was geboren Anno 1628. Heeft naegelaeten vijf Kinderen by Catharina Clermont Taillard, Erfdochter van Luxemburgh; te weeten: Charles François Fredrick, Hertogh van Beaufort-Montmorency;

Onverwaghte dood van François Henry de Montmorency, Hertogh van Luxemburgh.

Aenmerckingh.

Gemalin en Kinderen.

moiency; Henry Pierre Thibaud, Abt van Montlerani; Paulus Sigiſmund, Graef van Luſſe; Chriſtiaen Louis, Ridder van Luxemburgh, en Angelica Cunigunda van Luxemburgh; getrouwd met den geweeſenen Abt van Soiſſons, Prins van Neuf-Chaſtel.

De Geallieerde, die in 't begin deeſes Oorloghs alleen met ſwacke krachten defenſif hadden gegaen, ſijn nu in magt aengegroeyd.

't Jaer 1694. eyndighde / ſonder dat yets van groot-gewight tuſſchen de ſtrijdende Parthyen was voorgevallen / behalven de Bombardeeringh van Dieppe, Havre de Grace, La Hogue en andere Franſche Zee-Steeden door d'Engelſche en Hollandiche Vloot; oock de veroveringh van Huy, Stad en Kaſteel / door Koningh William. Alleen ſtaet aen te mercken / dat de Geallieerde, welcke in 't begin deeſes Oorloghs / die nu ſes jaeren had geduerd / maer met ſwacke kraghten defenſif hadden gegaen / allenxen haere pogingen vermeerderd hebben / en in maght ſijn aengegroeyd: Franckrijck daer tegens / in 't eerſt boven maeten ontſaghlijck / van tijd tot tijd ſwacker is geworden. Daer hy in den aenvangh ſcheen alles te ſullen weghneemen / vond hy nu genoegh te doen / om te bewaeren 't geen hy had: moeſt haeſt hier nae een deel weer verlaten; jae verlieſen.

Franckrijk daer tegens is van tijd tot tijd verſwackt geworden.

In Catalonien was ſijn ooghmerck / om Barcellona te veroveren / door d'Engelſche en Hollandiche Vloot geſtuyt. In Savoyen heeft de Hertogh met ſijn' Geallieerde in dit jaer wel niets van belangh verrigt / behalven de veroveringh van 't Kaſteel S. Georgh voor Caſal; en dat de Waldenſen een groot deel François uyt de weereld hielpen; maer oock Franckrijck desgelijcks niet; die daer tegens door ſieckten / verloop / en in eenige reſcontren met de Dallieden, veel volck had verlooren; derhalven 't overige in ſijn eygene alreeds uytgemargelde Landen de Winterquartieren moeſt betrecken. In de Nederlanden had de Dauphin met ſijn Leger voor ſijn' oogen Huy (of Hoey) moeten ſien wegneemen.

Staet der ſaecken in 't jaer 1694.

In Duytſchland hadden de Franſche geen voordeel bekoomen; taemlijck veel volck in ſommige Schermutſelen verlooren; doch oock verwoeſtingen genoegh in 't Land aengereght. Ter Zee moeſtenſe d'Engelſche en Hollanders meeſter laeten; haere Steeden ellendigh gebombardeerd ſien. Met de Turkſche Sultan wou 't in Hongaryen gantſch niet gelucken; en van de ſlaegen / welcke d'Ottomanniſche ontfingen / gevoeldenſe de weer-pyn; oock wierden haere desſeinen daer door verhinderd.

Franſche Koophandel bekoomd in Indien een hertwonde.

In Indien had de Franſche Koophandel een hertwonde gekreegen / door 't verlies van Pendecheri, en andere naedeelen. In 't volgende jaer ſullen wy al voorts ſien / dat de Geallieerde in voordeel toenaemen / Franckrijck verſwackte.

Franckrijk traght ſeer nae Vreede.

't Was derhalven niet vreemd / dat ſijne Maj. nae Vreede traghtte: inſonderheyd oock den Paus vleydde / om door ſijn' Aenſien de Roomſch-Catholijcke Vorſten daer toe te bewegen: want als deeſe daer toe gediſponeert waren / ſouden d'Onroomſche volgen moeten; of indien niet / als hy met d'andere tot Accoord was gekoomen / ſou hem 't werck tegens deeſe lighter gevallen hebben. Ernſtige aenſoeckingen deed hy hier toe oock by de Noorder Kroonen.

Sweeden Mediateur. 1695.

Waer ontrent Sweeden, als Mediateur, ſigh wel hooghlyck bemoeyde; maer oock / als die de billijckheyd plaets wou geven / de Franſche aenbiedingen niet genoeghſaem aghtte / om de Geallieerde of te vergenoegen / of te verſeeckeren. Dus liep dit werck noch al langh aen / eer 't ten eynde quam.

Medalie, gemaeckt in Ooſtenrijck, tot lof van Koningh William; en waer in Koning Louis wat genepen wierd.

't Verdroot Franckrijck niet weynigh / dat ſoo veele Medalien te voorſchijn quaemen / tot lof van Koningh William de III. van Engelland; waer in oock Koningh Louis de XIV. al wat genepen wierd. In Ooſtenrijck wierd'er een gemaeckt / op welcke aen d'eene ſijde ſtond een gewaepende Jupiter; met de Blixem in de reghterhand / een Lauwerkrantz om 't hoofd / en daer by: De donderende Jupiter. Onder: William de III.; door Gods genaede Koningh van Groot-Britannien. Rondom: D'Engelſche wreecken de Paltziſche en Wormſche Steeden. Vrees Louis, dat een harde beurt aen u ſal koomen. Aen d'andere ſijde ſtaen Zee-Steeden in brand door Bomben, uyt een Zee-vloot geſchooten; met de Son daer boven ('t Sinnebeeld van Louis de XIV.); en daer rondom: Hy ſietſe aengeſtoocken; en kan ſulck een hitte niet verdraegen. Onder: De Blixem geworpen in de Zee-Steeden van Franckrijck. Maer oock ontbrack 't in Franckrijk aen geen Medalien, Opſchriften / Verſſen / &c. / tot roem van Koningh Louis, en ſchimp der Geallieerde; inſonderheyd van d'Engelſche Majeſteyt.

Veele Zee-Steeden van Franckrijk al weer door d'Engelſche en Hollanders gebombardeerd. 1696.

Franckrijck ſtond weer in nieuwe ſchrick / en hert-verdriet / wegens d'Engelſche en Hollandſche Vloot. Uyt Marſilien, Breſt, en anderweegen vlooden d'Inwooners met meenighten wegh. In veele Dorpen van Picardyen wierd niet een eenigh Menſch gevonden / door vrees voor een nieuwe Bombardeeringh; die oock haeſt volghde. 't Gold S. Malo voor de tweedemael; vervolgens Granville in Normandyen. Daer nae Duynkercken; doch hier met weynigh ſucces, als alleen op 't Fort de Rijsbanck. De Stad Calais had meer gevoelen van d'Engelſche Bomben; evenwel was hier 't verderf van ſoo een groot gewight niet. In S. Marten wierden in Julius by de 2000. Bomben geworpen / behalven noch 260. Carcaſſen. Grand Olonne in Poictou, en andere ſoo Steeden als Eylanden / kreegen mee al wat.

De Franſche daer tegens Bombardeeren Bruſſel ſeer ellendigh. 1695.

Maer hier tegens had 't Franſche Leger in Vlaenderen onder Mareſchal de Villeroy, van Saturdagh den 3.13. Auguſtus tot op Maendagh middagh de Stad Bruſſel ſeer vreeslijck gebombardeerd; 3500. Bomben; 6000. gloeyende Kogelen daer in geworpen; waer door 't voornaemſte deel deeſer heerlijcke Stad tot enckele Puynhopen wierd; nevens veele Kercken / Kloosteren / voornaeme Pallayſen / en uytſteeckende Gebouwen. Echter kon Villeroy hier door ſijn oogmerck niet bereycken; 't welck was / Koningh William van voor Namen af te trecken.

Harangue des Biſchop van

Ondertuſſchen deed de Biſchop van Soiſſons een Harangue voor de geweeſene Koning

Jacob

FRANCKRYCK.

Soissons, om den geweesenen Koningh Jacob, 1696.

Jacob van Engelland, waer in hy de Propheet speelde. Dit weynige sullen wy'er uyt-trecken: „Sire, wy derven (uwe herstellingh) „voorsien. Want haest sal den Hemel ophouden/ van sulck een volmaeckte deughd langer te beproeven. Heeft God/ volgens 't verborgene Besluyt sijner voorsienigheyd/ ons onmogelijck te doorgronden/ voor een wijl tijds gedooghd/ dat Engelland u ontruckt is: Hy sal dit Rijck u wel haest weer toebrengen. Wat segg' ick! Hy heeft het alreeds weer voor de voeten van haren geliefden Prins geleght. Want soumen wel twijffelen konnen/ dat alle Engelsche herten voor uwe Maj. sijn gewonnen/ sonder te verongelijcken een Natie, welcke niets ontbreekt van al de hoedanigheden/ die men in de beroemdste Volckeren sou mogen vereyschen/ als de kennis van de waere Religie? Wat hebbense oyt van u anders genooten, als goedertierenheyd? En/ Sire, wat bereyd gy haer anders op uwe geluckige weerkoomst/ als een noch grooter uytstortingh/ een geweldiger uytbreydingh van al deselve goedheden/ welcke sullen uytmaecken 't geluck van uw Koninghrijck? Jae/ Sire, wy sullen haer hier sien uwe geheylighde handen kussen; voor de voeten uwer Maj. tranen van blydschap storten..... Op dien trant gaet hy al voort. Sulck een Gesprek had de Bisschop van Nimes oock gedaen aen de geweesene Koningin van Engelland; op een selve wijs sijnen Prophetischen Geest uytoeffende; gelijck d'Engelsche schimpten; die oock tot noch toe niet sien konnen/ dat het de reghte Geest van Prophetie was.

waer in hy den Propheet speeld.

Een dierghelijcke had den Bisschop van Nimes aen de geweesene Koningin gedaen.

Aenmercklijcke verliesen van Frankrijk in dit jaer.

't Verlies van Namen in Nederland; van Casal in Italien; de swaere tegenspoed in Catalonien (van d'eerste twee sullen wy spreecken onder de Nederlandsche en Italiaensche Geschiedenissen); 't een en andermael Bombardeeren der Fransche Zee-Steeden/ &c./ gaf een groote krack/ soo aen de desseinen als de glorie, van Koningh Louis. Jae/ ten eynde des jaers 1695. begonden veele t'oordeelen/ dat de Kroon Franckrijck niet meer in staet was/ om nieuwe Conquesten te maken; werck genoegh sou vinden/ om 't geen hy had te bewaeren; hoe hoogh hy oock opgaf; en hoe seer 't Hof noch roemde/ om d'Onderdanen in toom te houden. Aen de Fransche sijde gaf men voor/ dat men de Geallieerde soodanigh had afgemat/ datse niet langh in staet souden konnen sijn/ om meer geld tot verder voortsettingh des Oorloghs op te brengen; dat 't geld-gebreck sigh alreeds genoeghsaem begon t'openbaren/ &c. Ondertusschen drongh de Fransche Maj. by de Noorder-Kroonen seer aen door sijn' Ambassadeurs, om 't Vreede-werck ten eynde te doen komen.

Oordeel van Frankrijcks staet ter deeser tijd.

Een groot getal Fransche Koopvaerders genomen:

De Fransche daer tegens veroveren een deel Scheepen uyt de Hollandsche en Engelsche Bilbaosche Vloot.

D'Engelsche en Hollandsche Vloot onder den Admirael Russel hield de Fransche Oorloghs-Vloot in de Haven van Toulon soodanigh beset/ datse niet dorfde uytlopen. Ondertusschen wierden een groot getal Fransche Koopvaerdy-scheepen in de Middellandsche Zee verovert; 't welck de Fransche Maj. veroorsaeckte/ 't uytvaeren der Koopvaerdy-Kielen uyt sijn Rijck te verbieden/ om niet in de handen der vyanden te vallen: maer dit streckte (soo 't een als 't ander) tot groot naedeel des Franschen Koophandels. Hier tegens geluckte 't vijf groote Kapers van S. Malo, datse ontrent 25. Mijlen van Heysant de Koopvaerdy-Vloot van Bilboa aenvielen; nae een bloedigh Gevecht drie Hollandsche Convoyers en 16. Koopvaerders/ meest Engelsche, in haere Havenen opbraghten.

't Konings Praelbeeld te Parijs valt by weer ter neer, en breeckt in stucken.

't Heerlijck Praelbeeld van Koning Louis, vertoonende sijne Maj. te Paerd/ 't welck na de Nieuwmeeghsche Vreede Anno 1678. te Parijs op 't Arcus Triumphalis had gestaen/ viel op den 24. Julius deeses jaers 1696./ by uytsteeckend schoon weer/ sonder eenige wind in de lught/ ploslijck ter neer; en brack in stucken. Veele/ welcke gewoon sijn van gebeurlijcke dingen stracks Voorteeckenen te maecken/ hadden seldsaeme gedaghten hier over.

De Fransche veroveren Aeth, en groot werk daer van in Frankrijk gemaeckt. 1694.

In May 1694. veroverde Koningh Louis 't Steedje Aeth, in Heenegouw. Groot werck wierd hier van in Franckrijck gemaeckt. De Provoost der Kooplieden/ en de Scheepenen der Stad Parijs deeden in Junius een seer heerlijck Vyerwerck vervaerdigen/ en op een Pedestal plaetsen: waer op aen d'eene sijde stond: Aen Louis de Groote, altijd Overwinnaer, en altijd Vreedelievend. Op de vierde: Ter eeren van Louis de Groote; om dat hy de t'samenverbondene vyanden dwingd tot d'aengeboodene Vreede, welckese ten onreght weertreeven, door sijne nieuwe Overwinningen. De Sinspreucken op de twee andere sijden gaen wy/ kortheydshalven/ voorby. Ondertusschen is 't aenmercklijck/ datmen in de Verklaeringh deeser Sinnebeelden (door expres bevel in druck uytgegeven/ op dat 't gemeene volck geen averreghtsche uytleggingen daer op moght maecken) op 't eerste seght: Dat Vorsten, welcke enckelijck Oorlogh voeren, om de grootte haerer maght te toonen (of alleen haere glorie beoogen), sulcks noyt reghtvaerdigh doen. In dit jaer won Koningh Louis oock Barcellona, Hoofdstad van Catalonien: verloor in tegendeel Eberenburgh in Duytschland; een bynae onwinbare Sterckte/ gelegen op een hooge Rots/ met een Graght/ in de Rots uytgehouwen/ van 50. voeten diepte/ en geweldige Fortificatien. Uyt dit Fransche Roof-nest was de naebuerige Landen seer groote schade toegevoeght. De veroveringh geschiede den 28. September (twee daegen voor de bekendwerdingh van de Stilstand tusschen den Keyser en Franckrijck) door Prins Louis van Baden; die in deesen Oorlogh de Fransche in Duytschland seer had gedwarsboomd.

Aenmercklijcke Sinnebeelden op 't Pedestal van een Vyerwerck te Parijs, hier over van de Provoost en Scheepenen aengesteld.

Verliesen daer tegens d'onwinbare Sterckte Eberenburgh in Duytschland.

Vreede-besluyt; waer by Koningh Louis Koningh William sou erkennen voor Koningh

't Stond nu op 't Vreede-sluyten; waer by oock Koningh Louis van Franckrijck Koningh William sou erkennen voor Koningh van Groot-Britannien. De geweesene Koningh Jacob gaf hier tegens een Protest uyt/ geteeckend den 18. Junius Anno 1697. te S. Germain: waer in hy/ nae eenige voortbrengingen/ om te beweeren/ dat de Prins van Oranje

FRANK-RYCK.

van Groot-Britannien.

Oranje geen reght tot sijnen Throon had/ deese woorden gebruyckte: Ondertusschen, wijl men in tegendeel siet, dat de Geconfœdereerde Vorsten deese Usurpatie tot den grondslag van de voorgeslagene Vreede willen neemen, sijn wy onvermijdlijck verplight, wegens 't geen wy aen ons selven, onse Naesaeten, en ons Volck schuldigh sijn, soo veel in ons is te beletten, dat ons stilswijgen niet moght opgenoomen werden als een swijgende toestemmingh van al 't geen sal gedaen werden ten naedeel van ons, onse wettige Erfgenamen, en onse Kroon. Protesteeren derhalven opentlijck in de beste forme tegens alles dat verhandeld, vastgesteld of gestipuleert sou mogen werden met den Usurpateur onser Koninghrijcken, volgens alle Reghten, by gebreck van wettige Authoriteit, nul en van geener waerde. En insonderheyd protesteeren wy tegens al de Tractaten en Verbindnissen van Confœderatie of handelingen met Engelland, tsederd d'Usurpatie gemaeckt, als kraghtloos en nul, by gebreck van deselve Authoriteit; en by gevolge ons niet konnende verbinden, noch onse Erfgenamen, wettige Successeurs, noch onse Onderdanen. Protesteeren desgelijcks in 't generael tegens alle Acten, hoedaenigh die sijn mogen, welcke souden confirmeeren, bekragtigen, of goedkeuren, direct of indirect, d'Usurpatie des Princen van Oranje, d'Acten van sijn geprætendeerd Parlament, en alle andere, streckende tot d'omkeeringh der Grondwetten onser Koninghrijcken: nopende d'ordre der successie tot de drie Kroonen. Eyndlijck protesteeren wy op nieuws, en betuygen, dat de defecten van formaliteit geen naedeel sullen konnen toevoegen, noch aen ons, noch aen de wettige Erfgenamen onser Kroonen, noch aen onse Onderdanen; behoudende aen ons door desen tegenwoordigen, gezegeld met ons grote Zegel, al onse Reghten en Actien; welcke sullen blijven in haer geheel; en dat geen extremiteit ons sal konnen noodsaecken, die af te staen, of te compromitteeren: als noch betuygende, dat wy voor God niet verantwoordlijk sullen sijn voor de rampen, welcke d'onreghtvaerdigheyd, ons, onse Rijcken, en de geheele Christenheyd alreeds aengedaen, en in 't vervolgh souden mogen aengedaen werden, sullen komen nae sigh te sleepen.

Protest van de geweesene Koningh Jacob hier tegens,

geteekend te *S. Germain* den *8. Junius*;

en tegens alles wat by deesen Vreede

ten sijnen naedeel

moght gehandeld werden:

Den aenvangh van dit Protest bestond in d' aenwijsing van d'occasie daer toe: om dat al de Parthyen tot Vreede genegen scheenen, en op 't point stonden, van sonder sijn meede-weeten te sluyten. Steld voorts de Vorsten voor oogen/ de gevaerlijckheyd voor haer selfs in 't hem bejegende Voorbeeld; en versoeckt haer/ hem te helpen tot de weerbekoming van sijn Rijck. Doch wijl hy geheel wat anders sagh/ &c. Daer op volghd nu 't gedaghte Protest.

uytgegeven onder d'oogen van Koningh *Louis.*

Aemerckingh.

't Scheen veele al vreemd/ dat deese Protestatie, met verscheydene harde uytdruckingen/ wierd uytgegeven onder 't gesight van Koningh Louis, even ter dier tyd/ als de Vreede op 't sluyten stond/ by welcke deese Maj. Koningh William erkende voor Koningh van Groot-Britannien. Gelijck dan 't Tractaet van Vreede tusschen Franckrijck en Engelland aldus begind: „Aen al de geene „in 't generael, en oock in 't bysonder/ die „'er op eenigerley wijs aengelegen is/ of „sou mogen sijn/ doen te weeten/ dat d' „Oorlogh/ ongeluckigh ontstoocken sijnde „geweest tusschen den Doorlughtigen en „Grootmagtigen Vorst Louis de XIV., door „Gods genade Alderchristlijckīten Koningh „van Franckrijck en Navarre, ter eener/ en den „Doorlughtigen/ Grootmaghtigen Vorst „William de III., desgelijcks door Gods ge„nade Koningh van Groot-Britannien, ter „anderer syde/ &c.: en in de Publicatie der Vreede/ geteeckend Louis, den 22. October, werden de Titels gesteld: „den seer hoo„gen/ seer voortreflycken en seer maghti„gen Prins Louis, door Gods genade Ko„ningh van Franckrijck en Navarre; en den „seer hoogen/ seer voortreflycken/ en seer „maghtigen Prins William de III., Koning „van Groot-britannien.

Koningh Louis erkend Koningh William voor Koningh van *Groot-Britannien.*

Ondertusschen schreef de Fransche Maj. sigh de glorie beyde des Oorloghs en der Vreede toe/ in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs, hem beveelende het Te Deum laudamus te doen singen. Deselve begind aldus: „'t Geluckigh succes, waer mee „den Hemel mijne Wapenen in den loop van „sulck een langhduerigen Oorlogh heeft be„gunstighd/ heeft my noyt vervreemd van „d'opreghte begeerte/ welcke ick heb gehad „voor de Vreede; geduerigh 't eenigste oog„merck/ 't welck ick my in al mijn' onder„neemingen heb voorgesteld. Alhoewel de „gloryrijcke uytvoeringen deeser Campagne, „en de voordeelen, diese my toebereyden/ „my hadden konnen inwickelen/ om mijne „belangens voor te staen/ en mijn' Eys„schen verder voort te setten/ soo heb ick die „echter verlaeten/ met soo veel te minder „smerte/ als ick my meer in staet sagh/ om „deselve te beschermen: en ick heb t'opoffe„ren van de vrught mijner Conquesten aen „de rust van Europa my tot een Wet gesteld. „'t Geen deese Moderaetheyd my kost/ werd „my genoegh vergolden door 't eyndigen der „qualen/ onafscheydlijck van den Oorlogh. „De spoedige verquickingh/ welcke mijn „volck daer van geniet; en 't vermaeck/ 't „welck ick schep in 't selve geluckigh te ma„ken/ vergoeden my rijcklijck al 't geen ick „voor haer opoffer; en de luyster van de „grootste Zeegepraelen haeld niet by de glo„rie, van den yver mijner Onderdanen te „vergelden/ die alle met een gelijcke yverig„heyd/ sonder sigh oyt te loogchenen/ haer „goed en bloed voor mijnen dienst hebben ge„spild. God/ gunstigh aen de voorneemens/ „welcke hy my altijd heeft geinspireert, heeft „d'oogen der Verbondene Maghten ge„opend; soo datse/ van haere valssche hoop „gedisabuseert, en van haere waeraghtige „qualen geraeckt/ de voorwaerden/ wel„ke ick haer soo dickmael had aengebooden/ „hebben aengenoomen..... Was gedagh„teeckend den 12. November 1697.

Sijnen Brief aen den Aertsbisschop van *Parijs*, hem beveelende het *Te Deum* over de Vreede te laten singen;

en welcke uytdruckingen, t'sijner *glorie* soo in Oorlogh als Vreede,

hy daer in gebruyckte.

't Geen nu hier in Franckrijck voor-by-gegaen is/ salmen vinden onder de Geschiedenissen

Naerder beright.

FRANKRYCK.

nissen van Duytschland, Engelland, Italien, insonderheyd onder die der Vereenighde Nederlanden. Alleen dit hier noch. Wy hebben hier boven/ fol. 736. gesteld 't getal der Aertsbisdommen/ Bisdommen/ Abdijen, Commandeuryen, Kloosteren/ &c. in Franckrijck; nevens de geweldigh-groote Inkoomsten der Fransche Geestlijckheyd/ volgens de staet daer van gemaeckt ontrent 't jaer 1671. Naderhand is ons toegekoomen een Lijst, hoe deese Staet der Geestlijcke was in 't jaer 1690. / uyt d'aenteeckeningh van Monf. de Louvois, groote Staets-Secretarius sijner Maj.: te weeten: 18. Aertsbisdommen/ 110. Bisdommen: 22000. Parochien, of Karspelen: 154000. Capellen, hebbende al t'saemen Capellanen: 1370. Abdyen: 12456. Prioryen: 262. Commandeuryen van Maltha: 163. Abdyen der Religieusen; 708. Kloosters van Franciscaner Monicken: 14245. Kloosters van Carmeliten, Augustijnen, Carthusers, Benedictijnen, Jesuiten, &c. Deese alle besitten over de 9000. Plaetsen/ Kasteelen en Huysen/ hebbende hooge/ laege/ en middelbaere Jurisdictie: 270000. Landhoeven/ of Hofsteeden: 22000. Mergen Lands/ welkese verhueren: Noch 3500. andere/ daerse 't derde of vierde deel der Inkoomsten van genieten. Nae alles in eene som t'saem-gebraght te hebben/ bevondmen d'Inkoomsten der Fransche Geestlijckheyd te sijn jaerlijcks 95. Millioenen Rijcksdalers; behalven 't geense selfs voor haer in de Huyt-landen behouden; belopende meer dan 12. Millioenen Rijcksdalers; in 't geheel 107. Millioenen Rijcksd.

hoe veel Aertsbisdommen, Bisdommen, Parochien, Commandeuryen, Abdyen, Kloosteren, &c., in Franckrijck sijn.

Hoe veel Plaetsen, Kasteelen, Huysen, Landen, deese Geestlijckheyd besaten Anno 1690.

en hoe geweldigh veel haere Inkoomsten sijn.

Ondertusschen gingh in dit Koningrijck de Vervolgingh noch al voort tegens de geene/ welcke men door ongehoorde wreedheden/ oock veelerley bedriegeryen/ had gedwongen sigh Roomsch-Catholijck te verklaren/ of valschlijck uytgegeven/ datse 't Pausdom hadden aengenoomen; en dan moestense 't sijn. Weygerdense dan/ uyt dwangh haerer Conscientie, ter Mis te gaen/ of onthieldense sigh van deselve/ stracks waren allerley middelen gereed/ om haer op 't uyterste te plaegen. Gingense somtijds in stilligheyd heenen/ om een Predikant in 't heymlijck te hooren prediken; of quamense in afgeleegene Plaetsen by een/ om eenparige Gebeeden tot God uyt te storten/ en wierdense daer op betrapt/ soo moestense terstond aen een Boom hangen/ of op andere wijsen sterven. De bysonders Gevallen hier van te willen verhaelen/ sou een geheel Boeck alleen vereysschen; waer tegens onse bepaelingh haest ten eynde/ en noch al veel te seggen is.

Voortgangh der wreede vervolging in Franckrijck.

Maer vermits den af-val van twee Fransche Predikanten een groot gerugt gemaeckt heeft; de Roomsche Geestlijckheyd insonderheyd daer mee groot voordeel pooghde te doen; aen d'eene syde/ om de gedwongene soo genoemde Bekeerde te vaster aen 't Pausdom te heghten; aen d'andere/ de noch weygerende dies te lighter daer toe te brengen; selfs oock/ om d'oude Roomsch-Catholijcke (onder welcke al veele een ongerust gemoed begonden te krijgen/ en te dencken/ dat een wreede en bloedige Religie wel misschien de waere niet moght sijn) te versterken/ soo konnen wy niet voorby gaen/ den Leeser kortlijck een berigt van dit werck te geven.

Kort, doch eygentlijck berigt

De gedaghte twee Leerraers waren Gillis en Courdil; d'eene Predikant te Bauge, d'andere te Pinperdu, beyde in Anjou; en sonder veel aensien. Al langh haddense ingesoogen de Gevoelens der Remonstranten, Pelagianen, en selfs der Socinianen. Boven dien was Gillis niet alleen luy/ maer oock een seer wellustigh Mensch; die niets voor ellendiger

van den Af-val der twee Predikanten; Gillis en Courdil,

hield

FRANKRYCK.

hield als d'armoede; nergens meer voor vreesde. Courdil was al langh bekend geweest voor een Voorvrenger, Guyt, Eerloos en Zeedeloos. Men had haer tsederd een wijl tijds hard toegeset, om haer 't Pausdom te doen aenneemen: in welcken geval Gillis beloofd wierd de Commissie, dat hy sou sijn Ontfanger van 't Sout te Bauge; en Courdil een Tractement van 400. guld. jaerlijcks. Beyde soghtense, sonder schaede, maer met voordeel haerer Inkoomsten, in minder bedwangh te moogen leven. Beyde vreesdense, datse, wegens haeren boosen wandel, die nu bekend was geworden, een gewisse affettingh van haeren Dienst te verwaghten hadden. Vermitsse nu wisten dat het Synodus op handen was, om Anno 1681. gehouden te werden, soo maecktense haere Gemeenten bekend, datse, andere Geboelens gekreegen hebbende, niet meer soo konden prediken, alsse tot noch toe gedaen hadden. 't Synodus (waer in een Roomsch-gesinde Commissarius sat) geopend sijnde, soo versoghten deese twee, gehoord te werden. Men liet haer toe, op hard aendringen van deesen Gelasteden. Sy traden binnen, elck met een Schrift in de hand, behelsende de redenen haerer Bekeeringh tot de Roomsche Kerck, te langh, oock niet noodigh hier ingevoegd te werden; als niets van belangh bevattende. Alleen sullen wy seggen, dat Courdil dit voor een Regel stelde: Al waer't schoon, dat in de Roomsche Kerck soo veel dwalingen en Afgoderyen waren geweest, als de Gereformeerde haer te last leyden, soo was 't echter niet geoorloft, sigh van deselve af te scheyden. Voorts verklaerdense, datse de Roomsch-Catholijcke Religie aennaemen. Seyden echter, in 't wegh gaen, vry ontsteld, Sy versogten, dat men God voor haer wou bidden. De Politique Commissarius, en die 't werk aen de Roomsch-gesinde sijde bestierden, hadden gemeend, dat in deese swaere tijden der Verdruckingh eenige andere Predikanten in dit Synodus Gillis en Courdil souden gevolghd hebben; doch niemand deed sigh op: jae in tegendeel wierd een Acte ingesteld; waer by sy alle verklaerden, sigh opregtlijck te houden aen de Belijdenis des Geloofs der Gereformeerde Kerck, de Liturgie, de Catechismus, de Discipline, en de Leere der Nationale Synoden.

van de *Gereformeerde* tot de *Roomsche Religie*; 1681.

waer over soo een grooten *bouha* van de *Roomsch-gesinden* is gemaeckt;

en wat voor *quanten*.

Twee waren'er onder, verdaght van Socinistery, Du Tens, Predikant van Angers, en Lombard sijn Collega; doch beyde betuygdense voor 't Synodus, gesond in de Leere te sijn. Du Tens echter, sigh nae Engelland begevende, en oock daer sterbende, heeft openbaere verklaeringh van Socinianery gedaen. Lombard heeft een veel stightlijcker eynd gehad. Men kan hier van naesien Elias Benoit, in sijne Kercklijcke Historie van Franckrijck, tweede Stuck. Sie daer nu de saeck, waer over de Roomsch-Catholijcke sulck een grooten bouha maeckten. Waer tegens d'Onroomsche lieten hooren: Dat haere Kerck geen verlies leed aen den uytgangh van sulcke twee; 't Pausdom sleghte reden had, om over deese winst te glorieeren.

Twee andere, verdaght van *Socinistery*.

Gelijck d'oude, alsoo oock de nieuwe Roomsch-Catholijcken, was 't leesen van de Boecken der H. Schrift seer hoogh verboden. Men bemerckte, dat dit de soo genoemde Nieuw-Bekeerde seer tegens de borst stack; en schoonse de naem van Catholijcke droegen, haer een gantsch quaed vermoeden van de Catholijcke Religie veroorsaeckte, als die 't light van Gods woord schouwde. Men maeckte dan, om haer te vreeden stellen, een nieuwe oversettingh van 't nieuwe Testament; valsch op den Titel, valsch door 't geheele werck; waer van een voornaem Theologant schrijft, dat men nauwlijcks kan beseffen, hoe 't menschlijck Gemoed tot dien trap van stoutheyd heeft konnen opklimmen, om sulcks te doen; en hoe een Prælaet van den eersten rangh deese Vertaeling heeft derven authoriseeren op sijnen naem. Valsch was de Titel; wijl men dit werck toeschreef de Theologanten van Leuven, met deese woorden in onse Tael: Het nieuwe Testament onses Heeren Jesu Christi, uyt 't Latijn in 't Fransch vertaeld door de Godsgeleerden van Leuven, die'er noyt deel in gehad hebben. 't Is gedruckt te Bourdeaux Anno 1686. by Jaques Monchirai Millanges, Drucker des Konings, en van 't Collegie; met approbatie van twee Doctoren, en permissie des Aertsbisschops, onderteeckend van hem en sijnen Secretarius. Valsch, en ten hoogsten valsch, was d'oversettingh; waer van selfs al d'andere Roomsch-Catholijcke oversettingen deselve konnen overtuygen, daer mee vergeleecken sijnde.

FRANKRYCK.

Wijl de *Nieuwe Bekeerde* seer t'onvreeden waeren, datse de *H. Schrift* niet mogten leesen.

soo gaf men te *Bourdeaux* uyt by des Koninghs Drucker, met *approbatie* des Aertsbischops, *Het N. Testament onses Heeren Jesu Christi, uyt 't Latijn in 't Fransch vertaeld door de Theologanten van Leuven.* 1686.

Men vond hier nu in 't Nieuwe Testament de woorden van Pelgrims, en Pelgrimmagie. In plaets van Offerhande en Slaghtoffer, Hostie. Men sagh'er Ommegangen, en Legaten in; oock Mis en Vagevyer. Allerwegen, daer van 't Houwlijk werd gesproocken, had men 't woord Sacrament daer by gelapt. Men las'er van vergeeflijcke Sonden. 't Verhael des H. Apostels van d'Instellingh des Avondmaels 1 Cor. XI. was verbaerlijck veranderd; verplaetst, verminckt, en soo veel daer bygevoeghd, dat de H. Paulus daer geheel op sijn hedendaeghsch Roomsch-Catholijck sprack. De Gereformeerden hebben altijd Pauli woorden 1 Tim. IV. 1.2.3.4.5. gepast op de Roomsche Kerck, als verbiedende te Houwlijcken, en gebiedende, sigh t'onthouden van Spijsen, die God geschapen heeft tot nuttigingh; met danckseggingh voor de geloovige, en die de waerheyd hebben bekend; maer door deese Transformatie sag men Luther en Calvin hier klaerlijck afgebeeld. Sulck een H. Schrift, hergooten in een Roomsch-Catholijcke vorm, wou men de Nieuw-Bekeerde wel toelaten te leesen.

Valsch was de *Titel*; noch meer en ten hooghsten valsch de vertalingh

met eenige Staeltjens daer van.

In 't begin deeser Eeuw had de Parochiaen van S. Nicolas des Camps een Boeck doen drucken onder den naem van Schatkamer der Gebeeden, Danckseggingen, en Christlijcke Onderrightingen. D'uyterlijcke gestalte deeses Boecks was Roomsch-Catholijck. Men vond'er in 't Ave Maria, de Seven Psalmen

Aenmerklijcken handel

van

ENGELLAND.

van Pœnitentie, en den Almanack, nae 't gebruyck der Roomſche Kerck. Doch 't Pit daer van was een verſamelingh van Gebeeden/ Uytleggingen/ en Onderwijſingen/ nae de wijs der Gereformeerde; ſelfs oock ſagh men haere Kercklijcke Gebeeden daer in.

ontrent een Boeckje, genoemd Schatkamer der Gebeeden, Danckſeggingen en Chriſtlijcke Onderwijſingen; van twee Doctoren der Sorbonne geapprobeert; ſeer gepreeſen, van de Koningh geprivilegeert.

In eben dit jaer wierd het herdruckt; authenticq geapprobeert van Varet en de Rivieres, Doctoren der Sorbonne, met een groote lof van den inhoud; en privilegie des Koninghs aen den Drucker. De Gereformeerde en Nieuw-bekeerde, welcke men alle Boecken had ontnoomen/ haere Leere en Gebedsvorm hier in gewaer werdende/ koghten 't met meenigten. De Catholijcke oock; en veele der ſelve wierden'er ſeer door geſtight. Haeſt wierden eenige Geeſtlijcke gewaer/ dat dit Werck in de grond de Leere der Gereformeerde bevattede. Boven Approbatie, boven Privilegie, boven al/ verboodmen de Nieuw-bekeerde, het te leeſen; gebood men haer/ d'Exemplairen aen haere Parochianen te brengen; met bedreyginghj/ indienſe 't niet deeden/ datſe ſigh in groote ſwaerigheyd ſouden werpen. Maer deeſe twee Konſtjens/ d'eene van ſulck een gantſch vervalſcht Nieuw Teſtament aen de Nieuw-bekeerde te geven: d'ander/ van haer t'ontneemen een Boeck/ waer van de Doctoren der Sorbonne in haer' Approbatie getuyghden/ niets gevonden te hebben/ 't welck niet van woord tot woord uyt de H. Schrift getrocken, of van d'uytgeleeſenſte Spreucken der ſelve t'ſaemgeſteld was/ hadden de verwaghtte uytwerckingh niet.

Al deeſe Konſtjens hebben de gehoopte uytwerckingh niet.

Veele oude Roomſch-Catholijcke waren ſeer daer over geargerd: meenighte van nieuwe/ hier door te meer af-keer van 't Pausdom krijgende/ ſoghten uyt 't Land te vlieden; en aen ſeer veele is 't geluckt; alhoewel met ongelooflijck-groote moeyte/ en 't uyterſte gevaer; wijl men allerwegen de Paſſen beſet hield.

Koningen en Geſchiedeniſſen van Engelland.

Over de drie Koninghrijcken Engelland, Schotland en Yrland regeerde nu

WILLIAM de III.

William de III.

met groot genoegen des Volcks/ en liefde der Gemeente t ſijnwaerts; behalven der Roomſch-Catholijcke, en eenige perſoonen/ die de gevloodene Koningh Jacob noch aenhingen; genoemd Jacobiten. Buyten de Roomſch-geſinde ſijn d'andere van tweederley ſlagh. Eenige houden 't met Jacob uyt inſight van eygen aengelegenheyd; andere uyt drift van een qualijck-onderweſene Conſcientie. D'eerſte beſtaen uyt verſcheydene ſoorten van Secten, welcke in Engelland met meenighten werden gevonden; waer onder oock veele ſijn/ die uyterlijck belijdenis doen van de Religie der Engelſche Kerck; doch meeſt geſet ſijn op haer eygen voordeel. De meeſte van deeſe hebben/ door de voorgevallene veranderingh in Engelland, haer' Amptyten/ onder Jacob de II. beſeeten/ verlooren; en ſtaen in hoop/ van deſelve/ en noch grooter/ te ſullen weerbekoomen/ indien hy herſteld maght werden; waer toeſe groote hoop hadden/ ſteunende op de maght van Franckrijck, en de deſſeinen, tegens Koningh William geſmeed: d'andere bleven ſigh daer mee/ datſe by de gehoopte herſtellingh groote Officien ſullen bekoomen/ tot een vergeldingh/ datſe hem/ ſchoon onttroond/ hebben aengehangen.

Jacobiten in dit Rijck; van driederley ſlagh, als Roomſch-Catholijke.

Andere, van verſcheydene Secten; oock uyterlijcke Proteſtanten; en waerom deeſe de geweeſene Koningh bleven aenhangen.

De tweede ſoort beſtaet uyt opreghte Proteſtanten; welcke wel rondlijck bekennen 't ſeer quaed gedragh van de geweeſene Koningh; en dat het daer op had geſtaen/ datſe beroofd ſouden ſijn geworden van haere Voorreghten/ Religie en Eygendommen; doch ſigh hebben laeten inbeelden door een deel Predikanten/ die/ om Koningh Jacob te behagen/ geduerigh predickten en ſchreeven van de lijdende gehoorſaemheyd tegens de Koningen/ dat die eens Koningh is geworden/ oock als God is; derhalven d'Onderdanen ſigh op geenerley wijs tegens hem moogen ſtellen; ſchoon hy haer met de hoogſte ellenden druckte; jae met eygener hand de keel wou af-ſnijden. Deeſe ſijn op verr' nae ſoo veel in getal niet als d'andere: welcker meenighte echter ſeer verminderd is/ tſederd ſy door de Vreede haere hoop hebben verydeld geſien; waer op oock veele ſigh tot d'andere parthy hebben gevoeghd; echter daerom niet veel te vertrouwen ſijn; wijl draeyende weerhaenen ſigh voegen nae dat de wind waeyd.

Eyndlijck, opreghte, vroome Proteſtanten; door een qualijck-onderweſene Conſcientie.

Soo de Roomſch-Catholijcke, als d'andere Jacobiten, inſonderheyd 't eerſte ſlagh van deeſe/ ſmaedighden op 't vinnighſte de geene/ welcke de Prins van Oranje hadden in Engelland geroepen/ en Koningh gemaeckt; oock ſelfs Koningh William, en Koningin Maria, als die/ d'eene in ſijns Schoonvaders/ d'andere in haers Vaders Troon ſat. Maer wy konnen oock niet voorby gaen de reedenen/ welcke d'Engelſche van haer bedrijf/ en de reghtvaerdigheyd van 't ſelve gaeven. Kortlijck ſullen wy eenige der ſelve by een trecken.

Hevige ſmaedredenen tegens Koningh William, en d'Engelſche, welcke hem ingeroepen en aengenoomen hadden; van deeſe Jacobiten; en andere uytgeworpen.

Sy beſtonden dan hier in: Dat een Koningh van Engelland ſoo wel aen de Wetten des Rijcks is verbonden/ ſonder eenige diſpenſeerende Maght te hebben/ als d'Onderdaenen. Dat hy de Privilegien des Volcks niet magh verbreecken/ noch intrecken: 't welck dan oock Koningh Careld I. bekendde/ doe hy/ van de Paus aengeſoght ontrent de ſaeck der Inveſtiture, aen hem ſchreef: Hy kon de Voorreghten der Kroon en des Koninghrycks niet veranderen: en indien hy al ſoo boos wou ſijn/ om ſulcks te willen doen/ of ſigh t'onderneemen/ ſoo ſouden de Baronnen en 't Volck van Engelland, in 't Parlament gerepreſenteert, 't ſelve geensſins gedoogen; &c. Dat/ gelijck 't Volck verbonden is den Koningh te gehoorſaemen in alles watſe aen hem hebben overgegeeven; de Koningh daer tegens verpligt is/ 't Volck geen inbreuck te doen in 't geen 't ſelve ſigh heeft voor behouden; maer haer te laeten blijven en te beſchermen by haere Gereghtigheden. Dat/ gelijck 't Volck ſtraf-waerdigh is/ en oock geſtraft werd/ wanneer 't ſigh vergrijpt tegens de Voorreghten des Koninghs; de Koningh desgelijcks vervallen is van ſijn Reght/ wanneer hy aen ſijne ſijde

Met een korte aenwijſingh van de Redenen, welcke d'Engelſche voortbrengen.

ENGELLAND.

sijde 't beswoorne Contract met 't Volck breeckt; 't selve aentast in haer' Eygendommen / Privilegien, Religie: tyrannyen pleeghd / &c. Dat den Eed van 't Volck aen hem / van hem aen 't Volck gedaen / een Sonne-klaer bewijs van een Contract is. Dat / soo langh hy nae de Wetten regeerd / alles sijn' authoriteit is onderworpen; maer dat deselve valt / wanneer hy eygenwiligh wil heerschen / met verbreeckingh der Wetten. Dat dit altijd in Engelland is gepractiseert geweest. Dat even 't selve Voorreght / 't welck de Koningen hebben / om haere Koninghlijcke Waerdigheyd voor te staen / oock 't Volck heeft / om haere Vryheyd te beschermen / en sigh voor Dwinghlandy te verseeckeren. Uyt de Historien is bekend / dat de Saxen in Britannien, de Sevenhoofdige regeeringh vernietighd hebbende / haer selven een eenige Koningh verkooren / om haere persoonen en Goederen / volgens de regelen der Wetten / breedsaem te beschutten; en hem deden sweeren / dat soo wel hy als sijn Volck aen de Wetten gehoorsaem / en 't Reght onderworpen sou sijn. En dit is de Grondwet van 't Koninghrijck Engelland. Des Koninghs geheele Maght bestaet in wel te doen aen 't volck; 't selve niet te beschaedigen. Hy vermagh / als Koningh / niets te doen / dan 't geen hy nae de Wetten doen magh. Hierom hebben d'Engelsche noyt een andere Koningh erkend / als een Koningh / regeerende volgens de Wet; en bestierende 't Volck / niet door een Koninglijcke maer Politique Maght. 't Is in Engelland een oud Spreeckwoord: Dat een Engelschen Koningh niet misdoen kan: want hy vermagh niets te doen / dan 't geen waer toe de Wet hem reght geeft. Doet hy daer tegens / soo doet hy 't niet als Koningh. Geene Natie is van 't begin af sorghvuldiger geweest / om haere Koningen te bepalen / haere Vryheden te verseeckeren / als d'Engelsche. Is nu en dan van eenige Koningen haere Maght te buyten gegaen / en hebben d'Engelsche sulcks een tijd langh moeten aensien / om datse 't niet konden / of voor dien tijd niet geraedsaem vonden te verhinderen / sulcks neemd haer Reght niet wegh / om 't te doen alsse konnen / of noodigh oordeelen. Geen Koningh werd in sijn Koninghlijck Ampt bevestighd / als op voorwaerde / dat hy sal onderhouden de Conditien, welcke hy by de bevestigingh besweerd.

Margin: tot reghtvaerdiging van haer bedrijf; en waer toe de Koningen van *Engelland* aen haer volck verbonden sijn, en aen de Wetten; niet minder als 't volck aen haer en aen de Wetten: waer in verscheydene

Hier tegens wierd ingebraght / dat de Kroon van Engelland erflijck is / soo dat de Koningen / voor de Ceremonie der Krooningh / van reghtswegen al Koningen sijn. Maer hier op was d'antwoord / datse als soodanige werden aengemerckt / om dat men ontwijffelbaer vast steld / datse ter behoorlijcker tijd de vereyschte Eed sullen doen. Indiense oock dan sulcks weygerden / soo soudense de Kroon niet ontfangen: gelijck dan oock Koningh Jacob geen daedlijck Koningh was / voor dat hy had geswooren te sullen verdeedigen en handhaven de Regeeringh en Kerck in dien selven staet / in welcke hy d'een en d'ander bevestighd vond; nevens derselver Gewoonten / Wetten / Reghten / Vrydommen / en Voorreghten.

Margin: aenmerckelijcke dingen voorkoomen.

ENGELLAND.

Nu werd Koningh Jacob beschuldighd / dat hy heeft gehad een openbaer voorneemen en aenslagh / tot omverwerpingh van 't geheele Fundament der Kercklycke / Burgerlycke / en Wettige Regeeringh; aenstellingh van een eygenwillige heerschappy / om 't Volck te brengen tot Slaverny; beyde nae Ligchaem en Ziel. Na 't Ligchaem / door hem absolut meester te maecken over al haere Privilegien, eygendommen en Goederen: nae de Ziel / door haer t'onderwerpen den Roomschen Paus / de Jesuiten, &c. Dat hy / om dit uyt te voeren / een Verbond met Franckrijck had aengegaen: Fransche, en alsoo vreemde Officieren en Soldaten van hem ontfangen / tegens der Wetten der Koninghrijken: Geld van dien Koningh genooten / om daer mee een Leger te wormen tegens sijn eygen Volck / en 't selve onder sijn Jock te brengen: d'Onderdanen gedwongen / sijne Besoldelingen tot haeren last t'inquartieren; sijnde een Invasie op haere Goederen: haer alle geweldenaryen toegelaeten; selfs verkraghtingen en vermoordingen; sijnde een Invasie op der selver Onderdanen Leven. Een verder Aenval op haere Goederen was sijne Declaratie, waer by hy alle Schuldenaers van betalingh ontsloegh; behalven die onder de 10. ponden Sterlings schuldigh waren; soo dat de Crediteurs van niemand / die maer de naem van Banquerottier wou dragen / meer als 10. ponden Sterlings kon eyschen / schoon hy hem 100. jae 1000. ponden schuldigh was: waer door hy een deel godloose Fielen aen sigh soght te trecken / om met deselve sijne desseinen uyt te voeren. Meenighte van eerlijcke Lieden / die geen deel in sijne boose voorneemens wilden hebben / had hy doen om 't leven brengen: Geld geligt en Schattingen aengesteld / sonder consent des Parlaments; welcke maght sigh noyt eenigen Koningh van Engelland had aengematighd; en vlack tegens de Wetten: een geknypt Parlament pogen te bekomen / 't welck sou bestaen uyt Paepsche Lords, en snoode Huerlingen: daer toe doen omkopen de Lord-Lieutenants in alle Graefschappen en Provintien; of door sijn' arbitraire maght haer geordonneert / om de Verkiesers door beloften of dreygementen te doen noemen sulcke persoonen tot Parlaments-leeden / die hem alles wat hy begeerde souden toestaen. Seer snoode / en tegens alle Wetten strijdende daden hier toe ter hand genoomen / op veelerley wijsen. Londen, Oxford, en andere Steeden beroofd van de vrye verkiesingh harer Magistraten: haer ontnoomen haere Privilegien: de Paepsche Religie opentlijck ingevoerd / tot een gantsche vertreedingh der Rijckswetten: in verscheydene Declaratien sigh opentlijck toegeschreeven een absolute Magt over alles / sonder bepalingh; deselve oock gebruyckt / en tyrannisch geheerscht: van de Schotten begeerd een haer voorgeschreevene Eed / van hem en sijn' Erfgenamen te sullen maintineeren

Margin: Beschuldigingen tegens Koningh *Jacob*, dat hy soo in 't *Politicq* als Kercklijk, tegens al de Wetten had gehandeld, deselve onder de voet getreeden; een *arbitrare* Maght en *absolute* Heerschappy ingevoerd; seer snoode middelen daer toe gebruyckende: De *Roomsche Religie* gantschlijk willen invoeren;

ENGELLAND.

by d'abſolute Maght en Authoriteit, ſonder eenige uytſonderingh / tegens elck / op ſtraf des doods; tot vernietigingh van d'Authoriteit des Parlaments, en onder de voet-treeding aller Wetten: getraght / de Proteſtantſche Religie gantſchlijck uyt te royen; alle ſtandvaſtige Gereformeerde om 't leven te brengen: onder de naem van Kercklijcke Commiſſariſſen een Hof van Inquiſitie opgereght / beſtaende uyt Papiſten, ſnoode Huerlingen / Eer-en Eed-vergeetene Menſchen; gewapend met een arbitraire Commiſſie, om te heerſchen over alle Kercklijcke Wetten en perſoonen; haer af te ſetten / en te veroordeelen; gelijck aen een groot getal vroome Predikanten / ſelfs treflijcke Biſchoppen / is geſchied: De Teſt en Penale Wetten tegens de Papiſten vernietighd; haer geſteld in de voornaemſte Officien en Ampten: daer tegens meenighten van Proteſtanten doen hangen / vermoorden / &c.: in Yrland de geheele Regeeringh in handen der Papiſten gegeven; en de Graef van Tyrconel, de boosaerdighſte en giftighſte onder alle Roomſchgeſinde, ten Vice-Roy geſet: d'Aertsbiſchop van Cantelbergh en andere Biſchoppen / Pairs des Rijcks / gevangen doen ſtellen; en 200. Predikanten in 't Graefſchap Durham doen deporteeren van hare Dienſten / en noch veel andere in andere Provintien, om datſe ſijn' onwettige Declaratie ten voordeel der Papiſten van haere Predickſtoelen hadden geweygerd af te leeſen: als ſtrijdende tegens de Wetten; en waer over ſy eens van een Parlament hadden konnen geſtraft werden. Heeren en Edele / 't ſy door omkoopingh / 't ſy door dreygementen / tot Meyneedige gemaeckt tegens haer Vaderland: had gewenſcht / al de Proteſtanten maer eenen hals te mogen hebben / om den ſelven met eenen ſlagh te konnen af-houwen: al ſijn' Eeden / by de Krooningh gedaen / verbroocken: ſulcke tot Regters geſteld / welcke hy wiſt / dat ter dood ſouden veroordeelen / of van de dood vryſpreken ſoodanige als hy wou: onuytſpreeklijcke Tyrannyen bedreven / en Moorden doen bedrijven tegens de Proteſtanten in Schotland, &c.

de Proteſtantſche verdelgen;

invaſien gedaen op der Onderdanen Goederen, Eygendommen, en levens;

kortlijck, in alles verbroocken.

d'Eeden, van hem by ſijne Krooning aen de Natie gedaen:

Boven dien leydden veele hem te laſt / dat hy / om de Roomſch-Catholijcke na ſijne dood te mogen verſekeren voor een omwenteling / en haer een Paepſch Succeſſeur te geven / een Aenſlag had gemaeckt / om ſijne Gemalin ſig valſchlijck te doen ſwanger gelaten; en ter gelegener tijd te veynſen / een ondergeſtoken Kind ter weereld te hebben gebraght; gelijck de ſoo genoemde Prins van Wallis, James (of Jacob) François Eduard ſou ſijn.

dan noch een onderſtoocken Kind voor ſijnen Soon en Erfgenaem willen doen door gaen.

Wegens al deeſe / en noch veel andere dingen / welcke van tijd tot tijd noch hooger ſouden geloopen hebben / oordeelden d'Engelſche, dat hy / al d'Eeden / by ſijne Krooningh aen 't Volck gedaen / verbroocken; tyranniſcher wijs vlack tegens deſelve gehandeld hebbende / de Kroon had verbeurd; ſommige ſpraecken van noch wat meer. Vermits nu Prins Willem van Oranje ſoo een groot Interes had aen 't Koninghrijck Groot-Britannien, wegens ſijne geboorte uyt de Dochter van Koningh Carel d'I.; wegens ſijn Houwlijck met Maria, oudſte Dochter van Koningh Jacob, præſumptive Erfgenaem der Kroonen Engelland, Schotland en Yrland; wijl hy moeſt vreeſen / dat 't Engelſch Volck Koningh Jacob eens ter verantwoordingh ſijner bedrijven ſou moogen ſtellen; en den ſelven dan yets bejegenen / waer door ſijne Hoogheyds Gemalin ſou verſtoocken ſijn van haer Reght tot de Kroon; wat kon hy anders doen / als ſigh met een goed deel volck nae Engelland begeven / om ſijnen Schoonvader t'ontblooten van 't Leger (meeſt verſaemeld uyt Roomſch-Catholijcke Officieren en Soldaten / of uyt ſulcke / die of geene Religie hadden; of 't voordeel boven de Religie ſtelden) / waer op hy ſteunde / en al dit quaed ſoo onbeſchroomd beging: hem te brengen in ſtaet / van met 't Parlament en de Natie in een Accoord te koomen / tot behoudingh van ſijne Kroon en leven: oock in 't Parlament te doen onderſoecken de wettighєyd of onwettigheyd des gewaenden Prins van Wallis; op dat / in geval van wettigheyd / ordre moght geſteld werden tot des ſelven opvoedingh nae de Wetten; of van onwettigheyd / ſijne Gemalin niet onwettig mogt verſtooten werden van haer Reght tot 't Rijck? Maer als nu Koningh Jacob, ſigh niet vertrouwende / ſijne daeden voor een wettigh Parlament te ſullen konnen verantwoorden / en vreeſende voor wat argers als hem vermoedlijck ſou weervaeren ſijn / de vlught uyt 't Koninghrijck nae Franckrijk nam; de Kroon van Engelland dus had verlaeten; deſelve nu open ſtond / en ſijne Hoogheyd die van de Natie aengebooden wierd / wat kon hy anders doen / als deſelve aenneemen / om niet te gelijck met ſijnen Schoonvader daer van verſtoocken te ſijn?

Hoe d'overkoomſt van Prins *Willem* de III. van *Oranje* in *Engelland* verdeedighd wierd;

en dat hy, ſijnen Schoonvader de vlught nae *Franckrijk* genoomen hebbende,

de Kroon nu *vacant* ſijnde,

niet anders had konnen doen, als de ſelve op d'aenbiedingh aenneemen;

om niet te gelijck met ſijnen Schoonvader daer van verſtoocken te werden.

Hoe veel ruymte moeſten wy niet hebben; indien wy wilden vertoonen / wat ontrent dit geheele ſtuck voor en tegen wierd ingebraght: de Declaratien van de geweeſene Koningh Jacob nae ſijne vlught uyt Engelland nae Franckrijck; de beantwoordingh derſelve door d'Engelſche en andere; en wat noch voorts deeſe ſaecken aenhangigh is?

Gelijck hy dan oock deed.

Koningh William deed terſtond ſijne verheffingh tot den Engelſchen Throon bekend maecken aen de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, door ſijnen Brief geteeckend den 23. Februarius (N. S.); aen Keyſer Leopold, en Koningh Joſeph van Hongaryen, in dien van den 1. Martius; aen de Switſerſche Cantons, in dien van den 5. dito; en wierd van alle beantwoord / met betuygingh van genegenheyd en geluckwenſchingh. De Schotten namen ſijne Maj. oock tot haeren Koningh aen; met d'uyterſte vergenoegingh over ſulcke een geluckige veranderingh / en reddingh uyt de vaerblijcklijcke verwoeſtingh en ondergangh van hare Religie; Eygendommen / en Levens / indien Jacob in de regeeringh had gebleven: die nu / door Koningh Louis met een deel Scheepen

Maeckt de *Staten Generael*, Keyſer *Leopold*, Koningh *Joſeph* van *Hongaryen*, de *Switſerſche Cantons* ſijne Verheffingh tot de Kroon bekend; en ontfanghd der ſelver Geluckwenſchingen.

1689.

ENGELLAND.

De geweesene Koningh *Jacob* koomd met *Fransche* Scheepen en Volck in *Yrland*.

en volck voorsien / uyt Franckrijck in Yrland aenquam ontrent 't midden der Maend Martius; om hier sijn geluck te versoecken; Engelland en Schotland weer te veroveren. Hoe men dan te werck sou gegaen hebben / kan ten deelen blijcken uyt den Brief van Lord Melfort, geschreeben aen een Lord in Schotland, doch opgevangen / en opentlijck geleesen in de Conventie der Standen van Schotland. Sie hier 't Affschrift.

Opgevangene Brief van *Milord Melford* aen een *Lord* in *Schotland*, over *Jacobs* koomst in *Yrland*; en hoe men 't met de *Rebellen* sou maecken.

„Milord: nu is den langh van ons verwaghtten dagh verscheenen. Onse glorieuse Koningh Jacob bevind sigh tegenwoordig in Yrland; heeft een groote Armee, en sal / soo haest het verseeckerd geschieden kan / by u sijn. Send my op 't spoedighste berigt / hoe men 't daer / by sijn aenkoomst / gesteld sal vinden. 'k Weet / gy sult in twyffel staen / hoe d' Armee sal gemaintineert werden; doch vreest niet / soo langh 'er noch van onse parthy overigh sullen sijn. Wy sullen den aenvang maecken met de grootste Rebellen, en eyndigen met de kleynste; haer alle voor ons heenen sleepen.

't Gejuych der *Roomsch-gesinde* duerde niet langh.

Doch 't gejuygch der Roomsch-gesinde, en haere blijdschap over Jacobs aenkoomst in Yrland, met Fransche Volck- en Geld-hulp / nevens den toeval veeler Roomsch-Catholijcke, duerde niet langh. Ondertusschen had de geweesene Koningh geschreeben aen verscheydene hooge Roomsch-gesinde Potentaten, versoeckende haren bystand t'sijner herstellingh; doch kreegh van haer sleghte vertroostingh / wijl hy sigh altijd soo diep met de Kroon Franckrijck had ingelaten. D'antwoord van Keyser Leopold aen hem was aenmercklijck; en 't kort begrijp daer van bestaet hier in: Hy betuyghde sijne droefheyd over deese veranderingh sijns staets; doch verklaerde te gelijck / dat hy deselve van al over langh had te gemoet gesien / uyt sijne gepleeghde handelingen. Dat het hier toe niet sou gekoomen hebben / indien hy meer had gevolghd sijnen raed / hem laeten aendienen door sijnen Ambassadeur de Graef van Chaunitz, als de bedrieglijcke liefkosingen der François en, welcke door soo veel Vreedebreucken geheel Europa beanghstighden; en die sijne Maj. (Jacob), volgens de Nieuwmeeghsche Vreede, had moeten verhinderen / door sijn' Authoriteit en Maght. Had hy dit gedaen / soo sou hy de genegenheyd sijner Onroomsche Onderdaenen behouden; de rust van Europa en Duytschland bevoorderd hebben. Voor hem / wegens den Turcken-Krijgh, en den onreghtvaerdigen Franschen Inval in 't Duytsche Rijck / kon hy hem geen hulp betoonen; met bijvoegingh: Ja / wy konnen niet laeten / ute seggen / dat onse Religie noch tegenwoordigh van niemand grooter geweld en onregt weervaerd / dan van de François en selfs; als die sigh aenmatigen / haer niet alleen by te staen / tot onse / jae der gantsche Christenheyd ondergangh en verderf / haere vondbreuckige Wapenen te vereenigen met die van de gesworne vyanden van 't H. Kruys, om onse tot Gods eere beslootene voornemens te dwarsboomen / en de successen, ons van sijne sterckehand verleend / te stuyten; maer oock in 't Roomsche Rijck d'eene trouwloosheyd nae d'andere te begaen: Steeden / op accoord overgegeven / onaengesien de verseeckeringen van d'eygene hand des Dauphins, door ondraeghlijcke Contributien uyt te putten; d'uytgeputtede te plonderen; de geplonderde tot de grond toe te verwoesten / te verbranden; de Kercken te berooven / in d'asch te leggen; en in de Roomsch-Catholijcke Landen allerley afgrijslijcke woederyen aen te reghten; overtreffende de Turcksche Tyrannyen, &c.

Jacob schrijft aen verscheydene *Roomsch-gesinde* hooge *Potentaten*, om haere hulp, t'sijner herstellingh.

Aenmerklijcken antwoord-brief van Keyser *Leopold* aen deese geweesene Majesteyt.

Koningh *Louis* schrijft aen den Paus, in *faveur* van *Jacob*; en deselven antwoord.

Koningh Louis selfs schreef aen den Paus / in faveur van Koningh Jacob; hem voordraegende 't Interes van de Roomsche Kerck en Religie in deese saeck; wat nadeel deselve souden lyden / indien hy niet weer op den Throon wierd geholpen; doch de Roomsche Heyligheyd wendde aen sijne syde onmooghlijckheyd voor; wijl hy niet alleen groote onderstanden had gedaen aen den Keyser / Polen, en Venetien tegens den Turck; maer noch daer-en-boven swaere onkosten moest doen / om den Kercklijcken Staet te verseeckeren tegens de Fransche Dreygementen / van in den selven te willen vallen: waer door dan de Kamer soodanigh uytgeput was; dat men den Britannischen Koningh voor ditmael niet kon byspringen.

Jacobs Envoyé te *Romen*, *Milord Porter* houd by alle *Italiaensche* Princen om geld aen; en wat hy bequam.

Milord Porter, Envoyé van Jacob te Romen, hield oock seer ernstigh aen om hulp voor sijnen Meester / niet alleen by den Paus / maer oock by alle Princen en Staten van Italien; doch kon niets verwerven / als dat de Groot-Hertogh van Toscanen hem 6000. Dubbloenen; de Hertogh van Parma, en dien van Modena hem yeder 10000. Scudi vereerden. Eens wierd deesen Milord Porter te Romen in een Musijck-Opera gebragt; waer in eenen der Conneelspeelers d'onschuld / in den persoon des Princen van Wallis, seer beweeghlijck voorstelde; soo dat veele der Toehoorers de traenen uyt d'oogen schooten: doch deesen Envoyé borst daer op in grooten ontwil los: Sijnen Prins was niet met traenen, maer met geld te helpen.

Sijne woorden in een *Musijck-Opera*.

Dood van Koningh *Jacobs* Groot-*Cancellier Jeffreis* in den *Towr*.

In 't voorgaende Boeck hebben wy verhaeld / hoe de Cancellier van Engelland, Milord Georgh Jeffreys, van kleyn dus groot geworden / om dat hy was 't bloedigh Instrument tot uytvoeringh van Koningh Jacobs desseinen en absolute wil / terstond nae sijns Meesters vlugt in vermomd gewaed gevangen genoomen / en in den Towr geset wierd / waer in hy den 18. 28. April Anno 1689. overleed. Wat vermoedens van sijne dood vielen / hebben wy ter aengeweesener plaets geseght. Korts voor dat hy de Geest gaf liet hy de volgende Brief aen Koningh William inleveren:

Sijne *Supplicatie* aen Koningh *William* doen overleveren.

De *Suppliant*, noch niet langh geleeden Groot-Cancellier van *Engelland*, is nu de geringhste Bedelaer geworden. Jae hy, die noch korts de voornaemste Raed des Koninghs en Koninghlijcken Throons was, is nu een ellendige gevangene in den *Towr*. 'k Wil my niet onderneemen, mijne saeck te reghtvaerdigen. Sulcks sou sijn een *Arrogantie* en Vermeetenheyd,

ENGELLAND.

heyd, boofer en onverantwoordlijcker als de misdaed selfs 'k Moet bekennen, dat ick soo onwaerdigh ben om te leven, als tegenwoordigh gewilligh om te sterven. Derhalven werp ick my voor de voeten van uwe Majesteyts genaede en barmhertigheyd, welcke is een onuytputlijcke Bron aller goedertierenheyd; uyt welcke ick, soo een veraghtlijck en arm *Delinquant*, eenige troost kon scheppen. Voor mijne misdaeden te betalen is onmogelijck; en deselve sijn soo ontelbaer, als mijne vyanden, welcke ik daer door op mijnen hals heb gehaeld. 'k Wil my niet onderstaen, uwe Maj. geheylighde ooren met sulck een smaed-*Regifter* t'ontheyligen; wijl de kostlijcke *Minuten* der tijd in de saecken ten besten onser *Natie*, tot herstellingh der Wetten en Vryheden, welcke ick door mijn' onbedaghtsaeme, onwijse Raedslagen heb gesoght om te keeren, veel beeter konnen *geimployeerd* werden. Wat kon doch schandlijcker, schaedlijcker, en verderflijcker voor de Grondwetten der *Natie* sijn, als sulck een *Monarchale* Maght te *stabilieren*, waer over d'*absolute dispensatie* alleen aen den Koningh sou blijven? Wat voor grooter invoeringh der *contrarie Religie* kon geschieden, als de weghneemingh des *Tests*, en der *Pœnale* Wetten? Wat voor een harder slagh kon de *Protestantsche* Kerck werden aengebraght, als een Geestlijcke *Commissie* op te reghten, en daer door de Grondvesten der selve over hoop te werpen? Wat voor een scharper Vervolgingh was te bedencken, als een *arbitraire*, eygenwillige uytleggingh der *Religions*-saecken te *publiceeren*; waer over soo veele, welcke deselve niet gehoorsaemen konden, in den *Towr* wierden geset? Geen onreghtmatiger wijs kon bedaght werden in de verkiesingh van een vry *Parlament*, als men gedaen heeft. Tot deese en veel meer andere dingen ben ick, 't welck ick wederom bekennen moet tot mijn eygene schande en schaemte, den voornaemsten Raedgever, en 't grootste Werckstuygh geweest. Dit sijn mijne my druckende misdaeden. Maer, of schoon deselve noch veel grooter waeren, soo staet echter by uwe Maj. de maght, wanneer 't deselve geliefde, door sijne *Intercessie* by 't *Parlament* de [straf] te matigen. . . . Indien my nu deese genade wierd beweesen, soo beloof ick, te sullen ontdecken eenige geheymen, en verwarden handel des Koninghrijcks; soo veel ick daer toe *capabel* sal sijn. Uwe Maj. *Interes*, en 't Koninghrijck is'er seer veel aengelegen.

korts voor sijn over-lijden; in welcke hy eenige sijner mis-daeden bekend, en voor-steld; versoec-kende sijne Majesteyts genade.

De wreedste Tyrannen sijn gemeenlijck de kleynmoedighste/ als de tijd der vergeldingh begind te koomen. Doe hy Lord Opper-Justicier, of Hoogh-Reghter/ in 't Westergedeelte van Engelland was/ had hy veel meer dan 2000. persoonen door Beuls handen doen sterven/ om sijnen Meester Koningh Jacob te behaegen. Seer hoogh was hy opgeklommen/ om dies te laeger met de hoogste schande te vallen.

Sijne ge-pleeghde wreedhe-den.

De geweesene Engelsche Majesteyt was nu met de Fransche Hulp-Troupen in Yrland aengekoomen/ daer hy een grooten toeval van Yrsche Roomsch-Catholijcke bequam. Londonderry wierd seer strengh belegerd: doch de daer binnen sijnde Protestanten verweerden sigh soodaenigh/ onaengesien de swackheyd des Guarnisoens; d'ellendighste Hongersnood/ en allerley andere ongelegenheden/ dat de vyanden eyndlijck by nagt heymlijck doorgingen/ nae seer groot verlies geleeden te hebben. De seldsaeme voorvallen der Belegerde geduerende de belegeringh; de grouwlijcke Hongerlijdingh; 't groot verlies der vyanden; 't geluckigh ontset; en veelerley sonderlinge aenmercklijckheden/ sijn te vinden in 't uytgegevene Dagh-Verhael.

De geweesene Koningh Jacob in Yrland, met Fransche hulp.

Lijd groot verlies voor Londonderry; en moet de belegeringh verlaten.

Vermits nu Franckrijck de geweesene Koningh Jacob in Yrland bystond; hem volck en geld verschafte; andere vyandlijckheden tegens d'Engelsche oeffende/ soo heeft Koningh William, selfs op aensoeckingh des Parlaments, den Oorlogh Koningh Louis aengekondighd den 17.27. May. 't Quam veele vreemd voor/ dat de Fransche Maj./ altijd in Oorloghs-Declaratien d'eerste/ sigh nu van Koningh William van Engelland liet voorkoomen; vermits de sijne eerst volghde den 29. Junius: in welcke hy de Britannische Maj. (dien hy geen andere Titel dan Prins van Oranje gaf) smaedlijck genoegh handelde.

ENGELLAND.

Koningh William declareert Koningh Louis den Oorlogh eerst, en voorkoomd hem dus.

't Insight van Jacob was/ met Fransche hulp/ en toeval der Yrsche Roomsch-Catholijcke (welckers getal en wreeden yver hier seer groot is); van noch onder 't faveur van Correspondentie met de Roomsch-gesinde en Jacobiten in Engelland, in dit Koninghrijck te vallen. Oock sond Koningh Louis hem eenige duysend Soldaten toe/ op een Vloot van 24. groote Oorlogs-Scheepen. D'Engelsche Admirael Herbert was met even soo veel Kielen uytgeloopen/ om de Landingh van dit secours voor d'Yren te verhinderen. Op d'Yrsche Kust ontstond tusschen beyde de Parthyen wel een Gevegt; doch eyndlijk weecken d'Engelsche, en de Landingh wierd in May verrigt. Hier nae kruysten d'Engelsche en Hollandsche Vlooten/ nu geconjungeert, een tijd langh op de Fransche Kust/ ontrent Brest, om met de Fransche in een Gevegt te koomen; doch deese hielden sigh binnen; moesten derhalven weer nae Huys keeren; alleenlijck belet hebbende/ dat de Fransche geen verder secours aen Koningh Jacob in Yrland hadden konnen senden.

Insight van Koningh Jacob, om met de Fransche Hulp-troupen, en d'Yrsche Roomsch-gesinde in Engelland te vallen.

Terwijl Londonderry noch belegerd was/ leeden d'Yren een swaere Neerlaegh voor Iniskilingh; van meer duysenden als d'andere in 't geheel sterck waren. De Hertogh van Schombergh quam in Augustus in Yrland aen/ om daer 't Leger van sijne Britannische Maj. te Commandeeren. Haest was geheel Noord-Yrland onder 't Gebied van Koningh William gebraght. Een grouwlijck verraed wierd geluckigh ontdeckt/ even een dagh voor dat 't selve sou uytgevoerd sijn geworden; aengeleght tegens den Hertogh van Schombergh, en desselven geheele Armee. Koningh Jacob sou met sijn Heyr stoutlijck op hem aentrecken/ en Slagh leveren. Aen drie plaetsen/ daer hy sou aenvallen/ sou du Plessis (een Franschman by Schomberg), met sijne meede-verraders/ hem den vryen Pas laeten. Juyst wierd de Brief/ van Plessis aen den Franschen Graef d'A.... hier over geschreeven/ opgevangen/ en Schombergh overgelevert: die hier op du Plessis en sijnen Aenhangh/ bestaende in 172. persoonen/ haeren loon deed geven. Al t'samen waren se Franschen, behalven alleen twee Yren; sigh meerendeel uytgegeven hebbende voor Vlugtelingen om der Religie wil. Koningh Jacob naerderde op de bestemde tijd; doch vond Schombergh in een goede Slaghordre. Bemerckte

Swaere Neerlaegh der Yren voor Iniskilingh.

Verraed van 172. Franschen in 't Leger des Hertoghs van Schombergh, sigh uytgegeven hebbende voor Vlugtelingen om der Religie wil, om 't geheele Engelsch Leger door Jacob te doen verwoesten; aengesteld met hem en een Fransch Graef, &c.

ENGELLAND.

merckte hier uyt / dat 't verraed ontdeckt moest sijn; dies maeckte hy sigh wegh / met meerder haest als hy aengekoomen was; nevens de Graef d'A....; die boven maeten seer ontsteld was over 't mislucken van deesen soo seecker gehoudenen Aenslagh.

Ses Fransche nae Yrland gaende Scheepen genomen.

In November wierden 6. Fransche Scheepen / met Officieren, Buskruyd en Wapenen nae Yrland gaende / van d'Engelsche genoomen. Tusschen Drogeda en Bury wierden van de 6000. / uyt Jacobs Armee gecommandeert, om Vourage te haelen / 3000. op de plaets doodgeslagen. Charlemont veroverde de Generael Schombergh stormenderhand. Andere Plaetsen volghden. Meer Neerlaegen leeden de Jacobs-volckeren.

Koningh William gaet in eygener persoon nae Yrland. 1690.

In Junius Anno 1690. begaf Koningh William sigh in persoon nae Yrland; daer hy den 14. O. S. aenquam. De Fransche Hoofdvloot / sterck over de 80. Oorloghs-Scheepen / 20. Fregats, 15. Galleyen / en ontrent 25. Branders / liep in Zee nae d'Engelsche Kust. D'Engelsche Vloot onder den Graef van Torrington (anders Herbert) had sigh geconjungeert met de Hollandsche, en was den 12. 22. Junius oock in Zee gestoocken: doch als d'Engelsche by Wight de Fransche Vloot gewaer wierd / sneldde se te rugg': Dit veroorsaeckte te Londen arghwaen van eenige verradery; te meer / wyl even doe door 't Rijck wierden gestroyd verscheydene Schriften / van Inhoud / dat Koningh Jacob haest in 't Land sou koomen / om de Natie te bevrijden van 't Jock / 't welck haer nu druckte. Koningh William was nae Yrland: derhalven Koningin Maria, de regeeringh nu voerende / terstond aen Torrington bevel sond / tegens de Fransche te slaen; 't moght dan gaen soo 't wou; om de vyanden van d'Engelsche Kust af te houden / en de quaede desseinen binnen 't Rijck te verydelen.

De Fransche maghtige Vloot koomd na d'Engelsche Kust, tegens de Hollandsche en

Daer op quam 't dan den 30. Junius O. of den 10. Julius N. S. tot een Slagh tusschen beyde de Vlooten. Hoe sterck de Fransche waeren / hebben wy alreeds gesegt. D'Engelsche en Hollanders waeren tsaemen maer 54. (33. Engelsche en 21. Hollandsche), nevens 20. Branders. De Hollanders hadden de voortoght; en vielen furieus aen op de maghtige Fransche Vloot; doch wierden niet gesecondeert van d'Engelsche (behalven alleen van twee of drie) / welcke op haer gemack boven wind stil bleven leggen / sonder eens af te koomen. Echter gingh deese geringe Hollandsche Magt in 't Gevegt voort; tot datse eyndlijck / door de meenighte overweldighd / met de grootste roem de Slagh verlooren; nae dat deselve onophoudlijck had geduerd van 's morgens ten 9. tot 's naemiddaghs ten 5. uyren. 't Verlies der Hollandsche bestond (behalven de seer beschaedighde) in 7. Scheepen / soo gesoncken als verbrand; en daer onder drie van haer selfs aengestoocken / op datse niet in der vyanden handen souden vallen. Alleen een hadden'er de Fransche bekoomen; doch staecken 't vyer daer in. Altijd hadden de Hollandsche een tegens drie ten minsten moeten veghten. De Schout by naght Braeckel vloegh alleen / eenige uyren langh / tegens 8. Fransche Oorloghs-Scheepen / welcke hem laeg op laeg gaven; en eyndlijck verloor dien dapperen Held hier 't leven. Wat schaede de Fransche geleden hebben / heeft men noyt regt konnen verneemen. In 't gemeen wierd se veel groter geaght / als die der andere. Hadden d'Engelsche maer alleen een weynigh willen helpen / d'uytkoomst sou geheel anders sijn geweest. Immers de Fransche hadden soo veel gekregen / datse de Landingh nae deese Zeege sigh niet derfden onderwinden. Hoe Koningh Louis hier over op sijnen Admirael Tourville

ENGELLAND.

Engelsche maer 54. tegens de Fransche 80.

Alleen 21 Hollandsche veghten furieus tegens deese geweldige Vloot; d'Engelsche Admirael Torrington met sijne Vloot 't werck alleen aensiende.

De Fransche hebben de Victorie, doch ongemeen dier gekoght; de Hollanders de glorie.

t'onbree-

ENGELLAND.

t'onbreeden was; en hoe hy sigh verontschuldighde / onder andere met deese reden / dat sijne Scheepen in dit Gevepght soo gehavend waeren geworden / dat de Landingh onmogelijck geweest was / is onder de Fransche Geschiedenissen gemeld. Eenige meenden / dat d'Engelsche Admirael Torrington de Hollanders dus in de ly liet uyt nijd tegens deese Natie: andere / uyt vertsaeghdheyd; wederom andere vermoedden noch yet argers. Hy verontschuldigde sigh op gebreck van Wind; doch wierd gevangen geset. Te Parijs wierd in 't gemeen en opentlijck geseght: De Fransche hadden de Victorie; de Hollanders de Glorie; d'Engelsche de schande in deesen Slagh bekoomen. De hooge Officieren onder deese dappermoedige Helden waeren Vice-Admirael Callenburgh; Lieutenant-Admirael Cornelis Evertsz.; Vice-Admirael van der Putten: Schout by Nacht Schey, Braeckel, &c.: Capitainen, de Boer, Van der Saan, Pieterson, Zyl, Vander Goes, Ruyter, Swaen, Vander Poel, Snel, Mosselman, &c. De Graef van Nottingham schreef van deese Zeeslagh aen een voornaem Milord: In dit Geveght hebben de Hollandsche Esquadres sigh soo dapper gedragen, dat, indien Milord Torrington sijn devoir desgelijcks behoorlijck had gedaen, wy, nae alle aensien, een volle Zeege souden bekomen hebben; doch nu wijcken wy voor de vyanden; &c. Behalven dat de Fransche Vloot door de geringe Hollandsche soo seer beschaedighd was geworden / was'er noch een andere reden / waerom deselve in Engelland niet aenlandde; te weeten / d'ontdeckingh van een verraed binnen 't Rijck / aengesteld van de Roomsch-gesinde, en eenige Grooten onder de Jacobiten; om / soo haest d'Engelsche Vloot door de Fransche sou geslagen / dese aen Land souden getreeden sijn / in meenigten haer toe te vallen; Koningin Maria om 't leven te brengen / en dus Engelland door Koningh Jacob te veroveren.

De Fransche ellendigh gehavend; en daer door haer 't Landen in Engelland belet.

Naemen deeser Helddaedige Hollandsche hooge Officieren en Capitainen.

D'ontdeckingh van een Verraed in Engelland was oock een reden, waerom de Fransche Vloot nae deese Zeege daer geen Landingh deed.

Onaengesien de Fransche gedeurigh meer als drie tegens een gevoghten; niet minder schaede geleeden hadden aen haere Scheepen als de Hollanders, soo liet echter Koning Louis, als of 't een uytsteeckende Victorie was geweest / het Te Deum Laudamus singen; roemende in d'uytschrijvens-brief aen den Aertsbisschop van Parijs, geteeckend te Versailles den 17. Julius, dat hy / sonder groote schaede aen sijne Vloot geleden te hebben / nu meester van 't Canael was geworden; waer op d'Engelsche nu eenige honderd jaren langh hadden gepoght. Oock wierd een publique Medaille gemaeckt. Op d'eene sijde stond 's Koninghs Afbeeldingh met de woorden: Invictissimus Ludovicus Magnus: op d'andere een in roock-en vyer-staende Vloot; de Koningh in de gestalte van een Neptunus op een Triumph-waegen deselve vervolgende; en daer boven: Maturate fugam, illi Imperium Pelagi. Beneeden: Pugna ad Beves Anglis Batavisque unâ fugatis Diedecima Julii 1690. Maer als 2. jaren hier na sijne magtighste Vloot onder den selven Tourville soo alderellendigst-breeslijk door d'Engelsche en Hollanders, bijna sonder schaede der selve / wierd vernield / te niet geraeckte / ontbrack 't oock in Engelland en Holland aen geen Medalien en Schimpverpen tegens de Fransche.

Koningh Louis maeckt een seer grooten bouha over deese Victorie; en Medaillen, daer van publicq uytgegeven; doch haest ging 't vrelanders met, sijne Vloot.

Hier nae kruysten de Franschen gedeurigh in 't Canael. Soghten ergens in te dringen: deeden eenigh Volck aen Land treeden: plonderden en verbranden 't Steedje Tinmouth; doch moesten sigh haest weer wegh packen; wijl alles wel beset was / d'Engelsche op haere hoede waeren; door 't sonderlingh goed beleyd der Koningin Maria op alles behoorlijcke ordre was gesteld. Dapper wierd gearbeyd / om de Hollandsche en Engelsche Vloot weer in Zee te krijgen. In Augustus waeren alreeds 32. Engelsche en 28. Hollandsche Scheepen gereed; en stonden met malkander te conjungeeren; dan op de Fransche los te gaen: doch deese weecken na haere Havenen; en dus wierd in dit jaer niets verder ter Zee verright.

Fransche Kruyssen in 't Canael; sonder veel te verrigten.

Hollandsche en Engelsche Vloot weer gereed; waer op de Fransche wegh gaet.

De gevangene Engelsche Admirael Torrington wierd door d'Engelsche Officieren te reght gesteld. 't Geliefde deese / uyt gunst tot haeren Landsman / en / soo andere daer by voeghden / uyt nijd tegens de Hollanders, ook andere insigten / hem onschuldigh te verklaren / en voor Admirael t'erkennen. Doch de Koninghlijcke Raed / hier over qualijck te vreeden / gebood hem / sijne Commissie neer te leggen; en verder Employ wierd hem ontnoomen. Wy begeven ons van de Zee na 't Land.

Handel ontrent d'Engelsche Admirael Torrington.

In Engelland wierd een Parlaments-besluyt gemaeckt / aengaende de successie der Kroon / indien Koningh William en Koningin Maria Kinderloos quaemen t'overlijden. Beyde soudense de Regeeringh voeren soo lang alsse beyde leef den. Indien Koningin Maria voor Koningh William quam te sterven / soo sou de Regeeringh aen sijne Maj. blijven. Indien'er geen Kinderen uyt dit Houwlijck waeren / soo sou / nae beyder overlijden / de Kroon vallen aen Princes Anna van Deenemarcken, Suster van Koningin Maria, Gemalin van Prins Georgh van Deenemarcken, en derselver Lyfs-erven. By gebreck van deese / aen de Lyfs-erven van sijne Maj. William, indien hy Kinderen uyt een tweede Houwlijck moght bekomen. Maer voor eeuwigh souden van de Kroon Engelland uytgesloten blijven sulcke persoonen / die de Pauslijcke Religie sijn toegedaen / of aen een Roomsch-gesinde koomen te trouwen. In sulck een geval souden d'Onderdanen los en vry sijn van de gehoorsaemheyd aen de selve. Geen andere als Protestanten souden deese Kroon mogen erven / besitten / &c. Yeder aenkomende Koningh of Koningin sou by de successie der Kroon / en de Krooningh / deese Declaratie moeten bevestigen. Hier in hebben hare Majesteyten ten vollen bewilligd; en is dus gemaeckt tot een eeuwig-duerende Wet des Koningrycks; waer by oock de Roomsch-Catholijcke wierden uytgesloten uyt beyde de Huysen des Parlaments.

Parlaments-besluyt, op d' Erfvolgingh der Kroon, indien Koningh William en Koningin Maria Kinderloos overleeden; indien William Maria overleefden; en voor eeuwigh van de Kroon uytgesloten, of die aen Papisten quamen te trouwen; indien Kinderen bequam, &c.

Wy hebben gehoord / dat Koningh William sigh nae Yrland had begeven: Want vermits Koningh Jacob daer was aengekomen; door

Aenslagh in Franckrijck gesmeed,

ENGELLAND.

door Franckrijck met Volck en geld wierd ondersteund; hy oock een grooten toeval van Roomsch-gesinde Engelsche en Yren kreegh/ soo had 't werck daer gevaerlijk konnen werden. Ondertusschen was in Franckrijck een groot dessein gesmeed / om by deese gelegenheyd / wanneer Koningh William sigh buyten Engelland sou bevinden; 't beste Kryggsvolck mee nae Yrland had genomen; 't grootste deel der Vloot van der hand sou sijn; de Hollandsche d'Engelsche niet soo stracks ter hulp sou konnen komen / Engelland schielijk t'overrompelen / terwijl de Fransche Vloot 't Canael S. George sou geblocqueert houden / waer door dan d'Armee van Koningh William in Yrland noodwendigh van honger sou moeten vergaen; als die geen leef-toght uyt Engelland en Schotland sou konnen bekomen; en 't gedeelte van Yrland, 't welck sijn Britannische Maj. in had / gantsch verwoest was. Een groot deel Volck in Engelland en Schotland, daer onder oock voornaeme persoonen / waeren aen dit verraed schuldigh; welcke Koningh Jacob, als hy met de Fransche Maght aenquam / souden bygesprongen hebben. Doch ter reghter tijd brack deesen Aenslagh geluckigh uyt; en veele der aensienlijckste Conspirateurs geraeckten in heghtenis. Een goed getal andere Laeghleggingen / soo tegens 't Koninghrijck Engelland en Schotland, als tegens 't leven van Koningh William en Koningin Maria, wierden van tijd tot tijd openbaer; doch wy konnen ons niet inlaeten / om al deselve te verhaelen: alleenlijck sullen wy 't sijner plaets voorstellen de geene / welcke tot den draed der Historien behooren.

met eenige Verraders in Engelland en Schotland, om, terwijl Koningh William in Yrland was, Groot-Britannien t'overrompelen door Fransche magt.

Veelerley aenslagen tegens 't leven van Koningh William en Koningin Maria ontdeckt.

In Schotland droegh sigh ter deeser tijd een aenmercklijcke saeck toe. Thomas Tulloch, Broeder des Liards van Tannachy, was eens in Geselschap met sommige andere Edele deeses Rijcks. Onder 't toedrincken sprack men oock van de saecken en Staet der tegenwoordige Regeeringh; by welcke gelegenheyd eenige seyden / dat de geweesene Koningh Jacob Schotland wel weer sou konnen veroveren. Als nu andere dit voor onmogelijck hielden / yverde Tulloch hier over soo daniqh / dat hy een Handbus / welcke hy by sigh had / in de hand nam / en uytborst: Dit Pistool moet my terstond de dood aendoen, indien Koningh Jacob hier niet weer koomd, en Heer van sijn Eygendom werd. 't Sy dat de Wijn en gramschap hem onbedaghtsaem hadden gemaeckt; 't sy dat hy op den Haen geen aght nam; 't sy dat een verborgen oordeel Gods hier ontrent gingh; immers de Handbus vloogh los / en de Kogel hem regt door 't hert; soo dat hy plotslijck dood ter neer viel / tot geen geringe verbaesdheyd der gantsche Compagnie.

Wonderlijck en doodlijck geval van Thomas Tulloch, in Schotland, in Compagnie met andere Edele, op sijnen wensch, dat sijn Pistool hem terstond dooden mogt, indien Koningh Jacob niet weer in sijn eygendom quam.

Ondertwijl gingh 't met Koningh Jacob in Yrland en sijne Fransche hulp niet ten besten. In 't voorige jaer had hy sigh sterck bevonden / behalven 5000. te paerd / ruym 40000. koppen te voet: doch van deselve waeren alreeds by de 12000. gestorven; een groot getal gesneuveld voor London-derry, en Inniskilingh; dan noch veele hem afgeslaegen door den Hertogh van Schombergh. Hy verwaghtte derhalven met groote verlangen 't secours uyt Frackrijck; 't welck oock eyndlijk aenquam / sterck 7500. Mannen / behalven de meede-komende Engelsche en Schotten. Oock bevonden sigh onder deese Troupen tusschen de 5. en 6000. jonge Edele / uyt de beste Familien in Britagne, als Volontairen; om hier blijcken van haere dapperheyd te geven. Door gebreck van geld liet Koningh Jacob al de Koopmans-waren der Protestanten te Dublin, gewaerdeerd op meer dan 200000. ponden / wegh neemen / en weeg de

't Gaet met Koningh Jacob in Yrland niet ten besten.

Krijghd nieuw Secours uyt Frankrijk.

Maeckt Koper-geld, en steld 'er een boven ma-

beta-

ENGEL-LAND.

ten hooge prijs op.

betalingh aen op Kopergeld / 't welck hy op een seer hoogen prijs had gesteld / doch van weynigh waerde was. Sesthien penningen / niet meer als eene stuyver waerdigh / deed hy ses stuyvers gelden: naderhand noch meer. Op deselve wijs moesten alle Yren haer Koorn in sijne Magazijnen leveren; niets meer behoudende / als se tot haer eygen onderhoud noodwendigh van doen hadden.

Een gevangene *Capitain* onder Koningh *William* voor hem gebraght; en desselven aerdige antwoord, op sijne vraegh, of de Prins van *Oranje* al aengekomen was.

Tusschen de Heyren van Koningh William en Jacob vielen somtijds eenige Schermutselen voor / met welcke wy ons niet konnen ophouden. Een Capitain der Dragonders van William wierd op verlooren Schildwaght gevangen / en voor de geweesene Koningh Jacob gebraght; die hem vraeghde ('t was korts nae d'aenlandingh sijner Britannische Maj.) / of de Prins van Oranje al was aengekomen? De Hoofdman begon te lagchen; en seyde: hy wist niet anders, als dat Koning William van Groot-Britannien was gearriveert, en de Prins van Oranje had mee-gebraght. Over deese aerdige Reden moest Jacob oock selfs lagchen; en seyde tot den Capitain: Gae dan heenen, en segh hem, dat ick haest by hem sal sijn.

Hy koomd ontrent de Rivier de *Boyne*.

Verscheydene Steeden in Yrland, die 't met de geweesene Majesteyt hielden / of waer in deselven Guarnisoenen laegen / moesten sigh aen Koningh William overgeven: die in eygener persoon den 8. Julius N. S. by Drogheda gingh besightigen de Passagien der Rivier de Boyne, over welcke Jacob met sijn Leger was geaerseld. Drogheda (by andere geseght Droghda, Drodagh, en Tredagh), is een stercke Stad met een taemlijck-groote Haven in Yrland, in 't Zuyderdeel van de Provintie Ulster, en 't Graefschap Louth, op de Grensen der Provintie Leinster, aen de mond der gemelde Rivier Boyne, welcke ontrent twee uyren van daer af in d'Yrsche Zee loopt. Hier geraeckte sijne Maj. in 't uyterste levens-gevaer. Want de vyanden / aen d'andere sijde der Rivier leggende / deeden twee Stucken Canon op hem lossen. De Kogel uyt 't eene nam een stuck van sijn Rock en Hemd / oock een deel van de Huyd der regter Schouder wegh / tot op 't bloed toe. 't Was een sonderlingh geluck / dat de Koningh doemaels sijn Curas niet had aengedaen: want de Kogel / nu geen tegenstandbiedende Stof vindende / passeerde dus / met alleenlijck 't genoemde wegh te neemen / sonder eenige kneusingh te veroorsaken: 't welk buyten alle twijffel / en veellight by gebaerlijck / sou geschied sijn / indien de Kogel 't ysere Curas had aengetroffen. Deese lighte Quetsuer wierd van de Jacobiten seer groot gemaeckt; sulcker wijs / dat door geheel Frankrijck, op last van Koningh Louis, de dood des Princen van Oranje wierd verbreyd. Hoedaenige Vreughdevyeren / en alderbuytensporighste Triumph-bedrijven / met seer smaedlijcke handelingen tegens de gemaeckte Beeldenissen der Britannische Maj. (daer sleghtlijck Prins van Oranje genoemd) hier over wierden getoond / soo van Geestlijcke als Weereldlijcke / 't Hof / en de Magistraten der Steeden / hebben wy verhaeld onder de Fransche Geschiedenissen.

Koningh *William* treckt tegens hem aen.

Werd door een *Canon*-Kogel eenighsins aen de reghter schouder gequetst.

Buytensporige Vreugdevyeren en andere sotternyen hier over in *Franckrijck* aengesteld.

Sijne Maj. sigh in der haest doen verbinden hebbende, gaet weer te Paerd sitten: doet sijn Heyr door de *Boyne* passeeren, en slaet 't vyandlijke Leger t'eenemael.

Sijne Maj. deese verseeringh gewaer geworden sijnde / deed sigh in aller spoed verbinden (of / volgens andere / wat Balssem op de wonde leggen); gingh terstond weer te Paerd sitten; en besloot / sijn voorneemen sonder uytstel te volvoeren; 't welck was / sijn Heyr door de Rivier te doen passeeren, en sijne vyanden aen te grijpen. 't Geschiedde den 1. 11. der genoemde Maend. Schombergh gingh met 3000. Ruyters en Musquettiers aldereerst op de Rivier de Boyne aen; passeerde deselve over een ondiepte / en posteerde sigh voor den vyand. D'andere / op een andere Passagie en doorwaede / moesten tot d'Oxelen toe door 't water. De Ruytery quam 'er swemmende door. Dus geraecktense / onaengesien 't geweldigh vyergeven der vyanden / over de Rivier; en daer op gingh de Slagh aen: waer van d'uytkoomst was / dat Jacobs Leger geslagen; op de vlught naegejaegd / en t'eenemael verstroyd wierd / sonder groote tegenweer gedaen te hebben.

De geweesene Koningh *Jacob* is d'eerste onder de vliedende: verlaet *Yrland* in aller haest, en sneld weer nae *Frankrijk*, tot groote verbaesdheyd van dit Rijck.

Soo haest de geweesene Koningh begon te mercken / dat sijne Troupen, aen de Rivier de Boyne gesteld / om sijne vyanden d'overkoomst te verhinderen / begonden t'aersselen / snelde hy / in plaets van sijn Volck door sijne tegenwoordigheyd aen te moedigen / met een Regiment te Paerd / en een ander der Dragonders / sigh met d'uyterste haest nae Dublin; daer hy dien avond aenquam: noch dien selven naght raed hield; 's morgens gantsch verbaesd en in aller yl hem wegh packte / en sigh weer nae Franckrijck begaf. Wat voor een ontsteltnis sijne vlughtige aenkoomst in dit Rijck soo Koningh Louis (dien deesen Togt van Jacob meer dan 50. Millioenen had gekost) als de geheele Natie veroorsaeckte / hebben wy onder de Fransche Geschiedenissen aengeweesen.

De Hertogh van *Schombergh*, aen de sijde van *William*, gesneuveld; en seer betreurd.

Aen Koningh Williams sijde wierd seer betreurd den ouden Hertogh van Schombergh, die hier sneuvelde. Hy was d'eerste de Boyne gepasseert, en had sigh alreeds verr' nae den vyand toe begeven: doch door een party der vyandlijcke Ruytery / hem kennende / wierd hy jammerlijck om 't leven gebraght. Hoedaenigh dit toegegaen is / daer in verschillen de Schrijvers. D'omstandigheden heeftmen noyt reght konnen verneemen. Groot misnoegen toonde Koningh William over sijne dood / alhoewel hy nu alreeds hoogh bejaerd was. Werd geroemd / te sijn geweest eenen der vermaerdste en doorlughtigste Generaels, eenen der uytsteeckendste Mannen deeser Eeuw. Groote diensten had hy voor deesen Koningh Louis gedaen; die hem oock / nae de dood van Mareschal de Turenne, in des selven plaets stelde. De noodsaecklijckheyd braght de Fransche Maj. hier toe / wijl de dood van Turenne hem een groote slagh gaf / en hy geenen so bequamen Held in sijne plaets wist te stellen / als deesen; die al langh dien Staet had verdiend / doch de Gereformeerde Religie, van welcke hy een getrouw Belijder was / verhinderde sijne verheffingh

Was een uytsteeckend voortreflijck Heer, die Koningh *Louis* groote diensten had gedaen; en van hem, na de dood van *Turenne* ten *Mareschal* van *Frankrijk*

tot

ENGELLAND.

wierd gemaeckt.

Deed groote moeyte, om hem de Gereformeerde Religie te doen verlaten; doch te vergeefs; en sijn' antwoord.

Had Frankrijck verlaeten.

tot dien tijd toe. Dickmael te vooren had de Koningh hem aengesoght, Roomsch-Catholijck te willen werden / want dan wou hy hem de Mareschals-Staf geven; doch kreegh van hem tot antwoord: Mijne Religie is my waerdiger als alles; en beletse my, dien eeren-trap te beklimmen, 't is my genoegh, dat uwe Maj. my deselve waerdigh oordeeld. Doemaels evenwel (Anno 1675.) moest by Koningh Louis de noodwendigheyd van den Staet meer wegen / als sijnen Catholijcken yver. Sijne Maj. versoght / hy wou eenige Geestlijcke van de Religie hooren spreecken. Geerne stond Schombergh dit toe; maer verklaerde daer nae; datse hem niet alleen niet voldaen / maer noch meer in sijnen Godsdienst versterkt hadden; Hoe hy naderhand / om der Religie wil / Frankrijk verliet; by sijne Maj. van Engelland quam / &c. / sullen wy / indien wy plaets hebben / hier na verhalen.

Redenen van Koningh Jacob, doe hy uyt Dublin vlood, tot den Gouverneur en Raed.

Anders was aen de sijde der Britannische Maj. 't verlies aen gemeene Soldaten weynigh: daer tegens aen de kant des geweesenen Koninghs groot. Soo veele waeren gesneuveld / gevangen / verloopen / dat veele Regimenten niet boven 20. of 30. Mannen sterck waeren. Doe hy de vlught uyt Dublin nam / seyde hy tot den Gouverneur: „Eerst „ben ick trouwloosijck door mijne Armee in „Engelland verlaten geworden. Nu hebben „de bloode Yren my ten tweedemael lafhertigh begeven / en derhalven begeef ick u „oock. Wijders: „Gy moogd nu de Sleutelen van Dublin wel aen den Prins van Oranje overgeven. En tot den Raed: Hy had „aengewend alles wat hy kon / om sijne Religie in de drie Rijcken Engelland, Schotland, „en Yrland in te voeren; doch te vergeefs.

Haest sigh boven maten seer in 't vlieden.

„Sijn' Armee had in Engelland voor hem „niet willen veghten; hier in Yrland hem „verlaeten: derhalven hy / als geen hoop „meer hebbende / sigh van daer wou wegh „maecken. Yeder van haer moght oock om „een goed heenkoomen sien. Soodaenigh snelde hy op sijne vlught uyt Dublin, dat hy op den eersten dagh 70. Yrsche, dat is ontrent 100. Engelsche Mijlen weghs af-leydde; en al de Bruggen af deed werpen / soo haest hy daer over gepasseert was. 's Naghts tusschen den 19. en 20. gingh hy van Waterfort t'scheep op 't Fregat la Mutine; quam den 20. te Brest aen / en eyndlijk weer te Parijs.

Tweede uyterste gevaer van Koningh William in deese Bataille.

Verscheydene Schrijvers en Brieven berighten ons / dat Koningh William in deese Bataille andermael in 't uyterste gevaer geraeckte; vermits een Canon-Kogel hem een stuck van sijn' eene Laers wegh nam (sonder echter hem te beleedigen) / en een Edelman aghter hem dood geschooten wierd. Had Jacob soo veel moeds gehad als William, veellight sou hy wat meer konnen verright hebben.

Jacobs vertsaegdheyd.

De vrees sat hem soodaenigh in 't hert / dat hy 's daeghs voor de Bataille 's avonds een Post nae Waterfort had afgevaerdighd / om daer een Schip voor hem gereed te houden. De Gouverneur van Dublin had de daer gevangen sittende Protestanten geerne willen doen vermoorden; en de Gemalin van Tyrconel de Stad Dublin by Jacobs vlugt in brand doen steecken hebben: doch hy wou geen toestemmingh daer toe geven.

ENGELLAND.

De gevolgen der Zeege van Koningh William waren, dat hy haest meester van geheel Yrland wierd.

De Gevolgen deeser Zeege van Koningh William waeren / dat Drogheda sigh terstond aen hem overgaf. De Hoofdstad van Yrland, Dublin (daer de Protestanten ellendigh verdruckt waeren geweest / noch arger te verwaghten hadden) ontfingh den Overwinner met de hooghste blijdschap; behalven de Roomsch-Catholijcke. Andere Steeden volgden; en dus wierd William met geringe moeyte (echter veel uytgestaene gevaeren) meester van Yrland, behalven dat eenige Steeden noch bedwongen moesten werden; 't welck niet langh aenliep; de Gereformeerde Religie hier bevrijd voor de beslotene verdelgingh; 't groot dessein van de Roomsch-gesinden, van de geweesene Koningh Jacob, en van Koningh Louis verydeld.

Twee Millioenen Kopergeld van Koningh Jacob doen Munten, en onmatigh hoogh aengedwongen, afgeset; de Rijcksd. op een stuyver.

't Koper geld / 't welck Jacob hier had doen Munten / en d'Inwooners tot een t'eenemael buytenspoorige prijs opdringen (gelijck hier boven gehoord is) / beliep over de 2. Millioenen. Nae sijne vlught / en de groote voortgangh van Koningh William, wierd 't geen voor een halve Kroon was ingevoerd / gesteld op eene stuyver. Een nauwkeurigh Schrijver der Engelsche saecken seght / dat de Rijcksdalers wierden verlaeghd op stuyvers / en d'andere Kopere geld-soorten na advenant.

Tyrconel versameld weer een Heyr, doch kon niets verrighten.

Tyrconel vergaderde wel weer een Leger van 25000. Yren, Fransche, en Engelsche overgekoomene Roomsch-Catholijcke, waer over hy Commandeerde, in den Naem van Koningh Jacob; wiens onechte Soon de Hertogh van Barwick de vervallene saeck sijns Vaders oock noch weer in stand sogt te brengen; doch 't liep haer over al tegen. Eens sloegh de Heer van 's Gravenmoer, Generael Major, den 23. September met veel minder volck 4000. Yren, van welcke 500. op de plaets dood bleven; waer tegens hy niet een eenige doode of gewonde had bekomen. Koningh William de saeck hier te boven gekoomen sijnde / was weer nae Engelland gegaen.

Bloedigh verraed der Roomsch-Catholijke in Yrland, om Dublin in brand te steecken, al de Protestanten te vermoorden, geluckigh ter rechter tijd ontdeckt.

De Roomsch-Catholijcke maeckten wel veel bloedige Aenslaegen; insonderheyd op Dublin, om deese Hoofdstad allerwegen in brand te steecken; al de Protestanten te vermoorden / terwijl deselve beesigh souden sijn / om haere Goederen voor en uyt 't vyer te redden: doch geluckigh wierd dit verraed ontdeckt / even voor dat 't werck tot de daed sou gebraght sijn geworden / door d'opvangingh van eenige Brieven; insonderheyd uyt die van Madame Hoegan aen haeren Man / een Overste in d'Yrsche Armee, van haer uyt Dublin aen hem geschreeben. Sy bekende / dat het haeren Brief was.

De deelgenooten saght gehandeld.

Evenwel wierd haer geen ander leed gedaen / als datse / nevens 300. Roomsch-gesinden binnen Dublin, welcke deel aen dien Aenslagh hadden / uyt deese Stad wierd weghgevoerd tot aen de Rivier Shanon, met verbod / van daer ontrent te koomen; anders soudense als Spions gestraft werden.

Sijne Ma-

Den 16, 26, Januarius 1691. gingh Koning

William

ENGELLAND.

[margin] ...ſteyt ... begeeft ſigh in *Januarius* 1691. ... uyt *Engelland* nae *Holland.*

William 's namiddags te Graveſande t'ſcheep/ om nae Holland over te vaeren. Kreegh den 20. 30. 't Strand by Goeree in 't geſight; hebbende onderwegen quaed we'er en ſtercke wind gehad/ geduerigh tegen; ſoo dat de meeſte op de Vloot alreeds hadden beſlooten/ geraedſaemſt te ſijn /w eer nae Engelland te keeren; 't welck ſijns Maj. niet behaeghde. Een ſwaere Miſt en 't Ys waren ſeer verhinderlijck. Sijne Maj. trad in een Chaloup, om aen Land te geraecken; doch quam midden in 't Ys; want door de dicke Nevel wiſt 't Bootsvolck niet waerſe waren. Agtthien uyren langh bleef Koningh William met de Graef van Portland, de Heer van Ouwerkerck, en een Engelſch Heer/ in deeſe Chaloup, in een ſcharpe koude en ſwaere Miſt. D. van der Poel, Predikant te Goeree, ſigh verbeeldende/ in wat gevaer ſijne Maj. ſigh wel moght bevinden; nam tot ſigh een Kneght/ die een groote Lantaern droegh (want door eenen aen Land gekoomen in de Naght met 't grootſte gevaer had men vernoomen/ dat de Koningh in een Chaloup was)/ en begaf ſigh nae 't Strand: deed oock verſcheydene ſchooten met een Snaphaen/ op dat de Bootsgeſellen moghten toe-roepen nae de plaets/ daerſe konden hooren de ſchooten van daen te komen; gelijck oock geſchiedde; en met 't aenbreecken des daghs quaemenſe ontrent Goeree. D. vander Poel gingh over 't Ys aen 't Strand; nam ſijne Maj. uyt de Chaloup, en bragt hem geluckigh aen Land. Deed doe even 't ſelve d'andere by den Koning ſijnde Heeren. Hy bad ſijne Maj./ met hem in ſijn Huys te willen koomen; doch hy/ te ſeer vermoeyd / gingh in 't eerſte Boeren-Huys op 't Land van Goeree. Deeſe Huysman was genoemd Chriſtiaen. Derhalven de Predikant terſtond allerley verversſchingen beſorgde/ ſoo veel deeſe jaerstijd kon uytleveren; en ſijne Dochter/ Juff. Margaretha van der Poel, had d'eer/ den Koningh te dienen. Eenige der Lords booden haer een hand vol Guinees aen/ doch beyde de Predikant en de jonge Juffer weygerden beleefdlijck; betuygende/ datſe dit niet anders deeden; als uyt een opreghte genegenheyd tot ſijne Majeſteyt: dien hy ook Bootsgeſellen van Goeree toevoeghde/ om hem in d'Oranje Polder te brengen; daer hy geluckig aenquam/ den 31. Januarius N. S., op de middagh; nae dat hy weer op nieuws 7. uyren in de Chaloup had geſeten. Een Boer/ genoemd Jillis, die aen den Dijck van d'Oranje Polder woonde/ en hier een Paerd had ſtaen/ de Chaloup gewaer werdende/ reed door 't Water derwaerts/ ſonder den Koningh in 't eerſt te kennen/ wijl hy 't Hoofd wat diep onder de Mantel hield; maer ſijne Maj. riep hem toe: Hoe vaerje Jillis, kenje my noch wel? De goede Man/ ſeer ontroerd werdende/ borſt eenvoudiglijk los: Wellekom mijn Heer Prins, 'k ſagh niet dat jy 't waert. Sijne Maj. en al de by hem ſijnde Heeren begaven ſigh in ſijn Huysje; en hy wierd na Hondſlaerdijck geſonden/ om daer kennis aen de Heeren te geven van ſijn' aenkoomſt. Men vraeghde ſijne Dochter nae drincken; doch 't was'er niet. Echter ſeydeſe: Sy had noch wel varſche Karnemelck; waer over de Koningh en de by hem ſijnde Heeren begonden te lagchen. Hout wierpſe genoegh op den Haerd; doch ſijne Maj. gingh'er niet by ſitten/ maer in de Stal by de Koeyen wandelen. Haeſt quamen de Caroſſen, welcke ſijne Maj. nae Honſlaerdijck braghten; van waer hy op den Haegh reed. De gedaghte Jillis was den Koningh wel bekend; wijl hy dickmael aen desſelven Huysje was geweeſt/ als hy in d'Oranje Polder op de Haſe-jaght gingh. Hy kreegh een goede vereeringh/ wijl hy ſijne Maj. een getrouwen

[margin] Heeft een ſeer ongemacklijcke reys, door ſwaere tegenwinden, Nevel, en Ys-gangh.

[margin] Voor 't Land gekoomen, moet eerſt 18; daer nae noch 7. uyren in een opene *Chaloup*, in koude en ſwaere miſt ſitten, eer hy kon aenlanden.

[margin] Met eenige ſeer ſonderlinge Gevallen, voor en op de Landingh ſijne Majeſteyt bejegend;

ENGELLAND.

die eyndlijck in den Haegh aenkoomd.

trouwen dienst had gedaen / in hem uyt de Chaloup door 't Water aen 't Land te brengen: oock een swaerlijvigh Engelsch Heer / die niet wel te Paerd kon sitten / op sijne Schouderen had gedragen. Onder 't geluy der Klocken / allerweegen in de Dorpen / en in den Haegh; onder een geweldigh gejuygch der Menschen / quam sijne Maj. in den gemelden Haegh geluckigh aen; geen andere ongelegenheyd van deese rampspoedige reys behouden hebbende / als verkoudheyd en heeschheyd; doch die haest overgingh.

De Baron van Ginckel, nu Graef van Atlone, doet sijne Maj. sonderlingh-groote diensten in Yrland.

't Geen noch in Yrland, nae 't vertreck sijner Majesteyt van daer / tegens de weerspannige Yren te verrighten stond / wierd voorts geluckigh uytgevoerd; waer ontrent de Heer Baron van Ginckel (nu Graef van Atlone), Lieutenant-Generael en Opper-Bevelhebber van sijne Maj Krijghsmaghten in Yrland, op een uytsteeckende wijs sijne Dapperheyd en Beleyd heeft doen blijcken; en selfs d'Engelsche roemden hem op een gantsch ongemeene wijs. Evenwel waeren d'opgestaene noch niet geheel gedempt.

Bisschoppen, die den Eed aen Koningh William weygerden, af en andere in haere plaets gesteld.

Vermits verscheydene Bisschoppen in Engelland weygerden / den Eed aen Koningh William af te leggen / en in haere weygeringh hardneckigh bleven / soo vond sijne Maj. sigh genoodsaeckt / haer van haer' Ampten af / en andere in haere plaets te stellen. 't Aertsbisdom Cantelbergh bequam D. Tillotson, Decanus van S. Pauli Kerck, een geleerd en opreght Man. 't Bisdom Eli (Bisschop Turner had sigh nae Franckrijck begeven) wierd voorsien met D. Patrick. 't Bisdom Chicester met D. Grove. Bath en Wels ('t welck D. Ken had bekleed) kreegh D. Beveridge: Norwich door D. Loyd bediend / D. More. Peterboroug en Glocester bequamen oock andere. D. Scharp, onder de voorige Regeeringh seer vervolghd geweest / wierd nu Aertsbisschop van Jorck.

Verdere veroveringen van de Baron van Ginckel.

Men hield d'Yrsche Armee der Rebellen noch 30000. Mannen sterck te sijn. Om haer aen te moedigen / gaf Koningh Jacob een Declaratie uyt / dat Koningh Louis van Franckrijck haer van alles sou versorgen; geen gebreck laeten lijden aen geld of voorraed. Soo haest hy (Jacob) sou hersteld sijn in sijne Koninghrijcken / sou hy haer groote Privilegien, veele Goederen geven. Franckrijck verbond sigh / geenen Vreede te sullen aengaen / als met haer' insluytingh / &c. Evenwel troch hy hier weynigh vrught van; noch minder d'Yren. De Heer van Ginckel veroverde Baltimore voor Koningh William. Atlone stormenderhand. Galloway en Lymerick volgden. By Agrim sloegh hy 't Yrsche Leger (onaengesien 8000. stercker als d'Engelsche) soodanigh / dat 7000. der selve dood bleven; daer onder meest al haere Generaels; of die van deese niet dood waeren / wierden gevangen genoomen; waer tegens d'Engelsche maer 178. gemeene Soldaten / 2. Colonels, 3. Lieutenant-Colonels, 12. Capitainen, en eenige minder Officieren hadden verlooren; doch ruym 800. gequetste bekoomen. Dit stelde d'Yren in een seer sleghte staet.

Slaet 't Yrsche Leger seer swaer, met geringh verlies aen sijne sijde.

Laeghleggingen der Roomschgesinde en Jacobiten tegens des Koninghs leven.

Korts hier nae was Koningh William in dit Gewest alles te boven gekoomen. In Engelland en Schotland regeerde hy met groote toegenegenheyd des Volcks. Alleenlijck stond sijne Majesteyt in een geduerigh gevaer / door de veelerley laegh-leggingen en aenslaegen der Roomsch-Catholijcken en Jacobiten tegens 't leven soo van hem als van sijne Gemalin. Doch al deselve sijn tot noch toe seer geluckigh ontdeckt geworden.

Vernielingh der Fransche Vloot. 1692.

In May Anno 1692. wierd de maghtige Fransche Vloot ontrent 't half-Eyland Cherbourg in Franckrijck op 't alderellendighste geslaegen / bynae sonder eenigh verlies der

Engel-

ENGELLAND.

Engelsche en Hollanders. Onder de Fransche Geschiedenissen hebben wy wijdloopiger bericht hier van gegeven. Van de Verrightingen tusschen de Fransche en Britannische Maj. in de Spaensch-Nederlandsche Provintien sal onder de Geschiedenissen der Nederlanden gesprooken werden. Hoe Dieppe, S. Malo, Havre de Grace, Granville, Calais, en andere Fransche Steeden gebombardeerd wierden door d'Engelsche en Hollanders, is desgelijcks onder de saecken van Franckrijck aengeweesen.

Bombardeeringh van verscheydene Fransche Steeden. 1694. 1695.

Een seer swaere droefheyd (en gewisselijck in veele Eeuwen geen diergelijcke algemeene Rouwklage) veroorsaeckte in Engelland, Schotland, en de Vereenighde Nederlanden 't onverwaght overlijden van de soo hooghgeaghte en seer geliefde Koningin Maria Stuart, Gemalin van Koningh William. D'uytsteeckende genegenheyd tot deese Doorlughtige Vorstin bleeck, niet alleen in Engelland en de Geunieerde Provintien, maer oock in andere Gewesten, door d'ontelbaere gedruckte Lijck-Oratien, Predicatien, Gedighten, &c. soo langh de Weereld gestaen heeft over geen Vorstlijck of ander Persoon in sulck een geweldige veelheyd gesien; soo dat, indien mense al t'saem by een sou willen drucken, deselve een Werck van verscheydene Folianten souden uytmaecken; immers, die wy hebben souden'er alleen meer als een uytleveren. Dit deed een Fransch Roomsch-Catholijck Poët schimpen, dat de dood van Maria de Pappieren in Holland, alreeds dier genoegh, noch veel dierder sou doen werden. Die haere genegenheyd en droefheyd met de Pen niet uytdruckten, deeden 't door woorden; veele door Traenen.

Overlijden van Koningin *Maria Stuart*, tot onuytspreecklijcke droefheyd van groote en kleyne in geheel *Engelland*, *Vereenighde Nederlanden*, &c. 1694. 1695.

Noyt diergelijcke gesiena blijcken daer van.

't Lijck wierd in haere Majesteyts gewoone Slaepkamer op een Praelbed ten toon geleght. Hoedanigh de selve, hoe 't Lijck, toegesteld; Kroon, Scepter, Rijcks-appel, &c. daer by geschikt; alles op 't uytmuntendste toegericht was, sou ons te langh vallen te verhaelen. Sullen alleen op 't kortste voordragen de Sinnebeelden en Sinspreucken. Boven de Rouwkoets, waer op 't Lijck lagh, wierdse opgevoerd in een geschilderden Hemel. De Religie, door haere Majesteyten hersteld, de Wetten en Privilegien des Volcks (vertoond door de Gereghtigheyd) &c. hielden haer in een Schild; waer op stond met goudene Letteren: GAUDET MELIORE CORONA: S'is voorsien (of verblijd sigh) met een beeter Kroon: welcke haer wierd toegebraght door Engelen. 't Was een Starre-Kroon der Eeuwigheyd, &c. Agter de Rouw-tent lagh aen de Doodkist van haere Majesteyt TRISTITIA PUBLICA, d'algemeene of openbare Droefheyd. Ter reghterhand sat aen 't Marmere Graf een weenende Vrouwsperfoon, verbeeldende Europa; met dit opschrift: LUGENTE EUROPA: Europa rouwklaegende. Ter linckerhand vertoonde sigh de Britannische Monarchie, met loshangend verward hayr, en gescheurde Kleederen. De Sinspreuck was: ORBA BRITANNIA; Britannia Moederloos. Noch sagh men ter lincker sijde een Eenhoorn, 't vergif weghgenoomen, en alles gesuyverd hebbende; met deese Sinspreuck: CORREXIT ET EXALTATA EST: Al 't quaed heeftse weghgedaen, en is verhoogd. Door een ander Sinnebeeld wierd aengeweesen de grootheyd van haere Majesteyts Moed en Beleyd, in 't afweesen des Konings doen blijcken. 't Was een Leeuwin; die, in 't af-sijn van de Leeuw, de loosheyd en booshevd, door Vossen en Wolven verbeeld, te rugg' dreef, en deed verstuyven; met dit byschrift: POTERAT TE ABSENTE TUERI: In uw af-sijn konse ons beschermen. 't Laetste Sinnebeeld vertoonde sig ter regter sijde; daer 't Volck, als in wanhoopige droefheyd, aen de Houthoop stond, met haren Dictator; gereed, om den brand te steecken in de Lijckprael, waer uyt de Koningin verheerlijckt wierd opgevoerd; latende van de Naekoomelingen haer' Asch betreuren; met deese woorden: DEUS IDEM EST, PONITE LUCTUS. Legg' af uw onmatigh treuren: deselve God is'er.

Sonderlinge Sinnebeelden en Sinspreucken, gesteld ontrent 't Koninglijcken Lijck

in de Rouwkamer.

Sy was gebooren den 30. April O. S. Anno 1662. Overleed den 28. December 1694. of den 7. Januarius 1695. N. S. De Begraefnis wierd verrigt den 25. Martius. Terwijlse noch in 's Gravenhaegh de Gemalin van Prins Willem van Oranje was, hadse door haere uytsteeckende deughden, vriendlijckheyd, yver voor de Religie, &c. aller herten en aghtingh, soo van groote als kleyne, t'haerwaerts getrocken. In de Protestantsche Godsdienst wasse soo wel geoeffend, datse de loosste Roomsch-Catholijcke Geestlijcke den mond wist te stoppen. Haer' ervaerenheyd in Regeeringhs-saecken heeft in Engelland gebleecken, ter tijd Koningh William in de Nederlanden tegens de Fransche beesig; 't gedaghte Rijck in 't uyterste gevaer was door verraed van binnen, en aenslagen van overrompelingh van buyten; 't welckse alles te boven quam door meer kloeckmoedigheyd en beleyd, als eenigh Vorst sou hebben konnen toonen. Haere Godvrughtigheyd had geen weergade by hooge Hoofden; weynigh haers gelijcke by gemeene Lieden; sonderlingh seer geset sijnde op de Pligten eens Christens tegens God, tegens andere Menschen, tegens d'arme; verloochend aen haer selven; dood ontrent begeerte van eygen glorie; geneegen om yeder bevoorderlijck te sijn. Haer' uyren verdeeldese wijslijck. Eenige waeren den Godsdienst; de Gebeeden; 't leesen van Gods woord en Theologische; andere, 't doorblaederen van andere goede Boecken toegeëygend; insonderheyd der Geschiedschrijvers. By deese gewagmaeckingh valt my yets in 't geen geheugenis waerdigh is. In haere tegenwoordigheyd wierden eenige Historie-schrijvers berispt, als te scharp geschreeven, en de gebreecken veeler Vorsten te smaedlijck ten toon gesteld hebbende. Maer hier op lietse hooren: Indien deese Vorsten waerlijck soodanigh sijn geweest, als de Schrijvers haer hebben afgebeeld, soo hebbense wel verdiend sulckerwijs gehandeld te werden;

Is geweest een Vorstin, de Kroon aller Vorstinnen.

Op een uytsteeckende wijs

begaeft met alle *Christelijcke*

ENGELLAND.

werden; en die in haere voetstappen treeden, hebben 't selve te verwaghten; wijl doch de waerheyd eyndlijck eens geseght werd; en, wanneerse langh gesmoord is geweest, dan met een dies te meer scharpe stijl. 't Is een saghte straf, aen de weereld voorgedragen te werden met sijn' eygene verwen; en veel minder, als andere van haer geleeden hebben. Alle Vorsten behoorden soodanige Historien te leesen, om daer uyt te sien, wat eens van haer sal geseght werden, als met haer leven oock de vrees voor haere magt en gramschap gevallen sal sijn.

en Vorstlijcke Deughden.

Van welcke hier

Wat een groot Boeck sou 't moeten werden / indien wy wilden by een brengen de beschrijvingh haers levens / deughden / en daedlijcke voorbeelden van yeder deughd / soo Christlijcke als Vorstlijcke; Beesigheden; Spreucken / &c. / meest alle van sonderlinge aenmercklijckheyd? Gelijck men de gantsche Weereld op een kleyn blad pappier vertoond / soo heeft oock D. Wake 't kort begryp van de voortreflijckheyd deeser Vorstin in deese weynige regelen voorgesteld: Indien een Koningin / soo deughdsaem / dat alleen haer Voorbeeld genoeghsaem was ter bekeeringh van een Libertyn, ter herbormingh eener boose Eeuw: soo beleefd en gespraecksaem / datse verstreckte een verwonderingh en vermaeck van al die haer kenden: soo een Liefhebster van haer Vaderland en desselven Belangens / datse gewilligh was / tot behoudenis van 't selve te waegen 't geen by haer / na haer Gewisse / in de hoogste waerde stond / te weten / goede naem en agtingh in de weereld: soo standvastig van Gemoed / datse noyt / selfs niet in de dood / vreesagtigheyd heeft laeten blijcken: soo geluckigh in 't uytvoeren van saecken / datse d'ervaerenste noch meer verbaesdheyd als voldoeningh veroorsaeckte: indien / hersegg' ick / van soo een Koningin / als deese / beroofd te werden / in een tijd / als onse verwaghtingen van haer op 't hooghste waeren / een onuytdrucklijck verlies is / soo is waerlijck ons verlies soodaenigh; en de grootheyd daer van soo verr' boven ons vermoogen / om 't te verklaren / dat wy 't noch niet eens reght konnen waerdeeren.

maer alleen yet weynighs

werd aengeroerd.

Was op een sonderlinge wijs

't Waeren de Kinderpockjens / die haer van den Throon in 't Graf stortteden. Al voor langh hadse haer tot de dood bereyd. Doese d'onpaslijckheyd begon te gevoelen / seydese: Schoonse niet bad om de dood, soo konse echter niet daer tegen wenschen of bidden. Alles stelde se aen God, en was gerust in de beschickingh sijner voorsienigheyd. Indiense 't sterven niet wenschte, sy vreesde 't oock niet. Korts voor haer eynd hoorde men van haer: Sy gevoelde in haer gemoed de blijdschap eener goede Conscientie; de kraght der Godsdienst, welckese beleed; en haer sulcker wijs ondersteunde, dat de laetste doodnood haer niet tot waggelen sou konnen brengen. Meer seggen wy hier niet; maer besluyten met een voornaem Engelsch Godsgeleerde / datse levende en stervende heeft getoond te sijn een waeragtigh Christen by uytsteeckendheyd; en met 't Getuygenis des Aertsbisschops van Cantelbergh, die haer in hare sieckte by was: Hy wenschte, als 't God geliefde hem te roepen, dat hy dan soo wel bereyd moght sijn. Op haer overlijden hadse bereyckt den Ouderdom van 32. Jaeren en 8. Maenden.

ten vollen bereyd en gewilligh, tot sterven.

Sleghten staet in *Engelland*, wegens de meenighte van valsche en besnoeyde Munt.

't Was in Engelland ter deeser tijd sleght gesteld / wegens de meenighte van valssche / en de geweldige besnoeying der goede Munt; soo dat 'er weynigh goed of wightigh geld in dit Rijck meer was: waerom dan de goudene Guinees tot een onmatig-hooge prijs opsteygerden. Eenige meenden / dat de Fransche ontrent deese Munt-vervalschingh en besnoeyingh heymlijck de hand in 't spel hadden; menschen daer toe opmaeckten door 't geheele Rijck / om een groote verwarringh in den Koophandel en schaersheyd van gangbaer geld te veroorsaecken. 't Parlament beloofde wel aen sijne Majesteyt groote onderstandsgelden tot den Oorlogh tegens Franckrijck; doch d'opbrengingh quam langsaem by. Dit belemmerde Koning William, oock de Krijghssaecken / niet weynigh; en de last van geldschietingh quam dies te swaerder op de Vereenighde Nederlanden aen.

't *Parlament* beloofd den Koningh wel groote Onderstands-gelden; doch d'opbrenging quam langhsaem by.

1695.

1696.

Grouwlijk *dessein* eeniger t'saemgeswoorne, om Koningh *William* te vermoorden.

Koningh Jacob had / met hulp van Franckrijck, een nieuwen aenslagh voor / om sigh meester van Engelland te maecken; maer daer gingh een moorddaedigh verraed by. Eenige t'saemgesworne souden oppassen / om Koningh William, als hy nae Richemont reed / of anders op de Jaght / om 't leven te brengen. De Fransche Vloot sou te Calais wagten op d'uytvoeringh van dit dessein. De gewesene Koning Jacob was daer gereed / met 14. of 15000. Mannen / om in Engelland over te scheepen / als daer alles / wegens Koningh Williams dood / in verwarringh sou sijn; en dus met kleyne moeyte / door den toeval der Roomsch-Catholijcke Engelsche, hier weer meester werden. De Fransche hielden deese veroveringh van Engelland soo seecker / datse / volgens haere gewoone voorbaerigheyd / dit in Italien alreeds hadden verbreyd voor een saeck die al verrigt was. Te Romen roemdense / dat het de Geallieerde (de Keyser Spaenje, Engelland, Savoyen, de Vereenighde Provintien) haest sou berouwen / de Vreedens-Conditien niet aengenomen / ter reghter tijd niet toegetast te hebben; wijl'er haest wat sou voorvallen / 't welck de Roomsche Stoel / de Catholijcke Kerck / en de Koningh van Franckrijck een onbedencklijck-groot voordeel; sijne vyanden de hooghste ramp sou toebrengen. Selfs Duc d'Orleans, Schoonvader des Hertoghs van Savoyen, sond een Expressen aen hem / voordraegende den aenslagh van Koningh Jacob en Louis op Engelland (men segt evenwel / sonder yets te reppen van de vermoordingh sijner Britannische Majesteyt); en dat men alles soo seecker had genoomen / dat Koningh Jacob binnen weynige dagen op den Engelschen Throon sigh hersteld sou vinden. Derhalven moest hy (de gemelde Hertogh Victor Amadeus) geen tijd verliesen / om tot een afsonderlijck Accoord met Franckrijck te treeden; indien hy sigh wou ontrecken de

Dan sou Koningh *Jacob* (die alreeds met 14. of 15000. Mannen *Fransch* volck te *Calais* gereed stond) in deese verwarringh in *Engelland* overgevaeren en meester geworden sijn.

De *Fransche* roemen in *Italien* hier van, als van een alreeds gedaen werck.

1696.

Hoe *Duc d'Orleans* den Hertogh van *Savoyen* deese saek, als seecker genoegh, voorstelde.

gewisse

ENGEL-LAND.

gewisse ruïne, welcke de Geallieerde sou treffen. Eenige meenen/ dat deese vreeg den Savoyaerd hier toe aengespoord sou hebben. Doch vermits dit verraed haest ontdeckt/ en dien aenslagh verydeld wierd/ soo kon dit de reghte reden sijner Vreedemaeckingh met Franckrijck niet sijn. De dagh tot deese Moord was aengesteld op den 15./ of soo dan de gelegenheyd sigh niet opdeed/ op den 22. Februarius Anno 1696. De Vloeckverwanten souden / 60. in getal / sigh leggen in een Aghterlaegh/ op een placts/ daer sijne Maj. moest passeeren, wanneer hy/ volgens sijne gewoonte nae Richemont reed; of anders op de Jagt; dan hem aenvallen/ en ponjaerderen. De Caros van Koningh William stond al gereed/ om daer in uyt te rijden; en de Conspirateurs, om haer dessein uyt te voeren: echter ging sijne Maj. niet voort/ maer/ gewaerschouwd sijnde/ deed eenige der tsaemgesworne by 't hoofd vatten; doch de Hertogh van Barwick, natuerlijcke Soon van Koningh Jacob, en 't hoofd deeser t'samensweeringh/ ontquam 't: echter eener sijner Domestiquen kreegh men in handen/ die last had/ nae d'uytvoeringh van den Aenslagh/ aen de kant van Douvres Vyer te maken/ om Koningh Jacob en Mareschal de Bouflers daer door 't teecken geven/ dat het nu tijd was/ om te Landen. Eenige der Complicen, in een schielijcke verbaesdheyd geraeckt/ door vreeg/ dat haer voorneemen openbaer was geworden/ maeckten 't/ sonder dat d'een van d'ander yets wist/ heymlijck bekend/ om hier door haer selven te redden. Onder de t'saemgesworne waren twee Priesters, van de Dominicaner Orde; drie van des Konings Guarde, hier toe omgekoght; eenen Mr. Porter, en veel andere. Negen der selve wierden voor den uytgangh van dit jaer met de dood gestraft; te weeten: Robert Charnock; Eduard King; Thomas Keyes; Ridder John Freund; Ridder William Parkins; Major Lowick; Brigadier Roockwood;.. Kramburn, en Ridder John Fenwick. Doe nu 't Verraed ontdeckt was/ ontkendde de geweesene Koningh Jacob in een openbaer schrift/ niet de voorgenoomene invasie, maer deel aen 't Complot der vermoording te hebben; wijl dit binnens en buytens Lands een lelijcke klanck gaf: onaengesien eenige der gevangene Conspirateurs het tegendeel verklaerden; en betuyghden/ dat Jacob haer hier toe met eygener hand Commissie had gegeven. Die geëxecuteert wierden verschoonden hem echter hier van; men geloofd/ door bestel van Chernock, gehouden voor een Priester, en eenen der geene die met de dood wierden gestraft: die eerst had ontkend/ aen de voorgenomene Moord schuldigh te sijn; doch doe hy sterven moest/ deselve in een schrift van sijn hand beleed. Immers/ te Romen waeren de Fransche seer ontroerd/ als haer bekend wierd 't misluckten van een saeck/ die se soo seecker gehouden/ en als alreeds volvoerd uytgegeven hadden.

Geluckige ontdeckingh van dit moorddadigh verraed; door eenige der Vloeckverwanten selfs; welcke betuyghden, dat de geweesene Koningh daer toe *Commissie* had gegeven met sijn eygen hand: 't welck hy echter in een openbaer schrift ontkende.

De Bisschop van Soissons, so haest hem den Aenslagh der Landing van de geweesene Koningh Jacob bekend was gemaeckt/ gaf terstond een Mandament uyt; vermanende alle Abten en Prælaten, datse God ernstigh souden bidden, ten eynde den Usurpateur eenmael uyt sijnen Throon gestoten mogt werden: Hier toe warense verplight, met Moses de handen nae den Hemel op te heffen, terwijl Gods volck sou strijden, op datse d'Overwinningh moghten bekomen. Dit was even dien Bisschop/ die ontrent deese tijd aen den gedagten geweesenen Koning Jacob deed de Harangue, als uyt een Propheetische Geest/ en met sulcke hooghst-pluymstrijckende uytdruckingen/ welcke wy hebben voorgesteld onder de Fransche Geschiedenissen.

Vermaningh des Bisschops van *Soissons* aen alle *Abten, Prælaten*, &c., ter tijd de Landingh van Koningh *Jacob* besloten was.

In Switserland hadden de Roomsch-Catholijck oock al kennis van deesen snooden Aenslagh. Den 7.17. Martius predickte een Monick, van d'Orden der Benedictijnen, te S. Gallen, en vermaende sijne Toehoorers/ vlijtigh te bidden, voor 't goed succes van een groote op handen sijnde saeck. Want, daer was een Koeck in de Pan, die, indiense wel gebacken wierd, de gantsche Catholijke Weereld sou smaecken. Maer wel haest kreegh hy bericht / dat de voorgenoome vermoordingh des persoons van Koningh William ontdekt; alles daer door verydeld was; en seyde derhalven in sijne volgende Predikatie: De Duyvel had 't vyer al te sterck onder de Pan gestoockt; waer door de Koeck, daer hy laetst van had gesproocken, t'eenemael verbrand was geworden. Den 5. Martius N.S. was d'aengestelde dagh tot de volvoeringh des moorddadigen desseins: alreeds soo strags daer na had deese Monick in Switserland kennis daer van/ en maeckte opentlijck daer van gewagh in sijne Predikatie; waer uyt genoeghsaem blijckt/ hoe seecker men in Franckrijck 't gelucken deeses Aenslaghs hield.

Predikatie eens Monicks te *S. Gallen* in *Switserland* van deese Moord, ontrent de tijd datse sou verright werden.

Veelerley andere Moorddadige Aenslagen tegens 't leven van Koningh William sijn voor en nae deese tijd aengeleght; doch altijd door een sonderlinge bestieringh des Almagtigen geluckigh/ somtijds seer wonderlijk ontdeckt geworden; en dus altijd uytgevallen tot een eeuwige schande van de smeeders der selve by alle eerlijcke Menschen. 't Geen nu Engelland verder raeckt/ is ten deelen in de Fransche Geschiedenissen alreeds aengeweesen/ en sal hier nae insonderheyd onder de Nederlandsche verder werden aengemerckt.

Dickmael sijn sulcke Moord-Aenslagen ter hand genomen; altijd ontdeckt geworden.

Eer wy Groot-Britannien verlaten/ om tot andere Koningrijcken over te gaen/ moeten wy den Leeser noch mee deelen de Reeckeningh/ aengaende d'opneemingh van 't getal der Conformisten (of Bisschoplijcke Gereformeerde), der Nonconformisten, en der Roomsch-Catholijcke in Engelland uytgegeven ontrent 't jaer 1694.

Reeckeningh, hoe veel *Conformisten, Nonconformisten* en *Roomschgesinden* in *Engelland*

In 't Aertsbisdom CANTELBERGH.	
Conformisten - - -	3477245
Nonconformisten - - -	186076
Roomschgesinden - - -	23858
In 't Aertsbisdom JORCK.	
Conformisten - - -	350892
Nonconformisten - - -	15535
Roomschgesinden - - -	11978
Somma in 't geheel -	4065504

DEENE-MARCK.

Conformiſten	- -	3828177
Nonconformiſten	- -	201611
Roomſch-Catholijcken	- -	35836
		4065584

Souden geweeſt ſijn ontrent 't jaer 1694.

Soo dat / nae deese Stellingh / of Tellingh / onder yeder (ontrent) 114. maer een Roomſch-geſinde ſou ſijn.

Koningen en Geſchiedeniſſen van Deenemarcken.

In Deenemarcken regeerd noch CHRISTIAEN de V., geboren den 15. April Anno 1646., Koningh geworden den 9. Februarius 1670. De voorvallen onder ſijne Heerſchappy-voeringh hebben wy in 't voorgaende Boeck gebraght tot op 't jaer 1688.: ontrent welcke tijd de genegenheyd van 't Deenſche Hof tot den Koningh van Franckrijk byr ſeer was gevallen / en van de Koninglijcke Maj. een Beſluyt genoomen (Anno 1689.) aen Keur-Brandenburgh, uyt kraght des Verbonds tuſſchen deese twee Vorſten / over te ſenden 't geaccordeerde ſecours.

De genegenheyd tot Franckrijck valt hier ſeer. 1689.

Ellendigh ongeluck te Coppenhagen voorgevallen; by 't ſpeelen eener Comedie; 1689.

Ondertuſſchen viel in de Stad Coppenhagen een ellendigh ongeluck voor. Om op ſijne Maj. geboortedagh een Comedie van Oorlogh en Vreede te vertoonen (den 15. April), wierd dight aen 't Koninghlijck Slot Amalienburgh een houten Huys met een treflijck Toneel gebouwd. De Sitplaetſen der Aenſchouwers waeren rondom cierlijck bevlogten met tacken van Geneverboomen. Van binnen was 't Gebouw allerweegen behangen met Lampen en pappiere Lantaernen. De Vertooningen geſchiedden met een ſonderlingh vergenoegen ſijner Maj. / en 't geheele Koninghlijck Huys. Doch vermits / wegens de kleynheyd der Plaets / een groot deel voornaeme perſoonen dit vermaeck niet hadden konnen genieten / ſoo wierd goed gevonden / op den 19. dito 't Opera noch eens te vertoonen voor al de groote Heeren / Dames, en voornaemſte der Stad. Mercurius quam in een Wolck op 't Toneel vliegen / en maeckte den aenvangh van 't Spel met deese woorden: Donder, Blixem, Hagel. Op even deſelve tijd ontſtond / door 't af-vallen eener brandende Lamp op 't alreeds dor-geworden Genever-hout / een ſnelle woedende brand;

Onder welcks aenvangh het hier toe opgereghtte houten Huys in brand geraeckte gantſch plotſlijck;

welcke als in een oogenblick niet alleen 't Toneel in volle vlammen ſtelde / maer oock 't geheele houtene Gebouw / en te gelijck 't ſeer praghtigh Slot Amalienburgh, met al de daer in ſijnde koſtlijcke Mobilien en treflijcke Cieraden / in minder dan 't vierdedeel eener uyr tot aſch verteerde. Wijl nu de Paſſagie om uyt dit houten Huys te komen ſeer nauw / de drangh geweldigh groot was / en daer door d'uytgangh dies te meer geſtopt wierd / ſoo ſijn 't meeſte deel der Aenſchouwers ellendigh om 't leven gekomen / ſoo door de grouwlijcke vlammen / als door de hitte / damp en roock. Over de 160. perſoonen waeren eensdeels gantſch tot ſtof verbrand / andersdeels meer dan half gebraeden. De kerne der voornaemſte Lieden in Coppenhagen, Officieren, Raden / Geleerden / Mevrouwen / en Juffrouwen deeſer Stad trof dit jammerlijck Onheyl. Weynigh hooge Familien waeren 'er / welcke niet twee of meer der hare dus hadden verlooren. De dooden / naederhand opgeſogt / waren aen de haere onkenbaer geworden. 't Was noch een groot geluck / dat noch de Koningh / noch de Koningin / noch de Koninghlijcke Princen en Princeſſen ſigh doemaels bevonden in deese Comedie, veranderd in een Tragedie, en eene der ellendighſte Tragedien. Ongelooflijck-groot was de ſchaede aen en in 't Slot Amalienburgh.

met een ellendige vernieling van de voornaemſte der Stad; en gantſche, afbranding van 't heerlijck Slot Amalienburgh, met eenige ſonderlingheden hier ontrent.

Ellendigſt jammer aen d'omgekomene.

Doch deſelve wierd ſijne Maj. verſuyckerd door een aenſienlijck Teſtament. Eenen ſijner gebooren Onderdanen had ſigh geweldigh verrijckt door Kaperyen in d'Ooſt- en West-Indiſche Zeeën: eyndlijck ſigh tot ruſt begeven. Doe hy nu door de dood van ſijne

Een Deenſch Onderdaen maeckt ſijne Maj. by Teſtament meer

Plonder-

SWEEDEN.

dan een Millioen.

Plonder-goederen moest scheyden/ maeckte hy alles aen den Koningh/ bedragende meer als een Millioen.

Deenemarcken houdt sich buyten den Oorlogh.

Vermits de Kroon Deenemarcken sigh hield buyten den Oorlogh tusschen Franckrijk en de Geallieerde, soo hebben wy voor dit-mael weynigh van dit Rijck te schrijven/ 't welck van gewight mogt sijn.

Sweedsche Koningen en Geschiedenissen.

In Sweeden regeerde noch CAREL d'XI., tot op 't jaer 1697. Sijne Geschiedenissen hebben wy in 't voorgaende VI. Boeck gebraght tot op 't jaer 1688. Sederd dien tijd tot op sijn overlijden is weynigh van gewight voorgevallen/ behalben dat syne Majesteyt/ als Mediateur, sigh bemoeyde/ om een Vreede uyt te wercken tusschen Vranckrijck aen d'eene; de Keyser/ Spaenje, Engelland, Vereenighde Nederlanden &c., aen d'andere sijde; als hier toe verkooren van al de strijdende Parthyen. Sijnen Ambassadeur tot dit groote en seer moeylijck werck was de Heer Baron van Lilienroot; die sigh oock seer roemlijck hier ontrent gequeeten/ en de saeck ten eynde gebraght heeft.

Koningh Carel d'XI. Mediateur tusschen de strijdende Parthyen.

Dood sijner Gemalin Ulrica Eleonora. 1693.

Den 26. Julius O. S. Anno 1693. overleed sijne Majesteyts Gemalin/ Koningin Ulrica Eleonora, Dochter van Frederick de III., Koningh van Deenemarcken. Was gebooren den 11. September Anno 1656.; getrouwd den 6. 16. May 1680.: Van een seer sonderlinge kennis/ betreffende saecken van Religie, Politie, en 't Zeedelijcke.

Van sijne Majesteyt selfs;

Eer noch de Vreede ten vollen geslooten was door sijne Maj. bemiddelingh/ wierd hy desgelijcks door de dood wegh-geruckt den 15. April N. S./ sijnde Paesch-maendagh. Ontrent aght dagen te vooren was hy aengevallen geworden van een Colijck; 't welck hem seer had afgemat. Maer noch yet anders was hem doodlijcker. 't Was nu 9. jaeren geleeden/ dat hy een swaere val van sijn Paerd gedaen/ en sigh bijy verseerd had. Hy wierd wel geneesen; doch niet ten vollen/ gelijck nu bleeck; vermits sigh ter deeser tijd een Etter-Geswel openbaerde/ 't welck doorbrack/ en te gelijck sijns levensdraed afsneed. Geduerende deese sijn onpaslijckheyd had hy sigh weynig in 't bed gehouden. Noch geen uyr voor sijn overlijden onderteeckende hy met eygener hand verscheydene Schriften. Was gebooren den 24. November Anno 1655.; de Soon van Carel Gustaef uyt 't Huys Zweybrucken, die/ nae dat Koningin Christina de Regeeringh had afgeleght/ aen de Kroon quam Anno 1654.; sijnde de Soon van Johan Casimir, Paltzgraef aen den Rhijn, by Catharina van Sweeden, Dochter van Koningh Carel de IX., en Suster van Koningh Gustaef Adolph, de Vader van Christina; in welcker plaets hy/ (Carel Gustaef, of de X.) volghde. Sijne Gemalin was Hedwigh Eleonora, Dochter van Hertogh Frederick van Holstein-Gottorf, Moeder van Carel d'XI.: die/ geduerende sijne minderjaerigheyd/ en nae sijns Vaders dood/ door sijne natuerlijcke drift/ en de toegevenheyd sijner Moeder (veellight oock door 't heymlijck beleyd der voornaemste Staets-dienaers)/ voornaementlijck wierd opgevoed/ om eens een Oorloghs-Man/ meer dan ervaeren in Taelen en Wetenschappen/ te werden. Geen andere Spraeck verstond hy/ als Sweedsche en Hooghduytsche. In de Fransche had men hem wel eenighsins onderweesen; doch naederhand kreegh hy sulck een grooten af-keer van deselve/ dat hy noch wou weeten/ soo veel kennis daer van te hebben als hy had; noch van sigh kon verkrijgen/ hem daer van te bedienen/ voor soo veel hy'er van verstond.

waer door veroorsaeckt. 1697.

Sijne geboorte-tijd.

Opvoedingh, meest om een Oorlogs-Man te werden.

Sijn af-keer van de Fransche Spraeck.

Ligchaems-gestalte.

Hy was van een middelmatige lenghte; wel-geset van ligchaem/ met bruyn hayr. Doe hy/ geduerende den Oorlogh met Deenemarcken, eens te Paerd op 't Ys reed/ brack 't selve onder hem in stucken; en hy viel in 't Water. Beswaerlijck kon men hem weer daer uyt haelen; en hy kreegh een koorts/ die bijy gevaerlijck was; echter wierd hy weer hersteld. Door een val van sijn Paerd brack hy Anno 1688. sijn been. Soo qualijck handelden de Wondheelers deese verseeringh/ dat hy doemaels ter nauwer nood de dood noch ontworstelde; naederhand altijd een kreupele gangh behield/ en eyndlijck nae 9. jaren (gelijck hier boven gehoord is) 't quaed weer open brack/ en hem sijn eynd deed bekomen. Eens geraeckte op de Jaght sijnen Waghtmeester in gevaer/ van door een Beer om 't leven gebragt te sullen werden. Met sulck een ernst bemoeyde sijne Maj. sigh/ om hem te redden/ dat daer over een Ader los borst/ soo dat men meende/ hy sou dood gebloed hebben. Naederhand bleef hy deese ongelegenheyd onderworpen op de minste harde beweeging.

Twee uytgestane gevaeren.

Ander gevaer, 't welck hem een byblijvend onheyl van Bloeden veroorsaeckte.

Sijne Godsdienstigheyd, kuysheyd, &c.

Hy werd geroemd/ dat hy in Godsdienstigheyd andere ten voorbeeld verstreckte. Dat hy ongemeen kuysch was; soo dat noyt vermoeden van ontugt met andere Vrouws-persoonen op hem is gevallen. Buyten d'Oorlogs-onkosten heeft hy geen geld verquist aen Overdaedigheden/ Spel/ Comedien, Geschencken aen Gunstelingen/ &c. Schielijck wierd hy toornigh/ en in sijne gramschap was hy al bijy onstuymigh; doch de buy gingh haest over/ en dan was hy weer gerechtlijck genoegh.

Sijne Gemalin Ulrica Eleonora.

Wy hebben alreeds geseght/ dat sijne Gemalin was Ulrica Eleonora, Dochter van Frederick de III., Koningh van Deenemarcken. Hy was haer getrouw in 't Houwlijcks-verbond; echter scheen 't respect voor sijne Moeder grooter te sijn als sijne Liefde tot haer. Weynigh deel gaf hy haer in sijne geheymen en de Staetsfaecken; ook niet veel in gemeensaeme aenspraecken en redenvoeringen; maer dit alles was voor sijne Moeder; by welcke hy gemeenlijck at in haere kamer.

een voortreflijcke.

seer deughdsaeme, verstandige.

De gedaghte sijne Gemalin had reght-Vorstlijcke Hoedanigheden. Uytsteeckend wasse in Godvrughtigheyd/ en alle deughden: verstandigh/ wijs; vriendlijck; seer mildaedigh tegens de behoeftige; weldaedigh tegens alle. Hier door hadse gewonnen de herten van deese gantsche Natie, welcke anders een natuerlijcke af-keer van de

Deenen

SWEEDEN.

Deenen heeft. Seer vlytigh was ſe in 't leeſen van goede Boecken; ten vollen ervaeren in de Franſche Tael / maer wat ſwaermoedigh van aert. Leefde ſeer afgeſonderd; en quam ſelden uyt haer Vertreck. Hy heeft by haer gewonnen ſeven Kinderen; vijf Princen / en twee Princeſſen; doch van de Soonen / Carel, Guſtaef, Ulrick, Frederick, en Carel Guſtaef, geboren Anno 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. ſijn'er vier geſtorven / geene derſelve den ouderdom van twee jaren bereyckt hebbende; en alleen Carel de XII., nu regeerende Koningh / is overgebleven. De twee Princeſſen ſijn / Hedwig Sophia, d'eerſtgeboorne / en dus d'oudſte van al de ſeven Kinderen; ter weereld gekoomen den 26. Junius Anno 1681.; en Ulrica Eleonora, den 23. Januarius Anno 1688.; de laetſtgeboorne.

En gantſch ingetrockene Vorſtin.

Kinderen by deſelve gewonnen.

Terwijl 't Koninghlijck Lijck noch boven d'aerde ſtond / is den 5. 15. May 't Koninghlijck Slot te Stockholm, de drie Kroonen; de nieuwgebouwde Kerck / de Scheeps-Timmerwerf / de Lijnbaen / &c. / door een ongeluckigh-ontſtaene brand t'eenemael verteerd geworden. Ter nauwer nood wierd 't gemelde Koninghlijck Lijck noch uyt deeſe vyer-verwoeſtingh gereddet.

't Koninglijck Slot te Stockholm brand af, terwijl 't Koninglijck Lijck noch boven d'aerde ſtond.

Nae 't overlijden van CAREL d'XI. is in desſelven plaets op den Throon getreeden ſijn eenigen noch levenden Soon

CAREL de XII.,

gaende in't 15. jaer ſijns Ouderdoms. Wegens ſijne minderjaerigheyd had ſijnen Vader hem voor ſijn overlijden tot de Regeering toegevoeghd / behalven ſijne Vrouw Grootmoeder Hedwigh Eleonora, de vijf Rijcks-Raden en Graven Oxenſtiern, Guldenſtiern, Guldenſtolp, Wilde, en Wallerſted. Wegens d'afbrandingh van 't gedagte Slot moeſten ſijne Grootmoeder en hy een ander Logis ſoecken / om in te woonen / tot dat 't Slot weer herbouwd ſou ſijn. Hy ontfingh de Kroonimgh den 14. December desſelven jaers 1697.; en onder hem heeft de Rijswijckſche Vreedehandel ſijn eynde bekoomen.

Carel de XII.

Rijcks-Raden, hem in de Regeering toegevoeghd.

In Polen regeerde noch als Koningh JOHANNES de III. Sobiesky, tot op den 7. 17. Junius Anno 1696.; wanneer hy te Villa Nova overleed. 't Geen onder ſijne Regeeringh in 't Poolſche Rijck is voorgevallen / hebben wy in 't voorgaende Boeck gebraght tot op 't jaer 1688. Anno 1689. belegerden de Polacken wel de Stad en Veſtingh Caminieck (of Kamienjeck) Podolsky, de voornaemſte in Opper-Podolien, onderſcheyden van Kamieniecz in Mazovien, en Kamieniecz in Poleſien; gebruyckten groot geweld voor deeſe Plaets / en braghten een fellen ſtorm aen; doch wierden van de Turcken afgeweeſen; en in een uytval ſulcker wijs afgeſneeden / datſe een groot deel Volck / eenige Stucken Canon, veel voorraed van Buskruyd / Granaden, &c. / verlooren: derhalven ſy oock deeſe belegeringh verlieten; te meer / wijl een ſterck Turckſch Ontſet naerderde.

Poolſche Koningen en Geſchiedeniſſen.

Johannes de III. Sobiesky.

Caminieck van de Polen belegerd.

Moeten met verlies opkramen. 1689.

In 't volgende jaer deed 't Guarniſoen binnen Caminieck groote ſchaede aen de Poolſche Onderdaenen. 't Selve deeden de Tattaren door haere barbaerſche Invallen; brandende / ter neerhouwende / en ter Slaverny weghvoerende een groote meenighte van Menſchen. De Polacken trocken met 20. Standaerden haer te gemoet; doch wierden meeſt al t'ſamen dood geſlagen; en niets verder is tegens de vyanden verrigt.

Invallen der Tattaren in Polen. 1690.

POLEN.

Men maeckte in Polen wel een groote ſchijn / van yet gewightigs tegens de Turcken te ſullen verrigten; doch weynig quam'er van / 't welck van eenige aenmerckingh had moogen ſijn. Men gaf groote hoop / van Caminieck weer te ſullen aentaſten; doch 't gingh niet verder als tot een ſimpele Blocquade. Dit verweckte in veele een ſterck vermoeden / dat 't Goud van Franckrijck hier 't Yſer in de ſcheede kon doen blijven: gelyck dan oock de Franſche Ambaſſadeur in Polen ſeer ſterck arbeydde / om deeſe Kroon tot een afſonderlijcke Vreede met den Turckſchen Sultan te beweegen. Eenige der Groote had hy alreeds overgehaeld: andere ſtonden 't met alle kraght tegen. Ondertuſſchen wierd niets van beduyd tegens d'Erf-vyanden de Turcken verrigt.

Tegens de Turcken wierd weynigh verrigt, en men meende, dat 't Franſch Goud hier 't Yſer in de ſcheede deed blijven.

1692. 1694.

De Koninghlijcke Maj. van Polen, Johannes de III. Sobiesky, was nu een lange tijd onpaſlijck geweeſt. Seecker ſlagh van Waterſught wierd d'oorſack toegeſchreeven. Andere arghwaenden / dat men hem yets had ingegeven / 't welck hy niet kon verdouwen. D'Abt van Oliva, Michael Anthoni Hack, wierd van vergiftigingh beſchuldighd doch met opene Brieven van Koningh Johannes onſchuldigh verklaerd. Ondertuſſchen meenden andere / daer waeren 'er meer als de gemelde Abt, die de Konſt wiſten / om yemand uyt de weereld te helpen. Wy laeten dit in de duyſternis. Immers / 't was niet de Waterſught / maer een Apoplexie, of daer voor gehouden (welcke oock wel uyt de Waterſught kan ontſtaen) / die hem / den 17. Junius tegens den avond hem overvallende / ten 9. uyren al tot een Lyck had gemaeckt.

Langhduerige onpaſlijckheyd van Koningh Johannes.

Schielijke dood; en vermoeden van vergiftigingh. 1696.

Synen Vader was geweeſt Jacob Sobiesky, Caſtellein van Cracouw, en Ambaſſadeur der Kroon. Sijne Moeder de Dochter des Groot-Cancelliers, en Kroons-Groot-Veldheers Staniſlai Solkiewsky. Johannes was gebooren Anno 1624.: Rijcks-Opper-Maerſchalck geworden in Auguſtus Anno 1665. Kroons-Groot-Veldheer Anno 1667. Koningh verkooren den 19. May Anno 1674. Gekroond door den Biſchop van Cracauw den 2. Februarius 1676.; als Koningh Michael Coribut Wisniewiczy den 10. November Anno 1673. was overleeden. De Koningh van Franckrijck begiftighde hem met de Ridder-Orden van den H. Geeſt. Van een grooter dappermoedigheyd als hoogen Adel was hy. Geleerd; van een gauw verſtand / en ſonderlinge welſpreeckendheyd. Men beſchuldighd hem / van by ſeer geld-begeerig te ſijn geweeſt; gelijck hy dan oock een groote ſchat heeft naegelaten.

Sijn' Ouders.

Geboortetijd, en Ampten voor ſijn verheffingh tot de Kroon.

Was geleerd; van een groot verſtand, en welſpreekend.

Sijne Gemalin was Maria Caſimira Luiſa de la Grange, Dochter van Antoine de la Grange,

Sijne Gemalin, een

POLEN.

Grange, Marquis d'Arquien, Heer van Beaumont en de Montigny, in sijnen seer hoogen ouderdom / den 2. 12. December 1695. Kardinael geworden; van hem gewonnen by Madame Françoise de la Châtre. Doe Johannes haer trouwde / was se Weduw van Vorst Johannes Zamoisky: en hy noch geen Koning. Negen kinderen heeftse hem gebaerd; en onder deselve vier Soonen; doch de tweede in ordre der geboorte is in 't seyde jaer sijns Ouderdoms overleeden. De Koninghlijcke Prins Jacobus Ludovicus quam ter Weereld den 15. May 1668. Op recommandatie des Keysers heeft de Koningh van Spaenje hem Anno 1697. verklaerd ten Vice-roy van Sicilien. Anno 1691. had hy ten Gemalin genoomen Hedwigh Elisabeth Amalia, Dochter van Philips Willem, Keurvorst van den Paltz, Hertogh van Nieuwburgh; gantsch niet tot genoegen des Konings van Franckrijck. De tweede onder de noch levende Soonen van Koningh Johannes is Alexander Benedictus Stanislaus, gebooren den 9. September Anno 1677.: die sigh met sijnen jonghsten Broeder Constantinus Uladislaus Carolus Philippus, ter weereld gebraght Anno 1680., in 't jaer 1696. / ruym 4. Maenden nae sijns Vaders dood / nae Franckrijck begaf; daer Koning Louis haer op Nieuwjaers-dagh Anno 1697. sijn Ordens-teecken aenhingh. Onder de Dochteren leven noch / voor soo veel ons bekend is / Theresia Cunigunda, en Luisa Maria Casimira, beyde te gelijck ter weereld gekomen den 4. Martius Anno 1676. Theresia Cunigunda is Anno 1694. geworden de Gemalin van Maximiliaen Emanuel, Keurvorst van Beyeren, altijd-blijvende Gouverneur der Spaensche Nederlanden.

Fransche Dame. — Kinderen by deselve gewonnen, soo Soonen als Dochteren, noch levende. — *Jacobus Ludovicus:* getrouwd aen de Dochter van *Nieuwburgh*, Keurvorst van den *Paltz*. — *Alexander Benedictus Stanislaus.* — *Constantinus Uladislaus.* — *Theresia Cunigunda*, Gemalin des Keurvorsts van *Beyeren.*

De dood van Koningh Johannes baerde groote bekommeringh / niet alleen in 't Poolsche Rijck selfs / maer oock in andere Rijcken en Republicquen, welcke met de Kroon Franckrijk in Oorlogh waren; insonderheyd in den Keyser. Men stond terstond in een sterck vermoeden / dat de Fransche Majesteyt sijn uyterste vlijt door geld / beloften / en andere middelen / sou aenwenden / om een Prins van sijn Bloed hier in te dringen: die dan sonder uytstel met d'Ottomannische Porte tot Vreede sou getreeden hebben / om alsoo de Turcken gelegentheyd te geven tot een naedrucklijcker voortsettingh des Oorloghs tegens de Christenen in Hongaryen: dat 't Fransche geld hier toe by de Polacken vry veel sou konnen te weegh brengen: en dat deese gedaghten niet ongegrond waren / heeft de tijd doen sien.

Polen en andere Landen in groote bekommeringh over 's Konings dood; wijl men vreesde, dat *Franckrijk* een Prins van sijn bloed hier sou willen indringen.

Seer sterck arbeydde d'Abt van Polignac, Franschen Ambassadeur in Polen, om den Prins van Conti te doen verkiesen. Aen geenerley Kuyperyen / Geschencken / Toeseggingen / Recommandatien, &c. liet hy 't ontbreecken. Had het oock alreeds soo verr' gebraght; dat niet alleen een groot deel des Adels / maer oock selfs d'Aertsbisschop van Gnesen, sigh verbonden / Conti te sullen verkiesen. De gemelde Aertsbisschop is van de grootste authoriteyt in 't Rijck / en Primas Regni; van een Koninghlijcke Aghtbaerheyd. Nae de dood des Koninghs bekleed hy de plaets des Koninghs; en steld den Ryckxdagh aen. Jae selfs by 't leven sijner Majesteyt / indien deselve yets mooght koomen te doen / strijdende tegens de Wetten des Rijcks / beschrijft hy de Standen tot beraedslaeginghdaer over.

'tWelck oock niet gemist is: en groote Kuyperyen des *Abts* van *Polignac.* — Van wat voor een authoriteyt d'Aertsbisschop van *Gnesen* in *Polen* is;

Gewisslijck sou de Prins van Conti Poolsch Koningh sijn geworden / indien niet een onverwaght voorval den verderen toeval sijner parthy gestuyt / en een groot deel der geene / alreeds door beloften en geld gewonnen / d'oogen geopend had / soo datse weer aghterwaerts weecken. Eer wy hier toe treeden / moeten wy eerst voorstellen wat voor Vryers de Kroon Polen ter deeser tijd had; naementlijck / behalven de Prins van Conti; de twee Soonen des overleedenen Koninghs Johannis, Jacobus en Alexander: Hertogh Leopold Joseph Carel van Lotharingen: Prins van Nieuwburgh: Prins Louis van Baden: Don Livio Odeschalcki, Neef van Paus Innocentius d'XI.: de Keurvorst van Saxen, &c. Onder deese bood Don Livio (weetende dat de Poolsche Kroon by de Polacken te koop is) aght Millioenen Poolsche guldens aen de Republicq. Keurvorst Friederick Augustus van Saxen, die even te vooren oock op de baen was gekoomen / presenteerde noch meer.

die met veele Eedele gewonnen was, om *Conti* te verkiesen; Onverwaghte hinderpael. — Vryers nae de te koop sijnde *Poolsche* Kroon.

't Gedaghte voorval / 't welck den Abt in sijne Kuyperyen voor Conti soo naedeeligh was / bestond hier in: Hy was Ambassadeur der Kroon Franckrijck in Polen, en genoemd Melchior de Polignac. Hier hield hy Correspondentie met de Turcken; en openbaerde haer / den toestand der saecken in de Christenheyd; den Turckschen Sultan aenmoedigende / om met alle Maght den Oorlogh tegens de Christenen voort te setten / en Sevenbergen te vermeesteren; te gelijck hem raed gevende / wat hy doen moest / om de Kroon Polen te dwingen tot 't aengaen van een Vreede / ten voordeel der Ottomannische Porte: waer nae hy dan met dies te meer naedruck den Roomschen Keyser sou konnen beoorlogen / en Hongaryen, Sevenbergen, &c. veroveren. Eene deeser Brieven / van Polignac nae 't Turcksche Hof gesonden / wierd van de Keyserlsche onderschept / en Keyser Leopold overgelevert; in de Poolsche tael overgeset / en opentlijck in druck uytgegeven. Selfs sond deese Majesteyt aen den Poolschen Senaet de Brief van Polignac; van hem geschreven uyt Villa Nova; geteeckend den 29. September Anno 1695., en onderteeckend: D'Abt de Polignac. Wy sullen alleen eenige weynige perioden uyt den selven hier voordragen:

Onverwaght werd in *Polen* overgesonden een geintercipieerde Brief van den *Abt Melchior de Polignac*, Franschen *Ambassadeur* in *Polen*,

't Is seecker, dat de *particuliere* Vreede met *Polen* niet sal getroffen werden op sulck een voet als de *Mahometanen* meenen, ten sy *Polen* daer toe gedwongen, en tot d'uyterste ongelegenheyd gebraght werde. 'k Heb de redenen hier van soo dickmael aen U. E. geschreeven, dat onnoodigh is deselve te herhaelen. Deese redenen werden daeghlijcks kraghtiger, vermits de gesondheyd en 't Gesagh des Konings (van *Polen*) geduerigh afneemd; en sijne *dispositien*, te voorenfavorabel geweest, oock na *proportie* komen te ken in de

door hem afgevaerdighd nae *Constantinopol*, aen 't *Turcksche* Hof ontdeckende den staet der saec-

 ver-

POLEN.

Christenheyd; den Turckschen Keyser aenmoedigende, den Oorlogh tegens de Christenen voort te setten;

veranderen; terwijl .... sigh vast maeckt, en baerblijcklijck toeneemd, sonder dat men 't kan verhinderen, wijl de middelen, om sulcks te doen, niet in onse maght sijn. 'k Heb'er twee by de hand genomen, van welcke dit of dat oock een groot *effect* sou konnen gedaen hebben; maer door de rampsalighe-den deeses tijds sijnse beyde misluckt; soo dat alles af hangd van 't geen de *Groote Heer* in sijnen Veldtogt sal verrighten. De laetste tijdingen, welcke wy van sijnen *Marsch* hadden, geven groote hoop, dat hy *Sevenbergen* sal veroveren; en de Keyserſche deese *importante Provintie* niet sullen konnen beschermen; alwaer *Tekely* soo haest niet sou *gestabilieert* sijn, of *Opper-Hongaryen* sou terstond van den Keyser afvallen, of liever haer' oude vryheyd weer bekoomen... Indien d'*Ottomanniſche Armee* haere Winter-*quartieren* daer neemd, gelijckse seeckerlijck doen moet, soo sou *absolut* noodsaecklijck sijn, dat de *Mahometanen Rusland*, *Kleyn-Polen*, en 't *Waywoodschap* van *Cracouw* dreygen; 't gerught doen loopen, datse in 't voorjaer met een sterck Leger deese Landen sullen *invadeeren*. In dit geval moest men 't *Poolſche* platte Land oock onder *Contributie* stellen, al waer 't maer om den Adel van die *quartieren*, die in geen staet van tegenweer is, een schrick aen te jaegen. Dit sou *Polen* konnen doen *resolveeren*, om sigh te vergenoegen met de *restitutie* van *Caminieck*: buyten dat moet men geen staet daer op maecken. De *Poolſche Armee* doet, nae gewoonte, niets... De *Porte* doet seer wel, sigh van haer' andere *desseinen* niet te laeten *diverteeren*, om sigh te stellen tegens deese Lieden, die haer geen quaed sullen doen. Sy moet t'eenemael van haer af-sien, om haer eens schielijck en geheellijck t'overrompelen. De schricklijcke verdeeldheden, welcke in *Polen* d'overhand hebben, en noch altijd sullen toeneemen tot op d'aenstaende verkiesingh, laten geen hoop overigh, dat de goede ordre of Maght van deesen Staet sou hersteld werden. ... Gy sult buyten twijsel vernoomen hebben 't *Tractaet* tusschen *Monſ. de Crenan* en de Hertogh van *Savoyen*, tot *demolitie* van *Casal*: 't Gevangen neemen der *Guarnisoenen* van *Dixmuyden* en *Deynſe* door *Mr. de Villeroy*, en 't *Bombardeeren* van *Bruſſel*. Maer *Namen* is ongelucklijck door de *Geallieerde* veroverd; vermits de vyanden in haere *Retrenchementen* van *Masy* noyt door dien *Mareschal* hebben konnen aen getast werden, &c.

en raed gevende, wat hy doen moest; om Polen tot een Vreede te dwingen; en dan des Keyser met dies te meer maght te konnen aenvallen; geteeckend te Villa Nova, den 29. September Anno 1695.

Noch drie andere, van een

Noch drie andere Brieven waeren'er van de hand des selben Polignacks; oock onderschept / en van een veel schaedlijcker inhoud voor de Christenheyd; doch men heeft niet geraedsaem gehouden / deselbe te Publiceeren, om der groote Heeren wil / welcke daer in genoemd staen.

schaedlijcker inhoud voor de Christenheyd.

D'ontdeckingh deeser Brieven / waer in aen de Turcken wierd geopenbaerd de swackheyd van 't Poolſche Rijk / de secrete belangens der Republicq; wat de Turckſche Sultan t'sijner voordeel tegens de Christenheyd moest ter hand neemen / &c. veroorsaeckte in een groot deel Polacken, welcke tsedert eenige jaeren de raedslaegen der Franſche, blindlingh hadden gevolghd / sulck een verbitteringh / datse onophoudlijck aendrongen / men sou den Franſchen Ambaſſadeur dwingen / om rondlijck te verklaeren / of hy dit boose stuck had gepleeghd door bevel van sijnen Koningh / of uyt eygener beweegingh. Indien 't eerste / soo moest men hem / als een Minister van een vyandlijck Vorst / uyt 't Land doen vertrecken; indien 't andere / soo moest men hem straffen als een Verrader in Polen.

Deese ontdeckingh verweckte in veele een groote verbitteringh tegens de Fransche, welckese tot noch toe aengehangen hadden.

Evenwel had de Prins van Conti noch al een stercken aenhangh / wijl geen geld wierd gespaerd / geen beloften agterbleven / om hem te doen doordringen. De tijd der verkiesingh gekoomen sijnde / wist men noch op den 21. Junius niet te gissen / op wien de meeste Stemmen souden vallen. 't Scheen doemaels / dat de Parthy van de Prins van Conti, en die van Prins Louis van Baden, ontrent even sterck waren: maer haest daer nae verswackte den Aenhangh van Prins Louis; en die van Prins Jacob, Soon des overleedenen Koninghs / scheen dien van Conti t'evenaeren. 't Stond nu dus / dat waerschijnlijck een van deese twee / of wel light in scheuringh beyde / tot Koningh sou verkooren sijn geworden; als schielijck / op recommandatie

Echter blijft de Contische Party noch sterck; en d'Aertsbischop van Gnesen, Primas Regni, haer Hoofd:

van

POLEN.

die den Prins van Conti by de verkiesingh ten Koningh doet uytroepen; en het Te Deum singen. 1697.

van de Paus/ Keyser/ &c. Keurvorst Frederick Augustus van Saxen in voorslagh wierd gebraght; en sijne groote gedaene aenbiedingen waeren veele aengenaem. Soo haest de Parthy van Conti dit vernam/ sneldense tot de verkiesingh; en d'Aertsbisschop van Gnesen, Primas Regni, de Bisschop van Plotzko, en haeren Aenhangh/ riepen openbaerlijck de gemelde Prins voor Koningh uyt den 26. Junius. Dit geschiedde met 14. (by andere 12.) Stemmen; en dus met meerder/ als Keurvorst Frederick Augustus, of Prins Jacob elck voor haer hadden. Doch deese twee Parthyen, siende hoe hier 't werck gesteld stond/ voeghden sigh terstond by een; vielen beyde op Keur-Saxen; en maeckten dus 21. (by andere 20.) stemmen voor hem uyt.

De Bisschop van Cujavien daer tegens Keurvorst Frederick Augustus van Saxen.

De Primas Regni met de sijne gingen aenstonds nae d'uytroepingh in de S. Jans Kerck/ om daer het Te Deum Laudamus te doen singen. De Bisschop van Cujavien, 't Hoofd der andere Parthy, verdoeghde sigh nae deselve S. Jans Kerck/ om daer 't selve te laeten verrighten; doch vond de Deuren gesloten/ wijl de Contische Parthy daer noch binnen was: deed derhalven deselve met geweld openen; stormde daer in/ en deed oock het Te Deum singen; nae dat men op 't geluyd van Trommelen en Cymbalen Keur-Saxen voor Koningh had uytgeroepen.

Conti koomd wel nae Polen; doch moet onverrigter saecken weer vertrecken.

Dus waeren 'er nu in Scheuringh twee verkoorne Koningen van Polen. Hoe veel moeyten hier uyt in dit Rijck ontstaen sijn; wijl de Primas Regni en de Fransche Parthy den Prins van Conti noch bleven aenhangen: hoe deese Prins sigh op wegh nae Polen begaf/ om besit van 't Koninghrijck te neemen; doch sonder yets op te doen weer moest vertrecken; en wat sigh daer ontrent heeft toegedraegen/ sijn saecken/ welcke buyten 't besteck van ons werck gaen; als alleen aengeleght tot op den tijd van 't Rijswijcksche Vreede-besluyt.

Aenmerckingh van veele, op de Verkiesingh van Keurvorst Frederick Augustus: die tot de Roomsche Religie was overgegaen:

Ondertusschen koomd de Poolsche Kroon Frederick Augustus dier genoegh te staen; wy seggen hier niet/ ten koste sijner Luthersche Religie; wijl hy al 18. Maenden voor deese Verkiesingh de Roomsche sou aengenoomen hebben/ sonder datmen 't evenwel wist/ voor dat hy/ even voor de Keur/ te Breslauw opentlijck d'Euangelische Religie af-swoer/ en belijdenis deed van de Roomsch-Catholijcke: maer immers ten koste van sijne Beurs; als die beloofd had 10. Millioenen in contant geld terstond nae de Verkiesingh te sullen opbrengen tot betalingh van de Schulden der Republicq; dan noch 6000. Soldaten op eygene kosten t'onderhouden. Vermits hy nu/ wegens de geweldige Verwarringen/ tot noch toe van Polen niet heeft konnen trecken/ immers seer weynigh; boven de gemelde 10. Millioenen contant buyten twijffel noch al wat meer gespendeert is/ om Gunstelingen te bekomen; de Krooningh/ en praghtige onderhoudingh des Koninghlijcken Staets/ nevens een groot getal Krijghsvolck/ niet weynig heeft gekost/ &c. soo moet sijn Keur-

Sijne Erf-Keurvorstendom gantsch verarmd, om de Poolschen Kroons wil, die hy doch op sijne Kinderen niet kan brengen.

vorstendom om de Poolsche Kroons wil geweldige Lasten draegen; en dus verarmd sijn eygen op sijne Kinderen erflijck Land/ terwijl hy maer alleen Poolsch Koningh voor sijn leven is/ sonder deese Kroon op sijne Kinderen te konnen brengen; soo weynig als de selve gekomen is op Prins Jacob, Soon van Koningh Johannes Sobiezky: en dan noch een Koningh/ die altijd gebonden is aen de goeddunckens sijner Onderdanen; van een Koninghrijck/ 't welck geduerigh sweeft in verwarringen. Gelijck hy dan oock tot heden toe weynigh geruste daegen heeft gehad; en veelligt noch in langh niet hebben sal. Soo dat de Poolsche Kroon hem swaerder te draegen valt als de Keurvorstlijcke Hoed.

Heeft een seer onrustige Regeeringh.

Sijne Gemalin, blijft volstandigh by haere Religie:

Sijne Gemalin is Christiana Eberhardina, Dochter van Christiaen Ernst, Marckgraef tot Brandenburgh-Bareit; geboren den 19. December Anno 1671.; met hem getrouwd den 10. Januarius Anno 1693. Tot heden toe isse volstandigh by haere Religie gebleven; en noch in Polen niet gekomen. Heeft hem den 7. 17. October 1696. gebaerd Frederick Augustus, gedoopt den 1. 11. November des selven jaers.

Soon.

De Prins van Conti al genoemd Koningh van Polen, en vreughde-teeckenen daer over in Frankrijk.

Haest had Koningh Louis van Franckrijck bericht van de Verkiesingh des Princen van Conti tot Poolsch Koningh; wijl die van sijne Parthy in Polen, sonder den uytslagh te verwaghten/ even op den tijd des uytroepens snelle Posten nae hem hadden afgesonden. Stracks deed deese Maj. dien Prins voor hem roepen; en seyde: Gy sijt Koningh van Polen. In sijne Steeden/ Legers/ &c./ wierd hier over 't Canon gelost; groote blijdschap bedreven; de Prins sijne Majesteyt genoemd; doch 't is anders uytgevallen/ en de meenigte van 't gespendeerde geld was vrughtloos besteed geworden. Indien deese saeck voortgangh had gehad/ vermoedlijck sou hy aenstonds Vreede met den Turckschen Sultan hebben gemaeckt; waer door dan beyde de Turcken en Fransche de handen ruymer gekreegen souden hebben.

Getuygenis des Bisschops van Raab, dat hy sijnen Neef Keurvorst Frederick Augustus door Apostolische maght had geabsolveert van Kettery en Sonden.

Om Keurvorst Frederick Augustus tot 't Koningrijk te meer te bevoorderen; en op dat de Luthersche Religie (waer in hy was opgevoed; van sijne Voorsaeten altijd beleeden en beschermd/ veel meer als anderhalf honderd jaren langh) hem hier in niet verhinderlijck moght sijn/ gaf Christiaen Augustus, Bisschop van Raab, een schriftlijcke getuygenis/ dat sijnen Neef/ de gemelde Keurvorst van Saxen, op den Feestdagh der H. Drievuldigheyd, sijnde den 2. Junius Anno 1697., van allerley Kettery en Sonden/ door d'aen hem vergunde Apostolische Maght/ van hem was geabsolveert; en hy af-sweeringh van 't Lutherdom gedaen/ de Roomsch-Catholijcke Religie omhelsd had. Evenwel sijn'er noch al vry veele in Polen, welcke gelooven/ dat dit niet geschied is uyt enckele eygene beweegingh en overtuygingh; waerom oock veele der Roomsch-gesinde Magnaten, en andere/ hier ontrent hem niet veel vertrouwen/ en misnoeghd sijn.

Italiaen-

Wy komen nu tot d'Italiaensche saecken;

ITALIEN

...sche saecken.

en beginnen met Romen; daer/ nae Paus Innocentius d'XI., op den Pauslyken Thzoon sat Alexander d'VIII. Van deese beyde hebben wy gesprooken in 't voorgaende Boeck: doch noch eenige daer voor by gegaene dingen van den laetstgenoemden staen ons kortlijck seer noch te verhandelen. Hy dan/ aengeset door Koningh Louis van Franckrijck, soght seer ernstigh den Vreede tusschen deese Kroon aen d'eene, de Keyser/ Spaenje, en Savoyen aen d'andere sijde te bevoorderen; op dat de Fransche Majesteyt/ dus van haer ontslaegen/ Engelland en Holland met dies te meerder kraght moght aenvallen; doch 't wou niet gelucken.

Paus Alexander d'VIII. soeckt Frankrijk aen Vreede te helpen met de Keyser, Spaenje en Savoyen.

Geduerende de tijd sijns Pausdoms, welcke niet langh was/ had hy sigh niet seer gesteld tegens d'onderneemingh des Franschen Koninghs/ en der Fransche Geestlijckheyd/ ten naedeel van d'Authoriteit des Roomschen Stoels; onaengesien deeser Stellingen de hert-ader der Pauslijcke Aghtbaerheyd raeckten/ als verwerpende des selven onfeylbaerheyd; en rondlijck seggende/ dat hy kon dwaelen; nevens noch andere dingen/ aengaende de Bisschoppen/ Regalien, &c. Doch den 4. Augustus Anno 1690. (waer nae hy niet langh leefde) deed hy een Bul instellen tegens de Besluyten der Aertsbisschoppen en Bisschoppen in Frankrijk, van haer genomen Anno 1682. tegens de Maght en Authoriteit der Roomsche Kerck; 't Regt der Regalien over alle Fransche Kercken/ &c. (voor welcke stucken Innocentius d'XI., had ge-yverd tegens Franckrijcks indringingen)/ na 't Voorbeeld des gemelden Innocentii. Dit dus breeder voorgesteld hebbende/ soo vervolgd hy deeser wijs: „Soo hebben wy oock al 't geen/ „'t welck in de gedaghte Versamelingh (der „Geestlijckheyd in Franckrijck) Anno 1682. „is gehandeld geworden/ soo belangende d' „extensie van 't Reght der Regalien, als 't „geen aengaet de Declaratie der selve Geest„lijcke ontrent de Kercklijcke Maght/ en „alle diens halven in 't gemelde Koningh„rijck/ 't sy uyt Geestlijcke of Weereldlijc„ke Authoriteit, gepubliceerde Bevelen/ „Regterlijcke Uytspraecken/ Verklaringen/ „Edicten, &c., gelijck oock al 't overige/ „'t welck tegens den Apostolischen Stoel/ „de Roomsche Kerck/ Kloosteren/ &c./ en de „daer toe behoorende persoonen ten schaede „en naedeel/ in 't meergenoemde Koningh„rijck is voorgenoomen/ en in 't toekomen„de noch voorgenoomen moght werden/ „weetentlijck en voorbedaghtlijck/ uyt ey„gener beweegingh/ en kraght deeses/ voor „nul en nietigh verklaerd; verklaren oock „met deesen/ dat het/ gelijck het van 't be„gin af kraghtloos is geweest/ in 't toekoo„mende altijd voor kraghtloos gehouden sal „worden/ sonder uyt reghtmatigen Titel te „konnen neemen; en geene verjaringh sal „ten eeuwigen daegen plaets hebben: maer „gehouden werden als of 't niet geschied „waere.

Geduerende sijne Regeering heeft hy sigh niet seer gesteld tegens Frankrijks onderneemingh ten nadeel des Roomschen Stoels;

onaengesien de Stellingen der Fransche Geestlijckheyd Anno 1682. de hert-ader der Pauslijke Authoriteit raecken:

doch korts voor sijn overlijden verwerpt hy deselve in een Pauslijcke Bul,

Voorts verwierp hy al wat in Franckrijck hier ontrent was gedaen andermael voor gantsch nietigh/ uyt volkomene Pauslijcke magt; en protesteerde voor God over de Nulliteit van dit alles. Deese Bul sou altijd onweerroepelijck in kraght blijven; noyt in twijffel mogen getrocken werden: waer nae alle Reghters/ Kardinaelen/ Nuncien des Roomschen Stoels/ &c./ sigh souden hebben te reguleeren; en te vonnissen: waer tegens niets sou mogen gelden; noch ingebraght werden de Decreeten, welcke in eenige generale of particuliere Concilien mogten gemaeckt sijn; geene generale of speciale Reghten/ Vryheden/ Privilegien, Indulten, Apostolische Brieven/ hoedanigh oock geclausuleert, &c. Echter wierd deese Bul noch al opgehouden; niet uytgegeven noch aengeslaegen/ als nae sijne dood; welcke volgde in Januarius Anno 1691.

als gantsch nietigh, van geener waerden, &c. 1690.

Lightlijck sou Alexander tot een Accommodement met den Koningh van Franckrijck hebben konnen verstaen/ indien alleen de Fransche Geestlijckheyd had willen herroepen haere Stellingen van 't jaer 1682. tegen d'Authoriteit des Roomschen Stoels/ want op dit stuck quam 't meest aen; en indien de Paus dit liet doorgaen/ soo lagh de Grondvest der Roomsche Kerck/ bestaende in d'onfeylbaerheyd der Roomsche Heyligheyd, gantsch om verre. Vermits Koningh Louis in deese gesteldheyd des tijds de vriendschap van de Paus soght/ t'sijnen voordeel/ soo sou hy voor ditmael wel yets toegegeven/ sijne hem gewoone fierheyd wat ingehouden hebben; gelijck hy dan oock de Geestlijckheyd beval/ een herroepingh op pappier te brengen; doch deese Heeren/ meenende dat het haer een eeuwige schande sou sijn/ haere Stellingen te verwerpen/ waeren hier toe niet te beweegen. De Paus daer tegens kon niet gedoogen sulck een Muerbreuck in sijn' Authoriteit, en neerwerpingh van de Pilaren, daer 't gantsche Pausdom op rust; geene Bullen van Confirmatie voor d'in Franckrijck aengestelde Bisschoppen toestaen/ die in 't Besluyt tegens den Roomschen Stoel hadden toegestemd: waer door dan veele Bisdommen leedigh stonden. Eyndlijck deeden se wel een Schuldbekenningh/ doch soo generael, en op schroeven gesteld, dat de Paus geensins daer mee te vreeden kon sijn; 't welck veroorsaeckte/ datmen in Frankrijck opentlijck Schimpliedjens van hem songh.

Koningh Louis soeckt in deese tijds gesteltenis de gunst van de Paus t'sijnen voordeel;

en doet de Fransche Geestlijckheyd eenige schuldbekentnis instellen;

doch soo generael en op schroeven, dat de Paus daer geensins meê te vreeden kon sijn.

Ondertusschen quam de tijd, dat Alexander de Weereld moest verlaeten. Op sijn doodbed betuyghde hy aen de Kardinaelen (welcker eenige al vry misnoeghd waeren/ dat hy dus langh de Fransche vertreedingen der Pauslijcke authoriteit had konnen aensien/ sonder sijne gevoellijckheyd daer van met meerder ernst te toonen)/ dat hy altijd voorneemens was geweest/ te verklaren/ dat de Regalien, welke de Koning van Frankrijk prætendeerde op verscheydene Kercken sijns Koningrijks/ hem niet toebehoorden; en dat de vier Propositien, door de Fransche Geestlijckheyd opgesteld en beweerd/ voor groote Dwalingen moesten veroordeeld werden. Dit sijn voorneemen had hy uytgedruckt in de Bul, op

De gedagte Bul van Alexander ingehouden tot dat hy overleeden sou sijn.

Sijne redenen hier

ITALIEN op den 4. Augustus Anno 1690, (ontrent vijf Maenden voor sijnen dood) doen verbaerdigen; doch deselve noch ingehouden / en niet laeten publiceeren; op hoop van door eenigh middel noch tot een accommodement met den Alderchristlijckften Koningh te sullen komen/ &c. Sijnen Naesaet in den Roomschen Stoel sou/ gelijck hy hoopte/ nu hy deese Bul had opgemaeckt/ en de Fransche Procedueren vernietighd/ deese saeck voorts lighter konnen uytvoeren.

van op sijn doodbed; doch eygentlijk was 't de vrees voor Frankrijk.

Sijne dood; 1691.

De volgende dagh/ sijnde den 30. Januarius, gaf hy den Geest/ nae een Regeering van 15. Maenden/ en een sieckte van 17. dagen; 's naenaghts ten vier uyren; oud 81. jaren. Had hy de gedaghte Bul by sijn leben uytgegeven/ en dan noch een tijd langh 't Pausdom bekleed/ buyten twijffel/ Franckrijck sou hem spel genoegh gemaeckt hebben. Deese vrees deed hem deselve inhouden/ tot dat hy uyt de weereld sou sijn. Men sie nu 't geen wy in 't voorgaende Boeck van deesen Alexander hebben verhaeld; den haet des volcks tegens hem; de bytende Pasquillen op hem gemaeckt/ &c.

daer Koningh Louis niet droevigh om was: die de Bul door 't Parlament doet verklaren als een abus.

Koningh Louis was oock niet droevigh over sijne dood; want schoon hy by sijn leven hem niet seer gedwarsboomd had/ soo hoopte hy echter 't stuck in 't toekomende Conclave soodanigh te sullen beleggen/ dat een noch beeter vriend van Franckrijck ten Paus sou verkooren werden; 't welck hem oock niet misluckt is. Ondertusschen evenwel deed hy door 't Parlament de gemelde nu verkondighde Bul verklaren als abusivelijck gemaeckt/ en appelleerde van de selve/ &c.

Spreeckwoord te Romen van deesen Alexander.

Van desen Paus was te Romen een Spreekwoord ontstaen: Alexander de VI. heeft sijne Kinderen; Alexander de VII. sijne Neven; Alexander d'VIII. sijne Kinderen en Neven rijck gemaeckt.

In 't Conclave te Romen, tot de verkiesingh van een nieuwen Paus/ gingh 't onder de Kardinalen al vry hevigh toe. Weynigh feylden 't/ of Chigi en Ottobni souden met malkander geplukhairt hebben; wijl d'eene Barbarigo ten nieuwen Paus voorstelde/ d'andere hem onstuymigh verwierp. 't Ontbrack aen geen scheldwoorden. Eens verweet Chigi aen Ottoboni, dat sijnen Oom (Alexander d'VIII.) in de 15. Maenden sijner Regeeringh meer had gestoolen/ als yemand sijner Voorsaeten/ die selfs 15. jaren hadden geseeten; en noch langer: waer over oock/ door een reghtvaerdigh oordeel Gods/ hy (Ottoboni) door Dobbelen een groot deel van sijns Ooms Roveryen had verlooren. Ottoboni daer tegens verweet Chigi de kaelheyd sijner Vrienden/ eer Alexander de VII. tot den Roomschen Stoel was geraeckt; sijne Hoereryen/ en dat hy daer door eens een vuyle sieckte had bekomen. Dat alles geschiedde in 't bysijn van andere Kardinalen.

Groote hevigheden in 't Conclave, over de Verkiesingh van een nieuwen Paus.

Schendige verwijtingen van de Kardinael Chigi aen Ottoboni; van Ottoboni aen Chigi.

Vier Maenden langh hadden deese Vaders alreeds in 't Conclave geweest/ sonder over een nieuwe Paus eenigh te konnen werden. 't Getal der selve was nu 67.; doch vier waeren'er uytgegaen; als niet wel te pas. Dus bleven'er 63. Van deese moest hy/ die Paus sou werden 42. Stemmen hebben. Soo veel Hoofden waeren niet tot een evengelijcke meeningh te brengen. Allerley kuyperyen/ listen en twisten gingen hier in swangh. Insonderheyd woelde oock Franckrijck, om eenen nae sijnen sin ten Paus te bekomen. 't Ontbrack hier toe aen geene beloften en giften. Evenwel viel 't beswaerlijck/ twee-en-veertigh persoonen op eenen Man te doen vallen.

Langhduerigh Conclave, vol kuyperyen, listen en twisten.

Eyndlijck wierd/ nae seer swaere Oneenigheden/ welcke dickmael hoogh genoegh liepen/ den 2. 12. Julius ten nieuwen Paus

Eyndlijck wierd ten nieuwen Paus ver-

[koorcn Anthonius Pignatelli; hernoemd Innocentius de XII.]

verkooren Anthonius Pignatelli, een Neapolitaen, gebooren den 13. Martius Anno 1615., nu gaende in 't 77. jaer sijns ouderdoms. Is de Soon van Franciscus, Marquis van Spinazzola, van hem gewonnen by Portia Caraffa, Dochter des Hertoghs van Andria. Hernoemde sigh Innocentius de XII. Tot sijn Wapen voerd hy drie swarte een-oorige Potten, als 't Geslaght-wapen der Pignatellen.

[Frankrijk wou hem uytgesllooten hebben; doch de Courier quam te laet; en doe geliet men sigh met hem wel vergenoeghd te sijn.]

Heeft sigh tot noch toe getoond een grooter vriend te sijn van Franckrijck, als van de Keyser of Spaenje; schoon hy geen groote reden heeft, om de Fransche Kroon te begunstigen; wijl Koningh Louis, soo haest hy hoorde, dat Pignatelli in aenmerckingh quam, om Paus te werden, een Courier nae Romen sond, om hem uyt te sluyten. Doch deese quam eerst daer aen, als de Verkiesingh geschied was: derhalven hingmen de Huyck nae de wind; men betuygde aen den nieuwen Paus, seer wel met sijn' Electie vergenoegd te sijn; en men complimenteerde hem met groote betooningen van affectie en estime.

[Val des nieuwen Paus, by d'aenkoomst sijner Bloedvrienden.]

Sijne Bloedvrienden, vijfthien in getal, quamen van Napels nae Romen. Soo begeerig was Innocentius om haer t'aenschouwen, dat hy sigh begaf in een Venster van 't Quirinael, om haer te sien voorby passeeren. In 't weer te rugge treeden viel hy agterwaerts over, en verseerde sigh swaerlijck. Echter wierd hy weer te reght gebraght.

[Toond sigh vry meer genegen tot Frankrijk als tot den Keyser en Spaenje.]

Wy hebben gehoord, hoe Innocentius d'XI. en Alexander d'VIII. hadden geweygerd, de Bullen van Confirmatie te geven aen de Bisschoppen, van Koning Louis in Franckrijck gesteld; wijlse toegestemd hadden in de Besluyten der Fransche Geestlyckheyd tegens den Roomschen Stoel Anno 1682. Maer nu kon Innocentius de XII. daer toe koomen, dat hy den 9. Januarius Anno 1692. voor eerst vier Bisschoppen præconiseerde.

[Geeft de Fransche Bisschoppen, van de Koningh genoemd, Bullen van Confirmatie,]

Evenwel (om niet soo bot aen te gaen tegens de Bullen van de genoemde sijne Voorsaeten) onder deese uytneemingh, dat hy deese Bullen gaf, voor soo veelse de Vergaderingh van Anno 1682. niet hadden bygewoond; of 't daer in gedaene toegestaen: en met protest, dat hy geensins hier door de Regalien approbeerde; maer handhaven wou 't geen Innocentius d'XI. en Alexander d'VIII. hier ontrent hadden verordonneert. Haest daer nae gaf hy al weer nieuwe Bullen aen andere.

[altijd van de voorige Pausen Innocentius d'XI. en Alexander d'VIII. geweygerd;]

Als sommige Kardinalen sulcks weerspraecken, seggende, datmen eerst behoorde af te waghten d'aenkoomst der Couriers, nae Franckrijck afgesonden, deed de Paus haer swijgen, en seyde: Hy vertrouwde sigh op de Godvrughtigheyd des Alderchristlijckstcn Koninghs. Kortlijck, hoe langer hoe meerder heeft Innocentius de XII. blijken gegeven sijner genegenheyd tot Franckrijck, selfs tot groot nadeel der Pauslijcke Authoriteit; op een beloofde, bedrieghlijcke (soo men die noemde) onderwerpingh,

[op een beloofde bedrieghlijcke onderwerpingh, gantsch op schroeven gesteld.]

loslijck op schroeven gesteld; doch goed genoegh voor deesen Paus. Die noch daer-en-boven den Keyser en Koningh van Spaenje soght te beweegen, om met den Alderchristlijcksten Koningh vreede te maecken; die nu deselve wel soght; maer tot sijnen voordeel: waer toe oock de Paus hem wel had willen helpen, met schade van de Keyser en Spaenje. Doch deese beyde schreven antwoord-brieven aen hem, welcke deese hoop af-sneeden; de Fransche Vreede-verbreeckingen hem vry scharp onder d'oogen stelden, gelijck onder de Duytsche Geschiedenissen gehoord is.

[1692.]

[Soeckt de Keyser, Spaenje en Savoyen te parssen tot een Vreede met Frankrijck.]

Evenwel hield Innocentius niet op, Nuncien aen alle Roomsch-Catholijcke Vorsten te senden, om haer aen te dringen tot Vreede met Franckrijck. Maer deese kreegen van sommige tot bescheyd: Sijne Heyligheyd sou de Fransche Koningh eerst aenmaenen, sijne Vreede-verbonden beeter te houden, als tot noch toe geschied was; en af te staen van sijn' Alliantie met den Turckschen Sultan, tot 't uyterste gevaer voor de Christenheyd, en alreeds tot verwoestingh van soo veel Christen Landen.

[Kan den Hoon sijnen Nuncius te Parijs aengedaen, lightlijck verswelgen.]

Men stelde hem wel voor oogen, hoe smaedlijck men even ter dier tijd sijnen Nuncius Nicolini te Parijs had gehandeld, gedurende sijne sieckte, en nae sijne dood; sijne Goederen en Mobilien verzeegelende: sijne Brieven doorsoeckende, om sigh dus meester te maecken van de Pauslijcke Geheymen; behalven noch meer andere dingen, aenloopende tegens 't respect en d'authoriteit des Roomschen Stoels; doch hy kon dit alles verswelgen, ter liefde des Alderchristlijcksten Koninghs, die de Ketters soo wist te dempen.

[De Fransche Ambassadeur Reb. nae te Romen boelemd hem een quaed vermoeden op den Keyser in;]

Insonderheyd wist Koningh Louis, door sijnen Ambassadeur Rebenac te Romen, Innocentius in sijn belangh te trecken, door hem diep in te drucken, dat de Keyser, nevens 't gantsche Huys Oostenrijk, poogde na een algemeene Heerschappy. Dat hy, om daer toe te geraecken, met de Ketters (Hollanders, Engelsche, en eenige Duytsche Vorsten) had aengespannen: veroorsaeckt, dat Engelland, staende op 't point, om geheel Catholijck te werden, nu was verstoocken van dit groote goed voor den Roomschen Stoel; wijl de Catholijcke Koningh Jacob daer uytgedreven, de Ketterschc William op den Throon geraeckt was: 't welck de Keyser en Spaenje wel hadden konnen verhinderen, indiense gewilt hadden, en niet met hem in Verbond getreeden waeren tegens Franckrijck; die soo yverde voor 't Roomsch-Catholijck Geloof, &c.

[en op wat voor een wijs.]

[De Fransch-gesinde Kardinalen doen 't selve.]

Dan noch had 't Fransche Goud eenige Kardinalen bewoogen, om Innocentius de Fransche saeck schoon voor te stellen; die van de Keyser en Spaenje leelyck af te schilderen; haetlyck te vertoonen.

[Kardinael Nigroni voerd wel een andere tael, doch te vergeefs.]

Hier tegens droegh de Kardinael Nigroni de Roomsche Heyligheyd met een grooten ernst voor, dat Franckrijck niet anders sogt, als hem te blinddoecken; en daer nae, sijnen wil bekoomen hebbende, hem met den Neck aensien, en noch wel bespotten sou. Dat d'Expeditie der Bullen streed tegens d'eer, authoriteit en 't respect des Roomschen Stoels. Andere Kardinalen vertoonden hem oock de hier aghter schuylende gevaeren: doch de Fransch-gesinde Prælaten, nevens de Fransche

[Men maeckt Innocentius wijs,]

Ambas-

ITALIEN

Ambassadeur, wisten de voetstappen / welcke d'andere in 't gemoed des Pauss geset hadden / haest weer uyt te wisschen; ooch hem daer toe te brengen / dat hy / schoon anders spaersaem genoegh / de geweesene Koningh Jacob een goed deel geld toesond; onder wijsmaeckingh / dat Franckrijck hem haest sou hersteld hebben: dat dit dessein niet sou konnen missen: dat dan geheel Engelland, Schotland en Yrland tot de Roomsch-Catholijcke Religie, en onder sijne Heyligheyds authoriteit sou komen. Hoe echter dien Aenslagh gemist is / is onder de Fransche en Engelsche Geschiedenissen verhaeld.

dat Koningh *Louis* de geweesene Koningh *Jacob* herstellen; dan geheel *Engelland Roomsch-Catholijck* sijn sou.

Paus Innocentius d'XI. had 't schaedlijck Neefschap vernietighd. Alexander d'VIII., sijnen Naesaet 't selve weer ingevoerd met een gantsch onstuymige driftigheyd / en meer verquistingh der Kercklijcke Schatten aen de sijne / als oyt yemand der voorige Pausen had gedaen. Innocentius de XII. gaf nu weer een Bul uyt / geteeckend den 22. Junius Anno 1692. / seer scharp / soo sigh selven als sijne Naesaten / verbindende / hare Bloedverwanten niet te verrijcken met eenige Goederen van d'Apostolische Kamer / Datari, Cancellery, &c. Indiense door armoede wierden gedruckt / soo sou hy (de Regeerende Paus) haer moogen vertroosten / en te hulp koomen; maer anders niet; en noch precisselijck op sulck een wijs / al hy andere Armen in haeren nood magh bystaen. Deed te niet d'Inkoomsten der hooge Officien, welcke aen de Pauslijcke Neven plegen gegeven te werden / &c. Maer of de volgende Pausen (alhoewel deese Bul in 't voorhoofd draeghd / datse is een onherroeplijcke Constitutie, met toestemmingh der Kardinalen / die deselve / tot 35. in getal / hebben onderteeckend / en aghter haere Naemen gesteld: Ick beloof het, doe'er gelofte van, en sweer het: voor d'absente wierd plaets open gelaten / om ooch dus te teeckenen) / weer eens sullen doen / gelijck Alexander d'VIII. na Innocentius d'XI., sal de tijd bekend maecken.

Hy verbind hem selven, en alle sijne Naesaten, *Roomsche* Pausen, by een onherroeplijcke *Bul*,

tot te niet-doeningh van 't Neefschap.

Soo vaerblijckelijck was de gunst van deesen Paus tegens Franckrijck, soo geringh sijn' aghtingh voor den Keyser en Koningh van Spaenje, dat d'Ambassadeur deser Kroon by seeckere Audientie hem rond uyt seyde: Dat hy, een geboorne Onderdaen des Catholijcken Koninghs, en die derhalven een sonderlinge genegenheyd behoorde te hebben voor 't Interes van dit Huys, in tegendeel de grootste partialiteit voor den Koningh van Franckrijck, vyand van 't Huys Oostenrijck, toonde, 't welck hy soo weynigh als mogelijk was aghtte. Indien hy soo voortging, sou sijne Catholijcke Majesteyt gedwongen worden, sijnen Minister van Romen t'huys te roepen; daer tegens de Pauslijcke Nuncien uyt Madrit en Napels te doen vertrecken. D'antwoord van Innocentius bestond in Verschooningen van sijn bedrijf; in generale termen; en betuygingh / dat hy t'sijner tijd sou doen sien / sijne meening niet minder goed voor 't Huys Oostenrijck, als voor Franckrijck te sijn: doch tot noch toe heeft men geen teeckenen daer van vernoomen; en weynigh trock hy 't ongenoegen des Koninghs van Spaenje (sijnen natuerlijcken Heer / ten aensien sijner geboorte) sigh aen. D'oorsaecken sijner beliefenheyd voor Koningh Louis stellen eenige deese te sijn: I. Om dat Franckrijck allerweegen de soo genoemde Ketters uytroyd in de Landen sijns Gebieds; en buyten deselve Oorlogh tegens haer voerd; als / tegens Engelland en de Vereenighde Nederlanden: de Keyser en Spaenje ter contrarie met deselve in Alliantie waeren getreeden (alhoewel gedwongen door Franckrijck, t'harer behoudingh). II. Vrees voor de Fransche fierheyd / welcke sijne Voorsaeten Alexander de VII. en Innocentius d'XI. soo wel hadden vernomen. III. Om dat Frankrijk hem seer wist te vleyen; veel wijs te maecken ten nadeel der andere Roomsch-Catholijcke Vorsten: ja / om te toonen / hoe seer hy sig op hem vertrouwde / hem deed overleveren een wit pappier / doch onderteeckend en bezeegeld / om daer op te schrijven 't geen hy goed sou vinden / om al de Roomsch-Catholijcke Princen tot een algemeene Vreede te brengen; waer nae men de Ketters over al sou konnen uytroyen. IV. Om dat hy misschien voortijds van 't Spaensche Hof te Napels heeft gemeend beleedigd te sijn geweest / 't sy in sijn persoon / of in sijn Geslaght: 't sy door 't weygeren van 't geen begeerd wierd / of door yet anders; gelijck dan in 't gemeen d'Italianen seer wraecksughtigh sijn / en een goede Memorie hebben / tot onthoudingh van eenigh haer (gewaend) aengedaen ongelijck.

Ronde woorden des *Spaenschen Ambassadeurs* te *Romen* aen *Innocentius*, over sijne *partialiteit* voor *Frankrijk* tegens *Spaenje*, wiens geboorne Onderdaen hy was.

Waer in d'antwoord van *Innocentius* bestond.

Redenen, van eenige gegeven, waerom hy *Franckrijck* soo seer, *Spaenje* en de Keyser soo weynigh begunstighde.

Als de Keyser van de Paus eenige onderstands-gelden versoght / tot dies te nadrucklijcker voortsettingh van den Oorlogh tegens den Turckschen Sultan, en nut der Christenheyd; soo was des selven antwoord: Soo haest hy met William van Engelland sijn Verbond gebroocken ('t welck uytgelegt wierd / sigh ten proy van Franckrijck gesteld) sou hebben, soo wou hy hem meer geven tegens d'Ongelovige, als yemand sijner Voorsaeten had gedaen. Van 't nauwe Verbond tusschen Frankrijck en Turckyen repte hy niet; alhoewel 't selve hem dickmael te gemoet was gevoerd.

Sijn antwoord aen den Keyser, als hy Onderstands-gelden tegens den *Turck* versoght.

Wy hebben eenige maelen gewagh gemaeckt van de Stellingen / of Besluyten / der Geestlijcke in Franckrijk tegens de Pauslijcke Authoriteit en Roomschen Stoel Anno 1682. Kortlijck sullen wy d'oorsaeck daer van ophaelen.

Kort bericht van den handel

Innocentius d'XI. had Anno 1681. drie Brevetten uytgegeven tegens d'Indringingen van Franckrijck in de Pauslijcke Voorreghten. Soo euvel nam Koningh Louis dit op / dat hy in Martius des selven jaers in 't Aertsbisschoplijcke Pallays te Parijs deed by een koomen al de Prælaten, welcke sigh doemaels in deese Stad bevonden; sijnde 7. Aertsbisschoppen / en 30. Bisschoppen. Men droegh haer voor / dat'er Pauslijcke Brevetten waren gekomen / ten naedeel van de vryheyd der Fransche Kerck; welcke konden sijn van een quaed gevolgh / indien men daer tegens geen behoorlijcke voorsorge deed. Daer op wierd

ontrent de vier Stellingen, of Besluyten, der *Fransche* Geestlijckheyd.

ITALIEN

wierd een generale Vergaderingh der Geestlijckheyd aengesteld in de Maend Junius. 't Voornaemste stuck betrof 't Reght van de Regalien, of de Collatie, welcke de Koningh aen sigh trock; de Paus hem niet wou toestaen. De Geestlycke / t'eenemael van de Fransche Maj. afhangende / beslooten ligtlyck / dat dit een aengehegt Regt der Kroon was: en de Koningh keurde dit Besluyt goed. Maer deese Heeren gingen noch verder; stelden en approbeerden Anno 1682. I. De Paus / noch de Roomsche Kerck / had eenige maght / direct of indirect, op 't tydlijcke der Koningen; welcke om geenerley oorsaecken van den Paus konden werden afgeset; noch der selver Onderdaenen ontslaegen van den Eed der getrouwheyd. II. Dat een Generael Concilium boven den Paus is / volgens d'oude Maxime van de Kerck / en conform de Decreeten des Concilii van Constans. III. Dat de maght der Pausen moet werden bepaeld door de Canons: datse niet yets moogen statueeren, strijdigh met de Maximen, vastgesteld door d'oude Concilien; of met de Vryheden der Fransche Kerck. IV. Ofwel de Paus heeft de voornaemste authoriteit in saken des Geloofs / dat echter sijne decisien niet authenticq sijn / sonder d'algemeene toestemmingh der Kerck. Dat / in een woord gesegt / de Paus niet infallibel (onfeylbaer) is / selfs niet in Reght; ten sy hy sigh bevind aen 't hoofd van een Concilium OEcumenicum, en Universale (generale of Algemeene Kerckvergaderingh) / representeerende de geheele Kerck / geassisteert door de H. Geest / welcke decideert, en de Paus infallibel maeckt / als hy d'uytspraeck doet volgens 't geen gearresteert is / en wettigh versameld de Decisien van 't Concilium.

genoomen Anno 1682.

tot een gantsche om verr' werpingh van d'authoriteit der Roomsche Pausen;

In d'uytbreydingh deeser Stellingen vloeyen niet weynige woorden / streckende tot groot nadeel der Pauslycke Maght / van d'andere Roomsch-Catholijcke Kercken erkend en verdeedight; met verwijtingen / dat verscheydene Pausen hebben begaen abusen; syn geweest van quaede beradingen, &c., nevens andere harde uytdruckingen tegens den Roomschen Stoel. Deese Artijckelen nu maeckten den Paus geen Paus, soo veel de (hem voor lange tijd aengematighde) Maght aengaet; en stond derhalven de Roomsche Heyligheyd niet te gedogen; soo hy d'authoriteit des soo genoemden Apostolischen Stoels wou bewaeren. 't Geen noch verder gingh / deese vier Propositien wierden in 't Parlament geconfirmeert op den selven dagh / datse aen 't selve waeren gesonden; van d'Universiteit den 24. April; van de Sorbonne den 2.; van die des Canoniquen Regts den 8. May; met verklaeringh; datse behelsden d'oude Leere der Gallicaensche Kerk; en verbod aen alle Doctoren, soo in de Theologie als Canonique Reghten, daer tegens yets te leeren. Veele der mindere Geestlijcke in Franckrijck waeren hier over wel t'eenemael t'onvreeden / insonderheyd de Monicken; doch de Prælaten, en de Koningh stieten sigh daer aen niet. Met een Compagnie Dragonders in de Kloosters der morrende te senden kon men haer den mond doen toehouden. Wy laten nu de Roomsch-Catholijcke, als Roomsch-Catholijcke, oordeelen / of Innocentius d'XI. ('t stuck der Regale noch daer by koomende) te strengh is geweest / in sigh te stellen tegens deese Besluyten / welcke d'authoriteit des Roomschen Stoels gantsch om verr' werpen; dan of Innocentius de XII. sigh al te toegevend toond / als hy sulcke brocken kan verswelgen; sigh laetende paeyen met wat ydele woorden van onderwerpingh / die voor geen herroepingh moogen doorgaen; en welcke Propositien sy weer konnen opvatten / als 't haer gelegen sal koomen.

soo alsse sigh deselve hebben aengematighd.

Welcke Artijckelen wierden geconfirmeert van 't Parlament, d'Universiteit, de Sorbonne, &c.

Met verbod aen alle Professoren yet daer tegens te leeren.

Aenmerckingh.

Evenwel gingh de volle afdoeningh der verschillen over 't werck der Fransche Geestlyckheyd Anno 1682. tusschen den Paus en Franckrijck noch soo ten eersten niet voort; 't sy / om dat Innocentius de XII. sigh noch schaemde / soo veel smaed op den Pauslijcken Stoel te laeten leggen / waer tegens sijnen Voorsaet Innocentius d'XI. soo seer had geyverd; waer toe oock eenige Kardinalen niet verstaen konden / andere sigh hevigh daer tegens stelden; 't sy / om dat soo groote believendheyd voor Franckrijck hem in wangunst by andere Roomsch-Catholijcke Vorsten / jae wel geheel in veraghtingh sou gebraght hebben; 't sy / om dat hy hoopte / dat Franckrijck noch wat meer sou te gemoet koomen / en hy dan met meerder glimp tot 't volle verdragh sou konnen treeden. Ondertusschen deed hy noch yets voor Spaenje; deese Kroon vergunnende / datse voor den tijd van drie jaeren moght lighten een Millioen Stucken van Aghten van de Geestlijckheyd in America; doch deese Verbindnis gingh 'er by / dat de Koningh ses Scheepen sou moeten houden by Oran in Africa, tot verseeckeringh der Kusten. De Fransche Ambassadeur te Romen woelde wel dapper daer tegen; doch kon echter 't Pauslijcke consent niet verhinderen.

De volle afleggingh der verschillen tusschen Franckrijk en 't Roomsche Hof gingh echter noch soo ten eersten niet voort, en wat Innocentius een wijl tijds noch af hield.

1693.

Eyndlijck dan quam 't daer toe / dat de Tweedraght tusschen de Roomsche Stoel en de Koningh van Franckrijck over 't meergemelde werck der Fransche Geestlijckheyd / die nu elf jaeren onder de Pausen Innocentius d'XI. Alexander d'VIII., en deesen Innocentius de XII. (doch hoe slap onder deesen / hebben wy gehoord) had geduerd / wierd afgedaen. Deese Roomsche Heyligheyd had veel toegevenheyd voor Koningh Louis. Deesen / in soo swaeren Oorlogh gewickeld; weetende dat sijne vyandlijkheden tegens den Paus hem in verscheydene opsighten schaedlijck; desselven vriendschap hem voordeeligh sou konnen sijn / tot gebruyckingh sijner authoriteit by d'andere Roomsch-Catholijcke Vorsten / om hem tot Vreede te helpen met de selve / wist hem soetlijck te streelen; na dat men te vooren dreygementen had gebruyckt. De Fransche Geestlyckheyd had een Project aen hem overgelevert / tot accommodatie, of submissie, of Schuldbekentnis / soo men 't noemen wil / luydende dusdaenigh: „Wy
„verklaren / dat verre van ons is / yets te
„besluy-

Eyndlijck quam 't tot de volle afdoening deeses tweedraghts,

op een Schrift der Fransche Clergie.

ITALIEN

„ besluyten ten nadeel van d'Apostolische „ Stoel. Indien'er in onse Kercklijcke Vergaderingh / te Parijs gehouden / yets sou „ moogen beslooten sijn / dat daer mee strijdigh is / soo verklaeren wy / sulcks te houden voor niet beslooten / en voor soodanigh / dat het niet beslooten magh werden. Dit Project was Innocentius toegesonden. Als hy 't soo ten eersten niet voor genoeghsaem kon aenneemen / dreyghden de Fransche Ministers hem / uyt Romen te willen vertrecken; jae spraecken noch al grover uyt der hooghte. De Paus wou alleen eenige woorden in de soo genoemde Submissie hebben ingevoegd. De Fransche Clergie begeerde 't niet te doen. De Kardinael d'Estree gaf de Roomsche Heyligheyd den raed / hy sou aen Koningh Louis schrijven / en aen sijne Majesteyt stellen / wat de Geestlijckheyd hier ontrent sou doen. Dat kon Innocentius al inschicken / tot dies te grooter Eer voor den Koningh; die daer op bestelde / dat'er een Brief van haer quam / waer in deese woorden stonden (wy stellen alleen de sulcke / daer 't op aenquam). „ Wy / geworpen „ voor de voeten uwer Heyligheyd / verklaren / van herten bedroeft te sijn / meer „ als men sou konnen uytspreecken / over 't „ geen in de voor-verhaelde Vergaderingh is „ verhandeld; 't welck uwe Heyligheyd en „ sijne Voorsaten groot misnoegen heeft veroorsaeckt. En derhalven / 't geen aldaer „ ontrent de Kercklijcke en Pauslijcke authoriteit ten nadeel der Kercken gedelibereert „ en gedecreteert is / 't welck wy betuygen „ gantsch vreemd van ons gemoed te sijn / „ verklaren wy voor niet gedecreteert te sijn / „ en voor niet gedelibereert te houden; oock „ daer voor te houden staet.

wier mee *Innocentius* sigh kon heten paeyen.

By dit Schrift der Geestlijcke deed de Koningh selfs een Brief aen den Paus / hem saghtjens vleyende; en onder veel andere oock deese woorden gebruyckende: Hy had ordre willen geven, ten eynde 't Edict van Anno 1682., in gevolge van de Vergaderingh der Clergie, welcke de Conjecture der tijden had doen vergaderen, moght blijven buyten Executie; en de saecken in staet, gelijckse waeren voor 't Edict. Wy willen hier niet invoegen d'Aenmerckingen van eenige over deese Koninghlijcke woorden; oock niet over de betuygingh / der Geestlijcke; in welckese geen verwerpingh van haere voorige Besluyten tegens den Roomschen Stoel / geen schuldbekentnis konnen sien. Deese Consideratien voor te stellen / sou ons te wijd uytloopen moeten. Alleenlijck / men oordeelde / dat Paus Innocentius d'XI. sigh gewislijck met sulck een Appeltje niet sou hebben laeten paeyen. 't Was oock by veele bedencklijck / dat d'Aertsbisschop van Parijs die van de Sorbonne, in 's Koninghs naem / aensеyde / dat hy haer toestond de vryheyd / om de vier Propositien der Geestlijckheyd van Anno 1682. te moogen leeren / of niet te leeren. Wy volgen hier de Fransche verighten. Ondertusschen vervaerdighde de Paus de Bullen voor de Fransche Bisschoppen / die de dickmael gemelde Besluyten hadden toegestemd; op 't versoeck (gelijck hy seyde in 't Consistorium der Kardinalen) van d'oudste Soon der Kerck. Aen d'andere sijde oordeelden veele / dat Koningh Louis sigh in verlegenheyd moest vinden; wijl de Geestlijckheyd / die Anno 1682. soo grooten ophef had gemaeckt tegens den Roomschen Stoel; haere vier Propositien tegens den selven had doen confirmeeren in 't Parlament, d'Universiteit, en de Sorbonne; met verbod / van yets daer tegens te leeren; nu op sijne Majesteyts ordre (van wiense afhangen / en nae wiens wil sy die Besluyten hadden genoomen) sigh tot soo verr' verdemoedighden.

Nevens eenige aenmerckelijckheden ontrent deese saeck.

De *Bullen* voor de *Fransche* Bisschoppen nu vervaerdighd.

Sommiger oordeel van de verdemoedigingh der *Fransche* Geestlijcke.

ITALIEN

Hoe Savoyen met den Keyser en Koningh van Spaenje in Alliantie was getreeden tegens de Kroon Franckrijck, en d'oorsaecken waerom / is in 't voorgaende Boeck gehoord. De voorheenen verdreevene Waldensen, doch nu op d'alreeds verhaelde wijs weer in haer Land gekoomen / hebben met haer kleyn getal hem meer dienst / de Fransche meer af-breuck gedaen / als hy met al de Hulpbenden der Geallieerde in een geruyme tijd had konnen doen; waer voor haer nu een sleghten Loon werd gegeven.

Savoysche saecken.

't Kleyn getal *Waldensen* verright meer tegens de *Fransche*,

Soo koen waeren de gedagte Waldensen, datse een Inval in 't Fransch Dauphiné dersden doen; Bretz afbrandden / en met een goeden Buyt weer te rugg' keerden. Hier tegens bequamen de François en voordeel op den Hertogh van Savoyen. In Augustus Anno 1690. Legerde sijne Kon. Hoogheyd sigh met de Hoofd-Armee by Villa Franca. Doch wierd hier van de Fransche Generael Mons. de Catinat aengegrepen / en geslagen; met verlies van ten minsten 500. doode / 1000. gewondde / en 1100. gevangene. De Françoisen hadden een deel Stucken Canon geplant op een soo voordeelige Plaets / datse vlack in 't Heyr des Hertoghs konden schieten; en wijl 't Geschut met Schroot was geladen / soo vielen op elcke aflossingh een deel der Savoysche ter neer; 't welck in d'andere verbaefdheyd veroorsaeckte: derhalven den Hertogh / voor wat argers bedugt / in goede ordre noch aersеlde. Anders was 't Gevecht vier uyren langh seer bloedigh geweest / en de Zeege had in 't eerst twijffelagtig gestaen. Indien de Savoysche Ruytery sigh soo wel had gequeeten als de Spaensche Infantery, welcke niet een voet breed weeck / voor dat al d'andere 't veld hadden geruymd / buyten twijffel souden de Fransche hier een swaere Neerlaegh hebben geleeden: die nu wel 't Veld hadden behouden; maer ondertusschen stond deese Victorie haer vry dier; wijlse meer dan 3000. dooden hadden bekoomen; en daer onder niet weynige voorname Officieren. Echter roemdeuse van een groote overwinningh. Oock waeren de Gevolgen deeser Zeege voor haer al vry aenmercklijck: vermits op deselve sommige Plaetsen / en daer onder Villa Franca, sonder eenige tegenstand sigh aen Catinat overgaven. Hier tegens sloegh Prins Eugenius van Savoyen den 15. 25. September 4000. Fransche

als 't groote Heyr des Hertoghs; 't welck door de *Françoisen* geslagen, en uyt 't veld gedreven werd; doch met meer verlies aen haere, als aen de *Savoysche* sijde. 1690.

Echter verovert *Catinat* op deese Zeege eenige Plaetsen, sonder tegenstand.

Fransche uyt *Pigne-*

ITALIEN

lijcke Krans Anno 1670. door de Koning van Frankrijck ingenoomen, nu van de Hertogh belegerd. 1693.

Franckrijck moeten afstaen in vollen eygendom. 't Was de schoonste Parel aen de Hertoghlijcke Krans. In Augustus Anno 1693. belegerde de Hertogh met sijne Geallieerde deese Stad weer. Mons. de Catinat wierd versterckt met veele Troupen uyt Duytschland en Catalonien, om Pignerol t'ontsetten. Sijne Kon. Hoogh. trock daer op hem te gemoet; en 't quam tot een bloedigh gevecht. Catinat was ontrent 40000. Mannen sterck/ uytgelesen Volck: de Hertogh van Savoyen, met de Geallieerde Keyserische, Spaensche, en Engelsche, veel swacker. Hardneckigh wierd een wijl tyds weersyds gestreeden. 't Eynd deeses Slaghs was/ dat de Fransche 't Veld/ en alsoo de Zeege behielden. De Spaensche en Engelsche Regimenten hadden hier 't meeste geleeden: de Fransche haere Victorie dier gekoght. Hoe veele aen beyde de sijden gesneuveld waren/ kan men met geen verseeckerdheyd seggen: De Fransche gaven in haere berighten voor/ dat 't verlies der Geallieerde bestond in 8000. doode en 1500. gevangene: 't haere maer alleen in 2000.; behalven d'Officieren. Maer daer tegens wierd aen d'andere sijde door A. van der Meer uyt Turin den 5. October Anno 1693. aen haere Hooghm. de Staten Generael geschreeven/ dat de Françoisen wel de Victorie door haere meenighte hadden behouden; doch dat haer verlies in dit Gevegt ten minsten soo groot was/ als dat der Geallieerde; welcke oock al eenige hooge gevangene/ Vaendelen/ Standaerden en Ketel-trommen hadden bekoomen. Behalven aen de lincker vleugel was de Zeege tot 't laetste toe by de Geallieerde geweest.

Gevecht daer over voorgevallen tusschen sijn en der Geallieerden Heyr, met dat van Catinat: die 't Veld behoud.

Bericht van dit Pignerol.

Ondertusschen was hier door aen de Fransche sijde soo veel verright/ dat de Belegeringh van Pignerol (dus genoemd van de Françoisen; maer van d'Italianen Pinarolo, en Pinerolo) geen voortgang bequam. 't Is een Stad op en aen een Heuvel; met een seer sterck Kasteel in 't Landschap Piemont, by 't Riviertje Chison (volgens andere Clusone), niet verr' van de Grensen des Franschen Rijcks/ en der Provintie Dauphiné; ten Zuydwesten der Stad Turin. Binnen weynige daegen was de geslaegene Armee der Geallieerde weer in een goeden staet gebragt. Evenwel wierd in dit/ oock in 't volgende jaer 1694./ weynigh meer verright. Wat eenige d'oorsaeck daer van vermoedden te sijn/ sullen wy in 't vervolgh hooren. Dit echter geschiedde noch/ dat Casal wierd belegerd; welcke plaets den Hertogh altijd een doorn in de voet was geweest; en van sulck een aengelegenheyd/ dat sijne Kon. Hoogheyd/ in wiens handen deese Sterckte oyt sijn moght/ een ontsaglycken Naebuer aen den Besitter had. Oock wierd hy 'er naederhand meester van door hulp der Geallieerde. 't Is de sterckste Vestingh van geheel Italien; evenwel moesten de Fransche deselve in Julius overgeven. Dus verloor Koningh Louis een Stad/ welcke hy van den Hertogh van Mantua had gekoght voor 2. Millioenen en 500000. Ponden; behalven de geweldigh-groote onkosten/ aen deselve geleght.

1694.

Casal, een doorn in de voet des Hertoghs, van hem veroverd. 1695.

Koningh Louis had deese Plaets van den Hertogh van Mantua gekoght voor 2. Millioenen en een half.

ITALIEN

Catinats seer groote vrees voor de Waldensen, doe hy Piemont moest verlaten.

De Waldensen deeden noch dickmael de Fransche grooten af-breuck; sloegen haer veel volck af/ en maeckten grooten Buyt. Mons. de Catinat, met den uytgang des jaers 1693. geweldigh verswackt van volck/ moest met sijne Françoisen geheel Piemont verlaeten/ behalven alleen Pignerol en Susa; neemende sijnen toght nae 't Dauphiné; alhoewel hy daer een magere Keucken sou vinden/ wegens de voorgedaghte verwoestingh door de Geallieerde. Soo seer had de vrees voor d'aentastingen der Waldensen hem ingenoomen/ dat hy een Trompetter aen haer sond/ en haer deed voordraegen/ dat hy haer op geenerley wijs moeylijck sou vallen/ indiense oock daer tegens by sijnen Af-toght uyt Piemont op sijn Leger niet wilden aenvallen. Koningh Louis, om dit vertreck een andere schijn/ als de noodsaecklijcklheyd door d'onmaght van Catinat, te geven/ gaf een Brief uyt/ waer in hy den selven beval/ uyt Piemont te wijcken/ om den Hertogh van Savoyen gunst te bewijsen/ en hier door hem dies t'eerder tot 't aengaen van Vreede te bewegen. Men reeckende doemaels/ dat deesen Franschen Generael in Piemont van dat jaer (1693.) had verlooren 18000. Koppen. Op deesen Toght nae 't Dauphné wierden noch 2. geheele Regimenten Franschen door een geweldige Sneeuwklomp/ van 't Geberght afrollende/ overvallen/ en daer onder versmoord.

List, om deese verlatingh een andere schijn, als sijn' onmaght te geven.

hoe veel volck hy in 't jaer 1693 had verlooren.

Edict des Hertoghs van Savoyen

Ondertusschen gaf Hertogh Victor Amadeus een Edict uyt/ ten voordeel sijner Onderdanen de Waldensen, welcke hem sulcke goede en getrouwe Diensten hadden beweesen. Kortlijck sullen wy den Inhoud daer van verhaelen.

ten voordeel der Waldensen,

„ Sijnde (hy/ de Hertogh) geobligeert geweest, door de gereitereerde en presseerende instantien van een vreemde Maght * Anno 1686. te doen publiceeren d'Edicten van den 31. Januarius en 9. April tegens onse getrouwe Onderdanen de Religionarissen in de Valleyen van Lucern, Perosa, S. Marten, en d'omleggende Plaetsen/ als Prarustino, S. Bartholomeo, en Roccapiatta: en geinduceert sijnde/ om deselve weer in genade aen te neemen/ door gebleeckene proeven van getrouwheyd, en authentique Attestatien van haere geneegenheyd en yver t'onsen dienst/ die se hebben gegeven/ en noch daer in continueeren, als oock in consideratie van d'Instantien, gedaen by sijne Majesteyt den Koningh van Engelland, en van de Hoog-mogende Heeren de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden; soo hebben wy door de voorsz. Motiven goed gevonden/ niet langer te postponeeren deselve te consenteeren, dat sy t'eenemael werden hersteld in onse goede gratie. Voorts deed hy door dit Edict te niet/ uyt seeckere weetenschap/ volle maght/ en volkomene authoriteit, met goedvinden van den Raed; revoceerde en annulleerde de gedaghte Edicten van den 31. Januarius en den 9. April Anno 1686., en der

** te weeten, die van Frankrijck.*

waer by hy te niet doet de voorige Edicten van Anno 1686.

van hem gegeven door d'aendringingen des Koninghs van Frankrijck:

selver

ITALIEN

selver interinement, met al d'andere expressien van Boetens/ Straffen/ Sententiën, Ordonnantien, en alle verdere Actens en Ordres, gemaeckt tot het doen executeeren van de voorschrevene Edicten tegens de gemelde Religionarissen, sulcks datse in 't toekomende souden weesen kraghtloos, sonder effect, als offe noyt waren gemaeckt.

Uyt welck Edict

Geeft aen de meergenoemde Religionarissen ample gratie, volkomene remissie, absolutie en abolitie voor soo veel 't noodigh sou mogen sijn, over en wegens alle contraventien aen 't voorsz. Edict; oock van alle andere excessen en overtreedingen/ van wat natuer of qualiteit die souden mogen sijn.

hier eenige perioden,

Herstelt de Religionarissen, en die haer geholpen hadden/ soo met raed als faveur, in haere voorige Eere/ en sijne goede gratie. Ontslaet al de geene/ welcke noch gevangen waren. Wil/ dat de haer ontnoomene Kinderen aen haer souden werden weergegeven; sy alle weerkeeren nae haere Valleyen, om daer professie te doen van hare Religie, sonder datse daer over gemolesteert of geinquireert souden mogen werden; selfs niet de Gecatholiseerde, welcke abjuratie, of afsweeringh harer Religie hadden gedaen, en nu tot de selve wilden weerkeeren, als sijnde sulcks geschied door geweld.

en daer onder

Gebied sijnen Fiscael en alle andere een eeuwigh silentium, of stilswijgen. Verklaerd/ van nu voortaen van geener waerde al 't geen daer tegens moght komen te geschieden. Beloofd sijne protectie aen al de geene, welcke tegens deese Verklaringh moghten komen gemolesteert te werden.

sommige vry aenmercklijk,

Permitteert aen al de Religionarissen, en alle persoonen in deselve Godsdienst geboren/ of daer van professie doende/ de vrymoedige exercitie harer Religie in de Valleyen, en daer na toe gaen/ doende eerst den behoorlijcken Eed van getrouwheyd: aldaer te leven, en te sijn sijne goede getrouwe Onderdanen: te mogen besitten de gronden tot de gepræscribeerde Limiten toe. En souden alsoo ten vollen deselve Privilegien en prærogativen, geene uytgesonderd, als d'ingeboorne Religionarissen van 't Land (uytgenomen de Françoisen) genieten: ten faveur van welcke Françoisen deese toelatingh indifferent sou werden geëxtendeert, gedurende den tegenwoordigen Oorlogh; en nae de gemaeckte Vreede alleen sou sijn ten voordeel van die geene/ die uyt Franckrijck sijn gevloden ter oorsaeck van haeren Godsdienst; en aldaer tsederd niet sijn hersteld/ &c.

hier kortlijck

Dit alles was ingesteld met de verbindenste woorden/ en volle belofte/ datse noyt meer souden moogen werden gemolesteert in haere Persoonen of Goederen, om eenige actie van haren Godsdienst/ of afsweeringh van deselve; als door geweld gedaen.

werden voorgedraegen.

Was onderteeckend: Gedaen te Turin, den 23. May Anno 1694., en geparapheert V. AMADEO. Lager stond; V. Bellegarde. Noch lager: Reg. Gallinati. Onder op de voet: D. S. TOMAS. En doen drucken by sijne Kon. Hoogheyds Drucker Valetta. Was daer-en-boven geapprobeert van sijne Koninghlijcke Hoogheyds Reeckenkamer/ en de Magistraet van Turin: 't welck voor deesen in d'andere Declaratien, ten voordeel der Waldensen, noyt geschied was.

1694.

ITALIEN

Door dit Edict van Religions-vryheyd voor de Dallieden en andere Religionarissen geraeckte d'Inquisitie te Romen gaende/ om een Bul tegens deselve uyt te geven: doch de Hertog verbood scharplijk de Bisschoppen en Geestlijcke in sijn Gebied/ op swaere straf/ deese Bul af te kondigen/ of ter executie te brengen: Vermits oock de Paus bemerckte/ dat in deese gelegenheyd des tijds dit stuck/ indien hy met geweld daer mee door wou/ van een groot gevolgh voor hem sou konnen sijn/ soo staeckte hy 't publiceeren van sijne Bul; wijl sijne Koninghl. Hoogheyd betuyghde/ sijn Edict te willen handhaven. Hoe evenwel de Hertogh/ nae 't sluyten der Vreede met Franckrijck, 't beloofde in sijn meergemeld Edict heeft nae gekomen/ is nu aen de weereld blijcklijck.

D'Inquisitie te Romen, en de Paus stellen sigh wel hier tegens; doch voor datmael te vergeefs.

Franckrijck, by hard gedruckt door den Oorlogh/ in welcke hy soo veele Maghten tegens hem had/ had nu eenige jaren langh getraght/ Hertogh Victor Amadeus van de Geallieerde af te scheuren/ en hem te bewegen tot 't aengaen van een afsonderlijcken Vreede. Seer hard had hy hier om by hem aengehouden/ op dat hy (dus eenen vyand/ die in sijn eygen Land kon komen rumoeren/ te minder hebbende)/ d'andere dies te maghtiger moght sijn. Eyndlijck begon sijne Kon. Hoogheyd nae de groote en schoone beloften van Koningh Louis te luysteren; en trad/ ter sijden settende sijn Verbond met de Geallieerde, welcke hem hadden gered det uyt sijn gantsche verderf/ waer in hy ontwijffelbaer door Franckrijck sou geraeckt sijn/ met deese Kroon tot een aparte Vreede; in Julius Anno 1696.

Franckrijk weet door groote beloften den Hertogh van de Geallieerde, die hem 't verderf bewaerd hadden, af te scheuren, en tot een afgesonderde Vreede met hem te bewegen.

1696.

Men wil/ en geheele Tractaten sijn'er van uytgekoomen/ dat hy al voor langh heymlijck met sijne Majesteyt in onderhandelingh/ jae Accoord was geweest; oock op allerley wijsen sou hebben verhinderd/ dat de Hulp-troupen sijner Geallieerde in een lange tijd niets tegens de Fransche hadden konnen verrighten. Dat hy sigh soo ten eersten niet ontdeckte/ hield men te sijn/ wijl hy noch geen gelegenheyd sagh/ om sigh met glimp van de Geallieerde soo plotslijck t'ontslaen. 't Was 't gevoelen van seer veele/ indien sijne Kon. Hoogheyd sigh standvastigh by deselve had gehouden/ datse/ by 't sluyten eener algemeene Vreede/ voor hem eerlijcker/ voordeeliger/ en verseeckerder Vreedens-Conditien souden bekoomen hebben.

Sou al langh met hem hier over in onderhandeling sijn geweest, doch in 't geheym; en met naedeel des Geallieerde.

Onder d'Artijckelen deser Vreede tusschen Franckrijck en Savoyen waren de voornaemste/ dat d'Alderchristlijckste Koningh aen den Hertogh sal weergeven al 't geen hy gedurende deesen Oorlogh hem had afgenoomen/ als Nizza, Montmelian, &c.; dan oock noch de Stad Pignerol. Hem opbrengen vier Millioenen Ponden/ voor geleedene schade. Sijn' oudste Dochter Maria Adelheyd (doemaels noch geen 11. jaeren oud)/ sou ten Gemael bekoomen Louis, Hertogh van Bur-

Artijckelen, door Koningh Louis aen Hertogh Victor Amadeus by deesen Vreede beloofd;

Burgundien, Soon van den Dauphin Louis (noch geen 14. jaren); haer gegeven werden d'Eer-titel van Hertogin van Burgundien; en sy in die qualiteit aen 't Fransche Hof hebben de rangh boven de Princessen van den bloede. By weygeringh der Neutralliteit in Italien aen de sijde der Geallieerde, verbond d'Alderchristlijckste Koningh sigh / sijne Magt by die van sijne Koninghlijcke Hooghheyd te sullen voegen [om gesaementlijck 't Hertoghdom Milaen te veroveren; 't welk van sijne Koninghl. Majesteyt in des Hertoghs handen sou stellen / om 't selve voor eeuwigh te besitten]. Sijne Maj. staet voor altijd af van al de Reghten en Prætensien, welcke hy en sijne Voorsaeten hebben gehad op 't Hertoghdom Savoyen, 't Prinsdom Piemont, en 't Graefschap Nizza. Onder de secreete Artijckelen werd gesteld de belofte des Koninghs van Franckrijck aen den Hertogh van Savoyen, dat hy hem t'sijner tijd Geneve sou doen hebben; en des Hertoghs aen den Koningh / dat hy sou herroepen d'Edicten, betreffende de herstellingh der Waldensen, &c.

en daer bygestelt een *secreet Artijckel*; raeckende *Geneve*.

Belangende Franckrijcks afstand van Pignerol aen Savoyen, men moet bekennen / dat dit (indien'er niet yets bygesteld was) een seer groote saeck voor den Hertogh / een seer naedeelige voor de Fransche Kroon sou konnen sijn. Pignerol is de Sleutel van 't Koningrijck Franckrijk na de sijde van 't Alp-gebergt. Deselve aen Savoyen over te leveren / was een saeck van groot bedencken: te meer / wijl Koningh Louis sigh hier door verstack van de voordeelen / welcke deese voornaeme Vestingh hem in handen gaf op al de Princen van Italien; in tegendeel sijne Provintie Dauphiné voor een Inval sijner vyanden als open stelde. Maer sie hier de gedaghten van veele: Twee dingen sijn'er by gestipuleert, waer van 't eene den Hertogh beroofde van dit groote voordeel; Koningh Louis verseekerde voor dit naedeel. 't Eerste was / dat sijne Maj. Pignerol in handen sou houden tot op den algemeenen Vreede; dan eerst aen den Hertogh overgeven; om hem aen te setten / dies te meer t'arbeyden / tot uytwerckingh van den generalen Vreede. 't Andere / dat hy Pignerol wel sou overleveren aen sijne Kon. Hoogheyd ter gestelder tijd; doch al de Wercken deeser Vestingh geslegt / en deselve dus beroofd van alle sterckte: derhalven hy / als 't hem geliefde / daer weer possessie van sou konnen neemen; en in weynigh Maenden deselve soodaenigh weer fortificeeren, datse voor onwinlijck kon te houden sijn.

Aenmerckingh op *Franckrijcks* afstand van de gewightige *Vestingh Pignerol* aen sijne Koninghlijcke Hoogheyd.

't Ontbrack in deese tijd niet aen veelerley Schriften / weynigh tot lof sijner Koninglijcke Hoogheyd / wegens deese verlatingh sijner Geallieerde, en treedingh tot een separate Vreede; met voorstellingh / in vry harde redenen / hoe hy sigh wel eens t'sijner schaede sou moogen bedrogen vinden; hoe hy ter quader trouwe met de Geallieerde gehandeld had; hoe 't Houwlijck der Princes van Savoyen met de Soon des Dauphins dit Hertoghdom wel eens soo schaedlijck sou konnen sijn / als de Spaensche Nederlanden 't Houwlijck der Spaensche Infante met Koning Louis selfs; den Paltz de Trouw der Princes van den Paltz met den Hertogh van Orleans, &c.: doch wy willen ons niet inlaeten; om den inhoud deeser dingen hier voor te stellen. Ondertusschen houd men 't daer voor / dat dit Houwlijck 't voornaemste lockaes is geweest / om den Hertogh van Savoyen den Vreede met Franckrijck te doen omhelsen; wijl niet onapparent is / dat sijne Dochter hier door eens Koningin van Franckrijck sou konnen werden; als ten Man hebbende d'oudste Soon des Dauphins; en een Prins van treflijcke Hoedanigheden. Immers / de François en weeten hem niet hoogh genoegh te roemen.

Veele schriften ter deeser tijd uytgekomen, over des Hertoghs handel.

en 't Houwlijck sijner Dochter met d'oudste Soon van den *Dauphin Louis*.

Soo haest deese Vreede geslooten was / sond sijn Koninghlijcke Hoogheyd Brieven aen den Keyser / Koningh van Spaenje, Keurvorst van Brandenburgh; van Bayeren; Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, &c., over deese saeck. Wy sullen alleen dien aen haere Hooghm. hier invoegen.

Des Hertoghs Brieven aen den Keyser, *Spaenje*, *Brandenburgh*, *&c.*

Hooge en Moogende Heeren:

Niet beeter konnen wy deesen Brief beginnen, als met een nieuwe Protestatie, wegens de Verbindnis, altijd voor onse gedaghten tegenwoordigh; en welcke wy sullen behouden, soo langh'er leven in ons sal sijn; wegens d'Edelmoedige bystanden, welcke wy van Uw Hooge Moogentheden hebben genooten. Waer nae wy uwe Hooge Mog. instantelijck bidden, te willen goedkeuren, dat wy u informeeren van de Propositien, welcke de Mareschal de Catinat, door ordre van de Koningh sijnen Meester, aen ons heeft gedaen; en waer van de Raed en Præsident de la Tour uwe Hooge Mog. omstandigh bericht sal doen. Wy hoopen, dat de groote voorsightigheyd van Uwe Hooge Mog., en de genegenheyd, met welcke gy gewoon sijt onse belangens aen te mercken, U sullen aensetten, om niet te wraecken, dat wy den afstand der gewightige Vestingh Pignerol (alhoewel gesleght) nevens de restitutie van 't geen wy in deesen Oorlogh hebben verlooren, niet voor d'onseeckerheyd van 't toekomende; voor de verscheydene toevallen, die'er souden konnen ontstaen; noch oock selfs voor de veranderingen van Franckrijck bloot stellen. De gemelde Graef en Præsident de la Tour sal U vertoonen de redenen; welcke ons daer toe aendrijven; en de lightheden, die Uwe Hooge Mog. tot d'uytvoeringh van dit dessein sullen bybrengen, sullen onse erkentenis tegens U hoe langer hoe meerder vermeerderen. Welcke erkentenis altijd vergeselschapt sal gaen met een dringende begeerte, om te bekraghtigen met onbetwistlijcke proeven de sught, met welcken wy U den top der volmaekste geluckfaligheden toe wenschen; en dat wy sijn.

Van welcke dien aen haere *Hooghm.* de Heeren *Staten Generael der Vereenighde Nederlanden* hier alleenlijck werd voorgesteld; *gedateert te Turin den 6. Julius 1696.*

Hooge en Mogende Heeren, &c.

Turino, den 6. Julius 1696. VICTOR AMADEUS.

't Is t'eenemael seecker / dat Paus Innocentius de XII. den Hertogh oock seer drif-

De Prins had dit

tigh

ITALIEN

werck seer aengedrongen.

tigh tot deesen Vreede met Franckrijck heeft aengepord: en evenwel waeren'er oock te Romen, die dit bedrijf des Hertoghs niet ongeheeckeld lieten/ met vry scharpe uytdruckingen.

Vreugde-teeckenen te *Turin* over deese Vreede; en praghtige Opschriften, ter eeren des Hertoghs.

Te Turin wierden seer uytsteeckende Vreughde-teeckenen bedreven over dit Accoord met Franckrijck: evenwel niet van alle; en van de geene / welcke uyt politique Insigten d'andere in deese blijdschaps-blijcken volghden / waeren'er al veele / die bekommerlijcke gedaghten ontrent 't toekoomende hadden. Die by 't Hof in gunst soghten te staen / staecken meest hier in uyt; oock in praghtige Opschriften / ter eeren van haeren Hertogh; in welcke hooge opgevingen sy scheenen de Françoisen niet te willen wijcken. Eene der selve luydde aldus:

Eene derselve hier voorgedragen.

Belli Pacisque Arbiter,
Finibus Regni prolatis,
Italiæ Clavibus receptis,
Jani Templum,
Quod invitus aperuit,
Victor clausit.

Dat is:

Scheydsman van Oorlogh en Vreede,
Des Rijcks Grensen uytgebreyd hebbende,
En de Sleutelen van Italien weer bekoomen,
Soo heeft nu VICTOR,
De Tempel van Janus, dien hy ongewilligh
Had geopend, weer geslooten.

Doch van *Pasquin* te *Romen ge-transformeerd.*

Maer de Roomsche Pasquin wist deese woorden wel haest sulcker wijs te transformeeren, door 't veranderen van eenige der selve / en bydoeningh van eenen regel / datse Victor in plaets van lof / schimp en schande toevoeghden. Wy willense hier niet ter neer stellen / wijl'er te bijtende reedenen in koomen.

Afscheydingh van *Italien*; daer de *Geallieerde* uytwijcken moeten.

Van d'andere Staten in Italien valt voor ditmael niet gedenckwaerdighs te berighten. De Hertogen van Mantua en Modena verklaerden sigh Anno 1691. wel voor Franckrijck; doch dit braght de Geallieerde geen groote schaede; de Fransche Kroon weynigh voordeel toe. Van een grooter gewigt was 't voor de gemelde Geconfœdereerde; dat de Hertog van Savoyen sig omgewend; gantsch van haer afgescheurd had; en nu begeerde; datse Italien souden ruymen: anders wou hy sijne Wapenen by de Fransche voegen / om haer door geweld uyt te drijven. Dit was haren danck. Wat vergeldingh oock de Dallieden bekomen hebben / is aen de gantsche weereld blijcklijck. Eer wy nu dit Gewest verlaten / moeten wy noch dit hier invoegen.

Schrift in *Italien* verbreyd tegens d'eygenwillige heer-

In 't jaer 1691. wierd te Romen en anderwegen in Italien gesien een Tractaetje, waer in de Koningh van Franckrijck sigh vry benaedeeld bevond; derhalven oock van eenige Françoisen aldaer veel moeyte aengewend wierd / om den Autheur of Drucker t'ontdecken: doch te vergeefs; even soo wel als in Franckrijck; daer dit Werckje gemaeckt / in 't Fransch uytgegeven / en alleen in Italien in een Italiaensch kleed gestoocken was. Koningh Louis had / gelijck alreeds hier boven gehoord is / Geestlijcke en Weereldlijcke

ITALIEN

schappy des *Franschen* Koninghs, 1691.

geboden / al haer Silverwerck in de Munt te brengen / om'er de waerde voor t'ontfangen; waer van dan Geld gemunt / en 't selve tot een hooge prijs uyt-gegeven wierd; ten grooten voordeel sijner Majesteyt; die meenigerley andere Edicten uytgaf / om geld te bekomen / tot seer groote belastingh der Onderdanen. Selfs de Missionarissen, aengesteld geweest / om d'Onroomsche tot de Roomsch-Catholijke Religie te bekeeren (soo men 't noemde) / en de nieuw-bekeerde verder t'onderwijsen / wierden afgeschaft / en deese verrightingh de Bisschoppen opgeleght / om 't geld / 't welck d'andere voor dien dienst trocken / tot den Oorlogh aen te leggen.

met aenwijsingh, hoe 't met d'oude Koningen eens gesteld geweest is, en hoe 't nu is.

Al deese dingen vielen de Françoisen swaer; derhalven eenen onder haer ('t sy Geestlijck / 't sy Weereldlijck / immers een taemlijck-wel beleesen persoon) een Schrift uytgaf in de Fransche tael (oock / gelijck wy gehoord hebben / in d'Italiaensche overgebragt) waer in hy voorstelde / dat de nu regeerende Majesteyt alles deed uyt een arbitraire Maght; sijn' Onderdanen geensins handelende als Franquen, of Vrygeboorne. Voorts toonde hy / dat d'eerste en oudste Koningen der Francken, naederhand genoemd Françoisen, niet anders waren als voorname Krijghshoofden der Armeën; sonder eenige Souverainiteit; oock niet uytdrucklijck uytbedingh des Volcks / datmen / by voorvallende geleegenheden / haer weer af-setten moght. Dat de Naem Franck selfs soodanig een Vryheyd te kennen gaf. Dat een Koning te gehoorsamen / gantschlijck geen dienstbaerheyd insloot. Dat Pharamond, gehouden voor de Stighter / of Opreghter / der Fransche Monarchie, deselve had gefundeerd op twee Wetten; namentlijck: I. Dat by 't Volck de Verkiesingh der Koningen stond. II. Dat der Koningen authoriteit met den wil des Volcks bepaeld was. Dat uyt den ouden Schrijver Hunnobald genoegsaem bleeck / hoe 't met de Verkiesingh van deesen Pharamond was toegegaen; en wat sigh had toegedraegen ontrent d'aen en afsettingh van verscheydene der volgende Koningen. Of wel meerendeel de Soonen haere Vaders hadden opgevolghd; de Vaders oock somtijds 't Rijck onder haere Kinderen hadden gedeeld / gelijck sulcks was geschied van Clodoveus de Groote aen sijne vier Soonen; soo was dit echter niet ter hand genomen uyt eygenwillige authoriteit, maer met vry consent der Standen. Dat de Groote des Rijks yeder jaer in de Maend May pleegen by een te koomen / om niet alleen de saecken des Rijcks / maer oock selfs de bedrijven des Koninghs t'ondersoecken / en daer over t'oordeelen / gelijk in Gregorius Turonensis gesien kan werden. Dat d'eerste Trap / tot onderdruckingh deeser Vryheyd / daer in bestond / datmen de Verkiesingh wegh-genomen / en van 't Francke (Vrye) Rijck een Erf-rijck heeft gemaeckt / &c. Veele dingen / ten laste der Fransche Majesteyt voorgesteld / gaen wy voorby. 't Hof deed wel een seer vlijtigh ondersoeck / om den Autheur uyt te vinden; doch

Doch 't was alleen vertaeld uyt de *Fransche* Tael, en d'*Autheur* een *Franschman*: die sigh soo wel verborgen wist te houden, dat men, wat vlijt men oock aenwende, hem noyt heeft konnen ontdecken.

doch hy wist sigh soo wel verborgen te houden, dat hy noyt openbaer is geworden.

Lord *Melfort*, Gesant van de geweesene Koningh *Jacob*; versoeckt gedurigh geld van Paus *Alexander*.

Lord Melfort was Gesant van de geweesene Koningh Jacob te Romen. Dickmael (gelijck alreeds gehoord is) hield hy by Paus Alexander aen, om Geld voor sijnen Meester; doch te vergeefs. Doe nu Jacob, met Fransche hulp, in Yrland was aengekomen, drong hy op nieuws aen; en om de Roomsche Heyligheyd te lighter hier toe te beweegen, pogchte hy geweldigh op de groote progressen sijns Principaels in Yrland; en dat hy noch grooter dingen sou konnen verrighten, soo tot sijne volle herstellingh, als tot voordeel des Roomschen Stoels en der Catholijcke Religie, indien hem van die kant een milddadige bystand wierd gedaen; doch hier op nam de Paus alleen een besluyt, datmen de gewydde Luyeren, welcke sijnen Voorsaet Innocentius d'XI. had bevoolen te verbaerdigen voor den Prins van Wallis, voorts sou klaer maecken, en over senden. Evenwel, vermits Melford soo hoogh opgaf; de Koningh van Frackrijck sigh de geweesene Koningh Jacob soo seer aennam; hem volck en geld toesond, bleyde Paus Alexander sigh, dat hy sigh in Yrland wel sou mainteneeren; dat sijne saecken noch soo qualijck niet stonden, &c.: derhalven hy oock geen bedencken droegh, den Kardinael Ottoboni den Titel van Groot Prior van Yrland toe te voegen; een Waerdigheyd der Ridderlycke Johanniter-orden; doch voor meer dan anderhalf honderd jaren onder Koningh Henrick d'VIII. van Engelland gecasseert geworden.

Die aen *Jacob* de Gezeegende Luyeren voor den Prins van *Wallis* in plaets van 't andere fend.

Melforts roem op sijns Meesters groote *progressen* in *Yrland*.

Paus *Alexander* d'VIII. maeckt, boven sijnen Neef *Ottoboni*, noch nieuwe Kardinalen; als

Al stracks met den aenvangh sijns Pausdoms had Paus Alexander den gemelden sijnen Neef Petrus Ottoboni ten Kardinael gemaeckt; al sijne Bloedverwanten rijcklijck voorsien van groote Inkoomsten. Nu moest hy oock andere wat laeten toekomen; doch daer by oock sijnen eygen Interes waernemen. Dus maeckte hy dan den 8. 18. Februarius 1690. elf Kardinalen.

Jacobus Cantelmi.

Deese waren: (I.) Jacobus Cantelmi, van Neapolitaenschen Adel: voortijds Pausslijcken Nuncius te Venetien; naderhand te Lucern in Switserland. Had oock t'Aughsburgh bygewoond de Krooningh van den Roomschen Koningh Joseph. (II.) Ferdinandus Dada, van Milaenschen Adel, en Verwant van 't Huys Odeschalki; geweest Pausslijcken Nuncius by Koningh Jacob van Engelland, gelijck onder d'Engelsche Geschiedenissen gehoord is. Soo by de geweesene Koningh als by des selven Gemalin had hy in sonderlinge aghtingh gestaen; en sigh oock met deselve nae Parijs begeven. Heeft naderhand Koningh William daer over geroemd, dat hy hem beleefdlijck en verseeckerd had laten vertrecken. Echter wierd sijnen (in Engelland geweesenen) Portier in dit jaer opgehangen en gevierendeeld; wijl hy sigh had onderstaen, uyt grooten yver tot de Roomsche Religie, heymlijck in Engelland volck te werven voor de geweesene Koningh; haer geld op de hand te geven, en andere dingen te doen, welcke hem schuldigh maeckten aen hoogh verraed. (III.) Johannes Baptista Rubini, Venetiaen, Alexanders Susters Soon; doemaels Bisschop van Vicenza; gesteld ten Pausslyken Staets-Secretarius. (IV.) Johannes Baptista Castaguiti, van Genueeschen Adel; nu langh geweest Decanus en oudste Clerck van de Kamer. (V.) Carolus Bichi, van Sienischen Adel; Bloedverwant van de Familie der Chigi; Broeder van de laetstoverledene Kardinael Bichi, en Bisschop van Palestrina. (VI.) Josephus Renatus, eenen uyt d'aght-en-twintigh Edele Geslaghten van Genua, Neef des Kardinaels Imperiali, ten tijde van Paus Alexander de VII. soo seer bekend; en geweest Generael Thesaurier van de soo genoemde Apostolische Kamer. (VII.) Ludovicus Homedei, een Milanees; noch vry jongh, als geboren Anno 1657., en derhalven noch geen 33. jaren oud. Hy quam by Paus Alexander d'VIII. in deese aenmerckingh, wegens des selven onderhoudene vriendschap met den voorgaenden Kardinael Homodei. (VIII.) Johannes Franciscus Albani, van een seer voornaem Geslaght uyt Urbino, Protector van d'Orden der Minimen; korts te vooren verkooren ten Secretarius der geheyme Brieven aen Vorstlijcke persoonen. (IX.) Francisco de Giudici, Ridder van Napels, Broeder des Princen van Giovenazzo; voornaementlijck op recommandatie des Spaenschen Ambassadeurs; alhoewel niet tot 't beste genoegen des Spaenschen Hofs. (X). Bandino Pantiatici, een Florentiner, en persoon van seer goed verstand; die by Paus Innocentius d'XI. in een vry hooge agtingh was geweest. (X) Tussantus Janson de Fourbin, een Fransch Edelman; voortijds Bisschop van Digne in Provencen; daer nae van Marsilien; oock in Provencen; en eyndlijck van Beauvais, in de Provintie van Beauvaisis; by de Grensen van Picardyen. Soo wel by Paus Innocentius d'XI., als aen 't Keyserlijcke Hof, had hy in geen goed blad gestaen; wegens sijne quaede handelingen op veelerley wijsen, soo tegens de Pausslijcke authoriteit, als 't Keyserlijck Interes by de revolutie in Hongaryen. Waerom dan Keyser Leopold en Koningh Carel van Spaenje sigh ten hooghsten beswaerden over deese promotie van Fourbin; oock verklaerden, niet te konnen bevroeden, wat Alexander hier toe bewoogen moght hebben: wijl even deesen Bisschop van Beauvais met de Fransche Bisschoppen sigh had aengekant tegens den Roomschen Stoel; mee had helpen besluyten de voorgedaghte Stellingen der Fransche Geestlijckheyd; welcke de Maght, authoriteit en onfeylbaerheyd der Pausen om verr' werpen: desgelijcks had onderteeckend 't Appel derselve Fransche Prælaten aen een toekoomend Concilium. Daer-en-boven, meer bequaem was tot weereldlijcke Intrigues, Kupperyen, Bedriegeryen, Verschalckingen, en Ophitsingen, als tot eenige (veel min sulck een hooge) Waerdigheyd in 't Geestlijck.

Ferdinandus Dada, geweest Pauslijken *Nuncius* in *Engelland*, by den geweesene Koningh *Jacob*.

Joh. Bapt. Rubini.

Joh. Bapt. Castaguiti.

Carolus Bichi.

Josephus Renatus.

Ludovicus Homodei; noch geen 33. jaeren oud.

Johannes Franciscus Albani.

Francisco de Giudici.

Bandino Pantiatici.

Tussantus Janson de Fourbin, een *Franschman*; onaengesien hy sigh met de *Fransche* Geestlijckheyd had opgesteld tegens de Pauslijcke *authoriteit*, en sijne verdere quade hoedanigheden, van de Keyser en *Spaenje* den Paus voorgedragen.

Paus Alexander gaf hier op tot antwoord, dat Fourbin een ootmoedigen Brief aen hem

Desselven antwoord

had

ITALIEN hier op. 1690.

had gesonden / hem verseeckerende / van sijn onverbreeckelijk respect tot den H. Roomschen Stoel. Met bijvoegingh: dat hy was een persoon van groote Verdiensten / en goede Hoedaenigheden: derhalven men sijne voorige misslagen billijck door de vinger moest sien. Daer-en-boven braght hy by de Voorbeelden der Pausen Adrianus de IV. en Pius de II. (te vooren genoemd Æneas Sylvius), die in verscheydene Gevallen den Roomschen Stoel seer tegen waren geweest; evenwel naederhand niet alleen den Kardinaels hoed / maer oock selfs den Pauslijcken Throon hadden bekoomen.

Klaght des Keysers over deese Promotie.

Boven dien klaeghde de Keyser / dat de Paus hem / tegens alle reght en billijckheyd / niet eens gelijck stelde met den Koningh van Franckrijck; op wiens begeerte hy deesen Fourbin had ten Kardinael gemaeckt; waer tegens hy voorby was gegaen de Persoonen / van sijne Keyserlijcke Majesteyt genoemd.

Van Spaenje over deselve.

Op deselve wijs klaeghde Spaenje, dat de Paus in dese verkiesing van Kardinalen niet had aengesteld soodaenige Mannen / als van deese Kroon waeren gerecommandeert, maer andere. Hy had wel twee Milaneesen en twee Neapolitanen tot 't Kardinaelschap verheven; doch niet om datse Spaensche Onderdaenen waeren; maer enckelijck / op dat hy d'Ampten / welckese hadden beseeten / moght nae sigh trecken / en deese Beneficien aen sijne Neven geven.

Misnoegen des Kardinaels Chigi; en yet aenmercklijcks.

Soo was oock de Kardinael Chigi ten hooghsten misnoeghd / dat Alexander sijnen Neef den Abt Chigi in deese Promotie voorby had gegaen. Ontsagh sigh oock niet / de Pauslijcke Neven hier over een verwijt te doen; en onder meer andere steeckelige redenen tot haer te seggen: Dat de Pauslijcke Kroon immers ten minsten wel een Kardinaels hoed had verdiend. Hier door gaf hy te kennen / dat hy (Chigi) Alexander tot 't Pausschap had bevoorderd / en daer door wel meriteerde, dat men sijnen Neef den Abt met de Kardinaels waerdigheyd had begiftighd.

Alexanders insigt by deese Promotie was eygen voordeel.

Doch Alexanders oogmerck by t maecken van deese Kardinalen was gerigt op sijn eygen en sijner Neven voordeel. Even hierom had hy verscheydene Clercken der Kamer den Kardinaelshoed toegeëygend; om door de leedighmaeckingh deeser Ampten d'Inkoomsten der selve nae sigh te trecken: gelijck hy dan oock door de meergemelde Promotie sijne Schatkist verrijckte met een som van 360000. Kroonen.

Yet aenmercklijcks by den Intogt van Fourbin te Romen.

De gedaghte Bisschop van Beauvais, nu Kardinael Fourbin, quam haest uyt Franckrijck na Romen; en deed hier sijnen Intoght op Sondagh den 2. Julius, door de Poort del Popolo. De Caroffen van veele Kardinalen vergeselschapten hem: doch onder deselve waeren niet die van de Keyser en Spaenje. Onder sijn' Intreede riep een armen Bedelaer (door niet wel by sijne sinnen gehouden) tot verscheydene maelen toe: Wat doet dien Ketterschen Kardinael hier? Laet dien geëxcommuniceerden in den Tempel des Heeren niet in de Stad, niet in Romen komen. Doch sijne vergeldingh was / dat men hem een goed deel stockslaegen op de Lendenen gaf.

ITALIEN

Andere aenmercklijckheyd:

Onder de Kardinalen waren'er seven-en-twintigh / welcke oordeelden / dat men Fourbin niet binnen Romen moest toelaeten / voor dat hy een publique Acte van sigh had gegeven / tot herroepingh van alles wat de Fransche Geestlijckheyd tegens d'Authoriteit van den H. Roomschen Stoel had ter hand genoomen. Maer Alexander had geen ooren hier toe. Wou soo hard niet gaen. En gewisslijck / die hem 't meeste had gegeven / kon hem 't minste niet onthouden. Had hy Fourbin Kardinael gemaeckt / hoe kon hy hem Romen verbieden? Dan noch wou hy 't voordeel voor hem en sijne Bloedverwanten niet missen. Op den 6. Julius settede hy in 't Consistorium hem met eygener hand den Kardinaelshoed op / doch de Kardinalen de Goes, Salazar, Anguirro, Giudici ende Medicis verscheenen niet by deese Functie. De volgende dagh opende hy hem in een geheyme Consistorie den Mond / en gaf hem den naem van S. Agnete. De Pauslijcke Neven ontfingen hier by 6000 0. Kroonen aen Geschencken. Onder de Gift aen den Paus selfs was een Gietbecken / Soutvat / Flesch / en twaelf Schootelen / al t'samen van louter Goud. Haest hier nae stierf deese Roomsche Heyligheyd.

en geschenck, soo aen de Pauslijcke Neven, als aen den Paus selfs; waerlijck een vette brock.

't Stellen van de Hertogh van Hanover

tot negende Keurvorst

't Negende Keurvorstendom was nae de dood van Alexander op de baen gekoomen met daedlijcke uytvoeringh. Innocentius de XII. had'er geen behaegen in / en liet den Keyserlijken Ambassadeur te Romen hooren / dat hy dit werck niet kon voor goed keuren. Sijne reden was: Niet weynigh stond te vreesen / dat de Ketterscher Vorsten / door dit voordeel maghtiger geworden / wel eens de Keyserlijcke Kroon van 't Huys Oostenrijck op een ander Huys moghten brengen. Doch hier op merckten andere aen. Indien de Protestantsche Keurvorsten dit hadden willen doen / dat de kans daer toe haer veel schoonder sou geweest sijn / doese drie Onroomsche tegens drie Roomsche waren / als nu. Maer 't voornaemste / daer 't Innocentius schortte / was / dat dit werck wierd verright / sonder sijnen Mond daer over raed gevraegd te hebben; en dat de nieuwe Keurvorst Onroomsch was. Gelijck dan oock 't Protest van Paus Innocentius de X. tegens 't agtste Keurvorstendom begon met deese woorden: 't Getal der seven Keurvorsten des Rijcks, voortijds door 't Apostolisch gesagh vastgesteld, is sonder onse bewilligingh, en die van den H. Stoel, vermeerderd; een aghtste Keurvorstendom, ter gunst van Carel Lodewijck, Paltzgraef aen den Rhijn, een Ketter, opgeright: en men verordonneert veel andere saecken, schandlijck om te verhaelen, &c. Dit laetste sagh op d'overgevingh van soo veel Bisdommen en andere Geestlijcke Goederen aen d'Onroomsche by den Duytschen Vreede Anno 1648. Deesen Innocentius heeft desgelijcks tegens 't negende geprotesteert.

sonder Pauslijcke bewilligingh verfoghte te hebben,

De gedaghte Keyserlijcke Ambassadeur, behaeghd

Prins

ITALIEN

Prins van Lichtenstein, voerde hem te gemoet / dat de Hertogh van Hannover, met de Keurvorstlijcke Waerdigheyd begiftighd / voor deesen had getoond / noch toonde / en voortaen toonen wou / hoe grooten voordeel hy de Keyserlijcke Wapenen / en by gevolgh de gantsche Christenheyd, had toegebragt / en noch meer kon toebrengen: doch 't geliefde Innocentius t'antwoorden: dat al deese bystanden / al dit nut / schoon 't noch meerder moght sijn / niet te vergelijcken stond met de Keurvorstlijcke Waerdigheyd. Verder konnen wy ons hier niet inlaeten; als alleen dit noch seggende / dat sommige hier op hebben aengemerckt: Wijl de Roomsch-Catholijcke Vorsten in Duytschland meerendeel soo weynigh deeden tot ondersteuningh des Keysers tegens den Turck, &c., en de Paus niet wou / dat Protestantsche (welcke alreeds waerlijck met de meeste nadruk de Keyserlijcke Majesteyt tegens d'Ottomannische hadden bygestaen) noch meerder souden aengemoedighd werden / om noch meer te doen / soo moest hy dan selfs met milder handen wat dieper in sijne Schatkist hebben getast / tot beschermingh der Christenheyd: d'Ambassadeurs der Christen Potentaten niet t'elckens met leedige handen hebben weghgesonden. Om aen den Keyser niet te geven / nam hy een voorwendsel; of liever / om deese Majesteyt te noodsaecken tot 't geen hy begeerde / ten voordeel van Koningh Louis, seyde hy rondlijck: dat hy eerst Vreede met Franckrijck moest maecken. Soo een groot Vriend was hy van deese Kroon; welcke de Pauslijcke soo dickmael had doen daveren. Sie hier een Staeltje daer van.

Paus Innocentius niet; en aenmercking van sommige.

De gemelde Prins van Lichtenstein versoght ernstigh / en met dringende redenen / Anno 1693. onderstands-gelden tegens den Turck; anders sou de Keyserlijcke Majesteyt sigh genoodsaeckt vinden / met de Porte Vreede te maecken. De Paus hier over wat toornigh werdende / liet hem hooren: Daer waren Lieden aen de Porte, die deselve met alle kragt aendrongen (siende insonderheyd op d'Engelsche en Hollandsche Ambassadeurs); derhalven stond de Vreede of continuatie van Oorlogh niet aen 't bewilligen of weygeren van Subsidien aen den Keyser. De Prins gaf hem tot antwoord: Soo langh de Keyser alleen den Oorlogh tegens den Turck had te voeren; had hy al sijne Maght tegens den selven aengewend. De geheele weereld wist / wat een voordeelige Vreede hy van den Sultan had konnen bekoomen / welcke hy echter had afgeweesen. 't Was wel waer / dat sijne Majesteyt / ('t Keyserrijck door Franckrijck aen d'andere sijde aengetast werdende; en hy, tsederd de dood van Innocentius d'XI. van den H. Stoel verlaten sijnde) gedaghten tot Vreede had genoomen / daer toe aengeset door de Geallieerde, insonderheyd door den Staet van Polen; doch echter had hy niet willen sluyten tot eenigh naedeel der Christenheyd, niet eene voet Lands aen de vyanden toestaen. Maer vermits hy sigh nu van den H. Stoel geabandonneert bevond / sou hy gedwongen sijn / tegens sijnen wil tot Vreede te treeden soo hy best sou konnen.

Aenmerklijcke redenvoeringen tusschen Paus Innocentius de XII. en den Keyserlijcken Ambassadeur de Prins van Lichtenstein, 1693.

NEDERLANDEN

De Paus / hier door wat geraeckt / noch meer vergramd / wegens de tegenstellingh tusschen Innocentius d'XI. en hem / borst uyt: De Keyser was een vry Vorst / en moght doen 't geen hem behaeghde. Hoe seer d'Apostolische Kamer uytgeput was / en hoe veel Innocentius d'XI. tot den Oorlogh tegens d'ongelovige moght toegestaen hebben; hy wou echter den Keyser noch meer doen, indien sijne Majesteyt hem wou beloven, die penningen niet als tot den Heyligen Oorlogh te sullen gebruycken; en, tot verseeckeringh deeser belofte, sigh ontsloegh van 't Verbond met de Geallieerde; met Franckrijck Vreede maeckte. Als nu de Prins van Lichtenstein hier op liet hooren: dat de Kroon Franckrijk in sulck een geval op d'andere Geallieerde noch veel onreedlijcker prætensien als de voorige sou maecken; en waer van d'onderbrengingh van geheel Europa 't gevolgh sou sijn, viel Innocentius hem in sijne woorden / en seyde; dat'er van die sijde niet te vreesen was, want de Koningh van Franckrijck sigh meester van alles gemaeckt hebbende, sou deselve voorslaegen doen; en sulcke, dat men die gereghtigh en noodigh sou oordeelen. De Prins kon sigh nauwlijcks van lagchen onthouden: en wijl hy nu al weer sagh / w[illegible] de Paus op uyt was; waer heenen sijn ooghmerck streckte; soo wou hy niets hier op antwoorden. Wy koomen nu weer tot 't vervolgh der Nederlandsche saecken.

waer in deese Roomsche Heyligheyd opentlijck en rondlijck sijne gunst tot Franckrijck liet blijcken; niets aen den Keyser willende geven tot den Oorlogh tegens den Turck, of hy moest met Franckrijk een afgesonderde Vreede maecken.

Onder d'Engelsche Geschiedenissen is gehoord / op wat voor een wijs Prins Willem de III. van Oranje (ingeroepen van een groot deel des voornaemsten Engelsche Adels; soo seer gewenscht van de meenighte des volcks / als op 't hooghste verdruckt van haeren Koningh Jacob de II.; blijcklijck in 't uyterste gevaer staende van 't verlies haerer Vryheden / berovingh harer eygendommen / verdelgingh haerer Protestantsche Religie; en even soo gehandeld te werden in Groot-Britannien, als de Gereformeerde in Franckrijck was weervaeren / en noch daeghlijcks weervoer) / sigh nae Engelland had begeven / met een goede Oorloghs-vloot / en Land-Militie op deselve; daer alles soo spoedigh / soo geluckigh voor hem toegingh / dat binnen weynige weecken / bynae sonder eenige bloedstortingh / Koningh Jacob sijne drie Koninghrijcken verliet / d'Engelsche Natie sigh verlost bevond van Slaverny en Papery (om haere spreeckwijs te gebruycken) / en haeren Verlosser (gekoomen om tusschen den Koningh en 't Volck een vergelijckingh / tot beyder veyligheyd / uyt te wercken) op den Throon verhief; nu open staende door d'onverwaghtte verlatingh desselven / als de geweesene Koningh Jacob de vlught nae Franckrijck had genoomen. Wat voor Interes de gedaghte Prins aen de Kroon had / wanneer die vacant was / van weegen sijne Gemalin Maria Stuart, Dochter van de gemelde Jacob, is elck bekend.

Geschiedenissen der Vereenighde en Spaensche Nederlanden.

Vermits de Staten Generael sijn Hoogheyd Prins Willem van Oranje

Wy hebben desgelijcks gehoord / hoe *in sijnen*

gantsch

NEDERLANDEN

gantsch qualijck deese omwentelingh in Engelland Koningh Louis van Franckrijck behaeghde; wyl hy aen den meergedaghten Koningh Jacob had gehad een seer gedienstigen Vriend; en in 't toekoomende had gemeend hem te sullen gebruycken tot een maghtigen bevoorderaer sijner hooge desseinen; waer tegens nu 't Compas hem t'eenemael verruckt was.

Toght nae Engelland

Wat hier op volghde ten opsight van Engelland; alreeds was voorgegaen in Duytschland; wat hy ter hand nam tegens de Geunieerde en Spaensche Provintien, is al mee ter behoorlijcker plaets aengewesen. Nu staet ons ten kortsten te verhandelen 't geen ontrent dit werck de twee laetstgenoemde Staten af-sonderlijck betreft; want vermits alles noch in varssche geheugenis is / soo behoeven wy geen wijdloopigh verhael op te stellen.

hadden onderstennd, 1688.

soo declareert de Koningh van Franckrijck haer den Oorlogh.

Wijl dan Franckrijck de Vreede met de Vereenighde Nederlanden gebroocken / deselve den Oorlogh aengekondighd had (sie den Inhoud sijner Oorloghs-declaratie in 't VI. Boeck fol. 1095.), sonder eenige andere reden / als om dat de Staten Generael sijn Hoogheyd (nu Koningh William) hadden onderstenud in sijnen Toght nae Engelland, en sigh in postuer stelden / om niet weer plotslijck overvallen te mogen werden; soo moest deesen Staet sigh noodwendigh verdeedigen / en oock den Oorlogh tegens Franckrijck declareeren; gelijck dan geschiedde den 9. Martius 1689. Den korten Inhoud deeser Oorloghs-declaratie is deese.

Waer door dan deesen Staet genoodsaekt was,

Nae een voor-afgaende verhael van den onreghtvaerdigen aenval en inval des Koninghs van Franckrijck in vollen vreede in deese Provintien Anno 1672., en daer op gevolghden nieuwe Vreede Anno 1678., stellen haere Hoogm., dat aen haere sijde de Tractaten altijd religieuslijck sijn onderhouden / en gantsch exactelijck voldaen alles wat daer in gestipuleert was. Datse alle occasien hebben vermijd; veele verongelijckingen gedissimuleert, om niet weer met sijne Maj. in onmin te vervallen; al haer' actiën soodanigh gereguleerd, dat hem geene reghtvaerdige redenen van misnoegen gegeven moghten werden. Waer tegens hy al terstond aen sijne sijde had gehandeld tegens 't beloofde in den Vreede; de Commercie van deesen Staet binnen en buyten Europa gepooghd te ruïneeren; 't neemen haerer Scheepen en Goederen gefavoriseert; selfs haer' Oorloghs-Scheepen niet ongemolesteert gelaten / maer deselve geweldaedigh doen visiteeren; exorbitante Lasten geleght op de Waeren en Manufacturen, uyt de Vereenighde Nederlanden in Franckrijck komende; soo dat niet moogelijck was / met dit Rijck meer Negotie te drijven.

desgelijcks te doen:

met voorstellingh van den korten inhoud

Haere remonstrantien, dien aengaende gedaen / veragtlijck afgewesen: de verschrickelijcke vervolgingh tegens de Gereformeerde in Franckrijck oock uytgestreckt tegens d'Ingeseetene deeses Staets, alleenlijck tot 't doen haerer Commercie sigh in dat Rijck neergesteld hebbende; en dan haer noch niet toelatende / te moogen vertrecken / tegens den expressen Text van de Tractaten, &c.

NEDERLANDEN

Haere Hoogm. dan / al korts nae 't maecken van de gedagte Vreede bemerckende d'ongenegenheyd des Koninghs van Franckrijck tegens haeren Staet, en sijne beweegingen / ontrent haere Frontieren ondernoomen / waren daer door genoodsaeckt / t'haerer groote kosten / een stercke Militie aen te houden / en sware Equipagien ter Zee te doen / uyt vrees van een nieuwen overval; waer door dan de Koningh baerblijckelijck heeft getraght / de Staet in Finantien, Commercie, Navigatie, Visscheryen / Manufacturen, &c. te ruïneeren; om / dus verswackt sijnde / dies te lighter vermeesterd te konnen werden / &c.

der Oorloghs-Declaratie

haerer Hooghm. 1689.

Soo dickmael haere Hooghm. in alle eenvoudigheyd wilden vigileeren, om door defensive Alliantie (welcke hy haer selfs had aengeboden; doch om haer in slaep te wiegen) / streckende tot niemands offensie, den Nieuwmeegschen Vreede te verseeckeren / had hy altijd sigh daer tegens gesteld / onaengesien by 't XX. Artijckel van 't Vreede-Tractaet uytdruckelijck was bedongen / sulcks te mogen doen; jae selfs den Staet daer over met een nieuwen Oorlogh gedreyghd. Eyndlijck had hy / tegens d'Artijckelen der meergemelde Tractaten, tot securiteit van weersijds Ingeseetene besloten / in vollen Vreede doen saiseeren, en in arrest neemen de Scheepen / Persoonen / Goederen en Effecten haerer Onderdanen / welcke op de solemneele publique Trouw van de Tractaten haer bevonden onder 't Fransche Gebied / tot drijvingh harer Commercie: oock in vollen Vreede doen aentasten / veroveren en opbrengen de Scheepen en Goederen der Ingeseetene deeses Staets; Schippers en Matroosen mishandeld; geparst tot verloogcheningh haerer Religie; in gevanckenissen geworpen / en tot noch toe daer in gehouden; onaengesien by 't XV. Artijckel des Vreeden-Tractaets, en in 't XXXVIII. der Navigatie en Commercie, en Marine, geëxpresseert is / dat selfs by een ontstaenden Oorlogh ses en negen Maenden respective aen weersijdsche Onderdanen souden gelaten werden / om haere Goederen / Persoonen / en Effecten te mogen transporteeren, of te verkoopen / sonder daer in te werden verhinderd: dat men binnen dien tijd noch Persoonen noch Goederen met eenige Arresten sou moogen beswaeren.

vertoonende wat Franckrijk

tegens den Nieuwmeeghschen Vreede

Waer op voorts gevolghd was / dat de Koningh van Franckrijck door sijne Troupen verscheydene Dorpen onder 't Gebied van den Staet heeft doen uytplonderen en verbranden; sonder dat publicatie van Oorloghs-declaratie was voorgegaen; of immers op den selven dagh / alsse te Parijs afgekondighd / en hier noch in 't minste niet bekend was / dat deesen Staet in Oorlogh met Franckrijck was vervallen: en wijders den Oorlogh heeft verklaerd tegens deesen Staet by sijne Declaratie, gegeven te Versailles den 26. November Anno 1688., sonder eenige andere reden voor te wenden / als dat haere Hooghm. eenige extraordinaire Werbingen souden hebben gedaen: 't welck haere Hooghm. vermoghten te

tegens deesen Staet

had ter handgenoomen;

te doen/ volgens 't ontwijffelbaer en weesentlijck Reght aller souveraine Staten; en waer toe sy alleen waeren gekoomen/ niet om Franckrijck eenighsins te beleedigen/ maer uyt een noodwendige voorsigtigheyd; om datse al te wel waeren geinformeerd van 's Koninghs desseinen tegens deesen Staet. Veel andere aenmercklijcke dingen in deese Verklaringh haerer Hooghm. moeten wy/ kortheydshalven/ voorby gaen. Daer op volghd een Vermaeningh aen haer' Onderdanen/ aendaghtigh te willen overwegen/ wat tractement sy te verwaghten souden hebben/ indiense onder Fransche subjectie geraeckten/ soo in 't stuck van Religie en Vryheyd/ als in haere Persoonen en Goederen: te gedencken aen de vervolgingh des Koninghs van Franckrijck tegens sijn' eygene Onderdaenen om der Religie wil: 't oogh te slaen op d'ontrouw/ met welcke gehandeld wierden de Steeden en Plaetsen/ welcke sigh hebben overgegeven op favorable Conditien: op de verwoestingh veeler Landen; waer in de Roomsch-gesinde soo weynigh gespaerd wierden als d'andere: en dus/ vertrouwende op den Zeegen des Almaghtigen Gods/ met volkoomene liefde en eendraght/ met al haere maght en middelen/ 't verlies haerer Religie en Vryheyd/ 't verderf haerer Persoonen en Goederen te helpen af weeren: gelijck haere Hoogm., tot beschermingh van dit alles; tot reparatie van de verongelijckingh en schaede/ van haer' Onderdaenen soo onreghtvaerdigh geleeden/ genoodsaeckt wierden/ de Wapenen oock op te vatten/ en den Oorlogh tegens den Koning van Franckrijk te declareeren; soo alsse deeden by deesen &c. Hier by gaet dan noch 't Verbod van alle Commercie met Franckrijck; toevoering van eenige Ammunitien, Vivres, Matrialen, &c. nae 't Fransche Gebied; en invrengingh van Fransche Waeren in deese Landen/ &c.

om deselve meer vermogen te ruineeren; en hoe onbillick hy den selven nu weer den Oorlogh aenkondigde; voor de Declaratie alreeds vyandlijkheden gebruyckende.

Den 5. April Anno 1689. declareerde Koningh Louis oock den Oorlogh tegens de Kroon Spaenje: Waerom? Sijne Majesteyt was wel onderright van 't deel/ 't welck de Gouverneur der Spaensche Nederlanden had in d'onderneemingh des Princen van Oranje tegens Engelland; maer niet konnende geloven/ dat de Koningh sijnen Meester/ die om veele redenen ten hooghsten verplight was sulck een Usurpatie tegens te gaen/ hem sulck een last had gegeven/ soo had hy verwaght/ de Catholijcke Koningh te sullen konnen beweegen/ om met hem sigh te vereenigen tot herstellingh des wettigen Koninghs van Engelland, en behoudenis der Catholijcke Religie tegens d'Unie der Protestantsche Vorsten; of ten minsten/ dat hy sou gehouden hebben een Exacte Neutraliteit, indien de staet van Spaenje, hem niet moght toelaeten in sulck een Verbond te treeden. In November had sijne Majesteyt ten dien eynde aen de Catholijcken Koningh verscheydene voorslaegen laeten doen; welcke wel aengenomen wierden/ soo langh d'onderneemingh des Princen van Oranje noch twijffelaghtigh stond; maer die voordeelige dispositie verdween/ soo haest men te Madrit verstond 't vertreck des Koninghs van Engelland (Jacobi) uyt sijn Rijck. Ter dier tijd vernam oock sijne Majesteyt/ dat de Spaensche Ambassadeur in Engelland daeghlijcks by den Prins van Oranje quam/ en aenhield/ dat hy d'Engelsche sou bewegen tot een Oorlogh tegens Franckrijck: dat de Gouverneur der Spaensche Nederlanden volck wierf; de Staten Generael beloofde/ sijne Troupen haer te sullen toevoegen: haer en den Prins van Oranje (Koningh van Engelland) versoght/ Volck in Vlaenderen te senden/ om Franckrijck te konnen beoorlogen. Sijne Majesteyt had oock verstaen/ dat d'Agenten des Princen van Oranje groote sommen gelds te Cadix en Madrit hadden ontfangen; dat de Hollandsche en Brandenburghsche Troupen in de voornaemste Plaetsen van Vlaenderen waren getrocken. Deese kondschappen betoonden genoegh/ dat sijne Catholijcke Majesteyt voorneemens was/ sigh by de Vyanden te voegen. Derhalven sijn' Alderchristlijckste Majesteyt dagt/ dat hy geen tijd behoorde te verliesen/ om die quade desseinen te voorkomen; en declareerde derhalven den Oorlogh tegens Spaenje soo te Water als te Land/ &c.

Oorloghs-Declaratie des Koninghs van Frankrijk tegens Spaenje, in April Anno 1689. waer van 't kort begrijp der bygebragte redenen hier werd voorgedragen, en te gelijck met weynige woorden,

Maer aen de sijde van Spaenje wierden eenige deeser dingen gantschlijck ontkend; andere toegeschreeven de nood/ om niet gantsch buyten postuer te sijn/ indien Franckrijck (op wien Spaenje geen reeden had/ sigh te vertrouwen) de Spaensche Nederlanden weer wou aenvallen; 't welck hy gewisslijck sou doen/ indien deselve niet met hem wilden aenspannen tot bevoorderingh van sijne desseinen: welke uytgevoerd sijnde/ Spaenjens ruïne souden sijn geweest. Franckrijck (seydemen) begeerde niet/ dat eenige Staet, 't Duytschland, Spaenje, de Vereenighde Nederlanden, op welcke hy Aenslagen smeedde/ sigh op sijne hoede hield; op dat hy/ als 't hem te pas quam/ haer gemacklijck moght overrompelen. Deedense sulcks/ volgens 't Reght der Natuer en aller Volckeren/ 't was oorsaeck genoegh/ om dien Staet den Oorlogh de declareeren. Wy moesten te veel pappier beslaen/ indien wy de Weerleggingen en Aenmerckingen van de Spaensche en andere Natien op deese Fransche Oorlogs-Declaratie hier/ selfs maer kortlijck/ wilden voorstellen: onder welcke sommiger Pennen al vry scharp hebben geschreven.

wat van de Spaensche sijde hier op wierd geantwoord, als sijnde of onwaer, of t'eenemael ongegrond.

Maer hier moeten wy noch yet weynighs aenteeckenen uyt de Declaratie der Fransche Majesteyt tegens de Geunieerde Provintien. Eene der redenen/ waerom hy haer den Oorlogh aenkondighde/ stelde hy/ dat de Staten Generael sigh met eenige Duytsche Vorsten hadden ingewickeld/ om door alle middelen de bevestigingh des Kardinaels van Furstenbergh in 't Keurvorstendom Keulen om te stooten: wiens Interes sijne Majesteyt was verplight staende te houden/ &c. (Sie hier boven in 't VI. Boeck, fol. 1095.): oock had hy door sijnen Ambassadeur al voorheenen de Staten gedreyghd/ indiense sigh tegens Furstenbergh eenighsins souden inlaeten. Hier

Antwoord der Staten Generael op des Koninghs van Frankrijks beschuldigingh, datse sigh tegens de bevestingh van Furstenbergh

op

NEDER-LANDEN

op nu seggen hare Hoogh mog. in haer' Oorloghs-Declaratie tegens Franckrijk: Sy hadden den Koningh / op des selven arghwaen en dreygementen / versekerd / dat deesen Staet sigh niet sou bemoeyen met d'Electie eens Keurvorsts en Bisschops van Keulen; gelijck oock in der daed noyt sou konnen bewesen werden / sulcks geschied te sijn; schoon se daer over geen reden of reeckenschap aen den Koningh van Franckrijck behoefden te geven; maer hadden willen toonen / hoe seer sy soghten te vermijden alle occasien, welcke de publique rust souden mogen verstooren. Echter moest dit / en dan / datse t'haerer seeckerheyd sigh in postuer van defensie stelden / sonder eenigh voorneemen van Franckrijck te beleedigen / indiense van die Kroon niet aengevallen wierden / d'oorsaeck sijn / om haer den Oorlogh aen te kondigen / volgens den inhoud sijner Declaratie tegens de Geunieerde Provintien.

in 't Keurvorstendom Keulen souden gekant hebben: 't welk, alhoewel onwaer, al met een reden moest sijn om haer den Oorlogh te declareeren,

Op die van Franckrijck tegens Spaenje gaf Don Francisco Antonio d'Agourto, Marquis de Castanaga, ter dier tijd Gouverneur der Spaensche Nederlanden, desgelijks een scharpe Declaratie uyt, Franckrijck op deselve wijs den Oorlogh aenkondigende; vermits (liet hy daer in hooren) deese Kroon den Vreede soo lightvaerdigh had geschonden / als deselve heylighlijck van sijne Catholijcke Majesteyt was onderhouden geworden. Oock liet de Koningh van Spaenje selfs een diergelijcke Declaratie uytgaen.

Tegen-Declaratie des Gouverneurs der Spaensche Nederlanden;

Al stracks vielen de Fransche in de Spaensche Nederlanden. Deese / onder den Mareschal de Humieres, begonden dapper te roven en te plonderen. 't Heyr der Vereenigde Nederlanden, onder den Prins van Waldeck, quam in Braband, ter hulp van Spaenje. Met d'Oorloghs-actien van geen groot belangh sullen wy ons niet ophouden; echter konnen wy dit Geval hier niet voorby gaen. Alleen 15. Hollandsche Besoldelingen overvielen in eens Boeren-huys / drie Mijlen van Deynse, 64. Fransche Soldaten; en tasteden deselve soodanig aen / datse eyndlijk om Quartier riepen. Van deese 64. kreegen de Hollandsche 36. gevangen: 8. waren'er dood; 5. gewond; d'overige 11. ontvlooden 't.

daer 't Hollandsche Heyr koomd, t'sijner hulp.

Actie van 15. Hollandsche tegens 64. Fransche Soldaten 1689.

Op den dagh van S. Louis (den 25. Augustus) geraeckten de François en onder de Humieres met de Hollandsche en Spaensche onder den Prins van Waldeck ontrent Walcourt in een Gevecht; waer van 't eynd was / dat de François en met een groote verwarring retireerden; agterlatende haer Canon, Kruyd / Kogelen / en een groote meenighte soo dooden als gequetsten / volgens den Brief van de gedaghte Prins aen de Staten Generael, geschreeven terstond nae 't eyndigen des Strijds; die oock getuyghd / dat onder 't retireeren twee Fransche Tambours quaemen / versoeckende Stilstand / tot d'af-halingh der gequetste / en begravingh der doode; welke seyden / dat 6. Bataillons der Guarde, die ook d'Attaque hadden bygewoond / meerendeel waren geruineert; waer tegens van de sijde der Geallieerde geen sonderlingh verlies was geleeden. Deese bleven in 't Veld staen; doch d'andere aerselden nae haer Leger. Eenige begrooten 't Fransche verlies op 2200. dooden en gewondden. Andere stellen aen haere sijde 1800. gesneuvelde; en so veel gequetste / datse deselve op 180. Wagenen nae Philippeville en Maubeuge hadden doen voeren: waer tegens de Geallieerde noch geen 300. dooden en gewonden hadden bekoomen. De Fransche echter verkleynden haere schaede seer / na hare gewoonte. Stelden echter in haer' uytgegevene Lijst / onder de Hoofd-Officieren dood / de Veld-Mareschal Marquis de S. Gelais; Commissarius der Artillery Monf. de Mets-Tiercelin; en doodlijck gequetst / de Bailliu Colbert, Colonel des Regiments van Champagne. Van d'Infantery der Fransche Guardes dood 4. Capitainen, gequetst 2.: dood 2. Lieutenants, gequetst 6.: dood 3. Onder-Lieutenants, gequetst 4.: dood 1. Vaendrager / gequetst 2. Noch gequetst 2. Aydes Major. Van 't Regiment van Champagne, dood 1. Capitain, gequetst 7.: dood 1. Lieutenant, gequetst 8.: dood 3. Sergeants, gequetst 2. Van noch gequetst de Lieutenant-Colonel Vervins, en de Major Gasquet. Van de Cavallery dood 1. Capitain en 1. Cornet: doodlijck gequetst / 1. Ayde Major, en 1. Cornet. Daer soo veel Officieren blijven / moet 't getal der gemeene Soldaten niet kleyn sijn. De volgende dagh viel noch een actie voor tusschen deselve Parthyen; waer in de Fransche weer door gingen; hebbende in deese Rescontre veele dooden en gewonden bekoomen: d'andere daer tegens maer 5. gesneuvelde / 5. gequetste; 6. Paerden / een Vrouw / en een Kind dood.

Hevig gevecht tusschen de Fransche onder Humieres aen d'eene, de Hollandsche en Spaensche aen d'andere sijde onder Waldeck, by Walcourt.

NEDER-LANDEN

De Fransche retireeren met seer groot verlies; d'andere behouden 't Veld met seer geringe schaede.

Lijst der dooden en gequetste Officieren aen de Fransche sijde, van haer selfs uytgegeven.

De volgende dagh lijdense al weer mercklijke schaede.

De Koninglijcke Fransche Generael Calvo meende met een stercken hoop sijns Volcks de Stad Cortrijck in d'asch te leggen; doch 't misluckte hem. De Fransche hadden / tot deckingh harer Landen in Vlaenderen, een Linie opgeworpen. Calvo lagh'er aghter / met 2500. (andere stellen ontrent 3000.) François en. In 't begin van September begaf de Gouverneur der Spaensche Nederlanden, Marquis de Castanaga, sigh van Brussel nae Gent, en voorts met een kleyn Corps, door de Prins van Vaudemont hier vergaderd / nae de gedaghte Linie, om de stropereyen van Calvo wat in te tomen. 't Geluckte boven verwaghtingh; en bynae sonder tegenweer wierd hy'er meester van. Want op sijn aenkoomst gingh Calvo door / de Linie verlatende; welcke terstond van de Spaensche gesleght wierd / nevens de Redouten. Al de Palissaden en Materialen deed Castanaga nae Cortrijck voeren. Daer op stroopten de Spaensche onder Prins de Vaudemont in 't Fransche Gebied / tot op een halve Mijl nae by Ryssel. 't Verlies deeser Linie, en 't passeeren der selve door 't Spaensche Krijghsvolck / veroorsaeckte in de Fransch-Vlaemsche Steeden een seer groote schrick. Maer terwijl de Spaensche Armee nu verr' van de hand was / deed Mareschal de Humieres veele Spaensch-Nederlandsche Dorpen af-branden.

De Fransche Generael Calvo verlaet, op d'aenkoomst van een kleyn Corps Spaensche, de Fransche Linie in Vlaenderen,

waer op de Geallieerde in 't Fransche Gebied tot by Ryssel toe stroopen, en alles onder Contributie stellen.

In verscheydene Schermutselen tusschen beyde

Fransche

beyde de Parthyen kregen de Françoisen dickmael swaere slaegen; oock leeden d'andere somtyds verlies. Generael Calvo deed in Vlaenderen een nieuwe Linie maecken / om in 't toekomende jaer de Spaensche Krijghs-Operatien te konnen stuyten. In Luxemburgerland brandden en blaeckten de Fransche seer ellendigh. Mareschal de Humieres. die bevel had gegeven / in de Spaensche Nederlanden alles in d'asch te leggen / indien de Spaensche en der selver Geallieerde niet aflieten de Fransche Landen onder Contributie te stellen / hoorende / dat de Spaensche en Hollandsche Armee had besloten op hem los te gaen / brack in allerhaest met sijn Leger op / en posteerde sigh ontrent Doornick. By de Monsteringh bevond hy sijn Heyr / soo door Schermutselen tegens sijne Vyanden / als door siecken en verloop / verminderd te sijn 8000. Mannen en 4000. Paerden.

maecken een nieuwe Linie in Vlaenderen:

Branden in Luxemburgerland seer barbarisch.

De Fransche Armee onder de Humieres seer versmolten.

Een Ruyter in 't Guarnisoen te Bergen in Heenegouwen waeghde sigh / in Boeren-gewaed binnen Camerick te sluypen; daer hy door drie brandende Lonten / sonder dat de Schildwaght sulcks gewaer wierd / 't Fransche groote Magazijn in brand stack. Niet alleen wierden hier door verteerd 1700000. Rations Fouragie; maer oock 't Hout-Magazijn en de Palissaden, dight by 't andere Magazijn staende. Dit streckte de Fransche tot seer groot naedeel; en 't geluckte den Waeghals / weer binnen Bergen te geraecken. 't Was oock de Fransche in de Nederlanden een onaengenaem geluyd in d'ooren / wanneerse tijdingh kregen / dat de Spaensche in Catalonien Campredon veroverd; Duc de Noailles, die deese Plaets soght t'ontsetten / over de 1500. der sijne afgeslaegen hadden.

Een Spaensch Waeghals steeckt 't Fransch Groot-Magazijn in brand; en ontkoomd geluckigh.

Fransch verlies in Catalonien.

In April deeses jaers wierd in de Vereenighde Nederlanden op een seer uytsteeckende wijs gevyerd de Krooningh van Koningh William en Koningin Maria in Engelland. Nevens de Pecktonnen en rare Vyerwercken in ontelbare meenighten saghmen allerweegen ten toon staen een ongeloofslyk-groot getal aerdige Vertooningen / Afbeeldingen / Figueren, Sinspreucken / &c. / ter eeren van haere Majesteyten; waer in uytblonck een uytmuntende geestigheyd der Vinders: maer ook ontbrack 't niet aen schimplijke / op den geweesenen Koningh Jacob, en sijnen gewaenden Soon de Prins van Wallis; waer by oock Franckrijck niet vry gingh. Van eene Stad alleen sullen wy maer yet weynigs verhalen Op de groote Marckt te Haerlem saghmen een Pyramidale Zeege-Standaert opgereght / hoogh 75. voeten met twee Circulen Pecktonnen / van beneeden op vercierd met Festoenen van allerley Bloemen / soo natuerlijcke als konstige. Van boven af (waer uyt een Oranjen-boom sproot) woey een Koninghlijcke Engelsche Vlagg' met sijne Majesteyts Devis JE MAINTIENDRAY. Ick salse bescheimen. Al d'andere hier bygestelde Sinnebeelden en Sinspreucken voorbygaende / sullen wy alleen deese weynige stellen. Rondom de groote Standaerd vertoonden sigh vier afhangende Standaerden; d'eerste (voor Engelland) met roode en witte Roosen, voerende dit Byschrift: INTUMUERE ROSÆ HUJUS AB INTUITU; beteeckenende: Met een opslagh van sijn Majesteyts Oogen herstelden sigh de Roosen. De tweede (voor Franckrijck), met drie doode Padden ('t oude) en drie verslenste Lelyen ('t nieuwe Wapen deeses Koninghrijcks / alhoewel 't in der daed geen Lelyen, maer alleen Lisbloemen sijn); en daer by: NEC VIRES NEC VIRUS HABENT; soo veel als: Hare kraght en gif sijnse quyt. De derde (voor Schotland) met een Distelbloem; en de woorden: SI QUIS ME FORTE LACESSAT, NON IMPUNE FERET. Die my terght, komt'er niet ongestraft van. De vierde (voor Yrland) met een vry ontstelde Harp; en de Sinspreuck DISSONA CONCORDET: Ach, of hy d'onstelde Snaren herstelde. Rondom vertoonden sigh vier andere Vreughde-Standaerden / yder vercierd met de Kroon der vier Rijcken / en oock Pyramidaels-wijs gestelde Pecktonnen. Boven yder deeser Kroonen woey een Vlagg'. D'eerste / voor Engelland, had aen 't Wapen dit Byschrift: Sijne Majesteyt bewaerde onse Godsdienst en Goederen. De tweede / voor Franckrijk: Drijf onsen Dwingland ook soo uyt. De derde / voor Schotland: 't Is de saeck des Volcks en Gods. De vierde, voor Yrland: 't Is vergeefs alles watse tegens God sigh onderneemen. Indien men maer alleen in 't korte had beschreven d'aenmercklijckste der Sinnebeelden en andere Figuren, met de daer op gepaste Sinspreucken / enckelijck in de Vereenighde Nederlanden te sien geweest / wy vertrouwen / dat een groot Foliant deselve niet sou konnen bevatten.

Heerlijcke vyeringh in de Vereenighde Nederlanden, over de Krooningh van Koning William en Koningin Maria, met veele duysenden soo ernstige, inrijcke, als boertige en schimpige Sinnebeelden en Sinspreucken, van een aerdige Vindingh.

In 't jaer 1690. gingen de Fransche verwoestingen / beyde in Duytschland en de Spaensche Nederlanden, niet alleenlijck voort / maer verswaerden noch. In de laetstgenoemde gingh de Hertogh van Luxemburg te werck nae sijnen ouden aert / met allerley barbaersche bedrijven. Met 't Fransche Heyr legerde hy sigh by Deynse. Haest daer nae passeerde hy met d'eene helft der Armee de Rivier de Schelde; d'andere helft / onder 't Commando des Mareschals de Humieres, bleef by Deynse staen. Georgh Frederick, Vorst van Waldeck, Graef van Pyrmont en Culemburgh, &c. Generael Veld-Mareschal over d'Armee der Vereenighde Nederlanden, marcheerde met deselve en een deel Spaensche over de Rivier de Pieton. Luxemburgh nam sijnen Toght nae Bussieres; voorts nae Walcourt, om Waldeck aen de Samber 't hoofd te bieden; die desgelijcks voorneemens was / Luxemburgh aen te tasten / als de Brandenburghsche Troupen by hem gekoomen souden sijn; doch Luxemburgh verhinderde d'aennaerderingh derselve. Waldeck kreegh kondschap / dat Luxemburghs Heyr niet soo sterck was als 't sijne. 't Was oock niet vermoedlijck / dat Boufflers met sijn aen de Maes staende Corps sigh soo haest met Luxemburgh sou konnen Conjungeeren: waer tegens de Troupen der Geallieerde binnen een korte tijd by hem souden konnen sijn. Hield sigh derhal-

Fransche verwoestingen in de Spaensche Nederlanden.

Kort bericht van den Fleuriesen en bloedigen Slagh voorgevallen by Fleury

ven

NEDERLANDEN

ven genoeghsaem buyten gevaer te sijn. Luxemburgh hier van verwittighd / soght Waldeck t'overvallen. Brack op. Gebruykte een listige Marsch, en trock de Bouflersche Armee tot sigh. Dit geschiedde in sulck een stilheyd / dat Waldeck niet 't minste daer van vernam: die sigh onderwijl posteerde aen een voordelige Plaets tusschen Charleroy en Namen. Wy konnen ons niet ophouden met d'omstandigheden van dit Gevecht. By Fleury quam 't tot een grouwlijck-bloedige Slagh. Hoe sterck beyde de Heyren deeser Parthyen waren / kannen niet wel eygentlijck uytvorsschen. In 't gemeen steldmen Luxemburgh 3. Mannen tegens 2. te hebben gehad. Die wat particulierder gaen / geven Luxemburg over de 50000. / Waldeck 37800. koppen / als al de Regimenten Compleet waren geweest. Noch andere berighten voor 't seeckerste / dat de Hertogh van Luxemburgh in sijn Heyr had 40000. Combattanten (waer mee oock verscheydene Fransche Brieven over een komen); Waldeck tusschen d'28. en 30000. Immers / 't is ten vollen gewis / dat de Fransche veel stercker waren / als de Geallieerde.

tusschen de Fransche Armee onder den Hertogh van Luxemburgh aen d'eene en de Hollandsche onder den Prins van Waldeck aen d'andere sijde.

Onaengesien deese ongelijckheyd in getal des Volcks / dreef echter de Hollandsche regter de Fransche lincker-Vleugel op de vlught; en vermeesterde al haer Canon. Doch de Ruytery der Hollandsche lincker-Vleugel / sigh niet soo Heldmoedigh quytende / oock door der Vyanden meenighte seer benauwd / ging door; 't welck veroorsaeckte / dat de Fransche 't Veld behielden: echter trock Waldeck met de rest sijns volcks noch af in sulck een goede ordre / dat de Vyanden hem niet dorsten vervolgen. Meenighte van hooge en laeger Officieren waren aen de Fransche sijde gesneuveld / of swaerlijck gewond; 32. haerer Standaerden door de Hollandsche en Spaensche verovert: die hier oock 5. Obersten / 5. Majors, 2. Oberste Lieutenants, 57. Lieutenants, 37. Capitainen, voorts Ritmeesters / Cornets en Vaendragers / t'samen tot 184. hadden verlooren: dan noch 179. Officieren gevangen: eenige noch vermist: t'saemen 385. Officieren. 't Getal der gemeene dooden aen deese sijde was tusschen de 5. en 6000.; der gevangene by de 3000.; doch van deese quamen veele weer te voorschijn: waer toe de Switsers onder de Fransche haer de gelegenheyd lieten gebruycken. Noch geen 40. Standaerden hadden de Geallieerde verlooren; maer wel 48. Veld-Stucken. Niets van 't Canon souden de Fransche bekomen gehad hebben / indien niet de Voerlieden de Touwen in stucken hadden gesneeden / om dies te sneller met de Paerden te konnen ontvlieden. Evenwel heeft 't Guarnisoen van Charleroy noch 25. van deselve / en 3. van de Fransche, van de Vegtplaets afgehaeld. Aen de Fransche sijde was 't getal der doode grooter / wijl de Hollandsche niet een eenigh Franschman quartier gaven. Aen onse kant wierd seer beklaegd de Prins van Saxen-Marspurgh; de Graef van Berlo; de jonge Graef van Nassauw; de Graef van Styrum, &c.: maer van de Fransche niet minder de Lieutenant-Generaels Messieurs de Cournay (Gournay) en du Metz; de Marquis de Villarceaux; Marquis de Soyecourt, of Sancourt; (deesen wierd noch van de Hollanders Quartier gegeven / en / doodlijck gewond / weghgevoerd); Messieurs de Sallart, de Bartillac, de Jussac, de Janvry, Charance, en veel andere voorname Officieren.

1690.

Waer in de Fransche wegens der selver meenigte, de Victorie bevogten; doch met meer volks verlies aen haere, als aen der Hollanderen sijde; soo dat sy de Victorie haer partyde glorie hadden.

't Hollandsche Voetvolck behaelde hier een roem / welcke door geheel Europa heeft geklonken; en waer van de Fransche selfs met verbaesdheyd spraecken. Onaengesien de Ruytery der lincker-Vleugel flauwmoedigh de vlught had genoomen / soo bleef echter d'Infantery staen; en voght soodanigh tegens de Cavallery van 's Koninghs Huys / dat van 21. Bataillions bynae niet eenen levendig overbleef / en 10. haerer Standaerden verovert wierden. Had de gevloodene Ruytery sigh weer hersteld / buyten twijffel souden de Hollandsche hier een volle Overwinningh bekomen hebben. Nu bleef de Victorie aen de Fransche; de glorie aen d'andere. Selfs de Hertogh van Luxemburgh (die met de hoogste verwonderingh de Heldmoedigheyd des Hollandschen Volcks aenschouwde) brack in deese woorden uyt tegens de by hem staende Officieren: Met sulck Volck wou ick geheel Europa vermeesteren. En: De Prins van Waldeck sal lang aen de Fransche Cavallery, ik aen de Hollandsche Infantery te dencken hebben.

Uytsteeckende Heldmoedigheyd des Hollandschen Voetvolcks:

De Hoofden onder de François en beklaeghden seer haere schaede / wijlse vier Generaels, sulck een meenighte Officieren, en (volgens haer eygene Brieven) niet minder dan 8000. Mannen hadden verlooren: In eene der selve stond: Indien de Hertogh van Luxemburg noch tweemael sulck een Victorie bevoght, dat geheel Franckrijck sigh wel in den Rouw mogt kleeden over 't verlies haerer Bloedvrienden.

en selfs Luxemburghs getuygenis van haer.

Swaer verlies der Fransche.

Een groot deel der Switsers in Franschen dienst waren gesneuveld: derhalven Koning Louis veel geld na Switserland sond / om weer andere te bekomen.

Naderhand heeftmen / nae nauwkeurigh ondersoeck / uytgegeven deese Lijst, hoe sterck Luxemburgh en Waldeck waeren geweest by 't aengaen des Slags / welcke voorviel den 21. Junius O. / of den 1. Julius N. S. Anno 1690.

Hoe sterck beyderfijds Armeen voor 't aengaen des Slaghs waren;

Fransche

Bataillons Infantery - - -	48
Esquadrons Cavallery - -	90
Esquadrons Dragonders - -	30

Behalven 6000. Mannen by de Bagagie, en 4000. tot bewaringh der Bruggen by de Sambre.

Haer verlies aen Officieren en Soldaten - - - 10000.

Hollandsche

Bataillons Infantery - - -	28
Esquadrons Cavallery - - -	70
Esquadrons Dragonders - - -	8

Van deese was een groot Detachement by de Bagagie; waer by dan noch de Reg. te Paerd haere Post verlieten.

Dooden en gequetsten t'samen 7000. behalven de gevangene.

Dus

NEDERLANDEN

en verlies aen elcke sijde

Dus was 't verlies der Franschen aen Manschap grooter als der Hollandsche; maer veel meer van deese haddense gevangen bekoomen; wijlse op den uytgangh des Slaghs sigh meester maeckten van een detachement der Hollandsche troupen, in twee Kasteelen geworpen; doch in geen staet/ om de vyanden te konnen af weeren. 't Was oock by deesen furieusen Strijd aenmercklijck/ dat de Fransche Verwinnaers nae haere bekoomene soo dier gekoght Victorie geretireert waeren/ even als overwonnene; door vrees van weer aengevallen te moogen werden; 't Canon, van de Hollanders verlaten/ niet dervende af-haelen.

De Verwinners retireeren als verwonnene.

De Fransche Victorie te Zee haer ouck meer schaedlijk als vorderlijck; en beyde sonder winnen.

Even hier nae viel oock voor de Zeeslagh tusschen de Fransche maghtige Vloot aen d'eene/ de Hollandsche en Engelsche Vlooten aen d'andere sijde; waer in d'Engelsche de weynige Hollandsche alleen lieten begaen; die echter soodaenigh vogten/ datse de Fransche meer schaede deeden alsse selfs hadden geleeden: die oock derhalven haer dessein op Engelland moesten laeten steecken. Hier van is gehandeld onder d'Engelsche, oock yet onder de Fransche Geschiedenissen. Dus bequam Franckrijck soo korts op malkander twee Victorien d'eene te Land/ d'andere te Water; doch beyde soo dier gekoght/ datse hem veel meer schaedlijck dan voordeelijck waren: gelijck hy dan hier op noch te Land noch te Water yets verright heeft. Daer tegens was 't hem soo veel als een selfs-geleedene seer swaere Neerlaegh/ dat de geweesene Koningh Jacob, met Fransche Hulp-troupen in Yrland gekoomen/ daer t'eenemael geslagen was geworden/ en de vlught weer nae Franckrijck genoomen had; waer van onder de Fransche en Engelsche saecken is gesprooken.

Van dit jaer tusschen de Fransche en Hollandsche te Land niet meer verright, wijlse beyde gevoellijcke stooten hadden bekoomen.

Haest had de Prins van Waldeck de Hollandsche Armee weer in een goeden stand gebraght/ door toetreckingh van een deel Volck uyt de Guarnisoenen; waer by noch 6. Engelsche Regimenten, en eenige Keur-Brandenburghsche Troupen quaemen. Echter viel in dit jaer niet Hoofdsaecklijks meer voor. Men kan niet ontkennen/ dat deese Neerlaegh de Geallieerde seer gevoellijck trof: maer oock hadden de Fransche soo veel bekoomen/ datse sigh niet in staet vebonden/ om yets van gewight t'ondernemen; anders als haer gewoonlijck roven en plonderen/ daerse geen tegenstand vermoedden. Lieten oock de Mueren van eenige Steeden en Kasteelen springen: maer kreegen daer tegens hier en gintsch van de Spaensche en Hollandsche Parthyen dappere stooten. Eyndlijck gingen beydersijds Legers in Winter-quartieren.

Verschillen in Holland ontstaen, wegens den Heere Bentinck, van Koningh William

Ondertusschen ontstonden/ wegens den Heere Bentinck, van Koningh William gemaeckt ten Graef van Portlant, en by gevolgh een Lid van 't Hoger-Huys des Parlaments in Engelland, in Holland swaere verschillen tusschen de Stad Amsterdam aen d'eene/ de Ridderschap en d'andere Steeden aen d'andere sijde. Men verwaghtede den nu Engelschen Graef binnen een korte tijd in deese Landen; en dat hy dan in de Staten van Holland sijne Plaets sou genoomen hebben/ waer tegens Amsterdam sigh yverigh stelde; uytgevende d'oorsaecken; waerom dit niet moght toegelaten werden. De Ridderschap en andere Hollandsche Steeden vielen Amsterdam niet toe/ maer tegen; met beantwoordingh haerer uytgegevene Redenen. Wijl dit een saeck van groote wijdlopigheyd is; de redenen en tegen-redenen soo in 't kort niet vervat konnen werden/ moeten wy deselve hier voorby gaen. De weersijds hier over in druck uytgegaene Schriften sijn genoegh voor handen.

gemaeckt ten Graef van Portland in Engelland; tusschen Amsterdam en d'andere Hollandsche Steeden.

Andere swaerigheyd tusschen Amsterdam en den Koningh van Engelland, als Stadhouder van Holland, over d'Electie van Scheepenen, als sijne Majesteyt in Engelland was.

Noch een andere swaerigheyd deed sigh op over d'Electie van Scheepenen t'Amsterdam, welcke de Stadhouder altijd deed uyt d'overgesondene Nominatie. Maer vermits nu de gedaghte Stadhouder in Engelland, en daer Koningh was/ soo meende Amsterdam niet verplight te sijn/ de Nominatie hem buytens Lands toe te schicken; te meer/ wijl d'Electie uyt deselve dickmael niet sou konnen te rugg' komen op den precijsen dagh der versettingh: maer dat genoegh was/ sulcks te doen aen 't Provinciale Hof van Holland. In 't voorleedene jaer was dit werck alreeds begonnen; maer wierd nu kraghtiger gedreven; en die van Amsterdam beriepen sigh op haere Privilegien; waer op van d'andere niet geswegen wierd; en sommiger pennen al vry wat onbetaemlijck uytspatteden. 't Scheen een werck van groot gevolgh te willen werden/ en geen kleyne verwarringh te sullen veroorsaecken. Eyndlijck echter wierd noch alles in goedheyd afgehandeld; en sijne Majesteyt van Engelland deed d'Electie uyt de Nominatie, hem toegesonden door de Staten van Holland.

Verraed, aengesteld van Jacob Martinet, Oud-Scheepen te Sluys in Vlaenderen, om de Steeden Sluys, Cadzant, Ter Goes, Zierickzee, &c. in handen der Franschen over te geven;

Te Sluys in Vlaenderen wierd een verraed ontdeckt/ aengesteld (of getraght aen te stellen) van Jacob Martinet, Oud-Scheepen deeser Stad/ en Cornelis Roelands, Schipper/ met Monf. de Louvois, om de Stad Sluys of in brand te steken/ of in Fransche handen te leveren; Cadsant, 't Eyland Walcheren, Ter Goes, Zierickzee, &c., aen Franckrijck te brengen. Wijl hy geen Fransch verstond/ soo begaf hy sigh by een Fransch Vlughtelingh (andere stellen Fransch Schoolmeester)/ vragende/ hoe men moest schrijven aen een groot Heer; noemende onder andere oock de Mareschal de Humieres. De Franschman, quaed vermoeden krijgende/ verwittighde den Commandant hier van; die hem beval/ sigh te gelaten/ als of hy/ om een goede vereering/ hem in alles ten dienst wou sijn. Veynsde oock soo wel/ dat Martinet hem 't geheym ontdeckte; oock hem eenige Brieven deed schrijven; en onder deselve eenen aen Marquis de Louvois; waer in hy den selven bekend maeckte/ indien men hem en die met hem souden aenspannen/ een goede vergeldingh gaf/ soo verbond hy sigh/ Sluys hem in handen te sullen leveren/ wanneer 't Guarnisoen sou uytgetrocken sijn/ als men maer alleen 2000. Mannen by der hand had. De Brief

was

NEDER-LANDEN

was nu geschreeven; maer moest oock bestelt sijn. Drie Fransche gevangene Soldaten/ doch nu los gelaten/ en die weer nae haere Compagnien souden gaen/ wou hy deselve mee geven. Maer de Commandant, door de Schrijver des Briefs van alles bericht/ deed hem aenvatten/ soo als hy nae de gedaghte François̃en gingh. Men vond dit Schrift in sijne Ogiesack; en dus was hy overtuyghd. Sijne Sententie hield in/ dat hy sou gehangen; vervolgens gebierendeeld/ en 't hoofd op een Rad gestoocken werden. De Schipper/ of Veerman/ Cornelis Roelands, wierd alleenlijck gehangen. Tot noch toe had hy geen andere in dit verraed konnen inwickelen. 't Was al te sleght van hem aengeleght/ om nae sijne begeerte uyt te vallen. D'Executie geschiedde den 6. 16. May Anno 1690.

hoe ontdeckt, en gestraft.

Fransch verraed op de Stad Arth ontdeckt.

In 't begin deeses jaers wierden t'Aeth opgehangen twee Fransche Overloopers. De Fransche Mareschal de Humieres had haer besteld/ om de Magazijnen der Geallieerde aldaer in brand te steecken; en alreeds eenige Troupen by Doornick gereed staen/ om op deese Stad aen te vallen/ als deselve/ wegens den brand/ sigh in groote verbaesdheyd en verwarringh sou bevinden. Doch de derde Overloper/ oock hier toe gehuerd/ ontdeckte alles. Wierd hier voor van de Gouverneur beschoncken met 400. Rijcksdalers/ en een Lieutenants-plaets. D'andere kreegen de Strop tot vergeldingh; en de Humieres vond 't Compas verruckt.

NEDER-LANDEN

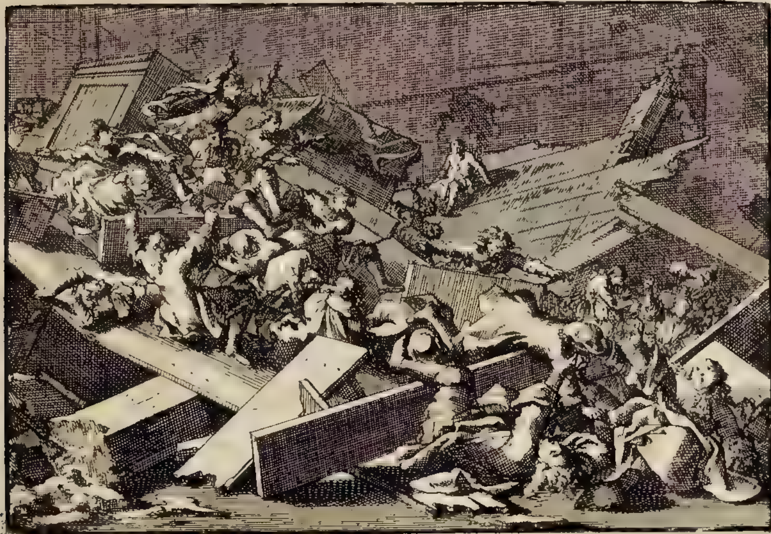
Haeghsch Congres:

In den Haegh was een Congres aengesteld/ waer by sigh lieten vinden de Ministers der Geconfœdereerde Vorsten/ om t'samen beraedslaegingen te houden over den staet der saecken/ soo langh den Oorlogh sou dueren. Men oordeelde dit een seer noodigh stuck te sijn/ tot 't spoediger neemen van Resolutien; ('t welck anders onder soo veele Hoofden van verr'-af-sijnde Vorsten langhsaem te verwaghten stond); wanneer maer d'afgesondene van genoeghsaeme Volmaghten voorsien waeren; om niet t'elckens haere Meesters over elcke saeck te moeten schrijven/ en haere meeningh t'ontfangen. Sommige hier tegens oordeelden/ dat hier oock geen kleyn gevaer sou komen bygaen; wijl Franckrijck lightlijck eenen deeser Ministers sou mogen omkoopen hebben/ om de genoomene Resolutien aen hem t'ontdecken; of 't neemen van een goed besluyt te verhinderen; alhoewel nu geen bekommeringh was ten aensien van deese.

en verschillende oordeelen van 't selve.

Jammerlijck ongeval in den Haegh, door 't instorten van de Kamer, sijnde de Huyskerck van de Keyserlijcke Plenipotentiarius Bercka, onder den Roomsch-Catholijcken Godsdienst.

In de nu genoemde Plaets droegh sig een erbarmlijck ongeval toe. De Huyskerck van den Keyserlijcken Plenipotentiarius de Graef van Bercka was een Boven-Kamer

in 't Huys des Heeren van Ouwerkerck, boven 't groot Salet. Onder 't plegen van den Godsdienst stortede deselve neer/ door de geweldige swaerte der Menschen/ wijl veele Roomsch-Catholijcke sigh derwaerts hadden verboegd. Een jammerlijk Schouwspel sagh men aen meer dan honderd Menschen/ welcke armen of beenen hadden gebroocken; aen 't hoofd of andere Leeden seer beschaedigd waren. Wel maer alleen eenen was plotslijck dood gebleben; doch verscheydene andere stierven oock nae weynige dagen. D'overige leeden een lange tijd swaere smarten.

Kortrijck bekoomd Fransche binnen.

Kortrijck was in de Maend October van de Fransche in besit genoomen: en Duc de Luxemburgh dwongh de Burgers/ sigh voor Franckrijck te moeten verklaeren. Leydde oock een sterck Guarnisoen binnen dese Stad. Haest wierden d'Inwooners gewaer/ onder wat voor een Heer sy geraeckt waeren. Ter wellkoomst van de François̃en moestense terstond

terstond 140000. Rijcksdalers; dan noch yeder dagh 600. guld. tot Brandhout voor de Besettingh opbrengen; boven d'andere swaere Lasten.

Koningh *Louis* belegerd in eygener persoon *Mons*, of *Bergen* in *Henegouwen*, tot groote verlegenheyd en verslagenheyd in de *Spaensche Nederlanden*: werd 'er oock haest meester van. 1691.

In Martius Anno 1691. belegerde Koning Louis onvoorsiens de Stad Mons, of Bergen, in Henegouw. Dit verweckte een groote verlegenheyd en verbaesdheyd in Spaenje en de Spaensche Nederlanden. De tegenwoordigheyd der Fransche Majesteyt moedighde de Beleggers dapper aen. Koningh William en de Geallieerde soghten wel deese Plaets van soo grooten aengelegenheyd t'ontsetten; doch eer men in postuer kon koomen (want dus vroegh in 't jaer had men niet verwaght sulck een groote onderneemingh van Franckrijck), gaven die van Mons sigh over: dies te lighter/ wijl de Burgery wierd aengeset door de Roomsch-Catholijcke Geestlijckheyd/ om tot een Accoord te treeden; en sy oock selfs haere Huysen soghten te bewaren voor de verwoestingh der Bomben. Dus heeft men van de Verdraghs-Artijckelen gesloten den 8. April; en den 10. geschiedde d'overgaef. Dit Belegh had echter Koningh Louis over de 5000. Koppen gekost. Haest wierden oock d'Ingeseetene gewaer/ datse by veranderingh van Heer geen voordeel hadden gedaen: en hoe veel lighter sy gehandeld waeren geweest onder de Spaensche; als nu onder de Fransche Regeeringh.

In dit jaer tusschen beyde de *Parthyen* niet Hoofdsaecklijcks meer verright;

Nae de veroveringh van Bergen door Koningh Louis had Koningh William in April sigh nae Engelland begeven. Echter bleef hy daer niet langer dan drie weecken; en quam den 13. May weer in d'Oranje-Polder aen/ tot groote blijdschap en beeter moedneemingh der Nederlanders, Spaensche, en andere der Geallieerde. Evenwel is in dit jaer in de Spaensche en d'andere Nederlanden niets meer van gewight tusschen beyde de Parthyen voorgevallen/ als yets in de Maend September. Franckrijck onderwond sigh geen nieuwe Conquesten. Beyde de Legers deeden wel veele Toghten en Tegentoghten; doch geraeckten niet aen malkander. Koningh William soght wel eenige maelen met de Fransche Armee tot een Slaghte komen; doch de Hertogh van Luxemburgh toonde geen lust daer toe; hield sigh in sijn voordeel/ of ontweeck t'elckens: willende in geen Geveght treeden/ ten waere hy in getal van volck sijnen vyand verr' te boven gingh; of dat hy een sonderlinge kans sagh/ om met goed succes een aenval te konnen doen. Tusschen d'uytloopende Parthyen vielen wel Schermutselen voor; doch daer mee konnen wy ons niet ophouden: oock niet met 't verhael der grouwlijcke Fransche bedrijven en verwoestingen. Wijl dan Luxemburgh tot geen standhoudingh was te brengen/ soo begaf Koningh William sigh uyt de Geallieerde Armee nae den Haegh; en van daer weer nae Engelland.

wijl Koningh *William* de *Fransche Armee* onder *Duc de Luxemburgh* tot geen standhoudingh kon brengen.

Maer nae desselven vertreck valt *Luxemburgh* onvoorsiens met een groote Maght op d'Aghtertoght van de *Geallieerde Armee*, nu onder *Waldeck*, *furieus* aen, by *Leuse*;

Maer als nu sijne Britannische Maj. niet meer by 't Heyr tegenwoordigh was/ en 't selve den 9. 19. September onder den Prins van Waldeck van Leuse opbrack/ om nae Cambron te trecken/ wou Luxemburgh noch wat op 't selve verrighten. Met 50. Esquadrons van 't uytgeleesenste volck des geheelen Franschen Heyrs nam hy den Marsch voor uyt/ en deed 't Gros sijner Armee volgen. Onvoorsiens/ onder de begunstigingh eener swaere Mist/ en met een geweldige furie, viel hy op d'Aghtertoght der Geallieerde, afgesonderd van 't andere Heyr/ 't welck alreeds een Rivier was gepasseert. Hy had gantschlijck de reeckeningh gemaeckt/ dat hy met sijne groote Maght deesen kleynen hoop geheel tot Hutspot sou gehakt hebben; doch vond sigh bedrogen. Soodanigh wierd hy ontfangen (onaengesien sijne vyanden bynae geen tijd hadden om sigh in Slaghordre te stellen)/ dat hy noch langh daer nae geheugenis daer van had. De meenighte der Fransche deed de Hollandsche wel een en andermael wijcken; soo dat de dappere Generaels genoeghte doen vonden/ om haer weer in ordre te krijgen; maer dit geschiedde niet/ voor datse t'elckens een goed deel Françoisen voor eeuwigh hadden t'slapen gelegt. Eyndlijck evenwel moesten d'onse gheellijck wijcken; doch in een seer goede ordeningh. Weersyds was veel volck gesneuveld/ gelijck oock een goed deel Officieren, soo hooge als laege; insonderheyd aen de Fransche sijde; die oock ruym soo veel gemeene Besoldelingen hadden verlooren. De beste Troupen van 't Koninghlijcke Huys waeren verwoest. De schaede der Françoisen overwoog die der andere seer verr'/ in opsight van de Hooghheyd der persoonen/ aen haere kant doodgebleven: onder welcke oock waeren de Messieurs Dauge, Lieutenant-Generael; de Neuchelle, Marechal de Camp; en veel andere voornaeme Officieren, soo van de Koninghlijcke Guarde, als van de Gens d'Armes des Koninghs; van de Granadiers, &c. De Fransche hadden ontrent 200. gevangene bekoomen.

meenende deselve tot Hutspot te kappen: doch vond sigh in sijne reeckeningh seer bedrogen.

Koningh *Carel* van *Spaenje* stelt de Keurvorst van *Beyeren*, *Maximiliaen Maria Emanuel* altijd-duerenden *Gouverneur* der *Spaensche Nederlanden*. 1692.

Sijne Majesteyt van Spaenje, op dat de saecken in sijne Nederlanden tegens de Fransche onderneemingen met dies te meer nadruck/ yver/ en beleyd moghten uytgevoerd werden/ vond goed/ sijne Keurvorstlijcke Doorlughtigheyd van Bayeren, Maximiliaen Maria Emanuel Cajetanus Ludovicus Franciscus Ignatius Antonius Josephus Felix Nicolaus Pius, aen te stellen tot altijd-blijvende Gouverneur der Spaensche Nederlanden; met meer authoriteit, als oyt yemand der voorige Gouverneurs heeft gehad. Dit gaf hoop/ dat deese Vorst/ nu soo veel meer Interes in dit Gouvernement hebbende/ als d'andere/ die gewoonlijck yeder drie jaeren veranderd wierden/ met soo veel te meer Courage, voorsightigheyd en wackerheyd d'affairen sou waerneemen. Hy is gebooren den 11. Julius Anno 1662. Keurvorst geworden/ nae 't overlijden van sijnen Vader Ferdinand Maria François Ignatius Wolfgangh, den 26. May Anno 1679.; doch eerst/ als mundigh/ in de regeeringh getreeden den 11. Julius Anno 1680. Ten bestendigen Gouverneur der Spaensche Nederlanden gesteld

Desselven Gemalinnen.

Anno

NEDERLANDEN

Anno 1692. Had ten Gemalin Maria Antonia Josepha Benedictina Rosalia Petronella; Dochter van Keyser Leopold, by Margaretha Theresia, Dochter van Koningh Philips de IV. van Spaenje: doch als deese was overleeden den 14. 24. December Anno 1692. nam hy tot sijne tweede Echtgenoot Theresia Cunigunda (Dochter van Johan de III. Sobiesky, Koningh van Polen, by Maria Luisa de la Grange) Anno 1694.

Soon by d'eerste gewonnen, sou Erfgenaem der Kroon *Spaenje* sijn geweest;

By de gemelde sijn' eerste Gemaelin / Dochter van Keyser Leopold, had hy gewonnen (boven twee andere Princen / stracks nae haere geboorte gestorven) / Joseph Ferdinand Leopold Antonius Franciscus Cajetanus Johannes Adam Simon Thadæus Ignatus Joachimus Gabriel, ter weereld gekomen te Weenen den 27. October Anno 1692. By 't kinderloos overlijden des tegenwoordigh-regeerenden Koninghs van Spaenje sou hy gewisslijck des selven aengestelden Erfgenaem in de Spaensche Koninghrijcken sijn geweest; doch deese hoop is verdweenen; wijl de dood hem / onlanghs geleeden / heeft weggeruckt. Waerlijck was dit een groote slagh voor sijne Keurvorstl. Doorl.: en deesen Prins was d'eenige Manlijcke Erfgenaem / die onder de Kinderen der Dochteren van Koningh Philips de IV. van Spaenje de Successie der Kroon Spaenje tegens den Dauphin van Franckrijck kon prætendeeren. De bedenckingh van veele voornaeme Politique hier ontrent gaen wy voorby; wijl 't overlijden van de gemelde jonge Prins is voorgevallen nae 't besteck onses wercks.

doch onlanghs seer ontijdigh gestorven.

De Fransche en Geallieerde Armeen gaen, na 't Treffen by *Leuse*, in Winter-*quartieren*. 1692.

Nae 't voorgedaghte Gevecht by Leuse is tusschen de Fransche en Geallieerde in de Spaensche Nederlanden niet aenmercklijcks meer voorgevallen. De Vorst van Waldeck legerde sigh by Cambron, volgens sijn voorgaende voorneemen. Brack eerst op den 23. September; posteerde sigh tusschen Enguien en Lessine: quam vervolgens te Ninoven. De Fransche Armee avanceerde tot aen Harlebeck: doch brack den 15. van daer op; sond eenige Detachementen nae verscheydene Oorden / om te Cantonneeren, eerse in de Winter-quartieren souden gaen: maer 't Gros des Legers marcheerde nae Yperen en Cortrijck. Korts daer nae scheydde 't geheel van een; doch een groot deel van 't selve bleef in de Linien, om op een voordeel te loeren. 't Heyr der Geallieerde separeerde sigh oock den 17. October. Dus liep 't jaer 1691. ten eynde. Koningh William van Groot-Britannien, sig eenigen tijd op 't Loo verlustight hebbende / en weer in den Haegh gekomen sijnde / begaf sigh nae sijn Koninghrijck Engelland; van waer hy in Martius Anno 1692. weer in Holland aenquam.

Koningh *William* van *Engeland* koomd weer in den *Haegh*. 1692.

Koningh *Louis* belegerd en ver-

Alreeds in de Maend May was Koningh Louis van Franckrijck in de weer / en belegerde Namen, anders geseght Namur, een stercke Stad / met een seer sterck Kasteel in Nederland, op een Klip / daer de Sambre in de Rivier de Maes loopt; de voornaemste van 't Landschap Namen, voortijds een Graefschap / nu eene der XVII. Nederlandsche Provintien, tusschen Braband, 't Land van Luyk, en Heenegouwen. Haest gaf de Stad sigh over / buyten noodsaecklijckheyd / aen den Franschen Koningh den 26. May O. S.; maer 't Kasteel defendeerde sigh een wijl tijds seer dapper; tot dat 't Fort Koehorn sigh opgaf; en doe oock moest Capituleeren. Was den dappermoedigen Koehoorn niet gequetst geworden / de Fransche souden noch meer werck gevonden hebben. 't Was een groot verlies / niet alleen voor de Spaensche Nederlanden, maer oock voor de Nabueren; welcker Landen voor een gedeelte nu van de François onder Contributie konden gesteld werden. Evenwel heeft deese Veroveringh Koningh Louis Volck en Paerden genoegh gekost / soo dat selfs de Fransche lieten hooren: Dat Franckrijck door veel sulcke Overwinningen veel sou verliesen. De Capitulatie geschiedde den 30. Junius N. S.

NEDERLANDEN

overd de stercke Stad, en 't Kasteel *Namen*: doch met groot verlies van Volck en Paerden.

Roemd seer hoogh

Ongemeen hoogh roemde de Fransche Majesteyt op dit Conquest van Namen in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs; hem beveelende / daer over in sijne goede Stad Parijs het Te Deum Laudamus te doen singen. Wijl deesen Brief niet langh is / sullen wy den selven hier geheelijck in-voegen.

op deese Veroveringh, in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van *Parijs*; hem beveelde, over deese *Victorie* het *Te Deum Laudamus* te doen singen.

Mon Cousin.

Mijne vyanden hadden sigh wijs gemaeckt, datse, al haere Maghten in de Nederlanden by een versameld hebbende, den loop mijner Conquesten souden stuyten. 'k Heb onderwijl niet naegelaeten, in eygener persoon t'onderneemen de Belegeringh van de Stad en 't Kasteel Namen, waer van sy de veroveringh onmogelijck hielden. Aenstonds ruckten se derwaerts, ten getale van over de 100000. Mannen, om my te noodsaecken, 't Belegh te verlaten: doch sy vergenoeghden sigh, met drie weecken langh daer van Aenschouwers te sijn, en de vermeesteringh deeser Plaets by te woonen; welcke ick den 30. der voorgaende Maend (Junius), 30. daegen nae 't openen der Loopgraven, t'eenemael mijne gehoorsaemheyd heb onderworpen. Indien my yets in sulck een gewightigh Conquest vleyd, 't is veel min de glorie, die 't selve volgd, of de vergrooting mijner Staten, als wel de hoop, die 't my geeft, dat mijne vyanden, vermoeyd door haere verliesen, eyndlijck sullen aenneemen d'Aenbiedingen, welcke ick haer al voor langh heb gedaen, tot 't eyndigen van den Oorlogh. 't Is oock deese hoop, die my insonderheyd verplight, mijne danckseggingen aen den Hemel te verdubbelen; en ter selver tijd voor den geenen, die de gevoelens van mijn hert kend, te betuygen, dat ick geen vyeriger begeerte heb, als mijn Onderdanen in staet te stellen, van haer in Vreede te verheerlijcken. Ick schrijf u ten dien eynde, om u seggen mijne begeerte te sijn, dat gy 't Te Deum in de Dom-Kerk mijner goede Stad Parijs sult doen singen.

Wat sommige op deesen Brief

Sommige hebben aenmerckingen op deese Brief gemaeckt / en sijne Majesteyt te gemoet gevoerd / dat hy by 't schrijven van deese soo hooghroemende regelen / met veraghtingh der Geallieerde, sigh had behooren te gemoet te voeren d'alderellendighste Neer-

NEDERLANDEN

laegh sijner soo maghtige Vloot / en bynae gantsche vernielingh der selve door d'Engelsche en Hollanders, sonder dat deese een eenigh Schip hadden verlooren; soo weynige daegen te vooren voorgevallen; en waer van sijne schaede veel meer was / als de winst van vier Namens had konnen ophaelen. Onder de Fransche Geschiedenissen is hier van berigt gegeven. Naderhand moest deesen Brief al weer te voorschijn komen / met nieuwe aenmerckingen / doe sijne Maj. / soo weynige jaren hier nae / Namen door de Geallieerde weer verloor. Was 't soo glorieus voor hem / Namen gewonnen te hebben / soo smaedlijck voor de Geallieerde, deese gewigtige Plaets niet te hebben konnen ontsetten; soo was nu de glorie van Koningh William niet minder / die deese Vestingh / door Koningh Louis noch soo geweldigh versterckt / heroberde onder 't gesight der Koninghlijcke Fransche Armee, &c.

liebben aengemerckt.

De gemelde Britannische Majesteyt was wel met sijn Heyr en de Troupen der Geallieerde aengekomen / om Namen t'ontsetten; doch Duc de Luxemburgh lagh met 't Fransche Leger / 't welck de Belegeraers deckte / soo wel in sijn voordeel / sonder opt tot een Slagh te willen treeden / dat 't Ontset ondoenlijck viel / sonder 't geheele Geallieerde Leger / en te gelijck al 't noch overige der Spaensche Nederlanden, in 't uyterste gevaer te stellen. Doe nu Namen verobert was / quamen al de Fransche Troupen, tot de Belegeringh gebruyckt (behalven die tot Guarnisoen in Naemen wierden geleght) weer by Luxemburghs Armee; en dus was hy seer sterck van Volck. Koningh William weeck / met de Geallieerde, nae 't overgaen der meergemelde Stad / verder van deselve af. Luxemburgh deed desgelijcks; die nae Enguien wou marcheeren. Koningh William hier van bericht / deed / met de Geallieerde, een stercke Marsch, om hem te voorkomen: echter had Luxemburgh sigh al geset tusschen Enguien en Steenkercken.

Geerne had Koningh William Namen ontset, doch 't was ondoenlijck.

Na de veroveringh deeser Stad neemd sijne Majesteyt een besluyt, om 'er te gaen

Of nu wel de Fransche seer voordeeligh geposteert laegen / soo besloot echter sijne Majesteyt / haer aen te grijpen. 't Geschiedde op den 24. Julius O. / of 3. Augustus N. S. Hier op ontstond een weersijds seer furieus en bloedigh Gevecht / 't welck aght uyren langh duerde. Dight voor de Fransche lagh een hoogen Bergh / hier en gintsch beset met Hout en Hagen. Deesen moest noodwendigh geoccupeert sijn. Koningh William deed'er op aenvallen: de Françoisen soghten d'Aenvallers af te drijven; de Strijd was aen beyde de sijden gantsch hevigh; en de Fransche hadden veel voordeel. Echter hielden de Geallieerde den Bergh in tot op den avond; wanneer de vyand een groot deel varsch volck aenbraght: waer op de Britannische Majesteyt / alsoo d'aenkomende naght verwarringh had konnen veroorsaecken / de sijne in goede ordre deed af-trecken; sonder dat de Françoisen kans saegen / of sigh dersden onderwinden / van aghteren in te vallen. Alleen vijf of ses kleyne Stuckjens Canon lieten de Geallieerde aghter; nevens eenige gebroockene Ammunitie-wagenen.

op de Fransche Armee onder Luxemburgh,

die sigh geset had tusschen Enguien en Steenkercken:

Koningh William had sigh hier bloot gesteld voor alle gevaeren: was gedurigh binnens schoots van Canon en Musquet-kogelen: reed in 't heetst van d'eene plaets nae d'andere / om ordre te stellen; voerde verscheydene Batailjons in eygener persoon op den Vyand aen / hield sigh aen 't Hoofd sijner Troupen; en was in 't aftrecken onder de laetste. Weersijds sijn een groot deel Hoofd-en andere Officieren gesneuveld; doch aen de Fransche sijde veel meer in getal / en considerabeler. Wegens d'onbequaemheyd van 't Veld had de geheele Ruytery der Geallieerde niet aen 't werck konnen komen; niet eene schoot op den Vyand konnen doen. Koningh William bleef nae deesen Aenval met sijn Leger staen; de Fransche hielden sigh in 't haere / sonder lust te hebben / op haere Vyanden los te gaen / schoon soo dight by haer: schoon ook sijne Majesteyt en de Keurvorst van Bayeren alles deeden watse konden / om haer tot een tweede Gevecht te brengen.

't welck dan noch geschiedde den 24. Julius O. S.

Furieus en seer bloedigh Gevecht: waer op den Koningh tegens den avond aftreckt.

In tegendeel brack Luxemburgh in stilheyd met sijn Heyr op / om niet weer aengevallen te worden. Indien niet deesen Hertogh door een Verrader in 't Leger der Geallieerde van der selver voorneemen bericht had bekoomen / 't sou sleght met hem afgeloopen hebben; maer nu had hy op deese verwittigingh / Bouflers met des selfs Troupen by sigh ontbooden.

Verrader in 't Leger der Geallieerde.

De gemelde Hertogh van Luxemburgh had in dit Gevecht twee Paerden onder sijn Lijf verlooren. De Hertogh van Chartres, Soon van 's Koninghs Broeder Duc d'Orleans, was aghter in den hals geschooten: Mons. de Turenne doodlijck gequetst; gelijck hy dan oock aen sijne Wonde is gestorven. Duc de Millerie, Marquis de Bellefonds, de Callier, en een groot deel andere Grooten waeren dood: maer oock aen de sijde der Geallieerde gesneuveld de Lieutenant-Generael Mackay; de Colonels Douglas, Hedges, Angus, Moors, Andre, &c.

Bericht, voor 100 verr' men heeft konnen uytvorsschen

De reghte seeckerheyd van elcks verlies in deese bloedige Actie sal niet ligt uytgegeven werden. De Lijst, aen de sijde der Geallieerde uytgekomen / van haere dooden en gewonden; desgelijcks van de Fransche uytgegeven van haer verlies / beyde particulariseerende hoe veel de schaede van yeder Regiment in 't bysonder was / sou hier te veel plaets beslaen. Sullen derhalven uyt beyde de Lijsten alleenlijck een generale Som maecken / en deselve hier nevens malkander stellen.

van 't geleedene verlies in deese Actie.

soo aen de sijde der Geallieerde, als de Fransche.

Aen de sijde der Geallieerde.

	dood.	gequetst.
Officieren, soo hooge als laege, in 't geheel	84	209

Aen de sijde der Fransche.

	dood.	gequetst.
Officieren	112	507
Sergeanten	83	189

Ge-

NEDER-LANDEN

Gemeene Soldaten	2622	2621
Somma	2706	2830
t'Samen 5536		

Soldaten	2262	3813
Somma	2457	4509
t'Samen 6966		

Alhoewel geen van beyde de *parthyen* van groot voordeel had te roemen,

Andere hebben 't getal der Fransche dooden en gequetsten begroot t'saemen ten minsten op 10000. Dat der dooden in 't bysonder was niet wel uyt te vinden / vermits van de gewondde noch een groote meenighte gestorven sijn. 't Is seecker / dat geene der Parthyen sigh van veel voordeel te beroemen had: evenwel / is 't Fransche verlies niet veel grooter als dat der Geallieerde; 't is ten minsten oock niet minder geweest. Selfs Brieven van voornaeme François en, die sigh persoonlijck in 't Gevecht hadden bevonden / aen haere vertrouwdste Vrienden (welcker sommige wierden opgevangen) getuygden / dat hare geleedene schaede merckljck grooter was / als die der Geallieerde; doch datmen noodigh oordeelde / 't verlies te smooren soo veel men kon. In eene derselve / gesonden van een voornaem Fransch Officier aen sijnen seer grooten Vriend / gedateert den 5. Augustus in 't Leger by Hoves, staen deese woorden / nae een pertinent verhael van den Aenval der Geallieerde: „'k Verseecker u / „mijn Heer / dat een geheel uyr langh de „disordre onder d'onse seer groot was.... „Ontrent ten twee uyren 's namiddags vie„len de Vyanden in ons Campement op onse „reghter-Vleugel met een ongemeene furie, „en drongen dapperlijk door tot aen ons Ca„non; waer van sy oock voor eenigen tijd „meester bleeven. Nae een seer langh en he„vigh Gevecht / met swaere bloedstorting / „wierd 't Bosch herwonnen. Dit gaf elck der „onse weer moed; en wy namen 't Veld / van „de Vyand verlaeten / weer in. In 't Bosch „deedmen Detachementen aentrecken; des„gelijcks by de Vleugels / die aen d'andere sij„de waeren gekomen binnen schoots van ee„nige vyandlijcke Bataillons, welcke daer ge„posteert stonden; en waer mee men noch „een stercke Schermutsel hield tot aen den „avond; wanneer de Vyanden retireerden; „waer over men aen onse sijde meer als wel „te vreeden was; om dat wy (tusschen u en „my gesegt) over al / waer 't de Vyanden „behaeghde ons aen te tasten / geslagen wa„ren.... 't Is gewis / dat de Vyanden „hier seer veel volck hebben verloren; waer „van ick geen seecker getal kan noemen. „Maer 't geen ick U E. voor waerheyd kan „seggen / is / dat ons verlies schricklijck is / „voornamentlijck in Officieren; waer van „ick u de Lijst, soo haest die gemaeckt sal „sijn / sal oversenden. Ondertusschen mijn „Heer / geef vrylijck geloof aen 't geen ick „hier segg'. Dit is 't opreght afbeeldsel van „dien droevigen dagh / alhoewel men die / ter „plaets daer gy sijt / anders sal willen noe„men. De Vyanden lieten aen de kant van 't „Bosch 9. kleyne Stuckjens Canon, welc„ke alle aen ons sijn gebleven. 'k Wensch u „een goeden dagh / en begeve my na la Trape. Voorts versoeckt hy / dat hy deesen Brief / nae 't leesen des selven / wou verbranden; en besluyt: Adieu. 'k Hoop, dat wy, geduerende deese Campagne, diergelijcke voorvallen niet meer mogen hebben, maer haest soo verr' te sijn, dat ick U op 't aengenaemste sal konnen omhelsen.

soo is echter 't *Fransche* verlies veel *Considerabeler* geweest, als der *Geallieerde*;

blijckende selfs uyt den Brief van een voornaem *Fransch Officier*,

gesonden aen eener sijner vertrouwdste Vrienden.

Koningh Louis echter roemde al weer van een groote Victorie; en schreef aen den Aertsbisschop van Parijs, dat hy daer over het Te Deum Laudamus sou doen singen. Seght in dien Brief: „dat sijne Vyanden / „wanhoopigh over 't verlies van Namen, „waer van 't gewight aen al de weereld be„kend is; en sigh genoodsaeckt siende / yets „t'onderneemen / om haer' Eer eenighsins „te herstellen / de Volckeren te misleyden; „sigh oock vertrouwende op de goedheyd „harer Infantery, diese altijd beeter als de sij„ne hadden geaght / den 3. deeser Maend de „reghter-Vleugel sijner Armee waeren koo„men aentasten / geposteert op een plaets / „doorsneeden met Hagen / Graghten / en „Beecken / daer sijne Cavallery niet kon agee„ren: doch soodanigh wierden ontfangen / „met sulck een Couragie te rugg' gedreeven / „dat sijne Troupen (nae een goed gedeelte „van der Vyanden beste Infantery t'eene„mael geslaegen / over de 6000. op de plaets „ter neer geveld / de rest op de vlught ge„dreven / 10. Stucken Canon, 8. Vaende„len / 1300. gevangene bekomen te hebben) „Meester van 't Slagh-veld waeren geble„ven. Wijl nu sulck een treflijcke Victorie, „behaeld alleen door een gedeelte der Infan„tery sijner Armee, sightbaerlijck vertoon„de / dat God ter hand nam de verdeedi„gingh der saeck / welcke hy beweerde / had „hy beslooten / hem daer voor opentlijck „danckbaerheyd te bewijsen; en beval den „Aertsbisschop / het Te Deum te doen singen „in de Dom-kerck sijner goede Stad Parijs.

Evenwel roemd sijne Maj. van *Franckrijck* op een groote *Victorie*;

en beveeld den Aertsbisschop van *Parijs*

Het *Te Deum Laudamus* daer over te doen singen;

met den Inhoud sijns Briefs hier ontrent.

Hier op wierd aengemerckt / dat oock / wegens de hier gemelde oorsaecken / de Ruytery der Geallieerde niet eene schoot op de Fransche had konnen doen. Dat deese (François en) Meester van 't Slaghveld waeren gebleven; of 't Camp de Bataille hadden behouden / sulcks kon immers niet anders sijn / wijl dit de plaets van 't Gevecht was; ten waere de Geallieerde haer uyt haer eygen Campement hadden gejaeghd; 't welck dan een gantsche Neerlaegh voor haer sou beteeckend hebben. Wat van de 6000. op de plaets gesneuvelde der Geallieerde is / kan men afneemen uyt de bovenstaende berighten / &c.

Eenige aenmerckingen op den selven.

Maer terwijl sijne Maj. dus roemde op sijne voorgewendde avantage, bekoomen by Steenkercken; had hy 't verdriet / dat de Hertogh van Savoyen in even deese Maend met sijne Geallieerde in sijn eygen Land ('t Dauphiné) viel; de stercke Aertsbisschoplijcke Stad Ambrun (Embrun), verovervde; Gap desgelijcks / en meer andere voordeelen bequam / gelijck onder d'Italiaensche

Ondertusschen was de Hertog van Savoyen met sijne *Geallieerde* in sijn eygen Land gevallen; en had daer Steeden

NEDERLANDEN

Geschiedenissen gehoord is: daer-en-boven stond sijn geheele Rijck in een bange schrick/ dat d'Engelsche en Hollandsche Vloot op sijne Kusten sou Landen.

veroverd.

In 't laetste van even deselve Maend viel een Kryghs-actie voor/ wel van geen groot gewight/ maer echter der geheugenis waerdigh. Tusschen 500. der Luyckische Troupen onder Colonel Cammego, en meer dan 1000. Françoisen outstond een Gevecht by Selein; waer in de Fransche, onaengesien haer meer als dubbel getal/ geslaegen wierden; de Luycksche bynae soo veel gevangene bequamen/ als se selfs sterck waren/ te weten/ meer dan 400.; welckese binnen Luyck bragten; waer tegens sy alleenlijck 6. Mannen hadden verlooren. Hoe veele der Fransche doodgebleven of verdroncken waeren/ kon men niet reght weeten.

Alleen 500. Luyksche slaen over de 1000. Fransche, en krijgen 'er over de 400 van gevangen.

Veurne en Dixmuyden wierd van de Geallieerde ingenoomen; Luxemburgh daer in voorkoomende: welcke Plaetsen oock versterckt wierden. Echter wierd Franckrijck met geringe moeyte daer weer meester van; waer over de Graef van Hornes, die 't Gouvernement hier voerde/ by veele in ongunst geraeckte. Men kan hier over sijn' uytgegevene Verantwoordingh naesien.

Veurne en Dixmuyden van de Geallieerde ingenoomen; van de Franschen herwonnen.

De groote Staets-Minister aen 't Koninghlijck Fransche Hof/ en Staets-Secretarius, Marquis de Louvois, met andere voorname Fransche Heeren/ had al Anno 1691. (wy volgen hier de Belijdenis van Bartholomy de Liniere, Heer van Grand-val) met eenen Anthoni du Mont aengesteld de vermoordingh van Koningh William van Groot-Britannien; waer toe de gemelde du Mont aen Marquis de Louvois had overgelevert een ontwerp/ hoe sulcks te verrighten sou staen. Haest hier nae quam Louvois te sterven; doch desselven Soon/ Marquis de Barbesieux, oock Secretarius van Staet des Koninghs van Franckrijck, wou volvoeren 't geen sijnen Vader had begonnen. Kortlijck/ de gedaghte Anthoni du Mont, Colonel Parker, Bartholomy de Liniere, Ridder/ Heer van Grand-val, en andere/ verbonden sigh/ tot de verrightingh deeser Moord. Grand-val en Parker souden sigh met 1500. Paerden binden aen de groote Waght des Legers van den Hertogh van Luxemburgh. Du Mont sou gaen in 't Leger des Koninghs van Groot-Britannien; en als deese Majesteyt de Waghten sou visiteeren, hem doorschieten: waer op Grand-val en Parker met haere Ruyters souden aensnellen/ om hem (du Mont) te hulp te koomen.

Eenigsins breed bericht,

van 't verschricklijk dessein,

De Koninghlijcke Secretarius Barbesieux had Grand-val ter hand gesteld een ordre aen Duc de Luxemburgh; hem beveelende aen Bartholomy de Liniere, Ridder/ Heer van Grand-val, te geven een detachement van soo veel Ruyters/ als hy noodigh sou oordeelen tot uytvoeringh van sijn dessein. Hier op waeren Grand-val en du Mont van Parijs afgereysd. Welcken du Mont aen Grand-val verhaelde/ dat Monf. Barbesieux hem had beloofd een jaerlijckse Rente van 20000. guldens/ nevens de Ridder-Orden van S. Lazarus, indien hy 't dessein uytvoerde. De Liniere (of Grand-val) had voor ordre van den selven Barbesieux uyt handen van Monf. Paparel, Thesaurier Generael van d'Oorloghs-onkosten des Koninghs van Franckrijck, ontfangen 80. goudene Louisen; van welcke hy/ volgens d'ordre van Monf. de Barbesieux, 55. had gegeven aen du Mont; te weeten/ 15. contant, en een Wisselbrief van 460. Fransche guldens/ welcke hy te Gent sou ontfangen. Den 11. September Anno 1691. was Grand-val met du Mont te Post uyt Parijs nae Menin vertrocken; betaelende al d'onkosten der Reys voor du Mont. Gingh op ordre van Monf. de Barbesieux by Monf. de Pertuis, Gouverneur van Menin, welcke hem een Paspoort voor du Mont gaf: die stracks daer op nae Gent vertrock/ met belofte/ dat hy aen Grand-val kennis sou geven van den tijd der Executie (te weeten der vermoordingh) aen de groote Waght van 't Leger des Hertoghs van Luxemburgh; derwaerts Grand-val sigh vervoeghde; waghtende met den voorheenen gemelden Parker dagh en naght aen 't hoofd der genoemde Waght/ tot op den dagh voor de rencontre, by Leuse voorgevallen; doch vernam hier niets met allen van du Mont. Dit dessein dus misluckt sijnde in de Campagne des jaers 1691./ heeft Grand-val op nieuws gehandeld met Monf. de Barbesieux, om 't selve te volvoeren in die van 't jaer 1692.; en daer over geconcerteert met Monf. de Chanlais, Quartiermeester Generael van de Legers des Koninghs van Franckrijck. Grand-val trock oock in dit afgrijslijck moorddaedigh verraed Frederick Albrecht van Leefdael, voor deesen Capitain-Lieutenant van een Compagnie Dragonders in dienst der Heeren Staten Generael. Onse kortheyd laet niet toe/ te verhaelen alles wat tusschen deese t'saemgesworne is gehandeld. Men kan hier over naesien de Sentie van den hoogen Kryghsraed (nae dat dit boose stuck ontdeckt/ en Grand-val t'Eyndhoven gebangen bekomen was) tegens hem uytgesprocken den 11. Augustus Anno 1692.; waer in de geheele belijdenis van Grand-val staet uytgedruckt. Syn Vonnis was: op een horde nae de Plaets der Executie gesleept: aldaer aen een Galgh gehangen; noch half levendig sijnde afgesneeden; 't Lighaem geopend; d'Ingewanden daer uyt genoomen/ en verbrand; sijn hoofd op een Staeck gesteld; voorts in vier quartieren gehouwen/ en opgehangen te werden ter plaets daer 't sijne Maj. sou gelieven t'ordonneeren. Eenige dingen evenwel konnen wy niet voorby gaen/ hier noch kortlijck aen te roeren/ tot verder openingh deeser seer verfoeyljcke saeck.

om Koningh William van Groot-Britannien

by sijn Armee in de Spaensche Nederlanden sijnde,

te doorschieten, en alsoo te vermoorden:

1692.

waer op Bartholomy de Liniere, Ridder, Heer van Grand-val, gevangen bekomen wierd;

en hoe gesententieert.

I. De gedaghte Frederick Albrecht van Leefdael, te Parijs gekoomen/ wierd daer seer sterck aengesoght van Grand-val, om in dit Complot te treeden/ onder seer groote beloften: die oock eyndlijck daer in scheen te bewilligen/ en aen te spannen: doch korts daer nae aen sijne Bloedverwanten in Holland

Hoe dit grouwelstuck ontdeckt wierd.

NEDERLANDEN. land kennis hier van gaf; die alles aen Koningh William ontdeckten. Ter selver tijd/ immers weynigh voor of nae/ heeft ooch den meergedaghten du Mont dien Aenslagh geopenbaerd aen den Hertogh van Zell; diese sijne Majesteyt bekend deed maecken.

Hoe't uytgevoerd sou sijn geworden. II. Dat dit dessein sou uytgevoerd sijn geworden/ als sijne Maj. langhs de Linien sou rijden; of sou uytgaen om te recognosceeren; of in 't decampeeren van d'Armee; wanneer du Mont ontrent 100. Passen voor den Koningh in een Embuscade sou waghten; en dan hem doorschieten.

Wat voor groote Fransche Personagien kennis van dit dessein hadden; of helegers daer van waren. Oock de geweesene Koningh Jacob daer in betrocken. III. Dat Grand-val in sijne Belijdenis heeft gemeld/ als kennis hebbers/ en sommige oock aensetters van dit dessein, de Staets-Ministers Marquis de Louvois, Marquis de Barbesieux, desselven Soon; Monf. Paparel, Thesaurier Generael van d'Oorlogs-onkosten des Koninghs van Franckrijck; Monf. de Chanlais, Quartiermeester Generael der Fransche Legers; Koningh Jacob van Engelland, met wien Grand-val, in tegenwoordigheyd sijner Gemalin/ heeft gesprooken van dit dessein; die tot hem seyde: Indien gy met d'andere Officieren dien dienst doet, soo sal u noyt yets manqueeren. Dat de gemelde Leefdael daer in oock heeft betrocken Monf. Bidal (gesegd d'Asveld), doemaels Minister des Konings van Franckrijck aen 't Hof des Hertoghs van Hannover: aen wien du Mont, ter dier tijd oock aldaer/ communiceerde al de Brieven / welcke hy van Grand-val, aengaende dit dessein, ontfingh/ en van hem aen Grand-val geschreeven wierden. Dan noch Madame de Maintenon.

Wat op d'uytvoeringh van dit dessein sou volgen. IV. Dat (volgens 't getuygenis van Leefdael) Grand-val (anders Bartholomy de Liniere, Ridder/ &c.) tegens hem gesegt heeft: dat men Koningh William van Engelland aenmerckte, als 't eenighste obstacle aen al de desseinen des Koninghs van Franckrijck. Desgelijcks: Wanneer sijn' Entreprinse geluckt was, soo sou verbroocken sijn d'Alliantie van al de Geligueerde Princen en Potentaten. Al de Vorsten souden haere Troupen te rugg' trecken; en 't Land dus van Krijgsvolck ontbloot sijnde, soo sou de Koningh van Franckrijck lightlijck meester daer van konnen werden; en Koningh Jacob in sijn Koninghrijck herstellen.

Grand-vals betuyginghe met eygener hand, als hy nu geëxecuteert sou werden, uyt eygener beweeginghe aen een voorname Dame te Parijs geschreeven. V. Dat Grand-val in sijne Gevanckenis aen Koningh William deed præsenteeren twee Requesten, niet sijn eygene hand geschreeven; waer in oock deese woorden quaemen: Dat hy ontrent dit dessein niet anders heeft gedaen/ als te gehoorsamen d'ordres van de Messieurs de Barbesieux, en Chanlais. Dat hy/ nu ter dood verweesen/ teeckenen gaf van berouw; en op den morgen/ wanneer d'Executie sou geschieden/ versoght/ yets te mogen schrijven: 't welck hem toegestaen sijnde/ hy een Dispositie, by forme van uyterste wil/ maeckte. Doe noch/ sonder van yemand aengesprooken te sijn/ alleen uyt eygene beweeging/ in de tegenwoordigheyd des Fiscaels, des Predikants/ en van twee Monicken Recollecten, dit volgende schreef:

NEDERLANDEN

Uyt 't Leger by Hal, den 13. Augustus 1692.

Me-Juffrouw: 'k Versoeck U E., om te gaen by den Heer Aertsbisschop van Rheims, met den Heer Tourduil; en aen den genoemden Heer Aertsbisschop te kennen te geven, dat het my 't leven kost, gehoorsaemd te hebben aen de beveelen van den Heer Barbesieux. Dit is de gunst, die U E. Dienaer van U E. versoeckt. DE GRAND-VAL. *dat hy in dit dessein had gevolgd d'ordres van Monf. de Barbesieux en Chanlais.* En daer onder ter sijden: Versoeck den Heer Marquis d'Arsy, dat hy contribuëre, om God voor my te laeten bidden. Voorts: Aen Me-Jufr. Me-Jufr. Juré, in de Trenelle-straet, tegens over de straet de deux Escus, dight by 't Hof van Soissons, te Parijs. Versoght voorts de Fiscael, dat hy dit Biljet, nevens de gemelde Uyterste wil/ geliefde te doen bestellen. Meer andere dingen gaen wy voorby.

Veel andere Moordlaegen tegens Koningh William: doch altijd ontdeckt. Vermits nu/ soo van Grand-val, als van Leefdael, soo veel voornaeme Fransche Heeren beschuldighd wierden/ van veel aen dit afgrijslijck-moorddadigh dessein te hebben/ soo gaf dit een seer leelijcke klanck aen de Hoven der andere Christen Potentaten. Veel diergelijcke verraderlijcke laegen tegens 't Leven en de Kroon sijner Majesteyt van Groot-Britannien sijn ondernoomen geworden; doch door de bestieringh des Hemels altijd geluckigh ontdeckt; soo in Engelland, als in de Spaensche en Vereenighde Nederlanden.

De Fransche onder Bouflers Bombardeeren Charleroy; doch gaen door, op d'aenkoomst der Geallieerde. Vermits nu den Herfst aengekoomen; Luxemburgh tot geen nieuwe Slagh te brengen; de jaers-tijd geweldigh regenagtig was/ en derhalven niets meer te verrighten stond/ soo vertrock sijne Britannische Majesteyt uyt 't Leger; en quam in 't laetste van October op 't Loo: doch haest begaf hy sigh weer nae d'Armee, wijl Bouflers Charleroy Bombardeerde. Maer als deesen weer aftrock/ maeckte Koningh William sigh oock weer van daer/ en quam binnen 's Gravenhaegh; van waer hy nae sijn Koninghrijck Engelland overvoer/ en geluckigh daer aen quam. Had d'Armee der Geallieerde niet soo geswind gereed geweest/ om ten Ontset van Charleroy aen te trecken/ buyten twijffel sou Bouflers, door 't geweldigh inwerpen van Bomben alreeds groote schaede daer binnen geschied sijnde/ haest meester van deese Plaets sijn geweest.

Dood van Georgh Frederick, Vorst van Waldeck, Graef van Culemburgh, is seer schaedlijck voor 't Interes der Geallieerde. 't Was al byna schaedlijck voor 't Interes der Geallieerde, dat Vorst Georgh Frederick van Waldeck, Graef van Culemburgh, &c., eerste Veldmaerschalck Generael van d'Armeen der Vereenighde Nederlanden, den 19. November deeses jaers 1692. overleed. Hy was niet alleen een Heer van dapperheyd/ sonderlinge krijgs-ervaerenheyd/ en raed; maer oock ongemeen bequaem/ om een Heyr/ wanneer 't geslaegen was/ weer in een goed postuer te brengen. Met hem is de Manlijcke Stam sijns Vorstlijcken Geslaghts uytgestorven. Had ten Gemalin Elisabeth Charlotta, Dochter van Willem, Graef van Nassauw-Siegen: by welcke hy wel een Soon had gewonnen/ Carel Gustaef, doch

NEDERLANDEN

doch hy overleed den 24. Junius Anno 1678. Syn' oudste Dochter Luisa Amalia, geboo-ren Anno 1653., heeft ten Gemael gehad Graef Georgh van Erpach. De tweede/ Henrietta-Sophia, is in Februarius Anno 1680. getrouwd met Hertogh Ernst tot Saxen-Eisfeld. De derde/ Albertina, leefde Anno 1697. noch buyten Houwlijck. Te schaed-lijcker was sijne dood/ om dat/ ter oorsaeck van 't stellen des Hertoghs van Holstein-Pleun (Johan-Adolph) in sijne plaets tot eerste Veld-Maerschalck/ de Prins en Stadhouder van Friesland, Henrick Casimir (oock/ doch jonger Veld-Maerschalck/ en een seer dappermoedigh Vorst; die in deesen Oorlogh alreeds bysondere proeven van Courage en Beleyd had gegeven) dit niet wel opnam; en derhalven niet meer in 't veld verscheen; waer door dan oock d'Armee sijne Helddaedigheyd moest missen.

Om welcker redenen wil.

Sijne Gemalin en Kinderen, doch geen Manlijcke.

Groote præparatien hadden de Fransche aengesteld/ om in de Winter/ als'er Ys sou leggen/ over 't selve te trecken/ d'een of d'andere Stad plotslijck t'overrompelen; immers/ selfs in den Vereenighden Staet te vallen/ en d uyterste Land-verwoestingen aen te reghten. Hier toe haddense meenigh-ten van Ys-Spooren/ en andere toebereyd-selen gereed gemaeckt. Groot waeren haere desseinen; doch deselve wierden verydeld. In plaets van Vorst/ viel een bynae gedue-rige Regen. In Martius 1693. wierd noch een andere haerer Aenslaegen vernietighd. Een Esquadre Fransche Oorloghs-Kielen onder haeren Admirael d'Estree quam voor Napels, met Engelsche en Hollandsche Wimpelen/ om voor sulcke Natien aengesien te werden. 't Voorneemen van d'Estree was/ d'aldaer leggende Spaensche Oorlogs-Schepen te verbranden. Doch de Spaenjaerden wierden 't bedrogh gewaer; en hielden sigh in sulck een goed postuer, dat de Fransche Admirael geen onderneemingh derfde waegen. Ter selver tijd ontstond een seer felle storm; die hem dwongh/ weer nae Toulon te keeren; daer hy seer ontrampeneert aenquam. Hoe de Fransche Vloot viel onder de Hollandsche en Engelsche Koopvaerdy-Scheepen/ gedestineert nae Cadix, &c.: wat schaede sy onder deselve deed/ sonder evenwel selfs veel voordeel daer van te trecken/ is onder de Fransche Geschiedenissen verhaeld.

Fransche præparatien, om over 't Ys een verwoestenden inval te doen; verydeld, wijl 't in plaets van vriesen bynae gedueriglı regende. 1693.

Aenslagh van de Fransche Admirael d'Estree, om de Spaensche Oorloghs-Scheepen voor Napels te vernielen, desgelijks misluckt.

In de Maend Julius heeft de Hertogh van Wirtenbergh, Ferdinand Wilhelm, met een stercke Parthy uyt d'Armee der Geallieerde in Braband, de vyandlijcke Linien in Vlaenderen kloeckmoedigh overweldighd/ al derselver Redouten geslegt: de Landen onder 't Fransche Gebied wijd en breed onder Contributie geset/ en binnen weynige daegen geweldige Geldsommen uyt deselve getrocken. Noch veel meer sou hy verright hebben/ indien een Toeval/ waer van wy stracks sullen spreecken/ niet had veroorsaeckt/ dat hy sigh weer nae 't Leger moest begeven.

De Hertogh van Wirtenbergh overweldighd de Fransche Linien in Vlaenderen.

Den 11, 21. der genoemde Maend Julius belegerden de François en de Stad en 't Kasteel Huy (anders oock geseght Hoey, gelegen op een Bergh/ in 't Bisdom Luyck, aen de Maes, half wegen tusschen Luyck en Namen, van een goede Fortificatie), en wierden'er binnen weynige dagen Meester van/ sonder groote tegenweer/ onaengesien een taemlijck talrijck Guarnisoen daer binnen lagh/ van 2000. Koppen. Daer op quam d'Armee van Luxemburgh voor de Stad Luyck selfs; en vermeesterde eenige Posten, doch met groot volck-verlies. Maer als hy vernam/ dat een sterck Guarnisoen van 17000. Mannen daer binnen lagh; en weetende/ dat 't Leger van Koningh William (die in den aenvangh van April O. S. uyt Engelland weer in den Haegh, en vervolgens in d'Armee was aengekoomen) seer verswackt was/ soo door een stercke Besetting in Luyck te werpen/ als door verscheydene detach. menten, insonderheyd onder den den Hertogh van Wirtenbergh, hier boven gedaght/ &c./ soo besloot hy/ 't selve aen te tasten. 't Lagh te Neder-Hespen. Sijne Maj. was opgetrocken/ om Huy t'ontset-ten; maer wijl deese Plaets sigh alreeds soo lightlijck had opgegeven/ was hy oock weer te rugg' gekeerd.

Huy of Hoey, van de Fransche veroverd.

Luyck van haer aengevallen; doch moeten met verlies aftrecken.

Vermits nu d'Armee onder Koningh William door veele detachementen seer verswackt was,

Den 19, 29. viel Duc de Luxemburgh de Geallieerde aen in haere Retrenchementen. Dapperlijck wierden de Fransche eenmael/ andermael/ meermael te rugg' gedreeven: doch wijlse t'elckens met varssche Regimenten versterckt wierden/ soo herhaeddense oock t'elckens d'Attaque. Men reeckende de Fransche Armee onder Luxemburgh sterck te sijn 80000.; die der Geallieerde (wegens de bovengemelde oorsaecken seer verminderd) op ruym 40000. Mannen. Ongemeen bloedigh was dit Gevecht; furieus de gedueriege aenval; helddadigh de verweeringh. Eyndlijck forceerde de Fransche meenighte de Geallieerde op een plaets of twee; en drongen door tot in 't Camp de Bataille; derhalven sijne Majesteyt van Groot-Britannien den aftoght ordonneerde. Tot dien tijd toe hadden de François en ongelijck meer volck verlooren als de Geallieerde; doch in dien Af-toght leeden deese de meeste schaede; insonderheyd aen de Cavallery, wegens de naedeeligheyd van de Plaets. Sijne Majesteyt waeghde sigh in de grootste gevaeren/ om op alles ordre te stellen; ontfingh oock een Kogel; doch leed'er geen andere schade van/ als een geringe kneusingh in d'eene sijde.

Duc de Luxemburgh, op weynigh nae eens soo sterck van volck, by 't Dorp Winden, of Landen op deselve in de Retrenchementen furieus aen, en behoud,

Dus behielden hier de Fransche de Victorie, wijlse 't Veld hadden behouden; doch dier gekoght aen haere sijde. Datse seer veel volck hadden verlooren/ bleeck uyt een Brief/ selfs van de Fransche geschreeben; te weeten/ dat van 7. Bataillons, yeder gereeckend op 500. Koppen/ in alles geen 40. waren overgebleven; en van de 105. Bataillons te voet/ welcke Luxemburgh in deese Actie by sigh had/ geen 20. ongeschonden. De Post, uyt 't Fransche Leger nae Parijs gaende/ wierd te Gosseliers opgehouden; en nae Charleroy voor den Gouverneur gebraght; die sijne Mael opende/ en daer in vond een

nae een seer bloedigh Gevecht, 't Veld.

doch met verlies, volgens den Brief des Prinçen van Contiaen sijne Gemalin,

NEDER-LANDEN

Brief; van de Prins van Conti (die selfs een wonde in 't Hoofd had ontfangen) geschreeven aen sijne Gemalin; van inhoud: 't Gevegt was seer bloedigh geweest; doch sy hadden 't Camp de Bataille behouden. Een sonderlinge dapperheyd hadden de Geallieerde hier doen blijcken; waer door aen haere (der Françoisen) sijde wel 25. of 26000. Koppen waeren gebleven: daer onder 15. Princen en Hertogen; 21. Graven en Marquisen: derhalven sy in geen staet waren/ om van dit jaer yets verder t'onderneemen: met versoeck/ datse deesen Brief sou supprimeeren, op datse hem aen 't Hof geen ongunst moght verwecken. Dus wierd 't Af-schrift uytgegeven. Men seyde/ dat 't getal der doode en gewondde Fransche Officieren alleen beliep over de 4000. Ondertusschen was 't verlies der Geallieerde oock niet geringh: eenige schrijven/ soo groot als dat der Fransche; d'onpartijdighste berighten/ dat de Fransche 't Veld behouden/ doch 't meeste volck verlooren hadden. De grootste schaede leeden de Geallieerden in den aftoght; en seer wierd betreurd den dapperen Held Henrick Trajectinus, Graef van Solms, Generael-Lieutenant van d'Armee der Vereenighde Nederlanden; met wien de Manlijcke Linie deeser Stam is verdord. In 't begin deeses Gevegts wierd hem 't eene been afgeschooten; aen welcke quetsuer hy overleeden is. Anno 1683. had hy ten Houwlijck genoomen Charlotta Henrietta, Dochter van Carel Otto, Graef van Solms in Laubach, by Amœna Elisabeth, Gravin van Benthem: Nu Weduw/ en Kinderloos.

van 25. of 26000. Mannen; en daer onder veele Princen, Hertogen, Graven, Marquisen.

Dat der Geallieerde was oock niet kleyns; waer onder seer betreurd wierd de dappere Held Henrick Trajectinus, Graef van Solms; de laetste sijner Linie.

In 't verhael deeser Bataille by Landen, door ordre sijner Britannische Majesteyt aen de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden gesonden den 2. Augustus, drie dagen nae den geëyndighden Slagh/ staet: „ Wy konnen met seeckerheyd ons verlies „ noch niet weeten; dit alleen weeten wy/ „ dat het veel minder is/ als wy in 't begin „ geloofden; en groote waerschijnlijckheyd „ is'er/ dat de schaede der vyanden alsoo „ groot is als d'onse; voornaemlijck onder „ d'Infantery. Stracks hier nae quamen een groot deel van de geene/ welcke men voor dood of gevangen gehouden had/ weer by de Regimenten; waer door 't verlies noch verminderd wierd.

Echter dat der Fransche veel grooter.

Maer laet ons oock hooren/ wat Koningh Louis in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs, hem beveelende hier over het Te Deum in de Dom-kerck deeser Stad te doen singen/ van de schaede der Geallieerde heeft voorgegeven: Mon Cousin: d'Armee, die mijne vyanden in Vlaenderen uyt 't puyck haerer Troupen t'saemgebraght hadden; en door den Prins van Oranje in persoon gecommandeerd wierd; is in haer Leger-plaets den 29. der voorleedene Maend (Julius) geattaqueert door mijn Cousin de Mareschal en Hertogh van Luxemburgh, aen wien ick daer toe ordre had gegeven. De vyanden, die sijn dessein hadden voorsien, vergaten niets van 't geen dienen kon t'haerer beschermingh; en alhoewel haer Camp door de situatie seer avantagieux was, soo fortificeerden sy 't noch door dubbele Retrenchementen, met een ongelooflijcken arbeyd. Echter wierdense geforceerd, en in disordre gebraght: een gedeelte bleef op de Veghtplaets; een ander gedeelte is in 't vlugten verdroncken; de rest verstroyd. Veele haerer Generaels, en een groot getal andere Officieren, sijn dood of gevangen; 66. Stucken Canon, 8. Mortieren, 9. Pontons op 't Camp de Bataille gelaeten; 8. Keteltrommen 60. Standaerden, en 22. Vaenen met geweld veroverd; of door de stervende geabandonneert. Daer is niets, 't welck mijne vyanden niet hebben te vreesen, na sulck een verschricklijcke Neerlaegh; daer is niets, 't welck ick niet met reght sou moogen verhoopen; maer ick bepael mijne wenschen ten besten van mijn volck: en voor al de vrughten van sulck een uytmuntende Victorie begeer ick niet anders, dan te sien, dat mijne vyanden eyndlijck d'oogen openen, om op haer waere Interes te letten, en in de sentimenten van een solide en bestendige Vreede overgaen; welcke ick haer altijd in 't midden mijner grootste voorspoed heb aengebooden. Hier volghd nu 't bevel/ van 't Te Deum te doen singen.

Grooten roem van Koningh Louis op deese Victorie in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs, hem beveelende het Te Deum te doen singen;

waer in hy oock segt, dat'er niets was 't welk sijne vyanden nae soo een schrikkelijcke Neerlaegh niet te vreesen; hy, nae sulck een uytmuntende Victorie, niet te hoopen had.

Aenmerckingh.

Ondertusschen was d'Armee der Geallieerde binnen den seer korten tijd van weynige daegen weer in een goede staet gebraght. en in plaets van alles te vreesen ontnaemense Louis binnen twee jaeren hier nae selfs sijn maghtigh Naemen; gelijck wy t'sijner plaets sullen hooren: en al haest ontstond een vreeslijcke vrees in sijn eygen Rijck voor de Vloot der Engelsche en Hollanders.

In den aenvangh van September belegerde Duc de Luxemburgh Charleroy. Een furieus geweld gebruyckte hy voor deese Stad in 't beschieten derselve; Bomben daer in te werpen/ en Bestormingen aen te brengen. Dit duerde dus 27. dagen langh; geduerende welcke tijd de Belegerde sigh dapper verweerden; doch wijl'er geen hoop van Ontset was/ sigh den 1. 11. October overgaben.

Luxemburgh verovert Charleroy.

Met den aenvangh van 't jaer 1694. quam een Lijst uyt/ begrootende de Krijgsmaght der Geallieerde, met welckese dien Somer te veld souden koomen. Wy sullense den Leeser meedeelen.

Lijst, met den aenvangh deeses jaers 1694. uytgekoomen.

Met hoe veel Troupen, en van welcke Vorsten,

Troupen der	Koppen.
Vereenighde Nederlanden, oude -	107540
nieuwe -	15000
Spaensche, in Catalonien - -	18000
in de Nederlanden - -	7000
in Piemont - -	12000
Keyser, aen den Rhijn - -	6000
in Piemont oude - -	13000
nieuwe -	2000
Keur-Brandenburgh - -	36000
Keur-Paltz - - - -	6000
Keur-Trier - - -	1500
Keur-Keulen - - -	2000
Keur-Saxen, oude - -	14000
nieuwe - -	2000
Keur-Bayeren - - -	8000
Keur-Hannover - - -	23000

NEDERLANDEN

de *Geallieerde* van dien Somer in 't Veld souden koomen;

Swaben en Franckenland, oude	-	28000
nieuwe	-	4000
Hessen	- - -	8000
Luyck	- - -	6000
Munster	- - -	2000
Engelland, oude	- -	68300
nieuwe	- -	25300
Savoyen	- - -	14000
		418640

waerlijck een geweldige Maght op 't Pappier.

Sie daer een geweldige Magt op 't Pappier: hadse maer soo sterck in 't Veld geweest. Ondertusschen kan men uyt deese Verdeelingh eenighsins af-neemen / hoe veel d'eene Vorst meer als d'andere tot 't voeren van deesen Oorlogh heeft toegebraght; en hoe seer hoogh de Vereenighde Nederlanden in getal van Volck boven al d'andere Potentaten hebben uytgestoocken: waer van dan oock de Last haer gewisslijck swaer genoegh te draegen heeft gevallen: echter met verwonderingh van de gantsche weereld / dat sulck een kleyn Land soo een geweldige meenighte gelds heeft konnen opbrengen.

Generaels en *Lieutenant-Generaels* des Koninghs van *Frankrijck*, in *Vlaenderen*, aen de *Maes*, 1694.

De Generaels, welcke sijne Majesteyt van Franckrijck noemde / om in deese Campagne over sijne Legers te commandeeren, waeren / in Vlaenderen: Mareschal de Luxemburgh, en de Jojeyse. Lieutenant-Generaels: Busca, Rubantel, Duc de Bourbon, Vatteville, Ximenes, Berwick, Rosen, Hertogh van Maine, Prins van Conti, La Valette, Feuquieres. Aen de Maes: Mareschal en Generael de Bouflers. Lieutenant-Generaels: De Montrevel, Gassé, Bartillac. In Duytschland, Mareschal de Lorges; en de Choiseul. Lieutenant-Generaels, Taillard, de la Feuillée, Moncassel, de la Bréteſche, Melac, Chamilly, d'Uxelles, de Reuvel, de Villars. In Savoyen: Mareschal de Catinat. Lieutenant-Generaels: Duc de Vendosme, de Vins, Chevalier de Vendosme, C. de Thessé, de Larrey. In Catalonien: Mareschal de Noailles. Lieutenant-Generaels: De Chazeron, de Loignies, St. Silvestre, Quinsson.

In *Duytschland*.

In *Savoyen*.

In *Catalonien*.

Vernielingh van twee groote Koopvaerdy-Vlooten onder d'*Engelsche*.

In May quam sijne Majesteyt van Groot-Britannien weer in den Haegh aen. In de volgende Maend is voorgevallen de vernielingh van 35. Fransche Koopvaerdy-Scheepen uyt een Vloot van 50.: en stracks daer nae van noch een andere Vloot / ontrent even soo sterck / gedestineert nae Dieppe en Duynkereken, door d'Engelsche, waer van onder de Fransche Geschiedenissen is gesprooken; en aldaer oock van 't Bombardeeren en deerlijck verwoesten eeniger Fransche Zeesteeden / als Dieppe (seer ellendigh) / Havre de Grace, en meer andere.

Jan Bart daer tegens bekoomd 3. *Hollandsche* Oorloghs-Scheepen van d'8. onder *Hidde de Vries*,

Maer hier tegens is Jan Bart met 7. Oorloghs-scheepen / een Brander / en een Snauw den 29. Junius 1694. aengevallen op 8. Hollandsche, tusschen Texel en de Maes. Drie derselve veroverde hy; d'overige vijf namen de vlught. Dit kostte 't leven en 't Schip van de dappere Schout by Naght Hidde de Vries, met een Pistool-Kogel getroffen in de borst / en met een Musquet-Kogel in de lincker arm: dan noch had hy bekomen drie houwen met Sabels in 't hoofd. Soo dapper had hy gevoghten / dat hy 150. doode of gequetste had bekomen / eer Bart hem veroverde. Korts daer nae stierf hy aen sijne wonden. De lafhertigheyd eeniger onser Capitainen speelde de Fransche deese winst in de hand; wylse schandlyk doorgingen. Maer daer over wierd oock Capitain Govert van der Weppelen by Sententie van den Hoogen Krijghsraed verklaerd voor eerloos / inhabil om den Staet meer te dienen; sijnen Deegen door de Beul voor sijne voeten verbrooken te werden / ter plaets daer men gewoon is Justitie te doen; geslagen in een boete van 1000. Ducatons / boven de kosten en Misen der Justitie. Simon Holthuysen, en Anthony vander Lith, kreegen 't selve Vonnis: desgelijcks Cornelis vander Hoeven; doch deesen sonder 't woord eerloos, en / de Deegen door de Beul voor sijne voeten gebroocken te werden: werdende alleen gedeporteert, inhabil verklaerd om den Staet in eenigh Employ te dienen / en gecondemneert in een Amende van 1000. silvere Ducatons / boven de kosten van Misen van Justitie; alhoewel anders oock swart genoegh ten toon gesteld.

NEDERLANDEN

door de lafhertigheyd eeniger *Capitainen*;

en der selver straffe.

De Dauphin koomd selfs in de *Nederlanden*: dus meende men, dat hy wat groots sou verrigten; doch hy houd sigh sterck begraven; en laet Koningh *William Huy* veroveren.

In May quam oock de Dauphin in de Nederlanden. Men meende derhalven / dat van de Fransche wat groots sou ondernomen werden. Evenwel bleven beyde de Legers / 't Fransche en 't Geallieerde, tot in September tegens malkander leggen / sonder yets te verrighten / als dat somtijds eenige Parthyen in een Schermutsel geraeckten. De Dauphin had sijn Leger soo wel begraven / dat hy van Koningh William tot geen Veldslagh kon gedwongen werden: die derhalven / in de gemelde Maend / eenige Troupen onder den Hertogh van Holsteyn-Pleun nae Huy sond / in 't voorgaende jaer van de Fransche ingenoomen: welcke Plaets den 7./17. berend / den 17./27. verovert wierd. 't Guarnisoen bestond in 1400. Mannen. 't Fransche Leger bewoogh sigh niet eens / om deese gewightige Vestingh t'ontsetten: welke nu in handen der Geallieerde sijnde / soo was niet alleen Luyck, Maestricht en 's Hertogenbosch voor de Françoisen gedeckt / maer oock de gedaghte Geallieerde een Pas na Luxemburgerland geopend.

De Spaensche overweldigen de *Linien* der *Franςoisen* tusschen *Conde* en *S. Gilain*, Plonderen dapper, &c.

In de voorgaende Maend Julius waeren 1200. Spaenjaerden uyt Aeth getrocken. Onderwegen voeghden sigh noch 300. Ruyters by haer. Deese overweldighden de Fransche Linien tusschen Conde en S. Gilain: bemaghtighden twee Redouten op de Haine, en naemen de daer in leggende Soldaten gevangen: plonderden eenige Fransche Dorpen uyt / en naemen veel Ostagiers mee / tot Pandsmannen voor de ge-eyschte Contributien. Braghten daer-en-boven een geweldigh-groot getal van Paerden / Koeyen en Schaepen binnen Aeth, tot haren Buyt.

De Dauphin keerd uyt *Vlaenderen* weer na *Franckrijck*.

In de voorgemelde Maend September begaf de Dauphin sigh uyt 't Fransche Leger in Vlaenderen weer nae Franckrijck, en quam te Fontainebleau aen; sonder in deese geheele Campagne yets verright te hebben. Op sijn aen-

aenkoomst in 't Fransche Leger wierd van de François[en] geweldigh hoogh opgegeven/ datmen den Prins van Oranje tot een Bataille sou soecken te dwingen. 't Hof selfs had dit doen verbreyden. Onderwijl had de Fransche Armee sigh geduerigh in haere stercke begravingh gehouden. Evenwel heeft hy soo veel gedaen/ dat de Geallieerde wierden verhindert/ eenige Belegeringh (behalven die van Huy) ter hand te neemen; en haer weerhouden/ van dieper in Vlaenderen te breecken; 't welck nu aen de Fransche sijde al voor wat groots wierd geaght. Koningh William oock niets meer te verrighten siende/ is ontrent 't eynd der selve Maend September O. S. uyt d'Armee op 't Loo gekomen. In October scheydden de Fransche sig van een/en begaven haer nae de Guarnisoenen. Den 24. November O. S. quam sijne Britannische Maj. gelucktig weer in Engelland aen: wiens dierbare Gemalin Maria Stuart korts daer nae/ tusschen den 27. en 28. December O. S. aen de Kinder-pockjens overleed; nae dat twee daegen te vooren uyt de weereld weghgeruckt en nae sijne plaets gegaen was den soo seer/ echter niet loflijck/ berughtden Hertogh van Luxemburgh; waer van onder d'Engelsche en Fransche Geschiedenissen breeder is gesprooken.

rijck, sonder yets verright te hebben.

Koningh William oock weer nae Holland, en voorts nae Engelland;

daer sijne dierbare Gemalin Koningin Maria korts daer nae overleed.

Den 14. 24. May des volgenden jaers quam sijne Majesteyt uyt Engelland weer in d' Oranje-Polder, en den Haegh aen: waer na hy sig begaf by d'Armee in de Spaensche Nederlanden.

Koomd weer in Holland. 1695.

Anno 1692. had Koningh Louis de seer stercke Vestigh Namen veroverd. Hoe groot hy deese Winst aghtte/ hoe seer hy daer op roemde in sijnen Brief aen den Aertsbisschop van Parijs, hem bevelende het Te Deum daer over te doen singen/ is hier boven op 't jaer 1692. gehoord. Hy had deese Plaets noch seer versterckt; van alles op 't beste voorsien; een maghtigh Guarnisoen daer binnen geleght. Men hield nu Namen voor soo onwinbaer/ datmen voor de Poort des Kasteels had doen stellen: REDDI, VINCI NON POTEST; soo veel als: 't Kan weer gegeven werden; maer onmogelijck is 't te winnen. Koningh William, onder schijn van de Knocke te willen aentasten/ had daer door veroorsaeckt/ dat de Fransche Troupen na de Vlaemsche kant rukten: maer doe quam hy schielijk voor Namen, en begon den 21. Junius O. S. deese Stad te beslupten; even op den selven dagh/ als Koningh Louis voor 3. jaren (Anno 1692.) deese Plaets had veroverd. Sie hier de Lijst van de daer binnen leggende Fransche Troupen, die wel een Leger souden konnen uytgemaeckt hebben.

Belegerd de Vesting Namen, voor drie jaren door Koningh Louis gewonnen, en voor onwinlijk gehouden;

gelijk voor de Poort des Kasteels was gesteld.

Lijst van de Fransche daer binnen leggende Troupen.

Bataillons.		Esquadrons Cavallery.	
Dauphin	4	Asfeld, Brigadier	3
Maulevrier	2	't Regim. des Kon.	3
Bauvaisi	1	Dragonders te voet.	
Nice	1	Dauphin	3
Bussy	1	Grammont	3
La Marre	1	S. Germain	3
Royale Artillerie	1	Baro	3
Hainaut	1	De Grange	3
Salade	3	Calvi	3
Bemont	1	Noch	
Navarre	1	8. Vrye Compagnien.	
Solure	1	1 Compagnie Canonniers.	
Conti	1		
Melisse d'Alençon	1	1 Compagnie Mineurs.	

t'Saemen uytmaeckende 20. Bataillons, 24. Esquadrons, en 10. Compagnien.

De Commandeerende Officiers waeren: Mareschal de Bouflers; Graef de Guiscar; Monf. de Megrigny; Lieutenant-Generaels le Mont, Labadie, Reignac, S. Lorant, Brigadiers. Moulineuf, Gouverneur van 't Kasteel. Doyan, Lieutenant des Koninghs in de Stad. Voorts 20. Ingenieurs, en daer onder 6. van de voornaemste.

en Namen der Commanderende Officieren.

De belegerde deeden al terstond eenige Uytvallen; doch wierden t'elckens weer te rugg' gedreven. Tusschen den 17. en 18. deed Koningh William de Forten aen de S. Nicolaes-Poort bestormen. Dapperlijck wierdense van de François[en] beschermd; echter eyndlijck verovered/ doch met seer groot Volck-verlies aen beyde de sijden/ tot eenige duysenden toe. Vervolgens wierden de Contrescharpen op deselve wijs vermeesterd. De Mijnen, welcke de Fransche lieten springen/ deeden de Geallieerde somtijds al veel/ somtijds weynig; somtijds haer selfs de meeste schaede.

Voortsettingh der belegeringh van Namen.

De Mareschal de Villeroy, al sijne Maght by een vergaderd hebbende/ maeckte een Aenslagh/ om 't overige des Legers der Geallieerde onder den Prins van Vaudemont (niet voor Namen leggende/ en nu bij swack sijnde) aen te vallen/ en te vernielen. Had oock alreeds 't selve omringhd; en sou 't een ellendige Neerlaegh veroorsaeckt hebben/ indien niet Vaudemont, de Hertog van Wirtembergh, en d'andere Generaels, door een uytsteeckende behendigheyd 't geheele Leger als in een oogenblick 't gesight der Vyanden ontrocken/ en 't selve tot onder 't Geschut van Gent gebraght hadden; wijl het alderhooghsten ongeraedsaem was/ met een geringe tegens sulck een seer groote Magt te slaen. Seer verwonderlijck was 't/ dat de Geallieerde in deesen Aftoght noch Man/ noch Paerd/ noch Karr/ noch eenigh Stuck Canon hadden verlooren. Koningh William, verwittight van den toelegh des Mareschals de Villeroy, was in seer groote ongerustheyd geweest/ vreesende voor de ruine sijns Legers; maer uytsteckend verblijd/ als hy door een Brief van Vaudemont deese gelucklighste Aftoght en Reddingh des Heyrs vernam. Hy prees sijn beleyd met nadrucklijke woorden in sijnen Antwoord-brief aen den selven; waer onder ook dese quamen: „Ick ben deswegen (siende met wat voor „een goede conduite en dispositie gy u so wel „en glorieus uyt sulck een periculeuse affaire „hebt gereddet) u ten hooghsten verpligt; „want gy hebt in deesen Aftoght gegeven „uytmuntender teeckenen van een over-

De Mareschal de Villeroy meend met een stercke maght 't swacke overige deel des Legers van Koningh William t'eenemael te vernoeien: had het al reeds geheel omringhd; doch de Prins van Vaudemont brenghd het onder d'oogen der Vyanden, door een gantsch verwonderlijck beleyd, in sekerheyd, sonder eenigh Man, Paerd, of Stuck Canon te ver-

liesen, tot sonderling genoegen van sijne Kon. Maj., die seer bekommerd was geweest;

„groot Generael, dan of gy een Veldslagh „gewonnen haddet. Dit geschiedde tusschen den 14. en 15. Julius N. S. De Mareschal de Villeroy, al de Guarnisoenen t'samen/ en Montal tot sigh getrocken hebbende/ was sterck 70000. Combattanten; en lagh noch geen half Mijl van Vaudemont, niet boven de 36000. in getal; die door Villeroy van voren/ door Montal van aghteren sou aengegrepen sijn geworden. Soo aerdigh bestierde Vaudemont den Aftogt uyt sijn Campement, dat Villeroy en Montal meenden/ hy stelde sijn Volck in Batalle tot den Slagh.

en d'uyterste spijt van Villeroy; die echter

Ongelooflijck groot was de spijt deeser twee/ insonderheyd van Villeroy, als 't hoofd; siende dus sigh mislcyd; gantsch vernydeld 't geen hy soo t'eenemael seecker had gehouden/ en in vrees/ dat sijnen Koningh dit euvel sou neemen.

door een sonderlinge list noch 400. der Geallieerde doet sneuvelen.

Evenwel gaf hy hier na de Gealleerde een kleyne stoot door een sonderlinge list. Eenige sijner Esquadrons deeden Groente op haere hoeden/ droegen haere Standaerden nae de gewoonte der Engelsche, en vermengden sigh onder den Aghter-toght. Aen een seer enge Pas gekomen/ vielense op twee Batail-lons en sommige Granadiers aen; deeden ook 400. der selve sneuvelen: doch doe wierdense gedwongen/ weer aghterwaerts te wijcken. Villeroy deed wel sijne Troupen nae Nieuwpoort trecken; en men geloofde/ dat hy Correspondentie daer binnen had; doch de Hertogh van Wirtenbergh voorquam hem/ door genoeghsaem Guarnisoen in deese Plaets te werpen.

De Belegeringh van Namen met de hooghste ernst voortgeset,

Ondertusschen wierd de Belegeringh van Namen met d'uyterste ernst voortgeset; doch met 't Dagh-verhael der omstandigheden konnen wy ons niet ophouden. Den 22. Julius O./ of den 3. Augustus N. S. was 't soo verr' gekomen/ dat den volgenden dagh de Stad furieuslijck sou bestormd werden; doch die van binnen dit geweld niet verbende afwaghten/ sloegen 's naemiddaghs de Chamade; en dus gingh de Stad Namen aen sijne Britannische Majesteyt over. Maer nu was 't Kasteel noch te winnen; waer by eerst 't Fort Koehorn moest ingenoomen sijn; waer toe de Generael Koehorn sijn' uyterste vlijt aenwendde; en een felle bestormingh wierd aengebraght/ waer in de Contreschar-pen wierden veroverd.

en eyndlijck in eene Maend tijds veroverd;

Die van 't Kasteel/ vreesende dat nu de generale Storm sou volgen/ traden tot Accoord; en dus wierd deese Vestingh/ voor onverwinlijck uytgeroepen/ van Koningh William vermeesterd: Namen van hem gewonnen, niet gegeven; veroverd onder 't gesight van 't seer maghtige Fransche Heyr daer buyten; verweerd van een bynae geheel Leger daer binnen/ begroot op 16000. Man: den 22. Augustus O./ of den 1. September N. S./ en alsoo in eene Maend tijds/ gewonnen de seer stercke Stad Namen; en wederom in eene Maend het voor gantsch onverwinlijck gehoudene Kasteel.

heldmoedigh gewonnen, en niet gegeven.

Dit verdedigen aen d'eene/ en 't veroveren aen d'andere sijde heeft de Belegerde en Belegeraers seer veel Volk gekost. De Fransche stelden/ dat 't Guarnisoen by den aenvang der Belegeringh niet stercker was geweest dan 14000. Mannen/ behalven d'Officieren; ; en wierd nu by den uyt-toght in alles bevonden 4694.

Mareschal de Villeroy verovert Deynse en Dixmuyden, door lafhertigheyd des Gouverneurs Ellenbergh en Offerel, laetende de stercke Guarnisoenen tot Krijghs-gevangene maecken.

Als Mareschal de Villeroy op de gehoorde wijs misluckt was sijnen Aenslagh op 't Leger onder den Prins van Vaudemont; ook sijn voorneemen op Nieuwpoort verydeld; quam hy, om Koningh William van voor Namen af te trecken/ voor Dixmuyden; een niet stercke Plaets/ maer voorsien met een sterck Guarnisoen, onder den Gouverneur Major-Generael Ellenbergh; soo dat hy lightlijck aght of thien daegen sou tegenstand konnen geboden hebben/ nae 't openen der Trencheen. Den 15. Julius O. S. wierd deese Stad door de Graef van Montal beslooten; en alreeds 's middaghs den 17. versoght Ellenbergh te Capituleeren, eer noch de Vyanden aen de Glacis waren genaderd. Men seyde/ dat 't Fransche Goud hem 't Yser uyt de hand had gewrongen.

De Fransche willen de Gevangene, volgens 't gemaeckte Cartel, niet loslaeten voor Rantsoen, maer dwingen haer, dienst onder haer te neemen.

Soo schandlijck/ en voor den Staet schaedlijck/ sloot hy 't Accoord (onaengesien de Soldaten seer genegen waren/ om haer dapper te verweeren)/ dat hy toestond/ 't Guarnisoen Oorloghs-gevangene te sullen sijn. Volgens 't Cartel, tusschen de Fransche en de Geallieerde opgereght/ reclameerde men de Gevangene; doch men wou haer niet los laeten; in tegendeel dwongh men haer/ sigh in Franschen dienst te begeven. 't Guarnisoen stelde men 5000. Mannen sterck te sijn. Ter selver tijd heeft de Brigadier Offerel 't Steedje Deynse, waer in 2. Bataillons laegen/ op deselve Conditie aen de Fransche overgegeven: welcke Besettingh gehandeld wierd gelijck die van Dixmuyden. Men voerde haer met grooten hoon nae Franckrijck; en als ten triumph door de Fransche Steeden; met swaere mishandelingh/ als se weygerden onder de Françoisen te dienen.

Leggingh van Dixmuyden en Deynse.

Dixmuyden is een Steedje binnen in 't Landschap Vlaenderen, in 't Westerdeel der Landstreeck/ genoemd 't Vrye, aen 't Riviertje Iperloo, by de Landscheydingh der Casselleny van Veurne, ontrent halfwegen tusschen Iperen en Oostende. Deynse is desgelijcks een Steedje in 't Graefschap Vlaenderen, in 't Noord-Oosterdeel der Casselleny van Cortrijck, by de Grensen der Casselleny van Oudenaerde, aen 't Riviertje Leye, of Lys; 't welck drie uyren daer nae door de Stad Gent neerwaerts af in de Schelde uytloopt.

De Gouverneur en Generael-Major Johannes Antonius Ellenbergh onthoofd.

De gemelde Generael-Major Johannis Antonius Ellenbergh was Colonel over een Deensch Regiment in dienst der Vereenighde Nederlanden, geweesene Gouverneur in Dixmuyden. Wegens de gedaghte schendlijcke overgevingh deeser Plaets wierd hy den 20. October O. S. van de Krijghsraed ter dood veroordeeld; en oock vervolgens onthoofd. Hy betuyghde seer hoogh/ aen geen Verraed met de Fransche schuldigh te staen; maer onderwierp sigh voorts 't Vonnis. 't Was dan een leelijcke lafhertigheyd geweest: echter had hy sigh te vooren dickmael seer dapper gequeeten; en was daer door van een ge-

meen

NEDERLANDEN

meen Soldaet tot sulck een hoogh Ampt opgeklommen.

Mareschal de Villeroy Bombardeerd Brussel seer vreeslijck, om Koningh William van voor Namen af te trecken; doch al meê te vergeefs.

Villeroy siende / dat Dixmuyden en Deynse van te kleynen gewight waren / om Koningh William de Belegeringh van Namen te doen verlaeten / nam wat groots voor / en Bombardeerde de Stad Brussel seer ellendig; waer van onder de Fransche Geschiedenissen gewagh is gemaeckt. De schaede / door meer als 2000. ingeworpene Bomben, behalven de meenigte van gloeyende Kogels / deese Stad weerbaeren / sullen wy hier wat bysonderder voorstellen / uyt de Lijst, te Brussel gemaeckt / en overgesonden. Soo sijn dan hier verbrand of geruineert: De Capelle-Kerck. De Kerck der Brigittinen, met een gedeelte des Kloosters. 't Grootste deel der Walsche Plaets. 't Pallays des Hertoghs van Aerschot: der Hertogin van Modena. De Cellebroer-straet. De Kerck onser L. Vrouw van Bystand; en oock veele daer ontrent staende Huysen. De geheele Volle-straet, behalven den Bergh van Barmhertigheyd. D'Anderlechsche Steenwegh, tot aen S. Geurix. 't Convent en de Kerck der Minnebroeders, met de Straet rondom de Hoendermarckt. De S. Nicolai Kerck, met de seer schoone Beyaert. 't Stadhuys, met de geheele Marckt, behalven de Thoorn. 't Broodhuys. D'oude Kleerkoopers-straet. S. Magdalenen Klooster en Kerck. De geheele Munt. 't Huys des Hertoghs van Holstein. De Capel van S. Eloy. 't Klooster der Predickheeren (waer in men gebraght had / om daer bewaerd te sijn / de Kercklijcke Ornamenten der Abdy van Affligem), met de Kerck. 't Vleesch-Huys met de geheele Straet. De Hoender-marckt. De Pens-marckt. De Gersse-marckt. De Capel van S. Anna. De geheele Bergh-straet tot aen de vier Emmers. De Putterye. De lange Wagen-straet. De Versier-straet. De Kaes-marckt. De Hoedemaeckers-straet. De Straet, om te gaen van 't Stadhuys nae S. Jans. 't Kleyne Vleesch-huys. S. Jans Kerck en Gasthuys, tot aen 't Huys des Princen van Chimay, 't welck men deed springen / om den brand te stuyten. 't Koorn-huys tot aen den Keyser, om te gaen nae de Steen-poort, met d'omgelegene afgaende Straeten. De helft van 't Huys des Graefs van Brouay. Een gedeelte van de Steen-poort. 't Gevangen-huys den Vriend. 't Nieuwland. D'oude Marckt. Op de Groen-marckt eenige Huysen. De Boter-straet. De Kool-marckt. De Vincke-straet. De Vleeschhouwers-straet, met de Sijdestraetjens. 't Huys des Graefs van Bergeyck. 't Geesthuys. 't Huys des Raedsheers van Veen: des Griffiers van Boom. De Refugie van Grimbergen, met den geheelen Teerlinck.

Lijst, van de voornaemste schaede, hier geschied, en de Naemen, der gantsch-verwoeste Straeten deeser Stad.

Mareschal de Bouflers, Gouverneur van Namen, by den Uyttoght des Guarnisoens

Evenwel bereyckte Villeroy hier door sijn ooghmerck niet; maer moest / nae deese aengereghtede Verwoestingh / weer af wijcken; en Namen, gelijck wy gehoord hebben / gaf sigh aen sijne Britannische Majesteyt over. In de Capitulatie was bedongen / dat de Heer Mareschal de Bouflers; de Graef de Guiscard, Lieutenant-Generaels van 's Koninghs Legers / Gouverneurs van Namen, met al d'andere Officieren, souden uyttrecken door de Bressen, met Geweer / Bagagie, &c., om langhs de Maes nae Givet te gaen / sonder dat men haer eenen anderen wegh sou mogen doen neemen; en dat men haer / van wegen de Geallieerde, sou geven eenigh volk / om haer te begeleyden. Echter wierd by den Uyttoght den Mareschal de Bouflers, door ordre sijner Britannische Majesteyt / aengehouden / en nae Maestricht gebraght; vermits de Fransche, korts te vooren / tegens de Capitulatie en 't Cartel, de Guarnisoenen van Dixmuyden en Deynse, ten getale van ontrent 6000. Mannen / niet hadden willen loslaten tegens Rantsoen / maer spotlijck nae Franckrijck gevoerd; tot Franschen dienst gedwongen / &c. By manier van repressalie had men 't gantsche Fransche Guarnisoen, uyt Namen treckende / konnen vasthouden; doch men vergenoeghde sigh / met alleen Bouflers t'arresteeren: dien dit wel seer vreemd voorquam / doch men stelde hem de redenen onder d'oogen; en op de vraegh / waerom men hem meer vast hield / als de Besettingh? gaf de Heer van Dijckveld hem tot antwoord: dat men hem meer aghtte als 10000. Soldaten.

NEDERLANDEN

door ordre van Koningh William aengehouden.

en nae Maestricht gevoerd, wegens de Fransche verbreeckingh der Capitulatie der Geallieerde Guarnisoenen in Dixmuyden en Deynse.

Hy wierd oock met alle respect bejegend / en met sonderlinge eerbiedigheyd getracteert. Men bood hem aen / terstond hem los te laten / indien hy sijn woord wou geven / by den Koningh van Franckrijck te sullen uytwercken de weer te rugg' sendingh der gemelde Guarnisoenen binnen 14. dagen: doch wou sigh daer toe niet verbinden. Dus bleef hy in arrest, tot dat de Fransche Majesteyt hem toesond de Titel van Hertogh en Pair van Franckrijck; met ordre / van sijn woord te geven tot d'ontslaeningh der Besettingen van Deynse en Dixmuyden: 't welk hy deed; en daer op terstond in vryheyd wierd gesteld; sigh nae Franckrijck by sijne Majesteyt begaf / en niet hoogh genoegh kon roemen 't seer goed en respectueux onthael / dat hy / geduerende sijn' aenhoudingh / had genooten. Dus quamen soo veel duysenden Soldaten der Geallieerde weer by haere Regimenten.

Hier door wierd Koningh Louis genoodsaeckt, soo veele duysenden der Geallieerde in vryheyd te stellen.

Wegens deese door geheel Europa klinckende veroveringh van Namen wierd den 18. 28. September een solenneelen Danckdagh in de Vereenighde Nederlandsche Provintien gehouden; en 's avonds allerwegen uytsteeckende Vreughde-teeckenen getoond door 't luyden der Klocken / 't lossen van 't Canon, allerley Vyer-pijlen / aensteecken van seer kostlijcke en konstige Vyerwercken / branden van Pecktonnen / en ongemeen-treflijcke Illuminatien; waer by oock sommige haer vermaeck naemen / in schimpige Vertooningen aen te stellen. Binnen de Stad Utrecht stonden alleen op de Neude, een niet seer ruyme Plaets / 500. / voor 't Stadhuys over de 100. Pecktonnen.

Solemneelen Danck- en Vyer-dagh in de Vereenighde Nederlanden over 't bemaghtigen van Namen, seer heerlijck gehouden.

Nae deese groote verrightingh is sijne Majesteyt van Groot-Britannien weer nae den Haegh gekeerd, den 9. October van daer nae d'Oranje-Polder gegaen / en nae Engeland overgestoocken; daer hy den volgenden

Koningh William vertreckt nae Engeland.

morgen aen Land trad / en den 11. dito sigh in Londen bevond.

Soldaet onder de Spaensche Troupen in de Nederlanden, die nu 93. jaeren in Krijghsdienst was geweest, versoeckt sijn Paspoort.

Yets meer van gewight is in dat jaer niet voorgevallen; derhalven sullen wy 't selve besluyten met een saeck van sonderlinge aenmerckelijckheyd; overgeschreeven van aensienlijcke persoonen binnen Brussel. Een Soldaet / die van 't 17. jaer sijns ouderdoms af geduerigh den Oorlog had gevolgd / en nu noch in de Nederlanden in dienst des Koninghs van Spaenje was onder desselven Troupen, met bequaemheyd / om al d'actien waer te neemen / versoght in December sijn Paspoort; en toonde / door de schriftlijcke getuygenissen van al d'Officieren, onder welcke hy van tyd tot tijd had gestaen / dat hy nu had bereyckt den ouderdom van honderd en thien jaeren; van welcke hy 93. in Krijghsdienst had doorgebraght.

't Groot-Magazijn des Koninghs van Frankrijk, te Givet opgerecht, door 't Guarnisoen binnen Namen in brand gestoocken, tot sijne Majesteyts seer groote schaede, en noch grooter ongelegenheyd. 1696.

Te Givet, een vermaerd Dorp en Kasteel in 't Landschap Fame, aen beyde de sijden van de Rivier de Maes, waer van 't eene gedeelte leght in 't Zuydwesterdeel des Bisdoms Luyck; 't andere in 't Noordoosterdeel des Hertoghdoms Luxemburgh, by de Grensen van Namen, aen den Mond van 't Riviertje Houl, dight by Charlemont, had Koningh Louis een maghtigh Magazijn doen opreghten. 't Grootste gedeelte des Guarnisoens in Namen trock / onder 't Bestier des Graefs van Athlone, en des Generael-Majors Koehoorn, den 13. Martius uyt. Den 15. begondense deese Plaets te Bombardeeren. Stracks ontstond den Brand in de Fourage. De gecommandeerde Soldaten vielen voorts aen / met Toortsen en andere Brandverweckende dingen in de hand; en staecken 't vyer in de Koninghlijcke Magazijnen van Haver en andere Voorraed (sonder echter de Huysen der Inwooners in 't minste aen te roeren); soo dat alles door de vlammen verteerd wierd; tot seer groote schade / en noch meer ongelegenheyd / des Konings van Franckrijck; gelijck dan oock eenige desseinen hier door niet in 't werck gesteld konden werden.

Koningh William weer in Holland, en in 't Leger.

Den 7. 17. May is sijne Majesteyt Koning William uyt Engelland weer in d'Oranje-Polder, voorts in den Haegh, en vervolgens by d'Armee in de Spaensche Nederlanden aengekoomen; welcke in een goeden stand wierd gebraght. Franckrijck was oock beesigh / om stercke Heyren by te brengen. Een' Armee sou'er staen aen de Maes, onder den Mareschal de Bouflers; by sigh hebbende Duc de Maine, en Comte de Tolouse. Een andere sou de Graef van Taillard, als Lieutenant-Generael, in Vlaenderen Commandeeren; Marquis de Noailles en d'Allegre als Veld-Mareschallen. Echter wierd in dit jaer van d'een en d'andere sijde weynigh verrigt; als alleenlijck somtijds yet gerings tusschen uytloopende Parthyen. Sy hielden sigh op haere hoede / om in staet te konnen sijn van haere Steeden te beschermen; insonderheyd de Fransche Dinant en Charleroy (waer voorse meest bekommerd waeren) / indien deselbe aengevallen mogten werden. 't Eene Leger

Fransche Armeeën.

Van beyde de sijden in dit jaer niets verright.

soght 't andere wel een voordeel af te sien; doch daer toe wou de gelegenheyd sigh niet opdoen. Wat in de voorgaende en in dit jaer door d'Engelsche en Hollanders, met bombardeeren der Fransche Zeesteeden Dieppe, Havre de Grace, Calais, S. Malo, S. Marten, La Hogue, &c. (sommige derselve een en andermael) verright is / hebben wy onder de Fransche Geschiedenissen kortlijck aengeweesen; en daer oock d'alderellendighste verwoestingh der seer maghtige Fransche Vloot door de beyde genoemde Natien. Den 4. 14. October vertrock sijne Majesteyt Koningh William uyt den Haegh; quam dien naemiddagh in d'Oranje-Polder, en bevond sigh alreeds 's anderendaeghs 's avonds in Engelland.

Vertreck van Koningh William nae Engelland.

Den 6. May des volgenden jaers begaf de selve Majesteyt sigh weer op reys; en quam den 7. dito in Holland aen. Stracks daer nae (den 15.) belegerden de Franschen Aeth, van haer geseght Ath; een Steedje / doch vry sterck / in 't Noorderdeel des Landschaps Henegouw, dight by de Grensen van Vlaenderen aen de Dender; ontrent halfwegen tusschen Bergen en Oudenaerden. Den 23. wierden de Trencheen geopend. 't Fransche Leger wierd sterck geseght over de 80000. Mannen / onder de Mareschallen de Villeroy, de Bouflers, en Catinat (die nae de Vreede met den Hertogh van Savoyen van daer herwaerts gekomen was). Den 27. ging 't Canonneeren van 6. Bateryen aen. Sodanig haddense sigh voor Aeth begraven / dat haere Retrenchemenren wel 7. Mijlen in den omtreck waren uytgestreckt. Binnen vier daegen tijds wierpense meer als 2000. Bomben nae deese Plaets. De Besettingh defendeerde deselve wel dapper / jae lieten 't tot op 't uyterste komen; doch vermitsse geen Ontset te gemoet saegen / soo moestense sigh eyndlyck overgeven. Wat voor een groot werck van deese geringe winst in Franckrijck wierd gemaeckt; wat voor een Vyerwerck op een Pedestal door de Provoost der Kooplieden en Scheepenen der Stad Parijs hier over wierd aengesteld / met de seer vleyende Opschriften / ter eeren van Louis de Groote, is onder de Fransche Geschiedenissen voorgedragen.

't Magtige Fransche Leger belegerd en veroverd 't Steedje Aeth in Henegouw. 1697.

Grooten hougha hier over te Parijs aengesteld.

Villeroy en Bouflers hadden noch een dessein op de Stad Brussel; waeren oock alreeds in Aentoght nae deselve: doch sijne Majesteyt van Engelland voorquam haer; posteerde sigh tusschen Anderlegh en Dilegem; daer nae ontrent Kockelbergh by Brussel, tot deckingh deeser Stad / en verydelingh van 't Fransche voorneemen: 't welck / indien 't geluckt was / een groote veranderingh in den stand van de saeck der Geallieerde sou toegebraght; den Vreede veraghtert / immers / de Conditien voor Franckrijck voordeeliger gemaeckt sou hebben. Haren aenslagh was (immers voor soo veel men uyt alles kon af-neemen) de Post, nu van Koningh William ingenoomen / te Besetten; dan Brussel, Vilvoorden, en de Drie-gaten te bermeesteren ('t welck haer niet seer swaer sou

Groot dessein der Fransche door de Koningh van Engelland verydeld; 't welck anders de staet der saecken van de Geallieerde in een groote

NEDERLANDEN

sou hebben gevallen); hier door sigh meester van 't Canael te maecken, en deeser wijs Holland en Braband de Communicatie te beneemen. Verder is dit jaer niet voorgevallen, als alleen de voortsettingh en 't Besluyt der Vreede.

verbijsteringh sou gesteld hebben.

Al voor langh had de Fransche Majesteyt begeerigh geweest, sigh van deesen Oorlogh te moogen ontslaen: eerst den Keyser, Spaenje, den Hertogh van Savoyen (met deesen laetstgenoemden was 't hem geluckt) groote aenbiedingen gedaen, om haer tot een afgesonderde Vreede te beweegen; den Paus seer versoght, sijn' authoriteit hier ontrent te willen gebruycken; op dat hy, de Roomsch Catholijcke Vorsten van d'Onroomsche Geallieerde afgescheurd hebbende, Engelland en Holland met dies te meer naedruck op 't lyf had moogen koomen: doch als hem dit niet gelucken wou, traghtte hy nae een generaele Vreede; waer toe oock de Sweedsche Kroon, als allersijds aengenoomene Mediateur, seer loflijck en bescheyden sigh heeft laeten gebruycken; eyndlijck oock dit werck tot een besluyt brengende.

Franckrijk al langh begeerigh na Vreede geweest; en hoe.

De Vreedehandel voortgeset,

Alles wat sigh ontrent dit Vreede-werck heeft toegedragen te willen verhaelen, sou van een groote uytgestrektheyd moeten sijn; waer in wy niet konnen treeden, wijl ons bestek ten eynde loopt. Alleenlijck sullen wy als in 't voorby gaen seggen, dat de Conferentien wierden gehouden te Rijswijck. Dat de Baron van Lilienroot was Gesant Mediateur van de Kroon Sweeden. Dat, alhoewel men nu groote passen deed, om dit werck te voleyndigen, echter d'onderteeckeningh der Vreede tusschen Franckrijck aen d'eene, Engelland, Spaenje en Holland aen d'andere sijde niet kon geschieden voor den 20. September. Dat men aen de sijde des Keysers en Duytschen Rijcks noch swaerigheyd maeckte, om oock te teeckenen; voorgevende, dat men liever moest traghten nae een bestendige als voorbaerige Vreede, wijl men wist, met wien men te doen had: waer ontrent veele gewightige dingen in aenmerckingh souden koomen; wilden oock Protesteeren tegens deese seperate Vreede; waer ontrent al scharpe woorden wierden gewisseld; en waer tegens d'Engelsche en Hollanders inbraghten (behalven noch yet anders) datse den gantschen last deeses Oorloghs alleen droegen, in 't onderhouden soo van de Land als Zeemaghten; gelijck oock de gemeene kosten, onaengesien soo veele Rijcksstanden en Vorsten, meest op haer aenquaemen; haer te swaer vielen, wijl de Koophandel den gewoonen loop niet had; &c.

en eyndlijck gesloten, tusschen *Franckrijk* aen d'eene, *Spaenje*, *Engelland* en de *Vereenighde Nederlanden* aen d'andere sijde.

De Keyser wil tegens deese *separate* Vreede *protesteeren*.

By 't aengaen der Vreede tusschen de genoemde Parthyen wierd de Keyserlijcke Majesteyt en 't Rijck bedenckens tijd gegeven tot op den 1. November, met volle Stilstand van Wapenen aen beyde de sijden. De Keyser met sijne Geallieerde Duytsche Vorsten saegen wel, datse alleen niet maghtigh waren den Oorlogh tegens Franckrijck te voeren, die tot noch toe al de Verbondene Maghten t'saemen wercks genoegh gegeven had; evenwel geschiedde d'onderschrijvingh niet voor op 't laetste oogenblick des tijds, te weeten, op den 30. October, 's avonds laet.

Gaet echter eyndlijck deselve oock aen.

De Vreedens-Artijckelen tusschen Franckrijck en de Vereenighde Nederlanden; Franckrijck en Spaenje; Franckrijck en Engelland; Franckrijck en de Keyser, sijn al te wijdloopigh, om hier plaets te konnen vinden; en oock in bynae yeders handen. Eenige dingen alleen sullen wy uyt deselve voorstellen, voorby gaende de Condition tusschen Franckrijck en deesen Staet; want wijl de Fransche Majesteyt gantsch geen Conquesten op de Vereenighde Provintien had gedaen; soo had hy oock aen deselve niets weer te geven; doch deesen Staet aen de Fransche Oost-Indische Compagnie 't Fort van Pontechery, deselve ontweldighd; en 't Marquisaet van Bergen op den Zoom aen den Graef van Auvergne, hem, ter oorsaeck van deesen Oorlogh, afgenoomen.

Vreedens-Artijckelen tusschen de Kroon *Franckrijck* en de *Staten Generael*.

Wijl de *Fransche* Maj. deesen *Staet* niets had ontnoomen, kon hy deselve niets weergeven; maer deese yets aen hem.

Waer by aen te mercken staet, dat Graef Herman van den Bergh, of 's Heerenbergh, door Houwlijck met Maria Mancia van Withem, Dochter van Heer Johan van Borsele by Margaretha van Merode, Marckgravin van Bergen op den Zoom (van Keyser Carel de V. Anno 1533. met den Titel van Marquisaetschap begiftigd), 't gedaghte Land Bergen op den Zoom aen sigh braght. Graef Herman had by de gedaghte sijne Gemaelin maer een eenige Dochter gewonnen, Maria Elisabeth, getrouwd aen Albertus, Soon van sijnen Broeder Frederick. Doch wijlse Anno 1630. Kinderloos overleed, soo viel dit Marquisaet Bergen op den Zoom aen de Dochter van haers Moeders Suster, of de Dochter van haers Vaders Broeder Henrick (want Herman en Henrick hadden twee Susters tot Gemalinnen), genoemd Maria; welcke ten Gemael bequam Eitel Frederick, Prins van Hohen-Zollern: nae wiens dood Anno 1662. 't meergemelde Marquisaet eyndlijck van desselven eenige Dochter en Ervin Henrica Francisca door Erfnis geraeckte aen Frederick Mauritz de la Tour, Graef van Auvergne. Dit hebben wy hier kortlijck tot bericht des Leesers willen invoegen.

Kort bericht, hoe *Frederick Mauritz de la Tour*, Grief van *Auvergne*, aen 't *Marquisaet Bergen op den Zoom* is geraekt.

't Overige van 't verhandelde by deesen Vreede tusschen Franckrijck en de Vereenighde Nederlanden bestaet in een Tractaet van Commercie, Navigatie, en Marine.

Commercie Tractaet.

De Vreedens-Artijckelen tusschen Franckrijck en Spaenje sijn 38. in getal. Van deselve bevat het IV., dat Franckrijck aen Spaenje sal weerleveren de Steeden Gironne, Roses en Belver, nevens al d'andere Steeden, Plaetsen, Forten, Grensen, Kasteelen, &c., onder deesen Oorlogh, en tsederd de Nieuwmeeghsche Vreede door sijn Alderchristlijcke Majesteyt veroverd in Catalonien of anderwegen in Spaenje; met al d'appertinentien en dependentien; desgelijcks de Stad Barcellona, &c. V. Oock de Stad en Vestingh Luxemburgh, in den staet gelijckse tegenwoordigh is, sonder yets daer aen te demoliëren, &c., nevens de geheele Provintie Luxemburg en 't Graefschap Chimay.

Vreedens-Artijckelen tusschen *Franckrijck* en *Spaenje*.

VI. De

VI. De Vestingh Charleroy. VII. Mons, of Bergen in Henegouwen; Aeth; met al de Dependentien, Kasselrye, &c. soo als deselve by 't Tractaet van Nieuwmegen sijn gecedeert geweest; behalven dat sijn Alderchristlijckste Majesteyt sal blijven in possessie van de Burght Antony, Vaux, Gaurrain, Ramecroix, Bethóme, Constantin, 't Leen van Paradis; sijnde de laetstgenoemde van d'Enclavementen des Gebieds van Doornick; en 't Leen Paradis voor soo veel 't Contribueert met 't Dorp Kain: Havinés, Meles, Mourcourt, Kain, de Bergh van S. Audebert, genoemd de Drie-eenigheyd, Fontenoy, Maubray; Hernies, Caluelle, en Viers; blijvende voorts aen sijne Catholijcke Majesteyt de souverainiteit der Provintie Henegouwen. VIII. Kortrijck. IX. D'Alderchristlijckste Koningh sal desgelijcks aen sijne Catholijcke Majesteyt restitueeren al de Steeden Plaetsen/ Vestingen/ Kasteelen/ Posten, &c./ welcke sijne Wapenen hebben geoccupeert tot den dagh der Vreede toe/ en oock nae deselve/ in welcke plaets des weerelds die souden mogen sijn. 't Selve sou sijne Catholijcke Majesteyt doen ontrent de Plaetsen/ den Alderchristlijckften Koningh afgenoomen. X. Al de Gereghten/ Steeden/ Burghten/ Plaetsen/ Dorpen/ van Franckrijck ingenoomen en gereunieert tsederd 't Tractaet van Nieuwmegen in de Provintien Luxemburgh, Namen, Brabant, Vlaendcren, Henegouw, en andere Nederlandsche Provintien, sullen volslaegen/ en voor altijd/ blijven aen sijne Catholijcke Majesteyt; uytgesonderd de 82. Steeden/ Burghten/ Plaetsen en Dorpen/ begrepen in de Lijst van uytsonderingh/ die daer van is gefurneert aen de sijde sijner Alderchristlijckste Majesteyt/ en by deselve werden gepretendeert, om redenen van te sijn dependentien der Steeden Charlemont, Maubeuge, en andere/ aen sijn' Alderchristlijckste Majesteyt by de Tractaten van Aken en Nieuwmegen gecedeert. Ten opsight van welcke 82. Plaetsen alleen (waer van de Lijst aen dit tegenwoordigh Tractaet sal geannexeert werden) noch over een gekoomen is/ dat terstond nae de Teeckeningh van dit tegenwoordigh Tractaet, Commissarissen van d'een en d'andere sijde sullen werden genomineert; soo om te reguleeren, aen wien van de twee Koningen de gemelde 82. Plaetsen of eenige derselve/ sullen toebehooren; als om over een te komen/ wegens de verwisselingh/ die men sou moogen doen van Plaetsen en Dorpen tegens malkander/ welcke in de Domeynen van d'een en d'ander geënclaveert leggen. Indien de Commissarissen malkander hier over niet konden verstaen/ soo sullen d'Alderchristlijckste en Catholijcke Koningh 't laetste stellen aen 't oordeel der Heeren Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden, als van haere Majesteyten verkoren tot Arbiters, &c.: door welck middel alle beswaernissen/ soo ten opsight van de Reunien, als van de Limiten en dependentien van dien/ van d'een en d'andere sijde gantschlijck geassopieert en getermineert sijnde/ by gevolgh alle Vervolgingen/ Sententien, Affonderingen/ Declaratien, Reglementen, Edicten, en generalijck alle andere Actens, hoedanige die souden moogen sijn/ op den naem en van wegen sijn Alderchristlijckste Majesteyt/ ten opsight van de voorsz. Reunien tegens sijne Catholijcke Majesteyt en desselven Onderdanen/ 't sy by 't Parlament, of de Kamer/ te Metz opgeregt/ of 't sy by eenige andere Gerightshoven/ Intendanten, Commissen of Delegatien verleend/ voor altyd herroepen en vernietighd sullen werden. XII. De restitutie der voorsz. Plaetsen aen den Catholijcken Koningh sal van de sijde des Alderchristlijckften Konings ter goeder trouwe/ sonder uytstel of difficulteit werden gedaen. XXXI. De Stad en 't Kasteel van Dinant sal sijn Alderchristlijckste Majesteyt weergeven aen den Bisschop en Prins van Luyck.

uyt welcke hier alleen koninglijck werd voorgestelt

wat voor Steeden, Plaetsen, Dorpen, &c.

de Koningh van *Franckrijck*

aen den Koningh van *Spaenje*

weer sou afstaen;

oock aen den Bisschop en Prins van *Luyck* de Stad en Vestingh *Dinant*.

In 't Vreede-Tractaet tusschen den Doorlughtighsten en Grootmaghtighsten Vorst Louis de XIV., door Gods genade Alderchristlijckften Koningh van Franckrijck en Navarre, ter eener, en den Doorlugtigften en Grootmagtigften Vorst William de III., desgelijcks door Gods genaede Koningh van Groot-Britannien ter anderer sijde, bebat het I. Artijckel, dat deese Vreede veandersijds soo religieuslijck en opreghtlijck sal onderhouden werden/ dat se weersijds alles sullen doen, 't geen toebrengen kan tot 't welweesen, eer en voordeel van d'een en d'ander. By 't IV. Artijckel verbind sijn Alderchristlijckste Majesteyt sigh/ en beloofd voor hem en sijne Succefleurs, Koningen van Franckrijck, den Koningh van Groot-Britannien, op wat voor een wijs 't oock sou moogen sijn, niet te sullen troubleeren noch verontrusten in 't besit der Koninghrijcken, Gewesten, Staten, Landen, of Regeeringen, die sijne Britannische Majesteyt tegenwoordig in possessie heeft: gevende ten dien eynde sijn Koninglijck woord, dat hy direct noch indirect geene der vyanden des Koninghs van Groot-Britannien sal assisteeren; noch op eenigerley wijs, hoedanigh 't oock sy, de Cabalen, secreete aenslaegen, en Rebellyen, welcke in Engeland souden mogen oprijsen, begunstigen; en by gevolgh buyten eenige exceptie of reservatie, met Wapenen, Munitien, Vivres; Scheepen, Geld, of yet anders, te Water of te Land, yemand sal helpen, wien 't oock sou moogen sijn, die den voornoemden Koningh van Groot-Britannien in de vreedsaeme possessie der gemelde Koninghrijcken, Gewesten, Staten, Landen, of Regeeringen sou willen verontrusten, onder wat voor een voorwendsel 't oock sijn mogt. Tot 't selve verbind sigh desgelijcks den Koningh van Groot-Britannien. VII. D'Alderchristlijckste Koningh sal aen den Koningh van Groot-Britannien doen weergeven al de Landen/ Eylanden/ Steeden/ Vestingen en Colonien, in wat voor een plaets des Weerelds deselve leggen/ welcke d'Engelsche besaeten voor de Declaratie deeses Oorloghs. Sijne Majesteyt van Groot-Britannien sal 't selve aen Franckrijck doen. VIII. Noch sou van d'een en d'andere sijde

Vreedens-Artijckelen,

tusschen beyde de Koningen

van *Franckrijck*

en *Groot-Britannien*

van welcker eenige den korten Inhoud werd voorgedragen.

NEDERLANDEN

sijde Commissarissen ordonneeren, om t'ondersoecken en uyt te wijsen 't weersijdsche Reght of Prætensie op Hudsons-Bay; van de Fransche onder de laetste Vreede genoomen/ &c. XIII. Belangende 't Prinsdom Oranje, nevens al d'andere Landen en Heerlijckheden/ behoorende den Koningh van Groot-Britannien, diensweegen sal 't separaet Artijckel des Tractaets van Nieuwmegen, op den 10. Augustus Anno 1678. tusschen sijn Alderchristlijckste Majesteyt en de Staten Generael der Vereenighde Provintien geslooten/ ten vollen nae sijnen inhoud geëxecuteert werden; en by gevolge sullen alle innovatien en veranderingen/ welcke sullen werden bevonden tsederd/ en tot verkortingh van 't voorsz. Tractaet, gemaeckt te sijn/ van wat soort die weesen moghten/ sonder eenige exceptie werden gerepareert; alle Placcaten, Edicten of andere posterieure Actens, en die daer tegens souden moogen strijden/ van wat voor natuere die sijn moghten/ nul en sonder effect blijven; sonder dat in 't toekoomende ten dien opsight yet desgelijcks sal moogen gedaen werden/ &c. Deese weergevingh sou geschieden met al d'Interessen, welcke sijne Majesteyt van Engelland souden bevonden werden wettigh toe te koomen van d'Inkoomsten/ profijten, Reghten en Voordeelen/ soo van 't Prinsdom Oranje, als d'andere Goederen/ Landen en Heerlijckheden/ aen sijne Britannische Majesteyt behoorende in de Landen des Gebieds sijner Alderchristlijckste Majesteyt; tsederd de Nieuwmeeghsche Vreede van de gedaghte Engelsche Majesteyt gemist.

Koningh William hersteld in sijn Prinsdom Oranje, en andere in Franckrijck gelegene Landen,

met restitutie van geleedene schaede aen Inkoomsten, Reghten, &c.

Uyt kraght van dit Artijckel moesten oock de Gereformeerde Predikanten van 't Prinsdom Oranje (welcke men nu twaelf jaeren langh in een ellendige Gevanckenis gehouden/ seer hard gehandeld/ geduerigh aengevoghten had/ om haer te doen af-vallen) weer los gelaten/ en hersteld werden. D'Ingeseetene van 't gemelde Prinsdom hadden niet minder geleeden/ als d'andere Onroomsche in geheel Franckrijck. Door onuytstaenbaere geweldenaryen had men haer gedwongen tot d'aenneemingh der Roomsch-Catholijcke Religie, of op 't uyterste geplaeghd. Wy hebben hier geen plaets/ om de Voorbeelden deeser Vervolgingh t'Oranje voor te stellen. Men had niets naegelaeten/ van 't geen men meende te konnen dienen/ om de gedaghte Predikanten tot 't Pausdom te doen overgaen; doch alle moeyte was te vergeefs geweest; en sy hadden haere volstandigheyd by de Leere/ welckese voor de waeraghtige hielden/ doen uytmunten. Nae sulck een langduerige ellende was nu eens de tijd haerer verlossingh gekoomen. In vryheyd gesteld sijnde/ begaevense sigh weer nae Oranje; want de Plaets haerer Gevanckenis was al verr' van daer geweest, te weeten/ in Lions.

De Predikanten van Oranje, nu twaelf jaeren langh gevangen geseeten, seer geplaeghd, om af te vallen (d'Ingeseetene gewelddaedigh daer toe gedwongen sijnde)

werden nu los gelaten uyt haere Gevancknis te Lions.

't Was den 26. October, datse de goede hand Gods over haer/ t'harer ontslaecking/ gewaer wierden; jae oock selfs wierd haer vergund/ te Lions te mogen vertoeven soo langh als 't haer sou gelieven/ om sigh wat te verquicken van haer' uytgestaene rampen. Haere bestandigheyd onder soo veele en langhduerige swaere verdruckingen had selfs onder de Roomsch-Catholijcke deeser Stad eerbiedigheyd t'haerwaerts verweckt; en een goed deel van deese bejegenden haer met veele beleefdheden; doch sy haesteden sigh/ om weer by haere Gemeente te mogen sijn. Allerweegen saghmen haer nu aen als Predikanten sijner Majesteyt van Groot-Britannien; en (daermen sigh insonderheyd over te verwonderen heeft) eenige Monicken en andere Roomsch-Geestlijcke droegen sigh gantsch Hoflijck tegens haer. Doese aen Port-Balthasar, ontrent een Myl weghs van Oranje, waren gekomen/ hoordense de luyd-klinckende Vreughdegalmen der Oranjers, soo van Mannen/ Vrouwen/ als Kinderen/ welcke haer verwaghteden. Soo haestse haer gewaer wierden/ riepense met weergadeloose blijdschap: Hier koomen onse geliefde Harders, hier komense. De geene/ welcke in de Wapenen waren/ schooten Salvos. Soo haestse de voet op 't Land hadden/ settedense haer in Chaisen. Van de Rivier de Rosne af tot de Stad Oranje toe was de Wegh aen beyde de sijden met Menschen beset/ roepende: Langh leve de Koningh! langh onse lieve Harders! Aen de Stads-poort wierden al weer Salvos geschooten; oock voor der Predikanten Huysen. Alle Winckels bleven dien dagh gesloten. Men kan seggen/ dat geene Princen Vorstlijcker hadden konnen ingehaeld werden/ als deese Leerraers van d'Oranjers geschiedde; welcker vreughde-tranen seer meenighvuldigh waeren. De Namen deeser onder soo veele lijdingen en aenveghtingen standvastigh by haere Religie geblevene Predikanten des Prinsdoms Oranje waeren Goudrand, Annet, Chion, Petit.

Werden met onuytspreecklijcke blijdschap van de Gemeente ontfangen;

en Vorstlijck ingehaeld;

met de bysonderheden hier ontrent.

Namen deeser volstandige Leerraers.

De volgende Sondagh predicktense op drie plaetsen te gelijck/ Mons. Goudrand tot Mons. de Lubieres, over de woorden uyt den CXVI. Psalm: Mijne Ziele, keer weer tot uwe ruste, want de Heere heeft aen u wel gedaen. Mons. Petit ten Huyse van Mons. de Rocheblave, daer Mons. de S. Jean du Bois in woonde; oock uyt Psalm CXVI. Ick hebbe lief, want de Heere hoord mijne stem: want hy neyghd sijn' oore tot my, dies ick hem in mijne daegen sal aenroepen: doch ons is onbekend/ of de volgende woorden: De banden des doods hadden my omvangen; d'anghsten der Hellen hadden my getroffen: ick vond benauwdheyd en droefnis; maer ick riep den Naem des Heeren aen, seggende: ach Heere, bevrijd mijne Ziele, oock sijnen Text bygevoeghd waren. Mons. Chion tot Mons. du Bois in 't Cirque; Actor. II. 37. En alsse dit hoorden, wierdense verslagen in 't hert; en seyden tot Petrum en d'andere Apostelen: Wat sullen wy doen Mannen Broeders: De toehoorders storteden sulck een meenighte van tranen/ dat de Leerraers dickmael moesten ophouden/ om haer eenigen tijd van bedaeringh te geven. De volgende Sondagh wierd een Boet, Vast, en Bededagh

Haer eerste Predicatien;

en de Texten, welckese daer toe namen;

met meenighvuldige Tranen der Toehoorers.

NEDERLANDEN

dagh gehouden/ en de geheele Gemeente in 't openbaer aengenoomen. Vervolgens getreeden tot de Verkiesingh van Ouderlingen; deeser wijs de Gereformeerde Kerck en Kerckenraed t'Oranje hersteld op d'oude voet. Hier by staet noch aen te mercken/ dat verscheydene persoonen/ altyd Roomsch-Catholijck geweest/ en daer onder Lieden van aensien/ sigh tot de Gereformeerde Religie begaven. Al de verstroyde Schapen/ door wreeslycke geweldenaryen tot d'uyterlijcke aenneeming des Pausdom gedwongen/ wierden weer in de Schaapskoy vergaderd/ behalven alleen eenen Monf. N. N.

De Gemeente in 't openbaer weer aengenomen; en eenige, altijd Roomsch-gesind geweest, begeven sigh tot deselve.

Dus is van Oranje weer hersteld in de volle oeffeningh der Gereformeerde Godsdienst. 't Verbod des Koninghs aen al syn' Onderdanen/ van sigh in Oranje te laten vinden/ om daer eens de Predikatien by te woonen/ en 't geen'er aenhangd/ loopt buyten ons besteck.

Alles hier weer op d'oude voet gesteld.

't Was al vry aenmercklyck/ dat de Bisschop van Oranje, in sijnen Brief aen de Priesters sijns Bisdoms Anno 1691. klaegende/ dat die van de Religie, tot 't Roomsch-Catholijck Geloof gebraght/ soo weynigh werck van 't Roomsch Geloof maeckten; daer nevens oock protesteerde, noyt geloofd te hebben/ dat het Bisschoppen en Priesters geoorloft was/ yemand door Wapenen te dwingen/ of door straf te parssen tot d'aenneemingh van de waere (hy meend Roomsche) Religie.

Oordeel des Bisschops van Oranje, van 't dwingen tot de Catholijcke Religie.

Den korten Inhoud der voornaemste Vreedens-Artijkelen, opgereght tusschen den Roomschen Keyser en Koningh van Franckrijck, bestaet hier in: I. Een Christlijcken Algemeenen eeuwigh-duerenden Vreede en waeraghtige vriendschap tusschen den Keyser en des selven Successeurs, 't gantsche Roomsche Rijck/ d'Erf-Koninghrijcken en Landen ter eener; sijn' Alderchristlijkste Majesteyt en des selven Successeurs ten anderer sijde; welcke opreghtlijck en ter goeder trouwe onderhouden sal werden. II. Eeuwigh-duerende Amnestie en Vergeetenheyd van alle weersijds gepleeghde vyandlijckheden. III. De Tractaten van Westphalen en Nieuwmeegen sullen gantschlijck ten opsight van 't Geestlijck en Weereldlijck werden geëxecuteert, en in 't toekomende onverbreecklijck onderhouden/ behalven 't geen daer ontrent in dit Tractaet veranderd sou moogen sijn. 't Vierde Artijckel sullen wy in sijn geheel voorstellen; wijl/ wegens de laetste Clausule in 't selve/ alreeds veele verwarringen in Duytschland sijn ontstaen/ en noch swaerder gevolgen te vreesen sijn. „IV. Aen sijne „Keyserlijcke Majesteyt/ en aen des selven „Standen en Leeden / sullen in 't bysonder weer gegeven werden al de Plaetsen en „Reghten/ buyten d'Elsas gelegen; welcke „door sijn' Alderchristlijcke Majesteyt/ gedurende den tegenwoordigen Oorlogh/ „door weege van feytelijckheyd, als oock „door weege van unien en reunien, sijn ge„occupeert geweest/ of die in de Lijst van de „reunien, by d'Ambassadeurs van Franckrijck „geproduceert, begreepen sijn; casseeren„de ten dien eynde alle Decreeten, Arresten, „en Declaratien, dienswegen gemaeckt en „afgekondighd by de Kamers van Metz, „van Besançon, en den Raed van Brisack: en „sullen alle dingen gesteld werden in den „staet/ daer deselve voor de voorsz. weghneemingh/ unien, of reunien in waren; son„der dat in 't toekomende de besitters der „gemelde Plaetsen meer getroubleert of ver„ontrust sullen werden: blijvende niet te min „de Roomsch-Catholijcke Godsdienst in de „voorsz. Plaetsen bevestighd in die staet, daer „deselve tegenwoordigh in is.

Vreedens-Artijkelen tusschen Keyser Leopold en 't Duytsche Rijck aen d'eene; den Koningh van Frankrijk aen d'andere sijde.

't IV. Artijkel heeft alreeds veele verwarringen veroorsaeckt in Duytschland; en is een Twist-appel geworpen onder de Vorsten van d'een en d'andere Religie;

Hoe veel swaerigheden alreeds over dit Artijckel sijn ontstaen/ wijl de Roomsch-Catholijcke 't selve willen invoeren/ selfs in Plaetsen die noyt in Fransche Maght sijn geweest/ buyten de reunien staen; de woorden wyder uyt-recken als se luyden/ &c.; en hoe dit een Twist-appel is geworpen onder de Duytsche Vorsten van d'een' en d'andere Religie, welcke veel onheylen na sigh sou konnen sleepen/ staet ons hier niet te verhandelen/ als lopende buyten de bepalingh deeses wercks.

waer uyt wel swaere gevolgen konden ontstaen.

VI. Raeckt de herstellingh van Trier en Spier aen den Keurvorst en Bisschop. VII. Van de Brandenburghsche Landen en Plaetsen. VIII. De restitutie van den geheelen Paltz aen den Keurvorst; soo als deselve by den Westphaelschen Vreede den Paltzgraef (Carel Lodewijk) weer-gegeven is geweest. „En wat aengaet de Reghten en Prætensien „van Mevrouw de Hertogin van Orleans, „is over een gekomen/ dat de gemelde re„stitutie voor afgedaen sijnde/ de saeck/ in „forme van Compromis, by sijne Keyserlijc„ke Majesteyt/ en sijn' Alderchristlijckste „Majesteyt/ als Arbiters sal werden uytgesprooken...; en by aldien deselve in ha„re gevoelens niet over een souden moo„gen komen/ dat dan de saeck aen den Paus „sou werden gedefereert, om daer in t'oor„deelen/ als Super-Arbiter.... Tot dat de „gedaghte saeck afgedaen is/ sal de gemel„de Keurvorst yeder jaer aen de genoemde „Hertogin van Orleans geven 200000. Tour„nasche ponden/ of 100000. Rhijnsche gul„dens/ &c. IX. Aen den Koning van Sweeden, als Paltzgraef/ en Graef van Sponheim en Veldentz, gerestitueert werden sijn oud Hertogdom van Zweibrucken; Frankrijk van alle Prætensien afstaende. X. Veldentz weer gegeven. XI. Aen Vorst François Lodewijk, Paltzgraef/ Grootmeester der Duytsche Orden/ Bisschop van Worms, al de Commandeuryen, door Franckrijck deese Orden afgenoomen; oock Worms, &c. XII. Aen den Keurvorst van Keulen, als Bisschop en Prins van Luyk, Dinant, &c. XIII. Aen 't Huys Wirtenbergh, Monbelliard, met alles wat'er aen behoord/ uytgesonderd 't Dorp Baldenheim, 't welck d'Alderchristlijckste Koningh heeft vereerd aen den Commandeur de Chanlay, Quartiermeester-Generael van des selven Legers; doch hy sou den Hertogh moeten huldigen, en 't Leen van hem versoecken. Voorts restitueeren alles wat dit Huys gehad heeft

Restitutie van Trier en Spier. Van de Keur-Brandenburghsche Plaetsen.

Van den Paltz en hoe lanigh te handelen ontrent de Pretensien van de Hertogin van Orleans.

Aen Sweeden, Zweibrucken.

Aen den Bisschop van Luyck, Dinant.

Aen Wittenbergh, Monbelliard.

NEDERLANDEN

in Burgundien. XIV. XV. Restitutie van alles aen den Prins van Baden; de Vorsten en Graven van Nassauw. XVI. Den Keyser en 't Rijck cedeeren aen sijn Alderchristlijkste Majesteyt de Stad Straetsburg, en 't geen'er van dependeert aen de lincker sijde des Rhijns. XVIII. Franckrijck staet af van 't Fort Keyl aen de reghter sijde des selven Rhijns, &c. XIX.: desgelijcks van Freyburgh; de Forten S. Pieter, en de Starr; en alle andere Forten in 't swarte Woud of de rest van Brisgouw, &c. XX. De Stad Brisack, gantschlijck in den Staet daer deselve tegenwoordigh in is/ met de Packhuysen/ Arzenalen, Fortificatien, &c., en al de dependentien aen de reghter sijde des Rhijns. XXI. Al de genoemde Plaetsen/ Steeden/ Kasteelen/ Vestingen/ met der selver Jurisdictien, sullen van sijn Alderchristlijckste Majesteyt aen de Keyserlijke Majesteyt weer gegeven werden sonder eenige reservatie, of exceptie; sonder yets daer van te behouden; sonder eenigh retardement; ter goeder trouwe; sullende al de voorsz. Steeden/ Kasteelen/ Forten, Plaetsen/ met al der selver Privilegien, Inkoomsten/ en Emolumenten weerkeeren onder de Jurisdictie, actueele Possessie, volle Maght en Souverainiteit van sijne Keyserlijcke Majesteyt en 't Huys Oostenrijck voor eeuwigh; sonder dat de Kroon Franckrijk sigh daer op behoud of reserveert eenigh reght of prætensie. De volle en gantsche wedergevingh sal, om hoedanigh een oorsaeck het oock sy, niet konnen uytgesteld werden, datse binnen 30. daegen nae de Ratificatie van dit tegenwoordigh Tractaet niet sou geschieden; sulcks dat de Fransche Besettingen geheellijck daer uyt sullen vertrecken. XXII. Aen den Keyser en 't Roomsche Rijck gerestitueert Philipsburgh met de Fortificatien. XXIII. De Fortificatien tegens over Hunningen raseeren. XXIV. Oock 't Fort tegens over de Vestingh Fort Louis, &c. XXV. XXVI. XXVII beloofd de Demolitie der Fortificatie, nae de Nieuwmeeghsche Vreede van Franckrijck aengesteld aen 't Kasteel van Traarbach, en de Vestingh Montroyal op de Moesel: dan Traarbach weer te geven aen d'eerste Besitters: De Vestingh Kirnburg en de Stad Kirn te restitueeren aen den Prins van Salm, de Rhijn en Wildgraven: Eberenburgh aen de Baron van Sickingen. XXVIII. De Hertogh van Lotharingen werd hersteld in 't vrye en volle besit der Landen/ Plaetsen en Goederen/ die sijnen Oom Hertogh Carel besat Anno 1670., wanneer de Koning van Frankrijck den selve innam; doch met deese bepalingh/ XXIX. XXX.: dat al de Wallen en Bastions der oude Stad Nancy met de Poorten der nieuwe Stad in haer geheel blijvende/ de Wallen en Bastions van de nieuwe Stad; oock d'uytwendige Fortificatien der oude en nieuwe Stad, op kosten sijner Alderchristlijkste Majesteyt sullen geraseert werden/ sonder in 't toekomende die opt weer te herstellen: doch de Hertogh of sijne Successeurs mogen de nieuwe Stad, wanneerse willen/ sluyten met een sleghte gelijcke Muer/ sonder

Wat aen aendere Vorsten, aen den Keyser, en aen 't Roomsche Rijck.

door den Koningh van Frankrijck

werd gerestitueert.

Oock aen den Hertogh van Lotharingen.

Flancquen. Sijn Alderchristlijckste Majesteyt sou oock doen evacuëren 't Kasteel van Bitsch, en van Homburgh, doch eerst de Fortificatien raseeren. XXXII. Sijn Alderchristlijckste Majesteyt reserveert voor sigh de Vestingh Saars Louis, met een halve Mijl in 't ronde. XXXIII. De Stad en 't Provoostschap Longwick blijven aen sijne Majesteyt. XXXIV. De doortoght der Fransche Troupen door des Hertogs van Lotharingen Grensen/ heenen en weer nae de Frontieren treckende/ sal haer altijd open staen. XXXV. tot XLIII ingesloten raeckt noch de Hertogen van Lotharingen, te langh om hier voor te stellen. XLIV. de herstellingh des Kardinaels van Furstenbergh. XLV.; van de Landgraef van Hessen Rhijnfels. LV. Van de Keyser en Koningh van Franckrijck werden in deesen Vreede begrepen de Koningh van Sweeden. LVI. Aen de sijde des Keysers en Keyserrijcks/ behalven d'Leeden des gemelden Rijcks/ de Bisschop en 't Bisdom Basel: de derthien Switsersche Cantons, met der selver Geallieerden; met naeme de Republicq en Stad Geneve; Stad en Graefschap Neufchâtel: de Steeden S. Gal, Mulhuysen, en Bienne; de drie Geligueerde Grisons; de seven Jurisdictien, of Thientallen der Wallisers; en d'Abt van S. Gal. LVII. Aen de sijde van Franckrijck: de derthien Switsersche Cantons, en met naeme de Republicq der Wallisers.

Noch eenige andere restitutien.

Ingesloten in deesen Vreede.

Dus heeft de Fransche Majesteyt by deesen langhduerigen/ seer kostlycken/ en seer bloedigen Oorlogh/ niets met allen gewonnen/ noch op de Vereenighde Nederlanden, noch op Engelland, noch op Spaenje, noch op 't Duytsche Rijck/ 't geen hy niet weer heeft moeten obergeben/ en noch soo veel daer toe/ 't welck hy te vooren in besit had; behalven alleen aen de Geunieerde Provintien, aen welcke hy niets kon restitueeren, wijl hy niets van haer geoccupeert had; oock niet op Engelland. Dan noch heeft het hem geheel Lotharingen gekost/ 't welck hy nu 27. jaren langh had beseten. Ondertusschen sijn al d'Artijkelen deeser Vreede in Duytschland noch niet tot d'uytvoeringh gebraght. Brisack is noch heden in Fransche handen/ &c. Of nu deese Vreede meer bestandigh sal sijn als al de voorgaende tusschen Franckrijck en Spaenje; oock tusschen de Fransche Kroon en 't Duytsche Rijck/ moet de tijd openbaer maecken.

Frankrijk heeft ten eynde deeses Oorloghs niets gewonnen, veel moeten afstaen.

Al de Namen van de Heeren Ambassadeurs en Plenipotentiarissen aller Vorsten en Steeden/ tot deesen Vreedehandel gecommitteert, hier voor te stellen/ sou te langh vallen. 't Sal genoegh sijn/ alleenlijck voor te draegen die der Hoofd-Parthyen, te weeten/ aen d'eene sijde der Geallieerde, als/ de Keyser; de Koningen van Spaenje en Engelland; en de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden; aen d'andere/ die van Franckrijck.

Namen der Heeren Ambassadeurs en Plenipotentiarissen tot deesen Vreedehandel.

Die van de Keyser waren: (1) Dominicus Andreas, Graef van Caunitz, Erf-heer van Austerlitz, van Hungarisch-brod, van Mahrispruss, van Groot-Orzechau, Raedsheer van Staet/

Van de Keyser.

NEDERLANDEN Kamerlingh/ en Vice-Cancellier van 't Keyserrijck; Ridder van 't Gulden Vlies. (2) Henrick Johan, Graef van Straetman, Heer van Peurbach, van Orth (Orsch), van Schmidingh, van Spatenbrun, en van Carelsbergh; Keyserlijcken Hofraed/ en Kamerlingh. (3) Johan Frederick, Vry-Baron van Zeyleren, Keyserlijcken Hofraed.

Van de Koningh van Spaenje. Van de Koningh van Spaenje: (1) Don Francisco Bernardo de Quiros, Ridder der Ordre van S. Jacob, Raedsheer des Konings in sijnen Koninghlijcken en hoogen Raed van Castilien. (2) Louis Alexander van Schockart, Graef van Tiremont, Baron van Gaasbeeck, Raed in den Hoogen Raed van Staten wegens de Nederlanden te Madrit; Raed van State/ en geheymen Raed van deselve Landen.

Van de Koningh van Groot-Britannien. Van de Koningh van Groot-Britannien: (1) Thomas, Graef van Pembroke, en Montgommery, Baron van Herfort, en Cardif, geheym Zeegel-bewaerder van Engelland; ordinair Raed des Koninghs in sijnen Raed van State/ en eenen der Regenten van Engelland. (2) Eduard, Bury, Graef van Villiers, en van Darford; Baron van Hoo; Ridder/ Maerschalck van Engelland, en eenen der Regenten van Yrland (3) Robert Lexington, Baron van Everam, Edelman van 's Koninghs Kamer. (4) Joseph Williamson, Ridder/ ordinair Raed sijner Majesteyt in sijnen Raed van State/ en Archiven-bewaerder van 't Rijck.

Van de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden. Van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden: (1) Anthoni Heinsius, Raed-Pensionarius der Heeren Staten van Holland en West-Friesland, Groot Zegelbewaerder/ en Stadhouder van de Leenen. (2) Everhard van Weede, Heer van Weede, Dijckveld, Rateles, &c. Thijns-Heer der Stad Oudewater; Deken en Scholaster van 't Keyserlijk Capittel S. Marie t'Utrecht, Dijckgraef van de Rivier den Rhijn in de selve Provintie, en Præsident van de Staten 's Lands van Utrecht. (3) Willem van Haaren, Grietman van de Bilt; Gedeputeerde van weegen d'Edele in de Staten van Friesland: Curateur der Universiteit te Franiker, &c.

Van de Koningh van Franckrijck. Van de Koningh van Franckrijck. (1) Auguste de Harlay, Ridder/ Heer van Bonneuil, Graef van Cely, ordinair Raed sijner Majesteyt in sijnen Raed van State. (2) Louis de Verjus, Ridder/ Graef van Crecy, ordinair Raed des Koninghs in sijnen Raed van Staet/ Marquis van Treon, Baron van Couvay, Heer van Boulay; de twee Kercken van Fortisle, (van Twee-Kercken, van 't Fort Isle), Meuillet, &c. (3) François de Callieres, Ridder/ Heer van Callieres, van la Roche-Chellay, en van Gigny; Raedsheer des Koninghs in sijne Raedsvergaderingen.

Mediateurs van wegen de Kroon Sweeden. De Koninghlijcke Majesteyt van Sweeden Carel d'XI. (oock/ wijl deese Vorst korts voor 't eyndigen deeses Wercks overleed/ desselven Soon Carel de XII.) was van weersijdse Parthyen aengenoomen ten Mediateur. Tot verrightingh deeser groote saeck had hy tot Plenipotentiarissen ter Mediatie der Vreede gesteld Carel Bonde, Graef van Biorne, Heer van Hesleby, Tyres, Tustaholm, Grasstein, Gustavusbergh, en Kezitza; Raed sijner Majesteyt/ en Præsident in den hoogen Raed te Derpt in Lijfland, &c.: en Nicolaes, Vry-Baron van Lilienroot, Secretarius van Staet sijner Majesteyt; die insonderheyd seer veel en 't voornaemste heeft gewrocht tot bevoordering deeses wercks/ en de ten eynde brengingh van 't selve/ met een seer loflijck gedragh daer ontrent. *Overleedene.*

Overleedene voornaeme persoonen. Van voornaeme overleedene persoonen tsedert Anno 1688. hebben wy meerendeel alreeds gesprooken onder de verhandelingh der saecken van elck Geweest. Sullen derhalven hier alleen haere Naem en sterf-tijd aenwijsen; van sommige/ daer geen gewagh van gemaeckt is/ eenigh verder berighte geven.

Anno 1689. gingh den wegh alles vleeschs Ernst Gunther, Hertogh van Holstein, t' Augustusburgh op 't Eyland Alsen, den 18. Januarius; en vier daegen daer nae Sophia Eleonora, gebooren Hertogin van Holstein, door Houwlijck Gravin van Hohenloh en Neuenstein. Den 6. Februarius, Georgh Joseph, Vorst Radzivil, Hertogh tot Olyka, Nieswitz, &c. Den 2. 12. Februarius Maria Louisa (by sommige qualijck gesteld Louisa Maria) de Bourbon. Gemalin van Carel de II., Koningh van Spaenje: door wat voor een onverwaght toeval/ is onder de Spaensche Geschiedenissen verhaeld. 's Daegs te vooren de Prins van Parma, geweesene Gouverneur der Spaensche Nederlanden, Grande van Spaenje geworden Anno 1662., Viceroy van Navarre Anno 1669. Ridder van 't gouden Vlies Anno 1678., en Gouverneur der gemelde Spaensch-Nederlandsche Provintien van Anno 1680. tot 1682./ Generael ter Zee Anno 1687. Was genoemd Alexander Farnesius, geboren Anno 1635.; Soon van Hertog Odoardus van Parma en Piacenza by Margaretha de Medices, Dochter van Cosmus de II.; Groot-Hertogh van Florencen. Den 4. 14. by andere 7. 17.) April, Maria Anna Josepha, Aertshertogin van Oostenrijck, Dochter van Keyser Ferdinand de III., halve Suster van Keyser Leopold, Gemalin van Johan Willem Joseph Ignatius, Keurvorst van den Paltz. Den 9. 19. derselve Maend Christina, geweesene Koningin van Sweeden. Den 2. 12. Augustus Paus Innocentius d'XI. Den 6. 16. Dorothea, Weduw-Keurvorstin van Brandenburgh, gebooren Hertogin van Holstein-Glucksburgh. Den 9. November N. S. De Keyserlijcke Generael-Veld-Maerschalck Graef Piccolomini, te Peseren in de Provintie Cassova; nevens veel andere hooge of voornaeme Hoofden.

Ernst Gunther, Hertogh van Holstein. 1689. Georgh Joseph, Vorst Radzivil. Prins van Parma. Maria Anna Josepha, halve Suster van Keyser Leopold, &c.

Anno 1690. den 8. 18. April Carel Leopold, Hertogh van Lotharingen, doch door Franckrijck onterfd; Keyserlijcken Generael-Lieutenant, en een dapper Held. Sijne dood was de Geallieerde tegens Koningh Louis seer schaedlijck/ gelijck onder de Duytsche Geschiede- *Carel Leopold, Hertogh van Lotharingen. 1690.*

Over-leedene.

schiedenissen gehoord is. Men had tsederd een wijl tijds hem lagen gelegt/ om hem van kant te helpen. Den 10. 20. (9. 19.) April, Maria Anna Christina Victoria, Dochter van Ferdinand Maria, Keurvorst van Bayeren, Gemaelin van den Dauphin Louis den XV. Den 2. September N. S. Philips Willem, Paltzgraef aen den Rhijn te Nieuwburgh; nae 't overlijden van Keurvorst Carel van Paltz-Heydelbergh in den selven plaets Keurvorst geworden. Den 21. October Isabella Louisa Josepha, Infante van Portugal. De Hertogh van Crafton, Natuerlijcke Soon van Carel de II., Koning van Engelland; in de belegeringh van Corck doodlijck gewond/ en daer op den 19. 29. October overleeden. Den 4. November Hertogh Johan-Wilhelm, tot Saxen-Jehna, eenigen Erfgenaem van Hertogh Bernhard; aen de Kinderpockjens/ in 't 16. jaer sijns ouderdoms. In December de Hertogh van Klesky Vorst Radzivil, door d'ongeluckige Inval eener Brugg'; waer door hy met Caros en Paerden in de Rivier neerploste. Dan noch den 1. 11. Junius op 't Bed van Eere dien tsederd veele jaeren door geheel Europa soo seer beroemden/ en om der Religie wil uyt Franschen dienst getreedenen Krijghsheld Frederick, Hertogh van Schombergh; in den Slagh aen de Rivier de Boyne in Yrland.

Maria Anna Christina Victoria, Gemalin des Dauphins.

Philips Willem Keurvorst van den Paltz.

Hertogh Johan Willem tot Saxen-Jehna.

Hertogh Frederick van Schombergh en andere.

Anno 1691. in Januarius verhuysde nae d'eeuwigheyd d'Aertsbisschop van Rouan, te Macon; men seght/ uyt enckele spijt/ om dat hy te Lions had verlooren 't Proces, tegens 't Houwlijck van sijnen Neef door hem aengeleght. Anders was hy alreeds getreeden in 't 87. jaer sijns ouderdoms. Boven sijn Aertsbisdom besat hy 't Raedsheerschap van Staet/ en verscheydene rijcke Abdyen. Den 31. Januarius Paus Alexander d'VIII. Den 19. Februarius de Hertogh van Medina Celi; en korts te vooren te S. Sebastiaen Don Nicolas de Gregorio; geweest eenen der beste Admiralen ter Zee/ die Spaenje oyt gehad heeft. Den 29. May, Graef Cornelis Tromp, Lieutenant-Generael-Admirael van Holland, eenen der onvertsaeghdste Zee-Helden sijns tijds; wiens dappere daeden en verdiensten hem seer hebben doen beklaegen; doch oock heeft hy de Nijdigheyd niet konnen ontgaen. Den 22. Junius, Sultan Solyman de III., Turcksch Keyser. Was in November Anno 1687. op den Throon geklommen. Den 16. Julius de Heer de Louvois, François Michael le Tellier, eerste Staets-Minister van Koning Louis, Secretarius van Staet/ Commandeur en Cancellier van d'Orden des Koninghs; daer-en-boven Surintendant van de gantsche Vloot; Groot-Vicarius van d'Orden S. Lazare, en Nôtre Dame de Mont-Carmel; Surintendant Generael der Posten, &c. Plotslijck stierf hy te Versailles, ontrent ten 4. uyren 's naemiddaghs. Had sijn middaghmael gehouden met de Princes d'Espinoy en Madame de Soubize. Was dien selven dagh noch in den Raed geweest. In 's Koninghs kamer sijnde/ begon hy sigh qualijck te gevoelen: begaf sigh van daer/ en deed hem laeten; doch stierf onder de hand. Van d'oorsaeck sijns schielijcken overlijdens waeren vry arghwaenende gedaghten. Den 9. September de Heer van Amerongen, Ambassadeur van Holland in Deenemarcken, te Coppenhagen: Vader van de Heer van Ginckel, nu Graef van Athlone, die sijne Britannische Majesteyt sulcke Heldaedige Krijghsdiensten in Yrland heeft betoond. Den voorigen 2. deeser Maend Prins Herman van Baden, eerste Commissarius des Keysers op den Rijcksdagh te Regensburgh, plotslijck aen een Popelsy. Was Oom van den beroemden Prins Louis van Baden; die sigh in den Hongarischen Oorlogh tegens de Turcken, en tegens de Franschen aen den Rhijn, vermaerd heeft gemaeckt.

Dood des Aertsbisschops van Rouan, door spijt. 1691.

Des Hertoghs van Medina Celi.

Cornelius Tromp.

De Heer de Louvois, of François Michael le Tellier, Opper-Staetsdienaer des Koninghs van Frankrijck,

seer plotslijck.

Over-leedene.

Van Prins Herman van Baden, en meer andere.

Anno 1692. den 11. Junius heeft in 's Gravenhaegh den Geest gegeven Hertogh Christiaen van Meeckelenburg, oudste en eenigh-overgeblevene Soon van Hertogh Adolph Frederick. Hy was gebooren den 1. December Anno 1623. Had ten Gemaelin genoomen/ eerst Anno 1650. Christina Margaretha, Dochter van Hertogh Johan Albrecht tot Mekelenburgh-Gustraw; Weduw van Hertogh Frantz Albrecht tot Saxen-Lauwenburg; doch scheydde sigh van deselve; trock nae Franckrijck; nam daer de Pauslijcke Religie aen/ nevens des Koninghs Ridder-Orden/ en de Naem van Louis. Hertrouwde doe Anno 1663. aen Isabella Angelica van Montmorancy-Bouteville, Weduw van Hertogh Caspar van Châtillon. Hy overleed sonder Erfgenaem. Sijnen Neef Frederick Willem volghde hem in de Mekelenburgh-Schwerinsche Landen. Tusschen den 6. 16. en 7. 17. October Christiaen Albrecht, Erf-Prins van Brandenburgh-Anspach, te Franckfurt, op sijne terugg' reys uyt Holland. Was gebooren den 8. September Anno 1675. Den 19. November Georgh Frederick, Vorst van Waldeck, Graef van Pyrmond en Culemburgh, Vryheer van Pallant, Wittem, Werth, en Wildenburgh; Heer in Linden, Kinsweiler, Engeldorf, Frechem, Bacham, en Dalem, &c., Keyserlijcken/ der Geallieerde Rijcks-kreytzen/ en der Staten Generael Veld-Maerschalck; van wien wy voor deesen breeder bericht hebben gegeven.

Christiaen, Hertogh van Mekelenburgh, 1692.

van sijn Echtgenoot gescheyden, en tot 't Pausdom overgegaen.

Christiaen Albrecht, Erf-Prins van Brandenburgh-Anspagh.

Georgh Frederick, Vorst van Waldeck.

Anno 1693. den 10. April is na 't Graf gegaen Philips Willem Augustus, Soon van Philips Willem, Keurvorst van Paltz-Heydelbergh, Broeder van den nu regeerenden Keurvorst Johan Willem Joseph Ignatius; van Eleonora Magdalena Theresia, Gemalin van Keyser Leopold; van Maria Sophia Elisabeth, Gemalin des Koninghs Don Pedro van Portugal; van Maria Anna, Gemalin van Carel de II.; Koningh van Spaenje; van Hedwigh Elisabeth Amalia, Gemalin van Prins Jacob Lodewijck van Polen; en van Dorothea Sophia, Gemalin/ eerst van Odoardus de III. Farnesius, Erf-Prins van Parma, getrouwd Anno 1690.: daer nae/ op Pauslijcke dispensatie, van desselven Broeder Franciscus Farnesius, nu regeerende Hertogh van Parma, Anno 1695. Hy was geboren den 18. No-

Philips Willem Augustus, Prins van Nieuwburgh; Broeder van Keur-Paltz; wiens Susters getrouwd sijn aen de hooghste Hoofden der Christenheyd. 1693.

Over-leedene.

18. November 1668. Had ten Gemalin Anna Maria Franciſca; in Julius Anno 1672. hertrouwd aen Johan Gaſton, tweede Prins van Florencen. Is de Dochter van Julius Frantz, Hertogh van Saxen-Lauwenburgh.

Ulrica Eleonora, Koningin van *Sweeden*, Moeder van de nu regeerende Majeſteyt *Carel* de XII.

Den 6. Auguſtus N. of den 27. Julius O. S. Ulrica Eleonora, Dochter van Frederick de III., Koningh van Deenemarcken, Gemalin van Carel d'XI., Koning van Sweeden, Moeder van de tegenwoordigh-regeerende Koningh Carel de XII. Sy was geboren in September Anno 1656.; getrouwd in May Anno 1680.

Johan Georgh de de II. van *Anhalt.*

Vorſt Johan Georgh de II. van Anhalt, uyt de Deſſauwſche Linie, geweeſene Keurvorſtlijck-Brandenburgſche Veld-Maerſchalck, en Stadhouder in der Marck, geboren den 7. November 1627.; overleeden te Berlin den 17. Auguſtus deeſes jaers. Synen Soon Leopold regeerd nu in ſijne plaets. Sijn' eene Dochter Amalia is geworden de Gemalin (nu Weduw) van Prins Henrick Caſimir van Naſſauw-Dietz, Stadhouder van Vriesland en Groeningen, &c.

Prins *Johan Frederick* van *Wirtenbergh*, in een *Duel* geſneuvelt.

Prins Johan Frederick van Wirtenbergh, Overſte over een Swabiſch Kreytz-Regiment Dragonders. Wierd in een Duel van Graef Johan Paſi door een Piſtoolſchoot ſoodanigh gewond/ dat hy daer van overleed den 15. October. 't Verſchil was ontſtaen/ om dat de Prins een Huſſaer, tegens ſijnen wil ſijne Druyven pluckende/ had omgebraght. Hy was uyt de Stutgardſche Linie.

Graef *de la Vaugyan*, door Spel-verlies ſijnen Selfsmoorder: en meer andere.

De Graef de la Vaugyan in Franckrijck, en voor deeſen Franſchen Ambaſſadeur, ſoo aen 't Spaenſch als 't Keyſerlijcke Hof/ in November door 't Spel in 't Ticktackberd een groote ſom gelds verloren hebbende/ wierd ſoo heylloos-wanhoopigh/ dat hy ſigh ſelven met twee Piſtolen door 't hoofd ſchoot/ en ſtracks daer nae ſtierf. In December overleed te Mechelen de Heer van 'sGravenmoer; een Man van groote dienſten aen deeſen Staet, wegens ſijne ſonderlinge hoedanigheden/ en Kryghservarenheyd.

Johan Lodewijck, Biſchop van *Luyck*. 1694.

Anno 1694. Johan Lodewijck, Baron d'Elderen, Biſchop en Prins van Luyck; van wien hier boven onder Duytſchland breeder is gehandeld. In ſijne plaets quam Joſeph Clemens, Keurvorſt-Aertsbiſchop van Keulen.

François Maria de Lorraine.

Korts te vooren in Januarius, François Maria de Lorraine, Prins van Lillebonne, Soon van Carel de II., Hertogh van Elbœuf, overleeden Anno 1657.

Johan Louis Carel van *Orleans*, Hertogh van *Longueville*, Souverain van *Neufchâtel*, en ſware verſchillen tuſſchen *Nemours* en *Conti*, &c.

In Martius Johan Louis Carel van Orleans, Hertogh van Longueville en Eſtoiteville, Souverain Heer van Neufchâtel, Graef van Dunois; oudſte Soon van Henrick d'Orleans, Hertogh van Longueville; by Anna Geneveve van Bourbon, Dochter van Henry de Bourbon, Prins van Conde. 't Reght ſijner Eerſt-geboorte deed hy over aen ſijnen Broeder Charles Paris van Orleans (Anno 1672. geſchooten voor 't Tolhuys, doe de Franſche hier den Rhijn paſſeerden); en nam den Geeſtlijcken ſtand aen. De Hertogin van Nemours heeft ſigh geſteld in 't beſit der Souveraine Heerlijckheyd Neufchâtel. De Prins van Conti prætendeerd regt daer op; meer andere desgelycks. Wat ſigh alreeds hier over heeft toegedraegen/ gaet buyten ons beſteck; en wat noch volgen ſal/ moet de tyd leeren.

Over-leedene.

Franciſco Moroſini, Hertogh van *Venetien*,

Franciſco Moroſini, Hertogh van Venetien, te Napoli di Romania; want hy commandeerde d'Armee der Venetiaenſche Republick en Chef. Op 't eynd van December des voorigen jaers wierd hy aengetaſt van een derdedaeghſche Koorts. Nae twaelf daegen quamen'er ſijne gewoone Steenſmerten toe; en dus overleed hy in 't begin van Januarius deeſes jaers.

en ſonderlinge aenmercklijkheyd ſijner verkieſingh,

De verovering van geheel Morea hadden de Venetianen hem te dancken. Was ten Doge, of Hertog, verkooren in April Anno 1688., terwijl hy de Troupen van den Staet Commandeerde. Men vond in ſijne Blaes een Steen van tuſſchen de 6. en 7. Oncen.

tegens de Staets-regel der *Venetiaenſche Republicq.*

't Was vlack uyt tegens de gewoone Staets-regelen der Venetiaenſche Republicq, datſe haren Generael tegens de Turcken, die de Maght der geheele Republicq in handen had/ tot haeren Hertogh verkooren; en noch meer/ datſe hem/ verkooren ſijnde/ in dit hooge Employ lieten blijven. De redenen/ waerom dit ſoo gantſch ſeldſaem moet geaght werden/ en hoedanigh de Venetiaenſche Hertogen ingebonden ſijn; haer Pallays te Venetien haer tot een Gevanckenis verſtreckt/ hebben wy voorgeſteld in ons Vervolgh op Leutholfs Groot Tooneel der hedenſdaeghſche Weereld, pag. 149. 156. en de volgend.

Julia Victoria de la Rovera, Groot-Hertogin-Weduwe van *Toſcanen.*

In April, Julia Victoria de la Rovera, Hertoginne Weduw van Toſcanen, of Florencen; wiens Man en Neef was geweeſt Ferdinand de II., Groot Hertogh van Toſcanen, overleeden Anno 1670.; Dochter des Hertoghs van Urbino. Haren oudſten nu regeerenden Soon is Coſmus de III. Desſelven Broeder Franciſco Maria de Medices, geboren Anno 1660./ is door Paus Innocentius d'XI. Anno 1686. verheven ten Kardinael der Roomſche Kerck.

Clara Clementia de Maille, Weduwe des Princen van *Conde.*

Clara Clementia de Maille, Marquiſin de Beeze, Suſter des Kardinaels de Richelieu, Weduw Douagiere des Princen van Conde; die haer wel ten Gemalin had genomen; doch niet met ſijnen/ oock niet met ſijns Vaders wil; gelijck voor deeſen gehoord is; maer van de Vader noch toegeſtaen/ om des Kardinaels gunſt te winnen. Doe hy haer trouwde/ was hy noch Hertog van Enguin. Den 7. May aen de Kinderpockjens Johan Georgh de IV., Keurvorſt van Saxen; van wien onder de Duytſche Geſchiedeniſſen wijdloopigh is gehandeld.

Rainutius Farneſius Hertogh van *Parma* en *Piacenza*:

had op Pauſlijcke *diſpenſatie* twee volle Suſters tot Gemalinnen, en Kinderen by haer beyde gewonnen.

Den 8. (andere ſtellen den 9.) December 1694. overleed Rainutius Farneſius de II., Hertogh van Parma en Piacenza; naelatende twee Soonen/ François Farneſius, tegenwoordigh-regeerende Hertogh/ geboren den 21. May 1678, en Antonius, ter weereld gekomen den 29. November 1679.; van hem gewonnen by Maria d'Eſte, Dochter van François d'I., Hertog van Modena. Te voren had hy gehad ten Gemalin Iſabella d'Eſte, oudſte en volle Suſter van ſijne tweede Gemalin/ van hem genomen met Pauſlijke diſpenſatie Anno 1664.; van welke hy had bekomen Margaretha Maria Franciſca, Anno 1692.

ge-

Over-leedene.

getrouwd aen François de III., tot Modena, nu Weduw: Theresia, en Odoard de III., sonder Lyf-erven overleeden den 5. September 1693. De Gemalin van deesen Odoard de III. was Dorothea Sophia, uyt 't Huys van Paltz-Nieuwburgh, hem bygelegt Anno 1690.: doch nu/ oock op Pauslijcke dispensatie, hertrouwd aen sijnen halven Broeder de gemelde François Anno 1695.

Sultan Achmet de II. 1695.

Schach Sefi van Persien.

Keurvorst Anshelmus van Mentz.

François de Harlay; Aerts bisschop van Parijs.

Anno 1695. den 17. 27. Januarius Sultan Achmet de II., Turcksch Keyser/ t'Adrianopol, aen een Sinckingh. De dood van de Persische Schach stellen eenige op dit jaer; doch qualijck. Deese Schach Selym, of Solyman de III., oock Sefi de II. genoemd/ is overleeden den 9. Augustus Anno 1694. Hier boven t'sijner plaets is breeder bericht van hem gegeven. Den 30. Martius, Anshelmus Franciscus Fredericus, Aertsbisschop Keurvorst van Mentz, uyt 't oud Ridderlijck Huys van Ingelheim. Den 7. Augustus, François de Harlay de Chanvallon, Aertsbisschop van Parijs, Hertogh en Pair van Franckrijck, Commandeur van 's Koninghs Ridder-Orden; Proviteur der Sorbonnische Societeit; Lid der Fransche Academie. Sijne dood was plotslijck; oud ontrent 70. jaren.

Czaar Iwan Alexeowitz. 1696.

Madamoiselle de Guise, anders Elisabeth d'Orleans, Hertogin van Guise.

Prins Henrick Casimir, Stadhouder van Friesland.

Hertogh van Roannes.

De Heer Citters.

Anno 1696. in Januarius Czaar Iwan Alexeowitz, Broeder van Czaar Peter; waer van onder de Muscovische Geschiedenissen gesproken is. In Martius, Madamoiselle de Guise, anders Elisabeth d'Orleans, Hertogin van Guise, Dochter van Gaston Jean Baptist, Hertogh van Orleans, Oom van Koningh Louis de XIV. Was geboren Anno 1646.: getrouwd Anno 1667. met Louis Josephus van Lotharingen, Hertogh van Guise, overleeden Anno 1671. Had van hem wel een Soon gewonnen; doch jong gestorven/ en de laetste Hertog van Guise. Aen Koning Louis hadse gemaeckt twee derde-deelen haerer Goederen; den Hertogh van Orleans, en den geweesenen Koning Jacob van Engelland, 't derde derde-deel. Stierf aen een Sinckingh op de borst/ na een verwaerloosde verkoudheyd. In 't laetste van Martius den doorhenen meermael gedaghten dapperen Held Prins Henrick Casimir van Nassauw, Stadhouder van Friesland, Groeningen, &c. Den 7. 17. Junius te Villa Nova Johannes de III. Sobiesky, Koningh van Polen. Den 14. October Artus Gauffier, Hertogh de Rouannes, Pair van Frankrijk, te S. Juste in Champagne. Sijne meeste levens-tijd had hy door gebraght in stille afgesonderthéyd/ en aendaghtige oeffeningen. Oock is in Spaenje overleeden de Heer Citters (Ambassadeur der Heeren Staten Generael geweest aen 't Engelsche Hof; daer hy de veranderingen in dit Gewest onder de Regeeringh van de geweesene Koning Jacob heeft bygewoond/ tot nae sijne vlugt/ en de verheffingh van Koningh William; nu in Spaenje), korts na sijn' aenkoomst aldaer.

Van Maria Anna van Oostenrijk, Moeder van Carel de II.,

Koningh van Spaenje, aen de Kancker.

Bysonderheden, welcke sig ontrent hare Sieckte en dood hebben toegedragen.

Voorgewendde kraght van een sevende Soon, sonder tusschenkomingh van een Dochter.

Haere geboorte-tijd, afkoomst en Houwlijk met Koningh Philips de IV., aen wiens Soon sy eerst verloofd was.

Haere Kinderen.

Oock is den 6. 16. May deeses jaers te Madrit overleeden Maria Anna van Oostenrijck, Moeder van Carel de II., Koning van Spaenje. Sy had de Kancker aen de borst gekreegen. Alle mogelijcke middelen waeren aengewend/ om deese quael te geneesen; doch te vergeefs. 't Quaed was de konst boven 't hoofd gewassen. Men vernam/ dat seecker Jonghman in een Dorp van la Manche de naem had/ van de Kancker-gebreecken te konnen helpen/ alleenlijck met negen of aghttien dagen langh sijne Zeegening daer over uyt te spreecken. Deese kragt sou hem eygen sijn/ om dat hy was de sevende Soon uyt eene Vader en Moeder/ sonder dat eenige Dochter tusschen al deselve ter weereld was gekomen. In een ander Werck hebben wy over dit voorgeven van sulcke sevende Soonen wijdlopigh en voorbeeldlijck gehandeld. Hy wierd aen 't Hof ontbooden. De Biechtvader der Koningin onderbraeghde hem/ om te verneemen/ of'er niet eenige verboodene superstitien onder mogten schuylen: oordeelde eyndlijck/ datmen de proef sou neemen. 't Wierd gedaen: maer eenige dagen daer nae bevond hare Majesteyt sigh arger dan te vooren. Een Koorts sloegh 'er toe; waer op de Doctoren goed vonden/ haer te doen laeten. Dit geschiede den 5. May N. S. Den 6. ontfinghse 't soo genoemde Viaticum. Men braght voor haer 't Beeld der Lieve Vrouwe van Atocha; de Kas met de Reliquien van S. Isidorus; doch al deese Heyligdommen waeren van geen meerder hulp als de Benedictien des gedaghten Jonghmans. In sulck een sleghten staet bleeffse tot den 4. 14./ wanneer de quael noch wanhoopiger wierd; vermits de Kancker opborst/ na een groote toeneemingh van ontsteeckingh/ welke sigh uytbreydde over 't geheele ligchaem. 's Middernaghts overviel haer een onmagt; waer op haer 't laetste Olysel wierd gegeven. Bequam echter weer; doch overleed de tweede volgende naght tusschen den 16. en 17./ een weynigh voor twaelf uyren: Sy was geboren den 22. December Anno 1634.: Dochter van Keyser Ferdinand de III., by Maria Anna, Dochter van Philips de III., Koning van Spaenje, by Margaretha, Dochter van Hertogh Carel de II. van Oostenrijck: getrouwd met Philips de IV. den 8. November Anno 1649.: Moeder van Carel de II. Eerst wasse verloofd geweest aen den Prins Don Balthasar, oudste Soon des gedaghten Konings Philips de IV. uyt desselven eerste Gemalin Isabella van Franckrijck. Doch vermits hy overleed voor de volvoeringh deeses Houwlijcks/ soo nam de Vader (nu Weduwenaer) haer selfs tot sijne tweede Gemalin; en heeft by haer gewonnen/ behalven de nu regeerende Koningh Carel de II., Margaretha Theresia, geboren den 12 Julius Anno 1651.; getrouwd geweest aen Keyser Leopold in December Anno 1666.; overleeden den 12. Martius 1673. De gemelde Koninglijcke Moeder Maria Anna had by Testament verordonneert/ dat voor haer souden gedaen werden 70000. Missen.

Carel d'XI. Koningh van Sweeden.

Anno 1697. Carel d'XI., Koningh van Sweeden, te Stockholm, op Paeschmaendagh den 5. 15. April. Sie onder de Sweedsche Geschiedenissen. Op 't eynd deeses jaers/ den 18. December, Eleonora Maria, Dochter

van

Sonderlinge Gevall.

Eleonora Maria, Moeder des nu regeerenden Hertoghs van Lotharingen.

van Keyser Ferdinand de III., Suster van de tegenwoordigh regeerende Keyser Leopold, doch van 's Vaders / niet van 's Moeders sijde: getrouwd geweest / 1. aen Michael Coribut Wisniewiczy, Koningh van Polen; 2. aen Carel Leopold, Hertogh van Lotharingen, doch buyten besit; Keyserlycken Generael-Lieutenant, overleeden den 18. April Anno 1660.; Vader van den herstelden nu regeerenden Hertogh Leopold Carel Joseph.

Sonderlinge Gevallen.

Van de meenighte der bysondere Gevallen / welcke sigh tsederd 't jaer 1689. hebben toegedragen / sullen wy / om niet te wyd uyt te loopen / alleenlyck eenige weynige voorstellen.

Vergiftighde Kaesen uyt Straetsburgh in 't Leger der Geallieerde gebraght. 1690.

In Julius Anno 1690. quam in 't Leger der Geallieerde Duytschen een Koopman van Straetsburgh, met een groote quantiteit Kaesen; van welcke hy een goed deel verkoght tot sijn genoegen. Stracks daer nae stierven plotslyck 50. of 60. Soldaten / welcke van deselve gegeten hadden. De Koopman wierd terstond in arrest genoomen / en scharp onderbraeghd; doch hy purgeerde sigh door dierbaere Eeden / dat hy niet 't alderminste van dit schelmstuck had geweeten.

't Drincken van Chocolade veroorsaeckt eenige voorname persoonen de dood; en door wat toeval. 1692.

Door 't Chocolade-drincken geraeckten eenige voornaeme persoonen in een diergelijck ongeval. Graef Guido Pepoli, Edelman van Venetien, bevond sigh te Bologne (een Aertsbischoplijcke Italiaensche Stad) by een Marquise, die een Piemontoische Dame met Chocolade tracteerde; nevens meer andere / daer by malkander vergaderd. Haest bevondense / datse vergif in 't lighaem hadden. Eenige der geene / die van dien doodlycken dranck hadden genuttighd / en terstond tegengif innaemen / wierden noch geluckigh behouden: maer de gemelde Piemontoische Dame, Graef Guido Pepoli, en selfs de Marquise, welcke d'eerste Koppen hadden gedroncken / stierven terstond. By yeder ontstond een groote verbaesdheyd over dit rampsaligh geval. Men begon alreeds eenige Huysgenooten der Marquise aen te tasten / wijl 't vermoeden der vergiftigingh op deselve viel. Doch men wierd gewaer / dat door een andere gelegenheyd dit onheyl was veroorsaeckt. De Soon der Marquise, van een gedaene Reys t'Huys gekoomen; sigh seer vermoeyd / daer-en-boven van de Son wat verbrand vindende / wou sigh weer ophelderen door seecker water / waer mee de Juffers sigh wasschen / om 't vel van haer aengesight en hals luyster te geven / doch waer in ook Sublimaet koomd. Hier van was hy onkundigh. 't Gedaghte Water had hy in de Chocolade-kan warm gemaeckt; welcke hier door vergiftighd was geworden / en de gemelde ongeluckige de dood toegebraght had. Dit is voorgevallen ontrent den aenvangh des jaers 1692.

Selfsmoord, met een sonderlinge omstandigheyd; begaen van een Jacobit te Londen; en waerom. 1695.

Van Selfs-moordery sullen wy alleen twee Voorbeelden voortbrengen / waer in / ontrent d'omstandigheyd / yet sonderlinghs is. Garnal, een Koopman te Londen in Engelland, en een groote Aenhangelingh van de geweesene Koningh Jacob; selfs gehouden voor eenen der hevighste Jacobiten, had Anno 1693. tweehonderd (by andere tweeduysend) Ponden Sterlinghs uytgeschooten; onder voorwaerde / van twintighduysend derselve Ponden weer te sullen ontfangen / wanneer Jacob in sijnen Throon hersteld sou sijn; waer toe een seeckere tyd was bestemd; of indien dit dan niet geschied was / sou hy 't geld verlooren hebben. De Termijn liep ten eynde; en daer was noch niet de minste waerschijnlijckheyd van Jacobs aenkoomst. Boven dien wierd hy vervolghd / wegens eenige Koopmans-waeren van Contrabande. 't Een en 't ander baerde in hem 't vervloecklijck voorneemen / van sigh door de dood van alle moeylyckheden t'ontslaen. Hy gingh in een Wynhuys der gemelde Stad; eyschte een bysondere Kamer; deed Spaensche Wyn koomen; dronck rijcklijck van deselve; nam daer nae sijn by sigh hebbend gelaeden Pistool; schoot sigh door 't hoofd / en viel dus dood ter neer. Dit gebeurde in (of ontrent) Martius Anno 1695.

Ellendigh ongeval eens Engelschen Edelmans die sijne liefste, met haer boertende, en haer een Pistool aenbiedende, 't welk hy korts te vooren had afgeschooten, met 't selve haer doorschoot; en grouwlijcke gevolgen. 1692.

Een ander seer deerlijck ongeval heeft sigh in May desselven jaers toegedraegen in Engelland. Seecker Edelman / genoemd Davis (of Davids) had een jonge seer schoone Juffer uyt 't School genoomen / en was met haer doorgegaen. Doe hy gekoomen was op een plaets / daer hy sigh oordeelde veyligh te sijn / schoot hy sijne Pistoolen af / op dat'er geen ongeluck door veroorsaeckt moght werden; doch sijnen Dienaer laedde deselve weer; buyten twijffel uyt behoedsaemheyd / om in geval van nood te konnen gebruyckt werden. D'Edelman hier van onbewust / en met deese jonge Juffer / syne beminde / boertende / bood haer een Pistool aen / meenende 't selve ongelaeden te sijn / wijl hy 't korts te vooren had afgeschooten. Ter selver tijd gingh 't los / en doorschoot deese Dame. Hy / hier over in een woedende wanhoop geraeckt / vraeghde sijnen Knegt / wie hem bevoolen had / de Pistoolen weer te laden? en schoot hem te gelijck plotslijck ter neer. Doe deed hy weer Kruyd en Kogels op eene der twee handbussen / en doorschoot sigh selfs. Sie daer een ongevallige doodslagh; een opsetlycke Moord / en een grouwlijcke Selfs-moord; alle drie veroorsaeckt uyt onbedaghte onvoorsightigheyd; dienende tot waerschouwingh / van niet met sulcke moorddaedige Geweeren te speelen.

Doodlijck bloeden uyt Neus en Mond van veele Fransche Soldaten in Philipsburgh. 1690.

Korts nae den aenvangh van 't jaer 1690. ontstond een sonderlinge plaegh onder de Fransche Soldaten binnen Philipsburgh. Uyt Neus en Mond wierpense een geweldige meenighte bloed uyt; en op geenerley wijs kon 't selve gestelpt werden. Een wijltyds stierven daeghlijcks 20. en meer der Besoldelingen aen deese seldsaeme quael. Sie Theatr. Europ. Tom. XIII. fol. 1353. Veele hielden 't voor een sonderlingh oordeel Gods over deese barbaersche Menschen; buyten gevallen van Oorloghs-gevegten schuldigh aen soo veel bloedstortingen en aldersnoodste bedryven.

Te

Sonderlinge Gevall.

Te Romen in de Joden-straet trouwde met den uytgangh des jaers 1693. een Jode met een Jodin. De Ceremonien en pleghtlijckheden wierden verright op een Kamer / hoogh boven in 't Huys. Niet alleen een groot getal Joden, maer oock een deel Christenen waren'er tegenwoordigh. De swaere last deed de Solderingh ter neer storten; en noch twee andere onder deselve; waer door 11. Joden en 12. Christenen ellendigh wierden verplettert.

Ellendige geval by 't trouwen van een *Jode* te *Romen*; met verplettering veeler *Joden* en *Christenen*. 1693.

Noch een beklaeghlijck jammer-geval / 't welck sigh in Somermaend des jaers 1696. te Romen heeft toegedraegen / volgens van daer overgeschreevene berighten. Antonio Marlini, of Marliani, Apotheecker aldaer / wierd schielijck van een sieckte aengetast / welcke hem haest in sulck een staet braght / dat men hem dood hield te sijn. Wierd daer op in een Kist / en ter begraefnis in een Grotta, of onderaerdsche Steene Spelonck (Hol) geleght. Nae weynige daegen heeft men deselve weer geopend / om een ander Lijck daer in te setten. Seer verbaesd stonden de Doodbegravers / als se de doodkist des gedaghten Apothekers op d'eene sijde gewenteld; deselve aen 't Hoofden-eynd opgebroocken vonden / en sijnen arm daer buyten saegen uytsteecken. Buyten twijffel is hy / doe hy in de Kist geleght / en begraeven wierd / niet dood / maer alleen van een swaere Onmaght overvallen geweest. Weer tot sigh selven gekoomen / had hy sulck een uyterste geweld aengewend / om uyt Kist en Graf te geraecken; doch door gebreck van bystand was hy onder deesen arbeyd besweecken; en doe waerlijck gestorven. Veele voorbeelden sijn'er van Menschen / soo Mans als Vrouwspersoonen / welcke in Duytschland en andere koude Landen / nae begraeven te sijn / als men haer drie of vier daegen dood gemeend had / weer levendigh uyt 't Graf sijn gehaeld. Wy hebben'er voor deesen Exempelen van gegeven. Hoe veel lighter kan dit in Italien, en andere heete Landen gebeuren / daer men de Lijcken terstond / weynige uyren nae dat men deselve dood geoordeeld heeft / ten grave heenen send; uyt vrees / dat de gestorvene al daedlijck stincken; de stanck besmettingh in 't Huys veroorsaecken; d'andere daer in levende de dood toebrengen moght.

Beklaeghlijck jammer-geval in deselve stad,

ontrent den *Apotheecker Antonio Mari* [?]

voor dood begraven. 1696.

Sonderlinge Gevall.

Aenmerckingh.

Geluckiger is 't afgelopen met Mr. Henry Weats, Gereformeert Predikant te Rippley, in 't Graefschap Jorck, in Engelland. Nae een sieckte van vier of vijf daegen hield men hem voor gestorven den 15. 25. Augustus Anno 1698. Op den volgenden 17. 27. was de Begraefnis aengesteld / en 't Lijck wierd nae 't Graf gebraght. De Lijck-reden geeyndighd sijnde / hoorden al de daer tegenwoordige een groot gedruys in de Kist. Flucks wierd deselve geopend; en Mr. Weats, die men nu al 48. uyren langh dood had gewaend / wierd'er levendigh uytgehaeld. Seven dagen daer nae / den 24. O. S. / heeft hy weer gepredickt.

Diergelijck maer wonderlijcker en geluckiger geval met *M. Weats* Predikant in *Engeland*. 1698 [?].

In Junius Anno 1690. quam in Servien (sijnde 't Zuydergedeelte van Hongaryen, tusschen de Rivieren de Donauw en de Moraua, de Grensen van Albanien, d'Adriatische Zee / en Croatien) aenswarmen een vreeslijcke meenighte van doodlijck-giftige Vlieghjens. Niet grooter waerense als een Vloo. Hadden swarte en geele Poten / van een diergelijcke giftigheyd; soo doordringend / dat / wanneerse sigh setteden op eenigh Dier / 't sy op de Neus / tusschen de Beenen / of op eenige andere plaets / daer geen hayr wast / 't selve ontwijffelbaer dood ter neer viel. Alleen in eenen dagh verloor 't Keyserlijck Heyr (tegens de Turcken in

Seer giftige kleyne Vlieghjens, doodende in 't Keyserlijck Heyr al de Paerden, Ossen, Muylen, daerse sigh op neersettoden, in een quartier uyr tijds. 1690. 1650 [?].

Sonderlinge Gevall.

dit Gewest leggende) over de 100. Ossen/ welcke de Wagens en Karren trocken. Binnen vijf daegen geraeckten d'Officieren byna al haere Kameelen en Muylen; oock haere meeste Paerden quyt. Nu 40. jaeren geleeden (Anno 1650.) was dit doodlijck ongediert hier oock geweest; en in dit gantsche Gewest niet een eenigh Hoornbeest levendigh gebleven. Deese Plaegh koomd echter daer selden; en duerd noyt langer dan eene Maend.

Vreeslijck onheyl door een van een dolle hond gebeetene Non in 't Dauphiné. 1689.

Dit ongeval gold Beesten; 't volgende Menschen. In October Anno 1689. wierd een Non in een Nonnen-Klooster in 't Dauphiné van een dollen Hond gebeeten. Men deed haer van een stercke Waght bewaeren; doch drie deeser haere hoeders veroorsaecktese de dood. Beet daer-en-boven noch 30. andere Klooster-persoonen; welcke men/ om oock niet dol te werden/ in de Zee dompelde. Men heeft niet vernoomen/ dat eenige van deese eenige dolheyd overgekoomen is.

Seer wonderlijck, gantsch seldsaem, en geweldigh-groot slagh van Vogelen, in 't Keurvorstendom Mentz gekoomen. 1696.

In de Velden van Worsheim wierd (volgens de berighten uyt Aschaffenburgh, ordinaire Residentie des Keurvorst-Aertsbischops van Mentz) Anno 1696. gesien een sonderlingh-seldsaem en gantsch onbekend slagh van Vogelen; van een geweldige grootte/ en wonderlijcke gestalte. Haere grootste Veer had de hooghte van bynae seven voeten. Seer lang en gespickeld was den hals; daer tegens 't hoofd kleyn/ aghter voorsien met een groote Pluymbos/ hebbende de gedaente van een Monicks-kap. Groot waren d'oogen/ en stonden diep in 't hoofd; omringhd met geelaghtige Circulen, blinckende gelijck 't schoonste Goud. Negen duymen was de Beck langh/ en over al breed; alleenlijck sagh men op 't eynd een boght. De Beenen waeren van een ongelooflijcke dickte/ en gantsch rond. Hadden aen yeder voet drie Klauwen/ langer dan een vinger/ en verdeeld; schubbigh/ gelijck die der Oyevaers. Aghter was den hals swart; voor/ gelijck oock den buyck/ wit; maer 't deel/ daer de Maegh lag/ aschgrauw. Haer geschreeuw was als 't geschal eener Trompet; doch stercker/ en soeter van geluyd. Hoe se hooger vloogen/ hoe 't aengenaemer klonck. De Staert was drie-vierde-deelen eener El langh; drie breed/ en gefriseert, of gekruld. De Keurvorstlijcke Jager heeft'er drie van gedood. Yeder woegh over de twintigh Ponden. Men vild dese; en de Vellen wierden nae Bambergh gesonden. Sijne Keurvorstlijcke Doorlughtigheyd at yets van 't vleesch/ en bevond de smaeck goed. Eenige meenden/ dat het wel een slagh van Struysvogels moght sijn; door de wind herwaerts aen gedreven.

Drie der selve door den Keurvorstlijcken Jager bekoomen; en nauwkeurige Beschrijving daer van.

Sprinckhanen-Plaegh in de Krim, Moldavien, Wallachien, Polen.

In Augustus Anno 1690. lieten sigh in de Krim, Budziack in Moldavien, Wallachien en Polen een grouwlijcke meenigte Sprinckhanen sien; welcke alles wat groen en eetbaer was verslonden. Haest daer nae stiervense in groote veelheyd; soo datse veelerweegen seer hoogh op malkander laegen/ en een onlijdlijck-giftige stanck van haer gaven. De Magistraten moesten alle bedencklijcke middelen ter hand neemen/ om dit ongediert onder d'aerde te doen scharren/ op dat door de besmettingh der Lught geen pestilentiale sieckten moghten ontstaen. Ondertusschen gevoelden deese Landen een swaere diere tijd en Hongersnood/ wijl de Sprinckhaenen alles opgegeeten/ of tot de grond toe verdorven hadden. Anno 1695. heeft deese Plaegh oock Silesien vreeslijck getroffen.

Sonderlinge Gevall.

seer vreeslijck. 1690.

In Silesien. 1695.

T'Edenburgh, Hoofdstad van Schotland, heeft in October Anno 1694. een Vrouw van een geringe stand vier Kinderen van eene draght ter weereld gebraght; van 't vijfde quamse/ te gelijck met de vrught/ te sterven. Ontrent deselve tijd is de Huysvrouw eens Burgers te Presburgh in Hongaryen van Vierlingen bevallen/ alle levendigh.

Vrouw verlost van vier Kinderen; sterft van 't vijfde.

Tsederd eenige jaeren sijn veele persoonen in verscheydene Gewesten/ insonderheyd oock in Franckrijck, overleeden/ welcke een ongemeen-hoogen ouderdom hadden bereyckt. Alleenlijck twee of drie Voorbeelden sullen wy ter neer stellen. In Augustus Anno 1698. is in 't Dorp Marche, in Lotharingen, gestorven eenen Jean Pasquin, die sijne levensjaeren telde over de honderd en thien. In September 1696. stierf by Marsilien een Vrouw/ die 't noch hooger had gebraght; wijl Sonneklaer bewijslijck was/ datse ten tyde haers doods in de weereld was geweest honderd en twaelf jaeren; naelatende haeren Man/ die noch tusschen de drie en vier jaren ouder was als sy. Maer verr' overtrof haer noch in levens-lenghte de persoon/ die Christophorus Frikius heeft gesien/ gelijck hy betuyghd in sijne van ons vertaelde Oost-Indische Reysbeschrijvingh. Doe hy Anno 1688. uyt 't gedagte Gewest weer nae Holland keerde/ en dight by de Maes gekoomen was/ quaemen eenige Haringhvisschers aen sijn boord/ die een deel Haringh aen 't volck verkoghten. Onder deese Visschers was een stock-oud Man van honderd en twee-en-veertigh jaeren; die sijn werck noch soo wel kon verrighten/ als yemand sijner Mackers. Op dat men geen bedrogh moght vermoeden/ toonde hy sijne Geboorte/ of Doopbrief.

Jean Pasquin in Lotharingen overleeden, oud 110. jaeren. 1698.

Een Vrouw by Marsilien van 112. jaeren Man, noch levende, by de 4. jaren ouder. 1696.

Een Hollandsche Haringhvisscher van 142. jaeren, noch levende, en arbeydsaem. 1688.

Soo is oock in Julius Anno 1698. te Coppenhagen in Deenemarcken overleeden seecker Vrouwspersoon/ die tot den ouderdom van 124. jaren was opgeklommen; en voortijds geweest de Dienstmaeghd van den seer beroemden Mathematicus Tycho Brahe; die nu al voor 97. jaeren den wegh alles vleeschs was gegaen Anno 1601. den 24. October. Ter selver tijd stierf te Poissy in Franckrijck, dight by Parijs, de Parochiaen dier Stad/ in den ouderdom van 106. jaeren. Aenmercklijck was 't/ dat hy doe noch niet eenen sijner Tanden had verlooren. Wederom in Schotland, Lady Collington, Moeder van Lord Tarbat, oud 118.; en in Franckrijck een Non van 108. jaeren.

De Dienstmaeghd van den vermaerden Tycho Brahe (nu 97. jaeren dood geweest) oud 124. jaeren. 1698.

De Parochiaen van Poissy, oud 106. jaeren; en meer andere overoude persoonen.

Wat seldsaems was 't/ dat in de Maend December Anno 1694. door d'Inwooners van

Swaerdvitch in de Zuyder-

Sonderlinge Gevall.

van 't Eyland Ens, geleegen in den Boesem der Zuyder-Zee, tusschen Holland en Friesland, wierd gevangen een Vin of Swaerdvisch/ langh 38./ hoogh 7. voeten; gebraght in 't Y voor Amsterdam; en daer/ geduerende de gantsche Winter/ gehouden ten Schouwspel.

Zee gevangen. 1694.

Onbekende Visch van 7000. Ponden te Dieppe gevangen. 1695.

Anno 1695. vingen de Visschers te Dieppe in Franckrijck een vreemde Visch/ van een onbekend slagh. Soo geweldigh groot was hy/ dat hy van ses Paerden moest voortgetrocken werden. Woegh over de sevenduysend Ponden. De lenghte was van seventhien voeten: de Balgh wijd ses voeten; de Staert breed drie voeten: 't Ligchaem beset met drie ryen Vinnen.

Felle Winter. 1695.

In Januarius des jaers 1695. was de koude in deese en andere Landen seer fel. Alle Rivieren/ selfs in Franckrijck, laegen bevrooren. In Februarius hield de Vorst noch al aen; met sulck een grimmigheyd/ dat alleen in eene Parochie der Stad Parijs (die van S. Sulpice) op eenen dagh over de vijftigh Menschen van koude sijn gestorven: waerlijck een ongewoone saeck in dit Gewest. De Rivieren/ de Rhijn en Mayn, welcke nu volle thien weecken langh met Ys bedrught waren geweest (men reeckend; dat dit in een geheele Eeuw van honderd jaeren niet gebeurd was) geraeckten eerst in Martius weer open. Tot in 't begin van April vroor 't noch seer sterck in Polen en Pruyssen.

Eer wy hier van de sonderlinge Gevallen affscheyden/ sullen wy 't volgende daer noch aenhangen.

D'*Abt Mauroy*, een grooten Booswight, Dief en Hoere-jager in *Franckrijck*,

In Franckrijck waeren nu uytgeborsten de Fieltestucken van den Abt Mauroy. In sijne Sententie wierd hy verklaerd/ overwonnen te sijn/ van groote Leeningen te hebben gedaen ter quader trouwen; met een gantsch onreghtvaerdigen handel ontrent Juweliers en andere Kooplieden/ tot een snood en vuyl gebruyck. Voorts/ dat hy dickmael by naght steelwijs sigh had geabsenteert, in een vreemd gewaed/ strijdigh met sijnen Stand. Dat hy besat veele Goederen/ welcke andere toebehoorden. Dat hy had gehouden familiariteit en conversatie met persoonen van een andere Sexe. Sigh had geabandonneert aen een openbaere Hoer te S. Denys. Dat hy door sijn ongeregeld leven een groot publicq scandael had veroorsaeckt. Sie daer sijne misdaden; maer veele oordeelden/ dat 'er noch veel grover waeren/ welcke versweegen wierden. Hoor nu de straf. Tot reparatie van welck Scandael hy onder een seeckere en goede bewaeringh sal gebraght werden nae S. Lazare, om daer in een vaste Plaets thien jaeren langh opgeslooten te blijven: geduerende welcke tijd hy 's Maendaghs en 's Vrydags sal moeten vasten *in Pane doloris & Aqua Angustia* (met Brood der smerten en Water der benauwdheyd)/ of/ te Water en te Brood; daeglijcks blootshoofd/ en neergeknield leggende/ de seven Psalmen van Pœnitentie leesen; voorts voor altijd beroofd blijven van sijn' ordre/ en inhabil, om te besitten eenige Reguliere of Seculiere Beneficien; en indien hy eenige besit/

seer saghtelijck gestraft; 1692.

terwijl men hier vroome *Christenen*, onbestraflijck van leven, getrouwe

soo verklaren wy deselve vacant. Comdemneeren den selven Mauroy in een Boete van honderd guldens, applicabel aen 't algemeene Gasthuys. Aengaende de discutie der immeubile Goederen/ renvoyeeren wy hem aen sijnen Competenten Reghter. Maer hier op wierd van d'Onroomsche aengemerckt/ dat men openbaere Booswighten/ Dieven en Hoere-jagers/ schoon Geestlijke persoonen/ soo genaedigh handelde/ terwijl men vroome Christenen, onbestraflijck van leven/ de dood/ en tormenten arger als veele dooden/ doet lijden/ enckelijck om datse/ volgens haere Conscientie, God dienen nae den Regel van sijn Heyligh woord; terwijlse in alle andere dingen sijn de getrouwste Onderdanen sijner Koninghlijcke Majesteyt van Franckrijck.

Sonderlinge Gevall.

Onderdanen des Koninghs, de dood, en *tormenten arger* dan veele dooden, doet lijden, enckelijck om der *Conscientie* wil.

Bisschop van *Wilda* doet den *Waywoda* van *Wilda*, anders een goed *Roomsch-Catholijk*, in den Ban, met seer grouwlijcke woorden; om dat hy eenige Geestlijke Goederen had beswaerd met *Inquartieringh*.

Strenger handelde de Bisschop van Wilda tegens de Waywode van Wilda, om dat hy (anders een goed Roomsch-Catholijck) eenige Goederen der Heeren Geestlijcke had beswaerd met Inquartieringh, door gebreck van geld-opbrengingh voor de Soldaten. Dit verbitterde de Geestlijckheyd soodanigh tegens hem/ dat de gemelde Bisschop in de Slot-kerck te Wilda hem excommuniceerde; welcke Ban opgeleesen wierd door de Cathedrale Prediker/ met de volgende verschricklijcke woorden: „Naedien de Doorlughtige Grootmaghtige Heer Casimir „Johan Sophia, Waywode van der Wilda, „en Groot-Veldheer/ door aenraedingh „des Duyvels sigh de gehoorsaemheyd des „Apostolischen Stoels onttrocken/ en de „Geestlijcke Goederen geruineert heeft/ soo „doet Constantinus Casimir, Bisschop van „Wilda, uyt kraght van 't vermoogen, hem „verleend door den H. Apostolischen Stoel, „dit verbuylde en ongesonde Lid met 't „Swaerd des Vloecks van de Kerck Gods af„snijden: vervloeckt het met al sijne raedge„vers eeuwighlijck; send het den Duyvel „toe, en geeft het aen sijne maght over. Eenige hebben aengemerckt/ als die van andere Religien genoodsaeckt werden/ een Lid af te snyden wegens swaere misdaden/ en hardneckigheyd by deselve/ dat dit geschied met groote droefheyd/ soo des Leeraers/ die den Ban uytspreeckt/ als der Gemeente; maer hier wierden/ soo haest d'Excommunicatie verright was met de gehoorde verbaerlijcke woorden/ de Klocken van blijdschap geluyd/ en 's avonds negen Stucken Canon, met scharp geladen/ gelost. Verder konnen wy ons in deese saeck niet inlaten/ alleen noch dit seggende/ dat deesen Ban naederhand vernietighd/ de Bisschop in d'onkosten verweesen wierd.

Blijdschaps-betooningh over deesen Ban; en aenmerckingh daer op.

Comeet over *Peter-Waradin*. 1694.

Onder de verscheydene Hemel-teeckenen/ welcke sigh tsederd 10. jaeren hebben vertoond/ sullen wy alleen deese weynige aenteeckenen. Met den aenvangh des jaers 1694. heeft men te Peter-Waradin, in Hongaryen aen den Donauw, een soort van een Comeet gesien; doch d'eygentlijke gestalte en beschryvingh is ons niet ter hand gekoomen. Den 3. November Anno 1695. vertoonde

Over de *Canarische Eylanden*.

Hemel-tekenen

sigh over de Canarische Eylanden een Staert-Starr' / hebbende een Roede van ontrent 30. Graden, of 450. Duytsche Mijlen lengte.

Lught-gesight van twee Legers te *Chester* in *Engelland*. 1689.

Anno 1689. heeft men te Chester, een Graefschap met een vermaerde Stad in 't Westerdeel van Engelland, by de Grenscn van 't Prinsdom Walles, in de Maend Martius, 's naghts ontrent ten thien uyren in 't Noorden twee Heyrlegers in de Lught gesien. Sy schooten tegens malkander met Musquetten / en velden haere Piecken; doch de slagh der Bussen wierd niet gehoord. Aen beyde de syden deeser Legers stonden veele Paerden. Schoon de Maen niet scheen / soo was echter de Lught / ter plaets daer dit Geveght sigh vertoonde / seer helder.

Groot Vyer aen den Hemel boven *Metz*. 1696.

Anno 1696., den 27. December O. S. / 's morgens tusschen 7. en 8. uyren / by een seer Mistaghtigh we'er / hebben veele persoonen boven Metz in Franckrijck een groot vyer aen den Hemel gesien / met helligh tende vlammen: daer-en-boven hoorde men veele Schooten als uyt Canon en Musquetten. Ter selver tijd vernam men by Theonville (anders Thienville, in 't Neerlandsch Diedenhoven, in de Provintie Lutzenburgh, anders Luxemburgh) twee Heyrlegers in de Lught / tegens malkander veghtende.

Heyrlegers in de Lught, boven *Luxemburgh*.

In 't volgende jaer den 12. 22. Februarius hoorde men in de Naebuerschap van Gulickerland in de Lught een groot geraes / als van een goed deel persoonen. Den 11. 21. Julius, even na middernaght / liet sigh boven Londen in de Lught / ten Zuydwesten deeser Stad / een Meteore sien / van grootte gelijck de Maen. Haest daer nae barstte se / met een slagh als uyt een Stuck Canon; en breydde sigh seer wijd uyt met een vyerige Strael. De Staert streckte sigh nae 't Noordwesten; een groote meenighte vonc ken neerwaerts nae d'aerde uytwerpende. Ontrent de tijd van twee Minuten quam'er sulck een helderen light van / als of 't op klaren middagh waere geweest. Meenighten van Menschen / soo binnen Londen als op 't Land / hebben hier van aenschouwers; maer oock met een hevige schrick bevangen geweest. Eer dit Verschijnsel van malkander borst / observeerde men / dat het laeger als de Maen stond; en seer geswind voortliep. Wierd gevolghd van een groote meenigte kleyne klootjens / gelijck als Starren.

Wonderlijck *Meteore* in de Lught boven *Londen* in *Engelland* 1697.

van seer veele met groote schrick gesien.

Comeet ontrent *Sleeswijck*, sigh veranderende.

Den 8. 18. Augustus desselven jaers stond ontrent Sleeswijck, twee uyren langh / in 't Noord-westen een Comeet. By d'eerste vertooningh hadse de gedaente van een krom Swaerd: nam daer nae de gestalte van een halve Maen; en vervolgens die van een ronde Schijf aen. Te vooren / in de Maend Februarius, hadden eenige duysenden Menschen by de Stad Presburgh (van de Hongariërs genoemd Poson, gelegen in Opper, of Oostenrijcks-Hongaryen, aen den Donauw, tusschen Weenen en Neuheusel), twee krijgsheyren aen den Hemel gesien / hevigh tegens malkander veghtende. Haest verdweenense; maer oock terstond daer na vertoondense sigh weer.

Veghtende Heyrlegers in de Lught by *Presburgh*.

's Naghts tusschen den 19. 29. en 20. 30. May Anno 1698., een weynig voor 2. uyren / saghmen ontrent Brussel in Braband, en eenige Mijlen weghs in 't ronde / een groote Meteore, in de gestalte van een gloeyende Kloot / en soo dick als een Vierton. Nae datse ontrent 't vierde deel eener uyr dus in de Lught had gestaen / borstse van een, niet een voor d'aenschouwers seer verbaerlijck gekraeck en gebarst.

Onweeren.

Seer groote *Meteore* over *Braband*. 1698.

Met alleen vier of vijf Voorbeelden van Onweeren sullen wy deese Stof hier laeten af-loopen.

Onweer van Donder, Blixem, en grouwlijcken Regen, doet seer swaere schaede in 't Leger van de *Mareschal de Humieres*. 1689.

Den 2. Julius ontstond over 't Leger van de Fransche Mareschal de Humieres een geweldig swaer Onweer van Donder / Blixem en Regen. 't Geen hier ontrent aenmerklyk is / was dit / dat het kleyne Riviertje de Haysne, of Haine ('t welck synen oorspronghneemd tusschen de Steedjens Binchs en Fontaine, vlietende voor by de Stad Bergen in Henegouw, S. Glislain; en by Condet in de Rivier de Schelde), binnen twee uyren tijds soodaenigh opswol en overliep / dat in 't Fransche Leger / leggende tot Haine S. Paul, eenige honderden Paerden / veele Soldaten / en meenighten van Tenten wierden weghgesleept; desgelijcks een goed deel der Bagagie. Een groot getal Molens laegen ter neer. De verwoestingh in 't gedaghte Heyr van de Humieres was seer swaer. De Heer de Busserolles, Lieutenant der Guarde van Marquis de Tilladet, gecommandeert, om langhs de genoemde Rivier alle disordren te verhinderen / verdronck in de selve / door deese snelle oploopingh des Waters.

Verschrickelijcke storm-wind te *Londen*, en in geheel *Engelland*, met den aenvangh des jaers, 1690.

In 't begin van Januarius Anno 1690. nae den N.; of in de Kersnaght nae den O. S. Anno 1689. (andere stellen den 23. December O. S.) / ontstond te Londen, en veelerwegen in Engelland, een afgrijslijcke Stormwind / die veele Scheepen nae den afgrond deed sincken / met de daer op sijnde Menschen; en een groote meenighte andere ellendigh beschaedigde. In de genoemde Stad en daer rondom wierden een groote veelheyd van Boomen ter neer geworpen; in S. James Parck 50. te Moor Fields 15. uyt d'aerde geruckt; in Plum-straet oock een goed deel; en onder deselve een Ockernoten-boom / al voor lang gehouden de swaerste van 't geheele Land te sijn. Niet alleen Schoorsteenen; maer oock geheele Huysen binnen Londen wierden tot Puynhoopen gemaeckt; daer onder een gedeelte van Armores-hal in Coleman-straet. Onder d'Inval van een Huys in Gravel-Lane, in Houndsditch, verpletterden een Man en een Kind; onder een ander in Schoreditch twee Manspersoonen. Drie Barken van 's Gravesand, vol Mannen / Vrouwen en Kinderen / gingen te grond. Verscheydene Oorloghs-Scheepen / veele Lighters / weervoer 't selve. In geheel Londen, en langhs de Rivier was nauwlyckx Straet of Laen onbeschadighd gebleven. Men hield het daer voor; indien dese vier-uyrige Orcaen noch wat langer had aengehouden / dat de halve Stad Londen verwoest sou sijn geweest.

doende onuytspreecklijcke schaede.

Onweeren.

Weynige daegen daer nae noch veel grouwlijcker, en schaedlijcker.

Weynige daegen daer nae/ 's naghts tusschen Saturdagh en Sondagh, den 11. 21. en 12. 22. Januarius Anno 1690. ontstond een noch vreeslijcker Stormwind in Engelland; die onuytspreecklijcke schade veroorsaeckte/ van 12. uyren 's naghts tot 's morgens ten 4. uyren. Seer veele Schepen gingen in d'Engelsche Zeehavens te grond. Alleen van de Koopvaerdy-Kielen wierden'er 26. gemist welcke op Ancker lagen/ en vergaen sijn/ behalven d'Oorloghs-Scheepen. Bynae al de Schepen wierden uyt Duyns in de Zee gedreven/ en ellendigh toegesteld. Te Londen bleven weynigh Huysen onbeschaedighd. Alle Straeten en Gangen waren opgehoopt met Steenen/ Kalck/ Hout en Puyn. Veele Menschen verlooren op haere Bedden 't leven; noch meer door 't te grond gaen veeler Barquen op de Theems. Franckrijck heeft oock sijn deel aen deesen Orcaen gehad. Op de Kusten van Normandyen en Bretaigne was onwaerdeerlijcke schaede geschied. Maer insonderheyd heeft dit onheyl Londen getroffen; daer meenighten van Huysen en andere Gebouwen ter neer geworpen wierden.

Oock in Franckrijck.

Op Nieuwe-Stijlsche Nieuwe-jaers-dagh seer verschicklijck in Holland, Braband, Duytschland, &c.

Oock heeft op Nieuwe-Stijlse Nieuw-jaers-dagh een diergelijcke Wind in onse Vereenighde Nederlanden gewoed. Braband en Duytschland gingen niet vry. Te Keulen hadden geene Menschen een diergelijke Onweer beleefd. Te Hellevoets-Sluys wierd 't hoofd half wegh gespoeld. In Zeeland liepen verscheydene Polders onder. Te Brussel en daer rondom wierden de dickste Boomen met de gantsche Wortel uyt d'aerde geruckt; de Daecken van de Huysen weghgenoomen. Een stuck der Stads Muer viel op negen persoonen/ uyt de Kerck nae Huys gaende.

Te Straetsburgh, en sonderlinge seldsaemheyd. 1696.

In 't laetste van May Anno 1696. ontstond te Straetsburgh sulck een Wind/ dat yeder meende/ den jonghsten dagh voor handen te sijn. De schaede daer door veroorsaeckt aen Huysen/ Boomen/ Menschen/ &c. is onbeschrijflijck. Onder de daer bygaende seldsaemheden is dit aenmercklijck/ dat een Boer met sijne Wagen/ getrocken van vier Paerden/ wierd opgenoomen/ en in den Rhijn op een Sand-plaet neergeset. Meenighten van Schoorsteenen wierden ter neer geworpen; en eenige der selve/ tot groote verwonderingh/ op de Straeten/ gantsch onverbroocken/ ter neer gesteld. 't Groote Kopere Decksel/ leggende op 't ronde Gat/ waer door de Klocken op den Doms-Thoorn sijn getrocken/ was door de Wind t'eenemael omgekeerd. Veele Menschen quamen in 't Veld ellendigh om 't leven. 't Loode Dack/ om de Domkerck gelegt/ was gantsch opgelight/ en op een seldsaeme wijs t'saemgerold. Al de geladene Wagenen op 't Veld of op de Wegen wierden omgekeerd.

Op onse Kusten. 1697.

Hoedanigh een schaede de Stormwind in October Anno 1697. heeft veroorsaeckt/ insonderheyd ter Zee/ is daer uyt af te neemen/ dat alleen aen 't Eyland Ameland (gelegen in de Noord-Zee, by de Noordkust van Friesland) 1980.; t'Enckhuysen in Noord-Holland over de 1000. verdronckene persoonen quamen aendryven.

Onweeren.

De Blixem slaet in de Kamer van Keyser Leopold, soo als hy aen Tafel sat. 1690.

Nu oock yet weynighs van Donder en Blixem; en maer alleen van sulke gevallen/ daer yet seldsaems bygegaen is. Den 13. May Anno 1690., als Keyser Leopold op 't Slot Laxenburgh ter middagh-tijd aen Tafel sat/ sloegh de Donder in 't gedaghte Slot; en de Blixem schoot door de Kamer der Hof-Damen in de Keyserlijcke/ rondom de Tafel heenen. Eenige der Dienaeren wierden versenghd. Eyndlijck brack de Strael met een groot gekraeck ten vollen door/ en sloegh in d'aerde. Wijl nu sijne Majesteyt en desselven Gemalin sigh door de Godlijcke genaede bewaerd bevonden voor deesen gevaerlijcken slagh/ heeft hy den 21. May te Laxenburgh een solenneele Processie doen aenstellen/ om de Godlijcke Majesteyt te dancken; en geordonneerd, dat dit jaerlijcks sou geschieden.

Sijn seer groot gevaer.

Vreemde en doodlijcke uytwerckielen des Blixems te Thoren in Pruyssen.

Den 7. Julius desselven jaers donderde het eenige daegen en naghten aghter een te Thoren in Pruyssen seer geweldig. In 't Dorp Jurske sloegh dit Onweer door de Schoorsteen van een Huys/ daer Man en Vrouw by 't Vyer stonden/ om spijs te koocken. De Boer had een Kind op den arm; noch kleyn. Hy en sijne Vrouw wierden beyde doodgeslagen; doch dit onnoosele wigt bleef onbeschaedighd/ als alleen dat het geteeckend was met een striem over de lincker sijde/ op de Huyd. Aen de Man bevond men/ dat boven in den Hoed/ oock in den rand/ een gat geslagen was. Aen de Vrouw kon men/ niets met allen sien. Twee Seyssens hingen aen de Muer. 't Hout aen deselve wierd t'eenemael vernield; doch 't Yser bleef onbeschaedighd hangen. Niet verr' van de Stad wierden een Edelman met sijne twee Dienaren/ en een Hond; in 't Post-Huys vijf Paerden met eene slagh om 't leven gebraght.

Alderverschricklijckste, en voor veele doodlijcke Donder te Londen; met seldsaemheden. 1690.

Den volgenden 27. Augustus ontstond te Londen sulck een vreeslijck Donder-Onweer/ als of Hemel en Aerde sou vergaen hebben. Verscheydene persoonen wierden 'er door vernield; andere 't hoofd; noch andere de hand afgeslaegen. Moeder en Dochter vondmen by malkander in 't bed dood leggen/ sonder datmen aen hare lighamen eenige verseeringh kon gewaer werden. Veele Huysen geraeckten binnen en buyten de Stad tot Asch. Door een Roomsch-Catholijke Capel wierd het Steene Beeld (Crucifix), met 't boven-schrift Ecce Homo, in veele stucken verbrieseld. Op Sondagh den 21. April 1697. is een diergelijck Onweer in Braband en Vlaenderen ontstaen. Te Gavere (aen de Schelde, tusschen Gent en Oudenaerde), wierp de Donder de Thoorn met al de Klocken ter neer/ en sloegh drie gaten in de Kerck. Andere Thoornen en Kercken weervoer 't selve. Op even dien dagh/ van 's naemiddaghs ten vier tot 's avonds ten thien uyren/ hadmen dit grouwlijck Onweer oock te Brussel. Veele Wybers wierden door 't overlopen der Rivieren met Sand ver- buld/

In Braband, en Vlaenderen. 1697.

Branden.

buld / en al de Visch daer in versticktе. De Thoorn der groote Kerck geraeckte in brand; doch wierd noch gebluscht: maer die der Kerck van Tubiſe by Hal geraeckte tot asch. Seer ſwaer was de ſchaede door de Wind / Donder / Blixem / en verbaerlijcke Regen.

Ellendige verwoeſtingh door vyer, soo door de *Franſche* ſelfs, als door de van haer uytgeſondene Moordbranders.

Van de veelerley ellendige Branden / door Blixem veroorſaeckt / ſullen wy hier niet ſpreecken. Oock niet van de grouwlijcke Vyerverwoeſtingen / door de Franſche in Duytſchland aengereght / met vernielingh van geheele Steeden; waer van Spier, Worms, Heydelbergh, Manheim, Franckenthal, Baden, Durlach, Kochheim, en ſoo veel andere / erbarmlijcke getuygen ſijn: die 't oock niet genoegh was / met eygener handen ſoodaenige alder-barbaerſte grouwelen te verrighten; maer daer-en-boven Moordbranders opmaeckten / om heymlijck tot asch te doen werden de Steeden / by welckeſe ſelfs niet konden geraecken. Gelijck dan ook aen deeſe werd toegeſchreeven de rampſalige verwoeſtingh door Vyer in de Boheemſche Hoofdſtad Praegh; van welcke wy hier een kort berighte ſullen geven.

Seer grouwlijke, en erbarmlijck verwoeſtende

Den 11, 21, Januarius Anno 1689. 's naemiddaghs ten 1. uyr / ontſtond hier brand in de Joden-ſtraet; die oock / vermits de ſterke Wind de blammen geweldigh voortdreef / gantſch te niet gingh. Doe greep 't vyer d'Oude Stad Praegh aen / en woedde aldereerſt in de Karper-ſtraet; maeckende deſelve / nevens de Paulier-Kerck en Klooſter / met de Lange Straet, tot een Asch-hoop. Liep voort in den Thein, en verteerde al de daer rondom ſtaende Huyſen / tot aen 't Keyſerlijk Ampts- en Waerds-huys. Greep aen de S. Jacobs Kerk, met al de daer ontrent ſijnde Gebouwen: 't Konings Hof; 't Seminarium, &c. Vervolgens braecken de blammen door in de Nieuwe Stad; ſtellende de gantſche Linie, ſoo verr' de Wind heenen woey / tot aen 't eynd deeſer geheele Stad / in volle gloed; ſoo dat niet eenigh Huys ſtaende bleef. Dickmael ſagh men 50. of 60. Huyſen te gelijck in vollen brand. De Burgers vlughteden met haere Goederen van d'eene plaets nae d'andere; doch nergens warenſe ſeecker / wijl de blammen haer allerweegen volghden. Aghtthien uyren langh duerde dit verbaerlijk verderf; onder welcke tijd de gantſche Oude en Nieuwe Stad, nevens de geheele Joden-Stad, t'eenemael te niet gingh. Indien de Wind omgelopen waere / van geheel Praegh ſou niets hebben overgebleven. De verbrandde Huyſen wierden geteld tuſſchen de 2500. en 3000. 't Getal der dood-geblevene Menſchen / ſoo onder d'Invallen verpletterd / als verbrand / of geſtickt / konmen niet eygentlijk weeten; doch de getelde waren 300. / beyde Chriſtenen en Joden.

Brand in de *Boheemſche* Hoofdſtad *Praeg*,

veroorſaeckt door uyt *Frankrijk*

D'oorſaeck deeſer grouwlijcke vernieling wierd toegeſchreven eenige Franſche Moordbranders; gelijck dan oock eenen deeſer Booswighten op de daed betrapt / en onder deeſe verwarringh doodgeſlagen wierd. Een diergelijck ongeluck weervoer de Steeden Breſzwitz, Brandeiſz, Haraſchwitz, nevens veel meer andere; ook verſcheydene Dorpen: waer door dies te meer vermoed wierd / dit het werck van Godlooſe Menſchen te ſijn. Verſcheydene verdagte perſoonen wierden by 't hoofd gevat; en twee derſelve den 16, 26. Julius ten vyere veroordeeld. Eenen van deeſe bekendde op de Pijnbanck / dat hy alleen in de Präger-brand door Granaten in vijf Plaetſen brand had verweckt. Oock ſat in Heghtenis de ſoo genoemde jonge Sceptir (op wiens Vader in den voorigen Franſchen Oorlogh altijd een arghwaen was geweeſt) / met ſijne Vrouw. Eenen / aght daegen te vooren van de Stad Piſeck herwaerts geſonden / beleed / dat in des ſelven Huys de Granaten waeren gemaeckt; dat hy oock de Moordbranders had betaeld. De Koninghlijcke Boheemſche Appellations-Kamer heeft hier van een berighte laeten uytgaen aen 't Koninghlijcke Stadhouderſchap; onderteeckend: Ex conſilio Regiarum Appellationum Pragæ 22. Septembr. Anno 1689. J. C. F. von Weingarten; bewijſende / dat dit grouwlijck / en in geene Chriſten Oorlogen ooyt gehoorde barbaerſch bedrijf / door van Franckrijck uytgeſondene Moordbranders was verright.

Branden.

derwaerts geſondene Moord branders. 1689.

Grouwlijke Branden te *Conſtantinopel.* 1693.

Anno 1693. verloor Conſtantinopol door een onverwaght opgegaen vyer veele duyſend Huyſen; volgens berighte van eenige 5000. Dit geſchiedde ontrent Martius. In September des ſelven jaers geraeckten hier al weer meer dan 2000. Huyſen in d'asch. Victor Amadeus de II., Hertogh van Savoyen, vergeſelſchapt van een groot getal Heeren en Damen ſijns Hofs / had ſigh in Martius Anno 1695. van Turin na Milaen begeven. Marquis de Leganes, Spaenſch Gouverneur aldaer / had een koſtlijck Gaſtmael voor hem bereyd. Doch in de nagt ontſtond een brand / in een Garderobbe; welcke ſoodanigh d'overhand nam / dat een gedeelte van 't Pallays in blam geraeckte. 't Vyer naerderde 't Appartement des Hertoghs van Savoyen; derhalven hy 't bed moeſt verlaeten. Om 't ſelve te bluſſchen / moeſt een deel van 't Pallays om verr' geworpen werden / nevens de naebuerige Huyſen. De ſchaede wierd geſchat op meer dan 200000. goudene Kroonen. De Hertogh moeſt by ſijnen Reſident Logis ſoecken; de Gouverneur Marquis de Leganes by een particulier perſoon herbergen. Anno 1697. ontſtond in de Stad Muſcauw, door d'aghteloosheyd eens Smits / ſoodanigh een vyer / dat daer door over de 1500. Huyſen vernield wierden.

Swaren brand in 't Pallays des *Gouverneurs* van *Milaen*, *Marquis de Leganes*, 1695.

In de Stad *Muſcauw.* 1697.

Den 16. May desſelven jaers verloor de Stad Warſchauw in Polen over de 1000. Huyſen / door een diergelijck ongeval. Te Stockholm in Sweeden trof dit beklaeghlijck onheyl oock 't Koninghlijck Pallays / en 't Slot de Drie Kroonen; welcke / t'ſamen met de nieuw-gebouwde Kerck / de Scheeps-werf / en Lijnbaen / geheel af-brandden / op den ſelven 16. der Maend May. Ter nauwer nood wierden de Koninghlijcke Schat / d' Archiven, en 't Lijck van Koningh Carel d'XI, noch voor 't vyer gereddet. De Konin-

Te *Warſchauw.*

Te *Stockholm*, daer 't Koninglijck Pallays afbrand.

Aerdbevingen.

ninginne Weduw / en de jonge Koning Carel de XII., moesten een ander Logis soecken / om daer in te herbergen / tot dat 't Slot weer sou opgebouwd sijn.

Vreeslijcken brand in *Withal*; 't Koninglijck Pallays te *Londen*. 1691.

In April Anno 1691. (den 19.) / 's avonds ten 9. uyren / was door d'onvoorsightigheyd van een Dienstmaeghd / die met een brandende Kaers 't Lemmet van een andere Kaers / aen een geheele bos vast sijnde / afbrandde / sonder aght te slaen / dat d'andere Kaerssen oock aengegaen waeren / brand ontstaen in 't Pallays des Koninghs te Londen, genaemt Withal. 't Begon in 't Appartement des Hertoghs van Glocester; en met de grootste moeyte wierd dit vyer noch gebluscht / door 't doen springen van een swaere Galery. Evenwel was een gedeelte van de Cancellery verbrand / nevens een groote meenighte seer kostlijcke Mobilien; soo dat de schaede wierd begroot op meer dan 11. Tonnen Gouds. Maer den 4. 14. Januarius Anno 1698. ontstond een noch geweldiger brand in 't selve Withal; oock / soo men geloofde / door d'aghteloosheyd eener Dienstmaeghd / niet sorghvuldigh genoegh geweest in 't bewaren van de heete Asch. Ten vijf uyren 's morgens brack 't vyer uyt / en voor twaelf uyren laegen al in d'asch d' Appartementen van de Koningh en Koningin; de Kleer-kamer; al d'andere oude en nieuwe Gebouwen aen de Water-syde; de Koninglijcke Capel; Thesaury, en 't Officie des Graefs van Screwsbury. In de volgende naght borst de vlam uyt in de Wagt-kamer / sulcker wijs / dat Banquethouse in 't alderuyterste gevaer geraeckte. Door 't doen opspringen van een gedeelte der Galery, welcke tusschen beyden loopt / wierd den voortgangh des vyers noch gestuyt. Dickmael echter brack 't al weer uyt; waer door men genoodsaeckt was / meer andere Vertrecken te laeten springen. Derhalven sal Withal t'eenemael op nieuws moeten herbouwd werden / met geene kleyne kosten.

Wederom, met een bynae gantsch-vernielingh. 1698.

Vesuvius is tot verscheydene malen toe gaende geraeckt.

Tot verscheydene maelen toe heeft de Brandbergh Vesuvius, anders gesegt Monte di Somma, ontrent anderhalve Duytsche Mijl van de Stad Napels, in deese thien jaren meenighte van vyerblammen / roock en asch uytgeworpen; doch wijl sigh daer by geen sonderlinge aenmercklijckheden hebben toegedraegen / soo stappen wy dit over. Hier nae echter sullen wy yet sonderlinghs van deesen Vulcaen aenteeckenen.

Noyt soo veel Aerdbevingen geweest, als t'sederd 10. jaren.

In geene Historien is bekend / dat sigh binnen aght of negen jaren tijds in Europa hebben laeten voelen soo veel op malkander gevolghde Aerdbevingen / in soo veelerley Gewesten / en met sulck een grouwlijcke schaede / als tsederd 't jaer 1689. tot 1697. Uyt de groote meenighte sullen wy alleen eenige weynige voorstellen; en voor af laeten gaen twee of drie / in West-Indiën voorgevallen / van sonderlinge aenmercklijckheyd.

Verwaerlijcke Aerdbevinge op d'*Engelsche Americaensche* Eylanden *Nevis*, *S. Christoffel*, *Antigoa*, *Barbados*, &c.,

Den 6. en 7. April Anno 1690. ontstond in d'Engelsche Americaensche Eylanden Nevis, S. Christoffel, Mountserat, Antego (Antigoa) en Barbados, sulck een verschricklijcke Aerdschuddingh / dat bynae geen Huys onbeschaedighd bleef. Op 't Eyland Nevis vielen al de steene Gebouwen in Carelstad over hoop. 't Water in de groote Waterbacken / welcke hier gemaeckt werden / en van 10. tot 15. voeten diep; ontrent 20. breed sijn / wierd door de beweegingh thien of twaelf voeten hooghte opgeworpen. D'aerdbodem deed sigh veelerweegen wyd van malkander; uyt welcke Kloven seer stinckend water opquam. De Zee weeck meer dan drie vierdedeelen eener Mijl van haren Oever te rugg'; waer door veele Visschen van een ongemeene grootte op 't Sand bleven leggen. Op 't Eyland S. Christoffel, scheurde d'aerde op veele plaetsen negen voeten van een. Veele Suyckermolens / Boomen / en Boschjens sijn soodanigh verslonden / dat'er niet 't minste van gesien kan werden. 't Jesuiten-Collegie op 't Fransche deel deeses Eylands wierd 't onderste boven gekeerd. Al de steene swaere Gebouwen vielen over hoop: de houte wierden als een Wiegh gintsch en herwaerts geslingerd. Op Antigoa was meest alles geruïneert. Anderweegen was oock groote schaede geschied.

met de verschricklijcke uytwerckselen der selve. 1690.

Desgelijks op de *Fransche* Eylanden *Martinique*, &c.,

Op Martenico (Martinique) en andere Fransche Eylanden / was deese Aerdbevingh noch hebiger. De Zeevarende vernaemen tusschen S. Lucie en Martinique sulck een geweldige aendringingh des waters / datse meenden op een Rots te sijn vervallen. De Scheepen wierden soo vreeslijck beweeghd / datse yeder oogenblick scheenen in stucken te sullen splijten. Andere / doemaels varende voor by een Rots op 't onbewoond Eyland Red-Unde, wierden gewaer / dat een groot stuck van de selve wierd afgeruckt / en in de Zee versonck; met sulck een gebarst / als of een meenighte Stucken Canon te gelijck waeren los-gegaen. 't Wierd oock soo doncker / als offe in een dicke Mist waeren geweest. Binnen vijf vierendeel eener uyr sou de Zee driemael op en afgelopen sijn.

en selsaemheden.

Seer grouwlijcke Aerdbevingh

op 't Eyland *Jamaica*, in *Noord-America*,

Wat sigh twee jaren daer na op 't Eyland Jamaica (Jamaico) in Noord-America, niet verr' van d'Eylanden Cuba en Hispaniola, heeft toegedraegen / sullen wy op 't kortste by een vervatten uyt de twee Brieven / hier van geschreven door de Predikant van Port-Royal, daer dit onheyl aldersvaerst was. Wonderlijk wierd deese Leerraer voor 't verderf bewaerd. Op den 17. Junius Anno 1692. had hy in de Kerck de Gebeeden gedaen na daeglijcksche gewoonte. Van de Stoel gekomen / wierd hy by de Kerck wat opgehouden door de Præsident van den Raed; 't welck soo langh duerde / dat hy niet ten eeten kon gaen by Capitain Rudens, die hem op 't middaghmael had genoodighd; tot sijn groot geluck; anders sou 't lot der andere hem oock te beurt sijn gevallen. Want even doe / als se over tafel souden sijn geweest / ontstond de schuddingh / die aldereerst 't Huys van Rudens, met sijn eygen persoon / Huysvrouw / Familie, en Gasten / eerst in d'aerde / daer nae in de Zee deed versincken. Soo fel wierd de beweegingh / dat Kerck en

Thoorn

Aerdbevingen.

Thorn op 't Port-Royal ter aerden ploften. D'Aerdbodem gingh op en neer / even gelijck de Golven der Zee. De Predikant / met d'Inwooners op sijne knyen 't Gebed doende / kon sigh op deselve niet over-eynd houden. Aen de Zeekant sonck de Kay / met al de treflijcke Tichelsteenen Huysen / de meeste soo kostlijck als die te Londen in Cheapside-straet, nevens twee geheele Straten / plotslijck onder d'aerde; soo dat de Leeraer / doe hy sigh nae de Haven begaf / om in een Schip te komen / over de Toppen derselve heenen stapte; en bevond / datse met d'oppervlackte van 't water gelijck laegen. Bynae yder uyr quam de geweldige schuddingh weer; en bewoogh selfs de Scheepen soodanigh / dat al 't Canon gintsch en herwaerts slingerde. Deese ramp quam by een seer heldere lught / soo datmen niet 't alderminste op eenigh onheyl voordaght was. Maer in de tijd van 3. Minuten wierd Port-Royal (de schoonste Stad van al d'Engelsche Plantagien; de beste Koophandel-plaets van dit gedeelte des Weerelds; daer door uytsteekend in ryckdom en overvloed; maer oock in allerley weelde / overdaed / en Godloosheyd) / in stucken gestooten / en te grond gedreven. Alleen eenige weynige Huysen bleven staen / en die noch seer beschaedighd / ja bouwvallig. Doe hy deesen Brief eyndigde / duerde d'Aerdbeweegingh noch hevigh; soo dat daer nae noch al vry meer schaede sal geschied sijn. Doe reeckende men / dat / soo onder d'Invallen der Huysen / als door versinckingh in d'aerde / alreeds 1500. Menschen in Port-Royal waeren omgekoomen; waer onder oock de Procureur-Generael Musgrove; Provoost Reves; Mylord Secretarius Reves; Mr. Waus; Mr. William Turner, en veel meer andere van Aensien. 't Land is veelerwegen in stucken gescheurd: alle Woo-

insonderheyd op 't Port-Royal, 1692.

en daer by gaende

vervaerlijcke gevallen

ningen sijn vernield. Geheele Straten van Port Royal sijn gantsch versoncken / door 't openen van d'aerdbodem; de Huysen met d'Inwooners te gelijck te grond gegaen. Sommige echter wierden door de Zee / welcke tusschen de Kloven quamen opstuyven / weer opwaerts gedreeven / en deeser wijs wonderlijck behouden. Andere soncken tot de keel toe in de grond; waer op d'aerde sigh dan weer sloot / en haer dood druckte; naederhand saghmen haer / alleen 't hoofd boven hebbende; 't welck van de Honden wierd gegeten. Men hoorde noch een seer groot gehuyl en geraes in 't Geberght; 't welck deed vreesen voor een uytbarstingh van vyer / en verder vernielingh van 't geheele Gewest. In 't naebuerigh Eyland S. Anna sijn meer als 1000. Ackeren Boschland in de Zee ondergedompeld.

en verschricklijcke seldsaemheden, uyt den Brief des Predikants op Port-Royal.

Wy koomen nu tot eenige Aerdbevingen in Europa. In 't geval / 't welck wy d'eerste plaets gunnen / weeten wy niet / of t onheyl door een Aerdbevingh / of door een ander toeval / buyten grondschuddingh / is gebeurd / wijl de berighten ons geen bescheyd daer van geven. Op de Grensen van den Kercklijcken Staet, by Toscanen, storttede in de Maend April Anno 1690. een grooten Berg van boven neerwaerts; bedeckende en verpletterende een goed getal Huysen / met een eilendige omkomingh van veele Menschen. Hy liet een Meir aghter / ter diepte van 60. vademen. Door deese Berghval wierd de Rivier Lamone t'eenemael gestopt; waer door 't Water over de Landen heenen vloeyde / en swaere schaede veroorsaeckte / eer men dien vreeslijcken Dam weer kon openen.

Seer schaedlijcken Berghval in den Kercklijcken Staet, by Toscanen. 1690.

Met den aenvangh van Januarius O. S. Anno 1690. / 's avonds ten 4. uyren / wierden door een Aerdbeving t'Inspruck 14. Huysen en 2. Kercken om verr' geworpen.

Aerdbevingh t'Inspruck. 1690.

Op

Aerdbevingen.

Een andere in de selve Stad. 1689.

Op den 11. 12. December des voorgaenden jaers 1689. 's naghts/ had een Grondbeweegingh deselve Stad Inspruck in 't Graefschap Tyrol, Aertshertoghlijcke Residentie, soodaenigh doen schudden/ dat bynae niet een eenigh Gebouw onbeschaedigd was gebleven; veele daer door gantsch verwoest waren. Insonderheyd wierd hier door geruineert 't Aertshertoglijck Pallays; de Kercken der Franciscanen, Jesuiten, Capucijnen, en Onser Lieve Vrouw ter hulp. De Koningin/ en de beyde Princessen/ begaven sigh nae 't Pallays/ waer in d'ouder Princessen logeerden. Al de Hof-Damen snelden oock derwaerts/ eenige blootsvoets; andere alleen in haer hembd. In de Stad wierden veele Menschen verpletterd onder d'Invallen der Huysen. 's Anderendaeghs evenwel sijn noch verscheydene half-doode weer van onder de Puynhoopen uytgekroopen.

Orcaen en Aerdbevingh te Drontheim: met sonderlinge seldsaemheyd. 1690.

Den 15. Januarius des volgenden jaers 1690. verhief sigh te Drontheim in Noorwegen een vreeslijcken Orcaen; waer op terstond een Aerdbevingh volghde; door welcke twee Thoornen van de Kercken ter neer stortteden/ veele Huysen seer beschaedighd/ ten deelen gantsch verwoest wierden. Eenige Stucken Canon, op de Wal staende/ wierden met haer' Affuyten in de hooghte opgenoomen/ en omgekeerd ter neer geworpen. In deselve Maend wierp een swaere Aerdschuddingh te Kinghston in Engelland over de 200. Huysen om verr'/ met om 't leven brengingh veeler Menschen. Door de Wind wierden honderden van Boomen met de Wortel uyt d'aerde geruckt. Een jammerlijcke schaede was hier door veroorsaeckt.

In Yrland.

Bynae door geheel Duytschland;

Korts te vooren den 4. December N.S. wierd men een Grondbeweegingh gewaer in Thuringen, Meissen, en anderweegen in Duytschland. Te Leipzigh wierd se niet gevoeld van de geene die beneden in laege Huysen waeren; maer wel van die sigh op Thoornen en hooge plaetsen bevonden. Ter selver tijd vernammen se te Dresden, Liebenthal, Lauban. Wittenbergh, Duben, Borna, Pega, Weissensels, Naumburgh, Buthstad, Jena, Weinmar, Bareuth, Culmbach, Hanauw, Neurenbergh, Franckfurt, Aughsburgh, Regensburgh, Straetsburgh, Heydelbergh, &c.; echter sonder groote schade. Te Dresden, Wittenbergh, Naumburgh, Aughsburgh, &c. hoorde men de Klocken door de beweegingh eenige slaegen geven. Te Weenen in Oostenrijck wierd de Stevens-Thoorn beschaedighd: doch in Stiermarck was de schaede grooter; sulcker wijs/ dat geheele Plaetsen daer door verwoest wierden. In Karndten (Carinthia), een Hertogdom tusschen de Landschappen Saltzburgh, Stiermarck, Carniola en Italien, bleef bynae geen Stad of Dorp onbeleedighd. Te Klagenfurt, Hoofdstad van Karndten, wierden in een oogenblick de Schoorsteenen ter neer geworpen / veele Huysen seer geruineert. Te Villach was de heerlijcke Parochie-kerck met den Thoorn/ 't Minoriter en Capucijner Klooster verwoest; daer-en-boven bynae de

doch alderswaerst en verderflijckst in Karndten, of Carinthia. 1690.

gantsche Stad overhoop geworpen/ met de dood van een goed deel persoonen. 't Slot Schmeyg, 3. Mijlen van Villach, behoorende den Vryheer van Grotta, wierd in een handverdraeyingh tijds ten Puynhoop; met omkooming van 11. persoonen; daer onder d'oude Baronnes van Grotta, en 11. Paerden; behalven de swaerlijck verseerde Menschen. Op de selve tijd en uyr schuddede oock Venetien, nevens d'omgeleegene Landen en Eylanden. In Sutherland, een Noordsche Provintie in Schotland, wierd even doe 't Dorp Strathlefort overvallen van een daer bygelegene Bergh/ met de dood van 16. persoonen/ veele Beesten en Paerden. De plaets/ daer den Bergh had gestaen/ was veranderd in een Meyr / van bynae drie Engelsche Mijlen in den omvangh. Andere geven ons dit naerder bericht/ dat door een Aerdbevingh een Rots van malkander scheurde / en 17. Huysen/ aen desselven voet staende/ versoncken; naelaetende een Meyr van drie Mijlen in den omvangh / waer op men sagh drijven eenige Lijcken uyt de versonckene Huysen. Den 12. 22. December, 's avonds ten 8. uyren/ ontstonden sulcke Grondbeweegingen t'Ancona, in den Kercklijcken Staet, tusschen de Golf van Venetien, de Provintien Abruzzo, Umbria en Urbino, dat eenige Kercken/ en veele Huysen om verr' vielen. In 't volgende jaer wierden weer een groot deel Huysen / in de voorige schuddingh noch blijven staen / hier verwoest. Dit laetste geschiedde in Januarius. In Februarius beefde Heydelbergh, Franckfurt aen den Mayn, en Mentz, daer een deel Schoorsteenen ter neer ploften: Italien, van Venetien, af tot Padua toe : Christiaenstad in Deenemarcken, in deselve Maend. In April al weer veele Plaetsen in Italien.

Ter selver tijd te Venetien en anderwegen; oock in Schotland, met bygaende vreeslijckheyd. T'Ancona een en andermael. 1690. 1691. Heydelbergh, Franckfurt, &c. In Deenemarcken.

Aerdbevingh in Holland, Zeeland, Utrecht, Braband, Vlaenderen, &c.; en hoedaenigh hier. 1692.

Den 8. 18. September Anno 1692., 's namiddaghs een weynigh nae twee uyren/ heeft men door geheel Europa een algemeene Aerdbevingh gevoeld; doch op d'eene plaets swaerder als op d'andere. Door gantsch Holland had men een stercke grondschuddingh/ soo dat de Menschen / staende of sittende/ gintsch en herwaerts/ op en neer wierden geslingerd. De Klocken klepten; 't Klockespel beyerde; selfs hoorde men de Klocken luyen; sulcker wijs / dat eene daer door sijnen klanck heeft verlooren. t'Amsterdam sagh men de Huysen seer gevaerlijck waggelen. De dingen/ welcke aen Mueren hingen/ slingerden heen en weer. 't Geweldigh swaer Gebouw / 't Nieuw Stadhuys, sagh men sigh seer beweegen. De Scheepen op 't Y en den Amstel gevoelden sulcke stootingen/ als offe op een onstuymige Zee waren geweest. De grond welde op/ met seldsaeme Waterbobbelen; en ter selver tijd wierden de Menschen van een groote Hoofd-duyselingh bevangen. In Zeeland, Utrecht, Braband, Vlaenderen, &c. was men van deese Aerdkoorts niet vry. Te Middelburgh oock anderwegen/ gingen de Straten sulcker wijs op en neer/ als of men rijsende en dalende Zeebaren had gesien. Jae/ de men-

Op d'eene plaets swaerder als op d'andere.

Aerdbevingen.

menſchen moeſten/ indienſe niet om verr'vallen wilden, ſigh vaſt houden aen 't geen haer eerſt ter hand quam. Een goed deel Schoorſteenen/ oock ſtucken van Daecken/ vielen ter neer. Deeſe Aerdſchuddingh geſchiedde op even deſelve tijd/ niet alleen in de Vereenighde en Spaenſche Nederlandſche Provintien (te Bergen in Henegouw bleven doemaels over de 30. perſoonen onder d'Invallen dood)/ maer oock in Duytſchland, Franckrijck, Engelland, Schotland, &c. Te Londen ſonck een Huys eenige voeten diep in d'aerde. Meenighte van Gevels en Schoorſteenen vielen hier ter neer/ met verpletteringh veeler Menſchen. De Lieden kreegen hier oock deſelve duyſelingh in 't hoofd; doch ſwaerder/ en veel langer haer byblijvende; ſelfs vielen eenige in gevaerlijcke Sieckten. T'Edenburgh in Schotland wiſtenſe van geen Aerdbevingh te ſpreecken: maer even ter dier tijd ontſtond daer een vervaerlijcke Stormwind/ die alles deed kraecken en ſchudden: waer tegens in onſe en andere Landen niet d'alderminſte wind wierd vernoomen; oock geenen regen/ daer 't doch t'Edenburgh onnatuerlijck ſwaer regende. Miſſchien heeft de verſchrickelijcke wind/ die bynae alles deed kraecken en barſten/ veroorſaeckt/ dat men op d'Aerdbevingh geen aght heeft genoomen: welcke even doe veel andere Geweſten van dit Weereldsdeel heeft doen tſidderen: ſoo dat als op 't ſelve oogenblick geheel Europa is bewoogen geworden. Gemeenlijck hebben de Grondſchuddingen haere bepaelde beweegings-kringh; en niet lightlijck ſal men in de Geſchiedboecken ſulck een generale wijduytgeſtreckte Aerdbevingh vinden.

Is ter ſelver tijd geweeſt in Duytſchland, Franckrijk, Engelland, Schotland, en door geheel Europa

Aenmerckingh.

In September Anno 1691. gevoelde men te Smyrna verſcheydene Aerdſchuddingen aghter malkander. Maer t'Aquileia, een Biſchoplycke Stad/ en eene der voornaemſte in 't Koninghrijck Napels, binnen in 't Land van Abruzzo ultra, gelegen op een Bergh/ duerde ſulck een Grondbeweegingh 24. uyren langh/ met om verr'-werpingh veeler Huyſen. Anderweegen in Italien is oock groote ſchaede geſchied. Den 5. 15. October Anno 1692. gevoelde Schafhuyſen en Baſel in Switſerland 't ſelve onheyl. Den 18. 28. der ſelve Maend/ Keulen, Maeſtricht, Bruſſel, &c.

Aerdbevingen te Smyrna. 1691.

T'Aquileia in 't Koninghrijck Napels.

In Switſerland, Keulen, Maeſtricht Bruſſel. 1692.

Eer wy voortgaen/ moeten wy hier wat breeder ſpreecken van d'Aerdbevingh te Smyrna des jaers 1689. Smyrna, anders oock geſpeld Smirne; van de Turcken genoemd Iſmyr) is een ſeer vermaerde Koopſtad op en aen 't Geberght in 't Aſiatiſch Turckyen, in 't Weſterdeel van Kleyn Aſia, of Natolie, aen een grooten Inham van d'Archipel; nae deeſe Stad genoemd de Golf van Smyrna. Dickmael is deſelve d'Aerdbevingen onderworpen; en ſomtyds veroorſaecktenſe grouwlijcke ſchaede: waerom dan oock d'Inwooners op de minſte ſchuddingh (welcke hier ſeer veel vernoomen werden) ſigh gantſch verbaerſd bevinden; vreeſende voor ſulcke quaede gevolgen/ als haer dickmael met groote verwoeſtingh ſijn overkoomen: onder welcke oock aenmercklijck is die van 't jaer 1689. Doe de Grondbeweegingh ſigh eerſt liet gevoelen/ ſagh men op aller Aengeſighten een deerlijcke ontſteltenis; wegens d'erinneringh van 't geen deeſe Stad voorheenen op diergelycke Stooten was bejegend. Door de geweldige ſchuddingh wierden als in een oogenblick meer dan duyſend Huyſen overhoop geworpen. 't Getal der dood geblevene/ behalven der ſwaerlyck en oock minder verſeerde/ was ruym ſoo veel. De noch overgeblevene liepen gintſch en herwaerts; niet weetende/ waerſe een Schuylplaets voor 't gevaer ſouden moogen vinden; en waren door de hevige ſchielijcke ſchrick als buyten haer ſelven. Want alhoewel de ſwaerſte Stooten ophielden; ſoo beefde echter t'elckens d'Aerdbodem op nieuws. Hier by quam noch een ander onheyl/ tot vervullingh van 't jammer des Smyrners. De Wind woey al vry ſterck/ en daer door wierd 't Vyer in de ter neergevallene Huyſen aengeblaeſen; waer door niet alleen 't overblijfſel der ſelve in brand geraeckte/ maer oock de vlammen d'andere noch ſtaende geblevene aenſtaecken/ en dus een nieuwe vervaerlycke verwoeſtingh aenreghteden. Twee daegen aghter een woedde dit vyer/ eer 't gebluſcht kon werden. Was dit een rampſaligh Schouwſpel voor d'oogen/ niet min ellendigh was voor d'ooren te hooren 't jammerlijck geſchreeuw en gekarm der geene/ die ſigh/ deerlijck verſeerd/ onder de Puynhoopen begraeven bevonden/ en met een naer geluyd om hulp riepen: doch de ſchrick en verwarringh onder de noch overgeblevene Menſchen was ſoo groot/ dat haer onmoogelijck was deeſe ongeluckige ſoo haeſt te hulp te koomen/ als de nood vereyſchte. Yeder was ſoodaenigh ontroerd over ſijn eygen ongeval; ſoo buyten poſtuer gebraght/ dat hy nauwlijcks eens op een ander kon dencken. De furie deeſer vernielende Aerdbevingh had ſijn grootſte werckingh verrigt in de Wyck der Francquen (dus noemen de Turcken d'Europianen); welcker geene buyten groote ſchaede was gebleven; en een groot deel der ſelve op eenen dagh hadden verlooren 't geen van haer in veele jaeren by malkander was geſchraept. De Heer van Dam, Conſul der Hollanders in deeſe Stad/ geraeckte niet weynigh van 't ſijne quyt: was echter noch veel geluckiger/ als de Franſche Conſul, de Heer Faber, die 't leven erbarmlijck verloor onder d'Invallen van ſijn Huys; ſonder dat hy geholpen kon werden/ wat moeyte daer toe aengewend wierd. Eyndlijck quamen al de Matrooſen uyt de Scheepen/ welcke daer op de Reede laegen/ aen Land; en reddeden noch meer dan vijfhonderd Menſchen. Een deel der ſelve waren d'armen/ een ander deel de beenen/ ſommige beyde gebroocken; noch andere ſwaerlijck aen 't hoofd beſchaedighd/ of over haer geheele Ligchaem bynae gantſch verpletterd. De Scheeps-Capitainen ontfingen de gequetſte aen haer Boord/ daerſe wel verſorghd;

Breeder bericht van de ſeer grouwlijck-ſwaere, en verwoeſtende Aerdbevingh te Smyrna Anno 1689.

met d'omkoomingh van een groote meenighte Menſchen.

't Geen d'Aerdbevingh noch van Huyſen had overgelaten, wierd even ter ſelver tijd voorts vernield

Aerdbevingen.

sorghd; oock de voornaemste persoonen van yeder Natie wel ontfangen en getracteert wierden. D'andere moesten sigh onder den openen Hemel behelpen; ter tyd toe / datse middel vonden / om eenige geringe Hutjens van Stroo op te reghten. In 't volgende jaer ontstond hier een hevige Pest / welcke 't meeste deel der Menschen / van d'Aerdbevingh en 't Vyer overgelaten / wegruckte. Evenwel is Smyrna korts daer na in 't geheel weer herbouwd; ja de Wijk der Francken veel heerlijcker opgereght geworden / alsse oyt geweest was. Want vermits d'Europianen, door 't drijven van een stercken Koophandel / hier seer rijck zijn / soo is haer dit werck min swaer gevallen. Sonder haer sou oock deese Stad noyt weer tot reghte luyster zijn gekoomen.

door een ontstane tweedagige brand.

't Jaer 1693. was gantsch verschrickllijck en verderflijck voor Calabria en Sicilien; 't eerste een seer groot Landschap / 't Zuyd-Oostlijckste deel van Italien en 't Koningrijck Napels, tusschen de Provintie Basilicata, de Jonische Zee, d'Enghte van Messina, en de Tyrrenische Zee: 't ander een vermaerd Eyland / voortijds een Koninghrijck / in 't Zuyder-deel van Europa, niet verr' van d'Africaensche Kust / en 't Koninghrijck Tunis, in de Middelandsche Zee, alleen door een nauwe Doorvaert van 't Rijck Napels en Calabria Ultra afgescheyden. Den 8. Januarius N. S. gevoelde men in 't gemelde Calabria twee stooten / van welcke de laetste soo geweldigh was / dat een seer groote meenighte treflijcke Gebouwen / heerlijcke Kercken / en soo voorname als mindere Huysen / plotslijck ter neer vielen. 't Getal der om 't leven gekoomene Menschen was gewisslijck niet geringh. Maer een ongelijck grooter en verschrickllijcker onheyl trof stracks daer op Sicilien. Ter midderaght van den volgenden dagh / den 9. Januarius begon de Grondschuddingh aen te gaen / en hield twee dagen aghter een aen. In eenige honderden jaeren is 'er geen vervaerlijcker geweest. De Stad Messina quam 'er noch genaedigh af; want alleen 24. Gebouwen en Pallaysen wierden omgekeerd; alhoewel oock d'overige by seer beschadighd waeren. Andere Steeden trof een swaerder / jae gantsche vernielingh. Wy sullen 'er eenige noemen. Agosta, of Augusta, een Stad met een Kasteel op een half Eyland aen den Oosthoeck van Sicilien, verloor onder d'Aerdbevingh een groot deel Huysen. Dit was noch niet genoegh tot haren ondergang. Ontrent 400. Vaten Buskruyd geraekten onder deese schuddingh in brand / en hielpense voorts in de grond; soo dat in plaets van de Stad niet anders dan een groote Poel wierd gesien. Andere geven ons dit naerder berigt: dat / terwijl d'aerde onder de stooten sigh opende / Swavelvlammen daer uyt voortquaemen / waer door 't Slot tot Asch verviel / de geheele Stad tot een Poel wierd. Catanea, Syracusa (een groote treflijcke / Aertsbisschoplijcke Stad / hedensdaeghs Saragossa geheeten) / Taormina, ontrent 8. uyren van Messina), Reggio (anders gesegt Regio, Rezzo, en Rhezo) zijn enckele Puynhoopen geworden. In Catania (een Bisschoplijcke Steedje) wierden gereeckend geweest te zijn 21000. Menschen / maer nauwlijcks 3000. waeren 'er overgebleven. 't Selve lot is toegevallen Leontini (Lentini, een Bisschoplijcke / groote vermaerde Koopstad) / Fanco-fonto, Vizini, La Motta, Castania, en seer veel andere. 't Geheele Eyland Sicilien werd groot gesteld 700. Italiaensche Mylen. Een geheel derdedeel daer van is of versoncken / of door Invallen gantsch geruineert. Nae een nauw ondersoeck heeft de Vice-roy van Sicilien bevonden / dat alleen in 't Ooster-gedeelte deeses Eylands zijn verwoest 70. Steeden en Landen: om 't leven geraeckt 46000. Zielen. Een groot deel deeser Stad / en veele Dorpen / zijn veranderd in Meiren en Poelen / daer men de Grond niet van peylen kan. Meenighten van Bergen zijn tot Dalen geworden; Steenrotsen van malkander gescheurd. Die in December Anno 1692. in Sicilien was geweest / en in Januarius Anno 1693. daer weer waere gekoomen / sou Sicilien niet meer gekend hebben; en van veele Steeden sou hem niet eene Steen in 't gesight zijn gekoomen / als versoncken in de diepte. In 't Eyland Maltha wierd ter selver tijd (den 9. Januarius) deese Grondschuddingh oock gevoeld / met sulcke swaere stooten / dat de Klocken begonden te luyden. De schaede op dit Eyland wierd gereeckend op 200000. Kroonen; by andere 20000.

Alder-grouwlijckste Aerdbevingh in *Calabria*; maer voornamentlijck in *Sicilien*. 1693.

Met d'alderververvaerlijckste verwoestingen

en geheele versinckingen

van meer dan 72. Steeden en Landen,

van welke veele zijn veranderd

in grondelooze Poelen en Meiren.

Op 't Eyland *Maltha*

Ter selver tijd was de Grootmeester (even door den aenvangh deeser Grondbeweegingh) met een groot getal Ridders ter Jaght gegaen. Weynigh feylden 'er aen / dat hy niet met al de geene die by hem waeren levendigh waere verswolgen geweest in een seer vervaerlijcke Kloof / welcke deese Aerdschuddingh veroorsaeckte in 't midden eener Rots. Soo haest hy vernoomen had 't ellendig onheyl / de Sicilianen overkomen; en dat de meeste Plaetsen / uyt welcke d'Inwooners haere levens-middelen moesten trecken / gantsch verwoest waeren; sond hy terstond eenige Galeyen met leef-toght derwaerts. Maer als nu deese Kielen sigh ondernamen / in de Haven van Syracusa (hedensdaeghs genoemd Saragossa, een Aertsbisschoplijcke Stad op Oost-kust ten Zuyden des Eylands Sicilien, gelijck oock Malta ten Zuyden van 't selve Eyland legt) te loopen / wierdense daer in verhinderd door een verschrickllijcke Donder en Blixem; soo datse weer in Zee moesten steecken / om beeter Weer te verwaghten. De tweede mael (even als of den Hemel besloten had deese ellendige Sicilianen noch verder door Spys-gebreck te verderven) wierdense weerhouden door een kraghtige tegenwind; soo datse / om haren ondergangh te vermyden / weer te rugg' moesten keeren.

Groot gevaer des Grootmeesters, van, met veel andere Ridders, levendigh verswolgen te werden in de Kloof eener Steenrots, door d'Aerdbevingh gemaeckt.

Aenmerklijckheyd, tot verder ellendigh onheyl der *Sicilianen*.

Nae deese vervaerlijcke verwoestingh van Sicilien heeftmen daer noch veele weecken geduerige schuddingen gevoeld; doch sonder

Nae deese verwoestingh duerden

sulcks

Aerdbevingen.

de schuddingen noch al veele Maenden.

sulcke groote schaede. Ondertusschen hoorde men veele brullingen onder d'aerde; voornamentlijck nae de sijde des Berghs Æthna, anders gesegt Mongibello, niet verr' van 't Steedje Catania, of Catanea; 't welck niet weynigh deed vreesen door nieuwe rampen; welcke oock haest gevolghd sijn.

Veelerley andere Aerdbevingen deses jaers

In Februarius gevoelde de Stad Castello in Umbria, of l'Ombria, (anders Ducato di Spoleta, in den Kercklijcken Staet) 12. Aerdbewegingen; waer door eenige Huysen en Kercken ter neer vielen; In Martius gold het Avignon in Franckrijck; en 't Fransche Comté. In Junius heeft een hervattede vreeslijke Aerdbevingh in Sicilien op nieuws veele Steeden/ Dorpen/ Geberghten en Landen omgekeerd/ of andersints verwoest. Den 26. dito verloor Mantua door een selve onheyl veele Schoorsteenen. In den aenvangh van Julius (den 2, 12.) vernam men in Dalmatien 20. Aerdstoten; en in Sicilien continueerden deselve noch al geduerigh tot in Augustus en September, met nieuwe groote verwoestingen. In October hield 't Koningrijck Napels al weer aen; en in November Sicilien; daer/ onder de felste schuddingh/ de top van den Brandbergh Æthna by de 600. voeten insonck/ en in de vyer-uytwerpende mond/ of openingh neer-stortte. Andere vreeslijckheden gingen 'er by; en onder deselve/ dat aen de Voet van eenen der Heuvelen deeses Berghs een Swavel-water uytborst/ en daer heenen liep/ sijnde van veelerley verwen. In December (den 16, 26.)/ ten twaelf uyren/ gevoelde men een stercke grondbeweegingh te Mentz; echter wierd geen sonderlingh onheyl daer door veroorsaeckt.

in verscheydene Gewesten van *Europa*.

Aerdbevingen *Anno* 1694. in de *Spaensche Nederlanden*. *Maestricht*. *Castello*. *Sicilien* *Alicanten* *Napels*,

Anno 1694. in Martius (den 9. 19.) ten 1. uyr 's namiddaghs/ heeftmen veelerweegen in de Spaensche Nederlanden, insonderheyd te Gent, oock te Maestricht, al weer een Aerdbevingh gehad. Maer in April wasse veel hevigher in Italien, in de Stad Castello en de Burgt S. Sepulchro (in 't Groot-Hertogdom Toscanen). De Domkerck, en een goed deel Huysen/ wierden ter neer gesmeeten/ met de dood veeler Menschen. Noch al beefde Sicilien, geduerigh. Den 9. 19. May was een swaere Aerdschuddingh t'Alicanten in Spaenje: den 29. Augustus O. of den 8. N. S./ ontrent de middagh/ een noch swaerder te Napels, aenhoudende ontrent 8. Minuten. Gedeurende dien tijd wierden veele Kercken/ Huysen en swaere Gebouwen in deese Stad vry seer beschaedighd/ de Mueren gescheurd. Noch geweldiger wasse Landwaerts in; met ter neer-werpingh veeler Kasteelen/ Pallaysen/ Huysen/ &c. Onder de doodgeblevene wierden oock geteld eenige Barons met haere geheele Familie: de Hertogin Della Guardia (Guallia) Caraccioli, met haere Soonen/ Dienstelingen/ en geheele Hofgesin: Marquise de Calitri, met 18. haerer Huysgenooten: Een Barones, met drie Damen, haere Nighten/ welcke haer waeren komen besoecken; en al haer volck. Onder d'Invallen van een Huys wierden 8. persoonen verplettered; alleen een vijfmaendigh Kind/ met een nevens de Wiegh-leggende Hond/ was geen leed weervaren; en wierden onbeschadighd uytgegraven. De grootste verwoesting leeden die van Salerno, (een Aertsbisschoplycke Stad in 't Rijck Napels, in 't Noorderdeel van 't Zuyder/ of Principato citra, met een groote Haven aen de Tyrrenische Zee); Puglia, of de Poelje; waer in leggen de Provintien Capitanata, een gedeelte van Basilicata, en Bari); Calabria, &c. Eenige Steeden/ veele Dorpen en Kasteelen/ sijn of geheel vergaen/ of seer verwoest. 't Getal der omgekomene onder d'Invallen werd gesteld op eenige duysenden.

met jammerlijcke neerstortingen,

en yantsche verwoestingen.

Nieuwe seer geweldige woede

Op den 5. April Anno 1694. begonmen by den Vesuvius weer eenigh onderaerdsch gerught te hooren ('t gewoone Voorteecken/ dat dien Vulcan weer sal aenvangen te woeden); haest gevolghd van eenige Roockwolcken/ ondermenghd met Vlammen: waer op uyt de groote Mond deeses Berghs een vyerige Stroom te voorschyn quam. Ter selver tijd wierd hier den Hemel bedeckt van een dicke Wolck/ gevuld met asch en brandend Sand. Dit duerde tot aen den 12. der gemelde Maend. Den 13. opende de Bergh sigh aen veele plaetsen; uytwerpende veele vlammen en lijmaghtige Materien, die sigh verspreydden in verscheydene vyerige Stroomen; welcke haeren loop naemen nae een seer diep Dal aen d'eene sijde des Berghs gelegen. De cours was van ontrent anderhalve Mijl weghs/ Westwaerts aen: de breedte der voornaemste Stroom was van ontrent 50. ellen; en de vlammen verhieven sigh 22. ellen in de hooghte. Dit hield dus aen tot den 16.; wanneer de Bergh uyt de groote Mond (van bynae vier Italiaensche Mylen in de rondte) weer een vervaerlijcke meenighte van deselve lijmaghtige Stof uytwierp; sigh verheffende tot eenige brandende Heuvelen/ en een nieuwe verschricklijke Vyer-Stroom maeckende/ dien geheelen dagh langh. Verwonderlijck was 't/ datmen even ter dier tijd den Vesuvius noch met Sneeuw bedeckt sagh. Den 19. hield 't branden der Stroom op. De lijmaghtige Stof/ nu hard geworden als Steen/ had d'aerdbodem bedeckt allerweegen daerse heenen gelopen was. In de nagt van den 21./ met een Ooste wind/ wierp deese Brandbergh sulck een meenighte van swarte asch/ met sand vermenghd/ uyt haer vyerigh ingewand/ dat de Straten en Huysen in Napels daer van bedeckt wierden. Doe keerde de Wind sigh na 't Westen; en 's morgens den 22. begonden weer vyerige Stroomen den Bergh af te loopen: vielen in 't gedaghte Dal/ en verdeelden sigh in twee Tacken; andere snelden sigh nae andere Dorpen/ insonderheyd nae de Landen van Hercolano en Bosco. Alle Steenen/ selfs Rotsen/ welckese aentroffen/ wierden terstond aengestoocken en gecalcineert, of t'eenemael uytgebrand. Sonder te sincken sagh men deese Steenen op de Stroom dryven. De Lijmstof daer-tegens wierd Steen-hard/ t'saem-

des Brandberghs *Vesuvii*,

met bygaende wonderlijcke

en seer vervaerlijcke seldsaemheyd,

Aerdbevingen. t'saemgeset tot breeslijck-groote klompen/ van veelerley verwen. 't Vlieden der Menschen nae Napels, insonderheyd uyt la Barre, en S. Yvorio (daer de groote Vyer-Stroom doorheenen liep) was seer deerlijck t'aenschouwen.

Te Venetien. 1695. Trevisser-Marck Lubiadene. In Februarius Anno 1695. daverde Venetien; doch de schaede was in de Stad soo groot niet/ als wel op 't Land. Noch grooter was de vernieling in 't Trevisaner Marck. In 't Dal van Lubiadene scheurde een Berg van malkander. Te Padua stortte ter neer 't Verwelfsel der Kerck del Carmine; en verpletterde verscheydene Menschen. In May beefden al weer eenige Italiaensche Gewesten; hier met weynig/ daer met veel verwoestingen. Maer onlanghs daer nae heeft een andere Grondbeweegingh Italien een ellendigh verderf veroorsaeckt/ aldermeest gevoeld sijnde in en ontrent den Kercklijcken Staet. De Stad Bagnara (by andere Bagnarea), trof dit onheyl alderbreeslijckst. Want deselve is t'eenemael neer-gestort/ binnen de tijd van een Minut; en ontrent een uyr daer na soodaenig onder d'aerde versoncken/ volgens de berighten uyt Romen, dat'er nauwlijcks eenigh teecken van gesien kon worden. Meenighten van Menschen sijn dus ellendigh aen hare dood geraeckt. Celano, een Steedje/ vercierd met een Graeflijcken Titel, dight daer by gelegen (behorende tot 't Koninghrijck Napels, in 't Zuyderdeel van Abruzzo Ultra, niet verr' van 't Meir Lago di Celano, by den Apennin), is desgelijcks t'eenemael vernield. In andere Brieven leesen wy 't Vleck Celeno, in 't Bisdom Montefiascone (gelegen in 't Patrimonium S. Petri, niet verr' van 't Meir Bolsena; seer vermaerd om de treflijcke daer wassende Wijnen): Orvieto, een Aertsbischoplijcke Stad/ ten Noord-oosten van Monte-Fiascone en 't Meir Bolsena, seer sterk: Acqua, of Aqua-pendente in Toscanen: Bolsena, voortijds een Bischoplijck Steedje in Toscanen, nu maer een Kasteel. Dan oock noch/ Caprarola, een seer voortreflijck Pallays; Ronciglione, een Steedje: Viterbo, een Bischoplijcke wel-bewoonde Stad: Toscanella, een Bischoplijck Steedje; doch met Viterbo onder eenen Bischop staende/ en veel andere Plaetsen/ alle onder den Kercklijcken Staet, of 't Patrimonium S. Petri, waeren seer jammerlijck toegereght. Dan noch wierden genoemd Burmagno, Lervetto, Podimonte, la Grasse, Gradoli, Ponfuino, Livita, Lastillana, &c. In al de Landen tusschen de Rivier de Tyber en 't Meir van Bolsena heeftmen deese Aerdbevingh gevoeld/ met seer groote schaede aen Menschen/ Beesten/ Huysen/ &c. Tusschen Aqua-pendente en Bolsena heeft d'Aerdbodem sigh op verscheydene plaetsen geopend/ en uyt deese Kloven quam sulck een dicken/ seer grouwlijck-stinckenden damp voort/ dat veele Huysgesinnen daer ontrent haere Woningen moesten verlaeten. Een groot stuck Lands tusschen Ronciglione en Orvieto, waer op een Boschje stond/ is versoncken/ en in een Poel veranderd. 't Water is donker-blauw/ en schijnd door de geduerige meenighvuldige opborrelingen gelijck als te kooken. Eenige daegen aghter malkander/ nae dat de schuddingen waeren opgehouden/ hoordemen onder d'aerde een geweldigh gerommel/ als van stercke Donderslaegen; 't welck d'Inwooners in een nieuwen angst van noch verder ellende stelde. Op den dagh deeser Aerdbevingh wierp de Brandbergh Vesuvius by Napels sulck een verbaerlijcke meenighte van roock en damp uyt/ dat de dagh een duystere naght scheen; de Son niet gesien kon werden. Onder deese damp vermenghden sigh dickmael breeslijcke Vyerblammen.

Boven maten vreeslijck in een groot deel van Italien; insonderheyd in den Kercklijcken Staet of 't soo genoemde Patrimonium S. Petri; met versinckingh eeniger Plaetsen, en bygaende verbaerlijcke — *seldsaemheden.* — *Vesuvius woed ook weer.*

Aerdbevingh te Florencen, te Borgo S. Sepulchro. In den aenvangh van September al weer nieuwe Aerd-koortsen in Italien, rondom Florencen, daer 't Verwelfsel van den Dom eenighsins gescheurd wierd; sonder andere schaede van belangh te doen. Maer hevigerwas se in de Stad Sepolchre, anders gesegt Borgo S. Sepulchro, een Bischoplijke Plaets in 't Groot-Hertoghdom Florence, aen de Rivier Teuere; echter sonder aenmercklijck verderf.

In Schotland. 1696. Met den aenvangh van 't jaer 1696. voeldemen in Schotland een Aerdbevingh/ ontrent 20. Mijlen weghs in de rondte. Duerde ontrent 't twaelfde deel eener uyr/ of 5. Minuten. Veroorsaeckte oock seer groote schrick onder d'Inwooners/ doch deed weynigh schaede. Swaerder was die te Smyrna den 21. 31. Januarius. Duytschland wierd ook weer beweeghd in Martius: insonderheyd den Paltz; doch sonder andere verwoestingh/ als dat een goed deel Schoorsteenen ter neer vielen; Pannen en Leyen van de Daecken vlogen. Den 1. en 2. Junius O. S. wierd Vaelmuyden in Engelland geschuddet/ doch leed'er niet quaeds door. In Augustus al weer een Aerdbevingh in Italien, te Benevento, Noya, en anderweegen. Vesuvius spoogh oock al weer vyervlammen uyt.

Smyrna. Duytschland. Benevonte, Noya, &c.

T'Esseck in Slavonien. 1697. Anno 1697. in Februarius hadmen in en ontrent Esleck (Ezeck) in Sclavonien, aen de Dravus, of Trah, een stercke Grondbeweegingh/ met verbaerlijcke Donder en Blixem/ tot d'uyterste schrick des volcks; welcke echter veel grooter was/ als de schaede. Soo oock ter selver tijd in Calabrien, en andere gedeelten van Italien. Vesuvius rumoerde oock al weer/ met 't uytwerpen van een ongelooflijck-groote meenigte asch/ vyer/ en roock; ook met sulck een geweldige stootingh/ dat de Huysen binnen Napels daer van schuddeden. In October al weer/ sulcker wijs/ dat de voncken twee Mijlen weghs daer van daen neer vielen. Allerweegen in Italien al weer nieuwe Aerdbevingen; te Venetien, driemael aghter malkander/ doch niet seer verderflijck.

Calabrien; en rumoer van Vesuvius. Venetien.

Vervaerlijcke woede. In de twee volgende jaren sijn noch veel Aerdbevingen geweest in Italien, Duytschland; dight aen onse Frontieren, als Keulen, &c., oock te Maestricht; doch vermits dit buyten ons besteck loopt/ soo gaen wy de selve voorby. Alleen dit van de voorheenen

 meer-

Aerdbevingen.

van den vreeslijcken vyerspuyger

Vesuvius by Napels

meermael gedaghte Bergh Vesuvius. In May Anno 1698., op 't laetste deeser Maend O./ of den aenvang van Junius N. S./ wierp deesen Vulcaen een groote meenighte vyer uyt; desgelijcks een ongelooflijcke veelheyd van Asch; swaere Steenen/ en een Swavelaghtige brandende voghtigheyd; welcke sigh verdeelde in vier bysondere Stroomen. Dit alles geschiedde met een gebarst en gerommel/ als of men Donderslaegen had gehoord; en met sulck een geweld/ dat d'aerdbodem/ ter wijdte van 30. Italiaensche Mijlen/ daer van dreunde. Dickmael was 't selfs op den middagh soo duyster/ als waer 't naght geweest. Eenige Mijlen weghs rondom den Bergh lagh de vyerige Salpeterige Asch ter hooghte van een hand / en noch hooger/ op de Landen; met verdervingh van Boomen/ Wijnbergen/ en alles. Maer noch veel grooter schaede deeden de vyerige brandende Stroomen. Dit duerde/ met seer groote schrick der Inwooners/ veele daegen aghter malkander. Tot een ongelooflijcke hooghte vloogen de vyervlammen in de lught op.

en van den Bergh *Æthna* in *Sicilien*, by *Messina*.

D'andere Vyer-spuyger/ Æthna, of Mongibello, in Sicilien, begon ontrent deselve tijd seer furicus te raesen. Met een gantsch grouwlijcke barst braeckte hy hellightende Vyer-vlammen uyt; met sulck een meenighte van asch / dat de Stad Messina, onaengesien deselve meer dan volle twaelf Mijlen weghs van den Æthna af-leght / daer van bedeckt wierd. De naerder by gelegene Landen en Steeden leeden hier door een ellendig verderf/ en swaere verwoestingh/ wegens de meenighte der daer op neervallende heete Asch/ en andere rampen.

Pest in 't Koninghrijck *Napels*.

Te Conversano (een Bisschoplijck Steedje / vercierd met de Titel van Graefschap) / en in andere Plaetsen van 't Koninghrijck Napels, begon Anno 1691. de Pest seer toe te neemen. Stracks wierd allerweegen in Italien allen handel met de Neapolitanen verbooden. Soo verbaerd was men te Romen, datmen de Poorten geslooten hield / en geene Vreemdelingen binnen liet komen / als na voorgaende seer scharp ondersoeck / offe ook uyt eenige besmettede Plaets quamen. De Heer Palucci wierd gesteld ten Commissarius Generael deeser Stad / om op alles wat infecteeren kon / de nauwste aght te neemen. Buyten Romen op 't Veld wierden Gasthuysen opgerigh / om de soodanige / daermen maer 't alderminste vermoeden van Pest-sieckte op had / daer in te herbergen: ten welcken eynde op al de krancken binnen Romen een seer sorghvuldigh en strengh opsight wierd gehouden. De Paus deed alle dertele vermaecklijckheden op de Vastenavond verbieden; niet bevel / datmen deselve sou veranderen in gebeeden; en daeghlijcks in de Kercken de Litanien leesen.

Groote en seer strenge sorghvuldigheyd te *Romen*. 1691.

Hevige Pest te *Constantinopel* in *Soria*, en *Judea*.

De Pest / al voor eenigen tijd in de groote Stad Constantinopol ontstoocken/ hield noch al in 't jaer 1694. niet op; en nam een groote meenighte Volck wegh; desgelijcks in Soria, en in Judea. Men schrijft voor waeraghtigh/ dat aldaer / binnen twaelf Maenden tijds/ meer als een Millioen Menschen aen deese vernielende Sieckte sijn gestorven. Dit streckte tot groot nadeel des Turckschen Sultans; wijl hy van hier/ tot voortsettingh sijns Oorlogs tegens den Keyser / niet veel Troupen, oock niet veel geld/ te verwaghten had.

Misgeboorten.

Groote sterfte, alhoewel sonder eygentlijcke Pest, in *Franckrijk*.

Alhoewel 't Koninghrijck Franckrijck ter deeser tijd van de Pest niet wierd aengetast; echter stierven in 't jaer 1694. in verscheydene Provintien van 't selve niet minder Menschen/ dan of deese vernielende Sieckte daer al vry fel ontstoocken waere geweest. De Neeringlooshheyd verarmde de geene/ welcke te voren rijcklijck hadden konnen bestaen. 't Stilstaen der Ambaghten / en de daer by komende seer diere tijd / braght de geringe Lieden tot gebreck en honger-lijdingh. 't Ontbeeren van noodigh voedsel / en 't eeten van onnatuerlijcke dingen by veele; de bekommeringh en quellingh des gemoeds / baerde gevaerlijcke kranckheden / op welcke de dood volghde. In verscheydene Provintien vondmen op de Wegen buyten / op de Straten binnen de Steeden Menschen dood leggen / eenige met noch wat Gras in de Mond. Moeders aten haere van honger gestorvene Kinderen. Sommige wierden vermoord/ om den buyck der vermoorders met haer vleesch te vullen. Van deese ellende willen wy hier geen verder uytbreydingh maecken. Dit alleen sullen wy by deese gelegendheyd voordragen / op 't geloof van verscheydene Brieven / geschreeven uyt Parijs, dat in deese (anders soo gantsch rijcke) Stad tsederd den aenvangh van April, tot den uytgangh van Julius, en alsoo alleenlijck in vier Maenden tijds / waeren gestorven tsestighduysend sevenhonderd vijf-en-veertigh Menschen. Volgens andere berighten waeren van Januarius tot November, en alsoo in thien Maenden / d'Inwooners der gemelde geweldigh-groote en boven-maeten Volckrijcke Stad 't volle sevende deel verminderd / daer tegens maer 't dertighste deel gebooren. Rondom deselve wierd niet een eenigh Dorp gevonden / daer niet 't vierde-deel der Ingeseetene / in verscheydene 't derde-deel / de dood in de Kaecken was gevallen. Vermits men oock meende / eenige besmetlijckheyd te bemercken; soo deeden een goed deel voornaeme Damen te Parijs aen den Aertsbisschop versoecken / haer te willen vergunnen de vryheyd / van in haere Huysen de Mis te moogen laeten verrighten / op datse in de Kercken / daer 't volck in groote meenigten by een quam / door de sulcke / welcke onder dien hoop geinfecteert moghten sijn / niet oock d'infectie deelaghtightigh wierden. Of 't haer toegestaen / of geweygerd is / vinden wy in de berighten niet. Beury, is maer een kleyn Steedje in 't Landschap Bresse; echter stierven in de Maend September binnen veerthien daegen hier over de seshonderd Menschen. In 't volgende jaer verswaerde dit onheyl noch.

insonderheyd veroorsaeckt door de diere tijd.

Hoe veel, alleen in vier Maenden tijds in de Stad *Parijs* gestorven. 1694.

Hoe veel te *Londen*

Van den 1. Januarius 1696. tot den eersten Januarius 1697. waren te Londen en de Vryheyd

Pest.

in Engeland,

heyd deser Stad overleeden agtthienduysend seshonderd agt-en-dertigh persoonen; daer tegens gebooren veerthienduysend aghthonderd een-en-sestigh : Te Coppenhagen in Deenemarcken in even deselve tijd duysend sevenhonderd twee-en-tsestigh gestorven; en gebooren tweeduysend eenhonderd vier-en-tseventigh Kinderen. In beyde deese Steeden was geen Pest noch extraordinaire sterfte / behalven dat te Londen de Purpur-koortsen wat verspreyd waren. Hier uyt kan de Leeser eenighsins af-neemen de grootte / en volckrijckheyd / van Londen tegens Coppenhagen; ten waere men misschien moght inbrengen / dat Coppenhagen een gesonder Lught heeft als Londen; en derhalven soo juyst geen besluyt te maecken ; is van de veelheyd der Ingeseetene / uyt 't getal der sterbende. Ondertusschen is 't te Londen als een gemeene Regel / dat 't eene jaer door 't ander veel meer persoonen nae 't Graf gaen / als op de Weereld komen. De nauwkeurigste opmerckers hebben gereeckend / dat'er twaelf sterven tegens elf die gebooren werden. In tegendeel / dat buyten Londen ordinair drie-en-tsestigh in de Weereld verschijnen tegens twee en-vijftigh die'er uyt gaen.

en hoe veel van elcke bysondere Sieckte.

Wy hebben geseght / dat van Anno 1696. tot 1697. in een vol jaer te Londen sijn gestorven 18638. Menschen. Maer laet ons nu oock hooren aen welcke Sieckten: Aen de Koorts 2775. Aen de Teeringh 3441. Aen de Kramp / of Stuyptreckingen / 4480. Aen de Kinderpockjens 196. Aen de vuyle of Spaensche Pocken 121. Aen Tandpijn en Sinckingen 1187. Aen de Purpur-koortsen 1002. Aen andere quaelen 5436. / maeckende t'saemen 't getal van 18638. Indien yemand vraeghd / hoe men hier van soo een net bericht kan hebben ? die gelieve te weeten / dat men te Londen en anderwegen in Engeland een sonderlingh gebruyck heeft ontrent de Sterf-Cedullen. In onse Landen werd yeder weeck 't getal der overleedene oock wel aengebraght ; maer d'Engelsche stellen by yeder gestorven persoon den aert der sieckte / door welcke hy weghgerruckt is. De meenigvuldige Pest-tyden (welcke dit Gewest / meer als andere in Europa, onderworpen is) / hebben deese gewoonte ingevoerd / wijl men begeerigh was / om te weeten / hoe veele Menschen door deese besmettende Kranckheyd in d'armen des doods wierden geworpen; en schoon deselve ophield / soo is echter deese manier van doen aengehouden geworden.

Met byvoeginghvoor de Curieuse Leesers,

van de seer sonderlinge gewoonte in Engelland,

ontrent 't overleveren der Sterf-cedels van de gestorvene in elcke weeck,

De geene / welcke de begraefnis eens overleedenen sullen verrigten / moeten sulks bekend maecken aen eenige hier toe bysonderlijck verordonneerde persoonen. Deese gaen in 't Sterf-huys : ondersoecken op 't nauwste / welcke quael d'oorsaeck des doods van den gestorvenen is geweest / en leveren dit over aen den Schryver des Kerspels; die alles op 't vlijtighste aenteeckend. Uyt al de Kerspel-registers der geheele Stad werd dan een generale Lijst gemaeckt / en yeder Donderdagh overgegeven. Dus weet men gantsch eygentlijck / niet alleen 't getal der overleedene in yeder weeck / maer oock / aen welcke sieckte yeder der selve de Geest heeft gegeven. Wijdloopiger hebben wy hier van gehandeld in eene onser andere Werken; * en daer in oock aengeweesen uyt d'aenteeckeningh van een seer opmerckend Doctor in de Geneeskonst te Londen, van hem gemaeckt uyt langhduerige ervaerenheyd / hoe veel van de 224000. Menschen; welcke in twintigh jaren tijds te Londen waren nae 't Graf gegaen / gestorven waeren aen de Popelsy (of beroerdheyd) ; Wormen ; Tandsmerten ; Kinder-pockjens en Maselen : Koortsen : Teeringh : Verwondingen : Kancker : Koud vyer ; Kraemvrouwen (waer by gedenckwaerdigh is / dat onder de honderd baerende Vrouwen maer eene ; onder de tweehonderd maer eene in arbeydsnood was gestorven) / Jicht / &c. Dit sullen wy hier alleen noch voordraegen uyt den gemelden Med. Doct. John Graunt, dat van honderd te Londen op deselve tijd gebooren Kinderen (buyten extraordinaire Sterfte) nae 6. jaeren gemeenlijck maer 60.; nae 16. maer 40.; nae 26. maer 25.; nae 36. maer 16.; nae 46. maer 10.; nae 56. maer 6.; nae 66. alleen 3.; nae 76. maer eenen meer overigh is. Over de 80. jaeren selden yemand meer. Dat te Londen gemeenlijck 's jaers gebooren wierden 14. Soonen tegens 13. Dochteren: daer tegens buyten Londen 15. van d'eerstgemelde tegens 14. der laetstgenoemde: doch dat'er meer Mans als Vrouwpersoonen sterven ; daer van hy reden geeft ; waer tegens de Vrouwen veel meer sieckten onderworpen sijn als de Mannen. Londen reeckend hy te hebben 384000. Zielen ; nu wat min / en dan wat meer. Vermits nu van Januarius 1697. tot Januarius 1698. (volgens de Lijst / sijne Koninghlijcke Majesteyt overgelevert) / waeren gestorven 20970. persoonen / soo sou dit (daer by gereeckend ontrent 18000. gebooorne) uytmaecken / dat van d'ontrent 19. een was gestorven. Tot vermaeck der curieuse hebben wy ons niet ontsien / deese buytensprongh hier te doen.

Misgeboorten.

** Groot Historisch Schouwtoneel, derde deel.*

en van wat voor een sieckte elck overleeden is.

Nevens meer andere sonderlinge aenmercklijckheden.

Hoe veel Menschen in Londen;

Van de meenighvuldige Misgeboorten / welcke ons in deese negen laetste jaeren voorkoomen / sullen wy alleen twee of drie Voorbeelden ter neer stellen ; en een sonderlingh-seldsaem Wanschepsel de voortoght geven.

Misgeboorten.

In verscheydene Gewesten van Duytschland heeft sigh Anno 1689. laeten sien een jongh Manspersoon / over sijn geheele Lighchaem / behalven alleen aen 't Aengesight / met Schubben / of Schelpen bewassen. Sijn' Ouders waeren Pietro Antonio Conciglio, en Elisabeth Rosina Nastasia; Echteliden / woonende in de Stad Bisceglie, gelegen in 't Koninghrijck Napels, ten Westen van de Stad Bari, aen de Golf van Venetien. D'oorsaeck van sulck een Monstreuse gestalte werd gesteld deese te sijn. Vermits de gemelde sijn' Ouders van een geringe gelegenheyd waren / gingh sijne Moeder Elisabeth, van hem swanger sijnde / dikmael na buyten / aen den Oever der Zee / wegens 't Wasschen

Seer wonderlijck Wanschepsel,

over 't gantsche Lighchaem, behalven 't Aengesicht, beschubt, of

van

Misgeboorten.

hesfchelpt. 1689.

van Lynwaed / waer mee sy haere kost won. Ter dier plaets was de Zee overvloedigh voorsien van Zee-Otters / Schildpadden / Oesters / insonderheyd van sulcke Visschen / welcke de naem van Rogch draegen; soo hard en rouw van Huyd / dat men oock wel Hout / en selfs Elpenbeen / daer mee kan ryven. Terwijl nu Elisabeth bevrught was / konse dit slagh van Visschen niet genoegh aensien; dagt geduerigh daer aen / en druckte de gestalte der Huyd seer diep in hare geheugenis. Hier uyt is ontstaen de wonderlijcke gesteltenis van dit vernuftigh Zee-Kind / gelijck de Schrijver 't selve noemd. 't Aengesigt was van een genoeghsaem-wel geproportioneerde vorm; ten deelen bruyn; maer 't hayr nae 't wit treckende. Hoofd / Hals en Ligchaem was overtogen als met een bleesschige swarte Sluyer / even als waerse van Sijde geweest; ten deelen met witte Starretjens voorsien; doch wat ongeformeert van maecksel en standplaets. De gedaente der Handen was vry seer ongefatsoeneert. De Voeten waren wit / beschubt / of beschelpt / niet seer aengenaem gecouleurt, alhoewel op verscheydene wijsen; de verwen van de Schilden der Schildpadden niet ongelijck. Noch verwonderlijcker was 't / dat deese Jongen / door eenige Sympathetische Eygenschap / een sonderling-groote genegenheyd tot de Zee en 't Water had. Wanneer hy sigh daer ontrent bevond / sogt hy sigh daer in te werpen; en sou 't gedaen hebben; indien men hem niet met geweld daer van had afgehouden. Boven maeten begeerigh was hy nae Visch; in tegendeel wierd hy sieck / als hy wat te veel Vleesch at. Gaf oock een Visch-aghtige reuck van sigh. De Schubben / of Schelpen / waeren vry hard; en op seeckere tijd des jaers vielense af: doch terstond quamen weer andere nieuwe in der selver plaets. Doe hy Anno 1689. in Duytschland veelerweegen wierd gesien van duysenden menschen / was hy ontrent vijfthien jaeren oud; en in sijnen doop genoemd Bernhardinus. Sonder groote smart en bloed-latingh kon men eene der gedaghte Schubben / of Schelpen / niet van hem aftrecken. Niet alleen in Duytschland, maer in veel andere Gewesten van Europa heeft hy sigh vertoond. Wy hebben dit getrocken uyt den Brief van een geleerd Geneesmeester in 't Duytsche Rijck / als ooghgetuyge. Oock werd dit geval verhaeld in Theatr. Europ. Tom. XIII. fol. 899.; bynae in alles met het nu verhaelde over een koomende.

Met d'oorsaeck van dit wonderlijck] toeval;

en sonderlinge seldsaemheden van sijnen aert.

Is, vijfthien jaeren oud sijnde, in *Duytschland*, en anderweegen in *Europa*

van veele duysenden gesien geworden.

Twee Kinderen aen een gewassen, door een *Chirurgijn* geluckigh gescheyden. 1689.

Den 3. December in even 't selve jaer verloste een Vrouwspersoon / in een Dorp niet verr' van Basel, van twee aen malkander gewassene Tweelingen. In de tegenwoordigheyd van een groot deel volck heeft een wel-ervaren Chirurgijn deselve seer geluckig door een konstige sneede van malkander gedeeld / en alsoo deese aen een gegroeyde tot twee bysondere Ligchamen gemaeckt.

Drie Kinderen van eene Dragt ter weereld gekomen in *Franckrijk*;

Anno 1695. heeft te Castelnau in Guienne (andere stellen in Languedocq, welcke twee Fransche Provintien aen malkander palen) / by Marmonde, de Huysvrouw eens Burgers / genoemd Peyneau, drie Kinderen t'eener tijd ter weereld gebragt. 't Eerste quam ten vollen gesond en welgeschapen te voorschijn: de twee andere waeren aen malkander gewassen. Men sagh'er twee Hoofden aen / van welcke yeder sijne geregelde trecken had: twee Halsen / vier Schouders; twee Borsten / echter door een kleyne Linie van een gescheyden: twee Magen; doch maer eene Buyck / en eene Navel; twee Ogien / twee Beenen; twee Voeten / en aen yeder der selve vijf Teeën / al t'saemen aen den Buyck vast: twee Armen / en daer aen twee Handen. Yeder Arm stond aen de Schouder van elck Ligchaem. De twee andere waeren verborgen binnen 't Vleesch / of 't Lyf. Te wonderlijcker was dit Wanschepsel / vermits op den rugg' deeser twee aen of in malkander gegroeyde Ligchamen een Ogie met een Been / van beyde t'samen gemaeckt / af hingh; voorsien met thien Theeën; van welcke de twee groote aen malkander vast; d'aght andere behoorlijck onderscheyden waren. 't Eene Kind van deese drie / van een welgeschapene gestalte / had Hayr op 't Hoofd; Nagelen aen de Handen en Teeën; maer d'aen-een-gegroeyde niet: van welcke 't eene een grooter hoofd had als 't andere. Elck deeser drie had de lenghte van bynа een Elleboogh; schoon de Moeder haer niet langer dan ses Maenden gedraegen had. Sy stierf terstond nae de verlossingh. De drie Kinderen wierden gedoopt door de Pastoor Monsr. Maison; die de beschrijvingh der selve heeft uytgegeven. Hoe langhse hier nae geleeft mogen hebben / is ons onbekend.

't eene welgeschapen, d'andere twee dubbel; of aen en in een gewassen;

met bygaende seldsaemheden.

Gedoopt van de *Pastoor Mons. Maison.* 1695.

Harmaphrodit te *Groeningen.* 1695.

In November desselven jaers quam te Groeningen ter Weereld een Harmaphrodit, dat is / een Kind / beyde van een Manlijck en Vrouwlijck Lid voorsien. Oock een ander Kind / met twee Hoofden op een Ligchaem.

Misgeboorte eener Joodin. 1690.

In Februarius Anno 1690. heeft in Luxemburgerland een Joodin drie Soonen ter Weereld gebraght; van welcke de twee ten vollen wel geformeerd waeren; doch 't derde had een Natuerlijck Kalfs-hoofd op den Hals staen.

Beeren-Kind.

In November desselven jaers verloste de Huysvrouw eens Landmans in een Dorp / ontrent twee Mylen van Riga in Lijfland, van een Dochtertje / in alles seer wel gesteld / behalven dat het over 't geheele Ligchaem soo ruyghhayrigh was als een Beer: oock aen d'Armen en Beenen in plaets van Handen en Voeten / Beeren-pooten en Klauwen had. 't Leefde niet langer dan thien dagen. De Geschiedschrijvers verhaelen / dat seeckere Edele Vrouw binnen Romen, Byslaepster van Paus Nicolaus de III., ontrent 't jaer 1280. even soodanig een Soon voortbraght / in alles ruygh / aen Handen en Voeten gesteld als de Beeren. Doe nu Martinus de IV. nae hem Paus wierd / en de gedaghte Edele Vrouw oock in sijn Bed nam / liet hy al de Beerenbeelden / aen de Mueren der Pauslycke Kamer geschilderd / wegh doen;

op

Mis-schepselen.

op dat sijne Byslaepster niet andermael sulck een Kind moght baeren.

Seldsaem, ongemeen groot Mans-persoon, van een boven maeten langen en krommen Hals, uyt Turckyen gekomen; in de Belegeringh van Lymerick in Yrland gevangen gekreegen in een uytval.

Eenige Schrijvers verhaelen 't geen wy hier uyt haere berighten den Leeser sullen voordraegen. In de Belegeringh van Lymerick in Yrland (anders gesegt Lemmerick), Anno 1690, wierd in een uytval van d'Engelsche bekoomen een seldsaem seer groot Mensch. Hy sou derwaerts sijn gebraght geworden van een Engelsch Envoyé uyt Turkyen, door onweer in Yrland aengeworpen. Naederhand ontliep hy den gedaghten Envoyé, en settede sigh in Lymerick ter neer. Onder de Belegeringh deeser Stad viel hy met d'andere uyt; meenende groote daeden te sullen verrighten; doch sou gevangen genomen / en voor den Koningh (William) gebraght geworden sijn; die hem / volgens 't geen verhaeld werd / mee nae Londen sou genoomen hebben / wegens sijne seldsaeme gestalte. Want men beschrijft hem te sijn geweest van een ongemeene lenghte. Had een bovenmaeten langen / en seldsaem-krommen Hals. Op elcken dagh moest hy tot sijne maeltijd hebben ses Gereghten / yeder van een groote quantiteyt. Van sijne Kinderen sou maer alleen eene Soon (hem in de gestalte van sijnen Hals gantsch gelijkvormig) sijn overgebleven.

Beestlijke, en oock Menschlijke Misgeboorten, veelerley, gejuffert met Fontanges op 't Hoofd. 1691. 1690.

Van Beestlijke Wanschepselen sullen wy hier oock maer eenige weynige Voorbeelden bybrengen / doch aenmercklijck. In May Anno 1691, heeft te Sommerset-shire in Engelland een Koe een Kalf geworpen / met een Fontange op 't Hoofd / van twaelf duymen hooghte. Haere Majesteyt de Koningin Maria gingh / met eenige haerer Hof-Damen, 't selve op Withal besien. In de voorige Maend April had oock een Schaep in Fuhnen een Lam voortgebraght / met een diergelijcke Fontange op de Kop / van duysenden Menschen aenschouwd. Wederom wierp een Koe in Vlaenderen, niet verr' van Oudenaerde, een Kalf / met een roode en swarte Fontange op 't Hoofd / hebbende de hooghte van meer dan 't vierdedeel eener el. Maer in Mekelenburgerland, niet verr' van Berchem, in 't Dorp Banten, braght een Vrouw een Kind ter weereld / desgelijcks op 't Hoofd voorsien met deese hedensdaegsche Jufferen-mode. Voor stond de Fontange seer hoogh verheven: aghter was se rijcklijk gelint en gestrickt. Eenige Theologanten en Predikanten in Duytschland hebben verscheydene Tractaten hier over uytgegeven.

Alle Vrouws-persoonen 't draegen van Fontanges door den Raed van Venetien verbooden op hooge straf 1694.

In Martius Anno 1690. quam oock ter weereld een Kind; een Kalf; een Veulen; alle drie gejuffert met Fontanges. De Signorie van Venetien heeft ontrent den uytgang des Jaers 1694. aen alle Vrouws-persoonen op hooge straf verbooden 't draegen deeser Fontanges: selfs oock in Masqueraden mogense die niet gebruycken.

Zee-monster, by Keulen aengeworpen. 1689.

Met den aenvangh van April Anno 1689. is 't Zee-Monster, 't welck men voor eenige Maenden den Rhijn op nae Elsas en Switserland had sien loopen / en voor een Zee-paerd wierd gehouden / den Rhijn weer afgekoomen; en heeft sigh ontrent een uyr gaens van Keulen aen Land geworpen / daer 't gestorven is. Veele honderden menschen gingen derwaerts / om het te sien. De Kop was seer dick; de Mond spits / of dun / by nae als 't Hoofd van een Paerd. De lenghte was in 't geheel van twaelf voeten. 't Eene deel der Staert stond opwaerts; 't andere nae beneeden. Men sagh eenige sneeden in 't Lighaem; vermoedlijck veroorsaekt door 't Ys.

Ketters.

Seldsaeme Secte, een mengelmoes uyt de Gevoelens der Pietisten, Quietisten, Anabaptisten, en Chiliasten.

Gelijck van d'eerste aenvang der Christen Kerck af Menschen van verdorvene sinnen / en verleydende Geesten sijn opgestaen / welke andere hebben soecken af te trecken tot dwalingen en ketteryen; selfs tot sulcke / welcke de H. Paulus noemd Leeringen der Duyvelen, soo sal 't oock aen de soodaenige niet ontbreecken / soo langh 'er een Kerck Christi in de Weereld sal sijn; tot sulcke eynden / als de Godlijcke wijsheyd heeft verordonneert / en van den selven Apostel Paulus werden aengeweesen 2 Thessal. II. 10, 11, 12, aen d'eene / 1. Cor. XI. 19. aen d'andere sijde. In Switserland, insonderheyd in 't Gereformeerde Canton Bern, heeft sigh voor en ontrent 't jaer 1690. voortgedaen een nieuwe Secte, die oock al / gelijck alle andere / aenhangh heeft bekomen. Deese is een Mengelmoes / t'saemgeraept uyt de gevoelens der Piëtisten, Quiëtisten, Anabaptisten, en Chiliasten. Onder meer andere dingen leerense: I. Datmen God niet moet bidden om meerder genaede; maer alleenlijck hem dancken voor de geene / welcke men alreeds heeft ontfangen: voornaementlijck over de vervulling sijner belofte / en de toekoomst van sijn duysend-jarigh Koningrijk op der Aerde.

Ontstaen in Switserland, insonderheydte Bern.

Want sy Propheteerden, dat 't laetste Oordeel sou vallen op 't eynd van de maend Augustus des jaers 1693.: derhalven / datmen niet meer behoefde te wercken om goederen te bekomen / meer als men enckelijck tot dien tijd toe tot levens onderhoud van nooden had / maer alleen dien termijn had te verwagten; doch sy hebben wel anders gesien. II. Dat de Gelovige in dit leven alreeds de volmaecktheyd hadden bekomen; dienvolgens niet nodig was / yets meer haer te prediken; haer niet nodigh / te bidden om vergifnis der Sonden / wijl deselve haer alreeds van Jesus Christus was toegestaen.

Eenige Artijkelen haerer Dwalingen.

III. Dat voortaen de goede Wercken onnut sijn: en niet anders te doen staet / als God te loven en te dancken. Dus maeckten 't drie arme Dochters (welcke men den 6. Julius Anno 1693. in de Kerck te Bern d'afsweering deser dwalingen liet verrighten); die niet anders deeden dan huppelen en springen / onder 't uytgalmen der woorden: Loof den eeuwigen God. IV. Dat 'er geen Overheden noch straffen meer van nooden sijn.

Sorgvuldigheyd der Magistraet

Van d'overige stucken hebben wy geen regte kennis bekoomen; maer verwaghten deselve / nevens een nauwkeurig berigt van de Piëtisten in 't bysonder / van goederhand uyt Switserland. Sy hielden geen openbaere By-een-koomsten; als datse somtijds wel in de Bosschen by

Pausen.

by een vergaderden: daer dan de H. Schrift geleesen; nae haere wijse daer over gehandeld / en eenigen Psalm gesongen wierd. d'Overigheyd van Bern wend alle vlijt aen / om den voortgang van dit quaed te beletten; echter sonder groote hardigheyd tegens de persoonen: want alsmen haer aghterhaeld heeft / sluytmen haer in een Gevanckenis / en men houd haer tot een verdraeghlijcken arbeyd / waer voor sy van spijs en dranck ruym genoegh tot nooddruft voorsien worden. Hier door is 't getal wel vry seer verminderd; echter niet geheel te niet gegaen.

tot demping derselve.

Roomsche Pausen.

Wy moesten nu / volgens onse gewoone ordre / spreecken van de Roomsche Pausen: doch vermits wy de dingen / welcke haer aengaen / hebben ingebraght in de Geschiedenissen der Landen / van welcke deselve niet konden gescheyden werden / soo staet ons in 't bysonder van haer hier niet meer te handelen. Alleenlijck hebben wy noch yet aenmercklijckx te verighten van den noch regeerenden Paus Innocentius de XII.

Innocentius de XII.

Onaengesien hy soo veel toegevenheyd had voor Franckrijck, gelijck wy in veelerley gevallen hebben gesien / en waer van een sonderlingh Staeltje is voorgedragen fol. 1539. 1540. &c., soo heeft hy echter noyt derven wagen (onaengesien van Frankrijck dickmael en ernstig hier toe aengesogt) / de Keyser / Koningh van Spaenje, en d'andere Roomsch-Catholijcke Vorsten tot een affonderlijcke Vreede met deese Kroon te parssen door dreygende middelen / uyt kragt sijner Authoriteyt (gelijck voortijds de Pausen sig wel hebben onderwonden) / uyt vrees / dat hy hier door weynigh sou opdoen. Maer ontrent sigh eens yet aenmercklijckx toedroegh.

Had veel toegevenheyd en believenheyd voor *Frankrijk*: Maer ofschoon Koningh *Louis*

De Kardinael Fourbin (anders Janson) had dickmael Innocentius aengevallen / om hem te beweegen / de Roomsch-Catholijcke Vorsten aen te setten / om Frankrijcks aenbiedingen tot Vreede aen te nemen; of indiense niet wilden / dat hy beyde de Geestlijcke en Weereldlijke Wapenen tegens haer sou gebruyken; daer doch elk bekend is / hoe weynig van de soo genoemde Geestlijcke d'eerstgedaghte / te weeten / d'Excommunicatien, in Frankrijck werden geaght; jae wel selfs door Beulshanden sijn verbrand geworden. Maer als hy nu sag / dat de Geallieerde geen haest maeckten / om Franckrijcks voorgeslaegene Conditien aen te neemen; dat oock de Paus niet dersde waegen / dreygementen tegens d'onwillige Roomsch-Catholijcke Vorsten te gebruycken; soo begon Janson, van wegen sijnen meester Koningh Louis, een gantsch andere Tael te voeren. Verwierp al de gedaghte gedane aenbiedingen; en seyde rondlijck / datse voortgebraght waeren buyten ordre sijner Majesteyt; derhalven hy die oock voor de sijne niet erkende. Hy bevond sig noch niet in sulck een staet, dat hy genoodsaekt sou sijn, de Vreede soo dier te koopen. Indien hy al yets moght koomen in te willigen, 't sou geschieden uyt aenmerckingh van de gemeene rust; sonder voor sigh selven eenige verbindnis daer toe te hebben. Dit liet de Paus dus heenen gaen. Maer weynig Maenden daer nae / in December Anno 1694., versoght even deselve Kardinael Janson weer Audientie by hem; en deselve bekomen hebbende / maende hem op nieuws aen tot d'in 't werck stellingh van alle middelen tot Vreede; en bad al weer de Roomsche Heyligheyd / al sijne maght te willen aenleggen / om de Geallieerde Roomsch-Catholijcke Vorsten (over d'andere had hy niets te seggen) te constringeeren, tot d'aenneemingh der Vreede / die d'Alderchristlijckste Koningh haer aenbood op sulcke voor haer voordeelige Conditien.

seer by hem deed aendringen, om de *Roomschgesinde* Vorsten door dwangmiddelen sijner *Authoriteyt* aen te setten, om tot Vreede met hem te treeden, soo dersde hy echter sulks niet wagen.

Ontdeckt ten deelen 't bedrogh der *Fransche Ministers* te *Romen*.

Seer aenmerklijck Gespreck tusschen en *Innocentius*

Hier over nu wierd Innocentius eenigsins geemelick / soo dat hy den Kardinael liet hooren: Ten hooghsten verwonderde hy sig, datmen soo weynigh staet op de woorden der Franschen had te maecken. Hy kon niet begrijpen, wat ooghmerck de Koningh van Franckrijck had, in nu voorwaerden aen te bieden; dan te seggen, datse van hem niet waeren. Daerenboven, niet op te houden van hem Vreedens-Conditien voor te stellen; daer hy doch wel wist, dat deselve niet voldoende waren, om van de Keyser en Koningh van Spaenje aengenomen te werden. Weynig behaeghde Janson deese antwoord; en noch minder / als de Paus liet blijcken / dat hy door de Fransche Ministers bedroogen wierd; als die hem geduerigh hadden ingeboesemd / dat de Keyser een desseyn op Italien en den Kerckelijcken Staet had: dat Spaenje hem daer in de hand sou bieden &c. waer tegens hy ondervond / dat deese Vorsten en haere Troupen een sonderlingh ontsagh voor al de Landen der Kerck toonden. Ondertusschen hadden de Fransche Staets-dienaers hem in groote vrees gesteld / en hem doen vallen in de vergeefsche onkosten van Soldaten te werven.

en den *Franschen* Kardinael *Janson*, of *Fourbin*

die van den Paus vry nijpende woorden moet hooren. 1694.

Onlanghs daer nae sprack de Kardinael Coloredo seer langh met Innocentius, hem desgelijckx recommandeerende d'uytwerking van een goede Vreede in Europa; immers onder de Catholijcke Vorsten. Waer op hy tot antwoord gaf: Hier toe had hy aengewend alles wat hy kon; doch vermits Frankrijck aen d'eene sijde niet anders als ongenoeghsaeme Conditien voorstelde / d'andere van alles mistrouwden / soo kon geen overeenkomingh uyt te vinden sijn: derhalven wou hy den Oorlogh op sijn beloop laeten. Hy vernam / dat weersijds swaere præparatien gemaeckt wierden tot den aenstaenden Veldtoght. De gevolgen souden veelligt d'een of d'andere parthy meer tot Vreedensgedaghten noodsaecken / als nu; misschien wel beyde. De redenen der Geallieerde, om Franckrijcks aenbiedingen te verwerpen / scheenen niet ongefundeerd. Soo lang Koningh Louis de Voorwind in 't Seyl had gewaeyd, had hy van geenen Vreede gesproocken: maer wel, doe 't Rad had beginnen te draeyen, en de Geallieerde in staet geraekten, om te herwinnen 't geen hy haer had ontnoomen. Hy wou derhalven den uytslagh der Wapenen verwaghten; echter niet naelaeten

Desgelijks met den Kardinael *Coloredo*.

over deselve saeck der Vreede tusschen de *Roomsch-Catholijke* Vorsten. 1695.

Pausen.

ten/ den Vreede te be-yveren/ soo veel hem de betaemlijckheyd sou toelaeten; gelijck hy dan oock gedaen heeft / insonderheyd ontrent den Hertogh van Savoyen; en al wat meer als de betaemlijkheyd tegens den Keyser en Spaenje toeliet; van welcke laetste Kroon hy een geboorne Onderdaen is.

Anders is Innocentius Frankrijck maer al veel te wil;

't Scheen/ dat de Paus vreesde/ indien hy dwangh-middelen wou gebruycken / om Frankrijck aen Vreede te helpen/ dat de selve van de Geallieerde Roomsche Vorsten niet genoegh geaght souden mogen werden/ en hy dus een krack in sijn' Authoriteit moght komen te lijden/ altijd by de gemelde Vorsten in aghtingh geweest; behalven alleen by Franckrijck, wanneer 't deese Kroon maer te pas quam. Anders was Innocentius gereed genoegh/ om Koningh Louis te behaegen. Gelijck dan de Kardinael Janson het eben ter dier tijd daer toe braght/ dat hy den Koningh van Franckrijck toestond / 't vergeben van 't seer treflijck Prælatuerschap, 't Aertsbisdom van Camerick; selfs tegens de Reghten van 't Capittel te Camerick, en van 't Keyserrijck; oock tegens de voordraegingen van verscheydene Kardinaelen.

terwijl Frankrijck den Roomschen Stoel een grooten indrang doet.

Hy toonde wel eenigh misnoegen ('t sy in ernst/ of om welstaens wil)/ dat Koningh Louis, sonder sijne bewilligingh te versoecken/ sijne Geestlijckheyd had opgelegt sulk een swaere Schattingh des Hoofd-gelds/ 't welck andere Roomsch-Catholijcke Vorsten sigh noyt hadden derven onderstaen: dat hy ook al de Conventen in Frankrijk 't Kercklijk gesagh der Bisschoppen had onderworpen / onaengesien d'exemptien, de Kloosters vergund door de Pausen / Innocentii Voorsaeten: waer door dan de Pauslijcke Authoriteit geen kleynen indrang leed; nevens soo veel andere dingen / ten naedeel des Roomschen Stoels: evenwel hield hy sigh te vreeden / niet daer over wat te klaegen.

Wederom een aenmerk'lijck Gesprek

Seecker voornaem persoon te Romen, van wien men seecker houd / dat hy seer goede kennis heeft van de geheymen des Roomschen Hofs/ schreef met den aenvangh des jaers 1694. aen sijnen Vriend te Milaen, dat Frankrijk by sijn Heyligheyd sterk aen hield/ om door sijn Gesagh den Hertogh van Savoyen, oock d'overige in Oorlogh staende Catholijcke Vorsten/ te beweegen tot d'aenneemingh der Vreede met de Fransche Kroon. Hier toe gebruyckte hy de Kardinalen Marescotti, Barbarini en Howard. Weynige daegen te vooren was de Kardinael Albano met Innocentius in gesprek geweest; die hem te kennen gaf/ verstaen te hebben/ dat d'Alderchristlijckste Majesteyt Couriers had gesonden nae verscheydene Vorstlijcke Hoven der Christenheyd, met nieuwe Voorslaegen van Vreedens-Conditien. Waer op de Paus liet hooren: Hy had alreeds 't Project daer van; en d'aenbiedingh bestond daer in/ dat de Fransche Majesteyt sou afstaen/ en aen elke Vorst weer geven/ alles wat hy geduerende deesen gantschen Oorlogh had verobert; sonder voor sigh selven eenige andere prætensie te maecken/ als alleen/ datse souden helpen/ Koningh Jacob in sijnen Throon te herstellen.

tusschen Paus Innocentius

Pausen.

en den Kardinael Albano.

D'antwoord des Kardinaels Albano hier op was: Waerlijck, Koningh Louis sou geen quade ruylingh doen, indien hy deeser wijs voor den Oorlogh Vreede, en voor d'afstand van eenige gewonnene Stercken drie Koninghrijcken kon bekomen. Maer voor hem, hy hield sigh verseeckerd, datmen veel eer de Zee sou konnen droogh doen worden, als de Gealllieerde Vorsten beweegen, Koningh William te verlaten; die haer was gelijck als een Bolwerk tegens de Fransche Invasien; en de geweesene Koningh Jacob weer in den Throon te helpen; die haer dan met Franckrijck te gelijck sou bespringen. Innocentius borst hier op uyt met een diepe sught: Ick heb'er oock geen verwaghtingh van.

Eeniger vermoeden van d'oorsaek,

Even deselve voornaeme Romeyn seght/ dat het de Roomsche Heyligheyd niet ontbreeckt aen oordeel/ om te sien Franckrijcks desseynen, ten naedeel veeler Roomsch-Catholijcke Vorsten/ en selfs van den Roomschen Stoel; maer datmen ondertusschen niet reght kan nae-spooren/ of sijne toegevenheyd voor Koningh Louis spruyt uyt vrees voor de maght van dese Majesteyt/ die (alreeds so dikmael de Roomsche Stoel doen waggelen/ de voorgaende Pausen gehoond hebbende)/ hem een selfde werck moght bereyden/ indien hy sigh niet voeghde/ om hem te gelieven; waer tegens hy geerne sijn leven in gerustheyd sou willen doorbrengen: of/ uyt een grote genegenheyd t'sijnwaerts/ om dat hy in sijn Koningrijck d'Onroomsche heeft uytgeroyd; in andere Landen 't selve soght te doen; en hy hoop had/ dat hy daer ontrent noch veel sou konnen uytwercken: of/ om dat hy of yemand uyt sijn Geslaght der Pignatellen (Onderdaenen des Konings van Spaenje) eenigh misnoegen heeft opgevat tegens deese Kroon/ uyt een gewaende verongelijckingh/ 't sy door hem of haer yets gedaen of geweygerd te hebben: of/ om dat de listigheyd der Fransch-gesinde Kardinalen hem om den Thuyn weet te leyden; &c. Misschien konnen eenige deser dingen wel t'samen koomen.

waerom Paus Innocentius

soo veel believenheyd voor Frankrijck heeft.

Wederom een gesprek

't Gebeurde Anno 1692. / als de Kardinael d'Estree met de Roomsche Heyligheyd in gesprek was/ en seer aendrongh/ dat hy den Keyser / Spaenje, en Savoyen sou aenparssen tot d'aenneemingh der Vreede / dat Innocentius tot hem seyde: „ 'k Verwonder „ my niet/ dat de Keyser swarigheyd maekt/ „ om met den Koningh van Franckrijck in „ onderhandelingh van Vreede te treeden; „ wijl deese Majesteyt genoeghsaem versee„ kerd is/ 't voorneemen van Koning Louis „ niet anders te sijn/ als 't sterck Verbond „ der Geallieerde Vorsten van een te doen „ scheuren: ondertusschen sijnen adem te ha„ len/ en sijne leedige Schat-kamer weer te „ vullen: om dan d'eene voor/ d'andere nae „ gewelddaedigh aen te vallen; en dus/ ge„ separeert sijnde/ sijn ooghmerck te bekoo„ men; 't welck hy / t'saemen staende/ niet „ slet te bereycken. Daer by voegende: Sijne Majesteyt van Franckrijck hield sigh in-

tusschen den Paus

en den Franschen Kardinael d'Estree.

Pausen.

sonderheyd beesigh / om voor af den Oorlogh in Italien ten eynde gebragt te sien; wijl deselve hem veel koste / en weynigh voordeel toebraght. Kortlijck / dat hy soo yverigh traghtte nae Vreede, niet uyt liefde tot deselve, maer om dat sijne leedige Kassen den Oorlogh niet langer konden voeren. De gemelde Kardinael liet met een scherssende lagch hier op hooren: Soo verr' was de Kroon Frankrijck van uytgeput te sijn / dat hy aennam te bewijsen / deselve noch sulck een goede Fonds te hebben / datse actuelijck driemael-honderd en vijftigh duysend Mannen te Water en te Land kon in dienst houden / sonder eenen duyt meer lasten op 't Volck te leggen / alsse gewoonlijck droegen. Liet sigh voorts uyt / om wijdloopigh te beweeren / dat sijnen Koningh altyd stiptelijck de Conditien der Vreedens-Tractaten had voldaen / ter tijd toe dat sijne vyanden deselve gebrooken hadden. En indien 't schijnen moght / dat hy yets tegens deselve had gehandeld, sulks was alleenlijck geschied / om de desseynen der andere te voorkomen.

Des selven groote opgeving.

Noch yets moeten wy verhaelen van deeses Innocentii toegevenheyd aen Frankrijck, weynigh t'sijner eer. De Bisschop van Pamiers had seer geyverd voor de Pauslijke Authoriteit tegens de Fransche Prætensien ontrent 't stuck der Regalien; doch hier over oock seer swaere vervolgingen moeten uytstaen. Desselven Vicarius had hier in met hem eene Lijn getrocken. Maer als hem oock 't selve lot hier over te beurt viel / weeck hy uyt Franckrijck nae Romen, om daer onder de Pauslijke bescherming tegens de Fransche vervolgingh te sijn. Innocentius d'XI. ontfingh hem vriendlijck / als die sig by den Pauslijcken Stoel wel-verdiend had gemaeckt. Maer deesen Innocentius de XII. schond aen hem de Wet der Gastvryheyd. Aen d'eene sijde stond hem de tegenwoordigheyd van deesen Vicarius in den wegh; als hem verstreckende ten heymlijcken verwijt / dat hy (min geinteresseert), meer had geyverd voor 't Pauslijck Reght en Agtbaerheyd / als hy (de Paus) selfs deed. Van d'andere kant hield de Kardinael Fourbin (of Janson) soo hard aen / dat de gedagte Vicarius gebooden wierd / Romen te verlaten. Hy versoght / deese Ordre schriftlijk te mogen hebben; doch 't wierd hem geweygerd. Hy vertoonde wel / dat hy sulck een vergelding niet verdiend had; doch te vergeefs. 't Gedijdde Franckrijk tot sleghte lof / dat dese Kroon haere Wraecksught soo wijd uytstreckte. Maer noch schimplijker wierd gesproocken van de Paus / die de Voorstander des Roomschen Stoels so onbillijk handelde / ten gevalle van de benaedeelers des selven.

Seer onbillijcken han lel van *Innocentius* tegens den *Vicarius* des Bisschops van *Pamiers*, uyt *Frankrijck* nae *Romen* geweecken, wegens de vervolgingh tegens hem, om dat hy 't Reght des *Roomschen* Stoels yverigh had voorgestaen: 1694.

Weynigh tot sijn en *Frankrijcks* eer.

Laet sigh

Schoon Franckrijck al nieuwe indrangen deed op 't Regt der Pausen / echter liet Innocentius sigh niet alleen vergenoegen met de Protestatie des Kardinaels Fourbin (dat Koning Louis geen voorneemen had / 't Roomsche Hof te beleedigen / of de Pauslijke Authoriteit te verminderen / door sijn Arrest, gegeven ten voordeel der Bisschoppen; maer alleenlijck bedaght was / hier door haer' oude Voorreghten / van tijd tot tijd vervallen / te herstellen; welcke oock al de Concilien hadden aengemerckt als van een Godlijck Regt): maer vergrootte selfs ook meer en meer sijne gunst tot Frankrijck.

van *Frankrijck* lightlijck paeyen.

Hoe de Koning van Frankrijck, seer ingenomen tegens den Aertsbisschop van Camerick, des selven Boeck door de Fransche Bisschoppen en Doctoren deed verklaeren / als see, vuyl en gevaerlijck; daer op in een Brief aen den Paus versoght / op 't spoedigste uytspraek te doen over 't gedaghte Boeck, en de leeringen daer in vervat ('t was alreeds in Franckrijck gecondemneert); met belofte / dat hy al sijn gesagh sou in 't werck stellen, om de Pauslijcke decisie daer van (te weeten / als deselve na 's Konings wil ging) te doen executeeren: hoe Innocentius hem oock hier in te wil was / die anders / buyten d'aendrijving van Koning Louis, hier mee niet gehaest sou hebben: hoe sijne Bul in Frankrijck wel wierd aengenomen, voor soo veelse was tegens den Aerts-bisschop van Camerick; maer met verwerpingh (door den Advocaet Generael) der daer in staende woorden (dit sal Innocentius al mee ter liefde van Frankrijck konnen verkroppen): deese Constitutie van de Paus gegeven sijn uyt eygene beweeging; en met verklaeringh / dat de Paus altijd de doorlughtigste, maer niet den eenigen Reghter van 't Geloof is; selfs oock met scharpe uytvaeringen tegens de gedaghte woorden / uyt eygene beweegingh; als een Clausul, die noch met 't oude gebruyck van de Kerck, volgens 't welk de Pauslijke Uytspraeken in sijn Concilie moeten opgesteld sijn; noch met de tegenwoordige ordre over een koomd: die d'Over-bergsche Theologanten selfs als weynigh eerlijck aen den H. Stoel hebben aengesien; en waer tegens de Fransche sigh Anno 1621, en 1646, hebben aengekant; die oock / alhoewel veel eenvoudiger in de toestand der saek / noyt van haer behoord goed gekeurd te werden, schoon men daer tegens niet anders als de vrees voor de quade Gevolgen kon invreugen; nevens noch meer andere redenen / ten nadeel der Pauslycke Authoriteyt: hoe andere Roomich-gesinden, buyten de Fransche, sulks seer aenstootlijck is; dit alles is van te grooten omslag / om hier verhandeld te werden; en oock buyten ons besteck / 't welck met de Rijswijcksche Vreede, en hier mee ook dit Werk / neemd sijn

Koningh *Louis* houd soo hard by hem aen, dat hy, hem ten geval, 't Boek des Aertsbischops van *Camerick* veroordeeld.

Voor soo verr' wierd sijne *Bul* in *Frankrijck* aengenomen:

Doch eenige *Clausulen* in deselve opentlijck verworpen; ten hoon der Pauslijcke *Authoriteyt*.

E Y N D E.

B L A D - W Y S E R

der voornaemste Saecken, verhandeld

in dit TWEEDE DEEL der Algemeene Historische GE-DENCK-BOECKEN.

Aloë-

Aren-

re

burgh-

Fran-

Inno-

de

deaf, gedurende welcke tijd hy sou behouden al wat hy op de gehoorde wijs had nae sigh genomen, 1024. 1026. 1393. *en anderweegen.* Wil stracks daer nae, datse, 't geen hem voor twintigh jaren was afgestaen, voor eeuwigh hem souden overgeven, 1027. 1393., &c. *Van al deese dingen (welcke op deese Lijst te wijd souden uytlopen); sijne bedrijven in den Oorlogh tegens Duytschland, Spaenje, Nederland, van Anno MDCLXXII, en daer nae al weer sijne na-sigh-neemingen onder deese en die pratexten, tot op 't jaer MDCLXXXIX., sie in 't IV. Boeck op Duytschland, Spaenje, Franckrijck, Nederland; waer in menighvuldige aenmercklijkheden voorkomen.* Soeckt oorsaeck tegens Spaenje, en geeft voor (Anno MDCLXXXV.), dat Koning Carel Keur-Bayeren de Souverainiteit over de Spaensche Nederlanden wou opdraegen; 't welck hy geensins sou lijden; en resolute antwoord van Carel, 1468. Is al weer tegens Spaenje gereed, 1070 Soeckt Koningh Don Pedro van Portugal tegen Hollanden Spaenje op te hitsen. *Sie op Don Pedro.* Hy vervolghd d'Onroomsche selfs tot in de Koninghrijken van andere, 1076. Klaghten sijner Onderdanen alreeds Anno MDCLXXII., dat haer onmogelijk was, de swaere Schattingen langer te dragen, 1077. Hoe Koning Louis tot verscheydene malen toe heeft gehandeld met 't souveraine Prinsdom Oranje, 1079. *Sie op Oranje.* Sijn' Oorlogs-vloot onder Monsr. la Haye in Indiën gekomen, neemd S. Thome in. De Heer Goens koomd van Batavia, en herwind deese Plaets. Aenmercklijcke onwaerheyd van la Haye, om Goens te bewegen, Indiën aen Franckrijk over te geven. De geheele Fransche Vloot te niet gegaen, 1081. 't Verlies van Philipsburgh spijt Koning Louis boven maten seer, 1085. Wil (Anno MDCLXXXI.), dat de Staten Generael met hem in een Verbond souden treeden; en begind, wijlse niet soo terstond toestemden, te dreygen. Wil binnen twintigh daegen tijds aenneemingh of weygeringh, 1086.; 't Laetste weervaerd hem, 1087. 1339. Wil, dat Spaenje sal afstaen van den Titel over Burgundien, 1088. Neemd alles wegh in vollen Vreede, 1088. Laet Algiers te vergeefs bombardeeren. *Sie op Algiers.* Hy valt, en verstuyckt sijnen arm. Sijne Gemalin sterft, 1090. Dood van Monf. Colbert, die sijne Majesteyt altijd geld verschafte, met d'uyterste uytsuyghingh de Gemeente. *Sie op Colbert.* 's Koninghs Inkoomsten en uytgaven. Sijne politique greep, om Fransche Damen aen Uytlandsche Vorsten te geven; of der selver Dochteren voor Fransche Princen van sijn bloed te neemen, 1091. Praelbeeld, door den Hertogh de la Feuillade ter eeren van Koningh Louis te Parijs opgereght, met d'Inscriptie, 1092. Heeft in veelen een over-een-kooming met dat van Duc d'Alba t' Antwerpen, 1093. Sijne Majesteyt van een ellendige quael geneesen; en gifften aen de Doctoren en Chirurgijn, 1094. Sijnen nieuwen Oorlogh tegens de Vereenighde Nederlanden, Engelland, Duytschland, en Spaenje, Anno MDCLXXXVI. nae de vlught van Koningh Jacob de II. uyt Groot-Britannien. *Sie van 1095. vervolgens, en insonderheyd in 't VII. Boeck onder de Duytsche, Spaensche, Fransche en Nederlandsche Geschiedenissen; wijl al 't geen sigh daer in aenmercklijcks toegedragen heeft, op deese korte Lijst niet gebraght kan werden.* Seer wreede vervolgingh der Onroomsche in sijn Koninghrijck. *Sie op vervolgingh in Franckrijck.* Koning Louis sou de Kroon nu niet draegen, hadden de Hugenoten hem die niet op 't hoofd gehouden. *Sie op Gereformeerde in Franckrijck.* Koningh Louis geraeckt met den Paus over hoop; en hoond hem. *Sie op Alexander de VII. Clemens de X.; maer insonderheyd op Innocentius d' XI.* Koning Louis vervolghd d'Onroomsche tot selfs in Turckyen. Vernietigd 't Nantisch Edict, genoemd, 't eeuwige. *Sie op eeuwigh Edict van Nantes.* Koningh Louis sou 't Volk in Engelland tegens Carel de II.; Carel tegens 't Volck hebben doen ophitsen; en waerom, 1139. Soekt Deenemarcken op te maken tegens den Vereenighden Staet, 1193. Schenckt 't Land Jeveren aen deese Majesteyt; en onder welcke voorwendingh, 1201. *Sie op Jeveren.* Doet de Poolsche Koningh Johannes Sobiesky een schaedlijcke Vreede sluyten met de Turckey; om hem tegens Keur-Brandenburgh te doen aengaen, 1216 Sijnen Ambassadeur in Polen houd schaedlijcke Correspondentie met de Turcken, ten nadeel der Christenheyd, 1221. 1506. *Sie op Polignac.* Sijn' Aengelegenheyd ontrent Jacob de II. van Engelland. *Sie op Jacob de II.* Doet Genua bombardeeren. *Sie op Genua.* De veranderingh in Engelland, en de vlught van Koningh Jacob nae Franckrijk, dwarsboomden sijne hoge voorneemens niet weynigh; wijl hy, in plaets van Jacob ten vriend te hebben, aen William een vyand bequam: Groot-Britannien, in plaets van voor, nu tegens hem had, 1394. Aenmerckingen hier ontrent, 1395. Doet de jonge Duc de Crequi een Lijst van twaelf honderd Steeden en Dorpen in Duytschland toekoomen, welcke verbrand moesten werden, 1398. Wou Holland de Haringhvisschery afsnijden. Wat de Staten Generael daer tegens beraedslaeghden; doch haest daer nae viel de veranderingh in Engelland voor, 1346. Welcke hem 't Compas niet weynigh verruckte, 1348. Grouwelen der Fransche, te Heydelbergh bedreven; op ongehoorde wijsen, en de Stad in brand gestoocken, 1406. Roem van Koningh Louis op deese veroveringh; die 't *Te Deum* daer over laet singen. Moest echter binnen vier Maenden deese Plaets weer verlaten, 1407. Aenmercklijck berigt, hoe sijne Majesteyt de Prins en Kardinael van Furstenbergh wou indringen tot Bisschop en Prins van Luyck; doch op wat voor een wijs hem dit en noch yet anders misluckte, 1409. Sijnen Ambassadeur te Constantinopol weet den Sultan en Divan, in hoe groote verlegenheyd sy sigh bevonden, aen te setten tot de Continuatie van den Oorlogh tegens de Christenen, door groote beloften, dat sijne Majesteyt den Keyser in Duytschland een geweldige diversie sou maecken, 1420. Veroverd S. Christoffel. Beveeld alle Geestlijke, haer Goud en Silverwerck, selfs uyt de Kercken, in de Munt te moeten brengen, om'er geld van te laeten slaen. Hoe grooten voordeel hy hier van trock, 1437. Sijne veelerley vonden, om groote Geldsommen uyt d'Onderdanen te trecken, 1436. De tweede vlught van Koningh Jacob (uyt Yrland) ontsteld sijne Majesteyt niet weynigh; wijl desselven Togt derwaerts hem vijftig Millioenen had gekost, 1439. Sijne voorbaerigheyd, in Vreughde-vyeren te doen aensteecken over de gewaende dood van Koning William; waer by Geestlijke en Weereldlijke de buytenspoorighste balddaedigheden en sotteryen bedreven. *Sie op Dood van Koning William in Franckrijk uytgestroyd.* Sijne Majesteyt in geen kleynen angst gesteld, wegens een Schrift, 't welck hy in sijn Bed vond leggen. Aenmercklijckheden hier ontrent, 1442. 't Voordeel des Turckschen Sultans in Hongaryen, en de dood van den Hertogh van Lotharingen (Carel Leopold) quam Koningh Louis in sijnen laetsten Oorlogh wel te pas, 1443. Maer niet de vlught van de geweesene Koningh Jacob uyt Yrland, 1444. Swaere Hongersnood en dierte in Franckrijck. Ellendigen staet der Onderdaenen, 1444. De vlught van soo veele duysenden Gereformeerde maeckte den last der Roomsch-

841.

Orleans

Aerts-

't La-

E Y N D.

